

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS,

SEU

BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRÆ, UNIFORMIS, COMMODA, ŒCONOMICA,
OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM, SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM

SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM,

QUI AB ÆVO APOSTOLICO AD ÆTATEM INNOCENTII III (ANN. 1216) PRO LATINIS
ET AD PHOTII TEMPORA (ANN. 891) PRO GRÆCIS FLORUERUNT :

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER DUODECIM PRIMA
ECCLESIAE SÆCULA ET AMPLIUS,

JUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS,
PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA ;

DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS, VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA ;

OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS
DETECTIS AUCTA ;

INDICIBUS PARTICULARIBUS ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS SIVE AUCTORES ALICUJUS MOMENTI
SUBSEQUENTIBUS, DONATA ;

CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM

DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA ;

OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM

ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA ;

DUCENTIS ET AMPLIUS INDICIBUS LOCUPLETATA ; SED PRÆSERTIM DUOBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS, ALTERO

SCHLICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM ETIAM UNUSQUISQUE

PATRUM, ABSQUE ULLA EXCEPTIONE, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR ;

ALTERO SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBVIUM QUINAM PATRES ET

IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM SCRIPTURÆ VERSUS,

A PRIMO GENESEOS USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT :

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS,

CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, PERFECTIO CORRECTIONIS, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS

TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO PATROLOGIÆ DECURSU CONSTANter

SIMILIS, PRETII EXIGUITAS, PRÆSERTIMQUE ISTA COLLECTIO, UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA,

SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM ,

PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES ÆTATES,

LOCOS, LINGUAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM.

SERIES GRÆCA,

IN QUÆ PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIAE GRÆCÆ
A S. BARNABA AD PHOTIUM.

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

Bibliothecæ Cleri universæ,

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIA, AD INSTAR IPSIUS ECCLESIAE, IN DUAS PARTES DIVIDITUR, ALIA NEMPE LATINA. ALIA GRÆCO-LATINA.
LATINA, JAM PENITUS EXARATA, VIGINTI-QUINQUE ET DUCENTIS VOLUMINIBUS MOLE SUA STAT, MOXVE POST
PERACTOS INDICES STABIT, AC QUINQUE-VIGINTI-CENTUM ET MILLE FRANCIS VENIT. GRÆCA DUPLICI EDITIONE
TYPIS MANDATA EST. PRIOR GRÆCUM TEXTUM UNA CUM VERSIONE LATINA LATERALIS AMPECTITUR, ET AD DUO-
DECIM ET CENTUM VOLUMINA UNA CUM INDICIBUS PERVENIET ; POSTERIOR AUTEM HANC VERSIONEM TANTUM EXHI-
BET, IDEOQUE INTRA OCTO ET QUINQUAGINTA VOLUMINA RETINEBITUR. UNUMQUODQUE VOLUMEN GRÆCO-LATINUM
OCTO, UNUMQUODQUE MERE LATINUM QUINQUE FRANCIS SOLUMMODO EMITUR : UTROBIQUE VERO, UT PRETII HUIUS
BENEFICIO FRUATUR EMPTOR, COLLECTIONEM INTEGRAM SIVE GRÆCAM SIVE LATINAM COMPARET NECESSE ERIT ;
SECUS ENIM CUJUSQUE VOLUMINIS AMPLITUDINEM NECNON ET DIFFICULTATES VARIA PRETIA ÆQUABUNT. ATTAMEN,
SI QUIS EMAT INTEGRÆ ET SEORSIM COLLECTIONEM GRÆCO-LATINAM, VEL EANDEM EX GRÆCO LATINE VERSAM, TUM
QUODQUE VOLUMEN PRO NOVEN VEL PRO SEX FRANCIS OBTINEBIT.

PATROLOGIÆ GRÆCÆ TOMUS CI.

PHOTIUS CONSTANTINOPOLITANUS PATRIARCHA.

EXCUDERATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,

IN VIA DICTA D'AMBOISE, OLIM PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER
NOMINATAM, SEU PETIT-MONTROUGE, NUNC VERO INTRA MŒNIA PARISIINA.

SÆCULUM IX, ANNUS 891.

ΦΩΤΙΟΥ,

ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ,

ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

PHOTII,

CONSTANTINOPOLITANI PATRIARCHÆ.

OPERA OMNIA

IN CLASSES QUINQUE DISTRIBUTA :

EXEGETICA, DOGMATICA, PARÆNETICA, HISTORICA, CANONICA;

CURIS VARIORUM, NEMPE :

CHRISTOPHORI WOLFII, ANG. ANT. SCOTTI, FRANC. COMBESII, CARD. BARONII, STEWARTII, RICHARDI MONTACUTII, ANTIMII REMNICENSIS EPISCOPI, FR. SCORSI, JOANN. BAPT. COTELERII, JUSTELLI, VOELLI, FONTANI, CORDERII, ANDRÆ SCHOTTI, CRAMERI, CARD. ANG. MAII, JAGERI, EMMANUELIS BEKKERI, JOSEPHI HERGENROTHER,

JAM ANTEA LUCE DONATA, PARTIM NUNC PRIMUM EDITA;

ACCURANTE ET DENUO RECOGNOSCENTE J.-P. MIGNE,

Bibliothecæ Cleri universæ,

SIVE

CURSUUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

TOMUS PRIMUS.

VE NEUNT 4 VOL. 42 FRANCIS GALLICIS.

EXCUDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, OLIM PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER
NOMINATAM, SEU PETIT-MONTROUGE, NUNC VERO INTRA MŒNIA PARISIINA.

1860

8186

ELENCHUS

AUCTORUM ET OPERUM QUI IN HOC TOMO CI CONTINENTUR

PHOTIUS CONSTANTINOPOLITANUS PATRIARCHA.

Patrologiæ Editorum Præfatio.

PHOTII OPERUM PARS I. — EXEGETICA.

Josephi Hergenræther Dissertatio de Photii quæstionibus Amphilochianis.
Præfationes.

col. 1
21

Photii Amphilochia, sive in sacras litteras et quæstiones diatribæ. — (*Quæstiones*
15, 77, 78, 137-147, 154, 226, 229, 233, 240, 242, 243, 273 *nunc primum pro-*
deunt. Quæstiones 2-5, 7-20, 22-24, 44-72, 75, 77, 78, 129, 130, 137-148, 151,
154, 166, 169, 174-179, 187, 188, 223, 224, 226, 228-231, 233-236, 238, 240,
242, 243, 245-247, 249-259, 261-297, 299-305, 313-317, 319-321 *latinitate dona-*
vimus).

45

Indices septem in Quæstiones Amphilochianas.

1171

Commentariorum in Novum Testamentum quæ supersunt.

1187

*Supplementum ad quæstiones Amphilochianas **

1277

* Quæstiones 148, 187, 228, 229 (pars posterior) 250, 251, 319, 320, 321 absoluto jam volumine datum est delegere. Illas, cum suum jam non possint locum obtinere, ad calcem voluminis apponendas cura vimus.

IN OPERA PHOTII

NUNC PRIMUM COLLECTA

EDITORUM PATROLOGIÆ GRÆCÆ PRÆFATIO.

I. — *De persona et gestis Photii.*

Photius scriptorum suorum copia et doctrina celebris, at facinoribus, quibus diu Ecclesiam perturbavit, et teterrimum schisma inauguravit, longe celebrior evasit. Cujus indolis et agendi rationis notitiam ut lector ab initio perspectam habeat, gesta ejus brevissimis verbis enarrabimus.

Ignatius Michaelis Curopalatae, imperatoris Constantinopolitani filius, sed ab infantia a Leone Armeno eviratus, ne jura regni sibi unquam vindicaret, monachus S. Satyri et sacerdos factus, anno 846, in patriarcham Constantinopolitanum electus est, et sedem patriarchalem Novæ Romæ, omnium virtutum sacerdotium splendore illustravit. Tunc temporis imperium administrabat, veluti filii sui tutrix Theodora, Michaelis ebrii mater, quæ anno 842, hæresim Iconoclastarum, postquam per annos centum et viginti vineam Domini vastasset, tandem suffocavit.

Michael, cum annum vigesimum primum ætatis suæ attigisset, anno scilicet 857, suasu Bardæ Cæsaris, et avunculi sui, tutelam matris excussit, et quo facilius pravis suis cupiditatibus indulgeret, matrem et sorores in monasterium detrudi ac tonderi jussit. At iniquæ suæ sententiæ consentire noluit Ignatius patriarcha, vir pius et justus, qui hac de causa Michaellem vehementer offendit et a sede patriarchali, die 23 Novembris anno 857, non sine vi, expulsus est.

Sceleris hujus præcipui auctores fuerunt Bardas Cæsar et Michael imperator; at ejusdem cooperatores erant Photius, adhuc laicus, qui sedem patriarchalem ambibat, et Gregorius Abeste, episcopus Syracusanus, quem Ignatius, an. 847, ob facinora sua, episcopali dignitate spoliaverat. Gregorius, jussu imperatoris, Photium laicum, 5 dierum spatio ad sacros ordines et ad ipsum episcopatum, in contemptum SS. canonum, promovit, ita ut Photius die 25 Decembris ejusdem anni 857 thronum patriarchalem conscenderet.

Episcopi provinciæ Constantinopolitanæ omnes, exceptis tantum viginti et uno, mox in ecclesia S. Irenes Constantinopoli convenerunt, et Photium tanquam canonum contemptorem et sedis alienæ invasorem, deposuerunt et anathemate percusserunt.

At Photius auctoritate Bardæ et Michaelis fretus, viginti et unum episcopos sibi adhærentes congregavit in templo SS. Apostolorum, et Ignatium ob ficta crimina deposuit, eique anathema dixit.

Conventus illi duo, anno 859 celebrati sunt; at nedum pacem restaurarent, discordiam novis incrementis auxerunt.

Ideo Photius auctoritatem primæ sedis sibi conciliandam esse putavit, quo tandem adversarios opprimeret, et quiete sua usurpatione frueretur.

Misit itaque ad Nicolaum I Romanum pontificem litteras venerationis, humilitatis ac subjectionis plenas, quibus postulavit ut summus pontifex Constantinopolim legatos mitteret, qui dissidentes episcopos audirent, et perturbatam pacem restituerent.

Nicolaus votis Photii annuit et, anno 860, hujus negotii tractandi causa Constantinopolim misit Rhodoaldum et Zachariam episcopos, qui cum a Photio fuissent circumventi, partim ex timore, partim ex pusillanimitate, in concilio 318 episcoporum quos Photius convocaverat, in depositionem Ignatii consenserunt.

At eodem anno 861, Nicolaus, postquam legatorum suorum prævaricationem cognovisset, Romæ concilium coadunavit et, coram legato Michaelis imperatoris CP., declaravit se suos legatos Constantinopolim non misisse ut depositionem Ignatii et usurpationem Photii ratas haberent, sed ut statum rerum indagarent et de remediis ad sanandam cleri discordiam aptis sententiam proferrent. — Deinde post biennium, cum Photius a fovendo schismate Constantinopolitano, et ab exercenda tyrannide non cessaret, Nicolaus I, an. 863, in concilio Romano, ea quæ an. 861 contra Ignatium acta fuerant rescindit, Photium usurpatorem alienæ sedis declaravit, et legatos suos, qui prævaricaverant, episcopatu et communione ecclesiastica privavit.

Nedum Photius supremæ auctoritatis judicio, quod provocaverat, acquiesceret, in illud audacter rebellavit, et eo temeritatis devenit, ut proprio Marte acta cujusdam concilii œcumenici ex capite fingeret, in quo Nicolaum I excommunicaret, Ecclesiam Latinam conviciis et calumniis impeteret, exprobrando ipsis quod Symbolum fidei mutaverant, cæteraque gravamina jam prolata, exaggerando. De Photio scribens Anastasius Bibliothecarius :

« Verum iste falsarius, ait, falsorum excessuum adversus insontem absentem et invictum, mendacem codicem compilat, mille circiter antistitum subscriptiones falsas interserit, sibi nemine prorsus consentiente

vel conscribente ex illa numerosa episcoporum multitudine, nisi uno et viginti præsulibus. Unde jam profusius sancti habitus viri eum fugiunt, et quasi squalorem quemdam declinant, alterum Dioscorum hunc appellantes, et præcursorem Antichristi, imo ipsum Antichristum existimantes, quem scilicet hominem peccati filiumque perditionis Apostolus appellasset, qui profecto extolleretur supra omne quod dicitur Deus aut quod colitur * (a). »

Episcopi Orientis, exceptis viginti et uno, contra audaciam Photii reclamarunt, dicentes inauditum esse, nec justum, sententiam ab inferiori in superiorem ferri; sed Photius ab inceptis non abstinuit, sed in pervicacia perstitit, donec paulo post mutato rerum statu, Photius a Basilio Macedone ex ecclesia CP. ejectus est. Anno scilicet 867, quo Photius Acta pseudoconcilii finxerat, Michael imperator, gravi suspitione motus, Bardam avunculum trucidavit opera Basilii Macedonis, quem cum imperio suo associasset, interfectorem expertus est. Basilius summa auctoritate potitus, Photium eiecit, et Ignatium ab exilio revocatum sedi patriarchali restituit, moxque Hadrianum II, qui eodem anno 867 Nicolao I successerat, adiit, ut missis legatis statum ecclesiæ C.-P., diro schismate perturbatum, componeret.

Postquam, convocato concilio Romano, Hadrianus Photium, ob pronuntiatum in Nicolaum I, anathema, solemnem sententia excommunicasset, et ea quæ pro pace Ecclesiæ Constantinopolitanæ a sancta sede apostolica decreta fuerant, confirmasset, Constantinopolim legatos misit, ut interessent octavo concilio œcumenico, quod CP. celebratum est a die 5 Octobris an. 869, ad 28 Februarii an. 870.

In eo concilio, juxta formam a sacris canonibus præscriptam, Photius a patriarchatu et a sacerdotio solemniter depositus fuit, et ad communionem laicam redactus, dummodo resipisceret. Cum autem se auctoritati concilii subjicere renuisset, anathemate percussus est. In singulis sessionibus Patres ipsi anathema indixerunt, his verbis: Photio invasori, Photio sæculari et forensi, Photio neophyto et tyranno, Photio schismatico et damnato, Photio mœcho et parricidæ, Photio fabricatori mendaciorum, Photio adultero et interfectori, Photio inventori perversorum dogmatum, Photio novo Dioscuro, Photio novo Judæ, anathema!

Cum Photio excommunicati et depositi sunt nonnulli episcopi, qui causam suam a causa ejus sejungere noluerunt; sed pax interea restituta est, donec Ignatio vita functo, Photius novis artibus benevolentiam imperatoris Basilii captavit, et ab ipso obtinuit ut in sedem patriarchalem restitueretur. Id an. 877 accidit, jam non obsistente Joanne VIII Romano pontifice, qui, ob iniquitatem temporum et ad cavenda majora mala, Photium restitui permisit, eo tamen pacto, ut præteritorum facinorum veniam a concilio peteret et obtineret. In genuina enim epistola quam Joannes VIII ad episcopos Orientis scripsit, ita mentem suam aperit: « Nunc itaque aliis patriarchis, Alexandrino videlicet et Antiocheno et Hierosolymitano, atque omnibus archiepiscopis metropolitibus, episcopis et sacerdotibus, cunctoque clero Constantinopolitanæ sedis, qui de ordinatione beatæ memoriæ Methodii et Ignatii, reverendissimorum patriarcharum, existunt, una voluntate, parique voto consentientibus, *eumdem Photium satisfaciendo, misericordiam coram synodo, secundum consuetudinem postulante m*, in vera dilectione fratrem, in pontificali officio comministrum, atque coram synodo *misericordiam quærendo*, in pastoralis magisterio consecratorum, pro Ecclesiæ Dei pace et utilitate amodo Christo favente, recipimus et habemus (b). »

Photius, jussa Romani Pontificis nihil moratus, epistolam Joannis VIII suppressit, et novam finxit in qua Romanus pontifex summas laudes Photio tribuit, tanquam viro integerrimo et inculpato, a quo episcopi olim Ignatio adherentes veniam petere debent, quique ab omnibus veluti legitimus pastor absque ambagibus suscipiendus est. Deinde idem Photius, cum fuisset restitutus in sedem patriarchalem CP., denuo ex suo capite finxit acta synodi œcumenicæ, eo tantum fine ut auctoritatem concilii œcumenici octavi aboleret, et omnia quæ contra ipsum olim canonice acta fuerant rescinderet. Hunc in finem ausus est etiam fingere circumstantias quæ non tantum a veritate, sed etiam ab omni veri similitudine alienæ sunt. Induxit, exempli gratia, legatos Joannis VIII dicentes, episcopos qui in œcumenica synodo VIII locum patriarcharum Alexandrini, Antiocheni et Hierosolymitani tenere censebantur, non ab ecclesiis sed a Saracenis missos fuisse: idque dictum fuisse finxit coram ipsis legatis qui nomine patriarcharum octavæ synodi interfuerant! Falsarium Photio audaciorem et impudentiorem, nullum commemorant Ecclesiæ annales. Acta synodi quam anno 867 cum mille subscriptionibus supposititiis fluxerat et artificiose describi curaverat, in concilio VIII cremata sunt: sed acta pseudo-synodi quæ anno 878 ex capite composuit, hactenus habentur; imo pro actis ipsius octavæ synodi œcumenicæ, apud Græcos schismaticos plerumque recipiuntur, repudiata vera synodo octava in qua Photius canonice depositus et excommunicatus est. Porro acta illa legenti, si Photii scribendi et fingendi rationem perspectam habeat, ipsa fictitia esse, ipso suo contextu manifestant. Juvat tamen conferre documenta genuina quæ exstant, cum eisdem documentis a Photio fictis, ut ex. gr. epistolam Joannis VIII veram, quæ Latine servata est, cum epistola Joannis fictitia, quam Photius actis suis inseruit, ut impudentia falsarii sole clarius luceat.

Ne autem partium studio abrepti videamur, quid de Photio senserint coætanei et gestorum ejus oculati testes, in medio proferre volumus. Mentem concilii œcumenici octavi, ex imprecationibus et anathematismis, supra recensitis, unusquisque intelliget. At operæ pretium est huc etiam adducere sententiam

* II Thess. II.

(a) Anast. bibl. *Præf. Conc. œcum. VII.* Hard. V, 752. (b) *Act. Concil. VIII œcum.* Hard. V, 1166.

Nicetæ Paphlagonis, viri pii, docti, moderati ingenii et ut videtur prorsus ingenui, qui, dum vitam patriarchæ Ignatii sedulo et accurate describeret, de meritis ac vitiis Photii tacere non potuit. Is quid valeret Photius natalibus, studio, doctrina et moribus, sponte enarrat, sed postea etiam in quo peccaverit sincere exponit. Audiatur igitur ille testis quem nec odium nec amor, sed veritatis exponendæ desiderium unice movit.

Ἐπειδὴ τοίνυν οἱ παρὰ τοῦ βασιλέως τότε πολλὰ πεῖράσαντες, τὸ πρὸς παρὰνομίαν ἐνδόσιμον οὐχ οἷοί τε ἐγεγόνεισαν παρὰ τοῦ Ἰγνατίου λαβεῖν, γενναίαις ἐνστάσεσι παραιτήσασθαι μὴ καταδεξάμενου, παρ' αὐτῶν ἔλαβον τοῦτο λοιπόν· καὶ πλεῖστα καθ' αὐτοὺς συσχεψάμενοι, καὶ πᾶσαν κεκνηκότες βουλήν, Φώτιον πρωτοσπαθάρῳ τε ὄντα καὶ πρωτασκηρῆτιν, εἰς ἀρχιερέα τῆς βασιλίδος προχειρίζονται. Ἦν δὲ οὗτος ὁ Φώτιος οὐ τῶν ἀγεννῶν τε καὶ ἀνωνύμων, ἀλλὰ καὶ τῶν εὐγενῶν κατὰ σάρκα, καὶ περιφανῶν, σοφία τε κοσμητικὴ καὶ συνέσει τῶν ἐν τῇ πολιτείᾳ στραφομένων εὐδοκιμώτατος πάντων ἐνομίζετο. Γραμματικῆς μὲν γὰρ καὶ ποιήσεως, ῥητορικῆς τε καὶ φιλοσοφίας, ναὶ δὴ καὶ λατρικῆς, καὶ πάσης ὁλγίου δεῖν ἐπιστήμης τῶν θύραθεν τοσοῦτον αὐτῷ τὸ περιόν, ὥς μὴ μόνον σχεδὸν φάναι τῶν κατὰ τὴν αὐτοῦ γενεάν πάντων διενεγκεῖν, ἥδη δὲ καὶ πρὸς τοὺς παλαιούς αὐτὸν διαμιλλᾶσθαι. Πάντα γὰρ συνέτρεχεν ἐπ' αὐτῷ, ἡ ἐπιτηδεύτης τῆς φύσεως, ἡ σπουδὴ, ὁ πλοῦτος, δι' ὃν καὶ βίβλος ἐπ' αὐτὸν ἔρρει πᾶσα· πλεόνδ' ἐ πάντων ὁ τῆς δόξης ἔρως, δι' ὃν αὐτῷ καὶ νύκτες αὔπνοι περὶ τὴν ἀνάγνωσιν ἐμμελῶς ἐσχολάζετο. Ἐπεὶ δὲ καὶ πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν αὐτὴν, ὥς μὴ ὥφειλεν, ἐπεισελθεῖν ἔδει, καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν διὰ τοῦτο βιβλίῳ τῆς ἀναγνώσεως οὐ κατὰ πάρεργον ἐπεμελήθη· ἀγνόημα δὲ ἡγνόησεν, ἵν' εἰπω θεολογικῶς, σφόδρα τῆς αὐτοῦ σοφίας ἀνάξιον. Οὐ γὰρ ἠθέλησε προσέχειν τὸν νοῦν, ὅτι· *Εἰ τις θέλει σοφὸς γενέσθαι ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, μωρὸς γενέσθω, ἵνα γένηται σοφός*. Οὐδὲ τὴν ὁδὸν εἰλετο τῆς ταπεινοφροσύνης, δι' ἧς ἡ μεγὰλὴ τοῦ Θεοῦ χάρις, καὶ ἡ ἀληθὴς σοφία δίδοται καὶ κατορθοῦται· οὐδὲ στραφῆναι καὶ γενέσθαι ὥς τὸ παιδίον διὰ τὴν τοῦ Θεοῦ βασιλείαν, ὥς ἡ τοῦ Κυρίου διαμαρτυρία, κατεδέξατο· ἀλλ' οὐδὲ σκάψαι τὴν αὐτῷ ψυχὴν, καὶ βαθύναι τὴν διάνοιαν διὰ πάσης ὑποταγῆς, κατὰ Κύριον, καὶ ἀτιμωτέρας ἀγωγῆς καὶ ταπεινόφρονος, καὶ δι' ἀπαθείας οὕτω τῇ πέτρῃ προσεγγίσει Χριστῷ, καὶ ἐπ' αὐτῷ θεῖναι θεμέλιον πίστεως ἀρραγῆ, καὶ δι' ἀγαθῶν πράξεων οὕτω τῆς σοφίας [*ἰ. τῇ σοφίᾳ*] αὐτὸν οἰκοδομεῖν. Οὐ ταῦτα διανενόηται ὁ σοφός· πολλοῦ γε δεῖ· καὶ οὐδὲν τούτων ἐπὶ νοῦν ἦλθεν αὐτῷ, ἀλλ' ἐπὶ σαθρῷ θεμελίῳ καὶ ἀμώμῳ, τῇ κοσμητικῇ σοφίᾳ, καὶ τῇ ἀλαζονείᾳ τοῦ μὴ κατὰ Χριστὸν πεπαιδευμένου λόγου τὴν αὐτοῦ καρδίαν στηρίξας καὶ τὸν νοῦν, καὶ τοῖς κενοῖς τῶν ἀνθρώπων ἐπαίνοις καὶ κρότοις φυσούμενος, καὶ ἐπὶ πολλῇ τῇ κενοδοξίᾳ μεταωριζόμενος, δι' αὐτῆς τῇ ἐχθρᾷ τοῦ Θεοῦ ὑπερηφανίᾳ προσεπέλασε, δι' ἧς κακουργίαν τε πᾶσαν, καὶ πᾶσαν σκανδάλων ὑπόθεσιν μυσταγωγεῖται. Ὅθεν ἀδόκιμον αὐτῷ τὴν τῆς ἱεραρχίας καταβαλόμενος ἀρχὴν, ἀκό-

Postquam igitur administri regii sæpe tentata re, non potuerunt flectere Ignatium ad id quod inique petebant, suam illo dignitatem fortiter et constanter tuente, a se ipsi consilium de cætero petiverunt; rebusque inter se diu agitatis, omnemque in partem versatis, tandem Photium protospatharium, et primum a secretis, patriarcham urbis regiæ designant; hominem sane minime obscurum et ignobilem, sed claris ac illustribus oriundum natalibus, rerumque civilium et politicarum usu, prudentiaque et scientia clarissimum. Grammaticæ enim, literaturæ et carminis pangendi, dicendique laude, quin et philosophiæ et medicinæ, et omnium prope liberalium disciplinarum externarum studio cognitioneque tantopere florebat, ut ævi sui facile princeps haberetur, imo et cum veteribus jam certare posset. Omnia quippe in illo concurrant: aptitudo quædam et naturæ vis ac felicitas, studium, opes, quibus sibi librorum omnium maximam copiam comparabat: et, quod præ cunctis, gloriæ laudisque cupido, qua incensus totas noctes, ut lectioni assidue vacaret, ducebat insomnes. Quoniam vero sacrum etiam (quod utinam nunquam fuisset) thronum Ecclesiæ conscensurus erat, sacra quoque et ecclesiastica volumina studiose cœpit lectitare. Verum ut Theologi Nazianzeni ritu loquar, quod sane ipsius sapientiæ indignum fuit, ignorationem ignoravit. Noluit enim animadvertere, quoniam: *Si quis vult sapiens fieri in hoc mundo, stultus sit, ut sapiens fiat*. Neque viam modestiæ et submissionis ingressus est, qua ad cœlestem gratiam veramque sapientiam pervenitur: neque deposito fastu voluit converti, et fieri ut parvulus, propter regnum Dei, juxta Domini vocem: neque animam suam et mentem altius fodere, et omni subjectione demittere, ut jubet Dominus, per abjectiorem humiliorisque semitam; atque ita per affectuum mortificationem petræ Christo conjungi, et super ipsum inconcussam fidei fundamentum ponere, et piis operibus seipsum domicilium sapientiæ constituere. Nihil horum huic venit in mentem, alia omnia cogitabat; fragili et arenoso, vanæ profanæque sapientiæ fundamento et insolentiæ, non secundum Christum doctrinæ cor suum mentemque confirmandi, vanis hominum laudibus et plausibus inflatus, elatusque inani gloria, per ipsam inimicæ Deo superbiæ se conjunxit: ex quo omnis impietatis, omniumque offensionum materiem edoctus est. Ergo jactis sacerdotii sui improbandis fundamentis, extrema initiis consentanea sortitus est. Nec enim repudiavit Ecclesiam, tanquam a profanis magistratibus profane et sacrilege sibi demandatam; neque velut

alteri viro nuptam, sibi per adulterium desponderi veritus est, sed contra potius exsultabundus, avide impudenterque in illius complexum ruit, alienamque tanquam propriam palam arrogavit, suaque infantia et dedecore gloriabatur, et laudabatur in iniquitate sua; intraque sex non amplius dies, manibus hominum initiatus, concupitam ecclesiae cathedram invasit. Eratque vere cernere, ut fertur adagio, extemporalem fictitiumque, seu personatum sanctum. Nam primo die monachus ex laico, altero lector, tum hypodiaconus, ac diaconus, et presbyter: sexto deinde, qui fuit Christi natalis, et ipse sacrum conscendens tribunal, pacem populo, nihil vera pace dignum cogitans, nuntiavit (c).¹

κονος, εἶτα πρεσβύτερος· ἐπειτα τῇ ἑκτῇ· Χριστοῦ δὲ ἦν τὰ γενέθλια· καὶ αὐτὸς τῷ ἱερατικῷ προσβάς θρόνον, τὴν εἰρήνην τῷ λαῷ προσεφώνει, μηδὲν τῆς ἀληθινῆς εἰρήνης ἄξιον ἐννοοῦμενος. »

Nectarius patriarcha Hierosolymitanus qui saeculo xvii, in libro *De imperio papæ*, quo schisma fovet et se Latinis infestissimum exhibet, candidè fatetur Photium ex mera ambitione Ecclesiam universalem per multos annos vehementer perturbasse.

Multo ceteros scriptores Ecclesiae Graecae qui pro unione Ecclesiarum, post natum dissidium laborantes, Photium veluti malorum omnium causam accusant; solius Vecci, patriarchae CP. medio saeculo xiii sententiam proferam, qui asserit Photium primum in ecclesia Orientali posuisse fermentum pessimum, quod Michael Cærularius post centum et septuaginta annos denuo excitavit.

II. — De doctrina et eruditione Photii.

Hæc de Photio dicenda erant, ne vir cujus scripta jam collegimus a nobis præter meritum aut vituperari aut laudari videretur. Fuit utique callidus, hypocrita, ambitiosus, falsarius, schismaticus, tyrannus, attamen ingenio et eruditione non caruit, ac propterea e choro scriptorum qui libris suis Ecclesiae profuerunt non omnino ejiciendus est. Præter epistolam et librum quos ad impugnandam processionem Spiritus sancti etiam a Filio exaravit, et acta pseudo-concilii sui cum documentis adnexis quæ ex arbitrio et satis imperite finxit, nihil fere in causam schismatis scripsit; et scripta ejus hodie, ut nobis videtur, neque veritati, neque paci Ecclesiae ulla ratione obesse possunt, dum e contra ad historiam dogmatis et vicissitudines schismatis delineandas mirè inserviunt. Ideo sane acta pseudo-synodi Photianæ quæ ad annum 877 refertur, primum integra edita sunt a R. P. Harduino societatis Jesu presbytero, cum assensu Clementis XI summi pontificis (d).

Non est igitur cur quis formidet ne opera Photii aut veritati catholice obsint, aut causæ schismatis prodesse possint.

Quæret quis fortasse quomodo orthodoxiam Photii, in scriptis quæ ad schisma non pertinent, a nobis assertam, conciliemus cum actis concilii viii, quod in *Photium perversorum dogmatum inventorem* anathema pronuntiavit?

Res omni difficultate caret. Narrat enim Anastasius Bibliothecarius qua mira calliditate, non ad asserendam suam opinionem, sed ad tentandam pastorem vigilantiam Ignatii, Photius cum maximo scandalo fidelium docuerit singulos, homines duas habere animas, unam rationalem et aliam animalem.

Præterea, ait Anastasius, et aliud iniquitatis suæ retiaculum, quo mentes simplicium caperet, texens, quotquot ad exteriorem ab eo disciplinam instruendi veniebant, proprio scripto spondere cogebat se secundum fidem Photii de cætero credituros; quasi duæ fides essent, una scilicet Christi, et altera Photii: et hoc nihilominus callide molitus, ut communionis suæ quoscunque vel quomodocunque laqueis irretiret; et esset impossibile se anquam evelli, quem nimirum constaret tot fixis hæere radicibus, dum his nec aliam fidem, nisi quam ipse teneret, habere quoquo modo licuisset: quod maximum scandalum mortalibus excitavit, dicentibus: Itane, si Photius hæresiarcha fuerit, debent filii nostri aut fidei catholice desertores esse, aut juramenti vel sui chirographi transgressores? erant enim inter eos nonnulli clarissimis natalibus oriundi: nam et ante annos aliquot idem Photius duarum unumquemque hominem animarum consistere prædicabat. Qui cum a Constantino philosopho magnæ sanctitatis viro, fortissimo ejus amico, increpatus fuisset dicente: Cur tantum errorem in populum spargens, tot animas interfecisti? respondit: Non studio quemquam lædendi, talia, inquit, dicta proposui, sed probandi quid patriarcha Ignatius ageret, si suo tempore quælibet hæresis per syllogismos philosophorum exorta pateceret, qui scilicet viros exterioris sapientiæ repulisset: verum ignoravi me sub hujus fomite propositionis tot animas fore læsurum. Ad quod ille: O sapientia mundi quæ infatuatur et destruit! Jactasti

(c) *Vita S. Ignatii*, ap. Hard. *Acta conc.* V, 959 et seq.

(d) Beveregius in *Pandectis canonum*, t. II, acta

illa supposititia ex parte ediderat. Harduinus ea integra primus protulit inter *Acta concil.* VI, 213.

PRÆFATIO IN PHOTII OPERA.

sagittas in multitudinem copiosæ turbæ, et ignorasti quemlibet ex his omnibus vulnerandum. Certe omnibus liquet, quia sicut oculi, quantumlibet sint magni et aperti, si fumus palearum interjacuerit, videre ultra non possunt; ita oculi sapientiæ tuæ, quantumlibet sint magni et patuli, avaritiæ tamen et invidiæ fumo penitus obcæcati, transire iustitiæ videre non possunt; ac per id verum est quod dicis, neminem ictu tuo putasse esse lædendum, cum sic obcæcatum sensum prædictis adversum patriarcham passionibus habens, nec quid emisisset prævidisti (e). »

Non dubito quin ad hæc Photii scandala alludat concilium œcum. viii, ubi Photium veluti perversorum dogmatum inventorem perstringit. Porro neque de falsa hac ejus doctrina, nec de aliis perversis dogmatibus in libris ejus editis, quod sciam, quidquam occurrit. Inoffenso igitur pede percurri possunt.

III. — De tentatis editionibus omnium operum Photii.

Quanta e contra utilitas ex iisdem scriptis hauriri possit, testantur juges conatus virorum doctorum sæpius, sed frustra in hoc impensi, ut scripta Photii in unum veluti corpus collecta ederentur, et emendatius quam pridem in lucem prodirent.

Testis est D. Hergenrœther, in dissertatione quam infra edimus, Antonium Catiforum, huic operi olim insudasse. « Antonius Catiforus Zacynthius, ait, mira cum assiduitate universa Photii opera colligenda curavit; editionem tamen diligenter præparatam ad finem perducere non potuit (f). » Scripta Catifori et opera ab eo translata, in bibliotheca S. Marci Venetiis servantur, ubi D. Hergenrœther eadem consuluit. Nobis tamen datum non est, ob angustiam temporis, et locorum distantiam, ex laboribus doctissimi Catifori, utilitatem aliquam in hanc editionem nostram derivare.

Ex Annalibus Trivultiensibus ann. 1724 novimus editionem omnium operum Photii tunc temporis ab Anglis fuisse paratam, quæ tamen ad unguem perducta non est (g).

Martinus Gerbertus, abbas Congregationis S. Blasii in Silva Nigra, anno 1759 iter Gallicum suscepit, in quo editori omnium operum Photii incurrit. Enarrans enim ea quæ Parisiis observaverat, sic scribit: « P. Castel operam dat editioni Photii, sed per decursum demum multorum annorum perfecturum se sperat vir in flore ætatis constitutus; de quo ego insignia quævis ominatus sum ex erudita placidissimaque conversatione in monasterio S. Dionysii cum eo habita (h). »

Tandem, teste card. A. Mai, doctissimus Morellius, in *Catalogo codicum Venetorum*, pag. 95, quem inspicere nobis non licuit: « Conspectum editionis omnium operum Photii concinnavit. »

IV. — De prima hac editione omnium operum Photii.

Nemo igitur hactenus opera omnia Photii collegit: quod nos, quoad licuit, jam præstamus. Ea autem in quinque partes divisimus, quarum prima complectitur opera in S. Scripturam seu exegetica; secunda, opera dogmatica; tertia, opera parænetica; quarta, opera historica; quinta opera canonica: omnia autem quatuor voluminibus, CI, CII, CIII et CIV, *Patrologiæ* nostræ Græcæ describentur.

De singulis quædam notabimus, dicturi deinceps, de operibus Photii, ineditis, deperditis, atque etiam de omissis, vel quia argumenti mere profani sunt, vel quod alio nomine jam a nobis edita sint.

V. — De primo volumine hujus editionis.

Volumen primum sola opera in S. Scripturam continet, inter quæ eminent Quæstiones Amphilocharianæ, quæ etsi, quoad majorem partem, circa S. Scripturam versentur, nonnulla tamen argumenta philosophica et historica attingunt. Nullo enim ordine, nisi fortasse temporis quo scriptæ fuerunt, in codicibus disponuntur, sed promiscue, ita ut non temere inquisiverimus, quid, omnibus perpensis, magis expediret, aut codices cæcis oculis exscribere et sequi, aut quæstiones Amphilocharianas juxta ordinem librorum S. Scripturæ, quibus respondent, disponere?

Primo apud nos hoc posterius consilium prævaluit, quia libri usus facilius futurus videbatur, si quidem fere tota collectio Commentariis in S. Scripturam constaret; tum etiam quia mirum videri poterat quæstiones profanas, aut philosophicas, quæstionibus scripturasticis passim misceri.

Nihilominus tandem prævaluit opinio doctissimi Hergenrœther, qui cum diligentissimam operam collocasset in colligendis, emendandis et elucidandis Photii quæstionibus Amphilocharianis, facilius dijudicare potuit quænam fuerit auctoris mens et intentio. Is, quæstione mature perpensa, putavit ordinem codicis Vaticani qui omnium præstantissimus est ad amussim sequendum esse, et secutus est, præcipue quia Photius ipse quæstiones a se solutas, hoc ordine ex industria disposuisse videtur, quo varietate potius quam rigore methodi lectori placerent; minus sane placitura, si quamvis ad idem eruditionis genus spectent, veluti membra unius corporis discepta, diversas et sejunctas sedes inter auctoris opera occupassent. Accedit quod, ope tabularum, quas D. Hergenrœther confecit, omnia commoda ordinis methodici obtineri possint.

(e) Apud Hard. *Acta concil.* V, 752, 755, in Præf. concilii viii.

(f) Vid. infra *Prolegomena ad quæstiones Amphilocharianas*, p. 14, et Fabric. *Bibl. Græca* t. XI, p. 547 edit. Harl.

(g) Ex Londino editoribus Annalium Trivult.

scribebatur: « On travaille ici à une édition de Photius plus ample que toutes celles qu'on a vues jusqu'ici. » *Mémoires de Trévoux*, 1724, pag. 765.

(h) Martini Gerberti abb., etc., *Iter Alemannicum, accedit Italicum et Gallicum*, p. 522, edit. 2^a. Typis Sanblasianis 1773.

Secuti sumus ergo ordinem codicis Vaticanus qui 1923 signatus, omnium, ut D. Hergenroether autumat, præstantissimi, qui sæculo XIII exaratus est, et quæstiones 313 continet, præter alias nonnullas quæ numero carent. Nunquam tamen ascendunt ad numerum 444 quem Cotelierius se reperisse scribit in codice Colbertino (i); sed, ni fallor, doctissimus vir numerum quæstionum incautus confudit cum numero quo ipse codex in bibliotheca Colbertina inscribebatur; nemo enim tantam quæstionum copiam in ullis codicibus observavit.

Quot quæstiones sigillatim a Wolfio, ab Ant. Scotto, a card. Maio, editæ fuerunt, quo anno et quanta cura? quot quæstiones ipse D. Hergenroether ex codicibus manuscriptis hic primum profert? quot adhuc edendæ supersunt, reperiet lector in luculentissima D. Hergenroether dissertatione, quam primo loco inter prolegomena primi voluminis operum Photii edidimus.

Notabimus tantum, præter codices manuscriptos, in quibus quæstiones Amphiloichianæ continentur et a D. Hergenroether infra, pag. 14, recensentur, dari codices nonnullos quos his verbis commemorat D. Hase in notis suis ad dialogum quem Manuel Palæologus Constantinop. imperator Ancyrae in Galatia habuit cum quodam Persa, de præstantia religionis Christianæ et falsitate fidei Mahumetanæ. « Amphiloichia Photii, ait, a multis laudata et tentata, sed ad hoc tempus (an. 1807) nunquam edita, exstant in quatuor bonis codicibus bibliothecæ Cæsar. Parisiensis: Coisliniano, n° 270 optimæ notæ, Photio fere cœvo, de quo Montefalcon. *Biblioth. Coisl.* Paris. 1715, p. 325; altero Regio, n. 1228, sæc. XI; tertio item Regio 1229, descripto ex cod. montis Atho, jussu Chrysanti Notaræ, qui erat Hierosolymis patriarcha, an. 1717 (*Vid. Le Quien, Oriens Christ.* Paris. 1740, t. III, col. 526); quarto, n. 60, Supplementi, duobus tomis, descripto avorum nostrorum ætate, ex Regio 1228, quem supra dixi (j). »

Codex Vaticanus 1923 quem sequimur inter quæstiones Amphiloichianas exhibet non paucas Photii epistolas, quas Montacutius veluti epistolas edidit. Ut series quæstionum completeretur, epistolas illas ex libro epistolarum inter quæstiones Amphiloichianas transtulimus et suo loco edidimus; epistolas autem reliquas, ut statim dicemus, novo ordine disposuimus.

In his quæstionibus Amphiloichianis solvendis, Photius non semper ex proprio fonte responsiones hausit, sed ab auctoribus qui ante ipsum scripserunt eas mutuatus est. Theodoretus præsertim scripta expilat, quin eum nominet; alios interpretes S. Scripturæ ad litteram exscribit, tacito eorum nomine; adeoque plagii reus esse videtur.

Abest ut Photium ab omni plagio liberum esse dicam, cum a furto excusari non possit, id quod in Petrum Siculum commisit, ut infra ostendam; et præterea veteres, suppressis nominibus, transcribendo, gravem suspicionem de bona fide omnimoda excitet!

Nihilominus ad elevandam accusationem in ipsum latam facit, quod quæstiones quæ Amphiloichianæ appellantur, non omnes ab Amphiloichio ipsi propositæ fuerint, sed ab aliis viris sive ecclesiasticis sive sæcularibus, qui in meditatione sacrarum Litterarum, vel studio theologiæ aut historiæ, hærebant; ideoque ex tempore respondere debuit, quin ad indagandam veritatem necessarium tempus haberet, ac proinde aliorum doctrinam in propria responsa derivare. Cum autem, in edendis responsis, interrogantium utilitati maxime prospiceret, verisimile non est eum tunc famam docti interpretis ambivisse, aut se meritis aliorum ornare voluisse. Illa ætate libri rariores erant quam ut quisque ad eos consulendos hortari posset; non enim omnium manibus terebantur; qui eorum auctoritatem adhibere cupiebat, loca eorum laudanda necessario exscribere debebat. Tandem vix credi potest Photium ita sibimetipsi illuisse ut speraret tantum plagium quantum in scriptis Theodoretus commisisse censeretur, diu doctos viros latere et impune perpetrari potuisse. His igitur de causis Photius aliquatenus a plagio excusari posse videtur.

Et hæc de quæstionibus ejus Amphiloichianis dicta sint.

Præter illas quæstiones, volumen primum operum Photii continet fragmenta exegetica ejusdem, quæ ex *Catenis Patrum* collecta sunt, et præcipue breve Commentarium in sanctum Lucam, quem card. A. Mai primus edidit in prima editione primi voluminis Collectionis scriptorum veterum.

VI. — De secundo volumine hujus editionis.

Secundum volumen hujus editionis continet opera dogmatica, parænetica et historica Photii, excepta *Bibliotheca*, id est: *Contra Manichæos* libros quatuor, et librum *De Spiritu sancti Mystagogia*, homilias quinque, odas tres, et *Epistolarum* libros tres.

De quatuor libris contra Manichæos, a quibus volumen orditur, sermonem primum instituemus.

Constat *Historiam Manichæorum* seu *Paulicianorum*, quæ in codicibus mss. Petro Siculo inscribitur, et sub Petri nomine a P. Radero edita est, fere ad verbum consonare cum libro primo quem Photius contra Manichæos exaravit. Id cum observasset card. A. Mai, inquisivit utrum Petrus Siculus Photium exscripserit, vel e converso Photius Petrum, et manifeste Petro favet, Photium plagii indirecte accusans.

Sententiæ card. Mai adhæreo. At puto quæstiones restringi debere ad primum librum Photii; librorum enim secundi, tertii et quarti apud Petrum Siculum nullum occurrit vestigium. Si Photius, in his exarandis libris plagiarium egit, certe Petro Siculo hac in parte nihil debet, sed alteri scriptori mihi ignoto

(i) Cotel. *Monumenta Eccles. Græcæ*, t. III, p. 556.

(j) *Recueil de mémoires sur différents manuscrits Grecs de la bibliothèque impériale de France*, par

C.-B. Hase, Paris 1810. — *Notice d'un ouvrage de l'empereur Manuel Paléologue, intitulé: Entretiens avec un professeur mahométan*, pag. 34.

Quod ad primum librum contra Manichæos spectat, sentio Photium exscripsisse Historiam Manichæorum a Petro Siculo compositam; idque colligo non ex eo tantum quod Petrus Siculus Photio senior est, siquidem medio sæculo ix floruit, ut notavit Mongitore (*De scriptor. Siculis*, t. II, p. 158); dum Photius usque ad fines ejusdem sæculi floruisse creditur, nempe ad annum 891; sed etiam quia Petrus in ipsa Historia sua narrat se relationem illam scripsisse postquam, circa initia regni Basilii imperatoris CP. in Armenia et in urbe Tibrice a Manichæis ædificata, publica legatione functus fuisset, et Manichæorum dogmata et mores, præsens didicisset. Imo ad episcopum Bulgariæ scribit se ejus precibus motum fuisse, ut illam historiam componeret. Ubique loquitur veluti oculatus testis, et quasi res enarratas ipse gessisset. Totus igitur contextus Petrum Siculum veluti libri auctorem exhibet.

Ea autem quæ verum auctorem designant omittit Photius; cætera fere ad verbum transcribit; qua de causa a plagio vix excusari potest.

Pro jure Petri Siculi faciunt etiam tres sermones contra Paulicianos, quos card. A. Mai primus edidit in tomo IV *Novæ Bibliothecæ Patrum*; illi enim sermones historiæ Paulicianorum aliqua ratione coherent, et eodem scribendi genere elucet; etsi quoad copiam doctrinæ et vim ratiocinii minime conspici videantur. Sane aliquantulum plus nervi et vigoris habetur in libris II, in et IV Photii, quam in tribus sermonibus Petri Siculi; quanquam nec libri Photii æquiparari possint libris quos contra Manichæos olim ediderunt Archelaus, Didymus, Alexander Lycopolitanus et sanctus Augustinus. Attamen omni pretio non sunt destituti, præsertim quia statum controversiæ illa ætate agitæ declarant.

Librum primum Photii jam pridem Græce-Latine ediderat D. De Montfaucon in *Bibliotheca sua Coisliniana*. D. Wolfius, qui quatuor libros simul edidit in suis *Anecdosis*, translationem Latinam Montfauconii quæ facilis et elegans est adoptavit. Tribus reliquis libris apposuit translationem obscuram et sæpe intricatam et impeditam.

Tanta eruditione de libro Photii qui *Spiritus sancti Mystagogia* inscribitur, disserit D. Hergenroether qui opus hoc primus anno 1857 ex codicibus mss. in publicam lucem protulit, ut de eo multa disserere plane supervacaneum sit.

Attamen operæ pretium erit et hic commemorare quæstionem quam doctissimus editor sibi metipsum proposuit, ne piorum mentes nimium præoccupet. Inquit nempe utrum sibi licuerit, necne, in lucem proferre librum qui contra dogma fidei et doctrinam Ecclesiæ dirigitur, et affirmative respondet, tum quia argumenta Photii infirma, omnibus nota, et pluries contrita sunt, tum quia ex lectione scripti originalis, historia controversiæ multo facilius elucidari potest. Id merito asseritur. Præterea in editionis suæ defensionem profert exemplum card. A. Mai, qui scripta Origenis, Didymi, Theodori Mopsuesteni et aliorum hæreticorum e latebris codicum in publicam lucem traxit sine dispendio, imo cum profectu veritatis. Et sane ex erroribus obsoletis quis detrimentum caperet? Quis decipi posset? Quis non triumphum veritatis agnoscit?

Viget, equidem fateor, hactenus falsa opinio Photii; sed argumentis a Photio prolatis jam diu defendi minime potest, nec revera defenditur. Controversia enim a Photio excitata tota versabatur in argumentis quæ ex ratione theologica depromuntur, proponendis et agitandis; hæc autem disputandi ratio, præterquam quod in scrutando mysterio SS. Trinitatis vanissima est, tota et integra subvertitur et obruitur auctoritate vetustissimorum Patrum qui, diu ante Photii tempora, quæstionem de processione Spiritus sancti a Patre et a Filio, seu a Patre per Filium, quod idem est, non tantum agitarunt, sed expressis verbis in sensum Ecclesiæ occidentalis definierunt. Ut de SS. Patribus Latinis taceamus, quorum auctoritatem prætermittere non possunt Orientales, certo certius est sanctum Athanasium, sanctum Basilium, sanctum Gregorium Nyssenum, sanctum Epiphanium et sanctum Cyrillum Alexandrinum, in antecessum damnasce opinionem a Græcis propugnatam de processione Spiritus sancti a solo Patre.

Quando veterum scriptorum testimonia, Photio ignota aut ab ipso callide dissimulata, in controversia primum prolata fuerunt, intellexerunt schismatis patrones, argumenta Photii vere lutea et straminea esse, et ad monumenta traditionis sibi recurrendum esse, quo auctoritatem veterum sibi adversantium eluderent. Quod cum ipsis pro votis non cederet, testimonia a catholicis laudata e codicibus passim eradere cœperunt, ut controversia de processione Spiritus sancti in controversiam de authenticitate codicum verteretur. Sed quia omnes codices corrumpere non potuerunt, nec omnia veterum Patrum testimonia sibi contraria eradere, argumenta a catholicis prolata invictum vigorem retinuerunt, et iniquitas visa est sibi metipsis mentiri. Has vicissitudines jam subierat controversia medio sæculo XIII, ut videre est in scriptis doctissimi et celeberrimi Vecchi, patriarchæ Constantinopolitani, qui pro unione ecclesiarum quam cordi habebat, multa præclare scripsit (k), nec parvas calamitates et persecutiones passus est.

Postquam fautores schismatis neque corruptis codicibus feliciter jam pugnare possent, ad incredibiles subtilitates et inauditas æquivocationes confugerunt, quarum præcipuas ipsis suppeditavit Georgius Cyprius, post Vecchum patriarcha Constantinopolitanus, et ejusdem Vecchi præcipuus adversarius. Ser neque hæc argumenta virum a studio partium alienum movere unquam poterunt: ergo multo minus argumenta Photii.

(k) Præcipua ejus scripta collegit Allatius in I et II suæ *Græciæ orthodoxæ* tomo, Romæ 1656.

Argumenta Photii pro processione Spiritus sancti a solo Patre, quæ Veccus refellit (l), habentur hic ad calcem libri *Mystagogia*, sed alio ordine proferuntur. Ex *Mystagogia* decerpta videntur, et in multis consonant argumentis quæ Photius ad tuendam eandem causam evoluit in epistola sua *ad archiepiscopales thronos per Orientem*, quæ nunc XIII^a est (t. II, col. 721).

Altera pars argumentorum quæ Photio tribuuntur, serius ex ejusdem operibus desumpta est, tempore scilicet Alexii Comneni, qui anno 1116 florebat; nam his verbis series illa argumentorum absolvitur: « Idque ex acumine sapientissimi imperatoris Alexii Comneni prodiit: hac enim propositione usus est cum contra Mediolanensem episcopum disputaret (hic t. II, col. 399). »

Hactenus de operibus Photii dogmaticis.

Opera ejus parænetica edimus quæ jam pridem, typis mandata fuerunt. Nonnulla adhuc in codicibus manuscriptis latere novimus. Quo autem pro viribus utilitati virorum doctorum inserviamus, protulimus Elenchum Homiliarum Photii quæ in codicibus Mosquensibus, teste Combefisio, servantur (m). Elenchum illum conferendo cum Indice hujus voluminis II, videbit unusquisque quot homiliæ Photii adhuc desiderentur.

Homiliæ Photii, etsi ad vim et elegantiam homiliarum veterum Patrum minime pertingant, tamen omni merito non destituuntur, sed jure merito æquiparari possunt scriptis optimorum auctorum illius ætatis, ex. gr. Georgii Nicomediensis, Nicetæ Paphlagonis et Leonis Sapientis. Afiorum autem scripta longe superant.

Ex libris ligata oratione et metro scriptis Photii admodum pauca supersunt; nec certum est Photium multos scripsisse. *Odas* novem exstisse in cod. ms. Collegii Claromontani Paris. Soc. Jesu, tradit Oudin (t. II, col. 206). Collegimus omnia quæ jam semel typis mandata sunt.

A quo constituimus Quæstiones Amphiloichianas edere juxta ordinem quem exhibet codex Vaticanus 1923, ordo epistolarum a Montacutio, ob auctoritatem sui codicis, admodum veteris, servatus, a nobis servari non potuit, eo quod sexaginta aut circiter epistolæ, veluti Quæstiones Amphiloichianæ, in laudato codice Vaticano inseruntur. Novum itaque ordinem adoptavimus, totam seriem epistolarum in tres libros dividentes, quorum primus epistolas ad Romanum pontificem, ad patriarchas, ad archiepiscopos, ad imperatores et ad principes; secundus, epistolas ad episcopos, clericos, monachos et moniales; tertius tandem epistolas ad laicos, officiales, et magistratus sæculares complectitur. Ex Indice autem in quo novus ordo cum veteri comparatur, facile erit unicuique in nostra editione reperire epistolas quæ juxta ordinem veterem alicubi laudantur.

Omnes epistolas Photii hactenus typis commissas edimus, præter unam ad patriarchas Orientales et Oeconomum Antiochenum quæ incipit: Μεγίστων μὲν ἀνδρῶν, quæ semel edita est a Dositheo in rarissimo volumine quod inscribitur: Τόμος χαρᾶς, et nullis expensis, nulla præstita diligentia obtinere vel inspicere potuimus.

Finem epistolæ 2 ad Nicolaum I, quem Græci reseccaverant, quia auctoritatem sanctæ sedis apostolicæ supremam asserit, nobis suppeditavit card. Mai in *Nova Biblioth. Patrum*. t. IV. Translationem Latinam integram a Baronio accepimus.

VII. — De tertio et quarto volumine hujus editionis.

Inter opera historica Photii recensuimus *Bibliothecam* ejus, quia ad *historiam litterariam*, ut aiunt, pertinet. Opus grande et eruditum ex optimis editionibus hic repetimus. Textum Græcum a Bekkero commendatum et Berolini anno 1824 impressum obtinuimus, cui translationem Latinam Ant. Schotto ascriptam, etsi ipsius non sit, addidimus, quia meliorem neque conficere neque reperire potuimus. Textum autem integrum damus, etsi excerpta nonnulla veterum auctorum suis locis jam a nobis impressa fuerint. Non decebat enim, ob breves et paucas repetitiones, opus tanti momenti scindere, et quasi imperfectum doctis viris offerre.

Utrum *Bibliotheca* Photii, qualis nunc habetur, tota a Photio ipso scripta sit? an fuerit posteriori ætate interpolata, ut suspicatur, in notis suis ad Suidam Kusterus, apud J. A. Fabricium, *Bibl. Græc.* ed. Harles. t. X, p. 680? non est hujus loci inquirere.

Quia *Bibliotheca* Photii unius voluminis spatio contineri non potuit, majorem ejusdem partem, in qua codex primus et sequentes ad ducentesimum quadagesimum nonum recensentur, tertio hujus editionis volumine descripsimus; alteram vero partem, in qua codex ducentesimus quinquagesimus et sequentes usque ad finem operis recensentur, initio voluminis quarti collocavimus. Volumen quartum perficient opera canonica Photii, quibus Monitum, hic non repetendum, præmisimus.

Dicemus tamen hic prætermitti synagogen canonum quæ opportunius cum Commentariis Balsamonis, Zonaræ et Aristeni, inter scripta sæculi XIII edetur; sed recudimus *Syntagma canonum* et *Nomocanonem*, in ea forma, et eo ordine quibus ab ipso Photio composita fuisse videntur. Quia tamen in his collectionibus conficiendis auctor eadem documenta pluries profert, textus semel editos, non repetimus aliis locis, sed ubi reperiri possint accurate indicamus.

Seriem operum canonicorum Photii claudunt Erotemata, seu interrogationes X, in quibus auctor depositionem suam e sede patriarchali injustam fuisse demonstrare conatur, argumentis indirectis, nec

(l) Græciæ orthodoxæ, t. I, p. 154 et seq. *Comm. de Script. eccl.* t. II, col. 210.

(m) Alium Catalogum Homiliarum Photii suppeditat Oudin,.

hene selectis. Opusculum hoc brevissimum primus in lucem protraxit Fontani (in *Novis deliciis eruditiorum*, t. I, p. 20), qui cum furore Jansenistico, et pessimo influxu legum antichristianarum obcæcatur, eidem addidit præfationem et notas, non tantum sacerdote, sed quovis Christiano indignas. Eas nullius frugis esse credidimus, ac proinde abjecimus.

Cætera scripta canonica Photii merito laudat doctissimus J. S. Assemani in *Jure suo can. Orientali*, t. I, p. 35 et seq., ubi ostendit quanti hæc scripta fecerit Balsamon, insignis Græcorum canonista, et tota Ecclesia Orientalis, quæ in tuenda disciplina ecclesiastica, præcipue codicibus Photii, cæteris neglectis, usa est. Notitiam Assemani complet præfatio a card. Mai *Syntagmati* præmissa, quam lector suo loco reperiet.

Et hæc de Photii scriptis a nobis editis dicta sint.

Nunc de deperditis, prætermisissis, ineditis, aut falso ascriptis libris pauca admonenda supersunt.

VIII. — *De operibus Photii deperditis, prætermisissis et ineditis.*

1° Photius scripsit acta fictitia concilii œcumenici, quod nunquam convocatum fuit. Iis mille circiter subscriptiones fictas addidit, ut narrat Anastasius Bibliothecarius supra laudatus. Illa acta cum in duobus codicibus elegantissimis et depictis scripta fuissent, in concilio viii publice flammis tradita sunt, ac proinde non exstant.

2° Photius ex capite suo composuit Acta concilii quod fingit anno 878 celebratum fuisse coram legatis Romani pontificis et cæterorum patriarcharum Orientis et Ægypti. Quanquam tunc synodus habita fuerit, certo certius ea minime egit vel toleravit, quæ eam egisse et tolerasse narrat Photius. Hanc Photii pseudosynodum Græci pro octavo concilio œcumenico habent, repudiato octavo concilio vero, in quo Photius depositus et excommunicatus est. Nonnulli tamen nec verum concilium viii, anni 869, nec fictitium Photii anni 878 receperunt, siquidem synodum Florentinam œcumenicam concilium octavum appellant. Sic neque concilii Lugdunensis ii, nec Viennensis, nec Lateranensis ullam rationem habent; sed immerito ut patet.

Acta pseudosynodi Photii anni 878, etsi fictitia sint, ex codice Vaticano, cum permissione Clementis XI, ut supra jam notavimus, a P. Harduino edita sunt; sed quia inter Acta conciliorum propriam sedem habent, et ab iisdem sejungi non possunt, eadem hic prætermisimus. Supra, variis argumentis ostendimus Acta illa non genuina, sed mere fictitia esse.

3° Photii *Synagogen canonum* omisimus ob causas quas supra allegavimus.

4° Photius scripsit homilias plurimas quorum elenchum ex Combefisio edidimus. Quominus omnes ederemus nulla alia causa fuit, quam quod nullum exemplar earum nobis comparare potuerimus.

5° Photius dicitur de cultu SS. imaginum scripsisse, sed ejusdem scripti nullam vestigium inveni, præter titulum sequentem, quem Bandini, in *Catal. biblioth. Laurent. Florent.* t. I, p. 434, recitat: Χρήσεις κατὰ Εἰκονομάχων ἐκ τῶν συγγραμμάτων Νεσχηφόρου καὶ Φωτίου, τῶν πατριαρχῶν Κωνσταντινουπόλεως καὶ Θεοδοῦρου Στουδίτου. Hinc sane nemo colliget Photium ex industria de colendis imaginibus scripsisse. Fieri enim potuit ut ex libris quos de alio argumento exaraverat, quis [χρήσεις] illas composuerit.

6° Nescio an a libro a Bandino notato diversus sit ille quem Lambecius, in *Comment. in Bibl. Vindeb.* ed. Kollarit, t. IV, p. 338, ad cod. 157, n. 5, ita exhibet: Φωτίου πατριαρχου καὶ Θεοδοῦρου τοῦ Στουδίτου Εἰκὼν λέγεται παρὰ τὸ εἶκον· ἄλλο δὲ φυσικὴ εἰκὼν, καὶ ἄλλο μιμητικὴ · x. τ. λ. « Photii patriarchæ CP. et Theodori Studite testimonia de sacris imaginibus et de differentia inter sacras imagines et idola. »

7° Senebier in *Catalogue raisonné des manuscrits de Genève*, p. 42, Genève 1779 (ap. J. A. Fabric. *Bibl. Gr.* t. XI, p. 49), laudat Photii Homilias tres, et fragmenta scripti cujusdam contra Manichæos, quod utrum differat a libris secundo volumine hujus editionis editis necne, indagare non potui, et mihi incompertum est.

8° Ignoro pariter an Photii *Argumenta duodecim syllogistica contra processionem Spiritus sancti etiam a Filio*, de quibus Bandini *Catal. Laurent.* t. III, p. 324, convenient cum argumentis a Vecco refutatis et a nobis hic editis, vel opusculum distinctum constituent. Puto ea identica esse.

9° Oudinus indicat: Φωτίου. . . Ἀγωγή καὶ ἀποδείξεις ἀκριβεῖς συνελεγμέναι ἐκ τε συνοδικῶν καὶ ιστορικῶν γραφῶν. (*Comment. de Script. eccles.* t. II, p. 201), quas a X interrogationibus de patriarchis injuste ejectis distinguendas esse autumat.

10° Idem Oudinus, *symbolum fidei* testatur in cod. mss. exstare a Photio compositum pro iis qui ordinandi sunt episcopi, de quo Lambecius, l. viii, p. 453.

11° *Epitome Historiæ ecclesiasticæ Philostorgii*, ἀπὸ φωνῆς Photii patriarchæ exstat inter cod. mss. bibliothecæ Bodleianæ (Barocc. cod. 142, n° 7, p. 243); diversa ab illa quæ in *Myriobiblio* occurrit et amplior (Oudin., t. II, col. 208).

12° Michaellem Psellum *Synopsisim Nomocanonis* Photii versil us scripsisse ferunt. Inter quinque *Carmina politica* Pselli *Synopsis* illa quartum locum occupare dicitur.

IX. — *De operibus Photii quæ alio nomine quam a nobis edita sunt, circumferuntur.*

13° *Libellus de septem synodis* qui passim occurrit, excerptus est ex Photii epist. vii^a, ad Michaellem Bulgariæ principem, quæ in hac editione reperitur, t. II, col. 631.

14° *Libellus de consolatione ad Eusebiam*, quem Conrad. Ritterhusius, anno 1601, Gr. Lat. Nurenbergi edidit sub nomine Photii, est ejusdem Photii epistola 245, apud Montacunium.

15° Opusculum *De patriarchis injuste ejectis*, quod laudat J. A. Fabricius, non distinguendum est a decem *Interrogationibus*, quas ex *Novis deliciis eruditorum* Fontani ad finem Operum Photii edidimus.

16° Photii *Excerpta ex Asteriis*, quæ Combesius edidit, ex Photii *Bibliotheca* desumpta sunt.

17° Cotelierius in *Monumentis Ecclesiæ Græcæ*, t. III, p. 104, primus protulit opusculum ita inscriptum: *Quod non oporteat ad præsentis vitæ molestias attendere*. Quia olim inter Photii Epistolas servatum est, illud ad finem libri tertii epistolarum in nostra editione collocavimus.

18° Labbeus, in *Catal. cod. mss.*, p. 114, laudat Photii *Synopsisim logicæ Aristotelicæ*, et Fabricius, ex Oudino, asserit Photii *Synopsisim categoriarum* immistam esse *Commentariis Philoponi et Ammonii in Aristotelem*. Illi auctores Photio multo antiquiores sunt. Card. Mai *Script. veter.* t. I, præf. p. xiv, monet illas *Synopses* non distinguendas esse a *Quæstionibus Amphilo-chianis*. Et revera quæstiones Amphilo-chianæ 137 ad 147 circa hoc argumentum versantur. Hic, t. I, col. 759 et seq.

X. — *De operibus Photii argumenti profani.*

19° Joannes Gerardus Vossius in opere *De Historicis Græcis*, lib. II, c. 25 (Oper., t. IV, p. 147) ita scribit: « Photii patriarchæ *Historiam de rhetoribus* decem exstare lego in nomenclatore Roberti Constantini. » De hoc libro aliam notitiam nullam reperi.

20° *Lexicon Græcum* sub nomine Photii forma in 4°, anno 1808, Lipsiæ edidit D. Hermann. Liber autem paulo post iterum typis impressus est hoc titulo: *Φωτίου τοῦ πατριάρχου Λέξεων Συναγωγή, e codice Galeano descripsit Ricardus Porsonus*, 2 vol. 8°, Cantabrigiæ 1822. Porsonus in *Lexici* præfatione monet D. Blomfield, in *Censuris Edinensibus*, parte XLII, de Photio præclare scripsisse. Oudin. (t. II, col. 206) scribit Photii *Lexicon* in-4°, editum fuisse, Kilonii, an. 1706, et in codd. mss. inscribi quandoque Photii patr. CP. *Etymologicum magnum*.

XI. — *De iis qui in elucidandis operibus Photii insudarunt.*

21° Præter eos qui *Collectionem Operum Photii* præpararunt, laudandi sunt etiam ii qui opera particularia emendare vel elucidare conati sunt. Si fides *Annalibus Trivultiensibus*, Boernerus de componenda nova translatione Latina *Myriobiblia*, seu *Bibliothecæ Photii*, cogitavit. (*Mémoires de Trévoux*, 1701, p. 28C.)

22° Eandem spartam ornare cœperat Claudius Capertonier Parisiensis, adjunctus a Patre Tournemine et Ellies Dupin, et jam quinquaginta folia typis impresserant, quando E. Dupin in exsilium missus est et editio derelicta. (Vid. *Supplem. Moreri* 1749, t. I, p. 228 et D. Cellier. *Hist. des écriv. ecclési.*, t. XIX, p. 432.)

23° Translatio Gallica trium orationum Photii cum notis, inseritur operi quod inscribitur: *Histoire de l'Académie des inscriptions et belles-lettres*, t. XVI, p. 98. Paris, 1751. De Photio sermo habetur in eadem collectione, t. XIV, p. 180 et seq. Paris, 1743.

24° *Annales Trivultienses (Mémoires de Trévoux)*, p. 1944, an. 1722) fragmenta exscribunt translationis Gallicæ epistolarum 11 et 12 ad Michaelē III Bulgariæ principem, quam versibus scriptam edidit auctor Gallus hoc titulo: « *Maximes pour la conduite du prince Michel, roi de Bulgarie*, par Bernard Théatin, offert à Louis XV, Paris, 1718. »

XII. — *De iis qui acta et scripta Photii elucidarunt.*

Auctores enumerare qui de actis et scriptis Photii notitiam exhibent, vix possibile est. Quotquot enim *Historiam Ecclesiæ* vel *Historiam scriptorum ecclesiasticorum* attigerunt, Photii gesta enarrarunt et de ejus libris sententiam protulerunt. Inter veteres nemo, inter recentiores soli protestantes eum laudibus prosecuti sunt, non quod laude dignus sit, sed quia sedem apostolicam, quam ipsi odio habent, audacter aggressus est.

Ea quæ a Photio vel in ejus causa gesta sunt fuse enarrat Baronius, cujus dicta confirmat Pagius in notis suis ad *Annal.* Baronii, Multam lucem his gestis affundunt etiam acta conciliorum.

De libris Photii accurate scripserunt Labbeus, Cave, Oudinus, J. A. Fabricius, Dupin, Dom Cellier, et, ut audio, etiam Dosithæus patriarcha Hierosolymitanus, pro Græcis, in Præfatione voluminis quod in scribitur *Τόπος χαραξ*, anno 1705 typis editi.

B....., 8 decembris 1860.

J.-B. M.

PHOTII

PATRIARCHÆ CONSTANTINOPOLITANI

OPERUM PARS PRIMA.

EXEGETICA.

IN AMPHILOCHIA PHOTII PROLEGOMENA.

I.

JOSEPHI HERGENROTHER, S. THEOL. DOCT. ET IN WIRCEBURGENSI
LIT. UNIV. HIST. ECCL. ET JURIS CAN. PROF., DISSERTATIO
HISTORICA CRITICA DE PHOTII QUESTIONIBUS
AMPHILOCHIANIS.

§ I. De *Amphilochiorum* nomine, origine atque scopo.

1. Photii *Amphilochia* seu *questiones Amphilochianæ* amplissimum opus constituunt seu thesaurum variarum dissertationum et diatribarum, quæ maxima ex parte varia sacrorum Librorum testimonia illustrant atque exponunt. Summis hoc opus ornarunt laudibus eruditi. *Photii ingenium ad questiones dissolvendas paratum* — inquit *Maximus Margunius* in epistola ad eruditos Photii *Bibliothecæ* præmissa — *quæcunque eis sint, quæ contra sacram philosophiam proponuntur, et in divinis Litteris explicandis, ubi penitus quisquam sensus est absconditus, quis in ejus elaborato opere, quod Amphilochia inscribitur, jure meritoque non demiretur* (4)? Hanc insignem collectionem *Leo Allatius* seu opus varium et multiplici eruditione plenum, *Theologiæ ac Scripturæ expositoribus maxime necessarium* commendavit (2); nec minora præconia sequens ætas usque ad eminentissimum *Maium* (3) de hac collectione optime meritum pronuntiavit, licet haud

A defuerint, qui majore operis parte nondum in lucem producta paulo morosius de ea judicium tulerint (4).

2. Nomen *Amphilochiorum* vel *Amphilochiorum* (5) sortitum est hoc opus, non quod ex sancto *Amphilochio* Iconensi decerptum sit vel ejus textus explanet, ut quidam olim eruditi censuisse videntur, sed quia dedicatum fuit *Amphilochio* Cyziceo metropolitæ Photio charissimo (6). Id non ex titulo (7) solum patet, sed etiam ex præfatione universæ collectioni præfixa (8) et ex multis questionibus specialiter huic episcopo inscriptis (9). Aliæ quidem aliis primitus missæ fuerant; sed deinde in unum corpus collectæ *Amphilochio* mittebantur, quo nemo frequentius et instantius Photium de diversis questionibus consuluerat. Neque difficile est tempus determinare, quo hæc collectio prodierit. Licet enim plures jam antea scriptæ fuerint, tamen major questionum pars tempore prioris exilii composita et in unum corpus redacta fuit, quemadmodum ex

(1) Τὸ πρὸς τὰς τῶν ἀποριῶν λύσεις ἑτοιμον, ἀλλως τε καὶ δακρυερὴν τὴν ἱερὰν τείνουσι φιλοσοφίαν καὶ τὸ τῆς θείας Γραφῆς, ἐν οἷς μυστικώτερόν τι ἐναπομένει, ἀγγίλουν τε καὶ διερμηνευτικόν, τίς τῶ τῶν Ἀμφιλοχίων αὐτῶ πεπονημένῳ συγγραμμάτι ἐντυχὼν οὐκ ἂν εὐχότως θαυμάσειεν;

(2) De *Eccles. occid. et orient. perpetua consens.*, lib. II, c. 6, n. 4, p. 576.

(3) *Veterum script. nova collect.* t. I, Præfat. de Photio.

(4) Sic v. g. *Schroeckh* in *Hist. Eccl.* (K.G.) t. XXIII, p. 265.

(5) Dicuntur τὰ Ἀμφιλόχεια, vel Ἀμφιλόχεια *PATROL. GR. CI.*

vel Ἀμφιλοχικά, λόγοι ἱεροὶ καὶ ζητήματα πρὸς Ἀμφιλόχιον.

(6) Vide *Wolffium* *Cur. philol. et crit.* t. V, Præf. p. I, *Oudinum*, *De Script. Eccles.* t. II, p. 203; *Maium*, l. c. § 4.

(7) In cod. *Coislin.* Τὰ Ἀμφιλόχεια ἢ λόγων ἱερῶν καὶ ζητημάτων ἱερολογίαὶ πρὸς Ἀμφιλόχιον, τὸν δυνάτατον μητροπολίτην Κυζίκου ἐν τῷ καιρῷ τοῦ πειρασμοῦ ζητημάτων διαφόρων εἰς ἀριθμὸν τριακοσίων συντεινόντων ἐπύουσιν αἰτησάμενον.

(8) Editæ ab A. *Scotto* *Neapoli*, 1814, 4, p. 2-5.

(9) Q. 1 edita a *Maio*, l. c. p. 193. q. 137 seq., q. 218, 90, 119, etc.

iteralis querelis lamentationibusque de persecutionis gravitate et de tribulationum magnitudine manifestum sit (10) et titulus ipse ac præfatio declarant. Porro hoc Photii exsilium ab anno 867 usque ad annum 876 perdurasse constat (11); Amphilocheius vero sub priori Photii episcopatu rejecto Antonio Ignatii assecla Cyzicenam sedem nactus est (12), ex qua Photius deinde iterum occupato Constantinopolitano throno eum Nicæam transtulit, ubi paulo post obiit Gregoriumque olim Syracusanum successorem habuit (13). Cum autem idem Gregorius jam in synodo Photiana mense Novembri anni 879 habita tanquam Nicææ antistes compareat (14), Amphilocheius jam ante ea tempora e vita migrasse dicendus est. Quoad maiorem itaque partem collectio intra annos 868-876 elaborata fuit, quamvis nonnullæ quæstiones et postea adjungi potuerint, cum Photius certum numerum haud statuerit et solum tercentas circiter commemoraverit, quem numerum in deliciis habuisse videtur (15). Quare, ut infra videbimus, varius est in diversis codicibus quæstionum ordo ac numerus.

3. An vero ipse Photius hanc Collectionem dissertationum, quas diversis temporibus elaboraverat, instituerit, ante typis editam ejusdem præfationem dubitari potuit et non defuere, qui cum Wolfio (16) existimarent, varias Photii epistolas hinc inde fuisse collectas et Amphilocheiorum nomine postea insignitas, ideo quod Photio frequens litterarum cum Amphilochio commercium intercederet. Sed edita a Scotto præfatio (17) omne dubium amovit. Perspicue enim Photius ibidem tradit, singula sua ad varia quærita responsa se iteratis curis tractasse et in unum collegisse (18); neque silentio præterit gravissimas, ut ipse arbitrabatur (19), rationes, quæ ipsum deterrire potuerint ab ejusmodi novo labore, quem tamen nihilo secius amico flagitante suscepit. Harum vero rationum, quæ Photii animum inde repellere visæ sunt, prima in eo fuit, quod jam antea multi sanctorum Patrum eadem quærita maxima

A ex parte optime solverint; altera ex eo petita est, quod ipse Photius alibi non pauca ex illis jam sufficienter tractaverit, alia viva voce coram discipulis explicaverit; tertia ex difficultate operis, quam diuturno tempore opus sit ad tantam quæstionum diversarum multitudinem percurrendam (20), non nisi breve vere tempus idque magnis agitata curis molestisque concessum videatur. Addit etiam minoris momenti rationes obstaculo alteri cuivis esse potuisse, quominus novum hunc laborem susciperet, sibi tamen iis omnibus neglectis id maxime cordi fuisse, ut amici postulationibus satisfacere, neque dictionis elegantiam se curasse, verum potius perspicuitatem et legentium utilitatem. Hinc recte Scottus (21) judicat, Photium multas identidem quæstiones pro re nata amicorum commodo solvisse, deinde cunctas, ne laterent aut disperderentur, in unum collectas fasciculum Amphilochio suo id expetenti transmisisse.

B 4. Collectio igitur, quam præ manibus habemus, ex variis omnino partibus constat diverso tempore scriptis et sine methodo et ordine eodem fere pacto, quo in celebri ejusdem auctoris Bibliotheca diversi argumenti libri, eorundem excerpta et de iisdem judicia coacervantur, aggregatis. Hinc pleræque dissertationes formam epistolarum præ se ferunt, quibus ad propositas difficultates theologicas et philosophicas respondetur; responsa sunt ad eruditum amicorum quærita variis temporibus data, et quamvis nonnullæ Diatribæ mera excerpta videantur (22) et in aliis interrogantes more antiquo ficti solummodo appareant (23), tamen pleræque veterum descriptionem erotematicam et catechetica omnino sequuntur, quæ jam dudum ab ecclesiasticis scriptoribus fuerat adhibita.

C 5. Sane similia plane opera suppeditant nobis Pseudojustini (24) et Pseudoathanasii (25) scripta; nec longe abluunt Eusebii Cæsariensis *Quæstiones* (26), Hesychiei dubiorum *Solutiones*, (27) Basilii Regulæ 313 breviores (28), *Dialogi* sancto Casario ascripti (29), Theodoret, in *Octateuchum Quæstio-*

(10) Q. 78. ubi commemorat τοῦ καιροῦ τὸ βαρύντατον. — q. 21, c. 7 (Mai, l. c. p. 74), q. 25 (Mai, Nov. coll. t. IX, p. 26, 27), q. 119 (Wolf. l. c. p. 708 seq.), q. 148, etc.

(11) Vide cl. Jager *Histoire de Photius*, lib. viii, p. 529 note 1, edit. 2.

(12) Vide Le Quien, *Orient. christ.* t. I, p. 757.

(13) Id testatur Nicetas David in *Vita S. Ignatii*, (Mansi concil. XVI, p. 289.) Cf. Le Quien, l. c. p. 647.

(14) Mansi, *Concil.* t. XVII, p. 373.

(15) Cf. Scottum, l. c. p. 2, not. 3.

(16) Wolf. Præf. cit. p. iii.

(17) Ed. cit. Neapol. p. 113.

(18) P. 3 Δευτέρους ἡμᾶς ἀπαιτεῖς πόνους καὶ τὸ εἰς δόκον τὴν γραφὴν ἀπελθεῖν.... ἔχεις ὅπερ ἤτησας.

(19) Τοσοῦτων καὶ τηλικούτων ὄντων τῶν πρὸς τὰναντία φερόντων.

(20) Ὅσων τοσοῦτον διελθεῖν συγχρόν.

(21) L. c. p. 2, note 4.

(22) Cf. Wolfium, Præf. p. v, et pag. 730-800.

(23) Mai, Nov. Coll. t. I. Præf.

(24) *Quæstiones et Respons.* ad orthod. 146 (Opp. Just. ed. Venet. 1747, p. 743 seq.). Quæstiones 5 Christianorum ad Græcos et Græcorum 15 ad Christianos, quæ diversæ sunt a solutionibus compendiaris adversus pietatem, quas Justino tribuit Photius (Bibl. cod. 125).

(25) *Quæstiones ad Antiochum*, in *S. Scripturam*, (Alhanas. Opp. t. II, p. 268 seq. ed. Montfaucon).

(26) Ζητήματα καὶ λύσεις. Cf. *Dem. Evang.* VII, 3; Maium Nov. Coll. t. I, p. 1 seq.

(27) Ἀπορίαι καὶ ἐπιλύσεις sive συναγωγὴ ἀποριῶν καὶ ἐπιλύσεων ἐκλεγείσα ἐν ἐπιτομῇ ἐκ τῆς εὐαγγελικῆς συμφωνίας τοῦ ἁγίου Ἡσυχίου πρεσβυτέρου Ἱεροσολύμων (cod. 43 Cryptæ ferratæ apud Maium Nov. PP. biblioth. t. VI, p. ii, p. 539 indicat.) Cotel. *Mon. eccl. Gr.* vol. iii, p. 1-52.

(28) Ὅροι κατὰ ἐπιτομὴν. Phot. cod. 191; Garnierii Præf. in Opp. Basil. t. II, § 11, n. 33 seq.

(29) Galland. *Bibl. PP.* t. VI, p. 5-152.

nes (30), Augustini et Pseudoaugustini (31) nonnulla scripta, sancti Maximi *Interrogationes et solutiones* (32), *Quæstiones et responsiones* Anastasio Sinaitæ communiter adjudicatæ (33). Hæ Anastasii Quæstiones centum quinquaginta quatuor anthologia quædam sunt ex testimoniis S. Scripturæ et Patrum, brevia plerumque responsa cum demonstratione ex revelationis fontibus petita, et Patrum opera ibidem abhibita (34) diligenter sunt indicata. Theodoretus imprimis auctor usus est (35). In hisce operibus multæ quæstiones modo, quod rarius, verbotenus, modo, quod frequentius, quoad sententiam plane conspirant (36). Jamdudum apud Græcos compilationes variæ defectum novorum ingenii fructuum supplebant, sacra *Parallela* in usu erant, quæ thesin quamlibet theologicam ex Bibliis et Patribus comprobabant, sicut Leontius Byzantius fecisse cognoscitur (37), jam *Catenæ* Patrum in sacros Libros expositiones collocabant (38), atque exinde amplissima suppetebat materia pro novis semper compilationibus consensu et vetustioribus aliarum lucubrationum accessione ditandis. Mira Græcorum fecunditate extincta in colligendis et exornandis antiquitatis thesauris docti viri fere unice occupabantur, hisque ipse Photius, si aliquot ejus scripta, quæ ejus veri fœtus existunt, excipias, atque in his opera præsertim polemica (39) annumerandus esse videtur. Sed operæ pretium fuerit, accuratius indagare, an Photii *Amphilochia*

A ex aliis auctoribus expilata, an vero eidem auctori atque parenti tribuenda sint, an demum et quatenus tum proprio ejus ingenio, tum aliorum laboribus simul ascribenda.

§ II. — An Photius singularum quæstionum auctor fuerit.

6. Innuit ipse Pothius (40) se plura ex antiquioribus Patribus collegisse et uberius excelsisse additis suis, quæ proprio ipse Marte suoque studio composuerat, adeoque tum sua, tum aliena in uonum coadunasse. Sæpe allegat Patres, veluti Basilium, Athanasium, Gregorium Nazianzenum, Chrysostomum, vulgatum Dionysium, Maximum, aliosque (41). Verum communiter tunc solummodo eos adducit ubi breviter atque obiter unam alteram eorum B profert vel tangit sententiam. Atenim constat integras fere antiquiorum scriptorum diatribas Photium tecto eorum nomine interdum de verbo ad verbum descripsisse sibi que appropriasse. Jam Wolfius probabiliter explanationem in ep. ad Coloss. c. 1, v. 15, e Chrysostomo haustam judicavit; Maius vero indicavit (43) prolixam illam de vitæ termino disputationem, quæ quæstione centesima quadragesima nona continetur, in duobus aliis Vaticanis codicibus *Germani patriarchæ* factum declarari, ex duabus de Bibliorum obscuritate dissertationibus alteram (44) ex *Polychronii* prologo in Jobum esse desumptam, quæstionem de diversis Scripturarum Veteris Testamenti editionibus (Græcis) (45)

(30) Opp. I, p. 1 seq. ed. Sirmondi.

(31) Aug. lib. *De divers. quæst.* 83. — Lib. II, *De divers. quæst. ad Simplicianum*; — lib. *De octo quæstionibus, Dulcitii*. — *Quæstiones in Heptateuchum*, etc.

(32) S. Max. ad Thalassium, *De variis S. Scripturæ quæstionibus*. — *Interrogationes et responsiones seu dubia* (Opp. ed. Combef. t. I, p. 1 seq. p. 300 seq.)

(33) S. Anastasii Sinaitæ *Quæstiones et responsiones de variis argumentis*, Gr. et Lat. cura Jac. Greiseri, Ingolst. 1617, 4. (Ex Cod. Monac. 53 chart. sæc. XVI, f. 133 seq. 207, Membr. sæc. XIII f. 94.)

(34) Nimirum Irenæus, Basilis, Chrysostomus, uterque Gregorius, uterque Cyrillus, Isidorus Pelusiota, Epiphanius, Pseudodionysius, Maximus, Joannes Climacus, Theodoretus et *Apostolicæ Constitutiones*.

(35) Cf. Anastas. q. 27, p. 282, cum Theod. q. 66, in Gen. 3, p. 31 seq. Anast. q. 28, p. 284 de Abraham circumcissione; cum Theod., q. 68 in Genes. — q. 22, p. 292 seq. in Exod. IV, 21, cum Theod. q. 12 in Exod. — q. 24 p. 266 in Gen. I, 26, cum Theod. q. 20 in Gen. — q. 25, p. 278 in Gen. VI, 1, 2, cum Theod. q. 47 in Gen. — q. 34, p. 308 in Num. XXII, cum Theod. q. 42 in Num. — q. 35 p. 310, cum Theod. q. 40 in Exod. — q. 37, p. 314, cum Theod. q. 43 in Deut. — q. 39 p. 318 seq., cum Theod. q. 65 in I Reg. XXVIII.

(36) Confer Anast. q. 14, p. 166. Ps. Athan. q. 86 ad Antioch., p. 288. — Anast. q. 87, p. 488. Ps. Athan. q. 32 ad Ant. et q. 57, p. 320. — q. 56, p. 372. Ps. Athan. q. 18 in Epp. Pauli p. 328. — q. 88, p. 488. Ps. Athan. q. 112 (113) p. 294. — q. 114, p. 588. Ps. Athan. q. 102, 103 (104) p. 292. — q. 117, p. 560. Ps. Athan. q. 278, 279. — q. 118, p. 564. Ps. Athan. q. 43, p. 278.

C — q. 95, p. 514. Ps. Athan. q. 118. — q. 89, p. 492. Ps. Athan. q. 16, 26, 32—35. — q. 5, p. 90. q. 15. Ps. Athan. q. 92, p. 289. Præterea conf. Anast. q. 81. Ps. Athan. q. 115 (al. 114). — Anast. q. 135. Ps. Athan. q. 95. — Anast. q. 8. Ps. Athan. q. 97. — Anast. epist. 25. Ps. Athan. q. 48. — Anast. q. 31. Ps. Athan. q. 12, Caesar. dial. I, q. 49, p. 35. — Anast. q. 21. Ps. Athan. q. 56. Demum conferas Ps. Athan. *Interpr. ex V. T.* q. 56, 57, cum Theod. q. 39, 47 in Gen. — Ps. Athan. q. 9, ad Antioch., p. 270; cum Theod. q. 41 in Gen. — Ps. Justin. q. 47, p. 493; cum Theod. q. 40 in Deuteronomio. — Ps. Justin. q. 26, p. 483 seq. cum Theod. q. 20 in Exod.

(37) Vide Maium *Nov. Coll.* t. I, Pref. p. LIV.

(38) Vide Chr. Wolfium, *Exercitationes in Catenas Patrum Græcorum*. Wittenbergæ, 1712. — Cramer. Prefat. ad Catenam in Evang. Matthæi et Marci, Oxonii 1840, p. XIII seq.

D (39) Hujusmodi sunt liber *De Spiritu sancti mystagogia* a nobis editus; et ea omnia, quæ ad hanc controversiam spectant.

(40) Vide quæstionem 240 nunc primum a nobis editam cap. 1, et quæstionem primam a Maio (*Nov. coll.* t. I, p. 202) publicatam cap. 10. Sic ait et q. 37 (Scotti p. 83) respondere se ad propositam difficultatem ea quæ majores de ea excogitaverint (*Ἄ καὶ τοῖς πρὸ ἡμῶν περὶ τοῦτου πεφύλασθῃται τοῦ ζῆτύματος.*)

(41) *Amphil.* q. 34 p. 113, 120. ed. Scotti. — q. 119 (al. q. 141.) p. 712. 713. ed. Wolfii. — p. 161. (al. q. 191) p. 799. ed. Wolfii. — q. 80 p. 439. ed. Basnagii.

(42) Wolfius t. c. p. 800. Pref. p. III.

(43) *Vett. Script.* *Nov. Coll.* t. I, Proleg. de Photio § 4, p. 41 — 45, ed. 1825.

(44) q. 152.

(45) q. 154.

ex Pseudo-Athanasio et Epiphania decerptam, plurima in questione de loco Genesec c. iv 26 (46) et in dissertatione de voluntariis gnomis (47), in qua Photius unum sanctum Maximum de hoc argumento tractantem commemorat, Joanni Damasceno debere.

7. Sed quod Maium fugit nosque jam alibi (48) patefecimus, triginta duas exegeticas quaestiones ex Theodoro in sua *Amphilochia* transtulit Photius, ne semel quidem ejus mentione facta. Interrogationes plerumque eadem sunt, responsiones propemodum iisdem verbis concinnatae, nonnulla decurtata, alia amplificata, plurima parum immutata conspiciuntur (49). Vix ulla in his reperitur sententia, quae non jam antea a Cyri antistite fuerit expressa. Mirum sane videtur quod Photius, qui alibi, et quidem in *Nomocanone*, qui ex natura sua neutiquam adeo stricte judicari poterat et quem jam ab alio compositum ipse tantummodo secundis curis retractavit, quam severissime eos castigat, qui alienos labores sibi arrogare ac subripere ausi fuerint (50), eo usque Theodoretis spoliis sua scripta exornaverit alienaque, quasi sua essent, absque ullo pudore vendiderit. Neque vero ea quibus ille insignis sacrorum Librorum explanator semet excusabat, dum vetustiorum Patrum interpre-

(46) q. 36.

(47) q. 80.

(48) Dissert. de *Amphilochiis* in *Ephemeridibus* theologicis Tubingensibus (*Tübinger theologische Quartalschrift*) anni 1858, fascic. II, p. 258, 277, 278. Nimirum quaestiones 249—260 accurate respondent Theodoretis qq. 5, 7, 18, 19, 20, 37, 47, 58, 65, 92, in *Genesis*; qq. 261—269; Theodoretis qq. 6, 10, 14, 24, 27, 40, 48, 60, 68 in *Exodum*; q. 270—272; Theodoretis qq. 18, 19, 23 in *Leviticum*; quaestiones 274—277; Theodoretis qq. 1, 10, 18, 34, 37 in *Num*; denique qq. 279—281; Theodoretis qq. 40, 42, 45 in *Deuteronomio*.

(49) Speciminis instar ista damus.

Amph. q. 249 (Mai, *Nov. Coll.* t. IX, p. 116, q. 248).

Ἡλιθιον τὸ ἐρώτημα· ὁ γὰρ εἰπὼν· Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, οὐκ αἰδιον ὡς νότι ἐφη τὴν γῆν, ἐφη δὲ οὐχ ὅτι ἦν ἡ γῆ ἀπολύτως, ἀλλ' ἦν ἀκατασκευαστος· ἔτι γὰρ ἀόρατος ἦν, ἐπικειμένον τοῦ ὕδατος, καὶ ἀκατασκευαστος, μηδέπω κοσμηθεῖσα βλάστη x. τ. λ. Cf. *Cass. Dial.* I, q. 63, p. 58.

Amph. q. 204 (Mai, l. c. p. 117, q. 249). Ἐναντία μὲν ἀλλήλοις, ἀλλ' ἐναρξάμενοι τοῖς ἀνθρώποις ἀμφοτέρω... ἀλλ' ὅτι μὲν οὐκ ἀναγκαῖον τὸ σκότος, δηλον...

Theodoret., q. 5 in *Gen.* p. 6, 7 ed. Sirmond.

Ἡλιθιον ἄγαν καὶ ἀνόητον τὸ ἐρώτημα· ὁ γὰρ εἰπὼν· Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, οὐκ αἰδιον ὡς ἐφη τὴν γῆν, ἀλλὰ μετὰ τὸν οὐρανὸν ἢ σὺν τῷ οὐρανῷ δεξαμένην τὸ εἶναι· ἄλλως τε οὐδὲ ἀπλῶς οὐδὲ ἀπολύτως εἶπεν ὁ συγγραφεὺς, ἡ δὲ γῆ ἦν, ἀλλὰ τὸ ἐξῆς συναρμώσας· ἡ δὲ γῆ ἦν ἀόρατος καὶ ἀκατασκευαστος, ἐγένετο μὲν ὑπὸ τοῦ τῶν ὕδατος ἐπικειμένου τοῦ ὕδατος, καὶ ἀκατασκευαστος, μηδέπω κοσμηθεῖσα τῇ βλάστη x. τ. λ.

Theodoretis qq. in *Gen.* p. 7, 8. Idem est initium. Tres sequuntur propositiones a Photio omisae; Psalmi cum citatio utrobique est. ἀλλ' ὅτι μὲν οὐκ ἀναγκαῖον τὸ σκότος, ἀρκυῶς μεμασθῆμεν...

(50) Praef. in *Nomocanone* (apud Voellum et

lationibus utebatur (51), hic in Photii favorem dici possunt, qui in his, de quibus sermo est, quaestionibus non nisi de verbo ad verbum eum exscripsisse videtur, quem nec nomine tenus adducit, nec sua cum alienis conjungit, verum potius aliena sibi tanquam plagiator, ut aiunt, omnino vindicat, quod etiam spectato priscorum hac in re mitiori iudicio grave adhuc censi debet. Accedit, quod in elucidandis sacrorum Librorum locis non quidem Chrysostomum, quem plerimi tunc nocturna diurna quae manu versabant, sed minus notum auctorem, adeo presse sequitur, cujus exilatote fortasse non statim agnoscebatur, quodque ipse, qui adeo prodigus in laudandis Patribus alibi comparet, virum doctissimum, cui plurima debebat, honore ac laude privare penitus studet (52). Attamen acutum ejus iudicium et inde elucet, quod tam insignem interpretem Bibliorum ceteris praetulerit, et nec minus certum est, aliis in rebus, ubi Theodoretis expositio minus placuit, ab ea Photium prorsus recessisse. Sic. v. g. Photio pertractanti quaestionem, cur Jacob lapidem unxerit (53), literalis Theodoretis explanatio (54) non adeo arsisse videtur; aliunde enim petit solutionem. Rursum in aliis materiis longe diversam a Theodoretis interpretatione affert exegesis, in aliis vero non nisi pauca quaedam ex eodem adoptat (55).

Justellum in *Bibliotheca juris canonici vet.* t. II, p. 792 ea in parte quam revera esse Photii consentiunt eruditi, declarat, non praecedentium laboribus derogandum esse nec eos in proprium usum furum exemplo vertendos. Ὁπερ πολλοὺς πολλὰκις ἡ ἀπορία τοῦ ἐξ οἰκείας ἐπιγνωσθῆναι σπουδῆς τολμησαὶ συνήλασε, καὶ κλοπῇ τῶν ἀλλοτρίων ὁρῶν ἀνασπᾶσαι σοφίας ἠπάτησεν.

(51) Theodoretus Prolog. in expositionem Cantici canticorum (Opp. I, p. 995 ed. Sirmond) lectores hortatur et monet, ne furtum habere velint, si quid Patribus dictum in suis commentariis inveniant (τοὺς ἐντευχομένους παρακαλέσαντες, μὴ κλοπὴν ἡμῶν κατηγορεῖν, εἰ τι τοῖς Πατράσιν εἰρημένον ἐν ταῖς ἡμετέραις εὐδοίαις ἐρμηνεύεται); contitemur enim, inquit, et nos ab illis ansas et rationes explanationis invenisse; sed vero hoc non furtum, sed paterna hereditas. Et alia quidem ab illis sumpta damus, alia vero a nobis ipsis reperta adjicimus, quaeque ulteriori labore ac repetitis curis indigent, amplificamus. (Ὁμολογοῦμεν γὰρ καὶ ἡμεῖς παρ' ἐκείνων τὰς ἀφορμὰς εὐρηκέναι τῆς σαφηνείας· ἔστι δὲ τὸ τοιοῦτον οὐ κλοπὴ, ἀλλὰ κληρονομία πατρὶα· καὶ τὰ μὲν παρ' ἐκείνων εἰληφότες τίθεμεν, τὰ δὲ αὐτοὶ ἐπεξευρόντες προστίθεμεν, τὰ δὲ ἐπεξεργασίας δεόμενα διευρύνομεν.)

(52) In *Bibliotheca solummodo* col. 201 Theodoretum theopetion, et μακάριον ἀνδρα, ejusque quaestiones in *Octateuchum* opus maxime utilitatis (χρησίμων εἰς τὰ μάλιστα) vocat.

(53) Q. 236 apud Maium, *Nov. coll.* t. IX, p. 113.

(54) Theodor. q. 84 in *Gen.* p. 61.

(55) Cf. Theodor. q. 2 in *Gen.*, p. 3, 4. Amph. 70 (Galland. XIII, p. 707; Wolf. l. c. p. 687 seq.) — Theod. q. 24 in *Gen.* p. 25, 26; Amph. q. 51 (Mai, l. IX, p. 53.) — Theod. q. 27, 28, 33 in *Gen.*, p. 29 seq. Amph. q. 14 (Mai, l. c. p. 14, 15.) — Theod. q. 59 in *Gen.* p. 34; Amph. 70 (Mai, l. c. p. 85.) — Theod. q. 46 in *Gen.*; Amph. q. 41 (Mai, l. c. p. 12); — Theod. q. 41 in *Exod.* Phot. ep. 147, p. 204, seu Amph. q. 82. — Theod. q. 1 in *I Paral.* p. 367—371; Amph. 293 (Mai, l. c. p. 148).

Videtur Photius, quæ optima arbitrabatur, selegisse, uni fortasse amicorum utilitati intentus, nonnulla inter excerpta habebat jam diu ante collecta, quorum fortasse auctores non amplius ejus memoria obversabantur, quemadmodum et aliis eruditissimis nonnunquam accidit.

8. Cæterum alias quoque quæstiones ex priscis auctoribus resolvit Photius, quas vix omnes determinare poterimus, cum modo non amplius exstant varia opera a Photio perlustrata et in *Myriobiblia* recensita. Quorum in numero Jobi libros de incarnatione et Eulogii Alexandrini disputationes contra Novatianos (56) ponendos censeo, quibus in *Amphilochiis* usum fuisse scriptorem nostrum collatio quarundam quæstionum cum fragmentis in Bibliotheca servatis indicat. Præsto ipsi erant Justinii solutiones dubiorum (57) et plura Maximi scripta (58); nonnulla quoque *Amphilochia* affinitatem ostendunt cum homilia de incarnatione, quæ Chrysostomo tribuitur (59) et cum Pseudoathanasii scriptis (60). Multa Patrum fragmenta alias deperdita, licet tecto auctorum nomine, in *Amphilochiis* servata videntur, quæ veluti anthologia seu florilegium ex Patribus spectari possunt, non secus ac *Myriobiblion*, diverso tamen consilio ac scopo elaboratum. In *Myriobiblion* rationem reddit Photius de libris a se perceptis ex omni genere disciplinarum, in *Amphilochiis* vero difficultates varias solvit ac maxime theologicas, illic potissimum auctores eorumque libros curat, hic vero res ipsas, doctrinas et theorematum; in eo utrumque opus concordat quod thesauros recondit patristicæ eruditionis et aurifodina quædam est utilium variarumque cognitionum.

9. Attamen si plurima ex aliis hausit Photius, non pauca tamen ipse proprio Marte elaboravit. Plura *Amphilochiis* inseruit ex iis quæ in auditorum usum olim conscripserat (61), præsertim quoad dialecticas et philosophicas quæstiones (62). Præ-

terea illas quæstiones, quæ ex Epistolis in hanc collectionem relatæ sunt (63), Photii ipsius ingenio deberi probabiliter censemus. Hinc universum *Amphilochiorum* corpus e duplici fonte manasse dicendum est, quoad majorem quidem partem ex vetustiorum auctorum libris fragmentisque exinde decerptis, quoad alia vero ex fructibus studiorum ipsius collectoris, qui mira assiduitate amicos electricosque suos ad majorem in dies profectum altioremq; semper tempus in sacra tempus in profana scientia gradum evehere adnitebatur.

§ III. De materiis ac rebus de quibus agunt *Amphilochianæ* quæstiones.

10. Diversissimi ordinis ac generis esse argumenta in *Amphilochiis* pertractata ex superius dictis jam liquet. Tres tamen classes dissertationum licet distinguere. Quarum prima, omnium ditissima exegeticas et hermeneticas complectitur disquisitiones, altera dogmaticas, tertia demum philosophicas, mythologicas, grammaticas et historicas nonnullas quæstiones solvit. Cum vero numerus exegeticarum quæstionum longe cæteras superet et a potiori jure denominatio fiat, merito universum corpus exegeticarum disquisitionum collectio poterit appellari.

11. Sacrorum Librorum textus ultra 240 quæstiones explanant, quarum complures ἐναντιοφωνίας seu apparentes Bibliorum contradictiones elucidant (64), aliæ varias Patrum expositiones referunt ac dijudicant (65), aliæ difficultates solvunt ex occasione Bibliorum obortas (66). Eadem interdum quæstiones his (67) vel ter (68) diverso modo expediuntur, quod inde potissimum evenisse putamus, quod Photius modo a diversis auctoribus solutionem petierit, modo idem argumentum, quod jam ab aliis pertractatum usurparat, iterato studio per semetipsum enucleare conatus fuerit. Major pars quæstionum quinque Moysis libros, Ecclesiasten, Psalmos, Evangelia et Pauli Epistolas respicit; rarius sententiæ Jobi ac prophetarum, Actuum apostolo-

quæstiones 1, 24, 28, Photio tribuendas puto.

(64) Q. 2, 7-9, 12 (Mai, l. IX, p. 5, 9, 12, 13), 19 (Ibid. p. 18-20) 30, 35, 37 Scottus, p. 45 seq. 81 seq., 248 (Wolf. p. 585), etc.

(65) V. gr. q. 47, (Mai, p. 56 seq.) 222 (epist. 130), 309 (Wolf, p. 701), 70 (Mai, p. 85), etc.

(66) V. gr. q. 5 (Mai, l. c. p. 4, 5).

(67) V. gr. locus Genes. IV, 7, tractatur q. 71 et 109. (Mai, l. IX, p. 57; ep. 211, p. 309); Rom. I, 13, q. 91 et 284 (epist. 164. Mai, l. c. p. 142); Matth. XI, 11, q. 222 et 309 (epist. 135, p. 180; Wolf. p. 701); Marc. III, 33, q. 45 et 215 (Mai, l. c. p. 30, epist. 152, p. 171); Matth. I, 20, q. 22 et 100 (Mai, l. c. p. 21, epist. 182, p. 270); Galat. V, 15, q. 54 (Mai, l. c. p. 58) et 148; Joan. VIII, 44, q. 47 et 241 (Mai, p. 56; Wolf. p. 675); Rom. XII, 20, q. 52 et q. 79, parte II (Mai, p. 56; Wolf. p. 689 seq.); Psal. L, 6, q. 56, 238 (Mai, p. 61-113); Gen. IV, 8, q. 11-104 (Mai, p. 10; epist. 203, p. 300).

(68) Problema illud cur Moyses, Gen. I, 1 seq., non commemoraverit regnum cælorum, quæstio sexta (Mai, Nov. coll. t. I) decima quinta et pars prior quæstionis septuagesimæ nonæ (Wolf. 687), pertractant.

(56) Bibl. cod. 222 cf. Amph. q. 188, 190, 191, 6.

(57) Bibl. cod. 280 Lib. n. Cf. Amph. q. 152.

(58) Quæstiones quædam dogmaticæ Photianis persimiles sub S. Maximi nomine insunt cod. Monac. Gr. 10 chart. sæc. 16 f. 688 — 691. Cæterum aliæ quæstiones fere eodem modo propositæ aliter apud Maximum, aliter apud Photium solvuntur. Cf. Maximi Q. in Script. I, 6, 12; et Amph. q. 2, 4, 8. — Maximi Q. in Script. 22, 44; et Amph. q. 7, 25. — Maximi Dubia et Quæst. 4, 26; et Amph. q. 112, 149. — Maximi Dubia et Quæst. 27, 47; et Amph. q. 42, 222. — Maximi Dubia et Quæst. 66, 75, 78; et Amph. q. 114, 254, 314. — Maximi Expos. in psal. 59; et Amph. q. 287. — Maxim. De variis et difficilibus locis, ed. Fr. Oehler, Hatis, 1857, p. 248 — 252; et Amph. q. 78.

(59) Phot. Bibl. cod. 277, hom. 2, p. 843, 844. ed. Hæschel. Cf. Amph. 161, 162.

(60) Ps. Athanas. q. 13, p. 285. Amph. q. 49, 213; et Ps. Athan. q. 59; Amph. q. 100.

(61) Conf. quæstiones 77 et 78 a nobis nunc primum editas.

(62) Q. 137-147.

(63) Q. 81, 118, 171-175, 195, 222. Etiam

rum et catholicarum Epistolarum exponuntur. Philologicas sæpe observationes profert Photius (69), reliquias nonnullas antiquarum versionum Aquilæ, Symmachi et Theodotionis nobis suppeditat (78), et sobriam plerumque sequitur interpretandi rationem, qua allegoristarum immoderantiam et perversitatem respuit ac castigat (71). neque tamen mysticum sensum reprobatur. Immo sæpenumero Veteris Testamenti typi late admodum illustrantur (72), et litteræ spiritus, *γράμματι πνεῦμα*, præfertur (73). Non cuncta quidem solide, verum pleraque perspicue explanantur; varietas tamen et constans antiquiorum usus hos commentarios exornant, ex quibus plurima, quæ Pauli Epistolas illustrant, scholia in OEcumenii commentarios transierunt.

12. Ad alteram seriem quod attinet, circiter 50 questiones argumenta dogmatica prosequuntur. In his mysteria Trinitatis et incarnationis primum sibi locum vindicant, de quibus sæpius (74), etsi interdum subtilius quam verius, disseritur; polemicæ quoque in Latinos Diatribæ non desunt, quibus quædam eorum de processione Spiritus sancti ex Patre Filioque argumenta impetuntur (75). Tractatus vero *De voluntatibus gnomis* subtili argumentandi et arguendi modo facile cæteros superat. Præterea dogma de æternitate poenarum defenditur, realis Christi in Eucharistia præsentia, baptismus in Trinitatis tantum nomine administrandus, perpetua beatæ Mariæ virginitas laud incongrue vindicantur (76).

13. Tertio demum loco veniunt diversi argumenti questiones. Modo Aristotelis categorias (77), modo Patrum (et quidem Gregorii Nazianzeni, Cyrilli et Joannis Climaci) dicta (78) commentatur Photius. Ad historiam litterariam spectant quæ de Asteriis et de Eusebio Cæsariensi disputat (79); ad mythologiam quæ de Hercule Amaltheæ cornu gestante disserit, ad philologiam brevis de verbi *εἶπε* redundantia tractatus (80). Rationes quadragesimalis jejunii et statutæ ab Ecclesia irregularitatis ex defectu corporis exquirat, de ideis Platonicis, de genere et specie, de Sibyllarum numero, de magnete, de anni initiis, de Kalendis, Nonis et Idibus aliisque breviter agit (81). Tot ac tam diversa argumenta partim brevissima responsione partim proluxa dissertatione hoc Amphiloichiorum opere Photius evoluit et illustravit.

14. In tanta rerum disceptationumque mole mirum sane haud est, quod non omnia eadem prorsus

A ratione nec pari felicitate enucleantur; quemadmodum nec desunt *Diatribæ*, in quibus Photius nimis suo ingenio indulget et modo brevitatis studio, modo verborum sententiarumque copia obscurus fit. Neque scribendi genus eodem judicari modo potest, tum quod ex tot auctoribus plane diversis singularique elocutionis forma distinctis plurima derivata fuerunt, tum quod ipse Photius, qui tam ingentem librorum copiam evolverat, a seipso, quod ad dictionem spectat, interdum discrepat. Sane nemo ignorat, quanto pere eruditissimus vir a candida priscorum Atticorum simplicitate et elegantia deflexerit, quamque raro puriorem illum dicendi modum attigerit, quem se plurimi facere sæpenumero protestatur, quemque discipulis tanquam studiorum metam proponit prosequendum. Oratio ejus sæpe ampullas projicit ornatumque nimium affectat; alibi rudior apparet atque humi propemodum repens; concisa interdum dialecticorum more, alias rhetorum posterioris ævi floribus haud bene colligatis supra modum omnem referta, modo clara omnino et perspicua, modo obscurissima et omni gratia destituta (82). Versipellax homo stylo quoque sese prodit.

15. Illud demum monendum, nonnulla non ad catholicæ doctrinæ normam nec accurate et caute satis disputari et abstrusa quædam ex areopagitice scriptis hausta in *Dogmaticis diatribis* contineri, quæ sanam interpretationem, etsi non excludere, attamen difficile omnino reddere videantur. Non ea tantum, quæ ad controversiam Latinos inter atque Græcos agitatam, seu, ut rectius loquamur, ad dogma de Spiritu sancti ex Patre Filioque processione referuntur, verum et quædam alia, quæ in hisce questionibus occurrunt, suis plerumque locis ab editoribus adnotata a gravibus ac cordatis theologis hac in parte perscringenda sunt. Locationes sæpe ab ecclesiastico loquendi usu differunt et difficultatibus sunt obnoxie, quarum tamen major pars opportune ex aliis Photii locis exponi poterit. Sic quando de Christo loquens. « Non tamen hominem Deum facimus, inquit, absit (83), » id sinistre accipi nequit, cum sexcentis locis Photius suam de incarnatione doctrinam luculenter exponat. Sæpe erroris umbræ quædam lectorem feriunt, raro vero aperti errores. Sed jam ad plenioris nostri operis notitiam, ad ea quæ ad præsentem editionem subsidia atque adminicula præstiterunt, animum vertamus.

(69) V. gr. q. 1, 21, 153.

(70) V. gr. q. 42.

(71) Q. 70 (Mai, l. c., p. 85).

(72) Q. 316 (Mai, p. 156); 295 (Mai, p. 149).

(73) Q. 59 (Mai, p. 67); 265 (Mai, p. 129).

(74) Q. 171, 481 seq., 193, 195, 225, 225, 228-251.

(75) Sic refellere conatur argumentum ex Patrum locutionibus desumptum, quibus Spiritus Filii imago dicitur (q. 235; Mai, p. 113), argumentum ex missione derivatum (q. 188) ac demum illud quoque, quod in Photiana hypothesis Filium et Spiritum fra-

tres fore contendit (q. 28).

(76) Q. 15, 43, 73, 171.

(77) Q. 137, 147.

(78) Q. 78, 253, 243, 273.

(79) Q. 512, 221.

(80) Q. 106, 107.

(81) Q. 150, 20, 77, 150, 151, 334, 242.

(82) Cf. ea quæ diximus in *Animadversionibus* ad Photii *De Spiritu S. mystagogia* librum, § 1, n. 8.

(83) Cf. q. 184.

§ IV. — *De codicibus potioribus quibus Amphilo-
chianæ quæstiones exhibentur.*

16. Codices manuscripti, qui Amphilo-
chianæ quæstiones suppeditant, valde inter se differunt.
Non omnes quæstiones in eodem codice reperiuntur,
alii aliis plures vel pauciores exhibent, nonnulli
unam tantum alteramve dissertationem. Quatuor
vero codices ditiores ac præstantiores huc usque
noti sunt. Quorum unus est Coislinianus a Bernardo
de Montfaucon (84) descriptus numero 270 signatus
et 388 quæstiones continens ab eodem eruditissimo
viro recensitas. Multo locupletior adhuc est codex
Lollini (85), qui Urbano VIII summo Pontifice in
Vaticanam bibliothecam illatus est ibique numero
1923 signatur. Est sæculi decimi tertii et in ejus
indice (86) 313 diatribæ numerantur, reipsa tamen
et alias quasdam continet, quæ in serie hæc non
recensentur. Tertius est codex Colbertinus n. 444 a
Joan. Bapt. Cotelerio commemoratus (87), nunc Pa-
risiensis, n. 152 (88), qui quoad ordinem nume-
rumque dissertationum cum prædicto Vaticano
concordat. Quartus est Regius Taurinensis, n. 51
(b v ii) a Pasinio (89) descriptus, sæculo decimo
quinto exaratus et cum Coisliniano quoad priores
158 quæstiones consentiens; plures tamen illius
partes hic deficiunt et nonnisi 297 quæstiones nu-
merantur.

17. Porro plura sunt apographa ex his potioribus
codicibus desumpta. E Vaticano alterum Franciscus

(84) Bibliotheca Coisliniana, olim Segueriana,
Parisii 1715 f. p. 326 seq.

(85) Vide Lollini Epistolas, p. 326; Allatium,
De Eccles. Orient. et Occid. perpetua consensus lib. II,
c. 6. n. 4; Maium, *Præf. cit.* p. xiv.

(86) Πίναξ ζητημάτων præmissus est ipsi operi;
numerorum vero series in ipso opere ab eodem dis-
crepat.

(87) *Monum. Eccles. Græcæ*, t. III, p. 556. Wolf.
Curæ philol. crit., t. V, *Præf.*, p. III, v. vi.

(88) *Catalogus mss. bibl. (olim) Regiæ*, T. II,
p. 259. Quoad codicem 1223 pariter olim Colberti-
num, sæc. XI, et codicem 1229 e codice montis Atho
jussu Chrysanthi Hieros. patriarchæ descriptum
acurationibus notitiis destituit sumus.

(89) Codices mss. biblioth. Reg. Taurin. Athenari,
Taurini. 1749, f. p. I. p. 108 seq.

(90) Cf. Allatium, l. c.

(91) « Antonius Κατφόρος, Zacynthius, presby-
ter, vir egregie eruditionis, linguarum Græcæ, La-
tinæ, Italianæ peritus, doctusque philosophiam non
Aristotelicam modo, sed recentiorum quoque, nec
minus sacram theologiā, divinā Scripturæ peri-
tus, sacrorum eloquiorum præco. Fuit et ipse do-
ctor Venetis in Flanginiano collegio. » Ita Deme-
trius Procopius in *Recensione succineta eruditorum
Græcorum*, mense Junio anni 1720 exarata (Fabric.,
Bibl. Græca, t. XI, p. 547, n. 87, ed. Harless). De
hoc viro infra plura dabimus. Hic monendum, in
ejusdem Schedis citari codicem quoque Philadel-
phensem, ex quo *Amphilochia* compleverat, nihil
tamen de eodem peculiariter adnotari.

(92) In historia critica *Ephemeridum litterar.*,
Gallicæ, Amstelodami, 1754, 8, p. 96, id ipse testa-
tur.

(93) J. Chr. Wolf. *Præfat. cit.*, p. VII.

(94) Codices mss. Gr. reg. biblioth. Borbonicæ a

A Arcudius exaravit, quod Romæ in bibliotheca Bar-
beriniana exstat (90), alterum possidet bibliotheca
Marciana Venetorum eoque usus est Antonius Ca-
tiforus Zacynthius, qui mira cum assiduitate uni-
versa Photii opera colligenda curavit, editionem
tamen diligenter præparatam ad finem perducere
nequivit (91). E Coisliniano vero codice Franciscus
Dionysius Camusatus, anno 1732, Amstelodami de-
functus, sextam circiter partem nostri operis de-
scripsit et cum Colbertino codice comparavit (92).
Quam a Jacobo Wetstenio acceptam Wolfus deinde
adhibuit, cum exinde 46 quæstiones publici juris
faceret. (93).

18. Exstat præterea in regia Neapolitana biblio-
theca codex mutilus 18 Amphilo-
chianæ quæstiones continens (94), quo post alios (95) Joannes Andre-
sius (96) et Angelus Antonius Scottus (97) usi sunt.
His accedunt plurimi codices, qui aliquot tantum
suppeditant quæstiones, ut eas, quæ de Aristotelis
categoriis agunt (98). Quæstio de ubi-
quitate Christi comparet in codice Tiliano Combessii (99), in codi-
cibus duobus Vaticanis (1), in Monacensi Gr. 104 (2),
in Vindobonensi (3) et Escorialensi (4); quæstio de
voluntatibus gnomiceis (5) in Vallicelliano (6), Mo-
nacensi (7) et Vindobonensi (8). In aliis manuscrip-
tis aliæ quæstiones seu potius earumdem fragmenta
prostant, ut quæstionis 165 pars quædam sub
proprio titulo in Vaticano quodam codice (9) et alia
plura a Fabricio (10) jam magna ex parte com-
memorata.

Salvatore Cyrillo descripti; Neapoli, 1852, t. I,
p. 181.

(95) Narrat Wolfus, l. c. p. 3. « Comparaverat
illum (Neapolitanum codicem) olim Antonius Ca-
racciolus et Roman miserat ad Leonem Allatium,
qui eundem a Neophyto Rodino, monacho Cyprio,
descriptum, variis lectionibus vel emendationibus
ad marginem instruxerat. Hujus vero apographi
copia una cum epistola Allatii ad Caracciolum adhuc
exstat Neapoli in SS. Apostolorum archivio, unde
aliā sibi fecit Nicolaus Falconius abbas, qui anno
1719 conversionem ejus Latinam prelo paravit. »

(96) Andresii *Prodromus de Anecdotis Neapolitan.*
biblioth., p. 81.

(97) Ex Photii *Amphilochiis* quædam, Neapoli,
1814, 4.

(98) Vide Oudinum, *De script. eccles.* Lips 1722,
t. II, p. 207 214. Has quæstiones seorsim descriptas
eruditi ex peculiare Photii opus habuerunt.

(99) *Biblioth. concionatoria*, I, *Præfat.*, p. xxxviii.

(1) Cod. Reg. Vatic. 108 f. 24 b., 25 a. Cod. Pa-
lat. Vat. 262, f. 202 a., 203 b.

(2) Vide Aretin. *Beiträge zur Geschichte der Li-
teratur.* (Monachii, 1804), t. VII, p. 4, 386.

(3) Vindob. Gr. theol. 26 (Kollar. *Bibl. Cæs.*, VII,
435).

(4) Piuer, *Itinerar. per Hispan.*, p. 187. — E.
Miller, *Catal. mss. Gr. bibl. Escorial. Paris*, 1848.
(Cod. Esc. Y, L., p. 13, n. 249 sæc. 16), p. 190.

(5) Est. q. 80.

(6) Cod. Vallicell. Lit. D, cod. 26.

(7) Monac. Gr. 52, 152.

(8) Cod. Vindobon. Gr. theol. 268, n. Lamb. V,
p. 15.

(9) Cod. Vat. 430, f. 153 a.

(10) *Bibl. gr.*, t. XI, p. 27, seq. 32-33, ed. Harless.

49. Cum Vaticanus codex 1925 omnium, quotquot huc usque innotuerunt, locupletissimus sit et sæculo tertio decimo conscriptus multis commendetur titulis, præ cæteris in hac nova *Amphilochianorum* editione, quantum id fieri potuit, normæ adinstar habendus esse videbatur. Quam vero ratione id fuerit peractum, paucis explicabitur inferius, posteaquam ea, quæ hucusque in *Amphilochiis* publica luce donandis fuere præstita, succincte exposuerimus.

§ V. — *De Amphilochianis questionibus huc usque editis.*

20. Leo Allatius, qui hoc opus doctissimum et eruditissimum tantumdem cum tineis et blattis coluctari vehementer dolebat (11), nonnulla ex eodem interdum suis operibus immiscuit (12), editionem tamen, quam animo conceperat, non perfecit. Multi deinde eruditi ejusdem operis editionem præparabant, ut Caperonnier Parisiensis professor (13), Dionysius Camusatus Amstelodamensis (14), Nicolaus Falconius Italus (15), Antonius Catiforus Græcus, Andresius Neapolitanus. Sed omnes vita functi sunt nondum perfecto labore. Proximus jam ad metam accesserat Catiforus, cujus studia indefessa plures manuscripti tomi testantur Venetiis, uti diximus, asservati. Hic Amphilochianas quæstiones collegerat, Latina versione et notis instruxerat; idem Photii *Bibliothecam* seu *Myriobiblion* feliciter quam antea Andreas Schottus Latinæ linguæ reddiderat; cuncta pene opuscula Photii nomine insignita, inter quæ tamen hæc pauca sunt pseudepigrapha, in unum conjunxerat, adeo ut nonnisi postremæ curæ defuerint ad Photii opera quam exactissime evulganda. Mirum est hæc Catifori studia tot doctos viros latuisse, qui post eum aut de Photio scripsere aut ejus opuscula ediderunt. Sane cardinalis Maius ex his reliquiis Catiforianis insigne commodum perceperisset, nonnulla accuratius elegantiusque edidisset, si nota ei fuissent ea, quæ ille tot laboribus exantlatis sibi comparaverat, omni tamen apud posteros laude privatus, quam jure optime meritus fuerat.

(11) Allat. *Contra Hottinger.* c. 17, p. 266.

(12) *Synagmæ de Engastrimytho*, c. 2, *De Simeonibus*, p. 3.

(13) Teste Basnagio in *Antiquis lectionibus*, ed. Antwerp. 1725, f. tom. II. parte II, p. 378.

(14) Wolf. *Curæ philol. et critic.* t. V, Basileæ. 1747. 4, Præf.

(15) Wolf. l. c. Fabricius, *Bibl. Gr.* t. XI, p. 27, ed. nov.

(16) *Defens. epistolar. Pontif.*, p. 24, 65; Not. in *Constitut. apostol.* VIII, 41, p. 155; lib. *De jure ordinandi ministros Ecclesiæ*, p. 155. Allat. c. Hotting. p. 266, 267. Fabric. *Bibl. Gr.* l. c.

(17) *Antiqu. lect.* t. V, p. 188 seq. ed. vet. Ingolst. 1604.

(18) *Auctar. antiqu. lect.*, Ingolst. 1616, 4, pag. 437 seq.

(19) Maius, Præf. cit.

(20) *Bibl. Gr.* t. XI, p. 23, ed. nov.

(21) Opp. *Amphilochii*, Andreæ Cretensis et Method. p. 226.

(22) *De consens.* l. c. p. 576. C. Combefisii *Recessitii auctores*; *Biblioth. PP. concionatoria*, Paris,

21. Nonnisi per partes ergo Amphilochianæ quæstiones evulgatæ fuere ac per fragmenta primum quæ tum Allatius, tum Franciscus Turrianus, societatis Jesu sodalis, in medium produxere (16). Idem tamen Turrianus e codice Bavarico sex quæstiones Latine primum in Canisii Sylloge (17) evulgaverat, quarum textus Græcus nondum tunc prodierat. Petrus Stevartius (18) vero, ejusdem sodalis, quæstionem de voluntatibus gnomis ex Turriani versione publici juris fecit. Hæc vero dissertationes ad laudatissimum Amphilochiorum opus pertinere ignorarunt eruditi (19); primus J. A. Fabricius (20) ut videtur, id suspicatus est. Anno deinde 1644 Franciscus Combefisius quæstionem contra ubiquistas falso sancti Amphilochii inscriptam nomine edidit (21) (quem errorem Allatius (22) detexit), deinde vero quæstionem de Asteriis ab eodem Allatio acceptam (23). Prodiit præterea opera Richardi Montacutii anno 1651 Londinensis Photianarum epistolarum editio, ex quibus multæ (24) Amphilochiis fuerant insertæ, neque tamen eæ tunc eum partes nostri operis agnitæ fuerunt. Ita toto sæculo decimo septimo nonnisi pauca ex toto opere segmenta publicam lucem aspexerunt.

22. Majores progressus nacta est hujus operis evulgatio sæculo decimo octavo. Anno 1715 Montefalconius seu Bernardus de Montfaucon dato Coisliniani codicis indice quatuor Amphilochianas quæstiones evulgavit (25), quarum tamen tres jam dudum prodierant: prima de Hercule cen. epist. 209; altera de Eusebio Cæsariensi inter Photii epistolas, n. 144; tertia de Asteriis in Combefisii *Auctario novo*. Anno vero 1723, J. Basnagius novam H. Canisii *Antiquarum lectionum* editionem procuravit, in qua (præter unam) Dissertationes a Turriano Latine editæ Græco textu, quem D. Caperonnier subministraverat, exhibitæ fuerunt (26). Tandem J. Chr. Wolfius quadraginta sex quæstiones exegeticas sub titulo *Amphilochianarum* edidit (27), quæ exinde in Patrum Bibliothecam Gallandianam transierunt (28). Quid vero M. J. Justus Spier (29) hæc

1662, 8, p. 152.

(23) *Auctar. PP.* Nov. 1648, p. 1, p. 279. Est ea quæstio in Coislin. codice, q. 127, in Vatic., 512.

(24) Wolfius numeravit 65 epistolas Amphilochiis insertas. Sed ex cod. Vat. præter has 7 aliæ addendæ sunt (epist. 34, 77, 135, 205, 219, 228, 241, quæ apud Montefalconium respondent quæstionibus 222, 239, 167, 127, 135, 156, 137). Et una ex illis 65 bis numerata fuit; nimirum epist. 163, quæ in Coisliniano codice bis occurrit (p. 253, 271) in Vaticano tamen nonnisi semel (q. 90).

(25) *Bibl. Coislin.* p. 346-348. Sunt vero: q. 129, *De Hercule Amalthææ cornu gerente* (Vat. q. 107); q. 125, *de Asteriis* (Vat. q. 512); q. 166, *De Eusebio* (Vat. q. 351); q. 160; *De Sibyllis* (Vat. q. 64).

(26) *Thesaurus monumentorum eccles. et historicorum*, sive Henr. Canisii. *Sectiones antiquæ ad saculorum ordinem digestæ*, Antwerp. 1728, f. t. II, p. II, p. 379 seq.

(27) *Curæ philol. et crit.* t. V, p. 651-815.

(28) *Galland. Bibl. PP.* t. XIII, p. 695-732, Venet. 1779.

(29) Harlessius in Fabricii *Bibliotheca Græca*,

in re præstiterit, nondum potuimus reperire. Re ipsa sæculo decimo octavo exeunte 128 diatribæ ex *Amphilochiis* publicatæ fuerunt : 71 apud Montacutium : 8 apud J. Basnagium (30), 2 apud Combefisium, una apud Montefalconium (31), 46 apud Wolfium.

23. Sæculo demum nostro A. Scotus (32) primum 17 quæstiones novas dedit una cum alia, quam Combefisius mutilam dederat, quæstionem videlicet contra Ubiquistas (33). Angelus vero cardinalis Maius 150 novas quæstiones evulgavit (34); quæ vero re ipsa solum 147 constituunt, cum inter has tres jam antea fuerint publicatæ (35). Hinc a Scotto et Maio 164 quæstiones datæ sunt, quæ cum illis 128 jam antea editis faciunt 292.

24. Eundem questionum editarum numerum jam Gieseler (36) annotaverat, sed ex falso omnino calculo; nam omissis septem quæstionibus, quæ vere omnes inter epistolas leguntur (37), totidem alias bis recensuit (38).

25. Non est hujus loci singulorum editorum vel merita extollere vel negligentias accusare. Non omnes iisdem colicibus manuscriptorum utebantur, nec eadem methodo procedebant nec pari *ἀκριβείᾳ* editiones præparabant. Quoad rei tamen summam utiliter omnes operam navabant illustri sane inter posteriores Græcos scriptori, quem alii nimis extulerunt laudibus, alii justo levioris pretii aestimant, operique, quod inter theologica ipsius scripta, quamvis non integrum ex ejus ingenio profectum, primum tamen locum merito obtinet. Tot vero insignes viri, qui in hoc opus sua contulerunt studia, ipsius quoque magnæ sunt commendationi.

t. XI, p. 26 notat ista : M. J. Justus Spier in *Wittenbergische Anmerkungen ueber theologische, philosophische, historische, philologische und kritische Materien*. t. I. Wittembergæ 1738, 8. (Vide *Ephemerid. litt.* Lips. 1738, p. 695 seq.) edidit observationes in Photii *Amphilochia* et in fine quædam ex illis *Amphilochiis* nondum publicata. Confer Kordes in Lips. *Allgemeiner literarischer Anzeiger*, n. 97, p. 925 seq. a, 1801, ubi plura de Spirio. Confer et supplementum ad introductionem *Hist. lingu. Gr.* II, p. 47. — Verum mirari subit, quod Wolfius nullam mentionem fecerit hujus Spirii ejusque laborum, et Maius observat se nullibi notitiam de iisdem nancisci potuisse. Nos haud feliciores fuimus : invenimus quidem citatum ab Harlessio *Indicatore Lipsiensi*, d. d. 29 Junii 1801, n. 97, p. 926 seq., sed de re ipsa, quæ in quæstione est, nihil certi expiscari potuimus.

(30) Nimirum dissertatio quarta apud Basnagium, in *Amphilochiis*, in tres secta est quæstiones et dissertatio prima, utpote solum Latine edita, hic non est numeranda. Hinc una cum quæstione de guomimis voluntatibus 8, revera habentur.

(31) Scil. antea inedita *De Sibyllis*, p. 150.

(32) Ex Photii *Amphilochiis* quædam Neapoli, 1814, 4.

(33) Q. 38; Scotto, q. 57, p. 88 seq.

(34) Veterum scriptorum *Nov. Collect.*, t. I, dedit 20 quæstiones una cum versione Latina; t. vero IX, 130, alias (p. 1-158), solummodo Græce.

(35) Nam. q. 239, *Nov. Coll.* t. IX, p. 114 eadem est cum quæstione edita apud Gallandium, l. c. p. 705, q. 87; q. 247 *Nov. Coll.* l. c. p. 116 eadem

A § VI. — De præsentii *Amphilochianarum quæstionum* editione.

26. Eminentissimus Maius postremas centum et triginta quæstiones typis mandans censuisse videtur, se nunc omnia, quæ nondum edita fuerant, *Amphilochia* publici juris fecisse totumque hunc dissertationum thesaurum absolvisse (59). Sed rem non ita se habere, ex Vaticanis codicis inspectione et indicis Coisliniani a Montefalconio descripti collatione satis edocti jam alibi (40) docuimus, et pariter ostendimus saltem triginta duas quæstiones adhuc remansisse ineditas, et neque Vaticanum codicem iis, quæ Maius dederat, fuisse exhaustum.

27. Ut quanta maxima fieri potest certitudine numerum harum questionum determinaremus, codices potiores conferendos esse statuimus. Illico apparebat Taurinensem codicem unam solum continere quæstionem (41), quæ cæteris desit; hac dempta Coislinianum omnia suppeditare, quæ in illo exstant; præterea Coislinianum, licet 308 quæstiones recenseantur, tamen nonnisi 306 re ipsa exhibere (42); Vaticanum vero ultra 313 præ se ferre, quarum plures a Coisliniano absunt; numeros demum apud Maium notatos in pluribus esse turbatos, cum idem numerus diversis quæstionibus fuerit assignatus. Quare post tot eruditum circa hoc opus labores nondum potuit totius collectionis ordo ac series neque numerus quæstionum ad amussim (43) determinari. Sperabamus quidem promissam dudum omnium *Amphilochiorum* editionem, quam in Græciæ regno Constantinus Oecon-

om illa, quæ exstat apud Gallandium l. c. p. 707, q. 99; q. 172 *Nov. Coll.* t. I, p. 519 seq. eadem cum Photii epistola 31, p. 90-94, ed. Londinensis.

(36) *Hist. Eccles.* t. II, sect. 4, § 43, p. 348 edit. tertie.

(37) Scilicet Wolfium secutus, qui 65 epistolas *Amphilochiis* insertas putavit, cum revera sint 71. (Vide supra not. 24) sex quæstiones hujus ordinis omisit; septimam vero non novit, cum Basuagio pro octo editis septem tantum ascripsit.

(38) Montefalconio tribuit 4, Combefisio 2, Wolfio 46, Scotto 18, Maio 150 quæstiones. Sed una Scotti est eadem cum Combefisii quæ contra Ubiquistas, tres a Maio editæ jam in aliis fuere numeratæ, tres a Montefalconio publicatæ jam cum epistolis numeratæ erant.

(39) Vide *Nov. Collect.* t. IX, p. 158, not. final.

(40) In dissertatione *Ephemeridibus theologicis Tubingianis* inserta (*Tuebingen Theologische Quartalsschrift*), anno 1858; fascic. II, p. 281.

(41) Scil. q. 190, quæ nobis est q. 324.

(42) Nam Coislin. q. 90, eadem est cum q. 169 (in Vatic. est una q. 226; et Coisl. q. 255 eadem cum q. 271 (Vatic. q. 90.)

(43) Ex eo quod Photius in *Bibliotheca* tercentos libros recensere voluit, quorum nonnisi 280 possidemus, aliosque adhuc recensendos statuit, concludi sane poterat, non fuisse præfixum certum numerum et collectionem ipsam sensim additis novis diatribis crevisse.

mus mense Martio anni 1857 vita functus parasse A dicebatur (44), in lucem prodituram; huc usque tamen ea spes in rem haud transiit. Equidem diu desideratam editionem frustra præstolatus jam ante collegeram quæ opportuna erant ad accuratius de hoc opere judicium ferendum, ac tandem occasionem nactus sum editarum quæstionum numerum ampliandi et augendi. Quod quo pacto factum sit, jam pauca est enarrandum.

28. Cum mense Octobri anni 1857 Romæ Vaticanos quosdam codices inspicerem, citatum jam codicem n. 1923 notatum, quo Em. Maius usus fuerat, perlustravi et universam quæstionum seriem una cum aliquot nondum editis hujus operis partibus descripsi. Sed Novembri mense medio in patriam redire coactus imperfectum laborem reliqui. Sequenti anno Venetiis in Marciana bibliotheca ejusdem Vaticani codicis apographum nactus sum, quod sibi Antonius Catiforus comparaverat, qui et Latinam versionem omnium quæstionum diligenter exaravit et adnotationibus auxit. Exinde ea quæ mihi in longioribus præsertim quæstionibus deerant complavi textumque Græcum quoad undecim de *Categoriis* Aristotelis commentationes rursus recognovi, quas tunc solas edere proposueram, eodemque tempore et Latinam versionem quæstionum quatuordecim (45) nondum editarum transcribendam majori ex parte curavi, quæ luce omnino digna visa est. Sic tandem iterato labore viginti et unam quæstionem (46) Græce mihi comparaveram, quæ nondum vulgatæ fuere; ob temporis angustias non omnes ineditas colligere licuit et reliquas solum ea mente perlegi, ut de Photii operibus acturus, quid singula continerent, haberem exploratum; hinc pauca mihi in schedis adnotavi huic sufficientia scopo, cætera in aliam occasionem remittens, qua Venetias, urbem mihi charissimam, et Marcianam bibliothecam, insigni urbanitate clarissimi D. Valentinelli ejusdem præfecti adhuc gratiorem, Deo propitio repeterem. Quæ spes huc usque in rem non transiit. Nunc vero scripta mea, quæ ex utroque itinere Italico reportaveram, recolligens commode editarum huc usque Amphiloichianarum quæstionum numerum nova accessione a me augeri posse animadverti et cum ea, quæ supererat edenda, omnia dare nequiverim, complura tamen majoremque partem danda existimavi. Quæ licet brevissimo tempore ex exemplaribus manuscriptis hausta non ingrata fore eruditis spero, quibus nunc 315 quæstiones præsto erunt.

(44) Vide *Ephemerides Augustanas*. — *Allgemeine Zeitung*, anno 1857, n. 100 Supplem.

(45) Sunt quæstiones 15, 77, 78, et cæteræ sequenti nota recensitæ præter, q. 145, 147, 154, 226, 242, 243.

(46) Sunt qq. 15, 77, 78, 137-147, 154, 226, 235, 240, 242, 245, 275.

(47) Sunt qq. 15, 142, 148, 165, 221, 225, 245,

29. Sed is non solus exstitit fructus mei itineris. quod 21 quæstiones nunc primum edendæ mihi in promptu sunt; verum et ex ordine ac serie quæstionum earumdem numerum probabilior de- tegere licuit. In Vaticano porro sunt 17 quæstiones, quibus Coislinianus caret (47), et Vaticanus sex destituitur quæstionibus, quæ in Coisliniano præstant (48) et una illa, quam Taurinensis propriam supra diximus (49). Si addimus Coisliniano codici quem 506 diatribas suppeditare novimus, 17 in eo deficientes ex Vaticano et unam ex Taurinensi, 324 quæstiones habebimus. Pariter si Vaticano codici membra deficientia addimus, ad eundem numerum deducimur (50). Ut vero varius codicum ordo melius dispici queat, indices, quibus inter se comparantur, textui subjecimus.

30. Jam vero ante nos editarum quæstionum textum recognoscere omnesque eas Latina instruere versione nec temporis ratio nec nostrorum negotiorum multitudo sinebat; hinc jam publicata fere omnia intacta relinquimus. Attamen data opportunitate codicem Monacensem 533, qui Photii *Epistolas* continet (51), cum Londinensi editione conferendi, nonnullas correctiones et variantes lectiones suggessimus quoad quæstiones ex Photii epistolis in *Amphilochia* translata. Cæterum et alibi adnotavimus, quæ nobis inter alia studia occurrebant suis locis opportune animadvertenda. Igitur cum aliis distenti laboribus nec prius novæ editioni C *Amphilochiorum* intenti amicorum hortatu ad insignem hanc Patrum ecclesiasticorumque scriptorum collectionem conferre aliquid pro viribus nostris tandem decreverimus: ea quæ nobis in promptu erant, libenti animo suppeditavimus *Amphilochia*, quæ nunc primum una cum editis nondum huc usque in unum collectis in medium prodeunt. Deinde et undecim illas quæstiones, quæ edendæ supersunt, suis signavimus numeris, ut et totius operis prospectus planus fiat et ordo Vaticani codicis, quoad ejus fieri possit, conservetur. Superest ut, si quid hoc in opere pro temporis brevitate minus correctum et expolitum dederimus, si quid in ea provincia, quam suscepimus, neglexerimus, quod minime erat prætereundum, docti lectoris veniam imploremus, quem difficultatem rei et tanti negotii molem, quo dispersa disjectaque membra in unum corpus colliguntur ac recens detectis, augentur, satis jam habere perspectam confidimus.

252-254, 273, 276, 287, 314-317.

(48) Infra q. 318-323 (q. 95-97, 108, 288. Mont-fauc.)

(49) Q. 324.

(50) Nimirum 317 + 7 = 324.

(51) Est chartaceus in 4. sæc. xv et xvi. a duobus diversis conscriptus. Cf. de eo Aretin: *Beiträge zur Geschichte der Literatur*, t. IX, p. 899-906.

II.

JOS. CHRISTOPHORI WOLFII PRÆFATIO IN PHOTII PATRIARCHÆ
 QUÆSTIONES AMPHILOCHIANAS QUAS EDIDIT AD CALCEM
 VOL. V CURARUM PHIL. ET CRIT. IN N. T.
 BASILÆ 1741.

Quidquid interea otii (dum *Curas philologicas et A* criticas in N. T. scripsissem) reliquum mihi erat, id ad divulgandam partem *Amphilochiorum* Photii, adhuc ἀνεκδότων, quam in calce conspicias contuli. De hoc opere ita habet. Exstat illud Parisiis manu, quæ sæculum XI refert, exaratum in codice membranaceo 270 bibliothecæ Coislinianæ, olim Seguerianæ, cujus Catalogum indefessæ præstantissimi Bernardi Montefalconii industria debemus. Inscriptio, ex fide Catalogi illius, p. 326, ita habet: Τὰ Ἀμφιλόγια, ἢ λόγων ἱερῶν καὶ ζητημάτων ἱερολογίαι πρὸς Ἀμφιλόχιον, τὸν ἐσιώτατον μητροπολίτην Νυζίκου, ἐν τῷ καιρῷ τῶν πειρασμῶν, ζητημάτων διαφόρων, εἰ, ἀριθμὸν τριακοσίων συνταίνοντων ἐπίλυσιν αἰτησάμενον. Id est, *Amphilochia*, seu sermones et quæstiones sacræ ad *Amphilochium*, sanctissimum *Cyzici metropolitam*, qui, tempore tentationum, quæstionum variarum, quæ numerum 300 conficiunt, solutionem expetierat. Inscriptio hæc eadem ratione in codice Neapolitano, de quo mox dicemus, legitur in *Ephemeridibus litterariis Venetis*, Italice editis, tom. XXXII, pag. 72.

Ex illa vero apparet, Ἀμφιλόγια, vel, ut Allatius appellat, Ἀμφιλόγια, vel, ut alii, Ἀμφιλόγια, id est appellari, quod *Responsa* illa ad *Amphilochium*, præsulem Cyzicenum, petentem, sint perscripta. Cave vero credas, de omnibus ita esse habendum. In *Epistolis* Photii, a Rich. Montacutio editis, sex omnino *Amphilochii* nomen referunt. Ex his tres tantum exstant in *Amphilochiis*, nempe epp. 137, 163, 178, cum quibus exacte conveniunt responsa 162, 255 et 178. Tres cæteræ vero nempe 168, 198 et 207 inter *Responsa* illa desiderantur. Ab altera parte in *Amphilochiis* Responsum 141, quod habes infra p. 708, inscribitur *Amphilochio*, quod frustra quæris inter *Epistolas*. Præterea multa *Responsa*, in *Amphilochiis* exstantia, etiam in epistolis (ceu mox ostendemus) leguntur, sed aliorum nominibus inscripta. Ita Resp. 166 est epistola 153, quæ tamen ibi Constantini fratris nomen refert. Propterea ita potius statuendum puto, quod variæ Photii epistolæ hinc inde sint collectæ, et *Amphilochiorum* nomine insignitæ, ideo, quod Photio frequens litterarum cum *Amphilochio* commercium intercesserit. Taceo nonnulla in his haberi, quæ non tam *Responsa*, quam *Excerpta* quædam referunt, quæ Photius ex aliis, v. c. Chrysostomo, etc., petiit. Vide ex gr. infra p. 750, 800. Id certum est, *Amphilochio*, episcopo Iconiensi, non tribuenda esse, quæ in *Amphilochiis* leguntur. Hoc quidem

visum fuit Franc. Combefisio, qui responsum 37, *De incircumscripcta Filii Deitate* inter *Amphilochii Excerpta*, p. 226 operum ejus exhibuit, recte ideo notatus ab Allatio *De consensione Eccles. Occid. et Orient.* p. 576. At ipse Combefisius errorem suum agnovit in *Recensitis auctoribus Bibliothecæ Patrum Concionatoriæ*, p. 152, qui libellus seorsim prodiiit Parisiis 1662, 8.

Quod ad argumentum collectionis hujus spectat, maxima illius pars in illustrandis Veteris et Novi Instrumenti oraculis difficilioribus occupatur. Reliqua pars nunc theologica, nunc philosophica varii generis, nunc grammatica, nunc *Historiæ ecclesiasticæ et litterariæ* capita persequitur.

Collectio ipsa nunquam lucem vidit, quamvis manu exarata in variis bibliothecis exstet. In Gallia Parisiis bibliothecæ Colbertina et Coisliniana illius copiam faciunt. Prior in codice 444, quem ita describit Jo. Baptista Cotelierius in *Notis ad tomum III Monumentorum Ecclesiæ Græcæ*, pag. 556: « Adversus Manichaicam hæresin Paulicianam libri Photii quatuor, Euthymio Zigabeno visi, exstant cod. Colbertino 444, una cum ejusdem doctissimi viri *Amphilochiis*, ut certissimis indicibus deprehendi, quamvis titulo, capite, cauda trunca sint. Posterior in codice 270, olim 159 ex quo, quod modo monuimus, Bernardus Montefalconius et titulos et initia 308 Responsorum exhibuit in Catalogo Biblioth. Coislinianæ, pag. 325 seqq., subjectis, speciminis loco, quatuor Responsis, p. 346 seqq. quæ mox appellabimur. In Italia Roma duplex operis exemplum exhibet; alterum in Bibliotheca Vaticana, alterum in Barberina, atque hoc quidem Francisci Arcudii manu descriptum. De utroque testis est Leo Allatius in libris III de *Ecclesiæ Occidentalis et Orientalis perpetua consensione*, lib. II, c. 6, p. 576. « Opus est, inquit, varium et multiplice eruditione plenum, theologis ac Scripturæ expositoribus maxime necessarium, eoque magis amplectendum, quod non alibi, quam in Vaticana, nunc postremum ex libris Lollianis, sub Urbano VIII invectum, quod ipse sciam, exstet. » Et paucis interjectis: « Opus tam dignum et doctum, a Francisco Arcudio, Nuscano demum episcopo, viro D Græcis Latinisque litteris longe doctissimo, mihi- que studiorum familiaritate conjunctissimo, biennium ante fato functo, characteribus elegantissimis diligentissime descriptum, in sua bibliotheca reposuit bonarum omnium artium et disciplinarum restaurator, Franciscus Barberinus, publicæ om-

nium commoditati atque utilitati. De codice illo Lolliano videsis ipsius Lollini *Epistolas*, p. 326. Præter hæc bibliothecam Taurinensem ejusdem operis exemplum habere constat ex *Ephemeribus litter. Venetis*, tom. VI, p. 478. Ad illa accedit codex Neapolitanus, de quo Allatius l. c. ita: « Annis nihilominus elapsis, Neapoli inventus est codex antiquissimus, imo frustum antiquissimi codicis, vetustate exesum, principio et fine mutilum: ex eo transcripta dubia et solutiones viginti, cum plura non essent, et ad me, veluti thesaurus ingens, transmissa sunt ab eruditissimis viris, qui operam suam in illis illustrandis pollicebantur; verum, cum scivissent, cujus illa erant, et opus integrum exstare, neglexerunt. » Hunc ipsum codicem non ita pridem diligentius descripsit vir clarus Sebastianus Pauli, Lucensis, in epist. ad illustr. Scipionem Maffei, quæ in iisdem *Ephemeridibus Venetis* tom. XXXII, p. 58 seqq. legitur. Ibi quidem p. 65, codex hic annorum 600 ætatem habere et anno 1717 ex *Archivo SS. Apostolorum* in Bibliothecam Cæsaream Vindobonensem, una cum codicibus aliis centum et amplius, translatus esse dicitur. Comparaverat illum olim Anton. Caracciolus, et Romam miserat ad Leonem Allatium, qui eundem, a Neophyto Rodino, monacho Cyprio, descriptum, variis lectionibus vel emendationibus ad marginem instruxerat. Hujus vero apographi copia una cum epistola Allatii ad Caracciolum adhuc exstat Neapoli in illo *SS. Apostolorum Archivo*, unde aliam sibi fecit Nicol. Falconius, abbas, qui an. 1719 conversionem ejus Latinam prelo paravit. Illo porro codice comprehenduntur viginti tantum responsa, auctore Allatio, l. c. vel octodecim, ex computo Seb. Pauli l. c. ubi singulorum titulos et initia, adjecta seorsim Latina versione, legis p. 66-72. Responsum primum refert numerum 25, ultimum vero 43, qui conjuncti faciunt novemdecim. Huic si addideris epistolam, cujus initium ibidem, p. 72, post inscriptionem operis legis, summam, ab Allatio ductam, habebis. His itaque viginti Responsis Seb. Pauli, p. 66, nihil ait esse commune cum trecentis illis, ad *Amphilochium* datis. Ego vero ex Indice codicis Coisliniani *Amphilochiorum* intellexi, octodecim ibi legi inde a num. 24 ad 41. Eodem etiam ordine (nisi quod Responsum 35 mutato ordine, post 39 legatur), atque adeo unum tantum, quod in Neapolitano est 37, et incipit: Ὁτι μὲν ἡ τοῦ Θεοῦ πρόνοια, x. τ. λ. in Coisliniano illo codice desiderari. Atque hæc de Neapolitano illo codice sufficiant. Video præterea a Casimiro Oudino in *Commentariis de scriptoribus ecclesiast.* tom. II, p. 203, afferri biblioth. Bavaricam, cujus codice 175, *Amphilochia* Photii continentur. At in Catalogo codicum Græcorum biblioth. Bavaricæ, p. 67, n. 175, hæc tantum inter cætera aliorum leguntur: *Photii patriarchæ de incircumscrip̃ta Filii divinitate ex Amphilochio*; ubi procul dubio legendum est *ex Amphilochiis*. In his enim hoc Quæsitum legitur, n. 37, codicis Coi-

sliniani. Itaque absit ut de integro *Amphilochiorum* codice cogitemus.

Hi, quos dixi, codices et numero et ordine Responsorum differunt. Ita ex cod. Vaticano Responsa 313 appellat Allatius, *De consensione*, etc. p. 576. Atque totidem in Colbertino exstare intellexi ex illa, quam habeo, *Amphilochiorum* parte. Qui enim eam ex Coisliniano descriptam cum Colbertino contulit, Franc. Dionys. Camusatus, de quo mox, aliquoties monet, hoc vel illud responsum haberi in Colbertino numero 5, c. 4, ex *tredecim* illis, quæ supra 300 in Colbertino illo exstant. Ita ad Responsum 116, διὰ τὴν πρωτότοκον ὁ Θεὸς τὸν Ἰσραὴλ καλεῖ, lego, exstare illud num. 3, *extredecim* præter 300 et ad Responsum 125, legi illud num. 10, ex iisdem *tredecim* supra 300. Observavi præterea, in Colbertino nonnunquam desiderari, quæ exstant in Coisliniano. Huc pertinent duo illa, quæ infra habes, p. 684, nec minus Responsum 95 et 96, etc. In Coisliniano apud Montefalconium numerantur Responsa 308. Porro ordo Responsorum alius atque alius est in utroque codice Parisiensi. Quamvis enim uterque usque ad Resp. 77 sibi invicem exacte respondeant, quod ad cætera tamen admodum a se ratione ordinis dissentiant.

Quod ad *Amphilochia* ipsa spectat, sexta circiter illorum pars in epistolis Photii, quas eruditæ Richardi Montacutii industriæ debemus, exstat. Illorum dabo Indicem in gratiam eorum, qui fortasse *Amphilochia* edere instituerint, ordinem codicis Coisliniani secuturus, ita quidem ut littera r. *Responsa Amphilochiorum*, e. vero *Epistolas* Photii indicet. r. 128. e. 208. r. 129. e. 209. r. 150. e. 210. r. 131. e. 211. r. 132. e. 213. r. 135. e. 214. r. 134. e. 216. r. 138. e. 246. r. 139. e. 247. r. 140. e. 248. r. 163. e. 137. r. 164. e. 138. r. 165. e. 139. r. 166. e. 144. r. 200. e. 30. r. 201. e. 51. r. 202. e. 53. r. 223. e. 35. r. 224. e. 36. r. 225. e. 37. r. 226. e. 38. r. 227. e. 43. r. 228. e. 50. r. 229. e. 54. r. 230. e. 58. r. 231. e. 61. r. 232. e. 62. r. 233. e. 63. r. 234. e. 64. r. 235. e. 72. r. 236. e. 74. r. 237. e. 75. r. 238. e. 76. r. 240. e. 102. r. 241. e. 125. r. 242. e. 127. r. 243. e. 129. r. 244. e. 132. r. 245. e. 133. r. 246. e. 134. r. 248. e. 147. r. 249. e. 151. r. 250. e. 152. r. 251. e. 155. r. 252. e. 156. r. 253. e. 157. r. 254. e. 161. r. 255. e. 163. r. 256. e. 164. r. 257. e. 167. r. 258. e. 176. r. 259. e. 177. r. 260. e. 178. r. 261. e. 180. r. 262. e. 181. r. 263. e. 182. r. 254. e. 187. r. 265. e. 192. r. 266. e. 196. r. 267. e. 203. r. 269. e. 145. r. 270. e. 162. r. 271. e. 163. r. 272. e. 165. r. 273. e. 166. Summa omnino est 65.

Non desunt præterea viri eruditi, qui nonnulla ex his Responsa ediderunt. Inter hos est laudatissimus Combefisius, qui, quod supra jam monuimus, Resp. 37. *De incircumscrip̃ta Filii divinitate* ex Tiliano codice. (Vide ejus *Recensitos auctores Bibliothecæ PP. Concionatoricæ*, p. 152.) Inter *Amphilochii* scripta, et Respons. 125, de Asteriis pluribus,

in calce Asterii sui edidit. Postea diligentissimus Montefalconius in Catalogo Bibliothecae Coislinianae, p. 346 sqq. quatuor omnino Responsa, nempe 125 de Asteriis, 129, de cornu Amalthææ, 160 de Sibyllis, et 166 de hæresi Eusebii in communem usum Græce et Latine produxit. Ubi velim, notes, Resp. 125 de Asteriis idem esse, quod Combefisius ediderat, 129 vero et 166, in Epistolis Photii, illud epist. 209, hoc autem epist. 144 jam ante editum legi. Nec omittendi suat alii, quos celeberr. Jo. Alberti Fabricii nostri verbis in Bibliotheca Græca, vol. IX, p. 362, appellabo. « Locum, inquit, ex quest. 85, producti Allatius capite 2, Syntagmatis de Engastrimytho; alium ex quest. 157 in libro De Simeonibus, p. 6. Alia loca laudat Franc. Turrianus in Defensione epistolarum Pontificum (p. 24 et 165) et in Notis ad Constitutiones apostolicas (VIII, 41, p. 155), nec non in libro De jure ordinandi ministros Ecclesie, p. 155. »

Superest, ut de iis dicam, quæ ipse ego ex egregio opere in calce hujus voluminis exhibui. Pervenit ad me illa Amphilochiorum pars, quæ inde a Resp. 14, codicis Coislin. usque ad Resp. 201 legitur. Debeo illam liberalitati viri rev. et clarissimi, Jo. Jacobii Wetsteinii, apud Amstel. cum maxime litteras elegantiores ornantis, cui hoc nomine gratias habeo agoque. Ille vero eam ex sectione librorum Franc. Dionysii Camusati, an. 1752

A d. 28 octobr. Amstelodami mature defuncti (cui præter alia Alphonsi Ciacconii Bibliothecam universalem, quoad illa, manu exarata, circumfertur, et apud me quoque exstat, et Historiam Criticam Ephemeridum litterariorum, Gall. Amstelod. 1734, 8, editam, debemus,) acceperat. Camusatus quidem totum opus (cujus prima et tertia pars frustra inter schedas ejus quæsita est) manu sua ex codice Coisliniano descripserat, et cum Colbertino comparaverat, imo et initium interpretationis Latinae, a me non visæ, fecerat. Id ipse in Historia critica Ephemeridum, p. 96, testatur, quemadmodum ante hoc quinquennium per litteras mihi significaverat, parare se omnium Photii (in cujus Bibliotheca recensenda ego nunc versor) operum, atque inter hæc nominatim Amphilochiorum editionem. Ex ea igitur illorum parte, quam habeo, illa selegi, quæ ad expositionem locorum difficiliorum Novi Fœderis spectant, omissis tamen iis, quæ jam inter Epistolas Photii leguntur. Non omnia, fateor, eandem hinc doctrinam, hinc diligentiam spirant. Pleraque tamen ita comparata sunt, ut juvare et delectare possint lectorem. Illis itaque, cordate lector, frueris, et una mecum Deo O. M. gratias ages, quod curis his perficiendis et valetudinem et patientiam clementer mihi sit largitus. Ita vale in Domino, et supplementa, quæ supra promisi, suo tempore exspecta.

III.

ANGELUS ANTONIUS SCOTTUS *

LECTORI BENEVOLO

SALUTEM.

Cum illud sit in more positum, institutoque scriptorum, ut publicæ lucis usuram dum suis lucubrationibus largiantur, jam usque ab exordio diligenter exponant, quibus potissimum de causis ad illas animum appulerint; monitum te volo, amice lector, non unam fuisse, quæ mihi aliis, atque aliis occupationibus implicato, ad hoc opus, quale illud cunque sit, aggrediendum, persequendumque maximo fuit incitamento. Primum cl. viri Joannis Andresii Regiæ bibliothecæ præfecti, cujus eruditioni ac benevolentiae plurimum me debere non diffiteor, auctoritas et imperium urgebat : is enim, pretiosissima quæque bibliothecæ κατήχηα cum sibi proposuerit in apicum proferre, noluit hæc Photii Ἀμφιλόχεια, seu, ut alii scribunt, Ἀμφιλόχεια, vel Ἀμφιλόχεια, in tenebris jacere : ac mihi plurimis sibi nominibus devinctissimo hanc provinciam tradidit, ut editio, versioque alacri animo suscepta mature ad exitum perveniret. Quare illud

mihi liceat usurpare, quod Theodorus Balsamo, dum et Photii Nomocanonem commentaretur, de se dixit : Εἰ τι μὴ καθήκον ἴσως γέγραπται..... ἐν ταῖς..... ἐρμηνείαις, ἀξιούσθω γνώμης· οὐδὲ γὰρ ἡμέτερον τόλμημα τὸ τοῦ ποιήματος μέγεθος, ἀλλὰ τῆς ἐξ ἀνάγκης ὑπακοῆς ἀποκρίματα. Si quid fortasse minus conveniens scriptum est... in... interpretationibus, venia dignum habetor; neque enim noster est ausus ista lucubrationis moles, sed necessariae obedientiae partus (1).

Præterea Græcicæ, ac theologicæ eruditionis amatoribus me aliquid voluptatis, ne dicam utilitatis, allaturum autumabam; si isthæc Photii λείψανα typis evulgarem, ac Latina donarem civitate. Opera enim viri, nonnullis licet erroribus affecti, tamen ἐν λόγοις δογμαστωτάτου, ut inquit Zonaras (2), atque ἐπὶ σοφίᾳ γνωρίμου, ut Cedrenus fatetur (3), maximam sibi semper existimationem ac laudem conciliarunt; imo commodo suo consulere

(*) Præfatio operis cui titulus *Ex Photii Amphilochii quædam*. Neapoli, 1814.

(1) Balsamo in *Nomocan.* Præfat. in Gn.

(2) *Annal. lib. xvi.*, pag. 127, Ven. 1729.

(3) *Histor. Compend.* pag. 453, Venet. 1729.

Catholicos, si cætera ejusdem auctoris scripta in lucem, aspectumque producerent, novissimus ille delirantium Græculorum malleus Leo Allatius disertissime docuit (4),

Deinde præclarorum quorundam virorum me exemplum confirmavit : cum enim per Franciscum Combefisium (5), Bernardum Montfauconium (6), et Christophorum Wolfium (7) nonnullas pariter *Amphilochianas Quæstiones* in communem usum Græce et Latine prolatas vidissem : ac plura reliquarum ἀποσπασμάτια a nuper laudato Allatio (8), et a Francisco Turriano (9) in medio posita non ignorassem ; eorumque editores bona, ut ita dicam, gratia ab litterarum rep. animadvertissem exceptos : par æquumque duxi ad eandem gratiam incedendam, viribus licet imparibus, contendere. Profecto hac in re illud ego consilium secutus sum, quod plurimi jam pridem scriptores susceperant ; ut scilicet quam celebritatem libellus meus ex editoris merito non posset sibi vindicare, hanc per Photii nomen acquirere videretur.

Postremo id accessit, in quo, tametsi multi puerilem quandam sentient levitatem ; tu tamen, lector humanissime, qui hominum mentem levissimis interdum rationibus moveri, ac versari non dubitas, tantum utique ponderis agnosces, quantum animo titubanti ad decernendum satis esse perspexeris. Nosti nimirum ad præclarum illud Photii Φυλοτέχνημα, quod Μοριόδελλον, seu *Bibliotheca* inscribitur, interpretandum, post Græcam Hæschelii editionem alterum Scottum optimis auspiciis incubuisse (10) : nec te fallit, quam bene ea tempestate in ΦΩΤΙΟΥ ac ΣΚΟΤΤΟΥ nominibus luserint eruditi (11). Cum itaque hæc ego quoque perspecta haberem, in eandem arenam mihi descendendum putavi ; et certe universas hujusmodi Diatribas e Vaticano codice exscriptas facili negotio obtinuissem, prodidissemque in lucem, nisi votis meis multa et gravia obstitissem impedimenta.

Hæc autem questionēs, ut in Latinum sermonem transferrentur, quantum habuerint difficultatis ac laboris, illi utique perspicient, qui ipsas non raptim, sed attente legent ; nec quales post apertam ad sensum viam videantur, sed quales fuerint, dum ea delitescerebat, diligenter expendant. Compertum est enim vel ipsis adolescentulis, qui Græcas litteras vix a limine salutarunt, quantum ad manuscriptorum, quæ nondum lucem aspexerunt, rectam lectionem statuendam insudemus : quantum medii ævi

A scriptores, ac Photius ipse, auctor alioqui disertissimus, a prisca Ἀττικισμοῦ elegantia descriverunt, et quanta denique obscuritate ex eodem scriptiois vitio sermones præsertim διδασκαλικοὶ οὐνοῦνται. Verba enim τεχνικά, et quidem σχολαστικά, quæ tunc temporis percerebuerant ; argumentationum cavillationumque subtilitates, quibus ingenii acumen sese jactabat ; ac periodorum μεγαλοκώλων implicata prolixitas, in qua præcipuus orationis cultus constituebatur, sunt quædam veluti impedimenta, quæ lectori ad sensum recte tenendum identidem obijciuntur. Quo factum est ut ad unum omnes istorum Græcorum interpretes, dum præfantur, bonam a lectoribus precentur veniam, ut sibi παρράματα, in qua pro vertendorum operum B difficultate inciderint, libenter ignoscant. Accedit quod Photius in epistola, quam cum hisce Dissertationibus ad Amphilochium mittit, ipse ingenue fatetur se non elaboratam locutionem, sed obvia quæque vocabula adhibuisse (12) : ut fortassis innuat accuratam se neglexisse dictionem, atque adeo lectoribus plus laboris reliquisse impendendum.

Quæ cum ita se habeant, nonnullis in locis, ut Fabii verbis utar, περιφραστικῶς, seu pluribus id verbis, quod uno vel paucioribus dici potuisset, explicandum curavi (13). Neque hujusce me consilii poenitet ; cum enim Tullii exemplum secutus, qui nec tamen, inquit, exprimi verbum e verbo necesse erit, ut interpretes indiserti solent ; cum sit verbum, quod idem declaret magis mihi usitatam. Equidem soleo etiam, quod uno Græci, si aliter non possum, idem plurimis verbis exponere (14). Itaque versionem κατὰ λέξιν, utpote minus opportunam interdum rejeci, tum quia Græcanicæ linguæ ingenium a Latiali abhorreere videbatur, tum quia perspicuitati melius consulere, ac molestis verborum ambagibus lectorem non torquere mihi proposueram. Hanc etiam ob causam nonnunquam in verborum delectu, et collocatione, ut planiorem legentibus sensum expourem, ab incorrupta Latini sermonis integritate consulto recessi : siquidem ab hujusmodi operibus non elocutionis flores, sed veritatum fructus exspectant eruditi. Et nimirum D Clemens Alexandrinus aperte profitebatur se in scribendo elegantiam μᾶτε μελετητέαναι, μήτε ἐπιτηδεύειν..... τοῦ γὰρ τῶν λέξεων ἐχομένου, καὶ περὶ ταῦτα ἀσχολουμένου διαδιδράτκει τὰ πράγματα, neque affectasse, nec fuisse sectatum.... eos

(4) *De Ecclesiæ Occid. et Orient. consensione* l. II, c. 6, p. 576.

(5) In *Amphilochii, Andrew Cretensis, et Methodii Oper.* Responsum 37 luit editum pag. 226, et Responsum 125, in Asterio in ca. cæ V. Auctarii Notum t. I.

(6) In *Catalogo bibliothecæ Coislinianæ* habentur quatuor hujusmodi responsa diligenter edita, et Latine versa pag. 546 et seqq.

(7) In *Curis philologicis et criticis*, tom. V, pag. 551 et seqq. ubi sunt responsa 125, sed nostris, ut plurimum, breviora.

(8) V. *Syntagma de Engastrimytho*, cap. 2 *De Simeonibus*, pag. 3.

(9) *Defensio Epistolarum pontificum*, pag. 24 et 165 ; *De jure ordinandi ministros Ecclesiæ*, pag. 155.

(10) Vide editionem Coloniz an. 1611.

(11) Jamotius præsertim, ac Piersemani, quos vide, nisi piget, in Prolegomenis ad editionem in do laudatam.

(12) Vide paginam 3.

(13) *Instit. orat.* lib. VIII, c. 6, et lib. IX, c. 2.

(14) *De finibus*, lib. III, c. 15.

enim, qui a dictionibus pendunt, et in iis occupantur, ipsæ res effugiunt (15). Alibi quoque ipse de se, Ἐμοί, inquit, πρόκειται εὐγλωττίαν μήποτε ζηλοῦντα, ἀρκεῖσθαι μόνῃ τῇ αἰνίξασθαι τὸ νοούμενον ὁποῖον ἐκ λόγου δηλοῦται τοῦτο, ὅπερ παραστήσαι βούλομαι, οὐθὲν μοι μέλει. *Mihi propositum est ut elocutionem nunquam affectans contentus sim, si cogitatum meum declarem; quamam vero istud voce explicetur, quod exponere volo, nihil mea interest* (16). Quod autem stylus potissimum in curandis versionibus ad huiusmodi regulam dirigendus sit, fuse docuit D. Hieronymus (17).

Nec minus fortasse profuit παρενθέσεις, quæ in αὐτογράφῳ deerant, pro re nata interserere, nec non et verba sacrarum Litterarum, aliorumque scriptorum, sive ἀκριδῶς, sive μεταφραστικῶς adducta cursivo, ut aiunt, caractere exscribere: hoc enim, quod mihi non multum negotii facessit, fortasse alicubi lectori erit adjumento. Præterea abs re non duxi loca, unde ipsa verba desumpta sunt, in ima paginæ ora indicare: ac denique versionem LXX seniorum a Photio allatam, cum nostra Vulgata, quam tibi, lector, familiariorem reor, commutare: paucis tantum exceptis locis, in quibus, uti monebimus, orationis contextus adversari videbatur.

Porro ego punctum illud, quod finale vocant, quoties perfectus, completusque verborum ambitus absolutæ περιόδου signum postulabat, meo jure interjeci; quod quidem non semel agendum mihi fuit, cum in codice nostro, uti et in cæteris ejusdem ætatis, rara admodum signa distinctionis occurrant. Quin etiam dissertationes singulas in quædam veluti capitula dispescendas curavi; tum ne diversas Photii animadversiones, commentationesque unica συνεπιῇ legendas proponerem; tum ne imparitas ipsa, quæ inter textus ac versionis prolixitatem plerumque intercedit, tota in earundem dissertationum terminum rejiceretur, atque illud nescio quid abnorme intuentium oculos posset offendere. Hos autem διαμερισμοὺς, quibus caret nostrum, in Vaticano ms., unde magnam quæstionis 33 partem obtinimus, rite ego servatos reperi; imo notæ quædam numericæ in margine appiqtæ

A ibi sunt, ut ipsa capita recenseantur. At ego, nisi fallor, in minutiones utique partes totam orationem distribui: quam institutionem jam usque ab exordio susceptam, consentaneum fuit vel in nuper memorato fragmento persequi; atque adeo quod uno Vaticani codicis capite continetur, id sæpe duobus in nostra editione explendis accommodatur. Scilicet persuasum est mihi eam voluptatem per huiusmodi κεφάλαια lectoribus conciliari, quam per lapides milliaria notantes percipere solent viatores (18).

B Jam vero quidquid Coisliliano, Taurinensi, Vaticano, ac Barberino mss. acceptum referimus, in notulis suo loco subjectis profitebimur. At duo quidem priora studuimus de illis tantummodo dubitationibus consulere, quas nobis primi quæstionum versus attulerunt; cum hos duntaxat Bernardus Montfauconius (19), ac Josephus Pasinius (20) ediderint: posteriora autem in cæteris difficultatibus mirum quantum nos juverunt; siquidem viri præclarissimi æque, atque humanissimi Hieronymus Amatus Vaticanæ bibliothecæ scriptor, et Joachimus Pla Barberinæ præfectus ea, quæ ad lectionis emendationem, aut complementum ὁ πᾶν Andreus postulaverat, cum eo summa benignitate communicarunt. Cæterum ubi σφάλμα, ejusque δόρυμα facili negotio patebant, aut ad lacunam explendam sensus me recte ducebat; nolui viros adeo conspicuos pro re parvi momenti obtundere, sed medicam ipse manum codici admovi, atque id C de meo restitui, quod et in paginæ calce indicatum conspicies. Alias deinde notas reperies, et fortasse non importunas, quibus aliquid de Photiana quæstionis solutione disseram, et quid catholicæ Ecclesiæ δόγμασι repugnet, quid adversus novatores nobis prodesse possit, quid denique ὁρθόδοξων scriptorum scitis suffragetur, ea, qua par erit brevitate expediam.

Quidquid autem hac de re sit, « Quod dixi, » ut D. Bernardi verbis utar, « absque præjudicio sane dicta sint sanius sapientis. Romanæ præsertim Ecclesiæ auctoritati, atque examini totum hoc..... reservo; ipsius, si quid aliter sapio, paratus iudicio emendare (21). »

IV.

CARDINALIS ANGELI MAI PRÆFATIO IN QUESTIONES AMPHILOCHIANAS
PHOTII PATRIARCHÆ QUAS PRIMUS EDIDIT IN IVOL. SCRIPT.
VET. NOVA COLL. VAT. AN. 1825 ET DENUO 1831.

I. *Codex Vat. Amphiloichiorum Photii.* Quæstiones Amphiloichianæ tantam propemodum in sacris Photii scriptis, quantam ejus *Bibliotheca* in profa-

(15) *Stromat.* lib. II, pag. 263.

(16) *Ibid.* lib. I, pag. 215.

(17) *Epistol.* 49 et 57 ad Pammachium.

(18) Id cecinit Rutilius Numatianus *Itiner.* lib. II, vers. 7 et seqq.

(19) *Catalogus bibliothecæ Coislilianæ*, pag. 328

nis, famam obtinent. Primus sacri operis (sive id *Amphiloichia*, sive *Amphiloichianæ Quæstiones* dicere mavis) notitiam vulgavit Leo Allatius (1) hixitque et seqq.

(20) *Catalogus bibliothecæ Taurinensis*, t. I, pag. 111 et seqq.

(21) *Epist. ad Canonicos Lugdunenses*, quæ est 171, pag. 179 edit. Paris, 1719.

(1) *De perp. cons.* II, 6, p. 576.

opus varium et multiplici eruditione plenum, theologiae ac Scripturae interpretibus maxime necessarium: quod ego doctissimi Allatii de Photiano scripto iudicium, neoterici critici malevolentiae valde antefero. Idem Allatius nos docuit de praeclearo *Amphilochiorum* codice Vaticano, Urbano VIII pontifice maximo e Lollini Feltrini episcopi bibliotheca in Vaticanam migravit. Existimabat autem Allatius unicum esse *Amphilochiorum* hunc codicem, dempto Neapolitano, de quo mox dicemus, fragmento. Postea tamen aliquot alii innotuerunt, veluti Taurinensis Regius 31 (2); Coislinianus 270 (3); Colbertinus 444 priscus, ut aiunt, saeculi XI, qui nunc est Regius Parisiacus 1577 (4); Sevinianus recens Parisiacus, deinde et ipse Regius (5). Nihil apographum e Vaticano ab Arcadio olim expressum, de quo Allatius loco praedicto: mitto item apographum a Camusato curatum e Coisliniano quo Wolfius usus est (6): mitto denique Miscellos diversarum bibliothecarum codices, in quibus operis particulae aliquot insunt, veluti Tiliannus Combellii (7); Bavaricus a Wolffo Andresioque commemoratus (8); Vindobonensis 29 (9), in quo est Photii synopsis categoriarum Aristotelis, quam nonnulli (quos inter Cavæus) ab *Amphilochiis* immerito distinguunt: denique et Vaticani nonnulli codices fragmenta aliquot *Amphilochiorum* fortuito continent in Miscellis: de quibus omnibus sive longinquis sive etiam Romanis parum mihi laborandum est, qui nulla horum ope egeo, quandoquidem Vaticanum quem supra dixi plenissimum habeo. Est autem hic bombycinus in-fol. saeculi ferme XIII, Graeca manu eleganter scriptus. Olim tamen huic codici damna duo contigerant; primum quod ejus folia ab inscito bibliopego perturbata sensuque fuerant; iterum quod ejus Indicem primumque operis folium blattae aut maior partem corruperant: mox tamen doctus aliquis materiae ordinem instauravit, in marginibus scribens qua quodque folium sede esset collocandum: tum illi initio pessumdato, ope alterius exemplaris, supplementum fecit recenti manu, in vulgari charta scriptum: sic tamen ut veterum quoque foliorum lacinias seorsim in volumine conservandas curaverit, nec quidquam veteris scripturae perire passus sit. Instaurati codicis meritum Andresius (10) Allatio tribuit. Illud tamen falsissime a nescio quo relatore dictum Andresio fuit, recentia scilicet haec Supplementa Allatii manu sua conscripsisse: est enim mihi vulgoque notissima Allatii manus, a cujus indole longe abest supplementorum scriptura,

A quae non librarium tantummodo diversum exhibet, verum etiam supinum Graecique sermonis prope ignarum. gitor exseribenti mihi quaestionem primam *Amphilochianam*, ad vetera illa fragmenta respiciendum non semel fuit (quae in volumine conservata jam dixi), ut librarii novi mendis gravissimis medicinam facerem, meaque editione hanc labem excluderem. Codex ergo Vaticanus plenissimus Quaestiones *Amphilochianas* 313 continet. Exin in codice sequuntur alia Photii Opera; nimirum 1.) Ineditus et acatholicus de Spiritu sancti a solo Patre processione liber, de quo nos infra loquimur. 2.) Alius de eodem argumento Photii libellus, nempe ipsa secunda epistola, quae in Montaculi editione occurrit, hic autem novo titulo instruitur: Ἐπίστα ἐκδοσις περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος: Ἐξέδοθη ἐν τῷ πατριπρωτῷ μετὰ τὴν ἐκκλῆσον τῆς ἑξορίας; scriptus nimirum a Photio libellus post reditum ab exsilio. 3.) Extremi in codice sunt libri Photii quatuor adversus Manichaeos, quorum primum Montfauconium e codice Coisliniano (11), tres reliquos Wolfius edidit (12) ex Holsteniano codice, quem a Vaticano nostro fuisse haustum suspicatur rectissime editor, ego vero nullus dubito, quandoquidem etiam clausula, quae Wolfio imperfecta videtur, non alia in codice Vaticano, quam in Wolfii editione est.

II. *Pars Amphilochiorum antehac edita.* Cum plures igitur exstarent in Europae bibliothecis *Amphilochiorum* codices, primus Franciscus Turrianus S. J. e Bavarico codice *Amphilochianas* sex quaestiones interpretatus est; easque Canisio anno 1674 in *Antiquarum Lectionum* sylloge Latine tantum edendas concessit (13). Eae sunt in Vaticano codice 180, 181, 182, 185, 186; nam Turriani primam in codice non invenio; quare et Basnagius cum anno 1725 Canisium repeteret, et Graecum ceterarum textum ederet (14), primam Latine tantummodo posuit, quia Graece non habuit. Porro Turrianus alibi quoque *Amphilochia* memoraverat, nempe ad *Epist. pont.* p. 124, 165, ad *Const. ap. viii, 6, De jur. ord.* p. 155; quod eruditi jamdiu dixerunt. Post Canisium anno 1616 Petrus Stewartius S. J. prolixam Photii *Amphilochianam* de Christi voluntatibus gnomiis (quae in cod. Vat. est octogesima) eodem Turriano interprete edidit (15); cujus Graecum deinde textum Basnagius suppeditavit (16). Jam quia Canisius atque Stewartius quaestiones has sub Photii quidem, non tamen *Amphilochiorum*, nomine ediderunt, hinc accidit ut qui eruditi deinceps de *Amphilochiis* verba fecerunt, ii praedictarum septem editionem nescire

(2) Catalog. p. 108.
 (3) Montfauc. *Bibl. Coisl.* p. 325.
 (4) Coteler. *Monum.* tom. III, p. 556, et Catalog. mss. Reg. Paris. Gr. tom. II, p. 259.
 (5) Montfauc. *Bibl. mss.* p. 1031.
 (6) Praef. ad *Cur. philolog.* tom. III, p. 7.
 (7) *Bibl. conc.* tom. I, Praef. p. xxxviii.
 (8) Wolf. Praef. p. v; Andr. prodrom. ad mss. Neap. p. 81.

(9) Lambec. t. VII, p. 146.
 (10) Prodrom. p. 85.
 (11) *Bibl. coisl.* p. 349 sq.
 (12) *Anecd.* tom. I et II.
 (13) Ed. vet. tom. V, p. 188 seqq.
 (14) Tom. II, part. II, p. 420.
 (15) *Auctar.* p. 457.
 (16) Tom. II, part. II, p. 439.

videantur; quorum in numero sunt Combefisius, Allatius, Montfauconius, Wolfius, Gallandius, Andresius, Scottus. Unus fortasse Fabricius in Gr. bibliotheca lucubrationes illas ad amphiloichiorum syllogem pertinere suspicatus est. Petavium denique ipsum miror, qui cum in Opere suo theologico (17) de monothelitis tandiu disserat, Photii tamen Opusculum *de voluntatibus Christi gnomis*, quod ejus argumento commodissimum erat, penitus ignoraverit, tot licet ante annos ab ejus sodalibus et Latinum factum et editum. Tertius Amphiloichiorum editor Combefisius est, qui anno 1644 e Gallicano Tili codice Amphiloichianam quæstionem protulit contra ubiquistas, quæ in Vaticano codice tricesima octava est. Graviter tamen erravit non intellecto codicis titulo Combefisius, ita ut scriptam ad Amphiloichium a Photio quæstionem, pro Amphiloichi scripto vulgaverit. Sed dein admonitus ab Allatio Combefisius retractavit errorem, atque alteram ab eodem Allatio acceptam de Asteriis (quæ in cod. Vat. est 312) edidit Amphiloichianam in *Auctarium Patrum*, p. 279; rem cæteroque tam parum adhuc edoctus, ut scribere non erubuerit ambigere se quisnam hic Photius fuerit, qui ad Amphiloichium quæstiones miserit. Ignorabat scilicet Combefisius, quæ Allatius in libro *De consensu super Amphiloichiis* scripserat; quia nimirum eodem anno 1648 tum Combefisius *Auctarium*, tum Allatius volumen suum *De consensu* imprimebant. Quartus *Amphiloichiorum* editor Montfauconius est (18), qui anno 1715 vulgavit quatuor, nempe de Hercule Amalthææ cornu gestante, de Sibyllis, de Cæsariensis Eusebii hæresi, de Asteriis (in Vat. cod. 107, 150, 221, 312). Profecto Montfauconius de universo Photiano opere bene meritus est, cujus integrum descripsit indicem, quæstionum scilicet octo et trecentarum: sed idem magnopere erravit, primum quia se dixit edere ex Amphiloichiis quæstiones illas, quæ majoris momenti esse videbantur; quo judicio nihil inconsideratius, nihil falsius fieri potuit. Nam si quis Amphiloichia a me nunc edita, itemque illa a Scotio Wolfioque vulgata, cum his breviculis ac valde levibus Montfauconii conferet, præposteram Hercle laudem prædicatam comperiet. Num ergo Montfauconius quem vulgavit indicem ab amanuensi aliquo accepit, ipse vero codicem vix aspexit? Alioquin vix fieri poterat ut vir summus tot longissimas atque optimas lustrans quæstiones, neglectis his, breviores illas ac levidenses eligeret, suoque præconio atque honore typorum mactaret. Sed en rursus Montfauconius peccavit dum has quæstiunculas ceu ineditas omnes vulgavit. Atqui de Asteriis quæstionem jam publici juris Combefisius fecerat: quæstiones de hæresi Eusebii et de Hercule in Photii epistolis multo ante a Montacutio editis occurrebant; id quod Wolfium certe non la-

uit (19): superest igitur ut Montfauconius scriptiunculam de Sibyllis primus protulerit. Utrum quintum Amphiloichiorum editorem Spierium dicam, haud satis scio; et merito id dubito. Nam Theophilus quidem Harlesius semel et iterum ait (20) « Justum Spierium anno 1738 quodam in libro Germanica lingua scripto dedisse adnotationes ad Photii *Amphiloichia*, et in fine quædam ex his *Amphiloichiis* nondum edita. » Jam vero quid Spierius in eo Germanico libro, quo carco posuerit, nescio: sed quoniam video Germanum hominem eruditissimum Wolfium triennio post Spierii librum vix elapso Amphiloichianas quæstiones depromere, nihilque de Spierii curis, in Præfatione cæteroque curiosa, dicere, nescio, inquam, quid ego demum temporibus locoque distans de Spierii opere judicem, quod tate par et in limine versans Wolfius non agnovit. Sequitur jam sextus multo prædictis copiosior Amphiloichiorum editor Wolfius, a quo in philologicis curis Amphiloichianæ quæstiones quadraginta sex (a 74 ad 119) anno 1741 publicatæ fuerunt; quæ deinde anno 1779 in *Gallandiana Bibliotheca* t. XIII, repetitæ sunt. Et quidem adversus Gallandium expostulare liceret, cur contra institutum suum minora Patrum Opera coacervandi, quæstiones a Wolfio editas receperit, antiquius editas prætermiserit; nisi jam dixissem ignotas Gallandio fuisse cæteras, id quod ejus quoque Præfatio satis demonstrat. Inter eos qui de *Amphiloichiis* vulgandis solliciti fuerunt, proximus nobis ætate fuit πολυλόγος Andresius, vir magnus meique dum vixit amantissimus, qui de anecdotis Neapolitanæ bibliothecæ Prodrum scribens, Amphiloichiorum quoddam fragmentum diu commendavit, atque ut luce donaretur, magnopere auctor fuit. Quod autem fieri optavit Andresius, id mox magna cum laude præstitit vir illustrissimus Angelus Scottus, bibliothecæ post Andresium præses, et regiorum principum in litteris institutor. Nimirum is, qui septimi editoris locum obtinet, amphiloichia duodeviginti, præter Præfationem, cum sua interpretatione Scholiisque Neapoli typis exedit; usus etiam Vaticani codicis suppetiis aliquot, quas el. noster Amatius ad eum submitit. Amphiloichia igitur ante me sex edidit Canisius, Stewartius I, Combefisius II, Montfauconius I, Wolfius quadraginta sex breviora, Scottus duodeviginti. Summa itaque ante me editorum *Amphiloichiorum*, 74. Octavus demum editor ego sum, qui viginti amphiloichia hoc volumine exhibeo: quare centenarius jam numerus propemodum expletur. Atqui codex Vaticanus tredecim continet supra trecenta. Sed tamen scimus reliqua ex his complura inter epistolas a Montacutio editas jamdiu exstare. Insuper ego dedi operam ut *Amphiloichia* plerumque longissima, dilatis brevioribus, ad edendum deligerem.

(17) *De incarn.* lib. ix.

(18) *Bibl. Coisl.* p. 346-348.

(19) *Præf.* ad *Cur.* T. III, p. 7.

(20) *Supplem.* ad *Introd. hist. ling. Gr.* tom. II, p. 47; et addit. ad *Fabr. Bibl. Gr.* tom. IX, p. 26.

Quibus rite perpensis, dimidiam fere Operis partem post me adhuc ineditam superesse judico.

III. *De mea editione.* Jam editionis meae ratio etsi simplex est, labore tamen ac difficultate non caruit. Nam in primis tantam operis partem ex antiquo codice exscribere, apte digerere, orthographia pausisque interpungere, mendis etiam aliquot perpur-gare, non levissimum negotium fuit. Eo accessit Latinae interpretationis elucubratio, qua Photium necessario declarandum putavi, propter eos qui Graece nesciunt vel qui Graece se scire simulant. Sed tamen ut citior editor fierem, paulo incultior interpres videri malui: igitur quidquid menti primum occurrit, id fere calamo pinxi, expoliri autem sermo non potest, nisi quem decens mora lima-verit. Curavi tamen ubique, ut Graecam veritatem Latina servaret translatio. Adnotationes raras sub-textui; his enim lectores carere facilius poterant: Biblicarum autem auctoritatum, quae tot a Photio laudantur, sedes proprias in libri marginibus demonstravi. Quaestiones ipsas, quae in codice continenter scribuntur, in articulos minores distinxī, quo scilicet perspicuitati sermonis consulerem, et iis qui locos citabunt rem commodam facerem. Ceteroqui ordinalem numerum, quo unaquaque quaestio notatur in codice, ideo servavi, ut ne tum quidem citandi ratio varietur, cum universum opus exstabit. Illud verissime testari queo, me de codice Vaticano *Amphilochia* omnium ferme potissima decerpisse; quae nimirum vel ipsa prolixitate sua, vel argumento gravi et theologico, vel doctrinae altitudine, vel novitate aliqua commendabantur, et quae neque cum *Amphilochiis* editis, neque rursus cum epistolis congruebant. Profecto in his tanta rei bonae copia est, ut quas de hoc Opere laudes Allatius, Wolfius, Andresius, Scotus atque pleno ore praedicaverunt, eas nemo, ut spero, nimias iudicaturus sit. Mihi vero cogitanti permirum videri solet, qui fieri potuerit ut Photius in saecularibus curis muneribusque versatus usque ad episcopatum, ad quem laicus subito evectus fuit, tantam divinarum Scripturarum atque abstrusioris theologiae notitiam facultatemque adeptus fuerit. Tres tamen in Latinis occurrunt Patribus, quos aequo jure Photii ingenio opponamus; hi quae sunt Cyprianus, Ambrosius, atque Augustinus; quorum primus a foro et honoribus ad sanctuarium subito transit, et tamen in acutissimis Ecclesiae theologis reputatur. Secundus a saeculari Liguria praefectura ad infulas repente raptus, nihilominus tantam mox edidit sacrae doctrinae copiam, quantam edita ejus opera demonstrant; praeter illa quae celeberrima olim, nunc amissa querimur. Augustinus item profanis studiis usque ad adultam aetatem innutritus, brevi mox maximum omnis theologiae lumen inclaruit. Jam qui sacrae Hermeneuticae canones cognoscere avel, is Photii primam quaestionem,

A tum vicesimam, tum alias aliquot, tum denique 260^{am} adeat. Bibliorum locos qui repugnantium speciem habent, recte conciliant complures ex his quaestiones, ut 6, 23, etc. Nonne ipsa theologiae penetralia cernimus in quaestionibus de baptismo et de vitae termino? Utique et illae de personarum divinarum proprietatibus persubtiles perque accuratae sunt. Nonne demum componendis moribus prosunt illae de Eucharistia, et de Providentia, et de sempiternis scelerum poenis?

IV. *Controversiae aliquot de amphilochiis.* Age vero quia hoc opus ad *Amphilochium* scribi videmus, nemo existimet, omne id quaesitis ab hoc homine forte propositis respondere. Est enim hic solemnitas *προσφωνούντων* mos, ut ob captandam scribendi ansam, rem ejusmodi fingant. Sic Eusebium simulavisse puto, dum ad Stephanum Marinumque scriberet. Sic Theodorus Mopsuestenus, teste Ebediesu in Catalogo, singula prope opera ad amicos misit, quasi ab iis rogatus fuisset: et sic ab aliis Ecclesiae Patribus, nec non a scriptoribus ethnicis facilitatum scimus. Profecto Photii has quaestiones non ad unum missas fuisse vel inde patet, quod ex his complures in epistolis ad varios mittuntur homines: tum etiam quod loci multi in Commentariis biblicis a Photio tractati, deinde in *Amphilochia* translati fuerunt. Ergo ex his recte concluditur, Photium cum multa in epistolis, in commentationibus, in homiliis, de sacra doctrina disseruisset, ad extremum praecclare et utiliter cogitavisse de universis scriptis his in unum corpus coacervandis; quod cum mitteret honoris ergo ad amicum *Amphilochium*, nomen inde subortum est, vel Photii ipsius vel posterorum voluntate, *Amphilochia*. Jamdiu quidem dubitavit Fabricius (21) num auctores catenarum evangelicarum locos Photii, quos identidem proferunt, ex *Amphilochiis* mutuati sint, an potius ab ejusdem qui aliquando exsiterint Commentariis evangelicis. Ego utrumque factum judico; neque solum abs catenarum auctoribus, verum ab ipso Photio materiam eandem non uno in loco neque semel usurpatam existimo. Nam et in catenis reapse plures loci Photiani occurrunt, qui in *Amphilochiis*, quae nunc omnia novimus, non comparent. Et quidem Scholiorum Photii ad Lucam ineditorum ego ipse in prima hujus voluminis editione specimen exhibui post Apollinarium; plura daturus, nisi pleraque agnovissem in *Amphilochiis* vel in *Epistolis* prope ad verbum repeti. Quam rem ut lectoribus probem, idoneis argumentis parcendum non est.

1. Matthaei locum xi, 17, quo aiunt pueri *Cecinitis vobis*, etc. interpretatur iisdem verbis Photius tum in Catena Vaticana cod. 758, p. 28, tum in *Amphilochiana* quaestione 34, a Scotto edita.

2. Lucae locus ii, 35: *Et tuam ipsius animam pertransibit*, etc., illustratur a Photio tum in Catena

Vaticana cod. 1933, p. 63, tum etiam in Amphilo-
lochiana quæstione 176.

3. Luc. xiii, 14 : *Respondens archisynagogus.* Verbi ἀποκρίνομαι notiones variae enucleantur a Photio breviter in Catena Vaticana 1933, p. 368, tum prolixius et doctius in Amphilo-chiana a me edita 21.

4. Luc. xvi, 26, de epulone et Lazaro Photii locus est in Catena Vaticana 759, p. 66, qui scribitur in epistola edita 52. Porro et locus adversus Origenis errorem de pœnis peccatorum minime æternis, qui ibidem paucis verbis in catena ponitur, is, inquam, prætermittitur in epistola 52, sed de eo copiose in prima disseritur.

5. Luc. xii, 36 : *Nunc qui habet sacculum, etc.* Locum hunc tractat Photius in Catena Vat. 1933, p. 557, itemque amplissime in Amphilo-chiana prima quæstione iisdem fere verbis utens.

6. Luc. xxii, 44, locum de sudore Christi sanguineo, in eandem sententiam iisdemque verbis explicat Photius tum in Catenis Vat. 759, p. 211; et 1933, p. 562, tum in epistola 158.

7. Luc. xxiii, 25. Disserit Photius in Catena Vat. 758, p. 78, de Christi sanguine redemptionis pretio, quod ipsum iisdem fere verbis sit in Amphilo-chiana 24.

8. Luc. xxiv, 31, verba *Aperti sunt oculi eorum* eodem modo explicantur a Photio in Catena Vat. 759, p. 253, atque in Amphilo-chiana quæstione nondum edita 14.

9. Luc. xxiii, 50, de Josepho ab Arimathæa narratio est apud Photium initio epistolæ 91. Verum eadem scribitur in Catena Vat. 759, p. 244. Atque ego vix dubito quin ex illa Photii Oratione in Domini sepulturam, quam Combefisius (22) in Mazariniano codice vidit, sed quia carebat exordio edere noluit, vix inquam dubito quin hoc Photii elegans ἀποσπασμάτιον de Josepho ab Arimathæa Vaticanus eclogarius decerpserit, quod speciminis loco non me piget exscribere. Pergit enim ad Pilatum Josephus, eumque ut sibi Christi corpus concedat composita oratione sic deprecatur : Δός μοι, φησιν ὁ Ἰωσήφ, εἰ βούλει, θάψαι τὸν νεκρὸν τοῦ Ἰησοῦ, ὃν οἱ γνωστοὶ πάντες ᾔχοντο καταλιπόντες, οὗ πολλοὶ μὲν συνέβηρον ἐπὶ τῷ πάθει θάταται, νῦν δ' οὐδεὶς ὑπέμεινεν, οὐδὲ τῶν φίλων, ἐνταφιαστῆς· ἀπεστὶ σοι φόβος βασιλείας· τέθνηκεν ὁ τὸ κράτος μὲν τῆς ἐξουσίας ἀρπάσαι κατηγορούμενος, μέχρι δὲ καὶ αὐτῆς προφάσεως ἀθῶος ὀφθεὶς παντὸς ἀδικήματος· ἐν προφητοκτόνος γλώσσα καὶ φωνῇ καὶ χεῖρες, σοῦ δοκούντος φέρειν φιλανθρωποτέραν ψῆφον, ὑπὸ κρίσιν ἤγαγον θανάτου· δός μοι χάριν ὁμολογεῖν, δι' ἧς ἐτέρους οὐδὲν ζημιῶς· οὐδὲ γὰρ οὐδ' ὁ τῶν Ἰουδαίων ὄχλος ἀνίσταται γῇ μαθόντες τὸν ἐχθρὸν καλυπτόμενον. Μᾶλλον μὲν οὖν δυσχεραίνουσι καὶ νεκρὸν τὸν ὑπ' αὐτῶν μετούμενον βλέποντες· τοῦτο μὲν τὴν αὐτῶν μαιφρονίαν τῷ σταυρῷ θριαμβεύοντα, τοῦτο δὲ τῶν ὁρώντων τὸν ἔλεον ἔλκοντα, καὶ

τῶν σταυρωσάντων ἔκκαλούμενον μυσάττεσθαι τὴν ὀμότητα· οὐδὲ τὴν Καίσαρος ἐπισείσουσι φίλιαν, οὐκ εἰ φίλος, λέγοντες· τοῦ Καίσαρος, εἰ νεκρὸν διδως τῇ γῇ κατορύττεσθαι· ἀπροφάσιτος, εἰ βούλει μόνον, ἢ πλήρως τῆς αἰτήσεως. Τοῖς τὸν Πιλάτου κατεπάρδων ψυχὴν, τυγχάνει τοῦ σκοποῦ, καὶ λαμβάνει καθαιρεθὲν τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ, καὶ τῆς συνήθους ἀξιοῖ φροντίδος.

V. Jamvero ut a seipso multa sumpsisse (25) Photium vidimus (nam plura nobis persequi non vacabat), ita eum non pauca quoque ab aliis, pro re nata vel prout institutæ suæ scriptionis ratio poscebat, tacito licet auctorum nomine, sumpsisse comperimus. In exordio quæstionis de voluntatibus gnomicis, ait Photius se idcirco hanc lucubrationem instruere, quia nemo e sanctis dignisque obsequio Patribus eam ad liquidam perduxisset, vel quidquam frugis de hoc argumento dixisset, magno Maximo excepto. Porro statim Photius plane ad verbum expilare incipit sancti Joannis Damasceni opus de fide orthodoxa, suppresso auctoris operisque titulo : quam rem deprehendere licet comparato Photii textu cum Damasceno Lequini t. I, p. 187 seqq. Nequid de Anastasii Sinaitæ *Hodego* dicam, ejus æque definitiones clam Photius sectari videtur. Utique Photius in Amphilo-chiana quæstione 40, anonymo auctore se uti dicit, quem Damascenum intelligendum esse tempestive monuit nos Photii interpret cl. Scottus. Quæstionem Amphilo-chianam amplissimam 149, de vitæ termino universam nullo verbo commutat Photius e Germani patriarchæ penu ad se clam transtulit. Item quæstiunculam 152 de obscuritate S. Scripturæ tacite ad verbum sumpsit Photius e Polychronii prologo ad Jobum : quæ brevis lucubratio, quia non exstat cum cæteris Polychronii ad Jobum excerptis, a me libenter edita fuit. Denique quæstionem 154 de variis Bibliorum sacrorum editionibus tacite ad verbum exscripsit Photius ex edita pseudo-Athanasii quæstione, sive etiam ex Epiphaniæ Panario : id quod ego sentiens, scriptum prætermisi. Cætero qui ne gravius accusare Photium videar, hoc quoque observandum est, Photium ipsum in suo *Amphilo-chiorum* Proœmio, tum etiam quæstione I, cap. 10 (quo postremo loco de superioribus Bibliorum interpretibus mira cum reverentia loquitur), manifeste dicere, se acceptis ex illa vetustate seminibus, longe accuratioribus contradictionum solutiones in medium proferre. Idque Photii dictum neque falsum, ut puto, neque arrogans est ; quandoquidem hæ Photii quæstiones seu biblicæ seu theologice, etsi non omnes pari pondere ac dignitate sunt, tamen veterum multorum de simili rescriptionibus præstare videntur : et quidem, exempli gratia, Cæsarensis Eusebii quæstionibus evangelicis, quominus has photianas anteferam, nullus ambigo.

(22) *Auctar. nov. PP.* p. 1605.

(25) Id faletur ipse Photius proœm. *Amphilo-ch.* apud cl. Scottum.

V.

EJUSDEM CARD. MAI PRÆFATIO IN QUÆSTIONES AMPHILOCHIANAS
QUAS GRÆCE EDIDIT IN SCRIPTORUM VET. NOV. COL. T. IX, P. 1-158. ROMÆ, 1837.

De Photii Amphiloichianis quæstionibus partim A editis partim ineditis, deque ipsarum viginti ex codice Vaticano a me jampridem divulgatis, abunde, ut puto, disserui in voluminis primi Præfatione. Nunc earumdem quæstionum apographum ex Vaticano codice sumptum forte nactus, constitui denique quidquid præclari operis adhuc invulgatum supererat, typis committere; exceptis iis, quæ etsi titulum *Amphiloichiorum* gerebant, nihilominus alibi, puta inter Photii *Epistolas*, jam exstabant: quanquam non ita fui morosus, ut si res alibi interdum, brevioribus aut diversis verbis, dicta vel adumbrata fuisset, eam idcirco prætermitterem. Latinam autem quæstionum interpretationem non addidi, quia me festinare oportebat: attamen argumenta saltem hic Latine exponam, ut Græce ignari rem interim summis labris delibent. Porro in editione quidem numerandi ordinem, ut est in codicibus, conservavi, ut si aliquando totum *Amphiloichiorum* opus uno volumine comprehendatur, suum unaquæque quæstio locum occupet: hic tamen Latina argumenta continuatis numeris scribo.

Photii quæstionum *Amphiloichianarum CXXX*, quibus universi operis editio nunc demum absolvitur (1), Argumenta.

1. Si septimo die requievit Deus a cunctis operibus suis, quomodo salutare Patris Verbum ait: *Pater meus usque modo operatur, et ego operor.*
2. Cur Dominus luti usu, non alia ratione, cæci oculos persanavit. C
3. Quid est, odientes etiam carnalem maculatam tunicam.
4. Si quidquid necessitati subiacet, invitum violentiæ paret, prætereaque necesse est scandala in orbe fieri, haud juste diris devovetur qui fuit; coactus, vel pœna peccati de eo sumitur.
5. Si fines sæculorum jam in nos pervenerunt, quibusnam sæculis divitiæ Christi nobis ostenduntur.
6. Cur Dei filii dicuntur nequaquam peccare; hos autem Scriptura esse asserit qui per aquam et spiritum geniti sunt; et tamen multos cernimus, qui, etiamsi baptismate D adoptionem consecuti fuerint, nihilominus peccant.
7. Quomodo theopatre dicente Davide, *Homo sicut fenum dies ejus*, etc., filius illius Salomon hanc protulit sententiam: Res magna homo, et pretiosum aliquid est vir.
8. Cur dæmoniaco morbo correptos evangelista

(1) Doctissimus vir putat totam collectionem *Amphiloichiorum* his editis quæstionibus absolvi,

appellat lunaticos.

9. Cur, etiamsi Adam peccavit, et pœnali mortis decreto percussus fuit; nihilominus ejus filius innocens præmortuus est.
10. Quod minime repugnant dicta (etsi aliter quibusdam videtur): *Ego veni ut mundum judicem*; itemque: *Non veni ut mundum judicem, sed ut mundus per me salvetur.*
11. Quid est, *Aperti sunt oculi eorum*? et quomodo præcepti transgressio vim aperiendi oculos habuit.
12. Cur tellurem Moyses invisibilem appellavit.
13. Cur Deus esum carnium a feris discerpturum hominibus interdixit.
14. Quomodo intelligendum illud: *Non apparebis vacuus coram me.*
15. Quomodo non repugnant dicta hæc, nempe *Omnia erant valde bona*; deinde vero distinctio, qua alia animalia dicta sunt munda, alia immunda.
16. Cur vir ab hæresi resiliens, si modo vitam inculpatam habeat, ad sacerdotium admittitur; qui autem corporeis maculis fuerit inquinatus, etiamsi pravis actibus abstinerit, nihilominus ad sacerdotium non promovetur.
17. Curnam antequam Joseph de dimittenda Maria cogitaret, haud astitit angelus cogitationem eam antevertens; verum postquam a cogitatione ad actum ille venit, tunc astitit? Et cur virginem, Josephi uxorem dixit.
18. Quid significant verba: *Ecco Adam tanquam unus ex nobis factus est, ad boni pravique cognitionem.*
19. Quid significant illa dicta: *Omni tempore vestes tuæ sint candidæ, neque oleum desit capiti tuo; et oculi sapientes in capite ejus.*
20. Verba, *Quænam est mater mea, et quinam sunt fratres mei*, quomodo intelligenda? Multi enim hinc offendiculi ansam sumpserunt.
21. Quomodo dictum illud antiquis: *Oculum pro oculo, et dentem pro dente*, non repugnat huic dicto: *Ego autem dico vobis, ne malo resistatis; sed si quis in dextera gena te percusserit, ei præbeo etiam alteram.*
22. Cum Dominus dixerit: *Vos estis ex patre diaboli*, quæritur quemnam diabolum dicat, et quemnam diaboli patrem.
23. Quotnam illæ sint, quæ Dominum unguento unxerunt.
24. Quomodo intelligendum illud: *Quodlibet peccatum remittetur hominibus; blasphemanti*

sed fallitur, ut probat doctissimus Hergenroether in sua Dissertatione supra edita. Edit.

- autem adversus Spiritum sanctum neque in hoc sæculo venia dabitur neque in futuro.
23. Cum beatus Marcus evangelista scripserit : *Exierunt cognati ejus ut eum comprehenderent, dicebant enim ipsum insanire; quemnam sensum huic verborum structurae tribuentes, haud procul evangelica narratione abibimus.*
26. Cur paradisum Deus conseverit, siquidem illico hominem ex eo depulsurus erat.
27. Divo monente apostolo : *Si esurierit inimicus tuus, ciba illum; si sitiverit, potum da; hoc enim agens, igneos carbones super caput ejus congeres; quomodo intelligemus illud, Carbones igneos congeres super caput ejus.*
28. Quomodo intelligendum dictum illud a Deo B
Moysi : *Ecce constitui te Pharaonis Deum.*
29. Quomodo intelligendum apostolicum dictum : *Quod si invicem mordetis ac devoratis, cavete ne invicem consumamini, etc.*
30. Quænam sententia subsit his verbis : *Ubicumque prædicatum fuerit Evangelium hoc, dicetur et quod hæc fecit mulier, in memoriam ejus.*
31. Quinam congruentior honestiorque sensus a nobis excogitari possit verborum illorum : *Tibi soli peccavi, et malum coram te feci, ut justifieris in sermonibus tuis, et vincas cum judicaris.*
32. Cur baptizantibus Servatoris discipulis, Joannes adhuc baptizabat.
33. Cur in Genesi Moyses principum familiae Esau genealogias recensens, cæterorum quidem nuda ponit nomina; ad Enam autem deveniens : *Hic, inquit, invenit Jamin in deserto, dum Seegonis patris sui subjugalia pasceret?* quidnam ergo is invenit? et cur memoria dignus habetur.
34. Quid significat in Deuteronomio : *Quod si edificaveris novam domum eique coronidem imposueris, non facies eadem domi tuæ.*
35. Cur vetante lege leprosi contactum; secus, impurum fore qui tetigerit, usque ad vesperam; cum quidem leprosum sanavit Servator, ipsum tetigit, etiamsi verbo sanare poterat.
36. Quid significant verba : *Sperare licet, viventem D
anem præstare leoni extincto.*
37. Quid significat Ecclesiastæ dictum : *Mitte panem tuum in superficiem aquæ, etenim in multitudine dierum reperies illum.*
38. Quid significat : qui foveam fodit, in ipsam incidet.
39. Quinam est sensus verborum apud Ecclesiastem : *Qui ligna fundit, periclitatur in ipsis, si forte securis exciderit, et ipse faciem turbavit, et vires roborabit; et abundantia viri, sapientia.*
40. Quo spectant verba : *Generatio abit, et generatio venit; terra autem æternum stat.*
41. Quemnam sensum continent verba : *Est justus qui in justitia sua perit; et est injustus* in sua injustitia permanens.
42. Quomodo intelligendum illud : *Si autem injustitia nostra Dei justitiam commendat.*
43. Si genuerit quis centum liberos, et multos annos vixerit, et quantoscunque dies ætatis habuerit, non satiabitur felicitate, neque illi sepultura erit. Dixi melius esse ipso abortivum, quod incassum venit, ejusque nomen occulitur tenebris, neque enim solem vidit aut novit. Huic magis quam illi requies est. Nempe hoc dictum quoddam judicium aut notionem exhibere potest.
44. Quid significant verba : *Vive in vino, et vide in die mala; vide, siquidem hoc consonum illi fecit Deus circa loquelam, ne homo quidquam post se reperiat.*
45. Quænam intelligendæ sint pellicæ tunicæ, quibus Adam et Eva post prævaricationem induti fuerunt.
46. Ad quamnam sententiam nos vocant illa verba : *Non recte obtuleris, recte autem non diviseris; peccasti? quiesce, etc.*
47. Divo Paulo dicente : *Adam non est deceptus, mulier autem decepta in prævaricatione fuit; verumtamen propter liberos pariendos servabitur; quomodo intelligenda sunt verba, propter liberos pariendos servabitur.*
48. Quomodo Deus ubique esse dicitur; et quomodo dissolvi possunt dubitationes, quæ adversus hanc sententiam a nonnullis proferuntur.
49. Cum Deus ipse Hebraicum populum in Samariticum et Judaicum diviserit, sicut ipsemet Salomoni se facturum dixit, cur nos eos reprehendimus qui a Deo divisionem passi sunt.
50. Quomodo cæli enarrant gloriam Dei.
51. Quid est : *Increpasti gentes, et periit impius.*
52. Cujusnam est illa vox : *Quis est iste rex gloriæ?*
53. Cur jejunii tempus quadragenario dierum numero præfluitur.
54. Cum primogenitum Deus Israellem appellaverit.
55. De ethnicorum sentiis, quæ in Scriptura nostra reperiuntur.
56. Tiaram, inquit, Scriptura, in capite pontifex gerebat.
57. Quomodo legatus venit Christus a Patre.
58. Cur omissa visione Isaïas de cælo terraque disserit.
59. Quomodo intelligendum illud de Jobo dictum : *Maledicta dies qua natus sum.*
60. Quid est illud : *Per memetipsum juravi, inquit Dominus.*
61. Quid est : *Et tuam ipsius animam gladius pertransibit.*
62. Quid est : *Nolite ingemiscere in alterutrum, ne invicem judicemini.*
63. Quinam sunt mœchi et mœchæ.
64. Quid est apostolicum illud : *Subjecti estote omni humanæ creaturæ propter Dominum, tanquam libertate utentes.*

65. Si Deus ubique est, curnam sit calumnia A
adversus mysterium, præsentia ejus in feminae utero? Utiq; ait adversarius, haud est calumnia præsentia Dei in feminae utero, sicut alibi ubiq; verum enimvero incarnatio Dei ex ipsa, qui fieri potuit?
66. Utrum dæmones sciverint, quod si resipuisent, veniam peccati consequerentur; an potius divina sapientia semel amissa, hujus quoque rei notitia spoliati fuerint.
67. Curnam totus leprosus in Testamento Vetere, mundus existimabatur; leprosus autem ex parte, immundus.
68. Cur Spiritus dicitur Filii imago? et quinam est Pythagoreorum quaternio.
69. Cur lapidem Jacob unxerit.
70. Tibi soli peccavi, et malum coram te feci, ut vincas cum judicaris.
71. Scio, quod in me non habitet (id est in carne mea), bonum.
72. Cur admonemur renuntiare Satanæ, non item pravis hominibus.
73. Cur Samonæ inditum nomen confessoris.
74. Cur crucifixus Christus fuerit.
75. Quomodo apostolicum dictum *Signa non sunt fidelibus, sed infidelibus* cum Dominicis verbis: *Fides tua salvum te fecit*; et: *Haud potuit signa facere propter eorum incredulitatem*; et cum cæteris ejusmodi, conciliabitur.
76. Si tellus erat, quomodo facta est? Ait enim: Tellus erat. C
77. Si lucem Deus creavit, nequaquam ipse et tenebras fecit; sunt enim hæc inter se contraria.
78. Cur feras et reptilia Deus creavit.
79. Cuinam dixit Deus: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram*.
80. Quid est, ad imaginem.
81. Qui Deum appellatis bonum, cur eidem tantam duritiem attribuitis? Crudelitas enim atque sævitia est, exigui cibi causa tantam pœnam infligere, non solum peccantibus, verum etiam ipsorum posteris.
82. Quosnam Dei filios Moyses appellaverit?
83. Lege nondum posita, quæ patrem matremque revereri juberet, curnam Cham veluti parricida damnatur.
84. Curnam Chami peccatoris filius dilectus est.
85. Curnam Abraham credentis titulo insignitur, qui Deo dixerit: *Quo signo agnoscam, me illam (terram) fore possessurum*.
86. Quam ob causam luctatur cum Jacobo angelus.
87. Cujusnam rei signum fuit, rubum ardere et non comburi.
88. Lepra manui injecta cur.
89. Cur angelus Moysen interimere voluerit.
90. Cur fugam properantibus imperavit Deus patriarchis solemnitate peragere.
91. Quomodo intelligendum illud apostoli: *Omnes in Moysen baptizati sumus*, etc., usque ad
petra autem erat Christus.
92. Quomodo, justitia incolumi, pro parentibus puniuntur liberi.
93. Quid est, configuratus infans.
94. Cur tabernaculum Deus fieri jussit.
95. Cur tabulas Moyses confregerit.
96. Quomodo vestimentis lepra accidebat. [latæ.
97. Quid significant duæ aviculæ pro mundato ob-
98. Cur procul tabernaculo Deus jussit pecudes esui aptas occidi.
99. Cur numerari populum Deus mandavit.
100. Cur farina hordeacea pro ea, quæ suspecta de adulterio erat, offerebatur.
101. Cur peccantibus statim pœnæ irrogabantur.
102. Cur seditiosorum thuribula servari deposita apud altare Deus imperaverit.
- B
103. Cur Moysi et Aaroni indignatus est Deus propter aquam e petra eductam
104. Cur cœlum et terram testes invocari jussum est.
105. Quomodo intelligendum illud: *Lætamini, gentes, cum populo ejus*, et: *Huic auxiliantur angeli Dei*.
106. Cur ob leve erratum Moyses jussus est terram procul aspicere, illuc autem populum inducere vetitus.
107. Quid est, in modico mihi persuades ut Christianus fiam.
108. Quid est, qui præfinitus est Filius Dei in virtute.
109. Quid est, prohibitus sum usque adhuc, quominus fructum aliquem caperem.
- C
110. Quid est, justitia autem Dei in ipso reveiatur.
111. Quid significat dictum illud apostolicum: *Tradite ipsum Satanæ*.
112. Quid est: *In finem propter eam quæ hæreditatem sortitur*.
113. Domine, ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripas me.
114. Quia conturbata sunt ossa mea.
115. Domine, ad te clamavi, exaudi me.
116. Voce mea ad Dominum clamavi, voce mea Dominum deprecatus sum.
117. Quid est, quod Michol Davidi benedixit.
118. Cur David ephod indutus est.
- D
119. Quidnam agebat Adam in paradiso
120. Cur sub vespere immolabatur agnus.
121. Quid est, *Ponam arcum meum in nube*.
122. Justus Noe cur ebrius deprehenditur, neque pœnas dat.
123. Quid est, *Domine, non est exaltatum cor meum*.
124. Qua de causa in rubo, non autem in alio arboris genere, Moysi Deus apparuit.
125. Cur a Deo permissum sit, divum Davidem in tale tantumque peccatum incidere.
126. De populi descriptione sub David.
127. Cur David dictus sit vir secundum cor Dei
128. Cur mane depuleret in desertum manna.
129. Cur a Deo dictum Abrahamo: *Ponam pactum meum inter me et te*
130. De Jacobo et Lia.

ΦΩΤΙΟΥ

ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

ΤΑ ΑΜΦΙΛΟΧΙΑ

H

ΛΟΓΩΝ ΙΕΡΩΝ ΚΑΙ ΖΗΤΗΜΑΤΩΝ ΙΕΡΟΛΟΓΙΑΙ.

PHOTII

PATRIARCHÆ CONSTANTINOPOLITANI

AMPHILOCHIA

SIVE

IN SACRAS LITTERAS ET QUÆSTIONES DIATRIBÆ.

ΠΡΟΣ ΑΜΦΙΛΟΧΙΟΝ ΤΟΝ ΟΣΙΩΤΑΤΟΝ ΜΗΤΡΟ-
ΠΟΛΙΤΗΝ ΚΥΖΙΚΟΥ
ΕΝ ΤΩ ΚΑΙΡΩ ΤΩΝ ΠΕΙΡΑΣΜΩΝ ΖΗΤΗΜΑΤΩΝ
ΔΙΑΦΟΡΩΝ ΕΙΣ ΑΡΙΘΜΟΝ ΤΡΙΑΚΟΣΙΩΝ
ΣΥΝΤΕΙΝΟΝΤΩΝ ΕΠΙΛΥΣΙΝ ΑΙΤΗΣΑΜΕΝΟΝ.

Τῆς σπουδῆς σου τὸ γνήσιον δυσωπηθεὶς τὴν σὴν ἀφ᾽ ἧκα πρὸς πέρας ἐλθεῖν, ὡς ἐλπίσας, αἴτησιν· καὶ τοὶ πολλὰ ἦν, καὶ κράτος εἶχεν, ἃ τὴν ἐμὴν γνώμην ἐκεῖθεν ἀνέστελλεν. Ἐν μὲν οὖν περ οὐκ ὀλίγοις τοῖς πρὸ ἡμῶν ἱερῶν ἀνδρῶν τὰ πλεῖστα τῶν σῶν ἀπορημάτων τῆς δεούσης διακρίσεως ἔτυχεν. Ἐτερον δὲ οὗτις ἡμῖν αὐτοῖς οὐκ ὀλίγα τούτων ἀλλաχόθεν ἐπιλέλυται. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ὄχλον τοσοῦτον διελθεῖν συγχρὸν ἀπαιτεῖ χρόνον· καί τοι τοῦ καιροῦ συνεσταλμένου κατὰ τὴν θέαν τοῦ Κήρυκος φωνῇ, καὶ ὅψις τυγχάνοντος· ἡμῖν δὲ οὐχὶ τῷ κοινῷ λόγῳ τοῦ ἀνθρωπίνου βίου μόνον, ἀλλὰ γε καὶ νῦν, καὶ τῷ ἰδιόζοντι ὁ καιρὸς, ὡς ὁρᾷς, ὑποστέλλεται. Πῶς δ' ἂν πλῆθος ζητημάτων εἰς τριακοσίων συγκεφαλαιούμενον ἀριθμῶν (μέχρι γὰρ τοσοῦτου τὸ περὶ ταῦτά σου

¹ II Cor. vii, 1 sq.

(1) Revera ejus epistolas aliqua primum ex parte 37 Græce tantum David Hoeschelius Augustæ Vindelicorum an. 1601, ac deinde universas 253, et quidem Latina versione ditatas Richardus Montacutius Londini 1651 publici juris reddiderunt: et quædam nulla ferme verborum diversitate, quantum ex his, quas Montfauconius edidit in lucem, huc usque licuit eruere, hæc ipsa argumenta tractarunt. Istarum numerus, videlicet 65, ad quintam circiter interrogationum partem, quarum syllabum cum codice Coisliniano collatum suæ versionis prætexit Christophorus Wolfius, protenditur. Nec solum in

AD AMPHILOCHIUM SANCTISSIMUM CYZICI
METROPOLITAM,
CUI VARIARUM QUÆSTIONUM SOLUTIONEM
AD TRECENTARUM USQUE NUMERUM
TEMPORE TENTATIONUM FLAGITAVIT.

Tandem studii tui sinceritate permotus, ut petitio tua ad finem, uti sperabas, perduceretur, acquievi: etiamsi multa, et quidem non levis momenti forent, quæ animum meum inde avocarent. Primum erat, quod sacrorum virorum plurimi ante nos intricata hæc argumenta maxima ex parte debita enucleatione donarint. Alterum, quod eorundem non pauca alibi per nos ipsos explanata sint (1). Nihilominus minus tantam percurrere multitudinem diuturni temporis opus est; atqui tempus breve est, uti fert divina Apostoli sententia¹ et factus adest vesper; nobis autem non eo tantum sensu, quo de humana vita dicitur, sed et in præsentia, et peculiari ratione tempus, ut proba nosti, aufugit. Quomodo autem fieri poterat, ut ar-

litteris Amphilochio missis, quarum septem protulit Montacutius; sed in aliis quoque ad plures suæ tempestatis philologos exaratis his ipsissimis interdum quæsitis satisfacit. Quare si datur conjecturis locus, quod facere vel morosissimi homines in re non intercedent, Photius, opinor, multas eandem quæstiones pro re nata amicorum commodo solverat: deinde vero cunctæ, ne laterent, aut disperderentur, in unum fasciculum collectæ, suo Amphilochio id fortasse cupienti, petentique remissæ sunt.

gumentorum multitudo, quæ ad trecenta revocantur capita (siquidem huc usque nostras præsentēs temporis angustias tuum de hisce rebus studium prolataſdas duxit), et multum tempus non consumeret, et nostræ vitæ tranquillitatem non perturbaret (2) ?

Quid vero quod tu hasce interrogationes sparsim mihi proponebas, neque coram audisti proprio ore quasdam earum planas reddentem (consentaneum profecto est auditarum rerum servare memoriam): nunc autem novum me laborem aggredi, easdemque in volumen redactas ad te pervenire exflagitas.

Cum igitur rationes his quoque minores potuisſent impedimentum obicere, et quidem aliis ad excusationis argumentum essent satis, ego tamen minime ipsis utar: verum tametsi tot ac tanta sint, quæ contrarium requirerent, habes tandem, uti jam pridem aiebam, quod postulasti; ita vero ut non elaboratam fucatæ lucubrationis locutionem reperias, sed obvia quæque vocabula, et quæ lectorem ad dubiorum solutionem contendentem rerum multitudine non implicant. Tu interea non modo, ut es bonus, expetere nosti, et accipere: sed mihi, si fruaris hoc munere, usque melior videri poteris.

QUÆSTIO I (7).

Photii Amphilochia sive ad Amphiloichium Cyzici metropolitam sacrorum sermonum collectio, in qua quæstiones de Scriptura divina solvuntur. Princeps autem perpenditur illa Domini jussio dicentis, « Ne habeatis zonam, neque calceamenta, neque peram. Item, nunc vero qui habet crumenam, sumat pariter et peram, » et reliqua.

Edita a cardinali Angelo Maio Vet. script. Nova Collectione, I, pag. 1-47, ed. 1831. Quæstio hermeneutica et exegetica de verbis Christi Matth. x, 9, 10; Luc. ix, 3; x, 4; xxii, 36. Marc. vi, 8 et de analogiis Evangeliorum universim.

1. Dubitationes multæ sunt, quæ absque prævio sermone ac veluti præparatione dissolvi nequeunt Rei ac dispensationis hujusmodi, prout certe quidam existimant atque credunt, tua quoque prudens interrogatio rationem sciscitatur. Quamobrem præfari oportet, sedemque futuræ doctrinæ antecapere; non omnia videlicet quæ pugnæ speciem præ se ferunt, reapse pugnantia comperiri. Multa quippe sæpe videntur sibi invicem adversari, quanquam ea minime ita se habent. Neque enim temere aut quomocunque repugnantia existit sive in sermonibus sive in rebus gestis, verum ea e multarum circumstantiarum concursu exsurgit atque creatur. Neque id cognitum difficile est: non solum enim qui

(2) Obiter animadverto quod numerus iste tertentarius Photio ad eo in deliciis fuisse videatur, ut ad ipsum codices quoque, quibus in sua *Bibliotheca* memorandis incubuit, amet redigere: siquidem est: δὲ ταῦτα, inquit, εἰχον δούτων ἐπ' ἐνὶ τριακόντα, sunt hi (codices) uno et viginti a tertentum deficientes. Imo et ejus epistola, quæ post tantum librorum naufragium hactenus colligi potuerunt, et lucis usura fruuntur, a simili summa non nimis absunt. Idcirco nihil est, quod Photium hunc numerum, ut aiunt, rotundum pro vero ac proprio adhibuisse miremur.

(3) Εἰσὶν habet codex, sed facili negotio id cum

A φιλότιμον τὴν παροῦσαν ἡμῖν στενοχωρίαν πλατύνειν ἐνόμισεν) οὐχὶ καὶ συχὸν συναναλώσεται χρόνον, καὶ τὴν ἡμετέραν σχολὴν ἐκδιόσεται.

Τί δὲ σποράδην αὐτὰ προβεβλήσθαι τὰ ἐρωτήματα, καὶ τὸ ἀκούσαι παρόντα τῆς ἡμετέρας γλώττης ἐνίων αὐτῶν ἀφαιρουμένης τὸ ἀπορον (τί γὰρ ἐνὸν τὰ ἡκουσμένα μνήμην φυλάξαι), οὐ δὲ δευτέρους ἡμᾶς ἀπαιτεῖς πόνους, καὶ τὸ εἰς ὄγκον τὴν γραφὴν ἀπελθεῖν.

Ὅτι τῶν εἰρημένων εἴην (3) ἐλάττω κωλύσαι, καὶ περ ἐτέροις ἤρκεσεν ἂν εἰς κωλυμάτων ὑπόθεσιν, οὐ μὲν οὖν ταῦτα οὐκ αἰτιάσομαι· πλὴν τοσοῦτων γε, καὶ τηλικούτων ὄντων τῶν πρὸς τάναντία φερόντων. ἔχεις, ὥσπερ φθάσαντες ἔφαμεν, ὅπερ ἤτησας, οὐ λέξεις μὲν ἐξεργασμένη καλλωπιζομένου τοῦ συντάγματος. τοῖς ἐπιτυχουσι δὲ τῶν ὀνομάτων, καὶ ἃ μὴ ταῖς τῶν πολλῶν ἀκοαῖς περιορατὸν νοῦν τῶν ἠπορημένων ἐκκαθαίροντος. Σὺ δὲ μὴ μόνον ἀγαθὸς ᾗσθα ζητεῖν, καὶ λαθεῖν, ἀλλὰ καὶ τῆς ὠρεᾶς ἀπολαύειν (4) ὁφθαίης μοι σπουδαιότερος.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ Α'.

Φωτίου Ἀμφιλόχια πρὸς Ἀμφιλόχιον μητροπολίτην Κυζίκου λόγων ἱερῶν συλλογὴ, ἐν ᾗ ζητήματα τῆς θείας Γραφῆς διαλύεται (5). ὡς προδευκρινεῖται τὸ δεσποτικὸν ἐκεῖνο παράγγελμα τὸ λόγον· « Μὴ ἔχετε ζώνην (6), μήτε ὑποδήματα, μήτε πήραν· ἀλλὰ νῦν ὁ ἔχων βάλαντιον, ὀράτω ὁμοίως καὶ πήραν, » καὶ τὰ ἐξῆς.

α'. Πολλὰ τῶν ἀπορημάτων προκατασκευῆς δεῖται, καὶ τὴν λύσιν ὑποφύγει χωρὶς ἐπιούσαν προκαταστάσεως. Τοιαύτης τινὸς οἰκονομίας λόγον, κατ' ἐνίων δόξαν καὶ ὑπόληψιν, καὶ τῆς σῆς συνέσεως ἀπατεῖ τὸ ἐρώτημα· διόπερ ἐκεῖνο δεῖ προειρῆσθαι, καὶ προλαβεῖν τὴν τάξιν εἰς μάθησιν, ὅτι οὐχ ὅσα φαινομένην ὑποβάλλει μάχην, ἥδη καὶ τῇ ἀληθείᾳ ὁρᾶται μαχόμενα· πολλὰ μὲν γὰρ φαίνεται πολλάκις ἀλήτοις ἀντιπίπτοντα, οὐκ ἔστι δέ· οὐδὲ γὰρ οὐδ' ἀπλῶς καὶ ὡς ἔτυχεν ἡ μάχη συνέστηκεν, οὐκ ἐν λόγοις, οὐκ ἐν πράγμασιν, πολλῶν δὲ περιστάσεων συνδρομῇ ταύτην συγκροτεῖ καὶ συνίστησιν. Καὶ οὐκ ἔργον τοῦτο συνιδεῖν· οὐ γὰρ ὅσοι τὰ παλαιὰ φιλοσοφεῖν καὶ τὰ ῥητόρων πράττειν ἐγνώκασιν, οὐκ ἐν

NOTÆ.

εἴην confusum arbitror.

(4) Ad σύνταξιν planiorem mal. em. ἀπολαύων.

(5) Titulum qualis apud Maium reperitur integre retinendum putavimus. Edit.

(6) Hieronymus, Adv. Jovin. n. 6, as in zona. Zona ergo dicitur pro crumena. Porro in codicibus Vaticanis Lat. 3740 et 4008, scripta plurima occurrunt circa quæstionem de paupertate Christi et apostolorum. Et quidem hujus primæ amphiloichianæ ingens tractus recitatur etiam in catena inedita Nicetæ ad Lucam.

(7) Ordo quæstionum quem hic damus e codice Vaticano desumptus est. Edit.

τούτοις μόνον πολὺ καὶ ἄπειρον ὑπονοηθὲν τὸ διάφορον, ὑστερον ἀκριβείας διακρίσεως, διαφορᾶς ἀφείθη ἐλευθερὰ· ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ γε τῇ καθωμυλημένῃ τῶν πολλῶν γρήσει πολλὰ μὲν ἀπλῶς οὕτως ἀκοῦσαι φαίνεται μάχεσθαι· κριθέντων δὲ, εἰς συμφωνίαν ἡ μάχη μετέπεσεν. Εἰ τις οὖν τὴν μὲν ἐν τῇ ἀνὰ χεῖρα ὁμιλίᾳ φαινομένην στάσιν τῆς ἀληθοῦς μάχης ἀδεκάστη γνῶμη διακρίνει, ἀφορίζει δὲ καὶ τοῖς τὴν φιλόσοφον καὶ ῥήτορα βίον ἀσχοιμένοις τὰ μαχόμενα τῶν φαινομένων, ἐπὶ δὲ τῆς ἱερᾶς ἡμῶν φιλοσοφίας οὐ τὸν αὐτὸν διασώζει νόμον, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐπιπόλαιον ἀντιλογίαν εἰς ἀσπονδὸν ἐκθιάζεται, οὗτος καὶ χωρὶς τίνος αἰτιωμένου συκοφάντην ἑαυτὸν καὶ ψαῦλον κριτὴν ἀποραίνει.

insolubilem vertere nititur contradictionem; hic, malumque judicem esse prodit.

Β'. Αὐτίκα γοῦν ἵνα ἀπὸ τῆς τῶν πολλῶν συνηθείας ἀρῶμαι, ὁ φόνος αὐτοῖς καὶ πολιτείας ἐστὶ φύλαξ, καὶ μύσους ὑπόθεσις· καὶ δὴ καὶ ἡ ἐμπορία κόσμος τῇ πόλει, καὶ ὕβρις οὐκ ἔλαττον. Καὶ πῶς οὐκ ἐναντία ταῦτα; Ὅτι φονεύειν μὲν οὐκ ἐξεστὶν εὐεργέτην, οὐδὲ πολίτην εὖνουν τῇ πόλει· οὐδ' εἰ τις ἀναίτιος· πολέμιον δὲ καὶ κακοῦργον καὶ προδότην ἄλλως ἐνδίκον τεθνάναι. Καὶ δὴ καὶ τὸν ἄλλοτρίους γάμους διορύττοντα, ἐπ' αὐτοφώρῳ ἄλόντα, κύριός ἐστιν ὁ ἡδικημένος καὶ τοῦ εἰσπράττεσθαι τὴν δίκην· ἔξω δὲ τοῦ μύσους λαθῶν, δικαστὴν ἄλλον ἐπιζητεῖ τοῦ ἐγκλήματος. Πάλιν ὅσοι τὸ ταπεινὸν σχῆμα τῆς πολιτείας ὑποδύονται, ἐμπορίαις τὴν πόλιν συναυξοῦσιν· οἱ δὲ στρατηγεῖν ἢ ὁμηγαγοῦν ἢ τὰ τοιαῦτα ταχθέντες, εἰς ἐκείνων καταβαίνοντες τὴν πρᾶξιν, τῆς πολιτείας ἐξυθρίζουσι τὸ ἀξίωμα· καὶ τῶν παραδειγμάτων οὐκ ἐστὶ πέρας τῷ βουλομένῳ διαπεράνασθαι. Ὅρᾳ; ὡς πολλὰ μὲν φαντασίαν παρέχεται ἀντιθέσεως, ἐξεταζόμενα δὲ τὴν συμφωνίαν ἀπαύξεται; Οὕτως οὖν καὶ ἐπὶ τῆς ἱερᾶς ἡμῶν Γραφῆς δέον θεωρεῖν, ἥς ῥήτην καὶ τὸν σὸν πρόβλημα, πρὸς δὲ δηλονότι διευτυπώη καὶ τὸ ὅλον τοῦ λόγου προοίμιον.

Γ'. Μωσῆς ὁ νομοθέτης εἶπε, μᾶλλον δ' ὁ κοινὸς καὶ πλάστης καὶ νομοθέτης δι' αὐτοῦ, «Ὁ φονεύσεις· καὶ πάλιν· «Θέσθε ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ βομφαίναν ἐπὶ τὸν μηρὸν, καὶ διελθετε καὶ ἀνακάμψατε ἀπὸ πύλης εἰς πύλην διὰ τῆς παρεμβολῆς, καὶ ἀποκτείνετε ἕκαστος τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, καὶ ἕκαστος τὸν πλησίον αὐτοῦ, καὶ ἕκαστος τὸν ἐγγίστα αὐτοῦ. » Πῶς οὖν αὗται αἱ φωναὶ τὴν ἀλλήλων οὐ νομοθετοῦσιν ἀναίρεσιν; Ἡ δηλονότι οὐ φονεύσεις μὲν τὸν ἀναιτίον· τὸν δὲ γε θανάτου ἔνοχον, καὶ τὸν πατρώου νόμους ἐνυβρίσαντα, εἰδῶλός τε τοῦ Πλάστου σέβας ἀναψάμενον, φόνῳ κολάσεις. Ἐάστιν μοι δοκῶ τό· «Ὁ μοιχεύσεις, » καὶ τό· «Ἀδὲς σεαυτοῦ γυναῖκα πορνείας καὶ τέκνα πορνείας. » Ἐχει γάρ τι καὶ τοῦ ζητουμένου βαθυτέρον (8)· πλὴν ὅτι περίστασις κλινταῦθα ποιεῖ τὴν φαινομένην μάχην μὴ μάχεσθαι.

A veteres doctrinas proliendas et rhetoricas artes exercendas sibi sumpserunt, multam in his atque infinitam discordiam cernere sibi principio videntur, quæ mox res diligenter perpensæ ab omni contradictione absolvuntur; verum etiam in ipso familiari vulgi usu haud pauca primo auditu videntur repugnare, quibus ad trutinam revocatis, conflictus in concordiam vertitur. Si quis igitur rerum quotidianarum apparentem dissensum, incorrupto mentis iudicio, a vera differentia discernit; itemque in philosophicis disciplinis atque in rhetoricis, a discordiis in speciem pugnantia vere distinguit; in sacra vero nostra doctrina eodem jure non agit; sed vel superficialiariam quamlibet verborum pugnam ad inquam, quin opus accusatore sit, sycophantam se

B 2. Profecto ut a re satis communi exordiar, homicidium et reipublicæ tutela creditur apud vulgus, idemque materia sceleris. Tum mercatura decori simul civibus, simulque dedecori est. Quidni igitur hæc contraria sunt? quia videlicet neque benemeritum occidere licet civem, neque urbis studiosum, nec quemvis innocuum: hostem vero et maleficum et præcipue proditorem, æquum est interfici. Præterea qui alienos thalamos violat, si in facinore deprehendatur, licet conjugi læso pœnas de illo sumere: si tamen aliunde facinus cognoscatur, alium judicem causa postulat. Rursus homines obscuro vitæ generi dediti, mercimoniis suis civitatis commoda augent: qui vero aut ordines militares, aut civiles magistratus, aut similia munera gerunt, hi si ad illa negotia se forte demittant, vitæ suæ dignitatem dedecorant. Nullus exemplorum finis erit, si quis omnia persequi velit. Viden' ut multa speciem præ se ferunt contrarietatis, quæ mox perpensa concordiam tument? His igitur considerationibus in sacra quoque Scriptura nostra uti oportet, cujus est effatum illud quod tu mihi objicis, et cujus gratia totum sermonis hujus præmium adornatum fuit.

C 3. Legislator Moses (imo vero communis omnium creator et legislator ore ejus loquens) ait: «Non occides^{1*}. » Rursusque: «Accingite unusquisque latus ense; itote ac circumite castrorum portas; occidant singuli fratrem suum et necessarium ac proximum². » Quidni igitur dicta hæc mutuas cædes lege sanciant? nisi quia intelligimus parcendum esse innoxio; mortis autem reum, et qui patrias leges violavit, debitumque Creatori obsequium ad i:ola transtulit, hunc, inquam, neci esse tradendum. Libenter omitto verba «Adulterium ne facito; » et: «Cape tibi feminam meretricem, ac liberos nothos crea³; » habent enim altiore præsentis quæstionis sensum: sed tamen hic quoque circumstantia facit, ut apparens pugna reapse non pugnet. Haud licet Dei prophetam manu, lingua,

^{1*} Exod. xx, 13. ² Exod. xxxii, 27. ³ Osee i, 2.

NOTÆ.

(8) Videsis Theodori Mopsuesteni interpretationem Osee prophetæ.

modo quolibet, violari. Rei testes illutores pueri, qui cum prophetam risui habuissent, convicia sua corporum suppliciis luerunt⁴. Cæteroqui et alium invenies, qui quia prophetæ faciem non verberavit, in extremum exitium incidit⁵. Quodque magis difficultatem roborat, et illos qui injurii fuerant fera laniavit, et cum similiter qui ab eo facto imitando caverat, alia fera invasit. Quid ergo? nonne hæc contraria sunt? Minime gentium. Etenim quædam proprio judicio instinctuque suscepta, prorsus non licent: verum ubi Deus jusserit, et sententia cœlitus lata fuerit, non solum verbo *non licet* locus haud est, verum etiam inobsequentem pœna acerba consequitur. Utrumque igitur sacram Litterarum exemplum apparentem contrarietatem dispellit; alterum quidem noxii et innoxii circumstantia; alterum a divino decreto et hominis voluntate.

4. Multa quoque alia quæ aliter pugnare videntur, perpensis recte circumstantiis, ad consensum revocantur. Id vero accidit nunc loco, nunc tempore, interdum quoque persona. Et sunt quidem in tempore differentie non paucæ, multo autem in persona plures; dominus et subditus; dux et ductus; initians et initiatus; discipulus et magister; noxius et innoxius. Rursus communis est personæ divisio, immutatio ejusdem vel suppositio. Namque alia species consurgit mutato more, manente persona; alia rursus cum uni rei alia supponitur. Veluti, regem, fecit Deus Saulem, et vicissim eidem regnum ademit. « Adhuc tres dies et Ninive subvertetur⁶; » exspectat autem urbs præstitutum tempus libera malo et illibata. Sexcenta alia sunt, quæ per morum mutationem personam subdividentia, mentis tumultum ad quietem vocant. Jam quod Aaron pœnas non dederit conflati vituli, quo tempore affines eidem crimini gladius ulcisceretur, id ipsum, inquam, aliis causis imputare licet, atque ejus rei repugnantiam ad æquitatem pertrahere. Itaque personarum diversitas non mediocriter ad conciliandas dissonantias valet; quandoquidem et aliæ res circa personam præcipue atque ab ea momentum accipiunt. Et quidem in sacris litteris multa et frequens est ob personæ circumstantiam varietas. Complura item, quæ dempta inscitia malitiave legentis, nihil dissonum habent, nihilominus ceu nullo effugio consonantiam nancisci queant, obijciuntur.

5. Ex hujusmodi ergo inscitia vel malitia manat item questio illa, « Ne habeatis zonam neque calcamenta neque peram: » tum etiam, « Nunc vero qui habet crumenam,umat pariter et peram: » quas

⁴ IV Reg. II, 24. ⁵ III Reg. XX, 35. ⁶ Jonæ III, 4.

Α Οὐκ ἔξεστιν εἰς Θεοῦ προφήτην ὑβρίζειν, οὐ χειρὶ, οὐ γλῶσση, οὐχ ἑτέρῳ τρόπῳ τινί· καὶ μαρτύριον, παῖδες ἀθύροντες καὶ προφήτην ποιούμενοι γέλωτα, ἀντί σκωμμάτων σωμάτων εἰσεπράχθησαν βλεθρον· ἀλλ' εὐρήσεις τινὰ, ἐπεὶ μὴ τοῦ προφήτου τὴν ἑβὴν ἐπάταξεν, ὅτι τὴν ἐσχάτην δίκην ἀπέτισε· καὶ τὸ κρατύνον μᾶλλον τὸ ἄπορον, τοὺς τε πρὸς ὕβριν ἐνεχθέντας θηρίον ἐσπάραξε, καὶ τὸν εὐλαβηθέντα τὴν μίμησιν, θηρίον ἄλλο διέσπασε. Τί οὖν ἄρα οὐκ ἐναντία ταῦτα; Οὐ μὲν οὖν οὐδὲ πολλοὶ δεῖ· οὐκ ἔξεστι μὲν γὰρ οὐδ' ὅλως οικεῖα κρίσει καὶ ὁρμῇ ἀνερθεϊσόμενον· ἐπειδὴν δὲ Θεὸς καλεῖται καὶ ἡ ψῆφος ἀνωθεν φέροιτο, οὐ μόνον οὐκ ἔχει χώραν τὸ Οὐκ ἔξεστιν, ἀλλὰ καὶ τὴν παρημεληχότα πικρῶς ἡ δίκη μετέρχεται. Ἐκάτερον οὖν τῶν ἱερῶν γραμμάτων παράδειγμα τὴν δοκοῦσαν ἐναντίωσιν ἀποσκευάζεται· τὸ μὲν ἐκ τῆς τοῦ ἀνευθύου καὶ ὑπευθύου δηλονότι περιστάσεως, τὸ δὲ παρὰ τὴν θεῖαν ψῆφον καὶ τὸ ἀνθρώπινον ὁρμημα.

δ'. Πολλὰ δὲ καὶ ἄλλα τὴν ἐν ἄλλοις μάχην προκαίοντα, τῶν περιστατικῶν ὁρθῶς διακριθέντων, εἰς συμφωνίαν μεθίσταται· ἄλλο δὲ γίνεται ποτὲ μὲν παρὰ τὸν τόπον, ἄλλο τε παρὰ τὸν χρόνον, ἐνίοτε δὲ καὶ παρὰ τὸ πρόσωπον. Ἐχει μὲν οὖν καὶ ὁ χρόνος διαφορὰς οὐκ ὀλίγας, πολὺ δὲ τὸ πρόσωπον πλείους· ἀρχοντα καὶ ἀρχόμενον· εἰσάγοντα, εἰσαγόμενον· τελειοῦντα, τελειούμενον· μαθητὴν, διδάσκαλον· καὶ τὸ αἴτιον καὶ τὸ ἀναίτιον· καὶ κοινὴ πάλιν τοῦ προσώπου τομῇ, μεταβολὴ τοῦτου καὶ ὑπαλλαγή· ἄλλο γὰρ εἶδος ἀποτελεῖται, τοῦ ἥθους μὲν μεταπίπτοντος, τοῦ προσώπου δὲ διαμένοντος· καὶ ἕτερον πάλιν ἐστὶν ἀνθ' ἑτέρου ἕτερον ὑποβάλλεται· οἷον ἐδασίλευσεν ὁ Θεὸς τὸν Σαοὺλ, καὶ πάλιν ἀφείλεν αὐτὸν τῆς βασιλείας· ἔτι τρεῖς (9) ἡμέραι, καὶ Νινευὴ καταστραφῆσεται, καὶ μένει χρόνον ἡ πόλις τῆς προβεσμίας ἐλευθερὸς τοῦ πάθους ἀπείρατος· καὶ ἄλλα δὲ μυρία τῇ μεταβολῇ τῶν ἥθων τὸ πρόσωπον μεριζόμενα, τῶν λογισμῶν τὴν στάσιν καλεῖ πρὸς διάλυσιν. Τὸ δὲ τὸν Ἀάρων μὴ δοῦναι δίκην τῆς μοσχοποιίας, ὅτε τὸ ξίφος τοῦς μετεσχηχότας τῆς αὐτῆς αἰτίας ἐδίχαξε, καὶ εἰς ἄλλας μὲν ἔστιν ἀναφέρειν αἰτίας, καὶ τὸ ἀντιπίπτον ἐκείθεν συνάγειν εἰς τὸ ἀκόλουθον, ἀλλ' οὖν γε καὶ ἡ τῶν προσώπων ἑτερότης οὐ μικρὸν διαλύσασθαι τὴν ἐναντίωσιν, εἰ γε μάλιστα καὶ τὰ ἄλλα περὶ αὐτὸ τε καὶ ἐξ αὐτοῦ λαμβάνει τὴν πρόοδον· ἄλλα πολὺ μὲν καὶ πολλαχοῦ τῆς θείας Γραφῆς τὸ ποικίλον τῆς ἐν τῷ προσώπῳ περιστάσεως· καὶ πολλὰ παρὰ τὴν ἀγωνίαν ἢ κακουργίαν τοῦ θεωρήματος οὐκ ἔχοντα μάχην, ὡς μὴδ' ἀποστροφὴν εὐρεῖν δεδωνημένα συμφωνίας, προτείνονται.

ε'. Ἐκ τῶν τοιοῦτων τοιγαροῦν ἀγνοημάτων ἢ κακουργημάτων καὶ τὸ « Μὴ ἔχετε ζώνην μήτε ὑποδήματα μήτε πήραν, » καὶ τὸ « Ἀλλὰ νῦν ὁ ἔχων βαλάντιον ἀράτω ὁμοίως καὶ πήραν » καὶ « Ὁ μὴ ἔχων πωλῇται

NOTÆ.

(9) Τρεῖς pro τεσσαράκοντα habes etiam apud Theodorum Mopsuestenum comm. in Jonam, et apud pseudo-Cyrillum comm. æque in Jonam;

conciliationem quamdam legis apud Augustinum, De civ. D. XVIII, 44.

τὰ ἱμάτια αὐτοῦ καὶ ἀγοράσει μάχαιραν, ὥς ἐναντία
προβάλλονται καὶ μαχόμενα. Ἐγὼ δὲ οὕτω μὲν λέγω
τὰ ἄλλα, ἀλλ' ἐκεῖνο, πῶς ἡ τῶν ῥητῶν ἐφεξῆς καὶ
κατὰ συνέθειαν σύνθεσις οὐκ ἐδυσώπει φυγεῖν τὴν
τῆς μάχης ὑπόληψιν, παραπέμψει δὲ μᾶλλον εἰσεῖν
ἐπὶ ζήτησιν καὶ τὸ βάθος ἀνιχνεύειν τοῦ προστάγμα-
τος; Ἄμα γὰρ καὶ ἐν τῷ ἀκαρεῖ μῆτε λήθης ἐπι-
πτώσης, μῆτε γνώμης ἀστατούσης, οὐ μὴν οὐδὲ
βίας ἰσχυούσης, ἀλλ' οὐδ' ἀκοῆς τὸ διάφορον ὑποβαλ-
λομένης, πῶς ἐνῆν τὸν αὐτὸν τάναντία ἐπισημαινό-
μενον νομοθετεῖν αἰρεῖσθαι ἃ καὶ φεύγειν προστάτ-
τειν; Ἄλλ' εὐγνώμονος μὲν ἰσως ἂν εἴη λαβεῖν ἐν-
τεῦθεν τῆς θεωρίας ὑπόθεσιν· τὸ δὲ καὶ ῥητῶς τὸν
χρόνον ἀμείβεσθαι καὶ τοῖς ῥαδιουργοῦσιν ἀντιτίθεται·
ὅτι γὰρ φησιν, «Ἀπέστειλα ὑμᾶς· — Νῦν δὲ λέγω
ὑμῖν·» ἄλλω δὲ καὶ ἄλλω καιρῷ ἑτέραν καὶ ἑτέραν
ἐναρμόζουσιν ἐντολὴν, οὐ μόνον οὐδὲν ἄτοπον, ἀλλ' ἐσθ'
ὅτε μᾶλλον οἰκισιότερον, ἢ εἰ τις τὰ αὐτὰ προστάττει,
τοῦ κατὰ τὸν καιρὸν διαφόρου ἐξ ἀνάγκης ζητοῦντος
διαφορά.

ζ'. Ἀλλὰ γὰρ οὕτω τῶν εἰρημένων διεσκευασμέ-
νων, τινὲς προκείμενον ἐπιλούμενοι φασι τὸν κοινὸν
Δασπότην τοὺς μαθητὰς πάλαι μὲν παιδοτριβοῦντα,
καὶ πρὸς τὸ τῆς ἀκτιμοσύνης εἰσάγοντα στάδιον,
μὴδὲν αὐτοῖς τῶν προσύλων καὶ χαμαὶ καθέλειν θυ-
ναμένων ἐπιτρέψαι συνεφέλικεσθαι, μὴδ' ἂν εἴη οἷς ὁ
βέων βίος οὗτος καὶ πρὸς τὴν φοβρὰν ἐλαύνων συν-
έχεται· εἴθε γὰρ πολλάκις καὶ μάλιστα τοῖς ἀτελε-
στέροις ἡ τῶν ἀναγκαίων συνεφέλικεσθαι· ὕστερον δὲ τὸν
καὶ ὑπὲρ τὴν χρεῖαν τὴν σπουδὴν κατ' ὀλίγον συν-
επισύρεσθαι, καὶ πολλὴν τῇ ψυχῇ τὴν λύμην συγκατε-
ργάζεσθαι. Διὰ τοῦτο, φασίν, ὁ Σωτὴρ ἄρτι μυστι-
αγωγοῦμένοι ἀπέπειε τότε μὴδὲν τοῖς μαθηταῖς τῶν
γῆινων καὶ σωματικῶν συνεφέλικεσθαι· ὕστερον δὲ τὸν
ἀγῶνα διηनुκτάς ἀνύδριστον, καὶ πείραν ὅσον ἔδει
δόντας ἐν οἷς τοῦ σαρκικοῦ κατεφρόνησαν, ἔτι δὲ καὶ
τοῦ σωτηρίου πάθους λοιπὸν ἐστηκότας, μεθ' ὃ πολλῶν
πειρασμῶν νιφάδες τοὺς ἀγωνιστάς περιστοιχίζειν
ἤρξιντο, καὶ χειμῶν ἀνυπόστατος διωγμὸς καὶ θλι-
ψίων ὑπεδέχεται, διὰ ταῦτα τὴν τῶν μετρίων κτῆσιν
καὶ ἃ συγκροτεῖ τὴν ζωὴν μὴ διαρρύθηναι, συγχωρεῖ.
Τοῦ γὰρ τῆς φιλοχρηματίας πάθους τῶν ἀποστολικῶν
ἡθῶν τε καὶ τρόπων ἐξ αὐτῆς κρηπίδος ἀνατραπέν-
τος, καὶ τοῦ διωγμοῦ σφοδρὸν καὶ ἀνυπόστατον πνέον-
τος, ἐχρῆν τι παραμύθιον εἰς ἐφόδιον φέρειν τῆς
πανταχόθεν ἐπηρεαζομένης ζωῆς· καὶ οὐδ' ἐν οὐδ'
ὅλως θατέρει τῆς ἐντολῆς ἡ ἑτέρα λυμᾶνεται· ὥσπερ
οὐδ' εἰ τις στρατιώτην μετὰ νίκας καὶ τρόπαια τῶν
πολεμικῶν ἀγώνων τέως ἀπάγων διδωσι πιεῖν καὶ
ἄτα ἐλρήνη χαρίζεται· ἢ εἰ τις εἰς διδασκάλου μὲν
φοιτῶντα ἄλλαις συνασχεῖ μελέταις, τὸν ἐξηγον δὲ
διεξιόντα βαυτεῖς νόμοις καὶ ὑψηλοτέραις ἐγγυ-
μνάσει θεωρίας· καὶ ποίμνιον μὲν ἄλλοις ἔδωκε καὶ
θεσμοῖς εὐθηνεῖται, τὸν ποιμένα δὲ οὐκ ἡ αὐτὴ τοῦ
βίου τρίτος κατευθύνει.

ζ'. Ἀλλ' οὕτω μὲν τινες εἰς συμφωνίαν τὰς ἐν τοῖς

A si quis non habet, vestimenta sua vendet gladium-
que emet. » Ego vero, aliis interim omissis, illud
rogo, cur non ea quæ ibi consequenter dicuntur,
contextusque structura, suffecerint ad excluden-
dam omnem repugnantiam opinionem; imo vero non
impulerint ad exquirendum altiusque vestigandum
præcepti sensum arcanum? Nullo enim interjecto
temporis spatio, neque subrepente oblivione, neque
mentis inconstantia, neque vi aliqua ingruente, ne-
que rumore quolibet rem diversam subjiciente, qui
fieri poterat ut idem contraria approbans, eadem
facere juberet, quæ cavere imperaverat? Imo ho-
minis prudentis erit hinc sumere explicandæ rei
argumentum. Illud etiam contradicentium levitati
adversatur, quod diversa tempora diserte Servator
innuit; cum enim, inquit, « Misi vos; — Nunc
autem dico vobis. » Jam quod diversis temporibus
diversa præcepta congruant, non solum non est
absurdum, verum etiam quandoque aptius, quam
si quis eadem imperet, etiamsi diversitas temporis
necessario diversam rem postulet.

6. Quæ cum ita se habeant, nonnulli ut propo-
sitam quæestionem solvant, aiunt communem Do-
minum discipulos olim erudientem atque in pau-
pertatis curriculo exercentem, nulla eos re mate-
riali atque humi deprimere solita sivilisse abripi, ne
illis forte fluxus hic mundus, qui ad interitum du-
cit, adhereret. Solet enim sæpenumero, præcipue
imperfectioribus, victus necessarii cura, rerum
quoque superfluarum quasque usus non postulat
paulatim studium ingerere, multumque animæ de-
trimentum afferre. Propterea, dicunt, Servator
nuper initiatis discipulis interdicebat, quominus
terrenis rebus corporeisque distraberentur. Deinde
autem agone jam honorifice peracto, documentis
que satis edito quantopere carnalia spernerent,
Dominica insuper passione instante, postquam ten-
tationibus innumeris athlete propemodum obruendi
erant, atque intolerabili persecutionum angustia-
rumque procellæ obijciendi; ideoque modicæ rei
familiaris possessum concedit, quo scilicet vita
sustentaretur. Namque avaritiæ vitio ex apostolicis
moribus vitæque funditus everso, persecutione
autem vehementer atque intolerandum in modum
flante, æquum erat solamen aliquod ac tanquam
viaticum circumferre vitæ quaquaversus calamita-
tibus appetitæ. Neque alterutrum præceptum ab
altero prorsus læditur. Veluti si quis militem post
victorias atque tropæa bellicis certaminibus ali-
quandiu subducens, potu recrearet vel cæteris
quæ pace suppeditantur. Vel si quis puerum dum
in ludo magistri versatur certis quibusdam imbue-
ret rudimentis, tum vero in ephebos productum
gravioribus institutis celsioribusque doctrinis exer-
ceret. Denique qui grex est, aliis ritibus atque
præscriptis bene se habet; qui autem pastoris mu-
nere fungitur, non eadem vitæ semita commode
utilitur.

7. Sic ergo nonnulli Scripturarum varias senten-

alias ad concordiam trahunt. Aliis vero quædam alia, præter prædictas, solutiones haud minus placeant. Aiunt igitur, quo tempore discipuli primum erudiebantur ac tyronum ordinem tenebant, opus fuisse ut nulli alii rei partem tribuere cogitationum permitterentur; ut nimirum ad ediscendam exercendamque Servatoris doctrinam tota mente vacarent: præsertim quia magister ipse aderat, suppeditabatque ex tempore non solum ea sine quibus vita ruit, verum etiam manus eorum ita implebat, ut illaboratas epulas multis turbis imperiiri possent. Sed enim cum jam ipsi imperfectorum rudimenta excessissent, atque a statu perfecto prope absissent, magister autem præsentiam suam voluntaria salutarique nece paulo post ipsis erepturus esset; tum etiam prædicationem iisdem commissurus, atque ad magistrorum pastorumque prærogativam promoturus; tunc eos admonuit, minime esse vetitum quominus necessarium vitæ vaticum secum ferrent: qui mos eo tempore inceptus, curæ quoque asseclis impendendæ ortum dedit; id quod ex ipsis rebus deinde gestis cognoscere licet. Namque ante pedes apostolorum pretia domorum agrorumque allata ponebant: vicissimque singulis id quod usui esset suppeditabatur.

8. Insuper aliud quoque præclare considerandum exhibent. Creator ipse omnium rerum et conservator, dum omni cura terrestri discipulos possessione arcebat, marsupium tamen habebat, et qui aliquid injicerent non respuebat. Quare hoc quoque præcepto haud prorsus opibus interdicat, sed ne his simus obnoxii ac dediti: nam et ipse, ut diximus, non habendo labebat: nempe egentium tantummodo causa, et ob eorum solandas angustias, atque ad necessitatis depulsionem quamdam atque medelam. Sicuti ergo minime repugnabat, ipsum ferre loculos, illis simul interdicere quominus quidquam retinerent; ita non est contrarium, olim quidem eos ad asperum paupertatis arduumque culmen contendisse; postea vero modica rei necessariæ possessione multis se sollicitudinibus expedivisse, ac summarum angustiarum solamen obtinuisse. Sed præter hæc, imo vero in primis, cum videris, aiunt, paupertatis præmium divitias, tum demum cogitando clarius intelliges non esse hæc invicem peremptoria, neque pugnare mandatum non possidendi cum illo quod ejus rei copiam facit: dummodo prius illud de homine pecunia perturbari solito dictum putes; possessio autem rei familiaris vacuum te perturbatione relinquat. Quomodo enim mentis liberalitas et paupertatis sublime studium multiplicem opum mirabilemque copiam pareret ac germinaret, si forte confligerent inter se justa possessio et paupertatis doctrina? Quinam vero est hujus rei testis? quis adeo sermonis auctor? nimis ipse communis hominum Servator ac Dominus, qui propria omnia propter eum deserentes, centuplicem fructum relatueros denunciavit: neque hactenus præmium circum-

A ῥητοῖς συναγοῦσι διανοίας· οἱ δὲ τὰ μὲν ἄλλα τῶν προτεθειμένων οὐκ ἔλαττον ἀγαπῶσι· φασὶ δὲ τῶν μαθητῶν πρότερον μὲν εἰσαγομένων καὶ τελειομένων τάξιν ἐπεχόντων, ἀναγκαῖον εἶναι περὶ μηδὲν ἄλλο τοὺς λογισμοὺς μερίζεσθαι ἐπιτρέπειν, ὅλον δὲ τὸν νοῦν πρὸς τὴν μάθησιν τῶν σωτηρίων καὶ μεταχειρίσιν ἐπεστράφθαι· ἄλλως τε καὶ τοῦ διδασκάλου παρόντος καὶ παρέχοντος αὐτοσχεδίως οὐχ ὅσα μόνον ἢ φύσις οὐκ ἔχουσα λύσιν ἔχει, ἀλλὰ καὶ χεῖρας πολλοῖς πλήθεσι τροφὴν ἀγέωργητον ὑπηρετοῦμενας. Ἐπειδὴ δὲ αὐτοὶ μὲν τὴν τῶν ἀτελῶν ὑπερανέδραμον παιδαγωγίαν, ἐγγυτέρω δ' ἐγένοντο τοῦ τελείου, αὐτοὶ δὲ ἦδη τῷ ἔκουσιν καὶ σωτηρίῳ θανάτῳ τῆς σωματικῆς αὐτοὺς ἀποστερεῖν ἐπιησίαζε παρουσίας, καὶ πρὸς γε τὸ κήρυγμα αὐτοῖς ἐγγειρίζειν, B καὶ εἰς διδασκάλων καὶ ποιμένων προνόμιον ἀναθεῖναι, ἀκώλυτον αὐτοῖς τότε τὰ ἀναγκαῖα τῆς ζωῆς ἐφόδια φέρειν ἀποφαίνει· ὅπερ, ἐκείθεν φυνὲν τὴν ἀρχὴν, καὶ τὴν τῶν διδασκομένων πρόνοιαν ἐκαρποφόρει, ὥς ἐπ' αὐτοῖς ἔστι τοῖς ἔργοις προϊὼν ἰδεῖν· καὶ γὰρ παρὰ τοὺς πόδας τῶν ἀποστόλων τὰς τιμὰς τῶν οἰκίων καὶ τῶν ἀγρῶν φέροντες ἐτίθουν, καὶ ἐδίδοτο ἐκάστῳ καθ' ὃ ἂν τις χρεῖαν εἶχεν.

η'. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο καλῶς ἐπιθεωρεῖν ὑποτίθεται. Αὐτὸς ὁ δημιουργὸς καὶ συνεχεὺς τοῦ παντός, ὅτε συμπάσης ἀπῆγε τοὺς μαθητὰς περιπαθείας προσύλου καὶ κτήσεως, γλωσσόκομον εἶχε καὶ τοὺς βάλλοντας ἀπεδέχετο· ὥστε οὐ τὸ μὴ κεκτηθῆαι ἀπλῶς, ἀλλὰ τὸ μὴ τοῦτοις ἔχεσθαι καὶ προσηλωθῆαι, καὶ διὰ τῆς ἐντολῆς ταύτης κωλύει· ἐπεὶ καὶ αὐτὸς, ὥσπερ ἐφημεν, εἶχεν οὐκ ἔχων· ἔνεκεν γὰρ τῶν δεομένων, καὶ παραμύθιον τῶν ἀπορουμένων, καὶ τῆς ἀνάγκης ἀποστροφὴν τινα καὶ λύσιν. Ὡς περ οὖν οὐκ ἐναντίον αὐτὸν μὲν γλωσσόκομον φέρειν, ἐκείνους δὲ μηδὲν συνεπιφέρειν ὅλως ἀπαγορεύειν, οὕτως οὐκ ἔστιν ἐναντίον οὐδὲ πάσαι μὲν αὐτοῖς πρὸς τὴν ἀκτημοσύνης τραχύ τε καὶ δυσπρόδοτον ἀνατρέχειν, ὕστερον δὲ καὶ τῇ συμμέτρῳ τῶν ἀναγκαίων κτήσει τῶν πολλῶν ἀνίστασθαι πόνων, καὶ τῆς ἐσχάτης ἔχειν παραμύθιον στενοχωρίας. Ἀλλὰ γὰρ καὶ πρὸς τοῦτοις, μᾶλλον δὲ πρὸ τῶν εἰρημένων, ὅταν ἰδῇς, φασί, τῆς ἀκτημοσύνης ἄθλον τὸν πλοῦτον, σαφέστερον ἂν ἐπιστήσας συνήσῃ ὥς οὐκ ἔστιν ἀλλήλων ἀναιρετικὰ, οὐδὲ διαμάχεται ἡ ἐντολὴ τοῦ μὴ κεκτηθῆαι πρὸς τὴν ἐπιτρέπουσαν κεκτηθῆαι, ἂν τὸ μὲν συνάπτῃς δηλονότι τῷ ἐμπαθεῖ, ἡ κτήσις δὲ σοι τοῦ πάθους ἐλευθερον. Πῶς γὰρ ἂν τὸ ἀφιλάργυρον τῆς γνώμης καὶ τὸ τῆς ἀκτημοσύνης ἀνυπέριθτον εἰς τὸ πολλαπλάσιον καὶ θαυμασιώτερον ἐδιδάστανεν ἂν, καὶ ἐκαρποφόροι τῆς περιουσίας τὸ ἀφθονον, εἰ διὰ μάχης ἀλλήλοις ἡ δικαία κτήσις καὶ ὁ τῆς ἀκτημοσύνης λόγος προΐεσαν; Καί· τίς μάρτυς; τίς δὲ παραστάτης τοῦ λόγου; Αὐτὸς ὁ κοινὸς τοῦ γένους Σωτὴρ καὶ Δεσπότης, ὃς τοῖς δι' αὐτὸν λιποῦσι πάντα τὰ αὐτῶν ἑκατονταπλασίονα λήψεται ἐπηγγεῖλατο· καὶ οὐδὲ μέχρι τούτων τὸ ἐπαθλον περιέγραψεν, ἀλλ' ἔτι πρὸς τὸ μείζον, καὶ

οὐδ' ὅσον ἔστιν εἰπεῖν μετῶν, ἐξαίρει καὶ ὑπερτί-
θησι· τὴν γὰρ τῶν οὐρανῶν βασιλείαν κληρον αὐτοῖς
ἐπιφέρει.

Θ'. Τοιαῦτα μὲν οὖν καὶ οἱ μετὰ τοὺς πρώτους
συμφωνεῖν ἀλλήλοις τὰ ἱερὰ κατασκευάζοντες λόγια·
καὶ ὁ ἄλλος ὡς ἑκατέρα μοῖρα διὰ τῆς κατὰ τὸ πρό-
σωπον περιστάσεως ἐλαύσαι τὴν λύσιν ἐνεδυναμώθη
τοῦ ἀπορήματος· ἑτεραι δὲ παρ' ὅσον ἐπὶ ληθόμεν
δόξαι ἐκ τῶν αὐτῶν μὲν ἐγγὺς ἐκείναις ἀφορμῶν
ἔσχον τὴν κίνησιν· οὔτε δὲ ταῖς προλαβοῦσαις οὔτε
πρὸς ἀλλήλους τὰ αὐτὰ διασώζουσι τέλη· ἀπὸ μὲν
γὰρ τῆς τῶν προσώπων ἐτερότητας, καὶ αὐταῖς τὸ
ἀπορον λύεται. Λέγουσι δὲ τὴν μὲν προτέραν ἐντο-
λήν, ἥτις τὸν τῆς ἀκτινοσύνης εἰσέφερε νόμον, πρὸς
τοὺς μαθητὰς ὡς ἀληθῶς εἰρησθαι, καὶ κείνους ἐφαρ-
μόζειν νόμοις, καὶ ὅσοις τὸ τῆς φιλοσοφίας ἐντονον
καὶ παραπλήσιον αὐτοὺς διὰ βίου μένει· τὴν δὲ δευ-
τέραν οὐδὲν μὲν παρακινεῖν τοῦ περὶ τῆς ἀκτινο-
σύνης τοῖς ἀθληταῖς δεδομένου νόμου, πρόσωπον δὲ
ὑποβάλλειν μὲν τῶν μαθητῶν, εἰς ἑτέρους δὲ τὴν
ἀναφορὰν ἔχειν. Ἄλλ' ἑκατέρᾳ μὴν δόξῃ τὰ κοινὰ
μέχρι τούτου· σχίζεται δὲ τὸ λοιπὸν θατέρας ἢ ἑτέρας·
καὶ ἡ μὲν πρόσωπον ὑποτιθεμένη ὅσον πολιτικὸν τε
καὶ τοῦ μιγάδος οὐδὲν ἀνέχει, ἅτε δὴ πρὸς μεζονα
φιλοσοφίαν δυσανάγωγόν τε καὶ δυσήνιον· τοῖς δὲ
ἄρα ὑπαγορεύει διοικονομεῖσθαι καὶ τὴν τῶν με-
τρίων κτήσιν, καὶ τῆς τοὺς μαθητὰς ἀλλοθεούσης
νομοθεσίας ἐλευθέρους τοὺς ἀφίησιν· ἡ δὲ τοὺς
Ἰουδαίους τῶν μαθητῶν ἀντείστασθαι προφητεῖαν
εἶναι τῆς δευτέρας τὰ ῥήματα διατίθεται κατὰ
παντὸς τοῦ γένους, ἥτις καὶ πρὸς ἔργον ἐκδέδωκεν,
Οὐεσπασιανῶ καὶ Τίτου εἰς πολιορκίαν τῆς Ἱεροσο-
λύμων πόλεως καταστάντων, οἱ, καὶ ταύτην πολέμου
νόμῳ παραστήσαντες, μαχαίρας ἔργον τὸ Ἰουδαίων
ἔθνος· ἐπέδειξαν. Τότε γὰρ δὴ τότε οἷς μὲν ἡ κτήσις
ἐπιπλά τε καὶ ὅσα ἄλλα κομίσαι ῥήματα, ταῦτα φέ-
ροντες εἰς τὰς ἐπέκεινα τῆς Ἰουδαίας πόλεις τῆς οἰ-
κείας ἀπέτρεχον μητροπόλεως· οἱ δ' ἄλλως πλουτῶν
βαρυνόμενοι, ἢ καὶ τισιν ἑτέροις τρόποις ἐνέστημέ-
νοι, οὗτοι δὴ τῇ πόλει μένειν ἐξαιτουμένοι, ξίφη
καὶ μαχαίρας καὶ τὰς ἄλλας πολεμικὰς πανοπλίας
ἐξωνεῖσθαι συνηλαύνοντο, τοῦ πολέμου πρὸς τὴν
πράξιν καὶ μὴ βουλομένους ἐπαναγκάζοντες· καὶ
τοῦτο δὴ τοῦτο εἶναι τὸ δεσποτικὸν προαπεθέμισσε
στόμα· «Νῦν δὲ ὁ ἔχων βαλάντιον ἀράτω ὁμοίως
καὶ πῆραν· ὁ δὲ μὴ ἔχων πωλήσει τὰ ἱμάτια αὐτοῦ,
καὶ ἀγοράσει μάχαιραν»· τοῦτο δὲ ἄρα καὶ χρη-
σμοῖς ἀνωθεν προδηλοῦσθαι· «Συγκύψατε τὰ ἄροτρα
ὕμῶν εἰς βομφαίας, καὶ τὰ ὄρεπανα εἰς σειρομά-
στας, » τοῦ θεοῦ προκαταγγέλλοντος. Οὕτως οὖν
φασί, οὐδαμῶς μάχεσθαι τὸ μὴ ἔχειν ζῶντην μῆτε
ὑποδήματα μῆτε πῆραν, πρὸς τὸ «Νῦν δὲ ὁ ἔχων
βαλάντιον ἀράτω ὁμοίως καὶ πῆραν· ὁ δὲ μὴ ἔχων
μαχαίραν.»

Γ'. Ἀλλὰ γε τοῖς οὕτω τὴν ἀπορίαν ἐπιλυομένοις
ἀντιπεσέεται μὲν ἴσως αὐτὰ τὰ δεσποτικὰ ῥήματα·
«Ὅταν γὰρ ἀπέστειλα ὕμᾶς, » φησὶ. Καὶ, «Νῦν δὲ

A scripsit, sed magis extulit et cumulavit, ita ut
nihil majus dici queat: regni videlicet cœlestis hæ-
reditatem illis adjecit.

9. Hæc aiunt qui post illos priores dant operam,
ut sacra oracula inter se consonent. Et sane explo-
ratum est partem utramque a personæ circum-
stantia ad conciliandam dubii solutionem vires
colligere. Cæteræ vero, quantum novimus, senten-
tiæ ex iisdem fere principiis manant; neque tamen
sive cum prioribus sive ipsæ secum ad finem usque
consentiunt. Nam et ipsæ quidem a personarum
diversitate quæstionem solvunt: cæteroqui prius
præceptum, quod paupertatis legem sanciebat,
discipulis revera aiunt traditum, hisque solis con-
gruere, nec non iis hominibus qui religiosi instituti
parem severitatem insolubiliter per omnem vitam
amplexi sunt. Altero autem mandato haud infirmari
aiunt latam perfectioribus illis paupertatis legem;
idque personam quidem prætereundum discipulorum,
verumtamen alios homines reapse spectare. Hac-
tenus sententiæ utrique commune aliquid inest.
Deinde in diversa abeunt: etenim altera personam
proponit ab omni quidem re politica ac populari
abhorrentem, cæteroqui sublimioris vitæ hæc cap-
acem neque patientem: his, inquam, hominibus
modicum rei familiaris possessum attribuit, eos-
demque legis ejus, quæ discipulis coronata certam-
ina indicit, immunes esse sinit. Altera vero sen-
tentia Judæos discipulorum loco ponens, in poste-
rioris mandati verbis vaticinium contra universam
gentem contineri ait: quod sane exitum nactum
est, cum Vespasianus ac Titus Hierosolyma urbem
obsidione cinxerunt; qui post hanc belli jure sub-
actam, Judæos gladiis consumendos tradiderunt.
Tunc enim quorum possessio supellex erat et quid-
quid facile asportari poterat, id in alias extra Jud-
æam urbes ferentes, a sua metropoli diffugebant:
dum alii interim divitiis gravati, aut quolibet mo-
do detenti, dum urbanæ stationis tenaces sunt,
mucrones et enses atque alia arma bellica coemere
festinabant, bello ad id invitos urgente. Atque hæc
rem nimirum Dominico ore prædici; nunc vero qui
habet crumenam,umat pariter et peram: quas si
quis non habet, divenditis vestimentis gladium
acquiret. Id ipsum antiquioribus quoque oraculis
significatum fuerat, propheta dicente: «Aratra
vestra in gladios, et falces in lanceas concidite». Sic
igitur verba: «Ne habeatis zonam neque cal-
ceamenta neque peram, » negant pugnare cum his.
«Nunc qui habet crumenam,umat pariter et pe-
ram: qui vero non habet, vestimenta sua vendet,
gladiumque coemet.»

10. Sed enim his qui hac ratione controversiam
dirimunt, ipsa fortasse Dominica verba contradi-
cunt: «Cum misi vos, » inquit. «Nunc autem dico

⁷ Joel. iii, 10.

vobis; » non aliis sed vobis ipsis, quos antea prædicatum misi. Quare locus recipiendæ personarum mutationi nullus est. Imo vero quid consentaneum, vel quem nexum habent verba: « Nunc qui habet crumenam, sumat pariter et peram, » cum paupertatis mandato? Cur enim pauper crumenam haberet? Jam ipsa peræ cum crumena assumptio, quodnam, quæso, Judaici exitii vaticinium innuit? Sane hæc opinionum indagatio si libero iudicio fiat, prædictarum quoque sententiarum nonnullis obstabit, neque sinet indubiam solutionem evadere. Namque olim interdixisse discipulis, deinde concessisse, opes; his, inquam, mandatis qui fieri potest ut accommodetur dictum illud: « Nunc qui habet crumenam, sumat et peram? » rursusque illud: « qui autem non habet, divenditis vestibus gladium emet? » Neque vero, si vel hæc concedantur, idcirco apparet prioris mandati apud eos qui acceperant observantia; alioqui nullus crumenæ locus esset. Posterius autem mandatum non tam possidendi copiam facit, quam superioris violationem coarguit. Quæ cum ita se habeant, nihilominus sacros illos interpretes propter sua priora tentamina piumque animum divinis præconis efferre decet. Opum quippe hermeneuticarum initium inde traxerunt ii, qui illos consecuti sunt, interpretes, seminibus nimirum acceptis ac solutionum accuratiorum primitiis. Idque magis illis patrum ius erga nos asserit, nosque omnis observantiæ debitores demonstrat, quod nimirum acribus eorum conatibus ac laboribus, nunc demum ad apicem videre licet sacrarum Litterarum interpretationem protractam, nec cuiquam inscitiae aut dubitationis ansam jam esse relictam.

11. Quod si forte aliquis sancti Spiritus instinctu dicat, predictas offensiones declinandi causa, pleasque earum quæ in divina Scriptura videntur contradictiones, inscitia malitiarum eorum fieri qui textus illos oppugnant; id, inquam, recte admodum justeque dicitur. Etenim partim haud considerant circumstantias quibus repugnantiae auferuntur, partim vero improbitate sua difficultatem exaggerant. Attamen personarum circumstantia haud magnopere præsentī argumento prodest, sed ipsarum potius sacrarum litterarum diligens consideratio, inscitiae sordes puritate sui sensus hinc ejiciet. Sequere me igitur cogitatione tua, meamque operam comitare. Primo quidem Dominus haud jubet discipulos crumenam gerere, verum eos qui hanc haberent, peram quoque simul ferre sinit. Qui, quæso, hæc inter se dissonant, vel quomodo sibi adversantur? in discipulorum numero habere ac prædicare eos qui paupertatis mandatum curant; violatoribus autem indulgere, atque ejus rei præceptum antiquare. Etenim infirmæ menti severitas regulæ inutilis est; et qui superiore vita neglectum legis præ se tulit, is inhibet ulteriorem legislatoris providentiam. Conceditur ergo, ut diximus, habentibus crumenam etiam pera; vel potius futu-

A λέγω ὑμῖν· οὐκ ἄλλοις ἀλλ' ὑμῖν αὐτοῖς, οὓς καὶ κηρύσσειν ἀπέστειλα· ὥστε νῦν ἡ τῶν προσώπων ὑπαλλαγή οὐδεμίαν εὐρίσκει χώραν ἀποδοχῆς. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τίνα λόγον, ποῖον δὲ συνδιασώσει εἰρμόν τὸ, « Ἀλλὰ νῦν ὁ ἔχων βαλάντιον ἀράτω καὶ πήραν, » πρὸς τὴν τῆς ἀκτημοσύνης ἐντολήν; Πῶς γὰρ ἂν ὁ ἀκτῆμων βαλάντιον ἔχοι; Τίνα δὲ προφητείαν τὸ προσλαβεῖν τῷ βαλαντίῳ καὶ πήραν τῆς τῶν Ἰουδαίων ὑπογράφει καταστροφῆς; Ἀλλ' ἡ τοιαύτη μὲν ἔρευνα τῶν λογισμῶν ἀδεκάστῃ κρῖσει καὶ τῶν ἐμπροσθεν ἀποδοδεομένων λόγων ἐνίοις τισὶ διανοαῖς ἐμποδὼν ἂν σταίη, καὶ οὐκ ἂν συγχωρήσειε τὴν λύσιν ἀναμφισβήτητον προσελθεῖν· τὸ γὰρ πάσαι μὲν τοῖς μαθηταῖς ἀποκωλύσαι, ὕστερον δ' ἐπιτρέψαι τὴν κτήσιν· ταύταις δὲ ταῖς ἐντολαῖς πῶς ἂν ἐφέλκυσθεῖη συναρμόσαι τὸ, « Ἀλλὰ νῦν ὁ ἔχων βαλάντιον ἀράτω καὶ πήραν; » καὶ τὸ, « Ὁ δὲ μὴ ἔχων πωλήσει τὸ ἱμάτιον αὐτοῦ, καὶ ἀγοράσει μάχαιραν; » Οὐτε γὰρ εἰ ταῦτα δοθεῖη, τῆς προτέρας ἐντολῆς οὐδαμῶς ἐπιγινώσκειται τοῖς λαβοῦσιν ἡ φυλακὴ· οὐ γὰρ ἂν χώραν εἴη τὸ βαλάντιον. Καὶ ἡ δευτέρα δὲ οὐκ ἐπιτροπήν εισάγει μᾶλλον τοῦ κτήσασθαι, ἀλλ' ἐλεγχον τοῦ μὴ φυλάττειν τὰ πρότερα· ἀλλὰ γὰρ τοὺς μὲν ἱεροὺς ἐκείνους ἀνδρας ἀγειν τε χρεῶν καὶ θειάζειν τῆς τε πρώτης ἐπιβολῆς καὶ τῆς εὐσεβοῦσης γνώμης· καὶ ὅτι τὴν ἀρχὴν τῆς εὐπορίας ἐκείθεν οἱ μετ' αὐτοὺς ἀνεδέξαντο, σπέρματα λαβόντες καὶ ἀπαρχὰς ἀκριβεστέρων ἐπιλύσεων καὶ τὸ γε πατέρας αὐτοὺς μᾶλλον ἤμιν ἐπιγράφων, καὶ τροφείων ἡμᾶς ἀποφαίνον χρεώστας, ὅτι ταῖς συνό-

C ναῖς αὐτῶν ἐπιβολαῖς καὶ φιλοπονίαις, εἰς ἄκρον ἔστιν ἰδεῖν τὰ πλεῖστα τῶν ἱερῶν γραμμάτων τὴν ἐργασίαν ἀπειληφότα, καὶ μηδεμίαν ἀγνοίας ἢ ἀμφισβήτησέως τισὶ καταλειποτά πρόφασιν. ἰα'. Φαίη δ' ἂν τις ἴσως ἰδὼν τῷ Πνεύματι χρώμενος, ὥστε καὶ τὰς εἰρημένους λαβὰς ἐκφυγεῖν, ὡς τὸ μὲν πολλὰ τῶν φαινομένων ἐν τῇ θεῇ Γραφῇ μάχεσθαι παρὰ τὴν ἀγνοίαν ἢ τὴν κακουργίαν τῶν τοῖς ῥήτοσι ἐπιβαλλόντων, ὁρθῶς τε καὶ δικαίως εἴρηται· οἱ μὲν γὰρ οὐ συνορῶντες τὰ περιστατικά δι' ὧν τὰ μαχόμενα λύεται· οἱ δὲ κακομηχανοῦντες τὴν ἀπορίαν κρατούνσι· πλην ἀλλὰ γε νῦν ἡ ἀπὸ τοῦ προσώπου περιστασις οὐδὲν μέγα τῇ παρούσῃ θεωρίᾳ συμβάλλεται, αὐτῶν δὲ μᾶλλον τῶν ἱερῶν D γραμμάτων ἡ ἀκριβὴς συνεξέτασις ἐξ ἑαυτῶν διασκεδάζεται ἐπιθολοῦσαν ἀγνοίαν τῇ καθαρότητι τοῦ νοήματος. Καὶ μοι συνδιασκόπει τοῖς λογισμοῖς καὶ συνακολούθει τῷ ἔγχειρήματι. Πρῶτον μὲν ὁ Δεσπότης οὐκ ἐπιτάττει τοῖς μαθηταῖς βαλάντιον αἰρεῖν, ἀλλὰ τοὺς ἔχοντας, καὶ πήραν συνεπιφέρειν ἀφήτη. Ποῦ τοίνυν ταῦτα ἀσύμφωνα, καὶ πῶς ἂν ἀλλήλοις μάχοιτο; μαθητὰς μὲν ποιεῖν καὶ δεικνύναι τῆς ἀκτημοσύνης νομοφύλακας, τοὺς ἡθετηκῶτας δὲ συγχωρεῖν, καὶ τῶν ὁμοίων λύειν τὸ πρόσταγμα· ἀρῶσθηται γὰρ γνώμη; κανὼν ἀκριβείας ἀσύμφορον· καὶ ὁ δοὺς τοῖς προλαβοῦσι τῆς ὀλιγορίας τὸν ἐλεγχον, αὐτὸς ἀναχαιτίζει τοῦ νομοθέτου τὴν ἐπὶ τοῖς μέλλουσι πρόνοιαν. Συγχωρεῖται μὲν οὖν, ὡς ἐφημεν, τοῖς κτησαμένοις τὸ βαλάντιον καὶ ἡ

πήρα · ἢ, εἰ βούλει, προαναφωνεῖται τῆς ἐσομένης πολιτείας τοὺς μὴ τὰ φθάσαντα συντηρήσαντιν ὁ πρόπορ · ἐναντίον δὲ τῇ ἐντολῇ, δι' ἧς οἱ τελειωθέντες τὴν ἀκτημοσύνην κατώρθωσαν, οὐδαμῶς ἂν τοῦτο συνοραθεῖν. Ὅρξ· πῶς ἐξ αὐτῆς τῆς λέξεως καθαρώς ἡ λύσις προέρχεται, μηδὲν ἐργῶδες μηδὲ περινενημένον παρέχουσα. « Ἀλλὰ νῦν, φησὶν, ὁ ἔχων βαλάντιον, ἀράτω ὁμοίως καὶ πήραν. »

ιβ'. Δύο τάξεις νῦν, ὃ καὶ ἐπὶ πάσης ἄλλης ἔστιν εὐρεῖν ἐντολῆς, συνορῶνται · οἱ μὲν κατορθοῦσιν, οἱ δὲ τὸ πρόσταγμα παραβαίνουσι · τοὺς μὲν κατορθώσιν καὶ τῶν μειζόνων ὁ πόνορ πιστεύεται, τοὺς δ' ἐρραθυμῶσιν, οὐδὲν ἄλλο βάρος ἐπιτίθεται · ἀλλὰ καὶ συγχωρεῖται τὸ φθάσαν, ἵνα μὴ τὸ πᾶν ἐξ ἀπογνώσεως ἀπολέσται. « Ἔδωκε τοῖς μαθηταῖς μηδὲν κεκτῆσθαι · οὐδὲν αὐτοῖς τῶν ἀναγκαίων ἐπιτέλειον, οὐ μικρὸν, οὐ μέγα · οὐχ εὖρον ἀφορμὴν οὐδεμίαν οὐδ' αἰτίαν πλάσαι παραβάσεως · καὶ μάρτυρες αὐτοῦ τοῦ μηδενὸς ἐν ἐνδείᾳ νομοφυλακούντες καταστήναι. » Μήτινος γάρ, φησὶν, ὁ ὑστερήσατε; οἱ δὲ ὁ ὕδενός. « Ἐπεὶ οὐκ ὁμοτιμῶς μὲν ἡ ἐντολὴ ἐδόθη, ὁμοτιμῶς δὲ τὸ τῆς χρεῖας ἀφθονον ὑπῆρχεν · ἀλλ' οἱ μὲν, οὐ δέον συνεπιφέρειν, βαλάντιον εἶχον · οἱ δὲ τῆς ἐντολῆς ἦσαν · τοὺς μὲν ὑπεριδόντας τὸ πρόσταγμα, ἅμα μὲν ἐλέγχον, ἅμα δὲ ἀφιεὶς φέρεσθαι τῇ γνώμῃ, καὶ οὐ συγχλῖναι εἰς βίαν · ἅμα δὲ εἰ βούλει καὶ προαναφώνων αὐτοὺς τῆς πολιτείας τὸ μέλλον, ὁ ὅτι ἔχων, φησὶ, βαλάντιον, ἀράτω ὁμοίως καὶ πήραν. » Προανεκήρυξε γάρ ὁ παραβάς οἷς ἔρθεσε πράξας, καὶ τῆς ἐντολῆς ἀλογίσας, οἷαν καὶ περὶ τοῦ συστοίχων τὴν ἐν τῷ μέλλοντι διάθεσιν δαίξει · τοὺς δὲ καθαρώς ἀσπασμένους τὸ πρόσταγμα, τῆς γνώμης αὐτῶν ἀποδεξάμενος τὸ στερέβον, καὶ τὸ κεφάλαιον τῶν κατορθωμάτων ἐν ἀγώνος μοίρᾳ χαρίζεται καὶ πρὸς τὸ τῆς φιλοσοφίας ἄκρον οἷς εἰσάγει ἀναφέρει.

ιγ'. Διὸ φησὶ πρὸς ἑκατέρους τοῦ λόγου σχιζομένου · Νῦν δὲ οἷς μόλιστα τὸ πάθος ἔχει τὸ ἐμὸν, καὶ ὁ καθ' ὁμῶν ἐπὶ μέγα κρατύνεται πόλεμος, καὶ πολλῶν ἐλεγχον δώσουσι λογισμοί · οἷς μὲν ὁ τῆς ἐντολῆς λόγος οὐδ' οὕτω χαλεπὸς ὢν οὐκ ἐφυλάχθη, τοῦτοις ἀκολουθήσει μετὰ τοῦ βαλάντιου καὶ ἡ περιποίησις τῆς πήρας · οἷς δ' ἀνωτέρω ἀσπασμένοι τῆς ἀθετήσεως διεπονίθη, οὗτοι καὶ τὸ τέλος οἰκεῖον τὸν προηγινισμένον ἐπιθήσουσι · καὶ τοὺς μὲν τῆς ἄκρας φιλοσοφίας, καὶ διὰ τοῦτο καὶ τῆς ἀκτησίας κατενηνεγμένους, ἡ τῶν πολλῶν μέριμνα καὶ ἡ φροντίς ὑποδέχεται · οἷς μετὰ τοῦ βαλάντιου καὶ ἡ πήρα, καὶ ὅσα ἂν τὸ εὐπερίστατον ἐπιτάτῃ τοῦ βίου, οὐ διαλείψει δι' ὅλου γινόμενα · τοὺς δὲ γε τηρήσαντιν ἐν σπουδῇ καὶ πόνοις τὸ ἀγώνισμα. Ἐπεὶ τοῦτο, φησὶν, ὑμῖν ὁρθῶς τε καὶ ἐπιμελῶς διατέπρακται, καὶ τὸ τῆς ἀκτημοσύνης ἄλθον ὥστερ ἀρραγῇ κρηπίδᾳ τῶν μελλόντων ἀγώνων ἐπήξατε, λείπεται δὲ παρῆκευασμένους ἔτι μάλλον καὶ ἐτοιμούς· ὁμᾶς εἶναι νῦν ἢ πρότερον πρὸς τὸν ὑπὲρ ἐμοῦ θάνατον · ἥδη γὰρ καγὼ τὸν ὑπὲρ τοῦ κόσμου ὑπέρχομαι. Εὐ δὲ ποιούντες προαπέθεσθε μὲν πάντα τὰ τοῦ βίου · οὐδὲν δ' ὑμῖν ἐπισύρεται τῶν μεθέλκειν δυναμένων ἀπὸ τοῦ μὴ

rum vitæ genus eorum, qui priora mandata minime observaverunt, prædicitur. Verum id profecto haud contrarium apparet mandato illi, cui perfecti discipuli obsequentes, paupertatem sedulo retinuerunt. Videntur ut ex ipsa locutione perspicue solutio fluat, sine ullo vel labore vel subtili excogitatione : « Nunc vero qui habet crumenam, sumat pariter et peram ! »

12. Duos hic hominum ordines (ut in alio quovis jussu deprehendere licet) videmus : alii scilicet mandatum curant, alii violant : recte agentibus majoris quoque molis labor conceditur ; socordibus nullum insuper pondus adjicitur, imo et illud prius remittitur, ne omnia desperatione pessumdent. Mandavit discipulis nihil ut possiderent : nihil iis necessarium, sive id parvum esset sive magnum, defuit ; nullam occasionem causamve conflagrare potuerunt, cur obedientiam abjicerent. Quin ipsi testati sunt nulla se egestate laboravisse dum ei præcepto obsequerentur. « Nunquid, » ait, « vobis defuit ? » responderunt, « Nihil. » Quandoquidem igitur commune mandatum erat, communis quoque fuit victus copia. Verumtamen alii contra officium crumenam habuerunt, alii mandato adhaeserunt. Quare mandati violatores simul reprehendit, et simul suo quemque permittit arbitrio ferri, nullaque vi cogit. Simul autem, si ita placet, prædicens illis futuram ipsorum vitam : « Qui habet, ait, crumenam, sumat pariter et peram. » Nam qui antea deliquit, mandato contempto, is satis portendit qualem postero quoque tempore in re simili animum gesturus sit. Contra eorum, qui accurate rem imperatam fecerunt, constans ingenium probans, summam quoque perfectionem in agonis partem largitur, eosque ad religiosæ vitæ culmen monitis suis subvehit.

13. Quamobrem ait utrique ordini, bipartito sermone : Nunc cum maxime passio mea appropinquat, bellumque magnum contra vos ingravescit, multorum denique revelabuntur cogitationes. Et enim illos, a quibus superius mandatum, licet non ita arduum, violatum fuit, eos, inquam, post crumenam consequetur peræ quoque adjectio : contra illi, quibus curæ fuit ut ab inobedientia caverent, coronidem quoque idoneam prioribus actibus imponent. Hinc eos qui a sublimi philosophia ideoque etiam a paupertatis laude exciderunt, multarum rerum sollicitudo et cura excipiet : eosdemque præter crumenam et peram, cætera etiam, quæ vitæ levitia exigit, turmatim circumsistent. At vero illis qui sedulo et fortiter in proposito opere perseveraverunt, quoniam hoc, inquit, recte et diligenter a vobis peractum certamen est, ac paupertatis laborem ceu immobilem futurorum agonum columnam constituitis, superest ut nunc apprimere morti pro me obeundæ parati sitis : nam et ego necem pro mundo mox subiturus sum. Bene autem est, quod antea mundana omnia abjecistis : nihil ut vos pelliciat eorum, quæ impedire possent, quomni-

nus letabundi ad summam rei veniatis, nempe ad eadem mei causa patiendam. Pronum oppido vobis erit alacribus fieri, atque extremum amiculum tradere, et mei gratia mortem cum vita commutare. Id enim commodissime omnium prædicta verba significant, crumenam non habere, vestimenti venditio, gladius: veluti ne novissimo quidem amiculo perfectus paupertatis assecla parsurus sit, verum illud quoque cessurus, dum expedite currit ad gladium. Hinc non ait *vendat aut emat*; sed *vendet et emet*: quibus verbis neque legem neque jussum statuit; et tamen rem futuram ante denuntiat. Scilicet haud mando, inquit, ut hæc fiant, sed futuri præscius ante edico, fore ut præcepti custodia ad extremum quoque et insigne facinus viam vobis muniat: illa enim suadebit vobis, ut necem quoque mei causa libenter adire velitis, omni cura sæculari vacetis, nihil corporale sectemini, cuncta ad meum famulatum referatis. Quod autem haud alius rei gratia gladios memoret arcano Dominicus sermo, jamdiu parabolis uti solitus, nisi ut eos suæ ac discipulorum passionis symbolum faciat, manifeste enucleat in subsequentibus. Cum enim respondissent discipuli præsto esse gladios duos, nihil præterea ab iis exquisivit, puta vel ut vestem divenderent, vel an ii, quibus esset crumena, peram quoque sumpsissent, neque ad alias eos transtulit cogitationes; sed « Satis est, » ait: scilicet signis res quæ portenditur circumscripta est; atque hæc assequendo scopo sufficient. Totum quippe negotium gladii duo oculis subjiciunt, et quid sibi velit symbolum patefaciunt. Alter enim gladius Dominicæ passionis imago erat, alter Evangelii genuinorum et sine fūco discipulorum, qui cunctis infra Domini charitatem locatis, novissimum quoque amiculum exuunt, atque omni terrestri re, imo et ipsa natura, nudati, simul ac occasio athletas evocat, ad necem pro dilecto ovantes convolant.

14. Atque ita hæc etiam quæ in manibus est disputatio consonantiam dictorum demonstrat, haud egnidem personarum differentia, quam divinæ Scripturæ locutio hic non patitur, sed consequentibus factis, et progrediente sermonis ordine symbolicam verborum significationem aperiens. Profecto licet non solum prædictis modis simulamentum pugnæ cognoscere, sed aliis etiam multo iis, qui dicti sunt, pluribus, quorum expositio atque percensio, peculiaris cujusdam, non præsentis, tractationis est. Nihil tamen vetat quominus aliquot perstringamus, qui etiam nonnullis aliis dubitationibus tuis, si quis rem tecum considerabit, responsionem suppeditabunt. Nam multa eorum, quæ minime inter se pugnant, si partim secundum æconomiam dicantur, partim secundum naturæ ordinem, tuque ea minime discernas, contradictionis fucum facient. Œconomia

χαίροντας ἔλθῃν ἐπὶ τὸ πάντων κεφάλαιον τὴν ὑπὲρ ἐμοῦ σφαγὴν. Ἐφέται πάντως ὑμῖν προθύμους εἶναι, καὶ τὸ ἔσχατον ἀποδοῦναι περιβόλαιον, καὶ ἀλλάσθαι τῆς ζωῆς τὸν ὑπὲρ ἐμοῦ θάνατον. Τῷτο γὰρ σημαίνει ἂν τῶν εἰρημένων πάντων εὐτοχώτερον τὸ βαλάντιον μὴ ἔχειν, καὶ ἡ τοῦ ἱματίου πᾶσις, καὶ ἡ μάχαιρα· ὥστανε ὅταν περ οὐδὲ τοῦ ἔσχατου περιβολαίου ὁ τὴν τῆς ἀκτημοσύνης τελεσάμενος φέisset, ἀλλὰ κακείνο δώσει χωρὶν εὐθύμως πρὸς μάχαιραν. Διὸ οὐ πωλησάτω, φησὶν, οὐδὲ ἀγορασάτω, ἀλλὰ πωλήσει καὶ ἀγοράσει· ἅμα μὲν οὐ νόμον, οὐδ' ἐπίταγμα τὰ ῥήματα ποῶν, ἅμα δὲ καὶ τὸ μέλλον πραγορεύων· ὅσον, Οὐκ ἐπιτάσσω, φησὶ, τοῦτο γένεσθαι, ἀλλ' εἰδὼς τὸ γενησόμενον προλέγω, ὡς ἡ τῆς ἐντολῆς φυλακὴ καὶ τὸ ἔσχατον που καὶ μέγα ὑμῖν προὑπογράφει κατόρθωμα· ἐκεῖνη γὰρ πείσει καὶ τὸν ὑπὲρ ἐμοῦ θάνατον ἡδέως ἐλίσθαι, τὸ πάσης ὡμᾶς βιωτικῆς ἐλευθέρους εἶναι μερίμνης, πρὸς τὸ μηδὲν ἐπιστρέφεσθαι τῶν σωματικῶν, τὸ πάντα πρὸς τὴν ἐμὴν ἀναφέρειν θεραπείαν. Ὅτι δὲ οὐ μᾶλλον ἐτέρου τινὸς χίριν τὰς μαχαίρας ὁ τὰ ἀπ' ἀρχῆς προβλήματα φθειγγόμενος αἰνιγματίζεται λόγος, ἢ σύμβολον αὐτὰς πεποιημένος τοῦ τε οἰκείου πάθους καὶ τῶν μαθητῶν, σαφῶς ἀναπτύσσεται τοῖς ἐφεξῆς. Ἀποκρινάμενον γὰρ τῶν μαθητῶν ὡς μάχαιραι δύο εἰσιν, οὐθ' ἕτερόν τι προσαπῆγτες παρ' αὐτῶν, ὅσον ἱμάτιον πωλῆσαι, ἢ τοῖς ἔχουσι τὸ βαλάντιον, εἰ καὶ ἡ πῆρα προσεληπτῇ, οὕτε πρὸς ἄλλην διάνοιαν μεταβίβασεν, ἀλλ' Ἰκάνον ἔστι, φησὶν· ἀντὶ τοῦ περιεγράφει τοῖς συμβόλοις τὸ μηνυόμενον, καὶ ἀρκούντως ἔχει παραστήσει ταῦτα τὸν σκοπόν. Αἱ γὰρ δύο μάχαιραι τὴν χρῆσαν ὤλην ὑπογράφουσι, καὶ τοῦ συμβόλου τὸ βούλημα διαγγέλλουσι· καὶ γὰρ τούτων ἡ μὲν παραβολὴν ἐπέχει τοῦ δεσποτικοῦ πάθους, ἡ δὲ τῶν γνησίων τε καὶ ὡς ἀληθῶς τοῦ λόγου μαθητῶν οἷς ἅπαντα τῆς εἰς τὸ Δεσπότην ἐνύνοιας ἀλλασσομένοις καὶ αὐτῇ προσποθεύεται ἡ τελευταία περιβολὴ· γυμνοὶ δὲ τῶν περιγυίων, ἀλλὰ καὶ αὐτῆς τῆς φύσεως, χαίροντες ἔδραμον πρὸς τὴν, ὅταν ὁ καιρὸς ἐκάλει τοὺς ἀθλητάς, ὑπὲρ τοῦ ποθομένου σφαγῆν.

ιδ'. Ἀλλὰ τοιαύτην μὲν καὶ ἡ νῦν τῶν ῥητῶν τὴν συμφωνίαν δεικνύσα θεωρία, τῇ μὲν τῶν προσώπων οὐ χρησαμένη διαφορᾷ, ὅτι μὴδ' ἐπέτρεπε τοῦτο τῆς ἱερᾶς Γραφῆς· ἡ φωνὴ, ὑπ' αὐτῶν δὲ τῶν ἐκθεθηκότων πριγμάτων καὶ τῆς καθ' εἰρμὸν προόδου τοῦ λόγου τὴν συμβολικὴν τῶν ῥημάτων σημασίαν ἀναπτύσσουσα. Ἔστι μὲν οὖν, ἔστιν οὐ κατὰ τοὺς εἰρημένους μόνον τρόπους τὴν φαντασίαν τῆς μάχης ἀπαντῶσαν λαβεῖν, ἀλλὰ καὶ κατ' ἄλλους πολλῶν τῶν εἰρημένων πλειοναί, ὧν ἡ στοιχειώσις καὶ συγκεφαλαίωσις ἰδιαζούσης, ἀλλ' οὐχὶ τῆς νῦν ἔστιν ὑποθέσεως. Πᾶν οὐδὲν κωλύει καὶ τινὰς αὐτῶν διελθεῖν, οἳ καὶ πρὸς ἄλλα τινὰ τῶν σῶν ἀπορημάτων τοῖς συνεπισκοποῦσι πέρον παρέχονται. Πολλὰ μὲν γὰρ τῶν οὐ μαχομένων, ἂν τὸ μὲν οἰκονομία λέγῃ, τὸ δὲ τῆς φύσεως τὸ ἀκλόουθον, σὺ δὲ μὴ διαστελῃς, πλάνην ποιεῖ ἀντιθέσεως οἰκονομία (10) δὲ λέγοιτ'

NOTÆ.

(10) De hoc sacro vocabulo multus est Suicerus in *Thesauro*, quem cum fructu adibis.

ἀν κυρίως μὲν ἡ τοῦ Λόγου φρικτικὴ ὑπὲρ ἐνορίας ἡ ἐνανθρωπήσις. Καὶ καθ' ἑξῆς τὸν τρόπον τῶν ἀκριβέστερων νόμων ἡ ἐπὶ τινα χρόνον ὑποστολὴ ἢ σχολὴ ἢ τῶν ἀνεμμένων εἰσφορά πρὸς τὴν τῶν δεχομένων ἀσθένειαν, διοικονομοῦντος τοῦ νομοθέτου τὸ πρόσταγμα. Προκύπτουσι δὲ τῆς πρώτης οἰκονομίας, οὐδὲ τῆς δευτέρας ἐχούσης τὸ ἀδιαίρετον, καὶ ἄλλοι τρόποι διάφοροι. Αὐτίκα ὁ Σωτὴρ ἡγωνία τε καὶ παρηγεῖτο τὸν θάνατον, ἀλλὰ καὶ ἐξουσίαν εἶχε θεῖναι τὴν ψυχὴν αὐτοῦ καὶ πάλιν λαβεῖν αὐτὴν. Καὶ ὅρα ὡς, εἰ τις μὴ τὸ μὲν τῇ οἰκονομίᾳ δοῖν, τὰ δὲ τῇ ἐξουσίᾳ τῇ θεϊκῇ, ἐκὺν τοῖς ἐναντοῖς περιτρέψει. Καὶ τό γε νῦν τῆς οἰκονομίας ὄνομα, φέται μὲν, ὥσπερ εἴρηται, ἀπὸ γε τῆς δηλούσης τὴν ἐνανθρωπήσιν, ἥτις καὶ κυρίως ἀν καὶ πρώτως οἰκονομία τῷ ἀξιώματι τε καὶ τῷ αἰτίῳ τῆς ἐξ αὐτῆς λέγοιτο· οὐ μὴν εἰς ὅλον ἐκείνῃ συμφύεται· σιγίζεται γὰρ εἰς δύο τέως καὶ αὐτὴ· καὶ τὸ μὲν αὐτῆς ἐπὶ μᾶλλον, τὸ δὲ ἐπ' ἑλάττω τῷ σημασινομένῳ συμβιβάζεται. Εἰ μὲν γάρ τις τὴν ἀγωνίαν καὶ τὴν τοῦ θανάτου παραίτησιν καθ' ὃ γέγονεν ἀνθρώπος λαβεῖν ἐθέλησσι, οἰκονομίαν ἐνταῦθα τὴν μᾶλλον προσφυομένην ἔξει τῷ προταχθέντι ῥήματι· εἰ δ' ἀγωνίαν καὶ παραίτησιν τὸν θάνατον, οὐκ αὐτὸ τοῦτο διότι γέγονεν ἀνθρώπος· τις ὑπολάβοι (πολλοὶς γὰρ καὶ τῶν μαρτύρων καὶ ἀσκητῶν ἐκούσιος ὁρμὴ καὶ χαρὰ πρὸς τὸν θάνατον), ἀλλ' οἰκονομεῖσθαι νῦν τὴν ἀγωνίαν καὶ τὴν τοῦ θανάτου παραίτησιν εἰς βεβαίωσιν μὲν τῆς ἐνανθρωπήσεως, ἔλεγχον δὲ φθάνοντα τῶν ὑποθεμένων φαντασίαν τὸ φρικτὸν τῆς ἐνανθρωπήσεως καὶ παράδοξον, τὴν ἐπ' ἑλάττω οὕτως συναπτομένην τῆς οἰκονομίας φωνὴν πρὸς τὴν τῆς μάχης λύσιν εὐρεν ἐπίκουρον· πλὴν ἀλλ' οὐδὲν ἑλάττω ἐκατέρωθεν ἡ φαντασία τῆς μάχης ἐλαύνεται.

α'. Εἰσι δὲ καὶ παρὰ τούτοις οἰκονομίας διάφορα μὲν σημασιόμενα, τῆς αὐτῆς δ' ὅμως λαχόντα γενέσεως, πλὴν ἀλλὰ γε νῦν μυρία μὲν καὶ ἄλλα τῶν εἰς ἀπορίαν ἀναφερομένων, τῇ ἐπικρίσει τε καὶ διαλύσει τοῦ τὴν κυρίως οἰκονομίαν δηλοῦντος ὀνόματος ἡ λύσις ἐκείθεν πρὸς τὸ σαφές ἄγει· ἐπιλύσεως δὲ οὐδὲν ἑλάττω διὰ ταύτης τύχει ἀν ἡ δι' ἄλλης ἐφ' ὅδου καὶ τὸ, « Τί με ζῆτεῖτε ἀποκτείνειν ἄνθρωπον ἐς τὴν ἀλήθειαν λελάληκα ὑμῖν; » καὶ, « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐσμέν. » Συγκρούειν μὲν γὰρ ἀλλήλοις δοκεῖ πως τοῖς ἀσυνέτοις ἢ βραδυροῦσι τὰ ῥητά· ἀλλ' ὅ γε σοφὸς τῆς ἀληθείας λόγος τὴν μὲν τῶν φωνῶν τῇ ἀκηράτῳ καὶ μακαρίᾳ τῆς θεότητος ὑποφέρων φύσει, τὴν δὲ καθ' ἣν αὐτὴν ὁ Λόγος τὴν ἡμετέραν ρῶσιν προσεληφεν, πᾶσαν διωθεῖται ἀμφισβήτησιν. Οὐκ ἀποστατήσκει δ' ἀν τοῦ εἰκότος καὶ εἰ τις τῇ αὐτῇ διαλύσει ἀν ἐπισκίψει καὶ τὸ, « Ὁ Πατὴρ μου μεζῶν μου ἐστὶ »· δεῖται μὲν γὰρ συνειτῶν καὶ καθ' ἑαυτοῦ τοῦτο τὸ ἱερὸν χωρίον ἀκροατῶν. Μᾶλλον δ' ἀν δεηθεῖ καὶ τῆς εἰρημένης φωνῆς ἥτις ἐδήλου τὴν ἰσότητά Πατρὸς, συνεστασμένης καὶ συμπαραβαλλομένης αὐτῇ· εἰ γὰρ καὶ ἐτέραις

A vero principaliter dicitur Verbi incarnatio supra omnem intelligentiam admirabilis. Rursus alio modo œconomia intelligitur severi juris ad certum tempus remissio atque iustitium; vel etiam immunitum pensitatio propter ægros recipientium animos præstita; sic videlicet legislatore mandatum suum moderante. Existunt autem e priore œconomia (neque posterior ipsa abhorret) alii quoque modi plures. Exempli causa, Servator in agonia positus mortem deprecabatur¹. Atqui idem potestatem habebat deponendi animam, atque iterum sumendi eam². Constat, nisi quis prius illud œconomiae ascribat, alterum vero divinæ potestati, ipsum se contradictionibus implicaturum. Et hoc loco quidem œconomiae nomine intelligitur, ut diximus.

B incarnatione, quæ præcipue primitusque ob dignitatem suam et efficientiam merito dicitur œconomia. Neque tamen prædictum nomen in hac una notione consistit. Nam et ipsa notio interdum in duas scinditur; quarum altera magis, altera minus cum re intellecta congruit. Nam si quis agoniam mortisque deprecationem quatenus homo erat intelligere velit, is œconomiam præposito nomine maxime dignam habebit: sin agoniam pati et mortem deprecari, haud a Christi humanitate repetet (propterea quod multi martyres pique athletæ sponte atque alacriter ad necem properaverunt); verum idecirco positum esse in agonia Jesum et mortis fugam appetivisse iudicabit, ut humanitatis suæ fidem faceret, atque ut in antecessum eos refelleret, qui admirabile atque inopinum incarnationis opus phantasie ascripturi erant; qui, inquam, sic opinabitur, is œconomiae vocabulum secundario sensu ad repugnantiae conciliationem auxiliarium habebit: æque tamen utrinque simulata repugnantia expellitur.

C 15. Sunt autem præter has aliae quoque et variae vocabuli œconomiae significationes, quæ tamen ab eadem origine manant. Denique alia innumera quæ ad dubitandum trahunt, iudicio et discretione nominis quod principaliter incarnationem significat, declarationem perspicuam consequuntur. Et hac quidem ratione, nihilo secius quam alia, solutionis compotes fieri licet. Veluti in hoc loco: « Cur me queritis interficere hominem qui veritatem locutus sum vobis? » Tum: « Ego et Pater unum sumus¹. » Stultis oppido hominibus levique mente præditis contraria hæc dicta videntur: sed enim sapiens veritatis sermo alterum quidem dictum ad immortalē beatamque divinitatis naturam referens, alterum ad humanam cum Christus communem nobis substantiam sumpsit, universam profligat ambiguitatem. Neque a justa sententia recedet, si qui eodem consilio explicet etiam, « Pater major me est². » Nam cum sacer hic locus per se prudentes auditores postulat, tum multo etiam magis indiget, ut supradicta vox, quæ cum Patre æqualitatem significat, adjungatur huic juxtaque ponatur. Nam si aliis

¹ Luc. xiii, 43. ² Joan. x, 18. ³ Joan. viii, 40.

⁴ Joan. x, 30. ⁵ Joan. xiv, 28.

quoque patriis notionibus simulata ipsorum pugna concordiam exhibet; veluti quia vocabulum *major* ad causam refertur; *unum* autem naturæ æqualitatem significat; sequitur ut œconomix quoque sermo, qui in se recipit vocem *major*, liberam errore comprobet per vocem *unum* Patris cum Filio æqualitatem. Porro nihil prohibet quominus ii sermones qui adhærente sibi contentione laborant, diversis hanc propulsent argumentis. Et quidem hoc ipsum, de quo nunc agimus, « Pater major me est, » aliis a me rationibus, quæ mentem auditorum pervicerunt, omni dubitatione expeditum fuit, cum probabili ut arbitror solutione.

16. Præter hactenus dicta, et præter necessitatem et immunitatem, ii qui difficultatem calumniose sermones clamitant, auctorum suorum sycophantiam coarguunt. Quare et communis Dominus et Creator generis atque Servator Davidem, qui panes oblationis comedit, de læso jure absolvit. Nam nupote legislator, naturam legis vimque cognoscens, et quibus actibus moderandis lex sit posita probe sciens, injurios equidem et qui per contemptum peccant, pœna dignos sæpe declaravit: verumtamen iis quibus amor et reverentia legum inest, sed necessitas cum infirmitate conjuncta amorem reverentiamque labefactat, veniam molli tudinis impertitur, neque in hos sine misericordiæ affectibus sententiam fert. Sicuti beatum quoque Davidem de læsis legibus absolvit; iis qui panes abstulerant haud audacem legum contemptum exprobrans; sed quia naturæ robor non satis mentis proposito respondebat, id eis in defensionis loco ponens, absolutionem decernit clemens Jesus. Et alix quidem controversiæ nullæ ad liquidum hac ratione deducuntur.

17. Cæteras autem circumstantias recensere quid interest? Nam et ipse per se lectionis modus, si cuique sententiæ proprium vocis sonum accommodet, aditum omni dubitationi obstruit: sin apta vocis ratio a significato suo demutetur, res perspicua in obscuram vertitur. « Ego vos elegi, » ait Servator discipulis¹¹. Itemque, « Non (13) ego elegi vos¹²? » Si quis igitur utramque ex his periodis eodem vocis tono figuret; vel vice versa priorem interrogative, alteram ita efferat ut priorem oporteret, rem manifestam ad perplexitatem trahet, et ea quæ nulli criminationi obnoxia erant, in culpa ponet. Nam qui elegerat, cum electionis suæ conscius esset, atque hanc discipulis in mentem revocaret, ne antiquum scilicet benevolentix erga se debitum oblivionis fluctibus abriperetur, atque ut eos promptio-

¹¹ Marc. ii, 25. ¹² Joan. xv, 16. ¹³ Joan. vi, 71.

NOTÆ.

(11) De vocabulo αἱτιον, de aliis Dei Patris nominibus et de toto hoc loco theologico legesis præclaras SS. Patrum auctoritates apud Petavium, *Theol. dog. de Trin.* v, 5.

(12) Antiqua scilicet Græcorum scriptura carebat

A πατριχαῖς ἐπιστασίαις ἥ ἐν αὐταῖς φαινομένη μάχη τὴν συμφωνίαν προήνεγκεν, ὅσον ὅτι τὸ μὲν μελίζων εἰς τὸ αἱτιον (11) ἀναφέρεται, τὸ δὲ ἐρμηνύει τῆς φύσεως τὴν ἰσότητα, ἀλλ' οὖν καὶ ὁ τῆς οἰκονομίας λόγος εἰς αὐτὸν τὸ μελίζων ἀναδεχόμενος, ἐλευθέραν ἐπηρείας τὴν τοῦ Πατρὸς πρὸς τὸν Υἱὸν διὰ τοῦ ἐνός συγκατασκευάζει ἰσότητα. Οὐδὲν δὲ κωλύει τοὺς τὴν ἔριν ἐπιτιθεμένην αὐτοῖς ὑποφέροντας λόγους διαφόροις ἀποσκευάζεσθαι ταύτην ἐφ' ὁδοῖς· ἐπεὶ καὶ ὅπερ νῦν εἰρηται, « Ὁ Πατὴρ μου μελίζων μου ἐστίν, » ἑτέρας παρ' ἡμῶν ἐπισκέψαι, αἱ τὴν τῶν ἀπροσῶπων ὑπόληψιν ὑπερβιάζοντο, τῆς ἀπορίας ἀνεκαθάρθῃ, οὐ μεμπτήν, οἶμαι, τὴν λύσιν ἀνεγκάμενον.

B ις'. Χωρὶς δὲ τῶν εἰρημένων καὶ παρὰ τὴν ἀνάγκην καὶ τὴν ἀδειαν, οἱ εἰς τὸ ἀπορον ἐπηρεαζόμενοι λόγοι συκοφάντας τοὺς ἐπιτιθεμένους αὐτοῖς ἀπελέγχουσιν. Ἐξ οὗ καὶ ὁ κοινὸς Δεσπότης καὶ πλάστης τοῦ γένους καὶ Σωτὴρ τὸν Δαβὶδ τοὺς ἄρτους φαρόντα τῆς προθέσεως, νόμων ἀφίησιν ἀθετήσεως. Ὡς γὰρ θέμενος, καὶ εἰδὼς τὴν τε φύσιν καὶ ἰσχὺν τοῦ νόμου, καὶ ὡς ὁ νόμος τὴν πολιτείαν ἐπέθη ρυθμίζειν, τοὺς μὲν ὕβριστάς, καὶ οἷς ὑπερψία ποιεῖ τὴν παράβασιν δικαιοὶ τὴν δίκην ἐν ἄλλοις πολλάκις ὑπέχειν· οἷς δὲ στοργὴ μὲν καὶ αἰδώς τῶν νόμων, ἀνάγκη δὲ τὴν στοργὴν καὶ τὸ αἰδοῦμενον διὰ τῆς ἀσθενείας ἐκλύει, συγγνώμην διδούς τῇ ἀτονίᾳ καὶ σπλάγχνοις ἐλέους τούτους ἀνακρίνων. Καθάπερ δὲ καὶ τὸν Δαβὶδ νόμων παραβάσας ἀπολύει, τοῖς ἐνεγκαμένοις οὐχ ὑπερψίαν ἐγκαλῶν τολμᾶσαι τῶν νόμων, ἀνάγκη δὲ τῇ φύσει ῥώμης οὐ συμπατερινομένης τῇ γνώμῃ, καὶ τοῦτο λόγον αὐτοῖς τιθέμενος ὁ φιλόανθρωπος γράφει τὴν ἐλευθερίαν. Καὶ πολλὰ ἄλλα τῶν ἀπορουμένων εἰς τὸ εὐπορον διὰ τῆς αὐτῆς ἐπιβολῆς μεθεοδεύεται.

ιζ'. Τί δὲ δεῖ τὰς ἄλλας ἐπεξελίξαι περιστάσεις; Αὐτὸς καθ' αὐτὸν ὁ τῆς ἀναγνώσεως τρόπος οἰκίως μὲν τοῖς νοήμασι τῆς φωνῆς τὸν ἥχον ἐναρμολόμενος, πάσης ἀπορίας ἀποτειχίζει παράδοξον ἀπαλλαστομένης δὲ τῆς καταλήλου φωνῆς τῷ νοήματι, εἰς τὸ ἀδιανόητον τὸ σαφές καταδέεται· « Ἐγὼ, φησὶν, ἐξελεξάμην ὑμᾶς, » πρὸς τοὺς μαθητάς ὁ Σωτὴρ καί, « Οὐκ ἐγὼ ἐξελεξάμην ὑμᾶς (12); » Εἰ τις οὖν ἐκατέραν τῶν προκειμένων περιόδον τῷ αὐτῷ τῆς φωνῆς κατασχηματίζει τόνῳ, ἥ τὸ ἀνάπαλιν τὴν μὲν προτέραν ἐν ἐρωτήσει, τὴν δὲ δευτέραν ὅπερ ἦν τῆς προτέρας ἀποφηνάμενος προενέγκοι, τὰ σαφῆ ποιήσει δυστήκαρτα, καὶ τὰ λαθῆς ἀπάσης ὑπερανεστηκότα ἐπιμωμα. Ὁ γὰρ ἐκλεξάμενος, εἰδὼς τε ὡς ἐξελέξατο, καὶ τοῖς μαθηταῖς τὴν ἐκλογὴν ἐπὶ μνήμης φέρων, ὡς ἂν τὸ τε ἀρχαῖον χρέος τῆς εἰς ἀ-

nota illa interrogandi, qua nunc perspicuitatis gratia utimur. Reapse vix in codicibus recentissimis prædicta nota conspicitur.

(13) Si nonne Latine dicas, vim sententiæ Photianæ infringes.

τὸν εὐνοίας μὴ βεῦματι λήθῃς ὑποσύροιο, καὶ πει-
 θηνίους μάλλον τοῖς προσταττομένοις ἔχοι, ὅηλον ὡς
 οὐκ ἀπαγορεύειν οὐδ' ἐξαρνούμενος ὅπερ ἔπραξε,
 ἀλλ' ἐπιθεβαίνουμος μάλλον δι' αὐτῆς ἐρωτήσεως·
 « Οὐκ ἐγὼ, φησὶν, ἐξελεξάμην ὑμᾶς ; » Εἴθε γὰρ ἐν
 πολλοῖς; ὁ λόγος ἐκεῖνα τῶν εὐεργετημάτων ἐρωτή-
 ματα ποιεῖν, ἃ περιφανεστάτην ἔχει τὴν ἐνάργειαν,
 καὶ οὐκ ἔστιν οὐδενὶ τῶν λαβόντων ἐξαρνεῖσθαι τὴν
 χάριν. Ὑπάγοιτο δ' ἂν τῷ αὐτῷ κανόνι καὶ τὸ,
 « Ἐάν ἐγὼ περὶ ἑαυτοῦ μαρτυρῶ, ἡ μαρτυρία μου
 ἀληθὴς ἐστὶ. » Καί, « Ἐάν ἐγὼ περὶ ἑαυτοῦ μαρ-
 τυρῶ, ἡ μαρτυρία μου οὐκ ἔστιν ἀληθὴς ; » Εἰ γὰρ
 καὶ ἐτέρᾳ διασκέψει τὸ δοκοῦν ἐνταῦθα διαμάχεσθαι
 λύσιν εὐρίσκει (14), ἀλλ' οὖν οὐδεὶς ἂν ἐπιτιμήσειεν
 ὁρῶν πρὸς τὴν δίκην, καὶ εἰ τις μὴ ἀποφαινομένην
 λέγοι τὸ, « Ἐάν μαρτυρία μου οὐκ ἀληθὴς, ἀλλὰ διὰ τῆς
 ἐρωτήσεως ἀπογυμνοῦντός τε καὶ ἀνακαλύπτοντος
 τὴν τοῖς Ἰουδαίοις ἐμβαθυνομένην καὶ ἀνελιττομέ-
 νην τῆς ἀποστασίας τε καὶ κακουργίας γνῶμην. Εἰ
 μέντοιγέ τις τὰς ἀποφάσεις ἐν ὁμοφῶ σχήματι τῶν
 καταφάσεων τῇ ἀναγνώσει διεξίλοι, μάχης ὡς ἀληθῶς
 ἑαυτὸν καὶ ταράχου ἐμπλήσει, καὶ τῆς θεωρημοσύνης
 τὸ θαυμάσιον πάσης ἐπιβολῆς καὶ ἐναντιώσεως ὑπερ-
 ανηκισμένον ὁρᾶται. Τῆς αὐτῆς δ' ἂν εἴη διασχέ-
 ψεις καὶ ἡ, « Μειζὼν Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ οὐκ
 ἐγγίγεται ἐν τοῖς γεννητοῖς τῶν γυναικῶν, » Δε-
 σποτικὴ μαρτυρία· εἴτα, « Ὁ δὲ μικρότερος ἐν τῇ
 βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν, μείζων αὐτοῦ ἐστὶ » ἐρωτη-
 ματικῆς γὰρ ἀναγινωσκομένης τῆς, « Ὁ δὲ μικρότερος
 ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν, μείζων αὐτοῦ ἐστὶ ; » φω-
 νῆς, οὐδεμία δὲ μικρολογίας εὐρίσκειται χώρα, οὐ μὴν
 ἀλλ' οὐδὲ περινοίας ἀλλῆς δεήσεται ἡ τῶν προκειμέ-
 νων βημάτων σαφήνεια. Ἀλλὰ γὰρ τοῦτο μὲν καὶ ἰδίας
 ἐν ἄλλοις ἔτυχεν ἐργασίας (15). Τοιοῦτον ἂν εἴη καὶ
 τὸ, « Καθεύδετε (16) τὸ λοιπὸν καὶ ἀναπαύεσθε ; οὐ
 γὰρ ἀποφαινομένην τὸ βῆμα, ἐν ἐρωτῇ δὲ ποιου-
 μένου τὴν τῆς ὀλιγωρίας ἐπιτίμην· ὅς ἐπιτίμεται
 ἀχόλουθόν τε καὶ συναρμολόγούμενον τὸ, « Ἐγείρεσθε,
 ἄγωμεν ἐντεῦθεν. » Οὐ γὰρ ἂν ἄλλως ἐτοιμότερον
 ἡ τῶν βημάτων συνέπεια ἐλευθεροῦσαν ὑπέλθοι ψῆφον
 τοῦ μηδὲν μάχεσθαι, εἰ μὴ τὸ, « Καθεύδετε τὸ λοι-
 πὸν καὶ ἀναπαύεσθε, » τὴν ἐρωτηματικὴν διὰ τῆς
 ἄλλᾳ.

17. Κακουργήσεις δ' ἂν τις τῶν τὰ τοιαῦτα τολ-
 μῶν εἰωθῶτων παρὰ τὴν σύγχυσιν τῆς αἰτίας τὸ κακ-
 οῦργημα διαπλέκων, καὶ πρὸς τὸ, « Ἐάν τις σε
 βλάβῃ εἰς τὴν δεξιὰν σιαγόνα, στρέψον αὐτῷ καὶ τὴν
 ἄλλην, » τὴν ἀντεπενεχθεῖσαν τῷ τυπτήσαντι Δεσπο-
 τικῇ φωνῇ, « Τί με δέρεις ; » ὡς ἀντιπράττουσαν
 προβαλλόμενος (17)· ἀλλ' εἰς τὸ ἐμφανέστατον

A res mandatis curandis faceret; hunc patet neque
 retractare quod egerat neque negare, sed ipsa potius
 confirmare interrogatione: Non ego, inquit, elegi vos? Solemus enim in sermone ea beneficia
 interrogando commemorare, quæ indubitam evi-
 dentiam habent, et quorum nemini bene his ad-
 fecto licet gratiam inficiari. Sub eadem regulam
 cadit etiam illud: « Si ego mihi ipsi testimonium
 do, testimonium meum verax est ¹⁴. » Item, « Si ego
 mihi ipsi testimonium do, testimonium meum non
 est verax ¹⁷? » Quamquam enim alia quoque con-
 sideratione quod hic videtur pugnare dirimitur,
 nemo tamen objurgabit dicamve impinget, si quis
 dicat non esse hoc negativum, Testimonium meum
 non est verax; sed ejus qui reteggit denudatque in-
 situm Judæis atque implicitum apostasie et impro-
 bitatis ingenium. Si quis igitur affirmationes eodem
 tenore quo negationes inter legendum pronuntiet,
 is enimvero pugna seipsum ac perturbatione com-
 plebit; etiamsi divini oraculi dignitas incursioni
 omni et contrarietati superior esse videatur. Illud
 etiam pari cautela tractandum est Dominicum tes-
 timonium: « Major Joanne Baptista inter filios mi-
 lium nemo surrexit. » Deinde: « Qui autem mini-
 mus est in regno cælorum, hic major illo est ¹⁸.
 Interrogative enim prolata voce. Minimus autem in
 regno cælorum major illo est? neque prædictum
 testimonium perimitur, neque ullus cavillando lo-
 cus superest. Quin adeo nulla præterea solertia
 opus erit ut supra dicta verba inclarescant. Sed
 enim hic locus alibi quoque peculiarem nactus est
 lucubrationem. Hujusmodi erit etiam: « Dormitis
 jam et requiescitis ¹⁹? » non enim pronuntiativa lo-
 cutio est, sed ejus qui interrogando socordiam ob-
 jurgat. Cui sermoni subtexitur consecretaneus alius
 et congruus: « Surgite, eamus hinc ²⁰. » Neque enim
 promptius aliter sermonis series ab omni contradic-
 tione felici calculo liberabitur, quam si « Dormi-
 tis jam et requiescitis » interrogativam in legendo
 præ se ferat increpationem. Ejus generis innumera
 sunt.

ἀναγνώσεως προβάλλοιτο ἐπιτίμῃσιν· καὶ μυρία

D 48. Maligne aliquis eorum, quibus hæc artificia
 familiaria sunt, versutiam suam cum causæ pertur-
 batione miscbit, dum ei locutioni, « Siquis te
 percuterit in dextra gena, præbe illi et alteram ²¹; »
 opponet Christi responsum, qui percutssori ait,
 « Cur me cædis ²²? » Verum ubi perspicue patefa-
 ctum fuerit causam rei esse aliam, criminatio illico

¹⁴ Joan. viii, 14. ¹⁷ Joan. v, 31. ¹⁸ Matth. xi, 11. ¹⁹ Matth. xxvi, 45. ²⁰ Joan. xiv, 31.
²¹ Matth. v, 30. ²² Joan. xviii, 23.

NOTÆ.

(11) In amphilochiana quæstione 98.
 (15) Lege quæstionem amph. 122 (nunc 309) apud
 Wolfium, et in epistola Photii 180. (nunc q. 98).
 (16) Terminatio τε indicativi æque modi et impe-
 rativi apud Græcos propria est. Verumtamen in Lati-
 na lingua huic ambiguitati locus non est: quare

in vulgato Bibliorum nostrorum textu interrogare
 non licet.

(17) Quæstionem hanc aliis verbis versat Pho-
 tius etiam in Amphilochiana 157 (nunc 135), quam
 Wolfius edidit.

refelletur. Etenim homini qui pecuniæ aut aliarum opum aut corporis detrimentum passus fuerit, mandat pacis Deus ne repugnet, atque ut omnium indici persecutionem injuriæ permittat. Verum enimvero ubi quispiam scelestas manus intulerit, non ut alicui prædictarum rerum noceat, sed ut in oris contumelia rem præcipuam pessumdet, nempe religionem; tunc demum haud æquo animo injuriam pati jubemur, ne patientiæ obtentu audaciorem impium reddamus, non silentio augeamus hosti animos, quo pietati petulantius insultet. Huic divus etiam Paulus, seu sincerus Evangelii discipulus, sapienter præcepto paruit¹⁸. Idcirco etiam tribuno Romanum incussit timorem, ne salutis propriæ, quam facile consequi poterat, ultro proditor videretur, ac pietatis cederet inimico. Ideo denique uberrimus eos repressit refutationibus, qui religioni calumnias struebant¹⁹. Et quidem fortissimorum quoque martyrum egregius chorus adversus tyrannos ob eandem causam constanti lingua firmisque oculis armabatur, pietatem oratione tuens, ac superstitionis flagitium coarguens. Quoad enim tyrannus veram ipsam accusationem maligno animo dissimulat, aliis interim sycophantiis seu quibusdam velitationibus athletam exercentis, silere præstat clementerque molestiam pati. Verum ubi auleo sublato, haud jam personatus contra religionem aggreditur fabulam, tum denique strenui viri est, et cum Deo gratum opus tum Dominici facti æmulum, verbis adversantibus uti, neque per silentium malis histrionibus Dei cultum prodere; imo vero hunc ab omni criminatione atque impetu vindicare, tum veridica scilicet oratione tum etiam animi strenuitate. Nocet aliquis pecuniæ, agris, vel contumeliosam quoque manum corpori affert? patienter ferre decet, constantia mitigare iracundiæ flammam, damni que contemptu insatiabilem avaritiæ sitim inhibere. Ubi tamen piacularium atque impiorum instar, honesti moris assecræ religionisque præcones, ab harum virtutum hostibus traducuntur malisque irretientur, tunc haud taciti injuriam perferemus; sed quia iniqua patimur pii, et quia Evangelii sacrario vis inferitur, mente linguaque audebimus. Nam cum priore rerum conditione silentium miræ virtutis significatio est, posteriore tamen si forte vocem contineamus, impietatis audaciam contra evangelicum verbum exacuemus.

¹⁸ Act. xiii, 8. ¹⁹ Act. xiii, 25.

A καθισταμένου, ὡς ἡ αἰτία διάφορος, θάπτον ἀπαίτι-
ται τὸν ἔλεγχον. Καὶ γὰρ τῷ μὲν εἰς ἀργύριον ἢ
κτῆσιν ἄλλην καὶ αὐτὸ τὸ σώμα τὴν ζημίαν ὑπομέ-
νουν μὴ ἀντεπεξίεναι, παραχωρεῖν δὲ τῷ κριτῇ τῶν
ὧλων, τῆς εἰρήνης Θεοῦ ἐπιτάττει τὴν ἐκδίκησιν.
Ἐπειδὴν δὲ τις τὰς ἀδικίας ἐκτελεῖ χειρας οὐχ ὅπως
ἐξ ἑτὶ τῶν εἰρημένων τὴν βλάβην ἐνστίξεν, ἀλλ'
ἐν τῇ τοῦ προσώπου ὕβρει τὸ πρεσβευόμενον λωθή-
σεται τὴν εὐσέβειαν (18), τότε μὴ φέρειν βλάβους
τὴν ὕβριν προσταττόμεθα, μηδὲ σιγῇ συγκατασκευά-
ζειν τῷ ἐχθρῷ τὸν προπηλακισμόν τοῦ σεβάσματος
ταύτην καὶ ὁ Θεὸς Παῦλος, ὅτε δὴ γνήσιος τοῦ λόγου
μαθητῆς, ἐν σοφίᾳ τὴν ἐντολὴν κατωρθώσατο· τοῦτο
μὲν ἑλῶμαι τὸν μάγον (19) ἐπιβουλεύοντα τῷ κη-
ρύγματι στερήσει τῶν ὅψεων, ἀνατέλλων τε τοῦ τολ-
μήματος καὶ δίκεν ἀπαίτων· τοῦτο δὲ τῷ χιλιάρχῳ
τὸν Ῥωμαϊκὸν ἐπισκοπῶν φόβον, ἵνα μὴ, ῥῶον ὃν ἀνα-
σώσασθαι, τῆς σωτηρίας προδότης ᾖ, καὶ τῷ τῆς
εὐσεβείας ὑποκατακλινόμενος ἐχθρῷ· τοῦτο δὲ μα-
κροῖς ἐπιστομίζων ἑλέγχους τοὺς τὴν συκοφαντίαν
κατὰ τῆς πίστεως συσκευάζοντας. Καὶ τῶν καλλινί-
κων δὲ μαρτύρων ὁ Θεὸς χορδὴ διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν
πρὸς τοὺς τυράννους ἐπαρρησιάζοντο ἀποτήναι γλῶσ-
σιν καὶ θυσιωπήτοις ὀφθαλμοῖς τὸν ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας
λόγον συνεύροντες, καὶ τῆς ἀσεβείας τὸ δύσφημον δι-
ελέγχοντες. Ἐν οἷς μὲν γὰρ ὁ τύραννος τὸν τοῦ μαρ-
τυρίου λόγον ἐνδον κακούργως ἀποκρυπτόμενος ὁλ-
λαὶς ἐπηρείαις, ὥσπερ τίσι προαγωνίσμασι, τὸν ἀθλη-
τὴν δοκιμάζει, σιγᾷ ἄμεινον καὶ πρῶτος φέρειν τὴν
ἐνόχλησιν· ἐπειδὴν δὲ τὴν σκητὴν διαλύσας, ἀπρόσ-
ωπον τὴν κατὰ τῆς εὐσεβείας εἰσέρχεται κωμωδίαν,
τότε δὴ, τότε γενναῖόν τε καὶ φίλον Θεῷ, καὶ τῆς
Δεσποτικῆς ἐργασίας μίμησις, ἀντεπεξίεναι λόγοις,
καὶ μὴ τῇ σιωπῇ προδιδόναι ταῖς κωμωδίαις τὸ λα-
τρεῦόμενον· κρεῖττον δὲ παρέχειν λαθῆς ἀπάσης καὶ
συσκευῆς, τοῦτο μὲν ἀληθεῖς λόγοις, τοῦτο δὲ τῷ τῆς
ψυχῆς παραστήματι. Εἰς ἀργύριον τις ἐπιβουλεύει,
εἰς ἀγροὺς, ἢ καὶ χειρὰ ὕβρεως ἐπανατείνεται τῷ
σώματι; ἀνεξικάκως προσχρεὶ φέρειν, μακροθυμία
διαπραθίνει τὸ φλεγμαῖνον τῆς ὀργῆς, καὶ τῆς φιλ-
αργυρίας, ὀλιγωρίᾳ τῆς ζημίας, ὑποστέλλειν τὸ
ἀπληστον. Ἀλλ' ὡς ἐναγεί, ὡς ἀσεβεῖς τοὺς τῆς
ἀρετῆς ἐργάτας καὶ τῆς εὐσεβείας κήρυκας ὁ ταύτης
ἐλαύνει ἐχθρὸς καὶ κακοῖς παραδίδωσιν, οὐ σιγῇ τὴν
ὕβριν ὀλοομεν, ἀλλ' ὡς ἀδίκᾳ μὲν πάσχοιμεν εὐσε-
βοῦντες αὐτοὶ, ἀδίκᾳ δὲ πάσχοι τὸ σεπτὸν τοῦ κη-
ρύγματος, καὶ γνώμῃ καὶ γλῶσση παρρησιασόμεθα.
Ἐκεῖ μὲν γὰρ ἡ σιγὴ θαυμασίας ἐστὶν ἀρετῆς ὑπο-
τύπως· ἐνταῦθα δὲ τὸ σιγᾶν καταθρασύνεσθαι τοῦ
λόγου μᾶλλον παρακαλεῖ τὴν ἀσέβειαν.

NOTÆ.

(18) Cicero in *Or. post red. in sen.* v, et Lactantius, *Inst.* v, 9, caput dicunt partem hominis sanctissimam. Photius autem anagoge nititur.

(19) *Elymas* vocabulum significat *Persam* (Polychron. ad Dan. cap. vii, 2). Magi autem genus hominum Persarum. Photio nomen proprium visum

est *Elymas*. Ad hunc Actuum apostolicorum locum respexisse arbitror Menandrum historicum in *Excerptis a me editis Porphyrigeniti* (t. II Coll. Vat. p. 359) ubi exstat epigramma de alio mago recentiore Persa prædicationi evangelicæ obistente.

ιβ'. Ὑπάγοιτο δ' ἂν τῷ αὐτῷ τῆς διακρίσεως τύπῳ καὶ ὁ Ἀνανίας καὶ ἡ Σάπφειρα τῷ κορυφαίῳ ποινὰς εἰσπραττόμενοι, καὶ ἡ ἔως ἐβδομηκοντάκις ἑπτά ἐν-τολὴ μετροῦσα τοῖς ἁμαρτάνουσι τὴν συγχώρησιν. Καὶ γὰρ διὰ μὲν τῆς ἐντολῆς αὐτός τε Πέτρος καὶ ἡμεῖς τὰ εἰς ἑαυτοὺς ἁμαρτήματα πολλάκις ἀφιέναι διδασκόμεθα· τὴν δ' εἰς τὸ Θεῖον ὕβριν οὕτε παρ-ορᾶν ἐντολὴν ἔχομεν, οὕτε παρῖδεν ἑκαίνοιο, ὅς γε τοὺς ἡσεδικότας καὶ νοσφισαμένους μὲν τὰ ἀναθή-ματα, ψευσαμένους δὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὴν ἐσχάτην δίκην ἀπῆλθαι. Καὶ δὴ καὶ ὁ τοῦ κορυφαίου μὲν συνόμιλος, οὐκ ἐλάττωσι δὲ πρεσβείοις τῶν ἄλ-λων μαθητῶν φέρων τὸ προνόμιον, Παῦλον λέγω πά-λιν τὸν τῆς οἰκουμένης διδάσκαλον· ἀλλὰ γὰρ οὗτος ὁ Θεὸς ἀνὴρ ἐν τῷ λέγειν· « Εὐλογεῖτε τοὺς διώκον-τας ὑμᾶς· εὐλογεῖτε, καὶ μὴ καταρᾶσθε, » καὶ πάλιν· « Ἀλέξανδρος ὁ χαλκεὺς· πολλὰ κακὰ μοι ἐνεδεί-ξατο, » ἀπολυθείη ἂν τῆς δοκούσης ἐναντιώσεως. Τὸ μὲν γὰρ δίκην δοῦναι τὸν ἡδικηκότα ἐπαρᾶσθαι, ὁ προσηλακισμὸς ποιεῖ καὶ ὁ πόλεμος τοῦ κηρύγμα-τος, ὡς ἐπαίτιος καὶ Ἀλέξανδρος· τὸ δὲ εὐλογίαις ἀμείβεσθαι τοὺς ὕβριστάς, ἐφ' οἷς εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς τὸν διωγμὸν παλαμῶνται, διατέτακται.

κ'. Οὐκ ἀγνοῶ δὲ ὡς οὐκ ἀρᾶς ἐπέχειν λόγον τῷ Θεοπειῶν Παύλῳ τὰς περὶ τοῦ χαλκεῖος φωνὰς ἐνιοί-φαιεν, ἀλλὰ πρόρρησιν μᾶλλον εἶναι τῶν μελλόντων αὐτὸν ἐπ' ἐσχάτῳ δεινῶν καταλαμβάνειν δυσσεβοῦντά-τε καὶ τὸν κατὰ τῆς εὐσεβείας πνέοντα πόλεμον· καὶ ταῦτα προανακηρύττειν καὶ ὑπογράφειν διὰ βημά-των τὸν κήρυκα· ἅμα μὲν τῆς τοσαύτης λύσσης τὸν ἀποστάτην ἀπάγοντα, ἅμα δὲ καὶ τοῖς συναθροῦσιν εἰσάγοντα παραμύθιον, τὸ δοῦναι δίκην πάντως τὸν ἐπηρεαστὴν, μηδὲ λαθεῖν ἐφ' οἷς ἔδρασε τὸ τῆς Προ-νοίας ἀλάθητον· δι' ὧν καὶ τῶν πολλῶν τοὺς ὁκλά-ζοντας ἀνακτώμενόν τε καὶ πρὸς τὸ θαρρῆν ἔστι συνορᾶν ἐπανάγοντα. Ἐγὼ δὲ εἰ μὲν μηδαμῶς κατὰ τῶν ἐπιβουλευόντων τῷ δόγματι μηδεμίαν εἴ-δον τοῖς ἁγίοις ἢ ἀνανάκτησιν ἢ ἐπιτίμῃσιν, οὐδ' αὐτὸς ἂν ἀποστροφὴν ἄλλην ἐποιούμην τῆς νομιζομέ-νης νυνὶ μάχης, ἢ τὴν πρόρρησιν· ἀλλ' ὅ γε μέγας Ἐλύμας πλήρης μὲν παντὸς ὁλοῦ, πλήρης δὲ βί-βουρας, υἱὸς δὲ καταβώμενος διαδόλου, καὶ πά-σης δικαιοσύνης ἐχθρὸς· καὶ δὴ καὶ αὐτὰς πικρῶς ἀφῆρημένους τὰς ὕψεις καὶ ὁ κεκοινωμένος τοῖχος, εἰτε τὸ τῆς ἀρχιερωσύνης ἔφερε τυπτομένῳ τῷ ἀθλητῇ γνῶρισμα, εἰτε καὶ μὴ· καὶ ὅσα μὲν ἄλλα πρὸ βραχέος εἰρηται, ὅσα δὲ καὶ τῶν ρηθέντων πλέον πανταχοῦ τῆς ἱερᾶς φέρεται Γραφῆς. Ἀλλὰ γὰρ ταῦτα δὴ ταῦτα λαμπρῶς οὐ κοινὴν οὐδ' ἀσφαλῆ τὴν διὰ τῆς προρρήσεως καταφυγὴν μοι δεικνύουσι.

κα'. Πλὴν ἡμῖν οὐχ ἐρμηνείας νῦν ἀκρίβεια, παρα-δείγματα δὲ μόνον ζητημάτων, ὧν ἡ λύσις γυμνάζε-ται, πραγματεύεται· ἐπεὶ καὶ ἄλλην τινα οἶδα του προκειμένου ῥητοῦ διασάφειν, ἥτις καὶ τὴν ἀρὰν καὶ τὴν πρόρρησιν ἀποκλίνουσα, οὐδὲν χαλεπὸν οὐδ'

19. Porro ad exemplum discriminiis sistere licet Ananiam atque Sapphiram, qui apostolorum prin- cipi penas dependerunt²¹, itemque mandatum illud quo peccantibus indulgentiam septuagies se- pties impertiri jubemur²². Sane hoc præceptum ipse Petrus tum nos de condonandis multoties adversus nos peccatis admonemur : cæteroqui con- tumeliam adversus Deum neque nos dissimulare jubemur, neque ipse neglexit Deus, a quo rei qui seposito sacro pretio, Spiritui sancto mentiti fue- rant, summo supplicio affecti fuerunt. Profecto etiam principis socius, atque haud minoribus me- ritis inter alios discipulos prærogativa fulgens (Paulum rursus dico mundi magistrum) ; hic, in- quam, divinus vir qui dixerat : « Benedicite perse- quentibus vos, benedicite et ne maledicatis²³ » ; idem cum postea sic : « Alexander ærarius multa mihi mala intulit : retribuat illi Dominus secundum opera ejus²⁴ » ; eodem effugio expeditur ab apparente contradictione. Namque ut imprecetur vindictam reo, contemptus atque oppugnatio Evangelii in causa est, quorum reus Alexander : verum bene- dictionibus remunerari offensores, quatenus nosmet persecutione oppugnant, id demum præceptum est.

20. Non ignoro equidem negare nonnullos, ea quæ divus Paulus de ærario dicit, dirarum vim ha- bere ; sed vaticinium magis esse pœnarum quæ ip- sum denique correpturæ erant, impium videlicet et qui religioni bellum conflat : atque has præcon- nem Paulum designare verbis illis atque prædicare ; dum una studet a tanto furore apostatam revocare, et suis pariter sociis laborum solamen insinuare ; propterea quod maleficus omnino puniendus foret, neque omnituentem Providentiæ oculum facta ejus laterent. Atque his locutionibus multorum demis- sos animos erigi a Paulo et ad fiduciam revocari vi- demus. Equidem si nusquam cernerem sanctorum hominum contra dogmatis hostes iracundiam vel invectionem, haud aliud effugium simulatæ hujus repugnantiae quærerem quam vaticinium. Sed enim cum magus Elymas plenus omni dolo, plenus fal- lacia et diaboli filius dicatur, atque omnis justitiæ hostis²⁵ ; cumque idem oculis acerbe multetur ; verba insuper paries dealbatus²⁶ (sive is pontificatus insignia coram cæso apostolo gerebat, sive secus,) et quotquot paulo ante dicta sunt, et quæ plura dic- tis in sacra passim Scriptura seruntur ; hæc, in- quam, evidenter admodum mihi demonstrant, quam nec obvium neque tutum ad prophetiam per- fugium sit.

21. Sed enim haud accurata interpretatio, sed exempla modo quæstionum, cum solutionum ten- tamine, mihi nunc in manibus sunt. Nam et aliam novi prædictorum verborum declarationem, quæ a diris simul vaticinioque declinans, nihil grave aut

²¹ Act. v, 1. ²² Matth. xviii, 22. ²³ Rom. xii, 14. ²⁴ II Tim. iv, 14. ²⁵ Act. xiii, 10. ²⁶ Act. xiii, 5.

contumeliosnm Alexandro imponit. Etenim a Domino, qui est omnis clementiæ salutisque fons, hominem illum aiunt traditum maleficis, haud equidem* puniendi causa creaturam suam neque in eam animadvertendi, verum potius ut a malis operibus revocaret atque ad meliorem frugem traduceret. Qua in re quid, oro, dirarum est? quid vaticinii pœnam clamantis? Sed enim sicuti uni prædictarum sententiarum, ita mihi videntur etiam huic adversari quæ sequuntur verba: « Quem tu quoque cave, valde enim obsistit prædicationi nostræ. » Hæc, inquam, aliis fortasse sententiis adversantur; favent vero interpretibus iis qui locum ad diras referunt.

22. Neque vero nobis obstat beatissimus Stephanus²¹, martyrum primus, qui interfectores suos bonis verbis non diris remuneratus est; neque ante hunc communis Dominus, qui pro crucifixoribus Patrem exoravit²². Quanquam reapse Servatoris oratio habet aliquid altius atque augustius, quam ut nunc indagari pro dignitate queat. Triumphalis tamen martyr quidni nobis patronus causæ adsit? qui Judæos cernens ira inflammatos vecordiaque ebrios, seque cæde penitus impiantes, ipse jam in martyricæ necis limine versans, et jam supplicio adhortationem quamlibet sibi eripiente, neque locum objurgationi largiente, tum quia summi discriminis impendebat hora, tum quia nullus sperabatur fructus increpandi vel adhortandi homines ita pericitos; quod reliquum erat, extremum athleta erga suos carnicifex expromit officium, atque ut ne illis peccatum imputet, communem Dominum deprecatur. Quis autem hic? nempe is qui longam nuper apud Judæos recitaverat admonitionem atque doctrinam: idem cum eos vidisset adversus hortamenta sua contumaces, atque ad scelus alacriores, juste admodum reprehensionibus atque invectionibus onerans, incircumcisos corde durisque cervicibus, homicidas ac proditores, vocavit atque coarguit, et patrio crimine imbutos, prophetarum scilicet occisoribus genitos. Quare non solum nobis vir hic gratia et sapientia sanctoque Spiritu ac virtute plenus non adversatur, verum maxime favet ac patrocinatur. Quod si verissimus Domini discipulus, martyrumque primus, sententiam nostram

A ἐφύδριστον τῷ Ἀλεξάνδρῳ περιτίθῃσι. Τὸν γὰρ Κύριον, ὃς ἐστὶ φιланθρωπίας καὶ σωτηρίας πηγὴ, τοῦτον ἀποδίδόναι φησὶ τοῖς κακούργοις οὐ τιμωρούμενον τὸ οἰκεῖον πλάσμα, οὐδὲ καλῶντα, μεθιστώντα δὲ τῶν φαύλων ἔργων καὶ πρὸς τὴν τῶν ἀρεινῶν πρᾶξιν μετὰβρῦθιμίζοντα. Ὁ τίνας ἂν εἴη ἀρεῶν; τίνας δὲ ποινας ἀναβούσας προρρήσας; Ἀλλ' οὖν ὥσπερ καὶ θατέρω τῶν ἐπιβολῶν, οὕτω μοι δοκεῖ καὶ ταύτῃ τὰ ἐφεξῆς διαμάχεσθαι· καὶ γὰρ ἐπάγει· « Ὁν καὶ σὺ φυλάσσου· λίαν γὰρ ἀνθέστηκε τοῖς ἡμετέροις λόγοις. » Ἀλλ' ἐμποδῶν μὲν τοῖς ἄλλοις Ἰσως ἴσεται ταῦτα· συμφωνεῖ δὲ μᾶλλον τοῖς εἰς ἀρὰν τὸ χωρίον ἀναφέρουσιν.

B xβ'. Οὐκ ἐναντιώσεται δὲ ἡμῖν οὐδὲν οὕτε Στέφανος τῶν μαρτύρων πρῶτος, τοὺς φονευτὰς εὐλογίαις, ἀλλ' οὐκ ἀραις ἀμυνόμενος, οὔτε πρὸ αὐτοῦ ὁ κοινὸς Δεσπότης ὑπὲρ τῶν σταυρούντων τὸν Πατέρα ἐξιλοούμενος. Ἀλλ' ὁ μὲν τοῦ Σωτῆρος λόγος ἔχει τι καὶ τῆς παρουσίας ἐρεῦνης βαθύτερόν τε καὶ μυστικώτερον· ὁ δὲ καλλίνικος μάρτυς πῶς ἡμῖν οὐ δι' ἀγῶνος ἐλεύσεται; ὅτι, τοὺς Ἰουδαίους βλέπων τοὺς κατ' αὐτοῦ θυμοῖς ἀναφλεγόμενους καὶ τῇ ἀπονοίᾳ μεθύνοντας, καὶ σφᾶς αὐτοὺς ὅλους τῷ φόνῳ βαπτίσαντας, αὐτοὺς ἡδὴ λοιπὸν ἐπὶ πύλαις ἐστηκῶς τοῦ μαρτυρίου θανάτου, καιρὸν δὲ παραινέσεως πάντα τῆς μαιφονίας ἀποτειχιζούσης, οὐδεμίαν τε ἐπιτίμησιν ἐνδιδοῦσης, τοῦτο μὲν ὅτι ἐπὶ ξυροῦ ἴστατο ἀκμῆς, τοῦτο δὲ ὅτι μηδεμίαν δησις τοῖς οὕτω κεκράτῃμένοις ἐπιτίμῃσις ἢ παραινέσις, ὁ λοιπὸν ἦν, τὴν ἐσχάτην ὁ ἀθλήτης ἐπὶ τοὺς φονευτὰς ἀρπάξει θεραπεῖαν· καὶ μὴ στήσαι αὐτοὺς τὴν ἀμαρτίαν τὸν κοινὸν Δεσπότην ἔξαιτεῖ. Τίς οὗτος; Ὁ μακρὰν μὲν αὐτοῖς πρότερον νοουθήσιν καὶ διδασκαλίαν ἀποτείνας· ὡς δ' ἀπειθεστέρους τε τοῖς παραινέσιν λόγοις, καὶ μᾶλλον ἑώρα πρὸς δυσσέθειαν παροξυνομένους, τότε δὴ, τότε καὶ μάλα δικαίως, καὶ τοῖς ἐλέγχουσι τε καὶ στηλιτεύουσι τούτους ὑποβαλὼν, ἀπεριτμήτους τῇ καρδίᾳ καὶ σκληροτραχήλους (17), φονεῖς τε καὶ προδότας, καὶ προγονικὸν τὸ μίasma φέροντας, ἅτε δὴ προφητοκτόνων τέκνα, δεικνὺς ἅμα καὶ ἀποκαλῶν. Ὡστε οὐ μόνον οὐδαμῶς ἡμῖν ὁ πλήρης χάριτος καὶ σοφίας καὶ Πνεύματος ἁγίου καὶ δυνάμεως οὐ μὲν οὖν ἀντεγωνιστῆς οὐκ ἔστιν, ἀλλὰ καὶ πάντων μάλιστα συναγωνιστῆς καὶ ὑπέρμαχος. Εἰ δ' ὁ γνήσιος τοῦ Δεσπότης μαθητὴς καὶ μαρτύρων πρῶτος δόξαν ἡμῖν τοῖς ἔργοις ἔδειξε μετελθὼν τὴν αὐτὴν, δῆλον ὅτι καὶ τὸν διδάσκαλον· ἵνα μὴ νῦν λέγω· « Ὑμεῖς ἐκ τοῦ πατρὸς τοῦ διαβόλου (18) ἐστέ. » καί· « Γενεὰ πονηρὰ καὶ μοιχαλὶς. » καὶ μυρία ἄλλα ὧν τὸ Ἰουδαίων ἔθνος ὑπεύθυνον, τὰ αὐτὰ καὶ τελεσάμενον καὶ διδάξαντα τὸν στεφανοδότην τῷ γνησίῳ μάλιστα τοῦ κηρύγματος, καὶ τῷ δι' αἵματος πόθῳ λαμπρῶς καὶ ἀναμφιδόλως ὁ στεφανίτης παρέστη· ἄν εὐχῇ καὶ συγγνώμῃ μετὰ προκαταδῆ-

²¹ Act. vii, 60. ²² Luc. xxiii, 34. ²³ Joan. viii, 44. ²⁴ Matth. xii, 39.

NOTÆ.

(17) Cod. σκληροκαρδίους.

(18) Vocabulum διαβόλου regi a πατὴρ existimarent nonnulli teste Photio, qui de patre diaboli

disputat in amph. quæst. 88 (nunc 241) apud Wolsum, et prolixius in quæst. 47 codicis Vaticani.

θεῖσαν πᾶσαν ἄλλην προνοίας τε καὶ φιλανθρωπίας ἅμα καὶ μεθόδον ὁ Σωτὴρ τοῦ γένους τοὺς διὰ σταυροῦ θάνατον αὐτῷ ἐπενεγκόντας ἀνέφερεν.

χγ'. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἴσως καὶ τῆς παρουσίας μακρότερον ὑποθέσως· χωρὶς μέντοι γε τῶν προεκτεθέντων, καὶ παρὰ τὸ διττὸν τοῦ νόματος συνταράξει· ἂν τις τὸ βούλημα τῆς Γραφῆς οὐκ ἐν ὀλίγοις. Αὐτίκα· τὰ κακὰ καὶ οὐκ ἔστιν ἂ μὴ κτίζει Κύριος· καὶ, «Τῶν κακῶν πάλιν οὐβενός ἐστιν αἴτιος.» Καὶ πῶς ἂν συμβιθασθῇ ταῦτα, εἰ μὴ τὸ διττὸν τῆς φωνῆς διαιτῆσαι; κακὰ μὲν λέγεσθαι κυρίως τὰ ἁμαρτήματα, ὧν ἐστὶ καὶ τὸ θεῖον ἀναίτιον· κακὰ δὲ καὶ τὰ λυποῦντα πάλιν καὶ ἀβουλία, νόσος καὶ πένια καὶ τραύματα, ἀκρίαι καὶ βροῦχος καὶ ἐρυσίθη καὶ κάμψη καὶ χάλας, καὶ ὅσα ἄλλα πολλάκις ἡ Πρόνοια, τὰς τῶν πλημμελούντων ὁρμὰς ἀναστέλλουσα, καὶ τῶν κηλιδίων ἀποκαθαίρουσα, τοὺς ἐνόχοις ἐπαφίειναι καὶ λέγεται καὶ πιστεύεται· οὐ κακύνουσα τὰ ἀνθρώπων, οὐδὲ πρὸς τὸ χεῖρον τὸ δημιουργητὴ μεταπλάττουσα, μὴ τι γένηται· ἀπάγουσα δὲ τῶν κακυνόντων μᾶλλον, καὶ τῇ καταλλήλῃ τοῦ νοσοῦντος θεραπείᾳ τὸ ἡβρώστηκός τῆς γνώμης πρὸς τὸ ἀρεινὸν ἐπανάγουσα. Τοιοῦτον ἂν εἴη καὶ τὸ, «Παρέδωκεν αὐτοὺς λατρεῖν τῇ στρατιᾷ τοῦ οὐρανοῦ.» — «Καὶ παρέδωκεν αὐτοὺς εἰς πάθη ἀτιμίας.» — «Καὶ ἔδωκεν αὐτοῖς πνεῦμα κατανύξεως, ὀφθαλμοὺς τοῦ μὴ βλέπειν.» Τῆς γὰρ φωνῆς τὸ ὁμώνυμον κἀναυθα, οὐ τυχὸν μὲν διακρίσεως, εἰς ἀποπλάναν συστρέψει· τὸ νόημα. Πῶς γὰρ καὶ πότε ψυχικὸν ὅμμα τυφλοῖ ὁ Θεός; πῶς δὲ πάθειν οὐ τούτων καθαιρέτης καὶ ἀσθεὶς καὶ πλάνη παραδίδωσι; Διακριθέντος δὲ τοῖς σημαινόμενοις τοῦ ῥήματος, παντὸς ὁ λόγος σοφίσματος ἀπολύεται. Τὸ γὰρ, *παρέδωκε*, σημαίνει μὲν καὶ τὸ ἐνεχείρισε καὶ παρέπεμψεν, ἢ συνώθησε καὶ συνήλασε· σημαίνει δ' οὐδὲν ἑλάττον καὶ μάλιστα γὰρ τῷ βουλήματι τῆς Γραφῆς καὶ τὸ συνεχώρησε, καθυψῆκε καὶ ἐνέδωκεν, εἰσε φέρεσθαι ταῖς ὁρμαῖς, ἀφῆκε τὸ ἐκούσιον αὐτοδέσποτον· καὶ δ' ὁ σημαινόμενον ὑπελημμένον τοῦ *παρέδωκεν*, οὐδὲν τῶν παραλόγων ὅλως ὑφίσταται. Ἀφέλκει μὲν γὰρ τὸ θεῖον νόμῳ φιλανθρωπίας καὶ προνοίας τῶν παθῶν καὶ ἁμαρτημάτων τὸ ἀνθρώπων· ἐπειδὴν δὲ μοχθηρίας ὑπερβολῇ τὸ ἀναστειλόμενον τῆς εὐεργεσίας καὶ χάριτος οὐκ ἀνέχοιτο, οὐδ' ἐθέλοι τῷ μετέλκοντι πειθεσθαι, τότε δὴ, τότε ὑπενδίδωσι φέρεσθαι τῇ βύμῃ τὸ ἀπειθοῦν, καὶ ἀφίειν ἀποκχερῆσθαι τῷ βουλήματι, ἵνα μὴ, ἐπὶ πλεόν ἀναστέλλων καὶ ἀναχαιτίζων τῆς ῥοπῆς, δόξῃ διαφθεῖρειν τὸ αὐτεξούσιον· καὶ ἡ εὐεργεσία καὶ ἡ πρόνοια τοῖς ἀγνώμοσι καὶ ἀχαρίστοις εἰς ἐγκλημα περιτρέποιτο.

κδ'. Κατὰ τοῦτο δὴ τὸ σημαινόμενον ἔθος ἐστὶ παραλαμβάνεσθαι τοῖς ἱεροῖς ἡμῶν Γράμμασι τὸ *ἔδωκε* καὶ *παρέδωκε* καὶ εἰ τι τοιοῦτον· ὅπερ οὐδένα μῶμον οὐδὲ λαθὴν τῇ φιλανθρωπίᾳ καὶ δικαιοσύνῃ τοῦ Θεοῦ οὐδ' ἡντιναοῦν, ὡς πᾶσιν ἐστὶ φανερόν, προσάπτει. Οὕτω λέγεται σκληρῶναι πάλιν τὴν καρδίαν Φαραῶ· οὐχ ὅτι λαβὼν εἴκουσαν καὶ πειθομένην αὐτοῦ τοῖς προστάγμασι, εἰς τὸ σκληρὸν καὶ ἀτέρα-

A curæ ac dilectionis exhaustam rationem, Servator generis auctores sibi per crucem necis prosecutus est.

23. Verum hæc fortasse longius a præsentē proposito abeunt. Et quidem præter hactenus dicta, nominis quoque ambiguitas haud raro fieri potest ut sententiam conturbet. Veluti, «Non est malum quod non faciat Dominus²²»· rursusque, «Nullius mali auctor Dominus est²³»· Quomodo hæc, inquam, congruent, nisi ambiguum vocabuli sensum distinguas? Mala scilicet primario sensu dicuntur peccata, quorum Deus causa non est: mala præterea sunt illa quæ molestia afficiunt, nobisque invitis accidunt, morbus, paupertas, vulnera, locusta, bruchus, rubigo, eruca, grando, et quotquot alia sæpenumero reis immitti a divina providentia dicuntur atque creduntur, vel ut ruentes ab peccata mortales cohibeat, vel ut labes abluit: minime vero ut depravet humanum genus, neque ut pejorem conditionem creaturæ suæ faciat Deus; quod absit; imo potius ut a vitiorum irritamentis abstrahat, atque ut congrua laborantis cura, infirmam animi partem ad meliorem frugem revocet. Hujusmodi erit etiam locutio: «Et tradidit eos servire militiæ cæli²⁴»· — «Et tradidit eos in passiones ignominiæ²⁵»· — «Et dedit eis spiritum compunctionis, oculos ne videant²⁶»· Nam vocabuli homonymia hic quoque, nisi discernatur, absurdam sententiam parit. Quomodo enim at quando animæ oculum exæceat Deus? quomodo passionibus, ille qui harum purgator est, et impietati atque errori tradit? Distinctis autem vocabuli notionibus, omni cavillatione expeditur sermo. Nam verbum *tradidit* significat sane: alienæ potestati dedit, transmisit, compulit: nihilominus, imo vero potissime secundum Scripturæ sensum, concessit, indulsit, permisit, ferri sivit impetu suo, arbitrium esse liberum passus est: juxta quam notionem verbo *tradidit* intellecto, nulla absurditas sequitur. Avocat enim Deus ingenito bonitatis providentiæque suæ more a passionibus ac peccatis homines: verumtamen ubi hi, superante malitia, frenos a divina beneficentia gratiaque injectos indignanter, noluntque retrahenti morem gerere, tum demum sinit cursu suo contumaces ferri; atque arbitrio abutendi copiam facit: ne si forte vehementius inhiheret ac sisteret propensionem, liberæ voluntatis facultatem pessumdare videretur: atque ita beneficia ejusdem vis ac providentia vecordibus atque ingratis crimini verteretur.

24. Hac igitur ratione solent Scripturæ nostræ verbis uti *dedit* et *tradidit* et horum similibus: id quod nullum probrum nullamque ansam vituperandi Dei bonitatem atque justitiam, ut cuique exploratum est, parit. Sic rursus Deus dicitur indu-ravisse cor Pharaonis²⁷: non quod illud molle pridem suisque jussibus docile, ad duritiem, pertinaciam, contumaciamque converterit; sed quia diu

²² Amos iii, 6. ²³ Jac. i, 13. ²⁴ Act. vii, 42. ²⁵ Rom. i, 26. ²⁶ Rom. xi, 8. ²⁷ Exod. vii, 3.

data opera ut cor illud ab inobedientia et refractario spiritu revocaret, postquam Ægyptium nullo modo cedentem neque ad obedientiam reversum sensit, imo vero se totum in contraria repugnantique sententia obfirmantem; Deus qui nunquam liberi vim arbitrii lædit, sivit cum sua voluntate ferri, qui meliori consilio morem gerere recusabat. Neque erit absurdum, si quis hoc loco vocem *induravit* sic fere intelligat, ut durum regis cor atque præfractum Deus editis prodigiis evidentius coarctaverit, desperatumque et intractabile mentis vulnus, nondum omnibus satis cognitum, manifesta luce impertiverit. Prodigiorum sane magnitudo cum omnis adhortationis suasionisque fines excesserit, neque tamen Pharaonis animum expugnaverit, nonne summam atque insanabilem cordis ejus duritiam demonstravit? Sic ergo locutiones, « Dedit Deus vel tradidit in passiones ignominie; » itemque, « Et induravit cor Pharaonis, » quas libet calumnie insidias astumque frustrantur.

25. Jam quid opus est me cætera homonyma persequi? siquidem vel *quis* syllaba præter distinctionis leges posita, non medicorem perturbationem confusionemque ignaris harum legum creat. *Quis* enim, de qua nunc agimus, syllaba interrogationem significat. Tum vero cum ea quoque negatione constructur, quæ vel apprime illi adversatur, cum vocabulo scilicet *nemo*. Alias autem indefinitam rem ostendit. Sed neque admirationis stuporisque vim recusat. Quin adeo ad raritatem quoque indicandam adhibetur, nec non ad objurgationem; interdum quoque ad perplexitatem atque dubitationem. Denique quia restrictioni modestis hominibus familiaris est, ne humilitatem quidem neque alia similia non significat. Plenæ exemplorum sacræ Litteræ sunt: quas circumstantias nisi quis discernat, et suum cuique vocis officium tribuat, nihil attinet dicere, quantis erroribus mentem suam inficiet. Atque id ipsa locutionum prolatione perspicuum fiet. Exempli gratia: « Quis est iste rex gloriæ? » Et: « Quis es tu, ut respondeamus his qui nos miserunt? » et quotquot similia vel interrogationem significant, vel nullam quæstionem commovent. Quod si quis propter vocabuli similitudinem, locutiones quoque: « Quis novit mentem Domini? aut quis consiliarius ejus fuit? » et: « Quis ante dedit illi, ut ei retribuatur? » et: « Quis est homo qui vivet, nec mortem videbit? » si quis, inquam, has locutiones propter eamdem vocabuli formam, ad eamdem notionem vi pertrahet, procul admodum a veritate aberrabit. Quippe hæc cum negandi vim habeant, interrogandi rationem non recipiunt. Nemo enim vel mentem Domini

Α μνον καὶ ἀπειθὲς μεταπλάσαστο, ἀλλ' ὅτι μετέλκων καὶ ἀνακόπτων τῆς ἀπειθείας καὶ τοῦ ἀντιτύπου φρονήματος, ἐπεὶ περ οὐδαμῶς εὗρεν ὑπενδιδόντα καὶ πρὸς πειθῶ μεθιστάμενον τὸν Αἰγύπτιον, ἀλλ' ὅλον ἑαυτὸν ποιοῦντα τοῦ ἀντιθέτου καὶ ἀντι[τε]ταγμένου βουλήματος, ὁ μηδαμῶς φερίων τὸν αὐτεξούσιον ἀφῆκε τῇ γνώμῃ φέρεσθαι τὸν οὐ βουλευθέντα πεισθῆναι τῇ κρείττονι. Εἴη δ' ἂν ἀπ᾿ ἄδων οὐδὲν καὶ εἰ τις ἐνταῦθα τὸ ἐσκληρυνεν ἀντὶ τοῦ, σκληρὰν οὖσαν καὶ ἀπότομον αὐτὸς διὰ τῶν ἐπενεχθέντων σημείων μάλλον ἐξήλεγξε, καὶ τὴν ἀπειθείαν ἐθριάμειψε· καὶ πὸς τῆς γνώμης ἀμελικτόν τε καὶ ἀνίατον, οὕτω τοῖς πᾶσιν οὕτω γινώριμόν τε καὶ περιδότηον περιφανῶς ἐστήλητευσεν. Ἡ γὰρ τῶν θαυμάτων ὑπερβολή, παρακλήσεως καὶ πειθοῦς ἀπάσης τοὺς νόμους νικῶσα, τοῦ Φαραὼ δὲ τῆς γνώμης ἐλαττουμένη, πῶς οὐκ ἀνυπέρβλητον αὐτοῦ καὶ ἀθεράπευτον τὴν σκληροκαρδίαν παρίστησιν; Οὕτω μὲν οὖν τὸ, « Ἐδουκεν ὁ Θεός, » καὶ « παρίδωκεν εἰς πάθη ἀτιμίας, » καὶ, « Ἐσκληρυνε τὴν καρδίαν Φαραὼ, » πᾶσαν συκοφαντίαν ἐκφυγεῖ περιδρομὴν καὶ δεινότητα.

Β κε'. Τί δὲ τὰ ἄλλα με δεῖ τῶν ὁμωνύμων ἐπέρχεσθαι; ὅπου γε καὶ ἡ τίς συλλαβὴ, τοὺς τῆς διαστολῆς λαμβάνουσα νόμους, οὐ τὴν τυχοῦσαν σύγχυσιν καὶ ταραχὴν τοῖς μηδὲν τούτων ἐπικοινωνοῦσιν εἰσάγει. Καὶ γὰρ ὅλοι μὲν αὐτὸ τοῦτο καὶ τὸ ἀνὰ χεῖρα τὴν ἐρώτησιν συμφέγγεται δὲ καὶ τῶν ἀποφάσεων ἥ τις αὐτῷ μάλιστα διαμάχεται, τῇ οὐδεὶς (19). Ἄλλοτε δὲ τὸ ἀόριστον σημαίνει· οὐ μὴν οὐδὲ θαυμασμοῦ καὶ καταπλήξεως τάξιν ἀπαρνεῖται· ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸ σπάνιον ὑποφέρεται, ἐπιτίμησιν δὲ πάλιν ἐστὶ ὅτε καὶ ἀμυχανίαν καὶ διαπόρησιν· ὅτι δὲ καὶ προσδιορισμὸς τοῖς φιλοσοφοῦσι καθωμλιηται, οὐδὲ τὴν εὐτέλειαν οὐδὲ τοιαῦτα ἔτερα παρατρέχει. Καὶ τῶν παραδειγμάτων τὰ ἱερὰ γέμει Γράμματα· ἅπερ εἰ τις μὴ φιλοκρινήσῃ, μὴδ' ἐκάστῳ τῆς φωνῆς τὸ προσήκον ἀπονέμοι, οὐδὲ λόγου δεῖ, πλάνης ὅσης τοὺς ἑαυτοῦ λογισμοὺς ἀναπλήσει. Καὶ τοῦτο κατὰ ὅλον ἀπ' αὐτῆς γε τῆς τῶν ῥημάτων παραθέσεως· αὐτίκα τὸ, « Τίς ἐστὶν οὗτος ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης; » καὶ τὸ, « Τίς εἰ σὺ, ἵνα ἀπόκρισιν δώμην τοῖς πέμψασιν ἡμᾶς; » καὶ ὅσα τοιαῦτα ἐρώτησιν (20) τε δηλοῦσι καὶ οὐδεμίαν ἀπορίαν κινοῦσιν. Εἰ δὲ τις διὰ τὴν τῆς φωνῆς ὁμοιότητα, καὶ τὸ, « Τίς ἔγνω νοῦν Κυρίου; » ἢ τίς σύμβουλος αὐτοῦ ἐγένετο; » καὶ, « Τίς προέδωκεν αὐτῷ καὶ ἀνταποδοθήσεται αὐτῷ; » καὶ, « Τίς ἐστὶν ἄνθρωπος ὃς ζήσεται, καὶ οὐκ ὀφείτῃ θάνατον; » εἰ τις οὖν καὶ ταῦτα διὰ τὸν αὐτὸν τύπον τῆς φωνῆς πρὸς τὴν αὐτὴν διάνοιαν ἐκδιείκτο, πολὺ ἂν τῆς ἀληθείας ἀποσφαλεῖ· ταῦτα γὰρ, τὴν τῆς ἀποφάσεως ἐπέχοντα δύναμιν, τὴν τῆς ἐρωτήσεως οὐκ ἀναδέχεται τάξιν. Οὐδεὶς γὰρ οὕτε νοῦν ἔγνω Κυρίου, οὕτε σύμβουλος αὐτοῦ γέγονεν· οὐ μὴν ἄλλ' οὐδ' ἐστὶν ἄνθρωπος ὃς ζήσεται, καὶ οὐκ ὀφείτῃ θά-

⁴¹ Psal. xxiii, 8. ⁴² Joan. i, 22. ⁴³ Rom. xi, 34. ⁴⁴ ibid., 35. ⁴⁵ Psal. lxxxviii, 49.

NOTE.

(19) Nempe οὐδεὶς τις, Latine nemo quisquam.

(20) Cod. ἀπόκρισιν, responsionem.

νατον· οὐδ' ἐτέρῳ δὲ πάλιν τῶν εἰρημένων συμφέ-
 ρεται, εἰ καὶ τῇ προόδῳ τοῦ βήματος οὐ διήλλαχται·
 οὐδὲ τὸ, « Ἀνθρωπὸς τις κατέβαινεν ἀπὸ Ἱερουσα-
 λὴμ [cod. Ἱσραήλ] εἰς Ἱεριχὺ » τὸ γὰρ ἀδριστον
 ἡ φωνὴ νυνὶ σημαίνει τῶν ἄλλων ἀποττήσασα· ὥσπερ
 καὶ τὸ, « Εἰσὶ τινες τῶν ὧδε ἐστηκότων, οἵτινες οὐ μὴ
 γεύσονται θανάτου ἕως ἂν ἴδωσι τὴν βασιλείαν τοῦ
 Θεοῦ, » τὴν τοῦ προσδιορισμοῦ χρεῖαν ἀναπληροῦν.
 Ἀρκεῖ γὰρ καὶ μνήμη μόνον ἐνὸς παραδείγματος τὴν
 χρῆσιν ἐπιδείξαι τῆς φωνῆς, ὥς οὐδεὶς τῶν προτε-
 ταγμένων συμβιβάζεται.

κζ'. Τίνα δ' ἄνχοι κοίγωνίαν πρὸς τὰ προλαβόντα, B
 εἰ καὶ τῆς φωνῆς ἀπαράλλακτος ὁ ἦχος, τὸ, « Τίς
 ἀνήγγειλέ σοι, ὅτι γυνὸς εἰ; » καὶ, « Τίς σε κατέ-
 ἔστησεν ἄρχοντα καὶ δικαστὴν ἐφ' ἡμᾶς; » καὶ,
 « Τίς εἰ σὺ ὁ κρῖνον ἀλλότριον οἰκίτην; » καὶ, « Τίς
 ἐπάταξε τὸν Ἀδιμέλεχ υἱὸν Ἱεροβοάμ; » καὶ, « Τίς
 ἐστὶν οὗτος ὁ κρύπτων με βουλὴν; » Ταῦτα γὰρ εἰς
 ἀγανάκτησιν μὲν καὶ ἐπιτίμησιν ἀφορῶσιν, οὐδὲν δὲ
 ὅμοιον τῶν προδεδηλωμένων παριστῶσιν. Εἰ δέ τις
 καὶ ταῦτα εἰς τὸν τῆς ἐρωτήσεως μεθελκύσει νόμον,
 ἵνα μὴ πρὸς τὰ ἄλλα λέγων, ἀγνοίαν τε κατηγορήσοι
 τοῦ Θεοῦ, καὶ οὐ καταμειψέσθαι τὰς πράξεις διὰ
 τῆς φωνῆς, ἀλλὰ μαθεῖν ζητεῖν ἐξ ἀγνοίας τὸν παρα-
 σχόντα τὴν τοῦ πρᾶξι ἀδειαν· ναὶ δὲ καὶ τὸ, « Τίς
 εἰμι ἐγώ; Κύριός μου, Κύριος » καὶ τίς ἐστὶν ὁ
 οἶκος τοῦ πατρὸς μου; » ἐπὶ τοσοῦτον ἐμφανεστά-
 τιν φέρει τὴν παραλλαγὴν, ἐφ' ὅσον ἀπαράλλακτον
 προάγει τὴν φωνήν· εὐτελείας γὰρ ὁμολογίαν ἰδίᾳς,
 καὶ τῆς πρὸς Θεὸν εὐχαριστίας γνώμην ἀναφαίνει·
 οὐ μὲν εἰς ἐρώτησιν, οὐδὲ πολλοῦ δει πρὸς ἐπιτίμη-
 σιν ἢ ἀγανάκτησιν, ἢ πρὸς ἄλλο τι τῶν προειρημέ-
 νων τὸν λογισμὸν διαβιβάζει.

κζ'. Τὸ μέντοι σπάνιον εἴπερ τι ὅλως δηλοῖ τὸ,
 « Τίς σοφὸς, καὶ φυλάξει ταῦτα; » καὶ τὸ, « Τίς ἐπι-
 στευσε τῇ ἀκοῇ ἡμῶν; » καὶ, « Ὁ βραχίον Κυρίου
 τίνοι ἀπεκαλύφθη; » Εἰ γὰρ καὶ μὴ πάντες, ἀλλ' οὖν
 γέ τινες καὶ πεπιστεύκασι, καὶ τὴν φρουρητικὴν τε
 καὶ κυβερνητικὴν καὶ παντοκρατορικὴν τοῦ Θεοῦ δύ-
 ναμιν ἐκ τῆς περὶ αὐτοὺς καὶ τῆς περὶ τὸ σύμπαν
 εὐεργεσίας τε καὶ προνοίας συνιδεῖν ἡξιώθησαν, καὶ
 τῆς ἐκείθεν μαρμαρυγῆς ταῖς λαμπρόσιν τὸν νοῦν
 ἐλλαμφοῦναι. Πῶς δ' αὐτίκα τὸ θαῦμα καὶ τὴν ἐκ-
 πληξιν οὐκ ἀφίησιν ὁ λέγων· « Τίς οὗτος ὁ παραγε-
 νόμενος ἐξ Ἑδὸμ; » καὶ, « Τίς ἐστὶν οὗτος, ὅτι καὶ
 ἡ θάλασσα καὶ οἱ ἄνεμοι ὑπακούουσιν αὐτῷ; » ὅπερ
 οὐδεμία τῶν προτεταγμένων φωνῶν οὐ μὲν οὖν οὐκ
 εἶχεν ἰσχύιν σημαίνειν. Προσθεῖν δ' ἂν τις τοῖς εἰρη-
 μένοις καὶ τὸ, « Τίς δώσει τῇ κεφαλῇ μου ὕδωρ; »
 καὶ, « Τίς δὲν με θείη κατὰ μῆνα ἡμερῶν τὸν ἔμ-
 προσθεν; » καὶ, « Ταλαίπωρος ἐγὼ ἀνθρώπος! τίς με
 ῥύσεται ἐκ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου τούτου; » Εὐ-

novit, vel ejus consiliarius fuit; neque est homo
 qui victurus sit, mortemque non visurus. Neque
 hæc rursus cuiquam ex ante dictis locutionibus con-
 gruunt, etiamsi terminatio vocabuli nequaquam
 differt: neque item: « Homo τις erat in regione
 Ausitide ⁴⁴; » et: « Homo τις Hierosolymis Jeri-
 cuntem veniebat ⁴⁵. » Vox enim hic ostendit indefi-
 nitum aliquid, atque a superioribus sententiis
 abludit. Veluti et illud: « Sunt τινὲς de hic præsen-
 tibus, qui non gustabunt mortem, donec videant
 regnum Dei ⁴⁶, » restrictionis officium implet. Suf-
 ficit autem vel unius exempli mentio indicando vocabuli usui, nempe qui nulli superiorum con-
 gruunt.

26. Sane quid commune habent cum suprascri-
 ptis, quamquam vocis sonus haud immutatur, locu-
 tiones hæc? videlicet: « Quis tibi nuntiavit te
 esse nudum ⁴⁷? » — « Quis te Dominum constituit
 judicemque nostrum ⁴⁸? » — « Quis es tu, qui
 alienum servum judicas ⁴⁹? » — « Quis percussit
 Abimelechum Jeroboami filium ⁵⁰? » — « Quis est
 qui me sententiam celat ⁵¹? » — Nimirum hæc
 locutiones ad indignationem objurgationemque
 spectant, nihil autem simile prædictarum exhibent.
 Quod si quis eas ad interrogationis regulam trahe-
 ret, nequid præterea dicam, ignorantiam quoque
 in Deo coargueret; neque ab eo reprehendi hac voce
 actiones hominum suaderet, verum operam dari
 ab eodem propter suam inscitiam ut sciat aliquid,
 qui aliis facultatem agendi suppeditat. Utique et
 illud: « Quis sum ego? Dominus meus, Dominus;
 et quæ est domus patris mei ⁵²? » tanto magis
 hæc diversitatem rei palam faciunt, quanto simili-
 ore voce dicuntur. Significatur enim propriæ vi-
 litatis confessio, gratusque adversus Deum animus.
 Neque licet hic cogitare interrogationem, multo-
 que minus objurgationem aut indignationem, aut
 quemlibet e prædictis modum.

27. Jam etiam raritatem quam quod maxime hoc
 vocabulum designat. Nempe: « Quis sapiens, et
 custodiet hæc ⁵³? » et: « Quis credidit audi-
 tui nostro, et brachium Domini cui revelatum
 est ⁵⁴? » Nam si minus cuncti, certe aliquot cre-
 diderunt; quibus sane conservatricem, reetricem,
 dominamque omnium Dei vim tum e beneficiis in-
 se mundumque totum collatis, tum etiam e provi-
 dentia contueri dignanter concessum fuit: quorum
 luminum radiis collustrati, mentis tenebras dispu-
 lerunt. Nonne vero admirationem stuporemque
 prodit is qui ait: « Quis est iste veniens ex
 Edom ⁵⁵? » — « Quis est hic, cui mare ventique
 obediunt ⁵⁶? » quem sane significatum, dictarum
 antea locutionum nulla præ se fert. Adde his, si
 libet: « Quis dabit capiti meo aquam ⁵⁷? » — « Quis
 me ponet juxta menssem superiorum dierum ⁵⁸? »
 Et: « Infelix ego homo! quis me liberabit de cor-
 pore mortis hujus ⁵⁹? » Scilicet hæc hominem in

⁴⁴ Joh. i, 1. ⁴⁵ Luc. x, 30. ⁴⁶ Luc. ix, 27. ⁴⁷ Gen. iii, 11. ⁴⁸ Exod. ii, 14. ⁴⁹ Rom. xiv, 4.
⁵⁰ II Reg. xi, 21. ⁵¹ Joh. xlii, 3. ⁵² II Reg. xviii, 18. ⁵³ Psal. cvi, 43. ⁵⁴ Isa. lxi, 1. ⁵⁵ Isa. lxiii, 1.
⁵⁶ Marc. iv, 40. ⁵⁷ Jerem. ix, 1. ⁵⁸ Job xxix, 2. ⁵⁹ Rom. vii, 24.

angustiis ad preces confugientem exhibent, cum sententiarum priorum nulla congruunt: et vota quidem pro malorum depulsione continent, non tamen vel interrogationem, vel modestiæ significationem, vel indefinitum quid, vel aliquam increpationem; neque rursus raritatem, neque gratiarum actionem, neque admirationem vel stuporem.

28. Præterea istud etiam mecum considera: «Quis decipiet Achaabum⁶³? et, «Quem mittam⁶⁴?», et: «Quis ibit ad populum⁶⁵?». Nonnullam hæc quidem speciem habent, fore ut sub aliquo e præcedentibus modis concludantur, re tamen vera aditum illuc non inveniunt, sed provocandi potius, vel modi nescio cuius sententiam continent. Illud autem: «Quæ enim fortitudo mea ut sustineam? aut quodnam tempus meum ut perfeceram⁶⁶?» quidni alium sensum sibi deposcet, ita ut consilium minime injurium Deo sit? Ille enim calamitatibus pressus, dum vitæ brevitatem virumque infirmitatem et paucitatem declarare studet, his quæ dixi verbis et illa simul mala, et suum ob ea mæstum defessumque animum aperit. Insuper illud: «Num quis novit an eum deprehensurus sim⁶⁷?» et: «Quis novit, utrum sit reversurus⁶⁸?», hæc, inquam, dubitanter dicta, si ita intelligantur, nequaquam sententiam obscurabunt, nullaue auditorem ambiguitate irretient. Sin eadem a prædicta significatione recedent, perplexitas auditorem obruet, contraria prorsus illi perspicuitati, quæ rectæ intelligentiæ fructus est. Atque hujus vocabuli τις multas alias differentias a me prætermis- sas, qui scrutari sacros Libros voluerit, profecto inveniet, quas et aliis ostendere non secus ac deprehendere, perfacile negotium est.

29. Non solum autem unica interdum brevis dictio multiplici significatu prædita, siquando haud convenienter intelligatur, mentem etiam cordatorum hominum obscurat atque conturbat; sed litterulæ quoque aberratio, additio vel detractio, vel dirum quid aliquoties parit, vel certe absurdum solet efficere. Atque ut cætera interim omittam, si quis verbum ἔκτισσε longa syllaba præditum, brevī scribat (ἔκτισσε) atque ita intelligat in ea locutione «Dominus ἔκτισσε (nempe creavit pro possedit) me initium viarum suarum ad opera sua⁶⁹», deinde ad Arii sententiam inclinet; is contra filii divinitatem linguam acuet. Sed Arii sævitatem multifariam insectari et coarguere primum est: præsertim quia verbum ἔκτισσε, haud per iota litteram sed per eta pronuntiandum si quis demonstrat, is loquacem hæreticæ superbix audaciam ad silentium turpe compellet. Nam verbum hoc longa littera prolatum, nullo modo naturam imminuit, neque intra minorem modulum coarctat, neque ad

A χῆς μὲν γὰρ καταφυγὴν ἐξ ἀμνηστίας τὰ εἰρημύμενα δηλώσει, εἰς οὐδὲν δὲ τῶν προδισταμένων συνε[νε]- χθείη· καὶ ἀπαλλαγῆς μὲν ἐξαίτησιν τῶν συνεχόντων, οὐ μὴν ἐρώτησιν, οὐδὲ προσδιορισμὸν, οὐδὲ τὸ ἀόριστον, οὐδ' ἐπιτίμησιν, ἀλλ' οὐδὲ τὸ σπάνιον, ἀλλ' οὐδὲ εὐχαριστίαν, ἢ εὐτέλειαν, οὐδὲ θαῦμα καὶ ἐκπληξιν ὑπογράφει.

κη'. Σὺ δὲ μοι κάκεινο προσεπιζήτει, τὸ, «Τίς ἀπατήσῃ τὸν Ἀχαάβ»; καὶ, «Τίνα ἀποστελῶ»; καὶ, «Τίς πορεύσεται πρὸς τὸν λαόν»; Φαντασίαν μὲν τινα παρέχεται ὡς δυνατόν ὑφ' ἐν τῶν προδευκρινυμένων ἀναγκῇ· οὐ μὴν γε καὶ τῇ ἀληθείᾳ πάροδοι εὐρίσκει, ἀλλὰ προκλητικῆς μᾶλλον ἐστὶ διανοίας, ἢ ἑτέρου τινὸς τύπον διασώζει. Τὸ δὲ, «Τίς γάρ μου ἡ ἰσχὺς, ὅτι ὑπομένω; ἢ τίς μου ὁ χρόνος, ὅτι ἀνέχομαι»; πῶς οὐχ ἑτερόν τι σημαίνονμενον ἐπιζητήσει, δι' οὗ τὸ ἐκείνου βούλημα οὐκ ἐξουδιστοῖ; Τὸ γὰρ βραχὺ καὶ ἀτόνον καὶ ὀλιγοχρόνιον τοῦ βίου καὶ τῆς ἰσχύος ὁ τῇ ταιστωρίᾳ ἐκτροχυθεὶς παραστήσαι βουληθεὶς, διὰ τούτων τῶν ῥημάτων ἐκείνᾳ τε ἅμα καὶ τὸν ἐπ' αὐτοῖς ὀλοφυρόμενον νοῦν καὶ ἀπειρηχότα ἀναπτύσσει. Ἀλλὰ γὰρ καὶ τὸ, «Τίς ἄρα γινώσκει, ὅτι εὐροίμι αὐτόν»; καὶ τὸ, «Τίς οἶδεν εἰ ἐπιστρέψει»; κατὰ διαπόρησιν εἰρημύμενα, εἰ οὕτως πρόσληφθῇ, οὐδὲν μὲν τὴν διάνοιαν ἀμαυρώσει, εἰς οὐδεμίαν δὲ ἀμφιβολίαν τὸν ἀκροατὴν περιτρέψει· ἐκπεσόντα δὲ τῆς τοιαύτης σημασίας, οὐδὲν ἔλαττον ἢ ὅπερ ἐβούλετο δηλοῦν ὀρθότης τοῦ σημαίνοντος, ἀπορίας αὐτὸν ἀναπλήσει. Καὶ οὐ ταύτας μόνον, ἀλλὰ καὶ πολλὰς ἄλλας διαφορὰς τῆς προκειμένης φωνῆς παραλειμμένας ὁ βουλόμενος τὴν ἱερὰν ἀναλεγόμενος Γραφὴν εὐρήσει, ἧς οὐδὲν ἔργον οὔτε αὐτὸν λαβεῖν οὔτε τοῖς ἄλλοις ἐκκαλύψαι.

κθ'. Οὐ μόνον δὲ μία λέξις καὶ τότε βραχεῖα κατὰ πολλῶν μὲν ὑποκειμένων φερομένη, οὐ προσφωῶς δὲ παραλαβανομένη, τὸν νοῦν τῶν ὀρθῶς ἐχόντων ἐπιβολοὶ καὶ διαταράττει, ἀλλὰ καὶ γράμματος παραλλαγῇ, ἢ πρόσθεσις καὶ ἀφαίρεσις, εἰ καὶ ῥη χαλεπὸν ἀποσκευασαί, ὅμως ἀτόπον τι ἀπαντᾷ εἰωθε παρασκευάζειν. Καὶ ἴνα νῦν ἔσσω τὰ ἄλλα, ἀλλὰ γὰρ καὶ τὸ ἔκτισσε εἰ τις μηχανόμενον διὰ τοῦ βραχυνομένου (21) καὶ γράφει καὶ νοήσκει ἐν τῷ, «Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν [cod. ὁδῶν] αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ·» εἰτα πρὸς τὴν τοῦ Ἀρείου γνώμην ἀποκλίνει, κατὰ τῆς τοῦ Υἱοῦ θεότητος τὴν γλῶσσαν ὁξύνει· οὗ τὸ δόσημον πολλὰχῶς μὲν ἐβραπίζειν καὶ διελέγγειν ῥᾶον, ἀλλ' οὐδὲν ἔλαττον καὶ ὅτι τὸ ἔκτισσε οὐ τῆς διὰ τοῦ ἰῶτα γραμμῆς, διὰ δὲ τῆς τοῦ ἦτα προφερόμενον ὁ ὑποδεικνύς ἀνακαλύπτων, εἰς σιγὴν αἰσχύνῃς τοῦ αἰρετικοῦ φρονήματος τὸ λάλον θράσος συναλλάσει· ἢ γὰρ μετὰ τοῦ μεγέθους προτοῦσα λέξις οὐκ ἔλαττοί τὴν φύσιν, οὐ μὲν οὖν οὐδὲ συστέλλει πρὸς τὸ βραχυτέρον, οὐδὲ εἰς κτίσμα

⁶³ III Reg. xxii, 20. ⁶⁴ Isa. vi, 8. ⁶⁵ Jerem. xv, 5. ⁶⁶ Job vi, 11. ⁶⁷ Job xxiii, 3. ⁶⁸ Jon. iii, 9. ⁶⁹ Prov. viii, 22.

NOTÆ.

(21) Hinc cognoscimus Photium pronuntiavisse unico sono tam eta quam iota. De re legis dispu-

lantem Villosionum Proleg. ad Homer. p. iv, et Anecdol. Gr. tom. II, p. 126 seqq.

τὴν ἀκτιστον οὐσίαν κατὰγει· μή τι γένηται· οἰκίωσιν δὲ μᾶλλον καὶ πρόσληψιν καὶ κοινωνίαν τῶν ὁμοφυῶν Πατρὸς ὑπογράφει καὶ Ἰησοῦ. Ὁ γὰρ διαστατῶς πανταχοῦ συνὼν τῷ γεννήματι γεννήτωρ, καὶ μηδὲν ἀπότομον καὶ διηρημένον τῆς ἐκείνου βουλῆς καὶ γνώμης κατὰ δημιουργίαν μηδὲ κατὰ πρόνοιαν πράττων, ὅλον ὅτι μετ' οἰκειώσεως καὶ προσλήψεως τῶν βουλευμάτων τῶν τοῦ Ἰησοῦ πάντα ἂν καὶ προαγάγοι καὶ προνοίας ἀξιώσῃ. Οἷς γὰρ ἀπαράλλακτον καὶ κοινὸν τὸ ἀξίωμα καὶ ἡ φύσις καὶ ἐξουσία, τοῦτοις δηλονότι καὶ τὸ δημιουργεῖν καὶ προάγειν, ἀμέριστον τε καὶ ἀδιάστατον, καὶ παραλλαγήν τῆς γνώμης οὐ φέρον οὐδέμιναν. Ὁ καὶ ἡ παρ' οὐσᾶ συνεπιμαρτύρηται ῥῆσις· ἐπὶ τε γὰρ τῇ κοσμογενεῖα τοῦ παντός, καὶ ἐπὶ τῇ ἀνακαινίσσει καὶ σωτηρίᾳ τοῦ παρολισθήσαντος ἡμῶν γένους καὶ καταπεσόντος εἰς συντριβὴν, κοινήν καὶ τὴν δημιουργίαν εἶναι καὶ τὴν πρόνοιαν Πατρὸς καὶ Ἰησοῦ ἐκδιδάσκει· ἥ τε γὰρ τῶν ὧν ἐκ μὴ ὄντων πρόοδος, καὶ ἡ τῆς ἡμετέρας φύσεως εἰς τὸ χεῖρον ἀπονευσάσης ἐπὶ τὸ ἀμεινον ἀνάκτησις καὶ ἐπιστροφή, ὅλον ὅτι τῆς τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Ἰησοῦ καὶ Πνεύματός ἐστι δημιουργία· καὶ πρόνοιαν· ἢ μὲν ἐκ τοῦ συστήλλεσθαι καὶ μηκύνεσθαι γραφῇ, ὡς ἐπὶ παραδείγματός εἰπεῖν, τὴν ἀπορίαν οὕτως διασκεδάσει. Ὡσαύτως καὶ τὸ ἐγγενήσασθαι ἀφαιρέσει μὲν ἐξ ἐπιβουλῆς ἢ ἐξ ἀγνοίας τοῦ ἐνδὸς ἢ πεπονήδης, κτισμάτων ὑπαρξίν ἐπιστάγει· λαβὼν δὲ τὸ ἀφαιρεθὲν, πρὸς τὸ ὁμοφυές τε καὶ ὁμοούσιον κατευθύνει· καὶ πολλὰ δὲ ἄλλα κατὰ τε τοὺς ἐξω λόγους καὶ τοῖς ἱεροῖς δὲ καὶ ἡμετέροις χρησιμοῖς φωράσει τις εἰς τὴν αὐτὴν ἀναφερόμενα σκέψιν.

Χ'. Οὐ μόνον δὲ γράμματος ἐνδὸς πρόσθεσις καὶ ἀφαιρέσεις οὕτω πολλῶν πραγμάτων καταστροφὴν καὶ ἀλλοίωσιν ἀπεργάζεται, ἀλλὰ καὶ τόνου χρησις (22) οὐκ εὐκαιρος, τὸ τε ῥῆμα ἀνθ' ἐτέρου, καὶ τοῖς τῆς γραφῆς ἀναλλοιώτου μενουσῆς παρέδειξεν ἕτερον, καὶ εἰς νόημα παντελῶς ἀλλοτριώτατον τὸν νοῦν ἐκτοπήσασα, ἡ δυσσεβὴς δόξαν ἡ γελώμενον λήρον συνήγαγε· τί δὲ λέγω γράμματα; ὅπου γε καὶ αὐτὸ τὸ πάντων βραχυτάτον ἡ σιγὴ κακοῦργούμενον ἡ παρορώμενον, καὶ τῆς οἰκείας μετατιθέμενον λήξεως, παντοδαπὰς μὲν καὶ μεγάλας αἰρέσεις ἀπέτεκεν· ἀφρόνων δὲ πολλὸν χρόνον κατενεμήθη φρονήματα, καὶ τοῖς εὐσεβοῦσιν ὥστε θριαμβεῦσαι τὰ τῆς δυσσεβείας δόγματα, μακρὰ παρέσχε τὰ ἀγωνίσματα. Αὐτίκα, ἵνα τὰ ἄλλα παρῶ, ὁ μετάρσιος ἀνθρώπος καὶ τῆς οἰκουμένης διδάσκαλος ὁ μέγας Ἀπόστολος ἐν τισὶ τῶν αὐτοῦ γραμμάτων (Κορίνθιοι δὲ τὴν ἐπιστολὴν ὑποδέχονται) οὕτω φησὶν· «Ἐν οἷς ὁ Θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου ἐτύφλωσε τὰ νοήματα τῶν ἀπίστων, εἰς τὸ μὴ ἐναυγάσαι αὐτοὺς· τὸν φωτισμὸν τοῦ Εὐαγγελίου τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ, ἃλλ' ὁ μὲν τοῦτο εἰπὼν, θαυμάσιόν τινα καὶ τῶν οὐρανίων ἀπηχημάτων ἐπάξιον νοῦν τοῖς τετελεσμένοις

A creaturæ conditionem substantiam increatam redigit; quod absit; sed necessitudinem potius et societatem communionemque unitæ naturæ Patris Filiique describit. Qui enim distincte simul existit cum genito genitor, nihilque separatum aut divisum ab ejus voluntate ac mente in creationis ac providentiæ opere facit, hunc patet fore ut non sine conjuncto socioque Filii consilio omnia producat ac providentia dignetur. Quibus enim similis inest communisque dignitas, natura et potestas, his nimirum creare etiam et condere inseparabile erit atque indistinctum, neque ulla consilii dissensio accidet: id quod præsens etiam testatur locutio. Nam sive in universi creatione, sive in lapsi nostri generis atque in perniciem decidui renovatione ac redemptione, communem esse docet Patri Filioque creationem ac providentiam. Nam et universi ex nihilo exitus, et naturæ nostræ deorsum per se ruentis instauratio ac reparatio, id omne, inquam, a Patris et Filii et Spiritus creatione procedit. Tum vero brevis aut longa scripturæ prædictæ positio, ut id exempli instar sit, ambiguitatem hoc modo dissipat. Similiter verbum ἐγγενῆσθαι, si unius litteræ v. inscitia vel astu detrimentum patiatur, creatam naturam asserit. Verumtamen si quæ ablata fuerat littera resumatur, unita et consubstantialis natura revocatur. Multa alia sive in profanis scriptis sive in sacris nostris oraculis deprehendere licet, quæ sub eadem considerationem cadunt.

C 30. Neque vero unius tantummodo litteræ adjectioni vel subductioni, tot rerum subversionem mutationemque facit, verum etiam accentuum usus intempestivus facit ut aliud pro alio vocabulum sit, quanquam immota scriptura maneat; tum ad sententiam plane diversam mente abstracta, aut impium sensum aut ridiculas ineptias invehit. Sed cur litteras dico, quandoquidem interpunctio (qui brevissimus omnium apex est) prava interdum aut neglecta, suove loco demota, multiplices magnasque hæreses peperit? Stultorum autem multo tempore mansere opiniones, piisque hominibus ut de impietatis dogmatibus triumpharent, diuturnorum certaminum causa fuerunt. Exempli causa, ut cætera prætermittam, vir ille in cælum mortalis adhuc sublatus, et mundi doctor, magnus apostolus, in suis quibusdam litteris (nempe in ea quæ scripta est ad Corinthios epistola) sic ait: «In quibus Deus hujus sæculi excæcavit cogitationes incredulorum, quominus his illucesceret lumen Evangelii gloriæ Christi». Equidem qui ita locutus est, mirificam quamdam vocibusque in cælo auditis dignam sententiam discipulis sapientiæ suæ imper-

²² II Cor. iv, 4.

NOTÆ.

(22) Res notissima lexicographis, quos inter adi seu Cyrillum seu Philoponum.

titus e. l. At enim Manetis Marcionisque scelesti assecleæ locutionem hanc ad sensum suum captivam quodammodo pertrahunt : qui videlicet dum inter *Deus* et *hujus sæculi* interpunctionem fieri non sinunt, eo sceleris progressi sunt, ut non solum ipsi gravissime religionem læderent, verum etiam sacris Litteris causam affligerent adversandi Deo : ita ut alter sit Deus, qui invisibilium rerum ac spiritualium dominatum creationis causa tenet; alter autem ab ipsis prædicetur Deus præsentis sæculi, et earum rerum, quæ huic cohærent similesque sunt, creator. Sed enim insana circa dictum hoc cavillatio, alibi quoque et sæpenumero futilis demonstrata fuit : præcipue vero convincitur, quia non sinit interpunctionem statione sua quiescere. Tum denique quia præsens sæculum modo quidem temporis spatium, modo vero etiam flagitiosos actus, qui per hanc vitam germinare solent, significat. Quare si quis etiam illam circa interpunctionem malitiam impunem esse sinat, nihilominus hæreticorum sententiam funditus perimet. Malorum enim operum atque actuum cum sator et incitator diabolus sit; hunc si forte talium rerum dominum et auctorem et deum etiam dicamus, verbis inflexis maxime ad eorum opinionem qui illius malitiæ morigerantur, nullum hinc apostatica improbitas lucrum faciet. Nam et gentium idola, casso sane nomine, sed tamen dicebantur dii. Et diabolus quidem creaturæ alicujus vel rerum firmam certamque substantiam habentium nunquam deus dicitur vel existimabitur : cæteroqui ad pravos affectus quod attinet et peccatum, quibus ipse et gaudet atque lætatur, et alios fraudulentè illicere nunquam desinit; quoad quidem ita se geret, nemo eum pernicioso hoc infelicique dominatu atque imperio pollere negabit.

31. Et sacrum quidem Pauli dictum probe novi, non prædicta solum demonstratione, apostatarum sensum vitare; verum etiam omissa interpunctionis mentione, nihilominus posse temeritatem illorum infringi. Nam sicuti verus Deus noster universi creator, Deus cœli terræque, nihilominus dicitur etiam Deus Abrahami et Isaaci atque Jacobi, et Deus consolationis, et Deus pacis; neque tamen idcirco cæterarum similium ejusdemque ordinis rerum non est Deus: imo potius quia dicitur prædictorum elementorum et hominum bonitatisque Deus, aliarum quoque rerum Deus comprobatur; ita cum dicitur hujus sæculi Deus, a parte simul intelligitur simulque prædicatur rerum omnium Deus, sive quæ ad spiritualium sive quæ ad sensibilibus ordinem pertinent. Quin adeo si latiore sensu dictum hoc intelligatur, facile id rursus calumniatorum insidias evadet. Mentis nimirum incredulorum hujus sæculi Deus excæcat; hoc est indignas judicat defæcatarum rerum contemplatione, cujus ope contingeret eis Evangelii lumine collustrari. Incredulis enim hujus sæculi hominibus rebellare atque adversari Domino suo Creatorique permittitur;

A τὴν ἐκείνου σοφίαν μυσταγωγῆσαι. Οἱ δ' ἀπὸ Μάνεντος καὶ Μαρκίωνος δυσσεβεῖς ἀρπάσαντες τὴν φωνήν, καὶ πρὸς τὴν ἰδίαν αἰχμαλωτίσαντες ὁρμὴν, εἰτα μεταξὺ τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ αἰῶνος τούτου οὐ παρέντες καίσθαι τὴν στιγμήν, εἰς τοσαύτην ἤλθον δυσσεβείας ὑπερβολήν, ὥς μὴ μόνον τὰ ἔσχατα δυσσεβεῖν, ἀλλὰ καὶ ταῖς ἱεραῖς φωναῖς ἀνάπτειν τὴν αἰτίαν τοῦ θεομαχεῖν· καὶ ἕτερον μὲν εἶναι δοξάζειν Θεὸν ὃς τῶν ἀοράτων τε καὶ νοητῶν τῆς δημιουργίας ἔχει τὴν ἀρχήν, ἕτερον δὲ τὸν τοῦ παρόντος αἰῶνος, καὶ ὅσα σύστατα τούτου καὶ ὁμοταγῆ, ἀνακηρύττειν Δημιουργόν. Ἄλλ' ἢ μὲν περὶ τὸ ῥητὸν φρενοβλαθῆς ἐπιβουλὴ καὶ ἄλλοτε μὲν πολλαχόθεν δείκνυται σαθρά, οὐδὲν δὲ ἤττον διελεγχθεῖν ἂν καὶ ὅτι μὴ τὴν στιγμήν ἐπὶ τῆς οἰκείας χώρας ἀφῆκεν ἡρώμειν· ἐπεὶ καὶ ὁ παρὼν αἶὼν ποτὲ μὲν αὐτὴν τὴν χρονικὴν παράτασιν, ἔσθ' ὅτε δὲ καὶ τὰς ἀτόπους πράξεις, αἱ κατὰ τὸν παρόντα βίον εἰώθασιν ἀναφύεσθαι σημαίνει· ὥστε καὶ εἰ τις αὐτοῖς τὸ περὶ τὴν στιγμήν κακούργημα ἐνδύσει, οὐδὲν ἔλαττον αὐτῶν τὸ φρόνημα καθαιρούμενον διελέγχει. Τῶν γὰρ πονηρῶν ἔργων καὶ πράξεων ἅτε δὴ σπορεὺς καὶ ὑποβολεὺς ὁ ἀρχέκακος ὢν, εἰ κύριος αὐτῶν καὶ δημιουργὸς καὶ θεὸς ῥηθείη, πρὸς τὴν δόξαν μάλιστα τῶν ὑπηρετουμένων αὐτοῦ τῇ πονηρίᾳ τῶν ῥημάτων μεθαρμοζομένων, οὐδὲν ἂν ἡ ἀποστασίς ἐπιβουλὴ κέρδος εὐρήσει· ἐπεὶ καὶ τὰ τῶν ἔθνων εἰδωλα, οὐκ ἦσαν μὲν ὅπερ ἐλέγοντο, ἐλέγοντο δ' ὁμῶς θεοί. Θεὸς μὲν γὰρ δημιουργίας τινὸς ἡ πραγμάτων ἐχόντων σταθιρὰν καὶ γνωριζομένην ὑπόστασιν, οὐ μὲν οὖν οὐκ ἂν οὔτε λεχθεῖν οὔτε νομισθεῖν· ἐκθέσμων δὲ παθῶν καὶ ἀμαρτίας, οἷς ἡδεται καὶ τρυφᾷ καὶ τοὺς ἄλλους πρὸς αὐτὰ δι' ἀπάτης ἔλκειν ἀπαιστον ἔχει τὸ φιλονικεῖν, μέχρις ἂν ταῦτα ἐνεργῇ. οὐδεὶς αὐτὸν οὔτε τῆς ὀλεθρίου ταύτης καὶ ἀθλίας κυριότητος, οὔτε μὴν τῆς ἀρχῆς ἀπαλλάξει.

λα'. Οἷδα δ' ὅτι τὸ ἱερὸν τοῦ Παύλου ῥητὸν, οὐ μόνον ἐκ τῆς τοιαύτης θεωρίας τὴν δόξαν διαφεύγει τῶν ἀποστατῶν, ἀλλὰ καὶ εἰ τις τὸν περὶ στιγμῆς λόγον ἑάσει, οὐδὲν ἔλαττον αὐτῶν κατασχὼν τὸ προπετές. Ὡς περὶ γὰρ ὁ ἀληθὴς Θεὸς ἡμῶν καὶ τοῦ παντὸς Δημιουργός, Θεὸς οὐρανοῦ καὶ γῆς, λέγοιτ' ἂν καὶ Θεός· Ἀβραάμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ, καὶ Θεὸς παρακλήσεως, καὶ Θεὸς εἰρήνης, καὶ οὐδέπου διὰ ταῦτα τῶν ὁμοταγῶν καὶ συστοίχων οὐκ ἔστι Θεός, ἀλλὰ μᾶλλον ἐξ ὧν λέγεται τούτων, καὶ τῶν ἄλλων συνεισάγεται Θεός· οὕτω καὶ Θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου λεχθεὶς, ἀπὸ μέρους καὶ τοῦ παντὸς, ὅσα τε εἰς νοητὴν λῆξιν καὶ ὅσα πρὸς αἰσθησὶν ἀναφέρεται, συνεπινοεῖται καὶ συνακηρύττεται· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ καθ' ὑπέρθεσιν τὸ ῥητὸν ἐκκληθεὶς, πᾶσαν βλάβην τῶν ἐπηρεαζόντων διαφεύγει λαβὴν. Τὰ γὰρ νοήματα τῶν ἀπίστων τοῦ αἰῶνος τούτου ὁ Θεὸς τυφλοὶ· τούτοιςιν ἀνάξια κρίνει τῆς τῶν καθααρμένων θεωρίας· δι' ἧς αὐτοῖς ἐνῆν τὸν φωτισμὸν ἐναυγασθῆναι τοῦ Εὐαγγελίου. Οἱ μὲν γὰρ τοῦ νῦν αἰῶνος ἀπίστοι, καὶ στασιάζειν καὶ προσφιλονικεῖν ἀφίενται τῇ οἰκείᾳ ἀεσπότη καὶ Δημιουργῷ· ἐν δὲ τῷ μέλλοντι ὅτε πᾶν γόνυ κάμψει αὐτῷ ἐπουρα-

νίων καὶ ἐπιγίων καὶ καταχθινίων, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογῆσεται αὐτῷ, οὐδεὶς αὐτῶν οὔτε ἀποστασίας οὔτε φιλονεικίας ἢ ἀγνοίας εἰς τὸ μὴ συνιδεῖν τὴν κατὰ πάντων κυριότητα καὶ τὸ κράτος, ἐπιπροσθήσει γνώφος ἢ ἀχλύς.

ιβ'. Ἄλλ' ὅπερ ἐλέγετο μὲν ἡ περὶ τῆς στιγμῆς σκέψις οὐ μόνον ἐν τοῖς θεοπνευσταῖς τοῦ Παύλου ῥητοῖς, κακουργήμασι μὲν δίδωσι πλάνης ἀφορμὰς, ἀκριβολογούμενῃ δὲ καταστρέφει τὰς τῆς ἀπάτης μηχανὰς, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς Δεσποτικαῖς τε καὶ Κυριακαῖς φωναῖς οὐ τὴν τυχοῦσαν πρὸς ἐκάτερα δίδωσι ῥοπήν. Οἱ γὰρ αὐτοὶ τῆς ἀποστασίας ἐρασταί, τῆς Δεσποτικῆς δημιουργίας τὸ ὥραϊον τοῦτο καὶ θαυμασιώτατον φιλοτέχνημα, τὸν ὁρώμενον λέγω καὶ περικαλλῇ κόσμον, οὐ θέλοντες ἀνομολογεῖν ἔργον εἶναι τοῦ Δημιουργοῦ, ἀλλ' εἰς ἐτέραν ἀποπνέουσαν φιλονεικούντες ἀναφέρειν ἀρχὴν τὸ, « Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲν ὃ γέγονεν, » οὐκ ἀγαπῶσι καταλήγειν εἰς στιγμὴν· συνεφέροντες δὲ τοῖς προλαβοῦσι καὶ τὸ ἐν αὐτῷ, οὕτω· λήγουσαν τὴν φωνὴν ἀφίσταν εἰς στιγμὴν. Διὰ τί; ἵνα τὰ ἐν αὐτῷ δι' αὐτοῦ γενέσθαι λέγοντες μόνον, ὅποια ἂν αὐτῶν καὶ τὸ μάταιον τῶν λογισμῶν ἀναπλάσῃ, τῶν γεγονότων λοιπὴν ἀπάντων τὴν γένεσιν αὐτὸν ἀπαρίσσωσι καὶ δημιουργίαν. Ὅρξ, καὶ οὐ βραχύτερον οὐκ ἔστινεῦρεῖν, μὴ τῇ πρεπούσῃ χρίσει καθυποβληθὲν, οἶον ἀτόπων τε καὶ δυσσεβεστάτων νοημάτων ἀφορμὴ τοῖς ἀσεβοῦσι καθίσταται καὶ καταφυγή;

ιγ'. Οὐκ ἀγνοῶ δὲ ὡς καὶ ἄλλας τινὰς ἐπαναστάσεις ἡ αὐτολέκτος αὐτὴ καὶ Δεσποτικὴ παρὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν ὑπέστη φωνῇ. Ὁ μὲν γὰρ κοινὸς τῆς ἀληθείας καὶ ἀπερίεργος λόγος μετὰ τὸ, « Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲν ὃ γέγονεν, » ὡς καὶ προεῖρηται, οὕτως ἐπάγει τὴν στιγμὴν· οἱ δὲ στίζουσι μὲν μετὰ τὸ οὐδὲν, ἀρχῆς δὲ ἀπ' ἄλλης προφέροντες τὸ, « Ὁ γέγονεν ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν, » νοῦν μὲν ἀναγκαῖον οὐδένα δηλοῦσιν, ἀνοίγουσι δὲ τοῖς βουλομένοις τὰ μυστικά καὶ φρικτὰ κάλλη τῶν ἑρῶν ἡμῶν Λογίων κατορχεῖσθαι πλατεῖαν ὁδόν. Τί γὰρ ἐνὸν ἀρκεῖσθαι τοῖς ἐγνωσμένοις καὶ κάλλιστα τῆς ἐρμηνεύσεως ἔχουσιν, ὑπερορῶντας ταῦτα ζητεῖν, τοῖς μὴδὲν ὁμοίον κεκτημένοις, καινότητα δὲ μόνον χαριζομένοις, καλλωπίζεσθαι; Καὶ οὐ κατὰ πάντων φέρω τὴν ψήφον, ἀλλ' ὥν ἡ γνώμη τὸν λόγον μοι δείκνυσιν ἐπαληθεύοντα. Ἀρχεῖ δὲ τῆς ὁδοῦ ταύτης, ὅσα γε τὴν ἔμψην οὐκ ἔλιπε μνήμην, ὃ πολυμαθῆς μὲν οὐδὲν δὲ ἤττον ἢ πολυπλανὴς Ὀριγένης (23)· ἐκδέχεται δὲ τὴν μίμησιν ὁ Πνευματομάχος [Macedonius], εἰ καὶ μὴ τῆς δυσσεβείας (οὐ γὰρ ἅμα τε τὴν στιγμὴν ἐκείνος ὑπερετίθει, καὶ τὴν ἀσέβειαν διὰ τοῦ ῥητοῦ μετεδίδασκεν), ἀλλ' οὖν γε τῆς περὶ

²³⁻⁷⁴ Joan. 1, 3.

A verumtamen in futuro, cum omne genu flectetur illi cœlestium, terrestrium et infernorum, et omnis lingua confitebitur ei; nullæ jam ab iis apostasiæ vel pertinaciæ vel inscitiae prætenduntur tenebræ, quominus Dei universalem dominatum potentiamque agnoscant.

32. Atqui, ut hactenus dictum est, interpunctionis observatio non solum in superne afflatis Pauli dictis malitiæ errorique ansam præbet, quæ tamen si recte fiat, fraudis technas dissipat: verum etiam in dominicis ipsis supremæ auctoritatis vocibus, non mediocriter utrique sententiæ momentum confert interpunctio. Namque iidem ipsi apostasiæ assectæ, speciosum hoc admirandumque dominicæ creationis ædificium, aspectabilem dico pulchrumque mundum, dum Creatoris opus esse negant, incongruæque alii origini tribuere student, locutionem « Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil quod factum est ²⁹⁻⁷⁰, » nolunt interpunctione finire; sed copulata cum superioribus sequente etiam dictione *in ipso*, tum demum periodum interpunctione concludunt. Cur? videlicet ut ea quæ sunt in ipso, tantummodo dicant facta per ipsum (quæcunque hæc demum stulta mens illorum sibi esse confingit); cæterarum aulem rerum omnium, quæ factæ fuerunt, Verbo auferant originem et creationem. Hem res, qua nulla minor inveniri potest, quam absurdarum impiarumque opinionum scelestis hominibus ansam obtulerit ac perfigium!

C 33. Non nescio aliis quoque sollicitationibus hanc ipsam locutionem dominicam eadem de causa obnoxiam fuisse. Sane communis et ingenua veritatis ratio post verba « Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil quod factum, » interpunctionem, ut jam diximus, ponit. Alii tamen interpungunt post *nihil*: tum veluti ex alio initio proferentes. « Quod factum est in ipso vita erat, » sensum quidem idoneum nullum asserunt; imo latam viam sternunt iis, qui sacrorum mysticum et augustum oraculorum nostrorum decus violare gestiunt. Cur enim cum liceat probata et pulcherrima interpretatione esse contentis, cur, inquam, hac spreta, captanda est aliorum sensuum gloriola, qui æqui ponderis nihil habent, novitati tantummodo velificantur? Neque adversus omnes suffragium fero, sed contra eos quorum doctrina veram esse coarguit reprehensionem meam. Hanc viam primus ingressus est, nisi mea me memoria fallit, doctissimus ille neque minus errorum plenus Origenes. Excipit hujus exemplum sancti Spiritus oppugnator; quanquam suam peculiarem hæresin ab eo non hausit. Neque enim Origenes dum transfer-

NOTÆ.

(23) Scholion in codice quodam Vat. caten. in Joan. sic habet: Ἰστοῖον ὡς Ἀπολινάριος; καὶ Ὀριγένης καὶ Κύριλλος κατὰ τὴν διαβληθεῖσαν ἀνάγνωσιν ἐξέδωκαν· ἀλλὰ τὰ μὲν Ἀπολινάριον ῥηθέντα παρσι; ἀδιανόητα ὄντα, τὰ Κυρίλλου πρῶτον ἐκθετέον·

εἰθ' οὕτως τὰ Ὀριγένους πόρρω τῆς γεγραμμένης κατηγορίας ὑπάρχοντα. Origenis et Cyrilli loci leguntur adhuc in eorum superstitionibus ad Joan. Commentariis. Apollinarii verba in nullo Vaticanæ bibliothecæ codice invenio.

ret interpunctionem, hæresim quoque hac lectione tradebat. Interim tamen interpunctionis lectionisque novitatem æmulatus ille sancti Spiritus oppugnat, impietatis suæ organum fecit hanc lectionem. Nam « quod factum est » cum « in ipso » copulans, dictionemque illam a præcedente nexu abscondens, tum etiam a subsequente intervallo interpunctionem revellens, loco temere et impie adversus Spiritum sanctum abusus est : rebusque factis (quæ dictione factum est indicantur) creaturæque conditionem habentibus, increatam naturam adnumeravit : quanquam neque verborum sequela eam fraudem pateretur, nec alia quælibet causa ad hanc ei impietatem suffragaretur. Apollinarius autem Origenis exemplum pariter secutus, non tamen æque sententiæ imitator fuit. Etenim Origeniana quamvis superflua est, nihilominus præter quam quod nulla absurditate laborat, ne perspicuitate quidem omnino caret. Verum Apollinarius non solum commendabile nihil dicit, sed etiam in proluxa deliramenta ineptasque sententias labitur ; parumque abest quin proverbium illud fabam et sal occinat. Quod si inclyto quoque Cyrillo huiusmodi placuit interpunctionis positio, tamen quantum ille ab hæreticorum sententia abest, tantum explicatio quoque huius loci ab illorum conatibus differre cognoscitur.

34. Sed enim quod disputatione de non collidentibus, ut par est, inter se scripturis, utilior sit dubitatio discendi causa, multoque magis vestigatio atque observatio earum quæ circumstantiæ dicuntur, et si qua est alia huiuscemodi exercitatio ; multis, ut probe scio, verbis tibi non est suadendum ; quem dum censeo cæterorum quoque esse magistrum, spe non fraudabor. Sed neque in hæc sola genera tribuitur ea quæ in sacris oraculis versari solet simulata contradictio, sed insuper in alia plura quorum nondum mentionem fecimus. Et

Α την στιγμὴν καινοτομίας καὶ τῆς ἀναγνώσεως ζηλω-
της ὁ Πνευματομάχος γεγωνὺς, τῆς οἰκείας δυσσε-
βείας ὄργανον αὐτὸς ποιεῖται τὴν τοιαύτην ἀνάγνω-
σιν. Τὸ γὰρ, « ἰδὲ γέγονεν ἐν αὐτῷ, » συνθεῖς, ἐκ τῆς
προλαβούσης συναφείας τὴν λέξιν τεμνόν, καὶ ἐκ
τῆς ἐπακολουθούσης διαστάσεως τὴν στιγμὴν ἀφελών,
τοῦτο τολμηρῶς τε καὶ ἀδεῶς κατὰ τοῦ Πνεύματος
ἔλκει (24) τοὺς γεγονόσι τε, διὰ τὴν τοῦ, γέγονε,
φωνήν, καὶ εἰς κτίσμα τελευτοῦσι, τὴν ἀκτιστον φύσιν
συναριθμῶν, μῆτε τῆς τῶν ῥημάτων ἀκολουθίας
τὴν ἐπήρειαν ἀνεχομένης, μὴτ' ἄλλης αὐτῷ πρὸς
τὴν δυσσεβείαν μηδεμιᾶς παρακροτούσης αἰτίας.
Ἀπολινάριος δὲ καὶ αὐτὸς τὴν μίμησιν Ὀριγένους
κατὰ διαδοχὴν ὑποδύς, οὐκέτι ὁμοίως καὶ τῆς δια-
νοίας μιμητής. Ἡ μὲν γὰρ εἰ καὶ τὸ περιεργον ἔχει,
B ἄλλ' οὖν γε μετὰ τοῦ μηδεμίαν ἄλλην ἀποτίαν συν-
εφέλκειν, οὐδὲ τινος γλαφυρότητος παντελῶς ἀμοι-
ρεῖ· ὁ δὲ, μετὰ τοῦ μηδὲν τῶν ἐπαινουμένων εἰπεῖν,
καὶ εἰς μακροῦς λήρους καὶ ἀνακολούθους γνώμας
καταστρέφει τὴν σπουδὴν αὐτῶν· καὶ μικροῦ δι' ὧν
λέγει τὴν κύαμον καὶ τὸν ἅλα παροιμιάζεται (25)·
εἰ δὲ καὶ τῷ θεσπεσίῳ Κυρίλλῳ ἡ τοιαύτη θέσις
ἤρρεσε τῆς στιγμῆς, ἄλλ' οὖν ὅσον τῶν ἀσεβῶν τῆς
γνώμης δίστοχες, τοσοῦτο καὶ τὸ ἀναπτυσσόμενον
τοῦ ῥήτου πρὸς τὴν ἑκείνων σπουδὴν ἐνδείκνυται τὸ
διάφορον.

λδ'. Ἀλλὰ γὰρ ὅτι μὲν ἀντὶ τοῦ ζητεῖν ὡς οὐ δεῖ
καὶ τὰ θεῖα Λόγια κατ' ἀλλήλων συγκρούειν, ἀμεινόν
ἐστὶ τὸ διαπορεῖν εἰς τὸ μαθεῖν, ἐτι δὲ καὶ πολλῶν
C ἄλλων περὶ τὴν συζήτησιν καὶ θεωρίαν τῶν τε λε-
γομένων περιστατικῶν, καὶ εἰ τις ἄλλος τρόπος τοῦ-
τοις παραπλήσιος, ἐγγυμνάζεσθαι, αὐτὸς μὲν εὖ οἶδ'
ὅτι λόγων οὐ δεήσῃ· διδάσκαλον δὲ σε καὶ ἐτέρων
ἀξίων γενέσθαι, οὐκ ἂν ἀπελπίσαιμι· οὐ μόνον δὲ το-
σοῦτοις καταμερίζεται τρόποις ἡ διὰ τῶν ἱερῶν Λο-
γίων προέβαινα δοκούσα φαντασία τῆς ἐναντιώσεως,
ἀλλὰ καὶ πολλῶν μὲν ἄλλων μνήμην οὕτω πεποιθ-

NOTE.

(24) Ad hunc locum exstat in Vaticana Evang. catena præclarum Theodori Mopsuesteni fragmentum ex ejus deperditis in Joannem Commentariis : Τινὲς μὲν οὖν οὕτως ἀνέγνωσαν, « Ὁ γέγονεν ἐν αὐτῷ, » ἀντὶ τοῦ δι' αὐτοῦ λέγοντες. Πῶς δὲ οὐκ εὐήθες ἦν, εἰ τοῦτο ἐμελλε λέγειν ὁ εὐαγγελιστής, ὡς τι διδάσκων ἡμᾶς καινὸν καὶ τοῖς ἀνθρώποις ἀγνωστον ; ὁ καὶ οὐ τοῦτον εἰπεῖν ἐδυνήθη καὶ περὶ τοῦτοντος· « Χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἐν τῶν δι' αὐτοῦ γεγονότων. » Πᾶς γὰρ ὅστις οὖν καὶ περὶ παντὸς τοῦτο ἔρετ'· ἐπειπερ ὅλην ὡς ἐπὶ παντὸς τῶν ὅ τι ποτε διαπραττομένων, οὐκ ἂν εἴποι τις ἐτέρως, ἢ ὅτι « τῶν δι' αὐτοῦ γενομένων οὐδὲν γέγονε χωρὶς αὐτοῦ. » Τινὲς δὲ ἐτέρως ἀνέγνωσαν, « Καὶ, χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἐν. » Εἰτα, « Ὁ γέγονεν ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν »· πολλὰ γὰρ ἀμέτλητα ζωῆς ἐστίν, ὡς γῆ καὶ ὄρη. Ἔστιν οὖν πλοχὴ καὶ βεβαίωσις τοῦ προτέρου· εἰτα καὶ ἡ σαφήνεια. Εἰπὼν γὰρ, ὅτι « Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, » ἐπήγαγε, « καὶ χωρὶς αὐτοῦ γέγονεν οὐδὲ ἐν ὃ γέγονεν »· τούτῳσι καὶ συντόμως εἰπεῖν, « Οὐδὲν τῶν γεγονότων ἄνευ αὐτοῦ γεγέννηται »· μόνου τοῦ Πατρὸς ὑπεξηρημένου τῆς αὐτοῦ ποιήσεως σὺν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι· ἐπειδὴ περ ἀεὶ συνὺν αὐτοῖς εἰκότως κατὰ τὴν τῶν ὄλων δημιουργίαν αὐτοῖς κεκοινώνηκε. Quidam legerunt sic : « Quod factum est in ipso ; » nempe per ipsum intelligentes. Atqui

nonne stulte ageret evangelista, si hoc sibi dicendum sumeret, quasi aliquid novi aut incogniti homines edocturus? Licet enim cuique de quovis dicere : « Sine ipso factum est nihil, quod factum est per ipsum. » Quilibet, inquam, de quolibet id queat dicere. Est enim exploratum, in omni re quæ gesta fuerit, D neminem aliter dicturum, nisi « rerum per ipsum factarum, nullam sine ipso factam. » Quidam tamen aliter legerunt, « et sine ipso factum est nihil. » Deinde : « Quod factum est in ipso vita erat. » Multa enim vita carent, ut terra, ut montes. Est igitur repetitio quadam et confirmatio prioris dicti ; imo et quædam declaratio. Nam cum evangelista dixisset, « Omnia per ipsum facta sunt, » adjecit, « Et sine ipso nihil, quod factum est. » Id est, ut brevius dicam « factarum rerum nulla sine ipso facta sunt. » Unus cum sancto Spiritu Pater ab illius factura eximendus est : nam cum his semper exsistens, jure meritoque in universi quoque creatione socius eorumdem fuit. Alia circa hunc vere Evangelii locum fragmenta Mopsuesteni legis in Catena ad Joan. a Corde-rio edita. Confer item Combefis. Biblioth. coñcior. t. I, p. 281.

(25) Proverbium in eos qui simulant se scire quod nesciunt. Nam vates oracula consulentibus fabam et sal apponebant. Zenob. 1, 25.

μεθα. Ἡ δ' οὖν ἐπὶ τοῖς εἰρημένους γυμνασία οὐκ ἐν αὐτοῖς μόνον περιγράφει τὸ χρήσιμον, πολλὴν δὲ βώμην καὶ κράτος παρέχει πρὸς τὸ τὴν ἀλήθειαν μεθοδεύειν καὶ διευκρινεῖν, καὶ τὰ ὅμοια. Καὶ γὰρ ὅσα δι' ὑπέρθεσιν λόγων ἢ ῥημάτων ἢ ὀνομάτων, ἢ τούτων ἑλλειψιν καὶ περικοπήν, ἢ τροπὴν καὶ μεταφοράν, εἰς ἀμφίβολον καὶ μαχομένην διάνοιαν συσκευάζεται, καὶ ταῦτα ὁ ταῖς εἰρημέναις ἐμπροσθεν ἐφόδοις ἐγγυμνασάμενος, τὴν τῆς ἀκριβείας βάσανον κἀνταῦθα καθιερὺς, οὐ χαλεπῶς τε τὸ συγκεχυμένον διακρίνει, καὶ τὸ περιτρεπόμενον ὧδε κακίσει πρὸς τὴν τῆς ἀληθείας ἐδράσει διὰ γνῶσιν. Αὐτίκα πῶς οὐκ ἐκείθεν πρὸς ἑλεγχὸν ῥέδων δὲ τὸ τῶν Ἀνθρωπομορφιτῶν γένος ἀπεδοικώλησεν; Ἀφορμὰς γὰρ ὁ λαθὼν τὰς ἐν τοῖς τοιοῦτοις διαφορὰς ἐπισκπεῖν, τὴν δὲ σύγχυσιν πολλὴν τὴν πλάνην ἐργάζεσθαι, εὐθὺς ἐπέγνω καὶ διεστείλατο, ἄλλην μὲν χρῆσιν ἔχειν τὰ κατὰ μεταφοράν, ἄλλην δὲ τὴν τῆς λέξεως κυριότητα. Ὅν οὐδὲν ἐπὶ νοῦν τὰ αἰρετικά λαθόντα φρονήματα, ὅσα τροπικῶς καὶ κατὰ μεταφοράν ἐπὶ Θεοῦ εἰρηται, τροπῆς καὶ ἀτρέπτου φωνῆς οὐ βουληθέντες συνιδεῖν ἑτερότητα, τὴν ἀπλὴν καὶ ἀληπετον καὶ ἀσηματίστον οὐσίαν τοῦ Θεοῦ, ὅτι χεῖρας καὶ πόδας καὶ ὀφθαλμοὺς καὶ ὄσφραίνεσθαι καὶ στόμα καὶ λόγους ἤκουσαν, ὁμοιοσηματίστον ἡμῖν τὸ Θεῖον δυσσεβῶς τε καὶ ἀσυνέτως ἐπλάσαντο.

λε'. Οὕτω γοῦν καὶ εἰ τι ἄλλο τῶν ἱερῶν Γραμμάτων ὁ αἰρετικὸς ἢ ὁ φιλονεικὸς ἀρπάσας λογισμὸς πρὸς δυσσεβείαν ἢ ἀπορίαν ἐλκύσαι φιλονεικήσειεν, εἰ μὲν καθ' ἐν τῶν διευκρινιζόμενων τὸ κακομήχανον/ἐπινοεῖ, αὐτόθεν ἔξει καθ' ἑαυτοῦ φερομένην ἀφυκτον τὴν ἀνατροπὴν· εἰ δὲ καθ' ἐν τι τῶν παρειμένων, οὐ χαλεπὸν ἐκ τῶν φθασάντων τὴν ὁμοίαν κρίσιν καὶ ἐπὶ τούτοις ἐλκύσαντα, τοῖς ὁμοίοις ἐλέγχους τοὺς μμησαμένους ὑποβαλεῖν, οἷς καὶ οἱ προλαβόντες ἀπεβράπισθησαν. Καὶ τοῦτο ἐστὶ μετὰ τῶν ἄλλων ὁ μὴ πάσας τὰς αἰτίας ἐπεξελεῖν ἡμᾶς κατὰ μέρος οὐκ ἐξεδάσατο· οὐτε γὰρ στοιχεῖσιν τούτων συναγαγεῖν ὑπεσχόμεθα, οὐτὲ ~~δυσσεβείας~~ ἐστὶν ἐκ τῶν προειρημένων, τῶν παρειμένων ἢ θεωρίαι καὶ διὰκρισις. Καὶ ὅτι τὰ ἄλλα οὐκ ὥσπερ ταῦτα ἐπιπολάζει καὶ τοὺς πολλοὺς ἐπινέμεται· καὶ ὅσα φθάσας αὐτὸς διηπόρησας κατὰ γε τὴν νῦν καὶ τὴν προλαβοῦσαν ἀξίωσιν, αὐτάρκως τὸ σαφές καὶ τὴν τῆς ἀπορίας λύσιν εἰλήφας.

λς'. Πλὴν εἰ τίς γε καὶ τοῦτο τῶν ἐπιπολαζόντων θεῖη (ἐστὶ γὰρ τοῖς τε ἄλλοις αἰρετικοῖς καὶ τοῖς εἰκονομάχοις μέγα καταφύγιον· καθολικὸν γὰρ τύπον πολλάκις ἢ ἱερὰ φωνὴ σχηματίζουσα, οὐ καθολικὴν ἀπαιτεῖ τὴν ἔννοιαν ἐκλαμβάνεσθαι, εἰς ὠρισμένα δὲ τινα καὶ προειλημμένα συνάγουσα τὴν διήγησιν, μερικὴν ἐνδείκνυται τὴν ἀπόφασιν), τοιοῦτόν ἐστι τὸ, « Πάντες ὅσοι πρὸ ἐμοῦ ἦλθον, κλέπτει εἰσεῖ καὶ λησταί. » Ὑποβάλλουσι γὰρ τῷ καθολικῷ χαρακτήρι τῆς φωνῆς οἱ ἀπὸ Μαρκίου καὶ τῆς γειτονοῦς φρατρίας, Μωσῆα τε καὶ τοὺς ἄλλους τοῦ Θεοῦ προφήτας, τὴν Παλαιὰν Διαθήκην συσκευὴν εἶναι δυσφη-

A quidem prædictarum controversiarum solers cognitio non in his solum utilitatem suam circumscribit, sed magnas vires roburque addit ad veritatem eliciendam discernendamque, et ad cætera ejusmodi. Nam quæcunque ob translationem locutionum aut verborum aut nominum, aut ob horum defectum ac subductionem, vel conversionem ac metaphoram, ambiguum pugnantemque sententiam faciunt, hæc ille in prædictis solutionibus exercitus, explorationis acumine huc translato, haud ægre et confusa discernet, et rem ultro citroque jactatam, in veritatis lumine constabit. Nonne hinc scilicet facile est coarguere id quod anthropomorphitis fucum fecit? Noster enim criticus facultatem adeptus differentias observandi quæ in his tropis occurrunt, et B quod confusio multos errores parit, statim noverit atque distinguet, alium esse usum eorum quæ cum metaphora dicuntur, alium eorum quæ secundum dictionis proprietatem: quorum cum nihil hæreticis in mentem venisset, hi quæcunque cum tropo ac metaphora de Deo dicuntur, cum nollent tropi aut immutata vocis agnoscere diversitatem; simplicem et incomprehensibilem et sine figura substantiam Dei, quia manus et pedes et oculos et olfactum et os et loquelam inaudierant, similem figuræ nostræ, Deum scilicet homini, sacrilege et fatue confinxerunt.

35. Atque ita quamlibet Scripturarum sacrarum partem hæretici vel contentiosi hominis studium ad hæresim vel quæestionem conabitur trahere, si secundum aliquid ex ante disputatis fraudem suam comminiscatur, statim hinc habebit contra se inevitabilem refutationem. Sin vero secundum aliquid prætermisorum, haud difficile erit ex ante dictis par judicium de re præsentī exercere, atque imitatores pari genere argumentorum refellere, quo superiores illi vapulaverunt. Ob hanc aliasque causas haud cuncta sigillatim dubia percenseri a nobis necesse fuit: neque enim horum catalogum coacervare promissimus; neque ardua est, post prædicta, prætermisorum cognitio et discretio: præsertim quia cætera non tam, ut hæc, frequentia sunt, neque tam multos occupant. Igitur illa, de quibus nuper ambigebas, secundum præsentem prioremque postulationem, satis manifestam perplexitatis suæ solutionem impetraverunt.

36. Quid porro si quis hanc etiam e vulgaribus quæestionibus poneret? quæ quidem tum aliis hæreticis tum imaginum oppugnatoribus magnum periculum est. Nimirum universalem sæpenumero formam sacræ Litteræ figurantes, haud universalem sententiam sibi tribui postulant; sed intra terminos quosdam, qui jam præsumpti fuerunt, orationem suam coarctantes, partiarum efferunt affirmationem. Hujusmodi est: « Omnes quotquot ante me venerunt, fures latronesque fuerunt. » In hoc generali dictionis caractere concludunt Marcionitæ, et proxima secta, Moysen ipsum aliosque Dei pro-

⁷¹ Joan. x, 8.

phetas : atque ita Vetus Testamentum mali genii malum opus esse calumniantur. Atqui ea verba non adversus hos constat esse prolata, sed contra illos qui paulo ante Domini adventum deceptiores et plani exstiterunt. Nam si quis opinetur contra dæmonas hanc jactam esse Dominicam locutionem, etiam si id ad sacrilegum nullum impellit sensum; et si æque præsumit, haud semper universale dictionis schema generalem sibi sententiam vindicare; nihilominus exquisitor subtilitas, neque satis evangelico sensui congruens, secundum huic opinioni post prædictam illam locum dat. Interim tamen vesana et sacrilega hostium Dei audacia, dum formæ universalis dictionis adhæret, sceleris sui tutamen in Dominicis effatis habere se putat.

57. Illud quoque simile est « Omnia per ipsum facta sunt : » quod æque sancti Spiritus oppugnantibus argumentum errandi est. Dum enim ob universale dictionis genus, sanctissimum Spiritum a creaturarum universitate non separant, ipsum blasphemant. Sexcenta alia sacræ Litteræ universalis schemate efferunt, quibus tamen nonnisi partiarium significatum tribuunt. Veluti : « Vanitas vanitatum, et omnia vanitas » : neque idcirco aut virtus aut sapientia aut religio in vanarum numero rerum sunt. Tum illud : « Omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt » : neque tamen ejusmodi erant ii quos Deus in singulis ætatibus vitiis et dæmonum et tyrannorum fecit esse victores. Multa hujusmodi licet cuique per otium observare : quanquam mihi hactenus dicta videntur sufficere. Certe et furorem oppugnantium imagines, qui simili malitia vesaniaque laborant cum aliis fatuis ejusdem sectæ versutis, peculiari scripto debellavimus. Jamque adeo quod multæ quæstiones sermone prævio egeant, et quod tuæ dubitationes ab antiquioribus sanctis viris, atque a me, ducibus illis, dissipatæ fuerint, et quod plurimas causas, unde oriri controversiæ solent, percensuerim, sermo meus hactenus demonstravit. Utrum vero omnia accurate comprehenderim, necne, haud Hercle affirmaverim : cæteroqui quod non pauciora postulatis in medium tulerim, id si forte affirmem, nemo me, iudice veritate, superbe loqui causabitur.

QUÆSTIO II.

Si die septimo requievit Deus ab universis operibus suis, quomodo salutare Patris Verbum dicit : « Pater meus usque modo operatur et ego operor ? »

Edita ab Ang. Maio, *Vet. Script. nov. Coll.*, t. IX, p. 12; explanans, quomodo inter se convenient testimonio Gen. ii, 2 et Joan. v, 17,

Quatuor videmus Creatoris operationes; quarum quidem prima est ipso ab initio eorum quæ exsi-

« Eccle. i, 2. » Psal. xiii, 3.

(26) Photii opus pro sanctarum imaginum cultu memorare videtur Euthymius apud Lambec. tom. lli, p. 422. Quanquam nihil aliud fortasse intelli-

gendum est, præter illa quæ pro eo dogmate dicuntur a Photio in prima epistola (nunc octava libri i), et in *Amphilochianis* 196 (167), 197 (168), 205.

B. λζ. "Ομοίον ἐστὶ καὶ τὸ, « Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο » καὶ ὁμοίως τοῖς Πνευματομάχοις ὄργανον τῆς πλάνης ὑποβάλλεται. Τῶν πάντων γὰρ τὸ πανάγιον Πνεῦμα διὰ τὸ καθόλου τῆς φωνῆς οὐκ ἐξαιρούμενοι τῶν γεγονότων, καὶ αὐτὸ δευσφρημάσας. Καὶ μυρία δ' ἄλλα οἱ ἱεροὶ Λόγοι εἰς τὸ καθ' ὅλου μὲν σχηματίζουσι, μερικωτέρων δὲ ποιοῦνται τὴν δήλωσιν· ὡς τὸ· « Ματαιότης ματαιότητων, τὰ πάντα ματαιότης »· οὐδὲ γὰρ οὐδ' ἡ ἀρετὴ τῶν ματαίων, οὐδ' ἡ σοφία, οὐδ' ἡ εὐσέβεια. Καὶ, « Πάντες ἐξέκλιναν, ἅμα ἠχρειώθησαν »· οὐδὲ γὰρ οὐδ' οἱ παρὰ Θεοῦ καθ' ἐκάστην γενεὰν καὶ γενεὰν κατὰ παθῶν καὶ δαιμόνων καὶ τυράννων στεφανῶνται δεικνύμενοι· καὶ πολλὰ ἄλλα τοιαῦτα ἐπὶ σχολῆς ἂν τις θεωρήσειεν· ἀρκεῖν δ' οἶμαι καὶ τὰ παρατεθειμένα. Τῆς γὰρ εἰκονομαχικῆς λύσεως τὴν διὰ τῆς κακομεγείας ταύτης ἀπονοίαν, μετὰ τῆς ἄλλης αὐτῶν φρενοδολαβοῦς κακομεγείας, ἰδιαζόντως ἡμῖν λόγος ἐθριάμβευσεν (26). Ἄλλ' ὅτι μὲν πολλὰ τῶν ἀπορημάτων προκατασκευῆς δεῖται, καὶ ὅτι τὰ σὰ παρὰ τὴν προλαβόντων ἀνδρῶν ἁγίων καὶ ἡμῖν αὐτοῖς ἐκείθεν χειραγώγουμένοις διευκρινῆται, καὶ ὅτι τὰ πλεῖστα τῶν αἰτίων παρ' αἱ εἰσθε συμβαίνειν τὸ ἀπορον ἐπεξήλθομεν, ὁ λόγος ἐπέδειξε. Καὶ ὅτι μὲν τῆς ἀκριβείας πάντων ἐπειλήμμεθα, οὐκ ἂν φαίμεν· ὅτι δὲ τῆς αἰτήσεως οὐκ ἔλαττον εἰσπνέγαμεν, οὐκ ἂν ὑπερηφάνων λόγων, δικαζούσης ἀληθείας, οὐδεὶς ἂν ἡμᾶς αἰτιάσαιο.

D

ΕΠΟΘΕΙΣ Β'.

Εἰ τῇ ἑβδόμῃ ἡμέρᾳ κατέπαυσεν ὁ Θεὸς ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ, πῶς ὁ σωτήριος τοῦ Πατρὸς Λόγος φησὶν· « Ὁ Πατήρ μου ἕως ἄρτι ἐργάζεται, καὶ γὰρ ἐργάζομαι; »

Τέσσαρας ὁρῶμεν τοῦ Δημιουργοῦ ἐργασίας· ὧν πρώτη μὲν ἐστὶν αὐτῇ τῶν ὄντων ἡ κατ' ἀρχὰς προ-

NOTÆ.

gendum est, præter illa quæ pro eo dogmate dicuntur a Photio in prima epistola (nunc octava libri i), et in *Amphilochianis* 196 (167), 197 (168), 205.

βολή τε καὶ δημιουργία· καὶ ὁ σημαίνονμενον εἴρη-
ται, «Καὶ τῇ ζ' ἡμέρᾳ κατέπαυσεν ὁ Θεός.» καὶ γὰρ
τὰς φύσεις τῶν ὄντων ἀπάντων ἐν ἑπτὰ τελεσάμενός
τε καὶ οὐσιώσας ἡμέραις ὁ δημιουργὸς οὐκέτι καρ-
αγωγὴν οὐδεμίαν ἐπεδείξατο. Δευτέρα δὲ ἡ ἐξ ἐξεί-
νου μέχρι τοῦ νῦν τῶν ἀπαξ ἐφεστώτων ἐνεργουμένη
διαμονή τε καὶ συντήρησις καὶ μηδαμὴ παραχωροῦσα
εἰς ὁλόκληρον εἶδος παραπολέσθαι καὶ πρὸς τὸ μὴ ἐν
χωρῆσαι· ἡ δὲ τοιαύτη ἐνέργεια καὶ συντήρησις,
πρόνοια τε Θεοῦ καὶ κηδεμονία καλεῖται· καὶ ταύτης
τῆς ἐνεργείας τε καὶ ἐργασίας οὐδεμίαν οὐδέποτε
κατάπαυσιν, μέχρις ἂν τὸ περίγειον τόδε σύγκριμα
τὴν ὑπόστασιν ἔχη, ὁ ἀληθὴς ἐξεπίσταται λόγος. Ἐτι
δὲ τρίτην ὁρῶμεν τοῦ δημιουργοῦ ἐργασίαν, ἐξ ἧς
ἐκάστη φύσις τὰ οἰκεία πράττουσα οὐδὲν ἀνόμιον
ἢ ἀλλότριον αὐτῆς προβάλλεται, ἀλλ' ἐκάστη πρὸς
τὸ οἰκεῖον καὶ ἐμπερὲς διαπλάττομένη καὶ μορφο-
ποιοῦσα τὸ γέννημα ἀνόμενον τὴν διαδοχὴν ἐπιδεί-
κνυται· εἴη δ' ἂν καὶ ἡ τοιαύτη ἐργασία εἰς τὸν τῆς
προνοίας καὶ κηδεμονίας ἀνηγμένη λόγον. Πλὴν τῶν
εἰρημένων τριῶν ἐργασιῶν, ἡ μὲν περὶ οὐσιώσεως,
ἡ δὲ περὶ διαμονῆς, ἡ δὲ περὶ ὁμοιότητος τὸν σκοπὸν
ἀπευθύνει. Εἰς τὸν αὐτὸν δὲ συναχθεῖν λόγον καὶ τῆς
τάξεως τῶν ὑποστάντων ἢ ἀναλλοίωτός τε καὶ ἀμε-
τακίνητος διαδοχῇ· ἡλιός τέ γε καὶ σελήνη τὰς ἀνατο-
λάς τε καὶ δύνεις, συνόδους τε καὶ ἀποστάσεις, καὶ
τὰς ἄλλας ἐνεργείας, ἃς ὁ δημιουργικὸς αὐτοῖς ἐν-
απέθετο λόγος οὐκ ἂν ἀμειβόμενος, οὐδὲ τὴν ἐξ ἀρχῆς
αὐτοῖς παγίσαν εὐτακτον τοῦ δρόμου περιφορὰν
φωραθεῖεν διαφθείροντες· οὐδ' ὁ λοιπὸς τῶν ἀστέρων
χορὸς τὴν ἐξ ἀρχῆς αὐτοῖς ἐνδοθέντα τῆς τε περι-
φορᾶς καὶ τῆς τάξεως εἰρμὸν, φάσεώς τε καὶ κρύ-
ψεως, οὐκ ἂν ἀλοῖεν ἀμειβόμενοι τε καὶ διαλύοντες·
νόκτες τε ταῖς ἡμέραις ὑποχωροῦσαι, καὶ τὸ ἀνά-
παλιν αἱ ἡμέραι ταῖς νυξὶν ἐξιστάμεναι, ἀνόμενόν
τε καὶ ἀπαραιοῖτον τὴν εὐτακτον ἀναλογίαν δι-
εσώσαντο· ὡσαύτως καὶ ὡρῶν αἱ φύσεις τὰς διαδοχὰς
ἀλλήλῃσι παραπέμπουσαι, οὐδεμίαν καινοτομίαν
ἐδέξαντο, ἀλλὰ τὴν ἀρχαίαν καὶ θαυμασίαν ταύτην
μεταβολὴν, ἀμετάβλητον καὶ ἀμετακίνητον συνετή-
ρησαν· καὶ ταύτην τὴν ἐν τοῖς οὖσιν εὐταξίαν τε καὶ
ἀναλογίαν, ὁῦλον ὡς ὁ τῆς προνοίας συνέχει τε καὶ
πάντα ἐν σοφίᾳ δημιουργήσαντος Θεοῦ.

Ἔστι δὲ τις ἐπὶ τοῖς αἰτέροις ἐργασία, φιλαν-
θρωπία θεσποτικῇ τῇ ἀνθρωπίνῳ μάλιστα ἐπιθεω-
ρουμένη γένει· διπλὴ δὲ αὕτη· ἡ μὲν γὰρ τέμνεται
περὶ σῶμα δι' ἧς λῶθαι τε καὶ πάθῃ μυρία ἄλλα
τοῦ πλάσματος ἀπειλῶνται, ἃ δὲ παραγεγονὸς ὁ
κοινὸς τοῦ γένους Σωτὴρ ἑπραττέ τε καὶ ἐνέργει,
παντοδαπῶς παθημάτων καὶ νόσων τὸ ἀνθρώπινον
ἐλευθερῶν· ἡ δὲ περὶ ψυχὴν· ταύτην γὰρ πολλοῖς
ἁμαρτήμασι συγκεχωσμένην καὶ κατὰστικτον ὅλην
γεγεννημένην ταῖς τοῦ πονηροῦ μυρίαις αἰχμαῖς, ὁ
αὐτὸς ἡμῶν πλάστης καὶ δημιουργὸς ἀποκαθηρά-
μενός τε καὶ ἀποξέσας διὰ τῆς αὐτοῦ ὑπὲρ νοῦν καὶ
λόγον ἐπιδημίας, εἰς τε τὸ ἀρχαῖον ἀξίωμα ἐπαν-
ήγαγε, καὶ τὸ κατ' εἰκόνα πάλιν ἀναλαβὼν ἰσχύον τε
καὶ χαρὰν παρέσχετο· αὕτη τοιγαροῦν ἡ περὶ τὸ
πλάσμα τῶν χειρῶν αὐτοῦ ἐργασία τυφλοῖς τὸ βλέ-

stunt productio et creatio; quo in sensu dictum
est: «Et die septimo requievit Deus.» Naturis enim
eorum omnium quæ sunt et substantiis intra septem
dies perfectis, Creator nullam ultra exhibuit pro-
ductionem. Secunda autem est illa stabilitas et
conservatio creaturarum, ex quo exsistere ceperunt
usque ad hoc tempus, non sinens vel unam speciem
omnino perire et in nihilum redire: ea porro vis et
conservatio, providentia Dei et cura vocatur. Et
hæc vis et actio nunquam futurum esse ut cesset,
quandiu subsistet hæc terrena creatio, veridicus
testis est sermo. Tertiam quoque videmus Creatoris
operationem, vi cuius unaquarum natura agens
propria nihil sibi dissimile aut non consentaneum
producit; sed juxta suas proprietates et suam sim-
ilitudinem effingens et formans ea quæ ex ipsa
nascuntur, legitimam sobolem successive exhibet;
talis autem operatio nomine providentiæ et curæ
designatur. Cæterum prædictarum trium operatio-
num tum ea quæ substantias, tum ea quæ conservatio-
nem, tum ea quæ similitudinem pro objecto habet
suum finem apprimè assequuntur. Ad eandem autem
rationem reducenda erit etiam ordinis substantia-
rum immutabilis et constans successio. Sol quippe et
luna, ortus et occasus, congressus et defectiones et cæ-
teras vires quas illis indidit divinum Creatoris Verbum
nunquam mutantes neque sibi ab initio impressum
cursus ordinatum iter obliviscentes animadverti
possent. Neque reliquis astrorum chorus illam
sibi ab initio impositam motus et ordinis, appariti-
onis et occultationis semitam permutare et dissolvere
convinceretur, noctesque diebus succedentes et vicis-
sim dies post noctes resurgentes integram et non
adulteratam proportionem servaverunt. Item et anni
temporum naturæ sibi invicem succedentes nihil
novi passæ sunt; sed antiquam et mirabilem vicis-
situdinem immutabilem et constantem servare.
Illam porro in iis quæ sunt creata ordinationem et
proportionem manifeste continet ac firmat provi-
dentiæ verbum; quæ operatio est etiam illius
Dei qui omnia sapienter condidit.

συγκροτῇ λόγος· ἐργασία δ' ἂν εἴη καὶ τοῦτο τοῦ

Est autem præterea et alia operatio, nempe
benevolentia Domini humano generi invigilans;
quæ duplex est. Prior quidem pro objecto habet
corpus, qua morbi et sexcenta alia mala a creaturis
expelluntur; quod agebat et operabatur communis
generis nostri Salvator, quibuslibet doloribus ho-
mines liberans. Altera vero ad animam respicit:
illam enim multi peccatis obrutam et totam sex-
centis diaboli astutiis maculatam, plasmator noster
et Creator abstergens et abradens per suum su-
pra mentem et rationem adventum prisæ di-
gnitati restituit, et quod ad suam imaginem ef-
formaverat recreans, ei vim et gaudium præbuit.
Illa igitur in opus manuum ipsius actio cæcis vi-
sum largitur, paralyticum astringit, quatridentium
mortuum suscitatur ex sepulchro, et innumera alia

naturam excedentia opera ostendit; quæ dum benevolentie regulis et legibus efficit Dominus noster, beneficium ei exprobrat ingratus Judæorum populus, Sabbato debitam venerationem prætextum et suæ invidiæ malitiæque velum objiciens: audit vero Dominum, tum quatenus Dominus est, tum quatenus magister et salvator, dicentem: «Pater meus usque modo operatur et ego operor³²». Dum autem ingratas Judæis istam corporis curationem, quia Sabbato facta erat, vituperantibus et blasphemantibus ita Dominus os obturat, nos elare edocet ab hujusmodi operibus neque Patrem requiescere, neque seipsum operari desinere. Ex hac igitur Domini responsione et ex diversis operationum characteribus facile tibi est intelligere a quibus operibus requieverint Pater et Filius, quænam autem usque modo non desinant operari. Creator enimvero substantias jamdudum terminavit; dum autem incorruptibilia ea quæ condidit, servat, itemque illasas et non adulterinas esse eorum essentias sua providentia procurat, et impositum ordinem semitamque immutabilem servat, minime videntur cessare neque Pater, neque Filius, neque etiam Spiritus sanctus. Supersubstantialis enim et omnipotentis et omnia creantis substantiæ una est et voluntas et potentia et vis; manifestum est autem ea hora qua signa sua Salvator noster operabatur, operatum esse quidem Filium, illi vero cooperatos esse Patrem et Spiritum sanctum. βούλησις καὶ δύναμις καὶ ἐνέργεια · ὁ ἄλλος δὲ ὡς κατ' ἐπίσταται, ἐργάζεται· μὲν ὁ Υἱὸς, συνεργάζεται δὲ αὐτῷ

QUÆSTIO III.

Cur usus est luto Dominus, non autem alio modo, ut oculos cæci curaret?

Edita a Maio, l. c. p. 3. De sanatione cæci nati. Joan. ix, 6.

Luto usus est Creator, cum cæco innovavit oculos, ut dubitantibus quomodo de terra primus homo formatus fuerit, eo quod hujus creationis nullus aderat inspector et testis, mentem ad solidam erigeret fidem. Illud enim circa dignissimum hominis membrorum opificium oculis omnium propositum, ut et de cæteris corporis partibus, quibus effluendis nullus aderat oculus, nemo incertas diffundere sententias dubitet, multam vim et firmitatem præbet. Ubi enim videt illud quod in nobis est optimum et dignissimum suam plasmationem et substantiam ex luto deduxisse, quomodo non inconcusso argumento et cætera organa ex eadem materia ac potentia facta esse confitebitur? Cæterum ut clarius discas in omnibus iis quibus Pater ut Deum se notum facit, potentia nempe et gloria et substantia et dominatione, in iis etiam Filium æqualitatem tenere et immutabilitatem, lutum et non aliam materiam cepit ut oculos cæci reformaret; quemadmodum et Pater ejus olim cum ipso ex luto hominem creat. Manifestatur autem etiam

³² Joan. v, 17.

Α πειν χαρίζεται, παράλυτον σφίγγει, τεταρτάτον ἀνίσταται τοῦ τάφου, καὶ κρείσσον ἢ ἀριθμεῖσθαι, ὑπερφυῆ ἔργα ἐπεδείξατο · ἃ τοῦ Δεσπότης φιланθρωπία; ὄρω καὶ νόμῳ διαπραττομένου, ἐξονειδίζει μὲν τὴν εὐεργεσίαν ὁ ἀχαρίστος τῶν Ἰουδαίων δῆμος, τὴν τοῦ Σαββάτου τιμὴν πρόσφασίν τε καὶ προκάλυμμα τοῦ φθόνου καὶ τῆς πονηρίας προβαλλόμενος · ἀκούει δὲ παρὰ τοῦ Δεσπότης τοῦτο μὲν Δεσποτικῶς, τοῦτο δὲ διδασκαλικῶς τε καὶ σωτηριωδῶς · «Ὁ Πατὴρ μου ἕως ἄρτι ἐργάζεται, καὶ γὰρ ἐργάζομαι. » Ἀλλὰ τοὺς μὲν ἀχαρίστους Ἰουδαίους τὴν περὶ τὸ σῶμα θεραπείαν ὅτι γέγονε Σαββάτῳ διασύροντας καὶ δυσφημοῦντας οὕτως ὁ Δεσπότης ἐπιστομίζων, τοῦτων τε καὶ τῶν τοιούτων ἔργων μήτε τὸν Πατέρα παπαῦσθαι, μήτε αὐτὸν τῆς ἐργασίας λήγειν τρανῶς ἡμᾶς ἀνεδίδαξεν. Ἀπὸ δὲ τῆς Δεσποτικῆς ἀποφάσεως ταύτης καὶ ἃ πρὸ βραχείως διευκρίνησεν ὁ λόγος σημαίνοντα τῆς ἐργασίας εὐχερές ἐστὶ σοὶ λαβεῖν, ποῖον μὲν ἔργων κατέπαυσεν ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱός, τίνα δὲ μέχρι τοῦ νῦν οὐ παύεται ἐργαζόμενος · καὶ γὰρ δημιουργῶν μὲν τὰς φύσεις πάσαι κατέπαυσεν, ἀδιάφορα δὲ δημιουργηθέντα συντηρῶν, ὡσαύτως δὲ καὶ ἀπαρachaράκτους καὶ ἀκιδηλεύτους τὰς ὁλότητας τῶν οὐσιωθέντων διὰ τῆς αὐτοῦ συνέχων προνοίας, καὶ τὴν ἐντεθεισάν εὐταξίαν τε καὶ τὸν εἰρμόν, ἀναλλοίωτα συντηρῶν, οὐδαμῶς φαίνεται πεπαυμένος οὔτε ὁ Πατὴρ οὔτε ὁ Υἱός, οὐ μὴν ἀλλ' οὐδὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον · τῆς γὰρ ὑπερουσίου καὶ παντοκρατορικῆς καὶ δημιουργικῆς τῶν ὅλων οὐσίας μία τε καὶ ἡ αὐτὴ ἐκείνο καιροῦ καθ' ὃ τὰς θεοσημίας ὁ Σωτὴρ ἡμῶν Πατὴρ καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα.

C

ΕΡΩΤΗΣΙΣ Γ'.

Διὰ τί χρῆσάμενος πηλῷ ὁ Δεσπότης, ἀλλὰ μὴ ἄλλῳ τρόπῳ, τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐξίατο τοῦ τυφλοῦ;

Πηλῷ δὲ χρῆσάμενος ὁ Πλάστης ὀφθαλμοὺς ἐκαινοῦργησεν τῷ τυφλῷ, ἵνα τῶν διαπορούντων, πῶς ἀπὸ γῆς ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ἐπλάσθη, ἐπαίπερ τῆς τοιαύτης δημιουργίας οὐδεὶς ἐπόπτης οὐδὲ μάρτυς εἰστέκει, τὴν γνώμην εἰς ἀναμφίβολον συμβιβάσῃ πίστιν · ἡ γὰρ περὶ τὸ τιμιώτατον τῶν ἐν τῷ σώματι τοῦ ἀνθρώπου μελῶν δημιουργία ὑπ' ὅψιν πάντων προτεθεισα καὶ περὶ λοιποῦ σώματος, ᾧ πλαττομένη οὐδεμία ὅψις ἐφαστῆκε, μὴ ἀμφιβάλλῃ μηδεὶς ἀπορρομένης διασχίσεσθαι γνώμας, μεγάλην ἰσχύον καὶ βεβαίωσιν παρέχει · οἷς γὰρ ἂν τις τὸ ἀριστόν τε καὶ τιμιώτατον τῶν ἐν ἡμῖν ἐκ πηλοῦ τὴν πλάσιν καὶ ὑπόστασιν ὁρᾷ· προαχθεῖσαν, πῶς οὗτος οὐκ ἀναντιρρήτῳ λογισμῷ καὶ τὸ λοιπὸν ὄργανον ἐκ τῆς αὐτῆς ὕλης καὶ δυνάμεως ἀνομολογήσει γεγενῆσθαι; ἄλλως τε δὲ ἵνα τοῦτο τρανῶς ἀναμάρτης ὅτι περ ἐν πᾶσιν οἷς ὁ Πατὴρ τὸ Θεός· εἶναι γνωρίζεται, δυνάμει λέγω καὶ δόξῃ καὶ οὐσίᾳ καὶ κυριότητι, ἐν τοῦτοις καὶ ὁ Υἱὸς τὸ ἴσον ἔχειν καταλαμβάνεται καὶ ἀπαρ-ἀλλακτον, πηλὸν καὶ οὐκ ἄλλην ὕλην λαβὼν τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀναπλάττει τοῦ τυφλοῦ · ὥσπερ καὶ ὁ

Πατήρ πάλοι σὺν αὐτῷ ἐκ πηλοῦ τὸν ἄνθρωπον δημιουργεῖ· συναναφαίνεται δὲ καὶ τοῦτο ὅτι παρ' οὗ νῦν ἐν μορφῇ ἀνθρώπου χρηματίσας Θεὸς καὶ πηλὸν εἰς φύσιν μεταβάλλων ὀφθαλμοῦ, αὐτὸς ἦν καὶ ὁ πάλοι τὸν ἄνθρωπον συμπλαστουργῶν ἐκ πηλοῦ.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ Δ'.

Τί ἐστι, « Μισοῦντες καὶ τὸν ἀπὸ τῆς σαρκὸς ἐπιλωμένον χιτῶνα; »

Edita a Maio, l. c. p. 5, 4. De loco epistolæ S. Judæ, v. 25.

Ἐνδυμα γάμου παρὰ τῆς θείας διδασκόμεθα Γραφῆς, τὸν κατ' ἀρετὴν εἶναι βίον καὶ πολιτείαν τὴν ἐλευθερίαν ἀμαρτημάτων καὶ καθαρὰν· ἦν οἱ ἐστολισμένοι, τῆς τε μουσικῆς παττάδος παρ' αὐτοῦ Χριστοῦ τοῦ νυμφίου ἐπάξιοι κρίνονται, καὶ εἰς τὸν μακάριον ἐκείνον καὶ Δεσποτικὸν ἀνακλίνονται δεῖπνον· οἱ δὲ γε τὰ τοιαῦτα τῶν ἐνδυμάτων ρυπώσαντες, καὶ τῆς θαυμασίας ταύτης ἀπελαύνονται ἀπολαύσεως, καὶ πικρὰν τὴν ἀτίμην ὀφίστανται. Εἰ δὲ τοῦτο μεμαθήκαμεν, δηλὸς ἂν εἴη καὶ ὁ παρὰ τῷ θεοπεσίῳ ἀποστόλῳ ἐπιλωμένος καλούμενος χιτῶν, ὃν καὶ μισεῖν ἡμᾶς καλῶς τε καὶ δικαίως παρακαλεῖται· ὁ γὰρ ταῖς ἀμαρτίαις κατὰστικτος καὶ ρυπῶν ὅλος, οὗτος ἂν εἴη ὁ ἐπιλωμένος χιτῶν. Τοῦτο δὲ σαφέστερον ἀνακαλύπτων οὐχ ἀπλῶς ἐπιλωμένον χιτῶνα, ἀλλὰ τὸν ἀπὸ τῆς σαρκὸς φησιν ἐπιλωμένον καὶ ἐρρυθπωμένον, καὶ ὅσα ἡ σὰρξ ἐπιθυμοῦσα κατὰ τοῦ πνεύματος, τὸν βίον ἡμῶν κεκλιδωμένον καὶ κατὰστικτον ἀποτελεῖ, ὃν ἀποστρέφεται παντὶ τρόπῳ προσήκει· ὅτι τῆς μουσικῆς παττάδος τὰς θύρας ἡμῖν ἀποκλείει, ὅτι τοῦ καλοῦ Νυμφίου ποιεῖ ἀναξίους, ὅτι τοῦ φρικτοῦ καὶ σωτηρίου δεῖπνου πόρρωθεν ἀπελαύνει.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ Ε'.

Εἰ πᾶν τὸ ὑποκειμένον ἀνάγκη καὶ μὴ βουλόμενον ποιεῖ τὰ τῆς βίας, ἀνάγκη δὲ εἰλεῖν τὰ σκάνδαλα ἐν τῷ κόσμῳ, οὐ δίκαιον ἀραῖς ὑποβάλλειν τὸν βιασθέντα οὐδὲ μὴν δίκας ἀπαιτεῖσθαι τοῦ ἀμαρτήματος.

Edita a Maio, l. c., p. 4, 5.

Ἐχει μὲν τι πιθανὸν ἡ κατασκευή τοῦ λόγου, πλὴν ἐπὶ θύραις καὶ τὸ δυσσεβεῖ· εἰσπράττει γὰρ τὸν Θεὸν δίκας ἀνθ' οὗτο τοῦ βιαζόμενον κολάζει, καὶ περὶ τὸ οἰκεῖον πλάσμα πικρὰν ἀφίησι τὴν ψῆφον· εἰ γὰρ ἀνάγκη, φησί, τὰ σκάνδαλα εἰλεῖν, καὶ τὸ γένος ἡμῶν ἐξ ἀνάγκης ἀλώσεται τοῖς σκανδάλοις· εἰ δ' ἄκων ἐγὼ δουλεύω, διὰ τί τὸ βιαζόμενον παραδραμῶν, ἐμὲ τὸν βεβιασμένον ὁ κριτὴς ἀραῖς ὑποβάλλει; Οὐαὶ γὰρ τῷ ἀνθρώπῳ ἐκεῖνον, φησί, δι' οὗ τὰ σκάνδαλα ἔρχεται. Οὐ γὰρ ἐχρῆν ἐπαρᾶσθαι καὶ ἐπεμβαίνειν τῷ ἡδικημένῳ καὶ τυραννίδος ἀρπαγμα γεγεννημένῳ, φιλανθρωπίας δὲ μᾶλλον καὶ συμπαιδείας ἄξιον νομίζειν· ἵνα μὴ λέγω καὶ πρὸ τούτων ὡς ἀπαλλάττειν ἔδει τῆς βίας τὸ οἰκεῖον πλάσμα. Οὕτω μὲν οὖν ἂν τις καὶ ὀριμώτερον τὴν σὴν συμπλέξειεν ἀπορίαν. Ἀρχὴ δ' ἀνεῖη, φασί, λύσεως τῆς ἀπορίας τὸ κραταιότερον· τὸ γὰρ, Οὐκ ἐχρῆν, φάναι, τὸ οἰκεῖον πλάσμα ἐπαρᾶσθαι, ἀλλὰ τῇ ποινῇ καθυποβάλλειν τῆς βίας τὸ αἵτιον, οὐκ ἔστιν ἄλλο τι λέ-

A illum Deum qui in forma hominis agebat et lutum in oculi substantiam convertebat eundem esse ac eum qui olim hominem una cum Patre ex luto plasmaverat.

QUÆSTIO IV.

Quid est, « Odio habentes et eam, quæ carnalis est, maculatam tunicam? »

Edita a Maio, l. c. p. 5, 4. De loco epistolæ S. Judæ, v. 25.

Vestem nuptialem ex divina Scriptura discimus esse eam, quæ secundum virtutem est, vitam, et id agendi institutum quod peccatis liberum est et purum; quam qui induti sunt, illis mysticis nuptiis ab ipso sponso Christo digni existimantur, et in beata illa et regia cæna recumbunt. Qui vero has vestes polluerunt, ab his mirandis expelluntur deliciis et acerbæ infamiae subjiciuntur. Hoc si didicimus, manifestum nobis est quænam sit ea quam vocat divinus Apostolus maculatam tunicam, quamque ut oderimus tam pulchre et juste hortatur: ille enim qui totus peccatis distinguitur ac polluitur, indubitanter illa maculata tunica est. Quod manifestius adhuc declarans, non modo maculatam tunicam, sed eam quæ carnalis est, dicit maculatam et pollutam, et omnia quæ caro concupiscit adversus spiritum, nostram vitam maculant et pollunt: quam omnimodo fugere nos decet, quia mystici cœnaculi januas nobis claudit, quia pulcherrimo Sponso nos indignos efficit, quia large a veneranda et dominica cæna nos arceat.

QUÆSTIO V.

Cum quidquid necessitati subjacet invitum necessitati pareat, necesse autem est ut eveniant scandala (Matth. xviii, 7) in mundo; injustum est imprecationibus subjicere eum qui vim patitur et ab eo penas peccati repetere.

Habet quidem nonnihil persuasivi istius sermonis compositio, sed et in ipsa janua impius est. Rationem enim a Deo exigit quare aliquid coactum puniat et in suam propriam creaturam acerbum emittat decretum; si enim fert necessitas, inquit, ut eveniant scandala, et nostrum genus ex necessitate scandalis occupabitur; si autem non volens servio, cur necessitati non attendens judex, etsi coactum diris devovet? Væ enim homini illi, inquit, per quem scandala eveniunt. Non enim oportebat imprecari et insultare ei qui injuriam passus et tyrannidis præda factus est, sed potius eum compassione dignum habere; ne dicam oportuisse ante omnia Deum tali violentiæ proprium plasma eripere. Ita enim et abundantius aliquis suam innecteret dubitationem. Initium autem solutionis, inquit, est ipsa dubii hujus præcipua pars. Quod enim ait: Non oportebat proprio plasmati imprecari, sed penæ subjicere causam violentiæ, est perinde ac si

dicat : Oportebat diris vovere hominem. Si enim aliunde, neque ex nostra et libera voluntate expanduntur scandala, merito sermo ille petit ne quis homo imprecationibus subjiatur ; si autem projicio ipse scandalorum semina , postquam autem seminata sunt, necesse est ut colantur et spinas ferant, ego qui mihi ipse pœnam per scandalorum spinas conciliavi, jure me et imprecationi et pœnæ subiectum efficio : non judicaberis autem dignus qui veniam aut benevolentiam ullo pacto implorares. Porro illa scandala sunt quæcunque impedimenta morantur viam in æternam vitam ducentem. Quenam autem sunt ? Adulterium, ebrietas, furtum, calumnia et in primis homicidium et avaritia, et quæcunque alia ex iis mala oriuntur ; quæ humana mens ad imaginem Dei facta, indolentiæ et molliori dedita, ut in mundum veniant facit ; et cum creata esset ut operaretur virtutes, semetipsam effecit operariam iniquitatum. Simul autem atque ex nobis motum et incrementum istiusmodi cupiditates ceperunt, ex necessitate deinde in nostra vita versantur et agunt. Si enim antiquus nostri generis hostis impellit et excitat ad pejora nostram naturam, nunquam tamen videtur nobis invitis neque pejora facere cupientibus imperare ; dum autem quasdam excitationes et quasi solatia alicunde exspectamus, ipsi a virili et generoso virtutis sensu declinantes, locum occupat diaboli consilium, et fit auxiliator quidem, sed non primus casus nostri auctor. Patet autem, quemadmodum vitam bonam perdunt ac destruunt istiusmodi scandala et cupiditates, ita etiam ita et pios sermones invadere et vastare hæretica et dissona impiorum dogmata et cogitata : qui cum ab initio pravis suis cogitationibus ea collegissent et in lucem edidissent ; non necessitate sed voluntario consilio et sententia, proximorum aures blasphemia impleverunt, et fecerunt ut per se et eos qui ipsis crediderunt, ex necessitate scandala in mundum venirent ; quibus et illud vae, incorrupta judiciali sententia, divinum decretum in eos immittit qui se indignos qualibet misericordia præstiterunt, ut et in alio loco dicit, talium interesse ut mola asinaria eorum collis alligetur et in mare projiciantur. Soluta igitur est difficultas ex iis quibus videbatur potissimum roborari. Neque in illum dirigitur imprecatio, qui vim patitur, sed in eum qui scandala seminat et per quem prodeunt ; simul ac scandala projecit, ex necessitate deinde in mundo versantur et agunt.

οὐχ ὁ βιασθεὶς ἔχει τὴν ἀρὰν, ἀλλ' ὁ τῶν σκανδάλων προβολεὺς δι' οὗ προέβη τὰ σκάνδαλα· τούτου γὰρ προβολομένου, ἐξ ἀνάγκης λοιπὸν ἐπιδημεῖ τε καὶ παρρησιάζεται τῷ κόσμῳ τὰ σκάνδαλα.

γαιν ἄλλ', Ἐχρῆν ὑπὸ κατάραν ποιεῖσθαι τὸν ἄνθρωπον· εἰ μὲν γὰρ ἄλλοθεν ποθεν καὶ οὐκ ἀπὸ τῆς ἡμετέρας καὶ αὐτοδεσπότου γνώμης ἡπλοῦτο τὰ σκάνδαλα, εἰκότως τε ἂν ὁ λόγος ἀπῆται μηδὲ ἀραίς τινα τῶν ἀνθρώπων ὑποβάλλεσθαι· εἰ δὲ καταβάλλω μὲν ἐγὼ τῶν σκανδάλων τὰ σπέρματα, ἐπὶ δὲ κατεβλήθη, ἀνάγκη καὶ γεωργηθῆναι καὶ καρποφορῆσαι τὴν ἀκανθάν, ὁ προξενήσας ἑμαυτῷ διὰ τῶν σκανδάλων τῆς ἀκάνθης τὸ ἐπιτίμιον, εἰκότως καὶ τῆς ἀρᾶς καὶ τῆς δίχης ἑμαυτὸν παρίστημι ἐνοχον· ἀλλ' οὐ συγγνώμην ποθὲν ἀπαιτεῖν, οὐδὲ φιλανθρωπίας οὐμενοῦν οὐδαμοῦ κριθείης ἄξιον· σκάνδαλα δ' ἂν ἐκεῖνα εἴη ὅσα κωλύματα γίνεται τῆς πρὸς τὴν ζωὴν ἀγούσης ὁδοῦ τὴν αἰώνιον· τίνα δ' ἔστι ταῦτα ; πορνεία, μέθη, κλοπή, καταλαλιὰ, καὶ πρὸ τούτων φόνος καὶ φιλαργυρία καὶ ὅσα ἄλλα κακὰ διὰ τούτων· ἅπερ ὁ ἀνθρώπινος κατ' εἰκόνα Θεοῦ πεπλασμένος νοὺς βῆθυμια καὶ βρασιώνη παρασχών ἑαυτὸν εἰς τὸν κόσμον ἔλθειν παρασκευάζει· καὶ τῶν ἀρετῶν ἐργάτης πλάσθεις γεωργὸν ἑαυτὸν κατασκευάζει τῶν φαύλων· ῥοπήν δὲ ἅπαξ ἐξ ἡμῶν καὶ βλάστην τὰ τοιαῦτα τῶν παθημάτων λαβόντα, ἐξ ἀνάγκης τὸ λοιπὸν ἐπιχωριάζει τε καὶ παρρησιάζεται τῷ ἡμετέρῳ βίῳ. Εἰ γὰρ καὶ ὁ ἀρχαῖος τοῦ γένους ἡμῶν ἐχθρὸς ἀνακινεῖ τε καὶ ἀνεγείρει πρὸς τὰ χείρονα τὴν φύσιν, ἀλλ' οὐδαμοῦ φαίνεται κρατῶν ἡμῶν μὴ πειθομένων, μηδὲ τὰ χείρονα πράττειν ὠρμηθέντων· ἐρεθισμοὺς δὲ τινὰς καὶ οἷον παρακλήσεις ἀλλαχόθεν ἀναμενόντων, ἡμῶν δὲ τοῦ ἀρρένωτου τε καὶ γενναίου τῆς ἀρετῆς ὑπολισθαίνοντων, λαμβάνει χώραν ἢ τοῦ πονηροῦ συμβουλῇ, καὶ γίνεται συνεργὸς ἄλλ' οὐκ ἀρχηγὸς τοῦ παραπτώματος. ὁ γὰρ δὲ ὅτι καθάπερ τῷ κατ' ἀρετὴν βίῳ ἐπιθυμῶνται τε καὶ ἀνατρέπεται τὰ τοιαῦτα σκάνδαλα καὶ πάθη, οὕτω δὴ οὕτω καὶ τῷ κατ' εὐσέβειαν λόγῳ ἐπιπροσθεῖ τε καὶ καταληγίζεται τὰ αἰρετικά καὶ παλίμψημα τῶν δυσσεβούντων δόγματα καὶ φρονήματα· οἷπερ ἐξ ἀρχῆς ταῖς πονηραῖς αὐτῶν διανοαῖς συλλαβόντες αὐτὰ καὶ ἀποτεκόντες οὐκ ἐξ ἀνάγκης οὐδὲ βίᾳ, ἐκουσιότῃ δὲ βουλῇς τε καὶ γνώμης, τὰς τε τῶν πλησίον ἀκοὰς τῆς δυσφημίας ἐνέπλησαν, καὶ ἐξ ἀνάγκης δι' ἑαυτῶν τε καὶ τῶν παραδεξαμένων εἰς τὸν κόσμον ἔλθειν τὰ σκάνδαλα παρεσκεύασαν· οἷς καὶ τὸ οὐαί, ἀδεκάστῳ κρίσει ἢ θεῖα ψήφος ἐπαφίησιν ἑαυτοὺς ἀναξίους παρεσκευασμένοι παντὸς οἰκτιρμοῦ, ὥς που καὶ ἀλλαχόθι φησὶν ὅτι τοῖς τοιοῦτοῖς συμφέρει ἵνα μύλος ὀνίκος δεθῇ περὶ τὸν τράχηλον αὐτῶν, καὶ ἀπορρίψωσιν εἰς τὴν θάλασσαν. Ἀέλονται τοίνυν ἀπορία ἐξ ὧν ἐδόκει κρατύνεσθαι· καὶ

ΕΡΩΤΗΣΙΣ Γ'.

Τ' *δή ποτε Μωσῆς τῶν οὐρανῶν οὐ μέμνηται βασιλείας, καὶ τοι τοῦ Σωτῆρος ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις λαμπρῶς εἰπόντος ἀπὸ καταβολῆς κόσμου τοῖς δικαίοις ταύτην ἐτοιμασθῆναι* (27-28) ;

Edita a Maio, Nov. Coll., t. I, p. 48.

α'. Πολλὰ τῶν νοητῶν ὁ θεὸς Μωσῆς παρήκε· καὶ ἡ βασιλεία δὲ τῶν οὐρανῶν κρεῖττονα καὶ τὴν ὑπαρξιν καὶ τὴν ἀπόλαυσιν ἢ κατ' αἰσθησιν ἔχει· φησὶ γάρ, « Ἀὐθαλμὸς οὐκ εἶδε καὶ οὐκ ἤκουσε καὶ ἐπὶ καρδίᾳ ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη· οὐδὲν οὖν θαυμαστὸν ἀσωμάτων δημιουργίαν δυνάμειον (29) μὴ ἐπεξελθόντα τὸν θεόπτην Μωσῆν διὰ τὴν παχύτητά τε καὶ ἀσθένειαν τῶν ἀκροατῶν, μηδὲ τῆς ὑπὲρ αἰσθησιν βασιλείας τῶν οὐρανῶν διήγησιν παραθέσθαι, κατ' αἰσθησιν μᾶλλον ἢ κατὰ θεωρίαν βιοῦντι λαῷ· τὸ γὰρ νομίζειν τινὰς τῷ κατὰ τὸν παράδεισον διηγῆματι συμπεριλαβεῖν καὶ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἥτις εἰς ταῦτόν ἐρχεται τῇ βασιλείᾳ τοῦ Χριστοῦ, οὐκ ἂν ἀκριβὲς παραδίδεστο λογισμός· ταπεινὸν (30) γὰρ ἂν εἴη τοῦτο πολλῷ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν· ὅψει τε γὰρ ὁ παράδεισος καταληπτὸς ἐγγόνει, καὶ πόλις ἔσχε τοὺς πρωτογόνους· καὶ τὸ κάλλιστον μὲν τῶν περίκοσμιων ἐστὶ, τῆς γῆς δ' ὅμως μέρος· καὶ φωτοῖς μὲν ὥραις κομᾷ, καὶ διαυγεστάτοις κατάρδεται νάμασι, πλὴν οὐδὲν τούτων ὑψηλότερον ὄψεως, οὐδὲ τῶν ἀνθρωπίνων ἀναχωρήκε λογισμῶν, ὥσπερ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν· καὶ γῆς δὲ καὶ οὐρανοῦ οὐδ' ἐστὶν εἰπεῖν ὅσον τὸ μέσον.

β'. Εἰ δὲ διότι τοῦ γενναίου εἰπόντος ληστοῦ, « Μνήσθητί μου, Κύριε, ἐν τῇ βασιλείᾳ σου, » ὁ Σωτὴρ αὐτῷ τὴν εἰς τὸν παράδεισον ὑπισχνεῖται, διὰ τοῦτο τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν τὴν τοῦ παραδείσου τίθεται λῆξιν (οὐ γὰρ ἄλλα μὲν αἰτεῖν τὸν ληστὴν, ἄλλα δὲ λαμβάνειν παρὰ τοῦ μεγαλοδύρου Θεοῦ ἀκόλουθον εἶναι φαίη ἂν), ἐκεῖνο μᾶλλον σκοπεῖτω ὡς τί δὴ ποτε μὲν ἦν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, ὅπερ ἐστὶν ἡ τοῦ Χριστοῦ, οὐδαμῶς ὁ ληστὴς συνεγνώκει· πόθεν γὰρ ἂν ἐξαιτεῖν προτέχθαι ἃ καὶ τοῦ λογίζεσθαι τὴν ἰσχὺν ἐνίκα, καὶ τὴν ἀνθρωπίνην διάνοιαν ὑπερβαίνει· οὐκ οὖν τί ποτε μὲν ἦν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ὁ ληστὴς οὐδαμῶς συνεγνώκει, οὐδὲ πρὸς ὠρισμένον τι καὶ γνώριμον τὸν νοῦν ἀπευθύνων τὴν αἴτησιν ἐποιεῖτο· ἀλλὰ διὰ τοιαύτης αἰτήσεως αγαθὸν τινων μετασχεῖν καὶ μακαρίας ἀπολαύσεως ἤτετο· ἐπεὶ δὲ τῶν ἄλλων ἀπάντων καλῶν γνωριμώτερος αὐτῷ ὁ παράδεισος καθιεστῆκε (ἐκ γὰρ τῆς Μωσαϊκῆς διδασκαλίας τῷ Ἰουδαίῳ ἐπιγινωσκόμενος ἔδνει) οὐδὲ τὴν ἐκεῖνου διέφυγε γνῶσιν, διὰ τοῦτο τὸν παράδεισον ὁ Δεσπότης αὐτῷ κατεγγυᾶται· καὶ οὐχ ἕτερα ἀνθ' ἐτέρων δωρεῖται, ἀλλ' ὧν τυχεῖν ὁ ἐξαπούμενος ἐπεθύμει· ἐπεθύμει δὲ μνήμης τυχεῖν ἐν τῇ βασιλείᾳ Χριστοῦ, ὅπερ ἐστὶν ἐν ἀγαθοῖς τε καὶ μακαρίοις γε-

⁷⁴ Math. xxv, 34. ⁷⁵ 1 Cor. ii, 9. ⁷⁶ Luc. xxiii, 42.

A QUÆSTIO VI.

Cui Moses regni cœlorum nullam mentionem fecerit, quanquam Servator in Evangelis manifeste dicat⁷⁴, a constitutione mundi illud esse justis paratum.

1. Multas Moses intellectuales res silentio pressit: regnum autem cœlorum tum natura sua tum etiam gaudiorum præstantia sensus exsuperat. Id enim rei genus, ut ait Scriptura, « Neque oculus vidit, neque auris audivit, neque in cor hominis ascendit⁷⁵. » Nil ergo mirum est, si cum Dei aspectu dignus Moses incorporearum virtutum creationem non narraverit propter audientium crassa ingenia et infirmitatem, idemmet ne cœlorum quidem regnum apud populum sensibus magis quam intellectu utentem commemoraverit. Nam quod nonnulli arbitrantur Mosen in paradisi mentione regnum quoque cœlorum conclusisse, quod est ipsum Christi regnum, hanc, inquam, opinionem accuratum ratiocinium non recipit. Ille enim valde regno cœlorum inferior videbatur: siquidem paradisi sensibus erat comprehensibilis, incolæque primos parentes habuit: et mundanarum quidem rerum pulcherrima est, sed tamen terræ hujus pars: et quanquam pulchris arboribus floret ac limpidissimis rigatur flaviis, nihilominus nihil visibili vi sublimius habet, neque humanum intellectum excedens, ut reapse est regnum cœlorum. Quantopere demum terra cœlo differat, verbis declarari non potest.

2. Quod si quia dicenti latroni bono: « Memento mei, Domine, in regno tuo⁷⁶, » Servator paradysum promisit, idcirco regnum cœlorum idem esse putat aliquis quod paradisi sedes (neque enim consentaneum fuit aliud latronem petere, aliud a munifico Deo accipere); illud potius consideret, cœlorum id est Christi regnum latroni incognitum fuisse. Qui autem fieri poterat, ut id sibi deposceret, quod ipsum ratiocinii acumen effugiebat, mentisque humanæ vires excedebat? Igitur quidnam revera esset regnum cœlorum latro omnino ignorabat, neque ad certum aliquid notumque sibi mentem intendens preces illas effudit; sed boni alicujus beatæque voluptatis compotem se fieri postulavit. Jam quia bonis cæteris notior ei paradysus erat (cum enim hic Mosis magisterio Judaicæ genti exploratus esset, ejus ne latronem quidem notitia latebat), idcirco paradysum illi Dominus spondet: neque aliud pro alio largitur, sed id omnino quod petenti erat concupitum. Is vere cupiebat ut sui memoria haberetur in Christi regno, id est ut bonis atque beatiss annumeraretur. Reapse est deinde paradisi incolatu potitur, quem generis nostri auctores ante violatum præceptum sortiti fuerant. Quod si quis paradysum

NOTÆ.

(27-28) Conspirat in hanc sententiam Hieronymus epist. 159, 5: « Mihi in Evangelio promittuntur regna cœlorum, quæ instrumentum vetus omnino non nominat. »

(29) Confer Photium in quæstione 102 (nunc 79) a Wolfio edita.

(30) Malim ταπεινώτερον.

latroni tanquam præludium arrhabonemque regni A
cælorum datum dicat, nèque eum prædicto regno
cariturum; ista quidem opinio rationi minime repu-
gnat: rem autem in communi omnium resurre-
ctione ac iudicio actæque vitæ remuneratione accu-
ratius cognoscemus. Interim hæc in iudicis mente
latent.

ὅλως μάχεται τῷ λόγῳ· μᾶλλον δὲ ἐν τῇ κοινῇ πάντων ἀνταποδόσει, εἰσόμεθα ἀκριβέστερον (51)· τὰ νῦν δὲ

3. Sed enim Mosis nulla necessitas scopusve ad-
erat, cur cælorum regnum manifestaret. Porro multa,
ut diximus, quæ sensum excedebant, dum orbis
initia scriberet, prætermisit. Jam si quis forte di-
cere velit, figurate nec sine ænigmate ipsum quoque
regnum cælorum a Mose innui, dum ait: « In prin-
cipio fecit Deus cælum et terram »; huic nos
nequaquam adversabimur. Neque enim ullo modo
affirmamus Mosem, qui tanto prodigio dignus fuit
ut Deum ipsum conspexerit, rem talem tantique
negotii ignorasse: verum ea, quæ multi ferre
non dum poterant, reticebat, vulgicæ auribus in-
eruditus valde parcebat: interim dum semina aliquot
in sublimiores perfectioresque mentes immittebat,
easque altioribus ac mirabilioribus contemplatio-
nibus fortasse initiabat. Propterea, aiunt, dum sen-
sibilis mundi creationem scribit, sigillatim omnia
persequitur, quæ ad eam rem pertinent: verum-
tamen cum cæli genesim narrat, quæcunque cœ-
lestia ad terrestrem mundum referuntur, ea pariter
accurato sermone digerit, solis, inquam, et lunæ
stellarumque dominatum atque naturam: quæ
autem a terrestri fabrica ornamentove recedunt,
quæque proprie ad supernam stationem pertinent,
hæc haud æque disserit. Quod si in his ita se ges-
sit, multo magis in illis quæ prædictis excelsiora
sunt. Horum, inquam, sublimiorum perspicuam
accuratamque enarrationem Creatori Dominoque
omnium Christo Deo nostro reliquit: qui nobiscum
terre incolis diversatus, et cælestes doctrinas ac
divina mysteria impertiens, regnum quoque cœlo-
rum nos edocuit. Quamobrem aliæ quoque leges et
promissiones et minæ ac benedictiones, quæ corpo-
reum quid sapiebant, ad Mosis partes semper perti-
nent: verum communis Servator generis, qui sibi
officium sumpsit omni errore hominem liberandi,
cælestia nobis credentibus ac divina bona nuntia-

79 Gen. 1, 1.

νέσθαι· καὶ λαμβάνει λοιπὸν τὴν ἐν παραδείσῳ δι-
αγωγὴν, ἣν οἱ τοῦ γένους ἡμῶν ἀρχηγέται μὴπω
τῆς ἐντολῆς ἐκπεσόντες διεκλήρουτο (30*)· εἰ δέ τις
τὸν παράδεισον αὐτῷ οἰοεῖ τινα προοιμιαζόμενα
δῶρα καὶ ἀρραβῶνα τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας λέ-
γοι δεδῶσθαι, οὐκ ἀποτεύξεσθαι δὲ αὐτὸν οὐδὲ τῆς
τῶν οὐρανῶν βασιλείας, τοῦτο δὲ τοῦτο οὐδὲν μὲν
αὐτοῦ ἂν εἴη ἐξέπιστασθαι τοῦ κριτοῦ.

γ'. Ἀλλὰ γὰρ Μωσὲς μὲν οὐκ ἦν ἀνάγκη οὐδὲ
σκοπὸς ἀναπτύσσειν τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν·
πολλὰ γὰρ, ὡς περ ἔφημεν, τὴν κοσμογένειαν ἀναγρά-
φῳ τῶν ὑπὲρ αἰσθησιν παρῆλθεν· εἰ δὲ τυπικῶς τις
καὶ ἐν αἰνίγματι καὶ αὐτὴν τὴν τῶν οὐρανῶν βασι-
λείαν ὑποσημαίνειν ἐθέλοι λέγειν, ἐν τῷ εἰπεῖν, « Ἐν
ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, » οὐδὲν
πρὸς αὐτὸν διοισόμεθα (52)· οὐδὲ γὰρ οὐδὲ τοῦτό γε
φαμέν ποθεν ὡς ἡγνῶσι ταῦτα τε καὶ τὰ τοιαῦτα ὁ
τληκυῦτος καὶ τοσοῦτος θεάματος τῆς θεοπτίας
ἡξιωμένος Μωσῆς· ἀλλ' ὅτι τοῖς πολλοῖς ἀνέκφορα
διετῆρει, καὶ τῆς μὲν συγκλήτου ἀκοῆς φειδῶ πολλὴν
ἐποίητο, τοῖς ὑψηλοτέροις δὲ καὶ τελειωτέροις σπέρ-
ματα καταβάλλων, τῶν ὑψηλοτέρων τε καὶ θαυμα-
σιωτέρων ἴσως διετέλει θεωρημάτων· καὶ γὰρ, φασί,
διὰ τοῦτο τὴν μὲν τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου δημιουργίαν
εἰπὼν, λεπτοῦργεῖ τε καὶ ἐπεξέρχεται καὶ ἅ συμπλη-
ροῦσι τούτων· τὴν δὲ γένεσιν ἀναγραφάμενος τοῦ οὐ-
ρανοῦ, ὅσα μὲν αὐτοῦ πρὸς τὸν περιγίειον κόσμον
ἀφορᾷ, καὶ ταῦτα παραπλησίως διεξῆλθεν, ἡλίου καὶ
σελήνης, καὶ τὴν ἀστέρων κυριότητά τε διαλαβὼν
καὶ φύσιν· τὰ δὲ τῆς περιγείου ἀπονέουσα διακο-
σμῆσεως, καὶ ὅσα τῆς ἀνωτέρω λέξεως ἐστί, οὐχ
ὁμοίως διελαβεν· εἰ δὲ τοῦτο, πολλῶ μᾶλλον οὐδ' ὅσα
ὑπεραναβέβηκε τούτων· καταλιμπάνει δὲ τὴν τοῦ-
των σαφῇ καὶ διευκρινημένῃ διήγησιν τῷ Πλάστῃ
καὶ Δεσπότη πάντων Χριστῷ τῷ Θεῷ ἡμῶν, ὃς ἐπι-
δημήσας ἡμῖν τοῖς ἐν γῇ, καὶ τὰ οὐράνια καὶ τὰ θεῖα
παραδιδούς μαθηματὰ τε καὶ μυστήρια, καὶ τὴν τῶν
οὐρανῶν βασιλείαν ἐξηγήσατο· ἐπεὶ καὶ τὰ ἄλλα,
νομοθεσίαι τε καὶ εὐαγγελαί, ἀραί τε καὶ εὐλογίαι,
τὸ σωματικώτερον ἔχουσαι, πανταχοῦ τῷ Μωσεί πα-
ραλαμβάνονται· ὁ δὲ κοινὸς τοῦ γένους Σωτὴρ ὅλον
τὸν ἄνθρωπον ἀπαλλάξει τῆς κλάνης προθέμενος, τὰ
ὑπουράνια καὶ θεῖα ἡμῖν τοῖς πειθομένοις ἐπηγγεί-
λατο ἀγαθὰ· ὥσπερ καὶ τοῖς ἀπειθοῦσιν ὑπέδειξεν,
ὡς ὑποδέξεται αὐτοὺς οὐ τὰ πρόσκαιρά τε καὶ χρόνῳ

NOTÆ.

(50*) Paradisi intellectualis nomen a paradiso ter-
restri derivatum fuisse, nemo inficias it. Cæteroquin
sanctarum ante Christum animarum quietas sedes
a terrestri paradiso Adami distinguendas esse, satis
docet Scriptura cum ait Christum post obitum ad
inferos descendisse. Quare et ad illa apud Lucam
verba ad latronem recte monent sacri interpretes
terrestrem paradisum non esse ibi intelligendum.

(51) De hac Græcorum quorundam opinione et
nos ipsi alibi locuti sumus, et Muratorius singulari
opere latissime disputavit. Et quidem contra Græcos
suos copiose disserit Eustratius ab Allatio editus.

(52) Quæstionem hanc rursus tractat Photius

in Amphiloichiana decima sexta, aliis quidem
verbis, cæteroquin iisdem sæpe argumentis utens;
quam rem nuntiata Roma Neapolim ante hos
annos fuisse video cl. Andresio prodrom. *Anecd.*
Gr. p. 85. Sed tamen ad hunc locum Photius
in decima sexta aliter judicare videtur. Huic enim
opinionem nonnullorum propositæ sic contradicit:
« Ἀλλὰ τοῦτο μὲν οὐκ ἂν βεβίως ἀγαπήσῃ ἡ ἀλήθεια,
ὅτι τε λίαν ἐκθεβιάσται, καὶ ὅτι εἰπὼν οὐρανῶν
ποίησιν, περὶ τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας τοὺς Ἰου-
δαίους οὐδὲν ἤτεον ὠφέλησεν ἢ εἰ παντελῶς ἀπεινώ-
πησε· καὶ πολλὴ ἄλλη πρὸς ταύτην τὴν ὑπόληψιν ὑπε-
ναντίωσις.

καταμαραινόμενα λυπηρὰ, ἀλλ' ὅσα δι' αἰῶνος ἀπεράντου παρατεινομένην ἔχουσι τὴν πείραν τῶν ἀλγεῖνών.

δ. Εἰ δὴ καὶ ἀγωνιστήριον ἦν ὁ παράδεισος, ἐν αὐτῷ γὰρ τὸ γυμνάσιον τῷ πρωτοπλάστῳ προτέθειτο, πῶς ἂν εἴη τῷ αὐτῷ καὶ βραβεῖον καὶ στάδιον; οὐκοῦν ὁ παράδεισος προοίμιον μὲν τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, οὐ βασιλεία δέ· καὶ μακάριον μὲν καὶ πολυέραστον ἐνδαιτηθῆναι τῷ χωρίῳ, μακαριώτερον δὲ καὶ ἐρασμιώτερον τὸ εἰς τὰς οὐρανίας ἐκείθεν παραπεμφθῆναι σκηνάς· καὶ τὸ ἀρχηγὸν δὲ φῶς, ὅπερ ἀναγεόμενον πρὸς τῆς τοῦ ἡλίου δημιουργίας, τὴν ἡμέραν ἐτοίμει, βασιλείαν οὐρανῶν ὑψηλοτέραν τε καὶ θειοτέραν καὶ ὡς ἀληθῶς οὐράνιον λῆξιν ἡμᾶς ἐννοεῖν, ἣ τὸν παράδεισον, ἀπευθύνει· ἐν ἣ τοῖς ἀξιοθσησμένοις ἐνδαιτῶσθαι τὴν χρεῖαν ἀποπληρώσει· καὶ εἴη ἂν εἰκότι λόγῳ ἀναλογίαν διασῶν τὸ οὐράνιον σῶμα πρὸς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἣν συνδιασῶμεν πρὸς αὐτὴν ἡ γῆ· ἐκείνη τε γὰρ πρὸς τὸ ὀρώμενον οὐράνιον κύτος τάξιν ἐδάφους ἐπέχουσα φαίνεται· αὐτὸς τε πάλιν ἐδάφους ἀναπληρώσει χώραν τοῖς· ἐν τῇ τῶν οὐρανῶν βασιλείᾳ, τὴν διαίταν ἀξιοθεῖσι λαγεῖν· οὐδὲν οὖν ὅλως ἔστιν ἀπορεῖν τοῦ λοιποῦ πῶς τοῦ Δεσποτοῦ Χριστοῦ κατὰ τὴν αὐτοῦ σωτήριον παρουσίαν οὐράνιον ἡμῖν καὶ διδάσκοντος καὶ ἐπαγγελιαμένου βασιλείαν, ὁ θεράπων αὐτοῦ Μωσῆς ἡ οὐδ' ὅλως ἡ ὡς ἐν αἰνίγματι ταύτης ἐμνήσθη· οὐδὲ πότερον ταυτὸν ἔστιν ἢ ἕτερον ὁ παράδεισος καὶ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν.

hilitandum utrum idem sit an quid diversum, paradisi et regnum cœlorum.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ Ζ'.

Εἰ τὰ τέλη τῶν αἰώνων εἰς ἡμᾶς κατήντησεν, ἐν πόλοις αἰῶσιν ὁ τοῦ Χριστοῦ πλοῦτος εἰς ἡμᾶς ἐπιδειχθήσεται;

Edita a Maio, nov. Coll., t. IX, p. 5-6. Conciliantur

Ὅτις ἀπορον δὲ οὐδ' εἰ τὰ τέλη τῶν αἰώνων εἰς ἡμᾶς κατήντησεν, ἐν τοῖς ἐπερχομένοις αἰῶσι τὸν πλοῦτον αὐτοῦ ἐπιδείξασθαι εἰς ἡμᾶς τὸν κοινὸν τοῦ γένους σωτήρα καὶ λυτρωτὴν. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῷ τέλει τῶν αἰώνων ἡμεῖς ἔσμεν, ὅσοι τὸν παρόντα κόσμον ἤδη μαραινόμενον τε καὶ καταρρέοντα πρὸς τέλος ἐτάχθημεν παραμετρῆν, ἐπερχομένους δὲ αἰῶνας ἐκείνους δεῖ νοεῖν, ὅσοι τῇ τῶν μελλόντων ἀδιαδόχῳ παραπολαύσει συμπαρτεινομένην ἔχουσι φύσιν τὴν ἐαυτῶν. Ὅρα δὲ μοι καὶ οὕτως· ἐν μὲν τοῖς αἰῶσιν, ὧν εἰς ἡμᾶς τὰ τέλη κατήντησε, τὸ πρὸ τῶν αἰώνων ὀρισθὲν μυστήριον ἐπὶ κοινῇ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους σωτηρίᾳ πέρας ἔλαβέ τε καὶ ἐτελέσθη· ὅπερ ἔστιν ἡ τοῦ Θεοῦ πρὸς ἀνθρώπους ἑνωσις τε καὶ ἐπιδημία· ἐν δὲ τοῖς ἐπερχομένοις ἐπιτελεσθεῖν ἂν ἡ τῶν ἀνθρώπων πρὸς Θεὸν ἀνοδὸς τε καὶ ὑψηλοτέρα συνάφεια· καὶ τὸ κατὰ χάριν ἡμᾶς γενέσθαι θεοῦ, μηκέτι πρὸς τὰ χεῖρω τὴν μεταβολὴν δεχομένους. Ἐτι δὲ ἐν μὲν τοῖς αἰῶσιν, ὧν εἰς τὰ τέλη κατήντησαμεν, τὴν ἐργασίαν τῶν ἐντολῶν ἀπαιτούμεθα· καὶ πρὸς τὸ γυμνάσιον ἀποδύομεθα· ἐν δὲ τοῖς ἐπερχομένοις; τὰ τε τῶν πρακτέων, ἐπίχειρα κομιζόμεθα καὶ τῶν βραβεῖων ἀξιούμεθα, ὅτε δὴ ὅτε καὶ ὁ πλοῦτος τῇ:

vit : sicuti etiam non credentibus demonstravit, fore ut illos haud temporalis vel aliquando cessatura poena excipiat, sed quæ sensum potius doloris in infinitum ævum extendat.

4. Quod si præterea paradisi certaminum præmium est; illic enim primo homini propositum virtutis exercitium fuit; qui fieri potest ut idem homini locus palma esset et stadium? Sequitur ergo ut paradisi præludium quidem regni cœlorum fuerit, non tamen ipsum regnum. Et in eo quidem versari loco beatum ac desiderabile est; multo tamen beatius atque optabilius est ad cœlestes sedes illinc emitti. Et quidem lux illa primigenia, cuius effusio, ante solem conditum, diem efficiebat, exemplo nobis est, ut intelligamus regnum cœlorum vere esse cœleste habitaculum, multoque excelsius diviniusque, quam paradisi, in quo quidem cœlesti habitaculo, hi qui eo digni fuerint, voti omnis compotes fient. Prorsus videtur iusta ratione cœleste firmamentum eam analogiam erga regnum cœlorum tueri, quam erga ipsum firmamentum tellus : hæc enim cœlesti, quem suspicimus, fornici vicem pavimenti præstare videtur. Rursus ipse cœlestis fornix pavimenti instar erit iis qui cœlorum regnum incolendi digni erunt. Ergo deinceps non erit ambigendum, cur nam Christus, quo tempore inter homines salutariter versatus est, cœleste nobis promiserit nuntiaveritque regnum; ejus vero famulus Moses vel nullo modo, vel certe non sine ænigmati regni ejusdem mentionem fecerit. Neque denique est du-

QUÆSTIO VII.

Si finis sæculorum nobis advenit, quibusnam sæculis Christi divitiæ in nos ostendentur?

Pauli verba I Cor. x, 14, cum verbis Eph. ii, 7.

Non incertum est quoque, si finis sæculorum nobis advenit, divitiis suas in nos ostendisse communem generis nostri Salvatorem et Redemptorem. In fine enim sæculorum sumus nos quicumque in hunc mundum jam flaccidum et ad finem suum vergentem missi sumus incolendum; supervenientia autem sæcula illa esse cogitandum est quæ æternarum in futura deliciarum participantia protensam obtinent eorum naturam. Sed mihi et sic considera : sæculis illis quorum finis in nos advenit, definitum ante sæcula mysterium pro communi hominum generis salute terminum accepit et perfectum est; qui terminus est Dei apud homines mansio et incolatus; supervenientibus autem sæculis perfectus erit hominum ad Deum reditus et altior cum illo conjunctio. Tunc etiam secundum gratiam facti erimus dii neque ad pejora conversionem capientes. Adhuc autem his sæculis quorum finis advenit, a nobis præceptorum adimpletio exigitur, et ad luctam accingimur; supervenientibus autem eorum quæ agenda sunt præmia accipimus, et victoria laurea digni judicamur, quando et divitiæ dominicæ bonitatis et largitionis ineffabili verbo et incomprehensibili ratione copiosissime nobis subministrabuntur. Si vis, præsentibus quidem sæcu-

lis corruptibili corpore vitam nostram perdicimus, supervenientibus autem corruptionem incorruptione mutantibus, sicut infinitum ævum percurreremus. Et rursus sæculis presentibus insurgens in nos et nos impediens peccatum subimus; supervenientibus autem, neque in nos pugnam, aut agens peccatum, sed neque occulte in nobis stans aut stare valens reperiemus. Multa et alia sexcenta his addi possent quibus differentia inter directa ad finem sæcula et ea quæ in infinitum manent facile discernitur. Atque ita præposita verba non invicem opponuntur, neque inter se pugnant. *θείη, δι' ὧν ἡ διαφορά τῶν τε πρὸς τέλος ἐπιγιομένων αἰώνων καὶ τῶν εἰς ἀπέραντον διαμενοντῶν ἁπλῶς καταλαμβάνεται* · καὶ ὡς τὰ προκείμενα ῥητὰ οὐδὲ ἀλλήλοις ἀντινομοθετεῖ οὐδὲ διαμάχεται.

QUÆSTIO VIII.

Quomodo dicitur filius Dei peccatum non facere, qui juxta eandem Scripturam ex aqua et Spiritu nascuntur; et tamen multos videmus per baptismum filios Dei effectos peccatum facientes;

Edita a Maio, l. c. p. 6-8. De verbis I Joan. iii, 9; et quomodo his non obstat, quod baptizatos, qui vere filii Dei sunt (I Joan. iii, 5) adhuc deccantes videamus.

Si quicumque ex aqua et Spiritu sancto generantur, ii sunt filii Dei; filii autem Dei, ut divus Joannes clamat, peccatum non faciunt, quæris et discipulas quomodo, postquam per lavacrum regenerationis tanta gratia digni habiti sumus, ad peccatum deferamur. Sed antequam verba resolvamus quæ sibi invicem contradicere videntur, ipsum in se Apostolici dictum examinandum est: quomodo omnino homo filius Dei factus peccatum non potest facere? Quidam igitur dicunt illud ipsum Joannem explicantem addere: quoniam semen ipsius in eo manet; quod quidem semen est sane docendi peritum verbum; exiit enim qui seminat seminare. Illo autem semine in anima radices agente et manente, non potest peccare qui hoc semine assimilationem cum generante Deo possidet. Illo autem semine ex cogitatione nostra ejecto, statim diaboli semen in illius locum injicitur, et zizaniorum germinatio incipit. Plures quidem sic propius, ut mihi videtur, ad veritatem steterunt illud apostoli dictum interpretando. Alii autem simplicius dicunt neque justum justitiam colentem, neque sapientem sapientiam adimplentem, neque alium quemque suum nomen a virtute trahentem eo quod illam peragat et adimpleat, unquam peccati exsistiturum factorem.

Sed hoc quidem, quanquam a quibusdam dictum est, non altitudinem apostolicæ sententiæ videtur attigisse. Non enim callidum est scire, sed neque docere justum juste agentem non injustitiam admittere, neque sapientem intemperanter non vivere dum sapit. Melius forte esset et hoc modo intelligere eum qui ex Deo natus est et semen ejus in se ipso concepit, nempe virtutem (omne enim donum perfectum desursum est, descendens a Patre luminum), et perfectus est in ea, ita ut in illius habitu pure transierit, non habens sibi admistum mali semen, eum, inquam, non posse peccatum facere; id est, non habere voluntatem ad cupiditates

Δεσποτικῆς χρηστότητος καὶ φιλοτιμίας ἀρρήτων λόγων καὶ ἀκαταλήπτους λογισμοὺς ἡμῖν ἐπιδαψιλεύοντο. Εἰ βούλει δὲ ἐν μὲν τοῖς περατομένοις αἰώσι φθαρτῷ σώματι τὸν βίον ἡμῶν δικνύομεν, ἐν δὲ τοῖς ἐπερχομένοις τῆς φθορᾶς τὴν ἀφθαρσίαν ἀμειβόμενοι, οὕτω τὸν ἀτελεύτητον διατελούμεν αἰῶνα. Καὶ πάλιν ἐν μὲν τοῖς παροῦσι τὴν κατεξανισταμένην ἡμῶν τὴν ἀμαρτίαν καὶ διενοχλοῦσαν ὑφίσταμεθα · ἐν δὲ τοῖς ἐπερχομένοις οὐκέτι καταστρατηγούσαν οὐδὲ ἐνεργουμένην, ἀλλὰ μὴδὲ ὑπερῶσαν ὁλως εὐρήσομεν, μὴδὲ δυναμένην ὑφίστασθαι. Πολλὰ δ' ἂν τις καὶ ἄλλα μυρία τοῖς τοῖς αἰώνων καὶ τῶν εἰς ἀπέραντον διαμενοντῶν ἁπλῶς καταλαμβάνεται.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ Η'.

Πῶς τὰ τέκνα τοῦ Θεοῦ λέγεται ἀμαρτῶν μὴ ποιεῖν, εἶναι δὲ ταῦτα ἡ αὐτὴ λέγει φράσις τὰ δι' ὕδατος καὶ Πνεύματος γεννηθέντα, καὶ πάλιν πολλοὺς ὁρώμεν τοὺς διὰ βαπτίσματος υἱοποιηθέντας τὴν ἀμαρτίαν διαπραττόμενους;

Εἰ δι' ὕδατος καὶ Πνεύματος οἱ γεννηθέντες τέκνα Θεοῦ χρηματίζουσι; τὰ δὲ τέκνα τοῦ Θεοῦ, ὡς ὁ Θεὸς πείσκει· Ἰωάννης βεβῆ, ἀμαρτίαν οὐ ποιεῖ, ἐπερωτᾷ· καὶ διαπορεῖς πῶς μεθ' ὃ τοῦ λουτροῦ τῆς παλιγγενεσίας τοῦ τηλικούτου χαρίσματος ἡξιώθημεν, πρὸς ἀμαρτίαν καταφερόμεθα. Ἀλλὰ πρὸ γε τῆς λύσεως τῶν δοκούντων ἔχειν ἐναντιότητα ῥημάτων, αὐτὸ καλὸν αὐτὸ τὸ ἀποστολικὸν ἐπισκεπτέον ῥητόν· πῶς ὁλως ἄνθρωπος τέκνον Θεοῦ γεγονὼς ἀμαρτίαν οὐ δύναται ποιεῖν; Τινες μὲν οὖν φασιν, ὡς αὐτὸς ἐκεῖνος ἐπιλυόμενος ἐπάγει τὸ, ὅτι σπέρμα αὐτοῦ ἐν αὐτῷ· τοῦ γὰρ δεσποτικοῦ σπέρματος ἥτοι διδασκαλικοῦ λόγου· Ἐξῆλθεν γὰρ, φησὶν, ὁ σπείρων τοῦ σπείραι· τοῦτου δὲ τοῦ σπέρματος ἐν τῇ ψυχῇ ριζωθέντος καὶ παραμένουτος οὐ δύναται ποιεῖν ἀμαρτίαν ὁ ἐκεῖνου τοῦ σπόρου τὴν ἀρομώσιν πρὸς τὸν γεγεννηκότα κτησάμενος Θεόν· παραιρεθέντος δὲ τοῦ τοιούτου σπέρματος ἐκ τῆς διαβολῆς ἡμῶν, αὐτίκα ὁ τοῦ ἔχθρου ἀντικαταβάλλεται σπόρος, καὶ ἡ τῶν ζιζανίων βλάστη λαμβάνει ἀρχήν. Ἐνιοὶ μὲν οὕτως, ὡς ἔμοιγε δοκεῖ, καὶ τῆς ἀληθείας ἐγγὺς τὸ ἀποστολικὸν ῥητὸν νοοῦσιν. Οἱ δὲ ἀπλούστερόν φασιν, ὡς οὕτως ὁ δίκαιος τὴν δικαιοσύνην πράττων, οὕτως ὁ σώφρων τὴν σωφροσύνην ἐπιτελῶν, οὐ μὴν ἀλλ' οὐδ' ἄλλος παρώνυμος ἀπὸ τῆς ἀρετῆς ἐν ᾧ ταύτην τελεῖ καὶ διαπράττεται, οἰμεν οὐκ ἂν ποτε καὶ τῆς ἀμαρτίας ὑπάρξειε δημιουργός.

Ἀλλὰ τοῦτο μὲν εἰ καὶ τισιν εἴρηται, οὐ μοι δοκεῖ τοῦ ὕψους τῆς ἀποστολικῆς ἐπιχειρῆσαι διανοία· οὐδὲ γὰρ σοφὸν εἰδέναι, ἀλλ' οὐδὲ διδάσκειν, ὡς ὁ δίκαιος δικαιοπραγῶν οὐκ ἀδικεῖ, ἀλλ' οὐδὲ ὁ σώφρων οὐκ ἀκολασταῖν ἐν τῇ σωφρονεῖν· ἀμεινον δὲ ἂν ἴσως εἴη κάκεῖνο συνιδεῖν, ὡς ὁ γεγεννημένος ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ τὸ σπέρμα αὐτοῦ ἐν αὐτῷ συλλαβὸν ἥτοι τὴν ἀρετὴν (πάν γὰρ δώρημα τέλειον ἀνορθὸν ἐστὶ καταβαῖνον ἀπὸ τοῦ Πατρὸς τῶν φώτων) καὶ τελεωθεὶς ἐν αὐτῇ ὡς καὶ ταύτης καθαρῶς εἰς ἔξιν ἐλάσαι, μὴ ἔχων ἐπιμιγνυμένην αὐτῇ τοῦ κακοῦ τὴν σποράν, ὁ τοιοῦτος οὐ δύναται ποιεῖν ἀμαρτίαν· τοῦτέστιν, οὐκ ἔχει τὴν γνώμην βέπουσαν πρὸς τὰ πᾶθη, οὐδὲ

πρὸς ἐκεῖνα τὸν νοῦν ἐπιστρέφόμενον. Ὡς περ γὰρ ἡ ἀδιδάκτος φύσις ἰσχυρὸν τὰ παρὰ φύσιν ἀποστρέφεται, οὕτως ἡ ἐκ διδασκαλίας διὰ τῆς τῶν ἀγαθῶν πράξεως γυμνασίας ἐπιγινωμένη ἐξίς μεγάλην λαμβάνει τὴν ἰσχύν εἰς τὸ πρὸς μηδὲν τῶν φαύλων ἐπιβρέπῳς ἔχειν καὶ τοῖς ἐφῆδεσθαι· ἀλλ' ἡ μὲν τοῦ ῥήτου καθ' ἑαυτὴν σκέψις τοιαύτη τις ἂν εἴη. Ἐπιλύοιτο δ' ἂν καὶ ἡ κατὰ συμπλοκὴν τῶν ῥητῶν προκειμένη ἀπορία οὐδὲν ἕλκτον καὶ δι' ἐνὸς ἐκάστου τῶν εἰρημένων· οὐδὲν γὰρ ἀπορον οὔτε τὴν ἔχοντα τοὺς στερηματικούς λογούς ἐν ἑαυτῷ βλαστάνοντας, εἴτε τῶν ἀρετῶν εἴησαν, εἴτε τῆς εὐσεβείας αἱ καταβολαί, τότε μὲν μηδαμῶς ἀποδέχεσθαι τὴν ἐπιστορὰν τοῦ πονηροῦ· ἐπειδὴν δὲ τοῦ κακοῦ βλαστήματος ἔρημοι καταστῶμεν, τότε πρὸς τὴν τῶν ζιζανίων ὑπόδοχὴν παρασκευασμένους ὁρᾶσθαι· ἀλλ' οὐδὲ τὸν πρότερον τὴν ἀρετὴν ἐπειδὴν ταύτην εἰλικρινῶς πράττει, ἀνενέργητον αὐτὸν πρὸς τὴν κακίαν εἶναι· ἀμελήσαντα δὲ τῶν καλῶν ἔργων

serpentem, neque mentem ad illas conversam. Quemadmodum enim indocta natura violenter ea quæ supra naturam sunt aversatur, ita ille ex doctrina per bonarum actionum exercitium factus habitus vim magnam accipit ut nullis malis serpat aut nullis delectetur. Ea quidem esset huius dicti in se investigatio. Solveretur et difficultas in verborum connexionem sita non minus per unumquodque dictorum. Non enim dubium est quin is qui seminalia verba habet in se ipso germinantia, sive virtutum sint, sive pietatis iacta semina, minime in se mali sationem admittat; cum autem malo germine vacui stamus, tunc in zizaniorum acceptionem accingentes nos videamur, sed neque eum qui virtutem agit, adversus malum, inefficacem esse; eum autem qui pulchros actus negligit ad pejora

B deferri, nemo est qui discepat.

πρὸς τὰ χεῖρονα κατενεχθῆναι, οὐδεὶς ἂν διαμφοδότηση.

Per hæc quidem solveretur, ut dictum est, illa primo intuitu apparens oppositio; magis propria vero et accommodatio esset illi admota solutio talis. Duplex est huius filiationis modus: unus quidem ea sola adoptantis largitione ac studio demonstratus; alter vero, adjuncto proprio nostro studio, vi cuius introducitur virtutum operatio; et data supernæ filiationis gratia cum voluntaria virtutum praxi conveniens, totum transformat filium adoptatum ad similitudinem et characterem, quantum homini licet intueri eum qui genuit Deum. Sic quidem ille qui se hoc modo filium Dei gerit atque ita solidam et immutabilem adoptionem possidet, inconcussam accipit habitudinem boni et a peccato abhorret, nec illud vult quoquo modo facere. Qui tamen illa Domini largitione fruitus est neque satis curavit ut solidam adoptionem ostenderet et se hac esse dignum operibus ostenderet, ille sane, quam adoptionem sortitus est quam Domini largitur affectio, quia non eam propria voluntate et ardore confirmat, ad peccatorum actus facile fertur. Illo quidem, quod gratia datum est, semine imperfecto relicto, quod a malo seminatum est propria indolentia perficitur et colitur; quod in se conferens homo, merito non est filius Dei, sed filius diaboli.

Humanam naturam plerumque et divinus David parvi faciens et sapiens Salomon magnificans non oppositas inter se sententias introducunt. Non enim illi solummodo de humano genere talia declarant, sed et in plerisque sacræ Scripturæ locis inveniunt eam attollentem quidem nostram naturam;

Λυθείη μὲν ἂν ὥς περ εἰρήται διὰ τούτων καὶ ἡ δοκοῦσα κατ' ἀρχὰς τῶν ῥητῶν ἐναντιολογία· οἰκωτέρα δὲ καὶ ἰδιόζουσα λύσις εἴη ἂν αὐτῇ προσαγομένη τοιαύτη. Διττός ἐστιν ὁ τῆς ἄνωθεν υἰοθεσίας τρόπος· ὁ μὲν ἐκ μόνης τῆς φιλοτιμίας τοῦ υἱοθετοῦντος ἐπιδεικνύμενος, ὁ δὲ μετὰ συνεισφορᾶς τῆς ἡμετέρας σπουδῆς, καθ' ἣν ἡ τῶν ἀρετῶν συνεισάγεται ἐργασία· καὶ ἡ δοθεῖσα τῆς υἰοθεσίας ἄνωθεν χάρις τῇ ἀπὸ τῆς γνώμης συνελθοῦσα τῶν ἀρετῶν πράξις, ὅλον ἀναμορφοῖ τὸν υἱοθετούμενον πρὸς τὴν ὁμοίωσιν καὶ τὸν χαρακτῆρα, καθ' ὅσον ἐστὶν ἀνθρώπων μιμήσασθαι δυνατὸν τὸν γεγεννηκότα Θεόν. Οὕτως μὲν οὖν ὁ κατὰ τούτων τὸν τρόπον χρηματίσας τέκνον Θεοῦ, καὶ οὕτω βεβαίαν καὶ ἀμετακίνητον τὴν υἰοθεσίαν κτησάμενος, ἀναλλοίωτον λαμβάνει τὴν ἐξ ἑνὸς καλοῦ, καὶ μίσει τὴν ἁμαρτιάν καὶ ἀποστρέφεται, καὶ οὐκ ἐθέλει ταύτην οὐδαμῇ ποιεῖν. Ὁ μὲν τοί γε τῆς Δεσποτικῆς ἀπολαύσας φιλοτιμίας, μηδὲν δὲ τηλικούτον συνεισενεγκὼν ὡς βεβαίαν τὴν υἰοθεσίαν δεῖξαι, καὶ ἑαυτὸν ἄξιον ταύτης διὰ τῶν ἔργων παραστήσαι, οὕτως δὲ οὕτως καὶ τῆς υἰοθεσίας ἔτυχεν, ἣν ἡ Δεσποτικὴ χαρίζεται φιλοτιμία, τῇ ταύτην οἰκείᾳ γνώμῃ καὶ σπουδῇ μὴ συγκροτεῖν, εὐχερῶς φέρεται πρὸς τὰς τῶν ἁμαρτημάτων πράξεις· τὸ μὲν ἀπὸ τῆς χάριτος δοθὲν σπέρμα, οἷον ἀτελεσφόρητον καταλιπὼν, τὸ δὲ ἀπὸ τοῦ πονηροῦ ἐπισπαρὲν, τελεσφορούμενον τε καὶ γεωργούμενον οἰκείᾳ ῥηθυμίᾳ· ὅπερ καὶ περιφέρων ἐν ἑαυτῷ, εἰκότως ἀντὶ τοῦ τέκνον εἶναι Θεοῦ, τέκνον χρηματίζει τοῦ διαβόλου.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ Θ'.

Πῶς τοῦ θεοπάτορος Δαβὶδ εἰπόντος, « Ἀνθρώπος ὥσπερ χρότος αἱ ἡμέραι αὐτοῦ, » καὶ ἐξῆς, ὁ τοῦτου καὶ Σολομὼν ἀποφαίνεται, « Μέγα ἀνθρώπος καὶ τίμιος ἀνὴρ; »

Edita a Maio, l. c., p. 8. 9. Quomodo Davidis verba Psal. cii, 14, 15, cum Salomonis effato, Prov. xx, 6 (juxta LXX) conveniant.

Τὴν τῶν ἀνθρώπων φύσιν ὡς τὰ πολλὰ καὶ ὁ θεὸς Δαβὶδ κατευτελίζων, καὶ ὁ σοφὸς μαγαλύνων Σολομὼν, οὐκ ἐναντίαν ἀλλήλοις ἀντεισάγουσι δόξαν· οὐ γὰρ οὗτοι μόνον τοιαύτας ἀποφάσεις περὶ τοῦ ἀνθρώπου γένους ποιοῦνται, ἀλλὰ καὶ πολλὰχὺ τῆς αἰτίας Γραφῆς εὐρήσεις, τοῦτο μὲν παύρουσα, τὴν

D

QUÆSTIO IX.

Quomodo Davide Dei patre dicente: « Homo tanquam senum dies ejus, » Salomon ejus filius declarat: « Est aliquid magnum homo, et aliquod honore dignum vir? »

Humanam naturam plerumque et divinus David parvi faciens et sapiens Salomon magnificans non oppositas inter se sententias introducunt. Non enim illi solummodo de humano genere talia declarant, sed et in plerisque sacræ Scripturæ locis inveniunt eam attollentem quidem nostram naturam;

rursus autem eam vilipendentem et deprimentem ; A nec tantum Scriptura, sed et quicunque nostrorum sanctorum Patrum veram sapientiam inde mystice docti sunt, diversas sententias de humano genere statuantes, non ea sententiarum differentia rebellionem aut pugnam in se ipsos et in alios concitasse videntur, sed concordiam et concentum servantes reperiuntur. Quomodo autem eas differentes sententias nulla in veritatem pugna aut oppositio sequatur, hinc facile est intelligere. Duplicem constitutionem habet homo, et duplicem vixit vitam, unam quidem ante prævaricationem et alteram post violationem legis. Ejus autem constitutio ex una parte lutum et cinis est, ex altera vero omnipotentem naturam et iis omnibus quæ sunt imperantem imitatur. Quæcunque igitur hominem attollunt et sursum statuunt, vel ei datæ dignitatis magnitudinem exhibent, vel beatam et felicem ante prævaricationem vitam ; quæcunque autem illum depretiant et deprimunt, ex una parte mala post transgressionem gravia ostendunt, ex altera vero illum esse pulverem et in terram dissolvi, manifeste demonstrant. Sed hæc dicimus tanquam prima et dominantia principia describentes. Ex his autem multa et alia nascuntur : conterminum est enim quomodo homo cum factus sit et possit, si velit, deus effici, nec habeat necessitatem, si velit, ad pejora illum impetum attolentem vertere, mille laudes obtinere dignus sit ; stolidus autem et brutus, ne dicam improborum dæmoniorum malitiæ consors effectus, mille subjiacitur exprobrationibus ; et ante hæc omnia vitæ voluptatibus ac deliciis mentem exercens, sexcentis quotidie circumfundatur malis, vix aliquando illud : Vanitas vanitatum et omnia vanitas⁸⁰ valens intelligere. Se autem ratione a mundo segregans et ab omnibus quæ in mundo circumstant nugis, maxima fruitur voluptate, et antequam futura bona assequatur, tanquam imagine et præludio illius multæ felicitatis præsentem tempore fruitur. Neque igitur pater filio adversatur, pater, inquam, David sapienti Salomoni, dum alter laudat, alter vero deprimat hominem, neque divina Scriptura sibi ipsi pugnat, sed neque Patrum nostrorum divinus chorus nunc quidem humanam naturam deificantium, nunc autem parvi penduntium, et ad ultimam vilitatem redigentium. Et sepositis quæ dicta sunt, quomodo corporis affectiones et quotidiana nostra damna non nos deprimerent ? Conversio autem mentis ad contemplationem et supernæ voluptatis puritatem, quomodo nostram vitam non beatam ac felicem præstarent ?

QUÆSTIO X.

Quare dæmoniaco morbo ægrotantes, lunaticos evangelista vocat ?

Edita a Maio, l. c. p. 9-10; explanans cur evangelista

Lunaticos evangelista a dæmone obsessos vocat, non lunam affectionis causam assignans, neque

⁸⁰ Eccle. i, 2

ἡμετέραν φύσιν, τοῦτο δὲ πάλιν κατευτελίζουσιν καὶ κάτω, τιθεῖσαν· οὐ μόνον δὲ ἀλλὰ καὶ ὅσοι τῶν ἡμετέρων ἱερῶν Πατέρων ἐκεῖθεν τὴν ἀληθινὴν ἐμυσταγωγῆθησαν σοφίαν, καὶ οὗτοι διαφόρους ὁδούς θέμενοι περὶ τὸ ἀνθρώπινον, οὐκ ἐν τῷ διαφορῶ τῶν ψηφισμάτων στάσιν ἢ μάχῃν πρὸς αὐτοὺς· ἢ πρὸς ἀλλήλους φαίνονται συνεισενεγκόντες, ἀλλ' ὁμόνοιαν τε καὶ συμφωνίαν ὀρῶνται διαπεπραγμένοι. Πῶς δὲ διάφορα ἀποφαινομένων οὐδεμία μάχη ἢ ἐναντίως πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἐπακολουθεῖ, ἐντεῦθεν ἔστιν ῥᾶ διον λαθεῖν. Διπλὴν τὴν κατασκευὴν ὁ ἄνθρωπος ἔχει, καὶ διπλοῦν ἐπολιτεύσατο βίον· τὸν μὲν πρὸ τῆς παραβάσεως, τὸν δὲ μετὰ τὴν ἀθέτησιν τῆς ἐντολῆς· ἢ δὲ κατασκευὴ, τὸ μὲν αὐτοῦ πηλός ἐστι καὶ κόνης, τὸ δὲ τὴν παντοκρατορικὴν καὶ δεσποτικὴν τῶν ὄντων ἀπάντων ἐξεικονίζει φύσιν· ὅσα οὖν ἐπαίρει τὸν ἄνθρωπον καὶ ἄνω ἵστησιν, ἢ τοῦ δοθέντος αὐτῷ ἀξιώματος τὸ μέγεθος ὑπεμφαίνει, ἢ τὸν πρὸ τῆς παραβάσεως μακάριον καὶ εὐδαίμονα βίον· ὅσα δὲ εὐτελίζει· καὶ κάτω τίθησιν, τοῦτο μὲν τὰ μετὰ τὴν παραβάσιν τίθησιν ἀλγεῖνά, τοῦτο δὲ καὶ ὅτι χροὺς ἐστὶ καὶ εἰς γῆν ἀναλύει, παρίστησιν σαφῶς. Ἀλλὰ ταῦτα φάμεν οἰομένους τὰς πρώτας καὶ κυριωτάτας ἀναγράφοντες ἀρχάς. Ἐκ δὲ τούτων πολλὰ καὶ ἄλλα φύεται· μεθόριον γὰρ ὥσπερ ὁ ἄνθρωπος γεγονώς καὶ δυνάμενος εἶπερ βούλοιο θεωθῆναι, οὐκ ἔχων δὲ ἀνάγκην ἂν περ βούλοιο πρὸς τὰ χεῖρα ῥέψαι ἀναστελλοῦσαν τὴν ὁρμὴν, θεούμενος μὲν τῶν μυρίων ἐπαίνων ἀξίος ἐστὶ τυγχάνειν, ἀποθηριούμενος δὲ καὶ κτηνώδης γινόμενος, ἵνα μὴ λέγω τῇ τῶν πονηρῶν δαιμόνων παραμιλλώμενος κακίᾳ, μυρίοις ὑποβάλλεται ψόγοις· καὶ πρό γε τούτου περὶ τὰ ἐν τῷ βίῳ τερπνὰ καὶ ἡδῆα τὸν νοῦν ἐνησχολήμενος, μυρίοις καθ' ἐκάστην περιαντίζεται κακοῖς· μόλις ποτὲ τὸ ματαιότης ματαιότητων, τὰ πάντα ματαιότης, δυνάμενος συνιδεῖν· αὐτὸν δὲ τῷ λόγῳ χωρίζων τοῦ κόσμου, καὶ τῶν ἐν τῷ κόσμῳ περιστάσεων καὶ ἀδολεσχιῶν τῆς ὅτι μάλιστα εὐδαίμονας ἀπολαύει· καὶ πρὸ τοῦ τυχεῖν τῶν ἐκεῖθεν ὥς ἐν εἰκόνι τῃ παρόντι, καὶ ἐν προοίμῳ πολλῆς τῆς μακαριότητος ἐντρυφᾷ· ὥστε οὔτε ὁ πατήρ τῷ παιδί μάχεται, ὁ θεοπάτωρ, φημί, Δαβὶδ τῷ σοφῷ Σολομῶντι, ὁ μὲν ἐπαινῶν, ὁ δὲ κατὰ γων τὸν ἄνθρωπον, οὔτε ἡ θεία Γραφὴ διαμάχεται αὐτῇ, ἀλλ' οὐδὲ τῶν Πατέρων ἡμῶν ὁ θεὸς χορὸς, ποτὲ μὲν τὴν ἀνθρώπου ἐκθειάζοντες φύσιν, ποτὲ δὲ κατευτελίζοντες καὶ εἰς ἔσχατον συγκατακλινόντες ταπεινότητος· καὶ χωρὶς δὲ τῶν εἰρημένων τὰ περὶ τὸ σωματικὸν πάθος καὶ αἱ καθημερινὰ ῥῶμαι πῶς οὐ κατευτελίζουσι τὰ ἡμέτερα ; ἢ δὲ πρὸς θεωρίαν ἐπιστροφὴ τοῦ νοῦ καὶ τὸ ἐκεῖθεν τῆς ἡδονῆς καθαρὸν, πῶς οὐ μακαρίαν ἡμῶν καὶ εὐδαίμονα τὴν πολιτείαν ὑποδείκνυνται ;

ΕΡΩΤΗΣΙΣ Γ'.

Τί δή ποτε τοὺς δαιμονία νόσῳ κακονμένους, σεληνιαζομένους εὐαγγελιστὴς ὀνομάζει ;

(Matth. iv, 41; xvn, 14) dæmoniacos vocet lunaticos.

Σεληνιαζομένους ὁ εὐαγγελιστὴς τοὺς δαιμονία κατ' ἄγχους ὀνομάζει νόσῳ, οὐχὶ τὴν σελήνην αἰτίαν

τοῦ πάθους ἀναγράφειν, οὐδ' ὅτι αὐτὴ τὸν ἄνθρωπον τοῦ ἀλῶναι τῷ κακῷ τὰς ἀφορμὰς παρέχει, ἀλλ' ἐθίμοις τῷ πληθεὶ καὶ γνωρίμοις ὀνόμασι τὰς τοῦ Δεσπότου θαυματουργίας σπουδάζων διηγέσθαι· οὐ γὰρ ἦν αὐτῷ σκοπὸς ἀτικῶς εἰπεῖν, ἀλλὰ σαφῶς τὴν ἀλήθειαν διδάξει· τοῦτο δ' ἂν ὑπάρξει, εἰ τῇ κοινῇ χρήσει τῶν ὀνομάτων καὶ ὡς ἐπιχωρίδας τὸ ἔθος τὰ γεγονότα τις ἀπαγγελεῖ· ἄλλως τε δὲ οὐδ' ἐμπεδῶν ἦν τοῦ ῥήματος ἡ χρῆσις τῷ κηρύγματι τῆς εὐσεβείας· ἐπεὶ γὰρ πολλοὶ τῶν ἡλίω καὶ σελήνῃ λελατρευκότων ἐμελλον κατὰ τοὺς τῶν Δεσποτικῶν γίνεσθαι θαυμάτων, ἐκ τῆς παρ' αὐτοῖς ὑπολήψεως καὶ τῆς τῶν ῥημάτων χρήσεως, τῆς ἀρχαίας αὐτοῦς καὶ δυσσεβοῦς ἀπαλλάττει πλάνης, μονονουχὶ τούτους ἀνακαλούμενος καὶ βοῶν· Ἀνθρώποι, πῶς σελήνῃ καὶ ἡλίῳ τι σέβας ἀνάπτετε καὶ θεοῦ καὶ εὐεργέτας νομίζετε, ἐξ ὧν ὑμεῖς ὡς ἂν αὐτοὶ καὶ τῷ ῥήματι φαίητε τηλικαῦτα μὲν μαθήματα φέρετε, τοσαύτη δὲ λύπη τῷ ἀνθρωπίνῳ γένει ἐπινέμεται; δέον σελήνης καὶ τῶν ἄλλων ἀπαλλάττεσθαι, οὕτως χαλεπῶς καὶ ἀθλίως, ὡς ὑπειλήφατε, διατεθέντων ὑμῶν· τῷ δὲ καὶ τούτων καὶ ἄλλων μυρίων παθῶν νύμεναι τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὰ αἰώνια ἐπιδαφίλουμένῳ ἀγαθῷ, ἐκεῖνῳ καὶ τὸ σέβας ἀνάπτειν καὶ τὴν λατρίαν προσάγειν καθαρῶς· οὕτως οὐδὲν προσίσταται τῆς κοινῆς καὶ ἐθίμου λέξεως ἡ χρῆσις τοῖς εὐσεβεῖσι λογισμοῖς.

Ἦκουσα δὲ τινων λεγόντων ὡς ἄλλοι τὸ σεληνιάζεσθαι παρὰ τὸ δαιμονῆν ὃ εὐαγγελιστῆς οἶδεν· οὐ γὰρ ἂν εἰπὼν σεληνιαζομένους, ἐν ταῦτῳ προσέθηκε καὶ δαιμονιζομένους· καὶ εἶναι τὸν σεληνιαζόμενον οὐχ ὑπὸ δαίμονος ἐνεργούμενον, ἀλλ' ὑπὸ τινος ἐτέρου νοσήματος, ὃ τὰς ἀρχὰς ἀπὸ τῶν ἐν σώματι σεσηπότων χυμῶν λαμβάνει· οὗτοι δὲ μᾶλλον αὐξοῦνται καὶ σφοδρότερον ἐπιτίθενται τῆς σελήνης πλυσίφασος οὕτως· καὶ γὰρ πολλὰ τῶν ἄλλων ὑγρῶν καὶ ἐν ὑγρῷ διατιωμένων, ὥσπερ ὅσπερ τε καὶ τὰ τοιαῦτα, τότε μᾶλλον ὁρᾶται πρὸς αὖξιν ἐπιδιδούντα, οὐκ αὐτοδεσπότην κράτει τῆς σελήνης τοῦτο πραττούσης, ἀπαγε, ἀλλὰ τῆς ἀπορρήτου δημιουργίας· τοῦ πάντα ἐν σοφίᾳ πεποιηκότος τοιαῦτα αὐτῇ τὰς ἐνεργείας ἐγκαταθεμένου. Καὶ γὰρ, φησὶν, ὡς τὸ ἐν αὐτῇ θερμὸν φύσεως χλιαρὰς ὑπάρχον, ἐπειδὴ τῶν ἡμετέρων σωμάτων ταῖς βολαῖς ἐπιψαύοι, ἀνάχυσιν μὲν τῶν ἐν ἡμῖν ὑγρῶν παρασκευάζει, διαφόρησιν δὲ καὶ ἀπόκρισιν τῶν ἀναχυθέντων διὰ τὸ μὴ σφοδρὰν εἶναι τὴν θερμὴν, ὥσπερ τὴν ἐκ τοῦ ἡλίου, οὐ ποιεῖ· τουτωνὶ δὲ τῶν χυμῶν οὕτως ἀναχυθέντων ἐν τῷ σώματι καὶ συνταραχθέντων, μᾶλλον τε τὸ νόσημα ἰσχύει, καὶ μᾶλλον ἐπιτιθέμενον τῷ ἐγκεφάλῳ καὶ τῇ κεφαλῇ, διαστρέφει τε τὸ ζῶον, καὶ ἄλλοις, καὶ τὰς φυσικὰς παραποδίζον ἐνεργείας ῥήγνυσθαι τε καὶ σπαράσσεσθαι παρασκευάζει· καὶ διὰ τοῦτο ὑπὸ τοιούτου κατόχους νοσήματος καὶ τὸ πλῆθος σεληνιαζομένων· καλεῖ, καὶ καλεῖν οὐδὲν ἔστιν ἐμποδῶν. Ἔστι δὲ τις καὶ παρὰ ταῦτα λόγος ἕτερος· ὡς δαιμονιῶσι μὲν καὶ οὗτοι οὐς οἱ πολλοὶ λέγουσι σεληνιαζομένους· τὰ δαιμόνια δὲ διαβάλλειν τὰ κτίσματα τοῦ Δημιουργοῦ τοῖς ἀνθρώποις ἔχοντα σπουδῇ, ἐπιτηρεῖ τὰς αὐξήσεις τῆς σελήνης· καὶ τότε τὴν ἐπιθεσιν καὶ τὸ πάθος ἐκδηλότεροι ποιεῖ· ἵνα κακῶς

A quia maligno hominem occupandi occasiones præbet, sed plebi usitatis et notis vocibus Domini miracula nitens exponere. Non enim attendebat attice loqui, sed clare veritatem docere, quod fieri debebat, si communi nominum usu et ut solitum est, facta enuntiarentur. Aliunde non obstabat verbi usus pietatis annuntiationi: cum enim multi eorum qui soli et lunæ servierant, Domini miracula audire deberent, ex eorum opinione et verborum usu, ab antiquo et impio errore eos liberat, fere eos invocans, et clamans: Homines, quomodo lunæ et solis aliquam adhibetis venerationem et deos, et benefactores eos putatis, ex quibus ut ipso verbo dicere videmini, tanta quidem mala accipitis, tantum autem exitium hominum genus depascit? Oportet vos B a luna et cæteris separari, cum tam male et tam infeliciter, ut ipsi opinamini, dispositi sitis; illi autem qui ab istis et aliis sexcentis malis liberat et cælestia bona largitur et venerationem adhibere et puram adorationem offerre: itaque piis principiis nihil contradicit communis et usitatæ vocis adhibitio.

Audivi nonnullos dicentes aliud lunaticum esse et aliud a dæmone obsideri evangelistam significasse: non enim, postquam dixit lunaticos, adiecisset et dæmonium habentes: et esse lunaticum non a dæmone exagitatum, sed alio quodam morbo qui principium ex corruptis in corpore humoribus capit: illi autem dicunt hos humores magis et acrius augescere, cum luna plena est. Multa enim aliorum humorum et in humido viventium, ut sunt ostræa et alia hujuscemodi, tunc temporis maxime videntur incrementum accipere, non propria potentia id operante luna, absit, sed arcana operatione ejus qui omnia in sapientia fecit hanc virtutem illi intus deponente. Etenim, inquit, tepidæ naturæ qui in ea est calor, cum nostra corpora ictibus suis attingit, humores qui in nobis sunt confundit, confusorum autem dissipationem et excretionem, eo quod non satis ardet calor, ut calor solis, non facit. Illis autem humoribus iam in corpore confusis et conturbatis, eo magis valet morbus; et magis cerebro et capiti additur, torquetque animal et mutai, et naturales vires cum impediatur, ea franguntur et dissipantur. Et idcirco illos qui tali morbo tenentur vulgus lunaticos nominat, et quin sic eos nominet nihil obstat. Est et ultra hæc alter sermo qui dæmonium habere dicit eos quos vulgus lunaticos vocat; dæmonia vero calumniandis Creatoris operibus apud homines intenta, diligenter incrementa lunæ observare, et tunc malum augere et evidenter facere, ut pessimias causas esse pulchra Dei opificia opinari persuadeant et inde Creatorem blasphemant. Sed hic quidem sermo non rationem affert cur tali dictione divinus Apostolus usus sit; sed quomodo sine

dæmonia speculantia lunæ phases tunc nobis acrius insultent et in nos tyrannidem exercent. Attamen quia multa dicta sunt, nihilque piis principiis adversetur, quisque eam quam voluerit opinionem sequatur.

καιρους, τότε καθ' ἡμῶν σφοδρότερον ἐπιπηδᾷ καὶ οὐδενὸς τῷ εὐσεβοῦντι διαμαχομένου λογισμῷ, τὸ

QUÆSTIO XI.

Quare cum Adamus peccasset et mortis pœnam incurrisset, ejus filius qui non peccavit tamen ante ipsum mortem subierit;

Edita a Maio, loc cit., p. 10-12.

Profundior et excelsior de hac re sermo forsan ingredi libenter in divinorum judiciorum abyssum vult, humanas sententias superans, exceptis iis quæ ad nostram cognitionem devenerunt. Accipit quidem Adamus suam pœnam, oritur autem ejus filius, ut ipse mali auctor suis oculis mortis pondus et afflictionem intuens, ad intelligentiam culpæ magis deveniat; ut metu et angore pressus pœnitentia et dolore sceleris sibi molliorem reddat pœnam. Omnis enim comminatio, omnis intentata pœna tunc timidum reddit, cum alicunde malorum experientia in reorum notitiam venit. Neque enim si non mortuum Adamus filium novisset, neque omnia quæ mors secum affert horrenda conscivisset, non illum magnum et auxilio carentem agonem, non mentis turbationem, non ejus a corpore separationem, non quæcunque alia sequuntur dissolutionem et putrefactionem, pestilentem odorem, et pulverem, et saniem et vermes. Videt igitur Adamus in alio quidquid inest in propria pœna terribile et intolerabile; quod videns, magis quanta fuerit culpa intelligit; et ideo manu ducitur ad pœnitentiam, et filio orbatus jam animæ suæ salutem lucratur. Si quis vero non morte propria tolerabiliorem Adamo filii mortem cogitaret, inveniret multos patres talis cogitationis testes, qui multoties morientes ipsi filii sui sæpissime salutem emunt. Prævenit igitur Adamum juxta hunc sermonem et ante mortem, filii pœna ipsi definita, graviore ictu quam mors est, intoleranda nempe tristitia correptum.

Tu vero mihi et tertium hoc diligenter considera. D Tres viros totus mundus tunc habebat cives; semina autem cum ipsis vivebat unica. Quorum alii quidem genitores, alii vero filii erant generantium. Adamus quidem non subjicitur pœnæ, propter eam quam sermo causam attulit. Et Eva ex una parte propter eandem causam morti non subjicitur, ex alia autem parte, quia cum una esset femina, ejus absentia totum genus, generatione sublata, cum ea traxisset in exitium. Attamen neque Cain datam ex insidiis mortem subire oportebat; pejor quidem erat ille, melior autem erat Abel; et quomodo poterat fieri ut is qui ab omni dolo et invidia et alia qualiter malitia mundus erat, homicidas in fratrem

Α αἷτια τὰ καλὰ τοῦ Θεοῦ δημιουργήματα πείσωσιν ὑπονοεῖν, κακῶθεν βλασφημῆσασιν τὸν Δημιουργόν. Ἄλλ' οὗτος μὲν ὁ λόγος οὐ διὰ τί κέχρηται τοιαύτῃ λέξει ὁ θεὸς ἀπόστολος γνώμην εἰσάγει· ἀλλὰ τί δῆποτε ἐφεδρεύοντα τὰ δαιμόνια τῆς σαλήνης τοὺς τὴν τυραννίδα κρατοῦναι. Πλὴν πολλῶν εἰρημίων καὶ δοκοῦν ἐκάστῳ τοῦτο καὶ κρατεῖται.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΙΑ'.

Διὰ τί τοῦ Ἀδὰμ ἡμαρτηκόςτος καὶ τὸ τοῦ θανάτου δεξαμένου ἐπιτίμιον, ὁ τοῦτο καὶς μὴδὲ ἡμαρτηκῶς προτελευτᾷ;

Β Ὁ μὲν βαρύτερος καὶ ὑψηλότερος περὶ τοῦτο λόγος ἐμφυλοχωρεῖν ἴσως εἰς τὴν τῶν θείων κριμάτων θέλει δῶσσαν, τοὺς ἀνθρωπίνους λιπῶν λογισμοὺς, πλὴν ὅσα καὶ εἰς ἡμετέραν γνώσιν κατέβη. Λαμβάνει μὲν Ἀδὰμ τὸ ἐπιτίμιον, προτελευτᾷ δὲ ὁ τοῦτο καὶς, ἵνα τοῖς ὀφθαλμοῖς ὁ ὑπεύθυνος τὸ τοῦ θανάτου βαρὺ καὶ ἐπώδυνον καθορῶν, εἰς συναίσθησιν μὲν μᾶλλον τοῦ ἁμαρτήματος καταστῇ, εἰς φόβον δὲ καὶ ἀγωνίαν ἐμβᾷς, μεταμελεῖται καὶ πένθει τοῦ τομηνθέντος ἑαυτῷ καταπραῖνη τὴν ποινήν· καὶ γὰρ πᾶσα μὲν ἀπειλὴ, πᾶσα δὲ ἐπανατεινομένη δίκη τότε καθίσταται φοβερὴν, ἥνικα ποθὲν ἢ πείρα τῶν δεινῶν εἰς γνώσιν ἔλθοι· τῶν ὑπευθύνων· οὐδὲ γὰρ οὐδ' εἰ μὴ τεθνηκότα ὁ Ἀδὰμ ᾔδει τὸν πατέρα, οὐδ' ἂν οὐδ' ὅσα ὁ θάνατος συνεπιφέρεται φρικτὰ συνῆδει, οὐ τὸν πολὺν ἐκείνων καὶ ἀδοξήθητον ἀγῶνα, οὐ τὸν θόρυβον τῆς ψυχῆς, οὐ τὸν μερισμὸν αὐτῆς ἀπὸ τοῦ σώματος, οὐδ' ὅσα ἄλλα ἔπεται, λύσις, καὶ σῆψις, καὶ δυσωδία, καὶ χοῦς, καὶ ἰχώρες, καὶ σκώληκες. Ὅρᾳ τοίνυν ὁ Ἀδὰμ ἐν ἐτέρῳ τοῦ ἰδίου ἐπιτίμιου τὸ φοβερὸν καὶ ἀνυπόστατον· καὶ ὥρων, μᾶλλον τὸ μέγεθος τοῦ πταίσματος συναισθάνεται· καὶ διὰ τοῦτο χειραγωγεῖται πρὸς τὴν μετάνοιαν· καὶ κερδαίνει λοιπὸν παιδὸς στερηθεὶς, τῆς ἑαυτοῦ ψυχῆς τὸ σωτήριον. Εἰ δὲ καὶ θανάτου τις οὐδὲν ἀνεκτότερον τὴν ἀποβολὴν τοῦ παιδὸς ἐπιλογίσοιτο τῷ Ἀδὰμ, εὐρήσοι πολλοὺς πατέρας τῆς τοιαύτης διανοίας· μάρτυρας, οἱ πολλὸν ἰδίῳ θανάτῳ τὴν τοῦ παιδὸς αὐτῶν πολλὰκις σωτηρίαν ἀλλάσσονται· φθάνει τοιγαροῦν τὸν Ἀδὰμ κατὰ τὸν λόγον τοῦτον καὶ πρὸ τοῦ θανάτου, τοῦ παιδὸς τὸ ἀφορισθὲν αὐτῷ ἐπιτίμιον, βαρυτέρῃ θανάτου πληγῇ, τῇ ἀφορήτῃ λύπῃ ἀλισκόμενον.

Σὺ δὲ μοι καὶ τρίτον ἐπιθεώρει· τρεῖς ἄνδρας ὁ σύμπας κόσμος πολλὰς εἶχε τότε· γυνὴ δ' αὐτοῖς συνεπιτετέυστο μία· ὧν οἱ μὲν γεννητόρες, οἱ δὲ παῖδες ἦσαν τῶν γεννησαμένων. Ὁ μὲν Ἀδὰμ οὐχ ὑπάγεται τῇ δίκῃ, δι' ἣν ὁ λόγος ἔδωκεν αἰτίαν· καὶ ἡ Εὐα δὲ τοῦτο μὲν διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν οὐχ ὑποβάλλεται τῷ θανάτῳ, τοῦτο δὲ ὅτι καὶ μῆς οὕτως γυναικὸς, ὁ ταύτης ἀφανισμὸς ἔλιον τὸ γένος, τῆς γενέσεως ἀνηρημένης, συνήλανευσεν εἰς φθοράν. Οὐ μὴν ἀλλὰ οὐδὲ τὸν Κάιν ὁ ἐξ ἐπιβουλῆς εἶχε λόγον διαδέξασθαι θάνατος· χεῖρων μὲν γὰρ οὗτος, ἀμείνων δὲ ἦν Ἀβελ· καὶ πῶς οἶόν τε ἦν τὸν καὶ δόλου καὶ φόνου καὶ τῆς ἄλλης κακίας καθαρεύοντα μαιφόνους ἐπαρεῖναι χεῖρας τῷ ἀδελφῷ; λείπεται δὲ ἐκεί-

νον εἰς τὸν ἐξ ἐπιβουλῆς ὀρμῆσαι θάνατον τοῦ ἀδελ-
ψοῦ, ὃς καὶ πρὸ τῆς ἀθέσου ταύτης πράξεως, ἐλύ-
πει μὲν οἷς ἐκαρποφόρει Θεόν, εἰς φθόνον δὲ τοῦ μη-
δὲν ἡδικηκότος ἀνηρέθιστο, πονηρᾷ δὲ γνώμῃ καὶ
βουλῇ δολίᾳ τὰς ἑαυτοῦ χεῖρας εἰς τὴν ἀδελφοκτονίαν
ὑπέρτειψε. Καὶ ὅρα μοι κἀνταῦθα τῆς Προνοίας τὸ
σοφόν τε καὶ ἀνεξιχνίαστον· δι' ὧν γὰρ ἐνόμιζεν ὁ
πονηρὸς κρατεῖν τὰς χεῖρας κατὰ τῶν ἀμεινόνων
ἐπανιστῶν, δι' ἐκείνων αὐτῷ τὰ προσιμὶ τῆς κατα-
στροφῆς· ἀπαντᾷ· συγχωρεῖ μὲν γὰρ ὁ τῆς θείας
τε καὶ ὑπὲρ ἔννοιαν οἰκονομίας λόγος, ἔργον ἀδίκων
καὶ μισαιφρόνων χειρῶν τὸν Ἀδὲλ γενέσθαι, καὶ προ-
φθάνει τὴν φόντα ἐπὶ τῷ θανάτῳ ὁ παῖς. Ἀλλὰ γί-
νεται τοῦ ἔδου τὸ κράτος καὶ ἡ πρώτη καταβολὴ
ἀσθενῆς· εἰ μὲν γὰρ τὸν Ἀδὰμ ἐδέξατο πρῶτον,
ἰσχυρὸς ἂν αὐτῷ ὁ θεμέλιος ἐπήγνυτο, τὸν θείᾳ κατα-
δικασθέντα ψήφῳ τοῦτον ὑποδεξαμένου καὶ πρῶτον.
Ἐπεὶ δὲ τὸν ἀνάτιον ἐξ ἐπηρείας ὑπεβάλλετο, αὐτό-
θεν αὐτοῦ ἀνατετραμμένον [Cod. nou.] τὸ κράτος εὐ-
ρίσκεται ὡς σαθρὸν ἐξ ἀρχῆς ὑποβαλλομένου θεμέ-
λιον· καὶ γίνεται προσιμὸν τῆς παντελοῦς καταλύσεως
τοῦ ἔδου ὁ τοῦ δικαίου ἐξ ἐπηρείας θάνατος.

EPQTHSIS IB.

Περὶ τοῦ ὅτι οὐ μάχεται κἀν τισι δοκῇ τὸ, « Εἰς
κρίμα ἐγὼ εἰς τὸν κόσμον ἐλήλυθα, » καὶ τὸ,
« Οὐκ ἤλθον ἵνα κρίνω τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα
σῶσω τὸν κόσμον. »

Edita a Maio, l. c., p. 12-13. De apparente contradictione inter verba Christi Joan. ix, 39 et Joan. xii, 47.

Τὸ, « Εἰς κρίμα ἐγὼ εἰς τὸν κόσμον ἐλήλυθα »
καὶ τὸ, « Οὐκ ἤλθον ἵνα κρίνω τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα
σῶσω τὸν κόσμον, » οὐ μόνον οὐδεμίαν ἐναντιότητα
πρὸς ἄλληλα φέρουσιν, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ πολλὴν τὴν
ἀκολουθίαν καὶ τὴν συμφωνίαν δεικνύουσιν. « Εἰς
κρίμα γάρ, φησὶν, ἐγὼ εἰς τὸν κόσμον ἐλήλυθα· οἱ
γὰρ ὀφείλοντες βλέπειν ἐκόντες τυφλῶνται· καὶ
οἱ τυφλῶνται ἐνομίζοντο, πρὸς τὸ φῶς τῆς ἀληθείας
ἐδείχθησαν βλέποντες· οἱ μὲν γὰρ τὴν σωτηρίαν οὐ
προσῆκοντο· οἱ δὲ παραγενομένη προσέδραμον·
ὥστε κἀν ἡ ἐμῇ, φησὶν, ἐλευσίς ἐπὶ σωτηρίᾳ τοῦ
κόσμου γεγένηται, ἀλλ' οὖν οἱ θελοκακίᾳ ῥοπή πρὸς
τὴν ἰδὴν ἀπαυθαδιαζόμενοι λυσιτέλειαν, κρίμα ἑαυ-
τοῖς τὴν ἐμὴν παρουσίαν κατεπράξαντο. Τί οὖν [Cod.
οὖν] πῦρ κατάγεις, οὐδὲ τὴν γῆν αὐτοῖς ἀνασεῖς;
οὐδὲ τοὺς καταβράκτας τοῦ οὐρανοῦ ἀνοίγεις, καὶ
βοθίζεις αὐτῶν τὴν ἀπόνοιαν; ὅτι « Οὐκ ἤλθον,
φησὶ, κρίναι τὸν κόσμον, ἀλλὰ σῶσαι, » ἀλλ' ἀνακα-
λέσασθαι· διὰ τοῦτο μακροθυμῶ, διὰ τοῦτο ταμεύο-
μαι τὴν κρίσιν· οὐ γὰρ κρίσεως καιρὸς τῆς πρώτης
μου παρουσίας ὁ καιρὸς, ἀλλὰ φιλανθρωπίας, ἀλλὰ
συμπαθείας, ἀλλ' εὐμενείας, ἀλλὰ ἀνακλησεως.
Οὕτως· οὐ μόνον οὐδεμίαν μάχην ἀλλήλοις ἐπιφέρου-
σιν οἱ προκείμενοι θεῖοι χρησμοί, ἀλλὰ καὶ πλεῖστον,
ὡς ὁρᾷς, τὸ ἐναρμόνιον διασώζουσιν· ἄλλως τε δὲ
καὶ κρίμα καὶ κρίσις συμφέρονται μὲν ἐν πολλοῖς,
ἀναδέονται δὲ καὶ διαφοράν· τὸ μὲν γὰρ κρίμα
μᾶλλον δηλοῖ τὸ κατὰ κρίμα, ἡ δὲ κρίσις εἰς τὴν τοῦ
προσῆκοντος ἀπονεύει διανέμειν· εἰς κρίμα οὖν
ἐλήλυθεν ὁ Σωτὴρ εἰς τὸν κόσμον, τούτεστιν εἰς

A manus injiceret? Restat ut ille mortem ex insidiis
in fratrem aggrediatur, qui et ante illam injustam
actionem, ex iis quæ Deo frater offerebat, mœrore
affliciebatur, et in invidiam ejus qui non fecerat in-
juriam excitabatur, pessima autem mente et per-
fido consilio suas manus in fratris necem conver-
tit. Et vide mihi et in hoc Providentiæ sapientiam
investigabilem: iis enim quibus putabat pessimus
se victurum manus contra meliores erigentem,
iisdem illi prolusio catastrophes occurrit. Permit-
tit enim divinæ et supra cogitationem œconomiz
ratio ut opus injustarum et homicidarum manuum
Abel fiat; et præcedit genitorem ad mortem fi-
lius; sed infirmatur in primo illo ictu inferni po-
tentia. Si enim Adamum primum invasisset, solidum
B illi fundamentum fixum esset, cum hunc divino de-
creto damnatum suscepisset et primum; cum autem
insontem eo injuria dejiceret, inde ejus concussa
potentia reperitur tanquam ab initio putridum sup-
ponentis fundamentum; et fit proœmium absolutæ
inferni dissolutionis justi mors ex injuria.

QUÆSTIO XII.

Non existit contradictio, etsi quibusdam videatur, inter illud: « In judicium ego in mundum veni, » et illud: « Non veni ut judicem mundum, sed ut salvem mundum. »

Illud: « In judicium ego in mundum veni, » et
illud: « Non veni ut judicem mundum, sed ut salvem
mundum, » non modo nullam contradictionem
inter se ferunt, sed contra multam congruentiam
et concentum ostendunt. « In judicium enim, in-
quit, ego in mundum veni; » qui debent enim aspi-
cere, volentes obcæcantur, et qui obcæcati puta-
bantur, lumen veritatis monstrati sunt intuentes.
C Alii quidem salutem non acceperunt, alii autem
adductæ salutis accurrerunt; ita ut, etsi meus, in-
quit, adventus pro mundi salute factus sit, sed ii
qui prava voluntatis inclinatione ad propriam ar-
roganter se gesserunt utilitatem, judicium sibi meam
præsentiam effecerint. Quid igitur ignem non
immittis, neque terram illis concutis, neque cata-
ractas cœli aperis et demergis illorum dementiam?
quia « non veni, inquit, ut judicem mundum, sed
ut salvem, » sed sursum eum vocem; quapropter
patientia utor, quapropter differo judicium; non
D enim judicii tempus, primi adventus mei tempus,
sed misericordiæ, sed compassionis, sed benevo-
lentiz, sed hortationis. Sicque non modo nullam
pugnam inter se ferunt prædicta divina ora-
cula sed maximum, ut vides, concentum servant.
Aliunde autem judicium (κρίμα) et judicatio
(κρίσις) concordant quidem in multis, admittunt
tamen et differentiam. Judicium enim magis ostendit
damnationem, judicatio autem in debiti inclinât dis-
tributionem. In judicium ergo venit Salvator in
mundum, id est in damnationem factus est iis qui

noluerunt ad suam utilitatem aspicere, neque diligentiam adhibuerunt ut suam redemptionem agnoscerent. Illis igitur in iudicium factus est communis nostrum omnium Salvator; non quod ipse pœnam eos incurrisset auctor sit, sed quod ipsi suam salutem in mortiferum sibi transformaverint venenum. Illud enim, *ut videntes*, etc. non est causæ indicatio, sed eorum annuntiatio qui mala voluntate et mente pejora melioribus anteposuerunt; se ipsos enim subjectos iudicio declarare neque communem Salvatorem accipientes, malitiæ eorum est revelatio, nihil autem ad dicentem pertinet se venisse non ut iudicet mundum, sed ut salvet.

Contra vero testatur bonitatis pelagus immensum se multos ab errore retraxisse, et non parentes et se sub iudicium ponentes non multare, neque punire, neque damnare, sed erga eos qui non parent benignum esse: « Totam diem enim, inquit, extendi manus meas ad populum non parentem et contradicentem. » Damnatio igitur fit apud nos, versatus Salvator malitia eorum qui ipsum acceperunt, non iudicat illos neque punit, extremæ benignitatis gratia, et quia priorem ejus adventum non iudicii tempus, sed œconomiae et compassionis ostendere ei est in animo. Si quis autem velit juveniliter vim intendere et mutare iudicium in discretionem et separationem, in sacris quidem Litteris non, ut arbitror, hanc vocem id sonantem, contra usum firmum inveniet; reperiet fortasse quoad hos sensus cogitationes non satis probantes, ut: « Nolite credere quia veni mittere pacem super terram; non veni pacem mittere sed gladium; veni enim diiudicare hominem contra patrem ejus, et nurum contra socrum suam; et, cujus ventilabrum in manu ejus, et purgabit aream suam, et frumentum quidem congregabit in horreum, paleam autem comburet igne inextinguibili; » et quædam hujusmodi alia. Attamen neque ita sacrorum verborum pugna illi qui sic eam instruit, inter illud, inquam, « In iudicium ego in hunc mundum veni, » et illud, « Non veni iudicare mundum, » ullo modo conflabitur. Salvator enim ut mundum pacificaret et Patri reconciliaret eos qui olim illi infensi erant, venit; et quidem medium parietem munimenti solvens cum iis quæ deorsum sunt illa quæ sursum univit et in pace constituit; si vero quidam pacem in inimicitiam mutaverunt, et unionem in tumultum fecerunt, non in causa est qui pacem præbuit et unionem, sed illi qui se ipsos ab iis qui Patri conjuncti erant et pacis bonis fruebantur, separaverunt.

ἀπὸ τῶν καταλλαγέντων τῷ Πατρὶ, καὶ τῶν τῆς εἰρήνης ἀπολελαυκῶτων ἀγαθῶν.

A κατὰ κρίμα γέγονεν ἐκείνοις ὅσοι μὴ διαβλέψαι πρὸς τὴν ἑαυτῶν ἡθέλησαν λυσitteλειαν, μηδὲ σύνεσιν παρέσχον ἐπιγινῶναι τὴν ἑαυτῶν ἀπολύτρωσιν· τοῦτοις οὖν εἰς κρίμα γέγονεν ὁ κοινὸς ἡμῶν Σωτὴρ· οὐκ αὐτὸς αἴτιος τοῦ δίκην ὀφείλειν αὐτοὺς γεγῶνός, ἀλλ' ἐκείνων τὸ σωτήριον εἰς ὀλέθριον ἑαυτοὺς μετασκευασαμένων φάρμακον. Τὸ γὰρ, ἵνα οἱ βλέποντες καὶ ἐξῆς, οὐκ αἰτίας ἐστὶν ἐνδειξις, ἀπαγγελία δὲ τῶν θελοκαχῶ γινώμη τὰ χεῖρω τῶν κρειττόνων ποιησαμένων ἐπίπροσθεν. Τὸ μὲν οὖν ἐνόηους ἑαυτοὺς κρίματος ἀποφῆναι καὶ μὴ παραδεξαμένους τὸν κοινὸν Σωτῆρα, τῆς ἐκείνων ἐστὶ μοχθηρίας ἀπόδειξις· ἀντιπίπτει δὲ οὐδὲν πρὸς τὸν εἰπόντα· ἐλθεῖν οὐκ ἐπὶ τὸ κρίναι τὸν κόσμον ἀλλ' εἰς τὸ σῶσαι.

Τὸναντίον οὖν μαρτυρεῖ φιланθρωπίας πέλαγος B ἄπειρον, ὅτι τε πολλοὺς τῆς πλάνης ἀνέλιкуσε, καὶ ἀπειθήσαντας καὶ ὑπὸ κρίμα θέντας ἑαυτοὺς οὐκ ἐβόθυνει, οὐδὲ κολάζει, οὐδὲ κατακρίνει, ἀλλὰ πρὸς ἀπειθοῦντας χρηστεύεται· οὐδὲ ὄλην γάρ, φησί, τὴν ἡμέραν ἐξεπέτασα τὰς χεῖράς μου πρὸς λαὸν ἀπειθοῦντα καὶ ἀντιλέγοντα. Κατὰ κρίμα οὖν γίνεται παραγεγονός ὁ Σωτὴρ διὰ μοχθηρίας τῶν παραδεξαμένων αὐτόν· οὐ κρίνει δὲ τοὺτους οὐδὲ τιμωρεῖται διὰ φιλανθρωπίαν ἄκραν, καὶ τὸ τὴν προτέραν αὐτοῦ προυνσίαν μὴ κρίσεως καιρὸν ἀλλ' εἰκονομίας καὶ συμπαθείας ἐπιδείξει βούλεται. Εἰ δέ τις ἐθέλοι νεανικώτερον ἐκδιάτασθαι, καὶ μεταλαβεῖν τὸ κρίμα εἰς διάκρισιν καὶ διαχωρισμὸν, παρὰ μὲν τοῖς ἱεροῖς γράμμασιν, οὐκ ἀνὸμαι τὴν λέξιν τοῦτο σημαίνουσιν C κατὰ χρῆσιν ἀδιάπτωτον εὐροῖ· εὐρήσει δ' Ἰσως διανομίας οὐδ' ἀποφαινοῦσας πρὸς τὰ τοιαῦτα σημαίνεμενα· ὅσον μὴ νομίσητε ὅτι ἦλθον βαλεῖν εἰρήνην ἐπὶ τὴν γῆν, οὐκ ἦλθον βαλεῖν εἰρήνην, ἀλλὰ μάχαιραν· ἦλθον γὰρ δικάσαι ἄνθρωπον κατὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ καὶ θυγατέρα κατὰ τῆς μητρὸς αὐτῆς, καὶ νύμφην κατὰ τῆς πενθερᾶς αὐτῆς· καὶ, οὐ τὸ πῦρον ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ, καὶ διακαθαρίει τὴν ἄλωνα αὐτοῦ, καὶ τὸν μὲν σῖτον συνάξει εἰς τὴν ἀποθήκην, τὸ δὲ ἄχυρον κατακαύσει πυρὶ ἀσέεστῳ· καὶ τίνα τοιαῦτα ἕτερα. Πλὴν οὐδ' οὕτως ἡ τῶν ἱερῶν βημάτων μάχη τῷ ταύτῃ διασκευαζομένῳ λέγω δὴ τό τε, Εἰς κρίμα ἐγὼ εἰς τὸν κόσμον ἐλήλυθα· καὶ τὸ, Οὐκ ἦλθον κρίναι τὸν κόσμον ἀλλὰ σῶσαι, οὐ μὲν οὖν οὐδαμῶς συγκροτηθῆσεται. Ὁ μὲν γὰρ σωτὴρ εἰρηνεύει D τὸν κόσμον καὶ καταλλάξει τῷ Πατρὶ τοὺς ἐκπεπολεμωμένους πάλαι αὐτῷ παραγέγονες· καὶ δὴ καὶ τὸ μεσότηγον τοῦ φραγμοῦ περιελών, τοῖς κάτω τὰ ἄνω συνήψε τε καὶ εἰρηνοποίησεν· εἰ δέ τινες ἑαυτοὺς τὴν εἰρήνην εἰς ἔχθραν μετέστησαν, καὶ τὴν διαλλαγὴν εἰς διάστασιν ἀπειργάσαντο, οὐχὶ τοῦ τὴν εἰρήνην παρασχόντος οὐδὲ τοῦ καταλλάξαντος ἡ αἰτία, ἀλλὰ τῶν διασπασάντων ἑαυτοὺς καὶ διακοφάντων

ΕΡΩΤΗΣΙΣ II'.

A

QUÆSTIO XIII.

Εἰ τὸ ἐν κοιλίᾳ διηρηκεῖ εἶναι πολλῶν χαλεπώ-
τερον, τοῦ [cod. τὸ] γὰρ ἀληθόσι καὶ οὐδυναῖς
κατατείνεσθαι, τὸ [cod. τοῦ] μηδὲν τοιοῦτον
πάσχειν πολλῶν ἀμεινον. πῶς ὁ Θεὸς τοὺς ἐν
ἁμαρτίαις, παρὶ, μέλλοντας τὸν βίον κατατρί-
βειν παρήγαγε, τὸ χεῖρον ἢ τὸ ἀμεινον προ-
εξιόμενος;

Edita a Maio Nov. Coll. t. IX, 11, 15.

α'. Ὅτι μὲν οὖν βέλτιον ἦν τοῖς εἰς χαλεπότητα
πταισμάτων ἐληλακόσι τὸ μηδ' ὅλως γενέσθαι, αὐτὸς
ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις ἐδίδαξεν εἰπών·
« Καλὸν ἦν αὐτῷ εἰ οὐκ ἐγενήθη ὁ ἄνθρωπος· ἐκεῖ-
νος· » ἀλλ' Ἰουδᾶ μὲν καὶ τοῖς κατ' αὐτὸν ἀμεινον
ἦν τοῦ γενέσθαι τὸ μὴ γενέσθαι· οὐ μὴν δὲ ἀπλῶς·
ἀλλ' οὐδὲ Θεῷ ἀμεινον· ὅπου γε τὸ μὲν εἰς ἀπόλαυ-
σιν ἄγει τοῦ βντος, καὶ τῆς θείας προνοίας καὶ δη-
μιουργίας ἐστὶν ἐξαγγελτικόν· τὸ δὲ τοῦ βντος ἅπας
διαπεσὼν, μετὰ τοῦ μηδὲν ἐκκαλύπτειν τῆς ὑπερ-
φουὸς σοφίας τοῦ Θεοῦ, οὐδὲ τῶν καλῶν τινος με-
τέχειν δύναται· οὐκοῦν ἐπεὶ τὸ γενέσθαι τοῦ μὴ γενέ-
σθαι κρείττον καὶ τὸ εἶναι τοῦ μὴ εἶναι, ἔδει τὸ θεῖον
εἰς δημιουργίαν ἀπιδὼν μὴ τοῦ χεῖρονος γενέσθαι
τὸ δὲ κρείττον ἀπεργάζεσθαι· οὕτως οὖν οὐδαμῶς
ἐστὶ Θεῷ πρόπον, ἀντὶ τῆς εἰς τὸ εἶναι προαγωγῆς
τῶν ἐσομένων, ἢ εἰς τὸ μὴ ὄν ἐγκατάλειψις· εἰ καὶ
τῷ προδότῃ ἐν νόμῳ ταλανίζομένῳ ἡ φιλόανθρωπος
ἔφη σοφία, καλὸν ἦν αὐτῷ εἰ μὴ ἐγεγέννητο· ἐπεὶ
καὶ ἄλλως τοὺς ἁμαρτάνοντας τοῖς ἀναμαρτήτοις
ἐν ἴσῳ τετάχθαι, χαριέστατον μὲν ἂν εἴη· Θεοῦ δὲ
κρίσει οὐ μὲν οὖν οὐδαμῶς ἀνεκτὸν οὐδὲ ἄξιον· καὶ
τὸ μὴ δοῦναι δίκην ὀφείλοντας, δεύτερον μὲν αὐτοῖς
ἀγαθόν· ἀλλ' οὐδὲ τοῦτο τῆς δικαιοκρίσεως ἐγγὺς τοῦ
Θεοῦ· καὶ μυρία ἄλλα.

β'. Κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ τὸν ἀμετάθε-
τον εἰρμὸν τοῦ λόγου, καὶ ἡ τῶν ἐσομένων προαγωγή
αὐτοῖς τε βέλτιον καὶ Θεῷ περσιωδέστατον, εἰ καὶ
τινες τῶν προαχθέντων χρόνῳ ὑστερον αὐθαίρετῳ
γνώμῃ τῶν κρείττωνων τὰ χεῖρονα ἠλλάξαντο, καὶ
τὴν θαυμαστήν καὶ σωτήριον δημιουργίαν τοῦ Θεοῦ
σφαλερὰν αὐτοῖς κατεστήσαντο, τὸ ἄριστον προ-
αγαγεῖν φιλονεικήσαντες εἰς τὸ χεῖριστον· ἔτι δὲ εἰ
τὸ μὲν θεῖον ἀεὶ τέ ἐστι καὶ ἐν ἀτρέπτοις καὶ ἀναλ-
οιούτοις ὅροις τῆς ἰδίας ἰδρυταί φύσεως, πᾶν δὲ τὸ
διὰ γενέσεως προσελθὼν μεταβολαῖς μυρίαὺς ὑπηρετεῖ-
ται καὶ ἀλλοιώσεσιν, ὁ τοὺς μέλλοντας ἁμαρτήσιν
ἀξίων, μὴ δεῖν προαγαγεῖν τὸν θεῖον, ἢ οὐδ' ὅλως
τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν νομοθετεῖ, ἢ ἀτρέπτον αὐτὴν
προαχθῆναι καὶ ἀναλλοίωτον· τὸ δὲ ἐστίν, ἢ σύμπαν
τὸ ἀνθρώπινον γένος τῆς δημιουργίας διατεμεῖν, ἢ
ἀπατεῖν Θεοῦ φύσιν ἔχοντα τὸν ἄνθρωπον προσελθῆν·
ὦν ἑκάτερον, εἰς ὅσον ἀπονοίας καὶ θυσσεβοῦς ἦκει
γνώμης, αὐτόθεν ἐστὶν ἰδεῖν τὴν στήλην ἰσταμένην
ἀνεξάλειπτον· ἄλλως τε δὲ τὸ μὲν μηδ' ὅλως γεγεννη-
μένον μὴτε ὄν, οὐκ ἂν δύναται εἶναι ἀγαθόν· ὁ δὲ
ἐν ἁμαρτίαις ἀναστρεφόμενος δύναται γενέσθαι ἀγα-
θός· τὸ δὲ ἀγαθὸν τοῦ ἐκδηλον φέρει μακχιζόμε-
νον τὸ διάφορον.

γ' Χωρὶς δὲ τῶν εἰρημνῶν ὁ λέγων διότι· ἐμελλόν

¹¹ Matth. xxvi, 24.

Si in æterna pœna versari multo deterius est quam
omnino vita non uti (nihil enim pati multo melius
est quam doloribus cruciatibusque dīterari), cur
Deus homines illos qui in peccatis vitam consum-
pturi erant, creavit, rem pejorem præ meliore eli-
gens?

1. Quos sane melius fuisset nequaquam eos nasci,
qui summis sceleribus semet obstricturi erant, ipse
Servator noster in Evangelio doruit dicens: « Bon-
um erat ei si natus non fuisset homo ille ¹¹. »
Profecto Judæ ac similibus ejus melius erat non
nasci: res tamen generatim non ita se habet: nam
Deo certe id melius non est: siquidem nasci, ad
existentiæ possessionem perducit, divinæque pro-
videntiæ et creationis prædicatio est. Quod autem
existentiæ caret, præter quam quod summam Dei
sapientiam nullo modo prædicat, ne bona quidem
ulla consequi potest. Igitur quia nasci melius est
quam non nasci, et esse melius quam non esse.
oportuit Deum de creatione cogitantem meliora po-
tius quam deteriora agere. Sic ergo Deum non de-
cuit, omisso creandi consilio, rem hanc et illam
increatam relinquere: quamvis de proditore cle-
mens sapientia miserantium ritu dixerit, melius ei
fuisse si natus non esset. Nam et alioqui jucun-
dissimum peccatoribus foret, si pari loco cum in-
nocentibus haberentur: quod tamen Dei justitiæ
neque tolerabile neque decorum est. Tum pœnas
non dare reos, rursum his bonum esset; attamen
id a justo Dei consilio procul abest. Sexcenta hu-
jusmodi dici queunt.

2. Hoc eodem sane modo firmaque ratiocinii se-
quela, futurorum hominum creatio et ipsis melior
est et Deo convenientissima: quanquam nonnulli
labente tempore, voluntario animi consilio meliora
deterioribus commutaturi sint; mirumque ac salu-
tare Dei opus, perniciosum sibi effecturi; remque
optimam studiose conversuri in pessimam. Præ-
terea si Deus æternus est atque immutabilis firmis-
que finibus naturæ suæ nixus, omne autem quod
nativitate procedit, innumeris mutationibus ob-
noxium est ac varietatibus: si quis censet eos qui
peccaturi sunt, non fuisse a Deo creandos; hic aut
nullas humanæ naturæ leges ponendas fuisse cre-
dit; aut eam immutabilem creandam et sine varie-
tate: hoc est vel universum humanum genus a
creatione removet, aut hominem cum Dei natura
fieri postulat: quæ res utraque quia in summam
insaniam impietatemque decidit, inde cognoscere
licet legis tabulam perstare indelebilem. Iusuper
quod omnino neque factum est neque existit, id
bonum esse nequit: qui autem in peccatis versatur,
is bonus fieri potest. Bonum autem ab eo quod bo-
num non est, feliciter sine dubio differt.

3. Verum et his omissis; qui ait, propterea quod

homines nonnulli lapsuri in peccatum erant, idcirco eos non fuisse creandos, hic, inquam, nihil aliud affirmat, nisi peccatum nondum ipsum natum Dei creationibus dominari debuisset. Nam si quia nonnulli peccaturi erant, ideo Deus, quominus eos crearet, prohibendus fuit, sequitur ut peccati major quam divinæ efficacis potentia sit. Adde quod peccare humanæ voluntatis est atque arbitrii, creatio autem factoris. Cur ergo quispiam omisso peccati reo, id in innocuum transferre nititur? Neque vero ab hac insaniam absolvitur, si quis forte ait, peccatores tantummodo homines non oportuisse a Creatore nativitate sortiri neque in luminis auras protrahi. Nam et hic videtur ægre ferre si quis, quia est reus, pœnas dependat; studere autem ut qui peccato caret, is damnum ferat. Id enim reapse contigit si peccaturi nativitate et existentia priventer, Deus autem a creando impediatur. Insuper datur opera ut divinæ præsentia causa damnentur ii qui noxam contracturi sunt: rursusque ut iidem, postquam peccaverint, ab animadversione protegantur: quæ res neque humano neque divino jure fieri creditur. Etenim ut a nemine ante culpam repositatur pœna, communis hominum sententia est divinisque legibus consentanea. Tum vero de pertinaci peccato pœnas sumere, id divinæ nemescos justitiæque demonstratio est. Cur ergo aliquis velit, quæ cunctis recta videntur, his contraria facere? ea vero, quæ Deum vindicem justumque demonstrant, in pretio habere nolit? Nonne hic summæ amentia atque impietatis reum se facit? Cur ais hominem oportere, quo pœnam vitet, ad culpam minime nasci labilem? Nonne enim aperte dicis, etiamsi minime dicas, oportuisse hominem creari impeccabilem, ne scilicet coronis, quarum gratia fortes peccato superiores fiunt, donetur? Sane si quis mentis suæ compos, neque vehemens peccati amator, et cruciatum timens; si is, inquam, e duobus alterutrum eligendi copiam haberet, nempe vel (ne qui forte peccantes pœnam luerent) coronas capitibus strenuorum detrahendi; vel (propter eos qui juste certaminum præmia referunt) ne peccatum quidem sine pœna esse sinendi; nonne hic multo mallet fortes athletas coronis ornatos cernere, reosque simul meritis suppliciiis tradi? D

4. Sed præter hactenus dicta, num te sola hominum creatio perturbat? an incorporearum quoque ac sine materia naturarum et immortalitatis munere perfruentium, in eamdem perplexitatem dejecit? Nam et ex iis cœlestibus ordinibus beatoque fastigio sponte ille delapsus, princeps malitiæ factus est diabolus: et simul quotquot mentem suam partibus illius applicuerunt, meliorem conditionem pejore commutarunt. Reliqui autem ex iis immortalibus inclutisque choris in devotione debitaque modestia constantes, nihil de sua pulchritudine ac dignitate amiserunt: sed communi Domino Crea-

A τινες τῶν ἀνθρώπων εἰς ἁμαρτίας ἐξολισθαίνειν, διὰ τοῦτο ἔδει τούτους μὴ δὲ γενέσθαι, ὁ τοιοῦτος οὐδὲν ἕτερον λέγει, ἢ ὅτι ἔδει τὴν ἁμαρτίαν καὶ μὴ πῶ γεγεννημένην τῆς τοῦ Θεοῦ δημιουργίας ἐπικρατεῖν. Εἰ γὰρ ὅτι ἐμελλόν τινες ἁμαρτάνειν, ἔδει τὴν ἐπ' αὐτοὺς δημιουργίαν πεπαύσθαι τοῦ Θεοῦ, ὅθλον ὅτι τὸ κράτος τῆς ἁμαρτίας ἂν εἴη ἢ τῆς ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ. Ἐτι δὲ τὸ μὲν ἁμαρτάνειν, τῆς ἀνθρωπίνης ἐστὶ γνώμης καὶ προαιρέσεως, ἢ δὲ δημιουργία τοῦ πλάσαντος. Τί οὖν τις ἀφείλ τὴν αἰτίαν τοῦ ἁμαρτάνειν, εἰς τὸν ἀναίτιον ταύτην ἐγγχειρεῖ μεταφέρειν; οὐδὲ ταύτης δὲ τῆς ἀνοίας ἀπολύεται ὁ ψῆφον εἰσάγων ὅτι περ τοὺς μέλλοντας ἁμαρτάνειν ἐχρὴν μὴδ' ὅλως παρὰ τοῦ Δημιουργοῦ γενέσεως μετασχεῖν, ἢ πρὸς αὐγὰς ἡλίου προσχθῆναι. ἔοικε B γὰρ ὁ τοιοῦτος δυσχεραίνειν μὲν ἰάν τις ἁμαρτῶν δίκην δῶ· φιλονεικεῖν δὲ παρὰ τῶν μηδὲν μηδέπω ἁμαρτησάντων τιμωρίαν λαβεῖν· τοῦτο γάρ ἐστι τὸ τοὺς μέλλοντας ἁμαρτάνειν γενέσεως καὶ ὑπάρξεως ἀποστρεφῖν, καὶ τῆς δημιουργίας ἐκκόπτειν τοῦ Θεοῦ· ἀλλὰ γὰρ καὶ ἀπὸ τῆς θείας προγνώσεως καταδικάζειν μὲν βούλεσθαι τοὺς ἁμαρτήσαντας, ἐν αὐταῖς δὲ ταῖς πράξεσι γεγεννημένους ζητεῖν ἀφεσθαι τῶν κολάσεων· ὅπερ οὕτε ἀνθρώπινον οὐτε θεῖον ἐπίσταται δίκαιον. Καὶ τὸ μὲν πρὸ τῶν ἁμαρτημάτων μηδὲνα δίκην ἀπαιτεῖν, κοινὴ τε πᾶσιν ἀνθρώποις κρίσις καὶ θεοῖς νόμοις ἀρμόδιον· ἀπαιτεῖν δὲ μετὰ τὴν ἀνεπίστροφον ἁμαρτίαν τὴν δίκην, τῆς θείας μισοπονῆρας καὶ δικαιοσύνης ἀπόδειξις. Πῶς οὖν ἂν τις μελετήσας, ἃ μὲν πᾶσι δοκεῖ, τοῦτον τάναντία φρονεῖν; C ἃ δὲ μισοπόνηρον καὶ δίκαιον δείκνυσσι τὸν Θεόν, ταῦτα μὴ ἀνέχεσθαι τιμᾶν; Εἰτα οὗτος οὐχὶ τῇ ἐσχάτης καὶ παραπληξίας καὶ δυσσεβείας αὐτὸς ἑαυτὸν ἔνοχον ποιεῖ; τί λέγεις ἀπρεπτον πρὸς ἁμαρτίαν, ἵνα αὐτὴν κόλασιν διαφύγῃ, τὸν ἀνθρώπον ἐχρὴν γεγενῆσθαι, καὶ πῶς οὐχὶ λαμπρῶς λέγεις, καὶ μὴ λέγεις, ὡς ἀπρεπτον ἐχρὴν πρὸς ἁμαρτίαν δημιουργηθῆναι τὸν ἀνθρώπον, ἵνα μὴ τῶν στεφάνων, ἐξ ὧν ἀγωνιζόμενοι κρατῶσιν αὐτῆς, ἀξιώθῃ; καὶ μὴν εἰ τις γε νοῦ μετέχων, καὶ μὴ τῆς ἁμαρτίας εἴη ἅμα τε θερμὸς ἐρασθῆς, καὶ τὰς βασάνους φεύγων, ἐλέσθαι θάτερον τῶν δύο τὴν ἐξουσίαν εἰ περ εἰλήφει, πότερον ἵνα μὴ τινες ἁμαρτήσαντες δῶσι δίκην, ἐχρὴν τοὺς στεφάνους τῶν κεφαλῶν ἀφελεῖν τῶν ἀνδραγαθηD σάντων, ἢ διὰ τοὺς δικαίως τῶν ἐπὶ τοῖς ἄλλοις γερωῶν ἀξιώθησιν, μὴδ' ἀτιμώρητον τὴν ἁμαρτίαν ὄρᾶν, πῶς οὐκ ἂν πολλῶ ποιήσαιτο ἐμπροσθεν τοῖς τε τῆς ἀνδραγαθίας στεφάνοις τοὺς ἀθλητὰς ὄρᾶν κεκοσμημένους, καὶ τοὺς ὑποχρέους τῶν ὀφλημάτων κατατιθεμένους;

δ'. Πρὸς δὲ γε τοῖς εἰρημίοις, ἅρα μόνη σε τῶν ἀνθρώπων ἡ δημιουργία θορυβεῖ; ἢ καὶ τῶν ἀσωμάτων καὶ ἄλλων φύσεων καὶ πρὸς τὴν ἀθανασίαν ἀνηγμένων, εἰς τὴν αὐτὴν σε ταραχὴν ἐμβάλλει; καὶ γὰρ τούτων τῶν οὐρανίων ταγμάτων καὶ τῆς μακαρίας ἐκείνης λήξεως, ὁ μὲν ἐκεῖθεν ἐκὼν ἐκρυσῖ, ἀρχηγὸς κακίας γέγονεν ὁ διάβολος, καὶ ὅσοι τὴν ῥοπὴν πρὸς τὴν ἐκείνου γνώμην τρεφόμενοι, τὸ χεῖρον ἀντὶ τοῦ κρείττονος μεθερμόσαντο· οἱ δὲ γε ἄλλοι τῶν ἀθανάτων ἐκείνων καὶ θεσπεσίων χορῶν προσοχῇ καὶ σπουδαίᾳ νήφει, οὐδὲν τῆς οἰκείας καλλονῆς ἢ τάξεως ἀλλοιώσαντες, ἀλλὰ πρὸς τὸν κοινὸν Δεσπό-

την καὶ δημιουργὸν ἀνευθέτως ἑαυτοὺς ἀνατείνοντες, ἅ
καὶ χρόνον τῆς ἀγαθοῦ οὐσίας οὐκ ἔχοντες, οὐκ
αὐτοὶ μόνον ἀγαθοὶ κατὰ μετοχὴν διαμένουσιν, ἀλλὰ
καὶ τῶ τῶν ἀνθρώπων γένει τὴν θείαν χάριν τοῦτω
ἐξυπηρετοῦμενοι βούλησιν, ἀγαθοεργίας συνεργοὶ
καὶ ἐπικούροι γίνονται· καὶ οἱ μὲν ὅσοι κατέπεσον,
καὶ αὐτὸν τὸν τύπον τοῦ σταυροῦ χαρασσόμενον ὁρ-
γάνου τύπῳ, δι' οὗ τὸ σωτήριον ἐτελέσθη πάθος,
φρίττοντες, τρέμουσι, καὶ ὡς πορρωτάτω-δραπετεύ-
ουσιν· οἱ δὲ τῶ θείῳ θρόνῳ περιστάμενοι τῆς μα-
καρίας ἐκείνης καὶ φοβερᾶς θείας ὅσον ἐγγυρᾶι φύ-
σει κτιστῇ, τὰς μαρμαρυγὰς ὑποδέχονται· καὶ τοῖς
μὲν οἷς ὁρῶσι τε καὶ δεδράκασιν, πῦρ ἡτοίμασται τὸ
ἐξώτερον· οἱ δὲ δι' ὧν τὸ αὐτοκρατορικὸν τῆς ῥοπῆς
ἐν ταῖς ἀμείνοσι προκοπαῖς καὶ ἀναβάσεσι συντη-
ροῦσι καὶ συντήρησαν, ἐν ἀδιηγῆται τρυφῇ καὶ αἰωνίᾳ
διαμένειν ἀπολαύσει τὰς ψήφους ἡδὴ κατέχουσιν.

ε'. Ἐρεῖς οὖν πάντως, διὰ τί γέγονεν ὁ πονηρὸς
ἐκεῖνος, καὶ ὅσαι αὐτῷ μοίραι συναπαστάσθαι·
ἐχρῆν γὰρ τὸν θεὸν ἀγαθὸν ὄντα, τῆς οὐσίας προ-
εξέλεσθαι καὶ προανελεῖν τὰ τοιαῦτα δημιουργήματα·
ἄμεινον γὰρ αὐταῖς ἦν, ἢ πρὸς ἀπαραίτητον παρα-
πέμπεσθαι βάσανον· εἴτα τῶν αὐτῶν σε περιέρχων
λογισμῶν τὸ ἀκόλουθον, καὶ ἐπὶ τὰ λοιπὰ τῶν κτι-
σμάτων παραπέμψει· ἔδει γὰρ τὴν γῆν προαχθεῖ-
σαν ἢ μένειν ἀκίνητον ἐπὶ τῆς προαγωγῆς, καὶ τῶ
ἀτρέπτῳ περιτειγίεσθαι, ἢ ἵνα τὰ ἄλλα ταύτης
πάθῃ καὶ τὰς ἀλλοιώσεις ἑάσῃ, μὴ τοῖς ὕδασι, εἰ
καὶ μὴ καθ' ὅλην, κατὰ πολλὰ δὲ τῶν μερῶν περι-
κλύεσθαι· καὶ μικροῦ μηδὲν ἔλαττον ἢ ὅτε ἀόρα-
τος καὶ ἀκατασκεύαστος ἦν τῇ πλημμυρίδι συγκρύ-
πτεσθαι· καὶ τὸν ἄερα δὲ καθαρὸν τε καὶ πάσης
ἀπηλλαγμένον νόθου μετουσίας, σωτήριόν τε ἀνθρώ-
ποις καὶ τοῖς ἄλλοις ζώοις ὑποστάνα, οὐκ ἔδει πρὸς
λοιμῶδη καὶ φθαρτικὴν τῶν σωζομένων κατάστασιν
μεταπίπτειν. Εἰ δὲ ταῦτα προαγομῆνοι αὐτοὶ ὁρὸς
ἐνεπαύη μεταβάλλεσθαι τὴν φύσιν, οὐ ταῦτα δὲ μό-
νον, ἀλλὰ καὶ τὰ τοῦτοις σύστοιχα, ἄμεινον ἦν μηδὲν
τούτων εἰς προαγωγὴν ἐνεχθῆναι· εἴτα ὁ τὴν κτίσιν
ὅλην οὕτως ἀνασκευάζων, ὅση τε ἐν νοητοῖς, καὶ ὅση
ἐν αἰσθητοῖς, καὶ μηδὲ τῶν ἀψύχων φειδόμενος, ἀλλὰ
πάντα πικρῶς οὕτω ζυγοστατῶν, καὶ τῇ ἰδίᾳ καθ-
υποβάλλων τῶν λογισμῶν κρίσει, καὶ μηδενὶ τούτων
συναρεσκόμενος, τί ποιεῖ; περὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου
δημιουργίας ἐνδὸς εἰδους τῶν γεγονόντων διαπορεῖ·
ἢ θεὸν ἕτερον καὶ δημιουργὸν ἐπιζητεῖ (Ὡς δὲ
ἡμῖν εἴη) ἀμαθὴ δὲ τοῦ κρείττονος τὸν ταῦτα προ-
αγαγόντα πάντα ἀναιδεῖ προσώπῳ καὶ ἀπυλῶτι στό-
ματι διακωμῶδει. Τί δὲ λέγω θεὸν ἕτερον καὶ δη-
μιουργὸν ἐπιζητεῖ; αὐτὸν γὰρ αὐτὸς καθίσας ἐν τῷ
τῆς ἀπονοίας καὶ ἀνοίας ὕψει τῶν γεγονόντων διορθω-
τὴν, ἀφελεῖν σπουδάζει παντελῶς τὴν περὶ θεοῦ ἐν-
νοίαν, ἣν τῆς ἰδίας προαφειλετο, τῶν ἀνθρωπίνων
ψυχῶν· ἀλλὰ ταῦτα μὲν ὡς κατὰ λόγον κεφαλαῖωδη
ἱκανὰ οἶμαι καὶ τῶν παραλελειμμένων εἰς ἐννοίαν ἀνα-
γαγεῖν καὶ τοὺς ἀντιλέγειν πάλαι θρασυνομένους, ὡς
βοῦς(31) ἐπέβη τὴν παροιμίαν, καὶ πείσαι μεταμαθεῖν.

torique firmiter adherentes, neque fontem omnia
boni substantiam fastidientes, non solum ipsi in
bonitatis communione manserunt, verum etiam
hominum generi, divinæ pariter in hoc voluntati
obsequentes, bonorum operum adjutores sociique
evaserunt. Et ii sane qui exciderunt, ipsam quoque
crucis imaginem, in ejus instrumenti forma exhi-
bitam quo Servatoris passio peracta fuit, cum
horrore extimescunt ac longissime fugiunt: cæteri
autem divinum solium circumstantes, beatæ illius
ac tremendæ visionis, quantum creatæ naturæ
licet, radios excipiunt. Illis ob ea quæ agunt fe-
ceruntque, ignis exterior paratus est; hi qui
liberum arbitrium suum in melioribus progressibus
gradibusque faciendis continuerunt et continent,
inenarrabilem gaudiorum atque æternæ beatitudinis
sortem decreto divino obtinent.

5. Porro dices: Cur nam ille improbus creatus fuit,
et quotquot cum eo ordines apostatici evaserunt?
Decuisset enim Dei bonitati a rerum natura pri-
mitus eximere has creaturas atque excludere. Id
enim melius erat his quam inexorabili cruciatui
deputare. Atqui vani hujus ratiocinii sequela per
cæteras quoque res creatas te pariter deducet.
Decuisset enim tellurem quoque creatam manero
immobilem in statu suo et firmitate muni: neque
(ut cæteras ejus passiones mutationesque præ-
teream) aquis si minus universam certe maximam
partem inundari; paulove minus quam cum invi-
sibilis erat et informis, fluctibus obrui. Aerem quo-
que decuisset purum esse atque omni humiditate
vacuum, hominibus cæterisque animantibus salu-
tarem; non autem ad pestilentem mortiferamque
viventibus conditionem converti. Quod si hæc ita
generata sunt, ut naturam variare soleant; neque
hæc tantummodo sed alia ejusmodi; satius erat,
inquit aliquis, hæc omnino non creari. Sic ergo
iste universam naturam labefactans, sive quæ in
intellectualibus est sive quæ in sensibilibus, et ne
inanimis quidem rebus parcens, sed cuncta acerbè
sic exæquans, suique ratiocinii judicio subjiciens,
nihilque horum probans, quid demum agit? de
hominis creatione, quod unum est e creatis generi-
bus ambigit; vel Deum alium creatoremque quærit
(c Deus bone!) quem dum ignarum rei melioris
ea quæ diximus fecisse ait, effronti vultu linguaque
effreni omnia subsannat. Sed cur dixi Deum alium
creatoremque ab eo quæri? Ipse potius se in in-
sanitæ stultitiæque fastigio collocans creatiois
emendatorem, omnem Dei notitiam ex animis
hominum, quam de suo jam expulit, delere nititur.
Sed hactenus capitulatim disputata sufficiunt ad
prætermisssorum etiam, ut puto, refrendandam me-
moriā; atque ut ii qui olim contradicere aude-
bant, tanquam si bos irrupisset, ut ait proverbium,
dediscere non recusent.

(31) Diog. prov. cent. III, 61: Βοῦς ἐπέβη· ἐπὶ τῶν ἐξαίφνης σιωπώντων· τὸ γὰρ ἀργύριον βοῦν

QUÆSTIO XIV.

A

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΙΑ΄.

Quid est illud : « Aperti sunt eorum oculi. » Gen. iii, 7, » et quomodo transgressio vim habuit oculos aperiendi ?

Edita a Maio, Nov. Coll., t. IX, 14, 15.

Illud autem, « Aperti sunt amborum oculi, » non quod transgressio aperuerit eorum oculos, absit; non enim scriptum est ipsa transgressionem eorum oculos apertos fuisse, sed post transgressionem. Dicit enim : « Et postquam accepit mulier, de fructu comedit, et aperti sunt oculi amborum; » quod tale quoddam est : Post peccandi actum, ut ple- rumque peccati cognitio supervenit, et audacie magnitudo magis agnoscitur. Cupiditate enim quæ ad peccandum impellebat, et stimulo qui animum agitabat, post exlegem actum cessante et quiescente, tunc sane tanquam per hanc multam caliginem perspicuus ratio et resipiscens, ea quæ acta sunt intuetur, et in quem statum et a quo mutata sit magis intelligit; et cum conscientia ipsam vulneret et torquest, clare discernit ea, quæ, cupiditate impellente, non similiter cernebat. Aliunde autem quique peccato cedens, iis quibus diabolus titillans et mulcens nos effeminat et tenebris replet, innexos quasi fert suos sensus, et quoad vim discernendi mutilatos. Post actionem autem sub oculos id quod tentatum est adducit, et acerbè aperit quod prius multis artificibus celaverat. Dein iis quibus «celeris molem comprehensam reddit, in desperationem eum qui peccavit impellere conatur.

πολλαῖς μηχαναῖς συνεκάλυπτεν· εἶτα δι' ὧν κατάφωρον τὸν ὕγκον ἀποτελεῖ τοῦ τολμήματος, πρὸς ἀπὸγνωσιν ὡς εἶναι πειράται τὸν ἀμαρτήσαντα.

Illud igitur, « Aperti sunt eorum oculi, » non relative ad antecedens tempus, neque priusquam a lege ipsis imposita deciderent, interpretandum est; tunc enim oculos magis apertos habebant, nondum serpentis insurrectionibus decepti, et vigilantem ad videndum quid faciendum esset, mentem ferebant. Non igitur visum non habentes, peccatum admis- runt, sed contra in admittendo peccato cæcutescentes; postquam autem peccatum fuit, visum recuperarunt. Prævus igitur et ab initio malus nostre naturæ hostis sciens et ipse ex iis quæ passus erat, post malam actionem existere delicti intelligentiam, et ipsum non se ad resipiscentiam convertisse; et cum experientia didicerit peccantes post peccatum sequi conscientie stimulum, et Adamum adhortans ut per legis transgressionem peccet : « Qua inquit, die ex eo comedetis, aperientur vestri oculi; » deinde cum sit ab initio mali machinator et mendacii pater, commissæ veritatis ellychnio omnes mendacii tenebras, et ait : « Eritis sicut dii, scientes bonum et malum. » Sed quemadmodum peccando quidem cæcutescunt, transgressionis amore, post peccatum intelligentiam et resipiscentiam delicti receperunt.

Τι ἐστὶ τὸ, « Διηνοιχθήσαν αὐτῶν οἱ ὀφθαλμοί, » καὶ πῶς ἡ παραβάσις ἰσχυρὸν ἔσχε διανοίγειν ὀφθαλμούς;

Τὸ δὲ, « Διηνοιχθήσαν οἱ ὀφθαλμοὶ τῶν δύο, » οὐχ ὅτι ἡ παραβάσις διήνοιξεν αὐτῶν τοὺς ὀφθαλμούς, ἀπαγε· οὐδὲ γὰρ οὐδ' ἐν αὐτῇ τῇ παραβάσει γέγραπται τοὺς ὀφθαλμούς αὐτῶν διανοιχθῆναι, ἀλλὰ μετὰ τὴν παραβάσιν· φησὶ γάρ· « Καὶ λαβοῦσα ἡ γυνὴ ἀπὸ τοῦ καρποῦ αὐτοῦ ἔφαγε καὶ ἔδωκε καὶ τῷ ἀνδρὶ αὐτῆς, καὶ ἔφαγον καὶ διηνοιχθήσαν οἱ ὀφθαλμοὶ τῶν δύο. » ὅπερ τοιοῦτόν ἐστι· Μετὰ τὴν ἀμαρτίαν ὡς τὰ πολλὰ ἡ ἐπίγνωσις τοῦ ἀμαρτήματος γίνεται, καὶ τὸ μέγεθος τοῦ τολμήματος τότε μᾶλλον ἐπιγινώσκειται· τοῦ γὰρ ἐπιπροσωθοῦντος πάθους καὶ κινου- ντος ὁστροῦ πρὸς τὴν ἀμαρτίαν, μετὰ τὴν ἐκθεσμον πρᾶξιν πεπαυμένοι τε καὶ ἡρεμοῦντος, τότε δὴ τότε ὡς περ διακύψας τῆς πολλῆς ἀχλὺς ἐκείνης ὁ λο- γισμὸς καὶ ἀνανήψας ἐφορᾷ τὰ πεπραγμένα, καὶ εἰς οἷαν κατάστασιν καὶ ἐξ οἷας μετηνέχθη, τὴν συν- αίσθησιν μᾶλλον λαμβάνει, καὶ τὸ συνειδὸς τιτρώ- σκον αὐτὸν καὶ διεγείρον ἔχων, διαβλέπει τρανῶς ἃ τοῦ πάθους ἐπιπροσωθοῦντος οὐχ ὁμοίως ἔβλεπεν· ἄλλως τε δὲ πρὸς τὴν ἀμαρτίαν ἕκαστος χωρῶν οἷς ὁ πονηρὸς διαγυγνύων τε καὶ ὑποθέλων ἡμᾶς ἐκθηλύνει καὶ γνώφου πληροῖ κεκαρωμένους ὡς περ φέρει τοὺς λογισμοὺς καὶ πεπρωμένους τὸ ὀπτικὸν τῆς διακρίσεως· μετὰ δὲ τὴν πρᾶξιν ὑπ' ὅψιν ἄγει.

C τὸ τολμηθῆναι, καὶ ἀνακαλύπτει πικρῶς ὁ πρότερον κατὰφωρον τὸν ὕγκον ἀποτελεῖ τοῦ τολμήματος, πρὸς

Τὸ γοῦν, « Διηνοιχθήσαν αὐτῶν οἱ ὀφθαλμοί, » οὐ πρὸς τὸν ἐμπροσθεν χρόνον, οὐδὲ πρὶν ἢ τῆς ἐντολῆς αὐτοὺς ἐκπεσεῖν παραληπτέον· τότε γὰρ ἠνεψυγμένοι τε μᾶλλον εἶχον, μήπω τοῦ θρεῖως τοῖς ψιθυρισμοῖς; ὑποκλαπέντες, καὶ συνορᾷν τὸ πρακτέον ἐγγρήγορον ἔφερον τὴν διάνοιαν. Οὐκ οὖν τὸ βλέπειν οὐκ ἔχον- τες, ἐπὶ τῆς ἀμαρτίας ἀνέλαβον· τοῦναντίον δὲ τὴν ἀμαρτίαν ἐν τῷ πράττειν τυφλώττοντες· πεπαυμένης, τὴν ὄρασιν ἀνεκτήσαντο· ὁ γοῦν πονηρὸς καὶ ἀρχέ- κακος ἡμῶν τῆς φύσεως ἐχθρὸς εἰδὼς καὶ αὐτὸς ἐξ ὧν ἐπεπόνθει, ὡς μετὰ τὴν τοῦ κακοῦ πρᾶξιν ἡ συναίσθησις ἐφίσταται τοῦ πλημμελήματος, καὶ αὐτὸς οὐκ ἐπιστρέφει πρὸς τὴν ἀνάνηψιν· καὶ πει- ρὰ μαθὼν ὡς ἔπεται τοῖς ἀμαρτάνουσι τὸ μετὰ τὴν ἀμαρτίαν κέντρον τῆς συνειδήσεως, καὶ τοῖς περὶ τὸν Ἀδάμ ἀμαρτεῖν διὰ παραβάσεως ὑποτιθέμενος, « Ἡ δ' ἄν, φησιν, ἡμέρα φάγητε ἀπ' αὐτοῦ, διανοιχθή- σονται ὡμῶν οἱ ὀφθαλμοί· » εἶτα κακομήχανος ὧν ἀπ' ἀρχῆς καὶ ψεύδους πατήρ, συγκαταμιγνύει τῇ τῆς ἀληθείας θρυαλλίδι ὅλον τὸ τοῦ ψεύδους σκότος καὶ φησιν· « Ἔσεσθε ὡς θεοί, γινώσκοντες καλὸν καὶ πο- νηρόν· » ἀλλ' ὡς ἐν τῷ ἀμαρτάνειν μὲν τυφλώττον- τες, τῷ τῆς παραβάσεως ἔρωτι· μετὰ δὲ τὴν

NOTÆ.

εἶχε τῶν Ἀθηναίων· οἷον οἱ δωροδοκούμενοι ἐσιώπων. *Bos irrupit, de iis dicitur qui repente tacent. Athe-*

niensium enim pecunia bove insignita fuit. Silent autem donis corrupti.

ἀμαρτίαν συναίσθησιν καὶ ἀνάνηψιν τοῦ τολμηθέντος· ἀναλαθόμενοι· διὰ τί δὲ μετὰ τὸ διανοιχθῆναι τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν, πρῶτον τὴν γύμνωσιν τῶν παιδογόνων μορίων αἰσθάνονται καὶ αἰσχύνονται; Ὅτι τε ὀριμώτερον ἐπιτίθεται τῶν ἄλλων ἀμαρτημάτων θεσμοῖς σωφροσύνης οὐ χαλινωγούμενον, τὸ διὰ τούτων πάθος· καὶ ὅτι κινήσεως τῆς κατὰ τὰ ἀφροδίσια ἐν τῷ ζῳῇ διαθέσεως, καὶ τὰ λοιπὰ τῶν παθῶν συναναφύεσθαι εἰσθε, καὶ δίδωσι ἐξ ἐκείνου τοῦ χρόνου καὶ τὰ ἄλλα πάντα τῶν ἀμαρτημάτων ὑπὸ κρίσιν ἄγεται· τὰ γὰρ πρὸ ἐκείνου ὡς ἐπίπαν φρενῶν ἀρρώστια καὶ νηπιότητι ὃ τε πνευματικὸς νόμος καὶ ὁ διὰ τῆς πολιτείας ἀνατίθησιν.

J. HERGENROETHERI MONITUM IN QUÆSTIONEM SEQUEMTEM.

In quatuordecim primis quæstionibus tres codices, Vaticanus, Coislinianus et Taurinensis, quoad ordinem et numeros plabe consentiunt. Quæstio vero sequens decima quinta, quæ in cod. Vat. 1923, fol. 30-31 exstat et nunc prima vice una cum Antonii Catifori Latina versione publicatur, tum a Coisliniano tum a Taurinensi abest. Hinc fit, ut quæ in Vaticano est quæstio decima sexta, ea in his duobus sit decima quinta, et sic deinceps usque ad septuagesimam sextam, quæ in his est septuagesima quinta, Vaticanus codex uno semper numero præcedat cæteros.

Porro ea quam nunc ex Vaticano damus quæstio decima quinta ejusdem argumenti est ac sexta; affinis quodammodo his est septuagesima nona, ubi de Angelis in creationis historia haud memoratis sermo est.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΙΕ΄.

Τί δήποτε Μωϋσῆς ἐν τῇ κοσμογονίᾳ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν μνήμην οὐ ποιεῖται, καίτοι τοῦ Σωτήρος λέγοντος, ἀπὸ καταβολῆς κόσμου ταύτην ἐτοιμασθῆναι τοῖς δικαίοις;

Nunc primum edita ab J. Hergenroether.

α'. Τινὲς μὲν οὖν φασιν, ὡς ἀτελέσι καὶ προσύλοις τοῖς Ἰουδαίοις οὖσι καὶ πρὸς τὰ εἰσαγωγικώτερα τῶν μαθημάτων μᾶλλον νενευκόσι καὶ τὸ ἦντον ἔχουσι ἢ διὰ τῶν νοερῶν ὀρθολογῶν τοῖς ὑπὲρ αἴσθησιν ἐπιβάλλειν, διὰ τοῦτο τὴν περὶ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν εἰσηγήσιν ὁ Μωϋσῆς αὐτοῖς ἀπεσιώπησεν, ἵνα μὴ προστῇ αὐτοῖς ἀρχομένοις μανθάνειν τοῦ τε κόσμου τὴν γένεσιν καὶ τῶν ἐν αὐτῷ θειοτέρων τε καὶ ὑπὲρ αὐτοὺς ἢ παράδοσις, κἀνέυθειν πρὸς τὴν τῶν λοιπῶν ἀκρόασιν διατεθῶσι, ῥάθυμότερον· διὲ γὰρ μέτρον τῆς διδασκαλίας καὶ τὴν τῶν ἀκροατῶν ἰσχὺν ποιεῖσθαι. Ἀλλὰ γὰρ τί, φασίν, ἐμποδῶν αὐτοῖς ἦν ἡ περὶ τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας κατήχησις; δι' Ἰσοῦ γὰρ πρὸς τε τὴν γνῶσιν τῆς κοσμογενείας καὶ πρὸς κατάληψιν τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας, κἀν τὰ μὲν ὑπὸ τὴν αἴσθησιν πίπτει, τὰ δὲ κρεῖττω καθέστηκε τῆς αἰσθήσεως, τὸ Ἑβραίων γένος ἀφροστηκότες ἐτύγγανον· ἔδει δὲ ἄρα καὶ προσύλους ὄντας καὶ περὶ τὰ γήϊνα στρεφομένους μεταρσίους μᾶλλον καὶ ὑψηλοὺς τῇ τῶν ἁλῶν καὶ ὑπὲρ τὴν αἴσθησιν ἐπαγγελίᾳ καὶ διδασκαλίᾳ ἀπεργάζεσθαι· διδασκάλου γὰρ τὴν τέχνην ἀμείνονος καταμιγνύντα τοῖς συντρόφοις καὶ τὰ ὑπὲρ αἴσθησιν κατὰ μικρὸν ἐθίζειν πρὸς τὴν τῶν θειοτέρων σπουδαζέειν ἐπιβάσαι. Διὸ καὶ εἰπεῖν ἐθαῤῥησαν οἱ τοιοῦτοι, ὡς τυπικῶς καὶ δι' αἰνίγματος καὶ Μωϋσῆς τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν εἰσηγήσατο. Ποῦ τοῦτο; Ἐν αὐτῷ τῷ προομίῳ, φασί, λέγουν· Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. Ἐφεξῆς μὲν γὰρ τὴν ὑπουράνιον καὶ ἐγκόσμιον δημιουργίαν

A Quare autem postquam aperti sunt eorum oculi, primum quidem generationum partium nuditatem intelligunt et erubescunt? Quia acius imperat quam cætera, nisi cupiditas sapientiæ legibus refrenetur, per eas partes cupiditas. Et quia in animali, commota ad venerea dispositione, et cæteræ cupiditates recrescere solent, et quia ex illo tempore omnia alia peccata sub iudicium ducantur; hæc vero ante illud tempus mentium infirmitati et infantia, tum lex spiritualis, tum lex quæ per vitæ rationem est imponebat.

B

QUÆSTIO XV.

Cur Moses in cosmogonia regni celorum mentionem non facit, quamvis Salvator dicat, illud a constitutione mundi paratum esse justis? (Gen. 1, 4 seqq. Matth. xxv, 34.)

1. Dicunt aliqui, Judæis imperfectis adhuc et materiæ addictis potiusque ad rudiora disciplinarum initia propensis nec satis virium habentibus ad ea per mentis oculos intuenda, quæ supra sensum assurgunt, ideoque doctrinam de regno celorum a Mose non fuisse expositam, ne ipsis mundi rerumque in eo exstantium ortum discere incipientibus ea obstaret traditio segniusque inde reliqua auscultarent; doctrina enim viribus etiā auditorum melianda est. Quid autem, inquit, illis obstat poterat clara de regno celorum instructio? Æque enim cum a mundi origine agnoscenda, tum a regno celorum comprehendendo, tametsi illud quidem sub sensum cadat, hoc vero sensum superet, Judæorum gens erat dissita. Oportebat autem illos, cum materiæ addicti et ad terrena intenti essent, sublevari potius atque in sublime extolli rerum immaterialium et spiritualium explicatione ac doctrina; est enim magistri arte præstantis, rebus familiaribus ea quæ sensum excedunt admiscendo auditores consuefacere, ut paulatim ad diviniorem conscendere aditarent. Quamobrem etiam asserere isti sunt ausi, Mosem figurate ac per ænigma regnum celorum indicasse. Ubinam hoc? In ipso exordio, inquit, ubi dicit: «In principio creavit Deus cælum et terram.» Mox enim opificium explicat quod sub cælo et in orbe terrarum exstat; sub cæli autem nomine ante alia omnia collocatio statum rerum ultra (et ante) firmamentum et supra mundum positarum subindicavit. At hoc

non ita facile veritas probaverit, tum quia nimis contortum est, tum quia dicendo cœlorum creationem de cœlesti regno Judæos nihil minus illuminavit, quam si omnino conticuisse, tum quia multa item alia huic opinioni adversantur.

βασιλείας τοὺς Ἰουδαίους οὐδὲν ἤττον ὠφέλησεν ἢ τὴν ὑπόληψιν ὑπεραντίωσις.

2. Alii vero in paradisi enarratione dicunt etiam regnum cœlorum includi; pars enim æternorum bonorum et beatitudinis perceptio paradisi est; ideo et latroni flagitanti, ut in regno Dei memoria sui haberetur, paradisi incolendus tribuitur¹. Verum cavendum, ne hoc multo infra dignitatem regni cœlorum sit. Plantarum enim flores et venustates, fluvii ac latices locum illum circumfluentes, fructuumque pulchrorum varietas et herbæ suavitatem spirantes ac gratiam, et modis omnibus terræ facies exornata ac decorata, et aeris temperies pura atque pellucida primosque solis radios suscipiens, nonne hæc totam regionem illam jucunditate ac voluptate sensibus permulcendis apta præ alio quocunque loco præstantissimam efficiunt? Verumtamen regni cœlorum bona immenso illam exsuperant intervallo. « Neque enim oculus vidit, neque auris audivit, neque in cor hominis descendit, quæ præparavit Deus diligentibus se². » Præsertim cum Adamo paradisi non erat tanquam præmii certaminum et laborum assignatus, sed quasi palaestra potius ac stadium virtutis; præmia vero et coronæ majorem ubique et perfectiorem asserunt oblectationis usum, et stadium nemo adhuc præmii locum obtinere audivit. Conceditur autem latroni paradisi velut arrha quædam et futurorum bonorum procœmium; cum enim tunc communi æternorum bonorum retributioni nondum esset locus, non erat æquum, ut ipse solus ex omnibus, qui ab initio chari gratique Deo fuerant, ad finem extremæ beatitudinis perveniret et sine innumeris illis sanctorum cœlibus consuminaretur, ut et divus Paulus protestatur.

καὶ χωρὶς τῶν μυρίων ἐκείνων χορῶν τῶν ἁγίων τελειωθῆναι, ὡς πού καὶ ὁ θεοπέσιος Παῦλος διαμαρτύρεται.

3. Horum igitur quæ diximus aliqua, non pauci ante nos ut causas retulerunt, cur nulla regni cœlorum mentio facta fuerit ubi Moses mundi ortum et constitutionem litteris mandavit; non pauci tamen in dubium ea revocarunt. Effugerit autem fortasse aliquis ansas illas dicendo, propterea Mosem regni cœlorum non meminisse, quia Scriptura et lex a se non poterat cœlorum regnum largiri. Quid enim mea interest, cœlorum regnum addiscere, si illo per legis institutum potiri nequeo? Communis autem Dominus et Salvator, quoniam tale nobis tradidit institutum, se ipsum in exemplum proponens (habetur enim in Scripturis: « Ubi cœpit facere et

¹ Luc. xxiii, 42, 43. ² 1 Cor. ii, 9.

ἀναπτύσσει· τὸν οὐρανὸν δὲ προτάξας τὴν πρὸ τοῦ στερεώματος καὶ ὑπὲρ κόσμου καταστάσιν διὰ τῆς τοῦτο ποιήσεως ὑπεδήλωσεν. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν οὐκ ἀν βρόδῳ ἀγαπήσῃ ἡ ἀλήθεια, ὅτι τε λίαν ἐκθεοιάσται, καὶ ὅτι εἰπὼν οὐρανῶν ποιήσιν περὶ τῆς τῶν οὐρανῶν εἰ παντελῶς ἀπεσιώπησε· καὶ πολλὴ ἄλλη πρὸς ταύτην

β'. Ἄλλοι δὲ ἐν τῇ περὶ παραδείσου διηγῆσει φασὶ καὶ τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν συνεισάγεσθαι· μέρος γάρ τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν καὶ μακαριότητος ἀπόλαυσις ὁ παράδεισος· διὸ καὶ τῷ ληστῇ αἰτησάμεν ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ μνήμης τυχεῖν, ἣ τοῦ παραδείσου διατριβὴ ἀποδίδεται. Ἀλλὰ μήποτε τοῦτο τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας πολὺ ἂν ταπεινότερον εἴη· φυτῶν μὲν γὰρ ἄνθη καὶ κάλλι, ποταμοὶ καὶ νάματα τὸ χωρίον περιβρέοντα, καρπῶν τε ὥραιων ποικιλία καὶ βοτανῶν φύσεις ἡδὺ τε καὶ ἐπίχαρι πνέουσαι, καὶ διὰ πάντων τὸ πρόσωπον τῆς γῆς κοσμοῦμενον τε καὶ ῥαϊζόμενον, καὶ ἀέρος κρᾶσις εἰς καθαρότητα καὶ διαύγειαν ἀνηλωμένη καὶ τὰς πρῶτας ἀκτῖνας ὑποδεχομένη τοῦ ἡλίου, πῶς οὐχὶ τὸ χωρίον ὅλον ἀποτελοῦσι τερπνότητος τε καὶ ἡδονῆς, ὅση γοητεύει τὰς αἰσθήσεις, πάντων φέρειν τὸ ἀκρότατον; Πλὴν ἀλλὰ γε τῆς βασιλείας τὰ ἀγαθὰ ἀπείρῳ μέτρῳ ὑπερανέστηκεν. « Οὐδὲ γὰρ ὀφθαλμὸς εἶδεν, οὔτε οὖς ἤκουσεν, οὔτε ἐπὶ καρδίᾳ ἀνθρώπου ἀνέβη, ἃ ἠτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν. » Ἄλλως τε δὲ καὶ ὅτι τῷ Ἀδᾶμ ὁ παράδεισος οὐ βραδείων καὶ ἐπάθλων γέρας ἔγνωρίζετο, γυμνάσιον δὲ μᾶλλον τὸ χωρίον προῦκτειτο καὶ στάδιον ἀρετῆς· τὰ δὲ ἐπάθλα καὶ οἱ στέφανοι δηλονότι μίξις καὶ τελειοτέρην τὴν ἀπόλαυσιν φέρουσι, καὶ στάδιον οὐδεὶς οὐδέπω βραδείων καὶ ἐπάθλων φύσιν μετελθεῖν οὐδ' ἀκοὴν εὖρε διδάσκαλον. Εἰσάγεται δὲ πρὸς τὸν παράδεισον ὁ ληστὴς ὅλον ἁρῥαβῶνός τινος καὶ προοιμίου τῶν μελλόντων ἀγαθῶν ἀξιούμενος (32)· ἐπέλγε τῆς κοινῆς ἀναποδόσεως τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν μὴ πῶς τότε καιρὸν ἔχούσης, οὐδ' αὐτὸς ἦν δίκαιος μόνος ἐκ πάντων τῶν ἀπ' αἰῶνος εὐαρεστησάντων Θεῷ πρὸς τὸ τέλος φθάσαι τῆς ἐσχάτης μακαριότητος

γ'. Τῶν τοίνυν εἰρημένων ἔνια οὐκ ὀλίγοι μὲν τῶν πρὸ ἡμῶν ὡς αἰτίας τοῦ μὴ τυχεῖν μνήμης τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν, ἐν ᾧ Μωϋσῆς τὴν τοῦ κόσμου καταβολὴν ἔγραψεν, ἀποδεδώκασιν, οὐκ ὀλίγοι δὲ καὶ εἰς ἀμφισβήτησιν περιέλιχσαν. Ἰσω; δ' ἂν τις εἰπὼν ἐκφυγοὶ τὰς προειρημένας λαβὰς, ὡς ἐπέπερ ἡ τοῦ Μωϋσέως συγγραφή καὶ νομοθεσία οὐχ οἷα τε ἦν βασιλείαν οὐρανῶν χαρίζεσθαι, διὰ τοῦτο οὐδὲ ταύτης εἰς μνήμην ἀφίκετο. Τί γάρ με δεῖ βασιλείαν οὐρανῶν μαθεῖν ἢ ἐκ τῆς κατὰ νόμον πολιτείας οὐκ ἔστι μοι λαβεῖν; Ὁ δὲ κοινὸς Δεσπότης καὶ Σωτὴρ, ἐπεὶ τοιαύτην ἡμῖν κατεστήσατο πολιτείαν, ἑαυτὸν παράδειγμα προθεῖς· « Ὡν γὰρ ἤρξατο, φησὶ, ποιεῖν

NOTÆ.

(32) Hæc Græcorum opinionem innuunt de dilatione beatitudinis, qua nonnisi extremo judicio peractio perfuerantur beatorum animæ.

τε καὶ διδάσκειν, ὅτι ἡς ἔστι τῆς τῶν οὐρανῶν βα-
σιλείας τὸν κληρὸν ὑπελαβεῖν, εἰκότως εἰς τοιαύτην
ἡμᾶς ἐπαναγαγὼν πολιτείαν καὶ περὶ αὐτῆς τῆς
τῶν οὐρανῶν βασιλείας σαφειστάτην καὶ ἀδίστακτον
τὴν διδασκαλίαν καὶ τὴν ὑπόσχεσιν ἐχαρίσατο. Εἰ
δέ τις πρὸς ἀμείνονα θεωρίαν τοῦ προκειμένου ζη-
τήματος ἀναβὰς ταύτην ἐκδιδάξει, τὸ εὐκταῖον οὗτος
ἂν ἐμοὶ πράττων εἴη καὶ χαριέστατον.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΙΓ'.

Διὰ τί ὁδότης τῆς γῆς ὁ Μωσῆς ὠνόμασεν;

Edita a Maio, Nov. Coll.

Ἄδρατον τὴν γῆν ἐφησεν ὁ Μωσῆς, ἐπειδὴ τῆς θεᾶς
δικαίον τῆς τῶν ὕδατων πλημμύρας κεχυμένης αὐ-
τῇ οὕτω εἶχεν ἀπολαβοῦσα· ἀλλ' ἦν ἡ ἰσχύς καὶ τὸ
κράτος τῆς ἀδύσσου, τοῦτο μὲν τὴν ἐμφυτον τῆς
γῆς ξηρότητα περινοτιζούσης, τοῦτο δὲ τὸν ἴσον κό-
σμον ἀπολαβεῖν οὐκ ἐώσης, ὅς δὲ φυτῶν ἦν γένη καὶ
βοτανῶν καὶ ἡ ἄλλη τῶν ἀνθέων καὶ καρπῶν ὠραιό-
της· ἐτι δὲ ἄδρατος ἦν ἡ γῆ ὅτι μήπω παρῆν ὁ ταύ-
την ὄρῃ ἀνθρώπος λαβὼν ὄσιν. Καὶ προσέτι ἄδ-
ρατος λέγοι· ἂν εἰκότως, ὅτι τοῦ φωτὸς οὕτω γενη-
θέντος δι' οὗ τὸ ὁρατὸν τῇ θφει καταλαμβάνεται, οὐδ'
αὐτὴ τὴν αἰγλήν εἶχε δι' ἧς ἂν ὑπηρετεῖτο τῷ δμῳατι·
ὥστε εἰ καὶ τοῖς οἰκείοις κόλοις ἡ ἀδύσσοις καταμε-
ρισθεῖσα συνεστέλλετο, καὶ τοῖς φυτοῖς καὶ τῷ ἄλλῳ
κόσμῳ ἡ γῆ ἐκεκόσμητο, καὶ ὁ μέλλων ὄρῃ ἐφ-
εστήκει· ἀνθρώπος, οὐπω δὲ τοῦ φωτὸς ἡ φύσις ἐξ-
έλεμπε, οὐδ' οὕτως ἂν ἐχρημάτιζεν ὁρατὴ· ὁ δὲ ὅλον δὲ
ὡς κατὰ τὸν ἴσον τρόπον οὐδ' αὐτὸς ἀήρδς τὴν ἀκτίνα
τοῦ φωτὸς δεχόμενος τὴν τοῦ ὁρῶντος ἐνέργειαν
τῷ ὁρῶμένῳ συνάπτει μέσος γινόμενος· οὐδ' αὐτὸς
οὖν οὐδὲ τὸ ὕδωρ τοῦ φωτὸς οὐ λαβόντος ὑπόστασιν
οὐκ ἂν ἐτύγχανεν ὁρατός· καίτοι γε μήτε ὕψ' ἐτέ-
ρων ἐπιπροσθούμενος ὥσπερ οὐδ' ἡ ἀδύσσοις, μηδὲ
κόσμου τινὸς οἰκοθεν ἀποστερούμενος. Διὰ τοῦτο ἄρα
καὶ Μωσῆς τὸν ἄερα εἰδὼς τῷ ὕδατι ἐποχοῦμενον,
τὸ ἐπάνω τῆς ἀδύσσου σκότος ὠνόμασε· τῆς γὰρ
φωτισούσης αὐτῆς διὰ τῆς ἀερίου φύσεως οὐ διῆκνου-
μένης (οὐπω γὰρ οὐδὲ τὸ πηγάζον ταύτην εἶχε τὴν
ὑπαρξιν, οὔτε αὐτὸν ὁρατὸν εἶναι τὸν ἄερα, πολλῶν
δὲ μᾶλλον οὐδὲ τὴν ἀδύσσον, ἐφ' ἧς ἔχειτο τὸ ἀέριον
πνεῦμα, ἐνεδέχεται· διὸ καὶ σκότος εἰκότως ἐπονομά-
ζεται. Τὸ γὰρ λέγειν τὸ θεῖον εἶναι Πνεῦμα τὸ τῇ
ἀδύσσῳ περιφερόμενον, μήποτε καὶ περιγραφῇ τοῦ
ἀπεριγράπτου συνεισάγει; καὶ τῶν ἄλλων κτισμάτων
οἷς οὐκ ἐπεφέρετο τὴν θεῖαν πρόνοιαν καὶ ἐποφίαν
συστέλλει; Ἰσως δ' ἂν οὐκ ἂν εἴη θεολογίας ἐπάξιον
ἐν τῇ τῆς κτίσεως καταβολῇ τῇ ἀκτίστῃ καὶ μακά-
ριᾳ φύσει ἥτοι τῷ παναγίῳ Πνεύματι χώραν ἐκνέμειν·
εἰ δὲ καὶ Σύρα γλῶσσα τὸ πανάγιον Πνεῦμα τοῖς ὕδατι
ἐποχεῖσθαι βούλεται, καὶ οἷον ἐπαύζειν ταῦτα καὶ ζωο-
γονεῖν, οὐκ ἂν καταγνοίην· ἀρκεῖν γὰρ εἶδέναι τῶς
τὸ πανάγιον Πνεῦμα ὅθεν ἂν καὶ δύναιντο, ζωογόνου
τε καὶ δημιουργικῆς ὑπάρχειν οὐσίας καὶ δυνάμεως·
Ἄδρατος οὖν ἡ γῆ καὶ τὰ λοιπὰ τῶν στοιχείων κατὰ
τὴν εἰρημένην αἰτίαν καὶ τὰς προεδομένους, πλὴν
μᾶζ' ὅτι τὸ ἐπιπροσθῶν οὐκ εἶχον οὔτε τὸ ὕδωρ
οὔτε ὁ ἀήρ. Τὸ μέντοι σκότος εἰ τις μὴ στέρησιν τοῦ

A docere³, *) per quod (institutum) est in regni coe-
lestis hereditatem ingredi: merito etiam de ipso
caelorum regno, cum in tale nos institutum pro-
vexisset, clarissimam et indubiam doctrinam atque
promissionem largitus est. Quod si quis meliorem
propositæ quæstionis intelligentiam assecutus eam
proposuerit, is rem mihi quam gratissimam fe-
cerit.

QUÆSTIO XVI. [Coisl. Taurin. XV.]

Cur invisibilem terram Moyses nuncupavit?

t. IX, 15-16. In Gen. 1, 2.

Invisibilem terram Moses dixit, quando specta-
culi perfectionem, aquarum inundatione in eam
diffusa, nondum acceperat; sed erat vis et potentia
abyssi, quæ tum naturalem terræ siccitatem cir-
cumspargebat, tum impediabat, quin suum pro-
prium ornatum indueret, quem sane constituiebant
plantarum genera et herbarum, et alia florum et
fructuum venustas. Adhuc erat invisibilis terra
quia nondum aderat qui eam aspiceret homo, vi-
sum sortitus. Et insuper invisibilis merito dicere-
tur, quia, luce nondum facta per quam visibile
visu percipitur, non illum habebat splendorem
quo oculis subministraretur, ita ut etiamsi in pro-
priis locis sejuncta abyssus coerccitetur, et plantis
et alio ornatu instructa esset, et homo eam aspe-
cturus exstitisset, nondum vero lucis natura mi-
cuisset, non etiam tune fuisset visibilis. Patet
autem juxta eundem modum neque ipsum aera,
qui radios lucis accipiens vim videntis rei visæ
conjungit intermedius factus, nec ipsum, inquam,
neque aquam, luce substantiam non habente, fuisse
visibilem. Et certe neque alia eum aut abyssum
invaserunt, neque ornamento quodam proprio pri-
vatus est. Idcirco igitur et Moses aera aquæ in-
vectum sciens, quod supra abyssum erat tenebras
nominavit. Illuminante enim splendore per aeris
substantiam nondum illato (vis enim hunc sca-
turiendi non illi substantiæ inerat), neque aera esse
visibilem licebat, neque a fortiori abyssum quæ
æthereum ferebat spiritum. Quapropter merito te-
nebræ vocatæ sunt. Si quis autem divinum esse
Spiritus dicat qui super abyssum ferebatur,
nonne et descriptionem indescriptæ rei introducat,
et aliarum creaturarum in quibus non ferebatur
providentiam et inspectionem non coereeat? For-
tasse non esset theologia dignum creationis pro-
ductione increatæ ac beatissimæ naturæ, sanctis-
simo scilicet Spiritui, locum assignare; cum vero
Syriaca Glossa sanctissimum Spiritum vult aquis
ferri, et quasi eis incubare easque vivificare, non
reprehendo; docent enim unde et possunt Spi-
ritum sanctum vivificantis esse et creantis substan-
tiæ et potentiæ. Invisibilis igitur terra et cætera
elementa juxta et prædictam causam et alias ante
datas, excepta una; quia superfluum aliquid non
habebant neque aqua neque aer. Tenebras qui-
dem si quis non privationem lucis, sed malorum

³ Act. 1, 1.

auctorem diabolum crederet, abyssum vero eas quæ sub illo sunt potestates, longe a veritate ille aberraret, et impia plenus esset opinione, quia seriem narrationis non potest intelligere, neque ordinem aut enumerationem eorum, quæ sensibus percipienda facta sunt; quorum Moses historiam conscripsit, neque incorporeæ et spiritualis naturæ et creationem et doctrinam et tempus quod miro ordine de his rebus traditionem definivit. Spiritus Dei aer dictus est, quemadmodum et aliæ quælibet ejus, creaturæ et opera: «Emitet enim, inquit, verbum suum et liquefaciet eam; flabit spiritus ejus, et fluent aquæ**»; quod de liquefacta australibus ventis terra canebat David. Et dictus fuisset spiritus Dei in eodem sensu ac illud: «Fecit Deus cælum et terram»; et ut illa quidem sunt Dei creaturæ, et ille similiter creatura est et opus ejus: ideo bene appellatus est spiritus Dei.

QUÆSTIO XVII [at. XVI].

Cur prohibet quin carnes a feris captas homines comedant?

Discrepare præsentī præcepto Deus statuit ferarum et hominum vitam: quibus enim prohibetur ne sit una et eadem mensa, eos et alios omnes mores et vitæ institutum et motus et actus multum differre lex addocet. Rapiet fera et avida est et ad motus est petulantissima legesque et benignitatis et communitatis et mansuetudinis nescit: ab his omnibus purum et liberum esse hominem decet; item vero et ad alios affectus intemperans est animal et infrenatum. Itaque hominum agendi ratio per temperantiam et institutionem procedens illa præstaret differentiæ signa; id vero quod non hos signis signatum et notatum erit tanquam ferum et a feris captum quid et mansuetam rationabilemque exuens naturam rejicietur. Si quis autem ad puritatem instruere et adducere diceret per abstinentiam carnium a feris captarum illud ad imaginem Dei formatum opus, et omnis turpitudinis expers reddere quæ gustum polluit et quæ per alios sensus procedit (unius enim sensus custodia et observatio, et alios similiter ab omni impuritate et turpitudine mundos per illum facit), id non a civili providentia et sancta institutione esset alienum.

ρησις, καὶ τὰς ἄλλας ὁμοίως τῆς ἀκαθαρσίας καὶ βεβελυρίας καθαρεύειν διὰ τὸ αὐτὸ ἂν εἴη τῆς πολιτικῆς προνοίας καὶ ἀγιοπρεποῦς ἀλλότριον καταστάσεως.

QUÆSTIO XVIII [XVII].

Quomodo intelligendum illud, «Non apparebis coram me vacuus?»

Edita a Maio, l. c., p. 17, in Exod. xxiii, 15; xxxiv, 10; Deuter. xvi, 16.

Quidam igitur dicunt eum qui Deum adoratum venit oportere et dona liberali manu offerre; non tanquam Deus his indigeat, (quibus enim Deus indigere possit?) sed tanquam beneficia tunc accipiat is qui munera offert. Quando quis enim dignus censetur qui Deo fructus offerat, et internam pietatem per externa revelet, et mediantibus placami-

** Psal. xlvii, 18.

Α φωτὸς, ἀλλὰ τὸν ἀρχέκακον διάβολον ὑπολάβει, θεωσόν δὲ τὰς ὑπ' αὐτὸν πονηρὰς δυνάμεις, πόρρω τε τῆς ἀληθείας οὗτος πλανώμενος εἴη καὶ δυσσεβούσης ἀνάπλεως δόξης, μετὰ τοῦ μὴ δύνασθαι συνορᾶν εἰρμὸν διηγῆσεως καὶ τάξιν καὶ ἀπαριθμησιν τῶν κατ' αἰσθησιν γεννητῶν, ὧν ὁ Μωσῆς τὴν ἱστορίαν συνεγράψεν, καὶ ἀσωμάτου καὶ νοερὰς φύσεως δημιουργίαν τε καὶ θεωρίαν καὶ καιρὸν ὅς ἀφορίζειν οἶδεν εὐτάκτως τὴν περὶ τούτων παράδοσιν. πνεῦμα δὲ Θεοῦ ὁ ἀήρ εἰρηται. καθάπερ καὶ τὰ λοιπὰ οἶα δὴ κτίσμα καὶ ποίημα αὐτοῦ. «Ἐξαποστελεῖ γάρ, φησί, τὸν λόγον αὐτοῦ καὶ τήξει αὐτήν. πνεύσει τὸ πνεῦμα αὐτοῦ καὶ ρυήσεται ὕδατα.» περὶ τηκομένης ἐκ τῶν νοτίων πνευμάτων λέγων χιόνος ὁ Δαβὶδ. καὶ εἴη ἂν εἰρημένον πνεῦμα Θεοῦ ἐν ἰσῷ τῷ, «Ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν.» κακεῖνα γὰρ Θεοῦ ὡς ποιήματα, καὶ τοῦτο ὁμοίως κτίσμα Θεοῦ καὶ ποίημα τοῦ αὐτοῦ. διὸ καλῶς εἰρηται πνεῦμα Θεοῦ.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΙΖ'.

Διὰ τί θηριάμωτα κρέα τοὺς ἀνθρώπους ἐσθίειν ἀποκωλύει;

Παρηλλαγμένον διὰ τοῦ παρόντος προστάγματος νομοθετεῖ τὸν τῶν θηρίων εἶναι τρόπον καὶ τὸν ἀνθρώπινον βίον. οἷς γὰρ ἡ τράπεζα κωλύεται μία καὶ ἡ αὐτὴ εἶναι, τοῦτοις καὶ τὰ ἄλλα πάντα ῥηθι τε καὶ διαίτα καὶ ὄρμαι καὶ πράξεις κατὰ πολὺ διαφέρειν συνεστάγεται νόμος. ἀρπάζει τὸ θηρίον καὶ πλεονεκτεῖ, καὶ πρὸς τὰς ὁρμάς ἐσθι προπετέστατον, καὶ νόμους οὐκ οἶδε φιλάνθρωπίας καὶ κοινωνίας καὶ ἡμερότητας. τούτων ἀπάντων καθαρὸν καὶ ἀπηλλαγμένον προσήκει τὸν ἀνθρώπων εἶναι. ὥσαυτως δὲ καὶ κατὰ τὰ ἄλλα τῶν παθῶν, ἀκρατέες ἐσθι τὸ θηρίον καὶ ἀχαλίνωντον. οὐκοῦν ἡ τῶν ἀνθρώπων πολιτεία δι' ἐγκρατείας καὶ παιδαγωγίας οὐδεύουσα, ταῦτα παράσχοι τῆς διαφορᾶς τὰ γνωρίσματα. καὶ τόνγε τοῦτοις ἀσημαντῶν τε καὶ ἀνεπίγνωστον τοῖς γνωρίσμασιν ὡς θηρίον καὶ θηριάλωτον καὶ τῆς ἡμέρου καὶ λογικῆς καταψευδόμενον φύσεως ἐκτραπήσεται. Εἰ δὲ πρὸς καθαραιότητα παιδεύειν τε καὶ ἀνάγειν φαίη τις διὰ τῆς ἀποχῆς τῶν θηριαλῶτων τὸ κατ' εἰκόνα Θεοῦ διατεπλάσμενον φιλοτέχνημα, καὶ βεβελυρίας ἀπάσης κατασκευάζειν ἀμέτοχον, ὅση τε διαμολύνει τὴν γεῦσιν καὶ ὅση διὰ τῶν ἄλλων αἰσθήσεων προεισιν. ἡ γὰρ ἐπὶ τῆς μιᾶς παραφυλακῆς καὶ συντήρησις, καὶ τὰς ἄλλας ὁμοίως τῆς ἀκαθαρσίας καὶ βεβελυρίας καθαρεύειν διὰ τὸ αὐτὸ ἂν εἴη τῆς πολιτικῆς προνοίας καὶ ἀγιοπρεποῦς ἀλλότριον καταστάσεως.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΙΗ'.

Πῶς ρητέον τὸ, «Οὐκ ἐφθίση κενὸς ἐνερτίον μου;»

Τινὲς μὲν οὖν φασιν ὅς ἀπόντα προσκυνῆσαι Θεῷ δεῖ καὶ δῶρα προσάγειν ὧν ἡ χεὶρ εὐπορος, οὐχ ὡς ἐν χρεὶ τούτων καθεστῶτος Θεοῦ. τίνος γὰρ ἂν εἴη Θεὸς προσδεής; ἀλλ' ὡς εὐεργετουμένου κἀναυῦθα τοῦ προσάγοντος. ἐν ᾧ γὰρ τις ἀξιοῦται καρποφορεῖν Θεῷ, καὶ τῶν ἐνδόν διὰ τῶν ἐκτὸς ἀνακαλύπτειν εὐσέβειαν, καὶ συνάπτεσθαι διὰ μέσων τῶν μειλιγ-

μάτων τὸ πλάσμα τῷ πλάσαντι, τοῦ μὲν ὡς δεχομένου, αὐτὸ δὲ πιστῶς καὶ προθύμως φέροντος, πῶς οὐκ ἀνεῖη θαυμαστῆς προνοίας καὶ εὐεργεσίας ἀπολαύσεις, καὶ τί ἂν ἄλλο εἰ μὴ τοῦτο εἴη πρὸς εὐεργεσίαν καὶ πρόνοιαν τῷ λογικῷ ζῳῷ σπουδαιότερόν τε καὶ τιμωτέρον; τί δὲ χαριέστερόν τε καὶ ἡδύτερον; εἴη δ' ἂν καὶ προσφύστερον μᾶλλον τὰς ἀρετὰς ἐνταῦθα καὶ τὴν εὐσέβειαν ἐννοεῖν, ὧν οὐ κενὸν οὐδέποτε δεῖ κατενώπιον ὁρᾶσθαι Θεοῦ· ὁ γὰρ ἀρετῆς καὶ εὐσεβείας κεκενωμένος, καὶ δόξῃ προσιέναι Θεῷ, οὐτ' ἂν ὁφείηται Θεὸν οὕτε ὁφθῆσθαι ὑπ' αὐτοῦ· ὁ γὰρ ἀσεβῆς οὐκ ὁφείηται ὁρᾶν Θεοῦ· οὐδὲ διηγῆσθαι ὁ ἀμαρτωλὸς τὰ δικαιώματα αὐτοῦ· ἄλλ' οὐδὲ γινώσκει Κύριος οὐδ' εὐμενείας ὁμᾶται καὶ οἰκειώσεως καθορᾷ τοὺς τῆς ἀνομίας ἐργάτας. Ἀναγκαῖον οὖν ὡς δῶρα τὰς ἀρετὰς καὶ τὴν εὐσέβειαν ἐν ψυχῇ φέροντας, οὕτω προσιέναι Θεῷ καὶ τὸ πρόσταγμα πληροῦν τὸ δεσποτικὸν τὸ παρακελεύομενον, « Οὐκ ὁφθῆσθαι κενὸς ἐναντίον μου. » Πρέπει δ' ἂν καὶ τοὺς περὶ Θεοῦ καὶ θείων ζήτημα μὴ κενὸν εὐλαβείας μὴδὲ πνευματικῆς ἀνακρίσεως εἶναι· ὁ γὰρ ψυχικὸς ἄνθρωπος οὐδέποτε τὰ τοῦ πνεύματος, οὐδὲ ὁ ἱταμῶς ἐπιβρίπτων ἑαυτὸν τοῖς θεοπρεπέσι ζητήμασιν οὐ μὲν οὐκ ἂν ἀνιχνεύσῃ τὴν ἀλήθειαν, « Ζητεῖτε γὰρ, φησὶ, καὶ οὐ λαμβάνετε, διότι κακῶς ζητεῖτε. » Ὁ μὲν τοι πνευματικὸς σὺν εὐλαβείᾳ διασκοπῶν τε καὶ ἐπιζητῶν τὰ τοῦ πνεύματος, οὗτος εἰς εὐρεσιν τῆς ἀληθείας ἀφίξιται καὶ τῆς σπουδῆς οὐ διαφευσθήσεται· ἀφευδῆς γὰρ ἐστὶν ὁ ὑποσχομένος· « Αἰτεῖτε, καὶ δοθήσεται ὑμῖν· κρούετε, καὶ ἀνοίγεται ὑμῖν. »

ΕΡΩΤΗΣΙΣ 10^a.

Πῶς οὐκ ἔστιν ἐναντίον τὸ λέγον, « Ἴδου πάντα καλὰ λίαν, » καὶ τὸ μετὰ ταῦτα ἐπιδιαλεῖν, καὶ τὰ μὲν τῶν ζῳων καθαρὰ λέγειν, τὰ δὲ ἀκάθαρτα;

Edita a Maio, l. c., p. 18-20. An sit contradictio inter Gen. i, 31 et Gen. vii, 2

Πολλὰ μὲν οὖν ἂν τις εἴποι περὶ ταύτης τῆς ζητήσεως· καὶ γὰρ καὶ τῶν πρὸ ἡμῶν οὐκ ὀλίγοι ταύτην ἐπελυσάντο· εἴποι δ' ἂν τις οὐ πόρρω τῆς ἀκριβείας φερόμενος, ὡς οὐκ ἀλλήλοις τό τε καθαρὸν καὶ τὸ καλόν· τῷ μὲν γὰρ καλῷ τὸ κακὸν, τῷ δ' ἀκαθάρτῳ τὸ καθαρὸν διαμάχεται· ἀκάθαρτον δὲ καὶ καλὸν οὐκ ἂν εἴη γὰρ τῇ γε ἀκριβεῖ μαγόμενον· εἰ μὲν οὖν εἰπὼν ἔμπροσθεν, « Πάντα καλὰ λίαν, » ὑστερον ἐπήγαγε τὰ μὲν αὐτῶν εἶναι καλὰ, τὰ δὲ φαῦλα, τοῦτο ἂν εἴη παρέχον τὸ ἄπορον· ἐπεὶ δὲ καλὰ λίαν εἰπὼν τὰ μὲν αὐτῶν ἔρησε καθαρὰ, τὰ δὲ ἀκάθαρτα, τὴν μάχην διέφυγεν· οὕτω μὲν ἂν κοινότερον ἂν τις εἴποι καὶ λογικώτερον. Ἐκείνῳ δὲ τίς ἐτι συμβαλεῖν, ὡς τὸ μὲν καλὰ λίαν πάντα εἶναι ἐπὶ τῆς τῶν δημιουργηθέντων φύσεως εἰρηται· τὸ δὲ καθαρὸν καὶ ἀκάθαρτον ἐπὶ τῆς παρὰ τῶν ἀνθρώπων χρήσεως· χρήσις δὲ καὶ φύσις παμπόλλην ἔχουσι τὴν διαφοράν· πολλὰ μὲν γὰρ τῇ φύσει ἐστὶ λίαν χρηστὰ, τοῖς χρωμένοις δὲ γίνεται λίαν πονηρὰ, οὐ παρὰ τοῖς τῇ ἑαυτῶν φύσει, ἀλλὰ παρὰ τὴν τῶν χρωμένων φαυλότητα· καὶ ἵνα τοῖς προκειμένοις ἡ πίστις καὶ ἐτέρωθεν ἐπιστῇ, αὐτὰ ὁ οὐρανὸς τὸ θαυμαστὸν

A nibus creaturam conjungat Creatori, altero quidem hilari vultu accipiente, altero autem fideliter et ardentem afferente, quomodo non eo esset mira providentiæ et benignitatis fruitio? Et quid aliud beneficii aut providentiæ, rationabili creature desiderabilius et pretiosius esset? Quid autem amoenius et dulcius? Aptius autem esset ibi virtutes et pietatem intelligere, quibus nunquam vacuum oportet coram Deo apparere; qui enim virtute et pietate caret, quamvis videatur ad Deum accedere, neque ipse videbit Deum, neque a Deo videbitur; impius enim non videbit gloriam Dei; neque enarrabit peccator justitias ejus. Neque noscet Dominus neque benevolentia et amicitia oculis intuebitur eos qui injuste agunt. Necesse est igitur eos qui pro donis virtutes et pietatem in animo ferunt ad Deum accedere et præceptum Dominicum adimplere, sic adhortans: « Non apparebis coram me vacuus. » Deceret autem et quæstiones de Deo et divinis non prudentia et spirituali judicio carere. Animalis enim homo non percipit ea quæ sunt spiritus, neque qui se temere in divinas injicit quæstiones investigabit veritatem. Quæritis enim, inquit, et non percipitis, quia male quæritis. Spiritualis quidem prudenter examinans et inquirens ea quæ sunt spiritus, ille ad veritatis inventionem perveniet, nec suus eum ardor frustrabitur: non enim mendax est ille qui pollicitus est: « Petite, et dabitur vobis; pulsate, et aperietur vobis ».

C

QUÆSTIO XIX [ad. XVIII].

Quomodo non inter se adversantur: « Ecce omnia pulchra nimis, » et quæ sequitur divisio, cum dicitur alia quidem ex animalibus esse munda, alia vero immunda?

D

Multa quidem de hac quæstione dici possent. Etenim et ante nos non pauci eam solverunt. Non longe a veritate abesset qui diceret inter se non opponi mundum et pulchrum; pulchro enim mundum, immundo autem mundum ex adverso est immundum vero et pulchrum non accurate opponerentur. Si ergo postquam dixerat: « Omnia pulchra valde, » deinde subjecisset alia quidem esse pulchra, alia autem mala, inde nasceretur difficultas; quoniam vero, postquam dixit pulchra nimis, alia affirmavit esse munda et alia immunda omnem contradictionem præcavit. Quod quidem communis et rationabilis dici posset. Oportet autem et hoc intelligere, illud quidem omnia pulchra esse de creaturarum natura dictum; immundum vero et mundum de usu ab hominibus faciendo. Usus enim et natura multum inter se differunt. Multa nempe natura valde bona sunt, utentibus autem fiunt valde mala, non propter ipsorum naturam, sed propter utentium malitiam. Et ut præcedentibus fides et aliunde adhibeatur, cælum statim adest mirandum

⁸¹ Matth. vii, 7.

et perfectum opus inter ea quæ valde pulchra sunt. A τοῦτο καὶ σοφὸν φιλοτέχνημα τῶν λίαν ἐστὶ καλῶν τοῖς δὲ ζῶον ἐμφύχον αὐτὸ καὶ λογικὸν καὶ θεὸν ἀναπλάσσει, καὶ ἀντὶ τοῦ δημιουργοῦ τῷ δημιουργημάτων τὸ σέβας ἀνάψαι, καὶ οἷς ἐξὸν μὲν χρῆσθαι ὡς κτίσματι τὸν ὁμοδούλον, τοῦτοις δὲ τοῦτοις τὸ κάλλιστον τῇ φύσει, ὁλέθριόν τε καὶ κάκιστον ἀναδείκνυται, οὐδὲν μὲν αὐτὸ τῆς οἰκείας καὶ ἐμφύτου καλλονῆς ἀποβαλὼν, παρὰ δὲ τὴν ἀγνώμονα τῶν ὁμοδούλων τὸλμαν καὶ παράχρησιν ἔσχατον αὐτοῖς κακὸν γεγονός· οὕτως ἑτερόν ἐστι φύσεως καλλονὴ καὶ χρήσις ἀπρόσφορος· πάντα μὲν οὖν λίαν καλὰ τῷ λόγῳ τῆς φύσεως· ἡ δὲ τούτων χρήσις οὕτε πᾶσι καλῇ, οὕτε πάντων ὁμοία, οὐ μόνον πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην παραβαλλομένη φύσιν, ἀλλ' οὐδὲ τῶν ἄλλων πρὸς ἄλληλα.

Forsitan autem illa solutio ad propriam pervenit perspicuitatem; sed adhuc propius eundem est. Itaque dicimus hoc, omnia nempe esse bona ad creationis et naturæ rationem referri; illud vero alia eorum esse munda, et alia immunda non ad creationis neque naturæ, sed ad sacrificii et humanæ opinionis rationem; creatio autem et natura ad opinionem et sacrificium non rata mensura dirimuntur, præsertim sacrificiis et opinionibus non iisdem omnino in eodem iudicio stantibus; et quia non ab initio creationis alia quidem pura et alia impura distinguebantur, ex quadam vero circumstantia hanc differentiam acceperunt. Ægyptiis enim apud quos Israelitica gens serviebat multa animalia ut deos venerantibus, cum iis valde sane pulchris male uterentur, ne et Israelitica gens in hunc pessimum usum abduceretur et divinum cultum brutis adhiberet, immunda illa legislator Moyses merito nuncupavit; non enim ex creatione immunditiæ participabant, absit, neque natura immunda erant, sed non munde, profane autem et imple nimis Ægyptiaca natio iis utebatur. Etsi vero quædam eorum quæ apud Ægyptios dii habebantur, ut bovem et hircum, in mundorum numerum Moyses retulit, nihil contra prædictam doctrinam neque contra proprium scopum perfecit; etenim eorum quæ apud eos ut dii colebantur, alia quidem immunda vocans, alia autem immolationi et sanguini et morti vovens, ab eorum cultu Israelitis, et a damno illis inde nascente pariter avertit; quod enim abominandum est et immolandum et epulo præparatum, non credi potest esse deus ab iis qui ita animo afficiuntur.

Igitur creatio Dei opera omnia valde pulchra produxit; et natura omnium est optima; hominum vero insani et exleges usus multa ex creatis profanando alia quidem existimari et appellari immunda fecerunt, alia vero, etsi hanc ab immunditia denominationem effugerunt, tamen iidem usus Dei amico causam præbuerunt altera methodo intelligendi, et ea a profanatione eximendi; et utroque modo ex Israelitarum mente polytheismum

B Τὰχα δὲ οὐδ' ἡ λύσις αὕτη πρὸς τὴν ἰδιόζουσαν κατῆλθε σαφένειαν, ἀλλ' ἔτι δεῖ κατιέναι πλησιαιτερον· διὸ φαμεν τὸ μὲν καλὰ λίαν εἶναι πάντα, εἰς τὴν τῆς δημιουργίας καὶ φύσεως λόγον ἀνατρέσθαι· τὸ δὲ τὰ μὲν αὐτῶν εἶναι καθαρὰ, τὰ δὲ ἀκάθαρτα, οὐδὲ εἰς τὸν τῆς δημιουργίας, οὕτε μὴν εἰς τὸν τῆς φύσεως, ἀλλ' εἰς τὸν τῆς θυσίας καὶ τῆς ἀνθρωπίνης ὑπολήψεως δημιουργία δὲ καὶ φύσις πρὸς ὑπόληψιν καὶ θυσίαν, οὐδὲ ῥητῷ μέτρῳ διατεταγμένη, μάλιστα γὰρ τῶν θυσιῶν καὶ τῶν ὑπολήψεων οὐχὶ τῶν αὐτῶν διὰ παντὸς ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἱσταμένων κρίσεως· καὶ ὅτι οὐδ' ἀπ' ἀρχῆς τῆς δημιουργίας τὰ μὲν καθαρὰ, τὰ δὲ ἀκάθαρτα διεστέλλετο· ἀπὸ τίνος δὲ περιστάσεως τὴν διαφορὰν ταύτην ἐδέξατο. Αἰγυπτίῳ γὰρ ἐν οἷς τὸ Ἰσραηλιτικὸν ἔθνος ἐθήτευσεν πολλὰ τῶν ζῶον εἰς θεῶν ἀναφερόντων σέβας, ἐπειδὴ περ αὐτοῖς λίαν οὔσι καλοῖς κακῶς ἐκέχρητο, ἵνα μὴ καὶ τὸ Ἰσραηλιτικὸν γένος εἰς ἐκείνην τὴν φαύλην ἀπενεχθῇ χρήσιν, καὶ τὸ θεῖον σέβας τοῖς ἀλόγοις περιάψῃ, ἀκάθαρτα ταῦτα νομοθετῶν ὁ Μωσῆς δικαίως· ὠνόμασε· μέτοχον γὰρ ἀκαθαρσίας οὐκ ἀπὸ τῆς δημιουργίας, ἀπαγε, οὐδ' ἡ φύσις εἶχε τὸ ἀκάθαρτον, ἀλλ' ὅτι οὐ καθαρῶς, μᾶλλον δὲ βεβήλως λίαν καὶ ἀνιέρως, τὸ Αἰγυπτίον ἔθνος τοῦτοις ἐπεχρήσατο. Εἰ δὲ καὶ τινὰ τῶν θεοποιουμένων παρὰ τοῖς Αἰγυπτίοις ὁ Μωσῆς ὥσπερ τὸν βούν καὶ τὸν τράγον εἰς τὴν τῶν καθαρῶν τάξιν ἀπέκρινεν, οὐδὲν οὐδὲ παρὰ τὴν προκειμένην θεωρίαν, οὐδὲ παρὰ τὸν οἰκεῖον σκοπὸν διεπράξατο· καὶ γὰρ τῶν θειαζομένων παρ' αὐτοῖς· τὰ μὲν βδελυκτὰ καλέσας, τὰ δὲ σφαγῇ καὶ αἵματι καὶ ἀναιρέσει D δοῦς, τῆς τούτων λατρείας τοῦς Ἰσραηλίτας καὶ τῆς αὐτόθεν αὐτοῖς ἀναφυομένης βλάβης ὁμοίως ἀπεκάλυπεν· οὕτε γὰρ τὸ βδελυκτὸν οὕτε τὸ τραγιάζομενον καὶ θοίνῃ προκείμενον οὐκ ἂν νομισθεῖν τοῖς οὕτω περὶ αὐτὰ διακειμένοις θεός.

Ἡ μὲν οὖν δημιουργία τοῦ Θεοῦ τὰ δημιουργήματα πάντα λίαν καλὰ προηγάγετο· καὶ ἡ φύσις πάντων ἔχει τὸ ἄριστον· ἀνθρώπων δὲ παράλογοι καὶ ἐκθεσμοὶ χρήσεις πολλὰ τῶν δημιουργηθέντων βεβήλωσσαι, τὰ μὲν ἀκάθαρτα καὶ νομιέσθαι καὶ καλεῖσθαι παρεσκύασαν· τὰ δὲ καὶ τὴν ἀπὸ τῆς ἀκαθαρσίας κλήσιν διέφυγεν, ἀλλ' οὖν παρέσχον τῷ θεόπτηι αἰτίαν συνιδεῖν ἐτέρᾳ μεθόδῳ, καὶ ταῦτα τῆς βεβηλώσεως ἐκτεμεῖν· καὶ δι' ἐκατέρου τρόπου τῶν

Ἰσραηλιτῶν τῆς διανοίας τό τε πολύθεον ἐξελεῖν, A
καί τὸ ἀκατάγνωστον πραγματεύσασθαι· καί γάρ
καὶ κλήσις ἀκάθαρτος καὶ χρῆσις τὸ θυόμενον εἰς
γατέρα παραπέμπουσα, οὐδὲν θεῖον οὐδὲ σεπτὸν
ἐννοεῖν περὶ αὐτῶν, ἀλλ' οὐδὲ ψιλήν τινα φαντασίαν
παραχωρεῖ ἀναδέεσθαι. Εἰ δέ τις ἐρεῖ, Πῶς οὖν τῷ
Νῶε τῆς Μωσαϊκῆς νομοθεσίας οὕτω δοθείσης
καθαρὰ καὶ ἀκάθαρτα διακρίνειν καὶ συνεισάγειν
τῇ κιθωτῇ προστετάχθαι εἰρηται; πρόληψις μὲν
γάρ ἐστι τὸ σχῆμα· καὶ εἰ μὴ ἐξ ὧν τότε ἐγνωρίζοντο
τὰ ζῶα, ἀλλ' ἐξ ὧν ἔσχοντο ἐπεγνώσθησαν ὀνομάσθη-
σαν, οὐδὲ παρὰ τὸ τοῦ εἰρημένου λόγου ἰδίωμα·
καὶ γὰρ καὶ τὴν Γένεσιν οὐχὶ Νῶε γράφει, ὅς τῆς
νομοθεσίας ὑπῆρχε πρεσβύτερος, ἀλλὰ Μωσῆς ὁ περὶ
καθαρῶν καὶ ἀκαθάρτων νόμον ἐκθέμενος· εἰ δὲ καὶ
ἃ ὁ νόμος ὑστερον ἔθετο, ταῦτα τῷ Νῶε προανέκρυ-
B τιστο, θαυμαστὸν οὐδέν· ἐπεὶ καὶ τοῦ κοινῶ ναυα-
γίου μήπω στάντος, τὴν γνῶσιν λαθῶν εἶχεν ἀδι-
σταχτον· πῶς οὖν συνῆκε καθαρῶν καὶ ἀκαθάρτων δια-
φορὰν ἐνωτιζόμενος διάκρισιν τούτων καταπράξασθαι,
τοῖς ἐγγύς εἰρημένοις καὶ τοῦτο συμπεριελήπται·
ὁ γὰρ τὸ παγκόσμιον ναυάγιον πρὶν ἐπιστῆναι δια-
γνούς, καὶ σπέρμα τῷ ἀνθρωπίνῳ γένει διασώσασθαι
παρὰ Θεοῦ χάριν εἰληφώς, οὗτος οὐδὲ τὴν τῶν καθα-
ρῶν καὶ ἀκαθάρτων διάγνωσιν ἀνωθεν λαβεῖν, καὶ
τῶν ὀνομάτων ἢ χρῆσις οὐκ ἐπεχωρίαζεν, οὐμνοῦν
οὐδαμῶς ὑστερίζων ἦν.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ Κ'.

Διὰ τί τῆς αἰρέσεως ἀριστάμενος ὁ ἄνθρωπος
τὸν βίον οὐκ ἔχων ἐπιλωμον πρὸς ἱερωσύνην
ἀνέρχεται· ὁ δὲ κηλιδὸν σωματικῶν γερονῶς
ὑπεύθυνος, κἂν τῶν ἀθεμιτῶν ἀποστῇ πρὸς
C ἔσων, πρὸς τὸ τῆς ἱερωσύνης τέλος οὐκ
ἀνάγεται;

Edita a Maio, l. c., p. 20-21. Cur defectus corporis irregularitatem quoad ordines constituat, non vero conversio ex
hæresi.

Τὸ δ' εἰς ἀπορίαν προαγόμενον πρόβλημα, τί δὴ-
ποτε τῶν πλημμελημάτων τὸ χαλεπώτατον λιπῶν
τὴν αἵρεσιν ἄνθρωπος εἰς ἱερωσύνην, μὴ τῶν ἄλλων
ἐργῶν μαχομένων, παραγγέλλειν δύναται· ὁ δ' ὀρθό-
δοξον φέρων τὸ φρόνημα, ἐμφύλῃ τὴν χεῖρα μιά-
νας αἵματι, ἢ τάφους ἀνορύξας, ἢ κατενεχθεὶς μέχρι
σώματος εἰς κατενοχλοῦσαν ἡδονήν, ἢ ἄλλης τι-
νὸς οὐκ εὐαγοῦς πράξεως ἐνοχὸς γεγωνώς, οὐκέτι
οὐδὲ πρὸς μετάνοιαν ἐπιστρεφόμενος, οὐδὲ διδοὺς πλη-
ροφορίαν μὴ διστάζουσαν τοῖς ἀδεκάστως κρίνουσι,
τῶν μολυσμάτων κεκάθαρται· ἀλλὰ γὰρ οὐδεὶς τῶν
τοιούτων, μηδὲ τῶν ἄλλων ἀρετῶν ἐπιμαρτυροῦντων,
οὐμνοῦν οὐ νομίζεται. τῆς ἱερωσύνης ἐπάξιος.

Τὸ μὲν οὖν ζήτημα παλαιὸν τε καὶ τὴν τοιαύτην
προαγωγὴν οἰκειούμενον· εἰ δὲ τινες ὀρθῶς ἐπελύ-
σαντο, ἡδέως ἂν αὐτῶν μαθητῆς γενοίμην· διδάξαιμι
δ' ἂν ἱσως εἰ καὶ μὴ ἄλλους, σὲ δὲ πάντως· ὅς ὅσοι
μὲν δυσσεβεῖν εἰχοντο γνώμης προῆλθον οὐχ αἰρου-
μένης τὸ φαῦλον, ἀλλ' ἐπιζητούσης τὸ ἄμεινον, ἀπο-
σφαλέντες δὲ τοῦ ἱεροῦ τῶν κρειττόνων ἔρωτος, πρὸς
τὸ χεῖρον ὃ μὴ προσθέντο ἀπηνέχθησαν· ἢ μὲν ἀπ'
ἀρχῆς ὁρμὴ τούτοις ἦν· εἰ δὲ ἀποτυχία
δύναται· ἂν καταφεύγειν εἰς τὸ τῆς φύσεως ἀπομαρ-
νόμενον καὶ ἀσθενές· καὶ οὗτοι μὲν τῶν χειρίνων

A auferre et damnationem ab eis avertere valuit.
Etenim vox impura nuncupat, et usus immolata in
ventrem immittit, neque divinum aut venerandum
aliquid de iis cogitari licet, sed neque vel levem
quamdam ideam accipi de eorum deitate. Si quis
autem interrogaverit quomodo Noemus, nondum data
Mosaica lege, dictus sit jucunda et immunda dis-
cernendi et in arcam introducendi mandatum acce-
pisse? hæc figura est quam prolepsim vocant.
Etsi enim non ex his quibus tunc noscebantur
animalia, sed ex his quibus ultimo cognita sunt,
nominati sint, nihil dicti verbi proprietati adver-
satur. Etenim non scripsit Noe Genesim, qui lege
antiquior fuit, sed Moyses ipse qui de mundis et
immundis legem statuit. Si autem ea quæ posterius
B sancivit, Noemo prænuntiata fuerint, nihil mirum;
quoniam communi naufragio nondum adventante,
non dubiam accepit de illo notitiam. Quomodo
autem intellexerit mundorum et immundorum dif-
ferentiam, cum jussus est ea distinguere, iis quæ
modo dicta sunt percipi potest; qui enim univer-
sale naufragium antequam adveniret, præscivit, et
seminis humano generi conservandi gratiam a Deo
accepit, ille mundorum et immundorum intelli-
gentiam de sursum accipere, etsi nominum usus
non adhuc frequens fuerit, nullo modo sane impera-
verat.

QUÆSTIO XX [al. XIX].

Quare ex hæresi egressus homo, si vitam agat irre-
prehensibilem, ad sacerdotium pervenit; qui autem
maculis corporeis inficitur, etiamsi ab injustis ab-
stineat, ad sacerdotii dignitatem non invehitur?

In dubitationem nunc adducitur istud pro-
blema: quare is qui peccatorum gravissimum
hæresim nempe reliquit, sacerdotium, nisi alia ejus
opera prohibeant, ambire possit; ille vero qui or-
thodoxos habet sensus, manum vero fratris san-
guine polluerit, vel sepulchra violaverit, vel corpus
funesta voluptate fedaverit, vel aliam quamdam
non mundam actionem admiserit, neque si ad
pœnitentiam convertatur neque si incorrupte judi-
cantium opinione, plene satisfecerit, impollutus
evadat. Nemo enim, talibus aut aliis virtutibus pro-
tectus, sacerdotio dignus judicatur.

Quæ quidem quæstio antiqua est, et hoc modo
D solet enuntiari; si qui vero recte eam solverunt,
libenter me eorum discipulum constituerem. Docebo
autem forte, si minus alios, te saltem omnino; qui
quidem impij habebantur a voluntate progressi
sunt malum non eligente, sed bonum investigante,
sacro autem optimorum amore privati, ad malum
quod non præposuerunt, delati sunt; a principio
enim amoris terminus iis florebat bonum; eorum
porro infelix exitus posset ad corruptionem et in-
firmitatem naturæ consuegere; et ii a pejoribus

conversi, vident misericordiam benevole eos respicientem. Qui vero ab initio se male agere sciunt, et ad malum suum animum firmant, conversis ad pœnitentiam multam contra ipsos præstantiam præbent. Alii enim bonis desideriis adhæserunt, et nolentes in contrariam abierunt partem; alii autem ab initio mala elegerunt, et eorum sententia mors iis accidit; aliis quidem optimum videbatur quod laudabant, ita ut opinione sua superbirent, et mortem forte potius subirent quam sua dogmata denegarent; alii vero malum adeo noscebant, ut nemine etiam sciente, in se actione sua crubescerent, et difficile sibi persuaderent se omnes fugere. Cum igitur ab initio bonus esset scôpus, (ad optimum enim tendebant) et mutatio per scientiam solido munimento imponetur, vera dijudicatione eam stabiliente, immotam, ut plurimum, suæ ad pietatem conversionis vim servant. Aliis vero malum erat ab ipso exordio desiderium. Non enim eos fugiebat se ad inordinata accedere, et etiam peracta conversio non immutabilitate solidatur. Nihil enim illi iis quæ antea sciebant adjecerunt, quibus firmiter stabilirentur, sed propria libertate ad utrumque prorumpente voluntate, nec certe scire quam ad partem inclinatura sit sinente, non facile eis omnimoda adhibetur fides si dicant se non ad priorem vilitatem redituros esse. Adde, si velis, et hanc rationem: apud alios et prior et posterior opinio eodem modo, ne dicam posteriorem fortius agere, libere ostenduntur; sed igitur secunda non cedit priori, ut multitudini nota fiat, de aliis vero suum peccatum triumphum agit. Amant enim homines et aliena experiri; quæ vero in silentio et solitudine agitur pœnitentia non modo sua obscuritate populum fugit, sed invidiam habet amare inquirentem, non autem evidenter et manifeste purificationem invenientem: oportet autem neque parvulorum quemquam scandalizare.

Non tamen omnibus exhibet conversionem quemadmodum peccatorum olim cognitionem exhibuit. tûν μικρûν μηδὲνα σκανδαλίζειν· οὐ μνησκον οὐ παρέχεται παραπλησίαν πᾶσιν ὡς περ δὴ τοῦ ἐλαττώματος τὴν ἐπίγνωσιν.

QUÆSTIO XXI [al. XX].

Quænam in nostris sacris Litteris subjecta notio sit vocabulo respondit; tum ipsi videlicet, tum aliis ad hujus similitudinem conformatis dictionibus.

Edita a Maio, Nov. Collect., t. I, p. 59.

1. Cum multa sint multiplicis significationis vocabula, ita ut non pauci auctores integri operis argumentum de his elaborandum susceperint; nil mirum erit, nedum aliqua controversia dignum, si quæ ejusmodi voces in nostris quoque sacris Litteris contineantur. Nam et apud eos, qui Attica lingua studiose utuntur, non solum occurrunt dictiones aliquot sive in epidictico sive in historico dicendi genere quæ multifariam significantiam habent, verum etiam quæ in contrarios sensus unum idemque vocabulum dispartiuntur. Exempli gratia

A μεταναστάντες, εὐμενῶς αὐτοῖς θρωῖν τὴν συν-
γνώμην ἐπιβλέπουσαν· οἱ δὲ φαῦλον μὲν εἰδότες ἀπ' ἀρχῆς τὸ πραττόμενον, πρὸς ἐκεῖνο δὲ τὸν νοῦν ἀπερίδοντες, πολλὴν κατ' αὐτῶν παρέχονται τοῖς πρὸς εὐσέβειαν μεταβαλλομένοις τὴν ὑπεροχὴν· οἱ μὲν γὰρ ὁρμῆς ἀντεῖχοντο τῆς ἀγαθῆς, εἰς τὸνναντίον δὲ μὴ τοῦτο προθέμενοι παρεσύρσαν· τοῖς δὲ τῶν τε φαύλων ἢ κατ' ἀρχὰς αἰρεσις, καὶ κατὰ σκοπὸν συνέβαιναν ἢ ἀπώλεια· καὶ τοῖς μὲν οὕτως ἐδόκει τὸ δοξαζόμενον βέλτιστον, ὡς ἐπιγαυριῶν τε τῇ δόξῃ καὶ θάνατον ἔσθαι ὅτε προαίρεισθαι τῶν δεδοξασμένων τῆς ἐξομώσεως· τοῖς δὲ τὸ κακὸν ἐπὶ τοσούτου ἐγνωρίζετο, ὡς καὶ μηδενὸς ἐξώθεν συνεἰδότες, καθ' ἑαυτοὺς ἐπερὺθριζον τῇ πράξει, καὶ εὐχῆς ἔργον εἶναι νομίζεῖν λαθεῖν ἀπαντας. Ἐξ ὧν οὖν ἀπ' ἀρχῆς ἀγαθὸς ἦν ὁ σκοπὸς, πρὸς γὰρ τὸ ἅριστον ἐβλέπον, καὶ ἡ μεταβολὴ προοῦσα δι' ἐπιγνώσεως ἐπὶ στενῆς χρητῆς ἐβάλλετο, τῆς ἀληθοῦς αὐτὴν πηγνυμένης διακρίσεως, ἀσάλευτον οὗτοι κατὰ τὸ πλεῖστον τηροῦσι· τῆς ἐπὶ τὴν εὐσέβειαν μεταβολῆς τὸ κραταίωμα· τοῖς δὲ φαύλῃ τε ἢ ἐξ αὐτῆς κινήσεως ἡ ὁρμή· οὐ γὰρ ἡγνόνον ἀποπον ἀπτόμενοι, καὶ τῆς μεταθέσεως γεγεννημένης μὲν, οὐκ ἐχούσης δὲ τῷ ἀμεταθέτῳ στηρίζεσθαι· οὐδὲν γὰρ οὗτοι τῶν προσγνωσμένων πλεον προσεῖληφσαν, ἐνὸς δὲ ἀνέδραστεῖεν σταθερώτερον, ἀλλ' ἐπισκιρτώσης τῷ αὐτοδεσπότῳ τῆς γνώμης ἐφ' ἑκάτερα ἀδηλόν τε τὴν κρίσιν παρεχομένης ἐφ' ὃ ῥέψαιεν, εἰκότως οὐκ ἔστιν αὐτοῖς πλίστιν ῥῶον παρασχέιν, ὡς οὐ μνηκέτι εἰσθάνει τὴν προτέραν ἐπαινόντες φαυλότητα. Πρόσθεος εἰ βούλει καὶ διότι τοῖς μὲν καὶ ἡ πρότερα δόξα καὶ ἡ μεταγενεστέρα κατὰ τὸν ἴσον τρόπον, ἵνα μὴ λέγω καὶ πολλὰκις προέχουσα, παρῶνσιάζε-
ται· ἀλλ' οὖν οὐκ ἔστιν ἡ δευτέρα τῆς προτέρας πρὸς τὴν τῶν πολλῶν ἐπίγνωσιν δευτερεύουσα· τοῖς δὲ τὸ μὲν ἀμάρτημα θριαμβεύεται· φίλον γὰρ ἀνθρώποις διακωδωνίζειν τὰ ἀλλότρια· ἡ δὲ μεταμέλεια ἐν ἡσυχίᾳ τε καὶ καταμόνας πραττομένη οὐχ ὅτι μόνον τῷ λανθάνοντι ἐκφεύγει τοὺς πολλοὺς, ἀλλ' ὅτι καὶ τὸν φθόνον ἔχει πικρὸν ἐξεταστήν, οὐχ ὅτι περιφανῆ καὶ κατάδηλον τῆς καθάρσεως· δεῖ δὲ μὴδὲ

D

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΚΑ'.

Ἐπὶ τίνας παραλαμβάνεται παρὰ τοῖς ἱεροῖς ἡμῶν λόγοις ἡ τοῦ ἀπεκρίθη φωνή· αὐτὴ τε καὶ τὰ παρὰ ταύτην ἐκ τῆς αὐτῆς σχηματιζόμενα λέξεως;

α'. Πολλῶν ὄντων φωνῶν πολυσήμων, ὥστε καὶ πραγματεῖαν ὁλόκληρον οὐκ ὀλίγοις ἐπελθεῖν περὶ αὐτῶν ἐξεργάσασθαι, οὐδὲν ἀπεικὸς ἀν εἶναι οὐδὲ τινα παρέχον ἀκρίαν τοιαύτας φωνὰς ὁρᾶν· καὶ τοῖς ἱεροῖς ἡμῶν ἐνούσας λόγους· καὶ γὰρ παρ' οἷς ἡ ἀττικὴ σπουδάζεται γλῶσσα, οὐ μόνον ἔστιν εὐρεῖν φωνὰς κατὰ τοὺς ἐπιδεικτικoὺς τε καὶ ἱστορικoὺς τῶν λόγων τὸ πολυσήμον ἐμποιούμενας, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἀντικειμένας διανοίας τὴν αὐτὴν φωνὴν ἀποσχιζομένων. Αὐτίκα Πλάτων μὲν ἄλογον τὴν παρθένον λέγει, καὶ δοκεῖ τὴν σφὸν λέγειν, οὕτω γὰρ ἐπέθη λέχους·

ἀλλ' ὁ αὐτός τε πάλιν καὶ πολλοὶ ἄλλοι τὴν ἐν λόγοις Α δευτέραν οὐκ ἔχοντες τάξιν, τὴν συνιούσαν ἀνδρὶ πρὸς λέγους σημαίνουσι τῷ ὀνόματι. Πάλιν σοφιστὴν ἔστιν ἀκούειν τὸν τὰς λόγικὰς τέχνας διδάσκοντα· δευτέρον δὲ ᾧ τὸ λεκτικὸν εἶδος ἐπὶ σκεχταὶ καὶ τρίτον ὅς τις τὴν ἐν τοῖς λόγοις γυμνασίαν τῶν πλησιαζόντων πρὸς τὴν ἐπηρεάζουσαν ἔριν διέφθειρεν. Ἀλλὰ γὰρ καὶ τὸ σταθερὸν οὐ τὸ στάσιμον μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ ἰσχυρὸν, καὶ θερμὸν, καὶ ὀξύ σημαίνον εὐρίσκεται. Καὶ δὴ καὶ τὸ φαῦλον, οὐ τὸ κακὸν μόνον, οὐδὲ τὸ μοχθηρὸν, οὐδὲ τὸ ἀπρεπές· ἀλλὰ καὶ τὸ μέγα, καὶ τὸ μικρόν· ὡσαύτως δὲ καὶ τὸ ῥάδιον, καὶ τὸ ἀπλοῦν καὶ ἀπότηρον, καὶ τὸ τυχόν, καὶ τὸ ἀπλῶς περιεῖληφε. Ναὶ δὴ καὶ τὸ πυνθάνεσθαι δοκοῦν πρὸς ἕν ἀναφέρειν, διαφόρων ἔστιν ἀποφασίων βίῃ· προβάλλεται γὰρ τότε μανθάνειν, καὶ τὸ ἴστορεῖν, καὶ ἐρωτᾶν, καὶ τοιαῦθ' ἕτερα. Ὁ δὲ πελανός ἡ λέξις πέμμα τε ἐξ ἀλεύρου θυσίαις ἐπιτήθειον δηλοῖ· δηλοῖ δὲ καὶ τὸν περὶ τῷ στόματι πεπηγότα ἀφρόν· ἀλλὰ καὶ τὸ ὀπῶδες δάκρυον πεπηγός τε καὶ ἐξηραμένον, ὅσον κόμμι, καὶ τὰ ὅμοια· καὶ τέταρτον τὸν ὀβολὸν ὅσον τοῖς μάντεσιν εἰσθε δίδεσθαι μισθός. Καὶ τὸ ὁμός τε τὸ ἐπὶ ῥήμα δηλοῖ μὲν τὸ ἐξεναντίας· ἡ δὲ τῶν ἀρχαίων χρήσις ἐπιδείκνυσιν αὐτὸ καὶ ἀντὶ τοῦ σχεδόν, καὶ ἀντὶ τοῦ ἔγγυς παραλαμθανόμενον. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὸ νῦν δὴ, οὐ τὸ παρὸν ἥδη μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ μικρὸν ἔμπροσθεν γεγονὸς υποβάλλεται. Ἦδη δὲ καὶ τὸ κομψόν (53) εἰς πολλὰ μερίζεται σημαίνον· τὸ τε γὰρ περιττανόν καὶ τὸ τεχνικόν. Τὸ δὲ πολυθρόλλον ἡ δ' ὅς, καὶ ἦν δ' ἐγώ, ἡ τοῦ Πλάτωνος φιλοτιμία· ἀλλὰ γὰρ τὸ ἡ δ' ὅς, σημαίνει μὲν ὡς ἐπίπαν τὸ ἔφη δὲ οὗτος· ἀλλὰ καὶ τὸ ἔφη μόνον, τοῦ συνδέσμου καὶ τοῦ ἄρθρου παρέλκοντος ἐνταῦθα χώραν ἔχοντων· ἡ μὴδὲ συνδεσμὸν, μὴδὲ ἄρθρον ὑπεμφαινόντων, ἀλλὰ τῆς ὅλης φωνῆς μερῶν ὑπαρχόντων, ἡνίκα μὴδὲ γένος μὴδ' ἀριθμὸν δύναιτ' ἂν παρεμφαίνειν ἡ λέξις· ἐξ οὗ καὶ καθορᾶται τὸ ἡ δ' ὅς οὐ μόνον ἐπὶ τοῦ θήλεος μεθελκόμενον, ὅσον ἔφη αὕτη, ἀλλὰ καὶ πρὸς πληθὸς ἀπὸ τῆς ἐνικῆς φωνῆς περιτρεπόμενον· σημαίνει γὰρ καὶ τὸ ἔφασαν· εἰ δὲ καὶ τὸ ὦ φίλος, δηλοῖ, οὕτω παρέχειν ἔστιν ἀξιοπιστίαν Κριτόβουλος (55)· ἀλλὰ τὰς αὐτὰ μὲν τέως παραδηλοῖ τὸ ἡ δ' ὅς. Τὸ δὲ ἦν δ' ἐγώ, καίτοι γε τὸν ὅμοιον σχηματισμὸν ἔχον, εἰς τρία τέμνεται ταῦτα, εἰς τε τὸ ἔφη ἡ δ' ἐγώ, καὶ εἰς τὸ ἀπλῶς ἔφη, ὅπερ ὁμοίως ἐπὶ τὸ ἀρρένων παραλαμθανούσι καὶ θηλειῶν. Καὶ τὸ θράττειν δὲ, σημαίνει μὲν τὸ τράσσειν καὶ τὸ ἐνοχλεῖν· σημαίνει δὲ καὶ τὸ νύσσειν καὶ κινεῖν· ἀλλὰ καὶ τὸ δυσωπεῖσθαι, καὶ τὸ ὑφορᾶσθαι. Καί γε καὶ τὸ τευτάζειν εὐρήσεις κατὰ διαφόρων ὑποκειμένων φερόμενον· καὶ γὰρ ἀντὶ τοῦ πραγματεύεσθαι παραλαμβάνεται, καὶ ἀντὶ τοῦ σκευεῖσθαι, στρατεύεσθαι τε καὶ διατρίβειν, καὶ φροντίζειν ἐνίοτε· ἐπιστροφῶς δὲ πράττειν τι καὶ ἐνεργεῖν· καὶ μὴν καὶ σπουδάζειν, καὶ δεῖπνον παραθεῖναι.

NOTÆ.

(53) De vocabuli κομψόν apud ipsum Photium in *Bibliotheca* significationibus variis disseruit ego met in prefatione ad novas Dionysii Halic. partes

Plato ἄλογον appellat virginem, videturque sapienter loqui, quia vocis etymologia feminam innuit tōri adhuc expertem. Sed tamen idem Plato, alique plures non inferioris subsellii auctores, eam quæ viro societate thalami conjuncta est hoc vocabulo indignant. Item σοφιστὴν dicimus tum eum qui logicas disciplinas tradit, tum etiam qui dicendi artem proficitur, tertio denique illum qui scholasticum auditorum suorum exercitium ad fallacem contentionem vitiose traducere solet. Præterea σταθερὸν, non solum stabile, verum etiam validum et fervidum, et acre significare comperimus. Tum φαῦλον non pravam tantummodo et improbum et indecorum, sed etiam magnum, imo et parvum; itemque facile et simplex et innoxium et fortuitum B quodlibet et incogitatum denotat. Et quidem verbum quoque πυνθάνεσθαι, quod unum sensuum spectare videtur, complurium germinum radix est. Quandoque enim exprimit discere, et explorare, et sciscitari, et alia ejusmodi. Jam dictio πελανός valet placentiam ex farina sacrificiis idoneam: sed tamen valet etiam spumam circa os adhærentem: nec non crassam lacrymam concretam atque arefactam ceu gummi, et similia: quarto denique obolum, qui hariolis mercedis ergo porrigi solet. Porro ὁμός adverbium significat ex adverso, quamquam in usu veterum usurpatur etiam pro quasi et prope. Quin etiam νῦν non pro nunc solum sed etiam pro nuper facto ponitur. Jam vero et κομψόν in multas tribuitur significationes; nam C et perspicuum denotat et garrulum et versutum et aptum ad persuadendum, et denique artificiosum. Quid vero illud solemne ἡ δ' ὅς, et ἦν δ' ἐγώ, qui Platonis ornatus est? ἡ δ' ὅς, quidem per se omnino significat, dixit hic: sed etiam dixit simpliciter; ita ut copulativa particula et articulus relativus hoc loco frustra sint: imo vero neque conjunctionis neque articuli vice fungantur, sed integri vocabuli partes sint: quotiescunque hæc dictio neque generis neque numeri rationem habet. Quare videre licet ἡ δ' ὅς non solum femineo genere adhibitum, ita ut sonet dixit ipsa, verum etiam ad multitudinem indicandam hoc singularis numeri vocabulum aliquando conversum: nam dixerunt quoque D significat. Porro utrum dicatur etiam pro o sodes, nondum satis credibile fecit Critobulus. Hactenus de significationibus dictionis ἡ δ' ὅς. Jam dictio ἦν δ' ἐγώ, quæ pari formæ ratione utitur, in tres notiones tribuitur; nempe dixi ego; et simpliciter dixi; quod rursus tam masculinis quam femineis personis assumitur. Age vero et θράττειν perturbare significat, et molestia afficere; vellicare item atque concutere; nec non pudorem ingerere, et revereri. Deinde et τευτάζειν non sine sensuum varietate prolatum vidēbis: nam et pro satagere ca-

ed. Mediol. præf. cap. 14.

(53*) In Lexico Photii Κριτόβουλος.

pitur, et pro moliri aliquid, et pro militare, et pro A
diversari, et quandoque pro curam gerere, et pro
sedulo aliquid agere atque effectum dare: nec non
pro officium exhibere et cœnam apponere. Præterea
familiaria hæc videsis quam non unum evolvant
significatum: exempli gratia ἐπεικῶς et ἐπὶ κόρ-
ρης; illud quidem et abunde valet et moderate
et festive; hoc autem et verberari in capite signi-
ficat, et etiam in genis. Sed neque ἐπισκηπτόμε-
νον unum significat, sed et firmiter menti infixum,
et demonstratum, et quod a moriente mandatum
est, et insuper quod adversatur. Pertinet ad varii
significatus vocabula etiam δυσωπεῖσθαι: nam et
revereri denotat, et metueri cum suspitione, et
tetrico vultu esse. Quidam vero lingue Græcæ
apprimè periti, quanquam Atticus minime lepos
est, vocem hanc etiam pro pudere accipiunt. Et
quidem vulgi consuetudo utitur hac voce ad suppli-
candum atque ad exorandum. Vox δεῦρο, cum age
significat et huc, tum ne ab adesdum quidem ab-
horret. Adde his γενναῖον, quod cognatum sonat,
et bonum, et nobilem, et strenuum æque. Similiter
cernis ἄτοπον non solum coarguere pravum et
improbum, sed etiam quod alienum loco est; nam
et hoc ἄτοπον dicitur; sicuti etiam non provisum,
cui de quo suspicari non licuit: tum vero valet
etiam peregrinum, inopinum, mirum et rationi non
consentaneum. Insuper ἀρνύμενον de permutato
dicitur et de acquisito: sub eadem vero voce
concludere licet etiam φυλάττων. Sed neque
ἀεὶ non vult dividi; quin imo in contrarias scin-
ditur partes, valet enim, quod omnes sciunt, sem-
per: et tamen contrarium quoque denotat, id est
usque ad certum tempus et quadantenus. Tum et
ἔως quandoque definitum tempus circumscribit;
quandoque terminos indignatus, sinit tempus in
infinitum extendi. Manant ex ἀντικρυς continuo,
directim, recta via, valide, sapienter, aperte: nec
non simpliciter et accurate. Quod si extremam re-
jiciat consonam, atque accentus ab initio ad finem
trajiciatur (ἀντικρὺ), tum ex se gignit e regione et
ex adverso. Viden etiam vocabulum ἄρα? non illud
aio quod accentum distrahit atque in duas exten-
dit partes, verum id quod eadem prosodia meli-
mur, et quod a dubitativo distinguitur. Hoc itaque
significat conjunctionem syllogisticam: exprimit
etiam intensionem quamdam expletivam: sumitur
denique loco dictionis ut videtur, ut apparet. Con-
sidera etiam ἀτεχνῶς circumflexum quot in sensus
subdividatur. Significat enim vere, simpliciter, per-
fecte, sincere; imo et valide et omnino. Ἄττα quoque
varie explicatum invenies: modo enim scribitur pro
quæ, modo pro quæ quidem: modo etiam pro ali-
quando, atque in similes abit significatus. Præter hac-
tenus dicta, hoc quoque notissimum vocabulum co-

δρα δὲ καὶ τὰ συνήθη ταῦτα οὐχὶ μίαν ἐθέλοντα ση-
μασίαν περιπτύσσειν· αὐτίκα δὴ τὸ ἐπεικῶς καὶ
ἐπὶ κόρρης· τὸ μὲν εἰς τε τὸ ἱκανῶς καὶ μετρίως,
καὶ εἰς τὸ ἀστέως ἐπιμερίζεται, τὸ δὲ ἐπὶ κόρρης
τὸ κατὰ κεφαλῆς τύπτεσθαι σημαίνει, καὶ μὴν καὶ
τὸ ἐπὶ τῶν σιαγόνων· οὐδὲ τὸ ἐπισκηπτόμενον δὲ
εἰς ἓν περιγράφεται, ἀλλὰ καὶ τὸν ἐναπαρειδόμενον
δηλοῖ, καὶ τὸν ἐνδείκνυμενον, καὶ τὸν ἐπὶ τελευτῇ
ἐντελλόμενον, καὶ πρὸς τοῦτοις τὸ ἐναντιούμενον.
Ἄσάτως δὲ τῶν πολυσήμων ἐστὶ καὶ τὸ δυσωπεῖ-
σθαι· ὕφορᾶσθαι γὰρ ἀπαγγέλλει, καὶ τὸ φοβεῖσθαι μετ'
ὑπονοίας, καὶ τὸ σκυθρωπάζειν· ἐνιοὶ δὲ τῶν ἑλλη-
νικῇ γλῶσσαν ἐξακριβούντων, εἰ καὶ μὴ τῶν ἀπτι-
κῶν ἢ κομφία (34), καὶ ἀντὶ τοῦ αἰδεῖσθαι τὴν φωνὴν
παραλαμβάνουσιν· ἡ μὲν τοι συνήθεια ἐπὶ τοῦ ἱκε-
τεῖν καὶ παρακαλεῖν κέχρηται. Καὶ τὸ δεῦρο δὲ μετὰ
τοῦ σημαίνειν τὸ ἄγε, καὶ τὸ ἐνταῦθα, οὐδὲ τὸ ἐλθεῖ
ἀποστρέφεται. Σκόπει δὲ καὶ τὸ γενναῖον, ὅπως τὸν
τε συγγενῇ δηλοῖ καὶ τὸν ἀγαθόν, ἀλλὰ καὶ τὸν εὐ-
γενῆ, καὶ τὸν ἀνδρείον, οὐκ ἔλαττον. Ἴδοις δ' ἂν
καὶ τὸ ἄτοπον, οὐ μόνον τοῦ καχοῦ καὶ τοῦ μοχθη-
ροῦ κατηγορούμενον, ἀλλὰ καὶ κατὰ τοῦ μὴ τόπον
ἔχοντος· ἄτοπον γὰρ κακεῖνο λέγουσιν· ὥσπερ καὶ
τὸ ἀνυπονόητον, οἷον ὃ μὴ ἔστι τοπάσαι· ἀλλ' ἐπὶ
περιέχει καὶ τὸ ξένον, καὶ παράδοξον, καὶ θαυμά-
σιον, καὶ γε καὶ τὸ παράλογον. Ἐπὶ τοῦτοις καὶ τὸ
ἀρνύμενον πρὸς τε τὸ καταλλαττόμενον ἀποδίδεται,
καὶ τὸ περιποιούμενον· περιλαμβάνοιτο δ' ἂν ὑπὸ
τῆς αὐτῆς φωνῆς καὶ ὁ φυλάττων (35). Οὐδὲ τὸ ἀεὶ
δὲ περιπτύσσεται τὸ ἀμέριστον, ἀλλὰ καὶ εἰς ἐναν-
τίας ἀποσχίζεται μερίδας· σημαίνει μὲν γὰρ τὸ δια-
παντὸς, ὃ καὶ πάντες ἴσασι· σημαίνει δὲ καὶ τὸ ἀντι-
κείμενον, οἷον τὸ ἔως τινός, καὶ μέχρι τινός. Καὶ
αὐτὸ δὲ γε τὸ ἔως, ποτὲ μὲν ὠρισμένον χρόνον περι-
γράφει, ποτὲ δὲ τὴν περιγραφὴν ἀπαρνούμενον, ἐπὶ
τὸν χρόνον πρὸς τὸ ἀόριστον παρατείνεσθαι. Καὶ μὴν
καὶ τὸ ἀντικρυς ἀποφύεται τότε διαμπερές, καὶ εὐ-
θὺ, καὶ ἐπ' εὐθείας, καὶ τὸ ἰσχυρῶς, καὶ σφοδρῶς, καὶ
τὸ ἰθύς· ἀλλὰ καὶ τὸ ἀπλῶς καὶ ἀκριβῶς. Εἰ δὲ τὸ
τελευταῖον ἀποβάλλει σύμφωνον, τῆς ἀρχῆς τὸν τό-
νον τοῦ τέλους ἀναλαμβάνοντος, καὶ τὸ κατέναντι,
καὶ ἐξεναντίας ἀναβλαστάνει. Οὐχ ὀρθῶς δὲ καὶ τὸ
ἄρα; οὐ λέγω δὲ ὃ τόνον τε διατέμνει, καὶ εἰς δύο
μέρη περὶστησιν, ἀλλ' ὃ κατὰ τὴν αὐτὴν προσῳδίαν
ρυθμίζεται, καὶ πρὸς τὸ διαπορούμενον διαστέλλε-
ται· σημαίνει μὲν σύνδεσμον τὸν συλλογιστικόν· ση-
μαίνει δὲ καὶ τὸν δὴ τόνον παραπληρωματικόν· παρα-
λαμβάνεται δὲ καὶ ἀντὶ τοῦ ὡς εἰκοι καὶ ὡς φαίνε-
ται. Ἐπισκόπει δὲ καὶ τὸ ἀτεχνῶς περισπώμενον,
ὅσαις διανοαῖς ὑποτίμνεται· τῇ τε γὰρ σημασίᾳ
τοῦ ἀληθῶς καὶ τῇ τοῦ ἀπλῶς καὶ τελειῶς καὶ ἀδι-
λως, καὶ μὴν καὶ τῇ τοῦ ἰσχυροῦ καὶ καθάπαξ, προ-
έρχεται πληθυνόμενον. Εὐροῖς δ' ἂν καὶ τὸ ἄττα δια-
φώρως προαγόμενον· νῦν μὲν γὰρ τὸ ἄτινα, νῦν δὲ
τὸ τινά· ἄλλοτε δὲ τὸ ἂ ἂν καὶ ἄλλοτε τὸ ποτὲ ση-

NOTE.

(34) Si vocabulum κομφία exiges ad regulam co-
gnatū κομφόν, satis varium vel potius incertum hoc

in loco significatum habebis.

(35) *Odysse*. 1, 5.

μαίνειν ἐθέλοι, καὶ εἰς τὸ αὐτὰ καταμερίζεσθαι. Ἐπὶ ἂν τοῖς εἰρημένοις· καὶ ὁ σοφὸς τοῦτο δὴ τὸ πρόχειρον, σημαίνει μὲν τὸν μετεσχηκῶτα σοφίας τινός· ἰδίως δὲ καὶ τὸν λογικαῖς τέχναις προσανακειμένον· ἔπειτα δὲ καὶ τὸν συνέσει τῶν ἄλλων προέχοντα· ἐφ' οἷς καὶ ὃν ἀρεταὶ κοσμεῖν ἴσασιν· ἀλλὰ γε δὴ καὶ τὸν ἐπι-
τῆδειον· καὶ πρὸς ὃ τι ἂν ὀρήσῃ, θεωρούμενον ἔτοι-
μον· ἐξ οὗ καὶ φασὶ Σοφὸς ἦν τοῦ κακοποιῆσαι, καὶ
σοφὸς ἀρετὴν μετελθεῖν. Συνταγείη δ' ἂν οὐκ ἀπει-
κῶτως τοῦτοις καὶ τὸ θεσπέσιον· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο
σημαίνει μὲν τὸ θεῖον· σημαίνει δὲ καὶ τὸ πρῶτον,
ἀλλὰ καὶ τὸ θαυμάσιον καὶ τὸ πολὺ. Καὶ τὸ κομιδῇ
ἐξ εἰς τε τὸ λίαν διαιρεῖται καὶ εἰς τὸ παντελῶς καὶ
εἰλικρινῶς τε δὴ καὶ τελείως. Ἀλλὰ καὶ τὸ τέως δια-
φόρους διανοίας περιέχει· καὶ γὰρ τάττεται μὲν καὶ
ἐπὶ τοῦ τέως· τάττεται δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ πρίν· ἀλλὰ
καὶ ἐπὶ τοῦ ἔως τινός· δηλοῖ δὲ καὶ τὸ ἐπὶ τοσούτον.
Καὶ ὁ ἀλάστωρ δὲ σημαίνει μὲν ἁπλῶς τὸν κακοῦρ-
γον· σημαίνει δὲ καὶ τὸν αὐτοχειρίζοντα εἰργα-
σμένον· ἀλλὰ γε δὴ καὶ τὸν ἐπεξίοντα τούτους ὡς τὰ
ἄλαστα ἐπισκοποῦντος, καὶ τοὺς εἰργασμένους εἰς-
πράττοντα δίχας· ἐνθεν παρ' αὐτοῖς καὶ ὁ Ζεὺς ἀλά-
στωρ. Εὐροῖς δ' ἂν καὶ τὸ πῦον εἰς πέντε διαιρού-
μενον σημαίνοντα· εἰς τε τὰς πρὸ τοῦ γάλακτος
βανίδας τῶν θηλῶν ἀποθλιβομένας· καὶ εἰς αὐτὸ τὸ
γάλα· καὶ μὴν καὶ εἰς τὸ μεταβεβληκὸς αἷμα· καὶ
δὴ καὶ εἰς τὸ γαλακτώδες ὕγρον, ὅπερ καὶ ὀρέδον
καλοῦσι· τινὲς δὲ πῦον καλοῦσι καὶ τὸ νέον τῷ χθε-
σινῷ συνειψηθὲν γάλα. Οἶδε δὲ καὶ τὸ εἰς διάφορα
σημαίνειν· καὶ γὰρ παραλαμβάνεται μὲν ὡς ἀρχὴ
λόγου· παραλαμβάνεται δὲ καὶ ἐπὶ κατανεύσεώς τε
καὶ συγκαταθέσεώς· οἱ δὲ συλλαμβάνοντες ἄμφω τὰ
εἰρημένα συγκατάθεσιν τε δηλοῦν αὐτὸ βούλονται
τῶν ἐν τῷ λόγῳ προειρημένων, καὶ ἀρχὴν τῶν μελ-
λόντων εἰρησθαι· ἀλλὰ καὶ ἀντὶ τοῦ ὅγε δὴ τῇ φωνῇ
κέχρηται· τοῖς δὲ παραλαμβάνεται καὶ κατὰ τοῦ
ἐπαυ καὶ συνήμῃ. Καὶ πολῦστιχον ἂν τις ἀπαρτίσῃ
βίβλον, οὐκ ἔαν ποθὲν τὰς πολυσήμους φωνὰς ἀπάσας
περιλαβεῖν ἐθέλῃσιν, ἐργῶδες τε γὰρ τοῦτο καὶ πλησίον
τῶν ἀνεφικτων, ἀλλ' ἔαν εἰς ἓν συναγαγεῖν βουληθεῖν
τὰς ἐπὶ πλεόν τῶν ἄλλων συνήσεις, καὶ τοῖς λόγοις
μᾶλλον ἐπιπολαζούσας· οἷα δὴ καὶ ἡμῖν ἐπάρχηθη
τὴν τῶν μεираίων ηλικίαν, ὡς καὶ αὐτὸς οἶσθα, παρ-
αλλάττουσι (36)· νυνὶ δὲ καὶ ὅσαι εἰρηνται, τὴν χρείαν
αὐτάρχη παρέχονται· καὶ οὐδὲ ἐπὶ τοσούτον ἂν ὁ
περὶ αὐτῶν προῆλθε λόγος· φίλον γὰρ αἰετὶ μοι διευ-
λαθεῖσθαι τὸ ἀπειρόκαλον· εἰ μὴ πολλάκις περὶ ἐνίας
τῶν διευκρινηθέντων λέξεων πολλοὺς οἶδε. συζητοῦν-
τας καὶ σπουδῇν εἰς μάθησιν συνεισάγοντας.

β'. Ἀλλὰ γὰρ τὸσαύτης ἀφθονίας εὐρισκομένης
τῶν πολυσήμων ἐν τοῖς τῶν ἀρχαίων συντάγμασιν,
ὧν ὁ βίος εἴπερ τι ἄλλο λογάδων λέξεων ἢ σοφία, τί
κωλύει καὶ ταῖς ἡμετέραις ἱερολογίαις, αἷς τῶν σω-
τηρίων ἔργων σκοπὸς ἢ διδασκαλία καὶ ἢ παραίνεσις,
διαφόρων ὑποκειμένων σήμαντρα παραλαμβάνειν

ἄφός, designat quidem eum qui aliqua sapientia pra-
ditus est: peculiariter tamen qui logicis doctrinis dat
operam: item qui prudentia cæteris antecellit:
item virtutibus exornatum: item rebus gerendis
idoneum, et qui ad consequendum propositum bene
instructus videtur: unde et illud effatum, Sciens
erat et male faciendi, et æque virtutem exercendi.
Cum his non absurde coacervabitur etiam θεσπέ-
σιον, quod explicatur divinum, itemque mite et mi-
rificum et copiosum. Jam et κομιδῇ dividitur in
valde, et prorsus, et manifeste, et universim, et
perfecte. Τέως quoque complures significatus com-
plectitur: nam ponitur pro interim, et pro prius,
et pro usque dum, et pro in tantum. Atque ἀλάστωρ
significat quidem simpliciter maleficum; sed tamen
B significat etiam qui manu propria caedem facit:
insuper et eum qui huiusmodi scelestos perse-
quitur, nempe qui in maleficia animadvertit, pœ-
nasque a reis reposcit: unde etiam Jupiter ab
ethniscis dictus ἀλάστωρ. Πῦον quoque senties in
quinque significatus abire: nempè significat stillas
papillarum ante lac expressas, lac ipsum, tum et
sanguinem corruptum, tum denique subviridem
humorem lacteum quod serum vocant. Imo non-
nulli πῦον appellant novum lac cum hesternò con-
coctum. Verbum quoque εἰς diversa significare
solet: nam et initium orationis est; et ad conces-
sionem consensumque adhibetur. Nonnulli vero
utrumque amplectentes prædictum significatum,
C voce hac et approbationem ante dictorum in ser-
mone demonstrari aiunt, et initium mox dicen-
dorum. Utuntur hac voce etiam pro age vero.
Quidam denique accipiunt etiam pro audio et pro
intelligo. Amplum conficere liceret volumen, non
dico ob coacervandas undique varii significatus
voces (nam id operosum et prope impossibile), sed
si quis vel usitatiores tantummodo congerere vellet,
et quæ in sermonem frequentius incurrunt; cujus-
modi opus a me ipso confectum fuit, ut scis, quo
tempore e pueris excedebam. Nunc tamen quas
hactenus dixi, rei præsentī abunde sufficiunt.
Imo ne tandiu quidem sermonem produxissem
(nam mihi ab insolentia cavendi mos perpetuus
fuit), nisi sæpenumero animadvertissem circa non-
nullas cæteroqui probe exploratas voces, multos
adhuc disputare, studiumque ad eas cognoscendas
conferre.

2. Age vero cum tanta sit significationum varia-
rum copia in scriptis veterum, quorum vitæ curri-
culum in scientia præcipue deligendorum verborum
consumptum fuit; quid ni nostræ quoque Scri-
pturæ sacræ, quarum tamen finis est salutarium
operum magisterium et suasio, quid ni, inquam,

NOTÆ.

(36) Hinc cognoscimus qua ætate Lexicon suum
confecerit Photius; quam lucubrationem antehac
ineditam, nostra demum ætate vulgavit Lipsiæ an.

1808 G. Hermannus, non tamen sine gravi lacuna
inter A et E.

verba notionibus aliis atque aliis prædita completantur? Quare et ἀπεκρίθη, quod tibi vocabulum sæpe dubitationem injecisse ais, (ut nunc omitam significantiam, separatim est; et quas medici apprimere callent, sudoribus digestum, et excretum, et vasis effusum, et in hoc desivit) pro divinarum, inquam, litterarum usu ἀπεκρίθη significat id, quod nemo nescit, responsum ad interrogationem. Sæpe etiam expletivum vocabulum est; interdum sermonis exordium est; tum etiam denotat eorum quæ dicta fuerunt admissionem; item oravit, deprecatus est; tum denique interrogavit quoque significare comperies. Jam ejus significatus, quem omnes norunt, multa atque obvia testimonia sunt. Veluti, « Respondens Simon Petrus ait : Tu es Christus Filius Dei vivi⁸⁵. » Nam Dominicæ interrogationi quæ præcesserat, « Vos autem, quem me esse dicitis » suam et condiscipulorum sententiam princeps subdidit. Item in ea locutione : « Respondit dicens : Qui habet duas tunicas, impertiat illi qui caret⁸⁶; » idem sensus cognoscitur; erudit enim turbas, quæ eum rogaverant quonam pacto salutem consequerentur. Sicuti etiam : « Respondit eis Joannes dicens : Ego aqua baptizo; medius autem verum est, quem vos nescitis⁸⁷. » Namque verbum, respondit, eundem usum et hoc loco conservat. Sexcenta alia ejusmodi sunt. Sed enim locutionem : « Illo tempore respondens Jesus dixit : Confiteor tibi, Pater cæli et terræ⁸⁸; » hanc, inquam, constat a præcedente sententia discretam esse, atque initii locum tenere. Nam neque interrogatio præcesserat, neque cuiquam loquenti subjungebatur; verum ipse Jesus sermonem exordiens gratias Patri egit. Simile est etiam : « Respondens archisynagogus, stomachans quod Sabbato medicinam fecisset Jesus⁸⁹. » Item : « Respondens pontifex dixit ei : Adjuro te per Deum vivum, dic nobis num tu sis Christus Dei Filius⁹⁰. » Rursus sermonis initium continent verba hæc : « Respondens Jesus dixit : Qui receperit vos in nomine meo, me recipit; et qui me recipit, non me recipit, sed eum qui misit me⁹¹. »

3. Porro autem verba illa : « Respondens Jesus dixit : O mulier, magna est fides tua; fiat ut vis⁹². » ad nullum prædictorum usum referuntur, sed præcedentis sermonis admissionem sistant. Nam cum Chananitis miserabiliter exposuisset filia suæ morbum, medelamque petisset; cumque eadem asperiores precum suarum repulsam patienter excepisset, dixissetque : « Utique, Domine, etiam catelli herilis mensæ reliquiis vescuntur; » hac admissa oratione subditur : « Tunc respondens Jesus ait illi : Magna fides tua; fiat tibi ut vis. » Constat enim Jesum bonæ supplicisque feminae oratione admissa, fidem ejus laude mactavisse, medelamque largitum esse. Ejusdem sententiæ sunt etiam hæc : « Respondens Jesus dixit illi, Beatus es Simon fili Jonæ, quia caro et sanguis non revelavit tibi⁹³. »

⁸⁵ Matth. xvi, 16. ⁸⁶ Luc. iii, 11. ⁸⁷ Matth. iii, xxvi, 65. ⁹¹ Marc. xi, 30. ⁹² Matth. cv, 28. ⁹³

νόματα; διὸ καὶ τὸ ἀπεκρίθη, ὅπερ σε πολλάκις εἰς ἀμφιβολίαν ἔφης ἐμβαλεῖν· ἵνα νῦν ἑάσω τὸ διεχωρίσθαι· καὶ ὁ μάλιστα παῖδες ἱατρῶν ἴσασιν τὸ διεχωρίσθαι, καὶ ἐξεκρίθη, καὶ ἐξεχύθη, καὶ εἰς τοῦτο κατέληξεν· ἄλλ' ἐφ' ᾧ γε συνήθης ἐστὶ τῶν θεοσόφων ἡ χρῆσις λογίων, σημαίνει μὲν τὸ ἀπεκρίθη, καὶ ἦν οὐδεὶς ἀγνοεῖ διάνοιαν, ἥτις καὶ πρὸς τὴν ἐρώτησιν ἀποδίδεται· πολλάκις δὲ καὶ παραπληρώματος ἐπέχει τάξιν· ἄλλοτε δὲ καὶ ἀρχὴν ἀναπληροῦ λόγου· καὶ δὲ καὶ τὸ διαδέξασθαι τὸν προρρήθηντα λόγον ὑποβάλλεται· καὶ μὴν καὶ τὸ ἐκέλευσε καὶ ἐδέησε, εὐροις δ' ἂν σημαῖον, καὶ τὸ ἐρώτησε· μαρτύρια δὲ τοῦ μὲν παρὰ πᾶσιν ἐγνωσμένου, πολλά ἐστὶ καὶ λαθεῖν πρόχειρον, οἷον, « Ἀποκριθεὶς Σίμων Πέτρος εἶπε· Σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος. » Καὶ γὰρ πρὸς τὴν Δεσποτικὴν ἐρώτησιν τὴν προλαβοῦσαν, Ὑμεῖς δὲ τίνα με λέγετε εἶναι; τὴν αὐτοῦ γνώμην ὁ κορυφαῖος καὶ τῶν συμμαθητῶν ἀποδίδωσι. Καὶ ἐν τῷ, « Ἀπεκρίθη δὲ λέγων αὐτοῖς, ὁ ἔχων δύο χιτῶνας μεταδότω τῷ μὴ ἔχοντι, » ἡ αὐτὴ καθορᾶται γνώμη· τοῖς γὰρ ἐρωτήσασιν δόλοισι δὲ καρπώσονται τὴν σωτηρίαν, ὑποδείκνυσιν. Ὡς περ καὶ τὸ, « Ἀπεκρίθη αὐτοῖς ὁ Ἰωάννης λέγων· Ἐγὼ βαπτίζω ἐν ὕδατι· μέσος δὲ ὑμῶν ἕστηκεν ὃν ὑμεῖς οὐκ οἴδατε. » Εἰς γὰρ τὴν αὐτὴν καὶ τοῦτο χρεῖαν ἀναφέρεται· καὶ μυρία ἄλλα. Τὸ δὲ, « Ἐν ἐκείνῳ τῷ καιρῷ ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς εἶπεν· Ἐξομολογοῦμαι σοι, Πάτερ Κύριε τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, » ὅλον ὅτι τῆς μὲν προειρημένης ἐννοίας διέστηκεν, ἀρχῆς δὲ χώραν ἐπέχει· οὕτε γὰρ ἐρώτησις προσηγήσατο, ἀλλ' οὐδὲ τίνα λέγοντα διεδέξατο, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Ἰησοῦς ἀρχὴν ἐμβαλὼν τῷ λόγῳ, τὴν εὐχαριστίαν τῷ Πατρὶ προσηνέγκατο. Ὡσαύτως καὶ τὸ, « Ἀποκριθεὶς ὁ ἀρχισυνάγωγος ἀγανακτῶν ὅτι τῷ Σαββάτῳ ἐθεράπευσεν ὁ Ἰησοῦς· » καὶ δὴ καὶ τὸ, « Ἀποκριθεὶς ὁ ἀρχιερεὺς εἶπεν αὐτῷ, Ἐξορκίζω σε κατὰ τοῦ Θεοῦ ζῶντος, εἰπὲ ἡμῖν εἰ σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Ἀρχὴν δ' ἂν ἐπάχοι λόγου καὶ τό· » Ἀποκριθεὶς δ' Ἰησοῦς εἶπεν· Ὅς ἐάν δεῖξεται ὑμᾶς ἐπὶ τῷ ἐμῷ ὀνόματι, ἐμὲ δέχεται· καὶ ὅς ἂν ἐμὲ δέξηται, οὐκ ἐμὲ δέχεται, ἀλλὰ τὸν ἀποστελλαντά με. »

γ'. Ἐν μέντοι γε, « Ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτῇ, Ὡ γύναι, μεγάλη σου ἡ πίστις, γεννηθήτω σοι ὡς θέλεις, » εἰς οὐδέτερον μὲν ἀναφέρεται τῶν εἰρημένων, διαδοχὴν δὲ λόγου συνεισάγει· τῆς γὰρ Χανανίτιδος εἰσὶν οἰογούμενης μὲν καὶ τῆς θυγατρὸς πάθος, τὴν θεραπεύαν δὲ αἰτουμένης, καὶ πρὸς τὴν ἀποτρέπουσαν τὴν σπουδὴν αὐτῆς ὕδριν εὐγνωμονούσης καὶ λεγούσης, « Ναί, Κύριε, καὶ γὰρ τὰ κυνάρια ἐσθίει ἀπὸ τῆς τραπέζης τῶν κυρίων αὐτῶν, » ἐπάγεται κατὰ διαδοχὴν ἐκείνων τὸν λόγον, « Τότε ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτῇ, Μεγάλη σου ἡ πίστις, γεννηθήτω σοι ὡς θέλεις· » ὅλον γὰρ ὅτι τοὺς τῆς εὐγνωμοσύνης καὶ δεήσεως λόγους δεξάμενος ὁ Ἰησοῦς τὴν πίστιν αὐτῆς ἐμεγάλυνε, καὶ τὴν θεραπείαν παρέσχετο, Εἰς τὴν αὐτὴν δὲ διάνοιαν ἀφορᾷ καὶ τὸ, « Ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτῷ, Μακάριος εἶ, Σίμων

11. ⁸⁸ Matth. xi, 25. ⁸⁹ Luc. xiii, 14. ⁹⁰ Matth. Matth. xvi, 17.

βαρ Ἰωανᾶ, ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα οὐκ ἀπεκάλυψε σοι· A
 διαδεξάμενος γὰρ τῷ λόγῳ τὴν ἀνακηρύξασαν αὐτὸν
 ὁμολογίαν Χριστὸν τε καὶ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος
 ὑπολαβὼν (37) ἐπιφέρει τὸν μακαρισμὸν. Τῆς αὐτῆς
 δ' ἂν εἴη συστοιχίας καὶ τὸ, « Ἀπεκρίθη δὲ αὐτῷ ὁ
 Ἰωάννης λέγων, Διδάσκαλε, εἰδομέν τινα ἐπὶ τῷ ὀνό-
 ματι σου ἐκβάλλοντα δαιμόνια, ὃς οὐκ ἀκολουθεῖ
 ἡμῖν » καὶ πολλὰ τοιαῦτα. Ἡ δὲ κατὰ τὴν μεταμόρ-
 φωσιν τῆς θεοφανείας ἱστορία τὸν Μωϋσῆν καὶ τὸν
 Ἠλῖαν παράγουσα συλλαλοῦντας τῷ Δεσπότῃ, καθ'
 ἣν καὶ ὁ Πέτρος ἐδεῖτο γενέσθαι αὐτοῖς σκηνᾶς τρεῖς,
 ἐν τῷ « Ἀποκριθεὶς ὁ Πέτρος, » τὴν ἰκεσίαν καὶ τὴν
 δέησιν σημαίνει· ὥσπερ πάλιν καὶ τὸ, « Ἀποκριθεὶς ὁ
 Πέτρος, εἶπε, Κύριε, εἰ σὺ εἶ, κέλευσόν με ἔλθειν
 πρὸς σὲ ἐπὶ τὰ ὕδατα » καὶ γὰρ τῆς δειλιώσεως γνῶ-
 μης τοὺς μαθητὰς ἀπάγοντος τοῦ Ἰησοῦ καὶ λέγον-
 τος, « Θαρσεῖτε, ἐγὼ εἰμι, μὴ φοβεῖσθε, » δραξά-
 μενος ὁ Πέτρος ἀφορμῆς εἰς ἰκεσίαν αὐτὸν καθιστώ-
 σης, « Κύριε, εἰ σὺ εἶ, φρεῖ, κέλευσόν με πρὸς σὲ ἔλθειν
 ἐπὶ τὰ ὕδατα »· ὁ δὲ γὰρ οὗτος τὸ ἀποκριθεὶς ἐνταῦθα
 ἰκεσίαν καὶ δέησιν σημαίνει· ὥσπερ καὶ ἐν οἷς τὰ
 λόγια φρεῖ, « Ἀποκριθεὶς ὁ Πέτρος εἶπε, Φράσον
 ἡμῖν τὴν παραβολὴν ταύτην »· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο
 χρεῖαν ἰκεσίας καὶ δέησεως ἐμφαίνει. Τίσι δ' ἂν οὐκ
 ἂν γένοιτο ὁ δὴλον ὡς τὸ ἀπεκρίθη εἶσθ' ὅτε καὶ ἀντὶ
 τοῦ ἀπεδέξατο καὶ συγκατέθετο τίθεται; τοῦ γὰρ
 Σωτῆρος ἡμῶν τὰς ἐν τῷ νόμῳ δύο πρῶτας ἐντολάς
 ἀπηγγελάτοτος, καὶ τοῦ γραμματικῶς συμφωνήσαν-
 τός τε καὶ τῇ τοῦ Δεσπότου συγκαταθεμένου κρίσει,
 ἐπάγει ὁ εὐαγγελιστής, « Καὶ ὁ Ἰησοῦς ἰδὼν αὐτὸν ὅτι
 νουνεχῶς ἀπεκρίθη, εἶπεν αὐτῷ· Οὐ μακρὰν εἰ
 ἀπὸ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ. » Καὶ γὰρ εὐδὴλον ὡς
 τὴν ὁμολογίαν καὶ συγκατάθεσιν τοῦ γραμματικῶς
 διὰ τοῦ ἀπεκρίθη τὰ λόγια παρεδήλωσε.

δ'. Παρέλκοντος δ' ἂν εἴη δηλωτικὸν, ὁπνίκα ὁ
 ἀρχισυνάγωγος ἀσθενούσαν ἐπιθανάτιον τὴν θυγατέρα
 καταλιπὼν, τὸν Ἰησοῦν μὲν ἐδεῖτο σωτῆρα γενέσθαι
 παραγεγονότα τῆς παιδός· ἐν δὲ τούτῳ τῆς φήμης
 αὐτῷ τὸν θάνατον ἐπαγγελούσης, ἐπάγει ὁ εὐαγγε-
 λιστής, « Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἀκούσας ἀπεκρίθη αὐτῷ, Μὴ
 φοβοῦ, μόνον πίστευε »· ἐμφανὲς γὰρ ὡς εἰ καὶ μη-
 δαμῶς παρεντεθείη τὸ ἀπεκρίθη, οὐδὲν ἕλκετον τὸ
 ὑπόλοιπον τοῦ λόγου τὴν αὐτὴν περίσσειαν διάνοιαν·
 τοιοῦτον δὲ καὶ τὸ, « Ἀποκριθεὶς ὁ Πέτρος εἶπεν αὐτῷ,
 Εἰ πάντες σκανδαλισθήσονται ἐν σοί, ἐγὼ δὲ οὐδέ-
 ποτε »· ὅτι μὲν τοὶ παρέλκον ἐστὶν ἐνταῦθα τὸ ἀπο-
 κριθεὶς, καὶ ὁ εὐαγγελιστὴς Μάρκος ἐκδιδάσκει μά-
 λιστα· καὶ γὰρ αὐτὸ τοῦτο διερχόμενος τὸ χωρίον
 ὑπὲρ ὃ Ματθαῖος σὺν τῷ ἀπεκρίθη διηγῆσατο, αὐτὸς
 οὐδὲν ὅλως τῆς φωνῆς δεηθείς, « Ὁ δὲ Πέτρος ἐφῆ αὐτῷ,
 Βί πάντες σκανδαλισθήσονται, ἀλλ' οὐκ ἐγὼ »· οὕτω
 δὲ σαφῶς ἐπιδείκνυται παρέλκον καὶ ἐν τῇ κατὰ τὸν
 Πλάτον ἱστορίᾳ, ὅτε τὸν Ἰησοῦν ἐπεχείρει τῆς τῶν
 Ἰουδαίων ἀπολύειν μισαιφονίας· ἐκατέρου γὰρ τῶν

Namque his verbis Petri confessionem admittens,
 qua eum et Christum et Dei viventis Filium præ-
 dicaverat, beatum illum vicissim edicit. Ejusdem
 generis est : « Respondit ei Joannes dicens : Magi-
 ster, vidimus quemdam in nomine tuo dæmonia
 ejicientem, qui in comitatu nostro non est⁹⁶. » Et
 multa hujusmodi. Jam in divinæ transfigurationis
 historia, in qua Moses atque Elias cum Domino lo-
 quentes sistuntur, quo tempore Petrus rogabat ut
 his tria tabernacula fierent, verbis illis « respon-
 dens Petrus » rogatio et preces significantur. Rursus
 illis similiter : « Respondens Petrus dixit : Si tu es,
 Domine, jube me ad te venire super aquas⁹⁷. »
 Nam cum Jesus a timiditate consilii discipulos re-
 vocaret, diceretque, « Bono animo estote : ego
 sum, nolite timere ; » Petrus hinc captata obsecrandi
 occasione : « Domine si tu, inquit, es, jube me ad
 te venire super aquas⁹⁸. » Satis enim patet verbo,
 respondens, denotari hoc loco preces atque obse-
 crationem. Sicuti etiam ubi Scriptura ait : « Re-
 spondens, Petrus dixit, Edissere nobis parabolam
 hanc⁹⁹ ; » nam id etiam precum ac postulationis
 vice fungitur. Cui verò non est exploratum, voca-
 bulum respondit usurpari etiam pro annuit et as-
 sensus est? Nam cum Servator duo præcipua legis
 præcepta proposuisset, scriba autem in hanc sen-
 tentiam pedibus iret, Dominique judicium confirma-
 ret; prudenter Jesus responso cognito, ait illi :
 « Non magnopere abes a regno Dei⁹⁸. » Hinc
 prorsus patet, verbo illo respondit designari a sa-
 cris Litteris deditionem animi scribæ atque con-
 sensum.

4. Insuper etiam redundans vox est *respondit*,
 veluti cum archisynagogus, qui reliquerat filiam
 mortali morbo conflictantem, Jesum rogabat ut
 puellam morte ereptum iret. Cum verò interim fama
 ad parentem esset allata de illius obitu, subdit
 evangelista : « Audita re Jesus respondit illi : Ne
 timeas, tantummodo crede⁹⁹. » Constat enim, etiamsi
 verbum respondit minime fuisset interpositum,
 nihilominus reliqui sermonis eandem fore senten-
 tiam. Tale est et illud : « Respondens Petrus dixit
 ei : Etiamsi omnes in te scandalizati fuerint, ego
 autem haudquaquam¹. » Sane quod hic vox re-
 spondit redundet, Marcus apprime evangelista do-
 cet : namque in eadem narratione versans, in qua
 Matthæus verbo respondit utitur, ipse hujus vocis
 subsidio non invocato sic scribit : « Petrus autem
 dixit ei : Etsi omnes scandalizati fuerint, non tamen
 ego². » Sic aperte demonstratur redundare hoc
 verbum in historia quoque rerum coram Pilato
 gestarum, quo tempore hic Jesum Judæorum cardi

⁹⁶ Marc. ix, 37. ⁹⁷ Matth. xvi, 4. ⁹⁸ Matth. xiv, 28. ⁹⁹ Matth. xiii, 36. ⁹⁸ Marc. xii, 54. ⁹⁹ Marc. v, 36. ¹ Matth. xxvi, 33. ² Marc. xiv, 29.

NOTÆ.

(37) Vocabulum ὑπολαβὼν pro *respondens* late illustrat Wetstenius ad Luc. x, 50.

subducere nitebatur. Nam duobus evangelistis non sine verbo respondit orationem suam construentibus, divus tamen Lucas eundem actum conscribens, neque omnino verbo respondit utens, satis demonstravit cæteros redundantem fuisse locutos. Ait quippe Lucas : « Rursus igitur Pilatus populum allocutus est, dum Jesum liberare satageret ¹. » Permulta sane ejusmodi erunt : sed enim nobis non est propositum multitudinem testimoniorum colligere, verum exemplo tantummodo, etiamsi id unum esset, significatus hujus veritatem palam facere. Sane et ab ea locutione, quæ curationem inclinatæ mulieris consecuta est, respondens autem archisynagogus cum stomacho ², si quis verbum respondens subtrahat, reliqua sermonis pars integram adhuc retinebit sententiam suam. Atque ita perspicue demonstratum existimo, verbum respondens et initii vice sæpe fungi, et admittentis præcedentem sermonem, et expletivæ quoque dictionis ; et denique deprecationi inservire.

5. Quod vero etiam interrogandi vim habeat, evidenter cognoscitur e Petri principis locutione. Nam cum sacra historia Ananias fata et Sapphiræ exponit, poenamque mendacii mortem ; mox ait : « Et uxor ejus eventus nescia supervenit. » Tum pergit dicere : « Responditque ei Petrus : Dic mihi utrum tanti agrum vendideritis ? » Nam quæ nunc magis propria excogitari potest significatio verbi respondit, quam interrogavit ? Veluti etiam illud : « Responderunt Judæi, dixeruntque illi : Quodnam signum ostendis, quia hæc facis ? » Item illud : « Respondit eis Jesus : Nonne ego vos duodecim elegi ? » Lectionem utroque loco vim interrogandi habere exploratum est. Neque eatenus significationes verbi respondit pertingunt ; verum id aliquando ad nullum prolatum ore verbum refertur, sed occultis hominum cogitationibus occurrit. Veluti, « Cernens Phariseus qui Jesum convivio exceperat, dixit intra se : Hic si esset propheta, nosset utique quæ quantaque mulier eum attingat, nempe peccatrix ³. » Nunc certe, quanquam nulla interrogatio præcesserit, neque exordium consecutæ orationis fiat, neque alii cuiquam e prædictis modis locutio accommodetur, addit evangelista : « Et respondens Jesus dixit illi : Simon, habeo aliquid tibi dicere. » Deinde interrogative prosequens, impias hominis cogitationes castigavit, eumque ad pietatem ac fidem pro sua clementia direxit. Neque enim dubitare licet, quin verba *respondens Jesus dixit illi*, ejusdem Jesu quam diximus expositioni præposita, adversus animi arcanos motus intorqueantur. Paris insuper formæ illud est : « Respondens Jesus leghisperitis ⁴ : » quod item perturbatis seditiosisque illorum mentibus oppositum fuit, quo tempore hydropicum coram slantem viderunt : qui cum ad misericordiam flecti deberent, non tamen de sua

duo εὐαγγελιστῶν μετὰ τοῦ ἀποκριθεὶς τὴν τοῦ λόγου σύνταξιν προενεγκαμένου, ὁ θεόσοφος Λουκᾶς τὴν αὐτὴν ἀναγράφων πρᾶξιν, οὐδ' ὅλως χρησάμενος τῷ ἀποκριθεὶς, ἐδείξε τοὺς ἄλλους κατὰ τὸ παρέλκον χρησαμένους τῇ φωνῇ· ἔφη γάρ, « Πάλιν οὖν ὁ Πιλάτος προσεφώνησε θέλων ἀπολύσαι τὸν Ἰησοῦν » καὶ πολλὰ ἂν εἴη τοιαῦτα· ἡμῖν δὲ οὐ συλλέγειν ἐστὶ πλῆθος μαρτυριῶν σκοπῆς, ἀλλὰ παραδείγματι μόνον ἐνδείξασθαι, ὅτι τῷ ἐνὶ περιγράφειτο, τοῦ σημεινομένου κατὰδραλον τὴν διάνοιαν· ἐπεὶ καὶ τὸ ῥηθὲν μετὰ τὴν θεράπειαν τῆς συγκυπτούσης γυναικὸς, ἀποκριθεὶς δὲ ὁ ἀρχισυνάγωγος ἀγανακτῶν, εἰ τις περιέλοι τὸ ἀποκριθεὶς, τὸ ἄλλο μέρος τῆς φράσεως ἀκήρατον τὴν αὐτὴν ἀναπτύσσει διάνοιαν· οὕτω μὲν, οἶμαι, σαφῶς ἐπιδείδειται ἀρχῆς τε λόγον πολλάκις ἐπέχειν τὸ ἀποκριθεὶς, καὶ διαδοχὴν ἡγησαμένων ῥημάτων, καὶ παρέλκοντος τόπον ἔχειν, καὶ ἱκεστίας ἀναπληροῦν χρεῖαν.

ε'. Ὅτι δὲ καὶ τὴν ἐρώτησιν ὑπέρχεται, ἡ τοῦ κορυφαίου Πέτρου παρίστησιν ἐναργῶς φωνή· τὸ γὰρ κατὰ τὸν Ἀνανίαν καὶ Σάπφειραν πάθος ἀπαγγελῶν ὁ λόγος, καὶ τῆς ψευδολογίας τὸν εἰσπραχθέντα θάνατον, συνῆψε μὲν, « Καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ μὴ εἰδυῖα τὸ γεγονός, εἰσῆλθεν »· ἐπάγει δὲ, « Καὶ ἀπεκρίθη αὐτῇ ὁ Πέτρος, Εἰπέ μοι εἰ τοσούτου τὸ χωρίον ἀπέδοσθε ; » τί γὰρ ἂν ἕτερον οἰκειότερον εὑρεθείη ὑπὸ τοῦ ἀπεκρίθη νυνὶ δηλούμενον, ἢ τὸ ἠρώτησεν ; ὡς περ καὶ, « Ἀπεκρίθησαν οἱ Ἰουδαῖοι καὶ εἶπον αὐτῷ, Τί σημεῖον δεικνύεις ὅτι ταῦτα ποιεῖς ; » καὶ δὴ καὶ τὸ, « Ἀπεκρίθη αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Οὐκ ἐγὼ ὑμᾶς τοὺς δώδεκα ἐξελεξάμην ; » φανερόν γὰρ ἐπὶ τούτων, ὡς ἑκατέρω λέξεις τὴν τοῦ ἠρώτησε δύναμιν ἔχει. Οὐ ταῦτα δὲ μόνον τὸ ἀπεκρίθη σημαίνει, ἀλλ' ἐστὶ ὅτι μὴν καὶ πρὸς οὐδὲν τῶν προφορικῶν ῥημάτων ἐπιφέρεται, πρὸς δὲ τὴν ἐνδομυχοῦσαν τῶν ἀνθρώπων διάνοιαν ἀπευθύνεται, ὡς ἐπὶ τοῦ, « Ἰδὼν δὲ ὁ Φαρισαῖος ὁ καλέσας αὐτὸν, εἶπεν ἐν ἑαυτῷ, Οὗτος εἰ ἦν προφήτης, ἐγίνωσκεν ἂν τίς καὶ ποταπὴ ἡ γυνὴ ἦτις ἄπτεται αὐτοῦ, ὅτι ἀμαρτωλὸς ἐστίν »· ὅρα γὰρ μὴ δὲ μὴδ' ἐρωτήσεως προσηγησαμένης, μὴδ' εἰς ἀρχὴν τοῦ ἐξῆς ἀναφερομένου λόγου, μὴδ' ἄλλο τι τῶν προειρημένων τῆς φράσεως συνεισαγωγῆς, ἐπάγει ὁ εὐαγγελιστὴς, « Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς εἶπε πρὸς αὐτὸν, Σίμων, ἔχω σοὶ τι εἰπεῖν »· καὶ δι' ἐρωτήσεως προελθῶν, τὸ τε βλάσφημον τῶν διαλογισμῶν ἐπεβράπισε, καὶ πρὸς τὸ θεοσεβὲς καὶ ἀδίστακτον, ὅσα τε τῇ αὐτοῦ φιλανθρωπία, μετερῶμισεν· οὐκ ἄδραλον γὰρ ὡς τὸ, « Ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς εἶπε πρὸς αὐτὸν, » προτακτόμενον τῆς προῤῥηθείσης ἐρμηνείας, πρὸς τὴν ἐν τῷ βάθει τῆς καρδίας κίνησιν τῶν διαλογισμῶν εἴη ἂν ἀποδεδομένον. Ὁμοστοιχεῖ δὲ τῷ ῥηθέντι καὶ τὸ, « Ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς πρὸς τοὺς νομικοὺς, » ἐπαγόμενον τῇ κατὰ τὴν διάνοιαν αὐτῶν ταραχῇ καὶ στάσει, ἥνικα τὸν ὕδρωπικὸν ἐμπροσθεν

¹ Luc. xiii, 20 ; Matth. xxvii, 21 ; Marc. xv, 12. ² Joan. vi, 71. ³ Luc. vii, 39. ⁴ Luc. xiv, 3.

¹ Luc. xiii, 14. ² Act. v, 3. ³ Joan. ii, 48.

αὐτῶν ἰστάμενον ἐθεώρουν· καὶ θεὸν τῷ πάθει πρὸς Α
 ἔλεον μεταβαλέσθαι, οἱ δὲ τῆς ἀπονοίας οὐ μετέντο.
 Τὴν αὐτὴν δ' ἂν παρόχοιτο σημασίαν καὶ τὸ, « Ἀπο-
 κριθεὶς δὲ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς, Ἄμην, Ἄμην λέγω
 ὑμῖν, ἐὰν ἔχητε πίστιν καὶ μὴ διακριθῆτε, οὐ μόνον
 τὸ τῆς συκῆς ποιήσετε, ἀλλὰ καὶ τῷ θρεῖ τούτῳ
 εἰπητε, Μετάδωθι εἰς τὴν θάλασσαν, μεταθήσεται· »
 καὶ γὰρ ὅσα γε κατὰ τὴν πρόχειρον τῆς συνελεύσεως,
 πρὸς τὴν ἐν τῷ βάθει τῆς καρδίας μελέτην ἀπεδί-
 δοτο ἂν τὸ ἀποκριθεὶς, εἰ μὴ Μάρκος ὁ θεοπέσιος
 ἀπαγγέλλων τὸ χωρίον σαφέστερον, εἰς τὴν τοῦ λό-
 γου διαδοχὴν τὴν σημασίαν μεθίστησιν· εἰπὼν γάρ,
 « Καὶ ἀναμνησθεὶς ὁ Πέτρος λέγει αὐτῷ, Παῖδι, ἴδε ἡ
 συκὴ ἥν κατηράσω ἐξήραται, » εἰσάγει τὸν Ἰησοῦν
 διαδεχόμενον τὸν λόγον καὶ λέγοντα, « Ἐχέτε πίστιν
 Θεοῦ· ἄμην γὰρ λέγω ὑμῖν, ὅτι ὅς ἂν εἴπῃ τῷ θρεῖ
 τούτῳ, Ἀρθῇτι καὶ βληθῇτι εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ μὴ
 διακριθῇ ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ, ἀλλὰ πιστεύει· ὅτι ὁ
 λαλεῖ γίνεται, ἔσται αὐτῷ ὁ λέγει. »

ζ'. Εἰ μὲν τοι γε τῶν Λογίων ἡ αὐτὴ περιχοπὴ
 μὴ ἐφ' ἐνὸς μόνου τῶν εἰρημένων ἐπιθεωρηθεῖ
 παραδειγμα, ἀλλὰ μεθελκυσθῆναι δύναται εἰς τὴν
 ἀπαρχὴν καὶ τὴν διαδοχὴν τοῦ λόγου, τάχα δὲ καὶ
 εἰς τὸ παρέλκον, οὐδ' οὕτως τῶν σημαινομένων ὁ
 ἀριθμὸς πρὸς τὸ βραχύτερον συσταλήσεται, ἀλλὰ τὴν
 ἰσως συνδιασώσει ποσότητα· ἀρκεῖ γὰρ τὸ πλῆθος
 μὴ καταδιδαίνει, καὶ ἐνία τῶν παραδειγμάτων εὐ-
 ρεθεῖ μὴ πρὸς ἐν τι μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς διάφορα
 τῶν σημαινομένων ἀναφέρεσθαι δυνάμενα, ἐπειδὴ
 τι τούτων ὅλως εὐρίσκονται τὴν τοῦ ἐνὸς σημασίαν
 ἐξοικειούμενον. Τὸ γὰρ συνεμπίπτειν πῶς ἀλλήλους
 ἐπ' ἐνίων ῥητῶν τὰ διάφορα σημαινόμενα, οὐκ ἔστιν
 αὐτῶν τοῦ πλῆθους ἀνίσεις· ἐπεὶ περ οὐδὲ ἐξ ὧν
 συμβαίνουσιν, ἀλλ' ἐξ ὧν παραλλάττουσι, χαρακτη-
 ρίζονται. Οὐκοῦν ἀπὸ τῆς διαφορᾶς ἕκαστον προσ-
 ῆκε σκοπεῖν, καὶ τὸ εἶδος φυλάττειν ἀσύγχυτον, ἀλλ'
 οὐκ ἐξ ὧν εἰς κοινωσίαν συνάγονται, τὴν ἐν αὐτοῖς
 διαφθεῖρειν ἐτερότητα.

ζ'. Οὐ μόνον δὲ τοῦ ἀπεκρίθη διαφοροὶ σημασίαι,
 ὡς ὁ λόγος ἔδειξεν, ἀποφύονται, ἀλλὰ καὶ τὸ ἡρώτησε
 δύο τινῶν τὸ ἐλάχιστον ὑποκειμένων παρὰ τοῖς ἱεροῖς
 ἡμῶν λογίοις ἀπαγγέλλει διάνοιαν· ὧν ἡ μὲν καὶ
 τοῖς ἔξωθεν ἐπιπολάζει, ἡ καὶ τὴν ἀπόκρισιν ἀπ-
 αἰτεῖν εἰσθεν· ἡ δὲ πόρρωθεν μὲν ταύτης τῆς δια-
 νοίας διέσταται, σημαίνει δὲ τὸ παρεκάλει καὶ ἡτή-
 σατο, ἥτις οὐκ ἔλαττον τῆς προειρημένης ἐν τοῖς
 θεοσόφοις χρησμοῖς ἐπιφαίνεται πλεονάζουσα· τὸ γὰρ,
 « ἡρώτα ἐλεημοσύνην » καὶ, « ἡρώτησαν αὐτὸν, Παῖ-
 δι, φάγε » καὶ, « Ἐρωτῶ σε, ἔχε με παρητημένον »
 καὶ τὸ, « Ἡρώτα τις αὐτὸν τῶν Φαρισαίων ἵνα φάγῃ
 μετ' αὐτοῦ » καὶ μυρία ἄλλα τὴν τοῦ ἱκετεύειν καὶ
 δεῖσθαι οὐδένα λαμβάνει τὴν χώραν ἐπέχειν· παρα-
 λαμβάνεται δὲ καὶ τὸ ἡρώτησε καὶ ἀντὶ τοῦ προσ-
 ῆταξεν, ἐνετελειάτο, καὶ εἶπεν, « Ἐμβὰς γὰρ, φησὶν, ὁ
 Ἰησοῦς εἰς ἓν τῶν πλοίων ὃ ἦν τοῦ Σίμωνος, ἡρώ-
 τησεν αὐτὸν ἀπὸ τῆς γῆς ἐπαναγαγεῖν ὄλιγον » οὐδὲ
 γὰρ ἀποκριθεὶς ἔστιν ἀπαίτησις ἡ φωνή, οὐδὲ τὸ

A vesania quidquam remittebant. Eadem videretur
 significatio dictionis : « Respondens Jesus dixit
 illis : Amen, amen dico vobis, si fidem habueritis
 neque hesitaveritis, non solum ficus prodigium
 patrabitis ; verum etiam si huic forte monti dixerit-
 is, Commigra in mare, commigrabit ¹⁰. » Nam
 quod attinet ad naturalem sermonis contextum,
 verbum sane respondens referretur ad mentis ar-
 canam cogitationem, nisi divus Marcus, qui locum
 hunc explicatius edidisset, verbi significatum ad
 sermonis prævii admissionem exprimendam tradu-
 ceret. Etenim cum dixisset : « Recordatusque Pe-
 trus, ait illi : Magister, en ficus cui male precatus
 es exaruit ; » facit Jesum sermoni huic occurren-
 tem sic : « Habetote Dei fidem. Amen quippe dico
 vobis, qui huic monti dixerit, Tollere hinc et in
 mare projicitor, si modo in corde suo non dubitet,
 sed id fore, quod ait, credat, fiet ei secundum suam
 locutionem ¹¹. »

6. Quod si aliquando Scripturæ sacræ eadem
 pericope non ad unius e prædictis modis exemplum
 sumitur, verum et ad initium et ad admissionem
 sermonis trahi potest, fortasse etiam ad redundan-
 tiam ; non idcirco tamen significationum numerus
 acutior fiet, sed quantitatem suam conservabit. Nam
 ne numero quidquam detrahatur, sufficit (etiāsi
 aliquot exempla sint quæ non ad unum, sed ad
 varios significatus referri queant), sufficit, inquam,
 si quod in his omnino exemplum existat, quod
 unius rei significatum sibi vindicet. Non enim
 quia nonnullarum vocum variae significationes in-
 vicem incurrunt, idcirco perimitur harum numerus :
 nam neque ideo quia congruunt, sed quia differunt,
 characterem accipiunt. Ergo cujusque differentia
 spectanda est, et sua cuique species servanda : non
 autem idcirco quia alicubi congruunt, diversitas
 abolenda.

7. Sed enim variae significationes, ut sermo meus
 hactenus ostendit, non ex uno respondit verbo
 gignuntur ; verum etiam verbum rogavit ¹² duorum
 saltem significatum nostris in Scripturis senten-
 tiam tuetur ; quorum alter profanis quoque aucto-
 ribus familiaris est, responsionemque elicere solet ;
 alter vero a prædicto vehementer differt, denotat
 enim precatus est et postulavit. Atque hic signifi-
 catus haud minus altero in divinis oraculis frequens
 occurrit. Nam « rogabat eleemosynam ; » et « Roga-
 verunt eum, Magister, manduca ¹³ ; » et : « Rogo te,
 habe me excusatum ¹⁴ ; » et : « Rogabat eum qui-
 dam Pharisæus, ut secum cibum caperet ¹⁵ ; » et
 in plurimis aliis locis verbo huic notionem pre-
 candi subesse neminem latet. Imo vero rogavit
 sumitur etiam pro imperavit, in mandatis dedit,
 edixit. « Consecensa, ait Scriptura, Jesus Simoni
 navicula, rogavit eum ut a terra paulum subduce-
 ret ¹⁶. » Etenim id verbum haud hic responsionem

¹⁰ Matth. xxi, 21. ¹¹ Marc. xi, 21. ¹² Act. iii, 5.
¹³ Luc. xv, 4.

¹⁴ Joan. iv, 31. ¹⁵ Luc. xiv, 40. ¹⁶ Luc. vii, 33.

poscit; neque oravit significat; sed mandati nutusque vice fungitur. Idque maxime ex iis, quæ hanc locutionem præcedunt et quæ subsequuntur, cognoscitur: non solum quia, dum magistrali sermone uteretur, dumque populum avide audientem haberet, sibi ut doctori honores debitos exhibentem, par erat Servatorem cum dignitate loqui; sed quia et paulo post, dum simili actione uti Petrum juberet Jesus, pro *rogavit*, evangelista ponit simili vi *dixit*. Etenim « *Dixit*, ait, Simoni: Reduc in altum, atque in prædā retiā vestra demittite. » Scilicet utrumque verbum *rogavit* et *dixit* imperativam vim habent. Sed quæ summatim hactenus dixi satis videntur necessitati tuæ facere. Profecto enim te non latebit, dictorum huc usque memorem, quis quibusnam sacræ Scripturæ locis significatus verbi *respondit* idoneus futurus sit. Cætera autem vocabula, quorum varia significatione sacræ Litteræ utuntur, partim jam oratione mea comprehensa fuerunt, partim vero, divina nos clementia mitius respiciente, mox fortasse exponantur.

QUÆSTIO XXII [at. XXI].

Quare non priusquam statueret Joseph Mariam dimittere, astitit angelus hanc curam præveniens et tollens; sed nonnisi cum a cura ad actum transiit, tum prohibitorius supervenit? Et quare Virginem Josephi mulierem dicit?

Edita a Maio, Nov. Coll., t. IX, p. 21-24. Enarratio in Matthæum i, 18-20.

De proposita quæstione et beatorum Patrum nostrorum non pauci disseruerunt; et scio quosdam ex iis dixisse tunc temporis angelum astitisse et a proposito illum removisse, ne fide careret cum annuntiaret Virginem concipere, sed in utero gestatum gestationis testem ut haberet. Forsan et alii tales quasdam attulerunt rationes præ attrahente divinæ sapientiæ motu. Mihi autem videtur et dictorum et factorum unumquodque propriam vim habere, quando proprium exspectat tempus; quod enim non est opportunum, solet, ut plerumque, efficaciam vim frangere. Quando igitur in consiliorum inopiam decidit Joseph, tunc astitit angelus sensuum contentioni finem impositurus. Quando enim in incerto fuerit, et contrariis consiliorum ventis fluctuarit, agendi cura manifestum fecit: « Volebat enim, inquit, secreto eam dimittere; » non autem secreto aut quovis modo id statuisset, si spuria sobole tumescere uterum persuasum habuisset; sed contra cum justus esset et amans, et legis transgressionem magis quam qui maxime odisset, legum vindicationi matrimonii furtum omnem in ipsum ortam suspicionem solvens prodidisset, suam autem excellentem justitiam servasset: sed minime hoc persuasum habebat, ut patet. Multa enim pignora præbebat Virgo quæ talem illius suspicionem avertere valebant: vitæ accuratam diligentiam, studiorum sanctimoniam, dis-

A παρεχάλεσεν ἐνταῦθα σημαίνει, ἀλλ' ἐπιτάγματος καὶ ἐντολῆς προβάλλεται χρεῖαν· καὶ τοῦτο μάλιστα τότε ἡγούμενον τοῦ λόγου καὶ τὸ ἐπαγόμενον πιστῶ· οὐχ ὅτι μόνον διδασκαλικῶ λόγῳ χρώμενος, καὶ τὸν δῆλον ἔχων ἡδῶς προσέχοντα, καὶ τὴν προσήκουσαν διδασκαλίᾳ τιμὴν νέμοντα, τοὺς λόγους δὲ Σωτὴρ μετ' ἐξουσίας ἐποιεῖτο, ἀλλ' ὅτι καὶ μετ' ὀλίγον παρὰ πλησίον πράξει χρῆσθαι τὸν Σίμωνα κελεύοντος τοῦ Ἰησοῦ, ἀντὶ τοῦ ἡρώτησεν ὁ εὐαγγελιστὴς τὸ εἶπε τῆς ὁμοίας χρεῖας προτάττει· « Εἰπε γάρ, φησὶ, πρὸς τὸν Σίμωνα, Ἐπανάγαγε πρὸς τὸ βάθος, καὶ χαλάσατε τὰ δίκτυα ὑμῶν εἰς ἄγρην· » προσταχτικὴν γάρ ἄμφω δύναμιν ἔχει. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ὡς ἐν κεφαλῇ καὶ τὴν σὴν οἶμαι χρεῖαν ἱκανὰ πληρῶσαι· οὐ γὰρ ἂν σε λήσεται μνήμην ἔχοντα τῶν εἰρημένων, ποταμῶν τῶν ἱερῶν λογίων περιόδους τίνα τῶν τοῦ ἀπεκριθῆ σημαυνομένων ἐφαρμοσθεῖν τῶν δ' ἄλλων βημάτων οἷς τὰ ἱερὰ γράμματα ἐπὶ διαφόρων πραγμάτων ἐχρήσατο, τὰ μὲν ἡδὴ λόγῳ περιελίπεται, τὰ δὲ τῆς θείας φιλανθρωπίας εὐμενέστερον εἰς ἡμᾶς ὁρώσης τάχα ἂν ὑποβληθῇσεται.

ἘΡΩΤΗΣΙΣ ΚΒ΄.

Τί δήποτε πρὶν διανοηθῆναι τὸν Ἰωσήφ ἀπολύσαι τὴν Μαρίαν, μὴ ἐπέστη ὁ ἄγγελος αὐτὴν προαναστέλλων τὴν μελέτην, ἀλλ' ὅτι πρὸς τὴν πρᾶξιν ἀπὸ τῆς μελέτης κατέβη, τότε καλῶνται ἐφίσταται; καὶ διὰ τί τὴν Παρθένον, γυναικα λέγει τοῦ Ἰωσήφ;

C Περὶ τοῦ προκειμένου ζητήματος καὶ τῶν μακρῶν ἡμῶν Πατέρων οὐκ ὀλίγοι διέλαβον καὶ οἶδα τινὰς αὐτὸν εἰπόντας, διὰ τοῦτο τῆνικαῦτα τὸν ἄγγελον ἐπιστῆναι καὶ τῆς ὁρμῆς τὸν δίκαιον ἐπισχεῖν, ἵνα μὴ δεηθῇ πίστεως ἐτέρας κύειν ἐπαγγέλλων τὴν Παρθένον, ἀλλ' ἔχη τὸ κυφορούμενον μάρτυρα τῆς κυοφορίας. Τάχα δ' ἂν καὶ ἑτέροι τοιαύτας τινὰς ἀπέδοσαν αἰτίας καθόσον εἰλκυσε τῆς ἀνωθεν σοφίας. Ἔμοι δὲ δοκεῖ τῶν λεγομένων τε καὶ πραττομένων τότε τὴν οἰκείαν ἰσχυρὴν ἕκαστον παρέχειν, ὅτε τὸν οἰκείον καιρὸν ἀναμείνῃ· τὸ γὰρ ἄκαιρον περιθραύειν εἰσθεν ὡς τὰ πολλὰ τῆς ἐνεργείας τὴν δύναμιν· ὅτε οὖν εἰς ἀπορίαν λογισμῶν κατέστη ὁ Ἰωσήφ, τότε τὴν ἔριν ὁ ἄγγελος ἐπέστη λύων τὸν λογισμῶν. Ὅτε δὲ διηπορεῖτο καὶ ταῖς τῶν διαβουλιῶν ἀντιπνοαῖς D ἐκυμαίνετο, δῆλον ἦ μελέτῃ τῆς πράξεως ποιεῖ· « Ἠβουλήθη γάρ, φησὶ, λάθρα ἀπολύσαι αὐτήν· » οὐκ ἂν οὔτε λάθρα δηλονότι οὔτε ὅλως ἐκπέμψαι βουληθεῖς, εἰ νόθου γονῆς τὸν δγκον ἐπέπειστο τῆς γαστρὸς· ἀλλὰ τοῦναντίον δίκαιος ὢν καὶ ἐραστής καὶ παρανομίαν εἰς ἄλλος μισῶν, νόμῳ ἂν καὶ τιμωρίᾳ τοῦ γάμου τὴν κλοπὴν, λύων τε πᾶσαν ὑπόνοιαν εἰς αὐτὸν ἀναφωσμένην πονηρὰν, καὶ τοῦ δικαίου τὴν προστασίαν οὐ προδιδούς· ἀλλὰ τοῦτο μὲν οὐ μνησθῆναι οὐδὲλως ἐπέπειστο· πολλὰς γὰρ ἡ Παρθένος τὰς πίστεις, αἱ τὴν τοιαύτην αὐτοῦ ὑπόληψιν ἀφῆρουν παρῆχε, τὴν ἀκριβείαν τοῦ βίου, τῆς ἀναστροφῆς τὴν σεμνότητα, τὸ καθαρὸν τῆς διαίτης, καὶ πρὸ

τούτων τὸ ἐκ λαμπροῦ γένους προελθεῖν (βασιλικῆς γὰρ καὶ ἱερατικῆς κατῆγετο φυλῆς), τὴν ἐν ἱερῷ τῆς πρώτης ἡλικίας ἀνιέρωσιν· ταῦτα καὶ τούτων πλείονα μακρὰν ὑπονοίας οὐχὶ τῆς ὁρώσης εἰς εὐθύναν, ἀλλ' οὐδὲ τῆς τὸ ἀπρεπὲς εὐλαβομένης τὸν πρεσβύτην ἐποiei· οὐδὲ ἐκεῖνο δὲ πάλιν ἥξει τὴν κύσιν τῆς θείας ἐνεργείας εἶναι· ὑπὲρ ἔννοιαν γὰρ ἀνθρωπίνην καὶ λόγον ἅπαντα τῆς περὶ ἡμᾶς Θεοῦ κηδεμονίας τὸ ἔργον ὑπῆρχε. Διόπερ τοὺς λογισμοὺς ἐνοχλούμενος, οὐκ εἶχε συνορᾶν ὅπερ ἀνδιαπραξάμενος τὴν τοῦ δικαίου μὴ καθυδρίσῃ κλήσιν, καὶ Θεῷ συνδιασῶζων τὸ εὐάρεστον ὁφείη.

Ὅτε τοίνυν ἐν τοῖς τοιούτοις διεκλονεῖτο, καὶ ἡ πρὸς θάτερον ῥοπή τῆς ἀνθρωπίνης κρίσεως αὐτὸν ἐπελελοιπεί, τότε λίαν ἀρμόδιως καὶ κατὰ καιρὸν ὁ ἄγγελος ἦκε στηρίζων αὐτοῦ τὴν κεινήμενὴν διάνοιαν, ἐφ' οὗπερ ἔδει μένειν ἀκλόνητον, καὶ φησιν· «Ἰωσήφ υἱὸς Δαβὶδ, μὴ φοβηθῇς παραλαβεῖν Μαριάμ τὴν γυναῖκά σου· τὸ γὰρ ἐν αὐτῇ γεννηθὲν, ἐκ Πνεύματος ἐστὶν ἁγίου· τέξεται δὲ υἱόν, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν·» μηκέτι, φησὶν, τῆς ἀμηχανίας ἔσο, μηδὲ σε δόξαι μαχόμεναι διαπορεῖν ἀναπειθέτωσαν τὸ πρακτέον· ἐκ Πνεύματος ἐστὶν ἁγίου τὸ ἐν αὐτῇ γεννηθὲν· ἁγίου δὲ Πνεύματος παρουσία, καὶ θέλημα σαρκὸς, οὐκ οἶόν τέ ἐστιν, οὐδὲ σε λείψαν, εἰς ἐν συνελθεῖν, οὐδὲ τὴν αὐτὴν ἐξοικειοῦσθαι πράξιν· παράδοξος ὁ λόγος, ἀλλὰ παραδοξότερου τόκου ἐστὶν εὐαγγέλιον· «Ἐκ Πνεύματος ἐστὶν ἁγίου,» καὶ «Τέξεται υἱόν·» ὅρα καὶ πρὸ τῆς γεννήσεως τὸν υἱόν· καὶ γεννηθέντος ἔστω σοι τεκμήριον τοῦ ἐκδεσθῆναι τὴν πρόρρησιν καὶ τῆς ἄλλης τῶν Εὐαγγελίων ἀληθείας· ὁ γὰρ ἐστὶ τὸ χρυπτόμενον ἐν τοῖς θαλάμοις τῆς φύσεως καὶ εἰδὼς καὶ προσανακηρύττων υἱόν, οὗτος καὶ τεχνίτης γέγονε τῆς ἀνευ σπορᾶς ὑπὲρ λόγον δημιουργηθείσης σαρκὸς, καὶ τῆς παρθενίας φύλαξ, ὥσπερ μετὰ τὸν τόκον, οὕτω καὶ πρὸ τοῦ τόκου μὴ διαλύων τὰ σήμαντρα. «Καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν·» ἀλλὰ καὶ ἡ κλήσις ἀνωθεν ἔχει τὴν κρίσιν· Ἰησοῦς γὰρ «ὅτι σώσει τὸν λαόν αὐτοῦ.» — «Μὴ φοβηθῇς παραλαβεῖν Μαριάμ τὴν γυναῖκά σου.» Ταῦτα γὰρ οὐ πάντα μόνον ἀφαιρεῖται φόβον, ἀλλὰ καὶ μεγάλης θυμῆδης καὶ ἐλπίδων ἀνεπίστων χαρίζεται πλοῦτον· «Μὴ φοβηθῇς παραλαβεῖν Μαριάμ τὴν γυναῖκά σου.» Γυναῖκα σὴν τὴν Παρθένον ἀκούων ἔχεις ἐκ τῆς φωνῆς τὴν πρὸς πᾶσαν ἀνδρὸς ὁμιλίαν καθαρότητα. Εἰ γὰρ ᾧ συνήθη νόμῳ τὸ τῆς παρθενίας, ἀνεπαφόν τε καὶ ἀκήρατον συνδίσσως, πῶς ἂν ἑτέρου τινὸς ἔρωτα παραδέξασθαι; καὶ γοῦν σιάν τινα καταλίπη ὑπολήψεως, σοῦ γυνὴ νόμῳ γεγεννημένη μνηστείας κρείττω καὶ ὑψηλοτέραν ἑαυτὴν καὶ τῶν νομίμων διετήρησεν, ἑτέρῳ παρανομεῖν πῶς ἂν ὑπέστη χώραν παρασχεῖν; καὶ τῆς ἐκεῖνου χάριτος ὕβριν ἀλλάσσει, ἡ μὴδὲ χωρὶς ὕβρεως ἀνασχομένη τῆς παρθενίας ἐξίστασθαι; Ἐχεις οὖν παρὰ σεαυτῷ τῆς καθαρότητος τὴν μαρτυρίαν ἀπαράγραφτον διὸ «Μὴ φοβηθῇς παραλαβεῖν Μαριάμ τὴν γυναῖκά σου·» οἷός γάρ πρὸς σὲ τὸ τῆς παρθενίας ἀμύλωντον διεσώσατο, τοῦτοίς καὶ τοῖς ἀναντιρρήτους πορίζεσθαι· γυνὴ σου, φησὶν, ὁρᾷς, καὶ

A ciplinæ puritatem, et ante omnia illius ex illustri genere ortum (ex tribu nempe regia et sacerdotali nata erat), ejus in templo a teneris consecrationem; hæc et his plura adhuc longe a suspicione non tantum ad accusationem tendente, sed etiam indecentiam formidante, senem removebant. Sed neque rursus sciebat hanc conceptionem divina operatione effectam, supra rationem enim et sensum humanum est Dei in nos misericordiæ opus. Itaque mente conturbata non valebat intelligere quid faceret, ut justī appellationem non scderet, et Deo placere perseveraret.

Cum igitur talibus perturbaretur, nec ad ullam partem humani judicii motus illum inclinaret, tunc apte et opportune venit angelus qui agitatam ejus mentem firmaret et doceret ubi absque sollicitudine deberet sedere. Et ait: «Joseph, fili David, noli timere accipere Mariam conjugem tuam; quod enim in ea natum est, e Spiritu sancto est; pariet autem filium et vocabis nomen ejus Jesum;» nec jam sis, inquit, incertus neque pugnans sententiæ ut dubites persuadeant: quod faciendum est a Spiritu sancto est in ea natum. Spiritus sancti vero præsentia et voluntas carnis nequeunt, ut scis, in unum convenire neque eundem actum sibi vindicare; incredibilis sermo, sed incredibilioris partus evangelium est: «De Spiritu sancto est,» et «Pariet filium.» Vide et ante nativitatem filium; et cum natus fuerit, sit tibi in testimonium ut et de omni evangeliorum veritate, hujus eventus prædictio. Qui enim quod adhuc in sinu naturæ absconditum est et scit et prænuntiat filium, ille artifex est hujus sine semine supra rationem creatæ carnis, et virginitalis custos, ut post partum, sic et ante partum sigilla non solvit. «Et vocabis nomen ejus Jesum.» Sed et appellatio suam desursum habet significationem; Jesus enim, «quia salvabit populum suum.» — «Ne timeas accipere Mariam conjugem tuam.» Hæc enim non modo omnem tollunt timorem, sed et magnæ lætitiæ et insperatæ spei largiuntur divitias: «Ne timeas accipere Mariam conjugem tuam.» Conjugem tuam virginem audiens, habes ex hac voce ab omni hominis commercio munditiam. Si enim sub ea lege quæ innexa est virginitatem intactam et immaculatam servavit, quo modo alterius amorem admisisset? Et si umbram quamdam suspitionis adhuc reliquerit, reor tua matrimonii jure facta seipsam majorem et excelsiorem et legitimis servavit, quomodo alteri legem transgrediendi sustinuisset locum præbere? Et ex ejus amore opprobrium incurere, quæ nec sine opprobrio noluit virginitate excedere? Habes igitur et prope te ipsum incircumscriptionem munditiæ testimonium. Ideo, «Noli timere accipere Mariam conjugem tuam.» Quibus enim quoad te virginitatis integritatem servavit, iis et inconcussa argumenta præbet; uxor tua, inquit, ut audis, a me ipso dicitur, et eam non cognovisti. Si autem ex quo hoc uxoris nomen sibi assumpsit, totum hoc tempus ab omni tecum com-

mercio mundum ostendit, quomodo non manifestum est illam omne alterius commercium vitavisse, cuius neque humana neque divina vos uxorem eam nominavit?

Ita igitur angelus hac uxoris appellatione eam mundam esse ab omni immunda suspicione Josephum docet. Nominaret autem forte eam uxorem et quia nulla curarum quæ de uxore virum sollicitant eam justus privabat. Et alia providens eam non negligebat, et domi cohabitantem circumloquebatur, et omni probro et calumnia, quemadmodum sapientis uxoris maritus, eam superiorem studebat videre. Si autem et uxorem dixit, quia sponsi ordinem Joseph habebat, et ut sponso mos ipse, etiamsi nondum thalamum ingressi sint, non prohibet viros appellari, sic et quæ virginitatem adhuc servant, mulieres eorum permittit nuncupari, non deceret me hoc rejicere. Etenim et Jacob patriarcha, cuius nondum commercio usus erat Rachel, mulierem suam manifeste vocat. Dicit ad Laban, postquam jam sui servitii tempus complevit. « Da uxorem meam, completi sunt enim dies mei, ut ingrediar ad eam »¹⁸. Sic priscus mos est mulieres eas quæ sunt sponsæ vocare. Ita ut inde videre sit mulieris appellationem minime virginem contristare voluisse. Virginis autem nomini non contradicere mulieris nomen patet ex generis distinctione, in hominem et mulierem naturam dividens. Mulieris enim verbo non solum quæ hominem non cognoverunt, neque eæ solum quibus contingit ut, virginitate permanente, adolescentiæ finibus egrediantur; sed et femina ante juventutem vel etiam recens nata comprehenditur. Quemadmodum, ut patet, nomen viri participant et qui pueros genuerunt et qui inter juvenes numerantur, sed et qui hujus ætatis usque ad teneros descendunt. Sic igitur ea solito usu facile perceptum est mulieris vocem non auferre quod virginitatem decet. Mulierem enim non semel, sed et sæpius Evam vocat Adami uxorem virgineo adhuc ornatam decore et puris paradisi floribus vernantem, et longe a transgressionem, et Dominico mandato stantem et nuditate, et bestię consilio excelsius institutum suum ferentem; quando (et eos non licet pro ipsa rerum evidentia imputare) imperturbatos ferebat corporeæ voluptatis sensus, quæ sæpius vocata est Adami mulier, meliore vocatione digna iudicata quam ut carnalium desideriorum pugnæ misera efficeretur.

τῶν πραγμάτων ἐνεργείας λογίσασθαι, ἀνενοχλήτους ἔξονομασθεῖσα γυνὴ τοῦ Ἀδὰμ, κρείττονος ἀξιουμένη κλήσεως ἢ σαρκικῶν ἐρεθισμάτων ἐνταλαπωρεῖσθαι μάχαις.

QUÆSTIO XXIII [al. XXII].

Quid significat illud: « Ecce Adam factus est tanquam unus ex nobis, sciens bonum et malum. »

Edita a Maio, l. c., p. 24-27, in Gen III, 22.

Scio igitur quosdam dicere ironicum sermonem

¹⁸ Gen. XXIX. 21.

A παρ' ἐμοῦ λέγεται, καὶ πείραν αὐτῆς οὐκ ἔχεις· εἰ δ' ἐφ' οὗ τὸ τῆς γυναικὸς ἤρμωσεν ὄνομα, τοῦτον ἢ Παρθένος ἔδειξε καθαρεύοντα τῆς πρὸς αὐτὸν ἐμιλία; πῶς οὐκ εὐθελον ὅτι καὶ παντὸς ἄλλου, οὐ μῆτε ἀνθρώπινος μῆτε θεοῦ λόγος ὀνομάζων ὥσθι γυναικα;

Οὕτω μὲν οὖν ὁ ἄγγελος διὰ τῆς προσηγορίας τῆς γυναικὸς καθαρεύειν πάσης οὐκ εὐαγοῦς ὑπολήψεως τὸν Ἰωσήφ ἐκδιδάσκει. Ὀνομάζει δ' ἂν ἴσως αὐτὴν γυναικα, καὶ διότι περὶ γυναικὸς ὅσαι φροντιδὲς ἔχουσιν ἄνδρα, οὐδεμιᾶς ταύτην ὁ δίκαιος ἀπιστᾷ. Τὰ τε γὰρ ἄλλα προνοούμενος αὐτῆς οὐκ ἡμέλει, καὶ οἰκοι συνοῦσαν περιεῖπε, καὶ μῶμου παντὸς καὶ διαβολῆς ἀπάσης, οἷα δὴ κόσμιος ἀνὴρ γυναικὸς σωφρονούσης ἀνωτέραν ἐσπούδαζε καθαρᾶσθαι. Εἰ δὲ καὶ γυναικα προσεῖπε, διότι μνηστῆρος τάξιν ὁ

B Ἰωσήφ εἶχεν, ὥσπερ δὲ καὶ τοὺς μνηστῆρας τὸ ἔθος, κἂν οὐπω συνήλθον εἰς εὐνήν, οὐ καλοῦσε προταγορεύειν ἄνδρα, οὕτω δὲ καὶ ὅσαι τὴν παρθενίαν εἰ διασώσουσι, γυναικας αὐτῶν δίδωσι καλεῖσθαι, οὐδὲν ἔμολι διαφέρεσθαι προσήκει· καὶ γὰρ καὶ Ἰακώβ ὁ πατριάρχης, ἧς οὐπω καταστάς ἦν εἰς πείραν ὀμιλίας, τὴν Ῥαχὴλ λέγων, γυναικα αὐτοῦ περιφανῶς ὀνομάζει. Φησὶ πρὸς Λάβαν, ἦδη τὸν τῆς δουλείας ὅρον ἐκπεπληρωκὸς, « Ἀπόδος τὴν γυναικά μου, πεπλήρωνται γὰρ αἱ ἡμέραι μου, ὅπως εἰσελθῶ πρὸς αὐτήν. » Οὕτως ἐστὶ παλαιὸν ἔθος γυναικας καὶ τὰς μεμνηστευμένας ὀνομάζειν. Ὅστε καντεῦθεν ἐστὶ λαβεῖν ὡς μηδὲν ἢ τῆς γυναικὸς προσηγορίαν παραλυπεῖν ἐθέλει τὴν παρθενίαν. Ὅτι δὲ πρὸς τὴν

C παρθενίαν τὸ τῆς γυναικὸς ὄνομα, ἥτε συνήθης τοῦ γένους διαίρεσις εἰς ἄνδρα καὶ γυναικα τέμνουσα τὴν φύσιν, ποιεῖ φανερόν. Τῷ γὰρ τῆς γυναικὸς ῥήματι οὐχ ὅσαι μόνον ἔλαβον γινώσιν ἄνδρὸς, οὐδ' ὅσαις γέγονεν ἐν τῷ τῆς παρθενίας ἀπαρallάκτῃ τῶν τῶν νεανίδων ἡλικίαν ὑπαλλάττειν, ἀλλὰ καὶ τὸ πρὸ τῆς ἀκμῆς θῆλυ μέχρι τοῦ νεογενοῦς περιλαμβάναται· ὥσπερ δηλονότι τῆς προσηγορίας μετέχουσι τοῦ ἀνδρὸς ὅσοι τε παῖδας ἐφύσαν καὶ ὅσοι τῶν ἡθελόν τὴν τάξιν ἐπέχουσιν, ἀλλὰ καὶ ὅσοι τῆς ἡλικίας ταύτης μέχρι βρέφους ὑποβεβήκασι. Οὕτω μὲν οὖν καὶ ἀπὸ τῆς εἰθισμένης χρήσεως ἐστὶν λαβεῖν ὡς ἢ τῆς γυναικὸς οὐκ ἀφαιρεῖται φωνὴ τῆς παρθενίας τὸ δίκαιον· γυναικα γὰρ οὐχ ἁπλᾶς, ἀλλὰ καὶ πολλάκις τὴν Εὐαν ὀνομάζει τοῦ Ἀδὰμ ἐν

D τοῖς παρθενικοῖς ἐμπρέπουσαν ὠραῖσμασιν, καὶ τοῖς ἀκηράτοις ἄνθεσι τοῦ παραδείσου ἐναρίζουσιν, καὶ πόρρω τῆς παραβάσεως καὶ τῆς δεσποτικῆς καθισταμένην ἐντολῆς καὶ τῆς γυναικείας καὶ τῆς τοῦ θηρίου συμβουλῆς ὑψηλότερον τὸ πολιτεύμα φέρουσιν· ὅτε καὶ αὐτοὺς οὐκ ἐστὶ σοὶ ἀπ' αὐτῆς τῆς ἔφερε τοὺς λογισμοὺς σωματικῆς ἡδονῆς, ἢ πολλάκις ὁἶδα μὲν οὖν ὡς τινες τὸν εἰρωνα λόγον διὰ τῶν

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΚΓ'.

Τί σημαίνει τὸ, « Ἰδοὺ Ἀδὰμ γέγονεν ὡς εἰς ἐξ ἡμῶν, τοῦ γινώσκειν καλὸν καὶ πονηρὸν. »

προνοοῦν
δίδωσι
ἀφ' ἧς
ἰδία
τες
γὰρ,
τῆς
γαλᾶ
φύσε
ἧς ἡ
κατη
ἐπιθ
λοκοι
μὲν
τερον
παρο
ἔπει
του
δαγμ
προνο
ῥώμ
τοῦ
νειν
διαθέ
ἀν ὅ
τῆς π
πονη
αἰδολ
μησε
πάσα
σεως
ὀλην
μισεν
τὸν
πρόν
ἐθέλει
ἐροῦ
καὶ ἐ
νομο
δεσπο
ἐκβλή
ἐν με
γνητο
κλῆπ
τῆς
αὐτῶ
ἀπτε
τε το
το
γεγον
ἰδο
ἀφ' ἧ
εἰρη
πρὸς
τοῖς
εἰρω

προκειμένων ῥημάτων φασὶ προσηνέχθαι, καὶ ὄνει-
 δίξιν τὸν Ἀδὰμ ἐφ' οὗς ὑπέρογκα φαντασθεὶς καὶ
 ἃ φιλανθρωπία τοῦ Πλάσαντος χειρὶ κατείχεν, ἐξ
 ἰδίας ἀβουλίας ἀπώλεσεν· οἱ δὲ γέλτονα προκομίζον-
 τες λόγον, ἑτερόν τι νομίζουσι λέγειν. Διασύρεσθαι
 γὰρ, φασὶ, καὶ διαγλυφίσθαι τοῖς παροῦσι λόγοις
 τὴν τοῦ Ἀδὰμ περιπέτειαν. Καὶ ἄλλοις ἔδοξεν ἐπεγ-
 γελᾶσθαι τὴν πρᾶξιν, δι' ἣν ὑψηλότερον τῆς αὐτοῦ
 φύσεως τοῖς λογισμοῖς ὁ ἄνθρωπος ἀναδραμῶν, καὶ
 ἥς ἡξιώθη τάξεως παρὰ τοῦ Πλάσαντος ἐφεστάναι,
 κατηνέχθη. Παραπλήσια ταῦτα καὶ ἀπὸ τῆς αὐτῆς
 ἐπιβολῆς τὴν πρόδον λαθόντα, εἰ καὶ πρὸς διαφορὰς
 ἰσοῦσι παραφράδας ἀποτιγίσεσθαι, ἐγὼ δὲ ταῦτα
 μὲν οὐκ ἂν οἰηθείην σφόν ἀποδοκιμάζειν, ἀκολουθού-
 τερον δ' ἂν φαίην κατανοεῖν ἑτέρας εἶναι διανοίας
 παραστατικὴν τὸ ἱερὸν ἐκεῖνο χωρίον· ποίας ταύτης;
 Ἐπειδὴ περὶ ὁ Ἀδὰμ ἀντὶ τοῦ νομοθετεῖσθαι, νομοθέ-
 του ἀξίωμα ἠρπάσεν· ἀντὶ τοῦ κηδεμονίας καὶ παι-
 δαγωγίας τῆς ἀνωθεν ἀπολαύειν, τῇ ἰδίᾳ γνώμῃ καὶ
 προνοίᾳ τὰς τοῦ βίου πράξεις κατεπίστευσε, καὶ τὴν
 ῥώμην ἔχειν ἐνόμισεν ἄνευ θείας ἐπιροπῆς καὶ τῆς
 τοῦ κρείττονος ἐπινεύσεως, ἐξαρκεῖν αὐτῷ διακρί-
 νειν τὸ καλὸν ἀπὸ τοῦ χείρονος (οὗ γὰρ ἂν μὴ ταῦτα
 διαθέμενος καὶ κυρώσας παρ' αὐτῷ, οὐ μὲν οὐκ
 ἂν ὑφῆσαι δόξαν αὐτὸν ὑπέδραμεν εἰς τὸ μέγεθος
 τῆς πρώτης ἀρχῆς, ἥ κρίνειν τε καὶ διακρίνειν τοῦ
 πονηροῦ τὸ καλὸν, σοφία ἐμφυτος καὶ ἀπερινόητος; ἐξ
 αἰδίου περιέστιν, ἀλλ' οὐδ' ἂν προτάττειν ὀρμὴν ἐτόλ-
 μησεν τὴν αὐτοῦ τῇ ἀπάντων δεσποζούσης τε καὶ
 πᾶσας χάριτας διαγνώσεως πηγαζούσης καὶ διακρί-
 σεως· οὐδ' ἂν τὴν θεῖαν ἐντολὴν παρ' οὐδὲν θέμενος,
 ὅλην αὐτοῦ τῇ γνώμῃ τὴν πρακτικὴν διοίκησιν ἐνεχεί-
 ρισεν)· ἐπεὶ οὖν, φησὶν ὁ θεός, τοῖς ἔργοις παρέσχε
 τὴν ἐλεγχον, αὐτῷ καταπιστεύσας τοῦ βίου τὴν
 πρόνοιαν καὶ αὐκέτι τοῖς ἡμετέροις ὑποκύπτειν
 εὐθείαι προστάγμασιν, ἀλλὰ τὸ γε δοθὲν αὐτῷ αὐ-
 εξούσιον πρὸς τὴν τοῦ δεδοκότες ὕβριν ἀπεχρήσατο,
 καὶ ἐνόμισεν αὐτὸν εἶναι ὡς ἕνα ἐξ ἡμῶν, νομοθέτην
 νομοθετούμενον, προνοητὴν οὐ προνομίας δεόμενον,
 δεσπότην οὐ δεσποζόμενον, ἀμεινόν ἐστιν αὐτὸν
 ἐκβληθῆναι τοῦ παραδείσου, διὰ δύο μάλιστα ταῦτα·
 ἓν μὲν ἵνα μὴ τρυφῇ εἰς ἀκαιρὸν τε καὶ ἀκαιδαγώ-
 γητον ἀπόλαυσιν καταστάς, χεῖροσι καταλιθῇ τῇ
 παραπτώματι, καὶ δεύτερον, ἵνα τοῖς τῆς ὑπερορίας
 κώποις ἐνταλαιπωρούμενος, ἀπ' αὐτῶν πείρας μάθοι
 τῆς τε οἰκειᾶς τὸ μέτρον δυνάμει, καὶ ὡς πολὺ
 αὐτῷ λυσιτελέστερον ἦν, τῆς ἡμῶν προνομίας ἐξ-
 ἄπειν τὰ τῆς διανοίας καὶ τῆς πολιτείας κινήματα,
 τε τὸ καλὸν καὶ τὸ πονηρὸν.

Ταύτη; δὲ τῆς διανοίας οἶμαι καὶ Σύμμαχον ἐγγύς
 γεγονότα τὴν περιουχὴν τοῦ ῥητοῦ ἐκδεδωκέναι·
 «Ἰδοὺ Ἀδὰμ γέγονεν ὡς εἷς ἐξ ἡμῶν, τοῦ γινώσκειν
 ἀφ' αὐτοῦ καλὸν καὶ πονηρὸν.» Αἱ δὲ ἐμπροσθεν
 εἰρημνίαι τοῦ ῥητοῦ διηγῆσεις ἐδίδασκον ἂν ἡμᾶς μὴ
 πρὸς ἑτερόν τι βλέπειν εἰ γε σύνθετος ἡμῖν ἐντὴν ὄρα
 τοῖς ἱεροῖς ἡμῶν λόγοις ἐν τῷ διασύροντι τε καὶ
 εἰρωνικῷ καὶ διαγελῶντι τρόπῳ τὰ ἀντικείμενα τοῖς

A prædictis verbis prolatum esse et Adamum oppro-
 brio afflicere quod superba imaginatus esset et ea
 quæ Conditoris benevolentia manibus retinebat,
 propriæ imprudentiæ causa perdidisset; alii vero,
 affinem rationem afferentes, alterum quid dicere
 student. Irrideri enim, inquit, et præsertim
 verbis Adami infortunium confundi. Et alii cen-
 suerunt irrideri actionem qua altius propria na-
 tura suis cogitationibus homo ascendens, ex eo
 etiam ordine in quo eum erigere dignatus erat Con-
 ditor, dejectus est. Proxima ea et ab eodem in-
 cepto iter suscipientia, etsi differentibus videan-
 tur deinde propaginibus. Ego vero non sapientis
 esse crederem ea rejicere, rectius autem dicerem
 aliud indicare sacrum illum locum. Quid igitur?
 B Postquam Adam, potius quam legi obediret, legis-
 latoris dignitatem abripuit; potius quam cura et
 institutione divina frueretur, propriæ voluntati et
 vitæ prudentiæ actus credidit; et vim existimavit
 se habere absque ope divino et majore impulsu
 bonum a malo discernendi (nisi enim hæc apud
 se statuisset et stabilisset, non sane opinionem
 concepisset se ad majestatem primæ dignitatis
 erigendi, cui judicandi et discernendi bonam
 a malo inest naturalis et incomprehensibilis ab
 æterno sapientia; neque ausus esset propriam sa-
 pientiam sapientiæ huic antepondere, quæ omnibus
 dominatur et omnes scientiæ et discretionis gratias
 effundit, neque divinum mandatū nihili faciens,
 cunctam agendi rationem propriæ voluntati commi-
 sisset); postquam igitur, inquit Deus, operibus se
 reum constituit, sibi ipsi fidens, in vitæ, provi-
 dentia, et noluit meis obedire mandatis, et dato
 sibi libero arbitrio, ad injuriam illius qui illud ei
 dedit, abusus est, et credidit se ipsum esse ut unum
 ex nobis, legislatorem et non legis subjectum, provi-
 dentem et non providentia egentem, dominum
 et non sub dominio constitutum, melius est eum
 a paradiso expelli, propter duo hæc præsertim:
 primo quidem ne, in funesta et indocili deliciarum
 fruitione stans, gravioribus offendat casibus; et
 secundo, ut exsilio afflictus, ex ipsis operibus et
 dolorum experimento discat et propriæ virtutis
 mensuram, et quantum ipsi commodi conferat
 nostræ providentiæ proprii instituti et voluntatis
 motus adaptare, et quam a se ipso bonum et malum
 discernere impar sit.

δσον τε καθέστηκεν ἐνδεής τοῦ γινώσκειν ἀφ' αὐτοῦ

Huic sensui propius accessisse Symmachum puto,
 et hujus dicti argumentum prodidisse: «Ecce Adam
 factus est quasi unus ex nobis, sciens bonum et
 malum¹².» Quæ autem prius datæ sunt explana-
 tiones, nos non aliud esse prospiciendum docerent,
 si modo soleremus in nostris sacris oraculis sub
 irrisionis et ironiæ et diasymmi forma opposita iis
 quæ prætenduntur significata et figurata videre,

¹² Gen. iii, 22.

et.... per litteras valet. Nihil enim impedit omnino quin pro paucitate et insolentia verborum errari possit. Sed quomodo non solveret irrisionis et ironiæ et cavillationis vim ad parabolk et similitudinis modum facta dictio? Contra enim si consequentiam habeant quæ dicta sunt, omne necesse erat verbum observari, quod injuriarum severitatem et acerbiter mulcere posset. Ea autem vox: *ut unus ex nobis* vim ironiæ proscindit, et opprobrii mulcet acerbiter. Non idem est dicere in obijurationem, multum sane abest: « Ecce Adam factus est unus ex nobis; » et, « tanquam unus ex nobis. » Unum quidem simplicem et vividam et lethalem inducit irrisionem; alterum vero per parabolam et similitudinem temperat et imminuit exprobrationem et rationem quamdam subjiciet irridere simul et irrisionem auferendi, cum ab initio liceret nullo modo irrisionis formam subire.

Ad hæc et illud animadvertite. Si irridentis, si irrisionem exprimentis esset sermo dicens: « Ecce Adam factus est quasi unus ex nobis; » quam habeat cum eo connexionem et consequentiam quod sequitur, non potest deprehendi. Perinde est ac si diceret: Postquam Adamus a spe decidit, qua erectus supercilium attollebat, ab incepto irrationabili vel invitatus subsidebat; postquam superbiæ humiliatio successit; postquam nuditatis pudor eum circumvenit; deinde quod sequitur: quapropter decebat eum ejici a paradiso, ne quod audaciæ illi supererat et voluntatis superbia audaciorum manum reddentia ad rapinam impellerent eorum, quæ prius ne attingere quidem conatus erat. Num hæc aliquem consequentiæ rationem habent, aut sensum ab omni contradictione purum servant? Quod autem postea adhuc sequitur, nihil amplius ostendit quam quod dictum est. Dicit enim: « Et nunc ne forte extendat manum et apprehendat fructum de ligno vitæ et comedat et vivat in æternum³⁰. » Quomodo non patet, si eo quod de sua spe et expectatione deciderit, irridetur, ut his ostensum est, et omnem suam vim infirmitate mutaverit, et suæ fiduciæ propter jactantiam subierit jacturam, nec propriis viribus potuerit protegi, et eum his quibus antea protegi decuerit, tanquam voluntatis peccatum et vulnus mentis generositati afflictum sufficerent, illum a secunda audacia recedere? Manifestum est etiam nostram in ejus lapsus irrisionem et juveniliū cogitationum infirmitatem evidenter proscribere? Prohibere enim ne quid de ligno vitæ apprehendat.... eum et post transgressionem satis virium habuisse ut faceret quod antea nequibat, testatur. Nemo enim aliqua re aliquem interdicit qua jam natura exclusus est.

Dictum est tamen a quibusdam doctissimis illud: « Ecce Adam factus est tanquam unus ex

³⁰ Gen. xxix, 21.

A προτεινομένους παραδηλούμενά τε καὶ αἰνιγματίζόμενα καὶ.... ὃν διὰ γράμματος ἰσχύει. Οὐδὲν γὰρ ἐν πλάτει καλύει λόγων παρεπιπίπτειν κατὰ τὸ σπᾶνιον καὶ τὸ ἀηθές. Ἀλλὰ πῶς οὐκ ἐκλύσεις τοῦ διασύρειν καὶ εἰρωνεύεσθαι καὶ ἐπιγελᾶν τὸν τόνον ἢ κατὰ παραβολὴν γεγεννημένη καὶ ὁμοίωσιν λέξις; Τοῦναντίον γὰρ εἴπερ εἶχεν ἀκολουθίαν τὰ εἰρημένα, ἅπαν εἶδει παραφυλάττεσθαι ῥῆμα τὸ ἀπόστομον καὶ πικρὸν διαπραθῶν τῶν ὀνειδισμῶν· ἡ δὲ, ὡς εἰς ἐξ ἡμῶν, τὸ δορυμὲν τῆς εἰρωνείας ὑποτέμνεται καὶ τὴν τραχύτητα καταλεαίνει τοῦ προσηλακισμού. Οὐ γὰρ ἴσον εἰπεῖν εἰς ἐπίπληξιν, οὐδὲ πολλοῦ δεῖ, « Ἰδοὺ γέγονεν Ἀδὰμ εἰς ἐξ ἡμῶν, » καὶ, « ὡς εἰς ἐξ ἡμῶν, » τὸ μὲν ἄκρατον καὶ σφοδρὸν ἐπάγει καὶ καίριον τὸν χλευασμὸν· τὸ δὲ διὰ τῆς παραβολῆς καὶ ὁμοιώσεως κεκραμένην πῶς καὶ μετριάξουσιν τὴν ἐπιτίμησιν ποιεῖ, καὶ τινα λόγον ὑφέξει χλευάζειν τε ἅμα καὶ τὴν χλεύην ὑφαιρεῖσθαι, ἐξ ὧν ἀπ' ἀρχῆς τὸν τρόπον μηδὲως ὑπελθεῖν τῆς χλεύης.

Ἐπὶ δὲ τοῦτοις κάκεινο συλλογίζου· εἰ διασύροντες, εἰ διαγελῶντες, εἰ εἰρωνείας πρόβάλλοντες ὁ λόγος ἦν ὁ λέγων, « Ἰδοὺ Ἀδὰμ γέγονεν ὡς εἰς ἐξ ἡμῶν, » τίνα πρὸς αὐτὴν συνάγειαν ἢ ἀκολουθίαν ἔξει τὸ ἐπαγόμενον, οὐκ ἂν ἐβελήσῃ γινῶσιν παρασχεῖν· ὅμοιον γὰρ ὡσεὶ εἰλεγεν· Ἐπειδὴ τῶν ἐλπιδῶν καταπεσὼν ὁ Ἀδὰμ, αἷς ὀχρούμενος τὰς ὀφρῦς ἀνέσπα, ὀρμῆς μὲν καὶ ἄκων τῆς ἀλόγου καθυφῆκε· τὸ γαυρίζματι κατῆφεια διεδέξατο· καὶ αἰσχύνῃ τῆς γυμνώσεως αὐτὸν περιετείχισεν· εἴτα τὸ ἐπαγόμενον· διὰ τοῦτο C προσῆκεν αὐτὸν ἐκκληθῆναι τοῦ παραδείσου, ἵνα μὴ τὸ περιγεγὸς αὐτῷ θράσος καὶ τὸ ὑπέρογκον τοῦ φρονήματος θραυτέραν τὴν χεῖρα ἀπεργασάμενα εἰς τὴν ἀρπαγὴν ἐκείνων συνελάσῃ, ὧν οὐδ' ἄπτεσθαι πρότερον οὐδεμίαν τόλμαν ἐπέδεικνυτο. Ἄρα γὰρ ἔχει τινὰ ταῦτα λόγον ἀκολουθίας, ἢ συνδισαζόμενα καθαρῶς ὡς μάχης διάνοιαν; Καὶ μὴν οὐδὲν μᾶλλον ἕτερον τὸ ἐπαγόμενον ἢ τὸ εἰρημένον δηλοῖ· λέγει γὰρ, « Καὶ νῦν, μήποτε ἐκτείνῃ τὴν χεῖρα καὶ λάβῃ ἀπὸ τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς καὶ φάγῃ καὶ ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα. » Πῶς γὰρ οὐκ ἐπίδηλον, εἰ ἐφ' οἷς τῆς προσδοκίας διέπασεν ἐχλευάζετο, ὡς τοῦτοις ἐδείκνυτο, πᾶσαν τε δύναμιν εἰς τὸ ἀσθενὲς μεταβεβλημένος, καὶ τῆς ἐφ' οἷς ἐσθαρεῦετο παρῆρησις ὑποστάς ἀφαίρεισιν, καὶ οὐ περιτείχιζεσθαι συνεχόμενον οἰκοθεν, προσῆκον ἦν ὧν ἀπεταιχίζετο πρότερον, ὡς αὐτῆς τῆς τοῦ βουλήματος διαμαρτίας καὶ τὸ περιθραυσθῆναι τὸ γενναῖον τοῦ φρονήματος ἱκανῶν δυνάμει, δευτέρως αὐτὸν ἀπάγειν θρασυτέτος; ἔμφανές δὲ καὶ ὡς ἡμῶν χλεύη κατὰ κατάπτωσιν αὐτοῦ τῶν νεανικῶν λογισμῶν καὶ ἀσθένειαν σπηλιτεύει περιφωρῶς. Τὸ δὲ καλύειν αὐτὸν τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς μετασχεῖν τὸ ἀ.... μετὰ τὴν παράβασιν καὶ ἀνδρίζεσθαι ποιεῖν ἢ μὴ πρότερον ἡδύνατο, μαρτυρεῖ. Οὐδεὶς γὰρ ἀπείργει τὸν οἰκοθεν ἀπειργόμενον. Ἀλλ' ἐκ πολλῶν μὲν ὀλίγα ταῦτα.

Εἰρηται μέντοι γε τίσι τῶν χαριεστέρων τὸ, « Ἰδοὺ Ἀδὰμ γέγονεν ὡς εἰς ἐξ ἡμῶν, » οὐ πρὸς τὴν τῆς

Τριᾶδος ὑπεροχὴν τὴν ἀναφορὰν ἔχειν, ἀλλ' εἰς τὸ πλῆθος ἀφορᾶν τῶν λειτουργικῶν καὶ ἀσωμάτων δυνάμεων. Ἐγὼ δὲ τοῦτον τὸν λόγον μετὰ τοῦ ἐνέχεσθαι ταῖς προειρημέναις αἰτίαις, οὐδ' ὁρῶ τίνα χῶραν ὅλως ἔχει παρεντεθῆναι ἐνταῦθα. Οὐτε γὰρ τὴν συμβουλὴν τοῦ θρεῶς διασύρει, οὐδὲ ἀγγέλων φύσιν ὑπελθεῖν ἐρωτᾷ ποθεν λαβεῖν ὃ Ἀδὰμ ἐφωράθη. Οὐδὲ ἦν πολλὸν πόρρω δόξης τῆς ἀγγελικῆς διεστῶς, κατὰ τὸν παράδεισον τὰς διατριβὰς ἔχων, καὶ τῆς ἀθανασίας ἐπὶ γε τῇ προνοίᾳ τοῦ Πλάσαντος ἀπολαύων· διὰ ταῦτα τοίνυν οὐ βῶν εἰμὶ τῇ τοιαύτῃ τοῦ ῥητοῦ συνεπινεύειν ἐρμηνείᾳ· μάλιστα δὲ καὶ διότι περ τὸ ἀντὶ ὀνόματος παραληφθὲν τοῦ λόγου μέρος εἰς τοιοῦτον σχηματίζεται τύπον. Τάχα δ' ἂν καὶ ἐτέροις τεθεωρηταὶ τῶν εἰρημένων θεϊοτέρᾳ τε καὶ τελειότερα. Ἐμὲ δὲ μῆτε μνήμην ἔχειν τούτων ἢ τῶν πολλῶν καὶ ἀλλεπαλλήλων πειρασμῶν πληγῇ παραχωρούσα, μὴδ' εἰς ἔρευναν καθίστασθαι μηδεμίαν ἄδειαν παρεχομένη, εἰς τοῦτο γὰρ ἡμᾶς ὁ τῶν ἀνθρώπων φύσιν συνέκλεισεν, ἃ παρῆν εἰπεῖν ἐξ ὧν συνείδων κατὰ τὴν σὴν φιλομαθεστάτην ἀξίωσιν οὐκ ἐπέσχεον οὐδεμία· καίπερ σιγῆς πρόφασιν· ἀλλὰ κατὰ μὲν ἐπιβολὴν κεφαλαίων καὶ σύντομον καὶ καιρὸν τοιοῦτον ἀρκέσει τὰ εἰρημένα. Εἰ δέ τι καὶ σὺ τούτοις προσθεῖς οὐκ ἔλαττον σαυτῷ ἢ καὶ ἡμῖν γε τοῖς διδασκάλοις τὴν χάριν ἀναποδοίης· ἴσως δ' ἂν τινος ἀφορμῆς παρὰ σοῦ πορισθείσης, καὶ ἡμῖν ἂν γένοιτο τῆς Μωσαϊκῆς θεοπτείας οὐ πόρρω τὴν σπουδὴν ἡμῶν διωθουμένης, μάλιστα γὰρ καὶ τῶν συνεχόντων παθῶν εὐμενείᾳ τοῦ κρείττονος ἐλαττουμένων, σοφώτερόν τι περὶ τῶν προκειμένων δια-
C νοηθῆναι.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΚΑ'.

Ἡὼς θελητός τε καὶ ἀθέλητος τῷ Πατρὶ ὁ θάνατος λέγεται· ἂν εἶναι τοῦ Χριστοῦ· καὶ πῶς πάλιν ὁ αὐτὸς συνέλθοι τῷ πορνῶ θελητός τε ἅμα εἶναι καὶ ἀθέλητος.

Edita a Maio, Nov. Coll., t. I, p. 74.

α'. Ἡ μὲν οὖν ἀπορία γλαφυρωτέρας τινὸς θεωρίας ἀπαιτεῖ καὶ διακρίσεως λόγον· οὐκ ἔστι δ' ἀπρόσδεκτον ἐπικουρίας ἐκάτερον τῶν ἀπορουμένων, ἀξιόλογον ἐπιδειχθῆναι· δεῖ δ' οὖν ἐκεῖνα πρότερον εἰς τὴν ἐνισχύουσαν ῥοπὴν ἀναγαγόντας, οὕτω κατὰ τὴν προσήκουσαν τάξιν καὶ τὴν λύσιν ἐπάγειν πειρᾶσθαι· ἀλλὰ γὰρ ὅτι μὲν θέλημα τοῦ Πατρὸς ἦν ὁ σταυρὸς τοῦ Χριστοῦ, αὐτὸς ἡμᾶς ὁ Σωτὴρ διδάσκει ἐν τῇ τοῦ θανάτου παραιτήσει λέγων· « Πλὴν οὐχὶ τὸ ἐμὸν θέλημα, ἀλλὰ τὸ σὸν γενέσθω, » ἦνίκα τὸ πάθος, τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τὴν ἀληθειαν ἐπιδεικνύς, ἀπηύχετό τε καὶ ἀθέλητον ὠνόμαζεν· οὐ μόνον δὲ τότε, ἀλλὰ καὶ ἦνίκα ἐπετίμησε τῷ Πέτρῳ, φρόνημα μὲν τοῦ Θεοῦ εἰπὼν τὸν ἐκούσιον θάνατον αὐτοῦ· φρόνημα δὲ διαδόλου, ᾧ δὲ καὶ ὁ Πέτρος, ἐξ οὗ καὶ ἦν ἐκεῖνον κλησιν κατεδικάζετο, τηνικαῦτα συν-
D υπήγγετο, εἰ καὶ μὴ ἐκ τῆς αὐτῆς διαθέσεως· ὁ μὲν γὰρ ἐκ φιλοστοργίας καιρὸν οὐκ ἐχούσης, ὁ δὲ τὴν ἡμῶν ἐξ ὧν ἐκακούργει καὶ ἐνῆδρευσεν σωτηρίαν· ἀλλ' οὖν εἰς ἕν συνέβηεν, καίτοι γνώμης ἐκμαχο-

A nobis; » non ad Triadis excellentiam referri, sed respicere ad multitudinem sanctarum et incorporarearum potestatum. Ego vero, præterquam quod prædictis causis subjacet hic sermo, non video quem locum habeat hic interseri. Neque enim serpentis consilium obtrechat, neque angelorum naturam suscipiendi amorem concepisse Adam visus est. Non longe a gloria angelica stabat, dum in paradiso commorabatur et providentiæ Creatoris beneficio immortalitate fruebatur. Propterea non libenter tali hujus verbi explanationi acquiescerem; præsertim quia pro nomine suscepta sermonis pars in talem transfertur figuram. Forte et ab aliis inventa sunt iis quæ dicta sunt diviniore et perfectiora. Me vero neque etiam eorum memoriam tenere persuasit multorum et sibi succedentium conatum ictus nullam ad investigationes statuendas securitatem præbens. Ad id enim nos hominum invidia perduxit ut quæ paratus eram dicere ex his quæ intellexi, juxta tuam dignitatem, dicere minime securum sit. Quamvis silenti prætextus. Sed pro brevi et summaria responsione et pro tali tempore hæc sufficiant dicta. Si autem et tu his adjiceres, non minus tibi quam nobis magistris tuis gratiam rependeres. Forsan vero si quiddam aggredieris ipse, Mosaica visione non procul aridorem nostrum removente, præsertim vero malis et continuis affectibus potentioris benevolentia immunitis, adesset aliquid sapientius de præcedentibus cogitari.

QUÆSTIO XXIV [at. XXIII].

Quomodo et voluntaria et involuntaria Patri mors Christi dici queat fuisse. Et quomodo rursus accidat ut eadem mors diabolo voluntaria simulque involuntaria fuerit.

1. Quæstio hæc paulo altioris meditationis atque disceptationis orationem postulat. Neque argumenta desunt, quibus utraque dubitatio satis gravis demonstrari potest. Ergo opus est, ut primum dubia hæc suis singula momentis corroborata, exponamus; deinde ut convenienti ordine ad eorundem solutionem aggrediamur. Sane quod Patris voluntate crucem Christus pertulerit, ipse nos Servator certiores facit, dum necem ab se deprecans ait: « Verumtamen non mea voluntas, sed tua fiat »; quo tempore scilicet ut humana naturæ veritatem confirmaret, mortem aversabatur sibi que involuntariam aiebat. Neque tunc solum, sed etiam cum Petrum increpuit, Dei consilio mortem, quam sponte obiturus erat, decretam ait²¹; diaboli autem molimine tunc prohibita, itemque a Petro, qui ob id diaboli nomine ad ignominiam notatus fuit. Neque tamen eodem animi instinctu uterque ciebatur; sed intempestiva benevolentia Petrus; salutis nostræ odio ac persecutione diabolus. Cæteroque reapse eodem conflue-

²¹ Matth. xxvi, 59. ²² Matth. xvi, 25.

hant quamquam diversa mente perciti, nempe ut ne Christus pateretur: cuius passio humanæ naturæ passionibus medicinam fecit. Nam cum cerneret princeps malitiæ auctor illibatum illud Deoque dignum corpus physicis, quæ tamen dedecore omni carebant, passionibus obnoxium, insidias ei moliebatur, easque effectas dare studebat. Rursus in eo observans divinæ dignitatis splendorem per prodigia corpuscantem, cohibebatur ac pedem referebat: ac modo Dominicam volens mortem, modo eandem nolens, a versutia sua ad consilii inopiam transibat. Sed idemque timorem vesania superavit. Nam cædium auctorem suus magis mos delectavit, quam timor inde oriens absteruit. Sic igitur evidenter sacræ nostræ Scripturæ prædicant voluntariam Patri mortem Filii fuisse, involuntariam autem diabolo. Et tamen quod idem diabolus crucis supplicium infligendum vel apprime curaverit, tum ex aliis conjecturis, tum ex hac indubia colligere licet, quia videlicet Judaicam ipse gentem ad facinus concitavit, quo Seryatoris cædes peracta fuit. Atqui exploratum æque est, Filii passionem præter Patris voluntatem contigisse; id quod progrediente oratione inculentius declarabitur.

2. Age vero, quæstionis jam statu proposito, sequitur ut mentis ratiocinio et consideratione noscamus, etiamsi forte circa eandem rem, Dominicam nempe mortem, contraria dicantur, haud hæc tamen secundum modum eundem dici. Namque unum dicitur, quatenus ærumna est quam Christus patitur; alterum, quatenus fructus paritur. Fructus autem ejus necis fuit, salus humani generis reconciliata, diabolique tyrannis deleta. Hinc patet hanc rem fuisse Patri placitam ac voluntariam, atque ejus totius erga homines providentiæ summarium. Quidni vero et illud perspicuum sit, Christi nimirum obitum ab inimici nostri voluntate alienum fuisse, ejusque cladem maximam intulisse? Nam Filii cædes, qui erat naturalis passionis effectus, per se quidem Patri neque iucunda erat neque grata, imo indignationis apprime merens atque furoris; sicuti e contrario nihil erat ex diaboli sententia magis, nihil eidem charius aut amabilius. Quamobrem clemens Servator illa precum suarum formula veniam iis qui se læserant curans; « Pater, ait, condona illis hoc peccatum; non enim animadvertunt quid agant »²¹. Adeo Filii cædes contra Patris voluntatem fiebat, ut multam huic iracundiam commoveret; ac necesse fuerit læsum ipsum, deprecatorem fieri, quo rei poenitentia expiati pœnas evaderent. Neque repugnat, Patrem Filii necem voluisse pariter ac noluisse: nam quod eam vellet, fructus præstantia in causa erat; quod vero nollet, id facinus per se spectatum faciebat.

3. Nam veluti imperator si fortem militem cernat vulnera excipientem, vulneribusque hostium ordines consumentem, ipsomet belli duce prostrato; lætatur quidem quod victoriam strenuus hic de adversariis

A μένης ώρμημένοι, τὸ μὴ βούλεσθαι παθεῖν τὰ πάθη τῆς ἀνθρωπίνης λίσσαςτο φύσεως· ὁρῶν μὲν γὰρ ὁ τῆς κακίας γενεσιουργὸς τὸ πανάχραντον ἐκείνο καὶ θεοπεπὲς σῶμα τοῖς φυσικοῖς καὶ ἀδιαβλήτοις ὑπακείμενον πάθει, τὴν ἐπιβουλὴν ἐδούλευε τε καὶ εἰς ἔργον ἄγειν ἐσπούδαζεν· ὁρῶν δὲ πάλιν διὰ τῶν θεοσημείων τῆς θεϊκῆς ἀξίας τὴν αἰγλὴν ὑπεραστράπτουσαν, συνεστέλλετο τε καὶ ἀνεδύστο, καὶ πρὸς τὸ θέλειν τε ἅμα καὶ μὴ θέλειν τὸν Δεσποτικὸν θάνατον ὑποφερόμενος, τὴν μηχανὴν εἶχεν εἰς ἀμηχανίαν καταστρέφουσαν· ὁμως ἐνίκα τὸ δεῖλδν ἢ ἀπόνοια· τῷ γὰρ τῆς μαιφρονίας τεχνίτῃ μᾶλλον αἰρετὸν τὸ σύνθηες, ἢ φοβερὸν ὁ ἐπιφύομενος φόδος· οὕτω γοῦν ἐμφανῶς τῶν ἱερῶν ἡμῶν Λογίων θελητὸν εἶναι τῷ Πατρὶ τὸν θάνατον ἀνακηρυττόντων τοῦ Υἱοῦ, ἀέλητον δὲ τῷ πονηρῷ· τὸ γὰρ εἶτι παντὸς αὐτῷ μᾶλλον ὁ διὰ σταυροῦ θάνατος ἡγωνίζετο, λαβεῖν ἐστι καὶ ἐκ πολλῶν ἄλλων καὶ ὅθεν οὐκ ἀθλον· καὶ γὰρ τὸ Ἰουδαίων ἔθνος ἐκεῖνου χακουργεῖν ἀνακινούντος, τὸν κατὰ Σωτῆρος ἐπαλαμῶντο θάνατον· ἄλλ' ὁμοίως μὲν ἐπιδόλον καὶ ὡς οὐχὶ τῷ Πατρὶ τὸ πάθος τοῦ Υἱοῦ θελητὸν· εἰ δὲ τοῦ λόγου προδόντος, ἐπὶ πλεόν θηλωθήσεται.

β'. Ἐπεὶ οὖν εἰς τάξιν ἤχθη ταῦτα διατυπώσεως, διαλογίζεσθαι προσῆκε καὶ σχοπεῖν, ὡς εἰ καὶ περὶ τοῦ αὐτοῦ πράγματος τάναντια λέγεται, τοῦ Δεσποτικοῦ, φημι, θανάτου, ἀλλ' οὐ κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον· ἀλλὰ τὸ μὲν ἐξ αὐτοῦ τοῦ πάθους ὁ πέπονθε λέγεται, τὸ δὲ ἐκ τοῦ ἐκδεθηκότος· τὸ μὲν γὰρ ἐκδεθηκὸς διὰ τοῦ θανάτου, ἡ σωτηρία τοῦ γένους ἐπράχθη τῶν ἀνθρώπων, καὶ τῆς τοῦ διαβόλου τυραννίδος ἡ καθαίρεσις· ὁ δὲ ὅλον ἐπὶ θελητὸν τε τῷ Πατρὶ καὶ εὐδοκία, καὶ τῆς αὐτοῦ προνοίας συμπάσης περὶ τὸ ἀνθρώπινον γένος τὸ κεφάλαιον· τοῦτο δὲ πῶς οὐκ εὐδολον ἐπὶ καὶ τῷ ἐχθρῷ ἀθέλητον τε καὶ ἐσχάτη πληγῇ; τὸ μέντοιγε σφαγιασθῆναι τὸν Υἱόν, ὅπερ ἦν ἢ διὰ τοῦ πάθους προϊούσα πράξις, καθ' ἑαυτὸ μὲν οὐτε ἡδὺ τῷ Πατρὶ οὐτε εὐπρόσδεκτον, ἀλλὰ καὶ λίαν ὀργῆς ἄξιον καὶ θυμοῦ· ὥσπερ δὴ τῷ πονηρῷ καταθύμιόν τε καὶ πάντων ἐρασμιώτατον τῶν τερπνῶν· διὸ καὶ ὁ φιλόανθρωπος ἡμῶν Σωτῆρ ἐν τύπῳ μεθοδεύων προσευχῆς τὴν ἀφαισι τῶν ἐξυθρισάντων εἰς αὐτὸν, « Πάτερ, φησιν, ἄφες αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν ταύτην· οὐ γὰρ οἶδασιν τί ποιοῦσιν »· οὕτω μὲν ἀθέλητον τὸ Παῖδος ἡ σφαγὴ τῷ Πατρὶ, καὶ πολλὴν τὴν ἀγανάκτησιν ἀνακινούσα· ὡς καὶ αὐτῆς δεῖσθαι τῆς δεήσεως τοῦ ἡδικημένου, ἐφ' ᾧ διὰ μετανοίας καθηραμένους, μὴ δοῦναι δίκην τοῦ ἡδικηκότος· καὶ οὐκ ἐναντίον τὸ θέλειν καὶ μὴ θέλειν τὸν θάνατον τοῦ Υἱοῦ τὸν Πατέρα· τὸ μὲν γὰρ, ἐκ τοῦ ἐκδεθηκότος κατορθώματος· τὸ δὲ, ἐξ αὐτῆς τῆς προκαταρχούσης λέγεται πράξεως.

γ'. Καθάπερ γὰρ εἰ τι στρατηγὸς τὸν ἀριστέα βλέπων δεχόμενον τραύματα, καὶ τοῖς τραύμασι τῶν ἐναντίων τὰς παρατάξεις κενοῦντα, καὶ αὐτὸν τὸν ἀρχηγὸν τοῦ πολέμου καταβάλλοντα, χαίρει μὲν οἷς

²¹ Luc. xxiii, 34.

τὸ τρόπαιον κατὰ τῶν ἀντιπάλων ὁ ἀριστεύς ἴσῃσι, καὶ τοῖς τραύμασι πρὸς τὸ παράδοξον βλέπων τοῦ κατορθώματος οὐκ ἀλγύνεται· καθ' αὐτὰς δὲ τὰς πληγὰς λογοθετῶν, καὶ ταύτας ἐπιστροφόμενος, οὐχ' ἡδέως ὀρᾷ τραυματῖαν τὴν τὴν νίκην ἀναδοξάμενον· οὕτω δὲ καὶ ὁ Πατήρ, οἷς μὲν ἑώρα τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους τὸν πολέμιον ταῖς ἐπὶ τοῦ σώματος πληγαῖς καταβάλλοντα, τῆς Θεῷ προεούσης εὐφροσύνης ἦν, καὶ ταῖς τοῦ Παιδὸς ἀνδραγαθίαις ἐσεμνύετο· οἷς δ' ὁ φίλτατος τετραυματισμένος ἦν ταῖς πληγαῖς καὶ τοῖς μύλοις, καθ' αὐτό γε εἰς αἵρεσιν οὐκ ἀνέφερε· μᾶλλον δ' ἐνταῦθα πλεόν τὸ τῆς θελήσεως, ἥπερ ἐν τῷ παραδείγματι· ἐκεῖ μὲν γὰρ ἀρχομένων τῶν τραυμάτων, ἐπείπερ δόηλος ἦν ἡ νίκη, πικρὸν τὸ θέαμα τῷ στρατηγῷ, τῆς τροπῆς τῶν ἐχθρῶν οὕτω παρούσης, κατεφαίνετο· ἐνταῦθα δὲ ἀπ' αὐτῶν τῶν τραυμάτων, μᾶλλον δὲ καὶ πρὶν ἢ τοῖς μαιφόνους τὸν Σωτῆρα τοῖς τραύμασι ἐνυδρίσαι, λαμπρὸν τε καθεωρᾶτο τὸ τρόπαιον, καὶ οὐδὲν ἔλαττον ἢ ὅτε τοῖς ἐναγεστέτοις ἐτολμάτο τὰ ἀτόλμητα· Θεῷ τε γὰρ καὶ τὰ μέλλοντα πάρεστι, καὶ ἡ γνῶσις ἀμφοῖν πρόεισι δι' Ἰσοῦ· οὐδὲν κατ' αὐτό γε τοῦτο τῶν ἐπιγενομένων, οὔτε τῶν πάλα γεγονότων, οὔτε μὴν τῶν ἡδὴ παρόντων, τὸ ἐλαττον ἀποφερομένων· οὐδὲν οὖν ἄπορον εἶναι παραδέχεται, τὸ θελήσων εἶναι τῷ Πατρὶ τὸν θάνατον τοῦ Υἱοῦ καὶ ἀθελήτον· οὐδὲ τὸ σπουδῆν μὲν αὐτὸν εἶναι καταπραυθῆναι τῷ ἀρχηγᾷ τῆς φύσεως ἡμῶν ἐχθρῷ, πάσης δὲ μᾶλλον χαλεπωτέραν πληγὴν φέρειν τὸ προελθὼν πείρας ἀπὸ τῆς σπουδῆς· ὁ μὲν γὰρ πονηρὸς τῷ αἵματι χείρων καὶ περιγανῶν τοῦ Σωτῆρος, οὕτω τῆς χαρᾶς τοῖς σπλάγχνοις ἐμβαθυναμένης, τὴν τε ἀνίατον ἔτχε καταλαμβάνουσαν πληγὴν, καὶ τὸν διεθρον ἀπαιρῆται· ὁ δὲ Πατήρ οὐκ ἀρεσκόμενος αὐτόθεν τῇ τοῦ αἵματος χύσει, ἡρέσθη τε μάλιστα συμπορῶν τὸ τέλος ὁρῶν, καὶ περιχαρῶς προσεδέξατο· οὐκ αὐτὸ τοῦτο φίλων τὴν σφαγὴν τοῦ Παιδὸς, ἀλλ' ἐκ τοῦ τέλους, ὡς εἴρηται, καὶ ταύτην ἐξοικειούμενος, καὶ εἰς εὐδοκίας λόγον μεταποιῶν.

δ'. Καὶ ἔχεις κἀντεῦθεν εἰ βούλει καὶ ἀπορήματος πικραίου πρὸς λύσιν ὁρῶσαν ἀναφυσόμενῃν ἀφορμὴν· τὸ δὲ ἀπόρημα εἰ καὶ τοῖς τὰ θεῖα φιλοσοφοῦσιν οὐκ ἀδελόν, ἀλλ' οὖν εἰς κοινὴν ἀπάντων γνῶσιν εἰπεῖν λυσιτελέστερον· εἰ λύτρον ἐδόθη τὸ σωτήριον αἷμα τὴν ἀπὸ τῆς αἰχμαλωτίας ἀνάρρυσιν τοῦ γένους ἡμῶν μεθοδεύον, τίς ὁ λαβῶν (38); Πατὴρ μὲν γὰρ οὐχ ἡδὴ τοῦ Παιδὸς ἡ σφαγὴ· τῷ δὲ ληστῇ πῶς οὐ τολμηρὸν καὶ φονεῖ, δοῦναι Κύριον αἵματος γενέσθαι τοῦ δεσποτικοῦ; πολλὰ μὲν γὰρ καὶ ἄλλα τὴν διάλυσιν παραστήσει τοῦ ζητήματος, ὧν οὐκ ἀκαίρον ἴσως μετ' ὀλίγον ἐπιμνησθῆναι· τὸ δὲ διὰ τῶν ῥηθέντων πορῶν, ὁ Πατήρ μὲν δέχεται τὸ αἷμα τοῦ Παιδὸς πόθῳ τοῦ ἐκθεβήχοντος· ὁ δὲ πονηρὸς ἐτόλμα μὲν καὶ ἐθρασύνετο λαβεῖν, ἀντέλαβε δὲ τῆς τυραννίδος

A referat, neque ejus vulneribus, dum præclarum facinus spectat, dolet; sed tamen postea plagas ipsas per se considerans, atque his commotus, cruentam victoriam haud læto animo aspicit: sic Pater quatenus gentis humanæ hostem a Filio suo acceptis in corpore vulneribus profligatum videbat, dignam Deo lætitiā capiebat, Filiique fortitudine gloriabatur: quatenus vero charissimus ille plagis atque vibicibus onerabatur, id per se, inquam, æquo animo non ferebat. Cæteroqui plus voluntatis in passione Christi, quam in proposito exemplo versatum est. Nam quod attinet ad exemplum, dum vulnera quidem imponuntur, incerta adhuc victoria, tetrū imperatori spectaculum est, nondum hostibus inclinatis; verum in Christi passione ipso vulnerum initio, imo priusquam cruenti illi Servatorem plagis afficerent, splendidum coruscabat tropæum: neque minore perspicuitate quam postea visum est, cum ii scelesti immane facinus jam perpetraverant. Quippe Deo futura quoque præsentium instar sunt, isque pari utriusque temporis scientia utitur: et seu quæ adhuc eventura sunt, seu quæ jamdiu præterierunt, seu denique quæ in præsentī adsunt, æquali apud Deum conditione fruuntur. Nam nullam itaque dubitationem patitur, quod Filii obitus et voluntarius Patri fuerit et involuntarius. Rursus æque indubitatum est, studiose in facinus ab antiquo naturæ nostræ hoste fuisse curatum; itemque acerbissimam omnium cladem, re effecta, diabolo suo sibi studio intulisse. Etenim his qui Servatoris cruore gaudebat eique inhiabat, gaudio suo visceribus nondum recepto, mortiferum vulnus atque ineluctabile exitium perpressus est. Contra Pater, etsi sanguinis effusione illico non est gavisus, nihilominus, rei exitum spectans, summopere delectabatur, atque hunc eum ingenti lætitiā expectabat: haud sane quod Filii eadem per se ipsam expeteret; sed ob ejus fructum, ut diximus, hanc amplectens atque in rei placitæ loco ponens.

4. Porro autem hinc potes veteris quoque quæstionis dissolvendæ occasionem ultroneam, si libet, capere: quæ sane quæstio quanquam sacræ scientiæ studiosis non est incognita, nunc tamen non sine fructu ad communem omnium notitiam proferetur. Si pretii loco Servatoris sanguis datus fuit, qui nostri generis a captivitate redemptionem curaret, quis ejus receptor est? Patri certe haud erat grata Filii cedēs: latroni autem et homicidæ diabolo quidni sit nefarium Dominici sanguinis potestatem tribuere? Aliæ quidem multæ quæstionis solutiones sunt, quas paulo post memorare non erit fortasse intempestivum: sed hæc sponte ex ante dictis fluit, quod nempe Pater Filii sanguinem boni fructus studio suscepit; diabolus autem cum furore et audacia ad

NOTE.

(38) Super hac quæstione celebratum postea fuit apud Græcos multorum episcoporum concilium, sub Manuele imp. Comneno, quod accurate

commemorat etiam Ephræmius a me editus in Cæsariis v. 4742 seqq. Ipsos prædicti concilii actus ego brevi editurus sum.

acciendum raperetur, tyrannidis suæ vice versa perniciem retulit, atque inopinam et sine medela plagam : de qua pridem suspicans, partim quidem ad crucem ruebat, partim retinebatur atque a sacrilego impetu abstinerebat. Atque adeo quæstio hæc jam non poterit piorum auribus esse molesta. Cæteroque nihil vetat quominus nuper promissa faciamus. Redemptis pretium duplici sub notione considerare licet, nimirum ut captivorum redimias, atque ut captivorum Domino donum. Christi sanguis quatenus redimiarum vice fungitur, sane pretium redemptionis dici potest; verumtamen quatenus donum mangoni est, illo nomine uti nequit. Et quidem alia multa redemptionis proprie dicto pretio insunt, quæ arcanæ huic et inenarrabili œconomix non congruunt. Siquidem qui pretium dedit, quia rei ejus deinceps dominus esse non potest, detrimentum necessarium patitur : contra qui accipit, lucro augetur, fitque rei dominus, quæ in ejus potestate antea non erat. Nunc omne contra est. Qui pretium obtulit (quandoquidem omnia in Dei potestate sunt, neque ipsius Abelis neque martyrum sanguis ab ejus providentia dominioque abfuit), hic, inquam, nullum cepit detrimentum. Nam quis omnino dicere vellet, ab eo qui famulorum suorum, et quorum sanguis exhaustus fuit, curam gerit, quique mortuorum ut viventium clamores audit; quis, inquam, dicat, salutarem et qui orbem vivificat sanguinem, in thesauris providentiæ suæ ab eo non fuisse incolumem conservatum, atque ab omni corporea corruptione protectum? Non igitur damnum pertulit qui pretium contulit : imo universi generis nostri clemens Jesus salutem lucratus est. Qui vero se accepturum putabat, dum de suo unice lucro cogitat, illam quoque amisit, cujus vires tantopere jactabat, tyrannidem. Quare Dominicus salutaris sanguis pretium revera redemptionis est, quia nos captivitate expedit : sed idem a redemptionis pretio differt, tum quia illi, qui naturam nostram fraudulenter servitio oppressit, non est oblatum; tum quia pretii quidem præclarum lucrum esse solet, nullo damno comite : attamen diabolo captivorum hero duplicatim potius summumque damnum evenit. Præterea redemptionibus aliis pacifica verba præeunt; hic dum pretium redemptionis persolvitur, justum Dei judicium, quam firmissime olim decreverat in hostem pœnam, eam hoc potissimum tempore facinoribus ejus infligit. Denique in cæteris redemptionibus fœdera quædam vel ad longum vel ad breve tempus feriuntur; in hac, de qua agimus, nihil tale suspicari licet. Atque ejusmodi aliæ plurimæ differentiæ sunt. Quare fieri non potest ut oratio necessitatem præ se ferat, quemadmodum eam obtendere potest, cum vox redimix primario sensu intelligitur. Nam figurate hoc loco, si unquam alias, vox accipitur.

A αὐτοῦ τὴν καθαίρειν καὶ τὴν ἀπροσδόκητον τε καὶ ἀνίατον πληγὴν ἦν καὶ ὑπιδόμενος, ἅμα τε ἐπεπῆδα τῷ σταυρῷ, καὶ ἅμα συνεστέλλετό τε καὶ ἀφίστατο τῆς θεομαχοῦσης ὁρμῆς· καὶ οὐκέτι παρενοχλεῖν οἶμαι τὸ τῆς ἀπορίας ἰσχύϊν ἔξει τὰς τῶν εὐσεβοῦντων ἀκοάς· πλὴν οὐδὲν κωλύει πρὸς τὴν ἐπαγγελίαν ἐλθεῖν· ὥς ἐπει τὸ λύτρον πρὸς δύο τινὰ τὴν ἀναφορὰν ὡς ἐπίπαν ἔχει, ῥύσιόν τε τῶν κατεχομένων εἶναι, καὶ ὧρον ὁρᾶσθαι τῷ κατέχοντι· ὡς μὲν ῥύσιον τῶν κατεχομένων, λύτρον ἂν εἴη τὸ σωτήριον αἷμα, ὡς δὲ ὧρον τοῦ κατέχοντος, οὐδαμῶς· ἐπει καὶ πολλὰ ἄλλα τῷ κυρίως λεγομένῳ προσόντα λύτρῳ τῇ ἀφράστῳ ταύτῃ καὶ ὑπὲρ λόγον οὐ πρόσεστιν οἰκονομίᾳ· καὶ γὰρ ὁ μὲν τὸ λύτρον διδοὺς, οὐκέτι δυνάμενος εἶναι Κύριος ὧν παρέσχε, τὴν ζημίαν ἔχει κατὰ τὴν ἀπαράτητον ἀκολουθοῦσαν κερδαίνει· ὁ δὲ λαβὼν [καὶ] καθίσταται δεσπότης ὧν πρότερον τὴν ἐξουσίαν οὐκ εἶχε· ἐνταῦθα δὲ τοῦναντίον ἅπαν· ὁ μὲν κατεχόμενος τὸ λύτρον (καὶ γὰρ πάντα ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ, καὶ οὐδὲ τοῦ Ἀβελ αἷμα, οὐ μὴν οὐδὲ τῶν μαρτύρων ἔξω τῆς αὐτοῦ καθέστηκε προνοίας καὶ χειρὸς) οὐδὲν μὲν δηλονότι ἐζημιῶται· τίς γὰρ ἂν ὅλως εἴπειν ἐννοήσῃ, ὡς μὲν τῶν θεραπόντων αὐτοῦ, καὶ ὧν ἐκενώθησαν αἱμάτων ἔστι λόγος αὐτῷ, καὶ μετὰ θάνατον ὡς ἀθανάτων βούωνται ἀκούει; τὸ δὲ σωτήριον καὶ ζωοποιὸν αἷμα τοῦ κόσμου οὐκ ἐν τοῖς ἀθανάτοις τῆς αὐτοῦ προνοίας ταμείοις συνέχει ἀνώλεθρον αὐτῷ, καὶ φθορὰς σωματίων ἀνέπαφον συντηρούμενος (39); οὐκ ἐζημιῶται τοίνυν οὐ μὲν οὖν δὲ τὸ λύτρον κατα-
C θέμενος, ἀλλὰ καὶ τοῦ γένους ἡμῶν παντὸς ὁ φιλόνηθρωπος προσεκέρδησε τὴν σωτηρίαν· ὁ δὲ λαβεῖν νομίσας, ὅτι λαβεῖν μόνον ἐνόμισε, καὶ αὐτὴν προσ-
απώλεσεν, ἐφ' ἣ τε μέγα ἐφρόνει καὶ ἦν ἐνισχύειν ἐνόμισεν αὐτοῦ τυραννίδα· ὥστε τὸ σωτήριον καὶ δεσποτικὸν αἷμα καὶ λύτρον χώραν ἂν ἐπέχοι, ἀνεκο-
μίσατο γὰρ ἡμᾶς τῆς αἰχμαλωσίας, καὶ τοῦ λύτρου παραλλάσσει, ὅτι μὴδὲ προσενέχθη τῷ τῇν ἡμετέραν φύσιν ἀπάτῃ δουλωσαμένῳ· καὶ ὅτι ἐν μὲν τῷ λύτρῳ τὸ κέρδος ὁρᾶται μέγα, μὴδὲ μίς συνεπινοουμένης ζημίας· ἐν δὲ τῷ κατέχοντι τοὺς αἰχμαλώτους, διπλῇ μᾶλλον δὲ παντελὴς ἡ ζημία· εἰ βούλει δὲ καὶ διότι τῶν μὲν ἄλλων λύτρων συμβατήριοι προηγούνται λόγοι, ἐνταῦθα δὲ τοῦ λύτρου μελετωμένων, ἡ δικαία κρίσις; ἐκ παλαιά· τάτου τῷ πολέμῳ τὸ ἀσπονδὸν κατα-
D ψηφίζομένη, ἔτι μᾶλλον τῇν καὶ αὐτὴν τῇν τοιαύτην ἐξ ὧν ἐκεῖνος ἐπραττεν ἐπιβάλλει καταδικήν· καὶ ὅτι καὶ ἐπὶ μὲν τῶν ἄλλων, σπονδαὶ πάντως ἢ ἐπὶ πολλὴν ἢ ἐπ' ὀλίγον συνίστανται χρόνον· ἐν δὲ τῷ παρόντι λύτρῳ οὐδ' ἐπινοία λαβεῖν ἔστι ψιλλὴ τοιούτων τι προσηγμένον, καὶ πόσα ἄλλα τοιαῦτα· ὥστε χώραν ὁ λόγος προτείνεσθαι ἀνάγκη οὐκ ἔχει, ὅν τρόπον ἐπὶ τοῦ κυρίως δύναται προβάλλεσθαι λύτρον· ἐκ μεταφορᾶς γὰρ ἐνταῦθα, εἴπερ ἀλλαχοῦ, παρείληπται ἡ φωνή.

NOTE.

(39) Notandus hic Photii locus propter famosas de sanguine Christi fuso versatam inter catholicos theologos quæstionem.

ε'. Καὶ δὴλον ὡς οὐ χρὴ βιάζεσθαι συνεπαρῖσθαι τοὺς κατὰ μεταφορὰν λεγομένοις, ὅσα πάντως παρ-
έπεισθαι εἰσθε τῷ κατὰ τὴν ἀπ' ἀρχῆς θέσει τῆς φω-
νῆς ὀνομασμένῳ· δεῖ γὰρ εἰς κοινὸν ἀναγαγεῖν τύ-
πον, ἃ νῦν ἐπὶ τοῦ προταθέντος ἐγυμνάσθῃ προβλή-
ματος· ὡς ἂν πρὸς πολλὰ εἴη τῶν αὐτὴν ἀπορίαν
συνάγεσθαι δυναμένων, ἐξ ἐτοίμου καὶ καθολικωτέρας
ἐφόδου τὴν λύσιν ἐπάγειν, καὶ τὸ συνταράττον ἀπο-
σκευάζεσθαι, οὐ τοῦτο δέ φημι, ἀπαγε, ὡς τοῖς τρο-
πικοῖς τῶν ὀνομάτων οὐ δεῖ κεχρῆσθαι· σύντροφος
γὰρ ἡμῖν οὐ πολὺ τῶν κυρίων ἔλαττον ἢ χρῆσις αὐ-
τῶν· καὶ εἰ τις ἀφέλοι ταύτας ἔκ τε τῆς ἀνὰ χεῖρα
ὀμιλίας, καὶ ἐξ αὐτῆς γε τῶν συγγραμμάτων τῆς
ἑρμηνείας, καὶ μάλιστα γὰρ τὰς πολλὰν ἐχούσας τὴν
ὁμοιότητα καὶ ἐγγύτητα πρὸς τὰς οὐδὲν τετραμμένον
παρεχομένας, οὐκ ἐπὶ πολλὴν ἔλαττον εἰς στενὸν κο-
μιθεῖ τὴν τῶν λόγων συγκρίσει χρεῖαν· ὡς πολλὰ
τῶν πραγμάτων μὴδ' ἔχειν ὀνόματι δηλωσαι, ἢ εἰ
τις τὴν κυριότητα τῶν ὀνομάτων τῆς ἡμετέρας χρή-
σεως ὑπερόρου ποιῇσι· οὐκ οὐκ ἀχρηστῶν ἐτι κατα-
γινώσκειν τῶν ἀπὸ τῆς τροπῆς τὴν γένεσιν ἐχόντων
ὀνομάτων· ἀλλ' ἐκεῖνο φαίνεται ἂν ὡς εἰδέναι χρὴ λέ-
ξεως ἰδίωμα κυρίως τε λεγομένης καὶ κατὰ μετάθε-
σιν τινα τοῖς πράγμασι ἐπιτιθεμένης· καὶ χρῆσθαι
μὲν ταῖς φωναῖς ὡς ἐπιτρέπει τὸ ἔθος, μὴ μέντοι· γε
τὰ ὑπ' αὐτῶν σημαίνόμενα εἰς τὴν αὐτὴν ἐξ ἀνάγκης
συνάγειν τε καὶ συνδιαπλέκειν φύσιν· μεγάλων γὰρ
γένοιτ' ἂν τοῦτο σφαλμάτων αἰτία, καὶ ἀπορίαι δό-
ξουσι προκύπτειν, ἀπορίας μὲν τῇ ἀληθείᾳ λόγον
οὐδένα προβεβλημέναι, τῇ δὲ μὴ κατὰ λόγον χρήσει
τῶν σημαινόμενων, οὐ πρὸς ἐτέρους μᾶλλον ἢ καθ'
ἐαυτῶν τὸν οὕτω χρωμένον ταῖς φωναῖς τὴν ἀπορίαν
ἐπινοοῦντων.

ζ'. Αὐτεῖκα μάρτυρας καλοῦμεν τοὺς υπεραβλήσαν-
τας Χριστοῦ, καὶ τὰ αἵματα αὐτῶν προσάγαγεῖν φα-
μὲν τῷ Θεῷ καλῶς γε καὶ δικαίως· ἀλλ' ἐκ μεταφο-
ρῆς τῶν ὀνομάτων ἐκάτερον λέγεται· ἀπὸ γὰρ, οὗς ἡ
πολιτεία μόνον καλεῖν οἶδεν οἱ παῖρσις ἐπὶ βε-
βαιώσει τῆς κατὰ τὸν βίον ἀληθείας, καὶ πίστιν δι'
ὧν ἴσασιν ἐπάγουσι τοῖς προτεινομένοις, ἀπὸ τούτων
καὶ τοὺς τῆς εὐσεβείας ἀγωνιστὰς ὀνομάζομεν μάρ-
τυρας· καὶ γὰρ ὡς ἀληθῶς οὗτοι τὴν ἐνυπόστατον
θεολογοῦντες ἀληθεῖαν, ἐνώπιον τυράννων καὶ βασι-
λέων ἐμαρτύρησαν· καὶ προστενεχθεῖν αὐτῶν τὰ αἵ-
ματα τῷ Χριστῷ φαμεν, μετενεχόντες τὴν προσφο-
ρὰν ἀφ' ὧν τε Ἀβελὸς δίκαιος τὰ τῶν ἀνῶν ἐστεα-
τωμένα, καὶ Ἀβραὰμ τὰ διχοτομήματα, καὶ τοὺς
ἄρτους καὶ τὸν οἶνον ὁ Μελχισεδὲκ τῷ Ἀβραάμ· εἰ
βούλει δὲ καὶ τὴν δεκάτην τῷ Μελχισεδὲκ ὁ προσδε-
ξωθεῖς· προσενήνοχε· καὶ δὴλον ὅς ἕκαστος τῶν
προσενεχόντων, ἕτερον προσήνεγκε παρ' ἐαυτὸν,
καὶ μὴδὲν ἀνιερὸν ὑφιστάμενος, οὐδὲ τι τῶν μελῶν
περικοπτόμενος· οἱ δὲ τοῦ Χριστοῦ μάρτυρες οὕτε
τι κεχωρισμένον προσήνεγκαν, οὐδ' ἀπαθεῖς τὸ σώ-
μα προσφέροντες ἔμεναν· ἀλλ' οὐδὲ κληθέντες ὑπὸ
τίνος, μαρτυρεῖν ἐφεστήκασι, ἀλλ' αὐτοκλήτῳ γνώ-
μῃ τὴν θαυμαστὴν ἐκείνην καὶ θεόλογον μαρτυρίαν
ἐμαρτύρησαν· εἰ τις οὖν μὴ διαστείλας τὰ τοῦ μάρ-
τυρος σημαίνόμενα, ἐπὶ θατέρου τὰ τοῦ ἐτέρου συμ-

5. Profecto constat non esse adnitendum ut ad
ordinem metaphoricorum trahamus ea, quæ prorsus
sectari solent id quod appellatum fuit secundum
primam vocis positionem. (Nam me jam oportet ad
generalem formam redigere id quod hactenus de
proposito themate disputavi. Sic enim licebit et
aliis multis, quæ eandem perplexitatem creare pos-
sent, expedite et communiore ratione solutionem
adhibere, atque obscuritatem avertere.) Cave autem
putes, me verborum metaphoricorum usum inter-
dicere: est enim nobis horum innata familiaritas,
non minus propemodum quam eorum quæ proprio
sensu efferuntur. Ac si quis ejus generis verba ex
hoc ipso, qui in manibus est, tractatu, vel a Scri-
pturarum enarratione submoveat, præsertim valde
similia ac proxima illis, quorum nullus tropus est;
is haud multo secius arcis admodum finibus ser-
monis usum concludet. Quin adeo multæ res sunt,
quas ne nomine quidem appellare possumus, nisi
proprietas nominum procul usu quotidiano submo-
veatur. Ergo non licet inutilitatis accusare nomina
illa, quæ a metaphora originem ducunt: sed vis
potius cujusque vocabuli cognoscenda est, sive
proprie usurpati, sive cum aliqua translatione rebus
inpositi. Atque verbis utendum est prout consue-
tudo fert, non autem illorum significantiæ ad eam-
dem naturam necessitate cogendæ et convolvendæ
sunt. Hinc enim magni orientur errores, ac dubia
passim emergunt; quæ quidem veram nullam per-
plexitatem exhibebunt, verumtamen ob absurdum
significatum usum, hi qui ita vocabula usurpant,
non tam aliis quam sibi dubitationes creabunt.

6. Exempli gratia testes (martyres) vocitamus eos
qui pro Christo certamen subierunt, eosque sangui-
nem suum obtulisse Deo dicimus. Præclare id qui-
dem et merito: sed tamen sine metaphora neutra
locutio est. Nam quia politica consuetudo testes
appellat eos qui ad confirmandam quotidianarum
rerum veritatem adsunt, fidemque quatenus sciunt
suppeditant iudicio certantibus, horum, inquam,
exemplo religionis quoque athletis testium nomen
imposuimus. Etenim hi revera substantialem veri-
tatem theologica oratione coram tyrannis ac regibus
testati sunt. Hosque obtulisse Christo sanguinem
dicimus, metaphora oblationis ex Abele justo sum-
pta, qui arietum adipēs; et ex Abrahamo, qui di-
visas carnes; nec non a Melchisedeco, qui Abrahamo
panes et vinum obtulit; imo et ab hoc qui susce-
ptarum rerum decimas Melchisedeco attribuit. Cer-
nimus autem singulos hos rem a seipsis diversam
obtulisse, nihil molestum passos, nullisque suis
membris amissis. Atqui Christi martyres nihil ab
se alienum exhibuerunt, neque dum id sacrificium
facerent, in columbia corpora retinuerunt. Sed neque
ab aliquo postulati testimonio dicendo adfuerunt,
verum ipsi spontaneo consilio mirum illud theolo-
gicumque testimonium præbuerunt. Si quis igitur
indistinctis vocabuli testis significatibus, alterutri

id accommodabit quod alterius est, nonne aures imperitorum quæstionibus onerabit? Neque minus ipse se fallit, dum se quæstionem in medium proferre iudicabit, quam reapse non rerum difficultas exhibet, sed ipsius imperita vocabulorum usurpatio. Dicet enim hic etiam, ut facile puto, si testes sanguinem offerunt, quis hunc recipit? Si Christus, quomodo dici potest clemens hic sanguinibus hominum delectari? Si diabolus recepit, curnam ii voluissent suum hosti sanguinem libare? Ubinam vero iudex, qui æquo jure cum disceptantibus agat? Disceptantes autem, quorum alterutrius testis ad victoriam testimonium dat, quinam sunt?

7. Innumera ejusmodi a forensibus testibus sumpta ad sacros transferet testes, quicumque inepto studio quæstionum tenetur, aut quem in re seria fabulas venditare aut joculari non pudet. Atqui perfacilis solutio est, si ad primam dubitationum speciem dicamus, Christum quidem haud athletarum cruore sed mente delectatum, cædem eorum sanguinemque exhaustum recepisse. Neque facile minus dicas, casos fuisse pro Christo testes et sanguinem effudisse; id enim proprie dicitur, non figurate. Verum dictiones obtulerunt et offerebant et aliæ ejusmodi, in verbis translatis numerandæ sunt. Neque igitur necessarium est exquirere cui nam obtulerint: sicuti nihil opus est quærere, quonam ii pacto dici queant obtulisse, quorum corpora exhausto sanguine exanimata fuerunt. Quomodo enim offerrent, cum nihil a se distinctum afferrent, secus ac sit ab illis qui proprie offerunt? Hæc, inquam, omnia tantopere absunt a forma dubitativa, ut negligere satius sit, ne forte tibi videamur non immerito reprehendendi, quia cum ludentibus dimicemus. Nam sicuti in re seria ludere insanum est, sic in ridiculis serio agere dignissimum risu est. Si quæ vero locutiones absunt quidem a manifesta absurditate, neque semet ipsæ refutant, sed tamen perturbationem confusionemque multorum auribus creant, hominibus videlicet qui discernere nesciunt verba tropo carentia, ab iis quæ troporum legibus figurantur; facilius, inquam, est si differentiæ earum considerentur, propulsare ac dissolvere umbratilis controversiæ subtilitatem. Deligendæ igitur voces sunt, collocandæ quo loco adhiberi solent. Scire etiam oportet utramque circumstantiam, ita ut distincti servantur significatus et proprietas. Hinc specimen esto. Forensis testis dum uni e disceptantibus favet, alterum iniquum coarguit: at iudex interim æquam sententiam hominibus reddit. Verum in sacro teste ubinam hic rerum status? vel undenam libera dicendi copia? Rursus athleta adversarium manibus pugnisque verberans, ac denique superans, victoriæ coronam impetrat: hic autem qui percutitur ac vulneratur, flammaque aut ferro interficitur, vel aliis cruciatuum generibus, quæ carnicum contra humanam naturam crudelitas ob enecandos homines excogitavit, hic, inquam, victoriæ corona insignitur. Atque

διδάξιν φιλονεικήσει, ἄρ' οὐκ ἐκπλήσει ἀποριῶν τὰ ὅτα τῶν ἀπειρότερον ἀκούοντων; σφαλεῖ δὲ οὐδὲν ἔλαττον αὐτὸς ἀπορίαν οἰόμενος προκομίζειν, ἣν οὐχ ἡ τῶν πραγμάτων δυσκολία παρέσχεν, ἀλλ' ἡ ἐκείνου τῶν ὀνομάτων οὐκ ἐν γνῶσει μεταχειρίσις· ἐπεὶ γὰρ κἀνταῦθα ῥῶον, τῶν μαρτύρων προσνεγκάντων τὸ αἷμα, τίς ὁ προσδεξάμενος; Εἰ μὲν γὰρ ὁ Χριστὸς, καὶ πῶς ὁ φιλόανθρωπος ἀνθρώπων αἷμασιν ἐπαγάλλεται; εἰ δ' ὁ πονηρὸς, καὶ πῶς ἠνέσχοντο τῷ ἐχθρῷ τὸ οἰκεῖον αἷμα σπείσασθαι; ποῦ δ' ὁ κριτὴς, δὲ τὴν ἴσῃν γνῶμην τοῖς κρινομένοις διένειμεν; οἱ δὲ κρινόμενοι, ὧν ὁ μάρτυς θατέρω τὴν ἐπὶ νίκῃ ῥοπήν παρασχεῖν ἐθέστηκε, τίνες;

ζ'. Καὶ πόσα ἂν τις τοιαῦτα λαβὼν ἀπὸ τῶν κατὰ τὴν πολιτείαν μαρτύρων ἐπὶ τοὺς θεολόγους διαθεῖται μάρτυρας, ᾧ φορυτὸς ἔρως ἀποριῶν, καὶ μυθολογεῖν καὶ παίζειν κἀν τοῖς σπουδαίοις ἀνύδριστον. Καὶ γὰρ οὐδὲν ἔργον πρὸς τὸ πρῶτον σχῆμα τῶν ἀπορημάτων εἰπεῖν, ὥς οὐχ ἢ τῷ αἵματι τὸν ἀθλητῶν, τῇ δὲ γνῶμῃ συναρεσκόμενος ὁ Χριστὸς, καὶ τὴν σφαγὴν καὶ τὸ κενωθὲν αἷμα προσεδέξατο· ὥσπερ οὐδὲ τὸ ἐπενεγκεῖν ὡς ἐσφάγησαν μὲν οἱ μάρτυρες ὑπὲρ Χριστοῦ, καὶ τὸ αἷμα ἐξέχεαν, τοῦτο κυρίως καὶ οὐ τροπικόν· τὸ δὲ προσήνεγκαν καὶ προσέφερον καὶ τὰ τοιαῦτα, ῥημάτων ἐστὶν ἐξοικειουμένων τὴν τροπὴν· οὐκ οὖν οὐδ' ἀναγκαῖον ἐπιζητεῖν τίς προσήνεγκαν· ὥσπερ οὐδὲ ζητεῖν πῶς οἱ νεκρωθέντες τὸ σῶμα τῇ κενώσει τοῦ αἵματος δύναιντο ἂν προσνεγκεῖν λέγεσθαι· πῶς δὲ προσέφερον, οὐχ ἔτερον προσάγοντες, ὅπερ ἐστὶ τῶν κυρίως προσφερόντων; τὰ γὰρ τοιαῦτα τοσοῦτον ἀπέχει τοῦ διαπορητικοῦ τύπου, ὥς ἄμεινον ὑπεριδεῖν, μὴ ποτε ἄρα σοι δόξωμεν συμπλεκόμενοι τοῖς παίζουσιν, οὐκ ἐξωθεν τοῦ εἰκότος συνδιαβάλλεσθαι· ὥσπερ γὰρ ἐν τοῖς σπουδαίοις παίζειν ἀσύνητον, οὕτω πρὸς τὰ γελοιότερα σπουδάζειν καταγέλαστον· τὰ δὲ τῆς ἐμφανοῦς μὲν ἀτοπίας καὶ οἰκθοῦς ἐχόντων τὸν ἔλεγχον ἀνακχωρηκότα, παραχρῆν μὲν καὶ θόρυβον προτεινόμενα ταῖς τῶν πολλῶν ἀκαταῖς, καὶ οἷς οὐκ ἔστι κρίσις διαστέλλειν τῶν ἀνευ τροπῆς προαγομένων φωνῶν, ἃς ὁ τῆς τροπῆς νόμος ἐσχημάτισεν· ἐπεὶ ῥῶον ἐστὶ τοῖς τὸ διάφορον αὐτῶν ἐπεσκεμμένοις, ἀποκρούεσθαι καὶ διαλύειν τῆς δοκούσης ἀπορίας τὸ περιέργον· δεῖ δ' οὖν λέγειν μὲν τὰς φωνὰς καὶ τιθέναι ἐφ' ὧν φέρειν εἰώθαμεν· εἰδέναι δὲ τὰ ἐκότερα παρεπόμενα, καὶ φυλάττειν αὐτῶν ἀσύγχυτον καὶ τὸ σημαίνον καὶ τὸ ἰδίωμα· ὅρῳ δὲ ἐστὶ κἀντεῦθεν· ὁ μάρτυς ὁ πολιτικὸς ἕνα τῶν δικαζομένων συνιστῶν, τὸν ἕτερον συκοφάντην ἀπελέγχει τοῦ κριτοῦ τὴν γνῶμην ἴσῃν διανέμεντος τοῖς προσωποῖς· ἐν δὲ τῷ θεολογῶντι μάρτυρι, ποῦ σφῆσις; ἡ πόθεν ἔχει παρρησίαν ἢ τοιαύτη; πάλιν ὁ ἀθλητὴς τὸν ἀγρίπαλον χειροῖ καὶ πυγμαῖς καίων, καὶ κατακρατῶν εἰς τέλος, τοῦ νικητικοῦ τυγχάνει στεφάνου· ἐνταῦθα δὲ βαλλόμενός τε καὶ τιτρωσκόμενος, καὶ πύρι θανατούμενος ἢ σιδήρῳ, ἢ δὲ ὧν ἄλλων ἐπενόησεν ἡ δήμευσις ὁμοῦς κατὰ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τοὺς ἀνθρώπους ἐξαγαγεῖν τῆς ζωῆς, τὰ τῆς νίκης ἐστὶν ἀναδούμενος διαθήματα· καὶ ἐπὶ μυρίων ἄλλων ἡ

διαφορά· πῶς οὖν οὐ παράλογον ἐν ἑκατέρῃ τῶν
σημαινομένων τὰ αὐτὰ ζητεῖν ἐπιθεωρεῖν; καὶ ἃ
προσὴν τῷ ἑτέρῳ, τὰ αὐτὰ θατέρῳ περιάπτειν ἐκ-
διάζεσθαι;

ἦ. Πολλὰ μὲν οὖν τῶν ἐπὶ διαφορῶν πραγμάτων
ταυτομένων ὀνομάτων ἐμφανεστάτην ἔχει τὴν διαφο-
ράν· ὡς μὴδὲ τινα τῶν εἰς ἄκρον ἀναισχυρίας ἢ
ἀσθενείας ἡκόντων χωρὶς αἰσχύνης ἢ εὐλαθείας με-
νεγεῖν ἐπὶ θάτερον ἢ τῷ ἑτέρῳ διωμολόγηται·
πολλὰ δὲ κρύφιον φέρει τὴν ἐτερότητα, ὡς ὁ μάρτυς,
ὡς ὁ ἀθλητής, ὡς τὸ λύτερον, ὡς τὸ τρώπαιον, ὡς τὰ
τοῦ ἄδου βασίλεια, ὡς μυρία ἄλλα ἐφ' ὧν ἐστὶ ῥῶν
καὶ αὐτὸν πολλὰκις ἀπάτης λαβεῖν τὴν ἀπορίαν πα-
ραδιδόμενον, ἢ ἑτέροις τὴν ἀπάτην προάγειν ἐν τῷ
λανθάνοντι· δεῖ ὁ οὖν ἐκ τῶν ἐμφανεστάτων ἔχόντων
τὴν παραλλαγὴν καὶ παντελῶς ἐπιπολεῖον τῶν προ-
τεινομένων τὴν διάλυσιν, τὸν κανόνα λαβεῖν, καὶ
ἀπευθύνειν τῇ κοινῇ μεθόδῳ καὶ ἃ πολλὴν τὴν ἐγ-
γύτητα πρὸς ἄλληλα κεκτημένα, τὸ τῆς ἀπάτης σχῆ-
μα πιθανώτερον προβάλλεται, καὶ οὕτως ἀπ' ἐκείνων
τὴν κρίσιν ἀπλανῆ καὶ ἐπὶ τούτων συνδιασώζειν·
αὐτίκα τὸ περύγιον τοῦ ἱερῷ· τὸ δὲ περύγιον οἷς
μέλει τῆς Ἀττικῆς γλώττης, οἱ μὲν ἀέθων, οἱ δὲ καὶ
ἀέτωμα καλοῦσι, καὶ στέγασμα φασὶν εἶναι τοῦτο
τῶν ἱερῶν οἰκῶν, τῷ σχήματι τὴν πῆσιν τοῦ ζῆφου
μιμούμενον, ὃ δὴ καὶ περὶ ἑνιοὶ καλοῦσιν· οἱ δὲ
διαστέλλουσι τὸ περὶ καὶ τὸ περύγιον τοῦ ἀέτου
τε καὶ τοῦ ἀέτωματος· φαδὶ γὰρ εἶναι τὸ δηλούμενον
ὅπ' αὐτῶν, τὸ πρὸ τῶν ἱερῶν ἐκ λίθου πρὸς ὕψος
ἀνατεινόμενον μέλλον κατεσκευασμένον οἰκοδόμημα·
πλὴν ἄλλὰ γὰρ εἰ τις προτείνας τὸ περύγιον, διερω-
τῶν πότερον ἐξήπλωτο τῷ ἀέρι καὶ ὑπέρηται κινού-
μενον τῷ ὀρνίθι τὴν πῆσιν, ἢ συνέσταλτό τε καὶ
συνεπτύσσεται, καὶ εἰς τὸ σχῆμα τῶν ἡρεμούντων τὸ
πτηνὸν συνήκων, οἶμαι ἂν ἀντὶ τοῦ λύσιν αἰτεῖν τῆς
ἀπορίας, γέλωτα παρασχέιν· καίτοι γ' ἂν ἴσως καὶ
ἐπιανεωτερίσσειτο, ὡς ὁπότερον ἂν τις δοίη, ἀδύνατα
λέγων φωραθήσεται· οὔτε γὰρ ἐκτεταμένον τὸ πε-
ρύγιον ὄγκον σώματος καὶ βάρος ἐπιβαῖνον ἀνέχειν
δύναται, οὔτε τὴν κατὰ συστολὴν θέσιν ἔχον· πολλῶ
μέλλον οὐδὲ τὴν ἐπίθασιν ὅλως παραδέχου· ἂν· ἄρα
γὰρ οἱ τὰ τοιαῦτα προάγοντες ἀντὶ τοῦ συναγεῖν εἰς
ἀπορίαν ἑτέρους, οὐ πολὺ πρότερον ἑαυτοὺς εἰς
χλεύην ἀπάγουσιν; Ἐρεῖ γὰρ, οἶμαι, βράδιως καὶ τῶν
ἐπιτυγχάνοντων ἕκαστος, ὡς, Ὡ βέλτεστοι, ταῦτά που
τὰ δριμύα διαπορήματα ἐπὶ μὲν τοῦ ἑτέρου σημαινο-
μένου ἀπορίαν ἐμποιήσεις, ἐνταῦθα δὲ καὶ οὐδ' ἕτε-
ρον ἐνεστιν εἰπεῖν, καὶ οὐδεμία φαίνεται πρόφασις
ἀπορίας ἀνακύπτουσα· ἀπὸ γοῦν τῶν οὕτω περιφα-
νεστάτων τὴν διαφορὰν ἔχόντων, εὐχερέστερόν ἐστι
καὶ οὐδὲν ἐργῶδες, καὶ ἐπὶ τῶν ἐγκεχυρμένην ταύ-
την φερόντων, τῷ κοινῷ χρωμένους κανόνι, τὰς ἀπο-
ρίας εἰς εὐπορίαν μεταβάλλειν.

θ. Τρώπαιον ἐστὶν ὁ σταυρὸς τοῦ Χριστοῦ κατὰ τοῦ
διαβόλου ἱστάμενον· καὶ τρώπαιον τὸ λαμπρότατον,
ἔπου γε καὶ αὐτὸς ὁ τύπος αὐτοῦ τῷ ἀέρι χαρασσό-
μενος, πᾶσαν αὐτῷ συμφυγαδεύει τὴν δύναμιν· καὶ
οὐδὲν οὐδεὶς βαυτεράς περινοίας, εἰ τις εἰς ἀπο-

^a Matth. iv, 5.

Alia præterea innumera differentia sunt. Quidni
itaque sit absurdum, in utraque re significata eas-
dem circumstantias exquirere? et quæ uni con-
gruunt, easdem ad alteram vi pertrahere?

8. Multa igitur ex iis nominibus, quæ diversis
rebus imponuntur, manifestissimam differentiam
habent: quare nec ulli homines quanquam appri-
me impudentes vel ingenio imbecillo præditi, sine
pudore aut metu transferre solent ad rem alteram
quod alterius proprium est. Multa tamen subobscu-
ram diversitatem continent, ut testis, ut athleta, ut
redimias, ut tropæum, ut inferorum regnum, ut alia
plurima: in quibus facilius est ipsum falli qui
quæstionem ingreditur, quam aliis fucum facere
in re latente. Oportet itaque ex iis quæ mani-
festissimam transmutationem habent, atque omnino
tritum contradictionis suæ solutionem, normam
sumere: atque ad communem methodum illa quo-
que exigere, quæ quia valde invicem propinqua
sunt, erroris speciem credibilius suppeditant:
atque ita ex his certum iudicium de aliis quoque
facere. Exemplo sit περύγιον (pinna) templis.
Περύγιον Atticæ linguæ studiosi, alii aquilam,
alii fastigium (aquilæ figura præditum) atque te-
ctum esse aiunt sacrorum ædificiorum, cuius figura
volantem avem imitatur: quam ædificii partem
nonnulli etiam pinnam appellant. Alii distinguunt
pinnam et pinnaulum^a sive aquilæ sive fastigii.
Aiunt enim his significari partem illam ædificii la-
pideam, altiusque elatam, quæ sacrarum ædium
frons est. Si quis tamen pinnam seu pinnaulum
inculcans, rogaret utrum id expanderetur in aere,
commotumque avis volatui faveret? an potius con-
traheretur atque complicaretur, avisque quiescen-
tis speciem exhiberet? credo equidem excitatum iri
potius ab hoc risum, quam curatum ut quæstio
solvatur. Fortasse etiam novo alio argumento ute-
tur, nempe quod alterutrum quis concedat, impos-
sibilia dicere deprehendetur. Nam neque extensa
pinna gravitatem corporis pondusque impositum
sustinere potest, neque item cum est complicata.
Illud vero præcipuum, quod ascensum in aera non
patitur. Nonne qui talia in medium ferunt, nedum
aliis dubitationes haud creant, sed ipsos, se multo
citius ludibrio obijciunt? Existimo enim quemvis
facile sic dicturum: O boni, hæ peracutæ dubita-
tiones cum aliis fortasse significatibus quæstio-
nem conflabunt; hic tamen neutrum dici potest,
nullaque ansa dubitandi hinc existit. Ex his igitur,
quæ tam exploratam differentiam habent, facilius
est nulliusque laboris, eorum etiam, quorum
differentia abstrusior est, communi regula adhibita,
perplexitatem perducere ad liquidum.

9. Tropæum est contra diabolum Christi crux
excitatum; et quidem splendidissimum, quandoqui-
dem vel ejus typus in aere impressum quamlibet
cum illo potestatem fugat. Neque tamen altiore
certandum est acumine, si quis forte de hoc voca-

bulo quæstionem aliquam conflandam susceperit : A rian διαπλάσαι τὸ ῥῆμα προέλιτο· ἐκ γὰρ τῶν namque e superior dictis solutionem deprehendere perfacile est. Si crux, inquit, aliquis, tropæum est, quis id erexit? nam si ipse victor, cur jam temere Judaico populo Christi cædes imputatur? Quod si illud Judæi statuerunt (quod reapse extra aleam contentionis est) quonam pacto Christus contra diabolum constituisse tropæum dicitur? Item si quis de regno inferorum sermonem injiciens, pergat porro dicere : si est inferorum regnum, sine dubio intelligitur quoque rex. Et quidem ait Paulus²² veritatis præco, regnavisse mortem ab Adamo ad Mosem, non in eos solum quorum peccatum secundum Adami similitudinem erat, verum in eos quoque qui ejus exemplo peccaverunt. Quod si rex est, regi autem lege et subditorum suffragio dignitas attribuitur; cui hæc dignitas suppetit, quomodo consentaneum sit, eum honoris loco perpeti justī muneris abdicationem? Nam utraque locutio, et quidem ex eodem fortasse fonte, rem studiose pensantibus et dubitationem suppeditat et explanationem. Præcipue vero ex ante dictis pronā responsio manat. Est enim satis exploratum, tropæi nomine dici crucem, a tropæo bellico voce translata : siquidem Christus præclare hostem vi propria superavit; non autem quod ipse crucem constituerit : hanc enim sacrilega gens defixit; neque uti tropæum de hoste, verum ut communis Servatoris supplicium. Sed tamen ille malitia eorum in victoriam de hoste versa, cruce, tanquam tropæo usus est. Neque igitur Judæorum impietas tropæum statuit, neque rursus Servator hominum crucem sibi defixit : sed quod illi lignum ad Domini supplicium deflexerant, hic ad salutem naturæ nostræ tropæi forma donavit. Item inferorum regnum dicitur, reginaque mors; non quod decretis suffragioque subditorum dominatum in eos impetraverit; hæc enim regis vocabulo proprie dicto conveniunt; sed quia quam rex terrenus liberam potestatem in subditos suos exercet, eandem sibi mors peccati causa vindicavit : atque ob id et regina mors et inferorum regnum translatis appellationibus dici possunt. Et sane mortis erat in nos ante crucem potentia invicta; omni spe resurrectionis præcisa et exstincta : verum enimvero cum Dominica passio vim illius omnino abstulerit, jure meritoque dicimus regnum ejus esse direptum. κοῦ πάθους τῆς ἰσχύος αὐτὸν παντελῶς ἀφελομένου, εἰκότως καὶ κατὰ λόγον φαμέν ἐσκυλευσθαι τὰ τοῦ βασιλεία.

40. Ergo licet, ut arbitror, alacri animo confidentique lingua dicere, voluntariam simul et involuntariam Patri accidisse Filii necem : et id utrumque de hoste quoque diabolo pronuntiari posse videmus. Dicimus insuper cruci Christum pro nobis subjacuisse, suumque sanguinem clementiæ instinctu profudisse : neque tamen cuiquam obtulisse : non enim ei propositum erat sanguinem offerre, sed passione sua quod perierat conservare. Non igitur

²² Rom. v, 14.

ρίαν διαπλάσαι τὸ ῥῆμα προέλιτο· ἐκ γὰρ τῶν προειρημένων, εὐφωρότατον ἔχει τὴν διάκρισιν· οἷον εἰ τρόπαιον ὁ σταυρὸς, τίς ὁ στήσας τὸ τρόπαιον; εἰ μὲν ὁ νικήσας, τί μάτην τὸ Ἰουδαίων ἔθνος; εἰς χριστοκτονίαν διαβάλλεται; εἰ δ' αὐτοὶ τοῦτον ἐπήσαντο· οὐδὲ γὰρ ἀμφισβητήσιμον τοῦτο· πῶς ὁ Χριστὸς κατὰ τοῦ διαβόλου τρόπαιον στήσαι λέγεται; Ὡσαύτως δὲ καὶ εἰ τις λαβὼν τῷ λόγῳ τὰ τοῦ ἁδου βασιλείας, δηλονότι τὴν βασιλεία συνεπάγεται. Λέγει δὲ πού καὶ Παῦλος; ὁ τῆς ἀληθείας κήρυξ, ὡς ὁ θεσπέσιον ὁ θάνατος ἀπὸ Ἀδὰμ μέχρι Μωϋσέως, οὐ μόνον ὧν ἦν τὸ ἀμάρτημα καθ' ὁμοιότητα τοῦ Ἀδὰμ, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοὺς κατ' ἐκείνην τὴν μέμνησιν ἀμαρτήσαντας· εἰ δὲ βασιλεὺς, τῷ δὲ βασιλεὶ νόμος τε τὸ ἀξίωμα καὶ ἡ τῶν ὑπηκόων ἐγγειρίζεται ψῆφος, ὧς δὲ ταῦτα περίεστι, πῶς ἂν εἴη λόγον ἔχον τῆς οὐ δικαίως ἐδασίλευε τιμῆς, ἀντὶ τοῦ γέρας προσλαμβάνειν, ὑπέχειν τὴν στέρην; καὶ γὰρ ἐκάτερον τῶν εἰρημένων, ἰσως μὲν καὶ αὐτόθεν, τὴν ἀπορίαν τοῖς ἀκριβέστερον ὁρῶσιν οὐδὲν ἤττον ἢ τὴν λύσιν προβάλλεται· μάλιστα δὲ ἐκ τῶν προειρημένων, ῥῆδιαν ἔλκουσι τὴν ἀπάντησιν· καὶ γὰρ ἐπίδοκον τρόπαιον μὲν λέγουσιν τὸν σταυρὸν, ἀπὸ τοῦ κατὰ τοὺς πολέμους τροπαίου τῆς φωνῆς μετενεχθείσης· ἐπεὶ γε λαμπρῶς καθέβλεν ὁ Χριστὸς δι' αὐτοῦ τὸν ἐχθρόν· οὐ διότι δὲ τὸν σταυρὸν ἔστησεν· οὐδὲ γὰρ αὐτὸς ἔστησεν, ἐπήξαστο μὲν γὰρ αὐτὸν τὸ θεομάχον ἔθνος, οὐχ ὡς τρόπαιον δὲ κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, ἀλλ' ὡς τοῦ κοινου Σωτῆρος κολαστήριον· ὁ δὲ τὴν ἐκείνων κακουργίαν εἰς τὴν κατὰ τοῦ ἐχθροῦ νίκην ἀντιστρέφας, οἷα δὴ τροπαίῳ τῷ σταυρῷ προσεχρήσατο· οὔτε γοῦν τὸ τῶν Ἰουδαίων ἄγος τὸ τρόπαιον ἔστησεν, οὐ μὴν ἀλλ' οὐδ' ὁ Σωτὴρ τοῦ γένους ἑαυτῷ τὸν σταυρὸν συνεπέηξαστο, ἀλλ' ἐκείνων ἐπὶ κολάσει τοῦ Δεσπότου πηξαμένων, αὐτὸς ἐπὶ σωτηρίᾳ τῆς ἡμετέρας φύσεως εἰς τρόπαιον μετετάξατο· καὶ ἁδου δὲ βασιλεία λέγεται, καὶ βασιλεὺς ὁ θάνατος, οὐχ ὅτι θεσμοῖς καὶ γνῶμῃ τῶν ἀρχομένων τὴν κατ' αὐτῶν ἔσχε κυριότητα, ταῦτα γὰρ τῷ κυρίως σημαινόμενῳ διὰ τῆς τοῦ βασιλέως φωνῆς ἔπεται, ἀλλ' ἐπειδήπερ τῶν ἐπὶ γῆς ὁ βασιλεὺς τὸ κράτος ἀδέσποτον φέρει κατὰ τῶν ὑπὸ χεῖρα· τοῦτο δὲ ὁ θάνατος διὰ τῆς παραβάσεως ἤρπασεν· ταύτῃ δὲ καὶ βασιλεὺς εἶναι, καὶ τὰ τοῦτου βασιλεία λέγεσθαι μεταθεμένους τὸ ὄνομα δύνανται· καὶ ἦν μὲν αὐτῷ πρὸ τοῦ σταυροῦ καθ' ἡμῶν, ἀμαχος ἡ τοιαύτη ἀρχή, πᾶσαν ἀναστάσεως ἐλπίδα περικόπουσά τε καὶ νεκροποιούσα, τοῦ δὲ δεσποτικῶς καὶ κατὰ λόγον φαμέν ἐσκυλευσθαι τὰ τοῦ-

ν'. Ἐνεστίον οὖν, οἶμαι, γνῶμῃ τε χαιρούσῃ καὶ παρρησιαζομένῃ γλώσσει λέγειν, ὅπως τε θελητόν ἐστι καὶ ἀθέλητον ὁ θάνατος τοῦ Υἱοῦ τοῦ Πατρὸς· καὶ ὅπως· ἐκότερον αὐτῶν περὶ τὸν πολέμιον ὀράται λεγόμενον· καὶ ὡς μὲν ὑπὲρ ἡμῶν σταυρὸν ὑπέστη, καὶ τὸ οἰκεῖον ὁ φιλόδωρος αἶμα ἐξέχεεν, οὐ προσήνεγκε δὲ τοῦτό τι· οὐ γὰρ αὐτῷ σκοπὸς ἦν προσενεγκεῖν, ἀλλ' ἐν τῷ πάθει τὸ ἀπολωλὸς ἀνασώσασθαι· οὐ προσήνεγκεν οὖν, εἰ μὴ τινι κατὰ μεταφο-

ρὰν τὸ ὑπὲρ ἡμῶν παθεῖν αὐτὸν, φίλον ἐστὶν ὀνομά-
ζειν προσεγενεῖν· ἀκώλυτος γὰρ διὰ τὴν ὁμοιότητα
τῆς φωνῆς ἢ χρῆσις ἐν σχήματι λεγομένης τροπῆς·
ὥσπερ κεκωλυμένον τῆς τὸ κύριον ἐχούσης προσ-
ηγορίας τὸ ἰδιώμα ἐπὶ ταύτης ἀπαιτεῖν· καὶ φανε-
ρὸν ὡς οὕτε προσήνεγκεν οὕτε προσέφερεν (40) ὁ
Ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ ὁ αἰρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου τὸ
σωτήριον καὶ καθάρσιον αἷμα τοῦ γένους ἡμῶν· εἰ
καὶ ὁ Πατὴρ ὁ διὰ τὸ ἀπὸ τοῦ πάθους ἐκδεσθῆκος
τερπομένη καὶ χαίρουση γνῶμη τὸ αἷμα τοῦ Παιδὸς
ὑποδέξασθαι λέγεται· ἀλλὰ ταῦτα μὲν εἰ καὶ τῆς
ἐλπίδος ἦν ὥδιον ἢ ἐξαιτήσις ἰσως μὲν ἐντελέστε-
ρον, πλὴν γε κατὰ τὸν ἐπιτομον προεφήνεχται τύπον·
ἐπεὶ μὴδ' ἐπιλέλησμαι κατὰ τὰς σχολαζούσας μελέ-
τας τοῖς ἱερωτάτοις ἡμῶν δόγμασι πολλάκις ἀκοῦσαι
τὴν σὴν ἀρετὴν φυλοκρινούμενα τὰ τοιαῦτα· καὶ
ῥᾶν ἐστὶν ἐκ τῶν παρόντων εἰ τι καὶ λήθη τῶν λο-
γισμῶν ἀφελιστο, εἰς τὴν τῶν παραλελειμμένων
συνάγεσθαι μνήμην.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΚΕ'.

Τίτος ἢ φωνὴ ἢ λέγουσα· Τοῦτο δὲ ὅλον γέγονε,
ἰστέρον τοῦ συγγραφέως, ἢ τοῦ Ἀρχαγγέλου;

Edita ab Ant. Scotto, l. c., p. 4-6.

Ὅτι μὲν ἐκπληττομένου καὶ θαυμάζοντός ἐστι
τῶν ἔργων, καὶ τῶν λόγων τὸ ὑπερφυῖς, αὕτη τε
τοῦ λόγου ἡ περιχώρη, καὶ τῶν ὀνομάτων ἡ συνθήκη
παρίστησι σαφῶς· Τοῦτο γὰρ ὅλον γέγονε, φησί,
ἀντὶ τοῦ, πῶς ὅλον τοῦτο προήλθε; Πῶς, ὦ τοῦ θαύ-
ματος! ἐφάνη τὸ ἐκπληκτον τοῦτο, καὶ γέμον ἐκστά-
σεως; Πῶς τοιοῦτον ἦλκος εἶδε; Πῶς ἀνθρώποις
ἐπεγνώσθη τοιοῦτον; Καὶ ὅτι μετὰ τὸ ἀνακηρύξει
τό τε ἄσποραν τοῦ τόκου, καὶ τὴν ἐκ Πνευμάτος
ἀγίου σύλληψιν, καὶ τὴν τοῦ Σωτῆρος κλήσιν, ἦν
διότι σώζει, προσεληφε, τὸν λαὸν αὐτοῦ, καὶ τό-
γε οὐκ ἀπὸ τινων σωματικῶν νοσημάτων, οἷς καὶ
ἱατρῶν πολλάκις χεῖρες ἐπήρκεσαν, ἀλλ' ἀπ' αὐτῶν
γε τῆς ψυχῆς ἀρρώστημάτων τε καὶ μολυσμάτων
ὧν οὐκ ἐστὶν εὐρεῖν καθάρσιον οὕτε ἱαμα τῆς θείας
χωρὶς εὐμελείας τε καὶ ἐπιεισεως· διὰ γοῦν τὸ
εἰπεῖν τὰ εἰρημένα, καὶ τὴν τοῦ Σωτῆρος, ἀπὸ τῆς
κοινῆς εὐεργεσίας ὀνομασίαν, εὐθὺς ἐπήγαγε· Τοῦτο
δὲ ὅλον γέγονε ἵνα πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν ὑπὸ τοῦ Κυρίου
διὰ τοῦ προφήτου λέγοντος· Ἰδοὺ ἡ Παρθένος ἐν
γαστρὶ ἔξει, καὶ τέξεται υἱόν, καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα
αὐτοῦ Ἑμμανουήλ· Ἀλλὰ ὅτι μὲν ἐκπληττομένου
τε, καὶ θαυμάζοντος ἐστὶ τὸ ἄπειρον πλάτος τῆς
περὶ τὸ ἀνθρώπινον γένος προνοίας ἢ προκειμένη
φωνῇ, φανερὸν.

Εἰ τε δὲ ταύτην ἂν εἰπὲν ὁ ἄγγελος, εἰ τε καὶ
αὐτὸς ὁ εὐαγγελιστής, οὐδεμίαν ἐλάττωσιν οὐδετέρω-
θεν τὰ λόγια ἐπιδέχονται. Τὰ μὲν γὰρ μεγάλην
τινὰ τάξιν ἔχοντα πολλάκις, εἰώθε καὶ ἐκ τῆς τῶν
προσώπων ποιότητος προσλαμβάνειν τὴν αὐξήσιν· ὃ δὲ

A obtulit : nisi forte cuiusnam placet, passionem ejus
pro nobis, figurate oblationem appellare. Nihil enim
vetat ob vocabuli similitudinem, quominus eo uta-
mur ex forma prædicti tropi : at vetitum contra
est, propriæ strictæve appellationis characterem in
eadem locutione exquirere. Sine dubio itaque neque
offerebat neque obtulit Dei Agnus, qui mundi pecca-
tum abstulit, sanguinem suum salutarem nostrique
generis purgatorem : quanquam Pater, ob passio-
nis utilitatem, libenti lætoque animo Filii sanguinem
suscepisse dicitur. Jamvero etsi hæc forte supra
spem postulationis tuæ paulo plenius disputata
fuerunt, nihilominus eadem a summano dicendi
genere non recedunt. Neque enim non recordor,
tuam sæpe virtutem per scholasticas de augustis
B nostris dogmatibus exercitationes, hæc accurate di-
gesta audivisse. Est autem facilius, si quid oblivio
de cogitationibus nostris detrivit, ope eorum, quæ
coram sunt, prætermisorum memoriam recuperare.

QUÆSTIO XXV [al. XXIX].

Cujusnam vox sit, quæ dicit : « Hoc autem totum
factum est » ; evangelistæne, an archangelî?

Quod stupescantis animi, et factorum verborum-
que nobilitatem admirantis ea sit vox ; sublimis
ipsa orationis particula, nominumque contextus
luculenter ostendit. Profecto « hoc totum factum
est » adhibuit pro quomodo id omne contigit ?
Quomodo, (proh mirum !) hoc novitate percellens,
et admiratione plenum apparuit ? Qui tale factum
C vidit sol ? Quo pacto innotuit hominibus ? Patet
quoque quod, ubi nuntiatum est quod Filius sine
semine foret, atque de Spiritu sancto conciperetur,
sumeretque Salvatoris nomen, quod illi congruit,
quia salvat populum suum, non quidem ab aliquot
corporis morbis, quibus curandis vel medicorum
manus sæpe sufficiunt, sed ab ipsis animæ ægrota-
tionibus et vitiiis, quorum inveniri nequit, excepta
Dei benignitate et indulgentia, curatio et reme-
dium : ubi scilicet hæc omnia, et Salvatoris nomen
ex beneficiis unicuique collatis susceptum præmit-
tit, protinus subjiciat : « Hoc autem totum factum
est, ut adimpleretur, quod dictum est a Domino
per prophetam dicentem : Ecce Virgo in utero ha-
bebit, et pariet filium, et vocabunt nomen ejus Em-
manuel. » Porro quod obstupefacta mente, atque
D immensum pelagus divinæ erga humanum genus
providentiæ demirante vox proposita oriatur, per-
spicuum est.

Sive autem hanc angelus, sive evangelista pro-
nuntiarit, nequaquam sermo alterutra ex parte au-
ctoritatis imminutionem patietur. Quandoquidem
contingit, ut quæ præclarum orationis ordinem ha-
bent, ex personarum quoque qualitate splendoris

NOTÆ.

(40) Hosti scilicet et mangoni generis humani ;
ut in præcedentibus Photius dixit. Nisi enim ita

intelligatur, pugna quodammodo fiet cum iis quæ
dicuntur a Paulo in Ep. ad Hebr.

³⁰ Matth. i, 22.

incrementum accipiant : quæ autem sublimitatem in sermone etiam inornato undique exhibent, ipsa quoque per se granditatem quamdam superiorem præferant ; modo, qui ipsa profert, ineffabilis magnitudinis dignitatem non deprimat. Verumtamen sermonis particula in Archangelum potius subjectum contextum transfert. Neque absurdum videri debet eorum, quæ oculis vel auribus subji- ciebantur, testem vocari prophetam ; quia per nomina, quæ natura et notitia ad nos attinent, nostro auditui fides facilius ingeritur. Cæterum neque in propheta sistit testimonium ; sed ab eo ad universalem usque Dominum illud redigit : Etenim « Quod dictum est, inquit, a Domino per prophe- tam. »

QUÆSTIO XXVI. [al. XXV].

Cur natus Christus permisit sui causa infantium eadem evenire ?

Edita ab Ant. Scotto, l. c., p. 7.

Tua quidem questio pulchra est, atque a com- miseratione oritur ; nec aliqua ex infimis videtur, sed jucundius, arbitror, cæteris solutionibus obtinet judicium. Herodis crudelitatem omnibus cog- nitam atque compertam fieri oportebat. Itaque si ipsam quidem in eos, qui ad virilem pervenerant ætatem, ostendisset, nihil prohibebat, quominus assentatorum et parasitorum natio excusationes aliquas comminisceretur, quibus hujusmodi piaculi immanitatem extenuarent ; atque prætenderent criminibus obnoxios fuisse, quos ipse interfecerat, nec decuisse regem inulta relinquere flagitia. In pueris autem quidpiam hujusmodi nec cogitandi nec fingendi copiam habebit vel impudentissimus quisque fabulator : sed omni ex parte aperta, atque inexcusabilis barbaries, et conscelerati animi, lin- guæ, manusque incredibile facinus deprehenditur.

Præterquam quod opus erat, ut novi ac inteme- rati sacrificii, quodque nostri generis scelus expia- ret, primitiæ, ab omni culpa, quæ propria actione patrat, ita procul fuissent, ut et purissima forent, et summum sacrificium sua oblatione non deturpa- rent. Quapropter e re potius erat infantium cho- rum, quam hominum aliquibus culpis devinctorum ante Agnum Dei, qui tollit peccatum mundi, im- molari.

(40*) Medica manu hunc locum indigere quisque videt : vellem legisse saltem tā δὲ καὶ ἀμετρήτῳ λόγῳ ὑπεροχὴν πρὸς πάντα φερόμενα καὶ οἰκοῦν, κ. τ. λ., nisi forte id Photio παχυτέρως, et non ἐξηρασμένως, ut ipse inquit, scribenti tribuere malimus.

(41) Ὁ pro δὲ ex scriptoris incuria hic excidisse videtur, vel πλεονάζει τὸ εἶν.

(42) Hanc Photii sententiam non amplector qui- dem, sed damnare non ausim. Profecto tum ortho- doxi, cum heterodoxi scriptores pene omnes, quod sciam, prophetæ testimonium a divo Matthæo potius, quam ab angelo afferri fatentur : quippe evan- gelistæ, non angeli frequentissime solebant. Veteris Testamenti loca, ut suis narrationibus fidem, ac Ju-

A (40*) ἀμετρήτῳ λόγῳ τὴν ὑπεροχὴν πρὸς πάντα φέρε- ται, καὶ οἰκοῦν προβάλλεσθαι τοῦ μεγέθους τὸ ἀσύγ- κριτον, εἰ τις ἀνὴρ (41) λέγων περὶ αὐτῶν εἶη, οὐ κα- ταδιβάξει τῆς ἀνεκφράστου μεγαλειότητος τὸ ἄξιωμα. Πλὴν γε καὶ ἡ προλαβοῦσα τοῦ λόγου περικοπή εἰς τὸν Ἀρχάγγελον ἀναφέρει (42) μᾶλλον καὶ τὴν ἐπ- ενεχθεῖσαν συνέπειαν. Καὶ οὐδὲν ἀπεικὸς μάρτυρα καλεῖν τῶν ὀρωμένων τε, καὶ λεγομένων τὸν προφή- την· διὰ γὰρ τῶν συντρόφων ὀνομάτων μᾶλλον, καὶ γινωσκομένων τῇ τῶν ἀνθρώπων ἀκοῇ τὸ τῆς πίστεως ἀδίσταχτον παραγίνεται. Ἄλλως τε δὲ οὐδὲ μέχρι τοῦ προφήτου προσάγει τὴν μαρτυρίαν· ἀλλ' ἐκαίθην εἰς τὸν κοινὸν Δεσπότην ταύτην ἀνάγει· « Τὸ ῥηθὲν γὰρ, φησὶ, ὅπῃ τοῦ Κυρίου διὰ τοῦ προφή- του. »

B

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΚΓ'.

Πῶς ἔνεκα γεννηθεὶς ὁ Χριστὸς συνεχώρησεν δι' αὐτὸν τὴν ἀνάλησιν προσελθεῖν τῶν νη- πίων ;

Καλὸν μὲν, καὶ συμπαθείας τὸ ὄν διαπόρημα, οὐ χειρόνων δ' ἴσως, ἀλλὰ καὶ κρίσεως, οἶμαι, γλυκυ- τέρας τυγχάνει τῶν ἐπιλύσεων (43). Ἐδεῖ τὴν Ἡρώ- δου πᾶσιν ἐμφανῆ, καὶ καταδῆλον γενέσθαι μαι- φονίαν. Εἰ μὲν οὖν διὰ τῆς εἰς τελειότητα φθασάν- των ἡλικίας ἐπεδείξατο ταύτην, οὐδὲν ἐκώλυε τῶν κολάκων καὶ παρασίτων τὸ ἔθνος αἰτίας τινὰς ἀναπλάττειν, δι' ὧν μετριώτερον αὐτῷ κατεσκευά- ζετο τὸ τῆς μαιφονίας ἄγος· ἐνόχους τε κακῶν οὐκ ὀλίγων τοὺς ἀνηρημένους ἀποφαίνοντας, καὶ βασιλεῖ πρέπον μὴ καταλιμπάνειν ἀτιμώρητα τὰ ἀδικήματα. Ἐπὶ δὲ τῶν νηπίων οὐδὲν τοιοῦτον οὔτε ἐνοησάι οὔτε ἀναπλάσαι οὐδ' ὁ τῶν μύθων ἀναιδέστατος εὐρήσει χώραν· ἀλλὰ γυμνὸν διὰ πάντων, καὶ ἀπροφά- σιστον ἐλέγχεται τὸ μισάνθρωπον, καὶ τῆς παλα- μναίας γνώμης, καὶ γλώττης, καὶ χειρὸς τὸ ἀνυπέ- ρβλητον.

Ἄλλως τε δὲ καὶ τοῦ καινοῦ καὶ ἀναμαρτήτου θύματος, καὶ τὴν ἁμαρτίαν ἀποκαθαίροντος τοῦ γέ- νους ἔδει τὰ προτέλεια κεχωρισμένα πάσης ἁμαρ- τίας, ὅσαι γε διὰ τῶν πράξεων πρόεισι, κεκατ'αρμένα τε εἶναι, καὶ μὴ καθυβρίζειν τὸ μέγα θῆμα αὐ- τῶν θυσία. Διόπερ οἰκειότερον ἦν τὸν χορὸν τῶν νηπίων, ἢ τῶν τισιν ὀλισθήμασιν ἐνεχομένων τοῦ θεοῦ Ἀγνοῦ τοῦ τὴν ἁμαρτίαν αἰρόντος τοῦ κόσμου προθυγῆναι.

NOTÆ.

dæorum benevolentiam conciliarent, memorare : imo ea, quæ sequuntur, *Surgens autem Joseph a somno fecit, sicut præcepit ei angelus Domini*, satis evincunt historicum sermonem jam prius incepisse. Elsi autem res ita se habeat, Photio tamen Patres non- nulli favent, Euthymius videlicet, ac Theophylactus, nec non et is, cujus ille auctoritatem magni semper facit, et plerumque sequitur, Joannes, inquam, Chrysostomus, homil. 59 in Matth., ubi adductum Isaie oraculum proinde commentatur, ac si ad angelum, non ad hagiographum pertineret.

(43) Ita ex codicibus Vaticano, ac Taurinensi legendum puto : verbis enim, quæ in nostro sunt, γλυκυτέρας τυγχάνει τῶν ἐπιλύσεων, quem sensum excuderim ?

Εἰ βούλει δὲ καὶ παραμύθιον ταῖς μεγίσταις περι-
στάσεσιν ἐταζόμενον, ὁρᾶν ἔστιν ἀναφυόμενον ἐν-
τεῦθεν. Σφαγιάζεται γὰρ τὰ βρέφη, ὧν ὁ βίος ἀν-
επίδεκτος ἀμαρτίας· ἴν' ἐπιιδὼν πάσχοι τινας, μή,
διὰ βαρύτητα πλημμελημάτων νομίζοντες πάσχειν,
τὴν ἐκ τῶν παθῶν πληγὴν ὑφίστανται βαρυτέραν,
ἢ πικροτέραν, καὶ πρὸς ἀπόγνωσιν ὦσιν ἀφορῶντες·
ἀλλ' ἵνα τὸ ἀναμάρτητον τῶν βρεφῶν, καὶ τὸ ἐπ'
ἐκείνοις τόλμημα τῶν ἀλαστέρων ἔχοντες παράδει-
γμα ψυχαγωγίας, καὶ ἱκανὸν παρακαλέσαι μακροθυ-
μεῖν, εἰς εὐχαριστίαν διανίστανται τοῦ πάντα σοφῶς
τὰ ἡμέτερα οἰκονομοῦντος. Καί γε δὴ καὶ τὸ δι' ὧν ὁ
φθόνος οὐδεὶς ἀναφλέγεσθαι χώραν εἶχεν (ἀρτιγενῆ
γὰρ βρέφη τίν' ἀν παρὰσχοι πρόφρασιν βασκανίας),
ἀλλὰ γὰρ τὸ κατ' ἐκείνων εἰς σφαγὴν οὕτως ἀναί-
σχυντον, καὶ ἀνιστόρητον ἐξορμήσαι, ζητήματος
λύσιν οὐκ ἔστιν ἀπορον παρασχεῖν, οὐδ' εἰς εὐμά-
ρειαν μεταρρυθμίσαι, ὅπως, τὸ μισόχριστον τῶν
Ἰουδαίων γένος εὐεργετοῦντα, καὶ θεραπεύοντα, νό-
σους ἀνιάτους τῶν Σωτῆρα ἀντὶ τοῦ δοξολογεῖν, καὶ
στεφάνοις ἀμειβεσθαι χαρίτων, σταυρῷ κατεδίκασε,
καὶ ἐπονειδίστην θανάτῳ. Εἰ γὰρ, ἐφ' ὧν ὁ φθόνος
οὐδεμίαν πάροδον εἶχε, σφαγῇ τοὺς ἀναιτίους ὁ τῶν
Ἰουδαίων ἡγεμὼν μετέτληθεν, οἱ ταῖς μισαιφρονίαις ὑπ'
αὐτοῦ παιδοτριβηθέντες, καὶ προγυμνασθέντες τί οὐκ
ἀν ἀπετόλμησαν, μάλιστα αὐτῶν τηλικούτου φθόνου
στρατηγούντος; Καὶ γὰρ ὧν ἔστιν ὁρᾶν ἔργα με-
γάλα, καὶ θαυμάσια, καὶ τῶν πολλῶν πρὸς αὐτὰ
οὐδὲν ἔκαττον τὴν θέαν, ἢ τὴν εὐνοίαν ἐπιστρέφοντα,
ὅσω τοὺς εὐγνώμονας εἰς εὐφρομίαν, καὶ θαύμα γλυκὺ
καὶ σεβασμιότητα διεγείρει, τοσοῦτ' ἡμέλιστα τοῖς
ἀχαρίστοις καὶ κακομηχανοῖς τὸ ἐξάγειν αὐτοῦ τοῦτο
πάθος ἐνδυναστεύει καὶ τὸ καὶ οὐκ ἀμαγὼν περιβάλλ-
εται.

Εἰ δὲ σοι φίλον καὶ πλείους ἐπιθεωρεῖν αἰτίας,
πρῶτος μὲν ὁ δίκαιος Ἀβελ οὐδὲν ὀφείλων, ὅσα γε
ἦκεν εἰς οἰκείων ἔργων ὀφειλὴν, παραδοθεὶς, καὶ
ὑποβληθεὶς τῷ θανάτῳ σαθρὰν αὐτοῦ τῶν θεμελίων
τὴν κρηπίδα καταβαλλομένην ἔδειξεν. Ἐπεὶ δὲ μετ'
αὐτὸν πολλοὶ τῶν ἐνόχων περιτελιχίσαν τε καὶ ἐξ-
ωρόντων αὐτοῦ τὴν οἰκοδομήν εἰς ὀχύρωμα· ἔμελλε
δὲ ὁ Σωτὴρ ἐπ' εὐεργεσίᾳ τοῦ γένους παραγεγονῶς
σκυλεῦσιν αὐτοῦ τὰ βασίλεια· οἰονεὶ δορυφόροι τι-
νὲς καὶ πρόδρομοι τοῦ μεγάλου βασιλέως ἀναμάρ-
τητοί τε, καὶ τοῖς μαρτυρικοῖς αἵμασι περιβρέμε-
νοι καταλαβεῖν τοὺς ἐν τῷ ᾄδῃ κατεχομένους διοικο-
νοῦνται, καὶ προαποστέλλονται· ἅμα τε τὴν
δεσποτικὴν παρουσίαν, καὶ κοινήν ἀπολύτρωσιν διὰ
τῆς αὐτῶν ἐπιστάσεως εὐαγγελιζόμενοι, καὶ δει-
κνύντες τὰς σφαγὰς, ἃς διὰ τὸν κοινὸν Ἐλευθερωτὴν
ὑπέσχον· καὶ δι' αὐτῶν πιστούμενοι παραγενέσθαι
τὸν ὑπὸ προφητῶν ἀνακηρυττόμενον Σωτῆρα τοῦ
γένους· καὶ δὴ καὶ τὸν ᾄδῃ ὁρῶντα τοσαύτην φά-
λαγγα μυρίων ἀνευθύνων ἀμαρτίας ἐπιστάσαν ἐκ-
δειματώσαι τε, καὶ τὴν ὅσον οὕτω, μέλλουσαν αὐτῷ
παντελῆ καθαίρειν διὰ τῶν προσομίλων ἐπιδείξαι.
Ἀναμάρτητων γὰρ, καὶ τότε τοσοῦτων σφαγῇ κατα-
βάλλει παντελῶς, καὶ ἀφαιρεῖται τὸ τοῦ θανάτου δι-
κώωμα.

A Adde, si placet, quod in gravissimis infortuniis
solutium hinc prodire videatur. Enecantur enim
pueri, quorum vita peccato carebat, ne cum pā-
tiantur aliqui, ob culpārum gravitatem se plecti
putantes, plagam ex ipsis animi perturbationibus
graviorem, aut acerbiorē reddant, neque in de-
spirationem dejiciantur; sed innocentiam puero-
rum, simulque in eos execrandæ impietatis exem-
plum habentes [pro argumento solatii, quod ad
constantiam hortationi sufficiat, ad gratias agendas
si, qui nostra omnia sapientissime moderatur, exci-
tentur. Porro autem ex eo quod, in quibus nullam
successendi ausam habebat invidia (quam enim
nuper nati pueri præberent odii causam?) In his
nihilominus usque ad necem adeo impudentem,
B atque inauditam impietas exarserit, difficile non
est quæstionis solutionem depromi, atque in apri-
cum proferri, quam scilicet ratione Judæorum
natio Christo insensissima, fundentem beneficia,
atque immedicabiles morbos sanantem Servatorem
non modo non laudibus et coronis grati animi
ergo mactaret, sed etiam cruce ac morte turpis-
sima damnari. Si enim innocentes, in quibus nullus
invidiæ patebat aditus, Judæorum princeps ad
mortem persecutus est, quid non præcipue sub
tantæ impietatis auspiciis auderent ii qui ab ipso
sævitæ institutionem ac præludium acceperant?
Cum enim grandia et mira spectantur facinora,
et quæ multorum non minus attentionem quam
C benevolentiam sibi conciliant, quanto magis hæc
in amicis celebrationem, demirationemque jucun-
dam atque obsequium excitant, tanto in ingratis
ac malignis detestabile hoc vitium imperium vim-
que insuperabilem acquirit.

Quod si tibi plura quoque placeat conspiciere
hujusmodi crimina, memento quod Abel, primus
ille justus cum nulla suarum actionum culpa
teneretur, proditus atque per insidias morti sub-
jectus, execranda ejusdem vitii fundamentorum
principia jacta jam esse ostendit. Quoniam vero
post illum multi conscelerati homines invidiæ
ipsius sedem muro ac tecto munierunt, atque eam
regali fastu Redemptor hominum bono natus spo-
liaturus erat, tanquam magni regis satellites
D quidam atque præcursores innocentes, et martyrii
sanguine circumfusi ad eos, qui in limbo detine-
bantur, amplexandos dirigunt præmittunturque,
ut sua præsentia simul et Domini adventum atque
communem liberationem evangelizarent, mactatio-
nemque suam pro communi Servatore toleratam
ostenderent, ac Patres per eos crederent a prophe-
tis prædicatum nostri generis Liberatorem adesse;
imo etiam ut infernus tanta innumerorum inson-
tium multitudine adventante terreretur, absolu-
tamque debellatorem a se nondum expectatam per
quædam præludia præsentisceret. Scilicet innocen-
tium, et quidem tot puerorum occisio mortis jus
persus evertit ac destruit.

illis accedit, quod divinæ Sapientię consuetudo hac in re mirum quantum effulgeat. Quonam pacto? Solet in omnibus ingenium, et eloquium excedens divina Sapientia ex tristibus ea quę gaudium et voluptatem præstant, educere, atque ex contrariis contraria comparare. Et primum quidem Josephum fraterna invidia vexatum ad Ægypti imperium evexit. Nisi enim fratres ejus invidios in ipsum oculos conjecissent, neutiquam venditus fuisset, neutiquam, nisi venditus et serviens, et pudicitię non erubescens libertatem, latuisset in vinculis detentus: nisi vinculis constrictus esset, duos somniis implicatos non extricasset, neque inde innotuisset Pharaoni, neque fuisset secundum hunc imperio Ægypti politus. Cernis quantum ex invidia odioque fraterno manarit bonum, et quanta Deus Josephum gloria coronavit?

Alius deinde Pharaō contra Israeliticam gentem odio exarsit, ac impius masculis infantibus Nilum pro carnifice constituit. At ex illius feritate factum est, ut pro domuncula, in qua simul multi degabant, quęque nihil a cæteris popularibus differebat, in aula Ægyptiorum regum Moyses enutritur, inde divina Providentia ostendente quod qui insidiis impetebatur, insidiatorum imperium subacturus esset. Nimirum paulo post mortis pœna afficiens Ægyptium, qui eam contribuli suo inferebat, et jam detectus illinc fugit, ac rursus signis prodigiisque munitus, contra expectationem exurgit percutitque Ægyptum, et suam denique gentem a dura liberat servitute: eos autem, quibus serviebant Hebræi, cum omni exercitu maris fluctibus pro fluminis aquis tradit suffocandos. Quare ex eo quia Hebræorum insontes in fluvio enecati sunt, tota natio a servitio redempta est; ac fremitus Ægyptiorum cum ipsis agminibus, curribus, satellitibusque fluctu obruti sunt.

Et multa quidem hujusmodi ex sacris Ecclesię historiis collecta posset quispiam in medium afferre. Eadem itaque ratione per exsecrandam immanemque puerorum eadem coronę martyribus dignę, et immarcescibiles ipsis beatis exflouerunt atque intextę sunt: imo factum est, ut securi Deo sisterentur, ac perpetuam illam ineffabili gaudio et felicitate cum incorporeis agminibus choream plauderent, beatissimaque et perfecta optabilium rerum visione latarentur; quibus quęnam interneciones et quęnam suppliciorum acerbitates condignę æstimabuntur? Quapropter adeo non expediebat iniquam et præperam infantium mortem quacunque ratione præpedire; ut multo melius fuerit eam permitti ac perpetrari, quo ipsi tantis in æterna et inenarrabili beatitate pullulantibus bonis cumularentur.

Atque hæc quasi ad explendam sacrę scientię cupiditatem tibi sufficiant. Quod si quis in arcana cum Paulo verba admissus, nobis melius ea

Πρὸς δὲ γε τοῖς εἰρημένοις καὶ τὸ σύνθεσις τῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας ἐνταῦθα μάλιστα παρρησιάζεται. Ποῦν τοῦτο; Εἰωθεν ὡς ἐπὶ πᾶν ἡ ἀπερινόητος, καὶ ἀνέκφρατος τοῦ Θεοῦ σοφία ἐκ τῶν ἀνιάρων προάγειν, ἃ χαρὰς ἐστὶ, καὶ εὐφροσύνης παρεκτικὰ καὶ ἐκ τῶν ἐναντιῶν πηγάζειν τὰ ἀντικείμενα. Αὐτίκα ἐκ τῆς βασκανίας τῶν ἀδελφῶν τὸν Ἰωσήφ τὸν φθονηθέντα τῆς Αἰγύπτου κατέστησε κύριον. Εἰ μὴ γὰρ φθονερὸν αὐτῷ ἐπέβαλον ὄμμα οἱ τῶν ὠδίνων κοινωνοί, οὐκ ἂν ἐπράθη, οὐκ ἂν μὴ πραθεῖ, καὶ δουλεύων, καὶ τὴν τῆς σωφροσύνης οὐκ αἰσχύνων ἐλευθερίαν δεσποτήριον ᾤκησεν· εἰ μὴ δέσμιος ἐγγόνει, οὐκ ἂν τοὺς ὄνειροις δεδεμένους, διέλυεν· οὐκ ἂν ἐκείθεν ἐγνωρίζετο βασιλεῖ, οὐδὲ τὴν μετ' αὐτὸν ἀρχὴν τῆς Αἰγύπτου ἐκχειρίστο. Ὅρξας ἡλίκον ἐκ φθόνου, καὶ μισαδελφίας ἐφυ ἀγαθόν, καὶ ὅσαι; ὁ Θεὸς τὸν Ἰωσήφ δόξαις κατεστέφωτο;

Ἄλλος ὕστερον Φαραὼ κατὰ τῆς Ἰσραηλῆτιδος; φυλῆς ἐξεμάνη, καὶ τοῖς τῶν βρεφῶν ἄρρεσι τὸν ποταμὸν ὁ παράνομος ἐπενόησε δήμειον. Ἄλλα ἐκ τῆς ἐκείνου μαιφονίας ὁ Μωϋσῆς ἀντὶ τῆς ἰδίας ἐστίας μίᾳς τῶν πολλῶν οὐσῆς, καὶ οὐδὲν τῆς τῶν ὁμοφύλων διαφερούσης ἐν τοῖς τῶν Αἰγυπτίων ἀνακτόρων ἀντρεφέτω, αὐτῶν τῆς θείας προνοίας ἐπιδηλοῦσης, ὡς ὁ ἐπιδουλεύμενος, αὐτὸς ἐγκρατὴς τῆς τῶν ἐπιδουλεύοντων δυναστείας ἐσται. Ἐπειτα γὰρ δίκας φόνου λαβὼν, ὑπὲρ ὧν ἡδίκηαι τὸν ὁμόφυλον ὁ Αἰγύπτιος, καὶ κατάφωρος γεγωνὸς τε ἐκείθεν, καὶ πάλιν ὀχυρωθεὶς σημείοις τε καὶ τέρασιν, καὶ παρὰ δόξαν ἐφίσταται, καὶ μαστίζει τὴν Αἰγύπτον· καὶ τέλος τοὺς μὲν ὁμοφύλους τῆς χαλεπῆς δουλείας ἀπαλλάττει· τοὺς δὲ καταδουλωσαμένους πανστρατιᾷ θαλάττης ἀντὶ τῆς ποταμίου μαιφονίας ἐναποπνίγει βέμβασιν. Ὡστε ἐξ ὧν ὁ Φαραὼ τὰ τῶν Ἑβραίων βρέφη ποταμῷ θανάτῳ κατεδικάσατο, ἐκ τούτων τε τὸ γένος ἅπαν ἀνεσώθη τῆς αἰχμαλωσίας, καὶ τῶν Αἰγυπτίων τὸ πρῶταγμα αὐτῇ στρατιᾷ, καὶ ἄρμασι, καὶ τριστάταις ὑποβρύχιον γεγόναι.

Καὶ πολλὰ τοιαῦτα ἐκ τῶν ἱερῶν λεγμένων τῆς Ἐκκλησίας ἀνθολογησάμενος ἐπιδείξειεν. Οὕτω δὲ, οὕτω καὶ διὰ τῆς ἀλάστορος καὶ παλαμναίας τῶν νηπίων σφαγῆς οἱ μαρτυρικοὶ τε, καὶ ἀκηρατοὶ τοῖς μακαρίοις ἐξήγησάν τε, καὶ διεπλάκυσαν στέφανοι· καὶ τὸ τὸν παρρησία παρίστασθαι τε τῷ Θεῷ, καὶ τὴν ἁληκτον ἐκείνην ἐν ἀδιηγῆται χαρᾷ, καὶ εὐφροσύνῃ σὺν τοῖς ἀσωμάτοις τάγμασι συνεξελίσσιν χοροῖαν, καὶ τοῦ μακαριστάτου, καὶ ἀκροτάτου τῶν ὁρεκτῶν ἀπολαύειν θεάματος· ὧν ποταῖ σφαγαί, ποταῖ δὲ τιμωρῶν δριμύτητες ἀντάξια λογισθήσονται; Ὡστε οὐ μόνον οὐκ ἦν ἄμεινον οὐδαμῶθεν ἐπισχεῖν τὸν ἐκθεσμένον τε, καὶ ἄωρον τῶν βρεφῶν θάνατον· ἀλλὰ καὶ πολλῷ κρείττον ἐναφειναῖ τε καὶ ἐνδοῦναι προσελθεῖν τοσούτων αὐτοῖς ἐκείθεν αἰωνίων τε, καὶ ἀδιηγῆτων ἀναδλασθησάντων ἀγαθῶν.

Ἄλλα ταῦτα μὲν ἔστω σοι τῆς ἱερᾶς φιλομαθίας ὥσπερ τις ἱερὰ ἀρσώσῃς. Εἰ δὲ τις τῶν ἀπορρήτων τοῦ Παύλου βημάτων μύστης γεγωνῇ, μυσ-

γωγείν ἡμᾶς ἐβέλησεις τελειότερον, ἡδέως ἂν, καὶ χάριν ἀνομολογούντες ὀφείλαιν τῷ ἀνδρὶ, διὰ βίου, καὶ κοινῇ μαθητεύσωμεν.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΚΖ'.

Πῶς λέγοντες Θεὸν μὲν ἓνα, τρεῖς δὲ ὑποστάσεις, καὶ τὸν Πατέρα λέγομεν Θεόν, καὶ τὸν Υἱὸν κατ' αὐτὸν Θεόν, καὶ τὸ Πνεῦμα ὡσαύτως Θεότητα δὲ λέγοντες μίαν, καὶ τρεῖς ὑποστάσεις, οὐκ ἐστὶ δύναμιθα λέγειν οὕτε τὸν Πατέρα Θεότητα, οὕτε τὸν Υἱόν, οὕτε τὸ Πνεῦμα, οὐδ' ἅμα (45);

Edita ab Ant. Scotto, p. 14.

Τὸ μὲν οὖν ἅμα μὴ λέγειν τὰς θεαρχικὰς ὑποστάσεις Θεότητα, καίτοι λεγόμενας ἐν μιᾷ θεωρεῖσθαι Θεότητα, εἰ βούλει δὲ, καὶ γνωρίζεσθαι, καὶ περιέχεσθαι· τοῦτο δέξοιτ' ἂν αἰτίαν οὐκ ἄλογον τὸ μὴδ' ἐκάστην καθ' ἑαυτὴν τῶν μακαρίων ἐκείνων, καὶ δημιουργικῶν ὑποστάσεων δύνασθαι λέγειν ἡμᾶς Θεότητα. Διὰ τί δὲ Θεὸν μὲν ἐκάστην τῶν ὑπερφυῶν ὑποστάσεων λέγομεν, οὐκ ἐστὶ δὲ καὶ Θεότητα, ὥδε ἂν ἴσως θεωροίη· μᾶλλον δὲ πρὸ τούτου ζητητέον (ἐκείθεν γάρ καὶ τοῦ παρόντος ζητήματος ἡ βλάβη· σις τὰς ἀφορμὰς ὑπεβάλλετο) πότερον ὁ Θεός, καὶ ἡ Θεότης ταυτὸν εἴη, ἢ ἕτερον; Εἰ μὲν γὰρ ἕτερον, τί τοῦτο, καὶ τί παρὰ τὸν Θεόν; Εἰ δὲ ταυτὸν, πῶς ἐκάστη τῶν ζωαρχικῶν ὑποστάσεων Θεός, λεγόμενος οὐ λέγεται Θεότης; Οἱ μὲν οὖν τὸ σχῆμα τῆς λέξεως αἰτιασάμενοι, ὡς ἡ μὲν ἀρρένικου τύπου, ἡ δὲ πρὸς τὸ θῆλυ τῆς φωνῆς σχηματίζεται, καὶ διὰ τοῦτο μὴ ὁμοίως ἐκάτερον ἐπὶ τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ Πνεύματος λέγεται, αὐτὸθεν τὸν ἐλεγχον δέχονται. Κατ' οὐδέτερον γὰρ σχηματισμὸν τὸ Πνεῦμα τῇ γλώττῃ προφερόμενον, οὐδὲν ἤττον Πατρός, καὶ Υἱοῦ Θεός, λέγεται· καὶ τῶν ὀνομάτων τὸ ἑτερογενὲς οὐδὲν ἐκώλυσε τὴν αὐτὴν προσηγορίαν ἐπάγειν, ἣν καὶ οὐ τὸ αὐτὸ γένος τῆς φωνῆς περιεπτύσσετο· καὶ τοῦτο σαφέστερον ἐστὶ γένους ἑτέρου τυγχάνουσα κατὰ φωνὴν ἢ οὐσίαν ἐπὶ Πατρός, καὶ Υἱοῦ, καὶ Πνεύματος· ὁμοτίμως κατηγορεῖται· οὐσίαν τε γὰρ αὐτὰς λέγομεν, καὶ μιᾶς οὐσίας· οὐδὲ τὸν ἀνθρώπον δὲ ζῶον, ἢ οὐσίαν καλεῖσθαι τὸ ἑτερογενὲς τῆς φωνῆς ἀπεκώλυσε.

essentiam, et unius essentiae nominamus : neque substantiam unquam prohibuit.

Τί οὖν δεῖ λέγειν; Ἡ δὲ, ὡς περ ὁ ἀνθρώπος, καὶ

mysteria pandere voluerit; tunc nos libenter, et gratiam ei salentes habere, dum vivimus, communi usura discemus (44).

QUÆSTIO XXVII [al. XXVI].

Quomodo cum Deum unum, tres autem hypostases dicamus, et Patrem dicimus Deum, et Filium per se Deum, et Spiritum sanctum similiter : cum autem dicamus unam Divinitatem, et tres hypostases, non item liceat Divinitati dicere Patrem, neque Filium, neque Spiritum sanctum; neque simul?

Quod simul divinæ personæ, licet in una Divinitate spectari, imo, si vis, et cognosci, et contineri dicuntur, tamen Divinitas non appellentur; hoc poterit hanc baud absurdam habere rationem, quod scilicet neque singulas beatas illas, creatricesque personas per se Divinitatem nuncupare possimus. Cur autem unamquamque illarum augustissimarum hypostaseon Deum quidem, at non pariter Divinitatem vocemus, hic fortasse perpendi debet : potius est autem in antecessum investigandum (quippe quia propositæ quæstionis caput inde occasionem accepit) utrum Deus ac Deitas ideam sint, an aliud. Namque si aliud, quidnam hoc est, et quidnam in Deo? Si vero idem, quomodo quævis illarum vivificantium personarum Deus, et non Deitas appellatur? Qui discriminis causam in vocabuli forma quærunt, quod nempe alterum sit masculini generis, alterum vero ad feminini modum inflectatur, ac propterea non possit pariter de Patre, de Filio, et de Spiritu sancto utrumque usurpari, ex hoc ipso refelluntur : etsi enim nomen Πνεῦμα (Spiritus sanctus) nostra lingua prolatum neutrius sit generis, tamen Deus non minus, quæm Pater, et Filius nuncupatur; et generis nominum diversitas non fuit impedimento, quominus hæc appellatio induceretur, quam et idem vocis genus non complectebatur : imo magis perspicue, quam hoc, vox essentia, utut ad aliud genus pertineat, tamen æquo jure de Patre, Filio, et Spiritu sancto enuntiat : eas siquidem personas ipsam divinam generis diversitas hominem dici animal, vel substantiam unquam prohibuit.

Quid ergo dicendum superest? An quod, quem-

NOTÆ.

(44) Profecto ubi de divinis operibus, ac præsertim de scelerum permissione sermo instituitur : tunc præcipue sunt, uti scriptum est Sap. ix, 14. *Cogitationes hominum timidae, et incertæ providentiæ* : idque humanæ menti omnino impervium esse pluries docuit Apostolus, Rom. xi, 33; I Cor. ii, 16. Nihil tamen minus rationes illæ, ut aiunt, congruentiæ, quas Photius affert, ab iis, quæ in Patrum operibus occurrunt, non nimis absunt. Vides inter Græcos Irenæum iii, 4. Just. quæst. 13, ad Orth. Orig. hom. in Matth. Chrysost. hom. 2 in var. Ev. Eusebium Emisen. ; inter Latinos autem August. iii; de exposit. Symb. 4, et Serm. 8 de sanctis, Prud. hymn. Epiph. Fulgent. de Epiph. de libro I De Fide ad Petrum 3 et 39; Leo. serm. I de Epiph. Bernard. serm. de Innoc et homil. in

D Cantica 60.

Cæterum per Innocentium eadem, uti monet historia, factum est, ut non solum Judæi, et Samaritani, sed gentes pene omnes tempus magni illius Messiae, qui jamdiu exspectabatur, a Prophetis prædictum advenisse audirent, atque ita prædicationi evangelicæ via sterneretur.

(45) In Coisliniano codice legitur οὐδ' ἅμα τὰ τρία, et in Vaticano ἀλλ' οὐδ' ἅμα τὰ τρία; tametsi maleferiati cujusdam critici, vel emendatoris manu hodieum τὸ οὐδὲ deletum videatur. In Taurinensi vero ἀλλ' ἅμα τὰ τρία, et hanc lectionem sensui consentaneam esse temere Josephus Pasinius affirmat, siquidem ipsum responsionis initium refragatur.

admodum nomina homo et humanitas non ad alium atque alium sensum spectant; et nihilominus illud de Socrate nullo impedimento usurpatur, hoc autem nequaquam; ita quoque voces illæ Deus, et Deitas, licet diversas ideas non contineant, nequeant tamen de divinis personis pariter dici? At dicet fortasse elegantiorum hominum quispiam, quod augeat hoc, non diluat propositæ quæstionis difficultatem; atque petitionis principii suspicionem minime effugiat. Hos autem rem accurate non fuisse assecutos inde patet, quod non e re simili ad rem propositam in quæstione fiat transitio, neque id obscuritatem augeat, imo neque primam interrogandi causam, quasi cognitam, supponat: atque hinc potius isti rectum non tulisse iudicium arguuntur. Si enim in naturæ sermone huiusmodi vocabulorum conditio animadvertitur in illis rebus, in quibus identitas non læditur, atque in enuntiationibus ipsa vocabula usum non similem habent; quomodo evidens et perspicuum non est, quod neque abstrusum putandum sit, neque absurdum in theologia, quæ a materie longo intervallo distat, quæque maxima difficultate humanam mentem undequaque gravioribus implicat quæstionibus, in quibus neque illa alia voce adamussim licet quæstionem exprimere; in his, inquam, quoque modo huiusmodi comminisci usum vocabulorum, quæ, etiamsi rebus corporeis veteri et recepto iudicio accommodari, atque idem significare videantur, eodem tamen pacto prædicari non possunt? Ubina itaque difficultas hic augetur, aut causa pro causa ponitur?

Novi autem quosdam, qui dubium diluere arbitrantur hominem, ac naturam, speciemque humanam assumendo, quæ quodammodo in idem invicem concidere videntur; in Socratis autem prædicatione diversitatem, non convenientiam proferant. Socrates enim homo quidem dicitur, at neque species, neque natura, si vis autem, neque forma his conjuncta appellari poterit. Hos autem fugit, ut videtur, quomodo sit de nominibus iudicandum, et quod quæcunque ad physicas res nomina pertinent, ipsa ad res significatas luculenter, ac proprie ferantur: quæ vero a dialectica oriuntur speculatione, et dialecticum quemdam involvunt sensum, hæc ad significatas naturæ res vi propria non pertinent. Homo vero et humanitas, necnon Divinitas, et Deus non sunt logicæ subtilitatis commentationes, sed existentis rei nomina: attamen ex his quædam quoque vestigia ingredi fas est, quæ ad dubii solutionem adducunt. Etenim cum hæc secum invicem comparantur, rerum scilicet nomina, et ea quæ logicam in verbis subtilitatem habent, non minimam in ipsa differentia mutuam communicationem retinent. Verba enim singularibus rebus tributa et involvunt ista nomina, et ipsis inniuntur,

ἡ ἀνθρωπότης οὐκ ἄλλον, καὶ ἄλλον παραδεχόμενα λόγον, ὅμως τὸ μὲν λέγεται κατὰ τοῦ Σωκράτους ἀκωλύτως, τὸ δὲ οὐκ ἐπὶ οὕτω καὶ ἡ Θεός, καὶ ἡ Θεότης, οὐκ εἰς ἕτερον, καὶ ἕτερον ἀναπτυσσόμενα νόημα, οὐχ ὁμοίως δυνάμει καὶ τῶν θεαρχικῶν ὑποστάσεων λέγεσθαι; Ἀλλὰ ἐποίηεν ἂν τις ἰσως τῶν χαριστέρων· ὡς αὐξήσις ἐστίν, οὐ λύσις τοῦ ἀπορήματος τοῦτο, καὶ τὴν τοῦ ἀπ' ἀρχῆς αἰτεῖσθαι ὑπόψιν οὐκ ἐκφεύγει. Τοὺς δὲ μάθοις ἂν ἐντεῦθεν, ὡς διαπέφυγε τὸ ἀκριβές· οὐ γὰρ ἀπὸ τοῦ ὁμοίου πρὸς τὸ προκείμενον ἐπὶ ζήτησιν μετάβασις, οὕτε κρατύνει μᾶλλον τὸ ἀπορον· ἀλλ' οὐδ' ἐπισύρεται τὴν αἰτίαν τοῦ ἀπαρχῆς αἰτεῖσθαι· ἐκεῖθεν δὲ μᾶλλον διελέγχοντι· ἂν οὐκ ὁρθὴν ὑπελθόντες τὴν κρίσιν. Τὸ γὰρ ὁρθὴν ἐν φυσιολογίᾳ τοιαύτην ὀνομάτων θέσιν, ἐν οἷς καὶ τὸ ταυτόν οὐ λυμάνεται, καὶ πρὸς τὸ κατηγορεῖσθαι τὴν χρεῖαν οὐχ ὁμοίαν παρέχεται, πῶς ἐστὶ σαφές τε, καὶ ἀναντιρρήτος παράστασις τοῦ μηδὲν ἀπορον νομίζειν, μηδὲ παράλογον ἐν τῇ πολλῇ τῆς ὕλης ὑπερκαμένη (46) θεολογίᾳ, καὶ πολλῇ πανταχόθεν τὸν ἀνθρώπινον νοῦν ἐν τοῖς βαθυτέροις τῶν ζητημάτων ἀπορίᾳ περιτειχίζουσῃ, ἐφ' ᾧ οὐδὲν οὐδὲ τῶν ἄλλων ὀνομάτων οὐδὲν ῥᾶν ἐστὶ δηλώσαι τοῦ ζητουμένου τὴν ἀκριβείαν· ἐπὶ τούτων ἀμωσγίᾳ τοιαύτην φωνῶν ἀνευρίσκων χρῆσιν, αἱ καὶ τοῖς ἐνύλοις ὁρῶνται παλαιᾷ καὶ συνήθει κρίσει ἐναρμόττουσαι, καὶ τῆς μὲν ταυτότητος οὐκ ἐξιστάμεναι, ἐν δὲ τῇ κατηγορεῖσθαι διιστάμεναι; Ποῦ τοίνυν ἐνταῦθα ἡ τῆς ἀπορίας ἐπίτασις, ἢ τῆς ἄλλης αἰτίας ὑπόληψις;

Τινὰς δὲ λύειν νομίσαντας οἶδα ἐκ τοῦ τὸν ἀνθρώπον παραλαβεῖν, καὶ τὴν φύσιν, καὶ τὸ εἶδος· ἂ δοκεῖ μὲν πῶς ἀλλήλοις εἰς ταυτὸν συνιέναι· ἐν δὲ τῇ τοῦ Σωκράτους κατηγορίᾳ τὴν διάστασιν ἀντὶ τῆς ὁμολογίας ἐξοικειοῦνται. Ἀνθρώπος μὲν γὰρ ὁ Σωκράτης, οὕτε δὲ εἶδος, οὕτε φύσις, εἰ βούλει δὲ, οὕθ' ἢ συντάττομένη τούτοις μορφῇ δύναται ἂν λέγεσθαι. Λανθάνει δὲ τούτους, ὡς ἔοικεν, ἡ τῶν ὀνομάτων διάκρισις, καὶ ὅτι ὅσα μὲν ἐστὶ φυσικῶν πραγμάτων ὀνόματα, ταῦτα περιφανῶς τε, καὶ καθαρῶς κατὰ τῶν ὑποκειμένων φέρεται· ὅσα δὲ διαλεκτικῆς προῆλθον ἐπινοίας, καὶ διαλεκτικὸν τινα περιέχουσι νοῦν, ταῦτα τῶν ὑποκειμένων τῆς φύσεως ἔργων ἰσχύον οὐκ ἔχει διαβιβάζεσθαι. Ὅ δὲ ἀνθρώπος, καὶ ἡ ἀνθρωπότης, καὶ δὴ καὶ ἡ Θεότης, καὶ ὁ Θεός οὐ λογικῆς ἐστὶ τεχνασμάτων προβλήματα, ὑποκειμένου δὲ πράγματος ὀνόματα· πλὴν καὶ τούτου ἐστὶν ἰχνη τινὰ λαβεῖν πρὸς τὴν τῆς ἀπορίας λύσιν ἐνάγοντα. Καὶ γὰρ ἀλλήλοις ταῦτα συνιέντα, τὰ τε τῶν πραγμάτων ὀνόματα, καὶ ἅπερ τῆς λογικῆς ἐντροχέας, τυγχάνει πρὸς ῥήματα, οὐκ ὀλίγην ἐν τῇ διαστολῇ τὴν πρὸς ἀλληλα κοινωνίαν ἀσπάζεσθαι (47). Περιέχουσι γὰρ τὰ καθ' ἕκαστα καὶ ταῦτα, καὶ ὑπερβρυταὶ τούτων, καὶ πρὸς ἐκείνα λέγεται, εἰ καὶ μὴ

NOTÆ.

(46) Vide an scribi debeat ὑπερκαίνουμένη, vel saltem ὑπερκαμένη.

(47) Corrigan velim ἀσπάζεται. vel ex præcedenti periodo resumias ἐστίν.

κατὰ τὸν ὁμοιον τρόπον. Φαμέν γάρ Σωκράτην φύ-
σιν, καὶ εἶδος, καὶ μορφήν, εἰ καὶ μὴ τῶν ἐν τῇ
προτάσει μέρων, ὥσπερ ἐν ταῖς φυσικαῖς ὁρᾶται
φωναῖς, ἐκάτερον ὁμολόγως κατὰ τὴν ὀνομαστικὴν
προάγεται κλήσιν.

Ἐτι δὲ φαμέν τὸν τε ἄνθρωπον, καὶ τὸ ζῶον λο-
γικόν, θνητὸν, ταυτὸν· ναὶ μὲν καὶ τὸ γελαστικὸν
ἐκατέρω· οὐ μὴν, ὅσα περὶ ἐνὸς τούτων λέγεται, καὶ
περὶ τῶν λοιπῶν δυνατόν ἐστιν εἰπεῖν. Τὸ μὲν γάρ
ἴδιον ἀνθρώπου, τὸ δὲ ὅρος, οὐδέτερον δὲ τούτων ὁ
ἄνθρωπος ῥηθεὶς ἂν ἀνθρώπου· καίτοι κατὰ τὴ
μάλιστα ταυτὸν τὴν ταυτότητα διεκλήρωσαντο ταῦτα.
Πλὴν τὸν εἰρημένον περὶ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ τῆς
φύσεως, καὶ τοῦ εἶδους λόγον κἀνταῦθα λαβεῖν ἐστι
τὴν τούτων κρίσιν ἀναδεχόμενον. Καὶ γὰρ ἀφαιρου-
μένων τῆς λογικῆς φωνῶν ταυτὸν ἐστὶν ἕκαστον ἀλ-
λῆλων τῶν τριῶν.

Ἀλλὰ ἐπὶ μὲν τῶν εἰρημένων αἰτιάσται· ἂν τις τὸ
ἐτερογενὲς τῶν φωνῶν μεταβῆθ' ὀμιλῶν εἰς τὸ εὐπο-
ρον τὴν ἀπορίαν. Ἐπὶ δὲ τοῦ ῥηθησομένου τί ποτ'
ἂν ἔρει; Ὁ μὲν γὰρ ἄνθρωπος ἐστὶν οὐσία, καὶ
ζῶον· ταυτὸν δὲ ὃν τῷ ἀνθρώπῳ τὸ γελαστικόν,
ὑπερ ἐστὶ φυσικοῦ πράγματος φωνή, οὔτε οὐσία,
οὔτε ζῶον ἂν ῥηθεῖς· ἐπεὶ ὁ ἄνθρωπος πολλὰ ἂν
εἴησαν οὐσίαι, καὶ ζῶα. Ὡστε οὐκ ἐξ ἀνάγκης ἔπε-
ραι θατέρω τῶν συναπτομένων τῇ ταυτότητι ὅσα καὶ
τῷ ἐτέρῳ παρέπεται, ἥ ὁ λόγος οὗτος διορισμοῦ δεῖ-
ται. Εἰ μὲν γὰρ γελαστικὸν λέγων τις τὴν τοῦ ἰδίου
ἐννοίαν ἐνδέχεται, οὐκ ἂν οὔτε ζῶον, οὔτε οὐσία τοῦτο
εἴη· εἰδὲ αὐτὸ τὸ ὑποκείμενον διὰ τῶν φωνῶν τού-
των παραδηλοῦσιν, οὐχ ἑτέρα τινα, ἀ μὴ ἀπαρχῆς
ὑπῆρχεν ἐκεῖνη, προσέτι συνάγουσι· καὶ μάλλον
ἂν ἐπεῖχε χώρην μήτε λογικὸν ζῶον λέγειν, μήτε
σῶμα· ἀλλὰ μηδὲ οὐσίαν ὑπάρχειν τὸν ἄνθρωπον,
ἵνα μὴ τοιοῦτον πλῆθος ληρημάτων Σωκράτην κατα-
λείψεται. Πλὴν εἰ καὶ καθ' ἑκάτερον μέρος τῆς διαι-
ρίσεως ὁρᾶται μὴ τῷ ἐτέρῳ συνεπόμενα, ἀ συνόντα
τῷ ἐτέρῳ ἐγνωρίζετο, οὐδὲν ἦττον ὁ λόγος εὖρετο
σπουδαζόμενος· οὐδὲ γὰρ εἰ με (48) πάντα, ὅσα
ταῦτα προῦκεῖτο, δεῖξαι τὴν διαφορὰν ἐξοικειούμενα·
ἀλλ' ἥρκει τῷ λόγῳ παραστήσαι, εἰ τινα (49) ἐν τοῖς
τοιούτοις λεγομένων ἐν τῇ πρὸς ἄλληλα κοινωνίᾳ καὶ
τὴν ἐτερότητα διασώζουσιν.

Ὅσον δ' ἂν τις ερῇ, ὡς οὐδὲν τῶν παραδειγμάτων
εἰς ὁμολογητὰ τοῖς ἀπ' ἀρχῆς ἡγορημένοις συνέρχε-
ται, οὔτε ἴδιον θατέρω θάτερον, οὔτε ὁρισμὸς, ἀλλ',
ὡς ἂν εἴποι τις, ὀνόματα δύο περὶ ἐν ὑποκείμενον
ἀναστροφόμενα, ὡς λώπιον, καὶ ἱμάτιον. Πῶς οὖν,
φασί, ἐν σοῖς προνομίοις τὸ ἕτερον τοῖς αὐτοῖς, οὐχὶ
καὶ θάτερον ἐπιγινώσκειται; Οἶδα μὲν οὖν ἐν ταῖς
γυμνασίαις λόγον εἰρημένον τοιοῦτον· ὡς ὁ μὲν ἄν-
θρωπος, καὶ ἡ ἀνθρωπότης τὸ αὐτὸ μὲν ὑποκείμενον

simulque referuntur ad illa, licet non eadem ra-
tione. Dicimus enim Socratem naturam, et speciem.
et formam, etiamsi non alterutra propositionis
pars, quemadmodum in physicis cernitur vocabulis,
eodem pacto in appellationis conditione produ-
catur.

Præterea dicimus hominem et animal ratione
præditum, et morti obnoxium idem esse, imo
etiam risibile utrumque : non tamen, quæcunque
de quopiam horum dicuntur, de reliquis quoque
possunt enuntiari. Hoc profecto hominis proprium
est, illud vero definitio : neutrum tamen horum in
homine homo nuncupari licet; etsi hæc uni, quod
idem omnino est, eadem sint. Præterquam quod
sermo ipse, qui de homine, natura ac specie fa-
ctus est, hic quoque ad iudicium de istis ferendum
usurpari potest. Nam idem est, si logicas voces ex-
cipias, quod a singulis his tribus indicatur.

Jam vero in his, quæ dicta sunt, dicitur fortasse
quispiam, ut in perspicuis tenebras obfundat, ex
generis diversitate causam distinctionis erumpere.
At ad ea, quæ adjiciemus, quid reponet? Homo ni-
mirum substantia et animal est : interea licet idem
sit, quam homo, risibile, quod physicæ actionis est
nomen, id tamen neque substantia, neque animal
vocari debet : quia multe substantiæ, multaque
animalia homo esset. Quamobrem alterum coeun-
tium in idem non necessario sequuntur quæcunque
et alterum comitantur, vel certe distinctio in hujus-
modi sermone adhibeatur, oportet. Si quis enim
risibile dicens proprietatis notionem consideraret,
hæc neque animal esset, neque substantia : quod
si alii ipsum subjectum per has voces velint deno-
tare, non alia quædam, quæ a principio illi non
inerant, superaddunt : atque id potius copiam adi-
mit dicendi hominem animal esse rationale, corpus
imo et substantiam, ne tanta tricarum multitudo
Socratis ideam destruat. Itaque, tametsi in alter-
utra divisionis parte quæcunque adesse deprehen-
duntur in altero, ad alterum confluere non animad-
vertantur, sermo tamen non minus accuratus in-
venitur : nec enim opus erat, ut omnia, quæ ita
se habebant, secum invicem convenire ostenderen-
tur : verum satis erat, ut sermo proderet, quo
D aliqua eorum, quæ proferuntur, in ipsa mutua com-
munionem diversitatem quoque retineant.

Atqui id tantum reponat quispiam, quod nullum
ex adductis exemplis cum proposita questione
habeat aliquid commune; quippe in ea alterum
verbum non est alterius proprietas, vel definitio,
sed dici possunt duo nomina, quæ circa unum sub-
jectum versantur, veluti vestis et indumentum.
Quomodo itaque, inquit, his in antecessum
constitutis alterum, et non alterum ipsis divinis
personis tributum invenitur? Novi nimirum in sco-

NOTÆ.

(48) Pro duabus istis voculis τὸ ἐχρῆν, ni fallor, reponendum esset.

(49) Ita omnino pro τὴ scribendum autumo.

lasticis exercitationibus hoc dici solitum, quod scilicet homo, et humanitas idem indicent subjectum; sed non eodem pacto accipiantur; idque fortasse tu pariter memnisti. Sane cum hominem dicimus, naturam individuo inhaerentem intelligimus; cum vero humanitatem, ipsam quidem hominis naturam, sed non inhaerentem, at qualem mens a materie abstractam secundum se considerat. Quare idem sunt homo et humanitas, sed modum significandi diversum habent: ac propterea necesse non est, ut in quibuscunque alterum animadvertitur, in ipsis conspiciatur et alterum. Modus enim significandi in quibus invicem mutatus est, in iis mutatum quoque loquendi usum reddere debet. Idcirco et Socratem recte hominem appellamus, at non præterea humanitatem. Enim permutando enuntiationis formulam Socratem probe dicimus habere humanitatem, ac ab ipsa res ad individua pertinentes, uti et ab homine contineri; siquidem in huiusmodi loquendi modis ipsarum rerum identitas servari videtur. Etsi itaque non secundum eundem modum, in quibus homo dicitur, in ipsis potest et humanitas apposite dici; jure tamen quispiam dicet quod et individua contineat humanitas, et complectatur hæc Socratem, atque ipsa ex individuis abstracta fuerit.

Porro ratio loquendi de naturalibus ad solvendam de rebus naturam excedentibus quæstionem opportuna est. Sed quæ hactenus enucleavimus juvenum esse, qui in dialecticis palæstris adhuc fortasse currunt, nondum autem ad bravium, quod veritatis agnitio donat, pervenerunt, existimanda sunt. Quomodo enim humanitas et ab individuis abstrahitur, et ab ipsis habetur? Quomodo autem individua continet, dum non potest omnibus modis de ipsis enuntiare? Habere profecto, et esse, etiamsi brevi litterarum varietate distent, magnam tamen rerum diversitatem important.

Facilius autem foret objectum ab identitate desumptum diluere: quandoquidem, etiamsi demus hominem et humanitatem idem esse, necessario tamen non sequitur, ut altero prædicato prædicetur et alterum. Socrates enim idem est ac homo; modo alterum de altero non enuntietur: quippe de Socrate probe prædicatur homo, sed non item Socrates prædicationem homini reddit: profecto dicitur, Socrates quidem est homo: non autem, homo est Socrates. Quare difficile non est, ut in quibusdam nominibus diversitas cum identitate prodeat.

Quod autem exposuimus, cum per comparisonem persuadere nitatur, ad propositam quæstionem solvendam eandem vim non exserit; siquidem in allatis exemplis aliquid commune est, aliquid vero peculiare: at in divinis communicatione æque gaudet alterutrum. Quænam igitur solutio erit, quæ omni ex parte

A δηλοῦσιν, οὐχ ὡσαύτω; δὲ παραλαμβάνονται· καὶ οὐδ' ἂν ἴσως ἀναμνησθεῖς. Ἦνίκα μὲν γὰρ ἀνθρώπων φαμεν, τὴν ἐγκατατεταγμένην τῇ ὑποστάσει φύσιν λογιζόμεθα· ἡνίκα δ' ἀνθρωπότητα τὴν αὐτὴν μὲν ἀνθρώπου φύσιν, οὐ τὴν ἐγκατατεταγμένην δὲ, ἀλλ' ἣν ὁ νοῦς ἐξαιρῶν τῆς ὕλης καθ' αὐτὴν πολυπραγμονεῖ. Ὅστε ταυτὸν ἐστὶν ὁ ἀνθρώπος, καὶ ἡ ἀνθρωπότης, καὶ τρόπον ἕτερον παραλλάττοντα· διδ' οὐκ ἀναγκαῖον, ὅσοις ἐνθεωρεῖται τὸ ἕτερον, τοῖς αὐτοῖς ὁρᾶσθαι καὶ θάτερον. Οἷς γὰρ ἀλλήλων παραλλάττει, παραλλαγμένην πάντως καὶ τὴν χρεῖαν παράσχοι' ἂν. Διδ' καὶ ἀνθρώπων μὲν εὐλόγως φημὲν τὸν Σωκράτην, ἀνθρωπότητα δὲ οὐκ ἔστι. Ἐν γὰρ τῷ παραλλάττοντι τῆς κατηγορίας ἔχειν μέντοι τὴν ἀνθρωπότητα τὸν Σωκράτην ἐροῦμεν· καὶ περιέχεσθαι τὸ καθ' ἑκάστων ὑπ' αὐτῆς, ὥσπερ ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου· ἔν τοις τοιούτοις γὰρ αὐτῶν ἐδόκει καὶ ἡ ταυτότης. Ὅστε εἰ καὶ μὴ τὸν αὐτὸν τρόπον, ἐφ' ὧν ὁ ἀνθρώπος λέγεται, ἐπ' αὐτῶν ἀρμόζειν δύναται καὶ ἡ ἀνθρωπότης. Ἀλλὰ περιεκτικὴν τε εἶναι τῶν ἀτόμων καθαρῶς ἂν τις τὴν ἀνθρωπότητα φαίη, καὶ ἔχειν ταύτην τὸν Σωκράτην, καὶ θεωρεῖσθαι αὐτὴν ἐκ τῶν ἀτόμων.

C Ὁ δὲ ἐπὶ τῆς φύσεως λόγος ἐτοιμός ἐστι καὶ περὶ τῶν ὑπερρῶν τὴν ἀμφισβήτησιν διαλύειν. Ἀλλὰ τὰ μὲν προσεχῶς εἰρημένα, σκιρτῶντων ἴσως ἔτι μετὰ τὰς διαλεκτικὰς παλαιστράς, οὕτω δὲ τῶν εἰς τὸ βραβεῖον ἀφικμένων, ὃ χαρίζεται τῆς ἀληθείας ἡ κατάληψις, νομιστέον. Πῶς γὰρ ἡ ἀνθρωπότης καὶ ἐξήρηται τῶν ἀτόμων, καὶ ὑπ' αὐτῶν ἔχεται; Πῶς δὲ περιέχει ταῦτα, μὴδ' ὅλως αὐτῶν κατηγορουμένη; Τὸ γὰρ ἔχειν, καὶ τὸ εἶναι, κἰν γραμμάτων ἐναλλαγῇ βραχείᾳ δίδασται, μεγάλῃ πραγμάτων ἀπαγγέλλει ἑτερότητα.

D Τὴν δ' ἀπὸ τῆς ταυτότητος καταδρομὴν εὐχερέστερον ἀνατέλλειν ἂν εἴη· οὐχ ὡς ἀνάγκη (50) τις, εἴπερ καὶ δοίη ταυτὸν ἀνθρώπῳ τὴν ἀνθρωπότητα, κατηγορουμένην τοῦ ἑτέρου καὶ τὸ ἕτερον κατηγορεῖσθαι. Ταυτὸν γὰρ ὁ Σωκράτης τῷ ἀνθρώπῳ, εἴπερ οὐχ ἕτερον ἑτέρου κατηγορεῖται. Ἀλλὰ γὰρ τῷ Σωκράτους μὲν κατηγορεῖται δῆλον ὁ ἀνθρώπος, οὐκ ἔστι δὲ ὁ Σωκράτης ἀναποδιδῶσι τῷ ἀνθρώπῳ τὴν κατηγορίαν· λέγεται μὲν γὰρ ὁ Σωκράτης ἀνθρώπος, οὐκ ἔστι δὲ ὁ ἀνθρώπος Σωκράτης. Ὅστε οὐκ ἄπορον ἐπ' ἐνίων ὀνομάτων λέγειν συμπεριέναι τὴν ἑτερότητα τῇ ταυτότητι.

Ἀλλὰ ἐστὶ (51) καὶ τὸ ῥηθὲν παραδειγματικὴν πιθανότητα φέρον οὐ τὴν αὐτὴν ἰσχὺν προβάλλεται τοῖς ἐξ ἀρχῆς ἡπορημένοις παρασχεῖν τὴν λύσιν· καὶ γὰρ ἐνταῦθα τὸ μὲν κοινόν, τὸ δὲ τῶν καθ' ἑκάστων· ἐν ἐκείνοις δὲ παραπλησίως ἐκάτερον ἀπολαύει τῆς κοινότητος. Τίς οὖν ἡ πανταχόθεν καὶ

NOTÆ.

(50) Vocem hanc corruptam asservat codex, quippe habet ἀν' ἀγνή: ac fortasse pro οὐχ ὡς; opportunius esset ὡς οὐκ.

(51) Verbum substantivum ὀτιᾶρι videtur, εὐλ pro προβάλλεται προβάλλεσθαι legendum erit.

πάσης λαβῆς ἀνακεχώρηκε λύσις; Καὶ γὰρ, ὅτι μὲν ἅπαντα τὰ εἰς ταυτὸν συνιέντα κατὰ πάντα κοινοῦν ἀλλήλοις ἀπαιτεῖται, δέδεικται τρόπον τινά· καὶ ὅτι ἡ ἀπὸ τῆς ἀνθρωπώτου, καὶ τῆς ἀνθρωπότητος φωνῆς προτεινομένη χρῆσις τὴν ἐν τῇ θεολογίᾳ διαλύει ἔριν. Τάχα δ' ἂν ἐπὶ μέρους ἔτι μένει τὸ ζήτημα καὶ τὸν ἔρωτα τῶν φιλοσοφῶν αἰρουμένων ἀναφλέγειν· ὅτι μὴ καὶ τὸ λοιπὸν συνορᾶν χειραγωγίαν εὔροι.

Τί οὖν ἔστε φάναι; Τί δὲ σοφώτερον ἕτερον πρὸς τὴν ἐξ ἀρχῆς ἀπορίαν, ἢ διότι ἡ μὲν Θεὸς φωνὴ τὴν τε φύσιν εἴωθε δηλοῦν, καὶ τῶν ἀτόμων ἕκαστον οὐδὲν ἔλαττον πέφυκε σημαίνειν· ἡ δὲ Θεότης σημαντικὸν τε, καὶ δηλωτικὸν αὐτῆς γε μόνης τῆς φύσεως; Διὸ περιεκτικὸν μὲν ἡ Θεότης, ὥσπερ καὶ ἡ φύσις, εἰκότως ἂν ῥηθεῖ τῶν ὑποστάσεων· οὐδὲ δὲ Θεότης τῶν ὑπ' αὐτῆς περιεχομένων (καὶ γὰρ οὐδὲ φύσις) δύναται λέγεσθαι. Ἡ δὲ Θεὸς φωνὴ, ὥσπερ περιληπτικὸν, οὕτω δὴ καὶ δηλωτικὸν τῶν ὑπερφυῶν ὑποστάσεων· διὸ καὶ ἀκολούθως ὁ λόγος ἕκαστον τῶν τριῶν Θεῶν ὀνομάζειν ἐπίσταται.

Εἰ δὲ τις αἰτίαν νεανειούμενος ἐπιζητεῖ, τί δὴ ποτε ἡ μὲν ἀνθρωπότης τὴν φύσιν, ὁ δὲ ἄνθρωπος καὶ τὴν φύσιν, καὶ τὸ καθ' ἕκαστα πέφυκε δηλοῦν· λέληθεν αὐτὸν ἐν τῷ νομίζειν σοφίας ὑπόληψιν θηρῶν, εἰς ἀμαθίαν ἐκφέρεσθαι, ἀρχῆς ἐπιζητῶν τῶν ἀρχῶν, καὶ τῶν ἀναιτιῶν ἀπαιτεῖν αἰτίας ὑποτιρόμενος. Ἄλλὰ ταῦτα μὲν ὁ κεφαλαίως τοῦ λόγου τύπος.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΚΗ.

Εἰ τοῦ αὐτοῦ αἰτίου πρόεισιρ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα, πῶς οὐχὶ τὴν τῶν ἀδελφῶν ἀναδέξονται κλήσιν, καὶ τὴν τοῦ Υἱοῦ προσηγορίαν ὑπέλθοι τὸ Πνεῦμα;

Edita ab Ant. Scotto, l. c., p. 26. Dogmatica de Trinitate.

Ἡ μὲν πρόδος, ὧ βέλτιστε, ἅμα τε καὶ ἀδιαστάτως ἔκ τοῦ Πατρὸς τῇ τε Υἱῷ, καὶ τῷ Πνεύματι θεολογεῖται. Οὐδεὶς δ' ἀναγκάσει λόγος εἰς τὴν τοῦ Υἱοῦ μεταπείσιν προσηγορίαν, ἢ τὴν ἀδελφικὴν ἀναδέξασθαι σχέσιν· ὅτι μὴδὲ τὸ ἀνάπαλιν ἐννοεῖν, ἢ λέγειν, ὡς ὁ Υἱὸς εἰς τὸ ἐκπορευτὸν μέτεστι Πνεῦμα, ἢ τὴν ἐκείνου σχέσιν ἐξιδιώσατο. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἕκαστος τῶν νοῦν ἔχειν ἡξιωμένων Χριστοῦ καὶ φρονεῖν, καὶ διδάσκειν ἄλλους ἔτοιμον παρέχεται τὴν χάριν. Οὐ γὰρ διότι ἐκ τοῦ αὐτοῦ θεολογοῦνται προεῖναι, ἢ εἰς υἰότητα τὸ Πνεῦμα συνδιαστῆσθαι τῆς

VARIÆ LECTIONES.

¹ Non ἀδιαστάτως. Vertendum: sine intervallo.

NOTÆ.

(52) Ex hac quæstione ita sese extricat D. Thomas. Fatetur primum (part. 1, quæst. 39, art. 6, ad secundum) recte dici divinam essentiam esse Patrem, quia tunc est prædicatio per identitatem; et alibi (art. 5, ad quartum) essentia divina, inquit, prædicatur de Patre per modum identitatis propter divinam simplicitatem. Jam porro docet idcirco hanc propositionem *Pater est Deus* potius adhiberi, quia (ibid. art. 5, in corp.) licet secundum rem sit idem Deus,

A omne etiam devitet incommodum? Aliquo nimirum pacto ostensum est, quod non omnia, quæ eodem redeunt, mutuam in universis communicationem exposcant; et quod vobum hominis et humanitatis expositus usus dirimat in rebus divinis controversiam. Protinus itaque quæstio ex una adhuc parte enodanda superest, et desiderium eorum qui philosophari cupiunt, accendere; quia id quoque, quod iniquum est, nondum sua enucleatione potiri videtur.

B Quidnam est ergo dicendum? Et quidnam aliud magis ad quæstionem propositam facit, quam quod ex eo, quia vox Deus et naturam exprimere consuevit, et ad unamquamque personarum indicandam non minus opportuna est: vox autem Divinitas indicat exprimitque ipsam tantummodo naturam; idcirco divinitas, ut et natura, personas continere merito dici posset: at non potest Divinitas (quippe ne ipsa quidem natura) de personis quas continet, enuntiari. Vox autem Deus, utpote quia non modo ipsas personas augustissimas continet, sed et easdem exprimit, ideo consequitur, ut in sermone quamlibet trium hypostaseon possimus Deum nuncupare.

C Quod si quis monstrat denuo se inquirere rationem, cur humanitas naturam, homo autem tam naturam quam individuum significandi vim habeat: hic nondum sensit sese, dum sapientiæ opinionem venari putat, in stultitiam incidere, quia principiorum principia scrutatur, et eorum, quæ causam non habent, causas tentat expiscari. Atque hæc sermoni compendiario satis erunt (52).

QUÆSTIO XXVIII [al. XXVII].

Si ex eodem principio Filius ac Spiritus sanctus procedunt quomodo nec fratrum appellationem accipient, nec Filii nomen Spiritus sanctus accipiet?

D Processio a Patre, optime vir, pariter, ac sine controversia et de Filio, et de Spiritu sancto in sacra doctrina enuntiatur: nullus tamen insinuabit sermo, quod in Filii nomen Spiritus sanctus incidat, aut quod fraternam suscipiat conditionem: quoniam neque contra existimare possumus, aut dicere, quod Filius in Spiritum sanctum procedentem mutetur, aut ejus proprietatem sibi vindicet. Quisque autem eorum, qui Christi sapientiam censentur habere, ad hæc tam sentienda, quam aliis tradenda libenter sese exhibet. Non enim quia ex eodem principio

quod Deitas, non tamen est idem modus significandi utrobique: nam hoc nomen Deus, quia significat divinam essentiam, ut in habente (vide etiam art. 4, in corp.) ex modo suæ significationis habet, quod possit supponere pro persona.... Sed hoc nomen essentia non habet ex modo suæ significationis, quod supponat pro persona, quia supponit essentiam, ut formam abstractam. Vide etiam Estium, lib. 1, distinct. 4, § 1 et 2.

interque dicitur a theologis procedere, idcirco aut Spiritus sanctus ex proprietate sua dimotus in filiatione collocabitur; aut Filius ab ea, quæ ipsum distinguit, generatione recedens, cum Spiritus sancti proprietate confundetur: ex eodem enim principio, sed non eodem pacto ambo procedunt; nec secundum eandem proprietatem est utriusque processio. Etenim Filius quidem procedit a Patre, nempe ut genitus, Spiritus sanctus autem per processionem, quæ aliam illi dat proprietatem, sed neque hæc processio generationis notionem sibi conciliat. Ita sane res se habet; et qui secundum diversas notiones a Patre exire dicuntur, diversam quoque nomenclationem ac personalem ineunt proprietatem, qua peculiaris notionis indoles in ipsis constituta fuerat.

At enim ita apparentis difficultatis vera solutio ad evidentiam usque est deducta: quod si mavis etiam a corporeis rebus ad incorporeas similitudinis argumenta desumere; calorem et lucem ex eodem principio ducere originem nemo est, qui ignoret; siquidem utrumque est ignis effectus ac emanatio. At vero neque calorem aerem illustrando visui ad ea, quæ cernuntur, percipienda prodesse quisquam sane mentis dicit; quæ nimirum est luminis proprietas; neque contra vim absumendi subjectas materies quisquam luci, secundum quod illa illuminat, tribuere audebit: neque alterius nomen, unde existentium rerum agnitionem comparat, in alterum transferet. Hac itaque ratione ex eodem principio, ut plurimum, ea, quæ simul, ac pari dignitate procedunt, sed non secundum eundem modum originem ducunt, licet coexistent, tamen alterum ab altero differentiam suam sine confusione ac mutabilitate conservat.

Quod si comparisonibus me cupis spatari, Adam quoque, et Evam, et Abelem in mentem revoca. Processio enim, unde et Evæ formatio duxit originem, Adæ costa fuit; atque primi filii Abelis ortus ex Ada per generationem manavit; at neque in filiæ nomen Eva detrudetur, nec unquam Abel filius esse denegabit, et in quampiam aliam conditionem incurreret atque transferetur. Quod autem sol illuminet et calefaciat, hæc quædam proprietates sunt, quæ ad corpora atque ad animos sentientes communiter pertingunt; at neque calefaciendi vis splendorem pro calore in se ipsam convertit ac transtulit; nec unquam illuminandi vis in caloris appellationem, vel naturam permutabitur: verum utraque vis legem a Conditore naturæ primitus impositam servans, dum nec separatur processio, nec mutatur essentia, immutatam et constantem nomenclationem retinere conspicitur.

Quod si tibi placet a cœlestibus ad terrena iterum descendere inspicere quomodo eadem lanta

ιδίας ἐξιστάμενον ιδιότητος· ἡ ὁ Υἱὸς τῆς χαρκτηρισζούσης αὐτὸν ἀποστὰς γεννήσεως εἰς τὸ τοῦ Πνεύματος ἰδίωμα συγχυθήσεται· ἐκ τοῦ αὐτοῦ γὰρ ἄμφω, ἀλλ' οὐχ ὡσαύτως, οὐδὲ κατὰ τὴν ιδιότητα τὴν αὐτὴν ἡ ἐκατέρου πρόοδος. Καὶ γὰρ ὁ μὲν Υἱὸς τοῦ Πατρὸς προῆλθε δι' ἡ γεννητῶς· τὸ Πνεῦμα δὲ δι' ἐκπορεύσεως αἰκειομένη (53) ἰδίωμα· ἀλλὰ οὐδὲ ἡ ἐκπόρευσις τὸν τῆς γεννήσεως χαρακτήρα ἐναρμόζεται. Οὕτω δὲ, οὕτω. Καὶ ἃ κατὰ τὰς διαφορὰς σχέσεις ἱερολογεῖται τοῦ Πατρὸς προέρχεσθαι, διαφόρον ἔχουσι καὶ τὴν κλήσιν, καὶ τὴν ἐν ταῖς ὑποστάσεσιν ιδιότητα, αἷς αὐτοῖς τὸ τῶν σχέσεων ἀφώριστο ἰδιότροπον.

B Ἀλλὰ ἡ μὲν πραγματικὴ τοῦ δοκούντος ἀπορήματος λύσις οὕτως ἂν εἰς τὸ ἀναμφίβολον προαχθεῖ· εἰ δὲ καὶ παραδειγματικὴν ἐθέλεις πίστιν ἐκ τῶν ἐνύλων περὶ τῶν ὁλῶν λαβεῖν· τὸ καυστικὸν, καὶ φωτιστικὸν πῦρ οὐδεὶς ἐστίν, ὅς ἄγνοεῖ ἐκ τοῦ αὐτοῦ αἰτίου λαμβάνειν τὴν πρόοδον· πυρὶ γὰρ ἄμφω ἔργα τε, καὶ προβλήματα. Ἀλλὰ οὕτε τὸ καυστικὸν συνεργεῖν τῇ ὕψει τὸν ἀέρα διαυγάζον πρὸς τὴν ἀντίληψιν τῶν ὁρατῶν τοῖς γε σωφρονούσιν ἐνεστὶν εἰπεῖν· ἴδιον γὰρ τοῦτο τοῦ φωτίζοντος· οὐ μὴν δὲ τὸ φθαρτικὸν τῆς ὑποκειμένης ὕλης οὐδεὶς ἂν ἀποδοῦναι, καθὼς γε φωτίζει, παρενεχθεῖ τῷ φωτὶ· οὐδὲ μεταδώσει θάτερον τὸ ἕτερον τοῦ ὀνόματος, δι' οὗ τὴν γνῶσιν παρέχεται τῆς ὑπάρξεως. Οὕτω γοῦν ἐκ τοῦ αὐτοῦ αἰτίου, κατὰ γε τὸ πλεῖστον, ἅμα μὲν καὶ ὁμοτίμως προερχόμενα οὐ κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον τὴν πρόοδον ἔχοντα, ἐν τῇ κοινωνίᾳ τῆς ὑπάρξεως καὶ τὸ διάφορον τῶν ἰδιωμάτων ἐκάτερον ἀσυγχύτως, καὶ ἀμεταβλήτως συνδιασώζει πρὸς ἑκάτερον.

C Σὺ δὲ μοι τοῖς παραδείγμασιν εἰ γε πλατύνεσθαι βούλει, καὶ τὸν Ἀδὰμ, καὶ τὴν Εὐά, καὶ τὸν Ἀβελ ἐννοεῖ· ἡ πρόοδος μὲν γὰρ, ἥς τε γέγονεν ἀπαρχὴ τῆς διαπλάσεως, ἡ πλευρὰ καὶ τῆς γενέσεως αἱ πηγαὶ τοῦ πρώτου πλάσματος αἱ γοναὶ ἐκ τοῦ Ἀδὰμ. Ἀλλὰ οὕτε ἡ Εὐά εἰς τὸν τῆς υἰότητος λόγον περιεχθήσεται· οὕτε μὴν ὁ Ἀβελ τὸν υἱὸν ἀπαρνησάμενος εἰς ἑτέραν τινὰ σχέσιν παραβῶσι, καὶ συµμεταστήσεται. Τὸ δὲ φωτίζειν τὸν ἥλιον, καὶ φλογίζειν, ἐστὶν ὁ τῶν σωμάτων, καὶ ὁ τε κοινὸν ἐστὶ τῶν αἰσθανομένων ὁμολόγημα· ἀλλὰ οὕτε αἱ φλόγες εἰς ἑαυτὰς τὴν διαύγειαν ἀντὶ τοῦ φλέγειν ἠλλάξαντο μεταστήσασθαι· οὐ μὴν οὐδὲ τὸ φωτίζον εἰς τὴν τοῦ φωτίζοντος κλήσιν, ἢ τὴν ὑπόστασιν ἀντὶ τοῦ φωτίζειν ὑπενεχθήσεται· ἀλλὰ τὸν ἀπ' ἀρχῆς ἐντεθέντα παρὰ τοῦ Δημιουργοῦ τῇ φύσει νόμον διευλαβοῦμενα, ἐν τῷ ἀδιαίρετῳ τῆς προόδου, καὶ ἀπαραλλάκτῳ τῆς οὐσίως, ἀπαράβατον τε καὶ ἀναλλοίωτον ἐκάτερον τούτων τὴν προσηγορίαν αὐτῶν ὀρῶνται διαφυλάττειν.

D Εἰ δὲ ἐκ τῶν οὐρανῶν πάλιν ἐπὶ τὴν γῆν σοι κατέλιναι φίλον, ὅρα, ὥς τὸ αὐτὸ φυτὸν καρπὸν τε, καὶ

NOTE.

(53) Οἰκειομένης potius sensus requirit.

ἄνθος, καὶ φύλλα προβάλλεται (δεῖ γὰρ ἴσως πρὸς Α τοὺς παντελῶς ἑτεροπίστους ἀνθυποπορὰς παραδειγματικὰς οὐ μίαν, ἀλλὰ πλείους προκομίζειν, καὶ διελέγειν αὐτῶν εἰς τὸ μάταιον διαλυόμενον τὸ περίεργον)· ποῦ γὰρ τὰ φύλλα πρὸς τὴν ἰδιότητα τῶν καρπῶν συναγαγόν τις ἐκδιάσται; Τίς δὲ τὸ ἄνθος, οὐπὲρ ἡ ἀποβολή, κατὰ τὸ πλείστον, τοῦ καρποῦ γνωρίζεται προβολή, καρπὸν ὀνομάσκειν; Ἀλλὰ οὐδὲ τῶν ἄλλων οὐδέτερον ἂν τις φύσιν εἶδους, καὶ φύσεως ἔργα, καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς μετὰ τοῦ συμφυοῦς οὐκ ἀγνοῶν ἑτερότητα, εἰς τινα τῶν εἰρημένων μεταμορφώσεται τε, καὶ μεταστήσειεν ὑπόστασιν. Οὕτω γοῦν καὶ τῇ παχύτητι τῶν σωματικῶν ἔργων τε, καὶ προβλημάτων, καὶ ἐκ τοῦ αὐτοῦ καθορῶνται προζόντα, καὶ τῆς οἰκείας ὑποστάσεως, οὐ πρὸς ἄλλα μεθιστάμενα καὶ τῆς προταθείσης κατὰ τῆς εὐσεβείας ἐνστάσεως προφανῇ τε τὸν ἔλεγχον προβαλλόμενα, καὶ τὸ σαθρὸν τῆς κακουργίας ἐξ αὐτῶν τῶν ὀρωμένων τε, καὶ ἀνὰ χεῖρα στηλιτευόμενα καὶ μυρία ἄλλα.

Ἡ δὲ ἀπὸ τῆς φύσεως ἐπὶ τὴν τέχνην μετάβασις (καὶ ὅρα μέχρι τίνος διασώζεται τὸ ἀκόλουθον μὲν τῇ φύσει, ἀντικείμενον δὲ τῇ ἐξ ἀρχῆς προθέσει) πολλὰ μὲν καὶ ἄλλα σοι τῶν παραδειγμάτων χαριεῖται· καὶ τὸν κεραμέα δὲ σοι δείξει ἐκ τοῦ αὐτοῦ πηλοῦ καὶ φυράματος ἀμίδας τε καὶ πίνακας ἱεραῖς ἐναρμοζομένους τελεταῖς διαπλάττοντα. Ὡς οὐδὲ ἂν τοὺς ἀνιέρους ἀνευρυθιάτως εὐρήσεις, οἶμαι, βάτεσον τῶν κατασκευασμάτων εἰς τὴν τοῦ ἐτέρου χρεῖαν, ἢ προσηγορίαν μετασκευάζοντα· καὶ τὴν ἰδιότητα συγγέειν ἑκατέρας τῶν ὑποστάσεων, ἀνευτινὸς δαιμονίας πληγῆς συνεπαγομένης τὸ ἀνίατον.

Εἰ βούλει δὲ πάλιν ἀναδραμεῖν ἐπὶ τὸν ἄνθρωπον, δριμύτερον αὐτοῖς ἐπαφήσεις τὸν ἔλεγχον· ἐξ αὐτοῦ γὰρ ὅ τε λόγος, καὶ ἡ φωνὴ ἀνθρωπίνου προεχόμενα στόματος, καὶ μικροῦ γε διὰ τῶν αὐτῶν ὀργάνων διαμορφούμενα τε καὶ προαγόμενα. Καὶ γὰρ τῶν ἄλλων ὄντων κοινὸν, ὁ μὲν τῷ ἄκρῳ τῆς γλώττης, τὸ δὲ τῇ γλωττίδι μᾶλλον ἀποτίκτεται· καὶ τὸ μείζον, καὶ θαυμασιώτερον, ὥς οὐδ' ἂν προέλθοι λόγος ἀνευ φωνῆς, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ διαμορφώσει ὑπερίδει τε καὶ ὑπερανέχει τὴν τοῦ λόγου μορφὴν ἡ φωνὴ συνυφεστῶσα τε καὶ προάγουσα. Ἀλλὰ γὰρ τοσαύτης οὐσης τῆς συναφείας, καὶ συνανακράσεως, ὅμως, ὅτι μήτε λόγος ἡ φωνὴ τοὺς καὶ τὰ μέτρα συνορίξιν δυναμένουσιν οὐδεμία ποτὲ ἐνοχλήσει ἀμφισβήτησις. Οἷς ἐβῶμενον αὐτόν τε τῆς νομιζομένης ἀπορίας ἀπολύων διανύσθη, καὶ τῶν κακουργεῖν ἐθελόντων ἐπιστόμιζε (54) τὸ περίεργον.

tum fructum, tum florem, tum folia producat (siquidem oportet in eos, qui sententiam tenent omnino contrariam, non unum argumentum ex comparationibus desumptum sed plura. proferre, atque intempestivas earum argutias vanas ostendendo refellere): quisnam enim folia in fructuum proprietatem detrudet? Quis autem florem, quo recedente, ut plurimum, fructus procedere conspicitur, fructum appellet? At is, qui speciei naturam, et naturæ operationes, eorumque, quæ in ipsis ingenta sunt, diversitatem non ignorat, in quampiam prædictarum rerum essentiam alteram transformare non potest atque transferre. Ita nempe vel in crassa operationum productionumque corporearum conditione alia item innumera, quæ ab uno prodire principio, et propriam retinere essentiam, neq̃ invicem confundi observantur, propositæ in nostram fidem objectionis apertam refutationem depromunt, et impietatis futilitatem ex iis, quæ ob oculos et in manibus habentur, commonstrant.

Porro autem si a natura ad artem gradum faciamus (atque animadvertite quousque consensus cum natura, et in objectam a principio sententiam oppositio servetur), aliæ quidem atque aliæ similitudines occurrent, et præcipue signis ex eodem luto et massa tam matulas, quam lances sacris aptas ritibus flingens tibi ostendetur. Profecto ne ipsos quidem profanos homines, opinor, reperies, qui harum suppellectilium alteram in alterius usum, et nomen impudenter convertentes, etiam proprietatem alterutrius substantiæ confundant, nisi miscrando mentis vulnere cum sanitatis desperatione premantur.

Quod si rursus ad hominem resilire libet, acrius illorum objecta insectaberis. Ex ipso enim humano ore tum sermo, tum vox funduntur, et parvo quidem discrimine per eadem organa formantur, et proferuntur. Profecto dum cætera sunt communia, sermo quidem a summitate linguæ, vox autem potius ab ejus radice creatur; quodque majus est, et magis mirandum, sermo sine voce prodire non potest: imo etiam sermonis formam in ipsa ejus productione suffulcit, ac sustinet vox, quæ simul advenit, atque profertur. At enim licet tanta intercedat conjunctio atque commistio, tamen, quod sermo non sit vox, ii, qui recto pollent judicio, nulla unquam altercatione turbati tenebunt. Quibus argumentis et te innixum ipse ex apparenti extricans difficultate confirma, et eorum, qui cavillari volunt, futilitatem refrena (55).

NOTÆ.

(54) Pro ἐπιστόμιζειν ita scilicet est legendum, aut potius verbum aliquod finitum hic desiderari putarim.

(55) Causa cur Amphilochius interrogationem istam in medium protulerit, si hariolari fas est, hæc fuisse videtur. Ut primum Photianus error de Spiritus sancti processione in Græcis Ecclesiis erumpebat, eum orthodoxi innumeris insectabantur argu-

mentis; ac præsertim illo, quod scilicet, nisi a Filio Spiritus sanctus procederet, invicem confunderentur. Quare Amphilochius, qui hujusmodi inhærebat errori, ut Photio velificaretur, et sese extricaret a nodo, istud ἀπόρημα ipsi proposuit. Photius (ut postea etiam Scotistæ) asserere non dubitat ad Filium, et Spiritus sancti distinctionem sufficere, quod non eadem ratione ambo a Patre procedant. Jamvero

QUÆSTIO XXIX [at. XXVIII].

Si Baptisma Joannis peccatorum remissionem, ut S. Lucas scribit, præstabat, quidnam a Dominico Baptismate differebat?

Edita ab Ant. Scotto, . c., p. 32. Dogmatica et exegetica

Quod Lucas a Deo affatus verbum hujusmodi in iis, quas ipse conscripsit²⁴, evangelicis narrationibus expresserit, perspicuum est: quod autem baptismati, quod mystico ritu ministrabat Joannes, hanc remissionem attribuat, non est æque perspicuum; at vero id quidem mox diligentius inquirendum. Divus autem Matthæus, licet verbo non dicat « remissionem peccatorum, » tamen per locutionem, qua utitur, « confitentes peccata sua²⁵ », ipse quoque innuit remissionis peccatorum fuisse baptismata. Quorum enim operum confessio, dummodo vana non sit, est damnatio, et victoria, eorundem remissionem quoque consequimur. Hæc quidem vel ipse scripsit, qui e Publicano factus est theologus. Beatus autem Marcus tantum abest, ut a Deiloquo Luca discrepet, ut potius ejus verborum fons non immerito videatur. Etenim « fuit Joannes, inquit, in deserto baptizans, et prædicans baptismum poenitentiae in remissionem peccatorum²⁶ ».

Ita prodeunt multis e locis testimonia, quibus fides remissionem peccatorum per Joannis baptismata iis, qui lavabantur, factam esse aperte docet; eo vel maxime, quod nec ipse illam cæremoniam suo libitu suscepit, sed divini nutus eum ritum præscribentis factus sit exsecutor. Etenim Lucas, « Factum est, inquit, verbum Dei ad eum²⁷ »: imo etiam ipse Joannes veritatis prædicator: « Qui misit me, ait, baptizare²⁸ »: quæ utique omnia non modo Præcursoris baptismata divinæ donum elementiae, verum etiam lustrationibus, sacrificiis atque cæremoniis Judaicis, per quæ Hebræi, tanquam in figura, culparum veniam merebantur, longe esse sublimius luculenter ostendunt. Quod si hoc baptismata illis præstantius erat, patet, quod et

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΚΘ'.

Α Εἰ τὸ βάπτισμα Ἰωάννου ἀρᾶσιν ἁμαρτιῶν, ὡς ὁ ἱερός Λουκᾶς ἀναγράφει, παρῆχε, τίς ἡ ἀρὰ αὐτοῦ τοῦ δεσποτικοῦ διαφέρει;

Ὁ μὲν θεόσοφος Λουκᾶς, ὅτι μὲν τοιαύτην ἀναγράφει φωνήν, οἷς αὐτὸς συνέταξεν εὐαγγελικαῖς λογίοις, οὐκ ἀδῆλον· ὅτι δὲ τῷ βαπτίσματι, ὅπερ ὁ ἱερουργὸς ἐχρημάτισεν Ἰωάννης, τὴν ἀφεσιν, οὐκ ἐπιμοίως δῆλον· πλὴν ἀλλὰ τοῦτο μὲν ἐξῆς ἀκριβέστατον θεωρήσθω. Ὁ δὲ θεὸς Ματθαῖος φησιν, εἰ καὶ μὴ προτίθῃσι ῥήματι τὸ εἰς ἀφεσιν ἁμαρτιῶν, ἀλλ' οὖν, δι' ὧν εἶπεν, ἐξομολογούμενοι τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν, καὶ αὐτὸς δίδωσι συνεπινοεῖν ἀφέσεως ἁμαρτιῶν εἶναι τὸ βάπτισμα. Ὡν γὰρ ἡ ἐξομολόγησις, εἴπερ μὴ μάτην, τῶν πεπραγμένων ἢ κατὰ γνώσιν, καὶ ὁ θρίαμβος, τοῦτων κερδαίνομεν καὶ τὴν ἀφεσιν. Ἀλλὰ οὕτω μὲν καὶ ὁ ἐκ τελωνῶν θεολόγος. Ὁ δὲ μακάριος Μάρκος τοσοῦτον ἀπέχει διαφωνεῖν τῷ θεοῶν ῥήματι Λουκᾶ, ὡς καὶ πηγὴ ἂν οὐκ ἀπεικώτως δόξει τῶν αὐτοῦ ῥημάτων· λέγει γάρ, « Ἐγένετο Ἰωάννης βαπτίζων ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ κηρύσσων βάπτισμα μετανοίας εἰς ἀφεσιν ἁμαρτιῶν. »

Οὕτω πολλαχόθεν ταῖς μαρτυρίαις ἡ πρόοδος, δι' ὧν ἡ πίστις παρῆρησάσθαι ἀφεσιν ἁμαρτιῶν τῷ Ἰωάννῳ βάπτισμα τοῖς βαπτιζομένοις, καταπράττεσθαι· καὶ μάλιστα γὰρ, ὅτι μὴδ' αὐτὸς τὴν πράξιν αὐτῷ ἐνεχείρισεν· ἀλλὰ τῷ θεῷ πεισθαρχῶν νεύματι τῆς ἱερουργίας ταύτης ἐγένετο. « Καὶ γὰρ ῥῆμα θεοῦ ἐγένετο, φησὶ, πρὸς αὐτόν, ὁ Λουκᾶς· ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ τῆς ἀληθείας κήρυξ, ὁ ἀποστελλόμενος, φησὶ, βαπτίζειν. » ἃ δὲ πάντα σαφῶς παρίσθησι δῶρόν τε εἶναι θείας εὐμενείας τὸ τοῦ Προδρόμου βάπτισμα, καὶ τῶν Ἰουδαίων περιβραντισμῶν τε, καὶ θυσιῶν, καὶ τελειῶν ὑψηλότερον, δι' ὧν ἐκείνοι τῶν ἁμαρτημάτων, ὡς ἐν τύπῳ, ἡξιοῦντο τῆς καθάρσεως. Εἰ δὲ κρεῖττον ἐκείνων τοῦτο, δῆλον, ὡς καὶ ἀφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν ἐχαρίετο. Ὁ γὰρ προσῆν

²⁴ Luc. III, 5. ²⁵ Matth. III, 6. ²⁶ Marc. I, 4. ²⁷ Luc. III, 2. ²⁸ Joan. I, 33.

NOTÆ.

quisque videt, quam sint ineptæ comparationes, quibus ille innititur; cum res, quas in exemplum adducit, non per diversum processionis modum, sed per materiem individuam, et formæ diversitatem distinguantur, quæ omnia in divinis personis locum non habent: imo interdum uti videre est apud D. Thomam p. 1, quæst. 36, art. 3, ad 4, similitudines propositæ contra Photium potius faciunt. Verumtamen ut omnes Photianæ evanescent offuscæ, operæ pretium duco contrarium D. Thomæ hac de re argumentum huc attexere: Respondeo dicendum quod necesse est dicere Spiritum sanctum a Filio esse. Si enim non est ab eo, nullo modo posset ab eo personaliter distingui: quod ex supra dictis patet. Non enim est possibile dicere quod secundum aliquid absolutum divinæ personæ ab invicem distinguantur; quia sequeretur, quod non esset trium una essentia. Quidquid enim in divinis absolute dicitur, ad unitatem essentiae pertinet. Relinquitur ergo quod solum relationibus divinæ personæ ab invicem distinguantur. Relationes autem personas distinguere non possunt, nisi secundum quod sunt

D oppositæ: quod ex hoc patet, quia Pater habet duas relationes, quarum una refertur ad Filium, et alia ad Spiritum sanctum: quæ tamen quia non sunt oppositæ, non constituunt duas personas, sed ad unam tantum personam Patris pertinent. Si ergo in Filio et Spiritu sancto non esset invenire duas relationes, quibus uterque refertur ad Patrem, illæ relationes non essent ad invicem oppositæ; sicut neque duæ relationes, quibus Pater refertur ad illos. Unde sicut persona Patris est una, ita sequeretur quod persona Filii, et Spiritus sancti esset una, habens duas relationes oppositas duabus relationibus Patris. Hoc autem est hæreticum, cum tollat fidem Trinitatis. Oportet ergo quod Filius, et Spiritus sanctus ad invicem referantur oppositis relationibus. Non autem possunt esse in divinis aliæ relationes oppositæ, nisi relationes originis, ut supra probatum est: oppositæ autem relationes originis accipiuntur secundum principium, et secundum quod est a principio. Relinquitur ergo quod necesse est dicere, vel Filium esse a Spiritu sancto (quod nullus dicit), vel Spiritum sanctum esse a Filio, quod non confitemur. Ibid. art. 2, in corp.

τῷ ἐλαττονι, πῶς οὐχὶ πολλῷ μᾶλλον ἐνυπάρξει τῷ
μείζονι;

Καὶ οὐδέπου γε διότι τῶν βαπτισμάτων ἐκάτερον
τί τε Ἰωάννου, καὶ τὸ Δεσποτικὸν ἄφειν ἁμαρτιῶν
ἐχαρίζετο, διὰ τοῦτο τὴν ἐν αὐτοῖς ἀγνοητέον διαφο-
ράν. Οὐδὲ γὰρ, οὐδὲ αἱ νομικαὶ θυσίαι, καὶ αἱ τελε-
ταί, καὶ τὰ βαπτίσματα, διότι τῶν ἁμαρτημάτων
ἐχρημάτιζον κάθαρσις, διὰ τοῦτο καὶ τὸ Ἰωάννου
μηδὲν αὐτῶν διαφέρειν ἀπαιτήσουσιν· ἀλλὰ ὥσπερ
ὁ Πρόδρομος· « μείζων ἐν γεννητοῖς γυναικῶν, » οὕτω
τὸ βάπτισμα αὐτοῦ μείζον τῶν νομικῶν· ἐπεὶ καὶ
ὅσον πρὸς τὸ ἐλαττον ὑποστέλλεται ἡ φωνὴ τοῦ λό-
γου, ὁ κῆρυξ τοῦ κηρυττομένου, ὁ πρόδρομος τῆς
βασιλικῆς παρουσίας, ὁ δούλος τοῦ δεσπότου, τοσού-
τον καὶ τὸ τοῦ Ἰωάννου βάπτισμα, εἰ καὶ κάθαρσιν
παρεῖχεν ἁμαρτιῶν, τὸ ἐνδεέστερον πρὸς τὸ Σωτήριον
ἀποφέρεται. Πρόδρομός ἐστιν ἐκεῖνος τοῦ βασιλέως
πάντων, καὶ τῆς κοινῆς σωτηρίας κῆρυξ, καὶ τίμιος
ὁ ἀνὴρ, καὶ « μείζων ἐν γεννητοῖς γυναικῶν· »
πρόδρομός ἐστι καὶ τὸ βάπτισμα αὐτοῦ τοῦ Σωτη-
ρίου καὶ πηγῆς βαπτίσματος· καὶ τῶν φθα-
σάντων μὲν ἐντελέστερον, πολλῷ δὲ τοῦ μέλλοντος
ἐνδεέστερον· καὶ καθάρων μὲν ἁμαρτίας μᾶλλον (56),
ἤπερ ὁ νόμος, οὐκ ἐν πυρὶ δὲ καὶ Πνεύματι, ὅπερ
ἡ τελειότης· τῆς Δεσποτικῆς γὰρ ἐστὶ μόνῃς καὶ
Ιερουργίας, καὶ φιλανθρωπίας, καὶ Θεῷ πρεπούσης
δυνάμειως τοῦτο δῶρον καὶ χάρισμα.

Ἐπεὶ οὖν τῶν ὑψηλοτέρων τούτων οὐδὲν περ ἐστὶ
τῆς τοῦ Ἰωάννου κατὰ τὸ βάπτισμα τελείης, διὰ
τοῦτο καὶ τινες τῶν ἱερῶν ἡμῶν Πατέρων ἐθάρρῃσαν
ἄφειν ἁμαρτιῶν εἰπεῖν μὴ παρέχειν αὐτό. Πολλὰ
γὰρ τῆς χάριτος τοῦ κατὰ τὸ Σωτήριον ἀπολείπεται
βάπτισμα, καὶ ἀπὸ τῆς πρὸς ἐκεῖνο συγχρίσεως·
ἐπεὶ τῆς ἰσῆς ὥρεα ἀπεκρίνετο, καὶ τῆς ὁμοίας
οὐκ ἦν χορηγίας οὐδαμῶθεν καθάρσεως. Εἰκότως οὖν
οὐδὲ τὴν ἄφειν αὐτῶν τῶν ἁμαρτημάτων ἀπελεί-
ποντο. Τοῦ γὰρ μακαρίου Μάρκου λέγοντος, καὶ
τοῦ ἱεροκλήρου Λουκᾶ συνῃδοντος ἄφειν ἁμαρτιῶν
εἶναι παρεκτικὸν τὸ Ἰωάννου βάπτισμα, πῶς (εἰ
κατ' ἄλλον τινὰ τρόπον, ἀλλὰ μὴ, ὃν ἡ σύγκρισις τὸ
τραχὺ τῆς ἀντιλογίας διαπραϋνοῦσα παραδέχεται)
οὐκ ἂν αὐθαδείας ὑπαίτιον ἦ τὸ μὴ παρέχειν αὐτὸ
κάθαρσιν τῶν ἁμαρτημάτων δισχυρίζεσθαι, ἀλλὰ
καὶ τῶν νομικῶν κατ' αὐτό γε τοῦτο πολὺ διελέγχειν
ἐντελέστερον;

Τῷ δὲ γένοιτο ἴσως καταφυγὴ καὶ τὸ τοῦ θεοσο-
φου Λουκᾶ ῥητὴν διὰ τοῦ μακαρίου Μάρκου ἐξευμε-
νίζεσθαι, καὶ τὴν πρὸς αὐτοὺς δοκοῦσαν διαφωνίαν
ἐκτρέπεσθαι. Τὸ γὰρ, « Κηρύσσων βάπτισμα μετανοίας
εἰς ἄφειν ἁμαρτιῶν, » οὐχὶ τὸ αὐτοῦργούμενον
βάπτισμα παρὰ τοῦ Προδρόμου εἰποιεν ἂν παραδη-
λοῦν· ἀλλ' ἐκείνου τοῦ βαπτίσματος· εἶναι παραστα-
τικὸν οὗ κῆρυξ ὁ Ἰωάννης ἀπέσταλτο. Καὶ γὰρ τὸν

⁵⁶ Matth. xi, 11.

A criminum remissionem largiretur. Id enim quod
luerat minori, quomodo in majori multo magis non
invenietur?

Neque vero quia utrumque baptismum, Joannis
scilicet et Christi, sceleribus remittendis valebat,
propterea nulla inter ea differentia debet agnosci.
Non enim et legales victimæ, et cæremoniarum, lotio-
nesque, quia mundationem scelerum præstabant,
idecirco nihil a baptismo Joannis distare conten-
dent: sed quemadmodum « Major inter natos
mulierum »⁵⁶ erat Præcursor, ita ejus baptismum
legalibus antecellebat; propterea etiam quanto vox
verbo, prædicator prædicato, præcursor rege præ-
sente, et servus domino minor apparet, tanto et
Joannis baptismum, tametsi delictorum veniam daret,
inferius reperitur, ubi cum Dominico comparatur.
Ille est regis omnium Præcursor, communisque sa-
lutis prædicator, virque honore dignus, et « Major
inter natos mulierum; » Præcursor est pariter
ejus baptismus Dominici, et universalis baptismatis,
atque omnibus quidem priscis ablutionibus
perfectior: instituendo autem baptismo longo infe-
rior intervallo; culpasque magis quam scripta lex,
emundabat, non tamen in igne et Spiritu sancto,
quod perfectionem constituebat: unius quippe Do-
minicæ operationis, et clementiæ, et Deo dignæ
virtutis est hoc donum atque charisma.

Itaque cum nulla harum. sublimiorum proprie-
tatum in baptismatis Joannis cæremonia locum
habeat, ideo etiam nonnulli sanctorum Patrum
nostrorum per eam non remitti peccata asseverare
ausi sunt. In multis enim a gratia, quam Christi
baptisma confert, et a dignitate cum ipso comparata
deficit; siquidem in beneficii paritate distinguebatur,
eademque emundationis copia nequaquam polle-
bat: unde fortasse ne remissionem quidem pec-
catorum ipsi reliquerunt. Enimvero cum beatus
Marcus testetur, et sacra præco doctrinæ Lucas
consentiat, quod Joannis baptismum remitteret
peccata: quomodo (si quovis alio pacto res se
habeat, quam isto, quo nostra interpretatio sale-
brosam contradictionem imminuit, et admissibilem
reddit) non esset temeritatis nota inurendus, qui
remissionem peccatorum Joannis baptismum non
tribuere contenderet, illud tamen hac ipsa quoque
in re veteris legis cæremoniis mirum quantum per-
fectius vellet arguere?

His autem Patribus perfugium fortasse patere
poterit, et divinitus edocti Lucæ oraculum cum
beato Marco conciliare, et apparentem inter eos dis-
sensionem declinare licebit. Poterunt enim affirma-
re, quod verbis « prædicans baptismum poenitentiae
in remissionem peccatorum, » nequaquam baptismum
a Præcursore administratum significetur, sed illud
portendatur, cum prædicando ipse missus erat.

NOTE.

(56) Hoc adverbium sensu postulante supplendum putavi.

Etenim sanctum Marcum de Joannis quidem baptismate hi dixisse inquit, « Fuit Joannes baptizans in deserto; » in verbis autem « Prædicans baptismum poenitentiae in remissionem peccatorum » Redemptoris putabant nuntiasse baptismum. Atque ita profecto dixerint beatum Marcum utrumque distinxisse baptismum, ipsumque testari illud remissionem peccatorum non præbere, neque eam suo baptismati fuisse a Joanne attributam; siquidem propterea Joannem opinantur ingenuum illam Deoque obsequentissimam sententiam protulisse: « Ego quidem baptizavi vos in aqua, ipse autem baptizabit vos in Spiritu sancto ».

Quod si Marcus baptismatum distinctionem aperte nos docuit, dum baptismati quidem Servatoris ascribit, quod peccata dimitteret, et Spiritu sancto conficeretur; Joannis autem, quod aqua fieret, et baptismum nuncuparetur: perspicuum est Lucam quoque cum socio Evangelii, historiaeque scriptore consensionem servare, et sic etiam intemeratam veritatis auctoritatem custodire: quodque ille narrat: « Et venit in omnem regionem Jordanis prædicans baptismum poenitentiae in remissionem peccatorum »²¹, intelligendum esse neutiquam de illo baptismate, quod manus Præcursoris administrabant, sed de eo, quod Salvator ac Dominus noster instituebat, quodque animæ maculis baptizatos omnes emundabat. Enimvero paulo post Lucas ipse Joannem his verbis loquentem inducit: « Ego quidem aqua baptizo vos, veniet autem fortior me, cujus non sum dignus solvere corrigiam calceamentorum ejus; » deinde ad pandendam Dominici baptismatis præstantiam, « ipse vos baptizabit in Spiritu sancto et igni »²². Præterquam quod Marcus quoque, postquam alibi narrasset Phariseos Sadduceosque ab ira ventura fugisse (neque aliud aderat effugium, quam ad baptismum sese recipere): « Facite, subjicit, fructus dignos poenitentiae »²³, perinde ac præstitum baptismum tanti non esset, ut absolutam peccatorum veniam compararet. At quispiam ponet hoc a Joanne dictum fuisse non illis, quos sacra fluentia exceperant, ac sordibus munda-verant, sed illis, qui contendebant quidem ad baptismum, nondum tamen ea ablutione digni habiti fuerant. Cæterum etsi quis baptizatis etiam allatum locum congruere concesserit, tamen ne hoc quidem peccatorum remissionem a Præcursoris baptismate necessario auferre cognoscetur. Fructus enim virtutum ferre, animi potius mundati est, quam ejus quem multæ perturbationum spinæ, et innata zizania iniquitatum reddiderunt atque corruptum; imo per ipsam productionem sanctitas fortasse brevi etiam perfectius agnoscetur.

At enim, inquit, quod remissionem peccatorum non præstaret Præcursoris baptismus, ipse quoque Servator cum Nicodemus de regeneratione verba faciens indicavit: « Nisi quis renatus fuerit, ait, ex aqua et Spiritu sancto, non potest introire in re-

Α ἱερὸν Μάρκον περὶ μὲν ἐκείνου λέγειν, « Ἐγένετο Ἰωάννης βαπτίζων ἐν τῇ ἐρήμῳ »· ἐν δὲ τῷ, « Κηρύσσων βάπτισμα μετανόας εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, » τὸ Σωτήριον ἀνακηρύττειν βάπτισμα. Καὶ οὕτω φαίνεται τὸν μακάριον Μάρκον ἐκάτερον τῶν βαπτισμάτων διαστειλάσθαι ἐπιμαρτυρούμενον μὴ ἄφεσιν ἁμαρτιῶν παρέχειν, μὴδ' αὐτὸν ὁμολογεῖν τὸ βάπτισμα παρεχόμενον· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ εἰρηκέναι φιλαλήθῃ τε καὶ θεοσεβестάτῃ γνώμῃ· « Ἐγὼ μὲν ἐβάπτισα ὑμᾶς ἐν ὕδατι, αὐτὸς δὲ βαπτίσει ὑμᾶς ἐν Πνεύματι ἁγίῳ. »

Εἰ δ' ὁ Μάρκος σαφῶς ἡμᾶς τὴν διαστολὴν τῶν βαπτισμάτων ἐδιδάξατο, τῷ Δεσποτικῷ μὲν βαπτισματί τὴν τῶν ἁμαρτιῶν ἀπονέμω ἄφεσιν, καὶ Πνεύματι ἁγίῳ διατελεσιουργεῖσθαι· τὸ δὲ Ἰωάννου καὶ ὕδατος εἶναι, καὶ ὀνομάζεσθαι βάπτισμα· δῆλον, ὥς καὶ ὁ Λουκᾶς ἄρα πρὸς τὸν συνευαγγελιστὴν καὶ συνόμιλον τὸ σύμφωνον διασώζων, οὕτω καὶ τὸ τῆς ἀληθείας ἀνύδριστον συνδιαφυλάξει ἀξίωμα· καὶ εἴη ἂν αὐτῷ εἰρημένον τὸ, « Καὶ ἦλθεν εἰς πᾶσαν τὴν περιχώρον τοῦ Ἰορδάνου κηρύσσων βάπτισμα μετανόας εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, » οὐ περὶ ἐκείνου δῆπουθεν, ὅπερ αἱ τοῦ Προδρόμου χεῖρες ἐργάζοντο, ἀλλὰ περὶ τοῦ Σωτηρίου καὶ Δεσποτικῆς, καὶ ὁ πάντας τοὺς βαπτισαμένους τῶν ψυχικῶν μολυσμάτων ἀπεκθάαιρε. Καὶ γὰρ μετ' ὀλίγον καὶ αὐτὸς εἰσάγει τὸν Ἰωάννην λέγοντα· « Ἐγὼ μὲν ἐν ὕδατι βαπτίζω ὑμᾶς, ἔρχεται δὲ ἰσχυρότερός μου, οὗ οὐκ εἰμὶ ἱκανὸς λύσαι τὸν ἱμᾶντα τῶν ὑποδημάτων αὐτοῦ· » εἰτα καὶ τὸ ἀξίωμα τοῦ Κυριακοῦ βαπτισματος, « Αὐτὸς ὑμᾶς βαπτίσει ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρὶ. » Ναὶ μὴν καὶ Μάρκος πάλιν μετὰ τὸ φυγεῖν τοὺς Φαρισαίους καὶ Σαδδουκαίους ὑπὸ τῆς μελλούσης ὀργῆς (οὐδὲ φυγὴ τις ἂν ἦν, εἰ μὴ τὸ προσδραμεῖν τῷ βαπτισματί), « Ποιῆσατε, ἐπιφέρει, καρποὺς ἀξίους τῆς μετανόας, » ὥς τοῦ δοθέντος βαπτισματος οὐκ ἔχοντος ἰσχύϊν παρασχεῖν τὴν τελείαν ἁμαρτημάτων ἀπολύτρωσιν. Ἡ τοῦτο μὲν ἂν τις εἰρησβαίῃ θεῇ οὐ πρὸς ἐκείνους, οὗς τὰ τελεσθέντα βεῖθρα δεξιόμενα τῶν μολυσμάτων ἐπλύνατο· ἀλλὰ τοῖς ὀρμημένοις μὲν ἐπὶ τῷ βαπτισματί, οὕτω δὲ καταξιωθείσι τῆς καθάρσεως. Πλὴν εἰ τις καὶ πρὸς τοὺς ἤδη βαπτισαμένους τὸν προκειμένον λόγον ἀρμότειν δοίη, οὐδὲ τοῦτ' ἂν ἐξ ἀνάγκης ὀφθεῖν τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν τοῦ κατὰ τὸν Προδρόμον βαπτισματος ἀφαιρούμενον. Ἡ γὰρ καρποφορία τῶν ἀρετῶν ἐγγυτέρω μᾶλλον ἐστὶ τῆς κεκαθαρμένης ψυχῆς, ἥ περ ἦν πολλὰ παθὼν ἄκανθα καὶ παραφυάδες ζιζανίων, λελυμασμένην τε καὶ ρυτίσταν ἐξεργάσαντο· ἀλλὰ αὕτη μὲν ἡ ἐκβολὴ καὶ μετ' ὀλίγον τάχα ἂν τύχη καὶ τελειότερας διακρίσεις.

Ὅτι δὲ μὴ παρείχεν ἄφεσιν ἁμαρτιῶν τὸ τοῦ Προδρόμου βάπτισμα, καὶ ὁ Σωτὴρ, φασί, πρὸς Νικόδημον διαλεγόμενος περὶ παλιγγενεσίας ὑπεδήλωσεν· « Ἐάν τις μὴ γεννηθῇ ἐξ ὕδατος καὶ Πνεύματος, ἀποφαινόμενος, οὐ μὴ εἰσέλθῃ εἰς τὴν βασιλείαν τῶν

²⁰ Marc. i, 8. ²¹ Luc. iii, 3. ²² ibid. ²³ ibid. 8 non Marci.

οὐρανῶν. Καὶ μὴν ὁ Ἰωάννης· ἐν Πνεύματι οὐκ ἔβαπτιζεν, οὐκοῦν οὐδὲ εἰς τὴν βασιλείαν παρέμπετε τῶν οὐρανῶν· εἰ δὲ μὴ παρέμπεπεν, οὐδὲ τὴν ἄφῃσιν ἐδίδου τῶν κωλυόντων τὴν εἰσοδόν.

Ἐξ οὖν τῶν εἰρημένων, καὶ δι' ὧν προηλθεν ἡ ἀμφισθητήματων παράθεσις, πρὸς τε τὴν βίαιαν ὁ λόγος ὠρμημένος ἐφέρετο, σκοπεῖν προσῆκε τίνος μὲν ἐν κέρδει καταστήσομεν· ποῦ δὲ στησόμεθα τοῦ ζητήματος, καὶ πρὸς τὸ ἀσάλευτον ἡ διάνοια στηριχθήσεται· Ἀλλὰ γὰρ πρὸ γε τοῦ τέλους βραχὺς τις προηγήσθω τῆς διαίτης λόγος μέχρι νῦν ὑπολειπόμενος. Τό τε γὰρ τοῦ θεσπεσίου Μάρκου λόγιον διπλῇ ἀναβαπτίζειν βαπτίσματος χρείαν ἐκδιόξασθαι (57) (τὸ γὰρ (58) τοῦ Ἰωάννου μόνον ἀδιάσπῃ κρίσει, καὶ ἀποστολικῇ φράσει, ἐπισημαίνεται)· καὶ ἡ καὶ τὸ ἀμφιβαλλόμενον εἰς κατασκευὴν μεταλαμβάνει διανοίας πρὸς διάφορον ὁμολογίαν ἐναρμοζομένης, ἀνακόλουθον· τὸνναντίον γὰρ ἅπαν τὸ μονότροπον τῶν ἱερῶν ῥημάτων τοῦ Λουκᾶ, δι' ὧν ἐν βάπτισμα τὸ τοῦ Ἰωάννου μόνον τρανῶς ἀπαγγέλλεται, καὶ τῶν ἀμαρτημάτων ἡ ἄφῃσις παραδίδεται. Τοῦτο μᾶλλον εἴπερ τινὰ καὶ ἀμφιβολίαν μερισμοῦ παρεῖχεν τὰ τοῦ μακαρίου Μάρκου ῥήματα, εἰς τὴν τοῦ ἐνὸς ἐν ἑαυτῷ τε καὶ συναπηγίζετο βαπτίσματος· δῆλωσιν. Ἀλλὰ γὰρ καὶ τὸ ἐν ὕδατι βαπτίζειν τὸν Ἰωάννην, ἐν Πνεύματι δὲ τὸν Ἰησοῦν, τὸ μέγεθος ἴσμεν τῆς διαφορᾶς, καὶ τὸ κατὰ παραβολὴν ἀτύγχετον ἀπαγγέλλει, οὗ τὴν ἄφῃσιν τῶν ἀμαρτιῶν ἀφαιρεῖται τῆς ἱερουργίας Ἰωάννου. Ναὶ δὲ καὶ τὸ μετὰ τὸ βάπτισμα καρποῦς ἀξίους τῆς προλαβούσης μετανοίας ἐπιζητεῖν τε παρὰ τῶν βαπτισμένων, καὶ παραινεῖν ἐπιδείκνυσθαι, ἀλλὰ μὴ καταισχύειν διὰ τῶν ὑστέρων τὰ φθάσαντα· βεβαιωτικὸν μᾶλλον ἂν εἴη καὶ παραστατικὸν ἐκ (59) τοῦ κεκαθάρθαι διὰ τῆς ἱερουργίας Ἰωάννου τοῖς Ἰορδάνου νάμασι τοῖς λελουμένοις· ἀλλὰ οὐκ ἀναίρεσις οὐ μὲν οὖν τοῖς λελουμένοις καθάρσεως.

Τούτων οὕτω διατυπωθέντων, καὶ τῶν ἀντιπίπτειν δοκούντων τῶν μὲν ἐκκαθαρθέντων, τῶν δὲ τὴν συμφωνίαν ἀνθελόμενων, μετὰ παρρησίας φιλαλήθους, καὶ θεοφιλοῦς ἔξεσι καὶ φρονεῖν, καὶ λέγειν, ὡς παρεῖχε μὲν ἀμαρτιῶν ἄφῃσιν τὸ τοῦ Προδρόμου βάπτισμα, οὐ πάντων δὲ, ὥσπερ οὐδὲ αἱ νομικαὶ τελεῖται καὶ θυσαί. Οὐδὲ γὰρ οὐδὲ τῶν ἐκ προνοίας φόνων, οὐ μὴν οὐδ' εἰ τις ἄλλοτρίους γάμους διώρυσεν, οὐδ' ὅσα τὸ φρικτὸν ἐκείνο καὶ οὐράνιον πῦρ τοῖς ἐνόχοις ζημίαν ἐπέβαλλον· οὐδ' ἄλλων πολλῶν ἐξαγίστων καὶ παρακλησίων ἔργων τὴν καθάρσιν οὔτε ὁ νόμος, οὔτε τὸ Ἰωάννου διεπράττετο βάπτισμα. Ἀλλὰ τούτων ἀπάντων ὁ μὲν νόμος, ὅσα μὴ προλαβὼν ὁ πρῶτος νομοθέτης· εἰσεπράττετο, διχαστὴν τὸ ἕτερον ἐκάθισε· τὸ δὲ Ἰωάννου βάπτισμα εἰς τὸ κοι-

gnum cœlorum⁵⁷. Et Joannes quidem in Spiritu non baptizabat, unde nec immittebat in regnum cœlorum: quod si non immittebat, certe neque illa dimittebat, a quibus ingressus præcludebatur.

Ex his igitur, quæ dicta sunt, et per quæ luctantium argumentorum crevit congeries, et sermo ad nos tandiu distinendos processit, opus esset inspicere quanti pro sua utilitate illud baptisma æstimandum sit. Quando vero a disputatione desistemus, et mens in quadam certitudine confirmabitur? At enim hæc esto velut brevis quædam ante solutionem præmissa diatriba, quæ hoc usque producta est. Profecto nec ad baptismatis utilitatem excludendam valet illud divi Marci testimonium, quo denuo baptizari præscribitur (nam id solum a Joanne Baptista irrefragabili illo oraculo, et apostolica sententia significatur): nec quidquid congestum est, ut animi opinioni mihi contrariæ adherentis astruerentur argumenta, est consentaneum: siquidem contra est totus sacrarum Lucæ verborum uniformis contextus, in quibus de uno tantum Joannis baptismo diserte fit sermo, et culparum remissio traditur. Idque eo magis, quia, si beati Marci verba quamdam distinctionis ambiguitatem asserere videbantur, ea ad unum Joannis baptismum indicandum referri atque accommodari debebant. At vero quod et in aqua baptizaret Joannes, et in Spiritu Jesus, hoc summam esse diversitatis agnoscimus, et quod in comparatione imparitatem prodiit, at remissionem peccatorum sacro Joannis ritu non adimit. Præterea si a baptizatis fructus digni susceptæ poenitentiae requirebantur, eorumque præscribatur demonstratio, ne per sequentem pravitatem priora bona fœderentur: hoc adeo baptizatos sua mundatione non desituit, ut confirmare potius, et astruere videatur, quod per sacram Joannis caeremoniam hominum inter fluentia Jordanis ablutorum corda extergenterentur.

His autem ita enucleatis, et quibusdam eorum, quæ invicem adversari videbantur, rejectis, aliis autem ad concordiam redactis, oportet, ut qui et veritatem et Deum diligunt tuto sibi persuadeant, atque fateantur remissionem peccatorum Joannis baptismum præstasse, non omnium tamen, quemadmodum ne ipsæ quidem legales caeremoniæ et sacrificia. Profecto nec homicidia dedita opera patrata, nec alieni conjugii violationes, nec ea, quæ horrendum illum, et cœlestem ignem in reos pro poena demittebant, nec denique alia multa execranda, et similia opera remissionem vel ex lege, vel ex Joannis baptismate consequabantur. Sed pro omnibus his culpis lex quidem, ubi primi legislatoris providentia multam non decreverat, gladium

⁵⁷ Joan. III, 5.

NOTÆ.

(57) Ita scribo pro ἐκκαθάρσιν.

(58) Supple ἀπό, ne tota ista periodus te quoque torquet.

(59) Expunge τὸ ἐκ, et sensum habebis puriorum.

pro vindice statuebat : Joannis autem baptismus ad A νὸν καὶ Σωτήριον , ὡς πολλῶ μείζον ὑπάρχον τῆς
universale, et Dominicum, quod suam virtutem
multo excederet, amandabat.

Quare et ipse Redemptor noster, cum duritiem
cordis et incredulitatem Phariseorum exprobraret,
diceretque, quod animum magis quam fornicarii,
et publicani improbum, et inemendabilem gere-
rent; simulque doceret, quinam essent qui con-
verterentur a peccato, et quibusnam criminibus
absolverentur : « Venit ad vos, ait, Joannes in via
justitiæ, et non credidistis ei³⁵; » ita ut Joannes
esset, qui per baptismum injustæ vectigalium
exactionis, fornicationis, et hujuscemodi scelorum
hominibus sincere pœnitentibus veniam præberet.
At neque latrones, neque mortuorum spoliatores,
neque aliorum nefandorum criminum patratores
absolvebat; quoniam hi ne audebant quidem acce-
dere, et facinus suum confiteri, cum conscientia
ipsis adversaretur, et pœnam minaretur ex legi-
bus, nec sineret piacula coram aliis recensere.

Igitur præstabat, ut dictum est, et ipse Præcur-
sor baptismus peccatorum remissionem, non
omnium autem; quippe hæc Domini ac divini-
simi baptismatis peculiaris est virtus: præstabat
tamen, dum perfectio Salvatoris sacramento viam
sternebat; eratque ante ablutionem ablutio, remis-
sio particularis ante omnimodam remissionem, atque
imperfecta mundatio absolutæ mundationi præ-
missa; sed nullam futurorum bonorum certam
promissionem, ac ratam fidem faciebat. Divinus
contra, et Christianus baptismus omnia ante com-
missa nobis indulget; quin etiam robur et fortitu-
dinem, ne denuo secundum priores lapsus concu-
piscentiæ parcamus, concedit; imo homines in
regnum cœlorum infert, et quod majus est, adoptio-
nem filiorum Dei impertitur. Joannis autem
baptisma eorum criminum, quæ memoravimus, rem-
issionem, non autem regni cœlestis præbebat hæreditatem, et multo minus ad dignitatem adoptio-
nis homines evehebat (60).

³⁵ Math. xxi, 32.

NOTÆ.

(60) Ut aliqua de hac quæstione dicamus, Joan-
nis et Christi unum idemque fuisse baptismum tri-
bus gradibus, aqua, igne et spiritu ita consecra-
tum, ut aquam Joannes, spiritum Christus, ignem
Paracletus dederit, Petilianus commentus est: de
quo legendus D. Augustinus lib. ii *contra Lit. Petil.* c.
34. Melanchthon autem, Bucerus, et alii, baptismi
Joannis et Christi unum idemque fuisse ministere-
rium, eosdemque effectus sine tergiversatione pro-
nuntiant. In hos præcipue sacrosancta Tridentina
synodus canonem illum edidit sess. vii *De bapt. can.*
1: *Si quis dixerit baptismum Joannis eandem vim
cum baptismo Christi habuisse, anathema sit.* Porro
hanc notam Photio non inurimus; ex eo enim sæ-
penumero audivimus, quam perspicue baptismum
Christi baptismati Joannis longe præstasse fateatur.
Hoc autem baptismum peccata non fuisse dimissa
ad fidem non pertinere Drouven. *De re sacram.*
contra hæret. lib. ii, quæst. 5, cap. i, § 4; Estius
in iv *Sent. distinct.* 2, § 4, et alii opinantur;
atque id propterea non fuisse a concilio definitum,

Διὸ καὶ ὁ Σωτὴρ ἡμῶν τὴν σκληροκαρδίαν, καὶ τὸ
ἀπειθὲς ἐξονειδίζων τῶν Φαρισαίων, καὶ δηλῶν, ὡς
τῶν ἐν πορνείᾳ καὶ τελωνείᾳ βιούντων χεῖρους τὰς
γνώμας καὶ ἀδιορθώτους μᾶλλον ἔφερον· καὶ ἅμα
διδάσκων, τίνες τε εἴησαν τῶν ἐξ ἁμαρτίας ἐπιστρέ-
φόντων, καὶ τίνων ἁμαρτημάτων ἀπελύοντο, τὸ,
« Ἦλθε πρὸς ὑμᾶς, φησὶν, ὁ Ἰωάννης ἐν ὁδῷ δι-
καιοσύνης, καὶ οὐκ ἐπιστεύσατε αὐτῷ· » ὥστε τε-
λωνεῖας μὲν, καὶ πορνεῖας, καὶ τῶν τοιούτων εἴη ἂν
ὁ Ἰωάννης διὰ τοῦ βαπτίσματος τοῖς εἰλικρινῶς
μετανοοῦσι παρακατεῦόμενος κάθαρσιν. Οὐ μὴν γε
ληστὰς, οὐδὲ τυμωρῶνους, οὐδὲ τοὺς ἄλλους ἀρβή-
τουργοὺς τῶν μολυσμάτων ἀπήλλαττεν· ὅτι μὴδὲ
θαῤῥεῖν εἶχον οὗτοι προσεῖναι, καὶ ἐξομολογεῖσθαι τὸ
τόλμημα, τοῦ συνειδότος αὐτοῖς προαπαντῶντος, καὶ
ἀπὸ τῶν νόμων δίχην ἐπισείοντος, καὶ οὐκ ἐῶντος;
τοῖς ἄλλοις συγκαταλέγεσθαι.

Παρεῖχε μὲν οὖν, ὥσπερ εἴρηται, καὶ τὸ τοῦ Προ-
δρόμου βάπτισμα τῶν ἁμαρτιῶν ἄφεσιν, οὐ πάντων
δὲ· τοῦτο γὰρ τοῦ Δεσποτικοῦ καὶ θειοτάτου βαπτί-
σματος τὸ ἐξάιρετον· παρεῖχε δὲ προεστρεφίζων τῷ
Σωτηρίῳ τὴν τελειότητα· καὶ λουτρὸν ἦν πρὸ λου-
τροῦ, καὶ ἄφεσις ἐκ μέρους πρὸ τῆς παντελοῦς
ἀφέσεως, καὶ ἀτελὴς κάθαρσις προοιμιαζομένη τὴν
τελειοποίησιν· οὐδὲν δὲ ἀσφαλὲς, οὐδὲ ἐχέγγυον περὶ
τῶν μελλόντων χαρίζομενον. Τὸ Δεσποτικὸν δὲ καὶ
C Σωτήριον πάντων μὲν τῶν προλαβόντων ῥύσιον·
ῥώμης δὲ παρεκτικὸν καὶ ἰσχύος, μὴ κατὰ τὰς πρῶ-
τας ὁλισθήσεις ἔτι πρὸς τὰ πάθη κατασύρεσθαι· καὶ
τὸ μὲν εἰς τὴν τῶν οὐρανῶν ἀναφέρει βασιλείαν, καὶ,
τὸ μείζον πάντων, υἱοθεσίαν χαρίζεται. Τὸ δὲ τὴν
μὲν ἄφεσιν, ὥνπερ εἴρηται, παρεῖχεν, οὕτε δὲ βα-
σιλείαν οὐρανῶν κληρουσίαν, οὐδὲ πολλῶ μᾶλλον πρὸς
υἱοθεσίαν ἀναδιδάξει ἀξίωμα.

D quia nonnulli Patres, præsertim sanctus Optatus
Milevitanus lib. iii *Contra Parmen.*, sanctus Basili-
us, hom. 4 de baptismo, sanctus Cyrillus Hiero-
sol. *Catech.* ii, hoc affirmare viderentur. Photium
autem Cyrilli verba putarim fuisse mutuatum, ubi
Joannis baptismum remissionem peccatorum contu-
lisse, baptismum vero Christi adoptionem importare
filiorum asseverat. Igitur hac in re Photio aliquan-
tulum possumus parcere, ejusque sententiam non
admodum abnormem existimare. Illa autem distin-
ctio, quam inter crēnina comminiscitur, dum quæ-
dam tantummodo illa ablutione remitti autumat,
risu potius excipienda, quam argumentis refutanda
videtur. Unde enim id novit? Quomodo divini con-
silio certior factus est? Qua de causa his, et non
aliis limitibus remissionem conclusit? Nos interea
communem theologorum catholicorum sententiam
ea, qua par est, veneratione tenentes, dicemus per
Joannis baptismum ex opere operantis, non autem ex
opere operato fuisse Hebræos culis absolutos.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ Α' (61).

Α

QUÆSTIO XXX [al. XXIX].

Πῶς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν λέγοντος· Ὁὐχὶ δύο στρουθία ἀσπαρίον πωλεῖται, καὶ ἐν ἐξ αὐτῶν οὐ πωρεῖται ἀνευ τοῦ Πατρὸς μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς, ἢ Παῦλος, ὁ τὸν Χριστὸν ἔχων λαλοῦντα ἐν αὐτῷ φησι· Ἐὰν τῶν βοῶν μέλει τῷ Θεῷ; Ἀντιφθέγγεσθαι γὰρ ἡ τοῦ μαθητοῦ πρὸς τὸν διδάσκαλον φαντασίαν παρέχεται φωνή.

Quomodo, cum Salvator noster dicat : « Nonne duo passeress asse veneunt, et unus ex illis non cadet sine Patre meo, qui in calis est »? Paulus, qui Christum in se loquentem habet, inquit : « Numquid de bobus cura est Deo? » Nimirum vox discipuli magistro adversari videtur.

Edita ab Antonio Scotto, l. c., p. 43. De apparente contradictione inter locum Matth. x, 29 et I Cor. ix, 9.

Ὅτι μὲν ἡ τοῦ Θεοῦ πρόνοια καὶ μέχρι τῶν στρουθίων διήκει, καὶ οὐδὲ ἐν αὐτοῖς τὴν αὐτοῦ περιγράφει κηδεμονίαν, ἀλλ' ἥδη καὶ φυτῶν, καὶ βοτανῶν, καὶ ἀπλῶς, ὧν ἐγγνώστη γενεσιουργός, τούτων καὶ τῆς διαμονῆς, καὶ οἰκονομίας ἀναλλοίωτόν τε, καὶ ἀδιάδοχον φέρει τὴν φροντίδα, αἷ τε ἄλλα τρανὺς ἡμᾶς ἐκδιδάσκουσιν ἱεραὶ Γραφαί, καὶ δὴ καὶ ὁ ἔμφυτος λογισμὸς, ὃς τὸν παραγαγόντα, καὶ ὑποστήσαντα ἐκ μη ὄντων καὶ συνεχεῖν τὸ παραγαγόμενον, καὶ προνοεῖσθαι κατὰ τὴν ἐκάστην πρόποντα τῆς Προνοίας λόγον ἀπαιτεῖ. Ἐπεὶ καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ ἡμῶν φιλοanthρώπως ἀπάγων ἡμᾶς τῆς πολλῆς περὶ τὰ ἀνθρώπινα σπουδῆς τε καὶ κατατριβῆς· καὶ τῶν βέντων καὶ διαλυομένων τῆς σχολῆς ἐλευθερίαν τε καὶ ἀπαλλαγὴν εἰσηγούμενος, οὐκ ἀπὸ τῶν στρουθίων μόνον καὶ τῶν ἄλλων πτηνῶν τὴν ἀρίστην ταύτην εἰσήγησιν ποιεῖται, ἀλλὰ δὴ καὶ ἀπ' αὐτῶν γε τῶν βοτανῶν. Ἐκατανοήσατε γὰρ, φησί, τὰ κρίνα τοῦ ἀγροῦ, πῶς αὐξάνει· οὐ κοπιᾷ, οὐδὲ νήθει· εἴτα τοῦ ἀμφιάσματος τὸ κάλλος, καὶ τὸ ἀξίωμα· Ἀλέγω δὲ ὑμῖν, ὅτι οὐδὲ Σολομὼν ἐν πάσῃ τῇ δόξῃ αὐτοῦ περιεβάλλετο, ὡς ἐν τούτων, ποῶν τούτων τῶν μετ' ὀλίγον ἐμβαλλομένων εἰς κάμινον. Ἐἰ δὲ τῶν οὕτω μικρὰν τινα πληρουντων ἀνθρώποις χρεῖαν (πόσον γὰρ ἀνάψει πῦρ ἡ καλὰμ τῶν κρίνων; Ἡ τοῦ χρώματος τὸ ἄνθος ἐπὶ πόσον χερνίζει τὴν τέρψιν τῷ θυμῷ), τοσαύτην ὁ Θεὸς τὴν πρόνοιαν ἔχει, πῶς οὐχὶ πολλῷ μᾶλλον, καὶ ἀσυγκρίτῳ διαφορᾷ, τῶν ἀνθρώπων; Οὕτω γοῦν οὐ μόνον ἡ τῶν στρουθίων ἀνεῖται γένεσις τε, καὶ αὐξήσις, καὶ διαμονὴ τῷ Θεῷ, καὶ πάλιν ἡ κατὰ τοὺς οἰκείους καιροὺς λύσις, ἀλλὰ καὶ ἡ τῶν ἐν τῷ ἀγρῷ βοτανῶν· ἀπὸ γὰρ τοῦ ἐνδὸς εἶδους καὶ περὶ τῶν ἄλλων τὸν βόμον ἐν ὃ αὐτὸς ἂν τῆς ἀκολουθίας διαβιβάζει λόγος· οὕτως οὐ μόνον τῶν βοῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν ἀπαρχῆς ἀτελεστέρας φύσεως τετυχηκότων ἡ κηδεμονία τῆς θείας ἐξήπται ροπῆς.

Τί οὖν ἐστίν, ὁ λέγει Πάυλος ὁ μετάρσιος ἀνθρώπος, ἡ γλώσσα τοῦ Πνεύματος, ἣν οὐδὲν δυσχερὲς, οὐδὲ πολλοῦ δεῖ μάχης ἀπτόμενον; Νομῶν γὰρ παλαῶν εἰς μνήμην καταστάς, ἃ πολλὰ παρὰ τῶν ἀλόγων νομοθετεῖ ζῶων, δι' ἐκεῖνων παιδαγωγούντα τὸ λογικόν·

Quod Dei providentia ad passeress usque pertingat et nec his limitibus ejus vigilantia concludatur; sed et arborum, et herbarum, et omnium omnino rerum, quarum creator agnoscitur, conservationi, gubernationique immutabili, ac perpetua cura prospiciat, diserte nos docent tum alia sacrarum Litterarum loca, tum ipsa insita hominibus ratio quæ postulat, ut, qui res e nihilo eduxit, atque disposuit, ipse productas secundum providentiæ rationem unicuique consentaneam conservet, atque gubernet. Quoniam et ipse Redemptor noster, cum nos ex humanarum rerum nimio studio, nimiaque curatione peramanter avocaret; atque ut a fluxorum caducorumque bonorum sollicitudine liberemur avertamurque, nobis suaderet; non a passeribus tantummodo et aliis volatilibus utilissimam hanc cohortationem exorsus est, sed ab ipsis quoque herbis: Etenim « Considerate, inquit, lilia agri, quomodo crescunt; non laborant, neque nent: » deinde de vestimenti elegantia et decore adiecit: « Dico autem, quod neque Salomon in omni gloria sua coopertus est sicut unus ex istis, qui paulo post in caminum immittuntur. » Quod si rebus, quæ tam tenuem utilitatem comparant hominibus (quandiu enim flammam alit liliorum caulis? Aut quandiu flosculus variegatus oculo oblectamentum creat?) Deus, adeo providet, quomodo non multo magis, et immenso discrimine hominum curam gerit? Ita sane non passeress duntaxat, sed et herbæ campi ut nascantur, crescant, et conserventur, et rursus suo tempore intereant, ad Deum pertinet, quandoquidem ab una specie ad res pariter ejusdem naturæ idem ex consequentia sermo procedit: atque ita non modo boves, sed ipsas quoque res, quæ ab ortu suo minus nobilem sortitæ sunt naturam, divini vigilantia auxilii non deserit.

Quid itaque est, quod Paulus docet, vir ille excelsus, sancti Spiritus lingua, quam nihil absonum, aut litigiosum decet profari? Sane dum ille veterum legalia præcepta in mentem revocaret, quæ multa de brutis animantibus statuunt, ut per ea hominem

²⁸ Matth. x, 29. ²⁹ I Cor. ix, 9. ³⁰ Matth. vi, 28.

NOTÆ.

(61) Noster exscriptor hanc quæstionem in codice bis exaravit; et primo quidem loco mutilam, altero autem integram et absolutam exhibuit. Hujus rei causa fuit, nisi conjecturis indulgere fas est, quia tunc ad vocem μέλει pro μέλει oculos advertit, et magnam orationis partem verbis istis interjectam omisit: deinde vero vocabulorum similitudine de-

ceptum se sentiens, laborem suum instauravit, addiditque hanc ἐπιγραφὴν secundæ exscriptioni: Αὕτη προγραφείσα αὐθις γράφεται. Ego vero, ne a Coisliniani, et Taurinensis codicis ordine recederem, ipsam integram sedi suæ restitui, atque hic in lucem edendam putavi.

erudiant (veluti non licere ei, qui pullos avium e nido abstulerit, parentes simul tenere³⁰; nec in lacte matris suæ agnum coquere³¹; imo, si placet, nec vineam altero semine serere³²; nec vestem ex variis contextam liciis indui³³; et plura id genus, ejusmodi est et illud: « Non alligabis os bovi trituranti³⁴, » ille, inquam, vir legis doctor, cum in hujus legis abolitæ usu natus esset, ac vellet inde cohortationem exordiri, quod nempe, qui alios ad virtutem incitat, hæc prius debeat ipse pollere, et sic deinde auditores ad imitationem allicere; imo etiam, quod oporteat laborantes debita mercede non fraudari: hæc ex Moysis quoque lege ipse personans subdidit: « Non alligabis os bovi trituranti. » Deinde ne quis diceret: Quid bovum genus ad hominum naturam? Subjicit: Non hic « de bobus cura est Deo. » Nam propter nos hæc de ipsis posita lex est; non enim ejus promulgatio illorum utilitati intendit neque brutorum gubernationem legum Mosaicarum institutio sibi pro scopo proposuit: sed quæ circa alia versantur animantia, hæc nostri gratia sancita sunt.

Deo itaque curæ sunt boves, ut et aliæ creaturæ non adeo vero ut pro illis leges quoque, et regiminis formas, secundum quas viverent, conderet; at potius, si quod de illis prodiit statutum, id pro humana utilitate, et disciplina meruit promulgari. Atque id magis magisque ex cæteris pariter perspicitur animantibus, de quibus nulla legum latio potest exhiberi. Quænam nimirum de leonibus, quænam de elephantibus, aut de unicornibus, aut de draconibus, aut de innumeris aliis animantium generibus, quorum quædam mansuescunt cernuntur, cætera vero hominum familiaritatem et contubernium prorsus refugiant, inducta lex est? Hoc profecto cum beatus ille, et divinus vir, melius, quam quisvis alius, comperiret, utpote legis doctor, Ecclesiæ tuba, et mens sublimis, tum rerum omnium providentiam in multis epistolis frequenter Deo attribuendam prædicat, tum docet illas de brutis leges, quas Mosaica littera adhibet, non ipsorum vivendi normam definire, neque adeo bruta Dei interesse, ut etiam jura ad ipsorum gubernationem spectantia conscriberet; at potius hæc ad indocilis Judaici populi doctrinam, regimenque sapientissimè et occulto consilio prolata, et litteris credita fuisse tradit.

Patet itaque, quod non modo prædicator documentis magistris in nulla unquam re adversetur; verum etiam ea documenta confirmatione muniantur, præcipue dum diversis rerum argumentis usus diversitatem convenienter accommodat, et in quovis usu doctrinas inter se distinctas minime confundit; præbetque se piis viris normam, quo pacto debeat

³⁰ Deut. xxii, 6. ³¹ Exod. xxxiv, 2; Deut. xiv, 21. ³² Deut. xxii, 9. ³³ Deut. xxii, 11. ³⁴ Levit. xix, 19; Deut. xxv, 4; 1 Cor. ix, 9.

NOTÆ.

(62) Το παρέου suffice τῷ πάρετος, aut scribe παρ' ἔθνος, legis in gente sua vigentis.

Α οἶνον δεῖ νεοττοῦς ὀρνίθων τῆς νοσσιᾶς ἀφαιρούμενον καὶ τοὺς γεγεννηκότας λαμβάνειν· οὐδ' ἔφειν ἄρνα ἐν γάλακτι μητρὸς αὐτοῦ, εἰ βούλει δὲ, μηδὲ διαφόροις σπέρμασι τὸν ἀμπελῶνα κατασπείρειν· οὐδ' ἱματίων διαφόρων ἐκ νημάτων ὑφασμένον περιδύεσθαι· καὶ πολλὰ τοιαῦτα, ὧν ἔστι καὶ τό· « Οὐ φεμώσεις βοῦν ἀλοῶντα. » Ἐν χρεῖα τοίνυν ὁ νομομαθὴς ἐκεῖνος, ἄνθρωπος τοῦ πάρετος (62) νομίμου γεγενημένος, ἀκαίρῳ ὑφαίνων τὴν παραίνεσιν, ὡς δεῖ τὸν εἰς ἀρετὴν ἐτέρους προτροπόμενον, αὐτὸν ταύτης ἀπολαύειν πρότερον, εἰθ' οὕτως ἐπὶ τὴν μίμησιν τοὺς ἀκροατὰς παρακαλεῖν· ἢ, εἰ βούλει, τοὺς κοπιῶντας τῆς ἀπὸ τῶν πόνων παραμυθίας μὴ ὑστερεῖσθαι· ταῦτα καὶ διὰ τῆς Μωσαϊκῆς νομοθεσίας συγκροτῶν, ἐπήγαγεν· Οὐ φεμώσεις βοῦν ἀλοῶντα. » Εἴτα ἵνα μή τις εἴπῃ· Ἡ τί πρὸς ἀνθρώπων φύσιν τὸ τῶν βοῶν γένος; « Οὐ τῶν βοῶν, φησὶν, ἐνταῦθα μέλει τῷ Θεῷ. » Δι' ἡμᾶς γὰρ ὁ ἐπ' αὐτοῖς ἐτέθη νόμος· οὐ γὰρ ἔχει προηγουμένην τὴν θέσιν ἐπ' ἐκείνων· οὐδὲ τῆς τῶν ἀλλόγων πολιτείας ἡ Μωσαϊκὴ νομοθεσία στοχάζεται· ἀλλ' ἅπερ ἐτέροις περιετέθη προσώποις, ταῦτα δι' ἡμᾶς ἐρρήθη.

Μέλει μὲν γὰρ τῶν βοῶν τῷ Θεῷ, ὥσπερ καὶ τῶν ἄλλων κτισμάτων· ἀλλὰ οὐχ ὥστε περὶ αὐτῶν καὶ νόμους ἐκτίθεσθαι, καὶ τῆς πολιτείας τύπους, καθ' οὓς γε βιώσονται· ἀλλὰ καὶ ὧν προήλθε διάταγμα, διὰ τὴν τῶν ἀνθρώπων χρεῖαν καὶ παιδαγωγίαν τὴν εἰσφορὰν οἰκειώσατο. Καὶ τοῦτο φανερόν οὐδὲν ἔλαττον καὶ ἐκ τῶν ἄλλων ζώων καθίσταται, περὶ ὧν οὐδεμία νόμων εἰσφορὰ διαδέχνεται. Ποῖος γὰρ περὶ λεόντων; τίς δὲ περὶ ἐλεφάντων, ἢ μονοκερῶντων, ἢ δρακόντων νόμος εἰσενήγκεται, ἢ μυρίων ἄλλων γενῶν, ὧν τὰ μὲν ὁρᾶται χειροσθῆ γινόμενα, τὰ δὲ παντελῶς τὴν πρὸς ἀνθρώπων ὁμιλίαν, καὶ τὸ ὁμορφίον ἀποστρέφεται; Τοῦτο γοῦν καὶ ὁ μακάριος ἐκεῖνος καὶ θεὸς ἄνθρωπος, εἰπερ τις ἄλλος, οἷα δὴ μάλιστα καὶ νομομαθὴς, εἰδὼς, τῆς Ἐκκλησίας ἡ σάλπιγξ, ὁ νοῦς ὁ μετάρσιος, καὶ τὴν πρόνοιαν ἀνηρτῆσθαι πάντων πολλαχοῦ, καὶ πολλάκις ἀνακηρύττει Θεῷ, καὶ τοὺς περὶ τῶν ἀλλόγων νόμους, οἷς ἐχρήσατο τὸ γράμμα τὸ Μωσαϊκόν, οὐ διὰ τὸν ἐκείνων βίον θεσπισθῆναι προηγουμένως ἀποφαίνεται· οὐδὲ τοσοῦτον αὐτῶν μέλλειν τῷ Θεῷ, ὥστε καὶ θεσμούς εἰς τὴν ἐκείνων πολιτείαν ἀναφερομένους ἀναγράφεσθαι· ἀλλ' ἐπὶ παιδαγωγίᾳ, καὶ νομοθεσίᾳ τοῦ θυσιῶν, καὶ Ἰουδαϊκοῦ ἔθνους, καὶ βρῆθαι, καὶ ἀναγραφῆναι σοφιστάτῃ, καὶ συνεπτυγμένη κρίσει παραδίδωσι.

Ἀπλὸν οὖν, ὡς οὐ μόνον οὐδὲν οὐδεμίᾳς ὁ κήρυξ ἀντιφθέγγεται πρὸς τὰ διδασκάλου διδάγματα· ἀλλὰ καὶ βεβαίως αὐτῶν καθίσταται, μάλιστα ἐν τῷ διαφόρῳ τῶν ὑποθέσεων καὶ τὴν διαφορὰν τῆς χρήσεως καταλλήλως διορθούμενος, καὶ φυλάττων ἐκάστην χρεῖαν τὸ τῆς θεωρίας διακεκριμένον ἀσύγχυτον, καὶ νόμον τοῖς εὐσεβέσιν αὐτὸν προτιθεῖς, ὅπως χρῆ τῶν

ἱερῶν ἡμῶν Λογίων τὸν νοῦν ἀνιχνεύει· καὶ τῷ A
προχείρῳ τῶν ῥημάτων, τῆς διανοίας ἀντιφθεγ-
γομένης, μάλιστα μὴ κατὰ τὸ ῥῆον παρασύρε-
σθαι.

Ἔνεστιν οὖν διδασκάλῳ τῷ κοινῷ τῆς Ἐκκλησίας
διδασκάλῳ χρώμενον, οὗς ἔρωσ μὲν ἡ εὐσέβεια, ἔργον
δὲ σοφίας ἡ διάκρισις, καὶ ἡ ἀνωθεν τῶν λόγων
χάρις, ἐναυγάζουσα κατὰ μίμησιν τοῦ καθηγεμόνος
μεθοδεύοντα, φανερώτερον ἔτι δεικνύναι, ὥς οὐδὲν
ἡ τοιαύτη τῶν ῥημάτων χρῆσις οὔτε τι τῶν ἱερῶν
ἡμῶν δογμάτων ἐπιλυμαίνεται, οὔτε τινὰ μῶμον
ἐπιτρίβεται, ἀλλὰ καὶ τούναντιον ἅπαν τὸ σύμφωνόν
τε καὶ ἀδιάβλητον συνεργάζεται. Οὐκ ἀσπλαγχνίας
τις καὶ ἀσυμπαθείας μεθέλκων τινὰ, ἢ πρὸς ἀπλη-
στίαν ῥέουσιν ἀναχαίττων γνῶμην, ἢ ταῖς ἰγνύσιν
ἀμφοτέραις, τὸ λεγόμενον (63), ἐπιχωλαίνοντα ἀνορ-
θῶν τε, καὶ ὑποστηρίζων, καὶ πρὸς τὴν σωτήριον,
καὶ μονότροπον ἀπειθῶνων τρίβον, τούτων ἕκαστον
τῆς ἀλόγου ῥοπῆς εἰ τις ἄλλαις μὲν πολλαῖς παραι-
νέσεσιν ἐπέχειρεν ἀναγκάσθαι, συνείρει δὲ μάλα
εὐστόχως τε καὶ ἐπικαίρως· οὐ γὰρ ἔμαθες, ἄνθρω-
πε, παρὰ τῶν Μωσαϊκῶν νόμων, καὶ παραγγελμάτων,
μὴ ἔψειν ἄρνα ἐν γάλακτι μητρὸς αὐτοῦ, μηδὲ σπεί-
ρειν τὸν ἀμπελῶνα, μηδὲ περιβάλλαιον σαυτῷ ποιεῖ-
σθαι, καὶ βδέλον (64) ἐξ ἑτερογενῶν νημάτων ἐρίου
τε καὶ λίνου συνυφασμένον; Ἡ οὐ πᾶσιν ἐπιδὼλον,
ὡς τὰ θεσπίσματα ταῦτα οὔτε ἀρνῶν, καὶ μητρὸς
γάλακτος προηγουμένην ἔχει τὴν θέσιν· ἀλλ' οὐδέ
γε περὶ ἀμπελῶνος, οὐ μὴν οὐδὲ περὶ τῶν διαφορῶν
νῆμασι συνθεθειμένους ὑφασμάτως. Ποῦ γὰρ περὶ
νημάτων, ἢ περὶ ἀμπελῶνων, ἢ ἀρνῶν, καὶ γάλακτος
τῷ Θεῷ μέλει, ὥστε καὶ νόμοις ὑποβάλλειν αὐ-
τά, καὶ μηδὲν αὐτῶν τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, δι' ἣν
ἅπαντα προήχθη, διαφέρειν.

Ἄλλὰ ὅλῳ, ὅτι δι' ἡμᾶς καὶ προϋνόηθη τὴν ἀρχὴν
τὰ τοιαῦτα, καὶ γράμμασι διευτυπώθη. Τὸ μὲν τῶν
ἀρνῶν, εἰ βούλει δὲ, καὶ τῶν στρουθίων, ὡς ἂν ἐπὶ
τῶν ἀλόγων τὸ συμπαθὲς καὶ εὐσπλαγχνον παιδ-
αγωγῇθέντες, πολλῷ μᾶλλον ἐπὶ τῶν ὁμογενῶν, καὶ
τὴν αὐτὴν λαχόντων φύσιν τὸ φιλάνθρωπόν τε, καὶ
τὸν ἔλεον ὥμεν ἐπιδεχόμενοι. Τὸ δὲ ἵνα μὴ πρὸς
ἀπληστίαν κεχρηστές τὰ τε ἄλλα δυστυχῶν φερώ-
μεθα· πολλῶν γὰρ ἡ ἀπληστία κακῶν αἴτιον, καὶ συν-
απορρεῖν, ὡς ἐπίπαν, εἰώθεν αὐτῇ καὶ, ὃ δικαίως ἂν
ἡμῖν ἐξ αὐταρκείας περιεγένητο. Τὰ δὲ γεννήμα-
τα (65), ἵνα μὴ τὰς γνῶμας ὥμεν ποικίλοι τε, καὶ πο-
λύτροποι, ἐκ διαφόρων ἢ δογμάτων, ἢ ἐθνῶν, ἢ βουλευ-
μάτων ἢ ῥημάτων, ἢ πράξεων συνθεθειμένοι, καὶ πρὸς
ἑαυτοὺς ἀθλίως τε καὶ καταγελάστως στασιάζοντες.

Ὡστε οὐ μόνον οὐδὲν, ἢ τοῦ θεοσεπίου Παύλου
μέθοδος, οὐδ' ἢ ἐξ αὐτοῦ προχέουμένη τῶν δογμάτων
αἴγλη τοὺς εὐσεβεῖς λογισμοὺς εἰς δισταμένον τινα,
καὶ σύγχυσιν παρίστησιν· ἀλλὰ καὶ διδασκαλία δύνα-

A sacrarum Litterarum sensus investigari, nec pro
obvia verborum notione, ubi recta ratio repugnat,
in re præsertim facili in errorem abduci.

Igitur doctorem decet, communi Ecclesiæ doctore
utentem, iis, quibus cordi est religio, sapientiæ
autem opus est discretio, cœlestisque interpretandi
sermone gratia, quæ hominem se sequentem quasi
dux illuminat, adhuc evidentius ostendere, quod
talis sacrarum oraculorum usus nec aliquod san-
ctorum dogmatum nostrorum lædat, nec aliquam
notam mereatur; sed quidquid inter se refragari
videtur, consonas veritates, et nulli criminationi
obnoxias conficiat. Ita sane si quis ab inhumani-
tate atque inclementia alterum revocaret, et pro-
num ad aviditatem animum coercere, aut utroque
poplite, ut aiunt, claudicantem erigere, et solidare
vellet, eumque in salutarem rectamque viam diri-
gere: si quis, inquam, unumquemque horum ab
illis rationi adversis propensionibus vel per plures
alias adhortationes eruere aggredieretur, nimis
apposite opportuneque subjiceret: nonne didicisti,
o homo, ab institutis præceptisque Mosais, quod
nec in lacte matris suæ agnum coqui, nec semen in
vineæ spargi liceat, nec indumentum tibi aut poly-
mitam vestem ex diversis lanæ, et lini licitis debeas
contexere? Nonne omnibus compertum est, quod
hujuscemodi statutorum promulgatio nec agnis, nec
materno lacti, imo nec vineæ, nec vestimento
diversis filis constanti prospiciat? Num eo usque
fila, aut vineæ, aut agni, et lac Deo sunt curæ, ut
legibus quoque ista subjiciat, et humanæ naturæ,
cujus gratia omnia producta sunt, ip nulla harum
rerum provideat?

Atqui spectrum est, quod propter nos ea jam
an initio provisa, et litteris mandata fuerint. Partim
(quod scilicet ad agnos, imo et ad passeris attinet),
ut nos in bruta commiserationem, et clementiam
edocti, multo magis eis qui genus idem eandemque
sortiti sunt naturam, humanitatem et misericor-
diam exhibeamus. Partim vero (quod ad vineam
nempe, et bovem), ne in aviditatem prolabamur, et
alias simul patiamur ærumnas: multorum profecto
malorum causa est aviditas, et simul cum ipsa, ut
plurimum, diffuere solet id quoque, quod juste no-
bis per frugalitatem obvenit. Cætera denique de
licitis eo spectant, ut nec animo simus vario ac
versipelli, nec diversis dogmatis, vel moribus, vel
consiliis, vel verbis, vel operibus instruamur, nec
infelicitur et ridicule a nobis ipsi dissideamus.

Quapropter non modo divi Pauli doctrina, et ab
eo emissum dogmatum lumen in aliquam dissen-
sionem confusionemque mentes piorum hominum
non inducit: sed etiam hi, qui inde sapientiæ ra-

NOTÆ.

(63) Τὸ λεγόμενον ἐ facile κατὰ regi Græcæ συν-
τάξεως analogia suadet.

(64) Nisi Beudōs refingas, nullum sensum excudes.

(65) In prima quæstionis hujus exscriptioe erat
νηματα, atque id opportunus.

dios possunt aspicere, mirum in modum ediscunt, A quo pacto sancti Spiritus oracula cum ejusdem oraculis concilianda sint (66).

QUÆSTIO XXXI [al. XXX]. (67)

Quomodo accipiendum est illud, « Potest Deus de lapidibus istis suscitare filios Abraham »?

Edita ab Ant. Scotto, l. c., p. 53. Commentarius in Luc. iii, 8; Matth. iii, 9.

Obvius hujus oraculi sensus, si penitio-
ficationem non inquiramus, poterit utique docere,
quod quemadmodum Deus ex diffuenti informique,
ac terrea materie finxit animanti corpus, pulverem-
que ad naturam speciemque humanam conforma-
vit, ita facile minimeque operosum sit ex solidiori
lapidum natura, Deo artifice id operis suscipiente,
hominum substantiam compingere, ipsosque ho-
mines ex tali massa conatos Abraham filios effi-
cere. Etenim non minus, ne dicam et multo magis,
mirandum est pulverem ad hominis carnem redi-
gere atque accommodare, quam in corporis vi-
ventis opus duram lapidum transformare natu-
ram.

Præterquam quod non modo primus homo e
limo admirabilem duxit originem, sed Loti etiam
uxor in salis columnam obdurata, divinam, quam
nec effari, nec mente assequi possumus, virtutem
prædicat, dum per irrefragabile prodigium pri-
stinæ naturæ sine manifesta corruptione abjectione
fuisse alterius formæ, et substantiæ genera-
tionem ostendit : illudque, quod fuit, antea non
erat; quod autem fieri non posse humanæ menti
videbatur, id priore figura non dissoluta, ipsi sub-
stituit. Deus itaque, qui tanta patrabat miracula, et
quidem tunc, cum ab una muliercula violati
præcepti pœnam sumebat; ipse « qui homines
vult salvos fieri, et ad agnitionem veritatis ve-
nire », quid pro sua clementia non agat, si filiis
Abrahæ suscitandis lapidum conditionem oppor-
tunioris futuram usus perspexerit? Neque enim
tam facile fuit Judæis Abrahæ multiplicare filios,
quorum generis non minima pars rejecta est, quam
Deo per lapides eidem multos filios condere.

At si quis velit quidpiam propheticum dicto hoc
enuntiari, lapides, quos Præcursor tunc memoræ-
vit, et ex quibus filios Abrahæ suscitandos præ-
dixit, ii profecto sunt, qui, cum esset Servator
sua sponte mortuus, atque universo mundo salus
et vita reddita, passi Conditoris obsequio abrupti,
atque discissi, et quasi facti pro miraculo præ-
gnantes, multos homines nostræ religioni et par-
turierunt, et pepererunt. Ii vero sua commotione,

« Matth. iii, 9. » I Tim. ii, 4.

VARIÆ LECTIONES.

* N. μετίζον. b N. συναρμόσαι. c N. χοός. d N. φίλαν. e δὴ N.

NOTÆ.

(66) Si nosse cupis, in quibusnam auctoribus has
alioquin pervulgatas propositæ ἀντιλογίας explana-
tiones possis invenire, videsis Tertull. l. v, *Contra*
Marcionem, et Theodoret. quæst. 21 in Deuterono-

ται πρόχεισθαι θαυμαστή τοῖς ἐκείθεν τὰς τῆς σο-
φίας ἀκτίνας ἐναυγάζεσθαι δυναμένοις, ὅπως χρῆ
διαίτην μετὰ τοῦ Πνεύματος τὰ τοῦ Πνεύματος
λόγια.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΑΑ'.

Πῶς νοητέον τὸ, « Δύναται ὁ Θεὸς ἐκ τῶν λίθων
τούτων ἐγείραι τέκνα τῷ Ἀβραάμ; »

Τὸ μὲν οὖν πρόχειρον τῆς φωνῆς ἀνευ τινὸς βα-
θυτέρας ἐπινοίας ἐκδιδάσκει ἂν, ὅτι καθ' ὃν τρόπον
ἐκ τῆς εὐδιαχύτου, καὶ ἀπαγοῦς, καὶ γεγραῖς ὕλης
συνέπηξεν ὁ Θεὸς, τῷ ζῶν τὸ σῶμα, καὶ εἰς ἀνθρώ-
που φύσιν καὶ εἶδος διεμορφώσατο τὴν κόνιν · κατὰ
τὸν αὐτὸν τρόπον ῥᾶν τε καὶ οὐδὲν ἐργῶδες ἐκ τῆς
στερεωτέρας φύσεως τῶν λίθων, ἀνθρώπων ὑπόστα-
σιν συντεθῆναι, Θεοῦ τεχνίτου τὴν πλάσιν ἀναδεχο-
μένου, καὶ τέκνα τοὺς γεγονότας ἐκ τοιοῦτου πυρά-
ματος χρηματίζει τοῦ Ἀβραάμ. Οὐ γὰρ ἤττον εἰς
θαῦμα, ἢ να μὴ λέγω καὶ μεῖζω*, κόνιν εἰς ἀνθρώπου
συμπῆξαι τε, καὶ συναρμολογήσαι^b σάρκα · καὶ λί-
θου φύσιν στερεὰν εἰς σῶματος ζώου μεταπλάσαι
χρεῖαν.

Ἄλλως τε δὲ οὐ μόνον ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ἐκ
χόου^c καὶ παραδόξαν ἔσχε τὴν γένεσιν · ἀλλὰ καὶ ἡ
τοῦ Λῶτ γυνὴ εἰς στήλην ἄλδς ἀπολιθωθείσα τὴν
τοῦ Θεοῦ δύναμιν ἀδιήγητόν τε καὶ ἀκατάληπτον
ἀνακηρύττει, ἐν τῷ ἀδιάλυτῳ τοῦ θαύματος τὴν τῆς
φύσεως ἀπόθεσιν ἀνευ ἐπιφανοῦς φθορᾶς, ἐτέρας
μορφῆς ἐπιδεικνυμένην, καὶ ὑποστάσεως γένεσιν · καὶ
ὁ μὲν γέγονεν, οὐκ ἦν · ὁ δὲ μὴ οἶόν τε ἦν ἀνθρωπί-
νοις λογισμοῖς γενέσθαι, χωρὶς ὑπέστη τῆς τοῦ πρό-
τερον διαλύσεως. Ὁ τοίνυν Θεὸς ὁ ταῦτα παραδοξο-
ποιῶν, καὶ τότε δίκην εἰσπραττόμενος γύναιον ἐν
παραβάσει ἐντολῆς, « ὁ θέλων τὸν ἄνθρωπον σωθῆ-
ναι, καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἔλθεῖν, » τί οὐκ ἂν
δράσειε διὰ φιλάνθρωπιάν^d, εἰ λίθων ὄψεται φύσιν
ἐπιτηδαιοτέραν παρέχουσαν χρεῖαν εἰς τὸ γενέσθαι
τέκνα τοῦ Ἀβραάμ; Οὐ γὰρ οὕτω ῥᾶν τοῖς Ἰου-
δαίοις τοῦ Ἀβραάμ χρηματίζειν τέκνα, ὥν οὐκ ὀλί-
γον μέρος τοῦ γένους ἐξώσθησαν, ὡς τῷ Θεῷ διὰ τῶν
λίθων αὐτῷ πολλοὺς υἱοὺς ἀπεργάσασθαι.

Εἰ δὲ τις ἐθέλοι καὶ προφητικῶν ἀνακηρύττειν
ἔργον τὸ ῥῆμα, οἱ τότε ῥηθέντες λίθοι τῷ Προδρόμῳ,
ἐξ ὧν τῷ Ἀβραάμ ἐχρησμήδισε ἀνίστασθαι τέκνα,
οὗτοι δὴ κατὰ τὸ ἐκούσιον τοῦ Σωτῆρος πάθος [καὶ
τὴν παγχόσμιον σωτηρίαν, καὶ ἀνάστασιν], τῷ Δεσπο-
τικῷ βαγνέντες πάθει, καὶ διασχισθέντες, καὶ οἷον
ἐγκύμονες γεγονότες τῷ θαύματι, πολλοὺς τῶν ἀν-
θρώπων εἰς εὐσέβειαν ὠδήνησάν τε καὶ ἀπέτεκον.
Οἷα δὲ εἰ λαμπρὰ τῇ φωνῇ, καὶ οὐρανίῳ κηρύγματι

mium.

(67) Hæc fere tota quæstio legitur apud Nicetiam,
Catena in Luc. c. iii, Mai Nov. Collect. IX, p. 658,
659.

τῷ κατ' αὐτοὺς παθῆματι, τῆς ἐπὶ τῷ Σωτῆρι τόλμης, καὶ πλάνης τοὺς ἀνθρώπους ἀνακαλοῦντες, καὶ πρὸς τὴν ἐπίγνωσιν τῆς ἀληθείας χειραγωγοῦντες, καὶ πρὸς τὸ τῆς παλιγγενεσίας δῶρον ὀρᾶν ἀφορμὰς ἐχαρίζοντο ὅς καὶ ἡ κοινωνία τῆς πίστεως, υἱοὺς Ἀβραάμ, καὶ νομίζειν οἶδε, καὶ ὀνομάζειν μᾶλλον, ἢ τοὺς ἐξ αἵματος.

Εἰ δὲ καὶ διὰ τοῦ γράμματος ἐπιβαίνειν τινὸς ὑψηλοτέρως θεωρίας ἔρως ἔχει σου τὸ φιλόθεον· καὶ λῖθοι μὲν ἂν νοοῖντο οἱ τῶν ἐθνῶν πεπωρωμένοι, καὶ σκληροκάριοι· ἐξ ἑκείνων δὲ ὁ τοῦ Ἀβραάμ κληρὸς ἀναπεπλήρωται, μεταβληθέντων ἐκ τῆς πωρώσεως ἐπὶ τὸ συνορᾶν τὸ σωτήριον, καὶ τῆς Ἑλληνικῆς πλάνης εἰς τὴν μυσταγωγίαν τοῦ Πνεύματος. Οὐδὲ οὕτως, οἶμαι, πόρρω ἂν ὀφείλῃς τῆς νόστης ἐλαύνων, ἣν ἡ κατάληψις τῆς κατὰ τὴν θεωρίαν ἀληθείας ἐν τῷ σταδίῳ τῆς Ἑκκλησίας ἐπῆξαι τὴν τε, καὶ ὑπεστήσατο (68).

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΑΒ.

Τί οἰολῷ, ὅδ' τὸ πτύον ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ, καὶ τὰ ἐξῆς;

Edita ab Antonio Scotto, l. c. p. 56. Commentarius in Matth. iii, 12; Luc. iii, 17.

Ἐπειδὴ τὸν Σωτῆρα κηρύσσων ὁ Πρόδρομος, ἄλλα τε θεολογῶν περὶ αὐτοῦ διεξέρχεται, καὶ ὡς ἐν Πνεύματι ἁγίῳ, καὶ πυρὶ τοὺς προσιόντας αὐτῷ βαπτίζει (τὸ δὲ βαπτίζει τῆς δωρεᾶς τὸν πλοῦτον, καὶ τὸ θαμνὶλὲς τῆς εὐεργεσίας ἐμφαίνει τε καὶ περὶ στήθου· καὶ γὰρ ἀπολύτρωσιν, καὶ υἰοθεσίαν παρεχόμεον πανταχόθεν ἡμᾶς περιαντλεῖ τοῖς τῆς χάριτος ἀειβρύτοις νάμασι)· ταῦτα εἰπὼν τὰ σωτήρια, καὶ πολλῆς τῆς περὶ ἡμᾶς φιλοτιμίας γέμοντα· ἵνα μὴ δόξῃ τισὶν, ὡς δωρήσασθαι μὲν τηλικαῦτα δῶρα, καὶ ἐν εὐεργεσίᾳ ἑαυτῇ καταστῆσαι παρὴν τῷ Σωτῆρι ἡμῶν βούλησις, καὶ ἰσχύς· τιμωρήσασθαι δὲ, καὶ κολάσαι τοὺς ὑπευθύνους, καὶ ἀπειθεῖς οὐδείς αὐτῷ λόγος κερὶν· διὰ τοῦτο ἐπῆγγαγε διορθεύμενος τὴν ἀπέτην αὐτῶν· ὅδ' τὸ πτύον ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ [καὶ δικαιοῦσιν τὴν ἅλωνα αὐτοῦ]. Ὅσον ἰσὺ μόνον ἐστὶν εὐεργετικὸς, καὶ χωρηγὸς ἀφθονος τοῖς ἐπιτηδείοις τῶν αγαθῶν, ἀλλὰ καὶ κολαστικὸς τῶν ἐκθέσμων ἔργων, καὶ τῶν παραβάσεων τιμωρητικὸς.

Τὸ γὰρ πτύον ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ· ἀντὶ τοῦ Πρόχειρος αὐτῷ ἡ ἐνταποδοτικὴ τῶν φαύλων πράξεων τιμωρία, ὥσπερ δὴ καὶ τῶν καλῶν ἀντιμισθία. Διὸ ἡ διακρίνουσα καὶ χωρίζουσα δύναμις, καὶ ἐξουσία τοὺς ἐνόχους τιμωρίας τῶν ἀξίων τῆς εὐεργεσίας [πρόχειρος αὐτῷ, ἢ ἀνὰ χεῖρα]. Ἐξ οὗ τὸν μὲν οἶτον, ὃν νῦν ὁ τῶν δικαίων ὀνομαζόμε-

⁴⁷ Luc. iii, 7. ⁴⁸ ibid., 16

VARIE LECTIONES.

¹ N. χαρίζοντες. ² N. βούλει. ³ Nic. lat. Mal. N. C. ix, p. 660, 661, paucis mutatis. ⁴ N. δύναμις. ⁵ N. τουτέστι. ⁶ ἀνὰ χεῖρας αὐτοῦ ἢ διακ. N.

NOTÆ.

(68) Hucusq. Cat. Nic., p. 659.
(69) Hæ propositi oraculi commentationes in SS. Hieronymo, Hilario, Augustino, Ambrosio, Gregorio homil. 20. in Matth. et Euthymio eadem ferme ra-

A veluti clara quadam voce, cœlestique præconio homines ab audacia in Redemptorem, atque ab errore revocantes, adducentesque ad veritatis agnitionem, occasionem insuper præbuerunt perspicendi munus regenerationis: quos homines etiam fidei magis, quam sanguinis conjunctio filios Abrahæ et censeri fecit, et nuncupari.

Quod si etiam amor progrediendi per litteralem sensum ad aliquam sublimiorem animadversionem te divinis rebus studentem incessat; lapidum quidem nomine ethnici, qui obdurato erant et lapide corde, possent intelligi: ex illis autem Abrahæ hæreditas completa est, cum e sua duritie ad agnoscendam salutem, et a Græcarum fabularum errore ad Spiritus initiationem traducti sunt. Neque vero hac ratione, arbitror, longe distare videris a scopo, quem in Ecclesiæ stadio veritatis inventio per meditationem obtemperavit, atque constituit (69).

QUÆSTIO XXXII (al. XXXI). (70)

Quid sibi vult illud: «Cujus ventilabrum in manu ejus», et quæ sequuntur?

Quoniam Præcursor Servatorem prædicans, præter alia, quæ sacro sermone est de eo persecutus, ait etiam accedentes ad se «Baptizabit in Spiritu sancto, et igne», (in verbo autem baptizabit gratiæ divitias, ac beneficiorum copiam patefacit, atque proponit: ille enim liberationem adoptionemque filiorum tribuens nos perennibus gratiæ fluentis undique circumfundit): cum res hujusmodi salutare, et multæ munificentiae plenas memorasset; ne quibusdam videretur, Redemptori quidem nostro talia concedendi dona, et nos tanta beneficentia cumulandi et voluntatem adesse, et virtutem; reos autem, contumacesque homines ulciscendi, ac plectendi nullam habere rationem; idcirco ad eorum errorem corrigendum subiecit illud: «Cujus ventilabrum in manu ejus, et mundabit aream suam.» Perinde ac si diceret: Ille non modo beneficus est, effususque bonorum largitor erga homines bene dispositos, sed et pravorum operum ultor, et criminum est persecutor.

«Ventilabrum enim in manu ejus» idem sonat ac illud: In manibus ejus pœnæ culpis irrogandæ, uti et præmia impendenda virtutibus posita sunt. Quare vis et potestas illa, quæ homines supplicio obnoxios ab iis, qui mercede sunt digni, discernit ac dividit, in promptu illi, sive præ manibus est. Propterea frumentum, cujus nomine justorum

tionem occurrunt.

(70) Prior pars hujus quæstionis occurrit quoque apud Nicetam in Catena Mai, nov. coll. t. IX, p. 660, 661.

agmen nunc significatur, in superna horrea congregat, in quibus promptuariis nec tinea, nec esus consumit, nec fures effodiunt, atque subripiunt: sceleratos autem homines, quibus suppliciorum perennitas, tanquam mali culmen, adjicitur, igni inextinguibili æternum cruciatum continenti traditurus est.

Verosimiliter autem « ventilabrum in manu ejus » promptam, et expeditam Christi actionem sub ænigmate significat: neque enim per meditationem, neque per moram, neque per argumentationum indaginem meliores a deterioribus discernit; sed e vestigio, et derepente salvandorum partem a damnandis dispescit. Scilicet voluit, secuta est separatio, præcessit judicium, et cum judicio vindex justitia; quippe unico actu in conspectu Dei sunt universa. Quandoquidem ita astitrix, et ministra judiciorum Dei est potentia puniendi, et justitia; quemadmodum et profusa, et benigna, omnemque gratitudinem excedens remuneratio, qua nobis meliora largitur. Frumentum profecto sacra eloquia illos appellant, qui nobilitate, quam ab initio obtinuerunt, custodita, pristinum etiam, ac salutare semen a Deo naturæ commissum, germanum purumque usque ad ipsam fructus productionem conservarunt: fenum autem, et ignis escam nuncupant eos, in quibus connata zizaniorum immistio spiritus suffocavit culturam, et frugum perfectionem intercepit, imo speratam illarum projecit (71).

Illud autem: « Baptizabit in Spiritu sancto, et igne », haud ita accipiendum est, ut duo quædam sint, quæ suæ alternatione naturæ unicam baptismatis virtutem, et perfectionem conficiant. Cujus enim rei sanctissimus Spiritus ibi pro sua operatione adhuc indigebit? Quid autem erit ille ignis simul adjunctus, qui deficientis vacuum complebit? At illud in igne nunc una additum est, ut Spiritus vim, et efficaciam mundandi enuntiet. Cum enim sanctissimi Spiritus dona inter se differant, una autem divinarum ejus operationum sit, ut ei mundet, et, quod pravum est, destruat, ipsorumque, in quos supervenerit, totam omnino naturam reformet, fieri nequit, ut quidpiam eandem fœdans abscondatur adhuc et lateat.

Quare, cum dixisset « in Spiritu sancto », subjecit « et igne », uti dixeris in Spiritu sancto, qui degeneres nostras cupiditates depurgat, atque consumit; a quibus per operationem illam, quæ ignea et efficax simul est, et vi reconflandi prædita, purgati, sanctitatem assequi meremur. « Etenim Deus

Α νος χορδς, εις τὰς ἄνω μονὰς ἀποθησαυρίζει ¹, ἐν αἷς ἀποθήκαις οὐτε σὴς οὐτε βρώσις ἀφανίζει, οὐτε κλέπται διορύσσουσι, καὶ κλέπτουσι· οἷς δὲ τὸ ἀμετάβλητον ², κακοῦ προσθήκη, τοὺς ἡμαρτημένους συνεφέλλεται, πυρὶ ἀσβέστῳ τὴν τιμωρίαν οὐκ ἔχοντι λήγουσαν, τοὺτους παραπέμψειεν.

Εἰκότως δὲ « τὸ ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ πτύον, » τὸ πρόχειρον αἰνιγματίζει, καὶ ἔτοιμον· οὐ γὰρ μελέτη, καὶ λογισμῶν ἐρεῖνη διαχωρίζει τῶν βελτιόνων τοὺς χείρονας· ἀλλὰ ἐκ τοῦ εὐθέως, καὶ παραχρῆμα διαστέλλει τῆς σωζομένης μοίρας τὸ τιμωρούμενον. Ἦθουλήθη γὰρ, ἡκολούθησεν ἡ διάκρισις, προῆλθεν ἡ κρίσις, καὶ ἡ τιμωρὸς συμπροῆλθε δίκῃ· ἀθρόα γὰρ ἐνώπιον Θεοῦ πάντα. Ἐπεὶ καὶ ἡ τιμωρὸς ἐνέργεια, καὶ δίκῃ πάρεδρός ἐστι, καὶ ὑπέρητις τῶν τοῦ Θεοῦ κριμάτων· ὥσπερ ἡ ἀφθονος, καὶ φιλόανθρωπος, καὶ κρείττων ἀμοιβῆς ἀναπόδοσις, δι' ἧς ἡμῖν τὰ ἀμείνω πρυτανεύεται. Σίτον μέντοι ὀνομάζει τὰ λεγόμενα λόγια, οἵτινες τὴν ἐξ ἀρχῆς εὐγένειαν φυλάττειν καὶ τῆς θεόθεν τῇ φύσει καταβληθείσης ἀρχηγόνου τε, καὶ σωτηρίου σπορᾶς τὸ ἀνόθευτον, καὶ καθαρὸν μέχρις αὐτῆς τῆς καρποφορίας διεσώσαντο· ἀχυρον δὲ, καὶ πυρὸς δαπάνην, οἷς ἡ ἐπιμιξία τῶν ζιζανίων παραφύεσσα τὴν τοῦ πνεύματος γεωργίαν ἐναπέπιψε, καὶ ἀτελεσφόρητον ἀπειργάσατο, καὶ πρὸς τὴν τῶν σχυδάλων ἀχρησίαν τὴν τῶν καρπῶν ἐλπιζομένην ἀπέβρύψεν ³ ὠριάντητα.

pulchritudinem ad inutilem acuum conditionem

C Τὸ δὲ γε « Ἐν Πνεύματι ἁγίῳ βαπτίσει, καὶ πυρὶ, » οὐχ ὡς δύο τινῶν τὴν φύσιν παρηλλαγμένων, μίαν τὴν τοῦ βαπτίσματος χρείαν, καὶ τελειότητα ἀποτελούντων. Τίνος γὰρ ἂν καὶ δεῖσῃ ἐνθα τὸ πανάγιον Πνεῦμα ἐνεργεῖ; Τί δ' ἂν εἴη συμπαραλαμβανόμενον, ὃ τὴν χώραν ἀναπληρώσει τοῦ λειπόντος; Ἀλλὰ γε τὸ ἐν πυρὶ νοὶ συμπαραλειπταὶ τὴν καθαρτικὴν ἀπαγγέλλον τοῦ Πνεύματος δύναμιν τε καὶ ἐνέργειαν. Ἐπεὶ γὰρ διάφορα τοῦ παναγίου Πνεύματος τὰ χαρίσματα· ἐν δὲ αὐτοῦ τῶν θεοπροπῶν ἐνεργειῶν καὶ τὸ καθαρτικὸν, καὶ τῆς χείρονος ὕλης ἀφανιστικὸν, καὶ, οἷς ἂν ἐπιφοιτήσῃεν, ὅλην διόλου τὴν φύσιν ἀναχωνεύειν· μὴδὲν τῶν καταβρύπουμένων αὐτὴν ἐμφωλεύειν ἔτι, καὶ λανθάνειν δυνάτον.

D Διὰ τοῦτο εἰπὼν « ἐν Πνεύματι ἁγίῳ, » προσέθηκε « καὶ πυρὶ, » ἵνα εἴπῃς ἐν Πνεύματι ἁγίῳ τῷ καθαρικῷ τε καὶ δαπανητικῷ τῶν ἐν ἡμῖν τῆς κακίας παθῶν· ὧν διὰ τῆς ἐμπύρου, καὶ δραστηκῆς ἅμα, καὶ ἀναχωνευτικῆς ἐνεργείας ἀποκαθαίρουμένοι τῆς ἀγιότητος ἀξιούμεθα. « Καὶ γὰρ ὁ Θεὸς ἡμῶν

VARIE LECTIONES.

¹ N. τὰς αἰωνίας. ² N. ἡμεταμέλητον. ³ ἂν Nic. Hueusque Lat.

NOTÆ.

(71) Quæ Photius hactenus disputavit, nemini videntur nova, si scriptores adit, qui in *Matth.* iii,

42, commentantur: fusius tamen, uti solet, Cornelius a Lapide ista persequitur.

πῦρ καταναλίσκον ἐστὶ τὴν τε ἄλλην φθοροποιὸν μοχθηρίαν, καὶ ὅσα παρεισέδω, καὶ ἐναπετάκη ἐξ ἀπροσεξίας τῇ φύσει ἡμῶν.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΑΓ΄.

Πῶς τῆς θεομηνίας τῆς περὶ τὸν Κορὲ, καὶ Δαθάν, καὶ Ἀβειρώων γεγενημένης, καὶ δέον τὸ ἄλλο πλῆθος κατεπιτηχότας καὶ τὸν περὶ τὴν ψυχὴν κίνδυνον δεδιότας, τὸ τε τοῦ φρονήματος γαῦρον, καὶ ἀπορευομένον συστήλλειν, καὶ ἐπιγνώμονας γίνεσθαι τῶν ἡμαρτημένων· οἱ δὲ μηδὲν τοιοῦτον ἐπιδεικνύμενοι κατὰ Μωσέως γογγύζουσιν;

Edita ab Antonio Scotio, l. c., p. 61. Excursus in Num. xvi, 51.

Ἡ διότι πλῆθος ὄντας ὁρμαῖς ἀλόγοις ἐκδεδιητημένον, καὶ λογισμοῖς ἐνεχόμενον ἰταμωτέροις, ταῖς τοῦ Μωσέως ἐνόμιζον ἐπιβολαῖς, ἣ περιδρομαῖς τὸ θεῖον θέλγεσθαι, καὶ πρὸς τὸ κεχαρισμένον ἐκείνῳ παραπειθεσθαι, καὶ διὰ τοῦτο τὰς τιμωρίας κατὰ τῶν λυπούντων ὁμογενῶν ἐπαφίεσθαι. Ἐδόκει γὰρ ἐν τοῖς διαβουλίαις τοῦτοις περιπλανώμενον, καὶ τῇ θρασυῇ συγχροτούμενον, διὰ τῆς σφῶν ἐπαναστάσεως δεδίττεσθαι τε τὸν Μωσέα, καὶ ἀπάγειν τοῦ ἐγγειρήματος, καὶ μήτε τὸ λοιπὸν παροξεύειν τὸν θεόν, οἷς αὐτὸν ἐπὶ τὰς κολάσεις παρεκάλει τῶν ἀδικούντων, καὶ δὴ καὶ τῆς θείας ὀργῆς ἀπαλλάττειν τὸ ὁμόφυλον. Οἷς γὰρ αὐτοὶ γνώμης ἀδεχάστου, καὶ ἀπαθείας, καὶ ὀρθότητος ταῖς διανοαῖς (72') οὐχ ὑπέβαλλον τὸ στήριγμα (πρὸς δὲ τὰ πάθη τὴν κρίσιν ἐρρύθμιζον), τοῦτοις οὐ τὸν Μωσέα μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν κοινὸν Δεσπότην καὶ Δημιουργὸν ὑποκαίσθαι ἐφ'αντάζοντο.

Ἄλλως τε δὲ καὶ τὸ μέτριον τῆς τιμωρίας κεραννύμενον τῇ μὴ λίαν καταπεπληγμένη τῶν ἀνθρώπων γνώμῃ, ἐπιστροφῆς πολλάκις καὶ μεταβολῆς παραίτιον γίνεται, φοβούσης μὲν τῆς κολάσεως, τῷ ὑφειμένῳ δὲ λεαινοσύνης τὴν τραχύτητα, καὶ συνορᾶν τὸ δέον χειραγωγούσης. Ἀνυπερβλήτου δὲ ταύτης διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῶν ἡμαρτημένων φερομένης, ἀντὶ τοῦ πρὸς συγγνώμην ὁρᾶν, ὡς ἐπίπαν τὸ ἀνθρώπινον εἰς ἀπόγνωσιν, καὶ ἀπνοίαν, καὶ τοι μὴ δέον, περιτρέπεται· καὶ πρὸς ἀγνωμοσύνην, καὶ δυσφημίαν, ἐπὶ μὴ τοῖς ἔργοις ἔχη τὴν ὀργὴν ἐνδείξασθαι, διανίσταται· καίτοι τῷ μᾶλλον φοβούντι μᾶλλον ἔδει τῶν οὐ θεμιτῶν ἀπάγεσθαι, καὶ πρὸς τὸ νοουθετοῦν κατευθύνεσθαι, καὶ μὴ κατὰ τῆς ἰδίας σωτηρίας παρατάττεσθαι. Καὶ γὰρ φησιν. «Ὅταν ἀπέκτεινεν αὐτοὺς» (ἄλλη τοῦτο τοῦ Ἰσραὴλ, ὡς ἐν ἐλάτοις ἀρρώσθημασι, νόσος), τότε «ἐξεζήτουν αὐτὸν, καὶ ἐπέστρεφον, καὶ ὠρθρίζον πρὸς τὸν Θεόν.»

Πῶς δὲ οὐ λίαν ἐμπληκτον, καὶ ποινὰς βαρυτέρας ἐκκαλούμενον τὸ μηδὲ τῇ σφοδρότητι τῶν χειρῶν μθεσθαι, καὶ τὴν μετάνοιαν ἀνταλλάττεσθαι; Καὶ

⁷² Hebr. xii, 29. ⁷³ Num. xvi, 51. ⁷⁴ ibid. 41. ⁷⁵ Psal. lxxvii, 54.

NOTÆ.

(72) Origenes tract. 9 in Matth., et hom. 24 in Luc. Hilarius, et Hieronymus in Matth. cap. 3, vers. 12, *ignem* hoc loco interpretati sunt ignem purgatorium, quo homines quodammodo post mortem baptizantur, id est a culpâ purgantur, abluuntur. Alii autem, uti et Photius, ignem in-

gnis consumens est ⁷³, tum omnem aliam corruptionis pravitatem, tum quidquid in nostram naturam ex negligentia irrepsit, eamque contaminavit (72).

QUÆSTIO XXXIII [at. XXXII].

Quomodo cum Core, et Dathan, et Abiron divinam iram experti essent ⁷⁴, ac reliquæ turbæ exterritæ, vitæque discriminē commotæ, animi audaciam vesaniamque reprimere, et a peccatis resipiscere debuissent, hæc contra nihil hujusmodi exhibentes contra Moysen murmurant ⁷⁵?

Profecto id factum est, quia turbæ insanis animi motibus concitatæ, seque conjecturis implicantes magis magisque temerariis, per Moysis incantationes, atque itinera tortuosa Deum mulceri et allici, atque ad morem ei gerendum induci, ideoque pœnas in miseros contribules irrogari autumabant. Videbantur enim hujusmodi consiliiis deceptæ, indulgentesque temeritati, per suam rebellionem consternare Moysen, atque a proposito revocare, ut Deum in posterum non provocaret adversus ipsos, ad quorum scelera plectenda eum sollicitabat, imo etiam totam ab ira divina gentem liberaret. Cupiditates enim, quibus ipsi incorruptæ mentis, et imperturbatæ, rectæque cogitationis frenum non injiciebant (ferebant autem secundum eandem cupiditates judicium), has non Moysen solum, sed et ipsum communem Dominum et Conditorem pati sibi fingebant.

Cæterum illa pœna mediocris, quæ menti hominum non admodum obstupefactæ adjungitur, sæpe causa conversionis atque pœnitentiæ evadit, cum mens scilicet punitionem timeat, et submissione acerbitem lenire conetur, et ad officium agnoscendum manuducatur. At pœna, quæ propter facinorum immanitatem immanissima irrogatur, adeo ad veniam non intendit, ut etiam animus in desperationem ac vecordiam, etiamsi non deberet, se projiciat: atque ad improbitatem et convicia, si iram factis prodere non possit, gradum faciat: tametsi hominem magis paventem, magis a sceleribus advocari, rectamque suscipere institutionem, ac salutem suam non officere oporteret. Scriptum est enim: «Cum occideret eos (cæteroquin hic, veluti inter minores ægritudines, Israelis morbus erat), quærebant eum, et revertebantur, et diluculo veniant ad Deum ⁷⁶.»

Quomodo autem non est hominis admodum obstupefactæ, et graviorem advocantis castigationem, ne malorum quidem vehementia mutari, ac pœni-

telligunt ipsum Spiritum sanctum: addita est enim σύνθεσις ad explicationem; ut illa præcipue Spiritus sancti communicatio, quæ in die Pentecostes specie ignis facta est, significetur. Consule expositores.

(72') Rectius τῆς διανοίας.

lentiam suscipere? Is nimirum, qui modica aliqua castigatione non resipuit, spem relinquit se fortasse acriori alia posse ad emendationem perducī. At qui ne per hanc quidem corrigitur, neque sapere melius esse ducit, quam insanire; hic mentis suæ valnus fatetur esse insanabile. Qui autem non modo in meliorem frugem sese non recipit, sed etiam ad deteriorem potius devenit, ipse reliqua supplicia non nimiam esse punitionem, sed complementum ad justam mensuram, si non lingua, saltem opere, decernere videtur. «Peccasti, ait Dominus, quiesce⁸².»

Atqui Hebræi tum alia peccata patrans, tum pro hominibus meritis pœnas luentibus nimium dolentes, non solum non tacebant (neque enim facinoribus par erat animadversio), sed et insurgēbant ad murmurandum de suo duce, et per hunc in communem Dominum, bonorumque Largitorem irrumpebant, crimine majore minus aliud abscondere contententes. Propterea simile aliis prioribus excepissent excidium, et ad unum periissent, nisi Mosis placiones et preces calamitatem stitissent⁸³.

Quod si populus, qui legem acceperat, virtutis ac religionis legislatorem cantionibus præstigiosis, Deumque flectentibus suspicabatur incumbere, atque per eas a vexatis hominibus pœnas exigi, et hoc potissimum pacto Deum et Creatorem facta hominum intueri, et coercere peccata; habet quidem expeditam proposita quæstio solutionem. Aliam vero haud levioris momenti impietatem ipsa solutio patefacit, et turbæ, si forte talibus suspicionibus deceptæ erraverunt, non una morte, sed pluribus dignæ sunt: quod præsertim Magis in Ægypto non semel, sed decies confusis, eorumque fraudibus per Mosis prodigia quam evidentissime detectis, de his etiam oculos ipsæ suos immunes deceptionis testes haberent. Præterquam quod per incantationes, et præstigia quisnam mare divideret, et populo quidem suo viam nec vestigia humiditatis retinentem sterneret, hostibus autem extempora-neum sepulcrum aperiret? Porro quomodo posset e caelo comparare cibum, et mensam apponere, et cætera patrare, quæ Moses divina fretus virtute ad Israelis salutem placato, exoratoque Numine agebat?

At illi quidem non immerita suæ murmuratio-nis pœna multati sunt. Apud majores autem nostros de his, quæ dicta sunt, quia quæstio non exstitit, ideo nec solutio excogitata fuit. Tuum autem est expendere, utrum hæc ipsa enodatio a vera speculatione, an a loquacitate silentium erubescēte oriatur.

⁸² Gen. ix, 7, ex vers. LXX, nam deest in Vulgata. ⁸³ Num. xxi. 22 et 46.

NOTÆ.

(73) Sive εἴη, sive ὅα reponatur, nostra interpretatio recto stabit talo.

A γὰρ ὁ μὲν τῷ μετρίῳ τῆς τιμωρίας μὴ σωφρονισθαῖς, τάχα ἂν τῷ μείζονι πρὸς τὴν διόρθωσιν πολλάς ἐλπίδας παράσχοι συναλαθῆσεσθαι. Ὁ δὲ μὴ διὰ τούτου παιδευσόμενος, μηδὲ τὸ σωφρονεῖν αἰρετώτερον τοῦ παραφρονεῖν τιθέμενος, ἀνίατον ὁμολογεῖ τὸ πλημμέλημα. Ὁ δὲ μὴ μόνον πρὸς τὸ βέλτιον οὐ μετατιθέμενος, ἀλλὰ καὶ τοῦ χείρονος μᾶλλον γινόμενος, τὸ λείπον τῆς τιμωρίας οὐχ ὑπερβολῆς κώασιν, ἀλλὰ εἰς τὴν τοῦ δικαίου φύσιν προστιθέμενον, καὶ μὴ τῇ γλώσσῃ, τῇ πράξει δὲ τὴν ψῆφον ἐλέγχεται φέρων. «Ἡμαρτες, φησὶν, ἡσυχασον.»

Οἱ δὲ ἀμαρτάνοντες τὰ τε ἄλλα, καὶ οἷς τῶν δικαίως τὴν δίκην δεδωκότων ὑπερήλγουν, οὐ μόνον οὐκ εἰσῆλθον (οὐδὲ γὰρ εἶα (73) τῶν ἀμαρτημάτων ἡ ὁμοιότης)· ἀλλὰ καὶ πρὸς γογγυσμὸν τοῦ παιδαγωγούντος ἀντανίσταντο, καὶ δι' αὐτὴν τῷ κοινῷ Δι-σπότη, καὶ εὐεργετῇ προσεβρόγγυνον, κακῶς μείζονι τὸ ἐλαττον φιλονεικοῦντες ἀποκρούσασθαι. Διὸ καὶ τὸν ἐλεθρον παραπλήσιον τῶν προδεδωκότων ἀνεδέχοντο, καὶ παγγενεὶ διώλοντο ἂν· εἰ μὴ τοῦ Μωσέως ὁ ἐξ-ελασμός, καὶ ἡ δέησις τὴν θραῦσιν ἐστῆσεν.

Εἰ δὲ γοητικαῖς μαγανείαις, καὶ θειοδόμοις τὸν τῆς ἀρετῆς, καὶ θεογνωσίας νομοθέτην ὁ νομοθετούμενος ἀνακείσθαι ὑπελάμβανε, καὶ ταύταις εἰσπράττεσθαι τὰς τιμωρίας τοὺς παραλυπούν-τας εἶχε φρόνημα, οὕτως (74) ἐπὶ πάντων δὲ Θεὸν, καὶ Δημιουργὸν ἐφορᾶν τὰ δρώμενα, καὶ ἐπέχειν τῶν παραπτωμάτων ἐκκαλούμενον· ἡ μὲν ἐξαρχῆς ἀπορία κατὰ τὸ βῆδρον τὴν λύσιν ἔχει· οὐκ ἐλάττωσα δὲ ἡ λύσις ἄλλῃν ἀτοπίαν ἀποτίκτει, καὶ τὸ πλήθος, εἰ ταῖς δόξαις ταύταις ἐάλωκεν ἂν, οὐχ ἄπαξ, ἀλλὰ καὶ πολλάκις ἀπολωλεκέναι δίκαιοι εἰσιν· μάλιστα γὰρ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ γοήτων καταισχυνθέντων οὐχ ἄπαξ, ἀλλὰ καὶ δεκάκις, καὶ τῆς κακουργίας αὐτῶν τοῦ Μωσέως θαυματουργούντος εἰς τὸ λαμπρότατον ἐξ-εληλεγμένης, καὶ ταῦτα τοὺς οἰκείους ὀφθαλμοὺς μάρτυρας ἔχοντες, παραγραφὴν οὐ δυναμένους ἔχειν. Ἐτι δὲ τερατεῖα, καὶ μαγανεία τίς ἂν δια-τέμνοι θάλασσαν, καὶ τοῖς μὲν ὑπὸ κῆρος ὁδὸν μηδὲ νοτίδος Ἰχνη φέρουσαν κατασκευάσοι, τοῖς ἐχθροῖς δὲ τάφον αὐτοσχέδιον ἀποδείξειεν; Ἐξ οὐρανοῦ δὲ πῶς ἂν τροφὴν παρασκευάσοι, καὶ τράπεζαν ἐτοιμάσοι, καὶ τὰ ἄλλα, ὅσα θεουργῶν ὁ Μωσῆς εἰς σωτηρίαν τοῦ

D Ἰσραὴλ τὸ Θεῖον ἐξιμμενίζόμενός τε, καὶ ἰλεούμενος διεπράττετο:

Ἀλλὰ ἐκεῖνοι μὲν τῆς ἐπαναστάσεως οὐ μεμπτὴν τὴν δίκην εἰσепάχθησαν· τῶν δὲ πρὸ ἡμῶν, οἱ μὴδὲ διηπόρηται οὐδὲν τῶν εἰρημένων, οὐδ' εἰς λύ-σιν ἐπινυνόηται. Σὺν δ' ἐστὶ συνορᾶν, εἴτε πραγμα-τικῆς ἐστὶν ἡ λύσις θεωρίας ἔργον, εἴτε λαλιᾶς σιγῇ αἰσχυνομένης.

(74) Οὕτως pro οὕτων obvia emendatio est.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΑΔ'.

Ἐν τῷ Εὐαγγελικῷ ῥητῷ τίνα δεῖ νοεῖν παῖδια, ἃ τοῖς Ἰουδαίοις ἠβλήσαν, καὶ οὐκ ὠρχήσαντο, ἐθρήνησαν, καὶ τὸν ἐκόντα; Τὸν γὰρ Πρόδρομον, καὶ τὸν κοινὸν Δεσπότην· παῖδια νοεῖν, μὴ τῷ ἀτόπῳ συνδιαλύεται καὶ τῶν Ἰουδαίων τὸ ἐκκλημα; Παῖδιος γὰρ μὴ πειθαρχεῖν οὐχ ὑπεύθυνον.

Edita ab Ant. Scotto, l. c., p. 66. In Matth. xi, 17; Luc. vii, 32.

Ἄλλο μὲν ἂν τις τῶν παραβολῶν, καὶ ὁμοιώσεων τῆς ἰδιότητος τὸν τύπον φυλάττειν, οὐ πάντως ἐρεῖ παραδέχεται καθ' ἕκαστον πρᾶγμα τὸν ἐπιμερισμὸν τῶν ὀνομάτων. Οὐδὲ βιάζεσθαι τὰ πρόσωπα τῶν παραβαλλομένων, καὶ οἷς παραβάλλεται, κατὰ τὸ ἀπαρίληπτον περὶ πόδα ποιεῖν, καὶ τὸ τῆς ὁμοιότητος διασώζειν ἀπαράλλακτον· οὔτε μὴν τὴν ἄλλην τάξιν τῶν ῥημάτων, καὶ τῶν πραγμάτων ἐκατέρας διαφοράς ζητεῖν ἀδιάφορον. Μηδὲν δὲ μήτε τὰ πρὸς τὴν παραβολὴν εἰκαζόμενα, μήτε τῆς παραβολῆς μηδαμῶς ὅλον μέρος παραχωρεῖ προσλαμβάνεσθαι, καὶ (75) συνδεῖ πρὸς ἄλλα ταῦτα, καὶ πρὸς λεπτολογίαν ἕκαστον ἐκαστῶ ἀνταποδίδοται.

Ὁ μὲν γὰρ τῆς ἱστορίας λόγος, καὶ τοῦ διηγήματος, καίπερ ὅν ἡ ἔκφρασις ἀναφέρεται, οὗτος καὶ τῶν ῥημάτων τὴν θέσιν πρὸς ἕκαστον ὄνομα τῶν ὑποκειμένων ἐναρμόττεσθαι πολυπραγμονεῖ· καὶ οὐδὲν οὔτε συνεπινεύον, οὔτε παρεντιθέμενον, ἄριστα λέγειν, ἀνέχεται ὑποβάλλεσθαι. Ὁ δὲ τῆς παραβολῆς, καὶ ὁμοιώσεως οὐκ ἐθέλει δουλεύειν ἐξ ἀνάγκης τοῖς αὐτοῖς θεσμοῖς, οὐδ' ὑπόκεισθαι τοῖς παραγγέλμασι. Διὰ τὴν ἡ μὲν ἱστορία, καὶ τὰ παραπλήσια, καὶ τὸ διηγήμα, τῶν ἀγνοουμένων ἐκδιδάσκει τὴν μάθησιν, καὶ τὴν ἀρχὴν τῆς γνώσεως τοῖς ἀκροαταῖς παρεχόμενα, κατὰ τὸ ἀκριβέστατον ἀπαιτεῖται τὰς φωνὰς τῶν πραγμάτων περιάπτει· καὶ οὐδὲν οὔτε ῥῆμα μὴ λίαν συνᾶδον, οὔτε πρᾶγμα τῶν ἀσυναρτήτων, οὔτε βιαζόμενον τὴν νόησιν παραδέχεται· ἀναίρεσις γὰρ ταῦτα τῆς προτεθείσης ὑποθέσεως, καὶ διδασκαλίας, ἀλλ' οὐ κατασκευὴ διαγνώσεως. Ἡ δὲ παραβολή, καὶ ὁμοίωσις πρῶτον μὲν δῆλον, ὡς ἐκ προσγεγνωμένων πραγμάτων παραλαμβάνεται, καὶ παραβαλεῖν ἀμωσγέπως τὰ ἐγνωσμένα τοῖς παρασκευάζουσιν αὐτὰ προαίρεται πιθανότερα· καὶ σκοπὸς οὐκ ἔστιν ἄλλος προηγούμενος τοῖς χρωμένοις τῇ μεθόδῳ ταύτῃ, ἢ πειθῶ παρασχεῖν ταῖς ψυχαῖς, καὶ πρὸς συγκατάθεσιν ἄγειν τὴν ἀκροατὴν ὡς σωτηρίας πρόβλεπον ἀπαρτίζεσθαι τὴν παραινέσιν· ἢ τὸ γε προτεινόμενον ἀπλῶς ὡς συμφέρον, ἢ δυνατόν ἀποδέχεται. Ἐπὶ δὲ εἰς τοῦτο τῶν παραβολῶν, καὶ ὁμοιώσεων ἡ χρεια τῷ λόγῳ κατεσκευάσθη, τὴν λεπτολογίαν, καὶ τὸν καθ' ἕκαστον ἐκατέρας διαφοράς ἐπιμερισμὸν, καὶ τὰς κατὰ λεπτὸν συναφείας, καὶ ἀνταποδόσεις ἢ δευτέρᾳ φροντίδι, ἢ οὐδεμιᾷ γε παραπέμπεται.

⁷⁵ Matth. xi, 17.

NOTÆ.

(75) Ad perbreve lacunam explendam σύνδεσμον huc injeci.

A

QUÆSTIO XXXIV [al. XXXIII].

In illo Evangelii loco quinam intelligendi sunt pueri, qui Judæis cecinerunt, et illi non saltarunt, lamentaverunt, et illi non planxerunt⁷⁵? Profecto Præcursorem, ac D. N. puerorum nomine intelligere, nonne locutionis absurditate culpam quoque Judæorum diluit? Pueris enim non obsequi nequam reprehendi debet.

In Matth. xi, 17; Luc. vii, 32.

Nimirum fatebitur quispiam, quod aliqua pars parabolarum, et similitudinum typum propriæ applicationis servet, non quod illæ in omnibus omnino rebus nomina nominibus respondentia contineant; nec quod personæ, quæ comparantur, et eæ, cum quibus comparantur, adeo detorquendæ sint, ut, in quo non instituitur comparatio, ad unguem congruant, et similitudinem nunquam perturbatam custodiant: nec quod reliqua verborum et rerum pars in alterutra notione quæri debeat conformis. Porro nihil unquam copiam præbet applicandi aut res quæ cum parabola conferuntur, aut omnem prorsus parabolæ partem; et nihil ista invicem conciliat, et jubet usque ad minimum alterum alteri respondere.

Historiæ enim, et narrationis sermo, is quoque, qui viva voce conficitur, satagere debet, ut verba apponantur, quæ cum singulis subjectorum nominibus cohæreant; nec, quo numeris omnibus absolvatur oratio, patitur, ut quidpiam vel simul animadversum, vel obiter intersertum subrepat. Parabola autem, ac similitudinis elocutio iisdem legibus necessario inservire, præceptisque subjici non patitur. Quid ita? Quia historia quidem, et cætera hujusmodi, ipsaque enarratio notitiam rerum ignotarum, impertiantur, et cognitionis principium audientibus tradunt; idcirco postulant quam accuratissime voces cum rebus connecti; nullumque aut verbum minus consonum, aut factum perperam dispositum, vel intellectu difficile admittunt: hæc enim finem, eruditionemque sibi propositam everterent, rerum autem notitiam non præberent. Parabola autem, et similitudo primum quidem perspicuum est, quod e rebus jam compertis assumantur, et quod, qui ipsas condunt, res quoquo modo perspectas, utpote persuasioni opportuniore malint eligere: et quod, qui tali loquendi genere utuntur, nullum aliud scopum sibi constituent, quam aliquid animis persuadere atque auditorem in assensum inducere, ut salutarem amplectatur cohortationem, aut id, quod propositum est, simpliciter tanquam utile, vel possibile aggrediatur. Quoniam vero parabolarum ac similitudinum usus hanc ob causam in sermonem invecus est, argutulas animadversiones, et singularum alterutrius notionis partium distributionem, necnon et minutas applicationes mutuasque relationes, aut secunda, aut nulla cura persequetur.

D

Atque id non in nostris tantummodo sacris Literis, sed in reliquis etiam, quibus divinum, purumque religionis septum concluditur, invenitur idemidem factitatum: quippe talis loquendi ratio multum sapientiæ secum fert. Igitur nulla lex co-
 igit, ut definitis puerorum personis, earum etiam peculiarem ad alios homines relationem inquiramus: sufficient enim ea quoque, quæ indefinitarum ordinem designant, ad parabole finem obtinendum.

Scopus itaque Dominicæ parabole, ac similitudinis admodum perspicuus est atque manifestus, quod Judæorum gentem innuat, quæ neque voluit per res hilaritatem excitantes, scilicet per communem minimeque severam vivendi rationem (licet similitudine vitæ allici ac flecti oportuisset) id, quod expediebat, suscipere: neque per vitam commo-
 dis pluribus carentem, ac rigidam (tametsi hoc ipsos quoque religiosiores homines movere debuisset) id, quod suæ repugnabat opiuiioni, exsequi cœpit: at quod horum neutro ad animum protervum et religioni contumacem deponendum, excutiendumque adducta sit. Atque vero eadem parabola persuasionem cum increpatione contexit, quod populus Judæicus non agendo pœnitentiam, omnem sibi excusationem veniamque præcideret.

Parabola vero ab iis, qui ita commentantur, nomina, et res, quæ nullius necessitatis, admonitionisve salutaris sunt, curiose investigari non curat. Quinam enim sunt, qui æstum diei noctisque glaciem in sacris laboribus animose invenerunt?
 C « in alios post se ad similem laborem conductos, qui parem mercedem acceperant, invidum et nequam oculum conjecerunt »?⁵⁷ Quis autem est ille « iudex iniquitatis, qui Deum non timebat, et hominem non reverebatur »⁵⁸; ac deinde vidua declamante vesaniam superbiam in misericordiam convertit »?⁵⁹ Profecto horum alterutrum ne per multam quidem aberrationem a proposito, atque nugacitatem, alicui peculiari personæ quoquo modo posset aptari.

Jam vero illæ « virgines, quarum quinque erant satuæ, et quinque prudentes »⁶⁰, « ejusnam definitæ personæ imaginem referent? Tempus autem, quo hæ quidem intraverunt, illæ vero a Sponso exclusæ sunt »⁶¹, quodnam esse poterit? Etenim communis judicii tempus nondum venit. Atque in multis aliis si quis certas personas, ac res exquireret, parabolas usque ad minima subdividere niteretur, is pendendo ac fluctuando torqueretur: non tam quia parabole conditio id secum fert, quam quia curiositas, ineptæque argutiæ potius in ignorationem, quam in inventionem veritatis desinere solent.

Rursus quinam sunt qui ne siliquas quidem ad saturitatem dabant ei, « qui peregre profectus est in regionem longinquam, et dissipavit substantiam

A Καὶ τοῦτο οὐ μόνον κατὰ τοὺς ἱεροὺς ἡμῶν Λόγους πολλάκις ὁρᾶται πραττόμενον, ἀλλὰ καὶ ὅσοις αὐτὴς ὁ θεὸς, καὶ καθαρὸς τῆς εὐσεβείας περίβολος συντηρῆται· καίτοι περὶ πολλοῦ τῶν λόγων οὗτοι τὴν σοφίαν εἰσὶν ἄγοντες. Οὐκοῦν οὐδὲ τὰ παιδία τις ἐπιτάττει νόμος ὠρισμένων προσώπων, καὶ τὴν πρὸς τοὺς ἄλλους ἀποκεκριμένην ἐπιζητεῖν ἀναπαύσιν· ἱκανὰ γὰρ καὶ τὴν τῶν ἀορίστων ἀναδευγμένα τάξιν τῆς παραβολῆς ἀναπληρῶσαι τὸ βούλημα.

B Ὁ μὲν οὖν σκοπὸς τῆς δεσποτικῆς παραβολῆς, καὶ ὁμοιώσεως σαφὲς τε λίαν, καὶ ὁῦλος, ὡς τὸ γε Ἰουδαίων ἔθνος ἐπιδειξάι βούλεται, ὃ μήτε τοῖς ἐβραῖοις καὶ εὐφραίνειν, τοῦτ' ἐστὶ τῇ ἐθίμῃ, καὶ ἐπιπολαζούσῃ διαίτῃ (καίτοι δέον τῷ ὁμοίῳ ἐπικλίνεσθαι τε, καὶ συνεφέλκεσθαι) τὸ λυσिताλοῦν ἠθέλησε δρῆσθαι· οὔτε διὰ τοῦ ἀναχωρηκτοῦς τῶν πολλῶν, καὶ συνεσταλμένου βίου (καίπερ δυσωπεῖν οἶδε καὶ εὐλαβεστέρους) ἀπεργάζεσθαι· τὸ παράδοξον· ἀλλὰ ὡς ὅτ' οὐδενὸς τούτων ἐπετράφησαν, τὸ ἀκόλαστον αὐτῶν, καὶ δυσάγων πρὸς εὐσέβειαν ἀποθέσθαι καὶ ἀποτεισασθαι. Καὶ τὴν πειθὴν δὲ συνυφαίνει τὸν ἐλεγχον ἐπιφέρουσιν, ὡς μὴ μετανοοῦντες τῶν Ἰουδαίων ὁ ὄμιος πᾶσαν ἀπολογίαν, καὶ συγγνώμην ἑαυτοῖς περιχέπτουσι.

C Ταῦτα μὲν δὴ πράττουσιν ἡ παραβολὴ τὰ λοιπὰ τῶν ὀνομάτων τε καὶ πραγμάτων, ὅσα μηδὲν τῶν ἀναγκαίων, καὶ πρὸς σωτηρίαν ἐκκαλουμένων προξενεῖ, οὐδὲ σεμνύνεται πολυπραγμονεῖν. Ἐπεὶ τινες οἱ τὸν καύσιον τῆς ἡμέρας, καὶ τὸν παγετὸν τῆς νυκτὸς ἐπὶ τοῖς θείοις ἔργοις ἐμψύχως διενεγκόντες· τοῖς δὲ μετ' αὐτοὺς ἐλθοῦσι μιμήσασθαι βάσκανον, καὶ πονηρὸν ὀφθαλμὸν, ἐφ' οἷς μετέσχον τῶν Ἰσων, ἐπιβάλλοντες· τίς δὲ ὁ τῆς ἀδικίας κριτὴς ὁ θεὸς μὴ φοβούμενος, καὶ ἄνθρωπον μὴ ἐντροπέμενος· εἴτα τῆς χήρας καταδούσης εἰς οἰκτιρμοὺς διαλύων τὴν ἀπόνοιαν; Τούτων γὰρ ἐκάτερον μὴ μετὰ πολλῆς τῆς παρεκβολῆς καὶ ἀδόλεσχίας, οὐ μὲν οὖν οὐκ ἐστὶ προσώπων περιωρισμένῃ ἐναρμόσασθαι.

D Ἀλλὰ « αἱ παρθέναι, αἱ μὲν πάντες μωραὶ, αἱ δὲ πάντες φρόνιμοι, » τίνος προσώπου ὠρισμένου εἰκονίσουσιν; Ὁ χρόνος δὲ, καθ' ὃν αἱ μὲν εἰσῆλθον, αἱ δὲ τοῦ νυμφῶνος ἀπεκλείσθησαν, τίς ποτ' ἂν εἴη; Ὁ γὰρ τῆς κοινῆς κρίσεως οὕτω ἐφέατηκεν. Καὶ πολλοῖς ἄλλοις ὁ ζήτων ὠρισμένα πρόσωπα, καὶ πράγματα, καὶ καταεμαχίζεῖν φιλοτιμούμενος τὰς παραβολὰς, περιενεχθεὶς ἂν τὴν διάνοιαν, καὶ ἀπορήματα, οὐ τοσοῦτον τῶν παραβολῶν τοῦτο παρεχόμενον, ὅσον τῆς περιεργίας, καὶ ἀτόπου λεπτολογίας εἰς ἀμαθίαν μᾶλλον, ἀλλὰ οὐκ εἰς εὐρεσιν ἀποτελευτώσης.

Τίνες δὲ πάλιν οἱ μὴ διδόντες τῶν κερατίων μετασχεῖν « τῷ εἰς μακρὰν ἀποδημήσαντι πόλιν, καὶ τὰ πατρῶα καταναλῶσαντι ἀσώτως; » Οἱ μισθοὶ δὲ

⁵⁷ Matth. xx, 12. ⁵⁸ ibid. 15. ⁵⁹ Luc. xviii, 2. ⁶⁰ ibid. 5. ⁶¹ Matth. xxv, 2. ⁶² ibid. 6 et 12.

πάλιν τίνες ; Εἴπερ τὸ ἀνθρώπινον γένος εἰς δικαίους καὶ ἁμαρτωλοὺς διαιρούμενον, διὰ τῶν ἐν τῇ παραβολῇ δύο λαμβανομένων υἱῶν παραδηλοῦται, καὶ πῶς οὗτος, ὡς εἰς τῷ πατρὶ τῶν μισθίων, νομισθῆναι ἐξαίτεται ; Ὁ υἱὸς ὁ πρεσβύτερος, ὁ τὸ τοῦ πατρὸς θέλημα πληρῶν, εἴτα φθονεῖς ὁμᾶσι θεωρῶν τὴν ἐπιστροφὴν, καὶ σωτηρίαν τοῦ ἀδελφοῦ, καὶ δικαιολογεῖσθαι παροξυνόμενος τῷ πατρὶ, πῶς ἂν ὠρισμένην τινὶ προσώπῳ παρατεθεῖ ; Ὡστε φανερόν, ὡς οὐχ ἅπαντα τῆς παραβολῆς τὰ μέρη πολυπραγμονεῖν, καὶ λογοθετεῖν προσήκει, πρὸς μόνον δὲ ἀφορᾶν τὸ διὰ τῆς ὁλοκληρίαις ταύτης σημαινόμενον.

Τὸν δὲ πλούσιον ἄνθρωπον, ὡς τὸν διασεβλημένον οἰκονόμον τῆς οἰκίας προσεθήσατο, τίνα ἂν τις προσώπῳ ἐξιδιώσαιο ; Τίνας δ' ἂν εἴποι τοὺς διαβάλλοντας ; Ἡ δὲ ἀνταπόδοσις τῶν μὲν αγαθῶν τῷ Λαζάρῳ, τῶν δὲ ἀνιάτων κακῶν τῷ πλούσιῳ, πῶς ἂν εἴη γεγεννημένη οὕτω τῆς κοινῆς κρίσεως συνεστῶτης ; Καὶ αἱ διαλέξεις δὲ, ἃς ὑποβάλλεται ἡ παραβολὴ τοῦ Ἀβραάμ, καὶ τοῦ κολάσει καταδεδικασμένου, πῶς ἂν γένοιτο τῷ μὲν σιγῇ τῶν βασάνων ἐπιταττόντων (καὶ πληρὴ τῶν καθ' ἑαυτὸν στεναγμῶν τε καὶ ὀδυρμῶν χαλινῶν τοῖς ἄλλοις ἐπιβαλλόντων) · τοῦ δὲ μηκέτι μετὰ τὴν κρίσιν πρὸς τὸν ἐφάπαξ καταδεδικασμένον ἐπιστρεφόμενου ; Κατὰ τὸν αὐτὸν οὖν τύπον, καὶ νόμον οὐδὲ τὰ τῇ παραβολῇ παιδία ζητήσεις περιγεγραμμένων προσώπων ἀπαγγέλλειν ἰδιότητος · ἀλλὰ γὰρ διὰ τῶν τῆς κοινοτέρας φωνῆς ἰδιωμάτων καὶ περὶ τῆς προκειμένης παραβολῆς ἐπέλθοι.

Καὶ ὁμοιώσεως ταῦτα ἂν εἴη · ἐπεὶ τὸ γε αἰνιγματικὸν εἶδος αὐτῆς, καθ' ὃ καὶ ἡ νῦν ἐταζομένη προεφήνεκται, καὶ ἐτέραις περινολαῖς τὸν πολὺν ἀκροατὴν οὐ παραδεχομέναις θαλαμεύσθαι. Καὶ τοῦτο ἄρα, καὶ ὁ Σωτήριος λόγος ὑποσημαινόμενος · « Ὑμῖν, » ἔλεγε πρὸς τοὺς μαθητάς, « δέδοται γινώσκειν τὰ μυστήρια, ἐκείνοις δὲ ἐν παραβολαῖς, » τῇ ἀκριβεστάτῃ, καὶ κατὰ λεπτὸν ἐπιγινώσκει, καὶ ἀνακαλύπτει τοῦ μυστηρίου, τὴν κατὰ τὰς παραβολὰς ἀντιδιατέλλειν κατέληψιν.

Διὸ καὶ « Φράσον ἡμῖν, » ἔλεγον οἱ ἀπόστολοι, τὴν παραβολὴν ταύτην · ταύτην ἄρα καὶ τῶν ἀπειθεστάτων Ἰουδαίων ἢ Συναγωγῇ · οὕτε βλέποντες ἔβλεπον, καὶ ἀκούοντες οὐκ ἤκουον · ὡς τῶν τοιοῦτων παραβολῶν, καὶ ὁμοιώσεων τοῦτο μὲν καθορᾶν, καὶ ἀκούειν παρεχομένων. Εἰ γὰρ καὶ πωρῶσει τῆς καρδίας τὸ τῶν Ἰουδαίων πλῆθος, καὶ πρὸς τὸ τῆς εὐσεβείας φῶς ἐκουσίως καταμύοντες · οὐκ ἔβλεπον βλέποντες, οὐδὲ ἀκούοντες ἤκουον · πλὴν ἀλλὰ γε καὶ ἡ παραβολὴ μὴδὲν πρὸς τὴν αὐτῶν ἀνθισταμένην διάθεσιν (τῇ γὰρ ἀσφαλεῖ ἐπεσκίαστο) οὕτε ἀγνωμοσύνης ἀφορμὴν τινα παρέχεται · ἀλλὰ καὶ τὸν τρόπον αὐτῶν τῆς ἀπαθείας μᾶλλον διελέγχει · ὅτι δέον ζη-

A suam vivendo luxuriose ⁶⁵ ? Mercenarii vero qui nam sunt ⁶⁶ ? Si humanum genus in justos et peccatores discerptum, duobus filiis in parabolam inductis significatur, quomodo juvenis iste sicut unus ex mercenariis patris esse cupiebat ? Filius autem senior, qui patri in omnibus obsequabatur, et postea invidis oculis conversionem salutemque fratris conspiciebat, ac de hujus justificatione irascabatur in patrem ⁶⁷, quomodo, quaeso, alicui definito homini posset applicari ? Ex quo perspicitur, quod non liceat omnes parabolæ partes sollicite perquirere, omniumque rationem exposcere, sed ad illud tantummodo animum admovere, quod per rei summam indicatur.

B Præterea cuinam personæ divitem illum, qui villicium diffamatum suæ domi præfectum habebat ⁶⁸, quispiam appropriarit ? Quosnam vero esse dixerit illius accusatores ? Porro retributio felicitatis Lazaro, et insanabilem ærumnarum diviti ⁶⁹, quomodo facta esse poterit, cum commune iudicium nondum advenerit ? Abrahæ vero, et hominis supplicio addicti colloquia, quæ subicit parabola ⁷⁰, quomodo contingebant, dum diviti silentium imponebant tormenta (et quidem ipsi ejus gemitus, et ploratus aliis vocibus frenum injiciebant) ; Lazarus vero homini jam semel condemnato verba dirigere non debebat. Eodem itaque pacto, eademque lege nec pueri in nostra parabola proprietatem peculiarium personarum poterunt sibi vindicare : C at etiam pro vocabuli notioris proprietatibus in memorata parabola locum habuerunt.

Atque hæc parabolæ propria esse videntur ; siquidem ad ipsam ænigmaticam ejus speciem, qua etiam hæc nostræ prolata est, pertinet quoque ut sese contineat inter alios mentis conceptus, qui a multis auditoribus non intelliguntur. Et id nimirum vel ipsa Servatoris sententia innuit, cum, « Vobis, » inquit discipulis, « datum est nosse mysteria, illis vero in parabolis ⁷¹ : » vobis videlicet fas est, ut accuratissima, et usque ad minimum deducta agnitione, et revelatione mysterii intelligentiam paraholarum dilatetis.

D Quare et « Edissere nobis, » aiebant apostoli, « parabolam istam, » ⁷² et istam utique contumacium Synagoga Judæorum videntes non videbant, et audientes non audiebant ⁷³ ; quippe hujusmodi videre, et audire parabolæ et similitudines præstabant. Etsi enim gens Judæorum, cum corde obdurato essent, et luci religionis sponte sua oculos clauderent : « Videntes non videbant, et audientes non audiebant ; » nullam tamen resistenti eorum indoli parabola (utpote quæ obscuritate involvebatur) ignorantia occasionem præbet, sed potius ipsorum mores indolentiæ crimine redarguit ; quod res non perspectas ex his, quæ jam intellexerant,

⁶⁵ Luc. xv, 13. ⁶⁶ ibid. 17, 19. ⁶⁷ ibid. 28. seqq. ⁶⁸ ibid. viii, 10. ⁶⁹ Matth. xiii, 36 ; xv, 15.

⁷⁰ ibid. xvi, 1. ⁷¹ ibid. 22 seqq. ⁷² ibid. 24 ⁷³ ibid. xiii, 13.

nti solebant apostoli, investigare debuissent; hi autem nullum sermonem non rite intellectum in animo recondebant.

Hanc vero parabolarum et similitudinum difficultatem vel ipse Salomon in libro Proverbiorum indicavit, dum verbo *parabolæ* voces quasdam æque pollentes apponit; ubi sapientem quemdam, et prudentem, qui mentem suam proverbii excoluit, describens: « Exquiret, inquit, parabolam, et obscura verba sapientium, et ænigmata ⁷¹. »

Verum hæc doctrina a parabolæ et similitudinis proprietatibus huc non invite deducta, aliis atque aliis quæstionibus solvendis ratione adhuc exposita potest inservire. Id vero, quod potius dicitur, quanto accuratius notiones, et verba doctrinæ jam statutæ enucleat, tanto magis propriam solutionem proponit, eamque nostræ uni applicat quæstioni.

Duplici autem sensu sacra oracula puerorum nomen usurpant: scilicet, « Sinite parvulos, et nolite eos prohibere ad me venire ⁷²; » quodque ab hac significatione non longe distat, « Nisi conversi fueritis, et efficiamini sicut parvuli, non intrabitis in regnum cælorum ⁷³. » Deinde vero: « Fratres, nolite pueri effici sensibus, sed malitia parvuli esote ⁷⁴. » Quare *puer* duo significat, aut potius tria; siquidem Paulus, vir ille in divinis humanisque rebus quolibet alio sapientior, et qui norat consentaneas voces cognatis notionibus aptare, profatus est: « Quia ergo pueri communicaverunt carni et sanguini, et ipse similiter participavit eisdem, ut per mortem destrueret eum qui habebat mortis imperium ⁷⁵. » Patet enim, quod hic vox *puer* neque *simplex*, neque *innocens*, neque *calliditatis expertus*, imo neque *stultum*, et *patiens facile circumversari* possit intelligi, sed *naturam humanam simpliciter* significet.

Quam ob causam Præcursor, et Redemptor pueri optimo jure vocari potuerunt, quia et puerorum naturæ communicarunt; et quod magis peculiare, et proprium est, quia multam lenitatem, et inter multiplices perpressiones mansuetudinem, moresque pueris non absimiles præ se ferebant. Etenim puerorum mores ipsi in se referebant expressos, dum nec ignem deducebant e cælo, nec improbos gladio plectebant, nec terræ hiatibus castigabant, nec obduratos demergebant in mare; sed lenitate ac placiditate in puerorum similitudine se collocantes, sermonibus puerili ingenio accommodatis edocendos erudiebant, secundum illud: « Lac vobis potum dedi, non escam ⁷⁶; » et præterea « Multa alia habeo dicere, sed non potestis portare modo ⁷⁷. »

Locutione itaque neque absurda, neque contumeliosa pueri utique haberi poterunt, et dici, tum

⁷¹ Prov. i. 6. Hic sequor versionem LXX. ⁷² Matth. xix, 14. ⁷³ Matth. xviii, 3. ⁷⁴ I Cor. xiv, 20. ⁷⁵ Hebr. ii. 14. ⁷⁶ I Cor. iii, 2. ⁷⁷ Joan. xvi, 12.

ταῖν, ἐξ ὧν συνέσαν, ἀ μὴ συνέσαν, ὥσπερ ἔπραττον οἱ ἀπόστολοι· οἱ δὲ λόγον οὐδένα τῶν ἀγνωστομένων ἐτίθεντο.

Τὸ δὲ τῆς παραβολῆς, καὶ ὁμοιώσεως δυσθεώρητον καὶ ὁ Παροιμιστὴς τῇ παραθέσει τῶν παραλλήλων φωνῶν ὑπεστήμηγεν, ἥνικα τὸν ταῖς παροιμίαις τελεσθέντα τὴν διάνοιαν σοφὸν τινα διαγράφων, καὶ νοήμονα, « Νοήσεις τε παραβολὴν, φησί, καὶ σκοτείνων (76) ῥήσεις τε σοφῶν, καὶ αἰνίγματα. »

Ἄλλὰ οὗτος μὲν ὁ λόγος ὁ ἀπὸ τῶν ἰδιωμάτων τῆς παραβολῆς, καὶ ὁμοιώσεως οὐ παντελῶς καθελκόμενος, πολλῶν, καὶ ἄλλων κατὰ τὸν εἰρημένον τρόπον ἐξευμαρίσει ζητήματα δύναται. Ὁ δὲ μᾶλλον ῥηθήσεται, ὅσον τῆς προτεταγμένης θεωρίας μᾶλλον ἀκριβολογεῖται τὰ τε πράγματα, καὶ τὰ ῥήματα, τοσούτον ἰδιάζουσιν ἀποφαίνον ἐφ' ἐνὶ ζητήματι περιγράφει τὴν ἐπιφύτιν.

Διττόν τοι γὰρ οὖν παρὰ τοῖς ἱεροῖς ἡμῶν χρησμοῖς τὰ παῖδια· « Ἀφετε γὰρ τὰ παῖδια, καὶ μὴ κωλύετε αὐτὰ ἔρχεσθαι πρὸς με· » καὶ τῆς αὐτῆς ἐννοίας οὐ πόρρω, « Ἐὰν μὴ στραφῇτε, καὶ γένησθε, ὡς τὰ παῖδια, οὐ μὴ εἰσελθῇτε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν· » εἰτα, « Ἀδελφοί, μὴ παῖδια γίνεσθε ταῖς φρεσίν, ἀλλὰ τῇ κακίᾳ νηπιάζετε. » Ὡστε διττόν ἂν εἴη τὸ παῖδιον, μᾶλλον δὲ καὶ τριτόν· εἴπερ ὁ σοφὸς εἴ τις ἄλλος τὰ θεῖα καὶ τὰ ἀνθρώπινα, Παῦλος, ἐφαρμόζειν τε εἰδὼς τὰς καταλλήλας φωνὰς ταῖς συγγενεστάταις ἐννοίαις, διακέκραγεν· « Ἐπεὶ οὖν τὰ παῖδια κεκοινωνήκε σαρκὸς καὶ αἵματος, καὶ αὐτὸς τῶς παραπλησίως μετέσχε τῶν αὐτῶν, ἵνα διὰ τοῦ θανάτου καταργήσῃ τὸν τὸ κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου. » Δῆλον γὰρ, ὡς τὸ παῖδιον ἐνταῦθα, οὕτε τὸ ἀπλόον, καὶ ἀκακον, καὶ παρουργίας ἐλεύθερον, ἀπαγγέλλει, οὕτε μὴν τὸ ἀσύνητον, καὶ τὴν διὰ τοῦ εὐπερίφορον, ἀλλὰ τὴν ἀνθρωπίνην ἀπλῶς ἐπισημαίνεται φύσιν.

Διόπερ ὁ Πρόδρομος καὶ ὁ Σωτὴρ, παῖδια ἂν οὐκ ἀπεικότως κληθεῖν, ὅτι τε τῆς αὐτῶν εἰσιν οὐσίας κεκοινωνηκότας· καὶ προσεχέστερον, καὶ οἰκειότερον διὰ τὴν πολλὴν ἡμερότητα, καὶ πραότητα τῶν πολυτλήτων παθῶν, καὶ ἡθῶν τὴν πρὸς τὰ παῖδια ὁμοιότητα. Καὶ γὰρ ἐν ἑαυτοῖς ἐδείκνυν διαμορφούμενα, οὕτε πῦρ ἐξ οὐρανοῦ καταβιβάζοντες, οὕτε εἴφει τοὺς ἀδικούντας κολάζοντες, οὐδὲ χάσματα τιμωρούμενοι, οὐδὲ καταποντίζοντες ὕδατι τοὺς ἀπειθότας· ἀλλὰ παίδων (77) εἰς ὁμοιότητα διὰ τῆς πραότητος, καὶ ἀοργησίας καθιστῶντες ἑαυτοὺς, παιδικοῖς λόγοις τοὺς μαθησομένους ἐρύθμιζον κατὰ τὸ, « Γάλα ὑμᾶς ἐπότισα, καὶ οὐ βρώμα· » καὶ μὴν, « Καὶ ἄλλα πολλὰ ἔχω λέγειν, ἀλλὰ οὐ δύνασθε βαστάζειν ἄρτι. »

Ὡστε παῖδες οὐκ ἀπάδοντι, οὕτε πρὸς ὕβριν ἐκφερομένην λόγῳ καὶ νομισθεῖεν ἂν, καὶ ῥηθεῖεν ὅτε

NOTÆ.

(76) Σκοτεῖνὰ refinge ex sensu et libro Proverbiorum.

(77) Quatuor præcedentia verba ex mss. Vaticano et Barberino supplevimus.

βαπτίζων ἐν ὕδατι, καὶ ὁ βαπτίζων ἐν πυρὶ, κατὰ γε τὸν λόγον τῆς φύσεως, καὶ τῶν σημαινόμενων τὸ τιμιώτερον, καὶ σεμνότερον. Παῖδες δὲ τὴν ἀφροσύνην νηπιάζοντες τὰ τῶν Ἰουδαίων πλήθη, οἱ μῆτε καταυλούμενοι, μῆτε θρηνοῦμενοι, οὐδὲ καθ' ἕτερον τούτων τῆς ἀπροσεξίας μετανέστησαν, οὐδὲ τῆς οἰκείας μοχθηρίας τὴν ἀπαλλαγὴν ζητεῖν ἡρετίσαντο.

Σὺ δὲ τὸν Σωτῆρα λέοντα πολλάκις ἀκούων, καὶ τὸν καθ' ἡμῶν ἐχθρὸν ὠρυόμενον ὑπὸ τῆς αὐτῆς δηλούμενον κλήσεως, σκώληκά τε πάλιν τὸν δημιουργὸν τῆς ὁρατῆς τε καὶ ἀοράτου κτίσεως· Ἐγὼ γάρ εἰμι σκώληξ, καὶ οὐκ ἄνθρωπος· ὄνειδος ἀνθρώπου, καὶ ἐξουθένημα λαοῦ· ἄλλα καὶ ὁ σκώληξ αὐτῶν (τιμωρίας τοῦτο βαρυτάτης εἶδος) οὐ τελευτῇ· ὥς ἐν ἐκείνοις σοφὸς ἐγένου διαιτῶν, καὶ τὸν μὲν τῶν λεόντων εἰς τὴν εἰκόνα μετέλκεις τοῦ Δεσπότου, τὸν δὲ τῷ ἀρχεκάκῳ θηρίῳ προσαρμόζεις· καὶ δὴ καὶ τὸν σκώληκα νῦν μὲν ἐπὶ τῆς ἀσπόρου, καὶ ἀχράντου, καὶ ἀγεωργήτου σαρκὸς τοῦ Σωτῆρος ἐκλαμβάνειν, νῦν δὲ τὸ πικρὸν, καὶ ἀπαράιτητον τῆς κοιλίας σημαίνειν οὐκ ἐρυθρίξ· νομίζειν οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν εὐαγγελικῶν παιδίων (78), τῇ συνήθει χρώμενος θεοσοφίᾳ, καὶ ἐκάστῳ νέμων, καὶ ἀπομερίζων, οὐδὲν οὔτε ἀσάφες, οὔτε δυσπραξακούον τῶν εὐρήσεις.

Πολλὴ δὲ καὶ ἄλλη τοῖς ἱεροπρεπέσιν ἡμῶν Λογίοις τῶν τοιούτων ὀνομάτων ἐγκατέσπαρται ἡ χρῆσις· καθάπερ ὁ σκύμνος ὁ μὲν ὠρυόμενος, καὶ ζητῶν τροφήν παρὰ Θεοῦ· ὁ δὲ κοιμώμενος, καὶ ἐξ-
C
ανιστάμενος, καὶ συνεγείρων τὸ γένος τοῦ τε παλαιοῦ πτώματος, καὶ τῆς τοῦ θανάτου κατασχέσεως. Καὶ, Ἐωσφόρος ὁ μὲν πρωτὶ ἀνατέλλων, ὁ καὶ τὰς τῶν πιστῶν καρδίας· ἐτι μᾶλλον τῷ φωτὶ τῆς θεογνωσίας ἐναυγάζων· ὁ δὲ τῷ σκότειν προσαρμολόμενος, καὶ ὃν τὸ ἐκούσιον τῆς μοχθηρίας τῆς νοερᾶς καὶ μακαρίας λαμπρότητος ἀπάγει. Ὅφισ τε ὁ τῇ Εὐαν-
C
εῖαπατήσας, καὶ δὴ καὶ οὐ μνηστὴς ἡμᾶς ὁ Σωτήριος λόγος προτρέπεται· Ἐγίνεσθε γάρ, φησὶ, φρόνιμοι, ὡς οἱ ὄφεις.

Ἄλλὰ γὰρ καὶ βασιλεὺς ὁ μὲν τῶν πάντων, καὶ οὐ σύμπασα κτίσι· δακτύλων ἔργον· καὶ μὴν καὶ τῶν ἐν τῷ βίῳ δυσχερῶν, καὶ σκυθρωποτάτων, καὶ ὃν φευκτότατον ὄντα φυγεῖν· τὸ χαλεπώτατόν τε οὐκ ἔστιν ὁ θάνατος. Ἀστραπὴ δὲ πάλιν, ἡ διὰ τὴν
D
ἐπαρσιν ἐξ οὐρανοῦ καταπεσοῦσα, καὶ δι' ἧς ἡ δευτέρου τοῦ Χριστοῦ φρικτὴ, καὶ σεβάσιμος παρουσία ἀπεικάζεται. Καὶ ὅρα δὲ καὶ σκότος ἱερὸν, ὃ τὸ θεῶν παρασκήνιον τῆς ἀποκρυφῆς αὐτοῦ παρατί-

A qui in aqua, tum qui in igne baptizabat⁷⁸, secundum rationem? naturæ, atque pro digniori nobiliorique sensuum. At vero pueri secundum stultitiam fuerunt turbæ Judæorum, qui neque cantu, neque lamentatione commoti, horum neutro a sua recesserunt socordia, et mutationi improbitatis suæ attendere noluerunt.

Tu autem dum Servatorem passim appellari *leonem*⁷⁹, et adversarium nostrum rugientem eodem nomine indigitatum fuisse audis⁸⁰; et rursus *vermem* Conditorum visibilis et invisibilis creaturæ; quippe « Ego sum, inquit, vermis, et non homo, opprobrium hominum, et abjectio plebis⁸¹ », verum etiam « vermis eorum (et hoc immanissimi supplicii genus est) non morietur⁸² »; quemadmodum his vocabulis sensum assignare noras, et modo *leonem* ad imaginem Domini transfers, modo autem bestię malorum causæ accommodas; eodemque pacto *vermem* nunc quidem de carne Salvatoris nec semine genita, nec sorde polluta, nec humanitus educata interpretari, nunc vero acerbum, et inexorabile supplicium innuere non dubitas; ita quoque in propositis Evangelii *pueris*, si solita sacrarum rerum scientia uteris, et unicuique, quod suum est, adsignas et tribuis, nihil vel obscurum, vel absurdum invenies.

Verum in sacris Litteris alia atque alia nomina hoc pacto usurpata passim occurrunt; uti « *catulus*, (alter quidem) rugiens, et quærens a Deo escam sibi⁸³ »; alter autem, qui accumbit, et surgit, et congregat gentem veteris ruinæ, et posses sionis mortis (79). Item *Lucifer* est, qui « mane oritur⁸⁴ », et qui « fidelium corda » lumine divinæ visionis perfectius collustrat⁸⁵; ac *Lucifer*, qui ad tenebras damnatus est, et ob voluntariam perduellionem intelligibili beataque claritate destituitur⁸⁶. Serpens pariter alter, qui Evam decepit⁸⁷, et alter, ejus nos fieri imitatores Dominica hortatur sententia: « Estote, inquit, prudentes, sicut serpentes⁸⁸ ».

Accedit quod memoratur hujus universi rector⁸⁹, et cujus digitorum omnis creatura opus est; et rector malorum detestabiliisque vitæ rerum⁹⁰, quem omnino vitare debemus, et quo mors ipsa terribilior non est. Rursus autem fulgur audit, et quod propter aeris elasticitatem decidit e cælo⁹¹, et id, cui alter Christi adventus terrore ac majestate plenus comparatur⁹². Porro observa tenebras quoque sacras memorari, quæ ad Deum in Sina

⁷⁸ Matth. iii, 11. ⁷⁹ Apoc. v, 5. ⁸⁰ I Petr. v, 8. ⁸¹ Job. xi, 17; xxxviii, 30. ⁸² II Petr. i, 19. ⁸³ Isa. xiv, 12. ⁸⁴ Gen. iii, 15. ⁸⁵ Matth. x, 16. ⁸⁶ Esther. xv, 5. ⁸⁷ Ephes. vi, 12. ⁸⁸ Exod. ix, 23; xiv, 16; et passim hoc sensu in multis Scripturæ libris. ⁸⁹ Matth. xxiv, 27.

⁸⁹ Psal. cxi, 7. ⁹⁰ Isa. lxvi, 24. ⁹¹ Psal. ciii, 21. ⁹² Gen. iii, 15. ⁹³ Matth. x, 16. ⁹⁴ Esther. xv, 5. ⁹⁵ Ephes. vi, 12. ⁹⁶ Exod. ix, 23; xiv, 16; et passim hoc sensu in multis Scripturæ libris.

NOTÆ.

(78) Hic quoque nobis modo laudati codices profuerunt.

(79) Innuitur fortasse illud Michææ v, 8. Καὶ ἔσται τὸ ὑπόλειμμα Ἰακώβ, ὡς λέων ἐν κτήνεσιν ἐν τῷ ὄρει, καὶ ὡς σκύμνος ἐν ποιμνίοις προβάτων, ὃν τρόπον ὅταν διέλθῃ, καὶ διαστέλῃ· ἀρπά-

σῃ, καὶ μὴ ᾗ ὁ ἐξαιρούμενος· ὑψωθήσεται ἡ χεὶρ σου ἐπὶ τοὺς ὑλίκοντάς σε, καὶ πάντες οἱ ἐχθροὶ σου ἐξολοθρευθήσονται. Et erunt reliquię Jacob, ut leo in juvenilis silvarum, et ut catulus in gregibus ovium, quemadmodum cum transierit, et rapere sibi proposuerit, et non sit, qui eripiat: exaltabitur manus tua

oblectum constituunt aditum⁹²; atque alias duplicis generis, quasdam quidem exteriores, nempe infernales⁹³, quasdam vero, nempe obsecrationem⁹⁴, quibus ad illas sternitur via ac præparatur

Sic itaque multæ in nostris sacris tractationibus inveniuntur voces: atque adeo ipsas, in quibus Attici sermonis vis elucet, rebus contrariis aptare soleo; idque eam sequi regulam opinor, quæ verba discrimen haud perspicuum habentia docet discernere. Etenim unumquodque hujusmodi nominum res oppositis natura sua facultatibus, et viribus præditas innuere sinit iis, qui volunt libere et expedite ea attribuire utrique notioni sub eadem denominatione conclusæ. Patet autem, quod modus hic duplicis in nominibus significationis ab æquivocorum natura deductus sit. De his enim æquivocis, ut ita dicam, causam, ob quam res differentes eandem venerint appellationem (hoc autem per aliquam similitudinem effectum est) non agnoscit sermo ille, qui alteram quoque, nempe voces variorum significationis non admitteret; melius autem per opposita, et contraria, quæ simul commune subeunt vocabulum, natura ipsa absconditam differentiam exponit.

At hæc ad laborem, quo theologi animus opprimitur atque vexatur, quodam oblectamento et remissione levandum sint obiter interjecta (81).

QUÆSTIO XXXV [at. XXXIV].

Quomodo principis Apostolorum cohortatio illa, « Parati estote semper ad satisfactionem omni poscenti vos rationem de ea, quæ in vobis est, spe⁹⁵, » Dominico præcepto non adversatur caventi, ne qui ad regum, et præsidum tribunal aguntur, pro reddenda nostræ fidei ratione, responsiones præmeditentur⁹⁷?

Edita ab Ant. Scotto, l. c., p. 81.

Cum ambo isthæc oracula, vir sacrorum philologorum præstantissime, nominis licet differentiam præ se ferant, eidem tamen scopo colliment; profecto alterum cum altero non pugnat, nec multum abest, ut hæc, quæ ad eandem admonitionem adducunt, eisdem quoque regulis sensum nos jubeant excudere. Illud enim « paratos esse » responsa interrogationibus nunquam esse differenda significat; cavetque, ne, dum respondemus interrogantibus, perpendendo æstuemus; atque illud « non præmeditari, » liberæque professionis tempus in tempus considerationis non convertere, neque im-

⁹² Deut. iv, 11; v, 23. Vox autem *caligo* hoc sensu occurrit Exod. xix, 9; xx, 21; xxiv, 16; Deut. v, 22; II Reg. xii, 10; xcvi, 2. ⁹³ Matth. viii, 12; Judæ, 13. Verbum *caligo* idipsum innuit III Pet. ii, 17; Judæ, 6. ⁹⁴ Psal. xxxiv, 6; Eccli. xi, 16; Joan. viii, 12; xii, 35. Ita quoque *caligo* Isa. viii, 22; lx, 2 et alibi. ⁹⁵ I Petr. iii, 15. ⁹⁷ Luc. xxi, 14, 15.

NOTÆ.

super hostes tuos, et omnes inimici tui peribunt. Si quid opportunius tibi succurrit, candidus imperti.

(80) In hac, et præcedenti pagella Vaticano codici nonnulla debemus.

(81) Jure in hac diatriba reprehendes pag. 62,

A θεται· καὶ σκότος ἄλλο τὸ μὲν τὸ ἐξώτερον, τὸ δὲ, δι' οὗ κακάεινο παρεσκευάσθη τε καὶ ἡτοίμασται.

Οὕτω τοι γὰρ οὖν εἰσι πολλὰ φωναὶ κατὰ τε τὰς ἱερολόγους ἡμῶν πραγματείας· ἀλλὰ γε δὴ καὶ ἐφ' ὧν ἡ Ἀττικὴ γλῶττα σεμνύνεται, ἐπὶ πάναντία τῶν πραγμάτων μερίζομαι· καὶ τοῦτο οἶμαι νόμῳ παρακολουθεῖν εἰδότε διακρίνειν τὰ μὴδὲ πρόχειρον ἔχοντα τὴν διακρίσιν. Καὶ γὰρ ἕκαστον τῶν εἰρημένων ὀνομάτων ἀντικειμένους δυνάμεις, καὶ ἐνεργείας φύσιν ἔχοντα ἀπαγγέλλειν δίδωσι τοῖς βουλομένοις ἀπαρποδίστως τε καὶ ἀδιάστως ἐπιμερίζειν πρὸς ἑκάτερον τῶν πεφυκότων ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἀνάγεσθαι σημασίαν. Δῆλον δὲ, ὡς ὁ τρόπος οὗτος τῆς τῶν ὀνομάτων διπλῆς, ἐξήρηται τῆς ὁμωνύμων θεωρίας. Ἐκείνων γὰρ, ὡς φάναί τὸ ἔπος, αἰτίαν οὐκ οἶδε, καθ' ἣν ὅντα διάφορα συνυπῆλθε (τὰ δὲ δι' ὁμοιωσεώς τινος ἀποτίκτεται), οὐδέτερον τούτων ὁ λόγος παραδεχόμενος· μάλλον δὲ καὶ διὰ τῶν ἀντικειμένων καὶ ἐναντίων, τὴν κλῆσιν ὅμως ἐπικνουμένων, ἔστιν ἡ φύσις καὶ τὸ ἀρρήτῳ παραλλάττουσα.

Ἄλλὰ γὰρ ἡδύσματος χάριν καὶ ἀνέσεως παρεντεθεῖσθαι τῆς καταπικνουσῆς, καὶ παραδριμυτούσης τὴν διάνοιαν ἱερολόγου φιλοπονίας (80).

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΔΕ'.

Πῶς οὐ μάχεται ἡ τοῦ κορυφαίου τῶν φοιτητῶν παραίνεσις ἡ λέγουσα· « Ἐτοιμοὶ γένησθε ἀεὶ πρὸς ἀπολογία· παντὶ τῷ αἰτούντι ὑμᾶς λόγον περὶ τῆς ἐν ὑμῖν ἐλπίδος, » καὶ τὸ Δεσποτικὸν πρόσταγμα παρακαλενόμενον, μὴ προμελετῆν ἀπολογεῖσθαι ἐπὶ βήματος βασιλέων, καὶ ἡγουμένων ἀγομέτρους, ἐφ' ᾧ λόγον ὑποσχεῖν τῆς αἰστέως ἡμῶν;

Διότι, φιλόλογον ἱερῶν ἀριστε, ἑκάτερα χρεῖα, εἰ καὶ διαφορὰν ὀνόματος ἀπαγγέλλεται, ἀλλὰ γε πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν ἀπευθύνεται· οὐκ ἂν δὴ αὐτὰ ἐστὶ μαχόμενα, οὐδὲ πολλοὶ δεῖ, ἃ πρὸς τὴν αὐτὴν ἐνάγει παραίνεσιν, καὶ τοῖς αὐτοῖς ρυθμίζειν νόμους τὴν γνώμην παρακελεύεται. Τὸ γὰρ « ἐτοιμοὺς εἶναι, » τὸ μὴδὲν ἀναβάλλεσθαι πρὸς τὴν ἐρώτησιν βούλεται· μὴδὲ τοῖς λογισμοῖς ἐπιδοσάξιν ἀποκρίνεσθαι πρὸς τοὺς ἐρωτῶντας ὑποτιθεταί· καὶ τὸ μὴ προμελετῆν, μὴδὲ τὸν καιρὸν τῆς παρήρσιος, καιρὸν ποιεῖσθαι τῆς διασκέψεως· μὴδὲ τοῦ ἀγῶνος παρόντος θορυβεῖσθαι τοῖς προαγωνίσασιν, εἰς τὴν αὐτὴν συντρέχει,

illud indicari notissimum recentium quorumdam Græculorum errorem de animabus corpore solutis, quas illi censent non illico ad penam premiumve migrare; qua de re consule, præter alios, Leonem Allatium in libro cui titulus: *Hottingerus fraudis et imposturæ convictus*, cap. 11.

καὶ συναπαρτίζεται διάνοιαν. Ὁ τοῦν ἔτοιμος, μελέτης, καὶ μερίμνης, καὶ ἀμφιβολίας ἀπῆλλαται· καὶ ὅς ἀπῆλλαγμένην φέρει τὴν συνείδησιν ταύτης τῆς ἐμπαθοῦς διαθέσεως, οὐδὲν δεῖται προμελετᾶν, οὐδὲ προαγωνισμάτων, οὐδὲ πρὸς τοὺς ἐνεστηχότας ἄθλους, καὶ τὰ γυμνάσια καταμερίζεσθαι.

Ἄλλὰ τὸ καλῶς προμελετηθὲν, καὶ ἐκδεδηχὸς ταῖς διανοαῖς ἀμετακίνητον, τῷ τε χρόνῳ, καὶ τῷ ἔθει τὴν κρίσιν ἀδίστακτόν ἐστιν ἐπιφερόμενον. Τοῦτο δὲ προβαλλόμενον οἰκοθεν ὁ τῆς εὐσεβείας ὑπέρμαχος, τῆς τοῦ παναγίου Πνεύματος συνεργούσης αὐτῷ χάριτος, ἔτοιμός ἐστι καὶ τοῖς μαθεῖν ἐθέλουσι χορηγεῖν τὴν ἀπὸ τῆς διδασκαλίας ὠφέλειαν· καὶ τοῖς πειρωμένοις μωμεῖσθαι καὶ διαχλευάζειν τοῦ δόγματος τὴν ἀκρίβειαν ἀνθυποφέρειν μετὰ στεβροῦ, καὶ ἀκλονήτου φρονήματος τῆς τε πεπλανημένης δόξης τὸν ἔλεγχον, καὶ τῆς εὐσεβείας τὸ ἀμύμητον. Βεβαίως γάρ, καὶ σταθιρότης γνώμης τοὺς τε πρὸς μάθησιν ὀρῶντας προσεχέστερους ποιεῖ, καὶ τῶν ἑπηρεαζόντων ἐπιβράτιζειν οἶδε τὸ κακοῦργον, καὶ ἐπίμοχθον.

Διὸ τοσοῦτον ἀποδεῖ τὰ εἰρημμένα πρὸς ἄλληλα μάχεσθαι (ὥς καὶ σὺ νῦν ἔξεστι συνορᾶν), ὥστε, εἴπερ τι τῶν συζηδόντων, καὶ συμφωνούντων, οὐδέμιαν ἄλλοις υπερβολὴν ἀπολείπεσθαι· οὐδὲ ἡ προκειμένη τῶν ῥητῶν θεωρία, καὶ ἐξέτασις οὐ μὲν οὖν οὐκ ἂν εἴη πρὸς ὁμολογίαν, καὶ συμφωνίαν δευτέραν τάξιν ἀπέχουσα. Εἰ δὲ, ὥς ἐνιοι, τὸ μὲν τοῖς πρὸ τῶν ἀγῶνων σχολάζουσιν εἴρηται, ἵνα μὴ ὥσιν ἀμελήτως, μηδὲ τῆς ἀληθείας ὀλίγον λόγον ἔχοντες· τὸ δὲ πρὸς τοὺς ἐν αὐτοῖς ἐκδεδηχότας τοῖς ἀγῶσιν, ἵνα μὴ τῇ δειλίᾳ πρὸς ἀθρόαν κρίσιν, καὶ ἐξέτασιν ἀγόμενοι, τὸ στεβρὸν τῆς ἐνοούσης αὐτοῖς ὑποσαλεύωσι πίστεως· καὶ ἡ τοιαύτη τῶν ῥημάτων πρὸς τὴν διαφορὰν τῶν ὑποκειμένων διανομή, καὶ διαίτησις μετὰ τοῦ μηδὲν ἐναντιοῦσθαι, καὶ τῆς Δεσποτικῆς προνοίας, καὶ συνεργείας μέγα μαρτύριον, καὶ ἀπαράγραπτον γίνεσθαι.

Ἡρεμοῦσιν οἱ διωγμοί, οὐ δὲ τῶν ἱερῶν Λογίων τῇ μελέτῃ σχολάζει. Ἀναβρίπτιζονται κατὰ τῆς εὐσεβείας, καὶ μαίνονται, μηδὲν δειλιάτης, μηδὲ θυροδηθῆς· μηδὲ πρὸς τὸ λοιπὸν, ἂν οὕτω τύχοι τῆς παρασκευῆς, ἀποβλέπων, τὸ παράστημα τῆς ψυχῆς τοῖς τυράννοις ἐπιδείξεως δειλαινόμενον. Ἐχει γάρ τὸν Δεσπότην, ὑπὲρ οὗ τὸν ἀγῶνα φέρεις, οὗ τὸν λοιπὸν μόνον ἀναπληροῦντα, ἀλλὰ καὶ πολλῶν θαυμάσιον τὴν συνέργειαν, καὶ δύναμιν χαριζόμενον.

A pendente certamine in ipsis præludiis turbari, ad ipsam redigitur, et quadrat sententiam. Qui itaque est paratus, is meditatione, sollicitudine, ac perplexitate jam solutus est: et qui conscientiam gerit ab hac molesta conditione solutam, ipse neque prævia animadversione, neque prælusionibus, neque ea perturbatione indiget, quæ circa imminentes pugnas et certamina versatur.

Porro quod quispiam recte præmeditatus est, et quod constanter propriis animadversionibus excudit, id tempori ac vitæ institutioni stabilem iudicandi rationem inducit. Cum autem hanc iudicandi rationem propugnator Fidei ipse per se producat, adjuvante sancti Spiritus gratia paratus est, ut et iis, qui discere cupiunt, doctrinæ commodum elargiatur; et simul iis, qui dogmatis certitudini irridere tentant, atque cavillari, una cum firma, et inconcussa mentis constantia, tum falsæ opinionis refutationem, tum irreprehensibilem religionis nostræ veritatem objiciat. Animi enim obfirmatio, atque constantia non modo addiscentes reddit attentiores, sed etiam ad refellendam contententium improbitatem et molestant cavillationem valet.

Propterea tantum abest (quemadmodum tibi quoque perspicere fas est), ut proposita oracula pugnent inter se, ut potius, quasi consona, et consentientia, in nulla re a se invicem discendant: neque nihilominus adducta eorum commentatio, et expansio alterum concordiæ, et conciliationis inveniendæ modum poterit prohibere. Nimirum si, ut quidam putant, præceptum quidem Petri iis qui ante concertationes exercendi sunt, datum est; ne desidia torpescent, neu parum pro veritate dicere valeant; verbum autem Christi iis qui in ipsas incidunt concertationes, ne trepidando, dum in frequens, aliquod iudicium et inquisitionem adducuntur insitæ sibi fidei firmitatem subcutiant: profecto huiusmodi etiam oraculorum diversis subjectis distributio, et assignatio simul et in nullo repugnat, et divinæ providentiæ, atque auxilii validum, omnique exceptione majus præbet testimonium.

Quiescunt persecutiones, tu interea sacrarum Litterarum meditationi incumbere. Excitantur illæ contra religionem, et furunt, ne timeas, neque perturberis, neque ad ea, quæ desunt tibi, ut possint apparari, mentem intendens, animi robur trepiditate submotum tyrannis ostendas. Habes enim Dominum, pro quo certamen subis, qui non solum, quod tibi deest, supplet, sed etiam opem, et vires multo copiosius impertitur (82).

NOTÆ.

82) Memento, quod nostri interpretes sic adductum divi Petri locum intelligant: parati sint omnes, etiam laici, non ad disputandum de quovis fidei mysterio, id enim ad doctores tantum et pastores Ecclesiæ pertinet: sed ad respondendum de peculiaribus veritatibus, si satis sint instructi: aut

certe in generali, quia sic revelatum a Deo, sic traditum, sic omni sæculo statutum ab Ecclesia, quæ columna et firmamentum est veritatis, gubernata a Spiritu sancto et errore, ac mendacio nunquam deturpata. Si ita interpretaberis hoc oraculum, pronius ad Christi verba descendes.

QUESTIO XXXVI [Scotto XL, Coisl. Taur. XXX]. A

Quonam sensu dictum est: «*Faciamus hominem ad imaginem nostram*»? Et quid hoc loco innuat «*imago*?» Quale autem est exemplar? Omnis enim imaginis exemplar etiam conspiciatur, oportet.

Edita ab Ant. Scotto, l. c., p. 112-127. De imagine et exemplari, in textu, Gen. 1, 26.

Hominem ad imaginem Dei fuisse conditum, nonnulli quidem ad ratiocinandi facultatem, et liberum arbitrium, alii vero ad imperium, et dominandi auctoritatem retulerunt. Nam in horum utrolibet creatura Creatoris imaginem referre, et homo imago Dei, et si placet, ad imaginem Dei factus dici potest: ut indidem agnosci contingat tum imago, tum exemplar, quod habet naturam archetypi, seu potius naturam veramque originem a divite donorum, qui

hominem e nihilo clementer educto suam similitudinem per gratiam elargiatur. Igitur Pater ille, qui inter doctores, per quos res præcipue divinas digne intelligebat, ac docebat, Gregorium Theologum peculiariter secutus est; in una propositi loci syllaba mutationem sustinens, esse imaginem, et esse ad imaginem ad idem reducit (85). Quid ita? Quia animadvertit, quod nullum sacrum dogma hac interpretatione turbaretur, et in auribus hominum, quorum salutis studium laudato viro cordi erat, ipsam excipientibus, utralibet voce eadem indicaretur notio.

Verum si quando aures delicate, et quæ subtilitatem putant esse sapientiam, diversitatem inquirant inter imaginem, et rem factam ad imaginem; certe ne in hoc quidem venia, et indulgentia indignæ sunt, atque de his mox dicemus, ne orationis cursus nunc abruptatur. Est enim quorundam sententia expositæ doctrinæ contraria, quæ cum angelis rationem, et intellectum adesse animadvertat, illorum, qui hominem ad Dei imaginem conditum affirmarunt, quoad rationem, et intellectum, veritatem debilitare conantur; videnturque deducere, quod non sit hæc humanæ naturæ proprietates peculiaris, neque illud «*ad imaginem*» indicata ratione explicari sinunt: perinde ac si quedam urgeat necessitas, ut, quod in aliqua proprietate

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΑΓ΄.

Κατὰ τί εἰρηται, «*Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν*»; «*Καὶ τί ἐνταῦθα ἡ εἰκὼν*»; Ποῖος δὲ τὸ ἀρχέτυπον; Ἀπάσης γὰρ εἰκότος ἀνάγκη συνθεωρεῖσθαι καὶ τὸ πρῶτό-τυπον.

Τὸ κατ' εἰκόνα Θεοῦ γεγενῆσθαι τὸν ἄνθρωπον, τοῖς μὲν τὸ λογικόν, καὶ αὐτεξούσιον παρέστη νοεῖν, τοῖς δὲ τὸ ἀρχικόν, καὶ ἀνηγμένον εἰς κυριότητα. Ἐν ἑκατέρῳ γὰρ τούτων εἰκονίζειν δύναται τὸν Δημιουργόν τὸ δημιουργήμα, καὶ εἰκὼν ὁ ἄνθρωπος λέγεσθαι, εἰ βούλει δὲ καὶ τὸ κατ' εἰκόνα γεγενῆσθαι Θεοῦ, ὥστε αὐτόθεν εἰδέναι πάρεστι καὶ τὴν εἰκόνα, καὶ τὸ πρῶτότυπον, κατὰ φύσιν ἀρχέτυπου, μᾶλλον δὲ τὴν φύσιν, καὶ τὴν εὐλογον αἰτίαν πλουτοῦντος τῶν χαρισμάτων, τὴν κατὰ χάριν ὁμοίωσιν παρεχομένου τῷ φιλανθρώπως παραχθέντι.

Ὁ μὲν οὖν, ἐξ ὧν μάλιστα περὶ τοῦ Πνεύματος θεοπροπῶς ἐφρόνει τε καὶ ἐδίδασκε, τὸν Θεολόγον ἐξιδουσάμενος Γρηγόριον, τὴν ἐπὶ μιᾷ συλλαβῇ τῆς λέξεως παραλλαγὴν ὑπεριδὼν, εἰς ταυτὸν συνάγει καὶ τὸ τῆς εἰκότος ὄνομα, καὶ τὸ κατ' εἰκόνα. Διὰ τί; Διότι οὕτε δόγματος ἱεροῦ τινος εἴσα παρατροπήν, καὶ εἰς τὰς ἀκοὰς τῶν ἀνθρώπων, ὧν ἡ σωτήριος σπουδὴ τῷ ἀνδρὶ ἡδέως εἶχε, παραδεχομένου (84), τὸ αὐτὸ νόημα δι' ἑκατέρας σημαίνεσθαι τῆς φωνῆς.

Πλὴν ἐπειδὴ περ ἡ λίχνος ἀκοή, καὶ τὴν φιλοπραγμοσύνην σοφίαν οἰομένη, τὴν διαφορὰν ἐπιζητεῖ τῆς εἰκότος, καὶ τοῦ κατ' εἰκόνα· οὐδὲ τοῦτ' ἂν εἴη πόρρω συγγνώμης, καὶ συμπαθείας εἰπεῖν· καὶ εἰρησται γὰρ μετὰ ταῦτα, ἵνα μὴ νῦν διακοπήν ἢ ἀκολουθία λάβῃ τοῦ λόγου. Καὶ γὰρ ἐστὶ τις ἐνίων τοῖς προειρημένοις ἀντιλέγουσα γνώμη, ἡ τὸ μὲν λογικὸν καὶ νοερὸν μεταίναται τοῖς ἀγγέλοις εὐρούσας, ἀμαυροῦν βιάζεται τὴν ἀλήθειαν τῶν εἰπόντων κατὰ γὰρ τὸ λογικόν, καὶ νοερὸν τὸν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα Θεοῦ γεγενῆσθαι, καὶ συμπεραίνειν δοκοῦσιν, ὡς οὐκ ἔστιν τῇ ἀνθρωπίνῃ τοῦτο καθεστῆκος φύσει, οὐδὲ τὸ «*κατ' εἰκόνα*» διδουσι κατευθύνεσθαι· ὥστε περ τινὲς ἀνάγκης ἐπικειμένης, ὃ μὴ κατ' οἰκεῖον ἐξεικονίζει (ἔχον τὴν εἰκόνα περιφανῶς ἐντετυπωμένην ἐμφανίζει) μὴδ'

NOTÆ.

(85) Quisnam est hic Pater? Joannes Damascenus, ut arbitror: hic enim sexcentis locis, inquit Billius Vit. Gregorii Nazi. in calce, ita eum (Gregorium) compilavit, ut bonam partem librorum suorum De fide orthodoxa ex ejus libris consuerit, totas plerumque periodos nullis verbis immutatis in volumina sua transferens. Verba autem Damasceni, De fide orthodoxa. Lib. II, cap. 12, hæc sunt: Δημιουργεῖ τὸν ἄνθρωπον κατ' οἰκείαν εἰκόνα, καὶ ὁμοίωσιν· ἐκ γῆς μὲν τὸ σῶμα διαπλάσας, ψυχὴν δὲ λογικὴν καὶ νοερὰν διὰ τοῦ οἰκείου ἐμφυσήματος δούς αὐτῷ· ὅπερ δὴ θεῖαν εἰκόνα φαιέν. Τὸ μὲν γὰρ κατ' εἰκόνα τὸ νοερὸν δηλοῖ καὶ αὐτεξούσιον· τὸ δὲ κατ' ὁμοίωσιν, τὴν τῆς ἀρετῆς, κατὰ τὸ δυνατόν, ὁμοίωσιν. Plasmavit hominem ad suam imaginem, et similitudinem: ex terra quidem corpus fingens; animam vero rationalem, et intellectivam propria insufflatione illi

elargiens: quod sane divinam imaginem dicimus. Nam illud ad imaginem, spiritualitatem ostendit, et liberum arbitrium: hoc autem ad similitudinem, ostendit assimilationem, quæ (quantum homini possibile est) fit per virtutem. Quod si tibi placeat Photium hic innuere Nazianzeni eum Cæsariensi episcopo Basilio amicitiam, de qua vide Socratem lib. IV, cap. 21, et Sozomenum lib. VI, cap. 17, ego quidem non intercedo. Basilium enim hæc ipsa docuit. De hominis structura, hom. 1, p. 335, Parisiis, 1721. Cæterum Theodoretus quoque, insignis et ipse, ut docet Billius ibidem, Nazianzeni ζηλωτής, Quæst. 20, in Genesin, dum explicat τὸ κατ' εἰκόνα, hominem passim vocat εἰκόνα Θεοῦ, et εἰκόνα ἀρχέτυπου Θεοῦ.

(84) Rectius, quam παραδεχομένους· ἡδέως εἶχε.

εικονίζεῖν ὅπως ὁμολογεῖν τὸ εἰκονιζόμενον δύνασθαι.

Ἐπὶ αὐτῷ δὲ καὶ τὸ ἀρχικὸν διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν νομιζοῦσιν ἀποδοκιμάζειν· καὶ τοι γὰρ καὶ τῶν ἱερῶν Λογίων σαφῶς ἐνδείκνυμένον τῇ συνεχείᾳ τῆς παραθέσεως, ὡς τὸ «κατ' εἰκόνα» τὸ ἀρχικὸν ἀξίωμα σημαίνει βούλεται. Ἔχει γὰρ τὸ τῆς συνεπείας· «Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν, καὶ καθ' ὁμοίωσιν, καὶ ἀρχέτωσαν τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης, καὶ τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τῶν κτηνῶν, καὶ πάσης τῆς γῆς.»

Οἱ δὲ μὴδὲ τοῦτο δυσωπηθέντες, οὐ φασι δηλοῦσθαι διὰ τοῦ «κατ' εἰκόνα» τὸ ἀρχικὸν, ἐπεὶ καὶ τῶν ἀγγέλων ἡ φύσις ἀρχῆς ἐπιβέβηκεν ἐπιστατούσης. Ἀρχοντα γὰρ Ἀσσυρίων, καὶ ἀρχοντα τῶν Ἰουδαίων ἔβη; λαμπρῶς δὲ προφήτης Δανιὴλ ἀνακηρύττει. Καὶ πού καὶ ὁ θεόπτης φησὶν· «Ἐστῆσεν ὅρια ἔθνων κατ' ἀριθμὸν ἀγγέλων Θεοῦ.» Οὐκοῦν ὥσπερ τὸ λογικὸν καὶ τὸ αὐτεξούσιον ἀγγέλοις τε καὶ ἀνθρώποις κοινόν, οὕτω δὴ καὶ τὸ δεσποτικόν τε καὶ βασιλικόν.

Ἀλλὰ τί τοῦτο; Εἰ μὲν γὰρ προσῇ τῷ λόγῳ, ὡς μόνος ἄνθρωπος κατ' εἰκόνα γέγονε Θεοῦ μαχομένην ἀνίστως τὴν τῶν ἀγγέλων φύσιν εἶχε· διότι καὶ παρ' αὐτῶν ὁράται, δι' ὧν περ ἐν χαρᾷ τὸ Θεῖον ἐν-απομάττεσθαι. Εἰ δὲ μὴδὲν τοιοῦτον ἐστὶν εὐρεῖν ἐγγεγραμμένον, οὐ μόνον οὐκ ἀφαιρεῖται τῶν ἀγγέλων ἡ κοινωνία τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τὸ κατὰ τὴν πλάσιν ἀξίωμα· ἀλλὰ καὶ παραδειγματικὴν ἱκανὴ πιστὴν τῆς ἀληθείας παρέχεται. Οὕτως οὖν οὐδὲ διότι λογικῆς, καὶ νοεράς ὁ ἄγγελος φύσεως, ταύτης ὁ ἄνθρωπος ἀποστερηθεὶς τῆς δυνάμεως.

Ἀλλὰ γὰρ οὐς ἔχει σπουδὴ τοῖς ὁρθῶς ἀντιφέρεσθαι δεδογμένοις; οὐκ ἀνέμοιγε κριτῇ, τοσοῦτον ἐκείνων πρόσάπτεσθαι δοκοῦσιν, ὅσοι καθ' ἑαυτῶν ἀντιστρέφουσι τὴν κατηγορίαν. Ἐνθα γὰρ ὁρθότης διανοίας, καὶ ταῖς Γραφαῖς (86) ἀρμόττουσα θεωρία μάλιστα γὰρ τοῖς μακαρίοις ἡμῶν ἐφιλοπονῆθη Πατράσιν, ἐπικουρεῖν μὲν, εἴπερ τι καὶ παραλείπεται ταύταις, καλῶς οἶόν τε συγκροτεῖν εὐγνωμόνων τε, καὶ συνέσεως οὐκ ἐστερημένων. Ὅσοις (87) δὲ ἐρρασι-λαιοὶ τὰ καλῶς ἔχοντα κατασεῖσθαι γνώμη, καὶ καινότητά ἐπιζητεῖν φιλοτιμία, οὗτοι λελήθασιν ἑαυτοὺς ἐν τῷ θηρᾷ ὑπόληψιν ἐντρεχέας, καὶ αὐτῆς τῆς ἱεροπρεπούς, καὶ ἐμφύτου παρασυρομένους

⁹⁹ Dan. x, 15, 20. ¹ ibid. 21.

A peculiari non exprimit imaginem (licet imaginem impressam evidenter exhibeat), dicamus exemplaris sui imaginem omnino esse non posse.

Similiter dominandi auctoritatem ob eandem causam arbitrantur esse rejiciendam: tametsi sacrae Litterae progressu contextus aperte declarent, quod illud «ad imaginem» dominationis dignitatem significet. Habet enim contextus: «Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram, et prae sit piscibus maris, et volatilibus caeli, et bestiis, universaeque terrae.»

Hi autem, ne hoc quidem Scripturae loco permoti, dominandi potestatem per illud «ad imaginem» indicari non fatentur, ob id scilicet, quia angelorum quoque natura imperandi facultatem obtinuit. Nam principem Assyriorum⁹⁹; et principem gentis Judaeorum¹ Propheta Daniel aperte commemorat. Et alicubi ille etiam, qui vidit Deum facie ad faciem, inquit: «Constituit terminos gentium juxta numerum angelorum Dei (85). «Quemadmodum itaque ratiocinandi, atque libere agendi facultas angelis, ac hominibus communis est, ita etiam dominandi ac regnandi potestas.

Sed quid ergo? Si enim proposito oraculo addebatur, quod solus homo ad imaginem Dei factus fuisset, tunc obstaculum fortasse in angelorum natura inveniretur; quia et in ipsis cernuntur ea per quae Divina natura exprimi posset. At si nihil hujusmodi ibi scriptum invenitur, communio inter angelos et humanum genus non modo non aufert datam nobis creatione dignitatem; sed etiam ad veritatis probationem per exemplum comparandam valet. Hoc itaque pacto nec quia rationalem et intelligentem naturam angelus habet, eadem homo carere debet facultate.

At enim qui veritates rite receptas oppugnare student, non, me iudice, tantum illas attentare videntur, quantum in se ipsi confutationem vertunt. Hic enim recta cogitandi ratio, et sacrae Scripturae consentanea doctrina, a sanctis praesertim nostris Patribus elaborata est, ut suppleatur quidquid ab ea omissum est, et quod potest cum sententiis piorum sapientiumque virorum concordare. Qui vero doctrinas recte statutas cavillationibus satagunt perturbare, et novitatem sectari student; hi non sentiunt, quod, dum de arguto ingenio captant aestimationem, ipsi se a religiosa, ac pura cogitandi ratione divellant. Hi enim in turpem, propriumque

NOTÆ.

(85) Deut. xxxii, 8; sed Photius hic quoque sequitur versionem LXX, uti et Chrysostomus in Epist. ad Coloss. homil. 3; interpres Origenes, in num. hom. 28; D. Gregorius papa, hom. 34; D. Hieronymus, in Michæ lib. ii, et Rufinus Aquileiensis in expositione Symboli. At vero Aquila, et Symmachus reddiderunt κατ' ἀριθμὸν οὐρανῶν Ἰσραὴλ, et Scholiastes inquit: Οὕτω οἱ λοιποὶ ἐκδεῶχασιν ἑρμηνεύεται· inter quos Versionis Vulgatæ auctor, qui habet juxta numerum filiorum Israel recensentur.

tur. Certe quidem scriptum est in textu: לְמִסְפָּר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל *Lemispar bene Israel, ad numerum filiorum Israel.*

(86) Ex ingenio τὸ Γραφαῖς supplēvi, sed brevitas lacunæ, insequens verbum, et sensus id omnino suadebant.

(87) Ὅσοις pro ὅσοις κατασεῖσθαι pro καταστρέφειν, et καινότηα pro καινότητα in hac periodo emendasse non me pœniet.

animæ absurdis illusionibus obnoxia errorem incurere, imo ineluctabilem in semet ipsi confutationem exhibere videntur. At istos quidem prætereamus.

Quidquid autem objectum est contra illud, hominem secundum animæ simplicitatem ad Dei imaginem fuisse conditum, ejusdem furfuris est; non modo quia, ut in angelis, ita et in ipsa anima, per participationem nobilitas, et præstantia nobilissimæ naturæ, et incorporeæ pulchritudinis divinæ, veluti in speculo, cernitur; verum etiam quia in trina facultatum (intellectus, memoriæ, et voluntatis) identitate confusionem effugit distinctio; imo et quia verbum præcedit ex animæ natura illud profere, dum ab ipsa distinctum est, et cum ea relationem oppositionis servat; sed tamen a spiritus natura neque separatum est, neque dissimile.

Hæc autem utique poterunt secum ferre, quod ad imaginem Conditoris homo ab initio sit efformatus. Tibi autem alia, atque alia, quæ hinc petuntur, sine penuria suppetunt exempla. Sapientia enim, vis effectrix, immortalitas, et plura hujusmodi, in homine expressa ex prima illa, et incomprehensibili sapientia, et effectrice vi, atque æternitate, divinæ naturæ similitudinem ferunt. Si quis autem maluerit, veluti ex variis coloribus, simillimam Dei imaginem exprimi; atque ex his omnibus pulcherrimam, et speciosissimam hominis formam effingi, et excudi affirmarit; is non modo imaginem ad naturam nostram proprie pertinentem ostendet, sed etiam ab elegantiore causæ redditione, meo quidem judicio, non excidet.

Itaque nihil est quod ex dictis operibus quid sit imago, aut quid archetypum, aut quid illud, quod ad imaginem Dei conditum est, excogitemus: tametsi imaginis nomine intelligi posset etiam unaquæque earum præstantium, nobiliumque proprietatum, quas hactenus recensuimus; veluti ratiocinandi facultas, qua homo pollet, et quæcunque nuper adducta sunt. Hæc enim imaginem referunt ineffabilis, et incomprehensibilis, quam in Deo contemplamur, ditionis, sapientiæ, creationis, et Verbi illius, quod nec diffuere, nec perturbari potest, atque Patri est consubstantiale. Et certe vis effectrix, dominationis auctoritas, ratiocinandi facultas, et sapientiæ participatio esse possent imago, ad quam homo formatus est, dum non est ipse ea imago (si quis hæc subtiliter expendere, et nominum potestatem ad rigorem persequi supervacaneum non censet), sed secundum ipsam factus est: nius intelligantur, nec nobis exemplar ignorare

Si quis autem ista simul ad imaginem, et exemplar maluerit reducere (scilicet non cogitarit hominem secundum istas proprietates, quæ Dei imago

A διανοίας. Ὑβριστικὸν τε γὰρ, καὶ ἀλόγοις ψυχῆς φαντασίαις ἐνεχομένης πάθος ὑπελθεῖν, καὶ ἀναπόδραστον τὸν ἑλεγχον καθ' ἑαυτῶν ὀρώνται παρ-
εσχημένοι. Ἀλλὰ τούτους μὲν ἑώμεν.

Τῆς αὐτῆς δὲ ἂν εἴη συστοιχία, ὅσον εἰς ἀντιλογίαν φθάσει τοῦ κατ' εἰκόνα Θεοῦ διαπεπλάσθαι τὸν ἄνθρωπον κατὰ (88) τὸ τῆς ψυχῆς ἀσώματον· οὐ μόνον διότι, καθάπερ ἐν τοῖς ἀγγέλοις κατὰ μετοχὴν, οὕτω καὶ ἐν αὐτῇ τὸ ὑπερουσίον τε καὶ ὑπερφύει τῆς τε ὑπερουσίας οὐσίας καὶ τοῦ ἀσωμάτου κάλλους ἐνοπτρίζεται· ἀλλὰ ὅτι καὶ ἐν τῇ τριαδικῇ ταυότητῃ ἡ ἑτερότης ὁράται τὸ ἀσύγγυτον διασώζουσα· εἰ βούλει δὲ καὶ διότι λόγος πρόεισι ἐκ ψυχῆς τῆς προαγούσης αὐτὸν φύσεως, τὸ ἀσύστοιχόν τε καὶ κατ' ἄλληλον διαφυλάττων, συμπροσημένην (89) ἐπιδεικνύς καὶ τὴν ὁμοταγὴ τοῦ πνεύματος ὑπόστασιν.

Ταῦτα (90) δ' ἂν καὶ ἔτι διασώζοιτο τὸ κατ' εἰκόνα τοῦ Πλάσαντος ἀπαρχῆς διαμορφωθῆναι τὸν ἄνθρωπον. Ἐνεστι δὲ σοι πολλῶν ἐντεῦθεν ὀρμωμένων, καὶ ἄλλων παραδειγμάτων ἀφθονία. Τὸ γὰρ σοφόν, καὶ τὸ δημιουργικόν, καὶ τὸ ἀθάνατον, καὶ πολλὰ τοιαῦτα, ἐκ τῆς πρώτης, ἐκείνης, καὶ ὑπὲρ νοῦν σοφίας, καὶ δημιουργίας, καὶ αἰδιότητος ἐντετυπωμένα, φέρει τῆς φύσεως τὸ ἀπεικόνισμα. Εἰ δέ τις, ὡς περ ἐκ διαφόρων χρωμάτων, θεοειδεσάτην οἰκονομίαν διαγράφασθαι θελήσει· καὶ διὰ τούτων ἀπάντων μορφουθῆναι, καὶ διατυπῶσθαι, τὴν καλλίστην τε καὶ ὠραιστάτην μορφήν τοῦ ἀνθρώπου ἀποφῆναι· μετὰ τοῦ ἰδιάζοντος ἐπὶ τῆς φύσεως ἡμῶν παρέχειν ὁρᾶν τὴν εἰκόνα γλαφυρωτέραν, οὐ μοι δοκεῖ διαπεσεῖν τῇ; κατὰ τὴν αἰτίαν ἀποδόσεως.

Οὐκ οὖν οὐδὲν ἔστιν ἐκ τῶν εἰρημένων ἔργων οὗτε τὴν εἰκόνα λαβεῖν, οὗτε τὸ ἀρχέτυπον ἔννοεῖν, οὐδ' ὁ κατ' εἰκόνα Θεοῦ διαπεπλάσθαι· καίτοι εἰκὼν μὲν ἂν νοηθεῖ Θεοῦ καὶ ἕκαστον τῶν εἰρημένων καλῶν τε καὶ τιμῶν· οἷον τὸ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ λογικὴν, καὶ ὅσα ἄλλα προσέρχεται. Καὶ γὰρ εἰκονίζει ταῦτα τὴν ὑπὲρ λόγον, καὶ ἔννοϊαν ἐν τῷ Θεῷ θεωρουμένην βασιλείαν τε, καὶ σοφίαν, καὶ δημιουργίαν, καὶ τὸν ἄρρευστόν τε, καὶ ἀπαθῆ, καὶ ὁμοούσιον Λόγον. Καὶ ὁ ἄνθρωπος διαπλάττεται κατὰ τὴν δημιουργικὴν, καὶ βασιλικὴν, καὶ λογικὴν, καὶ σοφίας μέτοχον εἰκόνα, οὐκ αὐτὸς ὢν (ταῦτα εἰ τις λεπτολογεῖν, καὶ πρὸς ἀκρίβειαν ἀνιχνεύειν τῶν ὀνομάτων τὴν δύναμιν ἀπερίεργον νομίζει), ἀλλὰ κατὰ ταυτὴν διαπεπλάσμενος· ἵνα καὶ ἡ εἰκὼν, καὶ τὸ κατ' εἰκόνα σαφέστερον θεωρηθεῖ, καὶ μὴδὲ τοῦ πρωτοτύπου ἡ ἀγνοία ἡμῖν περιφεῖ.

ut simul et imago, et quod ad imaginem est, placet contingat.

Εἰ δέ τις ταῦτα συναγαγεῖν ἐθέλῃ σοι πρὸς τὴν εἰκόνα, καὶ τὸ πρωτότυπον, οὐδὲν οὐδ' οὕτως διαμαρτάνει. Τὰ γὰρ ἐν Θεῷ μόνον καθορώμενα, Θεοῦ ἂν

NOTÆ.

(88) Κατὰ, quod hic refinxī, calligraphus dormitans in καὶ mutaverat.

(89) Συμπροσημένην si legas, æque sensum ex-

cudes.

(90) Sic puto emendandum pro ταύτη.

εἶη· καὶ ὁ πρὸς ἐκεῖνα τυπούμενος, πρὸς Θεὸν ἂν οὐκ ἄλλως τυπούσθαι ῥηθείη. Ὡσαύτως δὲ καὶ εἰ τὰ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, ὡς ἐν ὕλῃ τὸ ἄϋλον, ὡς παραχθέν τὸν παράγοντα ἐξεικονίζειν ἔλαβεν ἰσχύον (γέγονε δὲ ταῦτα χάριτι θεῶν καὶ δωρεᾷ τοῦ ἀνθρώπου), ἐν τῷ εἰκότι λόγῳ λεχθείη ἂν καὶ ὁ ἀνθρώπος εἰκὼν γεγενῆσθαι Θεοῦ.

Διὸ καὶ ὁ θεὸς Γρηγόριος ἔλεγε· « Παρ' ἐαυτῷ δὲ πνοὴν ἐνθελεί, ὃ δὴ νοερὰν ψυχὴν, καὶ εἰκόνα Θεοῦ οἶδεν ὁ λόγος. » Συνοπτικῶ γὰρ τύπῳ χαίρων ὁ ἱερός ἐκεῖνος ἀνθρώπος, καὶ βραχεία ῥημάτων πλοκῇ πολλῶν νοημάτων ἀπαγγέλλειν περιοχὴν, μικροῦ τοὺς λόγους αὐτοῦ κατὰ τὴν ἰδέαν ταύτην συνοδιαποικίλλεσθαι ποιεῖ. Διὸ κἀνταῦθα, « Πνοὴν, εἰπὼν, ἐνθεῖς » (ὃ τὴν δημιουργικὴν ἰσχύον ἐπέχει τῆς ψυχῆς), ἀντὶ τοῦ ταύτην τῇ ἐρμηνεύει τὴν διάστασιν ἐξαπλώσαι, συνοπτικῶς ἀπεφύνατο λίαν. « Ὁ δὲ καὶ νοερὰν ψυχὴν, καὶ εἰκόνα Θεοῦ οἶδεν ὁ λόγος. » Διαπλούμενος δ' αὐτῷ τῷ νοήματι ἔφη· « Ἦτις τὴν νοερὰν ψυχὴν ἐδημιούργησέ τε, καὶ προήγαγεν· ἦν εἰκόνα Θεοῦ εἶδεν ὁ λόγος. » αὐτὴν eadem sententiā se explicans ait: (spiraculum), « quod animam intelligentem creavit, et produxit, quam nomine imaginis Dei Scriptura significat (92). »

Ὡς δὲ ἐστὶ καὶ εἰς δύο συναγαγεῖν τοῦ θεωρηματος τὴν ἐρμηνεύειν, καὶ εἰς τρία πάλιν ἐξαπλώσαι· μᾶλλον δ' εἰ τις καθ' ἑκάστον λεπτολογεῖν τε, καὶ πολυπραγμονεῖν ἐθέλῃσι τὴν προκειμένην θεωρίαν, τέσσαρα ἂν εἴη εἰσορᾶν· δι' ὧν ἡ σχέσις τοῦ εἰκονιζομένου πρὸς τὸ σφραγισμένον τὴν εἰκόνα διασώζει. Ἔστι μὲν γὰρ τὸ Θεῖον ἐν ᾧ τῶν ὑπὲρ αἰτίαν, καὶ κατάληψιν πᾶσαν δυνάμεων ἡ θεοκρεπὴς ἀπαστρέπτει τελειότης. Ἔστι δὲ καὶ τὰ τοῦτων ἀμαρύγματα τὴν ἐκεῖθεν χάριν ἐκ φιλάνθρωπίας ἀποματτόμενα, καὶ διὰ τοῦτο τὴν τῆς εἰκόνης κλήσιν ἐξελεχόμενα· ὅφ' οἷς ὁ ἀνθρώπος τέταρτον κατὰ τὴν (95) νῦν εἰρημένην εἰκόνα διαπλαττόμενος ἔχει. Ὡστε οἱ τὴν εἰκόνα, καὶ τὸ κατ' εἰκόνα ἐν διαφόροις ἐπιζητούντες, οὐ μέχρι τριᾶδος ἰστάσι τὴν ζήτησιν, ἀλλὰ καὶ τέταρτον, ὃ μὴδ' ἐζήτησαν, συνεπάγονται.

Ἡ ἐκείνη ἐστὶν ἐν ἑαυτῇ καὶ τὸν ἐκπεριώνυμον οἶμαι Γρηγόριον καθυφέντα τῆς πολλῆς ἀκριβολογίας ἀρκεσθῆναι τῇ εἰκόνι καὶ τῷ παραδείγματι. Ἐπεὶ περ μὴδὲ πρόθεσις ἦν αὐτῷ τὸ ῥητὸν καταμερίζειν, καὶ εἰς ὅσα δύναιτο, μέρη (94) συναυξέειν· ἀλλ' ἐν πανηγυρικῷ, καὶ δημοτελεῖ λόγῳ χρεῖαν πληροῦν παρελήφθη τὸ θεώρημα τῷ πλήθει συμπεριφέρουσιν.

Τινὲς δὲ τὸ « κατ' εἰκόνα » παρελήφασιν ἀντὶ τοῦ,

A sunt, fuisse conditum) ne is quidem erraret. Quæ enim in solo Deo perspiciuntur, Dei utique sunt; et qui secundum ea factus est, secundum Deum factus non immerito diceretur. Eodem autem pacto si hæc in homine eam Dei similitudinem producere potuerunt, quam spiritus materia, et Creatoris creatura habere potest (hæc autem ex Dei gratia, beneficioque homini collato facta sunt), jure meritoque homo imago Dei factus diceretur.

Quamobrem et D. Gregorius inquit: « Ex se ipse (Deus) spiraculum indidit: qua quidem loquendi ratione animam intelligentem, et imaginem Dei Scriptura significat (91). » Cum enim concisa locutione, et brevi verborum ambitu sacer ille vir multas simul sententias proferre amet, propemodum sermones suos his dictionis coloribus reddit variegatos. Quare hic quoque, dum, inquit « spiraculum indidit » (quod vim operatricem animæ datam innuit), noluit hunc sensum distincte et diffuse enucleare, sed paucis eum satis exposuit subdens: « Qua quidem loquendi ratione animam intelligentem, et imaginem Dei Scriptura significat. » Ipse autem eadem sententiā se explicans ait: (spiraculum), « quod animam intelligentem creavit, et produxit, quam nomine imaginis Dei Scriptura significat (92). »

Hoc autem pacto propositæ doctrinæ expositio potest ad duo capita (ad ratiocinandi et imperandi facultatem) redigi, quin etiam ad tria (si addas vim operatricem) extendi: potius autem, si quis singula subtiliter persequi, et curiose investigare voluerit, quatuor utique (addita Verbi emanatione) poterunt inveniri; per quæ relatio inter repræsentantem et repræsentatum, intercedens rationem imaginis servat. Est enim Divinitas ea, in qua perfectio facultatum, quæ supra omnem causam et comprehensionem sunt, digna Deo effulget. Sunt autem harum facultatum radii, qui pulchritudinem illinc ex divina clementia acceptam exprimunt, et propterea imaginis nomen sibi vindicant: quorum radiorum quartum quoque habet homo, secundum modo dictam imaginem formatus. Quare qui imaginem et quod ad imaginem usque ad tria capitâ exquisitionem similitudini, quod non quæsierunt, adjiciunt.

Quamobrem præclarissimum Gregorium arbitror, summo locutionis rigori minime vacantem, tantum imagine et exemplari fuisse contentum. Neque enim sibi proposuerat Scripturæ oraculum in minutas partes dispescere, easque, quantum posset, multiplicare: sed cum celeberrimam, publicamque concionem haberet, sibi proposuit sic doctrinam exponere, ut frequentissimo illi conventui plenam afferret utilitatem.

Nonnulli vero illud « ad imaginem » scriptum pro

NOTÆ.

(91) In S. Pascha hom. II, p. 680. Edit. Cl. 1690.

(92) Ubi id scripserit, nescio; certe in laudata oratione desideratur.

(93) Monosyllabon γῆν huc post τὴν frustra in-

jectum expunxi.

(94) Hariolando illud μέρη ad interstitiolum complendum refinxī, nec me piget. Verbum autem πανηγυρικὸν ab exordio ejusdem orationis edoctus reddidi celeberrimum.

« per imaginem » autumant. Nam cum Spiritus sanctus, aiunt, uti et Filius sit « splendor et figura », et imago (95) immutabilis Patris; » cumque hominis anima per Spiritum, seu Spiraculum immediate condita sit, jure meritoque hominem « per imaginem » omnino creatum, et « ad imaginem » Dei factum, seu divinæ imaginis opus, et præstantissimam esse creaturam dicere possumus; adeoque hanc nomen metalepsin sine impedimento adhibemus. Quamobrem nonnulli eorum, qui sacris Litteris explicandis incubuerunt, non « ad imaginem » hominem fuisse factum dixerunt, sed « in imagine » interpretati sunt. Atqui hæc quidem interpretandi ratio, si etiam acceptione digna videatur, nullo pacto veritati officere poterit; imo et alteram hanc propositi oraculi enucleationem subiens, ab ea, meo quidem judicio, nec amabit, nec quaeret avelli.

Reperiantur autem auctores, qui (et hac quidem explicatione illud « ad imaginem » protinus refertur ad divinæ personæ proprietatem ante catalepsin) aiunt: esto illud « ad imaginem » ita dictum de Verbo, ut ad Verbi incarnationem et adventum pertineat. Si enim « Verbum, inquit, caro factum est, et habitavit in nobis », et homo fuit « per omnia », præterquam in peccato³; utique secundum illam sanctam, et peccato carentem, imo et omne peccatum destruentem imaginem fuisse vel ipsum primum parentem Adam conditum recte censere, et dicere nulla ratione prohiberemur.

En alium modum habes, quasi in porismate ex hujusmodi explicatione procedentem, habesque simul et imaginem, et exemplar, et secundum quamnam imaginem Adam in hominis natura fuerit constitutus. Cum enim Filius sit imago incommutabilis, et consubstantialis Patri, cumque factus sit homo, quales nos sumus, et unam cum assumpta natura confecerit personam; hominem ad eandem suam conditionem evectum ostendit: atque secundum hanc Verbi incarnati formam⁴, et ideam divina sapientia, quæ prævidebat, disponebatque futura, ad primum nostri generis parentem pura, et creatrice manu formandum a suæ benignitatis abundantia adducta est.

Atque hæc maxima, ut arbitror, perspicuitate et diligentia enucleata sunt. Enimvero Anthropomorphitarum delirium esto in eorum animum inductum, qui Deum quavis figura, circumscriptione, et comprehensione carentem ad hominis formam atque figuram pertrahendum insanientes putarunt. Imo neque hoc, quod facile intellectum, et cuiuspiam obvium est, mente percipere voluerunt; quod

A διὰ τῆς εἰκόνης. Τὸ γὰρ πανάγιον Πνεῦμα, φασίν, ὡςπερ καὶ ὁ Υἱὸς, « ἀπαύγασμα, καὶ χαρακτήρ, καὶ εἰκὼν ἀπαράλλακτος, τοῦ Πατρὸς, » ἐπεὶ διὰ τοῦ Πνεύματος, ἦτοι τοῦ ἐμφυσήματος προσεχῶς ἡ τοῦ ἀνθρώπου δεδημιουργηται ψυχὴ, εἰκότως διὰ τῆς εἰκόνης λέγονται ἂν εἰς τὸ ὁλόκληρον ὁ ἀνθρώπος ἀποτελεσθῆναι, καὶ « κατ' εἰκόνα » γεγενῆσθαι Θεοῦ, ἦτοι τῆς θείας εἰκόνης ἔργον, καὶ φιλοτέχνημα χρηματίζονται καὶ τὴν μετάληψιν τῶν ὀνομάτων ἀκώλυτον εἶναι. Διότι καὶ τινες (96) εἰς τὴν ἔκθεσιν τῆς ἱερᾶς ἡμῶν Γραφῆς στάντων ἀντὶ τοῦ « κατ' εἰκόνα » εἰπεῖν, ἐν εἰκόνι Θεοῦ διέλαβον τὸν ἀνθρώπον πεποιηθῆναι. Ἄλλ' οὗτος μὲν ὁ λόγος, καὶ παραδοχὴ; ἀξιούμενος, οὐδὲν τὴν ἀλήθειαν παραλυπῆσαι· καὶ τὴν δευτέραν τῶν εἰρημένων ὑπερχόμενος τάξιν οὐκ ἂν ἀγαπήσει, οὐδ' ἐπιζητήσει οὐ μὲν οὖν, κατὰ γὰρ κρίσιν τὴν ἐμὴν, ταύτης ὑπεραρθῆναι.

B Ἔστι δὲ εὐρεῖν, οἷς εἰρηται (δι' ὧν καὶ αὐτόθεν εἰς ἱδίον τὸ « κατ' εἰκόνα » συναναφέρεται (97) πρὸ καταλήψεως)· εἰρησθῶ τῷ Λόγῳ τὸ ῥῆμα, διαβαίνειν πρὸς τὴν τοῦ Λόγου σάρκωσιν καὶ ἐπιτελήμειαν. Εἰ γὰρ « ὁ Λόγος, φασί, σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, » καὶ ἀνθρώπος ἐχρημάτισε « κατὰ πάντα, » πλὴν τῆς ἁμαρτίας· κατ' ἐκεῖνο τὴ ἱερὴν, καὶ ἀναιμάρτητον ἁγάλμα, ἀλλὰ καὶ πάσης ἁμαρτίας καθαιρετικόν, καὶ τὸν πρωτόπλαστον Ἀδὰμ δι' δημιουργηθῆναι καὶ φρονεῖν, καὶ λέγειν ὁρθῶς ἂν οὐδὲν ἀποκωλύσει λόγος.

C Καὶ ἔχεις τρόπον ἄλλον, ὡς ἐν πορίσματι διὰ τῆς τοιαύτης θεωρίας προερχόμενον, καὶ τὴν εἰκόνα, καὶ τὸ πρωτότυπον, καὶ καθ' ἣν εἰκόνα ὁ Ἀδὰμ εἰς ἀνθρώπου φύσιν διεμορφώθη. Καὶ γὰρ ἡ εἰκὼν ἀπαράλλακτος, καὶ συμφύης ὁ Υἱὸς ὑπάρχων, γεγενῆσθαι δὲ ἀνθρώπος καθ' ἡμᾶς, καὶ εἰς (98) μίαν ὑπόστασιν τῷ προσλήμματος συνελθὼν, ὁμοτίμον τὸν ἀνθρώπον ἔδειξεν ἑαυτῷ καθ' ἣν μορφήν, καὶ ἰδεῖν τῆς σωτηρίου ταύτης σαρκώσεως ἡ τὰ μέλλοντος ἡδὴ καθορῶσα τε, καὶ οἰκονομοῦσα Θεοῦ σοφία τὴν ἀρχηγὸν τοῦ γένους ἡμῶν χερσὶν ἀχράντοις καὶ δημιουργικοῖς, ὑπερβολῇ φιλανθρωπίας ὑπηγάγετο πλάττεσθαι.

D Ἀλλὰ ταῦτα μὲν κατὰ τὸ σαφές· αὐτον, οἶμαι, καὶ δι' εὐκρινείας τεθεώρηται. Ὁ γὰρ τῶν Ἀνθρωπομορφιτῶν λῆρος εἰς ἐκείνων (99) ἀπερβρίθω κεφαλᾶς, οἱ πρὸς τὴν ἀνθρώπου μορφήν καὶ τὸ σῆμα, τὸν ἀσχημάτιστόν τε, καὶ ἀπεριόριστον, καὶ ἀκατάληπτον συγκαθελκουσιν ἐκμεμνηνότες Θεόν. Οὐδὲ τοῦτο ῥῆσιν ὄν, καὶ πρόχειρον ἠθέλησαν ἐπὶ νοῦν λαβεῖν, ὡς εἰ τὸ Θεῖον ἐξ αἰδίου, καὶ οὐχὶ λόγῳ συ-

¹ Hebr. 1, 3. ² Joan. 1, 14. ³ Hebr. 11, 17. ⁴ Hebr. 14, 15. ⁵ Philipp. 11, 7.

NOTÆ.

(95) Sap. vii, 26. Vide tamen, ne Photius hæc de SS. dicens, suo per cuniculos erroris viam sternat, ac putet ea, quæ in adductis Scripturæ locis litteris Filio tribuuntur, usurpari posse de SS. quia hic quoque tantum a Patre procedat

(96) Τῆς huc temere insertum evellendum duxi.

(97) Sic placet pro σύν αναφαίνεσθαι.

(98) Hanc πρόθεσιν sensu ductante reſinxī.

(99) Ita reor pro εἰκόνων scribendum.

καταβάσας, καὶ φιλανθρωπίας τὴν τοῦ ἀνθρώπου
 διμορφοῦτο μορφήν, εἰς μάτην ἂν ἐγεγονέι ἡ ἐπ'
 ἐσχάτων τῶν χρόνων διὰ τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἡμετέρου
 φυλάματος πρόσληψις.

Οὐδὲ τὸ Θεῖον καθαρεύον εἴη (ὡ φρονεῖς παρακο-
πτουσίης!) καὶ ἔσχατα κατὰ τὸ ἄρβεν τε καὶ θῆλυ
μὴ διαστελλέσθαι. Καὶ γὰρ τὸ ἱερὸν ἀποφηνάμενον
Λόγιον· «Κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν αὐτούς»· εὐ-
θὺς ἐτήγαγεν· «Ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς»·
ὥς τῆς εἰκόνης ἐπιπροσώπου οὐχὶ μόνῃ τῇ Ἀδὰμ,
ἀλλ' ὁμοτιμῶς καὶ τῇ Εὐφ' προσαρμολούσης, καὶ δι'
αὐτὸν παντὶ τῷ ἀνθρωπίνῳ γένει. Εἰ γὰρ κατὰ συ-
μακτικὴν ἐπιφάνειαν, καὶ μορφὴν ὁ ἀνθρώπος δι-
επλάσθη, τὸ Θεοῦ τὰ τε εἰρημένα συνασεβῆν τῇ
ἀπαρχῇς δυσσεβοσύνη πλάνη συνέπεται, καὶ ἀνθρω-
ποπαθῆς τὴν ἀνύδριστον ἐξυβρίζειν Θεότητά· τὸ
γὰρ ἀνθρωπόμορφον οὐδ' ἀπαλλαγὴν ποθεν παθῶν
ἀνθρώπων ἐκλήρωσατο.

Τοιοῦτων δὲ καὶ τὰ τῆς πλάνης σεβάσματα· καὶ οὐδὲν πεπυρρῆκασιν (1) εἰδωλικῇ δεῖσθαιμονίᾳ τὴν θεοπροπῆ, καὶ σεβάσμιον ἡμῶν θεολογίαν συναναφύροντες, καὶ εἰς τοῦτο συνάγειν ἐκδιαζόμενοι. Πολλῶν δὲ, καὶ ἄλλων δυσφημιῶν παρεπομένων, ταῦτα μᾶλλον προκρύπτει, καὶ τὴν παράνοιαν λαμπρῶς ἀπελέγχει· τὼν εἰς ταύτην τὴν ὑπόληψιν ἑαυτοὺς ἀθλιῶς ἐναπορρίψαντων.

Παραπλησίσιον δὲ παρανοίας ἐλεγχος ἂν εἴη καὶ τῶν πολυπλάκων Ἰουδαίων ὁ μῦθος, ὅς Ἰὺν οὐ παραδεχόμενοι ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ, οὐδὲ τῷ Πνεύματι συνομολογεῖν ἐθέλουν τὸ κατὰ φύσιν ἀξιωματικῆς Θεότητος, διὰ μὲν ἀσωμάτου δυνάμεως πρὸς τὴν θείαν φύσιν ἀνάγειν οὐκ αἰσθάνεται βιαζόμενος· τὸ γὰρ ἑκατ' εἰκόνα ἡμετέραν τὸν Θεὸν πρὸς τὰς ἀσωμάτους τάξεις οὐκ ἔσχεν εἰπεῖν οὐδεμίαν αἰδῶ. Εἰκόνα γὰρ διδοῖς μίαν, καὶ τὴν αὐτὴν Θεὸν τὴν, καὶ τὴν ἀσωμάτων δυνάμεων, εἰς ταυτὸν ἑκατέρου τὴν φύσιν συνάγει, δημιουργοῦ τε, καὶ δημιουργήματος ἅπαν ἀφελὼν τὸ διάφορον. Ὡν γὰρ ἡ εἰκὼν ἡ αὐτὴ, καὶ ἀπαράλλακτος, τούτων ἡ φύσις ἑτερότητα παραδέχασθαι δύναται·

ram discrimen tollit. Ea enim, quorum eadem est imago et immutabilis, horum natura potestne diversitatem excipere?

Ἄλλα ἐπὶ τοσούτων μὲν καὶ ταῦτα, καὶ ὁ λόγος D
οὐκ ἂν οὐδ' ἤφατο τούτων. Ἄλλ' ὥς ἂν μάλλον τῇ
παρὰθεσί τῶν ἀτόπων ὑπολήψεων τὸ τῆς ἀληθείας
εἶτι κάλλος ἀναλάμπων, ἀπέστη διελεῖν, ἀ πολλὰ
βέλτων ἦν μηδὲ τοῖς ἀπαρχῆς πρὸς ταῦτα κατενε-
χθεῖσι, μηδ' ἐν διανοίᾳ βάλλεσθαι.

scilicet, si Deus humanam formam ab æterno, et non ratione descensus de cœlis et ratione misericordiæ erga homines, habuisset, in vanum Filius in novissimis temporibus corpus nostrum assumpsisset.

Imo neque Deus adeo purus esset (o mentem delirantem!), ut genitales in eo partes secundum masculum sœmineumque sexum non distinguerentur. Ubi enim sacra Eloquia inquirunt: » Ad imaginem Dei creavit illum; » protinus subdunt: » masculum et feminam creavit illos?; » utpote quod imago non solum Adam decoraret, sed Evæ quoque, ac per eos universo hominum generi pari honore congrueret. Si enim homo ad corpoream Dei speciem et formam conditus fuisset; impio hoc errore præmisso, sequerentur non modo illæ impietates, quæ de Deo dictæ sunt, sed etiam quod humanis perturbationibus veneranda divinitas deturparetur; id enim, quod formam humanam habet, nullo pacto humanis perturbationibus carere potest.

Anthropomorphitarum autem errorem et ista absurda sequuntur; ac illi cum ethnica superstitione nostram Deo dignam venerandamque theologiam commiscere, et conari, ut ad idem redigantur, non erubuerunt. Cum autem aliæ, atque aliæ absurditates sint, quæ inde sequuntur, hæc magis erumpunt, et insaniam eorum, qui in istam opinionem misere sese projecerunt, luculenter evincunt.

Paris autem dementiae redargui posset illud quoque Judaeorum erroribus scatentium commentum, qui, dum Filium non addmittunt consubstantialē Patri, dumque nolunt Spiritui sancto divinae naturae dignitatem tribuere, interea Filio, et Spiritui incorpoream (creatricem) potentiam tribuentes non animadvertunt, quod cogantur eos ad divinam naturam evehere : si quis enim asserat Deum dixisse ad angelicos ordines : « Faciamus hominem ad imaginem nostram, » is pudori nuntium remisit. Qui enim unam Dei, et angelorum concedit esse imaginem, ipsamque esse Deum, et praeditam incorporeis facultatibus, is ad idem reducit Dei, et angelorum naturam; ac omne inter Creatorem et creaturam et immutabilis, horum natura potestne di-

Atque hæc absurda huc usque pervenerunt, et tamen vix pauca eorum delibavimus. Sed ut ineptarum appositione opinionum pulchritudo veritatis magis magisque eluceret, ea duximus esse memoranda, quæ multo melius esset, si neque in res ab initio enucleatas, neque in nostrum animum inseruissemus (2).

⁷ Gen. 1, 27.

NOTÆ.

(1) Sic lego pro πειρῶδ' ἵκασι.

(2) De hac questione sententias SS. Patrum prima fronte discordes, sed facili negotio conciliandas fuisse more suo persequitur Dionysius Petavius, *De*

opificio sex dierum, lib. II, cap. 2, 3, 4. Eas itaque si cum Photianis doctrinis conferas, quid laudandum, quidque improbandum sit, ipse per te iudicabis.

QUÆSTIO XXXVII [Scotto et Coisl. et Taur. A XXXVI].

Quomodo illud : « Oculum pro oculo, et dentem pro dente », huic præcepto : « Ego autem dico vobis non resistere malo », id est non referre par pari, neque inimicum ulcisci, non adversatur ?

Edita ab Antonio Scotto, l. c., p. 85-87. De antilogia inter Verba Christi, Matth. v, 38-39 et Verba legis Exod. xxi, 24. Lev. xxiv, 20.

Quod majores nostri de hac quæstione excogitarunt, idem profecto nobis est respondendum : quod videlicet hæc duo sibi invicem non adversentur, neque altero constituto alterum evertatur ; sed illud potius via quædam ac præparatio sit, quæ per imperfectiorem regiminis formam ad perfectam traducit. Qui enim legi mores suos conformare assuevit, is facillius potest aggredi meliora, et ad sublimiores tendere effingique virtutes. Hoc autem quomodo ad sensus, et actiones oppositas pertinetur ?

Ceterum dici potest, quod lex audacem ac temerariam hominis manum a damno in proximo intendendo cohibeat, ac pœnæ formidine facinus præpediat : gratia vero, legem non imitata, admonitionem in ultionis locum sufficere curet ; imo jubet irati animi commotionem lenitate sedari. Quid autem poterit magis, quam hoc, non dissidentes, sed consentientes sensus continere ?

Addendum præterea, quod neutiquam repugnet, ut qui leges condit, ab injustis manibus talionis pœnam exposcat, nimisæque lenitatis, ac patientiæ limites contrahat, et simul animi perturbationem compescat. Sed horum alterum humanum est, alterum divinum ; et illud quidem damnari non potest, hoc autem est laudibus cumulandum.

Hæc itaque dicenda sunt, atque his proposita difficultas solvenda. At minus opportunum fortasse non esset adicere, quod prima quidem sententia ad iudicem referatur, ne is iustam excedat castigationem ; sed talionis jugum plectendis hominibus proponatur, et iustitiæ oculus agnoscat incorruptus : secunda vero ad eum qui in iudicium vocat, pertineat, dum ultionis acerbiter per clementiæ divitiis emendat mitigatque ; ne mali expectat augmentum, neque quod damnum odit, et animadversione dignum censet, hoc ipsum, par pari referendo, multiplicet, neque inexplebilem efficiat indignationem (3).

QUÆSTIO XXXVIII [Scotto, Coisl. Taur. XXXVII].

Quidam hoc dubium proponunt : Si non est circumscripta in Filio deitas, caro, quam assumpsit, vel est ubique ; ubi enim est deitas, illam quoque adesse oportet : vel, si est loco circumscripta, ab eo, qui ipsam assumpsit, separata est (4).

Edita ab Ant. Scotto, l. c., p. 88. Tractatio dogmatica de ubiquote corporis Christi.

Qui religioni obsequi cupiunt, et Christiana no-

Exod. xxi, 24, Deut. xv, 21 ; Levit xxi, 20. Matth. v, 39.

NOTÆ.

(3) Alia multa lectu dignissima ad hanc doctrinam antilogiam conciliandam reperies apud Chrysostomum hom. 18 in Matth. Augustinum lib. II, De sermon. Dom. Hilarium, Euthymium, et Theo-

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΑΖ'.

Πῶς δύναται μὴ ἀντικείμενον εἶναι τὸ, « Ὁφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ, καὶ ὀδόντα ἀντὶ ὀδόντος », πρὸς τὸ, « Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν μὴ ἀντιστῆναι τῷ πονηρῷ, τοῦτ' ἐστὶ μὴ ἐπεξέλθειν τοῖς ὁμοίοις, μηδὲ ἀμύνασθαι τὸν ἐχθρόν » ;

Ἔστι μὲν οὖν εἰπεῖν, ἃ καὶ τοῖς πρὸ ἡμῶν περὶ τούτου πεφίλοσώφηται τοῦ ζητήματος : ὅτι περ οὐ διαμάχεται ταῦτα πρὸς ἀλλήλα, οὐδ' ἡ θατέρων θέσις ἀναίρεσις τοῦ ἐτέρου καθίσταται : ὁδὸς δὲ μᾶλλον ἐστὶ, καὶ παρασκευὴ διὰ τῆς ἀτελεστέρης πολιτείας πρὸς τὸ τέλειον παραπέμπουσα. Ὁ γὰρ ἐθίσας ἑαυτὸν νόμῳ τὰ καθ' ἑαυτὸν ἐπιτρέπειν, οὗτος ἐτοιμὸς ἐστὶ καὶ τῶν κρείττωνων ποιῆσθαι τὴν αἵρεσιν, καὶ πρὸς τὰς ὑψηλότερας τῶν πράξεων ἀνατρέχειν, καὶ μεθαρμόζεσθαι. Τοῦτο δὲ πῶς ἂν εἴη τῆς ἀντικειμένης διανοίας, καὶ πράξεως ;

Ἄλλως τε δὲ καὶ ὅτι ὁ μὲν νόμος τὴν αὐθάδη καὶ τολμηρὰν χεῖρα κατὰ τοῦ πλησίον τῆς παλαμναίου πράξεως διὰ τῆς ἀπειλῆς ἀναστέλλει, καὶ τῷ φόβῳ κωλύει τὸ ἄποπον ἢ δὲ χάρις οὐδὲ τῇ πρὸς ἐκείνην μιμήσει ἀντιδραματούργειν διὰ τῆς παραινέσεως τὴν ἀμύνουσαν ἐπιτρέπει : ἀλλὰ τῇ πραότητι διαλύειν παρεγγυᾶται τοῦ θυμούμενου τὸ κινούμενον. Καὶ τί ἂν εἴη τούτου συμφωνίαν μᾶλλον ἀντὶ τῆς διαφωνίας καταπραττόμενον ;

Καὶ δὴ καὶ ὅτι οὐκ ἐστὶν ἐναντίον τὸν κατάρξαντα χειρῶν ἀδικῶν τῆς ἰσότητος τὴν ἀμυναν ἀπαιτεῖν, καὶ τὸ λίαν ἐπιεικὲς, καὶ μακροθυμίας ὅρος ἐπιστέλλειν, καὶ κατευνάζειν τῆς ψυχῆς τὸ ταρταρόμενον. Ἀλλὰ τὸ μὲν ἀνθρώπινον, τὸ δὲ θεϊότερον ὦν τὸ μὲν ἔχει τὸ ἀκατάγνωστον, τὸ δὲ τὸ τῶν ἐπαίνων ἐπαξιόν.

Ἔστι μὲν οὖν ταῦτ' εἰπεῖν, καὶ τούτοις τὸ ἄπορον ἐπιλύσασθαι. Οὐδὲν δὲ χεῖρον ἰσως προσθεῖναι, καὶ ὅτι τὸ μὲν πρὸς τὸν κριτὴν ἔχει τὴν ἀναφορὰν, μηδὲν τοῦ δικαίου ποιεῖν προτιμότερον, ἀλλὰ τῆς ἰσότητος τοῖς δικαζομένοις προκρίσθαι ζυγόν, καὶ ὀφθαλμὸν ἀδέκαστον δίκης ἐπιγινώσκεισθαι : τὸ δὲ πρὸς τὸν κρινόμενον ἀποδίδεται, μεταρρυθμίζον, καὶ καταπραῦνον φιλανθρωπίας πλοῦτεψ τὸ φλεγμαίνον τῆς ἀνταποδόσεως : καὶ μὴ ζητεῖν τὸ πάθος συναυξεῖν, μηδ' ὁ μισεῖ, καὶ κολάζειν νομίζει προσήκειν, τοῦτο τοῖς ὁμοίοις δράμασι πληθύνειν τὸ κακούργημα : μηδὲ τὸ τῆς φιλονεικίας συγκατασκευάζειν ἀκόρεστον.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΑΗ'.

Τινὲς διαποροῦσιν, ὡς εἰ ἀπερίγραπτος ἡ ἐν τῷ γένει θεότης, ἡ σὰρξ, ἣν ἀνέλαβεν, ἡ πανταχοῦ ἔνθα γὰρ ἡ θεότης, καὶ ἐκείνην παρεῖναι δεῖ : ἡ περιγραφομένη τόπῳ, τοῦ προσειληφέντος θεοῦ ἔστηκεν.

Οὐκ ἔστιν ἀπορεῖν τῶν εὐσεβῶν, ζητούντων, καὶ τὸ

phylactum, et auctorem Operis imperfecti in adductum D. Matthæi locum.

(4) Quod huius quæstionis perorare, et interpolatum excerptum ediderit Combefisius, fuse in

τῶν Χριστιανῶν μυστηρίων εἰδόντων· εἰ ἀπερίγραπτος, καὶ πανταχοῦ ἡ θεότης, πότερον ἡ σὰρξ, ἢ ἀνέλαθεν ὁ Υἱός, πανταχοῦ τῷ προτεληφότι παρακαθίσταται, ἵνα μὴ κεχωρισμένη νοηθῇ, ἢ περιγραφόμενη τόπῳ τὴν πρόσληψιν ἀπαρνήσεται; Καὶ γὰρ τούτῳ δὴ τῷ νομισθέντι ἀπορήματι πολλὰ ἂν εἴη, μᾶλλον δὲ τῇ ἀπειρίᾳ, διαμιλλώμενα τὰ ἀθύρματα· καὶ ἵνα μὴ περὶ τῶν φρικτῶν οὐ φρίττειν δόξωμεν, ἐπὶ τῆς ψυχῆς μᾶλλον, καὶ τοῦ σώματος ὁ λόγος τὴν γυμνασίαν ἀναδεχέσθω.

Τί γὰρ κωλύει λέγειν τὸν βουλόμενον, πῶς ἦν ὡταί τῷ σώματι ἡ ψυχὴ μὴ ἐμπεριγραφόμενη τόπῳ; Οἷς γὰρ μὴ συμπεριγράφεται, τὴν ἔνυσιν ἀπαρνούμενη, ὥς ἡ τῶν παραληρούντων βούλεται σοφία, διελέγχεται. Καὶ πῶς (ἐγγύτερον, καὶ πρὸς αἰσθησιν φάναι) τοῦ ἀνθρωπίνου περιχερωσμένου σώματος, ὅτῳ διὰ χρώματος (5) αὐτῇ χρωμάτων ἐστὶν ἀνεπίδεκτος· καὶ τοῦ μὲν ἐκ τεσσάρων χυμῶν συγχριθέντος, τῆς ἀπὸ τῶν χυμῶν αὐτῇ καθαρεύει διαθέσεως· καὶ τὸ μὲν πλήρωσις τε, καὶ οὐ κένωσις ἐκ διαδοχῆς κύκλῳ προιοῦσα συνιστᾷ· ἡ δὲ κρείττων ὁρᾶται τῶν τοιούτων στάσεων· καὶ μυρία ἄλλα;

Καὶ ἀνάπαλιν δ' ἂν τις τὸν λόγον μεταχειρίσαστο. Ἐρεῖ γὰρ, ὅστιν φίλον περὶ τῶν σπουδαίων μὴ σπουδάζειν, ἀλλὰ ταῖς σοφιστικαῖς ἐπισεμνύνεσθαι ἐν ἱσθ τῶν ψηφολόγων περιεργαίαις· Εἰ ἦν ὡταί τὸ τοῦ σώματος σύγκριμα τῇ λογικῇ ψυχῇ, πῶς οὐκ ἀπάρχον (6) τῆς ἐνωθείσης ἐν τούτῳ γνωριζομένης; C Πῶς δὲ οὐκ ἀναφῆς; Ἀλλὰ πῶς ὑποκείμενον χρώμασι; Βάρους καὶ βοπῆς κενώσεώς τε καὶ πληρώσεων πῶς οὐκ ἐλεύθερον, καὶ μυρίος λῆρος; Καὶ (συλλήβδην τὴν μητρόπολιν τοῦ λήρου φάναι, ἐξ ἧς καὶ τὰ εἰρημένα τοῖς λόγοις ἐμπολιτεύεσθαι πάροδον εὔρε νεανιεύματα) εἰ ἦν ὡταί ἡ ψυχὴ τῷ σώματι, πῶς οὐχὶ ψυχὴ τὸ σῶμα, ἢ οὐχὶ σῶμα ἡ ψυχὴ;

Εἰ δὲ ταῦτα λέγειν ἐπὶ ψυχῆς, καὶ σώματος γέλως, καὶ νῦν τὴν φύσιν τῆς ἀπορίας τὸ μέγεθος, ἡ σοφιστικὴ κατάδηλος μικροῦ καὶ τοῖς ἀγυμνάστοις τὰ τοιαῦτα γίνεται λέσχη· πόσῳ μᾶλλον ἐπὶ τοῦ θεοῦ Λόγου, καὶ τοῦ καθ' ἡμᾶς προσλήμματος λέγειν τὰ ὁμοία οὐ παντελῶς ἐστὶ καταγέλαστον καὶ μὴ διακρίνειν εἰδοῖσι φλυαρίας τε, καὶ ἀπορίας προνόμιον; Εἰπω τὰ ἡμέτερα, μᾶλλον δ' ἂ τῆς φιλανθρωπίας τοῦ Πλάσαντος ἔργα, καὶ πάθη καθέστηκε. Πῶς ἡ θεότης ἥλοις διαπερνομένης τοῦ σώματος, οὐ συντέτρωται, οὐ τῇ λόγῃ διατέτρωται, οὐκ ἐσταύρωται;

runt mysteria, hoc dubium proponere non deberent : utrum si non circumscripta sed ubique est deitas, caro, quam assumpsit Filius, assumpti adhærens sit ubique, ne separata concipiatur : an loco circumscripta se assumptam esse negabit ? Etenim ad hanc, quam censent difficilem, quæstionem enucleandam, potius autem ad imperitiam arguendam multa possent ludicra responsa proferri : et ne veneranda mysteria non venerari videamur, nostra hæc oratio ad hominum animam et corpus disputationem transferat.

Quid enim vetat, si libeat, dicere : Quomodo anima, dum loco non circumscribitur, corpori copulata est ? Nam quibuscum circumscriptionem communem non habet, cum iis conjunctionem, uti vult ista nugantium sapientia, non admittere evincitur. Et quomodo (ut rem propius, et per sensibilia attingamus) dum corpus est coloratum, ipsa sic inter colores existens, colores suscipere non potest : et cum corpus ex quatuor succis sit concretum, ipsa huiusmodi materiali conditione caret : et corpus quidem non vacuitas, sed ex humorum susceptione plenitudo undeque dilatata constituit, anima vero his affectionibus non est obnoxia : atque alia sexcenta ?

Ac vice versa poterit quispiam has interrogationes retractare. Inquiet enim is, qui non serio de seriis agere, sed subtilibus pro circulatorum more argutis sese ostentare voluerit, si corpus animæ rationali consociatum est, quomodo et ipsum, (quemadmodum anima), substantiæ, quæ sibi agnoscitur conjuncta, nequit imperare ? Quomodo et ipsum non effugit tactum ? Quomodo est coloribus subjectum ? Quomodo gravitatis, ponderis, vacuitatis, plenitudinis non est immune ; et mille huiusmodi gerræ ? Atque (ut uno verbo matricem nugarum proferamus, ex qua et istæ juveniles argutiæ ad sermones invadendos aditum invenerunt), si anima est copulata corpori, quomodo anima non est corpus, aut corpus non est anima ?

Quod si hæc de anima et corpore effutire risum excitat, et nunc, dum in rebus naturalibus pondus difficultatis est, vel ab ipsis propemodum hominibus rudioribus isthæc garrulitas cavillatoria perspicitur : quanto magis de divino Verbo, et nostra assumpta natura huiusmodi gerras effutire omnino deridiculum est pro iis quoque, qui rem joculari a difficultate nesciunt discernere ? Hic autem adjiciam nostra, sive potius illa, quæ ex operibus, et perpeccionibus clementissimi Conditoris nostri erui possunt. Quomodo simul cum corpore clavis per-

NOTE.

Prodomo docuit Cl. Joannes Andresius Regiæ bibliothecæ præfectus. Hic autem adnotes velim, quod ipsam jamdudum transtuleram, nonnullasque suppleveram lacunulas, cum Combefisii facinia mihi oblata est : id autem vel ipse itaque ex versionis varietate perspicies. Ego autem pro re nata monebo et unde incipiat Combefisius, et ubi

abrumpat, et ubi desinat, imo quoties a nostra lectione recedat. — Sic exstat in Codice Monacensi Gr. 104, f. 282.

(5) Saltem refingas οὕτω, ut sensus constet.

(6) Perbreve interstitiolum inter ἀπ et τῆς ita complendum censeo.

fosso divinitas non est perforata, neque lancea transiecta, neque cruci confixa? Quomodo, cum natura humana vere assumpta hos omnes pateretur cruciatus, Divinitas simul cum patiente fuit, nec tamen ab ipsis attingi potuit? Quomodo ipsa in sua substantia mortem effugit?

Etsi Christus Deus noster propter nos esse dicitur verissime mortuus (quippe qui propriam carnem pro nobis morti tradidit), et mansisse in sepulcro, ac tridua resurrectione resurrectionis omnibus communis dedicationem, ac fundamentum statuisset: sed tamen qui idcirco Divinitatem passibilem blasphemarent, redderentur elingues per ea, quæ modo confutationem ex animæ, et corporis conjunctione elicientia dicta sunt, et per alia, atque alia hujusmodi. Qui autem tali non abducuntur errore, sed alio nihilo tolerabiliori, quam iste memoratorum hominum est, et « in Christo » localem carnis circumscriptionem pro divinæ naturæ conjunctione reiiciendam arbitrantur, tum illa « de anima et corpore, » tum hæc « de passionibus Christi absurda » æque ex eorum propositionibus procedere, et ad ipsos refellendos recta tendere videntur.

Qui concedit, amice, esse ubique Deitatem, quomodo simul non concedet totam adesse ubique? Hoc enim non minus, quam illud, ad divinam pertinet dignitatem. Quod si tota prorsus est ubique, et cum assumpta carne totus Filius unam habet subsistentiam; etiamsi hic ubique adsit, humana vero natura loco, ac tempore, principio, ac fine, et innumeris aliis definita sit; nullus tamen separationi simul concipiendæ locus datur. Ille vero divinitatem etiam sine assumpta carne loco circumscriptam sibi fingeret, qui Deum secundum partes esse ubique conciperet, non autem totum, ubi adest, adesse. Atqui id, licet non his ipsissimis verbis, ille dicit, qui ait: Nisi cum divina Verbi subsistentia humanitas dilataretur, ipsi conjuncta esse nequiret. Enimvero dilatatio, seu extensio, seu aliud hujusmodi, et ne his quidem rebus ex toto adesse, quibus liquido aliquis assistit: hæc omnia locum obtinent in substantiis, quæ divisionem admittunt; ac eadem omnia simplicem, indivisibilemque Dei substantiam dispescerent.

Si Deus, utpote ubique præsens, et continens omnia, divisus est, profecto in eo extensionem, illamque cum aliis congruentem, atque adeo circumscriptionem, et ipsam cum aliis communem require. Quod si hoc tanquam Deo injurium, atque indignum,

Α Πώς πάντα παθόντος ταῦτα τοῦ ἀληθῶς ἐνωθέντος τῇ Θεότητι συγκρίματος, αὕτη τοῦτοις, συνοῦσα τῷ πεπονήτοί, διέμεινεν ἀφαιστος; Πώς δὲ τὴν θάνατον κατὰ τὸν οὐσιώδη λόγον αὕτη διαπέφυγε;

Καίτοι λέγεται δι' ἡμᾶς Χριστὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν ἀποθανεῖν παναληθῶς (ᾧ τε [7] τὴν οἰκίαν σάρκα ὑπὲρ ἡμῶν εἰς θάνατον δεδωκώς), καὶ τάφον οἰκῆσαι, καὶ τριτμέρῳ ἀναστήσει τὴν κοινὴν ἐγκαινίσαι, καὶ θεμελιῶσαι πάντων ἀνάστασιν· ἀλλὰ γὰρ τοὺς μὲν παθητὸν ἐνουδρίζοντα; τὸ Θεῖον ἐπιστομίζει πάντως, ἃ προείρηται, τὸν ἀπὸ τῆς ἐνώσεως τῆς ψυχῆς, καὶ τοῦ σώματος ἐλεγχον προβαλλόμενα, καὶ ἄλλα πολλὰ τοιαῦτα. Τοὺς δὲ ἐκεῖνη μὲν τῇ πλάνῃ μὴ συμφερόμενους, οὐδὲν δὲ ἐκεῖνης ἀνεκτότερον ἐχούση προσανακειμένους, καὶ τὴν ἐν τόπῳ περιγραφὴν κατὰ τῆς θείας ἐνώσεως ἀπορρίπτειν διανοοῦμένους, ἐκεῖνά τε, καὶ τὰ νυνὶ ῥηθέντα ὁμῶς ἔστι καὶ ἐκ τῶν καθ' ἑαυτοὺς παραγαγεῖν, καὶ ἐπ' εὐθείας ἀγειν τὸν ἐλεγχον (8).

Ὁ διδοὺς, ὡ ἀγαθὲ, πανταχοῦ τὸ Θεῖον, πῶς οὐ δώσει καὶ ὅλον πανταχοῦ παρεῖναι; Οὐ γὰρ ἔλαττον εἰς λόγον τοῦτο θεοπρεποὺς ἀξιώματος. Εἰ δὲ ὅλον ὀλικῶς πανταχοῦ, καὶ τῇ ἐνωμένῃ σαρκὶ ὅλος ἐνυπάρχων ὁ Υἱὸς, εἰ καὶ πάρεστι μὲν αὐτὸς πανταχοῦ, ἢ δ' ἀνθρωπίνῃ φύσει περιώρυσται τόπῳ, καὶ χρόνῳ, ἀρχῇ τε, καὶ τελευτῇ, καὶ μυρίοις (9) ἄλλοις· οὐ μὲν οὖν οὐδεμίαν πάροδον τῷ χωρισμῷ συνεπινοηθῆναι παραχωρήσει (10). Ἐκεῖνος δὲ ποτ' ἂν εἴη ὁ τὸ Θεῖον καὶ χωρὶς τῆς προσληφθείσης σαρκὸς περιγενομένον (11) τόπῳ φανταζόμενος, ὃς κατὰ μέρος τερατεύεται πανταχοῦ παρεῖναι, ἀλλὰ μὴ καθόλου, οἷς ἂν (12) τόποις πάρεστι τὸ Θεῖον. Λέγοι δ' ἂν κατὰ μέρος, κἂν μὴ λέγοι, ὁ φάσκων· εἰ μὴ συμπαρεκτείνοντο τῇ θεϊκῇ τοῦ Λόγου ὑποστάσει, μὴδ' ἡνωμένον αὐτῇ τὸ πρόσλημμα εἶναι. Ἡ γὰρ παράστασις (13), ἢ παρέκτασις, ἢ τὰ τοιαῦτα καὶ τὸ μὴ καθόλου τοῖς οὖσι, μὴδ' οἷς ἐπιλάμπει παρεῖναι, τῶν ἐπιδεχομένων ἐστὶ τὸν μέρισμόν· καὶ τοῦτοις τὸ ἐνιαῖον αὐτοῦ, καὶ ἀτμήτον κατατεμνομένων (14).

Δ Εἰ μεμέρισται τὸ Θεῖον πανταχοῦ φοιτῶν, καὶ πάντα κατέχον, καὶ παράτασιν ἐπ' αὐτοῦ ζητεῖ, καὶ τὸ συμπαρεκτείνόμενον, καὶ δὴ καὶ περιγραφὴν, καὶ τὸ συμπεριγράφεσθαι. Εἰ δὲ τὸ δύσφημον, καὶ ἀνόξιον τοῦ Θεοῦ φαντάζεσθαι ψεύγοις (ψεύγοις ἔ

NOTE.

(7) Erat in nostro codice ᾧ τε δ' ἢ τὴν· ego duas tantum litterulas spongiæ subjeci.

(8) Quæ huc usque edidimus, ignoravit Combefisius: fortasse ejus excerpti exscriptor his προλεγομένους commode se posse carere censebat.

(9) Μορίοις legit Combefisius, sed minus opportune.

(10) Ita rectius, quam παραχωρήσαι· ὡς οὐ ποτ' ἂν, quod habet nostrum ms.

(11) Si id tibi non arridet, scribe cum nostro codice ἐν περιγεγραμμένῳ τόπῳ.

(12) Voculam τόποις, a sensu reclamata, omiserat Combefisianus exscriptor.

(13) Παράστασιν habet Combefisius, quod minus placet.

(14) Hic memoratum excerptum abruptum, perinde ac si insequens παράγραφος ad rem non faceret.

ἀν, καὶ μὴ φεύγων, ἕως ἂν τῶν νοερῶν κατὰ κίνη-
σιν ἐνεργειῶν, εἰ βούλει δὲ, καὶ τῶν κοινῶν ἐννοιῶν
ὁ νοῦς οὐκ εἴη ἀπεληλαμένος, ἐπὶ μεγάλοις ἀτόποις
αἰσχύνῃν ὄφλοις, βῆσιν ἂν αἰσθησὶν λάβοις, ἀπορη-
μάτων τοιούτων προβολῆς καθιστάμενος. Ὅστε τὸ
οἰκεῖον πάθος, καὶ ἀγνόημα προσάπτει τῷ λόγῳ ὁ
μεγαφρονῶν ἐν τῷ λέγειν. Εἰ ἤνωται ἡ σὰρξ τῷ
Υἱῷ, ἡ πανταχοῦ, καὶ πρὸς τὸ ἀπερίγραπτον μετα-
δέδωται· ἡ κεχώριται τῆς Θεότητος μὴ δυναμένη
ταύτῃ συμπαρεκτείνεσθαι.

Καίτοι γε τόπῳ μᾶλλον ἀκόλουθον ἐννοεῖν, ὡς
εἴπερ τὰ τῆς ψυχῆς ἰδιώματα τῷ σώματι πάρεστιν,
ἢ τοῖς τοῦ σώματος ἡ ψυχὴ χαρακτηρίζεται· οὐκ ἂν
αὐτοῖς ποθεν ἡ ἑνωσις περιγένοιτο, ἀλλ' οὐδὲ, εἰ τις
δοίη, τῶν ἡνωμένων ἡ σύνοδος διασώζοιτο. Μετα-
βολὴ γὰρ ἂν εἴη τοῦτο θατέρου πρὸς θατέρον· μετα-
βολὴ δὲ πρὸς τὴν κυρίως ἑνωσιν, τὸ παροιμιῶδες
εἶπεῖν, οὐδὲν ἔλαττον, ἢ τὰ Μουσῶν, καὶ Φρυγῶν δι-
έστηκέν ὅρια. Καὶ ὁ τὴν ἑνωσιν πολυπραγμονῶν, καὶ
μορμολυττόμενος, καὶ ἀκολουθοῦς ἐπινοίας ἀποσκευα-
ζόμενος, ἐλέηθεν ἑαυτὸν μετάδασιν πρὸς τὴν σάρκα
καταφθιζόμενος· καὶ εἰς τὸν ἐνύλου σαρκὸς, καὶ
παράδσεως καὶ παντὸς πάθους, καὶ προσθήκης
ἀπαράδεκτον, καὶ δεσποτικὸν ὑποπτευόμενος τὴν ἀνά-
χυσιν (15).

Καὶ οὕτω εἶπον τὸ παρεῖναι τὴν Θεότητα κατὰ τὴν
ἑνωσιν τῇ σαρκί, καὶ τὸ παρεῖναι πανταχοῦ, εἰ καὶ
πρὸς διόφορον ἀναφέρεται καὶ νοῦν, καὶ διάνοιαν C
(καὶ γὰρ ὁ μὲν τὸ πανταχοῦ γινώσκων, καὶ διορίζων
λόγος, οὐδὲ τῆς κοινῆς ἐπιποιετήσεως τὴν ἐνωθεῖσαν
ὑποπορίζει φύσιν· πάντα γὰρ, ὧν ὁ Θεὸς ἡξίωσε κτε-
στις γενέσθαι, οὐδὲ τῆς κατὰ πρόνοιαν παρουσίας
ἀπολαύειν ταῦτα διατείχίζει· ὁ δὲ τὴν καθ' ἑνωσιν
πρεσβέων παρουσίαν (16) τῷ ἐνωθέντι μόνῳ ταύτην
ἀφορίζει)· ἀλλὰ οὖν εἰ καὶ κατὰ διόφορον ἐννοίαν
ἐκότερον εἶδος ἀφορίζει τῆς παρουσίας, πλὴν ὁ θα-
έραν θρασυνομένοιο πολυπραγμονεῖν, καὶ διαβάλλειν,
οὐδὲ θατέρας φειδόμενος ἐξελέγγχει· ἂν (17).

Τοῖς γὰρ αὐτοῖς διαβουλίαις χρώμενος, πῶς, ἂν
φαίη, παρέσοιτο πανταχοῦ τὸ θεῖον μηδενὸς αὐτῷ
τῶν, οἷς πάρεστι, πεφυκότος συμπαρεκτείνεσθαι;
Οἷς γὰρ παρόντος ἐκείνου τῶν ὄντων ἐκάστω, μὴ
συμπάρεστιν ἕκαστον, ἀλλ' ἐπὶ τῆς ἰδίᾳ περιγρα-
φῆς μένει, καὶ φύσεως τῆς πρὸς ἐκεῖνο συναφείας
ἀποτέμνηται· καὶ τὸ πανταχοῦ παρεῖναι πᾶσι μὴ
πέφυκε, μὴδὲ τὸ δημιουργήμα δύναται συμπα-
εκτείνεσθαι τῷ δημιουργήσαντι. Ἐπιφοιτᾷ τοῖς ἐμ-
ψύχοις τὸ θεῖον, οὐ σύνεστιν αὐτοῖς καὶ τὰ ἀψυχα.
Οὐκοῦν ἀφίστηκε τῆς ἐπὶ ταῦτα ἐπιφοιτήσεως;
Ἀλλὰ γὰρ πάρεστι τοῖς ἀψύχοις, οὐδὲ τοῦτοις πάλιν

A animo fingere abhorres (quippe malis nolis abhorriere
hoc debes, si tamen tua mens ab intelligibilibus circa
motum operationibus, imo etiam a notionibus com-
munibus non sit remota), seposuisse te in immani-
bus absurditatibus pudorem facilius utique ipse
sentire poteris, qui huiusmodi difficultates protu-
leris. Quare propriæ mentis vitium atque imperi-
tiam sermone suo prodest homo ille temerarius, qui
ait: Si caro Filio conjuncta est, aut est ubique, ac
proinde infinita evasit; aut a Divinitate divulsa est,
si ad tantam non pervenit immensitatem.

B Atqui quanto magis consentaneum est cogitare,
quod si animæ proprietates corpori adessent, ac si
attributionibus corporeis anima afficeretur; profecto
hisce duabus substantiis conjunctio non obveniret,
aut, si ea daretur, certe quidem inter ipsas con-
junctas consensus perdurare non posset? Ista enim
alterius substantiæ in alteram mutatio foret: mutatio
autem tantum a vera conjunctione, quantum Mysia,
ut fert proverbium, a Phrygia distat. Atque is, qui
hypostaticam conjunctionem nimium scrutatur, et
consentaneas notiones repellit, amoliturque, ignorat
utique se ista cogitandi ratione. Filium in carnis
substantiam vertendum censere; ac de eo, qui ma-
terialis carnis extensionem, passionem quamlibet,
et additamentum nequit excipere, divinamque ha-
bet naturam, confusionem suspicari.

C Nondum vero dixi Divinitatem carni adesse per
hypostaticam conjunctionem, et adesse ubique,
tametsi ad diversum sensum diversamque notionem
referantur (dum enim cogitatur, et agitur de Dei
præsentia ubique, tunc nec assumpta natura a
communi Dei præsentia excluditur; cuncta enim,
quorum Deus esse voluit conditor, a præsentia
etiam providentiæ suæ minime seponit: dum autem
agitur de illa præsentia, quæ ex hypostatica con-
junctione oriur, tunc peculiaris præsentia modus
assumptæ tantummodo naturæ assignatur): ta-
metsi, inquam, duo hæc ad diversa præsentia genera
pertineant, tamen qui alteram scrutari, et cavillari
auderet, is utique ne ab altera quidem abstinere
argueretur.

D Qui enim ipsa cogitandi ratione utitur, quomodo,
inquit, adesse poterit ubique Deus, cum nulla
rerum, quibus adest, possit cum eo immensa fieri?
Dum enim ille singulis rebus adest, singulæ res si-
mul cum ipso cæteris non adsunt; sed inter proprios
continentur limites, ac sapienter natura, ne ulterius
pertingant, prohibentur: atque ita omnium rerum
non est ubique adesse, neque potest creatura eo,
quo Creator, pervenire. Assistit Deus rebus anima
præditis, sed res ea carentes una cum ipso illis non
assistunt. Num idcirco hæc destituuntur divina
præsentia? At enim rebus ille inanitis adest, neque

NOTÆ.

(15) Hic resumit Combefisius laudati excerpti
versionem: quantum autem hæc a veri sensus as-
secutione distet, judicet lector,

(16) Τὸ, παρουσίαν, ex Combefisio adjeci.

(17) Quod reliquum est hujus quæstionis, plane
in Combefisio desideratur. Huc usque Monac, 101
sæc, xvi, f. 282. V. D. Hardt., Beitr. fasc. vii,
p. 4.

animalia vice versa hisce possunt adesse. An divi-
nam præsentiam animalia non admittunt, quia extra
præsentiam inanimarum rerum sunt constituta?
Quia enim cum illo, qui ubique adest, non exten-
duntur, ipsius præsentia omnino non frui pueriles
istæ futilitates suadere conantur; non enim sapien-
tia sunt memoratæ cavillatorum argutiæ.

Atque hæc per summa capita disserui: tu vero
his, quæ dicta sunt, reliqua, si placet, adjicies (18).

QUÆSTIO XXXIX [Scotto, Coisl. Taur. XXXVIII].

Quomodo, cum Jacobus duos filios ex Rachele sus-
ceperit, Josephum, et Benjaminum; Moyses postea
Jacobi filios recensens inquit: « Fuerunt autem
filii Balla, Gera, et Noeman, et Anchis, et Ros, et
Amphim, et Omphimin: Gera autem genuit
Arad; » deinde vero subdit: « Hi filii Rachel,
quos peperit Jacob (19)? » Cum itaque Rachel
Josephum, et Benjaminum solos pepererit, quo-
modo liber Genesis et alios nuper memoratos et
Rachele Jacobo partos dicit? Solve nodum.

Edita ab Ant. Scotto, l. c., p. 97. De genealogia Jacobi, Gen. xlv, 21-22.

Ipsa sacrorum Eloquiorum oracula sese inter-
pretantur. Cum enim filiorum Jacobi seriem enu-
merassent, nec debuissent eorum quoque historiam
prosequi, sed ad tertiam generationem vellent per-
venire, ordiuntur non ab ipsis proximis parenti-
bus, sed a primo stipite, ex quo hi recta linea de-
scenderunt, et cui divinæ promissiones insignem
multiplicandæ prosapiæ gloriam prædicebant. Ita-
que dum Jacobi in quarta generatione nepotes, qui
Benjaminum avum habebant, Moyses recenset,
eorumque multitudinem indicat, ad promissionem,
ac eum, qui promissionem acceperat, resilit: at-
que primam potius adaucti generis causam, quam
secundam, ac tertiam hujus promissionis participes
assumit, memoratque; et « Hi sunt, inquit, filii
Jacob, quos genuit Jacob; » ac ita ex parte Ben-
jamin, et ex ejus linea ad Rachelem et Jacobum
revertens, ad ipsos principium aliorum, quorum
series descripta fuerat, refert.

Hinc vero potes corollarii loco colligere, quod
sacris Eloquiis solemne sit, ut et nepotes nuncu-
pent filios, uti et fratrum filios fratres, neque hos
solum, ubi sibi invicem (scilicet aliis fratrum fi-
liis) referuntur, sed etiam ubi cum suis patris
comparantur. Etenim perspicue reperimus quemad-
modum eos, qui iisdem gradibus a communi stipite
distant, fratrum nomine vocatos; ita et eos, qui
primitus quidem ex ipsis, deinde vero a cognatis

δυνατὸν συμπαρεῖναι τὰ ἐμφύχα. τὴν αὐτὴν ἀρα
κάκεῖνα ἀπηνέγκωτο, τῆς τοιαύτης παρουσίας γεγο-
νότα ὑπερόρια; Δι' ὧν γὰρ οὐ συμπαρεκτείνεται τῷ
πανταχοῦ παρόντι, καὶ τὸ μηδ' ὅλως πάραπολαύειν
αὐτοῦ τῆς ἐλλάμψεως ὁ νεανίας λήρος παρακελεύε-
ται· οὐ γὰρ σοφία γε, τῶν σοφιστῶν τὰ σπουδά-
σματα.

Ἄλλ' ὁ μὲν κεφαλαϊώδης τύπος ταῦτα· οὐ δ' ἂν
προσθεῖης ἐκ τῶν εἰρημένων, εἰ βούλει, καὶ τὰ λει-
πόντα.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΑΘ'.

Πῶς, τοῦ Ἰακώβ δύο παῖδας ἐκ τῆς Ῥαχὴλ
ἐσχημάτος, τὸν Ἰωσήφ, καὶ τὸν Βενιαμίν·
εἰτα γενεαλογῶν τοὺς ἀπὸ Ἰακώβ ὁ Μωϋσῆς,
« Ἐγένοντο δὲ, γυνεὶν, Βάλλα, Γηρά, καὶ Νοε-
μάν, καὶ Ἀρχις, καὶ Ῥὼς, καὶ Ναμφιν, καὶ
Ὀμφιμίν· Γηρά δὲ ἐγέννησε τὸν Ἀράδ· »
εἰτα ἐπάγει· « Ὅσοι οἱ υἱοὶ Ῥαχὴλ ὅς ἐτεκε
τῷ Ἰακώβ; » Τῆς οὖν Ῥαχὴλ τὸν Ἰωσήφ,
καὶ τὸν Βενιαμίν μόνους τέκονσης, πῶς τοῦ-
τους ἡ Γένεσις λέγει ἐκ τῆς Ῥαχὴλ τεχθῆναι
τῷ Ἰακώβ; Πορίμωσσορ ἀπορον.

Αὐτὴ ἐαυτὴν διερμηνεύει τῶν ἱερῶν ἡμῶν λογίων
ἡ Γραφή. Γενεαλογήσασα γὰρ τοὺς παῖδας τοῦ Ἰα-
κώβ, καὶ μὴ μέχρι τῶν παίδων τὴν ἱστορίαν περι-
γράψασα, παρεκταθεῖσα δὲ καὶ πρὸς γε τὴν τρίτην
γενεάν, οὐ μὴν εἰς αὐτοὺς γε τοὺς προσεχῶς γεγεν-
νηκότας τοῦ πληθους ἀναδιόζει τὴν αἰτίαν, ἀλλὰ
εἰς τὸ πρῶτον αἴτιον, ἐξ οὗ καὶ αὐτοὶ παρευθυνόμε-
νοι προῆλθον, καὶ πρὸς ὃν αἱ ἐπαγγελίαι τὴν τοῦ γέ-
νους εἰς πληθος; ἐχρησμολόγουν ἐπιδεδίωσκιν (20).
Ἀπαριθμησάμενος οὖν τοὺς κατὰ τετάρτην γενεάν
ἀπογόνους τοῦ Ἰακώβ ὁ Μωϋσῆς, οἱ τὸν Βενιαμίν
προπάτορα εἶχον, καὶ τὸ πληθος; αὐτὸν ἐνδεικνύμε-
νος, πρὸς τὴν ἐπαγγελίαν, καὶ τὸν τὰς ἐπαγγελίας
δεξιόμενον ἀνατρέχει· τὸ πρῶτον αἴτιον τῆς τοῦ γέ-
νους πληθους; ἀντὶ τοῦ κατὰ μετοχὴν δευτέρου, καὶ
τρίτου παραλαβὼν τε, καὶ ὀνομάζων αἰτίου, καὶ φη-
σιν· « Οὗτοι υἱοὶ Ῥαχὴλ, οὓς ἔτεκε τῷ Ἰακώβ· »
διὰ τῆς κατὰ τὸν Βενιαμίν μοίρας, καὶ τῆς ἐκεῖθεν
ἐπὶ τὴν Ῥαχὴλ, καὶ τὸν Ἰακώβ ἀναδραμῶν, τῶν
ἄλλων τῶν προγενεαλογηθέντων τὴν αἰτίαν εἰς τὸν
Ἰακώβ ἀναφέρει.

Ἐντεῦθεν δὲ σοὶ καὶ ἐν πορίσματος ἀναφέρεται
μοίρα, ὅτι σύνηθες τοῖς ἱεροῖς Λογίοις καὶ τοὺς ἀπο-
γόνους υἱοὺς ὀνομάζειν, ὥσπερ καὶ τοὺς τῶν ἀδελ-
φῶν παῖδας ἀδελφούς, οὐ μόνον τοὺς κατὰ σχέσιν τὴν
πρὸς ἀλλήλους λαμβανομένους, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐκατέ-
ρου παῖδας πρὸς ἑκάτερον τῶν ἀδελφῶν παραβαλλο-
μένους. Καὶ γὰρ ἔστιν εὐρεῖν περιφανῶς ὥσπερ τοὺς
διὰ τῶν αὐτῶν σχετῶν τῆς γεννήσεως προσηλυθότας
ἀδελφούς ὀνομαζομένους, οὕτω καὶ τοὺς ἐξ αὐτῶν

NOTÆ.

(18) Viden Ubiquistarum Lutheranorum deliria
jam usque a Photianis temporibus derisa? Si plura
queris, perlege præ cæteris Bellarminum *Contro-*
vers. tom. I, lib. III, cap. 9 et seq., et tom. III,
lib. III, cap. 17.

(19) Gen. xlv, 21. Animadvertite, quod locum hunc

aliquantulum a versionis Vulgatæ, et LXX viralis
lectione diversum hic afferat Photius; ac si non
legendo, sed memoriter excrisperit.

(20) Sensui non favebat codicis lectio, quæ habe-
bat ἐπίδοξος ἦν.

μὲν, ἐξ ὁμοφυῶν δὲ πηγῶν προαχθέντας, καὶ πρὸς ὑπαρξιν ἀρδευσθέντας τὴν τῶν ἀδελφῶν κλῆσιν ἐν τῇ πρὸς ἀλλήλους ἐφελκυσμένους σχέσει· καὶ οὐκ ἐν τῇ πρὸς ἀλλήλους μόνον, ἀλλὰ καὶ περὶ αὐτῶν παραλαμβάνονται τινες πρὸς τοὺς ἐν τῇ μείζονι βαθμῇ παραβαλλόμενοι τεταγμένους· οἷον ὁ νῦν λεγόμενος ἀνεψίδας πρὸς τὸν θεῖον, τὸν τε προσεχῆ, καὶ ὁ πόρρω· καὶ γὰρ καὶ οὗτοι, κατὰ γε τῶν Λογίων τὸ ἰδίωμα, τὴν τῆς ἀδελφότητος περιπεύσσονται προσήγορίαν.

Τοιοῦτόν ἐστι καὶ τὸ μετὰ τὸ πάθος τοῦ Ναδάβ, καὶ Ἀβιούδ ὑπὸ Μωσέως εἰρημνέον ἐν τῇ Λευϊτικῇ πρὸς τοὺς υἱοὺς Ὀζιὴλ τὸν Ἐλισαφάν, καὶ τὸν Μισαήλ, ἢ Μισαδὰλ (διττῇ γὰρ ἡ γραφή)· Προσέλθετε, καὶ ἄρατε τοὺς ἀδελφοὺς ὑμῶν ἐκ προσώπου τῶν ἁγίων ἔξω τῆς παρεμβολῆς. Καὶ γὰρ ἀδελφοὺς νῦν ἐκάλεσαν οὐ τοὺς λύσαντας μὲν τὰς αὐτὰς μητρικὰς ὠδῖνας, οὐκ εἰς ἀλλοφύλους δὲ λαγόνας (21) ὅμως ἀναφερομένην αὐτῶν ἔχοντα ἐκ σκορᾶν. Καὶ γὰρ ἦσαν οἱ μὲν περὶ Ναδάβ παῖδες Ἀαρῶν· οἱ δὲ περὶ Ἐλισαφάν υἱοὶ Ὀζιὴλ· ὁ δὲ Ὀζιὴλ ἀδελφὸς τοῦ πατρὸς Ἀαρῶν· ὣν τὸ ἐπιπολαῶν ἔθος, τὰς πρὸς ἀλλήλους σχέσεις ὀνομάσαι βουλόμενον, θεῖον τὸν Ὀζιὴλ τοῦ Ἀαρῶν ἐρεῖ, δευτέρον δὲ τῶν περὶ Ναδάβ, καὶ Ἀβιούδ· τὸν δὲ Μισαήλ, καὶ Ἐλισαφάν ἐξαδελφούς μὲν τοῦ Ἀαρῶν, θεῖους δὲ τῶν περὶ Ναδάβ, καὶ Ἀβιούδ. Ἀλλὰ γὰρ τούτους ἡ Μωσέως συγγραφή ἀδελφούς ἐθέλει καλεῖν.

Καὶ πολλὰς δὲ συγγενεῖας ἄλλας σχέσεις, παρὰ τοῖς ἱεροῖς ἡμῶν Λογίοις, τοῖς τε Παλαιοῖς, καὶ δι' ὧν ἡ χάρις ἀπαγγέλλεται, τῶν τῶν ἀδελφῶν ὄρῳ ἐστὶν ἐπισπασαμένας κλῆσιν· ὥς καὶ τὸ παρὰ τῷ ἡγαπημένῳ μαθητῇ, καὶ θεολόγῳ λεγόμενον· « Εἰστήκεισαν παρὰ τῷ σταυρῷ τοῦ Ἰησοῦ ἡ Μήτηρ αὐτοῦ, καὶ ἡ ἀδελφὴ τῆς μητρὸς αὐτοῦ Μαρία ἡ τοῦ Κλεόπου. » Πρόδῃλον γὰρ, ὥς ἡ τῆς Παρθένου γέννησις οὐδεμίαν εἶχε κοινωνίαν ἄλλου τόκου εἰς τὸν Ἰωακίμ ἀναφερομένην, καὶ τὴν Ἀνναν, δι' ἣν τὴν τῶν ἀδελφῶν κλῆσιν ἡ σχέσις προσάφαιτο.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ Μ'.

Τοῦ Δεσποτικοῦ προσηγορίας ἐν τῇ Ἐξόδῳ τὸν Μωσέα παρακαλενομένου· « Ἐκτεινον τὴν χεῖρά σου ἐπὶ τὰ ὕδατα Αἰγύπτου, καὶ ἐπὶ τοὺς ποταμοὺς αὐτῶν, καὶ ἐπὶ τὰς διώρυγας αὐτῶν, καὶ ἐπὶ τὰ ἔλη αὐτῶν, καὶ ἐπὶ πᾶν συνστεικὸς ὕδωρ, καὶ ἔσται αἷμα· » καὶ τοῦ θαύματος δηλονότι· τὸ πέρας εἰληφότος, πόθεν ἕτερον ὕδωρ εὐρέθη, ὅπερ ταῖς τῶν ἐπαυδῶν μαγικαῖς ὕλη πρὸς τὴν τοῦ αἵματος συντασίαν ὑπεβλήθη;

Edita ab Ant. Scotto, l. c., p. 101. Excursus in Exodum vii, 19.

Τινὲς μὲν οὖν τῶν μακρῶν ἡμῶν Πατέρων φαίνονται, ὥς γεῖτονα τῆς αὐτῆς θαλάσσης ἐχούσης (εἰς

¹⁹ Levit. x, 4. ²⁰ Joan. xix, 25. ²¹ Exod. vii, 19. ²² Ibid. 22.

NOTÆ.

(7) Vaticanus codex habet σταγόνας, quod verbum ad semen genitale significandum potuisset detorqueri: Noster autem θαγόνας, quod nullibi occurrit: lector interea, an ego bene emendarim, iudicet.

(8) Hæ Photii animadversiones in propositum

fontibus manarunt, et ad existentiam producti sunt, eandem sibi appellationem vindicasse, dum sibi mutuo referuntur; neque solum dum sibi mutuo referuntur, sed etiam dum aliqui eorum cum viris in priori gradu positis comparantur: veluti dum ille, qui nunc dicitur patruelis, cum patre comparatur, licet hic propior, ille remotior sit (a communi stipite): etenim isti quoque peculiari sacrarum Litterarum consuetudine fratrum nominationem amplectuntur.

Hujusmodi et illud occurrit, quod a Mose post Nadabi, et Abiudi mortem ad Elisaphanem, Misaelem, seu Misadaelem (duplici enim pacto scriptum invenitur) Ozielis filios in Levitico dictum est: « Ite, et tollite fratres vestros de conspectu sanctuarii, et asportate extra castra ¹⁹. » Fratres nimirum hoc loco nuncupavit eos, qui quidem non ex eadem parturiente vulva editi sunt; sed tamen originem non a diversis lumbis deducebant. Enimvero Nadab et Abiud erant filii Aaronis; Elisaphan autem, et Misael filii erant Ozielis; Oziel vero frater erat patris Aaronis: quorum mutuis relationibus si more apud nos recepto nomina velimus apponere, Ozielem vocabimus patruum quidem Aaronis, magnum vero patruum Nadabi, et Abiudi: porro Misaelem, et Elisaphanem patruos quidem Aaronis, patruos vero Nadabi, et Abiudi dicemus. Sed tamen hos Mosis historia fratres amat nuncupare.

Jam vero in sacris Litteris tum Testamenti Veteris, tum ejus, in quo gratia annuntiatur, plures aliæ conspici possunt cognationis relationes, quæ fratrum nominationem usurpant: uti et illud, quod discipulus dilectus, ac theologus scripsit: « Stabant juxta crucem Jesu Mater ejus, et soror Matris ejus Maria Cleophae ²⁰. » Compertum est enim, quod beata Virginis generatio cum nulla alia prole Joachimum et Annam habuerit communes, unde sororum nominationem cognatio obtinere potuerit (22).

QUÆSTIO XL [Scotto, Coisl. Taur. XXXIX]. (25)

In Exodo Cum Mosen urgeret illud Domini præceptum: « Extende manum tuam super aquas Aegypti, et super fluvios eorum, et rivos, ac paludes, et omnes lacus aquarum..... et sit eror ²¹. » cumque scilicet hoc prodigium evenisset, undenam alia deprompta fuit aqua, quæ incantatorum præstigiis ad miraculi simulamen materiam præbuit ²²?

Nonnulli beatorum Patrum nostrorum docent, quod cum mare ipsum non longe distaret (siquidem

Geneseos locum nonnihil prodesse poterunt ad alia sacrarum Litterarum oracula explananda, uti est in eodem quoque capite versus 15.

(23) Confer cum hac questione Theodoretii questionem vicesimam in Exodum.

in illud septem quoque Nili ostia immittuntur), inde aquam comportantes illi, qui pharmacis apparandis inserviebant, marinas lymphas præstigiis incantatorum subjecerint, ut ipsas ementito sanguinis colore circumfunderent.

Si quis autem proposito oraculo, ex quo oritur quæstio, mentem advertat, et quæ præcedunt, et quæ sequuntur, accurate perpendat, fortasse inveniet fluvium quidem in sanguinem fuisse conversum, non autem aquas alibi congregatas, nec quæcunque fontibus, aut alio modo propriis limitibus concluderantur. Cum enim Scriptura narraret, quomodo edito miraculo incredibilis ille eventus per singulas partes processerit, et « Convertit, inquit, omnem aquam in sanguinem (24); » non dixit autem simpliciter omnem, sed protinus subiecit « in flumine. » Deinde « et pisces oluerunt, » non simpliciter omnes; non enim marini, sed fluviales. « Ac non poterant bibere Ægyptii aquam (unde?) e flumine. »

Eodem quoque pacto, ubi portenti hujus primordium facto nondum exposito describitur, id ipsum innuit. Moyses enim inquit: « Stabis tu super ripam fluminis (26); » et paulo post divinum annuntians præceptum subdit: « Hæc dicit Dominus: In hoc cognosces, quia ego Dominus. Ecce ego percussio virga, quæ est in manu mea, aquam, quæ est in flumine; » non quæ est in universa terra Ægypti, sed « quæ est in flumine; » et convertentur in « sanguinem, et pisces (quinam?) qui sunt in fluvio, morientur, » postea « et olebit flumen. » Præterea, « non poterunt Ægyptii aquam bibere (Qualem?) e flumine (27). »

Quapropter locus Exodi propositus, qui inter utrosque modo adductos est, quique divinum refert mandatum, eodem sensu, eademque ratione (si quidem sacris Litteris consentaneum, Deoque charum est mutuam oraculorum concordiam nunquam perturbare), qua secunda narratio intelligi potest, atque hoc: « Exinde super aquas Ægypti, » nimirum non super omnes omnino aquas, sed super fluviales. Subdit enim: « Et super fluvios eorum, » etiamsi Ægyptum unus interlueret fluvius, nec multi eam suis alveis persecarent. Moyses igitur duobus nominibus, *aquis* nimirum, ac *fluvii* Nilum indigitat.

Consequenter autem et rivos fluminis, et paludes ejus, et omnes lacus aquarum intelligit ea, quæ ad ipsum erant. Et certe hæc fluviales effusiones in sanguinis naturam conversæ sunt: « Et fuit sanguis in tota terra Ægypti (28), » videlicet in ea, juxta quam flumen decurrebat: atque in ipso lignum erat, aut saxum, quod aquam continere in alveo et constringere posset. Non enim

αὐτὴν γὰρ ἀπερεύγεται καὶ τὰ ἐπὶ τοῦ Νεῖλου στόματα), ἐκείθεν τὸ ὕδωρ συγκομισάμενοι, οἷς ὑπηρετεῖν τοῖς φαρμάκοις ἔργον ἦν, παρέσχοντο τῆς θαλάσσης τὰ νάματα τῇ τῶν ἐπαιδῶν φαρμακείᾳ, βαφῇ περιχρῶσαι τοῦ αἵματος.

Ἰσως δὲ τις τῷ προκειμένῳ ῥητῇ, δι' οὗ πρόεισι τὸ ζήτημα, προσέχων, καὶ τὰ τε προηγούμενα αὐτοῦ, καὶ τὰ ἐπαγόμενα ἐπιμελῶς πολυπραγμονῶν, εὐρήσει μὲν τὸν ποταμὸν μεταβεβλημένον εἰς αἷμα, οὐχὶ δὲ τὰ λοιπὰ τῶν ὑδάτων συστήματα, οὐδ' ὅσα πηγαί, ἡ τρόπον ἄλλον περιγραφαῖς ἰδίας συνέστηκεν. Ἰστοροῦσα γὰρ ἡ Γραφή, μετὰ τὸ προελθεῖν τὸ θαῦμα, τὴν κατὰ μέρος τοῦ παραδόξου ἔργου προαγωγὴν, καὶ « Μετέβαλλε, φησί, πᾶν τὸ ὕδωρ εἰς αἷμα » οὐχ ἀπλῶς εἰπούσα, ἀλλ' εὐθὺς ἐπισυνάπτουσα « ἐν τῷ ποταμῷ. » Εἶτα, « Καὶ οἱ ἰχθύες ἐπώζεσαν, » οὐχ ἀπλῶς πάντες· οὐ γὰρ οἱ ἐν τῇ θαλάσσῃ, ἀλλὰ οἱ ἐν τῷ ποταμῷ. « Καὶ οὐκ ἐδύναντο πίνειν οἱ Αἰγύπτιοι ὕδωρ » (πόθεν;) « ἐκ τοῦ ποταμοῦ. »

Ὡσαύτως δὲ καὶ ἡ ἀπαρχὴ τοῦ κατὰ τὸ θαῦμα διηγήματος. οὕτω τῆς πράξεως ἐπιδεδειγμένης, τὸ αὐτὸ νοεῖν ὑποτίθεται. Καὶ « Στήσῃ γὰρ σὺ, φησὶν ὁ Μωϋσῆς (25), ἐπὶ τὸ χεῖλος τοῦ ποταμοῦ » καὶ μετ' ὀλίγα, τὸ Δεσποτικὸν πρόσταγμα ἀπαγγέλλων ὁ Μωϋσῆς, « Τάδε λέγει Κύριος, φησὶν· Ἐν τούτῳ γινώσκῃ, ὅτι ἐγὼ Κύριος. Ἰδοὺ ἐγὼ τύπτω τῇ ἐν τῇ χειρὶ μου βάρβῃ τὸ ὕδωρ τὸ ἐν τῷ ποταμῷ » (οὐχὶ τὸ ἐν πάσῃ γῇ Αἰγύπτου, ἀλλὰ « τὸ ἐν τῷ ποταμῷ »), καὶ μεταβαλεῖ « εἰς τὸ αἷμα, καὶ οἱ ἰχθύες » (τίνες;) « οἱ ἐν τῷ ποταμῷ, τελευτήσουσιν: » εἶτα, « Καὶ ἐπ' ὧς εἰς ὁ ποταμός. » Πρὸς τούτοις; « Οὐ δυνήσονται οἱ Αἰγύπτιοι πίνειν ὕδωρ » (ποῖον;) « τὸ ἐκ τοῦ ποταμοῦ. »

Ὡς τε καὶ τὸ μεταξὺ χωρίον ἐκατέρου τῶν εἰρημένων ῥητῶν, τὸ Δεσποτικὸν ἀπαγγέλλων πρόσταγμα δευτέρῳ διηγήματι (εἴπερ οἰκεῖον τῷ Λογίῳ, καὶ θεοφιλὲς μὴ διαφθεῖρειν αὐτοῦ τὴν συμφωνίαν τὴν πρὸς ἐκάτερον) κατὰ τὸν αὐτὸν ἂν νοηθεῖ λόγον, καὶ τρόπον, καὶ, « Ἐκτείνον ἐπὶ τὰ ὕδατα Αἰγύπτου, » οὐχ ἀπλῶς ὕδατα πάντα, ἀλλὰ τὰ ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ. Καὶ γὰρ καὶ συνεπάγει. « Καὶ ἐπὶ τοὺς ποταμοὺς αὐτῶν » καίτοι ἐνδὸς ποταμοῦ τὴν Αἰγύπτου διαρρέοντος, ἀλλὰ οὐ πολλῶν αὐτὴν μεριζομένων τοῖς νάμασιν. Ὑδατα οὖν, καὶ ποταμοὺς διαφόροις ῥήμασι τὸν Νεῖλον ὀνομάζει.

Ἀκολούθως δὲ καὶ διώρυγας τοῦ ποταμοῦ, καὶ ἔλη τὰ ἐν αὐτῷ, καὶ πᾶν συνεστηκὸς ὕδωρ ἐν αὐτῷ. Καὶ ταῦτα δὴ πάντα τὰ πότιμα βεῖθρα εἰς αἵματος φύσιν μετεβλήθησαν· « Καὶ ἐγένετο αἷμα ἐν πάσῃ γῇ Αἰγύπτου, » δηλονότι καθ' ἣν ἐπορεύετο ὁ ποταμός· καὶ ἐν αὐτῷ ξύλον ἐνῆν, ἡ λίθος δυνάμενον ὕδωρ ἀνέγειν, καὶ στέγειν. Οὐ γὰρ τὰ ἐν ταῖς οἰκίαις ξύλα, καὶ οἱ λίθοι, οὐδὲ ὅσα ἐν ὑπαίθρῳ νοτί-

NOTE.

(24) Exod. vii, 20. Hic autem, et alibi in hac quæstione ad sensus perspicuitatem magis Græcæ verbis, quam vulgatae editioni adhærebo.

(25) Legendum fortasse φησὶν ὁ Θεὸς Μωϋσεῖ.

(26) Exod. vi, 15.

(27) Ibid. 17.

(28) Ibid. 21.

δοις αὐτὰ μὴ περισταλαζούσης ἐτύγγανεν· ἀλλὰ ὅσα A
ἐν τῷ ποταμῷ, τούτων οὐδὲν τὸ κοινὸν πάθος τῶν
ποταμίων ναμάτων διέφυγεν.

Οὐκ ἄγνοῶ δὲ τινὰς· ξύλα, καὶ λίθους· τὰ ξύλινα
σκεύη, καὶ λίθινα ἐξεληφότας· οἷς ἱκανὸς Ἐλεγχος
ἦ τε τῶν ὀστράκων, καὶ τοῦ ὕδατος, καὶ τῆς ἄλλης
ὑλῆς ἀποσιώπησις, ἐξ ὧν τεχνουργεῖται τὰ παρα-
πλήσια· καὶ τὸ ἐπὶ μέγα διεννηοχέαι ξύλα, καὶ
λίθους ὀνομάζειν, καὶ προσηγορεύειν σκεύη, ἃ τῆς
ὑγρᾶς φύσεως δοχεῖα τέχνη, καὶ σοφία κατασκευά-
ζεται.

Εἰ οὖν τοῦ ποταμοῦ τὸ ὕδωρ, καὶ τῶν ἐν τῷ πο-
ταμῷ πάντων ναμάτων εἰς αἷμα μετεβλήθη· τὰ δὲ
τῆς ἄλλης γῆς Αἰγύπτου νάματα οὐ συµμεταβέβλη-
ται· οὐδὲν ἄπορον τοῦ· τῶν Αἰγυπτίων γόητας, ὕδωρ
ἀλλαχθέν λαβόντας, τὴν τοῦ αἵματος φύσιν αὐτῷ, καὶ
φαντασίαν περιθεῖναι. Καὶ εἴη ἂν πρὸς μίμησιν μάλ-
λον οἰκειότερον πότιμον, καὶ γλυκάζον ὕδωρ παραλα-
βεῖν εἰς ἐπίδειξιν τοῦ τέρατος, ἢ τὴν ἀλμυρὰν οὐσίαν,
καὶ ἄποιον· ἢ γὰρ τῆς ὑλῆς παραλλαγῇ τῆς πράξεως
ὑποτέμνεται τὴν ὁμοιότητα.

Εἰ δὲ τὰ πάντα τῆς Αἰγύπτου ὕδατα τῇ Μωσέως
καὶ Ἀαρὼν ῥάβδῳ εἰς αἱμάτων ῥεῖθρα μετέστη,
πρῶτον μὲν οὐκ εὐλογον ἦν τῷ πάθει τῶν ἀδικούν-
των συνυποβάλλειν καὶ τοὺς ἡδικοημένους, καὶ δίψει
τιμωρεῖσθαι τοὺς, ὅπερ ὧν τὰ τοιαῦτα ἐθαυματουρ-
γεῖτο. Ἐπειτα οὐδὲ ὁ Φαραὼ φαίνεται διεννοχούμε-
νος ἐπὶ τοσοῦτον τῷ πάθει (ὡς παρὸν πλεῖν ἀλλαχό-
θεν), οὐδὲ ἐπιταχύνων τὸν Μωσέα τῆς πληγῆς τοῦς
Αἰγυπτίους· ἐλευθερώσαι, ὅπερ ἐπὶ τε τῶν βατράχων
ἐπιποιήσεται, καὶ ἐπὶ τῶν παραπλησίων· καίτοι γε
χαλεπωτέρα ἢ τοῦ δίψου· ὅτι ἔρχετο μάλιστα τῆς διὰ τῶν
βατράχων ποινηλασίας. Καὶ τρίτον ἐπὶ τοῦτοις, εἰ
ἅπαν τὸ ἐν Αἰγύπτῳ ὕδωρ μεταβέβλημένον εἰς αἷμα
συνῆδεισαν οἱ Αἰγύπτιοι (καὶ γὰρ καταπλήττειν
τὴν ἐκείνων ἀπόνοιαν, καὶ μαλάσσειν τὴν σκληρο-
καρδίαν τὸ θαῦμα ἐπάρτετο), οὐκ ἂν οὐδὲ ἐπ-
εχειροῦν· ἐδιούρτεται τοῦ ποταμοῦ κύκλῳ, ὥστε
πλεῖν ὕδωρ· οὐ γὰρ ἐδύναντο πλεῖν ὕδωρ ἐκ τοῦ πο-
ταμοῦ.

Ἡ συμφώνως ἐκδεδώκασι καὶ ἕτεροι τῆς Ἑβραϊ-
δος γλώττης· εἰς τὴν Ἑλληνίδα φωνὴν τὴν μετὰ ἑσιν
φιλοτιμησάμενοι· ὁ μὲν Σύμμαχος λέγων· Καὶ
ὥρυξε πᾶσα ἡ Αἰγύπτος κυκλῶθεν τοῦ ῥεῖθρου
ὑδωρ (30) τοῦ πλεῖν, ὅτι οὐκ ἐδύναντο πλεῖν ἐκ τοῦ

quæ in domibus erant ligna, et saxa, nec quæcun-
que sub dio imbrem collectum asservabant, sed
quæcunque erant in flumine, nullum horum com-
munem fluviatricæ lymphæ mutationem effugit.

At vero non me fugit quosdam esse, qui ligno-
rum saxorumque nominibus lignea, et saxe-
a vasa significari opinentur: ad quos refellendos vel
illud sufficiat, quod nulla testarum, vitri, et alius
materiæ, unde huiusmodi vasa finguntur, mentio
fiat: et quod multum differant inter se, ligna et
saxa nominare, et vasa innuere, quæ ad humidam
substantiam excipiendam ars, et industria sibi com-
parat (30).

Igitur si aqua fluminis, omniumque fluminis
effusionem in sanguinem abiit; illi autem, quæ in
aliis Ægypti partibus inveniebatur, idem non ob-
tigit; difficile non fuit, ut Ægyptiorum præstigia-
tores lympham aliunde desumentes ei colorem, ac
speciem sanguinis induxerint. Et nimirum ad imi-
tationem ostentationemque prodigii, aqua potius
potabilis, ac dulcis, quam salsa, et bibi nescia,
opportuna esse poterat: siquidem materiæ diver-
sitas operis similitudinem imminuisset.

Quod si omnes Ægypti aquæ per Mosis et Aaro-
nis virgam in sanguinis fluentia immutata fuissent;
primo quidem injustum fuisset opprimentium sup-
plicio oppressos quoque subjicere, et eos, pro qui-
bus talia edebantur miracula, siti torquere. Præte-
rea nec Pharaon (utpote cui aqua aliunde præsto
erat) hac ærumna nimis perturbari, nec Mosen ad
Ægyptios ipsa plaga liberandos urgere, uti quidem
ob ranas, et cætera id genus egerat, conspicitur:
etiamsi gravior esset, quam ranarum molestia, sitis
tormentum. Tertio accedit quod, si omnes per Ægy-
ptum aquas in sanguinem conversas cognovissent
Ægyptii (profecto eorum vecordiam excutere, et
obduratos animos emollire miraculum debebat),
utique ne tentassent quidem· fodere per circuitum
fluminis, aquam ut biberent: non enim poterant
bibere de aqua fluminis²².

Cui sententiæ concorditer verterunt alii, qui ex
Hebraico in Græcum sermonem sacras Litteras
transferre studuerunt: et Symmachus quidem inquit:
« Et fodit omnis Ægyptus in circuitu fluminis ad
bibendum, quia non poterant bibere de profluente. »

²² Exod. vii, 24.

NOTÆ.

(29) Habet D. Hieronymi Versio vers. 19: Sit
crucor in omni terra Ægypti, tam in lignis vasis,
quam in saxeis, cui favei Targum. Etsi enim He-
braeus codex habeat וְבַבְּרֵי וּבַבְּרֵי ubaghezim, uba-
badanin, et in lignis, et in lapidibus. hoc tamen
κατὰ μετωνυμίαν ad vasa referendum; vel po-
tius τὸ vasis necessario subintelligendum. Sic II,
Reg. viii, 4, mille ponitur pro mille currus, uti ha-
betur i Paral. XVIII, 4, et Matth. xxvi, 17; pri-
mus pro primis dies, uti dicit Marcus XIV, 12.

Videsis in proposita verba Ainsworthum auctorem
heterodoxis minime suspectum. Quod autem ex syn-
exdochis lignea et lapidea vasa pro cæteris memo-
rari potuerint, recte docuit Malvenda, nec multis
indiget argumentis. En igitur quanti habenda sit,
quæ vulgatæ versionis hic obijcit Photius.

(30) Τὸ ὕδωρ huc interserui ex Hexapla Origenis
a Montfauconio editis, in quibus locus ipse forte
reperitur: insequens autem Aquilæ ac Theodotionis
auctoritas omnino desideratur.

Aquila vero ac Theodotio reddiderunt : Fluvialium A
aquarum a Mose et Aarone facta erat in sanguinem
converso. »

Hæc enim apposita animadversio adjicitur, quod
scilicet immundus, corruptus, ac potui ineptus sit
factus ille fluvius, quem Ægyptiorum gens Deum
nuncupabat, atque uti fructuum, viteque datorem
colebat, et in quem Hebræorum enecandos projicie-
bat infantes. Clamabat enim etiam eorum sanguis
de aquis, ut sanguis Abel de terra *. Oportebat ergo
Ægyptios impiæ superstitionis, qua aqua innumeris
tum perturbationibus, tum corruptionibus obnoxia
dignitatem æternæ, imperturbatæ, et immutabilis
naturæ sibi vindicabat, dare pœnas, et quidem illis,
quibus per eorumdem innocuorum infantium stra-
gem intulerant injuriam : quippe hi in lucem editi
sunt, dum contra naturæ legem lucis privatione
multabantur. Interea pietissima Dei natura puni-
tionem Ægyptiis infligendam differt : alia vero ra-
tione castigat, et corripit, dum rem inanimem (sci-
licet Nilum) corrumpit, ac percutit : per quam
quidem illi et cordis et impietatis in Deum scelus
perpetrarunt.

Si quis autem aquas per universam Ægypti ter-
ram in sanguinis substantiam conversas concederet,
ne hoc quidem pacto difficile fuisse arguitur, ut
Ægyptiorum præstigiatores per suum maleficium
viderentur divinam operationem æmulari. Quoniam
enim prodigium prænuntiavit Moses, Pharao autem
expertus fuerat, et Ægyptiorum incantatores ex
virgæ in serpentem mutatione ** cognoverant, quod
comminatio ad eventum esset omnino provehenda
(quod enim jam factum erat, rei faciendæ testimo-
nium perhibebat : studebant autem ii non videri per
suas machinationes minores) : cum probabiliter
nosset, quod ille aquas sub dio, ubicumque exsi-
sterent, esset permutaturus : simul ac miraculum
quidem prænuntiatum erat, sed Dei operatio non-
dum prodierat : tantam aquæ quantitatem haurien-
tes, quanta efficiendæ illusioni satis erat, eam et ap-
pararunt, et seposuerunt : ut cum opus esset, aquis
abundare viderentur, quibus colorem sanguinis
asciscentes, incredibilem divinæ operationis glo-
riam per falsæ illusionem imminuerent.

Nonnulli autem affirmarunt, quod quo tempore
Moses fluviales aquas in sanguinem convertibat,
simul adessent et ipsi falsitatis molitores sua adhi-
bentes maleficia : et quod maxima quidem aquæ
pars Mosis prodigio inserviret, non parva autem
ad magorum usum esset segregata. At vero hoc est
et historiæ contrarium, et mirifica sapientissima-
que Mosis prudentia indignum : quia et infensissi-
mum adversarium reddidisset virtutis suæ consor-
tem, ac participem, et cum irreconciliabili sese

* Gen. vi, 10.

ὕδατος τοῦ ποταμοῦ : καὶ Ἀκύλας δὲ, καὶ Θεοδο-
τίων ἐκδεδώκασιν : Τῶν ποταμίων ὑδάτων ἡ πρὸς
αἷμα παρὰ Μωσέως καὶ Ἀαρὼν ἐγεγονέει μετα-
βολή. »

Τοῦτο γὰρ τὸ εὐλογον συνεπάγεται, τὸν ποταμὸν
βδελυκτὸν γενέσθαι, καὶ λελυμασμένον, καὶ ἀχρηστον
ἐκείνον, ὃν τὸ Αἰγυπτίων ἔθνος Θεὸν ἐκυνόμαζον,
καρποδότῃν, καὶ ζωοδότῃν θειάζοντες, καὶ ἐν τῷ τὰ
τῶν Ἰσραηλιτῶν βρέφῃ ἐναπέρριπτον ἀποκτείνου-
σθαι. Ἐβόα γὰρ κἀκείνων τὸ αἷμα ἀπὸ τῶν ὑδάτων,
ὥσπερ καὶ τοῦ Ἀβὲλ ἀπὸ τῆς γῆς. Ἔδει γὰρ τοὺς
Αἰγυπτίους ποινὰς δοῦναι τῆς τε δυσσεβοῦς θεο-
πλαστίας, δι' ἧς τὸ ὕδωρ καὶ μυρίοις πάθεσι καὶ
φθοραῖς ὑποκειμένον, τῆς αἰδέου καὶ ἀπαθοῦς καὶ
ἀρρέυστου φύσεως παρετίθετο (31) ἀξίωμα, καὶ οἷς
δι' αὐτῶν τῶν ἀνευθύων βρεφῶν ἐπαλαμῶντο τὴν
μιαφονίαν : ὅτι προήλθον εἰς φῶς, κατὰ τοῦ νόμου
τῆς φύσεως αὐτοῦ τοῦ φωτὸς τὴν ἀποστέρησιν ἐλα-
πρᾶττάμενοι δίκην. Ἡ δὲ φιλόνητος φύσις τέως
μὲν ἀναβάλλεται τὴν εἰς ἀνθρώπους τιμωρίαν : κολα-
ζει δὲ, καὶ παιδεύει τρόπον ἄλλον, λυμαινόμενος, καὶ
μαστιζῶν τὸ ἄψυχον : δι' οὗπερ ἐκείνοις, καὶ τὸ τῆς
μιαφονίας ἄγος, καὶ τῆς εἰς Θεὸν δυσσεβείας ἐτολ-
μήθη τὸ ἀνοσιούργημα.

Εἰ δὲ συγχωροί τις τὰ ἀνὰ πᾶσαν γῆν Αἰγύπτου
ὕδατα εἰς οὐσίαν αἵματος μεταστοιχειωθῆναι, οὐδ'
οὕτω δείκνυται ἄπορον τὸ καὶ τοὺς γόητας τῶν Αἰγυ-
πτίων τὴν θεωρίαν ἐκμιμήσασθαι ὀξεία διὰ τῆς
κακουργίας. Ἐπεὶ γὰρ προσέφητο μὲν τῷ Μωσεί τὸ
θαῦμα, ἡστῆναι δὲ ὃ τε Φαραὼ, καὶ οἱ τῶν Αἰγυ-
πτίων ἐπισκοποὶ ἐκ τῆς κατὰ τὴν βράβδον εἰς ὅριν
μεταβολῆς ἤδεισαν, ὥς εἰς ἔργον ἡ ἀπειλὴ πάντως
προχωρήσει (τὸ γὰρ ἦδη προγεγονὸς τοῦ γεννησομέ-
νου μαρτυρία ἦν : Ἐσπευδον δὲ κἀκεῖνοι μὴ φανῆναι
ταῖς μηχανουργίαις ἐλάττους), εἰκότως εἰδότες, ὥς
τὰ πανταχοῦ τῆς γῆς ὕδατα ὑπαιθρα εἰς αἷμα μετα-
βάλλει : τοῦ θαύματος μὲν ἦδη λεγομένου, οὕτω δὲ
τῆς θεωργίας προελθούσης, τηνικαῦτα ὕδατα ἀρυσά-
μενοι, ὅσα δυνατὰ παραδείξαι τὴν φαντασίαν τοῦ σο-
φίσματος, προπαρασκευάσαντες, καὶ ἐναπέθεντο : ὥς
ἂν ἐν τῷ καιρῷ τῆς χρείας εὐποροῦντες ὀφθεῖν ὑδά-
των, οἷς τὸ χρῶμα τοῦ αἵματος περιθέμενοι, τὸ
παράδοξον τῆς θεωργίας τῇ φαντασίᾳ τοῦ ψεύδους
ἐλαττώσουσι.

Τισὶ δὲ εἴρηται, ὥς τοῦ Μωσέως παραδοξοποιούν-
τος τὸ ποτάμιον ὕδωρ εἰς αἷμα κατὰ τὸν αὐτὸν και-
ρὸν συμπαρήσαν καὶ οἱ τοῦ ψεύδους σοφισταὶ ταῖς
οἰκείαις χρώμενοι κακοτεχνίαις : καὶ τὸ μὲν πλεῖστον
τοῦ ὕδατος τοῦ Μωσέως ὑπηρετεῖτο τῷ θαύματι, οὐκ
ὀλίγον δὲ τούτου καὶ τῇ τῶν μάγων χρεῖᾳ συγκατ-
εμερίζετο. Ἀλλὰ γὰρ τοῦτο παρ' ἱστορίαν τῆς ἐστὶ
λέγειν, καὶ τῆς ἐν τῷ Μωσεί μεγαλουργοῦ, καὶ παν-
σόφου προνοίας ἀνάξιον, καὶ δυνάμειος κοινωνὸν, καὶ
μυστήν ποιεῖν τὸν πολέμιώτατον, καὶ ὁμόσπονδον

NOTÆ.

(31) Παρετίθεντο legeram, sed patebat error.

παραβάλλειν τὸν ἀσπονδόν· οἷς τὴν ἀφορισθεῖσαν A
πρὸς ὕλην τοῦ θαύματος ἐκείνῃ συνδιεκληροῦτο,
καὶ συνεμερίζετο. Καὶ ἄλλως οὐχ ἑκὼν γε ἂν ὁ Αἰ-
γύπιος εἰς τοῦτο κατέστη παρανοίας τὸν αὐτῷ σε-
βόμενον ποταμὸν, στήλην τε τῆς μαιονίας αὐτοῦ
λαμπρὰν ἀνεγείρειν, καὶ λύθροις μαινεῖν, καὶ πρὸς
τὸ βδελυρώτερον τὸ τιμώμενον μεταβάλλειν· εἰ καὶ
τὸ χρῶμα οὐθ' ἐνίσσοντος (23) τῆς πληγωμένης ἦν
ἔργον ὄψεως.

Καὶ τὸ λέγειν ἅπαν μὲν τὸ Αἰγύπτιον ὕδωρ θαυ-
ματουργοῦντος Μωσέως ἀπογενεθῆναι εἰς αἷμα,
τοὺς δὲ μάγους ἀπορούντας ὕδατος ἀμεταβλήτου τὸ
μεταβεβλημένον εἰς αἷμα λαβεῖν, καὶ κλέψαι τὴν
ἔψιν τῶν ὁρώντων ἀντὶ τῆς ἐρυθρᾶς βαφῆς τὴν
ὕδατῳδῃ χροάν φαντάζεσθαι· μετὰ τοῦ μῆδε τὴν
ἱστορίαν μῆδὲν τοιοῦτον ἐμφαίνειν, καὶ τοὺς μάγους B
τίως ἐπισειμύνεσθαι παρασκευάζει. Τὸ γὰρ φαντα-
σθῆναι, ὡς ὕδωρ, αἷμα, ὅτι καὶ τὴν φύσιν ἀληθῶς τῇ
τέχνῃ τῶν μάγων ἔσχε τοῦ αἵματος, μεγαλορῶρημο-
νεῖν αὐτοὺς περὶ αὐτοῦ, καὶ διπλοῦν ἀντὶ ἀπλοῦ τὸ τέ-
ρας ἐργάζεται, αἵματος εἰς ὕδωρ ἀλλοιωτίν, καὶ τὸ
ὕδωρ πάλιν εἰς φόνον μεταβαλλόμενον.

Εἰσὶ δὲ οἷς ἐπὶ τὴν εἰπεῖν μετὰ τὸ ἐπαγαγεῖν
τὸν Μωσέα τὸ ὕδωρ ἀπὸ τοῦ αἵματος εἰς τὴν αὐτοῦ
φύσιν, τότε χρήσασθαι τοὺς ἱπποκρίτους· ἐπ' αὐτοῦ τῷ
σοφίσματι τῆς γοητείας.

Οἱ δὲ λέγουσι καὶ τῶν ἄλλων μᾶλλον εὐλογώτερον,
ὡς τὰ μὲν ἅλα πάντα τῆς Αἰγύπτου ὕδατα εἰς αἷμα
μεταβλήθη τῇ μεγαλοῦργῳ δυνάμει τοῦ Μωσέως· ὅσα C
δὲ τοῖς Ἰσραηλίταις προὔκειτο εἰς χρήσιν, τῆς με-
ταβολῆς διετηρήθησαν κρείττω (οὐδὲ γὰρ ἦν κακο-
ποιεῖν ἀκόλουθον, ὑπὲρ ὧν ἐνέσκηπτον αἱ πληγαὶ
τοῖς κακοποιεῖν αὐτοὺς ἐπαρθεῖσιν· οὐδ' αἷμα μὲν
ἐκδικεῖν τοὺς αὐτοὺς, αἷμα δὲ διὰ τῆς ἐκδικήσεως κολ-
άζειν· καὶ τὸ τῶν ἀποδείξεων ἐξ ὁμοίων περιούσιον
ὑπολοῖπτον ἐννέα πληγῶν κατὰ διαδοχὴν τοῖς Αἰγυ-
πτιοῖς ἐπενεχθεῖσιν, οὐδεμίᾳ τούτων ὁ Ἰσραὴλ ἐδεί-
χθη καταστιζόμενος)· τοῦ δὲ παρὰ τοῖς Ἰσραηλίταις
ὕδατος διαμεινάντος ἀμεταβλήτου, τοὺς ἱπποκρίτους
ἐκείθεν λαβόντας, ὕλην χρήσασθαι πρὸς τὴν τοῦ οἰ-
κείου σοφίσματος τερατείαν.

Οὕτως οὖν πολλαχόθεν ἔστι συνόρεον οὐδὲν ἀπορον,
καὶ τὸν Μωσέα θαυματουργοῦντα τὴν τοῦ ὕδατος φύ-
σιν εἰς αἷμα μεταβαλεῖν, καὶ τοὺς ἱπποκρίτους τῶν Αἰ- D
γυπτίων ὕδατος μὴ ἀποστερεῖσθαι, δι' οὐπὲρ αὐτοῖς
ἡ τοῦ φάσματος ὄψις ὑποδραμεῖται τὴν ὀνομασίαν
τοῦ θαύματος.

ΕΡΩΤΗΜΑ ΜΑ'.

Πῶς ροητέον τό· «Ἐγὼ σκληρυνῶ τὴν καρδίαν
Φαραώ;»

Edita ab Ant. Scotto, l. c., p. 128, Commentarius in Exod. iv, 21.

Τινὲς μὲν φασὶ σκληρύνειν λέγεσθαι τὸν Θεὸν
Exod. vii, 10. Exod. viii, seqq.

NOTE.

(32) Ad significandam aquarum divisionem, quam
inter Moysen et magos nonnulli factam somniantur
οὐθ' ἐνίσσοντος reflexi, quod erat οὐθὲν ἴσσαν-
τος.

(33) De hac quæstione quædam attigerunt vetus

A conciliasset; ubi scilicet subtractam sibi miraculi
materiam cum eo amice sortiebatur, atqui divi-
debat. Cæterum non libenter magus Ægyptius eo
dementiæ devenisset, ut fluvium, quem colebat,
præclarum patrata innocentium cædis efficeret
monumentum, et cruore sædaret, remque honori
habitam in abominabilem permutaret: etiamsi col-
lor fluminis nec unitatem suam retinentis esset
deceptæ visionis effectus.

Porro si quis diceret Mose miraculum edente
cunctas Ægypti aquas sanguinem fuisse factas,
magos autem aqua non mutata indigentes aquam
accepisse in sanguinem conversam, et oculos in-
tuentium ita decepsisse, ut pro sanguineo rubore
aqueus color appareret, is et nulla sententiæ
suar in historia vestigia reperiret, et interim glo-
riam præstigatoribus majorem compararet. Sanguis
enim, qui aqua videbatur, quia magorum
arte sanguinis etiam naturam vere retinuit, ip-
sorum jactationi favet, et pro unico duplex mi-
raculum efficit, sanguinis videlicet in aquam, et
aquæ rursus in sanguinem conversionem.

Præterea sunt quibus placuit asserere, quod post-
quam Moses aquam e sanguine ad pristinam natu-
ram reduxit, tunc in ea incantatores præstigiorum
fallaciam exercuerint.

Alii vero, et quidem rectius, quam cæteri, asserunt
mirifica Mosis potentia omnes alias Ægypti
aquas in sanguinem transiisse; quotquot autem
usui Israelitarum inserviebant, mutationis fuisse
immunes (neque enim consentaneum erat, ut illi
vexarentur, quorum gratia plagæ in homines, qui
ad ipsos opprimendos insurgabant, infligebantur:
atque ut simul obtinerent acceptæ injuriæ ultionem,
et in ultione ipsi punirentur: accedit quod prop-
rium fuerit sex similibus ostentis ex reliquarum
novem plagarum, quæ deinceps Ægyptiis immissæ
sunt, ut horum nulla Israel afflictus fuisse innua-
tur (26): cum autem aqua penes Hebræos non
mutata permanserit, indidem haurientes incanta-
tores, hanc materiam ad præstigiarum suarum illu-
sionem adhibuisse.

Sic igitur multis modis perspicui potest, quod non
fuerit difficile, ut et Moses per prodigium aquæ
naturam in sanguinem converterit, et Ægyptiorum
incantatores aqua non caruerint, per quam ficta
sanguinis species nomen miraculi usurparet (23).

QUÆSTIO XLI [Coisl. Taur. XL, Scotto XLII].

Quænam sententia subjecta est verbis illis: «Ego in-
durabo cor Pharaonis?»

Nonnulli quidem docent Deum hoc sensu dici

sacrarum Litterarum scholiastes, Theodoretus, D.
Augustinus Quæstion. in Exod. Lippomannus, et
Nicolaus a Lyra. Addatur, si placet, Abenezra, et
R. Levi; et inter recentiores Menochius, Clarius,
et Grotius.

Pharaonis cor indurare, quod, dum contumaciæ tempore eum patienter expectabat, et nec ipsum, nec ipsius gentem æque pervicacem funditus perdebāt, pœnas autem irrogabat leniores; tantam ei ansam superbiendi præbuerit, ut mandata contemperet. Cum enim ille et Dei patientia occasionem augendæ suæ obstinationis et vecordiæ arriperet, a Deo dicitur fuisse obduratus; perinde ac si divina clementia pertinacem ipsi animum, et crudelem inderet, et quodammodo suam ad hoc operam conferret.

At enim istam loci hujus interpretationem multi quidem inoffensis auribus excipiunt, eamque verborum explicationem uti piam amplectuntur: fortasse vero in hanc non planam dubii solutionem quispiam potest insurgere. Et quidem Deus plagas Ægypto suæ infligebat, non ut patientiæ suæ specimen præberet, sed ut Pharaonis, ejusque ministrorum retunderet furorem, atque ut intolerandam duramque Israelitarum vexationem reprimeret. Neque Deus sibi proposuerat Ægyptiam gentem evertere, sed ærumnarum, et castigationum timore efficere, ut illa erga Hebræos misericordior humaniorque fieret, atque ad eos a servitute, et calamitate liberandos facilius, clementiusque induceretur. Non ergo hæc in exordio orationis allata interpretatio loco proposito quadrat, neque verborum sensum acu tangens inconcussam obtinet stabilitatem (20).

At dici nequit, quod rectiore judicio indigeamus, si illud: « Ego indurabo cor Pharaonis interpretemur hoc pacto: cor jam durum, atque indomitum ego magis patefaciam, isto affici vitio, et neque morte, neque suppliciis imminetibus emoliri. » Enimvero duritia cordis Pharaonis cæterorumque, qui ejus animum æmulati humanitatem cum feritate commutarunt, omnibus ostensa et denunciata est; dum ne tantæ quidem, talesque calamitates duritiam eorum, et obfirmationem emollire, atque obæcationis vim solvere potuerunt. Atque priusquam sævitie et inhumanitate excæcetur Pharaonis animus, patebat quidem, quod ad induendam clementiam non induceretur; sed tamen non patebat, quod adeo durus, adeo superbus, et adeo inflexibilis esset: neque is ullo facinorum suorum sic omnibus innotuit, et indelebile sibi monumentum comparavit; ut quando per incredibilia prodigia flagellatus, in eadem tamen immanitate, et rabie ferina permansit.

Si quis autem planius quoque velit ea verba interpretari, et illud: « Ego indurabo » intelligat pro « ego sinam et permittam durum fieri; » certe quidem a religiosa cogitandi ratione neque isthæc commentatio aberrarit: non aggreditur autem pro-

A καρδίαν Φαραὼν, ὅτι μακροθυμῶν ἐπ' αὐτῷ κατὰ τὸν καιρὸν τῆς ἀπειθείας, καὶ μὴτ' αὐτόν, μῆτε τὸ ἔθνος συναπειθόντας πανωλεθρίᾳ παραδιδούς, φιланθρωπότερον δὲ τὰς τιμωρίας ἐπάγων, παρέσχεν αὐτῷ ἄδειαν ὑπεροψίας, ὥστε τῶν προσταττομένων ὀλιγωρεῖν. Τὴν γὰρ τοῦ Θεοῦ μακροθυμίαν ἀφορμὴν ἐκεῖνος ποιούμενος μείζονος ἀπειθείας τε, καὶ ἀπονοίας, σκληρυνθῆναι λέγεται παρὰ Θεοῦ· οἷα δὲ τῆς θείας φιλανθρωπίας τὸ ἀπειθὲς αὐτῷ, καὶ μισάνθρωπον συνενδιδούσης, καὶ τοῦτον τινὰ συγκατεργαζομένης.

Ἄλλὰ γὰρ ταύτην τὴν ἐκδοχὴν τοῦ λόγου πολλοὶ μὲν ἀκοῇ ἀλύτως προσδέχονται, καὶ ὡς εὐσεβοῦσαν περιπτύσσονται τὴν τῶν βημάτων ἀνάπτου· οὐκ εὐπορον δ' ἂν τις ἴσως ἀνθυποφέρειν παρέχεται λύσιν. B Καὶ μὴν ὁ Θεὸς τὰς τιμωρίας ἐπῆγεν, οὐκ ἵνα τὸ μακρόθυμον αὐτοῦ παραστῇ, ἀλλ' ἵνα τὴν τοῦ Φαραὼ καὶ τῶν θεραπόντων αὐτοῦ θραύσῃ μάνταν, καὶ τὴν ἄσχετον κατὰ τὸν Ἰσραηλιτῶν, καὶ πικρὰν ἀναστασίην κακουχίαν. Οὐδὲ προηγούμενον ἦν τῷ Θεῷ τὸ Αἰγύπτιον καταναλῶσαι γένος, ἀλλὰ τῷ φόβῳ τῶν τιμωριῶν, καὶ κολάσεως συμπαθέστερον, καὶ φιλανθρωπότερον παρασκευάσαι διατίθεσθαι πρὸς τὸν Ἰσραὴλ, καὶ τῆς αἰχμαλωσίας αὐτοῦ, καὶ ταλαιπωρίας ἀπὸ λαγὴν εὐπειθέστερον αὐτοῖς, καὶ φιλανθρωπότερον δέξασθαι. Οὐκοῦν ὁ ἐξ ἀρχῆς τῆς ἀναπτύξεως λόγος τὴν οἰκίαν λαμβάνει τάξιν, καὶ τὸ καλῶς ἐστοχάσθαι τῆς τῶν βημάτων διανοίας ἀναπόδιδκτον ἔχει τὸ ἀπερίτρεπτον.

Οὐκ ἂν δὲ λέγειν εἴη κρίσεως ὀρθῆς ἐνδεέστερον, C ὡς τὸ, « Ἐγὼ σκληρυνῶ τὴν καρδίαν Φαραὼ, » ἀντὶ τοῦ· Σκληρὰν οὖσαν, καὶ ἀτεράμονα, μᾶλλον ἐπιδείξω τοῦτο πάσχουσαν, καὶ μῆτε θανάτου, μῆτε τιμωριῶν παρουσίᾳ μαλασσομένην. Καὶ γὰρ ἐπιβήλο; μᾶλλον ἢ σκληρότης τῆς Φαραωνίτιδος καρδίας, καὶ τῶν, ὅσοι πρὸς τὴν αὐτοῦ γνώμην ἀμυλλόμενοι τὸ ἀνθρώπινον ἀπειθιοῦντο, πᾶσιν ἐπεδείχθη, καὶ διηγγέλθη· ἅτε δὲ μῆτε τῶν τοσούτων, καὶ τηλικούτων τῶν πληγῶν τὸ σκληρὸν αὐτῶν, καὶ ἀτεράμονον ὑπομαλαζάντων, μῆτε τῆς παρώσεως τὸ ἀκμαῖον ὑπεκλυσσάμενων. Καὶ πρὶν τῇ ὁμότητι, καὶ μισανθρωπίᾳ ἐπεκώρωτο, μεταβάλλεσθαι οὐ προσιμένη πρὸς ἡμερότητα, ἀλλὰ οὖν οὐκ οὕτως ἐγνωρίζετο σκληρὰ, καὶ αὐθάδης, καὶ ἀμελικτος ἢ Φαραωνίτις ψυχὴ· οὐδὲ τῶν ἄλλων οὐδενὶ οὕτω πᾶσι διεβεβήτο, καὶ ἀνεστηλοῦτο πρὸς θρίαμβον ἀνεξάλεπτον· ὡς τοῖς παρὰ δόξης ἔργοις μαστιζομένη, καὶ ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἀγριότητος, καὶ θηριώδους ὁρμῆς διαμένουσα.

EI δὲ τις καὶ ἀπλούστερον ἐθέλοι μεταλαβεῖν τὸ λόγιον, καὶ τὸ· « Ἐγὼ σκληρυνῶ, » ἀντὶ τοῦ, « Ἐάτω, καὶ παραχωρήσω σκληρὰν γενέσθαι, νοήσει· τῇ μὲν εὐσεβοῦσης δόξης οὐδ' οὗτος ὁ λόγος διέστηκεν· τῇ μεταβολῇ δὲ τῶν βημάτων οὐκ ἰδιόζουσαν ἔχει

NOTÆ.

(34) At istam ego interpretationem minime damnam, quippe quæ fautores habet præclarissimos: Originem Philoc. c. 20, Theodoretum, in Epist. ad

Rom. ix, 17; ac Basilium, Schol. in Epist. ad Rom. ix, 28.

τὴν μεταχείρισιν, ἀλλὰ εἰς τὴν κοινὴν καταφεύγει· λύσιν, δι' ἧς καὶ ἅλλα πλείω τὸ τῆς μεθόδου κοινὸν ἐπιλύεται· ὥς τὸ, « Παρέδωκεν αὐτοὺς εἰς πάθη ἀτιμίας »· καὶ, « Παρέδωκεν ὁ Θεὸς ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις τῆς καρδίας αὐτῶν »· καὶ, « Καθὼς οὐκ ἐδοκίμασαν τὸν Θεὸν ἔχειν ἐν ἐπιγνώσει, παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ Θεὸς εἰς ἀδόκιμον νοῦν »· καὶ, « Ἐτύφλωσε τὰ νοήματα τῶν ἀπίστων εἰς τὸ μὴ αὐγάζει αὐτοὺς τὴν φωτισμὸν τοῦ Εὐαγγελίου »· καὶ, « Ἐβώκεν αὐτοῖς ὁ Θεὸς πνεῦμα κατανύξεως, ὀφθαλμοὺς τοῦ μὴ βλέπειν, καὶ ὦτα τοῦ μὴ ἀκοῦειν »· καὶ, « Πεπώρωκεν αὐτῶν ὁ Θεὸς τὴν καρδίαν »· καὶ, « Ἐξέκλινας τὰς τρίβους ἡμῶν ἀπὸ τῆς ὁδοῦ σου (35), » καὶ μυρία ἄλλα.

Εἰ γὰρ καὶ ἑτέροις ἐφόδοις ἕκαστον τῶν εἰρημένων ἱερῶν Λογίων εἰς τὸ σαφέστατον τε καὶ ἀσασταστον καταρβυθίζεται· ἀλλ' οὖν αὕτη ἡ κοινὴ, καὶ κατὰ πάντων τῶν ὁμοίων μεταβολῇ οὐδὲν ἕλαττον καὶ τοῦ ἐπιβολούντος τοὺς λογισμοὺς· ἔστιν ἀνακάθαρσις, καὶ οὐ διὰ μακροτέρων τὴν μεταβολὴν ἐπιδείκνυται. Τὸ γὰρ *παρέδωκε* καὶ *ἔδωκε*, καὶ ἕκαστον τῶν εἰρημένων ἀντὶ τοῦ *συνεχώρησεν*, ἐνέδωκεν, *εἶπε* λαμβανόμενον οὐ πρὸς τούνακτιον τῆς ὁρμῆς ἐξεδιάσσω τὸ ἀπροαίρετον κατάρχειν τῆς προαιρέσεως ἠνάγκασε, καὶ τοῦ αὐτεξουσίου τοὺς λογισμοὺς ἀπεστέρησεν (36), ἐν ἱσοῖς ἔτρος ἐκκλείων τὸ ἐφ' ἡμῖν, καὶ τὸ μὴ ἐφ' ἡμῖν, διωρίσατο, οὐδ' ἀκουσίους πρὸς τὸ καλὸν μεθεικνύσαστο, οὐδὲ μὴ βουλομένους τῆς προθέσεως ἀνεγκρίσει. Τὸ οὕτω μεταβάλλειν εἰς τὰς ὁμοδυναμίας, καὶ ἀμφιθόλους φωνάς, τὰς ὅσαι τοῖς πολλοῖς ἐδόκουν ἀπορίαν παρέχειν τῷ τῆς ὁμωθυμίας ἀμερίστως συνεχόμεναι, τῆς τε ἀσφαλοῦς εἰς ἂν ὑπολήψεως, καὶ τῇ μὲν θεωρίᾳ πλείω διαλυομένης ζητήματα (37).

Πῶς οὖν ἀντὶ τοῦ *παρέδωκε*, καὶ *πεπώρωκε*, καὶ τῶν τοιούτων τὸ *συνεχώρησεν*, οὐκ ἐκάλυψε, οὐ κατέσχευε, οὐ πρὸς βίαν μετέστησεν ἐκληφθήσεται, καὶ τὰ τοιαῦτα· ὅτι ἐπὶ τῶν ἀνθρωπίνων ᾧ πρόσσεσι παρανομίαν, ἢ τινα ἄλλην πλημμελίαν ἐκκόπτειν, ὃ δὲ τὸν πλησίον ἀμαρτάνειν οὐκ ἐκάλυπεν· οὗτος τὴν αἰτίαν οὐκ ἐκφεύγει μὴ συνεργάσασθαι τῷ ἡμαρτηκῷ τὸ ἀτόπημα, καὶ παραδοῦναι λέγοιτο· ἂν τὸν παραπεσόντα τοῖς πάθεσι· Σοὶ γὰρ ἐξὸν ἀσφαλίζεσθαι τὸν πέλας· σὺ δὲ τοῦτον οὐκ ἀνέχων πρὸς τὰ πάθη συνώθισας. Ἐξέτεινε τὴν χεῖρα λαβεῖν τὰ ἄλλότρια· αὐτὸς παρὼν, καὶ ἰσχύων μεθέλκυσον. Τὰ δέμματα τοῖς τῆς ἀκολασίας προπυ-

A priam loci hujus interpretationem, sed ad communem confugit solutionem, per quam et plures aliae difficultates regula communi enucleantur: quemadmodum: illud « Tradidit illos in passiones ignominiae »; et « Tradidit Deus in desideria cordis eorum »; praeterea: « Sicut non probaverunt Deum habere in notitia, tradidit illos Deus in reprobum sensum »; imo, « Excæcavit mentes infidelium, ut non fulgeat illis illuminatio Evangelii »; tum: « Dedit illis (Deus) spiritum compunctionis, oculos, ut non videant, et aures, ut non audiant »; denique: « Induravit cor eorum »; postremo: « Declinasti semitas nostras a via tua », atque alia sexcenta.

Etsi enim aliis explicandi modis unumquodque sacrorum oraculorum, quæ nuper memorata sunt, luculentissimum et inconcussum obtinet sensum; tamen communis isthæc, et ad omnes hujusmodi locutiones pertinens expositio nihilominus sufficit ad refellendas hominis veritatem obscurantis cavillationes, nec per longiores ambages exhibet interpretationem. Illud enim *tradidit*, et *dedit*, et quodvis ex verbis adductis, si *pro permisit, non impedivit, sicut accipitur*; non significat, quod Deus vim intulerit voluntati, ut contra inclinationem egerit, aut coegerit voluntarias electiones, involuntario motui obtemperare, et deliberationes libero orbari arbitrio; sed significat, quod æquis terminis secludens, quæ subjacent, et quæ non subjacent nostræ potestati, ea separavit, neque invitos ad bonum pertraxerit, neque volentes a proposito revocaverit. Qui hoc pacto in æque pollentes, et ambiguas voces transmutat illas, quæ multis negotium facessere videbantur ob æquivo-

Quomodo itaque pro verbis illis *tradidit, excæcavit*, atque aliis hujusmodi, intelligentur verba hæc *permisit, non impedivit, non detinuit, non per vim transtulit*, et cætera id genus: cum in humanis rebus si quis flagitio, vel cuiquam culpæ poterat occurrere, et tamen proximi peccatum non prædixit; is censuram non effugit, quod culpam cum ejus patratore communicavit, et jure diceretur hominem prolapsum malis tradidisse? Tu enim poteris proximum tutari: tu eum non coercens in suas cupiditates compulisti. Extendit ille manum ad aliena usurpanda; tu, si adsis, et valeas, lac retrahatur. Oculos in luxuriæ illecebras inject;

³⁵ Rom. i, 26. ³⁶ ibid. 24. ³⁷ ibid. 28. ³⁸ II Cor. iv, 4. ³⁹ Rom. xi, 8. Isa. vi, 9; et Matth. xiii, 14. ⁴⁰ Joan. xiii, 40. ⁴¹ Psal. xliii, 19.

NOTÆ.

(35) Pagina αὐτογράφου inferne, vel superne, ut arbitror, abscissa duplicem utrinque patiebatur lacunam. Quare exscriptor bis in nostro codice spatium interjecit, addiditque τὸ λείπει. Nos autem ne multam exhiberemus hanc quæstionis solutionem, ex Vaticano codice eam complendam curavimus. Quod igitur ex verbis ἀπὸ τῆς ὁδοῦ σου usque ad τὸ ἀπροαίρετον κατάρχειν, et quod rursus

ab οὕτω ὁ δυνάμεις usque ad καὶ τὴν δύναμιν hic intersertum vides, totum id Cl. Hieronymus Amatus Vaticanæ bibliothecæ scriptor nobiscum benignissime communicavit.

(36) Particulam adversativam ἀλλὰ ad sensus perspicuitatem adde lector; nos, uti vides, in versione adjecimus.

(37) Sic legendum pro ζητήματος.

modo detur tibi compescendi copia, ipsum avoca. A
Quod si eum in vitia præcipitem, neque avoces,
neque retrabas, neque coerceas, non minus est
opus tuum, quam illius, qui in peccata prolapsus
est. Ita qui potest crimina impedire, non impedit
autem, is criminum patratori cooperari merito
diceretur.

Illis autem loquendi modis, quos adhibere sole-
mus de nobis verba facientes, de Deo quoque
loquentes similiter uti, nequaquam poterit inop-
portunum esse, aut minus consentaneum. Imo
sæpe quidem Græci, sæpe autem solita sacrarum
Litterarum elocutio sic voces usurpant; et quidem
in sexcentis locis, ubi tanta est diversitas divi-
narum rerum ab humanis, ut nec comparatio
institui, nec intra naturæ terminos concludi posset
(scilicet quædam divinam voluntatem, et potentiam,
et beneplacitum, et cætera hujusmodi), non modo
propositorum verborum metalepsi nequaquam ad-
versantur; verum etiam ipsam susceptam potius
confirmant. In quibus enim voluntas, et potentia,
et beneplacitum propriam operationem omnino
liberam elicit, secundum theologicam loquendi
probat.

At enim et ista ad exhibendam elementarem
questionis discussionem tibi sufficiunt (39).

QUÆSTIO XLII [Coisl. Tcur. XLI, Scotto XLIII].

Quomodo intelligendum est illud, quod Isaias divino
Spiritu afflatus pronuntiavit: « Tu iratus es, et
(nos) peccavimus »?

Edita ab Ant. Scotto, l. c., p. 135. *Commentarius in Isaiam*, lxi, 3.

Verbum illud *peccavimus* accipiendum erat, non
ut innuat, « facinora virtutibus contraria aggressi
sumus; » sed simpliciter, « ea, quæ nobis propo-
sueramus, et studebamus, non attigimus. » Etenim
ille etiam *peccare* dici potest, qui aliud quidem sibi
constituit conficiendum, animique sui motum ad
propositum intendit; in contraria autem incidit,
ac insperata tenet pro præstituta (40).

Enimvero hujus generis (ut cæteras interpreta-
tiones mox adducendas in præsentia omittam) est
illud: « Non in homine via ejus (41); » et: « Nisi
Dominus ædificaverit domum, in vanum laborave-

⁴⁰ Isa. lxi, 3.

(38) Τοις procul dubio refingendum est.

(39) Calvinus, ut notum est, hoc Exodi loco, tan-
quam argumentorum suorum Achille, probare con-
natur, quod Deus directe, ac proprie, impellendo,
et cogendo cor Pharaonis obduravit. Atqui hujus-
modi blasphemiam vel ipse Photius exhorruit, ac
nigro, ut aiunt, theta trajecit. Imo cætera quoque
sacrarum Litterarum oracula, quibus Calvinus ad
suam præstruendam doctrinam abutitur, in hac
diatriba Photius, quomodo intelligenda sint, satis
superque indicavit. Si plura quæris, consule Mo-
linam, Vasquez, Valentiam, Suarez, et alios.

(40) Locum, de quo disputat Photius, sic legit He-
braeus: *הִנֵּנִי רֹעָה לְפָנָי הַחַתָּה כַּת זַפְתָּה, vannah-
cheta*, quod LXII seniores peropportune verterunt:
Σὺ ὠργίσθης, καὶ ἡμεῖς ἡμάρτομεν, et cui ad unguem

λαοῖς ἐπιβάλλει· ἐξόν σοι παύειν, ἀνάστεilon. Ἄν
δὲ μὴ ἀναστείλῃς, μὴδὲ μεθέλκῃς, μὴδὲ ἐπέχῃς φε-
ρόμενον, οὐδὲν ἔλαττον τὸ ἔργον σὸν, ἢ τοῦ ἐμδεθη-
κότος τοῖς παραπτώμασι. Οὕτως ὁ δυνάμενος ἐπέχῃν
τὰ ἄτοπα, μὴ ἐπέχων δὲ, λέγεται· ἂν αὐτὸς τῷ τῶν
ἀτόπων ἐργάτῃ συγκατεργάζεσθαι.

Ἀπὸ δὲ τῶν παρ' ἡμῖν συνθήκως λεγομένων, καὶ
περὶ Θεοῦ τῇ λέξει παραπλησίως κεχρησθαι, οὐκ ἂν
εἴη δυσχερὲς, οὐδ' ἀνακλൢουθον. Ἀλλὰ καὶ πολλή
μὲν ἡ Ἑλλάς οὕτω ταῖς φωναῖς ἀποκέρχεται· πολλή
δὲ τῶν ἱερῶν ἡμῶν Λογίων ἡ συνθήκη· καὶ τὸ (38)
μυρίοις ὅσοις ἐν τῷ ἀσυγκρίτῳ καὶ ὑπερφυσί πρὸς
τὰ ἀνθρώπινα τῆς διαφορᾶς (τῇ τε θείᾳ βούλῃσιν,
καὶ τῇ δυνάμει, καὶ τῇ εὐδοκίᾳ, καὶ τὰ ὅμοια)·
οὐ μόνον οὐδὲν πρὸς τὴν μετάληψιν τῶν εἰρημένων
βημάτων ἀντιφθέγγεται, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον συγκατα-
σκευάζει τὴν ἐπιχείρησιν. Ἐν οἷς γὰρ ἡ βούλησις,
καὶ ἡ δύναμις, καὶ ἡ εὐδοκία ἀπαραπόδιστον παντε-
λῶς τὴν οἰκίαν ἐνέργειαν προσβάλλεται, ἐγγύς ἱερο-
λογίας εἶναι τὴν εἰρημένην τῶν ὀνομάτων τεκμηριού-
ται μετάθεσιν.

rationem prædicta nominum permutatio esse com-

Ἀλλὰ γὰρ ἱκανὰ σοὶ καὶ ταῦτα τὴν στοιχειώδη τοῦ
ζητήματος παραστῆσαι διάγνωσιν.

EPOTHMA MB.

Πῶς ροητέον τὸ, « Σὺ ὠργίσθης, » εἰρημένον
τῷ θεολόγῳ Ἡσαΐα, « καὶ ἡμεῖς ἡμάρτο-
μεν; »

⁴¹ Commentarius in Isaiam, lxi, 3.

Ἐνῇ μὲν τὸ ἡμάρτομεν ἐκλαβεῖν, οὐχ ὅτι τὰς
πράξεις, ἀλλ' ὅτι ἀρετὰς λυμαίνονται, προειλούμεθα·
ἀλλ' ὅτι ἀπλῶς, ὧν ἡ αἵρεσις ἡμῶν, καὶ ἡ σπουδὴ,
τούτων ἀπετύχομεν. Καὶ γὰρ διαμαρτάνειν χάκεινος
λέγεται· ἂν, ὅς ἄλλο μὲν ἐξανύσαι προῦθετο, καὶ τὴν
ὁρμὴν πρὸς τὸ καταθύμιον ἔτεινε, τοῖς ἐναντίοις δὲ
περιπέπτωκε, καὶ ἀντὶ τῶν προκρίθεντων τοῖς ἀνε-
πίστοις συνέχευται.

Τοιοῦτον γὰρ ἐστὶν (ἵνα τὴν ἄλλην τῶς ἐξέτασιν
τῶν ρηθησομένων ἐάσω) καὶ τὸ, « Οὐκ ἐν τῷ ἀνθρώ-
πῳ ἡ ὁδὸς αὐτοῦ »· καὶ, « Ἐάν μὴ Κύριος οἰκοδομή-
σῃ οἶκον, εἰς μάτην ἐκοπίσασιν οἱ οἰκοδομοῦντες »·

NOTÆ.

respondet Vulgata D. Hieronymi versio: Tu iratus
es, et (nos) peccavimus. Re enim vera prima He-
braei verbi *נָחַח chatah* significatio est, ut patet ex
thesi, quam *Hiphil* appellat grammatici, aberrare.
Vide Judicum xx, 16. Græci pariter eodem sensu τὸ
ἀμαρτάνειν passim usurpant, ut verbum *peccare*.
Nimirum quia is, qui delinquit, δικαίου ἀμαρτά-
νει a justo aberrat; ideoque translate tum *נָחַח*
chatah, tum ἀμαρτάνω, tum denique *pecco* translate
delinquo significant. Per primum igitur, ac proprium
verbi sensum propositam Photius difficultatem enu-
cleare conatur.

(41) Jerem. x, 23. Quod hujus diatribæ reliquum
est, non codici nostro, sed laudati Amatii humani-
tati debemus.

καί· « Ἐάν μὴ Κύριος φυλάξῃ πόλιν, εἰς μάτην ἠγγρόνησεν ὁ φυλάσων· » καὶ τό· « Οὐκ ἐν τῇ θυναστείᾳ τοῦ ἔππου θελήσει, οὐδὲ ἐν ταῖς κνήμαις τοῦ ἀνδρὸς εὐδοκεῖ· » καί· « Οἱ βουλὴν ποιῶντες ἐμβαθύνονται τοῖς διαλογισμοῖς αὐτῶν, καὶ οὐ διὰ Κυρίου· » καὶ γὰρ καὶ οὗτοι, ἀντὶ τοῦ μὴ διαπασεῖν τοῦ σπουδάσματος, οὐ μόνον διήμαρτον, ἀλλὰ καὶ τὸ οὐαὶ προεπασπασαντο. Παραπλήσιον δὲ καὶ τὸ εἰρημένον πρὸς τοὺς παπιοθότας ἐπ' Αἴγυπτον· « Ἐποίησατε βουλὴν οὐ δι' ἐμοῦ· καὶ συνθήκας οὐ διὰ τοῦ πνεύματός μου προσθεῖναι ἁμαρτίαν ἐφ' ἁμαρτίας, οἱ πορευόμενοι καταβῆναι εἰς Αἴγυπτον· » οἷς καὶ ἡ καταφυγὴ, καὶ τῆς βοηθείας ἡ ἐλπίς εἰς αἰσχύνην, καὶ θνείδος περίτρεπται. Καὶ γὰρ ἐκάστη τῶν εἰρημένων, καὶ πολλῶν ἄλλων παραπλήσιον πράξεων, τῆς ἀνω κευρωμένης ῥοπῆς, οὐκ ἂν τοῦ προτεθέντος τέλους ἐφίκοιτο· οὐδ' ἡ μελέτη πρὸς ἔργον χωρήσει, μὴ τῆς ἀνωθεν προκαταβαλλομένης εὐμενείας τὸ πλοῦσιον ἔλεος. Εἰ δὲ καὶ ὀργίζοιτο, οἷς ἂν τις τοῖς οἰκείοις διαβουλίαις ἐρείδεται· πῶς οὐκ ἀνάγκη πάντως διαμαρτεῖν τοῦ τέλους, καὶ μηδενὸς τυχεῖν ἐκάστων τῶν εἰς τοῦτο παρενηνεγμένων, ὧν ἡ γνώμη ἠγωνίζετο;

iste a fine aberret, et nullam rerum ad finem comparatarum, ad quas animus contendebat, contingat?

Ἄλλ' αὕτη μὲν τῆς θεωρίας ἡ ἐπιβολὴ πρὸς μὲν τὰ παραθεθέντα ῥητὰ, καὶ εἰ τι τούτοις ἐνάμιλλον, τὸ ἡρμωμένον, καὶ κατάλληλον ἐπιδείκνυται τοῦ νοήματος· οὐ μὴν γε τὴν αὐτὴν ἀποδίδωσι χρεῖαν, καὶ τὴν ἐξερχῆς ὑπάρθῃσιν εὐμαρτάσασθαι (29)· τὰ τε γὰρ τοῦ λόγου προηγούμενα, καὶ ἡ ἄλλη τῶν ῥημάτων διασκευὴ πρὸς ἑτέραν μᾶλλον προτρέπεται διάνοιαν ἀπευθύνεσθαι. Τί οὖν δεῖ λέγειν, ἡ τό· « Σὺ ὠργίσθης, καὶ ἡμεῖς ἡμάρτομεν, » οὐχὶ τοῦτο φησὶν· « Ὡς τῆς σῆς ὀργῆς προελθούσης ἡ ἁμαρτία ἡμῶν ἐκυρίευσεν; » Τοῦτο γὰρ οὐδὲ τὴν θεῖαν εἰς δικαιοκρισίαν διασώζοντος, οὐδ' αἰτίαν εἰσάγει τὸν ἀνθρώπον, οὐδ' ἐν οἷς ἀπὸ γνῶμης πονηρεῖται· ἀλλὰ τὸν πάσης κακίας ἀναίτιον, τοῦτον καταδιόζει τῇ βλασφημίᾳ πρὸς τὸ ὑπαίτιον· καὶ δὴ καὶ τὸ αὐτεξούσιον παρὰ τὴν ἐξαρχῆς πλάσιν, καὶ δωρεὰν εἰς τὸ δοῦλον, καὶ ὑπεξούσιον μεταπλάττοντα. Εἰ γὰρ, διότι « ὠργίσθης, ἡμάρτομεν, » ἡ ὀργὴ τὴν ἁμαρτίαν ἔτεκεν· ὀργῆς δ' ἀμάχου συνωθοῦσης εἰς παράπτωμα, τίς ἀντιστήσεται;

Διόπερ εἰς τοῦτο μὲν διαλογισμῶν ἀπενεγκεῖν τὰς ἱερὰς φωνὰς, οὐδεμίᾳ παρεῖδους, μέλιστα πολλῶν ἄλλων διδαγμάτων καὶ πανταχοῦ τῆς ἱερᾶς Γραφῆς, καὶ δὴ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ προφήτῃ τάναντια καὶ μαρτυρομένων, καὶ κρατυνόντων. « Μὴ γὰρ, φησὶν, ἔδάρυνε Κύριος τὸ οὖς αὐτοῦ τοῦ μὴ εἰσακοῦσαι· »

²⁹ Psal. cxlvi, 1. ³⁰ ibid. 2. ³¹ Psal. cxlvi, 10.

runt, qui ædificant²⁹; » præterea: « Nisi Dominus custodierit civitatem, frustra vigilat qui custodit³⁰; » et rursus: « Non in fortitudine equi voluntatem habebit, nec in tibiis viri beneplacitum erit ei³¹; » rursus: « Qui consilium faciunt » profundi in cogitationibus suis, « et non per Dominum: » et nimirum hi pro eo ac a proposito non exciderent, non solum inde aberrarunt, sed etiam illud se sibi promeruerunt. Hujusmodi est et illud, quod dictum est Hebræis in Ægyptum confisus: « Fecistis consilium, et non ex me, et fœdera non per spiritum meum, ut adderetis peccatum super peccatum, qui ambulatis, ut descendatis in Ægyptum: » quibus efugium, et auxilium spes « in confusionem, et ignominiam » convertitur (42-28). Singula enim jam dicta opera, et alia id genus plura, cum superna directione essent destituta, ad propositum sibi finem utique pervenire non poterant; neque ad opus designatum industria perveniet, nisi divina clementia opus ipsum redundantem auspicetur misericordia. Si autem Deus etiam irascitur, eo quod propriis consiliis quispiam innitatur, quomodo necessario non sequitur, ut

At hæc indicata loci propositi expositio sensum ejus ostendit cum adductis sacrarum Litterarum oraculis, et cum cæteris hujusmodi esse congruentem, et consentaneum; verum quid sibi velit, non definit, neque difficultatem a principio propositam plane diluit: siquidem tum ea verba, quæ sunt diatribæ hujus argumentum, tum appositus locorum sacræ Scripturæ apparatus ad aliam potius sententiam dirigi desiderant. Quid ergo dicendum, nisi quod illo: « Tu iratus es, et nos erravimus, » nequaquam hoc innuatur: « Ob iram tuam præcedentem peccatum in nobis dominatum est? » Id enim et divinam lederet justitiam, et hominem, ne eorum quidem in quibus ex animi sententia peccat, causam redderet; sed in Deum, qui cujuscunque culpæ causa esse non potest, culpam per blasphemiam transferret: quin etiam Deum induceret redigentem hominis libertatem contra primitivam creationem, gratiamque in servitutem, et subjectionem. Si enim, qui Deus « iratus est, nos peccavimus; » ira peccatum peperit: dum autem ira ineluctabilis ad peccatum compellit, quisnam resistet?

Quamobrem nulla via est, qua sacra oracula ad hujusmodi deliria possint detorqueri; præsertim cum alia atque alia sint documenta tum ubique in sacris Litteris, tum etiam apud eundem prophetam, quæ contrarium et testantur et evincunt. Inquit enim: Non aggravata est auris ejus, ut non exau-

NOTÆ.

(42-28) Isa. xxx, 1, 2, 3. Sed hic Photius Isaie prius sententiam quam verba in medio ponit.

(29) Ex Barberino corrigendum omnino εὐμαρ-

PATROL. GR. CI.

πλασθαι. Supple δύναται, aut aliquid simile; nisi malis infinitivum, contorta aliquantulum συντάξει, ad ἀποδίδωσι referre.

diat : sed iniquitates vestrae diviserunt inter vos, et Deum vestrum ; et peccata vestra absconderunt faciem ejus a vobis, ne exaudiret (30).) Quare non quia Deus se avertit, nos peccamus ; nec quia ille præterit, et non exaudit, peccata in nobis dominantur : sed quia peccamus, et delinquimus, Deus ei avertit se, et irascitur, et nos derelinquit. Et rursus : Expectavimus judicium, et non est ; salutem, et elongata est a nobis. » Quid ita ? Multiplicatae sunt enim iniquitates nostrae coram te, et peccata nostra responderunt nobis ; quia scelera nostra nobiscum, et iniquitates nostras cognovimus : peccare, et mentiri contra Dominum ; et aversi sumus, ne iremus post tergum Dei nostri ⁴⁰. »

Atque hujusmodi loquendi modis scatent tum Veteris Testamenti doctrinae, tum ea, in quibus gratia innovatur. Ubi ergo esset sapientia, et intelligentia, si ipsa modo quidem doceret, quod peccati nostri, et aversiones divinae causa sit Dei ira ; modo autem, quod peccatum pariat aversionem et iram ?

At isthæc commentatio, et considerationum industria luculenter quidem exposuit oraculum propositum non ostendere, quod ira peccatum producat ; quid autem ipsum oraculum innuat, nondum perspicue declaravit. Altero itaque expositionis modo utamur, oportet, ac fortasse ea verba hoc sibi volunt : « Iras quidem aliunde in nos excitatas tua propulsavit clementia ac misericordia : quare dum nobis error impendebat, dumque insurgentes hostes irruerant in nos, ut eis nostra ultio committeretur ; præveniens tua gratia, atque benignitas et disiecit illorum consilium, et nos tam ab ipsorum impetu, quam a nostro errore eripuit. Nunc autem, postquam nihil hujusmodi a tua providentiâ dispositum conspicitur, sed pro tua benignitate et clementia insurgit ira ; sine impedimento, utpote nemine prohibente, sequitur, ut nos erremus. Illic enim multa erant salutis nostræ perflugia, quia tua misratio et providentia nostram regebat imbecillitatem : hic autem, quia ira per nostrum erga vitia ardorem incensa est, et nemo impetum coercescit, ipsi nostris consiliis in ipsam peccati foveam prolapsi sumus. »

Cæterum postquam ille, qui cuncta, et quidem melius ante creationem, quam si creata fuissent, prævidit, animi et consilii nostri pravitate in corrupta expendit justitia, iramque cum judicio conjunxit, et peccati pœnam constituerit ; dum divina clementia ac benignitas ita in nos se habet, quis decretum revocare, quis adversam sententiam tempore lenire poterit ? quod quidem ibi con-

⁴⁰ Isa. LIX, 11, 12, 13.

ἀλλὰ τὰ ἁμαρτήματα ὑμῶν διστῶσιν ἀνα μέσον ὑμῶν, καὶ ἀνὰ μέσον τοῦ Θεοῦ· καὶ διὰ τὰς ἁμαρτίας ὑμῶν ἀπέστρεψε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ τοῦ μὴ ἐλεῆσαι. » Ὡστε οὐκ ἐκ τῆς θείας ἀποστροφῆς τὸ ἁμαρτάνειν ἡμᾶς· οὐδὲ ἐκ τοῦ παρορᾶν, καὶ μὴ ἀκοῦειν, τῶν ἁμαρτημάτων ἡ ἰσχὺς· ἀλλ' ἐξ ὧν ἁμαρτάνομεν, καὶ πλημμελοῦμεν, καὶ ἡ ἀποστροφή, καὶ ἡ ὀργή, καὶ ἡ ἐγκατάλειψις τοῦ Θεοῦ. Καὶ πάλιν· « Ἀνεμείναμεν κρίσιν, καὶ οὐκ ἔσται σωτηρία, μακρὰν ἀφέστηκεν ἀφ' ἡμῶν. » Διὰ τί ; « Πολλὴ γὰρ ἡμῶν ἡ ἀνομία ἐναντίον σου, καὶ αἱ ἁμαρτίαι ἡμῶν ἀντέστησαν ἡμῖν· αἱ γὰρ ἀνομίαι ἡμῶν ἐν ἡμῖν, καὶ τὰ ἀδικήματα ἡμῶν ἐγνωμεν· ἡσεδήσαμεν, καὶ ἐψευσάμεθα· καὶ ἀπέστημεν ἀπὸ ὁπισθοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. »

Καὶ πλήρη τῶν τοιούτων χρήσεων τὰ τε Παλαιὰ Μαθήματα, καὶ ἐν οἷς ἡ χάρις ἀνακαίνιζεται. Ποῦ τοίνυν σωρίας, καὶ συνέσεως, τῆς αὐτῆς νῦν μὲν διδασκούσης, ὡς εἴη τῆς ἁμαρτίας, καὶ ἀποστροφῆς αἰτίον ἡ ὀργή· νῦν δὲ τὴν ἀποστροφήν, καὶ τὴν ὀργὴν τὴν ἁμαρτίαν ἀποτελεῖν.

Ἄλλ' αὕτη μὲν ἡ συνεξέτασις, καὶ μελέτη τῶν λογισμῶν, ὅτι μὲν οὐ δηλοῖ τὸ Λόγον κατάρχειν, τῆς ἁμαρτίας τὴν ὀργὴν, παρέστηκεν τηλαυγὺς· τί ποτε δὲ ἔστι τὸ δηλούμενον ὑπ' αὐτοῦ, οὐκέτι ὁμοίως ὑπέδειξεν ἐμφανῶς. Οὐκοῦν τῆς ἐτέρας ἐπισκέψεως τρόπον ἡ χρεία παρακαλεῖ, καὶ ἰσως ἂν ἐθέλοι τὰ λόγια δηλοῦν· « Ὡς τὰς μὲν ἀλλαχόθεν κινουμένας ὀργὰς ἡ σὴ πολλάκις ἀνέκοψε φιλανθρωπία ; καὶ συμπάθεια· διὸ καὶ ἁμαρτεῖν ἡμῶν προθεμένον, καὶ τὴν ἄμυναν ἐπιτρέπειν ἑαυτοῖς, ἐν τῷ τοῦ ἐπανισταμένους καθ' ἡμῶν φέρεσθαι, ἡ σὴ προφθάσασα χάρις, καὶ εὐμένεια καὶ τὴν ἐκείνων ἐπίνοιαν διεσκέδασε, καὶ ἡμᾶς ἐκατέρας ὁρμῆς, καὶ ἁμαρτίας ἐξήρπασε. Νῦν δὲ ἐπειδὴ μηδὲν ὀρεῖται τοιοῦτον παρὰ τῆς σῆς προνοίας οἰκονομούμενον· ἀλλ' ἀπὸ τῆς σῆς ἀγαθότητος, καὶ φιλανθρωπίας ἡ ὀργή· καὶ τὸ ἁμαρτεῖν ἡμᾶς, ὡς μηδενὸς ἀναστέλλοντος, ἀκωλύτως ἔπεται. Ἐκεῖ μὲν γὰρ πολλὰ τῆς ἡμετέρας σωτηρίας αἱ ἀφορμαί, τῆς σῆς συμπαθείας, καὶ προνοίας συνεχούσης ἡμῶν τὸ εὐδίσθον· ἐνταῦθα δὲ τῆς ὀργῆς ἐκ τῆς ἡμῶν πρὸς τὰ πάθη πυρώσεως ἀναρρίπισθίσης, καὶ μηδενὸς τὴν φορὰν ἐπέχοντος, αὐτοῖς λογισμοῖς εἰς αὐτὸν τὸν τῆς ἁμαρτίας βόθυνον ὠλισθήσαμεν. »

Ἄλλως τε δὲ ἐπειδὴν ὁ πάντα προειδὼς, καὶ κρεῖττον, ἢ ὡς γεγονότα, πρὸ γενέσεως, τὸ τῆς γνώμης φαῦλον, καὶ τῆς μελέτης τῇ ἀδεκάστῃ ζυγοστάτησιν εἶκνῃ, καὶ τὴν ὀργὴν συνάψῃ τῇ κρίσει, καὶ τὴν ἀμοιβὴν ὀρίσῃ τοῦ ἁμαρτήματος· οὕτω τῆς φιλανθρωπίας, καὶ ἀγαθότητος περὶ ἡμᾶς διακειμένης, τίς μὲν ἀναστεῖλαι τὴν ψῆφον, τίς δὲ τὴν ἀπόφασιν χρόνον πραῦναι δυνήσεται ; ὅπερ εἰσθεν ἀπαντᾶν, ἐφ'

NOTÆ.

(30) Isa. LIX, 1 et 2. In hoc autem et sequenti Isaie loco Photius LXXviralem, ego Vulgatam versionem de more sequar.

ὧν ἡ ὀργὴ προλαμβάνει τὸν χρόνον τῆς κρίσεως; Αὐτὸς οὖν τὴν μὲν κίνησιν τῆς ὀργῆς καὶ κατὰ σχολὴν, καὶ μελέτην τῶν πονηρῶν ἡμῶν ἐνθυμήσεων παροξύνει πρόσδος· ἡ δὲ ἐκείθεν τολμηθεῖσα πρᾶξις τὰς ἐκ τῆς ὀργῆς τιμωρητικὰς ψήφους προὐκαλέσαστο. Καὶ δὴλον, ὥς τὸ ἀδυσώπητον τῆς ὀργῆς, καὶ ἀμετάτρεπτον, καὶ ἀκώλυτον ὁ ἱεροφάντης παραστήσαι βουλόμενος, ὡς σύνδρομον, καὶ προφθάνον τῷ λόγῳ διέλαθεν. Ἡ γὰρ τῶν φθασάντων καλᾶσεων, καὶ τιμωριῶν, ἐφ' οἷς ἡμάρτομεν, κρίσις, καὶ ὀργὴ τῇ ἀκωλύτῃ, καὶ ἀτρέπτῃ, καὶ ἀδυσώπητῃ συναπαρτίζεται καὶ περαίνεται.

Εἰ βούλει δὲ, καὶ διότι τὸ τῆς ὀργῆς πάντως ἐν κρίσει νῦν μὲν ὀρίζεται, νῦν δὲ τῶν ψήφων ἐξενεχθέντων εἰς ἔργον προάγεται, τὸ μὲν κινουμένης, τὸ δὲ πεπραγμένης τῆς ἁμαρτίας, φησὶν· « Ὁργισθης, καὶ ἡμεῖς ἡμάρτομεν. » Ἐπιμεριζομένης γὰρ τῆς ὀργῆς, καὶ πρὸς τὸ διττὸν διατυπουμένης, καὶ τῆς μὲν ἐν τῇ κινεῖσθαι τὴν ἁμαρτίαν, τῆς δὲ ἐν τῇ τολμᾶσθαι θεωρουμένης, ἡ μὲν προτέρα φανερόν, ὅτι τὴν ἐκθεσμον προφθάνει πρᾶξιν· ἡ δευτέρα δὲ συνακολουθεῖ, καὶ συγκαταβάλλεται. Ὡς τὴν κακούργίαν μὲν ἡ κατὰ τὴν μελέτην ὀργὴ προλαμβάνει· ἣν δ' ἀνῆψεν ἡ τόλμα, συμπαραομαρτεῖ ταύτῃ, καὶ συνεπιφύεται. Διὸ καὶ κατὰ μὲν τὴν προτέραν διάνοιαν ἐξεστὶ λέγειν ἀδισταχτῶς τε, καὶ εὐσεβοφρόνως, ὥς· Ὁργισθης, καὶ ἡμεῖς ἡμάρτομεν· ἡ γὰρ κατὰ μελέτην ὀργὴ προὑπάρχει τοῦ ἁμαρτήματος· ἐπὶ δὲ τῆς δευτέρας, οὔτε θεοφίλης, οὔτε ἀκόλουθον· οὐ γὰρ ἐκ τῆς ὀργῆς ἁμαρτάνομεν, ἀλλὰ διότι ἁμαρτάνομεν, τὴν ὀργὴν ἐπισπώμεθα.

Παραπλήσιον δ' ἂν εἴη καὶ, εἰ τις ἐντεῦθεν τὴν ὀρμὴν τῷ λόγῳ βαλλόμενος, διὰ λειοτέρου, καὶ οἰκτιζομένου νοήματος ἐπιδείξει φερόμενον· Οὐκ ἐπέσχες τὴν ὀρμὴν κινήσεως ἡμῶν τῆς γνώμης ἐπὶ τὰς πράξεις τὰς πονηράς· ἀλλὰ προορῶν τὸ ἐκδεσόμενον, ὥς ἐκδεστικός (καὶ γὰρ καὶ τὸ ἀκατέργαστον ἡμῶν τὸ σὺν πανεπίσκοπον ὄμμα ἐφόρει), τῇ μελέτῃ τῶν φαύλων καὶ τὴν ὀργὴν λαβεῖν ἀρχὴν παρέσχες κινήσεως. Ταύτης δὲ καθ' ἡμῶν ἐν τῷ μετεώρῳ φερομένης ἡ ἁμαρτία θρασύτερον ἡμῶν ἐπιπηδᾷ, καὶ ῥᾶδιαν εὐρίσκει τὴν πύρρον. Τῇ γὰρ μισοπονηρίᾳ τῆς σῆς περὶ ἡμᾶς φιλανθρωπίας ὑπενδιδούσης, καὶ τῷ δικαίῳ τῆς συμπαθείας ὑποχωροῦσιν· εὐάλωτον τῷ ἐχθρῷ τὸ θήραμα γίνεται. Ἐπειεῖπερ ἦν ἡμῖν πόθεν τὴν σὴν ὀργὴν κινουμένην εἰς εὐμένειαν διαλύσαι, καὶ ἡ ἁμαρτία ἂν εἰς δεξιὰν τὸ θράσος συνετελλεῖ, καὶ τὸ ἡμέτερον βοηθούμενον τε, καὶ ἀναρρώννυμενον, μᾶλλον ἂν αὐτῆς τὴν προσβολὴν ἀπεσιείαστο, ἢ τοῖς ταύτης θηράτορις ἐνέπεσεν. »

Ἰσως δ' ἂν ἐγγύτερον εἴη θεωρούμενον, εἰ καὶ μὴ ταῖς ὑψηλοτέραις ἐπινοαῖς συνεπαίρεται τὸ, « Ὁργισθης, καὶ ἡμεῖς ἡμάρτομεν, » εἰς τὸ, Ὁργισθης, διότι ἡμεῖς ἡμάρτομεν, μεταλαμβάνομενον καὶ, διότι ἡμάρτομεν, τὴν καθ' ἡμῶν οὐκ ἐπέσχες ὀργὴν.

tingere solet, ubi iudicii tempus ira antevertit. Itaque divinæ iræ motum incendit improbarum nostrarum cupiditatum progressio facta et per deliberationem morosam et per deliberationem : opus autem inde perpetratum decretum punitionis ab ea ira in nos concitavit. Ac patet quod, ut iram divinam non posse exorari, flecti, ac impediri significaret propheta, in adductis verbis eam quasi operi concurrentem, et prævenientem acceperit. Castigationum enim ultionumque, quæ ob nostra peccata processerunt, iudicium et ira vi quadam, quæ impediri, flecti et exorari nequit, expleantur, atque ad exitum perducuntur.

Si vis autem, quia ira modo quidem solo iudicio omnino terminatur, modo autem edito decreto ad executionem progreditur; atque illud quidem est pro interno peccati motu, hoc vero pro externa ejus perpetratione; idcirco propheta : « Iratus es, inquit, et nos peccavimus. » Cum enim ira hic dividatur, distinguaturque in duas partes; atque altera quidem internum peccati motum, altera vero externam ejus perpetrationem respiciat; patet quod prior illa improbum præveniat opus; isthæc autem posterior consequatur, simulque descendat. Quare delictum quidem ea ira prævertit, quæ ob deliberationem est; ea vero, quæ ob opus perpetratum incenditur, illud comitatur atque adhæret. Quamobrem si prior ira respiciatur, sine dubio, ac impietatis nota dicere fas est : « Iratus es, et nos peccavimus; » siquidem ira ob deliberationem excitata præcedit perpetrationem peccati : si altera autem spectetur, hoc dicere neque religiosum est, neque consentaneum. Non enim ob iram peccamus, sed quia peccamus, iram in nos concitamus.

Neque vero longe abscederemus, si quis, hinc principium interpretationi præbens, mitiori et commiserationem excitante sensu locum propositum ostenderit procedere : « Nempe non cohibuisti impetum animi nostri ad prava opera incitati : sed prævidens futura, uti præterita (etenim id quoque, quod necdum egimus, oculus tuus omnium inspector observat), ob ipsam malorum operum deliberationem effecisti, ut et ira sumeret excitationis suæ principium. Hac autem adversus nos alte effervescente, peccatum acriori audacia in nos insilit, et facilem invenit aditum. Cum enim tua erga nos clementia cedit odio peccati, ac misericordia dat justitiæ locum; facili negotio nos venatur inimicus. Quoniam si nobis contingebat iram tuam concitatum ad clementiam flectere; utique non modo peccatum audaciam suam ad timorem revocasset, sed etiam animus noster gratia adjutus, ac roboratus, potius ipsius peccati irruptionem fuisset amolitus, quam in ejus retia incidisset. »

Fortasse vero ad veritatem propius accederemus, tametsi sublimioribus mentis conceptibus non attolleremur; si illud : « Iratus es, et nos peccavimus, » mutarem in hoc, Iratus es, quia nos peccavimus; et quia peccavimus, iram contra nos haud cohibuisti.

επαίρει, καὶ κατὰ πάσης τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἀγνοῖται νομίζει· ἐπεὶ, εἴ τις γε αὐτὸ πρὸς τὴν καθολικὴν μὴ ἐκδιόχοιτο ἔννοιαν, ἀλλὰ τοῖς ἰδίῳις ὁμοῖς συνέχει περιτελλόμενον, τῶν πλείονων ἀτοπημάτων ἀνέσθουν ὁραθῆσεται.

Τί οὖν ἐστίν, ὃ λέγω; Ὅτι περ τοῦ Ἰσραηλικοῦ ἔθνους προεῖνενται τῷ Προφῆτῃ τὸ ῥῆμα, ἀλλ' οὐ περὶ πάντων ἀπλῶς ἀνθρώπων· καὶ ὅτι οὐδενὶ καταλείπει ἀμφισβήτησιν, αὐτῇ γε ἡ τῆς προφητείας ἐπιγραφὴ μαρτυρεῖ· «Ὁράσεις γὰρ, φησὶν, ἦν εἶδεν Ἰσαΐας υἱὸς Ἀμώς, ἦν εἶδε κατὰ τῆς Ἰουδαίας, καὶ κατὰ Ἰερουσαλὴμ ἐν βασιλείᾳ Ὀζίου, καὶ Ἰωαθάμ, καὶ Ἀχαζ, καὶ Ἐζεχίου. » Καὶ γὰρ, καὶ ἐν οἷς ἐτέρων ἔθνων μνήμην ποιεῖται, καὶ ὁράσεις ἀνακαλύπτει, ἀλλὰ γὰρ καὶ τούτων ἡ διήγησις, ὥς ἐπίπαν, εἰς τὸν Ἰσραηλῆτιν λαὸν ἀφορᾷ· νῦν μὲν μάστιγος αὐτοῖς ἀναπληροῦντων χρεῖαν τῶν ἀλλοφύλων, παρὰ τὰ τοῦ Κυρίου δικαιώματα πορευομένων· νῦν δὲ κράτος αὐτῶν τῆς θείας ῥοπῆς ἐγγειριζούσης, καὶ νίκην, τῶν Δεσποτικῶν ἐντολῶν ἀντιποιοῦμενοις.

Ναὶ ὅθι καὶ πρὸ γε βραχέως τοῦ προκειμένου ῥητοῦ, ἵνα τὰ ἄλλα ἐάσω, ἀναμφισβήτητον πᾶσι ποιῶν ὃ προφήτης, ὅτι περὶ τοῦ Ἰσραηλικοῦ γένους ἐρρέθη τὸ, «Σὺ ὠργίσθης, καὶ ἡμεῖς ἡμάρτομεν.» οὕτω πως ἔρη· «Ποῦ ἐστίν... ὃ ἀγαγὼν τῇ δεξιᾷ Μωϋσῆν, ὃ βραχίων τῆς δόξης αὐτοῦ... Καὶ ἤγαγεν αὐτοὺς διὰ τῆς ἀβύσσου, ὥς ἵππων δι' ἐρήμου, καὶ οὐκ ἐκοπίασαν... Οὕτως ἤγαγες τὸν λαόν σου ποιῆσαι σεαυτῷ ὄνομα δόξης. Ἐπίστρεψον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἴδε ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ ἁγίου σου, καὶ δόξης... Σὺ γὰρ ἡμῶν εἰ πατήρ, ὅτι Ἀβραὰμ οὐκ ἔγνω ἡμᾶς, καὶ Ἰσραὴλ οὐκ ἐπίγνω ἡμᾶς.» Καὶ ὀχληρὸν ἴσως πάντα καταλέγειν.

Ἐπεὶ οὖν περιφανέστατον γέγονεν, ὥς περὶ τοῦ Ἰσραηλικοῦ γένους τὸ· «Ἰδοὺ ὠργίσθης, καὶ ἡμεῖς ἡμάρτομεν,» εἰρηται· ἐπιζητεῖν ἐστὶ λοιπὸν, καὶ διότι εἰρηται. Πολλῶν ἀπολαύσαντες παραδόξων, καὶ ὑπερφῶν ἔργων· τοῦτο μὲν μαστιζομένην τὴν Αἴγυπτον δι' αὐτοὺς δέκα πληγαῖς ἐωραχότες· τοῦτο δὲ τοὺς πολέμους ἐπιδιδύκοντας ἀνευ χειρὸς, καὶ δόρατος πανωλεθρίᾳ διαφθαρέντας· τοῦτο δὲ τὴν ὑγρὰν φύσιν ξηρὰ τὰ νῦτα πεζοπορεῖν παρασχομένην· στύλον πυρὸς ἐν νυκτὶ πυρσεύοντα πρὸς ὁδὸν εὐθεῖαν· καὶ νεφέλην φωτὸς τὰς ἀπὸ τοῦ Ἥλιου, στέγουσαν ἀκτῖνας, ὥς ἀλυπτότερον γίνεσθαι τὴν ὁδοπορίαν· ἀπὸν οὐρανὸν Μωσαϊκῇ γλώσσῃ γεωργοῦμενον· καὶ θάλασσαν καὶ γῆν αὐτοσχεδίων θυμάτων τράπεζαν αὐτοῖς παρασκευάζουσαν (33)· ὕδωρ ἐξ ἀκρο-

agnoscitur? At ita erit, si quis illud ad communem hominum conditionem evehat, et de tota humana natura dictum esse opinetur: quoniam pluribus absurditatibus immune conspicietur, si quis ipsum ad universalem sensum non detorqueat, sed intra proprios terminos conclusum detineat.

Quid igitur dicam? Nempe quod de Israelitica gente, non autem de omnibus omnino hominibus a propheta ea verba prolata sint: quodque nemini de hoc ambigendi relinquatur locus, ipsa utique prophetiae inscriptio testatur. Inquit enim: «Visio Isaiae filii Amos, quam vidit super Judam et Jerusalem in diebus Oziae, Joatham, Achaz, et Ezechiae⁴¹.» Revera vel ubi aliarum gentium mentionem facit, revelatae visiones, certe horum etiam enarratio Israeliticum, ut plurimum, populum respicit: quippe modo quidem alienigenae flagelli partes implebant in eum contra justificationes Domini ambulantes; modo autem ipsi Dominica mandata capessenti alienigenarum potentiam ac victoriam divinum auxilium in manus tradebat.

Quin etiam paulo ante propositum oraculum, ut caetera praeteream, propheta, quo omnibus extra dubitationis aleam poneret, se de Israelitica gente dixisse illud: «Tu iratus es, et nos peccavimus;» sic aliquando inquit: «Ubi est... qui eduxit ad dexteram Moysen brachio majestatis suae... Et eduxit eos per abyssos, quasi equum in deserto non impingentem... Sic adduxisti populum tuum, ut faceres tibi nomen gloriae. Attende de caelo, et vide de habitaculo sancto tuo, et gloriae... Tu enim pater noster, et Abraham nescivit nos, et Israel ignoravit nos⁴².» Ac molestum fortasse foret omnia percurrere.

Cum igitur luculentissime constet de Israelitica gente hoc: «Ecce iratus es, et nos peccavimus,» fuisse dictum; reliquum est ut, et cur dictum sit, inquiramus. Multis Hebraei incredulibus, ac naturae vires excedentibus prodigiis ditati; eum vidissent modo Aegyptum decem plagis propter se flagellatum⁴³; modo persequentes hostes sine manu et hasta perditos ac profligatos⁴⁴; modo humidam materiam eis siccam, ut pedibus incederent, solum praebentem⁴⁵; columnam ignis nocte praelucentem, ut rectam caperent viam; et nubem lucis radios a sole emissos tegentem, ut jucundius iter conficeretur⁴⁶; panem caelitus Mosaica lingua paratum⁴⁷; tum mare, tum terram tumultuariis hostiis mensas eorum exstruentem (34); aquam ex

⁴¹ Isa. i, 1. ⁴² Isa. lxxiii, 11 seqq. ⁴³ Exod. vii, viii, ix, x, xi. ⁴⁴ Exod. xiv, 6 seqq. ⁴⁵ ibid. xx., 1 seqq.; Josue, iii, 15 seqq. ⁴⁶ Exod. xiii, 21 seqq. ⁴⁷ Exod. xvi, 13 seqq.

NOTE.

(33) Παρασκευαζούσας numero πληθυντικῷ ad elegantiores fortasse σύνταξιν habet Barberinus.

(34) Si hoc loco intelligas cibos a terra et mari conquistatos; fortasse ad res ex Aegyptiorum terra asportatas et ad coturnices vento valido supra mare delatas, Exod. xvi, 13 et Num. xi, 31, id referendum est. Si autem spolia ex profligatis hostibus detracta

hic innui opinaris, habes easque ex Aegyptiorum cadaveribus capere poterunt, Exod. ix, 31, et alias, quae ex multis captis directisque urbibus relatae sunt. Vide, praeter Pentateuchi locis, Deuteronomium, ii, 25, et iii, 7. Imo et aperte dicitur capite xx, 14, Comedes de spoliis hostium tuorum.

prærupta rupe inexhaustos edentem fontes⁴⁸ : cum his omnibus, quæ nec exprimi, nec intelligi possunt, beneficiis ac donis fruerentur Hebræi; et quodammodo quæcunque ad eos pertinebant, essent peculiari sorte selecta, ac sub communi cæteris hominibus providentia et vigilantia non continerentur; hujusmodi verba emittunt : « Deus, qui hæc omnia gratis, atque ex sola benignitate nobis impertiebat, non permisisset nos peccasse; nisi nimiam suam ac ineffabilem erga nos curam, et vigilantiam in iram svisset permutari. »

Atque hæc dicere et cogitare posset Israel obsecrando, non afirmando; neque proferendo dogma, sed concitando miserationem; neque ut sese negaret esse peccati causam, sed ut lamentationem faceret, suamque deliberatam improbitatem incusaret. Quare ea quoque quæ paternum Dei amorem et misericordiam movere possent, aliis attexit verbis : « Tu pater noster, Abraham nescivit nos a sæculo nomen tuum super nos⁴⁹, » et quæcunque alia ad miserationem et clementiam conciliandam adjecta sunt; ut propemodum dicat : « Pro quali (hei mihi!) copia donorum, et gloriæ per universum orbem pervagatæ, qualibus peccatis implicatus, et factus [opprobrium et subsannatio]⁵⁰ deprehendor! »

Quod si in duas partes ubique dispesci conspiciuntur Hebræi : nonnulli enim eorum vitulum sibi conflant dereliquentes Deum⁵¹; atque hi et cæde et morte pœnas facinoris luunt, Mosaicæ sententiæ, aut potius justo Dei judicio subjecti⁵² : nonnulli præterea incensum offerunt Deo, his autem terræ hiatus extemporaneum sunt sepulcrum⁵³; porro nonnullos flammæ a Deo inmissæ devorant, ut murmuratæonis crimen ulciscantur⁵⁴; alii contra in Dei misericordiam et in bonam frugem se recipientes, incredibilis illius portentis spectatores ac testes fiunt⁵⁵; ac illorum quidem membra in deserto cadunt, terræque promissæ judicantur indigni⁵⁶; hi autem ab re promissionum accusatione non excidunt⁵⁷; atque alia innumera : cum itaque Israelitica natio ita in duas distingueretur partes, quarum altera resipiscentes, altera perversos complectitur; nihil prohibet, quominus resipiscentium cogitationes confessionesque dicamus esse illud : « Multiplicatæ sunt iniquitates nostræ coram te, et peccata nostra responderunt nobis, quia scelera nostra nobiscum, et iniquitates nostras cognovimus; peccare, et mentiri et aversum, ne iremus post tergum Dei nostri⁵⁸; » et quæcunque alia ad eandem confessionem, compunctionemque pertinent : murmurantium vero,

A τόμου πέτρας πηγὰς ἀκινῶτους ἀναβλύζον· τοῦτων ἀπάντων τῶν ὑπὲρ λόγον, καὶ ἐννοίαν εὐεργεσιῶν, καὶ ὠφελῶν ἀπολαύων ὁ Ἰσραὴλ, καὶ ὡς πάντα τὰ περὶ αὐτοὺς εἶη πρὸς τὸ ἐξαίρετον ἀποκαληρωμένον, καὶ οὐ κατὰ τὴν ἄλλην τῶν ἀνθρώπων πρόνοιαν τε, καὶ κηδεμονίαν, ἀφίησι φωνὴν τοιαύτην, « Ὡς ὁ ταῦτα προῖκα, καὶ διὰ μόνην ἀγαθότητα παρασχὼν ἡμῖν, οὐδ' ἂν ἁμαρτεῖν εἴασεν· εἰ μὴ τὴν πολλὴν αὐτοῦ, καὶ ἀνεκδιήγητον περὶ ἡμῶν φροντίδα, καὶ κηδεμονίαν εἰς ὀργὴν ἀφῆκε περιτραπῆναι. »

Καὶ ταῦτα ποτηνῶμενος εἶη ἂν, καὶ λέγων, καὶ διανοούμενος ὁ Ἰσραὴλ, ἀλλ' οὐκ ἀποφαινόμενος· οὐδὲ δογματίζων, ἀλλ' ἐλεεινολογούμενος· οὐδὲ τὴν αἰτίαν τοῦ ἁμαρτάνειν ἀπολυόμενος, B ἀλλὰ θρηνηγὼν, καὶ τὴν ἰδίαν ἐθελοκακίαν κατατινόμενος. Διὸ καὶ, ἃ στοργὴν, καὶ ἔλεον ἀνακινεῖν οἶδε, τοῖς ἄλλοις διαπλέκει ῥήμασιν· « Πατὴρ ἡμῶν εἰ σύ· Ἀδραὰμ οὐκ ἔγνω ἡμᾶς;.... ἀπ' ἀρχῆς τὸ ὄνομά σου ἐφ' ἡμᾶς; » καὶ ὅσα ἄλλα συνείρηται συμπάθειαν, καὶ εὐμένειαν ἔλκειν δυνάμενα, μονονοχὶ λέγων· « Ὡς ἄνθ' οἴου πλοῦτου ὠφελεῖν, ὁ μοι, καὶ δόξης εἰς τὴν οἰκουμένην διαδοθείσης, οἷος ἁμαρτήμασιν ἑαλωκῶς, καὶ θνείδος, καὶ μυκτηρισμῶς γεγυνῶς ἐξελέγχομαι. »

Ei δὲ καὶ πρὸς διπλὴν μοῖραν πανταχοῦ καθορᾶται μεριζόμενος ὁ Ἰσραὴλ· οἱ μὲν γὰρ αὐτῶν μοσχοποιοῦσιν ἐγκυκαλιμπάνοντες Θεόν· οἱ δὲ φόνον, καὶ θανάτῳ τὴν τολμᾶν δικάζουσι, τῇ Μωσαϊκῇ ψήφῳ, C μᾶλλον δὲ τῇ τοῦ Θεοῦ δικαιοκρίσει ὑπηρετούμενοι· καὶ οἱ μὲν ιερατεύουσι τῷ Θεῷ, τοῖς δὲ χάσματι γῆς αὐτοσχέδιος τάφος γίνεται· καὶ τοὺς μὲν φλόγας θεήλατοι κατατάνονται τοῦ γογγυσμοῦ δίκας εἰσπραττόμενοι· οἱ δὲ πρὸς τὸν ἔλεον, καὶ τὴν εὐγνωμοσύνην καταφεύγοντες, θαυταί, καὶ μάρτυρες τοῦ παραδόξου θαύματος γίνονται· καὶ τῶν μὲν τὰ κῶλα ἐν ἐρήμῳ πίπτει, καὶ τῆς ἐπηγγελμένης γῆς ἀνάξιοι κρίνονται· οἱ δὲ τῶν ἐπαγγελιῶν οὐκ ἐκπίπτουσι· καὶ μυρία ἄλλα· οὕτως οὖν εἰς δύο μοίρας, εἰς τε τὴν εὐγνώμονα, καὶ ἀγνώμονα, τῆς Ἰσραηλίδος φυλῆς διαιρουμένης, οὐδὲν κωλύει λέγειν τῶν μὲν εὐγνώμωνων διανοήματα, καὶ ὁμολογίας εἶναι τὸ· « Πολλὴ ἡ ἀνομία ἡμῶν ἐναντίον σου· καὶ αἱ D ἁμαρτίαι ἡμῶν ἀντέστησαν ἡμῖν· καὶ ὅτι αἱ ἀνομίαι ἡμῶν ἐν ἡμῖν, καὶ τὰ ἀδικήματα ἡμῶν ἔγνωμεν· ἡσεδήσαμεν, καὶ ἐψευσάμεθα... καὶ ἀπέστημεν ἀπὸ ἐπισθεν τοῦ Θεοῦ ἡμῶν· » καὶ ὅσα ἄλλα τῆς αὐτῆς ὁμολογήσεως ὑπάρχει, καὶ κατανύξεως· τῶν δὲ γογγυστῶν, καὶ ἀχαρίστων, καὶ ἀγνώμωνων δυσφημίας εἶναι τὸ· « Ἰδοὺ ὀργίσθης, καὶ ἡμεῖς ἡμάρτομεν· » εἰ βούλει δὲ, καὶ τὸ· « Τί ἐπιδάνησας ἡμεῖς;

⁴⁸ Exod. xvii, 6; Num. xx, 11. ⁴⁹ Isa. lxi, 16 seq. ⁵⁰ Psal. xlii, 14; lxxviii, 4. ⁵¹ Exod. xxxii, 1 seqq. ⁵² ibid. 25 seqq. ⁵³ Num. xvi, 6 seqq. ⁵⁴ ibid. 25 seqq. ⁵⁵ Exod. xi, 11 seqq. ⁵⁶ Num. xiv, 28 seqq. ⁵⁷ ibid. 30. ⁵⁸ Isa. lix, 12 seqq.

NOTÆ.

(35) Hoc ad eos referendum puto, qui singulis populi castigationibus superstitibus ob penitentiam fuerunt. Nimirum in prima quoque Hebræorum

plaga hujusmodi viros fuisse constat. Exod. xxxii, 26.

ἀπὸ τῆς ὁδοῦ σου, καὶ ἐσκήρυνας τὰς καρδίας ἡμῶν ἅπασαν τὴν φρονησάν σε; » καὶ ὅσα τῆς αὐτῆς ἀπονοημένης γνώμης ἐστὶ τοιαῦτα βλασφημίατα. rasti cor nostrum, ne timeremus te³³ » atque erumpunt.

Εἰ γὰρ καὶ ἑτέροις λόγοις τὰ ὑπερτον εἰρημένα διατασσάσθαι, καὶ καθίστασθαι δύναται πρὸς τὸν εἰρμὸν τῆς ἀκολουθίας, καὶ τὸ τῆς συγκατανεύσεως ἀσπασίαςτον· ἀλλ' οὐν καὶ ὁ ῥηθεὶς τρόπος ἱκανός ἐστι τὴν τῶν λογισμῶν ἀγλὺν ἀποσκεδάσαι, καὶ τὸ τῆς ἀμφιβολίας νέφος διαλύσασθαι. Καὶ οὐκ ἐστὶν ἐνδοιαζόμενον τῆς ἀγνώμονος εἶναι διαθέσεως τῆς δυσφημίας τὰ ῥήματα. Εἰωθότων γὰρ κατὰ Θεοῦ, καὶ κατὰ τῶν αὐτοῦ θεραπεύοντων γογγύζειν, καὶ κατεξανίστασθαι τῶν συμπληρούντων τὴν ἀγνώμονα, καὶ πεπωρωμένην, καὶ ἀθεράπευτον μοῖραν· ἀκόλουθός ἐστιν αὐτοῖς καὶ μελέτη, μάλιστα καλῶν κακῶν ἀπάντων ἀντὶ τοῦ αὐτοῦ αἰτίους νομίζειν, εἰς τὴν τῆς σωτηρίας ἀπάσης πηγὴν, καὶ τῶν καλῶν αἰτίων τὰς αἰτίας ἀναφέρειν.

Ἄλλ' εἴρηται μὲν, ὅσα εἴρηται· τοῖς δὲ τὴν κριτικὴν ἐξὶν τῇ τοῦ παναγίου Πνεύματος δυνάμει χαριτωθεῖσιν ὑπεξίσταται διαιτῆν, καὶ τὰ κρείττω μᾶλλον τῶν ἄλλων ἀποδέχεσθαι, καὶ στέργειν. Ἐπὶ τέλει δέ μοι τοῦ λόγου περιῆλθεν ἡ μνήμη τῆς τοῦ Συμμάχου ἐκδόσεως, ἥτις εἰ κατ' ἀρχὰς ἐπέστη, οὐκ ἂν τοσοῦτον ἐνθυμημάτων, οὐδὲ περινοημένων θεωρημάτων πρὸς τὴν λύσιν ἐδεήθημεν. Καὶ γὰρ ἐκεῖνος τὸ ῥήτον οὕτως ἐκδόδωκεν, « Ὁργισθὴς ἡμῶν ἀμαρτόντων »· ὅπερ οὐδὲν ἀμφίβολον, οὐδὲ τινα παρέχεται ζήτησιν· φανεράν δὲ, καὶ κρείττω προτιθῆσιν, ἢ διαπορεῖσθαι, τὴν δίδουσαν. Ἰσμεν γὰρ, ἴσμεν σαφῶς (37) ἅπαντες τὸ Θεῖον ἐπὶ ταῖς ἀμαρτίαις ἡμῶν ὀργιζόμενον. Οὐκ ἄδηλον δὲ, ὅτι μὴ μόνον αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν ἡ τοιαύτη Ἐκδοσις διαλύειν ἐστὶν ἱκανὴ τὸ ἀπόρημα· ἀλλὰ καὶ ὅτι οὐκ ὀλίγας τῶν προειρημένων ἐπιλύσεων βεβαιωτέρας μᾶλλον ἀποφαίνει· οὐδὲ πρὸς τὰς λοιπὰς διαφερομένη, ἀλλ' ἐπὶ τῆς ἰδίας χρείας διαμένειν ἀπολείπουσα.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΜΓ'.

Τι δὴ ποτε τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς ὄνομα Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος βαπτίζεν μυσταγωγῆσαντος, οἱ ἀπόστολοι καὶ μαθηταὶ αὐτοῦ οὐχ οὕτως, ἀλλ' εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ ἐβάπτιζον;

Edita ab Ang. Maio, Nov. Coll., I, 90-120.

α'. Τινὰς μὲν οὐν τῶν ἱερῶν ἀνδρῶν ἐστὶν ἰδεῖν ἱσταμένους πρὸς τὸ ἄπορον, οὐ δι' ὧν τὸ ζήτημα διαλύ-

³³ Isa. LXIII, 17.

A ingratorumque, ac vecordium blasphemias esse hoc, ecce « Iratus es, et nos peccavimus; » imo et hoc: « Quare errare nos fecisti de viis tuis, indu-

Etsi enim verba isthæc aliis quoque interpretationibus conciliari, et ad consentanei sensus connexionem, consensionemque inconcussam redigi possunt; prædictus tamen modus sufficit ad discutiendam ratiocinationum caliginem, et nubem ambiguitatis dissolvendam. Neque in dubium revocatur, quin ad vecordem Hebræorum animum blasphemiarum verba pertineant. Cum enim ii, qui vecordium, obduratorum, atque inemendabilium hominum partem constituebant, contra Deum, ejusque ministros murmurare, atque insurgere soliti fuerint; consentanea etiam ipsis ea cura est, ut ei præcipue malorum omnium, pro eo ac sese auctores arbitrentur, causas in totius salutis fontem, originemque bonorum transferant.

At ego quidem dixi, quæ dixi: Hæc autem iis, qui arte critica per Spiritus sancti virtutem præditi sunt, tradito, ut concilient, et quæ meliora sunt, præ cæteris amplectantur ac probent. Porro dum diatribæ finem imponebam, venit mihi in mentem Symmachi versio; quam si statim a principio adduxissemus, utique non fuisset opus tantas commentationes, ratiocinationesque ad difficultatis solutionem excogitare. Is enim dictum illud ita reddidit: « Iratus es nobis peccantibus (36); » quod quidem nullam ambiguitatem, ac nullam quæstionis materiam exhibet; perspicuum autem, et de quæ ambigere nemo potest, sensum proponit. Novimus enim, novimus, inquam, luculenter omnes Deum propter peccata nostra irasci. Patet autem hujusmodi versionem non modo ipsam per se ad quæstionem dissolvendam sufficere, sed etiam non paucas ex allatis solutionibus magis magisque confirmare, dum ne discrepat quidem a reliquis, sed ipsas in propriis usibus permanere sinit (38).

QUÆSTIO XLIII [al. XLII].

D Curnam cum Dominus et Servator noster Jesus Christus in nomine Patris et Filii et sancti Spiritus baptizare docuisset, apostoli atque horum discipuli non sic, sed in nomine Domini Jesu baptizabant.

De baptismo in nomine Jesu administrato.

1. Sanctorum patrum nonnullos video ita in hæc quæsti versantes, ut non tam illa argumenta

NOTÆ.

(36) Gratiæ Photio habendæ, quod hoc ex Symmachi versione λεῖψανον nobis servaverit; deerat enim in eis *Hexaplorum* ἀποσπάσματα quæ Mont-fauconius collegerat.

(37) Ita in Vaticano ἑμπατικῶς legitur; Barberinus autem habet tantum ἴσμεν γὰρ σαφῶς.

(38) Calvinistas, qui Deum ad peccatum nos incitantem, imo cogentem somniantur, non minus in hac, quam in præcedenti lucubratione Photius luculentissime refellere, ac ne ex proposito Isakæ loco novam sumant cavillandi materiam, antevertere

videtur. Adnotandum vero quod Munsterus, ac Grotius, cæteroque Catholicorum δογμαίων non nimis amici, illud et peccavimus, cui tota difficultatis moles innititur, quia peccavimus exponendum non inficiantur. Photius autem cæteris, quod scio, fusius ac planius proposita prophetæ verba commentatur; ac blasphemias ex Calvinii errore erupturas quodammodo præsentit. De quibus videsis Dionysium Petavium *De Deo*, lib. x *De prædest.*, cap. 6 et seqq.

proferant, quibus controversia solvitur, sed ea potius quibus veniam impetrent iis qui mandato obtemperare non potuerunt, eosdemque crimine absolvant. Quippe fatentur discipulos non illo modo quo eruditi fuerant baptizavisse, sed in nomine Domini nostri Jesu Christi baptismum impertivisse, secundum œconomiam quamdam ac providentiam hac formula utentes : temporique et in primis instanti necessitati sententiam accommodavisse, dum ex utilitate et placito neophytorum mysticum hunc sacrumque ritum administrabant. Nam quod præ cæteris cernebant in vulgi animis antestare, eorumque cogitationibus perturbationem injicere, hoc apprimè procurandum sibi studioseque præsumendum putabant. Jamvero antestabat atque omnium difficillima videbatur hæc affirmatio, Servatorem scilicet esse Christum, præcipueque Dei Filium et Deum ejusque mandatis esse obediendum. Quod itaque magis indigum magisterii videbant, id cæteris prævertebant, atque ex hujus norma initiaudam saceris multitudinem proselytorum existimabant. Quare baptismum haud in Patris et Filii et Spiritus sancti nomine impertiebant, verum Domino Jesu invocato, regenerationis lavacro lotos culpis purgabant : administrantes quidem com Domini invocatione et appellatone sacrum munus, simulque docentes qui digni hac purgatione fuissent, eos per illum adoptionem consequi : quippe filios Dei per gratiam eum tantummodo posse arrogare, cui naturaliter atque ab æterno Filii atque Dei dignitas inest : qua ex re naturæ quoque unitas Patris et Filii ac Spiritus sancti conspicitur atque patescit. Jam qui adoptionem se per Filium consecutos credebant, eos par erat de ejus quoque divinitate, qui id donum contulerat, haud gravate assentiri. Sic itaque nonnullis visum est controversiam hanc dirimere.

2. Ego vero haud potis sum intelligere, quidquam aptius esse aliud, quod nedum nodum haud expediat, sed potius laqueum injiciat, et quidem non infirmiore, eo qui supra memoratus est, ad constringendam controversiæ difficultatem. Imo vero demonstratio hæc erit atque accusatio dissidentium ac magistro discipulorum. Nam causa dissidendi haud est equidem dissonantiæ abrogatio, sed judicium de re interpositum, et proprii arbitrii Dominicæ voluntati præheditata prælatio. Quænam autem gravior necessitas est, quam ut sacra scientia manifestetur, atque ut Trinitatis natura una visque una conjunctis nominibus reveletur? Et quidem discipuli haud recenter initiati fuerant, neque imperfecta adhuc conditione erant, neque voluntaria Servatoris passio non fuerat peracta, neque legi usque ad tempus idoneum summa controversiæ doctrinæ notitia jam postulabat : sed post crucem, post necem, post sepulturam, post inferorum reg-

ται, ἀλλὰ δι' ὧν συγγνώμῃ τοῖς μὴ δυναμένοις φυλάξαι τὰ προστεταγμένα λύει τὸ ἔγκλημα · ὁμολογοῦσι μὲν γὰρ τοὺς μαθητὰς, μὴ καθ' ὅν ἐδιδάχθησαν τρόπον βαπτίζειν· βαπτίζειν δὲ ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, οἰκονομίας τινὸς καὶ προνοίας λόγῳ χρωμένους · καὶ τῷ καιρῷ καὶ τῷ κατεπιγόντι ἔτι μᾶλλον τὴν γνώμην ἀρμόζειν, πρὸς τὸ συμφέρον καὶ εὐπαράδεκτον τοῖς τῷ κηρύγματι προσιοῦσι τὴν μυστικὴν ταύτην καὶ ἱερὰν πράξιν μεθοδεύοντας · ὁ γὰρ τῶν ἄλλων μᾶλλον ἑώρων τοῖς πλήθεσι προϊστάμενον καὶ θόρυβον τοῖς λογισμοῖς αὐτῶν παρεχόμενον, τοῦτο δὴ, τοῦτο προθεραπεύειν τε καὶ προκαταρτίζειν ποιεῖσθαι σπουδάζειν · προϊστατο δὲ καὶ δυσπαράδεκτον ἐνομιζέτο ὁμολογεῖν τὴν Σωτῆρα τὸν Χριστὸν καὶ μάλιστα Υἱὸν Θεοῦ καὶ Θεόν, καὶ τοῖς ἐκείνου πειθαρχεῖν παραγγέλμασιν · ὁ τοίνυν ἑώρων μάλιστα διδασκαλίας, δεόμενον, ἐκείνο τῶν ἄλλων προτιθέντο, καὶ κατ' ἐκείνο μυσταγωγεῖν τῶν προσιόντων τὸ πλῆθος ἐδοκίμαζον. Διὸ καὶ βαπτίζοντες οὐκ εἰς Πατέρα, καὶ Υἱόν, καὶ Πνεῦμα ἅγιον ἐβάπτισον, ἀλλὰ τὸν Κύριον Ἰησοῦν ἐπικαλούμενοι, τῷ λουτρῷ τῆς καλιγγενεσίας τῶν μολυσμάτων τοὺς λελουμένους ἐκθάειρον · ἱεροουργούντες μὲν τῇ τοῦ διδασκάλου κλήσει καὶ ὀνομασίᾳ τὸ δῶρον · δι' αὐτοῦ δὲ εἰς υἱοθεσίαν τοὺς ἀξιουμένους τῆς καθάρσεως διδάσκοντες καταλέγεσθαι · υἱοὺς δὲ Θεοῦ κατὰ χάριν ἐκείνον μόνον δύνασθαι ποιεῖν, ᾧ κατὰ φύσιν τε καὶ ἐξ αἰδίου τὸ τῆς υἰότητος καὶ θεότητος ἐνυπῆρχεν ἀξίωμα · δι' οὗ καὶ τὸ ὁμογενὲς Πατρὶ καὶ Υἱῷ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι συνθεωρεῖται καὶ συναναφαίνεται. Οἱ τοίνυν τὴν υἱοθεσίαν διὰ τοῦ Υἱοῦ πιστεύσαντες δέξασθαι, οὐδ' ὅτι Θεός ἐστιν ὁ ταύτην δωρούμενος βραβεῖς ἀν' ὅφθαιεν συγκατατίθεσθαι. Οὕτω μὲν οὖν ἐπὶ ἡλθέτισι τὴν ἀπορίαν ἐπιλύεσθαι.

β. Ἐγὼ δὲ οὐκ εἶμι δυνατός συναρᾶν πῶς ἂν τις μᾶλλον δι' ἑτέρων ἢ διὰ τούτων ἀντὶ τοῦ λύειν, δεσμὸν ἐπιβάλλειν πειραθεῖν, οὐκ ἀσθενέστερον τοῦ προτέρου συμπλέκειν τὸ ἄπορον (39). Κατασκευὴ γὰρ μᾶλλον ἂν εἴη τοῦτο καὶ αἰτία τῆς τῶν μαθητῶν διαφωνίας πρὸς τὸν διδασκαλόν. Ἡ γὰρ αἰτία τοῦ διαφωνεῖν, οὐ μὲν οὖν οὐκ ἔστι τῆς διαφωνίας ἀναίρεσις, ἀλλὰ καὶ κρίσις ταύτῃ συνάπτεται, καὶ τοῦ ἀσκοπικοῦ φρονήματος διὰ μελέτης τὸ οἰκεῖον ἀναβαλεῖσθαι. Τί δ' ἂν καὶ ἕτερον τῶν κατεπιγιγόντων μᾶλλον εἴη τῆς θεολογούσης ἐκφαντορίας καὶ τὸ τῆς Τριάδος ὁμοφύης καὶ ὁμοδυνάμου συνεπτυγμένοι ἀνακαλυπτοῦσης ὀνόμασι; Καὶ τότε μυσταγωγούμενοι οὐκ ἐν ἀρχῇ, οὐ τῶν μαθητῶν ἐν τῷ ἀτελεῖ διακειμένων ἔτι, οὐδὲ τῶν ἑκουσίων καὶ σωτηρίων παθῶν ἐπιτελεῖσθαι μελλόντων, καὶ συσκιάζεσθαι τῷ καιρῷ τῆς ἀκριβείας τῆς ἐν κρίσει διδασκαλίας ἀπαυτοῦσης · ἀλλὰ μετὰ τὸν σταυρὸν, μετὰ τὴν ταφὴν, μετὰ τὸ σκυλευθῆναι τὰ τοῦ θένου βασιλεία, καὶ δε-

NOTE.

(59) Nos Itali dicimus scusa peggiore della colpa.

σμοὺς ἀλότοις παραδοθῆναι τὸν πολέμιον τοῦ γένους ἡμῶν, ἡνίκα τοῦ τάφου ἀνέστη καὶ τὴν κοινὴν ἀνάστασιν ἐνεκαίνισε, τότε δὴ τότε τὴν ἐξουσίαν ἀπάντων τῶν ἐπιγείων καὶ τῶν οὐρανίων ὁ φύσει ταύτην ἔχων τῇ θεϊκῇ καὶ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον ἀναδεξάμενος, τότε τὸν βασιλικὸν τοῦτον καὶ σωτήριον νόμον, οὐκ ἐν πλατὶ λιθίναις, ἀλλ' ἐν πλατὶ κρείττοσιν ἢ μετέχουσιν ὕλης ἐπιγείου, ταῖς τῶν ἀποστόλων διανοαῖς ἐνεχάραξεν· οἶονεὶ προθέματά τινα δι' αὐτῶν καὶ προγράμματα ἀνὰ πᾶσαν ἀπλώσας τὴν οἰκουμένην, καθ' ἃ καὶ μυεῖσθαι καὶ τελειοῦσθαι τοὺς προσιόντας ἔδει τὴν εὐσέβειαν· « Πορευθέντες γάρ, φησὶ, μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζαντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· διδάσκοντες αὐτοὺς τηρεῖν (δηλονότι καὶ πρὸ τῶν ἄλλων τὸ νῦν εἰσφερόμενον) πάντα ὅσα ἐνετείλαμην ὑμῖν. »

γ'. Τοῦτου δὴ τοῦ ἱεροῦ καὶ σωτηρίου προτάγματος, τί ἂν εἴη κατεπείγον μᾶλλον; τί δὲ κρίσεως ἀνθρωπίνης δεόμενον, τῆς Δεσποτικῆς φωνῆς ἱερολογούσης τὸ δόγμα, καὶ σφραγίδος πάσης ἀσφαλέστερον τὴν ψῆφον αὐτῷ περιτιθεμένης; Καὶ τοι γὰρ εἰ καὶ ἄμφορ τὸ κατεπείγον ἐπὶ τῇ ἰσῇ καὶ ὁμοίᾳ διενέμοντο χρεῖς, ὅτε σωτήριος φημι νόμος, καὶ τῶν μαθητῶν ἡ γνῶμη, οὐδ' ἕτερον διεφέρετο νόημα, οὐδ' οὕτως ἦν ἀνεκτὸν τῆς δεσποτικῆς μυσταγωγίας τὴν ὑπηρετοῦσαν γλῶσσαν ἐμπροσθεν ποιεῖν. Εἰ δὲ τῇ θέσει τῶν μαθητῶν ἡ τοῦ διδασκάλου ἀναίρεσις ἔπεται, πῶς οὐκ εἰς τόλμαν ἦκει δι' ἧς ὀβρίζεται τῆς συγγνώμης ἡ χάρις; τὴν μὲν Δεσποτικὴν κρίσιν μὴ τῶν κατεπειγόντων εἶναι νομίζειν, τὴν δὲ τῶν δοῦλων ἐπινόειαν τῶν κατεπειγόντων· καὶ παρορᾶν μὲν οὐ μὴ ἔστι χωρὶς ἀπονοίας ὁμολογεῖν τὴν παρόρασιν, στέργειν δὲ καὶ προτιθέναι, ἧς ἡ κρίσις δίκη τοῦ κρινοῦτος. Ἀλλὰ γὰρ αὐτοὶ γὰρ περιφανῶς οὕτω τοσαύτης καὶ τηλικαύτης ἐντολῆς ἰσχυρὸν παρορῶντες καὶ παραβαίνοντες, εἰ ὡς ἀληθῶς ἦσαν τῆς παραβάσεως, πῶς ἂν ἠδύναντο τοὺς τῶν ἱερῶν μαθημάτων ἀκροατὰς παραινέειν ταῖς Δεσποτικαῖς ἐντολαῖς πειθαρχεῖν καὶ καθαρῶς μιμεῖσθαι, καὶ τῆς οἰκείας πολιτείας κατὰ ταύτας ποιεῖσθαι τὴν ἐπιμέλειαν; Ἰσὺν γὰρ ἔστι διὰ τῆς τῶν ἐντολῶν ἀσθεῖσεως πειρᾶσθαι φύλακας τῶν προσταγμάτων ποιεῖν, καὶ ἀθετεῖν αὐτοὺς ἀπαιτεῖν τὸ ἐν παραβάσει ἀπαράβατον. Οὐ τίς ἂν ὁ ἐχθρὸς εὐρήσει μᾶλλον, δι' οὗ καὶ τὴν διδασκαλίαν ἐπαρθῇ· δὲ ποῦθεν, καὶ τὴν ἐσχάτην ὕβριν προσάψασθαι τῷ κηρύγματι;

δ'. Ταῦτα τοίνυν καὶ πολλὰ τοιαῦθ' ἕτερα διὰ τῶν εὐσεβῶν καὶ ἀδεκάστων προΐοντα λογισμῶν, καὶ τὴν νομισθεῖσαν λύσιν αἰτιώμενα ἄλλην τινὰ θεωρίαν τοῦ ζητήματος ἀνιχνεύειν ὑποτιθέται, δι' ἧς καὶ τὸ τῆς ἀπορίας δυσπρόσοδον ἐπὶ τὸ λεῖον καὶ ὁμαλὸν τῆς καταλήψεως ἀνευρύνεται, καὶ ὁ τῶν διαβουλιῶν ὄχλος διασκεδασθήσεται. Ὅτι μὲν γὰρ τῶν ἱερῶν ἀποστόλων αἱ παναγεῖς καὶ τελειοὶ τῆς εὐσεβείας ἡράξεις ἱερουργοῦσαι τὸ βάπτισμα ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ λέγονται τοῦτο τελειοῦργεῖν, οὐδεὶς τῶν

agnum direptum, post generis nostri hostem insolubilibus vinculis traditum, postquam Christus sepulcro evaserat, communisque resurrectionis auspiciū dederat; tum demum terrestrium omnium atque cœlestium potestatem, is qui divina natura jam eam tenebat, humana quoque natura recipiens; tunc, inquam, regalem hanc salutaremque legem haud in tabulis lapideis, sed in aliis terrenæ materiæ vilitatem excedentibus, nempe in apostolorum mentibus scripsit: edicto veluti quodam atque programme universo orbi proposito, cujus verbis initiari et consecrari oportebat quicumque ad religionem accederent; nam; « Euntes, inquit, docete omnes gentes, baptizantes eas in nomine Patris et Filii et sancti Spiritus: erudientes ut omnia (nempe in primis quod in præsentī mandaverat) quæcunque præcepi vobis observent^{***}. »

3. Sane hoc sacro Servatoris præcepto quidnam urgentius esse potest? quoniam autem judicio hominum opus est, quandoquidem vox Dominica doctrinam hanc tradit, omnique sigillo tutiorem sententiam suam illi circumponit? Atqui si forte lex Servatoris et discipulorum opinio formula aliqua necessaria ad par ac simile officium uteretur, neque illæ duæ sententiæ inter se dissiderent, attamen ne tum quidem ferendum videretur, servilem linguam herili de re sacra doctrinæ anteponi. Quod si reapse discipulorum decreto magistrale ipsum antiquatur, nonne hæc gravis audacia est, quæ veniæ gratiam contumelia afficit? nempe si judicium Dominicum in rerum necessariarum numero nequaquam habeatur; servorum autem excogitationes in necessariis reputentur: sique negligatur id, ejus neglectum sine vesania fateri non possumus, ametur autem atque anteponatur id, ejus electio damnatio eligentis est. Jam vero discipuli si talis tantique præcepti vim neglexissent ac violavissent, cum se reapse contumaciæ ejus reos præstitissent, num sacræ doctrinæ assecras hortari poterant ut mandatis Dominicis obedirent, ad eaque se conformarent, suamque vitam ex horum præscripto regerent? Nam qui per ipsam præceptorum violationem, obedientes mandatis homines facere nititur, idem sibi licentiam aufert postulandi ab aliis ne quod jam peccatum fuerit peccent. Quo quidnam opportunius inveniet hostis, unde et magisterium adulterare ausit, et extremam ignominiam Evangelio aspergere?

4. Hæc atque aliæ hujusmodi a piis profectæ incorruptisque ingeniis contradictiones, quæ justam postulant solutionem, impellunt nos ad indagandam aliam quæstionis explanationem, qua dubii asperitas ad intelligentiæ levitatem atque planitiem dilatetur, et ambiguitatum molestia dispellatur. Profecto quod sancti religionisque suasores divorum apostolorum Actus baptismum in Christi nomine administratum dicant nemo sana audiendi vi præditus, negare audebit· verumtamen quinam

^{***} Matth. xxviii, 19, 20.

horum verborum ac nominum sensus significatus sit, haud æque omnes intelligunt. Ait igitur princeps apostolorum Petrus, dum Judæos ad poenitentiam hortaretur, veniamque iis patratæ cædis offerret : « Baptizetur unusquisque vestrum in nomine Jesu Christi in remissionem peccatorum »⁵⁹⁻⁶⁰. Rursumque divino afflatu ad baptizandum centurionem instinctus, Cornelium ipsum et qui cum eo erant regeneratione dignatus est, donum eis remissionis in nomine Domini impertiens. Præterea Ephesi quidam erant discipuli, qui Joannis tantum baptismo loti fuerant : atque hi post auditam Pauli prædicationem, cum iis piacularibus ab Apostolo manus in nomine Domini Jesu Christi fuissent impositæ, celeste adoptionis donum exceperunt, et sanctissimi Spiritus afflatum experti sunt⁶¹. Sæpenumero alias secundum hanc formulam baptismum administratum haud ægre invenies. Verumtamen, uti jam dictum est, sæpe facilis interpretatio in sacræ mentis sinibus condita, nisi eruditum iudicium ac meditationem nanciscatur, neque obscuritate neque apparente repugnantia liberabitur. Namque inconsultus vocibus ipsis assensus, ac verborum prout sonant admissio, et alias multas multoties absurditates peperit, et nunc etiam non in duos solos ritus verendum regenerationis mysterium divideret, sed alios multos e divisione pullulantes exhiberet : siquidem ex incremento primo originem alia traherent ; ita ut in multitudinem diduceretur unica atque individua religio, et uniformis atque unimoda sacrorum institutio : quæ rituum varietas minime auferrî potest, nisi prima in vecta diversitas, quæ divini præcepti prærogativam pessumdedit, simul auferatur.

πτόνουσα τὸ ἐνιαῖον καὶ ἀετήτων τῆς εὐσεβείας, καὶ τὸ οὐκ ἐστὶ παραγραφόμενον, οὐδὲ τὴν πρώτην ἐπαισελθοῦσαν, καὶ τὸ προνόμιον τῆς δεσποτικῆς ἐντολῆς νοθεύσασαν, μὴ οὐχὶ συμπαράγραφεσθαι.

5. Cerne autem, sodes, quot in partes dividat atque dispartiat divinam cælestemque adoptionis gratiam inconsiderata, ut diximus, verborum observantia, apud eos qui nolunt ad penetrabile veritatis permeare. Quippe secundum eorum institutum, qui verba plus æquo suspiciunt, alter quidem ritus in nomine Jesu Christi baptizat, alter tantummodo in nomine Domini. Quamnam igitur ex his formulis in sacri muneris ministratione usurpabimus? Neque enim alternis et pro libito his dictionibus uti licet : et qui alterutram prædictarum abolet, is viam munit ad alias quoque abolitiones constabiliendas. Atque ita ritus cunctos inter se quasi prælio committent ii qui baptismum ex Dominica institutione celebrant. Quod si in mysticæ adoptionis formulis libera sit facultas hoc auferendi, illud adjiciendi ; quis jam impediat, quominus alii alias, præter dictas, excogitent initiationes? Quanto igitur justius atque extra omnem controversiam est, eam stabiliter præ arbitrariis formulam retinere, quam ipsius veritatis lingua pro-

ἀκοὴν ὑγιαίνουσιν ἔχόντων ἀντιλέγειν ὑποστήσεται. Τίνα δὲ διάνοιαν τὰ τοιαῦτα ῥήματα καὶ ὀνόματα ἀναπτύσσει καὶ διερμηνεύει, οὐκ ἐστὶ παντός ἐστι συνίεναι. Λέγει μὲν οὖν ὁ κορυφαῖος Πέτρος εἰς μετὰ νοίαν τοὺς Ἰουδαίους ἐπαλείφω καὶ συγγνώμῃ, εὐαγγελιζόμενος τῆς μαιφονίας· « Βαπτισθῆτω ἕκαστος ὑμῶν ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς ἀφεσὶν ἁμαρτιῶν. » Καὶ πάλιν ἐκ θείας ἐπιπνοίας τὸν ἐκαστόνταρχον βαπτίσασθαι προτραπεῖς, αὐτὸν τε Κορνήλιον καὶ τοὺς μετ' αὐτοῦ τῆς παλιγγενεσίας ἀξιοῖ, τὸ δῶρον αὐτοῖς τῆς ἀφέσεως ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἱερουργῶν. Καὶ κατὰ τὴν Ἐφεσον δὲ ἦσαν μαθηταὶ οἱ μόνον τῷ τοῦ Ἰωάννου βαπτίσματι ἐδραπνίσαντο· οὓς καὶ ἀκούοντας τοῦ Παύλου διδάσκοντος, ἡ ἱστορία ἀναγράφει ἐπιθέντος αὐτοῖς τοῦ Ἀποστόλου τὰς ἱλαστηρίους χεῖρας εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, τὸ οὐράνιον τῆς υἰοθεσίας δῶρον δέξασθαι, καὶ τῆς ἐπιφοιτήσεως ἀπολαῦσαι τοῦ παναγίου Πνεύματος. Καὶ μυρία δὲ ἄλλα τοιαῦτα κατὰ τὸν ὅμοιον τῶν ῥημάτων τύπον τοῦ βαπτίσματος ἐξηγεῖται, ἀταλαιπώρως ἐστὶ καταλαμβάνειν. Πλὴν, ὡς εἴρηται, πολλάκις τὸ πρόχειρον τῆς ἐρμηνείας τῷ βάθει καταδυόμενον τῆς ἱερᾶς διανοίας, ἂν μὴ προσλάβῃ τὴν φιλολογουσαν βάσανον καὶ μελέτην, τῆς ἀσφαλείας καὶ τῆς κατὰ τὴν ὑπόληψιν στάσεως οὐκ ἐθέλει ἀπαλλάττεσθαι. Καὶ γὰρ ἡ κατὰ τὰς φωνὰς ἀδιάκριτος συγκατάθεσις, καὶ ἡ κατὰ τὴν ἀπήχησιν τῶν ῥημάτων παραδοχὴ, ἄλλα τε πολλὰ τῶν ἀτόπων ἐν πολλοῖς πολλάκις ἀπέτεκε· καὶ νῦν ἂν οὐκ εἰς δύο τελετὰς μόνας τὸ φρικτὸν τῆς παλιγγενεσίας διακόψειν, ἀλλὰ καὶ μυρίας ἄλλας τῇ κατατομῇ προβαίνουσας ἐπιδείξει, τὴν πρώτην προσθήκην ἀφορμὴν εὐροῦσα τῶν μετὰ ταύτην· καὶ εἰς πλῆθος ἀπολε-

τῆς μυσταγωγίας μονοειδὲς καὶ μονότροπον· ἃς ε. Ὅρα δὲ εἰς πόσα κατατέμνει καὶ καταμερίζει τὸ θεῖον καὶ οὐράνιον χάρισμα τῆς υἰοθεσίας ἡ τῶν ῥημάτων ὡς πολλάκις ἐφημεν ἀβασάνιστος προσοχὴ, καὶ τὸ μὴ βούλεσθαι πρὸς τὸ βάθος τῆς ἀληθείας καταδύεσθαι. Ἡ μὲν γὰρ κατὰ τὴν ὑπόθεσιν τῶν πρὸς τὰς λέξεις κεχρησμένων, ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ βαπτίζει, ἄλλη δὲ ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου μόνον. Τίνι οὖν τῶν εἰρημένων ἐν τῇ τοῦ δώρου τελεσιουργίᾳ χρῆσόμεθα ; Οὐκ ἔχουσι γὰρ τὸ παραλλάττον οὐδὲ τὸ προκεκριμένον κεχρησθαι τοῖς βουλομένοις αἱ φωναὶ· καὶ ὁ μίαν τῶν εἰρημένων παραγραφόμενος, ἔδωκεν ὁδὸν δι' ἧς ἔξουσι τὸ κράτος καὶ τῶν ἄλλων αἱ παραγραφαί. Καὶ οὕτω πάσας κατὰ πασῶν παρατάττεσθαι συνελάσουσιν οἱ κατὰ τὴν δεσποτικὴν μυσταγωγίαν τελούντες τὸ βάπτισμα. Καὶ εἰ δέδοται κατὰ τὰς ἐκφωνήσεις τῆς μυστικῆς υἰοθεσίας τὸ μὲν ἀφελεῖν, τὸ δὲ προσθεῖναι, τί κωλύει πάλιν τοὺς βουλομένους καὶ παρὰ τὰς εἰρημένας ἐτέρας ἐπιννοεῖν τελετὰς ; Πόσω δὲ μᾶλλον ἀπὸ τῶν οὐκ εἰρημένων ἦν ἡ τῆς ἀληθείας αὐτῆς ἀπεθέ-

σπίς γλώσσα ταύτην κρατύνειν, καὶ κατὰ ταύτην ἐκτελεῖν τὴν παλιγγενεσίαν ὅσιν τε καὶ αἰτίας πάσης ὑπερανεστηκός;

ζ'. Καὶ οὕτω εἶπον τῶν ἐλέγχων τὸ ἄμαχον ὅτι δώσουσι καὶ μὴ θέλωσιν οἱ τὴν δεσποτικὴν μυσταγωγίαν ἀπ' ἀρχῆς λιπόντες, ἀπαίρους τὰς τῆς; μὲς υἱοθεσίας τελετάς, καὶ εἰς χλεύην τὸ χάρισμα περιστήσουσι. Βαπτίσουσι δὲ καὶ οὐκέτι τοῦ ἱερέως τὰς θεοπρεπεῖς μυσταγωγούντος κλήσεις, ἀλλ' αὐτοῦ γε τοῦ μουμένου πρὸ τοῦ μυηθῆναι τὴν μυσταγωγὴν πρᾶξιν ἀρπάζοντος, καὶ τότε οὐχ ἑτέρους ἀλλ' ἑαυτὸν καθαιρόντος τῷ λουτρῷ τῆς παλιγγενεσίας. Καὶ γὰρ ἐν αὐταῖς ἐστὶ τῶν ἀποστόλων εὐρεῖν ταῖς; ἁγιοπρεπέσι Πράξεσιν, ὡς τῶν μαθητῶν εἰς ὑπάρχων ὁ Ἀνανίας, καὶ θείας ὀφείας προστατούτης εἰς τὸν χορὸν τῶν ἀποστόλων συναγαγεῖν τὴν διώκτην καὶ δεινὸν πολέμιον τῆς εὐσεβείας τὸν οὐκ ἄλλοιον γεγονότα, ἡνίκα καὶ τὸ σωματικὸν σκότος τῶν ὀφειῶν τῇ τῆς χειρὸς ἀφῆ ὁ μυσταγωγὸς τοῦ μουμένου περιεῖλε, τότε δὴ τότε ὁ Ἀνανίας πρὸς τὸν ἐκ σκότους εἰς τὸ φῶς καὶ τὸν νοῦν καὶ τὰς ὀφείας μεταβλημένον, καὶ νῦν, φησὶ, τί μέλλεις; Ἀναστάς, βάπτισαι καὶ ἀπόλουσαι τὰς ἀμαρτίας σου ἐπικαλεσάμενος τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου· σὺ ἐπικαλεσάμενος, ἀλλ' οὐχὶ τινὲς ἑτέρου μουντος οὐδὲ ἐπάδοντος τὰς θεολόγους κλήσεις. Τί λέγεις, ὁ μουμένος πρὶν ἢ τυχεῖν τῆς μύσεως ἐμυσταγωγεῖ; ὁ τῆς παλιγγενεσίας δεόμενος, αὐτὸς ἐνήργει τὴν παλιγγενεσίαν; ὁ τοῦ ἱερέως χερσὶ καὶ χεῖλεσι τελειούμενος, αὐτὸς τὸ ἐκείνου ἀρπάζων ἀξίωμα ἑαυτῷ τὴν τελειότητα περιτίθησι; Τὸ γὰρ τοῦ γράμματος ἐπιπόλαιον, ᾧ πεποιθότες τὴν δεσποτικὴν ἐντολὴν παραγράφονται, τοῦτο σμίζειν αὐτοὺς καὶ μὴ βουλομένους ἀπαιτεῖ. Τρόπος οὖν οὗτος ἄλλος μύσεως μηδενὶ τῶν προειρημένων συμπεριόμενος. Ὅταν δὲ ὁ κορυφαῖος τὰς καθολικὰς παραινέσεις γράφων τοῖς τῶν Ἰουδαίων ἐν διασπορᾷ, τῷ δρόμῳ τῆς γλώττης καὶ τῷ τάχει τῆς γραφῆς χερσὶν ἀμφοῖν καθυπάταυε (40), τὸ βάπτισμα συνειδήσεως ἀπεθέσπισεν ἀγαθῆς, οὐκ ἐκ τρίποδος χρώμενος μαντικῶς, ἀλλ' ἐκ θεολήπτου ψυχῆς ἱερολογῶν. Ἄλλ' ἄρα οὐχὶ σὺ πάλιν ἀρπάσαις τὴν λέξιν, καὶ μυσταγωγίας ἑτέρας εἰσηγήσιν οὐκ ἀνακτιρῶσαι, καὶ λουτρὸν ἐγκαινίζειν ἀμαρτημάτων καθάρσιον, οὐκ ἐπ' ὀνόματι τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ τελούμενον, οὐδὲ κατ' ἄλλον τινὰ τῶν εἰρημένων λόγων μυσταγωγούμενον, ἀλλὰ συνειδήσεως ἀγαθῆς εἰς θεὸν ὑπάρχον ἐπερώτημα; Ὅρξῃς ὁσοῖς ἀτόποις ἑαυτοὺς ἐκδιδάσιν, οἷς ἡ τῶν ὀνομάτων ἀδασάνιστος προφορὰ τῆς ἐν τοῖς πράγμασιν ἀληθείας προτετιμῆται; Ἀλλὰ τί φημι καὶ ἑτερόν τι τῶν εἰρημένων οὐδενὸς ἀνεπαχθέστερον, ἵνα μὴ λέγω πάντων βαρύτερον; Ἡ τοῦ πνεύματος μεγάλῳ φωνῳ σάλπιγγι Παῦλος ὁ μετάρσιος ἀνθρώπος μέγα καὶ περιφανὲς ἀπεσάλπισεν, ὡς εἰς τὸν θάνατον Χριστοῦ ἡμεῖς; ἐβαπτίσθημεν. Ἀκούεις, ἄνθρωπε, ἀλλὰ προε-

A nuntiavit, atque hujus verbis regenerationem peragere?

6. Nondum tamen invictam protuli opinionis hujus refutationem; nempe quod qui Dominicum initiationis ritum deserere cœperint, ii vel inviti innumerales unius adoptionis rationes procudent, gratiamque hanc ludibrio objicient. Baptizabunt enim haud jam sacerdote divinas præeunte invocationes verum ipso neophyto, antequam initietur, mystagogicum actum sibi vindicante: ita ut haud alios sed ipse se lavacro regenerationis expiet. Etenim in sanctis ipsis apostolorum Actibus²⁶, Ananias ex discipulis unus, cœlesti viso jussus in apostolorum cœtum ascribere persecutorem illum acremque religionis hostem, nondum Paulum effectum; posteaquam corporeas tenebras manu imposita initiator initiato eripuit, tunc demum Ananias homini, qui mentis simul et oculorum visum receperat: Quid moraris, ait? Surge, baptizare, et tuas culpas elue, nomen Domini invocans: tu, inquam, ipse invocans, non alius initians neque divinas invocationes præcineans. Quid ais? tiro nondum initiatus, jam tamen mystagogus erat? regenerationis indigus, auctor fiebat regenerationis? qui sacerdotis manibus labisque initiandus erat, ipse hujus dignitatem invadens, consecrationem sibi circumponebat? Nam litteræ superficies, qua freti Dominicum præceptum abrogant, sic eos statuere, etsi præter voluntatem, cogit. Alius igitur hic est initiationis ritus, nullique superiorum similis. Quid vero cum princeps apostolorum generales adhortationes dispersis Judæis scribens, linguæ cursu scripturæque celeritate manibus scilicet ambabus gubernans, baptismum conscientie bonæ nuntiavit²⁷, haud sane fatidico insistens tripodi, sed afflato divinitus animo loquens? nonne tu hac protinus dictione abrepta, consecrationis alterius inventionem prædicabis, novum nempe lavacrum peccata expians, neque id in Domini Jesu nomine peragendum, neque alio quovis prædictorum modorum concelebrandum, sed quod conscientie bonæ in Deum interrogatio sit? Hem quantis se absurditatibus implicant hi, qui inconsultam verborum pronuntiationem veritati rerum anteponunt! Cur porro jam memorem exemplum aliud minus molestum, ne dicam omnium gravissimum? Clarissima sancti Spiritus tuba Paulus, ille mortalis adhuc in cœlum sublatus, valide perspicueque personuit, nos in Christi morte fuisse baptizatos. Audin' homo? Atqui idem Paulus antea dixerat, « Quotquot in Christo baptizati sumus²⁸. » Ergo duæ jam sunt initiandi formulæ, secundum eorum opinionem qui sine judicio ullo vocabulis utendum esse pronuntiant.

²⁶ Act. ix, 40 seq. ²⁷ I Petr. iii, 21. ²⁸ Rom. vi, 5.

NOTÆ.

(40) Eleganter hoc utitur Photius ignoto nostris fortasse lexicographis consulari verbo; quia sermo

est de Ecclesiæ supremo gubernatore Petro, quasi Christianæ reip. consule.

horum verborum ac nominum sensus significatus sit, haud æque omnes intelligunt. Ait igitur princeps apostolorum Petrus, dum Judæos ad poenitentiam hortaretur, veniamque iis patratæ cædis offerret : « Baptizetur unusquisque vestrum in nomine Jesu Christi in remissionem peccatorum ^{20.21.} » Rursumque divino afflatu ad baptizandum centurionem instinctus, Cornelium ipsum et qui cum eo erant regeneratione dignatus est, donum eis remissionis in nomine Domini impertiens. Præterea Ephesi quidam erant discipuli, qui Joannis tantum baptismo loti fuerant : atque hi post additam Pauli prædicationem, cum iis piaculares ab Apostolo manus in nomine Domini Jesu Christi fuissent impositæ, cœleste adoptionis donum exceperunt ; et sanctissimi Spiritus afflatum experti sunt ^{22.} Sæpenumero alias secundum hanc formulam baptismum administratum haud ægre invenies. Verumtamen, uti jam dictum est, sæpe facilis interpretatio in sacræ mentis sinibus condita, nisi eruditum iudicium ac meditationem nanciscatur, neque obscuritate neque apparente repugnantia liberabitur. Namque inconsultus vocibus ipsis assensus, ac verborum prout sonant admissio, et alias multas multoties absurditates peperit, et nunc etiam non in duos solos ritus verendum regenerationis mysterium divideret, sed alios multos e divisione pullulantes exhiberet : siquidem ex incremento primo originem alia traherent ; ita ut in multitudinem diduceretur unica atque individua religio, et uniformis atque unimoda sacrarum institutio : quæ rituum varietas minime auferri potest, nisi prima invecta diversitas, quæ divini præcepti prærogativam pessumdedit, simul auferatur.

πύνουσα τὸ ἐνίκιον καὶ ἀμνητον τῆς εὐσεβείας, καὶ τὸ οὐκ ἐστὶν παραγραφόμενον, οὐδὲ τὴν πρώτην ἐπαισελοῦσαν, καὶ τὸ προνόμιον τῆς δεσποτικῆς ἐντολῆς νοθεύσαν, μὴ οὐχὶ συμπαραγράφεσθαι.

5. Cerne autem, sodes, quot in partes dividat atque dispertiat divinam cœlestemque adoptionis gratiam inconsiderata, ut diximus, verborum observantia, apud eos qui nolunt ad penetrale veritatis permeare. Quippe secundum eorum institutum, qui verba plus æquo suspiciunt, alter quidem ritus in nomine Jesu Christi baptizat, alter tantummodo in nomine Domini. Quamnam igitur ex his formulis in sacri muneris ministratione usurpabimus? Neque enim alternis et pro libito his dictionibus uti licet : et qui alterutram prædictarum abolet, is viam munit ad alias quocunque abolutiones constabiliendas. Atque ita ritus cunctos inter se quasi prælio committent ii qui baptismum ex Dominica institutione celebrant. Quod si in mysticæ adoptionis formulis libera sit facultas hoc auferendi, illud adjiciendi ; quis jam impediatur, quominus alii alias, præter dictas, excogitent initiationes? Quanto igitur justius atque extra omnem controversiam est, eam stabiliter præ arbitrariis formulam retinere, quam ipsius veritatis lingua pro-

ἄκοήν ὑγιαίνουσιν ἐχόντων ἀντιλέγειν ὑποστήσεται. Τίνα δὲ διάνοιαν τὰ τοιαῦτα ῥήματα καὶ ὀνόματα ἀναπτύσσει καὶ διερμηνεύει, οὐκέτι παντός ἐστι συνιέναι. Λέγει μὲν οὖν ὁ κορυφαῖος Πέτρος εἰς μετάνοιαν τοὺς Ἰουδαίους ἐπαλείφων καὶ συγγνώμην εὐαγγελιζόμενος τῆς μαιφονίας* « Βαπτισθήτω ἕκαστος ὑμῶν ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν. » Καὶ πάλιν ἐκ θείας ἐπιπονοίας τὸν ἐκαστόνταρχον βαπτίσασθαι προτραπείς, αὐτόν τε Κορνήλιον καὶ τοὺς μετ' αὐτοῦ τῆς παλιγγενεσίας ἀξίους, τὸ δῶρον αὐτοῖς τῆς ἄφεσεως ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου Ἰερουζαλὴν. Καὶ κατὰ τὴν Ἐφεσον δὲ ἦσαν μαθηταὶ οἱ μόνον τῷ τοῦ Ἰωάννου βαπτίσματι ἐδραπύσαντο· οὓς καὶ ἀκούοντας τοῦ Παύλου διδάσκοντος, ἡ ἱστορία ἀναγράφει ἐπιθέντος αὐτοῖς τοῦ Ἀποστόλου τὰς ἑκατηντρίους χεῖρας εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, τὸ οὐράνιον τῆς υἰοθεσίας δῶρον δέξασθαι, καὶ τῆς ἐπιφοιτήσεως ἀπολαῦσαι τοῦ παναγίου Πνεύματος. Καὶ μυρία δὲ ἄλλα τοιαῦτα κατὰ τὸν ὅμοιον τῶν ῥημάτων τύπον τοῦ βαπτίσματος ἐξηγεύμενα ἀταλαιπώρως ἐστὶ καταλαμβάνειν. Πλὴν, ὡς εἴρηται, πολλὰκις τὸ πρόχειρον τῆς ἐρμηνείας τῷ βάθει καταδύμενον τῆς ἱερᾶς διανοίας, ἂν μὴ προσλάβῃ τὴν φιλολογοῦσαν βάσανον καὶ μελέτην, τῆς ἀσαφείας καὶ τῆς κατὰ τὴν ὑπόληψιν στάσεως οὐκ ἐθέλει ἀπαλλάττεσθαι. Καὶ γὰρ ἡ κατὰ τὰς φωνὰς ἀδιάκριτος συγκατάθεσις, καὶ ἡ κατὰ τὴν ἀφήγησιν τῶν ῥημάτων παραδοχὴ, ἄλλα τε πολλὰ τῶν ἀτόπων ἐν πολλοῖς πολλὰκις ἀπέτεκε· καὶ νῦν ἂν οὐκ εἰς δύο τελετὰς μόνως τὸ φρικτὸν τῆς παλιγγενεσίας διακόψαιεν, ἀλλὰ καὶ μυρίας ἄλλας τῇ κατατομῇ προβαίνουσας ἐπιδείξει, τὴν πρώτην προσθήκην ἀφορμὴν εὐρύουσα τῶν μετὰ ταύτην· καὶ εἰς πλῆθος ἀπολε-

ε. Ὅρα δὲ εἰς πόσα κατατέμνεται καὶ καταμερίζεται τὸ θεῖον καὶ οὐράνιον χάρισμα τῆς υἰοθεσίας ἡ τῶν ῥημάτων ὡς πολλὰκις ἐφημεν ἀβασάνιστος προσοχὴ, καὶ τὸ μὴ βούλεσθαι πρὸς τὸ βάθος τῆς ἀληθείας καταδύεσθαι. Ἡ μὲν γὰρ κατὰ τὴν ὑπόθεσιν τῶν πρὸς τὰς λέξεις κεκνημένων, ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ βαπτίζει, ἄλλη δὲ ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου μόνον. Τίνι οὖν τῶν εἰρημένων ἐν τῇ τοῦ δώρου τελεσιουργίᾳ χρῆσθαι; Οὐκ ἔχουσι γὰρ τὸ παραλλάττον οὐδὲ τὸ προκεκριμένον κεχρηθῆαι ταῖς βουλομένοις αἱ φωναὶ· καὶ ὁ μίαν τῶν εἰρημένων παραγραφόμενος, ἔδωκεν ὅδον δι' ἧς ἔξουσι τὸ κράτος καὶ τῶν ἄλλων αἱ παραγραφαί. Καὶ οὕτω πάσας κατὰ πασῶν παρατάττεσθαι συνελάσουσιν οἱ κατὰ τὴν δεσποτικὴν μυσταγωγίαν τελούντες τὸ βάπτισμα. Καὶ εἰ δέδοται κατὰ τὰς ἐκφωνήσεις τῆς μυστικῆς υἰοθεσίας τὸ μὲν ἀφελεῖν, τὸ δὲ προσθεῖναι, τί κωλύει πάλιν τοὺς βουλομένους καὶ παρὰ τὰς εἰρημένας ἐτέρας ἐπινοεῖν τελετὰς; Πόσω δὲ μᾶλλον ἀντὶ τῶν οὐκ εἰρημένων ἦν ἡ τῆς ἀληθείας αὐτῆς ἀπεθέ-

^{20.21.} Act. II, 38 ; x 48. ^{22.} Act. XIX, 5.

σπισι γλώσσα ταύτην κρατύνειν, καὶ κατὰ ταύτην **A** nuntiavit, atque hujus verbis regenerationem ἐκτελεῖν τὴν παλιγγενεσίαν ὁσίων τε καὶ αἰτίας πάσης ὑπερανεστηκός;

ζ'. Καὶ οὕτω εἶπον τῶν ἐλέγχων τὸ ἄμαχον ὅτι δώσουσι καὶ μὴ θέλωσιν οἱ τὴν δεσποτικὴν μυσταγωγίαν ἀπ' ἀρχῆς λιπόντες, ἀπείρους τὰς τῆς; μιᾶς ὑλοθεσίας τελετὰς, καὶ εἰς χλευσὴν τὸ χάρισμα περιστήσουσι. Βαπτίσουσι δὲ καὶ οὐκέτι τοῦ ἱερέως τὰς θεοπρεπεῖς μυσταγωγούντος κλήσεις, ἀλλ' αὐτοῦ γε τοῦ μουμένου πρὸ τοῦ μυηθῆναι τὴν μυσταγωγὴν πρᾶξιν ἀρπάζοντος, καὶ τότε οὐχ ἑτέρους ἀλλ' ἑαυτὸν καθαίροντος τῷ λουτρῷ τῆς παλιγγενεσίας. Καὶ γὰρ ἐν αὐταῖς ἐστὶ τῶν ἀποστόλων εὐρεῖν ταῖς ἀγιοπρεπέσι Πράξεσιν, ὡς τῶν μαθητῶν εἰς ὑπάρχων ὁ Ἀνανίας, καὶ θείας βύψεως προστατούσης εἰς τὸν χορὸν τῶν ἀποστόλων, συναγαγεῖν τὴν διώκτην καὶ δεινὸν πολέμιον τῆς εὐσεβείας τὸν οὕτω Παῦλον γεγονότα, ἡνίκα καὶ τὸ σωματικὸν σκότος τῶν βύσεων τῇ τῆς χειρὸς ἀφῆ ὁ μυσταγωγὸς τοῦ μουμένου περιεῖλε, τότε δὴ τότε ὁ Ἀνανίας πρὸς τὸν ἐκ σκότους εἰς τὸ φῶς καὶ τὸν νοῦν καὶ τὰς βθεῖς μεταβλημένον, καὶ νῦν, φησὶ, τί μέλλεις; Ἀναστάς, βάπτισαι καὶ ἀπολῶσαι τὰς ἀμαρτίας σου ἐπικαλεσάμενος τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου· σὺ ἐπικαλεσάμενος, ἀλλ' οὐχὶ τινὲς ἑτέρου μουμένου οὐδὲ ἐπᾶδοντος τὰς θεολόγους κλήσεις. Τί λέγεις, ὁ μουμένος; πρὶν ἢ τυχεῖν τῆς μυήσεως ἐμυσταγῶναι; ὁ τῆς παλιγγενεσίας δέσμενος, αὐτὸς ἐνήργει τὴν παλιγγενεσίαν; ὁ τοῦ ἱερέως χερσὶ καὶ χεῖλεσι τελειούμενος, αὐτὸς τὸ ἐκείνου ἀρπάζων ἀξίωμα ἑαυτῷ τὴν τελειότητα περιτίθῃσι; Τὸ γὰρ τοῦ γράμματος ἐπιπόλαιον, ᾧ πεποιθότες τὴν δεσποτικὴν ἐντολὴν παραγράφονται, τοῦτο σμύζουσιν αὐτοὺς καὶ μὴ βουλομένους ἀπαιτεῖ. Τρόπος οὖν οὗτος ἄλλος μυήσεως μηδενὶ τῶν προειρημένων συμφερόμενος. Ὅταν δὲ ὁ κορυφαῖος τὰς καθολικὰς παραινήσεις γράφων τοῖς τῶν Ἰουδαίων ἐν διασπορᾷ, τῷ δρόμῳ τῆς γλώττης καὶ τῷ τάχει τῆς γραφῆς χερσὶν ἀμφοῖν καθυπάτευε (40), τὸ βάπτισμα συνειδήσεως ἀπεθεόπεισεν ἀγαθῆς, οὐκ ἐκ τρίποδος χρώμενος μαντικοῦ, ἀλλ' ἐκ θεολόγητου ψυχῆς ἱερολογῶν· ἀλλ' ἄρα οὐχὶ σὺ πάλιν ἀρπάσαις τὴν λέξιν, καὶ μυσταγωγίας ἑτέρας εἰσήγησιν οὐκ ἀνακηρύξεις, καὶ λουτρὸν ἐγκαινίζεις ἀμαρτημάτων καθάρσιον, οὐκ ἐπ' ὀνόματι τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ τελούμενον, οὐδὲ κατ' ἄλλον τινὰ τῶν εἰρημένων λόγον μυσταγωγούμενον, ἀλλὰ συνειδήσεως ἀγαθῆς εἰς Θεὸν ὑπάρχον ἐπερώτημα; Ὅρξῃ σοις ἀτόποις ἑαυτοὺς ἐκδιδόσιν, οἷς ἡ τῶν ὀνομάτων ἀβασάνιστος προφορά τῆς ἐν τοῖς πράγμασιν ἀληθείας προτετιμῆται; Ἀλλὰ τί φημι καὶ ἑτερόν τι τῶν εἰρημένων οὐδενὸς ἀνεπαχθέστερον, ἵνα μὴ λέγω πάντων βαρύτερον; Ἡ τοῦ πνεύματος μεγαλόφωνος σάλπιγξ Παῦλος ὁ μετάρσιος ἄνθρωπος μέγα καὶ περιφανὲς ἀπεσάλπισεν, ὡς εἰς τὸν θάνατον Χριστοῦ ἡμεῖς ἐβαπτίσθημεν. Ἀκούεις, ἄνθρωπε, ἀλλὰ προσέ-

6. Nondum tamen invictam protuli opinionis hujus refutationem; nempe quod qui Dominicum initiationis ritum deserere cœperint, ii vel inviti innumerales unius adoptionis rationes procudent, gratiamque hanc ludibrio objicient. Baptizabunt enim haud jam sacerdote divinas præeunte invocationes verum ipso neophyto, antequam initiatur, mystagogicum actum sibi vindicante: ita ut haud alios sed ipse se lavacro regenerationis expiet. Etenim in sanctis ipsis apostolorum Actibus³⁶, Ananias ex discipulis unus, cœlesti viso jussus in apostolorum cœtum ascribere persecutorem illum acremque religionis hostem, nondum Paulum effectum; posteaquam corporeas tenebras manu imposita initiator initio eripuit, tunc demum Ananias homini, qui mentis simul et oculorum visum receperat: Quid moraris, ait? Surge, baptizare, et tuas culpas elue, nomen Domini invocans: tu, inquam, ipse invocans, non alius initians neque divinas invocationes præcinens. Quid ais? tiro nondum initiatus, jam tamen mystagogus erat? regenerationis indigus, auctor fiebat regenerationis? qui sacerdotis manibus labiisque initiandus erat, ipse hujus dignitatem invadens, consecrationem sibi circumponebat? Nam litteræ superficies, qua freti Dominicum præceptum abrogant, sic eos statuere, etsi præter voluntatem, cogit. Alius igitur hic est initiationis ritus, nullique superiorum similis. Quid vero cum princeps apostolorum generales adhortationes dispersis Judæis scribens, linguæ cursu scripturæque celeritate manibus scilicet ambabus gubernans, baptismum conscientiae bonæ nuntiavit³⁷, haud sane fatidico insistens tripodi, sed afflato divinitus animo loquens? nonne tu hac protinus dictione abrepta, consecrationis alterius inventionem prædicabis, novum nempe lavacrum peccata expians, neque id in Domini Jesu nomine peragendum, neque alio quovis prædictorum modorum concelebrandum, sed quod conscientiae bonæ in Deum interrogatio sit? Hem quantis se absurditatibus implicant hi, qui inconsultam verborum pronuntiationem veritati rerum anteponunt! Cur porro jam memorem exemplum aliud minus molestum, ne dicam omnium gravissimum? Clarissima sancti Spiritus tuba Paulus, ille mortalis adhuc in cœlum sublatus, valide perspicueque personuit, nos in Christi morte fuisse baptizatos. Audin? homo? Atqui idem Paulus antea dicebat, « Quotquot in Christo baptizati sumus³⁸. » Ergo duæ jam sunt initiandi formulæ, secundum eorum opinionem qui sine judicio ullo vocabulis utendum esse pronuntiant.

³⁶ Act. ix, 40 seq. ³⁷ I Petr. iii, 21. ³⁸ Rom. vi, 3.

NOTÆ.

(40) Eleganter hoc utitur Photius ignoto nostris fortasse lexicographis consulari verbo; quia sermo

est de Ecclesiæ supremo gubernatore Petro, quasi Christianæ reip. consule.

πεν αὐτός· ἡ Ὅσοι εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθημεν. Ὁκοῦν ἅμα δύο μυσταγωγίαι κατὰ τὴν ὑπόθεσιν τῶν ἀδιακρίτως καυχῶνται δογματιζόντων τοῖς ὀνόμασι.

7. Quid ergo dicendum est? Profecto harum A convictionum æqua consideratio non solum coarguit eorum hominum indefinitam rationem, qui varias præter Dominicam initiandi formulas a discipulis traditas incredibiliter fingunt; sed eadem quoque videtur inserere Dominico effato alias voces, quas indifferentiam erga illud haud satis tueri, non absurde causari licet. Atqui revera negotium non ita se habet: non enim voces illæ quidquam fieri statuunt, præter Dominicæ locutionis terminos atque oraculum; neque sibi prærogativam hujus vindicant; sed ipse potius ad prædictam illam regenerationis formulam referuntur, atque eandem tota suorum varietate verborum significant ac designant. Quid igitur dicendum est? quid, inquam, aliud præter id quod jam dictum est? nimirum generali notione dicendum est, omnia quæ regenerationem significant nomina, vice fungī facularum quarundam lucentium, quæ in divinum illum et originalem et immortalem ac perennem ignem refunduntur. Neque sane ipsæ ignis ille purgatorius sunt, neque per ipsas regeneratio fit: nam unus est qui inenarrabilem gratiam atque adoptionem confert ignis, illæ autem faculæ hunc ostendunt, aliæ quidem clarius, aliæ paulo obscurius ita tamen ut unam eandemque initiationem mystice atque arcane nobis significant. Profecto considerandi studiosis, atque iis qui ad cognoscendum nominum verborumque sensum gratia spiritus adjuvantur, cuncta quæ supra singulatim dicta fuere, baptismum in Patre et filio et Spiritu sancto prædicant. Verum ii qui in aurium tantummodo limine vocabuli sonum excipiunt, circumferri erroribus solent.

8. Neque in hoc solum, quod nunc versamus, proposito multi re omīssa nudis vocibus hærent: verum etiam alias sæpissime: quo fit ut hæretica exoriantur zizania, quæ nullum utilem fructum afferunt, imo vero exitialia venena generant. Aliter se gerit pietas, quæ sane ubique spiritum potius quam litteram consecratur, et religionis fructum percipit, ejusque alimonia fruitur, sine ulla serpenti seminis insitione, imo draconis veteris ne vestigio quidem usquam obvio. Nam cur dicere liceat, baptizare in Christo, aliam esse legem baptismi? item cur alia lex sit, baptizare in Christi morte? Nam si utraque locutio lex initiandi est, profecto leges invicem repugnant. Porro quibus argumentis alterutram convellere machinaberis, iisdem reliquam simul evertes. Similiter si hæ locutiones vim lætæ legis haberent, illa jam Dominico ore pronuntiata initiandi formula non immerito vidèretur inutilis ac supervacanea: vel

Ζ. Τί οὖν δεῖ λέγειν; Ἡ γὰρ τῶν ἐλέγχων ἀδέκαστος συνεξέτασις, οὐκ ἐκείνους μόνους ἐλέγχειν ἔσχε τὸ ἀπαράγραπτον, οἱ διαφόρους μυσταγωγίας παρὰ τὴν δεσποτικὴν τερατολογούσι τοὺς μαθητὰς ἐπιδείξασθαι, ἀλλὰ γε δοκεῖ παρενείρειν ὅλω; τῆς δεσποτικῆς ἱερολογίας προκειμένης ἑτέρας φωνᾶς, αἱ μὴ κατὰ πάντα πρὸς αὐτὴν τὸ ἀπαράλλακτον διασώζουσιν ἢ ἀποφαίνειν οὐκ ἀνάτιον. Τὸ δὲ, οὐδὲν τοιοῦτόν ἐστιν· οὐ γὰρ ἀντινομοθετοῦσι πράττειν παρὰ τὸν ἐκείνης ὅρον καὶ τὸ θέσισμα, οὐδ' εἰς αὐτὰς περιστῶσι τὸ ταύτης προνόμιον, εἰς αὐτὴν δὲ μόνην ἀναφέρουσι τὸν τῆς παλιγγενεσίας λόγον, καὶ ταύτην ἐν τῇ ποικιλίᾳ τῶν ὀνομάτων διασημαίνουσι τε καὶ ἀπαγγέλλουσι. Τί οὖν δεῖ λέγειν; τί δὲ ἄλλο παρ' ὃ εἴρηται; καὶ παραδειγματικῶς εἰπεῖν ὅτι πάντα ὅσα τὴν παλιγγενεσίαν ἐπισημαίνονται, ὅσων λαμπάδες εἰσὶ τινες φωταυγούσαι, καὶ πρὸς τὸ θεῖον καὶ πηγαῖον ἐκείνο καὶ ἀκήρατον καὶ ἀένναον ἀναχεόμεναι. Οὐ μὴν αὐταὶ γε εἰσὶ τὰ καθάρσιον πῦρ, οὐδὲ κατὰ ταύτας τελεσιουργεῖται ἡ ἀναγέννησις· ἀλλ' ἐν μὲν ἐστὶν ἐκείνο τὸ τὴν ὑπὲρ λόγον χάριν καὶ υἰοθεσίαν χαρίζόμενον, ἐκεῖνα δὲ τοῦτο παραδελούσι· τὰ μὲν σαφέστερον, τὰ δὲ αἰνιγματικώτερον καὶ τὴν αὐτὴν ἡμῖν καὶ μίαν μυσταγωγίαν μυστικῶς τε καὶ συνεπτυγμένως ὑποσημαίνονται. Καὶ γὰρ τοῖς μὲν φιλοθεάμοσι καὶ νοῦν ὀνομάτων καὶ ῥημάτων κατανοεῖν χάριν παρὰ τοῦ πνεύματος εἰληφόσιν, ἕκαστον τῶν ἀνὰ μέρος εἰρημένων τὸ εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ Πνεῦμα ἅγιον ἀπαγγέλλουσι βάπτισμα. Τοῖς δὲ μέχρι τῆς πύλης τῶν ἀκοῶν τὸν ἥχον παραδεχομένοις τοῦ ῥήματος, τὸ δ' ἐνδον κωφὸν προτείνοντες κριτήριον, μυρίοις ἀν εἰη περιπταλεῖν τοῖς παραπτώμασιν.

cæco autem interiore judicio utuntur, innumeris

ἡ. Οὐκ ἐπὶ μόνῃς δὲ τῆς παρούσης ὑποθέσεως ψιλαῖς ταῖς λέξεσι πολλοὶ τῶν πραγμάτων ἀποστάντες περιχάθονται· ἀλλὰ καὶ ἐπὶ μυρίων ἄλλων, δι' ὧν τὰ αἰρετικά τῆς Ἐκκλησίας παραφύεοντα ζιζάνια, καρπὸν μὲν οὐδένα τρώγιμον γεωργεῖ, δηλητηριώδη δὲ βλαστάνει φάρμακα. Ἀλλ' οὐχ οὕτως ἡ εὐσέβεια, πανταχοῦ δὲ μέλλον τοῦ πνεύματος ἢ τοῦ γράμματος γινομένη, καὶ τὸν καρπὸν τῆς εὐσεβείας τρυγᾷ, καὶ τροφῆς ἀπολαύει, οὐδεμιὰς ἐπιμιγνυμένης αὐτῇ δρακοντείας ἐπισπορᾶς, ἀλλ' οὐδὲ ἔγχος οὐδὲν ὑποφαινούσης τοῦ παλαιοῦ ὄψεως. Ἐπεὶ πῶς ἂν εἴη λέγειν ὡς τὸ εἰς Χριστὸν βαπτίζειν, ἕτερος νόμος βαπτίσματος; πῶς δ' ἄλλος τὸ εἰς τὸν τοῦ Χριστοῦ βαπτίζειν θάνατον; Εἰ γὰρ τῆς μυσταγωγίας νόμος ἦν τούτων D ἐκάτερον, ἀλλήλοις ἀντενομοθετοῦν ἂν· καὶ δι' ὧν τις ἀνατρέπειν ἐπεχειρεῖ θάτερον, τὸ λοιπὸν συνανέτρεπεν. Ὡσαύτως δὲ καὶ εἰ νόμων εἰσφορᾶς προνόμιον εἶχον τὰ τοιαῦτα, οὐκ ἄλῳγως ἂν καὶ ἡ δεσποτικὴ μυσταγωγία εἰς τὸ περιττόν τι καὶ ἀχρηστον παρ-

VARIAE LECTIONES.

ἢ Num scribendum ἄς — διασώζειν?

εἰδοτο· κακείνη πάλιν τούτων ἀπάντων εισηγεῖτο μετὰ λαμπροτέρας τῆς ἰσχύος καὶ τοῦ ἀξιώματος τὴν ἀναρρεσιν. Οὐκοῦν καὶ ἀπὸ τῆς ἁλλήλα τῶν πολλάκις εἰρημένων ῥημάτων ἀποσκευάσασθαι. Ἄλλὰ τί ποτε ἦν ὃ λέγει, ἢ ὅτι διὰ τοῦτο μὴ προηγούμενον ἔργον ἐθέμην τὸ βάπτισμα; « Ἴνα μὴ τῷ πλήθει τῶν βαπτισμένων δόξαν ἑμαυτῷ περιάπτειν τοῖς βασκάνοις λέγειν, καὶ τὰ κάλλιστα τῷ φθόνῳ βάλλειν βίον ποιούμενοις, πρόσβασιν ἐπὶ διαβολῇ παρέξω, καὶ τὴν σωτηρίαν τῶν ἀναγεννωμένων καπηλεύειν, ἐπαίνοις ἰδίους τὸ δῶρον τοῦ Πνεύματος ἐνυδρίζω. » Καὶ δι' ἄλλων δὲ μυρίων ἔστι συνιδεῖν, ὡς ἡ δόξα καὶ ὁ ἑπαινος καὶ ἡ τιμὴ σημαίνεται τῷ ὀνόματι.

Θ'. Καὶ δὴ διὰ τούτων ἡ τοιαύτη θεωρία, καὶ ἐπὶ αὐτὰ τὰ καθέκαστα τῶν ὀνομάτων διαβαίνει. Ἡ δὲ τὴν διαφορίσμην καὶ τὴν διαστολὴν ποιεῖται τῶν προσώπων· καὶ νῦν μὲν μίμησιν τινα καὶ ὁμοίωσιν τοῦ κατάρξαντος προσώπου πράξεώς τινος μεγαλοπρεποῦς ἀπαγγέλλει· νῦν δὲ φυλακὴν καὶ συντήρησιν τῶν παραγγελεμάτων ὑπογράφει. Ταύτη γὰρ καὶ εἰς τὴν Μωσῆν οἱ Ἰσραηλίται βαπτίσασθαι (41) λέγονται· οἷον ἐκείνου μιμούμενοι τὴν ὑγρὰν φύσιν πεζοποροῦντες ποσὶν ἀδρόχους διέβησαν· καὶ τῆς πράξεως ἡγεμόνα ποιησάμενοι, καὶ πρὸς αὐτὸν ὁρᾶν ὅλην τὴν ἐλπίδα ἀναθέμενοι, τῶν Αἰγυπτίων τῆς ἐπιβουλῆς ὠφθήσαν κρείττους· καὶ οἷς αὐτοὶ ρεῖθροις οὐδὲ τοὺς πόδας ἐνοτίζοντο, τοῦτοις ὑποβρυχίους γινομένοις τοὺς διώκτας ἔβλεπον· καὶ διπλαῖς εὐφροσύναις ἐνετράφον, τῆς τε τῶν ἐχθρῶν παραδόξου πανωλεθρίας, καὶ τῆς ἰδίας ὑπὲρ λόγον σωτηρίας. Τοιαύτης τινὸς ἀκολουθίας ἔχεται, καὶ ἄπερ τῆς οἰκουμένης ὁ διδάσκαλος φησιν· « Ὅσοι εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθημεν, εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐβαπτίσθημεν· διὰ μὲν γὰρ τοῦ » εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθημεν, « τὸ κατὰ τὴν ἐκείνου μυσταγωγίαν καὶ τὴν παραδεδομένην τελετὴν ἀπαγγέλλει καὶ ἡμᾶς τὴν ἀναγέννησιν ἐπιτελεῖν· διὰ δὲ τοῦ » εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ, « ὅχι ὅτι τὸ λουτρὸν τῆς καλιγγενεσίας τῇ τοῦ Δεσποτικοῦ θανάτου ἐπικλήσει τελεστουρούμεν· μὴ γένοιτο· Εὐνομίῳ γὰρ τὸ ἀνομοίῳ τὸ τοιοῦτον ἐτολήθη παρανόμημα (42)· ἄλλ' ὅτι οἱ βαπτισόμενοι εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὡς ἐν ἱεροῖς συμβόλοις καὶ χρυσοῖς αἰνίσματα τὸν τοῦ Σωτῆρος ἐκμιμῶνται θάνατον, καὶ ὑπογράφονται καὶ διατυποῦσιν ἄπερ ἐκὼν ἐκεῖνος ὑπέμεινε· τὴν μὲν τριήμερον ἐν τῷ ᾧ διὰ διὰ τριῶν ἡμερῶν ἐξεκονίζοντες τῇ τριπλῇ καταδύσει· τῇ δὲ ἰσὺ πάλιν ἀναδύσει, τὴν τριήμερον ἀνάστασιν, δι' ἣν καὶ ἡ ἀποκατάστασις ἡμῶν τοῦ παλαιωθέντος Ἀδάμ καὶ ὁ ἀνακαινισμὸς συνεξεκονίζεται. Ἐπεὶ καὶ αὐτὸ τὸ εἰς Χριστὸν βαπτίσθαι, καὶ τὸ εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ, καὶ εἰς ἐν

A potius hæc ipsa prædictarum omnium pro sua luculentiore vi ac dignitate abrogationem invehret. Quare formulæ jam sæpe memoratæ invicem expungerent. Quid autem Pauli illud dictum? se nimirum haud præcipuam dedisse operam ut baptizaret: « Ne, inquit, multitudine baptizatorum gloriam inibimet me querere dicerent invidi: neve iis calumniandi ansam præberem, qui optima quæque livore suo insectari solent; atque ita salutem renatorum lucro haberem, dum laudibus propriis adversus Spiritus donum injuriis fierem ». Demum ex innumeris aliis locis cognoscere possumus gloriam et laudem et honorem vocabulo nomen significari.

B 9. Quin adeo doctrina hujusmodi per singula nomina hoc pacto deducitur. Etenim nomina apprimè quidem personarum discrimen distinctionemque efficiunt: et modo quidem imitationem quamdam similitudinemque denotant personæ alicujus, quæ facinus illustre aggreditur; modo autem mandatorum curam atque observantiam significant. Sic enim et Israelitæ in Mose baptizati dicuntur: quippe qui hujus exemplo humidum elementum siccis pedibus permearunt: quem dum sequuntur ducem, dumque in ejus respectu spem omnem collocant, Ægyptiorum laqueis evaserunt: et quibus ipsi fluctibus ne pedum quidem tenuis humectati sunt, iisdem obrutos persecutores suos viderunt: duplicique gaudio elati sunt, nempe et hostium insperato exitio, et suæ salutis miraculo. In hanc ferme sententiam conspirant etiam quæ mundi doctor ait: « Quotquot in Christo baptizati fuimus, in ejus morte sumus baptizati. » Nam verbis « in Christo baptizati sumus, » utique docet, juxta illius ritum mandatamque initiandi formulam, a nobis fieri regenerationem; verbis autem « in ejus morte, » haud sane ait nos lotionem regenerationis cum Dominicæ mortis invocatione peragere; quod absit; namque anomæus Eunomius hoc crimen ausus fuit: sed ait baptizatos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti, quasi sacris symbolis arcanisque mysteriis Dominicum obitum imitari; atque oculis subjicere et deformare quæ ille sponte perpessus est: scilicet triduanam apud inferos moram triplici mersione representare: rursusque totidem emersionibus resurrectionem tertia die peractam; cujus beneficio redintegratio nobis veteris Adam renovatioque conficitur. Si quidem et locutiones in Christo baptizari, et in morte ejus, et in uno corpore, et in nomine Christi, et aliæ hujusmodi, quod quidem attinet ad nominum verborumque figuram, haud magno opere

⁴¹ I Cor. i, 14. ⁴² I Cor. x, 2.

NOTÆ.

(41) In concilio generali quinto ed. Colet. t. IX, p. 209, quidam reprehendit Theodorum Mopsuestenum quia locutionem baptizari in nomine Christi comparaverat cum hac, baptizari in Mose.

(42) Veterum auctorum testimonia, qui hujus

criminis Eunomium postulaverant, profert Ursus cardin. in Dissert. de baptismo in Christi nomine part. II, p. 64 seqq. Legatur etiam Harduinus in dissertatione item de baptismo in Ch. nom. *Thesaur. theol.* tom. X, part. I, p. 104.

discrepare inter se videntur; verumtamen sententia vi, et ipsius rei definitione ac notatione, mirum quantum inter se differunt.

10. Quod autem alio etiam sensu nomen significet prædicationis vim, Pauli initiator Ananias manifeste docuit, cum ea se passurum timeret quæ non temere ex Saulo expectanda erant. Divino enim recepto oraculo ut persecutorem sacris imbueret: « Audiui, inquit, Domine, a multis de viro hoc, quanta is mala sanctis tuis intulerit in urbe Hierosolymis ³¹. » Tum addidit: « Et quidem huc etiam accepta a sacerdotibus potestate venit vincendi omnes qui hoc nomen invocant ³². » Atqui fidelium nemini negotium studiumque erat, ut nulum Christi nomen inclamaret, neque ut absque dogmatum rectitudine traditaque ab illo fide, hanc laborum tenus invocationem, salutiferi nuntii loco haberet. Sed reapse nomen Christi invocantes dicit illos, quos fides in eum ornabat, et qui evangelicorum sacrorum studium præ se ferebant, quique ad pietatem summo conatu enitebantur. Hoc autem quid aliud erat præter quam credere ac prædicare Servatorem nostrum Dei esse Filium, Patrique consubstantialem: « Ego enim, inquit, et pater unum sumus ³³? » nec non sanctum Spiritum a Patre procedentem, atque ab ejus gloria ac divinitate minime alienum? Nam qui naturaliter, imo vero supernaturali maxime et inenarrabili ratione a paterna substantia procedit, hunc oportet producentis gloriam et potestatem et vim secum deferre, atque illibatum inenarrabilis substantiæ characterem retinere. Constat insuper Filium, qui Patris splendor est, omnia secum ferre quibus gignens Pater per radios divinitatis formam Geniti convenustavit, conjunctamque naturam patefecit. Hac igitur theologica initiatione multitudo credentium imbuebatur. Jure autem Servatoris nomen dicuntur invocavisse, quia doctrinæ, ejus ipse antecessor erat, rationem veram hi retinebant.

11. Sed enim progrediens sermo aliis quoque argumentis sententiæ hujus probabilitatem astruet. Quippe Christi oraculum, ut a metu atque consternatione initiatorem Pauli revocet; quem exhorres, ait, ac veluti inimicum salutaris prædicationis extimescis: « Is est mihi vas electionis. » Addit: « Ut portet nomen meum coram gentibus et regibus atque Israelis filiis ³⁴. » Nempe dicit non solum ab hostili exercitu eum transfugisse, verum etiam in prima acie vexatæ fidei propugnatorem versari.

³¹ Act. ix, 13. ³² ibid. 14. ³³ Joan. x, 30. ³⁴ Act. ix, 15.

NOTÆ.

(43) Sic v. gr. apud Livium nomen Latinum pro Latina rep. seu potentia.

(44) Dum Spiritum a Patre procedere ait, neque a Filio addit, oblique saltem hic quoque errorem suum de Filii a solo Patre processione Photius prodit, quem alibi plurimis verbis inculcat, nempe

Α σῶμα, καὶ εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ, καὶ τὰ τοιαῦτα. τῷ μὲν σχήματι τῶν ὀνομάτων καὶ ῥημάτων οὐδὲν ἐπιδείκνυται μέγα παραλλάττοντα· ἐν δὲ τῇ σημασίᾳ

ι'. Ὅτι μὲντοι τὸ ὄνομα καὶ τρόπον ἄλλον τὴν τοῦ κηρύγματος δύναμιν ἀπαγγέλλει (43), ὁ τοῦ Παύλου μυσταγωγὸς Ἀνανίας, ἥνικα φέδω τοῦ ποθεῖν ἄπερ ἦν εἰκὸς ὑπονοεῖν τὸν Σαῦλον ποιεῖν, σαφῶς παρίσται. Πρὸς γὰρ τὸν χρηματίζοντα αὐτῷ μυσταγωγῆσαι τὸν διώκοντα· Κύριε, ἀκήκοα, φησὶν, ἀπὸ πολλῶν περὶ τοῦ ἀνδρὸς τούτου ὅσα κακὰ ἐποίησας τοῖς ἁγίοις σου ἐν Ἱερουσαλὴμ. » Εἰτα· Καὶ ὧδε ἔχει ἐξουσίαν παρὰ τῶν ἀρχιερέων δεῖσαι πάντας τοὺς ἐπικαλουμένους τὸ ὄνομά σου· » καίτοι τῶν πιστῶν οὐκ ἦν ἔργον οὐδὲ σπούδασμα οὐδενὶ φιλὸν τὸ τοῦ Χριστοῦ ὄνομα ἀναθεῖν· οὐδὲ χωρὶς τῆς δογματικῆς ὁρθότητος καὶ τῆς πίστεως ἦν ἐκεῖνος ἐμυσταγωγῆσαι τὴν κλήσιν ἀπαγγέλλειν διὰ τῶν χειλέων ποιεῖν· ἀλλὰ γε νῦν ἐπικαλουμένους ἐκεῖνους τὸ ὄνομα λέγει τοῦ Χριστοῦ, ὅσους ἡ εἰς αὐτὸν ἐκδόκει πίστις, καὶ τῆς κατ' αὐτὸν μυσταγωγίας ἐντὴν ὁρᾷν ἐραστάς, καὶ τῆς εὐσεβείας ἀγὼν αὐτοῖς ἡ ἀκριβεία. Τί δὲ τοῦτο ἄλλο ἦν, ἢ τὸ φρονεῖν καὶ κηρύττειν Ἰδὼν μὲν τοῦ Θεοῦ τὸν Σωτῆρα εἶναι, καὶ τῷ Πατρὶ ὁμοούσιον; « Ἐγὼ γάρ, φησὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμεν; » Καὶ μὴν τὸ πανάγιον Πνεῦμα ὡς ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον (44), καὶ τῆς αὐτοῦ δόξης τε καὶ θεότητος οὐκ ἄλλοτριούμενον· τὸ γὰρ κατὰ φύσιν μᾶλλον δὲ ὑπερφυσστάτην καὶ ἀφράστῃ λόγῳ τῆς πατρικῆς οὐσίας προῖον, τοῦ προβαλλομένου τὴν δόξαν καὶ τὴν ἐξουσίαν καὶ δύναμιν ἐν αὐτῷ φέρειν οἶδε, καὶ τὸν χαρακτῆρα τῆς ὑπὲρ λόγου οὐσίας ἀπαρχάρακτον συντηρεῖν.

Δὴλον δὲ ὅτι καὶ ὁ Ἰδὼς ἀπαύγασμα ὢν τοῦ Πατρὸς, ἅπαντα φέρειν ἐν αὐτῷ ὅσα γεννῶν ὁ Πατὴρ ταῖς ἀκτίσι τῆς θεότητος τὴν μορφήν ὠράζει τοῦ γεννημένου, καὶ τὸ συγγενὲς ἀνεκέρυττε. Τῇ τοιαύτῃ τοίνυν θεολόγῳ μυσταγωγίᾳ τῶν πιστευόντων ἐτελεῖτο τὰ πλήθη. Καὶ δικαίως ἂν λέγοιντο τὸ ὄνομα τοῦ Σωτῆρος ἐπικαλεῖσθαι, διότι τοῦ δόγματος οὐ διδάσκαλος ἐχρημάτιζεν, αὐτοὶ διέσωζον τὴν ὁρθότητα.

ια'. Οὐδὲν δὲ ἤττον προῖον ὁ λόγος καὶ δι' ἐτέρων παραστήσει τῆς τοιαύτης δόξης τὸ ἀκόλουθον. Λέγει γὰρ ὁ χρηματίζων τῆς πολλῆς ἀγωνίας καὶ τοῦ δέους ἀνακαλούμενος τὸν μυσταγωγὸν τοῦ Παύλου, « Ὅτι περ ὃν τέθηπας καὶ δέδοικας ὡς πολέμιον τοῦ σωτηρίου κηρύγματος, οὗτός μοι σκευὸς ἐστὶν ἐκλογῆς· εἰς τὸ βαστάσαι τὸ ὄνομά μου ἐνώπιον ἔθνων τε καὶ βασιλέων υἱῶν τε Ἰσραὴλ· » ἀντὶ τοῦ, Οὐ μόνον αὐτὸς τῶν ἐχθρῶν τῆς φάλαγγος ἀπεπῆδησεν, ἀλλὰ καὶ προασπιστὴς τῆς πολεμουμένης εὐσεβείας

epist. 2, seu libello encyclico. Legenda vero sunt quæ Montacutius copiose disputat contra illam Photii epistolam, nec non cl. A. Schottus ad Amphiloc. quæst. 28. Et quidem res satis ventilata fuit in Florentino concilio, et a catholicis passim theologis; quos inter vide certe Allatium.

ἀναδειχθήσεται· καὶ γὰρ ὑπὸ τῶν δυσσεβούντων πο-
λιορκούμενόν τε καὶ κατασειόμενον, αὐτὸς ἀναθα-
στάσει καὶ ὑποστηρίξει καὶ ἀκράδαντον παραστήσει
τὸ θεοσεβὲς κήρυγμα. Τοῦτο γὰρ ἐνταῦθα ἡ τοῦ
δνόματος ἀπαγγέλλει δύναμις, τὴν ἀληθῆ πίστιν,
τὴν εὐσεβείας φρόνημα, τῆς θεολογίας τὸ κήρυγ-
μα, τῆς τοῦ Λόγου σαρκώσεως τὸ μυστήριον· ἐπεὶ
τί χαλεπὸν ἦν, τίνων δὲ στηριγμάτων δεόμενον,
ἀπλῶς οὕτως καὶ μιᾷ φωνῇ προσαγορεύειν τὸν Κύ-
ριον; Καὶ αὐτῶν ἐνίοτε τῶν δαιμονίων ἀναθωμέ-
νων καὶ μετὰ προσθήκης τινὸς τὸ Δεσποτικὸν ὄνομα.
Ἀλλὰ δῆλον ὡς νῦν ὄνομα, τὸ διὰ Παύλου καταγγελ-
λόμενον κήρυγμα λέγει, καὶ τὸ πρὸς Θεὸν ἀναφερό-
μενον σέβας, ὑπὲρ οὗ μυρίους καθ' ἑκάστην θανά-
τους ὁ πρὶν δυνάστης ἡδέως ἔφερε, διδάσκων, παρ-
αινῶν, μυσταγωγῶν, κηρύσσων τὴν πίστιν, καθ'
ἣν αὐτῷ μυσταγωγίαν ὁ Σωτὴρ ἀπεκάλυψεν· «Εγὼ
γὰρ, φησὶν, ὑποδείξω αὐτῷ ὅσα δεῖ αὐτὸν ὑπὲρ τοῦ
δνόματός μου παθεῖν.»

ιβ'. Καὶ ὅρα συνεχῆς ἡ χρῆσις τοῦ δνόματος. Διὰ
τί; ἵνα ἡ ἐπιμονὴ τῆς φωνῆς τὸ αὐτὸ πρᾶγμα
πολλάκις σημαίνουσά τε καὶ κατὰδῃλον ποιουμένη,
ὥσπερ διὰ τῆς ἀκοῆς ἐντυπώσῃ τοῖς λογισμοῖς τὸ τῆς
εὐσεβείας μυστήριον καὶ ὅλα βασιλικὴν ἐκσφράγισμα
ταῖς διανοαῖς; τοῦτο φέροντες καὶ πρὸς αὐτὸ ἀφορῶντες,
μὴ πρὸς πολλὰς εἰρημὸν δόδους διαφόρους φωναῖς σχη-
ματιζομένους ἐκτρεπόμενοι. Ὑπὲρ τοῦ μυστηρίου τούτου
καὶ τῆς περὶ τὴν πίστιν ἀκρίβειας ὁ Παῦλος ἔπασχε τὰ
ἀνήκεστα· οὐ γὰρ περὶ δνόματος φιλοῦ, οὐδὲ συλλαβῶν
βραχεῖα συνθέσει, τὸ φρικτὸν καὶ μέγα τῆς πίστεως
περιγράφοντος. Διὰ καὶ ἀκούειν ἐστὶ τῶν ἱερῶν πά-
λιν ἐκδιδασκόντων βημάτων· οὐχ οὗτος ἐστὶν ὁ πορ-
θῆσας ἐν Ἱερουσαλὴμ τὸ ὄνομα τοῦτο; Πῶς γὰρ
ἐπορθεῖτο λέξις πληγῇ ἀέρος βραχεῖα περιγραφο-
μένη, καὶ πρὸς μηδένα νοῦν τό γε ἐπ' αὐτῇ, μηδὲ
δύξαν θεολόγων ἀναπλουμένη, μηδ' ἀνθρώπων ψυ-
χαῖς ἐνέαναι δογμάτων ἀκρίβειαν δυναμένη, καὶ τὴν
ὑπερξῆν χρονικωτέραν οὐκ ἔχουσα τῆς γενέσεως;
Ἀλλὰ γὰρ δῆλον ὡς νῦν ὄνομα, οὐ τὸ σύνθετος καὶ
πᾶσι περιφερόμενον ἐννοεῖν δεῖ, ἀλλὰ τὸ τῆς εὐσε-
βείας ὅλης ἀπαγγέλλον τε καὶ διασημαίνον μυστή-
ριον, καὶ τὴν τοῦ κηρύγματος διὰ πάσης ἡμῶν τῆς
θεολογίας προϊούσαν ἀκρίβειαν. Καὶ γὰρ τὸ τοιοῦτον
ὄνομα, ἥτοι τῆς πίστεως ἡ τελειώσις, καὶ ταῖς δια-
νοαῖς ἡμῶν ἐμβαθύνεται, καὶ θεμέλιον λαμβάνει ἔδρα-
ζόμενον τῇ τῶν πιστευόντων φιλοθεῖα γνώμῃ καὶ τῇ
σεπρόβότητι τοῦ φρονήματος. Τοῦτο τὸ ὄνομα ὁ πρὶν
μὲν Σαῦλος ἐπολιόρχει, ὁ δὲ μετὰ ταῦτα Παῦλος
ἐνώπιον ἐθνῶν καὶ βασιλέων ἐβάσταζεν, ἀπερίτρε-
πτον τοῦτο καὶ ἀκαταγώνιστον ἰδίους ἐπιδεικνύμενος
ἀγνίσμασι, καὶ πολλὰ τῶν ἐθνῶν ἀπὸ τῆς δυσσε-
βείας εἰς ταύτην μεθαρμόσας καὶ μυσταγωγήσας
τὴν εὐσέβειαν. Δεῖ τοίνυν, ἐπειδὴν τὰ Λόγια λέγῃ ὡς
ἐδάπτειον οἱ μαθηταὶ ἐν τῷ δνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ,
ἡ κατ' ἄλλην τινὰ συνθήκην παραπλησίον λόγου συμ-
φερομένην, τῷ προκειμένῳ τῆς ἐκφωνήσεως τύπῳ
ὁκλοῦσθαι τε καὶ θεοπρεπῶς ἐννοεῖν· καὶ τῶν μα-

A Divinam, inquit, prædicationem ab impiis oppugna-
tam atque concussam sustinebit ipse atque firmabit
immutamque statuet. Ita videlicet hoc loco voca-
bulum *nomen* sonat veram fidem, piam sententiam,
divinæ doctrinæ prædicationem, Verbi incarnati
mysterium. Secus enim cur ardua fuisset, vel qui-
bus adminiculis indiguisset simplex nec unius vo-
cabuli fines excedens Domini appellatio²²? Certe et
ipsi aliquando daemones cum aliquo etiam epitheto
Dominicum nomen pronuntiaverunt. Sed prorsus
exploratum est, nunc vocabulo *nomen*, prædicandam
a Paulo doctrinam dici, devotumque Deo cultum,
cujus gratia innumeras quotidie mortes is, qui
antea persecutor fuerat, libenter perferebat, do-
cendo, hortando, initiando, prædicando fidem, se-
cundum quam Servator sacra eum religione im-
buerat. «Ego enim, inquit, ostendam illi, quanta
ipsum oporteat mei nominis causa pati²³.»

12. Atque adeo videsis perpetuum vocabuli
nomen usum. Cur autem? Nempe ut constantia
vocabuli, quod eandem rem multoties denotat atque
ostendit, vel ipso auditu menti insculpat religionis
mysterium; atque ut id eum regium signaculum
pectore impressum ferentes, et ad hoc respicientes,
haudquaquam in vias multiplices varietate vocabu-
lorum patefactas divertamus. Hujus causa mysterii
atque accuratæ fidei Paulus acerbissimas molestias
pertulit. Non enim nudo nomine tenus, neque intra
brevem syllabarum compositionem, venerandum
magnumque mysterium circumscribebat. Quare
rursus audire expedit sacrorum magisterium ver-
borum: Nonne is est, qui vastabat Hierosolymis
nomen hoc? Quonam autem pacto dictio quæ brevi
æris percussione finitur, vastitatem fecisset? dictio,
inquam, quæ nullum per se sensum continet, ne-
que theologicam aliquam sententiam exprimit, ne-
que in hominum animis definitum aliquod dogma
imprimere potest; quæ denique existentiam haud
longæviorē nativitate habet. Perspicuum est ita-
que, nunc in vocabulo *nomen* haud consuetam illam
pervulgatamque significantiam esse intelligendam,
sed mysterium potius quo religio universa annuitur
ac denotatur, nempe exquisitam Evangelii scien-
D tiam quæ ex omni nostra theologia disciplina
manat. Hoc nomen, seu potius fidei summa, et
mentibus nostris insculpitur, et fundamentis utitur
pia credentium mente constantiaque sententiæ fir-
matis. Hoc Saulus nomen vastabat; atque idem
postea Paulus eorum gentibus regibusque portabat;
insuperabile id atque invictum suis ipsis facinori-
bus exhibens, multasque gentes ab impietate ad
veram religionem pertrahens, sacrisque imbuens.
Igitur quotiescunque apud sacras Litteras dicuntur
discipuli baptizavisse in Christi nomine aut secun-
dum aliam locutionis similis formulam, id intelli-
gendum est digne ac convenienter prout fert pro-

²² Matth. viii, 29. ²³ Act. ix, 16.

positus tesserae typus, neque indignum aliquid contra discipulos suspicandum; sed fatendum potius, juxta doctrinam Servatoris ac magisterium, apostolos sacram regenerationem perficere solitos, aliosque pariter ad id faciendum erudivisse; ita ut præter Dominicum præceptum cogitarent, dicerent, facerent nihil.

13. Sed fortasse aliquis ratiocinari pergens, ne dicam altercari, si in nomine, inquit, Patris et Filii et sancti Spiritus baptizabant discipuli, curam in nomine Christi aut aliis ejusmodi formulis baptizare dicuntur? Atqui hujus rei notio in supra dictis jam satis exposita est. Sufficit enim, complurium iustar, si hæc controversia mori sacrarum Litterarum imputetur; et si is qui hanc sibi tractandam sumit, non tam curiose agere, quam veritati studere, velit. Nam et alia singulari orationis genera pro sua quodque forma idiotismi habere comperitum est: nemoque idiotismi gnarus, in alias vestigationes pervagari mentem sinit: quæ res non in divinis solum sermonibus usuvenit, verum in iis etiam quos Attica lingua studiose exornat. Nihil tamen vetat quominus hunc idiotismum paulo fusions exponamus. Quanquam hanc partem ne in superiore quidem oratione negleximus, in qua rerum causas evolvere non omisimus. Nimirum in locutione « In nomine Domini Jesu Christi » atque in aliis hujusmodi (quarum etsi dissimilis sonus, non absimilis tamen neque multiplex sententia est) jure meritoque intelligi fides potest qua Christus discipulos, atque hi vicissim mundum imbuerunt: nam hæc a nomine denotari potest, quia Christus ipse pietatis erga Deum auctor est; et quia in Jesu Dominique mentione docemur contineri summam conspicuque Verbi pro nobis incarnati mysterium. Porro pius quisque hoc duce mysterio tendere dirigique potest ad perfectam Dei cognitionem; haud equidem contrahendo constringendoque intra brevem hanc vocem dogmatum sensu (id enim fieret, si nuda vox proferretur), imo potius dilatando ac perficiendo per fidem ac pietatis consummationem. Quod si denique et hoc audire libet, indivisus et inseparabilis Filius a Patre Spirituque est, quia scilicet ejusdem incomprehensibilis substantiæ et virtutis ac potestatis particeps est. Sed tamen visus fuit atque palpatum postquam carnem nostram assumpsit Filius, factus nimirum oculis nostris conspicabilis tactuque palpabilis: « Quod enim vidimus, ait [Joannes], et manuum nostrarum contrectaverunt de verbo vite; et vita apparuit. Cum igitur ab uno, qui nominatim nobis ob suæ charitatis infinitum pelagus cognoscendum se obtulit, quique ineffabilia nobis mysteria aperuit », a consubstantiali, inquam, Filio, omnipotentis quoque Trinitatis incomprehensibilitatem atque unitatem edocti fuerimus, atque ad reliquam mysterii notitiam deducti, merito nos sane quotiescunque aliquid secundum traditum dogma facimus, merito, inquam, ad auctorem dogmatis rem factam referimus.

²⁷ I Joan. 1, 1, 2.

Α θητῶν μὴδὲν ἀνάξιον ὀνομασθῆναι, ἀλλὰ κατὰ τὸ κήρυγμα τοῦ Σωτῆρος καὶ τὴν διδασκαλίαν, ὁμολογεῖν τοὺς ἀποστόλους τελειοποιεῖν τὴν ἀναγέννησιν, καὶ τοὺς ἄλλους πράττειν ὁμοίως μυσταγωγούντας, μὴδὲν ἐξωθεν τῆς Δεσποτικῆς ἐντολῆς μῆτε ἐννοοῦντας, μῆτε λέγοντας μῆτε πράττοντας.

ιγ'. Ἀλλὰ γὰρ Ἰσως ἂν τισιν ἐπέλθοι λογοθετεῖν, ἵνα μὴ λέγω φιλονεικεῖν, ὡς εἰ γε εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐβάπτιζον οἱ μαθηταί, τί δὴ ποτε εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ λέγονται βαπτίζεσθαι ἢ εἰς τὰ ὅμοια; καὶ γὰρ τοῦτο μὲν διὰ τῶν εἰρημένων ἤδη ἀποκρύντως ἐπιδείκνυται. Ἦρκει γὰρ ἀντὶ πολλῶν ἄλλων τὴν αἰτίαν ταύτην εἰς τὸ τῆς ἱερᾶς ἡμῶν Γραφῆς ἔθος ἀνάγειν, καὶ παραστῆσαι ταύτην οἰκειούμενον, μὴδὲ μᾶλλον τοῦ φιλοσοφεῖν τὸ πολυπραγμονεῖν ἀνταλλάττεσθαι. Καὶ γὰρ ἄλλα τε πολλὰ καὶ ἕκαστον εἶδος λόγου δι' ὃν χαρακτηρίζεται καθορᾶται ἰδιώματα· καὶ οὐδεὶς ἐπιγνοὺς τὸ ἰδίωμα, πρὸς ἑτέραν ἀποπλανᾶσθαι τὴν νοῦν ἀφίσι ζήτησιν· καὶ τοῦτο οὐ μόνον ἐπὶ τῶν θεοσόφων λόγων ἐστὶν ἀναθεωρεῖν, ἀλλὰ καὶ ἁ κοσμεῖν φιλοτιμείται γλώσσα ἡ ἀττικίζουσα. Πλὴν οὐδὲν κωλύει καὶ τὸ ἰδίωμα πλατύτερον συνεκδιᾶσκειν· καίτοι γε οὐδὲ τοῦτο παρεῖδεν ἔμπροσθεν ὁ λόγος, ὅτι μὴ ἐστέρηται τοῦ αἰτιολογεῖσθαι· καὶ γὰρ «Εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, » καὶ εἰς τὰ παραπλήσια (ὧν ἐν τῷ διαφύρῳ τῶν φωνῶν ἀδιάφορος ἡ διάνοια καὶ μία), δικαίως ἂν ἀναφέροιο ἢ παρ' αὐτοῦ μυσταγωγηθεῖσα τοῖς μαθηταῖς, καὶ διὰ τῶν μαθητῶν τῷ κόσμῳ, πίστις, τοῦ ὀνόματος τοῦτο παραδελούοντος, διότι αὐτὸς ἀρχηγὸς κατέστη τῆς εἰς τὸ θεῖον εὐσεβείας· καὶ διότι ἐν τῇ τοῦ Ἰησοῦ καὶ Κυρίου μνήμῃ διδασκόμεθα συγκεφαλαιεῖσθαι καὶ συνεφανίζεσθαι τὸ μυστήριον ὅλον τῆς τοῦ Λόγου δι' ἡμᾶς οἰκονομίας. Ἀναπλοῦσθαι τε δύναται τῶν εὐσεβούντων ἕκαστος, καὶ ἀπευθύνεσθαι δι' αὐτοῦ πρὸς τὸ τέλειον τῆς θεογνωσίας· οὐ τῇ βραχύτητι τῆς λέξεως συναποθλίβων καὶ συστενοχωρῶν τὸν νοῦν τῶν δογμάτων (τοῦτο γὰρ ἂν εἴη φιλήν τὴν φωνὴν προσφέρειν), ἀλλ' ἐμπλατυνόμενος καὶ καταρτιζόμενος τῇ πίστει καὶ τῇ τελειότητι τῆς εὐσεβείας. Εἰ βούλει δὲ, ἀχώριστός ἐστι καὶ ἀδιάστατος ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Πνεύματι, ὡς τῆς αὐτῆς ὑπερουσίου οὐσίας καὶ δυνάμεως καὶ ἐξουσίας ὑπάρχων. Ὁράθη δὲ καὶ ἐξηλαφίσθη σάρκα τὴν ἡμετέραν ἀναλαβὼν ὁ Υἱὸς, καὶ γέγονεν ἡμῖν ὁμομας τε ληπτός, ἀφῆ τε ψηλαφητός. «Ὁ γὰρ ἐθεασάμεθα, φησὶ, καὶ αἱ χεῖρες ἡμῶν ἐψηλάφησαν περὶ τοῦ λόγου τῆς ζωῆς· καὶ ἡ ζωὴ ἐφανερώθη. Ἐξ ἐνδὸς οὖν τοῦ μᾶλλον ἡμῶν διὰ φιλάνθρωπίας ἄφατον πέλαγος ἐν γνώσει καθ' ἐστώτος, καὶ τὰ ὑπὲρ λόγον μυσταγωγῆσαντος τοῦ ὁμοουσίου, καὶ παντοκρατορικῆς Τριᾶδος τὸ ὑπερούσιον τε καὶ ἐνιαῖον ἁλλαμφθέντες, πρὸς τε τὴν ἀληθινὴν τοῦ μυστηρίου θεωρίαν δι' αὐτοῦ χειραγωγηθέντες, εἰκότως ἄρα καὶ ἐπειδὴν τινα πράττωμεν κατὰ τὸ παραδεδομένον δόγμα τελούντες, εἰς τὴν παραδεισινότητα ταῦτα δικαιοῦμεν ἀναφέρεισθαι.

καὶ αὐτὸν αὐτὸν δόγματι τὴν ἀληθινὴν ἀναφέρεισθαι.

18. Ὅπως μὲν τοι γε καὶ ὁ Παῦλος κατήγγελλε τὸ ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ, καὶ κατὰ ποῖον σημαινόμενον τοῦ ὀνόματος, κάντεῦθεν ὅλην· μᾶλλον δὲ τῶν ἐκείνου λόγων ἢ χάρις ὧν ἤφατο τῆς καρδίας, ἀδελφον οὐδενί. Νῦν μὲν γὰρ τὸ φρικτὸν καὶ φιλάνθρωπον τῆς σαρκώσεως, καὶ μυσταγωγῶν καὶ κηρύττων ἐδείκνυτο· νῦν δὲ θεολογῶν τὴν Τριάδα ἐπαβήρσιάζετο, συνανακηρύττων καὶ τὴν ἄλλην τοῦ μυστηρίου δύναμιν θεϊότητα· ἀλλὰ γὰρ οὐδὲν ἐστὶ ὅσον αὐτοῦ ἀκοῦειν, «Ὅς ὢν ἀπαύασμα τῆς δόξης καὶ χαρακτήρη τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ, δηλονότι τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱός, οὐχ ἀρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ. » Οὐδὲ γὰρ ἔσχε τὸν κλῆρον τῆς θεότητος ἐκ διαδοχῆς, οὐδὲ ἐπιβήμενος καὶ ἀρπάσας ἐξ ἐτέρου, περιέθετο τὸ κράτος ἑαυτῷ· ἀλλ' ἀπ' ἀρχῆς, ὡς τῆς αὐτῆς ὢν οὐσίας καὶ φύσεως, καὶ μηδεμίαν ταύτης ἀφαίρεσιν μηδαμῶς ὑποστῆναι περικοῶς. Διὰ τοῦτο μὴδὲν ὥως δυσχερὲς ὑφ' ὁρώμενος, «Ἐκένωσεν ἑαυτὸν μορφῇ δουλοῦ λαθὼν, » καὶ πάλιν, «Εἰς Θεὸς καὶ Πατὴρ ἐξ οὗ τὰ πάντα· καὶ εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς δι' οὗ τὰ πάντα· καὶ ἐν Πνεῦμα ἅγιον ἐν ᾧ τὰ πάντα. » Οὕτω δὴ οὕτω καὶ τὴν τοῦ Λόγου οἰκονομίαν ἀνεκέρυττε, καὶ τῆς Τριάδος θεολογίαν ἐκράτυεν· ἐκ τε τοῦ μὴ ἀφελεῖν τὸ ἐνιαῖον ἀπὸ μηδεμιᾶς τῶν τριῶν ὑποστάσεων, ἀλλ' ὁμοτιμῶς εἰς αὐτὸ ταύτας ἀναφέρεισθαι· καὶ ἐκ τοῦ μὴ τὴν μὲν πάντων, τὴν δὲ τινῶν ἄρχειν καὶ προνοεῖν, ἀλλὰ τὰς τρεῖς πάντων τῶν ὄντων καὶ τὴν δημιουργίαν ἔχειν ὁμοεθνῶς καὶ ὁμοτιμῶς, καὶ τὴν κυριότητα καὶ τὴν πρόνοιαν.

19. Ὅρξες ὅπως· ὁ τῆς Ἐκκλησίας διδάσκαλος ἐδασταζε τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ; ἔτι συνόρα· Παῦλος δοῦλος Ἰησοῦ Χριστοῦ κλητὸς ἀπόστολος ἀφορισμένος εἰ; Εὐαγγέλιον Θεοῦ, ὃ προεπηγγέλατο διὰ τῶν προφητῶν αὐτοῦ ἐν Γραφαῖς ἁγίαις, περὶ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ τοῦ γενομένου ἐκ σπέρματος Δαβὶδ· πάλιν κἀναυθὰ κηρύττεται ἡ Τριάς· Θεὸς καὶ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ Πνεῦμα ἅγιον, καὶ ἡ σάρκινος συνανακηρυττομένη τοῦ Λόγου. Ἐπει δὲ Υἱὸν Θεοῦ εἶπεν, ἐπάγει δι' ὧν ἀφορίζεται· ὁ Υἱός· τοῦ γὰρ ἐπιγνωσθέντος, φησὶ, καὶ ἀφορισθέντος ἐξ ἄλλων τε πολλῶν ἰδιωμάτων ἃ μὴ δὲν πρόσσεσι, καὶ οἷοι μὴδέποτε γέγονεν, αὐτουργὸς τῆς ἰδίας ἀναστάσεως γέγονεν. Οὐχ ἥμισυ δὲ καὶ ἐξ ὧν τὸ πανάγιον Πνεῦμα ἐπεσκήσας τε τῷ τόκῳ τὸν ὁμοούσιον Λόγον ἐκ σπέρματος Δαβὶδ συνεργὸν προελθεῖν, καὶ μάρτυς ἐν τῷ βαπτίσματι τῆς ἀφευδούς υἰότητος καὶ τῆς ὁμοουσίως θεότητος γεγονώς. Εἰς κόρον ἂν, οἶμαι, λογισθεῖν τοῖς ἀκροαταῖς προσφέρεισθαι καὶ τὰ περικτὰ φιλότιμος, εἰ πάσας τὰς χρήσεις τοῦ θεσπεσίου Παύλου ἀναγράφωμι, δι' ὧν ἰδεολογεῖ τε τὴν Τριάδα, καὶ τῆς σαρκώσεως ἐκέρυττε τὸ μυστήριον, βαστάζων ἐνώπιον ἐθνῶν τε καὶ βασιλέων τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου. Διόπερ τοῖς εἰρημένοις ἀρκεσθυσάμεθα, οὐδὲν ἔργον ὑπολείποντες, οὐδὲ τοῖς ἐθέλουσι κάκεινους, ἀναλέγεσθαι· κατὰ τὰ αὐτὰ δὲ δηλονότι καὶ τῶν ἄλλων μαθητῶν ὁ θεὸς ἐκέρυττε καὶ ἰδιδάσκε χορός. Ὅς δὲ ἐκέρυττον, οὕτως ἐδάπτει· ἐκέρυττον δὲ ὡς ἡ ἐνυπόστατος αὐτοὺς σοφία θεολογεῖν καὶ κηρύττειν ἐξεπαίδευεν· ὧν ἐν τῇ

14. Quanam igitur ratione Paulus Jesu nomen nuntiaret, et quam nominis significantia, hac tenus patefactum est : præsertim vero id neminem eorum latuit, quorum cor sermonum illius gratia tetigit. Modo enim venerandam et clementissimam incarnationem docebat prædicandoque monstrabat : modo theologica oratione Trinitatem animosius asserebat, cæteram quoque mysterii vim ac divinitatem simul deprædicans. Sed nihil melius de eo audiri potest, quam « Qui cum esset splendor gloriæ et figura substantiæ ejus »^{38,39} (nempe Filius splendor et figura Patris) non rapinam arbitratus est esse æqualem Deo⁴⁰. » Non enim successione sortitus divinitatem erat, neque vi detractam alicui potentiam sibi circumposuerat : sed ab initio substantiæ ejusdem naturæque fuit, nullumque hujus detrimentum pati poterat. Idcirco nihil molestum detractans, « Exinanivit semetipsum, formam servi accipiens »⁴¹. » Et rursus : « Unus Deus et Pater ex quo omnia : et unus Jesus Christus, per quem omnia : et unus Spiritus sanctus, in quo omnia »⁴². » Sic omnino Paulus incarnationem prædicabat, Trinitatisque divinam notitiam confirmabat : dum scilicet unitatem nulli trium personarum detraheret, easdemque ad unum æqualiter referret ; et dum haud aliam personam cunctis rebus, aliam vero nonnullis dominari et consulere diceret ; sed tres personas omnium rerum creationem conjunctim æqualiterque curavisse, iisdemque moderari ac providere.

15. Viden' ut Ecclesiæ doctor Christi nomen portaverit? Sed perge porro considerare : « Paulus servus Jesu Christi vocatus apostolus segregatus in Evangelium Dei, quod promiserat per prophetas suos in Scripturis sanctis, de Filio suo qui factus est ei ex genere David »⁴³. » Iterum hic prædicatur Trinitas, Deus et Filius Dei et Spiritus sanctus, necnon et Verbi incarnatio simul prædicatur. Jam ubi Dei Filium dixit, adjicit etiam quam ratione distinguatur Filius. Nam cum cognitus distinctusque jam esset aliis multis proprietatibus, quæ præter ipsum nemini insunt ; tum vero quod nunquam antea contigerat, ipse auctor resurrectionis suæ fuit. Item Spiritus sanctus setum obumbrando, dedit operam ut Verbum consubstantialia ex Davidis genere nasceretur ; atque in baptisate filiationi veræ et consubstantiali Divinitati testimonium dedit. Satiatam audientibus creem, nimisue videar, si cunctas inclyti Apostoli locutiones ascribere velim, quibus theologica oratione Trinitatem nos docuit, et de incarnationis mysterio certiores fecit, nomen Domini coram gentibus regibusque portans. Quamobrem dictis contenti erimus ; præsertim quia cætera, si quis volet, nullo negotio coacervare poterit. Atque hoc modo reliquos etiam discipulorum venerandus chorus prædicabat atque docebat. Jam sicuti hi prædicabant, ita etiam baptizabant. Prædicabant autem sicuti ipsos hypostatica sapientia ad theologice loquendum prædicandumque erudiverat.

^{38,39} Hebr. i, 5. ⁴⁰ Philip. ii, 6. ⁴¹ ibid. 7. ⁴² I Cor. viii, 6. ⁴³ Rom. i, 4, 2.

Jam in his unum, et quidem nulli secundum dogma erat, ut lavacrum regenerationis in Patre et Filio et Spiritu sancto perageretur, atque ut baptizati homines cum harum personarum invocatione ad regenerationem perducerentur. Sic apostolorum divinitus delectus chorus veniæ donum initiatis impertiebat. Sic Paulus baptizabat, quos quidem baptismo tingeat. Sic coram gentibus regibusque Servatoris nomen cum fiducia deferebat : atque hac mente instinctus clamabat : « Rogo vos, fratres, per Dominum Jesum Christum, ut sermonis concordiam sectemini ⁴⁴. »

16. Vin' tibi principis quoque apostolici testimonium exhibeam? qui quidem etsi verborum sono haud videtur cum Ecclesiæ more actuque congruere, si tamen scopum ejus cum veritatis studio diligenterque scrutabimur, nihilo is secius, imo vehementius, sacram hanc consuetudinem confirmare ac stabilire videbitur. Is enim Judæam non minus prodigiis quam sacra doctrina peragrans, hominem illum ad Speciosam portam sedentem, cujus pedum bases atque malleoli dissoluti erant, hunc, inquam, verbo instaurans, sanumque mirabiliter sistens : « In nomine, inquit, Jesu Christi, surge et ambula ⁴⁵. » Et dictionis quidem formula ineffabili virtute sic fuit prolata : ipse vero princeps vim vocabuli explicans, notionemque nomini subjectam interpretans, prodigio attonitos admonebat quem ipsi aspernati fuerant, crucisque supplicio multaverant, hunc ipsum esse, cujus virtute insanabilis morbus curatus fuerat. Præterea docuit, se vocabulo nomen fidei summam confessionemque designare. Audi enim quæ dicat : « Deus Abraham et Deus Isaac glorificavit Filium suum Jesum ⁴⁶. » Atque ut magis animi sententiam declaret, addit : « Et in fide nominis ejus hunc quem videtis et probe scitis confirmavit nomen ejus ⁴⁷. » Audi adhuc : « Imo fides, quæ per eum est, integram huic sanitatem tribuit ⁴⁸. » Miraculum scilicet patraturus, a Jesu Christi nomine causam ejus medicinæ repetit; deinde nomen ad fidem transfert, quod est religionis mysterium. Tum rursus nomen dicit pro fide in Jesum, quasi metuat, ne forte auditores oblitii essent, nomen ab se fidei loco fuisse usurpatum. Mox pergit dicere : « Et fides per ipsum ⁴⁹, » id est ab eo prædicata. Viden' ut nomen nunc fidem in Christum significet? fides autem, prædicatam ab eo religionem? quæ quidem prædicatio bases claudicantis solidat. Quare etiamsi aliud testimonium exstaret nullum, vel hoc a principe prolatum sufficeret, palam ut fieret quidnam sacræ Litteræ innuant, cum aiunt proselytos in Jesu Christi nomine aliisque hujusmodi formulis baptizari. Sic ergo Petrus aiebat cum divinam efficaciam monstraret; dilectus autem inter discipulos sic item decernebat; Lucas subscreebat; Paulus docebat; quibus paria reliquorum apostolorum cætus prædicabat; neque

A καὶ οὐδενὸς τῶν ἄλλων δογμάτων ἔλαττον, καὶ τὸ εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ Πνεῦμα ἅγιον τὸ λουτρὸν τῆς κατεγγενεσίας τελεστούργειν, καὶ ταῖς αὐτῶν ἐπιπλήσει τοὺς βαπτίζομένους ἀγεῖν εἰς ἀναγέννησιν. Οὕτω τῶν ἀποστόλων ὁ θεόκριτος σύλλογος τὸ δῶρον ἐμυσταγωγεί τῆς ἀφέσεως· οὕτω Παῦλος ἐδάπτισεν οὓς ἐδάπτισεν· οὕτω βασιλεύων ἐν ὧντιον ἐθνῶν καὶ βασιλῶν τὴν ἐνομίαν τοῦ Σωτῆρος ἐπαρρησιάζετο· κατὰ ταύτην ἐβόα τὴν ἐννοίαν, « Παρακαλῶ οὖν ὑμᾶς, ἀδελφοί, διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἵνα τὸ αὐτὸ λέγητε. »

15'. Βούλει δέ σοι καὶ τὸν κορυφαῖον παρέσεσθαι μάρτυρα; εἰ γὰρ καὶ μὴ δοκεῖ κατὰ γὰρ τὴν ῥημάτων προφορὰν τῇ τῆς Ἐκκλησίας εἶδει καὶ τῇ πράξει συμφέλλεσθαι, ἀλλὰ γὰρ φιλαλήθως αὐτοῦ καὶ ἐπιμελῶς ὁ σκοπὸς ἀνερευνῶμενος, οὐδὲν ἔλαττον εἰ μὴ καὶ μᾶλλον ταύτην ἐπιπροσέτι καὶ συνίστησι. Καὶ γὰρ ταῖς θαυματουργαῖς οὐκ ἔλαττον τῆς θεοσεβοῦς διδασκαλίας τὴν Ἰουδαίαν περιερχόμενος, τὸν πρὸς τῇ φράσει πολλὴν καθεζόμενον, οὐ αἱ βάσεις τῶν πεδῶν καὶ τὰ σφυρὰ διαλέλυτο· τοῦτον ἀρμολογῶν τῇ ῥήματι καὶ ὑγιαῖ παραδόξως ἀναδείκνυς, « Ἐν τῷ ὀνόματι, φησὶν, Ἰησοῦ Χριστοῦ ἔγειρε καὶ περιπάτει. » Ἄλλ' ὁ μὲν τύπος φωνῆς τῇ ὑπὲρ λόγον ἐνεργείᾳ τῆς χάριτος, οὕτω συμπορήθη· αὐτὸς δὲ τοῦ ῥήματος τὴν δύναμιν ἀναπτύσσων, καὶ τί βούλεται αὐτῷ τὸ ὄνομα δηλοῦν ἐφερμηνεύων, τοὺς μὲν καταπληττομένους τῷ θαύματι ἐδίδασκεν ὡς ἐξουθενηθεὶς παρ' αὐτῶν, καὶ σταυρῷ καὶ θανάτῳ καταδικασθεὶς, αὐτὸς ἔστιν οὗ ἡ δύναμις τὴν ἀνάστασιν ἔλατο νόσον. Ἐδίδασκε δὲ ὅτι καὶ τὸ ὄνομα νῦν αὐτῷ τῆς πίστεως τὴν συγκεφαλαιῶσιν καὶ τὴν ὁμολογίαν ἀπαγγέλλει. Ὅρα γὰρ οἷά φησιν· « Ὁ Θεὸς Ἀβραάμ καὶ Ἰσαὰκ ἐδόξαζε τὸν παῖδα αὐτοῦ Ἰησοῦν· καὶ ἐπιδηλοτέρων τὸ βούλημα ποιῶν, ἐπάγει· « καὶ ἐπὶ τῇ πίστει τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ, τοῦτον ὃν θεωρεῖτε καὶ οἰδατε ἐστερέωσεν τὸ ὄνομα αὐτοῦ. » Πρόσχετος· « Ἀλλὰ καὶ ἡ πίστις ἡ δι' αὐτοῦ, ἔδωκεν αὐτῷ τὴν ὁλοκληρίαν ταύτην. » Ἀρχόμενος τοῦ θαύματος τὸ ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ αὐτουργεῖν τὴν ἰσασιν ἀνακηρύττει· εἴτα μεταλαμβάνει τὸ ὄνομα πρὸς τὴν πίστιν, ὅπερ ἐστὶ τὸ μυστήριον τῆς εὐσεβείας. Μετὰ τοῦτο πάλιν ὄνομα τὴν εἰς αὐτὸν καλεῖ πίστιν, ὥσπερ δεδιῶς μὴ λήθην λάθωσιν οἱ ἀκροαταὶ ὅτι τὸ ὄνομα αὐτῷ ἀνελτῆς πίστεως παραλήφθη. Εἴτα ἐπάγει· « Καὶ ἡ πίστις ἡ δι' αὐτοῦ, » τοῦτέστιν ἡ κηρυχθεῖσα παρ' αὐτοῦ. Ὅρξ· ὅπως τὸ μὲν ὄνομα τὴν πίστιν νῦν τὴν εἰς αὐτὸν ἀπαγγέλλει; ἡ δὲ πίστις τὴν ὑπ' αὐτοῦ κηρυχθεῖσαν θεοσεβείαν; τὸ δὲ κήρυγμα τοῦ χωλοῦ τὰς βάσεις στερεοί; « Ὅστε εἰ μὴ τις ἄλλη τῶν μαρτυρῶν προσήν, ἤρκεσεν ἂν ἡ τοῦ κορυφαίου μόνῃ προκομιζομένη λαμπρῶς παραστῆναι τί σημαίνει τὰ ἱερὰ Λόγια ἐν τῷ λέγειν βαπτίζεσθαι τοὺς προσπίπτας ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ τὰ ὅμοια. Ταῦτα μὲν Πέτρος τὴν θεωργίαν ἐμφανίζων ἔλεγεν· ὁ δὲ τῶν μαθητῶν ἡγαπημένος συνεδογματίζε, Λου

⁴⁴ I Cor. xiv, 1. ⁴⁵ Act. iii, 2 seqq. ⁴⁶ ibid. 13. ⁴⁷ ibid. 16. ⁴⁸ ibid. ⁴⁹ ibid.

κᾶς συνέγραψε, Παῦλος ἐδίδασκεν· οἷς καὶ τῶν λοι-
πῶν ἀποστόλων ὁ χορὸς (οὗ γὰρ ἦν οὐδαμῶς οὐδ'
ἐπὶ νοῦν λαβεῖν αὐτοὺς περὶ τὰ καίρια φέρεσθαι)
συνανέκηρυττεν. Οὕτως ὄνομα Χριστοῦ ἡ πίστις ἡ
εἰς Χριστόν· πίστις δὲ εἰς Χριστόν ἡ δι' αὐτοῦ
παραδεδομένη τοῖς αὐτόπταις τοῦ λόγου καὶ ὑπηρέταις θεολογία, καὶ τῆς οἰκονομίας τὸ μυστήριον.

ιζ'. Σὺ δὲ εἰ τις ἔρωσ ἐπῆλθε πρὸς τὴν αὐτὴν ὑπό-
θεσιν εὐπορεῖν πλείονων ἐπιχειρημάτων, κἀντεῦθεν
τῆς προθέσεως οὐκ ἀποτεύξῃ. Πρῶτον μὲν γὰρ τῆς
ἀπ' ἀρχῆς ἀπορίας εὐλογώτερά λύσις οὐκ ἂν εἴη τις
ἐτέρα παρὰ τὴν εἰρημένην σαφῶς, ἐμφανίζουσα τὴν
τοῦ ζητήματος γνώσιν. Δεύτερον δὲ καὶ ἦν τινες
ἐπενόησαν λύσιν, τὸ ἀνεπιτέμητον οὐκ ἔσχε· καὶ γὰρ
ἦδη μὲν οὐκ ὀλίγας ἔδωκε λαβὰς· δοίη δ' ἂν σοι βου-
λομένῳ καὶ πλείους. Εἰ γὰρ προσίστατο τοῖς κατ'
ἀρχὰς προσιοῦσι καὶ μόνον προφερόμενον τὸ ὄνομα
τοῦ Χριστοῦ, πῶς ἦν τῶν κατεπειγόντων βαπτίζοντας
αὐτὸ προκομίζειν; Οὐδὲ γὰρ θεραπεία τινὰ τοῦ θο-
ρυβοῦντος παρεῖχεν ἂν τοῦ παραλυτοῦν προτεινόμενον·
ἀλλ' ἐπὶ πλεόν ἐξετράχυνεν ἂν καὶ ἀνεφλέγμαινεν
αὐτὸ τὴν γνώμην. Σιγώμενον γὰρ μάλλον τὸ ἀνια-
ρόν, ἢ φθεγγόμενον, τοῖς δυσχεραίνοντα αὐτὸ δια-
πραῖνει. Καὶ τὸ ἐπὶ μάλλον ἀναφλέγον εἰς ὀργὴν,
σιωπῆσαι μὲν καὶ ὑπεριδεῖν ἃ τοῖς πολλοῖς τῶν Ἰου-
δαίων ἐγνωρίζετο, Πατέρα λέγω καὶ Πνεῦμα, ἀν-
τεπεισάγειν δὲ τὴν κλήσιν τοῦ Υἱοῦ, οἷς οὐδὲ τὴν φω-
νὴν ἀλυπον ἦν ταῖς ἀκοαῖς παραδέχεσθαι (45)· καὶ
γὰρ μάλλον ἂν προαγόμενον, οὕτω προσίστατο. Μετὰ
μὲν γὰρ τῶν τιμωμένων συνταττομένου, πρὸς ἑκα-
τέραν μοῖραν τὴν τε παραλυτοῦσαν καὶ τὴν εὐφραι-
νοῦσαν ὁ ἀκροατὴς ἐμερίζετο· καὶ πρὸς μίαν καινο-
τομίαν τῆς προσθήκης ὁ ἐταράσσετο. Τῶν δὲ γνω-
ρίμων καὶ τιμωμένων σιγῇ παραπεμπομένων, μόνου
δὲ τοῦ πλήττοντος· ἀντ' ἐκείνων κηρυττομένου, πῶς
οὐκ ἦν εὐλογώτερον ἀποπηδῆν αὐτίκα, καὶ τὰ ὅσα
φράττειν, διπλοῖς μάλλον δὲ πολλαπλαῖς βαλλομένους
ταῖς καινοτομίαις, καὶ τὸ βέλος τῆς ἀνίας πικρότε-
ρον καὶ δριμύτερον ὑποδεχομένους; ἐξ ὧν μάλλον τὸ
παντελῶς αὐτοὺς ἐκτραχύνεσθαι, καὶ τοῦ προσεῖναι
ὅλως τῷ κηρύγματι, εἰς τὸ ἀδύνατον κατεσκευά-
ζετο.

ιη'. Οὐκ ἠναίχοντο, φησὶ, τὸ Ἰουδαίων ἔθνος θεὸν
τὸν Χριστὸν ὁμολογεῖν· διὰ τοῦτο ἅρα ἐν τῷ ὀνόματι
αὐτοῦ τῶν ἀποστόλων ὁ χορὸς ἐβάπτισε. Καὶ ποῦ τοῦτο
λόγον ἔχοι πραῖνεῖν διὰ τοῦ φλεγμαίνοντος, καὶ θερα-
πεύειν διὰ τοῦ τραύματος; Πῶς δ' οὐκ ὁ ἐναντίος
λόγος εἰς τὸ εὐλογώτερον ἂν εἴη καὶ συνετώτερον
προτεινόμενος; Οὐκ ἐβάπτισον οἱ ἀπόστολοι εἰς τὸ
ὄνομα τοῦ Χριστοῦ· βαρῶς γὰρ οἱ μυσταγωγού-

A enim suspicari licet, mortiferis ipsos noxis se ob-
stringere solitos. Constat igitur Christi nomen pro
fide in Christum dici: fides vero in Christum nihil
est nisi tradita spectatoribus verbi atque admi-
nistris sacra doctrina et incarnationis mysterium.

17. Jam vero si qua te cupiditas tenet in eodem
proposito argumentis pluribus abundandi, hic quo-
que scopum tuum assequeris. Nam primo dubita-
tionis ejus, quam initio scripsimus, nulla est præter
prædictam probabilior solutio, quæ manifeste
quæstionis explanationem tradit. Deinde quæ ab
aliis excogitata fuit solutio, non caret reprehen-
sione, eaque non paucas reapse vituperandi ansas
dedit; et quidem tibi volenti plures præbebit. Nam
si offendeat primos illos proselytos vel ore tenus
prolatum Christi nomen, cur jam necesse erat inter
baptizandum id oggerere? Certe illud medelam
perturbationis nullam fecisset, quod non sine in-
grato sensu exhiberi poterat: quin adeo mentes
effervasset potius atque incendisset. Nam si mo-
lesta res est, silendo magis quam prædicando, eos
qui abhorrent mitigare solemus. Tum ira gravius
commota fuisset, si ille silentio pressi fuissent ac
neglecti, qui multis Judæis comperti erant, Pater
nimirum et Spiritus; obtrusa autem Filii invocatio,
cujus ne nomen quidem sine molestia auditu excipi
poterat: quod sane ita prolatum vehementius
offendeat. Contra si nomen hoc cum aliis jam in
honore habitis collocabatur, bifariam auditor scin-
debatur, partim scilicet ægre ferens, partim ge-
stiens: sola autem additamenti novitate conturba-
batur. At vero si cogniti jam et in honore habiti
silentio prætermitterentur; unus autem, qui offen-
debat, prædicaretur: quidni expectandum erat, ut
protinus Judæi aufugerent, aures occluderent, per-
cusi scilicet duplici imo multiplici novitate, teloque
tristitiæ acerbius asperiusque recepto: quo fiebat,
ut ipsi magis irritarentur, et ab accessu ad Evange-
lium omnino prohiberentur.

D 18. Aiunt adversarii: Non ferebat Judaicus popu-
lus Christum Deum confiteri: proptereaque apo-
stolorum cœtus in nomine ejus baptizabat. Atqui
non est rationi consentaneum, ut re acerbâ miti-
gemus, atque ut vulnere medicinam faciamus.
Quidni potius contrarius sermo probabiliorē pru-
dentioremque sententiam præbeat? Non baptiza-
bant apostoli in Christi nomine; ægre enim fere-

VARIE LECTIONES.

(45) Cod. τὴν προσθήκην.

NOTÆ.

(45) De notitia Filii apud Hebræos dicendum no-
bis erit cum Theodori Mopsuesteni Commentarium
ad Zachariam prophetam edemus (vide Patrologiæ,

tom. LXVI). Videsis interim Eusebium Cæsari-
ensem in Opere theologico contra Marcellum, I, 19.

bant initiati hanc appellationem. Nonne enim fugam potius baptismi suasissent, si ita baptizare instituissent, ritu nimirum prædicationi propriæ adversante? At enim, inquit, baptizabant apostoli pro suo libito, non uti docuerat Dominus: prævaluitque sententia eorum, ita ut tempore et consuetudine dogma Magistri antiquaretur. Verum enimvero quis demum tanto rursus inflammatus zelo fuit tantaque vi præditus, ut Servatoris præceptum oblivioni jam traditum instauraret? Mehercule neminem hujusmodi neque nunc appellare queunt, neque unquam appellabunt. Quis enim huic homini auscultasset, postquam Dominicum mandatum jam fuisset abolitum? idque adeo non a vulgaribus, sed ab iis qui credendi in Christum magistri cæteris præconesque fuerant. Quis, inquam, alius in suum ordinem restituisset præceptum Dominicum? præsertim cum ille discipulorum cogitatus, ut adversariorum sermo affirmat, jam toto orbe esset diffusus, atque apud omnes initiatos in more positus. Sane antequam illa circa baptismum novitas vulgata esset, Dominicam legem haud ægre firmare licuisset; verum illa novitate ad orbis terrarum terminos propagata, quisnam potuisset dominantem jam ritum expellere: illum autem, qui initio quidem traditus fuerat, sed deinde omnino suppressus, revocare? Nam si propter auditorum morosos animos Dominico mandato non est locus inventus, cum nondum alia initiandi formula illorum aures occupavisset, nec mentibus inscripta fuisset atque impressa; num deinde apud jam imbutos apostolico ritu atque initiatos, aditus priori ritui sperandus erat, adversante altero atque obsistente, qui jam insuperabiles vires obtinuerat? Ut vides igitur demonstratum quaquaversus est, qui spectatores Verbi fuissent verique administrati, et quorum vitæ curriculum eo tendebat, ut vel ipsa nece suam erga Dominum charitatem testarentur, fieri, inquam, non posse quin hi ejusdem mandata integra atque inviolata esse curaverint.

49. Quid porro dices, vel quis te horror corripit atque metus, cum decretorum apostolicorum districtam sententiam audies? quam non unus et alter, neque multi sigillatim, sed universus discipulorum cœtus scripsit, Dominico præcepto haud antiquando, quod absit, sed stabiliendo intentus. Ubinam autem tam horrendæ minæ sunt? Apostolorum scilicet audiendæ sunt cœlesti suffragio latæ leges, quæ clarissima voce clamant: « Si quis episcopus aut presbyter (audi, homo; quanquam singulari attentione non est opus, quoniam nihil aliud quam Dominicam traditionem sanciri ab his patet); si quis contra Domini mandatum, non baptizaverit in Patre et Filio et Spiritu sancto, deponatur. » Neque hactenus poenam statuunt: sed si etiam nomina nominibus commutare baptizantes

μενοι καὶ πρὸς αὐτὴν τὴν κλήσιν ἐφέροντο. Ἄρ' οὐκ εἰς ἀποτροπὴν μᾶλλον ἐπήγον τοῦ βαπτίσματος, εἰ οὕτω βαπτίζουσιν ἐπεχείρουν καὶ πρὸς τοὺναντίον ἢ ἐκήρυττον; Ἄλλ' ἐβάπτισαν ὡς ἐβούλοντο, ἀλλ' οὐκ ὡς ὁ Θεοπότης ἐδιδάξατο· καὶ κράτος· ἔλαθεν ἡ γνώμη, καὶ ἔθει καὶ χρόνῳ τὸ τοῦ Διδασκάλου δόγμα παραγράφεσθαι. Τίς οὖν πάλιν ἡ πόθεν ἐπίστη ζήλον καὶ ῥώμην, ὅς τοσαύτην ἔσχεν ἀναλαβεῖν δι' ὧν τὸ παράγγελμα τοῦ Σωτῆρος λήθη δεδομένον ἀνέσώσατο; Ἄλλ' εἰπεῖν οὐκ ἔχουσιν οὐδ' ἂν εἰπωσι. Τίς γὰρ αὐτῷ καὶ προσέσχε τῆς Δεσποτικῆς μὲν ἤδη παρεωραμένης ἐντολῆς; καὶ τότε οὐκ ὑπὸ τῶν τυχόντων, ἀλλ' οἱ τῶν ἄλλων ἦσαν τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως κήρυκες καὶ διδάσκαλοι. Τίς οὖν ἕτερος εἰς τὴν οἰκείαν τάξιν τὸ Δεσποτικὸν ἐπανήγαγε πρόσταγμα; καὶ μάλιστα τῆς τῶν μαθητῶν ἐπινοίας, ὡς ὁ διαφιλονεικῶν λόγος βούλεται, εἰς τὴν οἰκουμένην ἐξαπλωθείσης ἤδη καὶ συνήθους ἅπασι τοῖς μυσταγωγούμενοις καθισταμένης. Καί τοι μὴ πῶ μὲν πλατυνθείσης τῆς περὶ τοῦ βαπτίσματος καινοτομίας, οὐκ ἦν ἐργώδες οὕτως τὸ Δεσποτικὸν κρατύνεσθαι νομοθέτημα. Ταύτης δὲ τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης καταλαβούσης, τίς ἂν εἴη ὁ τὴν κατασχούσαν μὲν μυσταγωγίαν ἐκβαλεῖν γεγενημένος δυνατός; τὴν δ' ἐξ ἀρχῆς δοθείσαν μὲν, σεισγιμένην δὲ παντελῶς, ἀνακαλέσασθαι; Εἰ γὰρ οὐκ εὗρε χώραν διὰ τὸ δυσπαράδεκτον τῶν ἀκραστῶν ἢ σωτήριος ἐντολή, ὅποτε μηδεμία τις ἑτέρα μῆσις προκατέλαβε τὰς ἀκοὰς αὐτῶν, μηδὲ ταῖς ψυχαῖς ἐνεγράφη καὶ ἐνετυπώθη, ἐπειδὴν κατεσχέθησαν καὶ ἐτελέσθησαν τῇ τῶν ἀποστόλων τελετῇ, πῶς ἂν εὖροι παρεῖδυσιν, ἀντιπιπτούτης αὐτῇ καὶ ἀντανισταμένης τῆς ἤδη τὸ κράτος ἀμαχον ἐχούσης; Ὅρᾳ ὡς ἀδύνατον πανταχόθεν ἐπιδείκνυται τοὺς αὐτόπτας τοῦ λόγου καὶ ὡς ἀληθῶς ὑπερέτας, ὧν ὁ βίος ἦν καὶ ὁ δρόμος θανάτῳ τὸ Δεσποτικὸν βεβαιῶσαι φιλονεικῶν, καὶ τῶν αὐτοῦ θεσπισμάτων (μὴ) συντηρῆσαι τὸ ἀπαράδατον τε καὶ ἀπερίτρεπτον.

10. Τί δ' ἂν εἴποις; τίς δ' ἂν σε μὴ λάθῃ φρίκη καὶ δέος ἐπειδὴν τῶν ἀποστολικῶν θεσμῶν τὰς ἀπειλουμένας ψήφους ἀκούσης; ἅς οὐκ εἰς μόνον οὐδὲ δεύτερον, οὐδὲ καθ' ἓνα πλείους, σύμπα; δ' ὁ χορὸς τῶν μαθητῶν τὴν Δεσποτικὴν ἐντολὴν βεβαιῶν, οὐ λῶν, ἅπασι, ἀπεφάνετο. Καὶ ποῦ λαβεῖν ἔστιν αὐτῶν τὸ φρικτὸν τῆς ἀρᾶς; Αὐτῶν χρεῶν ἀκούειν τῶν οὐρανίῳ ψήφῳ κεκυρωμένων φωνῶν (46)· διαπρύσιον αὐταὶ βοῶσιν· « Εἰ τις ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος (ἐπίστησον, ἄνθρωπε, μᾶλλον δὲ οὐδὲ ἐπιστάσεως ἐνταῦθα δεῖ· περιφανῶς γὰρ ἡ Δεσποτικὴ κυροῦται παράδοσις), εἰ τις οὖν κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου διὰ ταξιν μὴ βαπτίσῃ· εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ Ἅγιον Πνεῦμα, καθαιρείσθω. » Καὶ οὐδὲ μέχρι τούτου τὴν καταδίκην ἰσχύουσιν· ἀλλὰ καὶ ἐὰν ὀνομάτων παραλαβεῖν οἱ βαπτίζοντες ἐπιχειρήσωσι, μηδὲν ὅλως τὸν

NOTÆ.

(46) Tum Canones vulgo apostolicos tum Constitutiones (etsi scriptum utrumque pervetustum sit) mentiri nomen apostolorum, nemo jam dubi-

tat. Quare Photii argumentum hinc petitum, etsi nullum non est, vires tamen apostolicas non habet.

ἀριθμὸν τῆς Τριᾶδος· ὑποτεμνόμενοι, οὐδ' οὕτως εὐ-
ρίσκουσιν ἀποφυγὴν τοῦ μὴ οὐχὶ τὴν Ἰσὴν δοῦναι δι-
κην· οὐδὲν γὰρ ἤττον οὐδ' οὕτοι τὸ δεσποτικὸν προ-
πληκίζουσι δόγμα. Οὐδ' ἂν τὰς μὲν κλήσεις φυλάτ-
τωσιν ὡς παρέλαβον, τὸ σχῆμα δὲ τῆς ἐν τῷ βαπτί-
σματι καταδύσεως μὴ συνδυάσωσιν, ἀλλὰ διὰ μίαν
ἀντὶ τῶν τριῶν τὸν βαπτίζομενον τελειώσωσι, μάλ-
λον δὲ εἰπεῖν οἰκειότερον συντελέσωσιν, οὐδ' ἂν τὰ
μὲν ἄλλα τῆς ἐντολῆς ἐκτελέσωσιν, εἰς δὲ τὸν θάνα-
τον τοῦ Κυρίου βαπτίσωσιν, οὐ μὲν οὖν τῆς αἰτίας
οὐκ ἀπολύονται. Τῷ δ' αὐτῷ περιπίπτουσι καὶ κρί-
ματι καὶ ἐγκλήματι· ἡ γὰρ ἐν τοῖς ὁμοίοις παρά-
θεσις τὴν ὁμοίαν τιμωρίαν εἰσπράττεται. Καὶ γὰρ
ἐπίσης πρὸς τὴν ἀθέτησιν ἀποκλίνουσι τῆς σεβα-
σμίου ἐντολῆς καὶ ὅσοι καθ' ἑτερόν τινα τρόπον
βαπτίζουσιν ἐτόλμησαν, καὶ ὅσοις ἔδοξε τῇ ἐπικλήσει
τὸ βάπτισμα.

κ'. Ἀκούεις, ὦ Παῦλε; 'Ἄλλ' ἀνάσχου καὶ μετὰ
στεφάνου πρὸς ἀγῶνας ἀποδύεσθαι· πάλιν πορθεῖς
τὴν Ἐκκλησίαν, πάλιν ἐπιστολὰς παρὰ τῶν Ἰουδαί-
κων ἀρχιερέων λαμβάνεις, μετὰ δὲ τὸν Παῦλον εἰς
Σαῦλον ἐξέστης. Καὶ πῶς ταῦτα διδάσας, πάλιν λέ-
γεις εἰς τὸν θάνατον τοῦ Χριστοῦ πάντας βαπτί-
ζεσθαι; Καὶ νῦν μὲν μετὰ τῶν συναποστόλων καὶ συν-
αγωνιστῶν ποιῶνς τοὺς καθ' ἐν τῇ τούτων βαπτίζειν
τολμῶντας ἀπαιτεῖς, νῦν δὲ καθ' ἑαυτὸν γενόμενος,
οὐ μόνον λέγεις οὐδ' ἐν γωνίᾳ, ἀλλὰ καὶ κηρύττεις·
καὶ οὐχὶ κηρύττεις μὲν, οὐ γράφεις δὲ, ἀλλὰ
καὶ γράμματα τὸ κήρυγμα Ῥωμαίοις μάλιστα γρά-
φων, εἰς ἀμαχὸν ἐπαίρεις ἰσχύιν εἰς τὸν θάνατον τοῦ
Χριστοῦ τοὺς βαπτιζομένους βαπτίζεσθαι. 'Ἄλλ' ὁ μὲν
τῆς ἀληθείας κήρυξ τῶν εἰσαγόντων τοῦ βαπτίσμα-
τος τὴν καινοτομίαν, κάκεινον αὐτὸν ἐπιψηφίζεσθαι
τῇ δόξῃ κατηγοροῦντων, ὥδε ἂν αὐτοὺς ἐπιστομῇσεις.

κα'. Ναί, φησὶν, ὁμολογῶ μὲν τοὺς βαπτισθέντας,
εἰς τὸν θάνατον τοῦ Χριστοῦ βαπτίσασθαι, οὐχ ὁμο-
λογῶ δὲ τὸ βάπτισμα τῇ τοῦ θανάτου αὐτοῦ ἐπικλή-
σει ἱεουργεῖσθαι· μὴ γένοιτο· ἀλλὰ τελειῖσθαι μὲν
τοῦτο τὸ δῶρον τῆς ἀφέσεως, ὡς αὐτὸς ὁ Σωτὴρ
παρεδίδωκεν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ
καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· σύμβολον δ' εἶναι τοῦτο
τοῦ θανάτου αὐτοῦ, διὰ τῆς τριττῆς καταδύσεώς τε
καὶ ἀναδύσεως τὴν τριήμερον αὐτοῦ ταφὴν καὶ ἀνά-
στασιν εἰκονίζον τε καὶ διατυπούμενον. Διὸ καὶ οὐχ
ἀπλῶς εἶπον, « εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐβαπτίσθη-
μεν », ἀλλὰ προτάξας τὸ, « Ὅσοι εἰς Χριστὸν ἐβα-
πτίσθημεν, » οὕτως ἐπήγαγον τὸ « εἰς τὸν θάνατον
αὐτοῦ ἐβαπτίσθημεν » τῇ κατὰ συνέχειαν παραθέσει
τῶν διαφόρων ἑνοῶν τε καὶ ὀνομάτων, κατὰ μηδε-
μίαν μὲν ἱεουργεῖσθαι τὸ βάπτισμα διδάξάμενος,
ἡ γὰρ ἂν τὰναντία καὶ μάλιστα ἅμα φρονῶν τε καὶ
λέγων ἑλωκῶς εἶην. 'Ἀλλὰ διὰ μὲν τοῦ εἰπεῖν,
« εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθημεν, » ὅτι κατὰ τὴν αὐτοῦ
μυσταγωγίαν βαπτισθῆναι παρεδῆλωτα· διὰ δὲ τοῦ

A ausi fuerint, licet Trinitatis numerum non immi-
nuerint, nihilominus quin parem poenam subeant,
fieri non potest; æque enim Dominico dogmati in-
jurii sunt. Et si forte appellationes secundum tra-
ditionem retineant, rationem tamen in baptismo
legitimam non simul usurpent, verum unica pro
tribus immersione baptizandum initient, seu ut
aptius loquar perficiant; item si reliquas præcepti
partes curent, in Christi autem morte baptizent,
eximine non vacabunt; imo haud minori culpa
noxaque semet irretient. Nam æque ad venerandi
mandati violationem incumbunt tum qui alio ritu
quolibet præter legitimum baptizant, tum qui cum
Christi aut mortis ejusdem appellatione baptismum
conficiunt.

τοῦ Χριστοῦ, ἢ τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ἱεουργεῖσθαι

B 20. Audin', Paule? Igitur te compara post coro-
nas ad subeundos [agones: rursus Ecclesiam
vastas, rursus epistolas a Judaicis pontificibus
refers: cum jam Paulus fueris, iterum in Saulum
recidis. Nam cur qui talia docueris, nunc omnes
jubes in Christi morte baptizari? Et modo cum
apostolis laborumque sociis poenas ab iis reposcis,
qui cum qualibet ex his formis baptizare ausi fue-
rint; modo ipse sigillatim non solum in angulo
dicis, sed et prædicas: nec solum prædicas, scri-
bendo tamen abstinens, sed litteris et quidem ad
Romanos scriptis præconium commendans, sum-
mam tribuis auctoritatem baptismo in Christi
morte collato. Sed enim veritatis præco eos qui
baptismi novitatem invehunt, seque ipsum senten-
tiæ eorum astipulari calumniantur, sic fere refuta-
bit.

C 21. Equidem ego aio baptizatos baptismum in
Christi morte recepisce; non tamen aio baptismum
in ejusdem mortis invocatione conferri; quod ab-
sit; sed dico remissionis hoc donum fieri, prout
ipse Servator tradidit, in nomine Patris et Filii
et Spiritus sancti: id vero esse symbolum mor-
tis ejus, quia tribus immersionibus totidemque
emersionibus triduanam ipsius sepulturam resur-
rectionemque deformat atque exprimit. Idcirco haud
simpliciter dixi: « In morte ejus baptizati sumus », sed
cum antea dixissem: « Quotquot in Christo bap-
tizati sumus, » deinde addidi, « In morte ejus baptizati
fuimus »²¹: scilicet hac proxima differentium sen-
tentiarum ac nominum adjectione satis docens,
secundum nullam ex his formis baptismum confici.
Alioquin contraria maxime et sentire et dicere co-
argueret. Sed revera cum dixi: « In Christo bap-
tizati sumus, » secundum ejus initiandi ritum bap-
tizatos nos declaravi; cum autem dixi: « In morte
ejus baptizati fuimus, » nihil aliud significavi.

²⁰ Rom. vi, 3. ²¹ ibid. ²² Hebr. iv, 15.

NOTÆ.

(47) Canon. apost. 48, 49. Item Const. apost. lib. vii, 25.

nisi quod baptismus a Servatore institutus typum præ se fert atque imaginis mortem ejus, quæ immortalitatis fontem nobis reseravit. Aliud autem omnino est sic loqui ut nos ediximus; aliud est affirmare (quæ damnata a nobis sententia est) regenerationis mysterium cum invocatione mortis Christi confieri solitum. Haud nos igitur mentem immutavimus, neque ad Judaicas epistolas jam a nobis improbatas reversi sumus: qui videlicet cælestia dogmata non in lapideis, sed firmissimis et nunquam frangendis animi tabulis inscripsimus. Illi potius Paulum transformare in Saulum nituntur, atque in aliis ejusmodi obtreectant, quanquam id ipsum fateri eos pudet, quos perperam intelligere et calumniari sermones meos juvat. Ego sane communes meorum in apostolatu sociorum sententias ipse quoque amplectens ac sanciens, homines illos qui alio quovis modo baptizare audent, quam fit in Dominica initiandi formula; etiamsi Trinitatis tria nomina adhibeant, etiamsi nihil reliquorum omitant; si tamen hi una immersione baptismum conficiant; et si ne id quidem committant, sed vel in Christi invocatione baptizent, vel in ejus morte, vel aliam quamlibet novitatem, præter Servatoris traditionem, excogitent; ego hos nulla venia dignabor; sed eum qui vel in uno e supradictis peccaverit vel in alio simili, sine dubio reum agam. Non enim quia nomen qualitas variatur, ideo leve crimen contrahitur; sed quia mandatum violatur, idcirco reus damnatione feritur. Hæc Paulus ecclesiæ orator, mori hujus praxique patrocini, Servatoris præceptum confirmans, os illorum ocludens qui contrarium faciliare ausi essent, suorum autem in electione et apostolatu præcessorum decreta sigillo muniens. Tu vero quid jam ais? fieri potnit ut apostoli transgressionem aliis exprobrarent, ipsi magistri transgressionis essent? atque ab aliis noxæ poenas repescerent; ipsi impune peccaturos se crederent? quid quod, si quid alii peccabant, si tamen peccabant, ipsi ob id plectendi erant, quia causa criminis illis fuerant? Sed hæcenus dicta sufficiant.

ἡμάρτανον ἕτεροι, εἴπερ ἡμάρτανον, ἐκείνους ἐχρῆν ὑπέχειν τὴν δίκην, ὡς τῆς αἰτίας ἀπ' αὐτῶν εἰς ἐκείνους δοθείσης. Ἀλλὰ γὰρ ἱκανὰ καὶ ταῦτα οἶμαι.

22. Nunc uno intuitu videndum superest, quibusnam ex argumentis propositæ ab initio questionis solutio dimanet. Hæc primo a singulorum vocabuli nomen significatum distinctione, atque a confusionis discriminatione deducitur: ita ut perspicue sciamus quandonam nomen significatum proprium habeat; quando item gloriam honoremque nominati denotet; rursus quando ejusdem doctrinam ac prædicationem. Favet præterea solutioni si probe noscamus, haud adamussim congruere cum vocis typo sententiarum similitudinem. Nam neque locutiones in Christi morte, et in Christo baptizari. et in uno corpore, sub eodem vocis schemate eandem sententiam exhibent: sed quantum hæ verborum ac nominum pronuntiatione proximæ invicem sunt

εἶπειν, « Εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐβαπτίσθημεν, » δεῖ τύπον φέρεν καὶ εἰκόνα τοῦ τὴν ἀθανασίαν ἡμῖν πηγάζαντος θανάτου αὐτοῦ τὸ σωτήριον βάπτισμα. Ἔτερον δὲ παντελῶς ἐστὶ λέγειν ταῦτα ὅπερ καὶ ἡμεῖς τιθέμεθα, καὶ ἕτερον τὸ λέγειν ὅτι τῇ ἐπικλησεί τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ὃ καταδικάζομεν, τὸ τῆς παλιγγενεσίας ἱερουργεῖται μυστήριον. Οὐκ οὖν ἡμεῖς μετέστημεν, οὐδὲ πρὸς τὰς Ἰουδαϊκὰς ἐπιστολὰς ὧν κατέγωμεν ἐπιστρέψαμεν· ἀπαξ τὰ οὐράνια δόγματα οὐκ ἐν λιθίναις πλαῖν, ἀλλ' ἐν στεβρότάταις καὶ ἀθραύστοις ἐγγραφεύταις τῆς ψυχῆς πίνεσθαι. Ἐκείνοι δὲ μεθιστῆν ἐπιχειροῦσι τὸν Παῦλον εἰς Σαῦλον, καὶ τὰ ἄλλα διασύρουσιν, κἂν ὁμολογῇν ἐπιστήκωνται, οἷς παρανοεῖν καὶ συκοφαντεῖν τοὺς ἐμοὺς ἐπὶ τῇ λόγου· ἐπεὶ τὰς γε κοινὰς τῶν συναποστόλων ψήφους καὶ αὐτοὺς ὁμοίως στέργων καὶ κυρῶν, τοὺς καθ' ἕτερον τινα τρόπον βαπτίζειν ἀποτολμῶντας καὶ μὴ κατὰ τὴν θεσποτικὴν μυσταγωγίαν, κἂν τῆς Τριάδος ἰσάριθμα τὰ ὀνόματα παραλαμβάνωσι, κἂν οὐδὲν μὲν τῶν ἄλλων παραχαράττωσι, διὰ μῖδος δὲ καταδύσεως τὸ βάπτισμα ἀπαρτίζωσι, κἂν μὴ τούτοις ἐνέχωνται, εἰς δὲ τὴν τοῦ Χριστοῦ κλήσιν βαπτίζωσιν, ἢ εἰς τὴν τοῦ θανάτου αὐτοῦ, κἂν ἄλλην τινα ἐπίνοιαν ἐπινοήσωσι καὶ νομοθετήσαν τὴν θέλαν αὐτοῦ καὶ σωτήριον παράδοσιν, οὐδεμίαν ἐγωγε φειδοῦς τοὺς τοιοῦτους ἀξιώσωμαι· ἀλλὰ τὸν ἐφ' ἐνὶ τινὶ τῶν εἰρημένων δίδοντα, ἢ τινὶ τῶν τούτοις παραπλήσιων, τῆς αὐτῆς καταδίκης οὐχ ἀλοῖην μὴ γραφόμενο· ἐνοχον. Οὐ γὰρ ἡ τῆς τῶν ὀνομάτων ποιότητος ἐναλλαγή πρὸς τὸ μέτριον ἄγει τὸ ἐγκλημα, ἀλλὰ τῆς ἐντολῆς ἡ παράβασις τῆς αὐτῆς καταδίκης τοῖς ἐναόχοις καθίσταται πρόξενος. Ταῦτα Παῦλος τῆς Ἐκκλησίας ὁ ῥήτωρ, συνηγορῶν μὲν αὐτῆς τῷ ἔθει καὶ ταῖς πράξεσι, κρατύνων δὲ τὴν σωτήριον ἐντολήν, ἐπιστομίζων δὲ τοὺς ὅσοι πρὸς τοὐναντίον ῥέπαιν ἐπεχείρησαν, τῶν προλαβόντων αὐτὸν εἰς τὴν ἐκλογὴν καὶ ἀποστολὴν ἐπισφραγίζόμενος τὰ ψηφίσματα. Εὐ δὲ τί λέγεις ἐγώ; ἄρα δυνατόν ἐστιν ἄλλοις μὲν παράδας ἐγκλεῖν, αὐτοὺς δὲ καθίστασθαι διδασκάλους τῆς παραβάσεως; καὶ λαμβάνειν μὲν παρ' ἑτέρων τῆς παραβάσεως ποινὰς, ἑαυτοὺς δὲ νομίζειν ἀνευθύνους εἶναι τοῦ τολμήματος; καὶ τοι καὶ ὧν ὑπέχειν τὴν δίκην, ὡς τῆς αἰτίας ἀπ' αὐτῶν εἰς ἐκείνους

κρί. Καίρως δ' ἂν εἴη συνορᾶν δι' ὅσων τοῦ ἐξ ἀρχῆς ἀπορήματος ἐπιχειρημάτων προσῆλθυσεν ἡ λύσις. Πρόεισι μὲν γὰρ καθ' ἓνα λόγον διαστελλομένων τῶν σηματομενῶν τοῦ ὀνόματος καὶ τῆς συγχύσεως διακρινόμενης· ὡς τε σαφῶς εἰδέναι πότε μὲν τὸ κύριον αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ τὸ ὄνομα σημαίνει, πότε δὲ ὀξάν καὶ τιμὴν τοῦ ὀνομαζομένου, καὶ πότε τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ καὶ τὸ κήρυγμα. Συνεπικροτεῖ δὲ τὴν λύσιν καὶ τὸ λαβεῖν ἐπιστήμην μὴ διαπαντὸς ἐπεσθαι τῷ τύπῳ τῆς φωνῆς τὴν τῶν νοημάτων ὁμοιότητα. Οὐδὲ γὰρ τὸ εἰς τὸν θάνατον τοῦ Χριστοῦ, οὐδὲ τὸ εἰς Χριστὸν βαπτισθῆναι λέγεσθαι, οὐ μὲν οὖν ἀλλ' οὐδὲ τὸ εἰς ἓν σῶμα, διὰ τὸ σχῆμα τῆς φωνῆς τὴν αὐτὴν παραστήσουσι διάνοιαν· ἀλλ' ὅσον ταῦτα τῇ προφορᾷ τῶν ῥημάτων καὶ τῶν ὀνομάτων

συνεγγίζει· τε καὶ συσχηματίζεται, τοσούτον ἀπ' ἀλλήλων κατὰ τὴν τῶν νοημάτων διέστηκεν ἐτερότητα. Καὶ πρὸς τοῦτοις ἃ ταῖς ἄλλαις ἐπιδέδεικται τῶν ἀτόπων συνεπομένων ἐπιλύσεις. Ἐτι δὲ ὅτι μὴ οἷον ἦν τῶν μαθητῶν τὴν τοῦ διδασκάλου νομοθεσίαν καινοτομοῦντων ἐτέρωθεν ἀνακτῆσθαι, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ μέχρι νῦν ἐκράτει τῆς ἐντολῆς ἀθέτης, οὐκ ἐχούσης πάροδον τῆς νῦν θειαζομένης τῇ Ἐκκλησίᾳ καταστάσεως· καὶ ὅτι μάρτυρες τῆς τοιαύτης ἐπιλύσεως τῶν μαθητῶν οἱ κορυφαῖοι καθεστῆκασιν Πέτρος καὶ Παῦλος· καὶ τὸ φρικτὸν καὶ φοδερὸν, ὅτι συνοδικὴ τῶν ἀποστόλων, καὶ ἀδυσώπητος καταλαμβάνει ψῆφος τοὺς καθ' ἑτερόν τινα τρόπον βάπτισμα παρὰ τὸν τοῦ Δεσπότη νομόν τολμῶντας ἐπιτελεῖν, καὶ ἀντινομοθετεῖν τῇ ἐκείνου κυριότητι· διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἀνὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην Ἐκκλησία κατὰ διαδοχὴν τῶν ἀποστολικῶν πράξεων τε καὶ κηρυγμάτων εἰς ὄνομα Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος βαπτίζουσα, μετὰ τὸ καθαρθῆναι τοὺς βαπτισαμένους τῇ ἀναγεννήσει, εὐμελεῖ τε καὶ διαπρυσίᾳ ἐλωθεν ἐποφάλλειν τῇ φωνῇ, «Ὅσοι εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθητε, Χριστὸν ἐνεδύσασθε (48)· οὐδὲν ἤττον ἀνακηρύττουσα, ὅτι καθάπερ νῦν τοὺς εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ Πνεῦμα ἅγιον βαπτισθέντας, εἰς Χριστὸν λέγομεν βαπτισθῆναι καὶ Χριστὸν ἐνδύσασθαι· οὕτω καὶ τῶν ἀποστόλων ὁ χορὸς τὸ τῆς ἀναγεννήσεως λουτρὸν ἱεουργοῦντες, τῇ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπικλήσει, βαπτίζειν ἐλέγοντο εἰς Χριστὸν, καὶ ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ τὰ παραπλήσια (49).

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΜΑ'

Τί δηλοῖ τὸ εἰρημέρον, «*Er paret kairō ēstōsan ta imatia σου λευκά, καὶ ἑλαιον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς σου μὴ ὑστερησάτω, καὶ τοῦ σοφοῦ οἱ ὀφθαλμοὶ ἐν τῇ κεφαλῇ αὐτοῦ.*»

Edita a Maio, Nov. Coll., t. IX, p. 27-3: Explanatio in Eccles. ix, 8 11, 14.

Τὸ λευγαίμεναι εἰς ἡ κατὰ τὰ παλαιὰ νόμιμα πολιτεία περισπούδαστον εὐφροσύνης ἱερᾶς καὶ ἀγοπρεποῦς καταστάσεως παρελαμβάνετο σύμβολον, καὶ ὅτι καὶ τὸ τὴν κεφαλὴν ἐλαίῳ ἀλείφασθαι τῆς αὐτῆς τεκμήριον ἐποιούνη διαθέσεως. Διὸ καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν τῆς τῶν Φαρισαίων ἀπάγων ἡμᾶς μιμήσεως ἔλεγε «*Σὺ δὲ νηστεύων ἀλειψαί σου τὴν κεφαλὴν ἐλαίῳ·*» οἷον, Μηδὲν σκυθρωπὸν, μηδὲ κατηφές τῷ τῆς νηστείας κατορθώματι συνδιαπλέξης. Ἐπεὶ οὖν τὰ

A et configuratæ, tantundem inter se differunt sententiarum diversitate. His adde demonstrationes, quæ ex consequentium absurdorum solutionibus manant. Præterea, quod si discipuli legi magistri novitatem suam supposuissent, lex postea illa instaurari aliunde non potuisset, verum huc usque abrogatio ejus mansisset, neque postliminium extitisset consuetudinis ejus, quæ nunc in Ecclesia divinitus viget. Insuper quod hujus solutionis suffragatores sunt discipulorum principes Petrus et Paulus: quodque longe gravissimum tremendumque est, synodica apostolorum et inexorabilis sententia percussit eos qui alio quovis modo, præterquam a Domino mandatum fuit, baptismum conticiunt, et contra ejus supremam potestatem decernunt. Quare toto orbe terrarum propagata Ecclesia, quæ secundum Actuum præconiorumque apostolicorum traditionem baptizat in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti, postquam baptizatos regeneratione purgavit, modulata claraque voce solet canere: «*Quotquot in Christo baptizati estis, Christum induistis.*» Atque ita prædicare non dubitat, sicuti punc in Patre et Filio et Spiritu sancto baptizatos suscepisse baptismum dicimus et Christum induisse; ita cætum apostolorum regenerationis lavacrum administrantem cum Patris et Filii et Spiritus sancti invocatione, dictum olim fuisse baptizare in Christo, et in nomine Jesu Christi, et similibus formulis.

C

QUÆSTIO XLIV [al. XLIII].

Quid significat illud quod dictum est: «*Omni tempore sint vestimenta tua alba, et oleum in capite tuo ne deficiat, et sapientis oculi in capite ejus.*»

27-3: Explanatio in Eccles. ix, 8 11, 14.

Veste alba indui, iis quibus vitæ juxta antiquos ritus institutum studio appetitum erat, sacrae lætitiæ et sancti status symbolum assumebatur; et sane adhuc caput ungi oleo sibi faciebant hujus dispositionis testimonium; quapropter et Dominus noster nos a Pharisæorum avertens imitatione dicebat: «*Tu autem cum jejunas, unge caput tuum oleo;*» quasi dixisset: Nihil triste, nihil moestum D jejunii bono immisceas. Quoniam igitur alba vesti-

NOTÆ.

(48) Vide Græcorum Euchologium, cap. de baptismo.

(49) Photius ut scriberet luculentam hanc de baptismi formulâ dissertationem, vix dubito quin causam obtulerit controversia per id tempus denuo commota, quam e celebri S. Nicolai I. Papæ responso ad Bulgaros satis cognoscimus, de baptismo nimirum in S. Trinitatis vel in Christi nomine administrato. Quod autem Photius neque hoc scripto neque illa epistola encyclica, quæ est secunda inter editas, contumeliarum et eriminationum in Romanos Bulgarorum doctores plena, quidquam hujusmodi Nicolao viventi objecerit, id rursus comprobatur inhumaniter et inique facere eos qui Nicolao maledicunt, cui vel acerbissimus hostis in hac parte obtreectare non est ausus. Ad rem ipsam quod attinet, quæstio sane historica potius est, utrum nempe

apostoli peculiari aliquo jure ab evangelica forma aliquando discesserint, necne. Nam quod certe in præsentis aliis verbis baptizare non liceat, nisi evangelicis et in Ecclesia universa usitatis, nemo jam negat. Inter multos recentiores, qui controversiam curiose ventilant, theologos, Harduinus et Calmetus eminent atque Ursus. Et duo quidem priores cum inedita Photii sententia (quam ceteroqui non legerant) satis conspiraverunt: Urso autem, copioso licet et docto, qui ab his dissidet, et tunc statim pro opinione sua contra theologum quemdam Sorbonicum decertandum fuit, et nunc gravior Photius post fata adversarius exoritur. Photio denique consonant Didymus, de Spirit. sancto, cap. 24, et Theophylactus sub finem commentarii ad Lucam.

menta et oleum iis qui in lege vivebant ornabant corpus, significabant autem vitam in lætitia constitutam : ita per æterna exempla Verbum nos hortatur ut eandem mentem nitidam et ornata[m] habeamus. Nitebit autem et ornabitur, si stolæ ejus albæ sint. Albæ porro erunt, quando puritate et splendore virtutum absque ulla eas inquinante malitia splendebunt et translucidæ erunt ; quorum exterior non est erga Deum pietas. Ea est enim quæ virtutes producit et scaturit et in illis chorum consonum et concinnum ostendit, et vestem nuptialem, et cœlesti cœna dignam texit et ea animam circumdat et salutis est conciliatrix ; quibus et olei unctio imprimis injicitur et adaptatur. Et verbum ait : « Oleum in capite tuo ne deficiat, » eleemosynam in proximos olivæ liquorem subscribens, quo ut nunquam egeat caput nostrum hortatur. Non enim si quis aliquando misertus est, misericordiam adimplevit ; sed si sæpius egentem contempsit, antecedentes dies reddidit suæ bonæ actionis accusatores, virtutis et eleemosynæ contemptorem non erubescens ipsum convinci ; et quod fecit, non virtutis, sed ejusdam ostendit esse circumstantiæ.

ἀλλ' εἴ τις πολλάκις τὸν δεόμενον ὑπερέβη, τὸ προλαβὼν ἀρετῆς καὶ τῆς ἐλεημοσύνης ὑπερόπτην ἑαυτὸν οὐκ ἄλλὰ τινος διελέγχει περιστάσεως.

Et vide hujus vocis altitudinem et sapientiam. « Ne deficiat, inquit, oleum in capite tuo. » Etsi enim sæpius unxit, quantum, inquit, a pinguedine distat, tantum in sua priore actione deficit. Et aliunde vis hujus verbi meditatione invenitur ; ita ut ille qui oleo utitur non tantam indigentibus beneficentiam adducit, quantum sibi lucrum injicit et præbet. Idcirco in congenere[m] misericordiam contemnere propriæ pinguedinis et utilitatis privationem nuncupat ; et non simpliciter privationem ejusdem partis eorum quæ sunt in corpore, sed præcipui et capacissimi, nempe capitis. Sed enim quod dictum est, idipsum est iis carere quibus caput ungitur. Multi enim neque olei possessionem neque usum admirantes, ejus famæ quæ per id acquiritur et nominis amorem induunt ; et alii quidem nonnulli distribuunt eorum quæ ipsis adsint, neque ea quæ sibi sunt charissima, eo oleo nomen sibi conciliare volentes, alii vero ut multitudini videantur divitiis pollentes, et eorum qui multa ambiunt contemptiores ; alii autem propter aliam ad nihil virtutis vergentem rationem ; quorum quamvis videatur diffuere misericordia, non tamen a capite neque supra caput talis misericordia fertur. Non enim in judicio et intentionis rectitudine, sed in agitata mente et cupiditatum cura. Quod ideo utiliter et salubriter non multum danti diffundi et abundare poterat, in modum pœnæ et infeliciter illi subtrahitur, nec eo modo se privantibus vel guttulam commodi reddit. Qui vero sola egentium cura et propriæ animæ et virtutis misericordia, facit misericordiam, ille vere de capite donum fundit et de recta intentione, nec caput suum illa pinguedine

λευκὰ ἱμάτια τοῖς ἐν τῷ νόμῳ καὶ τὸ ἔλαιον ἐκόςμας μὲν τὸ σῶμα, ἐδήλου δὲ τὴν ἐν τῇ εὐφροσύνῃ κατὰστασιν τῆς ζωῆς, οὕτως ἀπὸ τῶν ἐκτὸς παραδειγμάτων ὁ Λόγος αὐτὴν παρακαλεῖται φαίδραν ἔχειν καὶ ἐξωραϊσμένην τὴν ψυχὴν. Φαίδρυνοιτο δ' ἂν καὶ ὠραίζοιτο καὶ τῶν ταύτης περιβολαίων λευκῶν ὑπαρχόντων. Λευκὰ δ' ἂν γίνοντο ἐπειδὴν τὴν καθαρότητα καὶ λαμπρότητα τῶν ἀρετῶν ἀνευ τινὸς ἐπιμελαιουσύνης αὐτὰ κακίας ἀποστρίβοντα εἶη καὶ διαφανῇ. ὧν οὐκ ἔστι χωρὶς οὐδ' ἡ πρὸς τὸ θεῖον εὐσέβεια. Αὕτη γὰρ ἐστὶν ἡ καὶ τὰς ἀρετὰς προβάλλουμένη καὶ πληράζουσα, καὶ τὸν ἐν ἐκείνῃς χορὸν ἐναρμόνιον τε καὶ σύμφωνον ἀποφαίνουσα, καὶ τὸν νομφικὸν χιτῶνα καὶ τῆς ἐπουρανίου παστάδος ἐπαύξιν ἐξωφαίνουσα τε καὶ περιβάλλουσα παρασκευάζουσα τὴν ψυχὴν καὶ τῆς σωτηρίας ὑπάρχουσα πρόξενος ὥς καὶ τὸ ἔλαιον χρίσις μάλιστα τε προκατάλλεται τε καὶ προκαταρτίζεται ὡς καὶ ὁ λόγος φησί. « Καὶ ἔλαιον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς σου μὴ ὑστερησάτω » τὴν εἰς τοὺς πλησίον ἐλεημοσύνην καὶ τὸ τῆς γηγενοῦς ἔλαιου λιβάδος ὑπογραφόμενος ὡς μὴ δέποτε ὑστερεῖσθαι ἡμῶν τὴν κεφαλὴν παρακαλεῖται. Οὐ γὰρ εἴ τις ποτὲ ἠλέησεν, τὸν ἔλεον κατωρθώσατο.

τῆς ἀγαθουργίας κατήγορον ἀπειργάσατο, τῆς ἔχων ὕδριν διελέγχεσθαι καὶ τὸ πραχθὲν οὐκ ἀρετῆς,

Καὶ ὅρα τὸ βαθὺ καὶ περινενοημένον τῆς λέξεως. « Μὴ ὑστερησάτω, φησί, τὸ ἔλαιον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς σου. » Εἰ γὰρ καὶ πολλάκις ἠλείφατο, ἐν ᾧ, φησί, τοῦ λιπαίνεσθαι διέστη, ὑστέρημα τοῦτο τῆς ἐμπροσθεν καθίσταται πράξεως καὶ ἄλλως δὲ τὸ τῆς λέξεως ἐμφαντικὸν θεωρήματος εὗρεσις γίνεται ὥς ὅτι τῷ ἑλαιοχρῶμενος οὐ τοσαύτην τοῖς ἐλεουμένοις τὴν εὐεργεσίαν εἰσάγει, ὅσον αὐτῷ καταβάλλεται καὶ προξενεῖ τὸ κέρδος. Διὰ τοῦτο τὸν περιορῶν τὸν εἰς τοὺς ὁμοφύεις ἔλεον, ὑστέρησιν τῆς ἰδίας λιπάνσεως καὶ τῆς ὠφελείας ἀποκαλεῖ καὶ οὐχ ἁπλῶς στέρησιν μέρους τινὸς τῶν τυχόντων ἐν τῷ σώματι, ἀλλὰ τοῦ κυρωτάτου καὶ συνεκτικωτάτου τῆς κεφαλῆς. Ἀλλὰ γὰρ οἷον εἴρηται τοιοῦτόν ἐστι τὸ ὑστερεῖσθαι δι' ὧν ἡ κεφαλὴ ἐπαλείφεται πολλοὶ γὰρ οὔτε τοῦ ἑλαίου τὴν κτῆσιν οὐδὲ τὴν χρῆσιν θαυμάζοντες τῆς ἀπ' αὐτοῦ δόξης καὶ ὀνομασίας τὸν ἔρωτα ὑποδύνονται καὶ οἱ μὲν διανέμουσι τινα τῶν προσόντων, καὶ ταῦτα οὐδὲ αὐτοῖς περισπούδαστα, τὴν τοῦ ἑλαίου παρανομιάν συνάγειν βουλόμενοι ὡς δὲ ἴνα τοῖς πολλοῖς δόξωσι χρημάτων κρείττους, καὶ τῶν πολλῶν σπουδαζομένων ὑπερόπται. οἱ δὲ δι' ἑτερόν τι τῶν μηδὲν εἰς τῆς ἀρετῆς ἀναφερομένων λόγον ὡς καὶ δοκῇ διαρρέειν ὁ ἔλεος, ἀλλ' οὐκ ἀπὸ τῆς κεφαλῆς οὐδ' ἐπὶ τὴν κεφαλὴν ὁ τοιοῦτος φέρεται ὡς γὰρ ἐν κρίσει διανοίας καὶ ὁρθότητι, ἀλλὰ σαλευομένη γνώμη καὶ θεραπεύει παθῶν ὅτι συμπερὸν τῶν ἀν καὶ σωτηριωδῶς μάλιστα τῷ κενοντι διαχεισθαι τε καὶ θαψιλεύεσθαι εὐμάλα ἡδυνάτο, ἐπιζημίως τε καὶ ἐπισημασίως ἀποκινεῖται, καὶ μὴ δὲ σταλαγμῶν ὠφελείας τοῖς κενούσιν ἀνταλλαττόμενος. Ὅ δὲ ἐπὶ θεραπείᾳ μόνῃ τῶν πενήτων καὶ τῷ ἱλασμῷ τῆς ἰδίας ψυχῆς καὶ τῷ τῆς ἀρετῆς νέμων τὸν ἔλεον, οὗτος ὡς ἀληθῶς ἀπὸ κεφαλῆς τε τὸ δῶρον προχρεῖ

καὶ τῆς ὀρθῆς κρίσεως, καὶ τὴν αὐτοῦ κεφαλὴν οὐκ ἀποστερεῖ τῆς ἀναβρῦνύσεως τὸ ἡγεμονικὸν καὶ λαρυνοῦσης λιπᾶνσεως. Διὸν δ' ἐστὶ τῆς ἐλεημοσύνης κατορθώματι καὶ ἄλλαι συναναφύουσι καὶ συνεξανθούσιν ἀρεταί. Τίς γάρ ὡς ἀληθῶς ἀκαπήλευτον φέρων ἐν αὐτῷ τοῦ ἐλέους τὸ πολύτιμον χρῆμα βάσκανον ὀφθαλμῷ ἐπιβαλεῖ τῷ πλησίον, ἢ τύραννον ἐπαφήσει χεῖρα καὶ ταύτην ἦν οὐκ ἔλεγε προτείνειν τὸν ἔλεον ἀναβλύζουσαν; τίς δὲ ληστής ἄλλοτρίων ἔσται γάμων τῷ ἐλαίῳ περιβρέμενός τε καὶ τὴν γνῶμην μαλασσομένος; Ἀλλὰ γε τόκους πῶς εἰσπράξεται τοὺς ὀφειλέτας οὗτος ὁ καταμερίζων τοῖς ἐνδεεστέροις καὶ ὅσα κλήρος ὁ πατρὸς εἰς αὐτὸν διεβίβασεν; οὐκοῦν διὰ μιᾶς ἀρετῆς τῆς ἀναβλύζουσας τὸν ἔλεον καὶ τὰς ἄλλας ὡς συγγενεῖς καὶ συνακολούθους ὁ τὴν ἡγεμονίαν ἐκείνης προκαταλαβώνεις φάλαγγας αὐτῷ καὶ συμμάχους διατάξει καὶ ἐξοικισώσεται.

Τοῦ δὲ κατορθωκότος ἐν σπουδῇ καὶ σοφίᾳ τὸν ἔλεον, τοῦτο δ' ἂν εἴην καὶ ὁ ὀφθαλμὸς ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, τοῦτέστιν ἡ ἐποπτικὴ τε καὶ διακρίνουσα τὸ χεῖρον ἀπὸ τοῦ κρείττονος ἕξις καὶ δύναμις. Τοῖς γὰρ ἀποδιδισταμένοις τῆς κατὰ τὸν ἔλεον πράξεως καὶ συμπαθείας, οἱ ὀφθαλμοὶ καὶ ἡ διακρίσις οὐκέτι ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, οὐδ' ὥστε φαίνειν καὶ δηγεῖν τὸν αὐτοῖς χρώμενον, ἀλλ' ἐπὶ τῆς ὀσφύος ἢ τῆς γαστροῦ, μᾶλλον δὲ τῶν ποδῶν γεγόνασιν ὑποπόδιον καταπατούμενοί τε καὶ ἀχρεοῦμενοί, καὶ τυφλὸν καὶ πλανώμενον ἐν βαθεῖ σκότιν καταλιπόντες τὸν ἄνθρωπον. Εἰ δὲ κεφαλὴ ἀνδρὸς ὁ Χριστὸς, παραινέει τὸ λόγιον ἡμᾶς ἅει καὶ διὰ παντὸς ἀφορᾶν πρὸς αὐτὸν, καὶ ἐν αὐτῷ πᾶσαν ἡμῶν στηρίζειν καὶ ἀνατείνειν τὴν ἐποπτικὴν τε καὶ θεωρητικὴν ἡμῶν ἐπιμέλειαν. « Προσωρμῆν γὰρ τὸν Κύριον ἐνώπιόν μου διὰ παντός, ὅτι ἐκ δεξιῶν μου ἐστίν, ἵνα μὴ σαλευθῶ. » Ἀλλὰ γὰρ « Ὡς ὀφθαλμοὶ παιδίσκης, φησὶν, εἰς χεῖρας τῆς κυρίας αὐτῆς, οὕτως οἱ ὀφθαλμοὶ ἡμῶν πρὸς Κύριον τὸν Θεὸν ἡμῶν » καὶ τὸ κέρδος οὖον καταλαμβάνουσιν ἡμᾶς οἱ φιλότιμοι καὶ πλούσιοι δωρεάν καὶ μὴν καὶ διὰ παντός ἐν τῶν ἡμετέρων ὀφθαλμῶν πρὸς τὸν Κύριον, αἱ παγίδες ἅς ὁ ἐχθρὸς παρὰ τὰ διαβήματα ἡμῶν ἐκτείνει, ἀργαὶ καὶ ἀπραχτοὶ καὶ τοὺς πόδας ἡμῶν κατέχειν οὐδεμίαν ἰσχὺν ἔχουσαι. Αὐτὸς γὰρ ὁ πλάστης καὶ προνοητής, καὶ δι' οὗ τὸ ὄρῳ πεποιθαμέν τε καὶ πεπιστεύκαμεν, ἀμάχῳ ῥώμῃ τοὺς πόδας ἡμῶν ἐκ τῶν τοῦ ἐχθροῦ παγίδων ἀποσπάσει, καὶ λείαν καὶ ὁμαλὴν τὴν ὁδὸν ἡμῶν τῆς σωτηρίας ἀπεργάσεται. Τὸ μὲν οὖν « Ἐλαῖον τῆς κεφαλῆς σου μὴ ὑστερησάτω, » τίνα προσῆκε νοεῖσθαι τρόπον, διηγόρευται.

Εἰ δ' ἀντὶ τοῦ « Μὴ ὑστερησάτω, » τὸ λόγιον οὐ μὴ ὑστερήσῃ τῷ γράμματι ἀπαγγέλλοιτο (εὐρίσκεται γὰρ καὶ τοιαύτη τῶν βημάτων ἢ προφορὰ), οὐδὲν κωλύει· καὶ οὕτω τὸ μὲν « Ἐστῶσαν τὰ ἱμάτιά σου λευκά, » ὡς καὶ προσήρῃται, σύμβολον τῶν ἀρετῶν ἐκλαμβάνειν· τὸ δὲ Μὴ ὑστερήσῃ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἔλαιον, ὅτι τῶν κατορθωμάτων περιαιγοῦντων τὴν ψυχὴν, καὶ περιβαλλομένης αὐτῆς τὸν νοητὸν κόσμον καὶ τὴν ἐξ αὐτῶν λαμπρότητα, τὸ πολυτίμητον ἔλαιον καὶ μύρον ὁ τὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος χάριν καὶ δωρεάν υπογράφεται, οὐ μὴ ὑστερήσῃ καταρδεύον καὶ

A privat qua illam præcipuam partem roborat et hilarat. Patet autem eleemosynæ bono actu præstito et alias nasci et florescere virtutes. Quis non adulerat in se ferens misericordiæ excellentes divitias malevolum oculum in proximum injiciet, et tyrannicam emitet manum et illam quam nondum cessavit protendere misericordiam scaturientem? Quis erit alienarum nuptiarum fur, oleo mentem habens inunctam et molliam? Sed etiam quomodo pecuniam a debentibus parentibus exigit, qui indigentibus et ea quæ paterna hæreditas ipsi transmisit, distribuerit? Igitur una virtute misericordiam scaturiente, et alias ut congeneres et consequentes, ille qui ejus ductum ante suscepit, sibi in phalanges et socias disponet et familiares reddit.

Qui vero cum zelo et sapientia misericordiam impleverit, ejus etiam erunt oculi in capite, id est inspiciendi et discernendi pejus a meliore, illi erit status et vis. Qui enim ab actionibus et compassione quæ secundum misericordiam sunt longe distant, eorum oculi et vis discernendi non in capite, neque ita ut eum qui illis uitor illuminent et dirigant, sed in lumbis et ventre, sed potius pedum scabellum, proculcati et inutiles facti et hominem in densis tenebris cæcum et errantem relinquentes. Si autem caput hominis Christus, nos ratio hortatur ut illum semper et omni modo inspiciamus, et ut in eum nostram intuentem et contemplativam curam erigamus et extendamus: « Providebam Dominum in conspectu meo semper, quoniam a dextris est mihi, ne commovear; » sed enim: « Ut oculi ancillæ in manus dominæ suæ, ita oculi nostri ad Dominum Deum nostrum. » Et lucrum tale erit ut occupent nos ambitiosi et divites frustra. Et vero perpetuo oculis nostris ad Dominum erectis, tendiculæ quas inimicus juxta nostrum iter disponit, otiosæ et inertes sunt, et pedes nostros minime valent cohibere. Ipse enim conditor noster et nostra Providentia et ille per quem videndo confidimus et credidimus, invicta fortitudine pedes nostros ab inimici retibus abstrahet et facilem et æquam nostræ salutis viam faciet. Quomodo igitur illud: « Ne deficiat oleum de capite tuo, » sit intelligendum, expositum est.

Si autem pro « Ne deficiat » scriptum sit et, Ne deficias (invenitur enim et talis verborum enunciatio), nihil obstat. Et sic illud: « Sint vestimenta tua alba, » ut et dictum est, accipi debet ut virtutum symbolum; illud vero: « Ne deficias oleo in capite tuo, » ostendit te, rectis intentionibus mentem tuam nitore ornantibus, et spirituali ornatu illam induente et illo, quæ ex his sequitur, splendore, hoc pretiosum oleum et unguentum quod sancti Spiritus gratiam et donum describit non differre debere quod tuum caput imbuat et inungat, et

omni sacra et beata contemplatione et perfectione impleat. Etsi enim caput Ecclesiæ, id est fidelium Christus dicitur, sibi tamen alio modo pauperes conjungit et datam illis eleemosynam ad se refert; « Quod enim uni eorum fratrum meorum minimorum feceritis, mihi fecistis, » Per præcedentia verba Ecclesiastes hortatur ut caput nostrum oleo ungere non negligamus; quod est perpetuo eleemosynam pauperibus dare. Per hæc enim in nostrum caput Christum misericordiam inferimus; sed hæc quidem hactenus.

Διὰ γὰρ ἐκείνων εἰς τὴν ἡμῶν κεφαλὴν τὸν Χριστὸν οὐτόν.

Scio autem quosdam dignam in multis opinionem præsentare quæ expurgat ea quæ ex nostra generatione contagia sequuntur et carnalis cupiditatis sordes: illam vero purificantem et salutarem renovationem per præcedentia verba a Salomone ostendi continent, hortari enim prævidentem Christi adventum et mysticas per eum perfectiones, ut homo purum illum et nitentem vestium splendorem et usque ad animam pertingentem albedinem omnibus anteferat; in qua et caput oleo inungitur perfectissimo unguento per sanctum Spiritum; et iis sensibus quibus præest caput, ex ipso præbens perceptionum flumen. Et fere cæteræ voces omnes præpositæ theoriæ adequatæ sunt et omnium aliarum explanationum familiaris reddita est interpretatio. Unde nemini dubium esse debet, quin bene et accurate consideratum sit. Illud autem: « Omni tempore induantur vestimenta alba, et nunquam deficiat per unguentum unctio in capite, » nescio quomodo adimpletum esse probetur, cum id una vice tantum occasionem habeat. Sed hortationem adhibere nemini qui tunc temporis aut intelligere, et ad opus induci possit, nescio quomodo facile sensum vanum abjicere valeat? Forsan autem: Omni tempore alba vestimenta ferre intelliget qui post purificans baptismata virtutum splendore seipsum vestit, et omni modo prohibet ne peccati caligo ad se accedat. Et unguentum in capite suo nunquam deficere sinet, qui semper ea quæ sunt spiritus cogitabit et se gratiæ imbuet fluminibus. Si vero et propheticam gratiam Salomon plenam habuerit, divina et humana percurrens, verbum prædixit cujus futuris temporibus opus debebat exurgere.

μὴν εἶχε χάρισμα συμπληρούμενον, τὰ θεῖα καὶ τὰ ὑστερον ἐμελλε τὸ ἔργον ἐκβαίνειν.

QUÆSTIO XLV. [al. XLIV.]

Illud: « Quæ est mater mea et qui fratres mei, » quomodo intelligendum est? multi enim id in scandalum occasionem posuerunt.

Edita a Maio, l. c., p. 50-53. Explanatio verborum Marc. iii, 33.

Nihil mirum, si is qui mente infirmus est offendat

A καταμυρίζον σου τὸ ἡγεμονικόν, καὶ πάσης ἱερᾶς καὶ μακαρίας ἀνεμπιπλῶν θεωρίας τε καὶ τελειότητος. Εἰ δὲ καὶ κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας, τούτεστι τῶν πιστῶν, ὁ Χριστὸς λέγεται καὶ πιστεύεται, οἰκειοῦται δὲ πάλιν τρόπον ἕτερον τοὺς πένητας καὶ τὴν εἰς ἐκείνους ἐλεημοσύνην εἰς αὐτὸν ἀναδέχεται. « Ἐφ' ὅσον γὰρ ἐποιήσατε ἐνὶ τούτων τῶν ἀδελφῶν μου τῶν ἐλαχίστων, ἐμοὶ ἐποιήσατε. » Διὰ τῶν προκειμένων λόγων ὁ Ἐκκλησιαστής παραινεί μὴ καταμελεῖν τοῦ ἀλείφειν ἡμῶν ἐλαίῳ τὴν κεφαλὴν· ὅπερ ἐστὶν ἀένναον τὴν ἐλεημοσύνην τοῖς πενομένοις χορηγεῖν. τὸν ἔλεον ἀναφέροντες· ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἐπὶ τοσούτων.

B Οἶδα δὲ τινὰς ἀξιόλογον ἐν πολλοῖς ὑπόληψιν παρεχομένους τὴν ἀποκαθαίρουσαν ἡμῶν τοὺς ἀπὸ τῆς γενέσεως μολυσμοὺς καὶ τῆς ἐνύλου προσπαθείας τὸν ῥύπον· ταύτην δὲ τὴν καθάρσιον καὶ σωτήριον ἀναγέννησιν διὰ τῶν προκειμένων ῥημάτων ὑπὸ τοῦ Σολομῶντος δηλοῦσθαι· παραινείν γὰρ προορῶντα Χριστοῦ τὴν ἐπιδημίαν καὶ τὰς μυστικὰς δι' αὐτοῦ τελετὰς τὸν ἀνθρώπον τὴν καθάραν ταύτην καὶ διαυγῇ λαμπροφωρίαν καὶ μέχρι ψυχῆς ἐμδαθυνομένην λευκότητα τῶν ἄλλων ἀπάντων προαιρεῖσθαι· ἐν ᾗ καὶ ἡ κεφαλὴ τῷ ἐλαίῳ ἐπαλείφεται τῷ τετελεσμένῳ μύρῳ διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· καὶ ὡς αἰσθήσεων ἡ κεφαλὴ καθηγείται, ἐξ αὐτῆς τὸ ῥεῦμα τῶν ἀντιλήψεων χορηγοῦσα· καὶ τὸ μὲν μικροῦ συμπαν τῶν λέξεων περὶ πόδα εἶναι τῇ προκειμένη θεωρίᾳ καὶ τῶν ἄλλων πασῶν ἀναπτύξαι ἐξοικειοῦσθαι τὴν ἐρμηγίαν, οὐδενὶ δισταγμῶν μὴ οὐχὶ καλῶς καὶ εἰς τὸ ἀκριβέστατον τεθεωρηθῆαι παρέχει. Τὸ δὲ ἐν παντὶ καιρῷ περιδεῖσθαι τῶν ἱματίων τὰ λευκὰ, καὶ τὸ μὴ ὑστερεῖσθαι μηδέποτε τῆς διὰ τοῦ μύρου χρήσεως τὴν κεφαλὴν, οὐκ οἶδα πῶς ἂν βραδίως συμβιβασθῇ ἅπας ἔχοντα καιρὸν ἐπιτελεῖσθαι· ἀλλὰ καὶ τὸ παραινέειν εἰσάγειν μηδενὶ τηνικαῦτα μήτε συνιέναι δυνάμειν, μήτε μὴν εἰς ἔργον ἀγεῖν ἀνεχομένῳ, οὐκ οἶδα πῶς ἂν ἐκ τοῦ ῥάπτου τὸ μάταιον ἀποσκευάσασθαι κατεσοδωθείη. Τάχα δ' ἂν ἐν παντὶ καιρῷ φορεῖν λευκὰ νοηθῇ ὁ μετὰ τὸ καθάραιον βάπτισμα τῇ λαμπρότητι τῶν ἀρετῶν περιστέλλων αὐτὸν, καὶ τὸν τῆς ἀμαρτίας ζόφον παντελῶς ἀπελαύνων πλησιάζειν αὐτῷ. Ὁ γὰρ τοιοῦτος ἐν παντὶ καιρῷ λαμπροφωρεῖ· καὶ τὸ μῦρον δὲ ὁ τοιοῦτος ἐπὶ τῆς κεφαλῆς εἴη ἂν μὴ ὑστερούμενος, ἀεὶ φρονῶν τὰ τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ἐκείθεν χάριτος καταρδόμενος τοῖς βέλτοισι. Εἰ δὲ καὶ τὸ προφητικὸν ὁ Σολομῶν ἀνθρώπινα διεξιών, τὸν λόγον προεῖπεν οὐ χρόνοι;

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΜΕ΄.

Τὸ, « Τίς ἐστὶν ἡ μήτηρ μου καὶ τίνας οἱ ἀδελφοί μου, » πῶς νοητέον; πολλοὶ γὰρ αὐτὸ προσκόμματος ἔθετο πρόφασιν (1).

NOTÆ.

(1) Quæstionem hanc edisserit, sed aliis plerumque verbis, Photius etiam in epistola 132. ed. Montacut. quain vide, infra quæstio CCV.

προσκόπητ' ἐφ' οἷς ἡ σωτηρία πολλοῖς διαλάμπει καὶ ὠφέλεια· ἀλλ' ἐκεῖνο θαυμαστὸν εἰ καὶ τοὺς ἔκουσως τυφλωτόντας, τὸ φορητὸν φῶς ἀνέχεται περι-
αυγάζειν τὴν γνῶσιν καὶ χειραγωγεῖν, οὐκ ἐξουθενεῖ καθορᾶν τὴν ἀλήθειαν. Ἐπεὶ καὶ ὁ Κύριος καὶ Σω-
τὴρ ἡμῶν τοῖς ἀπολλυμένοις πρόσκομμα γέγονε καὶ πέτρα σκανδάλου καὶ λίθος ἀποδοκιμασμένος εἰς κεφαλὴν γωνίας ὑποβεβλημένος, οὐκ αὐτὸς ταῦτα γεγόνως, ἀλλὰ τοῖς πεπλανημένοις δόξας γεγονέναι. Κάνταυθα τοίνυν οὐκ ἀποσκευαζόμενος τὴν μητέρα, ὡς τὸ ἄθεον φρόνημα βούλεται τῶν δυσσεβούντων, τὸ· « Τίς ἐστιν, εἶπεν, ἡ μητὴρ μου, » οὐ δὲ παρὰ φαῦλον τὴν τεκούσαν τιθέμενος, ταύτην ὁ Σωτὴρ ἀρῆκε τὴν φωνήν. Πῶς γὰρ ὅς γε κατὰ τὸ ἀτελέστε-
ρον τῆς ἡλικίας νόμῳ φύσεως ἐτι γινωσκόμενος ὑπετάσσεται τῇ Μητρὶ καὶ τὰ πρόνοια πανταχοῦ τῇ τεκούσῃ συνδίδωσκε, πῶς οὗτος πρὸς τὴν τελειότη-
τα τῆς ἡλικίας φθάσας ἀτελέστερον καὶ ἀγνωμονέστερον πρὸς τὴν Μητέρα ἂν διετίθετο; Οὐκ οὖν οὐκ ἀποσκευαζόμενος τὴν Μητέρα τὰ ῥήματα, ἀπαγε, ἀλλ' ἑτέραν τινὰ διάνοιαν ἐρμηνεύοντος· ποῦ γὰρ ἀκόλουθον, ποῦ δ' ἁστυάστον, ἐξ ἧς διὰ φιλάνθρω-
πίαν ἡξίωσε σαρκὶ προσελθεῖν καὶ τῶν ἀχράντων αἱμάτων ὁ εὐδοκήσας; ταυτὶ βροτεῖαν μορφήν συμπη-
ξασθαι τε καὶ περιέψεσθαι, ταύτην ἀπαξιῶσαι Μητέρα συνολογεῖν καὶ τῆς ἐν ῥήματι ἀποστρεφῆναι οἰκειότητος· προδοστὰς καὶ προκαταβῶν καὶ προ-
δωρησάμενος τὴν ἐν τῷ πράγματι σχέσιν καὶ ἀλήθειαν. Καὶ εἰ ἐμελλεν, ὡς τῆς γλωσσαλγίας! ἀπαρνή-
σασθαι ταύτην, τί καὶ τὴν ἀρχὴν ὧλως προσήκατο; τί καὶ σχῆμα περιέδου, οὗ τὴν μορφήν ὕβριν ἐνόμιζε; καὶ γὰρ καὶ μέχρι τούτου τῆς γλώσσης ἤλασε τὰ πολυήματα· ἀλλ' ἡ μὲν ἐκείνων ἀπόνοια, ταύτῃ τε καὶ ἐξ ἄλλων πλείονων τὸν ἐλεγχον δίδωσιν.

Ἰσως δ' ἂν τις οὐ πόρρω τῶν εὐαγγελικῶν γνω-
ρισμάτων διαπλαττόμενος φάναι τὴν Σωτῆρα τὸ ῥήμα ἐρεῖ, οὐχ ὑποτεμνόμενον μὲν τῇ Μητρὶ τὴν τιμὴν, οὐδὲ πολλῶ μᾶλλον ἀπαρνούμενον τὴν ἐμφυ-
τον σχέσιν καὶ στοργήν, οὐδὲ πολλοῦ δεῖ γέμοντα καὶ πρίποντα τῇ γεννησαμένη γέρα, ὅμως τῆς περὶ αὐ-
τὴν θεραπείας τὴν τῶν ἀνθρώπων προτιμᾶν σωτη-
ρίαν, καὶ τὴν εἰς τοῦτο τὸ τέλος φέρουσαν διδασκα-
λίαν, δι' οὗ καὶ Μητὴρ καὶ τόκος καὶ τῶν πατρῶων κόλπων ἀκένωτος κένωσις καὶ ἐν ἀνθρώποις ἀνα-
στροφή καὶ πολιτεία καὶ σταυρὸς ἑκούσιος καὶ κακ-
οῦργων θάνατος, εἴτα καὶ ταφὴ καὶ ἀνάστασις, ἐπισχῆσαι δ' ἂν πειραθεῖ τὴν ἐπίνοιαν, καὶ ὅτι περ οὐδ' ἦν ἄλλως πράττειν τὸν Ἰησοῦν, εἰ μὴ κατὰ ταύτην τὴν ἀκολουθίαν καὶ τὸν εἰρμὸν τῆς προνοίας διετίθετο. Ἐδίδασκε γὰρ ὁ Σωτὴρ μετὰ τῶν ἄλλων σωτηρίων μαθημάτων καὶ τὸ μὴ προτιμᾶν πατέρα ἢ μητέρα ἢ γυναῖκα, τῆς αὐτοῦ ψυχοφελούς διδα-
σκάλιας καὶ τῆς πρὸς αὐτὸν ἀπονέουσας· « Ὅστις γὰρ, φησὶν, οὐκ ἐγκαταλείψει πατέρα ἢ μητέρα, κ. τ. λ., οὐκ ἔστι μου ἄξιος, » τούτ' ἐστιν, ὅς οὐ προτι-
μῆσει τὴν ἐμὴν καὶ σώζουσαν παραινέσιν καὶ νοου-
θεσίαν, καὶ τὴν εἰς ἐμὲ στοργήν, οὗτος ἐξέπεσε μὲν τῶν ἀτελευτήτων αγαθῶν, ἐξέπεσε δὲ τῆς μακαριό-
τητος ἧς οἱ προτιμῆσαντες τῶν συγγενικῶν θεσμῶν

A iis quibus salus et utilitas multis splendet; sed mirandum quod voluntarie cæcorum adjuvans lumen intellectum illuminare sustineat et manu ducere; nec jam eos indignos judicet qui veritatem videant. Noster enim Dominus et Salvator pereuntibus obstaculum effectus est et petra scandali et lapis reprobus in caput anguli subjectus. Non ille sane id effectus est, sed errantibus visus est effici. Et in hoc loco certe non rejiciens matrem, ut vult blasphema impiorum cogitatio, neque eam qui ipsum genuit contemnens, hanc vocem Salvator emisit: « Quæ est, inquit, mater mea? » Quomodo enim qui pro ætatis imperfectione naturæ lege adhuc cognitus matri subditus erat, et primas partes illi qui ipsum pepererat, servabat, quomodo idem, postquam ad ætatis perfectionem pervenit imperfectius et ingratus erga matrem sentiret? Non igitur matrem rejicientis verba sunt, sed alteram aliquam cogitationem docentis. Quomodo consequens est et non absurdum, eam ex qua per benignitatem carne amictus prodire dignatus est et sincero sanguine sibi mortalem formam conformare et obire voluit, eam, inquam, abnuere matrem confiteri et verbis eam consanguinitate privare? postquam ante in re habitum et veritatem suscepit et admisit et largitus est? Et si debuit, (proh blasphemiam!) illam denegare, quid eam ab initio approbaverat? Quid et habitum induebat, cujus formam opprobrium credebat? Etenim usque ad id urget linguæ audacia. Sed et eorum linguæ audacia et inde et ex multis aliis sui argumentum præbet.

Forsitan et aliquis non longe ab evangelicis indicibus opinans hoc verbum emisisse Salvatorem dicet, non matris honorem auferentem neque a fortiori ingenitum habitum et amorem abnegantem, neque multum sane abest, plena et convenientia matri præmia, tamen illius curæ salutem hominum anteponentem et ad eum finem ducentem doctrinam; propter quos et mater et partus et paterni sinus non evacuata evacuatio, et in hominibus commoratio et vitæ institutum et crux voluntaria, et malefica mors; deinde et sepultura et resurrectio validam mentem reddere conarentur; et quia non poterat se gerere Jesum, nisi hanc viam et semitam sequeretur. Docebat enim Salvator simul cum cæteris salutaribus doctrinis ipsius animis tam utili doctrinæ et ad ipsum inclinationi non patrem aut matrem aut uxorem anteferendam: « Quicumque enim non relinquit patrem et matrem, etc., non est me dignus, » id est, qui non anteponet meam salutarem hortationem et consilium et mei amorem, ille ab æternis bonis decedit; ab illa autem beatitudine decedit, qua in æternum fruuntur qui congeneribus institutis meas leges et divinum amorem prætulerunt.

Hujus vero mandati facilitatem et adimpletionis

promptitudinem statuens, ipse illud primus insequitur, et maternæ necessitati et gratiæ auditorum institutionem præferi, fere dicens: Quemadmodum ego vos docens et vestram salutem procurans, maternam sollicitudinem, secundum feci, salutem vestram antepone, ita oportet vos omnem per vincula corporea procedentem habitum et naturæ convenientiam pro vestra salute et nostrarum doctrinarum et legum custodia et observatione commutare. Eadem ratione et ei qui ipsum rogabat ut ad sepeliendum patrem abiret, non concessit; non contemnendi matrem, absit, et præsertim piam, neque patris dignitatem negligendi et ejus desiderium injuria prosequendi occasionem præbens; sed omnimodo nos hortans ut spiritualem salutem corporeæ omni conjunctioni et dispositioni anteferamus. Hæc forsitan aliquis, ut dictum est, matrem putans se prærogativis honoris non privare, sed ei in eodem gradu servare, disserere conaretur matris et convenientem venerationem et reverentiam tuens. Attamen hæc collatio modum quidem exponit quo ad inferiorem ordinem descendit, non autem eam ab honoris diminutione liberat.

σμιότητα· καὶ τοι τὸ τῆς συγκρίσεως τὸν τρόπον μὲν ἐρίμηνυει καθ' ὃν πρὸς τὴν ἐλάττω τάξιν κατέβη τὸ συγκρινόμενον, οὐκ ἀπαλλάττει δὲ τῆς ἐλαττώσεως.

Scio quosdam beatorum Patrum quos in multis sæpe mirans et admittens, non hic pari benevolentia mirarer, qui impiæ opinionis improbatione in talem sensum descenderunt. Cum mater Jesu, aliquid humanum experta de suo filio se jactaret, libere autem loqui quæreret, et lætitia diffunderetur, eo quod talis filii mater esset, et propter hoc, docente filio, accederet; ut et decebat, doctrina gloriam sibi filio acquirente conglorificari ipsam et ejus laudis participem fieri cuperet, ideo Salvator qui et alios ab animi cupiditatibus mundat et talibus matrem infirmitatibus eripere volebat, quasi vituperatione plenam emisit vocem, dicens: « Quæ est mater mea, et qui sunt fratres mei? » Sed si illi quibus ea dicere in mentem venit et a quibus reipsa dicenda sunt, contextum examini subjecissent, animadvertissent matrem nihil tale ostendere nec superbum præ se animum gerere. Non enim, Filio docente, ipsa nuntia advenit, nec in medium cœtum supervenit; neque docentis sermonem interruptit, neque quidquam altum aut superbum dixit; sed foris modeste stans, suam præsentiam tantum significavit, neque etiam verbo, sed suo aspectu, ut signo ut id annuntiaret usa est. Quomodo id gloriam ambientis esset, vel venerationem quærentis, et ex filii magnitudine superbiam? Quid autem aliud egisset servus, quem sua necessitas invitasset id ad Dominum clamitare? Ergo non erat objurgatio illud Jesu Christi ad matrem verbum, nec aliquis modus defectum per vituperationem inclamandi; non enim erat ullo modo delictum. Sed quod dictum est, Judaicam repressit irrisionem. Male dispositis enim et ingratissimis Judæis nunc per calumniam Sal-

α τοὺς ἐμοὺς νόμους καὶ τὸν θεὸν ἔρωτα διὰ παντὸς ἀπολαύουσι. Ταύτης δὲ τῆς ἐντολῆς τὸ βῆλον καὶ εὐκατόρθωτον καθιστῶν ὁ Σωτὴρ, αὐτὸς ταύτην μετέρχεται πρῶτος καὶ εἰς τοὺς ἀκροατὰς διδασκαλίαν τῆς μητρικῆς προκρίνει χρείας καὶ χάριτος, μονοῦσι λέγων ὅτι καθάπερ ἐγὼ διδάσκων ὑμᾶς, καὶ περὶ τὴν ὑμῶν σωτηρίαν ἀσχολούμενος τὴν μητρικὴν ἐθέμην δευτέραν θεραπείαν, τὴν ὑμετέραν σωτηρίαν προελδόμενος, οὕτω χρὴ ὑμᾶς ἀπάσης τῆς διὰ τῶν σωματικῶν δεσμῶν προοιούσης σχέσεώς τε καὶ συμπαθείας τὴν ὑμῶν αὐτῶν σωτηρίαν ἀνταλλάττεσθαι, καὶ τῶν ἐμῶν διδασμάτων καὶ νόμων τὴν φυλακὴν καὶ συντήρησιν. Ταύτη τοι καὶ τὸν αἰτησόμενον ἀπελθεῖν ἐπὶ τὸ θάψαι τὸν Πατέρα, οὐκ ἐπέτρεψεν· οὐ καταφρονεῖν μητρὸς, μὴ τι γένειτο καὶ μάλιστα τῆς ὁσίας, οὐδὲ τοῦ πατρὸς ἐξαργεῖσθαι τὴν σχέσιν, καὶ τὸν πόθον ἐνυδρίζειν ἀφορμὰς διδοὺς, ἀλλὰ πανταχοῦ παραινῶν τὴν ψυχικὴν προκρίνειν σωτηρίαν τῆς σωματικῆς ἀπάσης καὶ συναφείας καὶ διαθέσεως. Ταῦτα μὲν οὖν ἴσως ἂν τις, ὥσπερ εἴρηται, δοκῶν τῇ μητρὶ τῶν προνομίων τῆς τιμῆς οὐκ ἀποστερεῖν, ἀλλ' ἐν τῷ ἴσῳ συντηρεῖν, διελθὼι πραγματευόμενος καὶ τὴν προσήκουσαν αἰδῶ συνδιασώζων καὶ σεβασμιότητά· καὶ τοι τὸ τῆς συγκρίσεως τὸν τρόπον μὲν ἐρίμηνυει καθ' ὃν πρὸς τὴν ἐλάττω τάξιν κατέβη τὸ συγκρινόμενον, οὐκ ἀπαλλάττει δὲ τῆς ἐλαττώσεως.

Οἶδα δὲ τινὰς τῶν μακαρίων ἡμῶν Πατέρων, οὓς ἐν πολλοῖς πολλάκις θαυμάσας καὶ ἀποδεχόμενος, οὐκ ἂν ἐν ταύτῃ τῇ γνώμῃ θαυμάσαιμι ἐπ' ἀθετήσεως τῆς δυσσεβοῦς δόξης εἰς τοιαύτην καταβεβηκότες διάνοιαν· ὡς ἐπέειπε ἡ Μήτηρ τοῦ Ἰησοῦ ἀνθρώπινόν τι παθοῦσα ἐπεσεμνύνετο μὲν τῷ Πατρὶ, ἐζήτει δὲ παρῆρσι αὐτῇ καὶ διαχυθῆναι τῷ ἀγαλλιάματι, ὅτι τηλικούτου Πατρὸς ἐχρημάτισε Μήτηρ, καὶ διὰ τοῦτο προσήει διδάσκοντος τοῦ Υἱοῦ· καὶ ὡς εἰκὸς τῇ διδασκαλίᾳ δοξαζομένου συνδοξασθῆναι καὶ τὸν ἐπαινον συμμερίσασθαι· διὸ καὶ Σωτὴρ καὶ ὁ τοὺς ἄλλους ἀποκαθαίρων τῶν ψυχικῶν παθῶν καὶ τὴν Μητέρα τῶν τοιοῦτων ἀπαλλάττειν θέλων ἐλαττωμάτων, τάξιν ἐπιτιμήσεως ἐπέχουσιν ἀφήκε τὴν λέγουσαν φωνήν· « Τίς ἐστὶν ἡ Μήτηρ μου, καὶ τίνας οἱ ἀδελφοί μου; » Ἄλλ' οἷς μὲν ἐπῆλθεν ταῦτα εἰπεῖν, καὶ γε εἴρηται ἡ δὲ τῆς ἀκολουθίας συνεξέτασις, πρῶτον μὲν οὐχ ὁρᾷ τὴν Μητέρα οὐδὲν τοιοῦτον ἐπιδεικνυμένην οὐδὲ σοβαρὸν φέρουσαν φρόνημα. Οὐδὲ γὰρ οὐδὲ διδάσκοντος αὐτεπάγγελος ἐπεχωρίσεν, οὐδ' εἰς τὸ μέτρον ἐπῆλθεν τοῦ συλλόγου, οὐδὲ τὸν διδασκαλικὸν λόγον περιέκοψεν, οὐδ' εἶπεν οὐδὲν ὑψηλὸν ἢ μέγαλαυχον, ἀλλ' ἔξω πανευλαβῶς ἱσταμένη τὴν παρουσίαν μόνον ἐμήνυσεν, ἥ οὐδὲ τοῦτο λόγῳ ἐμήνυσεν, ἀλλ' ἀπαγγέλλειν ἐφιλοσόφη τὴν θέαν τὸ μήνυμα· ὃ πῶς ἂν φιλοτιμουμένης τὸ δοξάζεσθαι, πῶς δὲ ζητούσης σεμνύνεσθαι καὶ τῇ τοῦ υἱοῦ ἐπιγαυροῦσθαι μεγαλειότητι; τί δ' ἂν ἕτερον καὶ θεράπων ἐπράξε χρείας αὐτὸν ἐπὶ τὸν Κύριον παρωγενέσθαι καλοῦσι; οὐκ οὐκ ἦν ἐπιτιμήσις ὁ λόγος τοῦ Ἰησοῦ τῇ Μητρὶ, οὐδὲ τις τρόπος ἀνακαλούμενος διὰ μέμφεως τὸ ἐλάττωμα. Οὐ γὰρ ἦν ἐλάττωμα οὐδαμοῦ, ἀλλὰ Ἰουδαϊκὴν ἐπεστόμιζε τὸ

ειρημένον χλεύασμα· τῶν γὰρ κακοχόλων τε καὶ ἀγνωμόνων Ἰουδαίων νῦν λεγόντων ἐπὶ διαβολῇ καὶ ὑβρεὶ Σωτῆρος, Οὐχ οὗτός ἐστιν τοῦ τέκτονος υἱός; νῦν δὲ οὐχ ἡ μήτηρ αὐτοῦ καὶ οἱ ἀδελφοὶ παρ' ἡμῖν; Καὶ πάλιν· «Τοῦτον δὲ οἶδαμεν πόθεν ἐστίν.» Ἐπειτα καὶ τότε διδάσκοντος καὶ τὴν ψυχικὴν σωτηρίαν εἰσηγούμενου, τῷ πλήθει διεφθόνου τε καὶ διεδάσκαίνον καὶ πρὸς διαβολὰς ἀνεφλέγοντο· οὐκ ἦν δὲ πόρος ὅλως διαβολῆς ἐπὶ τὴν συνήθη λοιδορίαν καταφεύγουσι, καὶ τὴν μητέρα πάλιν καὶ τοὺς ἀδελφούς εἰς ψόγον καὶ ἐξουθένημα προκομίζουσι, μονόουσι λέγοντες· Τίνα διδάσκει; τίνα δὲ σαυτὸν κομίζεις; Οὐχὶ γυναικὶς πένητος ὑπάρχεις υἱός; καὶ οἱ ἀδελφοί σου οὐδὲν διαφέρουσιν, ὧν ὁ βίος διὰ χειρῶν; Ἰδοὺ οὗτοι ἐστήκασιν ἕξω ζητοῦντές σε· ἕα τὸ διδάσκειν καὶ πρὸς τοὺς συγγενεὺς ἀπώτεραι, τὴν ἐκείνοις ἴσην ἀναβαίνων ἀξίωμα.

Ταῦτ' οὖν ἐκείνων, ὡς ἔθος, πονηρευομένων ὁ Σωτὴρ ἀντιτεθεὶς καὶ ἀντεπεξάγων τῇ μακροθυμίᾳ καὶ πραύτητι, Τοσοῦτον, φησὶν, ἀπέχω τοῦ ἐπαισχύνεσθαι μητρὶ καὶ τοῖς ἀδελφοῖς, ὅτι οὐ μόνον ἦν ἡ φύσις ἔδωκεν καὶ οὗς εἰς γένος ἡ ὑπόληψις ἔθετο οὐκ ἀποστρέφονται, οὐδὲ αἰσχύνην ἡγοῦμαι οὐδὲ θνείδος, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀπαντας οὗς ὁρῶτε τῶν ἱερῶν λόγων ὄντας σωτηρίων ἀκροατάς, καὶ πατέρας καὶ ἀδελφούς οὐκ ἀπαξίῳ κατονομάζειν, τὸ πατρικὸν μόνον θέλημα ποιοῦντας, ἅν μῆτε τῇ φύσει, μῆτε τῇ ὑπολήψει τὰς εἰρημένας φιλοστόργους σχέσεις ἔχωσι βοηθούμενας. Τίς οὖν ἐστὶν ἡ μήτηρ μου καὶ ἡ ἀδελφή μου; τί μοι τὰ; κλήσεις ταύτας εἰς ὑβρίν καὶ θνείδος μεταπλάττει; ἐγὼ τοσοῦτον ἐπαισχύνεσθαι τοῦτοισι διέστηκα, ὥστε καὶ τοὺς ἀληθινούς μαθητάς ταῖς κλήσεσι ταύταις καὶ σχέσεσιν ἐμαυτῷ συνάπτειν προειλόμην. Καὶ ἐστὶν ἐντεῦθεν συνορᾶν ὡς οὐ μόνον οὐδὲν ἀγνωμοσύνης, οὐδὲ παροράσεως μητρικῆς τὰ προεννηγμένα ῥήματα ἦν, ἀλλὰ καὶ τὴν μεγίστην αὐτῇ καὶ πρέπουσαν συγκατασχευάζει τιμὴν. Τοσοῦτον γὰρ αὐτῇ τὴν σεβασμιότητα καὶ τὸ γέρας ἀπονέμει καὶ τὸ δίκαιον τῆς στοργῆς, ὥστε καὶ τοὺς ἐκτελοῦντας τὸ πατρικὸν θέλημα, καὶ πρὸς τοσοῦτον ἐπαρθέντας ὕψος ἀρετῆς, ὡς εἰς μέγα τι δόξης καὶ ἐξίφρετον, εἰς τὴν μητρικὴν σχέσιν καὶ κλήσιν τοῦτους ἀνάγειν, δι' ἣν καὶ ἡ τῶν ἀδελφῶν νῦν τιμῆς ἀπολαύει προσηγορίᾳ· ποῦ γὰρ ἦν ἔκρινεν, εἴπερ ἔκρινεν, ἀποσκεινάζεσθαι σχέσιν, ποῦ δ' ἂν ἦν ἐδικαίου, εἴπερ ἐδικαίου, παραγράφεσθαι κλήσιν, ταύτην ὡς κορωνίδα καὶ κεφάλαιον τῶν ἀγαθῶν τοῖς τῶν οὐρανῶν βασιλείας κληρονόμοις ἐπιφέρειν τε καὶ χαρίζεσθαι χώραν εἶχεν; Ἐμφανέστατον οὖν οἶμαι καθὰ καὶ προεῖρηται γέγονεν, ὡς οὐ μόνον οὐκ ἐστὶν οὐδὲ εἰς ὑβρίν τῆς μητρικῆς στοργῆς, καὶ αἰδοῦς τὸ τίς ἐστὶν ἡ μήτηρ μου, κ. τ. λ. εἰρημένα, ἀλλὰ καὶ τὴν πρέπουσαν αὐτῇ πανταχόθεν συνάγει δόξαν καὶ εὐφροσύνην.

Οὕτω δ' ἂν περιτραπείῃ τοῖς ἀνοήτοις πρὸς τούναντίον ἡ ἐφρυάττοντο, πρὸς δὲ τὴν εὐσεβῆ καὶ οἰκείαν ἀπευθύνοντο θεοσοφίαν καὶ τό· «Τί ἐμοὶ καὶ σοί, γύναι; οὐπω ἤκει ἡ ὥρα μου. «Εἰ τις γὰρ ἐπιμελῶ;

A vatoris et insolentiam dicentibus: «Nonne hic est fabri filius? » Nunc vero, nonne mater ejus et fratres apud nos? Et rursum: «Hunc scimus, unde est? » Deinde et tunc docente et spiritualem salutem afferente, multitudini invidabant et malevoli erant, et ad calumniam ardebant. Si autem abesset calumnie locus, ad solitas confugiebant injurias, et matrem rursum in vituperium et contemptum adducebant, dicentes fere: «Quid doces? Quem teipsum facis? » Nonne es mulieris pauperculæ filius? Et fratres tui nihil differunt, quorum vita per manus suas sustentatur. Ecce isti stant foris quærentes te. Omitte docere et ad consanguineos vade, eamdem ac illi vitæ rationem habens, sed non ad docendi assurgens dignitatem.

μετιῶν πολιτείας, ἀλλὰ μὴ πρὸς τὸ διδασκαλικὸν

B Illa igitur eis, ut solebat, improbe agentibus Salvator opponens, ac eos patienter simul et mansuete reducens: Tantum, inquit, abest ut de matre et fratribus erubescam, ut non modo eam quam dedit natura, et eos quos in genere mea conceptio posuit non rejiciam neque opprobrium aut vituperium ducam, sed et eos quos videtis sacrorum sermonum auditores et patres et fratres non dedigner nominare, paternam voluntatem dummodo faciant, quamvis neque natura neque conceptione prædictos amoris habitus adjutos habeant. «Quæ est igitur mater mea et soror mea? » Quid mihi has appellationes in opprobrium et injuriam fingis? Tantum abest ut illis erubescam, ut veros discipulos istis appellationibus et habitibus mihi conjungere statuerim. Et inde videre est nihil ingrati animi aut contemptus erga matrem præcitata verba expressisse, sed et maximum illi et decentem honorem præparasse. Adeo enim illi venerationem et mercedem tribuit, et quod amoris justum est, ut et voluntatem paternam adimplentes et ad sanctam virtutis sublimitatem assurgentes tanquam in magnam aliquam et eximiam gloriam, in matris habitum et appellationem inducat; cujus causa et tunc temporis fratrum appellatio honore fruitur. Patet igitur, ut dictum est, non modo non in materni amoris et venerationis detrimentum hæc dicta esse, «Quæ est mater mea? » etc., sed et convenientem illi omnimode gloriam et benedictionem conciliat.

D. Quomodo enim quam statuisset, si statuisset, habitudinem abjecisse, quam voluisset, si voluisset. appellationem submovere, eam ut fastigium et caput honorum, regni cælorum hæredibus inferendi et gratificandi habuisset locum?

Ita autem insanis longe aliter quam gloriabantur, ad piam et propriam divinam sapientiam converteretur et illud: «Quid mihi et tibi, mulier? nondum venit hora mea? » Si quis enim accurate,

⁶⁰ Matth. xiii, 55. ⁶¹ Joan. ix, 29. ⁶² Joan. ii, 4.

ex illis quæ dicta sunt hæc meditaretur, divina gratia cooperante et labori opitulante, inveniet eum gloriam et honorem decernentem potius quam contemptum omnino hanc vocem emisisse. Etenim in miraculis nihil erat matri et filio commune; quoniam Deitatis erat per seipsam miracula facere; humanæ autem naturæ non jam per se, sed per assumens Verbum. Attamen in iis in quibus nihil matri et filio commune erat, vide quomodo excessum honoris vel in discrimine statuit. Matre enim ejus rogante ut miraculum faceret, postquam significavit non esse id commune illi et sibi, et tempus nondum adesse quo oportebat signa operari, erga matrem reverentiam et honorem ostendit et tempore et permutante potentia fortiolem: et ita tantum abest ut ejus dicta maternam gloriam minuant, ut contra et multo majorem eam efficiant. Eam enim et tempore validiorem credere et miraculorum congruentiæ leges transgredi deinde, quod prætendebat, facere, quanto majorem honorem et reverentiam parat, quam si hæc non dicta et demonstrata essent. Fere enim per ea quæ dicebat et faciebat, ostendit dicens: Communitas naturæ communitatem non inducit miracula patrandi: «Quid mihi et tibi, mulier?» Neque Dei signorum congruens tempus est. Attamen ut scias, tu et quotquot ad videndum et audiendum indigentia adduxit, me tibi materna jura intemerata servare, et esse eum qui legem statui ut matri venerationem filii præstent, imo vero me iis quæ in natura series considerantur et temporis opportunitati tuam venerationem et obedientiam et gloriam antepondere, ecce muto aquam in vinum, tuis precibus illa quæ dixi secunda facientibus. Non enim eodem modo ibi dictum est illud: «Quid tibi et mihi,» quo ad illum dictum est qui quærebat ut ipsi paternæ hereditatis arbiter foret. Ibi enim dixit: «Quid mihi et tibi?» et quis me constituit principem et judicem super vos? Hanc verbo excusationem actu roboravit, nec contestationis humilis et terreni lucri judex fieri voluit; sed quæ per verba abnegavit, per opera deinde firmavit.

Ibi vocis forma usus, maternam circa miraculum sententiam non repudiavit, neque precatationis improbationem adjunxit. Sed postquam in communitate naturæ divinorum operum excellentiam docuisset, opus concurrens postulationi concessit; clare, ut dictum est, pluries statuens et opportunitate temporis et miraculorum proprietate maternam dilectionem et decus plus apud ipsum valere.

Α ἐφ' οἷς ἐρρήθη ταῦτα διαμελετώη, τῆς θείας χάριτος συνεργούσης τε καὶ τῇ μελέτῃ συναντιλαμβανόμενης, εὐρήσεται τῇ μητρὶ μᾶλλον δόξαν περιάπτουσα καὶ τιμὴν, ἣ παρόρασιν ὧως ἀφίεντα. Καὶ γὰρ ἐπὶ τοῖς θαύμασιν οὐδὲν ἦν κοινὸν τῇ Μητρὶ καὶ τῷ Υἱῷ· ἐπεὶ καὶ θεότητος μὲν ἦν τὸ θαυματουργεῖν καθ' αὐτὴν· ἀνθρωπίνης δὲ φύσεως οὐκ ἔτι καθ' αὐτὴν, ἀλλὰ διὰ τὸν προσειληφότεν Λόγον. Πλὴν καὶ ἐφ' οἷς κοινὸν οὐδὲν ἦν μητρὶ καὶ υἱῷ, ὅρα πῶς τὴν ὑπερβολὴν τῆς τιμῆς καὶ ἐν τῇ διαφορᾷ συνιστᾷ. Θαυματουργεῖν γὰρ τῆς μητρὸς ἀξιώσεως, ἐπιστημῆνας μὴ εἶναι τοῦτο κοινὸν αὐτῆς τε καὶ αὐτοῦ, καὶ τὸν καιρὸν μὴ παρῆναι προσθεῖς· καθ' ὃν ἔδει τὰς θεοσημείας ἐνεργεῖν, τὴν πρὸς τὴν μητέρα αἰδῶ καὶ τιμὴν ἔδειξε καὶ τοῦ καιροῦ καὶ τῆς διαλλακτικότητος δυνάμειος ἐπικρατεστέραν· ὥστε τοσοῦτον τὰ εἰρημνία τῆς μητρικῆς δόξης ἐνδειαν ποιεῖν, ὥς καὶ πολλὰ πλάσινα ταύτην ἀποτελεῖν. Τὸ γὰρ καὶ καιροῦ κυριωτέραν ἡγεῖσθαι, καὶ τῆς ἐν θαύμασιν ἀκολουθίας ὑπερβαίνουσας τοὺς νόμους, εἶτα πράττειν τὸ παρ' αὐτῆς προτεινόμενον, πόσῃ πολλὰ πλάσινα τὴν τιμὴν καὶ τὴν αἰδῶ κατασκευάζει; ἢ εἰ μὴ ταῦτα εἰρηγτό τε καὶ ἐπιδείκνυτο· μονονουχὶ γὰρ δι' ὧν ἐφθέγγετό τε καὶ ἔπραττεν, ἐπιδείκνυται λέγων· Ἡ κοινωνία μὲν τῆς φύσεως, κοινωνίαν οὐ συνάγει τοῦ θαυματουργεῖν. Τί ἔμοι καὶ σοί, γύναι; Οὐδὲ ὁ καιρὸς πάρεστιν ὁ ἐπιτήδειος τῶν θεουργιῶν. Πλὴν ἡα γυνῆς, οὐ τε καὶ δσους ὁρᾶν καὶ ἀκούειν ἢ χρεῖα συνήγαγεν, οἱ καὶ τὰ μητρικὰ σοι δίκαια ἀκαινοτόμητα διασώζω, καὶ αὐτὸς ὁ νόμον θέμενός εἰμι μητρὶ τοὺς παῖδας τὴν σεβασμιότητα νέμειν, μᾶλλον δὲ ὅτι καὶ τῶν ἐν τῇ φύσει θεωρουμένων εἰρμῶν καὶ τῆς ἐπιτηδειότητος τοῦ καιροῦ τὴν σὴν αἰδῶ καὶ ὑπακοὴν καὶ δόξαν ἐμπροσθεν ποιούμαι, ἰδοὺ μεταβάλλω τὸ ὕδωρ εἰς οἶνον, τῆς σῆς ἀξιώσεως ἐκεῖνα δεύτερα ποιησάμενης. Οὐδὲ γὰρ κατὰ τὸν ἴσον τρόπον ἐνταῦθα εἰρηγται τὸ· Τί ἔμοι, καὶ σοί,· καθ' ὃν εἰρηγται πρὸς τὸν ἐπιζητούντα δαιτητὴν αὐτῷ τοῦ πατρικοῦ κλήρου χρηματίζειν. Ἐκεῖ γὰρ εἶπεν, «Τί ἔμοι καὶ σοί; καὶ τίς με κατέστησεν ἀρχοντα καὶ δικαστὴν ἐφ' ὑμᾶς;» Τῇ πράξει τὴν ἐν τῷ λόγῳ παραίτησιν ἐβεβαίωσε, καὶ δικαστῆς ἀμφισθητήσεως χαμαιζήλου καὶ προσύλου κέρδους οὐχ εἴλετο γενέσθαι, ἀλλὰ τὴν ἐν τοῖς ῥήμασιν ἀπαγόρευσιν, ἢ διὰ τῶν ἔργων παραγραφῇ διεδέξατο.

Δ Ἐνταῦθα δὲ τῷ σχήματι χρησάμενος τῆς φωνῆς, τὴν μητρικὴν οὐκ ἀπεπέμφατο περὶ τῷ θαύματι γνώμην· οὐδὲ τῆς αἰτήσεως εἰσηγήσατο τὴν ἀθέτησιν, ἀλλ' ἐν τῇ κοινωνίᾳ τῆς φύσεως τὴν διαφορὰν διδαξάμενος τῶν θεουργημάτων, τὸ ἔργον συνδρομον ἔδειξε τῇ ἀξιώσει· σαφῶς, ὥς εἰρηγται, πολλάκις παριστῶν καὶ τῆς ἐπιτηδειότητος τοῦ καιροῦ καὶ τῆς ἐν θαύμασιν ἰδιότητος τὴν μητρικὴν στοργὴν καὶ τὸ κλέος μεῖζον ἰσχύειν παρ' αὐτῇ.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΜΓ΄

QUÆSTIO XLVI [al. XLV].

Πῶς οὐ μάχεται τὸ « Ἐρρήθη τοῖς ἀρχαίοις· ὦφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ καὶ ὀδόντα ἀντὶ ὀδόντος· ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν μὴ ἀντιστῆναι τῷ πονηρῷ· ἀλλ' ὅστις σε ῥαπίσει ἐπὶ τῇ δεξιᾷ, στρέψον αὐτῷ καὶ τῇ ἄλλῃ. »

A Quomodo non implicat illud : « Dictum est antiquis : Oculum pro oculo et dentem pro dente, ego autem dico vobis non resistere malo, sed quicumque te ad dexteram percutiet, verte illi et sinistram. »

Edita a Maio, l. c., p. 35-36. In Matth. v, 59.

Πρῶτον μὲν διότι ὁ εἰπὼν « Οὐκ ἦλθον καταλύσαι τὸν νόμον, ἀλλὰ πληρῶσαι, » αὐτὸς ἐστὶν ὁ ψῆφον ἐκτέραν ἐξενεγκών· οὐδεὶς δὲ ἄρα οὐδὲ τῶν τυχόντων, μήτι γε νομοθέτης, ἅμα τὰναντία λέγει αὐτῷ, οὐδ' ὁ λέγων καταλύειν τὸν νόμον, οὐκ ἂν τὰς καταλυούσας αὐτὸν προσκόμιζε φωνάς, καὶ μάλιστα οὐκ ἐν ἄλλῃ καὶ ἐν ἄλλῃ χρόνῳ, οὐδ' ἐν ἑτέρᾳ φράσει καὶ ἑτέρᾳ, ἀλλ' ἐπὶ τῶν αὐτῶν ῥημάτων καὶ ἐξῆς· οὐκοῦν οὐκ ἀντίκειται ταῦτα, ἀλλὰ πολλοῦ δεῖ. Ἄλλ' ἡ μὲν τῶν ἐντολῶν λόγον ἔχουσα νομοθεσίας ρυθμίζει τε καὶ καταρτίζει τὸν κριτὴν ἀδέκαστον μὲν ἔχειν τὴν γνώμην, ἀδυσώπητον δὲ τὴν ψῆφον, ἰσόρροπον δὲ παρέχειν τοῖς δικαζομένοις τὸν τῆς δίκης ὀφθαλμόν. Ἡ δὲ λέγουσα μὴ ἀντιστῆναι τῷ πονηρῷ, ἐν ἰσῷ ἐστὶ τοῦ μὴ ἐπεξελθεῖν μηδ' ἀμύνεσθαι κατὰ τὰ πονηρέματα αὐτοῦ τὸν ἀρξάντα χειρῶν ἀδίκων· καὶ οὐκ ἐστὶ αὐτῇ πρὸς τὸν κριτὴν ἀφορᾷ, ἀλλὰ τὸ ἡδικοῦμενον πρόσσωπον εἰς ἐπιείκειαν καὶ εὐλάβειαν παρακαλεῖ. Τοῦτο γὰρ καὶ τὸν ἡδικοῦντα αἰσχύνει καὶ μεταγεί τῆς θρασυτητος καὶ ἀπονοίας ἐπὶ τὸ μεταμελούμενον καὶ κατηφές, εἰ μὴπου θηρίον ἢ μορφήν ἀνθρώπου περιβαλλόμενον, καὶ τὸν ἡδικοῦμενον τῷ τῆς πραότητος καὶ φιλοσοφίας στεφάνῳ κοσμεῖ. Καὶ γὰρ ἐξουσίαν αὐτῷ δίδωσιν ὁ νόμος· τὸν λελυπηχότα δίκην εἰσπράττεσθαι· ὁ δὲ τὴν ἐξουσίαν ἂν εἰς φιланθρωπίαν τρέψῃ καὶ τοῦ ὁμοφύλου λάβῃ ἔλεον, εἰς μόνον τὸν ἀρχηγὸν τῶν κακῶν καὶ τὸν ἀρχαῖον πολέμιον τοῦ γένους ἡμῶν ἀποτεινῶν τὸν δίκαιον θυμὸν, οὗτος ἐστὶν ὡς ἀληθῶς ὁ καὶ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἐξευγενίζων τὸ αὐτοῦ ἐξούσιον, καὶ τὸν κοινὸν Δεσπότην τὰς ἀνθρωπίνων φρενῶν ἔχων διαλύοντα. Οὐ γὰρ πρὸς ἄλλο τοῦ ἐναντίου φύσις συμπλέκεσθαι· ἀλλὰ διὰ τῶν αὐτῶν οἷς ἂν πρόειπιν, ἡ μάχη πρόειπιν. Ἐλαβες κράτος τὸν ἡδικοῦντα νόμῳ κολάζειν· εἰ μὲν κολάσεις, ἀδελφον, εἰ καὶ μὴ λαβὼν τῇ τιμωρίᾳ τοῦ πλησίον ἐπεπῆδησας, καὶ τὸ φθᾶσαι παθεῖν τοῦ μὴ ποιῆσαι, ἀλλὰ μὴ φιανθρώπῳ γνώμῃ καὶ φιλαδελφῷ τὴν πρᾶξιν ἐξηνεγκας. Εἰ δὲ μὴ κολάσεις, στήλην ἐσθησας ἀνεξάλειπτον καὶ φιανθρωπίας καὶ πραότητος, καὶ τῷ βίῳ παράδειγμα καταλέλοιπας, φιανθρώπως τε καὶ πρᾶως τοῖς ὁμογενέσι συναναστρέφεσθαι, μάλιστα δὲ τὸ ἐρασμιώτατον καὶ μακαριώτατον πρὸς τὴν θείαν ἐστὶν ἀναχθῆναι διὰ τῆς τοιαύτης πράξεως μίμησιν τε καὶ ἀγαθότητα, καὶ Ὑῖὸν Θεοῦ κατὰ χάριν καὶ χρηματίζαι καὶ γνωσθῆναι, ὡς ἡ ἐνυπόστατος ἐδεδείκασθε σοφία καὶ ἀλήθεια· γίνεσθε γὰρ οἰκτιρμονες καθὼς καὶ Πατὴρ ἡμῶν [Ita cod.] οἰκτιρμων ἐστὶ. Εὐ δ' εἰ βούλει καὶ ἐπὶ τοῖς νόμοις

B Primo quidem, quia qui dixit : « Non veni solvere legem, sed adimplere », ipse est qui utrumque decretum tulit ; nemo igitur, quicumque etiam sit, sibi ipsi contradicit, et qui se non solvere legem dicit, non quæ ipsum solverent, voces emisisset, et præsertim non alio et alio tempore, non in alia et alia phrasi, sed iisdem verbis et ex ordine. Igitur hæc non sibi contradicunt, multum sane abest. Sed unum quidem legislationis rationem habens iudicem ad ferendam incorruptam sententiam et irrevocabile decretum ordinat et aptat et ad æquum iustitiæ oculum in iudicium vocatis præbendum. Quod autem jubet improbo non resistere, perinde est ac si juberet non insurgere neque se defendere adversus eum qui sua scelera manibus iniustus cœpit ; et illud non jam ad iudicem respicit, sed multum injuria affectum ad mansuetudinem et benevolentiam invitat. Ex una parte quidem et injuriam facientem rubore suffundit, et ea audacia et dementia ad pœnitentiam et humilitatem reducit, si nondum fera sit hominis forma induta ; et injuria affectum mansuetudinis et philosophiæ corona adornat. Etenim licentiam ei dat lex a lædente pœnam repossendi ; si autem ille hanc licentiam in humanitatem vertat et congeneris misericordiam concipiat, in unum malorum ducem et antiquum generis nostri hostem justum animum protendens, ille est vere humanæ naturæ liberum arbitrium plane generosum faciens et communem Dominum humana debita habens dissolventem. Non enim ad aliud contrarii natura est connecti ; sed iisdem quibus procedit, pugna procedit. Potestatem accepisti eum qui injuriam fecerit lege castigandi ; si quidem castigaveris, incertum est voluerisne vindicta præmium conculcare, an volueris pati non agere, humanaque et fraterna voluntate actionem posueris. Si autem non castigaveris, indelebilem columnam humanitatis et clementiæ crexisti, et ad vitæ institutum exemplum præbuiisti se humaniter et misericorditer in proximis convertendi. Sed quod amabilissimum præsertim est et beatissimum, per hunc actum ad divinam erigeris imitationem et bonitatem, et filius Dei secundum gratiam et es et nosceris, ut substantialis affirmavit sapientia et veritas : « Estote enim misericordes, sicut et Pater vester misericors est ». Si autem vis et adhuc leges considerare, earum concordiam et ex hac parte investiga. Qui oculum

⁶⁶ Matth. v, 17. ⁶⁷ ibid. 7.

NOTÆ.

pro oculo iudicem resecare jubet. timore, ut patet, ne quæ non licet fugere incurrantur, scelestam audaciam arcet. Virtus autem quæ nullam permittit defensionem, injuria affectum cupida mente et humana molestia præstantiorem, et admiratione dignum prædicat. Utroque modo benevolentiam procedentem videre licet, et sinceram misericordiam in congeneres diffusam. Si autem utroque actu benevolentia et mansuetudo ostenditur, patet leges inter se non pugnare, neque per alteram alterius abrogationem fieri. Quomodo enim ambo proxime hominum salutem præparassent: una quidem eorum qui injustas manus intendunt, motus coercens; altera injuria affectos supra omnem animi infirmitatem ponens et eos contumeliæ motibus servire non sinens? Et altera qualis in qualem ictus injecerit, et quomodo qua dignus erat fortiori pœnam inflixerit, et multa alia per has duas salutare et utiles leges in unum concurrunt et adaptantur.

QUESTIO XLVII. [AT. XLVI.]

Domino dicente: « Ex patre diaboli estis, » querimus quem dicat diabolum et quem patrem ejus?

Edita ab Ang. Maio, f. c., p. 36-40. De

Non eodem modo, qui nos præcesserunt, de hac questione opinati sunt. Alii enim dicunt patrem diaboli eum esse qui in summam malitiam ascendit, et qui diaboli in se multiplicavit fetus, et multo-
C ties tales actus genuit quales neque ipse malus prius ausus esset. Si ita sit, nihil impedit quin pater partu eorum quæ a se prodeunt inferior factus ordinem filii suscipiat; ille vero qui quodammodo genitorem genuit in paternum habitum transmutatus sit. Ut Cain, si velis. Multos enim ille diabolos genuit: id est, postquam diaboli actiones concepit, eas peperit nondum dolores puerperii solvendi prius audaciam habentes, mendacio nitens fallere non alium quemdam, sed eum qui omnia et ante ortum noscit, dolo fratrem alloquens, et dolum contra charissima viscera intendens amoris prætextu occultum, cædem fraterna dextera exsequens, et terram primus humano sanguine inquinans, ictum genitoribus insanabilem inferens. Et quod dicant, eum ut partus mercedem exegisse ut non secundis partibus exsultaret, stultitia et contradictione manifesta præcedentia laborare convincunt; et quæcunque alia istiusmodi. Et si vero ex oppositis similia probabiliter intelligere licet. Quemadmodum ille qui in extremam virtutem hujus quod sanctissimum est frequentatione et efficacitate pervenit, et in se gratiam multiplicat et multis salutari partu utilis fit, generans Deum spiritus dicitur: « Per timorem enim te, Domine, in sinu nostro concepimus et peperimus et genuimus; spiritum salutaris tui in terra generavimus »⁶⁶; ita sane qui in extremam malitiam pervenit homo, improbi semina in se concipiens, partumque et genimina multiplicans, gignere diabolum merito diceretur et pater ejus esse.

⁶⁶ Psal. xxvi, 18.

A ἐφίλοσοφειν, τὴν συμφωνίαν αὐτῶν ἐντεῦθεν ἐπὶ οὐκ ὀφείλει. Ὁ μὴν ὀφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ τὸν κριτὴν ἐκ-
κόπτειν ἀξίων, φρόνῃ δηλονότι τοῦ παθεῖν ἢ μὴ ἐστὶ
φυγεῖν, τὴν ἐπ' ἀδίκους τολμᾶν ἀναστῆλλαι· ἡ δὲ τοῦ
μὴ ἀμύνεσθαι ἀρετὴ τὴν ἡδικοῦμενον κρείττω περι-
παθοῦς διαθέσεως καὶ ἀνθρωπίνης ἀντιληψέως καὶ
θαυμάζειν ἀνακηρύττουσα ἀξίον· δι' ἑκατέρου δὲ
τρόπου ἐστὶ τὴν φιλανθρωπίαν ὁρᾶν προοῦσαν καὶ
καθαρὸν τὸν ἔλεον ἐπὶ τοῖς ὁμοφύλοις προχέμενον.
Εἰ δὲ δι' ἑκατέρας πράξεως ἡ φιλανθρωπία καὶ ἡμε-
ρότης συνίσταται, δηλὸν ὅτι οὐδεμία μάχεται ταῖς
ἐντολαῖς, οὐδὲ παρὰ θατέρας ἢ τῆς ἐτέρας ἀναίρε-
σις. Πῶς γὰρ ἂν παραπλησίως ἄμφω τὴν τῶν ἀν-
θρώπων σωτηρίαν κατεσκεύαζον· ἡ μὲν τῶν ἀδίκους
χεῖρας ἐπανατείνοντων τὴν ὁρμὴν ἀνακόπτουσα· ἡ
δὲ τοὺς ἡδικοῦμενους ὑψηλότερον μικροψυχίας πάσης
τιθεῖσα καὶ οὐκ ἀξιοῦσα δουλεῦειν πάθεσιν ὕδρευς.
Καὶ ἡ μὲν δεικνύουσα οἷος καὶ οἷου τὴν πληγὴν ἀφῆκε,
καὶ ὡς ὁ παθεῖν ἀξίος τὸν κρείττω ἐτιμωρήσατο· καὶ
καὶ ὡς ἐλέειμιον εἰς ἐν συντρέχει καὶ συναπαρτίσσεται.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΜΖ'.

Τοῦ Κυρίου λέγοντος· « Ὑμεῖς ἐκ τοῦ πατρὸς τοῦ διαβόλου ἐστέ, ζητοῦμεν τίνα λέγει διὰ δόλον, καὶ τίνα τὸν πατέρα αὐτοῦ; »

patre diaboli, seu de loco Joann. viii, 44.

Διάφορος δόξα τοῖς πρὸ ἡμῶν περὶ τούτου προελ-
λυθε τοῦ ζητήματος. Οἱ μὲν γὰρ λέγουσι πατέρα
τοῦ διαβόλου, τὸν εἰς ἄκρον κακίας ἐλάσαντα·
καὶ τοῦ πονηροῦ ἐν αὐτῷ πολλαπλασιάσαντα γεν-
νήματα, καὶ πολλάκις πολλὰ ἀποτεκόντα τοιαῦτα;
C πράξεις, οἷας ἂν ὁ πονηρὸς οὐκ ἐτόλμησε πρό-
τερον. Εἰ δὲ ταῦτα οὐδὲν κωλύει καὶ τὸν πατέρα τῷ
τόκῳ τῶν ἐξ αὐτοῦ προελθόντων ἐλαττωθέντα, αὐτὸν
μὲν τὴν τοῦ υἱοῦ μεταλαθεῖν τάξιν, τὴν δὲ πλεονεκτε-
σαντα ἐν τῇ κακίᾳ καὶ τρόπον τινὰ τὸν γεννήσαντα
γεγεννηκότα εἰς τὴν πατρικὴν ἀντιμεταθεῖν σχέσιν.
Οἷον ὁ Κατὶν, εἰ βούλει· πολλοὺς γὰρ οὗτος ἄμα δια-
βόλους τέτοκε· τουτέστι τὰς τοῦ διαβόλου πράξεις;
συνλαβὼν ἀπεκύθησεν, οὕτω πρότερον θάρσος ἐχούσας
λύειν τὰς ὁδούς, ψεύδει φανακίζειν ἐπιχειρῶν οὐχ
ἑτερόν τινα, ἀλλὰ τὸν πάντα καὶ πρὶν γενέσεως ἐπ-
ιστάμενον, ἀπάτη μετεργόμενος ἀδελφόν· καὶ ὅλον
κατὰ τῶν φιλάτων σπλάγγνων ἐνταίνων τῆς στοργῆς;
D τῷ σχήματι καλυπτόμενον, φρόνῳ ἀδελφικῇ δεξιᾷ
παλαμώμενος, καὶ τὴν γῆν πρῶτος ἀνθρωπίνῳ κα-
υβρίζων αἵματι, πληγὴν ἐπάγων τοῖς γεννησαμένοις
ἀθεράπευτον· καὶ τοῦ τόκου μισθὸν ἀπαιτεῖν, τὸ μὴ
δευτέροις τόκοις ἐπαγγέλλεσθαι, ἀπονοῖα καὶ ἀντιλογίᾳ
χαλεπωτέρᾳ τὰ φθάσαντα διελέγχουσι· καὶ ὅσα ἄλλα
τοιαῦτα. Εἰ δὲ καὶ ἐκ τῶν ἐναντίων ἐστὶν ἀναλόγως
τὰ ὅμοια συνορᾶν· ὥστε ὁ εἰς ἄκρον ἀρετῆς τῇ τοῦ
παναγίου πάντως ἐπιφοιτήσει καὶ ἐνεργεῖα ἤκων,
καὶ πολυπλασιάζων ἐν αὐτῷ τὴν χάριν, καὶ πολλοῖς
ὠφέλιμος καὶ σωτηρίους τῷ τόκῳ γινόμενος, πνεῦμα
λέγεται τικτὸν Θεοῦ. Διὰ γὰρ τὸν φόβον σου, Κύριε, ἐν
γαστρὶ ἐλάδομεν καὶ ὠδινήσαμεν καὶ ἐτέκομεν,
πνεῦμα σωτηρίου σου ἐκυσήσαμεν ἐπὶ τῆς γῆς. Οὕτω
δὲ, οὕτω καὶ ὁ εἰς ἄκρον κακίας ἐλάσας ἄνθρωπος τὰ
τοῦ πονηροῦ σπέρματα ἐν αὐτῷ συλλαβὼν καὶ πο-

λυσπασιάσας τὸν τόκον καὶ τὰ τῆς πονηρίας κυήματα, τίκτειν ἂν εἰκότως λέγοιτο τὸν διάβολον καὶ πατὴρ χρηματίζειν αὐτοῦ.

Οἱ δὲ οὐδέτερον μὲν τῶν εἰρημένων ἐγκρί-
νουςι, τὸν ὄφιν δὲ τοῦ διαβόλου πατέρα κληθ-
ναι νομίζουσι· διατί; Ὅτι πρῶτον ὁ ὄφιν τὴν ἐκεί-
νου διαβολὴν συλλαβὼν, τῇ γλώττῃ ἀπέτεκε· πρὸ
γὰρ τῆς ἀνθρώπου πλάσεως καὶ τῆς τοῦ ὄφεως ὑπο-
στάσεως, οὐκ ἦν ὁ ἀπορρύεις τῆς ἀγγελικῆς εὐγνω-
μοσύνης καὶ τάξεως, τὰ τοῦ διαβόλου πράττων, καί-
τοι ζητῶν κακὸς εἶναι καὶ χάραν οὐκ ἔχων παρεισ-
θύσεως· οὐκοῦν τὸ ἐρπετὸν ὁ ὄφιν τοὺς διαβόλους
ἐγκυμονήσας λογισμοῖς καὶ τῇ γλώσσῃ εἰκότως ἂν
τοῦ διαβόλου πατὴρ λέγοιτο. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἕτερα
τοιαῦτα εἰς ἀνάπτυξιν τοῦ ῥητοῦ, τίς τε καλοῖτο διά-
βολος, καὶ τίς ὁ τοῦτου πατὴρ, ἑτέροις πεφλοσόφη-
ται· ἐμοὶ δὲ τὰς εἰρημένους ἐπιλύσεις οὔτε λίαν
ἐπεισι θαυμάζειν, οὔτε μὲν φιλόλογον εἶναι πόνους
ἀνδρῶν· ὅσοις δὲ μᾶλλον τὰ τοιαῦτα εὐτρέπιστα
συνορᾷν, δικαιοτέροι ἂν εἰεν οὗτοι καὶ τὴν ἀμείνω περὶ
αὐτῶν ψῆφον ἐξεργεῖν· ἃ δ' ἂν προσταίῃ ἐμοὶ
τε καὶ ἰσως ἐτέρῳ τινὶ τὴν τελειότητα ταύτης μὴ καταλαβεῖν, ἐκείνα καὶ δὴ τῷ λόγῳ διέξειμι.

Πρῶτον μὲν οὐδαμοῦ τῆς ἱερᾶς ἡμῶν Γραφῆς γέ-
γονα δυνατὸς εὐρεῖν, οὔτε κατὰ τὰ παλαιότερα τῆς
νομοθεσίας, οὔτε ἂν οἷς ἡ χάρις τὸ τῆς εὐσεβείας
φῶς λαμπρότερον ἦσπραφεν, οὐμενὸν οὐδαμοῦ πα-
τέρα τινὰ τοῦ διαβόλου λεγόμενον· καίτοιγε πολλὰ
πολλὰκις χωρίων περιόδοι τῆς πονηρᾶς ἐκείνης καὶ
ἀλητηρίου μνήμην καταβάλλονται προαιρέσεως· ἀλλὰ
Σιτανᾶν μὲν καὶ διάβολον καὶ ἀποστάτην καὶ νοῦν
'Ἀσούριον καὶ τῶν παθῶν ἀρχοντα καὶ τῶν τῆς πονη-
ρίας πνευμάτων ἐξουσιαστήν καὶ τοιαῦτά τινα τὸν
ἀρχέπακον ἐχθρὸν τοῦ γένους ἡμῶν ὀνομαζόμενον ἐκ-
διδάσκουσι· καὶ υἱὸν ἔσθ' ὅτε διαβόλου μᾶλλον τὸν τὰς
μοχθηρὰς αὐτοῦ γονὰς ἐν ἑαυτῷ συλλαβόντα καὶ τῷ
τῆς πλάνης τόκῳ υἱοθετούμενον· ἔξ οὗ καὶ ὁ θεοπέ-
σιος Παῦλος υἱὸν διαβόλου τὸν Ἑλύμαν ἐπωνόμασε·
πατέρα τοῦ διαβόλου μέχρι νῦν ἕτερον τινὰ οὐκ ἔχω
τίως ἀπισχυρίσασθαι· τὴν ἱερὰν ἡμῶν ἐπιστάνην ἣ
ἐπονομάζουσιν Γραφὴν· ἀλλ' ἐν μὲν τοῦτο τὸ μηδα-
μοῦ πατέρα τοῦ διαβόλου τῶν τοῦ Πνεύματος λογίων
τῷ ἰδιώματι μήτε γινώσκεισθαι μήτε ὀνομάζεσθαι.
Δεύτερον δὲ οὐδ' ἐνθα δοκοῦσι μνήμην αὐτοῦ γεγε-
νησθαι, οὐδ' ἐνταῦθα παρασχέιν τὴν ὑπόληψιν ἀσφαλῆ
δύνανται· καὶ γὰρ ὁ τῶν Ἰουδαίων δῆμος οὐκ εἰς
πατέρα τοῦ Θεοῦ ἀναφέρειν οὐδαμοῦ δισταίνετο ἑαυ-
τὸν, ἀλλὰ τὸν Θεὸν μὲν ἐσπούδαζον τῷ ῥήματι ἐπι-
γράφεσθαι πατέρα, πατὴρας δὲ τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ· καὶ
τῷ Δημιουργῷ καὶ Σωτῆρι ἡμῶν οὐκ ἦν σκοπὸς δεῖ-
ξαι τοὺς Ἰουδαίους τοῦ πατρὸς τοῦ διαβόλου τέκνα
χρηματίζειν· ἕτερον γὰρ ἂν ἐκαίνοις ἡλαζυνέετο· καὶ
πρὸς ἕτερον οὐ μήπω μὲν θνείδος, μήπω δὲ κατηγο-
ρίαν εἶχον, μεθεῖλεν ἂν καὶ μετέφερεν, ὅπερ οὐκ ἦν
συντηροῦντος τὸ ἀκόλουθον, ἀλλ' αὐτοῦ γε δηλονότι
τοῦ διαβόλου πατὴρας ὀνόμαζεν, οὗ καὶ τὴν ἐν τῇ
κληροῖαι γέσει κἄν καὶ τῇ γνώμῃ καὶ τῇ μιμή-
σει τῶν πράξεων συνεφέροντο, βαρὺ τε ἦν αὐ-
τοῖς ἀκούειν καὶ ἀποτρόπαιον· ἐπεὶ οὖν ὁ Ἰουδαίος
πατέρα τὸν Θεὸν ἐπέγραφεν ἑαυτοῦ, καὶ ὁ Σωτὴρ
ἐσπούδαζε δεικνύειν διὰ τῶν ἔργων τοῦτο μὲν φε-
ρ

Alii vero nihil ex his admittunt; serpentem
autem diaboli patrem vocari putant. Quare?
Quia primo, postquam serpens ejus calumniam conce-
pit, lingua peperit. Antequam enim homo efforma-
retur et serpens subsisteret, ab angelica sapientia
et ordine qui erat delapsus, non opera diaboli sa-
ciebat, malus tamen esse nitebatur, nec locum
transfusionis habebat. Igitur reptile quod est ser-
pens diabolicos concepit sensus, et lingua diaboli pater
merito diceretur. Sed hæc quidem alia talia ut hoc
dictum explanent, quis vocetur diabolus et quis ejus
pater, ab aliis inquisita sunt. Mihi vero prædictas
solutiones non venit in mentem admirari, neque
puto eas esse doctorum virorum opus. Qui vero hæc
magis possent intelligere, ii sane meliorem de his
sententiam ferre valerent. Quæ autem mihi obsta-
rent et forte alteri cuidam ne ejus perfectionem con-
cipiamus, hæc ratione persequor.

Primo nullibi sanctæ nostræ Scripturæ, neque apud
antiquiora legis, neque apud ea in quibus gratia
pietatis lucem splendidiorem effudit, patrem aliquem
diaboli dictum invenire potui; et sane quidem
multæ in multis locis periphrases improbæ istius
et errantis voluntatis memoriam statuunt; sed
Satanam quidem et diabolum et apostatam et
Assyrium spiritum et cupiditatum ducem et im-
probiorum spirituum dominum, et alia hujus-
modi, malorum auctorem et nostri generis inimi-
cum nominatum docent; nonnunquam etiam filium
diaboli potius eum qui in se sumentia ejus semina
concepit et erroris partu filius adoptatus est. Unde
divus Paulus filium diaboli Elymam cognominavit;
patrem diaboli alium quemquam non reperiō no-
stram sacram disciplinam, seu, ut aiunt, Scripturam
asseverantem; sed unum quidem hoc nusquam
patrem diaboli sancti Spiritus idiomata neque nosci
neque nominari. Secundo autem neque ubi credunt
mentionem de eo fieri, ibi firmam opinionem præ-
stare possunt. Etenim Judæorum populus non in
patrem Dei seipsum erigere conabatur; sed Deum
quidem patrem sibi ascribere æmulabantur, filius
vero ejus, qui ex Israel erant. Nec Creatori ac
Salvatori nostro scopus erat Judæos patris diaboli
filios ostendere. Alia enim eis fuisset jactantiæ
causa; et ad alium ejus nondum opprobrium et
nomen habebant eos convertisset, et transtulisset;
quod non erat consequentia servantis, sed patet
eum illos diaboli filios nominasse, ejus habitum et
in nomine et in mente et in imitatione actuum
utantur, quodque erat eis audire durum et abo-
minandum. Cum enim Judæus patrem Deum sibi
ascriberet, et Salvator vellet eos ostendere per
opera illud quidem mentientes, diabolum vero per
ea quæ agebant sibi patrem facientes, quid egisset
sermo patrem diaboli patrem Judæorum per divina
oracula nominari docens?

δομένους, τὸν διάβολον δὲ δι' ὧν ἔπραττον πατέρα ποιούμενους, τίς ἂν εἴη λόγος ὁ περαινὼν τὸν πατέρα τοῦ διαβόλου πατέρα τῶν Ἰουδαίων διὰ τῶν Ἀγγίων ὀνομάζεσθαι;

Vox enim Salvatoris ad Judæos per exprobrationem directa nihil eorum sibi proponit. Obvium enim et lectionis explicationem nesciens, neque attendens ad quā præsertim multorum lingua ut loquatur temere, abducatur, sponte invenit patrem diaboli quem nullus usus neque ipsa appellatione existere notum facit. Si autem explicationis modo consideretur, et juxta præcedentes cogitationes aptetur et explanetur, ipse diabolus pater ingratorum Judæorum annuntiatur. Et quem non inhibitus linguae cursus explicationem omittens patrem diaboli fingit et annuntiat, nullo modo existentiam habet. Salvator autem per exprobrationem verbum proferens, cum Judæorum populus diceret, « Unum patrem habemus Deum, » audetis igitur, inquit, nec vos pudet patrem Deum vocare; aut nonne vos ex diabolo estis, eo quod mandata ejus vultis facere, vos filios ejus exhibentes. Cujus enim quis juxta mandata formatur et fingitur, dignus est etiam qui ejus filius cognominetur. Quas enim leges æmulantur Judæi, nisi eas quibus gloriam sibi acquirebat diabolus? Gloriam ab invicem recipientes, proximos calumniis edentes, invidia pulcherrima inquinantes, cædem in Salvatorem machinantes, et lingua sententiaque mortem ejus præparantes, veritati mendacium præferentes, et dolum et calumniam et avaritiam vitam suam facientes, et alia omnia his similia sunt; per quæ et diaboli congenerationem ut auctoris et satoris sui, manifeste sibi vindicabant. Præterea et allatum et connexum oraculum non indicat quidem nominari patrem, inquam, diaboli, aliquem. Rursum vero supponit annuntiari patrem Judæorum diabolum et esse et nominari. Dicij enim: « Ille ab initio homicida erat », diabolum manifeste, non aliquem patrem diaboli. Cui enim alteri illud, homicida, et illud, « ab initio, » conveniet? et illud, « minime in veritate stare? » nisi ipsi diabolo, qui linguam contra Creatorem mendacio acuit, dolo autem eam dulcorans primæ creaturæ protendit, et postquam verbis fraudulentem eam incantavit, e vitæ in paradiso actæ et deliciarum æternarum finibus expulsi, immortalitatis locum carcerem mortis efficiens? Mortem enim Deus non fecit; sed primi parentis transgressio, consilio a serpente accepto, mortem genuit. Igitur et homicida ab initio diabolus et in veritate non stetit; et illi Dominum quærentes interficere, et veritati mendacium semper proferentes, formam parentis indelebilem conservant.

καὶ ἀνθρωποκτόνος ἀπ' ἀρχῆς ὁ διάβολος, καὶ ἐν τῇ ἀληθείᾳ οὐκ ἔσθηκεν· καὶ αὐτοὶ ζητοῦντες ἀποκτεῖναι τὸν Κύριον, καὶ τὸ ψεῦδος αἰετὸν πρὸ τῆς ἀληθείας ἔλθοντες, τὴν μορφήν τοῦ γεγεννηκότος ἀπαρχαράκτον διασώζουσι.

Patet ex dictis Judæorum patrem diabolum nominari; patris autem diaboli naturam reperire non est, neque appellationem eam manifestantem, neque ipsa cogitatione. Illa propositæ ab initio

A Ἡ γὰρ τοι δι' ὑποφορᾶς πρὸς τοὺς Ἰουδαίους ἀποτεινομένη τοῦ Σωτῆρος φωνή, οὐδὲν αὐτῶν συναντιλήψεται τῇ προθέσει· τὸ μὲν γὰρ πρόχειρον καὶ τὴν διαστολὴν οὐκ εἰδὼς τῆς ἀναγνώσεως, καὶ πρὸς ἣν μάλιστα τῶν πολλῶν ἡ γλῶττα παρασύρεται αὐτοσχεδιάζειν, εὗρεν ἑτοίμον πατέρα τοῦ διαβόλου, ὃν οὐδεμία χρῆσις αὐτῷ ἐν τῇ κλήσει τὴν φύσιν ἔχειν ἐγνώρισε· τὸ δὲ περισκεμμένον τῷ τρόπῳ τῆς διαστολῆς, ρυθμιζόμενον καὶ ταῖς προλαβοῦσαις ἐννοίαις συνδιαιρούμενον, αὐτὸν τε τὸν διάβολον πατέρα τῶν ἀγνωμόνων Ἰουδαίων ἀπαγγέλλει· καὶ ὃν ὁ ἀνεπίσχυτος τῆς γλῶττης δρόμος τὴν διαστολὴν ὑπερβαίνων περιπαγγέλλει πατέρα τοῦ διαβόλου πλάττων, οὐ μὲν οὖν οὐδαμῶς συνεπίσταται· ἐπιτιμήσεως δὲ τρόπῳ τὸν λόγον ὁ Σωτὴρ προάγων, ἐπεὶ περ ἔλεγεν ὁ Ἰουδαίων δῆμος, « Ἐνα πατέρα ἔχομεν τὸν Θεόν, » τοιμᾶτε δὲ γε ἄρα, φησί, καὶ οὐκ ἐγκαλύπτεσθε πατέρα κατονομάζειν τὸν Θεόν; ἢ οὐχὶ ὑμεῖς τοῦ διαβόλου ἐστέ, δι' ὧν τὰς ἐντολάς αὐτοῦ θέλετε ποιεῖν, υἱοὺς αὐτοῦ δεικνύντες ἑαυτοὺς; οὐ γὰρ τις κατὰ τὰς ἐντολάς μορφοῦται καὶ διαπλάττεται, τοῦτο καὶ υἱὸς κατονομάζεσθαι δίκαιος εἴη ἂν· τίνας δ' ἂν ἐντολὰς οἱ Ἰουδαῖοι ἐσπούδαζον, ἢ δι' ὧν ὁ διάβολος ἐδοξάζετο; δόξιν παρ' ἄλλων λαμβάνοντες, ταῖς συκοφανταῖς τοὺς πλησίον κατεσθίοντες, φθόνῳ τὰ κάλλιστα λυμαινόμενοι, φόνον κατὰ τοῦ Σωτῆρος μηχανώμενοι, καὶ γλώσση καὶ γνώμῃ τὸν θάνατον συσκευάζοντες, τὸ ψεῦδος τῆς ἀληθείας ἐμπροσθεν ἄγοντες, καὶ ὅλον καὶ διαβόλην καὶ φιλαργυρίαν τὸν βίον ποιούμενοι, καὶ ὅσα τοῦτοις παραπλήσια, δι' ὧν καὶ τὴν τοῦ διαβόλου συγγένειαν, ὡς ἀρχηγοῦ καὶ σπορέως τοῦτων, περιφανῶς φκεῖωσαντο· ἐπὶ τοῦτοις καὶ τὸ ἐπαγόμενον καὶ συνηρτημένον λόγιον, τὸ μὲν οὐκ οἶδεν ὅπως πατέρα λέγων τινὰ τοῦ διαβόλου, κατονομάζεσθαι· τὸ δὲ πάλιν ὑποβάλλει καταπαγγέλλεσθαι πατέρα τῶν Ἰουδαίων τὸν διάβολον καὶ εἶναι καὶ ὀνομάζεσθαι· φησί γὰρ, « Ἐκεῖνος ἀπ' ἀρχῆς ἀνθρωποκτόνος ἦν, » τὸν διάβολον δηλονότι, ἀλλ' οὐχ ἑτερόν τινα πατέρα τοῦ διαβόλου· τίς δ' ἂν ἑτέρῳ τὸ, « ἀνθρωποκτόνος, » καὶ τὸ, « ἀπ' ἀρχῆς, » ἐφαρμόσει; καὶ τὸ, « μηδαμῶς ἐν τῇ ἀληθείᾳ ἐσθάναι, » εἰ μὴ αὐτῷ γε τῷ διαβόλῳ, ὃς τὴν γλῶσσαν μὲν κατὰ τοῦ Δημιουργοῦ τῷ ψεύδει παρωῶσιν, τῷ ὅλῳ δὲ ταύτην γλυκάνας τῷ πρωτοπλάστῳ προὔτεινε· καὶ λόγοις ἐπικλόπως καταγοητεύσας, τῆς ἐν παραδείσῳ ζωῆς καὶ τρυφῆς αἰδίου ὑπερώρισεν, ἐργαστήριον θανάτου, τῆς ἀθανασίας τὸ χωρίον ἐργασάμενος; θάνατον γὰρ ὁ Θεὸς οὐκ ἐποίησεν· ἀλλ' ἡ τοῦ πρωτοπλάστου παράβασις τὴν συμβουλὴν συλλαβοῦσα τοῦ ὕψους, τὸν θάνατον ἀπεκύησεν· οὐκοῦν καὶ αὐτοὶ ζητοῦντες ἀποκτεῖναι τὸν Κύριον, μορφήν τοῦ γεγεννηκότος ἀπαρχαράκτον διασώζουσι.

Καὶ φανερὸν ἐκ τῶν εἰρηγμένων ὅτι πατὴρ μὲν τῶν Ἰουδαίων ὁ διάβολος ὀνομάζεται· πατὴρ δὲ τοῦ διαβόλου οὐτε λαβεῖν ἐστὶ φύσιν, οὐτε κλησὶν οὐδαμῶς παραδουμένην, οὐτε τῷ νοήματι· ἡ μέντοι γε τῆς

προκειμένης ἐξ ἀρχῆς ὑποθέσεως τελευταία περίοδος· ἡ δὲ μὲν ἰσως τοῖς πρὸς μηδὲν τῶν βαθυτέρων ἐμφιλοχωρεῖν κέρδος ποιοῦμενοι, ὡς εἴη τοῦ διαδόλου πατέρα ὑποσημαίνουσα· τὸνναντίον δὲ ἅπαν κατασκευάζει καὶ τοῖς πρὸ αὐτῆς συνάδει· ἐνθυμημασιν, πατέρα καὶ αὐτῇ τῶν Ἰουδαίων ἐπιδεικνυμένη τὸν διάδολον· διπλῆς γὰρ προσβολῆς παντὸς τοῦ προκειμένου λόγου ἐνθυμημάτων γενομένης, καὶ νῦν μὲν ἐκ τῆς τῶν γεγεννημένων κακίας τοῦ γεγεννηχότος τὴν μίμησιν ἐπιδεικνυμένης, νῦν δὲ διὰ τοῦ γεννησαμένου τῶν γεγεννημένων τὴν ὁμοιότητα παριστώσης, ἔτι πάλιν ἀπὸ τῶν γεγεννημένων ἐπὶ τὸν γεγεννηχότα διαβαίνουσα, ἀπαράλλακτον τὴν ὁμοιότητα στηλιτεύει, καὶ τὴν συγγένειαν αὐτῶν οὐδὲν ἐπιφερομένην ἐπιδείκνυσαι νόθον· φησὶν οὖν. Ὅταν ὁ Ἰουδαῖος τὸ ψεῦδος λαλεῖ, ὥσπερ καὶ νῦν πατέρα λέγων αὐτοῦ τὸν Θεὸν, ἐκ τῶν ἰδίων λαλεῖ· ἴδιος γὰρ κληρὸς τῷ πατρὶ, τοῦ πατρὸς ὁ πλοῦτος· ἐκ τῶν ἰδίων οὖν ὁ Ἰουδαῖος λαλεῖ τὸν πατῶν ὑπελθὼν κληρὸν· καὶ αὐτὸς γὰρ ψεύστης ἐστὶν ὥσπερ ὁ πατὴρ αὐτοῦ· ὁ γὰρ οὖν ὡς ἡ τοῦ λόγου αὐτῆς περιχοπῇ, οὐ μόνον συμφέγγεται τοῖς πατέρα πλάττει τοῦ διαδόλου, ἀλλὰ καὶ τῶν Ἰουδαίων πατέρα τὸν διάδολον μόνον ἀφορίζει. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν συγγυμνασίας εἶδος καὶ λόγον ἔχον τὴν τοῦ δόγματος τῆς προσηγορίας εὐλαβοῦμενον· ἕως ἂν ὁ ὑψηλότερος λόγος ἀναφανῇ, καὶ δόγμα εἶναι τῇ διανοίᾳ, καὶ τῷ κράτει τὴν κρίσιν λαβῶν, καὶ τῶν διὰ βίου φιλοσοφούντων τὴν ἱεράν ἐμπλήσας ἐπιθυμίαν, δειξῇ μὴ μάτην ἀεὶ πρὸς ζήτησιν ἀνατεινομένην τοῦ ἐξηρημένου νοήματος· τῆς τῶν πολλῶν καταλήψεως.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΜΙΨ.

Πόσαι εἰσὶν αἱ τὸν Κύριον ἀλείψασαι μύρω;

Edita a Maio, l. c., p. 40-43.

Οὐχὶ τὴν αὐτὴν εὐρίσκω προεῖσαν δόξαν παρ' οἷς ταῦτα διερευνᾶσθαι γέγονεν ἡ σπουδῇ. Οἱ μὲν γὰρ ἀπλούστερον καὶ ἐπιπολαιότερον, ἵνα μὴ ἀμαθέστερον εἰπῶ, τῇ διαφόρῃ κλήσει τῶν ἀναγραφάμενων τὴν ἱστορίαν ταύτην καὶ τὰ τῶν γυναικῶν συνδιαίρουσι πρόσωπα. Καὶ τέσσαρας ταύτας εἶναι φασί, πρὸς οὐδὲν, οἶμαι, βαθύτερον λογισμὸν ἐπιστήσαντες, ἢ πρὸς μόνην τὴν τῶν εὐαγγελισαμένων ποσότητα. Τοῖς δὲ εἰς δύο περιεστᾶλη τὰ πρόσωπα· καὶ τὴν μὲν φασὶ σεμνὴν εἶναι καὶ σώφρονα καὶ ἀδελφὴν τοῦ Λαζάρου καὶ τῆς Μάρθας· τὴν δὲ διαφόρου μὲν ἀναγραφῆς τυχεῖν, μίαν δὲ εἶναι καὶ ταύτην ἐξ ἀσέμνου καὶ πανδήμιου βίου παρθενοῦς ἀγῶνας ἐξ ἀκαθαρσίας μετελθούσαν· περὶ ταύτης δὲ τὸν τε Ματθαῖον καὶ Μάρκον, ἀλλὰ καὶ τὸν Λουκᾶν διαλαβεῖν καὶ τὴν αὐτὴν ἱστορίαν διαφόροις ῥήμασιν ἀπηγγελκότας ἀναγράφασθαι. Οἱ δὲ καὶ πρὸς μίαν πάσας συναγοῦσιν, οὐδεμίαν τῇ δόξῃ ἀσφάλειαν περιθέμενοι· ἀλλ' οὐδ' ἀπὸ τῆς τῶν προσώπων ποιότητος τῆς τοιαύτης ὑπολήψεως, ἐπιφερομένης τὸ αἰδέσθαι. Ἀπολιναρίου γὰρ καὶ ὁ Μοψουεστίας Θεόδωρος ταύτης· εἰσὶν οἱ γεννήτορες· ἐμὲ δὲ οὐδὲ δύο ταύτας ἐπιτρέπουσι λέγειν, οὔτε τοῦ Σωτῆρος οἱ λόγοι, οὔτε τῶν φιλοθῶν γυναικῶν αἱ πράξεις, οὔτε τὸ διάφορον τοῦ καιροῦ, ἀλλ' οὐδὲ τῶν θεατῶν καὶ ἀκροατῶν ἡ ἐπὶ τῷ πρα-

questionis ultima periodus forsitan iis qui ad nihil profundiorum libenter commorari sibi lucrum faciunt, diaboli patrem videbitur significare; contrarium vero demonstrant omnia et concordat cogitationibus quæ ante ipsam sunt, patrem et ipsa Judæorum indicans diabolum; et duplici adjectione totius sermonis cogitationum facta, nunc quidem ex genitorum malitia generantis imitationem indicante, nunc autem per generantem genitorum similitudinem statuente, adhuc etiam ab genitis ad generantem transeunte, certam similitudinem describit, et eorum congenerationem nihil spurii inducere monstrat. Dicit enim: quando Judæus mendacium loquitur, ut et nunc, patrem suum Deum dicens, ex propriis loquitur. Propria enim patri hæreditas, patris sunt divitiæ. Ex propriis igitur Judæus loquitur paternam hæreditatem subiens. Patet igitur ipsum verbi apparatus, non modo non iis consonare qui patrem aliquem diaboli fingunt, sed et Judæorum patrem diabolum solum definiunt. Sed hæc quidem communis exercitationis formam et rationem habeant, dogmatis usque appellationem refugientes, quoadusque excelsius verbum revelatum et dogma esse sententia et potentia decernens eorum qui per vitam philosophati erunt votum complens, illud ostendat non frustra esse protensum ad sensus inquisitionem, qui est ultra multitudinis intelligentiam.

QUÆSTIO XLVIII [ol. XLVIII].

Quot sunt quæ Dominum unguento unxerunt?

Non eandem reperio procedentem opinionem apud eos qui hæc inquirere studuerunt. Alii quidem indigentius et vulgarius, ne dicam indoctius, non eadem utentes appellatione ac qui hanc historiam scripserunt et mulierem personas dividunt. Et dicunt eas esse numero quatuor, nullo, credo, altiore argumento nitentes nisi sola evangelistarum quantitate. Alii ad duas personas coarctant; et alteram veneratione dignam esse et sapientem et Lazari et Marthæ sororem; alteram autem dissimilem descriptionem sortiri, unam tamen esse et eam ex probrosa et plebeia vita virginea certamina post luxuriam inivisse; de ea autem et Matthæum et Marcum, sed et Lucam disserere; et eandem historiam differentibus verbis narrantes descripsisse. Alii vero et ad unam omnes reducant, nullam opinioni firmitatem conciliantes; sed neque a personarum dignitate talis opinio sibi venerationem conciliat. Apollinarius enim et Theodorus Mopsuestius eam primi in lucem protulerunt. Me autem eas esse duas neque Salvatoris verba convincunt, neque dilectarum a Deo mulierum, neque occasionis differentia, sed neque spectantium et audientium de facto sententia. Alia vero iis non minora tres eas esse convincunt, sed neque tribus plures neque

pauciores esse edocent. Primo igitur est ea quam Lucas descripsit, quæ ante multos Jesu Christi actus et doctrinæ in historiam assumitur. Post hæc enim et ad prædicationem discipulos mittit, et multitudinem miraculose quinque panibus nutrit, et ab apostolis opinio de Domino quaeritur, et divinus transfigurationis actus supra mentem et rationem efficitur. « Facti sunt, inquit enim, post sermiones istos dies octo, et assumens Petrum et Joannem et Jacobum, ascendit in montem orare, et dum oraret, facta est facies vultus ejus alia et vestimenta ejus alba et splendentia ⁶⁷, » etc. Sed enim et septuaginta discipuli post hæc designantur, et parabola hortationibus contextuntur. Patet autem passionem nondum instare; neque carnificum Judæorum consilia per voluntatem et meditationem vim acceperant.

κινῶνται καὶ παραβολαὶ ταῖς νοουθεσίαις συνυφαίνονται· δηλον δὲ ὡς οὐδὲ τὸ πάθος οὐπω ἐνεστῆκει· οὐδ' ἡ τῶν μαιφόνων Ἰουδαίων ἐπιβουλὴ διὰ βουλῆς καὶ μελέτης τὸ κύρος ἐλάμβανεν.

Ex circumstantiis quidem differentiis inter eam quæ apud Lucam est mulierem et inter alias sic evidenter et indubitanter volentibus licet concipere. Etenim aliarum unuscujusque, Dominicam passionem Judæis meditatione jam machinantibus, historiæ memoriam inducunt: alterius enim sit mentio ante sex dies Paschæ; alterius vero ante duos passionis. Et alterius actionem dilectus et virgo discipulus describit, quæ Lazari et Marthæ soror erat, et quæ ex dilectis a Domino Jesu Christo esse noscebatur, et cum illis admirationem movebat in iis quæ ad vitæ venerationem sunt. Quæ et ante sex dies Paschæ sacra illa celebrans mysteria domum suam sacram et mundam fecit. Præter has tertia et ultima quæ ante duos dies passionis Dominum unxit, de qua Matthæus et Marcus narrationem ordinarunt: igitur sermo illas tres merito proclamat.

Et ex hæc parte insuper considera. Una quidem simpliciter malitiæ nomine peccatrix vocatur, et in domo Pharisæi, non autem Simonis leprosi, Jesum videt, qui convivium celebrantis invitatione aræ et mensæ particeps accubebat. Ipsa ante unguentum effundit lacrymas; et pedes Jesu irrigat et capillis capitis tergit, et amandi capitis fiduciam et dein libere agit et unguento pedes ungit; quo facto, tacent quidem qui adsunt et nemo ullam exprobrationem mulierculæ injicit. Pharisæus autem solus et tunc in se eo actu vexatus agnitus est. Inquit enim: « Ille si propheta esset, sciret utique quænam et qualis sit mulier quæ eum tangit, et eam peccatricem esse ⁶⁸. » Deinde Jesus illum propriis verbis coercescens ei claudit, mulieris autem actum extollit et convenientibus elogiis veneratur, et mercedem actus ei magnum munus reddit, peccatorum remissionem; et neque hoc illi sufficit, sed et salutem in ejus sententiam

Α γένετι γνώμη, καὶ ἄλλα δὲ τούτων οὐκ ἐλάττωνα, τρεῖς εἶναι ταύτας· ἀλλ' οὕτε πλείους τῶν τριῶν οὕτε ἐλάττωες ἐκδιδασκεί. Πρώτη μὲν οὖν ἐστὶν ἡ παρὰ τῷ Λουκᾷ ἀναγεγραμμένη, ἥτις καὶ πρὸ πολλῶν πράξεων καὶ διδασκαλιῶν τοῦ Ἰησοῦ εἰς ἱστορίαν μνήμης παρελήφθη· μετὰ ταῦτα γὰρ εἰς τὸ κήρυγμα καὶ τοὺς μαθητὰς ἀποστέλλει, καὶ τὸ τῶν πέντε ἁρτων θαυματουργεῖται πλήθος, καὶ ἡ περὶ τοῦ διδασκάλου τῶν μαθητῶν ὑπόληψις λογοθετεῖται, καὶ ἡ τῆς μεταμορφώσεως ὑπὲρ νοῦν καὶ λόγον πράξις θεωρεῖται. « Ἐγένετο γάρ, φησί, μετὰ τοὺς λόγους τούτους ὥστε ἡμέραι ὀκτώ, καὶ παραλαβὼν Πέτρον καὶ Ἰωάννην καὶ Ἰάκωβον ἀνέβη εἰς τὸ ὄρος προσεῦξασθαι· καὶ ἐγένετο ἐν τῷ προσεῦξασθαι αὐτὸν, τὸ εἶδος τοῦ προσώπου αὐτοῦ ἕτερον, καὶ ὁ ἱματισμὸς αὐτοῦ λευκὸς ἐξαστραπτῶν, » καὶ ἐξῆς. Ἀλλὰ γὰρ καὶ οἱ ἐδδομήκοντα μαθηταὶ μετὰ ταῦτα ἀναδεί-

Ἀπὸ μὲν τοῦ καιροῦ τὸ διάφορον τῆς παρὰ τῷ Λουκᾷ γυναικὸς πρὸς τὰς ἄλλας οὕτω φανερώς καὶ ἀναμφιβόλως ἔξεστιν ἐννοεῖν τοὺς βουλομένους: καὶ γὰρ τῶν ἄλλων ἑκατέρως ἦδη τοῦ Δεσποτικοῦ πάθους ταῖς τῶν Ἰουδαίων μελέταις ἐνεργουμένου αἱ ἱστορίαι τὴν μνήμην εἰσάγουσι· τὴν μὲν πρὸ ἑξ ἡμερῶν τοῦ Πάσχα, τὴν δὲ πρὸ δύο τοῦ πάθους· καὶ τῆς μὲν τὴν πράξιν ὁ ἡγαπημένος καὶ παρθένος μαθητῆς ἀναγράφει, ἥτις καὶ ἀδελφὴ τοῦ τε Λαζάρου καὶ τῆς Μάρθας ἐχρημάτιζε, καὶ τῶν ἀγαπωμένων ἐγνωρίζετο τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ τῶν θαυμαζομένων, ὅσα γε ἐπὶ τῇ τοῦ βίου σεμνότητι· ἥτις καὶ πρὸ ἑξ ἡμερῶν τοῦ Πάσχα τὴν ἱερὰν ἐκείνην ἱερουργήσασα τελετήν, τὸν οἶκον αὐτῆς ἱερὸν ἀνάκτορον ἀπειργάσατο· ἐπὶ ταύταις ἡ τρίτη καὶ ἡ τελευταία, ἡ πρὸ δύο ἡμερῶν ἀλείψαυα τοῦ πάθους τὸν Σωτῆρα, περὶ ἧς Ματθαῖος τε καὶ Μάρκος τὴν διήγησιν ἀνετάξαντο· οὐκοῦν ὁ λόγος εὐλόγως αὐτὰς τρεῖς ἀνακηρύττει.

Καὶ ὅρα κἀντεῦθεν· καὶ ἡ μὲν ἀπλῶς τῷ τῆς κακίας ὀνόματι, ἁμαρτωλὸς ὀνομάζεται, καὶ εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Φαρισαίου, οὐχὶ δὲ τοῦ Σίμωνος τοῦ λεπροῦ, τὸν Ἰησοῦν ὁρᾷ, τῇ παρακλήσει τοῦ ἐστιῶντος ἁλῶν καὶ τραπέζης κοινωνήσαι κατακατεκλιμένον· αὕτη καὶ τοῦ μύρου προχέει τὰ δάκρυα, καὶ τοὺς πόδας βρέχει τοῦ Ἰησοῦ, καὶ ταῖς ὀρεῖ τῆς κεφαλῆς ἐκμάσσει, καὶ καταφιλεῖν λαμβάνει θάρος, κἀκεῖθεν παρῥησιάζεται, καὶ τῷ μύρῳ τοὺς πόδας ἀλείφει· καὶ σιωπῶσι μὲν ἐπὶ τῇ πράξει πάντες οἱ παρόντες, καὶ οὐδεὶς οὐδεμίαν ἐπιτίμησιν ἐπάγει τῷ γυναικί· ὁ δὲ Φαρισαῖος μόνος καὶ τότε ἐν ἑαυτῷ τῇ πράξει δυσχεραίνειν ἐγνώσθη· φησὶ γάρ· « Οὗτος εἰ ἦν προφήτης ἐγίνωσκεν ἂν τίς καὶ ποταπὴ ἡ γυνὴ ἥτις ἄπτεται αὐτοῦ, ὅτι ἁμαρτωλὸς ἐστίν· » εἰτα ὁ Ἰησοῦς ἐκαίνον μὲν ἐκ τῶν οἰκείων λόγων συμποδίζει τε καὶ ἐπιστομίζει, τῆς δὲ γυναικὸς τὴν πράξιν ἐπαίρει τε, καὶ τοῖς πρέπουσιν ἐγκωμίοις ἀποσεμνύνει, καὶ μισθὸν αὐτῇ

⁶⁷ Matth. xvii, 1 seqq. ⁶⁸ Luc. vii, 39.

τῆς πράξεως ἀντιβιδῶσαν τὸ μέγα δῶρον, τῶν ἀμαρ-
τημάτων τὴν ἀφεσιν· καὶ οὐδὲ μέχρι τούτου ἵστα-
ται, ἀλλὰ καὶ τὴν τῆς γυναικὸς σωτηρίαν εἰς
τὴν αὐτῆς ἀνάγει γνώμην, « Ἡ πίστις σου γάρ, φησί,
τοσαύτας πρὸς ταῖς ἄλλαις ἀφορίζεται διαφοραῖς.

Ἡ δὲ παρὰ τῷ ἡγαπημένῳ μαθητῇ ἐμφανε-
στάτην μὲν ἔχει τὴν διαφορὰν, ὅτι καὶ γένους
λαμπροῦ καὶ οἰκίας ἐπισήμου καὶ θαυμαζομένου
βίου, καὶ τὸν ἀδελφὸν ἀπέλαβεν ἄρτι τῶν πυλῶν
ἀναδεδυκῶτα τοῦ βίου· ὥς καὶ συνανέκειτο ἐν τῷ
δειπνῷ τοῦ Ἰησοῦ, τῆς Μαρίας αὐτῆς διακονού-
σης, ἡνίκα καὶ προσάγει τὸ μύρον, καὶ ἐκμάσσει
καὶ αὐτὴ ταῖς θριξίν, οὐ πρὸς ἀντάμειψιν τινα τὸ
θεοπρέπες ἔργον καταβαλλομένη, ἀλλ' εὐχαριστίας
μᾶλλον τῆς γεγενημένης περὶ τὸν ἀδελφὸν θεουργίας
ἀφοσιώσιν τινα ἐπινοήσασα. Κάνταῦθα μὲν οἱ μαθη-
ται πάντες, σιγῇ τὴν πρᾶξιν ἡσπάζοντο· καὶ τοῦ περὶ
τὸν Ἀδάραρον θαύματος ἴσως τὴν ὑπερβολὴν ἐννοού-
μενοι καὶ τῆς γυναικὸς τὴν εὐλάβειαν δι' αἰδοῦς
φέροντες· μόνος δὲ τῆς φιλαργυρίας τὸ ἀνδράπο-
δον, τῆς προδοσίας ὁ κάπηλος καταγογγύζει τῆς
πράξεως· καὶ ὁ Ἰησοῦς τὴν νόσον ὅψ' ἣς κεκρατη-
μένος ταῦτα ἐπραττεν εἰς μέσον ἄγων, εἶπεν αὐ-
τῷ· « Ἄφες αὐτὴν, εἰς τὴν ἡμέραν τοῦ ἐνταφιασμοῦ
μου τετήρηκεν αὐτό. » Ἀνὲρ τοῦ, Εὐ μὲν τὸν ἐμὸν
σπουδάζεις θάνατον, διὰ τοῦτό σοι καὶ ἡ τοῦ μύρου τι-
μὴ περισπούδαστον· αὐτῇ δὲ σου τὴν ἐκθεσμον πρᾶξιν
καὶ δι' ὧν εἰργάσατο στηλιτεύεις· καὶ διδάσκει καὶ μὴ
μαθεῖν ἐπωρώθης, ὅτι ὅνπερ σὺ προδοῦναι σπουδά-
ζεις, αὐτῇ Θεῷ Ἰσα θυσιάζεις καὶ σέβεται· ἀλλὰ τοι-
αύτῃ μὲν καὶ ἡ τοῦ Λαζάρου ἀδελφῇ. Ἡ δὲ λοιπὴ
τρίτη τῶν ἐπιγεχμένων τῷ Δεσπότη τὸ μύρον, περὶ
τῆς Μάρκος καὶ Ματθαῖος ἱστορήσασιν, ἀπὸ δὲ τοῦ
τῆς πορνείας ἄγους ἐπονομάζεται, ἐν τῇ οἰκίᾳ μὲν
παραγίνεται Σίμωνος τοῦ λεπροῦ, οὐ τότε λεπτῶν-
τος, ἀλλὰ πάλαι μὲν τῷ πάθει κατεχομένου, τότε δὲ
τῇ τοῦ Ἰησοῦ φιλανθρωπικῇ κεκαθαμένου, ὃν καὶ
ἡ πόρνη συνεπισταμένη καὶ ἐξ οἴου βεβλύχματος
εἰς οὗαν ὅσιν ἀποκατέστη τὸν χρωτᾶ, ἐλπίδας τε
ἀνελάμβανε χρηστὰς· ἀπαλλαγμένη τοῦ ψυχικοῦ μύ-
σου, καὶ παρρησίας ἐγένετο προσελθεῖν τῷ Ἰησοῦ,
καὶ δι' προσελθοῦσα οὐχ ἄπεται μὲν τῇ χειρὶ, οὐδὲ
ταῖς θριξίν ἐκμάσσει· οὐδὲ γὰρ οὐδενὶ μέλει τοῦ
σώματος ψαῦσαι τοῦ Σωτῆρος· ἀτόλμητον ἐποίηται,
ἀλλ' ἄψαυστον αὐτὸ τοῦ ἐρρύπωνμένου χρωτὸς συν-
τηροῦσα, κλέπτει τὴν διὰ τοῦ μύρου τιμὴν καὶ θυ-
σίαν· καὶ τὸ ἀλάσαστρον συντρέψασα, ἀθρόον τὸ μύ-
ρον τῆς κεφαλῆς ἐπιχέει· καὶ ἀγανακτοῦσι τὴνικαῦτα
οὐχ ὁ Φαρισαῖος, οὐδὲ μόνος ὁ προδότης, ἀλλὰ τῶν
μαθητῶν οὐκ ὀλίγοι. Ἡ δὲ γεγενημένη διαφόρως
ἀγανακτῆσαι οὐκ ἀπὸ τῆς αὐτῆς ἀνεβρίπιζέτο γνώ-
μης, ἀλλὰ τοῦ μὲν Σίμωνος ὥς οὐδὲν ὀφελὸν περὶ
τὸν θεραπευτὴν καὶ Σωτῆρα φανταζομένου, τοῦ δὲ
Ἰουδα ὥς τῇ τῆς φιλαργυρίας πάθει κεκρατημένου,
τῶν δὲ μαθητῶν ὥς ἐλέω τῶν πενομένων ἐκνεκικη-
μένων· οὐχ ὥστε τὸ Δεσποτικὸν φίλτρον καὶ σέβας
ἐνδευτεροῦσθαι, ἀλλ' ὅτι κάκεινον ᾔδεισαν τὸν ἔλεον
καὶ αὐτῆς προκρίνοντα τῆς θυτίδας· Ἐλεον γάρ, φησί,

A adducit: « Fides tua, inquit, te salvam fecit⁷⁹. »
Ea igitur quæ apud Lucam invenitur talibus
differentiis ab aliis discernitur.

Quæ vero est apud dilectum discipulum manifesta
quidem notatur differentia, quod nempe et genere
illustri et celebri domo et mirabili vita est; et fra-
trem recepit recens a portis inferi retractum; qui
recubuit in cœna cum Jesu, Maria ipsa ministrante,
quando et unguenta effudit et tergit et ipsa ca-
pillis, non ad remunerationem aliquam divinum
hoc opus ponens, sed potius gratitudinis placulum.
propter factum in fratrem miraculum cogitans. Et
tunc discipuli omnes silentio actionem probave-
runt; et miraculi in Lazarum forte excessum in-
telligentes, et femine sollicitudinem venerationi
habentes. Solus avaritiæ servus proditoris caupo
actum vituperat, et Jesus morbum quo laborans
hoc agebat, in medium proferens, inquit illi: « Sine
illam; in diem enim sepulturæ meæ hoc observa-
vi⁸⁰; » id est: tu quidem meæ morti studeas, et ideo
tibi hujus unguenti pretium dilectissimum est. Illa
autem tuam exlegem actionem per ea quæ operata
est inscribit; et docet, etsi discere præ divitiis nolis,
se ei quem cupis prodere ut Deo sacrificium offerre,
et eum ut Deum venerari. Sed ea erat Lazari soror.
Reliqua vero tertia earum quæ Domino unguentum
effuderunt, cuius Marcus et Matthæus historiam
scribunt, ex fornicationis scelere cognominatur;
in domo quidem Simonis leprosi adest, non jam
lepra laborantis, sed olim hoc morbo operi, tunc
vero Jesu misericordia mundati; quem peccatrix
cognoscens et sciens ex qua pellis abominatione ad
quem aspectum conversus sit, spemque concepit
bonam fore ut et ipsa a spirituali scelere liberaretur,
et licentiam habuit Jesum adeundi, et postquam
accessit, non tangit eum manu, neque capillis ter-
git; non enim ullo membro Salvatoris corpus tan-
gere ausa esset, sed intactum ipsum a polluta carne
observans, honorem per unguentum et sacrificium
celat; et alabastrum postquam fregisset, multum
unguentum in caput ejus effundit. Et indignantur
tunc Phariseus, neque solus proditor, sed discipu-
lorum non pauci. Dissimili autem modo facta indi-
gnatio non ab eadem emicuit mente; sed Simon
quidem nihil alti neque de famulante, neque de
Domino imaginabatur; Judas autem avaritiæ cupi-
ditate tenebatur; apostoli vero misericordia in pau-
peres vincebantur, non ut Domini amorem secundo
loco ponerent, sed et sciebant illum misericordiam
et ipsi præferre sacrificio. Aliunde et Domini sui
veneratione, horrendum censebant quod mulier in
caput ejus unguentum effudisset. Unde et Jesus ex
hac in eam indignatione discipulos reducens, « Nihil
mali, inquit, fecit illa; sed bonum opus operata
est. » Et hoc quidem ad eos qui ex discipulis bona
movebantur voluntate. Judæ vero, in medium rursus

⁷⁹ Luc. vii, 50. ⁸⁰ Joan. xii, 7.

prodicionem ænigmate ducens quam meditabatur, inquit : « Mittens unguentum hoc in corpus meum ad sepeliendum me fecit ; » indignaris, inquit, de unguento in vanum effuso ; quanta indignatione dignum convenit judicare eum qui in Dominum et magistrum prodicionem et mortem et sepulcrum meditatur ? De pauperibus tibi est sollicitudo ? Et quomodo ejus qui nec habet tectum nec ubi caput reclinet, credem cupis ? Ejus in quem nihil eorum quæ tua sunt profundis, gravem et intolerabilem societatem putas ? In quibus oportet te et priorum multa deponere, ut misericordia pauperum indigentiam suppleas, quomodo non moleste et humaniter eorum consortium feres ?

σοι φρονεῖς ; καὶ πῶς τοῦ ἀστέγου, μὴδὲ τὴν κεφαλὴν ἔχοντος ἔνθα κλίνει, τὴν σφαγὴν σπουδάσεις ; ἐφ' ᾧ μὴδὲν τῶν ἰδίων ἀποκενοῖς, τούτου βαρὺ καὶ ἀφόρητον τὴν συνουσίαν νομίζεις ; Ἐν οἷς σε δεῖ καὶ τῶν οἰκείων πολλὰ καταβάλλειν, ἔλεψ' τὴν ἐνδεῖαν τῶν πενομένων ἀναπληροῦντα, πῶς ἀνεπαχθῶς καὶ φιλανθρώπως τούτων τὴν συνδιατριβὴν οἴσεις ;

Igitur absque ulla præsumptione et affectu resumentibus licet intelligere et veraciter dicere unam quidem earum quæ Dominum unguento unxerunt, multo intervallo alias prævenisse. Eæ autem circa passionis tempus sacrum hoc ministerium in animum inducunt ; et earum quidem una ante sex dies Paschæ, altera vero ante duos dies passionis. Et una quidem peccatrix, alia vero adultera, suis cupiditatibus magis quam Domini appellatione notæ. Alia demum a fratre cognomen ducit ; et altera in domo Pharisei Dominicos pedes unguento ungit, et lacrymis rigat ; altera vero in propria domo et lacrymarum tempus non novit ; invitat vero magis mensa et lætitia ipsumque Jesum et eum cujus sepulcrum salutaris vox officinam nativitatis ostendit et resurrectionis locum. Vacuat autem et ea in puros pedes unguentum et capillis tergit. Reliqua vero tertia in domo cum leproso advenit ; pretiosum et illa unguentum ferens, minime membris Dominum tangit, sed statim alabastrum frangens in caput unguentum effundit, arte et zelo eos præveniens qui ne opus perageret impedire vellent. Et una quidem urbem habet intemperantiæ testem ; in urbe enim peccatrix vocabatur ; illa vero pagum, illa demum sapientiæ et puritatis palatia servabat. Et contra primam quidem Phariseus indignatur ; contra sororem Lazari solus Judas ; contra ultimam et alii discipuli, et avaritiæ præda, qui rursus et proditor fuit. Et Lazari quidem sorori nulla merces pro unguento donata annuntiatur ; sed quod ab ea perfectum est, pro ante collato supra rationem beneficio et munere gratiarum actio erat. Sola vero et tunc Judæ proditio et petulantia noscitur et redarguitur. Et una quidem apud Lucam remissionem peccatorum invenit, et pro unguento et pro fide mercedem. Illi vero quæ apud Matthæum est et Marcum memoria per sæcula in omnem terram proclamanda annuntiatur. Dissimilis quidem merces utrique seminarum annuntiatur ; non tamen merces unius alteram sine mercede relinquit. Ambo enim peccatorum remissionem invenerunt, ambo autem

Ἀ θέλω καὶ οὐ θυσιᾶν · ἄλλως τε δὲ καὶ τῇ περὶ τὸν διδάσκαλον σεβάσµατι, φρικτὸν ἡγούντο τὴν γυναῖκα κατὰ τῆς κεφαλῆς τὸ μύρον ἐπιχέαι · ἔνθεν καὶ ὁ Ἰησοῦς διὰ τῆς κατ' αὐτὴν ἀγανακτήσεως ἀπάγων τοὺς μαθητάς, « Οὐδὲν τολμηρὸν, φησὶν, ἔπραξεν, ἀλλ' ἔργον ἀγαθὸν εἰργάσατο. » Καὶ πρὸς μὲν τῶν μαθητῶν τοὺς εὐγνώμονας ταῦτα · πρὸς δὲ τὸν Ἰούδαν πάλιν εἰς μέσον ἄγων τῷ αἰνίγματι τὴν [με]μελετημένην προδοσίαν φησὶ · Βαλοῦσα τὸ μύρον τοῦτο ἐπὶ τοῦ σώματός μου, πρὸς τὸ ἐνταφιάσαι με πεποίηκεν. Ἀγανακτεῖς, φησὶ, τοῦ μύρου κενομένου ; πόσης ἀγανακτήσεως ἄξιον ; ταυτὸν προσήκεν ἡγεῖσθαι κατὰ τοῦ Δεσπότου καὶ διδασκάλου προδοσίαν καὶ θάνατον καὶ τάφον διαμελεῖς τῶντα · πτωχῶν ἔστι

Β Ἀναλαβόντες οὖν χωρὶς τινος προλήψεως καὶ προπαθείας ἔνεστι συνιδεῖν καὶ φιλαλήθως εἰπεῖν, ὥς ἡ μὲν τῶν ἀλειψαμένων μύρῳ τὸν Κύριον, πολλῶν τῶν ἄλλων τῷ μέσῳ προέλαβεν · αἱ δὲ περὶ τὸ πάθος τὴν ἱερουργίαν ταύτην ἐπὶ νοῦν βάλλονται · καὶ τούτων ἡ μὲν πρὸ ἑξ ἡμερῶν τοῦ Πάσχα, ἡ δὲ πρὸ δύο τοῦ πάθους · καὶ ἡ μὲν ἁμαρτωλὴς, ἡ δὲ πόρνη ἀπὸ τῶν παθῶν μᾶλλον ἢ ἀπὸ τῶν κυρίων τῆς κλήσεως γινωσκόμεναι, ἡ δὲ ἀπὸ τοῦ ἀδελφοῦ φέρει τὸ ἐπάνυμνον · καὶ ἡ μὲν ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Φαρισαίου τοὺς Δεισποτικούς πόδας ἀλείφει τῷ μύρῳ καὶ τοῖς δακτύλοις προαποπλύνει, ἡ δὲ ἐν τῇ οἰκίᾳ τῇ ἰδίᾳ καὶ δακτύλῳ κειρὸν οὐ γινώσκει · δεξιούται δὲ μᾶλλον τραπέζῃ καὶ εὐφροσύνῃ αὐτὸν τε τὸν Ἰησοῦν, καὶ οὐ τὸν τάφον ἢ σωτήριον φωνῇ γενέσεως ἔδειξεν ἐργαστήριον, καὶ χωρὶς ἀναδιώσεως · κενὸί δὲ καὶ αὕτη κατὰ τῶν ἀγράντων ποδῶν τὸ μύρον καὶ ταῖς θριξίν ἀπομάσσει · ἡ δὲ λοιπὴ τρίτῃ ἐν τῇ οἰκίᾳ μετὰ τοῦ λεπροῦ παραγίνεται πολυτίμον · καὶ αὕτη μύρον φέρουσα, οὐδαμῶς δὲ τοῖς μέλεσι τοῦ Σωτῆρος ψάψει, ἀλλ' ἄφνω τὸ ἀλάδαστρον συντρίψασα, κατὰ τῆς κεφαλῆς τὸ μύρον ἐπιχέει, τέχνην προφθάνουσα καὶ σπουδῇ τοὺς εἰ τινες ἐπιχείρειν μελετήσας τὴν πράξιν κωλύειν · καὶ ἡ μὲν τὴν πόλιν φέρει μάρτυρα τῆς ἀκολασίας · ἐν τῇ πόλει γὰρ ἁμαρτωλὸς ὠνομάζετο · ἡ δὲ τὴν κώμην · ἡ δὲ τοῖς τῆς σωφροσύνης καὶ καθαρότητος ἀνακτόροις ἑθαλαμύετο · καὶ ἐπὶ μὲν τῆς πρώτης ὁ Φαρισαῖος μόνος ἀγανακτεῖ, ἐπὶ δὲ τοῦ Λαζάρου μόνος ὁ Ἰούδας · ἐπὶ δὲ τῆς τελευταίας ἄλλοι τε τῶν μαθητῶν, καὶ τὸ τῆς φιλαργυρίας λάφυρον, πάλιν ὁ προδότης · καὶ τῇ μὲν τοῦ Λαζάρου ἀδελφῇ, οὐδεὶς μισθὸς τῆς τοῦ μύρου κενώσεως ἐπαγγέλλεται · προκαταβληθείσης γὰρ ὑπὲρ λόγον εὐεργεσίας καὶ δωρεᾶς, τὸ παρ' αὐτῆς τελούμενον ὑπῆρχε χαριστήριον μόνῃ δὲ κἀνταῦθα ἡ τοῦ Ἰούδα προδοσία καὶ προπέτεια γυμνάζεται τε καὶ διελέγχεται. Καὶ ἡ μὲν παρὰ τῷ Λουκᾷ ἀφῆσιν ἁμαρτιῶν εὐρίσκει, τὴν μισθαποδοσίαν καὶ τὸ μύρον καὶ τῆς πίστει · τῇ δὲ παρὰ Ματθαίῳ καὶ Μάρκῳ, τὸ μνημόσυνον ἐπαγγέλλεται δι' αἰῶνος εἰς τὴν οἰκουμένην κηρύττεσθαι · διάφορος μὲν ἡ μισθαποδοσία ἐκατέρω τῶν

γυναικῶν ἐπαγγέλλεται· οὐ μέντοι θατέρας ὁ μισθός, ἅς τὴν ἑτέραν ἀγέραςτον καταλείπει. Καὶ γὰρ ἄμφω μὲν τῶν ἁμαρτημάτων τὴν ἀφ᾽ ἑσῶν εὐραντο, ἄμφω δὲ διὰ τῆς ἱερέας ταύτης πράξεως ἐν ὧν τῷ κόσμῳ κηρύσσονται, καὶ δι' αἰῶνος ἐκκληρώσαντο τὸ μνημόσυνον φέρειν τοῖς ἐπαίνοις στεφανούμενον.

Ἄλλ' ὁ μὲν ἤρμοζεν ἑκατέρᾳ πρὸς παραμυθίαν καὶ ἀποδοχὴν τῆς ἐργασίας ἐπαγγέλλεσθαι, τοῦτο εἴρηται· καὶ γὰρ τὴν μὲν ἐπετίμων οἱ ἀπόστολοι ὡς παραχωρημένην τῷ μύρῳ καὶ μάτῃν ἐκδοπανώσαν αὐτὸ καὶ καταναλίσκουσαν· ἵνα περὶ δὲ τῆς λοιπῆς ὁ Φαρισαῖος διεγόγγυζεν, ὅτι ἁμαρτωλὸς οὖσα καὶ κατεγνωσμένη τοιαῦτα πράττειν ἐπὶ τοῦν ὄμῳς ἐπεβάλλετο· καὶ λανθάνειν ἐνόμιζε τὸν διδάσκαλον ἐξ οἴου βίου καὶ πολιτείας τὸ γυναικὸν ἔγνωρίζετο. Διὰ ταύτην μὲν ὁ μισθός ἀνεβρόχθη τῶν ἁμαρτημάτων ἡ ἀφ᾽ ἑσῶν· ἐκεῖνη δὲ τὸ εἰς πάντας περιηχηθῆναι τὴν πρᾶξιν ἀνεκρήρυχθη, καὶ παρὰ πάντων μακαρίζεσθαι· τῇ μέντοι αὐτῇ γε ἀδελφῇ τοῦ Λαζάρου οὐδέτερον τοῦτον ἀνταποδοῖσθαι· ἐπειδὴ οὐδὲ ἐκεῖνη προσδοκωμένης εὐεργασίας καὶ χάριτος ἀρραβῶνα κατεβάλλετο· ἀλλ' ὑπὲρ ὧν ἀπῆλυσεν ὑπὲρ λόγον τὸν ἀδελφὸν ἀντὶ νεκροῦ καινοτέρᾳ ζωῇ τὴν τοῦ θανάτου νέκρωσιν προσημασάμενον ἀπολαβοῦσα, τὸν εὐεργέτην δι' εὐχαριστίας ἦγε· καὶ κατὰ γε γνώμην καὶ δύναμιν, τὸ γέρας ἀπένεμεν. Ἄλλως τε δὲ αἱ μὲν ἀτελείς ἦσαν, καὶ οὐκ ἦν τῷ φορτίῳ τῶν ἁμαρτημάτων ἐβαρύνοντο· ἐδέοντο τοῖνυν παρακλήσεώς τινος καὶ πληροφορίας ὡς ἡ πρᾶξις αὐτῶν ἀπεδέχθη, καὶ τῶν ἐλπίδων οὐ ψευσθήσονται· διὰ καὶ τοῦ γένους ἡμῶν ὁ Σωτὴρ καταλλήλως αὐταῖς καὶ οἰκείως τὰς ἐπαγγελίας διενείματο· ἡ δὲ τελειότερα τὸν ὑπῆρχε, καὶ τοῦ παραδόξου θαύματος ἔτι διὰ τῶν ὁμμάτων ἀπῆλυσεν, καὶ οὐκ ἐδεῖτο τῶς ὑποσχέσεως μειζρόνων· ἤρκειτο δὲ τῷ τε παραδόξῳ θαύματι καὶ τῇ κοινῇ πρὸς πάντας τοὺς πεπιστευκότας ἐπαγγελίᾳ τοῦ Δεσπότη, ὅτι ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν, τῆς αἰωνίου ζωῆς τὸν κληρὸν ἀναφαίρετον ἔξει.

Διὰ τί δὲ ἐπὶ μὲν τῆς παρὰ τῷ Λουκᾷ γυναικὸς οὐδεὶς τῶν μαθητῶν οὐδὲ ὁ Ἰούδας ἀγανακτεῖ, ἐπὶ τῆς τοῦ Λαζάρου μόνος ὁ προδότης; ἐπὶ δὲ τῆς πόρνης, τῶν μαθητῶν οὐκ ὀλίγοι; ἢ διὰ τοῦτο τῶν μαθητῶν οὐδεὶς ἐπὶ τῇ πρώτῃ, οὐδὲ ὁ προδότης ἀγανακτεῖ, διότι ὁ μὲν Ἰούδας οὐπω ἦν κατὰ κράτος ἀλούς τῷ τῆς φιλαργυρίας νοσήματι, οὐδὲ τῆς προδοσίας ὁ Σατανᾶς οὐπω ἦν αὐτοῦ τὴν καρδίαν κατασκευασάμενος ἐπιτήδειον ὄργανον· οἱ δὲ ἄλλοι μαθηταὶ διὰ τοῦτο πρὸς τὴν ἀγανάκτησιν οὐκ ὑπῆγοντο, διότι τοὺς τῆς ἐλεημοσύνης τοῦ διδασκάλου λόγους οὐπω ἦσαν σφόδρα ἐμπειρηγότες φέροντες τῇ ψυχῇ· οὐδ' οὕτως αὐτοὺς ἡ τῶν πενήτων ἡρῆκει φροντίς. Ἔτι δὲ καὶ τὴν γυναῖκα κλαίουσαν ἑώραν, καὶ οὐδὲ τῆς κεφαλῆς καταχέουσιν τὸ μύρον, ἀλλὰ τοὺς πόδας ἀλείφουσιν· καὶ τὸ πάθος ἀφ᾽ ἐστῆναι παρὰ τοῦ Σωτήρος οὐπω ἐδιδάσκοντο· ἀ πάντα ἱκανὰ ἦν τῆς ἀγανακτήσεως ἀπάγειν αὐτοὺς. Ἄλλως τε δὲ καὶ μηδενὸς τῶν εἰρημένων παρόντος, εἴ τι τῶν μαθητῶν ἀγανάκτησις ὑπεφύετο, εἰς τὸ φανερὸν ἂν ἐπισχέθη προελθεῖν. Προλαβὼν γὰρ ὁ Φαρισαῖος, τῆς ἐπιτιμήσεως ὑπέσχετο τὸν ἑαγχόν· καὶ τῆς σιωπῆς

A per sacram illam unctionem in universo mundo proclamantur, et merita sunt ut per sæcula ipsarum memoria laudibus coronata feratur.

Sed quod unamquamque decuit ut consolatio et beneficii acceptatio annuntietur, hoc dictum est. Etenim unam quidem apostoli vituperaverunt et unguento abutentem et illud frustra impendentem et dispensantem; alteram vero Phariseus cavillatus est, quod, cum esset peccatrix et ut talis nosceretur, ea tamen agendi mentem ceperit, et Magistrum latere credebatur qua vita et instituto mulier nosceretur. Quapropter huic merces annuntiata est peccatorum remissio; illi vero ad omnes annuntiatum iri ipsius actionem prædictum est et ab omnibus beatam dictum iri. Sorori sane Lazari nullum ex his mercedis titulo redditur. Non enim illa sperati beneficii et gratiæ arrhas jaciebat, sed propterea quod gavisus est, accipiens mirabiliter fratrem ex mortuo nova vita mortis mortificationi præluentem, grato animo benefactorem habuit; et pro voluntate et potentia mercedem ei exhibuit. Aliunde et aliæ imperfectæ erant, et sane quidem peccatorum pondere premebantur; egebant ergo consolatione quadam et persuasionem quod ipsarum actio accepta esset, et spe sua non decipiantur. Idcirco generis nostri Salvator singulis et proprie promissiones distribuit. Quæ autem erat perfectior et mirabili spectaculo adhuc oculis frita erat, nec majoribus promissionibus egebat; mirabili autem hoc spectaculo et communi ad omnes fideles Domini promissione contenta erat, nempe cum qui credit in ipsum, vitæ æternæ hæreditatem non auferibilem habiturum esse.

Quare autem contra eam quæ apud Lucam est feminam nullus discipulorum neque ipse Judas indignatur, contra sororem Lazari solus proditor? Contra adulteram discipulorum non pauci! Discipulorum nullus contra primam, neque ipse proditor indignatur, quia Judas quidem non violenter erat avaritiæ morbo captus, neque Satanas adhuc ejus pectus sibi paraverat proditoris commodum organum. Alii autem discipuli ad indignationem non adducti sunt, quia Magistri de elemosyna sermones nondum in mente vivide impressos ferebant, neque adeo eos indigentium ceperat sollicitudo. Adhuc autem mulierem flentem videbant et non unguentum in caput effundentem, sed pedes ungentem; et passionem instare a Domino nondum didicerant; quæ omnia eos ab indignatione retrahere valebant. Aliunde si nullum ex his adesset, si alicui discipulorum nata esset indignatio, ad lucem prodire inhibita esset. Præveniens enim Phariseus, reprehensionis accusationem subiit; et sic aliorum silentii visus esset admonitio et causa. Contra vero Lazari sororem non indignatur ex

discipulis ii qui bona voluntate erant, et mulieris A
veneratione inhibiti et presenti miraculo correpti;
et quia non illa in caput effudit unguentum, sed et
pedes, omnino reverenter inunxit; solus igitur Ju-
das incipiens jam avaritia ardere et prodicionis
obsideri meditationibus, indignatus est.

εὐλαδῶς ἤλειψε· μόνος μὲν τοι γὰρ ὁ Ἰούδας ἀγανακτεῖ, ἀρχόμενος ἤδη τῇ φιλαργυρίᾳ φλεγμαι-
ναι, καὶ τοῖς τῆς προδοσίας πολιορκεῖσθαι λογισμοῖς.

Tertiam tamen, ut dictum est, etsi ex diversa
mento, et alii discipuli et Judas praesertim cavil-
lantur, unus ut jam vehementer prodicione captus,
et avaritiae flammam non jam ferre valens omnia
intus igne vastantem, et indignans quod per vene-
rationem et honorem ab aliis Magister habeatur.
Alii vero discipuli, cum jam multa de elemosyna
et pauperum commiseratione audissent, a Magistri
sententia nihil putabant se differre. Non enim in-
decorum esse credebant, si non paterentur mulie-
rem adulteram in mundum caput unguentum effun-
dere. Aliunde et Dominum videntes omnia negli-
gentem et ad crucem et mortem propulsum; nam
perpetuo passionem eis jam praedicebat. Si enim
Magister noster (ut verisimiliter ratiocinabantur)
ad mortem convertitur, quid prodest, o mulier,
unguenti hujus effusio? Quam utilitatem ex illo
percipiet, quem injusta mors paulo post exspectat?
Quapropter Salvator, eorum sententiam per con-
traria corrigens: In meam sepulturam, inquit, hoc
fecit; quasi fere diceret: propter quod vos un-
guentum non effundi oportere opinamini, quasi ipse
omnia despicerem meipsum ad mortem jam dispo-
nens, eo ipso mulieris opus magis mentione di-
gnum videtur processisse. In meam enim sepul-
turam hoc fecit. Et ad eos quidem ex discipulis
qui bona mente erant juxta hunc sensum apprime
Dominicus sermo dirigitur. Ad Judam vero, ut
dictum est. Etenim pro rationum differentia qui-
bus scindebatur indignantium ordo, decebat Do-
minum singulis mentibus sermonem congruum
proferre, auditores autem ad propriam quemque
conscientiam Domini responsum accommodare. Sed
enim de mulieribus quæ dignæ visæ sunt ut Domi-
num unguento ungarent, eas non esse neque plures
tribus neque pauciores, sufficientia opinor dicta
esse ut solidum et inconcussum argumentum D
praestent iis qui credunt non esse accuratius et ho-
noratius pugnare quam discere.

QUÆSTIO XLIX [ad. XLVIII].

Quomodo interpretandum illud: « Omne peccatum et
omnis blasphemia hominibus remittentur; ei vero
qui blasphemaverit in Spiritum sanctum, non remitte-
tur neque in presenti saeculo, neque in futuro ».

Edita a Maio, l. c., p. 46-50. De peccato in Spiritum sanctum.

Dieta sunt a beatis nostris Patribus ea quæ sanc-
tici pro eorum temporibus conveniebat; et nulla

¹¹ Matth. xii, 31, 32.

τῶν ἄλλων, σωφρονισμὸς ὤφθη καὶ παρρησιῶς· ἐπὶ
δὲ τῆς Λαζάρου ἀδελφῆς οὐκ ἀγανακτοῦσι μὲν οἱ
εὐγνώμονες τῶν μαθητῶν, τῆς τε γυναικὸς τῇ εὐ-
λαδίᾳ ἐπερχόμενοι καὶ τῷ ἐνστυχήσει θαύματι
συστελλόμενοι· καὶ οὐδ' αὐτὴ κατὰ τῆς κε-
φαλῆς ἐκένου τὸ μύρον, ἀλλὰ καὶ τοὺς πόδας παν-

Ἐπὶ μέντοι τῆς τρίτης, ὡς εἴρηται, καὶ ἐκ δια-
φόρου γνώμης οἱ τε ἄλλοι μαθηταὶ καὶ ὁ Ἰούδας
μάλιστα διαγογγύζει, ὁ μὲν ὡς ἤδη κατὰ κράτος
ἀλοῦς τῇ προδοσίᾳ, καὶ φέρειν οὐχ οἶδ' ἐν ἐτι
τῆς φιλαργυρίας τὴν φλόγα, τὰ ἔνδον ἅπαντα πυρ-
πολοῦσαν· καὶ διὰ σεβασματός ὄρεν καὶ τιμῆς παρὰ
τοῖς ἄλλοις ἀγόμενον τὸν Διδάσκαλον· οἱ δ' ἄλλοι
μαθηταὶ ἐλεημοσύνης τε, ὡς πολλάκις εἴρηται,
πολὺν ἤδη λόγον ἔχοντες καὶ φιλοπρωχίας καὶ πρὸς
τὴν Διδασκάλου γνώμην οὐδὲν οἰόμενοι διαφέρειν·
οὐ γὰρ ἀπεικὸς ἐνόμιζον μὴ δεῖν ἀνέχεσθαι γυναικα
πόρνην κατὰ τῆς ἀχράντου κεφαλῆς ἐκείνης τὸ
μύρον ἐχέειν. Ἄλλως τε δὲ καὶ τὸν Διδάσκαλον
ὀρῶντες πάντων μὲν ἐλιγμωρούμετα, πρὸς δὲ τὸν σταυ-
ρὸν καὶ τὸν θάνατον ἐπειγόμενον· καὶ γὰρ συνεχῶς
τὸ πάθος αὐτοῖς ἤδη προέλεγεν· εἰ τοίνυν ὁ Διδάσκα-
λος ἡμῶν, εἰκὸς ἦν αὐτοῖς λογίζεσθαι. πρὸς τὸν
θάνατον εὐτρεπίζεται, τί τὸ κῆρος κέρους τῆς τοῦ
μύρου κενώσεως; τίνας δ' ἐξ αὐτοῦ τῆς ὠφελείας
μετέξει, ὃν κακούργων μετὰ βραχὺ θάνατος ἐκδέχ-
εται; διδὲ καὶ ὁ Σωτὴρ τὴν αὐτῶν διὰ τῶν ἐναντίων
διορθούμενος διάνοιαν, Εἰς τὸν ἐνταφιασμόν μου,
φῶσι, τοῦτο πεποίηκε· μονοουχὶ λέγων· Αἰ· ὦν ὑμεῖς
τὸ μύρον μὴ δεῖν κενωθῆναι διαλογίζεσθε, ἅτι δὴ
πάντων ἐλιγμωρούμε· ἐμοῦ, καὶ παρασκευαζομένου
πρὸς τὸν θάνατον, διὰ τοῦτων ἁλλων τῆς γυναικὸς
τὸ ἔργον ἀξιολόγως φαίνεται προσελθόν· Εἰς γὰρ τὸν
ἐνταφιασμόν μου τοῦτο πεποίηκε· καὶ πρὸς μὲν τοῖς
εὐγνώμονας τῶν μαθητῶν κατὰ ταύτην τὴν διάνοιαν
ὁ Δεσποτικὸς λόγος ἀρμόσειεν ἂν· πρὸς δὲ τὸν
Ἰούδαν ὡς προεῖρηται· καὶ γὰρ πρὸς τὴν τῶν λο-
γισμῶν διαφορὰν οἷς ἐμερίζετο τῶν ἀγανακτούντων
τὸ σύνταγμα, εἰκὸς ἦν καὶ τὸν Δεσπότην ἐκατέραις
γνώμας προενεγκεῖν τὸν λόγον ἀρμόζοντα καὶ τοῖς
ἀκροαταῖς πρὸς τὸ οἰκεῖον ἕκαστος συνεῖδὸς τὴν
ἀπόφασιν οἰκωδύσασθαι. Ἀλλὰ γὰρ περὶ τῶν γυναι-
κῶν αὐτῷ μύρῳ τὸν Δεσπότην ἀλείψαι κατηξιώθησαν,
ὅτι μήτε πλείους ἦσαν τῶν τριῶν, μήτε ἐλάττους,
ἱκανὰ οἶμαι παρασχεῖν τὰ ρηθέντα τὸ βέβαιον καὶ
ἀδίστακτον τοῖς μὴ τὸ φιλονεικεῖν τοὺς μαθεῖν σπου-
δαίτερον καὶ τιμώτερον ἄγουσιν.

ΕΡΟΤΗΣΙΣ ΜΘ'.

Πῶς νοητέον τὸ, « Πᾶσι ἁμαρτία καὶ βλασφη-
μία ἀφεθήσεται τοῖς ἀνθρώποις, τῷ δὲ βλασ-
φημησάντι εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐκ ἀφεθή-
σεται οὔτε ἐν τῷ νῦν αἰῶρι, οὔτε ἐν τῷ μέ-
λλοντι ».

οὐδεμία κηλὶς αἰρετιζούσης δόξης, τὰ εἰρημένα ἅμα καταστίζει οὐδεμίαν πρόφασιν λαβεῖν· εἰρήσεται δὲ νῦν ἡ τῆς μὲν προτέρας αἰτίας οὐκ ἔλαττονα προσβάλλεται τὴν λογὴν, τὴν δὲ δευτέραν μᾶλλον ἐστὶ παρηνόγηται. Οὐκ ἀφίεται τοιγαροῦν τοῖς εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον βλασφημήσαντι ἡ ἁμαρτία, διότι μὴδ' ὑπελείποντο ταυτοῖς, δι' οὗ τῆς ἀφέσεως ἀνωθίσονται· καὶ γὰρ ἡ τῶν ἁμαρτημάτων ἀφεσις, διὰ τοῦ Πνεύματος δίδεται· ὥς που καὶ ὁ Σωτὴρ ἐμαρτύρησεν εἰπὼν· « Ἀλάβετε Πνεῦμα ἅγιον· ὧντινων ἀφίετε τὰς ἁμαρτίας, ἀφίενται· ὧν δ' ἂν κρατῆτε, κειράτηνται » τὴν ἀφῆσιν τῶν ἁμαρτιῶν καὶ κατὰ κρισὶν δηλονότι τῆς τοῦ Πνεύματος ἐξουσίας καὶ δυνάμεως εἶναι δόδαται· διὰ τοῦ Πνεύματος οὖν λειτουργεῖται τῶν ἁμαρτημάτων ἡ κάθαρσις, καὶ ἀθώωσις· ὁ δὲ βλασφημῶν ἐκεῖνο καὶ τῆς αὐτοῦ σωτηρίας ἀποσκευαζόμενος, πῶς ἂν εἴη δι' αὐτοῦ καθαιρόμενος, ἢ τῆς χρεωστουμένης αὐτῷ τιμωρίας καὶ τῶν εἰσπράξεων ἀθωούμενος; Καὶ οὐδεμίαν οἶμαι ζήτησιν ἐτι παρέχειν τοῖς ἀκριβῶς ἐπισκοποῦσιν ὅπως τῶν ἁμαρτημάτων ὁ κατὰ τοῦ Πνεύματος βλασφημῶν οὐκ εὐρήσει τὴν ἀφῆσιν. Εἰ δὲ καὶ τὸ λουτρὸν τῆς παλιγγενεσίας διὰ τοῦ Πνεύματος λειτουργεῖται, καὶ τὸ δῶρον ἐκεῖθεν βρῶναι, καὶ τῆς ἐκεῖθεν πηγᾶς χάριτος, οἱ δὲ τοῦτο διασύρουσι καὶ βλασφημοῦσιν ὡς οὐδὲν παρασχέιν ὄφελος οὐδὲ κέρδος δυνάμενον· τί γὰρ ὕδωρ καὶ εἰλαὸν ἐπιψαῦον τοῦ σαρκίου τῶν διὰ βάθους ἐντακένων τῆς ἁμαρτίας στυγμάτων καὶ τῶν ψυχικῶν παθημάτων ἀπαλλαγὴν ἐργάσασθαι δύνανται; Ὁ οὖν ταύτην τὴν βλασφημίαν κατὰ πνευματικῆς ἀναγεννήσεως, καὶ τοῦ μηδεὸς τῶν καλλίστων δῶρων ἐνδεσετέρου, κατασκευάζειν ἐπαρθεὶς εἰς ἀπόνοιαν, καὶ διὰ τοῦτο τελειοῦσθαι τῷ πνευματικῷ χαρίσματι μὴ ἀνεχόμενος, ἀλλὰ διαπύρην αὐτὸ καὶ χλεῦνη ποιούμενος, οὗτος δὲ, οὗτος καὶ δι' ὅσων ἄλλων ἔρπει τὸ βλάσφημον, οὕτως ἐν τῷ νῦν αἰῶνι οὕτε ἐν τῷ μέλλοντι, τὴν τῆς βλασφημίας εὐρήσει ἀφῆσιν· καὶ γὰρ καὶ ὁ Σωτὴρ διαβεβαιούμενος ἔλεγεν· « Ἀμήν, ἀμήν λέγω ὑμῖν· ἐάν μὴ τις ἀναγεννηθῇ δι' ὕδατος καὶ Πνεύματος, οὐκ εἰσέλυσεται εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. » Εἰ δὲ καὶ Πνεῦμα οὐ μόνον ἰσχυρότερον τὸ πανάγιον Πνεῦμα λέγεται, ἀλλὰ καὶ κοινότερον ἡ ἅγια Τριάς; (Πνεῦμα γὰρ ὁ Θεός, καὶ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτὸν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν), δηλονότι ὁ εἰς Πνεῦμα βλασφημῶν, τοῦτέστιν ὁ κατὰ μίαν τινος τῶν ὑπερφυῶν καὶ ὁμοουσίῶν ὑποστάσεων τῆς παντοκρατορικῆς καὶ ὑπερουσίῳ θεότητος βλασφημον γλῶσσαν ἀφίει, κἔν δοκῇ τῆς περὶ τὰς ἀρετὰς καὶ τὸν βίον ὑβρεως καὶ δυσφημίας ἀνεύθυνος εἶναι, ἀλλ' οὖν τῷ πολλῷ μεζῶνι συνεχόμενός τε καὶ ἐταζόμενος ἁμαρτήματι, οὐδαμῶς εὐρήσει τὴν ἀφῆσιν, οὕτε ἐν τῷ νῦν αἰῶνι, οὕτε ἐν τῷ μέλλοντι.

Ὅρα δὲ κἀντεῦθεν· ὧς ἀνθρώπου λέγεται ὁ Σωτὴρ, ἐπειπερ ἀληθῶς ἐχρημάτισεν ἀνθρώπος καὶ ἀνθρωπίνους· ἐκὼν ὑποκύψαι λέγεται πᾶσι· ἐν οἷς ἡ ἀνθρωπίνη φύσις ἡρωμένη, τὸ ἀδιάδελφτον καὶ

A macula hereticæ opinionis eorum dicta polluit, nec ullum hæresi dant prætextum. Dicuntur autem nunc quæ et contra prius crimen non minus roboris opponunt, et quæ secundum magis adhuc fugiunt. Non remittitur porro peccatum his qui in Spiritum sanctum blasphemant, quia sibi non reliquerunt unde remissione digni judicentur. Remissio enim peccatorum per Spiritum datur; ut in quodam loco Salvator testificatus est dicens: « Accipite Spiritum sanctum, quorum remiseritis peccata, remissentur; quorum autem retinueritis, retenta sunt ». Remissionem autem damnationem manifeste ex virtute et potentia Spiritus sancti esse docet; per Spiritum igitur sit peccatorum purificatio et absolutio. Qui autem illum blasphemat et se illius salutarî gratiæ subtrahit, quando ab illo mundaretur, vel debita sibi poena et offensionibus absolveretur. Et qui id accurate considerant, non jam ultra, opinor, inquirere debent, quomodo peccatorum remissionem qui contra Spiritum blasphemat, non inventurus sit. Si autem lavacrum regenerationis per Spiritum sanctum efficitur, et donum inde prodit, et ex hoc gratiæ fonte scaturit, isti vero illud irrideant et blasphemant, tanquam nullum possit commodum et lucrum præstare; quomodo enim aqua et oleum carnem tangentia alie impressarum peccati macularum et spiritualium cupiditatum et solutionem producerent! Qui igitur illam blasphemiam contra spirituales regenerationem et donum haud pulcherrimis impar in emittendi dementia impulsus erit, et ideo spirituali gratia perfici non sustinuerit, sed illud irriserit et ludibrium fecerit, ille sane et illi omnes per quos serpit blasphemiam, neque in præsentî sæculo, neque in futuro, inveniet remissionem. Etenim Salvator id confirmans dicebat: « Amen, amen dico vobis: nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto, non intrabit in regnum celorum ». Etsi autem proprio modo Spiritus vocatur, sanctissimus Spiritus, sed etiam communiori sancta Trinitas; « Spiritus enim Deus et si oportet eos qui illum adorant, in spirita et veritate illum adorare », manifeste qui in Spiritum blasphemat, id est qui contra unam tantum existimariam et consubstantialium personarum, reipsa in omnipotentem et consubstantialiam divinitatem, blasphemam linguam emittit, quamvis insolentiae et injuriæ contra virtutes et vitam immensis esse videatur, sed tamen multo majore irretitus et implicatus peccato, nullo modo remissionem inveniet neque in præsentî sæculo, neque in futuro.

Considera et inde; Filius hominis Salvator dicitur, quoniam vere fuit homo et humanis voluntarie subjectus esse infirmitatibus dicitur, in quibus humana natura visa quod irreprehensibile et im-

⁷¹ Joan. xx, 22, 23.

⁷² Joan. iii, 5.

⁷³ Joan. iv, 24.

peccabile est sortita est. Dicit enim præcedentibus A verbis Salvator eum qui ipsum ex irreprehensibilibus infirmitatibus blasphemat et irridet; v. gr. quod esurit, sitiit, passionem reformidavit, sudores illum irroraverunt, valde tristem se dixit, mortis timore exhibens molestiam, quod oravit, quod deprecatus est calicem, his humanis proprietatibus qui scandalizatum fuerit et una iis per quæ Salvator se vere Filium hominis esse cognosci præbuit, is facile scandalum potest projicere, et blasphemiam fugere, et peccati remissionem accipere, cæcorum videns oculos verbo recreatos, claudos cursu dolorem redarguentes, quatruiduanum mortuum mortis potentiam ridentem, et quæcunque alia divina virtute efficiens ostensus est Salvator. Eorum enim unumquodque vim habet invictam, scandalizatum si saltem non malus sit libens et volens, ab errore et a blasphemia dispositione liberandi. Et si omnia cogitatione accurate meditatus est, quomodo non promptius illum convertent qui humilibus et humanis in blasphemiam subtractus fuerit? Qui autem ex illis quæ divina et eximia sunt operibus blasphemia male egerit, et quærens quomodo per bonum operaturus sit bonum, et nunc quidem dicens cum Jesum videt demones ejicientem: « Daemonium habet »⁷⁵; « nunc autem: « In principe demoniorum ejicit demonia »⁷⁶; nunc autem, cum ei quem visu nativitas orbaverat oculis reformasset, eum opprobrio persequens et miraculum in injurias trahens et dicens: « Non est hic a Deo »⁷⁷. Qui igitur divinis illis et eximiis operibus non melior efficiitur, sed potius ad pejus defertur et ad demantiam excitatur; et ex quibus admirari et celebrare benefactorem oportebat, illum injuriis et blasphemis persequens, quibus aliis converteretur, et palinodiam caneret et ad poenitentiam confugeret atque impietatis ac in Deum pugnae remissionem acciperet? Manifeste nulla alia re.

φεύσεται, καὶ τῆς δυσσεβείας τε καὶ θεομαχίας. Qui igitur in Spiritum sanctum, id est in Dei signa blasphemaverit, nec per ea priorem blasphemiam abjecerit, nihil aliud illum eriget; non correctum autem unde remissio peccati sequetur? Ideo rationabiliter et ut Deum decet, salutare Verbum eum qui Dei opera in blasphemiam vertere contenderit, omni venia indignum fons remissionis pronuntiavit. Nullum enim prætextum sibi reliquit; nec injuriarum et blasphemiarum correctione neque, tantum abest, remissione dignus judicabitur. Comedentem et bibentem vidisti, et ideo eum comedonem et vini potorem vocas; peccatores et publicanos accipientem, et id te impulit ut ei publicanorum et peccatorum amicitiam exprobares? Sed tibi excelsa relinquuntur per quæ et ab iis injuriis recedens et ad poenitentiam confugiens, remissionem invenies, quia cum muliere et illa Samaritana locutus est et ab ea aquam bibere postulavit, hu-

ανεπιτήμητον ἐκλήρωσατο· λέγει τοίνυν διὰ τῶν προκειμένων ῥημάτων ὁ Σωτὴρ, ὅτι ἀπὸ τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, τουτέστιν ἀπὸ τῶν ἀδιαβλήτων παθῶν βλασφημιῶν αὐτὴν καὶ διασῶρων, οἷον ὅτι ἐπεινάσεν, ἐδίψησεν, ὅτι τὸ πάθος ἠγωνίασεν, ὅτι ἰδρωτὲς αὐτὴν περιέσταζον, ὅτι περιλυπον αὐτὴν ἔλεγε τῷ τοῦ θανάτου φόβῳ διοχλούμενος, ὅτι προσήυχετο, ὅτι παρητήετο τὸ ποτήριον· ἐκ τούτων οὖν ὁ σκανδαλιζόμενος τῶν ἀνθρωπίνων, καὶ δι' ὧν ὁ Σωτὴρ Υἱὸς ἀληθῶς ἀνθρώπου παρείχεν ἐπιγινώσκεισθαι, οὗτος ῥῶον δύναται ῥῆσαι τὸ σκάνδαλον καὶ τὴν βλασφημίαν διαφυγεῖν, καὶ τῆς ἀμαρτίας λαβεῖν ἄφεσιν· τυφλοὺς ὁρῶν λόγῳ δημιουργοῦμένους τὰ ὅμματα, χωλοὺς δὲ τῷ δρόμῳ τὸ πάθος ἐλέγχοντας, τὸν ἐν νεκροῖς τεταρταῖον τοῦ θανάτου καταγελῶντα τὴν δύναμιν, καὶ ὅσα ἄλλα θεουργῶν ὁ Σωτὴρ ἐδείκνυτο· καὶ τούτων μὲν γὰρ ἕκαστον ἄμαχον ἔχει τὴν ἰσχὺν, τὸν σκανδαλιζόμενον, ἂν ἄρα μὴ ἔκῳν κακουργίῃ, ἀπαλλάξαι τῆς πλάνης καὶ τῆς βλασφημοῦσης διαθέσεως· ὁμοῦ δὲ πάντα ταῖς διανοίαις ἐπιμελῶς μελετώμενα, πῶς οὐ θάπτον μεταστήσει πρὸς θεολογίαν τὸν ἀπὸ τῶν ταπεινῶν καὶ ἀνθρωπίνων εἰς βλασφημίαν ὑποσυρόμενος; Ὁ δὲ ἀπὸ τούτων τῶν θεοπρεπῶν τε καὶ ὑπερφῶν ἔργων εἰς βλασφημίαν κακουργῶν, καὶ σπουδαῖων ὅπως διὰ τοῦ ἀγαθοῦ τὸ φαῦλον δημιουργήσῃ· καὶ νῦν μὲν λέγων, δαίμονας ὁρῶν διώκοντα, « Δαιμόνιον ἔχει »· νῦν δὲ, ὅτι « Ἐν τῷ ἄρχοντι τῶν δαιμονίων ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια »· νῦν δὲ οὐ τὰς ὁψεις ἡ γένεσις ἀπεστέργησε, τοῦτον πληρῶς καὶ λόγῳ τοὺς ὁφθαλμοὺς πλαστουργήσαντα, προπληκίζων τε καὶ τὸ θαῦμα εἰς ὕβριν ἔλκων, καὶ λέγων, ὡς· Ὁὐκ ἔστιν οὗτος παρὰ τοῦ Θεοῦ· ὁ τοίνυν διὰ τῶν θειοτέρων τε καὶ ὑπερφῶν ἔργων οὐδὲν βελτιούμενος, ἀλλὰ μάλλον ἐπὶ τὸ χεῖρον φερόμενος, καὶ πρὸς ἀπόνοιαν ἀνοιττερόμενος· καὶ δι' ὧν ἔδει θαυμάζειν καὶ ἀνυμνεῖν τὸν εὐεργετὴν δι' ἐκείνων ἐνυδρίζων τε καὶ βλασφημῶν, διὰ τίνων ἄλλων ἂν ἐπιστραφῇ καὶ παλινωδῇαν ᾄσῃ, καὶ πρὸς τὴν μετάνοιαν κατατὴν ἄφεσιν λήφεται, ἣ δηλονότι δι' ἐτέρου οὐδενός;

Τὸν βλασφημήσαντα τοίνυν εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τουτέστιν εἰς τὰς θεοσημίας, καὶ μὴ δὲ δι' αὐτῶν τὴν προτέραν βλασφημίαν ἀποσκευασάμενον, τοῦτον οὐδὲν ἕτερον διορθώσεται· μὴ διορθούμενον δὲ, πόθεν ἡ ἄφεσις ἀκολουθήσει τοῦ ἀμαρτήματος; διόπερ εὐλόγως τε καὶ θεοπρεπῶς ὁ σωτήριος λόγος τὸν τὰς θεουργίας εἰς βλασφημίαν μεταστρέψαι φιλονεικῆσαντα, πάσης συγγνώμης ἀνάγειν ἡ πηγὴ τῆς ἀφέσεως ἀπεφάνετο· οὐδεμίαν γὰρ αὐτῷ πρόσφασιν ὑπελελοιπώς οὔτε διορθώσεως τῶν κατὰ τοῦ Πνεύματος ὕβρεων καὶ βλασφημιῶν, οὐδὲ πολλοῦ δεῖ τῆς ἀφέσεως ἀξιοῦσθαι· ἐσθλόντα καὶ πίνοντα εἶδες, καὶ διὰ τοῦτο φάγον καλεῖς καὶ οἰνοπότην; ἀμαρτωλοὺς καὶ τελῶνας προσδεχόμενον, καὶ τοῦτο σε τελωνῶν ἐπικαλεῖν φίλαν καὶ ἀμαρτωλῶν ἐπήρεν, ἀλλ' ὑπολείπεται σοι τὰ ὑψηλὰ, δι' ὧν καὶ τούτων τῶν ὕβρεων ἀποστὰς καὶ πρὸς μετάνοιαν καταφυγῶν, τὴν ἄφεσιν εὐρήσεις· ὅτι μετὰ γυναικὸς καὶ τότε Σαμαρεί-

⁷⁵ Matth. xi, 18. ⁷⁶ Matth. ix, 34. ⁷⁷ Joan. ix, 16.

τιδος ἐλάλει καὶ πρὶν παρ' αὐτῆς ὑδωρ ἐπεζήτηει, τὰ ταπεινὰ συνηλάθης λογίζεσθαι περὶ αὐτοῦ· πῶς ὥσπερ ἔλαβες τὴν Σαμαρείτιν, πρόφασιν ταπεινοτέρας ὑπολήψεως καὶ δόξης, οὕτως οὐ παρέλαβες αὐτὴν διδασκαλὸν καὶ τῆς ὑψηλοτέρας· Ἄετι γὰρ, φησὶν, ἴδετε ἄνθρωπον, ὃ πῶλιν ὄλην ἐπιστρέφουσα ἐκάλει, ὃς εἶπέ μοι πάντα ὅσα ἐποίησα· οὐδὲ ταῦτά σε θεωρῶν ἐργάζεται τῶν θεοτερόν τε καὶ ὑψηλοτέρων· ἀλλ' ὅτι πυνθάνεται τῶν μαθητῶν, ἔτινα με λέγουσιν οἱ ἄνθρωποι εἶναι· ὁ ἀνόλος ἄρπαγμα τὴν ἐρώτησιν ποιησάμενος, ἓνα τῶν πολλῶν νομίζεις· καὶ πῶς οὐ πρὸς θεοπρεπῆ δόξαν ἀναβαίνεις, ἀκούων λέγοντος τῷ τὴν ἀπόκρισιν παρεσχέμεν, Ἐὺ εἰ ὁ Ἰῶδς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος· ἢ ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα οὐκ ἀπεκάλυψέ σοι, ἀλλ' ὁ Πατήρ μου ὃ ἐν τοῖς οὐρανοῖς· ἢ Καί, Ἐὺ εἰ Πέτρος, καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ πύλαι ᾧδου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς· ἢ Ἀνθρώπινα ταῦτα, ἢ μόνως τῆς παντοδυνάμου Θεότητος καὶ φιλανθρώπου· ἀλλὰ ῥήματα ταῦτά ἐστι, καὶ τὴν ὅψιν οὐπω προσέλαβε μάρτυρα· οὐδὲ τῶν πραγμάτων εὐθὺς ἐνέστηκεν ἡ ἐνέργεια· τυφλοὺς ὁρῶν μετὰ γέννησιν τὴν τῶν ὁμμάτων ἰορτάζοντας ἀναγέννησιν, καὶ τῇ ἐναργείᾳ τῶν ὁψων τὸ ἐκ γενέσεως πάθος ἀπελάσαντας, κωφοὺς ἀκούοντας, καὶ χωλῶν τὰς βάσεις ὁρθοῦμένας ῥήματι, καὶ νεκροὺς ἀνισταμένους, καὶ πέτρας τῷ πάθει τῷ Δεσποτικῷ ῥήγνυμένας, καὶ ἥλιον σκυθρωπάζοντα, καὶ σκότος ἀντὶ τῶν ἀκτίων καὶ τῆς πολλῆς λαμπρότητος περιβαλλόμενον, καὶ τάφους κενούμενους, καὶ νεκροὺς μετὰ τῶν ζῶντων τὴν κοινήν ἀνάστασιν προδιατυπώντας καὶ συνορτάζοντας.

Ταῦτα ὁρῶν, πῶς οὐ πάντων ἀπέστη· δὲ ὦν σεαυτῷ συνήγες τὰ σκάνδαλα, καὶ τὸν γνώμονα ἐτραυματίζεις, καὶ πολλὴ σπουδὴ καὶ δρόμῳ καταφυγὼν πρὸς μετάνοιαν ἐπεδείξω τὴν διόρθωσιν, ἵνα δι' αὐτῆς καὶ ἀφῇσιν τῶν ἁμαρτιῶν ἐκέρδησας· ἀλλ' οὐδὲ τοῦτοις καταμαλάττεσθαι τὴν τῆς καρδίας πύρριν ἀνέχῃ· ἔτι δὲ μᾶλλον φιλονεικεῖς τὴν ἀπώνοιν καὶ τὸ θεόμαχον κρατοῦναι· καὶ νῦν μὲν ἐν τῇ τοῦ Σάββατος περιεργοτέρᾳ καὶ καιρῶν οὐκ ἔχουσῃ φιλοτιμίᾳ, τὰς ὑπὲρ τὸ Σάββατον θεοσημείας φανιλίζεις· νῦν δὲ τὸ Σάββατον οὐκ ἔχων ἀναχώρησιν τῆς βλασφημίας, ὁρῶν δαιμονίας πληγῆς ἀπαλλαττόμενον τὸ γένος, ἐπὶ τὸν Βεελζεβοῦλ καταφεύγεις· νῦν δὲ καὶ ταύτην τὴν πρόφασιν ἀναπλάττειν παντελῶς ἀφηρημένος, τὸν θάνατον ἔγνω· καὶ τὴν μαιφονίαν βνηθὸν καὶ σύμμαχον ποιεῖσθαι· καὶ ὃν ἐκεῖνος τεταρταῖον οὐκ ἴσχυεν εἶτι κατέχειν νεκρὸν, τοῦτον πάλιν ὑποστρέφειν πρὸς αὐτόν, τὰς παλαιμνάς γνώμας καὶ χεῖρας ἐκτείνει· Ἐξήτουν γὰρ, φησὶν, οἱ Ἰουδαῖοι ἵνα καὶ τὸν Λάζαρον ἀποκτείνωσι· καὶ τὸ τελευταῖον, τὸν ταῦτα θαυματουργήσαντα, σταυρῷ καὶ θανάτῳ καταδικάζεις· καὶ κουστωδῖαν ζητεῖς· καὶ σφραγίδας ἐπιβάλλεις τῷ νεκρῷ καὶ τῷ τάφῳ· καὶ τὸ ἀναισχυντότατον καὶ πᾶσαν ὑπερβάλλον ἀθεότητα καὶ συγγνώμην οὐδεμίαν οὐδαμῶς ὑπολείπομενον τῆς κλοπῆς τῷ πλάσματι τὴν ἀνάστασιν κλέπτεις· μὴδὲ τῷ τῶν ἐξ αἰῶνος ἀπάντων ὑπερκειμένῳ παρα-

A milia impulsus est ut de illo cogitares? Quomodo, quemadmodum Samaritanam humilioris opinionis et famæ occasionem abrupisti, sic non illam excelsioris magistram habuisti? « Venite, inquit enim, videte hominem (universam urbem convertens vocabat), qui dixit mihi omnia quæcunque feci ⁷⁸. » Nonne hæc te divinorum et excelsiorum spectatorem faciunt? Sed quia discipulos interrogat: « Quem me homines esse dicunt ⁷⁹? » amentie signum oblatum faciens hanc interrogationem, unum ex multis illum putas. Et quomodo non ad divinam ascendis opinionem audiens dicentem ei qui responsum dat: « Tu es Filius Dei vivi, » — « Quia caro et sanguis non revelavit tibi, sed Pater meus qui in cælis est? Et, Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalebunt adversus eam ⁸⁰. » Humanane hæc sunt, an solius omnipotentis et misericordis Divinitatis? Sed hæc verba sunt, et nondum visum testem acceperere, Nonne statim rerum vis assur-rexit? Cæcos a nativitate oculorum celebrantes regenerationem videns et visus claritate ex generatione dolorem repellentes, surdos audientes et claudorum bases rectas verbo factas, et mortuos suscitatos, et rupes Dominica passione perfractas, et solem contristantem, et tenebras pro radiis et tanto splendore circumsparsas, et sepulera vacuefacta, et mortuos cum viventibus communem resurrectionem prævenientes eamque concelebantes.

C Hæc cernens quomodo non ab omnibus recessisti per quæ tibi ipsi scandala conduxisti et iudicem vulnerasti, et multa cura rapidoque cursu ad penitentiam refugiens correctionem non ostendisti? Ut per eam et remissionem peccatorum lucreris. Sed neque illis cordis tui ignem molliori pateris; adhuc autem magis contendis contumaciam et in Deum pugnam roborare, et nunc quidem curiosiore nec opportunitatem habente Sabbati studio, divina supra Sabbatum signa vilipendis; nunc autem non habens occasionem blasphemiz Sabbatum genus a dæmoniaco liberatum vulneri videns, et Beelzebub confugis; nunc autem cum hunc prætextum effingere nequeas, statuisi mortem tibi et eadem auxiliatricem et sociam facere; et quem illa quatri-duanum non valuit adhuc mortuum retinere, morti ut eum rursus credas sceleratam voluntatem et inmanum extendis: « Quærebant, inquit enim, Judæi ut et Lazarum interficerent ⁸¹. » Et demum eum qui id miraculose effecit, ad crucem et mortem damnas; et custodiam quæris; et vigilem imponis cadaveri et sepulcro; et quod turpissimum est omnemque impietatem transgreditur et nullam omnino veniam relinquit, furtum invenis ut resurrectionem fureris! Neque omnium ab æterno miraculorum maximo suffusus pudore et conversus, contra illud eo magis meditatus es qui magis præ-

⁷⁸ Joan iv, 50. ⁷⁹ Matth. xvi, 13. ⁸⁰ ibid. 14-18. ⁸¹ Joan. xi

stantia sua cætera vincebat. Qui igitur ex nulla tam splendide dignitatem Divinitatis et ejus invictam vim instantium operationum atque actionum conversionem et poenitentiam cohibuit, cum se per humana malis et animam corruptentibus opinionibus imbuierit et distraxerit; sed et divina dementia et impiæ pugnae augmentum fecit, evidens est atque manifestissimum hunc nihil sibi relinquere quo melius malo præferat ac videri et acri poenitentia præcedentium debita expellat et remissione omnino dignus judicetur neque in præsentī sæculo neque in futuro.

δὲν αὐτῷ ὁπολεπόμενος, δι' οὗ τὸ κρείττον τοῦ φαύλου προέλιτο, καὶ θαρμῇ καὶ δέξει μετανοίας διαλύσει τὸν φθασάντων τὰ ἐφελήματα, οὐδὲ τῆς ἀνέσεως ὅλως ἀξιώθησεται οὔτε ἐν τῷ νῦν αἰῶνι οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι.

Sunt autem quibus illud « neque in præsentī sæculo neque in futuro » alio modo accipitur; et difficultatis solutio simplicius et paratius adducitur. Moscaica lex, inquit, morte punit eum qui in divinum blasphemavit, neque veniam neque remissionem ei concedens. Et hoc ostendit illud, blasphemanti non in præsentī sæculo remitti. Ideo dicunt rationabile esse cogitare blasphemantem in Spiritum sanctum, a Deo et secundum futurum sæculum judicatum iri et blasphemiae poenas ab illo exactum iri; sed in præsentī vindictis extremis subficiendum esse, Moscaica lege in eum imprecante qui linguam in Deum emisit, id est blasphemias Deum impetierit, ejus substantiæ et dominationis est, et Spiritu sanciente, imo cum lapidibus opprimendum esse et vita privandum; ita ut Deus Spiritus, etsi impiis non videatur, illustri modo proclametur, in quo et supra naturam opera Creator naturæ divine effiebat: « In digito Dei, » dicens, « ego dæmonia ejicio »²²; « digitum Dei per substantiæ unitatem et operationis absolutam potestatem Spiritum nominans, « In Spiritu sancto, inquit, ejicio dæmonia; » non quia ipse per seipsum non poterat; sed in omnibus suis divinis operibus Patris et Spiritus ut similium substantiarum et naturarum et ad unum et idem velle inclinantium una adesse docens. Ideo enim dicebat: « Pater meus usque modo operatur et ego operor »²³, et: « A meipso non loquor »²⁴. Et illud: « In digito Dei ego dæmonia ejicio; » et quæcunque alia communem naturam et potestatem et efficaciam et voluntatis unitatem sacre loquuntur et addocent. Scio autem quosdam dicere tum cum Dominica responsio proferretur, et vim eam habuisse circumscriptam. Etiam tunc resurrectione nondum facta neque in caelos ascensione monstrata neque Spiritu spontaneos et communes orbis terrarum oratores discipulos efficiente, nondum omnibus his eximiis existentibus, qui in Filium hominis blasphemant et hominibus impingit, remissionem inveniet. Adumbratur enim iis carne dignitas. Ei autem qui in Spiritum sanctum blasphemant, neque in præsentī

δόξῳ καὶ ὑπερφυῶν ἔργων δυσωπηθεὶς τε καὶ μεταβληθεὶς θαύματι, ἀλλὰ κατ' ἐκεῖνον μᾶλλον τὸ κακὸν μελετήσας, ὅσω καὶ τῇ ὑπεροχῇ τῶν ἄλλων διέφερεν. Ὁ γοῦν ἐκ μηδενὸς τῶν λαμπρῶς ἀπαstraπτόντων τὸ ἀξίωμά τε καὶ τὴν ἄμαχον ἰσχὺν τῆς θεότητος ἦτοι τῶν πνευματικῶν τε ἐνεργειῶν καὶ πράξεων μηδεμίαν μεταβολὴν, μηδὲ μετάνοιαν ἐπιδειξάμενος, οἷς αὐτὸν διὰ τῶν ἀνθρωπίνων φαύλοις καὶ ψυχοφθόροις κατηκίστατό τε καὶ κατέστιξεν ὑπολήψεσιν· ἀλλὰ καὶ τὰ θεῖα προσθήκην ἀπονοίας καὶ θεομαχίας μείζονος τοῖς τετολημμένοις ποιησάμενος, κατέβηλόν τε καὶ ἐμφανέστατον, ὥς ὁ τοιοῦτος μη-

δὲν αὐτῷ ὁπολεπόμενος, δι' οὗ τὸ κρείττον τοῦ φαύλου προέλιτο, καὶ θαρμῇ καὶ δέξει μετανοίας διαλύσει τὸν φθασάντων τὰ ἐφελήματα, οὐδὲ τῆς ἀνέσεως ὅλως ἀξιώθησεται οὔτε ἐν τῷ νῦν αἰῶνι οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι.

Εἰσὶ δὲ, οἷς τὸ « οὔτε ἐν τῷ νῦν αἰῶνι οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι » τρόπον ἕτερον ἐκλαμβάνεται, καὶ τῆς ἀπορίας ἡ λύσις ἀπλούστερόν τε καὶ ἐτοιμότερον προάγεται· ὁ Μωσαϊκὸς, φασί, νόμος τὸν εἰς τὸ θεῖον βλασφημήσαντα, θανάτῳ ἔχρησεν, οὐ μεταδίδους αὐτῷ συγγνώμης οὐδεμίαν οὐδ' ἀφέσεως· καὶ τοῦτο δηλοῖ τὸ μὴ ἀφίστασθαι τὸν βλασφημήσαντα ἐν τῷ παρόντι αἰῶνι· διὸ φασὶν εὐλογον διανοεῖσθαι ὡς ὁ βλασφημῶν εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον θεόθεν καὶ κατὰ τὸν μέλλοντα αἰῶνα δώσει τὴν δίκην καὶ τὰς τῆς βλασφημίας ποινὰς εἰσπραχθήσεται, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸν παρόντα τιμωρίας ἐσχάταις υποβάλλεται, τοῦ Μωσαϊκοῦ νόμου τὴν καταρμωμένην γλῶσσαν ἐπαφέντα κατὰ τοῦ Θεοῦ, τοῦτέστι τὸν βλασφημίας ἐκδιείκοντα τὸ θεῖον, οὗ τῆς οὐσίας καὶ τῆς κυριότητος ὑπάρχει καὶ τὸ Πνεῦμα, ἵθις νομοθετήσαντος λιθοβολεῖσθαι καὶ τῆς ζωῆς ἀπελαύνεσθαι· ὥστε θεός τὸ Πνεῦμα, καὶ τοῖς θεομαχοῦσιν οὐ δοκῇ, περιφανὴς ἀνακηρύττεται· ἐν ᾧ καὶ τὰ ὑπὲρ λόγον ἔργα ὁ Δημιουργὸς τῆς φύσεως ἐθεοῦργει, « Ἐν δακτύλῳ Θεοῦ, λέγων, ἐγὼ δαιμόνια ἐκβάλλω »· δακτυλὸν Θεοῦ διὰ τὸ τῆς οὐσίας ἀδιάφορον καὶ τῆς ἐνεργείας τὸ αὐτοδύσποτον ἐπονομάζων τὸ Πνεῦμα· « Ἐν μέντοι τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, φησί, ἐκβάλλεται τὰ δαιμόνια; » οὐχ ὅτι αὐτὸς ἐξ ἐαυτοῦ μὴ ἡδύνατο, ἀλλ' ἐν πᾶσιν αὐτοῦ τοῖς θεοπρεπέσιν ἔργοις, τὴν τοῦ Πατρὸς καὶ Πνεύματος ἐνέργειαν ὡς ὁμοουσίαν καὶ ὁμοφυῶν καὶ πρὸς ἕν καὶ τὸ αὐτὸ θέλημα νεύοντων συμπαρεῖναι διδάσκων· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἔλεγεν, « Ὁ Πατὴρ μου ἕως ἄρτι ἐργάζεται, καὶ ἐγὼ ἐργάζομαι » καὶ, « Ἀφ' ἐαυτοῦ οὐ λαλῶ » καὶ τὸ, « Ἐν δακτύλῳ Θεοῦ ἐγὼ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια » καὶ ὅσα ἄλλα τὸ ὁμοφυὲς καὶ ὁμοδύναμον καὶ τῆς ἐνεργείας καὶ τοῦ θελήματος τὸ ἑνιαῖον ἱερολογοῦσι καὶ ἐκδιδάσκουσιν· οἷσα δὲ τινες εἰπόντας, ὅτι κατ' ἐκεῖνο καιροῦ καθ' ὃν ἡ Δεσποτικὴ ἀπόφασις προήχθη, καὶ τὸ κράτος εἴη περιγραφόμενον καὶ γὰρ τὴν καὶ αὐτὰ οὕτω τῆς ἀναστάσεως ἐπιστάσης, οὐδὲ τῆς εἰς οὐρανοὺς ἀναλήψεως ἐπιδειγμένης, οὐδὲ τοῦ Πνεύματος αὐτοσχέδιον καὶ κοινόν· τῆς οἰκουμένης ῥήτορας τοὺς μαθητὰς τελεσασμένου, οὕτω τούτων τῶν ὑπερφυστικῶν ἐπιστάντων, ὅ τιν' Ὑῖον τοῦ ἀνθρώπου βλασφημῶν, καὶ τοῖς ἀνθρώποις προσπατῶν, εὐρήσει ἄρεσιν· ἐπ'

²² Matth. xii, 28. ²³ Joan. v, 17. ²⁴ Joan. xiv, 10.

εστιάετο γὰρ αὐτοῖς ἐπὶ τότε τῷ σαρκίῳ τὸ ἀξίωμα· τῷ δὲ εἰς τὸ Πνεῦμα βλασφημοῦντι, οὕτε κατὰ τὸν καιρὸν ἐκείνον, οὕτε ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι ἢ τῆς βλασφημίας δοθήσεται ἄφεσις· οὐδὲν γὰρ ἐπιπροσθεῖν εἶχον οὗτοι πρὸς τὸ μὴ καθορᾶν αὐτοὺς τὴν ὑπὲρ λόγον ἐνέργειαν καὶ τὰς δι' αὐτῆς ἀπαstraπτούσας τῆς θεότητος ἀκτίνας. Ἄλλοι δὲ πρὸς τοιαύτην διάνοιαν διὰ τῶν προκειμένων ἔλκοντες, ῥημάτων πόσαν ταύτην; τοῦ λουτροῦ, φασί, τῆς ἀφέσεως τοῦ ἐν παντὶ ἀγίῳ καὶ πυρὶ τελεσιουργουμένου μήπω παρῆρσιζόμενον οὐκ ἦν εὐρεῖν τῷ εἰς τὸ θεῖον Πνεῦμα βλασφημήσαντι τὴν ἄφεσιν· ὅτι μὴδὲ τὸ μετασχεῖν ἐντὶ τῆς παλιγγενεσίας καὶ τῆς ἐκείθεν καθάρσεως· διὸ εἰκότως, ὁ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον βλασφημήσας, οὕτε ἐν τῷ νῦν αἰῶνι, καὶ διὰ τοῦτο οὐδὲ ἐν τῷ μέλλοντι, οὐδαμῶς τυγχάνει τῆς ἀφέσεως.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ Ν΄.

Τοῦ μακαρίου Μάρκου καὶ εὐαγγελιστοῦ γεγραφότος· «Ἐξῆλθον οἱ παρ' αὐτοῦ κρατῆσαι αὐτόν· ἔλεγον γὰρ ὅτι ἐξέστη· ποῖα διανοία τὴν τῶν ῥημάτων συνθήκην ἀρμόζοντες, οὐκ ἂν εἴημεν πῆρῶ τοῦ εὐαγγελικοῦ διηγήματος παρενηγεγμένοι;

Διαφόροις καταλάβομεν τὸ ῥητὸν ὑποβαλλόμενον ἐρμηνείαις· καὶ γὰρ ἐνεστὶ λαβεῖν τὸ, «Ἐλεγον ὅτι ἐξέστη,» τὸν εὐαγγελιστὴν εἰπεῖν ἀντὶ τοῦ, «Ἐλεγον ὅτι ἀποστῆναι αὐτῶν βούλεται, καταλιπεῖν αὐτοὺς διανοεῖται, πρὸς ἐτέρους μεταχωρῆσαι· καὶ ταύτης συνήγορον τῆς ἐνοίας οἱ ταύτης προσεσηκότες τὸν ἱερὸν παράγουσι Λουκᾶν· τὴν γὰρ αὐτὴν φασιν ἱστορίαν παραδιδόντα λέγειν· «Καὶ οἱ ὄχλοι ἐπεζητοῦν αὐτόν, καὶ ἦλθον ἕως αὐτοῦ, καὶ κατεῖχον αὐτόν τοῦ μὴ πορεύεσθαι ἀπ' αὐτῶν·» οἱ δὲ καὶ διάφορον ἀποφαίνοντες τὴν ἱστορίαν ἣν ὁ θεοπέσιος ἀναγράφει Λουκᾶς πρὸς ἣν ὁ θεὸς ἀπαγγέλλει Μάρκος, εἰς ἐτέρας σαφηνεῖας ζήτησιν μετέλθον· καὶ γὰρ φασιν· Ἐνταῦθα μὲν ἐν οἰκίᾳ τε ἦν ὁ Ἰησοῦς, καὶ αὐτὸς ὁ μανθάνων τὰ θεῖα καὶ θεραπευόμενος ὄχλος, καὶ οὐδὲ φαγεῖν ἄρτον τῇ συνελεύσει τῆς ὀχλήσεως παρεῖχοντο καιρὸν· καὶ οἱ παρ' αὐτοῦ ἐξῆλθον κρατῆσαι αὐτόν, καὶ ἐλθόντες ἕως αὐτοῦ, κατεῖχον αὐτόν τοῦ μὴ πορεύεσθαι ἀπ' αὐτῶν· τῆς οὖν ἱστορίας φασὶ τὸ διάφορον ἔχουσης, πῶς ἂν εἴη λέγειν περὶ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως ἐκάτερον διαλαμβάνειν; ἀλλ' ἔστιν ἢ πεῖν πρὸς αὐτοὺς, ὡς εἰ καὶ διάφορος ἡ ἱστορία, ἀλλ' ἐκκαλύπτεται καὶ ἀνακαθαίρεται πρὸς εὐκρίνειαν διὰ τῆς ὁμολογουμένης ἡ ἀμφιβολίας· δηλοῦσης ἔκείνης τὸ κατέχεσθαι καὶ κρατεῖσθαι ἐφ' ᾧ τε ἐγίνετο, καὶ ὅτι μὴ ἀφίστασθαι αὐτῶν καὶ ἀποχωρεῖν, καὶ ὅτι ποθοῦντες αὐτοῦ τὴν διδάσκαλον ὁμίλιαν, καὶ τῇ τῶν θαυμασίων ἐργῶν ἐντροφῶντες, ἀπολαύσει, ἐπενόουν τὴν κατάχεσιν· καὶ γὰρ πολλάκις καταλίμπανε τόνδε τὸν χώρον ὁ φιλόφρων· Ἰησοῦς, καὶ τοὺς διοχλοῦντας ἐν αὐτῷ τῶν ὄχλων εἰς ἐτέρους τὴν ἀπὸ διδασκαλίας καὶ θεωρηγίας μετὰ τὴν σωτηρίαν· πλὴν οὗτοι τὸ μὲν κρατῆσαι αὐτόν, εἰς τὸ ἐπισχεῖν αὐτὸν τοῦ λέγειν καὶ διδάσκειν μεταλαμβάνουσιν τὸ δὲ, ἐξέστη, πρὸς τὴν τῶν φυσικῶν δυνάμεων καὶ τῆς καθεστῶσης διαθέσεως,

A tempore neque in futuro sæculo blasphemix remissio dabitur. Nihil enim obstabat quin viderent vim supra naturam et per eam splendentes divinitatis radios. Alii autem ad hunc sensum per verba præcedentia trahuntur. Ad quem igitur? Lavacrum, aiunt, remissionem in eo qui totus sanctus est et igne perficiens, dum nondum libere agebat, non erat possibile ei qui in divinum Spiritum blasphemavit, remissionem invenire, qui inde procedentis regenerationis et purificationis participem fieri impossibile erat. Itaque merito qui in Spiritum sanctum blasphemavit, neque in præsentī sæculo et ideo neque in futuro nullo modo remissionem obtinet.

οὕτε ἐν τῷ νῦν αἰῶνι, καὶ διὰ τοῦτο οὐδὲ ἐν τῷ μέλλοντι, οὐδαμῶς τυγχάνει τῆς ἀφέσεως.

B

QUÆSTIO L [et. XLIX].

Beati Marci et Evangelistæ qui scripsit : « Exierunt qui juxta eum ut tenerent illum ; dicebant enim : quoniam in furorem versus est ; » quoniam sensu verborum contextum aptantes, non essemus protul ab evangelica narratione abducti?

Edita a Maio, l. c., p. 51-63. In Marc. III, 21.

Diversis deprehendimus illud dictum subjectum interpretationibus : etenim licet accipere illud : « Dicebant, quoniam in furorem versus est » ab evangelista dictum pro : Dicebant, quoniam discedere ab illis vult, relinquere eos meditatur ut ad alios transmigraret; et hujus patronum sensus qui eum tuiti sunt sanctum adducunt Lucam : eandem enim dicunt historiam tradentem fari : « Et turbæ requirebant eum, et venerunt ad eum et tenuerunt eum, ne discederet ab eis » ; qui autem et diversam pronuntiant historiam quam divinitus loquens describit Lucas ab ea quam divinus annuntiat Marcus, in alterius elucidationis inquisitionem transierunt. Etenim dicunt : Hic quidem in domo erat Jesus, et ipse discens divina et curata turba, et neque manducandi panem præ continuitate mollesitæ præhebant opportunitatem : et qui juxta illum exierunt ut tenerent eum, et cum venissent usque ad eum, detinebant illum ne discederet ab ipsis : narratione igitur, aiunt, discrimen habente, quomodo poterit dici de eadem materia utrumque agere? Sed potest dici ad ipsos, etsi diversa historia, tamen revelari et declarari ad facilem intelligentiam per manifestam eam quæ ambigua sit : ostendente illa detineri et teneri in quo erat [loco], et ne desisteret ab eis et recederet, et concupiscentes ipsius magistratam conversationem, et mirabilium operum delectantes fruitione [eos] meditados esse [eius] detentionem : etenim sæpe relinquebat hunc locum amator hominum Jesus et moleste incumbentes in eo de turbis, in alios eam [quæ] a doctrina et divina operatione [erat] transferens salutem : attamen hi illud « ut tenerent eum » pro « cohibere eum a dicendo et docendo » vertunt : illud autem « in furorem versus est » ad natura-

⁸⁸ Luc. IV, 42.

lium virium et demittentis se dispositionis, quam labores afferre solent extasim, hanc interpretationem adducunt : diuturnitate aiunt et continuitate doctrinæ putabant qui juxta ipsum [erant] in immensum offendisse laborem, [et] vitalis toni et ingenitæ virtutis id exstasim et infirmitatem incidisse : quod enim illi experti forte erant perseverantia et perenni auditionis ac multitudinis compressione et tumultu, id expertum esse et magistrum suspicabantur : ideo et qui juxta illum [erant], aiunt, id est, qui ad ipsum familiariter dispositi [erant], exierunt ut detinerent eum quasi multam ejus curam agentes ut providentiam remissionis ejus et laborum intermissionis, ut a multitudine magistro diviso, cibum et alia necessaria quibus corpus a laboribus solvitur, præberent : exierunt autem forte e quodam apto ad quietem et tranquillitatem loco, ad quem iverant seipsos recreaturi : alter igitur sermo a priori non positus sic discernit evangelicum oraculum.

Sunt vero qui ad Judæorum pravitatem et blasphemum et indisciplinatum [habitum] respicientes, illud, « in furorem versus est, » juxta propositum audiunt, id est, mentis excessum habuit et devius a constituto factus est : etenim tale Judæorum odium in Christum, ut omnes injurias et calumnias fingere contra Salvatorem non horrent : etenim invidia omnino et zelo furentes et ab insipientibus nihil discrepantes, et re vera ingeni judicii summam passi extasim, propriam passionem [affectionem] in eum qui multos a talibus morbis liberaverat, rejiciebant : ipsi enim, divina operanti, quæ super sermonem et cogitationem, id quod contra Deum est imputantes, quod Sabbatum diem salutis et miraculorum festum demonstraret, et dæmonum verbo signum videntes auferentem, in principe demoniorum blasphemantes ipsum ejicere dæmonia, non continentiam et patientiam docentis et curantis turbas non modo non ducebant audax mentis extasim insimulare et blasphemorum verborum testes facere, violentas in eum et audaces intendentes manus : at ita quidem isti dicunt nihil sententiæ ipsorum repugnare, neque illud, exierunt qui juxta illum [erant] ut tenerent eum : etenim neque putatitii fratres ipsimet erga eum familiariter et pio sensu dispositi erant : sed et illi scandalizabantur, Judaicam vesaniam ex illorum conversatione et convictu non expurgantes, multas sæpius in principio præbentes ansas erga eum diffidentiae : et nihilo præ aliis Judæis meliorem dispositionem demonstrare, etsi post hæc martyrii certaminibus seipsos recuperarint : et Jesu divinitatem quam prius neque lingua admittebant, sanguine et immolationibus omnimodis prædicaverint. Ego vero scandalizari quidem putatitios fratres in Salvatore et non Deo dignam opinionem in principio habere de illo, propter indumentum carnis et supra sensum condescendentiam Verbi cum

ἦν οἱ κόποι προσενεῖν εἰώθασιν ἑκστασιν, τοιαύτην ἐρμηνείαν προσάγουσι. Τῷ χρόνῳ, φασί, καὶ τῇ συνεχείᾳ τῆς διδασκαλίας ἐνόμιζον οἱ παρ' αὐτοῦ εἰς ἄμετρον καταντήσαντα κόπον, τοῦ ζωτικῆς τόνου καὶ τῆς ἐμφύτου δυνάμεως εἰς ἑκστασίν τε καὶ ἀσθένειαν ἐμπεσεῖν. ὅπερ γὰρ ἐκείνοι πεπονθότες ἴσως ἐτύγχανον τῇ ἐπιμονῇ καὶ τῷ ἀνδρὶ τῆς ἀκροάσεως καὶ τῇ τοῦ πλήθους συνωθῆσαι καὶ τῷ θορύβῳ, τοῦτο παθεῖν καὶ τὸν διδάσκαλον ὑπετόπαιζον. διὸ καὶ οἱ παρ' αὐτοῦ φασιν, τούτεστιν οἱ πρὸς αὐτὸν οικειότερον διακειμένοι. Ἐξῆλθον κατασχέιν αὐτὸν ὡς πολλὴν αὐτοῦ τὴν κηδεμονίαν ἔχοντες καὶ πρόνοιαν τῆς ἀνέσεως αὐτοῦ καὶ τῆς τῶν κήπων διαλύσεως, ὥς ἂν τοῦ πλήθους τὸν διδάσκαλον διαστήσαντες, τροφῆς τε καὶ τῆς ἄλλης ἐπιμελείας, δι' ὧν τὸ σῶμα καμάτων ἀπαλλάττεται, μεταδώσουσιν. ἐξῆλθον δὲ ἴσως ἀπὸ τινος ἐπιτηδεύου πρὸς ἀνάπαυσιν καὶ ἡσυχίαν τόπου, ἐν ᾧ ἀπῆλθον ἑαυτοὺς ἀνακτῆσθαι. ὁ μὲν οὖν δεύτερος λόγος τῷ προτέρῳ μὴ τιθέμενος, οὕτω βούλεται διευκρινεῖν τὸ εὐαγγελικὸν λόγιον.

Εἰσι δὲ οἱ πρὸς τὴν τῶν Ἰουδαίων μοχθηρίαν καὶ τὸ βλάσφημον τε καὶ κακόσχολον ἀποβλέψαντες, τὸ, « ἐξέστη, » κατὰ τὸ πρόχρον ἐξακούουσι, τούτεστι, τῶν φρενῶν ἑκστασιν ἔσχε καὶ παράφορος τοῦ καθ' ἑαυτῶτος ἐγένετο. καὶ γὰρ τοιοῦτον τῶν Ἰουδαίων τὸ μισόχριστον, πάσας ὕβρεις καὶ διαβολὰς ἀναπλάττειν κατὰ τοῦ Σωτῆρος οὐ φρίττοντες. τῷ γὰρ φθόνῳ διὰ παντὸς καὶ τῇ βασκανίᾳ ἀνοιστρούμενοι, καὶ μεμνηνῶτων οὐδὲν διαφέροντες, καὶ ὡς ἀληθῶς τοῦ ἐμφύτου κριτηρίου τὴν ἐσχάτην ὑποστάντες ἑκστασιν, τὸ οικεῖον πῆθος εἰς τὸν πολλοὺς τῶν τοιοῦτων νοσημάτων ἀπαλλάξαντα, ἐνατῆρῃπτον. οἱ γὰρ θεωροῦντι τὰ ὑπὲρ λόγον καὶ ἔννοιαν τὸ ἀντίθεον ἐπιφημίζοντες, διότι τὸ Σάββατον ἡμέραν σωτηρίας καὶ θαυμάτων ἑορτὴν ἐπεδείκνυτο, καὶ δαιμόνων λόγῳ τὸ πλάσμα βλέποντες ἀπαλλάττοντα, ἐν τῷ ἄρχοντι τῶν δαιμονίων βλασφημοῦντες αὐτὸν ἐκβάλλειν τὰ δαιμόνια, οὐδὲ τὴν καρτερίαν καὶ τὴν ὑπομονὴν διδάσκοντος καὶ θεραπεύοντος τοὺς δούλους, οὐμενοῦ οὐχ ἡγούντο τολμηρὸν φρενῶν ἑκστασιν κατηγορεῖν, καὶ τῶν βλασφημῶν ῥημάτων μάρτυρας ποιεῖν, τὰς ὕβριστικὰς αὐτῷ καὶ θρασεῖας ἐπανατεινόμενοι χεῖρας. ἀλλ' οὕτω μὲν οὗτοί φασι μὴδὲν τῇ δόξῃ αὐτῶν διαμάχεσθαι, μηδὲ τῷ, Ἐξῆλθον οἱ παρ' αὐτοῦ κρατῆσαι αὐτὸν. καὶ γὰρ οὐδ' οἱ νομιζόμενοι ἀδελφοὶ οὐδ' αὐτοὶ πρὸς αὐτὸν οικεῖως καὶ εὐσεβοφρόνως διέκειντο. ἀλλὰ χάνειντο ἐσκανδαλίζοντο, Ἰουδαϊκῆς ἀγνωμοσύνης ἐκ τῆς πρὸς αὐτοὺς ἀναστροφῆς καὶ διαίτης οὐ καθαρεύοντες, πολλὰς πολλάκις κατ' ἀρχὰς παρασχόντες λαβὰς τῆς εἰς αὐτὸν ἀπιστίας. καὶ μὴδὲν τῶν ἄλλων Ἰουδαίων ἄμεινον τὴν διάθεσιν ἐπιδείκνυσθαι, εἰ καὶ μετὰ ταῦτα μαρτυρικοῖς ἄθλοις ἑαυτοὺς ἀνεκαλέσαντο. καὶ τὴν Ἰησοῦ θεότητα ἦν πρότερον οὐδὲ γλύσσει παρεδέχοντο, αἵματι καὶ σφαγαῖς πᾶσιν ἀνεκρύβαν. Ἐγὼ δὲ σκανδαλίζεσθαι μὲν τοὺς νομισθέντας ἀδελφοὺς παρὰ τοῦ Σωτῆρος, καὶ μὴ θεωρεῖν τὴν ὑπόληψιν κατ' ἀρχὰς ἔχειν περὶ αὐτοῦ, διὰ τε τὸ πρόβλημα τῆς σαρκὸς καὶ τῆς

ὁπάρ. νοῦν συγκαταβάσεως τοῦ λόγου, τῷ παρα-
δόξῳ καὶ μεγάλῃ μὴ δύνασθαι συνεπαίρειν καὶ
συναυφθεῖν τὴν διάνοιαν, τῶν σεβασμῶν με-
τοῦτο λογίων διδασκόντων, οὐκ ἀμαθὴς εἰμι· ὅτι δὲ
μέχρι τούτου προήλθον μοχθηρίας, ὡς καὶ δαιμονῶν
καὶ ἐξεστάναι καὶ φρενῶν ἀρρώστιαν αὐτοῦ κατηγο-
ρεῖν, οὐχ ὁμοίως τίθεσθαι οὐδὲ συγχωρεῖν ὅς τί
εἰμι.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΝΑ'.

Διατί τὸν παράδεισον ἐφύτευσεν ὁ Θεός, μέλλων
εὐθὺς ἐκβάλλειν τὸν Ἀδὰμ ἐξ αὐτοῦ;

Edita a Maio, l. c., p. 35-35.

Τῶν μὲν ἀπορρήτων καὶ κρείττωνων ἡ ζητεῖσθαι καὶ καταλαμβάνεσθαι, Παῦλον μὲν καὶ τοὺς κατὰ Παῦλον πρὸς τὴν θεωρίαν ἀνατρέπειν· οὗτε ἀδύνατον γέγονεν οὐτε σφαλερόν· ὅσοι δὲ τῷ σαρκίῳ καὶ τῶν αὐτοῦ θελημάτων τῷ βάρει συγκαταβέβηκα, οὐδ' ἄλλων ἡμῖν χεῖρα φιλόφρονων καὶ χειραγωγῶν προτεινόντων, ἀσφαλῆς δυνάμεθα τὴν ἀγούσαν τρίβον πρὸς τὴν ὑψηλότερον καὶ ὑπὲρ ἡμᾶς ποιήσασθαι. Ταύτη τοι καὶ ἡ παραίνεσις, « Χαλεπώτερά σου μὴ ζῆται, φησὶ, καὶ ἰσχυρώτερά σου μὴ ἐξέταζε »· πλὴν ἐπεὶ περ ἡ πηγὴ τῆς σοφίας καὶ τῆς αγαθότητος, φιλοφρόνοις ἡμᾶς ὑποσχέσεται δεξιουμένη, « Αἰτεῖτε, παρακελεύσατο, καὶ δοθήσεται ὑμῖν· κρούετε, καὶ ἀνοίγεται, » ταύτῃ τῇ ἐπαγγελίᾳ τῆς ἐνυποστάτου ἀληθείας πεποιθότες καὶ κρούσαντες; καὶ αἰτήσαντες, εἰ δὲ δέδοται καὶ ἡνέφκεται, δηλώσει ὁ λόγος. Φιμὲν ὡς ὁ Θεὸς ἐφύτευσε τὸν παράδεισον, οὗ τὸν Ἀδὰμ ἐκείθεν εὐθὺς μέλλων ἐλαύνειν· οὐδὲ γὰρ οὐδ' ἐμέλλεν οὐδ' ἐβλετο σκοπὸν χειρὸς διαπλάττων τὸν Ἀδὰμ, καὶ παράδεισον φυτοργιῶν ὑπερόριον εὐθὺς ἐκείθεν ποιεῖν, καὶ τῆς ἀφορισθείσης αὐτῷ μακαρίας διαγωγῆς· ἀλλ' ἐκεῖνος τὸν νόμον τῆς ἐντολῆς εἰς ἀθέτησιν λύσας, καὶ τὴν ἄλλην εὐφροσύνην εἰς λύπην μετήνεγκεν, καὶ τοῦ παραδείσου τὴν ἐκβολὴν συνείστηγεν· ἐπεὶ ὡς περ θάνατον ὁ Θεὸς οὐκ ἐποίησεν, ἀλλ' ἐν ἀβράβωνι τῆς θανάσιος τὸν ἀνθρώπον ἐπλάσαστοργήσεν, οὕτως οὐδὲ τοῦ ἱεροῦ χωρίου, οὐδὲ τῆς μακαρίας αὐτὸν τρυφῆς ὑπερώρισεν· ἀλλ' αὐτὸς ὁ τοῦ παραδείσου πρῶτος πολίτης, τῇ συμβουλῇ τοῦ ὄφειος, τῆς ἐντολῆς προτιμήσας τὴν παράβασιν, ἐκτεῶν καὶ τὸν θάνατον καὶ τὴν ἐκβολὴν τοῦ παραδείσου κατεργάσατο.

Δεύτερον δὲ οὐδ' εἰώθε τὸ θεῖον τὰ τῶν ἀνθρώπων παρορᾶν πλημμελήματα, τὸν εἰς αὐτοὺς τῆς εὐεργεσίας πλοῦτον καὶ τὰς δωρεὰς ἀναστέλλειν· οὐδ' ἐθέλει τῶν πλημμελημάτων λαμβάνειν τὴν δίκην, οὕτω τοῦ τολμήματος εἰς ἔργον προσελλυθότος· οὕτω καὶ τῶν ἀσωμάτων δυνάμεων τὸν ἀποστάντα τῆς αὐτοῦ προνοίας καὶ αγαθότητος; εἰδὼς, καὶ τὴν συναποστάνσαν αὐτῷ μερίδα ὅμως προήνεγκεν ἀγαθότητι, καὶ δημιουργεῖ μὲν ὡς ἐκσφύρον τὸν ἀποστάντην, μηδὲ μὲν ἐξ ὧν ὕστερον τὸν τῆς ἀγνωμοσύνης ὑπὲρ ζῶπον, μήτε τῆς δημιουργίας ἀποστερήσας, μήτε τῆς λαμπρότητος· ἀποστάντα δὲ καὶ ὡς ἀστραπὴν τοῦ οὐρανοῦ πεσόντα ἰδὼν, τὴν δίκην ἀφῆκεν εἰς-

A extraordinario et magnitudine non posse simul at-
tollere et sublevare cogitationem, venerandis me
hoc oraculis docentibus, non ignarus sum : quod
autem usque eo progressi sint nequitia, ut et a dæ-
mone agi et in furorē versum esse et mentes
infirmum eum esse insinularint, non pariter po-
nere nec concedere par sum.

QUÆSTIO LI [al. L].

Quare paradisum plantavit Deus, Adamum statim
inde expulsurus?

Ineffabiliū quidem et excellentiorum quam ut
inquirantur et comprehendantur, Paulo et similibus
Pauli ad contemplationem attolli, non impossibile
fuit neque lubricum : quicunque autem carne et
ejus voluntatum pondere simul deorsum trahimur,
ne aliis quidem nobis manum benevolam et du-
ctricem protendentibus, securam possumus ducentem
semitam ad aliquid sublimius et quod supra
nos sit facere. Quare certe et admonitio, « difficiliora
te ne quæsieris, ait [Scriptura], et fortiora te ne
vestiga » : sed quoniam fons sapientiæ et bonitatis,
benignis nos promissionibus [quasi] dextra exci-
piens, « petite, » hortatus est, « et dabitur vobis, pul-
sate, et aperietur »⁶⁷, hac annuntiatione insub-
stantiæ veritatis confisi et pulsavimus et peti-
mus, num vero datum et apertum sit, demonstrabit
sermo. Dicimus a Deo plantatum esse paradisum,
non Adam inde statim ejecturo; non enim debuit
nec potuit scopum manibus effingens Adam et
paradisum plantans extorrem statim inde facere,
et a destinata illi beata conversatione : at ille lege
præcepti in destitutionem soluta, et reliquam volu-
ptatem in tristitiam transtulit et e paradiso ejectionem
simul introduxit, quia sicut mortem Deus non
fecit, sed in arrha immortalitatis hominem fluxit,
sic nec e sacro loco, nec ex beatis ipsum deliciis
exterminavit : sed ipse paradisi primus civis, con-
silio serpentis, præcepto anteposita transgressione
sibi et mortem et ejectionem e paradiso opera-
tus est.

Secundo autem non solet divinum [Namen] ho-
minum despicere negligentias, in eos beneficiæ
divitias et dona inhibere; nec volebat negligentia-
rum sumere poenam, nondum ausu in factum pro-
gresso : ita et ab incorporalium virtute apostatam
ipsius providentiæ et bonitatis sciens, et compli-
cem ejus apostasiæ partem tamen protulit ex boni-
tate, et creat quidem ut luciferum apostatam, nullo
modo eo quod deinceps in ingrati animi irrui tene-
bras, neque creatione privans, neque fulgore :
apostatam autem et quasi fulgur cæli cadentem
videns, poenam dimisit irrogari extollentiæ : ea
Creatoris circa creaturas œconomia et discretio.

⁶⁶ Matth. vii, 7. ⁶⁷ Eccli. iii, 22.

Εἰ δὲ καὶ τοῦτο τις ἐπιλογίσασθαι βούλοιο, ὡς ἂν διὰ τοῦτο τὸν παράδεισον ὑπέστησε, καίπερ μέλλοντος τοῦ Ἀδὰμ καὶ ἀμαρτάνειν καὶ ἐξ αὐτοῦ ἀπελαύνεσθαι, ἵνα μὴ δόξη θνητὸν ἀπ' ἀρχῆς πλαστουργῆσαι τὸν ἄνθρωπον, ἐπιτήδειον πρὸς ἀθανάσιαν ζωὴν, καὶ λύπης καὶ κόπων καὶ ἀκανθῶν καὶ ἰερῶντων ἐλεύθερον, μηδὲως ὑποστησάμενος, ἀλλ' ἵνα πάντα καὶ τὰ πραττόμενα καὶ τὰ οἰκονομούμενα δείξῃ πρέποντα αὐτῷ καὶ τῆς ἀποβρῆτου προνοίας τὴν σοφίαν ἀνακηρύττοντα· καὶ μὴν καὶ δι' ἐνὸς τῶν ὀλικῶν κτισμάτων ἔργῳ προδιατυπῶν τε καὶ προαγγέλλων ὡς ἅπαντα ἢ κτίσις κατὰ τὴν δευτέραν αὐτοῦ καὶ φρικτὴν παρουσίαν εἰς ἀμείνω μεταλλάξει λῆξιν, οὐδὲν τῆς ἐνὸς ἀνεπιτηδεότητος ἐναντιουμένης τῇ δημιουργικῇ καὶ θεῷ βουλήματι· καὶ γὰρ πρὸς τὸ κρεῖττον ἀνακαινισθῆσθαι τὸν οὐρανὸν καὶ γῆν ὁ κορυφαῖος τῶν μαθητῶν ἡμᾶς ἐξεδίδαξε, τῇ τοῦ διδασκάλου ἐπαγγελίᾳ τὸ ἀψευδὲς διδασκαλίας διαβεβαιούμενος· οὐδὲ ταῦτα ἂν εἴη ταῦτα πόρρω θεοφίλους ὑπολήψεις. Ἄλλως τε δὲ οὐδὲ τὸ κάλλιστον ἔδει τῶν ἐπιγεῖων ἔργων πάντων ἔσχατον δημιουργηθῆναι, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ κατ' ἀρχῆς τῇ ολοκληρίᾳ τῆς κτίσεως συγκαταβληθῆναι· τὸ μὲν γὰρ εἰς δημιουργίαν προελθεῖν, ἀναγκαῖον ἦν, ἐπεὶ περ ἔδει τοῖς κατὰ δαιμόνων καὶ παθῶν ἀριστεύσαι θάιταν καὶ κλήρον ἐξαίρετον ἀπονεμηθῆναι· τὸ δὲ θεῶν εἶωθεν αἰετὰς ἀντιμισθίας προτιθεσθαι καὶ προκαταβάλλειν· Ἀεὶ τε γάρ, φησὶν, οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου. Ὁδοῦν ἔδει καὶ τὸν παράδεισον, εἴτε θάττον ἔμελλεν ὁ προπάτωρ ἡμῶν ἐκβάλλεσθαι αὐτοῦ, εἴτε μὴ, προκαταβληθῆναι μὲν τῶν ἀγωνιστῶν καὶ τῶν ἀγωνισμάτων ὧν καὶ ἑπαθλον ὤφθη, συγκαταβληθῆναι δὲ τῇ κοσμογενείᾳ, ἵνα μὴ νομισθῇ ἔργον ὑπεροουσίας καὶ μεταμελείας γεγονέναι, ἀλλὰ τῆς ἀπ' ἀρχῆς πάντα σοφῶς ὑποστησάμενης κρίσεως τε καὶ ἀγαθότητος.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΝΒ΄.

Τοῦ θεσπεσίου Παύλου παραινοῦντος· Ἐάν πεινᾷ ὁ ἐχθρὸς σου, γίνωμι αὐτόν· ἐάν διψᾷ, πότισε αὐτόν· τοῦτο γὰρ ποιεῖν ἀνθρακας πυρὸς σωρεύσεις ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ· πῶς νοήσομεν τὸ, Ἐνθρακας πυρὸς σωρεύσεις ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ;

Edita a Maio, l. c., p. 36-8. Explanatio Rom. xii, 40.

Ἐνθρακας μὲν ὁ τῆς ἀναγωγῆς λόγος, τοὺς ἀποστόλους Κυρίου καὶ μάρτυρας ὀνομάζει, τοῦ θεοῦ δηλονότι καθαρηρίου καὶ πᾶσαν κακίαν φλέγοντός τε καὶ καταναλίσκοντος πυρὸς ἀναφθέντας· Πῦρ γὰρ θεὸς ἡμῶν, καὶ πῦρ καταναλίσκον· τὴν μοχθηρίαν. Ὑἱαί τε δὲ καὶ ὁ Μελεθδῶς· Ἐνθρακας ἀνήφθησαν ἀπ' αὐτοῦ, κλίναντος οὐρανοῦ καὶ καταβάλλοντος, καὶ ὅλα γνῶσον τινὰ τὰς ἀστραπὰς τῆς θεότητος περιστέλλουσαν τὴν ἡμετέραν περιβαλλομένην σάρκα. Ἐνθρακας δὲ πάλιν καλεῖ καὶ τὰς φλογίζουσας τε καὶ δαπανώσας κολαστικὰς καὶ πικρὰς βασάνους, κατὰ τὸ εἰρημένον· Τὰ βέλη τοῦ δυνατοῦ ἠκονημένα σὺν

Si autem et istud quis cogitare velit, ab eo idcirco paradisum constitutum esse licet et peccaturus Adam et ex eo pellendus esset, ne videretur mortalem a principio finxisse hominem, aptum ad immortalitatem locum, et mororis ac laborum et spinarum et sudorum immunem, nullo modo pollicitus, sed ut cuncta et facta et gubernata ostenderet convenientia ipsi et ineffabilis providentiæ sapientiam prædicantia : et vero per unam materiarum creaturarum facto præfigurans et prænuntians totam creationem ad secundam ejus et tremendam præsentiam in meliorem se mutaturum sortem, nihil materiali ineptitudine obstante creatrici et divinæ voluntati : etenim in melius renovandum esse cælum et terram coryphæus discipulorum nos docuit, magistri promissione veritatem doctrinæ firmans : neque hæc essent procul a Deum amante sensu. Aliter vero neque pulcherrimum oportebat terrenorum operum omnium ultimum creari, sed et ipsum a principio cum universitate creationis simul dejici : etenim in creationem progredi, necesse erat, quia oportebat contra dæmones et passiones feliciter congressis conversationem et sortem electam distribui : divinum autem [Numen] solet semper retributiones proponere et projicere : « Venite enim, ait [Scriptura], benedicti Patris mei, hæreditate possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi » : igitur oportebat quoque paradisum, sive citius protoparens noster ejiciendus esset ex eo, sive non, proponi quidem luctantibus et luctaminibus quorum et præmium visum est, constitui vero una cum mundi origine, ne reputaretur opus sequioris consilii et pœnitentiæ fuisse, sed a principio cuncta sapienter constituentis iudicii et bonitatis.

QUÆSTIO LII [at. LI].

Divino Paulo hortante : « Si esurieris inimicus tuus, ciba illum : si sitit, potum da illi · hoc enim faciens, carbones ignis congeres super caput ejus ; quomodo intelligemus illud, carbones ignis congeres super caput ejus ? »

Carbones quidem anagogiæ sermo, apostolos Domini et martyres vocat, divino videlicet purgatorio et omnem malitiam comburente et consumente igne accensos : « Ignis enim Deus noster, et ignis consumens » nequitiam : psallit autem et Psaltes : « Carbones succensi sunt ab eo, incliuante cælus et descendente » : et veluti tenebras quasdam fulgorem Deitatis circumtegentem nostram induente carnem. Carbones autem rursum vocat et ardentis et consumentes castigantes et acerbos cruciatus, juxta dictum : « Sagittæ potentis acutæ cum carbonibus desolatoriis », id est dissipantibus et

⁸⁸ Matth. xxv, 34. ⁸⁹ Dent. iv, 24. ⁹⁰ Psal. xvii, 9. ⁹¹ Psal. cxix, 4.

vastantibus pœnis quæ destruendi subjectum impotentem habent vim : et in aliis multis est reperire ultrices virtutes vocatas carbones. Juxta secundum igitur significatum carbones castigantes plagas et immisuras vocat, a carbonibus qui sensibilis sunt et consumentis circumterrenam materiam flammæ excandescentiæ, transferens et transvehens appellationem. Hortatur igitur esurientem quidem inimicum cibare, sitientem vero potare : id est multimodis benefacere et benignum esse : cibare namque et potare, beneficentiæ universitatem a parte describit : deinde benefaciens ait inimico et humaniter erga eum dispositus, carbones congeres super caput ejus.

τῶν, φησί, τὸν ἐχθρὸν καὶ φιλανθρώπως πρὸς αὐτὸν διακείμενος, ἀνθρακας σωρεύσεις ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ.

In duplicem igitur sensum illud : *Congeres partium*, duplicem proferre et intellectum supponitur. Unum quidem, congeres, manifestaret illud, desuper coges, per quod et sequentia interpretationis dirigitur : ex parte enim, ait, et tempore comprehensura inimicitiae tentamina inimicum : tu quod malum pro malo non redditurus surgas, sed et beneficiis, quæ divino [Numini] nos similes efficiunt, excipiens affligentem, justum judicem et quem nihil latet præparas simul omnes congregare vindictas et pœnas contra impudens illud et imprudens caput : « Mihi enim vindicta, ego retribuam, ait Dominus » : quomodo igitur humanus ? quomodo autem compatiens ? quomodo beneficis talia de hostibus ordinans et meditans et illius prosequens vindictam et castigationem ? certe quia non ipse hæc poposcit, sed ipse quidem hæc faciebat, ad servandum divinum mandatum et inimico beneficia rependendum : si vero læsa justitia exacerbavit in ultionem iudicem, jam non esset excipientis providentiæ judicia erga ultionem dissimulanter se habentis et non stupentis ac laudantis iudicis incorruptionem. Bene facere equidem et querere simul ulcisci de inimico, incompatible et mentis confusæ et ad utrumque contrariorum inclinate se habentis et in vanitatem solventis lucrum recte facti : Benefactum vero immemori injuriæ sensus et compassionem erga ejusdem generis hominem ? Et propter præceptum et propter similitudinis zelum cum Patre nostro qui in coelis [est], tendentis est ad perfectionem virtutis : et non iste libenter castigationem contemplatus esset inimici, nedum quid sumere quærat ; Deo autem judicante et rationes exigente ab eo qui injuriam intulit, ejusdem esset et erga Deum pietatis non rationes exigere a iudice, nec erga iudicium stomachari.

Alterum igitur illius, *congeres*, significatum ac talem nos theoriam transmittit : reliquum vero quod significat, *congeres*, et *detraches*, et *liberabis a carbonibus odientis caput*, talem verborum vim ostenderit forte ; benefaciens, ait, et bona retribuens inimico, depascentes carbones et citius absumpturos

11 Rom. xii, 19.

Α τοῖς ἀνθρακί τοις ἐρημικοῖς, ὡς τοῦτέστι ταῖς ἀφανιστικαῖς τε καὶ ἐρημοποιοῖς τιμωρίαις, αἱ καταναλίσκειν τὸν ὑπεύθυνον ἀμάρτανον ἔχουσι τὴν ἰσχύ· καὶ ἐν ἄλλοις δὲ πολλοῖς ἐστὶν εὐρεῖν τὰς τιμωρητικὰς δυνάμεις καλουμένας ἀνθρακας. Κατὰ τὸ δευτέρον οὖν σημαίνόμενον ἀνθρακας τὰς τιμωρητικὰς πληγὰς καὶ εἰσπράξεις προσαγορεύει, ἀπὸ τῶν ἀνθράκων οἱ τῆς αἰσθητῆς εἰσι καὶ διαπανώσης τὴν περιγίειον ὅλην φλογὸς ὑπεκκαύματα, μεταφέρων τε καὶ μεταδιδάζων τὴν κλήσιν. Παραινέει τοίνυν πεινῶντα μὲν τὸν ἐχθρὸν ψωμίζειν, διψῶντα δὲ ποτίζειν· τοῦτέστι πολυτρόπως εὐεργετεῖν τε καὶ ἀγαθύνειν· τὸ γὰρ ψωμίζειν καὶ ποτίζειν, τὸ τῆς εὐεργεσίας ἀλόκληρον ἀπὸ τοῦ μέρους ὑπογράφει· εἶτα, Εὐεργε-

Β Εἰς διπλὴν οὖν σημασίαν τὸ Σωρεύσεις μεριζόμενον, διπλὴν προάγειν καὶ τὴν διάνοιαν ὑποτίθεται. Ἐν μὲν τῇ, σωρεύσεις, δηλώσειεν ἂν τὸ, ἐπισυνάξεις, δι' οὗ καὶ τὸ ἐπαγόμενον τῆς ἐρμηνείας κατευθύνεται· τὰ κατὰ μέρος γὰρ φησι καὶ χρόνῳ μέλλοντα καταλαμβάνειν τῆς ἀπεθείας ἐπιχειρεῖν τὸν ἐχθρὸν· Σὺ δὲ ὧν κακὸν ἀντὶ κακοῦ ἀνταποδοῦναι μὴ διανέστης, ἀλλὰ καὶ εὐεργεσίας, αἱ πρὸς τὸ θεῖον ἡμᾶς ἀφομοιοῦσι, δεξιωσάμενος τὸν λελυπηκότα, τὸν δίκαιον κριτὴν καὶ ἀλάθην παρασκευάζεις ἅμα πάσας ἐπισωρεύσαι τὰς τιμωρίας καὶ ποινὰς κατὰ τῆς ἀλαζόνης ἐκείνης καὶ ἀγνώμονος κεφαλῆς· « Ἐμοὶ γὰρ ἐκδίκησις, ἐγὼ ἀνταποδώσω, λέγει Κύριος »· πῶς οὖν φιλόανθρωπος ; πῶς δὲ συμπασθῆς ; πῶς δὲ εὐεργετῆς ὁ ταῦτα περὶ τῶν ἐχθρῶν μεθοδεύων καὶ πραγματευόμενος καὶ τὴν ἐκείνου φιλανθρωπεύμενος τιμωρίαν καὶ κόλασιν ; ἢ ὅτι οὐκ αὐτὸς ταῦτα ἤτελετο, ἀλλ' αὐτὸς μὲν ταῦτα ἐπραττεν, ὥστε συντηρηῆσαι τὴν θέαν ἐνταλὴν καὶ τὸν ἐχθρὸν εὐεργεταῖς ἀμείψασθαι· εἰ δὲ τὸ ὀφριζόμενον δίκαιον παρῶνεν εἰς ἐκδίκησιν τὸν κριτὴν, οὐκ ἔτι ἂν εἴη ἀποδεχομένου τῆς προνοίας τὰ κρίματα τοῦ πρὸς τὴν ἐκδίκησιν ἀκχιζόμενου καὶ μὴ τεθηπότος τε καὶ ἀνομνοῦτος τοῦ κριτοῦ τὸ ἀδέκαστον. Τὸ μὲν εὐεργετεῖν καὶ ζητεῖν ἅμα τιμωρίαν λαβεῖν παρὰ τοῦ ἐχθροῦ, ἀσύμβατόν τε καὶ φρενὸς συγκεχυμένης καὶ πρὸς ἐκάτερον τῶν ἐναντίων ἐπιβρεπῶς ἐχούσης, καὶ πρὸς ματαιότητα διαλυρώσης τὸ κέρδος τοῦ κατορθώματος· τὸ δὲ τὴν εὐεργεσίαν τῇ ἀμνησικαχίᾳ τῆς γνώμης καὶ τῇ συμπασίᾳ τοῦ ὁμοφροῦς, καὶ διὰ τὴν ἐντολὴν καὶ διὰ τὸ ὁμοιωθῆναι τῷ Πατρὶ ἡμῶν τῷ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, τοῦ φθάσαντός ἐστιν εἰς τὸ τέλειον τῆς ἀρετῆς· καὶ οὐκ ἂν οὗτος ἡδέως τιμωρίαν θεάσαιτο τοῦ ἐχθροῦ, μὴ τι γε λαβεῖν ἐπιζητήσει· Θεοῦ δὲ κρίνοντος καὶ τὰς εὐθύνas ἀπαιτοῦντος τὸν ἡδικοκῶτα, τῆς αὐτῆς ἂν εἴη φρενὸς καὶ θεοσεβείας μὴ λογοθετεῖν τὸν κριτὴν, μηδὲ πρὸς τὴν κρίσιν δυσχεραίνειν.

Τὸ μὲν οὖν ἕτερον τοῦ, Σωρεύσεις, σημαίνόμενον πρὸς τοιαύτην ἡμᾶς θεωρίαν παραπέμπει· τὸ δὲ λοιπὸν δὲ σημαίνει, τὸ, ἐπισυνάξεις, καὶ περιέλοις, καὶ ἀπαλλάξεις τῶν ἀνθράκων τὴν τοῦ μισοῦντος κεφαλὴν, τοιαύτην ἂν τὴν τῶν βημάτων δύναμιν ὑποδηλώσῃ· Εὐεργετῶν, φησί, καὶ ἀγαθύνων τὸν

ἐχθρὸν, τοὺς κατανομομένους ἀνθρακας καὶ θάττον· ἂν διαφθεροῦντας αὐτοῦ τὴν κεφαλὴν, ἂν μὴ τις αὐτοῦ ἀφαίρήσεται καὶ τὴν ἀπαλλαγὴν μεθοδεύσῃ, μέγα τὸ κέρδος καὶ ψυχικῆς σωτηρίας πρόξενον εὐρήσει. Ἀνακαλούμενος γὰρ τὸν πλησίον τῆς σωματικῆς καὶ μᾶλλον διαβαινούσης εἰς τὴν ψυχὴν βλάβης καὶ ἀπωλείας πρὸς τὴν τοῦ Δεσπότης μίμησιν τε καὶ ὁμοίωσιν ἀνατρέχει· ψυχὴν γὰρ ὁ σώζων, φησὶν, ὡς ὁ κτίσας αὐτήν. Πῶς δὲ διὰ τῆς εὐεργεσίας συνάγονται καὶ ἀποσύρονται τῆς φιλαπεχθήμονος οἱ ἀνθρακες κεφαλῆς; Διότι τροφῇ καὶ ποτῇ δεξιούμενος καὶ ἀπλῶς εὐεργετούμενος ὁ ἐχθρὸς, εἰ καὶ μὴ δι' αὐτὸ τὸ καλὸν, ἀλλὰ γε διὰ τὴν οἰκείαν εὐπάθειαν καὶ ἀπόλαυσιν τῶν αγαθῶν, παύεται μὲν οὗτος τῆς ἔχθρας, ἐξίσταται δὲ τῆς ἐπιβουλῆς· καὶ κατὰ μικρὸν ἀνανήψων τοῦ πάθους, καὶ τὴν ἐν τοῖς λογισμοῖς διὰ τῆς ἔχθρας πύρῳσιν τε καὶ φλεγμονὴν ἀποτιθέμενος, ἐπὶ τὸ φιλεῖν καὶ στέργειν καὶ εἰδέναι τὸν εὐεργέτην ἐλεύσεται· κἀκαίθων κατὰ μικρὸν ἐνεθισθεὶς γλῶσσαν φεύγειν διάβολον, καὶ οἷς ὁ πλησίον ἔργοις βλάβην ὀφίσταται, τῆς ἀρετῆς ἑραστῆς ἀποκαθίσταται. Καὶ τίς ἂν ἐπιζητήσῃ τοῦ ψωμίζειν καὶ ποτίζειν τὸν ἐχθρὸν, ἀντιμισθίαν ταύτης μείζονα; τί δὲ ταύτης ἐπικερδέστερον; Εἰ δὲ μετὰ τοσαύτην εὐεργεσίαν, τῆς μοχθηρίας καὶ φαιδότητος ὁ εὐεργετούμενος οὐκ ἐθέλει μεθίστασθαι, θηρίον μὲν ἂν εἴη ὁ τοιοῦτος, ἀντὶ τοῦ μετέχειν ἀνθρωπίνης φύσεως. Σὺ δὲ οὐδὲν ὅμως ἐλαττον τοὺς καταβοσκομένους αὐτοῦ τὴν κεφαλὴν ἀνθρακας τῇ τε γνῶμῃ καὶ τῇ σπουδῇ ἀπεσώρευσας· καὶ ἀντιμισθίαν οὐδὲν ἐλαττον ἔσῃ· οὐδὲ τὸν χαρακτήρα παρ' οὐδὲν παρεχάραξας, ὅς τὴν πρὸς τὸ θεῖόν σε συνῆπτεν ὁμοίωσιν· ἐκείνος δὲ φέρων ὅλον ἑαυτὸν, τῷ κολαστηρίῳ καὶ ἀσθέσει πυρὶ ἐναπέρριψεν. Ἀνθρακες μὲν τοι γε τισὶ παρελήφθησαν αἱ ζωपुरοῦσαι καὶ ἀναθάλλουσαι τὸ ἡγεμονικὸν ἐργάσαι τε καὶ παραινέσεις, καὶ τὸν πολὺν τῆς ἔχθρας χειμῶνα εἰς εἰρηνικὴν γαλήνην μεταβάλλουσαι τε καὶ διαλύουσαι· οὓς φασὶν ἐπισυρῶν ὁ εὐεργετὴν τῇ τοῦ δυσμενοῦς κεφαλῇ, καὶ τὴν νεκροποιὸν δι' αὐτὸν ἐλαύνων ἐκείνον τε μεγάλῃς καὶ ὀλεθρίας νόσου ἀπήλλαξεν,

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΝΓ'.

Πῶς νοητέον τὸ εἰρημένον παρὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Μωσεί, « Ἰδοὺ δέδωκά σε θεὸν Φαραῶ; »

Edita a Maio, l. c., p. 58. In verba Exod. vii, 1 seqq.

Ἐκ τῶν κατὰ πόδας ῥημάτων ἡ τοῦ ζητουμένου ἐρμηνεία· ἐπάγει γάρ· « Καὶ Ἀαρὼν ὁ ἀδελφός σου ἔσται σοι προφήτης· σὺ δὲ λαλήσεις πάντα ὅσα ἐντέλλομαι σοι· ὁ δὲ Ἀαρὼν ἀδελφός σου λαλήσει πρὸς Φαραῶ. » Ὡς οὖν ἐχρήσατο τῷ Μωσεί ὁ Θεὸς ὑπηρετῆσαι ταῖς κατὰ Φαραῶ καὶ Αἰγυπτίων πληγαῖς, οὕτως ἐχρήσατο Μωσῆς τῷ Ἀαρὼν· αὐτὸς μὲν προστασῶν ὁ παρὰ Θεοῦ προστασσόμενος· ὑπηρετῆ δὲ χρώμενος πρὸς τὸν Φαραῶ τῷ ἀδελφῷ. Καὶ διέσωζεν ἡ πράξις ἐν τῷ ἀναλόγῳ τὸ ἀπαράλλακτον· ὡς γὰρ Θεὸς πρὸς Φαραῶ διὰ μέσου Μωσέως οὕτως Μωσῆς πρὸς Φαραῶ διὰ μέσου Ἀαρὼν τὰς θεοσημείας ἐπέτειλε. Ἐπέτασεν ἐν τῇ ἐρήμῳ Χωρήβ τῷ Μωσεί ῥῆψαι τὴν ράβδον ὁ Θεός, καὶ μετεβάλλετο εἰς δράκοντα·

A ejus caput, nisi quis ab eo abstulerit et liberationem paraverit, magnum emolumentum et animæ salutem procurans inveniet. Revocans enim proximum a corporeo et magis transgrediente in animam damno et perditione, ad Domini imitationem et similitudinem recurrit; animam enim salvans, ait, sicut qui creavit illam. Quomodo autem per beneficentiam congregantur et abstrahuntur ab inimico carbonēs capite? Quia cibo et potu donatus et simpliciter beneficio affectus inimicus, et si non per ipsum bonum, at saltem propter propriam beneficii experientiam et fruitionem bonorum, desinit quidem iste ab inimicitia, et desistit ab insidiis; et sensim respiciens ab affectu, et eam quæ est in cogitationibus per inimicitiam inflammationem et excandescentiam deponens, ad amorem et dilectionem et agnitionem benefactoris venit; et inde sensim assuefactus linguam fugere conviciantem et quibus proximus factis damnum sustinet, virtutis amator constituitur. Et quisnam quærat cibandi et potandi inimicum remunerationem ista majorem? Aut quid ea utilius? Si autem post tantum beneficium, ab importunitate et vilitate beneficio affectus non vult desistere, bellus sane esset talis, nodum particeps esset humanæ naturæ; tu vero nihilo tamen minus depascentes ejus caput carbonēs prudentia et zelo exacervasti, et remunerationem nihilominus haberes; neque characterem ullo modo delevisti qui ad Numinis te colligavit similitudinem; ille autem ferens totum seipsum in supplicium et inextinguibilem ignem inject. Carbonēs tamen aliquibus accepti sunt accendentes et excitantes animam operationes et admonitiones, et multam inimicitie procellam in pacificam quietem transferentes et dissolventes; quos, aiunt, congerens benefactor in exacerbati caput, et mortificam ita expellens inimicitiam, et corroborans in dilectionem eum qui patitur, hunc quidem magno et exitiali morbo liberavit, sibi vero eam quæ exinde est felicitatem procuravit.

Ἐχθρὸν, καὶ ἀναρρώων εἰς ἀγάπην τὸν πάσχοντα, αὐτῷ τε τὴν ἐκείθεν μακαριότητα προξένει.

QUÆSTIO LIII [al. LII].

Quomodo intelligendum dictum a Deo Moysi: « Ecce dedi te deum Pharaoni? »

D Ex subjectis verbis quæsi interpretatio [insert]; addit enim: « Et Aaron frater tuus erit tibi propheta; tu vero loqueris omnia quæcunque præcipio tibi. Aaron autem frater tuus loquetur ad Pharaonem: » Sicut igitur usus est Moyse Deus ut ministraret contra Pharaonem et Ægyptios plagas, ita usus est Moyses Aaron; ipse jubens a Deo jussus; ministro autem utens ad Pharaonem fratre. Et servavit actus in analogo omnimodam similitudinem; ut enim Deus Pharaoni per intermedium Moysen, ita Moyses Pharaoni per intermedium Aaron divina portenta mandavit. Præcepit in deserto Horeb Moysi ut projiceret virgam Deus, et in draconem lignum formatum est et simpliciter quæcunque

Moyses jubebatur signa operari, omnia Moyses A proponens et in manum mittens fratri, per hunc jus: a mirabiliter operans perficiebat. Ita manifestum est quid significet illud: « Ecce dedi te deum Pharaoni. »

τεταγμένα θαυματουργῶν διεπείραινεν· ὥστε φανερὸν γέγονε τί ποτε βούλεται δηλοῦν τὸ, « Ἰδοὺ δέδωκά σε θεὸν Φαραώ. »

QUÆSTIO LIV [al. LIII].

Quomodo intelligendum apostolicum dictum: « Si invicem mordetis et comeditis, videte ne ab invicem consumamini, » et huic connexa?

Edita a Maio, l. c., p. 58-60. In Gal. v, 15.

Sunt viri sacri apostolicorum dictorum in profundo reconditum sensum gratiam habentes revelandi, quibus propositum aperitur dictum: quorum theoriam accipientes et ut tu intelligas tuum circa hæc studium laboriosum nobis suadet (curare); neque si quid aliud scaturit Pauli dictorum neglegemus derivare. Cum enim dixisset cujus lingua sanctissimi Spiritus organum: « Vos in libertatem vocati estis, fratres, » et docuisset non subjacere servituti circumcisionis gratiæ filios, neque valde gravi et difficili ad portandum iugo legis continere et affligi debere, ne libertatem sibi quoque aliorum quæ non oportet agere donari putarent, et occasionem libertatis injuriam facerent libertatis subsecantes carni et passionibus quæcunque carnis germinant et nascuntur. Propterea adjunxit: « Sed per charitatem servite invicem, » quasi (diceret): Revocati estis a servitute dura in inexpectatam et beatam libertatem, fugite carnis dominationem per quam vobis aggravatur servitus, neque ejus subiacet legibus. Carnis vero servitutem manifestum multarum quoque aliarum passionum et malitiæ creatricem et artificem [esse] et machinatur vastare virtutis et libertatis decorem. [Sed et] amorem conatur humanis mentibus expellere. Ut igitur, ait, reliquas usque nequitias insurrectiones præteream, quæ genimina carnis et carnalis sunt sensus, his inde venientibus insidiis et plagis contra vos, mortifico, inquam, amoris, fortiter repugnat, neque ut transitum reperiat in vobis animam occidenti huic peccati telo prætextum aliquem præbete. Hoc autem erit forte non operosum neque difficile perfectum, sed et facile et salvificum; si enim per charitatem servitis invicem, omne telum nequitiae contra vos jactum inefficax erit; in scutum enim offendens ejusdem erga invicem sensus et amicitiae, et tortum frangitur et repulsum in imbellem decedit ictum, ac simul jacentem eo quo par est pudore implet; quia erga invicem per charitatem servitis illud quæ desuper est assecurat auxilium et puram et beatam operatur libertatem per eam quæ in invicem est pacem, et insubstantiatam pacem Dominum nostrum Jesum Christum vestris inhabitare faciens cordibus.

συμμαχίαν, καὶ τὴν καθαρὰν καὶ μακαρίαν καταπράττεται ἐλευθερίαν διὰ τῆς ἐν ἀλλήλοις εἰρήνης, καὶ τὴν ἐνυπόστατον εἰρήνην τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ταῖς ὑμῶν ἐγκατοικίζουσα καρδίαις.

Deinde adjicit et legis summam esso diligere sicut

ἐπέτασεν πάλιν κατὰ πρόσωπον Φαραώ τῷ Ἀαρὼν ὁ Μωσῆς ῥῆσαι τὴν ῥάβδον, καὶ εἰς δράκοντα τὸ ξύλον ἐξωπλαστεῖτο· καὶ ἀπλῶς ὅσα Μωσεί κατεπίστεύετο τερατουργεῖν, πάντα Μωσῆς παραθέμενος καὶ ἐγγχειρίζας τῷ ἀδελφῷ, δι' ἐκείνου τὰ προστάγματα ἐγένετο τί ποτε βούλεται δηλοῦν τὸ, « Ἰδοὺ δέδωκά σε θεὸν Φαραώ. »

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΝΔ'.

Πῶς ροητέον τὸ ἀποστολικὸν ῥητόν, « Εἰ δὲ ἀλλήλους δάκνετε καὶ κατεσθίετε, βλέπετε μὴ ὑπ' ἀλλήλων ἀναλωθῆτε, » καὶ τὰ τούτῳ συννημένα.

Εἰσὶν ἄνδρες ἱεροὶ τῶν ἀποστολικῶν ῥημάτων τὴν ἐν τῷ βάθει τεθησαυρισμένην διάνοιαν, χάριν ἔχοντες ἀνακαλεῖσθαι, οἷς τὸ προκείμενον ἀναπτύσσεται ῥητόν· ὡν τὴν θεωρίαν ἀποδεχόμενοι καὶ σὲ συνεῖναι τὸ περὶ ταῦτά σου φιλόπονον ἡμᾶς ἀναπαύει· οὐδ' εἴ τι ἄλλο πηγάζει τῶν τοῦ Παύλου ῥημάτων ὑπερσφόδμεθα ἀπορρόυσσασθαι. Εἰπὼν γάρ, οὐ ἡ γλῶσσα τοῦ παναγίου Πνεύματος ὄργανον, « Ὑμεῖς ἐπ' ἐλευθερίᾳ ἐκλήθητε, ἀδελφοί, » καὶ διδάσκει ὡς οὐχ ὑπόκειται δουλείᾳ περιτομῆς τὰ τῆς χάριτος τέκνα, οὐδὲ τῷ πολυμόχθῳ καὶ δυσεξανύστῳ ζυγῷ τοῦ νόμου συνέχεσθαι καὶ τάλαιπωρεῖσθαι κεχρεώσθηκεν, ἵνα μὴ τὴν ἐλευθερίαν αὐτοῖς καὶ τῶν ἄλλων ὅσοι μὴ δεῖ πράττειν χαρίζεσθαι νομοῦσι, καὶ τὴν ἀφορμὴν τῆς ἐλευθερίας ὕβριν ποιήσωνται τῆς ἐλευθερίας ὑποκόπτοντες σαρκὶ καὶ πάθεσιν, ὅσα τῆς σαρκὸς ἀποθλαστάνει καὶ φύεται. Διὰ τοῦτο ἐπήγαγεν· « Ἀλλὰ διὰ τῆς ἀγάπης δουλεύετε ἀλλήλοις· » οἷον, Ἀνεκλήθητε δουλείας χαλεπῆς εἰς ἀπροσδόκητον καὶ μακαρίαν ἐλευθερίαν, φεύγετε τῆς σαρκὸς τὴν ἐπικράτειαν, δι' ἣς ὑμῖν βαρύνεται ἡ δουλεία· μὴ δὲ τοῖς ἐκείνης κατακλίνεσθε νόμοις. Ἡ δὲ τῆς σαρκὸς δουλεία ὅλην ὡς πολλῶν μὲν καὶ ἄλλων ἐστὶ παθὼν καὶ κακίας δημιουργὸς καὶ τεχνίτις, καὶ διαμνηχανδαὶ λυμαινέσθαι τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς ἐλευθερίας τὸ κάλλος· ἀτὰρ ὅτι καὶ τὴν ἀγάπην ἐπιχειρεῖ τῶν ἀνθρωπίνων ψυχῶν ἀπελαύνειν. Ἰνα τοίνυν, φησὶ, τὰς ἄλλας τῶς τῆς κακίας ἐπαναστάσεις ἐάσω, αἱ γεννήματα τῆς σαρκὸς καὶ τοῦ σαρκικοῦ καθεστήκασι φρονήματος, πρὸς ταύτην τὴν ἐκείθεν ἐρχομένην ἐπιβουλὴν καὶ πλῆγην καθ' ὑμῶν, τὴν νεκροποιοῦσαν λέγω τὴν ἀγάπην, γενναίως ἀνταγωνίσασθε, μὴ δὲ πάροδον εὐρεῖν ἐν ὑμῖν τῷ ψυχοφθόρῳ τούτῳ τῆς ἀμαρτίας βέλε· πρόφασιν τινα παράσχετε. Τοῦτο δὲ ἔσται πως οὐκ ἐργώδες οὐδὲ χαλεπὸν ἀνύσαι, ἀλλὰ καὶ ῥάδιον καὶ σωτήριον· εἰ γὰρ διὰ τῆς ἀγάπης δουλεύετε ἀλλήλοις ἅπαν ὅπλον πονηρίας καθ' ὑμῶν βαλλόμενον ἀπραχθήσει· τῷ θυρεῷ γὰρ ἐμπέπτον τῆς [ἐν] ἀλλήλοις ὁμονοίας τε [καὶ] φιλίας, καὶ θάττον περιθραύεται, καὶ ἀποκρουόμενον εἰς κωφὴν διαπίπτει βολίδα, μετὰ τοῦ καὶ τὴν βάλλοντος τῆς προσήκουσας αἰσχύνης ἀναπλήσει· ἐπεὶ περ ἡ πρὸς ἀλλήλους διὰ τῆς ἀγάπης δουλεία, τὴν ἀνωθεν ἀρβασθωνίζεται

Εἴτα προστίθισιν ὅτι καὶ νόμου κεφάλαιόν ἐστι τὸ

ἀνθρώπων ὡς αὐτὸν τὸν πλησίον· καὶ ταύτης τῆς ἀγάπης τὸ ὑψηλὸν καὶ ὠφέλιμον, ἱεροῖς τε ἐνθυμήμασι κατασκευάζων καὶ ἐπιδεικνύων. Καὶ διὰ τῶν παρεπομένων δὲ ἀνθρωπίνων τῷ βίῳ παραστήσας, ἐπιφύγει καὶ συγκροτεῖ τὴν διδασκαλίαν· ἐπεὶ γὰρ ὁ πολὺς ἄνθρωπος οὐ τοσοῦτον τοῖς νόμοις καὶ ταῖς ἀπειλαῖς αἰ τῷ μακρῷ χρόνῳ τὰς κολάσεις ἐπιφέρει οὐ σωφρονίζεσθαι θέλει, ὅσον ἀπὸ τῶν ὁρωμένων τε καὶ ἐπικήρων καὶ τὴν τιμωρίαν δεσκνύωντων ἐγγιζούσαν, οὐδὲ τὴν ἀπὸ τούτων παραίνεσιν ἀποτρέχει· διὸ μονονοῦχ' φησιν· Εἰ μήτε ὁ τῆς ἐλευθερίας ὕμνος δυσωπεῖ πόθος, μήτε τὸ ἀπὸ τῆς εἰς ἄλλους δουλείας παρακαλεῖ κέρδος, μηδ' ὅτι τοῦτο μὲν ἐπιθυμία τοῦ πνεύματος, τὸ δ' ἐναντίον ἐπιθυμία τῆς σαρκὸς, μηδ' ὅτι πλήρωμα νόμου τὸ τῆς ἀγάπης κατόρθωμα, ἀλλὰ καὶ γοῦν τὴν κατ' ἀλλήλων φθορὰν καὶ ἀπώλειαν εὐλαβήθητε· τὸ γὰρ ἀλλήλους δάκνειν καὶ κατεσθίειν φόνος τε [καὶ] διαβολαῖς καὶ ταῖς συκοφανταῖς ἐξ ὧν καὶ ὁ ψόβος παρρησιάζεσθαι, πῶς οὐκ ἂν εἴη βδελυκτόν; πῶς δ' οὐ φευκτόν; πῶς δ' οὐχὶ καὶ χωρὶς παραινέσεως ἀποτρόποιον; Διὸ δεῖ φυλάττεσθαι μὴ διαπεσεῖν τῆς ἀγάπης· τὸ γὰρ ταύτης ἀπορρῦσθαι εἰς μάχας ἐστὶ καὶ στασεις καὶ ἔριδας καταποθῆναι, καὶ κατ' ἀλλήλων ὀπλιζέσθαι παρασκευάζει, τὰ δὲ τὴν φθορὰν ὁμῶν καὶ ἀπώλειαν συγκατασκευάζει. Καὶ σκόπει ὅπως τὴν ἀγάπην ἐνταῦθα παρέβαλε· καίτοι τὴν τῆς περιτομῆς ἀποθέτην ὁ λόγος αὐτῷ προηγουμένως εἰσηγεῖτο. Καὶ ταύτης αὐτῷ τῆς σπουδῆς προκειμένης, τὸ τῆς ἀγάπης ἀγαθὸν ὁμῶς τῇ προθέσει συνδιαπλέκεται. Διὰ τί; ἵνα μὴ πρὸς ἀλλήλους διισταμένων τὴν περιτομὴν σεμνολόγημα ποιούμενων, καὶ οἷς ἡ τοῦ Παύλου παραίνεσις ἐγγόνει κρείττων στάσει καὶ φιλονεικίαις καὶ ἔρισι συγκαταμείρσιωσιν αὐτούς· δι' ὧν τὸ ὑπ' ἀλλήλων δάκνεσθαι καὶ κατεσθίεσθαι θάπτον συνεπόμενον ὁράται· ὧν τὴν ἀπαλλαγὴν αὐτοὶς ἄριστα φιλοσοφῶν παρά γε ἐμοὶ κριτῇ, εἴη καὶ τοὺς πλησιάζοντας συμπεριλοφείν, ὥσπερ τῇ πράξει, οὕτω καὶ τοῖς λόγοις ἐκδιδάσκων.

EPQTHSIS NE

Ὡς ὁ ἱερὸς χρησμός ὥσπερ ἐστὶ κρείττων αἰτίας ἀπάσης, οὕτω καὶ δευθεῖα ταύτης ἀπροσπέλαστος· ὡς, « Ἀμήν, ἀμήν λέγω ὑμῖν, φησὶν, ὅπου ἂν κηρυχθῇ τὸ Εὐαγγέλιον τοῦτο, λαληθήσεται καὶ ὁ ἐποίησεν αὐτὴ εἰς μνημόσυνον αὐτῆς; » Εἰ μὲν γὰρ τις Εὐαγγέλιον αὐτὴν τὴν πρᾶξιν θεῖν τῆς γυναικὸς, ἀδολεσχίας οὐ δοκεῖ φεῦγειν αἰτίας· ἂν δὲ τὴν ὅλην Γραφὴν τῶν συνταξαμένων μαθητῶν τοῦ διδασκάλου καὶ κοινῷ Σωτῆρος ὑπερφυῆ ἔργα καὶ πολιτεύματα, οὐδὲ τοῦτο νομίζεται σώζειν τὸ ἀκόλουθον· ὅπου γὰρ ταῦτα τοῖς γράμμασι παρατίθεται.

Edita a Maio, l. c., p. 60-61. In Matth. xxvi, 13.

Τὸ μὲν οὖν σὺν διαπύρρημα δριμύτερον ἐπέλθειν τοῦτο, οὐδὲν δ' ἐργῶδες, οὐδὲ πολλὰς προσοχῆς δεόμενον τό τε ἀκόλουθον ἐν τοῖς προκειμένοις θεοῖς συνδεῖν λόγοις, καὶ τὸ πολλῷ καθεστάναι μᾶλλον, ἢ ἀδολεσχίας εἰσπράττεσθαι πρόφασιν. Πρῶτον μὲν γὰρ εἰ καὶ μήπω τὰ Εὐαγγέλια συνεγέγραπτο, ἀλλ' οὖν ἀγράφῳ λόγῳ αἱ θεωρηταὶ τοῦ Ἰησοῦ, ᾧ περιγγέλλοντο. Εἰ δὲ καὶ πρὸ γενέσεως ἑκάστον

A seipsum proximum : et hujus dilectionis sublimitatem et utilitatem sacris et enthymematibus astruens et demonstrans. Et per ea quæ sequuntur hominum vitam comprobans, stringit et concludit doctrinam; quia enim plerique homines non tantum legibus et minis quæ diuturno tempore castigationes inducunt sapientes fieri volunt quantum iis quæ videntur et contingentibus et poenam monstrantibus propinquantem, neque eam ab istis exhortationem prætercurrit. Ideo quasi dicit: Si neque libertatis vos movet desiderium, neque servitutis in invicem provocat emolumentum, neque quod istud quidem desiderium sit spiritus, contrarium vero desiderium carnis, neque quod plenitudo legis dilectionis egregium opus, at saltem mutuam perditionem et exitium reveremini. Invicem enim mordere et consumere invidia et calumniis et detractionibus unde et invidia indulgere, quomodo non esset abominandum? quomodo non fugiendum? quomodo non et absque hortatione vitandum? Ideo oportet cavere ne quis excidat charitate. Ab hac enim avelli in pugnas et seditiones et contentiones est immergi et contra invicem arma struit, hæc vero perditionem vestram et ruinam parant. Et vide quomodo charitatem illuc injecerit, licet circumcisionis destitutionem sermo ipsi potissimum induceret. Et hoc ipse studio proposito, charitatis tamen bonum proposito simul implectitur. Quare? Ne ad invicem dissidentibus iis qui circumcisionem gloriosam sibi ducebant et iis quibus Pauli exhortatio erat melior, seditionibus et invidiis et contentionibus scinderent in partes seipsos. Unde illud: Ab invicem morderi et comedi citius securum videtur. Quorum amotionem ipse optime philosophans, me quidem iudice, esset et proximos simul philosophari ut actu ita et sermonibus erudiens.

QUÆSTIO LV [al. LIV].

Quomodo sacrum oraculum ut est melius accusationis omni, ita et demonstretur huic inaccessum; nempe: « Amen, amen dico vobis, ait, ubicumque prædicatum fuerit Evangelium hoc, dicetur et quod hæc fecit in memoriam ejus? Si quis enim Evangelium ponat ipsum factum mulieris, insipientiæ non videtur effugere crimen. » Si vero totam Scripturam componentium discipulorum magistri et communis Salvatoris excellentia opera et administrationes, neque id putatur servare consequentiam: nondum enim hæc Scriptis mandata erant.

Tua ergo difficultas subtilior quidem aditu ista nihil autem operosum, nec multa applicatione indigens sequela in propositis divinis est conspiciere oraculis et multo stabilire majus quam insipientiæ ingere prætextum. Primum enim etsi nondum Evangelia scripta erant, certe igitur non scripto verbo divinæ operationes Jesu omnibus circumnuntiabantur. Si vero et ante ortum unumquodque ipse est clare

noceens, quid impedit ipsum Evangelia, quæ post non multum tempus et Scripturam exceptura erant? Ubi iam itaque inveniam locum incohærentiæ in quibus dictum est: « Ubique prædicatum fuerit Evangelium hoc, dicetur et quod hæc fecit? » Si vero Evangelium ipsam piam actionem quis putaverit mulieris, neque sic ipsis ullo modo insipientiæ adhærebit macula. Non enim simpliciter dixit: « Ubique prædicatum fuerit, dicetur, » sed: « Ubique prædicatum fuerit, in memoriam ejus dicetur; » id est gloriam ipsius perennem suscitabit, et ubique admiratum circumsonabit amoris divini testimonium. Memoriam enim sacra Eloquia solent accipere pro laudibus præclare, et gloriam subindicare florentem et cum temporis cursu vigentem. Ut illud: « In memoriam æternam erit justus ». Et: « Perit memoria eorum cum sonitu »; et talia multa. Recte vero gloriam inducit, mulieris sanctum factum proclamat; cum enim illi vituperium et maculam imprimerent Deum amanti facto sapientis meretricis et per increpationem ipsam agerent, ea de causa Salvator aliis prætermisiss quæ propositum consecuta sunt factum, laudem præmisit et gloriam, celebritatem facti ubique pervulgandam. Oportebat enim eorum quibus illi acerbæ huic partiebantur increpantes et animam confundebant, contrariis hortari et recreare, et sensum lætum illi et exultantem restituere, simul vero et præcipationem accusantium frenare. Quasi: Apud vos criminationibus subjectum factum proclamans Salvatoris sermo, non tantum est absolutus ab omni crimine, sed et ubique prædicabitur, ex meretricis germinibus florem prudentia eliciente speciosum et immarcescibilem, et admirabilem sensum demonstrabit, et sublimiorem quam pro femina cogitationem accepisse, Deum novisse et sacrificiis divino instinctu coluisse, quem humana forma circumtegebat. Ideo et fines terræ videbuntur beatitudinem illi donare et laudes.

QUÆSTIO LVI [nl. LV].

Quemnam sensum est consequens et irreprehensibile investigare et intelligere per Davidica verba dicentia: « Tibi soli peccavi et malum coram te feci, ut justificeris in sermonibus tuis et vincas cum judicaris? »

Propria quidem difficultatis solutio et ad Davidicam sapientiam aptans id quod videtur declarare verborum vel ad dissonantiam propensionem majorem, talis: Non est responsio ad illud: « Tibi soli peccavi; » illud: « Ut justificeris in sermonibus tuis, » etsi locum præcedenti propinquiores obtinuerit; redderetur autem magis proprie et sapientius, si certe ad ea quæ ab initio præcedunt, relationem sumerentur habentia. Quale est: « Miserere

A αὐτός ἐστιν ὁ σαφῶς εἰδώς, τί καλῶς αὐτὸν Εὐαγγέλια, ἃ μετ' οὐ πολλὸν χρόνον καὶ τὴν Γραφὴν ἐμελλεν ἀναβέβασθαι; "Ὅστε ποῦ ἂν εὗροι μὲν χῶραν ἐν ἀσυνάρτητον ἐν οἷς εἰρηται; "Ὅπου ἐὰν κηρυχθῇ τὸ Εὐαγγέλιον τοῦτο, λαληθήσεται καὶ ὁ ἐποιοῦσεν αὐτὴ; " Εἰ δὲ τὸ Εὐαγγέλιον αὐτὴν εὐσεβοῦσαν πρᾶξιν τις ἐννοήσῃ τῆς γυναικὸς, οὐδ' οὕτως αὐτοῖς οὐδαμῶς ὁ τῆς ἀδολασχίας προσάψαιτο μῶμος. Οὐ γὰρ ἀπλῶς ἔφη, "Ὅπου ἐὰν κηρυχθῇ, λαληθήσεται, ἀλλ' "Ὅπου ἐὰν κηρυχθῇ, εἰς μνημόσυνον αὐτῆς λαληθήσεται; " τοῦτοστι δόξαν αὐτοῖς εἰς μνημόσυνον αὐτῆς ἀείμνηστον ἀναστήσει, καὶ πανταχοῦ θαυμαζόμενον περιήχησιν τὸ φιλόθεον. Τὸ γὰρ μνημόσυνον τὰ ἱερὰ Λόγια εἰσθε παραλαμβάνειν ἐπὶ ἐγκωμίων λαμπρῶς, καὶ δόξαν ὑποδηλοῦν ἀνθρώπων καὶ τῷ τοῦ χρόνου δρόμῳ συνακμάζουσιν ὥς τό: " Εἰς μνημόσυνον αἰώνιον ἔσται δίκαιο; " καί: " Ἀπόλυτο τὸ μνημόσυνον αὐτοῦ μετ' ἡχοῦ; " καὶ πολλὰ τοιαῦτα. Εἰκότως δὲ δόξαν ἐπάγει, τὴν τῆς γυναικὸς ἱερωρίαν προαγορεύει: ἐπεὶ γὰρ ἐκεῖνοι φόγον καὶ μῶμον ἐπέτρισον τῇ φιλοθείᾳ πρᾶξει τῆς σώφρονος πόρνῆς καὶ δι' ἐπιτιμήσεως αὐτὴν ἤγον, τοῦτου χάριν ὁ Σωτὴρ τὰ ἄλλα παρὰ τῆ προκειμένη συνείπετο πρᾶξει, τὸν ἔπαινον ἀντέθηκε καὶ τὴν δόξαν, τὸ περιώνυμον τῆς ἐργασίας πανταχοῦ διαπλωθῆναι. "Ἐκεῖ γὰρ οἷς ἐκεῖνοι τὸ σκυθρωπὸν αὐτῇ κατασκέδαζον ἐπιτιμῶντες καὶ τὴν ψυχὴν συνέχεον, τούτων τοῖς ἐναντίοις παρακαλεῖν, καὶ ἀνακτᾶσθαι, καὶ τὸ φρόνημα χαίρειν αὐτῇ καὶ ἀγαλλώμενον ἀποκαθιστάνειν, ἅμα δὲ καὶ τὴν προπέτειαν τῶν αἰτιασάμενων ἀναχαιτίζειν: μονοουχὶ τὸ παρ' ὑμῶν αἰτίαις ὑποβαλλόμενον ἔργον ἀναθεῶν ὁ σωτήριος λόγος ὥς οὐ μόνον ἐστὶν ἀπολελυμένος πάσης αἰτίας ἀλλὰ καὶ πανταχοῦ κηρυχθήσεται, τῆς ἐκ πορνικῶν βλαστημάτων ἄνθος σωφροσύνης ἀνασχούσης ὡραίον τε καὶ ἀμάραντον, καὶ θαυμασίαν τὴν γνῶμην ἐπιδείξει, καὶ ὑψηλοτέραν ἢ κατὰ γυναῖκα φρόνημα λαβεῖν θεὸν ἐπιγνώνα: καὶ θυσίαις θείαις, ὅν ἡ ἀνθρωπίνη μορφή περιέστελλε: διὸ καὶ τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης ὀφθήσεται τὸν μακαρισμὸν αὐτῇ δωροφοροῦντα καὶ τὰ ἐγκώμια.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΝΓ'.

τίνα γοῦν ἐστὶν ἀκόλουθοι καὶ ἀδυσσώμητοι ἀνιχνεύσαι καὶ κατανοῆσαι διὰ τῶν Δαυιδικῶν ῥημάτων λεγόντων, " Σοὶ μόνῳ ἡμῶν καὶ τὸ ποτηρὸν ἐνώπιόν σου ἐποίησα, ὅπως ἂν δικαιοῦθῃς ἐν τοῖς λόγοις σου καὶ νικήσῃς ἐν τῷ κρίνεσθαί σε;

Edita a Maio, l. c., p. 61-63. In Psal. l, 6.

Ἰδιόζουσα μὲν τοῦ διαπορήματος ἐπιφύσις καὶ πρὸς τὴν Δαυιδικὴν σοφίαν καταβρύθμιζουσα τὸ δοκοῦν ἀπεμφαίνειν τῶν ῥημάτων καὶ πρὸς διαφωνίαν ἐπιφρεπέστερον, τοιαύτη οὐκ ἐστὶν ἀνταπόδοσις τοῦ, " Σοὶ μόνῳ ἡμῶν, τὸ, " Ὅπως ἂν δικαιοῦθῃς ἐν τοῖς λόγοις σου, " εἰ καὶ τὴν τάξιν τοῦ προηγουμένου ἐγγυτέραν ἔλαχεν ἀποδοθεῖς δ' ἂν οἰκειότερόν τε καὶ σοφώτερον, εἰ γε τῷ ἀπ' ἀρχῆς προηγουμένῳ τὴν ἀναφορὰν παραληφθεῖς παρεχόμενον ὄλον, " Ἐλέη-

σόν με, ὁ Θεός, κατὰ μέγα ἑλεός σου, καὶ κατὰ τὸ Α
πλήθος τῶν οἰκτιρημῶν σου ἐξάλειψον τὸ ἀνόμημά μου,
ὅπως ἂν δικαιωθῇς ἐν τοῖς λόγοις σου καὶ νικήσῃς ἐν
τῷ κρινέσθαι σε · τὰ δὲ ἄλλα μεταξυλογίας ἔχοντα, οὐ
περικλύσει τὸν εἰρμὸν οὔτε τῆς διανοίας οὔτε τῆς συντά-
ξεως. Ποιοὶ δ' ἂν εἴεν λόγοι δι' ὧν ὁ Θεός ἐλεῶν δικαιοῦ-
ται; « Ἡ λέγει σὺ πρῶτος τὰς ἁμαρτίας σου ὅπως δι-
καιωθῇς · καὶ, ὅτι ἡ Μεθελήσει θελήσει τὸν θάνατον
τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ὡς τὸ ἐπιστρέφειν αὐτὸν ἀπὸ τῆς
ὁδοῦ αὐτοῦ τῆς πονηρᾶς καὶ ζῆν · καὶ πάλιν, ἡ Οὐ
θέλω τὸν τοῦ ἀποθνήσκοντος θάνατον, ἀλλ' ἐπιστρέ-
ψατε καὶ ζήσεσθε. » Οὗτοι γὰρ οἱ λόγοι δικαιοῦσι
τὸν Θεόν, ἔργοις φιλανθρωποῦς βεβαιουντας καὶ συμ-
παθείας οἰκτιρημοῦς ἐκπληροῦντος αὐτούς. Εἰ γὰρ τῆς
Δαυιδικῆς ἁμαρτίας καὶ μεταμελείας τῷ χρόνῳ
δευτερεύουσιν, ἀλλ' οὖν τῆς ἐν τῷ Δαυὶδ προφητικῆς
οὐ δευτερεύουσιν γνώσεως. Ἐπεὶ καὶ αὐτὸς ὁ ψαλ-
μὸς οὐκ ἔλαττον τὴν τοῦ Δαυὶδ στηλογραφεῖ μετὰ-
νοίαν καὶ ἔξομολόγησιν, καὶ τὸν ἐπὶ τοῖς παραπτώ-
ματιν ἔλεον ἢ τὴν ὑστέροις χρόνοις αἰχμαλωσίαν
τοῦ Ἰσραὴλ προαγγέλλει · καὶ ἑλέους ἀξιοῦσθαι
τούτους καὶ φιλανθρωπίας ἐν διατυπώσει τε καὶ σχη-
ματισμῷ δεομένου προθεσπίζει, ἀκουισθήσεσθαι τε
ἀγαλλίαςιν καὶ εὐφροσύνην προφητικῇ χρησιμολογεῖ
διαγνώσει, ἀγαλλιάσεσθαι τε ὅστέα ταταπεινωμένα
καὶ πνεύματι ἡγεμονικῷ στηριχθῆναι, καὶ ἀγαθυ-
νῆναι θεῖα εὐδοκίᾳ τὴν Σιών, ἀνοικοδομηθῆναι τε τὰ
πεπορημένα τεῖχη καὶ κατηρειπωμένα τῆς Ἱερου-
σαλήμ. Τῶν Δαυιδικῶν τοίνυν ῥημάτων ἀντὶ τοῦ σχη-
ματίζεσθαι τῷ ὑπερβεδνῶντι, τῶν τρόπων ἐπ' εὐ-
θείας ἀλλήλοις συναπτομένων, οὐδὲν, ὡς εἴρηται, στα-
σιάζον πρὸς τὴν ὁρθότητα καὶ σύνεσιν τῶν προφη-
τικῶν λόγων ἀπάντη · ἐκκαλοῦνται γὰρ τὸ ἀνωθεν
ἑλεός καὶ τὴν εὐμένειαν, δι' ὧν μᾶλλον ἢ δικαιο-
σύνη διαλάμπει τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ ἀλήθεια. Οὕτω μὲν
οὖν ῥᾶν ἔστι καὶ ἀταλαίπωρον συνορᾶν, ὅπως τε τὸ
ἀμφοισθεν τοῦ μενοῦ διὰ τῆς συγγενεῶς ἱερολογίας ἀν-
εκαθάρθῃ καὶ τὴν προφητικὴν θεοσοφίαν καὶ ἀρετὴν
οὐκ ἐνόησεν, οὐδέ τινα λογισμοῖς ἐμβάλλει διαταγμὴν καὶ τῆς θεοπροποῦς ἀλλότριον ὑπολήψεως.

Ἐπεὶ δὲ τὸ μὲν Δαυιδικὸν ῥητὸν ἰδιόζοντα τὸν
καταρτισμὸν εὐρίσκει καὶ τὴν εὐμάρειαν, εἰσὶ δὲ
καὶ ἄλλα πολλὰ τῶν λογίων τὴν αὐτὴν μὲν ζήτησιν
ἀναδεχόμενα, οὐ διὰ τῆς αὐτῆς δὲ μεθόδου ἐπιλυ-
μένα, ἀμεινον ἐπὶ τὴν καθολικώτερον ταῦτα θεουρ-
γοῦσαν καὶ διευθετίζουσαν ἀναδραμεῖν θεωρίαν, D
κάκειθεν ἀπὸ τῆς κοινῆς πάντων διακρίσεως τὴν ἀκό-
λουθον καὶ ἱεροπρεπῆ διάνοιαν ὡς οἶόν τε ἔστιν ἐμ-
φανῇ καταστήσαι. Ἔστι δ' οὖν ἡ τὸν αὐτὸν σχημα-
τισμὸν ὑποβάλλεται τῆς συνθέσεως καὶ πρὸς τὴν αὐ-
τὴν τοῦ λόγου δεῖται φυσικὴν ἀναπλωθῆναι καὶ ἀσχη-
μάτιστον ἰδιότητα, ὡς ἐκ πολλῶν ὀλίγα παραθεῖναι
ταῦτα · ἡ Ἀποσταλὼ τὴν χειρὰ μου πατάξαι σε καὶ
τὸν λαόν σου, καὶ ἐκτριβήσῃ ἀπὸ τῆς γῆς, ἢ πρὸς
τὸν Φαραὼ λέγει διὰ Μωσέως Κύριος · καὶ ἡ Ἐνε-
κεν τούτου διετηρήθη; ἵνα ἐνείλωμαι ἐν σοὶ τὴν
ἰσχύν μου, καὶ ὅπως διαγγεῖ τὸ ὄνομά μου ἐν πά-
σῃ τῇ γῇ · καὶ πάλιν · ἡ Ἐγὼ ἐβάρυνα τὴν καρδίαν
αὐτοῦ καὶ τῶν θεραπόντων αὐτοῦ, ἵνα ἐπέλθῃ τὰ σχη-

mei, Deus, secundum magnam misericordiam tuam,
et secundum multitudinem miserationum tuarum,
dele iniquitatem meam, ut justificeris in sermoni-
bus tuis et vincas cum judicaris. » Cætera vero
medium tenentia, non scindent nexum neque sen-
sus neque ordinis. Quinam autem essent sermones
quibus Deus miserans justificatur? « Aut dic tu
primus peccata tua ut justificeris »; et : « Nolo
mortem peccatoris, sed converti ipsum a via sua
mala et vivere ». Et rursus : « Nolo morientis
mortem, sed revertimini et vivite ». Hi enim
sermones justificant Deum, factis humanis flemen-
tem et compassionis miserationibus implentem
illos. Si enim Davidico peccato et poenitentia tem-
pore posteriores sunt, at tamen in David prophetica
non sunt posteriores scientia. Quia et ipse psalmus
non minus Davidis insculpit poenitentiam et con-
fessionem et super lapsibus misericordiam quam
posterioribus temporibus captivitate Israel præ-
nuntiat, et misericordia dignatos esse hos et huma-
nitate in typis et figura implorata divinitus prædi-
cit, audiendam esse exultationem et lætitiā
prophetica pronuntiat cognitione, exultaturaque
ossa humiliata et spiritu principali confirmanda et
bonis afficiendam divino beneplacito Sion, reædi-
ficandaque diruta mœnia et eversa Jerusalem.
Davidicis igitur verbis, nedum flugantur trans-
gresso, tropis recta invicem coherentibus, nihil,
ut dictum est, discedens a rectitudine et sensu
propheticorum sermonum occurrit; invocant enim
superiorem misericordiam et benevolentiam, per
quas magis justitia elucet Dei et veritas. Ita ergo
facile est et haud infaustum conspiciere quomodo et
ambiguum per affinem textum sacrum mundatum
sit et propheta divinam sapientiam et virtutem
non adulterarit, neque aliquem ratiocinationibus
iniciat turbationem quæ a Deum decenti aliena sit
proposito.

Cum vero Davidicum quidem dictum propriam
connexionem inveniāt et bonam partitionem, sint
et alia multa eloquia eamdem inquisitionem exci-
pientia, non autem per eamdem methodum soluta,
melius est ad magis catholice hæc divinitus ope-
rantem et bene statuentem recurrere theoriam, et
inde a communi omnium discretionem consequentem
et sacris rebus dignum sensum pro viribus eviden-
tem statuere. Sunt ergo quæ eamdem formam in-
duunt contextus et ad eamdem sermonis opus
habent naturalem simpliciter aptari et infiguratam
propriatatem, ut ex multis pauca proponimus
hæc : « Mittam manum meam ut percutiam te
et populum tuum, et delearis de terra », ad
Pharaonem ait per Moysen Dominus : « Et propter-
ea servatus es ut ostendam in te potentiam
meam, et ut prædices nomen meum in tota
terra ». Et iterum : « Ego induravi cor ejus
et servorum ejus, ut veniant signa super eos, ut

¹¹ Psal. l, 1, 2. ¹² Isa. xliii, 26. ¹³ Ezech. xviii, 32. ¹⁴ Ezech. xxxiii, 11. ¹⁵ Exod. ix, 15. ¹⁶ Ibid. 16.

prædicentur signa mea in aures filiorum vestrorum¹. » Deinde : « Et non audiet vos Pharao, ut impleam signa mea et prodigia mea in terra ipsorum². » Horum enim unum quodque et quæcunque alia per similes proferuntur voces juxta ætiologicum reddita phrasibus habitum, proprietate quidem annuntiantur sacræ nostræ Scripturæ. Ad naturalem autem sermonis acceptam formam, pietatem aperiunt et ad theosophiæ nostræ affinem aptantur sensum. Etenim more firmatur antiquo ea quæ omnino eventura sunt et quæ non possunt propter imperfectionem exitus circumcidi sæpius in hoc divulgare schismate; quia et quæcunque phrasin causas indicantem sortita sunt, ordinem habent eorum quæ concessam habent substantiam.

Sed enim proprietas talis Scripturæ, quale est : « Incredulus fuit Pharao et induratus est³, » miraculæ plagæ et verbera inflicta inobedientiæ ipsum et duritiæ secuta sunt. Hæc autem circumsonuerunt, et per omnem terram divulgata sunt, Dei potentiam circumclamantia et admirationi esse et stupori validam manum Dei præparantia; hoc igitur omnino ex illius duritiæ eventurum in ætiologicam formam Scriptura fingens protulit prænuntians tropo exitus immotam firmitatem; etenim omnino ea quorum causa allegata est ex stabilitate prodromi fingi solent et explicari. Castigatur igitur Pharao, non ut glorificetur Deus, etsi vocis et contextus forma talem speciem subeat, sed quia non obedit et inobedientiæ ipsi oportebat pœnas irrogari. Etsi vero non ad hoc respiciebant pœnæ, ne fieret ipse inobedientiæ mancipium, altamen quia statim secutæ sunt impij castigantes, his autem verberum et plagarum stupendis divinis portentis ut dictum est virtus et gloria Dei simul aucta est et effloruit, non absque ratione ea quæ juxta ætiologiam est narrationi forma et aspectus circumponitur, eventurum omnino, et antequam evenisset, testificante et annuntiante oraculorum [divinorum] præcognitione. Eadem via et Davidicorum verborum quæ antea propriam sortita sunt elucidationem et constitutionem in eandem et similem dictis coaptari possent perfectionem; peccavit David et peccatorum maximis, non ut Deus justificetur; non est enim, non est illius peccatum Deo justitiam circumfundens. Sed postquam peccavit quidem, non auxit neque cecitate neque inscientia peccatum, confugit vero magis ad poenitentiam et lacrymas, semetipsum festinas ablueré peccato. Dat autem Deus veniam in benignitate, propriam justitiam et majorem quam juxta humanum sensum splendidam omnibus exhibens et circumspectabilem. Ideo cum dixisset David : « Tibi soli peceavi, ut justificeris, » adjunxit, « in sermonibus tuis, » iniquitatem quidem poenitentia excipiente, poenitentiam vero benignitate supra omnem sermonem, in benignitate vero in sermonibus elu-

A μετὰ μου ἐπ' αὐτοῦ, ὅπως διηγήσεται τὰ σημεῖά μου εἰς τὰ ὦτα τῶν τέκνων ὑμῶν. » εἶτα : « Καὶ οὐκ εἰσακούσεται ὑμῶν Φαραὼ, ἵνα πληθύνω τὰ σημεῖά μου καὶ τὰ τέρατά μου ἐν τῇ γῇ αὐτῶν. » Τούτων γὰρ ἕκαστον καὶ ὅσα ἄλλα διὰ τὸν ὁμοίον προάγεται φωνῶν κατὰ τὸν αἰτιολογικὸν ἀποδιδόμενα τῆς φράσεως σχηματισμὸν, ἰδιώματι μὲν ἀπαγγέλλεται τῆς ἱερᾶς ἡμῶν Γραφῆς· πρὸς τὸ φύσικόν δὲ τοῦ λόγου μεταλαμβάνόμενα εἶδος, τὸ εὐσεβὲς ἀναπτύσσει, καὶ πρὸς τὸ τῆς θεοσοφίας ἡμῶν συγγενὲς καταρτίζει τὸ φρόνημα. Καὶ γὰρ ἐθεὶ κρατύνεται παλαιῶ τὰ πάντως ἀποθησόμενα καὶ μὴ οἶά τε ὄντα τῷ ἀτελεῖ τῆς ἐκδόσεως περικόπτεσθαι πολλάκις· ἐν τούτῳ περιαγγέλλειν τῷ σχίσματι· ἐπεὶ καὶ ὅσα τὴν φράσιν αἰτιολογουμένην ἔλαχε, τὴν τάξιν ἐπέχει τῶν ἡμολογουμένην ἔχόντων τὴν ὑπαρξίν.

Ἄλλὰ γὰρ τὸ μὲν ἰδιῶμα τοιοῦτον τῆς Γραφῆς, οἶον, « Ἥπειθει Φαραὼ καὶ ἐσκληρύνετο, » αἱ παράδοξοι πληγαὶ καὶ μαστίγες εἰσπραττόμεναι τῆς ἀπειθείας αὐτὸν καὶ σκληρότητος εἰκοντο. Ταῦτα δὲ τὸ περιβόητον εἶχε, καὶ ἀνὰ πᾶσαν τὴν γῆν ἐφοίτα, τὴν τοῦ Θεοῦ δυναστείαν περιηγουμένα καὶ θαυμάζειν καὶ ὑπερκεκλήττεσθαι τὴν κραταίαν χεῖρα τοῦ Θεοῦ παρασκευάζοντα· τοῦτο οὖν τὸ πάντως ἐκ τῆς ἐκείνου σκληρότητος ἐκθησόμενον, εἰς αἰτιολογικὸν εἶδος ἡ Γραφή σχηματίσασα προσηνέχοι προκηρύττουσα τῷ τρόπῳ τὸ τῆς ἐκδόσεως ἀμετάθετον· καὶ γὰρ ὡς ἐπίπαν καὶ τὰ αἰτιολογούμενα τῷ ἀπαράδατῳ τῆς προόδου εἰδοποιεῖσθαι θέλει καὶ ἐρμηνεύεσθαι. Κολάζεται τοίνυν Φαραὼ, οὐχ ἵνα δοξασθῇ ὁ Θεὸς εἰ καὶ τῆς φωνῆς καὶ τῆς συνθέσεως τὸ σχῆμα τῆς αὐτῆς φαντασίαν ὑπέρχεται, ἀλλ' ὅτι ἡπειθεῖ καὶ τῆς ἀπειθείας αὐτὸν ἔδει τὰς δίκας εἰσπραττεσθαι. Εἰ δὲ καὶ μὴ πρὸς τοῦτο ἑώρων αἱ τιμωραὶ, μηδὲ πρὸς τὸ γενέσθαι αὐτὸν τῆς ἀπειθείας ἀνδράποδον, ἀλλ' οὖν ἐπεὶ περ κατὰ πόδας ἠκολούθησαν τὸν ἀλιτήριον τιμωρούμεναι, ταῦτα δὲ ταῖς τῶν μαστίγων καὶ πληγῶν παραδόξοις θεοσημείαις, ὡς εἴρηται, ἡ ἰσχὺς καὶ ἡ δόξα τοῦ Θεοῦ συνηυξήθη καὶ συνανεδλάστανεν, οὐκ ἀπεικώτως ἢ κατὰ τὴν αἰτιολογίαν τῷ διηγήματι μορφή καὶ ἰδέα περιτίθεται, τὸ ἐκθησόμενον πάντως καὶ πρὸ τοῦ ἐκθεδῆκέναι διαμαρτυρομένης καὶ ἀπαγγελλούσης τῆς τῶν Λογίων προγενέσεως. Διὰ τῆς αὐτῆς δ' ἂν ἐφόδου καὶ τῶν Δαυιδικῶν ῥημάτων ἃ D πρότερον ἰδιαζούσης ἔτυχε σαφηνείας καὶ καταστάσεως εἰς τὴν ἰσὴν καὶ ὁμοίαν τοῖς εἰρημένους ἀπαρτισθεῖν τελειότητα· ἡμαρτεν ὁ Δαυὶδ καὶ τῶν ἁμαρτημάτων τὰ μέγιστα· οὐχ ἵνα Θεὸς δικαιωθῇ· οὐ γὰρ ἐστιν, οὐκ ἐστιν οὐδενὸς ἁμαρτία Θεῷ δικαιουσίνην περιάπτουσα· ἀλλ' ἐπεὶ περ ἡμαρτε μὲν, οὐκ ἠῤῥησε δὲ οὔτε τῇ πωρώσει οὔτε τῇ προγνώσει τὴν ἁμαρτίαν, καταφεύγει δὲ μᾶλλον πρὸς τὴν μετάνοιαν καὶ τὰ δάκρυα, ἑαυτὸν σπουδάζων ἀποπλύνειν τοῦ ἁμαρτήματος. Δίδωσι δὲ Θεὸς συγγνώμην ἐν τῇ φιλανθρωπίᾳ, τὸ οἰκεῖον δίκαιον καὶ μεῖζον ἢ κατὰ ἀνθρωπίνην διάνοιαν, λαμπρὸν ἅπασι ἐπιδεικνὺς καὶ περιβλεπτόν. Διὰ τοῦτο εἰπὼν ὁ Δαυὶδ, « Σοὶ ἡμαρ-

¹ Exod. x, 1. ² Exod. vii, 4. ³ ibid. 13.

των, ὅπως ἂν δικαιωθῆς, ἡ ἐπισυνῆψεν, ἡ ἐν τοῖς λό-
γοις σου· τὴν μὲν ἀνομίαν τῆς μετανοίας διὰ δὲ
ἐξάμενης· τὴν μετανοίαν δὲ τῆς ὑπὲρ λόγον φιλάνθρω-
πίας· ἐν δὲ τῇ φιλάνθρωπῳ τοῦ ἐν τοῖς λόγοις ἐξ-
αστράπτοντος δικαίου καὶ πάσης συμπαθείας καὶ
ἀγαθότητος ἀφιέντος ἀκτίνας. Καὶ λόγοι· ἂν ἐν ταῦθα
νοηθεῖν τοῦ Θεοῦ, τῇ ἀνθρωπίνῃ συγκαταβαίνοντος
ἀσθενείᾳ καὶ εἰς λόγους καὶ κρίσιν καθισταμένου.
Καὶ γὰρ φησι· « Δεῦτε καὶ διελεχθώμεν, λέγει Κύ-
ριος. » Ἀντεξετάσεως δὲ συνισταμένης ὧν δωρεῶν
ἀπήλαυσε καὶ εὐεργεσιῶν ὁ Δαυὶδ πρὸς ἃς κατωλ-
ίσθησεν ἀθέτους πράξεις· ἀπὸ γλώττης καλαμίνης,
καὶ αὐλεῖν ἀλόγως τέχνην ποιουμένης, γλώσσα τοῦ
Πνεύματος, καὶ τῆς ὑπὲρ λόγον σοφίας καὶ γνώσεως
ἔργων· ἐκ μεираκίου μυκτηριζομένου, στρατηγὸς
αὐτοσχέδιος τοῦ πολέμου καὶ τῆς ὅλης παρατάξεως
καὶ μόνοι· καὶ χωρὶς βελῶν καὶ ὅπλων καὶ τῆς ἄλ-
λης παρασκευῆς καὶ ἐμπειρίας τοῦ ἀγωνίσματος,
τροπαιοφορῶν τὴν νίκην, καὶ τὴν ἐχθρῶν ἀναδού-
μενος ἐπικράτειαν· ἐξ ὑπαίθρου ταλαιπωρίας, διω-
ρόρων καὶ τρωρόφων οἰκῶν λαμπρότητες καὶ λαμ-
πρότεροι διαγῶγαι, καὶ ὑπωρόφιος καὶ τρυφῶσα
δαίτα· καὶ πολλῶν πόλεων ὁ κωμήτης, κύριος· ἀντὶ
ποιμενικοῦ καθίσκου καὶ κήρας, σκήπτρον ἐν τῇ χειρὶ,
καὶ περὶ τὴν κεφαλὴν στροφίον βασιλείας· ἐξ ἀγέλης
βοσκημάτων καὶ σύριγγος καὶ τῷ ἤχῳ κατακλυού-
τος αὐτῶν τὰ ὦτα, χρησμολόγος τῶν ὑπὲρ λόγον ἐρ-
γων καὶ προφητείας βρύων χαρίσματα· ἐξ αὐλῶν
νομῶν καὶ θεραπείας θρεμμάτων καὶ σκυτάλης ἀνεχούσης τὸ σῶματιον κόπῳ βαρυνόμενον, θρόνος βα-
σιλείας καὶ πορφύρα καὶ δορυφόροι καὶ στέφανος· συνελόντι φάναι, ἐξ ἰδιώτου προφήτης, καὶ βασιλεὺς
ἐκ φυγάδος, καὶ τὸ κατ' ἐχθρῶν κράτος συγκληρωσάμενος ἀμαχον.

Τὰ μὲν οὖν θεῖα περὶ τὸν Δαβὶδ, ταῦτα, καὶ πολ-
λὰ πλείονα τὰ λειπόμενα. Τὰ δὲ τῆς ἐμῆς ἀσθενείας
καὶ τοῦ Δαβὶδ, γυναικὸς ἡττάτο, τοῦ πολέμου λα-
θῶν ἐπίκουρον ἔρωτα· μοιχεία καὶ φόνος κατὰ τοῦ
μεγέθους ἐχόρευον τῶν εὐεργεσιῶν· ὑβρίζεν ἡ σὰρξ
τὸ πνεῦμα, καὶ ἐπιθυμία ἀθετος τοῖς τῶν δωρεῶν
χαρίσμασιν ἐπεκώμαζε, καὶ πόσα τοιαῦτα! ὁ προ-
φήτης καὶ βασιλεὺς, κήπηλος, οὐκ οἶον ὕδατι κε-
ραννύς, ἀλλὰ τὰς ὑπὲρ λόγον δωρεάς· καταμινύς, καὶ
κίθαρῳ τῶν τοῖς τῆς σαρκὸς πάθεσι καὶ σκιρτήμασιν.
Ἐν τούτοις καὶ τοῖς τοιοῦτοις λόγοις ὁ Θεὸς κρινό-
μενός τε καὶ δικαιολογούμενος πρὸς τὸν Δαβὶδ, ὅρ'
ἔστιν εἰπεῖν εἰς ὅσον τῷ δικαίῳ ὑπερέβαλε, καὶ τῆς
αὐτοῦ παρέστησεν ἀγαθότητος τὸ ἀνυπέρβλητον, μά-
λιστα δὲ μὴδὲ τιμωρίας ὑπάγων τὸν ἀντὶ τοσούτων
ἀγαθῶν ἀκακοῖς ἀμειψάμενον· ὑπετέμνετο γὰρ ἂν
οὕτως τὸ ἔφατον ἐλεος τοῦ Θεοῦ καὶ τὸ ἐν αὐτῷ λαμ-
πρόν καὶ οὐκ ἔχον ἀπαγγέλλειν λόγον τὸ μέγεθος·
τιμωρίᾳ γὰρ καὶ κολάσει ὁ ἡδίκημένος ζημιούμενος
τὰ πολλὰ τῶν ὀφλημάτων ἀγει πρὸς διάλυσιν. Τὰ
τοίνυν Δαυιδικά τῆς μετανοίας καὶ ἐξομολογήσεως
ῥήματα καὶ τῶν παραπλησιῶν ἕκαστον ἢ τῶν ἱερῶν
λογίων συνήθεια τὸ πάντως ἀποδοσόμενον προμη-
νύουσα, αἰτιολογικῶς ἀπαγγέλλει, καὶ διατυπύουσα
τῷ σχήματι τὸ συγγενὲς τοῦ ἀκαλωτῆς ἐκδοσόμενον

A cente iustitia et omnis commiserationis et bonitatis
emittente radios. Et sermones hic intelligi possent
Dei humanæ condescendentis infirmitati et in ra-
tiones et iudicium se statuentis. Etenim, ait : « Ve-
nite et contendamus simul, ait Dominus ». Inqui-
sitione autem facta ex opposito de donis quibus
fruitus est et beneficiis David et de iis ad quos
lapsus est illegitimos actus : a lingua calami et ti-
bias inflare inscite artem sibi fingente, lingua spi-
ritus et sapientiæ supra captum rationis et scientiæ
organum ; ex adolescentulo irrisore dux fortuitus
belli et totius aciei, et solus et absque telis et ar-
mis et reliquo apparatu et experientia certaminis,
reportans victoriam et hostium frangens domina-
tionem, ex ea quæ est sub dio miseria, duplicibus
B et triplicibus tectis domorum splendores et splen-
didiora habitacula, et sub tecto et deliciis affluens
victus, et multarum urbium ex pago oriendus, do-
minus ; pro pastoralis dolioli et pera, sceptrum in
manu, et circum caput diadema regui ; e grege
boum et tibia et sonitu mulcente eorum aures, vates
eorum quæ supra sermonem sunt operum et pro-
phetiæ effluere faciens charismata ; ex sedibus in-
certis et cura agnorum et pelle ferente corpusculum
labore gravatum, thronus regius et purpura et
hastarii et corona ; ut verbo dicam, ex idiota pro-
pheta et rex ex fugitivo et contra hostes victoriam
consecutus absque pugna.

C Igitur divina circa David, talia, et multo maiora
prætermisita. Quæ autem meæ infirmitatis et David,
a muliere victus est, belli assumpto socio amore :
adulterium et homicidium contra magnitudinem
incesserunt bene factorum. Injuria afficit caro spi-
ritum, et concupiscentia illegitima donorum chari-
smatibus illudit, et quænam illa? Propheta et rex,
caupo, non vinum aquæ miscens, sed ea quæ supra
sermonem sunt dona miscens et adulterans carnis
passionibus et assultibus. In his et talibus sermo-
nibus Deus iudicatus et justificatus quoad David.
Certe est dicere in quantum iustitia supera-
verit, et suæ ostenderit bonitatis excel-
lentiam, præsertim non vindictæ subiciens eum
qui pro tantis bonis mala rependit. Sic enim
D subsecta fuisset ineffabilis misericordia Dei et quod
in ea splendens neque sermonem habens ad enar-
randam ejus magnitudinem ; vindicta enim et ca-
stigatione is qui injuste damno affectus est pleraque
delictorum dissolvit. Davidica igitur penitentiae et
confessionis verba et similia quodvis sacrarum
Eloquiorum mos omnino eventurum prædicans,
ætiologice enuntiat et effingens habitu id quod
affine est ejus quod ineluctabiliter eventurum co-
ram sistit. Qui igitur Eloquiorum [sacrarum]

morem et canonem intelligentiæ recta prosequitur, A postquam ipsi occurrerit causam allegantem tropologiam præ se ferens aliqua propositio, manifestum est nullum tumultum neque turbationem neque dubitationem aliquam rationem tenentem esse subiturum; sed ratione contrahens figuræ sensum, pure eventurum videbit; cuius quoque in ostensionem figuratus loquendi usus assumitur.

QUÆSTIO LVII. [al. LVI.]

Quare, Salvatoris baptizantibus discipulis, adhuc baptizabat Joannes?

Edita a Maio, l. c., p. 65-66.

Quia eandem sententiam usque ad immolationem immutabilem conservabat, propter quam et ab initio minister visus est baptismatis. Etenim tunc quidem baptizabat, ut prædicaret accedentium multitudini communem Salvatore generis; et deinceps ut ne intensionem remittens corripere ejusmodi Deum amantis testimonii et sanctos decentis propositi. Baptizabant igitur Salvatoris discipuli, Redemptorem generis prædicantes; baptizabat autem et Joannes; primitivum exemplar illorum sacræ operationis factus, seque conjungens his collectantibus et cooperator salvificæ hujus et prævi purificantis constitutus actionis. Etenim clamavit baptizans, Jesu omnibus divinitatem testificans. Id enim cœlestis illorum sponsus volebat, et præparare studebat, et supereminenter major omnibus et a Deo missus, et Dei verba loquens et qui accepit et habet spiritum non mensura donationis et operationis participatione, ut omnes prophetæ, sed congenerationis justitia, et supersubstantialis consubstantialitatis dignitate. Attamen baptismus Joannis et discipulorum Salvatoris nullo discrimine nisi personarum immutatione differebat. Etenim parabat quivis eorum baptizatos aptos fieri ad suscipiendum per ignem et spiritum perficiendum baptismum, neutrum vero illorum præbebat Spiritus gratiam et efficaciam, neque omnimodam peccatorum remissionem. Tale enim super sermonem donum post distributionem ignitarum linguarum et per ipsas sancti Spiritus præsentiam baptismatis donabatur.

QUÆSTIO LVIII. [al. LVII.]

Quare Moyses secundum genesin genealogiam texens principatum Esau, reliquorum quidem simpliciter nuda recenset nomina, ad Ainan vero progrediens ait: «Iste est qui invenit Iamin in deserto cum pasceret subjugalia Seegon patris sui?» quid igitur est quod invenit? et quare mentione dignum est habitum?

Edita a Maio, l. c., p. 66. In Gen. xxxvi, 24.

Syriaca vox Iamin, vel, ut aliqui, Elmein, fontem denominat; fontes vero et putei desiderata erant res iis qui ex Abraham; cum enim essent pastores et substantiam totam sibi compararent ex

paristhσιν· ὁ τοῖνον τῷ τῶν Λογιῶν ἔδει καὶ τῷ κανόνι τῆς διανοίας εὐθύνόμενος, ἐπειδὴν εἰς ὁμιλίαν καταστῇ τῇ αἰτιολόγῃ τροπολογία κατεσχηματισμένου τινὸς προβλήματος, δῆλον ὡς οὐδένα θόρυβον οὐδὲ παραχῇν οὐδ' ἀπορίαν τινὰ τοῖς λογισμοῖς συνέχουσιν ὑποστήσεται· ἀλλὰ τῷ λόγῳ περιελὼν τοῦ σχήματος τὴν ἐπινοίαν, καθαρῶς τὸ ἐκδησόμενον δέσεται· οὐπερ καὶ εἰς δῆλωσιν ὁ σχηματισμὸς παραλαμβάνεται.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΝΖ.

Διὰ τί τῶν τοῦ Σωτῆρος βαπτίζοντων μαθητῶν, εἰ ἐβάπτισεν ὁ Ἰωάννης;

Διότι τὴν αὐτὴν γνώμην μέχρι τῆς σφαγῆς ἀπαράτρεπτον συνετήρει, δι' ἣν καὶ κατ' ἀρχὰς ὑπῆρτης ὥφθη τοῦ βαπτισματος. Καὶ τότε μὲν γὰρ ἐβάπτισεν, ἵνα κηρύττῃ τῶν προσιόντων τῷ πλήθει τὸν κοινὸν Σωτῆρα τοῦ γένους· καὶ ὕστερον δὲ ἵνα μὴ τὸν τόνον ὑποχαλὼν ἐλεγχθεῖ τῆς τοιαύτης θεοφιλοῦς μαρτυρίας καὶ ἀγιοπρεποῦς προαιρέσεως. Ἐβάπτισον οὖν οἱ μαθηταὶ τοῦ Σωτῆρος, τὸν Ἀντρωτὴν τοῦ γένους κηρύττοντας· ἐβάπτισε δὲ καὶ Ἰωάννης, ἀπαρχὴ μὲν παράδειγμα τῆς ἐκείνων ἱερᾶς ἐργασίας γενόμενος, συνεφαπτόμενος; δὲ τοῖς συναγωνιζομένοις καὶ συνεργῶς τῆς σωτηρίου ταύτης καὶ προκαθαροῦ καθιστάμενος πράξεως· καὶ γὰρ ἀνακέκραγε βαπτίζων, τὴν Ἰησοῦ πᾶσι θεότητα διαμαρτυρούμενος. Τοῦτο γὰρ ὁ ἰπουράνιος αὐτῶν νομφίος ἐβούλετο, καὶ κατασκευάζειν ἐσπουδάζετο, καὶ ὁ καθ' ὑπερβολὴν μέζων ἀπάντων, καὶ ὁ ἀπὸ Θεοῦ ἀπεσταλμένος, καὶ ὁ Θεοῦ ῥήματα λαλῶν καὶ ὁ λαβὼν καὶ ἔχων τὸ Πνεῦμα οὐ μέτρῳ διωρεᾷ; καὶ ἐνεργείας μεθέξει, ὥσπερ ἅπαντες οἱ προφῆται, ἀλλὰ συγγενείας δικαίῃ καὶ ὑπερουσίῳ ὁμοουσιότητος ἀξιώματι. Τὸ μέντοι βάπτισμα τοῦ Ἰωάννου καὶ τῶν μαθητῶν τοῦ Σωτῆρος οὐδενὶ διαφόρῳ πλήν τῆς τῶν προσώπων ἐναλλαγῆς διεστέλλετο· καὶ γὰρ παρεσκεύαζεν μὲν ἑκάτερον αὐτῶν τοὺς βαπτίζομένους ἐπιτηδεύειν ἕσθαι, τὸ διὰ πυρὸς καὶ Πνεύματος τελεσθισόμενον δέξασθαι βάπτισμα, οὐδέτερον δὲ αὐτῶν παρεῖχεν τὴν τοῦ Πνεύματος χάριν καὶ ἐνεργείαν, οὐδὲ τὴν παντελῆ τῶν ἀμαρτημάτων ἄφεσιν. Ἡ τοιαύτη γὰρ ὑπὲρ λόγον διωρεᾷ μετὰ τὴν διανομὴν τῶν πυρίνων γλωσσῶν καὶ τὴν δι' αὐτῶν τοῦ ἁγίου Πνεύματος παρουσίαν τοῖς βαπτίζομένοις ἐχαρίζετο.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΝΗ'.

Τίνας ἔσκακε ὁ Μωσὴς κατὰ τὴν Γένεσιν γενεαλογίαν τὰς ἡμεροίας Ἡσαῦ, τῶν μὲν ἄλλων ἀπλῶς ψιλὰ διέρχεται τὰ ὄνματα, ἐπὶ δὲ τὸν Αἰνᾶν ἐλθὼν φασίν· «Οὗτός ἐστιν ὃς εἶρε τὸν Ἰαμὴν ἐν τῇ ἐρήμῳ ὅτε ἔεμεν τὰ ὀποῦνια Σεργῶν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ;» τί οὖν ἐστιν ὁ εἶρε; καὶ τίνοις ἔσκακε μνήμης ἀξιοῦται;

Ἡ Εὐρα φωνὴ τὸν Ἰαμὴν ἢ ὡς ἐνίοι τὸν Ἐλμεῖν πηγὴν ἐθέλει· καλεῖν· αἱ πηγαὶ δὲ καὶ τὰ φρέατα περισπούδαστον ὑπῆρχε χροῖμα τοῖς ἐξ Ἀβραάμ· πειμένες γὰρ ὄντες καὶ τὸν βίον ὅλον ποιούμενοι ἐκ τῆς

τῶν προβάτων πολυπληθείας τε καὶ εὐθηνίας, πολλὸν ἄοιον μεγάλου αριθμοῦ καὶ πλούτου ἔχον τῶν πηγῶν καὶ φρεάτων · ἅτε δὲ τῆς τροφῆς οὐ πολλὸν ἔλαττον οὐδὲ τοῦ πόματος καταπαίνοντο · καὶ διατιθέντος ἐπὶ τὸ ἄμεινον τὰ βοσκήματα. Οὕτω δὲ φαίνεται καὶ ὁ Ἀβραὰμ καὶ ἄλλης ἀπολαύσας παρὰ τοῦ Ἀβιμέλεχ θεραπείας, οὐκ ἀγνωμοσύνην ἠγούμενος διελέγγειν αὐτὸν περὶ τῆς ἀφαιρέσεως ὧν αὐτὸς ἀνωρύετο φρεάτων · οὐδ' ἐκεῖνος τὸν ἐλεγχον μυχτηρίζει · ἀγνοεῖν δὲ τὴν πρᾶξιν παρὰ τὸν αὐτοῦ θεραπεύοντων τολμηθεῖσαν ὑποκρίνεται καὶ σπουδάζει ὁ Ἀβραὰμ διὰ τῶν ἐπὶ τὰ ἀνιδάνων τὴν τοῦ Ἀβιμέλεχ ὁμολογίαν ὡς εἴη τὸ φρέαρ ἔργον καὶ πόνος τοῦ Ἀβραὰμ βεβαιώσασθαι · καὶ ὅρκος καὶ συνθήκαι προβαίνουσι · καὶ ἡ πηγὴ λαμβάνει τὴν ἐπωνυμίαν ἀπὸ τῆς πράξεως φρέαρ Ὀρκισμοῦ ἐπωνομασθεῖσα · καὶ οἱ Φυλιστιεῖμ δὲ χρόνῳ ὑστερον τῆς ἰδίας χώρας ἐν ᾗ παρῶκει ὁ Ἰσαὰκ φεύγων τὸν ἐν τῇ πατρὶδι λιμὸν, ἀπελάσαι φθόνῳ μελετήσαντες, ἐμφράττουσι τὰ φρέατα τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, τοῦ ποιμένας εἰδότες μὴ δύνασθαι ζῆν. τῆς τῶν φρεάτων ἀποστερουμένους χρήσεως · καὶ Μωσὴς ὅτι τοὺς χειρῶν ἀδίκων ἀρεάνας ποιμένας ἀπωσάμενος παρέσχε ταῖς θυγατράσι τοῦ Ἰσθὲρ θάττον ἢ κατὰ τὰς ἄλλας ἡμέρας ποτίσαι τὰ θρόμματα τῷ πατρὶ κηδεύει, καὶ κύριος οἰκίας ἀντὶ προσηλύτου γίνεται · καὶ μυρία ἄλλα ἐστὶ λαβεῖν δι' ὧν περισπούδαστον καὶ μέγα κτήμα τοῖς ἐξ Ἀβραὰμ τὰ φρέατα ἐνομίζετο · ὁ δὲ καὶ ἀταλαιπώρως εὐρύν ὁ Αἰνᾶν ἡ Ὀνᾶν (ἐκατέρως γὰρ τῆς φωνῆς ὀνομάζεται), ἱστορίας κοσμογένειας καὶ τὴν τοῦ Ἡσαὺ φυλὴν γενεαλογήσαντι.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΝΘ.

Τί θηλοῖ τὸ ἐν δευτερονομῷ γεγραμμένον · « Ἐὰν δὲ οἰκοδομήσῃς οἰκίαν καιρὴν καὶ ποιήσῃς στεφάνην τῷ δωματίῳ σου, καὶ οὐ ποιήσῃς φόνον ἐν τῇ οἰκίᾳ σου » ·

Edita a Maio, l. c., p. 67-69. In Deuteronom. xxi, 8.

Εἰρηται μὲν τοῖς πρὸ ἡμῶν περὶ ταύτης τῆς ρήσεως οὕτε τῆς σαφηνείας οὐδὲν οὐτε τῆς ὀρθότητος ἐνδεέστερον. Πλὴν ἐπιείκως σοι φίλον καὶ ἂν ῥαδίον ἐστὶ παρ' ἐτέρων μαθεῖν, ταῦτα παρ' ἡμῶν ἀκούειν, συνάδοντες καὶ ἡμεῖς ἐκεῖνοις, καὶ μάλιστα οἷς τι τῶν ἄλλων ἐπὶ τὸ ἄμεινον τεθεώρηται, καὶ σύμφωνον ποιούμενοι τὴν ἀνάπτυξιν, πρῶτον μὲν εἰδέναι φάμεν δεῖν, ὡς ὁ καὶ πολλὰς συνδέσεις ὥσπερ καὶ ἄλλαι πολλὰ τῶν λέξεων παρὰ τοῖς Μωσαϊκοῖς διατάγμασι παρέλκοντος ἐπέχει χώραν · διὸ καὶ πρὸς τὸ εὐθύτερον ἀναγνωσθεῖν ἂν τὸ ρητὸν, τοῦ κατὰ τὴν ἀρχὴν συνδέσμου περιαιρεθέντος · διπλάς δὲ διανολαίς ἡ ἐρμηνεία μερίζεται. Ἡ μὲν γὰρ πρὸς τὸ γράμμα διαβαίνει καὶ διὰ τῶν αἰσθητῶν ἀνευθύνεται, ἡ δὲ πρὸς θεωρίαν θέλει μᾶλλον ἀνάγεσθαι · ἡ μὲν οὖν τὴν πρόδον δι' ὧν ἡ λέξις μᾶλλον καὶ ἡ αἰσθησις ἐπικρατεῖ, ποιουμένη, ὧδέ πη τὸ δηλούμενον ἀναπτύσσει. Οἰκίαν γὰρ σοι, φησὶν, προθεμένῳ σκοπῶν ἀνοικοδομήσαι, καὶ τάφον, ὡς εἰκὸς, χρησιμεύουσαι καὶ καταβαλεῖν τὰ θεμελίαι ἀνορυξαμένῳ, οὐ χρὴ καταλιπεῖν τὰ βοθρεύματα πρὶν εἰς τέλος ἀγαγεῖν τὸ ἔργον χωρὶς τῆς ἀρμοζούσης περιβολῆς καὶ ἀσφαλείας · ἵνα μὴ τῷ τὴν σὴν ἀγνοήσαντι πρᾶξιν, αἴτιος

A ovium magno numero et prosperitate, magni faciebant fontes et puteos, quasi pascuis non valde minus ita et potu saginante et disponente in melius armenta. Sic certe videtur et Abraham et reliqua fruitus apud Abimelech cura, non insipientiam ducens reprehendere ipsum de ablatione eorum quos ipse foderat puteorum; neque ille reprehensionem irridet, ignorare vero actionem a suis servis ansam respondet et festinat Abraham per septem agnos Abimelech confessionem, esse puteum opus et laborem Abrahæ, stabilire. Et juramentum et conventiones procedunt, et fons sumit cognomen ab actu, puteus juramenti cognominatus. Et Philistim tempore subsequenti propria regione in qua peregrinabatur Isaac fugiens in patria famem, expellere invidia cum meditati essent, obstruunt puteos patris ejus, pastores scientes non posse vivere, puteorum destitutos utilitate. Et Moses quod manibus iniquis patrari cœpta pastorum amolius præbuisset filiabus Jethro ocuis quam aliis diebus [opportunitatem] adaquandi greges, patri placet, et dominus domus pro advena sit. Et sexcenta alia sumere est per quæ desiderabilis et magna possessio posteris Abrahæ putei putabantur. Quod sane et feliciter cum invenisset Ainan seu Onan, utraque enim voce nominatur, historiæ præbuit materiam Dei speculatori Moysi qui de cosmogonia et de Esau familia genealogiam texuit, παρέσχεν ὑπόθεσιν τῷ θεόπτη Μωσεί κατὰ γὰρ τὴν

QUÆSTIO LIX [at. LVIII].

Quid significat quod in Deuteronomio scriptum est : « Si ædifices domum novam, facies et coronidem domui tuæ, nec facies homicidium in domo tua? »

Dictum est quidem a majoribus nostris de hac locutione quod neque illustratione neque correctione indiget. Attamen quia tibi placitum et quæ facile est ab aliis discere, hæc a nobis audire, concinentes et nos illis, et præsertim quibus aliquid aliorum in melius speculatum est, et consonam facientes replicationem, primum quidem nosse dicimus oportere, quod sæpe conjunctio, et, si deus et aliæ multæ ex dictionibus in Mosaicis ordinationibus, redundantis vocis habet locum. Ideo et rectius legeretur dictum, ea quæ ab initio est conjunctione sublata; duplicibus vero intellectibus interpretatio dividitur. Hæc enim ad litteram transit et per sensibilia dirigitur, illa vero ad theoriam vult magis sursum agi. Illa igitur prævium iter, per quæ dictio magis et sensus obtinet, sibi faciens, sic forte significatum aperit: Domum enim tibi, ait, cum posueris scopum ædificare, et foveam ut decet fundare et jacere fundamenta cum foderis, non oportet relinquere fossiones antequam ad finem perduxeris opus, absque convenienti cinctura et munimine, ut ne tuam ignorantiam actionem, causa videaris homicidii, illo

quidem lapso in profundum, utpote nihil novorum A operum antea sciente, te vero nullam curam ne quid accidat tale, adhibente. Etenim et multa ex irrationalibus non veri absimile est casura in profundum et interitura; sed et hominum aliquos quos prior locorum positio et consuetudo transitus et breve post novam structuram tempus obumbrantia ea quæ noviter facta sunt, et nihil novum neque dictum damnum ne suspicarentur decipientia, perditionem invenire pro præcedenti utilitate coegerunt. Oportet igitur propter hæc omnia nullam omittere, in iis quæ agimus, securitatem, per quam congeneres et contribules omni læsioni et damno impervios cōservemus. Illegitimum enim et crudele a quibus nos utilitates carpinus, ejusdem generis et ejusdem tribus homines sinere perpressionum et dolorum sustinere ultima. Debita autem providentia adhibita, et inde quoque nullo transeuntium in fossiones abrupto, non erit occisio ulla in noviter ædificata domo; et circa domum conspecta circumfusa et coronis et homicidio mundam domum declaravit et erga proximum providentiam clare omnibus manifestans, multarum et insignium laudum causa provido auctori fit; et talis curæ fructum in similibus operibus et præscriptiones ei qui prior illas constituit, thesaurizavit. Et hoc quidem quod Deo gratissimum est legislationis stabilivit, et potens et salvificum et reverendum. Juxta quidem quod sensibile est, talem est accipere et propositi sermonis intelligentiam.

Quæ vero ad theoriā magis spiritum attollit, hæc et vellet hortationi actionem connectere. Qui philosophia recentiori et supra captum multitudinis posita utuntur, et vitam liberam a vulgari conversatione curant, non debent ii novum quidem fundamentum figere, novam vero parare tentare domum, nec in ullo ad multitudinem inclinatum, neque a consueta conversatione ad vestigia decedentem; in ipsis autem mediis operibus facti, intensionem luctaminum remittere, et facilitate similium laborum putridum et caducum id quod bene cœptum est ædificare egregiæ artis opus; et domum per quam licebat et decedentes imbres tentationum procellas fortiter repellere et inflammatum radium passionum sopire et cohibere ardorem; hanc vero domum splendide cœptam ædificari, ita vero ad admirationem suavem progredientem non oportet remissione sententiæ deinceps sinere in risum decidere, et in odium et in contumeliam priorem bonam famam commutari; sed oportet hanc noviter cœptam ædificari, in similibus servare successum, et coronidem jucundæ huic et egregiæ habitationi circumdare, id est usque in finem ad coronas ducentem accurationem et curam parare; legitime enim et ad finem usque pugnantium coronæ. « Nemo enim, » ait Ecclesiæ præco, « coronatur, nisi legitime certaverit. » Novit autem

^a II Tim. ii, 5.

ἀναφανίσῃ φόνου, τοῦ μὲν ἐμπροσθέντος τῷ βοθύνῳ, ἅτε μηδὲν τῶν καινουργηθέντων προειδότες, σοῦ δὲ μηδεμίαν ἐπιμέλειαν περὶ τοῦ μηδὲν συμβῆναι τοιοῦτον εἰσηγγισσάμενος. Καὶ γὰρ καὶ πολλὰ τῶν ἀλόγων οὐδὲν ἀπεικὸς παρεμπίπτειν τῷ βοθύνῳ καὶ ἀπόλλυσθαι· ἀλλὰ γε τῶν ἀνθρώπων ἐνίου οὗς ἡ πρότερά τῶν χωρίων θέσις καὶ τὸ ἔθος τῆς διόδου καὶ ὁ βραχὺς μετὰ τὴν καινοτομίαν χρόνος· ἐπισκιάζοντα τὰ νεοκμηθέντα, καὶ μηδὲν καινὸν μηδὲ πρόσφατον βλάβην ὑφορᾶσθαι συνεξαπατώντα βλεθρὸν εὐρεῖν ἀντὶ τῆς προκειμένης χρείας συνώθησεν. Δεῖ δ' οὖν διὰ ταῦτα πάντα μηδεμίαν. παραλιμπάνειν ἐφ' οἷς πράττομεν, ἀσφάλειαν· δι' ἧς τὸ ὁμογενὲς καὶ ὁμόφυλον πάσης βλάβης καὶ ζημίας ἀπείρατον συντηρήσομεν· ἔκθεσμον γὰρ καὶ ὠμότητος ἐφ' οἷς ἡμεῖς; τὰς ὠφελείας δρεπόμεθα, τοὺς ὁμογενεῖς καὶ ὁμοφύλους περιορῶν τὰ τῶν παθημάτων καὶ ἀλγεῶν ὑφίστασθαι ἔσχατα· τῆς μέντοι χρεωστουμένης προνοίας κἀνταῦθα καὶ μηδὲν τῶν παραπορευομένων τοῖς βοθύνους ὑποφερομένων, οὐκ ἔσται φόνος· οὐδεὶς ἐν τῇ νεουργουμένῃ οἰκίᾳ· καὶ ἡ περὶ τὸν βόθρον περινοηθεῖσα περιβολὴ καὶ στεφάνη καὶ φόνου καθάραν τὴν οἰκίαν ἀπέφηνεν καὶ τὴν τοῦ πλησίον πρόνοιαν λαμπρῶς πᾶσιν ἐμφανίζουσα, πολλῶν καὶ καλῶν ἐπαίνων πρόξενος τῷ προνοησαμένῳ γίνεται· καὶ τῆς τοιαύτης κηδεμονίας τὴν ἀπόλαυσιν ἐν ὁμοίοις ἔργοις καὶ συγκυρήματα τῷ προκαταβαλόντι ἀπεθησαύρισε· καὶ τότε θεοφιλέστατον τῆς νομοθεσίας ἐβεβαίωσε, τὸ τε δυνατόν καὶ σωτήριον καὶ αἰδέσιμον· ἀλλὰ κατὰ μὲν τὸ αἰσθητὸν, τοιαύτην ἔστι λαθεῖν καὶ τὴν τοῦ προκειμένου λόγου εὐκρίνειαν.

Ἡ δὲ πρὸς θεωρίαν μᾶλλον τὸν νοῦν ἀναφέρουσα, τοιαῦτα ἂν εἴη καὶ βουλευτήριον καὶ τῇ παραινέσει τὴν κρᾶξιν συσφίγγουσα. Οἱ φιλοσοφία καινοτέρᾳ καὶ τῶν πολλῶν ὑπεράνω καιμένην χρώμενοι καὶ τὸν βίον ἐξηρημένον τῆς δημώδους πολιτείας ἐπιτηδεύοντες, οὐκ ὀφείλουσιν οὗτοι καινὸν μὲν τὸν θεμέλιον πηγνύναι, καινὴν δὲ κατασκευάζειν ἐπιχειρεῖν τὴν οἰκίαν καὶ μηδὲν πρὸς τὸ πλῆθος συμπερομένην· μήτε τῆς ἐθίμου διαγωγῆς πρὸς τὰ ἔχνη καταπίπτουσιν· ἐν αὐτοῖς δὲ μέτοις τοῖς ἔργοις γενόμενοι, τὸν τόνον τῶν αγωνισμάτων ὑποχαλῶν, καὶ τῇ βραδυνῇ τῶν ὁμοίων πόνων σαθρὸν καὶ εὐδιάπτωτον τὸ καλῶς ἀρξάμενον οἰκοδομεῖσθαι φιλοτέχνημα· καὶ τὴν οἰκίαν δι' ἧς ἐνῆν καὶ καταβρῆγγνυμένους θυμους τὰς τῶν πειρασμῶν νιφάδας στεβρῶς ἀποκρούεσθαι, καὶ φλογίζουσιν ἀκτίνα ἦτοι τῶν παθῶν ἀποστῆγειν τε καὶ ἀναστέλλειν τὴν πύρσιν· ταύτην δὲ τὴν οἰκίαν οὕτω μὲν λαμπρῶς ἀρξάμενην οἰκοδομεῖσθαι, οὕτω δὲ πρὸς θαῦμα γλυκὺ προλοῦσαν οὐ χρὴ βᾶθυμῃ γνώμῃς ὑστερον εἶναι εἰς γέλωτα καταπίπτειν, καὶ τὸ σκυθρωπὸν καὶ περιυβρισμένον τῆς πρὶν εὐκλείας ἀνταλλάττεσθαι· ἀλλὰ δεῖ ταύτην καινῶς ἀρξάμενην οἰκοδομεῖσθαι, ἐν τοῖς ὁμοίοις συντηρεῖν κατ' ὅρθωμα· καὶ στεφάνῃ τῷ τερπνῷ τούτῳ καὶ περικαλλεῖ δωματίῳ περιθεῖναι, τουτέστι μέχρι τέλους τὴν πρὸς τοὺς στεφάνους ἀγούσαν ἀκριβεῖαν τε καὶ ἐπιμέλειαν ἐπιτηδεύειν· τῶν γὰρ νομίμων καὶ τῶν μέχρι τέλους

ἀθλούντων οἱ στέφανοι· «Οὐδεὶς γὰρ, φησὶ τῆς Ἐκκλησίας ὁ κῆρυξ, στεφανοῦται, ἐὰν μὴ νομίζωσιν ἀθλήσῃ.» Οἷός δὲ καὶ καινὴν κτίσιν τὴν κατὰ Χριστὸν προκοπὴν καὶ τελείωσιν ὁ τοῖς αὐτοῖς καινοῖς πολιτεύμασιν τὴν καινὴν διαθήκην καινοτέραν ἀεὶ συντηρήσας. «Εἰ τις γὰρ, φησὶν, ἐν χρόνῳ καινὴ κτίσις, » ἀνακαινίζεσθαι· τούτεστι διὰ πάντων ἐν τῇ σοφῶς τε καὶ ὑπὲρ λόγον οἰκονομηθείσῃ καινότητι διατηρεῖσθαι καινιζόμενοι, μὴδὲν παλαιὸν μηδὲ σαθρότητος νόσον ἐπιφέροντες. Εἰ γὰρ μὴ ἐπιτεθείη στεφάνῳ τῷ καινιζομένῳ δωματίῳ τοῖς κατορθώμασι, τούτεστιν εἰ μὴ μέχρι τέλους τοὺς νεανικούς καὶ καινοὺς καὶ καλοὺς ἀγῶνας τοὺς προξένους ἡμῖν τῶν στεφάνων συντηρήσομεν, φόνος καὶ φθῶν ὁ χαλεπιώτατος ἐν τῇ σαθρότητι τοῦ οἰκοδομήματος· συγκατανεγκόντος δὲ καὶ συγκατορύξαντος καὶ τὸν ἀπ' ἀρχῆς τῆς καινότητος τῆς οἰκοδομῆς, ὡς εἶθε μὴ ὠφελὲν εἰς μάτην, φιλοτιμησάμενον· τῷ γὰρ οὕτως ἀθλίως περιενεχθέντι καὶ μετὰ τοσοῦτους πόνους καὶ ἰδρωτάς ὥσπερ ἐκ μεταμελείας ἐνυδρίσαι τὰ φθάσαντα, καὶ παθῶν ἀνδράποδον γενέσθαι καὶ τοῦ ἐχθροῦ θήραμα, οὐδὲν ἂν εἴη χειρόν, μηδὲ τὴν ἀρχὴν ἐλίσθαι τὴν καινότητα τοῦ πολιτεύματος, ἣ προελομένουσιν μὴ διενεγκεῖν μέχρι τέλους, ἀλλ' ἀνθελίσθαι τῶν σπουδαζομένων τὰ ἀπευκτατά· καὶ οἷς ἂν ἔξουσιν οἱ μισοῦντες ἐντροφεῖν τῇ χλεύῃ καὶ τοῖς ὀνειδίσμασιν οὐδὲ τὸν θεσπέσιον δὲ παρασιώπεσθαι Κύριλλον ὄσιον.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ Ε΄.

Τί δήποτε τοῦ νόμου καλῶντος ἄπτεσθαι λεπτοῦ, εἰ δὲ μὴ, ἀκάθαρτον εἶναι ἕως ἐσπερας, ἐν τῷ θεραπεύειν τὸν λεπτὸν ὁ Σωτὴρ ἄπτεται αὐτοῦ, καὶ τοὶ λόγῳ θεραπεύειν δυνατοὶ ὄν;

Edita a Maio, l. c., p. 69-72.

Πρῶτον μὲν ἐκεῖνο προσῆκεν εἰδέναι, ὡς ἐξ ὧν ὁ Σωτὴρ νῦν μὲν τὸν νόμον ἔκρινε φυλάττειν, νῦν δὲ τῶν κρείττωνων καὶ ὑπὲρ ἀνθρώπων ἔργων ἀπέφαινε ἡττονα, οὐδ' ὅτε νομοφυλακεῖν ἐδοκίμαζεν, ὡς ὑποκειμένου τοῖς νόμοις ἐφυλάττειν· ἀλλὰ τοῦτο μὲν οἰκονομίαν πληρῶν, καὶ δεικνύς οἷα δὴ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν μὴ ἀπαξιώσας ἀναλαβεῖν, ὅτι καὶ αὐτὸς οὐκ ἀτιμᾶζει τὰ δι' ὧν ἤδη ρυθμίζεται τὰ ἀνθρώπινα, ἀλλὰ καὶ μετέρχεται ταῦτα ὅταν μηδὲν ἄλλο τῶν κρείττωνων εἰς ἐαυτὸν μετέλκῃ καὶ μεταβιβάσῃ τὴν πρόνοιαν· τοῦτο δὲ καὶ τῶν Ἰουδαίων ἅμα ἐμφράττων τὰ βλάσφημα καὶ ἀπύλωτα στόματα, καὶ τὸ ἀντίθεον καὶ παράνομον ὥσπερ εἰς τὸν Δεσπότην ἐναποθρήπτειν οὐκ ἔφριττεν ἡ θεομάχος αὐτῶν ἀπόνοια, εἰς τὰς ἐκείνων περιτρέπων κεφαλὰς· ἐπεὶ καὶ τοῦ μαθητὰς ἐγκαλομένουσιν ὅτι κατὰ τὸ Σάββατον πορευόμενοι τοὺς στάχεις ἔτιλλον, καὶ ψύχοντες λιμοῦ τὴν αὐτοσχέδιον τράπεζαν ἐποιοῦντο λαμα, ἱεραῖς τε ἄλλαις ἐφόδοις καὶ δὴ καὶ παραδειγμάτων ἐπιφορὰ κράτει καὶ ἀξιώματι· τὸ ἀπαράγραπτον προβαλλομένων ἀνευθύνους εἰδείων καὶ πάσης ἀνεπάφους μέμψεως· νοὶ μὴν καὶ τὸν Ἰὼν τοῦ ἀνθρώπου Κύριον εἶναι τοῦ Σαββάτου, οὐχὶ δὲ τῇ ἐκείνου παρατηρήσει δουλεύοντα περιφανῶς ἀνεχέριπτε. Διὸ καὶ παρόντος αὐτοῦ τὸ προνόμιον τοῦ Σαββάτου συνεστέλλετο, ὥσπερ ἐπιστάνοτος δεσπότου

* II Cor. v, 17.

A et novam creaturam secundum Christum profectum et perfectionem qui iisdem novis institutis novum testamentum noviori semper conservavit. « Si qua enim, » ait, « in tempore nova creatura, » renovari: id est, per omnia in sapienter et supra sermonem ædificata novitate perseverare innovati, nihil antiquum neque putredinis morbum inferentes. Si enim non imponatur coronis innovatæ domui per virtutes, id est, si non usque ad finem juvenilia et nova et pulchra certamina quæ procurant nobis coronas servaverimus, cædes et cædium pessima in putredine ædificii; cum deorsum ferat et suffodiat vel illum qui a principio novitatis ædificii, utinam non profecerit in vanum, meliora æmulatus est. Ita misere enim dejecto et post tot labores et sudores quasi ex poenitentia injuria afficere quæ præcesserunt, et passionum mancipium fieri et inimici præda, nibilo pejus esset, neque a principio elegeris novitatem conversationis, aut postquam elegit, non perluxisse usque ad finem, sed anteposuisse æmulatus ea quæ deprecabilia sunt. Et ex quibus poterunt osiores delectari irrisionibus et exprobrationibus, non divina locutus siluit Cyrillus sanctus.

μισοῦντες ἐντροφεῖν τῇ χλεύῃ καὶ τοῖς ὀνειδίσμασιν οὐδὲ τὸν θεσπέσιον δὲ παρασιώπεσθαι Κύριλλον ὄσιον.

QUÆSTIO LX [al. LIX].

Cur Christus leprosum tetigerit, non obstante legali immunditia, cum solo verbo eum sonare potuerit?

Primum quidem id convenit scire, ex quo Salvator nunc legem judicabat servare, nunc vero optimis et supra hominem operibus demonstrabat inferiora, nec quando legem servare ducebat bonum, ut subiectum legibus eum servasse; sed hoc quidem oconomiam implens et ostendens sicut humanam naturam non dedignatus assumere, ita nec ipsum jam dedignari ea per quæ ordinantur humana, sed et sectari se illa quando nihil aliud excellentiorum in seipsum attrahit et transfert per providentiam; illud autem et Judæorum simul obstruens blasphemia et absque ostiis ora, et quod contra Deum est et contra legem ut in Dominum jactare non horrebat contra Deum pugnans illorum insaniam, in ipsorum retorquens capita. Quoniam et discipulos accusatos quod contra Sabbatum euntes spicas vellerent, et esurientes famis sponte oblatam mensam facerent medicinam, sacris et aliis viis et exemplorum quoque allegatione vi et dignitate Scripturam non violatam proponentium sine culpa esse demonstravit et omni intactos criminatione. Imo et Filium hominis dominum esse Sabbati, non autem illius observationi servientia insigniter prædicavit. Ideo et præsentem ipso præscriptio Sabbati contrahebatur, ut astante domino servi libertas evanescit, domino autem circumagitur nutu. Namque in quibus ho-

minum divinitus operabatur salutem, homines in iis educandas leges tacebant; melius enim esse multo propria pædagogia ipsum opus salutis intelligebant. In quibus autem non erat legum custodia mirabilium operationem superponens, neque hominem salutem despiciens, tunc et ipsæ propriam justificationem agnoscebant. Magis vero ipsis semper servatum exstabat ex iis quæ Salvator operabatur. Etenim legum illatio cum et magis vigentes viderentur, lignum cædere et ignem accendere et carnes dividi a sacerdotibus non injuriam ducebant et ipsarum roboris destructionem sed et decorem sibi faciebant et dignitatem tolerare illis posteriora; et bovem et asinum solvere a præsepi, et abducere ut potius participes essent propriæ temperantiæ infirmationem non putabant, nec solutio ipsis videbatur quod nec illa servirent præcepto. Quid autem oportet loqui ovem e fovea extractam et bovem et filium hominis e puteis laris extractum, et quæcunque talia alia; quorum Sabbati leges vim reverentis, juvabantur magis et exaltabantur; quibus a principio illatum, multorum aliorum operum complexu et exhibitione earum quæ in ipsis separabantur actionum.

Hæc quippe et talia, transgressionem Sabbati imprudentibus Judæis mirabilium operationes et insaniabilium morborum curationem inclamantibus, Salvator in medium protulit, opponens ea quæ super sermonem sunt opera manufactis actionibus, et ostendens quantum utrorumque discrimen. Et non erat nec impudentibus negare Judæis multo majoris pretii esse et mirabiliores salvificas actiones quam lignorum cæsisio et carniū divisio et e fovea et puteo ovis et bovis extractio, et quæcunque his similia, etsi ab impio sensu et Deum impugnante non desisterent. Vide autem tu incomprehensibilem Dei sapientiam et ineffabilem providentiam, quomodo quod debebat posterioribus temporibus omnino solvi gratiæ abolitum, legem dico, vi et dogmate, id a principio inductum et victum constringeretur, ut omnimoda instans solutio eam quæ ex parte et cum qua progressa est lex proponens, neque novum neque paradoxum allatum simul ostenderet, sed et Judæorum confunderet et obturaret incredulitatem, et contra legem non in tempore zelo tuitam, quasi non nunc lege ad solutionem vergente, sed a principio cum solutione progressæ et cum solutione consistente, insolubilitati vero nec a principio subiecta. Et non quoad sola Sabbata legislationem solutio in suis ipsis limitibus servavit, sed et pro adimplentione paschatis definitum tempus distribuens, et in ea quæ per partes est superpositione actionis universitatem colligens. Certe et templum unum pro sacrificiis separatim ubique terræ dispersis Judæis victimam haud immolatam et ingratam omnimodo prænuntiavit futuram; hoc quidem

A ἡ τοῦ δούλου παρῆρσία ἡρεμεῖ, τῷ δεσποτικῷ δὲ περιάγεται νεύματι. Ἀλλὰ γὰρ ἐν οἷς τὴν τῶν ἀνθρώπων ἐθεοῦργει σωτηρίαν, οἱ τοὺς ἀνθρώπους παιδαγωγούντες νόμοι ἡσύχαζον· κρείσσον γὰρ εἶναι πολλῶν τῆς ἰδίας παιδαγωγίας, αὐτὸ τὸ ἔργον τῆς σωτηρίας συνίεσαν. Ἐν οἷς δ' οὐκ ἦν τῶν νόμων ἡ φυλακὴ τὴν θαυματουργίαν ὑπερτιθεμένη, οὐδὲ τῆς τῶν ἀνθρώπων σωτηρίας κατολιγωροῦσα, τῆνικαὺτα καὶ αὐτοὶ τὸ οἰκεῖον δικαίωμα ἐπεγίνωσκον· μᾶλλον δ' αὐτοῖς δαὲ συνδιασωζόμενον ὑπῆρχεν ἐξ ὧν ὁ Σωτὴρ διεπράττετο. Καὶ γὰρ ἡ τῶν νόμων εἰσφορὰ ὅτε καὶ μᾶλλον ἀνθοῦντες ἐφαίνοντο, τὸ ξυλοκοπεῖν καὶ πῦρ ἀνάπτειν καὶ κρεανομεῖν τοὺς ἱερεῖς οὐκ ὕβριν ἡγούντο οὐδὲ τῆς αὐτῶν ἰσχύος καθαίρειν· ἀλλὰ καὶ κόσμον ἐποιούντο καὶ σεμνολόγημα φέρειν ἐκείνων τὰ δεῦτερα· καὶ βοῦν δὲ καὶ ὄνον λύειν τῆς φάτνης· καὶ ἀπάγειν ποτοῦ μετασχεῖν τῆς ἰδίας ἐπικρατείας· ἀσθένειαν οὐκ ἐτίθεντο, οὐδὲ λύσεις αὐτοῖς ἐνομίζετο τὸ μὴ καὶ ταῦτα δουλεύειν τῷ παραγγέλματι. Τί δὲ δεῖ λέγειν πρόβατον βοθῦνον ἀναστῶμενον καὶ βοῦν καὶ υἱὸν ἀνθρώπου τῶν φρεάτων ἀνιμώμενον· καὶ πόσα τοιαῦτα ἕτερα; ὧν οἱ τοῦ Σαββάτου νόμοι τὸ κράτος διευλαδούμενοι, ἡρκοῦντο μᾶλλον καὶ ἐσεμνύνοντο· οἷς ἀπ' ἀρχῆς εἰσφερόμενον, πολλῶν ἄλλων ἔργων περιοχὴ καὶ τῇ διατυπώσει τῶν ἐν αὐτοῖς ἀφωρίζοντο πράξεις.

Ταῦτα τοιγαροῦν καὶ τὰ τοιαῦτα παράδασιν τοῦ Σαββάτου τῶν ἀγνωνόμων Ἰουδαίων τὰς θαυματουργίας τε καὶ τὴν τῶν ἀνιάτων νόσων θεραπείαν ἐπι-
C δωμένους, ὁ Σωτὴρ εἰς μέσον προήνεγκεν ἀντιπαρτιθεὶς τὰ ὑπὲρ λόγον ἔργα ταῖς χειροκμητοῖς πράξεσι, καὶ δεικνὺς ὅσον ἑκατέρων τὸ μέσον· καὶ οὐκ ἦν οὐδὲ τοῖς ἀναισγύντοις ἐξαρνεῖσθαι Ἰουδαίοις μὴ οὐχὶ πολλῶν τιμιωτέρας εἶναι καὶ θαυμασιωτέρας τὰς σωτηρίους πράξεις ξυλοκοπίας τε καὶ κρεανομίας καὶ βόθρου καὶ φρεάτος πρόβατον καὶ βοῦν ἀναστῶν, καὶ ὅσα τούτοις ἐνάμιλλα, κἂν τῆς ἀσεβούσης γνώμης καὶ θεομαχούσης οὐ μετίσταντο. Ὅρα δὲ σὺ τὴν ἀκατάληπτον τοῦ Θεοῦ σοφίαν καὶ ἀπόρρητον πρόνοιαν· ὅπως ὅπερ ἤμελλεν ὑστέροις χρόνοις εἰς τὸ παντελῶς λελῦσθαι τῷ τῆς χάριτος ὑπεξιστάμενον (ὁ νόμος λέγω) κράτει καὶ δόγματι, τοῦτο κατ' ἀρχὰς εἰσαγόμενον καὶ κρατυνόμενον συνεσφίγγετο, ὡς ἂν ἡ παντελής ἐπιστάσα λύσις τὴν ἐπὶ μέρους καὶ μεθ' ἧς προῆλθεν ὁ νόμος προβαλλομένη, οὐδὲν καινὴν οὐδὲ παράδοξον τὸ συνενεχθὲν ἐπιδείξειεν· ἀλλὰ καὶ τῶν Ἰουδαίων κατασχύνῃ καὶ ἐπιστομίῃ τὸ ἀπειθεῖς, καὶ παρὰ τὸν νόμον οὐκ ἐν καιρῷ περισπούδαστον, ὡς οὐ νῦν τοῦ νόμου πρὸς λύσιν χωροῦντος, ἀλλ' ἀπ' ἀρχῆς μετὰ λύσεως προεληλυθότος, καὶ λύσει μὲν συνισταμένου, τῷ ἀλύτῳ δὲ μηδὲ τὴν ἀρχὴν ὀφισταμένου· καὶ οὐκ ἐπὶ μόνων τῶν Σαββάτων τὴν νομοθεσίαν ἡ λύσις ἐν τοῖς ἑαυτῆς ὅροις περιέσχευεν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς τελετῆς τοῦ πάσχα τὸν ὀρισμένον καιρὸν ἐπιμερίζουσα, καὶ ἐν τῇ κατὰ μέρος ὑπερθέσει τὴν τῆς πράξεως ἀλοκληρίαν συνάγουσα. Καὶ δὴ καὶ ναὶ εἰς ἐπὶ ταῖς θυσίαις ἀφοριζόμενος τοῖς πανταχόσε γῆς διεσπαρμένοις Ἰουδαίοις τὴν θυσίαν

ἄθυτον καὶ ἀκαλλιέρητον παντὶ τρόπῳ προσθέσκειν
ἔσεσθαι· τοῦτο μὲν μὴ δυναμένων πανταχόθεν πάν-
των εἰς τὸν αὐτὸν νεῶν δι' ἔτους συναθροίεσθαι,
τοῦτο δὲ καὶ τοῦ ναοῦ οὐ μετὰ πολὺν χρόνον πολε-
μiais χερσὶν ἀνατρέπεσθαι μέλλοντος· καὶ ἐπὶ μυ-
ρίων ἄλλων ὡς πανταχόθεν τὴν παλαιὰν νομοθεσίαν
εἶναι συνιδεῖν εἰς τέλος παλαιωθήσεσθαι, ἅτε δὴ τῶν
συνιστάντων αὐτὴν συμβόλων τοῦτο προανακηρυτ-
τόντων καὶ προκαταγγελλόντων, οὐ λόγοις μᾶλλον
ἀλλ' αὐταῖς ἐργασίαις καὶ πράξεσι· καὶ δὴ καὶ ἐτέ-
ρας πολιτείας ὑψηλοτέρας τε καὶ θειοτέρας καὶ λυ-
σιν οὐκ ἐπιδεχομένης προοίμιον ἀπ' ἀρχῆς καὶ προ-
γύμνασμα γεγενῆσθαι ταύτην, δι' ἣν ὅλως καὶ τῆς
ἐπικαίρου μετέσχε γενέσεως.

Ὁ δὲ Σωτήρ ἡμῶν διὰ τε ταῦτα ἀφῆ θεραπεύει τὸν
λεπρόν καὶ ἵνα δείξῃ ὅτι Κύριος αὐτὸς ἦν, ὥσπερ
τοῦ εἰσενεγκεῖν τὸν νόμον, οὕτω καὶ μὴ εἰσενεγκεῖν·
ὥσπερ δὲ μὴ εἰσενεγκεῖν, οὕτω καὶ εἰσενεγκεῖν ἐτέ-
ροις, ἀλλ' οὐχ ἑαυτῷ εἰσενεγκεῖν· μηδὲ γὰρ μηδ'
ὑποκείσθαι τὸν νομοθέτην νομοφυλάκειν, ὧν ἡ φυ-
λακὴ τοῖς νομοθετοῦμένοις ἀρμόζει μόνοις. Ὡσπερ
γὰρ νομοθετῶν βασιλεὺς πόλει καὶ πολιτείαις, οὐχ οἷς
ἀρμόζεται καὶ καθιστᾷ τὴν πολιτείαν, τοῦτοις ἑαυ-
τὸν ὑπάγει, καὶ τῶν ἀρχομένων ἕνεκα καταγγέλλει
καὶ παρακλησίως ἑκαίνους τεθῆναι τὸν θρόνον τοῦ
ψηφίσματος παρασκευάζει· ἀλλ' αὐτὸς μὲν ἄνω κάθ-
ηται τῆς πολιτικῆς τάξεως καὶ ὑπηρεσίας· τὸ δὲ
πολίτευμα τοῖς αὐτοῦ συνέχει καὶ συνδιασώζει παρ-
αγγέλμασιν· οὕτως καὶ ὁ τοῦ κόσμου Δημιουργός
τε καὶ Παμβασιλεὺς νόμους παρέσχε κατὰ καιρούς
τοῖς ἐν τῷ κόσμῳ, δι' ὧν ἦν αὐτῶν μὲν τὴν γνώμην
ἐπὶ τῷ ἀμεινον μετακοσμεῖν τε καὶ μεταρρυθμίζειν,
αὐτὸς δὲ τῆς τοιαύτης προνοίας ἀπροσδεῆς ἦν καὶ
κρείττων, οἷς φιλοτιμούμενος ἐπλούτιζε τὸ ὑπὲρ
τούτων ἀναδέχεσθαι τὴν χρεῖαν. Οὐδὲ γὰρ οὐδ' ὥσπερ
ἐπὶ τῶν ἄλλων νομοθετῶν οἱ πολλὴν ἐτέρων συνεπι-
κρινόντων τε καὶ συμπήφων τῇ γνώμῃ καθισταμέ-
νων τοὺς νόμους τιθέσιν, οὕτω καὶ ὁ Σωτήρ ἡμῶν
τὴν νομοθεσίαν εἰσέφερεν, ἀλλ' ὡς Θεός· καὶ Κύριος
πάντων καὶ τῆς ὅλης νομοθεσίας αὐτὸς ἐπανηρημέ-
νος τὸ κράτος. Διόπερ ἀνάγκη τοὺς μὲν τοῖς νομο-
θετηθεῖσιν ὑποτετάχθαι, τὸν δὲ λόγος ἅπας ἐξαιρεῖ μὴ οὐχὶ

Ἄλλὰ μοι δεῦρο καὶ τότε συνεπισκόπει· ὁ νόμος
τὸν ἀπτόμενον λεπροῦ, ἀκάθαρτον ὀνομάζει, οὐχ ὃν ἐκ
τῆς ἀφῆς ἦδει τῆς λέπρας ἀποκαθαίροντα τὸν συνεχό-
μενον τῷ πάθει (οὐ γὰρ ἦσαν ἐλπίδες οὕτω τῆς χά-
ριτος ἐπιστάσης, ἀλλ' οὐδὲ τῶν ταύτης προοίμιων,
αἱ τὸν ἀνθρωπὸν ὑπέφαινον θεωροῦντα, καὶ κρείττω
πάθους, μάλιστα γὰρ τοῦ τὴν θεραπείαν ζητοῦντος
ἐμφανῆ καθιστώσαι), ἀλλ' ὅς οὐδὲν τῷ λεπρωθέντι
πρὸς κάθαρσιν συνεισάγει, καὶ ὃν μετασχεῖν μᾶλλον
τοῦ πάθους ἢ τῆς ἀκαθαρσίας ἀπαλλάξαι τὸν πα-
ρασχόντα συνεώρα. Ὁ δὲ τῶν ψυχῶν καὶ τῶν σω-
μάτων ἱατρός Χριστὸς ὁ Σωτήρ ἡμῶν αὐτίκα μὲν
τῆς λέπρας διὰ τῆς ἀφῆς ἀποκαθαίρει, αὐτίκα δὲ τὴν
νέσον λόγου κρείττον φυγαδεύει. Πῶς οὖν οὐκ ἄτοπον
δευλαθεῖσθαι τὴν ἀφῆν ὡς ἀκαθαρσίας πρόξενον,
τὸν εἰδότα διὰ ταύτης κεκαθαρμένον ἀναβεῖλαι τὸν
τῇ λέπρᾳ πιεζόμενον; πῶς δ' οὐ παράλογον τὸν μὲν

A cum non possent undique omnes in idem templum
per annum congregari; illo vero quod templum
non post multum tempus hostilibus manibus ever-
tendum esset. Et in sexcentis aliis undequaque
veterem legislationem esse conspicere in fine anti-
quandam, utpote componentibus ipsam symbolis id
prædicantibus et prænuntiantibus, non verbis potius,
sed ipsis operibus et actionibus, et certe alterius
instituti sublimioris et diviniore et solutionem non
admittentis proœmium a principio et progymnasma
fuisse istam, propter quem omnino et temporalis
particeps fuit nativitatis.

Salvator vero noster et propter hæc tactu sanat
B leprosum et ut ostendat se Dominum esse, ut intru-
ductionis legis, ita et non introductionis; quemad-
modum autem eam poterat non introducere, ita et
introduxisse aliis, at non sibi introduxisse; non
enim subjacere legislatorem legis observationi, cu-
jus custodia iis pro quibus leges feruntur convenit
solis. Ut enim leges statuens rex civitati et admi-
nistrationibus, non quibus aptat et constituit regi-
men, his seipsum subdit, et subditorum ergo pro-
clamat et proxime ipsis posuisse limitem decreti
astruit: at ipse quidem in alto sedet politici ordinis
et ministerii; regimen autem suis continet et con-
servat præceptis; sic et mundi Creator et universorum
rex leges iradidit juxta tempora iis qui in
mundo sunt, per quas licebat ipsis ipsorum quidem
C mentem ad melius ordinare et instituere, ipse vero
talis providentiæ non indigens erat et melior iis
est quibus benigne providens ditavit subjectionem
ut illarum exciperent utilitatem: non enim ut alii
legislatores qui multis aliis una judicantibus et
consentientibus stabilientes leges ferunt, sic et Sal-
vator noster legislationem inexit, sed ut Deus et
Dominus omnium et tota legislatione ipse excelsior
potestate. Ideo necesse est hoc quidem lege stabilitis
subjacere, hunc autem ratio omnis eximit quod re-
liquis omnibus in immensum supereminet.

τῶν ἄλλων ἀπάντων καθ' ὑπερβολὴν ὑπερανεστηκέναι.

D Sed mecum hic et illud considera: lex eum qui
tangit leprosum, impurum nominat, non quem ex
tactu sciebat a lepra mundantem eum qui deinetur
malo; non enim erat spes nondum gratia instante,
sed neque hujus proœmiis, quæ hominem demon-
strarent divina operantem, et fortiorum malo, præ-
sertim vero eo quod curationem quærebat manifes-
tam sistere. Sed qui nihil leproso ad emundationem
conducit, et quem participem esse magis mali quam
immunditiae liberare patientem conspexit. At anima-
rum et corporum medicus Christus Salvator noster
statim quidem a lepra per tactum mundat, statim-
que morbum melius quam dici possit fugat. Quo-
modo igitur non insulsum vereri tactum ut immunditi-
æ causam, eum qui novit per hunc mundatum de-
monstrare lepra afflictum? Quomodo autem non
absonum leprosum jam non leprosum nec immun-

dum esse, mundatum vero et sanum per Dominicum tactum et reputari ab omnibus et ostendi, eum vero qui emundationem ipsi benigne et abundanter donavit, immunditiæ participem reputare, quam nec in alio corpore concessit manere? Igitur non eum qui per tactum malum corporis abrasit, hunc quin tangeret lex prohibuit. Misanthropiæ enim non effugisset crimen, sed eos qui in tangendo nihil quidem immunditiæ auferebant, tangentes tamen eos qui adhuc plaga detinebantur et affigere transmissione potius poterant, quam curationem per illorum manum lucrari; unde quia et dominus erat Filius hominis et ponendi et non ponendi legem, non enim carnis assumptio potentiam abstulit divinitatis, sed assumptus homo potentiam ejus qui assumpsit sibi propriam fecit; et quia qui principaliter et originaliter est legislator eos qui sub manu sunt subjecit legislationi, non simul subjicitur nec simul circumagitur cum legi subjectis. Et quia per solutionem vetus lex originem habuit et concurrentem cum solutione securitatem promisit, non altero alterum auferente, per utrumque vero subsistentiam legislatione accipiente; et quia non per tactum lex mundantes ab immunditia hominem tangere prohibet, sed eos qui neque quam melius disponere possunt injuria affectum per immunditiam; et quia per ea quæ Salvator fecit, legislationem magis honorabat non obstore eam divinis signis convincens, in concursu vero magis demonstrans assumptam. Propter hæc igitur omnia, quantum in me scire est, Salvator noster et Deus leprosum curans et verbo tactum conjungens supra sermonem ostendit mundatum.

QUÆSTIO LXI [al. LX].

Quid significat illud: « Est spes canem viventem meliorem esse leone mortuo? »

Edita a Maio, l. c., p. 72-73. In Eccle. ix, 4.

Secundum litteram quidem, in propatulo sensus est; ad nihil autem videtur utilium neque necessariorum tendere; etenim omnibus et cognitum, non solum canem vivum mortuo leone meliorem, sed et omne cui adest vitæ vestigium eo quod hanc abjecit, et si leo sit, etsi leonum naturæ et roboris in immensum sortitum sit superioritatem, multo melioris ordinis vivum mortuo judicari. Igitur melius est a littera ad spiritum transire, et ad intellectualium sursum ferri contemplationem. Didicimus igitur ex sacris Eloquiis canes quidem eos qui ex gentibus appellatos, regium vero et excellentem quem repræsentaret leo, judaicum cognominatum populum. Dicit itaque Ecclesiastes: « Etenim id sapientiæ et ad præterita et ad futura explananda et conferenda divinitus datum est; » dicit itaque eanem, id est ex gentibus hominem, sic enim eum vocari per Chananæam docemur, si illum secundum virtutes vita non omnino dereliquerit, spem præbitorium esse magis se ex bonitate non casurum esse

A λεπρὸν οὐκέτι λεπρὸν οὐδ' ἀκάθαρτον εἶναι. κεκαθα-
μένον δὲ καὶ ὑγιὰ διὰ τῆς Δεσποτικῆς ἀφῆς καὶ νο-
μίζεσθαι πᾶσι καὶ ἐπιδεικνυσθαι, τὴν δὲ τὴν κάθα-
ρσιν αὐτῷ φιλανθρώπως καὶ ὑπερφυῶς δωρούμενον,
ἀκαθαρσίας μετασχεῖν νομίζειν, ἣν οὐδ' ἐν ἐτέρῳ σώ-
ματι συνεχώρησεν μέγειν; Οὐκοῦν οὐχὶ τὸν διὰ τῆς
ἀφῆς τὸ πάθος τοῦ χρωτὸς ἀποζύοντα, τοῦτον μὴ
ἄπτεσθαι ὁ νόμος ἐκώλυε (μισανθρωπίας γὰρ οὐκ ἂν
ἔφυγε δίκην), ἀλλὰ τοὺς ἐν τῷ ἄπτεσθαι μηδὲν μὲν
τῆς ἀκαθαρσίας ἀφαιρουμένους, ἀποτομένους δ' ὅμως
τῶν ἐν τῇ διαφθορᾷ συνεχομένων καὶ λυμαινεσθαι
τῇ μεταδόσει μᾶλλον δυναμένων, ἢ τὴν θεραπείαν
διὰ τῆς ἐκείνων χειρὸς ἀποκερδαίνοντων· ὥστε διότι
τε Κύριος ἦν ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου καὶ θεῖναι καὶ
μὴ θεῖναι τὸν νόμον (οὐ γὰρ ἡ τῆς σαρκὸς πρόσλη-
ψις τὴν ἐξουσίαν περιεῖλε τῆς θεότητος, ἀλλὰ ὁ προσ-
ληφθεὶς ἄνθρωπος τὸ κράτος τοῦ προσλαβόντος
φικεῖσθαι), καὶ διότι ὁ κυρίως καὶ οἰκοθεν νομοθέ-
της τοὺς ὑπὸ χεῖρα μὲν ὑποτάττει τῇ νομοθεσίᾳ, οὐ
συνυπάγεται δὲ οὐδὲ συμπεριάγεται τοῖς νομοθετου-
μένοις· καὶ ὅτι διὰ λύσεως ὁ παλαιὸς νόμος τὴν γέ-
νεσιν ἔσχεν καὶ σὺνδρομον τῇ λύσει τὴν ἀσφάλειαν
ὑπέστη, οὐ θατέρου τὸ ἕτερον ἀναιρούντος, δι' ἀμ-
φοῖν δὲ τὴν σύστασιν τῆς νομοθεσίας λαμβανούσης·
καὶ ὅτι οὐχὶ τοὺς δι' ἀφῆς ὁ νόμος καθαίρωντας τῆς
ἀκαθαρσίας τὸν ἀνθρώπον ἄπτεσθαι κωλύει· ἀλλὰ
τοὺς μὴδὲν ἄμεινον διαθεῖναι δυναμένους τὸν ἐξυδρι-
σμένον τῇ ἀκαθαρσίᾳ· καὶ ὅτι δι' ὧν ὁ Σωτὴρ ἐπρα-
τεν, τὴν νομοθεσίαν μᾶλλον ἐτίμα οὐκ ἀνθισταμένην
C ταῖς θεοσημείαις διελέγχων, σὺνδρομον δὲ μᾶλλον
ἐπιδεικνύς παραλαβανομένην. Διὰ τοίνυν ταῦτα
πάντα, ὅσα γε ἐμὲ εἰδέναι, ὁ Σωτὴρ ἡμῶν καὶ Θεὸς
τὸν λεπρὸν θεραπεύων καὶ λόγῳ τὴν ἀφὴν συνάπτων
ὑπὲρ λόγον ἐδείξε κεκαθαρμένον.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΕΑ'.

Τι δηλοῖ τὸ, « Ἐστὶν ἑλλίς ὅτι ὁ κύων ὁ ζῶν, αὐ-
τὸς ἀγαθὸς ἐστὶν ὑπὲρ τὸν λέοντα τὸν τεθνη-
κότα; »

Κατὰ μὲν τὸ γράμμα, τὸ πρόχειρον ἢ διάνοια ἔχει·
πρὸς οὐδὲν δὲ δοκεῖ τῶν λυσιτελοούντων οὐδὲ τῶν
ἀναγκαίων συντείνειν· καὶ γὰρ πᾶσιν ἐστὶν ἔγνω-
σμένον, ὡς οὐ μόνον ὁ κύων ὁ ζῶν τοῦ τεθνηκότος
λέοντος ἀμείνων, ἀλλὰ καὶ πᾶν ὃ μέτεστι ζωῆς ἔχων
τοῦ ταύτην ἀποβεβληκότος ἀνὴρ λέων ἢ, κἂν τῆς τῶν
λέοντων φύσεως καὶ βρώμης καθ' ὑπερβολὴν ἐκλη-
ρώσας τὸ ὑπερέχον, πολλῷ κρείττονος λήξω; τὸ
ζῶν τοῦ τεθνηκότος ἀξιούται· οὐκοῦν ἀμεινον ἀπὸ
τοῦ γράμματος ἐπὶ τὸ πνεῦμα χωρεῖν, καὶ πρὸς τὴν
τῶν νοητῶν ἀναφέρεσθαι θεωρίαν. Ἐμάθομεν τοί-
νυν ἀπὸ τῶν ἱερῶν Λογιῶν κύνας μὲν τοὺς ἐξ ἐθνῶν
καλουμένους, βασιλικὸν δὲ καὶ περιούσιον ὃν ἂν εἰ-
κονοῖεν ὁ λέων, τὸν Ἰουδαϊκὸν ἐπονομαζόμενον λαόν.
Λέγει γοῦν ὁ Ἐκκλησιαστής· « Καὶ γὰρ αὐτῷ τὸ τῆς
σοφίας χάρισμα πρὸς τὰ παρόντα καὶ διὰ τὰ φθά-
σαντα καὶ πρὸς γε τὰ μέλλοντα πλατύνεσθαι καὶ
συμπαρτείνεισθαι θεοῦ ἐν δωρηθῇ. » Λέγει τοίνυν ὁ
κύων, τοῦτέστιν ὁ ἐξ ἐθνῶν ἄνθρωπος (τοῦτο γὰρ
αὐτὸν καλεῖσθαι διὰ τῆς Χαναναίας διδασκόμεθα), ἐάν

αὐτὸν ἢ κατὰ τὰς ἀρετὰς ζωῇ μὴ παντελῶς καταλί-
ποι, οὗτος ἂν ἐλπιδας εἴη παρέχων μᾶλλον ὥς τῆς
ἀγαθότητος οὐκ ἐκπασσεται, ἢ ὅ ἐκ τοῦ βασιλικοῦ μὲν
καὶ γαύρου γένους τῶν Ἰουδαίων, νεκρὸς δὲ τοῖς
κατορθώμασι κεῖμενος. Ὁ μὲν γὰρ τῆς ἀμείνονος
μετέχων ζωῆς ἐλπίδας ὑποτείνει καὶ πρὸς τὴν τε-
λειότητα τῶν κατορθωμάτων ἀναδραμεῖν· ὁ δὲ νεκρὸν
φέρων ἐν αὐτῷ τῶν ἀρετῶν τὴν ἐνέργειαν, καὶ διὰ
τοῦτο νεκροῖς ὦν ἐναρμόμιος μᾶτην τὸν λέοντα με-
γαλαυχεῖ, τῆς ἀληθινῆς ζωῆς ἴχνος οὐδὲν ἐπιφερό-
μενος. Ναὶ μὴν καὶ ὁ νομιζόμενος ἀκάθαρτος ἄνθρω-
πος, ἅτε δὴ ταῖς ἀμαρτίαις ρυπῶν, καὶ τῆς διὰ τῶν
ἀρετῶν ἀπεστερημένος καθαρότητος, οὗτος δὴ δά-
κρυσι καὶ μεταμελείᾳ τῶν παθῶν τὸν βόρβορον ἀπο-
πλυνάμενος, τοῦ φαινομένου μεγάλου καὶ ταῖς ἀρε-
ταῖς ἐπιηριμένου φρονεῖν ὑπέρογκον καὶ βασιλικὸν
πολλάκις εὐρέθῃ κρείττων, καὶ αὐτὸς τὰς οὐλὰς
τῶν ἀμαρτημάτων τῇ συνεχείᾳ τῆς θεραπείας ἀπα-
λειψάμενος. Ὁ δὲ γε τῷ χρώματι τῶν ἀρετῶν εἰς
λέοντα ζωγραφούμενος, πολλάκις χυνοῦσθαι τῷ φω-
σμήματι τοῦ φρονήματος, κατεβράχῃ τε τοῦ φρυγμά-
τος καὶ νεκρὸς ἐγένετο, τῆς ἀμαρτίας αὐτὸν ὑποδε-
ξαμένης τοῖς νεκροποιοῖς αὐτῆς καὶ νεκροφόροις
σχηνώμασιν. Εἰ βούλει δὲ καὶ ὁ διὰ τοῦ βαπτίσματος
εἰς τὴν κατὰ Χριστὸν ζωὴν ἀναγεγεννημένος, κἂν
κυνὸς διεμέμφου πρότερον αὐτὸν ἀνταίεια, κἂν πρὸς
ἄλλο τι τῶν ἁλόγων διετυποῦτο ἰδίωμα, ἐλπίδας οὐ-
τος ὅμως παρέχεται πρὸς ἀγαθότητα μεταμορφωθῆ-
ναι, καὶ ἀγαθὸς χρηματίζαι· ὁ δὲ ταύτης τῆς ἀνα-
γεννήσεως ἐκπεσὼν καὶ τῆς ἐκείθεν ἀπεστερημένος ζωῆς,
εἰ καὶ τιτι τῶν ἀρετῶν ἐπιστημύνεσθαι ὁδεῖ
καὶ ἐπιγαυρίᾳ ἐπιηριμένῃ τοῦ πολιτεύματος, οὐδὲν
ἤττον διαμένει νεκρὸς, καὶ πολλῷ χειρόν τοῦ κυνὸς
μὲν πάλαι γεγονότος, τῆς ζωηφόρου δὲ μὴ ἀμοιρήσαντος χάριτος.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΕΒ.

Τί βούλεται δηλοῦν τὸ παρὶ τῷ Ἐκκλησια-
στῇ ῥηθέν· « Ἀπόστειλον τὸν ἄρτον σου
ἐπὶ πρόσωπον τοῦ ὕδατος, ὅτι ἐν πληθείᾳ τῶν
ἡμερῶν ἐσθίσεις αὐτόν. »

Edita a Maiò, l. c. p. 73-75. In Eccle. xi, 1.

Τὸ τῆς ἐλεημοσύνης χρήμα διὰ πολλῶν εἰώθε
παραδελούν ἢ Γραφῇ, μάλιστα δὲ τῇ χορηγίᾳ καὶ
μεταδόσει τοῦ ἄρτου· καὶ γὰρ καὶ ἡ τοῦτο χρεῖα
τὴν ἀνθρωπίνην ζωὴν μᾶλλον συνέχει. Διόπερ ἀπὸ
τοῦ συνεκτικωτέρου μέρους τοῦ ἄρτου, ὅλον τὸ τῆς
ἐλεημοσύνης κατόρθωμα διαλαμβάνει.

Γέγραπται οὖν· « Διάβρυπτε πεινῶσι τὸν ἄρτον
σου· » καὶ νῦν δὲ ὁ Σολομὼν, « Ἀπόστειλον, λέγων, τὸν
ἄρτον σου ἐπὶ πρόσωπον τοῦ ὕδατος, » τὴν ἐλεημοσύ-
νην ἐδήλωσεν, ἥς δεῖ χορηγῶν εἶναι τοῖς ἐν ἐνδείᾳ καθ-
εστῶσι, καὶ πρὸς χεῖρα μόνον φιλόανθρωπον ἀφορᾶν
τὴν ἐλπίδα τοῦ βίου κεκτημένην. Ταύτην δὲ φησι τὴν
ἐλεημοσύνην ἐκ διαθέσεως προσήκε φέρειν συμπα-
θοῦς καὶ διὰ δακρύων προιούσης· μὴ μέντοι γε τὴν
τοῦ πλησίον συμφορὰν, ἐπιδείξουσ καὶ μεγαλαυχίας
ἀρπάζειν ὑπόθεσιν. Ὁ γὰρ τοιοῦτος οὐκ ἐπὶ πρό-
σωπον τοῦ ὕδατος τὸν ἄρτον ἀφῆκεν, ἀλλ' ἐξυbrisμέ-
νον τῇ μεγαλαυχίᾳ καὶ λελυμασμένον τῇ δοξοκοπίᾳ
προσέβρυκεν. Ἐλεος γὰρ δι' ὄγκου καὶ φιλαυτίας

A quam eum qui ex regio quidem et nobili genere Ju-
dæorum, mortuus autem virtutibus jacens. Illo
enim melioris particeps vitæ spem protendit se et
ad perfectionem virtutum cursurum; hic vero mor-
tuam ferens in semetipso virtutum vim, et pro-
pter hoc mortuus inter computatus frustra leonem
superbe agit, veræ vitæ vestigium nullum afferens.
Sane equidem et respectatus impurus homo, ut-
pote peccatis inquinatus, et ea quæ per virtutes est
destitutus munditie, hic lacrymis et poenitentia
passionum lutum cum abluerit, eo qui videtur
magnus et propter virtutes gloriosus sentire gravia
et regia sæpe inventus est melior, et ipse sordes
peccatorum continuitate curationis abstersus. Qui
autem fuco virtutum in leonem pictus est, sæpe
insanus factus inflatione spiritus, dejectus est ab
alto et mortuus factus est, peccato ipsum excipiente
in mortifica sua et mortifera habitacula. Si autem
vis, et qui per baptismum in vitam secundam Chri-
stum est regeneratus; etsi canis deformaverit prius
ipsum impudentia, etsi ad aliud quoddam irratio-
nabilem fingeretur proprium exemplar, spem iste
tamen præbet ad bonitatem transformatum se iri
et bonum futurum; qui autem hac regeneratione
excidit et inde proveniente destitutus est vita, etsi
quibusdam virtutibus decorari videatur et gloriari
sublimitate conversationis, nihilominus manet
mortuus, et multo pejor cane quidem olim facto,
qui autem vitam ferentem non amisit gratiam.

C

QUÆSTIO LXII [al. LXI].

Quid vult significare quod apud Ecclesiasten dictum
est : « Mitte panem tuum super faciem aquæ, quia
in multitudine dierum invenies illum. »

Eleemosynæ bonum multis solet ostendere Scri-
ptura, præsertim vero largitione et communicatione
panis; etenim et hujus usus humanam vitam magis
confinet. Ideo a magis consueta parte panis totum
eleemosynæ bonum desumit.

Scriptum est igitur : « Frange esurientibus pa-
nem tuum ; » et nunc Salomo : « Mitte, dicens,
panem tuum super faciem aquæ, » eleemosynam si-
gnificavit, cujus oportet administrum esse iis qui
in egestate constituti sunt, et in manu tantum bo-
nigna aspicere spem vitæ sitam; hanc autem, dicit,
eleemosynam ex dispositione convenit ferre com-
patientie et per lacrymas prodiente, non tamen
proximi calamitatem ostentationis et gloriationis
arripere prætextum. Talis enim non super faciem
aquæ panem misit, sed injuria affectum ob jactan-
tiam et pessumdatum gloriæ appetitione projecit.
Misericordia enim per fastum et amorem proprium

¹ Isa. LVIII, 7; Matth. xxv, 5.

et ostentationem effusa, in injuriam magis quam in refrigerium indigenti circumspicitur. Etenim non despicere fratrem egestate consumptum, et inopia pereuntem, debitum quidem et debitum indeprecabile sensatus judicabit, et festinabit exsolvere nec fieri ullo modo procrastinator, gloriam autem venari et benefici per talem actionem sibi assumere titulum, insensatorum esset, et bonum male scientium prosequi. Ideo ille quidem in multitudine dierum, id est in futuro sæculo, panem inveniet eleemosynæ, vice recipiens misericordiam, hic vero non inveniet, gloriæ enim venatione et ostentationis mercatura in antecessum destructus est.

Posses autem per prædicta verba et ad alium transire sensum: qualem hunc? Hominum multitudinem, quam amat Scriptura denominare aquas. « Eripe enim me, » ait in Spiritu psallens, « de aquis multis, de manu filiorum alienorum ». Igitur sacrarum scientiarum magister eum qui nutrit animam panem quem a Deo commissum habet, debet auditorum multitudini absque mora omni et cunctatione dispertiri, et nunquam largitione destituere in indigentia ejus constitutos. Et quænam merces benigni hujus operis? Manifeste qui in multitudine dierum retribuit. Quoniam vero aqua diversas rerum materias significare potest, non esset forte irrationabiliter propositum sermonem speculans qui eleemosynam dicit decere facere semper, ad perennes aquarum attendendo fontes et horum activam vim ad misericordiam imitatione transferre, et non aliquando quidem profundere miserationem, aliquando vero contrahere, sed continua fluenda et non intercepta egenis aperire. Tota enim die miseretur et commodat Dominus, David est audire psallentem; et si miseretur pauperis, feneratur Deo, quomodo quis Deum amans et ejus ad similitudinem servans nobilitatem, tolerabile ducat non semper sibi parare debitorem Deum, sed præcidere et orbare seipsum talis ac tanti lucri collectione? Manifestum autem talem semper quidem, præsertim vero in multitudine dierum inventurum, quam panis communicatio continuam retributionem thesaurizavit ipsi.

Mittit certe panem supersubstantialem et mysticum et mysteriorum initiator super faciem regenerationis aquæ iis qui mysteriis initiantur et qui indigentibus celesti et animam confirmante cibo præbet ipsum. Etenim post aquæ divinam regenerationem celestis et vivificus panis regeneratis præbetur, et qui hunc in sapientia distribuit, et juxta dignitatem dispensat, invenit panem vere qui de cælo descendit, et vitam mundo dat, semper quidem vivificans ipsum et confirmans et nutriendum, præsertim vero in tempore vita functorum retributionis. Sunt tamen quidam qui et talem sensum dicto subjacere putant: non oportet curis agitari

^a Psal. cxliiii, 7.

Α καὶ ἐπιδείξωσ προεχόμενον, εἰς ὕβριν μᾶλλον ἢ παραψυχὴν τῷ δεομένῳ περιίσταται. Τὸ γὰρ μὴ παριδεῖν τὸν ἀδελφὸν ἐνδεῖα τεκόμενον, καὶ ἀπορίᾳ συνδιολλύμενον, χρέος μὲν καὶ χρεῶν τὸ ἀπαραιτήτων ὁ εὐγνώμων ἡγήσεται, καὶ σπουδᾶσει καταλαθεῖν καὶ μὴ γενέσθαι μηδαμῶς ὑπερήμερος· δόξαν δὲ θηρᾶσαι καὶ εὐεργέτου διὰ τῆς τοιαύτης πράξεως περιθαλέσθαι ἀξίωμα, τῶν ἀγνωμόνων ἂν εἴη, καὶ τὸ καλὸν κακῶς εἰδόντων μετέρχεσθαι. Διόπερ ὁ μὲν ἐν τῷ πλήθει τῶν ἡμερῶν, τοῦτέστιν ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι, τὸν ἄρτον εὐρήσει τῆς ἐλεημοσύνης, ἀντιλαμβάνων τὸν ἔλεον· ὁ δὲ οὐχ εὐρήσει· δοξοκοπία γὰρ καὶ τῇ τῆς ἐπιδείξεως ἐμπορίᾳ προκατηνάλωται.

Δύναται δ' ἂν διὰ τῶν προειρημένων ῥημάτων καὶ πρὸς ἑτέραν μετελθεῖν διάνοιαν. Ποίαν ταύτην; Τὸ τῶν ἀνθρώπων πλῆθος, φίλον τῇ Γραφῇ κατονομάζειν ὕδατα· « Ῥῦσαι γὰρ με, » φησὶν ὁ ἐν τῷ Πνεύματι ψάλλον, « ἐξ ὑδάτων πολλῶν, ἐκ χειρὸς υἱῶν ἄλλοτρίων. » Ὁ τοίνυν τῶν ἱερῶν μαθημάτων διδάσκαλος τὸν τρέφοντα τὴν ψυχὴν ἄρτον ὃν θεόθεν κατεπιστεύθη, τοῦτον ὀφείλει τῷ τῶν ἀκροατῶν πλήθει χωρὶς ἀναβολῆς πάσης καὶ ὑπερθέσεως διανέμειν, καὶ μηδέποτε τῆς χορηγίας ἀποστερεῖν τοὺς ἐν χρεῖα ταύτης καθισταμένους. Καὶ τίς ὁ μισθὸς τῆς φιλανθρώπου ταύτης ἐργασίας; ἡ δὴλον ὁ ἐν τῷ πλήθει τῶν ἡμερῶν ἀνταποδιδόμενος. Ἐπει δὲ τὸ ὕδωρ διαφόρους πραγμάτων ὑποθέσεις αἰνιγματίζειν δύναται, εἴη ἂν οὐκ ἄλλως τὸν προκειμενον λόγον θεωρῶν ὁ τὴν ἐλεημοσύνην λέγων προσῆκειν ἐργάζεσθαι διὰ παντός πρὸς τὰς ἀενάους τῶν ὑδάτων ἐνατενίζων πηγὰς, καὶ τὴν ἐκείνων ἐνέργειαν ἐπὶ τὸν ἔλεον τῇ μιμῇσι μεταφέρειν· καὶ μὴ ποτὲ μὲν προχέειν τὸν ἔλεον, ποτὲ δὲ ἀναστελλεῖν, ἀλλὰ διηνεκῇ τὰ βεῖθρα καὶ ἀδιάδοχα τοῖς χρῆζουσιν ἀναβλύζειν. Ὅλην γὰρ τὴν ἡμέραν ἔλεει καὶ δανείζει ὁ Κύριος, τοῦ Δαυὶδ ἔστιν ἀκούειν ψάλλοντος· καὶ εἰ ὁ ἐλεῶν πτωχὸν, δανείζει Θεῷ, πῶς ἂν τις φιλόθεος ὢν καὶ τοῦ κατ' εἰκόνα σώζων τὸ εὐγενές, ἀνεκτὸν ἡγήσαιο μὴ διὰ παντός ἑαυτῷ παρασκευάζειν χρεώστην τὸν Θεόν, ἀλλὰ περικόπτειν καὶ ἀποστερεῖν ἑαυτὸν τοῦ τηλικούτου καὶ τοσοῦτου κέρδους τὴν συνεισφοράν; Ἀλλοι δὲ ὡς ὁ τοιοῦτος αἰετὸς μὲν, μάλιστα δὲ ἐν πλήθει τῶν ἡμερῶν εὐρήσει, ἣν ἡ τοῦ ἄρτου μετὰδοσις διηνεκῇ μισθοποδοσίαν ἀπεθησαύρισεν αὐτῷ.

Δ Ἀποστέλλει μέντοι γε τὸν ἄρτον τὸν ἐπισύσιον καὶ μυστικὸν καὶ ὁ μυσταγωγὸς ἐπὶ πρόσωπον τοῦ τῆς παλιγγενεσίας ὕδατος τοῖς μυσταγωγουμένοις καὶ δεομένοις οὐρανοῦ καὶ ψυχὴν στηριζούσης τροφῆς παρέχων αὐτόν. Καὶ γὰρ μετὰ τὴν τοῦ ὕδατος θείαν ἀναγεννησιν ὁ οὐράνιος καὶ ζωοποιὸς ἄρτος τοῖς ἀναγεννηθεῖσι προσφέρεται· καὶ ὁ γε τοῦτον ἐν σοφίᾳ διανέμειν καὶ κατ' ἀξίαν οἰκονομῶν, εὖρε τὸν ἄρτον ὡς ἀληθῶς τὸν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβεβηκότα, καὶ ζωὴν τῷ κόσμῳ δίδόντα, αἰετὸς μὲν ζωοποιούοντα αὐτὸν καὶ στηρίζοντα καὶ τρέφοντα, μάλιστα δὲ ἐν καιρῷ τῆς τῶν βεβιωμένων ἀνταποδόσεως. Εἰσὶ μέντοι γε τινὲς οἱ καὶ τοιαύτην ἔνοιαν τὸ

ρήτὸν ὑποβάλλειν νομίζουσιν· οὐ δὲ πολυπραγμονεῖν τὸν τρεφόμενον ἢ ἐλεούμενον· καὶ τοῖτοις δὲ δῆλον ὅτι τὸ ὕδωρ τὸ τῶν ἀνθρώπων σύστημα σημαίνει παραλαμβάνεται. Οὐ δὲ οὖν, φασί, τὸν τῆς ἐλεημοσύνης δεόμενον λογοθετεῖν πρότερον, ἀξιός ἐστι τοῦ ἐλέους καὶ τῆς εὐεργεσίας ἢ οὐ· ἀλλὰ τὸν φιλοφρονεῖν ἀξιοῦντα τυχεῖν, ταύτην χωρὶς λογισμῶν δισταζόντων παρέχειν. Ὡς περ γὰρ ὁ κατὰ πελάγους ἀφίει· τὸν ἄρτον ἐπ' ἀθήλω μὲν ἔβαλε, καὶ οὐκ ὦλεν ἐν ᾧ τὸ ρεῦμα τοῦτον ὑποσύρει, τῷ δὲ πάντων ἔχοντι τὴν γνῶσιν καθαρῶς ὁράται καὶ τῇ αὐτοῦ περιέχεται παντοκρατορικῇ καταλήψει· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὁ τὸν ἔλεον οὐ διακρινομένη γνῶμη καὶ ἀμφιβαλλομένη τοῖς ἐπιζητοῦσι παραχόμενος, νῦν μὲν οὐκ ἐπιγινώσκει τίς ἐστιν ὁ λαθὼν, ἐν δὲ τῷ πλήθει τῶν ἡμερῶν, τοῦτέστιν ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι, ἐπιγινώσεται· καὶ τὸν ἄρτον ἐκείνον ἐπὶ τῆς χειρὸς εὐρίσκων τοῦ Δεσπότου ἐπιδεικνύτο· καὶ λέγοντος· « Ἐπελίσσασα, καὶ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν, » δῆλον ὅτι πάσης εὐφροσύνης καὶ ἀγαλλιάσεως πλησθήσεται· οὐ μόνον δὲ ἀπέπειλεν ἄρτον ἐπὶ προσώπου τοῦ ὕδατος ἀνευρῶν, ἀλλὰ καὶ πολλῷ γεγονότα τιμωτέρον τε αὐτῷ καὶ λυσitteλέστερον.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΕΓ'.

Τί δηλοῖ· « Ὁ ὀρύσσων βόθρον, εἰς αὐτὸν ἐμπεσεῖται. »

Edita a Maio, l. c. p. 75-76. In Eccle. x, 8.

Βόθρον ἐνταῦθα τὴν κατὰ τοῦ πλησίον μελέτην καὶ τὸν βόθρουν ὁλεθρον ὀνομάζει, κατὰ γε τὸ γεγραμμένον· « Λάκκον ὥρυεν καὶ ἀνέσκαψεν αὐτῷ καὶ ἐμπεσεῖται εἰς βόθρον ὃν εἰργάσατο· » καὶ· « Ἐν τοῖς ἔργοις τῶν χειρῶν αὐτοῦ συνελήφθη ὁ ἁμαρτωλός. » Ὁ τοίνυν τὸν τοιοῦτον βόθρον καὶ τὴν ἀπώλειαν ἐτέρῳ διορύσσων, αὐτὸς πρῶτος ἐμπίπτει ἐν αὐτῷ· ἐν γὰρ τῷ ταῦτα διαμηχανᾶσθαι πρὸς τῆς τοῦ πλησίον κακώσεως, τὴν ἑαυτοῦ διόλλυσι ψυχὴν· ἂν μὲν γὰρ τῷ σώματι τὴν βλάβην ὑποτείνῃ τοῦ ὁμογενοῦς, πολλάκις ἐκείνον μὲν ὠφέλησε μᾶλλον ἢ βιώλεσεν, ἑαυτὸν δὲ τῆς ψυχικῆς τῷ βόθρῳ συνώθησεν· ὁ δὲ τῆς τοῦ πλησίον ψυχῆς μηχανησάμενος τὴν ἀπώλειαν, οὗτος ἂν τε εἴλεν, ἂν τε μὴ εἴλε τὸν ἐπηρεαζόμενον, οὐδὲν ἔλαττον τὴν ἑαυτοῦ προαπώλεσεν. Ἡ γὰρ ἀδέκαστος χρίσις πρὸς τὴν σπουδὴν καὶ τὴν γνῶμην λογοθετοῦσα τὸ ἀδίκημα, εἰ καὶ πολλάκις τὸν βλάπτειν ὠρμημένον ὁ ἐπιβουλεύόμενος διαφέρευγε, τὴν τιμωρίαν οὐδὲν ἔλαττον εἰσπράττεται. Παραίνει τοίνυν διὰ τούτων ὁ Ἐκκλησιαστής, ἀφίστασθαι πάσης κακουργίας τὸν ἀπείρατον ζητοῦντα βλάβης καὶ κακώσεως συντηρηθῆναι. Καὶ μὴν ὁ διαμηχανώμενος κακὸν τῷ πλησίον οὐ διαφεύσεται· τὴν ἐκ τοῦ νόμου τιμωρίαν, ἀλλ' ἂν τε ὕψωσθαι ἐκκλῆσθαι εἴη, τὸν οἰκεῖον ἐξορυχθήσεται· ἂν τε ὀδόντα ἐξελῶν, προσαπολέσει τὸν ἴδιον· καὶ οὐκ ἐστιν ἀδίκημα τὸν πλησίον λυμαινόμενον ὃ μὴ τὸν ἀδικήσαντα τῇ τιμωρίᾳ παραδίδωσιν· ὥστε ὁ τὸν βόθρον ἐτέρῳ διορύσσων, τοῦτέστιν ἀπολέσει ζητῶν, οὐ διαφεύσεται τὸ μὴ ἐμπεσεῖν εἰς τὸν τιμωρίας βόθρον ὃν ἑαυτῷ κατὰ τοῦ πέλας τὸν βόθρον διορύττων ἔδωκ' αὐτόν.

A nutritum aut misericordiam expertum. Et his evidens aqua hominum systema significari assumitur. Non oportet igitur, aiunt, elemosyna indigentem trutinare prius, dignus ne est miseratione et beneficio an non, sed benignum esse dignum ducentem, beneficentiam absque rationibus pugnantibus exhibere. Ut enim qui in maria mittit panem in incertum quidem jactit, et nescit quo fluxus illum trahat, ab omnium vero habente scientiam pure videtur et ejus continetur omnipotenti comprehensione; eodem modo et qui miserationem non discernente animo et ambiguo querentibus præbet, nunc quidem non agnoscit quis sit qui accepit, in multitudine vero dierum, id est in futuro sæculo, agnosceat. Et panem illum in manu inveniens Domini ostendit et dicentis: « Esurivi et dedistis mihi manducare », evidens omni gaudio et exultatione repletum iri, cum non solum quem misit panem super faciem aquæ repererit, sed et multo factum pretiosiores ipsi et utiliores.

QUÆSTIO LXIII [al. LXII].

Quid significat: « Qui fodit foveam, incidet in eam. »

C Foveam hic contra proximum meditationem et foveam perditionem nominat, juxta quod scriptum est: « Lacum aperuit et effodit ipsi, et incidet in foveam quam fecit », et: « In operibus manuum suarum comprehensus est peccator ». Igitur tallem foveam et perditionem alteri effodiens, ipse prior incidit in eam; dum enim hæc machinatur ante proximi injuriam, suam ipsius perdit animam. Si enim corpori damnum struat congeneris, sæpe illum quidem juxta magis quam perdidit, seipsum autem in spiritualis ruinæ barathrum impulit. Qui autem proximi animæ machinatus est perditionem, hic si vel cepit, vel non cepit impetum, nihilo minus suam ipsius prior perdidit. Etenim incorruptum judicium secundum studium et sententiam æstimans iniquitatem, etsi sæpe nocere aggressum insidiis petitus evasit, vindictam nihilo minus infert. Hortatur itaque per hæc Ecclesiastes, abstinere ab omni malefacto inexpertum querentem damni et afflictionis se servare. Etenim machinans malum contra proximum non effugiet eam quæ ex lege vindictæ, sed si oculum exciderit, proprius effodietur. Si dentem fuerit extorquens, perdet proprium; et non est iniquitas proximum lædens quæ non inique agentem vindictæ tradat; ita ut foveam alteri fodiens, id est perdere querens, non evasurus sit quin incidat in vindictæ foveam quam sibi ipsi contra proximum foveam fodiens effodit.

QUÆSTIO LXIV [al. LXIII].

Quomodo intelligendum quod scriptum est ab Ecclesiaste : « Scindens ligna periclitatur in illis, si exciderit ferrum; et ipse figuram turbavit et virtutes roborabit et superabundantia cordati sapientia. »

Edita a Maio, l. c., p. 76-77. In Eccl. x, 9, 10.

Ecclesiastes præsens liber ut Cantica canticorum præcipuum habent scopum intelligibilem et eorum quæ super sensum sunt contemplationem, et Proverbia hominum mores ordinare, ita et iste de naturalibus addit disserere, propositum sibi statuens auditores ad naturæ manuducere comprehensionem. Nullum quidem trium operum ab aliorum philosophia penitus alienum est, sed est invenire et la moralibus pro minori quidem parte tamen et naturalium et divinorum contemplationum traditionem. Itidem et in philosophia de diviniore morum informationem invenire est inspersam et etiam naturæ intelligentiam; sed et in quo naturæ est speculæ connexionem et harmoniam, non pauca deprehendere est eorum quæ per exhortationem anagogiam morum dirigunt. Ideo et nunc proclamans naturalium Ecclesiastes per exemplum in hortationem per quam est progredi præsentem vitam peste liberam et ad rectum cursum conservari auditorem immittit, et ait : « Qui scindit ligna » et vitam talium sibi facit artem, si exciderit ferrum quo scinduntur ligna, aut non post primam scissionem magis separat ab invicem, et in circumscriptionem struit propriam, « periclitatur in illis, » inde videlicet destitutus utilitate; et conturbabit vultum, pro splendenti in hilaritate, mæstum accipiens; et virtutes roborabit quæ fascinabant illum, ejus impotentiam et inopiam, vim propriam inhibitam, nihil ea quæ in virilitate ejus juvante, sed in vanum et inutile propter elapsam ferrum dissoluta. Utigitur scindentem ligna, si exciderit ferrum, tantæ sequuntur calamitates et comprehendunt eum qui ex ligni divisione et artificio in sufficientia potest vivere : sic et qui sermone utitur doctrinali tanquam quodam ferro et instrumento divisorio per quod divinarum Scripturarum ex obscuritate contextum et connexionem ad invicem et apte et ut Spiritus vult gratia explicat et per partes subdividit per animabus utilem interpretationem sibi i, si spirituale vitam conservat, auditores ad hanc ducens et hortans.

διὰ τῆς ἀσαφείας σύμφυσιν τε καὶ συναίρεσιν καταλλήλως τε καὶ προσφωδῶς καὶ ὡς ἡ τοῦ Πνεύματος βούλεται χάρις ἀναπτύσσει τε καὶ ἀνὰ μέρος συνδιαίρει διὰ τῆς ψυχωφελοῦς ἐρμηνείας αὐτῷ τὴν πνευματικὴν ζωὴν συντηρεῖ, τοὺς ἀκροατὰς ἐπὶ ταύτῃ ὁδηγῶν τε καὶ παρακαλῶν.

Si vero doctrinæ accuratione et ad pietatem sinceritate et acumine latente ipsum discretionem scriptorum et explicationem protulerit, neque orthodoxis theorematibus sensum interpretetur, sed ad hæresin quamdam et opinionis vilitatem salvificum verbum decidere sinat, is vere et vultum quem a principio induebat orthodoxi magisterii confundit et turbat, et auditorum animas pro salute damno implet; et virtutes quidem roboravit, quæ

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΕΛ'.

Πῶς νοητέον ὃ γέγραπται τῷ Ἐκκλησιαστῇ : « Σχίζων ξύλα κινδυνεύει ἐν αὐτοῖς, ἐὰν ἐκπέσῃ τὸ σιδήριον » καὶ αὐτὸς πρόσωπον ἐτάραξε καὶ δυνάμεις δυναμώσῃ καὶ περισσεύει τοῦ ἀνδρείου σοφία. »

Ὁ Ἐκκλησιαστής τὸ παρὸν βιβλίον ὥσπερ τὰ ἄσματα τῶν ἀσμάτων προηγούμενον ἔχει σκοπὸν τὴν τῶν νοητῶν καὶ ὑπὲρ τὴν αἴσθησιν θεωρίαν, καὶ αἱ Παροιμίαι τὰ τῶν ἀνθρώπων ἤθη βυθμίζειν οὕτω καὶ οὗτος περὶ τῶν φυσικῶν ἐπιβάλλει διαλαμβάνειν, ὑπόθεσιν προστησάμενος τοὺς ἀκροατὰς πρὸς τὴν τῆς φύσεως χειραγωγεῖν κατανόησιν. Οὐ μὲν οὐδεμία τῶν τριῶν πραγματειῶν τῆς τῶν ἄλλων φιλοσοφίας διόλου ἀπῆλλαται· ἀλλ' ἔστιν εὐρεῖν καὶ τοῖς ἥθικοις ἐπ' ἐλαττον μὲν ὅμως καὶ φυσικῶν καὶ θειοτέρων θεωρημάτων παράδοσιν· ὡσπύτως δὲ καὶ τῇ περὶ τῶν θειοτέρων φιλοσοφίᾳ ἡθῶν τε διακόσμησιν εὐρεῖν ἐνεσσι κατεσπαρμένην, καὶ δὴ καὶ φύσεως κατανόησιν· ἀλλὰ γε δὴ καὶ ὅ τῆς φύσεως ἔστιν ἀναθεωρεῖν τὴν ἀκολουθίαν καὶ τὸ ἐναρμόνιον, οὐκ ὀλίγα λαβεῖν ἔστι τῶν διὰ τῆς παραινέσεως τὴν ἀναγωγίαν τοῦ ἥθους ἀνορθοῦμένων. Διὸ καὶ νῦν ἀπαγγέλλων τῶν φυσικῶν ὁ Ἐκκλησιαστής διὰ τοῦ παραδείγματος εἰς τὴν παραινέσιν δι' ἧς ἔστι πορεύεσθαι τὸν παρόντα βίον λύμης ἐλεύθερον καὶ πρὸς εὐροίαν συντηρεῖσθαι τὸν ἀκροατὴν παραπέμπει, καὶ φησὶν : « Ὁ σχίζων ξύλα » καὶ βίον τὴν τοῦτον ποιούμενος τέχνην, ἐὰν ἐκπέσῃ τὸ σιδήριον ὅστιν σχίζεται τὰ ξύλα, ἡ δ' οὐ μετὰ τὴν πρῶτην σχίσιν ἐπὶ πλεόν διίσταται ἀπ' ἀλλήλων, καὶ εἰς περιγραφὴν ἀπαρτίζεται ἰδίαν, « κινδυνεύει ἐν αὐτοῖς, » τῆς ἐκείθεν δηλονότι ἀφαιρούμενος ὡφελείας καὶ συνταράξει τὸ πρόσωπον, ἀντὶ τοῦ φαίδρυνομένου ἐν ἰλαρότητι, σκυθρωπὸν ἀναδεσγμένος· καὶ δυνάμεις δυναμώσῃ δοαὶ διεδάσκειν αὐτὸν, τὴν αὐτοῦ ἀσθένειαν καὶ ἀπορίαν, ἰσχύϊ ἰδίαν περιβαλλομένην, οὐδὲν εἶναι τῇ ἀνδρείᾳ αὐτοῦ συνεπαμύνουσιν, ἀλλ' εἰς τὸ περὶ τὴν καὶ ἀχρηστον διὰ τὴν ἐκπτώσιν τοῦ σιδήρου διαλυομένης. Ὅσπερ οὖν ἐπὶ τοῦ σχίζοντος τὰ ξύλα, ἐὰν ἐκπέσῃ τὸ σιδήριον, τοσαῦται παρακολουθοῦσι συμφοραὶ καὶ καταλαμβάνουσι τὴν ἐκ τῆς τοῦ ξύλου διαιρέσεως καὶ καλλιέργειας ἐν αὐταρχείᾳ δυνάμενον βίον· οὕτω καὶ ὁ τῷ λόγῳ χρώμενος τῇ διδασκαλικῇ καθάρσει τινὶ σιδήρῳ καὶ ὀργάνῳ διαιρετικῷ δι' οὗ τὴν θείων Γραφῶν

Ἐὰν δὲ τὸ τῆς διδασκαλίας ἀκριβεὲς καὶ πρὸς τὴν εὐσέβειαν εὐκρινὲς καὶ ἡκονημένον λαθὼν αὐτὸν τὴν διαιρέσιν τῶν γεγραμμένων καὶ σαφένειαν προενέγκῃ, μὴ δ' ὀρθοδόξοις θεωρήμασι τὴν διάνοιαν διερμηνεύῃ, ἀλλὰ πρὸς αἵρεσιν τινα καὶ ὁδὸν φαυλότητα τὸν σωτήριον λόγον διαπτεσθῇ ἐάσῃ, οὗτος ὡς ἀληθῶς καὶ τὸ πρόσωπον ὅπερ ἐξ ἀρχῆς περιέθετο τῆς ὀρθολοξότητος διδασκαλίας συγχέει καὶ ταρασσει, καὶ τὰς τῶν ἀκροατῶν ψυχὰς ἀντὶ σωτηρίας βλάβης ἀντι-

πλήσσει· καὶ δυνάμεις μὲν ἐνεδυνάμωσεν, αἱ διαφθορούμεναι αὐτὸν εὐοδοῦμενον πρότερον ἐξήτουν ἐπιβουλεύσαι καὶ ἀντιπράττειν ἐφίλοναί· αὐτὸν δὲ ἀσθενῆ καὶ καταβεβλημένον ἔδειξε, καὶ τὴν ἐμπροσθεν θαυμάζομένην αὐτοῦ σοφίαν εἰς τὸ περιττὸν καὶ μάταιον κατενηνεγμένην διήλεγξεν. Ὁ μὲντοι τὸν νοῦν ἀνδρείος, καὶ τοὺς ἐπηρμένους τῶν αἰρετικῶν λογισμοὺς πολιορκεῖν αὐτοῦ τὴν ὁρθὴν δόξαν διωθοῦμενος, καὶ τῷ τμητικῷ τοῦ Πνεύματος λόγῳ, ἐκείνων μὲν τοὺς παρεμβαλλομένους λοξοῦς καὶ τὰς συστροφὰς τῶν σοφισμάτων ἐκτέμνων, τὴν δ' ἀληθινὴν δόξαν καὶ θεὸν τιμῶσαν καὶ ἀρετῆς ἀντεχόμενην περικαθαίρων τε τῶν ἐπισκιαζόντων καὶ ἀποδιαιρούμενος, εἴ τι τούτοις ἐξώθεν καὶ παρὰ τῶν ἐχθρῶν προστρίβεται νόθον, τοῦτον οὐδέποτε τὸ σιδηρίον, οὔτε λαθὼν διαπῆση οὐδὲ ἐκ προδοσίας οὐδεὶς ἀπολέσαντα διελέγξει· ἀλλὰ καὶ τὸ ἐξ ἀρχῆς πρόσωπον ἀναλλοίωτον καὶ ταραχῆς ἀπάσης ἀνακακαθαρόμενον συντηρήσει· καὶ τὰς ἐν αὐτῷ φυσικὰς δυνάμεις τῇ προσθήκῃ τῶν ἀπὸ τῆς χάριτος δυναμώσει, δείξας ὡς ἀληθῶς ὅσον περισσεύει τοῦ ἀνδρείου ἡ σοφία τῆς τοῦ δεῖλου ῥαθυμίας καὶ ῥαβίου τοῖς ἔργοι; ἀλῶναι πᾶσιν ἐκ νῦν τὴν ἀναληγσίαν.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΕΒ΄.

Πρὸς τίνα σκοπὸν ἀποβλέπει τό· «Γενεὰ πορεύεται καὶ γενεὰ φέρεται, ἡ δὲ γῆ εἰς τὸν αἰῶνα ἔστηκεν.»

Edita a Maio, l. c. p. 78-80. In Eccle. i, 4.

Εἰπὼν τῶν ἀνθρώπων ὁ Σολομὼν τὰ σπουδάσματα καὶ τοὺς διηνεκεῖ· πόνους οὖς περὶ τὴν τοῦ βίου ἀπόλαυσιν καταβάλλονται, διαθαβρῖν εἰς ματαιότητα, καὶ μηδὲν πλεόν εὐρίσκειν κέρδους τὸν μοχθοῦντα καὶ κοπιῶντα τοῦ πρὸς μηδὲν τούτων ταῖς μερίμναις ἀποβλέποντος, ἀλλ' ὁμοίως μὲν τοῖς σωματικαῖς πάθεσιν ὑποκειμενον, ἐν ἰσῳ δὲ πρὸς ἀλλοίωσιν καὶ φθορὰν ἔχοντα τὸ σῶμα διακείμενον, πρὸς ὁμοίον δὲ τέλος ὀδεύοντα καὶ καταδύμενον. Ταῦτα εἰπὼν καὶ ἐπιδειξάμενος διὰ τοῦ εἰπεῖν· «Τίς περισσεῖα τῷ ἀνθρώπῳ ἐν παντὶ μόχθῳ αὐτοῦ ὃ μολοῖ ὑπὸ τὸν ἥλιον εἶη;» (καὶ γὰρ τό, τίς, ἐνταῦθα ἀντὶ τοῦ, οὐδεμία, λαμβάνεται· οἶον οὐδεμία περισσοτέρα ὠφέλεια τῷ ἀνθρώπῳ περιγίνεται ἐν παντὶ μόχθῳ αὐτοῦ ὑπὸ τὸν ἥλιον, ἢ εἰ πρὸς μηδὲν τούτων κατετρίβετό τε καὶ κατετείνετο· οὐ μὴν οὐδὲ πρὸς τὸν ἀπῆλλαγμένον τοιαύτης ματαιότητος ἄμεινόν τι διακείμενος δείκνυται·) ἀφ' ἑσθ' ἀνὰ διὰ τοῦτο τῆς περὶ ταῦτα σπουδῆς καὶ ματαιότητος εἰσάγει παραίνεσιν. Ὑπὸ τὸν ἥλιον δὲ καλεῖν εἰσθεν ὅσα μᾶλλον γενεσέως ἐστὶν ὑπηρετήματα καὶ φθορὰς· ἅτε δὴ τῇ ἐκείνου συνδιαφέρεσθαι φθορᾷ τοῦ δημιουργικοῦ λόγου τάξαντος θέρος καὶ χειμῶνα, καὶ τὰ μεταξὺ τούτων ἔαρ τε καὶ μετόπωρον. Ἐπεὶ οὖν μέγα μέρος συνεισάγει ὁ τοῦ ἡλίου πρὸς τὰς τῶν ὥρων γενεαίς· δρόμος, αἱ δὲ ταῖς σωματικαῖς καὶ ἀνθρωπίναις ἐπὶ τὸ χεῖρον ἢ τὸ χρεῖστον ἀλλοιώσεσι καὶ μεταβολαῖς πολλὰς ἀφορμὰς συνεισάγουσιν, εἰκότως τὴν περὶ τὰ τοιαῦτα σπουδὴν καὶ φροντίδα κατονομάζει σπουδατὴς αὐτῶν μαρτυρόμενος κατατρίβεσθαι.

A invidentes ei recte ambulanti prius quærebant insidiari et contra eum agere nitebantur; seipsum autem infirmum et dejectum ostendit, et antea admirationi habitam suam sapientiam in supervacuum et vanum delatam coarguit. Qui tamen mente virilis et elatas hæreticorum rationes ad debellandam ipsius rectam fidem repellens, et incisivo Spiritus verbo, illorum quidem immissiones obliquas et perversa sophismata excindens, veram fidem et Deum honorantem et virtuti adhærentem mundat et ab obumbrantibus et separat, si quid his ab extrinseco et ab inimicis affricatur illegitimum, huic nunquam ferrum ne latenter quidem exciderit, neque ex proditiōe ullus pessumdantem convincet; sed et a principio vultum immutabilem et turbatione omni mundatum conservabit; et eas quæ in se sunt naturales vires additione earum quæ a gratia sunt roborabit, ostendens revera quantum superet viri cordati sapientia timidi ignaviam et faciliis operibus capi multam habentis insensibilitatem.

QUÆSTIO LXV [al. LXIV].

Ad quem finem spectat illud: «Generatio præterit et generatio advenit, terra autem in æternum stat.»

Cum dixisset hominum Salomo studia et continuos labores quos ad vitæ fruitionem impendunt, cedere in vanitatem, et nullum majus invenire lucrum operose agentem et laborantem eo qui ad nullum horum curis respicit, sed similiter corporalibus affectibus subjectum, æque autem ad immutationem et corruptionem habentem corpus dispositum, et ad eundem finem pergentem et occidentem; hæc cum dixisset et ostendisset per hæc verba: «Quid superest homini in omni labore quo laborat sub sole?» (Etenim, quid, illic pro nihil, sumitur; quale est: nulla abundantior utilitas homini prodit in omni labore suo sub sole, quam si ad nihil horum atterebatur et tendebat. Etenim non libero a tali vanitate melius in aliquo dispositus ostenditur), absistere igitur a studio circa hæc et vanitate inducit exhortationem. Sub sole autem appellare solet quæcunque magis generationis sunt ministeria et corruptionis; utpote illius discriminari corruptione Creatoris verbo ordinante ætatem et hiemem, et quæ inter hæc sunt ver et autumnum. Quia igitur magnam partem conducit solis ad horum generationes cursus, hæc autem corporalibus et humanis in pejus aut melius mutationibus et translationibus multas occasiones inducunt, bene circa hæc studium et eorum denominat laborem et molestiam sub sole, in vanum studiosos eorum testificans atteri.

κόπον καὶ μόχθον ὑπὸ τὸν ἥλιον, εἰς μάνην τοῦς

Sed hæc de singulis hominibus cum præmisisset, A nunc dicit non solum unumquemque eorum nullum commodum percipere ex continuis distensionibus et laboribus, utpote per generationem et interitum fluentibus, studium incessabile et curam exciperet, sed et super generationem totam simile inane studium nihil minus videre esse supervenientem. Generationum enim una quidem optimo adhæret et alia quidem ad vilia quoque inclinat; illa sub sole laborantibus abiens tristem invenit et miseræ plenum recessum, et veniens ad nihil utile viam perficit. Sed e contrario molestiæ et labores hanc prementes, pro eo ut præbeant utilitatem, irrident eam de vanitate; hæc vero ea quæ in generatione et in corruptione, id est sub sole sunt, prudenti sensu abiciens, et rationem eorum quæcunque naturæ vineulum indeprecabiliter non exigebat, nullam habens, sed quæ supra solem, id est quæcunque meliora sunt.... iis quæ in generatione et interitu, exquirens et philosophans, animæ puritatem, misericordiam proximi hilarem facientem et mitigantem eas quæ sunt a paupertate plagas; si vero et omnino a vulneribus liberantia et quod totius dispositionis felicissimum et Deo simillimum est, prudentiæ amore intemperantiam exterminantia et choro aliarum virtutum consonantia. Hanc igitur generationem et complementum eam catalogum, tanquam quæ nihil eorum quæ sub sole sunt prosequutam, neque cum iis quæ in generatione et interitu simul abreptam et assumptam, manifestum multo magis aliis ad meliora respexisse, manentem et erroris expertem conversationem amplexatam pro errante et diffuente ad vanitatem: hæc ænigmatico et conciso sermone perstringens, inducit.

« Terra autem in æternum stat; » æternum quidem vocans tempus in quo sol et luna et siderum chorus et ipsum celeste polum in opposito cursu bene ordinatum et concordantem impetum ad dierum et noctium et temporum discretionem et renovationem in gyro agunt; terram autem iterum assumens pro redargutione studii eorum qui terunt suas cogitationes et deprimunt propositum circa vana, pro eo ut deberent libenter insistere salvificis et animæ allaborare lueris: tantum non, quid enim, o homo, dicens, ex tanta importunitate et studio lucratus es? Nonne similiter aliorum qui nullam talem turbationem sustinuerunt, neque talibus fluctuum procellis jactati sunt? Nonne quemadmodum illis et veniens venis et abis abiens? teipsum vero omnino misere privabis felicitate? quibus ea quæ super solem sunt quærentes et philosophantes fruuntur. Et quod miserrimum est quoad multorum laborum et molestiarum discrimen, heu intolerabile et absque solatio damnum! in pejus invenisti te et tua detrahentem, ad nullam autem meliorum rerum sustollentem. Vide enim neque ad inanimum istud et immotum et communiter omnibus subjectum terræ fundamentum, neque ad istud per multum illud inane studium,

Ἄλλὰ γὰρ ταῦτα περὶ τῶν καθέκαστα προδιαλαβὼν ἀνθρώπων, νῦν ψησιν ὡς οὐ μόνον ἕκαστος αὐτῶν οὐδὲν κέρδος προσλαμβάνει διὰ τῶν συνεχῶς περισπασμῶν καὶ τῶν πόνων, οἷον τῶν διὰ γενέσεως καὶ φθορᾶς βρόντων, τῇ σπουδῇ ἀπαυστον καὶ ἐπιμέλειαν ἀναδέχονται, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ γενεᾷ ὅλης τὴν ὁμοίαν κενοσπουδίαν οὐδὲν ἑλαττον ὄραν ἔστι συμβαίνουσιν. Τῶν γὰρ γενεῶν ἡ τε τοῦ κρείττονος ἀντεχομένη καὶ δὴ καὶ ἡ πρὸς τὸ Φαῦλον ἀποκλίνουσα, ἡ μὲν ὑπὸ τὸν ἥλιον μοχθήσασι ἀπερχομένη σκυθρωπὸν εὐρίσκει καὶ ἀθλιότητος πλήρη τὴν ἀναχώρησιν, καὶ ἐρχομένη πρὸς οὐδὲν τῶν χρησίμων τὴν ὁδὸν ἀνύει· ἀλλὰ τὸν ἀντίον μόχθοι καὶ κόποι ταύτην συνθλίβοντες, ἀντὶ τοῦ παρῆχειν ὄφελος, ἐπιγελῶσιν αὐτὴν τῆς ματαιότητος· ἡ δὲ τὰ ἐν γενέσει καὶ φθορᾷ, τοὔτεστιν τὰ ὑπὸ τὸν ἥλιον, σώφρονι λογισμῷ παρασαμένη, καὶ λόγον αὐτῶν ὅσα μὴ ὁ τῆς φύσεως δεσμός ἀπαραιτήτως ἀπῆται, μηδὲνα θεμένη· ἀλλὰ τὰ ὑπὲρ τὸν ἥλιον, τοὔτεστιν ὅσα κρείττω πέφυκα τῶν ἐν γενέσει καὶ φθορᾷ ζητήσασά τε καὶ φιλοσοφήσασα, ψυχῆς καθαρότητι, ἔλεον τοῦ πλησίον ἱλαρύνοντά τε καὶ διαπραθίνοντά τὰς ἀπὸ τῆς πένιας πλῆγας· εἰ δὲ καὶ παντελῶς τῶν τραυμάτων ἀπαλλάττονται καὶ τῆς ὅλης διαθέσεως μακαριώτατόν τε καὶ θεοειδέστερον, σωφροσύνης ἔρωτι τὴν ἀκολασίαν ὑπερρορίζουσα καὶ τῷ χορῷ τῶν ἄλλων ἀρετῶν συγχορεύουσα. Αὕτη τοίνυν ἡ γενεὰ καὶ τῶν συμπληρούντων αὐτὴν ὁ κατάλογος, ὡς μηδὲν τῶν ὑπὸ τὸν ἥλιον σπουδάζασα, μηδὲ τοῖς ἐν γενέσει καὶ φθορᾷ συμπεριενεχθεῖσα καὶ συγκαταδύσασα, δῆλον ὅτι πολὺ τῶν ἄλλων πρὸς τὸ κρείττον ἀπέβλεψε, τὴν μένουσαν καὶ ἀπλανῆ πολιτείαν ἀπαλλάξασμένη τῆς πλανωμένης καὶ διαβροσύνης πρὸς ματαιότητα· ταῦτα τῷ αἰνιγματίζοντι καὶ συντετμημένῳ λόγῳ διεκίων, ἐπιφέρει.

« Ἡ δὲ γῆ εἰς τὸν αἰῶνα ἔστηκεν· » αἰῶνα μὲν καλῶν τὸν χρόνον ἐν ᾧ περ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη καὶ ἡ τῶν ἀστρῶν χορεία καὶ αὐτὸς ὁ οὐράνιος πῶλος ἐν ἀντιθέτῳ πορείᾳ τὴν εὐτακτόν τε καὶ ἐναρμόνιον φορὰν πρὸς ἡμερῶν καὶ νυκτῶν καὶ καιρῶν διάκρισιν τε καὶ ἀποκατάστασιν ἀνελίσσουσιν· τὴν γῆν δὲ πάλιν παραλαβὼν ἐπ' ἐλέγχῳ τῆς σπουδῆς τῶν κατατριψάντων αὐτῶν τοὺς λογισμοὺς καὶ καταναλωσάντων τὴν προαίρεσιν περὶ τὰ μάταια, ἀνθ' ὧν ὠφείλον ἐμφιλοχερεῖν τοῖς σωτηριώδεσι καὶ περὶ τὰ ψυχικὰ φιλοπνεῖσθαι κέρδη. Μονονουχί, τί γὰρ, ἀνθρώπε, λέγων, ἀπὸ τῆς τοσαύτης ὀλήθσεως καὶ σπουδῆς ἐκέρδησας; οὐχ ὁμοίως μὲν τῶν ἄλλων οἱ μηδὲνα τοιοῦτον τάραχον ὑπέστησαν, μηδὲ τοιαύταις τρικυμίαις ἐχειμάσθησαν; οὐχὶ παραπλησίως τούτοις καὶ ἐρχόμενος ἐρχῃ, καὶ ἀπέρχῃ ἀπερχόμενος; σαυτὴν δὲ πάντως ἀθλίως ἀποστερεῖς τῆς μακαριότητος; οἷς τὰ ὑπὲρ τὸν ἥλιον οἱ ζητοῦντες καὶ φιλοσοφῆσαντες ἀπολαύουσι· καὶ τό γε χαλεπώτατον τὴν ἀπὸ τῶν πολλῶν πόνων καὶ κόπων διαφορὰν, πεῦ τῆς ἀρορήτου καὶ ἀπαρακλήτου ζημίας, ἐπὶ τὸ χεῖρον εὑρες σέ τε καὶ τὰ σὰ κατασφύρουσαν, πρὸς οὐδὲν δὲ τῶν κρείττων ἀναφέρουσαν. Ὅρα γὰρ ὅτι μηδὲ πρὸς τὸ ἀψυχον τοῦτο καὶ ἀκίνητον καὶ κοινῇ πᾶσιν ὑποκειμένον γῆς ἕδαφος, οὐδὲ πρὸς τοῦτο διὰ τῆς πολλῆς

ἐκείνης κενωσπουδίας, οὐδὲ κατὰ γε τὸν χρόνον πα-
ρατείνεσθαι σαυτῇ διεπράξω, οὐδέ τινα πρόφασιν
πολλὰ διανοησάμενος εὑρες. Ἀλλὰ γὰρ σὺ μὲν μα-
ταιοποιῶν καὶ τὰ ἄνω κάτω ποιοῦν θάπτον παρέργη
καὶ πρὸς ἅ μὴδ' ἀκοῇ φέρειν ἀνεκτὸν νομίζειν, τρέ-
μων καὶ ἀμηχανῶν καταδύεις· οὐδὲν δ' ἐπὶ βραχύ-
τατον σαυτῇ προστιθεὶς τοῦ χρόνου, μὴ ὅτι γε τῇ
παρατάξει συμπαρατεινόμενος τοῦ ἀψύχου καὶ ἀκι-
νήτου· αὐτὸ δὲ τὸ πατούμενον ἔδαφος ἡ φύσις ἡ
ἀναίσθητος καὶ μὴ κινουμένη ἔστηκεν καὶ διαμένει,
οὐ πολλοὺς μόνον ἐξαλλάττουσα, κατηγόρου μὲν τάξιν
λαβεῖν παρὰ σοῦ συνελασθεῖσα, κατηγοροῦσα δὲ τῆς
σῆς κενωσπουδίας καὶ τῶν σοβαρῶν ἐνθυμήσεως διὰ
τε τῆς ἐν τοσούτῳ χρόνῳ διαμονῆς καὶ παραστάσεως·
καὶ διότι μὴδὲν ἐξαλλάττουσα ὥφθη τῶν ὑπὸ τῆς Προ-
νοίας αὐτῇ κεχαρισμένων· σοῦ τοῦ λόγῳ τιμηθέντος
διὰ τῆς περὶ τὰ μάταια σπουδῆς καὶ φιλονεικίας,
πάντα τάναντία τῆς δημιουργικῆς διαπραξαμένου
κηδεμονίας καὶ ἀνεπισχέτῃ ρύμῃ φερομένου πρὸς ἅ
τε νόμοι θεοὶ διεκώλουν, καὶ θεομοὶ φύσεως ἄνωθεν
καταβληθέντες ἐδυσχέρανον, ὅθριν ἀφόρητον τὴν
σὴν κενωσπουδίαν καὶ τὸ ὀξύρροπον περὶ τὰ μάταια
φέροντες· ὡς δι' αὐτῶν τῆς διαβολῆς παραπεμπο-
μένης εἰς τὸν πανσόφως τε καὶ φιλανθρωπῶς, καὶ οὐ
μὴ ἐστὶ μήτε φιλανθρωπότερον μήτε ἀμεινον· μήτε
λόγῳ φράσαι, μήτε λογισμοῖς ἀναπλάσαι δημιουργή-
σαντά τε καὶ προνοησάμενον τὰ ἡμέτερα. Ἀλλὰ γὰρ
σοὶ μὲν ἴσως ἱκανὰ καὶ ταῦτα. Εὐρεῖν δ' ἔστιν ἐνίοις
γενεὰν μὲν ἐκπορευομένην καὶ ἐκβαλλομένην τὸ
Ἰουδαίων γένος ἐκλαμβάνοντα, γενεὰν δὲ ἐρχομένην
καὶ διαμένουσαν τὰ τέκνα τῆς χάριτος ἅτε δὴ τοῦ
θεοῦ σπόρου καὶ τῆς κατὰ Χριστὸν γεωργίας ἀνα-
πλαστήσαντα· γῆν δὲ εἰς τὴν αἰῶνα ἐστέναι τὴν τε
Παλαιὰν καὶ Νέαν Γραφὴν· ὅτι τε τὸ καρποφόρον τῶν
ἀρετῶν ὄρβαν ἔστιν αὐταῖς ἐνευθυνοῦμενον, καὶ τῶν
νόμων καὶ τῶν ἐπαγγελιῶν τὸ δι' αἰῶνος ἀκίνητον·
ὧν τὰς μὲν τοῖς δικαίοις ἀπενείμαντο, ταῖς δὲ τοῖς
ἀμαρτωλοῦς καὶ ἀμετανόητα πλημμελήσαντας παρα-
πέμπουσιν.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΕΞ'.

Τίνα τοῦν ἀραπτύσσει τό· « Ἐστὶ δικαίος ἀπολ-
λόμενος ἐν δικαίῳ αὐτοῦ, καὶ ἔστιν ἀσεβὴς
μέγαν ἐν κακίᾳ αὐτοῦ; »

Edita a Malo, l. c. p. 80-81. In Eccle. vii, 16.

« Δικαίος μὲν ὡς φοῖνιξ ἀνθήσει, καὶ ὡς ἡ κέδρος ἡ δὲ
ἐν τῇ Λιβάνῳ πληθυνθήσεται. » Δι' ἑκατέρας λέξεως
τῆς δικαιοσύνης τὸ κέρδος, καὶ τῶν καλῶν ἡ εὐφρο-
νία τε καὶ εὐθηνία διαγγέλλεται, διὰ τε τοῦ ἀνθήσει
δηλονότι καὶ τοῦ πληθυνθήσεται. Οὗτος ὁ δικαίος,
κὰν μαστιγῇται, κὰν στρεβιλοῦται, κὰν πάσῃ τὰ ἀλ-
γεϊνότερα, κὰν πρὸς σφαγὴν, κὰν πρὸς θάνατον, κὰν
πρὸς σταυρὸν ἀπάγῃται, οὐδὲν ἦτορ ὡς φοῖνιξ ἀνθεῖ
καὶ ὡσεὶ κέδρος πληθυνθήσεται, πολλαπλασίω τῶν
πόνων καὶ παθημάτων τὴν ἀπολαύσιν εὐρίσκων, καὶ
τοῖς ἀδιηγῆτοις ἀγαθοῖς ἐντυφῶν τε καὶ ἐνευθυνοῦ-
μενος. Τίς οὖν ἐστὶν ὁ δικαίος ὁ ἐν τῷ δικαίῳ αὐτοῦ
ἀπολλύμενος, καὶ τίνα τρώπον ἀπόλλυται; ἡ δηλονότι

A neque secundum tempus extendi te tibi perfectisse,
neque aliquem prætextum multa meditatam inve-
nisse. Sed tu quidem frustra laborans et superiora
deorsum faciens citius transis, et ad ea quæ neque
auditu ferre tolerabile putari, tremens et inops
consilii descendis; nihil autem ad brevissimum tibi
adjiciens temporis, multo minus dispositioni coex-
tensus inanimarum et immotarum rerum. Ipsum
autem calcatum solum, natura insensibilis et im-
mota stat et perdurat, non multos tantum immu-
tans, accusatoris quidem ordinem sumere contra
te concitata, accusans vero tuum inane studium
et violentiæ concupiscentiæ per perseverantiam in
tanto tempore et persistentiam; et quia nihil im-
mutans visum est eorum quæ a Providentia ipsi
donata sunt: te per rationem honorato ob studium
circa vana et cupiditatem, omnia contraria crea-
tricis operato curæ, et incoercibili impetu lato ad
ea quæ leges divinæ prohibebant, et vincula naturæ
desuper demissa improbabant, injuriam intolerabi-
lem tuam vanorum appetitionem et præcipientem
impetum ad inania ferentes; quasi per ea accusa-
tione perlata ad omnino sapienter et benigne, et
non est neque quid benignius neque melius neque
verbo dictu neque cogitationibus actu, creantem et
providentem nostra. Sed enim forte tibi sufficientia
et ista: reperire vero est quosdam generationem
exentem et ejectam, Judæorum genus accipientes,
generationem vero advenientem et permanentem fil-
lios gratiæ, utpote qui a divino semine et ab agri-
cultura secundum Christum sursum germinarunt;
terram autem in sæculum stare Veterem et Novam
Scripturam; quod autem frugiferum est virtutum
videre esse in ipsis congestum, et legum et promis-
sionum per sæculum firmitatem; quarum has qui-
dem justis distribuebant, ad illas autem peccato-
res et nulla pœnitentia functos remittunt.

QUÆSTIO LXVI [at. LXV].

Quemnam sensum aperit illud: « Est justus qui
perit in iustitia sua, et est impius manens in
improbabilitate sua. »

« Justus quidem ut palma florebit, et sicut cedrus
Libani multiplicabitur¹³, per utramque dictionem
justitiæ lucrum, et bonorum beatitudo et divitiæ
enarrantur, per illud florebit videlicet et illud mul-
tiplicabitur. Hic justus, etsi flagelletur, etsi torquea-
tur, licet patiat duriora, etsi ad victimam, etsi
ad mortem, etsi ad crucem abducatur, nihilominus
ut palma florebit et ut cedrus multiplicabitur, multo
majorem laboribus et passionibus fructum inven-
niens, et inenarrabilibus bonis gaudens et affluens.
Quis igitur est justus qui in iustitia sua perit, et
quomodo perit? Videlicet qui justus quidem rapit et
induit nomen et vultum, sed in sua iustitia illa

¹³ Psal. xci, 13.

παρελίσσεται, πᾶσιν ἐπιγινώσκεισθαι ποιεῖ. Οὐδὲ γὰρ οὐδὲ τὴν εἰς ὑπαρξὴν προαγωγὴν νυνὶ τὸ τῆς λήξεως σημαίνει· οὐδὲ τῆς ἀδικίας ἡμῶν καρπὸς ἐστὶν ἡ τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνη· οὐ μὲν οὐδὲ ἐν ἀπορίας, ὡς ἂν τισὶ δόξῃ, προάγεσθαι σχήματι καίρῳ ἐδρίσκει· πρὸς χλεῦν γὰρ καὶ οὕτω τυπούμενον καταλήγει· καὶ πρὸς τὸ μάταιον ἀποφέρεται. Καὶ γὰρ καὶ τὸ σχῆμα τῶν ἀποριῶν, δι' ἐρεῦνης εἰσθε βαθυτέρας καὶ τὸ ἐπιπροσθῶν ἀποτίθεσθαι καὶ τὸ σαφὲς διαλύεσθαι· ὅσα δὲ τοῦ αὐτοῦ τὸν ἔλεγχον ἔχει προφανόμενον, πρὸχειρόν τε καὶ ἐμφανεστάτην τὴν κατάγνωσιν συνεπάγεται· ταῦτα δὲ ἄρα οὐδ' εἰς ἀπορίας τύπον σχηματίζεσθαι παρρησιάζεται, φλυαρίας δὲ ἅμα καὶ ματαιολογίας σπουδάζματα διελίγεται. Ὅτι δὲ τὸ συνίστησιν ἀντὶ τοῦ κατὰ δὴλον ἐργάζεσθαι παρελίσσεται, ἐμφανὴ παρασκευάζει πᾶσιν ἐπιγινώσκεισθαι, αὐτὸς ἑαυτοῦ μάρτυς ὁ τῆς ἀληθείας κήρυξ καὶ παρίσταται καὶ τὴν διδασκαλίαν ἡμῖν ἐμφανεστάτην διὰ τῆς μαρτυρίας παρέχεται. Καὶ γὰρ Ῥωμαῖοις γράφων φησὶ· «Συνίστημι δὲ ὑμῖν Φοίβην τὴν ἀδελφὴν ἡμῶν οὖσαν διάκονον τῆς Ἐκκλησίας τῆς ἐν Κερχραῖς»· ὁ δὴλον γὰρ ὡς ἀντὶ τοῦ παρευθίμῳ παρελίσσεται τὸ συνίστημι· ἐπιγινώσκεισθαι βούλομαι, γνωρίζεσθαι ταύτην ὑμῖν παραινῶ. Διὰ τί; «Ἵνα αὐτὴν προσδέξησθε ἐν Κυρίῳ ἀξίως τῶν ἁγίων.» Ὡς περ οὖν ἐνταῦθα τὸ συνίστημι, οὐκ ἀντὶ τοῦ φρεστάναι, οὐδὲ πρὸς θυρεῖν ἄγειν παραλαμβάνεται, ἀλλὰ τὸ γινώσκεισθαι καὶ γνωρίζεσθαι καὶ ἐμφανὴ καθεστάναι τοῖς ἐν Ῥώμῃ τὴν μακαρίαν Φοίβην ἐπισημαίνεται, οὕτω κἀνταῦθα. Πῶς δὲ ἡ ἀδικία ὑμῶν τὴν τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνην παρίστησιν; ὡς τῷ φωτὶ τὸ σκότος παραινέμενον μᾶλλον αὐγάζειν ἀποβλέποντας, ὡς τὸ πικρὸν τῷ γλυκάζοντι γλυκυτέραν ἐμποιοῦν τῇ γεύσει τὴν τοῦ γλυκέος ποιότητα· ὡς τὸ τραχὺ καὶ πλῆττον τὴν ἀφὴν μᾶλλον ἡμᾶς διατίθειν τὴν τοῦ λείοντος ἰσότητά καὶ ὁμαλότητα ἐπαισθάνεσθαι· ὡς τὸ ψεῦδος ἐμφανεστέραν τε καὶ ποθεινότεραν καὶ μᾶλλον αἰρετωτέραν ἀποφαίνει τῇ παραθέσει τὴν ἀλήθειαν· ὡς ἐκότερον τῶν διαφορᾶς ἀντιτεταγμέναις πορρώτερον διεστώτων ἀπ' ἀλλήλων, τὸ μὲν τὴν φαυλότητα τοῦ χειρόνος ἐπὶ πλέον διελίγχει, τὸ δὲ τὴν τοῦ κρείττοντος ἐμφανίζει ἀγαθότητα. Καὶ γὰρ ἀφ' ἐκαστοῦ τῶν ἀντικειμένων ἐπὶ θάτερον οἱ μεταβαίνοντες ἀπὸ μὲν τοῦ χειρόνος τὴν τοῦ κρείττοντος ὑπερβολὴν, ἀπὸ δὲ τοῦ κρείττοντος τὴν τοῦ ἀντικειμένου φαυλότητα· ὥς περ δι' αἰσθήσεως τῶν αἰσθητῶν· οὕτω δὴ οὕτω καὶ τῷ πανσόφῳ Παύλῳ εἰ καὶ κατὰ σχῆμα διαπορευόμενης οὐδέσσεως· ὡς τὴν τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνην, ἡμῶν ἡ ἀδικία συνίστησιν. Διὰ καὶ συνάψας τοῖς προλαβοῦσι τό· «Μὴ ἄδικος ὁ Θεός· ὁ ἐπιφέρων τὴν ὀργὴν;» ἐπάγει τό· «Μὴ γένοιτο.» Διὰ τί; Διότι οὐχὶ εὐγνωμονοῦντων ἡμῶν καὶ θεραπεύειν τὸ θεῖον ζητούντων, ἡ ἀδικία ἡμῶν διαμαρτυρομένη καὶ κηρύττουσα τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ ἐνεφανίσεν, ἀλλ' ὅν τρόπον εἴρηται τὴν ἀγαθότητα διὰ τῆς κακίας ἐμφανεστέραν καθίστασθαι. Τὰ δὲ ἐξῆς τοῦ χωρίου δυσθεώρητα ἰδιαίτερας ἰσως ἐπιλύσεως, τῆς θέας προνοίας εὐμενέστερον ἡμῖν ἐφορώσης, οὐκ ἀποτεύζεται.

facit; non enim in subsistentiam productionem nunc hæc dictio significat; nec injustitiæ nostræ fructus est Dei justitia. Neque in dubitationis ut quibusdam videri posset proferri forma locum invenit; ad irrisiorem enim et sic figuratum desinit et in vanum abducitur. Etenim et forma dubitationum, per scrutationem solet profundiorum et anteriora deponere et clara diluere; quæcunque autem insulsi redargutionem habent apparentem, his festinam et evidentissimam condemnationem superducit; hæc vero certe non in dubitationis formam fingi confidenter asserit, blaterationis vero simul et vanæ loquentiæ studia redarguit. Quod autem illud statuit pro evidens facit assumptum est, manifestum præbet omnibus cognitum ipse sui testis veritatis præco et stabilit et doctrinam nobis evidentissimam per testimonium affert. Etenim ad Romanos scribens ait: «Commendo autem vobis Phœben sororem nostram quæ est in ministerio Ecclesiæ in Cenchris»; evidens enim pro Presentem sisto, assumptum est illud Commendo; notam esse volo, agnoscere hanc vos hortor. Quare? «ut eam excipiat in Domino digne sanctis». Ut ergo hic illud Commendo, non pro statuere nec ad existentiam adducere assumitur, sed cognosci et notam facere et manifestam sistere illi qui Romæ sunt beatam Phœben significat, sic et illic. Quomodo autem iniquitas vestra Dei justitiam statuit? ut luci tenebræ appositæ ad magis illustrandum aspicientes, at amarum dulcescenti dulciorem faciens gustui dulcis qualitatem; ut asperum et percutiens tactum magis nos disponit politi equalitatem et unitatem ad sentiendum; ut falsum manifestiorem et desiderabiliorem et magis eligibilem declarat appositione veritatem; ut utrumque diversitatibus oppositis longius distantium ab invicem, unum quidem vilitatem pejoris plus arguit, alterum vero judicantis manifestat bonitatem. Etenim ab unoquoque oppositorum ad alterum trans-euntes a pejore melioris superioritatem, a meliori autem oppositi vilitatem; ut per sensum sensibilibus; Ita certe et omnia sapienti Paulo, etsi secundum formam dubiæ suppositionis; sic Dei justitiam nostra injustitia statuit. Ideo et cum conjunxisset præcedentibus illud: «Num injustus Deus qui infert iram?» addit illud: «Absit!» Quare? Quia non prudenter agentibus nobis et servire Divinitati quærentibus, injustitia nostra testificans et prædicans justitiam ejus manifestam fecit, sed quomodo dictum est bonitatem per improbitatem manifestiorem sisti. Quæ autem sequuntur loci difficultia speculatu magis propria forte solutione, divina providentia benignius nos inspiciente, non carebunt.

τρόπον εἴρηται τὴν ἀγαθότητα διὰ τῆς κακίας ἐμφανεστέραν καθίστασθαι. Τὰ δὲ ἐξῆς τοῦ χωρίου δυσθεώρητα ἰδιαίτερας ἰσως ἐπιλύσεως, τῆς θέας προνοίας εὐμενέστερον ἡμῖν ἐφορώσης, οὐκ ἀποτεύζεται.

¹⁰ Rom. xvi, 1. ¹¹ ibid. ¹² Rom. iii, 5. ¹³ ibid. 6.

QUÆSTIO LXVIII [al. LXVII].

A

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΞΗ.

Illud: « Si genuerit vir centum, et annos multos vixerit, et numerus qui erunt dies annorum ejus non implebitur bonitate; et sepulcrum non fuit ei, dicit bonum super eum abortivum; quoniam in vanitate venit, et in tenebris nomen ejus involvetur, et solem non vidit nec cognovit; requies huic super illum. » Hoc autem dictum quamnam discretionem et elucidationem demonstrare potest?

Edita a Malo, l. c., p.

Multi liberi iis qui in mundo ut sane magnum bonum ambiciosius exquirebatur, similiter autem et longum tempus vitæ. Etenim sæpius servantibus Domini justificationes, longam vitæ tempus in retributionem extenditur. Si quis igitur, ait Salomo, et multitudine liberorum superabundanter aliis hominibus supervixit, et longo tempore vitam protractam quam maxime habeat; de cætero vero nequitiam vitam sædet, bonitatis fruitione non implens suam neque perornans animam, et propterea forte neque sepultura dignus est habitus, talis vir multo inferior et jure reputaretur abortivo; abortivum quidem solem non vidit, nec habuit quibus inspicere quæ sunt et actionum meliores præferret. Qui autem his omnibus honoratus et numero magno liberorum lætatus et fructus diuturna vita, quia bonitatis non fuit particeps, neque deliciis abstinentitatis et sepultura juxta meritum hæc secuta est; jure peioris hic magis sati quam illud reputabitur. Etenim hic solem videns in tenebris ambulabat, et nomen illustre relinquere per nobilia opera cum posset, in tenebris peccatorum projecit exstinguendum et consepeliendum vanitati. Et aliud quoque hujus ad abortivum discrimen, quod pænæ et castigationes functum vita exceperint, hoc vero illarum nullius in experientiam constituitur. Si vero quis audiens Paulum dicentem: « Novissime autem omnium visus est et mihi tanquam abortivo », in illud Salomonicum respicere putabit. Etenim ille justitiæ Solem in terra non vidit orientem; nec ejus discipulis connumerari tum dignus est habitus; multi vero Solem justitiæ intuiti, non minus ambulabant in tenebris ad fulgurantes radios in eo divinitatis cæcutientes, etsi reliqua omnia vitæ secundo cursu ipsis ferebantur, et ut non facile putassent optare. Sed et liberorum erat ipsis dilatatio et turba et temporum additio extensione paradoxum trahens. Si quis igitur in hæc Salomonica oracula transferat, et abortivum Paulum Judaicorum principum sacerdotum et sacerdotum et multorum aliorum vitæ quidem felicitate splendentium, impietate autem et vilitate actionum in tenebris versantium, et his omnibus superponet et multo meliorem juxta omnia demonstrat, vere quidem omnino dicit; nihil vero, opinor, addit magnum ei qui gymrum terræ prædicatione complexus est.

φαίνει, ἀληθὲς μὲν πάντως λέγει· οὐδὲν δὲ οἶμαι κηρύγματι περιλαβόντι.

¹⁹ I Cor. xv, 8.

Τό· « Ἐὰν γεννήσῃ ἀνὴρ ἑκατὸν, καὶ ἔτη πολλὰ ζήσεται, καὶ πληθὺς ὅτι ἔσονται ἡμέραι ἐτῶν αὐτοῦ οὐκ ἐμπλησθήσεται ἀπὸ τῆς ἀγαθωσύνης· καὶ γὰρ ταφὴ οὐκ ἐγένετο αὐτῷ, εἰσα ἀγαθὸν ὑπέσχετο τὸ ἔκτρωμα· ὅτι ἐν ματαίῳ τητὶ ἦλθε, καὶ ἐν σκότειν τὸ ὄνομα αὐτοῦ καλυφθήσεται· καὶ γὰρ ἥλιον οὐκ εἶδε καὶ οὐκ ἔγνω ἀνάπαντος τοῦ ὧπὲρ τοῦτο· τοῦτο δὲ τὸ ῥητὸν τίνα διακρίσιν καὶ σαφήνειαν ἐπιδείξασθαι δύναται;

85-84, In Eccle. vi, 3-5.

Ἡ πολυπαῖδια τοῖς ἐν κόσμῳ οἷα δὴ μέγα χρῆμα φιλοτιμώτερον ἐκπυδάζετο, ὡσαύτως δὲ καὶ τὸ πολυχρόνιον· καὶ γὰρ πολλὰ τοῖς φυλάττουσι τὰ τοῦ Κυρίου δικαίωματα, τὸ πολυχρόνιον εἰς ἀντιμισθίαν ὑποτείνεται. Ἐὰν οὖν τις, φησὶν ὁ Σολομών, καὶ τῇ πολυπληθείᾳ τῶν τέκνων καθ' ὑπερβολὴν τῶν ἄλλων ἀνθρώπων ὑπερέξῃ καὶ τῷ πολυχρόνιῳ τὴν ζωὴν παρατεινομένην ὅτι μάλιστα ἔξει· τὰ δ' ἄλλα πονηρίας τὸν βίον κακύνῃ, τῆς ἀγαθότητος τῇ ἀπολαύσει μὴ ἐμπιμπλῶν αὐτοῦ μηδὲ διακοσμῶν τὴν ψυχὴν, καὶ διὰ τοῦτο ἴσως μηδὲ ταφῆς ἀξιοῦσθαι, ὁ τοιοῦτος ἀνὴρ πολλῶν χειρῶν καὶ δικαίως ἂν λογισθήσεται τοῦ ἐκτρώματος· τὸ μὲν ἔκτρωμα ἥλιον οὐκ εἶδεν, οὐκ ἔσχεεν οἷς ἂν ἐπιβῇ τε τὰ θύτα καὶ τῶν πράξεων τὰς ἀμείνους προσέλετο. Ὅ δὲ τοῦτοις ἅπασιν τιμηθεὶς καὶ πολυπληθεὶς παῖδων εὐφρανθεὶς καὶ ἀπολαύσας τῆς μακροβιότητος, ἐπεὶ τῆς ἀγαθότητος οὐ μετέσχεν, οὐδὲ τρυφῶν ἀπέσχετο τῆς φαιδότητος, καὶ ἡ ταφὴ κατ' ἀξίαν τοῦτοις ἡκολούθησεν· εἰκότως δὲ τῆς χειρὸς οὗτος μᾶλλον μοίρας ἢ ἐκεῖνο λογισθήσεται. Καὶ γὰρ οὗτος τὸν ἥλιον ὥρῳ ἐν τῇ σκότειν ἐπορεύετο, καὶ τὸ ὄνομα λαμπρὸν καταλιπεῖν διὰ τῶν σπουδαίων ἔργων δυνάμενος, ἐν τῷ ζῶντι τῶν ἁμαρτημάτων ἀπέβριψε σθένυσθαί καὶ συγκατορῦτεσθαι τῇ ματαίῳτητι. Καὶ ἄλλη δὲ τοῦτου πρὸς τὸ ἔκτρωμα διαφορὰ, ὅτι τὸν μὲν ποιεῖ καὶ κολάσεις καταλιπόντα τὸν βίον ἐδέξαντο, τὸ δὲ τούτων οὐδενὸς εἰς πείραν καθίσταται. Εἰ δὲ τις ἀκούων Παύλου λέγοντος, « Ὑστερον δὲ πάντων ὤφθη κάμολ ὡς περ τῷ ἐκτρώματι, » εἰς ἐκεῖνο τὸ Σολομώντειον ἀφορᾶν νομίσαι. Καὶ γὰρ ἐκεῖνος τὸν τῆς δικαιοσύνης ἥλιον ἐπὶ γῆς οὐκ εἶδεν ἀνατέλλοντα, οὐδὲ τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς συγκαταριθμηθῆναι τῇ νικαύτῃ ἡξιώθη. Πολλοὶ δὲ τὸν ἥλιον τῆς δικαιοσύνης ἐωρακότες, οὐδὲ ἑλάττον ἐπορεύοντο ἐν τῇ σκότειν πρὸς τὰς ἐναποστραπτούσας ἀκτῖνας τῆς ἐν αὐτῷ θεότητος καταμύοντες, εἰ καὶ τὰ ἄλλα πάντα τοῦ βίου κατὰ ροὴν αὐτοῖς ἐφέρετο· καὶ ὡς ἂν οὐδὲ ῥᾶδιον ἐνόμιζον εὐξασθαι. Ἀλλὰ καὶ τέκνων ἦν αὐτοῖς πλατυσμός καὶ πληθὺς καὶ χρόνων ἐπίδοσις τῇ παραστάσει τὸ παράδοξον ἐφελκομένη· εἰ γοῦν τις εἰς ταῦτα τὰ Σολομώντεια λόγια μεταλάβοι, καὶ τὸ ἔκτρωμα τὸν Παῦλον τῶν Ἰουδαϊκῶν ἀρχιερέων τε καὶ ιερῶν καὶ πολλῶν ἄλλων τῇ τοῦ βίου μὲν εὐδαιμονίᾳ λαμπρυνομένων, ἀσεβείᾳ δὲ καὶ φαυλότητι· πράξεις ἐσκατισμένων, καὶ τούτων ἐκείνων ὑπερβῆσει καὶ πολλῶν κρείττω κατὰ πάντα ἀποπροσάπτει μέγα τῷ τὸν γύρον τῆς οἰκουμένης τῷ

ΕΡΩΤΗΣΙΣ 30.

Τι δηλοῖ τό· « Ζῆθι ἐν ἀγαθῷ καὶ ἰδε ἐν ἡμέρᾳ κακίας, ἰδε. Καί γε τοῦτο σύμφωνον τούτῳ ἐποίησεν ὁ θεὸς περὶ λαλῖας, ἵνα μὴ εὖρη ἀνθρώπος ἐπίσω αὐτοῦ μηδέν. »

Edita a Maio, l. c. p.

Σὺ, φησὶ, τὴν ζωὴν πρὸς ἀρετὴν ὁρᾶν παρασκεύαζε, καὶ πρὸς τὴν ἀπολαύσιν τῶν ἐκείθεν ἀγαθῶν καταβύθμιζε· οὕτω δὲ καταρτίσας ἑαυτὸν καὶ τοῖς εὐσεβείαι τῶν λογισμῶν κριτηρίου δύναμιν τὸν νοῦν φρενώσας ἀναλαβεῖν, δυνήσῃ συνιδεῖν οὐ χαλεπῶς καὶ τὰς ἐν ἡμέρᾳ νομιζομένας κακίας, τούτεστι τὰς ἀνθρωπίνας συμφορὰς καὶ λύπας αἷς ἡ τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς ἡμέρα κυμαινομένη τε καὶ συνταρασσομένη κακύνεται, συνεκταράσσουσα τοὺς ταύτην παραπορευομένους καὶ συγκακύνουσα. Καὶ γὰρ καὶ τὰ τοιαῦτα κακίας προσαγορεύειν εἰθισμεθ' ἀπὸ τῆς εἰρημέων· οὐκ ἔστιν ἐν πόλει κακία ἢν Κύριος οὐκ ἐποίησεν· δυνήσῃ δὲ συνιδεῖν ὡς οὐδὲ αὐταὶ περὶ ἡμᾶς ἀσυμφώνως τῇ τοῦ Θεοῦ ἀγαθότητι καὶ προνοίᾳ συμβαίνουσι· τοῦτο γὰρ ἐδήλωσε διὰ τοῦ εἰπεῖν· « Ἰδε καὶ γε τοῦτο σύμφωνον τούτῳ· » τούτεστι καὶ οἱ δοκούντες εἶναι πειρασμοὶ καὶ κακώσεις τοῦ σώματος οὐκ ἐκβάλλουσι τὴν θείαν κηδεμονίαν, οὐδὲ ἐναντιοῦνται αὐτοῦ τῇ περὶ ἡμᾶς φιλανθρωπίᾳ. Παιδείας γὰρ καὶ διορθώσεως τὰ μὲν ἐπάγεται, τὰ δὲ συγχωρεῖται, δι' ἀμφοῖν ἀρρήτου τε καὶ σοφῆς οἰκονομίας τῷ κρίνειν χαριτωθέντι τὰ τοιαῦτα θεωρουμένης· ταῦτα δὲ τὰ συμβαίνοντα τοῖς ἀνθρώποις οὐκ ἔθετο ὁ θεὸς ἐπὶ πάσης λαλεῖσθαι γλώσσης, οὐδὲ προειδέναι τὰ ἐρχόμενα πάντας. Διὰ τί; ἵνα μὴ προμαθὼν αὐτὰ καὶ προεὐρύνῃ ὁ ἀνθρώπος ἀμελέστερον περὶ τὴν ἀρετὴν ὑπαταθείη· νῦν μὲν ὡς πολλῶν κακῶν καὶ λυπηρῶν συμπτωμάτων ὅπισθεν αὐτὸν καταλαμβάνειν μελλόντων· τίς γὰρ μοι τῆς ἀρετῆς λόγος τοσοῦτον κακῶν καὶ τηλικούτων προσδοκωμένων; εἰς τοῦτο γὰρ τοὺς πολλοὺς ἡ ἀπογνώσις εἰσθε συνωθεῖν· νῦν δὲ ὡς οὐ πολλῆς καὶ μεγάλης ἀληθοσύνης μελλούσης ἐπισυμβαίνειν, ἐκατέρωθεν καὶ ὑποσκελλίζειν οἶδαν ἡ σφαλερὰ τῶν πρακτέων κρίσις, καὶ διὰ τοῦτο μηδὲ πολλῆς νήψεως μήτε τῆς τῶν ἀρετῶν ἐπιμελείας δεῖσθαι. Διὰ τοῦτο οὖν ὁ θεὸς τὴν περὶ τῶν μελλόντων λαλιὰν ἀγνωστον ἐποίησε τοῖς πολλοῖς, ἵνα μὴ εὐρὺν ὁ ἀνθρώπος ἀμέλλει ἐν τοῖς ὅπισθεν αὐτὸν χρόνοις καταλαμβάνειν δυσχερῇ, ἐπὶ μὲν τῶν χαλεπῶν τέρων ἀμχανίᾳ καὶ ἀπογνώσει προδοῦς ἑαυτὸν, οὐδὲν πρὸς ἀρετὴν ἐπιστρέφοιτο· ἐπὶ δὲ τῶν μετρίως ἐχόντων ὑπερβολίαν νοσῶν ὡς τῆς τῶν ἐπιεμμένων ἀπολαύσεως καὶ τρυφῆς, οὐδὲν ἐλπίζων ἀντεπενεχθήσεσθαι κώλυμα καὶ τὴν πρὸς τὰ κατορθώματα σπουδὴν ὑπερτίθειτο· ἄλλως τε δὲ ὅτι κριτήριον κεκαθαρισμένον πάθους φέρων καὶ ἀδόξατον τὴν ὑγίαν ὁρᾶ καὶ τὴν νόσον συμφῶνως ἔχουσαν περὶ τὴν τῶν ἀνθρώπων βλάβην καὶ ὠφέλειαν· ἀλλὰ καὶ τὸν πλοῦτον καὶ τὴν πενίαν ὡσαύτως, ἰσχύϊν τε σώματος καὶ ἀσθένειαν, δόξαν τὴν ἐξ ἀνθρώπων καὶ ἀδοξίαν καὶ τὰ τούτοις παραπλήσια. Καὶ γὰρ ἐκατέρου μοίρας ἔχαστον τῷ μὲν φιλοσοφεῖν εἰδότες, σωτηρίας ὑπόθεσις

A

QUÆSTIO LXIX [al. LXVIII].

Quid significat illud: « Vive in bono et vide in die nequitiae, vide. Et hoc consonum illi fecit Deus circa loquelam, ut non inveniat homo post illum quidquam. »

84-85. In Eccle. vii, 15.

Tu, inquit, vitam ad virtutem aspicere stude, et ad fruitionem inde bonorum ordina; sic autem cum perfecteris teipsum et piis cogitationibus iudicii vim cum mente intellexeris attollere, poteris conspiciere non ægre et quæ in die reputatione nequitiae, id est, humanas calamitates et afflictiones quibus humanæ vitæ dies jactata et turbata vexatur, conturbans eos qui hanc decurrunt et simul vexans. Etenim et talia nequitias nominare solemus juxta dictum: « Non est in civitate malum quod Dominus non fecerit²³; » poteris autem conspiciere neque ea circa nos absque harmonia cum Dei bonitate et providentia accidere; hoc enim ostendit dum dicit: « Vide et hoc consonum illi, » id est et quæ videntur esse tentationes et afflictiones corporis non expellunt divinam curam, neque adversantur ejus circa nos benignitati. Eruditionis enim et correctionis hæc quidem inducuntur, illa vero permittuntur, ex utrisque ineffabili et sapienti dispositione dum decernere dignatur talia spectata; hæc autem accidentia hominibus non posuit Deus super omni enarranda lingua, neque præscire ventura omnes. Quare? Ne cum prænosceret illa et prius inveniret homo negligentius quoad virtutem disponderetur; nunc quidem plurimis malis et tristibus casibus a tergo ipsum comprehensuris. Quis enim mihi virtutis calculus tot malis et tantis ingruentibus? in hoc enim turbam desperatio solet impellere. Nunc vero quasi non multo et magno dolore incursuro, utrinque et subvertere novit fallax agendorum iudicium, et propterea neque multa vigilantia neque virtutum cura opus esse. Ideo igitur Deus de futuris loquelam ignotam fecit multitudini, ne inventis homo quæ in posterioribus ipsum temporibus comprehensura sunt molestis, in difficilioribus negligentiae et desperationi tradens seipsum, non ad virtutem converteretur; in mediocriter autem se habentibus despicientiam morborum ut permissorum fruitionis et deliciarum, nullum sperans obstatum impedimentum et ad virtutes studium superponeret. Aliter vero et qui iudicium purum passione fert et incorruptum sanitatem videt et morbum concorditer se habentia quoad hominum damnum et utilitatem. Sed et divitias et paupertatem similiter, et robur corporis et infirmitatem, gloriam quæ ex hominibus et infamiam et quæ his proxima. Etenim utriusque partis unumquodque philosophari scienti, salutis materia sit. Ei vero qui ad sola jucunda et blandientia hiât, et jucunda damni sunt prætextus, et tristitia ad idem defluunt et trabuntur malum, non gratanter hæc ferente qui per talia purificari indiget, sed in desperationem magis et indignatio-

²³ Amos iii, 6.

nem ex quibus oportebat prudentem fieri conver-

tente.
ται πρόφασις, καὶ τὰ λυποῦντα πρὸς τὴν αὐτὴν καταρβέει καὶ ὑποσύρεται κακίαν, οὐκ εὐχαρίστως ταῦτα φέροντος τοῦ διὰ τῶν τοιοῦτων καθαίρεσθαι θεομένου, ἀλλ' εἰς ἀπόνοιαν μᾶλλον καὶ ἀγανάκτησιν ἐξ ὧν ἔδει σωφρονίζεσθαι, περιτρεπόμενον.

QUESTIO LXX [ul. LXIX].

Quasnam oportet intelligere pelliceas tunicas, quas Adamus et Eva post transgressionem induerunt.

Edita a Maio, l. c., p. 83-87. In Gen. iii, 21.

Scio quidem quosdam pelliceas tunicas quas Adam et Eva post transgressionem induerunt, pronuntiantes corpus ex quo rationale animal et animæ a principio factor subsistuit. Sed isti præoccupantis ipsos suppositionis consecraria dicere cum studeant, inconsequenti sensu et scientia destruant veritatem. Etenim paradisi ipsis verbo quidem lingitur, re vero tollitur. Sed paradisi plantas et cibos et per costam Evæ productionem et simpliciter eorum quæ sunt creationem totam et prodictionem et divinæ curæ circa hominem quod est benignum et mirabile et excipiendo geneseos principia, in intellectu quoddam tabernaculum attollentes, neque propriam subsistentiam et substantiationem visi sunt revereri. Inde vere tragediam totam juxta proprium propositum partiti et fingentes et in quas voluere formas et sensus componentes, vere factorum et subsistentium consequentiam et usque nunc visam et cognitam destruant ejurantes, mulcentibus quidem et inducentibus sermonibus multitudinis aures incantando. Solent enim pleræque fictiones ad nutum et ad jucunditatem concinnatæ illicere quidem auditorum aures et ad voluptatis parare diffusionem, at neque sibi ipsis ullam utilitatem neque persuasit talium architecti procurare possunt. Sed hos quidem Origenes et Origenianus habeat chorus; noster verò Gregorius quem theologica et divinitus ipsi data circa spiritum scientia theologum proclamavit, hic pelliceas vocat tunicas, non quas Origeniana fabula finxit. Sed contra Origenianam opinionem homines convertere quidem plurimum adhibens studium; sapienter vero et disponere sciens in judicio sermones suos in vicinam quidem speculationem satagit transferre, contra istam vero laboriosam sententiam aucium et practicum emittentem melos, pelliceas tunicas non corpus juxta quæ et superius dicta sunt vocat, absit! Non enim visus est talem quamdam vocem emittens, sed corporis crassitudinem et mortalitatem et prioris felicitis antitypum et oppositam dispositionis; etenim vere post transgressionem pro impossibili et non subiecto et non gravato corpore et mortalitate corpore, sed carnis motibus et illecebris constituto potentiore, contraria his post transgressionem Adamus qualia certe tunicam dictis punctam passionibus et contaminatam mutando induit; sed sanctus quidem iste vir ex Origene sursum germinantes ita dulciter et benigne trahens et transferens ad magis pios sensus, tales esse pel-

Α γίνεται· τῷ δὲ πρὸς μόνα τὰ ἡδέα καὶ γα-
γαλίζοντα κεχηγνότε, καὶ τὰ ἡδύοντα βλάβης γίνον-
ται· οὐκ εὐχαρίστως ταῦτα φέ-
ροντος τοῦ διὰ τῶν τοιοῦτων καθαίρεσθαι θεομένου, ἀλλ' εἰς ἀπόνοιαν μᾶλλον καὶ ἀγανάκτησιν ἐξ ὧν ἔδει

ΕΡΩΤΗΣΙΣ Θ'.

Τίνας δεῖ νοεῖν δερματίνους χιτῶνας, οὓς ὁ Ἀδὰμ καὶ ἡ Εὐὰ μετὰ τὴν παράδασιν ἐνεδύσαντο.

Οἶδα μὲν τινὰς δερματίνους χιτῶνας οὓς ὁ Ἀδὰμ καὶ ἡ Εὐὰ μετὰ τὴν παράδασιν ἐνεδύσαντο, ἀποφηνάμενους τὸ σῶμα ἐξ οὗ τὸ λογικὸν ζῶον καὶ τῆς ψυχῆς ἀπ' ἀρχῆς ὁ Πλάστης τὸν ἄνθρωπον ὑπέστησεν. Ἀλλ' οὗτοι τῆς προκαταλαβούσης αὐτοὺς ὑπολήψεως ἀκόλουθα λέγειν φιλονεικῆσαντες, ἀνακολουθῶ γνώμῃ καὶ γνώσει λυμαίνονται τὴν ἀλήθειαν καὶ γὰρ ὁ παράδεισος αὐτοῖς λόγῳ μὲν πλάττεται, ἔργῳ δὲ διαβάλλεται. Ἀλλὰ τὰ τοῦ παραδείσου φυτὰ καὶ ἡ βρωσις καὶ ἡ διὰ τῆς πλευρᾶς τῆς Εὐᾶς προαγωγή, καὶ ἀπλῶς ἡ τῶν ὄντων δημιουργία πᾶσα καὶ πρῶτος καὶ τὸ τῆς θείας κηδεμονίας περὶ τὸν ἄνθρωπον φιλόνητον τε καὶ θαυμάσιον καὶ τὰς κατὰ διαδοχὴν δὲ τῆς γενέσεως ἀρχὰς, εἰς νοητὴν τινα σκηνὴν ἀναφέροντες, οὐδὲ τὴν ἰδίαν ὑπαρξιν καὶ οὐσίαν ὥφθησαν εὐλαβεύμενοι. Ἐκεῖθεν δὲ τὴν τραγωδίαν ὅλην κατὰ τὴν ἰδίαν πρόθεσιν καταμεινάντες· τε καὶ ὑποκρινάμενοι καὶ εἰς οἷας ἀν καὶ βούλοιντο μορφὰς καὶ ἐπινοίας διαπλάττοντες, τὸν ὡς ἀληθῶς γεγονότων καὶ ὑπαρξάντων τὸ ἀκόλουθον καὶ μέχρι νῦν ὁρώμενον τε καὶ γνωριζόμενον ἀναιροῦσιν ἐξομνύμενοι, θελητηρίους μὲν καὶ ἐπαγωγούς λόγους τὰ τῶν πολλῶν ὡς καταγοητεύσαντες. Ἐκίθε γὰρ τὰ πολλὰ τῶν πλασμάτων κατ' ἐξοσίαν καὶ πρὸς τὸ ἡδὺ πλεταμένα ὑπογαγαλίζειν μὲν τὰ τῶν ἀκρατῶν ὡς καὶ πρὸς ἡδονῆς παρασκευάζειν διάχυσιν, οὗτε δὲ ἑαυτοῖς οὐδὲν ὄφελος, οὗτε τοῖς παθομένοις οἱ τῶν τοιούτων ἀρχιτέκτονες παρέχειν δύνανται. Ἀλλὰ γὰρ τοὺς μὲν Ὀριγένης τε καὶ ὁ Ὀριγένειος ἔχεντο χορὸς· ὁ δὲ ἡμέτερος Γρηγόριος δὲ ἡ θεολόγος τε καὶ θεόθεν αὐτῷ δεδομένη περὶ τοῦ πνεύματος παρρησία θεολόγον ἀνεκήρυξεν, οὗτος δερματίνους ὀνομάζει χιτῶνας οὐχ οὐσπερ ὁ Ὀριγένειος μῦθος ἀνέπλασεν· ἀλλὰ τοὺς ἀνθρώπους τῆς Ὀριγενείου δόξης τοὺς ἀνθρώπους μεταβάλλειν μὲν δεῖ· μάλιστα ποιούμενος σπουδῇ· σοφῶς δὲ καὶ οἰκονομῶν εἰδὼς ἐν κρίσει τοὺς λόγους αὐτοῦ εἰς γείτονα μὲν θεωρίαν μεθοδεύει μεταδιδάσκειν κατ' ἐκείνης δὲ τῆς δοξοκοπίας οὐδὲ καὶ δραστήριον ἐπαφίεισιν τὸ μέλος, δερματίνους χιτῶνας οὐχ τὸ σῶμα καθὰ καὶ προεῖρηται καλεῖ, ἀπαγε. Οὐδὲ γὰρ οὐδ' ὥφθη τοιαύτην τινὰ φωνὴν ἀφίει, ἀλλὰ τὴν τοῦ σώματος παχύτητα καὶ θνητότητα καὶ τῆς προτέρας μακαρίας ἀντίτυπον καὶ ἀντικειμένην διαθήσας· καὶ γὰρ ὡς ἀληθῶς μετὰ τὴν παράδασιν ἀντὶ τοῦ ἀπαθοῦς καὶ ἀνευθύνου καὶ μὴ βαρουμένου τῷ σώματι καὶ τῇ θνητότητι σώματος, ἀλλὰ τῶν τῆς σαρκὸς κινήσεων καὶ γαργαλισμάτων καθεστῶτος κρείττονος, τάναντία τοῖς μετὰ τὴν παράδασιν ὁ

Ἄδὰμ οἷα δὴ χιτῶνα τοῖς εἰρημένους κατὰστικτον πᾶ· A liceas tunicas non absque supposuit aliter sentiente
θεοὶ καὶ βυβῶντα μετημφιάσατο· ἄλλ' ὁ μὲν ἱερὸς· contradictione.

οὗτος ἀνὴρ τοὺς ἐξ Ἑβραίων ἀναφύοντας οὕτω πραότερόν τε καὶ φιλανθρωπότερον μεθέλκων καὶ
μεταβιβάζων πρὸς τοὺς εὐσεβεστέρους λογισμοὺς, τοιούτους εἶναι τοὺς δερματίνους χιτῶνας οὐδὲ χωρὶς
ὁκέθετο διστάζοντος ἐπιβήματος.

Εὐ δὲ τί λέγεις; τὸ μὲν ἴσως πρῶτον γελᾷς, τάχα
δ' ἂν μάλλον δυσχεραίνεις μύθῳ κλιστομένην ἀκούων
τὴν ἀλήθειαν· τοῦ δὲ θεολόγου οἶμαι τὴν οἰκονομίαν
καὶ μέθοδον οὐκ ἀτιμάσαι. Οὐδὲ ἡγνόςαι τὰ ἀπὸ τῆς
συχῆς φύλλα οἷς οἱ περὶ τὸν Ἄδὰμ τὴν ἀπὸ τῆς
γυμνώσεως ἀσχημοσύνην εἰς τὸ εὐσχημον περιέστελ-
λεν· οὐδ' ὅτι προφθάνει μὲν τὰ τῆς συχῆς φύλλα τῆς
αἰδέσεως τὴν καταφυγὴν παρασχέιν, οἱ δὲ χιτῶνες
ὑπερόν οἱ δερματίνους τὴν ἐκείνων κατὰ διαδοχὴν
χρεῖαν ἀνεπλήρωσαν· καὶ γὰρ μετὰ τὴν προτέραν
περιβολὴν καὶ τὰ φύλλα τῆς συχῆς, τοὺς δερματι-
νους χιτῶνας ὁ θεὸς αὐτοῖς ἐποίησατο. Ποῦ τοίνυν
οἰεσθαι δεῖ τὸν θεολογικώτατον ταῦτα καὶ θεοπτικώ-
τατον διδάσκαλον ἀγνοεῖν, ἀλλὰ μὴ λέγειν μάλλον
οἰκονομεῖν τε καὶ τῶν ἄλλων σωτηρίαν μεθοδεύειν,
δὲ ὡς ὁ τότε συνέτρεχε καιρὸς, μηδεμίαν ἐπακολου-
θούσης αἰρετικῆς ἐπισποράς ἢ σκολιότητος; Ἄν τε
γὰρ τὰ φύλλα τῆς συχῆς τοὺς περὶ τὸν Ἄδὰμ εὐλα-
δομένους τὴν αἰδῶ ὑπεδείκνυνε, ἂν τε μετὰ ταῦτα
χιτῶνας ἐκ δερμάτων αἰσίοις ὁ θεὸς ἐπεποίητο, τῆς
αἰδέσεως χαριζόμενος παραμυθίον, οὐδὲν ἤττον εὐ-
σεβοῦντος ἐστὶ λέγειν ὡς μετὰ τὴν παράδοσιν ὁ
Ἄδὰμ τὴν παχύτεραν σάρκα καὶ θνητὴν καὶ καθ-
ελκυμένην τῷ βάρει τοῦ παραπτώματος καὶ τῆς
πρότερας ἀντιθέσεως τε καὶ ἀντίτυπον ἡμφιάσατο.
Πόθεν δ' ἂν ἴσως ἐπαπορήσεις, οἱ δερματίνους προ-
ῆλθον χιτῶνες; ἄλλ' ἐπειδὴν ἀκούσας τὸν νοῦν ἐπι-
στήσεις, ὅτι καὶ ἐποίησεν ὁ θεὸς τοῖς περὶ τὸν Ἄδὰμ
χιτῶνας δερματίνους, αὐτίκα σύνδρομον οἶμαι τῆς
ἀπορίας εὑρεῖν καὶ τὴν λύσιν. Ὅ γὰρ ἐκ μὴ ὄντων
οὕτω φιλοτιμῶς τε καὶ πολυτελῶς προαγαγὼν τὸν
ἄνθρωπον, οὗτος καὶ δερματίνους χιτῶνας ἐκ τοῦ
μὴ ὄντος ποιήσασθαι καὶ περιβολὴν αὐτῷ κατα-
σκεύασαι ἐκ τοῦ βᾶπτου, μάλλον ἂν τοῖς λογισμοῖς
ἀδίστακτον κτίσιν ἐντίθῃσιν· εἰ δὲ καὶ δοραῖς τιαι
ζῶων, ταῦτα γὰρ προϋπέστη τὴν χρεῖαν τῆς περι-
βολῆς αὐτοῖς ἀναπληρῶσαι, λογισμὸς ἀνεκίνησα·
θεοῦ σοφίζοντος αὐτοὺς πρὸς τὴν οἰκειαν εὐκοσμίαν
τε καὶ σωτηρίαν διανίστασθαι, οὐδὲ τοῦτο πόρρω
τῆς θείας κηδεμονίας, οὐδ' ἀνάξιον αὐτοῦ τῆς πολ-
λῆς περὶ τὸ γένος ἡμῶν ἀγαθότητος. Ἀλλὰ ταῦτα
μὲν ὁ κεφαλαιώδης ἐπιτρέπεται λόγος. Εἰσὶ δὲ τινες
οἱ πρὸς μηδὲν τούτων ἀφορᾶν βουλόμενοι μηδὲ σπου-
δάζοντες, τὰς τῶν δένδρων περὶ τὸν φλοιὸν ἐπιδερμίδας δερματίνους χιτῶνας ἐνόμισαν, ὥσπερ τῶν
δερμάτων τῶν ἀπὸ τῶν ζῶων ἐνδεοτέραν ἢ ἀτιμοτέραν τῆς περιβολῆς τὴν χρεῖαν παρεχομένων· καίτοι
φλοιοὺ παντὸς εὐαφεστέρων τε καὶ μαλακωτέρων καὶ τὸ ὅλον εἰπεῖν ἐπιτηδεωτέρων πολλὰς διαφορὰς
ὑπαρχόντων.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΟΑ.

Πρὸς τίνα διάνοιαι ἡμῶς παραπέμπει τὸ· Ὁὐκ
ἀν ὁρθῶς προσεγγίξῃς, ὁρθῶς δὲ μὴ διέλθῃς·
ἡμῶρες; ἡσύχουσι, x. τ. λ.

Edita a Maio, l. c., p. 87-89. In Gen. iv, 7.

Τὸ παρὼν χωρίον διαφόροις ἐρμηνείαις ὑποβάλλε-
σθαι δύναται, τοῦτο μὲν τῆς ἀναγνώσεως διαφορὰς

Tu autem quid dicis? forte primum rides, mox
autem magis irasceris fabula suratam audiens veri-
tatem; theologi vero opinor œconomiam et metho-
dum non contempseris. Non ignorabat a sicu folia
quibus Adamus a nuditate ignominiam decenter
operuit; neque prius quidem sicut folia pudoris re-
fugium præbuisse, tunicas vero deinceps pelliceas
illorum excipiendo usum implevisse; etenim post
priorem cincturam et folia sicut, pelliceas tunicas
Deus ipsis fecit. Quomodo igitur existimare oportet
maximum theologum hæc et Dei speculatorem exi-
mium magistrum ignorare? Sed non dicere potius
dispensare et aliorum salutem parare, per ea quo-
rum tunc concurrebat tempus, nulla consequente
hæretica superseminatione aut obliquitate. Si enim
folia sicut Adamum veritum pudorem subindicavit,
et si posthæc tunicas ex pellibus ipsis Deus fecit,
pudoris largiens benigne consolationem, nihilomi-
nus pium est dicere post transgressionem Adamum
crassiorem carnem et mortalem et deorsum tractam
gravitate casus est prioris oppositam et antitypum
induisse. Undenam vero, forte incertus hærebis,
pelliceæ provenerunt tunicæ? Sed postquam audito
mentem applicueris, et fecisse Deum Adamo tuni-
cas pelliceas, statim concurrentem opinor dubita-
tioni reperies et solutionem. Qui enim ex nihilo tam
superbe et magnifice produxit hominem, hic et
pelliceas tunicas ex nihilo fecisse et cincturam ipsi
paravisse facillime, magis autem cogitationibus
indubitatam fidem inserit. Si autem et pelibus qui-
busdam animalium, hæc enim prius subsistebant
indigentiam cincturæ ipsis ut implerent, cogitatio
admovit; Deo sapienter erudiente ipsos ad proprium
ornatum et salutem assurgere, neque illud longe a
divina cura, neque indignum ipsius magna circa
genus nostrum bonitate. Sed hæc quidem summa-
rius permittit sermo. Sunt autem quidam qui ad
nullum horum respicere volentes neque curantes,
arborum circa corticem epidermata pelliceas tuni-
cas putarunt, ut pelibus animalium inferiorem aut
viliorem cincturæ usum præbentibus, tamen cortice
omni aptioribus et melioribus et ut totum dicamus,
convenientioribus multis discriminibus.

QUÆSTIO LXXI [al. LXX].

Ad quemnam sensum nos mittit illud: «Nonne,
si recte obtuleris, recte vero non diviseris, peccasti?
lace, et reliqua.

Præsens locus diversis interpretationibus subji-
ci potest, hinc quidem lectione varietates proponente

duas; illinc vero dictis varios tropos figurarum accipere natis. Sed et illud: « Ad te conversio ejus, » de diversis rebus proprie potest sumi. Igitur secundum lectionem varietas in interrogativam formam et declaratoriam dividit eloquium; quale est: « Nonne si recte quidem obtuleris, recte vero non divideris, et tibi notum est et indubitabile te peccasse? » Et vide benignam sapientiam Dei, judicem ipsum sistit qui peccavit iniquitatis, ut proprias cogitationes ille cum invenerit ferentes in ipsum condemnationem, magis et ad poenitentiam currat et remissionem citius attrahat. Et responsionem proposita demissionis, nihilominus silentio voluntatem perficit ejus qui interrogavit, et peccatum confitentem eo quod nec os aperire et vocem emitte audeat vel nolentem eum, qui peccavit demonstrat. Etenim solet interrogationibus quas confessio et demissio interrogatorum manifeste et indubitate sequitur non minus silentium habere vim sed magis enuntiantis vocis demissionem, et reprehensionem, si certe vult hoc interrogans, acutiorem facit et potentio rem. Formam igitur interrogationis suscipiens sermo propositam enuntiat sententiam. Declaratoria autem forma vestibus non uno et eodem caractere vocis enuntiatur; quia et diversis tropis compositionis per quam dictiones ad invicem aptantur, vult proferri. Aut enim declarans declarat non si bene obtuleris, recte autem non divideris, ut quod non recte obtulisti, quod neque recte divisisti; aut quia non divisisti recte, etsi recte offerre visus fueris tibi, peccasti. Etenim non divisionis peccatum oblationis rectitudo non corripit. Illud igitur, *Peccasti*, interrogatio quidem juxta consequentiam et continuitatem enuntiat præordinatarum dictionum; juxta declarationem vero prolatorum, uterque sermo secundum divisionem addit præcedentibus illud, *Peccasti*; propterea vero qui non divisit recte, etsi recte credidit offerre, nihilominus peccavit; quia non magis recte factum tollit quod præcessit peccatum; sed peccatum transiens et ad sibi videri effugere peccatum, in rationis exactionem simul trahitur. Etenim sæpe cum bonum malo præhabuit et vile meliori, non communicat magis propriæ pulchritudinis quod melius est peiori, sed simul vilescit in totum pejoris vilitate. Et mundus tangens immundum apud eum qui divinitus eruditus est mundi generationem communicat certe puritatem apud quem et profanum magis sancto attactum ad profanationem simul trahitur quam sancti participat sanctitati. Ac sic discretum foret illud: « Nonne si recte obtuleris, recte vero non divideris, peccasti? »

γε τῆς καθαρότητος παρ' ᾧ καὶ τὸ βέβηλον μᾶλλον τῷ ἁγίῳ μεταλαμβάνει τῆς ἁγιότητος· ἀλλ' οὕτω μὲν ἂν διεκρινεθῇ τὸ· « Οὐκ ἂν ὁρθῶς προσενέγκῃς, ὁρθῶς δὲ μὴ διέλῃς, ἡμαρτες; »

Illud, *Tace*, autem, et quidem et illud, « Ad te conversio ejus, et in illius dominaberis. » Illud quidem, *Sufficiat tibi*, ait, quod præcessit malum, neque peccatum super peccatum addas, neque malo

προβαλλομένης δύο· τοῦτο δὲ τοῦ ῥητοῦ διαφόρους τρόπους σχημάτων ἀναδέχεται πεφυκτός. Ἄλλὰ γὰρ καὶ τὸ· « Πρὸς σὲ ἡ ἀποστροφή αὐτοῦ, » ἐπὶ διαφορῶν πραγμάτων οἰκείως ἔχει παραλαμβάνεσθαι. Ἡ μὲν οὖν κατὰ τὴν ἀνάγκωσιν διαφορὰ εἰς τε τὸν ἔρωτηματικὸν τύπον καὶ ἀποφαντικὸν καταμερίζει τὸ λόγιον, εἶον· « Οὐχὶ ἂν ὁρθῶς μὲν προσενέγκῃς, ὁρθῶς δὲ μὴ διέλῃς, καὶ σοὶ γινώριμόν ἐστι καὶ ἀναμφίβολον ὅτι ἡμαρτες; » καὶ ὅσα τὴν φιλόανθρωπον σοφίαν τοῦ Θεοῦ, χριτὴν αὐτὸν καθίζει τὸν ἡμαρτηκῶτα τοῦ ἀδικήματος, ἵνα τοὺς οἰκείους λογισμοὺς ἐκείνος εὐρὺν φέροντας αὐτῷ τὴν κατάγνωσιν, μᾶλλον τε πρὸς μετάνοιαν δράμῃ καὶ τὴν ἀφασιν ὁσάτων συνεπισπάσῃται. Καὶ ἡ ἀπόκρισις δὲ τὸ ἐναργῶς προβαλλομένη τῆς συγκαταθέσεως, οὐδὲν ἔλαττον τῇ

σωπῇ τὸ βούλημα περαίνει τοῦ ἐρωτήσαντος, καὶ τὴν ἡμαρτίαν ὁμολογούντα τῷ μὴδὲ στόμα διαφραίνει καὶ φωνῇ ἀφείναι θάρρειν καὶ μὴ βουλόμενον τὸν ἡμαρτηκῶτα ἐπιδείκνυσιν. Καὶ γὰρ εἰώθε τὰς ἐρωτήσεις αἷς ἡ ὁμολογία καὶ συγκαταθέσεις τῶν ἐρωτωμένων περιφανῶς τε καὶ ἀδίστακτως ἔπεται οὐδὲν ἔλαττον ἢ ἀποσιώπησις· ἔχουσα τὴν ἰσχὺν, ἀλλὰ μᾶλλον τῆς ἀπαγγελλούσης φωνῆς τὴν συγκατάθεσιν. Καὶ τὸν ἔλεγχον ἂν ἄρα τοῦτο βούλεται ὁ ἐρωτῶν, δριμύτερόν τε ποιεῖ καὶ ἐπικρατέστερον. Σχῆμα μὲν οὖν ἐρωτήσεως ἀναδεχόμενος ὁ λόγος τὴν προκαιμένην ἀπαγγέλλει δianoian· τῷ ἀποφαντικῷ δὲ εἶδει μορφούμενος οὐκ ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ χαρακτῆρι τῆς φωνῆς ἀπαγγέλλεται· ἐπειπερ καὶ διαφοροὶ τρόποι τῆς συνθέσεως δι' ἧς αἱ λέξεις ἀλλήλαις ἀρμόζονται, ἐθέλει προαίεσθαι. Ἡ γὰρ ὁ ἀποφανόμενος ἀποφαινεταί, ὥς οὐκ ἂν ὁρθῶς προσενέγκῃς, ὁρθῶς δὲ μὴ διέλῃς· εἶον ὅτι οὐκ ὁρθῶς προσήνεγκας ὅτι μὴδὲ διεῖλες ὁρθῶς· ἢ ὅτι ἐπὶ μὴ διεῖλες ὁρθῶς, καὶ ὁρθῶς προσενεγκεῖν ἔδοξας, ἡμαρτες· τὴν γὰρ τοῦ μὴ διελεῖν ἡμαρτίαν, τὸ τῆς προσενέξεως ὁρθὸν οὐ διωρῶσατο. Τὸ μὲν οὖν, *Ἡμαρτες*, ἡ μὲν ἐρώτησις κατὰ συνέπειάν τε καὶ συνέχειαν ἀπαγγέλλει τῶν προτεταγμένων λέξεων· τῶν δὲ κατὰ ἀπόφασιν προσηνεγμένων, ἐκάτερος λόγος κατὰ διαστολὴν ἐπιφέρει τοὺς προλαβοῦσι τὸ, ἡμαρτες· διὰ τοῦτο δὲ μὴ διελὼν ὁρθῶς, καὶ ὁρθῶς ἔδοξε προσενεγκεῖν, οὐδὲν ἔλαττον *Ἡμαρτε*· διότι οὐ μᾶλλον τὸ κατορθωθὲν ἀφαίρεται τὸ φθάσαν ἡμαρτήμα· ἀλλὰ τὸ διαμαρτηθὲν διαβαίνει καὶ πρὸς τὸ δίζαν ἐκφυγεῖν τὴν ἡμαρτίαν, εἰς τὸ ὑπεύθυνον συνεφέλκεται. Καὶ γὰρ πολλάκις ἀγαθὸν κακοῦ προηγούμενον καὶ φαῦλον ἀμείνονος, οὐ μεταδίδωσι μᾶλλον τῆς οἰκείας καλλονῆς τὸ κρεῖττον τῷ χείρονι, ἀλλὰ συνεχυαύλίζεται ὥς ἐπίπαν τῇ τοῦ χείρονος φαυλότητι. Καὶ ὁ καθαρὸς δὲ ἀπτόμενος ἀκαθάρτου παρὰ γε αὐτῷ τῷ θεῷ ἐν σοφισθέντι τοῦ κόσμου τὴν γένεσιν μεταδίδωσι τῷ ἁγίῳ προκαταπέμνον, πρὸς τὴν βεβήλωσιν συνε-

τὸ δὲ, *Ἡσύχασον*, καὶ μὴν καὶ τὸ, « Πρὸς σὲ ἡ ἀποστροφή αὐτοῦ, καὶ σὺ αὐτοῦ ἄρξεις· » τὸ μὲν, ἀρκέσθητι, ψῆσι, τῷ προλαβόντι κακῷ, μὴδ' ἡμαρτίαν ἐφ' ἡμαρτίᾳ προσθήῃς, μὴδὲ κακῷ τὸ κακὸν

τὸ δὲ, *Ἡσύχασον*, καὶ μὴν καὶ τὸ, « Πρὸς σὲ ἡ ἀποστροφή αὐτοῦ, καὶ σὺ αὐτοῦ ἄρξεις· » τὸ μὲν, ἀρκέσθητι, ψῆσι, τῷ προλαβόντι κακῷ, μὴδ' ἡμαρτίαν ἐφ' ἡμαρτίᾳ προσθήῃς, μὴδὲ κακῷ τὸ κακὸν

κατασκευάσης ἀνάτονον, ἀλλ' ἐν τῷ ἡσυχῷ τε καὶ ἀταράχῳ τῆς κρίσεως τὸ καθ' αὐτὸν σκοπήσας καὶ τὸ μέγεθος τοῦ ἁμαρτήματος συνείας. Τί γὰρ μείζον εἰς ἀπόνοιαν τῆς ἰδίας ἡδονῆς τὸ θεῖον σέβας παραιδεῖν; Τῆς μετανοίας γενοῦ καὶ διὰ θεοσεβείας εὐλιν-
 κρινούς καὶ εὐγνωμοσύνης τὸ πλημμεληθὲν ἐξιλέω-
 σαι, σαυτὸν ἀνορθώσας τοῦ πτώματος· τὸ δὲ, « καὶ σὺ αὐτοῦ ἄρξεις, » καθ' ἑτέραν μὲν ἔκδοχην, οὐδὲ τὸ σὺν φησιν οὐ προσδεχθὲν δῶρον εἰς ἕτερον παρα-
 πέμπεται, οὐδὲ τινὰ σοι ζημίαν τὸ ἀπρόσδεκτον προ-
 ξενεῖ, ἀλλὰ πρὸς σὲ πάλιν ἀποστρέφεται. Καὶ σὺ τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ καὶ κυριότητα ὡς καὶ πρότερον
 ἔξεις· οὐδεμίαν ἐκ τῆς παραγωγῆς, πλὴν ὅσα γε ἡ ἁμαρτία ἐλυμήνατο, ζημίαν ὑποστάς· ἀλλ' εἰ μὲν
 ἐπὶ τοῦ προσενεχθέντος, « καὶ σὺ αὐτοῦ ἄρξεις, »
 ἐξακροῦσαι τις τὸ λόγιον ἐθέλοι, τοιαύτην τινὰ τὴν
 ἀνάπτειν εὐρήσει. Εἰ δὲ καθ' ἑτέραν ἐπιβολὴν καὶ
 ἐπὶ τοῦ "Αβελ, ὃς ὀρθῶς τε διεῖλε καὶ τὸ δῶρον
 προσήνεγκεν ὀρθῶς καὶ τὴν ἀνωθεν εἰλαυσεν ἀποδο-
 χήν, ὧδε ἂν ἡ θεωρία προέλθοι. Οὐδὲν, φησὶν, ἐκ
 τοῦ προκριθῆναι τὴν τοῦ ἀδελφοῦ θυσίαν ἐπὶ τοῖς ἐκ
 γενέσεως· προνομίοις ἡλάττωσαι· οὐδὲ τις ἐπιθλῆ
 σοι δίχην τῆς φαύλης διαιρέσεως τῆς προτέρας κατὰ
 τὸν βίον δόξης καθέλκουσα. Οὕτε γὰρ τῶν πρωτοτό-
 κων ἀντὶ τοῦ πλημμελήματος εἰσπραχθῆ τὴν ἀφαί-
 ρεσιν, οὕτε ὑπὸ χεῖρα τελεῖν κατεκρίθης τοῦ ἀδελ-
 φοῦ, ἀλλὰ μένει σοι τὰ ἀπὸ τῆς γενέσεως δίκαια καὶ
 τῆς τῶν πρωτοτόκων τιμῆς τὸ ἀξίωμα. Καὶ πρὸς σὲ
 ἡ ἀποστροφή τοῦ ἀδελφοῦ σου ἔσται· τούτεστι σὲ
 καταφυγὴν καὶ βοηθὸν βλάβης αὐτῷ προσιούσης ἀλ-
 λαχθὲν προστήσεται· καὶ σὺ αὐτοῦ τὴν ἡγεμονίαν
 ὅσα γε χαρίζεται ὁ πρωτότοκος, ἔξεις· μόνον τοῖς
 πλημμεληθεῖσιν ἐφησυχάσον· μὴδὲ τραγῳδίαν πρῶ-
 τος ἀσυγγνώστου πλημμελήματος εἰσάξεις τῷ βίῳ·
 μὴδὲ τὰ πρωτοτόκια τῆς γενέσεως πρωτοτόκια
 φιλονοικίης ποιῆσαι μεγίστου καὶ ὀλεθριωτάτου
 παραπτώματος· ἵνα μὴ σαυτὸν ἀπάντων στερήσης, ὧν
 τε ἡ φύσις τῇ φιλανθρωπίᾳ τοῦ δημιουργήσαντος
 ἐδωρήσατο, καὶ οἷς ἐμελλες μετανοῶν ἀγαθοῖς ἐνευθηνεῖσθαι καὶ τῆς προνοίας διὰ βίου τῶν πελυτρόπω
 ἐεργεσιῶν ἔχειν τὴν ἀπόλαυσιν.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΟΒ΄.

Τοῦ θεοσκεπίου Παύλου λέγοντος· « Ἀδὰμ οὐκ ἠπατήθη, ἡ δὲ γυνὴ ἀπατηθεῖσα ἐν παραβάσει γέγονε, σωθήσεται διὰ τῆς τεκνογονίας, » κ. τ. λ. πῶς δεῖ νοεῖν τὸ, « Σωθήσεται διὰ τῆς τεκνογο-
 νίας τὴν γυναικα. »

Edita a Maio, l. c., p. 89-95. In I Tim. ii, 14, 15.

Παραίνων ὁ τοῖς πᾶσι πάντα γινόμενος Παῦλος τὸ δεῖν ὑποτετάχθαι τὴν γυναῖκα τῷ ἀνδρὶ, καὶ μαν-
 ἀναι μᾶλλον ἢ διδάσκειν ἐπιχειρεῖν, ἐξ ἁλλων τε
 πολλῶν τὴν παραίνεσιν ὅτι καὶ δικαία παρέστηκεν
 καὶ συμφέρουσα· καὶ νῦν δὲ, « δίδω, φησὶ, πρῶτος
 ἐπλάσθη τῆς γυναικὸς ὁ ἀνὴρ. » Εἰτα καὶ ἡ μείζων
 αἰτία· « Καὶ Ἀδὰμ οὐκ ἠπατήθη, ἀλλ' ἡ γυνή, »
 ὅψ' ἐδέλετο περιχanoῦσα καὶ τῷ τῆς ἀπάτης ἀγκί-
 στῳ περιπαρεῖσα τὴν ἀπ' αὐτοῦ πλῆγην καὶ βλάβην
 εἰς τὸν ἀνδρα διεβίβασε· διόπερ ἀνεπιτήδειον τῇ
 γυναικὶ τὸ διδάσκειν· καὶ γὰρ διδάσκειν προαχθεῖσα
 τὸν ἀρχηγὸν ἡμῶν τοῦ γένους τοῦ παραδείσου ἐξ-
 ἔβαλε. Διὰ τοῦτο μὲν εἰρηται τὸν Ἀδὰμ μὴ ἀπατη-

A malum pares insanabile, sed in silentio et tranquil-
 litate iudicii quod contra te ipsum est scrutatus et
 magnitudine peccati intellecta : quid enim majus
 quam in insaniam propriæ voluptatis divinum nu-
 men negligere? Pœnitens sis et per Dei reverentiam
 sinceram et prudentiam quod neglectum est expia,
 temetipsum excitans a casu. Hoc vero, « Et tu illius
 dominaberis, » juxta aliam quidem acceptionem,
 non tuum, ait, non acceptum tantum in alium
 transmittitur, nec aliquid tibi damnum inaccepto
 affert, sed ad teiterum revertitur. Et tu potestatem
 ejus et dominationem ut et prius habebis ; nullum
 ex oblatione, nisi quæcunque peccatum vastavit,
 damnum sustinens ; sed si quidem de oblato, « et tu
 illius dominaberis, » audire quid eloquium velit,
 B talem quamdam explicationem inveniet. Si vero
 juxta alteram additionem et de Abele qui recte et
 divisit et donum obtulit recte et desuper traxit ac-
 ceptionem, sic contemplatio processerit. Nihil, ait,
 ex præjudicio fratris victimæ quoad nativitatæ
 primitiis minoratus es ; nec qua supervenit tibi
 condemnatio vilis divisionis priorem secundum
 vitam gloriam deorsum trahens. Non enim proto-
 parentum pro culpa inflicta est ablatio, neque sub
 manu consummari damnatus es fratris, sed manent
 tibi a generatione justa et protoparentum honoris
 dignitas. Et ad te conversio fratris tui erit ; id est
 te refugium et auxiliatorem damni ipsi accedentis
 aliunde statuet ; et tu ejus principatum, quanta sal-
 tem donat primus parens, habebis ; tantum de
 neglectis sile ; neque tragœdiam primus incondo-
 natæ culpæ introduces in vitam ; neque primoge-
 nituram nativitatæ primogenituram ambas facere
 maximæ et perniciosissimæ culpæ, ut ne te ipsum
 omnibus destituas, quæ et natura benignitate Crea-
 toris donavit, et quibus debebas pœnitens bonis
 abundare et providentiæ per vitam multi modorum
 beneficiorum habere fruitionem.

QUÆSTIO LXXII [at. LXXI].

Divino Paulo dicente : « Adam non seductus est,
 mulier vero seducta in prævaricatione fuit, salva-
 bitur per filiorum generationem, » et reliqua ; quo-
 modo oportet intelligere illud : « Salvandam per
 filiorum generationem mulierem. »

D Monens omnibus omnia factus Paulus oportere
 subjectam esse mulierem viro, et discere magis
 quam docere tentare, ex aliis multis hortationem et
 justam esse ostendit et utilem ; et nunc « quia, ait,
 prior formatus est muliere vir. » Deinde et major
 ratio : « Et Adam non deceptus est, sed mulier, » ha-
 mo hiscens et deceptionis laqueo capta ab ipso pla-
 gam et damnum in virum transmisit. Ideo non
 decet mulieri docere ; etenim docere propulsa pri-
 mum duœm nostri generis paradiso eiecit. Ideo
 quidem dictum est Adamum non deceptum esse,
 quia non ipse sed Eva primum instrumentum post
 serpentem inimici negotiatione deceptionem invexit.

Secundo vero quia non ipse deceptor et adulterius verba serpentis excepit; neque invidere ipsis reliquam felicitatem et deificationem misericordem Dominum et provisorem persuasus est; sed hac illegitima contra Creatorem machinatione, et auditu et sensu abrepta Eva et de vitulo ligno cum comedisset, ad eandem vocabat mensam virum; hic vero testificatum ut verisimile a muliere suavitate et voluptate excellere cibum, et ad commodum et utile hortari se putans sociam, et plantæ particeps fuit et in transgressionem incidit; non deceptum esse igitur Adamum et propter hoc diceretur non extra verisimile. Etenim multi diversum habent qui eandem quidem avertentem actionem, non eodem et simili sensu sectantur. Alius enim meditatione et discretionem et melioris condemnatione ad pejus inclinans et vilem partem anteponeus, incondonabilem facit culpam; alius vero nullius horum potens, ad societatem vero gliscens actionis, ex multis partibus trahere misericordiam potest et venia non deici; ita igitur et hic; Eva quidem et meditatione et contra præceptum calumnia rationes cum acuisset, nudo capite dictum in contrarium cessit. Adam vero horum nullo datam legem prius injuria affectit, ad solam vero attractus est ejus transgressionem; sed propter hæc quidem diceretur non deceptum fuisse Adamum.

πρὸς τοὐναντίον ἐχώρησεν· ὁ δὲ Ἀδὰμ τούτων μὲν δ' ὑπεσώρη τὴν τούτου παράβασιν· ἀλλὰ διὰ ταῦτα

Diceretur autem nihilominus et quia hic quidem linguae contritulis et consuetae et in multis non fallacis visæ audiens factus est; illa vero extraneæ vocis neque consistere ad conversationem assuetæ mancipium visa est et improbitatis facta est præda. Igitur et hanc additionem admittit causam quod dicatur Adamum non fuisse deceptum, mulierem vero deceptam in prævaricatione fuisse; transgressi sunt equidem ambo; sed et hic prior est mulieris transgressio. Et quidem duplicis ipsa transgressionis visa est rea, propriæ et ad quam virum compulit. Quid igitur, dicat quis ad me femineæ naturæ patronus, Evæ deceptio et transgressio, quoniam unius et ejusdem naturæ vir et mulier cum sint, secundas ferredomnatæ sumus, et discentium semper ordinem tenere, a docendo vero omnino prohibita sumus? ad quem sequens subsumens diceret sermo, quemadmodum Adamo ad mortalitatem condemnato in omnes ejus posteros pertransivit mors, sic et mulieris non solum deceptæ, sed et in transgressionem factæ; et certe graviores utraque viro cum induxerit culpam neque secundum successionem genus crimine est omnino liberum, nec ad meliorem dispositionem ex mutatione videtur adductum. Igitur quidem illud non deceptum fuisse Adamum per hæc opinor et non absque cura discretum sit. Sunt vero qui contradictionem ponunt. Non deceptum esse aiunt Adamum, non quia muliere minus sed quia magis peccavit; sic enim dictione et Apostolum usum esse. Etenim hæc

A θῆναι, διότι μὴ αὐτὸς ἀλλ' ἡ Εὐα πρῶτον ὄργανον μετὰ τὸν ὄφιν τοῦ ἐχθροῦ χρηματίσασα τῆς ἀπάτης καθηγῆσθε· δεύτερον δὲ διότι μὴ αὐτὸς τοὺς ἀπατηλοὺς καὶ θῶπας λόγους τοῦ ὄφιντος παρεδέξατο· μηδὲ φθονεῖν αὐτοὺς τῆς τε ἄλλης εὐδαιμονίας καὶ τῆς θεώσεως τὸν οἰκτῖρμονα δεσπότην καὶ προνοητὴν ἀνέπεισθη· ἀλλὰ ταύτην τὴν ἐκθεσμον κατὰ τοῦ Πλάσαντος συμβουλήν, καὶ ἀκοή καὶ γνώμη ἀρπάσασα ἡ Εὐα, καὶ τοῦ ἀπηγορευμένου ξύλου φαγοῦσα, ἐπὶ τὴν αὐτὴν ἐκάλει τράπεζαν τὸν ἄνδρα. Ὁ δὲ μαρτυρουμένην ὡς εἰκὸς ὑπὸ γυναικὸς ἐπὶ γλυκύτητι καὶ ἡδονῇ διαφέρειν βρῶσιν, καὶ πρὸς τὸ σύμφορον καὶ ωφέλιμον παρακαλεῖν νομίσας τὴν βοήθην, καὶ τοῦ φυτοῦ μετέσχε καὶ τῇ παραβάσει περιέπεσε· μὴ ἡπατῆσθαι τοῖνον τὸν Ἀδὰμ καὶ διὰ τοῦτο ῥηθεῖν ἂν οὐκ ἔξω τοῦ εἰκότος. Καὶ γὰρ πολλοὶ τὸ διέφορον ἔχουσιν οἱ τὴν αὐτὴν μὲν ἀποτρόπαιον πρᾶξιν, οὐ τῇ αὐτῇ δὲ καὶ ὁμοίᾳ διανοίᾳ μετερχόμενοι. Ὁ μὲν γὰρ μελέτη καὶ διακρίσει καὶ τῇ τοῦ κρείττονος καταγνώσει πρὸς τὸ χεῖρον ἀπονεύσας καὶ τὴν φαῦλην μοῖραν προσδόμενος, ἀσύγνωστον ἀποτελεῖ τὸ πλημμέλημα· ὁ δὲ μηδενὸς τούτων ἔνοχος, πρὸς τὴν κοινωνίαν δὲ παρολισθίσας τῆς πράξεως, πολλὰ ὀφθεν ἔλκειν τὸν ἕλεον δύναται καὶ τῆς συγγνώμης μὴ ἀπελαύνεσθαι· οὕτω γοῦν κἀνταῦθα. Ἡ μὲν Εὐα καὶ μελέτη καὶ τῇ κατὰ τῆς ἐντολῆς διαβολῇ τοὺς λογισμοὺς παραθήσασα, γυμνῇ τῇ κεφαλῇ τὸ λεγόμενον οὐδενὶ τὸν ἐοβέντα νόμον προεξύδρισε, πρὸς μόνην μὲν λέγει· ἂν μὴ ἡπατῆσθαι τὸν Ἀδὰμ.

C Λέγοιτο δ' ἀνὸς ἐν ἑλαττον καὶ διότι ὁ μὲν γλώσσης ὁμοφύλου καὶ συνήθους, καὶ ἐν πολλοῖς οὐδὲ σφαλερὰς ἀναφανείσης ὑπὸ κροῦ γέγονεν· ἡ δὲ ἀλλοφύλου τε φωνῆς καὶ οὐδὲ καθίστασθαι πρὸς ὁμιλίαν λαβούσης ἔθος ἀνδράποδον ὥφθη καὶ τῆς μοχθηρίας ἐγένετο θήραμα. Οὐκοῦν καὶ ταύτην προσθήκην δέχεται τὴν αἰτίαν τὸ λέγεσθαι τὸν Ἀδὰμ μὴ ἀπατηθῆναι· τὴν δὲ γυναῖκα ἀπατηθεῖσαν ἐν παραβάσει γενέσθαι· παρέθσαν μὲν γὰρ ἄμφω· ἀλλὰ κἀνταῦθα προσθήναι τῆς γυναικὸς ἡ παράβασιν. Καὶ μὲν διπλῆς αὐτῇ παραβάσει; ὥφθη ἔνοχος, τῆς τε οἰκείας καὶ πρὸς ἡν τὸν ἄνδρα συνώθησε. Τί οὖν ἂν τις ἐρεῖ πρὸς ἐμὲ τῆς γυναικείας φύσεως προϊστάμενος ἢ τῆς Εὐας ἀπάτη καὶ παράβασιν, ὅτι μιᾶς τε καὶ ἰσῆς φύσεως ἀνδρὸς τε καὶ γυναικὸς οὗσης, τὰ δευτέρῃ φέρειν κατεκρίθημεν, καὶ μανθανόντων ἀεὶ λῆξιν ἐπέχειν, τοῦ διδάσκειν δὲ παντελῶς ἀφηρήμεθα; πρὸς δὲ ὁ ἀκόλουθος ἀνθυποφέρων φαίνεται λόγος, ὅτι καὶ ὅν τρέπον τοῦ Ἀδὰμ τὸ θνητὸν καταδικασθέντος εἰς πάντας τοὺς ἐξ αὐτοῦ διήλθεν ὁ θάνατος, οὕτω καὶ τῆς γυναικὸς οὐ μόνον ἀπατηθείσης, ἀλλὰ καὶ ἐν παραβάσει γενομένης· καὶ γε τὸ χαλεπωτέραν ἐκαστέρᾳ τῷ ἀνδρὶ καθηγῆσθαι μαρτάδος, οὐδὲ τὸ κατὰ διαδοχὴν γένος τῆς αἰτίας ἐστὶ παντελῶς ἀφαιμένον, οὐδὲ πρὸς κρείττονα διδάσκειν ἐκ μεταβολῆς ὁρᾶται ἀγόμενον. Τὸ μὲν οὖν μὴ ἡπατῆσθαι τὸν Ἀδὰμ διὰ τούτων οἶμαι καὶ οὐκ ἀμελῶς διευκρίνεται. Εἰσὶ δὲ οἱ, τοῦναντίον τὴν λέξιν τιθέμενοι, οὐκ ἀπατηθῆναι φασὶ τὸν Ἀδὰμ, οὐχ ὅτι τῆς γυναικὸς ἑλάττον ἀλλ' ὅτι μετῴκον ἐξ ἡμαρτεν· οὕτω γὰρ τῇ λέξει καὶ τὸν Ἀπόστολον χρῆ-

σασθαι· ἡ μὲν γὰρ δελεασθεῖσα λόγοις ἐπικλόποις καὶ ἡδύνουσι πρὸς τὴν ἀθέτησιν παρενήνεκται, ὃ δὲ γνώμῃ μᾶλλον καὶ θελήματι ταύτῃ ἡσπάσατο· οὐδὲ φαίνεται τοῦτον ἡ γυνή, ὥσπερ ἐκλάπη, οὕτω ῥήμασι κλέπτουσα· καὶ ἡ μὲν καὶ ἀνταπεινὴ διανέστη τῷ ὄρει, καὶ τῷ μεγέθει τῆς ἐπαγγελίας διαχυθεῖσα πρὸς τὴν ἀπάτην ἀπέκλινε. Περὶ δὲ τὸν Ἀδὰμ οὐδέτερον τοῦτων γέγονεν· οὐτε γὰρ ἀντίπερ τῇ γυναικί, οὐτε μέγεθος αὐτὸν ἐπαγγέλλας συνήρπασεν· ἀλλ' οὐδὲν ἔλαττον οὗτος ὡφύθη ἔτοιμος πρὸς τὸ μεταλαβεῖν ἢ ἐκεῖνη· μεταδοῦναι τῆς βρώσεως· διόπερ εἰκότως ἀννοοῖτο οὐκ ἀπᾶτῃ μᾶλλον ἀλλ' ἔρωτι πεσεῖν τῆς βρώσεως εἰς παράβασιν· ἀλλ' ὃ μὲν λόγος οὗτος εἴπερ ἐν ἄλλοις ἔχει χώραν, ἐξέτω· νῦν δὲ οὐκ ἔχει πάροδον· ὑπερτιθεῖς γὰρ τῆς ἀληθείας ὃ κήρυξ καὶ προτιμῶν τὸν Ἀδὰμ τῆς γυναικὸς, καὶ τὴν ὑποταγὴν αὐτῇ παραινῶν, καὶ διὰ τὸ μὴ ἀπατηθῆναι τὸν Ἀδὰμ ὥσπερ καὶ διὰ τῶν ἄλλων ἐνθυμημάτων, οὕτω καὶ διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν ἰσχυρὸν ἀμαχον ἔχειν τὴν παραλινεῖσιν ἐπεδείξατο· ἀλλ' ὅδε μὲν, ὁμαί, διευκρινίζεται, τίνα τρόπον οὐκ ἡπατηθῇ ὁ Ἀδὰμ.

Τὸ δὲ, « Σωθῆσεται διὰ τῆς τεκνογονίας ἡ γυνή, » τούτέστιν ἡ τῶν γυναικῶν φύσις· καὶ γὰρ διὰ τοῦτο τὴν Εὐὰν τὸ λόγιον εἰς τὴν γυναῖκα μετέλαβεν. Οἱ μὲν φασὶ τεκνογονίαν εἰπεῖν τὸν Ἀπόστολον, τὴν περὶ τὰ τέκνα πρόνοιαν καὶ σπουδὴν δι' ἧς αὐτοὶ τε πίστει καὶ ἀγάπῃ στηριζόμενοι τὸν ἁγιασμὸν καὶ τὴν σωφροσύνην συγκατορθώσουσι, καὶ αἱ πρὸς ἀρετὰς αὐτοὺς παιδαγωγούσαι μητέρες δηλονότι· τὰ αὐτὰ καὶ μελετῶσαι καὶ διαπραττόμεναι εἴησαν, δι' ὧν καὶ τῆς παραδόσεως τὴν αἰτίαν διαλύουσι. Τοῦτο γὰρ ὃ τῆς οἰκουμένης ἐφη διδάσκαλος· « Σωθῆσεται δὲ, φάμενος διὰ τῆς τεκνογονίας· » καὶ γὰρ ἡ περὶ τὰ τέκνα παιδαγωγία καὶ θεωρητὴ· πρόνοια καὶ κηδεμονία μέγα δικαίωμα πέφυκε τὴν πρὸς τὸν Ἀδὰμ τῆς Εὐὰς σφαλερὰν ἀνακαλέσασθαι διδασκαλίαν. Ἐδίδαξα τὸν ἄνδρα σφαλερῶς; Ἀλλ' ἀσφαλῶς παιδαγωγῶ καὶ τρέφω τὰ τέκνα. Ἐξεῖνο καταδικάζει; Τοῦτο πῶς οὐκ ἂν εἴη μάλιστα γὰρ παρὰ δικαίῳ καὶ φιλανθρωπῶς χρητὴ συγγνώμῃ καὶ γείνοιτο τοῦ πταίσματος κατορθώματι τῆς δίκης ἀπολύον; Διὸ ταύτης τῆς τεκνογονίας ἡ γυναικεῖα φύσις ἀντεχομένη καὶ ταύτην σπουδάζουσα διαλύει καὶ ἀποκρίθεται τὴν ἀπὸ τῆς ἀπάτης αἰτίαν καὶ δίκην· ὅτι δὲ τεκνογονίαν καὶ δὴ καὶ τεκνοτροφίαν ὁ Ἀπόστολος τὴν περὶ τὰ τέκνα σωτήριον ἐπιμέλειαν εἶπε καλεῖν, ὁπλὸν ἐντεῦθεν. Καὶ γὰρ εἰς τὴν τῶν χερῶν τάξιν καὶ τιμὴν καὶ τὴν πρόνοιαν τὰς κεχηρῶμένους τῶν ἀνδρῶν ἀνάγων, « Χήρα, φησί, καταλεγέσθω μὴ ἔλαττον ἐτῶν ἐξήκοντα· » εἶτα καὶ τίνα καταβαλλομένη μισθὸν τῆς τοιαύτης λήξεως; « Εἰ ἐτεκνοτρόφησε, φησὶν, εἰ ἁγίων πόδας ἐνίψεν, εἰ θλιβομένοις ἐπήρυκε, » καὶ ὅρα ὅπως τῇ τῶν ἁγίων θεραπείᾳ καὶ δεξιώσει καὶ τῷ τῆς ἐλεημοσύνης λαμπρῷ κατορθώματι, τὴν περὶ τὰ τέκνα σπουδὴν καὶ πρὸς ἀρετῶν παιδαγωγίαν συντάξῃ τε καὶ συνηριθμήσεν· ἀλλ' οὔτοι μὲν οὕτως τὴν τεκνοτροφίαν καὶ τεκνογονίαν ἐξῆκούουσιν.

A illecta verbis blandis et jucundis ad transgressionem adducta est; ille vero sensu magis et voluntate hanc amplexus est; non videtur igitur mulier, ut seducta est, ita verbis seducens. Et illa quidem et contradicere surrexit serpenti et magnitudine promissionis turbata ad deceptionem declinavit. Circa Adamum vero neutrum horum factum est; non enim contradixit mulieri, nec magnitudo ipsum promissionis abripuit; sed nihilominus iste visus est paratus ad participandum quam illa ad communicandum de cibo; ideo recte intelligeretur non deceptione magis, sed amore incidisse cibi in transgressionem. Sed sermo quidem iste si in aliis habet locum, habeat; nunc autem non habet accessum. Superponens enim veritatis B præco et præferens Adamum mulieri, et subiectionem huic suadens, et propterea quod non deceptus sit Adam ut et per alia euthymemata, ita et propter hanc causam vim inexpugnabilem habere exhortationem ostendit. Sed sic quidem puto bene discretum sit, quemadmodum non deceptus fuerit Adam.

Illud vero, « Salvabitur per filiorum generationem mulier, » id est mulierum natura; etenim propter hoc Evam oraculum in mulierem transtulit. Illi quidem dicunt filiorum generationem dicere Apostolum, circa filios providentiam et studium per quod ipsi et fide et charitate roborati sanctificationem et sapientiam recte perficiant, et ad virtutes eos instituentes matres videlicet eadem et C meditantes et agentes sint, per quæ et transgressionis causam dissolvunt; hoc enim mundi dixit magister. « Salvabitur autem, inquit, per filiorum generationem. » Etenim circa filios institutio et Deum amans providentia et cura magna justificatio nata est ad Adamum Evæ fallacem reparare magisterium. Docui virum fallaciter? Sed secure educo et nutrio filios. Illud damnat? hoc quomodo non esset, præsertim apud justum et benignum judicem venia et vicino lapsus recte facto damnationem solvens? Ideo huic filiorum generationi feminea natura adhærescens et ei studens dissolvit et deponit a deceptione criminationem et condemnationem: Quod autem filiorum generationem et filiorum nutritionem Apostolus circa liberos salvificam D curam soleat vocare, manifestum hinc: Etenim in viduarum ordinem et honorem et providentiam viduas viris referens: « Vidua, inquit, eligatur non minus annorum sexaginta⁸⁰; » deinde et aliquod fundens pretium talis electionis: « Si filios educavit, ait, si sanctorum pedes lavit, si tribulationem patientibus subministravit⁸¹; » et vide quomodo sanctorum curæ et hospitio et eleemosynæ splendenti bono circa filios studium et ad virtutum educationem conjunxit, et connumeravit; sed isti quidem sic filiorum nutritionem et filiorum generationem audiunt.

⁸⁰ 1 Tim. v, 9. ⁸¹ ibid. 10.

Non pejus autem forte cogitare filiorum genera-
tionem quam pietas honorum operum et virtutum
rectum complexa sermonem per puros et impol-
lutos dolores parientem et vere nobilissimam im-
plet generationem, per quam tota reparatur quæ
præcessit deminutio. Revera et quæ tales dolores
pendentes partu multos filios genuerunt, et filias;
secundum quam filiorum positionem cognoscitur et
sterilis pariens septem, et quæ multas in filiis glo-
ria superavit. Ipsæ et illud: « Multiplicamini et auge-
mini, » Deo convenientius et magis proprie in seipsas
transferentes, dominicam in seipsis ostendunt im-
pletam benedictionem. Talis filiorum generatio non
in solas ex commercio viri filios procreantes femi-
nas circumscriptis deceptionis solutionem, sed et in
alias mulieres et præsertim virgines transfert er-
roris correctionem; salvantur enim omnes per quas
protoparentum deminutio distribuebatur tali filio-
rum generatione, deceptionis dedecus et pondus
splendidis iustitiis eluentes et proprio partu Ecce-
siae filios multiplicantes; et fide et charitate et per
prudentiam sanctificatione illustratæ in cœlis Pa-
trem glorificare ipsas insipientes et pulchritudinem
operum intuentes procurant. Sed enim sic quidem
isti non viliter, opinor, ad speculationem litteram
attrahentes.

Alii vero filiorum generationem sacratius et Deo
convenientius! ex Virgine Salvatoris nostri sacro
sermone dicunt generationem; per quam filiorum ge-
nerationem non mulierum natura solum glorificata
est et a deceptione dedecus et condemnationem ab-
stersit, fidem et charitatem et sanctificationem qui
est fructus prudentiæ sectantes, sed et genus to-
tum propriis et voluntariis geniti passionibus re-
vocatum est a lapsu et multo diviniore quam ante
præcipitum sorte digna habita est et fruitione. Vis
autem magis discere quomodo deceptionis mulier
per dictam filiorum generationem condemnationem
effugit, et donum accepit remissionis? prius emol-
liat ad serpentis linguam sibilantem sacra hac
et nova vere sub cœlo filiorum generatione pro-
gressa, tyrannorum linguis se opponentes oratorie
docentibus impietatem; et pœnis non solum visu
neque expertu, sed et dictu horrendissimis lætæ
et gloriantes, in multis sæpe non minores homini-
bus luctis et certaminibus excelluerunt; et non
mulierum solum sed et virorum visæ sunt pietatis
magistræ et pro Christo acerba supplicia et mortes
et immolationes generoso et inconcusso et læto
sustinuerunt animo.

QUÆSTIO LXXIII [at. LXXII].

Quomodo intelligenda sint verba illa, « Qui manduca-
verit hunc panem et biberit calicem Domini indi-
gne, reus erit corporis et sanguinis Domini, » et
religiosa.

Edita a Maio, Nov. Coll. t. I, p. 120-121. In I Cor. xi, 27.

1. Dominici corporis sanguinisque sumptio,

Οὐ χεῖρον δὲ ἴσως ἐννοεῖν τεκνογονίαν ἢ εὐσε-
βεια τῶν σπουδαίων ἔργων καὶ κατορθωμάτων τὸν
ἄρθρον συλλαβοῦσα λόγον τὴν διὰ καθαρῶν καὶ ἀμο-
λύτων ὀδῶν ἀποτικτομένην καὶ ὡς ἀληθῶς εὐγε-
νεστάτην πληθύνει γονὴν, δι' ἣς ἅπαν ἀνακαλεῖται τὸ
φθᾶσαν ἐλάττωμα. Τῷ ὄντι καὶ αἱ τοιαύτας ὀδῶνας
λύσσαι τῷ τόκῳ πολλοὺς υἱοὺς ἐτεκνώσαντο καὶ θυγα-
τέρας· καθ' ἣν υἱοθεσίαν γινώσκεται καὶ ἡ στείρα τί-
κτουσα ἐπτά, καὶ τὴν πολλὴν ἐν τέκνοις παρευδοκιμή-
σασα· αὗται καὶ τό· « Πληθύνεσθε καὶ αὐξάνεσθε, »
θεοκρίτεστερόν τε καὶ οἰκειότερον εἰς ἐκτὰς μεταφι-
ρῶσαι, τὴν Δεσποτικὴν ἐν ἑαυταῖς θεικνύουσιν εὐθηνου-
μένην εὐλογίαν· ἡ τοιαύτη τεκνογονία οὐκ εἰς μόνας τὰς
ἐξ ὁμίλιας ἀνδρὸς παιδοποιούς γυναῖκας περιγράφει
τῆς ἀπάτης τὴν διάλυσιν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς ἄλλας
τῶν γυναικῶν καὶ μάλιστα τὰς παρθένους διαδιδά-
ζει τοῦ σφάλματος τὴν διόρθωσιν· σώζονται γὰρ
πᾶσι καθ' ὧν τὸ προγονικὸν ἐλάττωμα ἐπενέμετο
διὰ τῆς τοιαύτης τεκνογονίας, τὸ τῆς ἀπάτης αἰσχρὸς
καὶ ἄχθος λαμπροῖς δικαίοις ἀποσκευάζονται καὶ
τῷ οἰκείῳ τόκῳ τῆς Ἐκκλησίας τὰ τέκνα πληθύνου-
σαι· καὶ τῇ πίστει καὶ ἀγάπῃ καὶ τῷ διὰ τῆς σωφρο-
σύνης ἀγιασμῷ λαμπρυνόμεναι τὸν ἐν οὐρανοῖς Πα-
τέρα δοξάζειν τοὺς εἰς αὐτὰς ὀρῶντας καὶ τὴν καλ-
λοντὴν τῶν ἔργων ἀνασκοπεύοντας παρασκευάζουσιν·
ἀλλὰ γὰρ οὕτω μὲν οὕτοι οὐ φαύλως, οἶμαι, πρὸς
θζωρίαν τὸ γράμμα ἀνέλκοντες.

Οἱ δὲ τεκνογονίαν ἱερώτερόν τε καὶ θεοκρίτεστε-
ρον τὴν ἐκ τῆς Παρθένου τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἱερο-
λογοῦσι γέννησιν· δι' ἣς τεκνογονίας οὐ τῶν γυναι-
κῶν ἡ φύσις μόνον ἐδοξάσθη καὶ τὴν ἀπὸ τῆς ἀπάτης
ὑδριν καὶ κατὰ γυναικῶν ἀπεσκευάσατο, πίστιν καὶ
ἀγάπην καὶ ἀγιασμὸν, ὅς ἐστι καρπὸς τῆς σωφροσύ-
νης μετεργόμεναι, ἀλλὰ καὶ τὸ γένος ὅλον οἰκείως
καὶ ἔκουστος τοῦ τεχθέντος πατρῷου ἀνεκλήθη
τοῦ πτώματος καὶ πολλῇ θειοτέρας ἢ πρὸ τοῦ κατε-
νεχθῆναι λήξεως κατηξιώθη καὶ ἀπολαύσεως. Θέ-
λεις δὲ μάλλον καταμαθεῖν ὅπως τῆς ἀπάτης ἡ
γυνὴ διὰ τῆς εἰρημένης τεκνογονίας τὴν δίκην δι-
έφυγε, καὶ τὸ ὄντος ἐλατ- τῆς ἀφέσεως; Αἱ πρὶν
μαλακισθεῖσαι πρὸς τὴν τοῦ θφους γλώσσαν φι-
θυρίζουσιν τῆς ἱερᾶς ταύτης καὶ καινῆς ὡς
ἀληθῶς ὑπὸ τὴν ἥλιον τεκνογονίας προελθούσης,
τυράννων γλώσσαις ἀντικαταστάσαι· ῥητορευού-
σαι τὴν ἀσέβειαν· καὶ ποινῶν οὐ μόνον ἰδεῖν
οὐδ' εἰς πείραν ἔλθεῖν, ἀλλὰ καὶ εἰπεῖν φρικτωδεστά-
των, κατευμεγεθήσασαι, ἐν πολλοῖς πολλαῖς οὐκ
ἐλάττους τῶν ἀνδρῶν τοὺς θβλους καὶ τοὺς ἀγῶνας
διήνεγκαν· καὶ οὐ γυναικῶν μόνον ἀλλὰ καὶ ἀνδρῶν
ὥφθησαν τῆς εὐσεβείας διδάσκαλοι, καὶ τὰς ὑπὲρ
Χριστοῦ πικρὰς τιμωρίας καὶ τοὺς θανάτους καὶ τὰς
σφαγὰς γενναίῳ καὶ ἀκαταπλήκτῳ καὶ εὐφραυνόμε-
νῳ ὑπέστησαν τῷ φρονήματι.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΟΓ'.

Πῶς νοσητέον τὸ, « Ὅς ἂν ἐσθίῃ τὸν ἄρτον τοῦ-
το, καὶ πίνῃ τὸ ποτήριον τοῦ Κυρίου ἀναξίως,
ἐνοχος ἔσται τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ
Κυρίου, » καὶ τὰ ἐξ ἣς.

α'. Ἡ μεταλήψις τοῦ Δεσποτικοῦ σώματος καὶ αἵ-

ματος τροφή τις οὖσα νοερά καὶ τὰς ψυχικὰς δυνάμεις ἀναρρύνουσα, ἐπεὶ τῷ ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος συν-
εστῶτι προσφέρεται ζῶν, ἐν σωματικῇ οὐσίᾳ καὶ
αὐτὴ τὴν πνευματικὴν χάριν καὶ τὸν ἀγιασμὸν παρ-
έχει· ὅθεν διὰ τοῦ στόματος εἰς τοὺς μυστικοὺς θα-
λάμους τῆς φύσεως προϊούσα, εἰς ὅλον μὲν οἰκονο-
μεῖται, καὶ ὅλον καθαγιάζει τὸ ζῶον, μᾶλλον δὲ εἰς
αὐτὴν τὴν ψυχὴν καὶ τὸν νοῦν τῆς χάριτος καὶ τοῦ
ἀγιάσματος· ἐπιδαφιλεῖται τὴν ἐνέργειαν· χρῆ τολ-
νὸν τοὺς ἀπολαύειν μέλλοντας τῆς ἱερᾶς ταύτης καὶ
νοερᾶς τροφῆς, μὴ ἀγνοεῖν τίς ἐστὶν ἡ δύναμις αὐ-
τῆς, καὶ τίς ἡ πάντα νοῦν ὑπερέχουσα δι' αὐτὴν
παρεχομένη εὐεργεσία καὶ δωρεά· οἷον ὡς προαΐνιος·
Ἀδός, ὁ ἐν ἀρχῇ ὢν, καὶ πρὸς τὸν Θεὸν ὢν, καὶ Θεὸς
ὢν· οὗτος ὁ τῆς φύσεως ἡμῶν δημιουργὸς ἐκ παρθε-
νικῶν αἱμάτων σάρκα δανεισάμενος, ὁ πλουτῶν θεό-
τητα, ἀνθρώπος κατηξίωσε χρηματίζει δι' ἡμᾶς, καὶ
ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν· καὶ ὁ ὑπάρχων ἐν μορφῇ Θεοῦ,
μορφὴν ἀνέλαβε δούλου, ἐκατέρας φύσεως τοὺς ὅρους
ἐν τῇ αὐτοῦ μία ὑπόστασις ἀσυγχύτους καὶ ἀχωρί-
στους διασωσάμενος· ἐκένωσεν οὖν ἑαυτὸν ὑπὲρ
ἡμῶν ἀκενώτως, καὶ γεγωνὸς ὁμοιος ἡμῖν κατὰ
πάντα χωρὶς ἁμαρτίας, οὐκ εὐεργετῶν μόνον καὶ
ἰώμενος τὰς ἀσθενείας ἡμῶν διετέλεσεν, ἀλλὰ καὶ
βλασφημούμενος καὶ ἀχαραιστούμενος, οὐδὲν ἤττον
τῶν ὑπὲρ λόγον δωρεῶν τὴν ἀφθονίαν οὐ συνέστελλεν·
καὶ ὕβρεις καὶ χλεύην ὑπὸ τῶν εὐεργετουμένων ὑφ-
ιστάμενος, τῆς ἀφάτου φιλανθρωπίας οὐκ ἀφίστατο·
ἀλλὰ καὶ σταυρὸν καὶ θάνατον ἠνεγκεν, ὥστε τοὺς
ὑβριστὰς θανάτου καὶ φθορᾶς ἀπαλλάξαι, καὶ πρὸς
ἀθανασίαν καὶ ἀφθαρσίαν τὸν θνητὸν ἡμῶν καὶ φαρ-
τὸν διὰ τῆς ἰδίας ἀναστάσεως μεταπλάσαι τε καὶ ἀν-
ψώσασθαι.

β'. Τοῦτων δὲ πάντων τῶν ἀγαθῶν ἀρραβῶνά τε
καὶ θεμέλιον τοῦ οἰκείου σώματος καὶ αἵματος τὴν
μετέλληφιν προκατεβάλλετο· ὡς ἂν ταύτης ἐν μετ-
οῖσι γινόμενοι τῆς οὐρανίου καὶ ἀθανάτου ζωῆς ἐν
ἑαυτοῖς ἔχειν πιστεύωμεν τὰ προοίμια· καὶ γὰρ ἡ
ἐνυπόστατος ἀληθεία φησὶ· «Ὁ τρώγων μου τὴν σάρκα
καὶ πίνων μου τὸ αἶμα, ἔχει ζωὴν αἰώνιον·» ἐπειδὴ
τῇ μετοχῇ τῆς ἀχράντου σαρκὸς αὐτοῦ σύσσωμοι
καθιστάμενοι, καὶ τῆς ἀφθαρσίας καὶ ἀθανασίας κατ-
αξιούμεθα· ὁ τόνον τοὺς λογισμοὺς αὐτοῦ τοῦτοις
ἀναστρέφον καὶ στηριζόμενος, καὶ τὸν πλοῦτον τῶν
εὐεργεσιῶν ἐπερχόμενος, ἐπειδὴν μέλλει τῆς μυστι-
κῆς ταύτης καὶ ἀκηράτου τροφῆς μετέχειν, ὅλον δὲ
καθαρὸν καὶ ἀμέτοχον τῶν πονηρῶν πράξεων ὀφείλει
παρασκευάζειν ἑαυτόν· οἷα δὲ μέλλων τὸν βασιλεῖα
πάντων καὶ Δεσπότην τῇ παρουσίᾳ τοῦ σώματος αὐ-
τοῦ ἐν τοῖς τῆς ψυχῆς ὑποδέεσθαι θαλάμους συνανα-
κινούμενον ἀρρήτῳ λόγῳ καὶ ὑπὲρ κατάλληλιν φι-
λάνθρωπίαν, καὶ συμφέροντα σώματι τῷ ἡμετέρῳ· ὁ
δὲ μὴ προκαθηράμενος ἑαυτόν τῶν μολυσμάτων καὶ
παθῶν ὅσα τε τὴν ψυχὴν καὶ ὅσα τὸ σῶμα λυμάνει-
ται· καὶ καταμολύνει, ἀλλὰ ῥυπιοῦντι μὲν βίῳ, ῥυ-
ποῦντι δὲ λογισμῷ τῆς μυστικῆς προσιῶν καὶ ἀπ-
θανατιζούσης τραπέζης μετασχεῖν, εὖτος οὐ μετέχει.

⁹⁹Hebr. vi, 15. ¹⁰⁰Joan. vi, 55.

A quæ est intellectualis quædam atque animæ vires
reficiens alimonia, quandoquidem animanti, quod
corpore animaque constat, præbetur; ideoque per
corpoream substantiam ipsa quoque spiritalis gra-
tiam et sanctificationem confert. Quare per os in
mystica naturæ humanæ conclavia permeans, uni-
versum bene disponit atque sanctificat animal,
præcipue tamen animæ ac menti gratiæ sanctimo-
niæque liberaliter vim suppeditat. Itaque oportet
eos, qui hoc sacro spiritalique cibo fruturi sunt,
minime nescire quænam ejus sit virtus, vel quod-
nam ab eo conferatur beneficium ac donum, quod
sane vix ulla mente comprehendi potest: nempe
quod ipsum sit ante sæcula existens Verbum, quod
erat in principio, quod apud Deum erat, Deus ipse.
B Hic nostræ naturæ auctor virginæ de sanguine
carnem sibi adeptus, qui erat divinitate dives, homo
fieri propter nos voluit, ac nobiscum diversatus
est: et qui erat in forma Dei, formam servi rece-
pit, utriusque naturæ terminos in unica sua persona
inconfusos inseparabilesque servans. Exinanivit
ergo sine exinanitione se ipsum, ac similis nobis
per omnia effectus absque peccato ⁹⁹, non solum
bene fecit infirmitati nostræ ac medicatus est; ve-
rum etsi blasphemiis appetitus, atque ingratos ex-
pertus homines, nihilominus inenarrabilem dono-
rum affluentiam non compescuit: injuriasque et
convicia ab iis qui ejus beneficiis usi fuerant per-
pessus, ab ineffabili benevolentia non destitit; sed
crucem necemque pertulit, ut inimicos suos morte
et corruptione liberaret, atque ad immortalitatem
et incorruptionem mortale hoc nostrum et corrupti-
bile corpus per suam resurrectionem transferret at-
que attolleret.

2. Jam vero horum honorum omnium arrhabo-
nem ac fundamentum statuit proprii corporis san-
guinisque sumptionem: ita ut hujus participes
effecti, cœlestis atque immortalis vitæ intra nos
ipsos habere credamus primitias. Etenim sub-
stantialis ipsa Veritas dicit: «Qui manducat meam
carnem et bibit meum sanguinem, habet vitam
æternam ¹⁰⁰.» Nam per communionem immaculatæ
carnis idem cum eo corpus effecti, incorruptione
quoque et immortalitate digni efficiuntur. Qui ergo
D hæc mente revolvit atque defigit, ac beneficiorum
copiam recolit, quotiescunque mystici hujus illi-
batique cibi particeps est futurus, hunc constat pu-
rum se pravisque operibus alienum præstare de-
bere: quippe qui universalem Regem ac Domi-
num corpore ipso præsentem excepturus est,
conclavibus animæ ineffabili ratione et incompre-
hensibili clementia infusum, nostroque corpori
immistum. Jam qui se ipsum maculis atque pas-
sionibus haud ante purgaverit, quæcunque ani-
mum ejus cordaque impiant ac sædant; sed sor-
dida vita sordidaque mente ad mysticam, quæ
immortalitatem donat, mensam vescendi causa
accesserit; hic mehercule gratiæ non fit particeps:

neque enim potest vas unguentum continere potest; neque margarita sterquilino commendatur: tum quia violat ac dehonestat rem non modo contumelia indignam, sed cui par honor adhiberi nullus potest, is summi sceleris semetipsum reum constituit. Injurius enim est in Dominicum corpus, sicuti adversus idem injuriosa fuit olim Judæorum audacia, a qua cruci suffixum fuit. Quamobrem is qui urebatur quodammodo et ægrolabat propter eos qui fide labeantur et laborant⁵⁵, dum hujus peccati magnitudinem demonstrare studeat, non satis habuit, semel dixisse, ejusmodi hominem corporis ac sanguinis Domini esse reum; sed mox rursus testatus est: « Qui manducat panem bibique calicem Domini indigne, hic sibi iudicium manducat ac bibit⁵⁶. »

3. Atque in hanc nimirum sententiam ipse rerum invisibilium spectator et ineffabilium narrator atque magister reum esse dicit corporis et sanguinis Domini quicunque indigne manducare et bibere audeat. Quid enim? Cum vacet purgare me ipsum maculasque pœnitentia abstergere, atque ita ad purissimam rem, imo ad⁵⁷ puritatis affluentem magis quam cogitari potest fontem accedere; ego contra nulla id cogitatione curave dignabor? atque ut purus spectantibus videar, dignusque hac gratia et rei usu, meam ipse contumelia salutem afficiam, neque illudere illi extimescam? in quem angeli optant prospicere⁵⁸? Profecto qui gloriam invicem aucupantur⁵⁹, hi neque eam quæ a solo Deo est gloriā quam querunt, neque mysterii magnitudini credunt. Nam clemens quidem noster Creator indignos non ineffabili dignatus beneficio est: nos autem tanto munere affecti, nempe ut ejus corporis participes simus (si certe voluerimus viribus acceptis et gratia ad tantæ dignitatis culmen ascendere), nisi omni studio nosmet ipsi puros præbuerimus, nonne duplici damnatione nosmet reos esse ostendimus? una quidem, quia cum liceret tantam bonorum copiam lucrari, renuerimus, nosquemet tanto emolumento ac salute fraudaverimus. (Quippe hoc ipsum absque alia animadversione, maxima damnatio est, dicente Domino: « Qui non credit Filio, jam iudicatus est⁶⁰; » nempe sententiam intra se gerit. Quamnam? nempe quod ei non credidit.) Altera damnatio est, quod donum spreverimus, quod gratiæ injurii fuerimus, quod bene nobis facientem nullo pretio habuerimus: dum hac alimonia mystica, quæ nos puri ejus corporis facit participes, tanquam vulgari mensa abusi sumus. Ergo ejusmodi homines haud meliores Judæis sunt, qui horrendum illud et immane facinus perpetrarunt, cum vivificum Christi corpus ligno suspenderunt, spiculoque sanguinem exhauserunt. Quamobrem apta locutione mundi doctor reos hos corporis et sanguinis Domini pronuntiavit.

A μὲν τῆς χάριτος· οὐδὲ γὰρ σαφὲν δοχεῖον μύρον ὑποδέξασθαι δύναται· οὐδὲ μαργαρίτης βορβόρῳ κακῶς πιστεύεται· ἀλλ' ὑβρίζων καὶ ἀτιμάζων τὸ κρεῖττον οὐ μόνον ὑβρεὺς ἀλλὰ καὶ τιμῆς, οὗτος ἀπαραιτήτου κρίματος ἑαυτὸν ἀπέφηνε μέτοχον· ἐξέδρισε γὰρ τὸ σῶμα τὸ θεοποιτικόν, εἰς τὸ τῶν Ἰουδαίων ἡ τόλμα σταυρῷ προσέξυδρισεν ἀναρτήσασα· διὸ καὶ ὁ πυροῦμενος καὶ ἀσθενῶν ὑπὲρ τῶν σκανδαλιζομένων τῇ πίστει καὶ ἀσθενούντων, τὸ μέγεθος τοῦ ἀμαρτήματος παριστῶν, οὐκ ἠρκέσθη ἅπασι εἰπεῖν ὡς ἐνοχὸς ἐστὶν ὁ τοιοῦτος τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Κυρίου, ἀλλὰ καὶ δευτέρον πάλιν ἐπεμαρτύρατο, ὡς ὁ ἐσθίων καὶ πίνων ἀναξίως· τὴν ἄρτον καὶ τὸ ποτήριον τοῦ Κυρίου, κρίμα ἑαυτοῦ ἐσθίει καὶ πίνει.

B

γ'. Καὶ τοῦτο ἐστὶν ὅπερ αὐτὸς ὁ τῶν ἀθεάτων θεωρὸς καὶ τῶν ἀρρήτων ῥήτωρ καὶ διδάσκαλος· ἔφησεν ἐνοχὸν εἶναι τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Κυρίου, τὸν ἀναξίως ἐσθίειν αὐτὸ καὶ πίνειν ἀποθαρσυνόμενον· τί γὰρ, ἐνὸν καθαίρειν ἑαυτὴν καὶ ἀποσμήχειν διὰ μετανοίας τῶν μολυσμάτων, οὕτω τε προσεῖναι τῷ καθαρωτάτῳ, μᾶλλον δὲ τῷ ὑπὲρ πάντων ἐννοίᾳ πηγάζοντι καθάρσιν, ἐγὼ δὲ τοῦτο μὲν ἐπὶ λογισμοῖς ἀναλαβεῖν καὶ μετελθεῖν, οὐδεμιᾷ γίνομαι φροντίδος; ἵνα δὲ βόξω καθαρὸς εἶναι τοῖς ὁρώσι, καὶ ἄξιός τοσαύτης χάριτος καὶ ἀπολαύσεως, τὴν ἐμὴν ὑβρίζω σωτηρίαν; καὶ παύειν οὐ φρίττω εἰς τὰ ἐπιθυμοῦσιν ἄγγελοι παρακύβαι; ὅντως οἱ βόξαν παρ' ἀλλήλων λαμβάνοντες, οὕτε τὴν παρὰ τοῦ μόνου Θεοῦ βόξαν ζητοῦσιν, οὕτε τῷ μεγέθει τοῦ μυστηρίου πιστεύουσιν· ὁ μὲν γὰρ φιλόνηθρος ἡμῶν πλαστοσυργὸς, ἀναξίως ὄντας τὸν ὑπὲρ λόγον ἡξίωσεν· ἡμεῖς δὲ τούτων ἀξιοθέντες καὶ συσσωμοὶ καὶ συμμέτοχοι χρηματίζομεν αὐτοῦ (ἂν ἄρα βουλώμεθα βώμην καὶ χάριν λαβόντες, καὶ πρὸς τοσοῦτον ἀναλθεῖν ἀξιώματος ὕψος), εἰ μὴ κατὰ πάναν σπουδὴν καθάρους ἑαυτοὺς παρασκευάσωμεθα, πῶς οὐχὶ διπλῆς ἐνόχους ἀποφαίνομεν ἑαυτοὺς κατακρίσεις; μίᾳ μὲν, ὅτι τοσαύτην ἀγαθὴν ὑπερβλήν ἐξὼν κερδαίνειν, ἀπωσάμεθα, καὶ τηλικαύτης ἑαυτοῦ, ὠφελείας τε καὶ σωτηρίας ἀπεστερήσαμεν· τοῦτο γὰρ αὐτὸ καὶ χωρὶς ἐτέρας εἰσπράξεως, μεγίστη καταδίκη· ὡς καὶ ὁ Κύριος ἔφησεν· « Ὁ μὴ πιστεύων εἰς τὸν Υἱόν, ἥδη κέκριται, » τούτεστι ἔχει τὴν δίχην· τίνα ταύτην; αὐτὸ τὸ μὴ πιστεύειν εἰς αὐτόν· ἐτέρας δὲ, ὅτι τοῦ δώρου κατεφρονήσαμεν, ὅτι τὴν χάριν ὑβρίσαμεν, τὸν εὐεργέτην ἐξουθενήσαμεν· ὡς κοινῇ τραπέζῃ τῇ μυστικῇ τροφῇ καὶ συσώμους ἡμᾶς τοῦ ἀγράπτου σώματος αὐτοῦ παρασκευάσωμεν, κατεχρησάμεθα· οὐκ οὖν οὐδὲν ἄμεινον οἱ τοιοῦτοι τῶν Ἰουδαίων διετέθησαν, οἱ τὸ φρικτὸν ἐκεῖνο καὶ ἀτόλμητον ἔργον ἐτέλεσαν, τὸ ζωοποιῶν σῶμα Χριστοῦ ἐπὶ ξύλου κρεμάσαντες, καὶ τῇ λόγῃ τοῦ αἵματος ἐκκενώσαντες· διότι ἐπὶ εὐλόγως ὁ διδάσκαλος τῆς οἰκουμένης ἐνόχους εἶναι τοὺς τοιοῦτους τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Κυρίου κατεψήφισατο.

⁵⁵ II Cor. xi, 23. ⁵⁶ I Cor. xi, 29. ⁵⁷ I Petr. i, 12. ⁵⁸ Joan. v, 44. ⁵⁹ Joan. iii, 18.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΟΥ' (71).

Τὸν Κύριον ἀπὸς τὴν Σαμαρείτιν (72) εἰπόντος· «Πιστεύουσιν μοι, γόνοι, ἐρχεται ὥρα, ὅτε οὐδὲ ἐν τῷ ὄρει τοῦτῳ, οὐδὲ ἐν Ἱερουσαλὺμ, προσκυνήσετε τῷ Πατρὶ· ὑμεῖς προσκυνεῖτε, ὃ οὐκ οἴδατε· ἡμεῖς προσκυνούμεν, ὃ οἴδαμεν, ὅτι ἡ σωτηρία ἐκ τῶν Ἰουδαίων, » καὶ ἐξῆς, τοῦτων δὴ τῶν σεβασμίων λόγων τὴν δύναμιν διὰ ποίας ἐπιβολῆς καταληψόμεθα;

Editurum a Wolsfo prima Cursu Philolog., t. V, p. 651-689, exinde in Gallandianam editionem translata Biblioth. PP., t. XIII, p. 695-697. In Joann. iv, 21, 22.

Ἡ μὲν Σαμαρείτις τῶν Ἰουδαίων ἐθῶν καὶ δογμάτων τὰ τῆς Σαμαρείτιδος δόξης ἐξαίρειν καὶ ὑπεριθέσθαι τὴν οὐ μάλιστα σπουδῇ κατεβάλλετο. Διὸ καὶ τό· «Μὴ μεῖζον εἶ σύ τοῦ πατρὸς ἡμῶν Ἰακώβ;» ὕδωρ ζῶν ὑποσχομένου τοῦ Σωτῆρος παρασχέιν ἀντεφθέγγετο. Ὁ δὲ Σωτὴρ, οἰκονομεῖν ἅπαντα σοφῶς εἰδώς, τὸ μὲν ἐξῆραι τὰ Ἰουδαίων, καὶ τὸ μεῖζον (73) εἰπεῖν αὐτόθεν πληθεῖν πρόχειρον ἐπιστάμενος, καὶ τότε γυναικὸς διάνοιαν προλήψει τῶν ἐναντίων προκατασχεθεῖσαν, καὶ οὐδὲν τῶν αἰσθητῶν ὑψηλότερον τῷ φανταζομένῳ· τοῦτο μὲν ἀποθησαυρίζει· τῇ σιωπῇ ἄλλως τε καὶ μικρολογίας εἶναι καὶ ἀνάξιον εἶναι τῆς Ἰησοῦ μεγαλειότητος, καὶ τὸ μεῖζον εἶναι τὸν δούλον τοῦ δεσπότητος ἀποφαίνεσθαι. Ἡ γὰρ (74) ἐν συγκρίσει δεσπότητος πρὸς δούλον διαφορὰ τοῖς δευτερείοις μᾶλλον σέμνυνει τὸν δούλον, καὶ διὰ τῶν πρωτείων μεγαλύνει τὸν δεσπόζοντα. Διὸ ταῦτα μὲν ἔχειν ἀρίστη τὴν σιωπὴν, διὰ δὲ ῥημάτων ἐτέρων, οὐδὲν μὲν ἤττον τοῦτο κατασκευάζειν δυναμένων, καὶ φευγόντων δὲ ἅμα τὴν μικρολογίαν, λεαίνειν τε τὴν ἀκοὴν ἐπιτηδεύειν, τὴν γνώμην περιστήσιν (75). Οὐδὲ γὰρ, οὐδὲ τὴν σύγκρισιν καὶ τὴν ἐν δόξῃ διαφορὰν αὐτὸς ἐπάγει, ἀλλὰ παραπέμπει τὸ γύναιον ἐκ τῶν ῥητισσομένων τῆς ὑπεροχῆς τὴν ὑπερβολὴν συλλογίσασθαι. «Καὶ γὰρ ἐκ τοῦτου, φησί, τοῦ ὕδατος ὃ πίνων διψήσει (76) πάλιν· ὃς δ' ἂν πῖνῃ ἐκ τοῦ ὕδατος, οὐ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, οὐ μὴ διψήσῃ εἰς τὸν αἰῶνα.»

Καὶ ὅρα τὸ σοφὸν τῶν λόγων καὶ τὴν δύναμιν. Τὸ μὲν, ὅτι «διψήσει πάλιν,» εἶπεν, οὐ δεδωμένον κατασκευῆς ἀλλὰ χεῖρον· αὐτόκλητον γὰρ εἶχε τὴν γυναῖκα μάρτυρα· τὸ δὲ, «οὐ μὴ διψήσει εἰς τὸν αἰῶνα,» τῷ μεγέθει τῆς ἀπαγγελίας εἰς ἑφῆσιν αὐτὴν τῆς ὑποσχέσεως διανιστῶν, δι' ἁμφοῖν δὲ πρὸς· ἐπιστάσαν ἀγων θεωτέρας ὑπολήψεως· μόνον οὐχὶ λέγων· Εἰ τὸν Ἰακώβ ἄγεις ἐν μεῖζονι τιμῇ καὶ θαυμασίῳ κατορθώματι, ἐπεὶ παρέσχεν ὑμῖν ὕδωρ, ἐξ οὗ πάλιν ὃ πίνων εἰς τὴν αὐτὴν ἐπαναστρέφει διψᾶν· τίνα ἂν σε λογίσασθαι χρὴ, ὃς ὕδωρ παρασχέιν ἐστὶ δυνατὸς,

A QUÆSTIO LXXIV [Call. LXXVII, al. LXXIII].

Quando Dominus ad Samaritanam dicit: « Crede mihi, mulier, quod veniet hora, quando nec in monte hoc, nec Hierosolymis, adorabitis Patrem: vos adoratis, quod nescitis; nos adoramus, quod scimus, quoniam salus est ex Judæis », etc., horum venerandorum eloquiorum vim quo tandem studio assequemur?

Samaritana illa operam cum maxime dabat, ut Samaritanorum placita institutis et dogmatibus Judaicis praeferret et anteponeret. Propterea etiam illud: « Num major tu es pater nostro Jacobo? » Salvatori nostro, aquam viventem pollicenti, occentabat. Cum vero Servator, qui omnia sapienter curare novit, probe intelligeret, animum mulieris, praedictio contrario occupata, et non nisi sensibilia sapientis, valde percussum iri, si res Judaeorum extolleret, et majorem se esse prodideret; id quidem omne silentio praetermittit, ut taceam, humiliter et Jesu majestate indignum fuisse, servum domino majorem prodieri. Quae enim inter dominum et servum facta comparatione, differentia intercedit, illa ita comparata est, ut secundae partes servum deceant, idem vero, si primas teneat, dominum suum ornet. Propterea Dominus illa quidem tegit silentio, verbis vero aliis, quae hinc non minus ad rem conficiendam accommodata erant, hinc vero ab humili dicendi genere aliena, insuperque ad demulcendas feminae aures magis idonea, suam exponit sententiam. Neque enim vel comparationem illam, vel dignitatis differentiam urget, sed feminam eo ducit, ut ex illis, quae mox afferenda erant, praerogativae suae praestantiam colligere posset. « Qui enim, inquit, ex ista aqua biberit, sitiet domus; qui vero biberit ex aqua, quam ego illi daturus sum, non sitiet in aeternum ». »

Jam vide horum verborum sapientiam et efficaciam. Quando enim ait, « quod sitiet iterum, » id quidem nulla aliunde confirmatione egebat, cum ipsa femina testem se ultro praebere; quando vero addit, « quod non sitiet in aeternum, » eandem hujus promissi magnitudinem ad desiderium ejus excitat, utrinque vero eo ducit, ut divinius aliquid subesse suspicaretur; quasi diceret: Si Jacobum in magno habes pretio, et admiratione prosequeris, quod aquam vobis dedit, ex qua qui biberit, eadem siti densio corripitur; qualem illum existimare te

⁷² Joann. iv, 21. ⁷³ ibid. 12. ⁷⁴ ibid. 13.

NOTÆ.

(71) Lege huc Balthas. Corderii Catenam in sanctum Joannem p. 125, 128, ubi Photii, in idem oraculum, sed alia ratione, commentantis, quaedam leguntur.

(72) Ita scribo cum Colbertino pro Σαμαρίτην.

(73) Colb. μεῖζον rectius puto, subintellecto εἶνα; nisi malis μεῖζω, ut paulo post.

(74) Sic Colb. pro εἰ, quod librarii incuria invexerat.

(75) Post γνώμην in apographo legelatur καὶ, quod, ut superfluum et sermonis seriem turbans omisi.

(76) Ita Colb., et mox διψήσῃ pro πίει et διψήσει, rectius.

oportet, qui aquam largiri potest, quæ non corporalem sitim ad breve tempus mitigare, sed bibenti fontem aquæ perennis, et illa salutis flumina suppeditare valeat, quæ haurientibus vitam æternam largiantur et conferant? « Aqua enim, inquit, quam ego dabo, fons ipsi fiet aquæ, in vitam æternam salientis »⁷⁷. » Quomodo enim aqua tum siti medetur, tum externas corporis sordes abluit; ita doctrinæ Jesu flumina, intellectu hominis assequenda, et sublimior de eo sententia tum sitim levant ex incredulitate ortam, quæ alias vitalem conservantemque facultatis intelligendi humorem absumit; tum vero animam a sordibus purgat, quas peccatorum spurcicies et impiarum opinionum caligo allevit. Tam divine Salvator noster responsionem instruit ad illam questionem, per quam Jacobo prærogativa quædam et præstantia singularis tribui videbatur.

Jam vide, quæso, quam præclare mox vis ejus eluxerit. Statim enim seminae illius mentem illuminavit, adduxitque, ut fide reciperet promissionem, omnem fidem superantem, atque adeo, Dominum majoribus suis longe majorem esse agnosceret. Animo enim ab aqua patris sui Jacobij avvocato, ad alteram illam aquam se convertens ait: « Da mihi, Domine, aquam illam »⁷⁸. » Quare vero tu patriarchalem illam aquam negligis? Ideo utique, quod, sitim ad breve tempus levans, iterum sitire me jubet, et novam parit molestiam. Ne scilicet, inquit, iterum sitiam, nec huc veniam haustura, sed potius, tuo fonte fruens, patriarchali illo fonte nunquam indigeam.

Hæc luce mentem perfusa, cum et Dominus mentionem fecisset virorum, cum quibus furtivum et clandestinum commercium habuerat, statim eum prophetam proficitur, nihil vero quidquam, quod ad vitam naturalem spectaret, quodque vel corpus aleret, vel ad corpus pertineret, requirit: nihil, inquam, horum vel cognoscere, vel accipere studet; sed veterem questionem iterum movet, ejusque solutionem sciscitando percipere conatur. « Patres nostri, inquit, in monte hoc adorarunt »⁷⁹, « patres quidem Abrahamum appellans, quem vetus fama filium suum in monte illo sacrificii instar obtulisse testatur. « Vos vero, ita pergit, dicitis Hierosolymis locum esse, ubi adorare nos oportet »⁸⁰. » Dux, inquit, sunt adorationes; duo adorationis loci: uterque altare et templum cultui divino sacrum habet. Uter itaque partes meliores sequitur? utrum Samaritanus, an Judæus? At humanissimus Salvator etiam hic seminae, levioris

Α οὐ σωματικὴν δίψαν ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ πραῦνον, ἀλλὰ δυνάμενον τῷ πίνοντι πηγὴν χρηματίζει ὕδατος ἀενάου, καὶ παρέχειν βεῖθρα σωτηρίας, ἃ τοῖς ἀρυσάμενοις καταρδεύει καὶ προξενεῖ ζωὴν τὴν αἰώνιον; « Καὶ γὰρ τὸ ὕδωρ, φησὶν, ὃ ἐγὼ δώσω, γενήσεται αὐτῷ πηγὴ ὕδατος ἀλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον. » Ὡς περ δὲ τὸ ὕδωρ θεραπεύει μὲν τὴν δίψαν, καθαιρεῖ δὲ (77) τὸν ἐξωθεν τοῦ σώματος μολυσμὸν, οὕτω καὶ τὰ νοερά καὶ ἀνθρώπινα τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἰησοῦ νάματα, καὶ ἡ περὶ αὐτοῦ θειοτέρα ὑπόληψις λαταὶ μὲν τὴν ἀπὸ τῆς ἀπιστίας δίψαν, ὅλην ἐκδραπανώσαν τῆς νοερᾶς ἐνεργείας τὴν ζωτικὴν τε καὶ συνεκτικὴν ἰκμάδα, καθαιρεῖ δὲ τὴν ψυχτὴν τῶν ὑπασιμάτων, ἣν ἁμαρτημάτων κατεβρύπωνσε (78) μολυσμὸς, καὶ λογισμὸς ζοφώδης δυσσεβούντων δοξασμάτων. Ἄλλ' ὃ μὲν Σωτὴρ τὴν ἀπόδοσιν τῆς ἐρωτήσεως, δι' ἧς καὶ Ἰακώβ τὸ πρωτεύον ἔχειν ἰδύσκει, καὶ μεγαλύνεσθαι, οὕτως ὑπερφῶς ἐμεθόδευσεν.

B Καὶ ὅρα παραυτίκα τὴν ταύτης ἐνεργεῖαν ἀπαστράπτουσαν. Κατεφώτισεν εὐθὺς τῆς γυναικὸς τὴν διάνοιαν, καὶ εἰλεν ἔλθειν, καίτοι παράδοξον οὖσαν, εἰς πίστιν τῆς ὑποσχέσεως, καὶ γνῶσιν ἀναλαβεῖν, κατὰ πολὺ τῶν προγόνων μελίζονα εἶναι τὸν Κύριον. Καταλιπούσα γὰρ τῇ γνώμῃ τὸ ὕδωρ τοῦ πατρὸς αὐτῆς Ἰακώβ, πρὸς τοῦτο τὸ ὕδωρ ἐκτρέφεται, καὶ φησιν· « Δός μοι, Κύριε, τὸ ὕδωρ τοῦτο. » Καὶ διὰ τί τὸ προγονικὸν ὕδωρ ὑπερορᾷ; Ὅτι ἐν βραχεὶ παῦρον τὴν δίψαν, οὐδὲν ἑλαττον διέψαν ἀφίησι πάλιν, καὶ κόπων ἐστὶ μοι πρόξενον. Καὶ γὰρ, φησὶ, ἵνα μὴ διψῶ, μηδὲ ἐρχομαι ἐνταῦθα (79) δὲ ἀντλεῖν, ἀλλὰ τῆς σῆς ἀπολαύουσα πηγῆς, οὐκίε τοῦ προγονικοῦ δεήσομαι φρέατος.

C Οὕτως δὲ καταυγασθεῖσαν τὴν διάνοιαν, ἐπεὶ καὶ περὶ τῶν ἀνδρῶν εἶπεν αὐτῇ, ὣν λαθραίοις καὶ μυστικωτέροις ὀμιλίαις τὴν κοινωνίαν ἡσπάρετο (80), εὐθέως μὲν προφήτην αὐτὸν ἀνακηρύττει, οὐδὲν δὲ τῶν βιωτικῶν αὐτῷ προτείνει· οὐδ' ὅσα σῶμα συνέχει, καὶ περὶ σῶμα συνίσταται, οὐδὲν τούτων οὔτε μαθεῖν, οὔτε λαβεῖν ἐπιζητεῖ, ἀλλὰ παλαιὸν ἀνακινεῖ ζήτημα, καὶ ἐν ἐρωτῇ γινῶναι τὴν λύσιν αὐτοῦ διανίσταται. « Οἱ πατέρες ἡμῶν, φησὶν, ἐν τῷ ὄρει τοῦτ' προσεκύνησαν, » πατέρας μὲν τοὺς περὶ τὸν Ἀβραάμ ὀνομάζουσα· καὶ γὰρ ἐν ἐκείνῳ τῷ ὄρει λόγος ἀρχαίως τὸν Ἀβραάμ ἀνενεγκεῖν αὐτοῦ τὸν υἱὸν ἱστορεῖ (81). Εἶτα· « Καὶ ὑμεῖς λέγετε, ὅτι ἐν Ἱερουσολύμοις ἐστὶν ὁ τόπος ἐνθα χρὴ προσκυνεῖν. » Δύο, φησὶ, προσκυνήσεις· δύο χωρὶα τῆς προσκυνήσεως· ἐκάτερον βωμὸς καὶ τέμενος λατρείας Θεοῦ. Τίς οὖν τὸ ἀμεινον διαπράττεται; ὁ Σαμαρεῖτης, ἢ ὁ Ἰουδαῖος; Ὁ δὲ φιλόανθρωπος Σωτὴρ κἀνταῦθα ταπεινοτέρου ζητήματος λύσιν ἐπιζητοῦσθαι τῇ γυναικὶ

⁷⁷ Joan. iv, 14. ⁷⁸ ibid. 15. ⁷⁹ ibid. 20. ⁸⁰ ibid. 21.

NOTE.

(77) Δὲ illud addidi ex Colbert.

(78) In apographo male, κατεβρύπωνται.

(79) Colbert. ἐνθάδε. Utraque vox eodem, qui hic obtinet, sensu adhibetur, sed ἐνθάδε frequentius: quod et h. l. rectius puto, indice δὲ illo, quod post

ἐνταῦθα abundat.

(80) Colb. pro εἰσπράττετο.

(81) Sic recte Colb. pro αὐτοὺς τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἱστορεῖ.

πολύ μείζων παρέχεται χάριν. Καὶ θεϊότερον ἐκδιδάσκει δόγμα, ἀντὶ τῆς φιλολόγου προαιρέσεως πρὸς θεωρίαν ἀνάγων φιλόσοφον. Φησὶ γάρ· «Πίστευσόν μοι, γύναι, ὅτι ἐρχεται ὥρα, καὶ νῦν ἐστίν, ὅτε οἱ ἀληθινοὶ προσκυνῇται προσκυνήσουσι τῷ Πατρὶ ἐν Πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ.» Ἀντὶ τοῦ, Σὺ, φησὶ, ζητεῖς, πότερον ἢ Ἰουδαία δόξα ἢ τῆς Σαμαρείτιδος γνώμη τὸ τιμιώτερον καὶ θεϊότερον ἀποφέρεται· ἐγὼ δὲ σοι μυστήριον ἀποκεκρυμμένον ἀνακαλύπτω, ὅτι· «Ἐρχεται ὥρα, καὶ νῦν ἐστίν, ὅτε οὕτε ἐν τῷ ὄρει τούτῳ, οὕτε ἐν Ἱεροσολύμοις προσκυνήσετε τῷ Πατρί.» Ἡ μὲν γὰρ γυνὴ πρὸς φιλοσοφίαν θάττον γυναικὸς τοῦ τοῦ Σωτῆρος ῥήμασι μεταλθούσα, οὐκ ἔτι τὰ ἐαυτῆς ἰσοῦς προτιμώμενα δεῖξαι τῶν Ἰσραηλιτῶν, ὥσπερ κατάρχας, ἐσπούδαζεν, ἀλλ' ἐνδιδοῦσα καὶ βελτιουμένη τῇ σωτηριῳδῇ διδασκαλίᾳ μαθεῖν ἐζητεῖ τὸ ἀμεινόν. Διὸ καὶ «Οἱ πατέρες ἡμῶν, φησὶν, προσεκύνησαν ἐν τῷ ὄρει τούτῳ.» Τοῦτο γὰρ ἦν τὸ μάλιστα τῶν Σαμαρειτῶν ἀνυψοῦν καὶ ἐξαιρῶν (82) τὴν ὑπόληψιν. Οἷα (83) γὰρ παρόντος προφήτου καὶ ἐμπνεομένου τῷ Πνεύματι τῶν ἄλλοις ἀδελφῶν τὴν διάγνωσιν, παρ' ἐκείνοις τὴν ἀληθεστέραν ὥξαν καὶ τελειοτέραν ἐπεζητεῖ μαθεῖν.

Διὰ τοι τοῦτο καὶ ἀρχομένη τῆς ὑποθέσεως ἔλεγεν· «Κύριε, θεωρῶ, ὅτι προφήτης εἰ σύ.» Ὁ δὲ φιλόσοφος Ἰησοῦς πρότερον μὲν τὸ τέλος ἐκατέρας προαγγέλλει, ἵνα μὴ λυπήσῃ ταύτην ἐν τῷ προκρίνειν τὴν Ἰουδαϊκὴν λατρείαν. Τί γὰρ ἂν καὶ ἀνίσταται τῆς ἰδίας δόξης προκρινόμενον σέβας, ὃ μετ' ὀλίγον ἐμελλεν εἰς τὸ αὐτὸ συγκαταλήγειν τέλος; Ἐπειτα τὴν διαφορὰν αὐτῶν ἀπαγγέλλει· «Ἦμεῖς γὰρ, φησὶ, προσκυνεῖτε, ὃ οὐκ οἴδατε, ἡμεῖς δὲ προσκυνούμεν, ὃ οἴδαμεν.» Πῶς δὲ οὐκ ᾔδεισαν οἱ Σαμαρεῖται, ὃ προσεκύνουν; Ὅτι τοῦτο μὲν τῶν ἐνοικοῦντων οὐκ ὀλίγων ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας ἦσαν τῶν Βαβυλωνίων ἀνακληθέντες, καὶ τοῖς ἐκείθεν ἔθεσι διαδιόντες, καὶ τὴν Ἰσραηλιτικὴν θεοσέβειαν ἀσφαμένονοι. Τοῦτο δὲ τὸ πλῆθος αὐτῶν Βαβυλωνίας καὶ Μήδων γενεᾶς καὶ λατρείας ὄντες, εἰς τὴν Σαμαρείαν μετακίσθησαν, καὶ τὸν παρὰ Ἰουδαίοις Θεὸν ὥσπερ πάλαι τοὺς πατέρας ἐπιχώριον Θεὸν, καὶ μόνου (84) τοῦ Ἰθνοῦ τὴν ἐπιστάσιαν ἔχουσιν, καὶ δεσποτείαν ἐνόμιζον. Ταύτῃ τοι καὶ τὴν λατρείαν ἐκείνῳ προσφέροντες, οὐδὲ τοὺς δαίμονας θεραπεύειν ἀφίσταντο. Τὸ δὲ Ἰουδαίων ἔθνος, εἰ καὶ μὴ σύμπαν, ἀλλ' οἷγε τῶν Μωσαϊκῶν νόμων τὴν μνήμην ἀντὶ τῆς λήθης προτιμήσαντες, ταύτης παντελῶς ἀπηλλαγμένοι τῆς ἐναγοῦς ἦσαν ὑπόληψως, καὶ ὥσπερ δημιουργὸν συμπάσης κτίσεως οὕτω καὶ ἔφορον καὶ προνοητὴν τὸν λατρεῦόμενον Θεὸν ἐπαγίνωσκον. Διὰ τοῦτο μὲν φησιν· «Ἦμεῖς προσκυνούμεν, ὃ οἴδαμεν· ὅμοις προσκυνεῖτε, ὃ οὐκ οἴδατε.» Προσκυνοῦμεν δὲ, φησὶ, συγκαταλέγων ἑαυτὸν τοῖς Ἰουδαίοις· οὕτως γὰρ ἑναστρά-

A dubii solutionem expetenti, longe majorem gratiam exhibet, et sublimiorem doctrinam instillat, a curiosiori quodam problemate ad meditationem philosophicam et sublimiorem adducens. Ait enim: «Crede mihi, mulier, quod hora venit, et jam est, qua veri adoratores adorabunt Patrem in Spiritu et veritate⁸⁷.» Quasi diceret: Tu quidem quaeris, utrum Judaica an Samaritana opinio potiorum locum habeat, et divinior judicanda sit; ego vero tibi mysterium adhuc absconditum aperio, et venturum scilicet tempus, et jam esse, quo neque in monte hoc, neque Hierosolymis Patrem adorabitis⁸⁸. Tum mulier ad philosophicam meditationem, præter seminarum morem, Salvatoris nostri verbis perducta, non amplius sua placita illis Israelitarum præferenda esse, ut antea, contendit, sed Domini doctrina provectora et emendata, id, quod præstantius esset, doceri cupiebat. Propterea etiam inquit: «Patres nostri in monte hoc adorant.» Hoc enim ipsum erat, quod Samaritanorum de rebus suis opinionem extollebat inprimis et amplificabat. Cum itaque præsentem haberet prophetiam, qui Spiritus divini auspiciis res aliis ignotas cognitatas habebat, ab illo veriorem et meliorem sententiam discere studebat.

Propterea, argumentum hoc proponere aggressæ, aiebat: «Video, Domine, quod sis propheta⁸⁹.» Atque ibi quidem humanissimus Jesus utriusque cultus finem ante nuntiat, ne, Judaicum cultum præferens, illam redderet tristiorem. Quomodo enim illa contristaretur, si eundem cultum, quem suo illi præferri videbat, paulo post similiter abolendum esse intelligeret? Postea vero utriusque cultus differentiam exponit. «Vos enim, inquit, adoratis, quod nescitis, nos vero adoramus, quod scimus⁹⁰.» Quomodo vero nesciebant Samaritani, quid adorarent? Ideo, quod primum quidem non pauci incolarum ex captivitate Babylonica revocati erant, qui instituta Babylonica adoptaverant, et Israeliticum Dei cultum depravaverant; deinde vero quod plerique eorum, Babylonii et Medii, tum origine, tum religione, exsistentes, et in Samariam commigrantes, Deum Judæorum, non minus quam olim patrios suos, proprium illis esse, gentisque hujus unius curam agere, illique imperare statuebant, atque hoc nomine et illi cultum præstabant, et a colendis dæmonibus suis non abstegebant. Ab altera vero parte gens Judæorum, si non omnis, saltem illi, qui legum Mosaicarum memoriam oblivioni præferebant, a detestanda hac opinione penitus erant immunes, Deumque, quem colebant, ut omnium rerum conditorem, ita etiam inspectorem et curatorem esse, agnoscebant. Ideo ait: «Nos adoramus, quod novimus; vos adoratis, quod non nostis.» Adoramus, inquit, Judæis se accensens: neque

⁸⁷ Joan. iv, 23. ⁸⁸ ibid. 21. ⁸⁹ ibid. 19. ⁹⁰ ibid. 22.

NOTÆ.

(82) Colb. pro ἐξαιροῦν.

(83) Οἷα, idem, pro οἷς.

(84) Colb. μόνον.

enim tunc omnes deitatis, suæ radios in illos spargebat. Propterea et aquam poscebat, et itineris molestias subibat, defatigationemque ex itinere natam humo, tanquam throno sponte nato, solabatur. Accedit etiam, quod mulierem alloquebatur, quæ sublimiorem de ipso opinionem adoptaverat, eum ex prophetarum numero esse, et Judæorum, Deoque præ cæteris eharum et sanctiorem existimans. Propterea ait: *adoramus*.

Sic itaque prima differentia erat exposita, per quam cultus Judaicus illo Samaritanorum præstabat. Quæ vero est altera? «*Salus, inquit, ex Judæis nata.*» Quomodo vero salus est ex Judæis? Num fortasse ideo, quod cum genus hominum omne profanus cultus obnoxium sibi haberet, veri Numinis cognitio inde ad alios homines perlata est; quodque Judæis debebatur, quod Samaritæ Deum qualicunque modo colebant? At enimvero satius luerit, salutem, ex Judæis ortam, de ipsius Christi adventu, factaque per eum gentis humanæ a pristino lapsu liberatione, et instauratione, inimicorum insiditis et artibus nunquam iterum subripienda et temeranda, interpretari. Quod vero dicitur: «*Venit hora, et jam est;*» id quidem indicat, rem ipsam omnino et brevi quidem esse eventuram. Prophetarum quidem oracula, inquit, aliquo tempore post eventum sortiebantur, id vero, quod de me dictum est, jam in promptu est, et opere ipso testimonium præbet.

QUÆSTIO LXXV [al. LXXIV].

Quomodo dicatur esse Deus in omni re, et quomodo dissolvi possint dubitationes, quæ a quibusdam contra hoc obijciuntur.

Edita a Maio, Nov. Coll., t. IX, p. 93-93.

In multis quæ de Deo contemplamur, ne omnia dicam, non solum, qui mysteriis pietatis non fuerunt initiati, quamvis acie mentis et cognitione rerum corporearum hominibus sui ordinis præstitissent quique nostram ignoraverunt vim contemplandi infirmiores esse, quam ut intelligentia comprehendere illa possint, experientia comprobant; sed et quicunque propter studium pietatis et vitam puram profundiora cognoverunt, nec his quidem inventio rerum divinarum facilis esse solet, quid dico inventionem? siquidem nec ipsa scrutatio pure eorum mentem afficit. Hæc autem quæstio tanquam omnino magis recondita, et quæ mentem curiosorum excellit, studium, ut intelligatur, postulat; non igitur, quæ dicuntur, sic audire oportet, quasi limatius rem comprehendimus, et nihil amplius ad cognoscendum de ea relictum a nobis sit, sed benevole audire oportet, et amplecti quantum humanis cogitationibus ea, quæ humanam notitiam superant, assequi possumus.

In omni est Deus (quod tibi in quæstione nunc positum est) tanquam nihil eorum quæ sunt. Si enim esset unum ex iis, quæ sunt, qui est

Α πται πάσας ἡφει τῆς ἐν αὐτῷ θεότητος τὰς ἀκτῖνας. Δὴ καὶ ὁδὼρ πρεῖν ἐπαζήται, καὶ κόπον βαδίζων ὑφίστατο, καὶ τὸν κόπον τῆς ὁδοπορίας αὐτοσχεδίῳ θρόνῳ τῷ ἐδάφει διελύετο. Ἄλλως τε καὶ πρὸς γυναῖκα διελέγετο, σεβασμίαν μὲν λαβοῦσαν ὑπόληψιν περὶ αὐτοῦ, ὡς ἕνα μέντοι γε τῶν προφητῶν ὅμως αὐτὸν ἡγουμένην καὶ ὡς Ἰουδαίων, καὶ θεοφιλέστερον τα τῶν ἄλλων καὶ ἁγιοπρατέστερον διακείμενον. Διὰ τοῦτο οὖν τὸ, προσκυνοῦμεν, εἰρηται.

Ἄλλ' εἰρηται μὲν ἡ μία διαφορὰ, καὶ ἦν τὸ Ἰουδαίων ἀέθας τῆς τῶν Σαμαρειτῶν ὁρηκείας ὑπερεῖχεν. Ἡ δὲ ἑτέρα τίς; «*Ἡ σωτηρία, φησὶν, ἐκ τῶν Ἰουδαίων.*» Πῶς δὲ ἐστὶν ἡ σωτηρία ἐκ τῶν Ἰουδαίων, ἡ διότι πανταχοῦ τῆς τῶν εἰδώλων πλάνης τὸ γένος ἐπινεμομένης, ἐκεῖθεν ἠγάσσε τοῖς ἄλλοις ἀνθρώποις ἡ θεογνωσία, καὶ διότι αὐτὸ τὸ ὅλως προσκυνεῖν τοὺς Σαμαρείτας τὸν Θεὸν ἀπὸ τῶν Ἰουδαίων ἀρχὴν ἔσχεν; Μᾶλλον, δὲ σωτηρίαν ἀπὸ τῶν Ἰουδαίων προλαβοῦσαν ἔστιν ἐννοεῖν τὴν αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ παρουσίαν, καὶ τὴν δι' αὐτοῦ γεγανημένην τοῦ γένους ἀνάκλησιν τε τοῦ παλαιοῦ πτώματος, καὶ τὴν μηκέτι κλεπτομένην καὶ παραφθειρομένην ἐχθρῶν ἐπιβουλαῖς καὶ βασκανίαις ἀποκατάστασιν. Τὸ δὲ «*Ἐρχεται ὥρα, καὶ νῦν ἐστίν,*» τὸ πάντως καὶ διὰ ταχείαν ἐπόμενον μηνύει. Οὐ γὰρ, ὥσπερ οἱ προφητικοὶ χρησμοὶ χρόνῳ ὑπερὸν ἔλαβον τὸ πέρας, ἀλλ' ὁ περὶ ἐμοῦ ῥηθεὶς λόγος ἤδη πάρεστιν, ἤδη ἐνέστη, καὶ τὴν ἀπὸ τῶν ἔργων ἐπαγόμενος μαρτυρίαν.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΟΓ'

Πῶς λέγεται τὸ Θεὸν εἶναι ἐν τῷ παντί; καὶ πῶς ἐρεσθὶ διαλύειν ἃ πρὸς τὴν ὑπόθεσιν ταύτην παρ' ἐρίων προκομίζεται διαφοροῦμένα;

Πολλὰ τῶν ἱερῶν περὶ Θεοῦ θεωρημάτων, ἵνα μὴ πάντα λέγω, οὐ μόνον ὅσα τοῖς τῆς εὐσεβείας ὁργαίοις οὐκ ἐτελέσθησαν καὶ τῷ τῆς διανοίας κράτει καὶ τῇ τῶν ἐνὸλων γνῶσει τῶν ὁμοταγῶν ἐν τῷ κρατεῖν διενηνόχαιεν, οὐχ ἰσχυρῶν μόνον τὴν ἐξω τοῦ καὶ ἡμᾶς λόγου τὴν θεωρητικὴν ἰσχυρὴν ἀσθενεστέρας τῆς οικείας καταλείψας τῇ πεῖρᾳ διήλεγξαν· ἀλλὰ καὶ ὅσους ὁ τῆς εὐσεβείας λόγος καὶ ἡ τοῦ βίου καθαρότης τῆς ἐπινώματος τῶν βαθυτέρων ἔθετο, οὐδὲ τούτων ἡ τῶν θειοτέρων εὐρεσις ἐκ τοῦ ῥάστου φιλεῖ παραγίνεσθαι· καὶ τί λέγω εὐρεσις; ὅπουγε οὐδ' αὐτὴ καθαρὸς καὶ κατὰ λόγον αὐτοῖς ἡ ἔρευνα διατίθεται; Γλαφυρωτέρα δὲ ὡς ἐπίπιν καὶ αὕτη τῆς τῶν πολυπραγμονούντων διανοίας ὑπεριδρυμένη, φιλοτιμεῖται ἐπινώσκεσθαι· οὐκ οὖν τῶν ῥηθησμένων ἐξακοῦειν δεῖ οὕτως ὡς τὸ ἀκριθέστερον κατειληφόντων, καὶ μηδὲν πλέον εἰς τὴν τοῦ προκειμένου γνῶσιν ὑπολειπομένων· ἀλλ' ὡς οἷόν τε τὰ κρείττω τῆς ἀνθρωπίνης ἐπιβουλῆς ἐπινοίας ἀνθρωπίναις πανευλαβῶς καὶ σὺν ἀγωνίᾳ μενόντων εὐμενῶς ἀκούειν καὶ ἀποδέχεσθαι.

Ἐν τῷ παντί τοιγαροῦν τὸ θεῖον ἐστίν, ὅπερ εἰς συζήτησιν προετέθη σοι, ὡς οὐδὲν τῶν ὄντων ἐν τοῖς ὄσιν· ἡ γὰρ ἂν τὸ ὑπὲρ πάντα τὰ ὄντα,

ἐν ἃν τῶν ὄντων καὶ ὁ προσιγώγος τε καὶ δημιουργὸς ἀπάντων, εἰς ἃν ἐχρημάτιζε τῶν ὀν' αὐτοῦ δημιουργηθέντων. Τοῦτο γὰρ νομοθετεῖν οἶδεν ἢ πρὸς τὰ ὄντα τῆς διαθέσεως συγγενῆς τε καὶ ἑμοταγῆς τῆς δημιουργικῆς ἀρχῆς κοινωνία, ἐπειδὴν τὸ ἀπαράλλακτόν τις ἐκιδιάζοιτο τὴν σχέσιν ἔχειν πρὸς ἄλληλα τὰ ὄντα καὶ τὸν Κτίστην πρὸς τὰ κτίσματα.

Οὐκοῦν ὡς οὐδὲν τῶν ὄντων τοῖς αὐτοῦ συνάπτεται καὶ συγκαταβαίνει τὸ θεῖον δημιουργήμασιν· ἀλλ' ἰδιαζούσῃ διαθέσει καὶ οἰκονομίᾳ διαχειριμένη τὴν πρὸς τὰ ὄντα σχέσιν ἀρμόζεται· ὥσπερ δὲ ἐστὶ τὸ θεῖον σοφὸν τε ἄμα καὶ ὑπέροσον, θεὸς τε ἰσχυρὸς καὶ ὑπέρθος, κυρίως τε οὐσία καὶ ὑπερούσιον, καὶ αὐτάγαθον ὁμοίως καὶ ὑπεράγαθον, οὕτως ὑπάρχειν λέγεται καὶ τῷ παντί· καὶ ὑπὲρ τὸ πᾶν ἐπὶ μόνῃς γὰρ τῆς ἀρρήτου καὶ πολυνύμου καὶ ὑπερφυῶς φύσεως, ὁ καταφατικὸς τῶν ὀνομάτων τύπος, σύνδρομον ἴσχει τὴν σημασίαν τοῖς διὰ τῶν ἀποφατικῶν ἢ στερητικῶν φωνῶν σχηματισμοῖς δηλοῦσι τὸ βούλημα· διόπερ τὸ ἐν παντί οὐκ ἐστὶν ἀθέτησις τοῦ ὑπὲρ τὸ πᾶν· ἀλλὰ συμφωνία μᾶλλον καὶ βεβαίωσις· οὐ μὴν δὲ ἀλλ' οὐδὲ τὸ ὑπὲρ πᾶν παραλλήλῃν προλαμβάνει θαυμασιωτέραν τῆς μυσταγωγῆς θεολογίας, παρ' ἣν ἔν τῷ παντί ἱερολογουμένη θεωρία παραδίδωσιν.

Ἄρα τὸ διαπορῶν· εἰ ἐν τῷ παντί τὸ θεῖον οὐκ ἂν ὑπὲρ τὸ πᾶν, λεληθεν ἑαυτὸν τὴν τῶν ἱερῶν ῥημάτων ἐπὶ τῆς φύσεως χρῆσιν ἀγνοῶν· καὶ τῆς συνήθους περὶ τῶν ἐνύλων ὁμιλίας οὐδὲν ὑψηλότερον οὐδὲ θεϊότερον περὶ τῶν ἀύλων φανταζόμενος· ἀλλὰ γὰρ πῶς ἐν τῷ παντί; εἴρηται μὲν ὡς κατ' οὐδένα τρόπον τῶν ὄντων. Εἰ δὲ δεῖ τι μᾶλλον θεωρητικωτέρων δογμάτων πρὸς τὸ ὕψος μὴ ἀποδειλιάσαι, ἐστὶ τὸ θεῖον ἐν παντί κατ' ἐνέργειάν τε καὶ κατ' οὐσίαν· καὶ μὴ μοι λέγε, πῶς; προσεῖρηται καὶ ὡς κατ' οὐδένα τρόπον τῶν ὄντων· πῶς οὖν ἐστὶ κατ' οὐσίαν; ὡς ἐννοήσας κατ' ἐνέργειαν· ἐπειδὴ γὰρ τὰ μὲν ἄλλα καὶ δυνάμει ἐστὶ ποτε καὶ ἐνεργεῖα, τὸ δὲ θεῖον, ὡς ὁ διορατικὸς ἐννοήσῃς νοῦς, ἀείπερ ἐστὶν ἐνέργεια· οὐ γὰρ ἐξ ἀτελοῦς εἰς τελειότητα πρὸεισιν, οὐδ' ἄλλο τι παρὰ τὴν αὐτοἐνέργειάν ἐστὶ τὸ αὐτοούσιον, ὅθλον ὡς ἐν οἷς ἐστὶ κατ' ἐνέργειαν, ἐν τοῖς αὐτοῖς ἐστὶ καὶ κατ' οὐσίαν· ἐνεργεῖ μὲν γὰρ κατὰ συνοχὴν καὶ διαμονὴν τῶν ὄντων· οὐσιόι δὲ καὶ διακρατεῖ τῶν δημιουργηθέντων ὑπ' αὐτοῦ τὴν φύσιν.

Πῶς οὖν τὸ θεῖον ἐστὶ οὐσιωδῶς ἐν τῷ παντί, οὐ μία τις ἐκ τούτων ἀποτελεῖται συνουσίωσις καὶ φύσις; ὅτι οὐδ' ἔτιαν αὐτῷ ἐννοῆς κατ' ἐνέργειαν καὶ λέγῃς ἐν τῷ παντί εἶναι, οὐδ' οὕτως ἐστὶ συντετελεσμένον καὶ φύσεως λόγον ἐπέχον τὸ δυνάμενον ὀλόκληρόν πως ὑποσχεῖν τὴν χρεῖαν ἐκ τε τοῦ παντός καὶ ἐκ τῆς θείας καὶ κρείττους συναλθεῖν ἐτέρῃ πρὸς μίαν ὑποστάσεως αὐτοτέλειαν· καὶ πῶς ἂν τὸ κατ' οὐσίαν ὑπάρχον τινί; τοῦτο γὰρ εἰλογον προσεπιζητεῖν δοκεῖ· μίαν ἐννοεῖν οὐκ ἀπαρτίζει σὺν ἐκείνῃ ὑπόστασιν. Ἄλλ' οὐ χαλεπὸν ἐπιύσασθαι, ὅτι διετὸν λέγεται τὸ κατ' οὐσίαν ὑπάρχειν τινί· τὸ μὲν γὰρ τῶν σημαινόμενων ἐν τῷ

A omniaum auctor et fabricator, unus vocaretur ex iis, quæ ab ipso facta sunt. Hanc enim legem imponit communio cum iis, quæ sunt, et eorum cognatio a Principe et Creatore profecta, si quis per vim nitatur, et quod variari non potest, mutuum habitudinem cum rebus habeat, et Creator cum creaturis

Igitur tanquam nihil eorum, quæ sunt, cum suis conjungitur, et demittit se Deus ad suas creaturas, sed propria dispositione et œconomia distincta, suam cum rebus habitudinem aptat. Sicut autem est Deus sapiens simul et supra sapientes, et fortis Deus et supra fortes, et supra deos, et proprie substantia et supra substantiam, et ipsum per se bonum, et similiter supra bonum; sic dicitur esse in omni, et supra omne. In sola enim natura, quæ supra naturam est, et quæ dici non potest, et multorum nominum affirmantium significationem habet consentientem cum forma vocum negantium, vel privantium. Ex quo fit, ut esse in omni, non neget esse supra omne, sed potius confirmet, et non hoc solum, nec esse supra omne, variationem admirabiliorem in theologia recipit præter eam, quam tradidit esse in omni.

Quæ quid dubitat, si Deus est in omni, non esse supra omne, ignorat is usum sacrarum vocum de divina natura; et nihil altius neque divinius, quam consuetudo rerum corporearum fertur de iis, quæ materia vacant, cogitat. Sed quomodo est in omni? Dictum enim est, nulla modo earum rerum quæ sunt: sed si oportet aliquid adhuc dicere quod sit majoris contemplationis, iis etiam, qui sunt altiore mente præditi, et non solent formidare et fugere altitudinem dogmatum magis theologicorum, est. Deus actu et substantia in omni. Quomodo igitur est substantia sicut intellexisti actu? quia enim alia sunt quandoque actu; Deus vero (ut qui aciem mentis acuiam habet, intelligere potest) semper adest actu; non enim ex imperfecto ad perfectum procedit, neque aliud quid est esse ipsum per se bonum, præterquam ipsum esse per se actum, liquet, in quibus est actu, in iis ipsis esse substantia; agit enim conservationem et durationem eorum quæ sunt. Sustentat autem et continet naturam eorum, quæ ab ipso creata sunt.

Quomodo igitur si Deus est secundum substantiam in omni, non conficitur una ex omnibus συνουσίωσις, id est, consubstantiatio et natura? Quoniam neque eum ipsum intelligis secundum actum, et dicis actu esse in omni, neque sic, inquam, erit constitutus et rationem naturæ habens, qui possit subire integrum quodammodo usum, constitutus, inquam, ex omni et ex divina natura, quæ præstantior est, quam ut possit cum alio congreddi ad unam totam hypostasis perfectionem. Et quomodo esse secundum substantiam in aliquo (hæc enim quæstio digna videtur indagatione) non facit, ut intelligamus unam cum illo hypostasim?

Sed non est difficilis ad solvendum, quia esse in aliquo secundum substantiam dupliciter dicitur: unum enim significatum declarat sic esse in aliquo, ut fiat pars compositi, et compleat perfectionem secundum hypostasim, sicut anima est in corpore; alterum vero significatum declarat ita esse in aliquo, ut nunquam efficiatur pars concretionis, sive coagmentationis; neque proprietatibus immutatur, naturis utriusque propriis factis communibus, nec ab altero ex concretis perficitur, sed potius est congressus ejus constituens et conservans conjunctam et perfectam hypostasim, sicut est ars gubernatoris in navi, ut minutissima imagine et similitudine ejus rei, quæ in promptu est, utamur. Atque hæc quidem non dogmaticè et immutabiliter dicta sunt, ut in procemio præmonuimus, sed potius per conjecturam et exercitationis gratia delineata sunt. Valeant ergo hæc quoad meliora exeant.

QUÆSTIO LXXVI [at. LXXV].

Quid sibi vult illud, quod a Domino discipulis in Evangelio dicitur: « Vobis datum est, nosse mysteria regni Dei, cæcis ris autem in parabolis, ut videntes non videant, et audientes non intelligant? »

Editurum a Wolfo secunda Cur. Philol. V, 639-671, apud Galland., t. XIII, p. 698-702, n. 2. In Luc. viii, 10.

Dictum illud, cujus sensum ex me requisivisti, a quatuor quidem evangelistis perscriptum exstat, ab Isaia vero propheta prænuntiatum est⁷⁵. Tres autem eorum oraculum hoc suis verbis et quidem paraphrastice contexunt, divinus vero Matthæus suis illud, instar testimonii, apponit. Isaïas enim, cum conspectu gloriæ Domini dignus habitus esset, et ab uno ex seraphinis carbone linguam suam purgatam vidisset, divinam illam vocem audivit, jubentem: « Abi, et dic populo illi: Audiendo audietis, et non intelligetis, et videndo videbitis, et non videbitis. Incrassatum est enim cor populi Israhel, et auribus difficulter audiverunt, et oculis nectarunt, ne videant oculis, et auribus audiant, et mente percipiant, et convertantur, et sanem illos. » Ita habet oraculum propheticum, quo utuntur evangelistæ; idemque tum improbitatem Judæorum illius ætatis prodit, tum vero non minus prænuntiat stuporem posterorum, qui eandem imitando expressuri, et Salvatoris doctrinam non admissuri sint, qui et admirandis operibus et verbis divini-
bus et aures eorum et oculos convincere conabatur. Illi scilicet data opera aures surdas, oculos autem præ incredulitatis caligine cæcos, reddebant, neque aures ad verba adeo salutaria aperire, neque oculos ad divinam miraculorum lucem ex-

παρῖναι δηλοῖ, μέρος τε γίνεσθαι τοῦ συγκρίματος καὶ ἀναπληρωτικὸν ὑπάρχειν τῆς κατὰ τὴν ὑπόστασιν τελειότητος, καθάπερ τῷ σώματι ἡ ψυχὴ· τὸ δὲ, οὗτε μέρος ἂν ποτε γένοιτο τοῦ φυράματος, οὗτε τοῖς ἰδιώμασιν ἐπαλλάττεται κοινοποιουμένων τῶν ἀρωρισμένων ἐκατέρφ τῶν φύσεων· οὗτε ὑπὸ θατέρου τῶν συγκρίματων ἀπαρτίζεται· ἀλλ' ἔστιν ἡ σύνοδος αὐτοῦ συστατικὴ τε μᾶλλον καὶ σωστικὴ τῆς συναπομένης καὶ αὐτοτελοῦς ὑποστάσεως· καθ' ὃν τρόπον διὰ βραχυτάτης εἰκόνος καὶ τῆς ἀνὰ χεῖρα χρήσεως εἰπεῖν ἡ τοῦ κυβερνήτου τέχνη τῇ νηϊ. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν οὐχ ὁ δογματικὸς διέξεισι λόγος καὶ ἀκίνητος, ὡς ἦδη καὶ τοῦ προσομίου ἡ διασκευὴ ἐπεδείξατο, ἀλλ' ὁ εἰκαστικὸς τε καὶ γυμναστικὸς διετυπώσατο· κρατεῖτω δ' οὖν ὁμῶς ταῦτα, ἕως ἀνακύψῃ τὰ κρεῖττονα.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΟΓ΄.

Τι δηλοῖ τὸ παρὰ τοῦ Κυρίου τοῖς μαθηταῖς ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ εἰρημένον· « Ὑμῖν δέδοται γινῶναι τὰ μυστήρια τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, τοῖς δὲ λοιποῖς ἐν παραβολαῖς, ἵνα βλέποντες μὴ βλέπωσι, καὶ ἀκούοντες μὴ συνιῶσι; »

Τὸ ρητὸν (85) οὗ μαθεῖν τὴν διάνοιαν ἤτησας, τοῖς τέτταρσι μὲν τῶν εὐαγγελιστῶν ἀναγέγραπται (86), ἔστι (87) δὲ προεξηρημένον Ἡσαΐα τῷ προφήτῃ. Ἀλλ' οἱ μὲν τρεῖς παραφράσεως (88) νόμῳ συνυφαίνουσι τὸ ρητὸν λόγοις ἰδίοις, ὁ δὲ γε θεσπέσιος Ματθαῖος κατὰ παράθεσιν αὐτὸ καὶ μαρτυρίας τύπῳ εἰσάγει (89). Ἡσαΐας γὰρ, ἠνίκα τῆς δόξης Κυρίου θεατῆς ἰξιώθη γενέσθαι, καὶ τῷ ἀνδραχί δι' ἑνὸς τῶν σεραφείμ ἐκαθάρθη τὰ χεῖλη, τὴνικαὶ αὐτὰ καὶ τῆς θείας ἐκείνης ἤκουσεν φωνῆς· « Πορεύθητι, λεγούσης, καὶ εἰπὼν τῷ λαῷ τούτῳ· Ἀκοῇ ἀκούσετε, καὶ οὐ μὴ συνήτε, καὶ βλέποντες βλέψετε, καὶ οὐ μὴ ἴδητε. Ἐπαχύνθη γὰρ ἡ καρδία τοῦ λαοῦ τούτου, καὶ τοῖς ὤσι βαρέως ἤκουσαν, καὶ ὀφθαλμοὺς ἐκάμυσαν, μὴ ποτε ἴδωσι τοῖς ὀφθαλμοῖς, καὶ τοῖς ὤσιν ἀκούσωσιν, καὶ τῇ καρδίᾳ συνῶσι, καὶ ἐπιστρέψωσιν, καὶ ἰάσωμαι αὐτούς. » Ἀλλὰ ταῦτα μὲν τὰ προφητικὰ ῥήματα, ὧς ἡ χρήσις τοῖς Εὐαγγελίοις περιεληπταί, δηλοῦσι δὲ τὴν ἀγνωμοσύνην τῶν κατ' ἐκείνῳ (90) καιροῦ Ἰουδαίων. Οὐδὲν δὲ ἤτεον προλέγουσι καὶ τῶν ὑστερον αὐτῶν τὴν μίμησιν ἐναπομαζαμένων, καὶ τῇ τοῦ Σωτῆρος διδασκαλίᾳ μὴ πεισθέντων, ὡς ἔργοις τε παραδόξοις καὶ λόγοις ὑπαρφύσει τὴν τε ἀκοὴν αὐτῶν καὶ τὴν ὄψιν διήλεγξεν, τὴν μὲν κωφεύουσαν ἐκουσίως, τὴν δὲ τυφλώτουςαν τῇ λήμῃ τῆς ἀπιστίας. Καὶ οὕτε πρὸς τοσ-

⁷⁵ Luc. viii, 10. ⁷⁶ Isa. vi, 9, 10.

NOTÆ.

(85) Οὗ illud est ex Colb. quod sensus postulat.

(86) Colb. pro ἐγγέγραπται.

(87) Ἔστι Colb. pro τί.

(88) Sic recte Colb. pro: Ἄλλοι μὲν λέγουσι πα-

ραδράσεως.

(89) Προάγει, Colb. Vid. Matth. xiii, 14.

(90) Sic scripsi pro ἐκείνου. Eadem phrasi mox, n. 13, utitur Photius, nec minus alias frequenter.

αὐτὴν βημάτων (91) ὠφέλειαν τὴν ἀκοὴν ἀνοίξει· ἰθὺς ἰθὺς (92), οὕτε πρὸς οὕτω θεοπρεπεῖς θαυμάτων (93) λαμπηρότητας τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀναπατάσαι βουλῆθεντας. Διὸ καὶ ὁ προφήτης τὸ κωφὸν αὐτοῖς καὶ τυφλὸν οὐκ ἀλλαχθέν, ἐκ δὲ τῆς ἰδίας μοχθηρίας περιεῖναι διαμαρτυρούμενος, « Ἐπαχύνθη, φησί, ἡ καρδία τοῦ λαοῦ τούτου. » Καὶ ἐπεί τὴν καρδίαν αὐτῶν ἐπάχυναν, διὰ τοῦτο καὶ τοῖς ὡσεὶ βαρέως ἤκουσαν, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν ἐκάμυσαν.

Εἶτα μὴδ' ἀνανῆσαι τοὺς ἰθὺς δειλῶν τῆς ἰουδαίου πηρώσεως, ἐπάγει· « Μὴ ποτε ἴδωσι τοῖς ὀφθαλμοῖς, καὶ τοῖς ὡσιν ἀκούσῃσι, καὶ τῇ καρδίᾳ συνῶσι καὶ ἐπιστρέψωσι, καὶ ἴσωμαι αὐτούς. » Ἐπαχύνθησαν τοιγαροῦν τὴν καρδίαν, διὰ τοῦτο βαρέως ἤκουσαν, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν ἐκάμυσαν. Ἐκάμυσαν δὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς, καὶ τὰ ὥτα ἐδάρυναν, μήποτε ἴδωσι τοῖς ὀφθαλμοῖς, καὶ τοῖς ὡσιν ἀκούσῃσι. Καὶ τούτων δὲ τὴν πῆρσιν ἐκόντες ὑπῆλθον (94), ἵνα μὴ ἐπιστραφέντες τῶν τηλικούτων παθῶν τῆς ἰσάσεως τύχῃσιν. Οὕτω μὲν οὖν σαφῶς ὁ προφήτης τοῦ τυφλώτερον καὶ κωφεύειν τὴν αἰτίαν τῆς ἰουδαϊκῆς ἀνάπτεϊ γνώμης καὶ προαιρέσεως, ἀλλ' οὐχὶ θεοῦ φῆγον οὐμένου οὐκ εἰσάγει, ταῦτα τοῖς ἰουδαίοις ἐπιφέρουσιν. Ὡσπερ δὲ κατ' ἐκείνῳ (95) καιροῦ τῶν ἰουδαίων τοὺς ἀγνώμονας ὁ προφήτης στήλιτεύων, ἔλεγεν, μὴτε τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐθελῆσαι διανοίξαι, μὴτε πρὸς ἀκοὴν παρασχεῖν τὰ ὥτα πρὸς τὴν σωτηρίαν αὐτῶν, καὶ θεοπρεπῆ διδασκαλίαν, ἐκ δὲ (96) τῶν συνήθως (97) αὐτοῖς ἀμαρτανόμενων, μάλιστα δὲ τοῦ τύφου, καὶ τῆς ἀλαστονείας, καὶ τοῦ πρὸς τὴν πλάνην μᾶλλον ἢ τὴν εὐσέδειαν βλέπειν· ἐμῶν τε τὰ ὅμματα, καὶ τὴν ἀκοὴν συναίχον, αὐτοὶ ἐαυτοὺς τυφλοὺς καὶ κωφοὺς ἀπεργαζόμενοι· καὶ τὸ χαλεπώτερον, οὕτω παθόντες (98) ἐαυτοὺς βλέπειν τῶν ἄλλων (99) μᾶλλον ἐνόμιζον, καὶ τῷ τῆς οἰήσεως ἐφλέγμαῖνον πάθει. Διότι νομομαθεῖς τε ἐδόκουν, καὶ τῶν προφητῶν τὰς φωνὰς, ὃ πλεον αὐτῶν τὴν κατηγορίαν ἐπέτειναν, τοῖς χεῖλεσιν περιέφερον, διὸ καὶ ἀνίσταντο αὐτοῖς τὴν νόσον κατεσχεύαζον. Ἐντεῦθεν ὁ μὲν Σωτὴρ τὸν ἐκ γεννητῆς τυφλὸν δεικνύς ὁρῶντα, τῶν δὲ τὴν θεομάχον γλῶτταν ἀντὶ τοῦ θυσιαῖεν εἰς ὕβριν κινούντων, « Εἰς κρίμα, φησὶν, ἐγὼ εἰς τὴν κόσμον ἐλήλυθα, ἵνα οἱ μὴ βλέποντες βλέψωσι, καὶ οἱ βλέποντες τυφλοὶ γένωνται. » Καὶ δὴ καὶ τῶν φαρισαίων ἐπιφθεγγόμενον· « Μὴ καὶ ἡμεῖς τυφλοὶ ἐσμεν; » — « Εἰ τυφλοὶ ἦτε, φησὶν, οὐκ εἴχετε ἀμαρτίαν· νῦν δὲ λέγετε, ὅτι βλέπομεν, διὰ τοῦτο ἡ ἀμαρτία ὁμῶν μένει. » Ὁ μὲν γὰρ εἰδὼς ἐαυτὸν ἐξ ἀγνοίας τυφλὸν, συνήκεν τε τὸ πάθος, καὶ ὅστων χωρεῖ (1) πρὸς τὸν λατρὸν, καὶ τοῦ φωτὸς ἐπιζητεῖ τὴν ἀπόλαυσιν, καὶ πρὸς ἐκεῖνο σπεύδει, καὶ τῆς φιλανθρώπου διὰ τοῦτο προνοίας καταξιοῦται, ταῖς σελασφόροις αὐτῆς ἀκτίσι

A pandere volebant. Ideo propheta, surditatem eorum et cæcitatem non nisi ex propria malitia ortam testaturus, ait : « Incrassatum enim est cor populi hujus. » Et quoniam incrassarunt cor suum, propterea auribus suis ægre audiunt, et oculis suis nictant.

Significaturus porro, eosdem ex spontanea cæcitate non esse evigilatos, addit, « Ne quando videant oculis, et auribus audiant, et corde intelligant, et convertantur, et ego illos sanem. » Incrassati itaque erant corde : propterea ægre audiverunt, et oculos suos occluserunt. Occluserunt vero oculos suos, et aures difficiles reddiderunt, ne oculis viderent, et auribus audirent. Utroque vero sensu sponte se privarunt, ne conversi aliquando a tantis malis liberarentur. Clare itaque propheta cæcos illos oculos et surdas aures ab ipsorum Judæorum consilio et arbitrio repetit, tantum abest, ut ad decretum divinum, Judæis irrogatum, referat. Sicut vero propheta eo tempore improbos Judæos castigaturus, dicebat, eos neque oculos aperire, neque aures ad recipiendam salutarem sibi divinamque doctrinam adhibere velle, idque per peccata, quibus assueverant, maxime vero per fastum et arrogantiam, majusque errorum quam pietatis studium ; ita et illi claudebant oculos, auresque suas cohibebant, se ipsos et cæcos et surdos efficientes ; et, quod pejus est, ita affecti, aliis se oculatiore esse opinabantur, præclare de se sentientes. Quapropter etiam legis periti sibi videbantur, prophetarumque oracula, id quod crimen eorum augebat, labiis circumferebant, eoque ipso morbum suum immedicabilem reddebant. Ideo Salvator noster, postquam homini, a natalibus cæco, visum restituerat, illi vero linguam, Deo inimicam, loco cultus præstandi, ad injurias evomendas adhibebant, dicebat : « Ad judicium ego veni in mundum, ut non videntes videant, videntes vero cæci evadant ? » Cumque Pharisei exciperent, « Num et nos cæci sumus ? » respondebat : « Si cæci essetis, non haberetis peccatum : jam vero dicitis, Videmus : ideo peccatum apud vos manet ? » Qui enim novit, se per ignorantiam cæcum esse, et morbum suum intelligit, et citius ad medicum se convertit, lucisque usum requirens, ad eam festinat, ideoque cura clementissima dignus habetur, radiis ejus splendidissimis illuminatus et ad salutarem meditationem adductus. Qui vero præ cordis duritie in tenebris versatur, et vel sic videre se existimat, duplicem sibi cæcitatem arcessit, quo-

⁷² Joan. ix, 39. ⁷³ ibid. 41, ubi pro διὰ τοῦτο, legis ἡ οὖν.

NOTÆ.

(91) ῥημάτων est ex Colb.

(92) Θελήσαντας, idem.

(93) Θαυμάτων, ex Colb.

(94) Colb. pro ἐπῆλθον.

(95) Idem, pro κάκεινῳ. Vid. not. 30.

(96) Malim legere ἐκ τε,

(97) Ita cum Colb. pro συνήθων.

(98) Colb. διαθέντες.

(99) Idem pro τὸν ἄλλον.

(1) Colb. pro χωρὶς.

niam nihil videt, et, dum nihil videt, acutius aliis cernere se opinatur. Præclara enim de se opinio profundas tenebras offundit oculis animæ, morbumque cæcitatibus, qua correptus homo est, vehementer auget.

οἷσις (4) σκότος οὕσα ψυχικῶν ὁμμάτων βαθὺ, τῆς (5) νόσημα.

Quod si itaque verba prophetæ ita accipiantur, et veneranda Domini eloquia hoc modo iudicentur (si vel maxime non omnia eorum æque forent perspicua), non putem illa audientibus gravem admodum disputandi occasionem præbere posse. Manifestum enim est, discipulis datum hoc fuisse, ut mysteria regni Dei cognoscerent, quoniam neque crassum factum erat cor eorum, neque oculos clauderant; reliquis vero, quos et externos vocat (nam se ipsos a salute excluderant), idem non dabatur. Cum enim vitilis modo commemoratis salutem omnem a se averterint, iure quodam id datum non est, ideo, quod se ipsos ad illud recipiendum idoneos non præstiterunt. Propterea quoque consultus erat, per parabolas cum ipsis loqui, quam gratiæ mysteria nuda proponere. Neque enim vel commodum est, vel iudici cordato convenit, dignum et indignum, quod ad doctrinam et salutem spectat, eodem loco habere; quemadmodum nec porcis margaritas projicere, neque canibus sancta offerro fas est⁷⁹.

Ex dictis porro constat, quomodo intelligenda sint illa, « Ut videntes non videant, et audientes non intelligant » Ut enim illud affine jam est voci ideo, et alterum pro altero sumi potest. Similiter etiam non illud hoc loco non prohibitionem, sed negationem significat. Hoc vero loco dictiones illas ita accipiendas esse, non meris conjecturis nititur, sed tum sensus verborum prophetiarum, unde Domini eloquium fluxit, invicte testatur; tum vero sanctus Matthæus in eadem sententia, pro particula *ita* alterum *ἔτι* adhibens, locumque ipsam non prohibendi, sed negandi, sensu recitans. Dominum enim ita introducit loquentem: « Propterea per parabolas loquor, quia videntes non vident, et audientes non intelligunt⁷⁸. » Manifestum itaque hinc evadit, illud *ita* a reliquis etiam evangelistis pro *ἔτι* esse usurpatum, et particulam illam prohibitivam negantis vim obtinere.

Scilicet gens Judaica, majorum suorum insaniam et improbitatem ita suam fecit, ut Dominicæ salutarisque doctrinæ jacturam spontaneam in lucro reputaret. Neque enim illi natalium suorum originem ad majores magis, quam cordis sui duriciem

τὸν νοῦν φωτισζόμενος, καὶ πρὸς τὴν σωτηρίαν θεωρίαν ἀναγόμενος. Ὁ δὲ τῇ πωρώσει μὲν ἐσκοτισμένος, βλέπειν δὲ οὐδόμενος (2), διπλὴν ἑαυτῷ τὴν τύφλωσιν (3) κατεσκεύασεν, ὅτι τε μὴ βλέπει, καὶ ὅτι μὴ βλέπων δευτέρον δοκεῖ τῶν ἄλλων ὄρεῖν. Ἡ γὰρ

Ἀλλὰ γὰρ οὕτω μὲν τῶν προφητικῶν ῥημάτων τεθεωρημένων, οὕτω δὲ τῶν σεπτῶν λογίων διευκρινημένων (καὶ εἰ τι μέρος αὐτῶν ὑπάρχον τῇ εὐκρινείᾳ μὴ συμπεριλαμβάνεται), οὐκ ἐστὶ τοῖς ἀκροαταῖς ὁμοίως, οἶμαι, οὐδὲ τοσαύτην πρόφασιν ζητήματος παρέξει. Ἀπλὸν μὲν γὰρ ὡς τοῖς μαθηταῖς δέδοται γινῶναι τὰ μυστήρια τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, ἐπεὶ μήτε τὴν καρδίαν ἐπαχύνθησαν (6), μήτε βαρέως ἤκουον; μήτε τὰ ὁρμήματα ἐμούν· τοῖς δὲ λοιποῖς, οὓς καὶ ἐξω καλέῃ (ἔξω γὰρ τῆς σωτηρίας σφᾶς αὐτοὺς περιέστησαν), οὐκ ἐστὶ δέδοται. Τοῖς γὰρ εἰρημένοις πάθει πᾶσαν ἑαυτοῖς ἀποτείχισαντες σωτηρίαν καὶ ὠφέλειαν; εἰκότως οὐ δέδοται, ὅτι μὴδὲ λαβεῖν αὐτοῖς ἐπιτηδεύουσιν παρεσκεύασαν. Διὸ καὶ παραβολαῖς προσήκει μᾶλλον λαλεῖν, ἢ γυμνὰ προτιθέναι τῆς χάριτος τὰ μυστήρια. Οὐτε γὰρ συμφέρον, οὐτε κρίσεως ἀδεκάστου, εἰς τὴν αὐτὴν τάξιν τῆς διδασκαλίας καὶ σωτηρίας τιθέναι τὸν ἀξίον τε καὶ τὸν ἀνάξιον· ὥσπερ οὐδὲ τοῖς χοίροις τοὺς μαργαρίτας προβάλλειν, οὐδὲ τοῖς κυσὶ ῥίπτειν τὰ ἅγια.

Ἐξ οὖν (7) τῶν εἰρημένων καὶ τῶ, ἢ ἵνα (8) βλέποντες μὴ βλέπωσι, καὶ ἀκούοντες μὴ συνιῶσιν; ὁδὸν εὐρίσκει τῆς διαγνώσεως. Τὸ γὰρ ἵνα νῦν συγγενές τί ἐστι τοῦ διότι, καὶ μεταλαμβάνεσθαι πέφυκεν ἑτέρον, πρὸς τὸ ἕτερον. Ὡσαύτως δὲ καὶ τὸ, μὴ, οὐκ ἀπαγορεύσεως, ἀρνήσεως δὲ χώραν νῦν ἔχει. Καὶ ὅτι τὸ λαμβάνειν τὰς λέξεις οὕτως ἐνταῦθα μείζον τοῦ εἰκάζειν καθίσταται, τῶν τε προφητικῶν ῥημάτων ἢ διάνοια, δι' ὧν προήλθε καὶ τὰ Κυριακὰ λόγια, μάρτυς ἐστὶν ἀπαράγραπτος, ἀλλὰ καὶ ὁ ἱερὸς Ματθαῖος ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἐννοίας ἀντὶ τοῦ ἵνα χρυσάμενος τῷ, ὅτι, καὶ ἀντὶ τοῦ ἀπαγορεύειν ἀρνητικῶς ἀπαγγελίας τὸ χωρίον. Καὶ γὰρ εἰσάγει τὸν Κύριον λέγοντα· « Διὰ τοῦτο ἐν παραβολαῖς λαλῶ, ὅτι βλέποντες οὐ βλέπουσι, » καὶ ὅλως, ὅτι σαφὲς κατέστη καὶ τὸ ἵνα τοῖς ἄλλοις εὐαγγελισταῖς ἀντὶ τοῦ ὅτι παρελθόντων, καὶ τῶ (9) ἀπαγορευτικῶν μόριον τὴν τοῦ ἀρνητικοῦ δύναμιν ἀναδεχόμενον.

Ἀλλ' οὕτω μὲν τὴν προγονικὴν τὸ Ἰουδαίων ἔθνος ἀπόνοιαν καὶ ἀγνωμοσύνην οἰκειούμενοι τῆς Δεσποτικῆς διδασκαλίας καὶ ὠφελείας ἀποστρεφὲν ἑαυτοὺς κέρρος ἐτίθεντο. Καὶ γὰρ οὐ τοσοῦτον τὰς πηγὰς τῆς σωματικῆς γενέσεως εἰς ἐκείνους ἀνέφε-

⁷⁹ Matth. vii, 6. ⁷⁸ Matth. xiii, 13.

NOTÆ.

(2) Ὁ δὲ οὐδόμενος, addidi ex Colb.

(3) Id. pro τύφλωσιν.

(4) Id. pro σκότης.

(5) Id. pro νόσημα.

(6) Id. pro ἐπαχύνθησαν.

(7) Post οὖν legebatur καὶ, quod Colb. rectius

omittit.

(8) ἵνα ex Colb.

(9) Post καὶ τὸ, exstabat ἀντὶ τοῦ, ex superioribus intempestive hic repetitum, ideoque in Colb. omissum.

ρον, ὅσον τὴν πύρωσιν τῆς καρδίας καὶ τὴ τῆς γνώ-
μης ἀχάριστον. Θαλάσσης ὁ παλαῖος Ἰσραὴλ ὕγρα
κύματα πεζοποροῦντες διέβαινον, στύλος πυρὸς καὶ
νεφέλης τὴν ὁδὸν αὐτοῖς παρεσκεύαζεν ἄλυτον, ὁ μὲν
ἐν νυκτὶ πυρὸν ἀνάπτων, ἅμα καὶ χειραγωγῶν τὸν
ἀχάριστον· ἡ δὲ τὴν λυποῦσαν τοῦ ἡλίου φλόγα ἀντὶ
τῆς κατ' οἶκον ὁροφῆς ἀποστρέγουσα, καὶ τὴν ἡμέραν
τῆς ἰδοιπορίας εὐφροσύνης ἡμέραν ἀποφαίνουσα,
καὶ, ἐν κεφαλῇ φάγει, τῶν ὑπὲρ λόγον εὐεργεσιῶν
ἀπολαύοντες, καὶ πᾶσι τοῖς κατὰ τὸν βίον ἀγαθοῖς
περιβρέμενοι τε καὶ παινόμενοι, ἀπελάττιζον μᾶλ-
λον καὶ πρὸς τὴν τοῦ Θεοῦ ὕβριν ἐξεμαίνοντο τῶν
εἰδωλικῶν μισμάτων (10) τὸ σέβας τῆς εἰς τὸν
Δημιουργὸν ἀνταλλαττόμενοι πίστεως. Καὶ οἱ τῆς
ἐκείνης δὲ γνώμης οὐκ ἔλαττον ἢ τῆς γονῆς φύντες,
διὰ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιδημίας παραπλησίω
καὶ ὑπερφῶν θαυμάτων τελουμένων θαταῖα γινόμε-
νοι, νῦν μὲν παθῶν σωματικῶν ἀνάτων ἐλαυνόμε-
νων λόγῳ, νῦν δὲ βλάβης δαιμονίας καὶ ἐπιδουλήs
τοῦ πλάσματος ἀπαλλαττομένων· καὶ ψυχικῶν δὲ
τραυμάτων τῇ διδασκαλίᾳ θεραπευομένων, νεκρου-
μένην δ' ἤδη θανάτου τὴν ἰσχὺν εὐαγγελιζομένων·
καὶ πολλῶν ἄλλων ἑωρεῶν τε καὶ εὐεργεσιῶν ἀξιού-
μενοι, οὐδὲν μὲν τούτων καθορᾶν γνώμην εἶχον, οὐδ'
ἀμείψασθαι (11) τὸν εὐεργέτην, πρὸς μόνην δὲ τὴν
θεομάχον ἐξετρώοντο γλώσσαν, καὶ τῶν βλεπόντων
καὶ ἀκούοντων ἀρπάζοντες τὸ ἀξίωμα, καὶ σφίσι
αὐτοῖς περιτιθέντες, οὔτε ἀκούειν ἤθελον τῶν δε-
σποτικῶν ρημάτων, οὐκ ἐπιγινώσκοντες αὐτοῦs
πρὸς τὴν σωτηρίαν ἀνακαλουμένων, καὶ πολλοὺς τῶν
ἐθνῶν πρὸς αὐτὴν συναγόντων, καὶ τὴν τῆς ἀληθείας
ἐπίγνωσιν ἀναδιδασκόντων. Οὕτε τὰ ὑπ' ἐξίν τελοῦ-
μένα τῶν θαυμάτων βλέπειν ἐβούλοντο, πρὸς μόναν
δὲ τὰς δυσφημίας, καὶ τὸν νοῦν αὐτῶν καὶ τὴν
γλῶτταν ἐξωπλίζον. Διόπερ εἰκότως αὐτοῖς τὰ μυ-
στήρια τῆς βασιλείας οὐκ ἐπιστεύετο. Χωρὶς γάρ
τῶν ἄλλων καὶ διδοῖ μεῖζον αὐτοῖς κρίμα περι-
ῆπτε (12) πιστευόμενον. Ὅσῳ γάρ ἂν τις μεῖζόνων
ἀξιοῦται, ὁ δὲ πρὸς τὸ χεῖρον ἀντὶ τῆς ἐπὶ τὸ κρεῖτ-
τον μεταβολῆς ἀπονεύει, οὗτος (13) διπλῆς ἐνοχος
κατακρίσεως, τῆς τε προλαβοῦσης κακίας, καὶ τῆς
ἐπ' αὐτῇσιν μοχθηρίας τὴν εὐεργεσίαν ποιησαμένης
προαιρέσεως.

Ὅτι δὲ μὴ ἀποκληρωτικὸν εἶναι τὴ δεδῶσθαι μὲν
τοῖς μαθηταῖς ἐπιγινώδει τὰ μυστήρια, τοῖς δὲ μὴ,
καὶ πρότερον μὲν ἀποδείδειται. Οὐδὲν δὲ ἤττον παρ-
ίστησι καὶ ὁ Σωτὴρ, μαχαρίζων τοὺς μαθητάs, ὅτι
βλέπουσι, καὶ ἀκούοντες ἀκούουσιν. Ὁ μαχαρισμὸς
γάρ παρὰ γε τοῖς Λογίοις καὶ μάλιστα τοῖς Κυρια-
κοῖς, οὐκ ἀνάγκη ἐστὶν εἰσαγωγῆς τὸ ἀπαράλτῃτον,
προαιρέσεως δὲ γινόμενης τοῦ βελτίονος· Μακάριος
γάρ ἄνθρωπος, ὃς οὐκ ἐπορεύθη ἐν βουλῇ ἀσεβῶν· καὶ,

A ingratusque animus referebant. Veteres illi Israe-
litæ maris ductus transibant, columna porro ignis
et nubis iter ipsis jucundum præstabat, quando
prior quidem noctu facem accendebat, et viam in-
gratis præmonstrabat; posterior vero infestam so-
lis flammam instar lecti alicujus, quo domus mu-
nitor, arcebat, atque adeo itineris diem lætitiæ diem
efficiebat. At iidem illi, ut summam dicam, tot
beneficiis, quæ omnem eloquentiam superant,
fruentes, omnibusque vitæ bonis inundati et sagi-
nati, recalcitrabant, et, furore quasi quodam cor-
repti, in divinum Numen erant injurii, iidem, con-
ditori suo præstandam, cum idololatriæ sordibus
permutantes. Ita et posteri eorum, non minus animo
quam natalibus illis similes, postquam similia et
divina miracula a nato Salvatore nostro patrata
vidissent, quando nunc quidem morbi corporis,
alias immedicabiles, verbo propulsabantur, nunc
vero homines, a noxis et insidiis diabolicis libera-
bantur, nunc animæ vulnera doctrina salubri sana-
bantur, nunc mortui inter vivos numerabantur,
nunc vim mortis jam fractam esse docebantur,
multisque aliis donis et beneficiis maciabantur, vel
sic animum ad illa omnia advertere, aut benefa-
ctori suo gratiam rependere volebant, sed linguam
potius, Deo inimicam, acuebant. Imo videntium et
audientium elogium per rapinam sibi ipsis vindic-
antes, neque Domini verba, quæ eos, buccina cla-
rius, ad salutem vocabant, multos vero ex gentili-
bus ad eam perducebant, veritatisque cognitionem
instillabant, audire, neque miracula, quæ in ocu-
los incurrebant, videre cupiebant, sed potius ad
convicia tantum, et mentem suam et linguam arma-
bant. Hæc causa erat, cur mysteria regni divini
illis non crederentur. Nam, ut alia omittam, ma-
jori crimini futuri erant obnoxii, si ea illis com-
missa fuissent. Quo quis enim majoribus beneficiis
cumulatur, qui tamen pejor potius, quam melior
evadere gestit, hoc magis duplici condemnationi est
obnoxius, hinc ob malitiam antegressam, hinc ob
animum pessimum, quandoquidem ipsa beneficen-
tia ad incrementum pravitatis abutitur.

D Non vero fato quasi quodam accidisse, ut disci-
pulis facultas daretur cognoscendi mysteria, aliis
vero non item, jam ante a nobis est ostensum.
Idem vero non minus Salvator indicat, beatos præ-
dicans discipulos, quod videntes videant, et au-
dientes audiant. Quando enim in Scripturæ sacrae,
speciatimque Domini nostri, dictis beatus aliquis
prædicatur, id quidem non infert, rem aliter
fieri non potuisse, sed voluntariam meliores ele-

¹¹ Matth. v, 3 seqq.

NOTÆ.

(10) Colb. pro βιασμάτων.

(11) Sic scribo pro ἀμείψασθαι, nisi malis ἀμεί-
γεσθαι.

(12) Idem pro πίπτειν.

(13) Idem pro οὕτως.

clonem indicat. Ita « beatus dicitur vir, qui non ambulat in consilio impiorum »; » et « Beatus vir, qui miseratur vitam iumentis sui. » Quando porro Salvator noster multas una serie benedictiones affert, nullam earum iis, in quibus distinctio quædam loco habere poterat, impertitur, sed in eos omnes confert, quorum virtus bonæ mentis fructus et seges erat. Itaque nec discipulis per sortem quamdam fatalem facultas facta est mysteria regni Dei cognoscendi, neque improbis Judæorum ignorantio illorum irrogata. Imo vero ideo, quod sponte sua se cæcos et mutos effecerant, divinum et falli nescium iudicium illis indignos eos esse pronuntiavit. Quo vero sensu is, quem Dominus ex discipulis imprimis amabat, magnum illud theologiæ instrumentum, dicit : « Excecavit oculos eorum, et obduravit cor eorum »; » facile ex dictis æstimari potest. Si enim Isaiam verborum testem non advocasset, aut dictum ejus ad aliud argumentum probandum attulisset, dubitandi fortasse nasceretur occasio, questioque hæc alia, præter dictas illas, ratione esset dirimenda. Quoniam vero etiam illa ex prophetæ verbis afferuntur, quorum sensus perspicuus est, nihilque difficultatis continet, illa quoque cæterorum evangelistarum a dubiis omnibus liberata modo sunt; patet utique, etiam illud jam solutum esse, quod ex his verbis scrupulum injicere poterat : similia enim sunt sibi invicem. Ille, qui primus Domini nostri gesta descripsit, explicare optime potest, quomodo intelligi debeat illud, *occæcavit* et *obduravit*; itemque illud, « Propterea per parabolas illis loquor, quia videntes non vident, et audientes non audiunt. »

Si quis vero illa verba, *occæcavit* et *obduravit*, non tam pro peccatis quæ antecesserint, quam pro talibus quæ ea instar mercedis promeritæ, sint secuta, habere maluerit; nec ille a scopo aberraverit, per quem non longe a veritate absit. Quoniam enim illi sponte sua oculos clauserant, et aures cohibuerant, cæcitas et surditas merito instar pœnæ antecedentium vitiorum spontaneam animi improbitatem excipiebat. Huc inter cætera pertinebat illud, quod nec facultate mysteria regni cœlestis cognoscendi instruebantur. Porro paulo ante Jesum audimus, prout idem filius tonitruum scribit, dicentem : « Exiguum adhuc tempus lux vobiscum est; ambulate quoad lucem habetis, ne tenebræ vos apprehendant; » et, « Qui in tenebris ambulat, non novit, quo vadat »; » Salvator enim mundi adveniens, ut vera lux splenduit; illi vero oculos in eam convertere, aut in luce dogmatum ejus splen-

⁷⁸ Psal. i, 1. ⁷⁹ Isa. vi, 19; Joan. xii, 40.

A « Μακάριος ἄνθρωπος (14), ὃς οἰκτεῖται ψυχὰς κτηνῶν αὐτοῦ. » Ὁ δὲ Σωτὴρ καὶ κατὰ συνέχθειαν πολλοὺς μακαρισμοὺς συνάπτων οὐδένα τούτων, ἐφ' ὧν ἀποκλήρωσις ἔχει τὴν ἰσχύν, ἀπονέμει, εἰς ἐκείνους δὲ συνάγει πάντας, ὧν ἀρετὴ καρπὸς ὑπάρχει καὶ γεώργιον τῆς προαιρέσεως. Οὐκοῦν οὐτε τοῖς μαθηταῖς κατ' ἀποκλήρωσιν ἐδίδδοτο τὰ μυστήρια γινῶναι τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, οὐτε τοῖς ἀγνώμοσι τῶν Ἰουδαίων τούτων ἡ ἀγνοία, ἀλλ' ὅτι τυφλοὺς τε καὶ κωφοὺς ἐκόντες ἀπέφηναν ἑαυτοὺς, τούτων ἀναξίους ἡ θεία καὶ ἀδόξατος κρίσις διήλεγξεν. Πῶς οὖν τῶν μαθητῶν ὁ ἡγαπημένος τὸ τῆς θεολογίας ἔργον (15) λέγει : « Τετύφλωκεν αὐτῶν τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ πεπώρωκεν αὐτῶν τὴν καρδίαν, » οὐδὲν ἔργον ἐκ τῶν εἰρημένων ἦδη συνίεναι. Εἰ μὲν γὰρ μὴ ἐκάλει τοῦ λόγου τὸν Ἰσάϊαν μάρτυρα, ἡ (16) ἐφ' ἐτέρου θεωρήματος προῆγε τὰς αὐτὰς φωνὰς, ἀπορίας ἂν τινος ὑπῆρχεν ἀφορμὴ, καὶ ζητήσις παρὰ τὰς εἰρημένους ἀλλῆς ἐπιλύσεως. Ἐπεὶ δὲ διὰ τῶν προφητικῶν καὶ ταῦτα προάγεται λόγων, ἐξ ὧν σαφειστέρα καὶ οὐδὲν ἀπορον ἐπιφέρουσα ἐξέλαμψεν ἡ διάνοια, καὶ μὴν καὶ τῶν ἄλλων εὐαγγελιστῶν, ὅσον ἦν ἀμφισβητούμενον, διεκρίθη · δὴλον, ὅτι προδιαλέγεται καὶ ὅπερ ἐμελλεν ἐπὶ τῶν βημάτων τούτων διαπορεύεσθαι · ἴσον γάρ (17). ἢ Ὁ πρῶτος ἀναγραφάμενος τὰς Δεσποτικὰς πράξεις ἐκδιδάσκειν δύναται τὸ, *τετύφλωκεν* καὶ *πεπώρωκεν* · καὶ τὸ : « Διὰ τοῦτο ἐν παραβολαῖς αὐτοῖς λαλῶ, ὅτι βλέποντες οὐ βλέπουσι, καὶ ἀκούοντες οὐκ ἀκούουσιν. »

C Εἰ δὲ τις τὸ, *τετύφλωκεν* καὶ *πεπώρωκεν*, οὐ προηγούμενα πάθη, ἀλλ' ἐκείνοις ἐπόμενα μάλλον θεῖη ὁδὸν τινὰ ἀντιμισθίαν τῶν φθασάντων ὄντα · οὐδ' οὗτος ἂν εἴη σκοποῦ διαμαρτάνων, δι' οὗ φέροιτ' ἂν οὐ πόρρω τῆς ἀληθείας. Ἐπεὶ γὰρ ἐκόντες ἔμυσαν τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ τὰ ὅσα συνέσχον, τούτων προηγησαμένων τῶν παθῶν ποινήν γέγονεν αὐτοῖς; ἐπακολουθήσασα τῇ ἐκουσιότητι τῆς μοχθηρᾶς γνώμης ἡ τύφλωσις καὶ ἡ κώφωσις, ὧν ἐν εἴῃ καὶ τὸ μὴ δεῖδωσθαι αὐτοῖς τὰ μυστήρια τῆς βασιλείας γινῶναι. Ἔστι δὲ καὶ πρὸ βραχείως ἀκούσαι λέγοντα τὸν Ἰησοῦν, ὡς αὐτὸς ὁ τῆς βροντῆς ἔγραψεν ὑλὸς : « Ἐτι μικρὸν χρόνον τὸ φῶς μεθ' ὑμῶν ἐστί · περιπατεῖτε, ἕως τὸ φῶς ἔχετε, ἵνα μὴ τὸ σκότος ὁμας καταλάβῃ, » καὶ, « Ὁ περιπατῶν ἐν τῇ σκοτίᾳ οὐκ οἶδε ποῦ ὑπάγει. » Ἐλαμψεν μὲν γὰρ τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν παραγεγονὸς ὁ τοῦ κόσμου Σωτὴρ. Οἱ δὲ οὐκ ἠθέλησαν ἐνατενίσαι πρὸς αὐτὸ, οὐδ' ἐν (18) τῇ σελασφόρῃ

⁸⁰ Joan. xii, 35.

NOTÆ.

(14) Respicere videtur ad Prov. xii, 10, ubi tamen legitur : Δίκαιος οἰκτεῖται ψυχὰς κτηνῶν αὐτοῦ.

(15) Alludit ad Theologi cognomen, quod Joannis esse constat.

(16) Ἡ Colb. pro εἰς.

(17) In ms. ita : Ἰσὺν γὰρ ὁ πρῶτος; x. τ. λ. Ibi

post γὰρ posui στιγμὴν, et pro sequente δύνασθαι scripsi δύναται. Alioquin enim de sensu vix constare poterit. Loquitur autem de Matthæo, Evangelistarum primo, ad quem supra in primis provocat.

(18) Οὐδ' ἐν Colb. pro οὐδὲν.

αἰγλή τῶν δογμάτων αὐτοῦ περιπατεῖν. Διὸ ἀκολού-
θως αὐτοὺς κατέλαθεν ἡ σκοτία διὴν ἀπαιτοῦσα τῆς
προκατασχούσης αὐτοὺς μοχθηρίας. Καὶ τοῦτο λέ-
γοιτ' ἂν τετυφλῶσθαι καὶ πεπωρωσθαι εἰδώς.
Καὶ ὥσπερ τῷ θελήσαντι περιπατεῖν ἐν τῷ φωτὶ
ἔπεται (19) καὶ τὸ εἰδέναι, ποῦ ὑπάγει· οὕτως τῷ μὴ
θελήσαντι περιπατεῖν ἐν τῷ φωτὶ συνακολουθεῖ τὸ
βαδίζοντα ἐν τῇ σκοτίᾳ εἶναι, καὶ τυφλῶν καὶ πεπω-
ρωμένων ὁδὸν ἀθλῶς ἐξανύειν. Προεῖρηται δὲ καί,
ὡς τῆς Δεσποτικῆς καὶ σωτηρίου διδασκαλίας ἡ
ἀστραπὴ τυφλοὺς καὶ πεπωρωμένους ἐστηλίτευσεν
τοὺς Ἰουδαίους, καὶ τὴν πρὶν ἐνοῦσαν τοῖς ψυχικοῖς
αὐτῶν ὁμμασί λήμην (20) καὶ ἀδελφίαν ἐμφανεστέ-
ραν δὲ καὶ κατὰδῶλον ἐποίησε μᾶλλον. Ὡς περ γὰρ
ὁ αἰσθητὸς οὗτος καὶ περικαλλῆς ἥλιος λαμπρὰς τοῦ
δίσκου τὰς ἀκτῖνας ἐναφειὲς ἐλέγχει τοὺς νοσοῦντας
τὰ ὁμματα· οὕτω καὶ ὁ νοητὸς ἥλιος, τὸ φῶς τὸ ἀδυ-
τον καὶ ἀνέσπερον, Χριστὸς, ὁ Θεὸς ἡμῶν, ἐπιδημή-
σας τῷ κόσμῳ, καὶ διὰ τῶν θεοπρεπῶν τε καὶ ὑπὲρ
λόγον θαυμάτων ἐναστράφας αὐτοῦ τῆς θεότητος τὴν
αἰγλήν, ἐπὶ πλεόν διήλεγξεν τῶν ἀγνωμόνων Ἰου-
δαίων τὸ προκατασχόν αὐτῶν τὰ τῆς ψυχῆς ὁμματα
σκοτός καὶ τὴν ἀδελφίαν. Ἄλλ' ὥσπερ ὁ ἐγκόσμιος
ἥλιος οὐκ ἐστὶν αἴτιος τῆς τυφλότητος, ἐλέγχων τὴν
ἀδελφίαν τῶν ἐνεχομένων τῇ νόσῳ· οὕτω καὶ ὁ
ὑπερκόσμιος καὶ νοητὸς ἥλιος, τὸ ἀπαράλλακτον καὶ
ἀληθινὸν ἀπαύγασμα τοῦ Πατρὸς, τὴν προκατασχού-
σαν τύφλωσιν τῶν ἐαλωκότων τῷ πάθει στηλιτεύων,
οὐμενοῦν οὐκ ἂν αἴτιος νομισθεῖν, εἰ καὶ τετυφλωκέ-
ναι λέγοιτ' ἂν, διότι μὴδὲ πρὶν λανθάνουσιν τὴν πη-
ρυσιν αὐτῶν τὸ ἐσκοτισμένον τῶν λογισμῶν μᾶλλον
ἐθριάμβευσεν. Εἰ γὰρ μὴ τοσαύτη τοῦ θεοῦ φωτὸς
ἐνῆστραπτεν ἡ λαμπρότης, ὥστε καὶ τῶν ἐν σκοτίᾳ
καὶ σκιᾷ καθημένων ἐθνῶν καταυγασθῆναι τὰς δια-
νοίας, καὶ πρὸς τὴν θεογνωσίαν ἀναδελφεῖν, οὐκ ἂν
ἐπὶ τοσοῦτον τυφλὸν τὸ Ἰουδαίων ἰδεῖν κινυτο γένος.
Ἄλλ' ἡ διὰ τῶν ἔργων προοίσα τῆς αἰγλῆς ὑπερ-
βολή, καὶ τῆς φωτιστικῆς δυνάμεως ἡ ἐνέργεια καὶ
τῶν ἐθνῶν ἡ ἀνάδελφισ, ἐλεγχος σαφὴς κατέστη τῶν
μὴ προσδραμόντων τῷ φωτὶ τῆς ἀληθείας, καὶ
καταυγασθέντων τὴν εὐσέβειαν, ὅτι περ ἐκούσιον ἐαυ-
τοῖς κατεσκεύασαν τὴν τύφλωσιν, καὶ τῆς παγκο-
σμίου σωτηρίας ἐαυτοῦς ἐξ ὑπερβαλλούσης ἀπονοίας
ἀπεστέρησαν

A didissima versari nolebant. Propterea tenebræ eos
convenienter excipiebant, tanquam pœnam impro-
bitatis receptæ poscentes. Id ipsum vero et occu-
cari et obdurari appellari videtur. Quemadmodum
porro eum, qui in luce ambulare vult, id consequi-
tur, ut sciat etiam, quo vadat; ita is, qui in luce
ambulare non vult, fructus loco id habet, ut ambu-
lans in tenebris versetur, viamque instar cæcorum
et obduratorum emetiat. Jam ante vero admoni-
tum est, splendorem salutatis doctrinæ, a Domino
traditæ, Judæos ut cæcos et obduratos notas, cali-
ginemque et cæcitatem, quæ oculos animorum
occupaverat, manifestiorem fecisse. Quemadmodum
enim sol, qui conspicitur, lucidissimus, immissis
orbis sui radiis, eos, qui ex oculis laborant, ægritu-
dinis suæ convincit; ita et sol, intellectus perspi-
ciendus, lux illa nunquam occidens nec vesperscens
Christus, Deus noster, cum in mundo versa-
batur, deitatisque suæ radios, editis divinis
et rationem superantibus miraculis spargebat,
tenebras et cæcitatem improborum Judæorum,
quæ animi oculos ante occupaverant, magis conspi-
ciendas præbuit. Sicut vero sol, in mundo conspi-
cuius, non est auctor cæcitatæ, quando cæcitatem
hominum, ex oculis laborantium, demonstrat; ita nec
Sol supramundanus, et intellectu tantum perspi-
ciendus, splendor Patris immutabilis et verus, cæ-
citatem, quæ homines illi obnoxius occupaverat, in
apricum proferens, ejusdem auctor cum ratione
nunquam existimari poterit, etiamsi cæcos eos red-
didisse dicatur; quoniam auctæ intellectus tenebræ
cæcitatem eorum, quæ nec antea ignota erat, magis
spectandam præbuerunt. Nisi enim tam illustris
divinæ lucis splendor eluxisset, ut gentium quoque
in tenebris et umbra sedentium, mentes illumina-
rentur, et ad divini Numinis cognitionem aspira-
rent, gentis Judaicæ cæcitas nunquam adeo facia
fuisset manifesta. Jam vero splendoris illius ma-
gnitudo, ex miraculis conspicua, et facultatis illu-
minatricis efficacia, et gentium ad lucem conversio,
argumentum non inficiandum præbebant, eos, qui
ad lucem veritatis se non conferrent, nec ad pieta-
tem erudirentur, suæ sibi cæcitatæ auctores existi-
tisse, seque ipsos salute, omnibus hominibus de-
stinata, per incredibilem quandam vecordiam pri-
vasse.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΟΥ.

D QUÆSTIO LXXVII [Col. Taur. C].

Περὶ γένους καὶ εἶδους ἀπορίας διάφοροι, ἐν αἷς
ἔστιν εὐρεῖν τὰς λύσεις αὐτῶν.

De genere et specie dubia diversa, in quibus eorum-
dem solutio inveniri potest.

Nunc primum edita a D. Hergenroether.

1. Ἐζητήται μὲν ἡμῖν πολλάκις ἡ περὶ τῶν γενῶν
τε καὶ εἰδῶν ὑπόθεσις, καὶ διάκρισις τῶν πάλαι

1. Sæpe nos agitavimus quæstiones de generibus
et speciebus, et antiquas controversias clarissime,

NOTÆ.

(19) Ἐπεται — ἐν τῷ φωτὶ, sunt ex Colb.

(20) Colb. recte pro λήμην.

ut his, qui sua dubia proposuerant, tunc visum est, A expeditivimus. Etenim Platonicas quidem ideas peculiari tractatu consideravimus, quoniam nec prædicari de individuis illæ queunt. Neque enim hoc in præsentia dicam, quod constituere prius rerum producendarum formas atque similitudines est quidem artificis, sed minime valentis creare simplici aggressionem quod velit; nec pariter referam, quod querere hoc loco rerum subsistentium exemplaria in infinitum necessario provehit rerum quæ confinguntur processum. Illud enim omnino indignum est vera de Deo notione; hoc vero etiam per se illico destruit quæ mentibus fuerant efficta. Imo etiamsi quis concedat, singularum proprietatum formas, et inde singularia sed individua exprimi, nulla tamen æqua permittit ratio, hæc sub illorum prædicationem adducere. Neque enim obsignatum fuerit obsignans, neque quod similitudinem per participationem recipit, idem esse potest cum eo, a quo illa similitudo præbatur, nec quæ in mente divina fuerint impressa et immobilem atque inconcussam, si tamen omnino existit, statum sortita sint, poterunt utatenus prædicata dici rerum perpetuo fluxui ac defluxui obnoxiarum. Permagna enim est differentia et ex ipsa habitudine vel connexionem apparet, quam ratione discrepent. Etenim causæ causæque ratio, præsertim ubi de creatrice et exemplari vi agitur, in habitudinis connexionem existentiae diversitatem perspicue ostendit. Si vero quæ nominum similitudine res significatas connectere videntur, ea ipsa faciunt, ut maxima discrepantia agnoscatur, quæ nec connexionis præferunt speciem nec unionis ullum exhibent indicium, quomodo hæc in idem redigantur, cum ne ibi quidem in unum colore queant, ubi connexio propriam servare potest absque ulla adulteratione dignitatem. Talibus ratiocinationibus Platonicæ ideæ discutiantur, multis etiam et vetustioribus rationibus (libris) nostro conatui suffragantibus.

2. Quæ vero præter Platonicas ideas astruuntur genera et species, tametsi ortum ex diversa sententia et ex diverso proposito habuerint prodierintque, variant tamen in sui constitutione; et illa quidem *super multis*, hæc (species) vero *in multis* præstantiores philosophi appellare gestierunt; attamen quoad prædicationis usum paululum differunt: suffecerit ergo utriusque iisdem rationibus facta disquisitio et dijudicatio. Et ad incorporeas subsistentias quod spectat, de quo argumento nec vetus exstabat contentio, facillime admissum fuit, prædicata de illis genera et species participare incorpoream naturam; magna vero lis exstitit circa trine mensurabiles subsistentias, quæ corpora sunt et appellantur; utrum videlicet oporteat eorumdem genera et species vocare corpora, an vero hæc utpote sensibus superiora inter incorporea recipere. Verum tunc de his accurate a nobis disputatum fuit, nec auditoribus visum, secunda opus esse disquisitione, Quoniam vero nunc tua Dei amans

ἀμφισβητημάτων, ὡς τοῖς ἐννεαυατα συζητοῦσιν ἔδοξεν, οὐδὲν ἀπορον ὑπολιπούσα προελήλυθε· καὶ γὰρ αἱ μὲν κατὰ Πλάτωνα ἰδέαι ἰδιαζούσες ἐπισκέψεως ἔτυχον, ἐπεὶ μὴδὲ κατηγορεῖσθαι τῶν ἀτόμων αὐταὶ δύνανται· οὐ γὰρ τοῦτο νῦν ἔρω, ὥς τὸ προϋφιστάνειν τύπους τῶν παραχρησμένων καὶ ὁμοιώματα τεχνίτου μὲν ἔστιν, ἀσθενοῦντος δὲ δημιουργεῖν ἀπλῇ προσβολῇ τὸ βουλόμενον, οὐθ' ὡς ἐνταῦθα τὸ ζητεῖν τῶν ὑφισταμένων παραδείγματα ἐπ' ἀπειρον ἐξ ἀνάγκης διαβιβάξει τῶν πλαττομένων τὴν πρόδον· τὸ μὲν γὰρ παντελῶς ἐστὶ τῆς περὶ τὸ θεῖον ἀνάξιον ὑπολήψεως, τὸ δὲ καὶ καθ' ἑαυτὸ τῶν ταῖς διανοαῖς ἀναπλασθέντων συμπροχγεῖ τὴν ἀναίρεσιν. Ἀλλ' οὐν εἰ καὶ τις δοίη τοὺς τύπους ἐκάστης ἰδιότητος ἐκατέθεν ἀπομάττεσθαι τὰ καθέκαστα, ὑπὸ κατηγορίαν ἐκείνων ἄγειν ταῦτα οὐχ εὐρήσει λόγον συνάδοντα. Οὐδὲ γὰρ ἂν εἴη τὸ ἐσπραγισμένον σπραγίζον, οὐδὲ τῷ τὴν ὁμοιότητι παρεχομένῳ ταυτὸν, ὃ κατὰ μετασχὴν ταύτην παρεδίξατο· οὐδὲ τὰ ἐν τῇ τοῦ θεοῦ τυπωθέντα διανοίᾳ καὶ στάσιν ἀκίνητον τε καὶ ἀκλόνητον, εἴπερ ὅπως ἔνεστιν, εὐμοιρηκότα τῶν ἐν ῥοῇ τε καὶ ἀπορῥοῇ διαπαντός φερομένων οὐδαμῶς ἂν δύναίτο βῆθῃναι κατηγορούμενα· παμπόλλη γὰρ ἡ διαφορὰ καὶ ἐξ αὐτῆς δὲ τῆς σχέσεως ἡ συναφείας τινα τρόπον παρέχει τὸ διάφορον, ἀναφαίνεται. Καὶ γὰρ ὁ τοῦ αἰτίου καὶ αἰτιατοῦ λόγος, μάλιστα γὰρ κατὰ τὸ δημιουργικὸν τε καὶ παραδειγματικὸν προῦν ἐν τῇ τῆς σχέσεως συναφείᾳ τὸ τῆς ὑπάρξεως παραλλάττον λαμπρῶς ἐπιδείκνυσιν. Εἰ δ' ἐφ' ὧν ἂ συνάπτειν τῇ τῶν ὀνομάτων ὁμοιότητι τὰ δηλούμενα δοκεῖ, ταῦτα πολλὴν ἀνομολογεῖσθαι ποιεῖ τὴν διδάσασιν, ἃ μὴδὲ συναφείας προβάλλεται ῥῆμα, μὴδ' ἐνώσεως ἐνδείκνυσθαι παρέχεται ἀφορμὴν, πῶς ἂν εἰς ταῦτον συνενεχθεῖη μὴ πεφυκότα συνιέναι μὴδ' ἐφ' ὧν ἡ συνάφεια διασώζειν δύναται τὸ οἰκεῖον ἀνόθευτον δίκαιον; Τοιαῦται αἱ Πλατωνικαὶ ἰδέαι περινολαὶ ἐξητάζοντο, πολλῶν ὄντων καὶ παλαιωτέρων λόγων συνεφαπτομένων ἡμῶν τῷ βουλήματι.

2. Τὰ δὲ παρὰ τὰς Πλατωνικὰς ἰδέας γένη καὶ εἶδη, εἰ καὶ τῇ γένεσιν ἐκ διαφόρου διανοίας καὶ ἐπιβολῆς ἔσχον τε καὶ προελήλυθον, παραλλάττουσί γε τῇ συστάσει· καὶ τὰ μὲν ἐπὶ τοῖς πολλοῖς, τὰ δὲ ἐν τοῖς πολλοῖς οἱ χαριέστερον φιλοσοφοῦντες καλεῖν ἐφιλοτιμήσαντο· ἀλλ' οὐν πρὸς γε τὸ κατηγορεῖσθαι τὴν χρεῖαν ἐπ' ὀλίγον ἔχουσι παραλλάττουσαν· ἤρκεσε τοιγαροῦν περὶ ἐκατέρου τούτων ἡ αὐτὴ δὴ τῶν ἐξεταστικῶν λόγων βάσανός τε καὶ διάκρισις. Καὶ γε περὶ μὲν τῶν ἀσωμάτων ὑποστάσεων ὅτι μὴδ' ἔρις ἦν παλαιὰ, θάπτον, ὅτι καὶ τὰ κατηγ[ο]ρούμενα γένη καὶ εἶδη τῆς ἀσωμάτου φύσεως μετέχει, συνεκχώρητο· ἡ δὲ πολλὴ προῆλθεν φιλονεικία περὶ τῶν τριχῇ διαστατῶν ὑποστάσεων καὶ σωμάτων ὄντων τε καὶ καλούμενων, ἄρ' αὖ γε χρὴ τὰ τούτων γένη καὶ εἶδη σώματα καλεῖν, ἢ ὡς κρείττω τῆς αἰσθήσεως; ταῦτα καθεστηκότα τῆς τῶν ἀσωμάτων λήξεως θετέον. Ἀλλὰ τότε μὴ εἰς ἀκρίβειάν τε περὶ τούτων διελεχταὶ καὶ δευτέρας οὐκ ἐδόκει τοῖς ἀκροαταῖς δεῖσθαι συζητήσεως. Ἐπεὶ δὲ νῦν ἡ σὴ θεοφιλή

ἀσώτης κεφαλαῖωδῃ τύπον ἔγγραφον ἐξενεχθῆναι περὶ αὐτῶν εἰς αἰτησὶν διανοήθῃ προενεχθῆναι, διὰ βραχέων οὐδὲν κωλύει περὶ τῶν αὐτῶν διαλαθεῖν.

γ'. Τῶν μὲν οὖν ἀσωμάτων οἱ λόγοι, ὅσοι γε τὸ ὑποκείμενον ἀφορίζουσι, δῆλον ὅτι ἀσώματα· διότι καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς περιεχόμενα γένη καὶ εἶδη, καὶ οὐδεμίαν οὐδὲν παράσχοι ἂν ἀπορίαν ἢ περὶ αὐτῶν θεωρία. Οἱ δὲ τῶν σωμάτων πῶς ἂν εἴσαν σώματα, εἰ καὶ τὸ πρόχειρον τῆς ἀναλογίας τοῦτο φαντάζεται; Λόγος γάρ καὶ σῶμα τὴν πρὸς ἄλληλα κοινωνίαν ἀπρηγήσαντο. Εἰ δὲ ἕτερος ὁ λόγος πέφυκε σώματος, πῶς οὐχὶ τὰ συμπληρούμενα τὸν λόγον γένη καὶ εἶδη τὴν αὐτὴν οὐκ ἐπιζητήσει ἐτερότητα; πῶς δὲ ἂν σωμάτων κατηγορηθῇ τὸ ἀσώματον; Ἢ ἀσώματα μὲν οὐκ ἂν εἴη τὰ γένη τούτων οὐδὲ τὰ εἶδη, οὐ μὴν ἀλλ' οὐδὲ γε σωμάτων ἦσαν εἰς ὅγκον, οὐδὲ τὴν ὕλην, ἐν ᾗ τὸ πλήρωμα συνίστηκε τῶν διαστάσεων, ὑποβάλλεται· σωματικά δὲ πάντως καὶ περὶ σῶμα λεγόμενα; σῶμα γάρ ἐρμηνεύουσι καὶ ἀπαγγέλλουσιν ὑποκείμενον· ὁ γάρ ἄνθρωπος τυχὸν σωματικὸν μὲν, ὅτι τὸν Σωκράτην ἢ τὸν Πλάτωνα σῶμα ὄντα ὀνομάζει καὶ τὴν αὐτῶν οὐσίαν ἀναπτύσσων τῶν ὁμογενῶν τῇ κλήσει διαστέλλει· ἀλλὰ πῶς, εἰ ὁ ἄνθρωπος οὐ σῶμα, ὁ δὲ Σωκράτης ἄνθρωπος, οὐχὶ ὁ Σωκράτης οὐ συμπερανθήσεται μὴ σῶμα; Τοῦτο γάρ καὶ εἰ τι ἄλλο παραπλήσιον δοκεῖ τῶν ἀπορημάτων εἶναι τὸ κράτιστον. Ἀλλ' οὐδὲν χαλεπὸν ἐπιλύσασθαι· ἐν πρώτῳ γάρ σχήματι τοῖς συνῶν ἐθέλουσιν ἢ μείζων πρότασις μερικὴ παραλαμβάνεται· οὕτω γάρ καὶ προαγομένη τῆς ἀληθείας οὐκ ἐξίσταται· εἰ δὲ τις αὐτὴν εἰς τὸ καθόλου μεταλάβοι, συμμετρήγας καὶ τῆς ἀληθείας ἐπὶ τὸ ψεῦδος. Ψεῦδος γάρ ἀντικρὺ; τὸ λέγειν· Οὐδεὶς ἄνθρωπος σῶμα, ἀληθευούσης κατὰ τὸν εἰρημένον ἔμπροσθεν λόγον, ὡς ὁ ἄνθρωπος σῶμα· εἰ δὲ τις τὴν μὲν πλοκὴν τοῦ λόγου χαίρειν ἔχῃ καὶ τὸ δοκοῦν συμπεραίνεσθαι πολυπραγμονεῖν οὐκ ἡγίεται σοφὸν, αὐτόθεν δὲ λόγοι φορτικὸν εἶναι τὸν ἄνθρωπον μῆτε λέγειν μῆτε νομίζειν εἶναι σῶμα, καὶ ἀνευ τοῦ δόξαντος μὴ συμπεραίνεσθαι ὡς ὁ Σωκράτης οὐκ εἶη σῶμα (21)· πῶς γάρ ἂν ἡ τῆς οὐσίας διαιρέσις εἰς σῶμα καὶ ἀσώματον τὰ πρῶτα τῶν ὑπ' ἄλλήλων διαστελλομένη προαχθεῖη, τοῦτο μὲν ὕστερον ἐπιθεωρεῖσθαι· ὁ δὲ λόγος τῆς ἀκολουθίας τῶν προειρημένων μὴ ἀφίστασθαι. Καὶ γάρ οὐ κατὰ τὸ ἀποφαντικὸν μόνον σχῆμα τὴν εἰρημένην ἐπὶ τῶν τοιούτων ὁρᾶται κατηγορημάτων, ἀλλὰ δὴ καὶ ἐπὶ τοῦ καταφατικοῦ τοῖς βουλομένοις περαντικόν τινα λόγον τὴν ἀπορίαν κρατύνοντα προάγειν. Λέγοντες γάρ, Ὁ ἄνθρωπος ἢ τὸ ζῶον σωματικόν· εἰτα, Ὁ δὲ Σωκράτης ζῶον ἢ ἄνθρωπος, οὐκ ἂν σωματικὸν ἀναγκασθεῖμεν εἰπεῖν καὶ τὸν Σωκράτην; Οὕτω γάρ (22), συνάγεται τῆς μείζονος κἀνταῦθα μενουσῆς ἐπαληθευούσης· ἐπὶ μέρους γάρ τὴν προαγωγὴν ἢ πρότασιν ἔχει. Εἰ δ' εἰ; τὸν καθόλου τύπον ἀναχθεῖη, αὐτίκα πεφωραμέ-

sanctitas de his ipsis ut comendiosus conscribatur tractatus desideravit ac petiit : nihil vetat breviter de hisdem disserere.

5. Incorporeorum igitur rationes, quæ subjectum distinguunt, manifeste sunt incorporeæ, quia et genera ac species, quæ in ipsis continentur; atque nemini consideratio et disceptatio de illis difficultatem ullam videtur exhibere. Rationes autem corporum, quomodo corpora fuerint, etiamsi proportio id prima fronte videatur exigere? Ratio enim et corpus nullam adinvicem communionem agnoscunt. Si vero ratio a corpore diversa est, quomodo non ea quæ complement rationem genera ac species eandem exigant diversitatem? Quomodo vero de corporibus incorporeum prædicetur? An vero non erunt incorporea eorum genera neque species, imo nec in corporum religentur molem, neque materiam, in qua dimensionum plenitudo constituitur, substratam habent, sed corpora omnino et circa corpus dicentur? Corpus enim explicant et elucidant subjectum; homo, ex. gr., corporeum est, quia Socratem vel Platonem, qui corpus est, denominat et eorum substantiam explicans ab aliis ejusdem generis denominatione distinguit; sed quomodo, si homo non est corpus, Socrates vero homo, non concludetur, Socratem non esse corpus? Hoc enim et si quid aliud simile, omnium difficultatum validissima esse videtur. Sed ejus solutio non est difficilis. Nam in prima figura, si diligenter advertas, propositio major particularis accipitur; hoc enim modo producta a veritate non recedit. Si vero quis eam in universalem vertat, simul eam de vera reddidit falsam. Falsum enim est manifeste dicere: Nullus homo est corpus, cum vera sit propositio, hominem esse corpus, secundum ea quæ ante dicta sunt. Si vero quis relicto perplexo argumenti nodo non esse operæ pretium arbitratr curiosius id investigare, quod inde videtur concludi, sed dicat, esse per se absonum aut dicere aut censere hominem non esse corpus, etiam secusa illa conclusione, quæ inde consequi videtur, scilicet Socratem non futurum corpus; — quomodo substantiæ divisio in corpus et incorporeum, quæ prima sub alterorum distinguit, produci queat? — id postea considerandum est; tractatio vero a serie et consequentia prædictorum non recedat. Etenim non secundum negativam duntaxat figuram id quod diximus in ejusmodi conspiciatur prædicationibus; verum et in affirmativa, modo quis velit solidam aliquam producere rationem, qua confirmetur quæstio. Dicentes enim: Homo vel animal corporeum; deinde: Socrates est animal vel homo, nunc cogemur corporeum dicere etiam Socratem? Ita enim concluditur, majori quoque hic manente

NOTÆ.

(21) Vel quid deest, vel aposiopesis statuenda. Sane anacolutho constructio similis.

(22) Οὐδὲ γὰρ habet Apogr. Ven., quod Catil. correxit.

vera; particulariter enim ea propositio procedit. A Quod si in universalem efformetur, illico deprehenditur falsa. Quomodo enim dici queat: *Omnis homo vel omne animal corpus*, si propositio ista: *Nullus homo et nullum animal est corpus* sit manifeste vera? Ad hæc: Quomodo non erunt corporea, quæ subjectum suum corpus esse indicant? Quomodo vero a corporis appellatione et constitutione removebuntur? Nam ab incorporea quidem natura sunt dissita, a corporeis vero proprietatibus recedunt; et in quamnam reducentur rerum classem, si etiam a corporibus ea quis eliminet? Si quis autem velit alia quoque via hic considerare, non minus reperiatur faciliem difficultatum solutionem. Nam Socrates quidem homo vel animal per se, homo vero vel animal est corporeum non per se; nec a suo principio, nec natura, sed utpote enuntiativum et declarativum subjecti corporei, et habitudinem ad illud explicans. Non est igitur validum argumentum, quod Socratem corporeum vocari exigit. Ex propositionibus enim diversi generis et dissimilibus contextitur, utpote quod nec dua queunt ejusdem argumenti dici partes; sed una forsitan unius, altera alterius, quæ pariter nil habent inter se commune. Jure igitur ex ejusmodi peregrina complexione et confusione nihil concludi poterit.

4. Verum et illud mecum considera, quod adhuc subtilius est quam propositum. Si enim Socrates eo quod proxime prædicatur et proprie subjectum enuntiat, non necessario quæ sua sunt communicat rei significatæ, cum tamen et major hoc loco, si quis velit syllogismum componere, possit quodammodo ad universalem figuram procedere. Neque enim rem, quam vox Socrates enuntiat, enuntiativam vel significativam subjecti quispiam sanæ mentis dixerit; si vero hoc, quomodo non multo magis ea quæ e mediatis Socratis prædicatis consequuntur omnis ratio vetabit etiam ad Socratem per se trahi eique attribui?

5. Divisio vero, quæ substantiam in corpus et incorporeum partitur, apta erit solvendæ questioni, si quis respondeat, divisionem illam spectare ad extrema et ultima subjectorum et hoc pacto divisionem ac sectionem operari. Licet enim etiam altius progredi videatur divisio, attamen per curiosam rerum inferiorum investigationem ratio a sensibus ad judicandum adjuta atque inde ab omni errore circa singularia se eximens, sicque ad contemplationem generaliore ascendens, tanquam a specula quadam consultius meliusque inferiora perspicit, et divisivam profert methodum, recentiorum tamen et posteriorum prædicta illa, sicut eam, quam volunt analyticam nominare. Verum ad hoc et aliæ rationes adhiberi possunt, quoniam plerosque ad sublimia rem istam et philosophicam causarum tractationem connitantes est cernere. Multa enim, quæ rationem habent profundam, non

von τὸ ψεύδος παρέχεται. Πῶς γὰρ ἂν ἡ λέγειν· *Πᾶς ἄνθρωπος ἢ πᾶν ζῶον σωματικόν*, τῆς, *οὐδεὶς ἄνθρωπος καὶ οὐδὲν ζῶον σωματικόν*, διαρρήδην ἐπαληθεύσης; 'Ἐτι δὲ πῶς οὐκ ἂν σωματικὰ, ἃ σῶμα τὸ ὑποκειµένον ἐκδιδάσκει; πῶς δ' ἂν τῆς σωματικῆς ἀλλοτριωθείη κλήσεώς τε καὶ συστάσεως; Τῆς μὲν γὰρ ἀσωμάτου διέστηκε φύσεως, τῶν δὲ σωματικῶν ἰδιωμάτων ἀνακεχώρηκε· καὶ τίνα ἂν ὑπέλθοι τῶν ὄντων κληρὸν, εἰ καὶ τῶν σωματικῶν τις ὅρων αὐτὸ ὑπερὸρίσειεν; Εἰ δὲ γέ τις ἐθέλοι καὶ ἄλλως ἐπισκοπεῖν, οὐκ ἔλαττον εὐρήσει τῶν ἀπορουµένων τὸ εὐδιάλυτον. Καὶ γὰρ ὁ μὲν Σωκράτης ἄνθρωπος· ἡ ζῶον καθ' αὐτό· ὁ δὲ ἄνθρωπος ἡ τὸ ζῶον σωματικὸν οὐ καθ' αὐτὸ οὐδ' ἄνωθεν, οὐδὲ φύσει· ἀλλ' ὡς ἐξαγγελτικὸν καὶ δηλωτικὸν ὑποκειµένου B σώματος καὶ τὴν πρὸς αὐτὸ περιπτυσσόμενον σχέσιν. Οὐκοῦν οὐκ ἔστι λόγος, ὅς τὸν Σωκράτην ἀπαιτεῖ σωματικὸν καλεῖσθαι· ἐκ προτάσεων γὰρ ἑτερογενῶν καὶ ἀνομοίων διαπλέκεται, ὡς μὴδὲ δύο δυναµένων τοῦ αὐτοῦ λόγου µετρηλέγασθαι, ἀλλὰ τὴν ἴσως ἑτέρου, θατέρου δὲ τὴν ἑτέραν, καὶ τούτων πρὸς ἀλλήλους τὸ ἀκοινώνητον συνδιασυνζόντων· εἰκότως οὖν ἐκ τῆς τοιαύτης ἀλλοφύλου πλοκῆς καὶ συγχύσεως οὐδὲν ἂν συμπερανθεῖ.

δ'. Ἀλλὰ γὰρ κακείνῳ μοι συνόρα δριμύτερον ὅν τοῦ προκειµένου· εἰ γὰρ ὁ Σωκράτης καὶ τὸ προσεχὼς κατηγορούµενον καὶ κυρίως ἀπαγγέλλον τὸ ὑποκειµένον οὐκ ἂν ἀπαιτηθεῖται αὐτοῦ μεταδοῦναι τῷ C δηλούµένῳ· καίτοι καὶ τῆς µειζονος ἐνταῦθα, συλλογιστικὸν εἰ τις ἐθέλει συνθεῖναι, δυναµένης ἀνωγέπως εἰς τὸ καθολικὸν σχῆμα προελθεῖν. Οὐ γὰρ τὸ πρᾶγμα, ὅπερ ἡ Σωκράτου ἐδήλου φωνή, ἀπαγγελτικὸν ἢ δηλωτικὸν ἔρει τις τοῦ ὑποκειµένου, οὐµεν- οὖν οὐκ ἔχων εἰς βλάβην ἀπορρέοντα τὸν λογισµόν· εἰ δὲ τοῦτο, πῶς οὐχὶ πολλῶν µέλλον τῶν διὰ μέσου τοῦ Σωκράτους κατηγορουµένων ἅπας ἐκστήσεται λόγος τὰ ἐπόμενα µὴ καθ' αὐτὸ καὶ ἐπὶ τοῦ Σωκράτους ἔλκειν τε καὶ µεταρµόζειν;

ε'. Ἡ δὲ διαίρεσις, ἡ τὴν οὐσίαν εἰς σῶμα διαστέλλουσα καὶ ἀσώµατον, οὐκ ἂν ἐκστατῇ θεωρίας ἐπιλυοµένης τὸ ζήτημα, εἰ τις ἀποδοῇ λόγον, πρὸς τὰ ἔσχατα καὶ τελευταῖα τῶν ὑποκειµένων ἀφορῶσαν οὕτω τὴν τομὴν ἐργάσασθαι. Εἰ γὰρ καὶ ἄνωθεν δο- D καί προτεῖναι τὸ τῆς διαιρέσεως, ἀλλ' οὖν διὰ τῆς κάτωθεν πολυπραγµοσύνης τὰς τε αἰσθήσεις ἐπικούρους φέρων τῆς κρίσεως ὁ λογισµὸς καὶ τὸ περὶ τὰ καθέκαστα ἀπλανὲς ἐκείθεν συναθροισάµενος ἑαυτῷ καὶ οὕτως ἐπὶ τὴν κοινωτέραν θεωρίαν ἀναδραµὼν ὥσπερ ἀπὸ τίνος περιωπῆς ἐµπειρότερόν τε καὶ σφύτερόν τε κατωτέρω τε διορᾷ καὶ τὴν διαιρετικὴν προηγέκατο µέθοδον, μεταγενεστέραν μὲν δηλονότι τῆς προειρηµένης οὖσαν, ὥσπερ ταύτην, ἣν ἐθέλουσιν ἀναλυτικὴν ὀνοµάζειν. Ἀλλὰ πρὸς τοῦτο μὲν καὶ ἑτέροις ἂν τις χρῆσαιο λόγοις· διότι καὶ τοὺς πολλοὺς πρὸς τὴν ὑψηλοτέραν ταύτην καὶ ἐμφιλόσοφον αἰτιολογίαν σκαρδαµύττοντας ἔστιν ὄρεν. Πολλὰ γὰρ

τῶν ἐχόντων λόγον βαθυνόμενον (23), ταῖς τῶν ἀνθρώπων προχειροῖς ἀκοαῖς καὶ ἐπιπολαίοις διανοαῖς οὐκ ἐθέλει συναρμύζεσθαι, πεφυκότων διὰ πείρας τε μεθοδικῆς καὶ κρίσεως, σχολαζούσης εἰσοικίζεσθαι μάλιστα, ἥς ἀπουσίας τῆς ἀποδείξεως ὁ λόγος ἀσθενῆς εἶναι δοκεῖ, τὸν νοῦν τῶν ἀκροατῶν πρὸς αὐτὸν ἐφελκύσασθαι.

Γ'. Τοὺς δὲ γε διαπορευμένους, ὡς, εἰ τις δοίη τὰ τῶν σωμάτων γένη καὶ εἶδη σώματα, τότε τριχῇ διαστατῶν αὐτοῖς συμβῆσεται καὶ ἡ ἐν τόπῳ περιγραφή καὶ τὸ ταῖς αἰσθήσεσιν κρίνεσθαι καὶ τὸ σῶμά γε διὰ σώματος χωρεῖν, καὶ εἰ τι ἄλλο τοιοῦτον τοῖς περιτοῖς πεφυλομένηται, οὐκ ἂν ἀπείκτως θαυμάσαιμι, ὡς οἱ τὰ τοιαῦτα ζητοῦντες καὶ νομίζοντες πρὸς τὴν αὐτῶν ὁρᾶν σπουδὴν τὰ ἐπιχειρήματα, πῶς οὐκ ἔφασαν πρὸ τῶν ἄλλων ἀπάντων, ὡς· « Εἰ τὰ γένη καὶ τὰ εἶδη σώματα καὶ άτομα, πάντως καὶ καθέκαστα ἔσται· » Οἱ γὰρ τῶν ἀτόμων σωμάτων τὰ ἰδιώματα (24) μὴ ἐρυθρίασαντες ἐπὶ τὰ γένη καὶ τὰ εἶδη τούτων ἀναβιδάζειν, πῶς ἡλᾶσθησαν μὴ καὶ τὸν καθέκαστον καὶ ἄτομον ἦτοι τὸν Σωκράτην ἢ Πλάτωνα κατ' αὐτῶν συναγαγεῖν; Ἀπὰρ γὰρ ἀναστρέψαντες τὴν τάξιν τῶν κατηγορουμένων, καὶ τὰ ἴδια τῶν ἐσχάτων ὑποκειμένων κατὰ τῶν κατηγορουμένων γενῶν καὶ εἰδῶν ἀξιῶσαντες κατηγορεῖσθαι, δίκαιοι τυγχάνουσι λόγον ὑπέχειν, ὅτι μὴ καὶ αὐτὸ τὸ καθέκαστον καὶ ἄτομον ἐπεχείρησαν τῶν γενῶν καὶ τῶν εἰδῶν κατηγορεῖν καὶ ὅτι μὴ διὰ ταύτης μᾶλλον τῆς ἀτοπίας ἐνόμισαν ἐξελέγχειν τοὺς τὰ γένη καὶ τὰ εἶδη σώματα τιθεμένους. Τοῦτο γὰρ αὐτῶν σύμπασα τῶν σοφῶν ἐπιχειρημάτων ἡ ἐπινοία πραγματεύεται.

Δ'. Ἄλλ' ἐάσω ταῦτα νεανικῆς ἐντροχέας, οἶμαι, ὅτα σκιρτήματα· νεανικὸν γὰρ διάττειν τε καὶ σπουδάζειν ἀνατρέπειν τὸ προκείμενον, οἷς τὰς λαβὰς ἐκεῖνο διαφεύγον βεβαιότεραν ἢ πρότερον τὴν δόξαν ἐφέλκεται τῆς ὑπάρξεως. Τὸ γὰρ πρὶν εἰς βάσανον ἀντιλογίας καταστὰν ἀδηλον ἔχει τὴν ἰσχύν, οὕτω παρόντων ἐλέγχων τῶν δὲ πειραθέντων ἐλέγχειν αὐτὸ κραταιότερον ἐπιδειχθὲν προσελαβὲν ἡσπερ εἴχε πρότερον δόξης τε καὶ τῆς ἐν τῷ ἀληθεύειν πολλῷ πλεονπαρήσιας.

η'. Τοῖς δὲ λέγουσιν, Ἐν διανοίᾳ μὲν τὰ εἶδη καὶ τὰ γένη λαμβανόμενα τῶν σωμάτων ἀσώματα δεῖ (25) καὶ νομίζειν καὶ ὀνομάζειν, ἐπειδὴν δὲ τοῖς ὑποκειμένοις περιαφθεῖη, σώματα προσήκει τότε καὶ καλεῖν καὶ λογίζεσθαι, ἡδῶς ἂν ἐροίμην, πότερον ἐν τῷ διανοεῖσθαι ἀσώματα λαβόντες αὐτὰ διανοήσαντο, ἢ ἐν αὐτῷ τῷ διανοεῖσθαι ταύτην αὐτοῖς ἐχαρίσαντο τὴν φύσιν. Εἰ μὲν γὰρ ἀσώματα λαβόντες οὐδὲν διανοηθέντες ἤμειψαν, τὸ τῆς ἀτοπίας πάλιν διαμένει οὐδὲν ἦτο, ἀλλὰ γε δὴ καὶ θρασύτερον· εἰ δὲ σώματα λαβόντες πρὸς τὸ ἀσώματον μετατάξαντο, βαβαὶ μὲν αὐτῶν τῆς θαυμαστῆς οὕτω καὶ ταχέως δημιουργίας! Τὰ μὲν γὰρ ἐννοήματα καθό

A solent prima statim fronte hominum auribus ac mentibus quadrare, cum isti soleant illa potissimum assequi per methodicam experientiam quietamque judicationem; quæ ubi desit, demonstrationis ratio infirma videtur esse ad trahendam ac pelliciendam auditorum mentem.

6. Qui vero dubitant, ne forte, si quis det corporum genera et species esse corpora, ne, inquam, sequatur, trinam illis mensurabilitatem convenire et in loco circumscribi et sensibus judicari et corpus per corpus penetrare et si quid aliud ejusmodi otiosi indagatores excogitarunt, hos merito ego admirror, quomodo, cum talia argumenta querunt eaque ad suum ipsorum studium spectare arbitrantur, quomodo non dixerint præ aliis cunctis: « Quod si genera et species sunt corpora, individua quoque et singularia omnino erunt. » Qui enim individuum corporum proprietates non erubuerunt ad genera et species horum elevare, quomodo veriti sunt, etiam singulare atque individuum, scilicet Socratem aut Platonem, ad hæc redigere? Semel enim cum ordinem prædicatorum inverterint et quæ sunt extremorum subjectorum propriæ de prædicatis generibus speciebusque prædicari voluerint, tenentur rationes reddere, cur non et ipsum singulare et individuum de generibus et speciebus prædicaverint, et cur non per hanc potius absurditatem refellendos eos duxerint, qui genera et species corpora esse statuunt. Hoc enim omnibus suis ingeniosis argumentis agunt et efficere student.

7. Verum omittantur hæc utpote juvenilis industria tripudia; juvenile enim est, nimis anxie conari, quod proponitur, argumentis evertere, quorum ansas illud effugiens certiore quam prius existentie suæ fidem adstruit. Quod enim examinis contradictionem subit, incertam habet vim, cum nondum adsint argumenta; ubi vero adversarios illud refellere conatos superavit, multo majorem quam prius haberet, acquisivit gloriam magisque apertam veritatis existimationem.

8. Ex iis vero qui dicunt, in mente quidem species et genera corporum accepta incorporea oportere et censeri et nominari; postquam vero subjectis fuerint aptata, corpora tunc et vocanda et censenda esse; ex his, inquam, libenter quaesierim, utrum in cogitando incorporea nacti talia mente sua conceperint, an in ipso cogitando hanc eis naturam impertierint. Nam si incorporea nacti nil cogitando immutarunt, difficultas rursus permanet nihil minor, imo et validior; si autem corpora nacti in incorporea transverterunt, prohi miram ipsorum et celere creandi virtutem! Cogitationes enim quatenus cogitationes omnino incorporeæ sunt; quis

NOTÆ.

(23) Sic Vat. Catif. βαθυνότερον.

(24) Philad. ἰδιώματα. (Catif. nota).

(25) Catif. Apogr. δεῖ.

tamen per hoc quod cogitet, corpora in incorporeum convertet? Verumvero sicut cogitarunt, ita et subjectis aptaverunt? et quomodo non de corporibus incorporea prædicant? Sin autem, ut ab initio acceperant, ita rursus et subjectis aptarunt, frustra ipsorum laboravit mens mutare contendens quod mutari nequit, formasque nobis imaginationum effluens. Sed etiam et ipsis rebus ipsa, ut aiunt, coopantes et propterea corporibus non privantes, utrum considerantes ista attribuunt, an temere ac fortuito conjunctionem istam formant? At utrumque, opinor, error subest; alterum enim destruit oppositum, quo asserebatur, per cogitationes mentis corpora in substantiam incorpoream converti, alterum vero delirantium est et ridiculum.

9. Quænam sit igitur ratio, qua omnes istæ declinentur ansæ, diximus quidem expressius aeriusque fortasse et antea, nunc tamen clarius iterum dicamus, Corporea quidem sunt genera et species corporum, non tamen corpora; et indicativa subjectorum, non indicata, et. explicantia horum existentiam, non autem constituentia; et partium ipsorum substantiationem enuntiantia, non autem præstantia, et nomina convenientibus propriisque conceptibus subjectorum subsistentias significantia; non autem rebus jam exstantibus sibi que sufficientissimis ea quibus non egent per se ipsa præsentia; sicut et bonum et sapiens et iustum atque humanum et ejusmodi prædicamenta, tametsi alia actionem aut passionem subjecti indicant, alia existentiam et substantiationem, vel passiones et actiones. Nam si horum prædicatorum quodlibet secundum utramque dictorum partem subjectis suæ prædicationi individuis cumulum de suo adjiceret aut e corporibus conservatum aut e proprietate qualitatum deductum, vel corporum naturas vel si vis incorporeorum accessiones congereret: quid, quæso, a portentosis figmentis et spectris ejusmodi sententia discreparet? Si vero quis corporis voce gaudens et a corporea notione non recedens corpora vocare vult genera et species, quæ de individuis corporibus prædicari dicuntur, nil ei reluctabimur; nam corpus hoc pacto dictum omnes prædictas ansas plene ac pure effugit, ac per vocabuli unius conversionem (i. concessionem) mentem ejus qui philosophari cupit, curare, nunquam, opinor, apud æquos iudices absurdum censebitur.

10. Verum hæc quidem est compendiosa ac secundum tuam petitionem suscepta de subalternis generibus ac speciebus, quæ de individuis corporibus prædicari dicuntur, disceptatio, quæ, ut equidem censeo, haud ignobiliorem doctrinam tradit, quam ille qui Stagiris oriundus universam Græciam in dulcem suæ sapientiæ admirationem rapuit, de iis ipsis philosophico more disseruit.

A νοήματα παντως ἀσώματα· τίς δ' ἂν ἐξ ὧν ἐνοήσῃ μεταποιήσῃ; (26) τὰ σώματα πρὸς τὸ ἀσώματον; Πότερον δὲ ὡς ἐνόησαν, οὕτω καὶ τοῖς ὑποκειμένοις ἡρμόσαντο; καὶ πῶς οὐ κατηγοροῦσι τῶν σωμάτων τὰ ἀσώματα; Εἰ δ' ὡς ἀπ' ἀρχῆς ἔλαβον, οὕτω πάλιν καὶ τοῖς ὑποκειμένοις ἡρμόσαντο, μάτην αὐτοῖς ἐκοπίασε μεταβάλλουσα τὸ ἀμετάβλητον ἡ διάνοια καὶ φαντασιῶν ἡμῖν ἀναπλάττουσα σχήματα· ἀλλὰ γὰρ καὶ αὐτοῖς τοῖς πράγμασιν αὐτὰ, ὡς φασί, συναρμόττοντες καὶ διὰ ταῦτα τῶν σωμάτων οὐκ ἀποστεροῦντες, πότερον ἐννοοῦντες ταῦτα περιάπτουσιν, ἢ μάτην καὶ ὡς ἂν ἐπέλθοι τὴν συνάφειαν ταύτην σχεδιάζουσιν; Ἄλλ' ἐκάτερον, οἶμαι, σφαλερόν· τὴ μὲν γὰρ ἀναίρει τὸ ἀντικείμενον, ὃ διὰ τῆς ἐννοίας ἔλεγεν εἰς ἀσώματον οὐσίαν μεταπίπτειν τὰ σώματα,

B τὰ δὲ ληρούντων καὶ γέλως.

9'. Τίς οὖν ὁ λόγος ὁ ταύτας πάσας διαφεύγων τὰς λαβὰς, εἰρηται· μὲν ἐμφαντικώτερον Ἰσως καὶ πρόσθεν, καὶ νῦν δὲ τρανότερον λεγέσθω. Σωματικὰ μὲν ἐστὶ τὰ γένη καὶ εἶδη τῶν σωμάτων, οὐ σώματα δέ· καὶ δηλωτικὰ τῶν ὑποκειμένων, οὐ δηλούμενα δέ· καὶ ἀναπτύσσοντα τὴν ὑπαρξιν τούτων, οὐχ ὑφιστάμενα δέ· καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς μερῶν τὴν οὐσίωσιν ἀπαγγέλλοντα, οὐ παρέχοντα δέ· καὶ ὁνόματα καταλλήλως νοήμασι καὶ οἰκείαις τῶν ὑποκειμένων τὰς ὑποστάσεις σημαίνοντα, οὐ τοῖς οὐσίαις καὶ αὐταρχεστάτοις ὧν μὴ δέονται· ταῦτα δ' ἐαυτῶν παρεχόμενα· ὥσπερ δὴ καὶ τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ σοφὸν καὶ δίκαιον καὶ φιλόφρων καὶ τὰ τοιαῦτα κατηγορήματα, εἰ καὶ τὰ μὲν ἐνέργειαν ἢ πάθος τοῦ ὑποκειμένου δηλοῖ, τὰ δὲ τὴν ὑπαρξιν καὶ οὐσίωσιν ἢ τὰ πάθη καὶ τὰς ἐνεργείας. Εἰ γὰρ ἕκαστον τῶν κατηγορουμένων καθ' ἑκάτεραν τῶν εἰρημένων μερίδα σωρὸν οἰκοθεν τοῖς ὑποκειμένοις ἢ τὸν ἐπινοοῦμενον διὰ σωμάτων, ἢ τὸν ἀπὸ τῆς ἰδιότητος τῶν πεποιημένων· εἰ τούτων ἕκαστον τοῖς ὑπὸ κατηγορίαν ἀτόμοις τελοῦσιν ἢ σωμάτων φύσει, εἰ βούλει δὲ ἡ ἀσωμάτων ἐνετίθεσαν (27) καὶ συνεφορίζοντο προσθήκας (28), τί ἂν τῶν τερατιῶδων πλασμάτων τε καὶ φασμάτων ἢ ταῦτα παραδεχομένη διέφερε δόξα; Εἰ δὲ τις τῇ τοῦ σώματος χαίρει φωνῇ καὶ τῆς σωματικῆς ἐννοίας οὐκ ἀφιστάμενος σώματα καλεῖν ἐθέλοι τὰ γένη καὶ τὰ εἶδη, ἃ τῶν ἀτόμων σωμάτων κατηγορεῖσθαι λέγεται, οὐδὲν πρὸς αὐτὸν διαισώμεθα· τὸ γὰρ οὕτω λεγόμενον σῶμα λαβὰς ἀπάσας τὰς προσηρημένας καθαρώς διαπέφυγε, καὶ φωνῆς ἐνδόξει διάνοιαν φιλοσοφεῖν ἐθέλοντος θεραπεύειν οὐκ ἀνέομαι, φιλοφρονήσας κρινούσης νομισθεῖν παράλογον.

1'. Ἀλλὰ τοιαῦτα μὲν ἡ κεφαλαιώδης καὶ κατὰ τὴν σὴν ἀξίωσιν περὶ τῶν ὑπαλλήλων γενῶν καὶ εἰδῶν, ἃ τῶν ἀτόμων λέγεται κατηγορεῖσθαι σωμάτων, διατύπτως· οὐκ ἀκομφοτέραν, οἶμαι, προβαλλομένη θεωρίαν, ἢ ὃ τὰ Στάγειρα λαχὼν πατρίδα καὶ τὴν Ἑλληνίδα πάσαν εἰς θαῦμα γλυκὺ τῆς αὐτοῦ σοφίας ἐπιστρέψας περὶ αὐτῶν ἐφιλοσόφη[ρει? - φησε?]; τοῦτο μὲν μετὰ πολλὴν περὶ τῶν γενῶν καὶ εἰδῶν

NOTE.

(26) Vat. : μεταποίησι.

(27) Sic Vat. ; Catif. Ap. ἀνετίθεσαν correct.

postea.

(28) Cat. πρὸς θήκας.

σχολὴν καὶ τριβὴν τερπεῖσι ματὰ ταῦτα καλέσας, καὶ ἅντων πολλῶν περὶ αὐτὰ πόνων ὥσπερ ποινὴν ἀπαιτεῖν αὐτὰ τὴν ὕβριν ὠρμημένους, τοῦτο δὲ καὶ εἰς τὸ μὴ δὲν τὸ τηλικούτων ἀπορριψάμενος σπουδάζμα. Ἡ μὲν τοι γε τῶν δέκα γενῶν προσεσχῆς καὶ ἀμεσος τῶν ὅπ' αὐτὰ τελούντων κατηγορία (ἔχει γάρ τι καὶ αὐτὴ βαθύτερον, οἶμαι, τῆς τῶν παλαιότερων δόξης καὶ φιλοσοφίας) ἑτέρας ἔτυχεν ἀκριβεστέρας ἐπισκοπῆς, ἐπὶ ταῖς διαλεκτικαῖς ἐνασχολουμένων ἡμῶν μελέταις, ἥνικα καὶ πολλοὺς παῖδας ὀδίνοντες οἱ λόγοι εἰς φῶς ἀπέτικτον τῆς πολλοῖς χρόνοις δι' ἐπισκοπῆς ἀνδρῶν παρανόμων ἐναποθεσθείσης θεωρίας· ἐκείθεν οὖν καὶ ἀπ' ἐκείνης τῆς γυμνασίας, ἃ πολλῶν ἐμ-προσθεν ἔλαθε τὴν σπουδὴν, ταῦτα βῆδ' ἐστι τοῖς νῦν ἀπὸ τῆς ἱερᾶς ἐκείνης γονῆς φιλοσοφοῦσιν· εἴη δὲ τοῖς μεθ' ἡμᾶς καὶ ἀνθρώποις καὶ ἐνωραϊζομένης σὺν τῷ δικαίῳ λόγῳ λέγειν ἀλαζονείας τε πόρριον καὶ ὅη καὶ οὐ νεμεσητόν.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΟΗΨ.

Ἀπορίας καὶ λύσεις [τῶν] ἐκ τοῦ περὶ Υἱοῦ δευτέρου λόγου (29) τοῦ Θεολόγου Γρηγορίου ἀντιρρητικῶν καὶ δογματικῶν ἱερῶν ζητημάτων.

Nonc primum edita a D. Hergenroether.

α'. Οὐκ ἤξιον ἔγωγε βημάτων πατρικῶν διάνοιαν εἰς μάθησιν ἔλθειν ἐπιζητεῖν, ὃν δ' τε χρόνος καὶ τὸ περὶ τὰς λογικὰς ἐφοδούς φιλόπονον καὶ τῶν ἱερῶν λογίων ἢ σχολῇ ἑτέροις προκαθίζουσι πολλῶν καὶ καλῶν μαθημάτων διδάσκαλον· πλὴν ἐπεὶ σοι, καθάπερ τῶν παίδων οἱ φιλοπάτορες, κἂν ᾗδῃ καθ' ἑαυτοὺς ἀκριδῶς τὸ πρακτέον συννοῶσιν, ὅμως τοῖς πατρικοῖς βουλευμασιν ἐπιστηρίζεσθαι θέλοντες εἰς αὐτοὺς ἀφορῶσιν, οὕτως καὶ αὐτὸς αὐτάρκης ὢν ἐπιλύεσθαι τὰς ἀνακύπτουσας λογικὰς ἀμφισβητήσεις, πρὸς τὴν ἡμετέραν ὅμως ἀφορᾶν ἔκρινας γνῶμην, καὶ τὸν φιλοπρότερον μὴ καθυβρίζειν ἐδοκίμασας, καὶ τὸ περὶ τὰ τέκνα τιμᾶν οὐχ ἥττον εὐλόγητον φιλόδοττον· διδὼ καὶ τοῦ καιροῦ τὸ βαρυτάτον καὶ τῶν υπογραφένων τὸ ἀπορὸν τὸ ἥττον ἔσχε [πάναντία] πράττειν τῆς αἰτήσεως βιαζόμενον.

β'. Τοῦ μὲν οὖν προτεθέντος σοι ζητήματος (30) ὁ νοὺς σαφές τε καὶ οὐδεμιᾶς ἐρμηνείας, οἶμαι, δεόμενος· ἢ δὲ τοῦ λόγου συμπλοκὴ ἔχει τι συνεστραμμένον καὶ δεόμενον εἰς διάλυσιν ἐπισκεψέως. Καὶ γὰρ καὶ ὁ Θεὸς καὶ ὁ Πατὴρ ἐπὶ τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Λόγου ῥηθεῖν ἂν, ἀλλὰ Πατὴρ μὲν κυρίως τοῦ Λόγου, Θεὸς δὲ κυρίως· τοῦ προσλήμματος· ὥσπερ καὶ Θεὸς μὲν οὐ κυρίως τοῦ Λόγου, οὐδὲ Πατὴρ τοῦ προσλήμματος· ὥστε καὶ τὸ κυρίως καὶ οὐ κυρίως ἐπὶ τῷ Πατρί, φημί, καὶ τοῦ Θεοῦ εὐρίσκεται προαγόμενον· τὸ

qui modo post multum studium longamque exercitationem circa genera et species inanes citharæ strepius ista vocavit et diuturni circa ea laboris quasi pœnam exigere per hanc contumeliam censuit, modo autem etiam quia in nihilum ejusmodi studium ac laborem defecit. Proxima verò et immediata decem generum, quæ sub ipsa cadunt, prædicatione (habet enim et ipsa profundius quidpiam, quam veteres senserint et tractarint) aliam eamque accuratiorē nacta est disquisitionem, cum adhuc dialecticis vacaremus studiis, quando et multos filios in lucem ediderunt libri explicantes doctrinam multis jam annis solerti iniquorum virorum consilio extinctam; inde igitur et ex illa exercitatione quæ plurimum antea studia effugerant, hæc facilius desumere poterunt, qui nunc ex sacra illa sobole philosophantur. Quam sobolem utinam posterì et florēntem et ornatam iusta cum ratione citra fastidium atque invidiam appellare queant!

QUÆSTIO LXXVIII. [al. Coisl. Taur. Cl].

Difficultates et solutiones dogmaticarum et antirrheticarum questionum ex Gregorii Theologi Oratione secunda de Filio.

1. Non id ego mihi arrogavero, ut a me tibi explicari SS. Patrum verba poteres, quem et ætas et rationalium artium studium et sacrorum eloquiorum exercitatio aliis præficerent multarum nobiliumque disciplinarum præceptorem. Quoniam tamen tu, ut filii genitorum amantes, tametsi per se ipsos optime quid sibi faciendum perecipiant, tamen paternis consiliis innitì cupientes in ipsos respiciunt, ita et tu ipse, cum sufficiat emergentibus ambiguitatibus dissolvendis, nostram tamen sententiam requiris, statui et tuo in patrem amori non esse injurius et simul mee in filios dilectioni indulgere. Idcirco et molestissima temporis iniquitas et scribarum penuria non potuit me ab obsequendo postulatis tuis detertere.

2. Quæstionis itaque a te propositæ sensus clarus est nec ulla, puto, indiget interpretatione; orationis tamen complexio habet quid convolutum, quod bene expendi debet ut dissolvatur. Etenim et Deus et Pater de incarnato Verbo affirmari potest; at Pater quidem propriæ Verbi, Deus vero propriæ assumptæ humanitatis, sicuti nec propriè dicitur Deus Verbi nec Pater assumptæ humanitatis; quare voces istæ propriæ et non propriæ de Patre et de Deo reperiuntur prolatae; vox quidem propriæ,

NOTÆ.

(20) Apud Monifaucon ex eod. Coisl. titulus mendose incipit: 'Ex τοῦ περὶ τοῦ β' λόγου.

(30) Quæstio versatur circa hæc Gregorii Nazianzeni verba ex Orat. 2 de Filio sive 4 de Theol. (Orat. 36 ed. Bill. p. 582; Orat. 36, c. 8, p. 545, ed. Clem.): Θεὸς δὲ λέγοιτο ἂν, οὐ τοῦ Λόγου, τοῦ ὁρωμένου δὲ· πῶς γὰρ ἂν εἴη τοῦ κυρίως Θεοῦ Θεός; ὥσπερ καὶ Πατὴρ, οὐ τοῦ ὁρωμένου, τοῦ Λόγου δὲ· καὶ γὰρ ἦν διπλούς· ὥστε τὸ μὲν κυρίως ἐπ' ἀμ-

φοῖν, τὸ δὲ οὐ κυρίως ἐναντίας ἢ [al. δὲ] ἐφ' ἡμῶν ἔχει· ἡμῶν γὰρ κυρίως μὲν Θεός ὁ Θεός, οὐ κυρίως δὲ Πατὴρ· καὶ τοῦτό ἐστιν ὃ ποιεῖ τοῖς αἰρετικοῖς τὴν πλάνην, ἢ τῶν ὀνομάτων ἐπιζεύξεις, ἐπαλλαστομένων τῶν ὀνομάτων διὰ τὴν σύγκρασιν. Ad textum Joan. xx, 17 hæc pertinent. Hunc Greg. locum explanat S. Maximus De variis et difficultibus locis; ed. Fr. Oehler, Halis, 1857 p. 248-252.

quando Pater Verbo adjungitur et Deus assumptæ humanitati, vox vero *non proprie* vicissim, quando Deus redditur Verbo et Pater assumptæ humanitati. Talis est igitur sententia, quæ, ut vides, nihil habet obscurum. Plexus autem orationis quomodo resolvetur, nisi accipiendo verba illa ὥστε τὸ μὲν κυρίως ἐπ' ἀμφοῖν, nempe ut alterum quidem *proprie* de utroque dicatur, non seorsim, nec vocem *Deus*, nec vocem *Pater* de uno aliquo subjectorum, neque de ambobus; sed referendo horum utrumlibet ad utrumlibet subjectorum, Patrem quidem reddentes Verbo, Deum vero assumptæ humanitati; Ita pariter verbum illud *non proprie* non determinate unum aliquod prædicatorum sumendo de uno aliquo subjectorum, nec de ambobus, sed utraque ad utrumlibet subjectorum, per alternationis tamen rationem, vel sicut de voce illa *proprie* dicebatur. Quando enim Deus esse Verbi reperitur, et Pater assumptæ humanitatis, significatio non propria subjicitur. Apparet autem voces istas *proprie* et *non proprie* contra quam in rebus nostris adhibentur se habere. Nam in ineffabili Verbi carnisque unione *Pater* quidem de Verbo *proprie* dicitur, *Deus* vero *non proprie*; in nostra autem natura ex adverso Deus quidem *proprie* affirmatur, Pater autem *non proprie*. Atque id est, quod quæsieras, vis nempe vocis illius ἢ non disjunctionem significans nec aliud quidquam ex iis, in quæ dividi consuevit, sed declarativum amplectens characterem minusque explens vocis παρὸ (contra quam, contra id quod). Poterit autem oratio clarius efformari, si quis verba transsumens dicat: Quare vox quidem *proprie* ab alterutra conjugationum sumppta, vox vero *non proprie* ab altera, contra quam apud nos se habent. Resultabat enim tum vox *proprie*, tum vox *non proprie* ex tali quadam prædicatorum subjectorumque complexione. Sumens autem voces illas *proprie* et *non proprie*, quæ jam ex se ipsis subintelligebantur (studet enim si quis alius Theologus iste brevitati) et ad resultantes ex his conjugationes mentem auditorum remittens subjunxit illud: *Contra quam apud nos*. Etenim utramque complexionem, quæ ex vocibus *proprie* et *non proprie* conflatur, sensus verborum illorum *contra quam in nobis* est amplecti cernitur. Vult autem hæc orationis pericope docere, nihil ob stare, quominus *proprie* et *non proprie* de Verbo dicatur, quandoquidem etiam de nobis, licet sensu opposito, utrumque affirmatur. Ibi enim vox *Deus* non *proprie*, dicitur, sed *Pater*; hic vero non *Pater* *proprie* sed *Deus*.

5. In diagrammate autem clarius innotescunt quæ diximus; ponendo quidem superius Patrem et Deum, subjiendo autem Patri Verbum, et Deo humanitatem, et lineas ex adverso producendo, quæ Verbo conjungant Patrem et Deum humanitati; nec

A μὲν κυρίως τοῦ Πατρὸς τῷ Λόγῳ συνταττομένου καὶ τοῦ Θεοῦ τῷ προσλήμματι· τὸ δὲ οὐ κυρίως ἔμπανιν, τοῦ μὲν Θεοῦ ἀναποδοιδόμενου τῷ Λόγῳ, τοῦ δὲ Πατρὸς τῷ προσλήμματι. Τοιαύτη μὲν οὖν καί, ὡς ὀφείας, οὐδὲν ἀσαφὲς παρέχεται ἡ διάνοια· ἡ δὲ πλοκή τοῦ λόγου πῶς ἂν ἐπιλυθεῖ, ἢ λαμβανόντων ἡμῶν διὰ τοῦ ὥστε τὸ μὲν κυρίως ἐπ' ἀμφοῖν οὐκ ἀνὰ μέρος, οὔτε τὸ Θεὸς οὔτε τὸ Πατὴρ καθ' ἑνὸς τινος τῶν ὑποκειμένων, οὐδὲ κατ' ἀμφοῦ· ἀλλ' ἐκατέρου τούτων πρὸς ἑκάτερον τῶν ὑποκειμένων, τοῦ μὲν Πατρὸς τῷ Λόγῳ, τοῦ δὲ Θεοῦ ἀποδοιδόμενου τῷ προσλήμματι· ὡσαύτως δὲ καὶ τὸ οὐ κυρίως οὐκ ἀφορισμένως ἑνὸς τινος τῶν κατηγορουμένων λαμβανομένου καθ' ἑνὸς τινος τῶν ὑποκειμένων, οὐδὲ κατ' ἀμφοῦ, ἀλλ' ἀμφοῦ μὲν πρὸς ἑκάτερον τῶν ὑποκειμένων, κατὰ δὲ τὸν λόγον τῆς ἐναλλαγῆς, ἢ ὡς ἐπὶ τοῦ κυρίως ἐλέγετο. Ὁ γὰρ Θεὸς εἶναι τοῦ Λόγου κατηγορούμενος καὶ ὁ Πατὴρ τοῦ προσλήμματος τὴν τοῦ μὴ κυρίως σημασίαν ὑποβάλλεται. Ἔοικε δὲ τὸ κυρίως καὶ τὸ μὴ κυρίως σημασίαν παρὸ κεχρήμεθα τούτοις ἐφ' ἡμῶν ἐναντίως ἔχειν. Ἐν μὲν γὰρ τῇ ἀρρήτῳ τοῦ Λόγου συνόδῳ καὶ τῆς σαρκὸς τὸ μὲν Πατὴρ κατὰ τοῦ Λόγου κυρίως λέγεται, τὸ δὲ Θεὸς οὐ κυρίως· ἐπὶ δὲ τῆς καθ' ἡμᾶς φύσεως ἔμπανιν τὸ μὲν Θεὸς κυρίως, οὐ κυρίως δὲ τὸ Πατὴρ. Καὶ τοῦτο ἐστὶν ὅπερ ἡρώτησας, ἡ τοῦ ἡ δύναμις, οὐ διάζευξιν δηλοῦσα οὐδέ τι ἄλλο τῶν εἰς ὅσα καταμερίζεσθαι πέφυκεν, ἀλλὰ τὸν διασαφηντικὸν ἀσπαζομένην χαρακτῆρα καὶ τὴν τοῦ παρὸ (31) χρεῖαν ἀναπληροῦσα. Εἰη δ' ἂν ὁ λόγος ἐσχηματισμένος εἰς τὸ σαφέστερον, εἰ τις ἐθέλοι μεταλαβεῖν καὶ λέγειν· ὥστε τὸ μὲν κυρίως ἀπὸ θατέρας τῶν συζυγιῶν λαμβανόμενον, τὸ δὲ οὐ κυρίως ἀπὸ τῆς ἐτέρας, ἐναντίως ἢ ἐφ' ἡμῶν ἔχει· συνίστατο μὲν γὰρ τό τε κυρίως καὶ τὸ οὐ κυρίως ἐκ τῆς ποιᾶς συμπλοκῆς τῶν κατηγορουμένων καὶ ὑποκειμένων, αὐτόθεν δὲ συνεπινούμενον. Λαβὼν τό τε κυρίως ἑκάτερον καὶ τὸ οὐ κυρίως (φιλοσύντομος γὰρ εἰ καὶ τις ἄλλος ὁ θεωρητικὸς οὗτος ἀνὴρ) καὶ πρὸς τὰς ἐκ τούτων ὕψισταμένας συζυγίας τὸν νοῦν τῶν ἀχροατῶν ἀναπέμπων ἐπήγαγε τὸ ἐναντίως ἢ ἐφ' ἡμῶν ἔχει· καὶ γὰρ ἑκατέραν συμπλοκὴν τὴν ἐκ τοῦ κυρίως καὶ τοῦ μὴ κυρίως αποτελουμένην ὁ νοῦς τοῦ ἐναντίως ἢ ἐφ' ἡμῶν ἔχει ὁρᾶται περιπτυσσόμενος· βούλεται δὲ ἡ περιχοπὴ τοῦ λόγου διδάσκειν αὕτη, ὡς οὐδὲν κωλύει καὶ τὸ κυρίως καὶ τὸ οὐ κυρίως ἐπὶ τοῦ Λόγου λέγεσθαι, ἐπεὶ καὶ ἐφ' ἡμῶν, εἰ καὶ κατὰ διάνοιαν ἀντιτεταγμένην, ἀμφοῦ θεωρεῖται. Ἐκεῖ μὲν γὰρ τὸ Θεὸς οὐ κυρίως, ἀλλὰ τὸ Πατὴρ, ἐνταῦθα δὲ οὐ τὸ Πατὴρ κυρίως, ἀλλὰ τὸ Θεός.

γ. Ἐπὶ δὲ διαγράμματος γένοιτο· ἂν σαφέστερον ἔχοντα τὰ εἰρημένα· προταττομένων μὲν τοῦ Πατρὸς καὶ Θεοῦ, ὑποταττομένων δὲ τῷ μὲν Πατρὶ τοῦ Λόγου, τῷ Θεῷ δὲ τοῦ προσλήμματος, καὶ γραμμῶν ἐκ παραλλήλου προαγομένων, αἱ συνάπτουσι τῷ

NOTÆ.

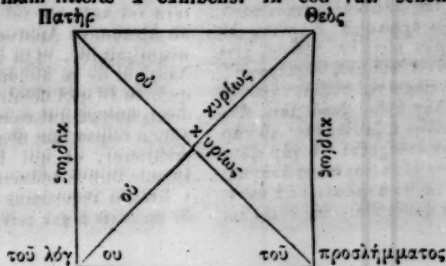
(31) Vat. παρὰ.

Λόγῳ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Θεὸν τῷ προσλήμματι, καὶ ἄ
 μὴν καὶ γραμμῶν ἄλλων εὐθειῶν γραφομένων ἀφ'
 ἑκατέρας ἀρχῆς τῶν παραλλήλων πρὸς ἑκάτερον πέ-
 ρας συναπτομένων καὶ χιασμὸν (32) μὲν τινα πρὸς
 ἄλληλα σχηματιζομένων, διαγώνιον δὲ θέσιν πρὸς τὰς
 παραλλήλους ἑκατέρας ἀναδεχομένης. Ἀπλὸν γάρ
 ἐντεῦθεν, ὡς κατὰ μὲν τὴν παραλλήλον τῶν εὐθειῶν
 θέσιν ὁ τε Πατὴρ τοῦ Λόγου Πατὴρ, καὶ ὁ Θεὸς τοῦ
 προσλήματος Θεὸς ἂν ὁρῶιται κυρίως λεγόμενος,
 κατὰ δὲ τὴν συνάφειαν τοῦ χιασμοῦ καὶ ὁ Θεὸς Θεὸς τοῦ
 Λόγου καὶ ὁ Πατὴρ οὐ κυρίως ἀνέφησεν Πατὴρ τοῦ
 προσλήματος. Εἰ δὲ τὸ μὲν ἐκ παραλλήλου λάβοις,
 τὸ δὲ κατὰ τὴν διαγώνιον γραμμὴν, καὶ τοῦτο καθ'
 ἑκατέραν συζυγίαν, δι' ἀμφοτέρων ὅψῃ τὸ τε κυρίως
 ἅμα καὶ οὐ κυρίως ἀναφύμενον· καὶ γὰρ ὁ μὲν
 Πατὴρ τοῦ Λόγου κυρίως, ὁ δὲ Θεὸς οὐ κυρίως· καὶ
 πάλιν ὁ μὲν Πατὴρ τοῦ προσλήματος οὐ κυρίως, ὁ
 δὲ Θεὸς κυρίως. Τεσσάρων οὖν συζυγιῶν ἐνδιπλα-
 σμῶν θεωρουμένων, μίξ μὲν τῶν ἐκ παραλλήλου,
 ἑτέρας δὲ τῶν κατὰ χιασμὸν, δυοῖν δ' ὑπολοιπῶν, ὧν
 ἑκατέρα διὰ μίξ μὲν τῶν διαγώνιων, θατέρας δὲ
 τῶν ἐκ παραλλήλου συμπλεκόμενων ἀλλήλαις ἀπο-
 τελείται, φανερὸν, ὡς τὸ ἐναντίως ἢ ἐφ' ἡμῶν ἔχει
 πρὸς ἑκατέραν τῶν τελευταίων ἀποδοθῆσεται· καὶ
 γὰρ ἐπὶ τούτων ὁ Πατὴρ τῷ Λόγῳ καὶ τῷ προσ-
 λήματι συναπτόμενος, τῷ μὲν Λόγῳ κυρίως, οὐ
 κυρίως δὲ τῷ προσλήματι συναρμόζεται· ὡσαύτως
 δὲ καὶ τὸ Θεὸς κυρίως τοῦ προσλήματος, οὐ κυ-
 ρίως δὲ τοῦ Λόγου Θεὸς εἶναι περιαγγέλλεται. Οὕτω
 τοιγαροῦν ἡμῶν ἐπισκοποῦντων τὸ μὲν τῆς συζυ-
 γίας κυρίως, τὸ δὲ οὐ κυρίως ἔχον ἀναφανήσεται,
 καὶ τοῦτο οὐ μονοειδὺς, ἀλλ' ἐν σχέσει καὶ συναφείᾳ
 παραλλαττοῦσθ διπλασίον· καὶ ὅσῳ, ὡς ἑκατέρας
 τῶν συζυγιῶν ἑκάτερον τοῦ κυρίως καὶ τοῦ οὐ κυ-
 ρίως ἐναντίως ἢ ἐφ' ἡμῶν ἔχει· καὶ ἐπειδὴ ἐπεξεύ-
 χθη τὰ ὀνόματα, τὸ Θεὸς λέγω καὶ Πατὴρ, διὰ τῆς
 τοῦ κυρίως οἰκειώσεως, ἐπεξεύχθη δὲ οὐδὲν ἑλαττον
 καὶ διὰ τῆς τοῦ μὴ κυρίως συναρτήσεως, εἰ βούλει
 δὲ καὶ διότι ἐπὶ τῆς αὐτῆς ὑποστάσεως, εἰ καὶ μὴ
 ὁμοίως φέρεται, πρόφασις γέγονε τοῖς αἰρετικοῖς τὸ
 τοιοῦτον εἰς τὸ κρατύνειν αὐτῶν μετὰ προσωπείου
 τὸ δυσσέδημα κλεπτόντων μὲν τὸ κυρίως καὶ τὸ οὐ
 κυρίως, σεσυλημένα δὲ προφερόντων ὡς ἂν βού-
 λοντο τὸ Πατὴρ καὶ γὰρ τὸ Θεὸς ἐφ' ἑκατέρας τῶν
 καθ' ὑπόστασιν ἡνωμένων φύσεων πρὸς τὴν τῆς
 ἰδίας βλασφημίας σύστασιν. Ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων
 τοσαῦτα ὁ τῆς φιλοσόφου θεωρίας διέξεισι λόγος.

non alias rectas líneas scribendo, quæ ex utroque
 parallelorum initio ad terminum utrumque copu-
 lentur, et chiasmum quemdam ad invicem effor-
 ment, utraque tamen diagonalis ad parallelas sta-
 tuatur. Hinc enim perspicuum fit, quod in parallelo
 rectarum linearum et Pater Verbi Pater, et Deus
 humanitatis assumptæ Deus *proprie* dicitur; in con-
 junctione autem chiasmi et Deus Verbi Deus et Pa-
 ter humanitatis Pater *non proprie* dicitur. Quod si
 alterum quidem secundum parallelam lineam, alte-
 rum vero secundum diagonalem sumas, idque se-
 cundum utramque conjugationem, utrinque prodire
 videbis et propriam simul et minus propriam ac-
 ceptionem. Etenim Pater quidem Verbi *proprie*,
 Deus autem minus *proprie*, et rursus Pater qui-
 dem assumptæ humanitatis minus *proprie*, Deus
 vero *proprie*. Cum igitur quatuor conjugationes
 duplicatæ considerentur, una quidem linearum pa-
 rallelarum, altera vero linearum chiasmi (interse-
 ctarum), et aliz duæ, quarum quælibet ex una
 diagonalium et alia parallelarum inter se complicatis
 resultat, manifeste apparet, quod verba illa *contra*
quam apud nos usu venit, ad utramlibet postrema-
 rum reddenda sunt. In his enim *Pater* Verbo et
 assumptæ humanitati copulatus Verbo quidem *proprie*,
 humanitati autem assumptæ minus *proprie*
 coaptatur; ita vero et vox *Deus* *proprie* humanita-
 tis assumptæ, minus *proprie* Verbi esse pronuntia-
 tur. Sic igitur his a nobis consideratis, alteram
 quidem conjugationem *proprie*, alteram vero minus
proprie accipi apparebit, idque non una simplicique
 forma, sed in habitudine et copulatione variante
 gemina. Et patet, in utralibet conjugatione utram-
 libet proprii et minus proprii rationem *contra*
quam apud nos sit se habere. Et quoniam copulata
 fuerunt nomina, Deus inquam et Pater, per hujus
 adverbii *proprie* adjectionem, copulata tamen nihi-
 lominus fuerunt per adverbii *non proprie* colligatio-
 nem, vel si vis etiam, quia illa de eadem hypostasi,
 licet non similiter, efferuntur, id ansa exstitit hæ-
 reticis ad confirmandam cum fraude suam impie-
 tatem, auferentibus quidem voces illas *proprie* et
improprie doloque sacrilego ad suum proferentibus
 libitum vocem illam *Patris* et *Dei* supra utramlibet
 naturarum hypostatice unitarum, ut suam blasphemiam
 stabiliant. Verum hæc quidem ita ex catho-
 licæ fidei doctrina explicantur.

NOTÆ.

(32) Chiasmus est figura formam litteræ x exhibens. In cod Vat. schema a Photio designatum ascriptum est:

4. De illo autem, «Nunc ego mentior, etc., puto te ad rei narrationem illico memoriam revocaturum. Cum enim ego olim in dialecticis exercitationibus artes topicas explicarem auditoribus, quorum ipse non infimus, imo in disputando eras præcipuus, librum integrum de hac questione elucubravimus, quem etiam scribendum tunc volentibus quibusque permisimus. Unde oportet tu quoque istum repens ac pervolvens, si quid de hac controversia te præterivit, in memoriam revoces. Non erit tamen, opinor, supervacaneum nec subibit ambitionis notam, nunc quoque in tui gratiam pauca de eadem re verba facere.

5. Gregorius, qui de rebus divinis excellentissime disseruit, cum Eunomiani arbitrantur posse se ex logico discursu incomprehensibilium comprehensionem quasi rem aliquam minimam venari ac prædari, ac per contradictoriam illam interrogationem, ut putabant, cœterum Patris Verbum cum rebus postmodum factis collocare auderent, divinus, inquam, (ἡμῶν) Gregorius concedens interrogationem illam per contradictionem processisse (quantum non ita res erat, sed ambæ oppositionis partes per affirmationem efferebantur, etsi altera illarum vocem simplicem, altera ex transpositione gerebat formam), hoc tamen neglecto, ne videretur artificibus et argutis gloriari, qui nullum his in rerum divinarum tractatione dabat aditum, contra ipsammet illorum arcem validos veritatis arietes constituit, et rerum evidentia potius quam objectionis exceptione clamat, quod non omnino vestrum, o viri sapientissimi, contradictionis perflugium exigit ut altera propositionum admittatur, quod vobis invictum contra veritatem videbatur argumentum; neque est ejusmodi ratiocinationis æquissima et rectissima dijudicatio. Cumque id adversariis reposuisset, adfert exempla ista : Nunc ego mentior, et, tibi nascenti aderas, et alia hujus generis, ostendens non esse omnino necessarium, ut altera contradictionis admittatur pars; sed potest, ut in allatis exemplis, aliquando (quis) utramque inficiari et repudiare et aliud tertium excogitare, in quo enicare veritas conspicitur. Ac poterat quidem Gregorius ex logicæ præceptis distinguere, quænam contradictoriarum verum ac falsum dirimant, et quænam non; quia tamen de Deo disserere, non autem artis ornatum ostentare sibi erat propositum, et hæreticos ar-

δ. Περὶ δὲ τοῦ, Νῦν δ' ἐγὼ ψεύδομαι καὶ ἐξῆς (33), εἰς μνήμην οἶμαι σε μὴ βραδύτερον τῆς ἱστορίας ἔλθειν διηγουμένης· καὶ γὰρ πάλαι ποτὲ κατὰ τὰς διαλεκτικὰς συγγυμνασίας τὰς τοπικὰς μεθόδους ἀναπτύσσοντός μου τοῖς ἀκροαμένοις, ὧν καὶ αὐτὸς οὐδὲ τῶν τυχόντων, ἀλλὰ τῶν μάλιστα συζητούντων ἦσθα, ἱκανῶς ἔχων λόγος περὶ τοῦτου τοῦ ζητήματος κατεβλήθη· ἐφ' ᾧ καὶ γεγραμμένον ἔχειν τῆνικαῦτα τοῖς βουλομένοις ἐξεδόθη καὶ χρῆσις τοῦτον ἀναρευνησάμενον καὶ εὐρόντα, εἰ τί σε διέλαθε περὶ τῆς προκειμένης ἀμφισβήτησεως, ἀνακτῆσθαι τῇ μνήμῃ. Πλὴν καὶ νῦν ὡς ἐν τύπῳ σὴν χάριν οὐ περιττὸν οὐδὲ φιλότιμον οἶμαι εἰπεῖν.

ε'. Ὁ τὰ θεῖα θεολογήσας ὑπερῶς Γρηγόριος τῶν ἀπ' Εὐνομίου τὴν κατάληψιν τῶν ἀκαταλήπτων ἐκ τῆς λογικῆς ἐντρεχείας οἰομένων ὥσπερ τι τῶν πολλῶν ὑπὸ θῆραν ποιεῖν καὶ προνομεῖν καὶ διὰ τῆς ἀντιφατικῆς ἐρωτήσεως, ὡς ᾔσονται, τὸν συναλίδιον τοῦ Πατρὸς Λόγον ὑστερον καὶ τοῖς γεγρονόσιν ἐνα συντάττειν θρασυνομένον, συγχωρήσας εἶναι, τὸν ἐρωτημένον λόγον, ὁ θεὸς Γρηγόριος, δι' ἀντιφάσεως προεληλυθέναι, καίτοι γε οὐχ οὕτως εἶχεν, ἀλλ' ἄμφω τὰ μέρη τῆς ἀντιθέσεως πρὸς τὸ καταφατικὸν διετυπούτα, εἰ καὶ ἡ μὲν τῶν φωνῶν τὴν ἀπλὴν, ἡ δὲ τὴν ἐκ μεταθέσεως ἔφερε μορφήν· πλὴν ἀλλὰ τοῦτο γε παριδὼν, ἵνα μὴ δόξῃ ταῖς τεχνολογίαις ὁ ταῦτα παρόδον ἐπὶ Θεοῦ καὶ θεολογίας μὴ διδοῦς ἐπιστημύνεσθαι, κατ' αὐτῆς αὐτῶν τῆς ἀκροπόλεως τὰς τῆς ἀληθείας ἐφίστησιν ἐλεπόλεις καὶ τῇ ἐναργεῖ τῶν πραγμάτων μάλλον ἢ τῇ τῶν ῥημάτων ἀνθυποφορᾷ βοᾷ, ὡς Οὐ πάντως, ὡ σοφώταται, τὸ τῆς ἀντιφάσεως ὑμῶν καταφύγιον θατέραν ἀπαταῖ συνομολογεῖν τῶν προτάσεων· δι' οὗπερ ὑμῖν κατὰ τῆς εὐσεβείας τὸ θράσος ἐδόκει ἄμαχον· οὐδὲ ἴσιν αὐτῆς ἀδέκαστος ἡ διάκρισις. Καὶ τοῦτο ἀνθυπενεγκὼν τίθῃσι παραδείγματα, τὸ τε, Νῦν ἐγὼ ψεύδομαι, καὶ τὸ, Σαντῶ δὲ γενομένη παρῆς· καὶ ὅσα τοιαῦτα, δαικνύς ὡς οὐ πάντως τὸ ἕτερον τῆς ἀντιφάσεως ἀνάγκη συνομολογεῖν, ἀλλ' ἐστὶν ὅτε δυνατόν ὥσπερ καὶ ἐπὶ τῶν προκειμένων ἑκάτερον ἀπαρνεῖσθαι καὶ ἀποπίμπασθαι καὶ τρίτον ἕτερον ἐφορᾶν, ἐν ᾧ καθορᾶται ἀναφανομένη ἡ ἀλήθεια· καὶ ἦν μὲν τεχνολογοῦντι τῷ θεολόγῳ διαιρεῖν, ποταῖ τῶν ἀντιφάσεων ἔχουσι τὴν διάκρισιν τοῦ ἀληθοῦς καὶ τοῦ ψεύδους, καὶ ποταῖ μὴ· ἐπεὶ δὲ θεολογεῖν αὐτῷ, ἀλλὰ μὴ καλλωπίεσθαι τῇ τέχνῃ προῦκετο, καὶ τοὺς αἰρετικούς διελέγγειν, ἀλλὰ μὴ τελεῖν τοὺς γνωρίμους ὅς ὁ διαλεκτικός

NOTÆ.

(35) Naz. Orat. I de Filio, sive Orat. 3 de Theol. (Billii Or. 35 p. 567. Clem. Or. 29) Contextus hic est : Εἰ δὲ σοι φαίνεται ἀναγκαῖον εἶναι, τὸ ἕτερον ἀληθεύειν ἐπὶ παντὸς κατὰ τὰς σὺς διαλεκτικὰς ὑπολήψεις, δεῖξαι μοῦ τι μικρὸν ἐρώτημα· ὁ χρόνος ἐν χρόνῳ ἢ οὐκ ἐν χρόνῳ; εἰ μὲν οὖν ἐν χρόνῳ, τί τούτῳ; καὶ τί παρὰ τοῦτον ὄντι καὶ πῶς περιέχονται; εἰ δὲ οὐκ ἐν χρόνῳ, τίς ἡ περιττὴ σοφία, χρόνον εἰσάγειν ἄχρονον; τοῦ δὲ, Νῦν ἐγὼ ψεύδομαι, ὅς τὸ ἕτερον ἢ ἀληθεύεσθαι μόνον ἢ ψεύδεσθαι· οὐ γὰρ ἀμφοτέρωθι δύναται· ἀλλ' οὐκ ἐνδέχεται· ἢ γὰρ ψεύδομενος ἀληθεύσει ἢ ἀληθεύων ψεύσεται πᾶσα ἀνάγκη· τί οὖν θαυμαστόν, ὥσπερ ἐν ταῦθα συμβαίνει τὰ ἐναντία, οὕτως ἐκείσε ἀμφοτέρωθι ψεύδεσθαι, καὶ οὕτω σοι

τὸ σοφὸν ἡλίθιον ἀναφανήσεται . . . Billius (l. II, p. 954) ex Elia Cret. ad h. l. observat. ostendit non esse necesse, ut ubique pars contradictionis altera vel vera sit vel falsa. « Hoc autem problema ab Alexandro Aphrodis. sumptum est; fieri enim nequit, ait ille, ut in hoc unum duntaxat reperiat. Nam qui de re aliqua inquit : Nunc ego mentior, siquidem re ipsa mentitur, omnino mentiendo verum dicit, quippe qui cateroquin fatetur se mentiri, si autem re ipsa non mentitur, omnino verum dicendo mentitur, ut qui falso etiam dicat : mentior. » Deinde Billius adducit verba Hier. Epist. ad Océanum : « Statim recordatus sum Chrysippi sophismatis : Si mentiris idque vere dicis, mentiris. »

θειασμός ἐργιάζεται· εἰκότως ἠροκτέθη διὰ τῶν παραδειγμάτων στηλιτεύσαι τοὺς τεχνολογεῖν τὴν τοῦ Θεοῦ φύσιν εἰς θράσος ἀπανεχθέντας· πολλὰ δεισιδαιμονίας χαλεπώτερον, καὶ δεῖξαι, μὴδὲ τὸ τῆς ἀντιφάσεως αὐτοῖς πολυθρύλλητον ὄργανον ἐπὶ τῶν τυχόντων ἀεὶ πραγμάτων τὴν ἰσχὺν ἀμαχὸν ἔχειν, μὴτὶ γε κριτήριον ὑπάρχειν τῆς ὑπερφυοῦς οὐσίας καὶ ὑπὲρ λόγον μεγαλειότητος. Πολλὰ δ' ἂν εἴη τῶν ῥημάτων τὸ μὲν σχῆμα σώζοντα τῆς ἀντιφάσεως, τὴν δὲ χρειαὶ οὐκέτι ὁμοίως παρέχοντα τῆς διακρίσεως· οἷον εἰ τις περὶ τοῦ ζῶντος ἐπερωτᾷ, πότερον οὗτος ἀναστήσεται τοῦ θανάτου, ἢ οὐκ (34) ἀναστήσεται· οὐδέτερον γὰρ ἐνταῦθα συμφρονούντός ἐστιν ἀπεδέξασθαι. Καίτοι γε ἡ παρούσα τοῦ λόγου συνθήκη καὶ πλεόν τι πρὸς ἀσφάλειαν ἔχειν δοκεῖ· τὸ γὰρ ἀρνητικὸν μῦθον τῇ κατηγορουμένῃ συνήπται ῥήματι· ἀλλ' οὐ μετέθι πρὸς τὸ ὑποκείμενον. Τοιοῦτον δὲ καὶ τὸ, πότερον τοὺς τῶν λεόντων θυλάκας ἐτι φύουσιν οἱ τῶν ἀνθρώπων πόδες, ἢ οὐ φύουσιν· ἀλλ' ὁ τοῖς δρόμοις φερόμενος ἦδη πρὸς τὸ τέλος τοῦ ἀγῶνος πότερον ἐν αὐτῷ τῷ φέρεσθαι τὴν ἀρχὴν τῆς φορᾶς ἐβλάστο, ἢ ὅλως οὐκ ἤρξατο· πῶς γὰρ ἡ τοιαύτη πλάσις τῶν λόγων τοῦ ψεύδους διακρίνει τὴν ἀλήθειαν; τὸ δὲ, Πῦρ ὑγραίνον καὶ ψύχον τὰ σώματα πότερον κατὰ φύσιν ἢ οὐ κατὰ φύσιν ταύτην ἐπιδείκνυσιν τὴν ἐνέργειαν; ποῦτο δὲ δηλονότι ὥσπερ καὶ τὸ παρὰ τῆς αἰρετικῆς ἐπινοίας προτεινόμενον παραποιημένην ἔχει τῆς ἐρωτήσεως τὴν διάπλασιν· ὁ δὲ ἀνθρώπος μετάρσιος ἀπὸ γῆς φερόμενος, πότερον παύεται τῆς μεταώρου φορᾶς, ἢ οὐ παύεται; τῆς μὲν εἰρημένης αἰτίας ἀπήλλακται, οὐχ ἥττον δὲ τὸ σχῆμα μετασχηματίζει καὶ παραχαράττει τῆς κυρίως ἀντιφάσεως· ὁ δὲ χρόνος· ὁδῶν ῥέων νάμασι παραπλησίως, ἄρα στήσεται τῆς ῥοῆς ἢ οὐ στήσεται; δηλον δὲ ὡς ἡ συμπλοκὴ καὶ αὐτὴ τοῦ λόγου τὴν πρὸ αὐτοῦ μιμουμένη διὰ τῆς αὐτῆς κακουργίας προελήλυθεν· εἰ βούλει δὲ καὶ πότερον ἡ ἀσώματος φύσις τὴν σωματικὴν ὑποδυομένην διάπλασιν, ἐξ ὕλης καὶ εἰδους, ἢ ἐξ οὐδετέρου τούτων ἔσχε τὴν σύγκρισιν; εἰ μὲν γὰρ ἐξ ὕλης καὶ εἰδους, πῶς ἀσώματος; εἰ δὲ ἐξ οὐδετέρου τούτων, πῶθεν τὴν σωματικὴν ὑπέστη διάπλασιν; πάλιν ἡ κίνησις ἐν κινήσει γίνεται, ἢ ἐν οὐ κινήσει; εἰ μὲν γὰρ ἐν κινήσει, τίς καὶ ἐν τίνι, καὶ τίς αὐτῶν ἡ πρὸς ἄλληλα διαφορὰ; πῶς δὲ οὐ κάκειν(ῃ) πάλιν ἐν κινήσει, καὶ παρεισθύσει τὸ ἀπειρον; εἰ δὲ μὴ ἐν κινήσει, πῶς ἀκίνησια συνέξει τὴν κίνησιν καὶ ἡ στάσις τῇ φορᾷ συνοῦσα οὐ συγκινήθησεται (35); ἢ μὴ συνανακινήθησιν(36) τῇ ἡρεμίᾳ καὶ ἡ κίνησις παύσεται; Ἡ δὲ σύμπασα κτίσις κρείττων οὐσα δημιουργίας, πότερον ὑπό τινας ἐνέργειας παρήχθη ἢ οὐδ' ὅλως παραχθεῖσα γνωρίζεται; εἰ μὲν γὰρ οὐ παρήχθη, πῶς ὅλως καὶ κτίσις ὑπάρχειν λέγεται; εἰ δὲ παρήχθη, πῶς τὸ κρείττον εἶναι τῆς δημιουργίας ἀπηνέγκαστο; καὶ πόση τοιαύτη λέσχη καὶ τερατεία περὶ τὸ σχῆμα χορεύει τῆς ἀντι-

A guere, non autem suos mysteriis dialecticorum initiare, merito sufficere iudicavit exemplis eos refellere, qui per artis argutias Dei naturam perscrutari audebant, audacia multo, quam superstilio sit, graviore, et ostendere ne illud quidem nimium apud ipsos decantatum contradictionis organum vel in his ipsis rebus infimis invictum semper habere robur, nedum criterium esse iudicandi de supernaturali substantia ineffabilique maiestati aptum. Multa porro enuntiari queunt, quæ speciem quidem contradictionis præferunt, non tamen verum ac falsum distinguunt, ut e. gr. si quis de homine vivente interroget, utrum hic resurgat a morte an non; neutrum enim hic ab homine sanæ mentis admitti potest. Quamquam hæc orationis constructio videtur ad fidem faciendam pluris aliquid habere; negativa enim particula prædicato adnectitur, non vero ad subiectum migrat. Tale est et hoc: Utrum leoninos ungues generant humani pedes an non generant; et hoc: Qui cursu jam ad stadii defertur metam, utrum in ipso motu initium motus posuit, an prorsus non incepit? Quomodo enim ejusmodi orationum formatio a falso discriminabit verum? Et: Ignis humectans ac refrigerans corpora, utrum ex natura, an non ex natura hoc operatur? Hoc vero manifeste, sicut et quod ab hæreticis objicitur, vitiatam habet interrogationis conformationem. Hoc quoque: Homo, qui a terra in sublime fertur, utrum cessat ab hoc sublimi motu an non cessat? Immune quidem est ab exposito orationis vitio; non minus tamen contradictionis veræ figuram transformat ac pervertit. In hoc autem: Tempus quod fluxu fuit undis aquarum simili, desistitne ab ejusmodi fluxu an non? Orationis complexio præcedentem manifeste imitans eodem peccat vitio, ut et hæc propositio: Utrum incorporea natura corpoream subiens conformationem ex materia et forma vel ex neutro horum habuit compositionem? Si ex materia et forma, quomodo incorporea? Sin vero ex horum neutro, unde corpoream subiit conformationem? Rursum motio vel in motione sit vel in non-motione. Si in motione, quænam ea est et in qua est et quænam earum ad invicem differentia? Quomodo non et illa rursum in motione sit, et sic proceditur in infinitum? Si vero non in motione, quomodo immobilitas motionem continebit et quies motui coexistens non simul movebitur aut simul cum quiete etiam motio jam conquiescet? Creatura universa, creatione superior, estne, ab aliqua actione producta an prorsus non producta cognoscitur? Si non fuit producta, quomodo plane et creatura esse dicitur? Sin vero producta, quomodo, creatione ut superior sit, accepit? Et quænam numerandis par erit nugis ejusmodi ac tricis, quæ circa contradictionis formam ellingsi queunt? Quæ quanta indigent repurgatione?

NOTÆ.

(34) Οὐδ' ἔτερον in cod.

(35) Leg. cum Catiforo: Κινήθησεται, licet cod.

habeat: συγκινήθησεται.

(36) Catif. συνανακινήθησιν.

Imo et eorum quæ desunt additione et eorum quæ redundant detractatione, nec non subtiliori distinctione atque agglutinatione! Quorum nihil bestiam illam atque immortalem naturam potest attingere, non solum cominus, sed ne éminus quidem. Quod si in rebus materialis non est fidendum contradictionis formæ pro librando veritatis ac falsitatis iudicio, nisi simul et alia multa adsumuntur quæ accuratius distinguant et fulciant et perficiant criterii istius vim, multominus in divina et ineffabili mentibusque humanis imperscrutabili natura poterit criterii robur et dignitatem habere operositas contradictionis.

νης έρευναν χώραν εύρησει κριτηρίου περιβαλέσθαι εργον;

6. Atque inspicere, si lubet, exempla propiora quoque, quam quæ attulimus. Exstantia produxitne Deus sæcula, an non exstantia, et subsistuntne an non subsistunt? Si enim exstantia, quomodo non inaniter (produxit)? Quomodo non fabulosa erit illa productio? Sin autem non exstantia, ubi est quod æternis est coextensum? Et si non subsistunt, quomodo in rebus existentibus omnino vel unde sunt sive erunt sæcula? Si vero subsistunt, unde ipsis accedit illimitatum et immensum? Visne adhuc propius absurditatem conspiciere? Pater existens factus est Pater vel non existens. Si existens, aliquid ipsius existit prius et aliud posterius accessit, et quomodo mutatum fuit, quod est immutabile? Si vero non existens, mutationis ratio nihil minus destruit immutabilitatem et contra semipiternitatem validius pugnat. Verum hæc nugantium sunt, et hæreticæ ac primæ salionis omnia fructus.

7. Esto: sed forsitan aliud hæreticum argumentum audacius emerget et amovens a se transpositionis culpam, qua oppositio illa vitiabatur, ita ferme instituere interrogationem molietur: Existentem ne genuit Pater Filium an existentem non genuit? et poscet alteram partem oppositionis sibi concedi. Verum enimvero et tale effugium ostensum est per supradicta exempla infirmas prorsusque dejectas habere vires. Nihil autem vetat et nunc directe et breviter illud refutari (37). Vel enim simpliciter significat non genuit, nil aliud eorum, quæ adjungi debent, connectens, vel una secum ducit, quod addi debet, scilicet non genuit jam existentem. Qui fallaciam omnem evitat apte orationem connectens affirmabit, quia genitus simul cum sui generatione habet existentiam. Istud igitur hæreticorum argumentum per priorem acceptionem simpliciores territans, ad fugam illos impellit nec sinit animum ad secundam sententiam advertere, quæ rationi congruit. Si enim ad illam quis animum adjiciat, facillimam, ut vides, piissimamque reddiderit responsionem; nam affirmare, quod existentem jam non genuit, quia simul cum existentia exstitit generatio,

A φάσεως; πόσης δὲ δέχεται τῆς ἀνακαθάρσεως, ἀλλὰ καὶ παρενθήκης τῶν λειπομένων, ἀλλ' ἀποβολῆς τῶν περιττευόντων, ἀλλὰ λεπτοurgerίας καὶ ἐπιγομφώσεως! ὦν οὐδὲν δυνατόν τῆς μακαρίας ἐκείνης καὶ ἀχράντου ψαύειν φύσεως, οὐδ' ἐγγύς, ἀλλὰ καὶ λίαν πόρρω, καὶ πλέον ἢ ὅσον δημιουργικῇ φύσει τῶν γηγενῶν δημιουργημάτων ἀνακχωρήκεν. Εἰ δὲ ἐπὶ τῶν ἐν- ὕλων οὐ καταπιστεύεται τὸ σχῆμα τῆς ἀντιφάσεως κρίσιν ζυγοστατεῖν ἀληθείας καὶ ψεύδους, μὴ πολλῶν καὶ ἄλλων συμπααραλαμβανομένων καὶ συνακριβολογούντων, ὑποστηρίζοντων τε καὶ συντελειούντων τοῦ κριτηρίου τὴν δύναμιν, ἣ ποῦ γε ἐπὶ τῆς θείας καὶ ὑπὲρ λόγον καὶ λογισμῶν ἀνθρωπίνων οὐκ ἀνεχομέ- κράτος τε καὶ ἀξίωμα τῆς ἀντιφάσεως τὸ περι-

B C ζ'. Καὶ ὅρα, εἴ γε βούλει, καὶ τῶν εἰρημένων ἐγ- γύτερον. Ὅντα προήγαγεν ὁ Θεὸς τὸν αἰῶνα ἢ μὴ δύ- τα; καὶ ὅρα ὑφέστηκεν ἢ οὐχ ὑφέστηκεν; Εἰ μὲν γὰρ ὄντα, πῶς οὐ μάτην, πῶς δ' οὐ λήρος ἡ παραγωγή; εἰ δὲ μὴ ὄντα, ποῦ τοῖς αἰδίοις τὸ παρεκτεινόμενον; καὶ εἴ γε μὴ ὑφέστηκε, πῶς τῶν ὄντων ὅλως ἢ πόθεν αἰῶν; εἰ δ' ὑφέστηκε, πόθεν αὐτῷ τὸ ἀπέραντον ἐπακολουθήσει καὶ ἀδιεξίτητον; Ἐεὶ δὲ ἐγγύτερον τὸ ἀποπον βούλει καθορᾶν; Ὁ Πατὴρ ὦν γέγονε Πατὴρ ἢ μὴ ὦν; εἰ μὲν γὰρ ὦν, τὸ μὲν αὐτοῦ πρό- τερον, τὸ δὲ ἐπιγέγονε, καὶ πῶς μεταβέβηται τὸ ἀμετάβλητον; εἰ δὲ μὴ ὦν, καὶ ὁ τῆς μεταβολῆς μὲν λόγος οὐδὲν ἦτον ἀποσσευάσσεται τὸ ἀμετάβλη- τον; καὶ κατὰ τῆς αἰδιότητος πλέον ἴσταιται. Ἀλλὰ λη- ρούντων ταῦτα τῆς αἰρετικῆς ἐστὶ καὶ πρώτης σπο- C ρᾶς πάντα γεωργία.

D ζ'. Εἴεν· ἀλλ' ἴσως ἂν τις ἑτερος αἰρετίζων νεα- νειύσοιτο λόγος καὶ τὴν ἐκ μεταθέσεως ὑφ' ἧς ἀντί- θεσις ἐνοθεύετο, ἀποσσευάζομενος αἰτίαν, οὕτω πως προαγαγεῖν ἐπιτεχνάσαιτο τὴν ἐρώτησιν· Ὅντα γε- γέννηκεν ὁ Πατὴρ τὸν Υἱὸν ἢ ὄντα οὐ γεγέννηκε; καὶ ἐπιζητήσῃ θάτερον μέρος τῆς ἀντιθέσεως ἀπο- κρίνασθαι. Ἀλλὰ γὰρ καὶ ἡ τοιαύτη καταφυγὴ δέ- δεικται μὲν διὰ τῶν εἰρημένων παραδειγμάτων σα- θρὸν προβεβλημένον καὶ περιυδρισμένον τῷ δικαίῳ τὸ ἄσυλον οὐδὲν δὲ κωλύει καὶ νῦν τὸν ἡλεγχον ἐπ' εὐ- θείας τε καὶ ἐπιτομῶς εἰπεῖν τὸ τοῖνον ὄντα οὐ γεγέν- νηκεν εἰς διττὸν ἐπιμερίζεται διανόημα· καὶ τὸ μὲν ἀπλῶς ἐπάγει πρὸς τὸ μὴ γεγέννηκεν, ἕτερον οὐδὲν τῶν ὀφειλόντων ἐπισυνάπτεσθαι συμπλέκον, τὸ δὲ D συνεπάγεται καὶ τὸ ἀκόλουθον, οὐ γεγέννηκε γὰρ ὄντα. Ὁ ραδιουργίαν πᾶσαν ἐκφεύγων ἀρμοδίως τὸν λόγον συνέλκων ἐρεῖ· διότι σὺνδρομον ὁ γε- ννηθεὶς ἔχει τῇ γεννήσει τὴν ὑπαρξιν. Μορμολύττων τοῖνον ὁ αἰρετίζων λόγος διὰ τῆς προτέρας· ἐκδοχῆς τοὺς ἀπλουστεροὺς φεύγειν ἀναπείθει, μὴδὲ πρὸς τὴν δευτέραν διάνοιαν καὶ τῷ λόγῳ προσήκουσαν ἐπι- στρέφεισθαι· εἰ μὲν γὰρ ἀπερείσαιτο τις πρὸς ἐκεί- νην τὸν νοῦν, εὐχερεστάτην, ὡς ὀρεῖς, καὶ ὀρθοδο-

NOTÆ.

(37) Hæc igitur propositio, existentem non genuit, in duplicem scinditur sententiam.

ζούσαν ἀποδοῖν τὴν ἀπόκρισιν· τὸ γὰρ, ὅντα οὐ γέννηκεν, ἀποφύνασθαι, διότι τῇ ὑπάρξει σύνδρομος ἡ γέννησις, τί μὲν ἐργῶδες, τί δὲ ἀπορον; πῶς δὲ τῇ αἰρέσει σύνδρομον, μᾶλλον δὲ πῶς οὐ μαχόμενον; τίνος δὲ λειπόμενον πρὸς εὐσέβειαν; Εἰ δὲ καὶ πρὸς τὸ ταπεινότερον τοῦ Λόγου δεήσει καταλεῖν, κακεῖθεν περὶ τῆς ὑψηλοτέρας διασκέψεως ἔτι μᾶλλον ἀνηπιλωμένην τὴν θεωρίαν λαβεῖν, ἐντεῦθεν ἔξοσι σοι σκοπεῖν· ὅσον τὸ γεγεννημένον ἀπέθετο τὸ αἰδίον ἢ οὐκ ἀπέθετο; ἀπλῶς μὲν γὰρ ὑπενεγκεῖν, ἀπέθετο, τῷ σοφισμένῳ [τοῦ] κακουργεῖν ὁδὸν οὐκ ἐκώλυσεν· ἀρπάσας γὰρ τὴν φωνὴν ὁ σοφιστὴς οὐκ οὐκον παρ' ἐνυτῷ ἔχει, συμπεραίνειν δόξει, τὸ αἰδίον· εἰ δὲ τις ἐπισυνάψας τὸ λεῖπον ἀποφύνατο, ὥς οὐκ ἀπέθετο, διότι μὴδὲ ἔσχε ποτὲ (τῶν γὰρ προκεκτημένων ἔστι τὸ ἀποτιθεσθαι) ἰσχυρὸν ἔθετο κημὸν τῷ μελετᾷ τὴν ἐχοντι τὴν γλωσσαλίαν. Κάκ τούτου δὲ μυρία σοι κατὰ νοὺν γεωργοῦντι ἀναπλαστήσει τὰ, δι' ὧν ἡ αἰρετικὴ λέσχη καὶ τὸ θράσος ἐπιστομίζεται, παραδείγματα.

ἦ. Ἀλλὰ γὰρ ταῦτά σοι περὶ τῆς κατὰ τὴν ἀντίφασιν τεχνολογίας καὶ τῆς αἰρετικῆς ἀδόλεσχίας κατ' ἐπιδρομὴν εἰρηται, τὴν ἐντελεστέραν διδασκαλίαν καὶ θεωρίαν τοῦ προσηρημένου λόγου, ὃς κατὰ τὰς διαλεκτικὰς πάλαι παρῥησιάζεται διατριβὰς, παρέχειν ὄντο; ἱκανωτάτου. Τὰ δὲ ἄλλα ἔρρωσο καὶ βραδύνειν πρὸς τὰς σὰς αἰτήσεις διὰ τὴν τῶν ὑπογραφέων ἀπορίαν ἀντὶ τοῦ τῶν σὼν αἰτήσεων ὀλιγωρεῖν ἡμᾶς νόμιζε.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΘΘ'

Διατὶ ἀγγέλων μνήμην οὐκ ἔσχεν ἐν τῇ κοσμογενείᾳ Μωσῆς (39); καὶ τί σημαίνει τὸ· «Τοῦτο γὰρ ποίων, ἀνθρακας πυρὸς σωρεῦσθαι ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ»;

Edita a Wolfio, *Cur. Philol.* V, p. 687-691, apud Galland., t. XIII, p. 707-709, n. 12. In Rom. XII, 20.

Ἄμφω μὲν τὰ ζητήματα ταῦτα καὶ ἐν ἑτέροις ἡμῶν γράμμασιν (40) οἶμαι τὴν λύσιν εὑρεῖν, τῆς μὲν ἀκριβείας οὐκ ἂν εἴποιμι μὴδὲν ἀποδέουσιν, τῆς δὲ δυνάμεως οὐδὲν ἔχουσιν ἐνδεέστερον. Ἐπεὶ δὲ σοι φίλον, καὶ ἰδιαίτερον ἔχειν τὴν περὶ αὐτῶν θεωρίαν καὶ ἀνάμνησιν, καίτοι γε κεχαριτωμένος ὢν καὶ αὐτὸς οὐ μόνον εἰδέναι τὰ τοιαῦτα, ἀλλὰ καὶ ἄλλοις μαθεῖν παρέχειν, τῆς σῆς συνέσεως τὴν αἴτησιν οὐ παρηγησάμεθα. Διὸ φάμεν· Ἐξ ὧν τῆς μνήμης καὶ τῶν λογισμῶν ὁ πολλὸς ὄχλος, καὶ τῶν πειρατμῶν καὶ τῶν θλίψεων οὐκ ἀφείλαντο, ἀλλ' ἔτι μένειν τινὰ τῶν λειψάνων ὑπαλείποντο, ὥς καὶ δι' ἄλλας μὲν αἰτίας Μωσῆς, τῆς κοσμογενείας εἰς ἐμφανὴ διήγησιν καθιστάμενος, ἀγγέλων οὕτε οὐσίας οὕτε γενέσεως ἐπεμνήσθη. Κεχωρισμένα τε γὰρ ταῦτα τῆς αἰσθητῆς κτίσεως. Καὶ τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ ἄρτι πρὸς θεοστέραν θεωρίαν ἀναγαγόμενοι ἀπὸ τῆς Αἰγυπτιακῆς μάστιδος δεισιδαιμονίας, ἐν ᾗ πολλὸν χρόνον εἰ καὶ μὴ τῇ πλάνῃ κάτ' ὄχοι, ἀλλ' ἐν γε (41) τοῖς κατεχομένοις τὸν βίον διέτρι-

A quid difficultatis, quidve ardui prae se feret? Quomodo haeresi favebit, imo quomodo ei non repugnabit? Quidque illi assertioni ad pietatem deerit? Jam vero si ei oporteat ad Verbi incarnati humiliationem descendere, indeque de sublimiori mysterio pleniorē adhuc explicationem sumere, ita poteris considerare. V. gr.: Quod natum est, deposuit sempiternitatem, an non deposuit? Respondendo enim simpliciter *deposuit*, cavillari volenti aperitur via; nam ille vocem istam arripiens concludet: Non ergo apud se habet sempiternitatem. Quod si quis annectens quod deerat affirmat: *non deposuit*, quia nec unquam habuit (eorum enim est aliquid deponere, qui id antea possederunt), validum injecti frenum haereticae garrulitati. Hincque tu sedulam animi navans operam innumera germinare facies exempla, per quae haeticorum loquacitas atque audacia reprimatur.

8. Atque haec tibi de contradictionis artificio et de haeretica garrulitate obiter dicta sunt. Absolutiorem doctrinam et explicationem supra memoratus liber, qui in dialecticis jam dudum prostratus, exhibere sufficientissime poterit. Ceterum vale et potius me tuis postulatis tarde obsequi ob scribarum inopiam, quam tuas petitiones negligere putato.

QUÆSTIO LXXIX [al. XII]. (38)

C *Cur angelorum mentionem non fecit Moses in creatione mundi? et quid sibi vult illud: «Hoc enim faciens, carbonem ignis congeres super caput ejus?»*

Duas has quaestiones etiam in aliis scriptis nostris solutas esse existimo, ita quidem, ut, quamvis accuratiori solutionis nihil deesse non dixerō, efficacia tamen non sit inferior. Quoniam vero tibi placuit, singularem aliquam disquisitionem et commentationem de argumentis illis in promptu habere, mihi vero ipsi jucundum sit, non solum scire talia, sed et, ut alii discant, efficere, petitionem tuam aversari nolui. Dico itaque: Quandiu vulgus Judaeorum memoriam et recordationem variarum tentationum et calamitatum nondum amiserat, sed reliquias quasdam in promptu habebat, Moſen quidem praeter alias quoque causas accuratam orbis conditi enarrationem ingressum, nec existentiam nec originem angelorum commemorasse. Haec enim a rebus, quae sensibus obviae sunt, vehementer sunt distincta. Porro Israelitis, tanquam qui ad sublimiorem quamdam meditationem ab Aegyptiaca inprimis superstitione, (in qua

(38) Quoad priorem partem haec quaestio ejusdem fere argumenti est ac quaestio VI et XV, quoad posteriorem convenit cum q. LII.

(39) Colb. ita: Διὰ τὴν Μωϋσῆς ἐν τῇ κοσμογενείᾳ οὕτε ἀγγέλων οὐσίας, οὕτε γενέσεως ἐμνημόνευσεν;

(40) Fortasse hoc factum est in Commentariis Photii in varios Codicis sacri libros, quos passim videas afferri. In epistolis certe ejus altum est de utroque capite silentium.

(41) Ita scripsi pro οὖν γε.

longum tempus, eidem quidem errori non obnoxii, sed inter eos tamen, qui illo capti erant, exegerant) nuper admodum perducti fuerant, non facile nec obvium erat, ut ad incorporeas Deoque similes mentes percipiendas animum eveherent. Non minus vero, nisi potius magis hoc, præter dicta, pertinet, quod leges laturus erat non angelis, sed hominibus, qui et conditi erant, et ex nihilo existere cœperant. Ideo rerum Conditor doctrinas necessarias, et cum utilitate conjunctas, hoc est, cœli, terræ, aliorumque similium originem, exposuit, quoniam illa quidem antequam hominem conderet esse voluit, quodque homo ipse in illis vitam acturus erat, quod denique etiam alia, ad vitam naturalem necessaria, illis, quibus leges ferebantur, suppeditare volebat. Dei enim notitiam, si non accuratam, saltem qualemcunque animis infixam habebant, angelorum vero illam minime omnium: quemadmodum etiam Saducæorum secta multis seculis post Deum quidem profitebatur, angelorum et spirituum nomina nec audire sustinebant⁴². Quod vero Moses, qui Deum vidit, mentium incorporearum commemorationem propter imbecillitatem illorum, qui eam audituri erant, sub initium omiserit, ex cōmanifestum est, quod in fine reliquæ historiæ, et post alia multa recitata, mentionem eorum fecit, quamvis ne tanequidem creationem illorum, sed lætitiā cœlorum et angelorum adorationem commemoravit. « Lætamini, inquit, cum illo, cœli, et adorent eum omnes angeli Dei⁴³. » Similiter David, Dei pater, et igneam eorum essentiam commemorat, et conditorem eorum appellat⁴⁴, qui reliquarum rerum omnium auctor sit et agnoscatur. Atque hæc quidem hac occasione de angelis asserre licuit.

Quod vero ad illud dictum spectat: « Hoc enim faciens, carbones ignis congeres in caput ejus⁴⁵, » idem illud est ac si dixeris: Coacervabis carbones, caput ejus depascentes et consumentes. Citius enim illud consumerent, nisi mature illos ab eo removeas, et a repente ac consumente labe illud liberes. Nonne vero, ita si egeris, optimus proximi tibi medicus videberis? Si enim mensa et convicta hostis tuus a te excipitur, quomodo fieri potest, ut, si non ob boni virtutisque studium, saltem propter, delicias quibus apud te fruitur animum suum ab inimicitia revocet, ab insidiis vero faciendis absteineat, mentisque sobrietate recepta, flammæ et iram, quas inimicitia excitaverat, in placidos mansuetosque mores convertat, atque adeo sensim eo adducatur, ut amare discat benefactorem, benefica et amica manu eo usus, ut acerbitatem ex odio natam molliat, similitatemque adversus benefactorem, quæ et animum ejus, et corpus, et caput depascit, in pудо-

⁴² Matth. xiii, 8.

⁴³ Deut. xxxii, 43.

⁴⁴ Psal. civ, 4.

⁴⁵ Rom. xii, 20.

NOTÆ.

(42) Coll. pro τοῖς νόμοις.

(43) Idem pro ποιητῆς οὐρανοῦ, quæ posterior vox ex compendio scriptionis αὐοῦ, id est, ἀνθρώπου, nata est, ad quam voces πρὸ τῆς in ποιητῆς anulata ideo a librario videtur, quod vocis οὐρα-

νοῦ magis videretur accommodata. (44) Hoc Elogium Davidi ob Christum δεάνθρωπον, ex familia ejus natum, tribuitur Chrysostomo et aliis, quorum locos habes apud Suicerum. (45) Idem pro τοῖς νόμοις. (46) Idem pro ποιητῆς οὐρανοῦ, quæ posterior vox ex compendio scriptionis αὐοῦ, id est, ἀνθρώπου, nata est, ad quam voces πρὸ τῆς in ποιητῆς anulata ideo a librario videtur, quod vocis οὐρα-

νοῦ magis videretur accommodata. (46) Idem pro ποιητῆς οὐρανοῦ, quæ posterior vox ex compendio scriptionis αὐοῦ, id est, ἀνθρώπου, nata est, ad quam voces πρὸ τῆς in ποιητῆς anulata ideo a librario videtur, quod vocis οὐρα-

νοῦ magis videretur accommodata. (46) Idem pro ποιητῆς οὐρανοῦ, quæ posterior vox ex compendio scriptionis αὐοῦ, id est, ἀνθρώπου, nata est, ad quam voces πρὸ τῆς in ποιητῆς anulata ideo a librario videtur, quod vocis οὐρα-

τὴν κεφαλὴν κατὰ τοῦ εὐεργέτου δυσμένειαν εἰς αἰδῶ διαλυσάμενος καὶ στοργήν; Εἰ δὲ γε μετὰ τὴν τοσαύτην εὐεργεσίαν, δι' ἧς τὸ τῆς ἀγαθότητος ἔδεικνυται κάλλος, οὐδὲν πρὸς τὸ βέλτιον, ὃ τῷ φθόνῳ τοῦ πλησίον καὶ τῷ μίσῳ κάτοχος, οὐδὲ πρὸς μεταβολὴν καὶ διόρθωσιν ἐπιβλέψαι βούλοιοτο, θηρίον μὲν ἂν ὁ τοιοῦτος καὶ οὐκ ἄνθρωπος εἴη, καὶ σπάνιον ἐν ἀνθρωπίνῃ φύσει τὸ τοιοῦτον κακόν. Σὺ δὲ οὐδὲν μὲν ἦττον οὐδὲ (45) μετὰ τὴν τοσαύτην ἀπόνοιαν, ἀλλὰ καὶ μάλλον τοὺς κατανεμομένους αὐτοῦ τὴν κεφαλὴν ἀνθρακᾶς τῆγε σὴ προνοίᾳ σωρευόντων, τὴν δεσποτικὴν ἂν εἴης μίμησιν ταῖς εὐεργεσίαις ἀναπληρῶν, ἐκείνους δ' αὐτοῦ τὸ ἀμάρτημα πάσης (46) ἀθλίως ἐπὶ πλέον ὥσπερ εὐεργεσίας οὕτω καὶ συγγνώμης ἔδειξας δυνατώτερον. Εἰ δὲ τις τὸ • « Ἀνθρακᾶς πυρὸς ἐπισωρεύσεις ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ, » καὶ κατὰ τὴν πρῶταιρον ἐκδοχὴν, καὶ τοὺς πολλοὺς παρακαλοῦσαν, εἰς τὸ μὴ τὴν ἔχθραν ἔχθρῃ καὶ ἀμύνην χαλεπώτεραν ποιεῖν, θελήσει νοεῖν, οὐδὲ τοῦτο ἂν εἴη στοχασμοῦ διαπεσεῖν, ὅφ' οὗ παρασκευάζεται. Καὶ πρὸς συγκατάθεσιν ἔλκειν μάλλον δύναται ἢ τοῦ μὴ ἀμύνασθαι παραινούσα τοὺς πολλοὺς πειθῶ. (47) Οὐ παύεται βέλῃ κινῶν ὁ μάτην κατὰ σοῦ τὴν ἔχθραν ὑπελθὼν, ἀμεινον μὲν ἂν εἴη, τὸν κοινὸν πλάστην καὶ τὴν πλάσσαν δεξιάν καὶ τὴν αὐτὴν φύσιν ἐννοοῦντα νικῆσαι γνώμης χρηστότητι τὸν μισοῦμενον· διότι παράγει (48) δι' ἔχθρας τὸ ὁμοφυές. Εἰ δὲ μὴ, βούλει δὲ τοῦτον ἀμύνασθαι καὶ λυπησῶν καὶ μὴδὲν ἐν τούτοις διαμαρτεῖν, ψάμμιζε, πότιζε αὐτόν. Πῶς καὶ διὰ τί; Τὸν κοινὸν δεσπότην διὰ τούτων σαυτοῦ παρασκευάζεις ἐκδικητὴν, ἐκείνον δὲ διὰ τῶν εὐεργεσιῶν εἰς ἐκδίκησιν κινήσεις, ὅστις ἂν ἴσῃς τὸν ἐχθρὸν οἷα πυρὶ τῇ ἐκείνου δίκῃ καὶ κρίσει φλεγόμενον τε καὶ καταπιμπράμενον, καὶ αὐτῇ συναπολλύμενον ἔχθρῃ καὶ ἐπιβουλῇ.

A rem quemdam et amorem convertat? Quod si tamen post tantam beneficentiam, per quam benignitatis pulchritudo representatur, homo, invidia et odio in proximum sibi obnoxius, nec melior reddatur, nec ad mutationem morumque correctionem respicere velit; ille quidem fera bestia potius, quam homo fuerit, qualis tamen inter homines rarissime inveniat. Tu autem nihilominus vel sic, imo vero diligentius carbones, caput ejus depascentes, provida cura post tantam amentiam coacervans beneficiis tuis, Domini exemplum imitaberis; aliter vero ille ostendet, peccatum suum apud se plus valere, quam omnis ejusmodi beneficentia factaque liberaliter venia efficere possit. Si quis vero verba illa: « Carbones ignis congeres super caput ejus; » de proclivi in gratiam receptione, quæ multos compellit, ut inimicitiam inimizia et vindicta graviolem non reddant, accipere malit, nec ille iudicio, quo utitur, admodum fallitur. Quæ enim ad vindictam cavendam adhortatur oratio, illa ad consensionem animorum conciliandam egregie facit. Quod si enim is, qui præter rem inimicitiam adversus te fovet, tela movere non desinat; præstiterit tamen, communem Conditorum, dextramque, quæ utrumque formavit, eandem porro utrumque naturam recogitare, et facilitate sua iniquum osorem vincere. Naturæ enim affinitas per inimicitiam tollitur. Sin minus hoc placeat, malisque injuriis ulciscere, et injuriam tristitia affligere, eadem vero opera non peccare, cibus et pota illum. Quomodo vero et cur ita? Sic enim communem Dominum vindicem tibi concilias, quem si beneficiis illis tuis ad ulionem capiendam excitaveris, inimicum pœna ejus et iudicii, tanquam igne quodam, consumptum et combustum, inimicitiaque sua et odiis devoratum citius videris.

STEWARTII MONITUM IN SEQUEMTEM QUÆSTIONEM.

Est et hoc opusculum Photii a Turriano Latine versum inter schedas Canisianas repertum. Argumentum pauculis hisce verbis complexus est Turrianus: « Voluntas comedendi simpliciter fuit quidem in Christo, quia hæc voluntas naturalis est. Voluntas vero comedendi aliquid hæc vel illa qualitate affectum, ut dulce, aut amarum, aut multum, aut parum, non fuit in eo, quia hujusmodi, quæ dicitur ποιά, id est, qualis, vel πῶς, id est, quomodo, voluntas personæ humanæ est, non naturæ, Christus autem non erat persona humana, nec hominem aliquem assumpsit, sed naturam hominis, quæ una est (specie scilicet). Hujusmodi voluntas non naturalis, sed personæ humanæ dicitur voluntas κατὰ γνώμην, sive γνώμικῃ. Ille est scopos hujus tractationis. » Hæc Turrianus. Inscriptio Græca est: Περὶ τῶν γνώμικων θελημάτων ἐπὶ Χριστοῦ.

Dicitur autem gnomicum a *gnome*; quod nomen « variam et multiplicem significationem habet, » inquit beatus Damascenus lib. iii *De fide orthodoxa*, cap. 14. Interdum enim admonitionem significat, ut cum ait Apostolus: « De virginibus præceptum Domini non habeo, γνώμην autem do. » Interdum consilium, ut cum ait Propheta: « Super populum tuum malignaverunt γνώμην. » Quodcumque item decretum; ut in his Danielis verbis: A quo exiit impudens hæc γνώμη? Nonnunquam denique pro fide, aut opinione, aut animi affectione sumitur; atque, ut brevi perstringam, γνώμης vocabulum plurimis significationibus usurpatur. Hæc Damascenus. Invenitur libellus iste Græce in variis Bibliothecis, nominatim

NOTÆ.

(45) Sic scribo pro οὐδὲν. Proximum τὴν addidi ex Colb.

(46) Πάσης debeo eidem pro παντι.

(47) Crediderim, hic excidisse, et δ'.

(48) Colb. διότι περ ἀγεί.

in Cæsarea Viennensi et in ducali Bavarica Monachensi. Latine, quod sciam, nunquam in manus hominum venit. Quocirca mirandum non est, si disputatio hæc Latinis hucusque vix nota fuit. Vale : et post lectum opusculum lege etiam subjunctam criticam Dissertationunculam.

QUÆSTIO LXXX (49). [Coisl. CCXLVII, Taur. A CCXXXVIII].

Quales debeant dici in Christo voluntates gnomicae, et qualis debent in eodem Christo dici voluntas humana, hypostatica aut alia.

ΕΡΟΤΗΣΙΣ Π'.

Ποῖα δεῖ λέγειν ἐπὶ Χριστοῦ γνωμικὰ θέληματα, καὶ ποῖον ἔστι λέγειν ἐπ' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ ἀνθρώπινον θέλημα ὑποστατικὸν καὶ ἕτερον.

Edita a Stewartio et Basnagio (Aurarium Stewart, p. 437-452. Ingolstadt., 1616, n° 4, et gr. in *Antiquis lectionibus* ed. Antwerp. 1723, t. II. P. II, p. 439-458. — De voluntatibus Christi gnomicis.

Disserere de voluntatibus in Christo, quæ dicuntur γνωμικὰ θέληματα, tum difficile, tum facile est. Quia enim nemo, quod sciam, ex sanctis Patribus, quidquam alicujus momenti, et limatæ et distincte de hac re tradidit, excepto sancto Maximo, magno veræ pietatis defensore (50), idcirco difficultas subit de ea loquendi; iis enim qui volunt calumniari, non videtur metuendum esse, et non accedendum ad tam grave dogma in uno viro commovendum: rursus vero quia ab ipsis thalamis pietatis et rationationibus inter se consentientibus multæ necessariæ conclusiones prodierunt, quæ rectam opinionem muniunt, hac ratione facile est dicere, vel non remanet saltem hoc dogma altius, quam ut comprehendere possit.

Tu vero, frater mihi charissime (51), si partus sermonis mei petitione tua et spe dignus videatur, amplectere tanquam communem et tecum, qui obstrictus es, et mecum, qui peperī: sin autem imperfectus et mancus, cum iis collatus, quæ sunt jam tibi studio contemplationis ad maturitatem perducta (optarem autem hoc, si desiderio vincendi tenerer, multo enim suavius est in fratre, quam in alio vincere; siquidem non in Care periculum, ut est in proverbio, machinamur, sed in cognato sanguine verum robur inquirere cordati ac prudentis esse existimamus), attamen tanquam expositum fœtum suscipe, et tuis laboribus auge et perfice, eoque communi lætitia oblectari et frui ne desinas.

Cum igitur duo genera potentiarum veteres distinxerint (oportet enim paulo altius repetere), unum genus est earum, quæ versantur in cognitione, quæ dicuntur *cognitivæ*; aliæ animales: ad eam rem, de qua nunc agendum est, magis opus est animalibus potentiis, id est *appetitiivis*. Ingenerata itaque est animæ vis appetendi illud, quod est secundum naturam, sive naturæ conveniens, et omnia, quæ substantialiter insunt, continendi et conservandi, quæ dicitur θέλησις, id est *voluntas*,

Ὁ περὶ τῶν γνωμικῶν θελημάτων ἐπὶ Χριστοῦ λόγος; πῇ μὲν ἔστι χαλεπὸς, πῇ δὲ ῥάδιος. Διότι μὲν γὰρ οὐδεὶς, ὅσα γε ἐμὲ εἰδέναι, τῶν ἀξιολόγων καὶ θεοφόρων Πατέρων ἡμῶν οὐδὲν ἀξιόλογον καὶ διακαθαρμίνον εἰς εὐκρίνειαν περὶ τούτου παραδεδωκεν, πλὴν γε Μαξίμου τοῦ μεγάλου τῆς εὐσεβείας ὡς ἀληθῶς προμάχου, διὰ τοῦτο τὸ χαλεπὸν εἰπεῖν ὑπεισέρχεται. Ἐφ' ἐνὶ γὰρ ἀνδρὶ τηλικούτου δόγμα σαλεύειν, οὐκ ἂν εἴη τοῖς ἐπηρεάζειν βουλομένοις φοβερὸν καὶ ἀπροσπέλαστον. Διότι δὲ πάλιν ἀπ' αὐτῶν τῶν τῆς εὐσεβείας θαλάμων καὶ τῶν λογισμῶν τῶν συμπήφων πολλαὶ προλασιν ἀποδείξεις τὴν ὀρθὴν δορυφοροῦσαι δόξαν, ταύτῃ τὸ ῥᾶστον εἰπεῖν ἢ ἀψηλότερον καταλήψεως περίεστιν.

Σὺ δέ μοι, ἱερῶν ἐρασμιώτατε, εἰ μὲν ὁ τοῦ λόγου τόκος ἀξίός σοι τῆς αἰτήσεως καὶ τῆς ἐλπίδος φανῇ, οἷα δὴ κοινὸν ὂντα τοῦ τε μαρτυρουμένου, καὶ τοῦ τεκόντος, περιέπε· εἰ δ' ἀτελὴς καὶ ἰσχυρὸς πρὸς τὰ ἥδη σοι τελεσφορηθέντα ταῖς θεωρίαις ἔχει (εὐξαίμην δ' ἂν τοῦτο, εἴπερ ὁ τοῦ νικῆν πόθος εἶχεν· πολλῶν γὰρ ἥδιον ἐν φίλῳ ἢ ἐν ἄλλῳ νικᾶν· οὐ γὰρ ἐν τῷ Καρὶ τὸν κίνδυνον, ὡς ἡ παροιμία, σοφιστόμεθα, ἀλλ' ἐν τῷ οἰκείῳ αἵματι τὸ τοῦ κράτους γνήσιον ἐπιζητεῖν ἡγοῦμεθα συνετὸν), πλὴν ἄλλ' ὡς ἐκθετο ἀναλαβὼν τὸ γέννημα καὶ πόνοις οἰκείοις συναυξήσας καὶ τελεσφορήσας κοινήν ἐπ' αὐτῷ ποιῆσθαι μὴ φθονήσης τὴν εὐφροσύνην καὶ τὴν ἀπλάυσιν.

Διττων τοιγαροῦν τῶν ψυχικῶν δυνάμεων ὑπάρχειν πάλαι διευκρινόμενων (μικρὸν γὰρ ἀναδρομὴν δεῖ), τῶν μὲν γνωστικῶν, τῶν δὲ ζωτικῶν, μᾶλλον πρὸς τὴν παρούσαν ὑπόθεσιν, ἢ τῶν ζωτικῶν ἔστι χρεῖα, ἦτοι τῶν ὀρεκτικῶν. Ἐνέσπαρται τοίνυν τῇ ψυχῇ δύναμις ὀρεκτικὴ τοῦ κατὰ φύσιν ὄντος, καὶ πάντων τῶν οὐσιωδῶς προσ[ε]όντων συνεκτικῇ, ἥτις λέγεται θέλησις. Διὸ καὶ ὀρίζονται φυσικὸν εἶναι θέλημα ὀρεξίν φυσικὴν τε καὶ λογικὴν θέλησιν. Διὸ καὶ ὀρίζονται φυσικὸν εἶναι θέλημα, ὀρεξίν φυσικὴν τε καὶ λογικὴν

VARIE LECTIONES.

α ἢ οὐχ ἔγισε· videtur Turrianus. CAPER. notæ ms. β Turrianus legebat ἐν ἀδελφῷ, in fratre.

NOTÆ.

(49) Ille codex Græcus habetur ms. in Bibl. Cæsar. Vindobonensi, n. 208, chartaceus, mediocriter antiquus, folio; Lamb. *Bibl. Vind.* I. V, p. 15.

(50) Vide Damasc., lib. III *Fidei orth.*, cap. 14,

et Anastasium Sinaitam in suo *Hodego* seu *Via duce*.

(51) Photii frater Tarasius. In Græco non frater, sed *sacerdotum charissime*

μόνων ἡρτημένην τῶν φυσικῶν. Ὅστε ἡ μὲν θέλη-
σις ἐστὶν αὐτῇ ἡ ζωτικὴ τε καὶ λογικὴ ὁρεξις πασῶν
τῶν τῆς φύσεως συστατικῶν ἀπλῇ δυνάμει. Ἡ γὰρ
τῶν ἀλόγων ὁρεξις μὴ οὕσα λογικὴ οὐ λέγεται θέλησις.
Θέλησις οὖν τί ποτὲ ἐστὶν εἰρηται.

tuunt, simplex potentia. Appetitus enim irrationalium, cum non sit rationalis, non dicitur voluntas. Dicitum igitur est, quid sit θέλησις, id est voluntas.

Βούλησις δὲ ἐστὶ ποιά φυσικὴ θέλησις, ἡγουν φυσικὴ καὶ λογικὴ ὁρεξις τινος πράγματος. Ἐγκεῖται μὲν γὰρ ἡ δυνάμεις ἐν τῇ τοῦ ἀνθρώπου ψυχῇ τοῦ λογικῶς ὁρέεσθαι· ὅτε δὲ φυσικῶς κινήθῃ αὐτῇ ἡ λογικὴ ὁρεξις πρὸς τι πρᾶγμα, λέγεται βούλησις· βούλησις γὰρ ἐστὶν ὁρεξις καὶ ἐρεσις τινος πράγματος λογικῇ. Λέγεται δὲ βούλησις καὶ ἐπὶ τῶν ἐφ' ἡμῖν, τοῦτέστι καὶ ἐπὶ τῶν ἀδυνάτων. Βουλόμεθα γὰρ καὶ μὴ ἀποθανεῖν, ἐστὶ δὲ ἡ βούλησις τοῦ τέλους, οὐ τῶν πρὸς τὸ τέλος. Τέλος γὰρ τὸ βουλητὸν ὡς τὸ ὑγιᾶναι· πρὸς τὸ τέλος δὲ ὁ τρόπος δι' οὗ ὀφείλομεν ὑγιᾶναι. Iis quæ non possunt; volumus enim non mori, est præterea βούλησις, id est voluntas finis, non autem eorum quæ spectant ad finem. Finis enim est τὸ βουλητὸν, id est id quod volumus, ut bene valere; ad finem autem spectat id per quod debemus bene valere.

Μετὰ δὲ τὴν βούλησιν, ζήτησις καὶ σκέψις μεθ' ἧς ἡ βούλη. Βούλη γὰρ ἐστὶν ὁρεξις ζητητικὴ· περὶ τῶν ἐφ' ἡμῖν πραγμάτων γινομένη· βουλευεται γὰρ εἰ ὀρεῖται τις μεταλθεῖν τὸ πρᾶγμα ἢ οὐ. Εἴτα κρίνει, καὶ λέγεται κρίσις. Ἐφ' οἷς διατίθεται καὶ ἀγαπᾷ καὶ λέγεται γνώμη· ἀνκριθῇ μὲν γὰρ, μὴ διατεθῇ δὲ πρὸς τὸ κριθῆναι· ἡγουν ἀν μὴ ἀγαπήσῃ οὐ λέγεται γνώμη· ἐπὶ μέντοι τῇ γνώμῃ ἡ προαίρεσις ἔπεται οἷον ἐκλογῇ. Μετὰ δὲ τὴν προαίρεσιν ἡ πρὸς τὴν πρᾶξιν ἀκολουθεῖ ὁρμή· εἴτα χρήσις, μεθ' ἣν τὰ τῆς ὁρέξεως παύεται. Ἐπὶ μὲν οὖν τῶν ἀλόγων, μετὰ τὴν ὁρεξιν εὐθὺς ἡ ὁρμή ἔπεται, ἐπὶ δὲ τῶν λογικῶν οὐ πάντως. Τὰ μὲν γὰρ ἄλογα ὑπὸ τῆς φυσικῆς ὁρέξεως ἄγεται, διὸ οὐδὲ θέλησις ἡ τῶν ἀλόγων ὁρεξις λέγεται, οὐδὲ βούλησις. Ἐπὶ δὲ τῶν ἀνθρώπων μᾶλλον ἡ φυσικὴ ὁρεξις· ἥπερ ἄγει· αὐτεξουσίως γὰρ καὶ μετὰ λόγου κινεῖται, ἐπειδὴ καὶ συνεξευγμένα εἰσὶν αἱ γυνωστικαὶ καὶ ζωτικαὶ δυνάμεις ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, αὐτεξουσίως τοιγαροῦν ὁρέγεται, καὶ αὐτεξουσίως ὁρμᾷ, καὶ τὰ ἄλλα αὐτεξουσίως ποιεῖ.

Ἐπὶ δὲ γε τῆς θείας καὶ μακαρίας καὶ ὑπερουσίως φύσεως, βούλησιν δὲ μὲν λέγομεν, προαίρεσιν δὲ κυρίως οὐ λέγομεν, ὥσπερ οὐδὲ σκέψιν, οὐδὲ βούλησιν, ἀλλ' οὐδ' ἐπὶ τῆς τοῦ Κυρίου ψυχῆς, βούλην λέγομεν ἢ προαίρεσιν. Οὐ γὰρ εἶχεν ἀγνοίαν, εἰ καὶ τῆς τὰ μέλλοντα ἀγνοούσης ἐξηρμήτιζε φύσεως. Ἐνωθεῖσα γὰρ τῷ Θεῷ Λόγῳ καθ' ὑπόστασιν, πάν-

unde φυσικὴν θέλημα, id est natural m voluntatem, definiunt esse appetitum naturalem et rationalem, ex solis naturalibus pendentem. Quare θέλησις, id est voluntas, est ipse animalis et rationalis appetitus omnium potentiarum, quæ naturam constituunt, simplex potentia. Appetitus enim irrationalium, cum non sit rationalis, non dicitur voluntas.

Βούλησις vero est naturalis voluntas ποιά, id est aliqualis (ut ita dicam); naturalis enim et rationalis appetitus de aliqua re est rationalis. Inest enim in anima hominis vis, sive potentia appetendi rationaliter; quando autem naturaliter movetur ipse appetitus rationalis ad aliquam rem, dicitur βούλησις, id est voluntas alicujus rei: βούλησις enim est appetitus et desiderium alicujus rei rationale: dicitur autem βούλησις, id est voluntas alicujus rei, de iis quæ sunt in nostra potestate, et de iis quæ non sunt; id est, de iis quæ a nobis fieri possunt, et de iis quæ non possunt; volumus enim non mori, est præterea βούλησις, id est voluntas finis, non autem eorum quæ spectant ad finem. Finis enim est τὸ βουλητὸν, id est id quod volumus, ut bene valere; ad finem autem spectat id per quod debemus bene valere.

Post βούλησιν, id est voluntatem alicujus rei est inquisitio et consideratio, postea consilium. Consilium enim est appetitus, inquirens de iis quæ sunt penes nos: consultat enim an debeat aliquis aggredi aliquam rem, an non. Postea judicat et dicitur iudicium. In quibus afficitur, et ea amat, dicitur γνώμη, id est affectio; si enim iudicet et non afficiatur, id est, non amet quod iudicatum est, non dicitur γνώμη. Post γνώμη sequitur προαίρεσις vel ἐκλογῇ, id est electio; post electionem sequitur ὁρμή πρὸς τὴν πρᾶξιν, id est aggressio ad rem; deinde χρήσις, id est usus. Post hunc cessat appetitus. In irrationalibus quidem statim post appositionem sequitur impetus sive aggressio; in rationalibus vero non omnino. Irrationalia enim ducuntur ab appetitu naturali, quannobrem appetitus eorum non dicitur θέλησις, id est voluntas; in hominibus vero magis appetitus naturalis ducitur, quam ducit; libere enim et cum ratione movetur, quia in homine copulatæ sunt potentiæ cognoscitivæ et animales, quare libere appetit, et libere aggreditur, et alia libere facit.

In divina autem natura βούλησιν quidem, id est voluntatem, dicimus: electionem vero non dicimus proprie, sicut neque considerationem, neque consultationem, imo nec in anima Christi consilium dicimus, nec electionem; non enim habebat ignorantiam, tametsi naturæ ignorantis esse dicebatur (52): unita enim Deo Verbo secundum hyposta-

VARIÆ LECTIONES.

* legend. ζητητικῇ. ° Turrian. legebat ὁρεξις ἄγεται. ° Turrian. θέλησιν, sed legebat βούλησιν, ut in Colbertino quoque legitur. ° Olim dubitabam an legendum βούλην, sed Colbertinus codex habet βούλευσιν, et quidem bene.

NOTÆ.

(52) Tametsi naturæ ignorantis esse dicebatur: Et καὶ τῆς τὰ μέλλοντα ἀγνοούσης ἐξηρμήτιζε φύ-

σεως. Id est: tametsi naturæ futura ignorantis esse dicebatur.

sim, cognitionem omnium habebat, non gratia, sed natura, propter unionem hypostaticam, idem enim erat Deus et homo. Quamobrem neque γνωμικὸν θέλημα habebat (id est, voluntatem affectivam sive affectionem voluntatis in aliqua re); habebat quidem voluntatem naturalem illam simplicem, quæ in omni natura hominum similiter spectatur; gnomicam vero voluntatem non habebat sancta anima Christi contra divinam voluntatem, nec aliud volebat, præter voluntatem divinam. Γνώμη enim simul dividitur cum personis, præterquam in sola sancta et simplici, et non composita, et indivisibili deitate; illic enim cum hypostases non omnino dividantur, neque distent, ideo neque id quod personæ volunt, dividitur; imo τὸ γνωμικὸν est tanquam unitum cum naturali, et lege circumscriptionis propriæ subdivisum; illic enim, quia una est natura, una est etiam naturalis voluntas; quia vero et hypostases sunt inseparabiles, unum etiam est τὸ θέλητόν, id est, quod volunt, et una motio trium personarum, quia unio illa inviolabilis, et supra naturam non inferatur (53).

In hominibus enim, quia una est natura, una quidem est naturalis voluntas, sed personæ sunt inter se divisæ, et distinctæ tempore, et loco, et dispositione erga res, et multis aliis: idcirco diversæ voluntates cernuntur, et diversæ γνώμαι (id est voluntates cum affectione et amore); in Domino autem Jesu, quia sunt diversæ naturæ, diversæ etiam sunt voluntates, divinitatis ejus et humanitatis, id est potentiae θελητικαί, id est, ad volendum. Rursus vero, quia una est hypostasis, et unus, qui vult, unum etiam est quod vult, id est τὸ γνωμικὸν αὐτοῦ θέλημα (54), hoc est, voluntas cum affectione; sequente scilicet humana ejus voluntate divinam ejusdem voluntatem, eademque volente, quæ divina ejus voluntas voluit ipsam velle. Quare voluntates gnomicae, et hypostaticæ ac personales, et electivæ eandem rem subjectam significant.

Oportet autem scire, ut major et plenior verborum explanatio fiat, significare aliquando voluntatem, potentiam ad volendum, et dicitur voluntas naturalis; quandoque vero significat τὸ θελητόν, id est, id, quod volumus, et dicitur θέλημα γνωμικόν. Et auctore sancto Maximo differt voluntas gnomica a voluntate naturali, quia illa quidem hypostatica et personalis est et nominatur; hæc autem naturalis voluntas non est, neque vocatur hyposta-

A των εἶχε τὴν γνώσιν, οὐ χάριτι, ἀλλὰ φύσει, διὰ τὴν καθ' ὑπόστασιν ἑνωσιν· ὁ αὐτὸς γὰρ ἦν Θεὸς καὶ ἄνθρωπος. Διὸ οὐδὲ γνωμικὸν εἶχε θέλημα· θέλησιν μὲν γὰρ εἶχε τὴν φυσικὴν τὴν ἀπλήν, τὴν ἐν πάσαις τῶν ἀνθρώπων φύσεσιν ὁμοίως θεωρουμένην· τὴν δὲ γνωμικὴν θέλησιν οὐκ εἶχεν αὐτοῦ ἡ ἁγία ψυχὴ ἐναντίαν τοῦ Θεοῦ θελήματος αὐτοῦ, οὐδὲ ἄλλο παρὰ τὸ θεῖον αὐτοῦ θέλημα. Ἡ γὰρ γνώμη συνδιαίρεται ταῖς ὑποστάσεσιν, πλὴν ἐπὶ μόνῃς τῆς ἁγίας καὶ ἀπλῆς καὶ ἀσυνθέτου καὶ ἀδιαίρετου θεότητος· ἐκεῖ γὰρ τῶν ὑποστάσεων μὴ εἰς ἅπαν διαιρουμένων μηδὲ διισταμένων, οὐδὲ τὸ θελητόν διαίρεται, ἀλλ' ἐστὶ τῷ φυσικῷ τῷ γνωστικῷ ὡσπερ ἡνωμένον· καὶ νόμῳ περιγραφῆς ἰδίᾳς ὑπομεριζόμενον. Κάκει μὲν ἐπειδὴ μία φύσις, μία καὶ ἡ φυσικὴ θέλησις, ἐπειδὴ δὲ καὶ αἱ ὑποστάσεις ἀδιαίρετοί εἰσιν, ἐν καὶ τὸ θελητόν, καὶ μία ἡ κίνησις τῶν τριῶν ὑποστάσεων, οὐκ ἀνεχομένης τῆς ἀχράντου καὶ ὑπερφυοῦς ἐνώσεως μερισμῷ ὕλικῆς τινος φαντασίας καθυβρίζεσθαι.

patitur, ut alienius divisionis fictione contumelia ei

Ἐπὶ δὲ τῶν ἀνθρώπων ἐπειδὴ μία ἡ φύσις, μία μὲν καὶ ἡ φυσικὴ θέλησις. Κεχωρισμένοι δὲ εἰσιν ἀπ' ἀλλήλων αἱ ὑποστάσεις καὶ διαστῆκασιν χρόνῳ τε καὶ τόπῳ καὶ τῇ πρὸς τὰ πράγματα διαθέσει, καὶ κατὰ πολλὰ ἄλλα, τούτου ἕνεκα διάφορα τὰ τε θελήματα καθορᾶται καὶ αἱ γνώμαι. Ἐπὶ δὲ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐπεὶ διάφοροι αἱ φύσεις, διάφοροι μὲν καὶ αἱ φυσικαὶ θελήσεις τῆς θεότητος αὐτοῦ καὶ τῆς ἀνθρωπότητος, ἡγουν αἱ θελητικαὶ δυνάμεις. Ἐπεὶ δὲ πάλιν ἡ ὑπόστασις μία, καὶ εἰς ὃ θέλων, ἐν καὶ τὸ θελητόν, ἡγουν τὸ γνωστικόν· αὐτοῦ θέλημα· δηλὸν ὅτι τῆς ἀνθρωπίνης αὐτοῦ θελήσεως ἐπομένης τῇ θεῇ αὐτοῦ θελήσει, καὶ τὰ αὐτὰ θελοῦσης ἂν ἡ θεῖα αὐτοῦ θέλησις ἡθέλησε θέλειν αὐτήν. Γνωστικὰ τοίνυν θελήματα καὶ ὑποστατικά καὶ προσωπικά καὶ προαιρετικά, τὰ αὐτὰ ἂν εἴησαν ὑποκείμενον πρᾶγμα σημαίνοντα.

Εἰδέναι δεῖ πείρας φιλολόγου καὶ σαφεστέρας ἀναπληρώσεως ῥημάτων χάριν, ὥς τὸ θέλημα ποτὲ μὲν τὴν θέλησιν δηλοῖ, ἥτοι τὴν θελητικὴν δύναμιν, καὶ λέγεται θέλημα φυσικόν· ποτὲ δὲ τὸ θελητόν, καὶ λέγεται θέλημα γνωμικόν. Καὶ κατὰ τὸν ἱερὸν δὲ Μάξιμον, διαφέρει θέλημα γνωμικὸν θελήματος φυσικοῦ, ὅτι τὸ μὲν ὑποστατικόν τε καὶ προσωπικόν καὶ ἐστὶ καὶ ὀνομάζεται, τὸ δὲ φυσικὸν θέλημα οὐκ ἐστὶ. Καὶ ἐτι διαφέρει, ὅτι ἡ μὲν ἀπλῶς καὶ ὡς ἔτυχεν

VARIÆ LECTIONES.

† Turrian. legit γνωμικόν, optime

NOTÆ.

(53) Non patitur ut alicujus divisionis fictione contumelia ei inferatur. Οὐκ ἀνεχομένης . . . μερισμῷ ὕλικῆς τινος φαντασίας καθυβρίζεσθαι. Id est: Non patitur ut alicujus idææ materialis divisione contumelia sibi inferatur.

(54) Ad hæc Photii verba adjecit nescio quis hoc Græcum Scholion, Photium contradictionis arguens:

Πῶς λέγεται ἐνταῦθα ἐν γνωμικῷ ἐπὶ Χριστοῦ θέλημα πολλὰχοῦ διαβολὴν ἔχοντος τοῦ παρεισάγοντος τὴν δίξαν ταύτην; Quomodo hic dicitur esse una voluntas gnomica in Christo, cum qui hanc opinionem introducit passim refutetur? In hoc ipso scilicet tractatu. TURRIAN.

ἔχουσα τῶν κατὰ φύσιν συστατικῶν ὁρμῇ τε καὶ A
ἐρεσίς, θέλημα ἐστὶ φυσικόν. Ἡ δὲ τῶν καθ' ἡδονὴν
συνεργητικῶν ποιά καὶ διάφορος κίνησις τε καὶ
ῥεξις, θέλημα γνωμικόν, ἥτις καὶ ἐν ἐπιτάσει καλοῦ
τε καὶ τοῦ μὴ τοιοῦτου γινώσκεται, καὶ οὐκ ἐστὶ τὸ
πρότερον σημειούμενον τοῦ δευτέρου παντελῶς ἀλλό-
τριον, ἀλλ' ἐστὶν αὐτοῖς ἡ κοινωνία ἐν ποσότητος
ιδιότητι *. Καὶ ὅν τρόπον καὶ τὸ σημειούμενον τῆς
ἐπ' ἀνθρώπου λαμβανομένης φύσεως.
dignoscitur, et non est prius significatum ab hoc secundo penitus alienum, quin potius communio-
nem habet in proprietate quantitatis, et qualitatis, sicut significatum nomine naturæ in homine
acceptæ.

Καὶ γὰρ διττὸν ἐνταῦθα τὸ τῆς φύσεως, τὸ μὲν
ἀπλῶς καὶ καθόλου σημεῖον ἕκαστον τῶν ὑπὸ τὸν
ἄνθρωπον τελούντων ἀτόμων, τὸ δὲ οὐκ ἀπλῶς οὐδὲ
τὸν ὅλον τῆς ἐμφύτου δυνάμεως πρὸς τὰς πράξεις B
ἐνισχυούσης, καθ' ὃν καὶ τὸ σύστημα τῶνδε τῶν
ἀνθρώπων, τὸ μὲν γειομετρεῖν πέφυκε μᾶλλον, τὸ δὲ
μουσικῇ τελειοῦν ἐκτελεστέον, ἢ οἱ μὲν πρῶτος
τος, οἱ δὲ σωφροσύνης μᾶλλον ἐργάται γινώσκονται.

Διαφέρει μὲν οὖν τοῦ φυσικοῦ θελήματος λογι-
σμοῖς γενναίους ἢ προαίρεσις, καθὼς ἡ μὲν ῥεξις
ἐστὶ βουλευτικὴ τῶν ἐφ' ἡμῖν, καὶ ἐστὶ καθὼς τὸ μὲν φυ-
σικὸν θέλημα μόνον ἡρτῆται τῶν φυσικῶν, ἡ δὲ μό-
νον τῶν ἐφ' ἡμῶν. Ἐν δὲ θελήματι τοῦ Χριστοῦ
φυσικὸν ἢ προαιρετικὸν φρονεῖν ἢ λέγειν οὐδεὶς εἰ-
πεῖν τῶν Πατέρων ἐτόλμησεν, ἀληθῶς εἰδότες ὅτι
τῶν ἐπ' ἄμφοι κινουμένων ἐστὶν ἡ προαίρεσις, λέγω
δὲ ἐπὶ τε τὰ καλὰ καὶ ἐπὶ τὰ φαῦλα, ὅπερ ἐστὶν C
ἐπὶ Χριστοῦ καὶ νοεῖν καὶ λέγειν τῆς ὁρθῆς ἐν-
δεότερον κρίσεως.

* Ἐτι δὲ εἰ ἐστὶν ὑποστατικὸν θέλημα ἐπὶ Χριστοῦ,
διοῖσαι πάντως τῶν ἐφ' ἑκάστου τῶν ἀνθρώπων θεω-
ρουμένων γνωμικῶν θελημάτων διοῖσαι δὲ ὡσαύτως
καὶ τοῦ ἐν Πατρὶ καὶ Πνεύματι θεωρουμένου θελήμα-
τος. Τί οὖν ἐστὶν ὃ μὴ τὸ ἀνθρώπινον ἐστὶ γνωμικόν,
μὴ τε ὅλως θεῖον θέλημα. Οὐ γὰρ δὴ τις σύνθετόν τι
ἔρει, ὅτι μὴδ' ἐστὶν ἐπινοῆσαι θελήματος σύνθεσιν,
ὥσπερ ὑπόστασιν ὁρᾶν ἐστὶ σύνθετον.

Οὐδὲ τις λέγοι ὡς ὁ λόγος οὗτος οὐδ' ἄλλων τινὰ
τῶν ἀνθρώπων ἐξ γνωμικῶν ἔχειν θέλημα. Ἄπαν D
γὰρ γνωμικόν τιнос θέλημα, οὐδενὶ τῶν ἐν τοῖς καθ'
ἕκαστα γνωμικῶν θελήματι θεωρουμένων, ταῦτόν ἐστι,
ἀλλὰ πάντως ἕτερον ὥς τε καὶ εἴη ἀνθρώπινον,
μηδενὸς ἢ τῶν ὑπὸ τὸν ἄνθρωπον ἀτόμων ὡς ἀνθρώ-
πῳ ἄρμοζόμενον. Εἰ γὰρ ἦν κυρίως τινὶ τῶν καθ'
ἕκαστα τὸ γνωμικὸν θέλημα ἀνθρώπινον ἂν ὑπῆρ-
χεν. Οὐκ ἐστὶ δὲ ἀνθρώπινον, διότι οὔτε ὁ Σωκράτης,
οὔτε ὁ Πλάτων, οὔτε τις ἄλλος καθὼς πέφυκεν ἄνθρω-

ua et personalis. Differt adhuc, quod appetitio sim-
pliciter et utcumque eorum, quæ sunt κατὰ φύσιν
sυστατικά, id est, quæ ad constitutionem naturæ
pertinent, et sine quibus natura non consistit, et
desiderium, voluntas naturalis est. Ἡ τῶν καθ'
ἡδονὴν ποιά καὶ διάφορος κίνησις, id est, motus et
appetitus secundum voluptatem cum qualitate et
diversitate est θέλημα γνωμικόν, quæ voluntas gno-
mica in magis pulchra re, et magis non pulchra

Duplex enim est significatum nomine naturæ,
alterum quidem simpliciter et universe significa-
tum, unumquodque individuum ex iis, quæ sunt
sub homine, alterum non hoc nomine hominis si-
gnificatum simpliciter, neque totum, quod est vir-
tutis natura hominibus insitæ ad actiones; quæ si-
gnificato dicimus hos homines esse magis aptos
natura ad geometriæ studium, alios ad studium
musicæ, alios ad mansuetudinem, illos ad castita-
tem.

Differt igitur a voluntate naturali cogitationibus
generosis voluntas libera, quæpote hæc est appeti-
tus consultans de iis, quæ sunt in nostra potestate,
et quatenus naturalis voluntas pendet ex naturalibus
tantum; hæc autem libera ex iis tantum, quæ sunt pe-
nes nos. Unam autem naturam in Christo naturalem,
tuam προαιρετικὴν, id est, electivam sentire aut dicere,
nullus, inquit (53), ex sanctis Patribus ausus est.
Sciebant enim electionem esse eorum, qui in utram-
que partem moventur, ad bona, inquam, et ad
prava, quod quidem intelligere et dicere in Christo
a recto iudicio declinant.

Præterea si est in Christo hypostatica voluntas,
differet omnino a voluntatibus gnomiacis, quæ in
unoquoque homine spectantur. Differet similiter a
voluntate Patris et Spiritus sancti. Quæ igitur est
voluntas, quæ nec humana γνωμικῇ, nec omnino
divina voluntas? Non dicet ullus compositam esse,
quia nec excogitari potest compositio voluntatis,
sicut possumus compositam hypostasim intelli-
gere.

Si quis vero dicat, si ita est, ut dicimus, nec
ullus homo alius voluntatem habet γνωμικὴν,
omnis enim voluntas alicujus gnomiacæ cum nulla
earum gnomiacarum voluntatem, quæ in singulis
individuis reperiuntur, eadem est, sed omnino alia;
quare nec erit humana, quia nulli individuo na-
turæ humanæ, tanquam homini, convenit, si enim
alicui singulari proprie esset voluntas gnomica,
humana utique esset; at non est humana, quia
neque Socrates, neque Petrus, nec alius quis, qua-

VARIE LECTIONES.

* an καθ' ὃν τρόπον? ἢ μὴδενὶ τῶν.

NOTÆ.

(53) De S. Maximo loquitur.

PATROL. GR. CI.

tenuis homo est, habet voluntatem gnomicam, aut fallax est ratio, quæ distinguit individuum ejusdem naturæ ab aliis individuis, et quia constemur non esse hunc cum ullo individuo ex aliis eundem hypostasi, nec aliis proprietatibus: idcirco nos a communi natura removere eum, et voluntatem ejus gnomicam non dicere humanam esse: hæc enim captiosa ratio multis argumentis naturam communem separabit a singularibus, quæ sub ea sunt hæc adjunctione verbi *quatenus homini*. Quamobrem non est simile quod dicimus, non esse ponendam in Christo voluntatem gnomicam (56). In hominibus enim, qui unum ex singularibus sumpsit pro certo habere voluntatem gnomicam, quia differt a reliquis voluntatibus gnomicis eorum, qui sunt ejusdem naturæ, naturam communem defraudat, quod est captiosum, et concludit quod non est consecrarium. In Christo autem Domino nostro primum quidem querimus, an omnino dicendum sit esse in eo voluntatem gnomicam, et non licet intelligere hypostases cognatas sub nomine Christi contentas.

Præterea in hominibus licet quidem dicere, quod voluntas gnomica, quæ est in eis, quatenus personis distinguitur ac separatur, non est alia eadem cum alia, quatenus vero in unam naturam includitur, nihil prohibet dicere et humanam voluntatem et eandem esse: in Christo autem nemo potest similiter dicere, non enim possumus unum quid intelligere, in Christo duæ siquidem naturæ constituunt hypostasim ejus, et non una. Neque possumus dicere in eo; voluntas gnomica quatenus hæc est, non est eadem; quatenus vero hæc est, eadem est, quoniam unus est Christus et una ejus persona, et una hypostasis, neque habet ejusdem ordinis, et ejusdem nominis, et rationis Christus hypostases συντεταγμένας, id est coordinatas; nec aliquid commune, quod in eo dicatur, quod possit etiam aliis hypostasibus aptari. Quare manet non soluta dubitatio, qua dubitabatur quidnam sit voluntas gnomica, cum in Christo neque sit humana, neque divina, neque etiam talis nominari possit.

Secundum ergo responsionis genus est, quod diximus (57), non oportere dicere esse in Christo gnomicam, id est, humanam hypostaticam voluntatem.

Tertio (58) licet dicere in Christo humanam [f. gno-

κος γνωμικὸν θέλημα ἔχει, ἡ σοφισματώδης ὁ λόγος ὁ τὸ ὁμοφυὲς άτομον τῶν ἄλλων καθ' ἕκαστα διαστῆλ-
λων. Καὶ ἐκ τοῦ συνομολογεῖν μηδενὶ τῶν ἄλλων
ἀτόμων ταῦτον εἶναι τῇ ὑποστάσει μηδὲ τοῖς ἄλλοις
ιδιωμασι τὸν προκείμενον. Ἐκ τούτου καὶ τῆς κοιν-
νῆς αὐτῶν ἀποστρέφειν φύσεως, καὶ τὸ γνωμικὸν αὐ-
τοῦ θέλημα μὴ λέγειν ἀνθρώπινον εἶναι. Ἐκ πολλῶν
γὰρ ἀφορμῶν ὁ παραλογισμὸς οὗτος τὴν κοινὴν φύ-
σιν ἀποστήσει καὶ διαχωρίσει, τῶν ὑπ' αὐτῇ τελούν-
των καὶ ἐμπεριεχομένων ἀτόμων αὐτῆς τῇ προσή-
ματι. Δι' ὅπερ οὐχ ὁμοίως ὁ λόγος οὗτος ἔχει καὶ ὁ
τὸ γνωστικὸν ἐπὶ Χριστοῦ μὴ παραδεχόμενος θέλη-
μα. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν ἀνθρώπων ἕνα λαβὼν ὁμολο-
γουμένως τῶν καθ' ἕκαστον γνωμικὸν ἔχειν θέλημα
ἐκ τῆς πρὸς τὰ λοιπὰ τῶν ὁμοειδῶν ἐτερότητας, τὴν
κοινὴν φύσιν παραγράφεται· ὅπερ ἐστὶ σοφισμέ-
νον, καὶ ἀνακόλουθον συλλογισασθαι. Ἐπὶ δὲ τοῦ Κυ-
ρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ πρῶτον μὲν ζητοῦμεν
τέως εἰ ὅλος δεῖ λέγειν γνωμικὸν αὐτῷ προσεῖναι
θέλημα, καὶ οὐκ ἐστὶ λαβεῖν ὑποστάσεις τῷ τοῦ Χρι-
στοῦ περιεχομένας ὀνόματι.

Ἐτι δὲ ἐπὶ μὲν τῶν ἀνθρώπων ἐστὶν εἰπεῖν ὅτι
τὸ ἐνυπάρχον αὐτοῖς γνωμικὸν θέλημα καθὼ μὲν ταῖς
ὑποστάσεσιν διακρίνεται, οὐκ ἐστὶν ἕτερον ἐτέρῳ
ταυτῶν, καθὼ δὲ εἰς μίαν φύσιν συνεισάγεται, οὐδὲν
λέγεσθαι καὶ ἀνθρώπινον καὶ ταῦτόν. Ἐπὶ δὲ τοῦ
Χριστοῦ οὐχ ἔξει τις τὸ ὁμοιον εἰπεῖν, οὐ γὰρ ἐστὶν
ἐν τῇ κοινῇ λαβεῖν ἐπὶ Χριστοῦ, δύο γὰρ συνιστῶσι
τὴν ὑπόστασιν φύσεις, ἀλλ' οὐ μία. Καὶ οὐκ ἐστὶν
εἰπεῖν τὸ γνωμικὸν θέλημα· καθὼ μὲν τότε οὐκ ἐστὶ
ταῦτόν. Εἰς γὰρ ὁ Χριστὸς, καὶ ἐν αὐτοῦ τὸ πρόσ-
ωπον, καὶ μία ἡ ὑπόστασις, μήτε ὁμοταγεῖς καὶ
συνωνύμους ἔχων ὡς Χριστῷ συντεταγμένας ὑπο-
στάσεις· μήτε τι κοινῶς ἐπ' αὐτοῦ λεγόμενον, ὃ
δύναιτ' ἂν καὶ ἐτέροις ἐναρμόζεσθαι. Ὡς τε διαμέ-
νει τὸ ἐπόμενον ἄπορον ἄλυτον, ὅπερ τί ποτ' ἂν
εἰη διηπόρει τὸ γνωμικὸν θέλημα, μήτε ἀνθρώπι-
νον μήτε θεῖον δυνάμενον εἶναι, μήτε ὀνομάζε-
σθαι.

Δεύτερον μὲν οὖν ἐστὶ τὸ εἰρημένον ἐπιχείρημα,
μὴ δεῖν ἐπὶ Χριστοῦ λέγειν γνωμικὸν ὑπάρχειν, ἡ
ἀνθρώπινον ὑποστατικὸν θέλημα.

Τρίτον δὲ εἰ λέγεται ἐπὶ Χριστοῦ ἀνθρώπινον θέλημα

VARIAE LECTIONES.

1. αὐτόν. ἡ γνωμικόν.

NOTÆ.

(56) Quamobrem non est simile quod dicimus non esse ponendam in Christo voluntatem gnomicam. Διόπερ οὐχ ὁμοίως ὁ λόγος οὗτος ἔχει καὶ ὁ τὸ γνωστικὸν [lege γνωμικόν] ἐπὶ Χριστοῦ μὴ παραδεχόμενος θέλημα. Id est: Quamobrem hæc ratiocinatio non perinde se habet ac ea quæ gnomicam in Christo voluntatem non admittit.

(57) Secundum ergo responsionis genus est quod diximus: Δεύτερον μὲν οὖν ἐστὶ τὸ εἰρημένον ἐπι-

χείρημα. Id est: Secundum ergo illud est quod protulimus argumentum, seu argumenti genus.

Ἐπιχείρημα non significat responsum, sed argumentum, vel speciem argumenti.

(58) Tertio licet dicere in Christo . . . esse. Τρίτον δὲ, εἰ λέγεται ἐπὶ Χριστοῦ. Id est: Tertio, si dicatur in Christo . . . esse.

Turrianus non reddidit particulam εἰ, si, necessariam ut Photii argumentum possit intelligi.

ὑποστατικόν. Τὸ δὲ θέλημα τὸ ὑποστατικὸν θελήμα-
τος εἰρηται τοῦ φυσικοῦ· τὸ δὲ θέλημα γὰρ τὸ γνω-
μικὸν ποῖόν ἐστι θέλημα φυσικόν. Φυσικοῦ ἄρα θελή-
ματος καὶ τὸ ἐπὶ Χριστοῦ γνωμικὸν ἡρημένον ἂν
καὶ προεβλημένον εἴη· φυσικοῦ δὲ οὐχ ἁπλοῦ,
ἀλλὰ συνθέτου καὶ συγκεκραμένου θελήματος. Τῆς
γὰρ συνθέτου ὑποστάσεως καὶ τὸ ὑποστατικὸν ἂν
ἄρα τις ὅπως ὑποβοῶτο προσεῖναι θέλημα γνωμικὸν
συνθέτου ἂν εἴη φυσικοῦ προσηνεγμένου θελήμα-
τος. Ὡστε ἔσται σύνθετος φύσις ἐπὶ Χριστοῦ, ὅπερ
ἀπάσαι ψῆφοι διακατέγνωσται τῶν δύο φύσεων τὸ
κύριον, ἀμαχον ἀναδεξαμένον.

Ἐτι εἰ τὸ γνωμικὸν θέλημα προηγούμενην ἔχει
τὴν σκέψιν καὶ τὴν πρὸς τὸ κρινόμενον διάθεσιν τε
καὶ συγκατάθεσιν. Τοῦτων δὲ ἔστι τὸ μὲν ἐξ ἀγνοίας
εἰς γνῶσιν καὶ διάκρισιν μετάθεσις· τὸ δὲ τροπή
τις καὶ μεταβολὴ διαθέσεως· ἐν τῇ γὰρ εἰς στορ-
γὴν ἐκ τοῦ μὴ στέργοντος ἡ διάθεσις· οὐδὲν δὲ τού-
των ἐπὶ Χριστοῦ φρονεῖν συγκεχώρηται. Οὐκ ἄρα
ἔστιν ἀνεκτὸν ἀνθρώπινον γνωμικὸν ἐν αὐτῷ λέγειν
ὑπάρχειν θέλημα.

Χωρὶς δὲ τῶν εἰρημένων εἰ εἰ τῷ γνωμικῷ θελή-
ματι χρώμενοι τῷ ἀνθρωπίνῳ εἰώθασιν τῷ θεῷ θελή-
ματι διαμάχεσθαι, πῶς ὅπως οἶδόν τε ἔστι ἐπινοεῖν
ἐπὶ Χριστοῦ γνωμικὸν θέλημα; κοινότερον δὲ φάναι
εἰ τὸ γνωμικὸν θέλημα πρὸς ἑκατέραν ὁμοίως, ῥέπει
τῶν πράξεων τὴν τε φαλὴν φημί καὶ τὴν κρείτ-
τονα, πῶς οὐ τολμηρὸν ἐπὶ Χριστοῦ γνωμικὸν εἰς-
άγειν θέλημα καὶ πρὸς τὰ χεῖρω καὶ ἀμείνονα τὴν βο-
τὴν ἔχειν ἀναπλάττειν ἐφάμιλλον, τὸ μονοειδῶς ἀγα-
θοῦργον καὶ κυρίως ἀγαθοειδέστατον.

Ἄλλ' ὅτι μὲν τὸ ἀνθρώπινον γνωμικὸν θέλημα μὴ
δύναται ἐφαρμόττειν καθάρως Χριστῷ, τοσαῦτα τέως
εἰρήσθω.

Ζητητέον δὲ, πότερον οὐδὲ θεῶν δεῖ λέγειν ἐπὶ Χρι-
στοῦ γνωμικὸν θέλημα, ὡπερ οὐδὲ ἀνθρώπινον γνω-
μικόν· ἡ ἐκεῖνο μὲν οὐ συγκεχώρηται; τοῦτο δὲ οὐ
κεκώλυται. Τῶν γὰρ ἐν ἐκείνοις ρηθέντων ἐπιχειρη-
μάτων τὸ τρίτον μάλιστα καὶ τὸ τέταρτον κατὰ τὸν
ὅμοιον τρόπον ἐπὶ τῶν αὐτῶν τὴν ἰσχὺν ἔχει. Διὰ
τῆς αὐτῆς γὰρ ἐφθόου, τὸ τε θεῶν καὶ τὸ ἀνθρώπινον
γνωμικὸν θέλημα ὁ τῆς ἀληθείας διαστέλλει τε καὶ
συμβιδάζει λόγος. Καὶ χωρὶς δὲ τῶν εἰρημένων εἰ τις
ὑπόβοιτο τὸ θεῶν ἐπὶ Χριστοῦ γνωμικὸν λέγεσθαι
θέλημα, λεγέτω πότερον ταυτὸν νομίζει τοῦτο θεῶν
φυσικῷ θελήματι, ἢ ἕτερον. Εἰ μὲν γὰρ ταυτὸν, τίς
ἡ περίνοια τοῦ ὀνόματος; παντάσιαν ὑψημάτων εἰς

A mica] voluntalem hypostaticam esse: voluntas vero
hypostatica sive personæ a voluntate hypostatica
pendet (59): voluntas enim gnomica ποῖόν ἐστι
θέλημα φυσικόν, id est, aliqualis seu qualitate af-
fecta voluntas naturalis est; voluntas igitur Christi
gnomica a naturali autem non simplici; sed com-
posita et commista voluntate. Compositæ enim hy-
postasis erit voluntas hypostatica; si quis eam
omnino ponat inesse; voluntas enim gnomica com-
posita esset ex naturali voluntate profecta (60);
quare erit in Christo composita natura, quod om-
nium sententia damnatum est, duabus naturis
inexpugnabili firmitate sancitis et roboratis.

Ad hæc si voluntas gnomica habet autegressam
considerationem, et affectionem atque assentionem
ad ea quæ judicantur, in his autem est transitus ab
ignorantia ad cognitionem, et mutatio non amantis
ad amorem, quæ est affectio: nihil autem horum
licet de Christo sentire; non igitur sustineri pos-
test, ut humana voluntas gnomica in eo dicatur
esse.

Præterea si homines utentes voluntate gnomica
consueverunt repugnare Deo, quomodo fieri potest,
ut hanc voluntatem gnomica in Christo esse co-
gitemus? et ut, quod magis commune est, dicam,
si voluntas gnomica propensa est ad utramque ac-
tionem, honestam dico et pravam, quomodo non
est audacis, inducere in Christum voluntatem gno-
micam, et fingere, habere eum parem ad turpia et
honestam inclinationem? cum sit alioquin uniformiter
auctor bonorum et proprie ἀγαθοειδέστατος, sive
omnis boni.

Sed quod humana voluntas gnomica non po-
test pure convenire Christo; hæc hactenus dicta
sunt.

Quærendum vero est, utrum neque divinam gno-
micam voluntatem dicere in Christo oporteat, sicut
neque humanam gnomica. An vero hoc quidem
non liceat, illud vero non sit prohibitum. Sed quo-
modo non est prohibitum? quia ex argumentis,
quæ allata sunt contra gnomica voluntatem in
Christo, tertium et primum valent in eisdem, ad
eundem modum contra divinam voluntatem gno-
micam; eodem enim aditu distinguit (61) et con-
ciliat ratio veritatis divinam et humanam volunta-
tem gnomica. Ac præter ea, quæ dicta sunt, si
quis ponat dici in Christo divinam voluntatem gno-
micam dicat, an existimet eandem esse cum di-

NOTÆ.

(59) *Voluntas vero hypostatica a voluntate hypostatica pendet.* Τὸ δὲ θέλημα τὸ ὑποστατικὸν θελή-
ματος ἡρηται τοῦ φυσικοῦ. Id est: Voluntas vero
hypostatica pendet a voluntate naturali.

Turrianus confundit hypostaticum cum naturali;
nititur enim Photii argumentum in discrimine na-
turalis ab hypostatico.

(60) *Compositæ enim hypostasis, etc. voluntate profecta:* Τὸ γὰρ συνθέτου ὑποστάσεως καὶ τὸ ὑπο-
στατικόν, ἂν ἄρα τις ὅπως ὑποβοῶτο προσεῖναι, θέ-

λημα γνωμικὸν συνθέτου ἂν, εἴη φυσικοῦ προση-
νεγμένου θελήματος. Id est: Nam compositæ hyposta-
seos hypostatica quoque gnomica (si quis eam om-
nino inesse ponat) proficisceretur a composita vo-
luntate naturali.

Particula enim, posita post voluntas ab initio no-
væ propositionis, abrumpebat argumentum Photii.

(61) *Eadem aditu distinguit:* Διὰ τῆς αὐτῆς ἐφθό-
δου . . . διαστέλλει. Id est: Eodem nisu seu co-
natu distinguit.

vinâ naturali voluntate, an aliam? Si enim eadem est, quæ ipsa περίνοια; id est acris excogitatio nominis, quod inducit falsam speciem notionum diversarum? sin vero alia est, quomodo non erit alia præter voluntatem, quæ in Patre et Spiritu sancto spectatur? quod est aliud absurdum: siquidem naturalis in Deo voluntas cum sit communis, et inseparabilis a tribus personis divinis; æquæ honorate et sine ulla variatione (62) eis congruit. Quod enim in natura hominum non possumus intelligere, hoc in substantia quæ supra quam divina est, et supra quam substantia, mentis intelligentia consequi licet: naturalis enim ejus et supra quam divina voluntas, unitate ejusdem γνώμης, id est, sententiæ et conspirationis, ac nutus invariabilis communis cum natura, et invariabilis, in hypostaticam gnomicam contraheretur et concluderetur?

Igitur proprie quidem nequaquam divina voluntas gnomica in Christo dicitur, quia nec in Patre, nec in Spiritu sancto proprie loquendo audebit quis dicere. Si quis vero abutatur voce, ducens eam per translationem a personis humanis, nequaquam intelligentiam, quæ Deum decet, depravans, fortasse non privabit se veniam in verbis, adhibens verborum correctiones, ac non potius inducens aliena dogmata (64); non erit alienum deinceps ponere ea, quibus aliqui nituntur, ut putent, se confirmare voluntatem contrariam sanctis verbis (65); et distinctioni, ac rectæ intelligentiæ ea ipsa subicere, ut demonstramus hanc ipsorum excusationem ablatam esse.

Aiunt igitur, dictum esse: « Non veni ut faciam C voluntatem meam, sed ejus qui misit me Patris, » manifestumque esse, significari hic voluntatem gnomicam. Facile est occurrere huic objectioni: si enim cum dixit, « voluntatem Patris, » non declaravit gnomicam; non enim tribus personis divinis pium est dicere gnomicam voluntatem esse, liquet cum dixit, « voluntatem meam, » non gnomicam, sed naturalem declarasse; quare non solum quod hic in Scriptura dictum est, non gnomicam voluntatem probat, sed potius hanc opinionem evertit et tollit.

VARIE LÉCTIONS.

1. συνέυσεως. 1. ὑποστάσεων. — 1. οἰόμενος. — An. γνωμικόν. Turrian. legit. οὐ τῶ.

NOTÆ.

(62) *Sine ulla variatione.* Ἀπαλλάττως. Id est et indiversa seu indistincta.

Equidem cum voluntas divina dicitur esse *sine ulla variatione*, ejus indicatur immutabilitas, de qua non agitur. Photius identitatem notat voluntatis trium personarum. Utuntur sæpe Græci Patres voce ἀπαλλάττων, quod plerique interpretes reddunt *sine variatione, invariabilis*; sed illi debilitant tantumque sententiam Patrum: Sic enim reddi debet, *sine differentia, sine diversitate, etc.*

(63) *Ac nutus invariabilis, etc. et invariabilis*: Καὶ τῷ ἀπαλλάττῳ χαρακτηρίζεται τῆς συνεύσεως [lege συνέυσεως]. Πῶς ἂν οὖν ὅλως τὸ κοινὸν τῆς φύσεως καὶ ἀπαλλάττων θέλημα. Id est: Et nutus in diversitate, seu nutus ejusdem signatur. Quomodo igitur omnino communis voluntas naturæ

A ἐτερότητα σχιζομένων παρεισάγοντος; εἰ δὲ ἕτερον, πῶς οὐκ ἂν εἴη, καὶ τοῦ ἐν Πατρὶ καὶ Πνεύματι θεωρουμένου θελήματος; ὅπερ ἀποκριν. ἕτερον, καὶ γὰρ τὸ φυσικὸν ἐπὶ Θεοῦ θέλημα κοινὸν ὑπάρχον καὶ ἀδιαιρετον τῶν τριῶν θεαρχικῶν ὑποστάσεων ὁμοτίμων τε καὶ ἀπαράλλαττως αὐταῖς ὁράται συναρμοζόμενον. Ὁ γὰρ ἐπὶ τῆς τῶν ἀνθρώπων φύσεως οὐκ ἔστι δυνατόν λαβεῖν, τοῦτο δὲ κατὰ τὴν ὑπέρθεον καὶ ὑπερούσιον οὐσίαν ἐστὶ κατανοεῖν. τὸ γὰρ φυσικὸν αὐτῆς καὶ ὑπέρθεον θεῶν θέλημα ταυτότητι γνώμης καὶ συμπολίας ἐνότητι καὶ τῷ ἀπαράλλαττῳ χαρακτηρίζεται τῆς συνεύσεως. Πῶς ἂν οὖν ὅλως τὸ κοινὸν τῆς φύσεως καὶ ἀπαράλλακτον θέλημα εἰς ὑποστατικὸν γνωμικὸν συσταλεῖ.

B Κυρίως μὲν οὐκ ἂν οὐδαμῶς ῥηθεῖν θεῶν γνωμικὸν ἐπὶ Χριστοῦ θέλημα, ὅτι μηδ' ἐπὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος κυριολογῶν τις εἰπεῖν θαρρήσειεν. Ὅπερ γὰρ ἐστὶ κοινὸν, πῶς ἂν ὑποστατικὸν εἴη, οὐδὲ τι, καταχρῆτο τῇ φωνῇ κατὰ μεταφορὰν αὐτὴν ἀπὸ τῶν ἀνθρωπίνων λαμβάνων ὑποστάσεως; ἢ, μηδαμῶς τῇ θεοπροπῇ διαφθεῖρων διάνοιαν, ἴσως ἂν ταυτὸν τῆς ἐν λόγοις οὐκ ὑποστερήσει συγγνώμης, ῥημάτων εὐθύνας ἰόμενος, ἀλλ' οὐ δογματῶν εἰσπράττεσθαι ἀλλοτριότητα, οἰκεῖον δ' ἂν εἴη, καὶ οἷς τῶν ἱερῶν ῥημάτων ἐπεριεδόμενοι τὸ ἐναντίον νομίζουσι κρατύνειν θέλημα καὶ ταῦτα παραθέσθαι, καὶ ὑποβάλλοντας εὐκρινεῖα; καὶ διανοίας ὀρθότητι, καὶ ταύτην αὐτῶν ἀφρημένην δεῖξαι τὴν πρόφασιν.

Φασὶν οὖν εἰρησθαι, « Οὐκ ἤλθον ἵνα ποιῶ τὸ θέλημα τὸ ἐμὸν, ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με Πατρός. » Καὶ δηλονότι τὸ γνωμικὸν ἐνταῦθα σημαίνεται θέλημα: πρὸς δὲ ῥῶν ἐστὶν ἀπαντήσαι, ὡς εἰ: « Τὸ θέλημα τοῦ Πατρός, » οὐ τὸ γνωμικὸν ἐδήλωσεν εἰπών. (οὐ γὰρ ἐστὶν ἐπὶ τῶν θεαρχικῶν τριῶν ὑποστάσεων θέλημα γνωμικὸν εὐσεβοῦντων ἀποφύνασθαι) · δηλονότι καὶ: « τὸ θέλημα τὸ ἐμὸν » προσειπών, οὐ τὸ γνωμικὸν, ἀλλὰ τὸ φυσικὸν συνεδήλωσεν, ὡς τε οὐ μόνον τὸ ῥητὸν τὸ γ γνωμικὸν ποθὲν συνίστησι θέλημα, ἀλλ' ἀναγκαστικὸν ἐστὶ μάλλον τῆς τοιαύτης ὑπολή.

(64) *Adhibens verborum correctiones, ac non potius inducens aliena dogmata.* ῥημάτων εὐθύνας ἰόμενος [lege οἰόμενος] ἀλλ' οὐ δογματῶν εἰσπράττεσθαι ἀλλοτριότητα. Id est: Suos loquendi modos emendari existimans, non vero dogmatum diversitatem accusari aut refelli.

(65) *Non erit alienum deinceps ponere ea quibus aliqui nituntur, ut putent se confirmare voluntatem contrariam sanctis verbis*: Οἰκεῖον δ' ἂν εἴη καὶ οἷς τῶν ἱερῶν ῥημάτων ἐπεριεδόμενοι τὸ ἐναντίον νομίζουσιν κρατύνειν θέλημα. Id est: Non erit alienum ea e sacris verbis apponere, quibus innitentes illi contrariam voluntatem confirmare se posse arbitrantur. — Erat ambiguum illud contrariam sanctis verbis Turriani.

φύας. Τὸ γὰρ φυσικὸν ὁμοταγές ἐστι, καὶ ἀναπο-
διδόμενον τῷ φυσικῷ, ὥσπερ τὸ γνωμικὸν ὁμόστοιχον
καὶ συνδιακείμενον τῷ γνωμικῷ.

Καὶ ἄλλως δὲ οἰκισίτερον ἂν ἦ ἔχειν οἱ φαίεν, εἰ
ἀρνητικῶς ἐκληφθεῖη τῶν ὀνομάτων ἡ δύναμις; οἷον,
«Οὐκ ἦλθον ἵνα ποιῶ τὸ θέλημα τὸ ἐμόν,» οὐ γάρ
ἐστιν ὅλως ἕτερον θέλημα παρὰ τοῦ «ἐν Πατρὶ καὶ
Πνεύματι θεωρούμενον τὸ ἐμόν. Εἰ δὲ μὴ» ἀρνητι-
κῶς τις ἀλλὰ συγκριτικῶς τὴν φωνὴν εἶναι νομίσῃ,
ὅπερ καὶ μᾶλλον τὸ τῆς λέξεως ὑποβάλλει πρόχει-
ρον· νοηθεῖη ἂν εἰκότως ὡς οὐκ ἦλθον ποιῆσαι τὸ
φυσικὸν θέλημα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ἀλλὰ τὸ
θεϊκόν· ὅπερ ἐστὶ καὶ οὐ γνωμικόν, ἀλλ' ἐνιαλόν τε
καὶ ἀπαρallάκτως ἐν ταῖς τριῶν θεαρχικαῖς ὑπο-
στάσεσι θεωρούμενον, εἰ καὶ ἐπὶ τῆς ἀνθρωπίνης
φύσεως καὶ τῶν ἄλλων πάντων ὅσα δημιουργικῇ
σοφίᾳ ὑπέστησεν, οὐκ ἂν οὐδαμῶς θεωρηθεῖη,
οὐδ' ἐγγὺς γενόμενον τῆς θείας καὶ υπερθέου ἰδιό-
τητος.

Εἰ δὲ τις προστετηκῶς εἴη τῷ τοῦ γνωμικοῦ θελή-
ματος ῥήματι, καὶ πρὸς οὐδεμίαν ἄλλην ἀφορρᾶν
ἐθέλῃ τῶν εἰρημένων ἐπιλύσεων ἔχεν παραμύθιον
τὴν παρούσαν ἀνάπτυξιν· δύναται γὰρ ἂν νοηθῆναι
τὸ δηλούμενον νῦν ὑπὸ τῆς δεσποτικῆς φωνῆς τὸ
γνωμικὸν Χριστοῦ θέλημα οὐ τοῦ κατὰ τὸν ἀνθρω-
πον δὲ νοούμενου, ἀλλὰ τοῦ κατὰ Χριστὸν θεωρου-
μένου. Ὁ δὲ καὶ τῆς θεότητος ὅλον γεγονός εἰς τὸ
θεῖον καὶ ὑπερφύς τῆς ἀπειρίας τὴν οἰκίαν ἀναφέ-
ρει περιγραφὴν τελειοῦμενον· καὶ οὐ δήπου πάλιν
ἡμῖν δύο γνωμικὰ προσακύψει* θελήματα. Ἄλλο
γὰρ καὶ ἄλλο εἰπεῖν διπλοῦν εἰσάγει τὸ προκείμενον.
Ἄλλως τε δὲ καὶ ἄλλως τὸ αὐτὸ φάναι, σχέσεων μὲν
εἰσάγει παραλλαγὴν καὶ ἀλλοίωσιν· τομὴν δὲ καὶ με-
ρισμὸν τοῦ ἀπαρχῆς ἐνός, οὐδαμῶς. Καὶ τὸ μὲν οὐδὲ
τῶν πολλῶν εἰσας τὴν θῆραν διαφυγεῖν· τὸ δὲ
σχολῆς χωρὶς καὶ συγγυμνασίας τῆς ἐν τοῖς λό-
γοις, οὐδὲ τοῖς τῶν θηραμάτων ἔχουσιν ὁρθῶς ἐστὶν
ἐπιστήσαι.

Τῆς αὐτῆς δ' ἂν εἴη διανοίας καὶ τὸ· «Πάτερ, εἰ
δυνατὸν, παρελθέτω τὸ ποτήριον τοῦτο ἀπ' ἐμοῦ·
πλὴν οὐκ ὡς ἐγὼ θέλω, ἀλλ' ὡς σύ.» Τῆς μὲν γὰρ
ἀνθρωπίνης ἢ φύσεως τὸ δευτεῖον τὸν θάνατον· τῆς
θείας δὲ τὸ μὴ μόνον μ. δὲν παρόντος· ἐπιταράττε-
σθαι, ἀλλὰ καὶ εὐδοκίαν τούτων ποιεῖσθαι τῆς σωτη-

* Matth. xxvi. 59.

VARIAE LECTIONES.

§ 1. παρὰ τὸ τοῦ. * προσανάκυψει, ut habet codex Colbert. † leg. τῷ.

NOTÆ.

(66) Sine ulla variatione in tribus personis. Ἀπα-
ρallάκτως ἐν ταῖς τριῶν ὑποστάσεσι. Id est: Sine
ulla differentia seu diversitate in tribus personis.
Vide not. pag. præced.

(67) Neque quod sit prope divinam sempiternita-
tem. Οὐδὲ ἐγγὺς γενόμενον τῆς θείας καὶ υπερθέου
ἰδιότητος. Id est: Neque quod sit prope divinam ac
plusquam divinam proprietatem. — Legebat Tur-
rianus αἰδιότητος, sed hic non agitur de æternitate
Dei, sed de unitate voluntatis in tribus personis.

(68) Aliud et aliud dicere, etc. æternitate. Ἄλλο
καὶ ἄλλο εἰπεῖν διπλοῦν εἰσάγει τὸ προκείμενον·
ἄλλως τε δὲ καὶ ἄλλως τὸ αὐτὸ φάναι, σχέσεων μὲν

A Naturale enim et naturale ejusdem ordinis sunt, et
sibi respondentia, sicut gnomicum et gnomicum in
eadem serie sunt.

Aliter etiam et convenientius, quam illi dicerent,
dici potest, si accipitur vis nominum neganter,
pro eo, ut dicatur: «Non veni ut faciam volunta-
tem meam,» non enim omnino alia voluntas mea
est præter eam quæ in Patre et Spiritu sancto
spectatur. Si quis vero non negative, sed compa-
rative vocem dictam esse existimet, id quod facili-
us et magis promptum est in ipsa voce ad intelli-
gendum, poterit sic consentanee intelligi: Non veni
ut faciam voluntatem naturalem humanæ naturæ,
sed voluntatem divinam, quæ est eadem, et non
gnomica, sed singularis, ac sine ulla variatione in
tribus personis divinis (66); etsi in humana na-
tura et in aliis omnibus, quæcunque divina sa-
pientia creavit, nequaquam hoc spectatur factum,
neque quod sit prope divinam sempiternitatem (67).

Si quis vero sit affixus huic verbo «volun-
tatis gnomicæ,» et ad nullam aliam so-
lutionem ex iis, quas attulimus, respicere vult,
recreet se hac explicatione, posset enim intelligi,
declaratam nunc esse voce Domini voluntatem
Christi gnomicam, non spectando quod ad hominem
solum pertinet, sed quod ad Christum, quod qui-
dem cum totum esset divinitatis, suam circum-
scriptionem ad infinitatem divinam refert; neque
rursus nobis exorientur duæ voluntates gnomicæ,
quia aliud et aliud dicere, infert duplex esse, quod
movetur; aliter vero et aliter, infert variationem
et diversitatem habitudinum, nequaquam tamen
divisionem et separationem ejus, quod est ex æter-
nitate (68), et hoc quidem etiam iis, qui de vulgo
sunt, obvium, et investigatu facile est. At alterum
non absque studio, diligentia, et exercitatione in
disputationibus cognoscitur, sine qua ne vestigiis
quidem ejus, quam venaris, veritatis, insistes.

Ejusdem sententiæ est illud: «Pater, si possi-
bile, est transeat a me calix iste; verumtamen non
sicut ego volo, sed sicut tu». Naturæ enim
humanæ erat, formidare mortem, divinæ vero non
solum, neque cum mors adesset, conturbari; sed
etiam auctorem ejus esse (69), desiderio salutis

D εἰσάγει παραλλαγὴν καὶ ἀλλοίωσιν· τομὴν δὲ καὶ
μερισμὸν τοῦ ἀπ' ἀρχῆς ἐνός, οὐδαμῶς. Id est: Si
quis dicat aliud et aliud, duplex inducit subjectum;
at si rem eandem aliter et aliter dicat, habitudi-
num quidem differentiam et alterationem inducit,
non vero sectionem et divisionem illius quod ab
initio unum erat.

Quod movetur Turriani nullum afferebat sensum,
nec reddiderat τοῦ ἐνός.

(69) Sed etiam auctorem ejus esse. Ἀλλὰ καὶ εὐ-
δοκίαν τούτων [lego τούτων vel τούτου] ποιεῖσθαι,
Id est: Sed etiam in ea (morte) sibi complacere,

humani generis. Quin etiam et illud : « Volo, mundare⁸⁸, » non ostendit voluntatem gnomica, sed potius divinam, et naturalem voluntatem demonstrat : quod quidem æqualiter Trinitati super-substantiali, et unius ejusdemque naturæ congruit ; sicut enim omnipotens divinitas ejus et potestas, ac providentia communis est, sic etiam voluntas salutis nostræ, corporis, inquam, et animæ communis est, nullam habens sectionem, nec ulla differentia partitionem, quomobrem illud : « Volo, mundare, » voluntatis divinæ est ; hujus enim providentia, quæ homines secum necit, corporum et animarum procuracionem dispensat, et ad utilitatem moderatur (70).

Nec illud : « Ubi vis paremus tibi comedere Pascha⁸⁷, » voluntatem gnomica significat, sed potius est hoc ignorantiam apostolorum per interrogationem depellere, cum Dominus providens, quid eorum, quæ ad Pascha spectabant, facerent (71), quod non esset magistro non gratum, ut si dicerent : Ubi gratum est tibi comedere Pascha ? quæ domus videtur idonea ad cœnam faciendam ?

Aliter etiam hoc ipsum explicari potest, ut hæc vox ignorantæ et suspicionis discipulorum sit, non judicium Salvatoris, nec expositio alicujus dogmatis ; ut illud : « Domine, si vis, potes me mundare⁸⁸, » ejus enim, qui indigebat sanitate, est hæc vox, non autem ejus, qui hanc præbebat : nihil autem prohibet etiam hic dicere, inferri simul hic voluntatem divinitatis.

Illud vero : « Quid vis, faciam tibi⁸⁹, » et, « Si vis perfectus esse⁹⁰, » scilicet non ad hypostasim Christi spectat hoc, nec ad illum refertur, sed ad personam, quam hortabatur, et quæ sanari cupiebat ; utriusque horum voluntas gnomica significatur. Et alibi, et hic, si fiat sermo de voluntate (72), nec adhibeatur vox *naturalis*, aut *gnomica*, facile

ρίας τοῦ ἀνθρωπίνου φυράματος. Καὶ μὴν καὶ τὸ, « θέλω, καθαρῶσθαι, » οὐ γνωμικοῦ θελήματος : ἐστὶν ἐνδείξις, τοῦ δὲ θεοῦ καὶ ἐμφύτου καὶ ἀδαιρέτου θελήματος δηλωσις, ὅπερ ὁμοτίμως τῇ ὑπερουσίῃ καὶ ὁμοφύει Τριᾷδι ἐναρμόζεται. Ὡς γὰρ ἡ παντοκρατορικὴ θεότης αὐτῶν καὶ ἐξουσία καὶ παρνοια κοινὴ, οὕτω καὶ τὸ θελημα τῆς σωτηρίας ἡμῶν τῆς τε κατὰ σῶμα καὶ τῆς κατὰ ψυχὴν κοινόν ἐστι καὶ τομὴν οὐδεμίαν ἔχον, οὐδέ τινα διαφορὰ διαιρούμενον· διὸ καὶ τὸ· « θέλω, καθαρῶσθαι, » τῆς ὑπερφυοῦς ἐστὶ θεότητος θελημα· ταύτης γὰρ ἡ πρόνοια τῶν ἀνθρώπων ἐξηρητημένη τὴν τε τῶν σωμάτων καὶ τὴν τῶν ψυχῶν ἐπιμέλειαν διοικονομεῖ τε καὶ πρὸς τὸ συμφέρον ἐπιγινώσκειται διαλλάττουσα.

Οὐδὲ τὸ, « Ποῦ θέλεις ἐτοιμάσασθαι σοὶ φαγεῖν τὸ Πάσχα, » γνωμικὸν αἰνιττεται θελημα. Ἀλλ' ἀγνοίαν μὲν ἐστὶ τῶν ἀποστόλων διὰ τῆς ἐρωτήσεως ἀποσχευάσθαι· ὡς προνοούμενον· Τί ποτε δ' ἂν πράξει ἐκ τῶν περὶ τὸ πάσχα ὁ μὴ γένοιτο τῷ διδασκάλῳ· ὅσον, Ποῦ σοὶ ἐστὶν ἀρεστὸν φαγεῖν τὸ Πάσχα· τίς δὲ ῥηκία τὸ δεῖπνον ὁρθεῖν ἐπιτηδεῖα ὑποδέξασθαι ;

Ἄλλως τε δὲ καὶ αὐτὸ τοῦτα ἡ παρούσα φωνὴ τῆς τῶν μαθητῶν ἐστὶν ἀγνοίας καὶ ὑπολήψεως, οὐ κρύσις τοῦ Σωτῆρος, οὐκ εἰσέγησις τινὸς δόγματος· ὥσπερ καὶ τὸ· « Κύριε, εἰ θέλεις, δύνασαι με καθαρῶσαι, » Τοῦ γὰρ τὴν ἱσὶν χρῆσθοντος ἐστὶν ἡ φωνή, ἀλλ' οὐχὶ τοῦ ταύτην παρέχοντος· καὶ οὐδὲν κωλύει λέγειν κἀνταῦθα ὡς τῆς ὑπερφυοῦς θεότητος τὸ θελημα συνεισάγεται.

Τὸ δὲ· « Τί θέλεις, ποιήσω σοι· » καὶ, « Εἰ θέλεις τέλειος εἶναι· » ὁρῶν ὅτι οὐ πρὸς τὴν ὑπόστασιν ἀπορρῶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, οὐδὲ πρὸς ἐκείνην ἔχει τὴν ἀναφοράν, ἀλλ' εἰς τὸ πρόσωπον τὸ ταῖς παραινέσεσιν ὑποβαλλόμενον, καὶ τῆς λάτσεως ἐφεύμενον· ἐκατέρω· δὲ τούτων τὸ γνωμικὸν ἐνσημαίνεται θελημα. Καὶ ἀλλαχοῦ δὲ ἐνθα ἂν γένοιτο λόγος :

⁸⁸ Matth. viii, 3. ⁸⁷ Matth. xxvi, 17. ⁸⁹ Matth. viii, 2. ⁹⁰ Marc. x, 51. ⁹¹ Matth. xix, 21.

VARIE LECTIONES.

⁴ ἀποσχευάσθαι, ut habet idem cod. * leguerem libenter προνοούμενων propter τὸ ἀποστόλων. x leguerem ex codice Colbert. τῷ διδασκάλῳ· ἀπόβλητον.

NOTÆ.

(70) Illud « volo, mundare, etc. moderatur. Τὸ θέλω, καθαρῶσθαι, τῆς ὑπερφυοῦς ἐστὶ θεότητος θελημα· ταύτης γὰρ ἡ πρόνοια τῶν ἀνθρώπων ἐξηρητημένη τὴν τε τῶν σωμάτων καὶ τῶν ψυχῶν ἐπιμέλειαν διοικονομεῖ τε καὶ πρὸς τὸ συμφέρον ἐπιγινώσκειται διαλλάττουσα. Id est : Illud, volo, mundare, supernaturalis est divinitatis voluntas. Ex hac enim pendens [Dei] erga homines providentia, corporum animarumque procuracionem dispensat et ad utilitatem moderari dignoscitur.

Non observaverat Turrianus genitivum femininum ταύτης regi a participio passivo ἐξηρητημένη cui vim tribuit activam, unde fluxit hæc Latina phrasis : Quæ homines secum necit. Sed referri non potest ad materiam deinde nunquam dixerunt Græci ἐξηρητῶσθαι τινος ; aliquid neclere. Ἐξηρητῶσθαι τινος est ex aliquo pendere, dependere, etc. Venique secundum nostrum conspiciendi modum, in quo attributa divina certo ordine redigimus, dici

potest providentiam pendere a voluntate Dei ut rivulus fluit e fonte.

(71) Cum Dominus providens quid eorum quæ ad Pascha spectabant facerent etc. Προνοούμενον (lego προνοούμενον) τί ποτε δ' ἂν πράξειεν τῶν περὶ τὸ Πάσχα. Id est : Quatenus ipsi (Apostoli) providebant seu præcogitabant quid tandem eorum quæ ad Pascha spectabant, facerent.

Versio Turriani continebat propositionem suspensam, quæ cum nullam haberet relationem cum materia subiecta, voces rerum inopes efficiebat.

(72) Et alibi et hic si fiat sermo de voluntate : Καὶ ἀλλαχοῦ δὲ ἐνθα ἂν γένοιτο λόγος θελήματος. Id est : Et aliis in locis ubicunque factus fuerit sermo de voluntate.

Miror Turrianum, qui fuit revera doctus, ignorasse usum duarum particularum conjunctarum ἐνθα ἂν, ubicunque.

Θελήματος μὴ συντάττων κατὰ λέξιν τὸ φυσικὸν ἢ Ἀ
τὸ γνωμικὸν, ῥαδίως ἔξει τὴν διάκρισιν, πρὸς μίαν
τινὰ θεωρίαν τῶν προσηρημένων ἀναφερόμενον.

Συντάττοιο ἂν τοῖς εἰρημένους καὶ ἑτέρα τινα δι'
ὧν οὐδὲν ἔλαττον ὁ τὸ γνωμικὸν λόγος θελήματος ἐπὶ
Χριστοῦ καταρτίζων καὶ διοικονομούμενον ὁρᾶται θέ-
λημα. Εἰ γὰρ ὁ τοῦ Θεοῦ ἐνυπόστατος λόγος ἀνθρω-
πος δι' ἡμᾶς γεγυνώς, καὶ καθὼ μὲν ἀνθρώπος τὸ
φυσικὸν ἔσχεν ἀνθρώπινον θέλημα, καθὼ δὲ Θεὸς τὸ
φυσικὸν καὶ θεῖον θέλημα. Λέγει δὲ ὁ διαφιλονεικῶν
λόγος· ὅτι καὶ γνωμικὸν ἔσχεν ἡγοῦν ὑποστατικὸν θέ-
λημα. Ἐρεῖ πάντως καὶ ἄκων, ὡς τὸ μὲν γνωμικὸν
καὶ ὑποστατικὸν αὐτοῦ ἀνθρώπινον θέλημα, καθὼ
ἀνθρωπίνῃ ἐξηγμάτιζεν ὑπόστασις, ἔσχεν. Τὸ δὲ θε-
ικὸν γνωμικὸν θέλημα καθὼ ὑπόστασις θεϊκῇ, τῇ
φαντασίᾳ γὰρ καὶ διατυπώσεται τὸ γνωμικὸν θελή-
ματος καὶ ὁ προσωπικὸς χαρακτήρ τῇ· συγγενού·
θεωρίας τῇ ἀλλήλουχίᾳ συνεισάγεται. Ὡς περ οὐκ
ὄντος προσώπου, οὐδὲ γνωμικοῦ θελήματος ἐνυπάρ-
χειν δοθέντος, τὸ τῆς ὑποστάσεως ἀδίστακτον μὴ
οὐχὶ παρῆναι γέγονεν. Ἀλλὰ τὸ μὲν πρότερον τῆς
Νεστορίου λύσεως ἐστίν, ὑπόστασιν ἀνθρωπίνῃν ἐπὶ
Χριστοῦ δογματίζειν, καὶ φαντάζεσθαι. Τὸ δὲ δεύτε-
ρον τῆς Ἀριανῆς μανίας ἦτις τὰς τρεῖς θεαρχικὰς
ὑποστάσεις ταῖς ἄλλαις (76) οὐσιώδεσιν διαφοραῖς καὶ
τοῖς γνωμικοῖς θελήμασιν ὁμοίως ἀπ' ἀλλήλων δι-
ετείχιζεν. Τὸ δὲ τῆς Ἐκκλησίας φρόνημα, ὥς περ
τοῦς ὑπόστασιν ἀνθρωπίνῃν ἐπὶ Χριστοῦ λέγοντας
γυμνῇ τῆς Θεότητος ὡς ἀπειθεῖ· ἀποπέμπεται, οὕτω
καὶ τοῦς τὸ κοινὸν θέλημα τῆς τριαδικῆς Θεότητος
καταμερίζοντας ἀθεότητος εἰσπράττεται ἔγκλημα.

Ἀλλὰ γὰρ, φασίν, γνώμη πέπτωκεν τῆς ἐντολῆς ὁ
'Αδάμ (77). Ὁ δὲ τὸ πάθος ὑπέστη. Τοῦτο δὲ καὶ
τὸ φάρμακον καὶ τὴν θεραπείαν τὴν ἄριστον τῶν
ιατρῶν προσενέγκασθαι. Οὐδὲ τοῦτο, ἀνάγκη τὸ
γνωμικὸν τοῦ ἀνθρώπου ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος καὶ ἱατροῦ
τῶν ψυχῶν ἡμῶν τῷ ἀνθρωπίνῳ συναλαμβάνεσθαι
φυράματι.

Ἄλλ' ἐστὶν εἰπεῖν πρὸς αὐτοὺς, ὡς εἰ τὸ διαμαρ-
τεῖν τῆς γνώμης καὶ διαπαιεῖν τῆς ἐντολῆς αἴτιον
τῆς προσλήψεως οἷς μὴ προσεῖληπται τὸ ἀναμάρτη-
τον, οὐδὲ τὸ γνωμικὸν ἐλόκληρον συμπεριλαμβάνεται

A discerni poterit, si ad unam aliquam eorum, quæ
diximus, contemplationem referatur (75).

Possunt etiam ad hæc adjungi alia quædam, in
quibus non minus voluntas gnomica in Christo
videtur confici, et disponi. Si enim persona verbi
Dei propter nos homo facta est, et quatenus homo
naturalem habuit humanam voluntatem; quatenus
vero Deus naturalem et divinam: dicit autem, qui
contendit habuisse etiam gnomicam, id est, hypo-
staticam sive personalem voluntatem, quatenus
vocabatur hypostasis sive persona humana (74);
divinam vero gnomicam voluntatem, quatenus
divina hypostasis; ficta enim, et animo descripta
voluntate gnomica, simul mutua connexionem cha-
racter personæ inducitur, et cognata considera-
tione spectatur. Sicut enim cum non est personæ
aditus, nec est gnomicæ voluntatis, quæ ejusdem
ordinis est; sic cum inest voluntas gnomica,
non potest separari persona, quin adsit ibi (75):
sed illud quidem prius Nestorii est, tradere et
ingere in Christo personam humanam; posterius
vero insanix Arianæ; quæ tres divinas personas
aliis tribus differentiis substantialibus, et tribus
item gnomiceis voluntatibus inter se distinguebat,
et separabat. Sententia vero Ecclesiæ sicut eos,
qui dicunt personam humanam in Christo non latam
divinitate, tanquam impios ejicit, sic eis, qui com-
munem Trinitatis voluntatem patiuntur, crimen
ἀθεότητος, id est, negandi Deum infert.

At aiunt, gnomica voluntate excidit a mandato
Adam; gnomica voluntate lapsus, vulnus in vo-
luntate gnomica accepit: quod autem vulneratum
fuit, huic, aiunt, optimum medicum adhibuisse
medicinam. Quod si hoc verum est, necesse est,
ut Salvator noster, et medicus animarum nostra-
rum, voluntatem hominis gnomicam cum humana
carne simul assumpserit.

Sed dicendum est isis, quod si peccare fuit
voluntatis gnomicæ, et excidere a mandato causa
fuit assumendi gnomicam voluntatem, qui non
assumpserunt (78) τὸ ἀναμάρτητον, id est, vaca-

NOTE.

(75) Facile discerni poterit si . . . referatur: Πα-
δίως ἔξει τὴν διάκρισιν. . . ἀναφερόμενον. Id est:
Facile discerni poterit; quandoquidem . . . refer-
tur.

(74) Dicit autem qui, etc., persona humana: Λέ-
γει δὲ διαφιλονεικῶν λόγος· ὅτι καὶ γνωμικὸν ἔσχεν
ἡγοῦν ὑποστατικὸν θέλημα, ἔρεῖ πάντως καὶ ἄκων
ὡς τὸ μὲν γνωμικὸν καὶ ὑποστατικὸν αὐτοῦ ἀνθρώ-
πινον θέλημα καθὼ ἀνθρωπίνῃ ἐξηγμάτιζεν ὑπό-
στασις, ἔσχεν. Id est: Dicit autem contentiosa (nos-
trorum adversariorum) ratiocinatio (Christum)
gnomicam etiam sive hypostaticam voluntatem ha-
buisse: dicent utique vel inviti eundem gnomicam
et personalem humanam habuisse voluntatem, qua-
tenus in ipso erat humana hypostasis sive per-
sona.

Turrianus omiserat aliquid, quo deficiente in-
telligi non potest argumentum Photii.

(75) Non potest separari persona quin adsit ibi:

Τῆς ὑποστάσεως ἀδίστακτον μὴ οὐχὶ παρῆναι γέ-
γονε. Id est: Dubitari non potest quin adsit ibi per-
sona. — Legerat Turrianus ἀδίστατον, sed obser-
vare debuisset particulas μὴ et οὐχὶ nullum habere
posse usum cum voce ἀδίστατον, inseparabile, sed
solum cum διστάζω, dubito.

(76) Bene legebat Turrianus τρεῖς.

(77) In eod. Colbertino additur: Γνώμη δὲ πρὸν,
τὸ γνωμικὸν ἐτραυματίσθη θέλημα. Sic et Turria-
nus legebat.

(78) Qui non assumpserunt, τὸ ἀναμάρτητον. Id
est: Vacationem, etc., non assumpsisset. Οἷς μὴ
προσεῖληπται τὸ ἀναμάρτητον, οὐδὲ τὸ γνωμικὸν
ἐλόκληρον συμπεριλαμβάνεται φρόνημα. Ἄλλ' ἡμί-
σει μέρει κατ' αὐτοὺς ἀποκληροῦσι τῆς ἐν ἀνθρώπῳ
λογικῆς ψυχῆς τὸ ἰδίωμα. Εἰ γὰρ προσεῖληπται διότι
ἡμαρτεν, οὐκ ἦν ἂν πάντως μὴ ἡμαρτηκώς [lego
ἡμαρτηκός:] διότι μὴδὲ προσεῖληπτο. Id est: Illi se-
cundum quos (Christus) impeccabilitatem suam

tionem a peccato, ita ut non posset peccare, in iis non est integra voluntas gnomica, sed ex dimidia parte sortiuntur proprietatem animæ humanæ rationalis: si enim assumpta est, quia peccavit; omnino non peccasset, quia non assumpsisset.

Præterea si voluntas naturalis ad constitutionem substantiæ hominis maxime pertinet, et per eam signatur, per voluntatem naturalem in homine, perfectio in homine perspicitur, consentaneæ verbum non patitur, ut Christus assumat contumeliose voluntatem gnomicam (80), utpote quæ peccavit, et non potius naturalem, quæ communis est omnium hominum, et infert secum perfectionem naturæ.

Deinde si voluntas gnomica innata est cum ipso ortu, oportebat infantes pueros, cum adhuc papillis affixi sunt, et inde se sugere lac, ut alantur, cognoscunt, voluntate gnomica mensam apponere ipsam naturam suam manifestam, et electionem eorum, de quibus dubitant, omnino repudiare, cum nondum intelligere possunt (81).

Ad hæc, si Christus infans fuit, et homo factus assimilatus est nobis per omnia, excepto peccato, infantibus vero voluntas gnomica non est ingenta, igitur neque Christo Domino. Si autem postea assumpsit, dicant isti unde didicerunt duplicem voluntatis assumptionem (82), ac proinde duplicem assumptionem humanitatis, præsertim quia Adam, cum mandatum transgressus est, non naturali, sed gnomicæ voluntati inservivit.

Sed adhuc serpunt tendiculæ et captiones contradicentium, etsi sæpe non reddunt rationes sine culpa (83), et aiunt. Si in omnibus rebus, quæ natura constant, natura omnino continet individua

A φρόνημα, ἀλλὰ ἡμῖς κεῖται κατ' αὐτοὺς ἀποκλήρουσι τῆς ἐν ἀνθρώπῳ λογικῆς ψυχῆς τὸ ἰδίωμα. Εἰ γὰρ προσεῖληπται διότι ἡμαρτεν, οὐκ ἦν ἂν πάντως μὴ ἡμαρτηκῶς, διότι μὴδὲ προσεῖληπτο.

"Ετι δὲ εἰ τὸ φυσικὸν θέλημα μάλιστα τοῦ ἀνθρώπου συστατικὸν ἐστὶ τῆς οὐσίας καὶ δι' αὐτοῦ χαρακτηρίζεται, διὰ δὲ τοῦ φυσικοῦ θελήματος καὶ τὸ τέλειον ἐν τῷ ἀνθρώπῳ καθορίζεται· καὶ τὴν ὕβριν ὁ λόγος ὡς (79) ἡμαρτημένον γνωμικὸν οὐχ ὑπομένει θέλημα. Πῶς ἀρχὴ διευλαθεῖσθαι τὸ λέγειν γνωμικὸν θέλημα ἀναλαβεῖν τὸν Χριστὸν, ἀλλὰ μὴ φυσικὸν, ὃ καὶ κοινὸν ἐστὶν ἀνθρώπων πάντων, καὶ συνεισάγει τὴν τῆς φύσεως τελειότητα.

B "Ετι εἰ τὸ γνωμικὸν θέλημα τῇ γενέσει συγκαταβέβληται, εἰς τὰ βρέφη τοῖς μαστοῖς ἐτι περικαθήμενα, καὶ τὴν ὕβριν αὐτῶν τροφὴν ἐκείθεν ἐπινοούμενα τράπεζαν γνωμικῷ θελήματι τὴν φύσιν αὐτῶν ἐμφανῇ παρέχειν, καὶ τῶν δισταγμῶν αἰρεσιν οὐπω λαβεῖν ἔχοντα δύναμιν ὁλως ἀποσκεινάζεσθαι.

"Ετι δὲ εἰ ὁ Χριστὸς βρέφος γέγονεν καὶ ἀνθρώπος κατὰ πάντα ἡμῖν ὡμοιωθὴ χωρὶς τῆς ἁμαρτίας. Τοῖς δὲ βρέφει τὸ γνωμικὸν οὐ συγκατεβλήθη φρόνημα, ὁπλὸν ὅτι οὐδὲ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστῷ. Εἰ δ' ἕτερον ἢ τοῦτου γέγονεν πρόσληψις, λεγέτωσαν πῶθεν διπλὴν ἔμαθον τὴν πρόσληψιν, καὶ διὰ τοῦτο καὶ τὴν ἐνανθρώπησιν, μάλιστα γὰρ ὅτι παραβὰς ὁ Ἀδὰμ, οὐ τῷ φυσικῷ, τῷ γνωμικῷ δὲ καθυπερβήσαστο θελήματι.

C Ἀλλὰ γὰρ ταῖς ἀντιλογίαις αἱ συμπλοκαὶ ἔρπειν ἐτι φιλονεικοῦσι, καίτοι πολλάκις οὐ παρασχόντες μεμπτὰς τὰς εὐθύνας, καὶ φασιν. Εἰ ἐπὶ πάντων τῶν φύσει συνεστώτων πραγμάτων, ἡ φύσις πάντως ὁμο-

VARIAE LECTIONES.

γ Ὑστερον in cod. Colbertino.

NOTÆ.

non assumpsit (ex humanæ naturæ massa) non integram voluntatem gnomicam ab eo assumptam fuisse fateri debent: imò secundum suam opinionem (Christum) defraudant dimidio illius quæ in rationali hominis anima inest, proprietatis. Si enim assumpta est a Christo voluntas gnomica, quia peccavit ea (in Adamo), non existeret omnino illa (in Christo) peccati expers; quoniam ne assumpta quidem ab eo fuisset. Nullus erat sensus in versione Latina Turriani. — Deesse videtur aliquid quod ex codice Colb. suppleas: "Ὡςπερ γὰρ οὐκ ὄντος προσώπου, οὐδὲ γνωμικοῦ θελήματος ὁμοταγοῦς ἐστὶ πάροδος θελήματος ἐν-υπάρχειν δοθέντος.

(79) Quid si verba sic transponas? Καὶ τὴν ὕβριν ὁ λόγος (ὡς ἡμαρτημένον γνωμικὸν θέλημα) οὐχ ὑπομένει. Nulla tamen varians lectio occurrit in cod. Colb.

(80) Consentaneæ verbum non patitur ut Christus assumat contumeliose voluntatem gnomicam, utpote quæ peccavit: Καὶ τὴν ὕβριν ὁ λόγος, ὡς ἡμαρτημένον γνωμικὸν οὐχ ὑπομένει θέλημα. Id est: Et contumeliam ejusmodi foret gnomica voluntas obnoxia peccato Verbum divinum pati non potest. Hæc propositio Verbum non patitur ut Christus assumat, est pessima; nam si admittatur distinctio personalis inter Ver-

bum divinum et Christum, inciderimus in Nestorianismum.

(81) Oportebat infantes pueros, etc. intelligere possunt: "Εἰς τὰ βρέφη τοῖς μαστοῖς ἐτι περικαθήμενα καὶ τὴν ὕβριν αὐτῶν τροφὴν ἐκείθεν ἐπινοούμενα τράπεζαν, γνωμικῷ θελήματι τὴν φύσιν αὐτῶν ἐμφανῇ παρέχειν καὶ τῶν δισταγμῶν αἰρεσιν οὐπω λαβεῖν ἔχοντα, δύναμιν ὁλως ἀποσκεινάζεσθαι. Id est: Oporteret pueros manumillis adhuc affixos et inde velut ex mensa quadam humidum sibi alimentum excogitantes naturam suam gnomica voluntate declarare, et quoniam in dubiis unum præ altero eligere nondum possunt, electivam quoque facultatem omnino erueri, seu a se submovere. — Versio Turriani mihi videtur inanis plane.

(82) Unde didicerunt duplicem voluntatis assumptionem: Πῶθεν διπλὴν ἔμαθον τὴν πρόσληψιν. Id est: Unde didicerunt duplicem assumptionem. — Verbum, voluntatis, delendum est.

(83) Reddunt rationes sine culpa. Καίτοι πολλάκις οὐ παρασχόντες μεμπτὰς τὰς εὐθύνας. Id est: Etsi sæpe non immerito reprehendendos sese ipsi præbuerint. Vel: Etsi sæpe justas dederint contradictionis suæ pœnas. — Versio Turriani est obsecura et ambigua.

ἡ περιέχει ἄτομα, ἐπὶ δὲ Χριστοῦ φυσικὸν ἀνθρώ-
πινον θέλημα λέγομεν, τοῦτου δὲ τοῦ φυσικοῦ θελή-
ματος καὶ ὑποστατικὸν καὶ γνωμικὸν θέλημα εἰκότως
ἂν λέγοιτο.

Ἔτι δὲ εἰ τὸ γνωμικὸν θέλημα οὐδὲν ἑτερόν ἐστιν,
ἀλλ' ἡ φυσικὸν ποῖον, Χριστὸς δὲ τὸ φυσικὸν ἔχων,
οὐκ ἁπλῶς μόνον ἐνέργει, ἀλλὰ καὶ ὡς τὶς τι πράτ-
των· ἐστὶν ἄρα καὶ ἐν αὐτῷ λαθεῖν γνωμικὸν θέλημα.

Ἄλλ' ἑκάτερον τῶν εἰρημένων σοφιστικῆς ἥσθηται
πλοκή. Τὸ μὲν πρῶτον ὅτι ἀπὸ τῶν φυσικῶν ἐπὶ
τὰ ὑποστατικὰ ἐποιεῖτο τὴν κάθοδον, τέμνων τὴν φύ-
σιν εἰς τὰ καθ' ἕκαστα· ὁ δὲ τῆς εὐσεβείας λόγος ἐπὶ
Χριστοῦ οὐκ ἀπὸ μιᾶς τινος φύσεως ἐπὶ τὰ καθέκαστα
ποιεῖται τὴν τομὴν καὶ τὴν κάθοδον, οὐ γὰρ ἐστὶ τις
ἡ τεμονομένη φύσις ἐνταῦθα μία, ἀπὸ δὲ τῆς ὑποστά-
σεως, μάλλον εἰς τὴν τῆς φύσεως ἀναπλοῦται δυνά-
κακεῖ μὲν τὸ φυσικὸν ὑποστατικὸν ἔξει, ὅτι καὶ πολ-
λαὶ πεφύκασιν ὑπ' αὐτὴν ὑποστάσεις· ἐπὶ δὲ τοῦ
καθ' ἡμᾶς μυστηρίου ἐπεὶ ἐν μόνον τὸ κοινὸν ὑπὸ
τὴν ἡλίον ὤφθη, καὶ μία ἐστὶν ἡ τοῦ Χριστοῦ καὶ
ἀδιαίρετος ὑπόστασις· οὕτε ὑποστατικὸν ὅλως ἡ φύσις
δύναται περιέχειν, οὕτε φύσις ὅλως ἐπινοεῖσθαι μία.

Τὸ δὲ δευτέρον τῶν αἰρετικῶντων σόφισμα παρὰ
τὸ ἐπόμενον κατασκευάζει τὸ κακούργημα. Τὸ μὲν
γὰρ γνωμικὸν θέλημα καὶ ὑποστατικὸν πάντως ἐστὶ
καὶ ποῖον. Τὸ δὲ ποῖον οὐ πάντως ἐστὶν ὑποστατι-
κόν. Καὶ γὰρ καὶ τὰ κοινὰ φυσικὰ θελήματα ποι-
οῦνται φυσικῇ τῶν ἑτερογενῶν διενήνοχον. Ἄλλὰ
ποῖα ὄντα οὐκ εἰσὶ θελήματα γνωμικὰ. Ἄλλὰ γὰρ
εἰ καὶ συνεφέκεται τὸ ἐπόμενον ὁ παραλογισμὸς,
ὅμως οὐ παρὰ τοῦτο τὸ ψεῦδος ἐσχηματίζετο. Ἔστι
γὰρ εἰπεῖν, ὡς εἰ καὶ τὸ ποῖον θεωρεῖται διττόν, τὸ
μὲν ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ θελήματος, τὸ δὲ ἐπὶ τοῦ ὑπο-
στατικοῦ, οὐδὲν κωλύει λέγειν, μάλλον δὲ καὶ χειρ-
αγωγῆσαι, ὡς διττοῦ τυγχάνοντος τοῦ ποιοῦ, ἐπεὶ οὐκ
ἐστὶ φυσικόν, ἐκεῖνο γὰρ κοινόν, ὑποστατικόν ἂν
τῇ θέλῃ καὶ γνωμικόν, ὥστε εἰς ταυτὸν ἂν εἴη
περιεννηγεμένον, εἰ καὶ μὴ παρὰ τὸ ἐπόμενον ἡ τοῦ
λόγου προῶδη σύνθεσις, τὸ τῆς αἰρέσεως κατα-
σκευάσμα. Τί οὖν δεῖ λέγειν; ὅτι ὁ Χριστὸς εἰ καὶ
μία ἦν ὑπόστασις, οὐχὶ ποῖα τι καὶ κεχρημένος ὑπο-
στατικῷ θελήματι φαίνεται. Ἄλλὰ τροφῆς μὲν ὡς
φυσικὸν πληρὼν θέλημα, μεταστρεῖν ἡθέλησεν,
Γλυκαζούσης δὲ ἢ στυφούσης ἢ ἄλλως ἡδυνούσης

A ejusdem speciei, in Christo autem naturalem vo-
luntatem humanam dicimus, certe hujus naturalis
voluntatis, et hypostatica et gnomica voluntas
consentaneæ dicetur.

Præterea si voluntas gnomica nihil aliud est,
quam naturalis poia, id est, qualitate quamquam
affecta, Christus autem naturalem voluntatem ha-
bens, non simpliciter tantum eam operabatur (84),
sed ut hoc aliquid agens : est igitur intelligenda in
ea voluntas gnomica.

Verum utrumque horum, quæ dicta sunt, ex
fallaci pendet tendicula. Ac primum quidem captio-
sum est, quia a naturalibus ad hypostatica fit
descensus, dividendo naturam in individua; pia
vero doctrina de Christo, non facit ab una qua-
piam natura ad singularia divisionem, et descen-
sum : non enim hic est aliqua natura una divisa,
sed potius fit hypostasis sive personæ in duas na-
turas explicatio, illic enim naturale habebit hypo-
statica, ubi multæ hypostases sub illa natura fue-
rint : in mysterio autem nostræ humanitatis, quia
unum tantum novum sub sole apparuit, et una est
Christi, et ἀδιαίρετος hypostasis, natura non
potest omnino continere hypostatica, neque omnino
cogitari una.

Secundum vero sophisma hæreticorum, fallaciam
consequentis machinatur. Voluntas enim gnomica
et hypostatica, omnino est hypostatica (85) : etenim
communes naturales voluntates qualitate naturali
differunt ab heterogeneis, id est a diversis genere,
verum qualitate naturali affectæ non sunt voluntates
gnomicæ. Sed tamen quamvis paralogismus ex con-
sequente ducitur, non tamen propter consequens
figurabatur mendacium, siquidem, potest dici, quod
si τὸ ποῖον, id est, affectum qualitate (86), duplex
spectatur, alterum in naturali voluntate, alterum
vero in hypostatica, nihil prohibet dicere, quod
cum duplex sit ποῖον (87), quia non est naturalis, illa
enim communis est, erit voluntas hypostatica et
gnomica. Quare in idem redit, quod efficere vult
hæreticus, etsi non procedat structura fallacis ar-
gumentationis propter consequens. Quid ergo opor-
tet dicere ? Nempe quod Christus, etsi est una hy-
postasis, non tamen usus est hypostatica volun-
tate, qualitate affecta, sed potius ut explens natu-
ralem voluntatem, cibum voluit capere, dulcem
vero aut acerbum, vel aliter delectantem, minime :

NOTÆ.

(84) Non simpliciter tantum eam operabatur. Οὐκ
ἁπλῶς μόνον ἐνεργεῖ. Id est : Non simpliciter tan-
tum operatur. — Dele eam.

(85) Voluntas enim gnomica et hypostatica, om-
nino est hypostatica; etenim communes naturales
voluntates. Τὸ μὲν γὰρ γνωμικὸν θέλημα καὶ ὑπο-
στατικὸν πάντως ἐστὶ καὶ ποῖον. Τὸ δὲ ποῖον, οὐ πάν-
τως ἐστὶν ὑποστατικόν. Καὶ γὰρ τὰ κοινὰ φυσικὰ
θελήματα. Id est : Voluntas enim gnomica est etiam
omnino hypostatica et certa quadam qualitate affecta;
sed si quæ voluntas qualitate prædita est, non con-

tinuo est hypostatica. Etenim communes naturales
voluntates, etc. — In versione Turriani erat ommissio
notanda.

(86) Potest dici quod si τὸ ποῖον, id est affectum
qualitate. Ἔστιν εἰπεῖν, ὡς εἰ καὶ τὸ ποῖον. Id est :
Potest dici quod etsi τὸ ποῖον, id est, affectum
qualitate.

(87) Nihil prohibet dicere, quod cum duplex sit
ποῖον, quia non est naturalis. Οὐδὲν κωλύει λέγειν,
μάλλον δὲ καὶ χειραγωγῆσαι, ὡς διττοῦ τυγχάνοντος
τοῦ ποιοῦ, ἐπεὶ οὐκ ἐστὶ φυσικόν. Id est : Nihil pro-

et potum quidem eandem rationem humanæ naturæ adhibere sibi voluit (88), ad vinum vero boni odoris, aut siceram, aut ad aliud hujusmodi voluntatem invitantem, aut excitantem non habebat, sed simpliciter alimentum et potionem convenienter humanæ naturæ, sicut dictum est, una Christi et Dei nostri persona sibi adhibebat; ad privatum vero et blandientem sensum præter necessitatem, proprietatem cibi aut potionis nequaquam voluntati suæ subiecit (89). Quamobrem post resurrectionem confirmans humanæ naturæ veritatem, et quod hanc non refutabat (90), non hos aut illos cibos appetivit, sed simpliciter inquit: *Habetis hic aliquid ad manducandum?* At fortassis aliam hic sermo contemplationem affert non minus nos, si non magis, docentem, quod Christus una cum esset hypostasis indivisibilis et inseparabilis, humana quidem habebat, et conservabat voluntatem (91); gnomicam vero voluntatem nequaquam accepisse demonstratur, nullique cordato et prudenti molesta erit in hac re dubitatio: siquidem multi sancti viri in asceticis certaminibus, id est, duris corporis exercitationibus insignes, non recusant voluntate naturali naturalem corporis defluxum cibo quidem naturæ tantum conveniente secundum naturam vincere; de conditiis vero cibis et guttur suavitatem delinientibus, aliisque ejusmodi curiositatibus, quæ ex voluntate gnomica oriuntur, non multam curam habent; non tamen penitus contemnunt (92); et hæc contra difficultatem appetitus obijciunt.

Verum alii quidem citra culpam vitam degere volunt, et citra culpam cibis utuntur; alii vero utrumque vitiose et prave faciunt. Habes in priore exemplum Isaac, cum venationem concupivit, et habuit, et pie valde ac temperate comedit: ex quo cibo sumpto secuta benedictio genus hominum infinitum prope auxit, et magnam partem orbis

Α οὐκ ἔτι. Καὶ ποτὸν μὲν κατὰ τὸν αὐτὸν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως λόγον ἠθέλησεν προσενέγκασθαι, ἀνθρωπίναν δὲ οἶνον καὶ σίκερα ἦ τι τοιοῦτον οὐκ εἶχεν τὸ ἐρεθίζον οὐδὲ παρορμῶν αὐτὸν θέλημα· ἀλλ' ἀπλῶς μὲν τροφῆς τε καὶ πότου κατὰ τὸν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως λόγον. ὥσπερ εἰρηται, ὁ εἰς καθ' ὑπόστασιν Χριστὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν προσεφέρετο· εἰς τὴν ἰδιόζουσαν δὲ καὶ κολακεύουσαν παρὰ τὸ ἀναγκαῖον τὴν αἰσθησιν τροφῆς ἢ πόσεως ἰδιότητα οὐ μὴν οὐδαμῶς συναπενήνεκται τῷ θελήματι. Διὸ καὶ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως μετὰ τὴν ἀνάστασιν πιστούμενος τὴν ἀλήθειαν. Καὶ ὅτι ταύτην οὐκ ἀπεσχευάσατο, οὐ τότε τι τῶν βρωμάτων ἐπεζητήσεν, ἀλλ' ἀπλῶς ἔχετέ τι βρώσιμον ἐνταῦθα, φησὶν, καὶ ἄλλην μὲν τοῦ λόγου θεωρίαν ἴσω· συνεισάγοντος, οὐδὲν ἦν ττον, εἰ μὴ καὶ μᾶλλον, τὴν διδάσκουσαν ἡμᾶς, ὅτι μὴ ὢν ὁ Χριστὸς ὑπόστασις, ἀδιαίρετος τε καὶ ἀχώριστος, τὸ μὲν ἀνθρώπινον φυσικὸν εἶχεν τε καὶ συνετήρει θέλημα· τὸ δὲ γνωμικὸν δεδεγμένος οὐδεμῶς θέλημα ἐπιδέδεικται, καὶ διστάζουσα τῶν γούν ἐχόντων ἔννοια παρενοχλήσει οὐδενί, ὅπου γὰρ καὶ τῶν ἱερῶν ἀνδρῶν πολλοὶ πολλὰς ἀσκητικοὺς ἀγῶσιν ἐνδιαπρέποντες τῆς μὲν ἐμφύτου τοῦ σώματος· ἀπορρόης τὴν κατὰ φύσιν ἀναπλήρωσιν ἰδιαπρεπούσης· ἀπλῶς τῇ φύσει τροφῆς προσελαθεῖν οὐκ ἀνανεύουσι θελήματι. Καρυκταῖς δὲ καὶ λαμβὼν καταγοητευσούσαις τροφαῖς, καὶ τοιαύταις ἄλλαις περιεργαῖς, ἀ τοῦ γνωμικοῦ θελήματος ἀποδραστάνει καὶ φύεται, οὐ πολλὴν ἐπιστροφὴν ἔχουσιν. Οὐ μὴν οὐδὲ παντελῶς ἢ ὑπερορᾶσι ταῦτα, καὶ τῷ ἀνορέκτῳ περιστέλλουσιν.

Γ Ἄλλ' οἱ μὲν ἀμέμπτως τε ζῇν ὁ θεολογοῦσιν καὶ ἀμέμπτως μετέχουσιν· οἱ δὲ ἐκάτερον αὐτῶν ἡμαρτημένως καὶ ἐπισφαλῶς διαπράττονται. Ἐχεις τὸν Ἰσαὰκ τοῦ προτέρου παραδείγματος ἐπιθυμῶσαντα ἄγρην καὶ τυχόντα καὶ μετασχόντα πανευλαδῶς καὶ σωφρόνως. Ἐξ ἧς βρώσεως τε καὶ ἀπολαύσεως ἡ εὐλογία γένος ἀνθρώπων οὐκ εὐαριθμήτων ἐπηύξησεν

VARIE LECTIONES.

*-1 An ἡδύνουσαν vel ἡδουλίζουσαν. ἢ ἰ. διὰ πρεπούσης. ἢ ὑπερορᾶσι. 1 An. ἐθελουσιν?

NOTÆ.

habet dicere, imo res ipsa eo nos ducet ut dicamus, quod cum duplex sit ποτὸν, quale, quia non est naturalis. — Illic etiam omiserat verba quædam Turrianus.

(88) *Et potum quidem eandem rationem humanæ naturæ adhibere sibi voluit.* Καὶ ποτὸν μὲν κατὰ τὸν αὐτὸν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως λόγον ἠθέλησεν προσενέγκασθαι; Id est: Et potum quidem secundum eandem humanæ naturæ rationem adhibere sibi voluit.

(89) *Ad privatum vero et blandientem sensum præter necessitatem, proprietatem cibi aut potionis nequaquam voluntati suæ subiecit.* Εἰς ἰδιόζουσαν [ισαλίμ] ἡδύνουσαν ut paulo supra] δὲ καὶ κολακεύουσαν παρὰ τὸ ἀναγκαῖον τὴν αἰσθησιν τροφῆς ἢ πόσεως ἰδιότητα οὐ μὴν οὐδαμῶς συναπενήνεκται τῷ θελήματι. Id est: Sed voluntate sua non serebatur ad eam cibi vel potus proprietatem quæ sensum præter necessitatem oblectaret et adularetur. — Turrianus supposuit συναπενήνεκται esse activum;

2. Θέληματι esse dativo; 3. Συναποφέρειν significare D subijcere.

(90) *Confirmans humanæ naturæ veritatem et quod hanc non refutabat.* Τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως πιστούμενος τὴν ἀλήθειαν καὶ ὅτι ταύτην οὐκ ἀπεσχευάσατο. Id est: Confirmans humanæ naturæ veritatem et quod eam naturam non exuerat, deposuerat, abiecerat, etc. — Vix divinare possis quid voluerit Turrianus per *refutare naturam humanam*.

(91) *Humana quidem habebat et conservabat voluntatem.* Τὸ μὲν ἀνθρώπινον φυσικὸν εἶχε τε καὶ συνετήρει θέλημα. Id est: Humanam quidem naturalem voluntatem habebat et conservabat.

(92) *Non tamen penitus contemnunt: et hæc contra difficultatem appetitus obijciunt.* Οὐ μὴν οὐδὲ παντελῶς ὑπερορᾶσι [lege ὑπερορᾶσι] ταῦτα καὶ τῷ ἀνορέκτῳ περιστέλλουσι. Id est: Non tamen penitus hæc contemnunt: et inappetentia coercent, reprimunt, etc.

τε καὶ πολλὴν τῆς οἰκουμένης κατεκληροδότησεν. A terrarum hereditatis loco tradidit. Hujus autem filius Esau captus et victus cupiditate, non recte voluit, neque concupivit, et brevi voluptate magnam gloriam et honorem lege confirmatam vendidit, loco legis judicem actionum gulam deligens, quæ seditionibus et infinitis malis eos, qui eo vitio tenentur implicavit.

Ὁ δὲ τοῦτου παῖς ὁ Ἰσαὺ κατὰσχετο· τῇ ἐπιθυμίᾳ γεγωνὼς οὐκ ἔρρω· ἡθέλησεν οὐδ' ἐπιθύμησεν. Καὶ βραχείᾳ ἡδονῇ μεγάλην δόξαν καὶ τιμὴν νόμῳ κυρουμένην ἀπεμπόλησεν. Κριτὴν τὸν λαίμαρνον τῶν πράξεων ἀντὶ τοῦ νόου προβαλλόμενος, ἐξ οὗ στάσεις, καὶ μυστία κακὰ τοῦς ἐνόχους κατεβάλλετο.

Ὁ δὲ δι' ἐναντίας λόγος ἐστὶ προσαναίσχυνται καὶ φησιν, ὡς αὐτὸ τοῦτο τὸ θέλειν εἶναι σπουδαῖον, καὶ τῆς τῶν πολλῶν διαίτης ἀνηγμένον, μὴδ' ἥττον εἶναι γαστρὸς καὶ βρωμάτων γνομικόν ἐστι θέλημα. Εἰ γὰρ φυσικὸν ἦν, ἔδει πάντας τοῦτο ποιεῖν. Ἀλλὰ γὰρ εἰ γνομικόν, ὡς τῶν, θέλημα τὸ πόνος αὐτὸν καὶ τλαιπωρίας κατατρυχεῖν καὶ τῶν ἀνωμένων μάλλον ἢ τῶν εὐπαθούντων γίνεσθαι. Πρῶτον μὲν οὐχ ἔξει τι τῶν καθ' ἑκάστα (ὡς περὶ ὁ λόγος ὁ τὸ γνομικόν ἐπιδικνύς μὴ προσεῖναι θέλημα) παραδείγματι πρὸς συγκατάθεσιν ἄγον παραχομίζειν. Ἀλλ' εἰς κοινόν τι καὶ ἀποφατικὸν καταφεύγων ὄνομα, καὶ τό, τε τὸ ἰδικόν τε καὶ ὑποστατικὸν ἀφοριζόμενος θέλημα τὴν οἰκείαν ἐρετχείαν ἐπιζητήσει κρατύνεσθαι.

Δεύτερον δὲ, οὐκ ἀκριδὲς καὶ μέλι ἄγριον γνομικὸν θελήματός ἐστι προβολή, καὶ γὰρ βίαστῃ ἐστὶν ἡ ἀπὸ τῶν ἡμερῶν Ἰωάννου ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, καὶ βίασται ἀρπάξουσιν αὐτήν. Ὁ βίαιος οὖν ἦν, καὶ οὐ μόνον ἐξω γνομικὸν θελήματος, ἀλλ' οὐδὲ θελήματος ὅλης ἡ τοῦ Ἰωάννου τροφή.

Εἰ δὲ τις προσεπιφρονεῖσιν φαίη, ὡς αὐτὸ τὸ βίαιον θελήματος ἐστὶ γνομικόν, πολλὰ μὲν τὰ ἀτοπα ἔξεσται· πρόχειρον δὲ ὅτι λέληθεν αὐτὸν κοινόν τι θελήματος εἶδος, ἀλλ' οὐ γνομικόν ἐπεισάγων θέλημα. Ἔσται γὰρ αὐτοῦ τοιοῦτον θέλημα ἀβίαστον βίαιον, καὶ ἀθέλητον θέλημα. Ὅπερ ἀναπλάττον ὁ τοῦ γνομικὸν θελήματος προσετὼς λαβεῖν οὐκ ὀφείλει οὐκ ἡθέλησεν. Ὁ αὐτὸς δὲ λόγος καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὅσα τὸ γνομικόν περιλαμβάνειν δύναται θέλημα. Εἰ δὲ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον χώραν οὐκ εὔρεν τὸ γνομικόν καὶ ὑποστατικόν θέλημα ἐπὶ Χριστοῦ· σχολῇ γ' ἂν εἴη τοῦτο ἐπὶ τῇ· θείας τοῦ Λόγου φαντάζεσθαι φύσεως, μάλιστα γὰρ ὅτι μὴδὲ τῷ Πατρὶ, μὴδὲ τῷ παναγίῳ Πνεύματι, καὶ διὰ τοῦτο μὴδὲ τῷ

Matth. xix. 21.

VARIAE LECTIONES.

= Turrianus legebat νόμου, sed codex Colbertinus habet νόυ. α·ρ lege συναΐδουσιν.

NOTÆ.

(93) Si voluntas gnomica est laboribus et miseriis se affligere,..... primum quidem, etc., nugationem confirmet. Εἰ γνομικὸν θέλημα τὸ πόνος αὐτὸν καὶ τλαιπωρίας κατατρυχεῖν..... πρῶτον μὲν οὐχ ἔξει τι τῶν καθέκαστα (ὡς περὶ ὁ λόγος ὁ τὸ γνομικόν ἐπιδικνύς μὴ προσεῖναι θέλημα) παραδείγματι πρὸς συγκατάθεσιν ἄγον παραχομίζειν· ἀλλ' εἰς κοινόν τι καὶ ἀποφατικὸν καταφεύγων ὄνομα καὶ τό, τε τὸ ἰδικόν [nialium εἰδικόν] τε καὶ ὑποστατικὸν ἀφοριζόμενος θέλημα, τὴν οἰκείαν ἐρετχείαν ἐπιζητήσει κρατύνεσθαι. Id est: Si voluntas gnomica est, laboribus et miseriis se ipsum affligere..... primum quidem non poterit [is qui a nobis dissentit] aliquid singulare proferre quod exemplo quopiam nos ad assentiendum cogat (sicut ratiocinatio vestra quæ gnomica voluntatem non inesse Christo demon-

Sed adhuc adversarius pergit impudenter contradicere, et quod hoc ipsum, velle esse virtutis studiosum, et præstantiorem vivendi rationem præ multis aliis sequi, et non vinci vitio ventris, ac gula, voluntas gnomica est. Si enim naturalia esset, oporteret, ut omnes hoc facerent. At si voluntas gnomica est (amicæ) laboribus et miseriis se affligere (93), et fieri de numero eorum, qui in angoribus magis quam in lætis et commodis rebus sunt, primum quidem, qui probat non inesse voluntatem gnomicam, non poterit ullam rem singularem asserere, quæ sit exemplum ad inducendam assentionem; sed negans universe, id est, dicens non esse voluntatem gnomicam, studebit ut suam nugationem confirmet.

Secundo vero locustæ, et mel sylvestre non sunt voluntatis gnomicæ, siquidem a diebus Joannis Baptistæ regnum colorum vim patitur, et violenti rapiunt illud 91. Violentus ergo erat cibus Joannis, et non solum extra voluntatem gnomicam, sed neque voluntatis prorsus.

Si quis vero adhuc contendens, dicat hoc ipsum violentum gnomicæ voluntatis esse, tum multa quidem absurda sequentur, tum vero hoc, quod in promptu est, quod nesciens iste novam quamdam speciem voluntatis, non tamen gnomicam, introducit; erit enim hujusmodi voluntas violentia sine violentia, et aliquid velle, quod non vult; quod quidem cum sinxit is, qui gnomicam voluntatem defendit, noluit sentire quid diceret. Idem dicendum est etiam in aliis, quæcunque non possunt complecti voluntatem gnomicam (94). Si vero secundum humanitatem non reperit locum in Christo voluntas gnomica et hypostatica, frustra hæc cogitabitur (95) in divina natura Verbi, quia nec in

strat) sed ad commune et ad negativum vocabulum confugiens, specialem vero et hypostaticam voluntatem segregans, propriam confirmare nugationem conabitur.

(94) Quæcunque non possunt complecti voluntatem gnomicam. Ὅσα τὸ γνομικόν περιλαμβάνειν δύναται θέλημα. Id est: Quæcunque possunt gnomica voluntatem complecti.—Legebat Turrianus οὐ δύναται, sed præferenda lectio cod. ms.

(95) Frustra hæc cogitabitur, etc., attribueret audebit. Σχολῇ γ' ἂν εἴη τοῦτο ἐπὶ τῇ θείας τοῦ Λόγου φαντάζεσθαι φύσεως, μάλιστα γὰρ ὅτι μὴδὲ τῷ Πατρὶ μὴδὲ τῷ παναγίῳ Πνεύματι (καὶ διὰ τοῦτο μὴδὲ τῷ Υἱῷ καὶ Λόγῳ) διακριτέον τι ποιότητι καὶ διαστελλόμενον ἰδιότητι οὐμένου οὐδὲς εὐτεδῶν λογισμὸς περιέπταιν ἂν ἔξοι τοῦ γνω-

Patre, nec in Spiritu sancto, ac proinde nec in Filio a Verbo. Sane quidem voluntatem gnomicam qualitate distinctam et proprietate discretam, nemo cum pia ratione, divinæ naturæ attribuerē audebit.

Fortassis autem alicui in mentem veniet, ut dicat, non esse impossibile dicere violentum absque violentia, et velle aliquem, quod non vult; iste autem fuerit is, qui ignorat impossibile. Si enim alia ratione est violentum, et alia non violentum, et similiter alia ratione vult hoc, alia vero non vult: quomodo hoc erit absurdum? Etenim, ut alia omittam, Martyres cum patiebantur acerbissima supplicia, quatenus dolebant, et violentiam illam intolerabilem sustinebant, violente premebantur: quatenus vero tormenta declinare poterant, et in errore cultus idolorum connivere, non pati ea; illud quod tantam violentiam alioqui inferebat, non violentum efficiebatur. Eodem exemplo discernitur illud, velle aliquem, quod non vult.

Hæc est explicatio et enolatio verborum pugnantium, quæ rationem, quæ efficit, non esse in Christo voluntatem gnomicam, non potest commovere, imo potius contrarium concludit (96): siquidem esse ex alia quidem parte violentum, ex alia vero non violentum, et similiter alia ratione velle, alia non velle, nemo hactenus voluntati gnomicæ affluxit monitose. At qui non an aliquid non est unquam dictum (97), oportet considerare eum, qui scit integre et incorrupte philosophari, sed an, quod natura est, tanquam non sit, negligatur (98). Simul etiam annon perspicere naturam, quam ratione contemplantur, et cum appellatione rei, tanquam sit, pugnet, non est dictum; sed minime, qui scrutatur essentiam, mentitur.

Igitur dicere oportet, quare aliquid est, et num cur aliquid a multis tacetur, et fraudatur ejus essentia (99)? multa enim priusquam perfectiori dis-

Α Υἱὸν καὶ Λόγον διακεκριμένον τι ποιῶντι, καὶ δια-
σταλλόμενον ἰδιότητι, οὐ μὲν οὐδὲν εὐσεβῶν
λογισμὸς περιάπτειν ἂν ἔξει τὸ γνωμικὸν θέλημα.

Β Ἰσως δ' ἂν τισὶν ἐπέλθοι λέγειν ὡς οὐδὲν ἐστὶν
ἀδύνατον ἀδίαστον βίαιον λέγειν καὶ ἀθέλητον θέλη-
μα 97. Οὕτως ἂν εἴη ὁ μὴ συνησθημένος ἀδύνατον.
Εἰ δὲ καθ' ἕτερον μὲν βίαιον, καθ' ἕτερον δὲ ἀδία-
στον, καὶ καθ' ἕτερον μὲν ἀθέλητον, καθ' ἕτερον
δὲ θέλημα. Πῶς ἂν εἴη παρίσδυσιν ἔχον τὸ ἀτοπον;
καὶ γὰρ ἵνα νῦν παρῶ τὰ ἄλλα, ὁ τῶν μαρτύρων
χορὸς ὑπὲρ εὐσεβείας πάσχων τὰ ἀνήκεστα, καθὼς
μὲν ἡλγύνετο, καὶ τὴν ἀκατέρητον ἐκείνην βίαν
ὕψιστο, τῷ βίαιῳ ἂν εἴη στενοχωρούμενος. Καθὼς
δὲ ἐξὸν τὰς βασάνους ἐκκλίπειν πρὸς τὴν εἰδωλικὴν
ἀπονεύσαντα πλάνην, οὐκ ἦνέσχετο, ἀδίαστον τε
αὐτὸ ἐποίησε τὸ τοσαύτην βίαν ἐπαγόμενον. Ἐκ δὲ
τῆς αὐτῆς εἰκόνας καὶ τὸ ἀθέλητον διευκρίνεται
θέλημα.

Γ Ἦ οὗτος ὁ λόγος ἀνάπτυξις μὲν ἐστὶ βημάτων
μαχομένων καὶ σαφήνεια, οὐ μὴν τὴν κατασκευάζου-
σαν ἀποδείξιν, ὡς οὐκ ἐστὶν ἐπὶ Χριστοῦ γνωμικὸν
ἀνθρώπινον θέλημα, παρασαλεύειν ἰσχύει, ἢ το-
σαύτης ἑναντίον περαίνει, καὶ γὰρ τὸ κατὰ τι βίαιον,
κατὰ τι δὲ ἀδίαστον, καὶ τὸ κατὰ τι μὲν ἀθέλητον,
κατὰ τι δὲ θέλημα. Οὐδὰμὼς μέχρι τοῦ νῦν τῷ γνω-
μικῷ περιάψει ἑτεραπεύσατο θέληματι. Ἦ οὐκ
εἰμὶν εἰρήνη τὸν καθαρῶς εἰδότα καὶ ἀδεκάστως
φιλοσοφεῖν, προσήκει σκοπεῖν. Ἄλλ' εἰ τὸ πεφυκὸς
εἶναι ὡς μὴ ὃν παρεώραται, καὶ ἅμα τῷ μὴ συνορᾶν
τὴν φύσιν τῷ λόγῳ θεωρουμένην, καὶ πρὸς τὴν
κλήσιν διαμάχεσθαι, οὐκ εἰρήται, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τὴν
ὑπαρξιν ἐρευνώμενον ψεύδεται.

Δ Οὐκ οὖν εἰρησθαι, διότι τῶν ὄντων ἐστὶν, ἀλλὰ
μὴ διότι τοῖς πολλοῖς σιγᾶται, καὶ τὴν ὑπαρξιν
παραγράφεται. Πολλὰ γὰρ πρὶν ἢ μὲν ἀκριβεστέρα

VARIÆ LECTIONES.

97. * deesse hic aliquid videtur. * rectius in cod. Colbert. συναϊδόμενος. † eod. Collb. τὸ ταύτης
† idem κατὰ τι βίαιον. † l. εἰ μὴ.

NOTÆ.

μικὸν θέλημα. Id est: Multo minus hoc licet in divina Verbi natura cogitare. Maxime quia neque Patri neque sancto Spiritui (proinde nec Filio et Verbo) gnomicam voluntatem qualitate discretam et proprietate distinctam attribuerē poterit ulla pia ratiocinatio.

(96) Hæc est explicatio... quæ rationem... non esse in Christo voluntatem gnomicam, non potest commovere, imo potius contrarium concludit. Ἦ [malim ἢ] οὗτος ὁ λόγος ἀνάπτυξις μὲν ἐστὶν... οὐ μὴν τὴν ἀποδείξιν, ὡς οὐκ ἐστὶν ἐπὶ Χριστοῦ γνωμικὸν ἀνθρώπινον θέλημα παρασαλεύειν ἰσχύει; ἢ τοσαύτης [lege τὸ ταύτης] ἑναντίον περαίνει. Id est: Num hæc est explicatio quidem... quæ demonstrationem... non esse in Christo gnomicam voluntatem humanam, non potest evertere? an potius contrarium concludit?—Turrianus non expresserat particulas ἢ num? μὲν quidem, οὐ μὴν non tamen, ἢ an potius? Attamen id fieri debebat, ut distingueret lector adversarium Photii, illa ipsi obijciētem, a Photio, cuius responsum incipit, p. 456, l.

(97) Αἱ μὴ non an aliquid non est unquam dictum. Ἦ οὐκ, εἰμὶν (lege εἰ μὴ) εἰρήται. Id est: An vero non, utrum aliquid nunquam dictum fuerit...? —

In eundem lapidem quo superius impeggerat Turrianus omittens ἢ.

(98) Sed an quod natura est, tanquam non sit, etc., scrutatur essentiam, mentitur. Ἄλλ' εἰ τὸ πεφυκὸς εἶναι, ὡς μὴ ὃν παρεώραται καὶ ἅμα τῷ μὴ συνορᾶν τὴν φύσιν τῷ λόγῳ θεωρουμένην καὶ πρὸς τὴν κλήσιν διαμάχεσθαι, οὐκ εἰρήται· ἀλλ' οὐχὶ καὶ τὴν ὑπαρξιν ἐρευνώμενον ψεύδεται. Id est: Sed an quod ex natura sua existit, quasi non sit, neglectum fuerit neque hominum sermone tritum fuerit statim atque ipsius naturam, quæ ratione considerari debet, non vidit quispiam et ejusdem appellationi repugnavit: quamvis illud, si quis ejus naturam studiose scrutetur, existentiam non mentitur.

(99) Igitur dicere oportet, quare aliquid est, et num cur aliquid a multis tacetur et fraudatur ejus essentia. Οὐκ οὖν εἰρησθαι (δὲ) διότι τῶν ὄντων ἐστὶν, ἀλλὰ μὴ, διότι τοῖς πολλοῖς σιγᾶται, καὶ τὴν ὑπαρξιν παραγράφεται (malim παραγράφεσθαι). Id est: Illud igitur quia ens reale est, hominum sermone debet usurpari: non autem, quia vulgo taceatur, propria existentia defraudari.

ὕποβληθῇ ἐρευνῇ ἀπλῶς τε λέγεται, καὶ τὸ ὄνομα
πάσι ὄφλον παρέχεται. Ἀναγκτισσόμενα δὲ καὶ
λασπολογούμενα συμπολοῦν τινα προβάλλεται. Καὶ
κλήσιν ἐπιζητεῖ κατὰ ἄλλων τοῦ νοήματος. Αὐτίκα
τὸ φυσικὸν ἀνθρώπων καὶ ὁμολογούμενον θέλημα
πολυπραγμονούμενον, διαφορὰς ἂν ὀφθεῖη προσιγχο-
μενον. Αἱ καὶ τὴν ἐστέρτητα συνιστῶσι, καὶ τὸ
κοινὸν εἶδος εἰς ἑτέρας καινότητας * οὐ διατέμνουσιν,
οἷον θέλει τις φαγεῖν καὶ πίνειν ἄλλ' οὐ μὲν μάλλον,
οὐ δὲ ἥττον τὴν τοιαύτην ἔρεσιν διὰ βίου κέχεται.
Καὶ τὸ μάλλον καὶ τὸ ἥττον τὸ φυσικὸν οὐ μερίζει
καὶ συστέλλει πρὸς ἐβδικοῦτερον θέλημα. Διότι μὲν δὲ
πέψουσιν τὸ μάλλον καὶ ἥττον εἰσὺς τινὸς ἢ καινότη-
τος σύμφυτον ἐξαλλάχην ἀπεργάζεσθαι.

Ἐπεὶ οὖν τις ὀρθῇ διακοπτόμενος ὥς χρίσει, ὡς
τοῦτο θῇ τὸ φυσικὸν θέλημα, καθὼ μὲν ἐπὶ πάντας
ἀνθρώπους· ὁμοτίμως διαβαίνει, εἰς ὑποδεσχηκότα
εἶν'· οὐ τέμνεται· καθὼ δὲ τὰς ἀπὸ τοῦ μᾶλλον καὶ
ἥττον ἐπιδέχεται παραλλαγὰς, ἀναλογίαν τινά σωζέει
πρὸς τὰ διαιρούμενα καὶ τὴν διαίρεσιν εἰς εἶδους
προβολὴν οὐκ ἐπιδέχεται. Οὐδὲν οὖν ἐκώλυσε καὶ
τὸ φυσικὸν ἀπλῶς ὁμολογεῖν ἀνθρώπου θέλημα, καὶ
τοῦτο πολυπραγμονοῦμεν καὶ καὶ διαφορὰς ὥσπερ
αὐτὸ διαστελλόμενον ποικιλωτέρᾳ διανοίᾳ καὶ ποι-
κιλωτέροις ὀνόμασι· ν υποβάλλεσθαι· τὸ αὐτὸ δὲ καὶ
ἐν' ἄλλων μυρίων προβλημάτων εὐρήσει τις θεω-
ροῦμενον.

Ἄλλὰ τὰ πρῶτῳ λέγω, ἐνὸν ἐγγυτέρῳ τὸν λόγον πιστώσασθαι παραδείγματι; Παῦλος ξυρᾶται καὶ ἀγνίσεται, καὶ περιτέμνεται Τιμῶδον. Ἄρα καθαρὸς καὶ ἀμύγῳ θέλων καὶ μὴ δὲν ἐπιστάμενος τὸν ἀλλήλων ἐπιπλεκόμενοι· τῷ θεῷ; Καὶ πῶς ζημίαν ἡγείται τὰ τοῦ νόμου καὶ σκύβαλα καὶ τὸ περιτέμνεσθαι τῷ τοῦ Χριστοῦ καταργεῖσθαι κήρυγμα; Οὐκ οὖν ἀκούσας ταῦτα καὶ ἀθέλητα λόγος οὐδεὶς ἀντιφθέξοιτο καὶ τρόπος οἰκονομίας τῇ ἀπειπεί μάλιστα καὶ ἀθέλητῳ στερηζόμενος· τί καὶ ἐπιπλεκόμενος τῷ θεῷ. Ἄρ' οὖν τίς ἡμῖν φθορῇσει τῶν ὀνομάτων, ὧν τὰ κατὰ συμπλοκὴν πράγματα προσφῶν καὶ καταλλήλων ῥημάτων δεύμενα; Τί ἐὰν ἀποτὼν, μᾶλλον δὲ πῶς οὐκ ἀνάγκαιον ὀνομάζειν ὅτι περὶ ὑπάρχον ὁρᾶται καὶ ἀέλητον θέλημα, καὶ βίᾳ ὑποδουμένην τὴν ἐκούσαν; Καὶ τοῖς

A cussioni seu notioni subieciuntur, simpliciter dicuntur; et nomen omnibus manifestum tribuitur. Explicata vero et subtiliter excussa, complicationem quandam præ se ferunt, et requirunt appellationem notioni convenientem; et ut statim de voluntate dicamus, naturalis voluntas hominis, quam omnes concedunt, si accurate inquiratur, reperietur habere differentias, quæ et diversitatem constituunt, et communem speciem in alias communitates dividunt (1), v. gr. vult comedere et bibere; sed hic magis, ille minus ejusmodi desiderium habet, dum in vita est, et magis et minus naturalem voluntatem non partitur, et contrahit ad magis particularem, quia magis et minus non potest natura variationem naturalem speciei vel communitatis efficere.

8 Dicit ergo aliquis recto iudicio rem perpendens, hanc voluntatem naturalem quatenus ad omnes homines æqualiter manat, et pertinet, non dividi in species subjectas; quatenus vero variationes ex eo, quod magis aut minus inest, recipit, servare proportionem quamdam ad divisa pertinentem, et divisionem ad producendam speciem non suscipere. Nihil igitur prohibuit consisti simpliciter naturalem voluntatem hominis, et hanc accurate excusam, et differentivis veluti distinctam, variæ notioni et variis nominibus subijcere; Idem etiam in finibus aliis questionibus reperiri spectari.

Sed quid opus est commemorare longinqua, cum prope habeamus, unde quod dicimus, confirmemus? Paulus tondetur, et purificatur, ac circumcidit Timotheum. Nunquid pure et impermixte volens, et nihil eorum, quæ volebat (2), cum voluntate implicatum sustinens? et quomodo quæ legis sunt detrimentum reputat (3), et stercora? et circumcidi, evacuare Christi prædicationem? Nullus igitur contradicet, quin hæc essent a voluntate ejus aliena (4), et alique modus œconomizæ, id est, gubernationis, in voluntate maxime aliena et invita fulcitus et implicatus. Num igitur aliquis invadebat nobis nomina (5), si videat res implicatas verbis aptis, et congruentibus indigere? Quid autem absurdi est, quin potius quomodo non necessarium est nominare? (siquidem cernitur esse et voluntas invita, et

VARIÆ LECTIONES.

¹ κοινότη-τας. ² l. διασχεπτόμενος. ³ εἶδη. ⁴ Ἄν ἐπιπλεχόμενον?

NOTÆ.

(1) *Et communem speciem dividunt* : Καὶ τὸ κοι-
νὸν εἶδος... ἰὼν ἐστ' : *Et communem speciem non*
dividunt. — Particula οὐ deerat in codice ms. Tur-
riani, attamen est necessaria, quippe legitur in-
ferius οὐ μέρει... μὴτε πῶκεν... ἐξαλλαγὴν ἀν-
εργάζεσθαι.

(2) *Nihil eorum quæ volebat* : Μηδὲν τῶν ἀποβλη-
των. Id est : *Nihil eorum quæ nolebat.*

(3) Quomodo quæ leges sunt, detrimentum reputat, et circumcidi, evacuâri Christi prædicationem? Πῶς ζητοῦν ἡγῆσαι τὰ τοῦ νόμου καὶ τὸ (malim τῷ) περιτέμνεσθαι τὸ τοῦ Χριστοῦ κατὰρτίζεσθαι χηρύγμα. Id est : Quomodo quæ legis sunt, detrimentum

D reputat, et circumcissione seu per circumcissionem
evacuari Christi predicationem? — Turbantes
reddendo tō papetē vestra: per circumcissi, inserue-
rent versioni Latine Græcismum, qui non intel-
ligi potuit ab iis qui Latine tantum sapiebant, nec
possunt supplere articulum tō quem interpret omi-
serat.

(4) *Involuntate maxime aliena* : Τῷ ἀπενεὶ μάλιστα θελήματι. Id est : Voluntate maxime indecenti.

(3) Num igitur aliquis inuidebit nobis nomina? Ἄρ' οὖν τις ἡμῶν φθονήσει τῶν ὀνομάτων. Id est : Num igitur aliquis inuidebit nobis nomina?

voluntarium per vim subiens) et hæc verbis significantibus enuntiare ac patefacere? Reputare igitur oportebat, non quod nomina non fuerunt tibi in promptu, sed an natura rerum requirat, ut aptis et idoneis verbis significantur.

Sed hæc quidem rursus dicit aliquis in contrariam partem ad evertendum rationem, quæ efficit, qui contrariam partem defendit, non oportere, dicere in Christo voluntatem gnomicam (6). At nullus requisivit (objicit veritas) nec ut indagaretur natura rei propositæ (7), nec ut inventa silentio deleteretur et celaretur; neque propter rarum usum nominum substantia rerum dilaberetur. Nemo igitur quidquam horum neque proposuit, nec criminatus est, sed quod gnomica voluntas pure, et sine ulla aliena implicatione in quæstione posita est (8), hoc quidem tanquam ne omnino quidem dictum esset, nec cognitum, præterivit, et despexit, committens autem voluntarium cum invito, et violentum cum non violento, et hoc multiplici verbo notionem simplicis rei imponens, existimat se latere auditores, qui vitam facit contradictionem (9). Alioquin neque penitus gnomicam voluntatem sanctis viris demimus, absit. Homines enim cum essent, et nondum sarcinam caruncula deponissent, sæpe numero humanis voluntatibus gnomicis utebantur. Sed illud dicimus, si in illis sæpe, carni adhuc et sanguini alligatis gnomica voluntas contrahebatur in angustam, quis non refugiat sentire (10), aut dicere fuisse in Christo voluntatem gnomicam? continuo autem refutatio argumenti et rationis, quæ recta opinio confirmatur, non solum non reddit infirmiorē rationem conclusionis de veritate (11), sed contra potius inexpugnabilem esse demonstrat. Excogitare enim contra eam omnes lazas, id est, captiones, et omnes eas facile ab ea dissolvi, et extra omnem calumniam stare (12), quomodo non

A σημαίνουν ἀπαγγέλλειν ταῦτα γνώριμά τε ποιεῖν καὶ τοῖς ῥήμασιν; Ἀναθεωρεῖν τοῖνυν προσήκει οὐχ ὅτι μὴ πρόχειρά σοι καθέστηκε τὰ ὀνόματα· ἀλλ' εἰ ἐπιζητεῖ τῶν πραγμάτων ἡ φύσις διὰ τῶν προσφύων ὀνομάτων σημαίνεσθαι.

Ἀλλὰ ταῦτα μὲν εἰς τοῦναντίον πάλιν ἐρεῖ περὶ τρέπων τὴν ἀπόδειξιν δι' ἧς γνωμικὸν ἐπὶ Χριστοῦ μὴ δεῖν λέγεσθαι κατασκευάζεται θελημα, ὃ τῆς ἀντικειμένης προσηγορίας μερίδος. Ἀλλ' οὐδεὶς ἀπήτησεν, ἀνθυποφέρειν ἂν ἡ ἀλήθεια, οὔτε διερευνᾶσθαι τὴν φύσιν τοῦ προτεθέντος πράγματος. Οὔτε εὐρεθεῖσαν σωπῇ ταύτην ἀφηνιάζειν καὶ ἀποκρύπτεσθαι· οὐδ' ἀπὸ τῆς τῶν ὀνομάτων πανιούσης χρήσεως τὴν τῶν πραγμάτων διασκευάζειν ὑπόστασιν. Οὐ μὲν οὐδεὶς τούτων οὐδὲν οὔτε πρόθετο οὔτε ἠτιάσατο, ἀλλ' ὅτι τὸ γνωμικὸν θελημα καθαρῶς καὶ χωρὶς τινος ἐπιπλοχῆς ἀλλοτρίας προτεθεὶς εἰς ζητησιν, τοῦτο μὲν ὡς περ μὴ δὲ ῥηθὲν ὅλως μὴ δὲ νοηθὲν παρὶδράμεν τε καὶ παρεθλέψατο, συμφωνήσας δὲ τὸ ἐκούσιόν τε καὶ τὸ βεβιασμένον καὶ ἀδίαστον, καὶ τοῦτ' αὖ πολυπλόκῳ νοήματι τὴν τοῦ ἀπλοῦ περιθέμενος διάνοιαν, ὁλεῖται τοὺς ἀκροατὰς λανθάνειν ὃ τὴν ἀντιλογίαν βίον ποιοῦμενος. Ἄλλως τε δὲ οὐδὲ καθόλου περιαιρούμεν τῶν ἁγίων ἀνδρῶν τὸ γνωμικὸν θελημα, μή τι γένηται: Ἀνθρώποι γὰρ ὄντες, καὶ μή τι τοῦ σαρκίου τὸ φορτίον ἀποθέμενοι· καὶ ἀνθρωπίνους πολλάκις γνωμικοὺς ἐχρῶντο θελήμασιν. Ἀλλ' ἐκεῖνο φαμέν, ὡς εἰ ἐν ἐκείνοις πολλάκις. ἔτι σαρκὶ συνδεδεμένοι καὶ αἵματι, τὸ γνωμικὸν συνετέλλετο θελημα. Ἐπιτελοῦναι ^b τε παρ εἶναι μὴ κωλύμενον. Τις ἂν οὐκ ἐγκαλύψαιτο φρονεῖν ἢ λέγειν ἐπὶ Χριστοῦ γνωμικὸν ὑπάρχειν θελημα; οὐ μὴν οὐδὲ ἡ συνέχης ἀντιλογία τοῦ κατασκευάζοντος τὴν ὁρθὴν δόξαν ἐπιχειρήματος ἀνωτέραν ^c τὴν περὶ τῆς ἀληθείας ἀπόδειξιν ἀπεργάζεσθαι. Ἀλλὰ τοῦναντίον καὶ ἀναντίρρητον ἐπεδείκνυσιν. Τὸ γὰρ πάσας μὲν λαζὰς κατ' αὐτῆς ἐκτείνειν, πάσας δὲ

VARIE LECTIONES.

^b lego ἐπιτελοῦμαι. ^c An. ἀνωτέραν

NOTÆ.

(6) Sed hæc quidem rursus, etc. voluntatem gnomicam. — Hic erat transpositio, quæ sic potest reformari: Sed hæc quidem rursus in contrarium dicit, is qui contrariam partem defendit, ad evertendam demonstrationem quæ astruebat, gnomicam in Christo voluntatem dici non oportere.

(7) At nullus requisivit (objicit veritas) nec ut indagaretur natura rei propositæ: Ἀλλ' οὐδεὶς ἀπήτησεν, ἀνθυποφέρειν ἂν ἡ ἀλήθεια, οὔτε διερευνᾶσθαι τὴν φύσιν τοῦ προτεθέντος πράγματος. Id est: At nullus requisivit (ait veritas ad solvendam adversarii objectionem) ut non indagaretur natura rei propositæ.

(8) Sed quod gnomica voluntas pure... in quæstione posita est. — Sensus et series argumenti postulanti ut legatur: Sed quod, postquam gnomica voluntas pure... in quæstione posita est.

(9) Et hoc multiplici verbo, etc. contradictionem: Καὶ τοῦτ' αὖ πολυπλόκῳ νοήματι [al. ῥήματι] τὴν τοῦ ἀπλοῦ περιθέμενος διάνοιαν, ὁλεῖται τοὺς ἀκροατὰς λανθάνειν ὃ τὴν ἀντιλογίαν βίον ποιοῦμενος. Id est: Et hoc valde implexo mentis conceptu (al. vocabulo) simplicis rei notionem involvens latere se auditores existimat is qui ex proponendis obje-

ctionibus seu contradictionibus victum quaeritat.

(10) Si in illis... gnomica voluntas contrahebatur in angustam, quis non refugiat sentire...? Ei ἐν ἐκείνοις... τὸ γνωμικὸν συνετέλλετο θελημα ἐπιτελοῦμαι [erat in meo ms. ἐπιτελοῦμαι, sed male] τε παρ εἶναι μὴ κωλύμενον. τίς ἂν οὐκ ἐγκαλύψαιτο... Id est: Si in illis... gnomica voluntas contrahebatur in angustam: et tamen supererat, quoniam adesse non prohibebatur, quis non erubesceret sentire, etc. — Erat omissio in Latina versione Turriani.

(11) Continuo autem refutatio argumenti et rationis, etc. De veritate. Οὐ μὴν οὐδὲ συνέχης ἀντιλογία τοῦ κατασκευάζοντος τὴν ὁρθὴν δόξαν ἐπιχειρήματος ἀνωτέραν [lego ἀνωτέραν] τὴν περὶ τῆς ἀληθείας ἀπόδειξιν ἀπεργάζεσθαι. Id est: Neque tamen continua contradictio facta ei argumento quod rectam opinionem astruit, infirmiorē reddit propositam de veritate demonstrationem.

(12) Extra omnem calumniam stare: Πάσης ἐκτὸς διαβολῆς καὶ ἐπηρείας ἐστάναι. Id est: Extra omnem calumniam et oppugnationem seu labefactionem stare.

ἐκεῖνην βλάβος διαλύειν, καὶ πάσης ἐκτὸς διαβολῆς; ἅ καὶ ἐπιρρίαις ἐστάναι, πῶς οὐκ ἀνυπέβλητον αὐτῆς τὸ κράτος ἀνακαλύπτεται; Καίτοι γε εἰ καὶ τὸ ἐπιχειρήμα τοῦτο ἀντιλογίαν οὐ ῥῶον οὖσαν ἐδέχετο διαλύσθαι, οὐδ' οὕτως ὁ ἐναντίος λόγος ἐρώωνυτο. Τὰ γὰρ λοιπὰ τῶν ἐπιχειρημάτων ἐπὶ τοσούτον ἐμφανιστάτην παρέχεται τὴν ἀλήθειαν, ὥς μὴδὲ ἐπιχειρήσαι ὅλως; πρὸς αὐτὴν ἀντιθέλειαι τὸν πάντα; τόλμας; ἔτοιμον ὄντα τόλμῃν, εἰ καὶ τὴν αἰσχύνην διὰ πασῶν ἀποφέρειται. Οἷς μὲν γὰρ οἱ προσνεχθέντες; λόγοι τὸ ἥττον ἠνέγκαντο, τὴν νίκην κυρήτουν σιν ἄμαχον, οἷς δὲ καὶ αὐτῶν τῷ συμπλακῆναι τεθήσεται, τὸ κράτος τῶν ἀριστευμάτων οὐδ' ἀμφιβολον ἐμπεριέχεται.

Ἄλλος; ἄλλος, εἰ ἀριστος μὲν λόγος οὐ τῆς ἀληθείας ἐπὶ τοσούτον ἢ αὐτῇ ἀπατεράπται, ὥς μὴδ' ἀντιθέλειαι πρὸς αὐτὸν τὴν ἔριν· μὴδὲ τὴν ἀρχὴν προσδαλεῖν ἐπισκιάζειν αὐτῆς ταῖς φιλονεικίαις; τὴν λαμπρότητα. Κράτιστος δὲ πάλιν λόγων, ὅς ἀπάσας τὰς τῶν ἀντιπάλων λαβὰς αἱ τοῦτοις ἐπενοήθησαν διαφυγῶν καὶ κατὰ πάντα ἀγῶνας τὴν νίκην ἀναδησάμενος εἰς τέλος; καταβλήθέντων τῶν ἀνταγωνιστῶν· ὁ ἄμαχος συλλαβὼν ἐν αὐτῷ, τοῦ μὲν τὸ ἄμαχον κράτος; τοῦ δὲ τὸ ἀναφαίρετον ἀριστεῖον, καὶ τὴν ἐξηρημένην καὶ ἀπαραμύλλητον ἀρετὴν ἐκατέρου μόνος ἔχων ἑλλαμπρύνεσθαι· πῶς οὐκ ἂν ὁ λόγος οὗτος, οἷος ὁ παρῶν τελευτάτην τε καὶ ἀνυπέβλητον τὴν τῆς ἀληθείας ἰσχύον ἐπιδείκνυσιν; Ἄλλὰ γὰρ διὰ τοῦτο ταῦτά τε καὶ τὰς ἀντιλογίας προήνεγκεν ἢ τῆς ὑποθέσεως; ἔρευνα, ἵνα σαφῶς ἐπιγνῶς ὥς εἰ καὶ συντόμως, πληρὸν οὐ παρέργως τὴν τῶν πραγμάτων φύσιν εἰς φῶς προβαλλομένη προήνεγκεν.

Ὁ μὲν οὖν παρῶν λόγος οὐ κατὰ πολὺ ἔλαττον τῆς συγγυμνασίας στοχαζόμενος, ἢ τῆς ἐν τῇ φύσει τῶν πραγμάτων ἐπιγνώσεως, ἐπιτόμως οὕτως ταῦτα διεκλήλυθεν. Εἰ δὲ τις ἀπὸ τῶν ἱερῶν Λογίων, ἢ τῶν θεοφόρων ἡμῶν Πατέρων γλαφυρῶτερον τινα θεωρίαν μάλλον καὶ πρὸς ἀλήθειαν ἀνηγμῆν μαθὼν ἀποκαλύψειεν, θάττον ἂν ἡμᾶς ὅφαιτο τὴν τῶν μαθητῶν καταλαμβάνοντας τάξιν ἀντὶ τοῦ ζητεῖν διδασχάλου; νομίζεσθαι.

omnibus invictum robur ejus patefacit? tum etsi quamvis hoc argumentum non facile rationem contradicentis dissolveret (13), nec sic tamen adversarii disputatio valeret; reliqua enim hujus argumenti ei rationis (14), usque adeo perspicua, et dilucidam exhibent veritatem, ut neque qui præsto sit ad audendum omnia, contra eam aspicere nitatur, quamvis in omnibus pudorem amandet procul, et quidem quos sermones facti a contradicendo deteruerunt, sine pugna illos quidem victos prædicant; quibus autem admirationem moverunt, commissa pugna, istis vires non dubias strenue testati sunt (15).

Jam vero si optimus quidem sermo est, ejus veritas tanto splendore fulget, ut nec ex adverso in eum intueri ipsa contentio possit; neque contentiosus intentet fulgori ejus inumbrationem; fortissimus vero rursus sermo est, qui omnes tendiculas adversariorum, quas excogitaverunt, effugit, et in omni certamine victoriam adeptus, postremo pugnantem prosternit; sermo qui utrumque horum in se complexus est, illius quidem victoriam sine pugna, hujus vero præmiū strenui bellatoris, quod nunquam eripi possit, ac virtutem excellentem, et extra certamen positam; quomodo, ut ratio postulat hic sermo, qualis est hic præsens, non absolutissimam et invictam veritatis firmitudinem ostendit? Verum ea de causa hæc, et quæ in hæc re contradicuntur, attulimus, et scrutati sumus, ut perspicue et breviter cognoscas; imo nec otiose naturam rerum in lucem deprompsimus (16).

Hæc igitur nunc hacenus breviter, ac concise tractavimus, ut non multo minus in exercitationem, quam in cognitionem naturæ rerum aspiiceremus. Si quis vero vel ex sanctis Scripturis, vel ex sanctis Patribus aliquid magis dolatum, et gratius, ac magis ad veritatem accommodatum didicerit, et nobis detexerit, cito videbit nos e numero et ordine discipulorum factos, habere eos magistros (17).

NOTE.

(13) Tum etsi quamvis, etc. Καίτοι γε, εἰ καὶ. Id est: Atqui tamen, quamvis, etc. — Forte Turr. scripserat tametsi.

(14) Reliqua enim hujus argumenti et rationis: D. Τὰ γὰρ λοιπὰ τῶν ἐπιχειρημάτων. Id est: Reliqua enim argumenta.

(15) Et quidem quos sermones facti a contradicendo deteruerunt, sine pugna illos quidem victos prædicant; quibus autem admirationem moverunt, commissa pugna, illis vires non dubias strenue testati sunt. Οἷς μὲν γὰρ οἱ προσνεχθέντες λόγοι τὸ ὀψῆττον ἠνέγκαντο, τὴν νίκην κυρήτουν σιν ἄμαχον. Οἷς δὲ καὶ αὐτῶν (lego αὐτῶν) τῷ συμπλακῆναι τεθήσεται, τὸ κράτος τῶν ἀριστευμάτων οὐδ' ἀναμφιβολον ἐμπεριέχεται. Id est: Nam quatenus quidem adversariorum nostrorum ratiocinationes commissa quasi inferiores discesserunt, nostram victoriam prædicant esse hujusmodi, ut redintegrando prælio locum non relinquat: quatenus autem in ipso veluti conflictu obsupuerunt, strenuitatis nostræ robur non esse dubium testatæ sunt.

Turrianus credidit hos ablativos, οἷς μὲν, . . . οἷς

δὲ, significare personas: sed debemus subintelligere πράγμασιν, et sic reddere:

quatenus	} quidem, vel,	quatenus
qua parte		qua parte
quoniam		quoniam
eo quod		

(16) Ut perspicue et breviter cognoscas; imo nec otiose naturam rerum in lucem deprompsimus: ἵνα σαφῶς ἐπιγνῶς ὥς, εἰ καὶ συντόμως, πληρῶς παρέργως τὴν τῶν πραγμάτων φύσιν εἰς φῶς προβαλλομένη προήνεγκε. Id est: Ut perspicue cognosceres nos, etsi breviter, at certe non perfunctorie in hæcæ questione perscrutanda naturam rerum in lucem deprompsisse.

(17) Cito videbit nos e numero et ordine discipulorum factos, habere eos magistros: θάττον ἂν ἡμᾶς ὅφαιτο τὴν τῶν μαθητῶν καταλαμβάνοντας τάξιν ἀντὶ τοῦ ζητεῖν διδασχάλους νομίζεσθαι. Id est: Cito videbit nos e numero et ordine discipulorum potius fieri, quam querere ut in magistrorum loco graduque habeamur.

DISSERTATIUNCULA STEWARTII

De descriptione Photiana et quanti ponderis sint argumenta, quæ affert pro sua sententia stabilienda.

A diversis actibus voluntatis dividunt quidam Græci voluntatem, in voluntatem naturalem, seu essentialiæ; et in voluntatem gnomicam, divisione Latinis, ut opinor, inusitata, et inaudita. Naturalem vocant, quæ homini convenit præcise ratione naturæ specificæ: et quæ in omnibus hominibus eadem est, sicut et ipsa species humana eadem est præcise spectata, et ab omnibus conditionibus individuauilibus abstracta. « Naturalis voluntas hominis est, » inquit ex SS. Basilio, et Cyrillo, Anastasius Sinaita, contra Severianos, « amare vitam, et quæ necessario ad vitam pertinent. Omnis enim homo, hoc ipso, quod talis est, naturaliter amat vitam. » Gnomica voluntas vocatur hypostatica, personalis, electiva. « Gnomicas voluntates, » inquit idem Anastasius, loco citato, « varias habet nostra natura. Alius enim vult privatus esse, alius ædificare, alius agriculturam exercere, alius aliud agere, prout sunt variae, peculiare, et quasi individuales gnomæ, sive sententiæ, seu decreta.

Sanctus Maximus in suis definitionibus ita definit: Voluntas gnomica « est voluntarius rationis impetus, et motus in utramque partem rationis. » Qua definitione describit naturam ejus actus, qui dicitur electio, vel potius illum, qui ex parte rationis in discussione, et examine rerum ipsam electionem antecedit. Idem tamen in epistola ad Marinum, negat *gnomen*, seu *sententiam* esse ipsam electionem, sed dicit electionem potius esse effectum gnomæ, sententiæ. Et hoc maxime convenit cum illis, quæ traduntur 1-2, q. 13, art. 1, ubi docetur, nos tunc eligere, cum animadversis variis mediis, ad finem iudicio rationis concludimus unum præ aliis esse amplectendum, atque adeo voluntate illud complectimur.

Queritur autem, uter potius actus formaliter sit electio? Prior ne ille rationis, quem sanctus Maximus ad Marinum videtur vocare *gnomen*; an ille posterior voluntatis, quo unum medium præ aliis amplectimur. Et communiter respondetur, in hoc posteriore actu formaliter et essentialiter consistere electionem: quamvis etiam illum alterum actum rationis præsupponat, et connotet. Ita ferme *gnomen* explicat quoque Photius, ut vidimus.

De eadem voluntate gnomica ita sanctus Damascenus lib. III *De fide orthodoxa*, cap. 14: « Sciendum est, non idem esse, velle, ἐπιῶν; ὁρᾶν, hoc est, cum modo, seu modaliter velle. Nam velle naturæ est, sicut et videre. Omnibus enim hominibus inest. At vero, hoc vel illo modo velle, non est naturæ, sed nostræ gnomæ, seu sententiæ: sicut etiam, hoc, vel illo modo videre, puta bene, aut male. Non enim omnes homines eodem modo volunt. Neque eodem modo vident, quod etiam in actionibus apparet. Nam hoc, vel illo modo velle, videre, operari, est affectio, et modificatio usus actualis volendi, videndi, et operandi, in solo utente existens, eumque ab aliis separans. Simpliciter igitur aliquid velle, nimirum abstrahendo ab omni modo, est voluntas, vel potentia volendi: quæ nil est aliud, quam rationalis appetitio, et voluntas naturalis. At vero, hoc vel illo modo velle, est voluntas gnomica; et objectum huius voluntatis est volitum gnomicum. » Et ut res exemplo declaratur: Voluntas comedendi simpliciter, est voluntas naturalis in singulis ratione speciali existens. At voluntas comedendi aliquid hac vel illa qualitate affectum, ut dulce, acerbum, multum, parum, dicitur voluntas gnomica, seu νοῶν, seu πῶς, id est, voluntas affecta aliqua qualitate, aut conditione; et non est naturæ, ut dicunt Græci, sed personæ. Et quia personæ variae sunt, ideo et hæc voluntas est varia.

Sic explicata voluntate gnomica, quaestio est, utrum voluntas gnomica fuerit in Christo? Et Photius quidem supra discrete negat. Idem videntur negare Damascenus, et Maximus supra. Argumenta multa affert Photius, ut vidimus. Præcipua tantum hic repetam, et clarius proponam.

Primum. Voluntas gnomica, est voluntas personæ humanæ et creatæ. In Christo non fuit persona humana et creata; Ergo. Major patet: quia velle tantum vel tantum, dulce vel amarum, non potest esse naturæ, quia illa est eadem in omnibus: et consequenter idem vult. Ergo voluntas gnomica est personæ: quæ, cum multiplicetur, non est mirum, quod etiam actus volendi multiplicetur, ita ut alius hoc velit, alius illud.

Secundum argumentum. Electio non est in Christo, ergo nec voluntas gnomica. Antecedens patet: quia electio est eorum, quæ in utramque partem movent, hoc est, ad bona et ad mala, ut inquit Photius ex sancto Maximo. Probatur consequentia. Quia voluntas gnomica et electiva est una et eadem.

Tertium argumentum. Si in Christo esset voluntas gnomica, tunc differret a voluntatibus gnomicis, quæ in unoquoque homine spectantur. Differret etiam a voluntate Spiritus sancti, et Patris. Sed quænam est ista voluntas, quæ nec est humana gnomica, nec omnino dicitur voluntas? Nec dici potest, istam voluntatem gnomicam in Christo, esse compositam partim ex divina, partim ex humana voluntate: quia, ut ait Photius, ne cogitari quidem potest compositio voluntatis, sicut possumus Intelligere hypostasim compositam ex natura humana et divina.

Quartum argumentum. Si datur in Christo voluntas gnomica, faciet compositionem cum voluntate naturali Christi. Hoc dici non potest: quia si voluntas Christi esset composita, etiam natura ejus composita esset. Sed hoc dici non potest. Una enim est natura humana in Christo simplex: et inter humanam Christi, et divinam naturam, non datur ulla compositio in natura.

Quintum argumentum. Si voluntas gnomica nascitur ex consilio et iudicio, seu ex determinatione

rationis ad unum, vel plura media ex aliis eligenda, sequitur eam in Christo non habere locum; sed nascitur inde: Ergo. Probat sequela: quia ignorantia non habet locum in Christo, nec dubitatio. Haberetur autem, si esset in illo voluntas gnomica, in qua, per consilium et determinationem rationis, est transitus ab ignorantia ad cognitionem, et ab incerto ad certum, et mutatio non amantis ad amorem.

Sextum argumentum. Homines utentes voluntate gnomica, repugnant Deo: ergo non est in Christo.

Septimum argumentum. Voluntas gnomica est propensa ad utramque actionem, honestam scilicet, ac pravam; ergo.

Propter hæc argumenta, Photius et alii ne gnomicam quidem divinam voluntatem statuunt in Christo. Nam, si talis est in Christo, illa aut eadem est cum voluntate divina naturali, aut diversa. Si eadem, habemus ergo intentum, non esse scilicet aliam divinam voluntatem, præter illam naturalem, tribusque personis communem. Si vero divina voluntas gnomica in Christo est alia a naturali divina voluntate; tunc erit diversa, quæ est in Patre, et Spiritu sancto. Sed hoc est absurdum, quia omnium personarum divinarum est eadem voluntas. Gnomica autem non est eadem, sed diversa in diversis hypostasibus. Quare isti auctores nec in Trinitate gnomicam voluntatem ponunt, maxime propter argumentum 5, 6 et 7. In Trinitate enim licet sint tres personæ, est tamen simpliciter unum et idem velle ac nolle.

Observationes Stewartii. — Hæc tamen et alia, quæ Photius disputat, non videntur concludere. Cujus argumenta ut solvantur, fatendum est, in Christo non fuisse voluntatem, vel actum voluntatis, quæ fuerit actus, vel potentia personæ creatæ. Clarum enim est in Christo personam creatam non fuisse. Interim tamen negari non potest in Christo fuisse voluntatem individualiter distinctam a voluntate individuali cujuscunque alterius hominis, abstrahendo ab hypostatica personalitate. Sicut etiam abstrahendo ab eadem, in Christo est individualis natura humana, distincta ab omni alia, et sub illa in communi comprehensa, tanquam quoddam illius individuum: cujus individualis naturæ est, individuales et singulares actiones producere, tam intellectus, quam voluntatis, quæ in individuo distinguuntur ab actionibus aliarum naturarum individualium. Quamvis natura individualis producat istas actiones in aliis quidem hominibus, ut naturæ individuales subsistunt in personalitate creata. In Christo vero ut natura ejus humana subsistit in divino supposito; quod tamen suppositum per se non influit in actionem illam individualis voluntatis: quamvis nec mere per accedens, et concomitanter sese habet suppositum ad actionem illam voluntatis individualis, sed est conditio prærequisita ad agendum ex parte agentis: quatenus nullum agens naturale agere potest naturaliter loquendo, nisi existat in supposito. De quo latius Suarez, disp. 50 in *Metaph.* sect. 7.

Jam vero, sicut Petrus, verbi gratia, per voluntatem suam individualement existentem in supposito creato, tendere potest tam in dulce, quam in amarum, tam in magnum, quam in parvum, et in cætera objecta conditionibus aliquibus affecta; ita potest etiam dulce, et amarum, etc., appetere per suam individualement voluntatem Paulus, etc. Si ergo quivis homo singularis quatenus habet singularem naturam, hoc potest, abstrahendo a personalitate, tanquam a principio influente in actionem illam voluntatis; quamvis non abstrahendo a personalitate, ut est conditio agendi naturaliter requisita: absurdum videtur dicere id Christum non potuisse, et quoties aliquid voluit; aut appetivit, id tantum voluisse communi ratione boni, et in objectum tetendisse præcisè omnibus qualitatibus, et conditionibus particularibus.

Quod si quis sententiam Græcorum accuratius consideret, plane videntur hanc voluntatem gnomicam distinxisse realiter a potentia illa, quam vocant ipsi naturalem, quæque oritur ex ipsa natura specifica. Videntur etiam existimasse hanc voluntatem gnomicam, et actus ejus effective esse ab ipsa persona. Quod si ita esset, tunc clarum esset in Christo non posse poni voluntatem gnomicam creatam, cum in ipso non fuerit persona creata, ex qua hujusmodi voluntas humana gnomica fluere.

Sed hæc fundamenta sunt falsa. Quia omnis actus voluntatis, qualiscunque sit, effective est ab illa potentia volendi quæ fluit ex intrinsicis principiis humanæ naturæ. Et suppositum hic nil aliud facit, quam quod est conditio, sine qua naturaliter loquendo, voluntas nullum actum possit elicere, sicut naturaliter non potest existere extra suppositum. Si tamen extra esset per divinam potentiam, posse etiam extra operari, nec requireret hanc conditionem suppositi, ut docet etiam Suarez loco citato.

Ad primum argumentum Photii, negatur major. Quia voluntas gnomica est naturæ, non personæ, nisi quatenus persona est conditio, sine qua voluntas naturaliter actum non eliceret. Ad probationem dico: Licet in singulis hominibus sit eadem voluntas secundum speciem, multiplicatur tamen individualiter in singulis. Et, licet voluntas in communi abstrahat à tanto, vel tanto, etc., et ab aliis conditionibus particularibus objectorum; non repugnat tamen illi velle tantum, vel tantum, etc.; imo hoc ei est naturale, eo ipso, quod omnia ista continentur intra latitudinem sui objecti, quod est bonum: sicut etiam potentia intelligendi non tantum potest tendere in verum in communi, sed etiam in hoc vel illud verum particulare, hoc vel illo veri modo affectum. Quare etiam voluntati humanæ, ut voluntas est, convenit, ut possit velle bonum, et omnes differentias boni: item, ut possit fugere malum, et omnes differentias mali. Nam quod

postea actualiter iste vel iste non versatur, circa appetitionem huius vel illius in individuo, cum tali vel tali modo, per accidens est: posset, si vellet, quantum est præcise ex ipsa voluntate, quæ ita est comparata, ut homo per illam possit tendere in quodcunque particulare bonum, sub quocunque modo, qui sit intra latitudinem objecti voluntatis in communi.

Ex quibus apparet etiam in Christo hanc voluntatem posse poni, non tantum in actu, quasi primo, sed etiam in secundo. Neque enim ullam imperfectionem includit velle tantum vel tantum, dulce vel amarum, etc. Et cum voluntas hæc gnomica non sit a persona, tanquam a principio emanationis, aut effectivo, nil refert, num existat in hypostasi humana et creata, ut fit in aliis hominibus: an vero in hypostasi increata, et divina, ut contingit in Christo; cum hypostasis sit voluntati tantum conditio sine qua non agendi.

Ad secundum argumentum Photii negatur antecedens. Nam electionem esse in Christo patet ex illo Isaia (vii, 15): *Butyrum et mel comedet, ut sciat reprobare malum, et eligere bonum*. Nec est de ratione electionis, ut possit etiam malum eligere. Satis est, ut habeat indifferentiam respectu bonorum. Et in Christo est liberum arbitrium, ut postea videbimus: ergo etiam electio.

Ad tertium argumentum respondetur, voluntatem humanam gnomicam Christi individualement differre a voluntatibus gnomicis singulorum hominum, et differre etiam realiter a voluntate Patris et Spiritus sancti, sive spectetur ut est potentia, sive ut est actus.

Quantum argumentum non valet. Nam voluntas gnomica est actus, non potentia. Et si est potentia, est eadem potentia secundum entitatem eum voluntate naturali, et specifica; et sic nulla est compositio voluntatum: sed sunt tantum diversæ rationes, fundatæ in eadem entitate voluntatis. Et consequenter, nec erit compositio naturarum. Et, si argumentum valeret, probaret etiam in singulis hominibus esse compositam voluntatem, et consequenter compositam naturam ex duabus naturis perfectis, et integris: naturam enim ex imperfectis naturis componi nil est absurdum.

Ad quintum negatur, de ratione consilii esse ignorantiam, vel dubitationem. Licet enim in nobis id ita accidat, eo quod non habeamus cognitionem omnium rerum, sicut Christus habebat; consilium tamen per se, non includit ignorantiam et dubitationem. Quod certum est, si consilium accipiat pro ipso iudicio, seu sententia, qua per rationem concluditur, quid sit agendum. Quo pacto consilium etiam in Deo poni potest. Si vero consilium accipiat pro inquisitione de eo, quod est agendum: sic quidem in nobis procedit consilium ex ignorantia et dubitatione; in Christo tamen tantum connotabat progressum ab uno ad alterum, absque ignorantia vel dubio. Nec hoc magis est absurdum, quam quod Christus discurrendo per intellectum, procedebat a præmissis notis, ad conclusionem notam; licet discursus dicatur esse a noto ad ignotum: sed hoc per accidens, ut patet etiam in viro docto, cum syllogismus facit de conclusione sibi non ignota. Ergo, sicut Christus fuit *discursivus* sine dubitatione; ita fuit etiam *consiliativus* sine ignorantia, etc. Nisi quis secundum sententiam, quæ negat Christum habere scientiam acquisitam, a primo instanti incarnationis, dicere velit, ratione scientiæ practicæ acquisitæ, eum habuisse consilium secundo modo sumptum de eo, quod nesciebat, non simpliciter, sed per scientiam acquisitam. Etsi dubitatio etiam hic removeri debet. Neque enim in Christo ullus fuit actus intellectualis dubitativus.

Esse autem in Christo consilium, videtur etiam planum fieri ex eo, quod ab Isaia (ix, 6) appellatur *magni consilii angelus*. Ubi nomen *consilii* non tantum improprie, pro gnomo, seu sententia, sed etiam pro ipsa inquisitione agendorum accipi potest.

Ad sextum argumentum Photii respondetur, nil aliud probari, quam voluntatem gnomicam non fuisse in Christo cum peccabilitate: quæ non est perfectio, sed imperfectio.

Ad septimum respondetur eodem modo. Non enim est de ratione voluntatis gnomicæ, ut possit tendere in bonum et in malum: sicut neque est de ratione liberi arbitrii, ut patet in Deo, etc.

Ad id, quod Photius addit de voluntate divina gnomica, respondetur: voluntatem divinam Christi gnomicam entitate esse unam eandemque cum voluntate Patris, et Spiritus sancti. Sicut etiam una et eadem est, quoad actum. Si enim voluntas gnomica hominum non distinguitur a voluntate naturali secundum entitatem, multo minus distinguetur in divinis. Et quamvis in hominibus, quoad actum, differat voluntas gnomica, non modo, quatenus individualis actus unius non est individualis actus alterius: sed etiam, quatenus unus vult, alter non vult, ut quatenus iste vult dulce, alter amarum, et sic sibi mutuo ob varias sententias repugnant: tamen in divinis hoc non fit: sed actus voluntatis unius personæ, est simpliciter etiam actus alterius secundum entitatem. Nec una persona vult hoc, alia illud, propter ejusdem numero naturæ, et consequenter voluntatis communicationem: sed numerica hæc distinctio actuum, et repugnantia circa objecta, non est simpliciter de ratione voluntatis gnomicæ, ad cuius rationem hoc tantum pertinet, ut sit alicujus individui, et proficiscatur ex gnomo, seu sententia decretoque rationis circa agibile, et ut versetur circa objectum voluntatis conditione, vel qualitate aliqua affectum, ut est tantum vel tantum, dulce vel amarum. Et quod in divinis non sit repugnantia voluntatis, nec quoad actum, nec quoad volitum formale, vel materiale, id fit propter identitatem ejusdem naturæ. Et si in humanis, verbi gratia, tres personæ communicarent, et suppositarent eandem naturam, non esset etiam ulla diversitas in voluntate; et tamen optime possemus ibi constituere voluntatem gnomicam, eo modo, quo voluntas ista hactenus explicata est.

Hæc de argumentis Photii, qui opinionis suæ tenax, gnomicam voluntatem a Christo mordicus removebat. Quocirca plures reperit, qui se opponerent; ut apparet ex Epilogo opusculi, et ex Græcis quoque scholiis, quæ adjecta erant ad marginem Græci exemplaris, quo Turrianus ad versionem suam usus est: nam a codice Bavarico aberant.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΠΑ'.

Τί ἐστι τὸ παρὰ τῷ Λουκᾷ· « Γενομένης δὲ τῆς φωνῆς ταύτης συνήλθε τὸ πλῆθος καὶ συνέχυθη, » κ. τ. λ.;

A QUÆSTIO LXXXI [Cōisl. Taur. CCLXIX].

Quid est illud apud Lucam: « Facta autem hæc voce convenit multitudo et mente confusa est? » etc.

Edita est a R. Montacutio inter Photii epistolas ed. Londin. 1651 f. ep. 143, Sergio fratri, p. 203, 205.

Πότερον οἱ χλευάζοντες συνέσαν λαλούντων γλώσσαις τῶν ἀποστόλων, ἢ οὐ; Εἰ μὲν γὰρ οὐ συνέσαν, πῶς ἀπάσαι [ἅπαντι] ἐλάλουν οἱ ἀπόστολοι; εἰ δὲ συνέσαν, πῶς ἐθάρρουν μέθην αἰτιάσασθαι, παρὰ πόδας τὸν ἑλεγχον ἔχοντες, αὐτῶν τῶν ἀκούοντων καὶ συνιέντων τὴν ἀσθησιν; Οὕτω μὲν ἂν τις εἴποι τὴν σὴν ἀπορίαν εἰς τὸ δριμύτερον μεταχειριζόμενος. Ἐγὼ δὲ φαίην ἂν τοῦναντίον· ὥς, εἰ μὴ συνέσαν, οὐδ' ἂν εἰς μέθην τὸ θαῦμα διέβαλλον. Τί γὰρ ἂν τις καὶ διαβάλλειν ἐπιχειροίη ὅπερ οὐδὲ τῶν λυποῦντων αὐτὸν εἴη; Ἀλλὰ συνέσαν μὲν, ἀπηρέσκοντο δέ· τὰ γὰρ μεγάλα ἔλεγον ἐκείνοι τοῦ Θεοῦ· ἐφ' οἷς, οἱ ἀγνώμονοι νυττόμενοι, χλευὴν ἐπιχειροῦν τὸ θαῦμα ἐργάζεσθαι. Διὸ καὶ ὁ μακάριος Λουκᾶς, « Χλευάζοντες, φησὶν, ἔλεγον· » οἷον· διαθύροντες, ἐνδιβάλλοντες, ἐπισκιάσαι τὴν θαυματουργίαν μηχανώμενοι. Πῶς οὖν συνιέντες, εἰς μέθην ἀνέφερον τὰ λεγόμενα; Ἀπὸ πολλῆς ἀπονοίας· ἐξ ὑπερβαλλούσης ἀνοίας· ἔθος γὰρ τοῖς τοιοῦτοις, ὅταν ἢ μὴ καταθύμια τὰ λεγόμενα, καὶ ἄλλως πολὺ τὸ σωτηριώδες ἔχη καὶ ὠφέλιμον, παραφορὰν τῶν εἰρημένων, ἢ μέθην ἢ καὶ δαιμόνιον αἰτιάσθαι τοῦ λέγοντος· καὶ μῆτε αὐτὸν ἐκείνους, ἃ λέγοι, συνιέναι· μῆτε μὴν τὸν ἀκούοντα, καὶ τοι καὶ τοῦ λέγοντος ἐπὶ τὸ ἄπταιστον φεγγομένου, καὶ τοῦ χλευάζοντος καὶ αἰτιωμένου, μέχρι τοῦ ἀκούειν καὶ συνιέναι, ὅπως ἔχοντος. Ἐκείνοι δὲ καὶ μᾶλλον ἐθάρρουν μέθην ἐγκαλεῖν, ὅτι τῇ ἰδίᾳ γλώσσῃ ἀκούοντες, τοὺς ἄλλους δὲ διὰ τὸ ἑτερόγλωσσον μὴ συνιέναι νομίζοντες, οὐδ' ἔλεγον τῆς συκοφαντίας εὐρεῖν ἐξ ἐτοίμου ὑπελάμβανον. Αὐτοὶ μὲν γὰρ συνέσαν· τοὺς δὲ συμπάροντας, δι' οὐ; καὶ πρὸς μέθην τὸ θαῦμα κατέφερον, πόρρω τοῦ συνιέναι ἐτόπαζον. Καὶ θαυμαστὸν οὐδέν. Ὡς περ γὰρ τῆς Δεσποτικῆς ἐξουσίας, ἐλαυνούσης τὰ δαιμόνια, συνέσαν μὲν καὶ ἔβλεπον τὰ παράδοξα, δέον δὲ ὑμνεῖν καὶ προσκυνεῖν, εἰς βλασφημίας ἀπήγοντο· καὶ νόσους πάσας καὶ πάθη πάντα ὀρῶντες φυγαδεύοντες, τῶν θαυμάτων τὴν ὑπερβολὴν καὶ τῆς εὐεργεσίας, φρόνου καὶ συκοφαντίας καὶ φρόνου ὕλην ἐργάζοντο· οὕτω καὶ νῦν οὐκ ἔχοντες ἐξαρήσασθαι τὸ ὑπερφυεῖς τῶν γλωσσῶν καὶ παράδοξον, ὁμοίως [ὁμῶς] τῇ βασιλικῇ ἀνερειζόμενοι, μέθην κατακαθάειν τοῦ θαύματος οὐκ ἐνεκαλύπτοντο. Καὶ σκόπει κακουργίας ὑπερβολὴν, ἐν ἱσθί τὴν ἀνοιαν ἔχουσαν. Ἐπεὶ γὰρ ἀπίθανον ἦν, καθ' ὅραν μάλιστα τρίτην, μέθην διδόναι τοὺς ἀποστόλους, ἀνθρώπους ἀρετῆς τε κήρυκας, καὶ ἐν μέσσις φόβοις καὶ κινδύνοις ἐναπειλημένους, ἐπὶ τὸ τοῦ πάματος πρόσ-

Utrum qui irridebant apostolos linguis loquentes, eos intelligebant, vel non? Si non intelligebant, quomodo linguis omnibus locuti sunt apostoli? sin intelligebant, unde audebant eos ebrietatis accusare, cum in promptu convinci possent ab intelligentia audientium, et cognoscentium quæ loquebantur? Et hoc modo loqui potuit, qui tuam quæstionem acerbius exentere velit. At mihi contrarium dicere visum; nimirum si non intelligebant loquentes, haud miracula taxarent de ebrietate. Quorsum enim quis taxare velit illud, quod ipsi molestiam non fecisset? Verum cum intelligerent, displicuit illis quod magnalia Dei apostoli prædicarent; quibus cum malevoli compungerentur, conati sunt miraculum risu traducere. Ideo beatus Lucas ait, « Irridentes dicebant », etc. hoc est traducentes, accusantes, obtegere volentes operationem miraculosam. Quomodo igitur, cum intelligebant quæ dicebantur, ebrietati ascribere? Ab ingenti furore, ab ignorantia suprema; in more enim ponitur apud ejusmodi homines, ut cum minus ipsis arrideant, quæ dicuntur, utcumque salutifera et perutilia sint, insanie, ebrietatis dicentes accusent; aut etiam arreptitium esse eum, qui loquitur, solent accusare; nec ipsum se intelligere, nedum perciperet auditor; utcumque qui loquitur, sine lapsu loquitur; et qui accusat et irridet, quod auditum spectat et intellectum, sanus fuerit. Sed isti ebrietatem oljicerē eo magis audebant, quia cum loquentes suis ipsorum dialectis intelligerent, et alios arbitrantur non intelligere propter linguam alienam, se non facile de sycophantia convictos iri putarent. Intelligebant ipsi, sed alios, qui una aderant, quorum causa rem transcripserant ebrietati, longe remotas ab intelligentia arbitrabantur. Nec sane mirum. Quemadmodum enim cum per Domini potentiam dæmonia ejicerentur, et videbant, et agnoscebant rem miraculosam, sed cum laudare et deprædicare deberent, ad blasphemandum abducebantur; et cum morbos et ægitudines curari viderent, magnitudinem cum miraculi, tum beneficii, invidiæ materiam et calumniarum fecerunt: ita nunc, cum negando non essent linguarum supernaturale et prodigiosum donum, simili invidia irritati, sine pudore, pleno ore ebrietatem miraculo asperserunt. Adverte autem nequitiam, extremam stultitiam parem in se habentem. Nam cum esset

²² Act. II, 13.

incredibile, circa horam tertiam, ut ebrietate apostoli tenerentur, homines virtutis præcones, et inter timorem et pericula continuo agentes; ad potationis novitatem confugiunt (cum vine nondum maturuerant, sed terrenum humorem in flores eliquarent), et a qualitate complicant calumniam, « Musti, dicentes, pleni sunt. » Ubi enim violens et præceptis animus haud inhibetur, id solum in proposito habetur, non ut quod congruum est nec deridendum dicatur, sed illa potius proferantur, per quæ animi furores et absurditates adimpleantur, et difficultas in eis quæ oculis cernuntur, amolitur. Quocirca quod prudenter dixisse videbantur, insignem stultitiam et fatuitatem ipsorum in fine ostendit.

QUÆSTIO LXXXII [Coisl. CCXLVIII, Taur. CCXXXIX].

Quomodo non est contrarium sumere nomen Domini Dei in vanum?

Edita a Rich. Montacutio inter Photii epistolas, ed. Londin, ep. 147, ad Theodot. p. 204, 203.

Sumunt « Dei nomen in vanum »^a, apud Testamentum Vetus, qui idolis illud transcribebant et adaptabant; tum qui falso juramento temerabant; tum etiam qui ad scurrilitates aut vana colloquia id tractabant. Istorum singuli, divino nomine, ut re frustranea utebantur: In Novo illi abutuntur, cum contra quod sancitur lege, iurejurando nomen ejus subjiiciunt. Oportet enim qui sub gratia vivunt, perfectius quid prioribus possidere. Tum et illi qui Filium a paterna substantia alienant, et cum creaturis locant; ac tamen velut poenitentes, titulo deitatis eum adoptatum ornant: Qui enim sic creaturis Dei nomen applicant, prodigiose « in vanum » sumunt. Sed et qui per controversias et concertationes, tanquam e trivio quid arreptum, huc, illuc, ut aleis ludentes, agitant, et cum sonitu transferunt: hoc autem præstant strenue, qui hæreticis scholis evanescunt. Etiamnum quoque « in vanum » sumunt nomen Domini Deique nostri, qui audent tueri indifferentem rem esse seu Christi, sive Antichristi imaginem facere, aut idola paganis olim culta. Isti omnes, quantum per audaciam ipsorum possunt, Domini nomen et appellationem frustraneam reddunt et inutilem. Par est enim omnino Dei nomen venerandum et adorandum existimare, neque juramenti oblectari, nec perjuriis (Dei nomen) profanare, nec idolis adaptare: non, ut insanivit Arius, creaturam deificare in opprobrium Creatoris, neque rem indifferentem putare, ei, qui meruit hoc nomen, et qui contrarium sortitus est, applicare; non hæreticis logomachiis, velut alea, ludere; non superfluis matæologiis quibuslibet immiscere, aut componere: sed tantummodo salutiferum et adorandum nomen ad communem usurpare utilitatem, in sacris precibus, mysteriis, et congruis doctrinis. Hæc tu, si caveris, observando simul eris, recte ita statuens.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΠΒ΄.

Πῶς οὐκ ἔστιν ἐναντίον τὸ λαβεῖν τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ ἐπὶ ματαίῳ;

Β Λαμβάνουσι « τὸ ὄνομα Κυρίου τοῦ Θεοῦ αὐτῶν ἐπὶ ματαίῳ »· οἱ μὲν τῆς Παλαιᾶς, εἰδώλοισι αὐτὸ περι-
άπτοντες καὶ περιτιθέντες, καὶ οἱ ἐπιόρκῳ καθ-
υβρίζοντες ὀρκῳ, καὶ δὴ καὶ εὐτραπέλαις, ἥ τισιν
ἄλλαις συνεφέλκοντες αὐτὸ ἀργολογίαις. (Τούτων
γὰρ ἕκαστος, ὡς ματαίᾳ χέρεται τῇ τοῦ Θεοῦ προσ-
ηγορίᾳ.) Οἱ δὲ τῆς Νέας· ἐπειδ' ἂν, παρὰ τὸν τε-
θέντα νόμον, ὀρκῳ τὴν αὐτοῦ καθυποβάλλωσι κλη-
σιν. Δεῖ γάρ τι τελειότερον τοὺς ἐν τῇ χάριτι, τῶν
πρὸ ταύτης, ἔχειν. Ἐπειτα δὲ, καὶ οἱ τὸν ὕδιν ἄλλο-
τριούντες τῆς πατρικῆς οὐσίας, καὶ μετὰ τῶν κτι-
σμάτων τιθέντες. Εἴτα πάλιν, ὥσπερ ἐκ μεταμελείας
εἰς τὴν τῆς θεότητος αὐτὸν εἰσποιοῦντες κλησιν.
Κτίσματι γὰρ οὗτοι τὸ θεῖον ὄνομα περιτιθέντες,
ἐκτόπως αὐτὸ ματαιοποιοῦσι. Καὶ δὴ, καὶ οἱ ταῖς
ἐριστικαῖς ἀμύλλαις, ὥσπερ τι τῶν τυχόντων, αὐτὸ
ἔδε χάκεις, οἷα δὴ κύβοις παίζοντες, περιστρέ-
φοντες καὶ διακυβδωνίζοντες· ὅπερ μάλιστα ποιοῦσιν
οἱ ταῖς αἰρετικαῖς ἐμματαζήοντες λέσχαις. Ἐτι δὲ
λαμβάνουσι καὶ νῦν « ἐπὶ ματαίῳ » τὸ ὄνομα Κυρίου
τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, οἱ ἀδιάφορον τολμῶντες λέγειν τὴν
τε Χριστοῦ εἰκόνα, καὶ τὴν τοῦ Ἀντιχρίστου ἦτοι τὰ
εἰδῶλα τῶν Ἑλληνικῶν σεβασμάτων. Πάντες γὰρ οἱ
τοιούτοι, ματαίαν καὶ ἀνωφελῆ τὴν Δεσποτικὴν
προσηγορίαν, τό γε ἦκον εἰς τὴν αὐτῶν^d, ἀποφαί-
νουσι, τόλμαν. Δεῖ γὰρ παντὶ τρόπῳ τὴν θείαν κλη-
σιν, φρικτὴν τε καὶ σεβασμίαν ἡγεῖσθαι· καὶ μήτε
ὀρκοῖς ὅλως χαίρειν, μήτε καθυβρίζειν ἐπιωρκία·
ἀλλὰ μηδὲ περιάπτειν εἰδώλοισι· μηδὲ μετὰ τὴν
Ἀρείου νόσον θεοποιεῖν τὴν κτίσιν, κατὰ τοῦ Κτίσαν-
τος· μήτε μὲν ἀδιάφορον ἡγεῖσθαι τὸ ταύτης ἡξω-
μένον τῆς κλήσεως, καὶ τὸ κληρωσάμενον τὴν ἐναν-
τίαν· μηδ' αἰρετικαῖς πεττεύειν αὐτὸ λογομαχίαις·
ἀλλὰ μηδὲ περιτταῖς τισι συνανακρινῶν καὶ συν-
αναφύρειν ματαιολογίαις· ἐν μόναις δὲ ταῖς ἱεραῖς
ἡμῶν εὐχαῖς τε καὶ τελεταῖς καὶ ταῖς προσηκούσαις
διδασκαλίαις^e, τὸ σωτήριον ἐκείνο καὶ θαυμαστὸν

VARIE LECTIONES.

^a Cod. Mon. 553 f. 114 habet εἰς τὴν αὐτὴν. ^e Cod. Mon. προσηκούσαις τε θεολογίαις καὶ διδασκαλίαις.

ὄνομα, εἰς κοινήν ὠφέλειαν παραλαμβάνειν. Αὐτὸ παραφυλαττόμενος, φυλάξεις τε ἅμα, καὶ καλῶς νοήσεις, τὴν θεῖαν ἐκείνην νομοθεσίαν, τὴν λέγουσαν, «Ὁὐ λήψῃ τὸ ὄνομα Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου ἐπὶ ματαίῳ.»

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΠΓ'.

Τί ἐστὶ πνεῦμα Πύθωνος;

Edita a Montacutio, ep. 131, ad Theodot., p. 206-207. De engastrimytho I Reg. xxviii, 7 seq.; Act xvi, 16 seq.

Τὸ ἐμφωλεῦον τῇ ἀνθρωπείᾳ γαστρὶ πονηρὸν, καὶ ἄξιον τὴν κοπροδόχον οἰκεῖν, ἀκάθαρτον πνεῦμα, οἱ μὲν τῆς εὐσεβείας, λίαν ἐμπερῶς προσωνομάκασιν ἐγγαστριμύθοι· τῶν δὲ παρ' Ἑλλήσιν οἱ μὲν πλεῖστοι, ἐντερόμαντιν· ἑτέροι δὲ ἐγγαστριμάντιν (1) ὀνομάζουσι. Σοφοκλῆς δὲ ἄρα καὶ Πλάτων, ὁ περ τοῦ δαιμονίου, τῆς γαστρὸς τὴν οἴκησιν αἰσχυρόμενοι, ὁ μὲν (ἅτε ποιητικὸς τις ὢν, καὶ πολὺ τὸ ἄφρον ἐπὶ τῆς γλώσσης ἔχων, καὶ αὐτόνομον) ἀντὶ γαστρὸς αὐτῷ τὰ στέρνα χαριστάμενος, στερνόμαντιν μετωνόμασεν· ὁ δὲ, τὸ ἐμφανὲς ἰσως τοῦ ψεύδους ἐκκλί- νων, ἐτέρᾳ δὲ μεθόδῳ κλέπτων τὴν ὕβριν, Εὐρυκλέα καλεῖ τὸ γαστριόικον. Οὕτω, φασί, κληθέντος πάλαι τινός, ἐπὶ τῷ πάθει· «διασηθέντος· ἀφ' οὗ καὶ τοῖς ἐφεξῆς τὴν προσηγορίαν νέμουσιν. Ἔοικε γὰρ τὸ δαιμόνιον τοῦτο φύλον, οὐ γυναικῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀνδρῶν τῇ κόρῃ φιλεῖν ἐγγαστρίζεσθαι. Λαοπλάνον δὲ τοῦτο, καὶ τῆς ἐσχάτης ἀπωλείας, τοῖς προσέχειν αὐτῷ ἀναπεισμένοις, πρόξενον. Καλοῦσι δὲ αὐτὸ πολλοὶ τῶν Ἑλλήνων καὶ Πύθωνα· ὅπερ οἶμαι καὶ τῇ τῶν Φιλιππησίων παιδείᾳ ἐγγαστριζόμενον, τὸν ἐκ τῆς πλάνης ἔρανον, τοῖς κυρίοις αὐτῆς, οἷα δὴ καὶ οὗτοῦ δι' ἐκείνης δεσπόζουσι, κατατίθεσθαι. Ὁ δὲ κακομηχάνῳ γνώμῃ καὶ τὸν θεσπέσιον Παῦλον ἐπαίνων ἐγκωμίοις μελετῆσαν ὑπέρχεσθαι, μισθὸν τῆς κολακείας, τὴν ὑπερορίαν, εὖρε, τῆς ἀδίκου καὶ φίλης οἰκήσεως.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΠΔ'.

Edita a Montacutio, ep. 132, ad Taras. p. 207, 208, in Rom. v, 12.

Τὸ, «Ἐφ' ᾧ πάντες ἥμαρτον,» ὅπερ Παῦλος μὲν ὁ θεός ἐφησε, σὺ δὲ μαθεῖν ἤτησας, τούτου δὴ τὴν διάνοιαν, οἱ μὲν, ἐφ' ᾧ, τῷ Ἀδάμ· οἱ δὲ, ἐφ' ᾧ τῷ θανάτῳ, συνυπακούοντες ἀποτιθέσθαι. Ἔμοι δὲ οὐδέτερον δοκεῖ. Οὐδὲ γὰρ τι συνυπακούειν δεῖ, αὐτόθεν ἔχοντος τοῦ ῥητοῦ τὴν ἐντέλειαν. Τὸ γὰρ, «Ἐφ' ᾧ πάντες ἥμαρτον,» νῦν οὐ προσώπου τινός, οὐδ' οἷον προσώπου, δεικτικὸν ἐστίν· ἀλλ' αἰτίας μά- λιστα πρραστατικόν· οἷον, «Ἐφ' ᾧ πάντες ἥμαρ- τον,» ὁδοὶ πάντες ἥμαρτον. Καὶ μυρία ἴ μὲν, καὶ παρὰ τοῖς ἔξω, ἡ τοιαύτη συνθήκη τῶν λόγων· ἀρ- κέσει δ' οὖν ὁ θεός Παῦλος, αὐτὸς ἑαυτοῦ τὰς λέξεις ἐρμηνεύων. Λέγει γὰρ ἄλλαχού, «Καὶ γὰρ οἱ ὄντες ἐν τῷ σκήνῳ, στενάζοντες βαρούμενοι,» εἰτα, «Ἐφ' ᾧ οὐ θέλομεν ἐνδύσασθαι, ἀλλ' ἐπενδύσασθαι.» Περιδῶλον γὰρ ἐκ τούτου, ὥς τὸ, ἐφ' ᾧ, αἰτίας αὐτῷ σημαντικὸν παρελήφθη· τοῦτέστι, διὰ τοῦτο στε-

⁹⁹ Exod. xx, 7. ⁹⁹ Rom. v, 12. ⁹⁹ II Cor. v, 4.

VARIE LECTIONES.

* Cod. Mon. 553 f. 115 legit ἐπὶ τὸ πάθος. ἴ μυριάκις. C. M. μυρία. ἱ ἐκδύσασθαι. C. M. ἐνδύσασθαι.

illud præceptum præclarum, «Non assumes nomen Domini Dei tui in vanum⁹⁹.»

QUÆSTIO LXXXIII [Coisl. CCXLIX, Taur. CCLX].

Quid est spiritus Pythonis?

Malum illum qui humanos ventres incolit, dignum certe latrinam occupare, impurum nempe spiritum, illi qui pietatem colunt apposite nominarunt engastrimythum. Apud Græcos plerique enteromantin, aliqui engastrimantin vocant. Sophocles et Plato dæmonii in gratiam, cum de ventris illius incolatu pudescerent, ille quidem (utpote poeticus existens, et linguae libertate præditus, suique juris) loco ventris pectus ei cum assignasset, sternomantin nominavit; alter, cum, ut verisimile est, apertum cuperet vitare mendacium, aliam inivit viam, et dedecus declinavit, et inhabitantem Euriclea nominat. Quo nomine, ut affirmant, vocabatur quidam, qui olim hoc affectu inclauerat, a quo deinceps aliis titulum indiderunt. Solet enim hoc genus dæmonum stercore non mulierum modo, sed et virorum oblectari, et ideo ventrem subire. Est autem populi deceptor spiritus, et ruinam extremam procurat eis, qui ut fidem ei habeant induci poterint. Multi porro e Græcis Pythonem nominant: cujusmodi, opinor, apud Philippenses, ancille ventrem subierat, quæ per illam imposturam hero suo symbola colligebat, qui per ancillam dominabatur dæmonio. Ille spiritus mala mente laudabat Paulum, et per encomia meditabatur illum subire, sed adulationis premium relegationem meruit, ab injusta et dilecta habitatione semotus.

QUÆSTIO LXXXIV [Coisl. CCL, Taur. CCXLI].

Pauli illud effatum, «In quo omnes peccaverunt⁹⁹,» quid sibi velit, doceri cupis. Istius loci sententiam quidam ita reddunt, ut illud, in quo, ad Adamum referant; alii ad illud, «in qua morte.» Mihi neutrum placet. Neque enim quidquam subintelligendum occurrit, cum per se constet sibi dicti illius perfecta constitutio. Nam, «In quo omnes peccaverunt,» in præsentī nec personam aliquam, nec tanquam personam representat: sed potius causam indicat, quasi diceret, «In quo omnes peccaverunt,» id est, in quantum peccaverunt omnes. Atque certe exstant apud externos scriptores sexcenta istiusmodi locutionis exempla; sed sufficiet nobis divinus Paulus, qui suam nobis sententiam explicet. Ait ille alibi: «Etenim qui in hoc tabernaculo sumus, ingemiscimus pregravati. In quo nolumus induere, sed superindui⁹⁹.» Patet enīz

in hoc loco, illud in quo, quasi causativum quid accipi debeat. Est enim sensus, Ob illud ingemiscimus non quod indui volumus, sed quod superindui. Ut explicatius dicam, loci sententia ista est: *Ingemiscimus*, dum in tabernaculo consistimus, eo quod superaggravamur. Quid ergo? visne corpus ideo tuum exuere, quod Dei manus effligaverunt, et cui animam coaptavit divinum spiraculum? Nequaquam, inquit, absit id faciam. Neque enim ingemisco, ea propter quod non exuar: sed quandoquidem non induar. Indui vero appellat, immortalitate circummanciri, et statum adipisci, in quo ab initio formabatur. Quocirca statim infert: « Ut absorbeat⁹⁶ur mortalitas a vita. » Non ingemisco propterea quod corpus istud non depono, sed quod nondum corpore circumdor eo, quod incorruptioni conjungitur, et vite æternæ. Hinc jam satis constat, illud, in quo, causativi formam obtinere; sed ulterius, e dicti ipsius sensu, patet. Dicit enim Apostolus quod cum peccaret Adam, atque ideo mortis adjudicabatur, ab eo propagatum humanum genus mortem quoque sibi procuravit. Neque illud simpliciter, et sine judiciali sententia, sed « in quo omnes peccaverunt: » hoc est, sed « quod omnes peccaverunt, » non aliter quam qui creatus fuit. Hanc ob causam et in supplicio consortes fiunt. Agendi item consortium in eadem condemnationis societatem impulit illos.

QUÆSTIO LXXXV [Cois. CCLI, Taur. CCXLII].

Quid significat jugum non ducere cum infidelibus?

Edita a Montacutio, ep. 153, ad Joann. patr. p. 209, 210. In II Cor. vi, 14.

Quod interrogas quid velit, « Ne jugum ducito cum infidelibus⁹⁶, » duplicem admittit, uti reor, sensum. Aut quod non oporteat ad infideles propendere, ita ut ad illorum fabulas potius attendamus, quam fidelium doctrinam; aut quod non oporteat vos quasi familiaribus et sodalibus copulari cum infidelibus, et eundem sulcum serere. Hoc et antiqua præcepit lex. « Jumentum tuum non facies coire cum alterius generis animalibus: » aut, « Non admittes jumenta tua alienigenæ⁹⁷. » Præcepit in istis, ut nec ad sobolem procreandam, aut aliud opus instituendum, heterogeneis animalibus jumenta sua subiciat: hoc enim usui non expedit; illud contra leges naturales sit: potius per mandatum de irrationalibus insinuat, quod ratione præditi homines communionem illorum vitare debeant, qui alieni et alienigenæ sunt a fide; non contrahere cum eis matrimonium, nedum in negotiis spiritualibus assumere illos cooperarios. Corruptet potius qui talis est mos, quam adaugebit tuos labores; et quamobrem necesse est, ut pietatis tue nobilitatem nothis generationibus commisceas? Sed cum sensus hujus dicti, ut aiebamus, duplex sit, eundem progerminant utilitatis fructum. Sententia porro quæ est diversitas, scripturæ quoque flagita-

νάζομεν, οὐχ ὅτι ἐνδύσασθαι ἠ θέλομεν, ἀλλὰ διότι ἐπενδύσασθαι. Ἔστι γάρ, πλατύτερον εἰπεῖν, ὁ νοῦς τοῦ ῥητοῦ τοιοῦτος· *Στενάζομεν* ἐν τῷ σκῆνι ὄντες βαρούμενοι. Τί οὖν; ἀποδύσασθαι τὸ σῶμα θέλεις; ὁ χεῖρες ἐπλάσιν Θεοῦ, καὶ ψυχὴν αὐτῷ θεῖον ἐμψύσημα συνηρμόσατο; Οὐχί, φησί· μὴ γένοιτο· οὐ γὰρ διότι οὐκ ἀποδύομαι στενάζω, ἀλλὰ διότι οὐκ ἐπενδύομαι· ἐπενδύσιν καλῶν, τὸ μετὰ τῆς ἀφθαρσίας αὐτῷ¹ περιβαλίσθαι, καὶ οἷον ἀπαρχῆς διεπέλαστο¹. Διὸ καὶ εὐθὺς ἐπάγει· « Ἵνα καταποθῇ τὸ θνητὸν ὑπὸ τῆς ζωῆς. » Οὐ διότι οὖν οὐκ ἀποτιθέμαι τὸ σῶμα, στενάζω, ἀλλὰ διότι οὐ περιτίθεμαι αὐτὸ μετὰ ἀφθαρσίας καὶ αἰδίου ζωῆς. Οὐ μόνον δὲ ἐντεῦθεν ὁρῶν, ὡς τὸ, ἐφ' ᾧ, αἰτίας ἐστὶν αὐτῷ δηλωτικόν· ἀλλὰ καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς τοῦ προκειμένου ῥήτου διανοίας. Λέγει γάρ, ὅτι τοῦ Ἀδάμ ἡμαρτηκότος, εἴτα θανάτῳ κατακριθέντος, καὶ τὸ ἐξ αὐτοῦ γένος εἰσπράχθη τὴν θάνατον. Ἀλλ' οὐχ ἀπλῶς φησιν, οὐδὲ ἀκριτῶς λόγῳ· ἀλλ' « Ἐφ' ᾧ πάντες ἡμαρτον. » τούτῃστιν, ἀλλὰ « διότι πάντες, ὡς ὁ γεννησάμενος, ἡμαρτον. » Τοῦτο γὰρ αὐτοῦς κοινωνοὺς καὶ τῆς τιμωρίας ἀπέφηνε. Καὶ γὰρ ἡ κοινωνία τῆς πράξεως εἰς τὴν κοινωνίαν αὐτοῦς τῆς καταδίκης συνήλασεν.

Hanc ob causam et in supplicio consortes fiunt.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΠΕ'.

Τί σημαίνει τὸ μὴ ἑτεροζυγεῖν ἀπίστοις;

Ὅπερ ἡρώτησας τί ἐστίν, « Μὴ ἑτεροζυγοῦντες ἀπίστοις, » διττῇ, οἶμαι, τὴν ἔννοιαν ἔχει. Ἡ, ὅτι οὐ δεῖ ὑμᾶς¹ ἑτεροβρεπῶς ἔχειν πρὸς τοὺς ἀπίστους, κακείνων μᾶλλον τοῖς μύθοις προσέχειν, ἢ περ τῇ τῶν πιστῶν διδασκαλίᾳ· ἢ ὅτι οὐ δεῖ ὑμᾶς¹, ὡς οικείοις καὶ ἑτέροις² αὐτοῦς τοῖς ἀπίστοις συζευγύναι, καὶ τὴν αὐτὴν τῆς ἀσεβείας αὐλακα τέμνειν. Τοῦτο δὲ καὶ ὁ παλαιὸς ἀποθεσπίζει νόμος, « Οὐ κατοχεύσεις τὰ κτήνη σου, λέγων, ἑτεροζύγω· » ἢ, « Οὐχ ὑποβαλεῖς τὰ κτήνη σου ἀνομοφύλῳ. » Προσάττει μὲν γὰρ διὰ τούτων, μήτε εἰς γένεσιν, μήτε εἰς ἄλλην τινὰ ἐργασίαν, δεῖν τοῖς ἑτερογενεῖσι ζῴσις τὰ οικεῖα κτήνη συνάπτειν· τὸ μὲν γὰρ δύσχρηστον· τὸ δὲ τοὺς θεσμοῦς ἐστὶν ἀνατρέπειν τῆς φύσεως, παρεγγυᾶται δὲ μᾶλλον, διὰ τῆς ἐπὶ τῶν ἀλόγων νομοθεσίας, ὡς παντὶ τρόπῳ προσήκει τοὺς λογικοὺς, φεύγειν τὴν πρὸς τοὺς κατὰ πίστιν ἑτεροφύλους κοινωνίαν· καὶ μήτε εἰς γαμικὴν ὁμιλίαν αὐτοῖς συνιέναι, μήτε συνεργοὺς εἰς πνευματικὴν ἐργασίαν παραλαμβάνειν. Διαφθερεῖ γὰρ ὁ τοιοῦτος καὶ τὸν σὸν πόνον μᾶλλον, ἀλλ' οὐ συναύξει. Τί δὲ δεῖ καὶ τὸ εὐγενὲς τῆς σῆς εὐσεβείας νόθοις γένεσι συναναφύρεσθαι; Ἀλλ' ὁ μὲν νοῦς, ὥσπερ ἔφημεν, τοῦ ῥητοῦ, διττὸς ὢν, τὸν αὐτὸν τῆς ὠφελείας καρπὸν ἐκθλαστάνει. Τὸ μὲν τοι διάφορον τῆς ἐννοίας,

⁹⁶ II Cor. vi, 14. ⁹⁷ Levit. xix, 19.

VARIÆ LECTIONES.

¹ ἐκδύσασθαι. ¹ C. M. αὐτό. ¹ διεπέλαστο. ¹ ἡμᾶς. C. M. ὑμᾶς. ¹ ἡμᾶς. ² ἐταίροις.

διαφορὸν δηλονότι καὶ τὴν γραφὴν ἀπατήσῃ· ἡ μὲν γὰρ προτέρα, βραχείαν τὴν μετὰ τὴν ἀρχουσαν συλλαβὴν· ἡ δὲ δευτέρα, μηχανομένην εἰς φθόγγον ἔξει. Σὺ δὲ μοι ἐν Κυρίῳ ἔρρωσο.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΠΖ.

Edita a Montacutio, ep. 156, ad Georgium Nic., p.

Θαυμάζω μάλιστα, εἰ καὶ σοὶ γραμματικευόμενῳ, καὶ ταῖς τῶν ποιητῶν λισχηνεύοντι μελέταις, τὸ ἐγχομῶσασθαι βραβάρου φωνῆς, ἀλλ' οὐχ Ἑλληνικῇ λέξει, ἔδοξεν. Ὁ μὲν γὰρ μακάριος καὶ κορυφαῖος Πέτρος, οὐδὲν περὶ τὴν ἐκλογὴν τῶν Ἑλληνικῶν ὀνομάτων σπουδάζων, ταύτην τοῖς ἑαυτοῦ παρελθόντι γράμμασιν. Οὐ γὰρ ἦν τίνα καὶ τέχνην ῥημάτων, οὐδὲ λεξιδίων ψόφον, καὶ κτύπον ῥημάτων, δι' ὧν τινες τὰ τῶν μαιρακίων ὑποσφραλίσουσιν ὧτα, καὶ κρότον ἑαυτοῖς ἐγείρουσιν ἐκείθεν, ἀλλὰ ψυχὴν σωτηρίαν τοῖς ἀκροαταῖς ἐνθεῖναι φορεῖται^α ἐτίθετο. Σὺ δ' οὖν Ἐπιγράμμου μάλιστα, καὶ Ἀπολλοδώρου τοῦ Καρυστίου, τῶν σὺν, μεμνημένον, ἐγρῆν περιπτύσσεται μάλλον, ἢ δυσχεραίνειν, τῇ λέξει. Ὁ μὲν γὰρ πολλαχῶς, καὶ κατὰ διαφόρους ἐγκλίσεις σχηματίζων τὴν λέξιν, ἐχρήσατο ταύτῃ. Ἐγχομῶσεται γὰρ, φησὶ, καὶ ἀπεριεμφάτως, ἐγχομῶσασθαι. Ὁ δὲ Καρύστιος, ἐν Ἀπολειποσῇ· (εἰρήσθω γὰρ εἰς τὴν σὴν χάριν καὶ ἡ χρῆσις·) τὴν ἐπωμίαν, φησὶ, πτύξασα διπλῆν, ἀνωθεν ἐνεχομῶσάμην. Οὐδ' ἐχρῆν ἀναλαμβάνοντα, μὴ βαρβαροφωνίας τὸν τῆς ἀληθείας κήρυκα αἰτιάσθαι· ὑπερβαυμάζειν δὲ μάλλον, ὅτι καὶ τῆς τοιαύτης σπουδῆς, ὡς παιδείας ὑπερρῶν ὁμῶς κατὰ τοὺς τῶν Ἑλληνικῶν κριτὰς ὀνομάτων ἔστιν οὗ, τὰς ἑαυτοῦ ἐπιστολὰς ἐξεδίδου· διδοὺς ἐκ τῶν τοιούτων ἐννοεῖν, ὡς εἴπερ ἐμελλεν αὐτῷ λεξείδιον ἦχος καὶ τέρψις, ῥᾶδιον ἦν αὐτῷ καὶ τούτοις ὑπερβαυμάζεσθαι· καὶ εἴγε ψυχὴν τιῶν σωτηρίαν, ἐκ τῆς τοιαύτης σπουδῆς προῖοῦσαν συνεώρα, ἵδῃς ἂν αὐτοῦ τοὺς λόγους, τῷ ἑμρῷτῳ κάλλει, οὐ καὶ νῦν μέτοχοι, τοσοῦτον τῶν Πλατωνικῶν γοητευμάτων, καὶ τῆς Δημοσθενικῆς κομφείας, καὶ τῇ· Θουκυδίδου μεγαλοῤῃμασίῃς, ἔχοντα τὸ ὑπερέχον, ὅσον τῶν Ἀσιακῶν (οὐδὲ γὰρ ἂν ἡδῶς εἴποιμι τῶν κακοζήλων διὰ σὲ), τούτους φασὶν ὑπερχεισθαι. Καὶ ὁ ἄλλος ἐντεῖθεν. Ὁ γὰρ τὰ πολλὰ μέλῃς καὶ ὑπερφύη λαβὼν, ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν ἀνθρώπων, εἰ κέρδες τι τοιοῦτον ἐφύετο ἐκείθεν, οὐκ ἂν οὐδὲ τῆς μαιρακιδώδους ταύτης ἔχων τὸ ἥττον ἐφάνη φιλοτιμία· ἀλλὰ καὶ τούτοις, τὸ κατὰ πάντων κράτος, καὶ χωρὶς ὁ ἀγῶνος, ἐδείχθη ἂν ἀναδειγμένους.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΠΖ.

Edita a Montacutio, ep. 157, ad Eusebium, p. 211-212. In Ezechielis cap. 1, 10.

Τί ὁποτε, διαπυρρῶν, βῶν καὶ λεόντων, ἀστῶν τε καὶ ἀνθρώπων μορφῶν αἱ τῶν Χερουβὶμ ὄψεις τοῖς θεοῖς προφῆταις ἐνεφανίσθησαν; Ἀλλὰ τὰς μὲν, τοῖς

bat differentiam; prior enim syllabam primæ proximam brevem habet, secunda autem sono longam producit. Tu autem in Domino vale.

QUÆSTIO LXXXVI [Coisl. CCLII, Taur. CCXLII].

210, 211. De voce ἐγχομῶσασθαι I Petri v, 5.

Miror sane, cum grammaticaster sis, et poetarum studio vaces, tibi ἐγχομῶσασθαι videri vocem barbaram, et non Græcam. Beatus ille et coryphæus Petrus, qui nullum in Græcarum vocum electione posuit studium, hanc suæ inseruit epistolæ. Non ille echo, aut artificium verborum, nec syllabarum sonum, aut sonitum, unde quidam juventutis lenocinantur auribus, et applausum sibi concitant, sed salutem animarum auditoribus inserere curam habuit. Te autem decuit tui meminisse Epicharmi, et Apollodori Carystii, eoque amplecti potius dictionem, quam illa offendi. Ille multoties, et secundum varias formationes declinata voce utitur. Ait enim ἐγχομῶσεται, et in infinitivo ἐγχομῶσασθαι. Carystius autem in *Apolipusa*, seu *Desertrice*, [comœdia sic dicta,] (in tuam enim gratiam dicatur lectionis usus,) τὴν ἐπωμίαν dicit πτύξασα διπλῆν, ἀνωθεν ἐνεχομῶσάμην. Hos in memoriam reducens, non oportuit te veritatis præconem de voce barbara insimulare; potius mirari, quod cum tale studium puerile contempserit apostolus, nihilominus juxta criticos dictionum Græcarum suas, nescio quod pacto, Epistolas exaravit. Hinc autem intelligere dedit, quod si vocis sonitus et oblectatio arrideret, facile ipse feret vel in istis acquirere admirationem: et si ex isto studio curare salutem animarum resultare vidisset, vidisses ipsius sermones insita quadam pulchritudine, cujus et nunc participant, in tantum transcendisse Platonis incantamenta, Demosthenis cincinnos, magniloquentiam Thucydeam, in quantum illi Asiaticos istos oratores superant: non enim in tuam gratiam licebit vocare eos affectatos. Patet autem quod affirmo; nam qui longe majora et sublimiora ad hominum salutem procurandam suscepit, siquidem exinde commodum accresceret, haud certe recusasset aliquid de puerili hac ambitione possidere; verum et in illiusmodi ultra omnia abstinuisse, et quidem sine certamine videretur.

QUÆSTIO LXXXVII. [Coisl. CCLIII, Taur. CCXLIV].

Et quorsum, rogitas, cherubinæ facies divinis prophetis revelebantur, sub formis boum, leonum, aquilarum, hominum? Rationes ab antiquis redditas haud

VARIE LECTIONES.

^α C. M. βραχείαν μετὰ τὴν ἀρχουσαν συλλαβὴν εἰς δίφθογγον ἔξει. ^β πρὸς φωνήν, et sic *Πρατὴν* edidit.

te arbitror ignorare : at illos negligere qui dixerunt sermones illos, quorum ordinabantur inspectores, per illas figuras insinuari : boum quippe ip-sis, nescio cur, hominum, aquilarum, leonum curam et inspectionem concedunt, Platónico more, sed verbis diversis ideas introducentes, potius quam pietatis studio quæstioni institutæ respondentes. Dixerim ego, quod haudquaquam eorum animantium, quorum erant curatores, species per figuras istas representabantur. Absit : unus enim omnium conditor et inspector est. Verum illud perspicue per figuras ostendunt, quod qui terram, aerem, cælum, et quæ in iis sunt, stabilivit (istis enim in locis ostensorum animalium vita victusque habetur, et generatio), is ipse est, qui potestates cælestes subsistere fecit, et inesse produxit. Sed et ulterius Scriptura per ista docet, quod quomodo homo, bos, leo, aquila, et cætera omnes creaturæ, per solum verbum producebantur; ita et beate illæ creaturæ, per verbum Conditoris de non esse productæ et generatæ fuerant. In illa quidem incorporea et ineffigiata natura figuras aliquas et formas istiusmodi representare velle, nihil aliud est quam declarare, unum et eundem rerum omnium exsistere Conditorem; tum quod nihil laboriosius ipsi fuit, incorporeas et intellectuales naturas procreare, quam cæteras quaslibet creaturas; cum in omnibus ex æquo, et pari potestate voluntas divina infinitæ potentie operetur. Si placet, est et tertium quod ille in Cherubinis similitudines iusinuant, nempe, quemadmodum homo, et aquila, et bos, et quælibet omnino creatura Dominici præceptis obsecundabatur, illius reveretur cum timore mandatum : ita omnis quoque ultramundana et ultracælestis substantia nutibus ipsius subsidet, et libenter subser-vire gestit ad quidquid iubetur expediendum. Fortassis autem et aliæ insuper suppetent causæ, dum tacitus hæc apud te mediteris quæ jam dixi, in quas libenter te incidere velim.

QUÆSTIO LXXXVIII. [Coisl. CCLIV; Taur. CCLV]. (1)

Edita a Montacutio, ep. 161, ad Taras, p. 214, 215. De sancta Trinitate.

Rogas, quomodo dicimus : « Deum Patrem, D Deum Filium, Deum Spiritum sanctum », nec ta-men cogimur necessario tres Deos, non unum con-fiteri? Clare et breviter respondeo. Exempla enim plura et varia a divinis Patribus ad solutionem huius quæstionis, ab ipsa veritate, cui operam locabant, abunde suppeditata fuere, et ab iis adhi-bita prout oportuit; quorum si quis mentionem vellet replicare, librum scribere oportet, non epistolam. Quod facere mihi videtur supervaca-

A πρὸς ἡμῶν ἀποδοδεομένης αἰτίας, οἶμαι σε μὴ ἀγνοεῖν, καὶ κεῖνους δὲ παρορᾶν, οἷ τοὺς λόγους ἔφασαν ὧν ἐτάχθησαν ἑφοροί, διὰ τῶν σχημάτων ἐκείνων αἰνίτ-τεσθαι. βῶν γὰρ αὐτοῖς οὗτοι, καὶ ἀνθρώπων, ἀε-τῶν τε καὶ λεόντων, οὐκ οὐδ' ἀνθ' οὗτο, τὴν ἑφορίαν ἐγγειρίζουσι. Πλατωνικώτερον μᾶλλον, δι' ἐτέρων λόγων, τὰς εἰδέας εἰσάγοντες, ἢ εὐσεβέστερον παρ-ιστῶντες τὸ ζητούμενον. Ἐγὼ δὲ γὰρ ἂν, ὡς οὐχ ὧν ἑφοροί τυγχάνουσι, ταῦτα διὰ τῶν σχημάτων ἐμ-φανίζουσι. πολλοῦ γε καὶ δεῖ. εἰς γὰρ πάντων θε-μιουργός τε καὶ ἑφορός. Ἄλλ' ἐκεῖνο τρανῶς ἐν τοῖς τύποις δεκνύουσιν, ὡς ὁ τὴν γῆν τε καὶ τὴν ἀέρα, καὶ τὸν οὐρανὸν, καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς ὑποστήσας (ἐν τούτοις γὰρ τῶν ἐμφαινόμενων ζώων, τοῖς τόποις, ὅ τε βίος καὶ ἡ γένεσις) αὐτός ἐστιν οὗτος, δ καὶ τὰς ὑπερουρανίους δυνάμεις οὐσιώσας, καὶ παραγαγὼν εἰς ὑπάρξιν. Ἐπειτα δὲ, διὰ τούτων ὁ λόγος πρὸς διδάσκει, ὅτι περ καθ' ὃν τρόπον ἀνθρωπός τε καὶ βοῦς καὶ λέων, καὶ ἀστὴρ, καὶ τὰλλα τῶν κτισμάτων, εὐχερῶς καὶ ῥῆματι μόνῳ συνέστη. οὕτω δὲ, οὕτω καὶ ἡ μακαρία φύσις ἐκείνη, λόγῳ τοῦ Κτίσαντος, ἐκ τοῦ μὴ ὄντος ἤχθη πρὸς γένεσιν. Τὸ γὰρ, ἐκείνη τῇ ἀσωμάτῳ καὶ ἀσχηματίστῳ φύσει, μορφάς τινας καὶ τοιαῦτα σχήματα παρουποδεῖξαι οὐδὲν ἑτερόν ἐστιν, ἢ εἶνα τε καὶ τὸν αὐτὸν πάντων Ποιητὴν ὑπάρχειν, ἐπιδοδεῖχναί. καὶ ὅτι οὐδὲν ἐργωδέστερον, ἢ τὰλλα τῶν κτισμάτων, ἢ ἀσωμάτος καὶ νοερὰ φύσις ὑπέστη ἐν παντί παραπλησίως καὶ ἰσοσθενῶς, τοῦ θεοῦ καὶ ἀπειροδυνάμου δρῶντος βουλῆματος. Εἰ βούλει δὲ, πρὸς τούτους καὶ τρίτον ἄλλο διδάσκουσιν αἱ ἐν τοῖς Χερουβὶμ ὁμοιώσεις, ὅτι ὡς περ ἀνθρωπός τε καὶ ἀστὴρ καὶ βοῦς, καὶ ἀπλῶς ἕκαστον τῶν κτισμάτων, τῷ Δεσποτικῷ προστάγματι πειθαρχεῖ, καὶ τὴν ἐκείθεν ἐντολὴν ὑποπτήσσει. οὕτω δὲ οὕτω, καὶ πᾶσα ἡ ὑπερκόσμιός τε καὶ ὑπερ-ουράνιος οὐσία τοῖς αὐτοῦ νεύμασιν ὑπάκει, καὶ πρὸς ἅπαν τὸ καλεούμενον προθύμως ὑπακούει. Τάχα δ' ἂν σοι, καθ' ἑαυτὸν σκοποῦντι, ἐκ τῶν εἰρημένων καὶ ἑτεραι προσεξευρεθῇσονται αἰτίαι. αἱς ἂν ἡδέως ἐντύχοιμι.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΠΗ΄.

VARIE LECTIONES.

• C. Mon. 553 f. 418 : οὐρανίους δυνάμεις. P C. M. ὁλίγους.

NOTÆ.

(1) Affinis est q. XXVII.

ἐνὸν τοῖς ἀρχαίοις, καὶ ἐξ ἐτοίμου, προσομιλεῖν. Αὐτὸ δὲ (οὐ γὰρ ἔχω πῶς ἀνεπαχθέστερον εἶπω) ἀντὶ τῶν πάλαι καλῶς γεγραμμένων, καὶ νῦν προσδέη γραφῶν, ἐξιδιούμενων τὰ πρὸ αὐτῶν καὶ ἀλλότρια. Ἀλλὰ χωρὶς ἐκεῖνων, τὸ σύντομον καὶ σαφές, καὶ οὐδὲ χωρὶς τοῦ συμπείθειν, μετὰ προσοχῆς ἀκουε· ἔχει δὲ ὧδε· Θεὸν καλεῖς τὸν Πατέρα· πότερον τεμὼν τὴν ὑπόστασιν, καὶ ἀλλοτριώσας τῆς ἐν αὐτῷ καὶ κοινῆς θεότητος, ἢ οὐκ ἂν τοιμήσας εἰπεῖν; οὕτω γὰρ ἂν εἴη τὸ τιμᾶν καὶ ὀνομάζειν Θεὸν τὸν Πατέρα, τῆς ἐσχάτης βαρύτερον ὕδρευς; ἀποσπάδα τινα καὶ παραφύδα νοεῖν τῆς ὀλικῆς καὶ ὑπερουσίου θεότητος; ἐξ οὗ πᾶσα θεία, καὶ τοῖς ἐν διαίρειται καὶ ρεῦσαι τὸ εἶναι λαχούσιν, ἑνωσίς τε καὶ συνοχή καὶ συνάφεια. Ὅρῃς πῶς ἂν ὀρθῶς ἐνοηθῇ; τε καὶ φήσας Θεὸν τὸν Πατέρα. Οὐκοῦν οὐδὲ τὸν Υἱὸν Θεὸν ὀνομάζων, ἀφοριεῖς τῆς αὐτῆς θεότητος· ἐπερ μὴ κατ' ἄλλην μὲν ἔνοιαν τὸν Υἱὸν, κατ' ἄλλην δὲ τὸν Πατέρα Θεὸν ὑπεκρίνω ἀποφαίνεσθαι· οὐδὲ τὸ Πνεῦμα δὲ δηλονότι· ἡ αὐτὴ γὰρ ἂν παρακολουθήσῃ κακόναια. Εἰ τοίνυν ἕκαστον τῶν τριῶν, καὶ ἑαυτὸ τῷ νῷ λαμβανόμενον, καὶ Θεός, καὶ Θεός, καὶ Θεός ὀνομαζόμενον, οὐδαμῇ οὐδαμῶς τῆς ἐνθεωρουμένης καὶ μιᾶς ἀπετμήθη θεότητος· εἰκότως ἄρα καὶ σὺν ἀλλήλοις λαμβανόμενα, οὐ τρεῖς Θεοί, ἀλλ' εἰς ἓ τὰ τρία Θεοί, δοξασθήσεται. Εἰ μὲν γὰρ Θεός ἐλέγετο, καὶ ἑαυτὸ νοούμενον ἕκαστον, ὡς εἰς ἰδίαν καὶ ἑκφυλον θεότητα ἀναγόμενον, εἰκότως ἂν, σὺν ἀλλήλοις, καὶ τρεῖς Θεοὶ ὀνομαζόντο. Εἰ δὲ, ὡς τὴν αὐτὴν ὁμοτιμῶς καὶ μιαν θεότητα συναγόμενον, Θεός τῶν τριῶν ἑκαλεῖτο ἕκαστον· τίς ὁ βιαζόμενος, τὰ μετὰ μὴ μετὰ μὴς τῆς ἐνθεωρουμένης αὐτοῖς καὶ συμπληρωτικῆς διαιρεθέντα θεότητος, τρεῖς λέγειν Θεούς; μᾶλλον δὲ, πῶς οὐκ ἀνάγκη πᾶσα, τὰ τρία λέγειν ἓνα Θεόν, οὐδαμῶς διαιρεθέντος οὐδενὸς τῶν τριῶν τῆς ἐνιαίας καὶ ἀτμήτου καὶ ἀδιαίρετου θεότητος;

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΠΘ'.

Πόσα σημαίνοντα ἔστιν εὐρεῖν ἐν τῇ Γραφῇ τῆς Θεοῦ φωνῆς;

Edita a Montacutio, ep. 162, ad *Amphil.*, p. 215-216. De significatione nominis Dei.

α'. Τρία σημαίνοντα τοῦ, Θεός, ὀνόματος, ὅσα γε εἰς μνήμην κατὰ δόξαν οἶδα τῆς θείας Γραφῆς· ἐν μὲν τῇ κυρίως καὶ πρώτως Ὁν, οὗ ἐν τῇ χειρὶ πάντα, καὶ ὅς ἀπάντων δεσπόζει· «Τὰ γὰρ ὅμματα δοῦλα σά.»

β'. Δευτέρᾳ δὲ τάξει, καὶ μεθέξει τῆς πρώτης αἰτίας, λέγοιτ' ἂν καὶ τῶν ἀνθρώπων ἐκεῖνος Θεός, ὅς, ἐφ' ὅσον ἐστὶ δυνατόν· γεννητῇ φύσει, εἰς μίσησιν ἑαυτὸν, ἀρετῶν ἀσκήσει, διαπλάττει Θεοῦ. Καὶ γὰρ, ὥσπερ κυρίως μὲν ἐστὶν ἀγαθὸν ἡ θεία καὶ πανουργὴς φύσις· κατὰ μέθεξιν δὲ, καὶ τῶν ἀνθρώπων, ὅσοι διακαθάρσει βίου τῆς ἐκείθεν

A neum, cum cuius obvia sint apud antiquiores lectori. Tu autem (neque enim habeo quod gravius dicam) pro olim optime relatis in litteras, novorum indigus scriptorum es, qui sibi aliena et antiquiora appropriant. Absque illis autem breviter et perspicue, cum attentione, ut persuadearis, audi, quod sic se habet: Patrem appellas Deum, utrumne hypostasim diffundendo et alienando illum a comuni, quæ ipsi inest, deitate, annon audes effari? hoc enim modo honorare et nominare Deum Patrem extremi convitiū gravitatem excederet; abstractionem enim quamdam et excrecentiam imaginariis totalis et supersubstantialis Deitatis, a qua omnis divina unio, conjunctio et cohesio, etiam illis inest quorum essentia in divisione et fluxu consistit. Vides ut recte apud animum statuas et profitearis Deum Patrem. Quocirca nec cum Deum dicas Filium, ab eadem separabis Deitate, nisi forte uno intelligendi modo Filium, alio Patrem perhibendum sentias; sed nec cum Spiritum sanctum; eadem enim sequetur impia intelligentia. Siquidem ergo horum trium quilibet separatim et per se comprehensus animo et Deus, Deus, Deus, erit dictus, nullatenus aliquando ab unica et mente considerata Deitate abscinditur; certe nec injuria, ubi conjunctim prædicantur, non tres Dii, sed ut unus Deus, tres illi glorificabuntur. Si horum singuli separatim prolati, Deus diceretur, veluti in appropriatam Deitatem et alienigenam abducti, omnino certe inter se tres Dii dicerentur. Sin autem in unam et honore æqualem Deitatem adducti, Deus trium quilibet vocetur; equis est, qui cogit ea quæ nullo modo alicubi separari possunt a Deitate interne considerata, et omnibus suis numeris absoluta, tres Deus nominare? Jam vero omnino necesse erit, Tres dicere unum Deum, cum nullatenus aliquis e tribus dividatur, vel alienetur una indivisa et insecabili Deitate.

QUÆSTIO LXXXIX [Cōisl. CCLXX, Taur. CCLXI].

Quot significationes vocis Deus in Scripturis reperiri possunt?

1. Nominis Dei tria sunt signifiata, quantum recordari possum, juxta Scripturæ sensum: unum, quod sit proprie et primario Ens, cujus in manu omnia sunt, et qui omnibus dominatur: «Omnia enim serviunt tibi».

2. Ordine secundo et relative ad causam primam, dicetur hominum Deus ille, qui in quantum possibile est naturæ creatæ, se per virtutis exercitium ad imitationem Dei conformat. Etenim quemadmodum principaliter bonum est natura illa divina omnium rerum creatrix, per participationem vero et illi homines, qui de vita mundificata

99.99 Psal. cxviii, 1.

VARIE LECTIONES.

α Mendose pro εἰς. C. Mon. εἰς Θεός τὰ τρία.

radiorum inde emanantium fulgore illustrantur : ita et Deus non tantum est illa natura, quæ cunctis dominatur, et pro potestate imperat; sed et homines videre et istius appellationis participes. Sethi enim filius Enos hujus nominis titulum assecutus est : vir ob potestatem, et ob morum probitatem honoratus, per illos qui tunc vivebant, Dei nominis appellatione; a quo posterius omnes dii et deorum filii dicebantur, ut alicubi habetur : « Videntes autem filii Dei filias hominum, quod pulchre essent, assumpserunt uxores sibi ab omnibus quas elegerant ¹. » Filios Dei eos scilicet vocat, qui de Enos propagabantur; qui per coitionem cum posteris Cain genus adulterabant, et cum illis in impietatem et improbitatem commiscebantur. Affirmare enim quod angeli incorporeæ essentiae in mulierum amorem inciderint, est exorbitare in fabulosas quasdam cogitationes, nec ab omni impietate remotas. Quocirca deducti ab Enosi genere, et alii quilibet, qui ut moribus et conversatione Deo propius accederent, dederunt operam : quin ulterius et quicumque ad honorem justorum judicium, aut principum dignitatem admitterebantur, illi omnes Dei titulum assequebantur : « Deus deorum, inquit, locutus est : » et, « Ego dixi quod dii estis, et filii Altissimi omnes : » et, « Deus stetit in congregatione deorum; » et, « In medio inter deos disceptabit ² : » et, « Diis non maledices, nec de principe populi tui improbe loqueris ³. » E quibus dictis apparet, quod deos divina Scriptura virtutis amantes et justitiæ administros vocat.

3. Est et tertium ad hæc significatum, modo quodam cum secundo conjunctum, et quoddammodo latius separatum, juxta quod Moses dicitur « Pharaonis Deus ⁴ : » qui dicendi modus ab analogia procedit : nam ut Deus dixit Mosi : « Projice virgam, in confirmationem eorum quæ mandabantur; » sic Aaroni Moses imperavit projicere virgam, ut confirmarentur quæ minatus fuerat : et Moses divinis præceptis parebat; Aaron Mosaicas jussiones adimplebat versus Pharaonem, flagellando nempe Ægyptum, et prophetæ partes erga Mosen, quemadmodum ille erga Deum. Quocirca non absolute Deus dicitur Moses, sed Pharaonis Deus. Omnia enim fecit in eum tanquam de absoluta potestate, administrante ei Araone. Sed hujus appellationis modus particeps est ejus qui ante fuit : et quod de homine usurpetur, et quod de virtute præditis; multimodis autem differt : in primis quod appropriatus Mosi, ipsius sit; nec est, ut ille alter, communis; et quod ibi Deus absolute, et non alicujus Deus dicitur, qui titulum sibi vindicet : hic autem e contrario Deus Pharaonis nominatur :

A άκτινος ἐνηυγάσθησαν τὰς μαρμαρυγὰς;*, οὕτω καὶ θεός, οὐ μόνον ἢ πάντων δεσπόζουσα καὶ κατεξουσιάζουσα φύσις, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀνθρώπους ἔστιν ἰδεῖν ταύτης ἡξιωμένους τῆς ὀνομασίας. Πρώτος δὲ τῆς κλήσεως τυγχάνει ὁ τοῦ Σὴθ παῖς Ἐνὼς ἀνὴρ, δι' εὐσέβειαν καὶ χρηστότητα τρέπων, ὑπὸ τῶν τότε ἀνθρώπων, τῇ τοῦ θείου κλήσει τετιμημένος· ἐξ οὗ καὶ τὸ γένος ἅπαν θεοὶ τε καὶ θεῶν παῖδες ὀνομάσθησαν*, καθὰ πού φησιν, « Ἰδόντες δὲ οἱ υἱοὶ τοῦ θεοῦ τὰς θυγατέρας τῶν ἀνθρώπων, ὅτι καλὰ εἰσιν, ἔλαβον ἑαυτοῖς γυναῖκας, ἀπὸ πασῶν ὧν ἐξελέξαντο. » Υἱοὺς γὰρ θεοῦ δηλονότι τοὺς ἐκ τοῦ Ἐνὼς φύντας ἐκάλεσαν· οἱ ταῖς ἐκ τοῦ Κάιν ὀμιληκότες, τὸ τε γένος ἐνόθευσαν, καὶ εἰς ἀσέβειαν καὶ κακίαν, συναλίσθησαν*. Τὸ γὰρ λέγειν ἀγγέλους πεσεῖν, τὴν ἀσώματον φύσιν, εἰς ἔρωτας γυναικῶν, πεσόντων ἐστίν, ὡς ἀληθῶς, εἰς μυθώδεις καὶ οὐδὲ κεχωρισμένους τοῦ ἀσεβεῖν λογισμούς. Ἐξ ἐκείνου τοιγαροῦν τοῦ γένους, καὶ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων, ὅσοι δι' ἐπιμελείας ἡθῶν τῇ θεῷ προσεγγίζουσιν ἐμελέτησαν· καὶ δὴ καὶ ὅσοις εἰς ἀξίωμα τῶν δικαίων κριτῶν ἀναλθεῖν καὶ ἀρχόντων τάξιν ἐξεγένετο, οὗτοι πάντες τῆς θείας κλήσεως τετυχήκασι· « θεός γὰρ, φησὶ, θεῶν Κύριος ἐλάλησε; » καὶ, « Ἐγὼ εἶπα, θεοὶ ἐστέ, καὶ υἱοὶ Ὑψίστου πάντες; » καὶ, « Ὁ θεός ἐστὶ ἐν συναγωγῇ θεῶν; » καὶ, « Ἐν μέσῳ δὲ θεοὺς διακρίνει; » καὶ, « Θεοὺς οὐ κακολογήσεις, καὶ ἀρχοντα τοῦ λαοῦ σου οὐκ ἐρεῖς κακῶς. » Δῆλον γὰρ ἐκ τῶν εἰρημένων, ὅτι θεοὺς ἢ θεὰ Γραφὴ τοὺς τε τῆς ἀρετῆς φίλους, καὶ τοὺς τῆς δίκης καλεῖ ὕπηρετας.

C γ'. Ἔστι δὲ καὶ τρίτον, παρὰ ταῦτα, σημαίνονμενον τρώπῳ μὲν τινι συναπτόμενον, τρώπῳ δὲ πλείονι διαιρούμενον δευτέρου· καθ' ὃ δίδοται Μωσῆς θεός εἶναι Φαραῶ. Εἴη δ' ἂν ὁ τρόπος· οὗτος, τῆς προσηγορίας, ἐξ ἀναλογίας εἰλημμένος. Καὶ γὰρ, ὡς περ θεός ἐχορμάτιζε Μωσῆ, « Πίψαι τὴν ῥάβδον, εἰς πίστωσιν τῶν ἐπηγγεμένων; » οὕτω Μωσῆς Ἀαρὼν ἐκέλευσε ῥίπτειν τὴν ῥάβδον, εἰς ἔκθεσιν τῶν ἀπειλουμένων. Καὶ Μωσῆς μὲν ὕπηρετεῖτο προστάγμασι θεοῦ· Ἀαρὼν δὲ Μωσέως ἐξεπλήρου τὰς ἐντολὰς εἰς Φαραῶ, μαστιζὼν τὴν Αἴγυπτον, καὶ προφήτης ἰ γινόμενος τὰδελφῶν, ὃν ἐκεῖνος τρώπον ἐγίνετο τοῦ θεοῦ. Δι' ὃ οὐδὲ θεός Μωσῆς ἀπλῶς, ἀλλὰ θεός εἰπεται Φαραῶ. Πάντα γὰρ ἔπραττεν εἰς αὐτὸν, ὡς περ αὐτεξουσίῳ κράτει ὕπηρετουμένου τοῦ Ἀαρὼν. Ἀλλὰ κοινῶς μὲν οὗτος τῆς κλήσεως ὁ τρόπος τῷ πρὸ αὐτοῦ· τῷ τε ἐπ' ἀνθρώπου καὶ ταύτην τελεῖσθαι, καὶ τῷ, ἔχοντος ἀρετὴν· διαφέρει δὲ ἄλλοις τε πολλοῖς· καὶ ὅτι, ἡ μὲν ἐξιδωσαμένη Μωσῆν, αὐτὸν γίνετα· καὶ οὐκ ἐστίν, ὡς περ ἐκείνη, καὶνὴ· καὶ ὅτι, ἐκεῖ μὲν θεός ἀπλῶς, καὶ οὐχί τις, ὁ τὴν κλήσιν ὑπελθὼν, ἀπεδέδοτο· ἐνταῦθα δὲ

¹ Gen. vi, 2.² Psal. lxxii, 16.³ Exod. xxii, 28.⁴ Exod. vii, 1.

VARIÆ LECTIONES.

* ταῖς μαρμαρυγὰς. C. M. τὰς μαρμαρυγὰς.
* Cod. Mon. συνώλισθησαν. * ἱε. ὑποφῆτης, h. c. εἰρημνευτῆς αὐτ ὑποτεταγμένος. Cod. Mon leg. προφῆτης.

* Hac de re peculiariter disputatur q. CCLV.

* Cod. Mon. leg. εἰρημνευτῆς αὐτ ὑποτεταγμένος. Cod. Mon leg.

τοῦναντίον, θεὸς Φα. αὐ. "Οτι δ' οὐ κατ' ἐκαίνον Α quod nequaquam illo sensu, sed eo quem diximus, τὸν νοῦν, ἀλλὰ καὶ ὃν ἔφαμεν, ὁ Μωσῆς εἰρηται Moses dicitur *Deus Pharaonis*, e dictis scitur. Sed θεὸς Φαραώ, γνώριμον μὲν ἐκ τῶν εἰρημένων. conjectari præterea licet, quod Aaron, homo cum Οὐδὲν δὲ ἔλαττον, τεκμηριοὶ καὶ τὸ τῶν Ἀαρὼν, esset, qui virtutem exerceret, et fortassis miracula ἀνθρωπῶν τε ὄντα, καὶ ἀρετὴν ἀποκύντα, εἰ βούλει operaretur, nullibi appelletur *Deus Pharaonis*. δὲ, καὶ ταῖς τερατουργίαις ἐφαστηκότα, μετὰ τοῦ κληθῆναι θεὸν Φαραώ.

δ'. Ἐπὶ τοῦν τριῶν διαφόρων ὑποκειμένων τῆς θείας τ:θεμένης προσσηγορίας, καὶ τοῦ μὲν κυρίως, τῶν δὲ καὶ ὁμωνυμίαν λεγομένων. Ἔστιν εὐρεῖν καὶ ἄλλο τι τῆς φωνῆς σημαινόμενον, οὐκ ἐστὶ μὲν κατὰ δόξαν, χρήσι, δὲ μόνῃ λαμβανόμενον τῆς θείας Γραφῆς. Τὰ γὰρ τῆς Ἑλληνικῆς θρησκείας σεβάσματα, θεοὺς καὶ αὐτὴ * πολλάκις μὲν κατεῖρωνευομένη, καὶ ἐπὶ ἐλέγχῳ τῶν προσκεκυνηκότων. Βαδίζετε γὰρ, φησὶν, καὶ βοᾶτε πρὸς τοὺς θεοὺς, οὓς ἐξελέξασθε ἑαυτοῖς, καὶ αὐτοὶ σωσάτωσαν ὑμᾶς. * πολλάκις δὲ, καὶ εἰς μόνῃ δηλώσαν τοῦ προκειμένου, εἰώθε καλεῖν. * Οὐκ ἔσονται σοι γὰρ, φησὶν, θεοὶ ἕτεροι πλην ἐμοῦ. * καὶ, * Οὐκ ἐποίησατε ὑμῖν θεοὺς ἀργυροῦς καὶ χρυσοῦς; * καὶ μυρία ἡ χρεῖσις.

ε'. Ἐπεὶ δὲ τέσσαρα τ τῆς, θεός, φωνῆς διεκρίθη τὰ δηλούμενα, εἰδέναι δεῖ ὡς ἐν τῷ προκειμένῳ σοι πρὸς μάθησιν βητῶ, * Ἀνθρώπος ὅς καταράσθεται θεόν, ἀμαρτίαν λήψεται, * καὶ ἐξῆς, οἱ μὲν θεὸν ἐνταῦθα, τὸν ἀληθῶς καὶ κυρίως θεὸν ἐξακούουσιν. οἱ δὲ, τῶν ψευδωνύμως ἐπονομασθέντα λαμβάνουσιν. ἀρχὴν δὲ διάφορον ἑαυτοῖς ὑποθέμενοι, καὶ τὰ ἐξῆς διαφόρως περαινουσιν. Οἱ γὰρ ὑπείληφότες θεὸν εἰρησθαι νῦν, ὃν ἔκαστος τῶν δυσσεβούντων ἄγει σέβασμα, οὕτω τὸν νοῦν ἀναπτύσσουσιν. Οὐ δεῖ, φησὶν, οὐδὲ τὸν Ἑλληνικαῖς θρησκειαῖς προσάνακαίμενον ἐξυδρίειν ὅπερ σέβεται. Εἰ γὰρ κακείνο δυσφημία, ἔστιν ἀπάσης ἄξιον. καὶ τῶν εὐσεβούντων ἐκάστη βδελύγμα καὶ νομίζεσθαι καὶ ὀνομάζεσθαι εἰκαῖον. ἀλλ' οὖν ὃ γε θεὸν νομίζων, εἴτα δὲ δυσφημῶν, ἀμαρτίας ἔστιν ἔνοχος. Τῇ γὰρ ἑαυτοῦ γνώμῃ καὶ κρίσει, θεὸν ὁ τοιοῦτος ἀλίσκεται βλασφημῶν, καὶ δυσσεβείας ὑπεύθυνον ἑαυτὸν καθιστάς. Τί γὰρ, ἐνὸν ἢ μὴ σέβειν, ἢ μὴ δυσφημεῖν; Σὺ δὲ μὴ γινῶς τὰ ἀσύμβατα, ὅπερ σέβεις τοῦτο δυσφημεῖν. * κατέγνως, ἀπόστηθι. Ἀλλ' ἐτι προσέρχῃ ὡς θεῷ, πῶς οὐ πέφρικας δυσφημεῖν, καὶ ἀραις ὑπάγειν τὸν ἐτι σοι λατρεύμενον; * Ἀνθρώπος τοιγαροῦν, ἀνθρώπος, ὅς καταράσθεται θεὸν αὐτοῦ, διὰ τοῦτο ἀμαρτίαν λήψεται. * οὐχ ὅτι θεὸν ἐπηράσατο. ἀλλ' ὅτι ὅνπερ ὡς θεὸν αὐτοῦ σέβεται, κατ' αὐτοῦ καὶ γλώσσαν ἀφῆκε δυσφημον. Εἴτα. * Ὀνομάζων δὲ τὸ ὄνομα Κυρίου, θανάτῳ θανατούσθω. * Ἄν δέ τις τὸν ἀληθῆ θεόν, καὶ πάντων Δεσπότην, ὑπ' ἀράν καὶ βλασφημίαν ἀγαγεῖν τομήσῃ, θάνατος αὐτῷ τὸ ἐπιτίμιον. Διτοῖς γὰρ οὗτος ἀτοπος συνεληπται. Τό τε γὰρ οἰκεῖον ἐδυσφημήσε σέβασμα, καὶ τὴν ὕβριν κατὰ τοῦ Σωτῆρος καὶ Δημιουργοῦ τῶν ὅλων, ὅς πά-

4. Ista tria cum subjecta reperiantur divinæ propositæ nominationis; quorum unum proprie, duo homonyme dicuntur: alia vocis significatio reperiri potest, non formata opinione, usu tantum obtinente divinarum Scripturarum. Quæ enim a paganis colebantur numina, *deos* interdum vocat per ironiam, in convictionem eorum qui colebant: « Ite, inquit, et inclamate apud deos quos elegistis vobis, et ipsi vos salvos facient »; « sæpe etiam ut tantummodo indicet quem designat, ita appellare solet: « Non erunt, inquit, tibi dii alii præter me ». Et: « Annon fecistis vobis deos argenteos et aureos? » Sed multiplex iste usus.

5. Ista quatuor vocis *Deus* significata cum distinguantur, sciendum est, ut dubium a te propositum explicemus, « Homo qui Deo maledicet, peccatum capiet », etc.

Sunt qui vere et proprie intelligi Deum volunt: alii falso nomine dictos: principium vero sibi discrepans substernunt isti, et diversimode de sequentibus determinant. Nam qui supponunt Deum hic intelligi, quem pro numine quispiam adorat imple, sensum ita reddunt: Non oportet ne quidem paganicæ religionis addictum, contumeliis id quod colit afficere: nam licet id mereatur quavis affici contumelia, et a viris religiosus pro abominando haberi debeat et nominari; is tamen qui id pro Deo habet, et tum blasphemat, reatum incurrit peccati. Nam ex animi sui sententia, Deum manifeste blasphemat, et impietatis se reum præstat. Certe aut non coluisse, aut non blasphemasse oportuit. Tu commisces incongruentia, dum quod colis, blasphemias illud. Si condemnas, ab ejus cultu recede. Si tamen accedis tanquam ad Deum, quare non formidas male verbis incessere, et execrationi subicere, quem colis? Quocirca « Homo ille qui execratur Deum suum, ob idipsum peccatum incurrit: » non quod Deo maledixerit, sed quod in eum quem deum suum colebat, linguam immisit maledicam. Addit: « Nominans autem nomen Domini, morte moriatur »: hoc est: Si quis verum Deum, universorum Dominum, sub imprecatione et blasphemia adducere ausus fuerit, mors illi infligitur pœna. Duplici enim absurditate premitur; Numen enim proprium blasphemavit, et contumeliis affecit Deum, qui Salvator omnium et

* Judic. x, 14. * Exod. xx, 5. * Dan. x, 25. * Levit. xxiv, 15. * ibid.

VARIÆ LECTIONES.

* Cod. Mon. τόν. * Ισ. θεός. C. M. θείας. * Ισ. αὐτούς. C. M. αὐτῇ. * Sic, et Cod. Mon. * Cod. Mon. δυσφημῆς.

Creator est, qui superat omnem laudationem et gloriam : peccati reatu tenetur, hoc est, poenam insolentiae et convitii subibit. Qui id quod veneratur, ipse execratur, utramque usurpatam deitatis vocationem sibi assumpserit : duplici poena, imo multiplici subditus merito erit, qui universi factorem, et Deum maledictis proluit, et execrationibus audet supponere. Quare dignum illud blasphemum caput est, ut lapidibus vita privetur, lascivientis linguae luens supplicium.

6. Atque ita hoc dictum interpretantur vetustiores. Posteriores ad hunc modum sententiam explicant : « Homo, inquam, qui diis suis maledixerit, peccatum incurrit ; » est hæc, illi inquit, per se plana sententia. Qui nimirum verum Deum execratur, aut alioquin in eum insanit, peccati reus est, quod in ineluctabili supplicio terminatur. Hoc autem dictum : « Nomen Dei Domini nominans, » tale prohibetur esse Judæis nomen Dei, aut per labia proferri, sed indictum, et haud cuicumque prolatum custodiri, nisi solis pontificibus, in cultum Dei et reverentiam. Quocirca nec litteris apud illos usitatis scribitur, sed peregrinis et exoticis characteribus litteras figurant, quasi symbolis quibusdam mysticis ; sunt autem litteræ quatuor, unde et tetragrammaton apud eos usurpatur. Idem ergo, inquit, apud Judæos erat, *execrari et nominare Deum*, hoc est, nomen ejus ineffabile per labia ad profanas aures transmittere : quocirca morte utrumque luebatur.

7. Atque hactenus isti. Porro autem nomen istud aureo folliculo inscriptum, et vinculis quibusdam ad filamen annexum pontificale, summi sacerdotis frontem ornabat et custodiebat : nam tremendum et venerandum intuentibus videbatur : simul intimabat, oportere pontificem mente perpetuo copulari Deo, nec ab illa beata connexione divulgum ad terrestria et evanida deferri. Atque ita quid intendat hoc nomen, Deus ipse docet : cum interrogaret Moyses : « Quod est nomen tuum ? » respondit : « Ego sum, qui sum : » tum quasi asseveraret hoc ejus esse nomen quod protulerat, « Ego, inquit, Dominus visus sum Abraham, Isaac, Jacobo : » **D** tum, « Nomen meum non revelavi illis¹⁰ ; » ut tu dicas me te majori honore prosecutum, quam majores tuos patriarchas, nomen enim meum quod iis non indicavi, ne quidem Jacobo, cum instantius rogaret, hoc tibi innotui, per « Ego sum, qui sum ; » et hoc nomen Hebræis Aia dicitur, Samaritanis Iabe scribitur. Porro hisce litteris 'Ιωδ. 'Αλφ. οὐαὐθ. ηθ. quibus indicatur, sine fine, sine

A σης ἐστὶν εὐφημίας καὶ δόξης ὑπεράνω, κατεσκέδασεν ἁμαρτίας μὲν γὰρ ἐστὶν ἔνοχος, τούτέστιν, παροινίας καὶ ὑβρεως δίκην ἐφέλιων. Καὶ ὁ τὸ ἴδιον ἐπαρώμενος θρησκευμα, εἰ καὶ ψευδυνύμως τὴν κλήσιν ἐφέλοιτο τῆς θεότητος, διπλῆς δὲ καὶ πολλαπλῆς τιμωρίας ὑπέχρεως, ὁ τὸν τοῦ παντός Δημιουργὸν καὶ Θεὸν ὑβρεσιν πλύνων, καὶ ἀραις τετολημῶς ὑπάγειν. Δι' ὃ λίθοις τοῦ ζῆν ἢ βλάσφημος ἐκείνη κεφαλὴ ἀξία ἐκκόπτεσθαι, τῆς ἀκολάστου γλώσσης τὴν δίκην ὑπέχουσα.

Ζ'. Οὕτω μὲν οἱ πρότεροι τὸ ρητὸν διασαφῶσιν· οἱ δὲ μετ' ἐκείνους, ὧδε διηγούνται τὸν νοῦν· « Ἀνθρώπος, ὃς καταράσεται Θεὸν αὐτοῦ, ἁμαρτίαν λήφεται, » αὐτόθεν ἐστὶ, φασὶ, σαφῆς ἡ διάνοια. Ὁ γὰρ τὸν ἀληθῆ Θεὸν ἐπαρώμενος, ἢ ἄλλως ἐμπαροινῶν αὐτῷ, ἔνοχος ἐστὶν ἁμαρτίας· ἡ δὲ εἰς τιμωρίαν ἀπαραίτητον τελευτᾷ. Τὸ δὲ α, « Ὁμορᾶζων τὸ ὄνομα Κυρίου τοῦ Θεοῦ· » τοιοῦτον εἶναι ἀπειρητο τοῖς Ἰουδαίοις τὸ τοῦ Θεοῦ ὄνομα· ἀλλ' ἐπὶ παρὰ τὴν, Θεός, φωνὴν νομιζόμενον διὰ χειλέων ὅπως προφέρεσθαι· ἄφραστον δὲ καὶ ἀνέκφορον παντελῶς, πλὴν ὅσα γε τοῖς ἀρχιερεῦσι μόνοις, ἐπὶ τιμῇ καὶ σεβασμιοῦται τοῦ Θεοῦ, διετετήρητο. Διὸ οὐδὲ γράμματα τοῖς παρ' αὐτοῖς διεγράφετο, ξένους δὲ τισὶ καὶ παραλλαγμένοις γραμματέων τύποις χαρακτηρίζοντες, ὅσα δὲ μυστικωτέροις συμβόλοις, αὐτὰ παρυπέφαινον τέσσαρα δὲ τὰ γράμματα ἦν ἐξ οὗ καὶ τετράγραμμον αὐτοῖς ἐπωνομάζετο. Ἐν ἱσθ' τοίνυν, φασὶν, ὑπῆρχε παρ' Ἰουδαίοις ἀράσασθαι τε τὸν Θεὸν, καὶ ὀνομάσαι· τούτέστιν, τὸ ἄφραστον ὄνομα αὐτοῦ διὰ χειλέων, καὶ μάλιστα κοιναῖς προσανεγκεῖν ἀκοαῖς. Διὸ καὶ ἐκατέρῳ θάνατος ἐπέκειτο ἡ ζημία.

Ζ'. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν καὶ οὗτοι. Τοῦτο δὲ τὸ ὄνομα, καὶ χρυσοῦ πετάλιον ἐγχαρattόμενον, καὶ τῇ ἀρχιερατικῇ τατινᾷ δεσμοῖς ἀρμολόμενον, τὸ τοῦ ἀρχιερέως ἐφρούρει τε καὶ ἐκίσμει μέτωπον· ἅμα μὲν φοβερὸν καὶ σεβάσμιον τοῖς ὀφθαλμοῖς δεικνύς· ἅμα δὲ καὶ παραγγυόμενον αἰεὶ δεῖν τὸν ἀρχιερατὸν ὃν συντηγεῖν τῷ Θεῷ, καὶ μηδέποτε τῆς ἐκείθεν συναφείας καὶ μακαριότητος διασπώμενον, ἐπὶ τὰ γῆνα, καὶ ἄπαρ ἐστὶ τῆς ματαιότητος, καταφέρεισθαι. Τί δὲ ποτ' οὖν ἐστὶ τοῦτο τὸ ὄνομα, αὐτὸς ὁ τῶν ὅλων Θεός διδάσκει. Ἐπερωτήσαντι γὰρ τῷ Μωσῇ, τί τὸ ὄνομα αὐτοῦ, ἔφη, « Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν· » καὶ πάλιν, ἐπιθεβαιὼν ὡς τοῦτο αὐτοῦ εἶη ὄνομα, ὃ προεξέφηεν, « Ἐγὼ, φησὶ, Κύριος ὠφθην πρὸς Ἀβραάμ καὶ Ἰσαάκ καὶ Ἰακώβ· » εἰτα, « Καὶ τὸ ὄνομά μου οὐκ ἐδήλωσα αὐτοῖς· » ἵνα εἴπῃς, μελζόνός σε φιλοτιμίας, ἢ τοὺς πατριάρχας, τοὺς σοὺς προγόνους, ἠξίωσα· τὸ γὰρ ὄνομά μου, ὅπερ ἐκείνοις οὐκ ἐδήλωσα, καίτοι τῷ Ἰακώβ, καὶ προσλιπαρήσαντι, τοῦτο σοὶ διεσάφησα ἀποφηνάμενος, « Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν. » Τοῦτο δὲ παρὰ μὲν Ἑβραίοις λέγεται Αἰά·

¹⁰ Exod. iii, 14

VARIAE LECTIONES.

^a C. M. τὴ δέ. ^b leg. ἀρχιερεῖα τόν. C. M. ἀρχιερατικὸν νοῦν. ^c εἴπῃ.

παρὰ δὲ Σαμαρείταις, Ἰαβέ. Γράφεται δὲ καὶ γράμμασι τοῖσι· ἰωθ. ἀλφ. οὐαὺθ. ἡθ. δι' ὧν δηλοῦται τὸ ἀνιχνεῖν τε καὶ ἀτελεῦσθαι τοῦ Θεοῦ. Τοῦτο γὰρ παρίστανει καὶ τὸ α, ὃ ὤρ. Αὕτη γὰρ ἡ φωνή, μήτε πρὸ αὐτοῦ, μήτε μετ' αὐτὸν εἶναι τι κυρίως, καὶ ὑπάρχειν ὅλως, ἐνδείκνυται· ὅπερ τὸ αὖ εἶναι, καὶ αἰδιῶς εἶναι, συνίστησιν. Ἐκατέρω τὸν προσομιλῶν ἐρμηνεύει, οὐδ' ἐτέραν, οἶμαι, διώξεις, οὔτε ἀσφαλείας, οὔτε τοῦ μὴ περὶ πόδα εἶναι τὴν ἐκατέρωθε διάνοιαν τῷ ῥητῷ. Ἐρρώσω.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ Ι'.

Edita a Montacutio, ep. 163, ad *Amphil.*, p. 220. De pœna in pronuntiantes nomen Dei ineffabile. *Levit.* xxiv, 16.

Ὡς καὶ σου ἡ ἀπορία! Γράφεις γὰρ, ὡς εἰ μὲν ἄρρητον ὄνομα τὸ θεῖον, καὶ γνώσεως μεῖζον, πῶς ἐπέκειτο θάνατος· τῷ φθεγξαμένῳ ἡ ζημία; Οὐδὲ γὰρ ἐνῆν, οὐδὲ πολλὰ θελήσαντι, φθέγγασθαι· εἰ δ' ἐνῆν διὰ χειλέων προσηνεγκεῖν, πῶς ἄρρητον καὶ ἀνέκφραστον; Ἄλλ' ἔχεις, οἶμαι, προγεγραμμένην σοι καὶ λαμπρῶς τὴν λύσιν. Τῷ γὰρ εἰπεῖν τὸν ὑπερουσίως ὄντα Θεόν, « Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν » ὄνομά τε αὐτοῦ εἶναι τοῦτο ἂν εἰπεῖν, καὶ τῷ ταύτης τῆς φωνῆς Μωσῆα διακοῦσαι· οὐκ ἀκοῦσαι δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἀρχιερεῦσιν ἀπαγγεῖλαι· οὐκ ἀπαγγεῖλαι δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ χρυσῷ πετάλῳ γράφειν παραδοῦναι· ὅτι μὲν τῇ ἑαυτοῦ φύσει καὶ γνωστὸν ἦν, καὶ ῥητὸν· καὶ ὅτι τισὶ μὲν ἐπέγνωστο, καὶ οὐκ ἄφραστον πρὸς ἀλλήλους ἦν, διὰ πάντων ὑπάρχει σαφέστατον. Ὅτι δὲ δι' ὧν τοῖς πολλοῖς οὔτε εἰς ἀκοῆς, οὔτε εἰς γνῶσιν ἀφίκτο, ἀλλὰ καὶ οἷς ἐγινώσκετο φυλακῇ προσῆν εἰς ἄλλους μὴ ἐξάγειν· καὶ τοῦτο ὅλον ὡς ἄρρητον αὐτὸ καὶ ἀνέκφραστον εἰδίδου καλεῖσθαι· ἄφραστον οὖν καὶ ἀνέκφορος ἡ θεία κλήσις, οὐχ ὅτι φύσιν οὐκ εἶχε ῥήματα καὶ γλώσση ῥηθῆναι (ὁ ἄλλον γὰρ, καὶ ὡς ὢν νῦν· παντὶ τῷ βουλομένῳ ῥητὸς ἐστιν), ἀλλ' ὅτι οὔτε πᾶσι ῥητὸν ἢ γνωστὸν, οὐδ' ὅτι οἷς ἐπεπίστευτο εἰδέναι, οὐδὲ ἐκείνοις ἦν δυνατόν, φόβῳ τοῦ θανάτου, πρὸς ἄλλους λέγειν, ἢ τρόπον ἕτερον εἰς γνῶσιν ἀγειν. Ἐχεις τοιγαροῦν, ὡ βέλτιστε, ὅπως παρ' Ἰουδαίους ἀγνωστὸν τε καὶ ἀνέκφραστον τὸ τοῦ Θεοῦ ὄνομα ὑπῆρχε· καὶ ὅπως ἐνῆν βουλομένοις ἐνίοις αὐτῶν, καὶ αὐτοὺς εἰπεῖν καὶ ἐτέρους εἰδέναι τε καὶ ἀναφθέγγεσθαι παραπλησίως αὐτοῖς, ἐκδιδάσκειν· εἰ μὴ τῆς τιμωρίας ἐπιχειρῶντος ὁ φόβος, μεῖζον ἐγίνετο τῆς ἐπιθυμίας τῶν τὰ τοιαῦτα ζητούντων μυεῖσθαι. Καὶ οὐδὲν, ὡς ἔρξαι, καθορᾶται οὔτε δύσκολον οὔτ' εἰς ἀπορίαν τινὰ περιστῆναι βιαζόμενον. ΑἰQUE ita vides nihil videre licet, vel difficile, aut quod impingat in aliquam inextricandam dubitationem.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΙΑ'.

Τί ἐστιν « Πολλάκις προσεθέμην ἔλθεῖν πρὸς ὑμᾶς »

Edita a Montacutio, ep. 164, ad *Georg. Nicom.*, p. 221-229. In *Rom.* i, 13.

« Ὁ θέλω δὲ ὑμᾶς· ἀγαθὸν, ἀδελφοί, ὅτι πολλάκις

A principio esse Deum. Et hoc significat, qui est : hæc enim vox neque ante eum, nec post eum aliquid omnino existere, proprie notat; idque semper existere et æternaliter subsistere intimat. Utrivis istarum expositionum si te accommodes, haud opinor aliam indagabis, cum nec obscuritas ulla adsit, et utrumque dictam sententiam exhibeat in procinctu. Vale.

QUÆSTIO XC [CCLXXI, *Taur.* CCXLVII].

Quam erudita est tua quæstio! Ita enim scribis, si ineffabile nomen Dei sit, et cogitationem excedit, cur morte luebant, qui efferebant? neque enim poterat quis, licet valde cuperet, illud proferre; quod si labiis proferri potuit, quomodo erat ineffabile, aut inexplicabile? Sed habes jam præscriptam, in fallor, luculentam solutionem. Cum enim dixerit, qui Deus est suprasubstantialis, « Ego sum, qui sum », dicendum quoque est hoc esse nomen ejus, eo quod hanc vocem fando accipiebat Moyses; sed nec ipse solus audiit, verum et pontificibus annuntiavit; nec annuntiavit tantum, sed inscriptum aureæ laminæ dedit: atque ideo insinuat et intelligi et nominari Deum posse; et certe quod non nemini cognoscebatur, et quod non plane inter illos indicibile, e multis patet vel clarissime. Quod autem, et per quæ quamplurimis, nec ad aures, nec ad intelligentiam ascendit, sed et insuper in eos, quibus innotebat, custodia apponebatur, ne ad extraneos effarentur, liquet inde, quod ininominabile et indicibile voluit appellari. Et ergo nomen Dei ineffabile et ineffabile; non quod natura præditus est Deus, quæ verbis et lingua dici nequeat: patet enim quod etiamnum illud quisquis voluerit, proferre queat: sed quod omnibus passim nec intelligi, vel edici queat, sed nec iis, quibus cognitio ejus concedebatur, licitum erat sub pœna capitali, aliis enarrare, aut aliis quovis modo cognoscere. Habes ita, o bone, quomodo Dei nomen apud Judæos ignotum et ineffabile fuit, et quod licebat nonnullis inter eos, cum enuntiare ipsis, tum apud alios proferre, et eos docere, quæ cognoscebant ipsi: nisi mortis metus major desiderium eorum superasset, qui volebant hæc mysteria addiscere.

QUÆSTIO XCI [Coisl. CCLVI. *Taur.* CCXLVIII].

Quid sibi vult illud: « Sæpe proposui venire ad vos? »

« Nolo vos ignorare, fratres, quod cum sæpius

VARIÆ LECTIONES.

α C. M. omittit τὸ. β Γ. εἶπον ὅτι.

vos adire proposuerim, ut aliquem fructum inde percipiam, hactenus fuerim impeditus¹¹, etc. » Locum hunc, cuius tu sententiam et sensum desideras, per hyperbaton exponere possumus, ut consequentia talis sit: Nolo vos ignorare quod sæpenumero in animo habui ad vos accedere, ut fructum aliquem etiam a vobis percipiam, sed ad hunc usque diem impeditus fui. Syntaxis istius dicti plena est hæc, quæ et perspicua est, et periodi sensum explicat. Attamen dicet aliquis: Si fides illorum in toto orbe annuntiabatur (hoc enim paulo prius testimonium iis perhibuerat), quem tandem fructum volebat ipse præsens, si adesset perhibere? Multiplicem affirmamus. Si enim illi credebant, et propter urbis amplitudinem fidei ipsorum fama ad omnes propagabatur, nihilominus multis adhuc indigebant. Patet hoc ex eo, quod paulo prius dixit: « Ut stabiles efficiamini. » Nam stabiliri ad quos spectat, nisi ad eos qui concutiuntur? Iterum præterea cum in præcedentibus admonet, ut ne se invicem condemnent, ut divisiones declinent, atque scandala. Plurima huius generis per totam sparsim epistolam cernere licet, unde monstratur eorum imperfectio et nuperâ compaginatio. Ita non abscludit, ut licet eorum fides deprædicetur, multiplici tamen opus subsidio habeant a Paulo (verbis ut dicam ipsius) « irrigandi, ut fructum ferant. » Videsis autem ut dicat, « Ut fructum aliquem percipiam et a vobis. » Docet quod illorum fructus Pauli proprius fructus ei reputabatur, et quod haud aliter de vicinorum recte factis gauderet, quam de propriis lætaretur. Fructum, quem ferrent illi, suum fructum proprium ducit; idque vult, ut fructum percipiam. Quo dicto demum et illud insinuat, distulisse se ideo protectionem ad ipsos, ut commodis ipsorum consuleret. Alioquin autem Pauli fructus, si quis accurate consideraverit, reuera est illorum fructus. Illius enim opus, studium, agriculturalio, erat hominum salus, et ut fructum eos ferentes redderet pietatis et virtutum. Optime ergo inquit, « Ut fructum aliquem feram. » Breviter, utiunque perfectum, et nativo colore præstans manifestat: nempe, recte ut illi factis suis fructum ferant, et ipse illos pro fructu habeat: nam in eo quod frugiferi essent, Pauli cultura illustris reddebatur. Quod si per hyperbaton locum intelligendum quis putet, sensum feret iste simpliciter: cum plurimum hac figura utatur magnus Paulus, uti et ellipsi et circumlocutione, et ἀπὸ κοινοῦ, et fere omnibus aliis figuris. Tamen fieri potest ut qui haud cepit per hyperbaton, sed eo ordine quo voces disponuntur, istiusmodi inde sententiam venietur: « Sæpenumero proposui ad vos venire. » At quorsum non venisti? Impeditus fui, respondet, usque nunc. » Quid impediēbat autem? Ut

¹¹ Rom. 1, 13.

προσθέμην ἔλθειν πρὸς ὑμᾶς, καὶ ἐκωλύθη ἀχρι τοῦ δεῦρο, ἵνα τινὰ καρπὸν σχῶ, καὶ ἐξῆς. Τοῦτο δὲ τὸ χωρίον οὐ τὴν διάνοιαν ἀναμαθεῖν ἐπεζητήσας, ἔστι μὲν καὶ καθ' ὑπερβατὸν ἐκλαβεῖν, ἢ τὸ ἀκόλουθον τοιοῦτον. Οὐ θέλω ὑμᾶς ἀγνοεῖν ὅτι πολλάκις προσθέμην ἔλθειν πρὸς ὑμᾶς, ἵνα καρπὸν τινὰ σχῶ καὶ ἐν ὑμῖν, ἀλλ' ἐκωλύθη ἀρχὴ τοῦ δεῦρο. Καὶ ἡ μὲν ἀπηρτισμένη τοῦ ῥητοῦ σύνταξις τοιαύτη ἀν εἴη σαφὴς καὶ τὸν νοῦν τῆς περιόδου παρέχουσα. 'Αλλ' εἴποι τις ἀν, ὅτι εἰ ἡ πίστις αὐτῶν ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ κατηγγέλλετο (τοῦτο γὰρ αὐτοῖς ἐμαρτύρησαν προμικροῦ), τίνα καρπὸν ἤθελε παραγενόμενος αὐτοῖς παρασχεῖν; 'Αλλὰ πολὺν μὲν οὖν ἐροῦμεν. Εἰ γὰρ καὶ ἐπιστεῦσάσιν ἐκεῖνοι, καὶ διὰ τὸ λαμπρὸν τῆς πόλεως εἰς πάντας ἐχύθη τῆς αὐτῶν πίστεως ἡ φήμη, παμπόλλων ὅμως ἐδέοντο. Καὶ τοῦτο ὁγδόνον ἐκ τε τοῦ πρὸ ὀλίγου εἰπεῖν: « Εἰς τὸ στηριχθῆναι ὑμᾶς. » Τὸ γὰρ στηριχθῆναι τίνων ἄλλων ἢ τῶν σαλευομένων ἐστίν; Καὶ πάλιν ἐν τοῖς ἐμπροσθεν, ἤνίκα μὴ κρίνειν ἀλλήλους, ἀλλὰ καὶ τὰς διχοστασίας ἐκκλίνειν καὶ τὰ σκάνδαλα παραινέει· καὶ μυρία τις τοιαῦτα δι' ὅλης ἰδοὶ τῆς ἐπιστολῆς, δι' ὧν τὸ ἀτελὲς αὐτῶν καὶ νεοπαγὲς ἐπιδεικνύται. Οὐδὲν οὖν ἀπεικὸς καὶ τὴν πίστιν αὐτῶν καταγγέλλεσθαι καὶ αὐτοὺς ἐπὶ πολλῆς δεῖσθαι τοῦ ἐπικουρίας Παύλου καὶ τῆς διὰ τῶν αὐτοῦ βημάτων ἀρείας καὶ καρποφορίας. Ὅρα δὲ πῶς φησιν: « Ἰνα τινὰ καρπὸν σχῶ καὶ ἐν ὑμῖν. » Τοῦτο μὲν δεικνύς ὡς ἐκεῖνων καρπὸς, οἰκείος ἐλογίζετο τῷ Παύλῳ καρπός· καὶ οὕτως ἔχαιρεν ἐν τοῖς τῶν πλησίον, ὥστε τις ἄλλος ἐν τοῖς ἰδίοις κατορθώμασιν. Ἰνα τινὰ, φησὶν, καρπὸν σχῶ, τὸν ἐκεῖνων καρπὸν καρπὸν οἰκείον τιθέμενος. Τοῦτο δὲ πάλιν παριστάς· ὅτι τῆς αὐτῶν ἔνεκεν ὠφελείας τὴν πρὸς αὐτοὺς πορείαν ἐπέστειλετο. Ἄλλως τε δὲ καὶ εἰ τις ἀκριβῶς ἐπισκοποίη, Παύλου καρπὸς ἀληθῶς ἐστὶν ὁ ἐκεῖνων καρπός. Ἔργον γὰρ ἦν ἐκεῖνη καὶ σπουδὴ καὶ γεωργίον ἡ τῶν ἀνθρώπων σωτηρία, καὶ τὸ καρποφοροῦντας αὐτοὺς παραστήσαι τὴν εὐσέβειαν καὶ τὰς ἀρετάς. Καλῶς οὖν φησιν, « Ἰνα τινὰ καρπὸν σχῶ. » Ἐκἀπὸ συντόμως τελείαν καὶ σὺν τῷ εὐφυσεῖ ἐπὶ δὴλον ποιῶν, καὶ τὸ ἐκεῖνους τὴν ἐν κατορθώμασι πίστιν καρποφορεῖν, καὶ τὸ αὐτὴν αὐτοὺς ἐκεῖνους. Ἐν γὰρ τῇ ἐκεῖνων καρποφορίᾳ ἡ τοῦ Παύλου λαμπρὴς ἐδείκνυτο γεωργία. Ἄλλ' εἰ μὲν καθ' ὑπερβατὸν τις εἰρήσθαι τὸ χωρίον ἐκλάβοι, εἶχε τὴν διάνοιαν οὕτως ἐξηπλωμένην· καὶ γὰρ πολλή τις τοῦ τοιοῦτου σχήματος τῷ μεγάλῳ Παύλῳ ἡ χρῆσις, ὥσπερ καὶ τῆς ἐλλείψεως, καὶ τῶν περιβολῶν, καὶ ὅτι καὶ τοῦ ἀπὸ κοινοῦ, καὶ κατὰ πάσαν ἰδέαν ἡ μεταχείρησις. Ἄλλ' οὖν δυνατὸν καὶ μὴ καθ' ὑπερβατὸν εἰληφότα, ἀλλ' ὡς ἔχει τάξιν συντηρήσαντα τοιοῦτον ἐν αὐτῷ θηρᾶσαι τὸν νοῦν. « Πολλάκις προσθέμην ἔλθειν πρὸς ὑμᾶς. » Διὰ τί οὖν οὐκ ἤλθες; « Ἐκωλύθη, φησὶν, ἀχρι τοῦ δεῦρο. » Τίνας ἔνεκεν; « Ἰνα τινὰ καρπὸν

VARIE LECTIONES.

C. Mon. minus recte αὐτοῖς. C. Mon. ἔχαιρον.

σχῶ καὶ ἐν ὑμῖν. » Τούτῃστιν, διὰ τοῦτο ἐκωλύθη, ἵνα μὴ θάπτον ἔλθων θάρρους ὑμᾶς ἐτι καταλάβω· καταλάβων γὰρ ἄλλους ἐμεψάμεν ἂν ἐμαυτῷ μὲν τῆς ἀκαίρου ταχύτητός, καὶ ὑμῖν δὲ τῆς ἐν οἷς οὐκ ἔδει βραδύτητος. Διὸ ἀνεβαλόμεν τὴν παρουσίαν, ἐλπίζων τὴν γεωργίαν, ἧς οὐχὶ μήπω πρὸς βλάστην ὁρώσης, ἀλλ' ἤδη καὶ τοῖς ἄνθρωποις ἐνυστερούσης, δυνὸς ἔχει παρῆναι τὴν ταύτης ἐν ἀπολαύσει γενέσθαι ποθοῦντα. Ἐπειδ' ἂν δὲ μετὰ τὴν βλάστην καὶ τὰ ἄνθη, ἐπιφαίνηται καὶ τελεσφορομένη· τότε χαρὰς καὶ εὐφροσύνης ὁ πρὸς αὐτὴν πληρούμενος δρόμος. Οὐκ οὖδεν λογίζεσθαι πόνους, οὐδὲ πρὸς ἄλλα τὴν σπουδὴν καταμερίζειν. Τί οὖν ἂν καὶ καρποφορῶσιν; τίς ἡ χρεῖα τῆς παρουσίας Παύλου; Πολλὴ μὲν οὖν. Οὐ γὰρ πάντα ἀνέμενεν τὸν καρπὸν, ἀλλὰ τινά. « Ἴνα γάρ τινα καρπὸν σχῶ, φησὶ, καὶ ἐν ὑμῖν. » Β
« Ὡς περὶ δὲ περικτὸν καὶ μάστιγον τὸν τελείως καρποφοροῦντα εἰς καρποφορίαν παρακαλεῖν, οὕτως ἐπιπονοῦν καὶ θνητὸν, ἂν μηδὲ χρηστὰς ἐλπίδας ὑπάρχει λαβεῖν, ἐπὶ τὰ τέλεια παραινέει. Εἰ δὲ ἡ καρπὸς τις ἦν, καὶ οὗτος τέλειος ἐν αὐτοῖς, οὐδ' οὕτως ἀπλῶς ἐνέκοντο τὴν παρουσίαν ἢ ὁ πτηνὸς ἐκείνος καὶ μετάρσιος ἄνθρωπος. « ὁφειλέτην γὰρ ἑαυτὸν καὶ οἶδε καὶ ἀποκαλεῖ, οὐχ Ἑλλήνων μόνων καὶ βαρβάρων, ἀλλὰ καὶ σοφῶν καὶ ἀνοήτων » καὶ τῷ καθ' ἑαυτὸν προθύμῳ, οὐχ ἴστατο μὴ πλείων τῶν ὄντων ἐπιζητεῖν, ὥστε καὶ τοῖς ἔργοις ἐκόμω, αὐτὸς ἂν τὸ αὐτοῦ οὐκ ἀπέστη ποιῶν· ἀλλ' ἐπέκειτο προσθήκην μεζόων ἐπιζητῶν. Ἄλλ' οὕτω μὲν καὶ ἡ τοιοῦτή τοῦ βήτου διασάφησις. Ἔστι δὲ καὶ ἄλλως τὸ νόημα συνιδεῖν, ἀπλουστεράν μὲν ἴσως τὴν ἐξήγησιν ἐκδεχόμενον, οἰκειωτέραν δ', οἶμαι, καὶ τῆς Παύλου διανοίας καὶ τῆς λέξεως. « Πολλάκις, φησὶ, προεθέμην ἔλθεῖν πρὸς ὑμᾶς, ἀλλ' ἐκωλύθη ἄχρι τοῦ δεῦρο. » Διὰ τί; « Ἴνα τινὰ καρπὸν σχῶ, » ἵνα εἴπῃ; ἰ, ἐνλείπετό μοι καρπὸς· τίς δὲ οὐδεὶς συλλέξαι πρότερον, εἴτα πρὸς ὑμᾶς παραγενέσθαι. Τίς οὖν ἦν ὁ καρπὸς ἐκείνος, καὶ ἐν τίσι συνελέγετο; Αὐτὸς ἐκείνος ἐρεῖ· ἐπὶ γὰρ τῷ τέλει τῆς ἐπιστολῆς, ὥσπερ ἐπιλογιζόμενος αὐτῷ τὰ προοιμιασθέντα, οὕτω φησὶν· « Διὸ καὶ ἐνεκοπτόμην ἔλθεῖν πρὸς ὑμᾶς, » ὅπερ εἰς ταῦτόν ἔχει τὸ καὶ « Ἐκωλύθη ἄχρι τοῦ δεῦρο »· εἴτα, « Νυνὶ δὲ μηκέτι ἔχων τόπον ἐν τοῖς κλίμασι τοῦτοις, » ἀλλὰ πεπληρωκὸς δηλονότι τὸ ἔργον, « Ἐλεύσομαι πρὸς ὑμᾶς. » Ὁρᾷς οὖν τὸ, ἕως τοῦ νῦν μὴ ἔλθεῖν, ὁ ἐν τοῖς κλίμασι ἐκείνοις συλλεγόμενος ἐπεῖχε καρπὸς· ἀτέλεστον γὰρ τὸν ἐν ἐκείνοις πόνον λιπεῖν οὐκ ἦν τῆς Παύλου ψυχῆς καὶ σπουδῆς. Καὶ ὁραὶ; ἡ ταύτης ἀνάπτεις τοῦ βήτου, οὗτος τοῦ κατὰ τὸ ὑπερβατὸν ἐδέθητο σχήματος, οὗτε μὴν ἔσχε τινὰς ἀντιπίπτοντας λογισμοὺς, ἀλλὰ καὶ προσήρμοσται μᾶλλον τῶν ἄλλων ταῖς τε λέξεσι, καὶ τῷ τοῦ θεσπεσίου Παύλου σκοπῷ. Καὶ τὸ, ἐν ὑμῖν, δὲ οὐδαμῶς ἐναντιοῦται· ἀρχὴ γὰρ ἐστὶ τῶν ἐφεξῆς,

A fructum aliquem a vobis percipiam. » Id est, cum ob causam prohibitus sum, ne si citius venissem, vos infrugiferos reperissem; si enim immaturos invenissem, culpassem intempestivum adventum meum, me de festinatione nimia, vos de tarditate, in iis quæ non decebant. Ideo adventum comprehendinavi meum, proventum expectans, qui cum nondum egerminationem respiceret, sed tardius in florem solveretur, gravaretur ille adesse, qui desiderio ejus fruendæ teneretur. At cum post germinationem et flores ad perfectionem adducta fuerat, tum accessus ad eos cursu festinatus, gaudio et lætitia abundabat; labores haud novit computare, non curam divisim aliis impendere. Quod si fructificent, cui usui inserviet adventus Pauli? Multiplici profecto. Non enim omnimodum expectavit fructum, sed quemdam tantum. Inquit enim, « Ut aliquem in vobis fructum feram. » Queniammodum autem superfluum et frustraneum est, cum ad fructum ferendum citare, qui jam perfectos tulit fructus; ita et laboriosum et grave erit, ubi bona spes non suppetit, ad perfectionem inducere velle: sin fructus in iis aliquis, et ille quidem perfectus fuit, ne sic quidem suam presentiam interfudisset alatus ille et sublimivolans homo; « debitorem » siquidem se et agnovit et professus est: « Non Graecis tantum aut barbaris, sed sapientibus insipientibusque; » et quod ipsius studium attinebat, non se continuit, ut ne quid amplius requireret, quam quod habebat; adeo ut si operibus florere, ipse tamen haud absteret, quod suum erat facere, sed majorem fieri additionem instaret. Atque ita sit hujus dicti expositio. Potest et aliter sensus explicari, simpliciori quadam forte interpretatione, at quæ propius accedat ad Pauli mentem et ipsam dictionem. « Sæpius, inquit, proposui ad vos venire, sed impeditus hoc usque fui. » Cur autem? « Ut aliquem in vobis fructum percipiam. » Ac si diceret, deliciebat mihi fructus, quem prius oportuit percipisse, atque ita demum advenisse. Quis autem fructus ille, et in quibus colligebatur? Ipse hoc docebit: nam ad finem epistolæ, quasi recolligendo, quæ præmiserat, ait: « Quocirca impeditus sum, ne ad vos venirem, » quod idem est cum, « Prohibitus sum hactenus. At nunc cum locum in hisce regionibus non habeam, » sed opus nimirum absolverim, « veniam ad vos. » Vides, ut fructus in illis locis colligendus huc usque adventum retardaverit. Neque enim Pauli vel animum vel studium decebat, semiperfectum in manibus laborem deserere. Et advertit, ut hæc dicti enolatio, nec figura hyperbato indigebat, nec ratiocinia quadam intercidentia habuit; sed plus quam aliæ interpretationes cum verbis ipsis, tum Pauli congruat intentioni. Nec

VARIE LECTIONES.

Δ C. Mon. καί. * C. Mon. τῆς παρουσίας. ἰ κέν. G. M. καί. ἰ εἴπῃ. C. M. εἴπῃ. ἰ τῷ. C. M. τό.

illud in vobis impedimentum est; initium enim sequentibus dat, nec connectitur cum: « Ut fructum aliquem in vobis percipiam, » ut, « Vobis debitor sum, quemadmodum ut in cæteris gentibus, Græcis et barbaris, sapientibus et insipientibus sum. » Ne objicerent: Quid ergo tanto studio in fructibus colligendis apud cæteras gentes incubuisti, at nostri nullam habuisti rationem? Imo, inquit, « Et in vobis debitor sum, quemadmodum in cæteris gentibus. » Hoc contendo, hoc inquiri, omnibus debeo, nec aliquis est, pro quo non summa constringor sollicitudine. Atque hæc quidem hactenus. Explicationis enim forma alienior est ab epistolica figura. Quare neutrum licet planè, et ut artis leges requirant, observare illi, qui per epistolam interpretatur. Quod si exquisitè interpretari occasio facultatem dederit, fortassis cum bono Deo absolutius mihi explicanda erunt, et gratiosius tibi audienda.

QUÆSTIO XCII [Coisl. CCLXXII, Taur. CCLXII].

Edita a Montacutio, ep. 165, ad Georg. Nic., p. 224-235. De epistolis Pauli et cur se Paulus idiotam vocet, I Cor. xiv, 16.

Miraris Pauli Epistolas tot ideis variatas. Noli ob veritatem mihi succensere: et ego miror nondum te ad profundam illius sapientiam pervenisse. Quod si majori cura et industria illius scripta meditaberis, adhibente nimirum cœlitus auxilio, miraberis magis qui potuit te tantæ sapientiæ gratia latere, et inde pulchritudo sermonibus insita ejus fervidum haud invenit amatorem. Nec insisto adhuc in illa, quæ dogmatum et fidei est sapientia; de illo videris quippe haud dubitare: sed vim et facultatem dicendi urgeo admirabilem. At tum quomodo sermone erit idiota? Certe, eo quo « Princeps peccator, quo infimus apostolorum, rejectamentum, purgamentum mundi; ut, spectaculum angelis et hominibus. » Quis? Qui ut apostolus Christi gravis esse posset auditoribus; qui abundantius cæteris laboravit; qui priusquam matris partus ederetur, Deo consecratur; qui non spectandorum spectator, non audiendorum auditor fuit; Dei in Christo odor bonus; qui Jesu mortificationem, sed et vitam in corpore circumgestabat. Quemadmodum igitur rejectamentum, purgamentum, spectaculum talis vir « et tantus fuit; ita plane et sermone idiota fuit. Certe, aliquid istorum reputabatur ab iis, qui præconij altitudinem non capiebant; aliquid esse volebat, et quia fuit moderatione et morum facilitate admittebat. At quid tum? Numme in humana sapientia fides nostra? Deus meliora; sed in potentia Dei, per quam idiotæ sapientia imbuuntur. An ergo Dei sapientia, et hujus mundi, et principum ejus sapientia? Quis hoc dixerit? Talis enim sapientia per crucis stultitiam evacuatur. Impiorum dogmatum terror, erroris auxiliatrix plausibilitas sermonis, implexio artificiosa male-

A καὶ οὐ συναπτόμενον πρὸς τὸ, « Ἵνα τινὰ καρπὸν σχῶ, » ὅσον καὶ, « ἐν ὑμῖν ὀφειλέτης εἰμι, καθὼς καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς ἔθνεσιν, Ἕλλησι τε καὶ βαρβάροις, σοφοῖς τε καὶ ἀνοήτοις. » Ἵνα γὰρ μὴ λέγωσι τί οὖν τὸν μετὰ ἐν τοῖς ἐτέροις κλίμασι καρπὸν διὸ σπουδῆς εἶχες συλλέγειν, ἡμῶν δὲ οὐδὲνα λόγον!; « Ναί, φησί, καὶ ἐν ὑμῖν ὀφειλέτης εἰμι, καθὼς καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς ἔθνεσι. » Τοῦτο σπεύδω, τοῦτο ἐπιζητῶ, πᾶσι χρεωστῶ· καὶ οὐδεὶς ἐστιν ὑπὲρ οὗ μὴ πολλῇ συνεχόμαι φροντίδι. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν τέως ἐπὶ τοσούτων. Τῆς γὰρ ἐρμηνείας ὁ τρόπος ἀλλοιότερος ἢ ὃν δὲ τῆς ἐπιστολῆς ἐπιζητῶν τύπος. Διόπερ οὐδέτερον καθαρῶς, καὶ ὡς οἱ τῆς τέχνης νόμοι, κατ' ἐπιστολὴν ἐρμηνεύοντα πράττειν. Ἀν δὲ καὶ τοῦ καθαρῶς ἐρμηνεύειν ὁ καιρὸς τὴν δόξαν δῶ, ἰσως, B Θεοῦ βουλευμένου, καὶ τελειότερον ἐμοὶ μὲν εἰπεῖν, σοὶ δ' ἀκούειν γενήσοιτο χάρις.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΛΒ'.

Θαυμάζεις εἰ τοιαύταις εἰδείας^a αἰ τοῦ Παύλου αἱ Ἐπιστολαὶ σχηματίζονται. Καὶ μοι μηδὲν τῆς ἀληθείας ἀχθεσθῆς, ὅτι οὕτω διέκυψας πρὸς τὸ βάθος τῆς ἐνοούσης τῷ ἀνδρὶ σοφίας. Εἰ δέ σε φιλοπονωτέρα περὶ τοὺς ἐκείνου λόγους λάβοι μελέτη, τῆς ἀνωθὲν σοὶ δηλονότι ῥοπῆς εἰς εὐμένειαν ἐρώσης, θαυμάσαις ἂν μᾶλλον, ὅπως σε τοσαύτη σοφίας διελάνθανε χάρις, καὶ κάλλος ἐμφύτου λόγου θερμὸν ἐραστήν οὐκ εἶχε. Καὶ οὕτω γε τὴν ἐν δόγμασι καὶ πίστει λέγω σοφίαν· τοῦτο γὰρ οὐδ' αὐτοὺς ἡμῖν ἀμφοισθῶν ὥφθη, ἀλλ' ὅση κράτος τε λόγων καὶ ἰσχὴν θαυμάζεσθαι παρέχει. Πῶς οὖν ἰδιώτης τῷ λόγῳ; C ὥςπερ καὶ « τῶν ἀμαρτωλῶν πρῶτος; » ὡς « ἐσχατος τῶν ἀποστόλων, ἔκτρωμα πάντων »· ὡς « περικάθαρμα τοῦ κόσμου; » ὡς « μὴ ὢν ἄξιος καλεῖσθαι ἀπόστολος; » ὡς « πάντων περιψήμα; » ὡς « θεάτρον ἀγγέλοις καὶ ἀνθρώποις. » Τίς; Ὁ δυνάμενος ἐν βάρει εἶναι ὡς Χριστοῦ ἀπόστολος· ὁ περισσότερον πάντων κοπιάσας, ὁ καὶ πρὶν ἢ τὰς μετρίκας ὡδῖνας λύσαι, τῷ Θεῷ ἀφωρισμένος· ὁ τῶν ἀθεάτων θεατῆς, καὶ τῶν ἀπορρήτων κατήκοος· ἡ τῷ Θεῷ Χριστοῦ ἐωδία· ὁ τὴν νέκρωσιν τοῦ Ἰησοῦ, ἀλλὰ καὶ τὴν ζωὴν ἐν τῷ σώματι περιφέρειν. D Ὅςπερ οὖν ἔκτρωμα, καὶ περιψήμα, καὶ θεάτρον, καὶ περικάθαρμα, ὁ τοσούτος καὶ τηλικούτος, οὕτω καὶ ἰδιώτης τῷ λόγῳ. Καὶ γὰρ τούτων, τὰ μὲν ἦν τῇ ἀπολήψει τῶν τοῦ κηρύγματος, μὴ συνιέντων τὸ βάθος· τὰ δὲ καὶ αὐτοὺς ἐδίδου, φέρων τῇ τῶν ἡλῶν μετρίοτητι καὶ ἐπιεικείᾳ. Τῇ οὖν; Ἐν σοφίᾳ ἀνθρώπων ἢ πίστις ἡμῶν; Μὴ γένοιτο· ἀλλ' ἐν δυνάμει Θεοῦ, δι' ἧς καὶ ἰδιώται σοφίζονται. Σοφία οὖν Θεοῦ ἡ τοῦ αἰῶνος τούτου, καὶ τῶν αὐτοῦ ἀρχόντων σοφία; Καὶ τίς ἂν φαίη τοῦτο; Ἡ γὰρ τοιαύτη σο-

VARIAE LECTIONES.

¹ Ἰσ. ἐποίησας. ^m Ἰσ. ἐστίν. ⁿ C. Mon. 533 ἰδίαις. ^{*} C. Mon. ὡς ἔκτρωμα πάντων. ^p C. Mon. ομιλῶν ὢν.

φία τῇ τοῦ σταυροῦ μωρία μᾶλλον κατήργηται. Ἡ δὲ
τῶν θυσασθῶν δογμάτων πλάνη, ἡ ταύτης ἐπίκουρος
πειθανολογία, ἡ πλοκή καὶ τέχνη τῶν κακοσχόλων
σοφισμάτων, θνητὴ ἡ ψυχὴ, ὅτι συμμερίζεται καὶ
συμπάσχει τῷ σώματι· οὐκ ἔχει Δημιουργὸν ὁ κό-
σμος· ὅτι οὐκ ὥσπερ τὸ πῦρ, ἐθέλει οὐδὲ τὸ ὕδωρ
φέρεσθαι· κοινὸς ὁ γάμος, ὅτι μᾶλλον οὕτως ἡ πόλις
φιλάλληλος· ἐκ τῶν νεκρῶν οἱ ζῶντες· καὶ γὰρ ἐκ
τοῦ Ἰστασθαι καθεζόμεθα· πολλοὺς δὲ δεῖ καὶ θεοὺς
εἶναι, ὅτι πλείονα τὰ προνοούμενα, καὶ φόβος, κα-
μεῖν τὸν ἕνα, τῇ κοινῇ φρονεῖν ἐνασχολούμενον· ἡ
ὅτι τὸν πρῶτον ἀνάγκη πείθει παράγειν καταδεέστε-
ρον, ἵνα μὴ τῆς ἀρχῆς περιαιρεθῇ τὸ προνόμιον,
καὶ τὸν δεύτερον πάλιν ὑφειμένον ἄλλον, καὶ τοῦτο
εἰς ἀπειρον· τὰ μωρὰ ταῦτα καὶ παρανομίας ἐσχά-
της ἐπέκεινα, καὶ ψυχῆς ὄντως θνητῆς καὶ τοῦ κο-
ινείου ἀξία. Ταύτην τοῦ αἰῶνος τὴν σοφίαν, Παῦλος
ὁ τὰ θεῖα τῷ ὄντι σοφὸς καὶ τὰ ἀνθρώπινα, διὰ τῆς
ἐν μυστηρίῳ Θεοῦ σοφίας τῆς οἰκουμένης ἀπῆλασε,
καὶ τὰς τῶν πιστῶν διανοίας ἀδάτους αὐτῇ συνετή-
ρησεν. Ἡ τοιαύτη σοφία, μωρία παρὰ τῷ Θεῷ· τῶν
ταύτῃ σοφῶν οἱ λογισμοὶ μάταιοι, καὶ ταῖς οἰκείαις
πανουργίαις ἀλυσκόμενοι, τῷ ἀπλῷ τῆς ἀληθείας
λόγῳ περιδράσονται. Ταύτην, ὥσπερ πάλαι, οὕτω
δὴ καὶ νῦν, ἅπας εὐσεβὴς διαπνέει λογισμὸς· τοὺς
μακροὺς λήρους, τὰ ψυχικὰ βράθρα, τὰ τοῦ Πονη-
ροῦ θήρατρα, τὸ μέγα τῆς ἀπωλείας ἐργαστήριον.
Τῶν δὲ γε βημάτων καὶ τῆς δι' αὐτῶν συνθήκης ἡ
ὁρθότης, τί λυμαινεται τῇ εὐσεβείᾳ; τίνα βλάβην
φέρει τοῖς χρωμένοις; πρὸς πόλιν ὑποσκελίζει μι-
κρὰν ἢ μεγάλαν πλάνην; Εἰ δ' ὁ τῆς φύσεως πλά-
στης, αὐτὸς καὶ τῶν γλωσσῶν ὁ τεχνίτης, πῶς οὐκ
ἔστιν ἀκόλουθον, μᾶλλον τοὺς μαθητὰς τοῦ λόγου τῷ
κατ' ἡκοντι κεχρησθαι λόγῳ; Οὐκοῦν οὐ προσελάβετο
μαθητὰς ὁ Χριστὸς ἰδιώτας, καὶ μάλιστα φαῖν ἂν
ἔγωγε, καὶ εἰ βούλει γε, καὶ τῶν ἰχθύων, οὓς ἐθή-
μιον, ἀφωτοτέρους· ἀλλ' ὥσπερ ἰδιώτας, οὕτω καὶ
τελώνας, καὶ ἀλιεῖς, μῆτι τελώνας ἢ ἀλιεύειν ἀπ-
έλπιε, καὶ ποῦ τοῦτο θαύματος ἢ τῆς Χριστοῦ δυνά-
μεως ἀξίον; Πῶς δ' ἂν τις διαδύσῃ τὸν ἐπὶ τῶν
ἔργων αὐτῶν ἑλεγχον; Οὕτως οὖν οὐδ' εἰς ἰδιώτας
ἀφῆκεν, οὓς ἐκεῖθεν προσελήφεν· ἀλλ' ἀντὶ μὲν
ἀλιέων, ἀλιεῖς ἀπετέλεσεν ἀνθρώπων· « Δεῦτε, γάρ,
ψησίν, ὅπισω μου καὶ ποιήσω ὑμᾶς ἀλιεῖς; ἀνθρώ-
πων »· ἀντὶ τελωνῶν δὲ, ψυχῶν χειμαζομένων σω-
τήρας· καὶ ἀντὶ ἰδιωτῶν, τῆς οἰκουμένης διδασκά-
λους, τῆς τε θείας καὶ οὐρανίου σοφίας ἐμπλήσας,
καὶ τῆς ἀνθρωπίνης, ὅπου χρεῖα καλεῖ, οὐδὲν ὑστε-
ρουμένους ἀποφύνας· Ἐπεὶ πῶς Στωικοῖς, πῶς Ἐπι-
κουρείοις, πῶς μυρίαῖς ἄλλαις πλάναις, ἐπὶ λόγοις
μέγα θνομα λιπούσαις, κατὰ λόγους συνεπλέκοντο;
πῶς ὁ τοῦ λόγου δρόμος, καὶ τῶν βημάτων ἡ εὐροία,
συνδεσμιμῶτα τῷ θαύματι, Ἐρμῆν νομισθῆναι
τὸν Παῦλον τοῖς ἀκραταῖς παρσεκεύασε; καὶ εἴγε
μὴ φθάσας αὐτὸς, τοὺς χιτῶνας ἐξίσχισε, καὶ γέρας

A feriatorem sophismatum, anima mortalis, quæ et
dispertitur et compellitur cum corpore; quod mun-
dus opificem non habet; quod non quemadmodum
ignis, ita et aqua ferri sursum velit, quod matri-
monium commune sit, eo quod hoc pacto magis se
mutuo ament cives; quod e mortuis vivi, cum qui
consistebamus, sedeamus; plurimos oportet deos
esse, cum plura sint quæ provideantur: et metuen-
dum sit, ne unus, si omnium communi cura in-
piliget, defatiscat; aut quod princeps necessitate
adigitur, cum non sufficiat ipse, alium superindu-
cere, ne principatu suo privetur, et secundarius
iste deficiens alium, atque ita in infinitum: stulta
sunt ita et stultitiam omnem excedentia, quæ ani-
mam decent revera mortalem, et cicutam meren-
tur. Hanc mundi istius sapientiam Paulus, qui vero
sapiebat divina, et humanas istas cogitationes a se
alienabat, et mundo eiciebat, propter sapientiam
Dei in mysterio, fidelium cogitationes illi impervias
voluit custodire. Talis sapientia Deo stultitia est:
sapientium cogitationes vanæ, propriis apprehensæ
machinationibus per simplicem veritatis sermonem
decerpantur. Hanc ut olim, ita et nunc quælibet
cum pietate conjuncta ratio respuit: deliria longa,
animarum barathra, diaboli venetica, magnam ma-
lorum officinam. At quid verborum recta compo-
sitio veritatem kedit? quod damnum infert adhi-
bentibus, quem vel magnum vel parvum errorem
supplantando inducit? Si naturam qui finxit, ipse
linguarum artifex, unde haud consequens erit, ut
qui potiores discipuli sermonis sunt, convenienti
sermone utantur. Ideo discipulos idiotas ascivit
Christus omnino concesserim, et si velis, magis
quam erant pisces, quos capiebant, mutos: verum
ut idiotas, ita publicanos et piscatores, qui nec
publicani essent, nec piscatores desinebant, quod
mirum erat, sed potentia Christi dignum. Quo-
modo quis ab operibus convictionem effugiat? Inter
idiotas non dimisit, quos abinde admisit, sed pro
piscatoribus piscatores fecit hominum; nempe,
« Venite, enim inquit, post me, et faciam vos pisca-
tores hominum »; pro publicanis, animarum tem-
pestatibus jactatarum servatores; et pro idiotis,
mundi doctores, impletos divina et cælesti sapien-
tia; nec, ubi erat opus, humana sapientia desti-
tutos. Certe enim cum Stoicis, cum Epicureis, et
sexcentis aliis erroribus congressi, cum celebre
nomen ob eruditionem erant consecuti, verborum
cursus, et dictionum fluvius miraculo conjuncto
ferebantur; et Paulum pro Mercurio putari apud
auditores faciebant, quod si ipse diloricatis vesti-
bus eos non prævenisset, in honorem ejus publica
sacrificia oblata essent. Mitto in præsentem vim sub
manu natam sermonis, quæ in Ecclesiis, apud po-
pulum, pro Tribunali, in Judæorum Synagoga, in

¹² Matth. iv, 19.

VARIE LECTIONES.

γ Ἰσ. add. ἄνω. C. M. sicut in textu.

foro, cum doceret, corripere, admoneret, se defenderet, testificaretur, quæ viritum, catervatim, apud iudices, sycophantas. Quomodo dicendo regem Judæorum allicuit, ita ut tantum non inter Christianos censeretur, si non regni et purpuræ inflatio, quæ multis multoties lethale vulnus inflixere, impedimento fuisset ad effectum operationis verbi. Ut proloquendo compescuit clamores et in se concitatos, qui sanguinem ipsius sitiabant, quos ad suam protectionem suscipiendam induxit: ut ascendit in Areopagum, ubi inter eos versabatur, qui verbis in ipsum exacerbabantur; Areopagum nimirum, ubi, ut fabulis Græcorum solemniter narratur, et dii et homines rei et actores ferebantur: utque ibi constitutus, non uni soli oppositus, sed contra omnes omnino disertissimus fuit; si modo omnium hominum Athenienses, Atheniensium Areopagitæ præstiterunt dicendo, quorum affectus animosque ita dicendo concussit, et transformavit, ut multi inter eos ab ipsius lingua et sermone suspensi abjicerent quæ per totum vitæ cursum amplexati fuerant, et transirent ad pietatem, illum imitari studiosi, qui apud intimas ipsorum animas virtutis et veræ pietatis dogmata exaraverat. Tot et talia sine sermone congruo non assequeretur. Equis enim barbaro attendisset animo, qui nec recta in ipsis vocibus incedebat? Quomodo igitur, quæ ne loqui noverat, recte consentire aliis videbatur: nedum alios sibi consentientes habere. Verum gratia de cælo operabatur, gratia, inquam, et non artificium. Nam quod arte constat, humanum est et vile; quod e gratia, cæleste et apostolicum. Operata est gratia, at in primis hæc operatur, ut nihil se dedecens loquantur ipsius ministri. Non est enim hoc leviusculum, inducere eos, qui sunt ex opposito, in sensum ejus irresistibilis potentia, quæ in ipsis operatur. Alicubi enim ait Scriptura: «Videntes Judæi, Petri et Pauli audentiam.» Quamnam? Nempe in loquendo per quam impudentem questionem retulerunt. Quid tum? «Et cognoscentes quod indocti erant, et idiota, mirabantur¹².» Cernimus piscatores rhetores, et labiis sapientiam proferentes, qui scientiam haud habebant litterarum. Quid hoc? unde illis accidit quod humanam excedebat conditionem? unum scimus: «Quod cum Jesu fuerant.» Vides ut in admirationem non minus quam patrata in procinctu miracula, etiam sermonis vis et facultas hostes excitavit; (et modo vellent adhibuisse consensum, in veritatis adduxisset cognitionem. Sed et aliunde perspicias licet in quantum dicendi eorum facultatem metuerint, indictum ipsis erat ne omnino prædicarent. Quid dices hic? An si indoctus vel labia moverit tibi statim gloria concidit, et dogma

Α ἂν αἱ θεῶν αὐτῶ θυσίαι δημοτελῶς προσεφέροντο. Ἐὼ νῦν τὴν ἄλλην αὐτοσχέδιον ἰσχυρὸν τοῦ λόγου, τὴν ἐν Ἐκκλησίαις, τὴν ἐν δῆμοις, τὴν ἐν δικαστηρίῳ, τὴν κατὰ συναγωγὰς Ἰουδαίων, τὴν ἐν ἀγορᾷ, διδάσκοντος, διελέγχοντος, παραινούντος, ἀπολογούμενου, διαμαρτυρομένου, ὅση κατ' ἄνδρα, ὅση κατὰ πλῆθος, ὅση πρὸς δικαστὰς, ὅση πρὸς συκοφάντας· ὥς εἰλε λέγων τὸν βασιλέα τῶν Ἰουδαίων, καὶ μικροῦ ἂν οὗτος· εἰς Χριστιανούς μετετάξατο, εἰ μὴ τῆς ὀρχῆς καὶ τῆς ἀλουργίδος τὸ φύσημα (ὁ πολλοὺς πολυλάκεις εἰς τὰ καίρια ἐλυμήνατο) ἐμποδῶν αὐτῷ κατέστη πρὸς τὴν ἀκρίβειαν τοῦ κηρύγματος· ὥς ἐσχῆσε¹³ δημηγορήσας τοὺς κατ' αὐτοῦ φωνῶντας, καὶ τοὺς διψῶντας τοῦ αἵματος, ἀναλαβεῖν τὰς ὑπὲρ τῆς αὐτοῦ σωτηρίας φροντίδας ἀνέπεισεν· ὥς ἐπὶ τὸν Ἄρειον ἀνέβη πᾶγον, ἀνδρῶν ἐν μέσῳ τοῖς λόγοις φλεγμαινόντων· Ἄρειον πᾶγον ἐκείνου, οὗ καὶ θεοὺς παρ' ἄλλῃων, καὶ πρὸς ἀνθρώπους δίκας καὶ λαβεῖν καὶ δοῦναι· μῦθοι χαίρουσιν Ἕλληνικοὶ διηγούμενοι· ὅπως ἐκεῖσε καταστάς, οὐ πρὸς ἓνα λόγον ὑποσχέιν, ἀλλὰ πρὸς ἅπαντας τοὺς ἐν ἀνθρώποις λογίους, εἰπερ Ἀθηναῖοι μὲν τότε τῶν ἄλλων ἀνθρώπων¹⁴, Ἀθηναίων δὲ, οἱ ἐν Ἀρειοπάγῳ τὸ κράτος εἶχον, οὕτω κατέσεισεν αὐτῶν τοῖς λόγοις τὰς ψυχὰς, καὶ μετεσκεύασεν, ὥς πολλοὺς αὐτῶν τῆς ἐκείνου γλώττης καὶ τῶν ῥημάτων ἐκχεμασθέντας, βίβαντας ἅπαντα, διὰ βίου παντός πρὸς τὴν εὐσέβειαν μεθαρμόσασθαι, καὶ μιμητὰς φθῆναι τοῦ διὰ βάθους αὐτῶν ταῖς ψυχαῖς τὰ τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς ὀρθῆς λατρείας ἐγχαράξαντος δόγματα. Ἄρα ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα χωρὶς λόγου τοῦ καθήκοντος; καὶ τίς ἂν αὐτῶ τὸν νοῦν βαρβαρίζοντι προσεῖχε, καὶ μὴδ' ἐν αὐταῖς ὀρθῶς ταῖς φωναῖς φερόμενου; Πῶς δ' οὐν ἂ μὴδὲ λέγειν ῥῆσι, ταῦτα φρονεῖν ὀρθῶς ἐδοξεν ἄλλοις¹⁵, μὴτι γὰρ καὶ συμφρονεῖν αὐτῷ πειθόμενους εἶχεν¹⁶; Ἀλλὰ χάρις ἄνωθεν ἐνήργει· κἀγὼ γέ φημι, πάντων μάλιστα, χάρις ἄνωθεν, οὐ τέχνη. Τὸ μὲν γὰρ ἐκ τέχνης, ἀνθρώπινον καὶ κοινόν· τὸ δὲ ἐκ χάριτος, οὐράνιον καὶ τῶν ἀποστόλων. Χάρις ἐνήργει· ἀλλ' αὐτὸ γὰρ τοῦτο πρῶτον ἐνεργούσα τὸ μὴδὲν αὐτῆς ἀνάξιον φθέγγεσθαι τοὺς ὑπηρέτας. Οὐδὲ γὰρ τοῦτο μικρότερον ἐνάγειν τοὺς ἀνθεστηκότας εἰς συναίσθησιν τῆς ἐνισχυούσης αὐτοὺς ἀμάχου· ἐν δυνάμει. Καὶ γὰρ ποῦ φησι, «Θεωροῦντες δὲ οἱ Ἰουδαῖοι τὴν τοῦ Πέτρου παρῆρησίαν καὶ Ἰωάννου.» Ποῖαν, ἢ τὴν ἐν λόγοις δηλονότι, δι' ὧν αὐτοῖς καὶ τὴν ἀναίσχυντον ἐρώτησιν ἐπεστόμισαν; Εἰτα τίς; Καὶ καταλαβόμενοι ὅτι ἄνθρωποι ἀγράμματοι εἰσι καὶ ἰδιῶται, ἐθαύμαζον. Ἀλλεῖς ὀρώμεν ἄνθρωποι ῥήτορας γραμμάτων, τέχνην οὐκ ἔχοντας, καὶ σοφίαν χειλέων προχέοντας. Τί τοῦτο; Πόθεν αὐτοῖς τὰ ὑπὲρ ἀνθρώπων παραγέγονεν; Ἐν ἰσμεν, «Ὅτι τῷ Ἰησοῦ συνῆσαν.» Ὁρᾷς ὅπως εἰς θαῦμα τοὺς ἔχθρους οὐδὲν ἑλαττον τοῦ παρὰ πέδας τερατουργηθέντος, ἢ

¹² Act. iv, 13.

VARIÆ LECTIONES.

¹ Ἰσ. αὐτόν. ² Ἐσχῆσε. C. M. Ἐσχῆσε. ³ λογικώτεροι. C. M. legit quod est in textu. ⁴ ἄλλους. C. M. ἄλλοις. ⁵ ἔχειν. C. M. εἶχεν.

τῶν λόγων ἰσχύς ἐξεκαλεῖτο, καὶ πρὸς ἐπίγνωσιν, ἅπερ ἤθελον, τῆς ἀληθείας προσεβίβαζεν. Ὅρα καὶ ἐτέρωθεν εἰς ὅσον αὐτὸν ἐδεξίσαν τὸ ἐν λόγοις κράτος. Παρήγγειλαν αὐτοῖς τὸ καθ' ὅλου μὴ φθέγγεσθαι. Τί λέγεις; Ἄν μόνον χειρὶ ὁ ἀγράμματος κινήσῃ, αὐτίκα σοὶ μεταπίπτει τὰ τῆς δόξης, καὶ παλαιὸν οὕτω δόγμα τῆς μακρᾶς ἐπικρατείας ὑπεξίσταται τῷ ἰδιωτῇ λόγῳ· καὶ μεθίσταται λαὸς πρὸς νέαν γλῶτταν, ὁ Μωσαϊκοῖς θεσμοῖς ἐντεθραμμένος, καὶ ζῆν καὶ θηῆσκειν πρὸς τὴν ἐκείνων ἀρχαιοῦτητα κεκροτημένος. Ναί, φησὶν· οὐ γὰρ ἰδιωτικὰ ὁ ἰδιώτης, ἀλλὰ σοφίας ῥήματα φθέγγεται· οὐδ' ὥς ἀγράμματος, βάρβαρα, ἀλλ' ὥς διὰ πάσης τέχνης ἐλάσας κεχαριτωμένα καὶ εὐσημα· ἐστὶ τις αὐτῶν ἐγκαθημένη τοῖς χειλεσιν ἐμφυτος· περὶ δὲ, δι' ἧς καὶ ῥητόρων ἔθνη, καὶ ἰδιωτῶν ἀγγέλοι, ὥσπερ θεσμοῖς ἀλλοιτοῖς δεθέντα, πρὸς τὸ χρηρτοῦμενον αὐτοῖς ἔλκεται. Διὰ τοῦτο φθέγγεσθαι κυλῶν, ὅτι ῥήμασιν ὀλλοῖς πολλοὺς ἀφέντας τὰ πάτρια, ἐκείνοις· ὁρῶ προσχωρήσαντας, ὅτι μὴ πολλάκις ὁμιλῇ, καὶ τοὺς σὺν ἡμῖν ἐκάστοτε κατ' αὐτῶν ἱσταμένους καὶ πολεμωτάτους ὄντας, νῦν ὑπάρχον ἔχει καὶ μαθητῶν εὐγνωμόνων τάξις. Τοῦτο με σιγῇ αὐτοὺς ἐπιτάττειν περίστησιν εἰς ἀνάγκην· διὰ τοῦτο μὴδὲ στόμα αἰρεῖν οὐκ ἐπιτρέπω, διὰ τὴν ἐν λόγοις παρῆρσιν, τὴν ἰσχύν, τὴν ἐμφυτον πειθανότητα. Ἴδεις τοὺς Ἰουδαίους ὅσον ὁ διδάσκαλος τῶν ἀποστόλων λόγους ὑποπτήσσειν καὶ καταπεπληγθαὶ παρεσκευάζει· καίτοι Παῦλος περισσότερον ἢ τοιαύτη περιήστραπτε χάρις. Βούλει δέ σοι τὸν κορυφαῖον καλῶμεν μάρτυρα τῆς ἐνοούσης τῷ ἀνδρὶ σοφίας; «Καθὼς, φησὶν, ὁ ἀδελφὸς ἡμῶν Παῦλος κατὰ τὴν δοθείσαν αὐτῷ σοφίαν ἔγραψε·» ὅσων θεῶν τὴν Παύλου σοφίαν καὶ εἶδος καὶ διαμαρτυρούμενος. Εἶτα, καὶ τὸ βαθὺ καὶ πυκνὸν τῶν γεγραμμένων οἷον ἀποθεάζων καὶ ἐξυμνούμενος, «Ἐν οἷς ἐστὶ, φησὶ, δυσνόητά τινα.» Ὡς ἀνελ· Φρονὸς ὁξείας δεῖται, ῥοπῆς θείας, σοφῶν μαθητῶν, συνίσσεως σταθερᾶς, ὁ τῶν γραμμάτων Παύλου θεωρῶς. Διὰ τοῦτο οἱ ἀμαθεῖς καὶ ἀσθητικοί, πρὸς τῷ μὴδὲν κερδαίνειν καὶ σφᾶς αὐτοὺς διασφάλλοντες, προσάπολλονται. Εἰ δὲ καὶ γλώσσων, ὁ Παῦλος, αἷς μὴδ' ἐνεβλίστο, μὴδ' εἰς ἀκοῆς ἀφίκοτο πείραν, τὴν χάριν ἐπλοῦται· κἂν ταῦταις, οὐδὲν τῶν πρωτείων ἐξίστατο· «Εὐχαριστῶ γὰρ τῷ θεῷ μου, φησὶ, πάντων μᾶλλον γλώσσαις λαλῶν·» εἰ τοίνυν κἂν τοῖς ἐκφύλοις γλώσσαις ἄμαχον εἶχε τὸ κράτος, τῆς τοῦ Πνεύματος αὐτὴν σοφιστοῦσης ἐπινοίας, πῶς ἂν αὐτὸν διαφθεῖρειν λόγους καὶ τότε οὖσαν ἐθάδα δέξατο τὴν Ἑλλάδα· καὶ δι' ὧν πολλοὺς ἐμελλον εἰς εὐσέβειαν αἰρήσειν, ἐν ταῦταις τὸ ἀριστεῖον ἔχειν· δι' ἧς δὲ σχεδὸν ἅπαντας ἀνθρώπους, ἐν ταύτῃ γέλωτος αἰτίαν καὶ χλεύης παρέχειν; καὶ μὴν οὐχ οὕτως εὐχερὲς εἰς λόγους, οὐδὲ τοῖς ἐχθροῖς ἐνομίζετο, ἀ δὲ τοῖς ἐχθροῖς εἰς ἐπαινον ὁρᾷ μαρτυρίας, οὐκ ἐστὶν

A adeo antiquum a longe oblenta potestate, per idiotæ sermonem deturbatur? et populus Mosais in-
stitutis innutritus, quique vivere et mori secun-
dum eorum antiquitatem gloriabatur, ad novam
linguam transfugit. Omnino: non enim idiota
idiotice loquitur, sed sapientiæ verba; nec ut il-
litteratus barbare loquitur, sed ut qui per omnes
artes meavit, gratiose et facili intellectu: quorum
labris insidet naturalis quædam πειρῶ (aut *suavis
medulla*) et rhetorum gentes, ac idiotarum greges,
vinculis velut insolubilibus constricti, ad illud,
quod ipsis annuntiatur, trahuntur. Ob hoc igitur di-
cere eum prohibeo, quod paucissimis verbis, re-
lictis patriis moribus multos video ad eos se con-
ferre, ita ut unico interdum congressu, subdito-
rum locum et discipulorum optimorum impleant,
qui infestissimi prius ipsos circumstabant. Hæc
me necessitate eo adigunt, ut silentium ipsis im-
ponam: ea propter non permitto, vel os aperire,
quia vim dicendi liberam, et gratiam persuadendi
inhærentem habeant. Vides quantum didascalicus
apostolorum sermo Judæos terrore et metu reple-
verit, qui tamen Paulum abundantius circumful-
gebat. Unum huc testem citatum sistam coryphæum,
sapientiæ quæ Paulo inerat. «Quemadmodum, in-
quit Petrus, frater noster Paulus, juxta ipse con-
cessam sapientiam, scripsit¹⁴. Et scivit, et agno-
vit sapientiam Pauli, Dei fuisse donum. Tum
veluti canonizans, et omni præconio efferens, pro-
funditatem et densitatem ipsius sermonum, addit:
C «In quibus sunt quædam haud facile intelligenda¹⁵.»
Quasi diceret, animo opus est celeri inclinatione
divina, discipulis intelligentibus, prudentia stabili,
si quis rimari ea velit, quæ scripsit Paulus. Quo-
circa indoctos et instabiles, cum nihil ejusmodi ac-
quirant, seipsos decipiunt, et per ruinam pereunt.
Si linguarum requiris scientiam, Paulus illa gratia
ornabatur: etiam in iis quibus nec assuefecerat,
nec quæ fando acceperat: «Gratias, inquit, Deo
meo ago, linguis magis omnibus loquor¹⁶.» Si igitur
tantam habebat facultatem in linguis peregrinis,
dum Spiritus afflatu instrueretur, quomodo vel ratio-
nabiliter cogitari poterit, eum linguam vernaculam,
quæ Græca fuerat, corripisse: ut in quibus haud
sane multos inducere poterat ad pietatem, ibi prin-
cipatum obtineret: ubi vero omnes fere homines
convertere, ibi risus et irrisionis materiem exhi-
beret. Omnino, ne quidem ab inimicis suis haud
ita sermone contemptibilis habebatur. Quæ autem
quispiam intuebitur in laudem martyrii tendere,
non est cur aliquis declinet, licet magnos sibi
assumat spiritus, et per omnia velit esse conten-
tiosus: et hic meum vide testimonium: Sitiebat
Pauli sanguinem Judæorum natio: ille lumine cœ-

¹⁴ II. Petr. iii. 15. ¹⁵ Ibid. 16. ¹⁶ I. Cor. xiv. 18.

VARIE LECTIONES.

* ἐκείνῳ. C. M. ἐκείνοις. γ ἐπιπνοίας. C. M. ἐπινοίας.

iesti collustratus totus transfertur ad eum quem A
persequerentur. Tunc autem imprimis et sitiebant,
et in voluntarium homicidium incendebantur, cum
ipsorum Synagoga vacuas illius reddiderat prædi-
cationes. Omne movebant sycophantiarum arti-
ficio, omnes machinas admoverant. Non lanceis
tantum argenteis, quod dicitur, res gerebatur, sed
mendaciorum, insidiarum, iræ, audacie copiis in
cædem illius, contribules armabantur, adeo ut manus
haberent roantes ab ipso flagrante maleficio. Cum
vero frustra ipsos exsultantes et gaudentes, spes de-
sereret (nimirum ille athleta per suas apologias,
omnes omnium machinationes discutiebat, et ad
extremum per sermonis facultatem irresistibilem
dejiciebat), cum hærent, oratorem quemdam
mercenarium, qui calumnias consilio suo foveret,
conducebant. Opinabantur enim reum et accusa-
tum, atque omni omnino culpa careret, illius
artes et orationis versutias non evasurum, idque
indubitato futurum. Verum sapiens ille Paulus,
utpote qui divina callebat et humana, qui contra
mercede conductum artificiose accusabat per divi-
nitatis suppeditam prudentiam et gratiam, ita
oratione contendeat, ut illum repelleret, et rubore
suffunderet, cum sua arte qui pretio accepto, per-
sequebatur; pontifices, sacerdotes, alios qui in
cædem ejus conspiraverant, attonitos redderet, et
intricaret; ita ut non solum ipsos hujus suæ
molitionis pœniteret, sed et silentium, vel efferatissi-
mis, quasi pœnam quamdam per biennium impo-
nerent (19). Vides ut insensissimos etiam contra
voluntatem istius athletæ in dicendo facultas ad
dicendum impulit testimonium, quod nimirum sapientia
Pauli, apud hostes maxime capitales, re
et verbo prædicatur: unde ab initiatis religioni,
sine contradictione ulla, meritissime honoratur.
Noli autem putare me sermonis sapientiam intelli-
gere, dicendi illam facultatem, quæ superflua qua-
dam curiositate, supercilio pomposo, calamistris,
medicamentis et floribus, insitam dicendi pulchri-
tudinem adulterat, et coloribus quibusdam super-
inductis, puerile quod est et elumbe, ad se trahit:
nec illam e contrario, quæ caperata fronte sine
risu ullo nihil utilitatis subit, sed in profundo con-
siderans obscuritatis, illiteratos, et de facie convenas
suis tenebris circumvolutos terrificat: cæcos ad se
attractos amatores, speciosius prostituit: sed nec
quæ effrænis et cervicosa, ad licentiam exorbitat
poetarum incitamentis quibusdam novitatis mere-
tricie lasciviat et illudat: sed illam ego velim quæ
modeste insinuat, publice instruit, princeps docet,
sola inducit, et per congeneres intellectus clare na-
turam rerum explicat, quod emphasi alicubi opus

δστις οὐκ ἂν ἐκδυσωπηθεῖν, καὶ μέγα θέλοι φρονεῖν,
ἐπὶ τῇ πάντα φιλόνηκος εἶναι· καὶ μοι πρόσθετε τῇ
μαρτυρίᾳ. Ἐδίδα τοὺς Ἰουδαίους ἔθνος τοῦ αἵματος
Παύλου, ἐπεὶ τῇ οὐρανίῳ φωτὶ περιαστραφθεὶς ἐκεῖ-
νος, ὅλος μετέστη πρὸς τὸν ἐδίδωκεν· ἰδὶσα δὲ τότε
μᾶλλον, καὶ πρὸς τὴν μισοφονίαν ἀνεφλέγετο, ὅτε τὰς
συναγωγὰς αὐτῶν τὸ ἐκείνου κήρυγμα κεκνωμένας
αὐτοῖς ἀπελίστανε· καὶ δὴ πᾶσα μὲν αὐτοῖς συκο-
φαντίας τέχνη, πᾶσα δὲ μηχανὴ ἐκεκίνητο. Οὐκ
ἀργυροῖ δὲ ἄρα λόγχοι μόνον, ὃ λέγεται, ἀλλὰ καὶ
ψεύδους, καὶ ἀπάτης, καὶ ὀργῆς, καὶ θράσους πρὸς
τὴν τοῦ ἀνδρός σφαγὴν, τοὺς ὁμοφύλους ἐξυπλίζον,
καὶ τὰς χεῖρας ἤδη ταῖς ἑλπίσι σταζούσας εἶχον θερ-
μοῦ τοῦ μίσματος. Ἐπεὶ δὲ μάτην αὐτοὺς ἀνασκιρ-
τῶντας καὶ χαίροντας αἱ ἑλπίδες ἀπέλιπον (κρεῖττω
τοῦ ἀριστέως ἀπάντων μηχανημάτων ταῖς ἀπολογίαις
καθισταμένου), τελευταῖον πρὸς τὸ ἐν λόγῳ κράτος
καὶ τὸ ἀνεπηρέαστον ἀπορούμενοι, ῥήτορά τινα μι-
σθοῦ ποιοῦνται, τῶν συκοφαντηθέντων συνήγορον·
οὐκ ἂν ἐτι διαδύναι τὰς ἐκείνου τέχνας καὶ πλοκάς
τῶν λόγων τὸν γραφόμενον, καὶ μυριάκις εἴη ἀν-
αίτιος, οὐδ' ὅπως οὖν ἐν ἀμφιβολίᾳ τιθέμενοι. Ἄλλ' ὃ
γε σοφὸς τῷ ὄντι Παῦλος, ὅσα τε θεῖα καὶ ὅσα ἀνθρώ-
πινα, καὶ πρὸς τὸν οὕτω τῇ τέχνῃ καὶ τῷ μισθῷ
παρεσκευασμένον, διὰ τῆς ἀνωθεν δηλονότι χορηγου-
μένης αὐτῷ σοφίας καὶ χάριτος, οὕτως ἀντικατέστη
τοῖς λόγοις καὶ διηγωνίσαστο, αὐτὸν μὲν τρεψάμενος
καὶ καταισχύνας αὐτῇ τέχνῃ καὶ μισοθαρλίᾳ· τοὺς δὲ
ἀρχιερεῖς καὶ λαρεῖς, καὶ ὅσοις ὁ κατ' αὐτοῦ συνεκα-
κρῆτο ὁ φόνος, ἐκπλήξεως καὶ ἀμηχανίας ἐμπλή-
σα, ὥστε μὴ μόνον αὐτοῖς τῆς τοιαύτης ἐπιχειρή-
σεως μεταμελεῖν, ἀλλὰ καὶ σωπῆς, καίτοι πλέον τῷ
θυμῷ ἡγρωμένοις, ὅλα δύο εἴη καταδίκην σέβειν
ἐπιθεῖναι. Ὅρξῃ ὅπως τοὺς ἐχθίστους καὶ ἄκοντας, ἡ
τῶν τοῦ ἀριστέως λόγων δύναμις εἰς μαρτυρίαν
ἐξεβιάσατο. Ὅτε εὖ δὲ καὶ τοῖς ἐχθροῖς ἡ Παύλου
σοφία ἔργῳ καὶ λόγῳ διαβεβήτα, τοῖς ἐκεῖθεν δὲ τὰ
τῆς εὐσεβείας μεμυημένους, οὐ διαφερόντως καὶ
ἀξίως τιμηθήσεται. Καὶ μὴ με νομίσῃς σοφίαν λόγων
καὶ κράτος λέγειν καὶ δύναμιν, τὴν περίεργον ταύ-
την καὶ σοθεύσαν, καὶ κομμητοικοῖς φαρμάκοις καὶ
ἀνθεσι τὸ ἐμφυτον κάλλος τοῦ λόγου νοθεύουσαν, καὶ
τοῖς ἐπιπλάστοις χρώμασι τὸ μεισακιδῶδες καὶ ἐκλυ-
τον πρὸς ταυτὸν ἐπιστρέφουσας· μὴδ' αὖ ἐκεῖνην, ὅση
τὸ σκυθρωπὸν καὶ ἀμειδῆς, ἐπ' οὐδενὶ χρηστῷ ὑπο-
δύεται, βαθεῖ τε τῆς ἀσφαλείας ὑποκαθήμενῃ σκότῃ,
καὶ τοὺς ἀμαθεῖς καὶ ἀγελαίους τῇ περὶ αὐτὴν ζόφῳ
συγχέουσά τε καὶ καταπληττουσά, τυφλοὺς ἐραστὰς
ἐπισυρομένη καλλωπίζεται· οὐδ' ὅση πρὸς τὸ ποιη-
τῶν αὐτόνομον ἐκτραχηλίζεται τὰς νεωτερικὰς ὁρμὰς
ἐταιριζομένη καὶ διαπαίζουσα. Ἄλλ' ἐκεῖνην ἐγωγέ-
φημι, ὅση σώφρων μὲν ἀπαγγέλλειν, κοινὴ δὲ διδά-
σκειν, πρῶτῃ δὲ παιδεύειν, μόνῃ δὲ συμπεψιμένη, εὐ-

VARIAE LECTIONES.

^a ἐδίδωκεν. C. M. ἐδίωκε ^a C. M. συκοφαντία καὶ τέχνη. ^b C. M. συνεκροτεῖτο. ^c C. M. ὅτι. ^d C. M. πῶς τοῖς ἐκεῖθεν.

NOTE.

(19) Nam per biennium carcere inclusus libere tenebatur.

σημος δὲ διὰ τῶν συγγενῶν νοημάτων τὴν τῶν πραγμάτων φύσιν ἀναπτύσσειν, καὶ εἰ που χρεῖα ἐμφάσεως, μυστικῶς εὖ μάλα καὶ τελεστικῶς ἀνακαλύπτειν τὴν τῶν κεκρυμμένων ἀλήθειαν. Ταῦτα μὲν γὰρ τῆς ἐμφύτου, καὶ κοσμίας, καὶ βιωφελούς τοῦ λόγου σοφίας· ἐκεῖνα δὲ τῆς τερπύσης τὴν ἀλογον αἰσθησιν, καὶ ταῖς πατροπαι; μάλλον καὶ τῷ νεωτερίζοντι χαιρούσης ἦθι, καὶ πρὸς μὲν ὠφέλειαν οὐδὲν ὀρώσης, εἰς κρότου; δὲ, καὶ κολακείας, καὶ πολὺν λήρον, διαλυομένης. Οὐκ ἦν ἄρα διὰ ταῦτα τῆς μεγαλονοίας Παύλου οὐδ' ἐγγὺς ἀπομιμῆσθαι, ὃν σὺ τῆς ἐν λόγῳ δυνάμεως (19), ἐπ' αὐτῆς φέρων κεφαλῆς, μονονοχὶ προσκυνεῖς, τὸν, "Ἡ δ' ὅς· τὸν, "Ἡ δ' ἐγώ." Ὡς πύ τις καὶ τῶν εἰς ὄξαν οἰκίαν αὐτὸν ἀπεσέμνυνε, προσθεῖν δ' ἂν ἔγωγε, καὶ μάλα εἰκότως, καὶ τὸν "Ἐπεπύθην· ἐγώ· καὶ, "Ἡ δὲ ἐγώ· καὶ, "Ἡ κηκόει ἐγώ· καὶ τὸν οὐκ οἶδ' ὅπως· ἂν τις οὐκ εἰς μακρὰν ἀγδίαν αὐτῆς ἐμπέσῃ τὰ ἐκείνου διεξιῶν· ὅς ἐπὶ τοσοῦτον ταῖς τῶν ρημάτων καινοτομίαις διαθρυπτόμενος ἐθλύνετο, ὥς μηδὲ προσώπων αὐτοῖς ἐμφάσεις ἐπὶ βούλεσθαι καταλιπεῖν, εἰς παράστημον δὲ τῶν ἀπαρεμφάτων τὸν χαρακτῆρα τούτοις μεταδίδεσθαι. Ἐὼ δὲ νῦν τὸν τὰ λιπασματα τῶν ὀφθαλμῶν, κατὰ ψυχὴν μάλλον πεπονήσας, ἢ φθεγγάμενον· καὶ τὰ τῆς σαρκὸς πιστὰ ἐλπίσας, καὶ εὐσταθῆ καταστήματα ἀθλιώτερον στέρξαντα ἢ ἐκληρήσαντα, καὶ πολλὰς τοιαύταις λέσχαις καὶ κακαῖς ἀταῖς ἐνασελγαίνοντα· ὧν οὐδ' ἐτέρου μιμητὴν εἰς λόγους, οὐδ' εἰ τις τοιοῦτο; ἕτερος, τὸν θαυμάσιον Παῦλον, οὐδὲ πολλοῦ δεῖ, ὥσπερ οὐδ' εἰς πράξεις· οὐδ' εἰς σέβας, θεῖον ἂν ἔγωγε. Οὐ μὴν ἀλλ' οὐδ' ἢ Γόργειος παιδί, καὶ μικροῦ παρισουμένη τοῖς ἐπὶ σκηνῆς τῶν χορευτῶν σκιρτήμασι καὶ λυγίσμασιν ἀπαγγέλλειν, ἀξία τὸ βαθὺ καὶ βεβηχὸς τῶν ὕψηλῶν Παύλου νοημάτων. Ἀλλ' ἐκεῖνον γε τῶν λόγων τὴν γλῶτταν εἰς κανόνα, οἱ τρικλίουτων πραγμάτων τὸν νοῦν ἐκτρέφειν ἐδύναντο κατ' ἀξίαν, μηδὲν μῆτε δολοῦντες μῆτε ἐξυβρίζοντες. « Ὁ βάθος πλοῦτου καὶ σοφίας καὶ γνώσεως Θεοῦ! ὥς ἀνεξερεύνητα τὰ κρύματα αὐτοῦ, καὶ ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ! καὶ, « Τίς ἔγνω νοῦν Κυρίου, ἢ τίς σύμβουλος αὐτοῦ ἐγένετο; » ἢ, « Τίς πρόδωκεν αὐτῷ καὶ ἀναποδοθήσεται αὐτῷ; Χριστὸς ἡμᾶς ἐξηγόρασεν ἐκ τῆς κατάρτας τοῦ νόμου, γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν κατάρτα. » Ἐπὶ ταύτῃ τῇ σοφίᾳ τὸν διδάσκαλον ἐγὼ τῆς οἰκουμένης θειάζω, καὶ θειάζειν ἂν ἀξίως μὴ τολμηρὸν εὐξαίμην, δι' ἧς τοιαῦτα ἐφθέγγετο, εὐσημῶ μὲν καὶ σταθερᾷ λέξει τὸ νόημα παριστῶν, κοινὸν δὲ πᾶσι τὸ ὄφελος προτιθεῖς. Τί δ' ἂν εἴποις ἐνθεωρήσας αὐτοῦ τὸ καθαρὸν τῶν ρημάτων, οὐ μόνον ὅσον εἰς ὁρθότητα φωνῆς καὶ συμμετρίαν ἔχει περιόδον ἐναρμονίως συστέλλομενον, ἀλλὰ καὶ εἰ τι πρὸς τὴν τῶν πραγμάτων ἀφήγησιν ἀπευθύνεται, μηδὲν τῶν ἀνυχταίων ἐξώθεν ἐπισυρόμενον, ἐφ' ὅσον τε τὸ τετραμμένον τῶν ὀνομάτων, καὶ ὅσον ἐπὶ

A sit, mystico more, et sacramentali revelat veritatem absconditorum. Hæc enim dicendi prudentia, exornat naturalem ornatum et vitæ utilem; illa, cum qui oblectat irrationalem sensum, quæ ipsa potius aversionibus et novitatibus afficitur; dum nullum commodi respectum habet, sed in applausum adulationem et ineptias meras resolvitur. Quocirca non decuit Paulinam illam sublimem prudentiam, ne a propinquo imitari, illam dicendi facultatem (19) quam tu tantum non adoras. Nempe, inquam ego, inquebat ille, ut alicubi ille qui gloriolam aucupabatur, seipsum laudat. Cui cur non ego merito adjiciam; et Quem desideravi ego, et, Agnovi ego; et, Audivi ego. Nec ego illum novi, qui longo fastidio laboraret, in illis percensendis, qui in tantum a verborum novitatibus corrumpitur, et emollitur, ut nec vultus representationem aliquam velit remanere; sed in figuram nobis conjunctam, sine ulla significatione characterem eorum compingere. Mitto in præsentem oblinimenta oculorum, quæ animum potius afficiunt, quam loquuntur: carnis spectatam constitutionem ad amantes, vel in ea potius delirantes, ac multis istiusmodi negotiis impiis et damnandis lascivientes, quorum in dicendo imitationem mirabilem illum Paulum, nedum venerationem dixerim, et agendi participem. Quin nec Gorgiæ ludica oratio, fere cum scenica adæquanda, propter saltationes in choris salientium; et molles inflexiones, meretur cum gravitate et incessu Paulini sensus componi, sed linguam ille suam regulam habebat quasi sermonum illorum qui efferre poterant pro dignitate tantarum rerum sensum et sententiam, sine ulla sui contumelia. « O altitudo divitiarum sapientiæ et cognitionis divinæ! quam inscrutabilia judicia ejus, et impervestigabiles viæ ejus! » Et, « Quis novit mentem Domini? vel quis illi fuit a consiliis? » Et, « Quis prius dedit ipsi ut retribueretur ei? Christus nos redemit a maledictione legis, factus ipse pro nobis maledictio » Ob hanc ipsius sapientiam, mundi doctorem admiror ego, neque est cum audacia conjuncta hæc admiratio mea: qui cum istud pronuntiabat intelligibili et constanti sermone, intelligendum exhibens, quo, id quod omnibus conducit, docetur. Quid dicturus est dictionis puritatem intuens, nec illam quæ spectat rectitudinem vocis, et congruenter consentit cum periodi harmonia, sed ulterius ad rerum cognitionem dirigitur explicandam, nec quidquam necessarium de foris accersit. Sed quod vocum inversionem spectat, et durum quid præ se fert distinctum scite ablegat: sublimi generi perspicuitatem, si quis alius, revera plus quam alius, ubique intermiscens. Nec hic commemoro, quod conciliatorio et dictatorio dicendi genere varietur.

¹⁷ Rom. xi, 33. ¹⁸ Galat. iii, 15.

VARIE LECTIONES.

• C.M. ἐλπίσματα. ἰ. [male] ἐπιδοδεχός. C. M. βεβηχός.

NOTÆ.

(19) Platonem intelligit.

Nec quod de divinis rebus instituit sermo; et quæ maximo honore apud homines habentur: nec quod neminem habet qui possit ipsum imitari in illuminanda et illustranda oratione. « Certamen bonum certavi: cursum confeci: fidem servavi; de cætero, reposita est mihi justitiæ corona¹⁹. » Et, « Ita curro, ut non in vanum: ita certo, ut non aerem flagellans²⁰. » — « Qui in forma servi existens non reputavit rapinam esse æqualem Deo, sed exinanivit semetipsum, servi formam assumens. Quapropter Deus ipsum superexaltavit, et dedit illi nomen super omne nomen, ut in nomine Jesu omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium, et infernorum: et omnis lingua confiteatur, quod Dominus Jesus Christus est in gloria Dei patris²¹. » et: « Conversatio nostra in cœlis est, unde et expectamus Servatorem Dominum Jesum Christum, qui transformabit corpus humilitatis nostræ, ut assimiletur corpori gloriæ ipsius²². » Valde sunt hæc admiranda. (Quidui enim) cum ob alia, tum propter perspicuitatem et puritatem summam concurrentem. Sed qualis fuit in sententiis, talis videatur in sententia ferenda, in convincendo, in reprehendendo, cum oportet, et quomodo oportet, per declarationem et testificationem non fluctuantem. « In quo quis vincitur, ei servus subijcitur²³. » « Corrumunt bonos mores colloquia prava²⁴. » Et, « Hoc affirmo, quod caro et sanguis, regnum Dei non possidebunt: neque enim corruptio hæreditabit in corruptionem²⁵. » — « Currebatis bene, quis vos fascinavit ut ne veritati obtemperaretis²⁶. » Et: « Nolite errare, Deus non illuditur²⁷. » Et: « En ego Paulus vobis denuntio quod si circumcidemini, Christus vobis nihil proderit²⁸. » Et: « Testificor omni homini circumciso, quod debitor est toti legi servandæ²⁹. » Et: « Audete qui quis negotium cum alio habet de injuriis apud externos judicium subire, et non coram sanctis³⁰? » Certe idem est magnitudines omnes in unum colligere, et ejus sermonum compositiones per omnia relegere: adeo ubique dignitas et majestas per singulas dictiones permiscetur. At mores ejus quales: « Christus in mundum venit, peccatores salvos facere, quorum ego primus sum³¹. » Et: « Ego minimus sum apostolorum, qui nec dignus sum vocari apostolus³². » et: « Desidero te videre, memor tuarum lacrymarum, ut gaudium percipiam; recordationem habens fidei quæ in te est, sine hypocrisi, quæ primum habitavit in avia tua Loide, et matre tua Eunice³³. » — « Utinam excinderentur, qui vos conturbant³⁴. » — « Sine nobis regnastis, et utinam regnetis³⁵. » et sexcenta talia. Nunquid ergo in aliquo inferior est iis qui

τὸ σκληρὸν ἀπονεύει διακρίνον καλῶς ἀποπέμπεται, καίτοι μεγέθει τὸ σαφές, ὡς εἰ τις ἄλλος, μᾶλλον δ' ὡς οὐδεὶς ἕτερος, δι' ὧν ἐγκερασάμενος. Καὶ οὕτω τοῦτο φημι ὅτι περ τῷ συμβουλευτικῷ καὶ νομοθετικῷ διαποικιλλεται· οὐδ' ἐπὶ περὶ θεῶν ὁ λόγος αὐτῷ πραγμάτων, καὶ τῶν ἐν ἀνθρώποις μάλιστα τιμίων· ἀλλ' οὐδ' ἐπὶ λαμπρύνεσθαι καὶ φαεινῶς εἰπεῖν μιμητὴν οὐκ ἔχων. « Τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν ἡγώνισμαι· τὸν δρόμον τετέλεκα· τὴν πίστιν τετήρηκα· λοιπὸν ἀποκαίεται μοι ὁ τῆς δικαιοσύνης στέφανος. Οὕτω τρέχω, ὡς οὐκ ἀδύλως. Οὕτω πυκτεύω, ὡς οὐκ ἀέρα δέρων. » Καὶ, « Ὅς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ἀρπαγμὴν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ· ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωτε, μορφῇ δούλου λαθὼν· διὸ καὶ ὁ Θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσε, καὶ ἐχαρίσατο αὐτῷ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα, ἵνα ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ, πᾶν γόνυ κάμψῃ ἐπουρανίων, καὶ ἐπιγείων, καὶ καταχθονίων, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται, ὅτι Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς δόξαν Θεοῦ Πατρὸς· » καὶ, « Ἡμῶν γὰρ τὸ πολίτευμα ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει, ἐξ οὗ καὶ σωτῆρα ἀπεκδεχόμεθα Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν, ὃς μετασχηματίσει τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν, εἰς τὸ γενέσθαι αὐτὸ σύμφορον τῷ σώματι τῆς δόξης αὐτοῦ. » Θαυμάστα μὲν γὰρ ἄγαν καὶ ταῦτα (πῶς, γὰρ οὐ;) ἐν τε τοῖς ἄλλοις καὶ τῆς ἐπ' ἄκρον συνδρομῆς φαειρότητός τε καὶ καθαρότητος. « Ἀλλ' ὅς ἐν τῷ γνωμολογεῖν ὁ καὶ εὐσταθῶς ἀποφαίνεσθαι ἐλέγγειν ἐνθα δεῖ καὶ ὡς δεῖ ἐπιτιμᾶν διαμαρτύρεσθαι; » Ἡ γὰρ τις ἡττηται, τοῦτω καὶ δεδούλωται. — « Φθίσουσιν ἥθη χρηστὰ ὁμιλίαι κακαί· » καὶ, « Τοῦτο δὲ φημι, ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα βασίλειαν Θεοῦ κληρονομήσαι οὐ δύναται οὐδὲ ἡ φθορὰ τὴν ἀφθαρσίαν κληρονομεῖ. — « Ἐτρέχετε καλῶς· τίς ὑμᾶς ἐδάσκαλε τῇ ἀληθείᾳ μὴ πείθεσθαι; » καὶ, « Μὴ πλανᾶσθε, Θεὸς οὐ μυκτηρίζεται· » καὶ, « Ἰδὲ, ἐγὼ Παῦλος λέγω ὑμῖν ὅτι ἐὰν περιτέμνησθε, Χριστὸς ὑμᾶς οὐδὲν ὠφελήσει· » καὶ, « Μαρτύρομαι παντὶ ἀνθρώπῳ περιτεμνομένῳ, ὅφειλέτης ἐστὶν ὅλον τὸν νόμον ποιῆσαι· » καὶ, « Τολμᾷ τις πρῶτον ἔχων πρὸς τὸν ἕτερον, κρίνεσθαι ἐπὶ τῶν ἀδίκων, καὶ οὐχὶ ἐπὶ τῶν ἀγίων. » Καὶ ἴσον ἐστὶ τὰ τοῦ μεγέθους συλλέγειν καὶ τὰς ἐκείνου συντάξεις εἰς ὁλόκληρον ἀναγινώσκειν, οὕτως αὐτὸ τὸ ἀξιῶμα δι' ὧν κέχραται τῶν λόγων. « Ἀλλὰ τὸ ἥθος ὁποιον; » Χριστὸς ἦλθεν εἰς τὸν κόσμον ἀμαρτωλοὺς σῶσαι, ὃν πρῶτος εἰμι ἐγώ· » καὶ, « Ἐγὼ γὰρ εἰμι ὁ ἐλάχιστος τῶν ἀποστόλων, καὶ ὃς οὐκ εἰμι ἱκανὸς καλεῖσθαι ἀπόστολος. — « Ἐπιποθῶ σε ἰδεῖν μεμνημένος σου τῶν θαυμάτων, ἵνα χαρὰ πληρωθῶ, ὑπόμνησιν λαμβάνων τῆς ἐν σοὶ ἀνυποκρίτου πίστεως, ἥτις ἐνέγκησε πρῶτον ἐν τῇ μάμμῃ σου Λωΐδι, καὶ τῇ μητρὶ σου Εὐνίχῃ. — « Ὁφελον καὶ ἀποκρίνεται οἱ ἀναστατοῦντες ὑμᾶς· » καὶ, « Χωρὶς ἡμῶν ἐδαστεύσατε, καὶ ὀφελόν γε ἐδασί-

¹⁹ II Tim. v, 21. ²⁰ II Cor. ix, 26. ²¹ Philipp. ii, 6-11. ²² Philipp. iii, 20, 21. ²³ II Petr. ii, 19. ²⁴ I Cor. xv, 33. ²⁵ I Cor. xv, 50. ²⁶ Galat. vi, 1. ²⁷ Galat. v, 2. ²⁸ Ibid. 3. ²⁹ I Cor. vi, 1. ³⁰ I Tim. i, 15. ³¹ I Cor. xv, 9. ³² II Tim. i, 4. ³³ Galat. v, 12. ³⁴ I Cor. iv, 8.

VARIÆ LECTIONES.

« C. M. ἐν τῷ κρίνειν.

λεύσατε· » καὶ μυρία ἄλλα. Ἐρ' οὖν ἐνδεὶς τινος τῶν περὶ ταῦτα τὸν βίον ὅλον κατατριψάντων, ὁ μὴδὲ μέλει τῶν ὀνομάτων, οἶμαι, τῆς ἐπιμελείας αὐτῶν ἀνασχόμενος, ἀλλ' αὐτοσχέδιον ἔχων τὴν γλῶτταν ῥήτορα; Ἄλλ' ἄρα τὸ μὲν ἥθος αὐτῷ καὶ τὸ σαφές διὰ τοῦ μεγέθους οὕτω διαπρέπει κεραννύμενον, τοῦ τάχους δ' ἐνδεῖς. Καὶ τίς οὕτω πέφυκε συγχράτῃ χρησθαι γοργότῃ; « Θεὸς ὁ δικαίων, τίς ὁ κατακρίνων; Χριστὸς ὁ ἀποθανών, μᾶλλον δὲ καὶ ἐγερθεὶς. » — « Πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει· πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐ πάντα οἰκοδομεῖ. » — « Τί οὖν τὸ περισσὸν τοῦ Ἰουδαίου, ἧ τίς ἡ ὠφέλεια τῆς περιτομῆς; πολὺ κατὰ πάντα τρόπον. Πρῶτον μὲν γὰρ οἱ ἐπιστεύθησαν τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ. Τί γὰρ εἰ ἠπίστησαν; μὴ ἡ ἀπιστία αὐτῶν τὴν πίστιν τοῦ Θεοῦ καταργήσει; Μὴ γένοιτο. » Καὶ, τί ὧν προεχόμεθα; οὐ πάντως καὶ πάλιν· Ἰουδαῖοι οὐκ ἐπὶ λόγῳ μὲν διωκόμενοι ἀνεχόμεθα· βλαστημούμενοι παρακαλούμεν. Τί ἂν τις πελάγη θαλάσσης σταλαγμοῖς μετρεῖν ἐπιχειροίη; Ἰσὺν γὰρ ἐκεῖνά τε σταλαγμῶν λογισμοῖς ὑποβάλλειν, καὶ τὴν Παύλου σοφίαν πειρᾶσθαι λόγῳ διεξελεῖν· οὐδὲ γὰρ οὐδὲ τὸ καλλωπίζον, καίτοιγε περιορῶν αὐτὸ εἰς τέλος παρεδραμεν, ἀλλὰ τῆς ἐπιβουλῆς μὲν γυνώσκας, ἐν ἧ ἂν τις καὶ ἐκαλλωπίσατο, τῷ ἐμφύτῳ δὲ περιβαλὼν, ὅπερ ἂν τις μόλις ἐλπίζεσιν, οὕτω καὶ θαυμάσαι προήνεγκεν, ὥς αὐτὸ τοῦτο κανόνα καὶ τύπον κάλλους ἀληθινοῦ τοῖς συνωρῶσι προκείμεναι, πολλῷ τοῦ σεσοφισμένου καὶ κατ' ἐπιτήδευσιν εἰς ὠραιότητα διαφέροντος. Ἄλλ' οὐδὲν ἐστιν ὅσον αὐτοῦ ἀκούειν. « Πῶς οὖν ἐπικαλέσονται εἰς ὃν οὐκ ἐπίστευσαν; πῶς δὲ πιστεύσουσιν, οὐ οὐκ ἤκουσαν; πῶς δὲ ἀκούσουσιν χωρὶς κηρύσσοντος; πῶς δὲ κηρύξουσιν, ἐὰν μὴ ἀποσταλώσιν· καθὼς γέγραπται, Ὡς ὦρατοι οἱ πόδες τῶν εὐαγγελιζομένων εἰρήνην, τῶν εὐαγγελιζομένων τὰ ἀγαθὰ; » πάλιν, « Εἰ τις οὖν ἐν Χριστῷ, εἴ τι παραμύθιον ἀγάπης, εἴ τινα σπλάγχνα καὶ οἰκτιρμοί, πληρώσατέ μου τὴν χαρὰν· » εἶτα, « Ἡ ὀλιψὴ ὑπομονὴν κατεργάζεται· ἡ δὲ ὑπομονὴ δοκιμὴν· ἡ δὲ δοκιμὴ ἐλπίδα· ἡ δὲ ἐλπίς οὐ κατασχύνει. » Οὕτως ὁ τῶν Ἐπιστολῶν τοῦ μεγάλου Παύλου χαρακτὴρ ἀρετῆς ἀπάσης τῆς ἐν λόγῳ τὰς ἰδέας ἐμμορφούμενος, καὶ τοῖς καταλλήλοις καὶ οἰκείοις ἐμποικιλλόμενος σχήματιν, ἀρχετύπου καὶ παραδείγματος λόγον ἐπέχειν καὶ ζηλοῦσθαι ἄξιον, ἀλλὰ μὴ πρὸς ἑτέρων μίμησιν ἀναγεγράφθαι τοῖς γε σωφρονουσίῃ ἐστι δίκαιος. Οὐδὲ γὰρ οὐδὲ ῥάδιον εὐρεῖν, ὃν εἰκονίσαι· ἐπεὶ μὴδὲ μελέτης καρπὸς, ἀλλ' ἐπινοίας ἡ ὑπερφουὺς τὰ Παύλου ῥήματα ὁ τῆς σοφίας πλοῦτος, ἡ τῆς ἀληθείας καθαρὰ καὶ διαυγὴς καὶ ἡδονῆς σιτηρίου βρώσιμα πηγὴ· τοῦτο τῆς ἀνωθεν φοβερᾶς ἀστραπῆς, βραχεῖα τις λαμπρῶν, τῶν ἀποστολικῶν χειλέων ἀποπάλλυσσα· τοῦτο τῆς ἐν ἀσθενείᾳ τελειούμενης θαύμας δυνάμεως ἀπορροή τις μετρία, κόσμον

A totam suam vitam in istis impenderunt: qui, nec nominum tenus, quod ego reor, aliquid in his curæ posuit, sed cum volubilem e re nata linguam haberet, rhetoricam, ethicam, et perspicuam speciem ita cum grandiloquentia exercuit conjunctam. At celeritate destituitur; imo quis cum illo comparandus in miscenda granditate: « Deus est qui justificat, quis ille qui condemnat? Christus qui mortuus est, potius qui surrexit ³⁶. » — « Omnia mihi licent, sed non conducunt omnia. Omnia mihi licent, at non omnia ædificant ³⁷. » — « Quæ est ergo Judæi superioritas? aut quæ utilitas circumcisionis? Multa, per omnem modum. In primis, quod concredabantur ipsis oracula Dei. Quid autem si increduli fuerint, num eorum incredulitas Dei fidelitatem evacuabit? Absit ³⁸. » — « Conviciati autem benedicimus; persecuti, sustinemus; blasphemati, adimonemus ³⁹. » Quid autem mare magnum guttis metiri velit quis: idem est enim mare guttulis subicere, et velle verbis exprimere sapientiam Pauli, qui nec, ornatum licet penitus non haberet insuper, in totum non omisit, sed fucis delibutum, in quibus non nemo gloriabitur, naturali vero decore imbutum, quod vix quispiam speraret, ita provexit in admirationem, ut canonem et formam veræ pulchritudinis intuentibus exhibeat, longe semotum a sophistica et studiose quaesita floriditate. Sed nihil hoc tam probat quam ipsummet audire: « Quomodo invocabunt, in quem non crediderunt? quomodo credent in eum, de quo non audierunt? quomodo audient sine præcone? quomodo predicabunt, nisi mittantur? ut scriptum est, Quam pulchri pedes evangelizantium pacem, evangelizantium bonum ⁴⁰! » Iterum: « Si quæ ergo in Christo consolatio: si amoris solamen: si viscera et miserationes, adimplete meum gaudium ⁴¹. » Et: « Afflictio patientiam operatur, patientia probationem, probatio spem: spes autem non pudefacit ⁴². » Atque ita character Epistolarum Pauli illius magni omnimoda dictionis virtute confirmatus, congruis atque propriis figuris variatus, archetypi et exemplaris rationem subire, atque imitatione exprimi dignus est, non autem rescribi aut rescribi ad aliorum imitationem a prudentibus debet. Neque enim erit in promptu invenire ad quem alium sit effigiandus. Sunt enim Pauli verba, non meditationis fructus, sed inspirationes, et excellentiores cogitationes: divitiarum sapientiæ, fons virtutem salutariter ebulliens, brevis quædam coruscatio, e labiis apostolicis exsiliens, terribilis e cælo fulgurationis, effluxus quidam commensuratus divinæ illius potentie per infirmitatem perfectæ qua totus mundus irrigatur. Gratia est hæc operans in testaceis vasis, veneran-

³⁶ Rom. viii, 33, 34. ³⁷ I Cor. x, 22, 23. ³⁸ Rom. iii, 1-3. ³⁹ I Cor. iv, 12, 13. ⁴⁰ Rom. x, 14, 15. ⁴¹ Philipp. ii, 1, 2. ⁴² Rom. v, 3-5.

VARIE LECTIOES.

^b C. M. Καὶ τί. ^c C. M. ἐπινοίας.

dorum et paradoxorum mysteriorum testimonium indelebile. Sapientia distillans e lingua idiotica, regula dirigens eloquentiam ex ore immeditato; ex illitteratis labiis ars rhetorica. Quid tu ad ista? An te adhuc ratiocinatio dubia, et ambigua opinio, de Pauli sapientia turbat? Potius tibi imputabitur parcimonia in figuras ejus epistolas si confinxeris, vel plurimum tu teipsum accusabis, quod antehac te tantorum gratiarum munera latuerunt. Quid porro diceres, si profundius descendas in alteram partem facultatis ejus in dicendo: Qualis cernitur in plerisque capitibus summis disponendis, quoad ordinem, prudentiam; dum inducit, disponit per hypopheras anthypopheras: quibus in inveniendis epichremasi; quam copiosus in operando; quam promptus ad persuadendum, quam frequens in parabolis et similitudinibus; quantus in enthymemasin, et istis virtutibus congeneribus quas studiose complecti poteris, licet nulli alias meditanda velis præstare, ad amorem vere celerem, et oblectamentum delectabile conciliandum: Accedat ad ista hujus hominis de idolothytis commentatio: et ubi id agit ut deprimat fastum illorum et inflationem, qui de loquela linguarum ingentes sumpserant spiritus: et quod lex debitor erat quæ concedere et locum dare gratiæ deberet. Sed abunde de istis dictum est: coque magis quod litterarum commercio insinuantur: si aliquando insimul convenimus; conveniemus autem, id Domino mihi suggerente, tum diffusius quam in præsentis de istis apud te disseram.

QUÆSTIO XCIII. [Coisl. CCLXXXIII. Taur. C CCLXIII.]

Diversæ quæstiones ex Apostolo per viginti septem capita solutæ.

Edita a Montacuto, ep. 166, ad Georg.

Quandoquidem agnoscis te non modo victum, libenter, sed insuper sic vinci, inter festivitatis commoda reputes, quid est quod ulterius adhuc desideres exempla Scripturarum, in prioribus litteris meis allatarum figurarum; cui tuo desiderio, celeriter cupis satisfieri: quod et æquum esse sentio, sapit enim invidiam illi veritatem non representare, quia veritate victus, quod verum est, querit. Quocirca, quatuor illorum modorum exempla adhuc adjungo, ita ut haud difficulter distingui et discerni possint ex istis, illa quæ reliqua sunt, tum ut ne tuam prudentiam contumelia afficere videam, nec pro epistola integrum tibi librum exarem. Veluti enim inepte quæque levia prosequi, adharet fore ille quod obscuritate involvitur, ita quod in aperto positum est, si non cum brevitate exhibeatur in opprobrium tendit, vel doctoris, vel discipulis.

VARIE LECTIONES.

corrīg. ex C. M. ἀνομολογεῖς. C. Mon. 551 f. 154 βραδύναι.

NOTÆ.

(18) Capita ex codice Monac. 551 signantur. Edit.

Αὐτὸν ἀρθεύουσα· τοῦτο τῆς ἐν δατρακίνοις σκευῇσιν ἐνεργουμένης χάριτος. Ὁ φρικτὼν καὶ παραδόξων μυστηρίων μαρτύριον ἀπαράγραπτον! ἐξ ἰδιωτικῆς γλώττης στάζουσα σοφία, ἐξ ἀμελετήτου στόματος κανὼν εὐγλωττίας, ἐξ ἀμαθῶν χειλέων τέχνη ῥητορίας. Σὺ δὲ τί λέγεις; Ἐτι σε λογισμὸς διστάζων τῆς ἐν λόγῳ Παύλου σοφίας, ἡ διαπόρῃσις ἐνολεῖ; Μᾶλλον δὲ ἄρ' ἐτι σοι μικρολογηθήσεται [εἰ] εἰς σχήματα τὰς Ἐπιστολάς αὐτοῦ σχηματίζεις, ἢ μακρὰ ἂν αὐτοῦ τῶν προτέρων καταγνοίης, ὅτι σε τοσούτων χαρίτων δωρεὰ διελάνθανε; Τί δ' ἂν εἰποις ἐμβαθυνόμενος τῷ ἐτέρῳ μέρει τῆς ἐκείνου περὶ τοὺς λόγους, δυνάμει, οἷος ἐν τοῖς κεφαλαίοις τὴν τάξιν, τὴν σύνεσιν εἰσάγων οἰκονομούμενος, ὑποφέρων ἀνθυποφέρων, ὅσων τῶν ἐπιχειρημάτων τὴν εὐρεσιν· τὸ ἐν ταῖς ἐργασίαις γόνιμον· ὅπως συμπείθειν ἔτοιμος καὶ πολλὰς παραβολαῖς, παραδείγμασιν· ἡλίκοις τοῖς ἐνθυμήμασι· καὶ τὴν ἄλλην τοῖσι πάσαις συγγενῇ δυνάμει, ἃ σοι παράσχοι περιελθεῖν, κἂν μὴ δὲν θελήσῃς ἐτέρῳ κατὰ μελέτην προσχεῖν, εἰς ὥς ἀληθῶς ἐξὺν ἔρωτα καὶ θαῦμα γλυκὺ, ἡ τε περὶ τῶν εἰδωλοθύτων τοῦ ἀνδρὸς εἰς ταῦτα μεταχειρήσεις, καὶ ἐν ᾧ καθαίρειν ἐπιχειρεῖ τῶν μεγαλοφρονούντων, ἐφ' ᾧ γλώσσῃς ἐλάλουν τὸ φύσημα, καὶ δὴ καὶ ὡς ὁ νόμος ὀφειλέτης ἦν παραχωρῆσαι τῇ χάριτι; Ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων ἱκανά· καὶ ταῦτα κατὰ γράμματος· ὁμιλῶν. Εἰ δέ ποτε συνεσόμεθα (συνεσόμεθα δὲ· θεῶν μοι τοῦτο μῆνυμα προαγορεύει), τότε πλατύτερον ἢ νῦν περὶ τούτων σοι διαλεξόμεθα.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ 47.

Ζητήματα διάφορα τοῦ Ἀποστόλου διὰ κ' καὶ Γ' κεφαλῶν ἐπιλυόμενα.

Nicom, p. 235 seq. De variis Pauli locis.

Ἐπειδὴ περ οὐ μόνον χαίρων ἀνομολογεῖς ἰ τὴν ἤτταν, ἀλλὰ καὶ εἰς ἐορτὴν αὐτὴν ὠφελείας ἀναφέρεις, ὅμως δ' ἐπιζητεῖς ἐτι παραδείγματα τῶν ἐν τῷ πρώτῳ γράμματι εἰρημένων τρόπων· καὶ ταύτην σοι τὴν ἐξαίτησιν πέρας λαβεῖν οὐ βραδύνον, δίκαιον νομίζω· ἀνδρὶ γὰρ ἀληθείας ἡττωμένῳ, φθονερὸν μὴ παρέχειν μαθεῖν τὴν ἀλήθειαν ἐπιζητοῦντι. Καθ' ἕκαστον τοιγαροῦν ἐκεῖνων σοι τῶν τεσσάρων τρόπων ὀλίγα τινὰ παραθέντες τῶν παραδειγμάτων, ὅτε βραδύαν οὖσαν τῶν λοιπῶν ἐκ τούτων τὴν θεωρίαν καὶ διάκρισιν, ἵνα μὴ καὶ σὴν ἐξυβρίζεις δόξωμεν σύνεσιν, καὶ βίβλον ὀλην ἂν' ἐπιστολῆς γράφειν παραλείψωμεν. Ὡς περ γὰρ τὸ λεπτολογεῖν τῷ δυσθεωρήτῳ προσαρμόζεται, οὕτω τὸ σαφές ἂν μὴ διὰ τοῦ συντόμου πρόεισι, τοῦ μανθάνοντος ἡ τοῦ διδάσκοντος γε πάντως εἰς κατηγορίαν περιίσταται (18).

α'. Αὐτίκα τοίνυν τὸ, « Τί οὖν ἐροῦμεν, Ἀβραὰμ Α
τὸν πατέρα ἡμῶν εὐρηκέναι κατὰ σάρκα, » φανερόνως
καθ' ὑπερβατὴν ἐσχημάτισται· τὸ γὰρ, κατὰ σάρκα,
δεῖον πρὸ τοῦ πατέρα κείσθαι, ὑπερβεβηκὸς τὴν
οἰκίαν χώραν, μετὰ τὸ εὐρηκέναι, συντέτα-
κται.

β'. Τοιοῦτον καὶ τὸ, Βλέπετε τὸν Ἰσραὴλ κατὰ
σάρκα· ἀντὶ γὰρ τοῦ, Βλέπετε τὸν κατὰ σάρκα
Ἰσραὴλ, εἴρηται.

γ'. Καὶ τοῦτο, Οἱ δοῦλοι δὲ ὑπακούετε τοῖς κυ-
ρίοις κατὰ σάρκα, ἀντὶ τοῦ, τοῖς κατὰ σάρκα κυ-
ρίοις.

δ'. Ἀποδεδόται τούτοις καὶ τὸ· Πρὸς δὲ δύνασθε ἀνα-
γινώσκοντες νοῆσαι τὴν σύνεσίν μου ἐν τῷ μυστηρίῳ
τοῦ Χριστοῦ· συνδιαποικίλλεται· τὸ γὰρ ἀπλοῦν,
Πρὸς δὲ δύνασθε ἀναγινώσκοντες νοῆσαι τὴν ἐν τῷ μυσ-
τηρίῳ τοῦ Χριστοῦ σύνεσίν μου· ἥ εἰ βούλει· Πρὸς
δὲ δύνασθε νοῆσαι τὴν σύνεσίν μου τὴν ἐν τῷ μυσ-
τηρίῳ τοῦ Χριστοῦ. Δύναται γὰρ τοῦτό τε καὶ ἐνια-
τῶν προειρημένων δι' ἑκατέρου τρόπου εἰς τὸ ὁρθόν
τε καὶ συνειδησμένον τῆς φράσεως ἐπανάγεσθαι. Λέ-
γω δὲ ἦτοι διὰ τοῦ καθ' ὑπερβατὴν, ἥ διὰ γε τοῦ
κοινοποιοῦντος ἑλλειπτικῶς τὸ προειρημένον τοῖς ἐπι-
εῖτα, ὥσπερ καὶ νῦν, τὸ κατ' αἰτιατικὴν ἐκπεφωρη-
μένον ἐνικὸν ἄρθρον ἀπὸ κοινοῦ παραληφθὲν ὁλόκλη-
ρον τὸ ῥητὸν ἀπειργάσατο.

ε'. Τοιοῦτον καὶ τὸ, Δι' αἰτοῦμαι μὴ ἐκκακεῖν ἐν
ταῖς θλίψεσί μου ὑπὲρ ὑμῶν· ἥ γὰρ, ταῖς ὑπὲρ ὑμῶν,
ἄφελαι· προσεῖρησθαι, δι' οὗ γινώρισμον τὸ ἀπὸ κοι-
νοῦ, ἥ ἐν ταῖς ὑπὲρ ὑμῶν θλίψεσί μου, ὅπερ ἐνδει-
κνυσὶ τὸ ὑπερβατὸν· καθ' ὁπότερον γὰρ τῶν δύο
τούτων διαληφθὲν, ἀπρηγεμένην τὸ ῥητὸν ἀναδέ-
χεται τὴν ἐρμηνείαν.

ς'. Πάλιν, διὰ τοῦτο ἀκούσας τὴν καθ' ὑμᾶς πί-
στιν ἐν τῷ Κυρίῳ Ἰησοῦ, οὐ παύομαι εὐχαριστῶν.
Ὅμοιον γὰρ καὶ τοῦτο τοῖς εἰρημένοις· ἥ γὰρ τὴν
ἐν τῷ Κυρίῳ Ἰησοῦ καθ' ὑμᾶς πίστιν· ἥ τὴν καθ'
ὑμᾶς πίστιν τὴν ἐν Κυρίῳ Ἰησοῦ ἀναγινώσκοντες
κεκοινοποιημένην· καὶ οὐδὲν ἔχουσιν παρατετραμ-
μένον τὴν φράσιν εὐρίσκομεν.

ζ'. [Παραπλήσιον] καὶ τὸ, Εἰ δέ τις οὐχ ὑπακούει τῷ
λόγῳ ἡμῶν, διὰ τῆς ἐπιστολῆς τοῦτον σημειοῦσθε· τὸ
γὰρ ἐντελές, Εἰ δέ τις οὐχ ὑπακούει τῷ διὰ τῆς ἐπιστο-
λῆς ἡμῶν λόγῳ, τοῦτον σημειοῦσθε· ἥ καὶ οὕτως· Εἰ δέ
τις οὐχ ὑπακούει τῷ λόγῳ ἡμῶν τῷ διὰ τῆς ἐπι-
στολῆς, τοῦτον σημειοῦσθε. Καὶ δῆλον, ὅτι τὸ μὲν
πρότερον ἀπὸ τοῦ καθ' ὑπερβατὸν ἐπανάγεται· τὸ
δὲ ὕστερον ῥηθὲν, ἀπὸ τοῦ κατ' ἑλλειψίν κοινοποι-
οῦντος τοῖς ἐφεξῆς τὰ προειρημένα ἀπαρτίζε-
ται.

η'. Καὶ, Τοῖς πλουσίοις ἐν τῷ νῦν αἰῶνι παράγγελλε
μὴ ὑψηλοφρονεῖν· ἀντὶ τοῦ, τοῖς ἐν τῷ νῦν αἰῶνι
πλουσίοις, ἥ, τοῖς πλουσίοις τοῖς ἐν τῷ νῦν αἰῶνι.
Καὶ, Νῦν χαίρω ἐν τοῖς παθήμασιν ὑπὲρ ὑμῶν· ἀντὶ
τοῦ, ἐν τοῖς ὑπὲρ ὑμῶν παθήμασιν· ἥ ἐν τοῖς πα-
θήμασι τοῖς ὑπὲρ ὑμῶν.

θ'. Ἐτι δέ· Τὴν δέξιν ποιούμενος, ἐπὶ τῇ κοινωνίᾳ

1. Ut instemus : « Abraham Patrem nostrum,
quid dicemus, inventum fuisse juxta carnem », patet quod figurate per hyperbaton dicitur. Illud enim κατὰ σάρκα, secundum carnem, præcedere debuit, πατέρα ἡμῶν, patrem nostrum; suum ergo locum supergressa dictio, conjungitur cum invenisse.

2. Tale et illud, « Videte Israel secundum carnem pro, Videte Israel qui est secundum carnem ».

3. Et, « Servi, obedite dominis secundum carnem », pro, secundum carnem dominis.

4. Accedat ad ista et illud : « Potestis cum legeritis cognoscere prudentiam meam in mysterio secundum Christum » : ubi elegantia variatur : simpliciter enim sic est : Ad quod potestis legentes intelligere in mysterio Christi prudentiam meam : aut si vultis, Πρὸς δὲ δύνασθε νοῆσαι τὴν σύνεσίν μου, τὴν ἐν τῷ μυστηρίῳ Χριστοῦ. Potest hoc effatum, ut et alia etiam jam dicta per utrumque modum ad recti intelligentiam, et phrasis usum reduci. Intelligo autem per hyperbaton, aut per ellipsin quamdam novam, præcedentia sequentibus copulantes, uti nunc articulus singularis numeri, qui in accusativo effertur, ἀπὸ τοῦ κοινοῦ consummatam periodum reddat.

5. Tale et illud, Δι' αἰτοῦμαι μὴ ἐκκακεῖν ἐν ταῖς θλίψεσί μου· quod hyperbaton habet : vel enim conjungi debet cum ταῖς ὑπὲρ ὑμῶν, per quod cognoscitur quod est ἀπὸ κοινοῦ aut, ἐν ταῖς ὑπὲρ ὑμῶν θλίψεσί μου. Quovis modo accipitur, sententia perfectam admittit interpretationem.

6. Iterum, διὰ τοῦτο ἀκούσας τὴν καθ' ὑμᾶς πίστιν ἐν τῷ Κυρίῳ Ἰησοῦ, οὐ παύομαι εὐχαριστῶν. Similis hic locus ante allatis, vel enim potest esse, τὴν ἐν τῷ Κυρίῳ Ἰησοῦ καθ' ὑμᾶς πίστιν, aut, τὴν καθ' ὑμᾶς πίστιν τὴν ἐν Κυρίῳ Ἰησοῦ. Ita legentes nihil innovatum, nihil perversum in loquendi modo inveniemus.

7. Simile est et hoc : Εἰ δέ τις οὐχ ὑπακούει τῷ λόγῳ ἡμῶν, διὰ τῆς ἐπιστολῆς τοῦτον σημειοῦσθε. Absoluta oratio ita se habet : Εἰ δέ τις οὐχ ὑπακούει τῷ διὰ τῆς ἐπιστολῆς ἡμῶν λόγῳ, τοῦτον σημειοῦσθε· aut hoc modo, Εἰ δέ τις οὐχ ὑπακούει τῷ λόγῳ ἡμῶν, διὰ τῆς ἐπιστολῆς τοῦτον σημειοῦσθε, Patet, quod istorum modorum prior, per hyperbaton reducitur : posterius dictum liquet per ellipsin a superioribus intelligendam absolvi.

8. Et, Τοῖς πλουσίοις ἐν τῷ νῦν αἰῶνι παράγγελλε μὴ ὑψηλοφρονεῖν, pro ταῖς ἐν τῷ νῦν αἰῶνι πλουσίοις· et, Νῦν χαίρω ἐν τοῖς ὑπὲρ ὑμῶν παθήμασιν· aut, ἐν τοῖς παθήμασι τοῖς ὑπὲρ ὑμῶν.

9. Adhuc, Τὴν δέξιν ποιούμενος, ἐπὶ τῇ κοινωνίᾳ

⁴³ Rom. iv, 1. ⁴⁴ I Cor. x, 18. ⁴⁵ Ephes. vi, 5. ⁴⁶ Ephes. i, 1, 4.

ὁμῶν τῇ εἰς τὸ Εὐαγγέλιον. Singula enim antedicta per utrumque modum dicendi, regressum in id quod est τὸ κοινὸν recipiant : per hyperbaton autem simpliciter, id quod hyperthesin dictum est, continetur.

10. Illud : Ἀσπάζομαι ὑμᾶς ἐγὼ Τέρτιος ὁ γράψας τὴν ἐπιστολὴν ἐν Κυρίῳ· ubi illud, ἐν Κυρίῳ, annexum est illi, ἀσπάζομαι ὑμᾶς, juxta usum sequentem dicendi ad finem repetitur. Et illud : Ὅπως ἐξέλγεται ἡμᾶς ἐκ τοῦ ἐνεστῶτος αἰῶνος πονηροῦ· simili figura effertur. Nam vox πονηροῦ locum supplere debet ejus quod sequitur ἐνεστῶτος, et postremum locum absoluit.

11. Iterum : Τοῦτου χάριν, ὁ δέσμιος ἐγὼ τοῦ Χριστοῦ Ἰησοῦ ὑπὲρ ὑμῶν τῶν ἐθνῶν· quasi diceret : Τοῦτου χάριν, ὁ ὑπὲρ ὑμῶν τῶν ἐθνῶν δέσμιος Χριστοῦ. Captivi enim Jesu Christi plures fuerant martyres, sed non pro gentibus in carcerem conjecti. Non enim ideo vinciebantur et occidebantur, quod gentes adducerent ad Christum, sed quod ipsi fidem in Christum nolebant abnegare. Paulus victus Jesu Christi, haud aliter fuit, quam propter gentes ; nempe quod illis Jesum Christum, et non hunc aut illum annuntiabat, nullum particularem nomen, sed integras nationes ad Christum converteret. Eapropter captivus tenebatur. Sed de sensu loci interiori, et verborum significatione, alibi sum dicturus.

12. Ad eum tropologiae modum spectat : Οἱ δὲ πιστοὺς ἔχοντες δεσπότης μὴ καταφρονεῖτωσαν, οἱ δὲ ἀδελφοί εἰσιν, ἀλλὰ μᾶλλον δουλεύετωσαν, οἱ πιστοὶ εἰσι καὶ ἀγαπῆτοι, οἱ τῆς εὐεργεσίας ἀντιλαμβανόμενοι ἢ μετέχοντες. Patet autem quod εὐεργεσίας ἀντιλαμβανόμενοι per hyperbaton dicitur ; proprium vero locum si disponatur recte sic supplebit : Ἀλλὰ μᾶλλον οἱ τῆς εὐεργεσίας ἀντιλαμβανόμενοι, δουλεύετωσαν, οἱ πιστοὶ εἰσι καὶ ἀγαπῆτοι· nempe quod ipsorum heri tales sint.

13. Ad eundem modum et hoc refertur, Ὑμεῖς δὲ οὐχ οὕτως ἐμάθετε τὸν Χριστὸν, εἴγε αὐτὸν ἠκούσατε, καὶ ἐν αὐτῷ ἐδιδάχθητε· καθὼς ἐστὶν ἡ ἀλήθεια ἐν τῷ Ἰησοῦ, ἀποθέσθαι ὑμᾶς κατὰ τὴν προτέραν ἀναστροφὴν τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον. Nisi enim ordine mutato diceretur : Ἀποθέσθαι ὑμᾶς τὸν κατὰ τὴν προτέραν ἀναστροφὴν παλαιὸν ἄνθρωπον· aut si velis, Ἀποθέσθαι ὑμᾶς τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον, τὸν κατὰ τὴν προτέραν ἀναστροφὴν· locus sensu destitueretur.

14. Ita et in istis, Ἵνα ὁψ, κατὰ τὸν πλοῦτον τῆς δόξης αὐτοῦ δυνάμει κραταιωθῇνα διὰ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ εἰς τὸν ἔσω ἄνθρωπον, κατοικῆσαι τὸν Χριστὸν διὰ τῆς πίστεως ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν, ἐν ἀγά-

Α ὁμῶν τῇ εἰς τὸ Εὐαγγέλιον· τοῦτέστιν ἐπὶ τῇ εἰς τὸ Εὐαγγέλιον κοινωνίᾳ ὑμῶν· ἢ καὶ οὕτως· ἐπὶ τῇ κοινωνίᾳ ὑμῶν τῇ εἰς τὸ Εὐαγγέλιον· ἕκαστον γὰρ τῶν εἰρημένων ἀφ' ἑκατέρου τρόπου τὴν εἰς τὸ κοινὸν ἐπάνοδον ἀπολαμβάνει· καθ' ὑπερβατὸν δὲ καθαρῶς, ὃ καθ' ὑπέρθεσιν λέγεται, διαπλέκεται.

ι'. Τὸ, Ἀσπάζομαι ὑμᾶς ἐγὼ Τέρτιος ὁ γράψας τὴν ἐπιστολὴν ἐν Κυρίῳ· τὸ γὰρ, ἐν Κυρίῳ, συναπτόμενον τὸ ἰ, ἀσπάζομαι ὑμᾶς, κατὰ τὴν ἀκόλουθον τοῦ λόγου χρῆσιν πρὸς τῷ τέλει νῦν ἀποδίδεται. Καὶ τὸ, Ὅπως ἐξέλγεται ἡμᾶς ἐκ τοῦ ἐνεστῶτος αἰῶνος πονηροῦ, παραπλήσιον ἔσχε τὸν σχηματισμὸν· τὸ γὰρ, πονηροῦ, τὴν ἐφεξῆς τοῦ ἐνεστῶτος χώραν ἐπέχειν ὀφείλον, τὴν ἐσχάτην ἀνεπλήρωσεν.

ια'. Καὶ πάλιν, Τοῦτου χάριν ὁ δέσμιος τοῦ Χριστοῦ Ἰησοῦ ὑπὲρ ὑμῶν τῶν ἐθνῶν, οἶον, Τοῦτου χάριν ὁ ὑπὲρ ὑμῶν τῶν ἐθνῶν δέσμιος τοῦ Χριστοῦ Ἰησοῦ. Δέσμιος μὲν γὰρ γεγόνασι τοῦ Χριστοῦ Ἰησοῦ καὶ πολλοὶ τῶν μαρτύρων, ἀλλ' οὐχ ὑπὲρ τῶν ἐθνῶν. Οὐ γὰρ οἱ τὰ ἐθὴν προσήγον τῷ Χριστῷ διὰ τοῦτο ἐδίδεον καὶ ἐσφάττοντο, ἀλλ' οἱ αὐτοὶ καθ' ἑαυτοὺς τὴν εἰς Χριστὸν οὐκ ἠθέλουν πιστεῖν. Οὐδὲ Παῦλος δέσμιος μὲν ἦν τοῦ Χριστοῦ Ἰησοῦ, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τῶν ἐθνῶν. Ὅτι γὰρ ἐκήρυττεν αὐτοῖς τὸν Χριστὸν καὶ οἱ οὐχὶ τόνδε ἢ τόνδε, ἀλλὰ καὶ δῆμους ἔλους μετετίθει πρὸς Χριστὸν· διὰ τοῦτο τὸ πλεόν ἐδίδετο. Ἀλλὰ περὶ μὲν τῆς ἐν τῇ διανοίᾳ θεωρίας καὶ τῆς τῶν λέξεων ἀναπτύξεως ἐν ἄλλοις.

ιβ'. Τῆς αὐτῆς μέντοι τροπολογίας ἔχεται καὶ τό· Οἱ δὲ πιστοὺς ἔχοντες δεσπότης μὴ καταφρονεῖτωσαν, οἱ δὲ ἀδελφοί εἰσιν· ἀλλὰ μᾶλλον δουλεύετωσαν, οἱ πιστοὶ εἰσι καὶ ἀγαπῆτοι, οἱ τῆς εὐεργεσίας ἀντιλαμβανόμενοι ἢ μετέχοντες· τὸ γὰρ, οἱ τῆς εὐεργεσίας ἀντιλαμβανόμενοι, φανερόν ὡς ὑπερτίθεται· ἀναπληρώσει δὲ τὴν οἰκίαν χώραν οὕτω πως διαταχθέν· Ἀλλὰ μᾶλλον οἱ τῆς εὐεργεσίας ἀντιλαμβανόμενοι δουλεύετωσαν, οἱ πιστοὶ εἰσι καὶ ἀγαπῆτοι· οἱ δεσπότης δηλονότι.

ιγ'. Εἰς τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον ἀναφέρεται καὶ τὸ, Ὑμεῖς δὲ οὐχ οὕτως ἐμάθετε τὸν Χριστὸν· εἴγε αὐτὸν ἠκούσατε καὶ ἐν αὐτῷ ἐδιδάχθητε, καθὼς ἐστὶν ἡ ἀλήθεια ἐν τῷ Ἰησοῦ ἀποθέσθαι ὑμᾶς κατὰ τὴν προτέραν ἀναστροφὴν τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον. Εἰ μὴ γὰρ ὑπερβέντες εἴπαμεν, Ἀποθέσθαι ὑμᾶς τὸν κατὰ τὴν προτέραν ἀναστροφὴν παλαιὸν ἄνθρωπον· ἢ, εἰ βούλει, Ἀποθέσθαι ὑμᾶς τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον τὸν κατὰ τὴν προτέραν ἀναστροφὴν εἰς ἀδιανόητον ἂν περιεχθέντες εἴημεν.

ιδ'. Καὶ δὴ καὶ ἐν τῷ, Ἵνα ὁψ κατὰ τὸν πλοῦτον τῆς δόξης αὐτοῦ δυνάμει κραταιωθῇνα διὰ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ εἰς τὸν ἔσω ἄνθρωπον, κατοικῆσαι τὸν Χριστὸν διὰ τῆς πίστεως ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν, ἐν ἀγά-

VARIE LECTIONES.

1 Ἰσ. τῷ.

πη ἐρριζωμένοι καὶ τεθεμελιωμένοι· ἵνα ἐξισχύσῃτε καταλαβέσθαι σὺν πᾶσι τοῖς ἁγίοις τί τὸ πλάτος καὶ μῆκος, καὶ βάθος, καὶ ὕψος. Ἐν τούτῳ τοιγαροῦν τῷ χωρίῳ, εἰς τὸ, ἐν ἀγάπῃ ἐρριζωμένοι καὶ τεθεμελιωμένοι, τῇ ὑπερτεθείῃ λέξει μὴ ὑποτάξας οὕτω τὴν σύμφρασιν εἰς τὸ κατὰ φύσιν ἔχον ἐπαναστρέψει, βαρβαρίζουσιν οὗτος ὑπόληψιν τῷ θεῷ Παύλῳ περιάψει· τὸ μέντοι διηρθωμένον¹ εἴη ἂν τοιοῦτον· ἵνα ἐν ἀγάπῃ ἐρριζωμένοι καὶ τεθεμελιωμένοι ἐξισχύσῃτε καταλαβέσθαι· καὶ ἐξῆς. Καὶ ὅπως ἐμπροσθεν μὲν τοῖς μὴ προορώσι τὸ ἀναχωρημένον καὶ σοφὸν τῶν ῥημάτων ἐδόκει τὸ ῥητὸν βάρβαρον· ἀναφανείσῃ δὲ τῆς τροπῆς, συνανεφάνη καὶ τὸ ἐμμέθεδον.

15. Τὸ αὐτὸ δὲ εἶδος καθορᾶται καὶ ἐνθα φησὶν, Τοῖς μὲν καθ' ὑπομονὴν ἔργου ἀγαθοῦ δόξαν καὶ τιμὴν καὶ ἀφθαρσίαν ζητοῦσιν ζωὴν αἰώνιον· ὑπερβέβηκε γὰρ κανταῦθα τὸ, ζητοῦσι ζωὴν αἰώνιον· καὶ ἔστι τὸ κατὰ πόδα τῆς ἐρμηνείας· Τοῖς καθ' ὑπομονὴν ἔργου ἀγαθοῦ ζητοῦσι ζωὴν αἰώνιον, δόξαν καὶ τιμὴν καὶ ἀφθαρσίαν ἀποδώσει. Καὶ σκόπει μοι πάλιν ὅπως συνανεφάνη τῷ ὑπερβατῷ ἢ τοῦ ἀπὸ κοινοῦ μεταχείρισις· τὸ γὰρ, ἀποδώσει, ὅπισθεν ῥηθὲν καὶ ἐνταῦθα συνεφέλεται.

16. Τὰ μέντοι γε τοῦ προκειμένου ῥητοῦ ἐφαξῆς ἔχουσι μὲν καὶ αὐτὰ τὸ ἀπὸ κοινοῦ· ἔχουσι δ' εἰς τὸ καλούμενον ζεύγμα ἀπομεριζόμενόν τε καὶ εἰδοποιούμενον. Τὸ γὰρ, Πειθομένοις δὲ τῇ ἀδικίᾳ, θυμὸς καὶ ὀργὴ καὶ θλίψις καὶ στενωχωρία ἐπὶ πᾶσαν ψυχὴν ἀνθρώπου τοῦ κατεργαζομένου τὸ κακὸν, Ἰουδαίου τε πρώτον καὶ Ἕλληνος, οὐκ ἂν ἀπρητισμένον εἴη εἰ μὴ ἔλκυσθεῖν πάλιν τὸ, ἀποδώσει, σχηματισθὲν εἰς τὸ, ἀποδοθήσεται. Ὅπερ ἐξακουεῖν δεήσει καὶ ἐπὶ τῷ, Δόξα δὲ καὶ τιμὴ καὶ εἰρήνῃ παντὶ τῷ ἐργαζομένῳ τὸ ἀγαθὸν Ἰουδαίῳ τε πρώτῳ καὶ Ἕλληνι.

17. Καὶ δὴ τῇ ἀπὸ κοινοῦ τροπῇ διαμεμέρφωται, καὶ τό· Ἐἴτε θλιβόμεθα, ὑπὲρ τῆς ὑμῶν παρακλήσεως· δεῖ γὰρ πάλιν προσυπακουσθῆναι τὸ, θλιβόμεθα.

18. Ὅσπερ καὶ ἐν τῷ, Ἐἴτε παρακαλούμεθα ὑπὲρ τῆς ὑμῶν παρακλήσεως καὶ σωτηρίας· ὀφείλει προσεπισυνῆθαι τὸ, παρακαλούμεθα.

19. Καὶ τὸ, Ἐἴτε γὰρ ἐξέστημεν, Θεῷ· εἴτε σωφρονούμεν, ὁμῖν· εἰς τὸν αὐτὸν τύπον ἐσχηματίζεται· τὸ γὰρ ἐντελές, Ἐἴτε γὰρ ἐξέστημεν, Θεῷ ἐξέστημεν· εἴτε σωφρονούμεν, ὁμῖν σωφρονούμεν.

20. Μάλιστα δὲ πλεονάζει τὰ εἰρημένα ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ· ὁ ἐξάξοντες τὸν Θεὸν ἐπὶ τῇ ὑποταγῇ τῆς ὁμολογίας ὑμῶν εἰς τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἀπλότῃ τῆς κοινωνίας εἰς αὐτοὺς καὶ εἰς πάντας, καὶ αὐτὼν δεήσει ὑπὲρ ὑμῶν ἐπιποδούντων ὑμᾶς διὰ τὴν ὑπερβάλλουσαν χάριν τοῦ Θεοῦ ἐφ' ὁμῖν. ὁ Ἄπερ εἰ τις μὴ προσαποδιδούς τῷ ῥητῷ εἰς τὴν καθ' εἰρμὴν ἀπαγγελίαν καθάρρῳμιζοι τὸν λόγον, εἰς ἀδιανόητον ἂν περισταίῃ παντελὺς ἡ ὑφώγησις² τοῦ προκειμένου. Καὶ τόγε αἴτιον οὐ τοῦ γράμματος,

ἀγάπῃ ἐρριζωμένοι καὶ τεθεμελιωμένοι, ἵνα ἐξισχύσῃτε καταλαβέσθαι καὶ σὺν πᾶσι τοῖς ἁγίοις τί τὸ πλάτος, καὶ μῆκος, καὶ βάθος, καὶ ὕψος. Ubi si quis illud : Ἐν ἀγάπῃ ἐρριζωμένοι καὶ τεθεμελιωμένοι, dictioni transpositæ non subjiciat, is connexionem loci in id, quod natura postulat, convertens, barbarum sensum divino Paulo affinget : sententia rite et articulate prolata, hæc est : ἵνα ἐν ἀγάπῃ ἐρριζωμένοι καὶ τεθεμελιωμένοι ἐξισχύσῃτε καταλαβέσθαι, etc. Videsis autem qualiter iis qui ab arte non prævident id quod resultabit, et quam prudenter verba sint disposita, barbære sonare videbitur dictum, ut figura ubi comparuit, una patebit et illustri ordo.

15. Eadem forma cernitur et ubi ista ait : Τοῖς μὲν καθ' ὑπομονὴν ἔργου ἀγαθοῦ δόξαν καὶ τιμὴν, ἀφθαρσίαν ἀποδώσει. Attende autem quemadmodum una cum hyperbato ἀπὸ τοῦ κοινοῦ, repetitio est : Nam ἀποδώσει in fine adjectum et hic assumitur. Καὶ σκόπει μοι πάλιν ὅπως συνανεφάνη τῷ ὑπερβατῷ ἢ τοῦ ἀπὸ κοινοῦ μεταχείρισις· τὸ γὰρ, ἀποδώσει, ὅπισθεν ῥηθὲν καὶ ἐνταῦθα συνεφέλεται.

16. Quæ ergo in præsentī sententiā sequuntur, habentur ; et illa quæ ἀπὸ κοινοῦ intelliguntur : habent autem et in eo quod Zeugma appellatur abstractum et specificatum. Illud enim : Πειθομένοις δὲ τῇ ἀδικίᾳ, θυμὸς καὶ ὀργή, καὶ θλίψις, καὶ στενωχωρία ἐπὶ πᾶσαν ψυχὴν ἀνθρώπου, τοῦ κατεργαζομένου τὸ κακὸν, Ἰουδαίου τε πρώτον καὶ Ἕλληνος· non esset perfecta sententiā, nisi iterum attrahatur, ἀποδώσει formata per ἀποδοθήσεται, quod omnino subintelligi debet in iis, δόξα δὲ, καὶ τιμὴ, καὶ εἰρήνῃ παντὶ τῷ ἐργαζομένῳ ἀγαθὸν, Ἰουδαίῳ τε πρώτῳ καὶ Ἕλληνι.

17. Etiam et per conversionem ἀπὸ τοῦ κοινοῦ formatur. Et istud : Ἐἴτε θλιβόμεθα ὑπὲρ τῆς ὑμῶν παρακλήσεως· nam denuo subintelligendum est θλιβόμεθα.

18. Ut et in istis : Ἐἴτε παρακαλούμεθα ὑπὲρ τῆς ὑμῶν παρακλήσεως καὶ σωτηρίας· nempe annuendum est παρακαλούμεθα.

19. Item et illud : Ἐἴτε γὰρ ἐξέστημεν, Θεῷ· εἴτε σωφρονούμεν, ὁμῖν· per eandem figuram formatur : nam absolute debet in iis, δόξα δὲ, καὶ τιμὴ, καὶ εἰρήνῃ παντὶ τῷ ἐργαζομένῳ ἀγαθὸν, Ἰουδαίῳ τε πρώτῳ καὶ Ἕλληνι.

20. Ita redundant omnino in hoc loco ; Δοξάζοντες Θεὸν ἐπὶ τῇ ὑποταγῇ τῆς ὁμολογίας ὑμῶν, εἰς τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Θεοῦ, καὶ ἀπλότῃ τῆς κοινωνίας εἰς αὐτοὺς καὶ εἰς πάντας, καὶ αὐτῶν δεήσει ὑπὲρ ὑμῶν ἐπιποδούντων ὑμᾶς διὰ τὴν ὑπερβάλλουσαν χάριν τοῦ Θεοῦ ἐφ' ὁμῖν. Quæ nisi quis indultæ sententiæ seriatim deducta prolacione in ordinem relingat, interpretatio loci omnino sine sensu destituetur. Cujus causa non est Scripturæ attribuenda, sed ignorantibus figuras, quibus scriptor utitur. Ver-

VARIÆ LECTIONES.

¹ 15. διηρθρωμένων. C. M. διηρθωμένων. ² C. M. recte habet ὑφώγησις.

horum consummatus ordo hic est : Δοξάζοντες εἰσι Α οἱ ἅγιοι τὸν Θεὸν ἐπὶ τῇ ὑποταγῇ τῆς ὁμολογίας ὁμῶν, τῇ εἰς τὸ Εὐαγγέλιον· τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐπὶ τῇ ὑποταγῇ τῇ ἀπλότῃ τῆς εἰς αὐτοὺς κοινωνίας, καὶ τῇ εἰς πάντας. Iterum, Δοξάζοντες εἰσι Θεὸν, καὶ ἐπὶ τῇ ὑπὲρ ὁμῶν δεήσει αὐτῶν ἐπιποθούτων ὁμᾶς διὰ τὴν ὑπερβάλλουσαν εἰς ὁμᾶς χάριν τοῦ Θεοῦ. Vide qualiter hic locus συνέστραπται et ἐλλείπεται, ac si placet περιδέλῃται· a foris haud multa dederant, sed paucis vocibus per ellipsin, et ἀπὸ κοινοῦ assumptis, et hyperbato juxta seriem in locum communem recepto, apertissima erit et perspicua interpretatio.

21. Per ellipsin et hoc etiam enuntiatur, Εἴτε ἐλθὼν καὶ ἰδὼν ὁμᾶς, εἴτε καὶ ἀπὸν ἀκούσω. Deest enim manifeste hoc εὐφρανθῶ, aut quid simile.

22. Sed et istud, Ὡςπερ ἡ Ἐκκλησία ὑποτάσσεται τῷ Κυρίῳ, οὕτω καὶ αἱ γυναῖκες τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν ἐν παντί· effertur ἀσχηματίστως. Sed est quod deficit, est quod per ἐπιζευξιν ἀπὸ κοινοῦ subijcitur prolato, sine omni tropo et figura ad hunc modum proferendum est : Ὡςπερ ἡ Ἐκκλησία ὑποτάσσεται τῷ Κυρίῳ, οὕτως αἱ γυναῖκες τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν ἐν παντί πράγματι ὑποτασσέσθωσαν αὐτὸν ὀφείλουσιν ὑποτάσσασθαι.

23. A dictis non abhorret et istud : Ἀδελφοί, ἐγὼ ἑμαυτὸν οὐ λογιζομαι κατελιγμένον, ἐν δὲ, τὰ ὀπίσω ἐπιλανθανόμενος, τῶν δὲ ἐμπροσθεν ἐπεκτεινόμενος, κατὰ σκοπὸν διώκω ἐπὶ τὸ βραβεῖον τῆς ἄνω κλήσεως.

Ποῖον γὰρ ἂν παρασταῖν νόημα διὰ τοῦ, Ἐν δὲ, εἰ μήτε ἀπὸ κοινοῦ παραληφθεῖν ἡ ἀναπλήρωσις; ἐκεῖνον δὲ κατὰ νόμου; τῆς τροπικῆς τεχνολογίας συμπαραληφθέντων, τοιοῦτος ἂν εἴη καὶ ὁ νοῦς καὶ τὸ ἀκλόουον τῆς συντάξεως· Ἀδελφοί, ἐγὼ ἑμαυτὸν οὐ λογιζομαι κατελιγμένον· ἐν δὲ λογιζομαι κατελιγμένον, ὅτι τὰ μὲν ὀπίσω ἐπιλανθανόμενος, τῶν δὲ ἐμπροσθεν ἐπεκτεινόμενος, κατὰ σκοπὸν διώκω ἐπὶ τὸ βραβεῖον τῆς ἄνω κλήσεως· ὥστε εἰλεγεν· Τοῦτό ἐστι, ὃ λογιζομαι κατελιγμένον, τὸ μήπω μὲν τι κατελιγμένον, δεῖν δὲ ζητεῖν, αἰεὶ καταλαβεῖν, καὶ μὴ ἐρῶσθαι μὲν τοῖς κατορθωθεῖσιν· ὁ γὰρ τοῦτο κατελιγμένος, οὗτός ἐστιν ἀληθῶς ὁ κατὰ σκοπὸν διώκων ἐπὶ τὸ βραβεῖον τῆς ἄνω κλήσεως. Ἄλλ' ἡ μὲν τῶν νοημάτων παράστασις, εἰ καὶ συγγενοῦς, ὁμῶς οὖν ἰδιαζούσης δεῖται ὑποθέσεως· νῦν δὲ πρὸς ἐνδείξιν εἴρηται μόνον τῆς τροπικῆς ἀναπτύξεως.

κδ'. Σαφεστάτην δ' ἂν ἐμφανίῃ τὴν ἑλλειψιν καὶ μικροῦ δεῖν εἰς περίοδον ἀποτεινομένην (ὅπερ ἐμὸν μᾶλλον ἔδοξεν), αὐτοτελῶς εἰπόντα πρότερον, οὕτω τὸ κατεσχηματισμένον παραθεῖναι· οἷον, Εἴτε ὑπὲρ Τίτου χρὴ λέγειν, κοινωνὸς ἐστὶν ἡμῶς, καὶ εἰς ὁμᾶς συνεργός· εἴτε ὑπὲρ τῶν συν· τοσταλάντων αὐτῷ λοιπῶν δύο, ἀδελφὸν ἡμῶν εἰσι κακεῖνοι, ἀπόστολοι Ἐκκλησιῶν, ὁδῶν Χριστοῦ. Τοῦτο μὲν ἀπὸ τοῦ τροπικοῦ λόγου εἰς τὸ κατὰ φύσιν ἐπανήνκεται· τὸ δὲ τροπικὸν δῆλον ὧς ταύτην ἔχει τὴν γραφὴν· Εἴτε ὑπὲρ Τίτου, κοινωνὸς ἡμῶς καὶ εἰς ὁμᾶς συνεργός, εἴτε ἀδελφὸν ἡμῶν ἀπόστολοι Ἐκκλησιῶν ὁδῶν Χριστοῦ. Καὶ οἶδα ὅτι οὐκ ἂν σοι δόξη παράδοξον εἶναι τὸ τοιοῦτον τῆς ἑλλείψεως εἶδος· πολλὰ γὰρ τοιαῦτα καὶ παρ' Ὁμήρῳ, καὶ Ἀντιμάχῳ, καὶ Ἀριστοφάνει, Θουκυδίδει τε καὶ Πλάτῳ, καὶ Δημοσθένει, καὶ σχεδὸν τι τοῖς ἄλλοις ποιηταῖς τε καὶ λογογράφοις· εἰ καὶ τινες, ὧν καὶ Καλλιμάχος ὁ Αἰβύς, τὰ τε ἄλλα πολλῶν ἡττώμενοι, καὶ οὐκ εἰς κόρον μόνον, ἀλλὰ καὶ εἰς ἐκτοπιωτάτην τομὴν τοῦ συνήθους καὶ παρατροπῆν καὶ ἀφαίρεσιν τὸ τὸ τοιοῦτον εἶδος βιασάμενοι, οὐκ ἀναιτίως ὑπὸ τῶν ἐπιστῆμην ἔχόντων· κρίνειν τὰ τοιαῦτα (κριτικοὶ δὲ οὗτοι) ὑπὸ ἐπιτίμησιν ἔπρεον. Ἄλλὰ ταῦτα μὲν περὶ τούτων.

κε'. Τὸ μέντοι, Ἐχοντες δὲ χαρίσματα κατὰ τὴν χάριν τὴν δοθεῖσαν ὑμῖν διάφορα, εἴτε προφητεῖαν κατὰ

τῶν δὲ μὴ συνέντων τῶν ἐν τῷ γράμματι σχημάτων· Εἴη δ' ἂν ἡ τῶν βημάτων αὐτοτέλεια τοιαύτη· Δοξάζοντες εἰσιν οἱ ἅγιοι τὸν Θεὸν ἐπὶ τῇ ὑποταγῇ τῆς ὁμολογίας ὁμῶν τῇ εἰς τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἐπὶ τῇ ἀπλότῃ τῆς εἰς αὐτοὺς κοινωνίας, καὶ τῇ ὁ εἰς πάντας· πάλιν, Δοξάζοντες εἰσι τὸν Θεὸν καὶ ἐπὶ τῇ ὑπὲρ ὁμῶν δεήσει αὐτῶν τῶν ἐπιποθούτων ὁμᾶς διὰ τὴν ὑπερβάλλουσαν ἐφ' ὑμῖν χάριν τοῦ Θεοῦ. Καὶ ὅρα ὅπως συνέστραπται μὲν τὸ χωρίον καὶ ἐλλείπεται, εἰ βούλει δὲ καὶ περιδέλῃται· οὐ μὴν ἐξωθέν γε πολλῶν ἐδεήθη· ἀλλὰ ῥήμασι βραχέειν κατὰ τὴν ἑλλειψιν καὶ ἀπὸ κοινοῦ παραλαμβάνοντες καὶ τοῦ ὑπερβατοῦ τὸν καὶ εἰρμὸν ἀπολαμβάνοντος τόπον εἰς τὸ κοινὸν καὶ σαφέστατον τῆς ἐρμηνείας διαμορφωθείς ἐπανέδραμεν ὁ λόγος.

κα'. Κατ' ἑλλειψιν δὲ διαπέφρασται καὶ τὸ, Εἴτε ἐλθὼν καὶ ἰδὼν ὁμᾶς, εἴτε καὶ ἀπὸν, ἀκούσω. Ἐλείπει γὰρ ἐπιφανῶς τὸ, εὐφρανθῶ, ἢ ἕτερόν τι τοιοῦτον.

κβ'. Οὐ μὴν οὐδὲ τὸ, Ὡςπερ ἡ Ἐκκλησία ὑποτάσσεται τῷ Κυρίῳ, οὕτως αἱ γυναῖκες τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν ἐν παντί· ἀσχηματίστως προσηνέχεται· ἀλλὰ τοῦτο μὲν ἐνδεί, τοῦτο δὲ τῷ κατ' ἐπιζευξιν ἀπὸ κοινοῦ λεγόμενῳ ὑποδέλῃται· ἀπαγγελλεῖται δ' ἂν οὕτω γε χωρὶς τροπικῆς ἐπιτεχνήσεως· Ὡςπερ ἡ Ἐκκλησία ὑποτάσσεται τῷ Κυρίῳ, οὕτως αἱ γυναῖκες τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν ἐν παντί πράγματι ὑποτασσέσθωσαν, ἢ ὀφείλουσιν ὑποτάσσασθαι.

κγ'. Οὐκ ἀπέοικε δὲ τοῖς εἰρημένοις οὐδὲ τὸ, Ἀδελφοί, ἐγὼ ἑμαυτὸν οὐ λογιζομαι κατελιγμένον, ἐν δὲ, τὰ μὲν ὀπίσω ἐπιλανθανόμενος, τῶν δὲ ἐμπροσθεν ἐπεκτεινόμενος, κατὰ σκοπὸν διώκω ἐπὶ τὸ βραβεῖον τῆς ἄνω κλήσεως.

κδ'. Οὐκ ἀπέοικε δὲ τοῖς εἰρημένοις οὐδὲ τὸ, Ἀδελφοί, ἐγὼ ἑμαυτὸν οὐ λογιζομαι κατελιγμένον, ἐν δὲ, τὰ μὲν ὀπίσω ἐπιλανθανόμενος, τῶν δὲ ἐμπροσθεν ἐπεκτεινόμενος, κατὰ σκοπὸν διώκω ἐπὶ τὸ βραβεῖον τῆς ἄνω κλήσεως.

VARIAE LECTIONES.

* C. M. omittit τῇ. P C. M. τῶν. † τὸ mendose repetitur. ‡ C. M. add. [male] μῆ.

τὴν ἀναλογίαν τῆς πίστεως, εἴτε διακονίαν ἐν τῇ διακονίᾳ, εἴτε ὁ διδάσκων ἐν τῇ διδασκαλίᾳ, εἴτε ὁ παρακαλῶν ἐν τῇ παρακλήσει, ὁ μεταδιδοὺς ἐν ἀπλότητι, ὁ προϊστάμενος ἐν σπουδῇ, ὁ ἐλεῶν ἐν ἱλαρότητι· τοῦτο δὴ, τοῦτο τὸ βῆτόν λαμπρόν ἂν εἴη περιβεβλημένου λόγου παράδειγμα· ἔχει μὲν γὰρ εὐθὺς τῷ καθολικῷ ἐπιφερόμενα τὰ μερικά· τοῦτο μὲν, τῷ χαρίσματι τὴν προφητείαν καὶ τὴν διακονίαν· τοῦτο δ' αὖ πάλιν τῇ διακονίᾳ τὰ μερικώτερα ταύτης τὴν διδασκαλίαν τὴν παρακλήσιν, καὶ εἴγε βούλει, τῇ παρακλήσει τὴν μετὰδοσιν, τὴν προστασίαν, τὴν ἐλεημοσύνην. Ὅ τε γὰρ μεταδιδοὺς καὶ ὁ προϊστάμενος· καὶ ὁ ἐλεῶν, εἰς παραψυχὴν τινὰ καὶ παράκλησιν καθίστανται· τοῖς δ' αὐτῶν εὐεργετουμένοις οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ καθ' ἑαυτὸν τρόπον περιβέβληται· τὴν αἰτίαν γὰρ ἔστιν οἷς προσάπτει τῶν κεχαρισμένων· οὐ περιβέβληται δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ τρόπῳ ποικίλλεται τῷ * ἀπὸ κοινοῦ· καὶ δὴ προβάλλεται καὶ τὴν εἰδικῶς καλουμένην ἑλλειψιν· τὸ γὰρ, ἔχοντες, ἀπὸ κοινοῦ † μὲν φέρεται κατὰ τοῦ, εἴτε προφητείαν εἴτε διακονίαν· εἰς τὸ καλούμενον δὲ ζεῦγμα διασχίζεται, ἐπὶ τοῦ, εἴτε ὁ διδάσκων, εἴτε ὁ παρακαλῶν· καὶ ἐν τοῖς ἐφεξῆς δὲ μέρεσι τοῦ λόγου. Καὶ γὰρ ἐν ἀρχῇ πληθυντικῶς ἐκπεφωνημένου τοῦ, ἔχοντες, ἐνικῶς ἐξακούομεν ἐπὶ τε τοῦ, Ὁ διδάσκων καὶ ὁ παρακαλῶν, καὶ τῶν ἄλλων· πάλιν δὲ τὸ αὐτὸ χωρίον κρέματα ὄλον, ἀνάπαυσιν οὐκ ἔχον οὐδεμίαν, ἂν μὴ τι βῆμα προσετινησθῇ. Ἄν γὰρ μὴ ἐπινοήσωμεν τὸ, μενέτω μὲν ἐν τε τῇ διακονίᾳ καὶ διδασκαλίᾳ καὶ τῇ παρακλησίᾳ [corrig. παρακλήσει]· καὶ πρό γε τούτων ἐν τῷ, εἴτε προφητείαν κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς πίστεως μετὰ καὶ προσθήκης τοῦ, ἐν τῇ προφητείᾳ· μὴ συνάψωμεν δὲ πάλιν τῷ ‡, μεταδιδοῦν καὶ προϊστάσθω καὶ ἐλεείτω, τοῖς ἐφεξῆς, ἀτελεῖς ὄλον καὶ παράσημον πεποιηκότες ἂν εἴημεν τὸ χωρίον. Ἀλλὰ τὸ μὲν βῆτόν τοῦτο τρισὶν ὅμα διεσχηματίζετο τρόποις.

κς'. Ἐφεξῆς δὲ πάλιν ὁ ἐλλειπτικὸς προκύπτει. Λέγει γὰρ ἐν τῷ, Ἡ ἀγάπη ἀνυπόκριτος, τὸ, ἔστω, καὶ λοιπὸν ἐφεξῆς.

κζ'. Ἀρχὴν ἄλλη περίοδος δέχεται, ἥ, Ἀποστρυφόντες τὸ πονηρόν· ἥτις διὰ μακροτάτου ποιουμένη τὴν ἀπόδοσιν, εἰς πνεῦμα μὲν ἀποτείνεται· οὐκ ἀπῆλλακται δὲ οὐδὲ τοῦ περιβεβληθεί. Τὸ γὰρ, ἀποστρυφόντες τὸ πονηρόν, εἰς τὸ, Εὐλογεῖτε τοὺς διώκοντάς ὑμᾶς, εὐλογεῖτε καὶ μὴ καταρσθε, τὸν ἀπαρτισμὸν λαμβάνει. Ἐπεὶ καὶ τῶν ἄλλων πασῶν ἀρετῶν τέλος ἐστὶ καὶ ὁλοκλήρως συγκεφαλαιώσας τὸ μέχρι τῶν ἐχθρῶν καὶ μεμισνητῶν τὴν ἀγαθότητα καὶ ἀγάπην παρατείνειν. Κατὰ γὰρ ταύτην τὴν πρᾶξιν καὶ ὁ σωτήριος καὶ ἀψευδὴς * λόγος ἀφομοιοῦσθαι τοὺς ἐπὶ γῆς ἀνθρώπους πρὸς τὸν ἐν οὐρανοῖς ἐπιστώσατο Πατέρα. Ἀλλὰ γὰρ πολὺ πλῆθος ἐν τοῖς γράμμασι τοῦ θείου Παύλου τῶν τοιούτων ἐνεστι παραδειγμάτων· εἰς ὧν ὀλίγα παρεθέμην, δι' ὅς καὶ καταρχὰς ὑπολήψεις ἔφην, αἱς τὰς αἰτίας ἀνατίθηναι, καὶ διότι μὴδὲ περὶ τῶν λοιπῶν οἷς συνεχρήσατο διεξῆλθον τρόπον ὅπως τε περὶ τρόπου γενέσεως καὶ διαφορᾶς ποσότητός τε καὶ χρήσεως· ὅθεν τε ἡ τροπολογία ἔφω, καὶ δι' ἣν ποτε αἰτίαν ἡ Ἑλληνὶς ταύτην ψικεύσατο γλῶσσα· οὐδὲ γὰρ οὐδ' ἀξιώσαιμι· οὔτε σὲ δεῖσθαι μαθήσεως ὅπως τῆς περὶ ταῦτα τηλικούτου ὄντα οὐδ' ἡμᾶς ἐν τῇ περὶ τούτων διδασκαλίᾳ φιλοτιμείσθαι.

Τὰ μὲν γὰρ στοιχειώδη τε καὶ οἰκεία τοῖς εἰσαγομένοις· τὰ δὲ, δι' ὧν ἐφημεν ὑποδειγμάτων σαφῇ καὶ ῥαδίαν εἰληψε τὴν γνῶσιν. Τῶν μὲν οὖν ἀποστολικῶν γραμμάτων καὶ τοῖς εἰρημένοις καὶ πολλοῖς ἑτέροις σχήμασιν ὁ χαρακτήρ οὕτω πέφυκε διαμορφούσθαι· οὐχὶ δ' ὅπερ καὶ πολλαχοῦ ἀπειπάμην τέχνῃ καὶ μελέτῃ ταῦτα γράφειν αὐτὸν ἡδῶς εἰποιμι ἂν· οὐχ οὕτως μικρολογῶ τὸν οὐράνιον ἀνθρώπων ἐκείνων, τὸν ὡς οἰκίαν ἢ πόλιν μίαν τὴν οἰκουμένην ὅλην πολίσαντα τῷ κηρύγματι· ἀλλ' ἐμφύτῳ κράτει διανοίας· καὶ τῷ περὶ πάντα δραστηρίῳ, μᾶλλον δὲ τῇ ἀνωθεν χάριτι· ἥ καὶ τὸν πλοῦτον αὐτῷ τῆς ἐμφύτου γνώσεως καὶ τῆς ὑπὲρ τὸ ἀνθρώπινον ἀγγινοίας καὶ φρονήσεως χορηγοῦσα διὰ πάντων οὐ διέλιπεν, δι' ἧς καὶ τῶν † ἄλλοις ὅσα πόνοι καὶ μελέται μόλις κατορθοῦσιν αὐτὸς ἀταλαίπωρον ἔσχε τὴν χρῆσιν καὶ μεταχείρισιν. Σὺ δέ μοι ταῖς ἐκείθεν καθαρῶς ἐλλαμπόμενος τῆς ἀληθείας ἀκτίσιν, εἰς ὥσπερ τὸ θεωρητικὸν ὁματούμενος, ὥτω καὶ τὸ πρακτικὸν ταῖς αὐτόθεν ἐντολαῖς διὰ βίου ρυθμιζόμενος.

A Quæ enim sunt quedam elementaria primitus initiatis: alia redduntur clara et manifesta satis, ita ut facile apprehendi possint per illa quæ protulimus exempla. Atque ita scriptorum apostolicorum character per ante recitata et multas alias figuras ad hunc modum confirmari potest. Nec quod jam aliquoties negavi, dixerim eum affectasse hunc scribendi modum. Non ita vili pendo cœlestem illum virum, qui totum orbem tanquam unicam aliquam urbeculam prædicando circumiit: sed ab insita animi facultate, et actiuo per omnia habitu, imo potius a cœlesti gratia inspiratus, quæ divitias ipsi illas, insitæ cognitionis et prudentiæ ultra humanam et intelligentiæ copiam per omnia et in omnibus continuo suggesta suppeditavit, unde sine labore et difficultate usum earum rerum et executionem nanciscebatur, quas alii per labores et serias meditationes vix assequuntur. Tu autem veritatis radiis hinc coruscantibus illuminatus, ut quod theoriam attinet illustraris, ita quoad praxim præceptis Paulinis per totum vitæ tuæ cursum confirmaris.

VARIE LECTIONES.

* C. M. legit τό. † C. M. τὸ γὰρ ἀπὸ κοινοῦ ἔχοντες. ‡ τό. § καὶ ἀψευδὴς des. in C. Monac. ¶ C. M. ἐλεείπεν, δι' οἷς καὶ τοῖς.

QUÆSTIO XCIV [Coisl. CCLVII. Taur. A
CCXLVIII].

ΕΡΘΗΘΗΣ ΗΔ'.

Quid est : «Luceat lux vestra coram hominibus» etc. ?

Τί ἐστι τό· «Λαμπάτω τὸ φῶς ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, » καὶ τὰ ἐξῆς;

Edita a Montacutio, ep. 167, ad Paul. Laodic., p. 212. An sibi contradicant Matth. v, 6 et Matth. vi, 2-4.

Proluxioris tuæ ac dedita opera proluxæ quæstionis simplicem et brevem solutionem fero. Primo, « Sic luceat lux vestra coram hominibus ut videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum qui est in cœlis »⁴⁷. « Est ad perfectissimam virtutem exhortatio. « Nolite facere eleemosynam vestram coram hominibus »⁴⁸, » ad tollendam gloriæ ambitionem, quæ est improbitas, usurpatur. Quomodo nequitia destructio igitur contravenire potest exhortationi quæ est ad virtutem : imo potius aversio quæ ab una fuerit, alterius firmat substitutionem. Nam qui gloriolam humanam pro Dei legibus rejicit, ille virtutis amore incenditur, et vir cum sit probus Deum habet propalatores et publicum præconem operum ipsius instar lucis : at qui misericordiam studet facienda propter hominum famam et opinionem, is est, qui ob ostendendam vanitatem causam querit et occasionem. Quantum ergo Dei suffragium humanam industriam superat, tantum differt vir faciens voluntatem Dei, et virtutem amplexus, ab eo qui curam solam illam adhibet ut laudes venietur humanas. Ab istorum imitatione abhorreere Servatoris præceptum eos vetat, qui in id incumbunt ut Deum habeant testem et præconem suorum operum : non autem id intendunt ut proprias ipsorum artes præferant cœlesti testimonio.

QUÆSTIO XCV [Coisl. CCLVIII. Taur. CCXLIX].

Quid est illud : « Pater meus major me est ? »

Edita a Montacutio, ep. 176, ad S. Sabam, p. 262-264.

Dictum illud evangelicum, « Pater meus me major est »⁴⁹, » non uno modo Patres nostri interpretantur, nulla interim expositione veritatem debilitante. Sunt qui exponunt causalitatem majorem, quod non substantiæ alterationem identitatem potius et connaturalitatem notat. Omnis enim pater, dum filium causalitatem præcedit, per illud ipsum constringit potius et in unum compingit, utcumque sint hypostases tam divulsæ : quæ dispersio inde contingit, quod ex sexcentis in rebus genitis accidentibus fluens et multiplicata, in aliam speciem vi impellitur. Filio igitur majorem esse Patrem spectat ad paritatem substantiæ et subsistentiæ, nullo autem modo ad substantiæ diversitatem. Alii, major me, ad humanam naturam retulerunt. Aiunt enim, quod quemadmodum « proficisci ad Patrem ; » et, « Non adhuc multa cum discipulis loqui »⁵⁰; » et, « Venit Princeps mundi, » nec in me

Τῆς μακρᾶς σου καὶ μεμηχανημένης ἀπορίας ἀπλήν καὶ σύντομόν σοι παρεχόμεθα τὴν λύσιν. Τὸ μὲν, « Οὕτω λαμπάτω τὸ φῶς ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὅπως ἴδωσι τὰ καλὰ ὑμῶν ἔργα καὶ δοξάσωσι τὸν Πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν οὐρανοῖς, » εἰς ἀρετὴν ἐστὶ δηλονότι τὴν τελειοτάτην παρακλήσις. Τὸ δὲ, « Μὴ ποιεῖτε τὴν ἐλεημοσύνην ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, » φιλοδοξίας ἐστίν, ὅπερ καὶ ἐστὶ κακίας ἀναίρεσις. Πῶς οὖν ἡ τῆς κακίας ἀναίρεσις τῇ παρακλήσει τῆς ἀρετῆς δύναιτ' ἂν ὑπάρχειν μαχόμενον ; τουναντίον γὰρ καὶ συνίστησι μᾶλλον ἢ θατέρας ἀποτροπὴ τῆς ἐτέρας τὴν ὑπαρξίν. Ὁ γὰρ τοι τῆς ἀνθρωπίνης δόξης διὰ τοὺς θεοὺς νόμους ὑπεροπῶν, οὗτός ἐστιν ὁ τῆς ἀρετῆς θερμὸς ἑραστής, καὶ ὁ μὲν σπουδαῖος τὸ θεῖον ἔχει δημοσιεύον ἔκαστος καὶ λάμπειν αὐτοῦ παρασκευάζον ἡ τὰ ἔργα δίκην φωτός. Ὁ δὲ πρὸς ἀνθρώπων δόξαν τὸν ἑλεον μετιών, αὐτός ἐστιν ὃς ἀποφέρεται δηλονότι καὶ τὴν τῆς ἐπιδείξεως αἰτίαν. Ὅσω γοῦν ἀνθρωπίνης σπουδῆς ψῆφος θεῖα διαφέρει, τοσούτῳ διενήνογεν ἄνθρωπος πράττειν ἀρετὴν καὶ θεῶν ἀρεσκῶν, ἀνδρὸς θῆραν ἐπαίνων ἀνθρωπίνων τὴν πρᾶξιν προβαλλομένου. Οὐ τὴν μίμῃσιν φεύγειν ὁ σωτήριος παρακελεύεται λόγος, πᾶσιν οἷς ἐστὶ σπουδὴ τὸν θεὸν ἔχειν μάρτυρα καὶ χήρυκα τῶν ἔργων· ἀλλὰ μὴ τὰς οικείας τέχνας τῆς ἀνωθεν μαρτυρίας ἔμπροσθεν ποιεῖσθαι.

ΕΡΘΗΘΗΣ ΗΕ'.

Τί ἐστι τό, « Ὁ Πατήρ μου μείζων μου ἐστίν ; »

Disquisitio de sensu verborum Christi. Joann. xiv, 28.

Τὴν, « Ὁ Πατήρ μου μείζων μου ἐστίν, » τοῦ Εὐαγγελίου φωνήν, διαφόρως οἱ Πατέρες ἡμῶν ἐξεληφασαι· μηδεμίαν λυμαινομένης τῇ ἀληθείᾳ ὑπολήψεως. Οἱ μὲν γὰρ φασὶ τῷ αἰτίῳ μείζονα εἰρησθαι· ὅπερ οὐκ οὐσίας παραλλαγὴν, ταυτότητα δὲ μᾶλλον καὶ συμφύτιαν, παρίστησιν. Ἄπας γὰρ πατήρ τοῦ υἱοῦ τῷ αἰτίῳ καθηγούμενος, συσφίγγει μᾶλλον δι' αὐτοῦ καὶ συνδιακρατεῖ τὴν τῆς οὐσίας ἐνότητα, καὶ ὁ σκεδασμὸς τῶν ὑποστάσεων τοσούτος, μάλιστα τοῖς γενητοῖς ἐκ μυρίων βέων καὶ πληθυνόμενος περιστάσεων, εἰς ἐτερότητα ἐκδιάζεται· ὁμοουσιότητος ἄρα καὶ συμφύτις τὸ μείζω εἶναι τῷ αἰτίῳ τὸν Πατέρα τοῦ Υἱοῦ, ἀλλ' οὐδαμῶς γε τῆς κατ' οὐσίαν ἐτερότητος. Ἄλλοι δὲ τὸ, μείζων, κατὰ τὸ ἀνθρώπινον εἰληφασαι. Φασὶ γὰρ, ὥσπερ τὸ « πορεύεσθαι πρὸς τὸν Πατέρα, » καὶ τὸ, « Μηκέτι πολλὰ μετὰ τῶν μαθητῶν λαλεῖν, » καὶ τὸ « ἔρχεσθαι τὸν τοῦ κόσμου ἄρχοντα, » καὶ ἐρευνῶντα μὴδὲν εὐρίσκειν ὧς·

⁴⁷ Matth. v, 16. ⁴⁸ Matth. vi, 1. ⁴⁹ Joan. xiv, 28. ⁵⁰ Ibid. 50.

VARIÆ LECTIONES.

¹ C. M. 551 f. 159 δημοσιεύων. ² C. M. παρασκευάζων. ³ Cod. Mon. 551 f. 151 b habet ἄρα.

ὥσπερ δὴ ταῦτα τοῦ προσλήμματος ἦν, οὐ τοῦ λόγου· οὕτω καὶ τὸ, « Ὁ Πατὴρ μου μείζων μου ἐστὶ » μεταξὺ γὰρ ἔκειναι τοῦτο, καὶ παραπλησίως αὐτοῖς εἴρηται. Τινὲς δὲ, περὶ μὲν τοῦ Λόγου τὸ μείζον συνεχώρησαν· οὐχ ἁπλῶς δὲ τοῦτο καὶ κατ' οὐσίαν, ἀλλ' εἴπερ ἐστὶν ἡ ἐνανθρωπήσις ἄκρα κένωσις καὶ ταπεινώσις, καθ' ἣν κακένωκεν ἑαυτὸν ὁ Λόγος· καὶ ἐταπεινώσε^h ἡ μορφήν δούλου ὑπελθὼν^e, δηλὸν ὅτι τοῦ μηδαμῶς ὑποστάτος τὴν κένωσιν καὶ ταπεινώσιν, ἀκολουθῶς λέγοιτ' ἂν τὸ ἑλάττω ἀπενέγκασθαι· ἐν μείζονσι γὰρ ὑπεροχαῖς, κατ' αὐτό γε τοῦτο, ὃ ἀκένωσις τοῦ κακενωμένου μείζων ἐστὶ καὶ ὁ τῆς ἰδίας ὑπεροχῆς μηδὲν καθαρῶς^d, τοῦ μέχρι καὶ τῶν ἐπὶ νοεῖσιν παθῶν, σταυροῦ, φημί, καὶ θανάτου διεληλυθότος τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. Ἐκδέξαιτο δ' ἂν τις οὐκ ἀπεικώτως καὶ πρὸς τὴν μαθητῶν διάνοιαν εἰρησθαι τὸν λόγον· ἐπεὶ γὰρ ἐτι ἀτελῶς οὗτοι διέκειντο περὶ τὸν Θεὸν καὶ διδάσκαλον, μείζονά τε πολλῶν τὸν Πατέρα ἐνόμιζον· τοῦτο μὲν τῶν Μωσαϊκῶν νόμων ἐμφανέστερον, αὐτοῖς τὸν Πατέρα ἢ τὸν Υἱὸν καταγγελλόντων· τοῦτο δὲ^e τοῦ Σωτῆρος ἄνω καὶ κάτω περιστρέφοντος αὐτοῖς τὸν Πατέρα. Ἐπεὶ οὖν τοιαύτη τις αὐτοῖς ἐνεστήριχτο ἡ δόξα (διὰ γὰρ τοῦτο καὶ ἔλεγον, « Δείξιν ἡμῖν τὸν Πατέρα, καὶ ἀράκει ἡμῖν »), πρὸς τὴν ἐκείνου ὑπόληψιν ἀποτεινόμενος ἰσταται, τοιοῦτόν τι λέγων, αὐτοὺς^f ἀσύμφωνα ταῖς σφῶν ὁμολογίαις διαπράττεσθαι, λύπῃ διδόντες ἑαυτούς, « Ὅτι περ ἐφην· Πορεύομαι πρὸς τὸν Πατέρα. » Εἰ γὰρ ἡγαπᾷ με, δοκεῖ δὲ ὑμῖν καὶ μείζων εἶναι ὁ Πατὴρ, χαίρειν ὑμᾶς ἔδει, διότι πρὸς τὸν μείζονα πορεύομαι· τοῦτον γὰρ καὶ ὑμῖν εἶγε μόνον ὑποδείξαιμι, ἀντὶ πάντων ἐξαρκέσειν διετείνεσθε. Ἀλλὰ γὰρ καὶ κατὰ ταύτην τὴν διάνοιαν, μείζονα λελέχθαι τὸν Πατέρα παρὰ τοῦ Υἱοῦ, εἴ τις ἐκδέχοιτο, οὐκ ἂν ἀπενεχθείη τοῦ πρέποντος. Οὐδὲν δὲ ἰσως κωλύει καὶ βῆμα τοῦτο ὑπολαβεῖν συγκαταβάσεις, διὰ τὴν τῶν ἀκροατῶν ἀσθένειαν ἐσχηματισμένον πρὸς τὸ ταπεινότερον· ἐστὶ γὰρ πολλή^g καὶ τῶν τοιούτων λόγων ἡ οἰκονομία ἐπὶ κέρδει καὶ σωτηρίᾳ τῶν τὰ τελειότερα μήπω φέρειν δυναμένων· ὥσπερ καὶ τὸ, « Ἐρωτήσω τὸν Πατέρα, καὶ ἄλλον Παράκλητον πέμψει^h· καὶ, « Εὐχαριστῶ σοι, ὅτι πάντοτέ μου ἀκούεις, » καὶ μυρία ἄλλα. Πόθεν οὖν δηλόν, ὅτι ταῦτα πρὸς τὴν ἀσθενοῦσαν ἀκοὴν ἐσχηματίζεται; Αὐτοῦς ὁ Σωτὴρ ἡ πηγὴ τῆς σοφίας, καὶ συνέσεως ἀβύσσος^h, ἑαυτὸν ἐρμηνεύων ἐδίδαξεν εἰπών· « Ἐγὼ δὲ ᾔδειν ὅτι πάντοτέ μου ἀκούεις, ἀλλὰ διὰ τὸν ὄχλον τὸν περιστεῶτα εἶπον, ἵνα πιστεῦσιν ὅτι σὺ με ἀπέστειλας. » Ἀλλὰ γὰρ κατ' ἐπιστολὴν ἀποχρώντως, οἶμαι, σοὶ ἔχει τοῦ ζητηθέντος τὴν μάθησιν.

^a Philipp. II, 7. ^b Joan. XIV, 8. ^c Joan. XVI, 6. ^d Joan. XIV, 16. ^e Joan. XI, 42.

VARIÆ LECTIONES.

^b C. M. ταταπείνωκε. ^c C. M. add. ὁ δεσπότης. ^d C. M. recte καθυφείς. ^e καί. ^f C. M. τι λέγων ὁ Σωτὴρ. ^g C. M. 152 b. ἐστὶ γὰρ ἔστι πολλή. ^h Q. M. καὶ ἡ τῆς γνώσεως ἀβύσσος.

A facta disquisitione, quidquam invenit, veluti, inquam hæc ad assumptam carnem referuntur, non autem ad verbum, sic et illud, « Pater meus me major est, » inter enim superius recitata simili modo prolatum et hoc dicitur. Quidam etiam de Verbo concedunt illud, major non autem simpliciter, vel secundum substantiam : sed si incarnatio fuerit summa exinanitio et humiliatio, secundum quam evacuavit se Verbum et humiliavit : « Formam servi induens^a, » patet quod illius rei, quæ nullo modo substernebatur, evacuatio et humiliatio consequenter dicatur minoritatem retulisse ; in majoribus enim excellentiis, qui vacuabilis non est, major est quam is qui evacuat ; et qui nihil de sua sublimitate remittit, major est eo qui vel ad usque despectabilia descendit sufferenda, crucem, dico et mortem, quæ natura subivit humana : sed et opinari quis poterit nec improbabilius, dictum fuisse de mente discipulorum : erant etenim adhuc illi imperfecti, nec de magistro suo, ut de Deo cogitabant, multo autem majorem Deum Patrem cogitabant, præcipue cum Mosaica lex multo explicatius Patrem quam Filium ipsis insinuet : et ipseniet Servator Patrem apud eos multifariam prædicaret. Quocirca apud ipsos cum hæc opinio obtineret, a qua profecti dicebant : « Ostende nobis Patrem et sufficit nobis^b. » Hanc illorum opinionem respiciens sistit se nec progreditur : sed tantum non dixit, parum consentanea vobis ipsis aglis et vestræ opinioni, dum trisitiam vos traditis, a eo quod dixerim, vado ad Patrem^c, si me diligetis, et si revera majorem me Patrem arbitramini, gaudere potius deberetis, quia vado ad Patrem meum me majorem. Hunc si ego vobis ostendere tantum velim, omnino suffecturum vobis ad omnia diceretis. Quod si vero juxta sensum istum putaverit quisquam, « Patrem dictum majorem Filio, » a bona convenientia non deviat. Nihil porro impedit hanc vocem per condescensiam adhiberi, et ad humilitatem conformatam propter auditorum infirmitatem. Multiplex enim dispositio istiusmodi orationum adhiberi solet, ad commodum et salutem eorum procurandam, qui nondum ferre possunt consummatiora : uti illud : « Rogabo Patrem, et alium Paracletum dabit vobis^d, » et « Gratias tibi, Pater, ago, quod semper me et ubique audias^e, » et similia plura. Sed unde constabit, quod ad auditorum imbecillitatem ista confirmantur. Certe quidem Servator, fons jugi sapientiæ, et intelligentiæ abyssus, ipsum se explanans, id per ista docet : Ego autem scio, quod me semper audis, sed propter turbam circumstantem dixi : Ut credant quia misisti me. Atque ita sufficienter habes, ut per epistolam, quæstionis a te positæ solutionem.

QUESTIO XCVI. [Coisl. CCLIX. Taur. CCL.] A

ΕΡΩΤΗΣΙΣ 47.

Quomodo non pugnat illud : « In domo Patris mei mansiones multæ sunt : cum sequenti : « Si abiero, parabo vobis locum ? »

Πῶς οὐ μάχεται τὸ, « Ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ πατρὸς μου μοναὶ πολλαὶ εἰσι » καὶ τὸ, « Ἐὰν πορευθῶ, ἐτοιμάσω ὑμῖν τόπον ; »

Edita a Montacutio, ep. 177, ad Sabam, p. 261. An non sibi repugnant, Joann. xiv, 2 et Joann. xiv, 3.

Quoad sensum, non repugnat illud effatum : « In domo Patris mei multæ et multiplices sunt mansiones : Sin minus, edixissem utique vobis, vado autem ut locum vobis apparem », cum illo quod dictum sequitur, « Si proficiscar, apparabo vobis locum ». Siquidem per providentiam et præcognitionem, aut si magis placet, per et quoad substantificationem et existentiam omnibus omnino, qui dignum cælesti gloria vite suæ cursum instituerunt, a Deo loci sunt præparati. Consecrat autem et mansiones revera statuit, si modo mansiones proprie sunt, in quibus recumbunt, qui manent ibi : nullus enim omnino usque ad Christum in cruce passum, et descensum in infernum, ac in cælos reditum ibidem susceptus requiescebat : sed postquam in carne assumebatur, ascendens in cælos, quo et viam nobis novam, et vivam, juxta quod habet beatus Paulus, consecravit, apparationes deinceps, et tantum non sub oculis expositas illorum qui digni erant, revera perfecit mansiones. Itaque apud Patrem mansiones illæ erant, et Filius eas perfectas eo profectus apparavit.

QUESTIO XCVII [Coisl. CCLX. Taur. CCLI.]

ΕΡΩΤΗΣΙΣ 48.

Cur apostolorum princeps incidit in negationem ?

C Διὰ τί ὁ κορυφαῖος τῶν ἀποστόλων περιπίπτει ἀρτήσῃ ;

Edita a Montacutio, ep. 178, ad Amphil., p. 265-267. De Petro Dominum negante. Matth. xxvi, 69-75; Luc. xxii, 53-61.

Quod volebas sciscitando discere, potes illud in quantum patitur disciplina epistolaris, auribus accipere : Quandoquidem Petrus universalem totius mundi curam erat suscepturus commissi ipsius fidelitati, idcirco permittebatur lapsu circumagi ; quo suo commonefactus ipsius exemplo humanum se et facilem erga lapsos sed poenitentes ferret. Si enim talem in lapsu illo gravi veniam consecutus est et indulgentiam, non debuit tam inexorabili, et præpropere sententia vitam Ananiz quasi falce demetere : Et quis totius mundus ejus zelum contineret, si amorem erga Dominum et affectum illibatam, nec intereius retinisset ? Quamobrem, communis omnium, qui est et Dominus et Servator permittit illum solum cadere, ut sic per illum pluribus compassionis fontes et misericordiæ emittens doceret, tanquam de immenso oceano inexhaustam haurirent bonitatem : deinde, ut discipulus ille, qui vires humanas operibus suis transcenderet, in divinam de supernis potius gratiam respiceret, quam ut gratiam collatam sibi ideo reputaret, quod vita esset inculpabilis. Patratio enim miraculorum ad tumorem ocus et elationem

Ὅπερ μαθεῖν ἐπηρώτησας, ἐξιστί σοι, κατὰ γε διδασκαλίαν ἐπιστολῆς, ἐνωτίζεσθαι. Ἐπειδὴ περ ἐμελλεν ὁ Πέτρος τῆς οἰκουμένης τὴν προστατίαν καταπιστεύεσθαι, συγχωρεῖται περιενοχθῆναι τῷ πτώματι· ἵνα τῷ καθ' αὐτὸν ὑποδείγματι φιλόανθρωπος εἴη καὶ ἐπεικὴς τοῖς μετανοοῦσιν ἐφ' οἷς ἡμαρτον. Εἰ γὰρ καὶ τοσαύτης ἀπολαύσας συγγνώμης ἐπὶ τῇλικούτῃ πταίσματι, ὅμως τοῦς περὶ Ἀνανίαν ἀδυσωπήτη καὶ ὀξεῖα δίκη τοῦ βίου ἐθέρισε· τίς ἂν αὐτοῦ κόσμος τὸν ζῆλον ἐχώρησεν, εἰ τοῦ Δεσποτικοῦ πόνου τὸ φίλτρον ἀλώθητον ὅλως διὰ βίου καθαρὸν διεώσατο ; Οὐκοῦν ὁ κοινὸς Σωτὴρ καὶ Θεὸς, ἀφίσει τὸν ἕνα πεσεῖν, ἵνα πολλοὶ δι' αὐτοῦ τὰς τῆς συμπαθείας πηγὰς, καὶ τοῦ ἑλέου ἀναβλύζων, ἀπαρῶσθαι τῆς φιλοανθρωπίας τὸ πέλαιον ; ἐπεδείξῃ ἀνεξάντητον· ἐτι δὲ, καὶ ἵνα ὁ μαθητὴς τὰ ὑπὲρ ἀνθρώπων τελειουργῶν, εἰς τὴν ἀνωθεν ἔχει χάριν ἀναφέρειν μᾶλλον, ἢ τῷ ἀνευθύνῳ τοῦ οἰκείου βίου ἐπιγράφειν τῶν κατορθωμάτων τὸ ἄκτιον. Ὁρῶ γὰρ θαυματουργία εἰς ὄγκον καὶ φύσημα, τῷ τοῦ συνεδέστος ταπεινῷ μὴ καθελοκρομῇ πρὸς τὸ μέτριον. Διὸ καὶ ὁ Σωτὴρ φησι, « Μὴ χαίρετε ὅτι τὰ δαιμόνια ὑποτάσσεται ὑμῖν, ἀλλ' ὅτι τὰ ὀνόματα ὁμῶν

¹⁶ Joan. xiv, 2. ¹⁷ ibid. 3.

VARIE LECTIONES.

¹ C, Mon. 551 f. 153 a legit ἐπιθέδεται.

ἐγράφη ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Καί, πολλοὶ ἐροῦσι μοι ἐν Ἀ
 ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, Οὐ τῷ σὺ δυνάμεις πολ-
 λὰς ἐποίησamen; καὶ ἐρῶ αὐτοῖς, Οὐκ οἶδα ὑμᾶς. »
 Διὰ τοῦτο καὶ Παῦλος πειρασμοῖς τισι παλαίειν ἀφ-
 ἱσταί, « ἵνα μὴ, ὡς αὐτὸς φησιν, ὑπεραίρηται καὶ
 τῶν ἀποκαλύψεων ἢ ὑπερβολῇ, » τὰ πάθη παιδαγω-
 γὸν ἐπιφέρουσα, περιστέλλοιτό τε καὶ διακόπτοιτο
 τὰ σκιρτήματα, οἷς ἡ ἀνθρωπίνη φύσις ἐκφέρεται
 πρὸς φυσίωσιν. Εἰ βούλει δὲ, καὶ ἵνα μετὰ ταῦτα τὰς
 φοβεράς ἐκείνας ἀπειλὰς, καὶ τοὺς πικροὺς διωγμοὺς,
 καὶ τὰς μυρίας σφαγὰς ἐν ἀκλονήτῳ φέρων ὁ κορυ-
 φαῖος καὶ ἀσπεύτω τῷ φρονήματι, εἰς θαῦμα τῆς
 Δεσποτικῆς συμμαχίας προσκαλεῖται τοὺς κολάζοντας·
 καθορῶντας, τὸν ὑπὸ φωνῆς παιδείας καταπεσόντα,
 οὕτως ἀκίνητον πρὸς τοσαῦτα πάθη καθιστάμενον·
 μετέλκοι τε καὶ διὰ τούτου πρὸς τὸ μέγα τῆς εὐσε-
 βείας μυστήριον Ἰουδαϊκῆς ταπεινότητος ἰ. Καὶ τέ-
 τартон, ἔμοιγε δοκεῖ λαμπρὸν καὶ μέγα ψυχαγωγίας
 παράδειγμα. Τί τοῦ κορυφαίου λαμπρότερον ταῖς
 ἔπειτα γενεαῖς, ἐπεὶ δ' ἂν τις ἐξασθενήσας ἄλφ, πρὸς
 τὰ τέλεια ἀναστηλῶσαι βουλόμενος; Εἰ γὰρ τῶν μα-
 θητῶν ὁ κορυφαῖος μετὰ τηλικαύτας δυνάμεις, ὧν
 τὰς μὲν ἴδεν, τὰς δὲ καὶ ἐτέλεσε· μετὰ τοσαύτην
 διδασκαλίαν· μεθ' οὕτω πολλὴν καὶ ποικίλην τοῦ δι-
 δασκάλου πείραν, τρεῖς ἄρνησάμενος, διὰ μετανοίας
 ὁμῶς καὶ θερμῶν δακρύων, οὐ τὸ ἀμάρτημα μόνον
 ἐκάθηρεν, ἀλλὰ πρὸς τὸ αὐτὸ τῆς ἀποστολῆς ἀξίωμα
 ἐπανεστρεψεν· οὐ χρὴ βῆθμεν ἐμὲ καὶ καταπί-
 πτειν, ἐξ ἀσθενείας ὀλισθαίνοντα· ἀλλὰ θάττον ἀν-
 ἱστασθαι πρὸς μετανοίαν, καὶ τὸν πλοῦτον τῆς Δε-
 σποτικῆς χρηστότητος ἐννοοῦντα, ὅλον ἑαυτὸν ἢ ἐν
 συντριμμῷ καρδίᾳ· ἀνατιθέναι τῷ τὰς νόσους ἡμῶν
 καὶ τὰς ἀσθενείας βαστάσαντι. Διὰ ταῦτα οὖν, οἴ-
 μαι, καὶ τὰ τοιαῦτα, Πέτρος ἄλῳναι συνεχωρήθη τῷ
 ἀμαρτήματι· ἀλλ' οὐχ ὅτι προανεῖπεν τὴν ἄρνησιν ὁ
 Διδάσκαλος, ἀνάγκη τιτὶ τῆς προγνώσεως ἐξεδιάσθη
 πρὸς τὸ ἀθέλητον. Ἐπεὶ οὕτω γε φθάνοις ἀν τῶν
 φυῶν πράξεων ἀπάσων τὴν αἰτίαν, εἰς τὴν τῶν
 ἀγαθῶν πηγὴν ἀναφέρων· προεῖπε γὰρ καὶ Ἰούδας
 τὴν προδοσίαν· Ἰουδαίων τὴν μαιριονίαν· ναὶ δὴ
 καὶ μὴ προεῖπεν, ἀλλὰ γε προῆδει πάντως, ὅτι περ
 τῆς δοθείσης ἐντολῆς ὁ πρῶτος ἄνθρωπος, ἀντὶ τῆς
 φυλακῆς προέλοιτ' ἀν τὴν ὑπεροψίαν· καὶ τοῦ
 Κάϊν τὴν ἀδελφοκτονίαν· Φαραὼ τὴν σκληροκαρδίαν,
 καὶ Σαοὺλ τὴν παρανομίαν. Καὶ τί καθ' ἕκαστον λέ-
 γω; οὐχ ὅτι καὶ κατὰ πόλεις ὅλας, καὶ ἔθνη ὁλό-
 κληρα, αἱ πράξεις αὐτῶν τῇ προγνώσει περιέχονται.
 Σοδόμων καὶ Γομόρρας αἱ ἀρρήτουργίαι, Ἑλλήνων,
 Αἰγυπτίων, μικροῦ συμπάντων βαρβάρων ἐν πολ-
 λοῖς χρόνοις αἱ εἰδωλομανίαι. Ἀλλὰ τί ταῦτα; Αὐ-
 τοῦ τοῦ σπορέως τῶν κακῶν καὶ ἀρχιτέκτονος, καὶ
 ὅσα· αὐτῷ δυνάμεις τῆς ἀνω συναπερβάρησαν λή-
 ξεως. Ἀρ' ἤγγονε τὴν ἀλαζονείαν καὶ τὴν ἐπιβλαστὴ
 τῶν ἀνθρώπων ἀνυπερβλήτων αὐτῶν μοχθηρίαν; Τί

tionem inducit, si non per conscientiae dejectionem
 ad moderationem deducatur. Quocirca dicebat
 Salvator: « Nolite ob id gaudere, quod vobis
 dæmonia subijciantur, sed quoniam nomina vestra
 scripta sint in cœlis. Multi mihi dicturi sunt in
 illa die: Nonne in tuo nomine virtutes multas ope-
 ratum sumus? ad quos dicturus sum, Apagete, non
 novi vos ». Atque hanc ob causam permissum
 fuit ut Paulus cum quibusdam tentatonibus col-
 luctaretur, « ne, quod affirmat ipse, nimis elatus
 ferretur, propter multitudinem revelationum ». Quare,
 passio ejus pro Pædago contraxit et ab-
 scidit exsultus omnes, a quibus natura hominis
 inflata^h effertur. Accedat huc, ut deinceps terri-
 biles illas minas, mille mortes, acres persecu-
 tiones, coryphæus ille inconcusso, et immoto ferens
 animo ad mirandum Magistri auxilium, carnifices
 ipsos induceret, cum viderent eum, qui ad vocem
 ancillæ dejectus fuerat, adeo immotum contra tot
 pressuras consistere: exindeque ad magnum pie-
 tatis mysterium in Judæos pervicaces impelleret.
 Est et quartum quid, quod mihi videtur illustre,
 et pro ingenti consolatione exemplum: quid enim
 præstantius coryphæo apud succedentes generatio-
 nes? cum autem quis infirmitate laboret ad per-
 fectam sanitatem reverti volens est. Si princeps
 ille discipulorum, post tot virtutes, quas partim
 vidit, patravit partim, post talem disciplinam, tan-
 tam et tam multiplicem de Magistro experientiam,
 ter illo abnegato, per pœnitentiam tamen et lacry-
 mas, non modo purgavit peccatum, sed ad eum-
 dem erectus est apostolatus apicem: profecto me
 ignavum esse et abjectum non deceet, qui lapsus
 sum ab infirmitate, sed cum ocuis resurgere per
 pœnitentiam et recolentem divitias bonitatis divi-
 næ, totum me cum cordis contritione illi date qui
 morbos et infirmitates nostras portavit^{oo}. Propter
 istas, opinor, et consimiles causas permissum fuit
 Petro a peccato apprehendi: non quod prædixerit
 Magister abnegationem, ad actum involuntarium
 per necessitatem præscientiæ impellebatur: ita
 enim præveniendū referes malorum omnium ac-
 ceptam causam in fontem bonorum omnium Deum:
 prædixit et Judæ traditionem, et Judæorum animos
 sanguinarios: quia si non prædixerat, at prævidit
 tamen; quod primus homo pro observatione man-
 dati a Deo dati, illius eligeret negligentiam, præcivit
 Cainis fratricidium, Pharaonis obdurationem, Sau-
 lis transgressionem. Et quid singula persequar? per
 totas civitates, gentes integras, quidquid agitur,
 cadit sub præscientia: Sodomitarum et Gomor-
 rhæorum infanda flagitia, Græcorum, Ægyptiorum,
 omnium fere barbararum nationum per multa sæcula
 idolomania. Sed unde hæc proficiscebantur? ni-

^{oo} Luc. x, 47, 20. ^{oo} II Cor. xii, 7. ^{oo} Isa. lvi, 4.

VARIE LECTIONES.

ἰ Ἰσ. σκληρότητος. C. M. ταπεινότητος. ἡ Ἰσ. ἐμαυτόν. C. M. ἐαυτόν.

mirum, ab illo seminatore malorum, et architecto : a potestatibus illis, qui a sedibus cœlestibus exciderunt. Ignorabatne insolentiam damnosam, et supremam malitiam hominum? Si nihil talium sapientia bonorum operatrix ignorabat, num ideo hominum spontaneo motu peccantium, et bona pro malis eligentium reatum abolentes, in eum qui præsavit, ea, tantum quod præsavit culpam omnem conjiciemus? Ast ubinam huic sententiæ locus? Siquidem intuear ego aliquem in præcipitum aperte delatum, et ex eo mortuum intuear; si alium evaginato gladio in proximum intuear; furem videam, occisum videbo, sed non ut actor pœnas dabo. Quod si hoc ridiculum sit, et amentiae plenum, quomodo non audax furor censetur, cum culpari debeant, qui id patrarunt, mali alicujus causa ad divinam attrahere præscientiam? sin præscientia vacet culpa, an prædictio reatu teneri poterit? Non ideo fit aliquid quod præscitur et prævidetur, sed quia spontaneo motu facturi fuerant, quæ facere non deberent homines; ea minime latere possunt omnia permeantem et relegendem Dei oculum. Quocirca et beatus Petrus, non quia prædixit Dominus, abnegavit eum, sed quoniam exorbitare per abnegationem volebat, ideo Magister ejus id præscivit et prædixit palam.

QUÆSTIO XCVIII. [Coisl. CCLXI. Taur. CCLII.]

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΛΗ΄.

Edita a Montacutio, ep. 180, ad Constant., p. 268-269. De antilogia inter verba Christi Joann. v, 31 et Joann. viii, 14.

Expeditam quæstionis tuæ solutionem dabo. « Si ego testimonium mihi de me perhibeo, testimonium meum verum non est¹ : » lege per interrogationem : per istud Servator Judæorum suspicionem redarguit et refellit. Est autem : « Etiamsi de meipso testimonium sero, testimonium meum verum est². » Cogita Dominum hoc in loco propriam suam sententiā in ponere ac pronuntiare : et prætextus ille dubitationis accessum non admittit : aut si tu mavis (difficulus enim suppetit facultas ad omnium dubitationum solutiones) dupliciter constitutus erat Dominus noster Jesus Christus, e Deitate nimirum et humanitate. Illud dictum : « Si testimonium ego perhibeo, » etc., secundum leges humanæ naturæ intelligendum, quomodo et multa insuper alia suscipiemus. Nemo enim hominum de seipso ferens testimonium testis fide dignus est : at « si ego testimonium de me perhibeo, » etc., secundum dignitatem et potentiam deitatis. Nullus enim indiget suprema omnium Natura et Dominus vel testimonii vel confirmationis aliunde; utpote quæ ab intus et e domo fidem sibi adhibendam procurat; sed ulterius aliis omnibus quibus fides adhibetur, tanquam fons existendæ et subsistendæ fidei est ac origo. Et hæc sufficere tanquam per epitomen subiecta crediderim. Sunt præterea non paucae solutiones antedictorum, quæ magis dila-

Α οὖν, ἐπεὶ μὴδὲν μὴδὲ τῶν τοιοῦτων ἡ ἀγαθοεργία ἡγνῶει σοφία, ἀρα διὰ τοῦτο, τῶν θελοκάρῳ γνώμῃ τὰ χεῖρῳ τῶν κρείττωνων ἀλλάξαμένων ἀφελόντες τὸ ὑπεύθυνον, τοῦ προεγνωκότος καταγνωσόμεθα; Καὶ τοῦ τοῦτο χώρῳ ἔχει; Εἰ γὰρ ἐγὼ τινα φερόμενον ἐπὶ κρημνὸν ἰδὼν, ἔπειτα τὸν διεθρον διαγνοίην· ἡ ξίφος σπασάμενον κατὰ τοῦ πλησίου, οὐκ ἀγνοήσω τὸν φόνον· ἄρ' ἀντὶ τοῦ δεδρακότος ἐγὼ τὴν δίκην ὑπέχειν δίκαιος εἰμὶ; Εἰ δὲ γέλως τοῦτο καὶ παράνοια, πῶς οὐ μανία καὶ τόλμα ἀντὶ τοῦ δίκας ἀπατεῖν, τοὺς αἰτίους τῶν φαύλων πράξεων, τὴν δυσφημίαν μεθέλκων κατὰ τῆς θείας προγνώσεως; Εἰ δ' ἡ πρόγνωσις τῶν ὑπαιτιῶν ἀνεύθυνος, ἀρα πρόρρησις ἔνοχος; Οὐ γὰρ διότι προέγνωται ἡ προεῖρηται, διὰ τοῦτο διαπέπρακται, ἀλλ' ἐπεὶ αὐθαρέτως Β κρίσει πράξιν ἐμελλον ἃ μὴ ὤφειλον, τὸ ἀλάθτητον καὶ πανεπίσκοπον ὅμα τοῦ Θεοῦ λαβεῖν οὐκ ἔσχον τὸ δυνάσθαι. Διὰ τοῦτο τοιγαροῦν καὶ ὁ μακάριος Πέτρος, οὐχ ὅτι προεῖπεν ὁ Δεσπότης, ἔρνησατο, ἀλλ' ὅτι προσολισθαίνειν τῇ ἀρνήσει ἐμελλε, καὶ προγινώσκειται· τῷ Διδασκάλῳ καὶ προανακηρύττεται.

Σύντομόν σοι τῆς ἀπορίας τὴν λύσιν ἐρῶ· τὸ μὲν, « Ἐὰν ἐγὼ μαρτυρῶ περὶ ἐμαυτοῦ, ἡ μαρτυρία μου οὐκ ἔστιν ἀληθής· » ἀνάγνωσον κατ' ἐρώτησιν, δι' ἧς, πρὸ ἀπάντων, ὁ Σωτὴρ τὴν τῶν Ἰουδαίων ὑπόληψιν ἐλέγχει καὶ διακρούεται· τὸ δὲ, « Κἀν ἐγὼ μαρτυρῶ περὶ ἐμαυτοῦ, ἡ μαρτυρία μου ἀληθής ἐστι· » τὴν ἰδίαν τίθεντα ψῆφον καὶ ἀποφαινόμενον εἰπεῖν τὸν Δεσπότην νόμιζε, καὶ παρείδουσιν οὐχ ἔξει τῆς ἀπορίας ἡ πρόφασις. « Ἡ εἰ βούλει (οὐκ ἄπορον γὰρ εἰς ἐπιλύσεις τῆς ἀληθείας ἡ δύναμις), ἐπιδιπλοῦς³ » ἦν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστός, ἐκ θεότητος καὶ ἀνθρωπότητος. Τὸ μὲν, « Ἐὰν ἐγὼ μαρτυρῶ περὶ ἐμαυτοῦ, ἡ μαρτυρία μου οὐκ ἔστιν ἀληθής· » νόμῳ φύσεως τῆς ἀνθρωπίνης, ὥσπερ καὶ πολλὰ ἔτερα, ὁ διαληψόμεθα. Οὐδεὶς γὰρ ἀνθρώπων εἰς τὴν αὐτὸς αὐτοῦ μαρτυρίαν ἀξιώσιμος· τὸ δὲ, « Ἐὰν ἐγὼ μαρτυρῶ περὶ ἐμαυτοῦ, ἡ μαρτυρία μου ἀληθής ἐστιν, ἀξιωματὶ καὶ ἐξουσίᾳ τῆς θεότητος· ἀπροσδεῆς γὰρ ἡ πασῶν ἀνωτάτω φύσις, καὶ πάντων Δεσπότης, τῆς ἐτέρωθεν μαρτυρίας καὶ βεβαιώσεως, οὐκ οὐκ ὀκνηθὲν μόνον προβαλλομένη τὸ αὐτόπιστον, ἀλλὰ γὰρ καὶ τοῖς ἄλλοις ἁπασιν, οἷς τὸ πιστὸν περιγίνεται, ὥσπερ πηγὴ οὐσιώσεως καὶ ὑπάρξεως, οὕτω δὲ καὶ ἀξιοπιστίας ὑπάρχουσα. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν, ὡς κατ' ἐπιτομὴν ἱκανῶς ἔχειν οἶμαι. Εἰσὶ δὲ καὶ τῶν εἰρημένων εἰς πλάτος μάλλον ἀποτεινόμεναι τοῦ προκειμένου λύσεις οὐκ ὀλίγαι· αἷς ὅτι ταῖς πα-

¹ Joan. v, 31. ² Joan. viii 14.

VARIÆ LECTIONES.

¹ C. M. οὐδ' ἡ πρόρρησις. sine signo interrogationis.
² C. M. f. 155 a ἐπεὶ διπλοῦς. ὁ εἰρησθαι.

= Ἰσ. λαθεῖν. C. M. hic add. προλέγεται.

τρικαῖς ἐνομιλοῦντι βίβλοις ῥᾶν ἐστὶν ἐντυχεῖν, καὶ οὐδεμίαν ἀνάγκην ὁρῶ τοῖς ἐτέρων φροντίσιν ἐμαυτῶ συναπαρτίζειν τὸ ῥᾶστον· ἐκὼν νῦν ἀφήμι. Εἰδέναι μέντοι χρῆ, ὅτι καὶ τὸ, Ἐάν ἐγὼ δοξάζω ἐμαυτὸν, ἡ δόξα μου οὐδὲν ἐστίν· ἢ διὰ τῆς κατ' ἐρώτησιν ἀναγνώσεως; ἢ κατὰ τοὺς προσήκοντας νόμους τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει, τὸ ῥητὸν εἰρησθαί· ἐξακούοντες εἰς οὐδεμίαν ἂν συζήτησιν περιενεχθεῖμεν.

ΕΡΟΤΗΣΙΣ ΛΘ΄.

Edita a Montacutio, ep. 181, ad Eulamp., p. 269-270. Apud pugnans verba discipuli Joann. xiv, 5, cum præcedentibus verbis Magistri.

Τῇ Δεσποτικῇ φωνῇ τῇ λεγοσῇ, «Ὅπου ὑπάγω ἐγὼ οἰδατε, καὶ τὴν ὁδὸν οἰδατε,» οὐκ ἀνακλόουθος οὐδὲ τάναντία φθέγγεται ἡ τοῦ μαθητοῦ ὑποφώνησις· «Κύριε, οὐκ οἰδαμεν ποῦ ὑπάγεις, καὶ πῶς δυνάμεθα τὴν ὁδὸν γνῶναι;» «Ὁ γὰρ ἀπλῶς, οὐδ' ἀπολύτως τοῦτο, οὐδὲ χωρὶς τινος προηγουμένης ὑποθέσεως εἴρηται· ἀλλ' ἔχει προηγουμένον, ὃ καὶ συνάπτεται τὸ, «Πάλιν ἔρχομαι, καὶ παραλήψομαι ὑμᾶς.» Τοῦτο γὰρ εἰπὼν, ἐπισυνάπτει διὰ τοῦ, Ἰνα, καὶ τὴν αἰτίαν τῆς παραλήψεως εἰς τρία ταῦτα διελὼν αὐτὴν· εἰς τε τὸ εἶναι τοὺς μαθητάς, ἐνθα καὶ ὁ διδάσκαλος· καὶ εἰς τὸ εἰδέναι ὅπου ὑπάγει· καὶ εἰς τὸ τὴν ὁδὸν εἰδέναι. Φησὶ γάρ, «Πάλιν ἔρχομαι, καὶ παραλήψομαι ὑμᾶς πρὸς ἐμαυτόν.» Διὰ τί; «Ἰνα ὅπου εἰμι ἐγὼ, καὶ ὑμεῖς ἦτε· καὶ ἵνα ὅπου ὑπάγω οἰδατε, καὶ ἵνα τὴν ὁδὸν οἰδατε.» τοῦ Ἰνα, δηλοῦσι ταῖς τρισὶν αἰτίαις, ὡς πολλάκις εἴωθε, κοινοποιουμένου. Οὐκοῦν τὸ, εἰδέναι τὴν ὁδὸν· καὶ τὸ ὅπου ὑπάγει, οὕτω ἔλεγεν αὐτοῖς παρεῖναι· ὥσπερ οὐδὲ τὸ, εἰς οὐρανὸς αὐτῷ συνεῖναι· ἀλλ' εἰς τὸν τοῦ ἐπανερχέσθαι καιρὸν, καὶ παραλαμβάνειν αὐτοῦς, τεταμιεύσθαι αὐτοῖς ταῦτα. Τριῶν οὖν τοῖς μαθηταῖς, κατὰ τὴν ἐπ' ἀνόδον, ὑπισχομένων· ἀποθαυμάζων ὁ Θωμᾶς τὸ μέγεθος τῶν ἐπηγγελμένων, αἶτε δὴ μὴδὲ τοῦ ἐλάττονος πῶς ἐν καταλήξει γεγὼνός, εἰκότως διαμφισθῆται πῶς ἐν μεθέξει γενήσονται τῶν μειζόνων· ἔλαττον γὰρ τὸ εἰδέναι ἀπλῶς ποῦ τὸδε ἐστίν, ἢ περ τὴν ἀπάγουσαν ὁδὸν εἰδέναι· καὶ τοῦτο πάλιν, τοῦ ἐν αὐτῷ ἡδὴ τῷ ζητουμένῳ τόπῳ διατῆσθαι. Ἀκόλουθος οὖν ἡ τοῦ μαθητοῦ διαμφισθῆσις, καὶ οὐδὲν τῇ διδασκαλικῇ φωνῇ μάχεται. Οὐ γὰρ ἐκεῖνος τὴν ὁδὸν αὐτοῦς ἡδὴ ἔφησεν εἰδέναι, ἢ ὅπου ὑπάγει, ἢ τὸ ἐν οὐρανῷ; αὐτῷ συνεῖναι· ἀλλ' ἔσεσθαι αὐτοῖς ταῦτα, ἐπειδ' ἂν αὐτοῦ μὲν ἡ ἐπ' ἀνόδος, ἐκείνων δὲ διαπραχθεῖ ἡ πρόσληψις. Ἐπ' ἀνόδος δ' ἂν εἴη τοῦ Δεσπότη, ἢ μετὰ τὸν σταυρὸν καὶ τὴν ἀνάστασιν τελεσθεῖσα τοῖς μαθηταῖς ἐπιφάνεια· καθ' ἣν Θεὸν αὐτὸν ἀληθῶς ἐπεγνωκότες, τὴν τε ὁδὸν, καὶ οὐ πορεύεται, ἔμαθον, καὶ ὅτι συνεῖναι αὐτῷ ἐν ἀδιηγῆτοις ἀγαθοῖς, οὐκέτι διαταγὴν εἶχον, ἀλλ' ὡς συνόντες ἡδὴ ταῖς ἐλπίσιν ἔχαιρον. Ἡ οὖν τοῦτο δηλοῖ τὸ, «Πάλιν ἔρχομαι,» καὶ ἐξῆς· ἢ κατὰ τὴν δευτέραν αὐτοῦ καὶ φρικτὴν παρουσίαν ἐπ' ἀνόδον· ὅτε καὶ τὴν ὁδὸν, καὶ τὸν μακά-

tantur, in quas facile tu, qui Patrum lectioni assuefis, incidere possis; nec ullam perspicio necessitatem, cur ego ab aliorum inventis astruam mihimet facilitatem; libens ergo omitam. Scendum porro tamen est, quod effatum illud, «Si glorifico meipsum, gloria mea nihil est⁶⁶»· vel per interrogationem legendum, aut secundum leges quæ congruunt humanæ naturæ intelligendum. Atque ita non erit, cur ab ullis quæstionibus circumagmur.

QUÆSTIO XCIX. [Cois. CCLXII. Taur. CCLIII.]

In Dominico illo pronuntiato, «Quo ego vado intelligitis, et viam nostis⁶⁶,» nulla inconsequentia reperitur, vel contrarietas in discipuli subloquio, «Domine, non novimus quo vadis, et quomodo viam cognoscere poterimus⁶⁷»· Non enim id simpliciter, non indefinite dicitur, nec sine præcedente quodam argumento; habet enim quid præcedens cui subnectitur, nimirum illud: «Rursus reveniam, et assumam vos ad me⁶⁶.» Hoc ubi dixerat, annectit per ἵνα, tanquam causam assumptionis tripliciter distributam: primo, ut discipuli, ubi Magister, consistent, ut cognoscant quo vadit; et ut intelligant viam. Ait enim: «Rursus veniam, et assumam vos ad me.» Cur ita? nimirum, «Ut ubi ego sum, et vos sitis: et quo vadam scitis, et ubi scitis⁶⁷.» «Ἰνα, ut frequenter sit, tribus illis causis communicato. Igitur, viam scire, et quo vadit, ait, haud dum iis cognitum: ut nec quod in cælis cum eo versabuntur: sed hæc seposita esse ipsis præmia ad tempus reversionis. Tria sunt igitur quæ discipulis suis pollicetur in reditu: Thomas, magnitudinem promissorum admiratus et excellentiam, utpote qui ne minima plane comprehendere poterat, probabiliter addubitat quomodo majoribus perfuerentur. Nam omnino minus est simpliciter scire ubi aliquid est, quam viam eo tendentem tenere: et hoc etiam minus quam illud in quæsito loco acquiescere. Consequenter eapropter discipulus dubitat, nec consistit ad oppositum vox informantis. Non enim affirmat viam illos adhuc tenere, vel quo vadit; vel conversationem cum eo in cælis, sed futurum olim, hæc ipsis innotescant, cum revertetur ipse, et assumptio illorum confirmabitur. Est autem regressus ille sacerdotis, post crucem et resurrectionem perfecta apud discipulos apparentia: cum Deum planissime ille agnoscentes, et viam didicerint, et quo vadit: et quod cum ipso mansuri sint in fruitione bonorum inenarrabilem; nec distractionem hic ullam patiebantur, sed non aliter quam si jam cum eo ibi versarentur, ita per spem lætificabantur. Omnino certe vel hoc vult illud: «Rursus venio,» vel regressum intelligit in secundo ipsius et formidabili adventu, cum et locum illum beatum et viam, et oblectationem

⁶⁶ Joan. viii, 54. ⁶⁷ Joan. xiv, 4. ⁶⁸ ibid. 5. ⁶⁹ ibid. 5. ⁷⁰ ibid. 4.

in eodem, per æternum habituri sint experientiam.

QUÆSTIO C [Coisl. CCLXIII, Taur. CCLXIV].

Cur angelus non venit ad Joseph antequam in dubitationem de Virgine incideret?

Edita a Montacutio, ep. 182, ad Eulamp., p. 270-271. In Matth. i, 20.

Cum Joseph cogitationibus inextricabilibus distraheretur, affuit præsto angelus illarum discordiam sedaturus. Cum enim de partu dubitaret, atque totus incertitudine laboraret, e cogitatis satis patet, quid acturus parturiret : « Cogitabat autem clanculum dimittere illam ⁶⁸. » Quin nec clam nec omnino illam dimisisset, si tumorem illum uteri de adulterio procuratum suspicatus fuisset. Cum enim esset iustitiæ cum primis amator ad leges et supplicium illam transcripsisset propter illud flagitium. Nequaquam vero sibi hoc persuaserat, cum esset incredibilis desponsatæ virtus : et proci congruens custodia, pravam omnem suspicionem excluderat, sed nec intelligere poterat, quod conceptio a divina operatione erat ; transcendebat humanam omnem cogitationem illa actio. Fluctuabat igitur cogitabundus, quid facere deberet, unde placeret Deo. Cum huiusmodi volveret turbatus cogitationes, angelum in rem præsentem amandavit Deus, qui miraculose tumorem illum in virgineo utero minister fecerat, ut in illis Josephum constabiliret, in quibus stabilis omnino persistere debuit. Ait ergo : « Ne timeas accipere ⁶⁹, » etc. Tu, inquires, secreto statuiti apud animum dimittere virginem, veritus illam delinere, quæ ab ignoto imprægnatur ; ego te jubeo illam ad te assumere : « nam quod in ea natum est, de Spiritu sancto est ⁷⁰ ; » nec tantummodo immunem a culpa prægnantem statuit, sed gloria eam et dignitate ultra humanam naturam replet : quia mundi totius Servatorem et redemptorem gignit. Opportune quocirca angelus et non prius apparuit Joseph, tum cum cogitationes ambiguarum distractas illi redderent cogitationes, cum enim vehementius attolluntur fluctus, tranquillitas est exoptatissima. In eo quod dicit, « Uxorem tuam, » intendit illam nulli addictam : nec visum nec cogitationem aliorum impendisse, sed uxoris statum integrum et inviolatum custodisse docet, ita ut nec animo violaverit leges sponsalium. Uxores porro dicere ab antiquo usu est, quas vinculum sponsale solum colligavit, licet congressus lege non servatur.

QUÆSTIO CI [Coisl. CCLXIV. Taur. CCLV].

Quid sibi vult : « Vendite quæ possidetis, et date pauperibus, » etc.

Edita a Montacutio, ep. 187, ad Christophor., p. 275-276. In Luc. xii, 33.

Dubium a te propositum scio olim et acerbius et

⁶⁸ Matth. i, 19. ⁶⁹ ibid. 20. ⁷⁰ ibid.

VARIÆ LECTIONES.

P. C. M. f. 157^a ἐφῆκεν. P* Ισ. τήν.

Α ριον ἐκείνον χώρον, καὶ τῶν ἐν αὐτῷ τὴν ἀπόλαυσιν διὰ τῆς πείρας αὐτῆς ἀβῶως εἰσονται.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ Ρ'.

Διὰ τί μὴ πρὸ τοῦ πεσεῖν τοῦ Ἰωσήφ εἰς ἀπορίαν περὶ τῆς Παρθένου, ὁ ἄγγελος ἦλθε πρὸς αὐτόν ;

Ὅτε εἰς ἀπορίαν λογισμῶν κατέστη ὁ Ἰωσήφ, τότε ὁ ἄγγελος ἐπέστη λύων τὴν ἔριν τῶν λογισμῶν. ὅτε γὰρ διηπορεῖτο περὶ τῷ τόκῳ, καὶ ἀμηχανίας ὄλος ἐγένετο, δῆλον ἐξ ὧν διανοεῖτο, καὶ ὅσον οὕτω πράξειν ἐμελλεν. Ἐβουλήθη γὰρ, φησί, λάθρα αὐτὴν ἀπολύσαι. οὐκ ἂν οὐτε λάθρα οὐτε ὄλω ἐκπέμψαι διανοηθείς, εἰ νόθου γονῆς τὸν ὄγκον ἐπέπειστο τῆς γαστροῦ. νόμῳ δὲ καὶ τιμωρίᾳ, δικαιοσύνης ὧν μάλιστα ἐραστῆς θάπτον ἂν παρείδου τὸ τὸλμημα. ἀλλὰ τοῦτο μὲν οὐκ ἐπέπειστο. ἦ τε γὰρ ἀνυπερβλήτος ἀρετὴ τῆς μνηστευθείσης, καὶ ἡ πρόπουσα φυλακὴ τοῦ μνηστήρος πᾶσαν ἀπειτείχισεν ὑπόψιαν οὐκ εὐαγῇ. οὐδὲ ἐκείνου δὲ πάλιν σύνεσιν εἶχεν, ὡς ἄρα θέας ἐνεργείας ἡ κύησις ἦν. ὑπὲρ ἔννοιαν γὰρ ἀνθρωπίνην ἐχρημάτιζεν ἡ πρᾶξις. διὸ τοῖς λογισμοῖς ἐκυμαίνετο, καὶ τί ἂν, διηπορεῖτο, πράξάμενος, τὰ ἀρεστὰ πράττοι τῷ Θεῷ. Ὅτε γοῦν τοῖς ἐκλονεῖτο τοῖς λογισμοῖς, τότε λίαν ἐπικαίρως ἄγγελον ἀφῆκεν Ρ, ὁ τῇ παρθενικῇ γαστρὶ τὸν ὄγκον θαυματουργῶν, στηρίζοντα αὐτὸν ἐφ' οἷς εἶδει μένειν ἀκλόνητον καὶ σταθερόν. διὸ φησί, « Μὴ φοβηθῆς παραλαβεῖν, » καὶ ἐξῆς. « Σὺ μὲν, φησί, λαθραίως μελετᾷς ἐκπέμψαι τὴν παρθένον, » δεδιώς κατέχειν, ἦν τόκος ἁδρόν ἔχει. ἐγὼ δὲ [σε] παραλαβεῖν, καὶ παρὰ σεαυτῷ ἔχειν προστάσσω. ἡ τὸ γὰρ ἐν αὐτῇ γεννηθὲν, ἐκ Πνεύματος ἐστὶν ἁγίου. καὶ οὐ μόνον ἀνεύθυνον τὴν κυοφοροῦσαν τελεῖ, οὐδ' ὑπὲρ ἀνθρώπον δόξης καὶ λαμπρότητος πληροῖ, ἀλλὰ καὶ κόσμῳ παντὶ Σωτὴρ τίκεται καὶ λυτρωτής. Εὐκαίρως ἄρα οὐ πρότερον ὁ ἄγγελος ἐπιφαίνεται τῷ Ἰωσήφ, ἀλλ' ὅτε αὐτὸν ἀμφίβολοι διετάρασσον λογισμοί. ὅτε γὰρ σφοδρὰ ἡ ζῆλῃ, τότε μάλιστα γλυκεῖα ἡ γαλήνη. Καὶ τὸ, « τὴν γυναῖκά σου, » δέ. ἀντὶ τοῦ Ρ, ὅσα γε ἐκ τοῦ μὴ πρὸς ἕτερον ἄνδρα, μῆτε ὄμμα μῆτε λογισμὸν ἐπιβεβληκέναι, σὼν σοι καὶ ἀκαινότητον τὴν τῆς γυναικὸς διατηρήσασαν τάξιν. καὶ μὴδ' ἐπινοῖα λύσασαν τοὺς θεσμοὺς τῆς μνηστείας. Ἄλλως τε δὲ καὶ γυναῖκας ἔθος ἦν καλεῖν παλαιόν, καὶ ἃς μόνος ἡ τῆς μνηστείας δεσμὸς συνεδέσμευε καὶ ὁ τῆς ὀμιλίας αὐταῖς οὐκ ἐγινώσκετο νόμος.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΑ'.

Τί ἐστι. « Πωλήσατε τὰ ὑπάρχοντα καὶ δότε τοῖς πτωχοῖς, » κ. τ. λ.

Τὴν σὴν ἀπορίαν, καὶ πικρότερον καὶ διμύτερον

οἷα ποτὲ Ἰουλιανῷ τῷ Παραβάτῃ δισκευασμένην· ἂ γοῦν ἐν τοῖς πρὸς ἐκεῖνον εἶπον, καὶ ὧν ἡ μνήμη τὴν σωτηρίαν ἔχει, ταῦτα δὴ σοι ἄρα γράφων, ἀποχρῶσαν οἶμαι τὴν λύσιν παρεσχηκέναι. Ἐλεγεν οὖν ἐκεῖνος, ὥσπερ ἐμπανηγυρίζων ταῖς κατὰ τῆς Ἀληθείας ὑβρεσιν, τοιαῦτα· ἰ. Ἀκούσατε καλοῦ καὶ πολιτικοῦ παραγγέλματος· Πωλήσατε τὰ ὑπάρχοντα, καὶ δότε πτωχοῖς· ποιήσατε ἑαυτοῖς βαλάντια μὴ παλαιούμενα· ταύτης τίς εἰπεῖν ἔχει πολιτικωτέραν τῆς ἐντολῆς; Εἰ γὰρ πάντες σοι πεισθεῖεν, τίς ὁ ὠνησόμενος; ἐπαινεῖ τίς ταύτην τὴν διδασκαλίαν, ἥς κρατυνθείσης, οὐ πόλις, οὐκ ἔθνος, οὐκ οἰκία μία συστήσεται; πῶς γὰρ, παραθέντων ἀπάντων, οἶκος ἔντιμος δύναται τε, ἢ οἰκία·; τὸ δὲ, ὅτι πάντων ὁμοῦ τῶν ἐν τῇ πόλει πιπρασκομένων, οὐκ ἂν εὐρεθεῖεν οἱ ἀγοράζοντες, φανερόν ἐστιν καὶ σωπώμενον. ἢ Διὰ τοιούτων μὲν λογισμῶν, ὁ Παραβάτης τῆς θείας ἐντολῆς κατασκευάζων· τὴν χλεύην, οἴεται τι σοφὸν καὶ γενναῖον ποιεῖν. Ὁ δὲ τῆς Ἀληθείας λόγος, ὧδὲ πῶς ἐπιρραπίζων τὸ μειρακιῶδες αὐτοῦ καὶ σαθρὸν τῶν λόγων· πρῶτον μὲν φησιν ὡς οὐδὲν θαυμαστὸν, εἰ δι' ἥς ἐντολῆς, τῷ σοφρονοῦντι μέγα ὄφελος περιγίνεται, καὶ θαῦμα γλυκὺ πρὸς ὕμνους διεγείρον τοῦ νομοθέτου, διὰ τῆς αὐτῆς ὁ παραβάτης, ἀντὶ μὲν σωτηρίας βλάβην, ἀντὶ δὲ κέρδους ζημίαν, καὶ ἀντὶ τοῦ χάριν εἰδέναι τὰ βλάσφημα λέγειν ἑαυτῷ προσεπορίσατο. Ἔστι μὲν γὰρ, ἔστιν ὅρῳ τὸ ἀγαθόν, ὑπὸ τῆς περὶ αὐτὸ τῶν ἀνθρώπων διαθέσεως, δυσὶ τοῖς περιστοιχιζόμενοι, αἰρέσει, λέγω, καὶ φυγῇ· ὧν ἡ μὲν τοὺς αἰρουμένους, ἐπὶ τὴν ἀμείνω τάξιν ἀνάγουσα, θεατὰς τοῦ κάλλους ἔτι μάλλον, καὶ γνησίους ἐραστὰς ἀπεργάζεται· τῇ προσθήκῃ τῆς ἐν θεωρίᾳ καταλήψεως, προσθήκην ἐντιθεῖσα τοῦ ἔρωτος· ἡ δὲ τοὺς οἰκείους, ὡς ποῖρωτάτω συμφωγαδεύουσα, καὶ κατὰ κρημνῶν καὶ σκοπέλων καὶ μυρίας πλάνης φέρουσα, ἅτε δὴ ἐφάπαξ τῆς πρὸς τὸ ἀγαθὸν νεύσεως διαστήσασα, καὶ λήθην βαθεῖαν τοῦ καλοῦ θεάματος ἐμποιήσασα, μόνῃ δὴ χαίρειν τῷ τῆς κακίας ἐνεθίξει ζῶφι, καὶ τυφλοὺς οὐχ ἤτητον ἡ πολεμίου τῆς σφῶν σωτηρίας περίστησι. Ταύτη τοι καὶ Ἰουλιανός, τῷ τῆς ἀποστασίας γνώφῃ διην τὴν ψυχὴν τεθολωμένος, καὶ τὰς ὕψεις, δι' ὧν ἡ κατάληψις τοῦ κυρίως ὄντος ἀφηρημένος, ἐχθρὸς καὶ πολέμιος ταῖς εἰς τὸ ἀριστον ἀναγούσαις ἐντολαῖς ἐπιδεικνύται· ὅς οὐδὲ τηλικαύτης ἐφείσατο καθυλακτεῖν παραινέσεως· ἀλλ' εἰς μῶμους ἀπάγειν ἐφιλονείκησε τὴν παντὸς ἀξίαν ἐπαίνου καὶ θαύματος. Τὸ γὰρ, ἰ. Πωλήσατε τὰ ὑπάρχοντα ὑμῶν, καὶ δότε ἑλεμοσύνην, ἢ τίνα συμπαθείας, τίνα δὲ τῆς πρὸς ἀλλήλους ἀληθοῦς εὐνοίας ἀφορμὴν ἐλλείπει· ἀλλ' ἐγκράτειαν, ἀλλὰ σωφροσύνην, τίς δὲ μάλλον τῆς ἐντολῆς ταύτης φιλοσοφίας διδάσκαλος; Οὐχὶ δὲ πάντων τῶν παθῶν, ὅσα τίχτειν οἷα τὸ φιλάργυρον, ἐλευθερίαν χαρίζεται; ποῦ γὰρ κλοπὴ φιλαργυρίας ἀνηρημένης, ποῦ δ' ἀρπαγὴ; ποῦ δὲ ληστεία;

A virulentius per Julianum parabatem propositum, et meditatum: Quæ in illi aliquando dicebam, et quæ memoria retenta conservavi, eadem ad te nunc perscripta, sufficientem, opinor, suppediabant solutionem. Dicebat ergo ille, contumelias conjunctans in Veritatem, quasi per panegyrem ista: « Audite vos præclarum, et cum prudentia politica conjunctum consilium: Vendite quæ possidetis, et date pauperibus. Comparete vobis crumenas non veterascentes. Equis magis cum politia conjunctum præceptum dederit? Cui si omnes obtenerent, quotusquisque restaret emptor? Equis hanc doctrinam landaverit? quæ si obtineat, non civitas, non gens, non domus subsisteret. Quomodo enim divenditis et distractis omnibus, domus aliqua fuerit pretio redimenda? Liqueat autem, licet nos taceamus, quod si omnia venderentur, haud futuri sunt ulterius emptores. » Taliter discursum instituens parabata, mandatum divinum ludibrio exponit, seque in eo prudenter et genereose retur gessisse. Verum veritatis sententia, quasi colapho impacto, ad hunc modum rejectam exhibilat puerilem et putidam ratiocinationem. Inprimis statuit mirandum non esse, si præceptum illud, unde quivis modestus ac prudens utilitatem percepturus est, ille transfuga nequissimus, pro salute noxam, pro utilitate damnum, pro gratiarum actione blasphemias eruclare sibi proposuit. Animadvertere enim licet bonum quodecunque juxta hominum diversam erga ipsum dispositionem, duobus hisce circumscriptum, electione nimirum et aversione: quarum illa, seligentes ad meliora traducit, spectatores quoscumque amatores adhuc magis majores operata, per adjectionem theoreticæ apprehensionis amorem illum accumulando. Hæc autem suos affines et familiares quam longe effugando, per præcipitia, scopulos, et infinitos errores trahens, postquam semel ab inclinatione ab bonum separata fuerit, et profundam boni animadversi oblivionem induxit, solis malorum tenebris oblectari assuefacit, et cæcos non minus quam suæ salutis inimicos reddit. Julianus, cum partes animæ singulas per suam apostasiam pollutas haberet et obvolutas tenebris, exemplis iis oculis, per quos, id quod vere subsistit, intueretur, hostem se declarat et perduellem contra illa præcepta, quæ ad optima quæque reformat: nec desistit allatrare quamvis adhibitam exhortationem, et quod revera laude ac admiratione dignissimum habetur, momice traducendum statuit. Illud enim effatum: « Vendite quæ habetis, et elemosynam facite, » in quo defectum patitur alicujus compassionis, aut genuini amoris hominum erga homines; continentiam vero et temperantiam quis in philosophia magister, luculentius quam hoc præceptum docet? Nonne passiones illas

VARIE LECTIONES.

α C. M. οἶκος ἔντιμος δύναται τι ἢ δύναται τε ἡ οἰκία. α* C. M. κατασκευάζων.

omnes, quas parere solet avaritia, liberrime am-
 plectitur? rapinæ, latrocinium, etc., ubi consistent?
 si quæ possidemus studiose dispergere tolerabimus?
 concertationes, rixæ, pugnandi studium, continuo
 evanescent, si divitiis non parcamus dissipandis:
 lasciva, prodiga, luxuriosa vivendi ratio nusquam
 subrepere poterit, ubi dominatur eleemosyna et
 quidquid superstat in usum pauperum, et necessi-
 tates alleviandas impenditur: quæ non patitur homi-
 nem contumeliosius se gerere, propter luxuriæ
 satietatem aut alicujus alterius voluptatis unde so-
 lent passiones illæ pullulare, vel turpitudines tactus
 accommodatæ. Quocirca, quomodo fieri potest ut
 humanitas, communio bonorum, dispositio ad com-
 miserandum super egentes, civitates, gentes, domos
 everteret et familias? Quomodo rapinæ, latrocinii,
 injustitiæ et tyrannidis sublatio civilis esse poterit
 gubernationis subversio? Nam qui pro bono publi-
 co propriis suis facultatibus non pepercerit, qui in
 vicinis de propriis suis rebus contulerit, qui se
 sublimiorem præstiterit, quam ut materiæ affluxus
 adherescat, quomodo is per quamvis prædictarum
 passionum captivum se abduci patietur? Imo po-
 tius, cum ab istis omnibus purus fuerit, et omni-
 modo illa, quæ vere bona sunt, sibi conquirit, qui
 non modo civibus indigentibus auxilium afferat,
 sed et per privatam sui ipsius conversationem, et
 maximam præstiterit utilitatem, ac philosophicæ
 et sublimis vitæ exemplum. Illi, qui quasi publica
 complectuntur omnia, qui dexteris plenas miseri-
 cordia attollunt, qui vim et violentiam exterminant
 omnem, qui justitiam honorant, et ut compendio
 dicam, qui se cum cæteris sub pari conditione
 gerunt: ubi per tales incolitur aliqua civitas, non
 sequetur desolatio vicinorum: imo qui diutini tem-
 poris felicitate sunt gavis, eandem numeris suis
 gloria trahent.

Verum prudens ille Iulianus non hoc intendebat,
 ut videtur: cives suos volebat gravi et dura manu
 injecta, de alienis laboribus facultates sibi acqui-
 rere, nec parcere vel latrocinandi audaciæ, non
 quidem insidias, non vim apertam subterfugere.
 Quod si per tyrannidem insultare oporteat, si quid-
 quam Phalaride truculentius et crudelius sit agen-
 dum, si superandi omnes ab ullo facinore fami-
 gerati, nihil omnino prætermittere eos vult, aut
 diffugere, ut rem suam faciant ampliorem, ut om-
 nigenæ voluptatis segetem uberiorem, et cupiditatis
 materiem comparent et recondant: quo securius
 deinceps licentiæ possent indulgere, ventri et pu-
 dendis viventes, vitam cum honore ac æmulatione
 conjunctam et longissimo tractu duraturam, non
 aliam quam presentem sibi circumscribunt: neque
 enim laudari debet consilium illud, quo per sedu-
 lam curam civitas ædificatur, cujus summa et pro-
 funda prudentia gentes continet, et domos stabi-

Α ἐν οἷς καὶ τῶν ἰδίων ἡ διανομὴ περισπούδαστον
 ὁρᾶται· ἔρεις δὲ καὶ μάχαι, καὶ φιλονεικίαι, οὐ τῇ
 τῶν χρημάτων ἀφειδίᾳ αὐτίκα συναφανίζονται· ὁ δ'
 ἀκόλαστος καὶ ἄσωτος βίος ἄρα παρείσδυσιν ἔξει,
 τῆς ἐλεημοσύνης ἐπικρατούσης, καὶ τὸ περισσὸν
 ἅπαν εἰς τὴν τῶν ἐνδεῶν καταναλισκούσης χρεῖαν,
 καὶ οὐκ ἐώσης εἰς κόρον τρυφῆς, ἢ τῆς ἄλλης ἡδυ-
 παθείας τὸν ἄνθρωπον ἐξυβρίζειν, δι' ὃν εἰσθε καὶ
 τὰ περὶ ἀφῆν αἰσχροτέρα πάθη παραφύεσθαι. Πῶς
 οὖν τὸ φιλόανθρωπον καὶ κοινωνικὸν, τὸ πρὸς τὸν
 ἔλεον τῶν ἠπορημένων ἔτοιμον, ἀναστρέψει τὰς πό-
 λεις καὶ τὰ ἔθνη, καὶ τὰς οἰκίας; πῶς δὲ ἡ τῆς ἀρ-
 παγῆς ἢ τῆς ληστείας ἢ τῆς πάσης ἀπλῶς ἀδικίας καὶ
 τυραννίδος ἀναίρησις, τῆς ἀνθρωπίνης ἔσται κατα-
 στροφῇ πολιτείας; Ὁ γάρ τοι καὶ τῶν ἑαυτοῦ κτη-
 μάτων ὑπὲρ τοῦ κοινῇ λυσitelouντος ἡφειδῶς, καὶ
 τοῖς πλησίον ἐξιστάμενος τῆς ἰδίας ὠφελείας, καὶ
 ὅλον ἑαυτὸν ὑψηλότερον φέρων, τῆς περὶ τὴν ὕλην
 προσπαθείας, πῶς ἂν ἐνί τινι τῶν εἰρημένων ἀλοίῃ
 παθῶν; Μᾶλλον δὲ, πῶς οὐχὶ τούτων ἀπάντων κα-
 θαρεύων, ἑαυτῷ τε διαφερόντως καταπράττειτο τὰ
 ὄντως ὄντα ἀγαθὰ, καὶ τοῖς πολίταις, οὐ μόνον δι'
 ὃν ἐπεκούρησεν ἀπορουμένοις, ἀλλὰ καὶ δι' αὐτοῦ
 καθ' ἑαυτὸν πολιτεύματος μέγα ἂν εἴη ὄφελος καὶ
 ὑπόδειγμα φιλοσόφου καὶ ὑψηλοῦ βίου προτεθειμέ-
 νος. Ἐκ δὲ τοιούτων ἀνδρῶν, κοινὰ μὲν τὰ ὄντα προ-
 τιθέντων, ἑλέους δὲ πλήρους τὰς δεξιὰς προτεινόν-
 των, καὶ βίαν μὲν πᾶσαν ἐλαυνόντων, τὸ δίκαιον δὲ
 τιμώντων, καὶ συντόμως εἰπεῖν, ἐν ἴσῃ ἑαυτοῖς τοὺς
 πλησίον ποιουμένων· ἡ ἐκ τοιούτων ἀνδρῶν πόλις
 οἰκισομένη, ἄρα φοβρὰς ἐκ γειτόνων ἔσται· ἡ μα-
 κρῷ καὶ ὅσαι· πῶποτε συγχοῖς ἔτεσι τὴν εὐδαιμονίαν
 ἔσχον παραμετρομένην καὶ τούτων ἅπασων ἀμεί-
 νω τε καὶ διαίωνίζουσιν μᾶλλον τὴν διαμονὴν τε καὶ
 τὸ κλέος ἔξει.

perfectionem, et longa duratione continuatam cum

Ἄλλ' ὁ σοφὸς, ὡς εἰπεν, Ἰουλιανὸς οὐ βούλεται
 τοῦτο· ἐθέλει δὲ τοὺς αὐτοῦ πολίτας χεῖρα μὲν βα-
 ρεῖαν προδεβλῆσθαι ἐκ τῶν ἀλλοτρίων πόνων αὐτοῖς
 τὴν περιουσίαν συλλέγουσαν, μὴ φείδεσθαι δὲ μήτε
 ληστρικοῦ τόλμης, μήτε λαθραίας, μήτ' ἐμφανούς
 ἐπιβουλῆς. Ἀλλὰ καὶ τυραννίδι ἐπιθέσθαι δέοι· καὶ
 Φαλάριδος ὁμότερον πράξει τε καὶ δόξει· καὶ πάν-
 τας ἀποκρύψασθαι τοὺς ἐπὶ πάσῃ κακίᾳ βεθοημέ-
 νους, ὑπὲρ τοῦ πλείω τὰ ὑπάρχοντα ποιῆσαι μηδὲν
 μηδαμῶς παραιτεῖσθαι, ὡς ἂν ἀπάσης ἡδονῆς καὶ
 ἐπιθυμίας ὕλην ἀφθονον ἑαυτοῖς παρσκευαχότες καὶ
 ἀποθέμενοι, ἀδεῶς τοῦ λοιποῦ τρυφῶσι τε καὶ κατα-
 σκαταλῶσι, γαστρὶ καὶ αἰδοίοις ζῶντες, καὶ τὸν εὐ-
 κλεῖ καὶ ἀξιοζήλωτον βίον, καὶ εἰς μήκιστον παρα-
 τεινόμενον χρόνον, οὐκ ἄλλον ἀλλ' οἷς οὗτοι βιοῦσιν,
 περιορίζοντες. Οὐ γὰρ καλὴ γε ἡ συμβουλὴ τοῦ, τὰς
 πόλεις, δι' ὃν φροντίζει, πορίζοντος, καὶ οὐ ἡ βαθεῖα
 καὶ μεγάλη πρόνοια τὰ ἔθνη συνέχει, καὶ τὰς οἰκίας
 συνίστησιν, ὅς ἐξ ὃν ἔδοξε λέγειν, ἀντὶ μὲν φιλ-

VARIE LECTIONES.

† C. M. ἡ τῆς ληστ. * C. M. ἀναίρεσις. † Ἰσ. συλλέγοντας, C. M. συλλέγουσαν.

ανθρώπων, φιλαργύρους, ἀντὶ δὲ φιλαλλήλων, ἐπι-
 θούλους, καὶ ἀντὶ ἐλεημόνων, ἀνελεήμονας, καὶ, συν-
 τώμως εἰπεῖν, ἀντὶ τοῦ διὰ πάντων ἀρίστους, ἐν παντί
 κακίστους εἶναι, εἰσηγούμενους. Ἄγλον γάρ, ὅτι καθ'
 ὃν τρόπον τὸ ἀφιλάργυρον ἥθος συνεφέλκεται τὰς
 ἄλλας ἀρετάς· οὕτως ἡ φιλάργυρος νόσος συνεπι-
 σύρεται πᾶσαν τὴν συγγενῇ κακίαν. Ἄλλ' οὖν, ὅπερ
 ἔλεγον, ὁ καλὸς οὗτος σύμβουλος, καὶ τῆς Δεσποτι-
 κῆς ἐντολῆς χλευαστῆς, ἀντὶ τοῦ βελτίστου, τὰ χει-
 ρίστα τοὺς ἀνθρώπους αἰρεῖσθαι, κατὰ τὸ ἀκόλου-
 θον, ὑποτιθέμενος, μὴδ' ἂν ἄλλως εὐδαιμόνως
 βιώσιν, μήτε πόλιν, μήτε ἔθνος, μὴδ' οἰκίαν, κατ-
 επαγγέλλεται· ἀλλὰ μὴδὲ προσθεῖν ἐπὶ μακρότατον,
 εἰ μὴ ἔλοιτο μᾶλλον, ἀντὶ τοῦ πάντα εἶναι χρηστοί,
 τὰ πάντα εἶναι φαυλότατοι. Εἰς τοιοῦτον αὐτῷ, καὶ
 βουλῆς, καὶ πολιτείας, καταστρέφει τέλος, τὸ κατὰ
 τῆς θείας ἐντολῆς, θράσος, καὶ ἡ ἐκρὼν γλῶσσα, καὶ
 τὰ τῆς ἀνατροπῆς σοφὰ ἐνθυμήματα· καίτοι γε, εἰ
 μὴ τι ἄλλο, τοὺς σοὺς κύνας, οὓς ἐθαύμαζες, ἔδει σε
 μεμνησθαι, καὶ αἰσχύνεσθαι τὸν Διογένη, τὸν Ἀντι-
 σθένη, τὸν Κράτηα, τὸν ἄλλον χορὸν τῶν θαυμα-
 σίων σου κυνῶν. Οἱ εἰ καὶ τῷ ἐπιδεικτικῷ τοῦ
 ἡθους τὸν τῆς ἀληθοῦς ἀκτημοσύνης χαρακτήρα
 ἐκιδόηλεον· ἀλλ' οὖν μεμνησκότες ἐφαινοντο τὸ
 φιλόπλουτον, καὶ τὸν λιτὸν δοκεῖν ἀπαΐζεσθαι, καὶ
 ἀφιλάργυρον βίον μέγα ἐποιοῦντο· καίνοις ἔχρῃν σε
 μᾶλλον λέγειν, ἀντὶ τοῦ θειάζειν, ὥς εἰ πάντες ὑμῖν
 πεισθεῖεν· οὐκ ἂν ἔθνος, οὐ πόλις, οὐκ οἰκία μία
 συστήσεται· πῶς γὰρ ἔτι, μιμησάμενων ὑμᾶς
 ἀπάντων ἀνθρώπων, οἶκος ἐντιμος δύναται τι καὶ
 οἰκία; τὸ σοφὸν σου τοῦτο, καὶ πάσης ναυτίας γέμον,
 κατὰ τῆς ἐντολῆς ἐπαπόρημα· πῶς οἶκος ἐντιμος
 δύναται τι καὶ οἰκία; ἀλλὰ γὰρ πῶς, ἀντὶ τοῦ ταῦ-
 τα, τοῖς σοῖς ἐπιτιμᾶν σε κυσί, τούτους μὲν ὑπερ-
 θαυμάζεις· ἃ δὲ τὴν ἀμείνω πολλῷ τούτων, καὶ
 ἀμιγῇ πάσης μοχθηρίας, εἰσηγείται πολιτεία,
 ταῦτα δὲ τὰ λόγια διασύρεις; τί δὲ καὶ ἐπὶ μόνῃς
 τῆς διδασκαλίας ταύτης, τὸ δριμύ σου τῶν ἐνθυμη-
 μάτων, καὶ τῆς ἰθυόλου φύσεως τὸ βαθύ καὶ ἐντο-
 νον, ἐπέδωξεν; ἡδύνω γὰρ τὰ αὐτὰ ματαιολογεῖν καὶ
 ἐπὶ πλειόνων ἄλλων. « Λαμφάτω τὸ φῶς ὑμῶν ἔμ-
 προσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὅπως ἴδωσι τὰ καλὰ ὑμῶν
 ἔργα, καὶ δοξάσωσι τὸν Πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν οὐρα-
 νοῖς. » Ἄλλ' εἰ πάντες ἐκλάμπουσιν, τίνας οἱ ὀφείμενοι,
 καὶ τὸν Θεόν, ἐφ' οἷς ἴδον, διὰ δόξης θεραπεύουσιν;
 « Δίδοτε, καὶ δοθήσεται ὑμῖν. » εἰ πάντες ἔλοιτο δι-
 δόναι, τίς ὁ ληψόμενος; « Ἀφίετε, καὶ ἀφεθήσεται
 ὑμῖν. » εἰ πάντες ἀφώσιν, τίνας οἷς ἀφῆσουσιν;
 « Ἀγαπᾶτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν. » εἰ πάντες ἀγαπή-
 σουσι, ποῦ οἱ ἐχθρῶς ἔχοντες; « Εἰ πάντες τοὺς τὴν
 σιαγόνα παύουσι τὴν δεξιάν, καὶ τὴν ἄλλην εἰς ὕβριν
 ἱσθὲν ἐκδύσουσι, ποῦ οἱ τυπτήσοντες; » Καὶ μυρία
 ἄλλα· μᾶλλον δὲ ν, ὥς ἔπος εἰπεῖν, οὐδεμία θεία
 παραίνεσις, ἐν τῇ πρὸς ἕτερον ἀφ' ἐτέσου πράξει

litas facit, qui, quod e sermonibus colligi potest,
 pro homines amantibus argenti substituit amatores,
 pro mutuo amore insidias, pro commiseratione
 immisericordiam, et breviter ut expediam, pro op-
 timo pessimum rerum statum introducit. Patet
 enim, quod quemadmodum ab avaritia abhorrens
 virtutes omnes contrahit, ita et avaritiæ morbus
 affinem et congenerem improbitatem omnem se-
 cum trahit. Atque ita, quod dicebam, egregius iste
 consiliarius, Dominici præcepti irrisor, qui præ-
 clara quæque suggerere debuit, pessima hominibus
 eligenda offert, ita ut haud aliter cum felicitate
 vivere, non urbem, gentem, domum constituere,
 quæ consistent, possint: imo nullos omnino pro-
 gressus facere, si non, qui debebant omnium esse
 optimi, pessimi omnium velint esse. Huc enim
 spectat ipsius et consilium et politia, per insolentiam
 contra mandatum divinum, per linguæ diasyr-
 mos et præclaras conclusiones. Sed, mi homo, si
 tamen nihil aliud, canes illos tuos, quos sic admi-
 raris, Diogenem, Antisthenem, Cratelem, cæteros-
 que præclaro illo consessu, recolare et verecundari
 debueras. Illi utcumque per vanam ostentationem
 veræ paupertatis characterem adulterabant: tamen
 amorem divitiarum detestabantur, cum videri vel-
 lent amplecti inopem et immunem ab avaritia
 omni vitam. Apud illos poteras, quos adoras, effu-
 tire præclarum illud tuum apophthegma, si omnes
 vellent vobis obtemperare, non adhuc gens, urbs,
 domus subsisteret. Hæc est enim illa tua vomitu
 sedanda ad præceptum quæstio, illa præclara ut
 videtur tibi. Quomodo domus vel habitatio subsi-
 stet? Sed tu, qui hæc canibus tuis objicere debueras,
 illos admiratus, oracula autem illa divina derisui
 habes, quæ longe meliorem vivendi rationem et ab
 improbitate abhorrentem introducunt. Quid est?
 quod in istam tantummodo doctrinam conclusiones
 tuæ virulentia intendas, et dispositionis improbæ
 jacula incussa violenter stringas, cum non minus
 contra alia quam ista, si liberet, blaterare debeas.
 « Luceat sic lux vestra coram hominibus, ut videant
 bona vestra opera et glorificent Patrem vestrum
 qui est in cælis⁷¹. » Quod si omnes et singuli sic
 lucent, ubi erunt qui videant, et Deum, pro illis
 quæ vident, glorificent? « Date, et dabitur vobis⁷². »
 si omnes dederint, quis accipiet? « Remittite, et
 remittetur⁷³. » si omnes indulgentes, ubi erunt
 quibus indulgetur? « Diligite inimicos vestros⁷⁴. »
 si omnes diligant, ubi comparebunt qui sunt animo
 inimico? « Si omnes affecti contumelia, dextram ge-
 nam et sinistram obvertere debent⁷⁵. » injuriæ illatæ,
 ubi erunt qui plagam infigunt? Sunt hujusmodi
 infinita: et ut uno verbo expediam omnia, nullum
 plane erit divinum mandatum, nulla exhortatio in-

⁷¹ Matth. v, 16. ⁷² Luc. vi, 38. ⁷³ Matth. xviii, 35. ⁷⁴ Matth. v, 44. ⁷⁵ Ibid. 39.

VARIE LECTIONES.

⁷¹ C. M. ἔλεγε. ⁷² C. M. οὐκ ἔστιν.

ter homines observanda, quo non pervadat hæc A
stulta et a ratione aliena improprio.

Qui enim ista dividit a mutuo inter se habitu ac connexionem, quæ in personarum copula mandatum constituunt, et ita vult omnibus pedibus concedere in alteram partem divisionis, quæ post talem operationem constituitur, ille nullo negotio ad abolendum mandatum id quod residuum erit, assumet, consequentiam falsam eliciendo et absurdam ejus, quam comminiscitur, propositionis, quæstionisque tam fastuosæ, cum ironia et inflatione vana conjunctæ. Si omnes etenim operabuntur, ubi erit, in quem tendat operatio? Ad hunc modum facile erit impetum facere in omnem Spiritus doctrinam, per de loco superiori violentam incursionem, unde fiet, ut in plerique si non in omnia, tali modo hoc tuum examen incussisti: sed intra unius mandati exceptionem, quæ tua fuit pietas et devotio conclusisti: certe ita magis admiramur modum tuæ actionis tam facilem et profundum. Sed erat hæc a malitia tua potius quam imprudentia profecta machinatio. Intelligebas enim, si eandem objectionem in quodvis divinum mandatum ejaculatus esses, facile potuisse animadverti inceptum illud tam ineptum; cuius enim esset perspicuum, quod omnia Dei mandata eandem arrodendi exhiberent occasionem innovationis. Quod si calumniam in uno aliquo terminaret, multo se melius latiturum et paratorem aditum inventurum nequitiae, per quem impetuerentur, quæ vacabant capita culpa, ita in quibus latitare voluit, ipse quasi in triumphum duxit suorum sermonum futilem improbitatem.

Sed par profecto fuit, ut is, qui oblectabatur istiusmodi ineptis et putidis sophismatibus, minime ex adversa fronte in contumeliam personarum descenderet; sed eadem mentis celeritate, et animo in partes versatili addubitando diceret: si omnes loco venditionis emptionem instituant, quinam erunt vendentes? Nam quid interest inter eum qui in partem vendentium omnes compingit, et illum qui emptores quærit? aut e contra in licitantes referentem, eos investigare, qui velint vendere? Verum missum hoc faciamus. Quid? an tu vis omnes homines bonos, honestos et frugi fieri, nec lapsibus subjectos? an hoc tibi potius displicet? Quod si omnes essent probi, nulla foret legum necessitas, legumlatorum cura, studium, providentia: et tamen, ut tales fierent, leges illi provide condiderunt: Justitia an non in Tragelaphos transibit, et Scindapsos? ubi enim δικαιοσύνη; si non sit δίκη, ubi illa? si nemo injuriam inferat: si singuli in melius immutabuntur, una quoque abibit et mansuetudo: nam nisi sit iracundia movens, non est mansuetudo: ubi erit ille movens qui irribabit? de qua causa, non enim si velit maxime vir bonus in bonum irritabitur, non autem ille ita velit, sic secum dum improbissimum isthoc deliramentum, culpa non vacat, qui tenetur maxima,

καθ' ἧς οὐκ ἔστιν ἰδεῖν τὴν ἀλογον ταύτην καὶ μωρὰν ἐπιβρειαν διαβαίνουσιν.

Τῆς γὰρ ἐγούσης ἐντολῆς, ἐν συζυγίᾳ προσώπων, τὴν ὑπαρξίν, ὃ διασχίζων ταῦτα τῆς πρὸς ἀλλήλα συναφείας καὶ σχέσεως, εἴτα πάντας ἀξιών εἰς θατέραν συνωθεῖν μοῖραν τοῦ τμήματος, οἷον ἐξ ἧς προβάλλεται ἡ ἐνέργεια· οὗτός γε τὴν ὑπόλοιπον πάντως εὐχερῶς εἰς καταστροφὴν τῆς ἐντολῆς παραλήφεται, ψευδεὶ καὶ ἀτόπῳ τῇ παρ' αὐτοῦ συμπλασθείσῃ θέσει, ἀκόλουθον ἔχων τὸ περαινόμενον, καὶ διερωτῆσαι γε μάλα σεμνῶς, σὺν εἰρωνείᾳ καὶ διακένῳ φουσημάτων· Εἰ πάντες ἐνεργήσουσι, τίνες ἐν οἷς ἡ ἐνέργεια; Οὕτω τοιγαροῦν ῥαδίως οὕσης φέρεσθαι κατὰ πάσης σχεδὸν τῆς διδασκαλίας τοῦ Πνεύματος, τῆς ὑψηλῆς σου ταύτης καὶ δραστηριοῦ καταδρομῆς, πῶς εἰ καὶ ἐπὶ πασῶν, ἀλλὰ γε τῶν πλείστων, οὐκ ἀφήκας τὴν τηλικαύτην σου βάσανον· μὴ δὲ μόνῃ τῶν ἐντολῶν, ὑπὸ πολλῆς εὐλαβείας συγκατέκλεισας; οὕτω γὰρ ἂν σου τῶν ἐπιχειρημάτων τὸ εὐπορον καὶ βαθύ μᾶλλον ἀπεθαυμάζομεν. Ἄλλ' ἦν καὶ τοῦτο κακουργίας μᾶλλον ἢ ἀνοίας ἐπιτέχνασμα· ἥδει γὰρ, ἥδει κατὰ πάντων μὲν τῶν Δεσποτικῶν προσταγμάτων τὴν αὐτὴν κατὰρτήριον προβαλλόμενος, εὐφώρατον ἔξειν τὸ ῥαδιούργημα, ἅτε δυναμένου καὶ τοῦ τυχόντος συνορᾶν, ὡς οὐκ ἂν οὕτω γε πάντα τὰ σωτήρια παραγγέλματα, τὴν αὐτὴν παρῆχεν αἰτίαν, τοῦ δι' ἑαυτῶν περιτρεπῆσθαι· ἐπὶ μιᾷ δὲ μᾶλλον ἤλπισε λαθεῖν, εἰ περιγράψοι τὸ συκοφάντημα· καὶ τὸ οἰκεῖον κακούργημα παρείσδουσιν οὕτω πλέον εὐρεῖν εἰς φόγον τῶν ἀμωμήτων ἀντιπεριενεχθήσεσθαι· ὥστε καὶ δι' ὧν λαθεῖν ἐμελέτησε, τὸ φιλοκακουργὸν καὶ σαθρὸν τῶν λόγων τῶν αὐτῶς αὐτοῦ ἐθριάμβευσε.

Ἐχρῆν δὲ τοιαύταις αὐτὸν, ἐκδεδωκότα λέσχαις καὶ κακοσχολοῖς σοφίσμασι, μὴδὲ τὴν διὰ τῆς ἐτέρας μοίρας τῶν προσώπων ἐπιβρειαν παρελθεῖν· ἀλλ' ἐξ ὁμοίου τάχους διανοίας, καὶ ἀγχιτροφου φρονήματος ἐπαπορεῖν, καὶ λέγε·ν· Εἰ δὲ πάντες, ἀντὶ τοῦ πιπράσκειν, ἔλουντο ὄνεσθαι, τίνες ἂν οἱ πωλοῦντες εἴεν; Τί γὰρ διαφέρει, πάντας εἰς τὴν τῶν ἀγοραζόντων μοῖραν συνειλαύνοντα, τοὺς ὠνησομένους ἐπιζητεῖν, ἢ ἀνάπαιιν, εἰς ἀγοράζοντας ἀναφέροντα, τοὺς πωλεῖν ἐθέλοντας διερευνᾶσθαι, καὶ περιεργάζεσθαι; Ἄλλ' ἐάσω τοῦτο. Τί δὲ σὺ; ἄρα βούλει πάντας ἀνθρώπους καλοὺς καὶ ἀγαθοὺς εἶναι, καὶ πταισμάτων κρείττους; ἢ ἀπαρέσκει σοι; Ἄλλ', εἰ πάντες καλοὶ καὶ ἀγαθοί, ποῦ ἡ τῶν νόμων χρεία; ποῦ δὲ τῶν νομοθετῶν ὁ πόνος, καὶ ἡ σπουδή, καὶ ἡ πρόνοια; καίτοιγε αὐτὸ τοῦτο καλοὺς καὶ ἀγαθοὺς εἶναι τοὺς ἀνθρώπους προνοοῦμενοι τοὺς νόμους ἐτίθεισαν· ἡ δικαιοσύνη δὲ ἄρ' οὐκ εἰς τραγελάφους σοι καὶ σκινδάψους περιστήσεται; Ποῦ γὰρ δικαιοσύνη, δίκης οὐκ οὕσης; ποῦ δὲ δίκη, μηδεὶς ἀδικούντος; ἀδικῶν δὲ τίς, πάντων εἰς ἀμείνους μεταταξαμένων; οὐχὶ δὲ καὶ ἡ πράξις συνειχέσεται; τινὲς γὰρ πῆδος, οὐκ ὄντος τοῦ παροργίζοντος; ποῦ δὲ ὁ παροργίζων καὶ τίνα; καὶ ἡ αἰτία ποία; ἀγαθῷ γὰρ ἀγαθός, οὐκ ἔστιν ἐφ' ὅτῳ, καὶ βουληθῇ, παροργίσειεν· ὅτλον δὲ, ὡς οὐδὲ βουλήσε-

ται· οὐκοῦν κατὰ τοῦτό γε τὸ περιπόνηρόν σου λή-
 ρημα, πολλῆς καὶ μεγάλης ἐνοχῆς αἰτίας, ὃ τοὺς
 ἀνθρώπους καλοὺς καὶ ἀγαθοὺς βουλόμενος εἶναι.
 Κρατυνθείσης γὰρ τῆς διδασκαλίας, ὀλῃσεται τὰ
 κράτιστα τῶν κατορθωμάτων· καὶ αὐτοὶ οἱ νόμοι,
 μάταιόν τι, καὶ περιττὸς ὄχλος ἔσονται. Καὶ οὕτω
 λέγω, ὅτι δι' αὐτοῦ, ἀγαθὸν ἀναίρεσις καταπράττε-
 ται· οὐδ' ὅτι ἡ τοῦ ἀρίστου αἵρεσις εἰσαγωγὴ τῶν
 χειρόνων ἐπιδείκνυται· οὐ γὰρ σοφά σου, καὶ πολι-
 τικῆς θεωρίας ἔμπλεα τὰ ἐνθυμήματα, ὃ τὰ πολιτικά
 ἡμῖν ἐπισείων, καὶ λέγων, ταύτης ἔχει τις εἰπεῖν
 πολιτικωτέραν τῆς ἐντολῆς; καίτοι, τὸν τὰς Πλά-
 τῶνος πολιτείας μονονουχὶ προσκυνοῦντα, μυρίας
 μὲν γεμούσας ἀσελγείας, μυρίας δὲ πρὸς ἑαυτὰς
 μάχης, καὶ πολεμιωτάτας μὲν πάσῃ ἀνθρωπίνῃ πο-
 λιτείᾳ, τὸ ἀνύπαρκτον δὲ καὶ ἀνούσιον παρ' ὅλον τὸν
 αἰῶνα πολιτευομένας· τὸν ἐκείνας ἐν μνήμῃ λαμ-
 βάνοντα, καὶ ταύταις ἐνσεμνυόμενον, ἀρ' οὐκ ἐχρῆν
 ὅλως αἰχλύνεσθαι, καὶ αὐτὸ τὸ τῆς πολιτείας ὄνομα
 ψιλὸν διὰ χειλέων προάγειν; σὺ δὲ καὶ ἐπειρωνεύειν
 ἡμῖν ταύτην ἐθρασυόνης· καὶ τοσοῦτόν σοι τὸ δρα-
 στήριον, ὅτι ἃ μὲν φέγειν σπουδάζεις, ἐπαινεῖς λαν-
 θάνων· οἷς δὲ τὸν ἔπαινον φέρειν ἀγωνίζῃ, ταῦτα
 φέγων οὐκ αἰσθάνῃ. Ἄλλ' ἐγὼ μὲν τὸ τοῦτο τέως.

Ἐνόμισας δὲ ἄρα ὑπὸ πολλῆς σοφίας σου, ὥς
 καὶ προηγούμενον εἶχε σκοπὸν ὁ Σωτὴρ πολιτικὴν
 παραδοῦναι τέχνην. Πῶς οὖν οὐκ αἰτίαις ὑπάγεις
 (καίτοι φιλατιώτατος ὢν, καὶ πνέων τὴν ὕβριν), ὅτι
 μηδὲν περὶ στρατηγῶν, μηδὲ στρατοπέδων, μηδὲ
 στρατιωτῶν ὥρισεν· οὐδ' ὅπως δεῖ πολεμίους διὰ
 μάχης λέναι, οὐδ' ὅτε σπένδεσθαι· ἀλλ' οὐδ' ὅσου
 δέοι τὸν σίτον ἢ τὰ ἄλλα πιπράσκεσθαι· ἀγορανόμους
 δὲ καὶ δικαστάς καὶ νομοθέτας, ὅποιοί τε ἔσονται καὶ
 ὅσοι, οὐ δυσχεραίνεις ὅτι μηδὲν εἰσηγήσατο; τυφλὲ
 καὶ μωρὲ, οὕτω βαθὺν ὕπνον ἐκάθευδες (καὶ ταῦτα
 τὰς νύκτας ἄπικνος τελῶν, ἐπὶ τῇ κατὰ τῶν θείων
 λογίων ματαιοπονίᾳ), ὥστε μηδὲ τούτου συναίσθη-
 σιν δέξασθαι, ὅτι περὶ ὁ Σωτὴρ ἡμῶν καὶ θεός, τῶν
 μὲν πολιτικῶν τύπων, καὶ τῆς περὶ αὐτὰ τάξεως
 οὐκ ἔσχε προηγούμενον τὸν σκοπόν. Ἥδει γὰρ, ἥδει
 τοὺς ἀνθρώπους ἱκανὴν τῇ πεύρᾳ παρασκευῇ πρὸς
 ταῦτα λαβεῖν· τῆς χρείας καὶ τῆς ἀνάγκης τὴν μά-
 θησιν αὐτοῖς ὁσμήραι· βράδιαν παρεχομένης, καὶ τῶν
 προλαβόντων τὰ πταίσματα ἀποχωρῶσαν τοῖς ἐσο-
 μένοις ἐπὶ τῶν ὁμοίων ἀντεισάγειν τὴν διόρθωσιν.
 Εἰ τι δὲ καὶ ταύτης ἡμάρτητο καὶ τοῦ μὲν πρὸς τὸ
 εὖ ἔχον καὶ καθεστῆκος ἐπανορθούμενος μεταρρυθμι-
 ζει· προηγούμενῃ δὲ τῷ Σωτῆρι φροντί, ἢ τῶν ψυ-
 χῶν ὑπείρχε· σωτηρία, καὶ εἰσαγωγὴ βίου φιλο-
 σοφου καὶ ζωῆς ὑψηλοτέρας· διὰ ταύτης γὰρ ἢ τῶν
 παθῶν ἐλευθερία, καὶ ἢ πρὸς τὸ πρῶτον ἀγαθὸν
 ἐπιστροφή καὶ συνάφεια, ἀλλ' οὐ πολιτικῆς διαγω-
 γῆς ἢ σωματικῆς εὐδαιμονίας ἢ ἐπιμέλειαν κτετέ-
 ῃ· ταύτη· τοὶ καὶ τοῖς φιλοσάρχκοις καὶ φιλοσω-
 μάτοις ἢ Δεισποτικῇ παραίνεσις, ὥσπερ δὴ καὶ σοὶ
 δύσοιστός τε καὶ δυσάρετος· ἐχρῆν δὲ ἄρα, εἴπερ

A qui id agit, ut homines honesti et probi fiant. Hæc
 doctrina si obtineat, præclara facinora evanescent
 omnia. Leges ipsæ erunt inane nomen, et super-
 fluis tumultus censebuntur. Non dum hoc urgeo,
 probitatem ita tolli, nec quod melioris electio
 pessimas subintroducatur consequentias: neque enim
 prudentia, et politicæ considerationis plena enthy-
 wemata adhuc nobis proclamat (ecquis autem
 magis politicam rationem inibit) utcunque Platonis
 rempublicam tantum non adoret, (in qua sunt mul-
 tiplices impuritates, multiplices inter se contra-
 dictiones, et ad oppositum constitutæ cuicunque
 reipublicæ humanæ constitutiones, nusquam exsi-
 stentes, nullibi ab omni ævo usurpatæ: illas me-
 moria recolentem rationes, et easdem magni æsti-
 mantem, omnino pudore suffundi oportet, quoties
 vel nudum reipublicæ nomen labiis protulerit. Ast
 hic tu te ironice gerere ausus es et tantam prætu-
 listi patrandi audaciam, ut quæ vituperare cogi-
 tas, facite laudes: quæ laudare vel maxime desi-
 deras, ea vituperare te non persentiscas. Sed mitto
 in præsentia istud.

Opinaris, pro tua summa prudentia, princi-
 palem Servatori scopum propositum fuisse, artem
 tradere politicam. Et quorsum non incusas, qui
 eo facile descendis, quod de militibus, castris,
 ducibus, nihil statuit, non docuit quomodo hostes
 sint excipiendi, fœdera ineunda, frumentum con-
 trahi et commeatus possint. Nec iniquo animo
 fers, quod nihil intulerit de venalium rerum cura-
 toribus, iudicibus, legumlatoribus. Cæce tu et
 stulte, itane profundo somno sepultus jacuisti?
 (qui tamen totas noctes insomnes transmeasti,
 dum inepta meditaris et frustranea adversus ora-
 cula Dei) ut nullum istius sensum habueris, quod
 Deus et Servator noster de formis politicis et
 actionibus, nullam principalem habuit intentionem
 statuendi. Intelligebat enim homines satis ab ex-
 perientia instructos ad ista, quibus necessitas et
 usus, facile ad eam aditum discendi faciebat quo-
 tidie, et a præcedentibus admissi errores in simi-
 libus acitandis expeditam suppeditarent emenda-
 tionem. Quod si admissus inibi error fuerit, ad
 statum facile præclarum reducetur: scopus Ser-
 vatori primarius fuit, animarum salus: vitæ subli-
 mioris philosophicæ institutio: per istam enim a
 passionibus quies, conversio ad summum bonum,
 et conjunctio cum eodem, cura, et studium doce-
 batur, non civilis alicujus conversationis, aut felici-
 tatis corporalis. Enimvero Servatoris nostri ista
 admonitio iis qui carnem et corpus diligunt, uti
 ac tibi non placet, sed videtur intolerabilis: si
 ergo inerat aliqua ratio, licet tota sycophantiis
 scateret, observare debueras consequentias, nec

VARIE LECTIONES.

* Ισ. ταύτης. Etenim in cod. Mon. deest. γ C. M. ἀλλ' ἐγὼ μὲν. * C. M. ὑπῆρχε.

per ironiam cavillari, quod politicum nil sapiat A
Christi sermo : sed quod vitæ illius et conversa-
tionis fundus philosophicam vitam non attingat.
Ac tu, in quibus minime vituperandus ejus sermo
fuerat, accusas tamen : tibi namque propositum
fuit ineptias effutire, nulla illius in'ecta mentione
quod concedere in vituperium præcepti poterat.
Ita invalidam et fluidam protulisti rationem, quæ
mentem tibi calumniandi avidam malefaciendi cu-
pidam et putridam declaras : et ut non sponte ta-
men mandatum, ultra omnem vituperii et calumniæ
aleam positum. Videsis ulterius, qualiter ille qui
sibi impossibile proposuerat aliter videtur conse-
quens absurdum inferre. Nam cum dixerat, si omnes
vendant, quis erit emptor ; per thesin impossi-
bilem absurdum quod est inferi : opinatur autem B
non ejusdem esse stultitiæ, crimen calumniis pe-
titum mandatum quasi culpæ causam. Non est
enim, licet Christus illud toties commonefecerit,
licet multis minis devinxerit, licet fulgetra, ful-
mina, tonitrua, hiatus terræ sermonibus suis ad-
junxerit, non est possibile, ut omnes per idem
momentum vendere velint, ita ut nemo avarus et
divitiarum cupidus relinquitur ; semper enim et
ubique tales existunt. Non est virtus omnibus pa-
rabilis : sufficit si eam ambient plures sigillatim :
sed nec illud obviam, nec in aliqua virtute obser-
vandum ; pauciores virtutem quam vitia ad-
amant. Nec tamen debet humani generis curam
suscipiens, consilium omittere dandum aut informa-
tioni supersedere, quod non omnes obtemperant :
Sed quod multi ab hoc ortu profecti, malum quod
est fugiunt, bonum eligant, idcirco generatim ad-
monendi sunt omnes ut virtutem colant. Sed et
illud intueri etiam licet, quod prudens iste et acu-
tus in discernendo nihil videbat, cum proferret
illud dictum : Quomodo omnes vendent ? An omnes
divites, nec quisquam pauper, nullus qui suis con-
tensus vivit ? cum videas plerosque in talibus
vivere.

Divites multo pauciores sunt : ubi ergo omnes
locupletes invenies, unde tibi tam obsequentes, ut
res suas vendant ? Sed videris ista e Platonis Re-
publica collegisse, nempe nullibi inveniendos, D
nusquam existente tali republica. Si quis egregium
tuum hoc et curiosum examen, et exquisitam
ignorantiæ legem in ipsa sancta velit remittere, et
admirabilia doctorum et majorum apophthegmata,
risus et ludibrii argumentum abunde suppeditare-
tur : examen illud tuum in nos collatum, nihil
præter hostilem calumniam, ambitionem gloriosuli,
nihil sani suggeret : quod si in auctores regeratur,
lex erit amantis viri, judicium inimicis vacuum,
redargutio vera, nec injuria. Tua scita igitur, per
tua scita, evertuntur, et diffunduntur irrisa ; cum

τις ἦν λογισμὸς, κἂν γοῦν ἐν ταῖς συκοφανταῖς
μελετῶν, φυλάττειν τὸ ἀκολουθῶν, μὴ ὅτι οὐκ ἔστι
πολιτικὴ ἡ Δεσποτικὴ ἐντολὴ ἐν εἰρωνίᾳ λόγῳ δια-
θροῦπτεσθαι· ἀλλ' ὅτι οὐ φιλόσοφος οὐδὲ φιλοσόφου
βίου κρητὶς· σὺ δὲ, ἐξ ὧν μὲν ἐκείνη φύγον οὐ δέ-
χεται, τοῦτο αἰτίαςάμενος, καίτοι κἂν τούτῳ μα-
ταιολογεῖν προεληλεγμένος· δι' ὧν δ' ἂν ἐντολὴ
τοιαύτη ψεχθῇ, μὴδὲ μεμνησθαι θαρβήσας καὶ τὸ
τῆς σῆς γνώμης φιλαίτιον καὶ φιλοκακοῦργον καὶ
σαθρὸν ἀμάχῳ λόγῳ διήλεξαι· καὶ τὸ τῆς ἐντολῆς
κρεῖττον μώμου καὶ διαβολῆς ἀπάσης καὶ ἄκων
προσεμαρτύρησας. Ὅρα δὲ λοιπὸν, ὅπως αὐτὸς
ἑαυτῷ ὑποθέμενος τὸ ἀδύνατον καθ' ἑτέρου δοκεῖ
συνάγειν τὸ ἐπόμενον ἀποπον. Λέγων γάρ, ὅτι Πω-
λούντων ἀπάντων, τίς ὁ ὠνησόμενος ; ἀδυνάτῳ μὲν
αὐτὸς θέσει τὴν ἀτοπίαν ἐφέλκεται· οὐκ ἔστι δὲ οὐ τῆς
αὐτοῦ ῥαδιουργίας εἶναι τὸ ἐγκλημα τὴν ἐπηρεάζο-
μένην δ' ἐντολὴν παρέχειν τὸ αἴτιον. Οὐ γὰρ ἔστιν,
οὐκ ἔστιν κἂν πολλάκις τοῦτο Χριστὸς παραινέσειεν,
κἂν μυρία ἀπειλαὶ καταδύσειεν, κἂν ἀστραπὰς
καὶ βρονταὶ καὶ κεραυνοὶ καὶ γῆς χάσματα τοῖς
λόγοις συνεπαφῇσειεν· οὐκ ἔστι δυνατόν ἅπαντας
μὲν ὑφ' ἑνα καιρὸν ἐλθεῖν πωλεῖν, οὐδένα δὲ ὑπο-
λελεῖσθαι τὸν φιλοκερδῆ καὶ φιλόπλουτον· εἰσὶ γάρ,
εἰσὶ κατὰ πάντα καιρὸν οὗτοί τε κἀκεῖνοι· βάσιμος
δὲ οὐδέποτε πᾶσιν ἅμα ἡ ἀρετὴ ἀγαπητὸν, διὰ κἂν
οἱ πλείους καὶ ἀνὰ μέρος· ἀλλ' οὐδὲ τοῦτο βέβον,
οὐδ' ἐπὶ τίνος ἔστιν ἰδεῖν ἀρετῆς· ἐλάττους γὰρ αἱ
ταύτης ἢ οἱ τῆς κακίας ἔρασταί. Οὐ μὴν διὰ τοῦτο
C προσήκει τοῦ ἀνθρωπίνου γένους προνοητῇ^b τοὺς
νοουθετηρίους λόγους ἀφαιρεῖν καὶ τὴν διδασκαλίαν
προελεῖν^c, διότι μὴ πάντας πειθομένους ἔχει· ἀλλ'
ὅτι πολλοὺς ἐγγίγνεται δι' αὐτῶν, φυγὴ μὲν τοῦ χεί-
ρονος, αἵρεσις δὲ τοῦ βελτίονος, διὰ τοῦτο δεῖ πάν-
τας ἐπ' ἀρετὴν παρακαλεῖν. Κἀκεῖνο δὲ σκοπεῖν
ἔξεστιν, ὅπως μὴδὲν προσηυμένους ὁ συνετὸς οὗτος
καὶ ταχὺς ἐν θεωρίᾳ, τὸ ἐπὶν λέγοι· Πῶς γὰρ πάν-
τες πωλήσωσιν ; Ἄρα πάντες πλούσιοι, καὶ πένης
οὐδεὶς ; οὐδεὶς δὲ οὐδὲ τῶν ἐν αὐταρχείᾳ μόνῃ βιούν-
των ; Καίτοι τὸ πλείστον τῶν ἀνθρώπων ἐν τοιού-
τοις ὁρῶμεν ἐξεταζόμενον.

Πλούσιοι δὲ παρὰ πολλὸν τῶν ἄλλων ἐλάττους. Πόθεν
οὖν πάντας ἀλόγῳ πωλοῦσους εὗρες, καὶ πωλεῖν
αὐτοὺς τὰ ὑπάρχοντα πειθηγίους ἔσχατος ; Ἀλλ', ὡς
εἶπεν, ἐκ τῆς Πλάτωνος τούτους συνελέξω πολιτείας,
ἐκ τῆς μηδαμῇ μηδαμῶς ὑπεστώσης, τοὺς οὐδαμοῦ
εὐρισκομένους. Εἰ δὲ τις τὴν καλὴν σου ταύτην καὶ
περιεργὸν βάσανον καὶ τὸν ἀκριβῆ τῆς ἀντίας νόμον,
ἐπὶ τὰς σὰς ἐπαφῇσει νομοθεσίας, καὶ τὰ θαυμαζό-
μενά σοι τῶν διδασκάλων καὶ πατέρων ὁπορθέγματα,
ἄρ' ἔστιν ὁ μὴ γέλωτος καὶ χλευσὸς ὑπὸ θεοῖς εὐρε-
θῇ ; καίτοι καθ' ἡμῶν προβαλλομένη σου ἡ βάσα-
νος, ἐχθροῦ διαβολῆν καὶ φιλαίτιον δόξαν ἀνδρός, καὶ
ἔτερον ὅτις οὐδὲν μὴνύει· κατὰ δὲ τῶν ἰδίων ἐπ-
αφιερμένη, φιλοῦντος νόμος, καὶ κρίσις ἐχθρας κεχω-
ρισμένη, καὶ ἀληθὴς ἐλεγχος, καὶ μᾶλα δικαίως ἂν

VARIAE LECTIONES.

^a C. M. ἀγαπητον δέ.

^b C. M. γένους τῷ προνοητῇ.

^c C. M. περιελεῖν.

νομισθεῖν. Ὡστε τὰ μὲν σὰ, διὰ τῶν σῶν ἀνατέτρα-
πται καὶ διαπέπαικται· τῶν δ' ἡμετέρων οὐ μόνον οὐ-
δεὺς καθάπτεται, ἀλλὰ καὶ ἀνοίας καὶ θράσους δι' ὧν
ἐφθασε συκοφαντεῖν, ἐλεγχον ὑπέχει. Ἄλλ' εἰ πάντες
πωλήσειαν, ποῖος οἶκος ἐντιμος εἶναι δύναται; Ὁ
διαλεκτικῆς ἀκριβείας καὶ δεινότητος! βαβαί! τῆς
ῥητορικῆς σου πιθανότητος καὶ δριμύτητος! ὁ πολὺς
ὀρθῶν, καὶ πόρρωθεν, τὸ ἐπόμενον! ὁ τοῖς ῥήμασι σο-
βαρὺς, καὶ ταῖς ἀνατροπαῖς ἀνυπόστατος! ὁ τὰ ἐκ
τριόδου κατονειδιζῶν ἡμῖν! Ἄρα γραῦς ἐν τρόδῳ
ἐκ παννυχίδων ἤκουσα τῶν σῶν θεῶν, καὶ οἶφ' διὰ-
βροχος, οὐχὶ τούτων ἐντροχέστερά τε καὶ ἀστείωτερα
φθέγγεται; Ποῖος οἶκος ἐντιμος εἶναι δύναται; Καὶ τί
τῆς ἰσότητος, εἰπέ μοι, τοῖς ἰσότημον λαχοῦσι φύσιν,
τιμωτέρον; τί δ' εἰς αἵρεσιν ἀμεινον, οἷς τὴν αὐτὴν
πόλιν γέγονεν οἰκεῖν, ὑπὲρ τοῦ κοινῆς ἀπολαύειν καὶ
ὁμοίας πολιτείας; Ἄλλ' ἡ πλεονεξία⁴, ἡ τυραννὶς
σοι τὰ ἐντιμα, ἡ οἱ ὅλοι καὶ τὰ τῶν παλιγκαπῆλων
καὶ μεταβολέων ἐπάρματα κατὰ τῶν πλησίον μηχανή-
ματα καὶ τεχνάσματα· πᾶς γὰρ ὡς ἐπὶ πᾶν πλοῦ-
τος ἢ προσφάτους ἢ παλαιτέρας ταύτας ἔχει τὰς πη-
γὰς τῆς γενέσεως, δι' ὧν ὁ παραβάτης ἀποσεμνύνει
ἔργω τὸ ἐντιμον. Ἄλλ' ὅπως ἡγνόηκεν, ὥσπερ ἄπαν-
τα, τί μὲν τὸ ἀληθῶς, καὶ παρὰ Θεῷ εἶμιον, τί δὲ τὸ
μὴ οὕτως ἔχον. Ἄνθρωποι μὲν γὰρ, καὶ τό τε οἱ ἐξ
ἀγέλης· οὐ γὰρ ἂν οἱ γε φιλοσοφίας καθαρὸν τὸν
ἔρωτα συντηρήσαντες, πρὸς ἐν μόνον τὸν πλοῦτον,
καὶ τὴν ἐξ αὐτοῦ τρυφὴν καὶ δόξαν κεχηγνότες, καὶ
μυρίοις ὁ κεκτημένος βρῦν κακοῖς, τίμιον αὐτὸν καὶ
μακάριον ἡγνοῦνται. Θεὸς δὲ τὸν εὐσεβεῖ τιμᾷ, καὶ
τοῖς φιλαρέτοις τὸ εὐκλεὲς ἀπονέμει, καὶ ὁ τῶν χρη-
μάτων αὐτοῦς ὄγκος οὐ φλεγμαίνει, οὐδ' ὁ ἐκείθεν
τύφος καὶ ἡ τρυφὴ περιδλεπτους ποιεῖ. Μᾶλλον δὲ
οἷς ἡ δόξα διὰ τούτων, οὐδ' ὁ τῆς ἀρετῆς θέλει πό-
θος, οὐδ' ὁ τῆς εὐσεβείας ζῆλος περιεῖναι. Ἐδεῖ τοι-
γαροῦν, ἔδει, Θεὸν ὄντα τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν
Χριστὸν, τὸν ἐπὶ σωτηρίᾳ τοῦ γένους κενώσαντα ἑαυ-
τὸν καὶ παραπλησίως ἡμῖν σαρκὸς καὶ αἱματος κοι-
νωήσαντα, μὴ πρὸς τὸ ἥδῃ καὶ κεχαρισμένον τοῖς τὰ
ἐπίγεια φρονοῦσιν ἰδεῖν, μηδ' ὅσα κακία φρεῖ τού-
των εἰς ῥίζας περιορᾶν, καὶ καρπὸν τὰ σπέρματα
διαδίδοσθαι· ἐκεῖνα δὲ νόμον καὶ παράγγελμα ποιεῖν,
δι' ὧν πρόρρηξα μὲν τέμνεται τὰ πάθη, ἀρετῆς δὲ
πάσης καὶ θεωρίας εὐκρινεοῦς κατορθοῦτας· ἡ τε-
λειωσις· ὧν οὐδεμιὰς ἐνδεῖ, μᾶλλον δὲ πλεονῶν, ἐξ
ὧν εἴρηται, τὸ κράτος ἐπέχει καὶ ἡ προκειμένη
παραίνεσις. Ἄλλ' ἄρα μήποτε ῥηθῆναι μὲν ἡ ἐντολὴ
ἅπαν διαφεύγει παράλογον, καὶ τῆς ἐκ λόγων λαβῆς
ἔσθηκεν ὀφηλοτέρα· παραχρῆναι δὲ οὐχ ὁμοίαν ἔλαχε
φύσιν· ἐνδεῖ δὲ τῆς ἐν ῥήματι ἀκολουθίας, ἢ ἐν ταῖς
πράξεσιν ὑπαρξίς, καὶ τις οὕτως ἔσχε δι' αὐτῶν τῶν
ἔργων ἐναργεστάτην παρασχεῖν τὴν ὑπόστασιν, καὶ
τὸ ἐν λόγοις ἀκολουθοῦν ὁμολογῶν τῇ πρακτικῇ οὐσιώ-
σει ἐπιδείξασθαι. Ἐπεὶ γὰρ ἡ σωτηρίας αὐτῇ πα-
ρίνεσις διὰ τῶν Δεσποτικῶν καὶ ἀγράντων χειλέων
προεληλυθεν, ἐξ ἐκεῖνου μέχρι νῦν οὐκ ἔστι χρόνον
εὐρεῖν, ἐν ᾧ οὐκ ἔστι ταύτην ἰδεῖν ἐν ταῖς τῶν ἀν-

A nostra nullo horum impetantur; sed impudentiam,
audaciam, calumniam accusatoris convincunt. Sed
si omnes venderent, quæ domus aut pretio, aut
valore suo constare posset? Hem tuam exaccu-
ratam dialecticam! oh gravitatem! Papæ! Quam
rhetorica persuasio, quam severitas hæc pungit,
et sæpe, et longe a consequentia intuetur! quam
verborum pompam in refutando præ se fert! quæ
convicia de trivio arrepta in nos congerit! Certe
triobolaris anus de vigiliis deorum tuorum per
compita permeans, vino madefacta, an non magis
apposite et exacte responderet? Quæ domus pre-
tio constare poterit? et quidnam magis honora-
tum, quam æqualitas inter eos quibus est natura
æqualis? quid magis optabile, quam ut qui eandem
B civitatem colunt, æquali statu et conditione per-
fruantur? Sed inæqualitas, sed tyrannis apud te in
pretio, vel doli, sed cauponantium et licitatorum.
in vicinis machinæ et artificiosæ fraudes. Omnes
enim opes, vel novos, vel antiquos fontes eosdem
habent, per quos apostata suum honorabile magni-
ficare vult. Qui plane, ut et cætera ignorabat, quid
apud Deum honorificum esset veritate, ac quid
non. Homines enim, licet non gregarii, sed philo-
sophi, qui illibatum conservant amorem, unicas
tantum divitias earumque lautitias et gloriolam
inbiant, et utcumque qui eas possident opes multis
malis scateant, honorandum tamen et beatum ju-
dicant. Deus pietate præditos honorat, et gloriam
C dat virtutem diligentibus, licet opum illos tumor
non inflet, nec typhus aut luxur observabilis fuerit.
Nam qui gloriam inde aucupantur, nec virtutis de-
siderio, nec pietatis aliquo tanguntur zelo;
æquum erat ergo, ut Dominus et Deus noster Jesus
Christus, qui ob generis nostri salutem se evacua-
verat et carnis nostræ atque sanguinis fiebat parti-
ceps, non id quod suave et acceptum est iis qui
terrena sapiunt, aut quæ nequitiam progerminant,
eorum radices consideraret, et semina sereret
ejusmodi fructum producentia; sed, ut leges et
edicta illa sancire per quæ radicibus passionibus
evelluntur, virtutis et contemplationis puræ perfe-
ctio consummatur: nullo illorum indiget, imo
multipliciter ea continet præsens admonitio et
D consilium. Sed fortassis nihil est in hoc consilio
absonum aut absurdum, nec ansam quod præbeat
juste carpendi. Sed non tam facile natura fert, ut
fiat, et actione compleatur deficit actus, nec aspi-
rat ad orationis sequelam, nec quis opere subsi-
stentem actionem suggeret, aut conformem ser-
moni. Consilium hoc salutiferum per purissimam
Domini labia prolatum, ab omni præterita memoria
ad hunc usque diem semper animitus hominibus
radicatum, et profunde, late, longe augmentum
capiens, virtutes cæteras perfectas consummavit;
ter mille quinque mille olim, et postea innume-
rabilis hominum multitudo, in commune conve-

VARIE LECTIONES.

⁴ ἰσ. ἡ. • C. M. κατορθοῦσαν.

nientes, et de propriis decedentes, communia A voluerunt esse quæ possidebant, nec inter eos quispiam pauper erat (erat hæc mirabilis æqualitas, nec speranda nisi cum adhiberetur), sed nec dives. « Quicumque enim, » ait Scriptura, « domos vel agros possidebant, vendebant, et pretium adductum ad pedes apostolorum deponebant, et distribuebatur cuique prout indigebat⁷³. » Audis, Juliane : Qui possessores erant, vendebant. Nonne omnes? sed tum ab initio mandatum illud ita splendide ferebatur, ut opere floreret : Ab eo tempore ad hunc usque diem, non modo florem summe immarcescibilem conservatum videmus, unde animæ hominum circumfuso odore perfusæ ad virtutum omnium salutarum et vivificam fragrantiam trahuntur a corrupta passionum affectione, quæ plurima malevolentia exhalat : sed omnes terrarum orbis acta diffusa pertransiit, non tantum viritum, sed populatim, et infinitum plane multitudinem hominum monasticam, hoc est cœlestem vitam amplectentium super terram, qui opera sua extenderunt, et præscripto mandati cum summa omnium laude et prædicatione : ita Domini nostri verba efficacia et actiosa magnopere sunt, ob hoc ipsum, admirationis, animas, hominum meritorum ad se convertentia, et verbi semen inspergentia satis profunde faciunt, ut a fructibus arbor cognoscatur : et per fructum atque arborem hortulani potentia et sapientia laudetur, cujus laudis opulentum satis segetem suggerunt, et tamen nondum per hæc tot et Italia encomia, naturalis enim magnificentia satis abunde manifestatur; nam multarum præterea virtutum subsistentiam sustentat et complectitur : et certe, nisi quis pari cum Juliano judicio divino occæcatus, in clarissima luce aberrabit, summopere admiraturus est naturalem ejus vim, sublimem illam et salutarum? Qui cœlestem conversationem terrestri sua vita repræsentant, ii discerni facile possunt, hoc fundamento in primis innixi : « Vendite quæ possidetis, et eleemosynam date. » Cui sic jacto, cæteras superstruunt virtutes, ita ut sine illo subsistere non posse pure illæ videantur. Quocirca cum vendideritis primo quæ possidetis, et indigentibus distribueritis, omnino hoc Christi consilium, ut Dei opus, ut humanitate plenum, celebrabitur. Ad hunc modum nudi demum homines, opibus et passionibus vacui terrenis, ad certamina athletica se componunt, in illud solum mente intenti, et scopum directum habentes, quod Paulo dicitur : « Cupio dissolvi, et cum Christo esse⁷⁴. » Unde visio paterna, in Spiritu sancto (felix omnino visio), perfecta, et sine speculo revelata, et revelans bonorum primum, et desiderato-

A θρώπων ψυχὰς διαβρίζουμένην, καὶ ἐμβαθύνουσαν, καὶ εἰς πλάτος καὶ μήκος αὐξάνουσαν, συναύξουσαν τε τὰς ἄλλας ἀρετὰς καὶ συναπαρτίζουσαν· τὸ τι μὲν γὰρ τρισχίλιοι καὶ πεντακισχίλιοι, εἴτα καὶ πλῆθος ἐκφεύγον τὴν ἀπαριθμῆσιν, συνιόντες ἀλλήλους, καὶ τῶν ἰδίων ἐξιστάμενοι, κοινὰ τὰ ὄντα προϋτίθεσαν, καὶ πένης ἦν οὐδεὶς ἐν αὐτοῖς (ὡ θαυμασίας ἰσομοιρίας καὶ πρὶν πραχθῆναι μὴδ' ἐλπίζομένης), οὐδὲ πλούσιος. « Ὅσοι γὰρ, φησί, κτήτορες χωρίων ἢ οἰκιῶν ὑπῆρχον, πωλοῦντες ἔφερον τὰς τιμὰς τῶν πιπρασκομένων, καὶ ἐτίθουν παρὰ τοὺς πόδας τῶν ἀποστόλων, διεδίδοτο δὲ ἑκάστῳ, καθ' ὃ τις χρεῖαν εἶχεν. » Ἀκούεις, Ἰουλιανέ, ὅσοι κτήτορες, οὗτοι ἐπώλουν. Οὐχὶ ἅπαντες; ἀλλὰ τότε μὲν ἐξ αὐτῆς ἀρχῆς οὕτως εἰς πλῆθος ἡ ἐντολὴ τελεσιουργουμένη, λαμπρῶς ἐπεδίδου καὶ ὑφειστέχαι ταῖς ἐνεργείαις ἐναχμάζουσα· ἡ ἐφεξῆς δὲ μέχρι νῦν, οὐκ ἀμάραντον μόνον τὸ τῆς ἀκμῆς ἄνθος διεσώσατο, δι' οὗ τὰς ἀνθρωπίνους ψυχὰς περιανθίζουσα, ἀπὸ τῆς τῶν παθῶν σηπεδόνος πολὺ τὸ δυσώδες ἐναποπνεύουσης, ἐπὶ τὴν τῶν ἀρετῶν σωτηρίον καὶ ζωοποιὸν εὐνοδίαν συνεφέλκεται· ἀλλὰ γε δὴ καὶ πάντα τῆς οἰκουμένης τὰ πέρατα, ταῖς ἐνεργείαις περιλαβούσα καὶ διατρέχουσα, οὐ κατ' ἄνδρα μόνον, ἤδη δὲ καὶ κατὰ δήμους, ὁλοὺς, καὶ ἀριθμοῦ κρείττω, συστήματα τῶν ὡς ἀληθῶς μονάδα βίον καὶ οὐράνιον πολιζουσά τε τοῖς ἐπὶ γῆς, καὶ πλατύνουσα δι' αὐτῶν τῶν ἔργων, ὅσων ἐστὶν αὐτῆς τὸ ἐν τοῖς λόγοις ἀκρόβουθον μέλλον, ἡ διὰ τῆς κατὰ τὸν λόγον ἀκολουθίας τὸ ὑπερτὸς αὐτῆς ἐν τοῖς ἔργοις καὶ περιούσιον λαμπρῶς ἐπιδείκνυσιν. Οὐ μὴν· ἀλλὰ γε καὶ τῶν ἀεσποτικῶν ῥημάτων τὸ ἐνεργόν, καὶ τὴν δύναμιν οὐδὲν ἤττον δι' ἑαυτῆς παρέχει θαυμάζεσθαι· τὰς γὰρ ἀνθρωπίνους ψυχὰς, ὅσαι ἀξίαι, πρὸς ἑαυτὴν ἐπιστρέφουσα, καὶ τὸν τοῦ λόγου σπόρον ἐνείσατά τε καὶ ἐμβαθύνουσα, ἀπὸ τοῦ καρποῦ τὸ δένδρον ἐπιγινώσκεισθαι, καὶ δι' αὐτῶν τοῦ φυτοκόμου πάλιν τὴν ἰσχύον καὶ σοφίαν ἐξυμνεῖσθαι, παρασκευὴν πολλὴν συνεξέυρατο· καὶ οὕτω γε διὰ τούτων, καίπερ τηλικούτων ὄντων, ἐφ' ὅσων ἦκει τὸ μεγαλεῖον τῆς φύσεως αὐτῆς ἐμφανίζεται· ἀλλ' ὅτι καὶ τῶν ἄλλων νάρτεων καὶ κατορθωμάτων ὑπερείδει τε καὶ συνέχει τὴν ὑπαρξίν. Πῶς, εἰ μὴ τις Ἰουλιανῶ τὴν ἴσῃν δίκην ὑπέχων τυφλὸς τῷ φωτὶ περιπλανώμενος διελέγχοιτο, οὐκ ἂν ὑπεραγασθεῖν τὸ ἐν τῇ φύσει κράτος αὐτῆς καὶ ὑψηλὸν καὶ σωτηρίον; Καὶ γὰρ ὅσοι τὴν οὐράνιον πολιτείαν, δι' ἂν βιοῦσιν ἐπὶ γῆς, υπογράφουσι, τούτους δὴ, τούτους ἐνεστὶν ὁρᾶν αὐτὸ τοῦτο πρῶτον, θεμέλιον, οἶον καὶ ὑπόβαθρον, τὸ, « Πωλῆσατε τὰ ὑπάρχοντα, καὶ ὅτε ἐλεημοσύνην, » ὑποβαλλομένους· καὶ οὕτω τὰς ἄλλας ἀρετὰς ἐποικοδομοῦντας· ὡς ἀνευ ταύτης, μηδεμιᾶς ἄλλης ὑφειστέσθαι καθαρῶς δύναμιν ἐχούσης. Διὸ πωλοῦντες πρότερον τὰ ὑπάρχοντα, καὶ τοῖς δεομένοις διανέμοντας, πῶς ἂν τις ἀξίω, ἐξυμνήσῃ τὸ θεῖον καὶ

⁷³ Act. iv, 34, 35. ⁷⁴ Philip. i, 23.

VARIE LECTIONES.

¹ Ἰω. ἐξ ἐκείνης. ² C. M. οὐ μὲν.

θεουργικὸν καὶ φιλόφθονον τῆς παραινέσεως; Οὐ-
 τω γνῶναι λοιπὸν καὶ χρημάτων καὶ προσπάθειας
 ἄλλης γῆνης, τοὺς ἀσκητικούς ἄθλους ὑποδύονται,
 πρὸς ἓν μόνον τὸν νοῦν ἀνατεινόμενοι, καὶ τὴν ἐφεσιν
 ἔχοντες, εἰς τὸ κατὰ Παῦλον, « ἀναλῦσαι καὶ σὺν
 Χριστῷ εἶναι. » Δι' οὗ, τοῦ Πατρὸς ἐν ἁγίῳ Πνεύ-
 ματι (ὡ μακαρίων θεάματος!) ἡ τελειότερα, καὶ χωρὶς
 τῶν ἐσώπτρων γνῶσις, συνανακαλυπτομένη τε καὶ
 συναναστράπτουσα τὸ πρῶτον ἀγαθὸν εἰς ἀπόλαυσιν
 τοῖς θεαταῖς, καὶ τῶν ἐφετῶν χαρίζεται τὸ ἀκρότα-
 τόν. Οὕτω δὲ, οὕτως ἡ σωτήριος αὐτῇ καὶ Δεσποτικῇ
 ἐντολῇ οὐ ῥηθῆναι μόνον τὸ εὐλογόν τε καὶ ἀκολουθόν
 πολλῇ δυνάμει συνδεδεσῶσατο ἅπαν μαχόμενον καὶ πο-
 λεμῆν ἡρμένον τρεψαμένη τε κατὰ κράτος, καὶ κατ-
 αίσχυνασα· ἀλλὰ καὶ πολὺ γε πλεον τὸν εἰρμὸν τῶν
 λόγων, καὶ τῆς γνώμης τὸ ἀνεπίληπτον, διὰ τῆς κατὰ
 τὰς ἐνεργείας περιφανείας τε καὶ ὑπάρξεως
 τῆς ἀνὰ πᾶσαν τὴν ὑφ' ἡλίου ἐντελεστερόν τε καὶ
 θαυμασιώτερον ἐπεδείξατο, καὶ κρεῖττον ἢ κατ' ἰσχύν
 τε καὶ φύσιν ἐπιχειρημάτων, τοὺς τετολμηκότας αὐτὴν
 ἐξυβρίζειν τῆς μηχανούσης αἰσχύνης τὸ σκυθρωπὸν
 ὑπελθεῖν ἐρύθημα κατεπράξατο. Ἀλλὰ τοσαῦτα μὲν,
 ἔξ ὧν ἡ λήθη μὴ προκατέλαβε πρὸς Ἰουλιανὸν τὸν
 Ἀποστάτην κακουργουῦντά τε καὶ κατὰ τῆς εὐσεβείας
 ἡμῶν θρασυνόμενον εἴρηται. Σοὶ δὲ φιλομαθοῦντι, καὶ
 τὸ θεῖον θεοπροπῶς ὀργιάζοντι, καὶ ὀλίγα τῶν εἰρημένων
 ἐξαρκέσειν οἶμαι πρὸς τὴν τῆς ἀπορίας ἐπίλυσιν.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ PB.

Τί δηλοῖ τὸ ἐφούδ;

Edita a Montacutio, ep. 192, ad Galatonem., p. 291-292.

Τὸ ἐφούδ, περὶ οὗ μαθεῖν περιεζήτησας, τρία ση-
 μαίνειν, ἔξ ὧν ἀνέγνωμεν, εὐρομεν· ἓν μὲν, τὴν ἱε-
 ρατικὴν καὶ ἁγίαν στολὴν, ἣ κεχρησθαι θεμιτὸν οὐκ
 ἦν, ἀλλ' ἡ τοῖς ἱερεῦσι μόνοις. Ἐδηλοῦτο δὲ δι' αὐ-
 τῆς τὸ πρακτεῖν, ἐφ' ὧν ἀνθρωπίνῃ κρίσει τὸ συμ-
 φέρον ἰδεῖν ἐξησθένει, οἷον ἐκχειρίαν θέσθαι πολε-
 μίοις, ἢ τῷ ὁράτι τὴν τοῦ πολέμου κρίσιν ἐπιτρέ-
 ψαι, καὶ εἰ τι ἄλλο παραπλήσιον. Ἀλλὰ πρῶτον μὲν
 σημαίνόμενον τοῦ ἐφούδ τοῦτο. Ἔτερον δὲ σχήματι
 πως τῷ εἰρημένῳ παρειοκῶς, κοινὸν δὲ, καὶ οὐχ ἱερα-
 τικόν· ὃ φαίνεται καὶ Δαβὶδ ἀμειψόμενος. Ἐπὶ
 γὰρ Δαβὶδ, φησὶν, Ἐφούδ μόνον· ὅθενιοι (βύσσου γὰρ
 ἐπιποιήτο· φωτὸν δὲ ἡ βύσσος) στολὴν ἐκ τῆς ὕλης
 ὠνόμασαν βυσσίνην· οἱ δὲ τῷ τρόπῳ τῆς χρήσεως
 τὴν γένεσιν διδόντες τοῦ ὀνόματος ἐπωμίδα τε καὶ
 ἐπένδυμα. Παρὰ δὲ ταῦτα, ἔστι καὶ τρίτον ἰδεῖν
 σημαίνόμενον. Οἱ γὰρ τῶν ἐδῶλων θεραπευταὶ, κατὰ
 μίμησιν τῶν ἱερῶν τοῦ Θεοῦ, τοῖς σφῶν ἱερεῦσι στο-
 λὰς ἀφωρισμένας ἐτίθεντο εἰς σχῆμα τοῦ ἐφούδ, τὸ
 ὕψωμα περιγράφοντες, καὶ τὴν κλησὶν ἐκείθεν μεθ-
 ἔλκοντες, ἐφούδ καὶ αὐτὸ προσηγόρευον. Ἐκείρητό
 τε τῷ μίμῃματι, δι' αὐτοῦ τὰ δαιμόνια· καὶ αὐτοὶ
 ἐπερωτῶντες εἰς τὴν τῶν πρακτέων κατάληψιν, καὶ
 καινὸν οὐδέν· ὥσπερ γὰρ τὸ, Θεός, ὄνομα, καὶ τὸ
 ἀληθὺς [c. m.] ὄντα σημαίνει, ἐφέρετο δὲ καὶ κατὰ
 τῶν ψευδωνύμων δαιμονίων· οὕτω καὶ τὸ ἐφούδ εἰς
 διάφορα διαιρεῖται σημαίνόμενα. Οὐ τὸ, Θεός, δὲ μό-
 νον ὄνομα πρὸς τάναντία μερίζεται, ἀλλὰ καὶ τὸ ὄν
 καὶ τὸ κάδδῃσιμ· τούτων γὰρ ἑκάτερον, καὶ τὸν κυ-
 ρίως ὄντα, καὶ κυρίως ἅγιον, δηλοῖ· καὶ τοῖς λατρευταῖς τῶν δαιμόνων, ἐπὶ τιμῇ τῶν οἰκείων σεβασμά-
 των, καθ' ὃν δὴ τρόπον καὶ τὸ ἐφούδ, μετενήχεται. Σὺ δὲ μοι ψυχῇ καὶ σώματι ἐβρώσω.

rum summum intuentibus fruendum, representat.
 Atque ita Servatoris Domini mandatum, non modo
 dictu rationabile et consequens videtur esse, et
 multa veritate fulcitum, sed quicquid ad opposi-
 tum repugnat, fugat praevalendo et pudore suffun-
 dit: sed et multo magis seriem verborum et sen-
 tentiarum censura vacuam, per operationes eximias
 et subsistentiam universam sub sole consummatio-
 rem et admirabiliorem ostendit, atque ultra vim et
 naturam epicherematum, ita ut audentes ipsam
 violare dedecus cum pudore subire coegerint.
 Atque hæc hactenus, ex iis quæ oblitio non præ-
 venit, contra Julianum Apostotam nequiter et impie
 contra veritatem insolentem dicta sunt. Tibi,
 discendi cupido, et divina oracula, ut divinis rebus
 convenit, edocto, etiam pauca e dictis, scio, suffi-
 cient ad quæstionis solutionem.

QUÆSTIO CII. [Coisl. CCLXV. Taur. CCLVI.]

Quid significet ephod?

Inter legendum observavimus ephod, de qua
 voce interrogas, tria significare: imprimis sacram
 et pontificalem stolam, qua uti nulli licuit, nisi
 sacerdoti. Illa significabatur quod agendum erat in
 iis rebus, quo consilium humanum pertinere non
 poterat, nempe, an a bellis cessandum, an prælio
 erat decertandum, et similia? Et hæc principalis
 ephod significatio. Secunda, præcedenti fere eadem
 erat forma ephod, usus communis, et non sacerdo-
 talis: eo amictus videtur David; ait enim:
 Ephod erat super David, quod e bysso fiebat
 (erat autem byssus plantæ); stolam ex illa ma-
 teria confectam byssinam nominabant: at qui
 nominis originem, usus modo et formæ ascribunt,
 vocant epomida, et ependuma. Est et tertia adhuc
 illius significatio: idolorum cultores, in imitati-
 onem sacerdotum Dei, sacerdotibus etiam suis sto-
 las appropriaverunt, texturam earum in figuram
 ephod conformantes, rem quoque ipsam vocarunt
 ephod. Hanc imitationem adhibuerunt dæmones:
 qui nihil novi ad rem intelligendam attulerunt: ut
 nomen, Deus, vere existentem significat, at de dæ-
 monibus falsis diis usurpatur, sic et ephod in
 varia significata distribuitur. Neque nomen illud,
 Deus, tantum in discrepantia dividitur, sed ὄν et
 κάδδῃσιμ utraque vox, et proprie ens, et proprie
 sanctum significat: et non aliter quam ephod, a
 servientibus dæmonibus ad honorem eorum qui co-
 luntur trahitur. Tu autem corpore et anima vale.

QUÆSTIO CIII [Coisl. CCLXVI Taur. CCLVII]. A

Quomodo non est contrarium illud : « Oculum pro oculo et dentem pro dente », illi sententiæ : « Si quis te percusserit in unam maxillam, porrige illi et alteram (20). »

Edita a Montacutio, ep. 196, ad Constant., p. 294. In Matth. v, 38, 39.

Lex illa qua præcipitur, « Oculum pro oculo, et dens pro dente », non adversatur, ut imperiti quidam arbitrantur, illi, « Si quis te in unam malam percusserit, obverte illi et alteram, » et quæ sunt ejus generis. Hæc enim judicem recte disponit, et lege lata intendit, ut impartialis sit erga litigantes, et injuriam passo ut satisfiat, qui poenam poscit indigendam afficienti injuria. Altera nec judicem respicit, neque lex est; ita enim contrairetur; sed injuriam qui patitur, ad comitatem incitat, et compassionem informat: idque agit, ut iracundiam superet et furor, consilium philosophicum et accommodum adhibens. Nam vel non recuperat quod ablatum est ab eo: aut si recuperet, haud possidebit plus quam ab initio habebat. Sed qui per tolerantiam, comitatem, et compassionem, inimicum superat, post victoriam, monumentum sibi suscitatur immortalitatis virtutis suæ, et Judicem universalem propitium sibi et placatum reddit, dignum se præparans qui patitur illa, quæ in proximum intendebat.

ἐκείνα παθεῖν αὐτὸν ἄξιον εὐτρεπίσας, ἃ προσλαβὼν

QUÆSTIO CIV [Coisl. CCLXVII, Taur. CCLVIII].

Edita a Montacutio, ep. 205, ad Theodor. hegum., p. 300, 301. De Abele justo ante peccatorem Adamum vita functo (21).

Secretior omnis et profundior causæ ratio, apud Deum seponatur: sed in quantum humano captui comprehendendam dare voluit, illam ego attulerim; quod idcirco Abelem virum justum, Adamo priorem, cum tamen princeps is peccaverat, et sententiam ideo mortis acceperat, morti traditum voluit, ut qui reatui subiacebat, per et in filio suo inculpato majorem tristitiam conciperet animo, et majorem monstraret poenitentiam; ita ut cum minimo, in quantum fieri potuit, transgressionis debito hinc transiret: deinde ut puteum illum mortis profundum, per justum hominem eo introitum injuria affecti receptum redderet putridum et inanem. Quod si eum qui peccato reus fuit principem recepisset, firmum subjecisset ei firmamentum: sed abrepto illuc viro justo, putridum solum nec difficulter subruendum, nesciens tamen confecit. Tu autem porro in mentem advoca cogitando, an non status et ratio resurrectionis, tam longo præcedente intervallo præstruatur, et per mysterium præsignificetur? Si enim bonus ac justus Deus fuerit, aut utriusque potius fons et origo, haud immuneratum hinc abire virum justum ne ad horulæ unius spatium

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΓ'.

Πῶς οὐκ ἔστιν ἐναντίον τὸ « Ὁφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ καὶ ὀδόντα ἀντὶ ὀδόντος, » πρὸς τὸ, « Ὅστις σε ραπίσει ἐπὶ τὴν δεξιὰν σιαγόνα, στρέψον καὶ τὴν ἄλλην. »

Οὐκ ἔστιν ἐναντίον, ὡς ἔδοξε τισι τῶν μὴ σωφρονούντων, ἡ, « Ὁφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ, καὶ ὀδόντα ἀντὶ ὀδόντος, » ζημιοῦσθαι προστάσσουσα νομοθεσία, πρὸς τὴν γνώμην. « Ὅστις σε ραπίσει ἐπὶ τὴν δεξιὰν σιαγόνα, στρέψον αὐτῷ καὶ τὴν ἄλλην, » καὶ ὅσαι ταύτη παραπλήσιαι. Ἡ μὲν γὰρ τὸν κριτὴν ῥυθμίζει, καὶ πρὸς αὐτὸν ἀποτείνεται, ἀδέκαστον αὐτὸν τοῖς κρινομένοις παρέχειν νομοθετοῦσα, καὶ τῷ ἀδικουμένῳ τιμωρεῖν, τὴν ἴσιν ἀπαιτοῦντα ποιῶν τὴν ἡδίκηκτα. Ἡ δὲ, οὐ μὲν οὖν οὐκ ἔστιν πρὸς τὸν κριτὴν, οὐδὲ νόμος, οὐδὲ πολλοῦ γε καὶ δεῖ· οὕτω γὰρ ἂν ἦν ἐναντίον· ἀλλὰ τὸν ἀδίκηθέντα παραινεῖ εἰς ἐπιείκειαν καὶ συμπάθειαν ἐπαλείφουσα καὶ κρείττονα παρασκευάζουσα ὀργῆς καὶ θυμοῦ φιλοσόφως λίαν καὶ ὠφέλιμῳ εἰσγυρομένη τὴν συμβουλὴν. Τὸ μὲν γὰρ στερεθὲν ἢ οὐκ ἔστιν ἀναλαβεῖν, ἢ ἀναλαβόντα οὐδὲν πλέον ἔστιν τοῦ ἐξαρχῆς προσλαβεῖν. Ὁ δὲ δι' ἐπιεικειᾶς καὶ συμπαθοῦς γνώμης περιγεγόνως τοῦ ἐχθροῦ, μετὰ τοῦ νικῆσαι λαμπρῶς καὶ δειμνηστον τῆς ἀρετῆς ἐγείρει μνημεῖον, καὶ τὸν κοινὸν κριτὴν εὐλίαντον αὐτῷ καὶ εὐμενῇ παρασκευάζει, αὐτὸς τῷ πλησίον ἐκδειξάτο.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΔ'.

Ὁ μὲν ἀπορρήτοτερος καὶ βαθύτερος τῆς αἰτίας λόγος ἀνείσθω Θεῷ· ἐξ ὧν γε διανοίας ἀνθρώπων ἔδωκε γενέσθαι ληπτὰ, φαινέται, ὡς διὰ τοῦτο τὸν Ἀβελ δίκαιον ὄντα, πρὸ τοῦ ἐξημαρτηκότος· Ἀδὰμ, καὶ τὴν ἀπόφασιν δεξαμένου, συνεχώρησεν εἰς θάνατον ἔλθεῖν· ἵνα μαθὼν ὁ ὑπόδικος ἐν τῷ ἀνευθύνῳ παιδί τὸ φοβερὸν τοῦ ἐπιτιμίου καὶ ἀφυκτον, πλέον τε τὸ ἄλγος εἰσδέξηται, καὶ τὴν μετάνοιαν ἐπιδείξηται· κάκειθεν ἔλαττον ἀπέλθῃ τῆς παραβάσεως χρεωστών· ἔτι δὲ, καὶ ἵνα τοῦ θανάτου τὸ βάθρον, τὴν ἡδίκημένον πρῶτον δεξάμενον σαθρὸν καταστή. Ὡς περ γὰρ εἰ τὸν ὑπεύθυνον πρῶτον ἐδέξατο, στερεθὲν ἂν θεμέλιον ὑπεβάλετο· οὕτω τὸν δίκαιον ἀρπασάμενος, σαθρὰν αὐτὸν ἔλαθε καὶ εὐπερίτρεπτον τὴν οἰκίαν χρηπίδα πηξάμενος^h. Σὺ δέ μοι σέπει, καὶ εἰ πως ἰὸς τῆς ἀναστάσεως διὰ τοῦτο προκατάλλεται καὶ μυσταγωγεῖται λόγος. Εἰ γὰρ ἀγαθὸς καὶ δίκαιος ὁ Θεός, μάλλον δι' ἀγαθότητος καὶ δικαιοσύνης πηγῇ, οὐκ ἂν ἀγέραςτον ἀπέλθεῖν καὶ πρὸ ὥρας τὸν δίκαιον εἴασεν Ἀβελ. Καὶ τί λέγω ἀγέραςτον; ἀλλ' οὐκ ἂν ἀδίκως καὶ τὸ μεῖζον ἀνθ' ὧν ὥφθη θεωρητῆς, οὐκ ἂν ὑπερεῖδεν ἀναιρούμενον· εἰ μὴ τις ἐκεῖθεν ἄλλη κατάστασις, καὶ βίος ἄλλος

VARIE LECTIONES.

^h C. M. δεξάμενος. ἰ. Ὡς. ὑψίως. C. M. εἰ πως.

NOTÆ.

(20) Cum hac questione conferendæ sunt ex præcedentibus qq. XXXVII et XLVI.

(21) Idem argumentum questione XI pertractatur.

ἀπέκειτο, ἐν ᾧ τῶν πρακτέων τὰς ἀμοιβὰς, καὶ τὰς ἀντιδόσεις, ἀφ' αὐτῶν πλοῦτον προνοίας εὐτρεπίσας ταμειεύει. Οὐκοῦν οὐκέτι διαμφοισθησέαις, διὰ τί πρῶτος "Ἀβελ", φίλος δικαιοσύνης· γεγονὼς, πρῶτος τῶ θανάτῳ ἐλειτούργησεν. Εἰ δὲ καὶ πρὸς τὸν Ἐνὼχ ἀποβλέψαις, δικαιοτάτον γεγονότα, πλέον ἐξείεις δι' ὧν οὐ ζητήσεις, πῶς τῶν δικαίων, μᾶλλον ἢ τῶν ὑπ' αἰτίαν, ὁ θάνατος ἐκυρίευσεν· ἀνώτερος γὰρ οὗτος ἐξ ἀρετῆς καὶ φιλοτιμίας Θεοῦ (καὶ ἵνα μὴ τὸ δυσθεώρητον ἔχουσιν αἱ σαὶ ἀπορίαι) τῶν τοῦ θανάτου βρόχων καὶ τῆς τυραννίδος ἐξηρμάτισεν. unde factum ut mors prius in justos quam in reos dominium exerceret: superior enim justus est propter virtutem et amorem Dei eximium (ne dubia a te proposita difficulter explicentur) laqueis mortis irretitus et ejus tyrannidem expertus fuisse dicitur.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΕ'.

Περὶ τῆς περιτομῆς.

Edita a Montacutio, ep. 203, ad Theodor. hegum., p. 302-304.

Ἡ περιτομή τρία πράγματα εἶναι μοι δοκεῖ· ἓν μὲν, οὐνεὶ σημειῶν τινὶ καὶ σφραγιδὶ τοὺς ἐκγό- νους Ἀβραὰμ ἀφορίζουσα, καὶ τῶν λοιπῶν διαστέλ- λουσα ἔθνων· δεύτερον δὲ, ἐν αὐτῇ τὴν τοῦ θεοῦ βαπτίσματος προδιατυπώουσα καὶ προανακηρύττουσα χάριν καὶ δυνάμιν. Ὡς περ γὰρ ὁ περιτεμνόμενος, εἰς λαὸν Θεοῦ διὰ τῆς σφραγίδος· πάλαι ἐξηρμάτιζεν· οὕτως ὁ βαπτιζόμενος, σφραγιζομενὸς τοῦ Χριστοῦ ἐν αὐτῷ τυπωσάμενος, εἰς υἱοθεσίαν Θεοῦ ἀναγράφε- ται. Καὶ τρίτον, σύμβολον τῶν ἐν τῇ χάριτι καθιστα- μένων πιστῶν, οἱ τῶν σαρκικῶν ἡδονῶν καὶ παθῶν τὰς ἐπανάστασεις, τῷ τιμητικῷ τῆς πίστεως λόγῳ καὶ πόνοις ἀσκητικοῖς ἐκτέμνουσι καὶ ἀπονεκροῦσιν· οὐ σῶμα τέμνοντες, ἀλλὰ τὴν καρδίαν· καὶ πνεύ- ματι, οὐ γράμματι περιτεμνόμενοι· ὧν καὶ τὸν ἔπαινον οὐκ ἀνθρωπίνης ἐπικρίσεως δεῖσθαι, ἀλλὰ τῆς ἀνωθεν ἡρησθαι ψήφου, Παῦλος ὁ θεῖος, ὁ τὰ τοιαῦτα μυσταγωγὸς, λαμπρὰ τῇ φωνῇ διαμαρτύρε- ται. Εἰ δὲ τῷ κάλεινο ἡ δοκεῖ, ὡς γένους μὲν Χαλ- δαίων ἐξηρμάτιζεν Ἀβραὰμ· τὸ δὲ, καὶ μητράσι καὶ θυγατράσι καὶ ἀδελφαῖς ἐκθέσμων νόμῳ συναν- εφύρετο. Ἴνα οὖν μὴ τοῖς πατράσι ἐθεσι μήτε αὐ- τῶς, μήτε τὸ ἐξ αὐτοῦ γένος, καταμαίνοιτο, τέμνε- ται, φασί, τὴν ἀκροθυσίαν εἰς ἀθέτησιν τῆς τοιαύ- της ἀρρήτοποιίας, καὶ γίνεται αὐτῷ τῆς οἰκείας σαρ- κὸς ἡ περιτομή, διαίρεσις τῆς προσεχούς συγγενείας καὶ ἀποστροφή, ὅσα γε εἰς ὁμιλίαν γαμικὴν. Οὐδὲ γὰρ οὐδ' ἦν φωράσαι τινὰ, μετὰ τὴν περιτομήν, ἐν τοῖς ἐξ αἱμάτων Ἀβραὰμ ταῖς τοιαύταις ἐνισχημέ- νων ἀρρήτοργίαις· τῆς Χαλδαϊκῆς ἀκρασίας ἀδεῶς καὶ ἀνεπαισχύντως μακροῖς, καὶ μετὰ ταῦτα, χρό- νοις τὰ τοιαῦτα δραματούργουσης. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν ὡς φίλον ἐκάστω καὶ νομιζέτω· ἀφορισθῆναι μέντοι τὸ Ἀβραὰμ εἶδει γένος· πρῶτον μὲν, ἵνα μὴ τοῖς ἄλλοις ἔθνεσιν ἐπιμιγνύμενον, καὶ κατὰ μικρὸν τοῖς ἐκείνων τρόποις ὑποσυρόμενον, τῆς τε οἰκείας εὐ- σεβείας παρατροπὴν πάθῃ, καὶ τοῖς ἐκείνων λα- τρεῖσι βδελύγμασιν· ἔπειτα, ἵνα τῆς θείας ὑποσχέ-

A pati debuit. Quid autem immuneratum dico? certe haud fuisset passus injuste aliquem tolli, nedum virum sui amantem, si non alius vitæ status, con- ditio alia reposita fuisset illi, ubi rerum a se gesta- rum retributionem et remunerationem per inex- plicabiles divinæ providentiæ divitias præparatam disposuerat. Quocirca non est cur tu adhuc addu- bites, unde factum ut Abel justitiæ cultor omnium hominum princeps mortem famularetur. Quod si respexeris ad Enochum qui et ipse justissimus fuit, plus adhuc tibi suggeretur, cur non addubites,

B. QUÆSTIO CV. [Coisl. et Taur. CXXXVII.]

De circumcissione.

Tria præ se ferre videtur mihi circumcisio: pri- mum, quod tanquam signum et sigillum Abrahami progeniem separaret, et a cæteris gentibus distin- gueret: secundum, in se divini baptismatis gra- tiam et efficaciam per figuram prædicabat. Veluti enim olim circumcisis, per sigillum in Dei populo censebatur, sic et baptizatus, Christi in se sigillum expressum habens, adoptatus inscribitur Dei filio- rum albo: tertium, symbolum erat fidelium in gra- tia existentium, qui carnalium voluptatum et pas- sionum insurrectiones tumultuosas excisorio fidei sermone, et asceticis laboribus abscindunt et mor- tificant: non corpus scindunt, sed cor: nec secun- dum litteram sed spiritum circumciduntur: quorum laudatio non habet opus humano præconio, sed a Dei calculo dependet, ut Paulus harum rerum my- stagogus clara voce testatur. Ulterius, et illud for- tassissimè arriiserit alicui, quod e gente Chaldaea orie- batur Abraham, ubi matribus, filiabus, et sororibus de consuetudine impia carnaliter miscebantur. Quocirca, ne per patulos mores vel ipsemet pol- lueretur, vel ab illo descendentes, circumcidebatur ei præputium, quo sic aboletur hujusmodi nefanda turpitudine, atque ita accrescebat ei suæ propriæ carnis circumcisio, ut divisio ab affinis suis et consanguineis, ac quantum ad maritalem copulam spectabat, aversio. Non enim vel furtim quis post circumcisionem e sanguine Abraham infandis istius- modi impediabatur: cum Chaldaeorum lascivia af- fatim et impudenter ad multa post hæc sæcula prostituatur. Sed fruatur hic quisque judicio suo: certe erat necesse ut Abrahami progenies separa- retur: inprimis, ne permista cæteris nationibus illarum moribus paulatim abduceretur, facta pie- tatis cultusque mutatione, et ita exsecrandis illa- rum sacris inserviret; secundo, ut promissionis divinæ apparens et cuicunque intelligibilis finis et perfectio redderetur, Abrahami semine in innume-

VARIE LECTIONES.

1 C. M. τὸν Χριστόν. 2 C. M. εἰδὲτω κάλεινο.

rabilem multitudinem multiplicato et exescente. Quod si cum cæteris nationibus permisti mansissent, veritas promissionis adimpleta non agnosceretur, nec multitudo tantæ esset admirationi, ubi separatim si agerent, et rempublicam privatam tuerentur. Tertio, quod ante alias causas censetur, quandoquidem Dei dilecto et diligenti Deum Abrahæ pactum fuerat : « In semine tuo benedicentur universæ mundi nationes »⁷⁶.) Hoc pactum a nullo progredi poterat, quam a Conditore, et ineffabili sua providentia ubique diffusa et disseminata omnes complectente : communis enim Formator solus poterat tam communem benedictionem impartiri. Enimvero, cum hoc ipsum Providorem illum ad incarnationem, quod maximum est, destinaret ; (quod ab omni retro æternitate divino et abscondito nutu ordinabatur :) ideo genus Abrahæ separatur, et a commistione eximitur aliarum gentium : ut Creator et Dominus naturam nostram ex illa stirpe assumeret, et similiter ac nos carnis et sanguinis particeps fieret, quo pacti et promissi veritas omnibus numeris, apud omnes consummaretur : nempe Christo Deo nostro, in quo gentes omnes benedictionis per gratiam participes fiunt, e lumbis illius per principia generationis humanæ descendente. Atque hæc quidem hactenus, secundum pietatis sensum : qui et illud tibi etiam liquere arbitror, quod circumcisio divino viro Abrahæ causa nequaquam fidei fuerat, nec illa secundum fidei ordinem censi debeat ; prius crediderat et cum illa fides anterior apud illum resedisset, sigillum hoc impressum acceperat. Affirmare igitur, quod idcirco præputium abscindebatur, ut nudatus naturalibus ornamentis, sordes genitales illa elueret, scio paganos et Judæos : sed deblaterant. Contra quos cum multa mihi dicenda suppetant, quæ abunde refellant hæc absurdam opinionem, hoc unicum edisseram, quod non illibenter audirem ita dictitantes, si contra fontem effluxionis seminalis, gladium vel cultellum adhibitum vidissent, vel contra ventrem, quem plurima immunditie, et abominabili adhuc magis repletum et subjectum sternerunt.

τῆς πηγῆς, πρῶτον τὸ ξίφος ἔδλεπον φέροντας, ἢ κατὰ γαστέρων, ἃς αὐτοὶ ἑαυτοῖς καὶ πλειόνων ἀκαθαρσιῶν καὶ βδελυρωτέρων ὑπονόμους ὑπεστήσαντο.

QUÆSTIO CVI [Coisl. et Taur. CXXVIII].

Quid significat redundantia verbi εἰμί (sum) ?

Edita a Moutacutio, ep. 208, ad Leonem philos., p. 505-506. Quæstio grammatica.

Abundantia vocis εἰμί, sum, in composita oratione, cum pronomine ego præcedente, frequens est in divinis Litteris, nec tamen crimen subit solæcismi : si de hoc dubites, recogita, "Ἐνιοὶ τινες Σφᾶς αὐτοὺς : Ἀπῆλθεν ἔχων, quæ redundant in Græcorum libris, et ita desiste addubitare : patet enim, quod ἔνιοι, cum voce τινές, σφᾶς, cum αὐτοὺς, non aliquid aliud significant, quam quod primis

σεως ἐναργές, καὶ πᾶσι γινώριμον τὸ πέρας δειχθῆναι εἰς ἀναρίθμητον πλῆθος τοῦ ἐξ Ἀβραάμ σπέρματος πληθυνομένου καὶ αὐξήσαντος. Οὐ γὰρ ἂν ὁμοίως τοῖς ἄλλοις ἔθνεσι συμφυρομένων τὸ τε τῆς ἐπαγγελίας ἀψευδὲς ἐγινώσκετο, καὶ τὸ τοῦ πλῆθους παράδοξον ἐθαυμάζετο, ὡς περ καθ' ἑαυτοὺς καὶ ἀφορισμένην τὴν πολιτείαν ἐχόντων. Καὶ τρίτον, ὃ καὶ τῶν ἄλλων ἔστιν ἰδεῖν αἰτιώτατον, ἐπεὶ περ ὑπεσχημένον ἦν τῷ θεοφιλεῖ Ἀβραάμ, ἐν τῷ σπέρματι αὐτοῦ πάντα τὰ ἔθνη εὐλογηθήσεσθαι. Τοῦτο δὲ δι' οὐδενὸς ἄλλου δυνατὸν ἦν προελθεῖν, ἀλλ' ἡ δι' αὐτοῦ τοῦ καὶ πλάσαντος, καὶ τὸ τῆς προνοίας ἀφαντος, μέχρι καὶ αὐτῶν τῶν ἐπὶ γῆς καθιέντος καὶ ἐκχέοντος : ὃ γὰρ κοινὸς Πλάστης αὐτὸς δυνάτης μόνος καὶ κοινὴν τὴν εὐλογίαν χαρίζεσθαι. Ἀλλ', ἐπειδὴ τοῦτο πάλιν τὸ μέγιστον τῆς περὶ ἡμᾶς προνοίας εἰς ἐνανθρώπησιν τὸν Προνοητὴν ἐκόλει (οὕτω γὰρ ἀνωθεν καὶ πρὸ τῶν αἰώνων τοῖς θεοῖς καὶ ἀποβήτοις προύριστο νεύμασι), διὰ τοῦτο τὸ Ἀβρααμίαν γένος ἀφορίζεται, καὶ τῶν ἐθνῶν τῶν ἄλλων τῆς ἐπιμειξίας διακρίνεται : ἵνα τοῦ Δημιουργοῦ καὶ Δεσπότου τὴν ἡμετέραν φύσιν ἐξ αὐτοῦ προσλαμβάνοντος, καὶ παραπλησίως ἡμῖν σαρκὸς κοινωνούντος καὶ αἵματος, ἐπιδὴλόν τε λίαν καὶ περιφανὲς ᾗ πασι τὸ τῆς ὑποσχέσεως ἀψευδὲς καταστή. Καὶ ὅτι Χριστὸς Θεὸς ἡμῶν, ἐν ᾧ πάντα τὰ ἔθνη τῆς ἐν χάριτι εὐλογίας κατηξιώθησαν, ἐκ τῆς ὁσφύς ἐκείνου τὰς πρώτας : καὶ ἀνθρωπίνας ἀρχὰς οὐκ ἀπηξίωσεν αὐτῷ γενέσθαι τῆς κατὰ σάρκα γεννήσεως. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν καὶ τὰ τοιαῦτα, οἱ εὐσεβεῖς λογισμοί. Κάκεινο δὲ σοὶ ὄηλον οἶμαι καθεστάναι, ὡς τὴν περιτομὴν ὁ θεοπέσιος Ἀβραάμ, οὕτε πιστεύσει ἔσται αἰτίαν, οὐ μὴν οὐδ' αὐτὸ γὰρ τοῦτο τάξιν ἐπέχουσιν πιστεύσει : προεπίστευσε γὰρ, ἀλλὰ τῆς προὑπαρξάντος αὐτῷ μόνον σφραγίσθαι ταύτην ἐδέξατο. Τὸ μέντοι γὰρ λέγειν, ὡς διὰ τοῦτο περιετμήθη τὴν ἀκροβυστίαν, ὡς ἂν γυμνὸν γεγονὼς τῶν ἐκ φύσεως περιβλημάτων, τὸ παιδογόνον τῶν ἐκείθεν ῥύπων καθαρεύοι, οἶδα μὲν Ἑλλήνων παῖσι, καὶ τισιν Ἰουδαίων πεφλυαρμένον. Καὶ μυρία λέγειν ἔχων πρὸς αὐτοὺς τῆς ἀθέτου δόξης, τὸ τῶν ἐλέγχων ἀφθονον χορηγούσης, ἐκαίνο μόνον ἔρω, ὡς ἡδέως ἂν αὐτῶν ἤκουον τοῦτο λεγόντων, εἰ κατ' αὐτῆς τῶν σπερματικῶν ῥευμάτων

D

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΖ'.

Τί σημαίνει ἡ τοῦ εἰμί παρολκή ;

Ἡ τοῦ εἰμί παρολκή, τῆς ἐρῶ ἀντωνυμίας κατὰ σύνθεσιν προηγησαμένης, σύνθεσις μὲν ἐστὶ τῇ θεῖᾳ Γραφῇ, ἀλλ' οὐδεμίαν διὰ τοῦτο σολοικοῦ γλώσσης αἰτίαν παρέχεται. Εἰ δὲ γὰρ διαμφοισθητεῖς, ἐνοήσας τὸ, "Ἐνιοὶ τινες : καὶ τὸ, Σφᾶς αὐτοὺς, καὶ τὸ, Ἀπῆλθεν ἔχων, ἃ τοῖς Ἑλληνικοῖς πλεονάζει γράμμασι, στήσων σαυτὸν τῆς ἀμφοισθέσεως. Ἀπῶν γὰρ ὡς τὸ, τινές, μετὰ τοῦ ἐνιοι, καὶ τὸ σφᾶς, μετὰ

⁷⁶ Gen. xii, 3.

τοῦ αὐτοῦ, οὐδὲν ἕτερον, ἀλλ' ὅπερ ἐδήλουν αὐτῶν αἱ προτεταγμέναί σημαίνουσι λέξεις. Τὸ δὲ τοιούτων¹ ἐδήλουν, ὡς μία τις ἐστὶν ἰδέα τῆς παρολκῆς καὶ σχήμα λόγου, ἀλλ' οὐ σόλοικος ἄγνοια· καὶ τὸ, ἔχων δὲ πολλάκις κατὰ τοῦ ἀπῆλθες, ἢ τοῦ βαδίζεις, ἢ τοῦ σπεύδεις, καὶ μετὰ πλειονῶν ἄλλων, ἐν ὑποταγῇ συντιθέμενον, παρὰ τοῖς σοφισταῖς οὐδὲν ἄλλως σημαῖνον εὐρίσκεται, ἀλλ' αὐτὸ τοῦτο παρολκῆς ἐπέχον τόπον. Εἰδὲ καὶ ἐγγυτέρως βούλει κατασιωπηθῆναι τοῖς παραδείγμασιν, οὐδὲ τοῦτο παρήσω. Αὐτοῦ γὰρ τοῦ εἰμὶ τὴν ἀπαρέμφατον ἐγώλκισιν, καὶ τὴν ἐκὼν μεταοχὴν, εἰς μνήμην ἀνειληφώς (καίπερ ὀλίγοι τῶν Ἀττικιστῶν, οἱς οὐκ ἐστὶ τὸ ἐκὼν εἶναι τῶν συγγραμμάτων ἐν μοίρᾳ λαμπροῦ καλλωπίσματος), εὖ οἶδ' ὅτι σαυτὸν αἰτίασθαι, ὅτι τοῖς ἐκείνων πόνοις ἐνομιλῶν, καὶ τὸ εἶναι βλάπτον παρέλκον αὐτοῖς, τρανῶς πολλαχοῦ, καὶ οὐδὲν νοῆσαι· τολμήσας ποτὲ ἐνειδισμόν σολοίκου φωνῆς, ἢ ὑπόνοιαν αὐτοῖς τὸ τοιοῦτον ἐμποιεῖν; Οὐκ ἐδυσωπήθης, διὰ τὴν τοῦ εἰμὶ παρολκὴν, τὴν (εἰπερ ἦν ταῦτα γλώσσας Ἑλληνίδος ἀμάρτημα) ὁμοίως ἐκατέρωθεν ἐφαρμόζουσιν τοῦ σολοικίζειν γραφὴν, ὥστερ' ἐκ βαρβάρου ἐπιτάγματος κατὰ μόνης τῆς θείας ἡμῶν καὶ λερωτάτης μὴ καταψηφίζεσθαι Γραφῆς; Ἄλλ' οὖν εἰδώς σου τὸ τῆς γνώμης ἀδέκαστον, εὐελπίς εἰμι τοῦ λοιποῦ, οὐ μόνον μὴκέτι σε τὰ τοιαῦτα ὑπ' αἰτίας ὀρεῖν· ἀλλὰ καὶ εἰ τινες τολμῶν παραπλησίως ἐξαμαρτάνειν, βρόδιως αὐτοὺς μετέλκειν, καὶ ἀναδιδάσκειν ὧν ἡ ἀγνοία (ὁράσους γὰρ ἀμαθία μήτηρ), εἰς τὸ πλημμελεῖν αὐτοὺς ἀνὰ πτέρου καὶ ἀνηρέθιζεν.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΖ.

Διὰ τί τῷ τληπαθεῖ Ἡρακλεῖ τὸ τῆς Ἀμαλθείας κέρας οἱ ποιηταὶ ἐγχειρίζουσιν;

Edita a B. de Montfaucon, *Biblioth. Coisl.* p. 347,

Ἰσθι ὡς οὐ μόνον τῷ τληπαθεῖ Ἡρακλεῖ, ἀλλὰ καὶ τῷ λογίῳ Ἑρμῇ τὸ τῆς Ἀμαλθείας κέρας οἱ ποιηταὶ ἐγχειρίζουσι. Μὴ τοίνυν στρατείαις καὶ πόνοις σωματικοῖς ὅλον σεαυτὸν διδοὺς, τῶν καλῶν μαθημάτων ἀφίστασο, ἐκείθεν σοι βεῦσαι μόνον τὴν εὐδαιμονίαν τοῦ βίου οἰόμενος· ἀλλὰ καὶ ταῖς ἡμετέραις εὐγενέσι μούσαις, αἱ τῶν Ἑλληνίδων τοσούτον διαφέρουσιν, ὅσον ἐλευθεροὶ φύσεις δούλων ἡθῶν καὶ κολακείας ἀλήθεια, δίδου καὶ ἐν μέρει τὰ σεμνὰ καὶ ἡδέα τῶν ψυχῶν κατεπάθειν σοι. Τὸ μὲν γὰρ Ἀμαλθείας κέρας καὶ τῷ Ἀχιλλεῖ ποταμῷ, ὅτι τὴν ὑποκειμένην περιρρέον χώραν πάμπορον ἐργάζεται, τὸ ποιητῶν αὐτόνομον ἔθνος ἐτοίμως χαρίζονται. Καὶ οὐδὲν ἀνθρώπῳ μέγα τυχεῖν ὧν ἐκ φύσεως ἔχει καὶ τὰ ἀψυγα. Τὴν δ' ἀληθὴ καὶ θεῖαν εὐδαιμονίαν καὶ ἀνθρώπῳ πρόπουσαν, καὶ πρὸς ἣν ἡ Ἀμάθεια παρατιθέμενη νόσος καὶ πενία εὐρίσκεται, ἐκ μόνων ἐστὶν τῶν θεῶν Λογίων καὶ τῆς ἐκείθεν γεωργίας ἀμῆσασθαι.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΗ.

Τί ἐστὶ τὸ ἐξουσίαν ἔχειν τὴν γυναῖκα ἐπὶ τὴν κεφαλὴν;

Edita a Montacutio, ep. 210, ad Eulamp., p. 307-309. Explanatio in I Cor. xi, 10.

Τὸ, ἐξουσίαν ἔχειν τὴν γυναῖκα ἐπὶ τὴν κεφα-

A vocibus designabatur. Et patet hanc unam esse speciem parolæ seu redundantia. Figura est orationis, non solæ ignorantia: et sæpe ἔχων cum ἀπῆλθες substrata vox in compositione apud sophistas tuos nihil aliud notat quam βαδίζεις, σπεύδεις, etc., ad formam nimirum παρολκῆς. Sin per vicina exempla vis ut silentium tibi imponatur, id non præmittam. Vocis εἰμὶ infinitivum cum participio in memoriam revocans (licet pauci sint inter Atticistas, qui non ἐκὼν εἶναι, ut ornamento orationis utuntur), scio, te ipsum culpabis, quod cum in eorum scriptis versatus fueris, ubi εἶναι sæpissime redundare deprehendes manifestissime, nec aliquid omnino significare, ausus fueris solæcismum iis imputare, aut in ejus venire suspicionem? Cur igitur non metuisti propter vocis εἰμὶ redundantiam (si esset in sermone Græco peccatum), quæ utrisque competit, ac si barbare loqueretur, sacram et divinam Scripturam incusare? Sed cum intelligam incorruptum tuum esse iudicium, spes me tenet bona, te hujusmodi locutionem dehinc non incusaturum: sed si qui sint qui illud ausi fuerint, te facile eos instructos in viam reducturum, quorum ignorantia (nam audaciæ mater est ignorantia) ad hoc modo delinquendum ipsos excitavit, et quasi alis instruxit.

QUÆSTIO CVII [Coisl., Taur. CXXIX].

Cur laborioso Herculi poetæ Amaltheæ cornu in manibus ponant?

et a Montacutio, ep. 209, ad Leonem, p. 306, 307.

Nosti, non solum laborioso Herculi, sed etiam erudito Mercurio Amaltheæ cornu poetæ in manibus ponere. Ne igitur militiæ laboribusque corporeis totum te dedens, a bonis disciplinis abistas, ratus illine tantum tibi oriturum vitæ felicitatem: sed etiam nobilibus musis nostris, quæ tantum a Græcanicis illis differunt, quantum liberæ naturæ a servilibus moribus, et ab adulatione veritas, concede ut vel ex parte honesta dulciaque cantica tibi modulentur. Nam Amaltheæ cornu etiam Acheloo fluvio, quia subjectam terram circumfluens feracem reddit, libera poetarum natio libenter attribuit. Neque magni momenti homini reputatur, ea assequi quæ vel inanimata ipsa ex natura habent. Veram autem, divinam et homini convenientem felicitatem, cui comparata Amaltheæ moribus et paupertas esse deprehenditur, ex solis divinis Eloquiis, exque agricultura inde sumpta demetere licet.

QUÆSTIO CVIII [Coisl. et Taur. CXXX].

Quid est mulierem habere potestatem in caput suum?

Illud, « mulierem habere capitis sui potestatem, »

VARIE LECTIONES.

¹ C. M. 553 f. 180 τοιοῦτων.

non, ut prima facie verba sonare videntur, ita in præsentī usurpat divinus Paulus. Cum audimus, « potestatem habere, » forte dominationem et principatum quidam intelligent : at ille hic « potestatem habere » ponit pro « subdi et subjici potestati. » Utque quod dicitur manifestius fiat, et ad aliorum quæ abinde oriuntur, dubitationes solutio expeditur, dicendum : Mundi doctor viros inter orandum et prophetandum non velatis capitibus esse vult, mulieres autem velatis. Causam affert geminam, cur hoc præcipiat : « Vi caput suum tondit, aut etiam radit, » neutrum facere mulieri permittitur. Ita non perinde mulieri licet invelat caput, ut virō licet. Vir « ne caput dedecoret, » non tegit. Non est enim cum ratione conjunctum, ut cum coma tollatur, quam natura dedit, externum asciscatur operimentum : mulieri decori est operimentum ; caput dehonestat non modo tonsa, rasa, sed etiam non velata. Licet enim illud natura institutum, hoc autem a modestia et pudore sit : utrumque tamen capitis operimentum est : et veluti rasa naturale deponit operimentum, sic inoperta pudoris velamen et modestiæ tollit, atque ita pari constat statu cum erasa. » Una igitur et eadem habetur causa, cur velari debeat illa, iste non item. Imo, re perspecta diligenter, haud ista subire causæ rationem dabunt ; refutationem vero et negationem continere eorum, qui statutum vituperare volunt, et paria mulieres cum viris facitare volunt, propterea quod utrisque sit natura communis : sed sive causam inducant, seu redargutionem tollentium illorum, hæc tamen eo sensu dicuntur. Sententiam alteram hanc statuunt : Natura stat ut mulier sit subjecta viro : nam ab illo originem ortus sui ea derivat. Multis quidem aliis imperitat vir : illustrissimum ejus imperium et potestas eximia est in mulierem. Illoc sensu dicitur : « Viri gloria mulier est. » Cum ergo principatus viri apex mulier sit, debetrix est ea facere, quæcunque virum, ut principem, honorent. Faciet autem habens potestatem ipsius super caput, et declarans subjectionem, in eo quod proprium caput velet, illum autem reputet ejus caput, et in eum omnimodo tanquam caput, relationem habens. Impudens certe et ingratum opus est, non agnoscere illum principium et causam suæ existentiae, et ut principi honorem tribuere : si nihil aliud, quæ multa sunt, recogitet, si detractet viri in se imperium, et suam subjectionem. At vero angelos, inquit, testes suæ a viro originis, æquum est ut metuat ac revereatur, et propter illos velamentum capitis gestare in signum suæ subjectionis. Nam hoc declarant illa : « Quocirca debet mulier potestatem habere in capite, propter angelos. » At non perinde vir eadem lege subjectionis tenetur : non est opus ergo ut caput tegat. Imo vero, inquit quis, cur vir, qui caput suum Christum habet, et cum sit ejus principatus pars gloriosissima (est enim vir imago et gloria Dei, ut et mulier ipsius

λήν, οὐχ ὡς τὸ πρόχειρον τῶν βημάτων νοεῖ διδωσιν, οὕτω νῦν ὁ θεοπέσιος Παῦλος ἐξέλιπε. Καὶ γὰρ, ἐξουσίαν ἔχειν, ἀκούοντες, τὸ κατεξουσιάζειν καὶ κυριεύειν [ὡς] τινες ἐξακούουσιν· αὐτὸς δὲ νῦν, ἐξουσίαν ἔχειν, φησὶ τὴν γυναῖκα, τὸ ὑπ' ἐξουσίαν τάττεσθαι καὶ τελεῖν. Καὶ ἵνα σαφέστερον γένηται τὸ λεγόμενον, καὶ τῶν ἄλλων αἱ λύσεις, ἃ σοι κατὰ τὸ αὐτὸ χωρίον συνδιηρόρηται, βητέον ἐντεῦθεν· τοὺς ἄνδρας ὁ τῆς οἰκουμένης διδάσκαλος ἀκαλύπτους ἔχειν τὰς κεφαλὰς ἐν τῷ προφητεύειν τε καὶ προσεύχεσθαι διατάσσεται, τὰς γυναῖκας δὲ κεκαλυμμένας. Καὶ τίθησιν αἰτίας δι' ἃς τοῦτο παρακελεύεται διττάς· « Ὁ ἄνθρωπος, φησὶ, κείρεται τὴν κεφαλὴν καὶ ξυρᾶται· » γυναῖκί δὲ οὐδ' ἕτερον τούτων ποιεῖν θέμις. Οὕτως οὖν εἰ καὶ ὁ ἄνθρωπος ἀκαλύπτων ἔχοι τὴν κεφαλὴν, ἀλλ' οὐκ εἴη καὶ γυναῖκί τοιμητέον. Ὁ μὲν γὰρ, ἵνα μὴ ταύτην αἰσχύνῃ, φυλάττει ἀκαλύπτων. Οὐ γὰρ λόγον ἔχει τὴν μὲν κόμην, ἣν ἡ φύσις δίδωσιν, ἀφαιρεῖν· ἐξῴθεν δὲ περιβάλλαιον ἐπινοεῖν· γυναῖκί δὲ χρέος τὸ κάλυμμα· καταισχύνει γὰρ τὴν κεφαλὴν αὐτῆς, ὥσπερ ξυρωμένη τε καὶ κειρομένη, οὕτω δὴ καὶ μὴ καλυπτομένη. Εἰ γὰρ καὶ τὸ μὲν ἡ φύσις προβάλλεται· τὸ δὲ, ἡ σὺμφων αἰδώς· ἀλλ' οὖν ἄμφω κεφαλῆς περιβάλλαια· καὶ ὥσπερ ἡ ἐξυρημένη τὸ φυσικὸν ἀπέθετο περιβάλλαιον, οὕτω καὶ ἡ ἀκαλύπτος τῆς σὺμφωνος αἰδούς περιελε τὸ ἀμφίσμα, καὶ γίνεται κατὰ τοῦτο ταυτὸν τῇ ἐξυρημένη. Μία μὲν οὖν αἰτία τοῦ τὴν μὲν δεῖν κατακαλύπτεσθαι, τὸν δὲ μηκέτι, αὕτη. Μᾶλλον δὲ τις ἀκριβῶς ἐπισκοποῦν, οὐδὲ αἰτίας ἀπόδοσιν ἐρεῖ ταῦτα· ἀνατροπὴν δὲ καὶ ἀναίρεσιν τῶν αἰτιασθαι τὴν νομοθεσίαν ἐπιχειροῦντων, καὶ τὰ αὐτὰ τοῖς ἀνδράσιν ἀξιούντων καὶ ἐν τούτοις πράττειν τὰς γυναῖκας διὰ τὴν κοινωνίαν τῆς φύσεως. Ἄλλ' εἰτε αἰτία, εἰτε τῶν αἰτιωμένων ἑλεγχος, τοιαύτη ἂν ἡ διάνοια εἴη. Δευτέραν δὲ τίθησι τοιαύτην· Ἡ γυνή, φησὶ, ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν πέφυκε τελεῖν τοῦ ἀνδρός· ἐξ αὐτοῦ γὰρ ἔσχε κατὰ πρώτην τὰς σωματικὰς ἀρχὰς τῆς γενέσεως· καὶ πολλῶν μὲν ἐξουσιάζει· καὶ ἄλλων ὁ ἄνθρωπος· τὸ δὲ ἐνδοξότερον αὐτοῦ καὶ τιμιώτερον τῆς ἐξουσίας καὶ ἀρχῆς, ἡ γυνή ἐστι. Τοῦτο γὰρ λέγει· Ἡ γυνή δὲ ὁδὸς ἀνδρός ἐστίν. » Ἐπεὶ οὖν τὸ ἐνδοξότερον καὶ ἐπισημώτερον τῆς τοῦ ἀνδρός ἀρχῆς ἡ γυνή ἐστι, κεραιώστηκεν· ὅσα τιμῶσιν, ὡς ἀρχὴν, τὸν ἄνδρα πράττειν. Πράττει δ' ἂν ἔχουσα τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ ἐπὶ κεφαλῆς, καὶ ἐπιδεικνύσα τὴν ὑποταγὴν ἐν τῷ καλύπτειν μὲν τὴν ἰδίαν· ἐκείνον δὲ κεφαλὴν αὐτῆς νομίζειν, καὶ εἰ· ἐκείνον ὅλην ἑαυτὴν ὡς εἰς κεφαλὴν ἀναφέρουσαν ἀνατίθεαι. Ἀναίσχυντον γὰρ καὶ ἀχάριστον, μὴ οὐχὶ τοῦτον ἀρχὴν καὶ παραιτίον τῆς ὑπάρξεως εἶδέναι, καὶ τὴν ἀρχικὴν τιμὴν ἀπονέμειν. Εἰ γὰρ καὶ μηδὲν ἕτερον, πολλῶν ὄντων, ὑπολογίζοιτο, μηδὲ τινος ἀνθρώπων αἰσχύνοιτο τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ, καὶ τὸ ὑποτετάχθαι παραιτουμένη· ἀλλὰ τοὺς γοῦν ἀγγέλους, φησὶν, οἱ ἐπόπται καὶ μάρτυρες εἰσι τῆς ἐξ ἀνδρός γενέσεως αὐτῆς καὶ προόδου, δίκαια ἂν εἴη δισωπεῖσθαι καὶ αἰσχύνεσθαι, ὑπόκεισθαι τε διὰ τοῦτο τῷ ἀνδρὶ, καὶ τῆς ὑποταγῆς σύμβολα, τὸ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς κάλυμμα φέρειν. Τοῦτο γὰρ εἰδή-

λασων εἰπὼν, « Διὰ τοῦτο ἡ γυνὴ ὀφείλει ἐξουσίαν ἔχειν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, διὰ τοὺς ἀγγέλους. » Ὁ μὲν γὰρ ἄνθρωπος, οὕτως ἐν τῷ αὐτῷ τῆς ὑποταγῆς ὑπόκειται νόμῳ· διὸ οὐδὲ χρεῖαν ἔχει καλύπτεσθαι τὴν κεφαλὴν. Ἀλλὰ, καὶ, φησὶν, εἰποὶ ἂν τις, διὰ τὸ ὅτι ἄνθρωπος κεφαλὴν ἔχων τὸν Χριστὸν, καὶ τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ τὸ ἐνδοξότατον ὑπάρχων (εἰκὼν γὰρ καὶ δόξα Θεοῦ, φησὶν, ὡς περ καὶ αὐτοῦ χρηματίζει ἡ γυνὴ), οὐχὶ καὶ αὐτὸς κατακαλύπτει τὴν κεφαλὴν; Πρὸς δὲ ἔστιν εἰπεῖν, ὅτι δι' αὐτὸ μὲν τοῦτο μᾶλλον οὐκ ὀφείλει κατακαλύπτειν, ἵνα καὶ αὐτὸς ἐν τῷ ἀρχεῖν καὶ ἐξουσιάζειν, ἀλλὰ μὴ τελειν ὡς ἑτέρους τὸν κοινὸν εἰκονίζων Δεσπότην δεῖχῃ· ὅπερ ἐνδείξις ἐστὶ τὸ φέρειν ἀκάλυπτον τὴν κεφαλὴν. Ὅτι μὲν γὰρ ἀρχεῖ Θεὸς καὶ κυριεύει, κεφαλὴ πεφηνῶς τοῦ ἀνδρός, οὐκ αὐτοῦ μόνον, ἀλλὰ καὶ συμπάντων, οὐδεὶς ἀμφισβόλλας λόγος. Διόπερ οὐδὲ συμβόλων εἰς τοῦτο καθέστηκεν χρεῖα, τὴν ὑποταγὴν ἐνδεικνυμένων· πᾶσι γὰρ τὸ κατὰ πάντων αὐτοῦ κράτος, καὶ ἡ Δεσποτικὴ ἀνωμολόγηται κυριότης. Ὅτι δὲ γυναῖκα ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν δεῖ τετάχθαι τοῦ ἀνδρός, οὕτε πᾶσιν ὁμοίως φανερὸν, αὐτὴν τε εἰδέναι μάλιστα προσήκει καὶ τοῖς συμβόλοις ἐπιδεικνύναι. Ἐνταῦθα γὰρ καὶ τὰ σύμβολα περιφέρουσαι πολλῶν τε κατεξανίστανται, καὶ τὴν οὐκ εἰς τὰς ἀμειβούσας θορύβων καὶ ταραχῆς οὐ τὰς οὐκίας μόνον, ἀλλὰ καὶ πόλεις ἐπλήρωσαν. Εἰ δὲ μὴ τοῦτο ᾔην, καὶ τὴν ὑποταγὴν μὴ προσετέτακτο φυλάττειν, τί ἂν ἐγεγόνει; Εὐλόγως ἄρα καὶ βιωφελῶς ὁ μακάριος Παῦλος τὰ τε ἄλλα διωρίσατο, καὶ σοφοῖς τε καὶ φυσικοῖς, ἀλλὰ καὶ πολιτικοῖς συγκατασκευάσατο ἐνθυμήμασιν, ὥς ἀνδρὶ μὲν ἀκάλυπτον ἔχειν τὴν κεφαλὴν, γυναίκα δὲ οὐχὶ θεμιτὸν μὴ κατακαλύπτεσθαι.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΘ΄.

Τί δηλοῖ τὸ, « Οὐκ ἂν ὀρθῶς προσενέγκῃς, » κ. τ. λ.;

Edita a Montacutio, ep. 211, ad Constant., p. 309-315. Explanatio in Genes. iv, 7 (juxta interpretationem LXX virorum).

Τοῖς φιλομαθοῦσιν ἔγωγε (πῶς ἀνεπιφρονώτερον εἶπω;) χαρίεις εἰμὶ. Δι' ὃ τῶν ἡγορημένων σοὶ τὴν λύσιν, μετὰ τοῦ βαδίου σύντομον εὐρήσεις. Τὸ τοῖνον πρὸς τὸν ἀρχηγὸν τῆς ἀδελφοκτονίας εἰρημένον, « Οὐκ ἂν ὀρθῶς προσενέγκῃς, ὀρθῶς δὲ μὴ διέλῃς, ἡμαρτες, ἡσύχασον, » διαφόρους ἰσθὶ δυνάμενον δέξασθαι τὰς ἀναπτύξεις. Ὁ μὲν γὰρ ἀποφαντικῶς αὐτὸ εἰρησθαι ὑπειληφώς, τοιοῦτόν τινα τὸν ἐν αὐτῷ θεωρήσει νοῦν· Οὐκ ἂν ὀρθῶς προσενέγκῃς, ὅτι περ μὴδὲ διεῖλες ὀρθῶς. Τοῦτέστιν. Ἐπεὶ μὴ διεῖλες ὀρθῶς, οὐδὲ προσήνεγκας ὀρθῶς· ἡ γὰρ ὀρθὴ προσήνεξις τῆς ὀρθῆς ἥρῃται· διαιρέσεως· δι' ὃ ἡμαρτες, ἡσύχασον. Εἰ δὲ τις οὐκ ἀποφαινόμενον, ἀλλ' ἐν τύπῳ προσηνεγμένον ἐρωτήσεως τὸν λόγον ἐκλάθῃ (καὶ γὰρ καὶ τοῦτο μάλιστα ἐγγωρεῖ), τοιοῦτον εὐρήσει τὸν νοῦν· Οὐχὶ, φησὶ, καὶ ὀρθῶς προσενέγκῃς, ὀρθῶς δὲ ὅμως μὴ διέλῃς, ἡμαρτες; οἶον, Ἄρα γὰρ διότι ὀρθῶς προσήνεγκας, ὀρθῶς δὲ μὴ διεῖλες, οὐ δοκεῖς ἁμαρτεῖν; Οὐδὲν γὰρ ἔως κωλύει ὀρθῶς μὲν προσενεγκεῖν, τὸν μὴ ἐτέρῳ τιλῇ, μόνῳ δὲ θυσιάζοντα τῷ πάντων Θεῷ· μὴ μέντοι δι-

A est), non et ipse suum caput tegit? Cui respondendum, quod ob hoc ipsum legendum illi caput non est, ut in imperando et potestatem habendo, non subijciendo se aliis, communem Dominum exprimeret ostendatur; est ejus ostensio caput suum opertum habere. Quod Deus imperet et dominetur, ut quod caput viri sit, non viri solius, sed et omnium rerum, non est in ambiguo positum. Quocirca, nec a symbolis opus est indicare subjectionem, cum opponatur apud omnes in confesso ipsius potestas, et dominatio principalis super omnia. Ast, quod mulier debeat viro supponi, non est ex æquo omnibus clarum, ipsam vero hoc fateri opus est, et per symbola idem declarare. Sunt enim quæ cum signa ea circumferant, a multis resiliunt, et B ordinem invertunt, unde turbæ et tumultus non privatas solum ædes, sed urbes repleverunt: quod nisi ita esset, ut subjectionem servare juberentur, quid non accideret? Quocirca cum ratione conjunctum, et e communi utilitate Paulus, cum alia dedit in mandatis, et sapientiæ plenis, non tantum physica, sed et politica enthymemasi definita circumscripsit, quibus vir nudatum caput, mulier autem velatum habere jubetur.

Et in eos qui discendi sunt cupidi, valde (ne quid magis invidiosum dicam) ego graciosus et ab iis acceptus sum: quocirca quæstionem a te propositam solutionem, et facilem et concisam recipies. Illud, ad eum qui princeps fratricidium invenit, dictum: « Si recte obtuleris, non recte divideris, peccasti, quiesce: » multiplices, velim scias, admittit expositiones. Qui dictum putat assertive, talem sententiam latentem extundet: Haudquaquam recte offerre potes, quia non recte divisisti: hoc est: Quia minus recte divisisti, et minus recte obtulisti, nam recta oblatio pendet a recta distributione, quocirca peccasti et sis quietus. Quod si non assertive dictum, at interrogationis forma prolata

C QUÆSTIO CIX [Coisl. et Taur. CXXXI].

Quid sibi vult illud: « Non si recte obtuleris, » etc.

In eos qui discendi sunt cupidi, valde (ne quid magis invidiosum dicam) ego graciosus et ab iis acceptus sum: quocirca quæstionem a te propositam solutionem, et facilem et concisam recipies. Illud, ad eum qui princeps fratricidium invenit, dictum: « Si recte obtuleris, non recte divideris, peccasti, quiesce: » multiplices, velim scias, admittit expositiones. Qui dictum putat assertive, talem sententiam latentem extundet: Haudquaquam recte offerre potes, quia non recte divisisti: hoc est: Quia minus recte divisisti, et minus recte obtulisti, nam recta oblatio pendet a recta distributione, quocirca peccasti et sis quietus. Quod si non assertive dictum, at interrogationis forma prolata D tum velit (nam et id videtur), tum hic sensus erit: Nonne, licet recte obtuleris, et non recte divideris, peccasti? ac si diceret: An igitur quia recte obtulisti, recte autem non divisisti, non videris peccasse? Nihil vetat illum recte offerre dici, qui Deo soli, qui super omnia est, sacrificium et non alii offert; at non statim recte dividere, cum non ob-

VARIÆ LECTIONES.

^m ἴσ. ἡρῃται.

NOTÆ.

(1) Eundem textum exponit Photius supra, quæst. 71.

servet in dividendo congruentem legem. Qui sine A reprehensione Deo vult servire, inprimis recte dividere, et similiter recte offerre debet. Quod si una periodo concludatur locus, taliusmodi subiacet speculationi. Quod si non unam et simplicem, sed veluti e duabus contractam figuram hic quis agnoscat, et ad hunc modum periodum absolventem, ut partim elliptice, partim plenarie dicatur; nec ita vis infertur veritati, ita: Non, si recte attuleris, laudem consequeris, nisi et recte quoque divideris: nam ut pietatem sapit recte offerre, ita non recte dividere impietatis reatum affert. Hæc est constructio istius dicti, hic sensus inde elicitus.

Verum ulterius, « recte offerre » per se manifestum est; « recte dividere » indiget ulterioris explanationis. Ille igitur recte dividit, qui dona non quælibet Deo sacrat, sed recto iudicio illa discernit ac dividit, atque ita longe optima offert. Fieri enim non potest, quin omnium præstantissima et pretiosissima productori, datori et causæ universorum Deo debeant offerri et sacrari. Talis fuisse docetur Abel, animo puro et sincero Deum amans. Narratur de illo, quod « de primogenitis et pinguioribus oblationem tulit; » hoc est: illa quæ in primogenia productione, et in eo quod pingua erant et altitia cæteris præstabant, obtulit. Nam de omentosis, bene pastis et pinguefactis, et multa sedulitate curata frater fuerant, selectiora et optima dedit. Uterque frater studium in offerendo par habuit: at dividendi et eligendi optima, non erat par; sed Abel, ut recte obtulit, ita et recte divisit: Cain vel non recte obtulit, quia non recte divisit, vel si detur eum recte obtulisse, tamen in electione et separatione multum deficit; nam non præstantia, sed imperfecta obtulit. Id apparet quod in « ejus sacrificia Deus non respexit, » nec divinitus igne immisso, ut Abelis assumpsit: ita enim produnt factum, et inde convictum de non recte facta divisione. Atque ita se habet, « Nonne, si recte obtuleris, non et recte divideris, peccasti? » Quod sequitur: *Quiesce*, quasi diceret ac peccantem, Sis apud te solum quietus, et diligenter considera absurditatem facti tui et per poenitentiam peccato veniam acquirere. Per quietem et sedatas passiones facilius id et discernitur et iudicatur, quod prætermisum fuit. Sed et forte volebat reprimere illius impetum, quod ille misere ferebatur: « Peccasti, inquit, quiesce: » ne iniustitiæ accumulæ aliam: insaniam in me tuam circumscribito, a fraterno sanguine et manus et mentem immunes præsta. At illud: « Ad te erit conversio ejus, et tu illi dominaberis, » vel de oblato munere dicitur, quasi vellet, Indignum est, quod ego acceptem, quocirca aversum est ad te, et tu illius dominus etiamnum eris, ut fuisti, priusquam offerretur: vel, non quod offerebatur, sed in quo

A ελεῖν ὁρθῶς, τὸν μὴ τηροῦντα τὸν πρέποντα τῇ διαιρέσει θεομόν. Δεῖ δὲ τὸν ἀνεπιμώμως τοῖς θεοῖς ὑπερπετούμενον, ὁρθῶς τε προβαιεῖν, καὶ ὁρθῶς ὁμοίως προσενεγκεῖν. Ἄλλ' εἰ μὲν κατὰ μίαν περίοδον εἴη τὸ χωρίον θεωρημένον, τοιαύταις ἂν ὑπάγοιτο θεωρίαις. Εἰ δὲ τις οὐχ ἀπλήν καὶ μίαν, ἀλλ' ὅσον ἐκ δύο τινῶν βραχυτέρων συγχειμένην, ὑπολάβοι τὸ τοῦ ἀποφανισμένου σχῆμα, καὶ οὕτω φυλάττουσαν τὴν περίοδον, καὶ τὸ μὲν αὐτῆς κατ' ἐλλειψιν, τὸ δὲ αὐτοτελῶς εἰρησθαί· οὐδ' οὕτω τῇ φύσει τῆς ἀληθείας λυμάνεται· ὅσον· Οὐχὶ ἂν ὁρθῶς μὲν προσενεγκῆς εὐδοκίμησας, ἂν δὲ μὴ ὁρθῶς διέλῃς, ἡμαρτες. Καὶ γὰρ ὥσπερ τὸ ὁρθῶς προσενεγκεῖν εὐσεβείας, οὕτω τὸ μὴ ὁρθῶς διελεῖν ἀσεβείας ὑπεύθυνον. Καὶ ὁ μὲν τῆς τοῦ ῥητοῦ συντάξεως λόγος, καὶ ἡ αὐτῆς ἀναφανισμένη διάνοια, ἐν τοῦτοις.

Ἄλλὰ γὰρ τὸ μὲν, προσενεγκεῖν ὁρθῶς, αὐτόθεν ὁρῶν· τὸ δὲ, μὴ διελεῖν ὁρθῶς, ἰσως δέεται σαφηνείας. Ἐκεῖνος τοιγαροῦν ὁρθῶς διαιρεῖ, ὁ μὴ τὰ τυχόντα ὥρᾳ φέρων θεῷ, ἀλλ' ὁρθῇ κρίσει διαιρούμενός τε καὶ διακρίνων, καὶ διορθοροῦμενος αὐτῇ τὰ πολλὰ τῶν ἄλλων προφερέστερα. Πῶς γὰρ οὐχὶ τὰ πάντων ἐν ὑπεροχῇ τιμιώτερα, τῷ γενεσιουργῷ καὶ δοτῇ καὶ πάντων αἰτίῳ τῶν καλῶν θεῷ, μὴ προσήκειν ἐξαίρειν καὶ ἱεροθυτεῖν; Τοιοῦτος δέδεικται καὶ Ἄβελ, εὐγνωμονῶν τε καὶ τὸ θεῶν καθαρῶς φιλῶν· καὶ γὰρ εἴρηται περὶ αὐτοῦ, ὡς « Ἀπὸ τῶν πρωτοτόκων καὶ ἀπὸ τῶν στεάτων προσήνεγκεν »· τοῦτέστιν, ἀ τῶν ἄλλων ἐν τε τῷ πρωτότοκῳ εἶναι, καὶ ἐν τῷ, ὡς ἂν εἴποι τις, ἐστεατώσθαι καὶ καταλειπάνθαι διέφερε, ταῦτα προσέφερε. Τὸ γὰρ ἀπὸ τῶν στεάτων, τὸν εὐτραφῶν καὶ ἐστεατωμένων φησὶ, καὶ τῇ πολλῇ ἐπιμελείᾳ παρεχομένων τὸ ἐξηρημένον καὶ ἄριστον. Ἄλλὰ τοῦ μὲν προσενεγκεῖν, ἀμφοῖν ἐγγεγονέη ἡ φροντίς· τοῦ δὲ διελεῖν καὶ ἐκλέξασθαι τὰ ἀμείνω, οὐκ ἐστὶ ὁμοίως ἀμφοῖν· ἀλλ' ὁ μὲν Ἄβελ, ὥσπερ διέλεν ὁρθῶς, οὕτω καὶ προσήνεγκεν· ὁ δὲ Κάιν, ἢ οὐδὲ προσήνεγκεν ὁρθῶς, ὅτι μὴ δὲ διέλεν· ἢ εἰ καὶ δοίη τις ὁρθῶς προσενεγκεῖν, ἀλλὰ περὶ γε τὴν ἐξαίρεσιν καὶ ἐκλογὴν πλείστον ὅσον διῆμαρτεν· οὐδὲ γὰρ τὰ κρίσσω, τὰ δὲ μὴ τοιαῦτα, προσήνεγκε. Καὶ ὁρῶν ἐξ ὧν τε « θεὸς ταῖς αὐτοῦ θυαῖς μὴ ἐπέδλεψε, » μὴ δὲ πυρὶ θείῳ, ὥσπερ τὰ τοῦ Ἄβελ ὀλοκαῦτῳσε· τοῦτο γὰρ τινες ἐκδεδώχασιν, καὶ ἐξ ὧν τὸν ἐλεγχον τῆς οὐκ ὁρθῆς ἀπέτισε διαιρέσεως. Ἄλλὰ τὸ μὲν, « Οὐκ ἂν ὁρθῶς προσενεγκῆς, ὁρθῶς δὲ μὴ διέλῃς, ἡμαρτες; » τοιοῦτον. Τὸ δὲ, *Ἠσύχασον*, ἵνα εἴπῃς πρὸς ἡμαρτηκότα, Ἠρέμησον κατὰ σεαυτὸν, καὶ διασχόπησον ἀκριβῶς τοῦ πεπραγμένου τοῦ αἰτοπον, καὶ μετανοεῖς τὸ ἡμαρτηθὲν ἐξέλῃσαι. Ἐν ἡσυχίᾳ γὰρ καὶ τῷ ἀταράχῳ τῶν λογισμῶν μᾶλλον συνορᾶται καὶ κρίνεται τὸ παροραθὲν. Τάχα δὲ καὶ προαναστέλλοντος ἦν τὴν ὁρμὴν τὴν ἐφ' ᾧ περ αὐτὸς ἀθλίως ἐκδέσθην· « Ἠμαρτες, φησὶν, ἡσυχασον »· μὴ πρόσθης ἑταροῦ τῷ ἀδικήματι· μέχρι τῆς εἰς ἐμὲ πλημμελείας; περὶ γραφον τὴν ἀπόνοιαν, ἀδελφικῶν αἱμάτων μὴ τὰς χεῖρας μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν γνώμην καθαρὰν διαφύλαξον. Τὸ δὲ, « Πρὸς σὲ ἡ ἀποστρέφῃ αὐτοῦ,

καὶ σὺ αὐτοῦ ἄρξεις, ἢ περὶ αὐτοῦ τοῦ προσενηχθέν-
τος εἴρηται, ὅλον, Ἀνάξιον, φησὶν, τῆς ἐμῆς ἐστὶ
προσφοράς, διὸ ἀποστρέφεται σοὶ καὶ αὐτὸς αὐτοῦ,
ὥσπερ καὶ πρὶν ἢ προσενηχθῆναι κύριος ἔση· ἢ
οὐχὶ τὸ προσενηχθέν, ἀλλ' αὐτὸ τὸ διαμαρτη-
θὲν περὶ τὴν προσένεξιν ὁ λόγος δηλοῖ· τούτέστιν,
Σὺ τοῦ ἁμαρτήματος, οὐκ ἄλλος, γέγονας αἴτιος·
διὸ ἡ ἀποστροφή αὐτοῦ, καὶ ἡ ἀναφορά πρὸς σὲ
ἐπανήξει, καὶ σὺ αὐτοῦ ἄρξεις ἀρχηγὸς ὁφθαλμοῦ τῆς
περὶ τὸ θεῖον ὀλιγωρίας, ἐξ οὗ καὶ τὰ λοιπὰ τῶν ἁμαρ-
τημάτων προέρχεται. Εἰ δέ τις εἴποι καὶ ὡς παρα-
ψυχῆς ἕνεκα τοῦτο εἴρηται (ἐλελύπητο γὰρ ὁ Κάιν,
εἰ καὶ μὴ διότι ἡμάρτηκεν, ἀλλ' ὅτι τὸ ἦν τὸν ἔσχεν
ἐπὶ ταῖς θυσίαις παρὰ τὸν ἀδελφόν), οὐδὲ τοῦτο μα-
κρὸν τῆς ἀπειροῦ καὶ ἀνεξιχνίαστου φιλανθρωπίας
τοῦ Θεοῦ· ὡς ἂν εἴποι φιλόστοργος πατὴρ πρὸς
ἡμαρτηκῶτα παῖδα, Μὴ συμπίσης, μὴδὲ καταποθῆς
τῇ λύπῃ, τοῖς δώροις σε παρευδοκίμησαντος τοῦ
ἀδελφοῦ· εἰ γὰρ καὶ ἐξ ὧν αὐτὸς ὁσίως ἔπραξεν δι-
καιοπρεπῶς προτετιμῆται, ἀλλ' οὐν ἀποστραφῆσεται

πρωτοτοκίων αὐτὸς πάλιν τὸ πρεσβεῖον ἐξείς, ἂν
αἰραρετον γὰρ ἔσται σοὶ τὸ κατ' αὐτοῦ κύριος, ὅπερ
Ἀλλὰ κατ' ἐπιστολὴν ἱκανὰ καὶ ταῦτα οἶμαι. Οἶδα
δὲ τινὰς ποτε τῶν παλαιωτάτων Ἰουδαίων γεγρα-
φτάς, οἳ τὸ ἐλλόγιμον τῶν ἄλλων ἔχειν ἐδόκουν, διὰ
τοῦτο εἰρησθαι τὸν Κάιν μὴ διελεῖν ὁρθῶς διότι ἀπὸ
τῶν ἀψύχων, ἀλλ' οὐκ ἀπὸ τῶν ἐμψύχων, ὥσπερ ὁ
Ἀβελ, τὰ δῶρα προσέφερεν (καθυσταρεῖν γὰρ καὶ
ἐλαττωθῆναι πολλῶν τῶν ἐμψύχων τὰ ἀψυχα)· δι' ὃ
καὶ τὸν τῶν ὧλων Θεὸν τοῦ μὲν ἐψησθῆναι τοῖς δώ-
ροις ὡς ἐμψύχοις, τοῦ δὲ τὴν θυσίαν ὑπερίκειν ὡς ἐκ
τῶν ἀψύχων εἰσχεχομένην. Ἀλλ' εἴπερ οὕτως εἴ-
χεν, οὐκ ἂν ὁ Κάιν τὴν διαίρεσιν, ἀλλ' αὐτὴν ἂν τὴν
θυσίαν ὠνεῖδ'ετο, ὅτι περ ἀντὶ τῶν καρπῶν μὴ ζῶα
προσῆνεγκεν. Ἀλλ' οὐδαμοῦ φαίνεται τοῦτο ἡ θεία
καταμεμφαμένη φωνή· ἀλλὰ τῶν μὲν δώρων οὐδὲν
ῥητάσται, ὅπερ δὲ τῆς διαίρεσεως τὴν μεμψὶν ἐπ-
ήνεγκεν. Ἀλλ' ὥστε δὲ εἰ ὁ μὲν ἀπαρχῆς βίον τὸ γη-
ποιεῖν, ὁ δὲ τὸ ποιμαίνειν ἐτίθετο, πῶς οὐκ ἄλογον
ὑπολαμβάνειν ὅτι αἰτίαν γενέσθαι τὸν Κάιν, διότι
μὴ ἀπὸ τῶν ἀλλοτρίων, ἀλλ' ἀπὸ τῶν οἰκείων προσ-
ήνεγκεν· Κάκεινο δὲ τις προσβείη, ὡς οὐκ ἐν τῇ προσ-
ένεξί· τῆς θυσίας μάλλον, ἀλλ' ἀπαρχῆς τῆς τῶν βίων
αἰρέσεως· ἔδει τὸν μὲν φαυλίζεν ὅτι γηποιεῖν εἴλετο,
τὸν δὲ ποιμαίνοντα ἀποδέχεσθαι. Τὸ γὰρ τῶν ἐπιτη-
δευμάτων διάφορον ἀρχὴ καὶ αἰτία καθέστηκεν τοῦ
τῶν μὲν, ὡς ἐνόμισαν, ἁμαρτεῖν καρποῖς θυσιάζοντα,
τὸν δὲ παρευδοκίμησαι ζῶα τὰ δῶρα ποιούμενον.
Πῶς δὲ καὶ ταῖς νομοθεσίαις ὑστερον σεμιβαλὲς τε
καὶ στάγυες καὶ ἄρτοι προσέσταις εἰς προσφορὰν Θεῷ
εἰλογίζοντο; Εἰ δὲ καὶ «καλὰ λίαν» οὐχὶ τίνα τῶν
δημιουργημάτων, ἀλλὰ πάντα τῷ γενεσιουργῷ λόγῳ
εἴρηται, καὶ πεποίηται, τίνα λόγον ἔχει, τοὺς ἀπὸ
γῆς καρποὺς, καὶ ἅ μάλλόν ἐστιν ἀνθρώπων τροφή,
ἐν ἀτίμῳ μόρῃ καὶ βδελύγματι τὸν δημιουργήσαν-
τα παραπέμπεσθαι; Διὸ τῆς τοιαύτης ἐπιβολῆς τὴν
προτεθεωρημένην ἐξήγησιν μάλλον ἐνχρητίον. Αὕτη
γὰρ καὶ οἷς ὁ τῆς καθαρᾶς ἡμῶν καὶ ἀναμάρκτου
θυσίας λόγος ἡγνότης, δοκεῖ πῶς ἄδειν ὁμόφωνα·
ἐξ ὧν καὶ ὁ τῆς ἀποστασίας Ἰουλιανὸς κατὰ τῆς εὐ-

A peccabatur, cum offerretur, intelligi debet: ac si
diceret: Tu peccati istius, et non alius, fuisti cau-
sa; quare ejus conversio et relatio ad te erit,
tuque dominaberis; dux ejus contemptus divini
numinis, unde cætera peccata processerunt. Sin
velit aliquis, hoc consolandi causa dictum (nam
mæstus erat Cain, non eo quod peccaverat, sed
quod in secundis post fratrem quoad sacrificia
fuerat), non hoc longe recedit ab infinita et inscru-
tabili misericordia Dei; ac si indulgens pater filium
delinquentem alloqueretur, Noli concidere, aut
mærore absorberi, quod frater te donis suis supe-
raverit: si enim rite præsertur, ob id quod recte
fecit, tamen iterum ille ad te convertietur, sub te
erit, et primogenituræ prærogativis præcedes eum,
B si per resipiscentiam te correxeris a peccato: præ-
rogativa illa tibi non auferetur, quam accepisti in
eo quod maternos dolores primus solveris.

σοὶ πάλιν καὶ ὑπὸ σὲ ἔσται, καὶ τῷ προνομίῳ τῶν
μεταμελείς σου τὸν τοῦ πάλαιματος ἀνορθώσης· ἀν-
εἰληφας ἐξ ὧν πρῶτος τὰς μητρικὰς εὐστας ὠδύνας.

Atque hæc suffecerint epistolæ. Novi quosdam
res Judæorum antiquissimas memoriæ mandan-
tes, qui ante alios scientia præditi visi sunt,
qui ideo existimant Cain minime recte divisisse
dici, quia non a viventibus, ut Abel, sed ab inani-
matis munera accepta dedit (multis enim modis
inanimata cedunt animatis): Deum itaque universa
illius dona animata accepta habuisse, hujus sacrifi-
cium rejecisse, quod de inanimatis appareretur.
Sed si id ita fiet, haudquaquam divisio, sed ipsum
sacrificium accusaretur, quod non animalia pro
frugibus offerret. Sed non videtur hoc divina illa
voce increpatum; de donis non accusat, reprehendit
tantum divisionem. Certè si ab initio agricola-
tionem ille, pastoritiam isie sequebatur, a ratione
omnino alienum est existimare Cainum in culpa
fuisse, quia non de alienis, sed de suis oblationem
offerebat. Addere licet, quod non in offerendo, sed
in eligendo vitæ institutio accusandus erat: quia
agriculturam elegerit, et fratri reliquerit pasturam.
Differentia quippe institutæ vitæ causam dedit et
principium, quod opinantur illum peccasse, dum
de fructibus sacrificium offerret, cum ille laudetur,
qui animalia dedit. Sed deinceps etiam in lege, quô-
modo similia, aristæ, panes propositionis ad obla-
tiones divinas deputabantur? Quod si «valde bona»
non aliquæ tantum res creatæ, sed universim
omnia verbo Conditoris commendantur, quæ ratio
suaserit ut fructus e terra, quæ humanæ alitioni
tum deputabantur, inhonoranda aut vitia despue-
rentur? Quocirca priorem illam expositionem lon-
ge prætulerim hæc adjectitia. Nam ista, iis quibus
ratio ignoratur puri nostri et sine sanguine sacrifi-
cii, quodammodo videtur consentire: unde apo-
stata Julianus ille contra religionem scribens, cum
stulta et ridicula proferret, videbatur tamen non
inepte nec absurde Christianos reprehendere, quod
nequaquam Numen animalibus cæcis honorarent.

σεβείας γράφων, ἀλλόκοτα μὲν καὶ μωρὰ γράφων, ὅμως ἐδοξέν τι σοφὸν καὶ δυσεπιτίμητον αἰτιᾶσθαι Χριστιανοὺς, ὅτι μὴ ζωοθυσίαις τὸ θεῖον γεραίρουν.

QUÆSTIO CX [Coisl. et Taur. CXXXII].

EPOTHEIS PP.

Edita a Montacutio, ep. 215, ad Euschemon. p. 313, 314. De Christi apparitione in Hierosolymis promissam in Galilæa apparitionem præveriente.

Promissum prævenit Servator propter discipulorum parvanimitatem: et ante accessum in Galilæam apud Hierosolymas se manifestat: non in hoc promissum suum violavit, nec longe differtur, quod propter magnam misericordiam tam cito adimplebatur. Si quis animo perverso veritatem in mendacium vertere velit, et dicat non esse veracis, promittere visionem in Galilæa, illam vero Hierosolymis exhibere: consideret, quod ubi dixerat Servator se fruitionem beatæ ipsius visionis in Galilæa exhibiturum, et omnino non exhiberet: vel si adjiceret Hierosolymis haudquaquam ipsum visuros, et tamen viderent, non sine justa forsitan ratione quis de mendacio postularet. Quod si Galilæicam apparitionem præmittens et illam præstitit, ac etiam in Hierosolymis addiderit aliam, ubi mendacii processus, licet in exili phantasia relinquatur? Imo quare non potius veritatis duplex erit adimpletio, illius quam promisit, et ejus quam sine promisso præstitit? Sed ulterius adverte: si simpliciter discipulis pollicitus esset se visum iri in Galilæa, et ille prius alicubi videretur, in confesso erit non mentitum. Sin abeunt diceret visuros, at illi non abirent, quippe qui miraculum illud resurrectionis nequaquam firmiter credentes, ut, relictis Hierosolymis, illum in Galilæa videndum expectarent: quomodo non irrationalis est opinio de mendacio et sycophantia? Sed et absque istis prædictis, intueri inprimis oportet, quod, licet Hierosolymis adfuit, et visus est discipulis suis Servator, non tamen principaliter illi eum intuebantur. Qui enim possent, qui se spiritum videre putabant? Quod si autem postea credebant, tamen nec illud magnum fuit. Quid enim præter hoc, « Spiritum carnem et ossa non habere⁷⁶, » quod, qui mortem obierat, resurrexit? Quocirca illos increpans ait: « Quid turbati estis? Quorsum cogitationes ascendunt in corda vestra⁷⁷? » Hoc non erat eorum qui animis fuerant confirmati, qui immobilibus veritatī rationibus adhærebant. In Galilæa revera viderunt eum, ibidem revelato modo manifestabatur: quod quem intuebantur oculis, ipse esset, « qui mortis dominium spoliaverat⁷⁸, » ipse, « qui rerum omnium quæ in cælo sunt ac in terra potestatem acceperat et dominium⁷⁹, » quando summam et excelsam apostolatus dignitatem super orbem universum excellentiam accipiebant. Quare doctorem suum discipuli revera in Galilæa videbant, Dominum et eum potestate omnibus imposi-

A Συντέμνει τὴν ὑπόσχεσιν ὁ Σωτὴρ, διὰ τὴν ὀλιγοψυχίαν τῶν μαθητῶν· καὶ πρὸ τῆς Γαλιλαίας ἐν αὐτοῖς Ἱεροσολύμοις αὐτοῖς ἐμφανίζεται· καὶ οὐ δὴ πού τοῦτο τῆς ἐπαγγελίας ὑπάρχει παράβασις, οὐδὲ πολλοὺ δει· ταχεῖα δὲ μᾶλλον ἐκ πολλῆς φιλανθρωπίας ἐκπλήρωσις. Εἰ δ' ἔτι τις ἀγνωμονῶν εἰς ψεύδος ἔλκειν τὴν ἀλήθειαν ἐκδιάζοιτο, οὐκ εἶναι λέγων ἐπαληθεύοντος, ἐν μὲν τῇ Γαλιλαίᾳ παρασχέιν τὴν ἔψιν ἐπαγγελιασθαι, ἐν Ἱεροσολύμοις δὲ ταύτην δωρῆσασθαι· ἐκεῖνο μᾶλλον συνιέτω, ὡς, εἰπερ εἰπὼν ὁ Σωτὴρ, ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ δοῦναι τοῖς μαθηταῖς τὴν ἀπόλαυσιν τῆς μακαρίας θείας⁸⁰· ἐκεῖνης, εἴτα μὴ ὅλως παρέσχεν· ἢ προσθεῖς ἐν Ἱεροσολύμοις μηδαμῶς αὐτοῖς ὀφθῆναι, ἔπειτα ὥφθη, οὐκ ἂν ἀφρόνως λίαν εἰς ὑπόνοιαν τις ἐξεφέρετο τοῦ ψεύδους· εἰ δὲ τὴν ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ ἐπιφάνειαν προαγγελίας, καὶ ταύτην ἐκπλήρωσε, καὶ τὴν ἐν Ἱεροσολύμοις ἐχαρίσατο, ποῦ τῷ ψεύδει πάρος, κἂν γοῦν ἐν ψιλῇ τινι καταλείποιτο φαντασία; Μᾶλλον δὲ, πῶς οὐκ ἔστιν, ὡς ἂν τις εἰποι, διπλῇ τις τῆς ἀληθείας ἐκπλήρωσις, ὧν τε ὑπέσχετο, καὶ ὧν μὴδὲ ὑποσχόμενος ἐχαρίσατο; Ὅσα δὲ κἀκεῖνο· εἰ μὲν ἀπλῶς ἦν προαγγελίας ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ τοῖς μαθηταῖς ὁραθῆσεσθαι, ὃ δὲ ἀλλαχοῦ πρότερον ὥράθη, συγκεχωρείσθω καὶ μὴδὲ χώραν ἔχον τὸ ψεῦδος. Εἰ δὲ ἀπελθόντας ἔφη ὁφείσθαι, οἱ δὲ οὕτω παρεγένοντο, οὐδὲ γὰρ ἦν αὐτοῖς ἐνεστηριγμένον τὸ τῆς ἀναστάσεως θαῦμα, ἵνα τὸν ἀναστάντα, τὰ Ἱεροσόλυμα λιπόντες, εἰς τὴν Γαλιλαίαν ἰδεῖν προσδοκῶσι· πῶς οὐκ ἀσύνητος σφόδρα τῆς ἐπὶ τῷ ψεύδει συκοφαντίας ἡ δόξα; Χωρὶς δὲ τῶν εἰρημένων συνορῶν μάλιστα δεήσει, ὡς κἂν ἐν Ἱεροσολύμοις ἐπέστη, καὶ ὥφθη τοῖς μαθηταῖς ὁ Σωτὴρ, ἀλλ' οὖν οὐ κυρίως ἐκεῖνοι τοῦτον ἐθεάσαντο· πῶς γὰρ ἐώρων, οἳ γε πνεῦμα θεωρεῖν ἐδόκουν; Εἰ δὲ καὶ ὑστερον ἐπίστευον, ἀλλ' οὐδὲ οὕτω μέγα· τί γὰρ, πλὴν ὅτι· « Πνεῦμα σάρκα καὶ ὀστέα οὐκ ἔχει, » καὶ ὅτι αὐτὸς ὁ θανατωθεὶς καὶ ἀνέστηκε; Διὸ καὶ ἐπιτιμῶν αὐτοῖς· ἔλεγε· « Τί τεταραγμένοι ἐστέ, καὶ διὰ τί λογισμοὶ ἀναβαίνουσιν ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν; » ὅπερ οὐκ ἦν ἐστερωμένων ταῖς γνώμαις, οὐδ' ἀκινήτοις χρωμένων περὶ τὴν ἀλήθειαν τοῖς λογισμοῖς. Ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ δὲ ἀληθῶς ἐθεάσαντο καὶ εἶδον· ἐκεῖσε γὰρ αὐτοῖς ἀποκαλυφθὲν ἐτρανώθη, ὡς ὃν βλέπουσι καὶ ὁρῶσιν, αὐτὸς μὲν ἐστίν· ὁ τοῦ θανάτου σκυλεύσας τὸ κράτος· αὐτὸς δὲ ὁ πάντων ἁπάσαν τῶν ἐπὶ γῆς καὶ οὐρανῷ, τὴν ἐξουσίαν καὶ κυριότητα ἀναδεεδυμένος· ὅτε καὶ τὸ μέγα καὶ ὑψηλὸν τῆς ἀποστολῆς ἀξίωμα, τῆς ἀνὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην περιεβάλλοντο. Τοιγαροῦν, ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ

⁷⁶ Luc. xxiv, 39.

⁷⁷ ibid. 38.

⁷⁸ Hebr. ii, 14.

⁷⁹ Matth. xxviii, 18-20.

VARIÆ LECTIONES.

π C. M. θεωρίας. ° C. M. ἀναδεεδυμένος.

τὸν διδάσκαλον, ὡς ἀληθῶς, οἱ μαθηταὶ ἐθεάσαντο· Κύριον γὰρ καὶ ἐξουσιαστὴν τοῦ παντός, τῆς τε χάριτος τοῦ παναγίου Πνεύματος χορηγόν, καὶ τῶν ἄλλων ἀγαθῶν ταμίαν τότε μᾶλλον ἢ πρότερον διδάχθέντες, κατενόησαν. Παναληθῶς ἄρα καὶ θεοπρεπῶς ἔφη ὁ Χριστὸς, κἂν ἐν Ἱερουσολύμοις ἑαυτὸν προῦπέδειξεν, ὅτι περ οἱ μαθηταὶ τὴν Γαλιλαίαν καταλαβόντες, ἐκεῖ αὐτὸν ὄψονται.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΠΙΑ'.

Edita a Montacutio, ep. 214, ad Stephanum, p. 315-317. In psal. cxxiv, 13, et psal. cxv, 4, juxta LXX.

«Τὰ εἰδωλὰ τῶν ἐθνῶν ἀργύριον καὶ χρυσίον ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων. » Τί δὲ τὰ σπονδεῖα τῆς τῶν Χριστιανῶν θρησκείας, καὶ οἱ κρατῆρες, καὶ αἱ θυσκεαὶ, καὶ οἱ τοῦ σταυροῦ τύποι καὶ μυρία ἄλλα; εἰ γὰρ εἰπεῖν τῆς Μωσαϊκῆς θυσίας τὰ σύμβολα· οὐχὶ ἀργύριον, καὶ χρυσίον, καὶ ξύλα, καὶ χρώματα, καὶ ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων; Μὴ γένοιτο· οὐ γὰρ ἀργύριον εἰσιν, ἀλλ' ἐξ ἀργύρου· οἷδε χρυσίον, ἀλλὰ χρυσοῦ πεποιημένα· οὐδὲ ξύλα, ἢ χρώματα, ἀλλ' ὕλην μὲν ἔχει ταῦτα. Ἐτερον δὲ τί ἐστὶν ἐκ τούτων, θαυμάσιον οἶον συντετελεσμένον· οὐ μὴν οὐδ' ἐστὶ χειρῶν ἀνθρώπων παιζόντων περὶ τὴν ὕλην, χωρὶς τε πάσης ἐνεργείας θείας τὸ παρεμπιπτόν αὐτῶν ταῖς διανοαῖς ἀναπλαττόντων. Διὰ τοῦτο, τὰ μὲν οὐδὲν ἑτερόν ἐστι πλὴν αὐτῇ ἡ ὕλη περιυδρισμένη, καὶ ὁ τῶν ἀνθρωπίνων χειρῶν ἀνεπίσκεπτός τε καὶ ἀλόγιστος πόνος· τὰ δὲ μορφάζεται μὲν ἐπὶ τῇ ὕλῃ, καὶ τὴν χεῖρα ὑπηρετοῦσαν ἔχει, ἀλλ' ἄνωθεν κινουμένην· ὑπηρετεῖται γὰρ ταῖς ἀνωθεν ἐπινοαῖς καὶ λογισμοῖς ἐμφορεῖ, καὶ πρὸς τὴν εὐσεβῆ κρίσιν ἀνηγμένοις. Προσύχες P, Εἰκονομάχῃ, καὶ μὴ ἐπαισχυνθῆς μαθεῖν, δι' ὧν αἰσχύνῃς φρικτῆς ἀπαιδάττη, καὶ δίκην ἀφυκτον φυγεῖν ἐξευρήσεις. Ὡς περ δὲ τὰ ἡμέτερα σπονδεῖα καὶ οἱ κρατῆρες, καὶ αἱ θυσκεαὶ, καὶ οἱ τοῦ σταυροῦ τύποι, καὶ τὰ παραπλήσια, οὐ χρυσοῦς, οὐκ ἀργυρος, οὐδὲ ξύλων, ἢ χρωμάτων ὕλη, οὐδ' ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων· οὕτως οὐδὲ τὰ ἱερὰ ἡμῶν τῶν εἰκονισμάτων ἐκτυπώματα, οὐκ ἐστὶν ἀργύριον, οὐδὲ χρυσίον, οὐδὲ χαλκός, οὐ μὴν οὐδὲ χρώματα οὐδ' ἔργα (μῆτι γένηται!) χειρῶν ἀνθρωπίνων. Τῆς γὰρ ἀνέκαθεν ἀποστολικῆς τε καὶ πατρικῆς παραδόσεως, τὸ θεῖον καὶ ἀδιάπτωτον κήρυγμα, οἷον τις ἐμπνοὺς σοφία, τὴν ὕλην ἀπολαμβάνουσα, καὶ κατὰ τοὺς ἰδίους καὶ ἱεροὺς θεσμούς ἐργαζομένη, ταύτην καὶ τεχνιτεύουσα, εἰκονίζει τε καὶ μορφοποιεῖ οὐδὲν τῆς ὕλικῆς ἀκοσμίας, ἢ τῆς ἀνθρωπίνης περιεργείας, ἐν αὐτοῖς ἕως παρῆρσιάζεσθαι· ὅλον δὲ τὸ ἔργον ἑαυτῆς δεικνύσα καὶ ἀποφαίνουσα καθαρὰς ἡμῖν καὶ ἀκιδόηλους ἐν τοῖς σεπτοῖς εἰκονίσμασι τὰς τῶν πρωτοτύπων ἐμφάσεις ἱεροπρεπῶς τε καὶ ἱεροτύπως παρέχεται.

Ἐχεις οὖν, ὡς ἐν βραχείῳ, οἶμαι, δι' ὧν τε σαυτὸν τὴν προγονικὴν εὐσέβειαν καρποφοροῦντα μᾶλλον ἐπιδείξεις, καὶ τοὺς αἰρετίζοντας ἐπιστομίσεις. Τῇ μὲν γὰρ τῆς ὕλης λόγῳ καὶ τῇ ὑποκειμένῳ, ὥς περ τράπεζα Θεοῦ, καὶ τράπεζα δαιμονίων,

Atum divinæ Spiritus sancti gratiæ elargitorem : aliorum quoque bonorum promum condum : quod clarius quam antea cognoscebant. Quocirca verissime set divine dixit Christus, utcumque se præstendebat Hierosolymis, quod ipsum, cum venissent in Galilæam, visuri erunt

QUÆSTIO CXI [Coisl. et Taur. CXXXIII].

«Idola gentium argentum et aurum, opera manuum humanarum. » Vasa libatoria in religione Christiana, crateres, thuribula, crucis effigies, et sexcenta alia : prætermitto enim symbola Mosaici sacrificii; nonne argentum sunt et aurum, ligna, colores, opera manuum humanarum? Imo absit, argentum non sunt, sed argentea, non aurum, sed ex auro facta, non ligna, non colores, sed materiem illam habent. Aliud est ex istis, quod perficitur opus mirum : non sunt manuum humanarum in materia ludentium, et sine omni operatione divinâ id quod cogitationem subierit fabricantium. Quocirca illa nihil aliud sunt, quam materia contumeliose tractata, et manuum humanarum labor sine ratione et consideratione ulla : ista autem efformata in materia, et manus habent subministrantes, sed motas a cælo : nam subservitur cælestibus inspirationibus, et rationi prudenti, et iudicium pietatis promoventibus. Attende, Iconomache, nec ediscere te pudeat illa per quæ liberaberis a pudore terribili, et unde rationem inibis iudicium inevitabile declinandi : veluti cum libatoria nostra, calices, et thuribula, crucis figuræ, ac similia, non sunt aurum, non argentum, non lignorum, non colorum materies, neque opera manuum humanarum : ita sacratæ imaginum representationes non sunt aurum, argentum, æs, colores, non opera manuum (Deus meliora!) humanarum. Prædicatio divina et invariata traditionis ab initio apostolicæ et patricæ, tanquam vivida quædam sapientia materiem apprehensam juxta proprias et divinas leges operata, et artificiose tractans, formam et figuram imaginis in eam inducit, nihil plane vel deordinationis materialis, vel humanæ curiositatis ibi permittens libere exstare; sed opus suum omnino et in solidum ostentans, puras et impermixtas prototyporum representationes, ut rei sacræ convenit et sacratæ famæ, exhibet.

Ita habes, opinor, unde fructus pietatis tuorum progenitorum percipere declares, et hæreticorum ora obtures, breviter expressa. Nam, quod materialem rationem spectat, mensa Dei, et mensa dæmonum, sacrificium divinum, et diabolicum sacri-

VARIE LECTIONES.

ficiū, paganorum orgia, et mystagogiæ Christianorum, et multa alia, quæ per summos gradus disparantur, non magna tamen constant differentia: usu ac titulo, consecratione, ac mystica participatione, et in multis aliis, inexplicabile discrimen obtinent. Ad hunc modum idola gentium, et Christianorum imagines, templum Dei, et idolorum aræ, nidoris Græcanici liturgica vasa, ac nostri sacrificii puri illius et sine sanguine sacrata receptacula: hæc utraque, quæ sic in oppositum secernuntur, materiem habent aliquando eandem, ac in nullo discrepantem: at secundum formalia, et speciem inducentia, aut alteritatem inducere valentia, inexplicabilis resultat nec verbis exprimenda differentia. Quapropter materia minime in meliorem statum mutata, quin potius abunde participans, non immerito lignum, lapides, aurum, argentum, æs, opera manuum humanarum appellantur, et profana sunt, impia, impura, partim propter materiem, partim propter artificem, partim ab iis quibus imple et scelerate ascribuntur denominationem sortita. Hanc ob causam, licet os habeant, muta dicuntur; licet pedes et manus, non moveri tamen: licet aures, nasos, tamen sine sensu, sine actione inania esse dicuntur. Quorum enim archetypa, vel nihil, vel misera, vel sacrilega sunt, eorum artifex inter impios magis miser est, et cultus exhibitus Deo magis exosus; hisce nullo modo potest adaptari gratiæ et gloriæ quidquam operationis, aut honestior appellatio. At Christianorum sacra et venerabilia vasa sacramentalia, templa, imagines, et alia pietatis cultusque signa, utcunque eandem materiem sortiantur, in melius tamen multo transformantur; usu, nomine, mystagogia et exemplarium divinitate, quorum per characteres exprimuntur, et sanctificata separataque perficiuntur. Hanc ob causam haud ulterius lignum, lapis, argentum, aurum, non modo colores potestate et gratia assistente et specificante destituti reputari debent vel nominari: sancta potius, honoranda, gloriosa, venerabilia. Cum enim participant cœlestem operationem, et eam iis communicent, quibus dedicantur, quorum nomen referunt, speciem repræsentant, cumque animum nostrum ad illa transvehant et transportent, et divinum favorem nobis procurent, et bona attrahant, non a materia denominantur, non ab aliqua alia proprietate inconvenienti, et quæ contrariis congruere possit, sed quæ participant, ad quæ traducuntur, quibus subserviunt et devoventur, ab illis quidem optime et cognoscuntur a viris piis, et denominationem sortiuntur.

ὡν τε μετέσχε, καὶ πρὸς ἃ παρήχται· οἷς τε ὑπηρετεῖται καὶ ἀφιέρωται· ἐκείθεν αὖ· μέλα, καὶ λίαν ἐνδίκως καὶ γινώσκειται τοῖς εὐσεβέσιν ὄντως καὶ ὀνομάζεται.

QUÆSTIO CXXII [Coisl. et Taur. CXXXIV].

EPOTHEIS PIB.

Edita a Montacutio, ep. 216, ad Georg. Nicom. p. 318-323. Explanatio in Rom. ix, 3 seqq.

Quem nihil separare potest ab amore Dei, non

Ὅν οὐδὲν δύναται χωρίσαι τῆς ἀγάπης Θεοῦ· οὐ

VARIE LECTIONES.

* C. M. κνίσσης Ἑλληνίου. * C. M. ἀποκεκριμένων.

A θυσία τε θεία, καὶ θυσία δαιμονώδης, ἕργια τε ἔθνων, καὶ Χριστιανῶν μυσταγωγίαι, καὶ πολλὰ δὲ ἄλλα τῶν εἰς τὸ ἀκρότατον ἀντικειμένον, παρ' ὁλίγον ἔχουσι τὸ παρηλλαγμένον· χρήσει δὲ καὶ κλήσει, ἐπιθειασμῷ τε καὶ τελεσιουργίᾳ, καὶ μυρίοις ἄλλοις ἀπατον αὐτῶν ὑπάρχει τὸ διωρισμένον. Οὕτω δὲ, οὕτω καὶ εἰδωλα, ἔθνων, καὶ Χριστιανῶν εἰκόνες, ναὸς τε Θεοῦ, καὶ βωμὸς εἰδώλων, καὶ δὴ καὶ κνίσσης Ἑλληνικοῦ· λειτουργικὰ σκεύη, καὶ τῆς καθαρᾶς καὶ ἀναιμάκτου θυσίας ἡμῶν λειτουργικὰ δοχεῖα· καὶ γὰρ καὶ τούτων ἐκότερον τῶν εἰς ἀντίθετον συστοιχίαν ἀποκεκρινομένων· ὕλην μὲν ἔχουσιν, ἔστιν ὅτε μηδὲν ἔχουσιν τὸ διηλλαγμένον· κατὰ μέντοι τὰ μορφοῦντα, καὶ εἰδοποιούντα, καὶ τὴν ἑτερότητα ἐργάζεσθαι πεφυκότα, ἀπειρος ὁρᾶται καὶ λόγῳ μῶλις ῥητὴ ἢ ἐν αὐτοῖς ἀλλοτριότης. Αἱ δὲ τὰ μὲν τῆς ὕλης οὐδὲν ἐπὶ τὸ ἄμεινον μετενηνεγμένα, ἀλλὰ καὶ πολὺ τοῦ χείρονος μεταληφτότα, δικαίως ἂν ξύλα, καὶ λίθοι, καὶ χρυσοί, καὶ ἄργυρος, ἢ ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων ἐπονομάζοντο, βέβηλά τε καὶ ἐναργῆ καὶ ἀκάθαρτα· τὸ μὲν ἐκ τῆς ὕλης, τὸ δὲ, ἐκ τοῦ πλάττοντος, τὸ δὲ ἐξ ἐκείνων, οἷς δυσσεβῶς καὶ ἀθέως ἀνιερώθησαν ἐξωνομασμένα. Διὰ τοῦτο κἂν ἔχη σόμα, τὴν ἀφωλίαν ὀνειδίζεται· κἂν πόδας, κἂν χεῖρας, τὴν ἀκίνησίαν· κἂν ὦτα, κἂν ῥίνας, κἂν εἴ τι ἄλλο, τὴν ἀναισθησίαν, καὶ ἀπραξίαν, καὶ τὸ μάταιον. Ὡν γὰρ ἢ οὐδὲν ἢ δύστηνα καὶ ἐναργῆ τὰ ἀρχέτυπα, καὶ ὁ τούτων πλάστης μετὰ τοῦ δυσσεβοῦς ἀθλιώτερος καὶ τὸ τῆς λατρείας ὅλον θεοστυγέστερον· τούτοις πόθεν ὅλων χάριτος τινος ἢ δόξης, ἢ ἐνεργείας, ἢ τινος σεμνοτέρας κλήσεως οἰκειώσις πορισθήσεται; Τὰ δὲ ἅγια, καὶ σεπτὰ τῶν Χριστιανῶν λειτουργικὰ τε σκεύη, καὶ τεμένη, καὶ εἰκονίσματα, καὶ τὰ ἄλλα τῆς θείας ἡμῶν θρησκείας σύμβολα, ἐπεὶ κἂν ὕλην οὐχ ἑτέραν ὑποβέβηται, ἀλλ' οὖν γε πρὸς τὸ πολλῶν ἄμεινον μετεσκευάσται· χρήσει γὰρ καὶ κλήσει καὶ μυσταγωγίᾳ, καὶ τῇ τῶν παραδειγμάτων θεότητι, ὧν τοῖς χαρακτῆρσι διαμεμῶρφωται, καὶ μυρίοις ἄλλοις καθαγιασθέντα τετελειώται. Διὰ τοῦτο οὐκέτι ξύλα, ἢ λίθοι, οὐδ' ἄργυρος, οὐδὲ χρυσοί· οὐ μὴν οὐδὲ χρώματα γυμνά τῆς εἰδοποιούσης καὶ παρεδρευούσης δυνάμεως τε καὶ χάριτος, οὐτ' ἂν ἐννοηθεῖν ποτὲ, οὐτε παρονομασθήσεται· ἅγια δὲ μέλλον, καὶ τίμια καὶ δεδοξασμένα, καὶ σεπτὰ. Τῆς γὰρ ἀνωθεν ἐνεργείας, καὶ οἷς ἀνατίθενται, ὧν τε τὴν κλήσιν καὶ τὸ εἶδος φέρουσιν, ἐν μετουσῇ γενόμενα, καὶ τὸν ἡμέτερον νοῦν πρὸς ἐκεῖνα διαβιβάζοντα, διαπορθευόντα τε ἡμῖν τὴν ἐκείθεν ἀγαθοειδῆ καὶ θείαν εὐμένειαν, οὐκ ἐκ τῆς ὕλης ἂν εἰκότως κληθεῖν· οὐ μὴν οὐδ' ἀπὸ τινος ἀπεμφαινούσης ἄλλης, καὶ τοῖς ἀντικειμένοις ἀρμοζούσης ιδιότητος· ἀλλ'

καὶ τοῖς ἀντικειμένοις ἀρμοζούσης ιδιότητος· ἀλλ'

θάνατος ἀπειλούμενος· οὐ ζωῆς ὑπόσχεσις· οὐ τὰ Α
ἐκεῖθεν ἀπλῶς· οὐ τὰ ἐνταῦθα· πῶς αὐτὸς ἐκουσίως
ἀφίσταται, καὶ τότε « ὑπὲρ τῶν κατὰ σάρκα συγ-
γενῶν; » καὶ οὐ μόνον τὸν χωρισμὸν ὑπομένει, ἀλλὰ
καὶ ἐπιθυμεῖ καὶ ἐπιτεύχεται χωρισθῆναι Χριστοῦ·
« Ἡρόχμην γὰρ αὐτὸς ἐγὼ ἀνάθεμα εἶναι ἀπὸ
Χριστοῦ, ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν μου, τῶν συγγενῶν μου
τῶν κατὰ σάρκα. » Οὕτω μὲν ἂν τις τὴν σὴν ἐπιτείν-
ων ἀπορίαν ἔρει· τί οὖν; πῶς συμβῆσεται τὰ
ἀσύμβατα; Ἡ πρῶτον μὲν ἐκεῖνο φάναι ἔστιν ὅτι
οὐδὲ ἐστὶ ταῦτα μαχόμενα· οὐ γὰρ ἐναντίον ἀδυσ-
ρετος πόθος Χριστοῦ, καὶ τὸ ἀγαπᾶν οὕτω τὸν πλη-
σίον, ὥστε καὶ τῆς ἰδίας ὠφελείας μὴ νομίζειν
ἐλάττωνα τὴν ἐκείνου σωτηρίαν. Μᾶλλον δὲ καὶ συν-
ᾄδει ταῦτα πρὸς ἀλλήλα· ὁ γὰρ ἀγαπῶν τὸν ἀδελφὸν
αὐτοῦ, ἐντολὴν πληρῶν Δεσποτικῆν, τὸ πρὸς τὸν
Δεσπότην φίλτρον καθαρὸν καὶ ἀκέραιον διασώζει.
« Ἐν τούτῳ γὰρ γινώσκονται πάντες, ὅτι ἐμοὶ μαθη-
ταί ἐστε, ἐὰν ἀγαπᾶτε ἀλλήλους· » καὶ πάλιν, « Ἐν
ταύταις ταῖς δυοῖν ἐντολαῖς ὅλας ὁ νόμος καὶ οἱ
προφῆται κρέμνται. » Κεφάλαιον γὰρ ἐστὶ καὶ σύν-
δεσμος, καὶ ρίζα τῶν ἄλλων ἀπάντων κατορθωμά-
τος, ἡ τε τοῦ Θεοῦ ἀγάπη καὶ ἡ τοῦ πλησίον. Ναί,
φησὶν· ἀλλ' ἐνταῦθα προκρίνει μὲν τοὺς συγ-
γενεῖς· εὐχεται δὲ Θεοῦ χωρισθῆναι, ἵνα κερδάνῃ
τούτους· ὁ δὲ Χριστὸς ἔφη· « Ὁ φιλῶν πατέρα ἢ
μητέρα ὑπὲρ ἐμέ, οὐκ ἐστὶ μου ἄξιος. » Ἀλλὰ
γὰρ πῶς ἐστὶ τοῦτο φιλεῖν ὑπὲρ τὸν Χριστόν; Εἰ
μὲν γὰρ δι' ἑτέρον τι Παῦλος ἐστέργοντο, εἴχεν
ἂν ὁ λόγος τὸ ἰσχυρόν· εἰ δ' ἵνα γένωνται Χριστοῦ,
οὐκ ἔχω συνιδεῖν, ὅπως οἱ συγγενεῖς προτετίμην-
ται τοῦ Δημιουργοῦ. Τί γὰρ καὶ ἦν ἑτέρον τὸ φι-
λεῖν ἐκείνους, ἢ τὸ ὑποτάξαι αὐτοὺς, καὶ προσ-
οικειῶσαι τῷ κοινῷ Δεσπότη; Πῶς οὖν ἐστὶ φιλεῖν
ἐκείνους ὑπὲρ τὸν Χριστόν, ὅπου γε καὶ αὐτοὺς εἰς
τὴν ὑπακοήν καὶ ἀγάπην εἴλακε τὴν αὐτοῦ; Μᾶλλον
δὲ ἀδεκάστῳ κρίσει τις ἐπισκοπῶν ἐνταῦθεν ἂν κατα-
θεῷ τοτρανῶς τὸν ἀναφλεγόμενον αἶλ τοῦ Θεοῦ ἔρωτος
ἐν Παύλῳ πυρσόν. Οὐ γὰρ ἤρχειτο ἑαυτὸν μόνον
προσάγων, ἀλλὰ καὶ ἑτέρους οὐ γλώσση μόνον καὶ
χειρὶ σημειῶν· ἀλλὰ καὶ βίῃ καὶ τρόποις ἅπασι,
καὶ μεθόδῳ πάσῃ ἐσπευδεν συνεισενεχεῖν· καλῶς
φησιν εἰ μὴ ἐχώριζεν ἑαυτὸν τοῦ Χριστοῦ· τὸ μὲν
γὰρ θέλειν ἑτέρους προσενηχθῆναι, οὐκ ἐστὶν ἐπιτι-
μῆν· τὸ δὲ χωρίζειν ἑαυτὸν ᾧτινι προσῆγεν ἄλλους
οὐκ ἐστὶν μὴ ἐπιτιμῆν. Τί οὖν φάμεν; ἡ ὥς οὐ μὲν
οὖν οὐκ ἐχώριζεν; οὐδὲ γὰρ εἶπεν, Εὐχομαι χωρι-
σθῆναι, ἀλλ' ἡρόχμην ἄν· τουτέστιν, Εἰ δυνατόν ἦν,
εἰ συνέβαινε θεῷ πόθῳ πόθον ἐνθεον ἐννικηθῆναι·
εἰ ἔρω; Θεοκρεπτής Θεοπίσιον ἔρωτα παρηυδοκίμει,
καὶ τοῦτον ἂν ὑπελθεῖν ἡγωνισάμην. Πάντα μὲν γὰρ
ἱπράττετο Παῦλος, ἵνα ἅπαντας Χριστῷ οικειώσῃ·
μάλιστα δὲ Ἰουδαίους. Οὕτω γὰρ καὶ συγγενεῖς καὶ
νόμοις ἡγμένοι, καὶ πρὸς οὓς αἱ ἐπαγγελίαι ἄνωθεν
καὶ ἐκ πατέρων· ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων πλέον τῷ κη-
ρύγματι ἀνθεστηκότες· δι' ὃ καὶ ὁ περὶ αὐτοὺς ἀγὼν,

mors minis intentata, non vita promissa, non quæ
ibi sunt, non quæ hic : quomodo is sponte separa-
tur, etiam « pro affinibus secundum carnem : » nec
tantum subit separationem, sed illam expetit, et
orat a Christo separari? « Cuperem ego me ana-
thema fieri a Christo pro fratribus meis, cognatis
mihi secundum carnem. » Ad hunc modum aliquis
tuam dilatans dubitationem dixerit : Quid igitur?
quomodo competent incompetibilia? Inprimis vi-
detur dicendum, non hæc ad invicem pugnare :
non enim Christi indivisum desiderium contraria-
tur, aware in tantum vicinum, ut ne existimetur
illius salus procuranda in secundis esse propriæ
utilitatis. Quin concinunt potius hæc inter se : nam
qui diligit fratrem suum, et in eo Domini manda-
tum implet, purum et sincerum ille amorem con-
servat erga Dominum. « In hoc enim cognoscent
omnes, quod mei estis discipuli, si invicem dili-
gatis : » et iterum, « In hisce duobus præceptis tota
lex pendet et propheta : » Dei etenim et proximi
dilectio caput est, vinculum, radix omnium alio-
rum recte factorum. Conceditur : ast in hoc, in-
quiunt, prætulit affines : nam a Deo exoptat sepa-
rari, ut lucretur eos, cum Christus dicat, « Qui di-
ligit patrem vel matrem plus quam me, non est me
dignus. » Verum, quomodo supra Christum diligi
dicuntur? Si ob aliud aliquid diligebantur a Paulo,
valeret consequentia ; sin, ut Christi peculium fle-
rent, haud intelligo quomodo cognati ejus plus quam
Christus diliguntur. Quid aliud enim insinuat a
more illos quam subdere, et appropriare illos com-
muni Domino? Quomodo ergo dilexit eos plus
quam Christum, cum in odedientiam illius et amo-
rem eos pertraheret? Quin iudicio incorrupto si
quis hoc ponderet, ab eo poterit intueri flamma
divini amoris accensa Paulum perpetuo exarde-
scentem. Non continuit seipsum ad Deum trans-
ferens, adduxit alios non lingua tantum, et ma-
nuum operibus miraculosis, sed vita, moribus et
omni ratione ut id ageret contendebat : recte dixit,
utcumque se a Christo non separavit. Non est
vituperandum, quod alios volebat adducere, at
separare se voluisse ab eo ad quem adducebat
alios, quomodo non reprehendendum? Quid dice-
mus ergo? An quod nequaquam separabat? non
enim dixit : Opto separari, sed optarem, hoc est,
si possibile esset, si fieri posset, ut desiderium
divinum divino desiderio vinceretur ; si amor de-
cens Deum divinum amorem transcenderet, hunc
ego ut subirem contenderem. Omnia enim faciebat
Paulus, ut omnes Christo lucrificeret, inprimis
Judæos. Erant illi affines, lege ordinabantur, ad
eos promissa patribus ab initio spectabant : illi
ultra alios prædicationi obsistebant : quocirca ma-
gis de illis laborandum et contendendum fuit ;
inprimis ne videretur lex aliquid gratiæ communi-

VARIE LECTIONES.

† Ἰσ. σημαινών. C. M. σημείων.

casse, nec animas ab illa informandas nihilo magis aptas reddi, ut promissiones patribus factæ falsæ putarentur, ne Christus magis ab iis blasphemetur, a quibus magis honorari debet, ne qui conjunctiones Domino erant, in communem Dominum contumeliosius agerent, ipse videretur maximæ parti consanguineorum insultare. Taliter enim Paulus erat animatus, ut ubique in omnibus gloriam et cultum absolutum Deo debitum præstari vellet per seipsum, per genus suum, per gentes, ne in aliquo deesset apostolatus sui functioni, inprimis infidelitas consanguineorum illum male habebat, eorum causa inflammabatur. Hoc indicans dicit: « Optarem ego anathema fieri: » hoc ut pronuntium, stimulus amoris mei me provocat: affectionis meæ flamma viscera depascens ita me cogit proclamare: amor erga Christum meus persuasit, ut in animum inducam singulos ipsi consecratos dare: *optarem*, si concederetur, si liceret, si apostasia aliqua salutaris esset, quæ cum Deo procuraret conjunctionem, si qua separatio arctius constringat, si qua alienatio perfectius uniat: nam pro Christi gloria, et contribulium salute, ne hoc ego quidem præmitterem. Postquam certe amorem, quem in Christum gerebat, omnimodo manifestarat, nam et verbis expressis ait: « Persuasus sum, » ita enim fidem per opera confirmat, « quod neque mors neque vita, nec principatus nec potestates, nec præsentia nec futura, non altitudo non profunditas, non quævis alia creatura poterit me separare ab amore qui est in Christo Jesu Domino nostro; » postquam singula entia collectim distribuerat in partes, nec cursum amoris sui stilerat, de cætero, a non entibus in argumentum tantummodo adductis, veluti insatiatus quidam amator, Christo minus se deferre arbitratur, et eum defectum supplere contendens, infert tantum non verbatim: Ipsam spem, cursum ipsum, salutem ipsam libenter deponerem, si Christo hinc plus gloriæ accederet, et conversi Judæi salvarentur: hæc et sentire et dicere, non est a Deo separatio. Quonam enim? potius quedam mira conjunctio, et unio supra naturam innovata: amoris erga Deum, erga homines incomparabilis exhibitio manifesta: insigne quoddam proprium bestie cœlestis illius Pauli animæ. Atque ita esto prima solutio dubii, non multum, uti arbitror, recedens ab Apostoli sensu et sententia. At cum Pauli plantatio non sit uniusmodi, sed non raro, multis et diversis ramusculis, tanquam ab unico litteræ campo, sensuum fructus maturi progrediantur, aegedum, cum oratione collectionem fructuum, et siquid inde aliud agriculture dignum enascatur, instituamus. Videmus Paulum, non simpliciter dicentem, velle se pro tribulibus suis, postquam crediderat, separari: hoc erat enim magis terribile; sed non ait, ab hoc tempore Optarem fieri anathema, sed Optassem

A καὶ ἡ σπουδὴ, καὶ ὁ πόθος, μᾶλλον διὰ τοῦτο ἵνα μὴ δόξῃ ὁ νόμος οὐδὲν τῇ χάριτι συνεισενεγκεῖν, καὶ τὰς ἐκεῖθεν παιδαγωγηθεῖσας ψυχὰς, οὐδὲν ἐπιτηδαιοτέρας παρασκευάσαι, ἵνα μὴ ψευδεῖς, εἰ καὶ μάτην αἱ πρὸς τοὺς πατέρας ἐπαγγελίαι νομισθῶσιν· ἵνα μὴ Χριστὸς ὅψ' ὧν ἔδει μᾶλλον προσκυνεῖσθαι, μᾶλλον βλασφημῆται· ἵνα μὴ καὶ τῆς ἑγγίστα συγγενείας εἰς τὸν κοινὸν Δεσπότην ἐμπαιρινοῦσης, μέρει τινὶ τοῦ προσεχοῦς αἵματος, καὶ τότε μεγίστῃ δόξῃ καὶ αὐτὸς ἐμπαιρινεῖν. Τοιαύτῃ γὰρ ἦν ἡ Παύλου ψυχὴ· διὰ πάντων ἤθελεν ὀλοτελῇ τὴν δόξαν καὶ τὴν λατρίαν προσάγεσθαι Θεῷ διὰ ἑαυτοῦ· διὰ τῶν ἐκ γένους· διὰ τῶν ἐθνῶν· οὐδὲν μέρει ἔλλειπῇ παραστήσαι τὴν τῆς ἀποστολῆς αὐτοῦ διακονίαν ἡνεχέτο, μάλιστα δὲ αὐτὸν ἡ τῶν συγγενῶν ἡνία ἀπιστία, καὶ τούτων περὶ ἐκατέου. Καὶ τοῦτο παριστάνουν B ἔλεγεν, « Ἡσχόμην αὐτὸς ἐγὼ ἀνάθεμα εἶναι. » Οὕτω με, φησὶν, εἰπεῖν, τοῦ πόθου τὸ κέντρον συναυεῖν· οὕτως ἡ τῆς στοργῆς φλὸς τὰ σπλάγχνα ἐπιδοσκομένη βιάζεται ἀνακράειν· οὕτως ὁ πρὸς Χριστὸν ἔρω, καὶ τὸ σπεύδειν αὐτῷ πάντας ἱερῶσαι φρονεῖν ἀναπειθεῖ. *Ἡσχόμην* ἄν, εἰ ἐνεδέχeto, εἰ ἐνεχώρει, εἰ τις ἦν ἀπίστασις σωτήριος, Θεοῦ χαριζομένη συνάφειαν, εἰ τις χωρισμὸς συνδέων σφοδρότερον, εἰ τις ἀλλοτριώσις οικειοῦσα τελειότερον· οὐδὲ γὰρ οὐδὲ τοῦτον τῆς Χριστοῦ δόξης, καὶ τῆς τῶν ὁμοφύλων σωτηρίας, οὐ μὲν οὖν οὐκ ἂν γε παρήλθον τὸν τρόπον. Ἐπειδὴ γὰρ ἐκ τῶν ὄντων ἀπάντων τὴν εἰς Χριστὸν ἀγάπην, ἐπεδείξατο· « Πείπειμαι, » λέγων, καὶ τοῖς λόγοις, καὶ διὰ τῶν ἔργων τὴν πίστιν ἐπαύγων, « ὅτι οὔτε θάνατος οὔτε ζωὴ, οὔτε ἀρχαὶ οὔτε δυνάμεις, οὔτε ἐνεστώτα οὔτε μέλλοντα, οὔτε ὕψωμα οὔτε βάθος, οὔτε κτίσις τις ἑτέρα δυνήσεται ἡμᾶς χωρῖσαι ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ, τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν. » Ἐπεὶ οὖν σύμπαντα μὲν τὰ ὄντα, καὶ μερίζων, καὶ κεφαλαιούμενος διεξῆλθεν, οὕτω δὲ τὸν τοῦ πόθου ἔσθησε δρόμον, λοιπὸν ἦδη καὶ ἐκ τῶν μὴ ὄντων μὲν μὴδὲ γεγόνων, εἰς ὑπόθεσιν δὲ παραλαμβανομένων, ὅς τις κόρον οὐκ εἰδὼς ἐρασ- C τῆς, ἀεὶ δὲ νομίζων ἐλαττοῦσθαι τοῦ χρέους, καὶ τὸ λοιπὸν προσφιλοεικὸν ἀναπληρῶσαι προσεπάγει, μονονοῦχι λέγων, ὡς Καὶ αὐτὴν τὴν ἐλπίδα, αὐτὸν τὸν δρόμον, αὐτὴν τὴν σωτηρίαν κατεθέμην ἂν, εἰ Χριστὸς πλέον διὰ τῆς τοιαύτης ἐδοξάζeto πράξεως, D καὶ τὸ Ἰουδαῖον ἔθνος ἐπιστρέφον διεσώζετο· τὸ δὲ τοιαῦτα καὶ φρονεῖν καὶ λέγειν, οὔτε Θεοῦ χωρισμὸς ἐστὶ· πόθεν; οὔτε διάστασις· ἔνωσις δὲ μᾶλλον θαυμασία τις καὶ ὑπερφύης, καὶ καινοπρεπεστάτη συνάφεια, καὶ τοῦ πρὸς Θεὸν καὶ ἀνθρώπους ἀπαρά- βλητόν φιλτρον ἐναργεστάτῃ παραστάσει, καὶ μόνῃ, ὡς ἀληθῶς, τῆς μακαρίας ἐκείνης καὶ οὐρανίου Παύλου ψυχῆς ἀπαράγραπτον γνῶρισμα. Ἄλλ' ἡ μὲν πρώτη λύσις τοῦ ἡπορημένου, οὐκ ἂν οἶμαι λίαν, οὐδὲ τῆς ἀποστολικῆς ἐκείνου γνώμης πόρρω θεθεωρημένη, τοιαύτη. Ἐπεὶ δὲ οὐκ ἐστὶν μονοειδὴς ἡ Παύλου φωτεία, ἀλλ' ἐστ' ὅτε πολυστέλεχέ τε καὶ διάφοροι, ὡς ἀπὸ μιᾶς τοῦ γράμματος χώρας, οἱ τῶν

VARIÆ LECTIONES.

^a C. M. περιχαλκτο.

νοημάτων ὥρατοι καρποὶ ἀναφύονται· φέρε, τῷ λό-
γῳ συνεκκαρπούμεθα, καὶ εἴ τι τοῦ ἐκείθεν γεωρ-
γίου ἄλλο ἄξιον. Ὁρῶμεν τοιγαροῦν τὸν θεσπέσιον
Παῦλον, οὐχ ἀπλῶς οὕτω λέγοντα, κεχωρισθαι θέ-
λειν ὑπὲρ τῶν ὁμοφύλων Χριστοῦ· οὐδὲ μετὰ τὸ πι-
στεῦσαι διίστασθαι· τοῦτο γὰρ Ἰσὼς καὶ φοβερώτερον·
οὐδὲ γὰρ, 'Απὸ γε τοῦ νῦν, φησὶν, εὐχομαι γενέσθαι
ἀνάθεμα, ἀλλ' ἡσχόμην εἶναι· ὅπερ Ἰσὼς ἐστὶ τοῦ
λέγειν· Αἰρετώτερον ἡγούμην τῷ Χριστοῦ κηρύγματι
προσδεδραμικότων ὑμῶν ἐμὲ βραχύ τι προσδιατρί-
βειν ἐτι τοῖς τοῦ νομικοῦ γράμματος προθύροις, καὶ
τῇ σκιᾷ ὑποκαθῆσθαι, ἢ προσλαβόντα καὶ ταχύναντα,
τὸν ἐπὶ τῇ πίστει δρόμον ὑμᾶς οὕτως ὁρᾶν πολεμίας
ἔχοντας, καὶ ἀνεπιστρέφους πρὸς τὴν χάριν. Καὶ γὰρ
ἐκεῖνος μὲν ἐμβραδύνων, οὐδ' οὕτως ἂν οὐδὲν ὑπέ-
ρησε μέγα, ὅπου γε καὶ πολλῶν προκατειληφόντων
τί δεῖ λέγειν διευλαβούμενον ὡς οὐδεὶς ὑπέστησεν, ἀλλὰ μὴ παρῶνσιασάμενον τὴν ἀλήθειαν, ὅτι πάντας
τῷ δρόμῳ καὶ τῇ σπουδῇ ὑπερῆλθεν; Ἀλλ' ἐκεῖνός μὲν ἡ βραδύτης εἰς οὐδὲν ἀπήντα δύσκολον· φόβος
δ' ἦν οὐ μικρὸς περὶ τῶν οὕτω κακῶς ἐπὶ τῇ πίστει διακειμένων, μὴ καὶ διὰ βίου τὴν αὐτὴν νοσοῦντες
πῶρωςιν, αἰώνιον αὐτοῖς τὸν ἐλεθρον συνεργάσωνται· δι' ὃ τὴν ἐκείνων προτιμᾷ σωτηρίαν τοῦ ταχύτε-
ρον αὐτὸν ἐντὸς γενέσθαι τῆς σωτηρίας.

'Αλλὰ σύ γε προσέχων, ὡς ἡ θεὰ πολλὰ χροῦ Γρα-
φῇ, καὶ ἀντὶ κακώσεως καὶ τιμωρίας σωματικῆς,
τὸ ἀνάθεμα τίθῃσιν, οὐ χαλεπῶς κακεῖνο συνήσεις
ὅτι τὰ τῶν κακούργων παθεῖν ὁ θεὸς Παῦλος, ὑπὲρ
τοῦ σεσωθῆαι τοὺς συγγενεῖς, διὰ τῶν τοιούτων ρη-
μάτων ἠύχετο· καὶ οὐχ ἀπλῶς οὐδὲ τοῦτο· ἀλλὰ καὶ
ἀπὸ Χριστοῦ δικάζοντος· τοῦτο γὰρ ἂν εἴη τὸ 'ἀπὸ
Χριστοῦ'· καὶ τὴν τιμωρὴν ἀφιέντος ψῆφον. Τοῦτο
δὲ μέγα μὲν καὶ θαυμάσιον· πῶς γὰρ οὐ; οὐδεμίαν
δὲ τοῦ πρὸς Χριστὸν πόθου ἢ τῆς συναφείας διάστα-
σιν συνεσάγει, οὐδὲ τινα πάροδον ταῖς ἀνωθεν ἀφ-
ήσιν ἀπορίαις. Οὐδὲ γὰρ οὐδὲ τὸ βούλεσθαι τινα
ὑπὲρ τῆς ἑτέρων σωτηρίας τὰ ἔσχατα τῷ σώματι
πάσχειν, καὶ ἀνωθεν ἔλκη τὴν κρίσιν, ἐλάττωσιν
τινα τῆς θείας στοργῆς, ἵνα μὴ λέγω μάλιστα ὡς
καὶ συναυξήσιν εἰσάγει. Ἐδίδου τοίνυν ἑαυτὸν ὁ θεὸς
Παῦλος, καὶ ἠύχετο πικραῖς ὑπελθεῖν καὶ βαρεῖαις
τιμωρίαις, εἰ μόνον τοὺς ὁμοφύλους ἴδοι, τὸν κατὰ
Χριστοῦ φθόνον καὶ πόλεμον καταθεμένους, καὶ τὸ
βαρὺ τοῦ νόμου καὶ παλαιὸν ἄχθος ἀποσεισμένους,
ὑπὸ τὸν χρηστὸν τῆς χάριτος καὶ ἐλαφρόν ζυγὸν γε-
νημένους. Ὑπόλοιπον δὲ τῶν εἰρημένων ἔστιν
ἰδεῖν, ὡς εἴ τις καὶ μηδὲν ἐξωθεν τὸν γεγραμμένων
ἐπιλογιζόμενος, αὐτὰ δὲ καθ' ἑαυτὰ, καὶ χωρὶς τινος
περινοίας μετερχόμενος, ἀδεκάστῳ κρίσει καὶ πνευ-
ματικῇ, κατ' αὐτὸν ἐκείνον εἰπεῖν τὸν θεσπέσιον,
ἀνακρίσει, τὴν περὶ αὐτῶν ἐπιτρέψοι ψῆφον, οὐδ'
οὕτως οὐδὲν δυσχερὲς ἢ τῶν ἀπόρων ἐπὶ σφεται. Ἴνα
γὰρ τὴν τοῦ πατριάρχου θαυμασίαν ἐσῶς Ῥεθέκχαν,
φοβερὰν ἀρὰν ἐφ' ἑαυτὴν ἔλκουσαν, ὡς ἂν τὸν παῖδα
πίσση πατρικῆς εὐλογίας τέχνη τὸν κληρὸν ἰδιώσα-
σθαι. Ἀλλ' ὅγε Μωσῆς ὁ θεόπτης τὰ αὐτὰ ὑπὲρ Ἰου-
δαίων μικροῦ καὶ λέξεσι προαναφθεγγάμενος, πῶς
οὐκ ἀντὶ πάντων ἀρκήσει ὧς τὰς ἐπιπερομένας ἀπο-
ρίας τῶν τοῦ Ἀποστόλου ρημάτων προδιάλυσασθαι;
Τί γὰρ φησιν; 'Εἰ μὲν ἀφεῖς αὐτοὺς ἄφες,' εἰ δὲ
μὴ, 'ἐξάλειψον καὶ ἐμὲ'· ἀλλὰ πόθεν; ὄντως συγγενῆς
C. M. ἀρκήσει.

A fuisse; ac si diceret: Magis optassem, ut si vos ad
prædicationem cucurrissetis, ut ego aliquantisper
adhæsissem literæ legis in foribus, et sub umbra
delituissem, quam ut præveniens vos, et cursum
fidei currere anticipans, vos adhuc intuear, hostili
animo esse, nec ad gratiam convertendos. Certe si
tardasset ille ad hunc modum, non magnopere
defecisset, nam cum multi eum prævenissent, ita
timore tenebatur ne ab ullo superaretur, ut etiam,
sicut cum veritate loquitur libere, cursu et stadio
cunctos post se reliquerit. Ita tarditas illi nihil
incommodi tulit; timore valido percelleretur pro
iis qui in fidem erant ita animati, ne si per vitæ
cursum obdurati manerent, æternam sibi perditio-
nem procurarent: prætulit ergo illorum salutem
suæ festinationi, ut salvaretur.

Considerandum est, quod divina Scriptura pro
malefacto, et supplicio anathema usurpat: unde et
illud cogitandum, quod hac voce Paulus pro salute
tribulium vellet impiorum supplicia tolerare; nec
simpliciter, sed a Christo iudice inflicta. Hoc enim
significare potest, « a Christo, » nempe sententiam
pronuntiantem punitivam. Est hoc dictu magnum et
mirum certe, sed nullam subinducit a Christi de-
siderio vel conjunctione separationem, nec superius
positarum dubitationum aliquam admittit; velle
enim quemlibet extrema quæque in corpore suo
pati pro salute aliorum, non minutionem divini
affectus operatur, licet a cælis infligatur, quin
potius adauget. Dedit se quocirca divinus Paulus,
et optavit gravia et insufferenda supplicia perferre,
si videret suos contribules, invidiam, hostilem
animum in Christum deponere, si grave et intole-
rabile legis onus excutere, et sub Christi et gratiæ
suavi et levi iugo positos. Reliquum est despicere,
quod si quis, qui nihil a scriptis alienum cogitat,
ipsa autem per se, sine ulla circumlocutione inter-
pretans, sincero iudicio, vel secundum ipsum Pau-
C

D lum spirituali, sententiam ferat, ne sic quidem aliquid
ineluctabile occurrat. Ut omitam præclaram pa-
triarchæ uxorem Rebeccam, maledictum horrendum
in se transferentem, ut filium induceret ad paternæ
benedictionis sortem arte quadam; Moses certe,
qui Deum vidit, eadem fisdem pene verbis pro
Iudæis loquebatur, et ita omnes contra Apostoli
verba dubitationes injectas dissolvit abunde. Inquit
autem, « Si remittes, remitte illis: » sin minus,
« me dele; » unde autem? certe congenera fuit
Moysis anima Pauli, « e libro vitæ. » Quid hoc
aliud est, quam, Si meis contribulibus nec veniam
indulgebis, nec tibi illos adunies, « separa et me a
te? » tam sincero affectu in sanguine conjunctos
ferebatur Qui de libro deletur, iudicium sub sit ru

parationis a Deo. Nec interest, dixeritne : « Dele me de libro vitæ, » et « separa me a te. » Libertas hæc non tantum ab affectu divino procedens, verum et propriis meritis subinduxit, ut non modo non rejiceretur, sed cum honore admitteretur. Vox illa populum affinem ab ira justa liberavit, nec dicentem expunxit ab illo « libro vitæ. » Quocirca ut Mosen hæc dicentem et facientem admiramur, ita et Paulum magis suspicere debemus, qui vehementius in eundem affectum ferebatur. An non videtur tibi anathema seipsum quodammodo posuisse, et se a gratia separasse pro cognatis suis, cum Timotheum circumcideret, et cum gloriose prædicans Evangelium, Judæorum vota simulavit, caput abradens, et statuta offerens sacrificia? nec pro se solo, sed pro aliis etiam quorum sodalis erat, qui et sumptus in sacrificia suppedabat iis. In quam causam? Illam nempe, ut omnes Christo lucrificeret, ut plurimos adduceret, ut omnimodo aliquos servaret: ideo Judæis Judæus fit, iis qui sine lege, tanquam sine lege, cum infirmis infirmabatur. Nihil horum erat (absit ut fuerit) apud animum et iudicium suum: sed, « Omnibus omnia factus est, ut sic aliquo modo aliquem lucrificaret. » Imitator egregius, ut, quod caput est, dicam, communis Domini et Servatoris nostri, qui omnia pro nobis passus, ob inexplicabiles divitias misericordiæ suæ et exinanitionis, non recusavit peccatum et maledictio pro nobis dici et reputari, cum tamen fons esset omnis benedictionis, et destructio peccati. Hunc sibi per totum vitæ cursum exemplar proponens genuinus ejus discipulus, admirabilem illam et desiderabilem conversationis representationem animæ suæ quotidie transcribere et efformare non destitit. Sed de tuo dubio haud scio an quod requirebatur minus, certe ultra epistolæ terminos, ista habeas solutionis vice. Vale.

ἡμᾶς, καὶ νομισθῆναι παρητήσατο· καίτοι πηγὴ ἀναίρεσις. Ὅν διὰ βίου καλὸν παράδειγμα προστησάμενος ὁ γνήσιος, ὡς ἀληθῶς, μαθητὴς, αἶτ τὸ θαυμαστὸν ἐκείνου καὶ πολυέραστον τῆς πολιτείας, ἐν τῇ ψυχῇ μεταγράφων καὶ ἀνατυπῶν οὐκ ἀπέληγεν ἄγαλμα. Ἀλλὰ γὰρ, περὶ τοῦ διηπορημένου σοι, τῆς χρείας, οὐκ οἶδ' εἰ ἔλαττον, τῆς δ' οὖν ἐπιστολῆς καὶ ἐπὶ πλεόν, τὰς λύσεις δεχόμενος, ἐρῶσω.

QUÆSTIO CXIII [Coisl. et Taur. CXXXV]. D

De tabernaculo testimonii.

Edita a Montacutio, ep. 219, ad Leonem et Galat. p. 324-328. In Exod. xi, 19-19.

Quid, interrogas, vestimentum e diversis coloribus contextum adulterinum vocans legislator, ejusque usum prohibuit iis qui ipsius pædagio informabantur, ne induerent; tamen testimonii tabernaculum talismodi operimentis velari jubet: in quo videbatur Deus præsens, et Sancta sanctorum recondebantur. Audi autem rationem huic quæstioni et similibus congruentem: divinus Moses cum talia mandaret, præcise voluit significare non esse litte-

τὴν ἡ Μωσέως ψυχὴ τῆς Παύλου ψυχῆς· Ἐκ τῆς βίβλου γὰρ, φησὶ, τῆς ζωῆς. Τοῦτο δὲ τί ἐστιν ἄλλο, παρὰ τὸ λέγειν, ὡς Ἄν μὴ τοῖς ἐκγόνους· καταλλαγείης, καὶ σαυτῷ συνάψῃς αὐτοὺς, (ὃ γνῶμης ἀκρατον τὴν τῶν ἐξ αἵματος πρόνοιαν μεθυούσης!)· χωρίσον κάμῃ ἀπὸ σοῦ; Ἐδδῆλον γὰρ ὡς ὁ ἐκείθεν ἀπαλειφόμενος τὸν χωρισμὸν συγκαταδικάζεται τοῦ Θεοῦ· καὶ οὐδὲν διενήνοχεν εἰπεῖν, Ἐξ-ἀλειφόν με τῆς βίβλου τῆς ζωῆς, καὶ χωρίσόν με ἀπὸ σοῦ. Ὡ παρρησίας οὐκ ἐκ θείας μόνης φιλοτιμίας, ἀλλὰ καὶ πόνοις οἰκείαις, οὐχὶ τὸ ἀκατάγνωστον μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ εὐδαιμονοῦσιν ἀνεγκαμένης! ἔξελλε τε γὰρ τὸν φυλῆτην λαὸν τῆς δικαίας ὁργῆς ἢ φωνῇ, καὶ τὸν εἰπόντα οὐκ ἀπήλειψε τῆς τῶν ἀειζῶων συγγραφῆς· ὡς οὖν Μωσῆς ταῦτα λέγων καὶ πράττων θαυμάσιος· οὕτω καὶ Παῦλος ἐν τοῖς ὁμοίοις σφοδρότερος ὄφθεις, ἐπὶ τοιοῦτον θαυμασιώτερος. Ἡ οὐ δοκεῖ σοι ἀνάθεμα ποιεῖν ἑαυτὸν, ὅπερ τῆς σωτηρίας τῶν συγγενῶν, καὶ τρόπον τινὰ τῆς χάριτος διασχίζεσθαι, ὅτε Τιμῶθεν περιέτεμεν; ὅτε αὐτὸς ἐκεῖνος λαμπρῶς κηρύσσων τὸ Εὐαγγέλιον, Ἰουδαϊκὰς εὐχὰς ὑπεκρίνετο, τὴν τε κόμην ξυρῶμενος τῆς κεφαλῆς, καὶ τὰς νενομισμένας θυσίας προσφέρων, καὶ οὐχ ὑπὲρ ἑαυτοῦ μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ ἐτέρων οἷς συνηγγίζετο, τὰς ἐπὶ τῇ θυσίᾳ κατατιθεῖς δαπάνας, καὶ τὰ ἀναλώματα; Ἰνα τί γένηται; Ἐ Ἰνα πᾶν· Χριστῷ κερδῇ· Ἰνα τοὺς πλείονας προσάξῃ, ἵνα πάντως τινὰς σώσῃ· διὰ τοῦτο καὶ Ἰουδαῖος γίνεται Ἰουδαίος· καὶ τοῖς ἀνόμοις ὡς ἀνομος διατίθεται· καὶ συνασθεῖ τοῖς ἀσθενούσιν. Μηδὲν τούτων (ἀπαγε!) μῆτε ὦν ἐν κρίσει, μῆτε γινόμενος· καὶ ἐ τοῖς πᾶσι πάντα γίνεται, ἵνα πάντως τινὰς τῆς πλάνης ἀναλύσῃ. Μιμητὴς γὰρ τὴν περιδέξις (ἵνα τὸ κεφάλαιον εἴπω) τοῦ κοινοῦ Σωτῆρος ἡμῶν καὶ Δεσπότου· ὡς ὅτι πάντα παθὼν ὑπὲρ ἡμῶν ἀφ' αὐτῶν πλοῦτον φιλανθρωπίας καὶ κενώσεως, οὐδ' ἁμαρτία, οὐδὲ κατὰρα κληθῆναι δι' πάσης εὐλογίας, καὶ πάσης ἁμαρτίας ὑπάρχων ἀνάρεσις, ὡς ἀληθῶς, μαθητὴς, αἶτ τὸ θαυμαστὸν ἐκείνου καὶ πολυέραστον τῆς πολιτείας, ἐν τῇ ψυχῇ μεταγράφων καὶ ἀνατυπῶν οὐκ ἀπέληγεν ἄγαλμα. Ἀλλὰ γὰρ, περὶ τοῦ διηπορημένου σοι, τῆς χρείας, οὐκ οἶδ' εἰ ἔλαττον, τῆς δ' οὖν ἐπιστολῆς καὶ ἐπὶ πλεόν, τὰς λύσεις δεχόμενος, ἐρῶσω.

EPOTHEIS PII.

Περὶ τῆς σκητῆς τοῦ μαρτυρίου.

Τί δήποτε, πυνθάνη τὸ ἐκ διαφόρων χρωμάτων ὕφασμα, κίβδηλον τε καλῶν, καὶ ἀποτρέπων ὁ νομοθέτης τοὺς ὑπ' αὐτοῦ παιδαγωγουμένους ἀμφιένυσθαι, τὴν τοῦ μαρτυρίου σκηνὴν τοιοῦτοις ἐπιβλήμασι προστάσσει καλύπτεσθαι, ἐν ᾗ Θεός τε ὡπτάνετο, καὶ τὰ τῶν ἁγίων ἀπέκειτο Ἄγια; Ἀκούοις δ' ἂν κοινὸν, ἐπ' αὐτοῦ τε καὶ τῶν ὁμοίων, λόγον ἀποδιδόμενον· ὡς τὰ τοιαῦτα νομοθετῶν ὁ θεὸς Μωσῆς ἀκριδῶς ἐδήλου, μὴ χρῆναι γυμνῇ προσεδραεῖν τῇ

VARIE LECTIONES.

* C. M. ἐκ γένους. * C. M. πάντα. γ C. M. recte δε.

λέξει τοῦ γράμματος, μὴ δὲ τῷ προχείρῳ προσαν-
 ἔχειν τῆς καταλήψεως^α· τοὺς γὰρ διαφλονεῖκοῦσι ταύ-
 τη τὸν νοῦν τῶν προστατομένων λαβεῖν οὐκ ἂν ποτε
 θηράσιμος γένοιτο. Τοιοῦτον γὰρ καὶ τὸ, ἐν Σαββάτῳ
 κτελεῖν μηδὲν ὧως ἐργάζεσθαι· τοὺς δὲ ἱερεῖς ἐπι-
 τρέπειν ἐπὶ ταῖς θυσίαις καὶ ξυλοκοπεῖν, καὶ σφα-
 γιάζειν^β· οὗς ἔδει μᾶλλον τῶν ἄλλων γνώμονας ὡς-
 περ καὶ ἀρχέτυπον τοῦ πλήθους ὄντας, τὸ τῆς νομο-
 θεσίας φυλάττειν ἀκήρατον· ἐτι δὲ καὶ τὸ προστάσ-
 σειν, ἐκ λίθων τμητῶν μὴ κατασκευάζειν θυσιαστή-
 ρια, ὅτι μεμιάνται· καὶ τοῦ μεμιάνθαι τὴν αἰτίαν
 ἐπάγειν τὸ ἐγχειρίδιον, ὅτι περ αὐτοῖς τοῦτο ξυομέ-
 νοις^β ἐπιδέχεται· τῷ ἐγχειρίδιῳ δὲ καὶ αὐτὸ τὸ τι-
 μιωτάτον καὶ μέγιστον παρ' Ἑβραίοις τὴν περιτο-
 μὴν ἀπεργάζεσθαι, καὶ μὴν καὶ πάσας ἱερουργίας
 ἐγχειρίδιοις τελεσιουργεῖσθαι καὶ καταρτίζεσθαι,
 καὶ δὴ χάκεινο, τὸν μὲν ἀπτόμενον νεκροῦ ἀκά-
 θαρτον εἶναι, εἰτα καθαίρεσθαι παρὰ τοῦ ἱερέως· τὸν
 δὲ μὴ δύνασθαι καθαίρειν ἄλλως εἰ μὴ διὰ θυμάτων,
 ἃ δὴ αὐτὸς τε νεκροποιεῖ πρῶτος, καὶ ἄπτεται, καὶ
 ἀπὸ τῶν νεκρῶν αἱμάτων, ἣ τῇ σποδῷ περιβαλεῖν τὸν,
 ὅτι νεκροῦ ἦψατο, προσιόντα καθαρῶς εἶναι. Αἰνίγ-
 ματι γὰρ τοῦτο παντελῶς, εἰ τις ἐναπομένον τῷ γράμ-
 ματι, εἰσῆκε. Τοιοῦτόν ἐστι καὶ τὸ, πάντως ὁμοίωμα
 ποιεῖν ἀπάρχειν τὸν Ἰσραὴλ· αὐτὸν δὲ ταῦτα νομο-
 θετοῦντα, πρῶτον μὲν καὶ αὐτὴν τὴν κιθωτὸν κατὰ
 τύπον καὶ μίμημα ποιήσασθαι τῶν δειχθέντων αὐτῷ
 ἐν τῷ ὄρει· ἔπειτα τὰς εἰκόνας, καὶ τὰ ὁμοιώματα
 τῶν Χερουβὶμ διαγλύφαι τε καὶ τορεῦσαι, καὶ τοὺς
 παραπετάσμασι προσεξοφᾶναι^γ τε καὶ βασιδεῦσαι·
 ῥοτάκων τε ὁμοιώματα τοῖς ἱεροῖς σκεῦεσιν ἐντυ-
 πῶσαι καὶ μυρία ἄλλα. Ἐκεῖνο δὲ, πῶς οὐ θαυμά-
 σιέτις, τοῖς τοῦ θαύματος προθύροις μόνον ἀναστρε-
 φόμενος, καὶ τοῖς ἐνδον κεκρυμμένοις τὸν νοῦν οὐκ
 ἔχων ἀνατερίζοντα· ὅτι τὸν μὲν ἀρτιγενεὶ λέπρα τὸ
 σῶμα στιζόμενον, οὕτως δὲ τὴν ὅλην ἐπιφάνειαν δια-
 φθαρέντα τῷ νοσήματι, ἀκάθαρτον καὶ μιᾶρὸν ἀπο-
 φαίνει· τὸν δ' ὅλον τὸ σῶμα περισχεθέντα τῷ κακῷ,
 καὶ βδελύγματι· ὃ ἂν γενόμενον· καὶ εἰ δὲ χθὲς^δ μὲν
 ὁραθῆναι, ἐγγὺς δὲ γεγονόσα καὶ τοὺς φυσικοὺς συν-
 δέσμους λύεσθαι· τοῦτον δὲ ἄρα καθαρὸν καὶ τῆς
 συναγωγῆς ἄξιον κρίνεσθαι; Εἰ βούλει δὲ χάκεινο
 τῶν ἐν νόμῳ βιούντων ἰδεῖν, ὡς οὐκ ἐξῆν μὲν τινα
 παρὰ τὴν σκητὴν ἀλλαχοῦ τολμᾶν θυσιάζειν· ἣ γὰρ
 εἰς αἶμα δίκῃ ἀπήντα τῷ παραβάντι· οὐ μὴν οὐδὲ
 ἔξω τοῦ ναοῦ, μετὰ τὴν τούτου οἰκοδομήν, τὰς ἱερουρ-
 γίας ποιεῖσθαι· τὸν δὲ θαυμασίον Σαμουὴλ, καὶ θυ-
 σιαστήριον τῆς σκητῆς ἐστῶσης πῆξαι, χάκεινεν μὲν
 λιπεῖν· ἐκεῖσε δὲ τὰς θυσίας ἀνεγχεῖν. Οὐκ αὐτὸν
 δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν ἱερὸν Ἠλίαν τοῦ ἐν Ἱεροσο-
 λύμοις ναοῦ λαμπρῶς ἐστηκότος, ἐπὶ τοῦ Καρμὴλου
 βωμοῦς τε γέγρῃ καὶ προσεγεγενῆν θυσίας. Καὶ τού-
 των οὐδένα, οὐχ ὅτι μὴ ἐγκληθῆναι, ἀλλὰ καὶ πρὸς
 Θεοῦ, τοῦ διὰ Μωσέως μηδὲν τούτων τολμᾶσθαι νο-

ra adherendum penitus, nec attendendum ad sen-
 sum prima facie exhibitum. Illi certe, qui pertina-
 cius contendunt secundum litteram ista intelligenda,
 sententiam nunquam venabuntur. Tale mandatum
 est, quo præcipitur nihil plane per Sabbatum agen-
 dum, cum tamen sacerdotes permitterentur ligna
 findere, carnes dividere, animalia occidere: qui
 tamen regulæ instar et archetypi debebant esse
 multitudini, ut, quod lege præcipiebatur, sincere
 colerent: ita cum mandetur ne e lapidibus sectilibus
 altaria construantur, eo quod sic polluerentur, et
 pollutionis ejusmodi causa enchiridio imputetur,
 quo in exascianda materia uti solent: cum et en-
 chiridio id quod maximo in honore Judæis et vene-
 ratione erat, nempe circumcisio, perficeretur, et
 omnia sacrificia per eadem consummata abso-
 lutaque darentur instrumenta. Simile est: Is
 qui mortuum tetigerit, immundus erit, et puri-
 ficandus traditur sacerdoti: qui non alio
 modo eum purificare potuit, quam per sacrificia,
 quæ per ipsum morticinia inprimis sunt, ita
 tangit, et per sanguinem demortui et cinerem pur-
 gat eum, qui purgandus venit, non aliam ob cau-
 sam quam quod tetigerat mortuum. Hæc resipiunt
 ænigmata, si quis litteræ immanserit; atque simile
 est per omnia, quod simulacrum prohibetur Israe-
 litæ facere: cum tamen is, qui hæc sancivit lege,
 arcam jubeat fabricare secundum typum et imita-
 tionem ostensorum ipsi in monte: tum etiam
 mandet imagines et expressiones Cherubim excul-
 pere, et formare, et velis prætextis contegere et
 radio intextere; sed et aliorum granatorum for-
 mas sacris utensilibus insculpere, et similia multa.
 Illud vero non est quin admiretur is, qui vel mira-
 cula ab introitu salutavit, nec animum affixum et
 intentum habet ad ea quæ interiorum occultantur;
 quod eum qui lepra incipiente compungitur, nec
 totam corporis superficiem morbo infectam adhuc
 habet, immundum pronuntiat, et declinandum,
 cum illum, qui a capite ad calcem odioso hoc
 morbo laborat, atque est ad intuendum detestabi-
 lis, quique prope est ut vincula naturæ solvat,
 hunc, inquam, mundum lex reputet, et dignum ju-
 dicet synagoga. Si adhuc placeat intueri illos qui
 sub lege vivebant, quibus licitum non erat alibi
 quam apud tabernaculum sacrificare: certe san-
 guine in eum vindicabatur, qui transgressus fuerat
 legem; sed nec extra templum licuit, postquam
 templum construebatur, sacrificia peragere. Admi-
 rabilis tamen vir Samuel, cum staret tabernaculum,
 altare alibi fixit, et quod in tabernaculo fuit, reli-
 quit, et in a se constructo sacrificia obtulit: sed
 et sanctus sacerque vir Helias templo splendidissime
 constructo, in monte Carmelo altaria erexit et sa-

VARIAE LECTIONES.

^α C. M. 553 f. 203^a recte habet καταλήψεως. ^β C. M. καὶ ξυλοκοπεῖν καὶ κρεανομεῖν καὶ σφαγιά-
 ζειν. ^γ C. M. f. 203^b ξεομένοις. ^δ Ἰσ. βδελυγματιαῖον. C. M. καὶ βδελύγματι. ^ε εἰδεχθῆς. C. M. εἰ δὲ.

crificavit. Horum nemini vitio hæc vertebantur, sed a Deo, qui per Moſen nil tale audendum sancierat, accepti fuerant, cumque oblationes igni celeſti abſumerentur, multo erant illuſtiores et glorioſiores quam illi in ſuis ſacrificiis, qui legis præſcriptum ſacrificantes ſequebantur. Samuel ulterius, qui pontificatus ſublīmi titulo et prophetiæ attollebatur, ſacraſtis manibus Agag interemit; et illo prior Phinees per cædem duplicem indigenæ et alienigenæ ſacerdotium æternum muneris loco accepit: ſed et anteuſ aduoc, ſplendida benedictione et honore majori digni habitū ſunt, qui cognato ſanguine inanus impleverant; cum cauſa eſſet communis eorum qui patiebantur, et qui vindictam inferebant: hi quidem talibus remunerationibus pro ſanguine fuſo colebantur. Davidem regem neceſſitas adurgebat bello perſequi hoſtes; idcirco, cum id vehementeſt cuperet, templum Hieroſolymitanum conſtruere vetabatur. Saul et Achab, quod miſericordibus oculis intuebantur captivos hoſtes, amiſſione regni multabantur, et gladio perire decernebantur: cum David, qui juſto iudicio ſimiliter delinquentes mactaſſet, indignus cenſeretur, qui exſtrueret templum. Si voveris autem, poteris e contra videre dignum iudicatum qui altare erigeret in area Orna Jebuſei: ubi ſacrificium obtulit præclarum, igne de cælo illud abſumente; ita ut iram irreſiſtibilem, e juſto Dei furore accenſam, quæ totum Iſraelem depaſcebat, exſtingueret: qui ipſe tamen inexorabilis cum eſſet in hoſtium ſanguine fundendo, prohibebatur Dei templum exædificare.

Hæc tot et talia, ubi legitur littera contra litteram, quomodo quis ab omni contrarietate excuſabit, et ſeriem, quæ par eſt in illis obſervari, congruam demonſtrabit, et non potius omnia tumultu et ſuſpensione animi impleat? Præterea, quæ ratio reddi poteſt, Deum nuptias permittere, et ſua dignari benedictione; et tamen qui copula nuptiali iungebatur, ſecundum Dei et naturæ ipſius leges, ut immundum a myſteriorum participatione excluderet, nec ad ſacra admitteret niſi prius purgatum? Ita quoque vas teſtaceum, in quo pollutum quid continebatur, confringi iubebat, ac ſi non poſſet alioqui pollutum expiari: ſin æneum vas, vel ligneum eſſet, facillime lavando mundaretur. Eliſæi oſſa communi de morticiniis legi ſubjacebant, et pollutionem impertiebant; tamen mortui iſdem approximantes ab illis puris vitæ radios recipiebant, et ad vitæ lucem a tenebris mortis foribus reducebantur. Dicesne igitur, polluti illi, qui proximi illis oſſibus facti, a mortis immunditie purgabantur? annon potius ſacrificium gratitudinis pro reſtauratione illorum offeres, quam expiatorium contactus per quem ſurrexere? Quomodo non erit hoc

α μοδετούντος, εὖ μάλα τε προεδεχθῆναι, καὶ οὐρανίῳ πυρὶ τὴν τῶν θυμάτων ὀλοκαύτωσιν περιφανεστέραν τε καὶ παραδοξοτέραν, ἢ συμπάσας τὰς ἄλλας, αὐτὸν νόμον εἶχον τῆς τελετῆς αὐτῶν καθηγουμένου, ἀποφανθῆναι. Εἶτα τὸν Σαμουὴλ πάλιν ἀρχιερωσύνης ὕψει καὶ προφητείας ἀνηγμένον, χερσὶν ἱεραῖς τὸν Ἀγαγ ἀποσφάττει· καὶ πρό γε αὐτοῦ τὸν Φινεὲς διπλῆς σφαγῆς, ἐμφυλίου τε καὶ ἀλλοφύλου, τὴν ἱερωσύνην δῶρον αἰώνιον ἀποφέρειν. Οὐ μὴν ἀλλὰ γε καὶ πρόσθεν ἐτι λαμπρὰς εὐλογίας καὶ τιμῆς μεζονος ἡξιώσθαι τοὺς, ὅσοι ſυγγενικῶν αἱμάτων τὰς χεῖρας ἐπλήρωσαν, καίτοι κοινῆς οὐσῆς τῆς αἰτίας τῶν τε δίκην· εἰσπραττομένων, καὶ τῶν ἀπαιτούντων· τοούτους μὲν τοιούτοις ἄθλοις ἐπὶ τῇ τῶν αἱμάτων χύσει τιμηθῆναι. Τὸν δὲ γε βασιλεῦς Δαβὶδ ἀνάγκην ἔχοντα πολέμοις τοὺς ἀνθεστηκότας ἐπεξιέναι, διὰ τοῦτο τὸν ἐν Ἱεροσολύμοις νεὸν ἀναστήσαι προθυμούμενον, κεκωλύσθαι. Καὶ τὸν μὲν Σαοὺλ καὶ τὸν Ἀχαὶδ, ἐτι φιλανθρωποῖς ἡμασιν ἴδον τοὺς ὀλοκώτας τῶν πολέμων, ἐκπτώσει τε τῆς βασιλείας ζημιωθῆναι, καὶ τὸν διὰ μαχαίρας θάνατον ἀπατηθῆναι· τὸν δὲ Δαβὶδ, ἐτι δικαιωτέρᾳ κρίσει τοὺς παραπλησίους ὑπῆγεν, ἀνάξιον κριθῆναι τῆς τοῦ ναοῦ ἀνεγέρσεως. Εἰ βούλει δὲ καὶ ἄξιον αὐτὸν μὲν πάλιν τοῦτον ἐπιδειχθῆναι, θυσιαστήριον ἐν τῇ τοῦ Ὁρνᾶ ἄλῃ ἀναστήσαι καὶ θύσαι παράδοξον θυσίαν, οὐρανόθεν πυρὸς τὴν ὀλοκαύτωσιν ſυγκαλλιερούντος, καὶ θυμὸν ἄσχετον ἐκ θείας ὀργῆς καὶ δικαίας, ἀπαντα τὸν Ἰσραὴλ ἐκινεμόμενον, ἐξίλεωσάμενον στήσαι· τὸν αὐτὸν δὲ τοῦτον οὐδὲν πλέον εἰς αἷμα πολέμων ἀδυσώπητον γεγνονότα ἐξείργεσθαι τοῦ ναοῦ θεῷ ἀνοικοδομησαί.

Πῶς γὰρ ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα ἡ τοῦ γράμματος κατὰ τὸ γράμμα ἀνάγνωσις, αἰτίας τε καὶ ἐναντιώσεως ἀπαλλάξει, καὶ τὸν πρόποντα εἰρμὸν ἐν αὐτοῖς θεωρούμενον ἐπιδείξει, ἀλλὰ μὴ καὶ πολλῆς ἐμπλήσει παραχῆς τε καὶ ἀμηχανίας; Ἐπὶ τοῦτοις, πῶς ἂν ἔχοι λόγον, τὸν μὲν γάμον θεὸν ἐπιτρέψαι, εὐλογίας τε τῆς παρ' αὐτοῦ ἀξιώσαι· ἀκαθάρτον δὲ τὸν ὁμιλικότα, κατὰ τοὺς θεοὺς θεσμούς, τοῖς τῆς φύσεως μυſτηρίοις ἀποκαλέσαι, καὶ τοῖς ἱεροῖς μὴ προσιέναι, εἰ μὴ καθαρθεῖν, ἀποθεσπίσαι; Πάλιν δὲ τὸ μὲν ὀστράκινον ἄγγος, ἐπὶ ἀκαθάρτου τινὸς ψαύσῃ, συντρίβεσθαι, ὡς μηκέτι δυνατόν εἶναι τῆς ἀκαθαρσίας τοῦ μεμολυσμένου ἀπολύεσθαι· ἂν δὲ χαλκοῦν ἢ ἐὺλίον ἢ, ῥαδίως τῆς ἀκαθαρσίας διὰ τοῦ ὕδατος ἀπαλλάττεσθαι. Καὶ τὰ μὲν Ἑλισαίου ὀστᾶ τῷ κοινῷ τῶν νεκρῶν νόμῳ εἰς ἀκαθαρσίαν ἄγειν· τοὺς δὲ πεπλησιακότας αὐτοῖς νεκροῦς καθαράς ἐκείθεν τῆς ζωῆς δέχεσθαι τὰς ἀκτίνας, καὶ πρὸς τὸ τοῦ βίου φῶς ἐκ τῶν ὀφειρῶν πυλῶν ἐπανάγεσθαι τοῦ θανάτου. Τί οὖν; ἐρεῖς ἀκαθάρτους ἐτι πλησιάζαντας ὅστέοις νεκροῦ, τῆς ἀκαθαρσίας τοῦ θανάτου ἐκαθάρθησαν, ἢ καὶ προσίσει; Ὑπὲρ αὐτῶν οὐκ εὐχαριστήριον τῆς ἐγέρσεως, ἀλλὰ καθάρσιν τῆς

VARIE LECTIONES.

α C. M. παραπλησίους ἄλλόντας ὑπῆγεν. ε Ἰσ'. ἀποκαλέσαι. C. M. ἀποκαλέσαι. ι Ἰσ'. ἀπολύεσθαι. C. M. ἀπολύεσθαι.

ἀφ᾽ ἧς ἀνέστησαν· Καὶ πῶς οὐκ ἂν εἴη τοῦτο κατὰ γε τῶν γεγραμμένων τὸ φαινόμενον, πολλὴ ἀμαθία καὶ ἀνοία· Ἡ δὲ τῆς θνοῦ σιαγῶν τριπλῆς ἀκαθαρσίας αἰτίαν πηγάζουσα, πῶς καθαροῦ καὶ ποτίμου νάματος διψῶντι τῷ Ναζαρεαίῳ ἀνέδωκε ρύακας, ἰσοῖς τῆς ἀκαθαρσίας διαδοθεῖσα θαύμασι· θνοῦ μὲν γὰρ ἦν, καὶ νεκροῦ ὁστᾶ, καὶ τρίτον, φόνων θργανα· οὐκ ἐν γῇ δὲ πλησίον ὕδατος, οὐδέ τινες νοτίδες ἀφανῶς ὑπαρδόμεναι τοῦ ὁστοῦ κατελεῖσθοντο· ἀλλ' ἀνδρὸς χειρὶ μαχητοῦ ὅπλον κατὰ πολεμίων ἐφέρετο· καὶ τοσαύτην πηγὴν ὕδατων ἀνέδλυσεν, ὥστε τὸν ἐν τοσοῦτῃ κόπῳ^ε καὶ καμᾶτῳ, καὶ τοσαύτῃ καιροῦ παρατάσει δεδιψηκότα, ἀφ᾽ οὗου καὶ θαψιλοῦς, καὶ πέρα τῆς χρείας, ἐμοιρῆσαι^h πόματος. Ἀλλὰ τοιοῦτῃ μὲν τὰ τοῦ ἀκαθάρτου ζώου καὶ νεκρὰ καὶ φονικά ὁστᾶ ὑπηρετήσατο θαύματι· τοῖς γὰρ θνομα πηγῆς, τὴν θνοῦ σιαγῶνα ποιοῦσιν, κἀκεῖθεν τῷ δεδιψηκότῳ φέρουσι τὸ νᾶμα, καίτοι τὸν προκείμενον λόγον κατ' οὐδὲν λυμεινομένους. Ἀλλ' ὅλον γὰρ ὡς καὶ αὐτοὶ τοῦτο λέγοντες, πόρρω τοῦ γράμματος ἰχνηλατοῦσιν· Ἔως ἂν ἡ τῶν παραδόξων ἔργων πίστις ἐνισχυῇ, οὐκ ἂν ἡδέως συμφήσαιμι. Καὶ τί ἂν τις ἀπαριθμοίη τὰ τοιαῦτα· σχεδὸν γὰρ δι' ὅλου τοῦ νομικοῦ γράμματος, ἡ τοιαύτη τῶν αἰνιγματωδῶν θεωριῶν κατακέχυται θύελλα· ἀλλ' ὅπερ καὶ ἀρχόμενος εἶπον, διὰ τούτων τε καὶ τῶν τοιούτων ἀπάντων, ὁ σοφὸς νομοθέτης ἐναργῶς παρίστησιν, ὡς ἄλλη μὲν ἡ κατὰ τὸ γράμμα καὶ τὸ πρόχειρον τῆς ἐπιστολῆς ἀπαγγελία, ὡς παραπέτασμα διηπλωμένη χρυφίων θεωρημάτων· ἑτέρα δὲ ἡ τοῦ πνεύματος καὶ ἐν τῷ βάθει κρυπτομένη θεοσοφία· ἧς ἡ τῶν Ἰουδαίων, καὶ τῶν Ἰουδαϊζόντων αἰρεσιωτῶν πληθὺς ἐπεκοῦσαⁱ μακρὰν καὶ χαλεπὴν οὐ παύεται πλάνην πλανομένην.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΠΙΔ'.

Edita a Montacutio, ep. 228, ad Arsaber., p. 535-344. De ignorantia dei et hominis iudicii. Marc. xiv, 32; Matth. xxiv, 36.

Οὐ πολλὴν μοι δοκεῖ τὴν δυσχέρειαν ἔχειν, ὅπερ σοὶ πολλήν, ὡς γράφεις, ἐμποιεῖ τὴν ἀπορίαν· πρῶτον μὲν γὰρ, ἐν ἀνθρώπου φύσει καὶ μορφῇ πεφηνώς, ὁ ἐν μορφῇ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ὑπάρχων Υἱὸς, ὡς ἄνθρωπος τὰ πολλὰ τοῖς μαθηταῖς συνὼν διελέγετο, τὴν καθ' ἡμᾶς φύσιν ἀναλαβεῖν ἰ ἐνδεϊκνύμενος. Καὶ τί γὰρ ἄπορον, τὸν κοπιῶντα, καὶ ἰδρῶντα, καὶ ὑπὸν διαναπαυόμενον, βρώσει τε καὶ πόσει, τὴν τοῦ σώματος φύσιν, τὸ ὅλον εἰπεῖν, συνέχοντα βέουσαν, τοῦτον δὲ τοῦτον, καὶ ἄγνοιαν τῆς μελλούσης ἡμέρας ἀναδέχασθαι, καὶ τὸ μέτρον, ὥσπερ δὴ τῶν ἄλλων, οὕτω δὲ καὶ τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως, ἐξυδριζέιν οὐκ ἀνέχεσθαι· ὡς μὲν γὰρ Δημιουργὸς ἀπάντων καὶ Θεὸς ἅπαντα τῷ Πατρὶ συνῆδει· ὡς ἄνθρωπος δὲ, οὐδὲ τὴν ἀνθρώποις πρόεπουσαν ἄγνοιαν, οὐ μὲν οὖν οὐκ ἡβέτει. Ὅς γὰρ δὴ τὸ ὅλον εἴλετο λαβεῖν, πῶς ἐν τι τῶν περὶ ἐκεῖνο παρητήσατο μὴ λαβεῖν ἢ μὴ πιστοῦσθαι ὅτι παρ-

A contra planam Scripturam rem apparentem per ignorantiam et imperitiam inducere? Asini autem maxilla triplici scatens immunditia quomodo defæcatæ et potabilis aquæ scaturigines sitiienti Nazaræo suppeditabat, quæ paribus impuritatis miraculis illustrabatur? os enim fuit asini, et quidem asini mortui, et adhuc tertio, necis instrumentum: non autem e vicina terra aquæ distillationes insensibiliter os illud madefaciebant: sed viri bellatoris arma contra hostiles insultus adhibebatur: tantam vero aquarum scaturiginem edidit, ut qui post talem defatigationem, et laborem, et in tali temporis exigentia sitiret, abundanti, varia, et ultra necessitatem aquarum copia irrigaretur. Et quidem talismodi miraculo os animalis impuri et mortui subministravit: nec quidquam inde detrimenti acceperunt, qui nomen fontis maxillæ asini detulere, et abinde sitiienti fluentia dedere. Certe si qui ita affirmant, longe a littera investigantes recedunt; quibus ego libens non adhibebo consensum, quando paradoxorum operum fides prævaluerit. Et quid opus his similia enumerare? Iere enim per universam legis Scripturam ejusmodis speculationum ænigmaticarum tempestas diffunditur: sed quod ab initio dixi, propter hæc et similia, sapiens ille legislator aperte indicat, quod aliter littera apparenter suggerit, tanquam velamentum obductum obscuratarum speculationum, aliter spiritus in abscondito divina sapientia: a quo Judaica et hæretica multitudo excidens longum et difficilem errorem errare non desinit adhuc.

QUÆSTIO CXIV [Coisl. et Taur. CXXXVI].

De ignorantia dei et hominis iudicii. Marc. xiv, 32; Matth. xxiv, 36.

Non videtur mihi magnam habere difficultatem quod tibi, uti scribis, dubitationem plurimam affert: in primis si in natura et forma humana apparuit, qui, cum Filius esset, erat in forma Dei et Patris: ut homo cum discipulis versans disserebat, nostram in se naturam suscepisse ostendens. Quid in eo dubium est, illum qui defatigabatur, qui sudabat, qui somno requiescebat, qui cibo ac potu corporis naturam, ut totum quod est dicam, fluxilem firmabat, hunc ignorantiam dei iudicii in se suscepisse, et mensuram, uti et cæterorum, ita et humanæ cognitionis noluisse pūdefacere? Certe ut Conditor omnium ac Deus omnia cum Patre sciebat; at tanquam homo humanam a se ignorantiam non rejecit. Nam qui totum dignatus est recipere, quomodo unum aliquod eorum abnegaret, nec acciperet, aut ubi accepisset, accepisse longum et credere tur? Secundo si quis dixerit mentem et sententiam

VARIE LECTIONES.

^ε C. M. κόπῳ (καὶ ἰδρῶτι). ^h Ἰσ. εὐμοιρῆσαι. C. M. ἐμοιρῆσαι. ⁱ C. M. πληθὺς ἐπεκοῦσα. ^j C. M. τὴν καθ' ἡμᾶς φύσιν ἀληθῶς ἀναλαβεῖν.

dictorum rejectionem respicere, ita ut noluerit eam diem discipulis revelare, propterea quod scire eos non erat utile, ne hæc quidem ratio a providentia in homines divina abhorret: methodico autem disponitur per œconomiam, quæ præ se fert ignorantiam, et minime intelligere, ne mœrore discipulos afficeret, qui desiderabant id, quod ignorabant, intelligere. Certe incongruum erat illa scire, quæ tempus illud erant præcessura, et tam accurate illa exponere: horam vero ipsam illis ad hærentem, quæ pars eorumdem brevissima fuit, non cognoscere. Nec fieri potest ut res aliqua existens animum divinum et quem latere nihil potest, lateat; nec fieri potest, ut obvientium rerum, et obventus, et connexionis causam cognitionem habeat; tempus autem destinatum ut suam superans conceptionem ignoret; ut iudicii potestas illi concedatur, « Pater enim, inquit, neminem judicat, sed omne iudicium Filio dedit », horæ autem scientia, et discretio, sapientiam ejus effugiat et dominium. Sed quid ego hæc hic commemoro? An is qui Patrem ita videt, ac Pater Filium, diem et horam, particulas quasdam facile circumscribendas, ignorat? Sane, patet quod is, qui omnia sciebat priusquam essent, cum sit Patris sapientia interna subsistens, qui omnia possidet quæ sunt Patris, nisi quod ingenuus, ut Pater, non sit, istorum ignorantiam non habuit: sed quod discipulos scire non congrueret, comperendinavit revelationem et scientiam communem cum Patre, quæ erat misericordia, ignorantiam fecit, et ne contristarentur, apologiam una commentatur. Tertium consideret quis et illud, quod cum Patri, tantam causæ Filius prærogativam ascribat: convenit enim Filio, qui Patrem suum diligit, utpote totius ordinationis et naturæ operatori et dispensatori, causæ præ eminentiis honorare Patrem, ac sic diei illius et horæ cognitionem, ut et alia multa, eidem ascribere: non, id enim nefas est, seipsum illa scientia privare, ut nec alio aliquo digno et honorando munere, verum illum sibi præferre, ita nemo Filii bonam dispositionem in argumentum malæ trahat. Sic qui ignorantiam illi affligit, et litteræ adhæret, non tenebitur reus blasphemie: certe dictionis accurata ratio, ut deinceps docebo, non præbebit alicui occasionem minus recte sentiendi. Licet enim nunc concessum sit, litteram indicare Filii ignorantiam, nihil tamen absurdi, aut pietati contrarium, animo recte contemplante, constituamus: sed nec littera favet iis qui, ut gloriam imminuant Unigeniti, adhiant istam ignorantiam. Ego scio, quippe qui olim sene quodam theologiam apprimè scientie utebar, qui cum externas disciplinas fastidiret, de præsentī questione talem insti-

A έχοι κ λαβών; δεύτερον δὲ, κἀν εἰς ἀναβολὴν τὸν νοῦν τῶν ἐλθόντων ἐρεῖ τις ἀπορῆν, καὶ τὸ μὴ βούλεσθαι τοῖς μαθηταῖς εἰπεῖν, ὥστερ αὐτοῖς οὐκ ἦν τέως συμφέρον μαθεῖν, οὐδὲ τοῦτο τῆς φιλανθρωπικῆς προνοίας ἡ μέθοδος παραιτεῖται· μεθοδεύοντο δ' ἂν, ἐξ οἰκονομίας σχηματιζομένη, τὴν ἀγνοίαν, καὶ τὸ μᾶλλον δοῦναι μὴ εἰδέναι, ὑπὲρ τοῦ μὴ λυπεῖν τοὺς μαθητάς, τὸ ἐγνωσμένον μαθεῖν ζητούντας, οὐκ ἐκδιδάσκοντα· ἐπεὶ πῶς ἄλλως ἂν ἔχοι λόγον, τὰ μὲν πρὸ τῆς ὥρας εἰδέναι τε, καὶ σὺν πολλῇ διδάσκειν τῇ ἀκριβείᾳ, αὐτὴν δὲ τὴν ὥραν ἐκείνων ἐχομένην, καὶ τὸ βραχύτατον μέρος οὖσαν, οὐκ ἐπιγινώσκειν; πῶς δ' ἂν τι τῶν ὄντων τὸν ἀλάθητον καὶ θεῖον διαλάβοι νοῦν; ἢ τίνα λόγον ἔχοι, τῶν μὲν παραγομένων αὐτὸν, καὶ τῆς παραγωγῆς, καὶ τῆς συνοχῆς, τὴν αἰτίαν ἔχειν, καὶ τὴν γνῶσιν· τὸν δὲ καιρὸν μόνον, κρείττω τῆς ἐκείνου καταλήψεως, ὑπάρχειν, καὶ τῆς μὲν κρίσεως αὐτὸν ἀνηρεθῆσαι τὸ κράτος (ὁ Πατὴρ γὰρ οὐδένα κρίνει, τὴν δὲ κρίσιν πᾶσαν δέδωκε τῷ Υἱῷ), τῆς ὥρας δὲ τὴν διὰ γνῶσιν, καὶ κρίσιν, τὴν αὐτοῦ σοφίαν καὶ κυριότητα διαφεύγειν; Καὶ τί ταῦτα λέγω; Ἄρ' ὁ τὸν Πατέρα εἰδὼς, ὥστερ ὁ Πατὴρ τὸν Υἱόν, ἡμέραν καὶ ὥραν, μικρὰ τινα καὶ εὐπεριόριστα διαστήματα, ἀγνοήσει; ἢ ὅθλον, ὡς οὐκ αὐτὸς, ὁ πάντα εἰδὼς, καὶ πρὶν ὑποστῆναι, ἢ ἐνυπόστατος τοῦ Πατρὸς σοφία, ὁ πάντα τὰ τοῦ Πατρὸς ἔχων, πλὴν τῆς ἀγεννησίας, οὐ μὲν οὖν οὐδὲ τῶν τοιοῦτων τὴν ἀγνοίαν εἶχεν· ἀλλὰ τοῖς μαθηταῖς ἀσύμφορον οὖσαν ὑπεριθέμενος τὴν γνῶσιν κοινὴν ἐκ φιλανθρωπίας τὴν ἀγνοίαν ἐποιεῖτο, καὶ πρὸς τὸ ἀλυπτον αὐτοῖς συνδιδέσθαι τὴν ἀποληγίαν. Τρίτον δ' ἂν εἶδοι τις κάκεινο ὡς τῷ Πατρὶ διδοῦς ὁ Υἱός, ὡς αἰτίῳ, τὰ προσεῖλα. Πρέπει γὰρ Υἱῷ φιλοπάτορι, πάσης τε φύσεως καὶ εὐταξίας δημιουργῶ καὶ νομοθέτῃ, καὶ τοῖς τῆς αἰτίας προνομίοις τιμᾶν τὸν Πατέρα, καὶ τὴν τῆς ἡμέρας ἐκείνης καὶ ὥρας γνῶσιν, ὥστερ δὴ καὶ ἄλλα πολλὰ ἐκείνῳ προσανατίθει· οὐχ ἑαυτὸν (ἄπαγε!) ταύτης ἀποστερῶν, ὅτι μὴδ' ἄλλου τινὸς τῶν τιμῶν τε καὶ καλῶν, ἀλλ' ἐκείνῳ κἀν ταύτῃ προτιμῶν· καὶ οὐ δῆπου τις τὸ ἐβγῶνον τοῦ Υἱοῦ ὑπόθεσιν ἀγνωμοσύνης ποιούμενος. Εἴτα τὴν ἀγνοίαν περιάπτων αὐτῷ, καὶ πρὸς τὰς τῆς λέξεως καταφεύγων¹ συλλαβάς, τῆς βλασφημίας ἀπολυθῆσεται. Οὐδὲ γὰρ οὐδ' ἡ τῆς λέξεως ἀκριβεία, ὡς ὑστερον ἐπιδείχθησεται, ἀφορμὴ τισιν εἰς τὸ μὴ βούλεσθαι τὰ ὀρθὰ φρονεῖν πορισθῆσεται. Εἰ γὰρ καὶ συγκεχωρημένον νῦν τὰς λέξεις ἐηλοῦν ἀγνοεῖν τὸν Υἱόν, ὅμως οὐδὲν τῶν ἀτόπων παρεπόμενον εὐσεβῶς τὸν νοῦν θεωρήσαντες παρστήσαμεν. Ἀλλ' οὖν, οὐδ' αἱ λέξεις τι χαριούνται τοῖς ἐπὶ καθαιρέσει τῆς δόξης τοῦ Μονογενοῦς, τὴν ἀγνοίαν περιχαίνουσιν. Ἐγὼ δὲ οἶδα πάλαι ποτὲ γέροντι σοφῷ τὰ θεῖα ἐνωμιλῶν, ὅς καί τοι τῶν ἐξω θεωρημάτων πολλὴν ἔχων τὴν ὀλιγωρίαν, ὅμως τοιαύτην τινα περὶ τοῦ προκειμένου

¹ Joan. v, 22.

VARIE LECTIONES.

¹ Ἦ. ὅτι περ ἔχοι. C. M. ὅτι παρέχοι. ¹ C. M. ἀποφεύγων. ¹ C. M. καὶ τῇ τῶν.

διέγραψε θεωρίαν· τὸ εἰδέναι διττὸν ἔλεγεν εἶναι· τὴν μὲν ἐπιστήμην, τὸ δὲ τῇ παύρᾳ κατὰ μὲν οὖν ἐπιστήμην ὁμοίως εἰδέναι τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν τὴν ἡμέραν ἐκείνην καὶ ὥραν· κατὰ πείραν δὲ οὐκέτι· τὸν μὲν γὰρ Πατέρα καὶ εἰς πείραν ἔλθειν, καὶ προσλαβεῖν τὴν τοιαύτην γνῶσιν, ἥνικα πᾶσαν ἐδεδώκει τῷ Υἱῷ τὴν κρίσιν· ἐκεκρίκει γὰρ τότε ὁ Πατὴρ τὴν κρίσιν· ἅπασαν ἐγγχειρίσαι τῷ Υἱῷ, καὶ ὅσον ἤκεν εἰς φήφους τὰς αὐτοῦ ἐνεργῆσαι τὴν ἰδίαν κρίσιν καὶ συμπεραίνεσθαι. Ὁ δὲ γε Υἱός, ὁ ἄλλος ὡς οὕτω κέκρικεν, οὐδ' εἰς ἔργον τὴν πράξιν, ἥς αὐτὸν ὁ Πατὴρ ἀνείπε Κύριον, ἤγαγεν. Οὐκοῦν ὁ μὲν Πατὴρ καὶ πείρα τὴν ὥραν οἶδεν· ὁ δὲ Υἱός, εἰ καὶ κατ' ἐπιστήμην, ὥσπερ ὁ Πατὴρ, ἀλλ' οὖν οὕτω καὶ κατὰ πείραν· εἴσεται δὲ ἐπειδὴν δηλονότι τὴν κρίσιν οἶσθαι, τῆς κατ' ἐπιστήμην εἰδήσεως εἰς τὴν κατὰ πείραν γνῶσιν προσελθούσης.

Ἀλλὰ ταύτην μὲν ἐξεθέμεν σοὶ τὴν ἐρμηνείαν, οὗ τὴν ἐν αὐτῇ θεάξωμαι ἀλήθειαν, ἀλλ' ὅπως· ἀνδρὸς ἀπλότης τοσαύτη, ποικίλην οὕτω καὶ περινενοημένην ὑπελθεῖν ἐφρόντισεν ἔνομιαν· ὅτι δὲ οὐδ' αἱ λέξεις αὐταὶ καταφυγῆς εἰεν τόπος τοῖς δυσσημίαν ποιουμένοις τὴν ἀγνοίαν, ἐκ τῶνδε ῥάδιον μαθεῖν. Ὁ μὲν οὖν ἱερὸς Ματθαῖος τὴν δεσποτικὴν φωνὴν ἀναγράφων· «Οὐδεὶς οἶδε, φησί, τὴν ἡμέραν, οὐδὲ τὴν ὥραν, οὐδὲ οἱ ἄγγελοι, εἰ μὴ ὁ Πατὴρ μου μόνος.» Ἐκλείπει γὰρ λοιπόν· πρῶτον μὲν, ὅπως εἰπὼν, οὐδ' οἱ ἄγγελοι, οὐκέτι προστίθεται, Οὐδὲ ὁ Υἱός. Οὕτω γὰρ ἦν ἡ λέξις ἰσως ἀναχώρησις τοῦ δυσσεβήματος, εἰ καὶ τὸν Υἱὸν τοῖς ἀγγέλοις προσθεὶς ἐπήγαγεν, «Εἰ μὴ ὁ Πατὴρ μου μόνος.» Νῦν δὲ οὐχ οὕτω φησὶ ποθεῖν; ἀλλὰ μέχρι τῶν ἀγγέλων παρατείνας τὴν ἀγνοίαν, οὐκέτι ταύτῃ τὸν Υἱὸν ὑπάγει· ὥς ἂν μὴ χώραν ἔχοι κατ' αὐτοὺς ὁ Πατὴρ ἐπιφερόμενον τὴν πρὸς τὸν Υἱὸν ἀπαγορεύειν διαστολήν. Ἀλλὰ γὰρ κἀτωθεν, ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων ἀνίων, καὶ τοὺς ἀγγέλους φθάσας, οὐκέτι πρόεισι περαιτέρω· ἐκείσε δὲ συγκατακλείσας τὴν ἀγνοίαν, τὴν ὁ ὑπερούσιον καὶ δημιουργὸν οὐσίαν μακρὰν ἀπάγει ταύτης καὶ ὑπερτίθεται· ἀνθρώπων μὲν γὰρ ἦν ἡ τῶν μαθητῶν ἐρώτησις, ἥς ἀποκριθεὶς, «Οὐδεὶς οἶδεν,» ἀνθρώπων δηλονότι· εἰτα, οὐδ' οἱ ἄγγελοι· βαθμὸς οὗτος (μετὰ γε τὸ ἀνθρώπων ἢ τῶν ἀσωμάτων φύσις) δευτερός. Τί οὖν ὁ Υἱός; εἰ μὲν ὥσπερ δὴ καὶ νόμος υἱὸν, τῆς πατρικῆς δόξης κληρονόμος καὶ φύσεως, μάτην περιχαίρεις τὴν ἀγνοίαν· εἰ δ' οὐκ ἂν ἔχη, τρίτην σοὶ τῶν κτισμάτων ἀναπληρώσει τάξιν· καὶ πῶς ὁ λόγος αὐτὸν ὑπερσπρόντος ἐπὶ τὸν πατέρα διέδωκεν; ἔδει γὰρ αὐτὸν, εἰ μὴ ἡ τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ τρίτῃ τάξιν εἶχε, τὸν Μονογενῆ, πρότερον εἰπεῖν, «οὐδὲ ὁ Υἱός.» εἰθ' οὕτω τὴν γνῶσιν ἀναθεῖναι τῷ Πατρὶ· νῦν δὲ ἀνθρώπων, φησὶ, καὶ ἀσωμάτων νόον διελθὼν, οὐκέτι διαβιβάζει τὴν ἀγνοίαν ἐπὶ τὸν Υἱόν, ἀλλ' εὐθὺς τῇ πατρικῇ φύσει, ἥς κληρονόμος γνήσιος Υἱός, τὴν

A tenebat considerationem: Scire, duplex esse dicebat: unum, per experientiam, alterum per artem; secundum artem aut cognitionem dicebat, æque ac Patrem Filium illum diem et horam cognoscere, non secundum experientiam; Patrem enim experientia cognovisse, et talem scientiam assumpsisse, cum omne iudicium in Filium transcriberet: iudicabat enim tunc Pater convenire, ut iudicium sic transcriberet, et quantum ipsius suffragium attinebat, proprium suum iudicium consummasse. At constat Filium actu nondum iudicasse, nec in effectum rem illam, cui ipsum præsedit Pater, duxisse: quocirca Pater experientia horam novit. Filius licet ut Pater secundum artem novit, nondum tamen experientia novit. Sciet autem tum, cum iudicium faciet, tum cognitio, quæ est per scientiam, transibit in cognitionem per experientiam.

Hanc tibi explicationem proposui, non quod veram per omnia censeam, sed ut hominis ejus tanta simplicitas, tam variam et multipliciter agitatam cogitationem sensumque satagebat: porro autem quod nec ipsa dictio refugii locum præbitura sit, qui ex ignorantia blasphemant, facile potest ex hisce disci: sacer vir Matthæus Domini dictum edisserens refert: «Nemo novit horam, neque diem, non angeli, nisi solus Pater meus.» Nota primum, quod ubi dixerat: Nec angeli, non adjecit: Nec Filius: hoc enim dictum forte viam impietati muniret, si cum angelis ubi Filium posuerat intulisset: «Nisi Pater meus solus;» at non ita loquitur, sed ignorantiam ad angelos neque ubi deduxerat, non eidem subiecit Filium; ne, quod volunt, inde Pater inferatur cum Filio diastolem prohibere; desursum ab hominibus progressus, et ad angelos perveniens, ulterius non progreditur. Hic jam concludens ignorantiam, supersubstantialem et creatricem substantiam longe ab illa semotum transcendentemque ponit: nam quæstio discipulorum humana fuit, cujus responsio erat: «Nemo novit,» nemo, nimirum, hominum, sed nec angeli, gradus alter, post homines incorporalium ordo, subsistit in secundis. Quid autem Filius? siquidem, quod obtinet, per legem filiationis paternæ gloriæ et naturæ hæres sit, frustra ignorantiam hianti ore infers: sin non ita sit, tertium creaturarum ordinem adimpleat. At unde factum, ut saltu trans illum facto, sermo ad Patrem pervenerit? congruum enim fuerat, si non paternus ordo, sed tertius quis tenebat Filium, illum ante Patrem nominare; sic, «Neque Filius,» ita Patri cognitio attribueretur. Ast in præsentī hominum et angelorum ordines transgressus, ignorantiam non transfert ad Filium, sed continuo, cum Filius naturæ paternæ genuinus hæres sit, testificatur de eo cogni-

⁹¹ Matth. xxiv, 36.

VARIE LECTIONES.

⁹² C. M. ὁ πατὴρ τῷ τὴν κρίσιν. C. M. τὴν ἀγνοίαν καὶ τὴν.

tionem. Unde igitur tu arreptam ignorantiam in Filii
eam transfers contumeliam, nisi secundum te una
cum hominibus et angelis hoc est servis censebitur
Dominus? quod hactenus apud omnes impios inau-
ditum est: sin hoc non audeas, sed Filium ab an-
gelica substantia separes, licet Patri adhuc eum
æqualem non facias, non consequeris, cum tam
clare de angelis ignorantiam verba prædicent, ut
liceat tibi ipsi eandem asfingere, utcumque multoties
violenter transferre illam coneris, in ordinem a
Patre suo diversum; et tamen vel sic, ut refugias,
licet secundum te Unigenitus Patri coadunitus scien-
tiæ naturam omnem et sublimitatem transcendentem,
quia paterna est, ridebit tuam tertiam extra lineas
ambulantem ordinationem; et ubinam hoc pacto
apparet, quod hæreticorum insania fugit, ignoran-
tia Christo insiliens, vel secundum litteram, aut
sensus? Imo aiunt, quia addit, « Nisi Pater solus, »
recte, et valde sapienter: ne existimes, quod cum
intelligentias præterierit incorporeas, locum habi-
tuum usque ad naturam primam progressum facit.
Certe ab hac sola conditrici et dominante univer-
sorum uti omnia cætera quæ consignat creaturam,
ita et ignorantia longissime disjungitur. Quod si
vox, *solus*, turbas conciet, intellectum sit potius
quod a quibus, ignorantiam citans, Patrem disjun-
xit, contra illos et divisit illud, *solus*; quæ ratio
est, angelis tribuere ignorantiam, tum ut illis omis-
sis, ad differentiam Filii, de quo aut contra quem
nihil dixit, illud putetur dictum: « Nisi Pater meus
solus. » Quod si *solus* turbet, turbæ illæ dispellun-
tur per « Pater meus. » Patet enim quod non ad
seipsum relatione facta, cujus naturalem conjunctio-
nem insinuavit dicens: « Pater meus, » sed ad
illos quorum ignorantiam notavit, dixit, *solus*. Non
enim in illo dicto, « Nisi Pater meus solus, » in-
telligendus est seipsum distimulare ab eo cum et
verbis et factis testetur: « Ego et Pater unum
sumus »⁸¹; — Omnia quæ habet Pater, mea sunt »⁸².
Scientia pars est, licet exigua, eorum quæ cum
infinitis aliis generans habet: sed absque his dictis,
si erat unigenitus qui illis ignorantiam, Patri
scientiam assignat, quæ est illa superflua sapien-
tia, cum se dignatus sit eorum participem facere,
quæ majora sunt et Deo soli æterno competunt
indignum arbitrari cognitione rei olim omnibus et
bonis, et malis revelandæ?

Itaque omnimodo patet, quod neulquam igno-
rantiam ei, prout hæretici volunt, competet; com-
munis doctor et generis nostri salus, instituens,
quæ selegerat discipulos, proprios suos modulos
agnoscere, et a quæstionibus abstinere, quibus

⁸¹ Joan. x, 30. ⁸² Joan. xvi, 15.

A γινώσιν μαρτυρεῖ. Πόθεν οὖν οὐ τὴν ἀγνοίαν λαβὼν,
ἐφ' ὅβρει κατασκευάζεις τοῦ Υἱοῦ; εἰ μὴ ἄρα σοι
τοῖς ἀγγέλοις καὶ δούλοις ὁ Μονογενὴς καὶ Δεσπότης
συντετάσσεται; ὁ, μέχρι νῦν, οὐδέποτε ὠφθη δυσσε-
βεια μελετήσασα. Εἰ δὲ μὴ τοῦτο τοιμᾶς, ὑπεξαι-
ρεις ἡ δὲ τὸν Υἱὸν τῆς ἀγγελικῆς οὐσίας· καὶ τῆς
πατρικῆς οὐδέπω ἰσὺν ἂν ἔχη· οὐχ ἔξεις δῆπουθεν
λαμπρῶς οὕτω τῶν λέξεων, ἐπὶ τῶν ἀγγέλων ἀπαγ-
γελλόντων τὴν ἀγνοίαν οὐδαμῶθεν αὐτῷ ταύτην πε-
ριάπτειν, καὶ μυριάκις εἰς ἄλλην τάξιν ἀπάγειν παρὰ
τὸν πατρῶν κληρὸν ἐκδιᾶσθαι· καὶ οὕτω πάλιν, καὶ
μὴ βούλη τῇ καὶ κατὰ σὲ ὑπερφουεῖ καὶ ὑπερτάτῃ
καὶ πατρικῇ γνώσει ὁ Μονογενὴς τῷ Πατρὶ συν-
απτόμενος, τὴν σὴν ὑπερόριον ἐκμυκτηριεῖ καὶ τρί-
την διτάξει. Ποῦ τοίνυν ἐνταῦθα φαίνεται κατὰ
B λέξιν ἢ διάνοιαν, ὥς ἡ τῶν αἰρετικόντων παράνοια
τῷ Υἱῷ ἢ ἀγνοία ἐπιπῆδῶσα; Ναί, φησὶν, ἀλλ' ἐπ-
ήγαγεν, « Εἰ μὴ ὁ Πατήρ μου μόνος· » καλῶς γε λίαν
καὶ σοφῶς· ἵνα μὴ νομίσης ὡς καὶ τοὺς ἀσωμάτους
νόας διαδραμοῦσα, χώραν ἔχει καὶ μέχρις αὐτῆς
τῆς πρώτης φύσεως προτείνει. Ταύτης γὰρ δὴ, ταύ-
της μόνης τῆς δημιουργοῦ καὶ κυρίας τῶν ὅλων,
ὥσπερ τὰ ἄλλα πάντα ἐν οἷς ἡ κτίσις γνωρίζε-
ται, οὕτω δὲ καὶ τὸ τῆς ἀγνοίας διέβριπται ὡς
πορρωτάτω. Εἰ δὲ τὸ, *μόνος*, εἴ τι τάραχον κινεῖ,
συνιέτω μάλλον, ὅτι ὦν τὴν ἀγνοίαν εἰπὼν διέστειλε
τὸν Πατέρα, πρὸς ἐκείνους διώρισε καὶ τὸ *μόνος*.
Ἐπεὶ τίνα λόγον ὅλως ἔχει, ἀγγέλοις μὲν ἐπιφέρειν
τὴν ἀγνοίαν συνειδέναι, εἰτα τοῦτους ἀφέντα εἰς δια-
στολὴν οὐ μὴδὲν κατεῖπεν Υἱοῦ, τὸ, « Εἰ μὴ ὁ Πατήρ
C μου μόνος, » νομίζειν εἰρησθαι· εἰ δὲ εἴπερ τὸ *μόνος*
θορυβεῖ, διὰ τοῦ « ὁ Πατήρ μου » τὸ θορυβοῦν δια-
λυέσθω. Ἀπλὸν γὰρ ὡς οὐκ ἂν πρὸς ἑαυτὸν οὐ τὴν
φυσικὴν οικειώσιν ἀνεκνήρυξεν εἰπὼν « ὁ Πατήρ
μου, » ἀλλὰ πρὸς ἐκείνους, ὧν τὴν ἀγνοίαν ἐφ' ἡ ἡ
συναπεφῆναι καὶ τὸ *μόνος*· πῶς δ' ἂν ἐν τῷ λέγειν,
« Εἰ μὴ ὁ Πατήρ μου μόνος, » ἑαυτὸν νομισθεῖν
διαστῆλιν, ὁ καὶ τοῖς λόγοις, καὶ τοῖς ἔργοις ἐφ'
ἴσης βῶν, « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἐσμεν; » καί,
« Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, ἐμὰ ἐσσι; » Ἀπλὸν γὰρ,
ὡς καὶ ἡ γνώσις, ἐν τι καὶ τὸ βραχυτάτον ὦν ὁ
γεγεννηκὼς ἔχει, καὶ μυρία ἄλλα. Χωρὶς δὲ τῶν εἰ-
ρημένων, εἰ αὐτὸς ἦν ὁ μονογενὴς, ὁ τοῖς μὲν τὴν
ἀγνοίαν, τῷ Πατρὶ δὲ διαιτῶν τὴν γνώσιν, τίς ἡ πε-
D ριττὴ σοφία αὐτῇ, ἑαυτὴν ἀξιούonta τῶν μειζόνων,
καὶ ἂ μόνῃ θεῷ ἀεὶ διαπρέπει, πράγματος εἰς πάν-
τας ὕστερον καὶ σπουδαίους καὶ φαύλους ὁμοίως
ἐκκαλυφθισμένου, τῆς γνώσεως ἀνάξιον ἀποφα-
λεῖν;

Ἄρ' οὐ πανταχόθεν γινώριμον, ὡς οὐδαμῶθεν ἡ
ἀγνοία τοῖς αἰρετικῶσι συνδραμεῖται; Ὁ μὲν γὰρ
κοινὸς διδάσκαλος, καὶ τοῦ γένους ἡμετέρου Σωτὴρ,
οὗς ἀφώρισε μαθητὰς παιδεύων τὰ οἰκεῖα συνιέναι
μέτρα, καὶ ζητημάτων ἀναχωρεῖν, ἂ βίον μὲν

VARIE LECTIONES.

ρ C. M. ὦν μέχρι. γ C. M. ὑπεξαιρεί. α C. M. ἐφ. ρ C. M. ἂ βίον μὲν.

οὐδένα βελτίω ποιεῖ, ὅγκου δὲ καὶ κενοῦ φουσηματος, ἔσθότε πολλοὶς ὑπόθεσις γίγνεται ἂν, ἀλύπως τε αὐτοῖς τὰ τῆς ὠφελείας εἰσηγεῖσθαι διοικονομούμενος, καὶ τῇ πειθοῖ μάλλον, ἢ διὰ τῆς βίας· τοὺς ἀγγέλους αὐτοῖς προκομίζει εἰς παράδειγμα, ἵνα ὥνπερ αἱ ἀσώματα καὶ ὑπὲρ ἡμᾶς οὐσαὶ τὴν γνῶσιν οὐκ ἔχουσιν, τούτων μὴ αὐτοὶ λαβόντες, μήτε ἀνιδῆσαι, μήτε τῷ διδασκάλῳ μὴδὲν ἐπικαλεῖν· ἔχουσιν μὴ βουλευθέντι διδάξαι, ἃ μὴδ' ἡ τῶν ἀσωμάτων καὶ ὑπὲρ αὐτοὺς φύσις ἐγίνωσκε. Τί οὖν; οὐκ ἤρκει τούτο τοῖς μαθηταῖς, εἰς τε τὸ ἀλυπώτατον αὐτοῖς τὴν τῆς αἰτήσεως ἀποτυχίαν διαδέσθαι, καὶ τὰς γνώμας, εἰς τὸ μὴδὲν τῶν ὑπὲρ αὐτοὺς ἐρευνᾶν καταβυθίσαι· ἀλλ' ἔδει ἄρα καὶ τὴν ἐνυπόστατον σοφίαν τὴν Ἰδὴν εἰς τὴν ἐκεῖνων, ὡς ἔοικε, περιεσχεθῆναι ἀγωνίαν; καὶ τί παραμύθιον, ἢ παράκλησις ποία Θεοῦ ἀγνοία τοῖς λατρευταῖς, προνοίας τε τῆς ἐκεῖθεν καὶ σοφίας θεομένοις; μάλλον δὲ πῶς οὐχὶ βῆθος ἡ ἀπογνώσεως, καὶ δυσσεβὲς ἄλλως καὶ σκότος βαθύ, καὶ ἀθυμία ἐσχάτη, καὶ πλάνη μὴδ' ἔλεον ἔχουσα, Θεὸν ἔχειν ἀγνοίας ἤττονα, καὶ τοῦτον ἀνομολογεῖν τοῦ σοφίσσαντος δεῖσθαι, καὶ τῆς ἐτέρου προνοίας, ἵν' ἔχοι μαθεῖν ἃ μὴδέπω τέως, ὥσπερ οὐδ' ἡ λοιπὴ κτίσις, οἶδεν; Εἰ μὲν γὰρ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον παραδέχοιτο τίς τὴν ἀγωνίαν, εἰρηται καὶ πρόσθεν, ὡς οὐδὲν δυσχερὲς τὴν τῆς σοφίας πηγὴν, τὸν, ὅσα ὁ Πατὴρ, καὶ εἰδὼτα καὶ ἔχοντα, ὥσπερ τὰ ἄλλα ἀνθρώπινα, οὕτω καὶ τὴν ἀγωνίαν ὑποδύεσθαι. Εἰ δ' εἰς τὴν θεῖαν αὐτοῦ καὶ ἀχραντὸν φύσιν, τὴν ἀπὸ τῆς ἀγνοίας ὕβριν ἀναφέρει, πῶς οὐ πανταχόθεν χαλεπὸν τε καὶ μεῖζον συγγνώμης τὸ δυσσέθημα; Σὺ δέ μοι κάκεῖνο συνεπισκόπει· ἐφ' οὗ οὐδ' ὁ Σωτὴρ· Ὁὐδεὶς οἶδε τὸν Πατέρα, εἰ μὴ ὁ Υἱός. » Τί οὖν; ἄρα τὸν Πατέρα, διὰ τὸ, « Ὁὐδεὶς οἶδε, » καὶ διὰ τὸ, « Εἰ μὴ ὁ Υἱός, » τῆς αὐτοῦ ὑπερρίσκει γνώσεως; καὶ πῶς οὐχὶ τοῦτο μανία λαμπρά; Ἀλλὰ ταῦτα μὲν πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῶν, ὅσα μετὰ τὴν πρώτην ἐστὶ φύσιν, νοήσεις, οὐδαμῶς δὲ κατὰ τοῦ Πατρὸς· συνεπινοούμενον δὲ μάλλον αὐτὸν, καὶ συνεισαγόμενον τῇ μνήμῃ τοῦ Υἱοῦ καὶ πῶς κάπειδ' ἀκούοις; « Ὁὐδεὶς οἶδε τὴν ὥραν, εἰ μὴ ὁ Πατὴρ, » οὐχὶ τὸν αὐτὸν θεσμὸν συντηρεῖς, καὶ τῇ μὲν τοῦ Πατρὸς μνήμῃ συνεπινοεῖς τὸν Υἱόν· τὸ δὲ, « Ὁὐδεὶς οἶδε, » τῇ κτίσει νέμεις τῇ λογικῇ; καίτοι ἐνταῦθα μὲν καὶ κτισμάτων φύσιν, κατ' εἶδος, ἀπρηριθμήσατο, καὶ ἐγγύτερον ἦν τὸ, « Ὁὐδεὶς οἶδεν, » ἐπ' ἐκείνων ἐκλαβεῖν· ἐν ᾧ δὲ τὸ, « Ὁὐδεὶς οἶδε τὸν Πατέρα, » ἀπόλυτον φέρει τὴν φωνήν, καὶ οὐκ ἔχουσιν ὅσον ἐκ τῶν προειρημένων, ἐφ' ᾧ μερισθῇ. Εἰ οὖν ἐν τῷ, « Ὁὐδεὶς οἶδε τὸν Πατέρα εἰ μὴ ὁ Υἱός, » φεύγεις τὸν γεννῆτορα βλασφημεῖν, μὴδὲ ἐν τῷ, « Ὁὐδεὶς οἶδε τὴν ὥραν, εἰ μὴ ὁ Πατὴρ, » εἰς ὕβριν τοῦ γεννήματος περιτραπῆς. Εἰ δὲ τὸ δεύτερον τολμᾷς, προτετόλμηται σοι πολλῷ μάλλον καὶ τὸ πρῶτον· ἀμαθέστερον γὰρ αὐτὸν ἀγνοεῖν, ἢ ἕτερον· τί μὴ

A nentiquam vita melior redditur, sed timore vano et inflatione repletos ita agit, et disponit, ut sine mœrore, quæ ipsis utilia sunt, apprehendant, idque suasu potius quam violentia: ita angelos in exemplum posternit iis; ut quemadmodum illæ incorporeæ, et supra nos substantiæ harum rerum scientiam non percipiunt, ita nec ipsos se consecuturos opinentur, non tamen inde affligantur, aut magistrum incusent, si docere nollet, quæ ne incorporeæ quidem et supernæ substantiæ sciunt. Quid ergo, an non satisfactum hinc apostolis, ut siue tristitia ferrent petitionem non obtinere, et ad animi sententiam ita confirmandam, ut ne investigent, quæ sunt supra ipsos, nisi etiam Filius illa sapientia inhypostata in eorum ignorantiam assumatur? et quodnam, quæso, solamen, quæ consolatio Dei ignorantia erit coloribus Deum, qui providentia et sapientia celestium opus habent? Potius desperationis quoddam profundum, impietas, densæ tenebræ, extrema disconsolatio et error non miserandus erit, Deum habere ignorantia subjacentem et in confesso indigentem institutione et directione alterius, ut ea intelligat, quæ nondum, nec magis quam cæteræ creaturæ, intellexit. Si quis humano more accipiat ignorantiam, jam ante dictum est, non esse offendiculo, si fons sapientiæ, qui omnia novit, habet omnia quæ Pater, uti cætera humanitus, ita et ignorantiam subisse. Sin in divinam ipsius et impollutam naturam ignorantia contumeliose ingeratur, impietas est extrema, et indulgentiam excedens. Sed et considera sis mecum istud: dixit alicubi Servator: « Nemo novit Patrem, nisi Filius: » Hinc an Patrem excludes a sui cognitione per illud: « Nemo novit, » et illud: « Nisi Filius? » at hæc insaniam conspicua est. Nam hoc intelligendum est, ad antidiastolen eorum quæ post primam naturam subsistunt, et non ut Patrem comprehendunt. Quocirca cum eum una conceptum, et una inductum cum Filio memoria recolis, et cum audis: « Nemo novit horam nisi Pater, » nonne ex eadem lege agis, et Patre commemorato Filium intelligis? illud, « Nemo novit, » ad creaturam transcribis rationalem, ubi creaturarum naturam secundum species recensuit: de quibus propius est, ut « Nemo novit, » intelligatur in illo dicto, « Nemo novit Patrem, » vocem adhibet indefinite, nec habentem ad quod e præcedentibus referatur: si ergo in illo, « Nemo novit Patrem, nisi Filius, » genitorem blasphemare non vis, nec in illo, « Nemo horam novit, nisi Pater, » in contumeliam Filii seraris: sin hoc audes, multo magis illud prius aude: nam stupidius est seipsum quam alium ignorare. Quidni multo horridius et contumeliosius prius quam secundum? sin illud furem et impietatem omnem excedat, quid de hoc dicendum? Iterum ait, « Nemo novit Filium,

VARIE LECTIONES.

• C. M. ἐπιβαλεῖν. ἡ βύθος. ἡ ἴσ. εἰ.

nisi Pater : » nec contradicet aliquis, Filium seipsum ignorare, si non post alia absurda, minorem statuat scientiam Patris : dum Filio relinquitur illa, quæ ad sui ipsius propriam non pertingit. Si ergo in hoc effato, « Nemo novit Filium, nisi Pater, » Filium a sua scientia non excludunt; ita nec in illo, « Nemo novit horam nisi Pater, » ab illa cognitione excludunt Filium : sin ab hac eliminant, jam prius ab illa excluderunt, utcumque suæ impiæ sententiæ laborum ministeria non accommodarunt : figura orationis, unde imprimis errore se implicuerunt, et spem blasphemandi arripuerunt similissima est; et Filii scientiam, ne si magis adhuc insanire velint, non inficiabuntur, ultra cognitionem illius horæ, ad alia magis divina, et sublimia extendere.

συγκατασκευάζον, καὶ τὰς τοῦ δυσσεβῆσαι ἐλπίδας οὐδ' ἂν πλέον ἐκμανεῖεν, οὐδ' αὐτοὶ ἂν ἀρνηθεῖν ἔθελον, καὶ ὑψηλότεραν εἶναι.

Atque hæc quidem fuit Matthæi sententia, tali theoria considerata. At beatus Marcus, eodemmet spiritu inspiratus, eadem abundans gratia, eundem prædicationis sermonem sibi conceditum habens, nihil plane repugnans prolocutus est, idque sine accurata dicti inspectione patet, synhierophantæ, et symmystagogo, neque veritati quam illi tradiderunt, et multipliciter etiamnum manifestatæ. Sed si verba ejus exponenda susceperimus, adhuc magis illius consensum, et cum veritate conspirationem intelligemus : nota mihi ergo, quod divinus iste vir, ne prætextum quidem hæreticis relinquere voluit, sed omnes illorum machinas funditus concutiens, ne quidem vocem, *sofus*, quo licet frustraneo utebantur refugio impietatis suæ, suæ scriptioni insertam adhibuit. Vocem ergo amputans, et una eximens impietatis occasionem, a deorsum et ipse, quemadmodum synhierophanta ascendit usque ad angelos, et apud eos ignorantiam circumscribit, cum qua orationis periodum fuit, ab alio deinceps principio exorsus, non solum nullam Unigenito ignorantiam ascribit, sed e contra plane Patris cognitionem habere illum profitetur; non illam modo, sed illius modum et mensuram declarat, ejus ut et divinarum naturaliumque dignitatum fontem esse Patrem Filio theologicæ docet. Quid autem dicit, « neque Filius sciret, nisi Pater revelaret? » hoc est, ab eo fonte fluit cognitio, unde et generationis causa; nam non est Filius sine principio, et causa, ut est Pater; sed in principium refertur et causam congenerem, nempe Patrem. « Nec Filius sciret, nisi prius revelasset Pater : » quid isto testimonio illustrius, aut validius est? Novit Pater, et Filius novit; si latet Filium quidquam id a Patre habet : sed Patris scientiam nihil fugit : quocirca, nec Filii communis natura, Deitas

εἶδέναι καὶ φοβερώτερον εἰς ὕβριν τοῦ δευτέρου τὸ πρότερον ; Εἰ δ' ἐκεῖνο μανίας καὶ δυσσεβείας οὐδὲν καταλείπει ὑπερβολὴν, τί ἂν τις ἐρεῖ περὶ τούτου ; Πάλιν φησὶν, « Οὐδεὶς οἶδε τὸν Υἱὸν εἰ μὴ ὁ Πατήρ » καὶ οὐκ ἂν τις αὐτὸν ἀγνοεῖν καταψηφιεῖται τὸν Υἱὸν, εἰ μὴ μετὰ τῇ ; ἄλλης ἀτοπίας, ἐλάττωσα θεῇ καὶ τῇ γυνώσκῃ τὴν περὶ τοῦ Πατρὸς · εἴγε αὕτη μὲν τῷ Υἱῷ καταλείπεται, τῆς δὲ ἰδίᾳς οὕτω ἐφίκετο. Εἰ τοίνυν ἐν τῷ, « Οὐδεὶς οἶδε τὸν Υἱὸν εἰ μὴ ὁ Πατήρ, » οὐδαμῶς τῆς περὶ αὐτὸν εἰδήσεως ἐξωθοῦσι τὸν Υἱόν · οὐδ' ἐν τῷ, « Οὐδεὶς οἶδε τὴν ὥραν, εἰ μὴ ὁ Πατήρ, » τῆς περὶ τὸν καιρὸν ἐκείνον προγνώσεως ἐξωθῆσονται. Εἰ δὲ ταύτης ἐλαύνουσι, πρεσβήλασαν ἀκακίης, κἀν οὕτω τελαβήρηκασιν διδόναι τὰ χεῖλη τοῖς δυσσεβέσι λογισμοῖς ὑπηρετήσασθαι · τό τε γὰρ σχῆμα τοῦ λόγου, ἐφ' ᾧ μάλιστα τὴν ἀπάτην αὐτοῖς ἀνείχον ὁμοιάτουν · καὶ τὴν περὶ τὸν Υἱὸν γνῶσιν, μὴ μακρῷ τῆς περὶ τὴν ὥραν ἐκείνην προγνώσεως,

Ἄλλ' ἦν ἡ μὲν τοῦ ἱεροῦ Ματθαίου ῥῆσις, ἐν τοῖς τοῖς καὶ τοιαύτην ἔχουσα τὴν θεωρίαν. Ὁ δὲ γε μακάριος Μάρκος, πνεύματι τε τῷ αὐτῷ ἐμπνεόμενος, καὶ τὴν αὐτὴν πλουτῶν χάριν, καὶ τὸν αὐτὸν τοῦ κηρύγματος ἐμπειπιστευμένος λόγον, δῆλον μὲν ὅτι καὶ χωρὶς τῆς τοῦ ῥητοῦ διασκέψεως, οὐκ ἂν οὕτε τῷ συνιεροφάντῃ καὶ συμμυσταγωγῷ, οὕτε τῇ παρ' αὐτῶν μυσταγωγῇ, διὰ πολλῶν δὲ καὶ νοῦ ὑ ἐπιδειγμένη λαμπρῶς ἀληθείᾳ, οὐδαμῶς ἂν μαχόμενα φθέγγατο. Ὅμως δὲ καὶ ἡ τοῦ ῥητοῦ μεταχείρησις, μᾶλλον τε αὐτῶν τὴν συμφωνίαν, καὶ τὸ πρὸς τὴν ἀληθειᾶν ἐνάμιλλον παραστήσει. Καί μοι συνόρα λοιπὸν, ὡς οὗτος ὁ θεῖος ἄνθρωπος, οὐδὲ πρόσφασιν τίνα λιπεῖν τοῖς αἰρετίζουσι προνοούμενος, πάντα δὲ κατασεῖων ἐκ βάθρων αὐτῶν τὰ μηχανήματα, οὐδὲ τὸ μόνος, ὅπερ ἂν ἦν ἐκείνοις ἐνταῦθα προσκείμενον, εἰ καὶ μάτην, καταφυγὴ δ' ὅμως τοῦ δυσσεβήματος, οὐδὲ τοῦτο τῇ οἰκίᾳ γραφῇ προσηρμόσατο · περιελὼν δὲ τὴν λέξιν καὶ συνεξελὼν αὐτοῖς τῆς πονηρίας τὴν πρόφασιν, ἀνεῖσι μὲν καὶ αὐτοὺς, ὥσπερ ὁ συνιεροφάντης, ἐκ τῶν κατωτέρων μέχρι δὲ τῶν ἀγγέλων φθάσας, καὶ σὲ περιγράφει, τὴν ἀγνοίαν συναπαρτίζων αὐτῇ, καὶ τὴν τοῦ λόγου περίοδον ἀπ' ἄλλης ; δ' ἀρχῆς λοιπὸν ἀπαρχόμενος, οὐ μόνον οὐδεμίαν ἀγνοίαν ἐπιφημίζει τῷ Μονογενεῖ, ἀλλὰ καὶ πᾶν τούναντίον καθαρῶς αὐτῷ τὴν πατρίαν γνῶσιν ἐπιμαρτύρεται · καὶ οὐ τὴν γνῶσιν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν τρόπον συναναπτύσσει τῆς γνώσεως, τὴν τῶν ἄλλων φυσικῶν τε καὶ θεοπρεπῶν ἀξιομάτων πηγὴν τὸν Πατέρα, τοῦτον αἴτιον εἶναι τῷ Υἱῷ καὶ τῆς γνώσεως θεολογῶν. Τί γὰρ, φησὶν, « Οὐδὲ ὁ Υἱὸς ἂν ᾔδει εἰ μὴ ὁ Πατήρ ; » τούτέστιν, ἐκεῖθεν πηγάζεται τῷ Υἱῷ ἡ γνῶσις, ὅθεν αὐτῷ καὶ τῆς γεννήσεως ἡ αἰτία. Οὐδὲ γὰρ ἀναρχος καὶ ἀνάτιος, ὥσπερ ὁ Πατήρ, ἀλλ' εἰ ἀρχὴν ἀναφέρεται καὶ συμφυεῖς αἴτιον τὸν γεγεννημένον.

VARIAE LECTIONES.

† C. M. ἀρνηθεῖν. * C. M. ἡ. † C. M. οὐκ. * C. M. αὐτῆς.

« Οὐδὲ ὁ Υἱὸς ἂν ᾔδει, μὴ ὁ Πατήρ. » Τί ταύτης τῆς μαρτυρίας λαμπρότερόν τε καὶ ἐμβριθέστερον ; Ὁ δὲν ὁ Πατήρ, οἶδε καὶ ὁ Υἱός· « εἰ λέληθέ τι τὸν Υἱόν, ἐκ τοῦ Πατρὸς ἔλκει τὴν αἰτίαν· ἄλλ' οὐδὲν τὴν τοῦ Πατρὸς διαφεύγει γνώσιν· οὐδ' ἄρα τοῦ Υἱοῦ κοινὸν ἢ φύσις· κοινὸν ἢ θεότης· κοινὸν ἢ οὐσία· τούτων δὲ ἡ κοινωνία, καὶ τὰ ἄλλα θεοπρεπῆ ἀξιώματα κοινὰ ποιεῖται καὶ ἀδιαίρετα. » Οὗς θέλει ζωοποιεῖ ὁ Πατήρ· καὶ οὗς θέλει πάλιν ὁ Υἱὸς ζωοποιεῖ. Οὐδεὶς ἔρχεται πρὸς τὸν Πατέρα εἰ μὴ διὰ τοῦ Υἱοῦ· καὶ οὐδεὶς ἔρχεται πρὸς τὸν Υἱόν, εἰ μὴ διὰ τοῦ Πατρὸς. Γινώσκει ὁ Πατήρ τὸν Υἱόν· ἄλλὰ καθὼς γινώσκει αὐτόν, οὕτω καὶ· ὁ Υἱὸς γινώσκει τὸν Πατέρα. » Ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, πλὴν τῆς ἀγεννησίας, πάντα ἔχει ὁ Υἱός· ἄλλὰ καὶ ὅσα ἔχει ὁ Υἱὸς, πλὴν τῆς γεννήσεως, πάντα ἔχει ὁ Πατήρ. » Τὰ γὰρ ἐμὰ, φρενί, σὰ ἐστὶ, καὶ τὰ σὰ, ἐμὰ· ὡς δὲ μεμυσταγωγημένος καὶ μυσταγωγῶν ἡμᾶς ὁ θεὸς Μάρκος τὴν θεολογίαν, εἰς τε τὸ ἀκριβὲς ἅμα καὶ σύντομον ἀφοριζόμενος τὴν διδασκαλίαν, ὡς· « Οὐδὲ ὁ Υἱὸς ἂν ᾔδει, διαπρῦσιν βοᾷ, εἰ μὴ ὁ Πατήρ, » καὶ τὸ συνημμένον, εἰπὼν τοῦ λόγου, ὡς αὐτόθεν ἅπασιν δῆλόν οὖσαν, καὶ μηδ' ἀμφιδόξουμένην τινὶ τὴν μετὰληψιν παρήκεν· οὐ γὰρ ἐστὶν, οὐκ ἐστὶν, οὐδ' οὐ μὴ γένηται, οὐδ' ἂν αὐτὸς ὁ τῆς κακίας ἀρχιτέκτων πάλιν, εἰς ἀκοῆς τινων αὐτοῖς ἐρεύξειτο χεῖρας, ὅς οὐχὶ τῷ Πατρὶ τὴν γνώσιν ἐκείνης τῆς ἡμέρας καὶ ὥρας προσαναθήσει· ^{a-b} τοῦτο δὲ διδοὺς καὶ ὁ δυσχεραίνων, οὐ λήξῃ συγχωρήσει πάντας καὶ ἄκων, τὴν αὐτὴν ἐνεῖναι γνώσιν τῷ Υἱῷ· τὸ γὰρ, « οὐδὲ ὁ Υἱὸς, εἰ μὴ ὁ Πατήρ, » ἀπαργράπτω λόγῳ τοῦ Πατρὸς εἰδότες εἰς τὴν αὐτὴν συνάγει γνώσιν τὸν Υἱόν. « Ὥστε οὐδ' ^d ἐστὶν εἰπεῖν, ὅσον εἰς τὸ ἀκριβέστατόν τε καὶ θεοπρεπέστατον τὴν ἐν Πατρὶ γνώσιν κοινὴν ἀνακηρύττει καὶ τοῦ Υἱοῦ. Σὺ δὲ μοι λοιπὸν τὴν τοῦ παναγίου καὶ θεοῦ Πνεύματος σοφὴν οἰκονομίαν καὶ πολυμερῆ συνεπιλογίζου· ὅπως ἐνεργοῦν ἐν ἑκατέρῳ τῶν εὐαγγελιστῶν, δι' ἐτέρας καὶ ἐτέρας λόγους συμφράσεως, εἰς τὴν αὐτὴν αὐτοὺς τῆς εὐσεβείας ἐννοίαν συνάγει. Ὁ μὲν γὰρ ἱερὸς Ματθαῖος, τὸ, *μόνος, τοῖς λόγοις συνάπτων, οὐδαμῶς ἐντίθησι* τὸ, « Οὐδὲ ὁ Υἱός· » ἵνα μὴ δόξῃ τὸν Υἱόν τοῖς αἰρετίζουσιν τῆς μὲν πατρικῆς δόξης διαρρεῖν, εἰς δὲ τὴν τῶν ἀγγέλων τάξιν συναυθεῖν. Ὁ δὲ θεὸς Μάρκος, προστάξας τὸ, « Οὐδὲ ὁ Υἱός, » καὶ ἀρχὴν τοῦτο δευτέρας περιόδου ποιησάμενος, ἀφαιρεῖται τὸ *μόνος*, ἵνα μὴ τοῦτο πάλιν ἐνταῦθα προσκεῖμενον, ἀρπαγμα τοῖς δυσσεβέσι γένηται· καὶ οὐκ ἀρχὴ μᾶλλον ἐτέρας περιόδου, « Οὐδὲ ὁ Υἱός· » νομισθῇ, τῆς προτεταγμένης· δὲ πέρας καὶ συναπαρτισμὸς ραδιουργηθῇ. Καὶ γὰρ ἐκείνως· μὲν ἡ πατρικὴ γνώσις τῷ Υἱῷ κοινὴ καθίστατο καὶ αὐτοτελής· διὰ δὲ τῆς κακουργίας, ἡ ἄγνοια δέχεται, καὶ ὁ τῶν ἀγγέλων καὶ δούλων βαθμὸς, ὅπερ ἐστὶ τῶν θεομαχοῦντων σπούδασμα, τὸν Δεσπότην καὶ Δημιουργόν. Ἄν τὰ κακουργον ἐκτέμνων ὁ εὐαγγελιστῆς, τὴν τοῦ *μόνος* πρόφασιν προδιακόπτει καὶ προαναίρει. Οὕτως οὖν δι' ἑκατέρου τῶν θεσπεσίων καὶ ἱερολόγων ἀνδρῶν, τὰ τῶν αἰρετίζόντων ὁρῶν ἁμφραττόμενα στόματα, καὶ τὰς λύσεις ὧν ἠπόρεις, δι' αὐτῶν ἐκείνων καταπλουσιζόμενος,

^a Joan. v, 21. ^b Joan. xiv, 6.

VARIE LECTIONES.

^{a-b} C. M. πρόσανατεθήσει. C. M. χάν. ^d C. M. συνάγει οὐδ'. C. M. recte ἐκείνως.

A communis, communis substantia, harum communio et alia Deo congrua axiomata indivisa reddit, et communia. « Quos vult Pater vivificat, et Filius vivificat quos item vult ^a. Nemo venit ad Patrem, nisi per Filium, et ad Filium nemo, nisi per Patrem. Cognoscit Pater Filium » sed et ita « cognoscit Filius Patrem ^b. » Omnia quæ habet Pater, præter ingenium, habet Filius, et omnia quæ habet Filius præter genitum, habet Pater : « Tua enim, » inquit, « mea sunt, et mea sunt tua. » Horum uti erat initiatus ipse, ita nos initiavit scientia beatus Marcus, theologiam accurate, et circumcise definiens, clare clamat, quod « Nec Filius novit, nisi Pater, » quod copulatum erat extulit, orationis metalepsin, utpote cunctis claram, nec in dubio positam omisit. Nisi enim, nec erit ille impietatis artifex, nec labris eructabit tale, qui nec Patri scientiam dei illius et horæ attribuit ; hoc concessor, cum difficultate et invitatus licet, concedet tamen Filio eam cognitionem : nam, « Neque Filius nisi Pater, » cum in circumscripita ratione Pater sciat, in eadem cognitionis mensuram et Filium ascribet : ita non est dicendum, quod accuratorem et diviniorem modum tangit, scientiam in Patre communem prædicat cum Filio ; tu autem, quod restat, sancti Dei Spiritus sapientem et multiplicem dispensationem recolito : quæ in utroque evangelista operabatur ; per unam et alteram dicendi formam, in unam et eandem pietatis cogitationem deducens ; sanctus Matthæus vocem *solus* adnectens, non interset, « Neque Filius, » ne videatur cum hæreticis a paterna gloria Filium separare, et in cohortem compingere angelorum : Marcus adiciens illud : « Neque Filius, » et principium alterius periodi statuens, tollit *solus*, ne si accesserit, ab impiis arriperetur : et non principium alterius periodi esset, « Neque Filius, » sed præcedentis clausula ac terminus inanis ; ibi enim scientia paterna Filio communicatur consummate, per improbitatem ignorantia suscipitur, et gradus assignatur angelorum servorumque, hoc conantur qui Deo bellum indicunt, Domino et Creatori assingere. Quorum impietatem amputans evangelista, prætextum ab illis, *solus*, præscindit et prætolliit. Atque ita per urumque divinum, et sacrum Scriptorem, cum ora videas hæretisantium obturata, et cum abundanter habeas dubiorum a te propositorum solutiones, impietatis communionem constantius evitabis, et pietatis te magis fervidum amatorem, et defensorem præstabis.

D

τὴν τε τῆς δυσσεβείας εἰς τὸ βεβαιώτερον ἐκτρέπου κακόνοιαν ¹, καὶ τῆς εὐσεβείας θερμότερον αὐτὸν ἐραστὴν καὶ ὑπέρμαχον ἐπιδείκνυστο.

QUESTIO CXV. [Coisl. Taur. CXXXVII.] A

De sapientia Salomonis.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΠΙΕ.

Περὶ τῆς Σολομώντος σοφίας.

Edita a Montacatio (ep. 241, ad Theophan., p. 361 seq.) Explanationes in III Regum, iv, 31, et I Reg. ix, 24.

Quid tu passus, qua cogitatione motus tu, vir Dei, post tam longum tempus et nostri tam profundam oblivionem, post amnestiam horrendam, nec facile commemorandam, ab olim mihi amicis profectam, post mala tot exantlata tantum silentium, haud dixerim ego æquali mea condemnatione, ea proponere tibi visum fuerit, quæ curiosius ab iis inquiri solent, qui jucunde vitam istam transigunt, et accuratius philosophantur: at nos, quorum jam olim vita malis emarcuit, qui plurima ex parte mortui sumus: qui nunc, ut obscurum quoddam simulacrum, et vix agnoscendum, veteris illius nostræ institutionis, et discendi cupiditatis, in hac carne misella (o quousque vivendi desiderio teneberis!) circumagimur: unum est, de quo philosophemur, mors, et angimur, quod sic tardet, nec nos citius de istis miseriis educi, quibus quotidie nos premimur, dum nihil se remittunt persequentes. Quod si cupitis (et cur, quæso, cupietis, qui summa frui mini felicitate, quorum lingue libenter rhetorum greges famulantur?) de tumultu vocem audire, loquatur certe simulacrum mei, ita enim magis congruum præsentī statui. Fortassis silentio insidiatur scriptum, et alterius tragædiæ quærit occasionem. Si per insidias sermones feruntur, jamdudum est, cum experti simus istiusmodi insessores. Quocirca, loquatur potius, quam silebit; at loquatur breviuscule, et humiliter, ut par est illum respondere quæsitis, qui in mea constituitur conditione.

Unum e dubiis illud est: « Sapientia excelluit Salomon omnes homines: erat super Getham Israelitam, » etc. Respondeo in primis, me nusquam reperisse scriptum *Israelitam*, quod a te positum est; nisi mihi memoriam tribulationes excusserint: sed pro *Israelita*, *Zaraitam* legi: *Israelite* erant natio Judaica, et communiter ita vocabantur: at caractere communi denotare aliquem, cum ad illum omnes suum genus referant, juste reprehenditur. Quocirca pro *Israelite*, omnino rescribendum *Zaraites*; *Ethan*, in quibusdam exemplaribus *Gethan* dicitur: fortassis eundem binomine voce exprimente. Quod igitur deinceps sequitur in loco isto, dividitur in duplicem aream, et gemina consideratione variatur. Si *Enam*, et *Chalcad*, et *Cardala* exhibeat, significat antiquos ob sapientiam olim celebres *Ægyptiorum* prophetas ante natum Moysen; posterī erant *Zara*, qui *Thamaris* e *Juda* filius erat, et illi præter prophetiam et aliam sapientiam, præditi erant scientia pangendi odas,

Ἀνθρώπε τοῦ Θεοῦ, τί παθὼν, τί δὲ διανοηθεὶς, μετὰ τοσοῦτον χρόνον μακρὸν, μετὰ λήθην ἡμῶν οὕτω βαθεῖαν, μετὰ φοβερὰν καὶ ἀνιστόρητον ὑπὸ τῶν ποτε φιλοῦντων ἀμνηστίαν, μετὰ τοσοῦτων πειρὰν δυσχερῶν, μετὰ τηλικαύτην ἐκ καταδίκης (οὐ λέγω ποίας) σιγὴν, ἐκεῖνα προτείνειν ἔγνως, ἃ τοῖς ἐνευημεροῦσι τῷ παρόντι βίῳ καὶ φιλοσοφοῦσιν ἀχμαιοτέρων, πολυπραγμονεῖσθαι εἰσθεν; Ἡμεῖς δὲ, καὶ αὐτῆς ἡμῶν τῆς ζωῆς πάλαι τοὺς κακοῖς ἐναπομαρνανθείσης, τὸ πλεόν τεθνήκαμεν· καὶ νῦν, οἷά τις εἰκὼν ἀμυδρὰ, καὶ μικροῦ μὴδ' ἐπιγινωσκομένη, τῆς παλαιᾶς ἐκεῖνης ἀγωγῆς καὶ φιλομαθείας, τῷ ταλαιπώρῳ τούτῳ σαρκίῳ (ὃ μέχρι τίνος φιλοζωήσεις;) περιπλανιόμεθα, ἐν μόνον ἡμῖν φιλοσοφεῖται, ὃ θάνατος, κἀκεῖνος παραλυτῶν ἐτι βραδύνει· καὶ οὐκ ἀπάγει θάττον τῶν θλίψεων, αἷς ἀδιαλείπτως οὐκ ἐνδιδόντων τῆς ἐπιτιθεμένων συνεχόμεθα. Πλὴν εἰ γέγονε ποθεν φίλον, ὥς οὐκ οἷδ' ἀνθ' οὗτο οἷς ἀκμάζει μὲν τὰ τῆς εὐδαιμονίας, ῥητόρων δ' ἀγέλαι χαίρουσιν ὑπηρετεῖν τῇ γλώττῃ, καὶ τῆς ἐκ τάφων φωνῆς ἐπακοῦσαι· φθίγγεται μὲν τὸ ἐμὸν εἰδωλόν· οὕτω γὰρ εἰπεῖν τοῖς παροῦσιν οἰκειότερον. Τάχα γὰρ καὶ γραφὴ τὴν σιγὴν ἐνεδρεύει, καὶ ζητεῖ πρόφασιν ἄλλης τραγῳδίας. Εἰ δὲ καὶ λοχᾷ τοὺς λόγους, πάλαι τῶν λογιόντων πεπειράμεθα. Δι' ὃ φθίγγεται μᾶλλον, ἢ σιωπῆσαι· φθίγγεται δὲ βραχεία καὶ ταπεινὰ, καὶ οἷα εἰκὼς, τοῖς οὕτω διακειμένοις, ἀποκρίνεσθαι.

Ἐν μὲν οὖν τῷ, « Ἐσοφίστατο Σολομὼν ὑπὲρ πάντας ἀνθρώπους, καὶ ὑπὲρ Γεθὰν τὴν Ἰσραηλίτην, » καὶ ἐξῆς. Πρῶτον μὲν ἐκεῖνὸν φαμεν, ὥς οὐκ Ἰσραηλίτην εὐρομένῳ γεγραμμένον, ὥς αὐτοὶ τὸ ῥῆμα παρέθεσθε· εἰ μήπω καὶ αὐτὴν ἡμῶν τὴν μνήμην προσαφειλοντο αἱ θλίψεις· ἀλλ' ἀντὶ τοῦ Ἰσραηλίτην, *Zaraitην* ἀνέγνωμεν· Ἰσραηλίται· μὲν γὰρ τὸ Ἰουδαίων ἅπαν φύλον, καὶ κοινὴν ἔλακε τὴν κλήσιν τὸ ἔθνος, κοινότητι δὲ χαρακτηρίζειν τινὰς, εἰς ἣν ἅπαντας συναναφέρει τὸ γένος, οὐκ ἔστι δικαίαν λαβὴν ἐκφυγεῖν· ἀλλὰ τοῦτο μὲν ὀρθῶς ἂν εἴη ἔχον, εἰ ἀντὶ τοῦ Ἰσραηλίτης, *Zaraitης*, μεταληφθεῖη· τὸν δὲ *Αἰθάν*, ἕνια τῶν ἀντιγράφων *Γαιθάν* ὀνομάζει, διωνύμῳ τάχα κλήσει, τὸν αὐτὸν ὑποδηλοῦντα. Τὸ μέντοι ἐξῆς τοῦ χωρίου καὶ εἰς δύο σχίζεται ἐδάφη, καὶ διπλῇ ποικίλλεται θεωρίᾳ. Εἰ μὲν γὰρ *Αἰθάν* καὶ *Χάλας*, καὶ *Κάρδαλα*, τὸ ἔδαφος ἀναπτύσσει παλαιούς ἀνδρας ἐπὶ σοφίᾳ γεγεννημένους ὑποφαίνει, οἱ κατὰ τὴν Ἀγυπτὸν προσφύτευσαν, οὕτω Μωσῆς εἰς ἀγάς ἡλίου προσελθόντας·

VARIÆ LECTIONES.

¹ ἰσ. κοινωνίαν.

γονῆς δ' ἄρα εἶεν οὗτοι τοῦ Ζαρά, ὃς ἐκ τῆς Θάμαρ ἔγένετο * τῇ Ἰούδα· ἐνῆν δὲ αὐτοῖς μετὰ τῆς προφητείας, καὶ τῆς ἄλλης σοφίας, καὶ περὶ ποιήσιν ὑδῶν ἢ φύσις λαχοῦσα τὴν εὐκληρίαν, ὥς καὶ τινὰς τῶν ψαλμῶν εἰς τὸ ἐκείνων δομαζ τὴν ἐπιγραφὴν ἀναφέρειν. Φησὶ τοιγαροῦν ἡ θεία Γραφή, ὥς οὐ μόνον τῶν ἄλλων ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ τούτων Σολομῶν ἐκράτει τῇ σοφίᾳ. Εἰ δὲ κατὰ θάτερον τῶν λογισμῶν εἶδος ἀποκρύφασθαι μὲν λέγοιτο Σολομῶν ἀνθρώπους πάντας, σοφίσασθαι δὲ καὶ ὑπὲρ Αἰθάν, καὶ ὑπὲρ Αἰμάν· ἐκεῖνο προσῆκεν εἰδέναι, ὥς Αἰθάν τε καὶ Αἰμάν οὐκ ἐν μνήμῃ, καθάπερ οἱ περὶ Χαλκάδ, κατέλειπον τὴν αὐτῶν σωζομένην δόξαν· ἀλλ' ὑπὸ τοῖς αὐτοῖς χρόνοις, ἐν οἷς καὶ Σολομῶν ἐπὶ σοφίᾳ ἡ· πάντας κατέπληττε θαύματι, καὶ αὐτοὶ, τοῦτο μὲν μεγέθει φύσεως, τοῦτο δὲ σοφίας πλούτῳ, τῶν ὁμογενῶν ἀπάντων ὑπερέχοντες ὤρωντο. Καὶ τί ἄλλο, ἢ τὴν δόξαν δι' ὧν ἔφερον τὰ δευτέρα τῷ βασιλεῖ περιφανεστέραν ἀνεκρήρυτον τε, καὶ τοῖς πέραςι περιηγεῖν κράτος ἦσαν ἀμαχον ἐμπεριελήφότες· ψαλμῶδοι δὲ πρὸς οἷς ἐθαυμάζοντο, τοῖς ἄλλοις ἐκρημάτιζον καὶ οὗτοι διὰ κινύρας καὶ νάβλας καὶ κυμβάλων τὰ τοῦ Θεοῦ θαυμάσια μελωδοῦντες· Ἦν δὲ τῷ μὲν Αἰθάν πρόγονος, οἶμαι, ὁ Μερὰρ· ὃς εἰς ἀριθμῶσιν τῶν παιδῶν τοῦ Λευὶ τρίτην ἀνεπλήρου τάξιν. Ὁ δὲ Αἰμάν παῖς μὲν ἦν Ἰωὴλ, ὠιδῶς δὲ τοῦ προφήτου Σαμουὴλ· ἐν τὰ Λόγια εἰς τὴν Κορὲ συνάπτει συγγένειαν· ἀνεψιᾶδοι δὲ Μωσέως τοῦ νομοθέτου, οἱ περὶ Κορὲ, ὥστε καὶ τῷ Αἰμάν ἐκείθεν ἡ σωματικὴ ἀπορροή τοῦ γένους. Ἀλλὰ περὶ μὲν τοῦ πρώτου ζητήματος ταῦτα.

Τὸν δὲ Δαβὶδ ἄπαξ ἴσμεν χρισθέντα, δευτέρον δὲ ἀναγορευθέντα εἰς βασιλεῖα· καὶ χρισθέντα μὲν ὑπὸ Σαμουὴλ τοῦ προφήτου· ἀναρρήθέντα δὲ, πρότερον μὲν φήψῃ τῆς Ἰούδα φυλῆς ἐν Χεδρών· ἑπτὰ δὲ μεταγενέστερον ἐτῶν, παρὰ τῶν ὑπολοφίων φυλῶν τὴν φθάσασαν κρίσιν συμφώνοις γνώμαις ἐπικροτησάντων. Κοινότερον δὲ, τὰ Λόγια, καὶ τὴν προτέραν, καὶ τὴν ὑστέραν ὑπὸ τοῦ πλήθους ἀνάρρησιν, κρίσιν ὀνομάζει. Βασιλεῖον μὲντοι στέφανον φαίνεται περιθέμενος Δαβὶδ, ὅσα γε ἐμὲ μεμνησθαι, ἥνικα προπολεμήσαντος Ἰωάβ ἐν Ῥεμὰθ τῶν υἱῶν Ἀμὼν, τὴν βασιλῆα πόλιν, ἐγγύς τε ἐγκαταστήσαντος τοῦ ἁλῶναι, ἐπιστάς ὁ βασιλεὺς τέλος ἐπέθηκε τῇ πολιορκίᾳ· τότε γὰρ λάφυρον ἔχων τὸν στέφανον τοῦ Μελχὼλ (ἐδασίλευε δὲ καὶ αὐτὸς τῶν ἐαλωκῶτων), ἅτε δὴ κατ' αὐτοῦ τε καὶ παντὸς τοῦ πλήθους ἀδρήριτον καὶ λαμπράν αὐτῷ περιπεποιημένος περιηγισμένον, ἔλκοντα δὲ σταθμὸν εἰς τάλαντον χρυσοῦ.

Τὴν δὲ κωλέαν ἢ τοῦ Ἀκύλου ἐκδοσις κνήμην ἀναγράφει. Εἴη δ' ἂν, ἀκριδέστερον εἰπεῖν, σκέλος· ὅπερ καὶ δυσὶν ἑτέροις ὀνόμασι δηλοῦται. Λέγω δὴ τὴν μετὰμην κωλήν, καὶ τὸ μετὰ τὴν μὴρὸν ἀπρωκώλεον· τὸ γὰρ τῆς κνήμης ὄνομα διαφορὸς πράγμασιν ἐπιπλανᾶται. Εἰδῶσιν γὰρ καλεῖν κνήμην καὶ τὸ ἐμπροσθε ἢ μὲν τοῦ σκέλους εἰς μὴν ἐπηρμένον, ὥσπερ τὸ ὀπισθεν ἀντικνήμιον· καὶ αὐτὸ δὲ τοῦτο τὸ συγκαίμενον ἐκ τε τοῦ προκνήμιου καὶ τῆς πα-

A quo eos naturalis inclinatio ducebat, adeo ut quidam psalmi eorum de nominibus inscribantur. Ait ergo divina Scriptura, quod præstabat Salomon non modo cæteris hominibus, sed et istis. Si dicatur Salomon secundum utramvis speciem rationis superasse omnes sapientia, etiam et Æthan et Æman prætergressus; sciendum est, quod Æthan et Æman non commemorantur ut Chalcad opinionem de se tam celebrem reliquisse; sed eadem ætate qua Salomon admirabili sapientia præcessit omnes, et ipsi illi, partim naturæ beneficio, partim sapientiæ divitiis ultra omnes congeneres elati cernebantur. Qua autem alia in re, nisi hac, quod gloriosi a rege constituti in secundis ferebantur, et undique non æquandi prædicabantur: psalmis concinendis periti, quam ob causam erant cunctis admirationi: cum ipsi cynaris, nablis, cymbalis mirabilia Dei decantarent. Erat autem, arbitror, Merari Æthanis progenitor, qui tertio filiorum Levi ordine censebatur: Æman filius Joelis erat, nepos prophete Samuelis; quem sacra oracula stirpitus Core assignant, exinde per carnalem progeniem descendebat Æman. Hac ad quæsitum tuum primum.

Davidem semel inunctum scimus; secundo inauguratum per suffragia tribus Judæ in Hebron; post septem annos a reliquis tribubus communibus suffragiis priorem ejus electionem confirmantibus: communi quadam ratione Scriptura priorem declarationem et generalem in regem inunctionem vocat. Videtur David regium diademam sibi imposuisse, quantum memoria mihi suggerit, cum Joab apud Ammonitos bellum gerente Remath urbs regia caperetur, sed prius quam Joab illam caperet, rex per suum adventum obsidioni terminum imposuit, tum enim inter spolia coronam Melchol cepit, et regnavit ipse super captivos; et ut splendidam atque indubiam victoriam se obtinere doceret, suo circumdedit capiti lapidem fulgentem pretioso, pendentem auri talentum coronam;

Κωλέαν versio Aquilæ κνήμην transtulit: sed exactius loquendo σκέλος esset; quod per alia duo nomina indicatur: intelligo autem μετὰμην κωλήν et μετὰ τὴν μὴρὸν ἀπρωκώλεον. Nomen enim illud κνήμη, in rebus variis divagatur: solent enim nominare κνήμην, id quod ante σκέλος est, et ad μὴν pertingit: ut quod a retro est nominant ἀντικνήμιον. Idem quoque dicitur id quod componitur e προκνήμιου, et παρακνήμιδος, una cum ob-

VARIE LECTIONES

* C. M. ἐγεννήθη. ἡ· Hac duo verba desunt in Mon. i C. M. recte ἐμπροσθεν.

velante illud carue, et cuticula, quam vetus Græcorum lingua κνήμην vocat, Apposuit ergo Samuel κωλέαν coram Saul, illi honorem ante alios exhibens, quem honorem. regni insigne velut consecravat, quasi ipsum oporteret pro populo labores omnes subire, et adire pericula. Ideo superaddidit: « Come de id quod tibi in testimonium apponitur. » Quod sequitur, in quibusdam veteribus libris legitur παρὰ τοῦ λαοῦ in aliis παρὰ τοὺς ἄλλους, si legamus παρὰ τοῦ λαοῦ, hoc vult: Testimonium tibi exhibui in præsentia populi: sin, παρὰ τοὺς ἄλλους, per partem tibi præcipuam appositam honorem ante alios eximium exhibui. Nam membra hæcæ corporis regni præ se ferunt imaginem: nam ut ista in corpore breviora sunt quam multa, tamen substrata sustinent molem totius compositi: ita et regalis firmitas, utcumque in uno aliquo comprimitur coarctata, et sic vacillet, tamen corpus totius reipublicæ compactum continet et subsistrata sustentat, nec permittit eam in se collisam diffringi. Ast hæc fortassis multo curiosius, quam vox εἰδωλον, explicantur. Tu autem animo valeas atque corpore nec ulterius istiusmodi iis offeras, qui sunt apud inferos: sed apud illos expone, quibus vitæ cursus est ad beneplacitum, quorum mens, oratio, manus non defecerunt.

QUÆSTIO CXVI. [Coisl. Taur. CXXXVIII.] C

'De patria Pauli.

Edita a Montacutio (ep. 246, ad Euschem., p. 577, 578).

Paulus ille divinus apostolus, qui ex inflammato desiderio, et amore Christi, et inextinguibili prædicationis cursu coelestem illam Jerusalem occupatam suam fecit, patriam habuit jam olim a maioribus suis secundum corporis propagationem Giscala (viculus est ille nunc in Judæa olim urbecula censebatur): bello autem Romano parentibus ipsius cum plerisque aliis in captivitatem abductis Tarsum migrarunt, hic ille editus in lucem dicitur, et patriæ ascribebatur: « Ego sum, dixit ipse, vir Judæus, natus Tarsi in Cilicia: » benignitate vero Romanorum cum victoria contendente, et ad alienigenas se extendente, concessa fuit facultas partim gratis, pretio partim transcriptionis in nobilitatem et reipublicæ et nominis participandam. Hinc factum, ut parentes Pauli, et ipse per syllabas paucas, secundum humanas leges Romam patriam obtinerent, et rempublicam Romanam: hoc est, quod divinus ille vir insinuat, inquit apud chiliarcham, qui de civitate Romana pretio oblenta prædicabat, « Ego autem liber natus fui; » id est, sorte paterna Romana illa affinitas mihi contigit, nec de materno utero vulgaribus parentibus genitus in lucem prodii, sed qui beneficio

A μακνημίδος, ἅμα τῆς ἐπαλειφούσης αὐτὰ σαρκὸς, καὶ τῆς δερματίδος, ἣν παλαιὰ τῆς Ἑλλάδος γλώττα κνήμην ὀνομάζει. Παρέθηκεν δ' οὖν ὁ Σαμουὴλ τὴν κωλέαν ἐνώπιον τοῦ Σαουλ· τιμὴν αὐτῷ τῶν ἄλλων προαπονέμενον· σύμβολον δὲ τὴν τιμὴν ἐξουσιούμενος τῆς βασιλείας· καὶ τοῦ δεῖν αὐτὸν ὑπὲρ τοῦ λαοῦ πάντας ὑφίστασθαι πόνους, καὶ προκινδυνεύειν. Διὰ καὶ ἐπήγαγεν, « Φάγε, ὅτι εἰς μαρτύριον τέθειται σοι. » Τὸ δ' ἐφεξῆς, ἕνια μὲν τῶν παλαιῶν γραμμάτων, « παρὰ τοῦ λαοῦ· » ἕνια δὲ, « παρὰ τοὺς ἄλλους, » ὑπαγορεύει· ἄλλ' εἰ μὲν εἴη « παρὰ τοῦ λαοῦ, » ἀντὶ τοῦ, « Ἐνώπιον τοῦ λαοῦ τὸ διὰ μαρτύριόν σοι προσενήνοχα, σημαίνει· εἰ δὲ « παρὰ τοὺς ἄλλους, » ἀντὶ τοῦ, « Ἐξαίρετόν σοι, παρὰ τοὺς ἄλλους προκρίτω μερίδι τὴν τιμὴν ἀνήψα. Εἴη δ' ἂν τὰ μέλη ταῦτα τοῦ σώματος καὶ εἰκόνα φέροντα τῆς βασιλείας. Ὅσπερ γὰρ ταῦτα τῷ σώματι τοῦ ζώου βραχύτερα πολλῶν μελῶν ὄντα, ὁμῶς ὑπεστήριχται, καὶ ἀναδαστάζει τὸν ὅλον τοῦ συγκρίματος ὄγκον· οὕτω καὶ ἡ βασιλικὴ στερέωτης, καίτοι ἐφ' ἐνὶ ἀνδρὶ συσταλλομένη, καὶ σαλεύουσα σύμπαν τὸ σῶμα τῆς πολιτείας ἀνέχει τε καὶ ὑπερείδει· καὶ οὐκ ἐξ εἰς αὐτὴν καταπεσεῖν τε καὶ περιθραυσθῆναι. Ἄλλα ταῦτα μὲν ἴσως, καὶ φωνῆς εἰδῶλου περιεργότερον. Σὺ δὲ ψυχὴν καὶ σῶματι ἐβρώσω· καὶ μηκέτι τοῖς ἐν ᾧδου τὰ τοιαῦτα πρότεινε· ἄλλ' ἐκείνοις, οἷς τὰ κατὰ τὸν βίον εὐροεῖ, καὶ ὁ νοῦς, καὶ οἱ λόγοι, καὶ αἱ χεῖρες οὐ παρεῖθσαν.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΠΙΓ'.

Περὶ πατρίδος Παύλου.

Παῦλος ὁ θεὸς ἀπόστολος, ὁ τῷ διαπύρῳ πόθῳ τῆς εἰς Χριστὸν ἀγαπήσεως καὶ τῷ ἀνυπερβλήτῳ ὁράμῳ τοῦ κηρύγματος, τὴν ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ ἐαυτοῦ καταλαβόμενος πατρίδα, τὴν ἐκ παλαιῶν προγόνων, καὶ τῆς σωματικῆς γενέσεως τὰ Γίσγαλα (κώμη δὲ νῦν τὸ χωρίον τῆς Ἰουδαίας, πάλαι πολίχνιον χρηματίσαν) πατρίδα λαχὼν εἶχε· τῷ Ῥωμαϊκῷ δὲ δόρατι τῶν γεννησαμένων ἅμα καὶ πολλοῖς ἐτέροις τοῦ ἔθνους συνεαλωκότων, Ταρσοὺς αὐτῷ τὸ συνενεχθὲν, ἐν οἷς καὶ τὰς μητρικάς· ἔλυσεν ὠδίνας, δίδωσι πατρίδα. « Ἐγὼ γάρ εἰμι, φησὶν, ἀνὴρ Ἰουδαῖος, γεγεννημένος ἐν Ταρσῷ τῆς Κιλικίας; » εἰτα τῆς Ῥωμαίων φιλοτιμίας, τῷ μεγέθει τοῦ κράτους παραμιλλωμένης, καὶ μέχρις αὐτῶν τῶν ἀλλοφύλων τὸ φιλότιμον καθυπαπευούσης, εἰς τὴν τούτων εὐγένειαν, καὶ τῆς πολιτείας καὶ τοῦ ὀνόματος, τοῦτο μὲν προῖχα, τοῦτο δὲ καὶ χρημάτων πολλὰ ἀναδραμεῖν ἐχαρίσθη ἐξουσία· γίνεται τοίνυν ἐκ τούτου καὶ τοῖς γονεῦσι τοῦ θεσπεσίου Παύλου συλλαβαῖς ὀλίγαις καὶ νόμοις ἀνθρωπίνους πατέρις ἡ Ῥώμη, καὶ τὸ Ῥωμαίων πολίτευμα. Καὶ τοῦτο ἐστίν, ὃ καὶ ὁ θεὸς ἐκεῖνος ἀνὴρ ἐπεσημῆνατο λέγων πρὸς τὸν χιλιάρχον αὐχόοντα τὴν ἐξ ἐμπορίας Ῥωμαίων συγγένειαν, ὡς « Ἐγὼ δὲ καὶ γεγέννημαι, » ἀντὶ τοῦ, Κατὰ κληρὸν μοι πα-

VARIE LECTIONES.

* γλώσσα deest in Mon.

τρεῖς ἢ Ῥωμαϊκῇ συγγένειά κατέσει, καὶ οὐκ ἰδιω-
 τεύουσι τοῖς γονεῦσιν λαγρόνων μητρῶν προήλθον
 εἰς φῶς, ἀλλ' ἤδη καὶ τοῦ Ῥωμαϊκοῦ τοῖς γράμ-
 μασι αὐτοὺς σεμνύνοντος αἵματος. Ὡστε οὐ μόνον
 δύο πατρίδες, ὅπερ αὐτὸς ἀμφισθετεῖς, τῷ τῆς ἀλη-
 θείας εὐρίσκονται ῥήτορι· ἀλλ' ἤδη πρὸς ταύταις
 καὶ τρίτη· ὣν εἰς μὲν τὰ Γίσγαλα, ἐν τῇ μερίδι καὶ
 δικαίῃ τῆς Βενιαμίτιδος φυλῆς ἀναφέρεται· οἱ Ταρ-
 σοὶ δὲ τῆς αἰχμαλωσίας δῶρον ἐγένοντο· Ῥωμαῖον δὲ τῶν τεκόντων ἢ εἰς τοὺς Ῥωμαίους ἀναγραφῇ
 ποιεῖ, καὶ τὸ πατρικὸν διὰ τοῦ κλήρου διαβαῖνον εἰς αὐτὸν ἀξίωμα.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΠΙΖ'.

Ἡ αὐτὴ ἀπορία καὶ λύσις.

Edita a Montacutio (ep. 247, ad eundem, p. 378, 280).

Ὡς περ ὁ κλεινὸς Βαρνάβας, τὸ τῆς πραότητος
 καὶ συμπαθείας ὡς ἀληθῶς σκευὸς, αἵματι προγόν-
 ων Ἰουδαίος ὢν, Κύπριον τὸ ἀπὸ τῆς πατρίδος
 εἴλκε γένος· καὶ ὁ λόγος· Ἀπολλῶδης, ὁ τῷ κηρύγ-
 ματι τὴν Ἐφεσον φθάσας, καὶ πρὸς τὴν Ἀχαιοὶν
 διαβὰς, Ἰουδαϊκῆς ὑπάρχων φυλῆς, ὅσα εἰς φύσιν
 ἀναφέρεται τῶν γεννησαμένων, διὰ τῆς παροικίας
 τὴν Ἀλεξάνδρειαν ἐπεγράφετο πατρίδα· οὕτω καὶ
 ὁ ἱερὸς Παῦλος, ἐξ Ἰουδαίων τε φύς, καὶ εἰς τὴν
 Βενιαμίτιδα φυλὴν ἀνηγγεμένος, Ταρσοῦς τῶν τεκόν-
 των τὴν Ἑλληνίδα πόλιν ἐπωκηχότων, ἐκτίησας πα-
 τρίδα. Ὡς περ δὲ πάλιν ὁ χιλιάρχος, διὰ μὲν τῶν φύ-
 των καὶ τῆς ἐνεγκούσης, ὡς πόρρωτάτω τοῦ Ῥω-
 μαϊκοῦ διέστατο γένους· χρημασί δὲ, ὡς αὐτὸς ἐκεῖ-
 νος διωμολόγει, εἰς τὴν ἐκείνων εὐκλειαν ἀνελήφθη·
 καὶ ὥς περ ἡ Φιλιππων πόλις τῆς Μακεδόνων ἐπαρ-
 χίας μητρόπολις οὖσα, καὶ οὐδὲν δίκαιον ἔχουσα
 πρὸς συγγένειαν Ῥωμαίων, ὅμως ἡδυνήθη τῷ
 ταύτης ὀνόματι λαμπρυνθῆναι. Καὶ γὰρ οἱ κύριοι
 τῆς παιδείας, ἐξ ἧς τὸ τοῦ Πυθῶνος ἀπληθή
 πνεῦμα, ἀνακακτοῦντες κατὰ τὴν τῆς ἀληθείας κη-
 ρύκων, καὶ πρὸς τοὺς στρατηγούς ἔλκοντες τοὺς
 ἀπαλλάξαντας τὸ πλάσμα τοῦ δαιμονίου, ἐπεὶ περ ἡ
 θεραπεία τῷ πάθει συναπλήκυνεν αὐτῶν καὶ τὴν
 ἐμπορίαν, οἱ οὗτοι οἱ ἄνθρωποι, φασίν, ἐκταράσ-
 σουσιν ἡμῶν τὴν πόλιν, Ἰουδαῖοι ὑπάρχοντες, καὶ
 καταγγέλλουσιν ἔθνη, ἃ οὐκ ἔστιν ἡμῖν παραδέχε-
 σθαι οὐδὲ ποιεῖν, Ῥωμαίοις οὖσιν. Ὁρᾷς ὅπως οἱ
 Φιλιππησίοι, τῇ, Ῥωμαίων βαυτοὺς ἐπισεμνύνουσι
 κλήσει. Ὡς περ δὲ πάλιν, τούτων ὑστερον, Ἰώσηπος
 Ἑβραίων τε γνησίας ἀπορᾶς ἐκβάστασας, καὶ αὐτὰ
 πατρίδα τὰ Ἱερουσόλυμα κεκληρωμένους, ἐξ ἱερῶν
 τε καὶ ἱερῶν αὐτὸ τοῦτο χρηματίσας, πλὴν πρὸς
 τῇ Ῥωμαίων κλήσει, καὶ τὴν Φλάβιος ἐπεγράφετο
 προσηγορίαν· ὁ γέρας ἡ τοῦ Οὐεσπασιανοῦ ἐπ-
 ωνομία τοῖς Ῥωμαϊκῇ αἰχρῶσιν τὴν συγγένειαν ἐδί-
 δου. Καὶ οὐ μόνον Ῥωμαῖον αὐτὸν καὶ Φλάβιον
 ἀναγράφον οὐδαμῶς ἐξενίας ὁ Ἰώσηπος ἔαλε· καί-
 τοι πολλῶν τῷ φθόνῳ κατ' αὐτοῦ βαλλόντων· ἀλλ'
 οὐδ' ἐνδείξειν εἰσέχθη. Εἰ βούλει δὲ καὶ αὐτὴ τῶν
 Ἱερουσολύμων ἡ πόλις, γενεαὶς ὑστέραις ἐκ τῆς
 Ἀδριανοῦ προσωνυμίας τὴν Αἰλίων κλήσιν λαχοῦσα,

⁸⁶ Act. xvi, 20.

A codicillorum Romanorum de eorum affinitate glo-
 riabantur. Ita duæ patriæ, de qua re tibi quæstio
 instituitur, veritatis illi præconi contingebant;
 sed erat adhuc tertia; primâ nempe, Giscala in
 tribu Benjamin; Tarsus beneficio captivitatis;
 Romana civitas per parentes, qui censu Romano
 describebantur, quæ dignitas per sortem paternam
 ad illum transibat.

QUÆSTIO CXVII. [Coisl. CXXXIX.] (21)

Eadem dubitatio et solutio.

Quemadmodum præclarus ille Barnabas, comi-
 tatis et compassionis vas, per majorum sanguinem
 Judæus erat, sed patria ortus Cyprio: et disertus
 ille Apollo, qui per suam prædicationem Ephesum
 occupavit, et inde transit in Achaïam, cum, quod
 parentes spectat, de tribu Judæ esset, provincia
 tamen Alexandrina oriebatur; sic et sanctus Pau-
 lus, a Judæis ortus, et ad tribum Benjamin rela-
 tus, eo quod parentes Tarsum Græcam urbem in-
 colebant, eam sibi patriam habuit: chiltarcha
 itidem per genitores suos patrem et matrem a
 Romana origine longissime aberat, sed data pec-
 unia, quod fatetur ipse, in illorum nobilitatem
 assumebatur: et velut urbs Philippi, Macedonici
 regiminis metropolis, nec affinitatem habuit cum
 Romanis ullam, tamen de Romano nomine potuit
 illustrari: nam herus illius ancillæ e qua spiritus
 Pythonicus fuit, indignatus contra veritatis præ-
 cones, et trahens illos ad magistratum puniendos,
 qui creaturam Dei a diabolo liberaverat, eo quod
 per curationem illam illorum quoque luerum ab-
 sciderat, «Isti homines, inquit, cum sint Judæi,
 nostram conturbant civitatem, et quasdam nobis
 obtrudunt consuetudines, quas admittere non
 debemus, cum Romani simus». Vides hic
 Philippenses titulo se Romano venditantes. Et
 post ea tempora, Josephus a Judaica propagine
 genuina genitus, et patriam sortitus Jerusalem, o
 sacerdotum stirpe sacerdos ipse, tamen more
 Romano Flavius dicebatur: quem illi honoris
 titulum, Vespasianæ prænomen dedit, cum illis
 communem, qui consanguinitate cum Romanis
 efferebantur? Nec Josepho, qui Romanum et Fla-
 vium indigitabat, dicam aliqui ἐξενίας inscribere;
 cum tamen ex invidia illi plures adversarentur;
 sed nec rapiebatur κατ' ἐνδείξειν, ad iudicii tribunal:
 verum et ipsa urbs Hierosolymitana, sequenti
 sæculo, de Adriani nomine Ἄλιæ titulo insignie-
 batur, et genus hoc pæcto indotum Romanum
 communiter semper vocabatur. Quemadmodum
 autem isti omnes, natione et patria cum alienige-
 næ essent, in civitatem Romanam asciti fuerant;

NOTÆ.

(21) Hæc quæstio in cod. Taurin. indice non nu-
 meratur; inde a Coisliniano differt, cum quo in nu-

mero et ordine circa 138 priores quæstiones consen-
 serat.

sic et beati Pauli parentes cum vitam suam agerent non in obscura gente Judæorum, sed ultra communem popularium sortem digni habebantur, qui tribus Romanis ascripti et societate eorum gauderent: Paulus prudenter sortis paternæ successionem, et nobilitatem ad se a parentibus derivatam non ignorabat. Deinceps igitur tibi curæ sit non modo dubia proponere, sed et peculiarem illorum solutionem acceptare, et illa contentum esse: nam si quis dialecticas quæstiones, ab immediatis, et primis et καθ' αὐτὸ conetur solvere, ludibrio habebitur, nec mendacii effugiet actionem; et si quis in rhetoricis regulas elementares ut necessarias requirat; si in mathematicis politica theoremata et superficiales persuasiones in medium proferre voluerit, ne quid fœdus dicam, ita est et hic; sed, et si quis etiam historicas quæstiones, non ex historia sed aliunde solvat, non est sperandum posse illum ad historicam veritatem pervenire; ita et hic.

λαμβάνει· καὶ τοὺς ὅσοι τῶν καθ' ἱστορίαν ζητημάτων ἀνέχουσιν, εἰς μάθῃσιν ἔλθειν τῆς ἀληθείας.

QUÆSTIO CXVIII. [Coisl. CXL, Taur. CXXXIX.]

Cur circumcisis est Christus?

Edita a Montacutio (ep. 248, ad Georg. Nicomed., p. 380-385).

Profunditas divinæ Providentiæ, per quam Jesus Christus Deus noster in carne sua circumcidebatur, in judiciorum abyssum impervestigabilem humanam exsuperantem cogitationem immergitur: hoc e doctrina beatorum Patrum acceptum; denique ipsi ad cognitionem cogitationes nostras convertentes, cognoscemus non esse penitus insolubile: imprimis enim caro illi circumcidebatur, ad redarguendum eos qui Vetus Testamentum blasphemabant, et convitiis legislatorem prosequabantur. Cum enim circumcisionem ibi institutam, quod negare non possunt, is subiret, qui bonus, et Deus existeret, aperte patet, legem de circumcissione serenitatem et bonum quoque esse, et boni largitorem fuisse, ejusdem, cujus illi erant, participem naturæ. Non enim si quis ex opposito fuisset, bonitatis fons ab ipso guttas aliquas de carne distillantes ostenderet: quocirca, ut patentia contra Patrem ora, vel contra Filium blasphemæ loquentia obturaret (Omnia enim Patris Filii sunt, ea quæ facit Pater, facit et Filius), carnem sui præputii circumcidit; et una sustulit multarum impiarum hæresium occasiones et ansas. Secundo, recollectum est istud: Audebat olim impius ille hæresiarcha Apollinarius prodigiosa quædam comminisci, quod caro assumpta per Deitatem consubstantialitatem Deitatis simul possideat: carnem scilicet confinxit, qualem volebat, non qualem agnoscit suam natura humana, sed qualem elon-

δημοποιητὸν, ὡς φάναι τὸ ἔπος, τὸ Ῥωμαίων γένος ὑπέδυν. Ὡς περ οὖν οὗτοι πάντες, ἔθνους καὶ πατριδὸς ὄντες ἀλλόφυλον¹, εἰς τὴν Ῥωμαϊκὴν ἐτέλεσαν πολιτογραφίαν· οὕτω καὶ οἱ τοῦ θεοπεσιτοῦ Παύλου γονεῖς, οὐκ ἐν τῷ λεληθότι τῆς Ἰουδαϊκῆς πολιτείας βιοῦντες, ἀλλὰ καὶ τῶν πολλῶν ἔχοντές τι πλεον, τῆς Ῥωμαϊκῆς φαρτρίας φυλάται διὰ τῆς ἐγγραφῆς ἐκρίθησαν οὐκ ἀνάξιοι χρηματίζεσθαι· ἐξ οὗ καὶ ὁ σοφὸς Παῦλος διαδοχῆς κλήρω τὴν Ῥωμαίων εὐγένειαν πατρῷθεν αὐτῷ κατιούσαν οὐκ ἠγνόει. Τὸ λοιπὸν μηκέτι σοι τὸ ἀπορεῖν μόνον· ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον τὸ ἐπιζητεῖν τὸ οἰκεῖον τῶν λύσεων, καὶ ἀγαπᾶν ἐπιμέλεια γίνεσθω. Ὡς περ γὰρ εἰ τις τὰ κατὰ διαλεκτικὴν ζητήματα, ἐξ ἀμέσων τε καὶ πρώτων καὶ τῶν καθ' αὐτὸ, περὶ ᾧ διαλύσασθαι, διδοὺς τὸ γελοῖον, οὐδὲ τὴν τοῦ ψεύδους δίκην διαφεύγει· καὶ ἐν ῥητορικῇ γραμμικῇ ὁ ἀπαιτῶν ἀνάγκας, καὶ ὁ τῶν κατὰ τὰ μαθήματα θεωρημάτων πολιτικῶν τε καὶ ἐπιπολαίων πλείους ἐπιχειρῶν προκομίζειν παραπλήσιόν τι, ἵνα μὴ ἀσχημονέστερον εἶπω, κατα- οὐχ ἱστορικῶς, ἀλλ' ἐξ ἑτέρου γένους, ἐλπίδα

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΠΗ΄.

Διὰ τί περιτεμήθη ὁ Χριστός;

Τὸ μὲν βαθύτερον τῆς Προνοίας, δι' ἣν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς καὶ θεὸς ἡμῶν, σὰρκα τὴν περιτομὴν ἔσχεν, εἰς τὸν ἀνεξερεύνητον αὐτοῦ τῶν χρημάτων βυθόν, τῆς ἀνθρωπίνης ἀναχωροῦν διανοίας, καταδύεται· ἀ δὲ, καὶ τῶν μακαρίων ἡμῶν Πατέρων διδασκόντων καὶ αὐτοὶ διασκοποῦντες συνιδεῖν, οὐχ εὐρίσκομεν ἀπορον. Πρώτων μὲν ἐπ' ἐλέγχῳ τέμνεται τὴν σάρκα τῶν τῆν Παλαιᾶν δυσφημούμενων Διαθήκην, καὶ τὸν ἐν αὐτῇ νομοθετήσαντα ὕβρει βαλλόντων. Δι' ὧν γὰρ τὴν ἐκεῖθεν δοδεῖσαν περιτομὴν, ὡς οὐδ' ἂν αὐτοὶ ἀρνηθεῖεν, ὁ ἀγαθὸς τε καὶ ἀληθὺς θεὸς ὑπέστη, τοῖς ἔργοις αὐτοῖς μαρτυρεῖ, τὸν τῆς περιτομῆς νομοθέτην ἀγαθὸν τε εἶναι, καὶ ἀγαθῶν δοτῆρα, καὶ τῆς αὐτῆς φύσεως κοινωνόν. Οὐ γὰρ ἂν τις ὄντος ἐναντίας, ἢ τῆς ἀγαθότητος πηγῇ τὰς ἐκεῖθεν τοῦ νόμου βάνιδας διὰ τῆς σαρκὸς ἐπεδείκνυ προχοομένας. Ἵνα οὖν τὰ ἀπόλυτα στόματα, τὰ κατὰ τοῦ Πατρὸς, ἢ καὶ κατ' αὐτοῦ γε τοῦ Υἱοῦ τὴν βλασφημίαν λαλήσαντα ἐπιστομίῃ (· Πάντα γὰρ τὰ τοῦ Πατρὸς τοῦ Υἱοῦ ἐστὶ· καὶ, ἃ ποιεῖ ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς ποιεῖ ·), τέμνεται καὶ τὴν σάρκα τῆς ἀκροβυστίας· συνδιατέμνων αὐτῇ πολλῶν δυσσεβῶν αἱρέσεων ἀφορμὰς. Δεύτερον δὲ ἐκείνῳ μοι νείε· ἐτόλμησέ ποτε ὁ δυσσεβὴς Ἀπολλινάριος τερατεύεσθαι, ὡς ἡ προσληφθεῖσα σὰρξ, τῇ προσλαβούσῃ θεότητι τὸ ὁμοούσιον συνδιέσωζε· σὰρκα γὰρ ἀνέπλαττεν, ὡς ἡβούλετο, οὐχ οἷαν ἡ ἀνθρωπίνη φύσις οἶδεν· ἀλλ' οἷαν ἡ φαντασία τῶν ἐξεστηκότων λογισμῶν ἐδημιουργεῖ· ἢ τοίνυν = τομῇ τῆς σαρκὸς, καὶ τὸ πρὸς

VARIE LECTIONES.

¹ C. M. 553 f. 259 ἀλλοφύλου. = C. M. 553 f. 240 = ἡ τοίνυν.

τὴν θεότητα λαμπρῶς ἀνακηρύττει ἑτεροφυῆς, καὶ τὸ πρὸς τὴν ἡμετέραν σάρκα δημοσίους παριστά. Τρίτον δὲ πρὸς τοῖς εἰρημένοις, οἱ τὸν Μανιχαίων παλῆς, φαντασίᾳ τὴν σάρκα τὸν Χριστὸν προειληφέναι δογματοποιοῦνται· ἀλλ' ὡς ὁρᾷς, προπο-
 τειχίζεται τῇ περιτομῇ, καὶ τοῦτο τὸ δύσφημον. Ἡ φαντασία γὰρ τομὴν καὶ πάθος καὶ ῥύσιν ὁρωμέ-
 νην αἵματος οὐκ ἀνέχεται· οὐδὲ τὰ τῆς ἀληθείας ἔργα, τὸ πλάσμα καθαρῶς παραδέχεται. Πάλιν Οὐαλεντίνος κενοφωνεῖ, οὐκ ἐκ τῶν παρθενικῶν καὶ ἀχράντων αἱμάτων τὴν ἐνωθεῖσαν τῷ Λόγῳ σάρκα παγῆναι· κάτω δὲ τῆς εὐσεβείας πσιῶν, ἀνωθεν αὐτῷ ποθεν καταβιβάζει τὸ σῶμα· ἀλλὰ καὶ τοῦτου πόρ-
 ρωθεν, ὡς δῆλον, ἡ περιτομὴ τὸ θράσος παραποτέ-
 μεται· καὶ πρὸς τοὺς εἰρημένους περιτέμνεται, ἵνα τὸ βέβαιον τῆς δοθείσης ἐντολῆς παραστήσῃ· διαμέ-
 νειν γὰρ αὐτῇ τὸ ἀπαράβατον μέχρι τῆς αὐτοῦ παρουσίας, ἐξ ὧν ὑψηρεθῆσαιο, μετὰ τοῦ ἀνεπιλή-
 πτου, συγκατασκευάσει. Εἰ γὰρ ὁ μὴ δεηθείς ὅλως περιτομῆς, ὅμως ὑπέρχεται· ταύτην, σχολῇ γ' ἂν τις ἀλοῇ τῶν ὑπὸ τῷ νόμῳ ταύτην παρεωραμένους οὐκ ὀφείλων δίκας. Πάλιν τῶν Ἰουδαίων ὁ δῆμος φιλειωτάτος ὢν, καὶ τὰς μὴ οὐσας δεινὰς προφάσεις ἀναπλάττειν, εἰ μὴ τὴν περιτομὴν ὑποστήσας, οὗτος αὐτοῖς τὰ σωτήρια εἰσάγειτο· τίνας ἂν οὐκ ἐνόμιζον περιδράττεσθαι δικαιολογίας διωθόμενοι τὴν διδασκα-
 λίαν διτιπερ ἀπερίτμητον· ὄντα καὶ ἐξ αὐτῆς ἐστίας· πάντα λύοντα θεσμὸν, πῶς ἐνῆν παραδέχεσθαι σω-
 τήρα; ἵνα οὖν αὐτῶν ἀναχώρησιν πᾶσαν ἀποκλείσῃ, καὶ τὸ οἰκεῖον ἀμάρτημα, μηδεμίαν ἔχουσι χώραν, εἰς τὸν ἀνάτιον περιτρέπειν, περιτεμνόμενος τὴν ἀκροβυστίαν, συναποτέμνει τῶν ἀχαρίστων πᾶσαν εἰσπρόσωπον πιθανολογίαν. Σκόπε· δὲ μοι κακίνο· εἰ μὲν μὴ περιτμηθεὶς, ἔπαυσε τὴν πρᾶξιν, τάχα ἂν τισὶν ὁ Δεσπότης, ὡς ἑαυτὸν ἀπαλλάσσειν αἰτίας, καὶ τῆς ἰδίας προθέσεως προϊστάμενος, τὴν τῆς περιτομῆς ἀναίρεσιν διὰ τῶν μαθητῶν ὑπενόητο μεθοδεύσαι· ἐπεὶ δὲ καὶ περιτέμνεται, καὶ παύει τὸ ἔργον, καὶ ταύτην προαφαιρεῖται τὴν ὑπόνοιαν τῶν φιλατιῶν. Σὺ δὲ μὴδ' ἐκεῖνο παραδράμῃς· τύπος ἦν καὶ σύμβολον τοῦ βαπτίσματος ἡ περιτομή· μή-
 πω τοιγαροῦ· τῆς ἀληθείας φανερωθείσης, τὸν τύπον ἐπικρατεῖν ἔδει· ἐπιστάσης δ' ἐκείνης ταύτην ὑποκρῆναι. Διὸ περιτέμνεται μὲν τὸ κρύφιον τῆς σαρκὸς, οὕτω τῆς ἐν χάριτι περιτομῆς φανερωθεί-
 σης· ἐκείνης δὲ τῷ Δεσποτικῷ βαπτίσματι πάντα περιαιγαζούσης, καὶ λαμπρὰν τὴν ἀλήθειαν ὑπο-
 δεικνύούσης, τὰ ἐν σκιᾷ καὶ αἰνίγματι παρῆρησά-
 ζεσθαι τόπον οὐκ εὐρίσκει. Χωρὶς δὲ τῶν εἰρημέ-
 νων, ἀναμνησθῆναι κακεὶ δεήσει, ἐν τῷ σπέρματι τοῦ Ἀβραάμ τὰ ἔθνη πάντα ἐνευλογηθῆσεσθαι· ὅρκον καὶ ἑαυτοῦ διδοῦς ὁ Θεὸς τῷ δικαίῳ, ποιεῖ-
 ται λογάδα πάντων ἐθνῶν τὴν ἐκείνου φυλὴν· καὶ οἶονε σφραγίζων αὐτὴν διὰ τοῦ φυλάρχου τῇ περι-
 τομῇ, τὴν τε πᾶσιν ἐπισημαίνεται τοῦ πατριάρχου,

A gatæ rationis phantasia, ipsi suggerebat. Quocirca
 carnis abscissio perspicue prædicat aliam naturam,
 distinctam a Deitate, quam consubstantialiẽ nostræ
 carnis nature præstat. Tertio accedunt Manichæi,
 qui docebant Christum tantum secundum apparen-
 tiam carnem sumpsisse: quod per circumcisionem
 excinditur ut blasphemum: namque apparentia
 sectionem, passionem, sanguinis emissionem non
 admittit: nec veritatis opera consistunt cum veri-
 tate. Iterum Valentinus satue deblaterat carnem
 Verbo adunitam, non e purissimo virginis san-
 guine solidatam, sed ipse deorsum a pietate deci-
 dens, de cælo sursum corpus ei devocat; cuius
 impium pronuntiatum rejectum manifeste rejicit
 circumcisio. Ad hoc itaque circumciditur, ut man-
 datum de circumcisione datum ratum fixum et
 firmum manere debere doceat, et non violandum
 usque ad ejus adventum, cui famulabatur, nec in-
 terea calumniis subjaeret. Nam si is, cui non erat
 opus circumcisione, circumcisionem tamen subiit:
 is qui sub lege existens eam transgrederetur, pœ-
 nas meritas dare debebat. Tertio cum querula
 esset gens Judæorum, et calumniis contexendis
 dedita, nec non egregius artifex comminiscendi
 prætextus falsos, si incircumciscus salutem ipsis
 annuntiasset, facilem illi causationem arripissent,
 ut doctrinam allatam longe a se rejicerent, cum
 legem imprimis illum violasse contenderent. Quare,
 ut amputaret eorum a veritate defectionem, et ne
 ansam arriperent suum ipsorum peccatum in inno-
 centem transferendi, circumciscus præputio, una
 amputat ingratorum omnium cum aliquo præ-
 textu plausibilem accusationem. Sed et ulterius
 attende, si non circumciscus finem circumcisioni
 imponeret, Dominus forte suspicionem apud quos-
 dam incurrere poterat, quod se ut culpa exime-
 ret, ac suam sententiam obtruderet, et discipulis
 viam ac rationem præstaret tollendi penitus cir-
 cumcisionem; circumciscus ipse, ac non aliter
 cessare fecit hanc suspicionem et ab accusaturis
 sustulit. Sed nec illud insuper prætereas: erat
 circumcisio symbolum ac figura baptismi: par fuit
 ut nequaquam vim suam obtineret typus veritate
 manifestata, sed illi locum daret. Circumciditur
 ergo caro in occulta parte corporis, cum nondum
 circumcisio per gratiam compararet, sed cum illa
 per Domini baptismum omnia collustrasset, et
 illustrem reddidisset veritatem, quæ fuerant um-
 bræ et ænigmata liberè se exerendi ulterius facul-
 tatem non haberent. Præter hactenus commemo-
 rata, revocandum est in memoriam, in semine
 Abrahæ benedicendas esse olim omnes gentes, ita
 enim justo illi viro, per seipsum juraverat Deus,
 ita ejus progeniem nationum omnium collectricem
 facit, quam per tribuum illarum et generis prin-

VARIE LECTIONES.

^a C. M. ὑπέρχεται. ^o C. M. περίτμητον. [†] C. M. αἰτίας. [‡] C. M. εὐλογηθῆσεσθαι.

cipem circumcisione consignat, qui et fidem declarat patriarchæ et generationem ejus separatam conservat: juramentum certe transgressionis causam præstitisset, si omnes gentes per communem Servatorem Christum baptizarentur. Quocirca, ut id, quod gratuito pollicitus fuerat Abrahamo, consummatum finem sortiretur, et contra veritatem subortam suspicionem Deus a falsitate juramenti immunem præstaret, (« Nam ego, » dicebat aliquando, « sum veritas et vita, ») circumciditur carne præputii sui, in ipso primo ingressu et primitiis gratiæ: hæc autem est vocatio, benedictio, et adoptio gentium, legalem politiam circumscribens et determinans. Plura hujus generis quis per otium excogitata recolet; quæ lex epistolica, et tua prudentia (namquid in antedictis habetur, quod non et tacita vestigare liceat?) cum gratum non habeat, supervacaneum addidisse mihi visum est.

QUÆSTIO CXIX. [Coisl. CXLI, Tour. CXL.]

De eo: « Deum nemo vidit unquam. »

Editatum a Wolfio quarta (Cur. Philolog., t. V, p. 708, 715. Galland, t. XIII, p. 713-717, n. 20). — Explanatio verborum, I Joan 1, 18

Egregia tua industria et cura, ad sapientiæ divinæque doctrinæ capita relata, non me solum ad idem studium excitat, sed et unicuique, ut puto, cui animus ab amore rerum præclararum alienus, non suadet, ut res amore indignas magni faciat, laude vero dignas aversetur, idem commendat. Idque tanto magis, quod tu quidem, tantis curis districtus, nihil de studio hoc remittis, quamvis C etiam magis, quam meditationes tuas, urgeas. Neque vero a præclaris illis tuis et philosophicis meditamentis penitus investigandis prius abstinere, quam ad apicem veritatis, quoad ejus fieri potest, perveneris. Beatos igitur prædico eos, quibus hæc in te videre, et ex te audire licet. Tum vero etiam sentio, quam ægre mihi fecerint inimici, et quam pulchro jucundoque spectaculo invidia me privarit, qui videre non possim philosophiam in media republica chorum ducentem, et quidein nostram, atque adeo talem, cujus fructus cœlestia largitur. Nos quidem ad exemplum Ægieorum, nec tertium D nec quartum locum tenemus. Ita enim res nostræ comparatæ sunt. Non novi ego tribum, non testam;

A καὶ τὸ γένος ἅμα ἐν ἀφορισμῷ συντηρεῖ. Ὁ τοίνυν ὄρκος παραβάσεως ἂν παρεῖχεν αἰτίαν εὐλογουμένων ἢ μὲν ἀπάντων ἔθνων διὰ μόνου τοῦ κοινού Σωτῆρος Χριστοῦ· οὐ φέροντος δὲ τὸ ἐπίσημον τῆς Ἀβραμιαίας σπορᾶς, ἥτις ἦν ἡ περιτομή. Ἴνα οὖν καὶ τῷ Ἀβραάμ τὸ κεχαρισμένον πέρας ἡ ὑπόσχῃς ἀπολάβῃ, καὶ τὴν κοτὰ τῆς ἀληθείας ὑπόληψιν (ἡ δὲ ἐστὶν ὁ θεός, τῆς ψευδορκίας διαλύση· « Ἐγὼ γάρ εἰμι, » φησὶν, ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωὴ »)· τίμνεται τὴν σάρκα τῆς ἀκροθυσίας ἐν τῇ τῆς χάριτος ἀπαρχῇ καὶ εἰσαγωγῇ· αὕτη δὲ ἐστὶν ἡ κλῆσις καὶ ἡ εὐλογία καὶ ἡ υἰοθεσία τῶν ἔθνων, τὴν νομικὴν πολιτείαν συμπεριγράφων καὶ συνεκπληρῶν. Καὶ πολλὰ ἂν τις ἕτερα τοιαῦτα κατὰ σχολὴν ἐπιθεωρήσῃ· ὧν δὲ τῆς ἐπιστολῆς νόμος, καὶ ἡ σὴ συν- B εἰσις (τί γὰρ ἐκ τῶν εἰρηγμένων οὐκ ἐνῆν καὶ τὰ σεσηγμένα θηρᾶσαι;) ἐπεὶ μὴ ἡδὺ νομίζει, περιττὸν ἐκρίθη ἡ παράθεσις.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΙΘ΄.

Θεὸν οὐδεὶς ὥρακε πώποτε.

Ἢ καλὴ σου περὶ τὰ οὕτω σοφὰ καὶ θεὰ μαθήματα φιλοπονία καὶ σπουδὴ, οὐκ ἐμὲ μόνον πρὸς ἐπιστροφὴν αὐτῆς διανίστησιν, ἀλλὰ καὶ παντὶ γε, οἶμαι, ὅτῳ μὴ πάνυ τῶν καλῶν ἕτερος ἔρως τὸ φίλτρον ἐκλύων ἀντεπέστησεν τὸ ἀνέραςτον (22) θειάζειν τε καὶ κινεῖν ἐπαίνου ἄξια, καθίσταται. Μάλιστα γε D ὅτι καὶ τοσεύτας φροντίδας ἐγκεχειρισμένος οὐκ ἐνδίδως, οἷς καθ' ἑκάστην προνοούμενος ἐπαγρυπνεῖς, οὐδὲ πρὸς τὴν τῶν πόνων ἀνεσιν καὶ ψυχαγωγίαν ἀναφορᾶς, ἀλλὰ καὶ ἐπέκεινα τοῦς λογισμοὺς εἰς τὸ δραστήριόν τε καὶ τῇ πατρίδι συνόψιον ἀντιστρέφεις. Καὶ τῶν οὕτω θαυμαστῶν καὶ φιλοσόφων θεωρημάτων τὸ βάθος διερευνούμενος οὐκ ἀνίεις, ἕως ἂν, ὡς οἶόν τέ ἐστιν, εἰς αὐτὴν τῆς ἀληθείας ἀναδραμεῖν σοι περιγένοιτο τὴν κορυφὴν. Καὶ μαχαρίζω τοὺς ὀρῶντας ἐπὶ σοὶ ταῦτα καὶ ἀκούοντας. Καὶ τότε λαμβάνω συναίσθησιν τῆς τῶν ἐχθρῶν ἐπηρείας, καὶ οἶον με καλοῦ καὶ ἡδίστου θεάματος ὁ φθόνος ἐτέ- ρησεν, ἐν πολιτείᾳ ὀρᾶν φιλοσοφίαν χρερύουσαν, καὶ τότε τὴν ἡμετέραν, καί τις ὁ καρπὸς τὰ οὐράνια. Ἡμεῖς μὲν οὖν κατὰ τοὺς Αἰγίους οὔτε τρίτος, οὔτε τέταρτος (23). Εἰς ταύτην γὰρ τὰ ἡμέτερα τὴν λῆξιν. Οὐκ οἶδα τὸ φύλον (24) οὐκ οἶδα τὸ δατρακον, οὐκ οἶδα E εἰ (25) τῷ καθίσκῳ διὰ τοῦ κημοῦ καθιεμένη (26) ψῆφος, οὐκ οἶδα, εἰ τι ἄλλο. Τὸ γὰρ πυθόχρηστον λόγιον

VARIAE LECTIONES.

† C. M. εὐλογούμενον. * C. M. ἐπιθεωρήση.

NOTÆ.

(22) Sic scribo pro ἀναράκτος, et mox ἐπαίνου pro ἐπαίνους. Res per se patet.

(23) Ita scripsi pro τρίτος οὔτε τέταρτος. Proverbium in ignavos et contemptos homines dici solitum, secundum oraculum illud, quod post alios recitat Stephanus Byzant., p. 36 :

Ἰππεῖς δ' Αἰγίους οὔτε τρίτοι, οὔτε τέταρτοι.

Vide ibi Thom. de Pinedo, p. 36.

(24) Codex habet φύλλον, quod, quomodo huc quadret, non video. Ex sequentibus enim patet, agi hic de rebus ad forum pertinentibus. Itaque φύ-

λον scripsi, eo sensu, ut tribus vel ordo aliquis et classis hominum indicetur.

(25) εἰ scripsi pro ἡ, sicut mox sequitur, εἰ τι.

(26) Coisl. καθιεμένη, aliter καθήμενη, male. Indicatur mos veterum, ex quo judices calculos in eadem demittebant per κημόν, sive vasculum ex junco vel vimine textum, specilli instar in summo latius, in imo angustius. Vide Ludolph. Kusterum ad Aristophanis Equites, v. 1147, p. 115. Adde Harpocrationem v. καθίσκος.

ἄλλως τε χαίρω, καὶ οὐδὲν πρὸς ἡμᾶς, πλην ὅτι ἅπαντες αὐτῶν εἰρημένων, ὡς καὶ αὐτὸς ἀνφαῖς, εἰς τὰ νῦν παρόντα τὸν ἡμέτερον βίον περιέστησεν. Ἐμὲ μὲν, ὅτε τὸ γράμμα ἤκεν, νόσος ἐμάστιζε χαλεπῇ, μικροῦ μὴ εἰπεῖν τι (27) πρὸς τὴν αἰτησιν ταύτης ἐπιχειμέναις ἀληθῶς τὴν ἄδειαν ἐμπαρέχουσα. Ἄλλ' οὖν, ὡς ἐν νόσῳ πιεζόμενος, ἐκεῖνο ἂν φαίην, ὅτι τὸ κατὰ τὴν ἐαυτοῦ ὑπερουσίαν τε καὶ ἀληπτον οὐσίαν οὐκ ἀνθρωπίνην μόνον εἶναι καὶ διάνοιαν ἐκφράζει, ἀλλὰ καὶ αὐτὰς τὰς ἀνωτάτω καὶ πλησιαζούσας δυνάμεις, αἱ πολλὰ τῷ μέτρῳ ὑπερανέστηκασι φύσεως· οὐ κατὰ τὴν παρόντα μόνον καιρὸν, καθ' ὃν τῷ πολυπαθεῖ τούτῳ σαρκίῳ δεδέμεθα, ἀλλὰ καὶ κατὰ τοὺς μέλλοντας αἰῶνας, ὅτε τὰ πολλὰ τῶν αἰνιγμάτων καὶ ἐσόπτρων ἀποσκευασμένοις, καὶ τὸ ἀφθαρτον ἀντὶ τοῦ φθαρτοῦ περιβαλομένοις καθαρωτέρων τε καὶ τελειότερων ἐναστράπτει ἡ ἀλήθεια. Τί γὰρ χρὴ λέγειν, ὡς οὐτε Μωσῆς, ὁ εἰς τηλικούτου ὕψους ἀρετῆς ἀναδραμὼν, ὥστε τὰ τε ἄλλα τῶν παραδόξων χάριν ἔχων εἶναι αὐτοῦργος καὶ γλύττη γεωργεῖν ὥσπερ ἄρουραν τὸν οὐρανόν, καὶ τροφὴν αὐτῶν αὐτοσχεδὼν πολλὰς μυριάσι ἐπαρκεῖν. Οὐτε Ἥλιος ὃ τοῦ πυρὸς ἡ φύσις, εἰς ἔμπους ἐπιμερισθεῖσα καὶ ἄρματα, τὴν πρὸς οὐρανοῦς αὐτῷ καθυπηρετήσατο ἁνοδόν. Οὐτε τῶν θείων καὶ μακρῶν προφητῶν ὁ χορὸς, οὐμενούν οὐδεὶς ἔσχεν εἰς κατάληψιν εἰσεῖν, τίς τέ ἐστιν καὶ ὅπως ἐστὶν ἡ ὑπερφυῆς τε καὶ ἀκήρατος φύσις Θεότητος. Ἀλλὰ γὰρ ὅτι μὴ ἐστὶ καὶ ὑφίστηκεν, εἰς κατάληψιν ἡμῶν ἐχαρίσατο, εἰ καὶ τοῖς μὲν μᾶλλον ἐναυγάξει τὴν χάριν, τοῖς δὲ ἐπιδέεστερον κατὰ τὴν ἀναλογίαν ἐκείνῃ τοῦ κατορθώματος.

Τί ποτε δὲ ἐστὶν, ἡ ὅπως ποτὲ ἐστὶν, οὐδὲν τῶν ἀπάντων ἐαυτὴν ἀπεγύμνωσεν, ἀλλὰ καὶ τῶν εἰρημένων ἁγίων ἐμπροσθεν Μωσῇ ἐπιποθήσαντι τὸ ἀθέατον οὐ δεδωρηται. Παραμύθιον δὲ πόθου τοῦ ἀτυχήσαντος τῆς σαρκώσεως, καὶ τότε διὰ συμβόλων καὶ τύπων ἐκκαλύπτεται τὸ μυστήριον. Τοῖς δὲ ἐν τύποις τε καὶ ὁμοιώμασιν, ὅσα ἐστὶν ἰδεῖν ἀνθρώπῳ δυνατόν, τὴν οἰκίαν δόξαν τὸ θεῖον ἐνήστραφεν. Ὅτι δὲ θεὸν ἀνθρώπων οὐδεὶς ἑώρακεν, οὐτε δύναται ἰδεῖν, γέμει μὲν τῆς μαρτυρίας τὰ παλαιὰ καὶ ἱερὰ γράμματα, γέμει δὲ ἡ χάρις. Καὶ βίβλος ἀν' ὁλόκληρον εἰς τὴν ἐπιμαρτυρομένων Ἀγίων τὴν γνῶσιν παράθεσις. Καὶ μὴν καὶ ὁ τῶν τοῦ θεοῦ ῥημάτων Παύλου μύστης καὶ κατήκοος, ὁ ῥήτωρ μὲν τοὺς λόγους, φιλόσοφος δὲ τὰ νοήματα, μᾶλλον δὲ καὶ ὁ τοῦ νοῦ καὶ τῆς γλώσσης τὴν ἀνωθεν ἀποστάξιν χάριν, καὶ τῆς θείας ἡμῶν σοφίας ἀναδύξιν τὴν ἄδυσσον, οὗτος οὖν ὁ μέγας Διονύσιος (28) λαμπρῶς τε καὶ δριμύτως μετέρχεται τὸ, μηδαμῇ τὸ θεῖον, τί ποτὲ ἐστὶν, μηδέποτε ἀνθρωπίναις ὑποβάλλεσθαι καταλή-

A non novi, num cado per specillum immissa sint suffragia; non novi, nunquid aliud factum sit. Oraculum enim illud Delphicum ut alias valere jubeo, ita ad me nihil attinet, nisi quod aliquid dictis simile, quod et ipse facile fatearis, presenti vitæ meæ conditioni acciderit. Cum litteræ tuæ ad me perferrentur, adeo gravis me vexabat morbus, ut per dolores continuos non permitteret, ut ad petitionem tuam vel verbum proferre possem. Cum eodem igitur adhuc conficiant hoc unum dicere licet, quod Numen, omnes essentias superans et incomprehensibile, non hominum solum mentem et oculos, sed et supernas illas Deoque proximas potestates, quæ res naturales longo post se intervallo relinquunt, fugiat: idque non in hoc tantum sæculo, quo corpusculo, variis imbecillitatibus obnoxio, juncti sumus, sed et sæculis futuris, quando nos, depositis ænigmatibus et perspicillis, incorruptibile pro corruptibili induti, veritatem purius et perfectius perspicemus. Quid enim dicere attinet, quod neque Moses, qui in tantum potestatis virtutisque gradum evectus est, ut, qui alias quoque miracula edendi facultate valeret, lingua sua cælum, instar terræ, colere atque inde multis hominum millibus cibum sponte et subito natum subministrare posset; neque Elias, cui ignis natura, equorum et currus vices præstans, aditum in cælum paravit; neque divinorum et beatorum prophetarum chorus intelligendo assequi potuerit, quæ et qualis sit supernaturalis illa et perfectissima summi Numinis natura. Quod tamen et sit, et persistat, id quidem nosse nobis dedit; quamvis alios largius, alios parcius pro modulo, cuique accommodato, gratia sua collustret.

Quæ vero illa Numinis natura sit, aut qualis tandem sit, nemini omnium patere voluit; quod nec Mosi ipsi, qui ante sanctos illos, quos diximus, viros invisibilem videre cupiebat, concessum est. In solatium tamen desiderii, quod in conspectum incarnationis frustra ferebatur, etiam tunc mysterium illud per symbola et typos revelabatur. In his vero typis et adumbrationibus Summum Nomen gloriam suam, quoad quidem hominibus perspicere eam licet, illucescere voluit. Quod vero Deum nemo hominum viderit, nec videre unquam possit, id quidem frequentibus Scripturæ sacræ, tum Veteris tum Novi Testamenti, testimoniis abunde constat. Horum oraculorum, id quidem testantium, collectio justum librum efficeret. Ille quoque, qui divini Pauli eloquia audiit et edoctus est, verbis quidem rhetor, sententiis vero philosophus, vel talis potius, qui et intelligentia et lingua sublimiorem stillat gratiam, nobisque diviniore sapientiæ profunda aperit,

NOTÆ.

(27) Coll. pro μὴ δεῖναί τι.

(28) Est ille Dionysius Ἀρ-οπαγίτα, ejus scripta, quæ hodie falso sub ejus nomine circumferuntur,

pro germanis habuit Photius noster, qui et in Myriobiblo suo codice 1 Theodori Presbyteri librum singularem pro γνησιότητι eorum enarrat.

magnus, inquam, Dionysius præclare et graviter A docet, Divini Numinis essentiam mentibus hominum nunquam subjici. Porro ex magno religionis athleta, qui per omnem vitam multa pertulit, divino, puta, Athanasio (31) multa ejusmodi effata colligere licet, quæ Numen summum sine velamento aliquo, tegumento, aut similitudine ab humano genere, quod ad essentiam et naturam nunquam intelligi posse pronuntiant. Quis vero ignorat, magnum et admirabilem Basilium, regiam illam Ecclesiæ stolam, optimumque et amantissimum animarum medicum, contra Eunomii hæresin medicinam parantem, inter cætera Præonia remedia id in primis suppeditasse, quod divina illa et ineffabilis natura nec intelligi nec comprehendi possit?

Præterea ab illo quoque, cui theologi nomine ex divinis magis sermonibus, quam ex nuda appellatione designari contigit (novi te Gregorium cogitare), quique copiosis et acutis argumentis veritatem hanc asserere instituit, de eodem capite commentatio perscripta est. Denique et ille Ecclesiæ orator, vel ille potius, qui totum orbem sermonibus, præconio Evangelii aliisque doctrinis plenius, instruxit, ille, inquam, quem sermones sui aurei oris nomine communiter appellari fecerunt, singulari oratione, ad veritatem non minus, quam obsequium flectente, quæ *De incomprehensibili* inscribitur, nihil diligentius, quam idem hoc argumentum urget, et demonstrat. Præter hos innumeros ex doctoribus nostris alios per otium inveneris, eandem sententiam suffragiis suis approbantes, quos totidem verbis eam proposuisse demonstrare possem, nisi me acris, morbus doloribus intensissimis vexaret. Interim et tibi ipsi, ea, quæ dixi, et quæ alia sunt, memoria repetenti, facile fuerit, testimonia illa colligere, et miram omnium consensionem perspicere. Mihi quidem nunc suffecerit apponere vocem illam, quam angeli incorporei eo tempore, quo totus apostolorum chorus, Dominum et Deum nostrum una cum eo, quod ex nobis assumpserat, in cælum receptum videns mirabatur et stupebat, clare promulgarunt, illis dicentes: « Quid statis cælum intuentes? hic Jesus, a vobis sublatus, eo modo revertetur, quo illum in cælum proficiscentem vidistis⁸⁷. » Abibat scilicet, ut una cum eo, quod assumpserat, in sinum Patris reciperetur, quemadmodum antea in his terris ita conspiciebatur, ut carne nostra exterius munitus, et humana forma indutus appareret. Divinum itaque illud

⁸⁷ Act. 1, 2.

ψεσιν (29). Καὶ δὲ (30) καὶ τοῦ μεγάλου τῆς εὐσεβείας ἀγωνιστοῦ, ὃς βίον τοὺς ἀθλοὺς ἠνέγκατο, τὸν θεοσπίσιόν φημι Ἀθανάσιον (31), πολλὰς ἔστι λαβεῖν τὰς ῥήσεις, αἱ τὸ θεῖον χωρὶς τινος παραπετάσματος καὶ προβλήματος ἢ ὁμοιώματος ἀληπτον παντελῶς, ὅσα γε εἰς οὐσίαν καὶ φύσιν, τῷ ἀνθρωπίνῳ γένοι ἀνακρηρῦττουσι. Τὴν δὲ τῆς Ἐκκλησίας βασιλείον στολὴν, τὸν θαυμαστὸν καὶ μέγαν Βασίλειον, τὸν ἄριστόν τε ἅμα καὶ ἡδιστόν τῶν ψυχῶν ἱατρὸν, τίς οὐκ οἶδεν, ὅτι περ κατὰ τῆς Εὐνομίου λύσεως χειρῶν τὸ φάρμακον, ὡς ἐν τι τῶν Παιωνίων ἀλεξήματων, καὶ τοῦτο δὲ τοῦτο τὸ (32) τῆς θείας καὶ ἀρρήτου φύσεως ἀληπτόν τε καὶ ἀνεπινόητον παρεστήσατο;

B Καὶ μὴν καὶ τῷ (33) ἀπὸ τῆς θεϊότητος τῶν λόγων μᾶλλον ἢ διὰ τῆς κλήσεως κληρωσαμένῳ τὸ (34) χαρακτηρίζεσθαι τὸν Θεολόγον (οἶδα Γρηγόριον ὡς ἐνόησας) λόγοις ὅτι μάλιστα πυκνοῖς τε καὶ δριμέσι τοῖς ἐνθυμήμασι ἰχνηλατοῦντι τὴν ἀλήθειαν περὶ ταύτης ἀναγράφεται τῆς ὑποθέσεως (35). Ἀλλὰ γε δὴ καὶ τῷ ῥήτορι τῆς Ἐκκλησίας, μᾶλλον δὲ τῷ μετὰ Παῦλον τὴν περιγίειον πᾶσαν τοῖς τοῦ κηρύγματος λόγοις καὶ τῆς ἄλλης παιδαγωγίας πολίσαντι, καὶ τούτῳ δὴ, τούτῳ, οὗ τὸ στόμα οἱ λόγοι χρυσοῦν τῷ κόσμῳ ἐγνώρισαν, λόγος ῥέων πολὺ μετὰ τῆς ἀληθείας τὸ πειθύνιον, ὃς ὁ *Περὶ ἀκαταλήπτου* ἐπιγράφεται (36), οὐδὲν ἕτερον μᾶλλον, ἢ τὸ προκειμένον σπουδάζει, καὶ ἀποδείκνυσιν. Καὶ μυρίους ἄλλους τῶν θεῶν ἡμῶν Πατέρων εὗροι ἂν τις κατὰ C σχολὴν, ὁμογνώμονα τοῖς εἰρημένους τὴν ψῆφον ἐξαγόντας, οὓς εἰ μὴ (37) τὸ πικρὸν τῆς νόσου τὴν ὁδὸν ἐπέτεινεν, τάχα ἂν καὶ αὐταῖς λέξεσι τὴν γνώμην παρείχον δεκνύοντας. Πλὴν ἀλλὰ σοὶ γε ῥᾶδιν ὑπόμνησιν λαβόντι τῶν τε εἰρημένων, καὶ τῶν ἐτι λειπομένων, τὰς μαρτυρίας εἰς ἐν ἀθροισάμενον τὴν ἐκ πάντων συμφωνίαν θαυμασίαν οἶαν θεάσασθαι. Ἡμῖν δ' ἀρχαὶ τὰ νῦν καὶ τῶν ἀσωμάτων μόνον ἢ φωνὴ παρατεθείσα, ἣν ἐπειδὴ τῶν ἀποστόλων ὁ χορὸς τὸν κοινὸν Δεσπότην καὶ Θεὸν ἡμῶν μετὰ τοῦ προσλήμματος, ἀναλαμβάνόμενον, βλέποντες, κατεπλήττοντο καὶ ἐτεθήπεσαν, διαρρήδην ἀπεψήναντο πρὸς αὐτούς: « Τί ἐσθήκατε ἐμβλέποντες εἰς τὸν οὐρανόν; οὗτος ὁ Ἰησοῦς ὁ ἀναληφθεὶς ἀπ' ὑμῶν, D οὗτος ἐλεύσεται, ὃν τρόπον ἐθεάσαθε αὐτὸν πορευόμενον εἰς τὸν οὐρανόν. » Ἐπορεύετο δὲ δηλονότι τοῖς πατρικοῖς καὶ μετὰ τοῦ προσλήμματος ἐνιδρυθήσεσθαι κόλποις, ὥσπερ καὶ πρότερον ἐπὶ γῆς ὥρπτο προβλημα φέρων τὴν σάρκα, καὶ τὴν ἀνθρώπου μορ-

NOTÆ.

(29) Vide Dionysium, *De divinis nominibus*, cap. 1, tom. I Opp. ejus edit. Corderianæ p. 437, seqq. et aliis.

(30) καὶ δὲ, Colbert.

(31) Vid. Athanasium, tom. I Opp. ed. Montefalcon. p. 94, 227, etc. et tom. II, p. 243, 268 et 274.

(32) Posterius hoc τὸ est ex Colb.

(33) Sic scribo cum eodem pro τό, pendet enim sequente κληρωσαμένῳ.

(34) τὸ scripsi pro τῷ.

(35) Passim hoc agit Gregorius, in primis vero in λόγοις θεολογικοῖς quinque, qui leguntur tomo I Opp. p. 519 seqq.

(36) Quinque exstant D. Chrysostomi λόγοις περὶ ἀκαταλήπτου, contra Anomæos dicti. Lege eos tom. VI edit. Savilianæ, p. 389 seqq., Ducezanæ tom. I, p. 292 sqq., et Montefalconianæ tom. I, p. 444 seqq.

(37) Colb. pro οἱ μὴ.

φῆν περιειρμένος. Οὐκοῦν καὶ εἰς αὐτὸς κατὰ τὴν ἰδέαν τε καὶ φύσιν ἐμφανισθῆσθαι, εἰς γινώσκιν τε καὶ κατάληψιν ἀφικέσθαι τὸν κοινὸν Δεσπότην ὁ ἱερὸς χρησμὸς ἐδεδαίωσεν. Καὶ τότε ὅρα μοι, τίσιν. Οὐ γὰρ τοῖς τυχοῦσιν, οὐδ' ὅσοι μικρῶν τῶν μέτρῳ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων εἰς ἐπίνοιαν τε θέλαν καὶ θεωρίας ὕψος, καὶ ταῖς ἄλλαις ἀρεταῖς ὑπερανέχουσιν, ἀλλ' αὐτοῖς ἐκείνοις, οἱ ἀπ' ἀρχῆς αὐτόπται καὶ ὑπηρεταὶ τοῦ λόγου γεγενῆσθαι συμπάσης τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Πλάστου προσκρίθησαν. Σὺ δέ μοι τὰ τε ἄλλα ἐβρώσω, καὶ ψυχὴν καὶ σῶμα θεῶ καθαρὸν συντηρῶν εἰς τοῦ βίου τὰ κύματα ἰατρὸν πνεύσαις αἰραῖς διαπερῶν, καὶ τῆς ἐκείθεν ἁλμῆς ὑπερνηχόμενος.

EPOTHEIS PK'.

Τὶ θελοῖ τὸ ἀποστολικὸν ῥητόν, τὸ, « Πάντοτε καὶ νῦν δοξασθῆσεται Χριστὸς ἐν τῷ σώματι μου, » κ. ε. (58);

Editorum a Wolfio quinta (l. c., p. 715-719, Galland. p. 717-718, n. 21, p. 142). — Expositio textus Philipp. 1, 20.

Ἡ τοῦ ῥήτορος τῆς ἀληθείας φωνή, ἥ, ὡς « Πάντοτε καὶ νῦν δοξασθῆσεται Χριστὸς ἐν τῷ σώματι μου, » εἴτε διὰ ζωῆς, εἴτε διὰ θανάτου (39), » πόθου μὲν αὐτῇ (40) προχέεται σεβασμίου τε καὶ ἱεροῦ, ἐλπίδος δὲ βέβηκεν φύσιν ἀγνοούσης θνητὴν, τοιαύτην δὲ τὴν διάνοιαν ὑποδύοι. Πάντοτε ὁ Χριστὸς ἐν τῷ σώματι Παύλου ἐμεγαλύνετο, καὶ ὅτε δεσμοῖς αὐτὸν καὶ μάστιγι ἐνταλαπωρεῖσθαι συνεχῶρει, καὶ θανάτου πρὸ πυλῶν ἐβρίσκει, καὶ ὅτε ἐξέλικε αὐτὸν καὶ ἀνῆρπαζεν ἐκ μέσων τῶν ἀναιρῶν. Οἱς μὲν γὰρ ἐναθλεῖν ἠφίετο, καὶ τοῖς εἰς θάνατον ἀγούσι συνεπλέκετο, πειρασμοῖς ἐδεδαίουτο καὶ ἐκρατύετο τῆς εὐσεβείας τὸ κήρυγμα. Λογιζόμενων τῶν ὀρώντων τὴν Παύλου δεσμὰ, καὶ τὰς θλίψεις, καὶ τὴν ἐν αὐτοῖς ὑπομονὴν ἐκπληττομένων, καὶ τῷ θαύματι πρὸς ἐπιστροφὴν διανισταμένων, ὡς εἰ μὴ θεῶν τι καὶ πινάληδες τὸ παρ' αὐτοῦ κηρυσσόμενον καθεστήκει, οὐκ ἂν ἑαυτὸν μυρίοις χαίρων καὶ ἀφορήτοις ἐδίδου κακοῖς, ἐνὸν παυσάμενον ἀπαλλάττεσθαι τῶν ἀλγεῖν καὶ μὴ θάνατον εἰς ἀγῶνα καλεῖν. Ἐμεγαλύνετο τοίνυν εἰκότως διὰ τούτων ὁ Χριστὸς, τοῦ κηρύγματος εἰς βεβαίωσιν τοῖς πολλοῖς ἀφικνουμένου, καὶ ταῖς τῶν ἀνθρώπων ἐμπλατυνομένου ψυχαῖς. Πάλιν δὲ, ἥνικα ἐξέλικεν αὐτὸν καὶ ἀνῆρπαζεν κινδύνων ὀλεθρίων, αὐτόθεν ἐμεγαλύνετο. Οὐδὲ γὰρ τις ἀνθρωπίνης ἦν ἐκινόας ἐκ μέσου χειρὸς φονύσης, καὶ τοῦ αἵματος δυσμύωντων κακῶν, ἀπαθὴ πολλάκις ἀπολύεσθαι τὸν ἀγωνιστὴν, ἀλλὰ θεῶ τις καὶ ὑπὲρ ἀνθρώπων χάρις ἦν, ἥ παρ' ἐλπίδας τὸν θεράποντα βυομένη καὶ διαλύουσα τὰ δεινὰ. Πῶς ἄλυστο τὰ δεσμὰ; Πῶς ἐξέπιπτον αἱ ἀλύσεις; τὸ φῶς τίς ὑψήπτεν τῷ οἰκῆματι (41); πῶς περιστραπτεν ὅλον τῇ ἀγλῇ πληροῦν, μηδεμιᾶς ὕλης ὑπηρετουμένης τῇ

A oraculum confirmat, commune Dominum nostrum eadem specie formaque iterum fore conspicuum, oculisque nostris et cognitioni obvium. Vide vero, quibus illud sit eventurum. Non sane quibusque, neque illis etiam, qui exigua mensura alios homines, quod ad afflatum divinum cognitionisque præstantiam, ut de virtutibus aliis non dicam, superant; sed ipsis illis, qui ab ipso Conditor digni præ aliis habiti erant, ut ab initio spectatores Verbi, et ad totum hominum genus ejusdem interpres et administrari essent. Ita tu et alias vale, et animum corpusque Deo intemeratum servans, secundisque ventis usus, præsentis vitæ fluctus supera, salsumque hoc mare emelire.

QUÆSTIO CXX. [Coi. CXLII. Taur. CXLI.]

B Quid significat dictum Apostoli: « Semper et nunc quoque Christus glorificabitur in corpore meo, » etc.

Vox illa præconis veritatis, quæ ait: « Semper et nunc quoque Christus in corpore meo glorificabitur, sive per vitam, sive per mortem, » ex desiderio quodam religioso et sacro profuit, simul vero ad spem aspirat, quæ mortalem naturam ignorat. Sensum vero hunc refert, quod Christus in corpore Pauli semper sit magnificatus, sive eum vinculis et ferulis affligi, mortisque adeo periculis objici pateretur Deus, sive illum ex mediis vexationibus eriperet, et vindicaret. Illis enim tentationibus, vel mortem ipsam minantibus, cum quibus conflictari et depugnare jubebatur, præconium pietatis firmabatur et stabiliebatur. Qui enim Pauli vincula calamitatesque cum ratione perspiciebant, et patientiam in illis probatam admirabantur, illi ipsa hac admiratione ad conversionem excitabantur, cogitantes, nisi præconio ejus divini aliquid et verissimi subesset, se ipsum infinitis et vix tolerabilibus non fuisse objecturum, cum, a sententia discedens, molestiis illis liberari potuisset, nec mortis periculum subire debuisset. Hoc itaque modo Christi gloria convenientissime amplificabatur, quandoquidem præconium illud quam plurimis ratum fiebat, hominumque animis inforgebatur. Quando ab altera parte Deus illum ex præsentissimis periculis eripiebat, etiam tum Christus glorificabatur. Neque enim humani erat consilii et opis, athletam hunc ex mediis manus sanguinolentæ, aut improborum hominum, sanguinem sitientium, consiliis illæsum exire. Divinæ potius et plus quam humanæ gratiæ beneficium id erat, quæ scilicet servum illum amotis malis omnibus, præter expectationem, liberabat. Quomodo enim vincula sol-

NOTÆ.

(38) Philipp. 1, 20, ubi tamen pro δοξασθῆσεται legitur hodie μεγαλυνθήσεται, ad quem locum nulla codicum varietas in collectione Milliana apparet. Scilicet et hic, ut alias, Photius memoriæ suæ nimium tribuit. Ipse tamen mox verbum δοξάζεσθαι per μεγαλυνεσθαι exponit.

(39) Deesse videtur λέγουσα.

(40) Sic scribo pro αὐτῇ.

(41) Humani aliquid passus hic est Photius. Neque enim l. c. lumen carceri illatum aliunde, s. d. candela a custode carceris postulata, v. 20, dicitur. Ea huc tulit, quæ Petro acciderunt Act. xii, 17.

vebantur? quomodo decidebant catenæ? quis lumen inferebat carceri? quomodo illud splendore suo totum perfundebat, cum nullum flammæ alimentum suppeteret? unde carcer ille solus concutiebatur? Quomodo aperiebantur fores? quomodo tot et tanta accidebant, nisi vis manus, omnia perficientis, se exseruisset? Utraque igitur ex parte Christi gloria in corpore Pauli amplificabatur, sive præco divinus acerbis et morti proximis cruciatibus exerceretur, sive Christus athletam hunc sanguinolentis insidiantium consiliis præter naturam et præter expectationem superiorem ostenderet. Hoc itaque modo, tum per vitam, hoc est per ea, quæ vitam illi præstabant et vindicabant, tum per plagas et cruciatus, qui mortem conciliare poterant, Christus, Deus noster, tanquam fons sapientiæ et potentiæ in Pauli corpore glorificabatur. Nihil vero obstat, quin doctoris nostri verba et prædictionem subijciamus. Cum enim altera vice Neronis tribunali sisteretur, post primam apologiam, dimissus; altera vero illa vice, quando Neronis crudelitas immani impetu in pessima quæque ferebatur, vitam gladio amisit; dicere utique poterat, Christus in corpore meo magnificabitur, sive per vitam, sicut nunc, quando ex manu adversante mortemque intentante me eripuit; sive per mortem, quæ mox consequetur, quando agonotheta ille me maximo certamine non destituet. Conveniens enim fuisse videtur, ut athleta hic non ante fatisceret, neque cursum, humanis viribus superiorem eo mortis genere, quod natura commune facit, interverteret, sed fas potius erat, ut ipsa ejus mors, ipseque ad desideratum præmium abitus et lucta humanæ naturæ vires superaret. Hoc igitur, hoc, inquam, Paulus, qui non sibi, sed Christo vivebat, qui omnibus omnia fiebat et erat, ante indicat et docet discipulos, ne scilicet in posterum (Pauli enim vita vere insigne munus erat et præcipua post Deum salus, cui scilicet malorum copia inelucta erat) perturbatio quædam et ægrotudo, spe omni abjecta, animæ eorum opprimeret, quæ in summam eos tristitiam præcipitans, spem omnem everteret, ipsosque in pietatis studio segnes efficeret. Possumus vero etiam alium horum verborum scopum investigare, qui, ut alia taceam, ante pedes positus erat. Quis vero ille? Is utique, quod Paulus dicat, sicut Christus semper et per omnem vitæ suæ cursum in corpore suo magnificatus sit, cum fortiter omnia perpeteretur, vitæque amaret præsentem præstantiorem, eodem vero tempore liberatus insolentius aliquid, et mortali fide majus perciperet; ita nunc quoque in ipso luctu sine eundem magnificatum iri. Glori-

²² Act. xvi, 26.

λογί; Πόθεν μόνον κατεσκεύετο τὸ δεσμοκτήριον; Πῶς ἀνεψήγνοντο αἱ θύραι; πῶς ἐκείνα τὰ μυστρία καὶ παράδοξα ἐγεγόνει, εἰ μὴ τῆς πάντα κρατοῦσης ἡ δύναμις ἐπεδείκνυτο χειρὶς; Δι' ἀμφοῖν οὖν ὁ Χριστὸς ἐν τῷ σώματι Παύλου ἐμεγαλύνετο, ταῖς τε πικραῖς καὶ θανάτηφόροις βασάνοις ἐγκατερούοντο τοῦ χήρυκος, καὶ δι' ὧν ὑπερφυῶς ταῖς τῶν ἐπιβουλευόντων μισαφονίαις καὶ παρὰ δόξαν ἀνάλωτον ἐτίθει καὶ ἀπεδείκνυσεν τὸν ἀγωνιστήν. Οὕτως οὖν καὶ διὰ τῆς ζωῆς, ταυτέστι τῶν ζωοποιούντων καὶ διασωζόντων, καὶ διὰ τῶν θανάτου παρατίτων πληγῶν καὶ βασάνων, ἡ τῆς σοφίας καὶ δυνάμεως πηγὴ Χριστὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν ἐν τῷ Παύλου σώματι ἐμεγαλύνετο. Οὐδὲν δὲ κωλύει τὰ τοῦ διδασκάλου βήματα καὶ πρόβησιν ὑπογράφειν. Ἐπεὶ γὰρ δευτέρον τῷ Νέρωνος βήματι παρέστη, καὶ τὴν μὲν πρώτην (42) ἀπολογισάμενος ἤσειθ, τὸ δευτέρον δὲ, πρὸς πάντα τῆς Νέρωνος ὀμότητος ἀσχετῇ ῥύμῃ φερομένης, ξίφει τὸν βίον ἀπολιμπάνει, τοῦτο νῦν ἂν εἴη λέγων, ὅτι Μεγαλυνθήσεται Χριστὸς ἐν τῷ σώματί μου, εἴτε διὰ ζωῆς, ὥστε νῦν ἐκ χειρὸς παλαμναίας καὶ φονώσης ἀραρπάξων με, εἴτε διὰ θανάτου, ὡς ὕστερον ἔσται, μὴδὲ τοῦ κεφαλαίου τῶν ἄθλων ἀποστερούντός με τοῦ ἀγωνοθέτου. Ἐδεῖ γάρ, ὡς εἰσικεν, μὴ προσποκαμεῖν τὸν ἀθλητὴν, μὴδὲ τὸν ὑπὲρ ἀνθρώπων δρόμον κοινῷ τῆς φύσεως διακοπῇ θανάτῳ, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν πρὸς τὸ ποθοῦμενον ἔξοδον ἄθλου εἶναι καὶ ἀγώνισμα κρεῖττω φύσεως γηγενεῶς. Τοῦτο δὲ οὖν, τοῦτο ὁ μὴ ζῶν ἑαυτῷ, ἀλλὰ τῷ Χριστῷ, ὁ τοῖς πᾶσι πάντα καὶ γινόμενος, καὶ ὧν, προὑποφαίνεται, καὶ προαναδιδάσκει τοὺς μαθητὰς, ἵνα μὴ μετὰ ταῦτα (μέγα γὰρ ἦν ὡς ἀληθῶς καὶ πρώτη μετὰ Θεοῦ σωτηρία ἡ Παύλου ζωὴ τοῦ πάθος ἀθρόον διαδοθέντος) θέρυβός τις καὶ τάραχος τῷ ἀνελπίστῳ τὰς ψυχὰς αὐτῶν διασειῇ, καὶ εἰς ἀμήχανον ἀθυρίαν ἐμβαλὼν πᾶσαν αὐτοῖς ἐλπίδα συγκαταστρέψῃ (43), καὶ πρὸς τὴν εὐσέβειαν καταστήσῃ ὀκνηροῦς. Ἔστι δὲ καὶ ἕτερον τῶν βημάτων θηρᾶσαι σκοπὸν, εἰ μὴ τι ἄλλο, ἀλλ' οὖν παρὰ πόδα τίως ὑπάρχοντα τῷ βῆματι. Τίς οὖν οὗτος; Ὡς πάντοτε, φησὶν, ἐν ὅλῳ τῷ τοῦ βίου διαστήματι ἐμεγαλύνετο ὁ Χριστὸς ἐν τῷ τοῦ Παύλου σώματι, πάσχοντος μὲν ἀνδρείως, καὶ κρεῖττον ἢ κατὰ βίον φιλοῦντος τὸ ζῆν, ἀπαλλασσόμενος δὲ ξένον (44) ἀκοῦσαι (45) καὶ πίστεως μελίζον D θλητῆς· οὕτω (46) καὶ νῦν μεγαλυνθήσεται, καὶ ἐν αὐτῷ τῶν ἀγωνισμάτων τῷ τέλει. Μεγαλυνθήσεται δὲ ἐκ τῆς τοῦ μὴ παθεῖν τὸν ὑπασιστην ὁμοίως καὶ ἐκ τοῦ παθεῖν. Ἦκων γὰρ ὁ γεννάδας οὗτος; ἐπ' αὐτὸ τὸ τελευταῖον στάδιον τῶν ἄθλων, ἀφίσταται μὲν τὰ πρῶτα τοῦ θανάτου καὶ τῆς σφαγῆς, λόγῳ ἀληθείας; καὶ γνώμῃ θεοσεβεῖ διαλυσάμενος τὰς αἰτίας, μᾶλλον δὲ τῆς παντοκράτορος φιοτιμησαμένης ἐνταῦθα δεξιᾶς, καὶ δηλονότι ἐμεγαλύνετο ἐν τῷ Παύλου σώματι ὁ Χριστός. Πάλιν δὲ τὸ δευτέρον· οὐ γὰρ εἶδι-

NOTÆ.

(42) Πρώτην addidi ex Colbert. Conf. II Tim. iv, 16.

(43) Pro συγκαταστρέψει, ut mox καταστήσει.

(44) Colb. pro ξένον.

(45) Ἀκούσαντο; malim, ex vocum structura.

(46) Sic Colb. pro οὕτω.

τὸ περὶ τὸν Παῦλον θαῦμα φιλοτιμίας μόνον ὁρᾶσθαι Δεσποτικῆς, ἔδει δὲ ἄρα καὶ τὰ ἐκείνου ἐναστράφαι λαμπρότερον. Λοιπὸν ὁμῶς πρὸς πάντα διὰ τὸ κήρυγμα χωρεῖ, καὶ αὐτοῦ τοῦ ξίφους, καὶ αὐτῆς τῆς σφαγῆς ὑπεροπῶν, καὶ μόνον ἓνα διώκων σκοπὸν, πάντα δεῦτερα τῆς ἀληθείας ἐλέγχειν, καὶ πρὸς τὸν κηρυττόμενον βεβόμενον τοῦ αἵματος ἀπελθεῖν, δι' οὗ δηλονότι πάλιν ἐμεγαλύνετο ὁ Χριστός.

altera vice. Neque enim singulare et admirandum Domini studium in Paulo conspici tantum, sed et ipsius Pauli res clarius emicare debebant. Reliquum itaque erat, ut ipse propter Evangelii præconium omnia sustineret, ipsumque adeo gladium, et necem ipsam parvipenderet, et ad unum tantum scopum contendens omnia sibi veritate inferiora esse ostenderet, atque adeo sanguine madens ad eum, quem prædicaverat, properaret. Hoc vero ipso Christus iterum magnificabatur.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ PKA'.

Τίνα ἦν τὰ ὑστερήματα τοῦ Χριστοῦ, ὡς περὶ ὁ Παῦλος ἐκλήρωσεν;

Editarum a Wolfio sexta (l. c., p. 719-726. Galland. p. 719, 721, n. 23).

Τῶν ἀποστολικῶν ρημάτων ἡ προτεθεῖσα περικοπὴ διπλῆν ἐκφέρεται διανοίας ὁδόν. Οἱ μὲν τὸ ὑστερήμα λαβόντες οὕτως ἀπλῶς, ὡς τὸ πρόχειρον ὑποβάλλει τῆς φωνῆς, φασὶ τὸν θεσπέσιον εἰρηκέναι Παῦλον, διὰ τὰ ὑστερήματα τῶν θλίψεων τοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ σαρκί μου ἀναναπληρῶ (47), καὶ βοῦλεσθαι δηλοῦν, ὡς ἔφ' τι ἐνέλιπε Χριστὸς τοῦ παθεῖν, ἐγὼ ἐν τῇ σωματί μου ἀναναπληρῶ (48)· καὶ συνεπιχρύνοντες (49) τὴν διάνοιαν ταύτην, ὡς περ, φασί, εἶδεται τοῖς ἀποστόλοις μείζονα τελεῖν ἢ κατὰ Χριστὸν σημεῖα· καὶ πάλιν, ὡς περ αὐτὸς ὁ Παῦλος ὁρᾶται τῶν Δεσποτικῶν ἐντολῶν ὑψηλότερόν τι διαπραττόμενος· ἐξόν (50) γὰρ αὐτῷ ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου ἐρέσσεσθαι οὐκ ἐτρέφετο· καὶ τοιαῦτα ἑτέρα τινα· οὕτω καὶ τὰ ὑστερήματα τοῦ Δεσπότη τῶν οἰκίῳ ἀνεπλήρου σώματι. Ἀλλ' οὕτω μὲν θεωρηθήσασιν ἔνιοι. Οἱ δὲ αὐτόθεν βαρὺ νομίζοντες τὸ στερεῖσθαι τινος (51) τὸν Χριστὸν ἐν τῇ παθεῖν. Τί γὰρ ὡρεῖται, τί δ' οὐχ ὑπέστη ἐπηρεαζόμενος, χλευαζόμενος, ἐπιδοῦλάς, φέρον, ἐνέδρας, ὕβρεις, ὀνειδῆ, οἰκθοῦν, ἔξωθεν, καὶ τὸ τελευταῖον, σταυρὸν καὶ κακούργων θάνατον; Ὁ δὲ ταῦτα παθὼν, καίτοι βῆδιον ἔχων τὸ φυγεῖν, καὶ πάντα προῖκα καὶ δωρεὰν δι' ἡμᾶς, πῶς ὑστερεῖσθαι λέγοιτ' ἂν τινος, ἢ παραλιπεῖν ὅλως, ὧν ἔδει παθεῖν; Τὸ δὲ δύνανται λαβεῖν μείζονα τέρατα τελεῖν, εἰ μὴ Χριστὸς αὐτὸς ἦν ὁ τῆς δυνάμεως χορηγός, οὐ τὴν εἰρημένην μόνην διάνοιαν περιθάλψοι ἂν, ἀλλὰ καὶ ἀποπωτέραν πολλῶν δυσφημίαν ἀναβρίπτειεν (52) ἂν, ἥς ἡ ψυχή (53) (βίβης γὰρ ἐκφύονται τῆς αὐτῆς) πρὸς τὴν ἡγησαμένην ἀναφέρεσθαι δίκαια ἐστίν, καὶ οὐχὶ τῶν λαμβανόντων τὸ θαῦμα, ἀλλ' ἡ τοῦ χορηγοῦντος χάρις, τοῦ θαυμάζεσθαι τὴν ὑπερβολὴν ἔχει. Ὅτι δὲ ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου

⁸⁸ Coloss. i, 24. ⁸⁹ I Cor. ix, 14, 15.

A sicandus itaque erat Christus, sive ille Dei satelles pateretur aliquid, sive minus. Strenuus enim ille athleta, ultimum certaminis stadium ingressus, primum quidem a morte et cade liberabatur, postquam objecta crimina verbo veritatis plisque sententis diluisset, vel omnipotentis potius Numinis dextra intercessisset. Tunc utique Christus in corpore Pauli magnificabatur. Idem vero fiebat et altera vice. Neque enim singulare et admirandum Domini studium in Paulo conspici tantum, sed et ipsius Pauli res clarius emicare debebant. Reliquum itaque erat, ut ipse propter Evangelii præconium omnia sustineret, ipsumque adeo gladium, et necem ipsam parvipenderet, et ad unum tantum scopum contendens omnia sibi veritate inferiora esse ostenderet, atque adeo sanguine madens ad eum, quem prædicaverat, properaret. Hoc vero ipso Christus iterum magnificabatur.

QUÆSTIO CXXI [Coisl. CXLIII, Taur. CXLII].

Quæ fuerunt illa, quæ Christo deerant, quæque Paulus complevit ⁸⁸?

B Proposita hæc verborum Apostoli series duplici ratione exponitur. Alii enim vocem ὑστερήμα sensu simplicissimo, qui maxime obviis est, accipientes, divinum Paulum statuunt dixisse se reliquias perpressionum Christi vicissim in corpore suo esse suppleturum, atque adeo id sibi velle: Si quid Christus in perpressionem suam reliquum fecerit, id ego in corpore meo suppleo. Hanc expositionem confirmaturi aiunt: Sicut Apostolo potestas majora Christi illis miracula patranda facta est; sicut etiam Paulus ipse amplius aliquid, quam Dominus inde se aluit: ita, ut alia his similia taceantur, reliquias Domini in suo corpore supplevit ⁸⁹. Atque ita quidem sentiunt nonnulli. Alii vero non ferendum putant, ut de Christi perpressionem quidquam diminuatur. Quid enim ille pati debuit, quod non sit perpressus, maledictis obrutus, delusus, pravis consiliis, insidiis, iniuriis, probris, tum domi, tum foris, expositus, denique vero crucem, maleficorum supplicium, tolerans? Qui vero talia perpressus est, quæ effugere facile poterat, idque nostra tantum causa, quomodo is destitui aliquo, aut quidquam reliquum fecisse dicatur? Quod vero dicitur facultatem accepisse majora miracula edendi, nisi Christus facultatis illius auctor sit et habeatur, id quidem non solum illam, quam modo diximus, expositionem fovere possit, sed aliam quoque sententiam, illa insolentior, cuius origo et ratio (ex eadem enim utraque radice nata est) ad antecedentem illam referri debet! Scilicet non illos, qui facultatem hanc acceperunt, admirari oportet,

NOTÆ.

(47) Colb. pro ἀναπληρῶ, recte quidem. Ita enim codices plerique legunt, lectionisque hujus efficaciam Noster mox urget.

(48) Ita iterum Colb. pro altero, quod modo dixi.

(49) Colb. pro συνεπιχρύνοντες, quod huc prorsus non quadrat.

(50) ἐξόν scripsi pro, ἐξ ὧν. Conf. not. 54.

(51) Ita scribendum putavi pro, τοῦ στερεῖσθαι τι, quod Coisl. et pro, τὸ στερεῖσθαι τι, quod Colb. habet.

(52) Hoc malui pro ἀναβρίπτειεν.

(53) ψυχή scripsi pro, φυγή. Ita jubet et sensus, et verbum ἐκφύονται, quod mox sequitur.

sed gratia conferentis habet, quod maxime admi-
remur. Quod porro Paulus ex Evangelio victum
sibi non paraverit, cum tamen potuisset, id laude
quidem dignum erat, ipsique salutare. Ne scilicet
criminandi occasionem faceret, qui eam sollicite
quererebant, a libertate hac abstinuit, etiam hic
Domini sui præcepto munitus, qui re ipsa admo-
nuit, ut, quamvis per legem et naturam multa
facere nobis liceat, scandalo tamen, quod proximo
objici possit, recogitato, a libertate illa abstinea-
mus. « Ne enim, inquit, offendamus illos, abi
ad mare, projice hamum, tolle piscem, qui primus
ascendit, et quem, aperto ore ejus, inveneris sta-
terem, illum accipe et dato illis pro me et te⁸⁰. »
Interim hæc Pauli actio laudem promeretur. Qui
enim non? Nullum tamen argumentum præstat,
quo constet Christo quidquam defuisse. Propter
dictas itaque rationes nonnulli, hanc dicti voeisque
ὕστερῆμα notionem aversantes, aliam asserunt,
et sequentem sententiam significari contendunt.
Tria sunt eorum, quæ acta erant, genera. Alia
enim sunt majora, alia media, alia vero ultimum
locum tuentur. Quando itaque divus Paulus ait :
« Ὑστερήματα passionum Christi in corpore meo
suppleo, » postrema passionum Christi, et ulti-
mum locum occupantia, eum innuere aiunt, tan-
quam quæ in corpore suo suppleat; quasi diceret,
Calamitates meæ, tantum abest, ut cum Christi
illis comparari possint, ut illas non cum majoribus
comparare audeam, imo nec cum mediis conferam,
sed cum ultimis tantum et postremis jungendas
esse censeam. Quæcunque enim hominis natura
pro Christo vel faciat, vel patiat, eorum nihil
est, quod in eundem censum venire possit, nec
perpersus.

Multa vero sunt, aiunt illi, quæ hæc cogitata con-
firmant. « Ego enim sum, inquit Apostolus, extre-
mus apostolorum, nec dignus qui vocer aposto-
lus⁸¹. » item, « Persequor, ut assequar⁸². » nec
non : « Mortem Jesu in corpore circumferens, ut
etiam vita Jesu in corpore ejus manifestetur⁸³. »
Quomodo itaque Paulus illius, qui omnia gratis et
nostræ causa fecit et sustinuit, reliquias supple-
visse dici unquam potest? Taceo alia his similia.
Jam valde quidem posterior hæc expositio rei ipsi
consentanea erat futura, nisi vox ὕστερῆμα in Ve-
teri et Novo Codice frequenter occurreret. « Nun-
quid, inquit, vobis defuit⁸⁴? » Et : « Nec quidquam
deficit timentibus illum⁸⁵. » Et : « Non puto quid-

⁸⁰ Matth. xvii, 27. ⁸¹ I Cor. xv, 9. ⁸² Philipp. iii, 12. ⁸³ II Cor. iv, 10. ⁸⁴ Luc. xxi, 35. ⁸⁵ Psal. xxxiv, 10.

Α ἔξῃν (54) τρέφεσθαι οὐκ ἐτρέφετο, ἔργον μὲν ἐπ-
αινετὸν καὶ μακάριον. Ἰνα γὰρ μὴ λαβὴν (55) δῶ
τοῖς (56) ζητοῦσιν αἰτίαν εὐρεῖν, τῆς ἐξουσίας ἀφ-
ίστατο. Δεσπότου δὲ κἀνταῦθα περιφρουροῦμενος
ἐντολῇ, δι' ἧς, κἀν νόμῳ καὶ φύσει πολλὰ τοῦ
πράττειν ἐλεύθεροί ἐσμεν, τὸ τοῖς πλησίον σκάνδα-
λον ἀντιπαραθεῖς ἔργῳ προὔτρεψατο τῆς ἐξουσίας
ἀγειν σχολήν. « Ἰνα γὰρ μὴ σκανδαλίσωμεν αὐτοὺς,
φησὶν, πορευθεὶς εἰς θάλασσαν, βάλε ἄγκιστρον, καὶ
τὸν ἀναβαίνοντα πρῶτον ἰχθὺν ἄρον, καὶ ἀνοίξας τὸ
στόμα αὐτοῦ, εὐρήσεις στατήρα. Ἐκείνον λαβὼν, ὅς
αὐτοῖς ἀντὶ ἐμοῦ καὶ σοῦ. » Ἄλλ' ἐπαινετὴ μὲν ἡ
Παύλου πράξις (πῶς γὰρ οὐ); οὐδὲν δ' ἐχέγγυσον
παρεχομένη πρὸς τὸ ὑστερησάι τι τὸν Χριστόν. Διὰ
γούν τοὺς εἰρημένους λογισμοὺς οὐκ ἀγαπῶντες;
Β ἔνιοι τὸ βῆθ' ἐν, εἰς ἐτέραν δόξαν ἄγουσι τὸ βῆθ' ἐν,
τὸ ὑστερήμα λέγουσι νυνὶ τοιοῦτον ἀναπτύσσειν τὸ
σημαινόμενον. Τρεῖς εἰσι τῶν πραττομένων αἱ πρά-
ξεις. Τὰ μὲν γὰρ αὐτῶν ἐστὶ μεῖζω, τὰ δὲ μέσα, τὰ
δὲ τὴν ὑστάτην ἀπέλιπε χώραν. Τὸ γούν εἰπεῖν τὸν
θεσπέσιον Παῦλον, ὅτι « Τὰ ὑστερήματα τῶν ὀλί-
ψεων τοῦ Χριστοῦ (57) ἐν τῇ σαρκὶ μου ἀναπληρῶ, »
σημαίνειν φασί, ὅτι Τὰ ὑστάτα τῶν ὀλίψεων τοῦ
Χριστοῦ καὶ τὴν ἐσχάτην ἐπέχοντα χώραν, ταῦτα
ἐγὼ ἐν τῷ σώματί μου ἀναπληρῶ (58). τούτεστι, Τὰ
ἐμὰ πάθη τοσοῦτον ἀπέχει τοῦ παραδάλισθαι τοῖς
Χριστοῦ, ὥστε οὐ μόνον τὴν (59) πρὸς τὰ μεῖζω
σύγκρισιν οὐ τολμῶ (60), ἀλλ' οὐδὲ τοῖς μέσοις συν-
τάττεσθαι, τοῖς ὑστάτοις δὲ καὶ τελευταίοις, ἀγαπη-
τὸν ἐμοὶ τὸ συνεξετάζεσθαι. Ὅσον γὰρ ἂν ἀνθρώπου
φύσις ὑπὲρ Χριστοῦ πράξη καὶ πάθη (61), οὐδὲν
ἐστὶν ἀντάξιον, οὐδ' ἐγγὺς, ὧν αὐτὸς ὑπὲρ ἡμῶν
ἐπαθεν.

quidquam ad illa accedit, quæ ipse pro nobis est

Πολλὰ δ' ἀνελή, φασὶν, τῇ τοιαύτῃ συνάφοντα θεωρεῖν.
« Ἐγὼ γὰρ εἰμι, φησὶ, ἀπόστολος ὁ ἐλάχιστος τῶν ἀπο-
στόλων, καὶ οὐκ εἰμι ἱκανὸς καλεῖσθαι ἀπόστολος »
καὶ, « Διώκω εἰ καὶ καταλάβω. » Καὶ, « Ὅ τὴν νέκρωσιν
τοῦ Ἰησοῦ ἐν τῷ σώματι περιφέρων, ἵνα καὶ ἡ ζωὴ
τοῦ Ἰησοῦ ἐν τῷ σώματι αὐτοῦ φανερωθῇ. » Πῶς
τοῦ (62) πάντα προῖκα καὶ δωρεὰν πράξαντος καὶ
παθόντος ὑπέστημα (63) λέγουσι ἂν ἀναπληρῶσαι,
καὶ πολλὰ τοιαῦτα; Καὶ λίαν μὲν ἦν ἀρμολόμενον
τὸ τῆς δευτέρας διανοίας εἶδος, εἰ μὴ πολλὰ τοῦ
ὕστερῆμα ἐν τε τῇ Παλαιᾷ καὶ τῇ Νέᾳ φερόμενον
Γραφῇ. « Μὴ τινος γὰρ, φησὶν, ὑστερήσατε; » καὶ,
« Οὐκ ἐστὶν ὑστερήματα τοῖς φοβουμένοις αὐτόν. » Καὶ,
« Λογίζομαι γὰρ μηδὲν ὑστερηκέμαι. » Καὶ, « Ὑστε-

NOTÆ.

(54) Colb. pro ἐξ ὧν. Conf. not. 50.
(55) Colb. pro λαβεῖν.
(56) Hoc malo ex Coisl. pro συζητοῦσιν, quod est
in Colb.
(57) Verba illa, ἐν τῇ σαρκὶ μου — ὀλίψεων τοῦ
Χριστοῦ, festinantis librarii lapsu, ex Coisl. exci-
derant, in Colb. recte suppleta.
(58) ἀνταναπληρῶ, Colb. vid. not. 47 et 48.

(59) τὴν Colb. recte pro τὰ.
(60) Ita scribo pro τολμᾶ.
(61) Sic scribo pro πράξει καὶ πάθει.
(62) Colb. τοῦ pro οὐ.
(63) Sic Coisl. Legerim ego ὑστερήματα, vel ὑπό-
στημα, siquidem posterior hæc vox ad sensum es-
set accommodata.

ρηθείς οὐ κατενάρκησα ὑδενός· τὸ γὰρ ὑστέρημά μου προσανεπλήρωσαν οἱ ἀδελφεοί. » Καὶ ἐν πλειο-
 σιν ἄλλοις τῆς φωνῆς εὐρισκομένης οὐκ ἐστὶ βῆθον
 λαβεῖν τὴν τοιαύτην διάνοιαν, δι' αὐτῆς ἀναπτυσσο-
 μένην, ἀλλ' ὥσπερ προεληπτὰ. Οὕτω καθορῶμέν
 τῷ ἔθει τῆς Γραφῆς τὸ ὑστέρημα τὴν χρεῖαν παρ-
 εχόμενον τοῦ σηματομένου. Ἐκατέρας οὖν τῶν εἰ-
 ρημένων ἐπιδισταζομένης ἐννοίας, εἰς τὸ ἀστασίαστον
 ἂν καὶ τρίτῃ δι' αὐτῶν προκύψασα, καὶ τὰς ἐκατέ-
 ρωθεν λαβὰς μέθοδον ἐκείθεν συνευπορήσασα δια-
 φυγεῖν, τοιαύτη τις ἂν εἴη. Δεῖ δὲ τῷ μὲν ὑστερή-
 ματι, ὡς ἔθος, χρῆσθαι τὸ Γράμμα τὸ ἱερὸν, καὶ μὴ
 δὲν περὶ τὴν λέξιν καινοτομεῖν. Ἀναναπληρώ-
 σει (64) δὲ πῶς ὁ Παῦλος ἐν τῷ σώματι αὐτοῦ τὰ
 ὑστερήματα τῶν θλίψεων τοῦ Χριστοῦ; τοῦτο μοι
 συνδιασκόπει λοιπόν. Οὐχ ὅσα Χριστὸς ὀφείλων πα-
 θεῖν οὐχ ὑπήνεγκεν, οὐμενούν· οὐδὲ γὰρ τι ὅλως
 ὑστέρησεν· ἀλλὰ καὶ ὑπερεπλεόνασεν ἡ χάρις αὐ-
 τοῦ εἰς ἡμᾶς. Ποῖα οὖν ὑστερήματα ἀναναπληροί;
 Ὅσα, εἴτ' ἐτι (65) τῷ ἀνθρώπου (66) βίῳ ἐπεδήμει
 ὁ Σωτὴρ καθ' ὃν καιρὸν ὁ Παῦλος ἐκήρυσσεν (67),
 ἔπαθεν ἂν διδάσκων, καὶ διὰ τῆς παρουσίας ἐτι (68)
 τοῦ πλάσματος προνοούμενος, ἐκεῖνα νῦν πάσχων ὁ
 Παῦλος ἀναναπληροί τὰ ὑστερήματα τῶν θλίψεων
 τοῦ Χριστοῦ. Τοῦτο γὰρ μᾶλλον ἐγγύτερον καὶ τῇ
 τοῦ ρήματος ἐμφάσει. Οὐ γὰρ ἀπλῶς φησιν, Ἀναπλη-
 ρῶ, ἀλλ', Ἀναναπληρῶ, τουτέστιν, Ἀντὶ Δεσπότης
 καὶ διδασκάλου ὁ δοῦλος ἐγὼ καὶ μαθητῆς τὴν ἐκεῖ-
 νου διακονίαν ὑπελθὼν, καὶ τὰ ὑστερήματα τῶν θλί-
 ψεων αὐτοῦ ἀναναπληρῶ. Ἄ γὰρ ἂν ἐκεῖνος ὑπ-
 ἔστη, μὴ παραθέμενός μοι τὴν διακονίαν, ἐπεὶ παρ-
 ἔλαβον ταύτην, εἰκότως καὶ τὰ ὑστερήματα τῶν
 θλίψεων αὐτοῦ ἐν τῷ σώματί μου ἀναναπληρῶ. Ὅτι
 δὲ διάδοχοι τῆς Δεσποτικῆς διακονίας κατέστησαν οἱ
 μαθηταί, καὶ ἀλλαχόθεν μὲν ἔστιν οὐ χαλεπὸν συν-
 ἰδεῖν, ἀρκέσει δὲ κἀνταῦθα Παῦλος ἑαυτῷ. Ἡ γὰρ
 πάντα, φησὶν, ἐκ τοῦ Θεοῦ, τοῦ καταλλάξαντος
 ἡμᾶς ἑαυτῷ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ δόντος ἡμῖν τὴν
 διακονίαν τῆς καταλλαγῆς. » Καὶ, « Ὑπὲρ Χριστοῦ
 πρεσβεύομεν, ὡς τοῦ Θεοῦ παρακαλοῦντος δι' ἡμῶν,
 δεόμενοι ὑπὲρ Χριστοῦ, καταλλάγητε τῷ Θεῷ. »
 Ὡς περ οὖν τὸν τῆς καταλλαγῆς λόγον ἐκκληρώσαντο
 οἱ μαθηταί, καὶ πρεσβεύουσιν ὑπὲρ Χριστοῦ, οὕτω
 καὶ, ἅπερ ἐμελλεν πάσχειν, ἐτι τὴν διακονίαν αὐτὸς
 ἐκπληρῶν, αὐτοὶ ταῦτα ἐν τῷ σώματι αὐτῶν εἰκότως
 ἀναναπληροῦσιν. Καὶ [ἐκ] τούτων μάλιστα Παῦλος,
 ὅς θαρρῶν τοῖς ἔργοις λέγει (69), « Οὐδενὸς τῶν ὑπὲρ
 λῖαν ἀποστῆλιν ὑστέρησα. » Καὶ σκόπει, ὅπως ἡ
 τῆς θεωρίας ταύτης ἐπιβολὴ οὐδὲν προὔπεσχετο
 κομψόν. Τό τε γὰρ ὑστέρημα οὐκ ἐκδιάζεται, ἀλλ'

A quam mihi deesse; » item : « Indigens enim non gra-
 vis fui cuiquam ; inopiam enim meam fratres sub-
 levarunt ». Porro in pluribus aliis locis, in quibus
 vox hæc invenitur, non facile eam, quæ modo al-
 lata est, notionem, sed illam, quæ antea est pro-
 posita, deprehenderis. Videmus itaque, vocem ὑστέ-
 ρημα ex usu Scripturæ defectum rei, de qua sermo
 est, inferre⁶⁴. Quod si tamen de alterutra harum
 expositionum dubitandum adhuc videatur, ad com-
 ponendam omnem controversiam tertia etiam, quæ
 ex utraque promicet, et difficultates utriusque evi-
 tandi viam ostendit, afferri possit in hanc senten-
 tiam. Vocem ὑστέρημα eo sensu, qui Scripturæ
 sacræ est familiaris, accipere, nec nova consecrari
 oportet. Quomodo vero Paulus reliquias calamita-
 tum Christi in corpore suo supplere potuit? De hoc
 superest, ut mecum disquiras. Cave, ita hoc acci-
 pias, ac si Christus non omnia quæ perpeti debebat,
 perpersus sit : neque enim quidquam ulla in re re-
 liquum fecit ; sed gratia ejus superabundavit. Quas
 igitur reliquias Paulus supplet ? Eas scilicet, quas
 Salvator, siquidem adhuc inter homines fuisset,
 cum Paulus præconio Evangeliiungeretur, docens
 ipse, et præsens creaturaque suæ curam agens,
 perpersurus erat, has, inquam, perpersionum Chri-
 sti reliquias Paulus ipse patiens, pro ipso supple-
 bat. Hoc scilicet etiam ad verbi, quo utitur, ef-
 ficaciam propius accedit. Neque enim simpliciter
 ait ἀναπληρῶ, sed ἀναναπληρῶ, h. e. Pro Domino
 et magistro servus ego et discipulus ministerium
 C ejus suscipiens reliquias prope passionum ejus vi-
 cissim suppleo. Quæ enim ille perpersus est, cum
 nondum mihi hanc provinciam credidisset, eorum,
 postquam illam suscepi, reliquias in corpore meo
 supplere convenit. Quod vero discipuli successores
 Domini in ministerio suo constituti sint, etiam
 aliunde non difficulter intelligitur; hic vero Paulus
 ipse sibi suffecerit. « Omnia enim, inquit, ex Deo
 sunt, qui nos sibi reconciliavit per Jesum Christum,
 nobisque conciliationis ministerium tradidit ». Item :
 « Pro Christo legatione fungimur, tanquam
 Deo obtestante per nos pro Christo : reconcilie-
 mini Deo ». Sicut igitur verbum reconciliationis
 nacti sunt discipuli, atque adeo pro Christo lega-
 tionem funguntur ; ita etiam ea, quæ Christus adhuc
 D perpersurus erat, si ministerio illo amplius esset
 perfunctus, ipsi quoque in corpore suo convenien-
 ter pro ipso sustinent et implent ; inter eos vero
 vel maxime Paulus, qui factis suis confusus, dicit :
 « Nullo eorum, qui valde sunt apostoli, inferior

⁶⁴ II Cor. xi, 5. ⁶⁵ ibid. 9. ⁶⁶ II Cor. v, 18. ⁶⁷ ibid. 20.

NOTÆ.

(64) Ita Colb. pro ἅπαντα πληρώσει.

(65) Sic scribo pro εἴτε τι, quod est in Coisl. Conjecturam firmat tum sensus, tum mox sequens ἔτι.

(66) In Coisl. est ἀνθρώπων. Legi etiam posset ἀν-

θρωπίνων.

(67) Coisl. male et nullo sensu, ἐκείρυσεν.

(68) ἔτι ex Colb. pro τε τὰ, Coisl. iniani.

(69) Coisl. male : ὁ θαρρῶν τοῖς ἔργοις λέγειν.

sum⁹⁹. » Vide vero præterea expositionem banc A εις τὸ ἔθος ἀνῆκε φέρεσθαι τῆς Γραφῆς, καὶ τὰ ὑστερήματα ὁ Παῦλος ἀναπληροῖ, οὐχ ὅσα ἀπλῶς ὑστερήσεν, οὐδ' ὅτι ὑστερήσεν τι ὁ Σωτὴρ, ὅπερ ἦ φορτικόν· ἀλλ' ὅσα μὴ παραθέμενος τὴν διακονίαν Παύλῳ καὶ τοῖς ἄλλοις ὁμιληταῖς, ἐπαθεν ἂν καὶ ὑπέστη, καθ' ὃν τρόπον καὶ πρὶν κηρύσσειν καὶ εὐαγγελιζόμενος τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Ἀλλ' ἐμοὶ μὲν ὅσον ἀποσιώσασθαι σου τὴν καλὴν φιλοπονίαν εἰρήσθω ταῦτα. Εἰ δέ τις καὶ ἐμὴν ἡμεῖνόν τι θεωροῖ, ἐμοὶ δὲ ἄρα καὶ τοῦτο φίλον.

Sed hæc quidem studio tuo præclaro velificamentum dixisse, suffecerit. Si quis posterorum rectiora perspexerit, nec illa mihi displicebunt.

QUÆSTIO CXXII [Coisl. CXLIV, Taur. CXLIII].

« Non est nobis lucta adversus carnem et sanguinem, sed adversus principatus et potestates, adversus mundi hujus rectores, adversus spiritualia nequitie in caelestibus¹. »

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ PKB.

« Οὐκ ἔστιν ἡμῖν πάλη πρὸς αἷμα καὶ σάρκα, ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀρχάς, πρὸς τὰς ἐξουσίας, πρὸς τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ κόσμου τούτου, πρὸς τὰ πνευματικὰ τῆς πορνείας ἐν τοῖς ἐπουρανίοις. »

B

Editorum a Wolfio septima (l. c., p. 726-732. Galland. p. 721-722, n. 23).

Principatus et potestates vocat spiritus in aere versantes et malos, non quasi illi potestatem in nos vel suo quodam jure, vel divinitus haberent, sed quod nos ipsi peccatis nos reddimus obnoxios, quorum salores et statores sunt dæmones; qui proinde dominium et potestatem per ea, quibus ipsis morigeramur, in nos exercent. Idem enim vir sanctus ait: « A quo enim vincitur aliquis, illius quoque servus factus est². » Quando igitur ab illorum incitantibus et consiliis superamur, et in peccata, quæ volunt, perpetranda ruimus, fieri non potest, quin eosdem dominos et tyrannos eorum, qui inde in nobis excitantur, affectuum constituamus. Sanctissimi enim Spiritus libertate hoc modo privati, nostroque, quo liberi fruebamur, jure spoliat, nos ipsos in servorum peccatisque obnoxiorum ordinem transcribimus. Propterea illos nequitie spiritus non simpliciter principatus et potestates, sed mundi rectores et quidem mundi hujus appellat. Mundum vero hic non, quod alias Scripturæ receptum est, structuram ex cælo, terra, iisque, quæ media intercedunt, constantem, appellat: absit, ut ita statuamus; sed mundum vocat homines, mundanas et carnales cupiditates consecretantes, atque ea, quæ sensibus blandiuntur, mentemque effeminatam reddunt, depereuntes. Hoc sensu Salvator de discipulis suis dicebat, « quod non sint de mundo³. » Manifestum enim est, quod et illi ad mundum, tanquam officium Dei, sicut totum hominum genus, pertinebant. « Eosdem vero ex mundo non esse » ait, hoc est, non erant ex illis, qui fluxis et inanibus mundanæ vanitatis et fraudis delinimentis caperentur. Voces porro illas, ἐν τοῖς

Ἀρχάς καὶ ἐξουσίας ἐκάλεσαν τὰ ἐναέρια καὶ πνεύματα, οὐχ ὡς ἀρχὴν ἡμῶν ἢ ἐξουσίαν τινὰ οἰκοθὲν ἢ ἀνωθεν ἐσχηκότων, ἀλλ' ὡς ταῖς ἀμαρτίαις ἑαυτοὺς ἡμῶν ἐκδεδοκότων, ὧν εἰσιν οἱ δαίμονες ὑποσπορεῖς τε (70) καὶ ὑποφῆται, ἐκείνων (71) τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν ἐξουσίαν, δι' ὧν πράττονται τὰ αὐτῶν θελήματα, παρεσχημένον. Καὶ γὰρ φησιν ὁ αὐτὸς ἱερὸς ἄνθρωπος: « Ὁ γὰρ τις ἡττήται, τούτῳ καὶ δεδούλωται. » Ἡττώμενοι γοῦν τοῖς ἐκείνων ἐρεθισμοῖς καὶ υποθήκαις, καὶ, πρὸς ἃ βούλονται τῆς ἀμαρτίας ἔργα, φερόμενοι, εἰκότως ἂν τοὺς ἀρχοντας καὶ ἐξουσιαστάς τῶν ἐν ἡμῖν ἐκείθεν φουμένων παθῶν καθιστώμεν, ἅτε δὴ τῆς μὲν ἐλευθερίας τοῦ παναγίου Πνεύματος, καὶ τὸ τῆς αὐτεξουσιότητος ἀφρημένοι κύριον, εἰς δούλους δὲ ἑαυτοὺς καὶ ὑπευθύνους τῆς ἀμαρτίας γραφάμενοι. Διὰ τοῦτο οὐχ ἀπλῶς τὰ τῆς πορνείας πνεύματα τὰς ἀρχάς καὶ ἐξουσίας καλεῖ, ἀλλὰ τοὺς κοσμοκράτορας καὶ τοῦ κόσμου (72). Κόσμον ἐνταῦθα, ὡς ἔθος τῇ Γραφῇ, οὐ τὸ δημιουργημὰ τὸ ἐξ οὐρανοῦ, καὶ γῆς, καὶ τῶν ἐν μέσῳ προαχθέν, ἀπαγε· ἀλλὰ κόσμον τοὺς τὰ κοσμικὰ φρονήματα καὶ σαρκικὰ ἐπαινηρημένους, καὶ πρὸς τὰ τὰς αἰσθήσεως θέλγοντάς τε καὶ ἐκθλύνοντάς (73) ἐπιπονημένους, καθ' ὃ σημαίνονμεν καὶ ὁ Σωτὴρ ἔλεγεν, περὶ τῶν μαθητῶν, « ὅτι οὐκ εἰσιν ἐκ τοῦ κόσμου. » Εὐδελον μὲν γάρ, ὅτι καὶ οὗτοι (74) ἐκ τοῦ δημιουργήματος ἦσαν, ὥσπερ (75) καὶ σύμπαν τὸ ἀνθρώπινον γένος. « Ἀλλ' οὐκ ἦσαν, φησὶν, ἐκ τοῦ κόσμου, » τούτέστιν, οὐκ ἦσαν ἐκ τῶν ἐπιπονημένων πρὸς τὰ φθαρτὰ καὶ ἐπίκηρα τῆς κοσμικῆς μεταίτεσης καὶ ἀπάτης. Τὸ δὲ, « ἐν τοῖς ἐπουρανίοις, » τινὲς μὲν τὸ πρόχειρον τοῦ φιλανθρώπου προτιμήσαντες, μεταπλάττοντες τὴν τῆς λέξεως ἀρχὴν, οὐκ

D

⁹⁹ II Cor. xii, 41. ¹ Ephes. vi, 12. ² II Petr. ii, 19. ³ Joan. xv, 19.

NOTÆ.

(70) Colb. pro ὑποσπορεῖσθαι.

(71) ἐκείνων scripsi pro ἐκεῖνα.

(72) Excidisse puto τούτου. Sic enim habet contextus.

(73) Coisl. ἐνθλύνοντα.

(74) καὶ οὗτοι, addidi ex Colb.

(75) idem pro ὧς.

ἐπουρανίους (76), ἀλλ', ὑπουρανίους, ἐξακούουσιν, οὐχ ἂν οὕτως τῆς ἱερᾶς ἡμῶν Γραφῆς ἐχούσης, καὶ φασὶ τὰ δαιμόνια καλεῖσθαι ὑπουράνια, τούτεστι τὰ πνευματικά τῆς πονηρίας. Καὶ γὰρ κἂν τε περὶ αἶρα, κἂν τε περὶ γῆν αὐτὴν ἢ διατριβή, οὐδὲν ἤττον ἂν ὑπουράνια ῥηθεῖν. Ἀλλὰ τούτων μὲν κἂν ἡ διάνοια οὐκ ἀσεβῆς, ὅμως ὁ μεταπλάσμος οὐκ εὐσεβής. Οὐδεὶς γὰρ οὐδ' ὅλως, οὐδ' ἐφ' ἐνὶ γράμματι, παραχαράττειν τὰς λέξεις τὰς ἱερὰς, μάλιστα γὰρ (77) ὅτι καὶ τῆς ἀπαραχαράκτου λέξεως ἐχούσης, ὡς ἔφην, ἀνεμποδίστως ἢ τοῦ ῥητοῦ πρόεισι διάνοια. Καὶ γὰρ ἐπουράνια καὶ τὰ ἐντὸς τοῦ οὐρανοῦ εἰσθεὶν καλεῖσθαι, οἷον ὁ ἀήρ· καὶ οὐδὲν κωλύει, τὰ ἐν αὐτῷ διατρίβοντα (78), τούτεστι τὰ πνευματικά τῆς πονηρίας δαιμόνια, ἀπὸ τῆς ἐν αὐτῷ διατριβῆς οὕτως ὀνομάζεσθαι.

Πνευματικά δὲ εἴρηται, ὅτι σαρκὸς καὶ αἵματος οὐ μετέχει, ἀλλὰ ἄϋλον τινα καὶ ἄσαρκον τὴν οὐσίαν ἀπ' ἀρχῆς ἐκκληρώσαντο. Ἀκολουθότερον δ' ἂν τις καὶ τοῦ προκειμένου φαίη, ὡς ἐπουράνια ἐνταῦθα τὴν εὐσεβείαν τε καὶ τὰς ἀρετὰς ἐπώνμασε. Καὶ γὰρ διὰ ταῦτα τὴν τῶν οὐρανῶν κληροδοτούμεθα βασιλείαν, καὶ ἐστὶ ἡμῖν ἡ πάλιν « πρὸς τὰ πνευματικά τῆς πονηρίας » ἐν ταῖς ἀρεταῖς τε καὶ ἐν τῇ εὐσεβείᾳ, ἡμῶν μὲν κατορθοῦν ταῦτα σπουδαζόντων, ἐκείνων δὲ τὸν δυνατόν αὐτοῖς τρόπον ἀντιτιθέντων, καὶ πάντα πόλεμον (79) ἀναδεχομένων. Διὸ σοφῶς (80) ὁ τῆς οἰκουμένης διδάσκαλος καὶ ἁρμοδίως ἔφη, ὡς « Οὐκ ἔστιν ἡμῖν ἡ πάλιν πρὸς αἷμα καὶ σάρκα, ἀλλὰ πρὸς τὰ πνευματικά τῆς πονηρίας, » τούτεστι, τὰ μήτε σαρκὶ μήτε αἵματι συνδεδεμένα δαιμόνια. Καὶ τότε ἐν τίσιν καὶ περὶ τίνων ὁ πόλεμος; « Ἐν τοῖς ἐπουρανίοις, » φησὶν, τούτεστι ἐν τοῖς προξένις τοῦ οὐρανοῦ σκηνώματος, ὅπερ ἐστίν, ὡς εἴρηται, ἢ εὐσεβεία, καὶ τῶν ἀρετῶν ὁ χορὸς. Εἰ δὲ τις (81), « ἐν τοῖς ἐπουρανίοις » προχειρότερον ἐκλαθεῖν θέλοι αὐτὴν τὴν ἐπουράνιον κατοικίαν, καὶ οὕτω (82) ὁ τῆς εὐσεβείας νοῦς εὐοδοῦται. Καὶ γὰρ ἡ πρὸς αὐτοῦς ἐστὶ πάλιν, ἡμῶν μὲν ἀγωνιζομένων τυχεῖν τῆς οὐρανοῦ κληροδοσίας, ἐκείνων δὲ τοῦ στερεῖσθαι ταύτης καὶ ἡμᾶς, ἐξ ἧς αὐτοὶ καταπεπτώκασιν.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΚΓ'.

Διὰ τί Πράξεις τῶν ἀποστόλων ἐπιγράφεται τὸ βιβλίον. καίτοιγε οὐ τῶν δώδεκα πράξεις περιέχει, ἀλλὰ κατ' ἀρχὰς μὲν θαύματα καὶ διδασκαλίαν ὀλίγην (83) τῶν ἀποστόλων, ἐφεξῆς δὲ εἰς Παῦλον κινεῖται πᾶσα ἡ πραγματεία;

Editurum a Wolfio octava (l. c., p. 730-732. Galland. p.

Ὅτι Πράξεις, φησὶν (84), τῶν ἀποστόλων ἐπιγράφεται τὸ βιβλίον, καίτοιγε οὐ τῶν δώδεκα πράξεις

ἐπουρανίους nonnulli, id, quod primum obvium est, illi, quod humanius est, preferentes, mutato vocis initio non ἐπουρανίοις, sed ὑπουρανίοις legunt (quamvis ita quidem codices sacri non habeant), dicuntque δαίμονια ὑπουράνια, hoc est *spiritualia nequitiae*, appellari. Quamvis enim sive circa aerem, sive circa terram illa versentur, utrinque ὑπουράνια vocari posse. Sed quanquam hæc eorum cogitata non impia sint, mutatio tamen illa non est pia. Nullo enim modo, ne ad unam quidem litteram dictiones sacras mutare fas est, inprimis, cum ex lectione, quam dixi, salva et intemerata commodus loci sensus prodeat. Ἐπουράνια enim etiam illa vocari solent, quæ cælo continentur, verbi causa aer: nihilque obstat quominus, quæ in cælo versantur, hoc est *spiritualia nequitiae* δαίμονια, a sua in illo commoratione ita appellentur.

Spiritualia vero vocantur, quod carnem et sanguinem non habent, sed ab initio essentiam materię et carnis expertem nacta sunt. At argumento convenientius dixeris, ἐπουράνια hoc loco pietatem et virtutes appellari. Propter illa enim regnum cælorum adipiscimur, luctaque adeo nobis est « adversus spiritualia nequitiae » in virtutum pietatisque studio, quando nos quidem illis operam damus, illa vero, quoad possunt, se opponunt, et bellum undequaque movent. Propterea communis orbis doctor sapienter et convenienter dixit: « Non est nobis lucta adversus sanguinem et carnem, sed adversus spiritualia nequitiae, » hoc est adversus δαίμονια, nec carni nec sanguini juncta. Bellum vero illud in quibus et de quibus agitur? « In cælestibus, » inquit, hoc est in illis rebus, quæ cæleste habitaculum nobis conciliant. Tales vero sunt, ut monitum est, pietas et virtutum chorus. Si quis vero phrasin, « in cælestibus, » propius accipere malit de cælesti habitatione, et sic quoque sancta Pauli mens perspicitur. Lucta enim adversus δαίμονας suscipitur, nobis quidem ad cælestem hæreditatem contententibus, illis vero eadem, qua ipsi exciderunt, etiam nos privare conantibus.

QUÆSTIO CXXIII [Coisl. CXLV, Taur. CXLIV].

Quare liber Actuum apostolicorum ita inscribitur, cum tamen duodecim apostolorum acta non contineat, sed initio quidem miracula et doctrinas paucas apostolorum, postea vero tota tractatio in Paulum convertitur?

722, 723, n. 24). — De titulo Actuum apostolorum.

Actuum apostolicorum, inquit, liber vocatur, quamvis duodecim apostolorum acta non comple-

NOTÆ.

(76) Id quidem in nullo codice adhuc inventum est. Gundlingius tamen ita legi volebat, contra quem vide, quæ in Curis meis ad Ephes. l. c. disputavi.

(77) Colb. recte pro κάλλιστά γε.

(78) διατρίβοντα ἐν αὐτῷ, ex Colb. addidi.

(79) Item pro πόλεμιον.

(80) Sic scribendum pro σοφός, quod est in Coisl.

(81) τῶς Colb. recte pro τοῖς.

(82) οὕτω scribo, pro οὕτος.

(83) ὀλίγην habet apographum meum, quod ex Coisl. codice petito puto. Ex eo tamen præstantissimus Montefalconius, p. 337 ὀλίγων exhibet. Malim alterum illud. Mox enim in limine tractationis itidem legitur ὀλίγην, et paulo post διήγησις τῆς διδασκαλίας ἐπ' ὀλίγον παρατελεσθαι dicitur.

(84) Ex hoc verbo fortasse colligas Photium hæc aliunde mutua sumpsisse.

etatur, sed primum quidem miracula et exigua
partem doctrinæ apostolorum, postea vero tota
tractatio in Paulum transferatur. Enimvero liber
propterea Actuum apostolicorum titulum refert,
quia, teste Paulo, « Membro uno glorificato omnia
membra simul glorificantur⁴. » Similiter quoque
hic scriptor, Petri et Pauli acta communia faciens,
librum hunc apostolorum Acta inscripsit. Quod si
porro sub capite totum corpus comprehenditur,
convenienter acta præcipuorum Actus apostolo-
rum vocantur, quemadmodum et doctrina, tanquam
apostolis communis, in illis traditur, quamvis
enarratio ejus succincte et paucis fiat, commodam
tamen hujus inscriptionis occasionem suppeditat.
Scriptorem vero Actuum alii *Clementem Romanum*
appellant, *Barnabam* alii, alii vero *Lucan evangel-*
istam. Ipse vero *Lucas* rem definit, quando pri-
mum quidem in limine libri præmonet, quod aliam
commentationem, Domini gesta complectentem,
scripserit; deinde vero a cæteris evangelistis in eo
differt, quod nemo eorum tractationem suam
usque ad ascensionem Christi producit, ipse vero
solus et ascensionem illam accurate exposuit, et
ab eadem Actuum initium fecit. *Matthæi* quidem
Evangelium in eo desinit, ut discipuli undecim
perfecti dicantur, finisque ejus est: « Usque ad
consummationem mundi: Amen⁵. » Itaque de
ascensione nihil addit. *Marcus* vero non tam enar-
rat eam, quam obiter quasi commemorat, dicens:
« Dominus itaque, postquam cum illis locutus
erat, receptus est in cælum, et consedit ad
dextram Dei⁶. » Itaque nec modum, nec locum,
nec alia, quæ cum actione hac conjuncta erant,
persequitur. *Joannis* denique Evangelium histo-
riam ascensionis in fine non tradidit, subinnuit
vero, multa alia fecisse Jesum, quibus in unum
collatis, non credere se, ipsum mundum libros de
iis scriptos capere posse⁷. Itaque unus *Lucas*,
quod dixi, et ascensionem in fine Evangelii latius
persequitur, et ab eadem Actuum facit initium.

QUÆSTIO CXXIV [Coisl. CXLVI, Taur. CXLV].

Quoties Christus apostolis post resurrectionem
suam apparuit, et ubi, et quando?

Editurum a Wolfio nona (l. c., p. 732, 733. Galland. l. c., p. 723, n. 23) — De numero apparitionum Christi post
resurrectionem.

Intra quadraginta dies Salvator a discipulis con-
spectus est, undecies vero tantum se illis conspi-
ciendum præbuit; nec sine ratione. Cum enim
undecim essent discipuli, undecies quoque iisdem
apparuit. Unde vero probari potest undecies tan-
tum eum ab illis ita conspectum fuisse? Scilicet
primum apparuit Mariæ juxta sepulcrum, nec mi-
nus feminis aliis⁸. Id quod et *Isaias* prænuuntiavit,
mulieres appellans, et dicens: « Mulieres a visione

perίχει: ἀλλὰ κατ' ἀρχὰς μὲν θαύματα καὶ διδα-
σκαλίαν ὀλίγην τῶν ἀποστόλων, ἐφεξῆς δὲ εἰς Παῦ-
λον κινεῖται πᾶσα ἡ πραγματεία. Πλὴν διὰ τοῦτο
Πράξεις τῶν ἀποστόλων ἐπιγράφεται, διότι, κατὰ
τὸν Παῦλον, « Δοξαζομένου ἐνὸς μέλους συνδοξάζε-
ται (85) πάντα τὰ μέλη. » Οὕτω δὲ καὶ τὰς Πέτρον
καὶ Παύλον πράξεις κοινοποιοῦμενος ὁ συγγραφεὺς,
τῶν ἀποστόλων τὸ βιβλίον ἐπέγραψε, Πράξεις. Εἰ δὲ
καὶ τῇ κορυφῇ συμπεριλαμβάνεται τὸ ὅλον σῶμα,
εὐλόγως ἂν τὰς κορυφαίων Πράξεις ἐκάλεσαν τῶν
ἀποστόλων, πλὴν γε καὶ ἡ κοινὴ τῶν ἀποστόλων
ἐμπεριεχομένη ταύταις διδασκαλίαι, καὶ ἐπ' ὀλίγον ἡ
ταύτης διήγησις παρατείνεται, ἀλλ' ἀφορμὴν τῆς
ἐπιγραφῆς παρέχεται εὐλογον. Τὸν δὲ συγγραφεῖα
τῶν Πράξεων οἱ μὲν *Κλήμεντα* λέγουσι τὸν *Ῥώμης*,
ἄλλοι δὲ *Βαρνάβαν*, καὶ ἄλλοι *Λουκᾶν τὸν εὐαγγε-*
λιστήν. Αὐτὸς δὲ *Λουκᾶς* ἐπικρίνει, πρῶτον μὲν
ἐξ ὧν προοιμιάζεται, ὡς καὶ ἑτέρα αὐτῷ πραγματεία,
τὰς δεσποτικὰς περιέχουσα πράξεις καταδέδωκεται.
Δεύτερον δὲ, ἐξ ὧν καὶ τὸν ἄλλον εὐαγγελιστῶν δια-
στέλλεται, ὅτι μέχρι τῆς ἀναλήψεως οὐδεὶς αὐτῶν τὰ
σύνταγμα προσελθεῖν ἐποίησας, ἀλλ' οὗτος μόνος
καὶ τὴν ἀνάληψιν ἀκριβῶς ἐξηγήσας, καὶ πάλιν τὴν
τῶν Πράξεων ἀπαρχὴν ἀπὸ ταύτης ὑπεστήσας.
Ματθαῖον μὲν γὰρ τέλος ἔχει τὸ *Εὐαγγέλιον*. Οἱ
ἐνδεκα μαθηταὶ ἐπορεύθησαν τέλος, « Ἔως τῆς συν-
τελείας τοῦ αἰῶνος. Ἀμήν. » Καὶ περὶ μὲν τῆς ἀνα-
λήψεως οὐδὲν προστίθῃσι. *Μάρκος* δὲ εἰ καὶ μνημο-
νεύει, ἀλλ' ὡς ἐν ἐπιπορρῇ, λέγων· « Ὁ μὲν οὖν Κύ-
ριος μετὰ τὸ λαλῆσαι αὐτοῖς ἀνελήφθη εἰς τὸν οὐρα-
νὸν καὶ ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ. » Οὕτε γὰρ τὸν
τρόπον, οὐδ' ἄλλο τι τῶν συνεκτικῶν κεφαλαίων τῇ
τῆλικαύτῃ πράξει συνδιέλαθεν. *Ἰωάννου* δὲ τὸ *Εὐαγ-*
γέλιον [ἐν τῷ] τέλει ἀναλήψεως μὲν οὐ παρέδωκεν ἱστο-
ρίαν, ἐπεσημαίνετο δὲ, ὅτι « Πολλὰ καὶ ἄλλα ἐποίησεν
ὁ Ἰησοῦς, ἅτινα ἐὰν γράφηται καθ' ἓν, οὐδὲ αὐτὸν οἴμαι
τὸν κόσμον χωρῆσαι τὰ γραφόμενα βιβλία. » Μόνος δὲ,
ὡς εἴρηται, *Λουκᾶς* καὶ τὴν ἀνάληψιν ἐν τῷ τέλει
τοῦ *Εὐαγγελίου* πλατύτερον διεξῆλθεν, καὶ τὴν ἀρχὴν
τῶν Πράξεων ἀπὸ ταύτης προάγει.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΡΚΔ'.

Ποσάκις ὁ Χριστὸς τοῖς ἀποστόλοις μετὰ τὴν ἐκ
νεκρῶν ἀνάστασιν ὤφθη, καὶ ποῦ, καὶ πότε;

« Ὅτι ἐν τεσσαράκοντα ἡμέραις τοῖς μαθηταῖς ὁ
Σωτὴρ ὤπταντο, ἐνδεκάκις δὲ μόνον αὐτοῖς εἰς
ὅπτασιν κατέστη. Καὶ εἰκότως· ἐνδεκα γὰρ ὄντων
τῶν μαθητῶν, ἐνδεκάτην καὶ αὐτὸς τὴν ὅπτασιν
ἐποίησας. Πόθεν δὲ ἡ ἀπόδειξις, ὡς ἐνδεκα μόνον
ὤφθη ἐντεῦθεν; Καὶ γὰρ πρῶτον μὲν ὤφθη τῇ Μα-
ρίᾳ ἐν τῷ μνήματι, καὶ ταῖς ἄλλαις γυναῖξιν. Ὄπερ
καὶ *Ἠσαίας* προαναφωνεῖ, καλῶν τὰς γυναῖκας, καὶ
λέγων· « Γυναῖκες ἐρχόμεναι ἀπὸ θέας, δεῦτε, ἀναγ-

⁴ I Cor. xii, 26. ⁵ Matth. xxviii, 20. ⁶ Marc. xvi, 19. ⁷ Joan. xxi, 25. ⁸ Joan. xi, 14.

NOTÆ.

(85) I Cor. xii, 26, ubi tamen pro συνδοξάζεται legitur συγκαίρει.

γελάτε ἡμῖν (85'). » Ἐπειτα ὠφθῆ Πέτρῳ, εἶτα τοῖς A
 περὶ Κλεόπαν, εἰς τε τὴν ὁδὸν ἐπιούσιν αὐτοῖς εἰς
 Ἐμμαοῦμα, καὶ οὕτω συνήρσαν ἐκεῖνοι, καὶ ἐν τῇ
 κλάσει τοῦ ἄρτου, ὅτε ἐφάνερωσεν αὐτοῖς ἑαυτόν.
 Εἶτα τοῖς δέκα, μὴ παρόντος Θωμᾶ, οὕσης ὁφίας τῇ
 ἡμέρᾳ ἐκείνῃ. Εἶτα ὁμοῦ ἐπάνω πεντακοσίοις ἀδελ-
 φοῖς, ἐφάπαξ, ὡς ἐπισημαίνεται Παῦλος, ὅτι καὶ
 αὐτῶν οἱ πλείους μένουσιν ἕως ἄρτι. Ἐτι δὲ Ἰακώβῳ B
 καὶ τοῦτο Παῦλος διδάσκει οὐχὶ μόνον τοῖς δώδεκα.
 Καὶ γὰρ προλαβὼν εἶπεν · « Ὁφθῆ Κηφᾶ · εἶτα τοῖς
 ἑνδεκα (86); » καὶ οὕτως ἐπήγαγεν τοῖς ἀποστόλοις.
 Εἶτα τοῖς ἐπτά ἐπὶ τῆς θαλάσσης τῆς Τιβεριάδος,
 τούτεστιν Πέτρῳ καὶ Θωμᾶ καὶ Ναθαναὴλ, Ἰακώβῳ
 καὶ Ἰωάννῃ, καὶ ἄλλοις δύο τῶν μαθητῶν αὐτοῦ.
 Εἶτα τοῖς ἀποστόλοις πᾶσιν, τούτεστι τοῖς ἑβδομή-
 κοντα, Εἶτα εἰς τὸ ὄρος τῆς Γαλιλαίας οὗ ἐτάξατο B
 αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, καὶ εἰς τὸ ὄρος τῶν Ἑλαιῶν, ὅτε (87)
 καὶ ἡ ἀνάληψις.

monte Galilææ¹⁸, quo convenire eos Jesus jussu erat, et in monte Oliveti, unde et Ascensio facta est¹⁹.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΠΚΕ΄.

Διὰ τί παρήγγειλεν ὁ Χριστὸς τοῖς ἀποστόλοις
 ἀπὸ Ἱεροσολύμων μὴ χωρίζεσθαι, καὶ πότε
 τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Πατρὸς ἤκουσαν;

Editorum a Wolfio decima (l. c., p. 734, 735. Galland. p. 723, 724, n. 26). — In Acta apost. 1, 4.

Παρήγγειλεν αὐτοῖς ἀπὸ Ἱεροσολύμων μὴ χωρί-
 ζεσθαι, ἀλλὰ περιμένειν τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Πατρὸς,
 ἣν ἠκούσατέ μου. Ἄλλ' ὅτι μὲν ὁ Σωτὴρ ἔφη, τοῦτο
 ὄηλον. Εἶπεν γάρ, ἅτι « Ἀναβαίνω πρὸς τὸν Πα-
 τέρα μου, καὶ παρακαλῶ αὐτόν, καὶ πέμψει ὑμῖν
 τὸν Παράκλητον. » Ὁ δὲ Πατὴρ τοῦ ἐπηγγείλατο;
 ἐκ μὲν γὰρ τοῦ Εὐαγγελίου ἡ τοῦ Πατρὸς ἐπαγγε-
 λία οὐχ εὐρίσκεται. Ἡ ὄηλον, ὡς ἐν τοῖς προφήταις
 εὐρίσκεται; ὡς μαρτυρεῖ καὶ Παῦλος λέγων· « Παῦ-
 λος, δοῦλος Ἰησοῦ Χριστοῦ, κλητὸς ἀπόστολος,
 ἀφωρισμένος εἰς Εὐαγγέλιον Θεοῦ, ὃ προεπηγγεί-
 λατο διὰ τῶν προφητῶν αὐτοῦ ἐν Γραφαῖς ἁγίαις
 περὶ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ. » Προεπαγγελάμενος τοίνυν
 Εὐαγγέλιον, ἐπηγγείλατο καὶ Πνεῦμα ἅγιον διδόναι.
 Λέγει δὲ καὶ διὰ τοῦ προφήτου ὁ Θεός· « Ἐν ταῖς
 ἑσχαταῖς ἡμέραις, λέγει Κύριος παντοκράτωρ, ἐκχεῶ
 ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα, καὶ προ-
 φητεύσουσιν οἱ υἱοὶ ὑμῶν καὶ αἱ θυγατέρες ὑμῶν. »
 Ἰδοὺ ἡ ἐπαγγελία! Ἡ δὲ ἐκίχασεν, ὅτι (88) τὸ Πνεῦμα
 τὸ ἅγιον ἐν εἰδῇ γλωσσῶν ἐφ' ἓνα ἕκαστον τῶν
 μαθητῶν ἐκέχισεν, καὶ ἐλάλουν τὰ μεγαλεῖα τοῦ
 Θεοῦ. Ὅτι δὲ ὁ Πατὴρ ταῦτα λέγει, οὐχ ὁ Υἱός,
 ἐκ τῆς ἐπαγωγῆς ὄηλον. « Καὶ δώσω γάρ, φησὶ, ση-
 μεῖα ἐν τῷ οὐρανῷ ἄνω, καὶ ἐν τῇ γῇ κάτω. » Αἶμα
 μὲν γάρ, ὃ παραδόξου σημείου λόγον ἐπέχει, τὸ ἐκ
 τῆς Δεσποτικῆς μετὰ θάνατον ρεῦσαν πλευρᾶς· πῦρ
 δὲ, τὸ τοῖς ἀποστόλοις, ὡς προεῖρηται, διατεθέν.

revertentes, venite, annuntiate nobis. » Postea ap-
 paruit Petro², deinde Cleopha³ ejusque sociis,
 cum iter Emauntem facerent, rem ipsam nondum
 edocti, et cum in fractione panis seipsum illis
 manifestaret. Porro decem discipulis¹¹, cum Tho-
 mas non adesset¹², et quidem sub vesperam ipso
 resurrectionis die. Inde discipulis undecim, præ-
 sente etiam et annumerato illis Thoma. Postea fra-
 tribus quingentis et amplius simul, quorum ple-
 rosque adhuc superesse Paulus testatur¹³. Præterea
 Jacobo¹⁴; quod idem Paulus docet, non quidem tan-
 tum inter duodecim illos. Ante enim dixerat:
 « Apparuit Cepha⁵: postea duodecim illis¹⁶; » adeo-
 que apostolis illum superaddidit. Deinde septem
 illis, ad mare Tiberiadis congregatis, hoc est Pe-
 tro, Thomæ, Nathanaeli, Jacobo, Joanni, et aliis
 duobus discipulis suis¹⁷. Porro apostolis omni-
 bus¹⁷, hoc est septuaginta discipulis. Deinde in

QUÆSTIO CXXV [Coi. CXLVII, Taur. CXLVI].

Quare Christus præcepit apostolis, « ne Hierosoly-
 mis discederent, et, quando promissionem Patris
 audirent¹⁸? »

Præcepit illis ne Hierosolymis discederent, sed
 expectarent promissionem Patris, quam ex se au-
 diverint. Quod Servator id dixerit, manifestum
 utique est. Dixerat enim: « Ascendo ad Patrem
 meum, et precabor illum, et mittet vobis Paraclit-
 um²¹. » Ubi vero Pater illud promisit? Hæc enim
 Patris promissio ex Evangelio non constat. Nonne
 C igitur consequitur, in prophetis eam inveniri? Id
 enim Paulus quoque testatur, dicens: « Paulus,
 servus Jesu Christi, vocatus apostolus, separatus
 ad Evangelium Dei, quod antea promisit per pro-
 phetas suos in Scripturis sacris de Filio suo²². »
 Quando itaque Evangelium ante promisit, promisit
 etiam se Spiritum sanctum daturum esse. Deus
 vero etiam per prophetam ait: « In ultimis diebus,
 dicit Deus omnipotens, de Spiritu meo effundam in
 omnem carnem, et prophetabunt filii vestri, et filie
 vestræ²³. » En promissionem! Impleta vero illa
 est, quando Spiritus sanctus sub specie linguarum
 in unoquoque discipulorum consedit²⁴, ipsique
 magna Dei opera exponebant. Patrem vero hæc,
 non Filium, loqui, ex sequentibus apparet: « Dabo
 enim, inquit, signa in cælo supra, et in terra in-
 fra. » Sanguis enim, qui signi mirabilis rationem
 habet, ille est, qui ex Domini latere post obitum
 fluxit; ignis vero ille, qui, ut dictum est, apostolis
 est distributus. « Sed et sol, inquit, in tenebras

² I Cor. xv, 5. ³ Luc. xxiv, 16. ¹¹ Joan. xx, 19. ¹² ibid. 26. ¹³ I Cor. xv, 6. ¹⁴ ibid. 7. ¹⁵ ibid. 5. ¹⁶ Joan. xxi, 2. ¹⁷ I Cor. xv, 7. ¹⁸ Matth. xxviii, 7. ¹⁹ Act. i, 12. ²⁰ ibid. i, 4. ²¹ Joan. xiv, 16, cujus tamen non tam verba, quam sensum recitat Photius. ²² Rom. i, 2. ²³ Joel iii, 1 sqq. ²⁴ Act. ii, 5.

NOTÆ.

(85') Isa. xxvii, 41, ubi tamen ultima verba: ἀνάγε-
 γελάτε ἡμῖν, frustra quasiveris.

(86') I Cor. xv, 5, legis τοῖς δώδεκα.

(87') Legere malim ὅθεν.

(88') Legere malim, ὅτα.

convertetur, et luna in sanguinem, antequam veniat dies Domini magna et illustris, » hoc est, Filii. Hæc autem a Patre, non a propheta, dici, initium oraculi hujus testatur. Id enim ita habet : « In ultimis diebus, inquit Dominus, effundam de Spiritu meo super omnem carnem, » etc. Manifestum hinc est per Dominum, non prophetam, qui conservus noster est, sed Deum et Patrem, qui eum miserit, indicari.

QUÆSTIO CXXVI [Coisl. CXLVI, Taur. CXLVII].

Quando baptizati sunt apostoli, et a quo?

Editurum a Wolfio undecima (p. 755-757. Galland. p. 721, n. 27). — De baptismo-apostolis Christi dato.

Videmus apostolos ante passionem Christi baptismum Joannis accepisse. Neque enim Salvator ante passionem alium baptismum contulit, ne scilicet præconium Joannis irritum redderet, aut Judeis adversantibus occasionem præberet dicendi, quod in opprobrium Joannis baptismum quemdam proprium invexerit. Quod vero illi deerat, supplebat, non aqua baptizans, sed Spiritu. Sic enim ipse ait : « Vos vero baptizabimini Spiritu sancto, non post multos dies », nempe decem. Decem vero dies huic operi definiuntur, ut fides apostolorum probaretur. Gratia enim quiescente, nulloque eorum, quæ promissa erant, comparente, fides eorum exercebatur, spes vero occasionem nanciscebatur, fidem non dubiam pariendi. Spiritu itaque sancto baptizari, idem est, quod Spiritum sanctum accipere. Spiritu igitur et aqua ante perpassionem Christi baptizati erant apostoli, lavacrumque illud iisdem in remissionem peccatorum, non autem Spiritus sancti collationem, cedebat. Joannem vero apostolos baptizasse, Dominus noster docet, ad Petrum, cum lavandus esset, abnuentem dicens : « Qui lotus est, necesse non habet lavari, nisi quod ad pedes ». » Hac enim voce ostendit, non Petrum solum, sed etiam mentes, quorum itidem pedes tantum lavabat, Joannis baptismo esse ablutos. Salvator igitur baptismum poenitentiae, qui a Joanne in remissionem peccatorum administrabatur, adeo non abrogavit, ut addito Spiritus sancti dono eum perfecit.

QUÆSTIO CXXVII [Coisl. CXLIX, Taur. CXLVIII].

Quomodo, qui in Christum baptizantur, Christum induunt?

Editurum a Wolfio duodecima (p. 757, 758. Galland. 724, 725, n. 28).

Si Spiritus non est Deus, si non est divinæ gratiæ fons, quomodo illi qui Christum divinum indumentum induerunt, vulgare illud Spiritus sancti induunt? Si enim, quotquot in Christum baptizati

A « Ἀλλὰ καὶ ὁ ἥλιος, φησὶν, μεταστραφῆσεται εἰς σκότος, καὶ ἡ σελήνη εἰς αἷμα, πρὶν ἔλθειν τὴν ἡμέραν Κυρίου τὴν μεγάλην καὶ ἐπιφανῆ, τούτεστι, τοῦ Υἱοῦ. » Ὅτι δὲ ἀπὸ τοῦ Πατρὸς εἰρηται ταῦτα, καὶ οὐκ ἀπὸ τοῦ προφήτου, ἡ ἀρχὴ τοῦ ῥητοῦ μαρτυρεῖ. Ἐχει γάρ : « Ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις, λέγει Κύριος, ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα, » καὶ ἐξῆς. Κύριος δὲ δῆλον, ὅτι οὐχ ὁ προφήτης, ὁμόδουλος ὢν ἡμῖν, ἀλλ' ὁ τοῦτον ἀπεσταλκὸς Θεὸς καὶ Πατὴρ.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ PKZ.

Πότε ἐβαπτίσθησαν οἱ ἀπόστολοι καὶ παρὰ τίνας;

B Εὐρίσκωμεν τοὺς ἀποστόλους λαβόντας βάπτισμα πρὸ τοῦ πάθους Χριστοῦ τὸ Ἰωάννου. Ὁ δὲ Σωτὴρ πρὸ τοῦ πάθους οὐ δίδωσι βάπτισμα ἕτερον, ἵνα μὴ λύσῃ τὸ Ἰωάννου κήρυγμα, καὶ δι' ἀφορμὴν τοῖς ἀντιλέγουσιν Ἰουδαίοις, ὅτι πρὸς ὕδριν τοῦ Βαπτιστοῦ Ἰδοῖον ἐπαίσθηγεν βάπτισμα. Ἀναπληροῖ δὲ τὸ λεῖπον, οὐκ ἐν ὕδατι βαπτίζων, ἀλλ' ἐν Πνεύματι. Καθὼς καὶ αὐτὸς φησιν, « Ὑμεῖς δὲ βαπτισθήσεσθε ἐν Πνεύματι ἁγίῳ οὐ μετὰ πολλὰς ταύτας ἡμέρας, » δηλονότι δέκα. Δίδονται δὲ προθεσμῖαι δέκα ἡμέραι διὰ γυμνασίαν τῆς τῶν ἀποστόλων πίστεως. Ἐσχατοῦς τῆς χάριτος, καὶ μηδενὸς τῶν ἐπηγγελμένων φαινομένων, ἐγυμνάζετο αὐτῶν ἡ πίστις, καὶ ἡ ἐλπίς τὸ ἀδίστακτον (89) καρποφορεῖν καιρὸν ἐλάμβανεν. Τῷ γοῦν βαπτισθῆναι ἐν Πνεύματι ἁγίῳ Ἰσον ἐστὶ τὸ λαβεῖν Πνεῦμα ἅγιον. Ἦσαν οὖν Πνεύματι καὶ ὕδατι πρὸ τοῦ πάθους βαπτισθέντες οἱ ἀπόστολοι. Καὶ ἦν τὸ λουτρὸν ἐκεῖνο εἰς ἄφεςιν μὲν ἁμαρτιῶν, οὐκ εἰς μετοχὴν δὲ Πνεύματος ἁγίου. Ὅτι δὲ τοὺς ἀποστόλους ὁ Ἰωάννης ἐβάπτισε, φανερόν. ὁ Δεσπότης ποιεῖ, ἐν τῷ λέγειν πρὸς τὸν Πέτρον, κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ νικτήρος ἀνανεύοντα (90) : « Ὁ λελουμένος οὐκ ἔχει χρεῖαν νίψασθαι, εἰ μὴ τοὺς πόδας. » Ἐβείβε γὰρ διὰ τῆς φωνῆς οὐ μόνον τὸν Πέτρον λελουμένον, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἄλλους ἐν τῷ νίπτειν αὐτῶν τοὺς πόδας μόνον, τῷ τοῦ Ἰωάννου βαπτισματι. Ὁ Σωτὴρ οὖν τὸ μὲν βάπτισμα τῆς μετανοίας καὶ εἰς ἄφεςιν ἁμαρτιῶν τελούμενον παρὰ τοῦ Ἰωάννου οὐκ ἠθέτησεν, ἀλλὰ καὶ ἐτελείωσε προσθεὶς D τῇ τοῦ παναγίου Πνεύματος ὡρεῇ.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ PKZ.

Πῶς οἱ εἰς Χριστὸν βαπτιζόμενοι Χριστὸν ἐνδύονται;

Εἰ μὴ Θεὸς τὸ Πνεῦμα, εἰ μὴ θεϊκῆς χάριτος πηγὴ, πῶς οἱ θεῖκον ἐνδυμα τὸν Χριστὸν ἐνδυσάμενοι ἰδωτικὸν τὸ τοῦ Πνεύματος ἐπενδύονται; Εἰ γάρ, ὅσοι εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθησαν, Χριστὸν ἐνεδύσαντες,

²⁵ Act. 1, 5. ²⁶ Joan. xiii, 40.

NOTÆ.

(89) Sic scribo pro ἀδίστακτον. Nostra illa voce Photius infra, resp. 154, et alias, utitur.

(90) Ita legendum pro ἀνανεύοντες.

λέγει δὲ ὁ Σωτὴρ, « Μείνατε ἐν Ἱερουσαλὴμ ἐπελ-
θόντος τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐφ' ὑμᾶς, » πῶς ἐν
τῷ καιρῷ τοῦ Δεσποτικοῦ ἐνδύματος δουλικὸν ἐνδύ-
μεθα; Ἀλλὰ ὁ δὴλον ἄρα ἐκότερον ἐνδύμα ὁμότιμον,
καὶ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν τῆς εὐεργεσίας καὶ χάριτος
παρίστησιν αὐθεντεῖαν. Ἐνδύμα δὲ τὸ Πνεῦμα τὸ
ἅγιον λέγεται τῶν πιστῶν, οὐχ ὡς ἱμάτιον, ἀλλ' ὡς
ἐνδύεται σίδηρος τὸ πῦρ· οὐκ ἐξωθεν περιβαλλόμε-
νος, ἀλλ' ὅλος δι' ὅλου. Οὕτω γὰρ καὶ τὸν Χριστὸν
τὸ πανάγιον Πνεῦμα οὐχ ὡς ἱμάτιον, ἐξωθεν περιχι-
μενον, περιβαλλόμεθα, ἀλλ' ὡς τὴν καρδίαν καὶ τοὺς
λογισμοὺς πληροῦμενοι τε φωτὸς καὶ τὸ πρόσωπον
χάριτος. Διὸ καὶ ἀτενίζοντες εἰς τὸ πρόσωπον Στε-
φάνου οἱ ἐπανιστάμενοι εἶδον τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ὡς
πρόσωπον ἀγγέλου.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΚΗ'.

Τί καλοῦσιν οἱ ἄγγελοι Γαλιλαίους τοὺς ἀπο-
στόλους (91);

Editorum a Wolfio decima tertia (p. 758, 759. Galland., p. 725, n. 29). — In Acta 1, 10, 11.

« Καὶ ἀτενίζοντες ἦσαν εἰς τὸν οὐρανὸν πορευομέ-
νου αὐτοῦ. » Οὐκέτι, φησιν, ἀναλαμβάνομενον, λέγει,
ἀλλὰ, πορευομένου. Καὶ γὰρ τῇ σαρχὶ μὲν (92) ἀν-
ελήφθη, τῇ αὐθεντεῖᾳ δὲ ἐπορεύετο. Γαλιλαίους δὲ
καλοῦσι τοὺς μαθητάς οἱ ἄγγελοι σεμνύνοντες αὐ-
τοὺς· Γαλιλαῖοι γὰρ οἱ ἀποκαλυμμένοι (93) ση-
μαίνει. Καὶ γὰρ καὶ πρῶτον σημεῖον ἐν Κανᾷ τῆς
Γαλιλαίας ἐποίησεν ὁ Χριστὸς, καὶ ἐκεῖ ἐφάνερωσε
καὶ ἀπεκάλυψε τὴν δόξαν αὐτοῦ. Ἐνθεν καὶ ὁ προ-
φήτης Ἡσαΐας προανακράζει· « Ἐπέθυσεν ἡ γῆ, ἡ σ-
φύνη ὁ Δάβιδος· ἔλη ἐγένετο ὁ Ἀσσαρῶν. Φανερὰ
ἔσται ἡ Γαλιλαία καὶ ὁ Κάρμηλος (94). » Ἐνταῦθα
δεῖ ὑποταγῆναι, « Τί ἐστήκατε ἐμβλέποντες; » Καὶ
ὁ μὲν Ἠλίας ὡς δοῦλος εἰς ὕψος ἀέριον ἀνελήφθη,
οὐκ εἰς τὸν οὐρανόν (95)· ὁ δὲ Δεσπότης ὡς Κύριος
πάντων, οὐκ εἰς τὸν οὐρανόν [ἀλλ' εἰς τὸν οὐρανὸν
ἀληθῶς.] Καὶ τρίτον δὲ ἐπισημαίνεταί τὸ πορεύε-
σθαι, ἡ ἀναλαμβάνεσθαι τὸν Δεσπότην εἰς τὸν οὐρανόν
τῇ τριπλῇ τοῦ ῥήματος ἐπιφορᾷ τὸ βέβαιόν τε καὶ ἀλη-
θές καὶ ἀφαντασίαστον παριστῶν. Ἰδίωμα γὰρ καὶ
βεβαιώσεώς τε καὶ ἀσφαλείας τὸ τοιοῦτον σχῆμα τοῦ
λόγου ἡ ἱερὰ ἡμῶν οἶδεν Γραφή.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΚΘ'.

Τίνας ἡ φωνή, « Τίς ἐστιν οὗτος ὁ βασιλεὺς τῆς
δόξης; »

Edita a Maio (Nov. coll. t. IX, p. 99). — In Psalm. xliii, 8 (Gr. et Hebr. Ps. xxiv).

Ὅτι περ ἡ γῆ θαυμάσμενη τὸν Κύριον καὶ Σωτῆρα
δύναμιν ἔχοντα θεῖκην καὶ ἐπιτάσσοντα τοῖς ἀνέμοις
καὶ τῇ θαλάσσῃ, ξενίζομένη ἔλεγε· « Τίς ἐστιν οὗτος

⁹⁷ Act. 1, 4. ⁹⁸ Act. vi, 15. ⁹⁹ Joan. ii, 11.

(91) Act. 1, 11. In Colb. hæc quæstio ita propo-
nitur: Διὰ τί εἶπε, πορεύομαι (leg. πορευομένου)
αὐτοῦ, καὶ οὐκ, ἀναλαμβάνομένου; Deinde in mar-
gine scribuntur reliqua: Καὶ διὰ τί καλοῦσιν, x.
z. λ.

(92) Sic scribo pro μή.

(93) Ita scilicet vox Γαλιλαῖοι derivatur ex ἡλὰ re-
lativis, quemadmodum in Glossario sacro, quod

A sunt, Christum induerunt; Dominus vero noster
dixit: « Manete Hierosolymis, donec super vos
veniat Spiritus sanctus »: » quomodo eo tempore,
quo Dominum instar vestis induimus, servilem
aliquam recipere possumus? Ex his itaque apparet
utrumque vestimentum ejusdem pretii esse, eam-
demque et beneficentiæ et gratiæ dignitatem afferre.
Spiritus vero sanctus indumentum credentium ap-
pellatur, non, quod instar vestis sit, sed ita, ut
ferrum ignem induit; non, quod extrinsecus cir-
cumjiciatur, sed quod totus totum pervadat. Ita
enim et Christum, sanctissimum illum Spiritum,
non instar vestis, extrinsecus injectæ, induimus,
sed ut tales, qui quod ac cor et animum luce,
quod ad vultum vero gratia impleantur. Propterea
B et adversarii illi, qui Stephani vultum intuebantur,
faciem ejus ut faciem angeli conspiciebant ⁹⁷.

QUÆSTIO CXXVIII [Coisl. CL, Taur. CXLIX].

Quare angeli apostolos Galilæos vocant?

« Et intuentes erant in cælum, eo abeunte. »
Non jam, inquit, sublato eo, dicit, sed abeunte.
Nam quod ad corpus sursum tollebatur, ex sua vero
potestate abibat. Galilæos vero angeli apostolos ho-
noris causa appellat. Vox enim Galilæi homines
revelatione instructos denotat. Nam et primum
miraculum Dominus Canæ in Galilæa edidit, ibique
gloriam suam manifestavit et revelavit ⁹⁸. Propter-
C ea etiam Isaias propheta olim clamavit: « Luxit
terra: pudefactus est Libanus: desertum evasit
Saron: illustris erit Galilæa et Carmelus. » Hoc
loco porro subjici debet illud: « Quid statis spe-
ctantes? » Elias quidem, ut servus, in aerem
altum tollebatur, non in cælum, sed quasi in cæ-
lum; Dominus vero noster, ut Dominus omnium,
non tollebatur quasi in cælum, sed in cælum vere.
Tribus porro vicibus per triplicis verbi usum indi-
catur, Dominum in cælum profectum vel sublatum
esse, ut sic intelligatur, certe et vero id factum
esse, nec id opinione quadam absolvi. Sacra enim
Scriptura hac loquendi ratione ad fidem rei facien-
dam uti consuevit.

D QUÆSTIO CXXIX. [Coisl. CLI, Taur. CL.]

Qujusnam hæc vox: « Quis est iste rex gloriæ? »

Quemadmodum terra, viso Domino et Salvatore
divina gaudente potentia, ventibusque et mari im-
peranti, attonita dicebat: « Quis est hic, quia ventu

NOTÆ.

nuper admodum Jo. Albertius, vir doctissimus, in
lucem protulit, p. 54. Γαλιλαία per ἀποκάλυψιν ex-
plicatur. Confer ibi notas.

(94) Isa. xxxiii, 9. Notabis ibi aliquot lectionum
varietates.

(95) ἀλλ' ὡς — τὸν Δεσπότην εἰς τὸν οὐρανὸν in
Coisl. a librario omissa, ex Colb. addidi.

et mare obediunt ei? » sic et cœlum, incarnalam A
videns divinitatem, attonitum dicit: « Quis est iste
rex gloriæ? »

QUESTIO CXXX [Coisl. CLII, Taur. CLI].

Quare jejunii tempus diebus quadraginta constet.

Edita a Maio (l. c. p. 99, 100). — De jejunio quadraginta dierum.

Querunt aliqui: Quare jejunii tempus diebus
quadraginta nobis circumscribitur, nec usque
ad quinquaginta vel ac sexaginta extenditur; nec
iterum citra quadraginta clauditur? Non solum
nobis ita traditum est, sed et ipse omnium Domi-
nus et Salvator noster, legislator eorum qui sunt
in gratia, quadraginta diebus videtur jejunasse, ut
cum illi insidiaretur diabolus, ad pugnam paratus in-
veniretur. Et ante Dominum Eliam prophetam eodem
dierum numero in jejuniis moratum fuisse legitur,
et etiam ante illum Moysen, in monte Sinai, cum
ad tabulas legis a Deo recipiendas sese compararet.
Quæstio ergo ea est. Alius forte profundiorum et
sublimiorum, nec non et altiorum et magis divinam
causam, oculis ad prædictos viros attentis et ele-
vatis, daret. Quæ autem nobis in mentem venerunt
dicemus. Sex diebus Deus hunc præsentem et visi-
bilem mundum creavit, septima autem die requie-
vit ab omni opere, et finem perpulchro operi dedit;
connumeratur autem illa cum iis quæ sunt antea,
sicut et omne temporis alicujus principium et finis,
in numeratione illorum quæ intersunt, comprehen-
duntur; et præsens sæculum continua hebdomadæ
in modum circuli serie componitur. Octava autem
futurum sæculum designat, et (translationem) ex
hoc præsentem sæculo in aliud quoddam magis di-
vinum otium et in quietem, quæ octava vocatur
et prima et una. Octava quidem, cum sit aliud
quoddam interstitium per tempus ante hebdomadam
consummatum, prima vero, cum sit initium requiei
et vitæ magis divinæ et melioris, una autem, quia
non est post eam alia temporalis periodus; sed
ipsa est sine fine mansura.

Istis ergo præmissis, quicumque septimam heb-
domadæ diem, quæ est tempus fugitivum et cadu-
cum, et cum fugitivis et fragilibus pertransiens et
effluens, sensus omnes iniquitatibus et passionum
turbine fascinant; auditum quidem cantibus
meretriciis et omnibus istius generis repleverant;
visus autem illis enervantia spectacula; tactus
etiam et gustus et olfactus, ne de singulo sensu
loquendo sermonem longius protraham, quibus non
licet applicantur, ita ut illi indiscriminatim ad ea
quæ natura illis affert, et quæ a lege divina non
prohibentur, sese ferant. Quinque ergo sensus
cum ita inquinati sint et contaminati a passionibus
et inclinationibus quas in hoc tempore fugitivo
contrahimus, illorum purificatio et ad pristinum
restitutio non fieri potest secundam formam et
imitationem fugitivi et perversi temporis, potius

δτι καὶ ἡ θάλασσα καὶ οἱ ἀνεμοὶ ὑπακούουσιν αὐτῷ; »
οὕτω καὶ ὁ οὐρανὸς ἐν σαρκὶ βλέπων τὴν θεότητα,
ἐκνιζόμενος λέγει: « Τίς ἐστὶν οὗτος ὁ βασιλεὺς τῆς
δοξης; »

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΑ'.

Διὰ τί ὁ τῆς νηστείας χρόνος ἐν μ' ἡμέραις ἀριθμεῖ-
ται;

Ζητοῦσι τινες· Τί δὴποτε ὁ τῆς νηστείας χρόνος
ἐν ἡμέραις ἡμῖν μ' περιγράφεται· καὶ οὐτε εἰς
τὸν πεντηκοστὸν ἢ ἐξηκοστὸν παρατείνεται, οὐδὲ
ἐντὸς πάλιν τῶν μ' περικλείεται; καὶ οὐχ ἡμῖν μόνον
οὕτω παραδέδοται, ἀλλὰ καὶ αὐτοῖς ὁ κοινὸς
Δεσπότης καὶ Σωτὴρ ἡμῶν, ὁ νομοθέτης τῶν
ἐν τῇ χάριτι, μ' ἡμέρας φαίνεται νηστεύσας, ὁπό-
τε αὐτῷ προσβαλεῖν [ἐμμελεῖν] ὁ πειράζων, πρὸς
ἀγῶνα ἀπεδύετο· καὶ πρὸ γε τοῦ Δεσπότη τοῦ ὁ προφή-
της Ἡλίας, τοσαύτας ἡμέρας διανύσαι ἐν νηστείᾳ
ἀναγέγραπται· καὶ ἐτι πρὸ τούτου Μωϋσῆς ἐν τῷ
Σιναιῷ ὅρει ἡνίκα τὰς πλάκας θεοδὲν λαβεῖν παρ-
εσκαυάζετο· ἡ μὲν οὖν ζήτησις αὕτη. Ἀλλὰ γὰρ
τὴν μὲν βαθυτέραν καὶ ἀπορόρητοτέραν αἰτίαν ἴσως
ἂν τις ἄλλος κατὰ τοὺς προειρημένους ἀνδρας ἀν-
ηγμένος τε καὶ μετάρσιος τὴν θεωρίαν, ὑψηλοτέραν
τε καὶ θειοτέραν ἀποδώσειεν· ἃ δὲ εἰς ἡμετέραν
ἤκε μάθησιν, ἐροῦμεν. Ἐν ἑξ ἡμέραις ὁ θεὸς τὸν
παρόντα καὶ ὁρώμενον τοῦτον κόσμον ἐδημιούργησε,
τῇ δὲ ἐβδόμῃ κατέπαυσε μὲν ἀπὸ τῶν ἔργων καὶ
πέρας ἔθηκε τῷ φιλοτεχνήματι· συναριθμεῖται δὲ
καὶ αὕτη ταῖς πρὸ αὐτῆς, ὥσπερ καὶ πᾶσα ἀρχὴ
χρόνου τινὸς καὶ πέρας ἐν τῇ συναριθμήσει τῶν με-
ταξὺ συμπεριλαμβανεται· καὶ ὁ παρὼν αἰὼν τῆς
ἐβδομάδος συνεχῶς ἀνακυκλούμενος ἀπαρτίζεται·
ἡ δὲ ὀγδοὰς τὸν μέλλοντα αἰῶνα ὀλοῖ, καὶ τὸν ἐκ
τοῦ παρόντος εἰς ἄλλην τινὰ θειοτέραν λήξιν καὶ
κατάστασιν, ἥτις καὶ ὀγδοὰς καλεῖται καὶ πρώτη
καὶ μία· ὀγδοὰς μὲν ὡς ἄλλο τι διάστημα παρὰ
τὸν συμπληρούμενον χρόνον πρὸ τῆς ἐβδομάδος
ὑπάρχουσα· πρώτη δὲ ὡς ἀρχὴ οὐσα λήξεως ἐτέρας
καὶ πολιτείας θειοτέρας καὶ ἀμείνων· μία δὲ ὡς
οὐκ ἔχουσα μετ' αὐτὴν, ἐτέραν χρονικὴν περίοδον,
ἀλλ' αὕτη ἀτελευτήτως ὑπάρχουσα καὶ διαμένουσα.

Τούτων οὕτω προτεθεωρημένων ἡμῖν, ὅσοι μὲν
ἐβδόμῃ κατὰ τὴν ἐβδομάδα βούλονται τὸν βρυστὸν
τοῦτον χρόνον καὶ ἐπίκληρον καὶ τοὺς βρυστοὺς καὶ
φθαρτοὺς συμπαραμετρούμενον τε καὶ συμπαράρρον-
τα, οὗτοι ταῖς ἀμαρτίαις καὶ τῶν παθῶν τῇ ἀχλύϊ τὰς
αἰσθήσεις πάσας κατεκλήιδωσαν· καὶ ἀκοὴν μὲν ἐπλη-
σαν ἁσμάτων πορνικῶν καὶ τῶν ὅσα τοῦτοις συνέπεται·
καὶ ὅψις μὲν αὐτοῖς τὰ ψυχοφθόρα θεάματα· ἀφ' ἧς
καὶ γεῦσι, καὶ δόσσησι, ἵνα μὴ καθέκαστον αἰ-
σθητήριον λέγων εἰς μῆκος ἀποτείνω τὸν λόγον, οἷ·
οὐ θέμις ἐνδιατρέβουσιν· ἐξ ὧν αὐτοῖς ἀκατακρίτως
ἃ τε ἡ φύσις παρέχετο καὶ ἃ μὴ θεοῖς νόμος ἐκώ-
λυσε, περὶ ταῦτα ἀναστρέφονται. Τῶν οὖν ἐν ἡμῖν
ε' αἰσθήσεων οὕτως ἐρρύπωμένων τε καὶ λελυμα-
σμένων ὑπὸ τῶν παθῶν τε καὶ τῆς ῥοῆς, ἃ ἐν τῷ
βέοντι προσλαμβάνομεν χρόνῳ, τούτων ἡ κάθασις
καὶ ἡ εἰς τὸ ἀρχαῖον ἀποκατάστασις οὐκ ἂν

γένοιτο κατὰ τὸν τύπον καὶ τὴν μέμνησιν τοῦ βου-
στοῦ καὶ φιλαμαρτήμονος χρόνου· κατὰ τὴν τάξιν
δὲ μάλλον καὶ παιδαγωγίαν καὶ ἐκμύμησιν τοῦ
ἀπαθοῦς τε καὶ ἀρβύεστος καὶ ἀτελευτήτου χρό-
νου· ὅν ὁ λόγος μικρὸν ἀνωθεν ὀγδόην τε
καὶ πρῶτην καὶ μίαν ἐδίδαξεν ἐπινομάζεσθαι.
Ἐπεὶ οὖν αἱ ε' αἰσθήσεις ἡμῶν ἐπὶ τὴν ὀγδοά-
δα πολλαπλασιαζόμεναι τὸν μ' ἀποτελοῦσιν ἀριθμόν·
διὰ δὲ τῶν ε' αἰσθήσεων ζῶμέν τε καὶ τὰς πράξεις
ἐπιτελοῦμεν ὅσαι τε φαῦλοι καὶ ὅσαι εἰς ἀρετῶν
ἀναφέρονται λόγον, εἰκότως διὰ μ' ἡμερῶν ταύτας
καθαίρομεν, καὶ πᾶσαν αὐταῖς λατρείαν προσάγειν
παρελάβομεν, οὕτω κατὰ ταύτας πολιτεύεσθαι ὡς ἂν
ἡ ὀγδοάς, ἀλλὰ μὴ τὸ βουστὸν τῆς ἑβδομάδος ἐπι-
τάτῃ τε καὶ διακελεύεται· ταύτῃ δὲ ἡμῶν τῇ θεωρίᾳ καὶ ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Κωνσταντινουπόλεως ἐν
τινὶ τῶν αὐτοῦ λόγων δὲ ἐπιγράφεται, Περὶ νηστείας, συνάδων τε καὶ προμαρτυρόμενος ἐπιδείκνυται.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΠΑΛ.

Τί λέγεται μαγνήτις.

Edita a Maio (Nov. Coll. t. I, p. 125-127).

α'. Μαγνήτις ὅπερ ἐρώτησας καλεῖται ἡ τὸν σί-
δηρον ἔλκουσα λίθος· ὅτι Μάγνητας ἀνδρας λιθοφό-
ρους, ἀρχηγούς φησι εὐρέσεως αὐτῆς γενέσθαι, καὶ
τῆς ἐνεργείας εἰς γυνῶνιν ἔλθειν· λιθοφόροις γάρ, ὡς
ἔοικε, κρήπιδιν ὑποδεδεμένοι οὗτοι, ἐπεὶ κατὰ γῆς
σιδηρίτιδος ἡρέμα βαδίζοντες γένοιτο, βάρους τινὸς
καὶ δυσκινήσιαν προσεχομένων τῶν ψήφων τοῖς σι-
δηρίοις ἀντελαμβάνοντο· θαῦμα δὲ προσπίπτειν αὐ-
τοῖς, καὶ πρὸς ζήτησιν τῆς αἰτίας ἀνακινούν, τὴν εὐ-
ρεσιν παρασχέιν τῆς ἐν τῇ λίθῳ δυνάμεως· οὐ μόνον
δὲ μαγνήτις αὕτη καλεῖται, ἀλλὰ καὶ Λυδία, καὶ
Ἡράκλεια, καὶ σιδηρίτις· δεῖ γάρ σοι σπουδαιολογου-
μένων περὶ ταῦτα, καὶ ἡμᾶς προσφιλοτιμήσασθαι·
ἀλλὰ γὰρ σιδηρίτις μὲν ἀπὸ τῆς ἐνεργείας ἥς περὶ
τὰ σιδηρία ἐνδείκνυται· εἰ βούλει δὲ καὶ ἀπὸ τῆς
ὕψεως· ἔχει γάρ τι ἐμφερές κατὰ τὴν χροάν ἀργῶ
καὶ οὕτω διακαθαρθέντι σιδηρῷ· ἀλλὰ καὶ διότι ἐξ
ἀρχῆς εὐρήσθαι φασὶ αὐτὴν τοῖς τοῦ σιδήρου με-
τάλλοις ἀναμειγμένην· Ἡράκλεια δὲ ὡς μὲν τισιν
ἔδοξε διὰ τὸ ἰσχυρὸν τῆς ὀλκῆς καὶ κρατερόν· μάλ-
λον δ' ἂν ῥηθεῖν τὴν ἐπωθυμίαν ἔλκειν, διότι περὶ
Ἡράκλειαν τὸ πρῶτον, ὡς φασιν, ἐφάνη· Ἡράκλειαν
δὲ οἱ μὲν τὴν ἐν Πόντῳ ἱστορήκασιν· τοῖς δὲ ἡ ἐν
Σαμοθράκῃ ἔδοξεν· εἰσὶ δὲ οἱς ἑτέρα τῆς μαγνήτιδος
ἡ σιδηρίτις νομίζεται· ἦν καὶ λαμπράν ὄλως καὶ
διαυγῇ φασιν εἶναι, καὶ μαρμαρυγαῖς ἀργυρίζουσας
χαρασσομένην δι' ὅλου τοῦ σώματος· εἴη δὲ καὶ Λυ-
δία τὴν κλῆσιν, ἴσως ἀπὸ τῆς πόρρω πατρίδος τῶν
ἐφευρηκῶν αὐτῆς τὴν ἐνεργείαν· ἡ εἴ τι ἄλλο τις
ἀπὸ τοῦ πέλαιους τῆς ἀρχαῖκῆς ἱστορίας καιρὸν λά-
βοι ἀναλέξασθαι (96).

A vero secundum ordinationem et disciplinam et for-
mam impassibilis et immutabilis et æterni tempo-
ris, quod paulo superius octavam primamque et
unam vocari didicimus. Cum ergo quinque sensus
nostri per octavam multiplicati quadraginta nume-
rum efficiant, per quinque autem sensus vivamus,
et actiones sive turpes, sive virtutis habentes ra-
tionem efficiamus, merito illos per quadraginta dies
purificamus, et illis omnem sanationem procurare
suscipimus, ita illos regentes ut octava, at non fu-
gitiva hebdomada dirigat et imperet. Huic autem
sententiæ sanctus Joannes Constantinopolitanus,
in aliqua ex suis orationibus quæ titulum habet,
De jejunio, concordare et testificare videtur.

B QUÆSTIO CXXXI [Coisl. CLHI, Taur. CLII].

Quid sit magnes.

1. Magnes de quo me interrogas, dicitur lapis
ferrum trahens : quia Magnesii homines hunc la-
pidem gestitantes, rei inventores feruntur ejusque
vim primi sensisse. Nam lapideis, ut credibile est,
crepidis induti, dum tellure ferro abundante lente
incederent, ponderitatem nescio quam motusque
difficultatem, hærentibus ferro lapillis, experti
sunt. Rei miraculo commoti atque ad causæ ve-
stigationem impuls, vim lapidi insitam esse cogno-
verunt. Neque magnes tantummodo hic lapis appel-
latur, verum etiam lydius et heraclius et sideritis.
Nam tibi de hoc vocabulo accurate inquirenti,
æquum est nos pari sedulitate respondere. Jam
sideritis nomen a vi ejus quam erga ferrum expro-
mit dici constat : vel, si mavis, etiam ab ejus
specie : est enim ejusdem color prope similis natu-
rali nondumque defæcato ferro : tum etiam quia
principio inventum fuisse tradunt ferri metallo
concretum. Tum heraclius nonnullis dici videtur,
ob attrahendi vim validam et vigorem. Sed enim
æquius appellationem sortitus videtur, quia circa
Heracleam primo conspectus dicitur. Porro Hera-
cleam alii Ponti tradunt, alii Samothraciæ. Non-
nulli existimant diversum esse a magnete sideritum :
quem postremum splendidum et quaquaversus
lucentem aiunt, argenteisque radiis toto corpore
insignitum. Denique et nomen lydius, vel a lon-
ginqua illorum patria inditum est, qui virtutem
ejus deprehenderunt ; vel de hac re quidvis aliud
ex antiquæ historiæ vorticibus expiscari pro libito
licet.

NOTÆ.

(96) Inter veteres auctores satis erit videre Pli-
nium lib. xxvi, sect. 25, de magnete non sine co-
pia disserentem. Nam recentiores Kirkerium, Sal-
masium, Gassendum, reique physiciæ hodiernos
magistros commemorare quid interest? Vim tamen
hujus lapidis ignoraverunt præcipuam præci-
auctores, quos inter Photius, demonstrandi scilicet

meridianam lineam, ideoque et arcticum polum :
ex qua notitia res nautica incredibiles utilitates
percepit. Ceterum Plinius probabilius dicit ferratas
pastorum crepidas adhæsisse magneti, quam Pho-
tius ait magneticas crepidas cohæsisse cum solo
ferrario.

2. Porro autem decet nos attrahentem lapidis hujus virtutem considerantes atque sympathiam ac veluti amorem natura eidem erga ferrum inditum, admirationem nostram ad creationis optimum architectum Deum transferre : pudere autem ob rerum insensibilium nexum atque compaginem, dum nos interim qui ratione præditos nos gloriamur, benevolentiae amorisque vinculum haud æque servamus : et quidem diserte edocti, quamvis forte genus omne virtutum complexi fuerimus, absque mûta charitate spiritalique hoc amore ac vinculo, fore ut nobis omnia effluent ac dispareant. Ceteroqui alius nescio quis celebratur lapis contrariam prædicto vim sortitus, qui nondum lapis ad meas manus venit. Hunc aiunt proximum ferrum repellere. Atque hic pariter usui nostro accommodatus est. Nam qui spiritalis charitatis vinculo generis nostri consortibus copulari conjungique debemus, iidem interdum aversari illos debemus atque repellere : nempe cum ipsi scandalorum et offendiculorum instar effecti, nobis in via pietatis impedimento sunt ; vel cum virtutum subvertere ac detorquere gressus nituntur. Id enim Dominico etiam effato præcipitur, nempe si quis vel amicissimus vel summa necessitudine junctus, nobisque in civilibus studiis ac negotiis, haud secus quam dexter oculus vel dextra manus, utilis fuerit, nihilominus hunc quoque velis remisque esse devitandum.

QUÆSTIO CXXXII. [Coisl. CLIV, Taur. CLIII.] C

Quinam vocari debent τεχνία, et qui sunt παιδιά, quive υιοί? Et quo sensu dicit Petrus : « Habemus sermonem propheticum firmiorem. »

Editurum a Wolfio decima quarta (Cur Philol. t. V, p. 739-742, Galland. Biblioth. t. XIII, p. 725, 726 n. 50). — In II Petr. i, 18.

Tria sunt, quibus homines redduntur perfectiores, munlatio a peccatis, fides pia, nec dubia, nullaue re vana aut recens invecta immutata, denique vero lucta et victoria adversus peccata et diabolum. Mundatio quidem a peccatis generatio quædam spiritalis est, vel potius regeneratio, quæ veterem hominem renovat. In hanc sententiam Paulus quoque ait : « Filioli, quos iterum pario, donec Christus in vobis formetur ³⁰. » Per hanc vero regenerationem, etiam in filios adoptamur, servi Domini Christi facti. Propterea recte quoque et filii et pueri vocantur, qui hujus gratiæ facti sunt participes. Qui vero doctrinam pietatis, ab initio prædicatam, sectantes quod ad animum consenserunt, vani nihil, nihil recens inventi, nihil, quod juvenilem humanæ mentis jactantiam referat, admittentes, illi quidem iidem se ipsos spiritali ista denominatione dignos esse cordato cuique ju-

³⁰ Galat. iv, 19.

(96*) Videtur Photius fuisse usus Eulogii Alexandrini opere contra Novatianos (lib. II), ex quo plura datin Bibliotheca cod. 280.

(97) In Catal. Bibl. Coislin. p. 357, male τοῖα.

(98) Ita scribo ex Collb. pro καινόν, id enim ex-

β'. (96*) Ἀλλ' ἡμᾶς γε προσήκει τὴν ἐλκτικὴν τῆς λίθου ταύτης δύναμιν διασκοποῦντας, καὶ τὴν συμπάθειαν, καὶ τὸν ὅλον ἔρωτα ὃν ἡ φύσις αὐτῇ πρὸς τὸν σίδηρον ἐνέθηκεν, ἀγάλλεσθαι μὲν τῆς δημιουργίας τὸν ἀριστοτέχνην θεὸν, αἰσχύνεσθαι δὲ τὴν τῶν ἀναισθητῶν ἀλληλουχίαν καὶ συνάφειαν· ἐπειδὴ οἱ λόγῳ τιμηθέντες ἡμεῖς τὸν τῆς φιλοστοργίας καὶ ἀγάπης δεσμὸν οὐδ' ὁμοίως ἐκείνοις φυλάττωμεν· καίτοι γε σαφῶς διδασκόμενοι, ὥς εἰ καὶ πάσης ἀρετῆς εἶδος εἴημεν περιειλημμένοι, ἀνευ τῆς εἰς ἀλλήλους ἀγάπης καὶ τοῦ πνευματικοῦ τούτου φιλτροῦ καὶ δεσμοῦ, πάντα ἡμῖν διαρρυσσέαι καὶ οἰεταί· εἰ δὲ καὶ ἑτέρα τις λέγεται λίθος ἐναντίαν τῇ προκειμένῃ τὴν φύσιν λαχοῦσα, ἥς ἡμεῖς μὲν οὐπω εἰς πείραν ἀφίγημεθα (τὴν δὲ φασιν ἀπωθεῖσθαι αὐτῇ B προσαγόμενα τὰ σιδηρία) καὶ τούτο ἡμέτερον· οὐδὲ γὰρ οὐδ' ἡμεῖς μόνον τῷ δεσμῷ τῆς πνευματικῆς ἀγάπης ὀφειλομεν ἠνωθῆαι καὶ συνδεδέσθαι πρὸς τὸ ὁμόφυλον, ἀλλ' ἔσθ' ὅτε καὶ ἀπωθεῖν καὶ ἐκτρέπεσθαι· ἐπειδὴ σκανδάλων καὶ προσκομμάτων ὑπελθόντες βίον ἐμποδῶν ἐπιχειρῶσιν ἱστασθαι πρὸς τὰς τῆς εὐσεβείας τρίβους, ἢ τοὺς τῶν ἀρετῶν ὑποσκελίσιν καὶ διαστρέφιν δρόμους. Τούτο γὰρ καὶ τὸ Κυριακὸν ἐπιτάττει λόγιον· ὥς εἰ καὶ τις εἴη φίλων καὶ οἰκείων ὁ μάλιστα, ὥστε καὶ συνεργεῖν ἡμῖν εἰς τὰς πολιτικὰς θεωρίας τε καὶ πράξεις, ἴσα καὶ ὀφθαλμῷ δεξιῷ καὶ χειρὶ δεξιᾷ, καὶ τούτους ἐκτέμνειν καὶ ἀποτρέπεσθαι τῇ πάσῃ δυνάμει χρεών.

EPOTHEIS PAB.

Τί δεῖ καλεῖν τέκνα, καὶ κοῖα παιδιά, καὶ τίνας υἱοὺς; Καί, τί λέγει Πέτρος· « Ἐχομεν βεβαίωτερον τὸν προφητικὸν λόγον; »

Τρία (97) ταῦτά ἐστιν, οἷς τὸ ἀνθρώπινον τελειοῦται· καθάρσις ἀμαρτημάτων, πίστις εὐσεβῆς, καὶ ἀδίστακτος, πρὸς μηδὲν κενὸν (98) μηδὲ πρόσφατον ὑπαλλοιούμενη, ἀγὼν καὶ νίκη κατὰ τῶν παθῶν καὶ τοῦ διαβόλου. Ἡ μὲν οὖν τῶν ἀμαρτημάτων καθάρσις, γέννησις τίς ἐστι πνευματικῆ, μᾶλλον δὲ ἀναγέννησις, τὸν παλαιωθέντα ἀνακαινίζουσα ἀνθρώπον. Καθ' ὃ καὶ Παῦλος ἔλεγεν· « Τεκνία, οὓς πάλιν D ὠδίνω, ἕως ἂν ὁ Χριστὸς ἐν ὑμῖν μορφωθῇ. » Διὰ ταύτης δὲ τῆς ἀναγεννήσεως καὶ υιοθετοῦμεθα, δοῦλοι ὄντες τῷ Δεσπότη Χριστῷ. Διὸ εἰκότως ἂν καὶ τέκνία καὶ παιδιά οἱ ταύτης τῆς χάριτος ἡξωμένοι καλοῦντ' ἂν. Οἱ δὲ τὴν ἀρχῇθεν προκατηγγελημένην εὐσέβειαν πρσεβεύοντες, ἥδη τὸ φρόνημα πεπολιώνται, μηδὲν κενὸν (99), μηδὲ πρόσφατον, μηδ' ἀνθρωπίνης ἐπινοίας νεανίσματα ταῖς διανοίαις (1) αὐτῶν εἰσδεχόμενοι, οἱ καὶ δικαίᾳ κρίσει πνευματικῆς αὐτοῦς ἐπωνυμίας ἀξίους δεικνύουσιν. Ἐπὶ (2) δὲ

NOTÆ.

primitur per πρόσφατον. Et sic mox, n. 3.

(99) Vide n. 98.

(1) In cod. erat διακονίας.

(2) Codex ἐπεὶ, male.

τούτοις, οἱ γενναίως καὶ ἀνδρείως τὰ πάθη καὶ τὸν Ἀ ἐχθρὸν καταγωνισάμενοι, καὶ στρατιωτῶν καὶ ἀθλητῶν ὡς ἀληθῶς ἔργα διαπραξάμενοι, πᾶσιν (3) ἐπ' αὐτοῖς τοῖς ἔργοις νεανικὴν τε καὶ ἀκμάζουσιν τὸν τόνον καὶ τὸν πόθον γνώμην ἐπεδείξαντο, οὐχὶ καὶ τῆς κλήσεως αὐτῆς μετασχίσουσιν; Ἐχεῖς οὖν, οἶμαι, διὰ τῶν εἰρημένων σαφῶς τὸ ζήτημά σοι διαλυόμενον· Ἐγὼ ὑμῖν, τεχνία, ὅτι ἀφῶνται αἱ ἀμαρτίαι διὰ τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Ἐγὼ ὑμῖν, πατέρες, ὅτι ἐγνώκατε τὸν ἀπ' ἀρχῆς. Ἐγὼ ὑμῖν, νεανίσκοι, ὅτι νενικήκατε τὸν Πονηρόν. Ἐγραψα ὑμῖν, παῖδια, ὅτι ἐγνώκατε τὸν Πατέρα. Ἐγραψα ὑμῖν, πατέρες, ὅτι ἐγνώκατε τὸν ἀπ' ἀρχῆς. Ἐγραψα ὑμῖν, νεανίσκοι, ὅτι ἰσχυροὶ ἐστέ, καὶ ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἐν ὑμῖν μένει, καὶ νενικήκατε τὸν Πονηρόν. Ἐτεχνία μὲν γὰρ καὶ παῖδια ποιεῖ ἡ τὴν ἀφῶσιν τῶν ἀμαρτημάτων χαρίζομένη ἀναγέννησις, καὶ τὸ τῆς υἱοθεσίας ἀξίωμα, δι' ὧν τοῖς ἔργοις ἐπιγινώσκειν Πατέρα τὸν θέμενον ὡς περ ἰσχυρὸν προσεῖληφαμεν, οὕτω καὶ χρεός ὑπῆλθομεν. Πατέρας γε μὴν καθιστᾷ ἡ τῆς ἀπ' ἀρχῆς εὐσεβείας πολιὰ τε καὶ ἐν τῷ βεβαίῳ στηριζομένη ἐπίγνωσις· νεανίσκους δὲ τὸ κατὰ τοῦ Πονηροῦ καὶ τῶν παθῶν κράτος. Ἄλλ' αὕτη μὲν ἡ τῶν ἀποστολικῶν λογίων διάνοια, ἡ δὲ τῶν ῥημάτων ἐπιμονή, ἡ μὲν ἀφηγήματος ἐπέχει ἂν λόγον, ἡ δὲ ἐπαμνησέως, ὅπερ εἰωθεν προσεχέστερους τε τοὺς ἀκροατάς παρασκευάζειν, καὶ βαθύτερον τῷ μνημονικῷ τῆς ψυχῆς αὐτῶν ἐγχαράσσειν τὴν τῶν εἰρημένων διάνοιαν.

Ὁ (4) δὲ τῷ κορυφαίῳ Πέτρῳ εἰρηται, ἂν ὀρθῶς C ἐπισκοπήσης, οὐδὲ ἀπορούμενον περιόψει. Ἐκεῖνος γὰρ εἰπὼν, «Καὶ ταύτην τὴν φωνὴν ἡμεῖς ἤκούσαμεν, ἐξ οὐρανοῦ ἐνεχθεῖσαν»· εἰτα ἐπαγαγὼν· «Καὶ ἔχομεν βεβαιότερον τὸν προφητικὸν λόγον, οὐχ ἑαυτῷ φησιν, βεβαιότερον, ἀπαγε, μάλιστα γε προαναφωνῶν, ὡς· Ἐπόπται γεννηθέντες τῆς τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μεγαλειότητος, ἐγνωρίσαμεν ὑμῖν τὴν τούτου δύναμιν καὶ παρουσίαν. Τί γὰρ ἂν ἦ τῆς αὐτοψίας [βεβαιότερον], καὶ τοῦ ἀκοῆς ἰδίας ἀναπετάσαι εἰς ὑποδοχὴν τῆς ἄνωθεν φωνῆς, καὶ τὴν πατρικὴν ἐναυγασθῆναι μαρτυρίαν (5-6); Ἄλλὰ βεβαιότερον ἐκεῖνοι· φησὶν, οἷς (7) ἔγραψεν, ὡσανεὶ λέγων· Ἐγὼ (8) ἐπιδιστάζουσαν, οἷς μαρτυροῦμεν, ἔγοι τὴν γνώμην, εἰς τὸν προφητικὸν ἀποσκοπεῖτω λόγον (9), βεβαιότερον ὄντα γε τῆς τῶν πολλῶν περὶ ἡμᾶς ἀμφισθητήσεως πάντως. Οὐκ ἔτι γὰρ καὶ οὗτος (10), ὡς ἂν τινες εὐχερέστερον περὶ ἄλλων ὑπολήφονται, ἀνθρωπίνης προέρχεται δόξης. Ὅτι δὲ οὐχ ἑαυτῷ βεβαιότερον ἔφησεν, σαφέστερον ὑποκατιῶν ἐκδιδάσκει. Ἐπιφέρει γὰρ· «Ὁ καλῶς ποιεῖτε προσέχοντες» (ὁμειψ, φησὶν, οὐκ ἐγὼ), ὡς

dici ostendunt. Præter hos vero nonne et isti, qui strenue et fortiter vitia et hostem debellantes, militumque et athletarum officio egregie functi, opere ipso juvenilem, viresque omnes et nervos intendentem animum demonstrarunt, ejusdem nominis participes merito habeantur? Jam quidem, puto, quæstionem propositam his ipsis habebis solutam. «Scribo vobis, filiioli, quod remissa sunt vobis peccata propter nomen ejus. Scribo vobis, patres, quod cognovistis eum, qui est ab initio. Scribo vobis, juvenes, quod vicistis malum. Scripsi vobis, pueri, quod cognovistis Patrem: scripsi vobis, patres, quod cognovistis eum, qui est ab initio: scripsi vobis, juvenes, quod fortes estis, et verbum Dei apud vos manet, et vicistis impium¹¹.» Filiolos enim et pueros regeneratio, remissionem peccatorum dignitatemque adoptionis impertiens, efficit. Per utrumque enim Patrem adoptantem agnoscendi opere ipso ut vires accepimus, ita agnoscere merito debemus. Patres porro facit senescens illa et firmata pietatis pridem tradita cognitio: juvenes denique robor illud, quod contra malum dominationem et vitia exseritur. Atque hæc quidem «raculi apostolici mens est: vis vero ejus in eo sita est, ut hinc doctrinæ, hinc commonefactionis, quæ auditores attentiores efficit, dictorumque sensum memoriæ eorum altius infigit, locum teneat.

Quod vero a Petro, apostolorum principe, dictum est, in eo quidem, si animum advertas, nihili dubii inveneris. Quando enim ille ait: «Et hanc vocem de cælo delatam audivimus;» ac subjungit: «Et habemus firmiorem sermonem propheticum¹²,» non sibi quidem illum firmiorem appellat; absit hoc, inprimis cum ante dixerit: «Spectatores facti ipsi majestatis Domini nostri Jesu Christi, vobis potentiam et adventum ejus manifestavimus¹³.» Quid enim firmius eo esse potest, quando quis rem ipsam videt, auresque suas ad recipiendam vocem superne delatam aperire, atque adeo Patris testimonio edoceri potest? Itaque *firmius* dicit, habito ad eos, quibus scribebat, respectu; quasi diceret: Si quis dubiam de his, quæ testamur, mentem habeat, is quidem ad propheticum sermonem respiciat, qui firmior utique est dubitatione, quam adversus nos multi sovent. Ille enim certe, quod aliqui de aliis suspicari facilius possint, ex hominum opinione non est profectus. Quod vero non ratione sui, sed illorum, ad quos scribebat, *firmiorem* dixerit, id quidem paulo post clarius ostendit.

¹¹ Joan. II, 12 seq. ¹² II Petr. I, 18, 19. ¹³ ibid. 17.

NOTÆ.

(3) In ms. πόσιν.

(4) δ Colb. pro τὸ.

(5-6) Apparet, hic ex libris excidisse vocem βεβαιότερον, ideo quod mox iterum sequitur.

(7) Sic Colb. pro οὗς.

(8) Idem pro ἡτίς.

(9) Idem pro ἐπισκοπεῖτω.

(10) Sic Colb. pro οὕτως.

Subjungit enim : « Cui si attenderitis, recte facitis » A λύχνῳ φαίνοντι ἐν αὐχμηρῷ τόπῳ, ἕως οὗ ἡμέρα (vos, inquit, non ego) : « tanquam candelæ, in obscuro διαυγάσῃ, καὶ φωσφόρος ἀνατελεῖ ἐν ταῖς καρδίαῖς ὑμῶν. »

oriatur in cordibus vestris²⁵. »

QUÆSTIO CXXXIII [Coisl. CLXV, Taur. CLIV].

Quid Apostolus vocat « peripsema ? »

Editatum a Wolfio decima quinta (l. c. p. 742-748 Galland. l. c. 737, 728 n. 31). — In I Cor. iv, 13 seqq.

Vox περίφημα potest quidem simpliciter significare id, quod contemptum est, et pedibus quasi subjectum. Rectius vero sensum expresseris per redemptionem, et victimam pro aliis piacularem. Illam enim veteres frequentius περίφημα appellare consueverunt, appellationisque illius hanc reddunt rationem. Quandocunque veteres in divini Numinis indignationem inciderant, praveque factorum poenas a se repeti sentiebant, tum cives unum aliquem suorum, qui vel sorte delectus erat, vel suo arbitrio atque adeo sponte se pro omnibus in victimam sistere eosque expiare statuerat, agmine facto, cingentes manibus eum tangere, palpare, et delinire quasi solebant, dicentes : « Sis nostrum peripsema. » Inde igitur factum est, ut Paulus, qui multa sæpe sapienter in obsequium Christi redegit, idem non minus de phrasibus gentilium faceret, non in quantum comptæ illæ essent et jucundæ auditu, sed in quantum ad rem recte significandam et representandam optime essent accommodatæ. Vocem itaque ejusmodi h. l. deligens ad Corinthios scribit : « Omnium factus sum peripsema²⁶. » Vere enim, tanquam victima piacularis omnium, omnia calamitatum genera sustinebat, et vexabatur, et durissima quæque perpetiebatur. Mitto alia. Invenio vero et aliam ejusdem dictionem, cum cæteris omnibus comparandam : « Per gloriationem nostram in dies morior. » Vides utique, quomodo omnium fuerit piaculum et victima, et peripsema. Neque enim pro Judæis solum intra se urebatur et ardebat, forisque infinita mala patiebatur; neque pro cognatis tantum, sed et pro Græcis et barbaris, omnibusque omnino hominibus, num quem forsasse, quod ipse clamabat, salvare posset²⁷. Quod igitur quotidie fiebat, id verbis quoque contestabatur, « omnium se peripsema factum esse, » professus.

Hunc vero significatum firmat ipsa sermonis series. Non enim, inquit, pudefaciens vos hæc dico, hoc est, Non exprobo vobis beneficentiam meam, neque beneficia vobis exhibita. Quid igitur? ut filios dilectos potius admoneo²⁸. Filios enim paternæ beneficentiæ meminisse decet, in primis, cum non simpliciter sunt filii, sed etiam dilecti. Sensus itaque est : Vos adeo mihi vindico, atque ita vestri amore ardeo, ut non dubitem peripsema pro vobis fieri, et in vestrum commodum me ipsum

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΑΓ'.

Τί λέγει ὁ Ἀπόστολος « περίφημα; »

Τὸ « περίφημα » δύναται μὲν οὕτως ἀπλῶς νοεῖσθαι μαίνειν τὸ ἐν αἰτίᾳ, καὶ οἷον ὑπὸ τὰ ἔχνη κείμενον· ἐγγύτερον δ' ἂν εἴη τῆς σημασίας ἡ ἀπολύτρωσις καὶ τὸ οἷον ὑπὲρ τινων ἱερεῖον. Περίφημα γὰρ καλεῖν ἐκεῖνο μᾶλλον ὁ παλαιὸς οἶδε λόγος, καὶ τὴν αἰτίαν τοιαύτην παρέχεται τῷ ὀνόματι. Τὸ παλαιὸν ἐπειδὴν τινων ἀνωθεν μηνιμάτων εἰς πείραν ἐνέπιπτον, καὶ ποινὰς αὐτοῦς τῶν τετολμημένων ἀπατεῖσθαι συνήσθοντο, ἀθροοὶ περιστάντες τὸ ὁμόφυλον ἐνὶ τινι αὐτῶν, ὃς ἐμελλεν ἢ κλήρῳ ἀφορισθεῖς, ἢ τῷ προθύμῳ τῆς γνώμης (11) ἐκούσιος ὑπὲρ πάντων προθύεσθαι, καὶ καθάρσιον αὐτῶν γίνεσθαι, τοῦτον χερσὶ περιψῶντες καὶ ἐφαψόμενοι, « Περίφημα ἡμῶν, ἔλεγον, γενοῦ. » Ἐκείθεν οὖν ὁ πολλὰ πολλὰκις σοφῶς αἰχμαλωτίσας Παῦλος εἰς τὴν ὑπακοὴν τοῦ Χριστοῦ, οὐδὲν δὲ ἤττον καὶ τῶν ἐξω φωνῶν, οὐχ ὅση (12) κομφή καὶ γλῶττα καὶ εὐχος, ἀλλ' ὅση γνησία σημάδια καὶ παραστῆσαι τὸ προκείμενον. Καὶ τὴν φωνὴν ταύτην συλλαβὼν, φησὶ, « Περίφημα, » πρὸς Κορινθίους γράφων, « πάντων ἐγενομένη. » Τῷ ὄντι γὰρ ὡς πάντων περίφημα οὕτω διὰ πάντος ἐπασχεν καὶ ἐταλαιπωρεῖτο, καὶ τοῖς δεινοῖς κατεστρίβοντο. Ἐὼ τᾶλλα. Καὶ γὰρ εὐρίσκει φωνὴν αὐτοῦ ἐκεῖνου τῶν ἄλλων ἀπάντων ἀντίρροπον· « Νῆ τὴν ἡμετέραν καύχησιν καθ' ἐκάστην ἡμέραν ἀποθνῆσκει. » Ὅρξες ὅπως ἦν πάντων καθάρσιον, καὶ ἱερεῖον, καὶ « περίφημα. » Οὐδὲ γὰρ ὑπὲρ Ἰουδαίων μόνον ἐπυρπολεῖτο τὰ ἔνδον, καὶ ἐφλέγετο, καὶ τὰ μυρία ἐξῶθεν ἐπασχεν. Οὐδ' ὑπὲρ συγγενῶν, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ Ἑλλήνων καὶ βαρβάρων, καὶ πάντων ἀπλῶς ἀνθρώπων, εἰ πῶς τινα, ὡς αὐτὸς ἐβόα, διασώσει. Ὁ τοῦτον ἐγένετο καθ' ἐκάστην ἡμέραν, τοῦτο καὶ διὰ τοῦ λόγου ἀπαγγέλλει, πάντων περίφημα λέγων γεγενησθαι.

Βεβαίῳ δὲ τὸ προκείμενον τοῦ σημαινομένου καὶ ἡ κατὰ πόδα συνέχεια τοῦ ῥητοῦ. Οὐ γὰρ ἐντρέπων ὑμᾶς, φησὶ, ταῦτα λέγω· οἷον, Οὐχ ὀνειδίζω τὴν εὐεργεσίαν, οὐδὲ τὰς χάριτας· ἀλλὰ τί; ὡς τέκνα μου ἀγαπητὰ νοθεύω. Δεῖ γὰρ τὰ τέκνα πατρικῆς εὐεργεσίας μεμνησθαι, καὶ οὐχ ἀπλῶς τέκνα, ἀλλὰ καὶ ἀγαπητὰ· τοῦτέστιν, Τοσοῦτον οἰκείουμαι ὑμᾶς, καὶ τοσοῦτον τῆς ὑμῶν ἀγάπης ἐκκαίνομαι, ὥστε καὶ περίφημα ὑμῶν οὐ παραιτοῦμαι γίνεσθαι, θύμα καὶ ἱερεῖον καὶ καθάρσιον προσάγεσθαι ὑπὲρ ὑμῶν.

²⁵ II Petr. i, 19. ²⁶ I Cor. xv, 31. ²⁷ I Cor. ix, 22. ²⁸ I Cor. iv, 14.

NOTÆ.

(11) γνώμης ex Colb. pro γνώσει.

(12) Ex eodem ὅση, pro ὡς ἢ, et mox ἀλλ' ὅση, pro ἀλλόσει.

Καὶ δὴ καὶ ἡ ὁρθότης τῆς ἐν τῷ λόγῳ ἀμνηστίας πρὸς Α τοῦτο μᾶλλον βέπει τῆς φωνῆς ἢ πρὸς τὸ ῥηθὲν τὴν ἀρχὴν, ἐπεὶ τὸ μὲν ἡτιμωμένον καὶ κατὰπτυστον πᾶσι μᾶλλον ἀποδίδεται κατὰ τὴν σύνταξιν, ἀλλ' οὐχὶ πάντων. Ὁ δὲ σοφὸς καὶ θεσπέσιος Παῦλος οὐ, Περὶ ψῆμα (13) πᾶσιν ἐγενόμην, φησὶν, ἀλλὰ, πάντων. Οὐ μὴν, ἀλλὰ καὶ τὸ προηγούμενον χωρίον τῆς λέξεως τῇ διανοίᾳ ταύτῃ συμφέγγεται. Εἰπὼν γάρ, « Λοιδορούμενοι εὐλογοῦμεν, διωκόμενοι ἀνεχόμεθα, βλασφημούμενοι παρακαλοῦμεν, » ἐπήγαγεν· « Ὡς περικαθάρματα τοῦ κόσμου ἐγενήθημεν, πάντων περὶ ψῆμα ἕως ἄρτι. » τούτεστι, Ἵ δὲ καὶ ἕκαστον τοὺς πόνους ἀπαριθμεῖσθαι, καὶ τὰς θλίψεις, καὶ τοὺς ἀγῶνας, οὓς ὑπὲρ τῆς ὑμετέρας σωτηρίας ὑφίσταται; Ἐν κεφαλῇ φάναί, « Ὡς περικαθάρματα ἐγενήθημεν τοῦ κόσμου, πάντων περὶ ψῆμα ἕως ἄρτι. » Β Καὶ γὰρ καὶ τὸ « περικαθάρματα » ῥηθεὶ μὲν ἂν κατὰ τοῦ ἐδδελυγμένου καὶ φευκτοῦ, μᾶλλον δ' ἀρμόσειε νυνὶ τὰ καθάρσια καὶ τὰ ἱστατήρια θύματα, ἃ ὑπὲρ ἁλλων εἰσθεν ὑέσθαι, παριστᾶν. Ἰλὴν ἐπεὶ μὴδ' ἔσθον τοῦ σηματομένου τῇ ἀληθείᾳ λυμάνεται, ἕκαστος, ὃ μᾶλλον χαίρει, τοῦτο καὶ αἰρεῖσθαι οὐ κεκώλυται. Ἄν τε γὰρ ὡς ἱερεῖον ὁ Παῦλος ὑπὲρ τῶν μαθητῶν ἐθύετο, τὸν Δεσπότην ἐμμεῖτο καὶ διδάσκαλον, ἂν τε διδάσκων καὶ παραινῶν, καὶ πάντα ὑπὲρ τῆς αὐτῶν σωτηρίας πραγματευόμενος, ὡς ἄτιμος καὶ ἐδδελυγμένος ἐνομίζετο, πρὸς τὸν αὐτὸν ἀφορῶν Δεσπότην, πάλιν ταῦτα ἐπάσχετο, ὅς λοιδορούμενος καὶ ὑβριζόμενος, καὶ πᾶν εἶδος ὑπομένων χλεύης τῆς τῶν ὑβριζόντων καὶ προπηλακίζόντων σωτηρίας καὶ προνοίας οὐκ ἀφίστατο. C

genus perpressus, hominum injuriorum probrisque insectantium salutem et commodis prospicere non desinebat.

Ἄλλ' εἰς καιρὸν ἄρα τῆς μνήμης προήλθεν καὶ, ὁ πάλαι διηρώτησας, τί ποτε δηλοῖ τὸ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ ῥηθὲν· « Καὶ ἐκολάφισαν αὐτόν. » Τοῦτο δὲ κοινότερον μὲν τὸ, ἐνέπαιξαν, σημαίνει. Παιδιάς δὲ εἰδὼς ἐστὶ τὸ κολαφίζειν, μεταβαλόντος τοῦ ἔθους, ὥσπερ καὶ ἐπ' ἄλλων πολλῶν, τὸ β εἰς τὸ φ· ἡ γὰρ Ἀττικίζουσα γλῶσσα διὰ τοῦ β μᾶλλον τὴν λέξιν προφέρει. Τοῖνον μαιφόνον καὶ ἀχάριστον τῶν Ἰουδαίων ἔθους ἐπὶ τοσοῦτον εἰς τὸν εὐεργέτην τοῖς θυμοῖς ἀνῆρέθητο, ὡς μὴ μόνον χεῖρας αὐτῷ σφαγῆς ἀνατείνειν, ἀλλ' εἰ καὶ τι ὄλως αὐτοῦ διαλάβαι χλεύης καὶ μυκτηρισμοῦ καὶ ἀσελγείας, ὃ μὴ ἐντρέφειεν αὐτῷ, οὐδὲν ἡγοῦντο κατορθῶσαι μέγα. Οὕτω καὶ τὸν ἀνάγνωστον στέφανον, καὶ τὸν κάλαμον, καὶ τὸν βασιλέα καὶ τὰ τοιαῦτα ἐνέπαιζον αὐτῷ. Καὶ νῦν δὲ φησὶν ὁ D μὲν ὕψλης καὶ μέγας Ἰωάννης, ὥσπερ ἐπιτρέχων τὴν ὑβριν, Καὶ ἐδίδουν αὐτῷ ραπισματα. Ὁ δὲ θεσπέσιος Μάρκος καὶ Ματθαῖος (μικρὰ γὰρ ἡ τῶν ῥημάτων παραλλαγή) καὶ τὸ ὄνομα τῆς ὑβρεως λέγουσιν, καὶ τὴν τῆς ὑβρεως πρᾶξιν· « Ἐκολάφισαν γὰρ αὐτόν, καὶ ἤρξαντο περικαλύπτειν αὐτοῦ τὸ

instat sacrificii et victimæ piacularis offerre. Ipsa porro vocum structura ad hunc potius significatum tenendum, quam illum, de quo primo loco diximus, adducit. Si enim contemptum aliquid et abominandum inferretur, structura vocum idonea vocem πᾶσι (omnibus) potius quam πάντων (omnium) requireret. Jam vero sapiens et divinus Paulus non ait: Peripsema omnibus factus sum, sed omnium. Imo vero et ea, quæ hanc phrasin hoc loco proxime antecedunt, sensui huic veliscantur. Postquam enim dixerat: « Conviciis affecti bene precamur, vexati sustinemus, infamati precamur, » subjungit: « Facti sumus ut purgamenta mundi, et ut omnium sordes usque huc³⁸, » hoc est, Quid molestias omnes et calamitates et luctas, quas pro vobis exantlavi, sigillatim enarrare attinet? Summatim dicam, « Ut purgamenta mundi facti sumus, ut sordes omnium usque huc. » Quamvis enim vox περικαθάρματα etiam de homine abominando et fugiendo adhiberi possit, hoc tamen loco convenientius fuerit, eam de victimis piacularibus, quæ in aliorum salutem offerri consueverant, interpretari. Quoniam autem neuter significatus vero adversatur, eum quisque eligere poterit, qui maxime ardeat. Sive enim instat victimæ piacularis pro discipulis offerebatur Paulus, Dominum et magistrum utique imitabatur; sive docens ipse et admonens, omniaque pro salute eorum faciens, contemptum habebatur et invisus erat, etiam hoc ad eundem Dominum respiciens, perpetiebatur. Ille enim conviciis et injuriis oneratus, omneque ludibriorum

Commodum hic in mentem venit recordari illius, quod olim ex me quæxivisti, quid nempe sibi velit illud, quod in Evangelio dicitur: « Et colaphos illi impeerunt³⁹. » Idem scilicet est, quod communiter per ἐνέπαιξαν exprimitur: ludibrii enim genus est κολαφίζειν, mutato scilicet per consuetudinem, quod et plurimis vocibus aliis usu venit, τῷ β in φ. Attica enim dialectus verbum illud per β exprimere amat. Sanguinolenta itaque et ingrattissima Judæorum gens in benefactorem suum adeo impotenter ferebatur, ut non solum truculentas manus illi injiceret, sed si quid ludibrii, subsannationis et procacitatis reliquum adversus illum fecisset, nihil, quod magni esset momenti, perfecisse se opinaretur. Ita et corona spinea et arundine regisque appellatione et similibus ei illudebant. Jam vero sublimis et magnus Joannes⁴⁰, factam injuriam summatim complexurus, dixit: Et dederunt illi alapas; divi autem Marcus⁴¹ et Matthæus⁴², (exigua enim est vocum, quibus utuntur, differentia) et proprium injuriæ hujus nomen, et ipsum injuriæ

³⁸ I Cor. iv, 12. ³⁹ Matth. xxvi, 67. ⁴⁰ Joan. xix, 3. ⁴¹ Marc. xiv, 65. ⁴² Matth. xxvi, 67.

exercitium expriment : « Colaphis enim ceciderunt illum, et incepterunt faciem ejus obtegere, colaphosque illi impingere. » Postea : « Et percusserunt illum, et bacillis eum ceciderunt, et dixerunt : Prophetiza nobis, Christe, quis est qui te cecidit? » Divus quidem Lucas verbum *κολαφίζειν* omisit, abunde tamen ejusdem verbi sensum per ea, quibus utitur, exponit : « Viri enim, inquit, qui Jesum tenebant, illudebant illi, cædentes, et obvelantes illum : vultum ejus percutiebant, et interrogabant eum, dicentes : Vaticinare nobis, quis sit, qui te percusserit? » Ita scilicet illusionis hoc genus habebat. Alii enim oculos manibus obtegunt, alii, genas pugnis cædentes, jubent indicare illum qui ceciderit; quod si forte conjectura assequatur cædentem, immunis est a plagis; sin minus, plagas illi impingere pergunt. Hoc ipsum vult, hoc ipsum significat proprium illud verbum, *ἐκολάφισαν*. Quod Judæorum gens nec injuriis nec procacitate exsatiari potuerit, Lucas inprimis, tanquam stupefactus indicat. Postquam enim is dixerat, quod percusserint faciem ejus, eamdemque obtexerint, subjungit : « Et multa alia convivantes adversus eum dixerunt? » Ita satis, puto, quoad per epistolam quidem fieri potest, perspectum habes, quid sibi velit *ἐκολάφισαν*, quid *περίφημα*, quid *περικάθαρμα*. Tu vero, Christi et Pauli afflictiones, probra et tentationes animo circumferens, fortiter agas, vel potius gaudeas, recogitans, in quem ordinem sis ascitus, quemque habeas ducem, adversus omnem calamitatem insultum, sive adversarii tui mali dæmones sint, sive dæmonas humana forma referant, imitentur.

QUÆSTIO CXXXIV [Coisl. CLVI, Taur. CLV].
Quot anni initia arbitrari nos oporteat et quæ.

Edita a Maio (Nov. Coll. t. I., p. 127, 128).

1. Quæ ad extremos usque mundi fines spiculum suum Roma protendit, propriæque potentie terminum orbis terrarum limitem fecit, sicuti tribus nominibus gloriari solet, sic etiam tria principia spatio annuo attribuit. Et Romæ quidem nomina sunt mysticum, sacrum, politicum. Mysticum nomen est Ἄμωρ, nempe amor : sacrum Flora est, quod florentem significat : politicum Roma, quod conversis litteris in mysticum nomen recidit. Et sacrum quidem licebat ad vulgi etiam notitiam efferre : verum si quis sacerdos mysticum divulgasset, pœnæ capitali fiebat obnoxius. Tribus igitur, ut diximus, ornata nominibus Roma, tria quoque initia temporis annuo se facere gloriabatur, quorum

¹³ Luc. xxi, 63 seq. ¹⁴ ibid. 65.

(14) Verbum ἀγάλλεσθαι superadditur haud scio quam necessario.

(15) Erythraeus apud Ortelium in *Geogr.* ait : « Triplex urbi Romæ fuisse nomen proditum est ; unum hoc quo utimur pervulgatum ; alterum quod arcanum fuit, unde Amaryllida suam, quæ amorem proprie significet, in Bucolicon carmen Virgilius detorsit ; tertium sacrificiis debitum, de quo voca-

A πρόσωπον καὶ κολαφίζειν αὐτόν. Ἔτα, « Καὶ ἐβράπισαν καὶ βαπτίσμασιν αὐτὸν ἐβαλλον, καὶ ἔλεγον· Προφήτευσον ἡμῖν, Χριστέ, τίς ἐστὶν ὁ παίσας σε. » Ὁ μέντοι γε θεσπέσιος Λουκᾶς τὴν μὲν τοῦ κολαφίζειν παρήκε, ἐξαπλοῖ δὲ σαφῶς, δι' ὧν λέγει τῆς φωνῆς τὸ δηλούμενον. « Καὶ οἱ ἄνδρες γάρ, φησὶν, οἱ συνέχοντες τὸν Ἰησοῦν, ἐνέπαιζον αὐτῷ, δέροντες καὶ περικαλύψαντες αὐτόν, ἐτυπτον αὐτοῦ τὸ πρόσωπον, καὶ ἐπὶ ῥώτων αὐτόν, λέγοντες· Προφήτευσον ἡμῖν, τίς ἐστὶν ὁ παίσας σε. » Καὶ γὰρ τοιοῦτόν ἐστι τὸ εἶδος τῆς παιδείας. Οἱ μὲν τοὺς ὀφθαλμοὺς χειρὶ περικαλύπτουσιν, οἱ δὲ πῶς κατὰ κόρρης παίοντες ἐπερωτῶσιν μνηῦσαι τὸν παίσαντα. Κἂν μὲν τύχη τοῦ τυπτήσαντος, ἀφίεται· ἂν δὲ μὴ, ἐπιμένουσιν αὐτῷ τὰς πληγὰς ἐντεινοντες. Τοῦτο οὖν δηλοῖ, καὶ τοῦτο παρίστησιν ἡ κυριολεξία τὸ, *ἐκολάφισαν*. Ὅτι δὲ κόρον οὐδένα οὔτε ὕβρεως οὔτε ἀσελγείας τὸ Ἰουδαίων ἔθνος ἐλάμβανε, ἐκπληττόμενος ὁ σοφὸς ἐπισημαίνεται μάλιστα Λουκᾶς. Μετὰ γὰρ τὸ εἰπεῖν, ὅτι ἐτυπτον αὐτοῦ τὸ πρόσωπον, καὶ περικάλυπτον, ἐπάγει· « Καὶ ἕτερα πολλὰ βλασφημοῦντες ἔλεγον. » Ἀλλὰ γὰρ περὶ μὲν τοῦ « ἐκολάφισαν, » καὶ « περὶ φημα » καὶ « περικάθαρμα, » ἔχεις, οἶμαι, κατ' ἐπιστολὴν οὐκ ἐνδεῶς. Σὺ δὲ μοι τὰ τοῦ Χριστοῦ καὶ Παύλου κατὰ διάνοιαν φέρων πάθη, καὶ τὰ ἐνεῖδη, καὶ τοὺς πειρασμοὺς ἴστας γενναίως, μᾶλλον δὲ χαίρων, ἐννοοῦμενος, τίνι συντάττη χορῷ, καὶ τίνα κορυφαῖον ἔχεις, πρὸς πᾶσαν ἐπιφορὰν δυσχερῶν, ἂν τε δαίμονες ὦσι, ἅντε μορφαὶ ἀνθρώπων ὑποκρινόμενοι δαίμονας οἱ ἐπιτιθέμενοι.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΠΑΔ'.
Ἡσας ἀρχὰς δεῖ ποιεῖν ἡμᾶς τοῦ ἐνιαυτοῦ καὶ πόδας;

α'. Ἡ ὅσα καὶ ὅρια γῆς τὸ δόρυ παρατείνασα Ῥώμη, καὶ τὸ κράτος δέξασα τῆς οἰκουμένης μέτρον, ὥσπερ τισὶν ὀνόμασιν ἀγάλλεσθαι (14) χαίρει, οὕτω καὶ τρεῖς ἀρχὰς τῷ ἐνιαυσίῳ χρόνῳ χαρίζεται. Ὀνόματα μὲν οὖν ἐστὶν αὕτῃ τελεστικὸν τε καὶ ἱερατικὸν· τελεστικὸν μὲν Ἄμωρ, ὃ σημαίνει ἔρως· ἱερατικὸν δὲ Φλῶρα, ἀνθούσα δὲ τοῦτο παραδηλοῖ· πολιτικὸν δὲ Ῥώμη, ὅπερ ἀντιστρέφόμενον, εἰς τὴν τελεστικὴν σχηματίζεται λέξιν (15). Ἐξῆν μὲν οὖν τὸ ἱερατικὸν καὶ τῷ πληθὲι κοινουῖσθαι· τὸ δὲ τελεστικὸν ὁ κοινώσας τῶν ἱερέων ἐσχάτην ποιήνῃ εἰσέπραττε (16). Τρισὶν οὖν ὀνόμασιν, ὥσπερ ἔφημεν, τιμωμένη καὶ τρισὶν ἀρχαῖς τὸν ἐνιαυσίον σεμνολογούμενῃ χρόνον, τὴν μὲν αὐτὴν ἱερατικὴν ἐκάλει, τὴν

NOTÆ.

bulum floralibus impositum; quod Anthusam Græce Philadelphus interpretatur, a quo hæc discimus. Id tu Latine vel *florentem*, vel aptius fortasse *Floram* aut *Florentiam* vertes. Sub Amaryllidis nomine eam Virgilius describere adnotavit Servius.

(16) De arcano Romæ nomine loquuntur Verius apud Festum; Solinus, cap. 1; Servius ad *Æn.* 1, 277.

ἄλλην δὲ πάτριον, καὶ τὴν λοιπὴν τε καὶ κυκλικήν· ἱερτικὴν μὲν οὖν ἦν ἡ κατὰ τὸν Αἰγύπτου ἡμέραν· αὐτὴ δὲ συμπίπτει πρὸς ἀκρίβειαν μὲν κατὰ τὸν καλούμενον Δεκέμβριον μῆνα· πρὸς αἰσθησὶν δὲ καὶ μάλιστα Ῥωμαίοις, εἰς τὸν Ἰανουάριον διαβαίνει. Τὴν δὲ πάτριον ὁ τῶν μηνῶν καλούμενος Μάρτιος ἀπεκλήρουτο· ὅτε καὶ ὅπλων κινήσεις τε καὶ παρασκευὴ ἐπεδείκνυτο Ῥωμαίοις. Τὸν δὲ γε Σεπτέμβριον μῆνα ἡ κυκλικὴ τε καὶ πολιτικὴ ψῆφος, ὃ τὸ σὺν φιλόπονον ἐπεζήτησεν, ἀρχὴν ἀπέφηνε τοῦ ἐνιαυτοῦ (17). Ὁ καὶ γλῶσσα μὲν Ἑλληνίζουσα καλεῖν ἐπινέμῃσιν οἶδε, Ῥωμαῖοι δὲ ἰνδικτιῶνα· καὶ ταύτην τὸ μὲν παλαιὸν πενταετηρίδος χρόνος ἀνεκύκλου, ὃν καὶ λούστρον πατρίως ἐκάλουν. Ἐπειτα δὲ τιμῶντες Ἀρῇ τὸν, ὡς φασι, πάτριον αὐτοῖς· ἐπεὶ τῶν ἀστέρων οὗτος πενταεκαετηρὶς ἐλάχιστον δρόμον ἀνύων τὸν ἴδιον περιούται κύκλον, ἰσόχρονον ἔθεντο καὶ τὴν ἐπινέμῃσιν ἦτοι τὴν ἰνδικτιῶνα θέσπισμα τελεῖσθαι· ἀλλὰ ταύτην μὲν τὴν αἰτίαν, ὡς ἂν ἡ ἐκεῖνων ἀρχαιότης φαίη, ὁ θεολογικὸς αὐτῶν καὶ κρύφιος ὑπογράφει τρόποσι. Οὐ πόρρω δὲ ταύτης καὶ ἡ λέγουσα, ὅτι τὴν ἰσημερινὴν ὥραν πενταεκαεκάδεκα μορίοις τισὶ μαθὼν ἐγγὺς περιγραφομένην ὁ αὐταρχήσας Αὐγούστος Ῥωμαίων, καὶ τὴν ἀνακύκλησιν τοῦ ἐνιαυτοῦ εἰς τὸν αὐτὸν ἀριθμὸν ἐδικαίωσε περιορίζειν. Πολιτικώτερον δ' ἂν λέγοιεν καὶ οἱ διότι τοσοῦτοις ἔτεσιν Ἀντωνίου συνυπαγευκότες τὴν τε τῶν κοινῶν πραγμάτων μεταγέρουσιν ἔσχεν· εἴτα καὶ μάχην συνῆψε, καὶ τὸ κατ' αὐτοῦ τρόποιον εἶλεν, ὅτε καὶ μὴνός ἱσταμένου Σεπτεμβρίου ἡ Αἰγύπτος αὐτῷ δορυβάτως κατέστη (18). Ἐτέλουν μὲν οὖν καθ' ἑκάστην ἀρχὴν ἐνιαυτοῦ ἰδιαζούσας τε θυσίας καὶ τελετὰς, τιμῶντες καὶ ἱλασκέμενοι οὐδ' ἐνόμιζον αὐτοὶ θεοῦς· μάλιστα δὲ κατὰ τὸν Σεπτέμβριον μῆνα λαμπρότερον αὐτοῖς καὶ φιλοτιμότερον ἐπράττετο ταῦτα.

β'. Ἐπεὶ οὖν τῆς παλαιᾶς Ῥώμης ἡ νέα τὸν κληρὸν ὑπέλαθε καὶ κοινὸν ἐκτήσατο τὸ κράτος, μετέστησε δὲ τοῦ σεβάσματος τὸ πλάνον εἰς τὴν εὐσεβίῃ τε καὶ θεῷ πρέπουσαν λατρείαν, συμμεθίστησι καὶ τὰς δαιμονίους τελετὰς καὶ θυσίας εἰς εὐσεβοῦσας τε καὶ θεοπρεπεῖς ἀγιστείας. Καὶ διὰ τοῦτο τὴν πρώτην τοῦ Σεπτεμβρίου μὴνός λιτανεαῖας τε δημοτελεῖσι καὶ ταῖς ἄλλαις ἱλαστηρίοις εὐχαῖς νόμον ἔθετο τὸν θεὸν ἐξίλεοῦσθαι, παρεῖναι τε τὸν ἀρχιερεῖα τοῖς τελούμενοις, τῶν ἱλαστηρίων καὶ σωτηρίων προηγούμενον ἱουργίῳν τε καὶ θυμάτων. Ἡ δὲ γε ἐπινυμία τοῦ ἐνιαυσίου κύκλου ἡ μὲν Ῥωμαίζουσα φωνὴ τὸ μῆνυμα σημαίνει· μὴνυει γὰρ ἡ ἀρχὴ τὴν περίοδον· καὶ τοῦτο αὐτοῖς ἐστὶν ἰνδικτιῶν. Ἡ δὲ Ἑλλὰς φερωνύμως ἔθηκε τὴν ἐπινέμῃσιν. Οὐ γὰρ εἰς ἀπαράδατον καὶ ὠρισμένον βάρος τὸ παλαιὸν οἱ φόροι τοῖς ὑπηκόοις ἐτάττοντο, ἀλλ' ἡ τῶν καρπῶν γένεσις τὴν σύνταξιν αὐτοῖς ἐφιλανθρωπεύετο· σπανίζουσα μὲν γὰρ ἡλάφρυνεν, εὐθνηοῦσα δὲ οὐκ ἐβάρυνε· καὶ

A ipsa primum sacratum appellabat, alterum patrium, tertium politicum et cyclicum. Sacrum est, cum Capricorno sol egrediens diei incrementa facit. Hoc autem adamussim incidit in Decembrem mensem· sed tamen id, Romanis præcipue, nonnisi Januario mense sentitur. Initium vero patrium appellatum in mensem Martium incurrebat, quo tempore arms movere solent Romani et ad bellum instrui. Septembri mense denique cyclico politicoque suffragio de quo tu studioso rogas, initium anni statutum fuit. Et quam quidem Græca quoque lingua ἐπινέμῃσιν appellare novit, Romani autem indictionem, hanc olim quinquennalis cyclus reducebat: idque etiam lustrum proprio vocabulo appellabant. Deinde quia Martem colebant, quem sui generis auctorem aiunt; et quia hoc sidus quindecim annis brevissimum cursum absolvens, suum cyclum perficit, pari intervallo ἐπινέμῃσιν sive indictionem fieri decreverunt. Verumtamen hanc causam, ut in eorum antiquitatibus fertur, theologica eorundem atque arcana ratio describit. Neque ab hac valde abludit sententia illa quæ ait Augustum Romanorum imperatorem, cum rescivisset æquinoctialem tempestatem a nonnullis in quindecim partes dividi, anni quoque periodum eodem numero definiendam censuisse. Sed civilior est sententia rem repentium ab Augusto qui totidem annis principatum in patria cum Antonio gesserit, cum eoque reipublicæ clavum tenuerit, tum adversus eum decertaverit triumphumque retulerit, atque Ægyptum mense Septembri ineunte armis obtinuerit. Singulis autem anni initiis peculiaria sacrificia ritusque peragebant, honoris ergo et placationis eorum quos ipsi putabant deos: præsertim vero mense Septembri splendidiora hæc sacra et accuratiora diis faciebant.

2. Jam ubi veteris Romæ nova sortem occupavit, communemque potentiam adepta, superstitionis errorem in piam Deoque dignam religionem convertit; tunc diabolica quoque mysteria ac sacrificia sanctis Deoque dignis ceremoniis commutavit. Idcirco prima Septembris die litiis publicis precibusque piacularibus Deum propitiare decrevit: pontificemque adesse rei sacræ, atque eum præire pia et salutaria munera ac sacrificia. Porro annui cycli appellatio Romano vocabulo significat indicium. Namque initium innuit periodum: atque hæc est illis indictio. Græcia quoque nomine rei congruo dixit ἐπινέμῃσιν (distributionem). Non enim apud veteres tributis erat præfinitus certus atque immobilis limes; sed pro fructuum proventu stipendia illis elementer imperabantur: ita ut in annonæ charitate minuerentur, in ubertate non augerentur: quare sine tristitia quæstoribus justum tributum persolvebatur: et quidem ubi opus esset: nulla

NOTÆ.

(17) Vide Kalendarium Constantinopolitanum ad diem primam Septembris, et quæ ibi docte disputat Stephanus Morcellius.

(18) De hac universa re confer Petavium *Doctr. temp.* tom. II, p. 366-368.

enim instante necessitate, tributum prorsus non exigebatur; sed uni sibi quisque agricola laborabat. Itaque ab imperando sigillatim subditis tributo nacta est nomen ἐπινέμης anni periodus. Qui vero a victoria ad Actium indictionem confingunt, duram auditu et fide alienam vocabuli originem vi procudunt. Sed tamen hæc, prout memoria mihi suppediavit ad tuam interrogationem dicta sint. Quod situ ex tuo diutino historię studio haustum aliquid mihi protuleris, dictisque meis addideris, id mihi jucundissimum fore scito.

περὶ τὴν ἱστορίαν βαθείας σχολῆς ἀνελκυσάμενος ἐπιδείξεις, καὶ τοῖς εἰρημένοις προσθήεις, καὶ τοῦτο ἡμῖν χαρίεστατον ἔσται.

QUÆSTIO GXXXV. [Coisl. CLVII. Taur. CLVI.]

Nonne hæc contradicunt sibi invicem: « Si quis te percusserit in maxillam dextram, verte illi et alteram; » et: « Si autem bene, quid me cædis? »

Editatum a Wolfio decima sexta (Cur. Philol. t. V, p. 748-758. Galland. Biblioth. t. XIII, p. 729-752, n. 32) — De antilogia inter textum Matth. v, 39 et Joan. xviii, 25.

Levis pacatæque conversationis fundamentum jaciens Salvator, præcepti instar inculcat: « Si quis te percusserit in maxillam dextram, verte illi et alteram¹¹⁹; » ipse vero, ab hominibus maxillam alteram percussus, pro eo quod alteram illi verteret, respondit: « Quid me cædis¹²⁰? » Ita vero egit, non sane, quasi inconsiderate et obiter ita olim cogitasset, et nunc opere ipso sermonem suum everteret. Imo vero hoc ipso facto verbum illud suum potius astruxit. Nam ibi quidem præceptum ejus mutuas injurias prohibet, per quas contentio in infinitum producit: ideoque a prima quoque, quæ fieri poterat, retributionem abstinere jubet. Idem vero etiam nunc faciebat. Neque enim ultrice manu injuriæ, a percutientis illa factæ, poenas repetiit, sed in rei indignitatem, causæ suæ patrociniatus, verbis tantum animadvertit.

Propius vero illa, quæ sibi invicem repugnare putantur, ita conciliabuntur. Ibi scilicet illis vetat resistere, qui in corpus et ea, quæ circa corpus sunt, injurias se præstant. Hic vero nisi eriminationem, quasi perverteret et seduceret homines, quos ipse male habitus recte ducebat et servabat, vel verbis amoliri instituisset, quando calumniatores illi sua colaphis firmare audebant; illis quidem liberam criminandi potestatem fecisset, et, ut pejora auderent, auctor fuisset, se ipsum vero a calumnia illa et mendaciis, quæ impie in ipsum evomebant, non liberasset. Ubi igitur inter hæc pugna est, et quomodo sibi contradicunt: cadentem te ne vicissim cædas; et, si quis dicam tibi seductionis aut improbitatis scripserit, aut te,

διένειμεν ἀλύτως τοῖς φορολογουμένοις τὸ ἀνάλογον· καὶ τότε ὅτε χρεῖα ἐκάλει, μηδενὸς δὲ ὄντος τοῦ βιαζομένου, οὐδ' ὧλως ὁ φόρος ἐπράττετο, ἀλλ' ἐγένετο κέρδος ὁ πόνος ὅλος τοῖς γεωργήσασιν. Ἐξ οὖν τοῦ διανεμέσθαι τοῖς ὑπηκόοις τὴν σύνταξιν, τὴν ἐπωνυμίαν ἔσχεν ἡ τοῦ ἐνιαυτοῦ περιόδος ἐπινέμης. Οἱ δ' ἀπὸ τῆς περὶ Ἀκτίων νίκης τὴν ἰνδικτιῶνα συμπλάττοντες, εἰς τὸ λυπηρότατόν τε τῇ ἀκοῇ καὶ πειθοῦς ἀπέσχον δοκοῦσι μοι τὴν λέξιν ἐκβιάζεσθαι. Ἀλλὰ γὰρ ταῦτα μὲν κατὰ τὸ πρόχειρον τῆς μνήμης περὶ ὧν ἡρώτησας ἀπεδόθη· εἰ δέ τι καὶ τῆς

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΡΑΕ.

Πῶς οὐκ ἔστιν ἐνῆρτον τὸ λέγειν· « Ἐὰν τις σε βαπίση ἐπὶ τὴν δεξιάν σου, στρέψον αὐτὴν καὶ τὴν ἄλλην. » — « Εἰ δὲ καλῶς, τί με δέρεις; »

Πολιτείας ἡμέρων καὶ ἀσασιάστου κρηπίδα πηγνύς ὁ Σωτὴρ, « Ἐάν τις σε βαπίση ἐπὶ τὴν δεξιάν σου, στρέψον αὐτὴν καὶ τὴν ἄλλην, » τὴν ἐντολὴν ταύτην ὑποβάλλεται, αὐτὸς δὲ πληγὰς, τὰς ἐξ ἀνθρώπων, ἐπὶ κόρῃς λαβὼν ἀντὶ τοῦ στρέψαι, « Τί με δέρεις; » ἡμεῖψατο. Οὐδαμῶς, ὡς ἂν εἰς τὸ ἀπερίσκεπτον (19) περιτραπείη τὸ περιέργον τῶν λογισμῶν, τοῖς ἔργοις τὸν λόγον (20) καταστρεφάμενος, τρόπον δὲ τινα μᾶλλον κἂν τῇ τοιαύτῃ πράξει τὸ ῥῆμα βεβαιωσάμενος. Κάκει μὲν γὰρ ἡ παραίνεσις τὴν ἀμοιβαίαν τιμωρίαν περιέκοπτεν, δι' ἧς εἰς τὸ ἀπειρον ἡ στάσις προέρχεται. Διὸ τῆς πρώτης ἀντεπιχειρήσεως ἐξίστασθαι διετάξατο. Καὶ νῦν δὲ τὸ αὐτὸ διεπράξατο. Οὐ γὰρ ἀμύνῃς χειρὶ τὴν βαπίσαν τῆς ὕβρεως δίκην εἰσπραξάτο, δικαιολογία δὲ μόνῃ ῥημάτων τὴν ἀδικίαν διήλεγεν.

Ἀχθεῖ δ' ἂν οικειότερον εἰς συμφωνίαν μᾶλλον τὸ νομιθεὶν ἀντιφθέγγεσθαι, ὅτι ἐκεῖ μὲν τοῖς ἀδικούσιν εἰς τὸ σῶμα καὶ περὶ σῶμα μὴ δεῖν ἀπείρηκεν ἀντανίστασθαι. Ἐνταῦθα δὲ πλάνης γραφὴν, καὶ βλάβης ἀνθρώπων, οὗς ὠδήγει τε καὶ διέσωζε, διωκόμενος, εἰ μὴδὲ ῥήμασι διανέστη λύσασθαι, ἀκατασκευάζειν τοῖς βαπίσμασιν οἱ συκοφαντοῦντες ἐμχανήσαντο, ἐκείνους μὲν εἰς ἄρεσιν ἀπέλυεν τοῦ ἐγκλήματος, καὶ πρὸς θράσος μᾶλλον ἐπέτρεβεν τῆς ἀνοσιότητος, αὐτὸν δὲ τῆς συκοφαντίας καὶ τοῦ ψεύδους, ἅπερ αὐτοῦ δυσσεβῶς κατέχεον, οὐκ ἂν τὰς αἰτίας ἀπέλυτο. Ποῦ τοιγαροῦν ἐναντία ταῦτα, ἡ μαχόμενα, τὸν βαπίσαντα μὴ ἀντιβαπίσης, τὸν δὲ γραφόμενόν σε πλάνης ἡ δυσσεβείας ἡ τὴν σωτηρίαν κηρύττοντα, ὡς εἰσηγήτην ἀπωλείας, τοῦτον μὲ

¹¹⁹ Matth. v, 39; Luc. vi, 29. ¹²⁰ Joan. xviii, 25.

NOTÆ.

(19) Sequor Colbert. qui ita habet pro εὐπερίσκεπτον.

(20) Ita scribo pro τῶν λόγων, quod est in libris.

ἐπιτρέψῃς ταῦτά σοι περιάπτειν, μηδ' ὑποκατακλι-
 θείς (21), μὴ φωνῇ, μὴ διαθέσει σιγῶσῃ (22) μηδ'
 ἄλλον εἶναι τρόπον ὑπαίτιος; Ἀλλὰ τῷ μὲν τῆς ἀλη-
 θείας φιλοθεάμονι οὐδὲ πρόφασιν ἔτι τὰ εἰρημένα
 ἀμφισβητήσεως ὑπολείπει. Τὸ δὲ, « Μὴ ποιεῖτε (23)
 τὴν ἐλεημοσύνην ὑμῶν ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων »
 καὶ, « Ὅποιεῖ ἡ δεξιὰ σου, μὴ γινώτω ἡ ἀριστερά
 σου » καὶ, « Ὅταν νηστεύῃς, μὴ σαλπίσῃς ἐμπροσ-
 θέν σου, ὥσπερ οἱ ὑποκριταί, » πρὸς τὸ, « Οὕτω
 λαμπάτω τὸ φῶς ὑμῶν ἐμπροσθεν τῶν ἀδελφῶν,
 ὅπως ἴδωσι τὰ καλὰ ὑμῶν ἔργα, καὶ δοξάσωσι τὸν
 Πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς, » τοσοῦτον ἀπ-
 ἔχει τοῦ μάχεσθαι (24), ὥστε καὶ τὴν οὐ μάλιστα
 συμφωνίαν κρύπτει τῇ ἐμῇ κατασκευάζει. Κακία μὲν
 γὰρ ἡ ἐπιδείξις καὶ τὸ θηράσαι (25) δόξαν, νέμεσιν
 τε σὺν δίκῃ καὶ φόβῳ, οὐ γραφόμενον ἀπὸ τῶν σπου-
 δαίων, κινούσα. Ἡ δὲ φυγὴ τῆς κενοδοξίας ἀρετὴ τέ-
 ἐστιν καὶ σεμνοῦ ἥθους καὶ τῶν συνετῶν ἀνθρώπων
 ἀποτίκτειν οἶδεν εἰς Θεὸν τὴν εὐχαριστίαν, οὐ βλέ-
 πουσιν μὲν δοξοκοπίαν ἀτιμαζομένην, ἀρετὴν δὲ τι-
 μωμένην. Πῶς οὖν οἱ ἐνδεικνύμενοι δόξαν ἐξ ἀνθρώ-
 πων θηρῶνται, ἐξ οὗ μᾶλλον αὐτοῖς ἔπεται φόβος;
 Καὶ πῶς ἀπέχουσι τὸν μισθὸν αὐτῶν; οὐκ ἀπὸ γε
 τῶν θεοφιλῶν καὶ σπουδαίων, τοὺς δὲ πολλοὺς καὶ
 ἀγελαίους (26) διαπλαυῶντες, καὶ μηδὲν πλέον ἔχον-
 τας διακτέψασθαι τοῦ φαινομένου. Εἰ τοίνυν τὸ κε-
 νοδοξον φαύλους ποιεῖ, καὶ τὴν ἐξ ἀνθρώπων νέμεσιν
 ἐγείρει, ἡ δὲ τοῦτου φυγὴ τάναντία πράττει, καὶ
 τοὺς ἐπεικεστέρους εἰς δοξολογίαν Θεοῦ παραπέμπει,
 πῶς οὐχὶ συστατικὸν εὐρίσκεται μᾶλλον τοῦ (27) μὴ
 ἐπιδείκνυσθαι, μηδὲ κενοδοξεῖν τό· « Οὕτως λαμπάτω
 τὸ φῶς ὑμῶν ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων »

hominibus; » commendare hoc in primis existimabitur, ne quis se ostendet et vanam gloriam aucupetur?

Ἀλλὰ πῶς λάμψει τὸ φῶς ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώ-
 πων, μηδὲν τῶν ἐν κρυφῇ πραττομένων συνιέντων;
 Εἰρηται μὲν ἡδῇ. Πλὴν οὕτω μᾶλλον. Ὅ γὰρ βλέπων
 ἐν τῷ κρυπτῷ Πατὴρ, αὐτὸς τῆς ἔνδον ἀστραπῆς
 τὴν αἴγλην δυνατός ἐστιν εἰς τὸ φανερὸν ἐναυγά-
 σαι. Ἄλλως τε δυσὶν ὁ σπουδαῖος χαρακτηρίζεται
 τρόποις, καὶ δυσὶ μάλιστα γράφεται χρώμασι,
 τῇ (28) καθ' ὁμοίωσιν τοῦ Πλάστου ἀρετῶν αἰρέσει
 καὶ κακίας φυγῇ. Ἡ μὲν οὖν τῆς κακίας φυγὴ (29)
 λάμπει πάντως ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, κἀν ἔσω
 τις (30), ὅση δύναμις, κατέχη τὴν λαμπρότητα. Τὸ
 γὰρ μὴ χεῖρα κακὸν εἶναι, μὴ περὶ ὕδριν, μὴ περὶ
 χρήματα, μηδ' ἀκρατῇ γλώσσῃ περὶ διαβολὴν, περὶ
 ὀρκους, περὶ ὁμοία, καὶ ἀπλῶς ἐν πάσι (31) μηδενὶ

A salutis praconem, pernicipi doctorem pronuntiarit
 illum ista tibi impingere ne patiaris, neque, sub-
 mittens te, vel voce, vel silentis habitu, vel ulla
 alia ratione reus culpae videaris. Itaque cordato
 cuique veritatis scrutatori nec minima dubitandi
 causa ex dictis illis subnascetur. Illa vero Domini
 dicta : « Ne faciatis eleemosynas vestras coram
 hominibus » ; et : « Quae facit dextera tua, ea
 non norit sinistra tua » ; et : « Si jejnaveris,
 ne buccines ante te, ut hypocritae » ; tantum
 abest, ut cum illis : « Ita luceat lux vestra coram
 hominibus, ut bona vestra opera videant, et
 Patrem vestrum in caelis laudent » , pugnent, ut
 meo quidem iudicio secum invicem egregie conspi-
 rent. Vitium enim est ostentatio omnis, et, af-
 fectatum gloriae studium, vindictamque et repre-
 hensionem, quae alioquin ex rebus praeclaris non
 nascitur, excitat : vanae vero gloriae fuga et virtus
 est, et honestos decet, cordatosque homines ad
 gratias Deo agendas permovet, quando ambitionem
 contemni, virtutem vero in pretio haberi vident.
 Quomodo itaque ostentantes se gloriam ab homini-
 bus aucupantur, unde contumelia potius illis
 nascitur? Et quomodo referunt mercedem suam?
 non sane ab hominibus, Deo charis et virtutis cul-
 toribus, sed a vulgo et gregariis hominibus, quos,
 tanquam externa tantum judicare valentes, deci-
 piunt. Quod si itaque vanae gloriae studium homi-
 nes malos efficit, hominumque invidiam irritat,
 ejusdem vero fuga omnia alia conciliat, et optimos
 quosque ad divini Numinis laudem incitat, nonne
 dictum illud : « Ita splendeat lux vestra coram

Quomodo vero lucebit lux coram hominibus,
 qui nihil eorum, quae in obscuro aguntur, perspi-
 ciunt? Id quidem jam expositum est, sed ex se-
 quentibus amplius intelligitur. Pater scilicet, qui
 obscura perspicit, splendorem intus latentem in
 apurum proferre potest. Praeterea vero bonus
 quisque ex duabus rebus cognoscitur, et duabus
 potissimum notis distinguitur, hinc ex virtutum
 studio, quo conditori sit similis, hinc ex fuga
 vitiorum. Jam vero vitiorum fuga semper splendet
 coram hominibus, etiamsi quis, quoad potest,
 lampadem intra se contineat. Si quis enim manu
 non abutitur circa injurias et circa pecuniam; si
 linguae temperat circa calumnias, jusjurandum,

²¹ Matth. vi, 1. ²² ibid. 3. ²³ ibid. 16. ²⁴ Matth. v, 16.

NOTE.

(21) Ms. ὑποκατακλιθεῖς.

(22) Ita recte Colb. pro σιγῶσῃ.

(23) Codex alter ποιεῖται.

(24) Ἀνέχει τοῦ μάχεσθαι, Colb. pro ἀπύχε-
 σθαι.

(25) Idem pro θήρης καὶ.

(26) Sic scribo pro ἔχοντες · refertur enim ad vo-
 cem ἀγελαίους.

(27) τοῦ scripsi pro τό, et mox τό, pro τοῦ. Ita

enim sensus jubet.

(28) Ita scribendum pro τό.

(29) ἡ μὲν οὖν τῆς κακίας φυγὴ debeo Colbertino,
 quae verba ex altero male exciderant ob proxime
 antecedens : καὶ κακίας φυγῇ.

(30) Idem Colb. pro ἐσώδ.

(31) Sic scribendum pro πάσῃ, et mox λαβὲν pro
 λαβεῖν.

et hujus generis alia; si denique nullam cuiquam animadvertendi in se occasionem præbet; hæc, inquam, et hic, similia, invitis etiam nobis, illustrem et clarissimam lucem hominum oculis offundunt. Idem hoc divus Paulus, Timotheo sacerdotii leges inculcaus, ait: « Oportet vero illum bonum testimonium etiam ab externis habere³². » Vitorum porro fuga efficit, ut Judæis et gentilibus, et toti Ecclesiæ Christi non sint offendiculo³³. Jejunium vero, et pauperum miseratio, lacrymæque oculorum et intentæ precatio clam fieri amant; eadem vero itidem fugam vitorum sui habent interpretem altum clamantem, et præconem illustrem, quandoquidem illa hominum oculos primum perstringens occultæ etiam virtutis splendorem secum ferre, et oculis ingerere consuevit.

Sunt vero etiam, sunt virtutes nonnullæ, quas in medium proferre, maxime vero illos, qui aliis præfeci sunt, oportet. Justitiam puto, et pietatem, earumque vindicem, fortitudinem, aliasque illis affines. Propterea nec illas Servator in obscuro haberi jubet, sed jejunium potius, elemosynam, hisque similes. In omnibus tamen illud, quod ad ostentationem et vanæ gloriæ studium spectat, procul esse vult, atque id quidem per *occultum* illud, et præceptum: « Ne sciat dextera tua ea, quæ sunt sinistræ, » indicat. Qui vero mentem puram et affectu superiorem habet, sive is domi, sive in ecclesia, sive in media urbe bonum faciat, præceptum Domini curatissime observat. Ille enim non ad ostentationem, neque per vanæ gloriæ aucupium sua agit, sed opere suo spectantes quosvis ad laudem Patris convertit. Quoniam vero non multos tales videmus præclari enim operis altitudo mentem secum evehit, vanumque gloriæ studium grave telum demittit, pectusque etiam probe munitum lædere et ad inferiora præcipitare potest), multo tutius est, si bona atque ea in primis, de quibus diximus, in occulto præstentur. Qui vero extra omnem teli hujus jactum positi sunt, illis virtutem etiam in aprico et palam consecrari licet. Ita Salvator quoque noster nonnunquam miracula sua inter medios homines et in synagogis patrabat; nonnunquam vero illa publicari non patiebatur. Alterum quidem eorum faciebat, quod, sicut affectibus aliis omnibus prorsus non erat obnoxius, ita nec ostentationi patebat. Alterum vero, ut regulam et exemplum nobis præberet, ad fugiendam ostentationem, et errabundos vulgi plausus sollicite vitandos. Perfectius itaque et perfectiorum hominum est, quod diximus, publicum virtutis studium et exercitium, tutius vero occultum. Ibi enim latens

Α μηδεμίαν λαβὴν ἐμπαρέχειν· ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα. καὶ μηδαμῶς βουλομένων ἡμῶν λαμπρὸν ἀναστράπτει καὶ μέγα φῶς τοῖς ἀνθρώποις. Τοῦτο καὶ ὁ θεὸς Παῦλος, θεσμούς τῆς ἱερουσῶνης ὑπογράφων Τιμοθέῳ, λέγει· « Δεῖ δὲ αὐτὸν καὶ μαρτυρίαν καλὴν ἔχειν ἐκ τῶν ἑξωθεν. » Ἀλλὰ καὶ τὸ ἀπροσκόπου γενέσθαι Ἰουδαίοις τε καὶ Ἑλλήσι, καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ πάσῃ τοῦ Χριστοῦ, ἣ τῆς κακίας συνίστηται καὶ κατασκευάζει φυγῇ. Νηστεία δὲ, καὶ πενήτων οἶκτος, καὶ δάκρυον ἐξ ὀμμάτων, καὶ προσευχῆς τόπος φιλεῖ μὲν τῆς ἐργασίας τὸ κρύφιον, οὐδὲν δὲ ἥττον μηνυτὴν μεγαλόφωνον καὶ κήρυκα διαπρύσιον τὴν τῇ· κακίας ἔχει φυγὴν, ἥτις τοῖς ἀνθρώποις προεκλάμψασα συνεφέλεσθαι πως καὶ συνδιαλάμπειν φιλεῖ, καὶ τῆς κρυφίου ἀρετῆς τὴν μαρμαρυγὴν.

Εἰσὶ δ' οὖν, εἰσὶ τινες ἀρεταί, ἃς εἰς τὸ μέσον εἰκὸς πράττειν καὶ μάλιστα τοὺς προσετηκότας, δικαιοσύνην, φιλίαν, καὶ εὐσέβειαν, καὶ ἡ ταύτης πρόμαχος ἀνδρεία, καὶ ὅσαι συνέριθοι. Διόπερ οὐδὲ ταύτας ὁ Σωτὴρ τῷ λαμβάνοντι περιγράφεσθαι κελεύει, νηστείαν δὲ καὶ ἐλεημοσύνην, καὶ εἰ τι ὅμοιον. Πλὴν ἐπὶ πασῶν γε τὸ πρὸς ἐπίδειξιν τε καὶ τὸ κενόδοξον ἐξορίζει, καὶ τοῦτο αὐτῷ τὸ κρύφιον (32) βούλεται, καὶ τὸ μὴ γινῶναι τὴν δεξιάν τὰ τῆς ἀριστερᾶς. Ὁ δὲ καθάρουσάν τὴν γνώμην ἔχων καὶ ἀνωτέραν τοῦ πάθους, ἃν τε ἐν οἰκίᾳ, ἃν τε ἐν ἐκκλησίᾳ, ἃν τε ἐν αὐτῇ μέσῃ πόλει· πράττη τὸ καλὸν, τῆς Δεσποτικῆς ἐστὶν ἐντολῆς ἀκριβέστατος φύλαξ. Αὐτός τε γὰρ οὐ πρὸς ἐπίδειξιν οὐδὲ κενῆς δόξης προβολὴν τὴν πρᾶξιν ποιεῖται, καὶ τῷ ἔργῳ τοὺς ὀρῶντας εἰς τὴν τοῦ Πατρὸς δόξαν ἐπιστρέφει. Πλὴν ἐπειπερ οὐ πολλοὺς ὀρῶμεν (ὅτι συνανυψοῖ ἑαυτῷ τὸ ὕψος τοῦ κατορθώματος· σφοδρὸν γὰρ ἀφίησι κάτωθεν ἡ κενὴ δόξα τὸ βέλος, καὶ δυνατὴ (33) πολλάκις καὶ στερεὴν ἥθος διελάσαι, καὶ πρὸς τὰ κάτω περιτρέψαι), ἀσφαλεστέρα πολλῷ ἢ ἐν τῷ κρυπτῷ, καὶ μάλιστα τῶν εἰσαγομένων εὐρίσκεται ἐργασία. Τοῖς δ' ἐξω παντελοῦς βέλους γεγονόνιν ἀχώλυτος ἡ ἐν φανερῷ καὶ δημοσίᾳ πραττόμενη. Ἐπεὶ καὶ ὁ Σωτὴρ ποτὲ μὲν εἰς μέσους καὶ ἐν ταῖς συναγωγαῖς τὰ θαύματα ἐπετέλει, ἔσθ' ὅτε δὲ οὐκ εἰς δημοσιεύεσθαι ταῦτα. Τὸ μὲν, ὅτι καθάπερ καὶ τοῖς ἄλλοις πάθεσιν ἀπροσπέλαστος ὁλως ἦν, οὕτω καὶ τὴν κενόδοξίαν ἀπρόσβιτον κατεῖχεν· τὸ δὲ, κανόνα καὶ γινώμονα παρέχων ἡμῖν, φεύγειν τε τὰς ἐπίδειξεις, καὶ τοὺς πεπλανημένους τῶν πολλῶν διακρούεσθαι ἐπαίνους. Τελειότερα μὲν οὖν καὶ τελείων, ὥσπερ ἔφαμεν, ἢ ἐν τῷ μέσῳ πρᾶξις, ἀσφαλεστέρα δὲ ἡ λαμβάνουσα. Ἐκεῖ μὲν γὰρ πολλάκις λαβοῦσα συνεισδύεται τῇ ἀρετῇ ἡ κακία, ἐνταῦθα δὲ τόγε ἐπ' αὐτῇ τῇ κρυφίῳ πράξει ἀποτελεῖται παντελῶς αὐτῇ (34) ἡ διείσδυσις.

³² I Tim. iii, 7. ³³ I Cor. x, 32.

NOTÆ.

(32) ἐν τῷ κρυπτῷ, Matth. vi, 4.
(33) Cum Colb. pro διὰ τί.

(34) Malim αὐτῆς, scilicet κακίας, vel αὐτῇ ἡ διείσδυσις.

Οὗτος οὐδαμῶς οὐκ ἔστιν ἐναντία τῶν Δεσποτικῶν Ἀ
 ῥημάτων ἢ νομοθεσία.

Ἰδοὺς δ' ἂν καὶ ἄλλως οὐδὲν ἤττον τὸ ῥηθέν.
 Ἐλέγχων γὰρ τοὺς Φαρισαίους ὁ Σωτὴρ, καὶ μετα-
 ρυθμίζων αὐτῶν τὸ κατεσχηματισμένον καὶ ὑποῦλον
 εἰς τὸ κόσμιόν τε καὶ τὸν χρηστὸν τρόπον, ἀπαίπειν
 μὲν αὐτοῖς φεύγειν τὸ πρὸς ἀνθρώπους ζῆν, διώκειν
 δὲ, ὅσα θεραπεύει Θεόν. Τοὺς οὖν τὴν κενοδοξίαν
 νοσοῦντας ἀπαλλάσσει τῆς νόσου, πρὸς ἐκείνους
 φησὶν· «Μὴ ποιεῖτε τὴν ἐλεημοσύνην ὧν ἐμπροσ-
 θεν τῶν ἀνθρώπων» καὶ, «Ὁ ποιεῖ ἡ δεξιὰ σου, μὴ
 γνῶτω ἡ ἀριστερὰ σου,» καὶ ὅσα ὅμοια. Τοὺς ἐμπα-
 θεῖς περικαθαίρων τοῦ πάθους, τοὺς ὑποκριτὰς
 ἐλαύνων τῆς σκηνῆς, τοὺς ὑπὸ ζόφῳ καὶ πλάνῃ
 πολιτευομένους, εἰς τὸν ἀπλανῆ καὶ καθαρὸν τῆς
 ἀρετῆς βίον μετακαλῶν, ἐξ οὗ διαυγάζει ἡ ἀπάθεια
 καὶ ἡ ἀληθὴς δόξα, καὶ ἡ λαμπρότης τῆς ψυχικῆς.
 Οὕτως οὐκ ἔστιν ἀλλήλοις ἐναντία τὰ θεῖα καὶ ἱερὰ
 Λόγια, ὥστε τούναντίον οὐδ' ἂν τι γένοιτο τῶν ἔργων
 ἀπαστρέφαι τὴν λαμπρότητα, εἰ μὴ τῆς κενοδοξίας
 τὸν ζόφον πρότερον διασκεδάσῃ, καὶ περιέλοι ἐξ
 αὐτοῦ.

Ἄλλως τε δὲ, εἰ τὸ μὴ σκανδαλίζειν τὸν πλησίον
 σύνδρομόν ἐστι, μᾶλλον δὲ προηγούμενον τοῦ περι-
 λάμψαι τοῖς ἔργοις τοὺς ἀνθρώπους, τὸ δὲ, μὴ ποιεῖν
 πρὸς ἐπίδειξιν, ἐν τῷ μὴ σκανδαλίζειν ὡς ἐν μέρει
 νόμος περιέχεται τῷ ὅλῳ. Καὶ τὸ φεύγειν ἄρα τὴν
 κενοδοξίαν προπαρασκευὴ γίνεται τοῦ ἐμπροσθεν
 τῶν ἀνθρώπων διὰ τῶν ἔργων ἀναλάμψαι. Ἀλλὰ
 γὰρ τὰ μὲν Κυριακὰ λόγια σὴν (35) συνεξαίτησιν τε
 καὶ χάριν διαφόροις ἐπιβολαῖς ἀντὶ τοῦ διαφωνεῖν
 ἐπεδείχθη μᾶλλον ἀσπαζόμενα τὴν συμφωνίαν.

Ἔστι δὲ καὶ Δεσποτικῶν ἡ μίμησις νόμων, κακεῖ-
 θεν ἔχει τὴν πρόθεσιν, τὸ πλείοσιν ἐπιχειρήμασι
 μεθοδεύειν τὰ στασιάζειν ἀλλήλοις δοκοῦντα τῶν
 προβλημάτων. Καὶ γὰρ αὐτὸς ὁ κινὸς καὶ Πλάστης
 καὶ Διδάσκαλος, καὶ Σωτὴρ εἰσηγητὴς ὁρᾶται τοῦ
 κανόνος, οἷς ἐποίησεν. Οὐκ ἄρα δ' ἴσως ἐν ταυτῷ
 σοι συνδιδεχάμενος καὶ τὴν θεωρίαν τοῦ τρίτου ζη-
 τήματος. Ὅτε γὰρ τὸ ἀχάριστον καὶ ἀνάσχυτον
 ἔθνος τῶν Ἰουδαίων τῆς ἐν Σαββάτῳ αἰτολογίας τοὺς
 μαθητὰς αἰτίας εἰσέπραττεν, οὐχ ἐνὶ γε τρόπῳ τὸ
 ἐπηρεαστικὸν αὐτῶν ἐπεστόμισεν. Ἀλλὰ πρῶτον μὲν
 τὴν ἀνάγκην αὐτοῖς ἀντεπέστησεν. Τοῦτο γὰρ καὶ
 κατασκευάζεται τῇ κατὰ τὸν Δαβὶδ πράξει καὶ τῷ
 παραδείγματι, ὅς τοὺς ἄρτους φαγῶν οὐκ ἐξόν τῆς
 προθέσεως, αἰτίας ἀφίεται. Δεύτερον δὲ ἀπὸ τοῦ τό-
 που, ἦτοι παρὰ τὸ ἐν τῷ τόπῳ προνόμιον. Παρα-
 δειγματικὸν μὲν καὶ τοῦτο, πλὴν τοῦ προτέρου βα-
 ρύτερον. Ὅσπερ γὰρ ἡ αὕτη πρᾶξις ἐξω μὲν τοῦ ἱεροῦ

vitium saepe virtuti se miscet; hic vero, per occul-
 tum nempe virtutis exercitium, vitii subreptio
 penitus cavetur. Illa itaque Domini praecepta sibi
 neutiquam adversantur.

Hæc, quæ dicta sunt, alia quoque ratione illu-
 strare et perspicere licet. Phariseos enim castigans,
 moresque eorum simulatos et sublestos ad veram
 honestatem et probitatem compositurus, vetuit ne
 ad hominum iudicium vitam suam agerent, sed
 ea potius consecrarentur, quæ Deo probantur.
 Hos itaque a vanæ gloriæ studio avocaturus, ita
 eos alloquitur : « Ne faciatis eleemosynam vestram
 coram hominibus; » et : « Quod facit dextera tua,
 illud nesciat sinistra; » aliaque his similia. Homi-
 nes itaque, affectibus indulgentes, a malo hoc pur-
 gat, hypocritas ex theatro propulsat, homines,
 inter nebulas et errores vitam agentes, ad vitam
 inculpatam et puro virtutis studio coruscantem, ex qua
 immunis ab affectibus animus, veraque gloria, et
 mentis splendor emicat, perducit. Propterea divina
 et sacra illa oracula adeo sibi invicem non adver-
 santur, ut potius lampas bonorum operum apud
 neminem lucere possit, nisi qui prius vanæ am-
 bitionis caliginem dispulerit, seque ab illa li-
 berarit.

Idem hoc etiam alia ratione probatur. Quod si
 offendiculum non ponere proximo conjunctum est,
 vel prævium potius illi, ut recte facta ab homini-
 bus conspiciantur; nihil autem ad ostentationem
 facere, tanquam pars respectu totius, requiritur,
 ut offensionem non sinimus; consequitur fugam vanæ
 ambitionis præparare hominem, ut operibus suis
 coram hominibus lucere possit. Itaque ad peti-
 tionem tuam tuæque causa variis modis ostensum
 a me est, Domini nostri dicta adeo sibi invicem
 non adversari, ut consensio potius manifesto
 appareat.

Imitor vero hic Domini nostri exemplum, quod
 facit, ut pluribus modis et argumentis in concor-
 diam illa redigantur, quæ secum invicem pugnare
 videntur. Ipse enim communis nostrum et conditor,
 et doctor, et Servator, ex iis, quæ ipse fecit, hanc
 regulam docuisse intelligitur. Dum in hoc sum,
 non injucundum tibi fortasse fuerit, etiam tertie
 quæstionis examen suscipere. Cum enim improba
 et impudens Judæorum natio discipulos rationem
 reddere jubeat¹, cur in Sabbato sementem com-
 edissent, non uno modo injurias eorum sermones
 compescebat. Primo quidem loca necessitatem illis
 obvertebat. Id scilicet ipso Davidis factio et exemplo
 firmabatur, qui, cum panes propositionis, quibus
 vesci non licebat, comedisset, a culpa immunis
 habebatur. Alterum argumentum petit a loco, sive
 potius a prærogativa quadam, loco propria. Ar-
 gumentum hoc iidem ab exemplo ducitur, sed

¹ Matth. xii, 1 seqq.

NOTÆ.

(35) σὴν habes ex Colbert. Vocula hæc in altero obsequens συνεξαίτησιν omissa erat, ubi tamen at-
 que adeo et hic rectius legetur σὴν ἐξαίτησιν.

priori illo est gravius. Sicut enim eadem actio, si A quidem extra locum sanctum fiat, crimini facit obnoxium, quæ in sancto loco patrata, reum non reddit; ita, si qui alii simpliciter in Sabbato frumento vascantur (largiar hoc vobis,) culpæ sunt obnoxii. At vero illi, qui hominum sunt servatores, et doctores, quique cum ipso sacerdotii Domino et legislatore versantur, vel propterea ab omni crimine immunes habentur. Quæ enim hic sunt, sancto illo loco sunt majora. Porro vero misericordiæ quoque nomine amentiam eorum castigat. Si enim sacrificium, inquit, præstat observatione Sabbati, lex vero vestra misericordiam sacrificio præfert: « Misericordiam enim, inquit, volo, non vero sacrificium »; illi utique, qui pro eo, quod ad misericordiam flecti debebant, prævaricationis pœnas poscunt, majoris peccati rei merito habentur, umbram legis vindicantes. Præterea quarto etiam argumento in eosdem animadvertit, dicens, hominem non propter Sabbatum factum, sed Sabbatum potius in hominis commodum conditum esse³². Denique et verborum flagello amentiam eorum quintam infligit plagam, qua simul instar Domini cum majore quadam auctoritate et efficacia eosdem castigat. « Dominus enim, inquit, Sabbati est Filius hominis³³. » Quod si vero Filius est Dominus; discipuli autem vel maxime filii sunt et hæredes (illi enim primi non ex sanguine, nec ex voluntate carnis nec ex voluntate viri, sed ex Deo geniti sunt, et a Deo in filios adoptati³⁴); iidem sane non servient, sed dominabuntur Sabbato. Hoc igitur Domini opere, allisque illi similibus, muniti et edocti, illam, ut volebas, oraculorum venerabilium apparentem dissensionem, variis modis in consensionem manifestam traduximus. Atque illa quidem nostra ita habes. Si vero ingenii tui felicitas, et iudicii acumen, sacræque doctrinæ copia et dicendi ubertas jucundiora et sublimiora invenerit (inveniet vero omnino, modo voluerit, siquidem ego te, amicum meum, recte novi); mutuum hanc benevolentiam instar amplissimi præmii accepero.

QUÆSTIO CXXXVI [Coist. CLVIII. Taur. CLVIII].

Quare Paulus apostolus in epistolis suis nomen suum præmittit?

Editorum a Wolfio (l. c. p. 750-770 Galland. l. c. p. 752, 756, n. 55). — De Paulo suis epistolis proprium nomen præponente.

Divinus Paulus Epistolis suis nomen suum præfigit, ideo, quod os suum sine commemorata Domini beneficentia aperire noluit. Gratia enim illi nomen quoque novum imposuit, quæ Saulum in Paulum non solum quoad mores, sed etiam quod ad appellationem converterat. Propterea vocat se Paulum, tanquam qui ipsum nomen Domini in se

γινομένη· πρὸς δικήν ὑπάγει, ἐν αὐτῷ δὲ τῷ ἱερῷ ἀνεύθυνον ἀπολύει· οὕτω καὶ σιτολογεῖν μὲν τινας ἀπλῶς ἐν Σαββάτῳ (δεδοσθῶ γὰρ ὑμῖν,) ποιεῖ ἐν εὐθύνοις· τοὺς δὲ τῶν ἀνθρώπων σωτήρας καὶ διδασκάλους, καὶ αὐτῷ τῷ τῆς ἱερωσύνης συνόντας Δεσπότη καὶ νομοθέτῃ παντὸς αἰτιάματος ἀπαλλάττει. Πολλῷ γὰρ μεῖζον τοῦ ἱεροῦ τὰ ἐνταῦθα. Ἐτι δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ ἑλέου τὴν αὐτῶν ἀπόνοιαν στηλιτεύει. Εἰ γὰρ μεῖζον μὲν ἢ θυσία τῆς παρατηρήσεως τῆς ἐν Σαββάτῳ, ἐπιπροσθὲ τε τῆς θυσίας καὶ ὁ νόμος ὑμῶν τὸν ἑλεον ἄγει· « Ἐλεον γάρ, φησὶν, θέλω, καὶ οὐ θυσίαν· » οἱ τοὺς μαθητὰς ὁρῶντες λιμῷ καὶ ἀστίᾳ πιεζομένους, εἶτα ἀντὶ τοῦ ἐπ' ἑλεον (56) τραπῆναι δίκην εἰσπραττόμενοι παρανομίας, οὗτοι πολλῷ χαλεπωτέραν παραβάσει τὴν σκιάν τοῦ νόμου διεκδικεῖν εἰσὶν ἐαλωκότες. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τετάρτῳ τούτους ἀπορραπίζει λόγῳ, οὗ διὰ τὸ Σάββατον τῷ ἀνθρώπῳ γεγονέναι λέγων, ἀλλ' ἀνάπαλιν ἀνθρώπου χρεῖα τὸ Σάββατον ὑπεστάναι. Ναὶ δὴ καὶ μέχρι πέμπτης πληγῆς τῆς ἀνοίας αὐτῶν τῇ μάστιγι τῶν λόγων καθικνεῖται, δεσποτικώτερον λοιπὸν καὶ μετ' ἐξουσίας αὐτοὺς ἐπιπλήττων. « Κύριος γὰρ ἐστὶ, φησὶν, ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ Σαββάτου. » Εἰ δὲ Κύριος ὁ Υἱὸς, υἱοὶ δὲ καὶ κληρονόμοι μάλιστα οἱ μαθηταὶ (οὗτοι γὰρ καὶ πρῶτοι οὐκ ἐξ αἱμάτων, οὐδὲ ἐκ θελήματος σαρκὸς, οὐδὲ ἐκ θελήματος ἀνδρὸς, ἀλλ' ἐκ Θεοῦ ἐγεννήθησαν, καὶ τῆς ἀνωθεν υἰοθεσίας ἡξιώθησαν)· οὐκ ἔτι δουλεύουσιν, ἀλλὰ κυριεύουσι τοῦ Σαββάτου. Ἐξ οὖν τῆς Δεσποτικῆς ἐργασίας ταύτης, καὶ ὅση παραπλησία, δυναμωθέντες τε καὶ στοιχειωθέντες, ὥσπερ ἤτησας, λόγοις διαφόροις τὴν τῶν σεπτῶν Λογίων δοκοῦσαν διαφωνίαν εἰς ἀσασίαν συνηγάγομεν συμφωνίαν (57). Ἀλλὰ γὰρ τὰ παρ' ἡμῶν σοὶ ἐπὶ τοσούτον. Εἰ δὲ τὸ σὺν τῆς διανοίας τάχος, καὶ τὸ ἐν φρονήματι συνετὸν, καὶ τῶν ἱερῶν θεωρημάτων ὁ πλοῦτος, καὶ ῥήτωρ τέχνη γλυκύτερά τε καὶ ὑψηλότερα προσεπιθεωροῖ, προσεπιθεωρήσει δ' ἂν μόνον βουληθεῖ, εἴπερ ἐγὼ τὸν ἐμὸν οὐκ ἄγνωτον φίλον, εἰς τὸ πληρέστατον ἂν εἶην (58) τὴν ἀμοιβαίαν ἀπειληφῶς χάριν.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΑΓ'.

Διὰ τί ἐν ταῖς Ἐπιστολαῖς αὐτοῦ Παῦλος ὁ ἀπόστολος προτάττει τὸ ἴδιον ὄνομα (59) ;

D

Προτάττει τῶν Ἐπιστολῶν αὐτοῦ Παῦλος ὁ θεός· τὸ ὄνομα, μὲδὲ διαραῖ στόμα χωρὶς τοῦ μεμνησθαι τῆς Δεσποτικῆς εὐεργεσίας βουλομένους. Καὶ γὰρ αὐτῷ· καὶ τὴν κλῆσιν ἣ χάρις ἐκαίνισεν, εἰς Παῦλον τὸν Σαῦλον, ὥσπερ τοὺς τρόπους, οὕτω διαμεψαμένη καὶ τὰ ῥήματα. Διὸ φησι Παῦλος, ὁ καὶ αὐτὴν οἶονε τὴν κλῆσιν ἐκ Δεσποτικῆς φιλοτιμίας φέρων,

³² Osee vi, 6; Matth. xii, 7. ³³ Marc. ii, 27. ³⁴ ibid. 28. ³⁵ Joan. i, 13.

NOTÆ.

(56) Ita Colb. pro altero ἑλεον.

(57) εἰς ἀσασ. συνηγάγομεν συμφωνίαν, ex Colb.

(58) Idem pro εἶην.

(59) Initium hujus responsi exstat apud Oecumenium sub Photii nomine, p. 202 Commentar.

ὁ πάντα πλουτήσας ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ, τὸ ὄνομα, τὴν ἁ-
 πλίστιν, τὸν πῶλον, τὸν δρόμον, τὴν ἀποστολὴν, τὰ
 πολιτεύματα, εἰκότως τοιγαροῦν καὶ ὁ δούλος Χρι-
 στοῦ. » Ὁ γὰρ προῖκα τὸσαῦτα λαβὼν, καὶ μηδὲν
 προκαταθέμενος, πῶς οὐχὶ δούλος (40), καὶ εἰ τι
 ἄλλο, τοῦ διὰ τοσούτων τιμήσαντος; Δούλοι μὲν γὰρ
 καὶ ἄκοντες ἅπαντες, ὅσους ὁ δημιουργικὸς Λόγος
 ἐκ μὴ ὄντων εἰς ὑπαρξιν θέμενος, πρὸς τὸν Δεσπότην
 ὁρᾶν ἀναγκάζει, καὶ τοῦ Πλάστου τὸ κράτος ἐπι-
 στασθαι. Καὶ γὰρ ἀνάγκη τὸ δημιουργημα δούλον
 εἶναι καὶ ὑπεξούσιον τῆς τοῦ δεδημιουργηκότος κυ-
 ριότητος. Δούλον δὲ καὶ ὅσον τῆς τοῦ κρείττονος ἀπο-
 λαύει προνοίας, καὶ τῆς ζωῆς ὥσπερ ἐκεῖθεν ἔχει
 τὴν ὑπαρξιν, οὕτω καὶ τῆς διαμονῆς τὴν συνέχειαν.
 Εἰεν δ' ἂν εὐγνωμονοῦντες δούλοι, καὶ οἵτινες τυραν-
 νίδος πικρᾶς καὶ χαλεπῆς αἰχμαλωσίας μεγάλῃς
 ἐλευθερωθέντες λύτροις, τὸν λυτρωτὴν ἐπιγράφεσθαι
 Δεσπότην ἐγνώκασιν. Ἄλλ' ὅ γε θεὸς Παῦλος οὗ
 τοῦτοῦ ἐαυτὸν τοῖς τρόποις ὑποτάξαι Χριστῷ μέγα
 ἐποίητο. Κοινὰ τε γὰρ ταῦτα, καὶ οὐδὲν ἐξαίρετον
 οὐδὲ θαύμαστον ἐνδείκνυμενα. Ἐτέροις δὲ μᾶλλον
 ἑαυτὸν διακοσμεῖ, καὶ διαπλάττει δούλον πλεῖστοί τε
 καὶ μεζῖστοι, καὶ τῆς δουλείας καθαρὸν, καὶ ὄντως
 ἐλεύθερον λαμπρῶς ἐπιδείκνυται. Καὶ πρῶτον μὲν,
 οἷς ἔσχεν ἰδίως φιλοτιμῆσθαι τοῖς δεδομένοις αὐτῷ
 παρὰ τοῦ Πλάστου χαρίσμασι. Δεύτερον, τῷ ἐξηρη-
 μένῳ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων καὶ διαπύρῳ τῆς εἰς
 αὐτὸν ἀγαπήσεως. Καὶ τρίτον τῇ ἀποφασίστῳ τῆς
 ἀποστολῆς ὑπηρεσίᾳ, καὶ τῷ ἀπαρὰβλητῷ δρόμῳ
 τῆς δουλείας, ἐλευθέρῳ φρονήματι τὴν ὡς ἀληθῶς
 ἐμφανίζει εὐγένειαν. Καὶ πρὸς γε τοῖς εἰρημένοις
 τῇ ἀκριβείᾳ καὶ καθαρότητι τοῦ πολιτεύματος, δι'
 ὧν ἑαυτὸν δούλον καὶ σῶμα καὶ ψυχὴν καὶ λογισμοὺς,
 καὶ πάντα τὰ τῷ Χριστῷ παρεστήσατο· οὐδαμοῦ
 τὴν ἐκλογὴν αἰσχύνας, οὐδὲ τὴν ἀνωθεν ψῆφον φαν-
 λίσας, πανταχοῦ δὲ μᾶλλον θεῖαν ὡς ἀληθῶς ἀποφῆ-
 νας, καὶ τοῖς ἔργοις τὴν κρίσιν βεβαιωσάμενος, καὶ
 μηδὲν λιπὼν, τί δεῖ λέγειν τῶν ἐντολῶν ἀκατόρθω-
 τον, ὅπου λαβεῖν ἔστιν, ἅς καὶ ὑπερεβάλλετο; Δείκνυ-
 ται τοιγαροῦν ὁ θαυμάσιος Παῦλος, καθ' ἓνα μὲν
 τρόπον δούλος, ὡς τῆς δημιουργικῆς παλάμης φιλο-
 τέχνημα. Καθ' ἕτερον δὲ, ὡς τῇ ἐκεῖθεν προνοίᾳ τὴν
 ὑπαρξιν συνεχόμενος, εἰτα ὡς ἡγορασμένος τῷ Δεσπο-
 τικῷ αἵματι, λοιπὸν ἐντεῦθεν τὰ ἰδιάζοντα· οὐδὲ
 γὰρ, οὐδὲ μέχρι τούτων ἵσταται, οὐδὲ (41) τοῖς κοι-
 νοῖς τὴν αὐτοῦ δουλείαν περιγράφει, ἀλλὰ καὶ χα-
 ρισμάτων πλοῦτον περιβαλλόμενος, ἄλλης δουλείας
 ζυγῷ καὶ τρόπῳ ἑαυτὸν ὑποξεύγνυσιν, ἀντιδε-
 ξιοῦσθαι φιλονεικῶν οὐκ ἐκωθῶσι θεραπειᾶς, τὸν
 καινοτέραις αὐτὸν φιλοτιμησάμενον χάρισι. Ναὶ ὅθι
 καὶ ἀντὶ πάντων φιλεῖ τὸν Δεσπότην, φίλτρου ὑπερβο-
 λὴν οὐ λείπων (42), καὶ μεζῶν εἰ κατὰ λόγον τοῦ
 θαυμάζεσθαι. Καὶ πάντα σκόδαλα ἡγείται, ἵνα
 Χριστὸν τὸν ποθοῦμενον κερδήσῃ. Ἄλλὰ καὶ ἀπο-

amori deberet, quique a Christo omnia, nomen
 puta, fidem, desiderium, cursum, apostolatium,
 reliquamque vitæ conditionem nactus esset; nec
 minus convenienter « servum Christi » Qui enim
 gratis omnia acceperat, nihilque ante præstiterat,
 quomodo is non etiam servus, et, si quid aliud est
 inferius, illius, qui tantis eum beneficiis ornaverāt,
 appelletur. Omnes enim, etiam inviti, servi sunt,
 quotquot Verbum illud, quod omnia condidit, ex
 nihilo produciens, ad Dominum respicere, Condi-
 torisque sui potentiam agnoscere cogit. Necessē
 enim est creatum quodque servum esse, Condi-
 torisque sui potestati obnoxium. Servus vero ei
 ille est, qui majoris curæ fructum capit, quique
 eidem non solum id debet, quod sit, sed quod
 etiam esse perseveret. Servi porro etiam illi jure
 merito habeantur, quicunque ab acerbā tyrannide
 et durissima captivitate magno pretio redempti libe-
 ratorem Dominum quoque suum appellandum esse
 intelligunt. Divinus vero Paulus tanti hæc non
 fecit, ut iis tantum nominibus se subiceret; com-
 munia enim hæc habebat cum aliis, quæ nihil
 præcipui aut admiratione digni secum ferebant.
 Alia vero erant, eaque plura et majora, propter
 quæ servi se nomine cohonestat et ornat, servi-
 tutisque dignitatem et libertatem vere talem magni-
 ifice ostentat. Inter hæc primum locum tenent
 egregiæ illæ dotes, quibus a Conditore sibi con-
 cessis gloriari præ aliis poterat. Alterum est amor
 efficacissimè, et magis, quam in homines alios,
 adversus se probatus. Tertium functio apostolatus
 sine tergiversatione suscepta, nec intermissus præ-
 conii evangelici cursus. Ex his prærogativis magni-
 fice et ingenue de servitute sua sentiens veram no-
 bilitatem demonstrat. Ad hæc omnia accedebat
 curata et ingenua res suas agendi ratio, per quam se-
 ipsum servum quod ad corpus, animam mentemque
 et cætera denique omnia Christo sistebat; electio-
 nem sui adeo non deturpans, aut cœleste de se
 judicium parvi faciens, ut potius pro divino mun-
 nere, a se haberi testatum faceret, idque opere
 ipso firmaret, nec quidquam præceptorum ejus
 negligeret, ut eadem in nonnullis etiam superare
 intelligatur. Admirandus itaque Paulus ex una
 parte servum se sistit, tanquam manus omnipo-
 tentis opus; ex altera vero talem, qui per divinam
 providentiam esse perseveret, quique Domini san-
 guine sit redemptus. His vero ea, quæ propria sibi
 habet, jungit, neque in dictis acquiescit, aut com-
 muniis illis beneficiis servitutem suam circum-
 scribit. Multis enim gratiæ donis se cumulatum
 agnoscens, alius servitutis jugo et generi se sub-
 jicit, operam dans, ut non vulgari et consuetō ob-
 sequio eum, qui se novis et insolitis beneficiis

³⁷ Rom. 1, 1.

NOTÆ.

(40) ὁ γὰρ προῖκα — οὐχὶ δούλος accepi ex Col-
 bert.

(41) Colb. οὐδ' ἐν.

(42) Sic scribo pro λείπων. Mox pro εἰ malim
 legere ἤ.

inactaverat, vicissim exciperet. Propterea etiam A Dominum præ aliis omnibus amat, de amoris sui, ipsa admiratione, ut conveniens erat, majoris, magnitudine nihil remittens. Omnia porro pro rejiculis habet, ut Christum, sibi desideratissimum, lucretur. Mititur vero etiam ut præco, totumque orbem præconio suo implet, Hierosolymis, tanquam a carceribus, usque ad omnes terrarum fines excurrens, et evangelium usque ad Oceani flumina effundens. Ejusmodi servitutem servire Christo Paulus didicerat. His vero et septimum servitutis, genus accedit, quando leges et instituta vitæ, in Christo actæ, tam sancte solliciteque, ut nemo alius eorum, qui vel tunc vel postea vivebant, observavit et custodiit, corpus suum castigans et in servitutem redigens, ne aliis prædicans ipse fieret reprobus. Hæc sunt admiranda illa omniique libertate meliora servitutis genera, quæ Paulus spirabat, quæ sustinere non desinebat, quibus onustus gloriabatur. Propterea litteras scribens servum se Jesu Christi appellabat, hæc, dicebat, mea est dignitas! hoc imperatoris potestatis insigne! hoc nomine omnibus velim innotescere! Qui in mundo res suas habent, illi quidem a mundi dignitatibus celebrari cupiunt, nunc consulum, nunc præfectorum, nunc tribunorum, nunc aliis titulis utentes. Paulo vero ad gloriæ, imperii et dignitatis amplitudinem sufficit, Christi esse servum, atque hoc potius, quam alio quovis existimanda fuerit, cur Paulus nomen suum Epistolis

Quod vero additur : « Qui declaratus fuit Filius C Dei in potentia²⁹, » etc., illa mihi quidem hanc sententiam inferre videntur. *Declaratum* appellat, tanquam, qui ut talis cognitus sit, et ad notitiam hominum perductus. Res enim vel ex nomine suo cognoscere, vel definitionis alicujus ope percipere solemus. *Definitum* itaque appellat, non quasi a quoquam in filium sit adoptatus; absit hoc! neque, quod nomen Filii Dei per impositionem quamdam nactus sit; sed *definitum* vocat, tanquam qui ex proprietatibus suis nobis innotuerit, et in cognitionem nostram, quoad illa in homines cadit, pervenerit. Unde igitur, et ex quibus momentis Filius Dei determinatur, et quibus proprietatibus distinctus a nobis cognoscitur? Ex prophetis, inquit, oraculis. Id enim significat, dicens : « Quod prænuntiavit per prophetas suos in sacris Litteris³⁰. » Deinde vero ex miraculis, quæ supra naturæ vires edidit. Dicit enim : « Qui declaratus est Filius Dei in potentia³¹. » Porro ex Spiritu sancto, quem hominibus in se credentibus donabat. Denique vero ex eo, quod, qui ex Davidis semine natus erat, ex mortuis resurrexit, Horum enim omnium congeries

²⁹ Rom. 1, 4. ³⁰ ibid. 2. ³¹ ibid. 3.

στέλλεται κήρυξ, καὶ οἰκουμένην πληροῖ τῷ κηρύγματι, ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ ἐξ ἀφ' ἑαυτοῦ τινὸς πρὸς τὰ γῆς πάντα δραμὼν πέριπα, καὶ μέχρις αὐτῶν τῶν Ὀκεανοῦ βευμάτων σαλπίζας τὸ Εὐαγγέλιον. Τοιαύτην δουλείαν ὁ Παῦλος ἠπίσταντο, ἐφ' οἷς ἐξδομος δουλείας ἐξανύεται τρόπος, δι' οὗ τῆς ἐν Χριστῷ πολιτείας τοὺς θεσμούς καὶ τὰ νόμιμα καθαρῶς τε καὶ σπουδαίως, καὶ ὥς οὐκ ἂν τις ἕτερος, οὐ τότε, (43) οὐχ ὕστερον, κατῴρθωσέν τε καὶ διεφύλαξεν, ὑπωπιάζων (44) τὸ σῶμα καὶ δουλαγωγῶν, μὴ πως ἄλλοις κηρύξας αὐτὸς ἀδόκιμος γένηται. Αὗται τῆς δουλείας αἱ θαυμάσιαι καὶ κρείττους ἀπάσης ἐλευθερίας ἰδέαι (45-41) ταύταις ἀνέπνει, ταύταις οὐκ ἔληγε δουλεύων, ταύταις ἐναθλῶν ἐσεμνύετο. Διὸ καὶ γράφων δοῦλον ἑαυτὸν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀπογράφεται. B Τοῦτό μου, φησί, τὸ ἀξίωμα. Τοῦτο τῆς ἀρχικῆς ἐξουσίας τὸ ἐπίσημον. Ἀπὸ τοῦτου βούλομαι πᾶσι γνωρίζεσθαι. Οἱ μὲν ἐν κόσμῳ ἀναστρεφόμενοι ἀπὸ τῶν ἐν κόσμῳ ἀξιωματῶν δηλοῦσθαι βούλονται, ὑπάτους ἑαυτοὺς, καὶ στρατηγούς καὶ δημάρχους, καὶ τὰ τοιαῦτα ὑπογράφοντες. Παῦλος δὲ ἀρκεῖ εἰς μέγεθος καὶ δόξης καὶ ἀρχῆς καὶ ἀξιωματος, τὸ δοῦλον εἶναι Χριστοῦ, κακείθεν μᾶλλον ἢ ἀπὸ τινος ἄλλου γινώσκεισθαι. Ἄλλ' οὕτω μέντοι θεωρησῶμεν ἡ αἰτία τοῦ τε προτάττεσθαι τὴν κλήσιν τῶν Ἐπιστολῶν Παῦλον, καὶ τοῦ διὰ παντός δοῦλον ἑαυτὸν ἀναγράφειν Χριστοῦ.

præmiserit, semperque se Christi servum appellavit. C Τὸ (42) δὲ : « Ὀρισθέντος Υἱοῦ ἐν δυνάμει, » καὶ ἐξῆς, τοιαύτην τινὰ μοι δοκεῖ τὴν θεωρίαν ἔχειν· Ὀρισθέντος, φησὶν, οἰοῦμαι ἐπιγνωσθέντος, εἰς γνῶσιν ἀνθρώποις ἐληλυθός (43). Εἰώθαμεν γὰρ ἢ ἐνόματι τινα καταλαμβάνειν τὰ πράγματα, ἢ διὰ τινων ὀρίκων λόγων εἰς τὴν αὐτῶν ἀφικνεῖσθαι ἐπίγνωσιν. Νῦν οὖν, ὀρισθέντος, φησὶν οὐχὶ τὸ παρὰ τινος εἰς υἱοθεσίαν ἀνελθῆναι, ἀπαγε, οὐδ' ἐπὶ τὴν τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ προσηγορίαν ἀπὸ τινος ἐπέσχεον θέσεως, ἀλλ', ὀρισθέντος, φησὶν, ὅσον τοῦ διὰ τῶν περὶ αὐτὸν ἰδιωμάτων ἡμῖν ἐμφανισθέντος, καὶ εἰς γνῶσιν καὶ κατάληψιν, ὡς ὅλον τέ ἐστιν ἀνθρωπίνῃ φύσει, περιελθόντος. Πόθεν οὖν καὶ ἐκ τίνων ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς ἀφορίζεται, καὶ τίςιν ἰδιότητι χαρακτηριζόμενος εἰς γνῶσιν ἡμῖν ἔρχεται; Ἐκ προφητικῶν, φησὶ, χρησμῶν. Τοῦτο γὰρ παρίστησι διὰ τοῦ εἰπεῖν : « Ὁ προφηγγεῖλατο διὰ τῶν προφητῶν αὐτοῦ ἐν Γραφαῖς ἁγίαις » δεῦτερον ἐκ τῶν δυνάμεων, ἃς ὑπερφύως ἐτέλει. « Τοῦ ὀρισθέντος γὰρ, φησὶν, Υἱοῦ Θεοῦ ἐν δυνάμει, » εἰτα ἐκ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου, ὃ τοῖς εἰς αὐτὸν πεπιστευκόσι ἐχορήγει. Ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ ἀναστῆναι (44) αὐτὸν ἐκ σπέρματος τοῦ Δαβὶδ γεγεννημένον. Καὶ γὰρ τοῦτων ἀπάντων ἡ συνδρομή

NOTE.

(43) Ex Colb. loco οὗτος τε.

(44) Idem pro κοπιᾶσθαι.

(45-41) ἰδέαι scribi pro ἰδέαι.

(42) τοῦ pra τὸ, ex Colb.

(43) Respicit huc Œcumenius l. c., p. 205. his verbis : Διὸ καὶ τις τοῦ ὀρισθέντος, τοῦ ἐπιγνωσθέν-

τος φησὶ, καὶ εἰς γνῶσιν ἀνθρώποις ἐλθόντος. Εἰώθαμεν γὰρ δι' ὀρισμῶν τινων ἐπιγινώσκειν, ἃ βεβαίως καὶ οὐκ ἐν διαταγμῇ ἐπιστάμεθα.

(44) Colb. pro ἀναστάντος. S. Paulus : Ἐξ ἐναστάσεως νεκρῶν.

διορίζει καὶ ἀποδείκνυσθαι αὐτὸν τῶν ἄλλων πάντων. ὅσοις κατὰ χάριν γέγονεν υἱοὺς ἐπονομασθῆναι. Καὶ δίδουνσι καὶ διδάσκει πάντας, αὐτὸν εἶναι τὸν ἀληθινὸν καὶ φύσει Υἱὸν τοῦ Θεοῦ καὶ Θεόν. Ὅθεν δυνατὸν ἂν εἴη (45), καὶ οὐχὶ πλαγισμῶ τῶν ῥημάτων μόνον, ἀλλὰ κατ' εὐθεσίαν αὐτὰ συνείροντας τὸ ἐξαίρετον τῆς υἰότητος τοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ ἡμῶν ἀφορίσαι τε καὶ παραστῆσαι, καὶ τὴν περὶ αὐτοῦ γνῶσιν τε καὶ εἰδῆσιν σαφὴ καὶ καθαρὰν τοῖς πιστοῖς παρασχεῖσθαι. Ὅλον εἰ τις ἐρωτῇ, τί ἐστὶν Χριστός; ῥῆτον καὶ οὐδὲν ἐργῶδες εἰπεῖν· Χριστός ἐστιν ὁ διὰ τῶν προφητῶν μὲν προκηρυχθεὶς καὶ γενόμενος κατὰ σάρκα ἐκ σπέρματος Δαβὶδ, ὑπερφύσει δυνάμει καὶ Πνεύματος ἁγίου θαύμαί τε καὶ ἀφθόνῳ χορηγία τῶν ἀνθρώπων γένος εὐεργετῶν, καὶ διὰ τῆς οικείας ἀναστάσεως τὸν θάνατον μὲν νεκρώσας, καὶ τὸν ἄδην σκυλεύσας, τοὺς ἀπ' αἰώνων δὲ συναναστήσας ἑαυτῷ νεκρούς. Οὗτός ἐστιν ὁ Χριστός, οὗτος ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς καὶ Θεός. Εἰς τοῦτο τὸ Εὐαγγέλιον Παῦλος ἀφωρισμένος ἐγένετο· τοῦτο περίστησιν ἡ τοῦ ὁρισθέντος Υἱοῦ Θεοῦ φωνή (46). Πρὸς τοὺς, εἰ βούλει, πρὸς ἐξάπλωσιν καὶ δῆλωσιν σαφεστέραν· δι' οὗ καὶ Παῦλος· ἔλαβε χάριν ἀποστολῆς ἔθνη βάρβαρα πείσαι, καὶ παρασκευάσαι ὑπακοῦσαι τῇ πίστει τοῦ Χριστοῦ· τουτέστιν εἰς αὐτὸν πιστεῦσαι (47) καὶ λατρεύειν μόνῳ, ὡς ἀληθινῷ Θεῷ, καὶ Υἱῷ Θεοῦ, ἀφείμενα τῶν πατρῶων ἐθῶν, καὶ τῆς παλαιᾶς αὐτῶν καὶ δεισιδαίμονος πλάνης.

Τὸ δὲ, «Καυχᾶσθω ὁ ἀδελφὸς ὁ ταπεινὸς ἐν τῷ ὕψει αὐτοῦ, ὁ δὲ πλούσιος ἐν τῇ ταπεινώσει αὐτοῦ,» τῷ ἱερῷ ῥηθὲν Ἰακώβῳ, οὐ τοῦτο δηλοῖ, ὡς Μεγαλοῤῥημονεῖται, ἀλαζονεύεσθω, μεγαλουργεῖτω. Οὐδὲν τούτων. Τίθεται μὲν γὰρ, ὡς ἔθος, τὰ ῥήματα ταῦτα ἐπὶ τῆς τοιαύτης διανοίας, καὶ τὸ πρόχειρον τῆς λέξεως εἰς τοῦτο φέρει. Ἄλλ' οὐν νονί γε τὸ καυχᾶσθαι φησὶν ἀντὶ τοῦ, θαυμάσιω, ἐλπίζω. Μηδὲ (48) γὰρ ὅτι ταπεινός, φησὶν, ἄθυμειω, ὡς ἐν πενίᾳ τρυχόμενος, ἢ τῇ παρὰ τῶν ἀνθρώπων ἀδοξία ὑβριζόμενος. Καὶ γὰρ καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν τοὺς ταπεινοὺς καὶ εὐτελεῖς καὶ πένητας καὶ πτωχοὺς ἐξελέξατο, τοὺς πλουσίους, καὶ δόξη καὶ γένει μεγαλοφρονούντας, φρουάττεσθαι λιπῶν. Οὐκοῦν ἰφειλεῖ τις ἄθυμειν, ὅτι ταπεινός, εὐφροσύνης δὲ μᾶλλον πληρούσθω, κοινωνῶν ἑαυτὸν καὶ μέτοχον τοῦ ἀποστολικοῦ χοροῦ διὰ τῆς εὐτελείας καὶ ταπεινότητος ἐννοῶν. Ἄλλ' ἴσως ἂν τις ὑποφέρων ἔρει, ὡς ἀρμόσσει τὸ νῦν εἰρημένον οὐ πρὸς τοὺς ἀρχομένους τότε πιστεῦειν, ἀλλὰ μᾶλλον πρὸς τοὺς νῦν πιστοὺς. Οὕτω γὰρ ἐκείνοις λαμπρὸν οὕτω καὶ ἀξιοθαύμαστον τὸ τῶν ἀποστόλων ὑπῆρχεν ἀξίωμα, ὡς ἀπὸ τοῦ κατ' αὐτοὺς παραδείγματος εἰς μίμησιν ἀρετῆς καὶ ζῆλον τοὺς ἄλλους προκαλεῖσθαι. Οὐδὲν δὲ ἄρα τοῦτο κωλύει. Καὶ γὰρ καὶ τότε αὐτῶν τὸ τῆς ἀρετῆς μέγεθος σχεδὸν οὐδένα ἐλάθνανεν, ὅπουγε καὶ θυσίας αὐτοῦς

⁴⁵ Rom. 1, 5. ⁴⁶ Jac. 1, 9.

(45) Colb. pro εἶναι.

(46) Act. ix, 15 : ὅτι σκευὸς ἐκλογῆς μοι ἐστὶν οὗτος.

A eum ab aliis omnibus distinguit et separat, quibus filios Dei appellari ex gratia contigit. Hæc ostendit et docet omnes, eum vere et natura sua Filium Dei et Deum esse. Hinc scilicet, atque adeo non ex nuda quadam verborum obliquitate, sed recta potius via, si singula sibi invicem iungantur, definire et demonstrare licet, quam eminente sensu Christus et Deus noster Filius sit Dei, eademque opera puram et distinctam ejus cognitionem credentibus suppeditare. Si quis verbi causa interrogetur : Quid est Christus? facile illi et in promptu fuerit respondere : Christus est, qui a prophetis quidem prænuntius, et secundum carnem ex semine Davidis genitus, potentia sua supernaturali, sanctique Spiritus largis et infinitis donis humano generi benefecit, et resurrectione sua mortem quidem peremit, infernoque spoliato, eos, qui inde a primis sæculis mortui erant, una secum resuscitavit. Hic est Christus, hic est Dei Filius et Deus. Ad hujus Evangelium prædicandum Paulus separatus est. Hoc indicat vox illius, qui Filius Dei declaratus est. Adde etiam, si placet ad majorem rei declarationem et intelligentiam : per quem Paulus etiam accepit apostolatus gratiam ⁴⁵, ut gentes barbaras persuadendo vinceret, easque ad obsequium fidei in Christum præstandum præpararet, hoc est, efficeret, ut in illum crederent, eique uni, tanquam vero Deo, et Dei Filio servirent, a patriis moribus, veteraque sua, et erronea superstitione liberatæ.

Cætèrum quod ad illud sancti Jacobi dictum attinet : «Glorietur frater humilis in sublimitate sua, dives autem in humilitate sua ⁴⁶,» non hæc sibi vult, ac si diceret : Magnifice loquatur, jactet se, gloriatur. Nihil horum locum habet. Solent quidem illa verba hoc sensu adhiberi, vocisque præsentis significatus primum obviis idem infert. Hoc vero loco verbum καυχᾶσθω idem est quod, *confidat, speret*. Nemo enim, inquit, ideo, quod humilis est, animum despondeat, quia paupertate est extenuatus, aut hominum probris subjectus. Nam ipse Dominus noster humiles et abjectos, et pauperes et mendicos elegit, divites vero, gloriaque et genere magnifice gloriantes fremere jussit. Itaque neminem ideo animum despondere oportet, quod humilis est ; imo vero fas est eum lætari, quod participem se et consortem apostolici chori ipsa illa abjecta humilique sorte sua factum esse intelligit. Fortasse vero aliquis contra hæc exceperit, ea, quæ diximus, non in eos, qui credere inceperint, sed in illos potius, qui jam credunt, quadrare. Tunc enim apostolici muneris dignitas tam illustis aut admiranda visa non est, ut, exemplo ab illis ducto, alii ad imitationem virtutis eorum et emulationem excitari possent. Hoc vero nihil obstat. Nam et tunc virtutis eorum præstantia neminem

NOTÆ.

(47) Ex Colb. pro πιστεύσας.

(48) Legerim μηδείς.

latebat, quandoquidem illos nonnulli, gentilium sacris adhuc addicti, sacrificiis prosequi et colere instituebant⁶⁶. Ipse quoque Paulus aperte ait : « Imitatores mei estote, quemadmodum et ego Christi sum⁶⁷. » Sublimitas igitur hominis, humiliter de se sentientis, est humilitas, qua quidem ita sibi placere, bonoque animo esse et lætari oportet, quam lætatur alias, qui divitiis omnes hominumque gloriam nactus sit, et in promptu habeat. Qui enim ita et in his quidem rebus humilis est, is Deum habet, se exaltantem et evehentem : *Qui enim se humiliat, inquit⁶⁸, exaltabitur*, qui vero contra se exaltat, ille Deum sibi adversantem et humiliantem, et ipso hoc arrogantiae statu vanaque jactantia in terram deicientem experietur. Vides itaque sublimitatem extremæ humilitatis causam, vides humilitatem in cælum tollentem; quomodo itaque bono animo non sit⁶⁹, et gloriatur, hoc est, lætetur et confidat in illa humilitatis suæ sublimitate?

Num itaque divites illa evectione et exaltatione destituti sunt? Hoc quidem non dixerim, quia et Dominus noster non divites ex regno suo propellit, sed eos tantum, qui divitiis suas augent, curisque suis toti avide illis inhiant, quique sollicitudinem suam omnem thesauris alligantes animum in terra auroque, tanquam in carcere quodam, defossam et vinctum circumferunt. Horum hominum amentiam castigans Salvator ait : « Ubi thesaurus vester est, ibi et cor est⁷⁰. » Ejusmodi divitibus cœleste domicilium inaccessum est : « Faciliusque est, ut camelus per foramen acus transeat quam ut illi regnum cœlorum ingrediantur⁷¹. » Quomodo itaque divites ingrediantur, et quomodo cœlestis civitas eis obtingat? Si Abrahamum imitentur, si Jobum, si boni fiant divitiarum œconomi, non autem parvi quidam tyranni, pauperum solatium cum non minori suæ, sibi que natura similibus, salutis dispendio clavibus et repagulis multis coercentes. Quomodo vero dives eo ducetur? et quid efficiat, ut tam præclare agat? Animi, inquit, demissio. Si enim seipsum extenuet, nec inflari se patiatur, neque auro et divitiis glorians et distentus in amentiam præceps ruat, novit utique nihil horum suum esse, nudum se ex ventre matris suæ exiisse, omnia Dei esse, illique facile esse, ut omnia illa sibi eripiat, et in alios transferat, darique hæc, non ut proximi rebus necessariis priventur, sed ut eorum quæ ipse accepit, reddantur participes. Taceo alia complura. Horum gnarus ille, hæc animo revolvens, datori gratias agit. Novit se esse debitorem, præceptis ejus, qui se et condidit et ditavit, audiens est, opibusque suis, ut alienis utitur, easque administrat, vel ita potius administrat, ut maxime suæ sint, sua illa esse existimans, et faciens, quæ in ejusdem et na-

A ἐνιοι, καίτοι τὰ Ἑλλήνων ἔτι θαιάζοντες, γεραίρειν καὶ τιμᾶν ἐμελέτησαν. Καὶ αὐτὸς δὲ Παῦλος ἐν παρρησίᾳ φησὶν· « Μιμηταὶ μου γίνεσθε καθὼς κατὰ Χριστοῦ. » Ὑψος οὖν τοῦ ταπεινοφρονούντος ἀνδρός ἡ ταπεινοφροσύνη, ἐν ᾗ οὕτως θεραπεύεσθαι δεῖ, καὶ εὐθυμεῖν, καὶ χαρὰς πληροῦσθαι τὴν ψυχὴν, ὥς εἰ τις ἄλλος τὸν σύμπαντα πλοῦτον καὶ τὴν ἀνθρωπίνην δόξαν εἰς περιβεβλημένος, καὶ κατέχων χειρὶ. Ὁ μὲν γὰρ οὕτω καὶ ἐν τούτοις ταπεινὸς τὸν Θεὸν ὑψοῦντα ἔχει, καὶ ἀνω τίθεντα. « Ὁ γὰρ ταπεινὸν ἑαυτὸν, φησὶν, ὑψωθήσεται, » ὁ δ' ἀπαντασίας ὑψοῦμενος· τούτου τὸν Θεὸν ἀντιτασσόμενον εὐρήσει, καὶ ταπεινοῦντα, καὶ εἰς γῆν (49) αὐτῷ φουσηματι καὶ ματαίῳ κόμπῳ καταβάλλοντα. Εἶδες ὕψος ἐσχάτης αἰτίας ταπεινώσεως, εἶδες ταπεινῶσιν εἰς οὐρανὸν ἀναφέρονσαν, πῶς οὐκ ἂν τις εὐθυμὸς εἴη καὶ καυχῆσαι⁷² (50) ἂν εἰκότως, τούτεστι, τερφθεῖη καὶ θαρρήσει· ἐπὶ τῷ ὕψει αὐτοῦ τῆς ταπεινώσεως;

Τί οὖν οἱ πλοῦστοι ταύτης ἐστέρηνται τῆς ἀναγωγῆς καὶ ὑψώσεως; Οὐ τοῦτο φημι, ἐπεὶ καὶ ὁ κοινὸς Δεσπότης οὐ τοὺς πλοῦτους ἐκβάλλει τῆς βασιλείας, τοὺς δὲ προστετηκότας τῷ πλούτῳ καὶ ταῖς φροντίσιν ὅλως πρὸς αὐτὸν νεύοντας καὶ ἐπτοημένους, οἱ τὴν μέριμναν πᾶσαν τοῖς θησαυροῖς ἐνδυσάμενοι ἔχουσιν ὡς ἐν δεσμοτηρίῳ τῇ γῇ καὶ τῷ χρυσῷ κατορυρυγμένας καὶ πεπεδημένας αὐτῶν τὰς ψυχάς. Ὡς καὶ τὴν ἀνοιαν στηλιτεύων ὁ Σωτὴρ ἔλεγεν· « Ὅπου ὁ θησαυρὸς ὑμῶν, ἐκεῖ καὶ ἡ καρδία ὑμῶν. » Τούτοις τοῖς πλοῦστοις ἄδατος ἡ οὐράνιος πολιτεία, καὶ ἡ εὐκοπώτερόν ἐστι κάμηλον διὰ τρυμαλιδὸς βαφίδος διελθεῖν, ἡ τούτους εἰς τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν. Πῶς οὖν εἰσελεύσονται οἱ πλοῦστοι, καὶ κληρὸς αὐτοῖς ἔσται τὰ οὐράνια πολιτεύματα; Ἄν μιμῶνται τὸν Ἀβραάμ, ἂν τὸν Ἰωβ, ἂν οἰκονόμοι καλοὶ τοῦ πλοῦτου, ἀλλὰ μὴ μικροὶ καθίστανται τύραννοι, οὐδὲν ἑλαττόν τε ὁμοφροῦς ἢ τῆς ἑαυτῶν σωτηρίας πολλοῖς κλειθροῖς καὶ μοχλοῖς τὴν τῶν πενήτων παραμυθίαν ἐναποκλείοντες. Πόθεν δὲ ὁ πλούσιος εἰς ταύτην τὴν πράξιν ἀφίξειται; καὶ τίς αἰτία καὶ τοῦ κατορθώματος; Ἡ (51) ταπεινώσις, φησὶν. Ἐάν γὰρ ταπεινώσῃ ἑαυτὸν, καὶ οὐ πρὸς φουσίῳ ἐπαρῇ, οὐδ' εἰς ἀπόνοιαν ἐμπίσῃ, τῷ χρυσῷ καὶ πλούτῳ γαυρούμενός τε καὶ διογκούμενος, οἶδεν, ὅτι τούτων οὐδὲν ἐστὶν ἴδιον αὐτοῦ, ὅτι πάντα ἐστὶ τοῦ Θεοῦ, ὅτι ῥᾶν ἐστὶν ἀφελέσθαι μὲν αὐτοῦ ταῦτα, εἰς ἑτέρους δὲ μετενεγκεῖν, ὅτι ταῦτα δίδονται, οὐχ ἵνα στέρωνται τῶν ἀναγκάλων οἱ πηλείων, ἀλλ' ἵνα ἔχουσιν ἐκ τοῦ λαβόντος μεταλαμβάνειν. Ὅτι μυρία ἄλλα. Καὶ ταῦτα εἰδὼς, καὶ τοῖς λόγοις ἀνελίσσων εὐχαριστεῖ τῷ δοτῇ. Οἶδεν ἑαυτὸν χρεώστην, πειθεται τοῖς τῷ πλάσαντος αὐτὸν, καὶ πλουτίσαντος, νόμοις, ὡς ἀλλοτρίων τῶν ἰδίων προσιτάται, καὶ ταῦτα οἰκονομεῖ, μᾶλλον δὲ ὡς μάλιστα ἰδίων· ἴδια καὶ λογιζόμενος, καὶ ποιούμενος, ὅσα (52) τοὺς ὁμο-

⁶⁶ Act. xiv, 13. ⁶⁷ 1 Cor. xi, 1. ⁶⁸ Luc. xviii, 14. ⁶⁹ Jac. iv, 6. ⁷⁰ Matth. vi, 21. ⁷¹ Matth. xix, 24.

NOTÆ.

(49) εἰς γῆν Colb. pro ὁργῇν.

(50) Id. pro καυχῇ.

(51) ἢ lego, pro ἡ.

(52) Colb. pro ἔσφ.

πίστους καὶ ὁμοφύεις ἰσχυρὴν εἴληψα θεραπεύειν, οὕτω
 πρῶτος τοῖς δεομένοις ἐπαρκῶν, οὕτω φιλανθρωπῶς,
 οὕτως οἰκονομικῶς, ὥς τῶν κοινῶν φύλαξ καὶ οἰκο-
 νόμος ταχθεὶς ἐκ Θεοῦ. Ὁρᾷς, ὅπως καὶ τὸν πλοῦ-
 σιον ἡ ταπεινῶσις λαμπρὸν καὶ ὑψηλὸν καὶ τῆς βα-
 σιλείας ἄξιον ἀποβαίνει; Διὰ τοῦτο φησιν, « Ὁ δὲ
 πλούσιος καυχάσθω ἐν τῇ ταπεινώσει αὐτοῦ. » Ἐν
 ταύτῃ, φησιν, ἐλπίζειτω τῇ ταπεινώσει· ἐν ταύτῃ θαρ-
 βείτω, διὰ ταύτης ὑψωθήσεται. Εἰ γὰρ μὴ τοῦτο,
 φησιν, ἀπὸ τοῦ Πλάστου κερδήσειεν, τί ἄλλο αὐτῷ
 ἐξ αὐτοῦ ἔσται, ἀπὸ γῆς, ἀπὸ πηλοῦ, ἀπὸ ψευδίων
 οὕτω μικρῶν; μάλλον δὲ, ὡς ἱερὸς Ἰάκωβος φάναι,
 μηδὲν ἀπὸ ἄνθους χόρτου διαφέροντος, ὃ πρὸς ὤραν
 μὲν ἀνθεῖ, καὶ τέρπει πολλάκις αἰσθησιν, ἐπικαινο-
 τος δὲ τοῦ ἡλίου ξηραίνεται τε καὶ ἀφανίζεται, μηδὲ
 λείψανον τῆς προτέρας εὐπρεπείας ὑπολείπόμενον.
 Ὡς περ οὖν τὸ ἄνθος τοῦ χόρτου, ἐν ᾧ τὸ ὥρατον
 πρόβαλλει, φθείρεται καὶ ἀπόλλυται, οὕτω καὶ ὁ
 πλούσιος ἐν αὐτῷ τῆς πολυτελείας (53) τῷ ἄνθει
 μαραινεται καὶ διόλλυται. Μάλλον δὲ καὶ τοῦ ἐν τῷ
 χόρτῳ εὐρήσεις αὐτὸν ἀσθενέστερόν τε καὶ ἀδρανέ-
 στερόν. Τὸ μὲν γὰρ ἰδίῳ καιρῷ ἀνθεῖ, καὶ ἰδίῳ μα-
 ραίνεται· ὁ δὲ πλούσιος ἐν αὐτῇ μάστιγι τῇ ἀκμῇ,
 ὅτε πανταχόθεν αὐτῷ βλαστάνει καὶ ἀνθεῖ τὰ ἡδέα,
 καὶ δοκοῦντα εἶναι λαμπρὰ καὶ ζηλωτὰ, καὶ τῷ
 ἄκμῃ καὶ τῷ φουσηματι φλεγμαίνων τοῖς πολλοῖς
 ἔστι φοβερός, τότε δὲ, τότε ἄθρόον πολλάκις ἢ θανά-
 του νόμῳ (54) συλληφθεὶς, ἐξ ἀνθρώπων ἀφανίζεται,
 ἢ ναυάγιον αὐτὸν ποιεῖ ὑποβρυχιον. Καὶ τὸ καινὸν
 καὶ παράδοξον, οὐδ' αὐτὸν ἔσθ' ὅτε βυθίζον (55),
 ἀλλὰ τὸν χρυσὸν, τὴν αὐτοῦ ψυχὴν καὶ ζωὴν, καὶ
 τύραννος δὲ μάλλον, ἢ κατ' ἐκείνον, χεῖρ τὸν πλοῦ-
 τὸν ἀρπάσασα, ἐρημιον αὐτὸν καὶ τῆς ὀφρύος καὶ
 τῆς ζωῆς ἀναπέλιπεν, θεραπεύωντων ἐπιβουλαί, ληστῶν
 ἐνέδρα, εἰ ἄν τις, οἷς ἐκεῖνος ἀλίσκεται καὶ διόλλυται,
 φέρων ἀριθμῷ δόλη; οὕτω καὶ ἄνθους παθεῖν ὁ
 τοιοῦτος φαυλοτέρος τε καὶ ἐτοιμότερος. Ἀλλὰ
 ταῦτα μὲν, περὶ ὧν ἡρώτησας, ἡ ἐπιστολὴ σοι δια-
 λέγεται. Σὺ δὲ Χριστοῦ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ ἡμῶν,
 ἔργοις καὶ δόγμασι δοῦλον σεαυτὸν παριστῶν, καὶ τὸν
 πλοῦτον καλῶς οἰκονομῶν ἐν τῇ τοιαύτῃ πεποιθὼς
 εἶσο, καὶ εὐθύμει. Ταπεινώσει, καὶ τὰλλα τῇ ψυχῇ
 καὶ τῷ σώματι ἐρρώσο.

⁵³ Jac. 1, 10. ⁵⁵ ibid.

turæ et fidei consortes conferendi copiam nanci-
 scitur : tam mansuete egenis impertiens, tam hu-
 maniter, tam frugaliter, quam communium bono-
 rum custodem et dispensatorem se ab ipso Deo
 novit esse constitutum. Videsne, quomodo humili-
 tas etiam divitem illustrem et sublimem et regno
 cœlesti dignum facere possit ? Propterea ait : « Div-
 ves vero gloriatur in humilitate sua ». In hac,
 inquit, humilitate bene speret ; hac confidat ; per
 hanc exaltabitur. Nisi enim hoc, inquit, a Condi-
 tore lucretur, quid aliud ab illo acceperit, ex terra,
 ex luto, ex lapillis adeo parvis, imo potius, quod
 sanctus Jacobus ait ⁵³, ab illis rebus, quæ a flore
 graminis nihil differunt, quod in hora quidem
 floret, sensusque aliquantisper delectat, sole vero
 urente, marcescit et deflorescit, nihil pristini de-
 coris relinquens. Quemadmodum igitur flos grami-
 nis, in quo decor ejus emicat, perit et aboletur ;
 ita dives quoque, in media felicitate constitutus, et
 in ipso magnificentie flore marcescit et consumi-
 tur. Imo vero eundem ipso illo graminis flore im-
 becilliorum et viliorum invenieris. Hic enim suo
 tempore floret, suo vero etiam marcescit : dives
 autem in summo vigore suo, quando jucunda
 quæque et illustra maximeque consecranda viden-
 tur, illi nascuntur et florent, ipse vero, fastu et
 arrogantia inflatus, multis terrorem incutit, tunc
 omnino, tunc frequenter vel mortalitatis lege cor-
 reptus ex hominibus disparet, aut naufragio sub-
 mergitur. Neque vero semper novum aliquid et in-
 solitum illum submergit, sed manus potius, majore
 quam qua ipse usus est, tyrannide aurum, quod
 animam ejus et vitam constituit, subripiens, et fastu
 et vita privatum relinquit. Idem faciunt famulorum
 machinationes et latronum insidiæ. Et quis tandem
 enumerare possit omnia, quibus homo ejusmodi ca-
 pitur et perit ? adeo ille vilis est conditionis et magis
 aptus ad ea, quæ flori accidunt, experienda. Atque hæc
 quidem epistola mea, de illis, quæ scire voluisti,
 exponit. Tu vero, Christi, veri Dei nostri, servum et
 opere et doctrina te præstans, opesque tuas recte ad-
 ministrans, in ista humilitate confide, bonoque animo
 esto, nec minus cætera animo et corpore recte vale !

JOS. HERGENROETHER, S. THEOL. PROFESSORIS,

ADMONITIO

IN UNDECIM SEQUENTES QUÆSTIONES SEU COMMENTARIOS IN ARISTOTELIS CATEGORIAS.

Quæ sequuntur undecim dissertationes tractatum proprium constituunt de Aristotelis Categoriis, quas Photius jam ante discipulis suis susius explicaverat. Eadem in Vaticano codice q. q. 137 usque ad q. 147, f 117—134 implent ; in Coislino codice, quem descripsit Montefalconius, quæstiones sunt numero

NOTÆ.

(53) Cod. πολυτελείας. Fortasse scribendum erat πολυτελέας. Malim tamen alterum nostrum illud.

(54) θανάτου νόμῳ, Colb. pro θανατουμένῳ.
 (55) Malim βυθίζοι.

decem (q. 165-182), cum ea quæ in Vatic. est q. 142, de sex reliquis Categoriis inscripta, ibi non numeretur. In Taurinensi codice hæc questiones omnino desiderantur. Jamdudum ceu singularis liber Photii de Aristotelis Categoriis Commentarius a pluribus seorsim describi consuevit (Vide Oudinum, *De Scriptoribus eccles.* t. II, p. 207, 214, ed. Lips. 1722); hinc plures vetusti scriptores in *Amphilochiis* eas questiones ut jam alias vulgatas omisisse videntur. Sane plura hujus rei vestigia inveniri possunt in manuscriptis codicibus, ut Vendobonensi philos. 29 f. 103, 276, apud Lambec. VII, 65, Paris, 547 (catalog. n. 1653, 4, p. iv, p. 114), Paris, cod. 1843, (catalog. ed. Paris, 1740, t. II p. 409) aliisque, quibus et fragmentum Photii περὶ ποσοῦ in cod. Escorial. Φ, III, 40, (n. 226) sæc. XIII, f. 49 (vide Catalogum opera, E. Miller; Parisiis, a. 1848 editum, p. 172), accenseri posse arbitramur. Plura ejusdem argumenti fragmenta Photii nomine insignita scholiorum adinstar exstant in nobilissimo Monacensi codice 222 bombycino, in-4º, qui sæculo XIII, in charta solida et lævigata scriptura minutissima et valde abbreviata exaratus est et Porphyrii Isagogen cum scholiis Ammonii et Photii, deinde Categorias Aristotelis cum Anonymi et Photii Commentariis continet. Photio tribuuntur tredecim fragmenta, quorum hic titulos adnectere juvat : I. *De genere*; II. *De specie*; III. *De differentia*; IV. *De proprio*; V. *De accidente*; VI. *De communi*; VII. *De iis quæ sunt communia generi cum differentia, et de iis quæ sunt diversa*; VIII. *De quantitate*; IX. *De relatione*; X. *De qualitate*; XI. *De decem categoriis*; XII. *De substantia*; XIII. *De actione et passione*. Ordo in foliis turbatus fuit et reipsa e. VIII-X post e. XI et XII collocanda erant. Porro ex his fragmentis sex posteriora cum nostrarum questionum textu collata fuerunt, quem multiplici pacto illustrant. Quantum conjicere possum, ea fragmenta excerpta sunt non quidem ex nostris undecim questionibus, verum e priori compendio, quod Photius discipulis suis philosophiæ prima elementa explanans legendum et describendum tradiderat, quemadmodum non uno in loco ipse nobis innuit (Cf. quæst. 77, et quæst. 78).

Quamvis nihil novi quoad historiam studiorum philosophicorum ex hisce Photii lucubratiouibus erui posse videatur : utilitate tamen et jucunditate non carent, præsertim theologis, quibus arctus ille nexus plane perspectus est, qui inter dialecticas peripateticæ scholæ doctrinas et dogmatum ipsorum expositionem et evolutionem apud priscos Patres ecclesiasticosque scriptores undequaque apparet. Ab his quoque dialecticis notionibus sanctus Joannes Damascenus in tripartito suo opere theologicum institutionem est exorsus; has non Græci tantum, sed et Latini doctores eadem fere ratione sunt prosecuti, ut non longe a Photii temporibus distans Alcuinus.

QUESTIO CXXXVII.

Eidem Amphilochio petenti perspicuam decem Categoriarum synopsis.

A

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΑΖ'.

Τῷ αὐτῷ Ἀμφιλοχίῳ ζητήσαντι σύντομον σαφῆ τῶν δέκα Κατηγοριῶν (56).

Nunc primum edita a D. Hergenroether. De categoriis universim.

1. Rerum secundum eam quam habent inter se habitudinem et communionem quædam sunt *æquivocæ*, aliæ *univocæ*, aliæ *denominativæ*, deinde earum aliæ sunt *multivocæ* (multinomines), aliæ *diversivocæ* (diversinomines); et quodam modo sibi opponuntur hinc quidem multivocæ æquivocis, illinc diversivocæ univocis.

2. *Æquivocæ* igitur sunt res, quarum communio secundum nomen, differentia vero in ratione, sive definitiva sit ratio sive descriptiva; v. gr. animal dicitur tum homo tum imago hominis. Ecce, ista æquivoca (homonyma). Etenim secundum nomen solum ac vocem conveniunt, scilicet animal (nihil enim impedit quominus et imago appelletur animal, cum et eos qui hæc pingunt pictores animalium appellemus), secundum rationem vero differunt; nam etiam aliæ aliam definitionem sive rationem suscipiunt eorum utrumque. Homo enim est substantia animata et sentiens, imago vero manifeste ne-

α'. Τῶν ὄντων κατὰ τινα σχέσιν καὶ κοινωνίαν τῇ πρὸς ἄλληλα (57) τὰ μὲν ἐστὶν ὁμώνυμα, τὰ δὲ συνώνυμα, τὰ δὲ παρόνυμα, προσέτι (58) δὲ τοῖς ἄλλα τινα, ὧν τὰ μὲν καλεῖται πολυνώνυμα, τὰ δὲ ἑτερόνυμα· καὶ τρόπον τινα ἀντίκεινται τὰ μὲν πολυνώμια τοῖς ὁμώνυμοις, τὰ δὲ ἑτερόνυμα τοῖς συνωνύμοις.

β'. Ὁμώνυμα μὲν οὖν ἐστὶ πράγματα, ὧν ἡ κοινωνία κατὰ τὸ ὄνομα, ἡ διαφορὰ δὲ ἐν τῷ λόγῳ, εἴτε ὀρίκῃς εἴη εἴτε ὑπογραφικῃς ὁ ἀποδιδόμενος· οἷον, λέγεται ζῶων ὃ τε ἄνθρωπος καὶ ἡ τοῦ ἀνθρώπου εἰκών (59)· ἰδοὺ ταῦτα ὁμώνυμα· κατὰ γὰρ τὸ ὄνομα μόνον κοινωνοῦσι (60), τοῦτέστι τὸ ζῶων (οὐδὲν γὰρ κωλύει καὶ τὴν εἰκόνα ζῶων καλεῖν, ἐπεὶ καὶ τοὺς ταῦτα γράφοντας ζωγράφους καλοῦμεν)· κατὰ δὲ τὸν λόγον διαφέρουσιν· ἄλλον γὰρ καὶ ἄλλον ὀρίσμων ἦτοι λόγον ἐπιδέχεται· ἐκότερον αὐτῶν (61)· ὁ μὲν γὰρ ἐστὶν οὐσία ἐμψυχος αἰσθητικῃς, ἡ δὲ δηλονότι οὔτε ἐμψυχος οὔτε αἰσθητικῃς, τέχνη δὲ

NOTÆ.

(56) Cod. Mon. 222 f. 38 b : Φωτίου σύντομος τῶν δέκα κατηγοριῶν.

(57) Mon. 222 : Τῶν ὄντων κατὰ τὴν πρὸς ἄλληλα σχέσιν τὰ μὲν εἰσὶν.

(58) Mon. Πρόσεται. Cf. Alcuin. *Dialect.* c. V. (*Ant. Lect.* II, 1, p. 4591 ed. Basnage).

(59) Monac. : Πράγματα κατὰ μὲν τὸ ὄνομα κοι-

νωνοῦντα, κατὰ δὲ τὸν λόγον, καὶ τε ὀρίσμων καὶ τε ὑπογραφῇ, διαφέροντα· οἷον ἄνθρωπος καὶ ἡ τοῦ α. εἰκ.

(60) Monac. : Κοινωνοῦσι, οἷον τὸ ζῶων. Desunt verba in parenthesis posita.

(61) Mon. : Ὅρισμὸν ἀποδέχονται ἦτοι λόγον· ὁ μ. γὰρ αὐτῶν· Ven. apograph. omitt. γάρ.

διὰ μιμήσεως ἀποτελεσθεῖσα ἡ τέχνης ἔργον διὰ μιμήσεως εἰς γένεσιν προηγμένον (62). Ὑπογράφεται (63) δὲ τὰ ὁμώνυμα οὕτως· ὁμώνυμά εἰσι πράγματα, ὧν πραγμάτων ὄνομα μόνον κοινόν, ὃ δὲ κατὰ τὸ ὄνομα λόγος (64) τῆς οὐσίας ἕτερος· ὄνομα δὲ ἐνταῦθα ἀπλῶς τὴν τυχούσαν λέξιν ἀκούειν δεῖ, καὶ οὐσίαν ἀπλῶς τὴν ἐκάστου (65) ὑποστατικὴν ὑπαρξιν καὶ τε οὐσία εἴη κυρίως, καὶ τε συμβεβηκός (66). Ἄλλ' οὗτος μὲν ὁ λόγος τῶν ὁμωνύμων πραγμάτων ὑπάρχει· αὐτῇ μὲντοι γε τῇ ὁμωνύμῳ φωνῇ οὐκ ἂν ἀρμόσειεν, ἀλλ' εἴη ἂν αὐτῆς ἡ ὑπογραφή τοιαύτη· ὁμώνυμός ἐστι φωνὴ ἡ πλείονα καὶ διαφέροντα πράγματα κατὰ διαφόρους σημαίνουσα ἔννοιας. Καὶ τὰ (67) μὲν ὁμώνυμα ἐπὶ τοσοῦτον.

γ'. Συνώνυμα δὲ εἰσι τὰ ἔχοντα καὶ τὸ αὐτὸ ὄνομα καὶ τὸν αὐτὸν (68) λόγον· ὅσον ζῶον ὃ τε ἄνθρωπος (69) καὶ ὁ ἵππος· ἰδοὺ ταῦτα συνώνυμα· καὶ γὰρ καὶ τὸ ὄνομα (70) αὐτῶν ἓν ἐστίν (71) ὅσον τὸ ζῶον, καὶ ὁ λόγος αὐτῶν ὁ κατὰ τὸ ζῶον ὁ αὐτός ἐστιν. Ὑπογράφεται δὲ τὰ συνώνυμα οὕτως· συνώνυμά εἰσι πράγματα, ὧν πραγμάτων τὸ τε ὄνομα κοινόν καὶ ὁ κατὰ τὸ ὄνομα λόγος τῆς οὐσίας ἦγουν τῆς ὑποστατικῆς ὑπάρξεως ὁ αὐτός (72). Ὡςπερ δὲ ἄλλον μὲν λόγον ἐδέχετο τὰ ὁμώνυμα, ἄλλον δὲ ἡ ὁμώνυμος φωνή, οὕτως καὶ ἐπὶ τῶν συνωνύμων· ὁ γὰρ εἰρημένος λόγος οὐκ ἂν ἀρμόσειε καὶ τῇ συνωνύμῳ φωνῇ· ἀλλ' εἴη ἂν αὐτῆς οἰκείος ὁ τοιοῦτος· συνώνυμός ἐστι φωνὴ ἡ πλείονα καὶ διαφέροντα πράγματα κατὰ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἔννοιαν δηλοῦσα. Ὡςπερ δὲ ἐπὶ τῶν συνωνύμων καὶ ὁμωνύμων ἕτεροι μὲν ἐδείχθησαν αὐτῶν οἱ λόγοι, ἕτεροι δὲ αὐτῶν τῶν φωνῶν καὶ τῶν ὀνομάτων, οὕτως καὶ ἐπὶ τῶν παρωνύμων καὶ πολυνύμων καὶ ἑτερωνύμων ἐστὶ διασκέψασθαι· καὶ βῆδία γέ ἐστιν ἐκ τῶν προειρημέων καὶ ἡ περὶ ἐκείνων διάκρισις τε καὶ κατανόησις· τὸ γὰρ περὶ ἐκάστου αὐτῶν οὕτω λεπτολογίαν εἰπεῖν μὴ λίαν ἤ ταπεινὸν καὶ ἀφελές καὶ οὐδ' αὐτοῖς τοῖς εἰσαγομένους ἀπέριττον (73)· διὸ ταύτην ἑῶντες τὴν διάκρισιν ἐκ τῶν εἰρημένων αὐτοῖς συνὸρθεῖν τὰ ἄλλα λέγομεν.

δ'. Παρώνυμα δὲ εἰσι τὰ κατὰ τι μέρος (74) κοινωνοῦντα καὶ κατὰ τι διαφέροντα ἓν τε τῷ ὀνόματι καὶ τῷ πράγματι· ὅσον ὡς ἡ γραμματικὴ καὶ ὁ γραμματικός· ὁ γὰρ γραμματικός δηλονότι κοινω-

que animata est neque sentiens, arte vero per imitationem confecta sive artis opus per imitationem in ortum productum. Describuntur vero æquivoca sic : Æquivoca sunt res, quarum rerum nomen solum commune est, ratio vero substantiæ per nomen importata diversa. Nomen vero hic simpliciter denotat quodlibet : vocabulum, substantia vero simpliciter hypostaticam cujuslibet existentiam, sive substantia proprie sit sive accidens. Verum hæc ratio rebus æquivocis convenit; non autem vocibus æquivocis apta esse videtur; sed harum descriptio hæc erit : vox æquivoca est, quæ plures atque differentes res secundum diversas notiones significat. Atque hæc de æquivocis (homonymis) dicta sunt.

Β 3. Univoca seu synonyma sunt, quæ et idem nomen habent et eandem rationem, veluti animal est tum homo tum equus; ecce ista univoca. Etenim tum nomen ipsorum unum est, veluti animal, tum ratio ipsorum secundum quod uterque est animal, eadem. Describuntur vero univoca ita : Univoca sunt res, quarum rerum nomen commune est et ratio substantiæ sive hypostaticæ existentiae per nomen importata eadem. Quemadmodum vero aliam definitionem acceperunt res æquivocæ, aliam vero æquivoca vox, ita et in univocis res se habet. Prædicta enim ratio haud congruet etiam univocæ voci, verum ejus propria ista erit. Synonyma vox ea est, quæ plures et differentes res secundum unam eandemque notionem manifestat. Quemadmodum vero in synonymis et homonymis aliæ declaratæ sunt ipsarum rerum rationes, aliæ vero vocum atque nominum ipsorum : ita et in polyonymis, parionymis et heteronymis idem considerare licet, et facilis est ex iis quæ diximus, et horum distinctio ac comprehensio. Nam de singulis eorum ita minutim disserere, valde foret humile ac puerile et ipsis tironibus inutile ac superfluum. Idcirco istam distinctionem prætermittentes ex jam dictis eos reliqua colligere jubemus.

4. Denominativa sive analogia sunt quæ secundum partem quamdam conveniunt et secundum aliam partem differunt tum nomine tum ipsa re, v. gr. grammatica et grammaticus. Nam grammaticus

NOTE.

(62) Mon. immed. post cit. verba [n. 3.] : Ζῶον λογικὸν θνητὸν, νοῦ καὶ ἐπιστήμης δεστικόν, ἡ δὲ ὅλην ὅτι οὕτε λογικὴ ἐστὶν οὕτε ἄλλο τι τῶν ἀρμολογούντων τῷ κατ' ἀλήθειαν ἀνθρώπῳ.

(63) Monac. ὑπογράφεσθαι.

(64) Monac. Ὁ. Ἐστὶν ὀνόματα τῶν πραγμάτων ὧν ὄνομα μόνον κοινόν, ὃ δὲ κατὰ τοῦτονομα λόγος sic Aristot. c. 1, § 1.

(65) Τὴν τυχούσαν ἐκάστου. Monac.

(66) Quæ sequuntur, desunt in Mon.

(67) Venet. Apog. mendose, κατὰ μὲν.

(68) Αὐτὸν deest in Amphil. Vat.; legitur in Monac.

(69) Mon. Ὅσον ὡς ὁ ἄνθρωπος x. ὁ ἵππος· ταῦ-

τα συν.

(70) Mon. Τὸ γὰρ ὄνομα.

(71) Mon. Ἐν ἐστὶν· ἐκάτερον γὰρ αὐτῶν ζῶον ὀνομάζεται· ἀλλὰ καὶ ὁ λόγος αὐτῶν ὁ κατὰ τὸ ὄνομα ἦτοι τὸ ζῶον ὁ αὐτός ἐστιν· ἐκάτερον γὰρ αὐτῶν τὸν λόγον ἐπιδέχεται τῆς οὐσίας ἐμφύχου καὶ αἰσθητικοῦ.

(72) Monac. Ὡν πραγμάτων τὸ τε ὄνομα κοινόν καὶ ὁ λόγος τῆς οὐσίας ὁ αὐτός ἦτοι τῆς ὑποστατικῆς ὑπάρξεως ὁ αὐτός. Cætera usque ad finem hujus § desunt in Mon.

(73) Sic Val. Ven. Apogr. περιττόν.

(74) Apogr. Ven. κατὰ μέρος.

manifeste communicat cum grammatica, verum et ab ea differt. Hæc enim est scientia, ille vero animal, in quo scientia. Et pariter in nomine cum ea communicat et ab ea differt; circa initium vocabuli cum ea convenit, postrema vero syllaba differt. Describuntur vero denominativa seu analogia, ut accuratius dicamus, hoc pacto: denominativa sunt quæ ab aliqua re deducta commune quid ac diversum tum quoad rem tum quoad nomen habent.

5. Multivoca vero dicuntur, quæ eandem quidem rationem suscipiunt, nomina vero diversa, quemadmodum homo et ratione ac lingua præditus et mortalis dicitur (μέροϛ, βροτός, synonyma). Hæc enim quoad nomen manifeste ab invicem differunt, quoad rationem autem non differunt. Unumquodque enim eorum eandem definitionem suscipit et est animal rationale et mortale.

6. Diversivoca vero dicuntur quæ tum quoad nomen tum quoad rationem differunt, ut v. gr. homo et equus; ecce hæc neque quoad nomen sibi invicem conveniunt neque quoad definitionem. Ille enim est animal rationale, hic vero animal rationis expers. Et hæc quidem dicta sint de æquivocis, univocis, denominativis, multivocis et diversivocis.

7. Oportet breviter et hoc dicere, nihil impedire, quominus idem ad aliud et aliud et æquivocum et univocum sit. Etenim homo ad imaginem in æquivocis æquivocus monstratus est, ad equum vero in univocis univocus. Non solum vero hæc, sed et in multivocis multivocus et in diversivocis diversivocus.

8. Præterea rerum quædam per conjunctionem dicuntur sive complexivæ, v. gr. homo ambulat, homo currit, quædam vero absque conjunctione veluti homo, bos, equus, ambulat, vincit, currit. Porro earum rerum, quæ absque conjunctione dicuntur aliæ sunt substantiæ, aliæ accidentia, harumque aliæ universalis, aliæ particularis. Vocantur autem accidentia (ea quæ sunt) in *subjecto*; quoniam existentiam suam habent in aliqua substantia. Hæc enim est ipsorum definitio: In *subjecto* est, hoc est accidens est, quod in aliqua re existit, non vero ut pars ejusdem, atque sine *subjecta* ipsi re nullo pacto subsistere potest.

Α νεὶ τῆς γραμματικῆς, ἀλλὰ καὶ διαφέρει (75)· ἡ μὲν γάρ ἐστι γνῶσις, ὁ δὲ ζῶον (76), ἐν ᾧ ἡ γνῶσις· καὶ ἐν τῷ ὀνόματι δὲ ὡσαύτως κοινωνεῖ καὶ διαφέρει· καὶ γὰρ κατὰ μὲν τὴν ἀρχὴν κοινωνεῖ, κατὰ δὲ τὴν τελευταίαν συλλαβὴν διαφέρει. Ὑπογράφεται δὲ τὰ παρώνυμα, ὡς ἐντελέστερον εἰπεῖν (77), οὕτως· παρώνυμά εἰσιν ὅσα ἀπὸ τινος πράγματος παρηγμένα (78) κοινόν τι καὶ διάφορον κατὰ τὸ πρᾶγμα καὶ κατὰ τὸ ὄνομα ἔχουσιν.

Ε'. Ι Πολυνύμα δὲ λέγεται (79) τὰ τὸν λόγον μὲν τὸν αὐτὸν ἐπιδεχόμενα, ὀνόματα δὲ διάφορα· οἷον ὡς (80) ὁ ἀνθρώπος μέροϛ καὶ βροτός· ταῦτα γὰρ κατὰ μὲν τὸ ὄνομα δηλονότι (81) ἀλλήλων διαφέρουσι, κατὰ δὲ τὸν λόγον οὐ διαφέρουσιν· ἕκαστον γὰρ αὐτῶν τὸν αὐτὸν ὀρισμὸν ἐπιδέχεται καὶ ἐστὶ ζῶον λογικόν, θνητόν (82).

Ζ'. Ἐτερωνύμα δὲ λέγεται ἃ καὶ κατὰ τὸ ὄνομα καὶ κατὰ τὸν λόγον διαφέρουσιν (83)· οἷον ἀνθρώπος καὶ ἵππος· ἰδοὺ γὰρ ταῦτα οὔτε κατὰ τὸ ὄνομα (84) κοινωνοῦσιν ἀλλήλοις, οὔτε κατὰ τὸν ὀρισμὸν· ὁ μὲν γὰρ ἐστὶ ζῶον λογικόν, ὁ δὲ ζῶον ἄλογον (85). Καὶ ταῦτα μὲν περὶ ὁμωνύμων, συνωνύμων, παρωνύμων πολυνύμων τε καὶ ἑτερωνύμων.

Ζ'. Δεῖ δὲ ὡς ἐν συντόμῳ εἰπεῖν, ὅτι οὐδὲν καλῶς· τὸ αὐτὸ πρὸς ἄλλο καὶ ἄλλο (86) καὶ ὁμωνύμων εἶναι καὶ συνωνύμων· καὶ γὰρ ὁ ἀνθρώπος πρὸς τὴν εἰκόνα ἐν μὲν τοῖς ὁμωνύμοις ὁμωνύμος ἐδείχθη, πρὸς δὲ τὸν ἵππον ἐν τοῖς συνωνύμοις συνωνύμος (87). Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς πολυνύμοις πολυνύμος (88), προσέτι δὲ καὶ ἐν τοῖς ἑτερωνύμοις ἑτερωνύμος (89).

Η'. Ἐτι δὲ τῶν ὄντων τὰ μὲν κατὰ συμπλοκὴν λέγεται, ἡγουν συμπλεγμένως, οἷον ἀνθρώπος περιπατεῖ, ἀνθρώπος τρέχει· τὰ δὲ ἀνευ συμπλοκῆς, οἷον ἀνθρώπος, βοῦς, ἵππος, περιπατεῖ, νικά, τρέχει. Τούτων δὲ τῶν ἀνευ συμπλοκῆς τὰ μὲν εἰσιν οὐσίαι (90), τὰ δὲ συμβεθεκτότα· καὶ τούτων τὰ μὲν καθόλου, τὰ δὲ μερικὰ (91). Καλεῖται δὲ (92) τὰ μὲν συμβεθεκτότα ἐν ὑποκειμένῳ, ἐπεὶ τὴν ὑπάρξιν αὐτῶν ἐν τινι (93) οὐσίᾳ ἔχουσιν· καὶ γὰρ καὶ (94) ὁ ὀρισμὸς αὐτῶν τοιούτος· ἐν ὑποκειμένῳ γὰρ ἐστὶ, τουτέστι συμβεθεκτός ἐστι, ὁ (95) ἐν τινι πράγματι ὑπάρχον, μὴ ὃν δὲ μέρος αὐτοῦ (96) ἀδύνατον (97) χωρὶς τοῦ ὑποκειμένου αὐτῷ πράγματος ὑποστῆναι. Ἡ δὲ οὐσία καλεῖται

NOTE.

(75) Mon. Καὶ ὁ γραμματικός· δηλονότι μετέχει τῆς γραμματικῆς, ἀλλὰ διαφέρει.

(76) Quæ post ζῶον sequuntur, desunt in Monac. et solum legitur: Διαφέρει δὲ κατὰ τὴν τελευταίαν συλλαβὴν. Deinde mediate sequitur: Ὑπογράφεται, x. t. λ.

(77) Ὡς ἐντελ. εἴπ. deest in Mon.

(78) Apogr. Ven. Παρηγμένον.

(79) Mon. εἰσι.

(80) Ὡς ὁ deest Mon.

(81) Mon. Δῆλον ὅτι.

(82) Mon. Λογικόν καὶ τὰ ἐξῆς.

(83) Mon. habet: Τὰ κατὰ τὸ ὄνομα καὶ κατὰ τὸν λόγον διαφέροντα.

(84) Mon. legit: Κατὰ τὸ ἀνθρώπου ὄνομα.

(85) In Mon. est: Καὶ τοιούτοις μὲν ἡ εἰρημένη τῆς ὑπογραφῆς ἀρχέσει. Deinde nova inscriptio: Περὶ ὁμωνύμων συνωνύμων, παρωνύμων, ἑτερωνύ-

μων, πολυνύμων.

(86) Πρὸς ἄλλο x. ἃ. deest in Mon.

(87) Mon. Ὁ ἃ. περὶ μὲν τὴν εἰκόνα ἐν τοῖς ὁμωνύμοις, περὶ δὲ ἵππον ἐν τοῖς συνωνύμοις.

(88) Deest πολυνύμος in Mon.

(89) Deest ἑτερωνύμος in Mon. — Huc usque Aristot. cap. 4, de categ. explanatur.

(90) Sic priora omittit; habet tantum hæc §: Ἐτι δὲ τῶν ὄντων τὰ μὲν εἰσι οὐσίαι. Vide Aristot. c. 2.

(91) Sic Vat. et Mon. recte Apogr. Catif. habuit μικρά, quod ipse correxit.

(92) Monac. οὖν.

(93) Mon. τῇ.

(94) Kai deest in Mon., sicut et sequens γάρ.

(95) Τό Mon. Vide Arist. c. 2, § 2.

(96) Mon. Ὡς μέρος· ἐν αὐτῷ τῷ πράγματι.

(97) Ἀδ. δὲ Monac.

οὐκ ἐν ὑποκειμένῳ· οὐδέποτε γὰρ ἡ οὐσία εὐρίσκειται ἐν ἄλλῳ τινὶ πρὸς ὑπαρξιν αὐτῆς συντελοῦντι·

A Substantia autem vocatur non in subjecto; nunquam enim substantia invenitur in alio quopiam, quod ad subsistentiam ejus conferat.

Θ'. Τὸ δὲ καθόλου λέγεται καθ' ὑποκειμένου· αἰεὶ γὰρ τὸ καθόλου κατὰ τινος ὑποκειμένου αὐτῷ κατηγορεῖται· τὰ δὲ μερικὰ λέγεται οὐ καθ' ὑποκειμένου· αἰεὶ γὰρ τὰ μερικὰ ἤγουν τὰ ἄτομα κατ' οὐδενὸς ὑποκειμένου λέγεται. Καὶ ἐπεὶ ἡ μὲν οὐσία καλεῖται οὐκ ἐν ὑποκειμένῳ, τὸ δὲ καθόλου καθ' ὑποκειμένου, ὁμοῦ τὸ τε οὐκ ἐν ὑποκειμένῳ καὶ τὸ καθ' ὑποκειμένου λαμβανόμενον· τὴν καθόλου οὐσίαν πάντως δηλώσειεν· ὅσον ὡς τύπων εἰπεῖν τὸν καθόλου ἄνθρωπον· ὁ γὰρ καθόλου ἄνθρωπος καθ' ὑποκειμένου μὲν (98) λέγεται τοῦ τινος ἀνθρώπου, ὅσον Πλάτωνος ἢ ἄλλου τινὸς (99), ἐν ὑποκειμένῳ δὲ οὐκ ἔστι· τὰ γὰρ ἐν ὑποκειμένῳ συμβεβηκότα ἐλέγτο. Πάλιν ἐπεὶ τὸ μὲν συμβεβηκὸς ἐκαλεῖτο ἐν ὑποκειμένῳ, τὸ δὲ καθόλου καθ' ὑποκειμένου, ὁμοῦ τὸ τε ἐν ὑποκειμένῳ καὶ τὸ καθ' ὑποκειμένου λαμβανόμενον (1) τὸ καθόλου συμβεβηκὸς πάντως δηλώσειεν· ὅσον ὡς τύπων τὸ καθόλου χρῶμα· τὸ γὰρ καθόλου χρῶμα (2) καθ' ὑποκειμένου μὲν (3) λέγεται τοῦ τινος χρώματος, ὅσον τοῦδε τοῦ λευκοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐν ὑποκειμένῳ ἐστὶν ὡς ἐν σώματι, ὅσον ἐν χιόνι (4) ἢ ἄλλῳ τινί. Ἐτι δὲ ἐπεὶ τὸ μερικὸν ἐκαλεῖτο οὐ καθ' ὑποκειμένου, ἡ δὲ οὐσία οὐκ ἐν ὑποκειμένῳ, ὁμοῦ τὸ τε οὐκ ἐν ὑποκειμένῳ καὶ τὸ οὐ καθ' ὑποκειμένου τὴν μερικὴν οὐσίαν πάντως δηλώσειεν· ὅσον ὡς τύπων (5) εἰπεῖν, τὸν δεῖνα ἄνθρωπον ἢ τὸν δεῖνα βοῦν· οὐδὲν γὰρ τῶν τοιούτων οὔτε (6) ἐν ὑποκειμένῳ ἐστὶν (τοῦτο γὰρ συμβεβηκὸς ἐδείχθη [εἶναι]), οὔτε καθ' ὑποκειμένου (τοῦτο γὰρ [τοῦ] καθόλου ἐδείχθη εἶναι). Ἐτι δὲ ἐπεὶ τὸ μερικὸν ἐκαλεῖτο οὐ καθ' ὑποκειμένου, τὸ δὲ συμβεβηκὸς ἐν ὑποκειμένῳ, ὁμοῦ τὸ τε ἐν ὑποκειμένῳ καὶ τὸ οὐ καθ' ὑποκειμένου τὸ μερικὸν συμβεβηκὸς δηλώσειεν· ὅσον ὡς τύπων εἰπεῖν, τοῦτο τὸ λευκὸν ἢ τοῦτο τὸ μέλαν· τοῦτο γὰρ τὸ λευκὸν ἐν σώματι μὲν ἐστὶ τινι, οὐκ ἔστι δὲ καθ' ὑποκειμένου τινός· τὸ γὰρ καθ' ὑποκειμένου καθόλου ἐδείχθη εἶναι. Ἀλλ' ἐπὶ τοσούτον μὲν περὶ τούτων (7).

9. Universale dicitur de subjecto; semper enim universale de aliquo ipsi subjecto prædicatur. Particularia dicuntur non de subjecto; semper enim particularia sive individua de nullo subjecto dicuntur. Et quia substantia vocatur non in subjecto, universale vero de subjecto, hæc duo, non in subjecto et de subjecto, simul sumpta universalem substantiam, designabunt; verbi gratia hominem universaliter sumptum; homo enim universim de subjecto quidem dicitur, scilicet de homine quodam, ut de Platone vel de alio, in subjecto vero non est; quæ enim in subjecto sunt accidentia ante dicta sunt. Rursum quoniam accidens dicebatur in subjecto, universale vero de subjecto, hæc duo simul sumpta, scilicet in subjecto et de subjecto, omnino accidens universale indicaverunt; verbi gratia universalem colorem. Nam color universim sumptus de subjecto dicitur cujusdam certi coloris, puta hujus coloris albi, in subjecto vero etiam est ut in corpore, velut in nive vel in re alia quapiam. Præterea quoniam particulare nominabatur non de subjecto, substantia vero non in subjecto, hæc duo simul, non de subjecto nec in subjecto, omnino particularem substantiam indicabunt; exempli causa talem et talem hominem, talem et talem bovem. Nihil enim ejusmodi in subjecto est (quod enim in subjecto est, accidens esse demonstratum fuit), neque de subjecto est (quod enim de subjecto est, universale esse demonstravimus). Adhuc vero quoniam particulare dicebatur non de subjecto, accidens vero, in subjecto, hæc duo, in subjecto et non de subjecto accidens particulare denotabunt; verbi gratia hoc album vel hoc nigrum; hoc enim album in corpore quodam est, non vero est de subjecto quodam; nam quod de subjecto est universale esse ostensum est. Sed de his hactenus.

NOTÆ.

(98) Μέν deest in Mon. Cf. Arist. c. 2, § 2.

(99) Mon. add.: Καὶ γὰρ ὁ Πλάτων ὑποκειμένον ἐστίν, ἐν ὅπ. δὲ ut supra.

(1) Λαμβαν. deest in Mon.

(2) Mon.: Χρῶμα· τοῦ (το καθ' ὑποκ.)

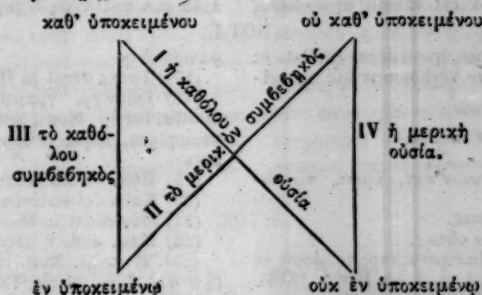
(3) Μέν deest in Mon.

(4) Mon. Ὅσον ὡς ἐν σώματι ἢ ἐν τῇ χιόνι.

(5) Mon. hic ut et alias ἐν τύπων.

(6) Οὔτε deest in Vat., sed legitur in Monac.

(7) Hæc ultima verba ἀλλ' — τούτων desunt in Mon. Explanatur hoc paragrapho. Aristot. c. 2, § 3. In Mon. cod. f. 37, a, in Ammonii Commentariis hoc schemate illustratur quod dictum est.

10. Quando vero aliud de alio prædicatur ut de subjecto sive univoce, quæcunque de prædicato illo dicuntur, omnia de subjecto quoque dicuntur. Verbi gratia homo prædicatur de hoc certo homine (Petrus est homo), animal vero de homine simpliciter; manifeste ergo et de certo hoc homine animal prædicandum erit (Petrus est animal). Nam certus quilibet homo et homo et animal est. Quando vero non univoce quid de alio prædicatur, sed æquivoce, minime necesse est, omnia quæ de prædicato dicuntur, hæc et de subjecto dici. Exempli gratia: Album prædicatur æquivoce de corpore; album enim corpus dicitur; ratio autem qua definitur album, nullo modo corpori congruit; est enim definitio albi color et alia quædam, corpus vero non esse colorem manifestum est.

11. Verum et hoc scire oportet, eorum, quæ sunt diversi generis nec sibi invicem subordinata, diversas et specie esse differentias, veluti animalis et scientiæ; animalis enim differentiæ terrestre (pedestre) et aquatile; scientiæ vero nihil ejusmodi; neque enim scientia a scientia differt eo quod altera sit bipes.

12. Præterea eorum quæ absque complexu dicuntur, aliud est substantia, aliud quantitas, aliud qualitas, aliud relatio, aliud ubi, aliud quando, aliud situs, aliud habere, aliud agere, aliud pati. Et substantia quidem est verbi gratia homo, equus; quantitas vero bicubitale, tricubitale; qualitas est album, grammaticum esse, relatio vero duplex, dimidium, majus; ubi (locus) v. g. Athenis, in academia; quando (tempus): heri anno præterlapso; situs: v. gr. sedet, consistit; habitus est, v. gr. calceatum, vestitum esse; facere seu agere est, v. g. secare, urere; pati vero est, secari vel comburi. Unumquodque igitur horum simpliciter dictum neque veritatem significat neque mendacium; complexa vero ad invicem veritatem significant aut mendacium; verbi gratia: Homo ambulat, vel aliud quidpiam ejusmodi. Propositionem enim: *Hic certus homo ambulat* aut veram aut falsam esse necesse est.

QUÆSTIO CXXXVIII. [CLXXIV.]

De substantia.

Nunc primum edita a D. Herkenroether.

1. Primo dicendum est de substantia. Substantia igitur non secundum unam eandemque notionem dicitur substantia, sed vox est earum ex numero,

NOTÆ.

(8) Αὐτοῦ add. Monac. bis, quod deest in Vat. et ap. Arist. cap. 3, quod fere verbotenus hic inseritur.

(9) Καὶ deest in Mon.

(10) Τί κατὰ τινος deest in Vat.

(11) Mon. Πάντα.

(12) Mon. Οἷον ὡς τὸ λευκὸν κατ. ὁμων. τῷ σώματι.

(13) Λεγόμενος add. Monac.

(14) Mon. Ὅτι οὐκ ἔστιν οὕτως.

(15) Cod. Tò διπ. εἰν. Hæc paraphrasis deest in cod. Mon. Arist. c. 5, (II, 4, p. 2 ed. Paris, 1848).

(16) Mon. Τῶν χωρὶς συμπλοκῆς λεγομένων πραγ-

μῶν. Ὅταν δ' ἑτέρον καθ' ἑτέρου κατηγορῆται ὡς καθ' ὑποκειμένου ἔχουν συνωνύμους, ὅσα κατὰ τοῦ κατηγορουμένου λέγεται, πάντα καὶ κατὰ τοῦ υποκειμένου (8) ῥηθῆσεται· οἷον ἄνθρωπος κατηγορεῖται τοῦ τινος ἀνθρώπου, τὸ δὲ ζῶον κατὰ τοῦ ἀνθρώπου καὶ ὅλον ἐστὶ (9) καὶ κατὰ τοῦ τινος ἀνθρώπου τὸ ζῶον κατηγορηθῆσεται· ὁ γὰρ τις ἄνθρωπος καὶ ἀνθρώπος ἐστὶ καὶ ζῶον. Ὅταν δὲ μὴ συνωνύμους κατηγορῆται τι κατὰ τινος (10), ἀλλ' ὁμωνύμους, οὐκ ἀνάγκη, ὅσα κατὰ τοῦ κατηγορουμένου λέγεται, τσαῦτα (11) καὶ κατὰ τοῦ υποκειμένου λέγεσθαι· οἷον (12) τὸ λευκὸν κατηγορεῖται ὁμωνύμους τοῦ σώματος· λευκὸν γὰρ σῶμα λέγεται· ὁ δὲ λόγος ὁ ἐπὶ τοῦ λευκοῦ (13) οὐδέποτε ἀρμόσει ἐπὶ τοῦ σώματος· ἔστι γὰρ ὁ λόγος αὐτοῦ χρῶμα καὶ ἄλλα τινὰ, τὸ δὲ σῶμα φανερόν ἐστι οὐκ ἔστι χρῶμα (14).

15'. Δεῖ δὲ καὶ τοῦτο εἰδέναι, ὅτι τῶν ἑτερογενῶν καὶ μὴ ὑπ' ἄλληλα τεταγμένων ἑτεραι τῶ εἶδει καὶ αἱ διαφοραὶ· οἷον ζῶου καὶ ἐπιστήμης. Ζῶου μὲν γὰρ διαφοραὶ τὸ πεζὸν καὶ τὸ ἐνυδρὸν, ἐπιστήμης δὲ οὐδεμία τούτων· οὐ γὰρ διαφέρει ἐπιστήμη ἐπιστήμης τῷ δίπους εἶναι (15).

16'. Ἐτι τοίνυν τῶν χωρὶς συμπλοκῆς λεγομένων (16) τὸ μὲν ἔστιν οὐσία, τὸ δὲ ποσὸν, τὸ δὲ ποιὸν, τὸ δὲ πρὸς τι, τὸ δὲ ποῦ, τὸ δὲ ποτέ, τὸ δὲ κείσθαι, τὸ δὲ εἶχειν, τὸ δὲ ποιεῖν, τὸ δὲ πάσχειν. Καὶ ἔστιν οὐσία μὲν οἷον ἄνθρωπος, ἵππος (17)· ποσὸν δὲ οἷον δίπην, τρίπην· ποιὸν δὲ, οἷον λευκὸν, γραμματικόν (18)· πρὸς τι δὲ, οἷον διπλάσιον, ἡμισυ, μεῖζον· ποῦ δὲ, οἷον ἐν Ἀθήναις, ἐν Ἀκαδημίᾳ· ποτέ δὲ, οἷον χθές, πέρυσιν· κείσθαι δὲ, οἷον κάθηται, ἵσταται· εἶχειν δὲ, οἷον ὑποδέδεσθαι (19), ἐνδεῦσθαι· ποιεῖν δὲ, οἷον τέμνειν, κατεῖν· πάσχειν δὲ, οἷον τέμνεσθαι, καίεσθαι (20). Ἐκαστον οὖν τῶν εἰρημένων ἀπλοῦν μὲν (21) λεγόμενον οὐτ' ἀλήθειαν σημαίνει οὐτε ψεῦδος· συμπλεκόμενα δὲ μετ' ἄλλήλων (22), ἀλήθειαν σημαίνει ἢ ψεῦδος· οἷον ἄνθρωπος περιπατεῖ, ἢ ἄλλο τι τῶν τοιούτων· τὸ γὰρ τις ἄνθρωπος περιπατεῖ ἀνάγκη (23) ἀληθές εἶναι ἢ ψεῦδος.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΠΑΡ'.

Περὶ οὐσίας.

α'. Πρῶτον δὲ ῥητέον περὶ οὐσίας. Ἡ τοίνυν οὐσία οὐ κατὰ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἔννοιαν λέγεται οὐσία, ἀλλὰ τῶν πολλαχῶς λεγομένων ἐστὶν ἡ φωνή, εἰ καὶ

μάτων τὸ μ.

(17) Ἴππος deest in Mon.

(18) Τρίπην, γραμματικόν, et reliqua exempla omittuntur in Mon., ubi semper unum duntaxat exemplum, idque primum ex supra positis, alle-gatur.

(19) Mon. Ὑποδέσθαι.

(20) Κατεῖν et καίεσθαι omitt. Mon.

(21) Μὲν deest in Mon.

(22) Mon. add. ἢ ἀλθθ. σημαῖσους.

(23) Ἡ omitt. Mon. Hæc apud Arist. leges. c. 4. (§ 6-8 p. 2, ed. Paris, 1848).

πολλοῖς τῶν περὶ οὐσίας εἰπεῖν τι προελομένων παρεώραται. Καὶ γὰρ ἕτερον μὲν τρόπον παντά-
πασιν λέγοιτ' ἂν οὐσία ἡ ὑπερούσιος καὶ προακτική
τῶν ὄντων οὐσία, περὶ ἧς θεωρεῖν οὐ τῆς νῦν, τῆς
δὲ πρώτης ἐστὶ φιλοσοφίας· ἕτερον δὲ τρόπον ἡ ὕλη
λέγεται οὐσία, καὶ ἄλλον πάλιν τὸ μορφωτικὸν καὶ
εἰδοποιὸν τῆς ὕλης εἶδος· ἀλλ' ἑκάτερον μὲν τῶν δύο
λέγεται οὐσία, οὐδέτερον δὲ αὐτῶν ἐστὶ κυρίως
πρᾶγμα αὐθύπαρκτον· ἡ μὲν γὰρ ὕλη δεῖται πρὸς
ὑπαρξιν καὶ φανέρωσιν τῆς εἰδοποιού οὐσίας· καὶ τὸ
εἶδος δὲ, εἰ καὶ μὴ ὡσαύτως, ἀλλ' οὖν δεῖται καὶ
αὐτὸ τῆς ὕλης οὐσίας, ἐφ' ᾧ ἔδωκα λαβεῖν καὶ
βάσιν· ἑκατέραν δὲ τούτων τοῦ φυσικοῦ ἐστὶ διασκέ-
ψασθαι. Ἐπὶ δὲ οὐσία λέγεται καὶ ἡ ὁπωσοῦν ἑκάστου
τῶν ὄντων ὑπαρξίς τε καὶ οὐσίωσις, ἥτις ἔχει ἀντι-
καίμενον τὸ μὴ ὄν· οὐ μὴν, ἀλλὰ λέγεται πάλιν οὐ-
σία τοῖς πολιτικοῖς ἡ ἑκάστου τῶν κτημάτων τε καὶ
χρημάτων περιουσία καὶ ὑπαρξίς. Τοσαυτῶς οὖν
τέως τῆς οὐσίας λεγομένης, οὐδεμία τῶν εἰρημένων
οὐκ ἐστὶν οὐ δύνανται κατηγορεῖσθαι εἶναι ἡ ὁνομάζεσθαι·
ἀλλ' ἡ μὲν τῶν ὄντων συνεκτική καὶ ὑπερούσιος
οὐσία ὡς πολλῶν κρείττων τῶν τοιαύτων φωνῶν καὶ
ἐννοημάτων καθισταμένη, μᾶλλον δὲ ὡς ὑπερβολῇ
ἀρρήτην ἐξηρημένην τε καὶ ὑπεριδρυμένην· ἡ δὲ ὕλη
καὶ τὸ εἶδος ὡς νῦν μόνον ληπτὰ καὶ ἐν τοῖς συνθέ-
τοις θεωρητὰ, ἐνεργεῖα δὲ καὶ ὑπάρξει κατ' ἰδίαν
οὐκ ὑπεστώτα· τῶν δὲ ἄλλων φωνῶν ἡ μὲν ἰσως ὡς
πολιτικῆς, ἀλλ' οὐ φιλοσοφικῆς οἰκεία, ἡ δὲ ὡς οὐ-
δὲν τεταγμένη καὶ ὠρισμένη, ἀλλ' ὁμονύμως πάντα
δηλοῦσα· διέστηκε δὲ πολλῶν κατηγορία καὶ ὁμο-
νομία.

philis consueta et propria est; altera autem nihil
significat; multum vero differunt prædicatio et

β'. Παρὰ μέντοι τὰ εἰρημένα λέγεται οὐσία καὶ
πάν ὅπερ ἐστὶν αὐτοῦστατον (24), οὐ καὶ τὸν λόγον
εἰκότως ἂν τις ἀποδοίῃ πρᾶγμα εἶναι λέγων αὐθ-
ύπαρκτον μὴ θεόμενον ἑτέρου πρὸς (25) ὑπαρξιν, ὅσον
ἄνθρωποι, βοῦς, πῦρ, γῆ, καὶ τὰ ὅμοια. Ἡ τοιαύτη
δὲ οὐσία καὶ τὴν τῆς κατηγορίας δύναται ἂν δεῖξασθαι
ὁνομασίαν, τῶν δὲ προεξηρημένων ὅλων ὡς οὐ μία.
Ταύτης δὲ τῆς νῦν ἀποδεδομένης οὐσίας· ἡ μὲν ἐξ
ὕλης καὶ εἶδους συνέστηκεν, ἡ δὲ ὕλης μὲν καὶ εἶ-
δους ἡλλοτριεῖται, ἐξ ἀναλόγου δὲ τούτοις τὴν φύσιν
ἔχει (26) συνηρησμένην καὶ ταύτης ἡ μὲν κατ' ἐπι-
βολὴν καὶ ἀθρόον ἐνεργεῖ, ὡς ἀγγέλων φύσις, εἴτα
καὶ νοῦς· ἡ δὲ μετὰ τινος κινήσεως τὰς ἐνεργείας
ἔχει προαγομένης, ὡς ψυχῇ· ὧν εἰ καὶ διάφορος ἡ
ἐνέργεια καὶ ἡ ὑπαρξίς ἀλλ' οὖν κοινὸν αὐταῖς τὸ
εἶναι τε καὶ καλεῖσθαι ἀσώματα· ὅσα γὰρ τῆς ὕλης
καὶ τοῦ ἐνύλου εἶδους ἀνακεχώρηκεν, εἰς τὸν τοῦ
ἀσωμάτου λόγον μεταβέβηκε· καὶ γὰρ πρὸς τὸ κυ-
ρίως καὶ πρώτως ὄν ἀσωμάτων τε καὶ ὑπερούσιων
ἀγαπῶσι ταῦτα σῶμα γε καὶ εἶναι καὶ ὁνομάζεσθαι,
ἀλλ' οὖν τὴν ἐνυλὸν καὶ σωματικὴν διαφυγόντα πα-

A quæ multipliciter dicuntur; etsi multi illorum, qui
aliquid de ea dicere instituerunt, id neglexerunt.
Etenim alio omnino modo substantia vocatur su-
persubstantialis atque existentium rerum produ-
ctrix substantia; ejus consideratio non ad præ-
sentem; verum ad primam pertinet philosophiam
(sc. metaphysicam seu theologiam naturalem).
Alio vero modo materia dicitur substantia; et
alio rursum pacto informans et specificans mat-
eriam forma; verum utrumque quidem substantia
dicitur, neutrum vero proprie est res per se subsi-
stens. Nam materia ad existentiam et manifesta-
tionem indiget substantia specificante et species,
eisi non eodem modo, tamen et ipsa indiget mate-
riali substantia, in qua colloceatur et sustineatur;
B in utramque vero harum inquirere, ad physicum
spectat. Præterea substantia dicitur etiam unus-
cujusque existentium quomodolibet existentia
et essentia, quæ oppositum habet id quod non est.
Adhuc autem politiciis rursum substantia dicitur,
quidquid prædiorum vel nummorum quilibet pos-
sidet. Cum igitur tot modis substantia dicatur,
nulla ex prædictis ullo modo categoria esse vel
appellari potest; sed substantia rerum conserva-
trix et supersubstantialis multo his vocibus et no-
tionibus sublimior exiit, imo infinito excessu
eas superat superque eas elevatur; materia vero et
species ut sola mente percipitur et in compositis
intellecta, operatione et propria substantia non
subsistentia categoriæ non sunt; reliquarum autem

C vocum altera politiciis fortasse, non vero philoso-
phicis determinatum et definitum, sed æquivoco omnia
æquivocatio.

2. Præter tamen dicta substantia dicitur etiam
omne quod est per se subsistens. Hujus rationem
recte quis assignaverit dicens, rem esse per se
subsistentem, non indigentem alio ad subsisten-
tiam; v. gr. homo, bos, ignis, terra et similia. Ejus-
modi substantia etiam categoriæ denominationem
suscipere poterit, prædictarum vero nulla, ut patet.
Substantiæ vero, de quibus nunc agitur, aliæ ex
materia et forma consistunt, aliæ vero a materia et
forma longe absunt, ex natura tamen his respon-
dente concinnatæ sunt. Atque ex his alia quidem
in instanti et uno impetu operatur, ut angelorum
natura, deinde mens; alia vero cum quodam motu
habet operationes suas progredientes, ut anima.

D Quarum licet diversa sit operatio et existentia,
attamen commune ipsis est et esse et dici incorpo-
rea. Quæcunque enim carent materia et materiali
forma, ea ad incorporeorum rationem transeunt;
licet enim cum eo quod proprie et primario est in-
corporeum et supersubstantiale comparata hæc
quoque corpus censi ac dici debeant, attamen

NOTE.

(24) Sic Vat. Apogr. Ven. αὐθόποστατον.

(25) Ἦπρός deest in Venet. apographo, sed est in

cod. Vat.

(26) Sic recte Vat. Calif. Ap. ἔχειν.

cum materialem ac corpoream crassitiem effugiant, naturæ rerum immaterialium et incorporeorum accensentur; verum hoc alterius ac profundioris disputationis est. Quod vero spectat ad substantiam ex materia et forma compositam, alia est uniformis, quam et simplicem appellare solemus, alia vero mukiformis, quam et compositam proprie nuncupamus. Rursum simplices substantiæ alie sunt quæ recte progrediuntur, alie quæ in orbem rediguntur; ex his vero postremis alie motum ab oriente in occidentem perficiunt, ut sphaera quæ dicitur non stellata et ipsamet fixarum stellarum sphaera; alie e converso ab occidente in orientem motionem faciunt, ut quæ dicuntur septem planetarum sphaeræ: substantiarum vero, quæ recte progrediuntur, alie a medio vel ab imo feruntur ad superna, alie e converso a supernis ad inferiora; ab infra ad superna fertur aer et ignis, quorum unum, ignis, ab aere siccitate differt; ab alto vero ad infra fertur aqua et terra, quarum natura humiditate differt. Et hæc, exempli gratia, de substantia, quæ simplex dicitur, dicta sunt. Compositarum vero substantiarum alia est sensitiva, alia insensitiva; sensitiva quidem est ea quæ sensibus uti apta est; insensitiva vero, quæ sine ulla sensatione recta est; hujus quidem alia neque nutritivam facultatem intus habet, ut saxa, ligna et quæcunque hujusmodi; alia vero per hanc regitur et sustentatur, velut plantæ, virgulta, gramina et similia. Quæ vero naturam talem habent, ut sensibus uti queant, ipsæ quoque differentias suscipiunt; vel enim vim progressivam habent et animalium naturam constituunt, vel ea privantur atque zoophytorum substantiam efficiunt, talia vero sunt ostrea, spongiæ et alia multa. Substantia autem, quæ una cum facultate sensibus utendi etiam vim progressivam sortita est hanc ob causam in animalium specie constituta est, in rationale et rationis expert dividitur et duas species diversas efficit, animal videlicet rationale, quod est homo, et animal ratione carens, quod plures rursum differentias suscipit. Horum enim aliud est terrestre, aliud natatile; et horum quodlibet iterum dividitur atque ultra hæc divisio procedit, ut breviter dicam neve in explicandis categoriis historiam naturalem de animalibus tractaturus esse videar. Et hæc ex meæ quidem mentis notione est distinctio variarum substantiarum significationum ejusdemque, quæ ut genus in species dividitur, partitio. Quo vero pacto ejusmodi doctrina defectus illos effugerit, quibus obnoxii sunt qui aliter substantiam dispesci conabantur, et quantum ea utilitatis afferat et impertiat, vel nunc statim vel ulterius progressi per vos ipsos cognoscetis. Verum de substantiæ divisione et de congruenti ipsi definitione atque de significationum distinctione hucusque.

5. Sed Aristoteles quidem, quoniam particularem

Α χύτητα τῇ τοῦ ἀλλοῦ φύσει συνοικισοῦται καὶ τῶν ἀσωμάτων· ἀλλὰ τοῦτο μὲν ἐτέρου καὶ βαθυτέρου λόγου. Τῆς δὲ γε ἐξ ὧλης καὶ εἰδους συγκειμένης οὐσίας ἡ μὲν ἐστὶ μονοειδής, ἣν καὶ ἀπλήν εἰκόσθμεν καλεῖν· ἡ δὲ πολυειδής, ἣν καὶ σύνθετον ἰδίως καλοῦμεν. Ἀλλὰ τῆς ἀπλῆς πάλιν οὐσίας ἡ μὲν ἐστὶν ἰθυφορικὴ, ἡ δὲ κυκλοφορικὴ, καὶ τῆς κυκλοφορικῆς ἡ μὲν τὴν ἀπ' ἀνατολῆς ἐπὶ δύσιν κίνησιν ποιεῖται, ὡς ἡ λεγομένη ἀναστρως σφαῖρα, καὶ αὐτὴ ἡ τῶν ἀπλάνων· ἡ δὲ τὸ ἀνάπαλιν ἀπὸ δύσεως ἐπ' ἀνατολήν, ὡς αἱ λεγόμεναι τῶν ἐπὶ πλανωμένων σφαῖραι· τῆς δὲ ἰθυφορικῆς ἡ μὲν ἀπὸ τοῦ μέσου ἦτοι τοῦ κάτω φέρεται πρὸς τὰ ἄνω, ἡ δὲ ἀνάπαλιν ἀπὸ τῶν ἄνω πρὸς τὰ κάτω· κάτωθεν μὲν πρὸς τὰ ἄνω ἀήρ, πῦρ, ὧν τὸ πῦρ πρὸς τὸν ἀέρα ξηρότεται διαστέλλεται· ἀνωθεν δὲ κάτω ὕδωρ καὶ γῆ, ὧν ἡ φύσις ὑγρότεται διενήνοχε. Καὶ ταῦτα μὲν ὡς ἐν τύπῳ περὶ τῆς ἀπλῆς λεγομένης οὐσίας. Τῆς δὲ γε συνθέτου ἡ μὲν αἰσθητικὴ, ἡ δὲ ἀναίσθητος· αἰσθητικὴ μὲν, ἡ αἰσθήσει πεφυκυῖα χρῆσθαι, ἀναίσθητος δὲ ἡ χωρὶς τινος αἰσθήσεως οἰκουμένη· ἥς ἡ μὲν οὐδὲ τὴν θρεπτικὴν δύναμιν ἐνδοθεν ἔχει, ὡς λίθοι, ξύλα καὶ ὅσα τοιαῦτα, ἡ δὲ κατὰ ταύτην διοικεῖται τε καὶ διακρατεῖται, ὅσων φυτὰ, θάμνοι, πόαι καὶ τὰ ὅμοια. Ἡ μὲντοι ταῖς αἰσθήσεσι φύσιν ἔχουσα κεχρησθαι διαφορὰς καὶ αὐτὴ ἐπιδέχεται· ἡ γὰρ μεταβατικὴν προβάλλεται δύναμιν καὶ τῶν ζῶων συνίστησι φύσιν, ἡ ἰστέρεται ταύτης καὶ τὴν τῶν ζωοφύτων ἀποταλεῖ οὐσίαν· τοιαῦτα δὲ ἐστὶν ὄστρεα τε καὶ σπόγγοι καὶ πολλὰ ἄλλα· ἡ δὲ μετὰ τοῦ κεχρησθαι ταῖς αἰσθήσεσι καὶ τὴν μεταβατικὴν δύναμιν προσειληφυῖα καὶ διὰ τοῦτο εἰς ζῶον εἰδοποιηθεῖσα τῷ λογικῷ καὶ τῷ ἀλόγῳ διαιρεῖται καὶ δύο εἶδη παρηλλαγμένα ἀπογεννᾷ, τὸ λογικὸν ζῶον φημι, ὅπερ ἐστὶν ὁ ἄνθρωπος, καὶ τὸ ἀλογον, ὃ καὶ πλείους ἐπιδέχεται τὰς διαφορὰς· τούτων (27) γὰρ τὸ μὲν ἐστὶ πεζόν, τὸ δὲ νηκτόν· καὶ τούτων ἕκαστον ἐπιδιαιρεῖται πάλιν, καὶ ἐπὶ πλεόν πρόεισιν ἡ τομῇ, ἵνα συντόμως εἴπω καὶ μὴ ἐν κατηγορίαις τὴν περὶ ζῶων ἱστορίαν αἰτίαν ἔχω ἀναγράφειν. Καὶ αὕτη μὲν κατὰ γε ἐμὴν ἐπιβολὴν ἡ τε τῶν τῆς οὐσίας σημαυνομένων διαστολὴ καὶ τῆς ὡς γένος εἰς εἶδη τεμνομένης διαίρεσις· ὅπως δὲ τὰς λαβὰς ἡ τοιαύτη θεωρία διαπέφωγεν, αἷς οἱ ἐπιχειρηρότεροι ἐτέρως διαιρεῖν τὴν οὐσίαν ἀλλασκονται, καὶ ἐφ' ὅσον τὸ χρεῖωδες αὐτῇ συνεισφέρεται, ἡ καὶ νῦν αὐτίκα ἴσως ἡ καὶ προϊόντας ἐξ ἐαυτῶν ἐπιγνώσεσθε. Ἀλλ' ἡ μὲν τῆς οὐσίας διαίρεσις καὶ ὁ προσήκων αὐτῇ λόγος καὶ ἡ τῶν σημαυνομένων διαστολὴ ἐν τούτοις.

Ο μὲντοι γε Ἀριστοτέλης (28), ἐπὶ τὴν μερικὴν

NOTE.

(27) Apogr. Τοῦτο.

(28) Ab hoc paragrapho rursum habemus Photii textum in cod. Monac. Legitur f. 39 a. : Φωτίου περὶ οὐσίας· Οὐσία ἐπὶ πρῶτον αὐτοπαρκτον μὴ δεόμενον ἐτέρου πρὸς ὑπαρξιν. (Vide supra § 2, init.)

Ἀλλ' οὗτος μὲν ὁ ὁρισμὸς καὶ τῇ καθόλου οὐσίᾳ καὶ τῇ μερικῇ ἐφαρμόζεται. Ὁ δὲ Ἀριστοτέλης, ἐπειδὴ τὴν μερικὴν οὐσίαν ὀρίζεται μόνην ἐν ταῖς κατηγορίαις φησί.

οὐσίαν προτιθέσθαι ἐν κατηγορίαις, οὕτως φησὶν· ὁὐσία ἐστὶν ἡ κυριώτατα καὶ πρώτως καὶ μάλιστα λεγόμενη, ἢ μήτε καθ' ὑποκειμένου τινὸς λέγεται, μήτε ἐν ὑποκειμένῳ τινὶ ἐστὶν (29), ὅσον Σωκράτης, Πλάτων καὶ τὰ ὅμοια· τὴν δὲ καθόλου οὐσίαν, ἣν καὶ δευτέραν οὐσίαν καλεῖ, οὕτως ἀποδίδωσι (30)· Δεύτεραι οὐσίαι· εἰναι, ἐν οἷς εἰδῶσιν αἱ πρώτως λεγόμεναι οὐσίαι (31), τοῦτο ἐστὶν αἱ ἄτομοι οὐσίαι, ὑπάρχουσιν· ὅσον ὁ καθόλου ἄνθρωπος καὶ τὸ καθόλου ζῶον· ἐν γὰρ τοῦτοις ἐστὶ περιελημμένα τὰ καθέκαστα (32), ὅσον Πλάτων καὶ Ἀλκιβιάδης, ἃ καλεῖ αὐτὸς (33) πρώτας οὐσίας, διὰ τὰ τὸ (34) ἡμῖν γνωριμότερα εἶναι καὶ σαφέστερα (35), καὶ διὰ τὸ πάντα τὰ ἄλλα κατὰ τοῦτων κατηγορεῖσθαι καὶ (36) οἶονεῖ πως ἐδράζεσθαι· αἱ μὲν γὰρ αὐτῶν συνωνύμως (37) κατηγοροῦνται, ὥς αἱ καθόλου οὐσίαι, τὰ δὲ ὁμωνύμως, ὥς τὰ συμβεβηκότα· ὥστε εἰ μὴ ἦν ἡ μερικὴ οὐσία, τρόπον γὰρ τῶν, οὔτε ἡ καθόλου οὐσία οὔτε τὰ συμβεβηκότα ὑφίστατο ἂν· εἰ δ' (38) πρόποι ἂν, φησὶ, πρώτας οὐσίας καλεῖσθαι τὰ μερικὰ. Μὴ λανθάντω δὲ ὅμῃς· ὅπερ σχεδὸν τι τοὺς πλείστους διέλαθεν, ὥς τὰ ἄτομα πρώται οὐσίαι λεγόμεναι καὶ τὰ καθόλου δευτεραι οὐσίαι λεγόμεναι οὐχὶ συνωνύμως οὔτε πρὸς ἑαυτὰς οὔτε πρὸς τὴν οὐσίαν, ἥς ὁ τε λόγος καὶ ἡ διαίρεσις ἀποδίδεται, τὸ τῆς οὐσίας ὄνομα ἀπηνέγκαντο· τῷ μὲντοι κοινῷ λόγῳ τῆς γενικῆς οὐσίας οὐσίαι καλούμεναι ἑαυταῖς· τὰς κακείνῃ συνωνύμως ὀνομάζοντα· ὅτι δὲ δευτεραι οὐσίαι καὶ πρώται οὐσίαι ταῦτα λεγόμενα οὐχὶ συνωνύμως οὔτε ἑαυταῖς· οὔτε τῇ γενικῇ οὐσίᾳ λέγονται, πολλὰ λέγειν ἔχον, ἐκεῖνο τέως διὰ τὸ φιλοσύνητον ἐρῶ· ὥς αὐτὸ δὴ τοῦτο τὸ μὴ ἀπλῶς αὐτὰς καλεῖσθαι οὐσίας, ἀλλὰ μετὰ προσθήκης τὴν μὲν πρώτην, τὴν δὲ δευτέραν, σαφὲς ἀποδείξας ἐστίν, ὅτι μὴ κατὰ τὴν αὐτὴν ἔννοιαν ἑκατέρα τοῦτων κέκληται οὐσία, καὶ πολλῷ πλέον τί καθ' ἑτέραν πάλιν ἡγεμονική.

δ'. Εἰ δὲ καλῶς ὁ Ἀριστοτέλης ἢ μὴ τὴν μὲν πρώτην οὐσίαν, τὴν δὲ δευτέραν ἐκάλεσεν, ἐν ἄλλοις ἡμῖν οὐ παρέργως εἰρηται. Ἐκεῖνο δὲ εἰδέναι χρὴ, ὁ μικροῦ παρέδραμεν ἡμῶς, ὥς ἐστιν ἕτερον τι παρὰ τὰ κατηριθμημένα σημαίνόμενα οὐσίας πρόχειρον ἐν τῇ χρήσει· τοῦτο δὲ ἐστὶ τὸ προσεχέστατον τοῖς ἀτόμοις εἶδος· καθὼ καὶ τόνδε τὸν ἄνθρωπον καὶ τόνδε τὸν ἵππον ὁμοουσίου ὄντας· τῷ κοινῷ τῆς οὐσίας λόγῳ ὅμως εἰς ἐκεῖνο ἀναφέροντες τὸ σημαίνονμενον ἑτερουσίους ἴσμεν τε καὶ ὀνομάζομεν· τοῦτο δὲ αὐτὸ καὶ φύσιν εἰδίσμεθα λέγειν, καθ' ἣν ἔννοιαν

A substantiam præponit in categoriis (solam definit in categoriis), ita dicit : *Substantia quæ principalissime et primario ac maxime sic vocatur, ea est, quæ neque de subjecto quopiam dicitur neque in quopiam subjecto est*, veluti Socrates, Plato et similia ; universalẽ autem substantiam, quam et secundam substantiam appellat, sic definit : *Secundæ substantiæ sunt, in quibus speciebus quæ primario dicuntur substantiæ, hoc est individua substantiæ, subsistunt*, veluti homo universalis et animal universale. In his enim comprehensa sunt singularia, ex gratia, Socrates et Alcibiades, quæ vocat ipse primas substantias, tum quia nobis notiora et clariora sunt, tum quia omnia alia de his prædicantur et quasi recto quodammodo in illis fundantur. Alia enim ex ipsis univoce prædicantur, veluti substantiæ universales, alia æquivoce, ut accidentia ; ita ut si non esset substantia particularis, quodammodo neque universalis substantia neque accidentia subsisterent ; propterea congruere videtur, ait (Aristoteles) ut particularia primæ substantiæ appellantur. Non vero vos prætereat, quod ferme plurimos effugit, videlicet individua primas substantias vocatas et universalis, quæ secundæ substantiæ dicuntur, non univoce neque ad seipsa neque ad substantiam, cujus modo definitio et divisio allata fuit, substantiæ nomen sortita esse, communẽ vero ratione genericæ substantiæ appellatas substantias tum sibi met ipsis tum illi univoce appellari ; quod vero hæc secundæ et primæ substantiæ dicta non univoce neque cum seipsis neque cum genericæ substantia dicuntur, licet multa habeam, quæ dicam, illud tamen brevitatis causa duntaxat proponam : hoc ipsum, quod non simpliciter dicuntur substantiæ, sed cum additione, hæc quidem prima, illa secunda, perspicuam esse demonstrationem, harum utramque non secundum eandem notionem nominatam esse substantiam, et multo magis secundum aliam rursum notionem principalem.

4. Utrum vero recte Aristoteles hanc primam, illam secundam substantiam nominaverit nec ne, alibi jam haud obiter diximus. Illud vero scire oportet, quod sere prætermissem, aliam esse præter enumeratas substantiæ significationes usu receptam ; videlicet ea, quæ significat speciem individui proximam, secundum quam et hunc hominem et hunc equum, qui ejusdem sunt substantiæ juxta communem substantiæ rationem, tamen, dum eos in hunc significatum referimus, diversam substantiæ esse novimus et ita appellamus. Hanc ipsam spe-

NOTE.

(29) Aristot. *Categ.* c. 5, § 1.

(30) Mon. Ὀρίζεται.

(31) Mon. Αἱ πρώται οὐσίαι. Arist. ut supra.

(32) Mon. Εἰσὶ τὰ καθέκαστα· τὰ deest in Vat.

(33) Αὐτὸς deest in Mon.

(34) Mon. διὰ τὸ.

(35) Ταῦτα add. Mon.

(36) Καὶ — ἐδράζ· deest in Mon.

(37) Αὐτῶν add. Mon.

(38) Mon. post συμβεβηκότα omittit pluribus : Καὶ διὰ τοῦτο πρόποι τὰ μερικὰ πρώτας οὐσίας καλεῖσθαι. Immediate post hæc legitur : Ἐπεὶ δὲ ἡ οὐσία εἶδη τρία· ἀσώματον καὶ σῶμα καὶ μικτόν· ἀνάγκη γὰρ ἡ σῶμα εἶναι ἢ ἀσώματον ἢ μικτόν. Quæ habet Vat. *Amphil.* codex desunt usque ad locum, ubi de substantiæ proprietatibus agitur (§ 5). Cf. Aristot. c. 5 (c. 5, § 5, p. 3, ed. Paris.)

ciem et naturam dicere solemus, secundum quam notionem et Socratem cum Platone ejusdem naturæ, tale vero hominem cum equo diversæ naturæ esse dicimus. Unde novem numero fuerint variæ quæ emergunt substantiæ significationes. Sed de cæteris accuratius alibi.

5. Substantia autem, cujus definitio et divisio allata fuit, quæque etiam categoriæ notionem atque denominationem suscipere poterit, has habet proprietates; primo quidem, quod ipsa non est in subjecto. Hæc vero proprietas omni quidem substantiæ speciei convenit, non vero soli. Convenit enim essentialibus quoque differentiis. Istæ enim, puta v. gr. rationale et similia, evidenter non sunt in subjecto; neque enim accidens esse possunt. Altera substantiæ proprietas est, quod nihil est ipsi contrarium. Hæc etiam proprietas omni substantiæ speciei congruit, sed non soli. Nulla enim substantia, quatenus est substantia, habet quid contrarium sibi oppositum; non vero id duntaxat, verum et quantitas nihil habet contrarium; patet enim, numero decem vel septem nihil esse contrarium. Tertia substantiæ proprietas in eo est, quod non suscipit ipsa plus et minus. Nulla enim substantia præ alia quapiam secundum ipsam substantiæ simpliciter rationem dici omnino potest magis vel minus substantia; neque si singularia singularibus compares, neque si universalibus universalibus, neque si singularia cum universalibus. Quomodo enim fieri possit, ut vel Socrates magis substantia cogitetur vel dicatur quam Plato, vel homo magis quam equus, vel, si libet, animal magis quam planta? Neque enim alterum magis quam alterum est substantia, sed neque Socrates magis quam homo vel animal substantia, imo neque hæc magis quam Socrates. Et de cæteris omnibus similiter. Unde communis erit substantiæ proprietas, quod ipsa nullo pacto plus et minus admittit. Quarta proprietas substantiæ est, quod ipsa unum idemque existens numero secundum suimetipsius immutationem contrariorum capax et susceptibilis

καὶ Σωκράτην μὲν Πλάτωνι ὁμοφυῶς φαμεν εἶναι, τὸν δὲ ἄνθρωπον τοῦ ἵππου ἑτεροφυῶς (39)· ὥστε ἐννέα τὸν ἀριθμὸν (40) εἴη ἂν τὰ ἀνακρίψαντα τέως τῆς οὐσίας σημαίνόμενα. Ἀλλὰ περὶ μὲν τῶν ἄλλων ἀκριβέστερον ἐν ἄλλοις.

ε'. Ἡ δὲ γε οὐσία, ἥς ὁ τε λόγος καὶ ἡ διαίρεσις ἀποδέδοται, ἥτις καὶ δύναται· ἂν τὴν τε τῆς κατηγορίας ἔννοιαν καὶ τὴν κλησιν ἐπιδέξασθαι, ἔχει ἴδια (41). Πρῶτον μὲν τὸ μὴ εἶναι αὐτὴν ἐν ὑποκειμένῳ· τοῦτο δὲ τὸ ἴδιον παντὶ μὲν τῷ εἶδει τῆς οὐσίας ὑπάρχει, οὐ μόνῳ δὲ (42). Πρόσεστι γὰρ καὶ ταῖς οὐσιώδεσι διαφοραῖς· αὐταὶ γάρ, ὅσον τὸ λογικὸν καὶ τὰ τοιαῦτα, ὅλων ὡς οὐκ εἰσὶν ἐν ὑποκειμένῳ· οὐδὲ γὰρ συμβεβηκὸς δύνανται εἶναι. Δεύτερον ἴδιον τῆς οὐσίας τὸ μὴ εἶναι ἐναντίον εἶναι (43). Καὶ τοῦτο δὲ τὸ ἴδιον παντὶ τῷ εἶδει τῆς οὐσίας ἀρμόζει καὶ οὐ μόνῳ· οὐδεμία μὲν γὰρ οὐσία καθὼς ἐστὶν οὐσία, ἔχει τι ἀντικείμενον αὐτῇ ἐναντίον· οὐ μὴν δὲ, ἀλλὰ γε καὶ τῷ ποσῷ οὐδὲν ἐστὶν ἐναντίον· τοῖς γὰρ δέκα ἢ τοῖς ἑπτὰ ἢ τοῖς ὁμοίοις φανερόν ἐστι οὐδὲν ἐστὶν ἐναντίον. Τρίτον ἴδιον τῆς οὐσίας τὸ μὴ ἐπιδέξασθαι αὐτὴν τὸ μᾶλλον καὶ τὸ ἥτιον (44)· οὐδεμία γὰρ οὐσία τινὸς οὐσίας ὅλως κατὰ γε αὐτὸν τὸν τῆς ἀπλῶς οὐσίας λόγον οὐκ ἂν ῥηθεῖη οὕτε μᾶλλον οὐσία οὕτε ἥττον· οὕτε ἂν μερικὰ λαβὼν μερικοῖς συγκρίνοις, οὕτε ἂν καθολικοῖς καθολικῶς, ἀλλ' οὕτε ἂν μερικὰ πρὸς τὰ καθόλου· πῶς γὰρ ἐνδέχεται· ἂν ἢ τὸν Σωκράτην τοῦ Πλάτωνος μᾶλλον οὐσίαν εἰπεῖν ἢ ἔννοῦσαι, ἢ τὸν ἄνθρωπον τοῦ ἵππου, ἢ εἰ βούλει, τοῦ φυτοῦ τὸ ζῶον; οὐδὲν γὰρ ἑτέρον θατέρου μᾶλλον οὐσία, ἀλλ' οὐδὲ ὁ Σωκράτης τοῦ ἀνθρώπου ἢ τοῦ ζώου μᾶλλον οὐσία, οὐ μὴν, ἀλλ' οὐδὲ ταῦτα τοῦ Σωκράτους· καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων δὲ πάντων ὡσαύτως· ὥστε κοινὸν ἂν εἴη ἴδιον, τῆς οὐσίας τὸ μηδὲ μᾶλλον αὐτὴν ἐπιδέξασθαι τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον. Τέταρτον ἴδιον τῆς οὐσίας τὸ ταυτὸν καὶ ἐν ἀριθμῷ οὐσαν κατὰ τὴν ἑαυτῆς μεταβολὴν δεκτικὴν τῶν ἐναντίων εἶναι (45)· τοῦτο δὲ καὶ κυρίως ἴδιόν ἐστιν, ὅτι ἀντιστρέφει· μόνῃ γὰρ ἡ οὐσία καὶ πᾶσα μένουσά τε οὐσία καὶ μεταβαλλομένη κατὰ τὰς ποιότητας γί-

NOTE.

(39) Catif. apogr. ἑτεροφυῶς.

(40) Ibid. ὁ τῶ ἀριθμῷ. Val. ut supra.

(41) Mon. Ἐχει δὲ ἡ οὐσία ἴδια ἑξ. Sequuntur eadem ut supra.

(42) Mon. Ἀλλ' ἢ (f. ἡ) καὶ ἄλλῃ τινι, ὅσον τῶν διαφορῶν καὶ γὰρ καὶ οὐσιώδεσι διαφοραῖς ὅσον τὸ λογικὸν καὶ τὰ ὁμοία οὐκ εἰσὶν ἐν ὑποκειμένῳ· τὸ γὰρ ἐν ὑποκειμένῳ ὑπάρχον συμβεβηκὸς ἦν, τὸ δὲ λογικὸν ὅλον ἐστὶ οὐκ ἐστὶ συμβεβηκός. Cf. Arist. I. c. § 12 13, p. 4, ed. Paris. 1848.

(43) In cod. Mon. hæc est proprietas quarta ita descripta: Τέταρτον ἴδιον τῆς οὐσίας τὸ μὴ εἶναι αὐτῇ (sic) εἶναι ἐναντίον· τοῦτο δὲ τὸ ἴδιον καὶ πάση τῇ οὐσίᾳ ἀρμόζει καὶ οὐ μόνῳ· ἀρμόζει μὲν πάσῃ, ἐπειδὴ οὕτε τῇ καθόλου οὐσίᾳ οὕτε τῇ μερικῇ ἐστὶ τι ἐναντίον· οὐ μόνῳ δὲ ἀρμόζει, ἐπειδὴ καὶ τῷ ποσῷ οὐδὲν ἐστὶν ἐναντίον· τοῖς γὰρ δέκα ἢ τοῖς ἑπτὰ φανερόν οὐκ ἐστὶ τι ἐναντίον. Cf. Arist. I. c. p. 5, §§ 18, 19.

(44) In Mon. proprietas quinta: Πέμπτον ἴδιον τῆς οὐσίας τὸ μὴ εἶναι οὐσίαν μᾶλλον καὶ ἥττον, τουτέστι τὸ μὴ εἶναι τὸν Σωκράτην παρὰ τὸν Πλάτωνα

D μᾶλλον ἄνθρωπον· οἱ δύο γὰρ ἐπίσης εἰσὶν ἄνθρωποι· ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων τῶν καθόλου πρὸς καθόλου συγκρινόμενων (cod. su)· ὅσον ὁ καθόλου ἄνθρωπος τοῦ καθόλου βοῦς οὐκ ἐστὶ μᾶλλον οὐσία· ἐπίσης γὰρ εἰσὶν οὐσίαι· ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων· ἂν δὲ συγκρίνωμεν τὰ καθολικώτερα πρὸς τὰ μερικώτερα, τῶν καθολικωτέ[ρων] μᾶλλον εἰσὶν οὐσίαι· ὅσον ἐάν συγκρίνης τὸ ζῶον πρὸς τὸν ἄνθρωπον, ὁ ἄνθρωπος μᾶλλον ἐστὶν οὐσία, x. t. l. Vide infra not. 1, add. § 7. — Arist. I. c. § 20, pag. 5.

(45) In Mon. proprietas sexta: Ἐκτὸν ἴδιον τῆς οὐσίας τὸ ταυτὸν καὶ ἐν ἀριθμῷ ὄν (οὐσαν) κατὰ τὴν ἑαυτοῦ μεταβολὴν τῶν ἐναντίων εἶναι δεκτικόν· ὁ καὶ κυρίως ἴδιόν ἐστι· οὐδενὶ γὰρ τῶν ἄλλων ἐφαρμόζει τοῦτο, ἀλλὰ μόνῃ τῇ οὐσίᾳ· μόνῃ γὰρ ἡ οὐσία μένουσα καὶ μεταβαλλομένη· ἡ γὰρ λευκὴ καὶ μέλαινα, καὶ ψυχρὰ καὶ θερμὴ, δίκαια τε καὶ ἀδίκος, ὅσον ἄνθρωπος γίνεται δίκαιος καὶ ἀδίκος, καὶ τὸ ὕδωρ γίνεται ψυχρὸν καὶ θερμὸν τῶν δὲ ἄλλων οὐδὲν μεταβαλλομένων τῶν ἐναντίων ἐστὶ δεκτικόν. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῆς οὐσίας (Arist. § 21).

νεται ψυχρά καὶ θερμή, ἢ δικαία καὶ ἀδίκος, ἢ σώ-
φρων καὶ ἀκόλαστος, ἢ φρενήρης καὶ ἀπράινουσα (46)
ἢ τι (47) τῶν παραπλησίων· εἰ δέ τι καὶ τῇ ὥς ὕλη
οὐσία τοιοῦτον συμβέβηκεν, οὐκ ἔστι διαιτῆν καιροῦ
τοῦ παρίντος. Οἱ δὲ λέγοντες, ὥς καὶ τῷ λόγῳ καὶ
τῇ δόξῃ τοῦτο ἔπεται τὸ ἴδιον (48), εὐφώρατον ἔχουσι
τὸ ψεῦδος· φασι μὲν γάρ, ὥς ὁ λέγων τὸν Σωκράτην
καθῆσθαι λόγος, ὁ αὐτὸς μένων, καθό γε τὸ εἶναι
λόγος ἔσχε, τοῦ μὲν Σωκράτους καθήμενου ἀληθείας
ἦν σημαντικὸς, ἀναστάντος δὲ τοῦ Σωκράτους ψεῦδος
εὐρίσκειται δεδωγμένον· ὥστε καὶ ὁ λόγος τῶν ἐναν-
τίων ἐστὶν δεκτικὸς· ὡσαύτως δὲ καὶ ἡ δόξα· καθ-
ήμενου μὲν γὰρ αὐτοῦ ἀληθὴς ἦν ἡ τοῦ καθῆσθαι
δόξα, ἀναστάντος δὲ ἡ αὐτῇ δόξα ψεύδους ἐγένετο
δεκτικὴ. Ἄλλ' οἱ μὲν διαπορούντες οὕτως φατίν·
ἴστωσαν δὲ, ὅτι οὐ κατὰ τὴν ἰδίαν μεταβολὴν ὁ λό-
γος γέγονε ψεύδους καὶ ἀληθείας δεκτικὸς, οὐ μὴν
οὕτῃ ἡ δόξα, ἀλλὰ μᾶλλον κατὰ τὴν τοῦ πράγματος
ἐναλλαγὴν, ὅπερ ἡ μὲν ἐδόξασεν, ὁ δὲ ἀπήγγειλεν·
εἰ γὰρ μὴ μετέβαλεν ὁ Σωκράτης ἐκ τοῦ καθέζεσθαι
ἀναστὰς, οὐκ ἂν ποτε ὁ τὸν Σωκράτην καθῆσθαι
λέγων ἐγένετο λόγος ψευδής, ἀλλ' οὐδ' ἡ δόξα (49)·
ὥστε καὶ ἐκ τούτου δῆλον, ὥς μάλιστα ἴδιόν ἐστι τῆς
οὐσίας τὸ ἀποδεδομένον ἴδιον· οὐ μόνον γὰρ αὐτῇ
πέφυκε δέχεσθαι τάναντία κατὰ τὴν ἑαυτῆς μετα-
βολὴν, ἀλλὰ καὶ ἐτέροις μεταβαλλομένη (50) γίνεται
αἰτία τοῦ δοκεῖν αὐτὰ γίνεσθαι τῶν ἐναντίων δε-
κτικά· ὁ γοῦν λόγος καὶ ἡ δόξα, εἰ καὶ συγχωρηθεῖεν
εἶναι τῶν ἐναντίων δεκτικά, ἀλλ' οὐκ ἂν λεχθεῖεν
ὅπως κατὰ τὴν ἑαυτῶν μεταβολὴν ὥσπερ ἡ οὐσία, C
ἀλλὰ μᾶλλον κατὰ τὴν τῆς οὐσίας μεταβολὴν καὶ
διὰ τὸ ἐκείνην δέχεσθαι τάναντία, δεικνύνται παρ-
απολαύοντα καὶ ταῦτα τοῦ δοκεῖν εἶναι τῶν ἐναντίων
δεκτικά.

omnino non secundum suam ipsorum mutationem, sicut substantia, sed potius secundum substantia

mutationem hanc prædicationem sortientur, et quia
substantia contraria
admittere videantur.
S. Ὁ μέντοι γε Ἀριστοτέλης προχειρότερον, ἵνα
μὴ λέγω βραθυμότερον, περὶ οὐσίας διαλαβὼν καὶ
ἕτερα δύο ἴδια τίθησιν οὐσίας· ἐν μὲν τὸ τότε τι
σημαίνειν, ὅπερ εἴη ἂν ἴδιον οὐ τῆς ἀπλῶς οὐσίας,
τῆς δὲ παρ' αὐτοῦ κληθείσης πρώτης οὐσίας· καὶ
ἕτερον πάλιν τὸ συνωνύμως κατηγορεῖσθαι (51)·
εἴη δ' ἂν καὶ τοῦτο ἴδιον τῆς παρ' αὐτοῦ κληθείσης
δευτέρης οὐσίας· ἀλλὰ τὸ μὲν τότε τι σημαίνειν μό-
νης ἐστὶ τῆς πρώτης οὐσίας· μόνη γὰρ ἡ μερικὴ
χειρὶ δεικνυμένη ἡ ἐτέρῳ τινὶ τοιοῦτῳ τότε τι λέγε-
ται εἶναι (52)· τὸ δὲ συνωνύμως κατηγορεῖσθαι οὐκ

(46) Perperam Catiforus legendum censebat σω-
φρονουσα et lectionem ἀπράινουσα tollendam.

(47) Sic recte Vatic. apogr. Catif. mendose: ἢ τι
(48) Hanc objectionem ipse sibi facit Aristoteles,
c. 5, § 22, p. 6.

(49) Aristot. l. c.: Ὁ δὲ λόγος καὶ ἡ δόξα, αὐτὰ
μὲν ἀκίνητα πάντῃ πάντως διαμένει· τοῦ δὲ πράγ-
ματος κινήσαντος, ὅτε μὲν ἀληθὴς ὅτε δὲ ψευδὴς λέ-
γεται... ὁ γὰρ λόγος καὶ ἡ δόξα οὐ τῷ αὐτὰ δεδι-
χθαι τῶν ἐναντίων εἶναι δεκτικά λέγεται, ἀλλὰ τῷ
περὶ ἕτερόν τι τὸ πάθος γεγενῆσθαι.

(50) Catiforus legere voluit μεταβαλλομένοις.

est. Hoc veto et proprie ipsius proprietas est, quia
convertitur. Substantia enim omnis et sola perma-
nens substantia, mutata tamen quoad qualitates,
sit frigida et calida, vel justa et injusta, vel conti-
nens et effrenata, vel prudens et insaniens. vel quid
similium. An vero et substantia, quæ veluti mate-
ria est, ejusmodi quid acciderit, non est hujus
temporis dijudicare. Qui vero dicunt etiam ser-
moni et opinioni hanc convenire proprietatem, fa-
cillime mendacii convincuntur. Etenim dicunt,
sermonem eum, qui dicit Socratem dicere, eum-
dem inanentem, in quantum habebat, quod sit
sermo, veritatis fuisse significativum, dum Socrates
sederet; cum vero Socrates surrexisset, mendacium
continentem reperiri; unde effici putant etiam ser-
monem contraria posse suscipere. Similiter quoque
de opinione statuunt. Sedente enim Socrate vera
fuit opinio, quæ eum sedere censebat; surgente
vero illo eadem opinio mendax evasit. Sic itaque
dicunt qui de hac re dubitant. Verum sciant, non
secundum sui ipsius mutationem sermonem illum
falsitatem et veritatem suscepisse, neque etiam opi-
nionem, sed potius secundum rei immutationem,
quod opinio opinabatur et quod sermo nuntiavit.

Nisi enim mutatus fuisset Socrates, qui, postquam
sedet, surrexit, nunquam sermo Socratem sedere
affirmans mendax evasisset, neque etiam opinio.
Quamobrem et ex hoc patet dictam proprietatem
maxime substantiæ esse propriam. Non solum enim
ipsa apta existit ad recipienda contraria secundum
suam ipsius mutationem, verum etiam aliis in sua
mutatione causa fit, quod ipsa contraria capere et
suscipere videantur. Sermo igitur et opinio, etsi
concedatur eos posse contraria admittere, tamen
substantia, sed potius secundum substantia
substantia contraria admittit, ideo et ipsa mon-
admittere videantur.

6. Attamen Aristoteles minus diligenter, ne di-
cam negligenter de substantia disserens duas alias
ponit substantiæ proprietates: unam quidem, quod
hoc aliquid significet; hoc vero non substantiæ
simpliciter proprium fuerit, sed ejus, quæ ab ipso
vocatur prima; alteram vero quod univoce prædi-
cetur; sed hoc quoque proprium fuerit substantiæ,
quam ipse secundam appellat. At vero prius, quod
substantia hoc aliquid significet, solius primæ
substantiæ est; hæc enim, substantia particularis,
D sola digito ostensa vel alio ejusmodi hoc aliquid

NOTÆ.

sed contextus suffragatur lectioni Vatic. quam et
tenet apogr. C.

(51) Ex Vat. ordinem membrorum dedimus; Ven.
apogr. in his paululum differt post voces τίθησιν
οὐσίας.

(52) In cod. Mon. hæc est proprietas tertia, quæ
ita describitur: Τρίτον ἴδιον τῆς οὐσίας τότε τι ση-
μαίνειν· τοῦτο δὲ τὸ ἴδιον τῇ μερικῇ οὐσίᾳ μόνῃ
ἀρμόζει, οὐχὶ δὲ καὶ ταῖς καθόλου· τὸ γὰρ δεικνύειν
διὰ τῆς χειρὸς ἢ ἄλλου τινὸς τοιοῦτου τὰς μὲν καθό-
λου οὐσίας οὐκ ἐνδέχεται, τὰς δὲ μερικάς ἐνδέχ-
εται (Cf. Arist. c. 1, § 16, p. 5).

dicitur esse; posterius vero quod univoce prædicetur, non solius est secundæ substantiæ, verum et aliarum multarum rerum essentielles enim differentiæ univoce prædicantur; rationale v. gr. univoce de Platone et Socrate prædicatur; dicitur enim Socrates et cæterorum quilibet rationale et revera tale est. Et in quantitate quoque et in qualitate sicut et in aliis categoriis perspicue procedendo videre licet, genera de speciebus ipsis subordinatis et species de individujs in ipsis contentis, univoce prædicari.

7. Possunt vero ex iis quæ ipse Aristoteles edicit, aliæ quoque prædictarum substantiarum proprietates adduci; ac particularis quidem substantiæ proprietas est, quod magis dicatur substantia, quam universalis; substantiæ vero universalis, quod minus substantia dicatur quam particularis, et non solum minus quam hæc, sed etiam ipsa præ se ipsa; hoc est: non solum universalis præ individuis, verum etiam genera præ speciebus minus substantiæ sunt. Animal igitur minus est substantia, quam Socrates, imo etiam minus quam homo; unde secundæ substantiæ minus sunt substantiæ, quam particulares. Utraque vero proprietas utrique substantiæ principalissime ac maxime propria fuerit; nihil enim in omnibus rebus magis substantia quam universalis dicitur excepta particulari, et nihil rursus cogitari potest quod sit minus substantia quam particularis excepta universali. Considerari perspicue et inde res potest, quod universalis et individua, dum primæ et secundæ substantiæ dicuntur, neque sibi ipsis univoce dicuntur substantiæ, neque substantiæ simpliciter. Quorum enim proprietates secundum id quod videtur esse maxime commune nomen, sunt proprius externæ atque alienæ, quomodo horum univoca appellatio fuerit atque una eademque substantiæ ratio? Censet autem Aristoteles eam ob causam particularem substantiam magis substantiam esse quam universalem, quia maxime, inquit, individua substantia manifestius reddit id quod quaeritur, quam substantia universalis. Qui enim dicit Socratem notiore facit Atheniensem illum philosophum, quam qui dicit eum hominem esse vel animal, et qui dicit Bucephalum, magis denotavit

A ἔστι μόνης τῆς δευτέρας οὐσίας, ἀλλὰ καὶ ἑτέρων πολλῶν· αἱ τε γὰρ οὐσιώδεις διαφοραὶ συνωνύμως κατηγοροῦνται· τὸ γὰρ λογικὸν Πλάτωνος καὶ Σωκράτους συνωνύμως κατηγορεῖται· λέγεται γὰρ ὁ Σωκράτης καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστος λογικὸν καὶ ἔστιν ὡς ἀληθῶς λογικόν· καὶ ἐν ποσῷ δὲ καὶ ποιῷ καὶ ταῖς ἄλλαις κατηγορίαις ἔστιν ἰδεῖν προϊόντα σαφῶς, ὡς γένη τῶν ὑπ' αὐτὰ εἰδῶν καὶ εἶδη τῶν ὑπ' αὐτὰ ἀτόμων συνωνύμως κατηγοροῦνται (53).

Ζ. Ἔστι δὲ τῶν εἰρημένων τούτων οὐσιῶν καὶ ἕτερα ἴδια εἰπεῖν, ἐξ ὧν αὐτὸς Ἀριστοτέλης εἶπε, λαβόντα· τῆς μὲν μερικῆς τὸ μᾶλλον λέγεσθαι οὐσίαν ἢ περὶ τὴν καθόλου, τῆς δὲ καθόλου τὸ ἦττον αὐτὴν λέγεσθαι οὐσίαν τῆς μερικῆς, καὶ οὐχὶ τῆς μερικῆς μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν αὐτῆς· τούτεστιν οὐ τὰ καθόλου μόνον τῶν ἀτόμων, ἀλλὰ καὶ τὰ γένη τῶν εἰδῶν ἦττον εἶναι οὐσίαι· τὸ γοῦν ζῶον ἦττον μὲν οὐσία τοῦ Σωκράτους, καὶ οὐ τοῦ Σωκράτους μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἀνθρώπου· ὥστε αἱ δευτέραι οὐσίαι ἦττον εἶναι οὐσίαι τῶν μερικῶν· καὶ εἴη ἂν ἑκάτερον τῶν ἰδίων τούτων ἑκατέρας τῶν οὐσιῶν κυριώτατα καὶ μάλιστα ἴδιον· οὐδὲν γὰρ ὅλως τῶν ὄντων τῆς καθόλου οὐσίας λεγθεῖν μᾶλλον οὐσία, πλὴν ἢ μερικῇ, καὶ οὐδὲν πάλιν οὐδ' ἐννοηθεῖν ἂν τῆς μερικῆς οὐσίας ἦττον οὐσία πλὴν ἢ καθόλου. Καὶ σκοπεῖν ἔστι σαφῶς κἀντεῦθεν· ὅτι τὰ καθόλου καὶ τὰ ἀτομα ἐν τῷ λέγεσθαι πρώται καὶ δευτέραι οὐσίαι οὐτε ἑαυταῖς συνωνύμως λέγονται οὐσίαι, οὐτε τῇ ἀπλῶς οὐσίᾳ· ὧν γὰρ τὰ ἴδια κατὰ τὸ δοκοῦν εἶναι μάλιστα κοινὸν ὄνομα παντελῶς ἔστι ξένα καὶ ἡλλοτριωμένα, τούτων πῶς ἂν εἴη συνωνύμως ἢ ὀνομασία ἢ εἶς καὶ αὐτὸς ὁ τῆς οὐσίας λόγος; Ἀξιοῖ δὲ ὁ Ἀριστοτέλης διὰ τοῦτο τὴν μερικὴν οὐσίαν τῆς καθόλου μᾶλλον εἶναι οὐσίαν, διότι μάλιστα, φησὶν, ἢ ἀτομος οὐσία φανερώτερον ποιεῖ τὸ ζητούμενον, ἢ περὶ τὴν καθόλου οὐσία (54)· ὁ γὰρ εἰπὼν Σωκράτην, ἐπιδόλον μᾶλλον ἐποίησε τὸν ἐν Ἀθήναις εἶ τυχοῖ φιλόσοφον παρὰ τὸν εἰπόντα, ὅτι ἀνθρώπος ἢ ζῶον· καὶ ὁ εἰπὼν τὸν Βουκέφαλον μᾶλλον ἐδήλωσε τὸν Ἀλεξάνδρου ἵππον ἢ ὁ εἰπὼν ὅτι ἵππος ἢ ζῶον· ὡσαύτως δὲ καὶ τῆς καθόλου οὐσίας μᾶλλον οὐσία τὸ εἶδος τοῦ γένους, ἐν μὲν διότι ἐγγύτερόν ἐστι τῆς μάλιστα οὐσίας ἢ τοῦ τῆς ἀτόμου τὸ εἶδος παρὰ τὸ

NOTÆ.

(53) In Mon.: proprietas secundæ. Δεύτερον δὲ ἴδιον τῆς οὐσίας τὸ συνωνύμως κατηγορεῖσθαι αὐτὴν τῶν μερικῶν οὐσιῶν· τοῦτο δὲ τὸ ἴδιον οὐτε πάσῃ τῇ οὐσίᾳ ἀρμόζει, οὐτε μόνῃ· καὶ πάσῃ μὲν τῇ οὐσίᾳ οὐχ ἀρμόζει, ἐπειδὴ αἱ μερικαὶ οὐσίαι οὐ κατηγοροῦνται κατ' ἄλλου τινός, πολλῷ μᾶλλον οὐδὲ συνωνύμως κατηγορηθῆσονται· εἴτα οὐδὲ μόνῃ τῇ οὐσίᾳ, ἐπειδὴ ἀρμόζει ταῖς οὐσιώδεσι διαφοραῖς· αἱ γὰρ οὐσιώδεις διαφοραὶ συνωνύμως κατηγοροῦνται τῶν μερικῶν οὐσιῶν· οἷον τὸ λογικὸν συνωνύμως κατηγορεῖται τοῦ Πλάτωνος ἢ τοῦ Σωκράτους· λέγεται γὰρ καὶ ἔστιν ὁ τε Σωκράτης καὶ ὁ Πλάτων λογικός· ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων. Arist. § 15, p. 4.
(54) In cod. Monac. f. 59 b. post verba supra (§ 5, noi. 4) adducta: Ὁ ἀνθρώπος μᾶλλον ἔστιν οὐσία διὰ τε τὸ ἐγγὺς (ἐγγύον) εἶναι τῆς πρώτης οὐσίας καὶ διὰ τὸ φανερώτερον ποιεῖν τὸ ζητούμενον· ἔαν γὰρ ἐρωτᾷ τις ἀγνοῶν προκειμένου ἀνθρώπου, τί ἐστὶ τοῦτο; εἰποὶ δὲ τις ζῶον, ἄλλος δὲ, ὅτι ἀνθρώπος, ὁ εἰπὼν ὅτι ἀνθρώπος, φανερώτερον ἐποίησε τὸ ζητούμενον παρὰ τὸν εἰπόντα, ὅτι ζῶον ἐστὶ. Καὶ πάλιν ἔαν προκῆται καρέα (l. καρῦα) ἢ ἄλλο τι καὶ ἐρωτᾷ τις, ὅτι τί ἐστὶ τοῦτο; εἰποὶ δὲ τις, ὅτι δένδρον, ἄλλος δὲ, ὅτι καρῦα ἐστὶν, φανερώτερον ἐποίησε τὸ ζητούμενον· ἐστὶ δὲ ἡ μὲν καρῦα εἶδος τῶν κατὰ μέρος καρῶν, τὸ δὲ δένδρον γένος ἐστὶ· φανερόν [οὖν ὅτι ἡ οὐσία οὐκ] ἐπιδέχεται τὸ μᾶλλον καὶ τὸ ἦττον, ἔαν μὴ τὰ καθολικώτερα πρὸς τὰ μερικώτερα συγκρίνηται, τούτεστιν ἂν μὴ τὸ γένος πρὸς τὸ εἶδος, ἢ τὸ εἶδος πρὸς τὰ ἀτομα. Arist. c. 5, § 6 seq. p. 3. — In Mon. sequuntur verba supra § 5, noi. 5 adducta.

γένος, δεύτερον δὲ ὅτι καὶ ὁ εἰπὼν τὸ εἶδος μάλλον ἢ ὁ εἰπὼν τὸ γένος· ὁ γὰρ εἰπὼν ἀνθρώπων μάλλον ἐδήλωσεν ἥπερ ὁ εἰπὼν ὅτι ζῶον· ὥστε ἐξ ὧν Ἀριστοτέλης ἐπιχειρεῖ διδῶσιν ἡμῖν συμβαλεῖν, ὥς μάλλον οὐσίαν καλεῖ τὴν μάλλον οὐσαν ἐξαγγελτικὴν καὶ ἐρμηνευτικὴν τοῦ προκειμένου παρὰ τὴν ἐνδεῶς πράττουσαν τοῦτο· πῶς δὲ τὸ μάλλον ἐρμηνευτικὸν καὶ ἐξαγγελτικὸν τοῦ προκειμένου ἢ ὅπως οὐσία δύναται ἐννοηθῆναι ἢ μάλλον οὐσία, οὗ τοῦ παρόντος σκοποῦ διελέγγειν. Ἀλλὰ περὶ μὲν οὐσίας τῶς νῦν ἐπὶ τοσοῦτον, quam alia, quæ id minus plene præstat. Quomodo vero quæritur, vel omnino substantia vel magis substantia cogitari queat, non in præsentia perscrutandum proposuimus. Verum de substantia hac tenus.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΑΘ.

Περὶ ποσοῦ.

Nunc primum edita a D. Hergenroether.

α'. Ποσὸν ἐστὶ, καθ' ὃ (55) τῶν ὄντων ἕκαστον πεπρωμένον· εἴη δὲ τοῦτου ὅμο, συνεχές· καὶ διωρισμένον. Συνεχές μὲν οὖν ἐστὶ ποσὸν, οὗ τὰ μόρια πρὸς τινὰ κοινὸν ὅρον συνάπτει, διωρισμένον δὲ, οὗ τὰ μόρια πρὸς οὐδένα κοινὸν ὅρον συνάπτει. Καὶ διαιρεῖται τὸ μὲν διωρισμένον εἰς δύο, εἰς ἀριθμὸν καὶ εἰς τὸν προφορικὸν λόγον (56)· οὔτε γὰρ ὁ ἀριθμὸς ἐστὶ συνεχές· πρὸς οὐδένα γὰρ κοινὸν ὅρον συνάπτει τὰ μόρια αὐτοῦ (57)· ὥς ὁ (58) δέκα· οὔτε γὰρ πρὸς ἄλληλα (59) τὰ πέντε καὶ τὰ πέντε ἢ τὰ τρία πρὸς (60) τὰ ἑπτὰ συνάπτει (61), ἀλλ' οὐδ' ἄλλου τινὸς ἀριθμοῦ· ὁμοίως δὲ καὶ (62) οὐδὲ ὁ λόγος ἐστὶ συνεχές· καταμετρούμενος· γὰρ συλλαβῇ βραχεῖα καὶ μακρῇ πρὸς οὐδένα κοινὸν ὅρον τὰ μόρια αὐτοῦ (63) συνάπτει. Τὸ δὲ συνεχές εἰς πέντε διαιρεῖται εἴδη (64), γραμμὴν (65), ἐπιφάνειαν, χρόνον καὶ τόπον καὶ εἰς μαθηματικὸν σῶμα (66)· μαθηματικὸν δὲ ἐστὶ σῶμα (67), ᾧ μήκος μὲν καὶ βάθος καὶ πλάτος ἐστὶν, οὐ μέντοι γε ἀπὸ καὶ θεὰ ὑποκίπτεται, ἀλλὰ νῦν μόνον πέφυκε ληπτὸν· ἕκαστον γὰρ (68) τούτων κοινὸν ὅρον ἔχει, πρὸς ὃν τὰ μόρια αὐτοῦ συνάπτει· ἡ μὲν γὰρ γραμμὴ τὸ σημεῖον (69), ἡ δὲ ἐπιφάνεια τὴν γραμμὴν, τὸ δὲ σῶμα τὴν ἐπιφάνειαν, ὁ δὲ χρόνος τὸ νῦν· τὸ γὰρ νῦν συνάπτει πρὸς τε τὸν παρεληλυθότα καὶ τὸν μέλλοντα· ὁ δὲ τόπος ὁμοίως συνεχές ὡν τὴν γραμμὴν ἔχει κοινὸν ὅρον· σχεδὸν γὰρ ταυτὸν ἐστὶ ὁ τε τόπος καὶ ἡ ἐπιφάνεια· διαφέρει δὲ ὅτι τὴν μὲν ἐπιφάνειαν οὐκ ἀνάγκη σῶμα φυσικὸν περιέχειν, τὸν δὲ τόπον ἀνάγκη (70)· ἐξ ὧν

A Alexandri equum, quam qui dicit, eum equum esse vel animal. Similiter quoque, quod ad substantiam spectat universalem, magis substantia est species sub-
stantiæ principalissimæ sive individuae, quam genus, tum quia qui speciem dicit magis designat Socratem, quam qui dicit genus. Qui enim hominem dicit magis designat, quam qui dicit animal. Unde ex iis quæ argumentatur Aristoteles colligendum nobis præbet, quod magis substantiam dicit eam, quæ magis enuntiat et explicat id de quo agitur, quam alia, quæ id minus plene præstat. Quomodo vero quæritur, vel omnino substantia vel magis substantia cogitari queat, non in præsentia perscrutandum proposuimus.

QUÆSTIO CXXXIX [CLXXV.]

De quantitate.

1. Quantum est, secundum quod unaquæque res quantitatem habet. Ejus vero species duæ: continuum et discretum; continuum igitur est quantum, cujus partes termino alicui communi connectuntur; discretum vero, cujus partes nullo communi termino coherant. Ac discretum quidem in duo dividitur, in numerum et in vocalem sermonem. Neque enim numerus est continuus; ejus enim partes nulli communi termino connectuntur; v. gr. decem (neque enim ad invicem coherant quinque et quinque vel tria ad septem); sic nec alterius ullius numeri partes. Similiter neque sermo est continuus; metimur enim eum syllaba brevi et longa et ejus partes nullo coherant communi termino. Continuum vero in quinque species dividitur, lineam, superficiem, tempus et locum et in corpus mathematicum. Est autem corpus mathematicum, quod longitudinem, profunditatem et latitudinem habet, non vero tactui et visui subjicitur, verum sola mente percipi potest. Horum unum quodque communem habet terminum, quo partes ipsius coherant; linea videlicet punctum, superficies lineam, corpus superficiem, tempus præsens momentum; præsens enim tempus coheret cum præterito et futuro. Locus vero, qui similiter continuus est, lineam habet communem terminum; fere enim idem sunt tum locus tum superficies; differunt autem, quia superficiem quidem corpus physicum haud necesse est continere, locum vero

NOTE.

(55) Cod. Mon. f. 27 a.: Φωτίου περὶ ποσοῦ. II. ε. Κατηγορία, καθ' ἣν. De his agit Aristot. e. 6. (C. 4, p. 6 ed. Paris. cit.)

(56) Arist. simpliciter habet λόγον, quem vero deinde explicat τὸν μετὰ φωνῆς γινόμενον.

(57) Mon. qui hæc verbotenus reddit: Τὰ μόρια αὐτοῦ συνάπτει.

(58) Mon. τοῦ.

(59) Mon. Οὔτε γὰρ τὰ μόρια αὐτῶν συνάπτει πρὸς ἄλληλα, οἷον τὰ π.

(60) Mon. Καί.

(61) Vat. Συνάπτεται, sequentia ἀλλ' οὐδ. ε. τ. ἀρ. desunt in Mon.

(62) καὶ deest in Mon.

(63) αὐτοῦ τὰ μόρια Mon.

(64) διαίρ. εἴδη omitt. Mon.; addit vero εἰς γρ.

(65) Mon. καὶ εἰς ἐπιφ.

(66) Mon. καὶ εἰς σῶμα μαθ. καὶ εἰς χρόνον καὶ εἰς τόπον.

(67) Mon. σῶμά ἐστιν τὸ μήκος καὶ πλάτος καὶ βάθος ἔχον, μὴ μέντοι τῇ ἀ. κ. θ. ὑποκίπτον, ἀλλὰ νῦν μόνον περιληπτόν.

(68) Mon. οὖν.

(69) Arist. στιγμὴν.

(70) Hucusque eadem ad verbum habet cod. Monac.; sequitur ibi deinde: καὶ ὁ τόπος... [i. φανερόν] ὅτι συνεχές.

illud circumdare necesse est; ex eo autem, quod A
physicum corpus continet ac circumdat, apparet
continuum eum esse. Si enim corpus est conti-
nuum, locus vero corpus circumdat et veluti ei
totus adaptatur toti, locum quoque continuum esse
evidenter consequitur.

2. Horum vero, quæ prædicta sunt, alia positio-
nem (situm) habent, alia non habent. Non habent
tum numerus, tum sermo, tum tempus. Quod qui-
dem spectat ad numerum, is utpote augmenti usque
in infinitum capax, simul subsistere nequit; cum
vero non subsistat simul, neque situm aliquem
habere potest. Tempus autem, cum in eo quod
nunc fiat existentiam habeat et non totaliter simul
subsistat, similiter situm aliquem habere nequit.
Eodem modo nec sermo situm aliquem potest B
habere; dictus enim est et non amplius existit.
Sed linea et locus et superficies situm aliquem
habent; horum enim unumquodque et subsisten-
tiam habet et alicubi situm est; cum vero alicubi
habet.

3. Verum hæc quæ dicta sunt, videlicet numerus,
sermo, locus, linea, superficies, corpus, proprie
sunt *quanta*. Si vero et alia quædam *quanta* di-
cantur, non proprie dicuntur, verum propter
prædicta. Veluti multum dicimus album vel
nigrum, quia superficies est ampla; et actionem
longam, quia tempus longum est, in quo ipsa
peragebatur. Et eodem modo de reliquis est di-
cendum.

4. Habet autem quantum proprietates quatuor.
Ac primo quidem quod mensuratur. Hæc pro-
prietates omni et soli quanto convenit. Secundo,
quod nihil habet contrarium. Hæc vero proprietates
non solius est quanti; dictum enim est (q. præced.
§ 5. β), id et substantiæ convenire. Si quis exi-
stimet esse quid contrarium quanto, magnum et
parvum velut contraria ponens, sciat, hæc non
esse *quanta*, sed relata ad aliquid, ad aliud enim
quidpiam relatum magnum dicitur et parvum;
deinde quamvis concedamus, hæc esse *quanta*,
neque sic forent contraria. Si enim magnum est
parvo contrarium, idem vero ad aliud et aliud D

δὲ περιέχει φυσικὸν σῶμα, ὁπλὸν ὅτι συνεχὴς ἐστὶ·
εἰ γὰρ ἐστὶ τὸ σῶμα συνεχὴς, ὁ δὲ τόπος τὸ σῶμα
περιέχει καὶ ὅλον αὐτῷ καθόλου ὅπως ἐφαρμόζεται,
καὶ τόπος ἄρα δηλονότι συνεχὴς ἐστὶ.

β'. Τούτων δὲ τῶν εἰρημένων τὰ μὲν θέσιν ἔχει, τὰ
δ' οὐκ ἔχει (71)· οὐκ ἔχει μὲν δ' τε ἀριθμὸς καὶ ὁ
λόγος καὶ ὁ χρόνος (72)· ἀλλ' ὁ μὲν ἀριθμὸς, ὅτι ἐκ'
ἀπειρον ἔχων τὴν ἀύξησιν, ἅμα ὑποστῆναι οὐ δύνα-
ται· ἅμα δὲ μὴ ὑφεστῶς (73) οὐδὲ θέσιν τινὰ δύναται
ἔχειν· ὁ χρόνος δὲ ἐν τῷ γενέσθαι [νῦν] (74) τὸ εἶναι
ἔχων καὶ μὴ ὅλως (75) ἅμα ὑφεστῶς ὡσαύτως οὐ δύ-
ναιται θέσιν τινὰ ἔχειν· ὡσαύτως (76) δὲ οὐδὲ ὁ λόγος
δύναται θέσιν τινὰ ἔχειν· εἰρηται γὰρ καὶ οὐκ ἐστὶν.
Ἡ δὲ γραμμὴ καὶ ὁ τόπος καὶ ἡ ἐπιφάνεια θέσιν τινὰ
ἔχουσιν· ἕκαστον γὰρ τούτων (77) καὶ ὑφεστῆκε καὶ
καίται που (78)· καίμενον δὲ δηλονότι (79) θέσιν τινὰ
ἔχει.

situm sit, evidenter quoque positionem aliquam

γ'. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν (80) τὰ εἰρημένα, ὅλον ἀριθμὸς
λόγος, χρόνος, τόπος, γραμμὴ, ἐπιφάνεια, σῶμα κυ-
ρίως εἰσὶ (81) ποσά· εἰ δὲ καὶ ἄλλα τινὰ ποσὰ λέ-
γουντο, οὐ κυρίως ἀν εἴη (82), ἀλλὰ διὰ ταῦτα λέγονται·
ἀν· ὅλον πολὺ τὸ λευκὸν ἢ τὸ μέλαν λέγομεν διὰ τὸ
τὴν ἐπιφάνειαν εἶναι πολλήν, καὶ τὴν πρᾶξιν μακράν
διὰ τὸ τὸν χρόνον, ἐν ᾧ (83) γέγονεν ἡ πρᾶξις, εἶναι
πολὺν· ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων.

C

δ'. Ἐχει δὲ ἴδια τέσσαρα· πρῶτον μὲν τὸ μετρεῖ-
σθαι· τοῦτο δὲ τὸ ἴδιον καὶ παντὶ τῷ ποσῷ ἐστὶ καὶ
μόνῳ· δεύτερον δὲ τὸ μηδὲν ἔχειν ἐναντίον· τοῦτο δὲ
τὸ ἴδιον (84) οὐ μόνῳ ἐστὶ τῷ ποσῷ· εἰρηται γὰρ ὅτι
καὶ τῇ οὐσίᾳ· εἰ γὰρ τις νομίζει τῷ ποσῷ εἶναι τι
ἐναντίον (85), τὸ μέγα καὶ τὸ μικρὸν ἐναντία τι-
θεῖς (86), ἴστω, ὡς οὐκ εἰσὶ ταῦτα τοῦ ποσού, ἀλλὰ
τῶν πρὸς τι· πρὸς γὰρ (87) ἕτερον λέγεται τὸ μέγα
καὶ τὸ μικρὸν· δεύτερον δὲ εἰ καὶ δῶμεν αὐτὰ τοῦ πο-
σοῦ εἶναι, οὐδ' οὕτως εἰσὶν ἐναντία (88)· εἰ γὰρ ἐστὶ τὸ
μέγα τοῦ μικροῦ (89) ἐναντίον, τὸ δ' αὐτὸ πρὸς ἄλλο
καὶ ἄλλο μικρὸν καὶ μέγα ὁράται, αὐτὸ ἀν ἑαυτῷ
συμβῆσθαι ἐναντίον εἶναι (90), ὅπερ ἀδύνατον· οὐκ

NOTÆ.

(71) Arist. c. 6, § 1, 8 : τὰ μὲν ἐκ θέσιν ἔχόντων
πρὸς ἄλληλα τῶν ἐν αὐτοῖς μορίων συνέστηκε, τὰ δὲ
οὐκ ἐξ ἔχόντων θέσιν.

(72) Monac. : κ. ὁ χρόνος καὶ ὁ λόγος.

(73) δ μὴ ὑφεστῶς δὲ ἅμα ὅπλον ὡς οὐδὲ, κ. τ. λ.

(74) Mon. : ὁ δὲ χρόνος ἐν τῷ γ. νῦν. In Vat. deest
νῦν.

(75) Vat. ὅλος; Calif. et Mon. ut supra.

(76) Supplevimus hæc ex Mon.; desunt enim in
Vat. (unde jam Catif. aliquid deesse suspicabatur.)
verba ὡσαύτως — οὐκ ἐστὶν. cf. Arist. l. c. εἰρη-
ται τε καὶ οὐκ ἐστὶν ἐπὶ τοῦτο λαβεῖν.

(77) Mon. ἐπεὶ δὲ γὰρ τούτων ἕκαστον.

(78) Mon. πως· Val. et Arist. που.

(79) Mon. ὅπλον ὡς.

(80) Mon. Ταῦτα μὲν οὖν, cf. Arist. l. c. § 9, p.
7. ed. Par.

(81) εἰσὶ deest in Mon., sicut seq. ἀν εἴη.

(82) Arist. c. 6, § 9 : Κυρίως δὲ ποσὰ ταῦτα μόνα
λέγεται τὰ εἰρημένα· τὰ δὲ ἄλλα πάντα κατὰ συμβε-
σθῆκος.

(83) ἐν ᾧ — πολὺν deest in Mon.

(84) Mon. τοῦτο δὲ τὸ ἴδιον παντὶ μὲν τῷ ποσῷ,
οὐ μόνῳ δὲ ἐστὶν.

(85) Mon. ὅτι καὶ ἐν τῇ οὐσίᾳ οὐκ ἐνεστὶ ἐναν-
τίον.

(86) Mon. εἰ δὲ τις... [fort. σοφιστῶν προφέρει]
λέγων, ὅτι τῷ ποσῷ ἐναντίον ἐστὶ τὸ ὅλον μέγα τῷ
μικρῷ, πρῶτον μὲν εἰρηται ὅτι.

(87) Mon. πρὸς τι γὰρ ἐτ.

(88) Mon. ἀλλ' ὅμως οὐκ ἐστὶν ἐναντία ταῦτα.

(89) τῷ μικρῷ Mon.

(90) Mon. οὐδὲν κωλύει εἶναι αὐτὸ ἑαυτῷ ἐναντίον.
Arist. εἰ ἔσται τὸ μέγα καὶ τὸ μικρὸν ἐναντία, συμ-

ἄρα το μικρὸν καὶ τὸ μέγα ἐστὶν ἐναντίον (91)· ὥστε εἰ καὶ μὴ τῶν πρὸς τι, ἀλλὰ τοῦ ποσοῦ εἶναι τις αὐτὰ θεῖη, οὐδὲν ἀπορον εὐρήσει (92)· φανερόν ἄρα (93) ὅτι τὸ μὴ ἐπιδέχασθαι ἐναντίον παντὶ τῷ ποσῷ ἀρμόζει. Τρίτον τὸ μὴ ἐπιδέχασθαι τὸ μᾶλλον καὶ τὸ ἥττον· οὐτε γὰρ τὰ τρία τῶν (94) πέντε μᾶλλον τρία λέγεται, οὐτε ὁ χρόνος τοῦ χρόνου μᾶλλον χρόνος (95)· καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὡσαύτως· τοῦτο δὲ τὸ ἴδιον παντὶ μὲν τῷ ποσῷ ἐστὶν (96), οὐ μόνω δὲ· πρόσσεστι (97) γὰρ καὶ τῇ οὐσίᾳ. Τέταρτον ἴδιον τοῦ ποσοῦ (98) τὸ ἴσον τε καὶ ἀνίσον λέγεσθαι· τοῦτο δὲ καὶ (99) κυρίως ἴδιον τοῦ ποσοῦ· ἀκολουθεῖ δὲ τοῦτο τῷ πρώτῳ ἴδιῳ, ὅλον τῷ μετρεῖσθαι· τὰ γὰρ μετρούμενα (1) ὑπὸ τινος ἔστι ἴσα εἰς πρὸς ἀλλήλα συγκρινόμενα, ἢ ἀνισα, τούτεστι ἢ μείζονα ἢ ἐλάττωνα· τοῦτο δὲ τὸ ἴδιον καὶ παντὶ τῷ ποσῷ ἀρμόζει καὶ μόνω. Εἰ δὲ τις φαίη, καὶ τὴν διάθεσιν ποιότητα οὕτως ἴσην καὶ ἀνίσον λέγεσθαι, οὐ καλῶς λέγοι· μᾶλλον γὰρ ὁμοίαν καὶ ἀνομοίαν δεῖ ταύτην λέγεσθαι, οὐχὶ δὲ ἴσην καὶ ἀνίσον, ὥστε παντὶ καὶ μόνω ἀρμόζει τῷ ποσῷ τοῦτο τὸ ἴδιον (2).

enim potius similis et dissimilis dicenda est, non vero æqualis et inæqualis. Quare et omni et soli quanto convenit ista proprietates.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ PM.

Περὶ ποιότητος.

Nunc primum edita a D. Hergenoerther.

α'. Ποιότης ἐστὶ (3), καθ' ἣν ποιοί τινες ἢ καὶ ἄλλως πως διακρίσθαι λέγονται. Ἐχει δὲ εἶδη κατὰ συζυγίαν (4) προφερόμενα τέσσαρα· πρῶτον μὲν ἕξιν καὶ διάθεσιν, δεύτερον δὲ δύναμιν καὶ ἀδυναμίαν, τρίτον παθητικὴν ποιότητα καὶ πάθος, τέταρτον σχῆμα καὶ μορφήν. Καὶ ἐστὶν ἕξις μὲν ποιότης δυσ-ἀπόδλητος (5), κακοποιητικὴ ἢ τελειωτικὴ τοῦ ἐν ᾧ ὑπάρχει. Διάθεσις δὲ (6) ἐστὶ ποιότης εὐαπόδλητος, τούτεστι πρὸς (7) καιρὸν γινωμένη καὶ ἀπογινωμένη· διαφέρει δὲ τῆς ἕξεως, ὅτι ἡ μὲν ἕξις πολυχρονιωτέρα ἐστὶ καὶ μονιμωτέρα, αὕτη (8) δὲ εὐκίνητος καὶ ταχὺ ἀπογινωμένη· τοιαῦται δὲ αἱ τε ἐπιστῆμαι καὶ αἱ ἀρεταὶ καὶ αἱ κακίαι· ἕξιν μὲν γὰρ αὐτῶν ἔχειν λέγομεν (9) τὸν κατέχοντά τι τοῦτων ἐν πλείονι χρόνῳ ἢ καὶ δι' ὅλου τοῦ βίου· ὅσον τὸν δεξάμενον τὴν γραμματικὴν καὶ κατέχοντα ταύτην ἕξιν (10) ἔχειν λέγομεν ὁμοίως καὶ δικαιοσύνην καὶ τὰς ἄλλας· διάθεσιν δὲ λέγομεν ἔχειν τὸν δεξάμενον μὲν τι τῶν εἰρημέων, ταχὺ δὲ ταῦτα (11) ἀποβαλλόμενον, ὅσον ὡς τὸν διὰ θυμὸν ἐρυθρίασαντα ἢ διὰ ὀφθόν ὡχρίασαντα· οἱ

A magnum et parvum conspicitur, idem sibi metipsi contrarium esse accidet, quod impossibile, quare etiamsi quis non relatorum ad aliquid hæc esse ponat, sed quantum, nullam reperiet difficultatem. Apparet ergo, omni quanto convenire, non recipere contrarium. Tertia proprietates quanti est, quod non recipit magis et minus. Neque enim tria magis dicuntur esse tria quam quinque (dicuntur quinque), neque tempus tempore magis tempus, atque de cæteris similiter. Hæc vero proprietates omni quidem quanto adest, non autem soli; inest enim etiam substantiæ. Quarta proprietates quanti est, æquale et inæquale dici; id vero proprie est quanti proprietates; sequitur autem ex prima proprietate, quod scilicet mensuratur. Quæ enim mensurantur ab aliquo, dum adinvicem comparantur, aut æqualia sunt aut inæqualia, hoc est aut majora aut minora. Hæc vero proprietates et omni et soli quanto aptatur. Si quis vero dicat dispositionem quoque, quæ qualitas est, æqualem dici et inæqualem, haud recte dicere videtur; hæc enim æqualis et inæqualis. Quare et omni et soli

QUÆSTIO CXL. [Coisl. CLXXI.]

De qualitate.

C 1. Qualitas est, qua quales quidem vel alio quopiam affecti modo dicuntur. Habet autem species secundum earum conjugationes enuntiatas quatuor; primo quidem habitum et dispositionem, secundo potentiam et impotentiam, tertio passivam (patibilem) qualitatem et passionem, quarto figuram et formam. Habitus quidem est qualitas ægre amissibilis deterius faciens vel melius reddens id in quo existit. Dispositio autem est qualitas facile amissibilis, id est, quæ ad tempus acquiritur et amittitur; differt autem ab habitu, quia hic firmior est et diuturnior, dispositio vero facile mutari et deponi potest. Ejusmodi sunt scientiæ et virtutes ac vitia; nam habitum eorumdem habere dicimus eum qui aliquid ejusmodi longiori tempore possidet vel etiam per totam vitam; veluti eum qui grammaticam in se suscepit ac mente tenet, eam habitum habere dicimus. Eodem modo res se habet cum justitia ac reliquis. Dispositionem vero habere dicimus eum, qui prædictorum quid in se recepit,

NOTÆ.

ῥησεται τὸ αὐτὸ ἅμα τὰ ἐναντία ἐπιδέχασθαι καὶ αὐτὰ ἑαυτοῖς εἶναι ἐναντία. § 14, p. 8.

(91) Mon. ἐναντία ἐστίν.

(92) Mon. οὐκ ἐστὶ ἀλλήλων ἐναντία.

(93) Mon. φανερόν ὅτι τὸ μὴ ἐπιδ. τὰ ἐναντία.

(94) Sic Mon. et Arist. Catif. τοῦ π.

(95) Mon. addit εἶναι λέγεται.

(96) Mon. ὑπάρχει μὲν π. τῷ ποσῷ.

(97) ἐστὶ Monac.

(98) ἴδ. τοῦ π. deest in Mon.

(99) Mon. τ. δὲ ἐστὶ τὸ κυρίως ἴδ.

(1) Mon. μετρ. γάρ.

(2) Sic et Monac. cf. Arist. fin. cap. 6.

(3) Mon. f. 32 b. / Φοτίου περὶ ποιότητος. II. ἐστὶ κατηγορία, καθ' ἣν ποιοί τινες εἶναι λέγονται. Sic et Aristot. cap. 8 init. (p. 13 ed. Paris. c. 6.

(4) Mon. εἶδη συνώνυμα.

(5) Mon. ἡ κακ.

(6) δὲ deest in Mon.

(7) Mon. εἰς.

(8) αὕτη — ἀπογινωμ. omitt. in Mon.

(9) Mon. ἕξιν γὰρ ἔχειν λέγ.: deest deinde τούτων.

(10) Mon. αὕτην ὡς ἕξιν.

(11) Sic Catif. recte; Vat. et Mon. ταύτην.

mox vero illud abiecit et deposuit; verbi gratia eum, qui propter iracundiam erubuit vel præ metu palluit; tales enim dispositionem habere dicuntur; dispositus namque fuit eorum quilibet ad modicum tempus secundum ruborem vel pallorem; non vero ullius harum qualitatuum habitum suscepit. Patet autem eum qui habitum habet, prius dispositionem habuisse; prius enim talis secundum illam qualitatem dispositus erat, deinde sic ejus habitum suscepit. Atque hæc quidem de prima specie qualitatis.

2. Altera vero qualitatis species est potentia et impotentia. Hæc vero non sunt actus, sed per solam habilitatem producuntur. Est vero potentia habilitatis progressus, impotentia autem difficultas vel excisio habilitatis. Exempli gratia præstantis ingenii puerum potentiam habere dicimus, ut geometricus fiat, hebetioris vero ingenii puerum impotentiam. Eodem modo apti ad cursum et ad pugilatum dicuntur non quidem currentes et pugilantes (hi enim vocantur cursores et pugiles), sed qui aptitudinem habilitatemque habent ad cursum vel ad pugilatum; et salubres dicuntur non qui bona fruuntur valetudine (hi enim vocantur sani), sed qui potentiam habent nihil facile ab accidentibus patiendi (morbidi vero vel ægroti dicuntur, qui naturalem habent impotentiam nihil facile patiendi ab accidentibus). Hæc de potentia et impotentia dicta sunt.

3. Tertia qualitatis species passiva (patibilis) C qualitas et passio. Est autem passiva qualitas passioni euidem diu conjuncta, passio vero via ad qualitatem passivam. Tripliciter dicitur passiva qualitas: vel enim a passione ortum habuit, veluti ab irregulari ac naturæ non consentaneo circa cor fervore febbris, et passionem quamdam circa tactum efficit; calefacit enim eum qui illud tangit; vel a passione quidem orta non est, passionem vero infert, ut ignis calor; calor enim a principio igni inest et ad constitutionem substantiæ ipsius confert; manifeste igitur a passione ortum non habet, passionem tamen efficit; similiter et mellis dulcedo a passione orta non est, passionem autem circa linguam facit; vel rursus a passione quidem orta est, non vero passionem facit, veluti qualitates, quæ circa animam existunt, verbi gratia amentia, ira et alia id genus; ipsa enim a passione orta est, non vero in conspiciente vel tangente ef-

A γάρ τοιοῦτοι (12) διαθέσεις ἔχειν λέγονται· διετέθη μὲν γὰρ ἕκαστος τούτων πρὸς ὀλίγον κατὰ τὴν ὥχρη- τητα ἢ ἐρυθρότητα· οὐκ ἐγένετο δὲ οὐδεὶς οὐδεμίαν· ἐκτικὸς τούτων (13). Ἀπὸ δ' ἐστὶ ὁ ἔχων τὴν ἑξὶν πρό- τερον ἔσχε τὴν διάθεσιν (14)· διετέθη γὰρ πρῶτον ὁ τοιοῦτος κατὰ τὴν ποιότητα, εἰδ' οὕτως ταύτης (15) ἐκτικὸς ἐγένετο. Καὶ οὕτω μὲν περὶ τοῦ πρώτου εἶ- δους τῆς ποιότητος.

Β'. Δεύτερον δὲ εἶδος ποιότητος δυνάμει καὶ ἀδυναμίας· ταῦτα δὲ οὐκ εἶσι κατὰ τὴν ἐνέργειαν (16), ἀλλὰ κατ' ἐπιτηδεύματα μόνον· προάγονται. Καὶ ἐστὶ (17) δύναμις μὲν ἐπιτηδεύματος προκοπή, ἀδυναμία δὲ δυσκολία ἢ ἐκκοπή ἐπιτηδεύματος· οἷον τὸν εὐφυῆ παῖδα δύναμιν ἔχειν φαμέν τοῦ γενέσθαι γεω- μετρικόν, τὸν δὲ ἀφυῆ ἀδυναμίαν· τὸν αὐτὸν δὲ τρέ- πον καὶ δρομικὸν λέγονται καὶ πυκτικοί, οὐχ οἱ τρέ- χοντες ἢ πυκτεύοντες (οὗτοι γὰρ δρομεῖς καὶ πυκται καλοῦνται), ἀλλ' οἱ ἔχοντες ἐπιτηδεύματα πρὸς τὸν δρό- μον καὶ (18) τὴν πυγμὴν· καὶ ὕγιεινοί οὐχ οἱ (19) ὕγιαίνοντες (οὗτοι γὰρ ὕγιεις λέγονται), ἀλλ' οἱ ἔχοντες δύναμιν τοῦ μηδὲν πάσχειν ὑπὸ τῶν τυχόντων εὐκόλως (20). Ταῦτα δὲ περὶ τῆς δυνάμεως καὶ ἀδυναμίας.

Γ'. Τρίτον δὲ εἶδος ποιότητος παθητικῆς ποιότητος καὶ πάθος. Ἔστι δ' ἡ (21) μὲν παθητικὴ ποιότης ἢ πάθει τιτὶ χρόνῳ (22) συνεζευγμένη (23), πάθος δὲ ἡ εἰς (24) τὴν παθητικὴν ποιότητα ἰδὼς. Τριχῶς δὲ λέγεται ἡ παθητικὴ ποιότης· ἡ γὰρ ἀπὸ πάθους ἐγένετο (25), οἷον ὡς ἀπὸ τῆς ἀνωμάλου καὶ παρὰ φύσιν περὶ τὴν καρδίαν ζέσεως ὁ πυρετός, καὶ πάθος τι κατὰ τὴν ἀφῆν ποιεῖ (26)· θερμαίνει γὰρ τὸν ἀπτόμενον· ἡ ἀπὸ πάθους μὲν οὐκ ἐγένετο, πάθος δὲ ἐμποιεῖ, ὡς ἡ τοῦ πυρὸς θερμότης· αὕτη γὰρ ἀρχῆθεν (27) ὑπάρ- χουσα τῷ πυρὶ καὶ συντελοῦσα πρὸς σύστασιν αὐτοῦ τῆς οὐσίας ἀπὸ πάθους μὲν ὄφρα ὅτι οὐκ ἐγένετο, πά-θος δὲ ἐμποιεῖ (28)· ὁμοίως δὲ καὶ ἡ γλυκύτης τοῦ μέλιτος ἀπὸ πάθους μὲν (29) οὐκ ἐγένετο, πάθος δὲ περὶ τὴν γλῶτταν ποιεῖ· ἡ πάλιν ἀπὸ πάθους μὲν ἐγένετο, πάθος δὲ οὐ ποιεῖ, ὡς αἱ περὶ τὴν ψυχὴν ὑφιστάμεναι ποιότητες· οἷον ἡ τε μανικὴ ἐκστασις καὶ ἡ ὀργὴ καὶ τὰ τοιαῦτα (30)· αὕτη μὲν γὰρ ἀπὸ πάθους (31) ἐγένετο, πάθος δὲ οὐκ ἐμποιεῖ εἰς τὸν

NOTE.

- (12) Mon. πάντες οὗτοι διαθέσεις.
(13) Mon. οὐκ ἐγένετο δὲ οὐδεμίαν ἑξὶν ἔχων, ἐκ-
τικὸς τούτων.
(14) Mon. τὴν διάθ. ἔσχε.
(15) Mon. εἰδ' οὕτως ταύτην ἑξὶν ἔχων ἐκτ. ἐγ.
(16) Mon. κατ' ἐνέργειαν.
(17) Mon. ἐστὶ δὲ ὁ.
(18) Mon. ἢ πρὸς τ. πυγμὴν.
(19) Mon. οὐχ οἷς [of] εἰσιν ὕγ.
(20) Suppl. ex Monac. νοσῶντες δὲ οἱ ἀδυναμίαν
φυσικὴν ἔχοντες τοῦ πάσχειν ὑπὸ τῶν τυχόντων εὐ-
κόλως.
(21) Mon. ἐστὶ δὲ παθ. μὲν π.
(22) Mon. χρόνως.

- (23) Mon. συνεζευγμ. ὥχρητης ἢ νόσος.
(24) Mon. πρὸς τ. π. π.
(25) In Mon. sequitur καὶ πάθος ἐποίει, ὡς ἡ
περὶ τὸν ἀνθρώπον γινομένη παρὰ φύσιν θερμότης·
αὕτη γὰρ καὶ ἀπὸ πάθους ἐγένετο τῆς ἀνωμάλου
deinde et supra.
(26) Mon. ποιεῖ κατὰ τὴν ἀφῆν.
(27) Mon. ἀρχ. μὲν προσεγένετο τῷ πυρὶ, συντελ.
δὲ πρ. σύστ. τῆς τούτου οὐσίας.
(28) Mon. ποιεῖ.
(29) μὲν deest in Mon., sicut sequens πάλιν.
(30) Mon. τὰ ὁμοία.
(31) Mon. αὕτη γὰρ ἀπὸ π. μὲν ἐγ.

ὁρῶντα ἢ ἀπτόμενον. Διαφέρει δὲ ἡ παθητικὴ ποιότης τοῦ πάθους, καθ' ὃν τρόπον (32) ἡ ἕξις τῆς διαθέσεως· εἰ μὲν γὰρ ἐν χρόνῳ πλεονοῦν παραμένει (33) τὸ πάθος, ὥστε παρωνύμως ἐξ αὐτοῦ ὀνομασθῆναι τὸν δεξιόμενον αὐτὸ (34), παθητικὴ ποιότης λέγεται· εἰ δὲ παραινέται ἀπογίνεται, πάθος μόνον ὀνομάζεται (35)

δ. Τέταρτον δὲ (36) εἶδος ποιότητος σχῆμα καὶ μορφή. Διαφέρει δὲ ταῦτα, ὅτι τὸ μὲν σχῆμα κυρίως ἐπ' ἀψύχων (37), ἡ δὲ μορφή ἐπὶ ἐμψύχων τάσσεται. Πρὸς τοῦτοις εἰσὶ (38) καὶ ἄλλα εἶδη, ὅσον εὐθύτης καὶ καμπυλότης καὶ τὰ τοῦτοις ὅμοια (39), ἅτινα καὶ ἀντιδιαίρεται τῷ σχήματι καὶ τῇ μορφῇ· οὐδὲ γὰρ ταῦτα ὑπὸ τὸ σχῆμα ἀνάγονται (40), ὥς τισιν ἄλλως (41) ἔδοξεν, εἴπερ σχῆμά ἐστιν ἡ τοῦ τυχόντος ὁγκοῦ ἀποπεράτωσις, ἡ ὡς ἔνιοι (42), τὸ ὑπὸ τίνος ἢ τίνων ὄρων περιεχόμενον· ὁμοίως δὲ οὐδ' ὑπὸ τὴν μορφήν (43), εἴπερ μορφή ἐστιν ἡ ὅλου τοῦ εἶδους ἀποπεράτωσις· ἀλλ' εἰσὶ γὰρ καθ' αὐτὰ ταῦτα (44) ὡς εἶδη τινὰ ὑπὸ τὴν ποιότητά ἀναγόμενα (45)· ὥστερ καὶ ἡ τραχύτης τε καὶ ἡ λειότης, μανότης τε καὶ πυκνότης, καὶ εἰ τι παραπλήσιον.

ε'. Κατηγορεῖται δὲ ἡ ποιότης τετραχῶς· παρωνύμως, ὁμωνύμως, ἑτερωνύμως, ἀκατονομάστως (46)· παρωνύμως μὲν ὡς ἀπὸ τῆς γραμματικῆς ὁ γραμματικὸς· ὁμωνύμως δὲ ὡς ἀπὸ τῆς γραμματικῆς ἐπιστήμης ἡ γραμματικὴ γυνή· ἑτερωνύμως δὲ ὡς ἀπὸ τῆς ἀρετῆς ὁ σπουδαῖος· ὁ γὰρ σπουδαῖος ἀπὸ τῆς ἀρετῆς λέγεται, ἀλλ' οὐ παρωνύμως, [ὥς] ἀπὸ τῆς σπουδῆς (47), ἀκατονομάστως δὲ ὥστερ καὶ ὁ δρομικὸς καὶ ὁ πυκτικὸς (48)· οὐ γὰρ κεῖνται ταῖς ποιότησιν ὀνόματα (49), ἐξ ὧν (50) οὗτοι ἐπικωθήσαν· ἡ γὰρ δρομικὴ φωνὴ οὐκ ἐστὶ τῆς δυνάμεως ὄνομα, ἥς μετέχων ὁ δρομικὸς καλεῖται δρομικὸς, ἀλλὰ τῆς τέχνης, ἐξ ἧς οὐκ ὁ δρομικὸς, ἀλλ' ὁ δρομεὺς καὶ παρονομάζεται καὶ προάγεται· ὁμοίως δὲ καὶ ἡ πυκτικὴ οὐκ ἐστὶν ὄνομα τῆς δυνάμεως, ἥς ὁ πυκτικὸς μετέχων καλεῖται πυκτικὸς, ἀλλὰ τῆς τέχνης, ἐξ ἧς οὐκ ὁ πυκτικὸς, ἀλλ' ὁ πυκτικὸς ἡγουν ὁ τῆς πυκτικῆς ἐπιστήμης παρονομάζεται καὶ προάγεται· ἐπ' ἐλαττόνων δὲ τὸ τοιοῦτον εὐρίσκεται, ἐπὶ δὲ τῶν πλείστων παρωνύμως κατηγορεῖται ἡ ποιότης τῶν μετασχόντων αὐτῆς (51)· ὥστερ δὲ ἡ ποιότης τῶν μετασχόντων αὐτῆς οὐκ ὁμοίως κατηγορεῖται,

A sicut passionem. Differt autem patibilis qualitas a passione eodem modo, quo differt habitus a dispositione. Si enim passio diuturniori tempore perseverat, ita ut paronymice ex ipsa denominetur quicquam susceptibilis, passiva qualitas dicitur; si vero statim abjiciatur et desinat, passio solum appellatur.

4. Quarta species qualitatis est figura et forma. Differunt hæc, quia figura proprie de inanimatis, forma vero de animatis ponitur. Præterea sunt et aliae species, veluti rectitudo et obliquitas, et quæ his similia sunt, quæque ex adverso respondent figuræ et formæ. Neque enim ista sub figuram reducuntur, ut quibusdam absque recta ratione visum est, cum figura sit molis cujusque terminatio, vel, ut quidam aiunt, id quod a termino aliquo vel ab aliquibus continetur et circumdatur; similiter vero neque ad formam reducuntur, cum forma sit totius speciei terminatio. Verum sunt hæc per se ipsa ut species quædam ad qualitatem pertinentia, quemadmodum et asperitas et levitas, tum raritas et densitas, et si quid his est simile.

5. Prædicatur qualitas quadruplici modo: denominative, æquivoce, diversivoce, et innominabiliter; denominative quidem veluti a grammatica grammaticus; æquivoce veluti a grammatica scientiæ grammatica mulier; diversivoce, veluti a virtute honestus; honestus enim a virtute dicitur, sed non denominative, sicut denominative ab honestate; innominabiliter vero veluti aptus ad cursum et ad pugilatum; non enim posita sunt qualitibus nomina, ex quibus isti quales effecti sunt. Nam vox, quæ aptitudinem ad cursum designat, non est potentiæ nomen, cujus particeps qui ad cursum aptus est talis dicitur, verum artis, ex qua non aptus ad currendum, sed cursor et denominatur et producitur; similiter etiam aptitudo ad pugilatum non est nomen potentiæ, cujus particeps ad pugilatum aptus vocatur talis, verum artis, ex qua non ad pugilatum aptus, sed pugil sive pugilatus gnarus et denominatur et fit talis. In paucioribus autem id invenitur; in plurimis denominative prædicatur qualitas de iis, qui ejus participes sunt. Quemadmodum vero qualitas non eodem modo de iis prædicatur,

NOTÆ.

(32) διαφέρει: addit Mon.

(33) Mon. διαμένει.

(34) Mon. τὸ πάθος.

(35) ὀνομάζεται deest in Mon.

(36) de omitt. Mon., qui cum Arist. c. 8, § 14: σχῆμα τε καὶ ἡ περὶ ἑκάστον ὑπάρχουσα μορφή (c. 8, p. 15 ed. Paris.)

(37) Val. f. 121 b. ἐπὶ ἀψύχων.

(38) Mon. Τοῦτοις δὲ εἰσὶ.

(39) Mon. καὶ τὰ ὅμοια. Sequentia verba destructa plane sunt usque ad τῷ σχήματι.

(40) Mon. ἀνάγεται.

(41) Mon. καὶ γὰρ τισὶ μὲν ἔδοξε εἰπεῖν σχ.

(42) Mon. ἔνιοι δὲ, σχῆμά ἐστι τὸ ὅ.

(43) Mon. οὐδὲ ὑπὸ τ. μ. ἀνάγεται.

(44) Mon. καθ' αὐτὰ δὲ εἰσὶ... ταῦτα ἀναγ. ὑπὸ τ. π.

(45) Loco sequentium hæc habentur in Mon.: Αὐταὶ μὲν οὖν εἰσὶ ποιότητες· τὰ δὲ ἐπ' αὐτῶν λεγόμενα ποιά εἰσιν. οὐ ποιότητες· καὶ γὰρ τὸ μὲν εὐθύθ' ἀπὸ τῆς εὐθύτητος, τὸ δὲ καμπύλον ἀπὸ τῆς καμπυλότητος [λεγόμενα], ὡς εἴρηται, οὐκ εἰσὶ ποιότητες, ἀλλὰ μάλλον ποιά ὄντα, τούτῃσι πεποιωμένα ὑπὸ τὸ κεῖσθαι ἀναχθῆσονται, ὥστερ καὶ τὸ μανὸν καὶ τὸ πυκνὸν καὶ τὸ τραχὺ καὶ τὸ λείον.

μενα ποιά εἰσιν. οὐ ποιότητες· καὶ γὰρ τὸ μὲν εὐθύθ' ἀπὸ τῆς εὐθύτητος, τὸ δὲ καμπύλον ἀπὸ τῆς καμπυλότητος [λεγόμενα], ὡς εἴρηται, οὐκ εἰσὶ ποιότητες, ἀλλὰ μάλλον ποιά ὄντα, τούτῃσι πεποιωμένα ὑπὸ τὸ κεῖσθαι ἀναχθῆσονται, ὥστερ καὶ τὸ μανὸν καὶ τὸ πυκνὸν καὶ τὸ τραχὺ καὶ τὸ λείον.

(46) Mon. ἀκατονομάστως.

(47) Mon. οὐ παρωνύμως ἀπὸ τῆς ἀρετῆς, ἑτερωνύμως δὲ.

(48) Mon. ὡς ὁ π., ὁ δρομ. λέγεται.

(49) Mon. οὐ γὰρ κεῖνται τῇ ποιότητι ὄνομα ἐξ ἧς (l. ἐξ ἧς) οὕτως ἐπικωθήσαν. Reliqua desunt in Mon. usque ad illa hic immediate sequentia: ἐπ' ἐλαττόνων (not. 6).

(50) Val. et Apogr. ἐξ ἧς.

(51) Ista verba ἐπ' ἐλαττόνων δὲ — μετασχόντων αὐτῆς in Mon. leguntur. Cætera usque ad fin. hujus § desunt.

qui ejus sunt participes, sed de aliis quidem de-
nominative, de aliis vero æquivoce, de aliis rur-
sum diversivoce, de aliis ineffabiliter absque pro-
prio nomine: eundem in modum et ea quæ illa
participiant haud eadem ratione qualia tum sunt
tum dicuntur; verum quæcunque qualitatis effecta
participia nullam circa partium positionem inno-
vationem subierunt, hæc proprie qualia erant di-
centurque; quæcunque autem positionem partium
aliam et aliam susceperunt, positionem habentia
potius quam qualia dicenda esse videntur. Gram-
maticus igitur et justus et rubicundus et alia id
genus proprie qualia fuerint; unumquodque enim
eorum propriæ qualitatis factum particeps secun-
dum aliud quiddam immutatum est, circa partium
autem positionem nullam immutationem habuit.
Rarum autem et densum, et asperum et læve,
obliquum et rectum et si quid ejusmodi, protinus
una cum participatione denominativæ qualitatis
etiam positionem partium transtulit et qualitatis
participatio minime aliud quid primo mutavit, ve-
rum partium positionem commutavit; quamobrem
non proprie *quale*, sed potius positionem habens
reddidit id quod illam suscepit. Etenim densum et
est et dicitur illud ejus partes proxime inter
se junctæ sunt; rarum vero ejus partes distant
quodammodo et ab invicem dividuntur; rursum læve

est, ejus partes invicem positæ sunt (secundum recipiam) una post aliam, neque eo quod una
supra aliam emineat neque eo quod una inferior sit ac subsideat, ad invicem differentes; asperum
vero est ejus pars quidem emineat, pars autem subsideat. De his hactenus.

6. Qualitati sunt proprietates quatuor. Quarum C
prima in eo est quod habet contrarium. Justitia
enim injustitiæ contraria est. Hæc vero proprietas
neque soli qualitati convenit, neque omni; non soli
quidem, quoniam convenit quoque actioni et pas-
sioni, ut infra dicetur; non omni vero, quoniam
pallori, qui et ipse qualitas est, nihil est contra-
rium. Altera proprietas est, quod non suscipit ma-
gis et minus. Neque enim est grammatica magis
grammatica quam grammatica, neque justitia ma-
gis quam justitia. Attamen justus justo et gramma-
ticus grammatico magis vel minus (talibus) dicitur.
Hæc vero proprietas neque omni qualitate affecto
convenit neque soli; non soli quidem, quia eadem
potiuntur et agere et pati; non omni vero, quia
quadrangulum et triangulum, quæ qualia sunt, i. e.

A ἀλλὰ τῶν μὲν παρωνύμους (52), τῶν δὲ ὁμωνύμους,
τῶν δὲ ἑτερωνύμους, τῶν δὲ ἀκατονόμαστος· οὕτω
δὲ, οὕτω καὶ τὰ μετασχόντα αὐτῆς οὐχ ὁμοίως ἐστὶ
τε καὶ λέγεται ποιά, ἀλλ' ὅσα μὲν μετασχηχότα ποιό-
τητος οὐδὲν τι περὶ τὴν τῶν μορίων θέσιν ὑπέμεινε
καὶνόν, ταῦτα κυρίως ἐστὶ τε καὶ λέγοιτ' ἂν ποιά·
ὅσα δὲ τὴν θέσιν τῶν μορίων ἡμεῖσθ, θέσιν ἔχοντα
μᾶλλον ἂν ῥηθεῖν, ἀλλ' οὐ ποιά. Ὁ γοῦν γραμματι-
κὸς καὶ ὁ δίκαιος καὶ ὁ ἐρυθρίας καὶ τὰ ὅμοια εἴη ἂν
κυρίως ποιά· μετεληφότα γὰρ τῆς οἰκείας ἑκαστον
ποιότητος κατ' ἄλλο μὲν τι ἡλλοιώθη, τῆς δὲ μορίων
αὐτοῦ θέσεως οὐδεμίαν ἔσχε μεταβολὴν· τὸ μέντοι
μανὸν καὶ τὸ πυκνὸν καὶ τὸ τραχὺ καὶ τὸ λεῖον, καμ-
πύλον τε καὶ τὸ εὐθὺ καὶ εἴ τι ὅμοιον, αὐτίκα τοῦ
μετασχεῖν τῆς παρωνύμου ποιότητος καὶ τὴν θέσιν
B μεταβέβηκε τῶν μορίων καὶ ἡ τῆς ποιότητος μετοχῇ
οὐχ ἑτερόν τι πρῶτως ἡλλοιώσεν· ἀλλὰ τὴν τῶν μο-
ρίων θέσιν ἡμεῖσεν, ὥστε οὐ ποῖον κυρίως ἀλλὰ θέ-
σιν ἔχον τὸ δεδεγμένον αὐτὴν ἀπειργάσατο· καὶ γὰρ
δὴ πυκνὸν μὲν ἐστὶ τε καὶ λέγεται (53), οὐ τὰ μόρια
ἐγγὺς ἀλλήλων κεῖται· μανὸν δὲ οὐ τὰ μόρια (54)
δισετήκασιν πῶς καὶ διηρηται ἀλλήλων· πάλιν λεῖον
μὲν οὐ τὰ μόρια ἐφεξῆς ἀλλήλων κεῖται (55), μῆτε
ἐν ὑπεροχῇ τινι πρὸς ἑαυτὰ μῆτ' ἐν ταπεινώσει παρ-
αλλάττοντα· τραχὺ δὲ, οὐ τὰ μόρια (56) ὑπερέχει
ἀλλήλων ἢ ἐλλείπει· καὶ ταῦτα μὲν ἐπὶ τοσοῦτον (57).

C ζ'. Ἐχει δὲ ἴδια τρία· ἐν μὲν (58), τὸ ἔχειν ἐναν-
τίον· ἡ γὰρ δικαιοσύνη τῇ ἀδικίᾳ ἐστὶν ἐναντία (59)
τοῦτο δὲ τὸ ἴδιον (60) καὶ οὐ μόνῃ τῇ ποιότητι ἐστὶ
καὶ οὐ πάσῃ· οὐ μόνῃ μὲν, ἐπειδὴ ἐστὶ καὶ τῷ (61)
ποιεῖν καὶ τῷ πάσχειν, ὡς ὕστερον λεχθήσεται· οὐ
πάσῃ δὲ, ἐπειδὴ τῇ ὠχρότητι πάλιν (62) ποιότητι
οὕσῃ οὐδὲν ἐστὶν ἐναντίον· δεῦτερον, τὸ μὴ ἐπιδέ-
χεσθαι (63) τὸ μᾶλλον καὶ [τὸ] ἥττον· οὐ γὰρ ἐστὶν
ἡ γραμματικὴ τῆς γραμματικῆς μᾶλλον καὶ ἥττον
γραμματικῇ, οὐδ' ἡ δικαιοσύνη τῆς δικαιοσύνης· δι-
καίως μέντοι δικαίον καὶ γραμματικὸς γραμματικὸν
μᾶλλον καὶ ἥττον λέγεται· τοῦτο δὲ τὸ ἴδιον οὐ παντὶ
τῷ πεποιημένῳ ἐστὶ καὶ οὐ μόνῳ· οὐ μόνῳ μὲν,
ἐπειδὴ ἐστὶ καὶ τῷ ποιεῖν καὶ τῷ πάσχειν, οὐ παντὶ
δὲ, ἐπειδὴ τὸ τετράγωνον καὶ τὸ τρίγωνον (64) ποιά
D ὄντα (65), τούτεστι πεποιημένα, οὐκ ἐστὶ (66) μᾶλ-

NOTÆ.

(52) Cod. συνωνύμους.

(53) Mon. immediate post verba adducta § 5, not.
10 ante præ. § tractionem similiter: πυκνὸν μὲν
γὰρ ἐστὶν, οὐ... ut supra.(54) Mon. οὐ τὰ μ. διάστασιν τινα ἢ ἀραιώσιν
ἔχει· λεῖον δὲ οὐ... ut supra.(55) Mon. add. οἶον ἐπ' εὐθείᾳ μῆτε ἐν ὑπεροχῇ
μῆτε ἐν ἐλλείψει φαινόμενα· τρ. δὲ.

(56) τούναντιον add. Mon.

(57) Mon. τ. μ. οὕτως.

(58) Mon. πρῶτον τὸ ἔχ.

(59) Sic Mon. et Catif. Ego in Vat. legi ἐναν-
τίον. Sic et Arist. 1. § 18, p. 15.

(60) τὸ ἴδ. deest in Mon.

(61) Mon. his τὸ

(62) πάλιν deest in Mon.

(63) Mon. τὸ ἐπιδέχεσθαι τὸ μᾶλλον καὶ τὸ ἥττον·
τοῦτο δὲ τὸ ἴδιον οὐ ταῖς ποιότησι, ἀλλὰ τοῖς πε-
ποιημένοις ὑπάρχει· δικαιοσύνη μὲν γὰρ τῆς δικαιο-
σύνης οὐκ ἐστὶ μᾶλλον καὶ ἥττον δικαιοσύνη, οὐδὲ
γραμματικὴ γραμματικῆς μᾶλλον γραμματικῇ δι-
καίου μὲν δικαίος καὶ γραμματικὸς γραμματικὸς
μᾶλλον καὶ ἥττον· τοῦτο δὲ τὸ ἴδιον... ut supra,
Nulla ergo in re utriusque textus oppositio.

(64) Mon. τὸ τρίγωνον x. τὸ τετράγ.

(65) ὄντα deest in Mon.

(66) Mon. οὐκ εἰσὶν ἀλλήλων μ. x. ἥττον. Cætera
quæ de hac altera proprietate in Vat. sequuntur, in
Mon. desunt.

λον καὶ ἤττον· εἰ μὲν γὰρ συγκρίνεις τὸ τρίγωνον πρὸς τὸ τετράγωνον, οὐ λέγεται μᾶλλον καὶ ἤττον· οὐδ' ὅλως γὰρ ταῦτα καθὼς τρίγωνον καὶ τετράγωνόν ἐστι, συγκρίνεται· τοῦ γὰρ αὐτοῦ δεῖ τὰ συγκρινόμενα μετέχειν ὁνόματος· εἰ δὲ συγκρίνεις τρίγωνον πρὸς τρίγωνον, ἢ τετράγωνον πρὸς τετράγωνον, οὐδ' οὕτως θάτερον θάτερον μᾶλλον ἢ ἤττον λεχθήσεται· συγκρίνεται μὲν γὰρ ταῦτα, ἀλλ' ἐπεὶ ὁμοτίμως τοῦ ὁνόματος· καὶ τοῦ ὀρισμοῦ αὐτῶν τὰ τε τετράγωνα μεταλαμβάνουσι καὶ πάλιν τὰ τρίγωνα, διὰ τοῦτο οὐ δύναται λέγεσθαι τετράγωνον τετραγώνου μᾶλλον τετράγωνον ἢ ἤττον, ἀλλ' οὐδὲ τριγώνου τρίγωνον. Τρίτον ἴδιον τῆς ποιότητος, τὸ ὅμοιον καὶ ἀνόμοιον λέγεσθαι· τοῦτο δὲ καὶ (67) κυρίως ἴδιον· κατ' ἄλλο γὰρ οὐδέν τι τῶν εἰρημένων (68) ὅμοιον λέγεται, ἀλλ' ἢ κατὰ τὴν ποιότητα.

ζ'. Δεῖ δὲ εἰδέναι, ὅτι αἱ εἰδικώταται ποιότητες πᾶσαι ὑπὸ τὴν ποιότητα ἀνάγονται, ἢ τε γραμματικῇ, φημί (69), καὶ ἡ δικαιοσύνη καὶ αἱ λοιπαὶ ὡσαύτως· αἱ δὲ γενικώτεραι (70) καὶ ὑπὸ τὰ πρὸς τὴν γὰρ ἐπιστήμην τῶν πρὸς τί ἐστι (πρὸς γὰρ ἐπιστήμην (71) λέγεται ἐπιστήμη), καὶ ἡ ἐξις (πρὸς γὰρ ἐκτὸν λέγεται ἐξις [72]). Ταῦτα μὲν οὖν περὶ ποιότητος (73).

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΠΜΑ'.

Περὶ τῶν πρὸς τι.

Nunc primum edita a D. Hergenroether.

α'. Πρὸς τί ἐστιν (74), οἷς τὸ εἶναι ταυτὸν ἐστὶ τῷ (75) πρὸς τί πως ἔχειν· τούτεστιν ὧν ἡ ὑπαρξίς ἐν τῇ πρὸς ἑτερον σχέσει ἐστίν· οἷον ὡς τὸ διπλάσιον καὶ (76) τὸ ἡμισυ· τὸ γὰρ διπλάσιον ἐν τῇ πρὸς τὸ ἡμισυ σχέσει τὸ εἶναι ἔχει (77), καὶ τὸ ἡμισυ ἐν τῇ πρὸς τὸ διπλάσιον (78) ὡσαύτως· δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων. Ὑποβέβηκε δὲ τοῖς πρὸς τί τινα (79), ὧν τὰ (80) μὲν κατὰ ταυτότητα λέγεται, τὰ δὲ κατ' ἀνισότητα, τὰ δὲ κατὰ γέννησιν (81), τὰ δὲ κατὰ μέθεξιν, τὰ δὲ κατὰ ὑπερίσιν, τὰ δὲ κατὰ πάθος, τὰ δὲ κατὰ κρίσιν, τὰ δὲ κατὰ θέσιν, τὰ δὲ κατὰ τὴν πρὸς τὸ γένος ἀναφοράν· παραδείγματα (82) τοῦ μὲν κατὰ ταυτότητα, οἷον (83) φίλος φίλου φίλος, καὶ ἐχθρὸς ἐχθροῦ ἐχθρὸς, καὶ τὸ ὅμοιον ὁμοίῳ ὅμοιον· τοῦ δὲ κατ' ἀνισότητα ὡς τὸ μείζον ἐλάττωτος μείζον καὶ τὸ διπλάσιον ἡμίσεως διπλάσιον· [ἢ κατ' ἰσότητα ὡς τὸ ἰσόν τι, ἰσον] τοῦ δὲ κατὰ γέννησιν (84) ὡς πατὴρ υἱοῦ πατὴρ· τοῦ δὲ κατὰ μέθεξιν,

A qualitate affecta, non sunt magis et minus. Si enim triangulum cum quadrangulo comparas, non dicitur magis et minus; hæc enim nullo prorsus pacto, quatenus sunt triangulum et quadrangulum, ad invicem comparari possunt; ejusdem enim ea quæ comparantur nominis participia sint oportet. Si vero comparas triangulum cum triangulo, vel quadrangulum cum quadrangulo, neque sic alterum altero magis vel minus dicitur. Comparantur quidem ista, sed quia pari modo tum in nomine tum in definitione eorum consortium habent tum quadrangula, tum rursus triangu- la, idcirco quadrangulum quadrangulo magis vel minus quadrangulum dici nequit, sed neque triangulum triangulo. Tertia proprietas qualitatis est, simile et dissimile dici.

B Hæc vero proprie est proprietas; secundum enim aliud, quam qualitatem inibi predictorum simile dicitur.

7. Scire autem oportet specialissimas qualitates omnes reduci ad qualitatem, grammaticam, justitiam, aliasque similiter; generaliores (universalliores) vero etiam ad relata; scientia enim est ex relatis ad aliquid (ad scibile enim dicitur scientia) sic et habitus (ad id quod habetur dicitur habitus). Atque hæc de qualitate dicta sint

QUÆSTIO CXLI. [Coisl. CLXXVII]

De relatis ad aliquid.

1. Relatum ad aliquid est, cujus esse idem est ac certo quodam modo ad aliquid se habere, hoc est, cujus existentia in habitudine ad aliud consistit; veluti duplum et dimidium; nam duplum in habitudine ad dimidium existentiam habet et dimidium in habitudine ad duplum; sicque pariter et in cæteris. Reducuntur autem ad relata quædam, quorum alia secundum identitatem dicuntur, alia secundum inæqualitatem, alia secundum generationem, alia secundum participationem, alia secundum subjectionem, alia secundum passionem, alia secundum judicationem, alia secundum positionem, alia secundum generis relationem. Exempla eorum, quæ secundum identitatem dicuntur, amicus amici amicus et inimicus inimici inimicus, et simile simili simile; ejus quod est secundum inæqualitatem: majus minori majus et duplum dimidii duplum [ejus quod secundum æqualitatem, ut æquale ali-

NOTÆ.

(67) καὶ deest in Mon. qui a verbis illis. Τρίτον ἴδιον eadem habet.

(68) Mon. κατ' ἄλλο γάρ τι τῶν εἰρημένων οὐ δέν.

(69) φημί omitt. Mon. γραμ. καὶ δικαιοσ.

(70) Mon. γενικαί· sequi. καὶ omitt.

(71) Mon. καὶ γὰρ ἐπιστήμης λ. ἢ ἐπ.

(72) Mon. ἡ ἐξις.

(73) Mon. Τ. μ. οὖν ἐν τούτοις.

(74) Mon. f. 29 a. ἐστὶ κατηγορία, οἷς Cf. Arist. c. 6.

(75) Mon. τό.

(76) Mon. ἡ τὸ ἡμ.

(77) Mon. σχ. ἔχει τὸ εἶναι, ὁμοίως x.

(78) σχέσει add. Mon.

(79) τίνα deest in Mon.; Val. ὧν μὲν τὰ μὲν x.

(80) Mon. hic et in sequ. τό.

(81) Mon. generalius vocabulum habet γένεσιν.

(82) Mon. παράδειγμα.

(83) Mon. ὡς.

(84) Hæc uncis inclusa solus habet Mon.

cui æquale; ejus quod secundum generationem, ut pater filii pater; ejus quod secundum participationem: participans ejus quod participatur, est particeps; ejus quod secundum subjectionem, velut dominus servi dominus; ejus quod secundum passionem, veluti perentiens eum qui percutitur percutit, et percussus a percutiente percussus est; ejus quod secundum judicationem scientia scibilis dicitur scientia; ejus quod secundum positionem: dexterum sinistri dexterum; ejus vero quod secundum relationem ad genus, ut grammatica, musica aliæque id genus disciplinæ; quælibet enim earum secundum seipsam non revocatur ad ea, quæ sunt relata ad aliquid; secundum habitudinem vero ad genus fortasse ad ista revocanda sunt; genus enim quid; quare propter genus et illæ ad relata revocantur.

2. Definitio a principio allata eorum quæ sunt relata ad aliquid, proprie naturæ relatorum convenit; quam vero nunc afferemus, ea quasi corollarium quoddam potius appareat. Est vero ejusmodi: Relata sunt, quæ ipsa quidquid sunt, aliorum esse dicuntur sive alio quocunque modo ad aliud referuntur. Dicebam vero, non esse ejusmodi definitionem declarativam naturæ eorum, quæ sunt relata, quia non quæcunque aliorum esse dicuntur, eadem quoque relata sunt; manus enim cujusdam dicitur manus et caput cujusdam caput, ac reliqua membra similiter. Scire vero oportet relatorum ad aliquid alia per genitivum efferri; veluti: dominus servi dominus; alia per dativum; veluti scibile scientiæ scibile, alia per accusativum, veluti percutiens eum qui percutitur percutit. Corollarium igitur, id, quod dictum est, idcirco ad verba illa aliorum esse dicuntur addidit sive alio quocunque modo, ut per verba aliorum esse dicuntur ea quæ per genitivum proferuntur declarat, per verba autem sive alio quocunque modo ea quæ efferuntur per accusativum et dativum.

3. Habent relata ad aliquid proprietates quatuor. Quarum prima est, esse in ipsis contrarietatem; scientiæ enim contrarium est, scilicet ignorantia. Hæc vero proprietas nec omnibus nec solis convenit relatis; non omnibus quidem, quia duplo nihil est contrarium, non solis vero, quia etiam qualitati

ως τὸ μετέχον μετεχομένου μετέχει· τοῦ δὲ κατὰ ὕψους, ὡς δεσπότης δούλου δεσπότης· τοῦ δὲ κατὰ πῆσιν (85) ἡγουν κατὰ πάθησιν, ὡς ὁ τύπτων τυπόμενον τύπτει καὶ ὁ τυπόμενος ὑπὸ τύπτοντος τύπτεται· τοῦ δὲ κατὰ κρίσιν ὡς ἡ ἐπιστήμη ἐπιστητοῦ ἐπιστήμη· τοῦ δὲ κατὰ θέσιν, ὡς τὸ δεξιὸν ἀριστεροῦ δεξιόν· τοῦ δὲ κατὰ τὴν πρὸς τὸ γένος ἀναφορὰν, ὡς ἡ γραμματικὴ καὶ ἡ μουσικὴ καὶ (86) αἱ ὅμοιοι· τούτων γὰρ ἑκάστη καθ' ἑαυτὴν μὲν οὐκ ἀνάγεται ὑπὸ τὰ πρὸς τι· κατὰ δὲ τὴν πρὸς τὸ γένος ἀναφορὰν ἀναγκασθὲν ἴσως ἂν· γένος μὲν γὰρ τούτων ἡ ἐπιστήμη· αὕτη τε ὑπὸ τὰ πρὸς τι· ὥστε καὶ ταῦτα διὰ τὸ γένος ὑπὸ τὰ πρὸς τι. Ἀλλὰ περὶ μὲν τούτου τοῦ θεωρήματος ἐν ἄλλοις πλατύτερον.

his est scientia; hæc vero est sub relatis ad aliquid. Verum de hoc theoremate fusius alibi.

β'. Ἔστι δὲ ὁ ἐν ἀρχῇ (87) εἰρημένος τῶν πρὸς τι λόγος κυρίως (88) τῆς φύσεως τῶν πρὸς τι· ὃν δὲ νῦν ἐροῦμεν (89) ὡς παρακολούθημά τι μᾶλλον φαίνεται· ἔστι δὲ οὗτος· πρὸς τί ἐστιν, ὅσα αὐτὰ, ἅπερ ἐστὶν, ἐτέρων εἶναι λέγεται ἢ ὅπως οὖν ἄλλως πρὸς ἑτέρον (90)· ἔφη δὲ μὴ εἶναι δηλωτικὸν τῆς φύσεως τῶν πρὸς τι τὸν τοιοῦτον λόγον· ἐπειδὴ οὐχ ὅσα ἐτέρων εἶναι λέγεται (91), ταῦτα καὶ πρὸς τί ἐστὶν· ἡ γὰρ χεὶρ, τινὸς μὲν λέγεται χεὶρ, καὶ ἡ κεφαλὴ, τινὸς λέγεται (92) κεφαλὴ, καὶ τὰ ἄλλα τῶν μερῶν ὁμοίως· ἀλλ' οὐκ εἰσι ταῦτα τῶν πρὸς τι· οὐσίαι γὰρ, οὐδεμία δὲ οὐσία τῶν πρὸς τι (93). Εἰδέναι μέντοι (94) χρὴ, ὅτι τῶν πρὸς τι τὰ μὲν κατὰ γενικὴν (95) ἐκφέρεται (96), οἷον ὡς ὁ δεσπότης δούλου δεσπότης, τὰ δὲ κατὰ δοτικὴν, ὡς τὸ ἐπιστητὸν τῇ ἐπιστήμῃ ἐπιστητὸν, τὰ δὲ κατὰ αἰτιατικὴν, ὡς ὁ τύπτων τυπόμενον τύπτει· τὸ οὖν παρακολούθημα, ὅπερ εἰρηται, διὰ τοῦτο (97) μετὰ τοῦ ἐτέρων εἶναι λέγεται προσέθηκε (98) τὸ ἢ ὅπως οὖν ἄλλως (99), ἵνα διὰ μὲν τοῦ ἐτέρων εἶναι λέγεται τὰ πρὸς γενικὴν δηλώσειε λεγόμενα, διὰ δὲ τοῦ ἢ ὅπως οὖν ἄλλως τὰ τε πρὸς αἰτιατικὴν καὶ δοτικὴν.

γ'. Ἐχει δὲ τὰ πρὸς τι ἑξά τεσσαρα· πρῶτον (1) τὸ ὑπάρχειν ἐν αὐτοῖς ἐναντιότητα· καὶ γὰρ τῇ ἐπιστήμῃ ἐστὶν ἐναντίον (2) ἡ ἀγνοία· τοῦτο δὲ τὸ ἴδιον καὶ οὐ πᾶσι τοῖς πρὸς τι καὶ οὐ μόνοις ἀρμόζει· οὐ (3) πᾶσι μὲν, ἐπειδὴ τῷ διπλασίῳ οὐδὲν ἐστὶν ἐναντίον, οὐ μόνοις δὲ, ἐπειδὴ καὶ (4) τῇ ποιότητι!

NOTÆ.

(85) Sic Vat. et Catif.; Mon. τοῦ δὲ κατὰ πάθος.

(86) x. αἱ ὅμ. et cætera usque ad fin. § desunt in Mon., ubi hæc duntaxat leguntur x. ἡ μουσ. ἀνάγεται· καὶ γὰρ καὶ τούτων ἑκάστης ἐπιστήμης γένος· ταῦτα μὲν οὖν τὰ ὑπὸ τὰ πρὸς τι ὡς εἴδη τελοῦντα.

(87) Mon. ἐν ἀρχῇ. Ὁ μὲν οὖν εἰρημένος.

(88) Mon. add. ἐστὶ.

(89) ὃν δὲ λέγομεν Mon.

(90) ἄλλ. πρὸς ἑ. deest in Mon. Hæc definitio est ex Arist. c. 7 init.

(91) Mon. ἀλλ', ὡς εἴπομεν, ὅτι οὐκ ἔστι δηλωτικὸς ὁ λόγος οὗτος τῆς φύσεως τῶν πρὸς τι· ἡ γὰρ χεὶρ, τινὸς χεὶρ λέγεται.

(92) λέγεται deest in Mon.,

(93) Cf. Arist. c. 7, § penult. (c. 5, p. 12, 13 ed. Paris.)

(94) Mon. δὲ χρὴ.

(95) Scil. πῶσιν Mon. τὸ γενικόν· sic et in seq. τὸ δοτ., τὸ αἰτ.

(96) Mon. προσφέρεται· sequi. ὡς deest.

(97) In Mon. διὰ τοῦτο deest et sequitur. μετὰ τοῦ αὐτὰ ἅπερ ἐστὶν, ἐτέρων, x. τ. λ.

(98) καὶ add. Mon.

(99) Mon. ἡ ὅπως οὖν· ἀλλ' ὡς (ἄλλως) τὰ τε πρὸς αἰτιατικὸν καὶ πρὸς δοτικόν. Sequitur immediate § 3.

(1) πρῶτον omit. Mon.

(2) οἷον add. Mon.

(3) καὶ οὐ π. Mon.

(4) καὶ deest in Mon.

ἔστιν ἐναντίον· δεύτερον (5) δὲ ἴδιον τὸ ἐπιδέχεσθαι τὸ μᾶλλον καὶ τὸ ἥττον· καθ' ὃν δὲ (6) τρόπον τὸ πρὸ αὐτοῦ ἴδιον, κατὰ τὸν τρόπον τούτων καὶ τούτω τοῖς πρὸς τι ἀρμόζει· τρίτον ἴδιον τῶν πρὸς τι (7) τὸ πρὸς ἀντιστρέφοντα λέγεσθαι· οἷον ὁ δοῦλος δεσπότης· δευτέρου δοῦλος λέγεται καὶ ὁ δεσπότης δούλου δεσπότης λέγεται· καὶ τὸ διπλάσιον ἡμίσεος διπλάσιον καὶ τὸ ἡμισυ διπλάσιον ἡμισυ, καὶ τὸ μείζον ἐλάττωτος μείζον, καὶ τὸ ἐλάττω μείζονος ἐλάττω, καὶ (8) ἡ ἐπιστήμη ἐπιστητοῦ ἐπιστήμη καὶ τὸ ἐπιστητὸν ἐπιστήμη ἐπιστητὸν, καὶ ἡ αἰσθησις αἰσθητοῦ αἰσθησις, καὶ τὸ αἰσθητὸν αἰσθῆσαι αἰσθητὸν· ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων· τούτω δὲ τὸ ἴδιον καὶ πᾶσι τοῖς πρὸς τι καὶ μόνοις ὑπάρχει (9). Τέταρτον δὲ (10) τὸ ἅμα τῇ φύσει εἶναι· ἅμα γὰρ διπλάσιόν τε ἐστὶ καὶ ἡμισυ, καὶ ἡμίσεος ὄντος διπλάσιόν ἐστι καὶ δούλου ὄντος δεσπότης ἐστὶ, καὶ δεσπότης ὄντος δοῦλος ἐστὶ (11)· ὁμοίως δὲ τούτοις καὶ τὰ ἄλλα· καὶ συναναιρεῖ δὲ ταῦτα ἀλλήλα (12)· μὴ γὰρ ὄντος διπλάσιον οὐκ ἐστὶν ἡμισυ καὶ ἡμίσεος μὴ ὄντος οὐκ ἐστὶ διπλάσιον· ὁμοίως δὲ (13) καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων· τούτω δὲ τὸ ἴδιον καὶ πᾶσι τοῖς πρὸς τι (14) καὶ μόνοις ὑπάρχει· οὐ γὰρ μάχεται (15) πρὸς τούτω τὸ αἰσθητὸν καὶ ἡ αἰσθησις· εἰ γὰρ καὶ πῦρ καὶ ὕδωρ καὶ τὰ ἄλλα στοιχεῖα προϋφέστηκε τῶν ζώων, ἐν οἷς ἐστὶν ὅλως ἡ αἰσθησις (καὶ γὰρ ἐκ τῶν στοιχείων σύγκαιται τῶν ζώων ἕκαστον), ἀλλ' οὐκ οὐκ ὡς αἰσθητὰ προϋπῆρχε ταῦτα, ἀλλ' ὡς σώματα ἢ οὐσίαι· ἐπεὶ αἰσθήσεως μὴ οὐσης διὰ τὸ μηδὲ ζῶον ὑφ' ἐστὶν· πῶς, οὐδὲ τὰ στοιχεῖα ὑπὸ αἰσθησιν ἐπιπτεῖ τινος· μὴ ὑποκρίνεται δὲ τῇ αἰσθῆσει οὐδ' αἰσθητὰ πῶς ἐτύγγανεν ἂν· γέγονε δὲ αἰσθητὰ, ὅταν αὐτῶν ἡ αἰσθησις ἀντελάβετο· καὶ τὰ ἄσπερα δὲ εἰ τις προϋφίστησι τῆς ἀνθρώπων γενέσεως καὶ λέγοι αὐτὰ εἶναι ἐπιστητὰ, μήπω οὐσης ἐπιστήμης, διὰ τῆς εἰρημένης ἐπιλύσεως τῆς ἀπορίας ἐκστήσεται· ὑπὸστατο μὲν γὰρ καὶ τὰ ἄσπερα, ἀλλ' οὐκ ὡς ἐπιστητὰ· ἐπιστήμη· γὰρ μήπω περὶ ταῦτα ἐνθεωρουμένης, πῶς ἂν εἴη ἐπιστητὰ; ἀλλὰ ὅλην, ὡς τότε γέγονεν ἐπιστητὰ, ὅτε καὶ τῇ ἐπιστήμῃ ὑπεβλήθησαν· καὶ μέντοι γε [οἱ] ἐξ αἰθέρος συνυφεστώτα πῶς [οἱ] οὐρανίῳ σώματι καὶ τὸν ἀνθρώπον [διορίζοντες], ὅλην ὡς οὐδὲ

est contrarium. Altera proprietas est, recipere relata magis et minus. Queniammodum vero proprietas prima, eundem in modum et hæc relatis convenit (sc. nec omnibus nec solis relatis). Tertia proprietas est, convertibiliter affirmari (conversim dici), ut servus domini servus dicitur, et dominus servi dominus, et duplum dimidii duplum, et dimidium dupli dimidium, et majus minore majus, et scientia scibilis scientia, et scibile scientia (scientiæ) scibile, et sensatio sensibilis sensatio, et sensibile sensatione sensibile; similiter etiam in cæteris. Hæc vero proprietas et omnibus et solis convenit relatis. Quarta proprietas est, simul natura esse. Simul enim duplum est et dimidium, et dimidium dum est, duplum est, et dum servus est, etiam dominus est, et dominus dum est, etiam servus est. Similiter vero his etiam cætera se habent. Et tollunt hæc quoque se mutuo, si enim non est duplum, neque est dimidium, et si non est dimidium, neque est duplum; similiter vero etiam in cæteris. Hæc proprietas et omnibus relatis ad aliquid convenit et solis. Neque enim cum his pugnant sensibile et sensatio; etiam si enim ignis et aqua atque cætera elementa ante animalia existerunt, in quibus sensus est (ex elementis enim unumquodque animal est compositum), attamen non ut sensibilia ista præexistere, verum ut corpora vel substantiæ, quia quando non erat sensatio, propterea quia nondum exsistebat ullum animal, neque elementa sensui alicujus subiciebantur; non subjecta vero sensui profecto nullo modo sensibilia fuerint. Facta autem sunt sensibilia, quando eorum sensatio suscepta atque exorsa est. Si vero quis astra ante hominum ortum exstitisse astruat eaque scibilia dicat nondum existente scientia, per prædictam solutionem difficultatem enodabit. Exstiterunt enim et astra, sed nondum ut scibilia: cum enim nondum scientia circa ipsa conspiciatur, quomodo scibilia fuerint? Verum manifeste tunc evaserunt scibilia, quando et scientiæ subjecta fuerunt. Qui tamen statuunt ab æterno cælesti corpori etiam hominem coexistuisse, hos evi-

NOTÆ.

(5) Ante ista in Mon.: Οὐ πᾶσι γὰρ οὐδὲ μόνοις τῶν πρὸς τι ὑπάρχει τὸ μᾶλλον.

(6) Deest in Mon. δέ, sicut et verba τοῖς π. τ. ἀρμόζει.

(7) τῶν πρὸς τι omitt. Mon. Cf. Arist. c. 7, § 8.

(8) καὶ ἡ ἐπιστ. — αἰσθητὸν. Desunt in Mon.

(9) Mon. ἴδ. πᾶσιν ὑπάρχει τοῖς πρὸς τι καὶ μόνοις.

(10) Mon. τέτ. ἴδιον τῶν πρὸς τι.

(11) καὶ δεσπότης — δ. ε. omittit. Mon.

(12) Verbotenus hæc sunt ex Aristotele (s. 16, p. 11, ed. Paris.) eadem sunt in Monac. et Vat.

(13) δέ deest in Mon.

(14) Mon. ὑπάρχει κ. μόνοις.

(15) Similem objectionem etiam Aristot. habet aliis verbis. In Mon. ita legitur: Εἰ γὰρ τις ἀμφι-
τάλλοι, λέγων ὅτι οὐ πᾶσι τοῖς πρὸς τι ὑπάρχει, πα-

ρατεθεῖς ἡμῖν τὴν αἰσθησιν καὶ τὸ αἰσθητὸν, καὶ λέγων, ὅτι τοῦ αἰσθητοῦ ὄντος οὐκ ἀνάγκη αἰσθησιν εἶναι· πρὸ τοῦ γὰρ γενέσθαι τὰ ζῶα τὰ ἔχοντα αἰσθησιν, ἦν καὶ πῦρ καὶ ὕδωρ καὶ τὰ ἄλλα στοιχεῖα, ἐξ ὧν καὶ τὰ ζῶα σύγγεται· ἀκούετω δὴ ὁ τοιοῦτος, ὅτι τὸ πῦρ καὶ τὰ ἄλλα πρὸ αἰσθήσεως ἦσαν, εἴπερ καὶ πρὸ τῶν ἔχοντων τὴν αἰσθησιν, ἀλλ' οὐκ ὡς αἰσθητὰ, ἀλλ' ὡς σώματα· ἅμα δὲ τῷ γενέσθαι αὐτὰ αἰσθητὰ, συνυφέστηκε καὶ ἡ αἰσθησις· ὁμοίως καὶ ἐπὶ τῆς ἐπιστήμης· λέγουσι γὰρ, ὅτι πρὸ τοῦ γενέσθαι τὰ ἀστρονόμον ἔχοντα τὴν ἐπιστήμην, ἦσαν καὶ τὰ ἄσπερα ἐπιστητὰ· ἀλλὰ πρὸς τούτους φαμέν, ὅτι ἦσαν μὲν τὰ ἄσπερα, ἀλλ' οὐκ ἐπιστητὰ· ἡνίκα δὲ τούτων ἐπιστήμη γέγονε, τότε καὶ ταῦτα ἐπιστητὰ γέγοναν· ὥστε ἴδιον πᾶσι τοῖς πρὸς τι τὸ ἅμα τῇ φύσει λέγεσθαι. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῶν πρὸς τι.

dens est minime concessuros, tempore omnino vel elementa animalibus vel æstra scientiæ præexistisse, sed solum ratione atque intellectu simplicia compositis præponi arbitratos. Quamobrem omnibus relatis ad aliquid convenit, simul cum natura existere. Sed jam satis dictum est de relatis.

QUÆSTIO CXLII.

De sex reliquis categoriis.

Nunc primum edita a D. Hergenroether.

Aristoteles, utpote non docens fortasse, sed doctrinam indicans vel ostentans (siquidem verum est, quod de libris suis dixerit: *Editi sunt et non editi*), tum de aliis, tum de sex (reliquis) categoriis multo adhuc arctius disseruit. Nos vero, qui quatuor prædicamenta fusius et uti rei consentaneum erat pertractavimus et discipulis exposuimus, eundem explicationis modum etiam quoad sex reliqua servandum vobis esse censuimus. Idcirco dicimus, ante omnia illud scitu necessarium esse, quamlibet categoriarum, de quibus nunc sermo, simplicem quodammodo esse. Quamvis enim ex duobus quibuspiam combinatis efficiatur quælibet harum sex categoriarum, attamen patet non ipsa combinata ista nos dicere categoriam, ita ut illas inde et compositio consequatur; neque enim ut partes illius hæc combinata accipiuntur, neque ut materia quædam subjecta, neque ut quædam compositi elementa; verum quemadmodum amicitia duorum hominum certorum conjunctio est, neutrum vero amicorum est, neque ex his quomodolibet conflata et composita, omnino vero simplex est; et quemadmodum dominatio ex combinatis quibusdam efficitur et manifestatur, omnino vero est simplex: eundem quoque in modum quælibet sex categoriarum duobus quidem convenientibus prodit, neutrum vero convenientium est, neque ullo prorsus modo ex iisdem componitur. Sic ego et reliquæ hæc præter quatuor illas categorias simplices sunt, quemadmodum et illæ. Atque simplicitas ista omnibus categoriis communis est; quod vero ex duobus quibusdam coeuntibus efficiuntur et prodeunt, id maxime sex istis proprium. Cum igitur dixerimus de iis quæ communiter insunt istis sex, etiam de singulis earum seorsim disquisitionem cujus descriptionem, species ac proprietates delineabimus: similiter vero etiam de cæteris.

QUÆSTIO CXLIII [CLXXVIII.]

De actione.

Nunc primum edita a D. Hergenroether

1. Agere est quomodo libet operari. Habet autem primas species duas: in aliud operari, et non in aliud operari; exemplum operationis in aliud:

(16) Pauca admodum de sex reliquis prædicamentis habet Aristoteles c. 9. In Mon. cod., quæ hic occurrunt, haud leguntur.

(17) Sic Catif.: Vat. αὐτοῦ.

(18) Vat. οὐδέτερον Catif. οὐδ' ἕτερον Vide sequi.

ἢ τὰ στοιχεῖα τῶν ζώων ἢ τὰ ἄστρα τῆς ἐπιστήμης συγχωρήσουσι· λόγῳ δὲ μόνῳ καὶ θεωρίᾳ τὰ ἀπλὰ τῶν συνθέτων προτιθέναι δικαιώσουσιν· ὥστε πᾶσι τοῖς πρὸς τι ὑπάρχει τὸ ἅμα τῇ φύσει ὑπάρχειν. Ἀλλ' ἀρκούντως εἴρηται καὶ περὶ τῶν πρὸς τι.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ PMB.

Περὶ τῶν ὑπολοίπων ἑξ κατηγοριῶν.

Ὁ μὲν Ἀριστοτέλης (16), ὅτε μὴ διδάσκων ἴσως, τὴν δὲ διδασκαλίαν ἐνδεικνύμενος, εἶπερ μὴ κατέφευσται αὐτοῦ (17) τὸ ἐκδέδοται καὶ οὐκ ἐκδέδοται, περὶ τε τῶν ἄλλων καὶ περὶ τῶν ἑξ κατηγοριῶν ἐστὶ μᾶλλον συντομώτερον περιεληφέν· ἡμεῖς δὲ τὰς τε τῶν κατηγοριῶν τέσσαρας ἐν πλάτει τε συμμέτρῳ καὶ τῇ διδασκαλίᾳ διεξελθόντες σαφηνεῖα καὶ περὶ τῶν ὑπολοίπων ἑξ τὸν αὐτὸν ὁμῖν διασῶσι τῆς διδασκαλίας ἐδικαιώσαμεν τύπον. Διό φάμεν, ὡς πρὸς γὰρ πάντων ἐκεῖνο εἰδέναι χρῆ, ὅτι ἐκάστη τῶν κατηγοριῶν, περὶ ᾧ ὁ λόγος, ἀπλὴ τίς ἐστιν· εἰ γὰρ καὶ δύο τινῶν συνδυαζομένων ἀποτελεῖται ἐκάστη τῶν ἑξ κατηγοριῶν, ἀλλ' οὐκ ὁμῶς, ὅτι οὐκ αὐτὰ τὰ συνδυαζόμενά φάμεν εἶναι κατηγορίαν, ἵνα καὶ τὸ σύνθετον αὐταῖς ἐπακολουθήσῃ· οὐτε γὰρ ὡς μέρη αὐτῆς ἐκεῖνα παραλαμβάνεται, οὐτε ὡς ὅλη τις ὑποκειμένη, ἀλλ' οὐδ' ὡς τινα συνθέτου στοιχεῖα, ἀλλ' ὥσπερ ἡ φίλια δύο μὲν τινῶν ἐστὶν ἔνωσις; οὐδέτερον (18) δὲ τῶν φιλοῦντων ἐστὶν, οὐδ' ἐκ τούτων ὅπως οὖν συγκαίμενη, πάντῃ δὲ ἐστὶν ἀπλὴ, καὶ ὥσπερ ἡ δεσποτεία συνδυαζομένων μὲν τινῶν ἀποτελεῖται καὶ ἀναφαίνεται, πάντῃ δὲ ἐστὶν ἀπλὴ, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἐκάστη τῶν ἑξ κατηγοριῶν δύο μὲν τινῶν συνιόντων ἀναφαίνεται, οὐδέτερον δὲ τῶν συνιόντων ἐστὶν, οὐδ' ὅπως οὖν ἐξ αὐτῶν σύγκειται· ταύτῃ (19) ἄρα καὶ ἕτεραι ἐνεῖσι παρὰ τὰς τέσσαρας αὐταί, ἀπλὰί δὲ ὥσπερ κἀκεῖναι· καὶ τὸ μὲν ἀπλὰς εἶναι κοινὸν ἀπάσαις, τὸ δὲ δύο τινῶν συνεληλυθότων ἀπογεννᾶσθαι καὶ ἀναφαίνεσθαι μάλιστα ἴδιον τῶν ἑξ. Εἰπόντες οὖν τὰ κοινῶς ἐνυπάρχοντα ταῖς ἑξ, καὶ περὶ μιᾶς ἐκάστης αὐτῶν ἰδίᾳ θεωρήσαιμεν· καὶ πρότερόν γε περὶ τοῦ (20) ποιεῖν, τὴν τε ὑπογραφὴν αὐτοῦ ἀποτυπώντες καὶ τὰ εἶδη καὶ τὰ ἴδια παραπλησίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων.

instituire volumus; ac primo quidem de actione,

ΕΡΩΤΗΣΙΣ PMF.

Περὶ τοῦ ποιεῖν.

α'. Ποιεῖν τοίνυν ἐστὶν τὸ ὅπως οὖν ἐνεργεῖν (21). Ἐχει δὲ πρῶτα εἶδη δύο· τὸ τε εἰς ἄλλο ἐνεργεῖν, καὶ τὸ μὴ εἰς ἄλλο· παράδειγμα τοῦ μὲν εἰς ἄλλο ἐνεργεῖν

NOTÆ.

(19) Ista ταύτη — κἀκεῖναι desunt ap. lat. Cl.

(20) Col. τοῦτου.

(21) In Coislin. videtur addi. τὸ τύπτειν, αἰεῖν et alia quædam, ut ex Montefalconio patet.

τὸ τύπτειν, καίειν, διδάσκειν καὶ τὰ παραπλήσια· τοῦ δὲ ἐνεργεῖν μὲν μὴ εἰς ἄλλο δέ τι ὡς τὸ θεωρεῖν, καθαρίζειν καὶ πᾶ ὁμοία· ἐκάτερον δὲ τούτων ἔχει διαφορά· τίςσαρας· ἡ γὰρ φύσει ποιεῖ, ὡς τὸ πῦρ θερμαίνειν λέγεται καὶ τὸ ζῶον φρονεῖν· ἡ προαιρέσει, ὡς τὸ πλουτίζειν, ἐπαινεῖν καὶ δοξάζειν· ἡ τέχνῃ, ὡς τὸ οἰκοδομεῖν οἰκίαν καὶ τὰ ὁμοία· ἡ τύχῃ, ὡς τὸ λίθον πεσόντα πληξάι τινα ἢ πατάξαι ἢ ἀφείναι ἡχώ. Ἔτι τοῦ ποιεῖν τοῦ μὲν ὑπολείπεται ποίημα μετὰ τὴν ποίησιν, οἷον, ὡς μετὰ τὸ οἰκοδομεῖν ἢ οἰκία, τοῦ δὲ οὐδέν· μετὰ γὰρ τὸ καθαρίζειν οὐδὲν ποίημα ἀπὸ τοῦ καθαρίζειν ὑπολείπεται. Ἔτι τὸ ποιεῖν, ἢ ἐν σώματι ἢ ἐν ψυχῇ, ἢ ἐν τῷ συναμφοτέρῳ ἢ περὶ τὰ ἐκτός· ἐν ψυχῇ μὲν, ὡς τὸ διδάσκειν ἢ ἐθίζειν ἀρετὴν τινα ἢ κακίαν· ἐν σώματι δὲ, ὡς τὸ καίειν, τέμνειν· ἐν τῷ συναμφοτέρῳ δὲ, ὡς τὸ ὑγιάζειν· τοῦ συνάμφω γὰρ τοῦτο καὶ οὐτε τῆς ψυχῆς οὐτε ἰδίᾳ τοῦ σώματος· περὶ δὲ τὰ ἐκτός, ὡς τὸ πλουτίζειν καὶ τὰ ὁμοία. Ἔτι τὸ ποιεῖν ἢ τελειωτικόν ἐστιν ἢ φθαρτικόν· τελειωτικὸν μὲν, ὡς τὸ ὑγιάζειν· φθαρτικὸν δὲ, ὡς τὸ νοσερὸν παρασκευάζειν τὸ σῶμα. Ἔτι τὸ ποιεῖν ἢ τοιοῦτον ἀποτελεῖ, οἷον, περὶ ἐστὶν ἐκεῖνο, ὡς τὸ θερμαίνειν θερμὸν ἢ οὐ τοιοῦτον, ὥσπερ τὸ τέμνον τομήν· εἰ δὲ τοῦτο, σύστοιχον δὲ ἐστὶ τῷ ποιοῦντι τὸ ποιεῖν, καὶ τὸ ποιεῖν ἄρα τοιαύτην ἔξει διαφορὰν.

agens facit calidum, vel non tale, sicut secans sectionem; si vero ita est, respondens vero est actio agenti, ergo agere quoque eandem differentiam habebit.

β'. Ἐπιδέχεται δὲ τὸ ποιεῖν τὸ μᾶλλον καὶ τὸ ἥττον· θερμαίνειν γὰρ ἐστὶ μᾶλλον καὶ ἥττον· καὶ φύγειν ὡσαύτως· οὐκ ἐπὶ πᾶσι δὲ τοῦτο συμβαίνει· οὐκ ἐστὶ γὰρ οἰκοδομεῖν μᾶλλον καὶ ἥττον, βέλτιον μὲντοι ἢ χειρόν ἐστιν οἰκοδομεῖν. Δεύτερον δὲ ἴδιον τοῦ ποιεῖν τὸ ἔχειν ἐναντιότητα· καὶ γὰρ τὸ θερμαίνειν ἐναντίον ἐστὶ τῷ φύγειν, καὶ τὸ λυπεῖν τῷ ἡδύνειν· οὐκ ἐπὶ πολλῶν δὲ τοῦτο συμβαίνει ἰσοίς τις ἂν· τῷ γὰρ τέμνειν ἢ καίειν ἢ τοῖς τοιοῦτοις οὐδὲν ἐστὶν ἐναντίον. Τρίτον ἴδιον τὸ ὁμοίως λέγεσθαι καὶ ἀνομοίως· ὁμοίως γὰρ θερμαίνειν λέγομεν καὶ ἀνομοίως, καὶ ὑγιάζειν ὁμοίως καὶ ἀνομοίως, καὶ οἰκοδομεῖν ὁμοίως καὶ ἀνομοίως καὶ σχεδὸν παντὶ τῷ ποιεῖν ἐφαρμόζει τοῦτο τὸ ἴδιον· εἰ καὶ μὴ μόνω· ἀρμόζει γὰρ καὶ τῷ πάσχειν. Τέταρτον ἴδιον τὸ μὴ καθ' ἓνα τρόπον ἀνάγεσθαι τὰ ὑπ' αὐτὴν ἀναγόμενα· τὸ μὲν γὰρ θερμαίνειν πρῶτως ἀνάγεται ὑπὸ τὸ ποιεῖν καὶ ἐστὶ δὴ κυρίως ποιεῖν· τὸ δὲ θερμαίνειν ἀνάγεσθαι λέγεται ὑπὸ τὸ ποιεῖν, ὅτι πρῶτως ὑπὸ τὸ ποιοῦν ἀνάγεται, ὅπερ ἐστὶ σύστοιχον τοῦ ποιεῖν· ὡσαύτως δὲ καὶ τὸ θερμῆσαν (22) ἀνάγεσθαι λέγεται ὑπὸ τὸ ποιεῖν, ὅτι ὑπὸ τὸ ποιῆσαν πρῶτως ἀνάγεται, ὃ καὶ αὐτὸ σύστοιχόν ἐστι τοῦ ποιεῖν· καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὡσαύτως· καὶ ἔχεις ἐντεῦθεν ἐν πορίσματος μοίρᾳ, ὅτι οὐ κατηγοροῦνται πάντως αἱ κατηγορίαι ὡς τὰ γένη καὶ τὰ εἶδη· ἐπεὶ πῶς ἂν οἶόν τε ἢ λέγειν τὸ θερμαίνειν καὶ τὸ θερμῆσαν ὑπὸ τὸ ποιεῖν ἀνάγεσθαι; ὅτι δὲ ὑπὸ ταύτην ἀνάγονται τὴν κατηγορίαν τὰ εἰρημένα, ὅλῳ προχειρίζομεν τὰς ἄλλας κατηγορίας· τὸ γὰρ θερμαίνειν οὐτε

A percutere, adurere, docere, et similia; operationis vero, quæ non fit in aliud, contemplari, cithara canere, et alia hujusmodi. Utrumque vero horum habet differentias quatuor; vel enim natura agit, ut ignis calefacere dicitur et animal sonum emittere, vel arbitrio, ut divitem facere, laudare et celebrare; vel arte, ut domum ædificare, et similia; vel casu seu fortuito, ut lapidem cadentem verberare quemdam vel plaudere manibus vel echo emitte. Præterea aliud est agere, quod relinquit post actionem effectum, veluti post ædificationem domus superest. Aliud quod nullum effectum post se relinquit; postquam enim cithara cecinimus, nullus effectus hujus operationis relinquitur. Adhuc agere vel est in corpore vel in anima vel in utriusque consortio vel circa ea quæ sunt ad extra: in anima, velut docere vel instituere aliquem virtute vel vitio; in corpore, ut comburere, secare; in utriusque consortio, ut sanare (hoc enim ad utrumque spectat, neque seorsim animæ est, neque corporis); circa ea quæ ad extra, ut divitem facere et similia. Rursum agere vel perfectivum est vel corruptivum, perfectivum, veluti sanare; corruptivum, veluti ægrotum reddere corpus. Denique agere vel talem effectum efficit, quale illud ipsum est, ut calefaciens facit calidum, vel non tale, sicut secans sectionem; si vero ita est, respondens vero est actio

agenti, ergo agere quoque eandem differentiam habebit.

2. Admittit autem agere magis et minus; calefacere enim aliquid potest magis vel minus, et similiter refrigerare. Non vero in omnibus hoc evenit; nam haud potest quis ædificare domum magis et minus, melius tamen et pejus ædificare potest.

C Altera proprietas actionis est, quod habet contrarietatem; nam calefacere et frigefacere contraria sunt, ac pariter contristari et exhalare. Non in multis vero id evenire quis cernit; nam secare vel urere vel similia nihil habent contrarium. Tertia proprietas actionis est, quod simili et dissimili modo dicitur; similiter enim calefacere dicimus et dissimiliter, et sanum reddere similiter et dissimiliter, et domum ædificare similiter et dissimiliter; et fere omni actioni hæc proprietas convenit, etsi non soli; nam convenit quoque passioni. Quarta proprietas est, quod non secundum unum modum ad actionem referuntur ea quæ ad illam reducuntur. Calefacere enim primario sub actionem reducitur et est proprie agere; calefaciens vero ad actionem reduci dicitur, quia primo ad agens refertur, quod actioni est respondens (quod pariter in eodem est genere atque actio): sic pariter id quod calefecit referri dicitur ad agere, quia primario ad id quod egit refertur, quod et ipsum respondens est ad agere; et sic pariter in cæteris. Exinde habes instar corollarii, quod haud prædicantur omnino categoriæ ut genera et species; quandoquidem quomodo tunc dici posset, id quod calefacit vel calefecit ad agere referri? quod vero ad hanc categoriam referuntur præ-

NOTÆ.

(22) Val. θερμῶσαν. Ap. θερμῆσαν.

PATROL. GR. CL.

26

dicta, ei qui reliquas categorias perscrutatus est, manifestum; nam id quod calefacit neque substantia est, ut per se patet, neque quantum, neque relatum ad aliquid (neque enim in habitudine ad aliud existentiam habet), sed neque quale (calidum namque quale quoddam est, calefaciens vero non eo quod quale quid est, verum eo quod facit aliquid, dicitur calefaciens); quod vero neque ad situm neque ad ullam reliquarum categoriarum id quod calefacit vel calefecit eaque quæ his respondent, reducuntur, supervacaneum fuerit proseguere et perpendere. Neque vero quis dicet, ista neutiquam ad categoriam reduci; neque etiam, id quod agit et egit proprie esse categoriam; qui enim ita statueret, in infinitum augeret categorias, nec ullum scientiæ terminum agnosceret. Merito igitur hæc proprietates assignata fuit et corollarium inde emergens, quod multi vetustiorum, ne dicam omnes, nescierunt, philosophice et vere ac recte consideratum est; vobis autem hæc doctrina per commercium in nostris colloquiis et usum rationalis disciplinæ evidentius et accuratius est tradita. Non vero unum agere hanc habet proprietatem, sed eandem habet et pati et situm esse. Quinta proprietates est, quod agere non subsistit absque motione; neque enim sine motu est calefacere, urere, refrigerare vel docere vel similia. Sexta proprietates est, quæ per se proprietates est ac principalis, quæque convertitur (nulli enim alteri congruit præter agere); videlicet quod agere perficitur ex actione et ab eo unde est actio. Hæc dicta sunt de actione.

QUÆSTIO CXCLV [Coisl. CLXLX].

De passione.

Nunc primum edita a D. Hergenroether.

Pati vero, quoniam non est aliud præter agere quoad subjectum, licet esse ipsis diversum sit, omnes fere prædictas species et proprietates sibi vindicabit. Quod vero quoad subjectum idem sunt agere et pati, licet esse ipsis sit diversum, manifestum est. Cum enim una sit motio, quoad agentem dicitur actio, quoad patientem vero passio. Est vero proprium ipsius, quod a passione et ab eo in quo est passio perficitur. Hoc maxime proprium est ipsius; quare etiam convertitur.

QUÆSTIO CXLV [Coisl. CXLXX].

De loco (ubi).

Nunc primum edita a D. Hergenroether.

1. Ubi est in loco esse. Dividitur vero primario D α'. Πού τοίνυν ἐστὶ τὸ ἐν τόπῳ εἶναι. Διαίρεται!

NOTÆ.

(23) Vat. sic; Cat. κινήσεως.

(24) διάφορα. Cal.

(25) In Mon. agi et pati ita in una questione comprehenduntur. fol. 45 b: Φωτίου περὶ τοῦ ποιεῖν καὶ πάσχειν. Διττόν ἐστι τὸ ποιεῖν καὶ τὸ πάσχειν· ἢ γὰρ ἐν σώματι, ἢ ἐν ψυχῇ· οἷον ἐν μὲν σώματι τὸ τέμνειν, τὸ καίειν· ἐν ψυχῇ τὸ λυπεῖν, τὸ χαροποιεῖν· ὁμοίως δὲ καὶ τὸ πάσχειν, τὸ μὲν ἐν ψυχῇ, τὸ δὲ ἐν σώματι, ὡς τὸ λυπεῖσθαι καὶ τέμνεσθαι· ἐστὶ δὲ τὸ ποιεῖν ἡ τελεωτικὸν ἢ φαρτικὸν· τελεωτικὸν μὲν ὡς τὸ διδάσκειν, τὸ θεοσεβεῖν· φαρτικὸν, ὡς τὸ δυσσεβεῖν· ὁμοίως καὶ τὸ πάσχειν ἢ τελεωτικὸν ἐστὶν ἢ φαρτικὸν· τελεωτικὸν ὡς τὸ μανθάνειν τι, φαρτικὸν δὲ ὡς τὸ τέμνεσθαι ἢ καίεσθαι. Ἐχει:

οὐσία ἐστίν, ὡς αὐτόθεν ὁλόν, οὔτε ποσόν, οὔτε πρὸς τι (οὐ γὰρ ἐν τῇ πρὸς ἕτερον σχέσει ἔχει τὸ εἶναι), ἀλλ' οὐδὲ ποῖον (τὸ μὲν γὰρ θερμὸν ποῖον τί ἐστι, τὸ δὲ θερμαίνον οὐ τῷ ποῖον τι εἶναι λέγεται θερμαίνον, ἀλλὰ τῷ ποιεῖν τι)· ὅτι δὲ οὐδὲ ὑπὸ τὸ καίεσθαι οὐδὲ ὑπὸ τῶν ὑπολοίπων τινὰ δυνατὸν τὸ θερμαίνον ἢ τὸ θερμῆσαν, ἢ τὰ τούτοις σύστοιχα ἀνάγεσθαι, μὴ μάταιον εἴη διεξιέναι· ἀλλὰ μὴν οὐδ' ὅτι οὐκ ἀνάγονται ταῦτα ὑπὸ κατηγορίαν, ἐρεῖ τις· ἔτι δὲ οὐδ' ὅτι τὸ ποιοῦν ἰδίως ἐστὶ κατηγορία καὶ τὸ ποιήσαν· εἰς ἀπειρον γὰρ ἂν ὁ τοιοῦτος εἴη τῆς κατηγορίας αὐξων καὶ πέρας οὐκ εἰδὼς ἐπιστήμης. Εὐλόγως ἄρα τὸ ἴδιον ἀποδίδοται, καὶ τὸ ἀνακύψαν πόρισμα πολλοῖς ἡγνοημένον τῶν ἐμπροσθεν, ἵνα μὴ λέγω πᾶσι, φιλοσόφως τε καὶ εἰς ἀλήθειαν τεθεώρηται· ὅμιν δὲ τὸ θεώρημα καὶ διὰ τῆς ἐκλόγων συνουσίας τρανότερόν τε καὶ ἀκριβέστερον παραδίδοται. Οὐ μόνον δὲ ὑπάρχει τῷ ποιεῖν τοῦτο τὸ ἴδιον, ἀλλὰ καὶ τῷ πάσχειν καὶ τῷ καίεσθαι. Πέμπτον ἴδιον τοῦ ποιεῖν τὸ ἄνευ κινήσεως μὴ ὑφίστασθαι· οὐκ ἔστι γὰρ ἄνευ κινήσεως τὸ θερμαίνειν ἢ καίειν ἢ ψύχειν ἢ διδάσκειν ἢ τὰ ὅμοια. Ἐκτον ἴδιον, ὃ καὶ κυρίως ἴδιον ἐστὶ, ὃ καὶ ἀντιστρέφει (οὐδενὶ γὰρ τῶν ἄλλων ἐφαρμόζει, ἀλλ' ἢ τῷ ποιεῖν)· λέγω δὴ τὸ ἀποτελεῖσθαι αὐτὸ ἐκ τε τῆς ποιήσεως (23) καὶ ἀφ' οὗ ἡ ποιήσις. Καὶ περὶ μὲν τοῦ ποιεῖν τσαῦτα.

est, quæ per se proprietates est ac principalis, quæque convertitur (nulli enim alteri congruit præter agere); videlicet quod agere perficitur ex actione et ab eo unde est actio. Hæc dicta sunt de actione.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΜΑ'.

Περὶ τοῦ πάσχειν.

Τὸ δὲ πάσχειν, ἐπεὶ οὐκ ἔστιν ἕτερον παρὰ τὸ ποιεῖν τῷ ὑποκειμένῳ, κἂν τὸ εἶναι αὐτοῖς διάφορον, σχεδόν τι τὰ προειρημένα εἶδη τε καὶ ἴδια οἰκειώσεται· ὅτι δὲ ταυτό ἐστὶ τῷ ὑποκειμένῳ τὸ ποιεῖν καὶ τὸ πάσχειν, κἂν τὸ εἶναι διάφορον (24), ὁλόν· μία γὰρ οὕσα ἡ κίνησις μετὰ μὲν τοῦ ποιοῦντος λέγεται ποιεῖν, μετὰ δὲ τοῦ πάσχοντος λέγεται πάσχειν. Ἔστι δὲ ἴδιον αὐτοῦ τὸ ἀποτελεῖσθαι ἀπὸ τε τῆς παθήσεως καὶ ἐν ᾧ ἡ πάθησις· μάλιστα δὲ ἐστὶ τοῦτο ἴδιον αὐτοῦ· διὸ καὶ ἀντιστρέφει (25).

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΜΕ'.

Περὶ τοῦ πού.

δὲ ἴδια δύο· ἐν μὲν τὸ ἐπιδέχεσθαι ἐναντιότητα· εἰπομεν δὲ ἐπιδέχεσθαι τὸ ποιεῖν καὶ τὸ πάσχειν ἐναντίωσιν, οὐχ ὅτι τὸ ποιεῖν τῷ πάσχειν ἐστὶν ἐναντίον, ἢ τὸ πάσχειν τῷ ποιεῖν, ἀλλ' ὅτι τῷ πάσχειν ἐστὶ τι ἐναντίον, οὐ τὸ ποιεῖν δὲ, καὶ τῷ ποιεῖν ἐστὶν ἐναντίον, οὐ τὸ πάσχειν (δὲ)· οἷον ἐπειδὴ τὸ ψύχειν ἐστὶ ποιεῖν, οὐκ ἔστιν ἐναντίον τῷ ψύχεσθαι, πάσχειν ὑπάρχον (ἢ ὑπάρχοντι) ἀλλὰ τῷ, θερμαίνειν· καὶ τὸ ψύχεσθαι πάσχειν (ὅν) οὐκ ἔστιν αὐτῷ ἐναντίον τὸ ψύχειν, ἀλλὰ τὸ θερμαίνεσθαι· δεύτερον δὲ ἴδιον τὸ ἐπιδέχεσθαι τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον· θερμαίνειν γὰρ μᾶλλον καὶ ἥττον λέγεται, καὶ θερμαίνεσθαι μᾶλλον καὶ ἥττον λέγεται.

δὲ πρῶτως εἰς εἶδη ἔξ, εἰς τε τὸ ἄνω εἶναι καὶ κάτω, A
δεξιᾷ τε καὶ ἀριστερᾷ, ἔμπροσθεν καὶ ὀπίσθεν·
ἕκαστον δὲ τούτων ἢ πόρρω ἐστὶν ἢ ἐγγύς· ἔτι δὲ ἢ
ἐν πρῶτῳ ἢ ἐν δευτέρῳ· λέγῃ δὲ ἐν πρῶτῳ μὲν εἶ-
ναι τὸ σῶμα, ὅταν ἐν ἴσῳ τόπῳ αὐτοῦ ᾖ, καὶ μὴ ἐν
μείζονι περιεχόμενον· ἐν δευτέρῳ δὲ, ὅταν ἐν μεί-
ζονι· καθὸ φάμεν εἰ τύχοι τὸν Σωκράτην ἐν τῇ οἰ-
κίᾳ εἶναι ἢ ἐν τῇ πόλει. Ἐτι τοῦ ποῦ ἰδικῶς λαμ-
βανομένου τὸ μὲν αὐτοῦ φύσει λέγεται, ὅπερ τὸ
αὐτὸ ἀεὶ νοεῖται, ὅσον τὸ τὸν οὐρανὸν ἄνω εἶναι (ὁ
γὰρ τόπος αὐτοῦ πρὸς ἐν γὰρ τι τεταγμένος) (26) κάτω
λέγεται· μόνον, λέγῃ δὲ πρὸς τὸν τῆς γῆς μόνον τό-
πον· ἢ οὐ φύσει, ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκός, ὥς τὸ
ζῶον ἄνω λέγεσθαι κατὰ τὴν τοῦ οἴκου ὁροφὴν· δύ-
ναται γὰρ ταῦτα (27) καὶ ἄνω λέγεσθαι καὶ κάτω,
πρὸς ἄλλο μέντοι καὶ ἄλλο λαμβανόμενα.

supra esse dicitur quia est in tecto domus. Possunt enim hæc et supra et infra esse dici, ad aliud tamen et aliud sumpta.

β'. Ἐστι δὲ ἴδια τοῦ ποῦ τὸν ἀριθμὸν τρία· ἐν
μὲν τὸ προσσημαίνειν (28) τόπον· τὸ γὰρ ἄνω εἶναι
ἐστὶ μὲν κυρίως τοῦ (29) ποῦ εἶναι, προσσημαίνει
δὲ τόπον τινὰ, λέγῃ δὲ τὸν ἄνω τόπον· παντὶ δὲ τῷ
εἶδει ὑπάρχει· τοῦτο τὸ ἴδιον· δεύτερον δὲ τὸ προσ-
σημαίνειν σχέσιν τοπικὴν· διττὴ δὲ ἡ τοπικὴ σχέ-
σις· ἢ τε γὰρ ἐμπεριοχὴ (30) τοῦ σώματος, καθ' ἣν
ἐμπεριέσθαι λέγεται, σχέσις ἂν εἴη τοπικῇ, καὶ ἡ
περιοχὴ τοῦ τόπου, καθ' ἣν περιέχειν λέγεται τὸ
σῶμα, ὁμοίως· διττῆς οὖν, ὥς εἴρηται, τῆς τοπικῆς
λαμβανομένης σχέσεως ἀμφοτέρω μὲν ταῦτα προσ-
σημαίνονται ὑπὸ τῆς [τοῦ] ποῦ κατηγορίας· μᾶλλον
δὲ τὴν ἐμπεριοχὴν προσσημαίνειν εἰκεν ἢ τὴν
περιοχὴν· πρῶτως γὰρ τὴν ἐμπεριοχὴν προσσημαί-
νει· συσσημαίνεται δὲ ταύτῃ καὶ ἡ περιοχὴ· καὶ C
τοῦτο δὲ τὸ ἴδιον παντὶ ὑπάρχει τῷ ποῦ καὶ οὐδεμιᾷ
ἄλλῃ τῶν λοιπῶν ἐννέα κατηγοριῶν παρὰ ταύτην.
Τρίτον ἴδιον τὸ θέσιν τινὰ ἀχωρίστως παρακολουθεῖν
αὐτῷ· τῷ γὰρ ὄντι ποῦ πάντως ἔπεται θέσις τις·
ὅλον τῷ ὄντι ἄνω ἢ (31) ὠδὶ ἔχειν τὴν θέσιν τῶν μο-
ρίων ἢ καὶ τοῦ ὅλου ἢ ὠδὶ· καὶ τῷ ὄντι κάτω
ὁμοίως· παραπλησίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων· ὥστε
εἴη ἂν παρακολουθοῦν παντὶ τῷ ποῦ τοῦτο τὸ ἴδιον.
Τέταρτον ἴδιον τὸ εἶναι αὐτὸ ἀποτέλεσμα σώματος
καὶ τόπου τοῦ περιέχοντος αὐτό· τότε γὰρ ἄνω εἶναι
ἀπετελέσθη ἀπὸ τε τοῦ ἄνω τόπου καὶ τοῦ ἐν αὐτῷ
σώματος· καὶ τὸ κάτω ὡςούτως· παραπλησίως δὲ
καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων. Μὴ λαθανέτω δὲ ἡμᾶς (32), ὅτι
τοῦ ἄνω τὸ μὲν ἐπὶ τοῦ τόπου μόνου λαμβάνεται καὶ
ἔστι τῶν πρὸς τι· τὸ δὲ τὸ ἐν τόπῳ, καὶ ἔστιν ὑπὸ
τὴν [τοῦ] ποῦ κατηγορίαν· τοῦτο δὲ καὶ πλαυότερον
διηκούσας· καὶ τὸ νῦν δὲ ἴδιον παντὶ τῷ εἶδει ὑπ-
άρχει καὶ μόνῳ καὶ ἀεὶ, διὸ καὶ ἀντιστρέφει· πλείον-
ων δὲ ὄντων τῶν κατὰ ἀπόφασιν ἰδίων, λέγῃ δὲ τοῦ
μὴ ἐπιδέσθαι ἐναντιότητα καὶ τοῦ μὴ ἔχειν ἐναν-
τίον, καὶ τοῦ μὴ ἐπιδέσθαι τὸ μᾶλλον καὶ τὸ ἥτ-

in species sex, videlicet in supra esse et infra esse, ad dexteram et ad laevam, ante et retro (ante aliquid et a tergo alicujus); unumquodque vero eorum aut procul (eminus) aut prope (cominus) est. Præterea est vel in primo vel in secundo; dico autem in primo esse corpus, quando in loco est ipsi æquali, nec in majori et ampliori contentum; in secundo vero, quando in ampliori, secundum quod dicimus, exempli gratia, Socratem in domo esse vel in urbe. Adhuc ubi proprie et seorsim per se sumptum vel secundum naturam dicitur, quod eodem semper modo intelligitur, velut si dicas, cælum esse supra; locus enim ejus ad unum quidem aliquid ordinatus infra duntaxat dicitur esse; dico autem ad terræ solum locum; vel non secundum

B naturam, verum secundum accidens; v. g. animal supra esse dicitur quia est in tecto domus. Possunt enim hæc et supra et infra esse dici, ad aliud tamen et aliud sumpta.

2. Habet autem ubi proprietates numero tres. Quarum prima est, quod locum adsignificat; nam supra esse proprie est alicubi esse, ad ubi spectat; adsignificat verum locum quemdam, videlicet locum supernum. Omni vero ejus speciei hæc proprietas convenit. Altera proprietas est, quod consignificat habitudinem localem. Duplex vero est habitudo localis; nam et extensio corporis secundum quam corpus contineri et includi a loco dicitur, habitudo localis fuerit, et similiter loci ambitus secundum quem dicitur corpus continere. Cum igitur, ut dictum est, dupliciter habitudo localis sumatur, utrumque hoc per categoriam τοῦ ubi significatur; magis vero significare videtur extensionem contentam quam ambitum continentem. Primario enim extensionem contentam significat; consignificatur autem una cum illa etiam ambitus continens. Hæc vero proprietates omni convenit τῷ ubi et præter hanc nulli alteri ex reliquis novem categoriis. Tertia proprietas est, quod ipsum positio quædam seu situs inseparabiliter sequitur; omnino enim id quod vere est alicubi ubi, sequitur quædam positio; veluti id quod superius est vel hoc vel alio modo habere positionem partium vel etiam totius; sicque pariter et id quod est inferius; similiter autem in cæteris. Unde omne ubi ejusmodi proprietas consequitur. Quarta proprietas est, quod est ipsum effectus corporis et loci corpus continentis; nam superius esse efficitur ac resultat ex loco superiori et ex corpore quod in eo est; similiter quoque esse inferius; idem dicatur de reliquis. Ne vero nos lateat, supra superius quidem aliud sumi de loco solo et ex relatis ad aliquid esse, aliud autem in loco et cadere sub categoriam τοῦ ubi. Hoc vero jam fusius audivistis. Hæc vero, de qua nunc agimus, proprietas

NOTÆ.

(26) Cod. τεταγμένον.

(27) Fort. τὰ αὐτὰ s. ταῦτα.

(28) Fort. προσσημαίνειν, consignificare, adsignificare, non præsignificare.

(29) Vat. τό.

(30) Catif. ἐν περιοχῇ.

(31) Catif. Ap. ἢ.

(32) Fort. ὁμᾶς, ut alibi et in sequentibus.

omni speciei convenit et soli et semper; unde et A
convertitur. Cum vero plures sint ejusdem nega-
tivæ proprietates, videlicet quod non recipit con-
trarietatem et non habet contrarium, quod non
admittit magis et minus, quod non dicitur simile et dissimile, aliæque infinitæ, hisce affirmativis,
quæ dictæ et repertæ sunt, acquiescere oportebit eos qui minus philosophica ac superflua evitari
student.

QUÆSTIO CXLVI [Coisl. CLXXXI].

De eo quod est situm esse.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ PMΓ'.

Περὶ τοῦ κεῖσθαι.

Nunc primum edita a D. Hergenroether.

1. Situm esse est in eo, quod partes ad invicem
situm, aliquem (positionem quamdam) habent.
Situs vero alius non est compositus, qui proprie
etiam status (statio) appellatur, alius vero ex di-
versis est, veluti reclinatio et sessio; si vero hoc,
etiam *situm esse* vel ex situ haud composito vel ex
composito effectum est. Præterea situs alius so-
larum partium est et non totius, veluti raritas et
condensatio, asperitas et lævitas; alius vero totius
duntaxat, ut reclinatio et sessio (neque enim pars
dicitur sedere vel reclinata esse, sed totum); alius
rursum et totius et partium est, veluti statio proprie
dicta, quæ est rectitudo ac recta positio tum par-
tium tum totius. Attamen id quod situm est vel
omnino erectum est et dicitur stare, vel hac
erectum, illa vero parte reclinatum, et dicitur se-
dere; hæc ergo species fuerint ejus quod est situm
esse: reclinatum esse, stare atque sedere, attam-
en non hæc tantum, verum etiam alia infinita;
protinus, v. gr., rarum et densum et similia, quæ
sita esse dicuntur, neque stare neque reclinata esse
vel sedere dicuntur; attamen et hæc sub illam
speciem hujus categoriæ cadere videntur, quæ si-
tum partium ad invicem, non vero totius positionem
ostendit. Quod autem raritas et condensatio ac si-
milis haud sint totius positiones, ex eo liquet, quod
unius ejusdemque totius duo situs statui haud pos-
sunt; in uno vero eodemque tum raritas tum statio
reperiuntur. Quemadmodum vero omnes partes pro-
priam possunt habere figuram præter eam, quam
habet totum, ita eadem et proprium situm habere
possunt, præter eum quem habet totum. Eorum
vero quæ situm habent, alia natura eundem sor-
tita sunt, veluti rarum et densum; in aliis simili-
ter. Quare et in quibus positionum non sunt nomina,
neque specierum jacendi nomen adest. Etenim
huic tali configurationi, verbi gratia cornicis aut
alterius cujusquam avis nullum exstat nomen, quia
nec huic tali positioni exstat nomen; qua in re
nec auspices nobis refragabuntur. Dantes enim ni-
mis studio figuris animalium nomina vel etiam
positionum nomina prius assignant, vel a nobis

α'. Κεῖσθαι δὲ ἐστὶ τὸ θέσιν τινὰ πρὸς ἄλλα ἔχειν
τὰ μόρια· τῆς δὲ θέσεως ἡ μὲν ἐστὶν ἀσύνθετος, ἥτις
κυρίως λέγεται καὶ στάσις, ἡ δὲ ἐκ διαφόρων, ὡς ἡ
ἀνάκλισις καὶ ἡ καθέδρα· εἰ δὲ τοῦτο, καὶ τὸ κεῖ-
σθαι ἄρα ἡ ἀσύνθετος θέσεως ἀπετελέσθη ἡ ἐκ συν-
θεσιμένης. Ἐτι δὲ τῆς θέσεως ἡ μὲν ἐστὶ τῶν με-
ρῶν μόνων καὶ οὐ τοῦ ὅλου, ὡς ἡ μάνωσις καὶ ἡ
πύκνωσις, ἡ τε τραχύτης καὶ ἡ λειότης· ἡ δὲ τοῦ
ὅλου μόνου, ὡς ἡ ἀνάκλισις καὶ ἡ καθέδρα (οὐ γὰρ τὸ
μέρος λέγεται καθέζεσθαι ἢ ἀνακεκλίσθαι, ἀλλὰ τὸ
ὅλον)· ἡ δὲ τοῦ τε ὅλου καὶ τῶν μερῶν, ὡς ἡ κυρίως
λεγόμενη στάσις, ἥτις ἐστὶν ὀρθότης καὶ τῶν μερῶν
καὶ τοῦ ὅλου· καὶ μέντοι τὸ κείμενον ἢ πάντῃ ὥρ-
θεται καὶ λέγεται ἵστασθαι, ἡ πῇ μὲν ὥρθεται, πῇ
δὲ κέκλιται, καὶ λέγεται καθῆσθαι· καὶ εἴη ἂν εἶδη
ταῦτα τοῦ κεῖσθαι· τὸ ἀνακεκλίσθαι, τὸ ἐστάναι καὶ
τὸ καθῆσθαι· οὐ μόνον δὲ ταῦτα ἂν εἴη εἶδη τοῦ
κεῖσθαι, ἀλλὰ καὶ ἄλλα ἄπειρα· αὐτίκα γοῦν τὸ μα-
νὸν καὶ πυκνὸν καὶ τὰ ὅμοια κεῖσθαι λεγόμενα οὕτε
ἵστασθαι λέγονται, οὕτε ἀνακεκλίσθαι ἢ καθέζεσθαι·
εἴη δ' ἂν ταῦτα ὑπ' ἐκείνο τοῦ κεῖσθαι, ὃ τὴν τῶν
μερῶν μόνον πρὸς ἄλλα, ἀλλ' οὐχὶ τὴν τοῦ ὅλου
θέσιν ὑποφαίνει· ὅτι δὲ ἡ μάνωσις καὶ ἡ πύκνωσις
καὶ τὰ ὅμοια οὐκ εἰσὶ τοῦ ὅλου θέσεις, ὅτλον ἐκ τοῦ
μὴ ἐνδέχεσθαι δύο θέσεις εἶναι τοῦ αὐτοῦ καὶ ἐνδὲς
ὅλου, εὐρίσκεισθαι δὲ ἐν ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ τὴν τε
μάνωσιν καὶ τὸ ἐστάναι· ὥσπερ δὲ ἐνδέχεται πάντα
τὰ μέρος ἔχειν ἴδιον σχῆμα παρὰ τὸ τοῦ ὅλου, οὕτως
ἐνδέχεται ἔχειν αὐτὰ καὶ ἴδιαν θέσιν παρὰ τὴν τοῦ
ὅλου· τῶν δὲ κειμένων τὰ μὲν φύσει ἔσχε τὸ κεῖ-
σθαι, ὡς τὸ μανὸν καὶ τὸ πυκνόν! τὰ δὲ προαιρέσει
D ὡς τὸ τὸν ἀνθρώπον καθέζεσθαι· τὰ δὲ τέχνη, ὡς τὸ
τὸν ἀνδρίαντα ἵστασθαι· τὰ δὲ τύχη, ὡς τὸνδε τὸν
λίθον πεσόντα ὥδὲ κεῖσθαι.

stare; alia fortuna seu casu, e. gr., talem lapidem

2. Proprium vero est ejus, quod situm est, de-
nominative a situ (seu positione) dici. A ses-
sione enim dicitur sedere, et a statione stare, et a
reclinatione reclinatum esse, atque in aliis simili-
ter. Quare et in quibus positionum non sunt nomina,
neque specierum jacendi nomen adest. Etenim
huic tali configurationi, verbi gratia cornicis aut
alterius cujusquam avis nullum exstat nomen, quia
nec huic tali positioni exstat nomen; qua in re
nec auspices nobis refragabuntur. Dantes enim ni-
mis studio figuris animalium nomina vel etiam
positionum nomina prius assignant, vel a nobis

β'. Ἐστὶ δὲ ἴδιον τοῦ κεῖσθαι τὸ παρωνύμως ἀπὸ
τῆς θέσεως λέγεσθαι· ἀπὸ τε γὰρ τῆς καθέδρας τὸ
καθέζεσθαι λέγεται, καὶ ἀπὸ τῆς στάσεως τὸ ἵστα-
σθαι, καὶ ἀπὸ τῆς ἀνάκλισεως τὸ ἀνακεκλίσθαι· καὶ
ἐπὶ τῶν ἄλλων ὁσάκις· διὰ καὶ ἐν οἷς τῶν θέσεων
μὴ ἐστὶν ὀνόματα, οὐδὲ τῶν εἰδῶν τοῦ κεῖσθαι ἐστὶν
ὄνομα· καὶ γὰρ τῷ τοιῷδε σχηματισμῷ εἰ τύχη τῆς
κορώνης ἢ ἀλλου τινὸς οὐκ ἐστὶν ὄνομα διὰ τὸ μὴδὲ
τῆς τοιαύτης θέσεως ὄνομα εἶναι καὶ οἰωνοσκόπων
ἡμῖν οὐ διενεχθήσονται παῖδες· διδόντες γὰρ ἐκ
πολλῆς φιλοτιμίας τοῖς σχήμασι τῶν ζώων ὀνόματα
ἢ καὶ τῶν θέσεων προδεδώκασιν ἢ λαβεῖν εἰσὶ παρ'

ἡμῶν ἔνοχοι· ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων ἐν ἄλλοις. Δεῦ-
τερον δὲ ἴδιον τοῦ κεῖσθαι τὸ ὁμοίως λέγεσθαι κατ'
αὐτό· ὁμοίως γὰρ καθῆσθαι λέγομεν καὶ ἀνομοίως,
καὶ ἀνακελίσθαι ὁμοίως καὶ ἀνομοίως. Τρίτον ἴδιον
τὸ τὰ ἀναγόμενα ὑπ' αὐτὴν μὴ κατὰ τὸν αὐτὸν
ἀνάγεσθαι τρόπον· τὸ μὲν γὰρ καθῆσθαι πρῶτως
ἀνάγεται ὑπὸ τὸ κεῖσθαι· καὶ ἐστὶ κυρίως κεῖσθαι·
τὸ δὲ καθεζόμενον ὑπὸ τὸ κεῖσθαι λέγεται ἀνάγε-
σθαι, ὅτι ὑπὸ τὸ κεῖμενον ἀνάγεται πρῶτως, ὅπερ
ἐστὶ σύστοιχον τῷ κεῖσθαι· ὡσαύτως δὲ καὶ τὸ
ἰστάμενον καὶ τὸ ἀνακεκλιμένον ὑπὸ τὸ κεῖσθαι λέ-
γονται ἀνάγεσθαι, ὅτι ὑπὸ τὸ σύστοιχον αὐτοῦ
πρῶτως ἀνάγονται· καὶ ὅληον κἀντεῦθεν, ὃ καὶ
προεῖρηται, ὅτι αἱ κατηγορίαι οὐ πάντως κατηγο-
ροῦνται ὡς τὰ γένη. Τέταρτον ἴδιον τοῦ κεῖσθαι τὸ
ἀποτέλεσμα εἶναι αὐτὸ τῆς θέσεως καὶ οὐ ἐστὶν ἡ
θέσις· καὶ εἴη ἂν κυρίως ἴδιον ὅτι καὶ ἀντιστρέφει·
ὅπερ γὰρ ἐστὶ κεῖσθαι, ἀπὸ τε τῆς θέσεως καὶ οὐ
ἐστὶν ἡ θέσις ἀπετελέσθη· καὶ ὅπερ ἐστὶ ταῦτα,
κεῖσθαι ἐστὶ. Καὶ περὶ μὲν τῆς θέσεως ταῦτα· τὰ δὲ
κατὰ ἀπόφασιν ἴδια πλείστα γε ὄντα καὶ οὐκ ἐπὶ
πολὺ χρήσιμα, ἄλλως τε δὲ καὶ εὐπόριστα κἀνθάδε
παρὰλελείφθω.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ PMZ'.

Περὶ τοῦ ποτέ.

Nunc primum edita a D. Hergenroether.

Ποτέ δὲ ἐστὶ τὸ ἐν χρόνῳ εἶναι. Εἶδη δὲ αὐτοῦ
τὸσαῦτα, ὅσα ὑποτίθεται τις εἶναι καὶ τοῦ χρόνου·
εἰ μὲν γὰρ συναριθμεῖ τις καὶ τὸ νῦν, ἐστὶ τρία· εἰ
δὲ μὴ, ὅπερ καὶ ἀληθές, δύο· τό τε ἐν παρελθυθότι
εἶναι καὶ ἐν μέλλοντι. Ἐτι τὸ ἐν χρόνῳ εἶναι λεγό-
μενον ἢ ἐν πρώτῳ εἶναι λέγεται ἢ ἐν δευτέρῳ· καὶ
ἐν πρώτῳ, ὅταν ὁ χρόνος μὴ ἐστὶ μείζων μήτε ἐλάτ-
των τῆς κινήσεως τοῦ λεγομένου ἐν αὐτῷ εἶναι· ἐν
δευτέρῳ δὲ, ὅταν ἢ μείζων καὶ ὑπερεκτείνόμενος
τῆς κινήσεως· καθό φαμεν εἰ τύχοι ἐν τῇ χθὲς
ἡμέρᾳ τόνδε γεγεννηθῆναι, μὴ ὅλης τῆς χθὲς ἡμέρας
παραταθείσης τῇ γεννήσει αὐτοῦ, ἀλλὰ βραχέος
μὲν τινος διαστήματος αὐτῇ συμμετρηθέντος, τοῦ
δὲ ἄλλου χρόνου ὑπερταθέντος. Ἐτι τοῦ ποτέ τὸ μὲν
ἐστὶν ὠρισμένον, τὸ δὲ οὐ· ὠρισμένον μὲν, ὡς τὸ
χθὲς, σήμερον, αὔριον, πέρυσι, καὶ τὰ ὅμοια· ἀόρι-
στον δὲ ὡς τὸ πάλαι, πρόπαλαι, ἄρτι, μετὰ τάδε·
εἴη δ' ἂν καὶ ταῦτα τοῦ ποτέ, λέγω δὴ τὸ ὅτε καὶ τὸ
τότε καὶ τὸ πρότερον καὶ ὕστερον, καὶ ἅμα καὶ ἥδη
καὶ βραδὺ καὶ ταχύ. Εἰδέναι δὲ χρὴ, ὅτι τὸ χθὲς,
σήμερον, αὔριον, καὶ τὰ ὅμοια, ὁμῶνυμά ἐστι· πῇ μὲν
γὰρ χρόνον μόνον σημαίνει καὶ ἐστὶν εἶδη τοῦ χρό-
νου, πῇ δὲ τὸ ἐν χρόνῳ εἶναι τι καὶ ἐστὶν εἶδη τοῦ
ποτέ· καὶ λέληθε τοῦτο τῶν πάλαι δοξάντων
φιλοσοφῆσαι οὐκ ὀλίγους. Ὑπάρχει δὲ τῷ ποτέ μά-
λιστα τὸ προσσημαίνειν χρόνον· ἐτι δὲ ἴδιον αὐτοῦ
τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι χρόνον καὶ τῶν ὑπὸ χρόνον· ἐν
τῇ πρὸς ἄλλα (γὰρ τούτων) ποιᾷ σχέσει λαμβάνει
τὴν ὑπαρξιν· εἴη δ' ἂν αὐτῷ μάλιστα τοῦτο τὸ ἴδιον·
μόνῳ τε γὰρ ὑπάρχει καὶ ἀντικατηγορεῖται. Ἀλλὰ
καὶ περὶ τοῦ ποτέ τὸσαῦτα τοῦτο τὸ κἀνταῦθα,

A mutuari coguntur. Verum de his alibi. Secunda
proprietas : similiter dici ac dissimiliter. Dicimus
enim similiter sedere ac dissimiliter, et discumbere
similiter atque dissimiliter. Tertia proprietas,
quod quæ ad istud prædicamentum reducuntur,
non eodem reducuntur modo. Sedere enim
primo reducitur ad situm esse estque proprie ja-
cere, seu situm esse ; sedens verò ad jacere dicitur
reduci, quia adjacens primo reducitur, quod in
eadem est serie, qua et jacere ; ita et stans et dis-
cumbens ad jacere dicuntur reduci, quia ad asine
ejus primo reducuntur ; atque hinc etiam mani-
festum fit, quod et antea dictum fuit, prædica-
menta non omnino prædicari ut genera. Quarta
proprietas, ipsum esse effectum situs, et ejus cu-
jus situs est ; quod etiam vere fuerit proprium ;
nam et convertitur. Quod enim est jacere, et a situ
et ab eo, cujus est situs, effectum est, et quod
hæc habet, jacere est. Atque hæc de situ. Propria
autem negativa, cum plurimæ sint nec multe
utilitatis, et cæteroquin facile colligi queant, hoc
etiam loco omittimus.

QUÆSTIO CXLVII [Coisl. CLXXXII].

De ouando seu de categoria temporis.

Quando est in tempore esse. Species porro ejus
tot sunt, quot quis supponit et temporis esse species.
C Si quis enim et præsens momentum connumeret,
erunt tres ; sin autem, quod et verum, duæ : præ-
teritum et futurum. Item quod in tempore esse
dicitur, aut in primo aut in secundo esse dicitur ;
in primo, quando tempus nec majus est nec mi-
nus motu ejus, quod dicitur in illo esse ; in secun-
do, quando majus sit magisque extensum, quam
motus. Quo sensu dicimus, e. gr., hesterno die
hunc hominem natum esse, cum non totus dies
coextensus fuerit ejus nativitati, sed breve spa-
tium illi commensum sit, reliquum vero tempus
superextensum. Insuper quando aliud est definitum,
aliud vero non : definitum, ut heri, hodie, cras,
anno superiori, et his similia ; indellinitum, ut olim,
jampridem, nuper, postmodum. Spectant item ad
quando et hæc ; dum atque tum et prius, et poste-
rius, et simul, et jam, et tandem, et cito. Sciendum
porro, adverbia ista heri, hodie, cras et similia,
æquivoca esse ; modo enim tempus solum signifi-
cant, suntque temporis species ; modo significant
aliquid esse in tempore, suntque species prædica-
menti quando. Atque hoc latuit veterum non infimi
nominis philosophorum haud paucos. Est autem
huic prædicamento proprium maxime adsignificare
tempus ; item effectum esse temporis et eorum
quæ tempori subsunt. Hocque in certa quadam ha-
bitudine ad alia consistit, estque ipsi maxime pro-
prium : Soli etenim inest et mutuo prædicatur.
Verum et de quando hæc satis, omissis nimirum

παράλειμμένων τῶν κατὰ ἀπόφασιν ἰδίων δι' ἃς A hæc quoque negativis proprietatibus ob causas jam dictas; προέφημεν (33).

QUÆSTIO CXLVIII.

EDITORIS MONITUM.

Quæstio hæc locum Pauli *Galat.* v, 15 explanat, eundem, quem jam quinquagesima quarta pertractatum vidimus. Ea nec in Coisliniano nec in Taurinensi codice invenitur. Quam cum in Italia iter peragentes utpote minoris pretii aliis nondum editis postponendam duxerimus et in propitiora tempora rejecerimus transcribendam, ineditam adhuc relinquere coacti sumus.

Initium ejusdem est in Vaticano codice f. 154, Εἰπὼν ὁ Παῦλος, ὃς ἡ γλῶσσα τοῦ ἁγίου Πνεύματος; ὁργανον (*Dicens Paulus, cujus lingua sancti Spiritus instrumentum*); finis vero: τὰ δὲ βιβλία, ὡς καὶ ἡ σὴ ἀρχιερατικὴ τελειότης συνεπίσταται, μετὰ τῶν ἄλλων, ἐξ ὧν δυνατόν ζῆν, ἡ αἰχμαλωσία λάφυρον ἔθετο (*libros vero, sicut et tua novit pontificalis perfectio, una cum aliis, e quibus vitam agere potuissemus, captivitas sibi prædam rapuit*).

QUÆSTIO CXLIX [*Coisl. Taur. CIII*].

De vitæ termino.

Edita a Maio (*Novæ Collect. tomo I, p. 285 seq.; II, p. 683 ed. 1825.*)

Exstat inter opera S. Germani, hujus Patrolog. t. XCVIII, col. 90-123.

QUÆSTIO CL [*Coisl. CLX. Taur. CLIX*]. B

Quot fuerint Sibyllæ?

Edita a B. de Montfaucon (*Biblioth. Coisl., p. 347, 548.*)

Sibyllæ fuere decem, quarum primæ nomen erat Sambethe: eam vero Chaldaeam fuisse narrant veteres; alii potius Hebræam, quæ unius ex filiis Noe uxor fuit atque una cum illo et aliis in arcam ingressa sit. Hanc vero ea, quæ ad turris ædificationem spectabant, vaticinatam dicunt, necnon ea, quæ acciderunt iis qui in tale ausum prorumpere; oracula vero fudisse Hebraica lingua, utpote quæ ante divisionem linguarum fuerit; quinetiam Alexandri Macedonis gesta prædixisse, cujus quoque mentionem facit Nicanor, is qui Alexandri vitam scripsit. Secunda vero Libyssa, cujus meminit in *Lamiæ* prologo Euripides: nomen autem ejus non plane declarant. Tertia Delphis nata est, cujus historiam memoravit Chrysippus. Quarta Italica, quæ in solitudine Italiæ commorata est. Quinta Erythræa, quæ belli Trojani eventa prænuntiavit, de qua loquitur Apollodorus Erythræus. Sexta est Samia, cujus nomen proprium aiunt esse Pytho. Septima Cymæa vel Cumæa genere, nomine autem Amalthea; alii Erophilam vocant, apud quosdam vero hanc appellationem sortita est *Taraxandra*. Virgilius porro poeta Romanus Deiphoben eam nuncupat. Octava est Hellespontia, quæ in vico Marmiso orta est, prope oppidum Gergetionem, qui vicus olim in termino Trojæ fuit. Nona Phrygia. Decima Tigurtia genere, nomine autem Abunæa. Has dicunt mentis impotes futura vaticinatas esse; cum autem earum oracula excipientes scripto tradebant, cum non possent illa perire et sine lapsu

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΠΝ.

Πόσαι Σιβύλλαι γεγόρασι;

Σιβύλλαι μὲν γεγόνασι δέκα, ὧν πρώτη ὄνομα Σαμβέθη, Χαλδαίαν δὲ φασιν αὐτὴν οἱ παλαιοὶ λόγοι, οἱ δὲ μᾶλλον Ἑβραίαν· καὶ δὴ καὶ ἐν τοῖς παλαιοῖς τοῦ Νῶε εἰς γυναῖκα ἀρμοσθῆναι καὶ συνεισελθεῖν αὐτῇ τε καὶ τοῖς ἄλλοις ἐν τῇ κιβωτῇ. Ταύτην καὶ τὰ περὶ τῆς πυργοποιίας χρησιμώδησαι φασί, καὶ ὅσα τοῖς τοῦτο συνέβη τολμήσασιν· χρησιμώδησαι δὲ πρὸς τῆς διατρέψεως τῶν γλωσσῶν γεγεννημένην γλῶσσην φασὶ τὰ χρησιμωθέντα τῇ Ἑβραϊδὶ· οὐ μὴν δὲ, ἀλλὰ καὶ τὰ κατὰ τὸν Ἀλέξανδρον τὸν Μακεδόνα προειπεῖν, ἧς καὶ μνημὴν Νικάνωρ ὁ τὸν Ἀλέξανδρου βίον ἀναγράφας πεποίηκεν. Δευτέρα δὲ Λίβυσσα, ἧς μνημὴν ἐποίησατο ἐν τῇ τῆς Λαμίας προλόγῳ Εὐριπίδης ὄνομα δὲ αὐτῆς οὐ πάνυ σαφηνίζουσιν. Τρίτη Δελφίς, ἡ ἐν Δελφοῖς τεχθεῖσα, περὶ ἧς ἱστορήσεται Χρυσόστομος. Τετάρτη Ἰταλική, ἡ ἐν ἔρημῳ τῆς Ἰταλίας τὴν διατριβὴν λαβοῦσα. Πέμπτη ἡ Ἑρυθραία, ἧτις καὶ τὰ κατὰ τὸν Τρωϊκὸν πόλεμον συνενεχθέντα προηγόρευσεν, περὶ ἧς Ἀπολλόδορος ὁ Ἑρυθραῖος διεξέρχεται. Ἑκτη ἡ Σαμία, ἧς τὸ κύριον ὄνομα Φυτώ φασιν. Ἑβδομή ἡ Κυμαία μὲν γένος, ὄνομα δὲ Ἀμάλθεια· οἱ δὲ Ἑρωφίλην φασί· παρὰ τισὶ δὲ κληθῆσιν ἡνέγκατο *Ταραξάνδρα*. Βιργίλιος δὲ ὁ Ῥωμαίων ποιητὴς Δηϊφώβην αὐτὴν ὀνομάζει. Ὀγδόη ἡ Ἑλλησποντία, ἧτις ἐν κόμῳ Μαρμισῷ τὴν γένεσιν ἔσχεν περὶ τὴν πολέμην Γεργετιῶνα· ὑπὸ τὴν ἐν ὀρίαν δὲ αὐτὴ ποτὲ τῆς Τροίας ἐτύγχανεν. Ἐνάτη ἡ Φρυγία. Ἐπὶ πάσαις δεκάτῃ, ἡ Τιγουρτία μὲν γένος, ὄνομα δὲ Ἀθουαία. Ταύτας φασὶ τῶν φρενῶν ἐξισταμένας τὰ μέλλοντα χρησιμώδεϊν· τῶν ὑπολαμβαν

NOTE.

(33) De categoria ultima, quæ est το ἔχειν, nihil habet Photius. Pertractatur apud Arist. c. ult. 13 (c. 12 p. 24 ed. Paris 1848).

νόντων δὲ γραφῇ τοὺς χρησμοὺς, οὐκ ἐχόντων σοφίαν τὰ χρησμοδούμενα γράφειν ἀπαιτώσας· ἄλλως τε δὲ καὶ τῷ τάχει τῆς φορᾶς τῶν λόγων οὐκ ἐχόντων κα-
θυπερηρετουμένας τὰς χεῖρας, συμβῆναι πολλοὺς τῶν χρησμῶν εἰς χωλιάμβους διαπεσεῖν καὶ μηκέτι τυ-
χεῖν διορθώσεως. Ἄτε δὴ τῶν μὲν χρησμοδῶν γυ-
ναῖων ἐν ἐκστάτει καθεστῶτων· ἐπειδὴν τὴν ὑπαρξιν
προηγόρευον τῶν μελλόντων· πεπυμένων δὲ τοῦ
χρησμολογεῖν μηδαμῶς ἀσθῆσιν ἐχόντων μήτε ὦν
εἰλεγον, μήτε τί ἂν βούλοιντο τὰ καχρησμοδούμενα.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΠΝΑ΄.

Περὶ τῶν χρήσεων τῶν ἔξω ἐν τῇ ἡμέτέρᾳ Γρα-
φῇ εὐρισκομένων.

Edita a Maio (Nov. Coll., t. IX, p. 101, 102.

Ἰούδας μὲν οὖν ὁ ἀπόστολος ἐν τῇ αὐτοῦ Ἐπιστολῇ
ἐκ τῶν λεγομένων ἀποκρύφων Μωϋσείως ταύτην
προάγει τὴν χρεῖαν· Ὁ δὲ Μιχαὴλ ὁ ἀρχάγγελος
ὅτε τῷ διαβόλῳ διακρινόμενος διελέγετο περὶ τοῦ
Μωϋσείως σώματος, οὐκ ἐτόλμησε κρίσιν ἐπενεγκεῖν
βλασφημίας, ἀλλ' εἶπεν· Ἐπιτιμῆσαι σοι Κύριος.
Ἐν δὲ τῇ αὐτῇ Ἐπιστολῇ τῶν Ἐνῶχ ἀποκρύφων ἐτέ-
ρα· μνημονεύει τοιαύτης· Ἰδοὺ ἦλθε Κύριος ἐν ἁγίοις
μυριάσιν αὐτοῦ ποιῆσαι κρίσιν κατὰ πάντων, καὶ
ἐλέγξει πάντας τοὺς ἀσεβεῖς περὶ πάντων ἔργων
ἀσεβείας αὐτῶν ὧν ἡσέθησαν, καὶ περὶ πάντων τῶν
σκληρῶν ὧν ἐλάλησαν κατ' αὐτοῦ ἀμαρτωλοὶ ἀσε-
βεῖς. Λουκᾶς δὲ ἐν ταῖς ἀποστόλων Πράξεσιν τὸν
μακάριον εἰσάγει Παῦλον ἐκ τῶν τοῦ Ἀράτου ἡρωϊ-
κῶν στήλων μέγας τι πρὸς τοὺς Ἀθηναίους ἐν τῷ
διαλέγεσθαι προκομιζόντα ἐν οἷς φησιν, Ὡς καὶ
τινες τῶν καθ' ὑμᾶς ποιητῶν εἰρήκασιν· τοῦ γὰρ
καὶ γένος ἐσμέν. Ὁ δὲ μακάριος Παῦλος ἐν τῇ
πρὸς Κορινθίους Ἐπιστολῇ ἐκ τῶν λεγομένων τοῦ
προφήτου Ἠλίου ἀποκρύφων ταύτης μνημονεύει
τῆς φωνῆς· Ἄ ὀφθαλμοὶ οὐκ εἶδε, καὶ οὖς οὐκ
ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἃ
ἠτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν. Ἐν δὲ τῇ αὐ-
τῇ δημῶδους τινὸς λακωνικῆς μέμνηται παροιμίας,
ἣν καὶ προλαβὼν Ἡσαίας ὁ προφήτης ἐν τοῖς ἑαυ-
τοῦ κατατάττει λόγους· Φάγομεν καὶ πίνομεν· αὖ-
ρον γὰρ ἀποτνήσκομεν. Ἐτι δὲ ἐν τῇ αὐτῇ ἐπιστο-
λῇ, Μενάνδρου τοῦ κωμικοῦ, γνῶμας δὲ αὐτὸς ἀνα-
γράφεται ἀρχαίων τινῶν, μέμνηται λέγων οὕτως·
Φθείρουσιν ἥθη χρηστὰ ὀμιλίας κακαί· καὶ ἐξῆς·
Καὶ μὴν καὶ ἐν τῇ πρὸς Γαλάτας· ἐκ τῶν Μωϋσείως
ἀποκρύφων κέχρηται τῇ λεγούτῃ φωνῇ· Οὕτε πε-
ριτομή τι ἰσχύει, οὕτε ἀκροβυστία, ἀλλὰ καὶ νῆ
κτίσις· καὶ ὅσοι τῷ κανόνι τούτῳ στοιχήσουσιν,
εἰρήνη ἐπ' αὐτοὺς καὶ ἔλεος καὶ ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ
τοῦ Θεοῦ. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ πρὸς Ἑφῆσιους ἐκ τῶν
λεγομένων Ἱερειμίου ἀποκρύφων· Ἐγείρα· ὁ καθεύ-
δων, καὶ ἀνάστα ἐκ τῶν νεκρῶν καὶ ἐπιράσσει σοι
Χριστός. Καὶ ἐν τῇ πρὸς Τίτον δὲ Ἐπιστολῇ Ἐπι-
μενίδους τε τοῦ μάντεως κρητοῦ καταλέγει τὸν χρη-
σμὸν, οὗ καὶ Καλλιμάχος μέμνηται ἐν τῇ ἰδίᾳ
ποιήσει· Εἶπέν τις ἐξ αὐτῶν προφήτης· Κρήτης ἀεὶ
ψεύσται, κακὰ θηρία, γαστέρες ἀργαί· Ἡ μαρ-
τυρία αὕτη ἐστὶν ἀληθής.

A describere, cumque alias velocitati dictorum pares
non haberent manus, hinc accidisse, ut multa ora-
cula in choliambos deflecterent, nec possent ul-
terius emendari. Quia nimirum cum mulieres illæ
vaticinantes in prænuntiandis futuris mentis non
compotes essent, postquam vaticinandi finem fece-
rant, nullum eorum quæ dixerant sensum habe-
bant, neque quid sibi vellent oracula sciebant.

QUÆSTIO CLI [Coisl. CLXXXIII, Taur. CLXXXII].

De profanorum auctorum testimoniis auct. in sacris
Litteris allegantur.

Judas quidem apostolus, in sua Epistola, ex libris
apocryphis Moysi attributis hunc affert locum·
Michael archangelus cum diabolo disputans alter-
caretur de Moysi corpore, non est ausus judicium
inferre blasphemix, sed dicit· Imperet tibi Do-
minus. In eadem Epistola, ex libris apocryphis
Enoch, alium hujusmodi locum memorat· Ecce
venit Dominus in sanctis millibus suis facere judi-
cium contra omnes et arguere omnes impios de
omnibus operibus impietatis eorum quibus impie
egerunt, et de omnibus duris quæ locuti sunt contra
Deum impij peccatores. Lucas autem, in Actibus
apostolorum, beatum adducit Paulum ex heroicis
versibus Arati locum quemdam ad Athenienses in
sermone afferentem, in quibus dicit· Sicut et qui-
dam poetarum vestrorum dixerunt· Ipsius et genus
sumus. Beatus autem Paulus, in Epistola ad Corin-
thios ex libris apocryphis prophetæ Eliæ attributis
hunc locum memorat· Oculus non vidit, nec auris
audivit, nec in cor hominis ascendit quæ præpara-
vit Deus illis qui diligunt illum. In eadem Epistola,
aliquod vulgare et laconicum proverbium memorat,
quod et proferens Isaias propheta in suis sermo-
nibus disponit· Manducemus et bibamus, cras
enim moriemur. In eadem etiam Epistola, Menan-
dri comicum qui quidem sententias aliquorum
veterum consignat, memorat sic loquendo· Cor-
rumpunt mores bonos colloquia mala, et cætera.
Et quidem in Epistola ad Galatas, ex libris apocry-
phis Moyses utitur his verbis· Neque circumcisio
aliquid valet, neque præputium, sed nova creatura·
et quicunque hanc regulam secuti fuerint, pax su-
per illos et misericordia et super Israel Dei. Sed et
in Epistola ad Ephesios, ex libris apocryphis Jere-
miæ· Surge, qui dormis, et exsurge a mortuis et
illuminabit te Christus. Et in Epistola ad Titum,
Epimenidæ, vatis Cretensis, prophetiam narrat, de
qua etiam mentionem facit Callimachus in suo poe-
mate. Dixit quidam ex illis proprius ipsorum pro-
pheta· Cretenses semper mendaces, malæ bestix
ventres pigri· testimonium hic verum est.

ψεύσται, κακὰ θηρία, γαστέρες ἀργαί· Ἡ μαρ-
τυρία αὕτη ἐστὶν ἀληθής.

QUÆSTIO CLII [Coisl. CXLI. Taur. CLX]. A

Cur sacræ Litteræ obscuræ sint.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΠΝΒ.

Τί ἐστιν ἡ ἀσάφεια τῆς Γραφῆς (34).

Edita a Maio (Nov. Coll., t. I, p. 170, 171).

Multis de causis sacræ Litteræ obscuritate laborant. I. Quia omnis lingua in aliam conversa, positionem suam amittit. II. Quia synonymæ Hebræorum voces non satis ab interpretibus intellectæ fuerunt: veluti apud Græcos καλός, cuius pro diversitate accentus significatio variat: item ορός, et similia. Nam καλός oxytonum significat formosum, decentem, virtutis studiosum, utilem. Κάλος paroxytonum rudentem navis significat. Rursus ορός paroxytonum vel est definitio alicujus rei, vel (ὅρος) collis celsusve locus: oxytonum autem ὁρός pars aquosa lactis est. III. Nonnulla sunt Hebraica vocabula, quæ pro sua natura cum Græci interpretari non possent, intacta reliquerunt, cujusmodi est apud Jeremiam carcer sinoch. IV. Interpunctio item sæpe parit obscuritatem, ut: boni erunt incolæ terræ; nisi scilicet interpungamus post boni. V. Accentus quoque varietatem facit: veluti ἀρχῆ σοφίας initium sapientiæ, quære sapientiam; nisi scilicet paroxytonum scribamus ἀρχε (loco τοῦ ἀρχῆ) verbumque esse intelligamus. VI. Complura apud Hebræos unica terminatione singularem numerum pluralemque denotant, Deus et dii. VII. Multa personas permutant; nam illud Abrahamo, nunc cognovi quod times Deum, pro cognoscis, dictum est¹. VIII. Generibus quoque præpostere utuntur Hebræi; lunam enim et mare masculino genere efferunt. IX. Sæpe aliud deest, ut, ascendunt montes et descendunt campi. Desideratur nimirum particula sicuti, nempe ascendunt sicuti montes (nam de fluctibus sermo est) et subsidunt sicuti campi². X. Cum in captivitate cremati libri fuissent: ac deinde clam aliqua exemplaria mitterentur invicem ab Hierosolymorum et Babylonis incolis, insidii structis nescio qui libros diripiebant. Hebræi autem rursus per symbola, quæ alienigenæ non intelligerent, scribebant. Hinc orta obscuritas: donec denuo inspiratus Esdras Biblia

Ἡ ἐν ταῖς θείαις Γραφαῖς ἀσάφεια πολλὰς ἔχει τὰς αἰτίας. Πρῶτον μὲν ὅτι πᾶσα γλῶσσα εἰς ἑτέραν μετατιθεμένη ἀπόλλυσι τὸν ἴδιον εἰρμόν. Δεύτερον δὲ ὅτι αἱ συνώνυμοι τῶν λέξεων παρ' Ἑβραίοις, ἄγνοιαν εἰργάσαντο τοῖς ἑρμηνευταῖς· ὡς τὸ καλὸς περὶ τόνον καὶ σημασίαν, καὶ τὸ ορός καὶ τὰ ὅμοια. Καλὸς γὰρ ὀξύτωνως σημαίνει τὸν ὥρατον καὶ εὐκρεπῆ, σπουδαῖόν τε εἰς ἀρετὴν καὶ ἐπιτήδειον· κάλος δὲ παραξύτωνως τὸ σχοινίον τοῦ πλοίου σημαίνει· πάλιν ὁρος παραξύτωνως μὲν ἐστὶν ἡ ὁ λόγος τοῦδε τοῦ πράγματος ἡ ὁ λόφος καὶ ὑψηλὸς τόπος· ὀξύτωνως δὲ ὁρός ἐστὶ τὸ ὕδατῶδες τοῦ γάλακτος. Τρίτον εἰσὶ λέξεις Ἑβραϊκαί, αἱ παρ' Ἑλλήσιν ὡς ἔχουσι φύσεως ἑρμηνευθῆναι οὐ δύνανται, ἀλλ' ἐπὶ χώρας εἰσθήσαν, ὡς παρὰ Ἰερεμίᾳ τὸ ἀπόκλεισμα σινώχ. Τέταρτον καὶ στιγμὴ πολλάκις ποιεῖ ἀσάφειαν, ὡς τὸ χρηστοί (35) ἐσονται οἰκῆτορες γῆς· εἰ μὴ ὑποστιχθῇ τὸ χρηστοί. Πέμπτον καὶ τόνου διαφορὰ ὡς τὸ ἀρχῆ (36) σοφίας, ζήτησον σοφίαν· εἰ μὴ παραξύτωνωμεν τὸ ἀρχε καὶ ῥῆμα λάβοιμεν. Ἐκτον· πολλὰ ἐστὶ παρ' αὐτοῖς ἐν μιᾷ φωνῇ τὸ ἐνικὸν καὶ πληθυντικὸν δηλοῦντα, ὡς τὸ θεός καὶ θεοί. Ἑβδομον· πολλὰ μεταπίπτει τοῖς προσώποις· τὸ γὰρ πρὸς Ἀβραάμ, νῦν ἔγνω ὅτι φοβῆς σὺ τὸν Θεόν, ἀντὶ τοῦ ἔγνω εἴρηται. Ὅγδοον, ὅτι καὶ τοῖς γένεσιν ἐναντιῶς χρῶνται· ἀρβενικῶς γὰρ τὸ σελήνη καὶ θάλασσα λέγουσιν. Ἐννατον ὅτι πολλάκις ἑλλείπουσι τινα, ὡς τὸ ἀναβαλόνουσιν ὄρη καὶ καταβαλόνουσιν πεδία· λείπει γὰρ τὸ ὡς, ἵνα ἢ ἀναβαλόνουσιν ὡς ὄρη, περὶ κυμάτων γὰρ ὁ λόγος, καὶ καταβαλόνουσιν ὡς πεδία (37). Δέκατον δὲ ὅτι ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ ἐμπρησθεισῶν τῶν βίβλων, εἴτα διαπεμπόντων ἀλλήλοις τῶν ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ εἰς Βαβυλῶνα τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ, λογῶντες ἀφήρουν τὰς βίβλους· οἱ δὲ πάλιν διὰ συμβόλων, ὧν οὐκ ἠδύναντο ξεῖνοι νοεῖν, ἔγραφον, ἐξ ὧν ἡ ἀσάφεια· ἕως ὕστερον ἐμπνευσθεὶς Ἑσδρας πασῶν ἐμνημόνευσε καὶ γραφῇ παραδέδωκεν.

universa in memoriam revocavit scriptisque tra-

QUÆSTIO CLIII.

De eodem argumento clarius.

Edita a Maio (Nov. Coll., t. I, p. 171-174).

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΠΝΓ.

Τὸ αὐτὸ ἐκφατικώτερον (38).

Prima quidem causa quamobrem Scripturæ veteres in obscuritate versantur a lectorum bruto ingenio repetenda est. Testaturque Paulus id ipsum velamen a Veteris Testamenti lectione non fuisse remotum, quoniam id in Christo evacuatur³. Se-

¹ Gen. xii, 42. ² Psal. ciii, 8.

NOTÆ.

(34) Hanc questionem ex prologo Polychronii in Jobum sumi tacite a Photio, dixi in prolegomenis. Jam scripturam Photianam cum antiquissimo Polychronii codice collatam, inveni prorsus concordem.

(35) Scholion in margine apud Polychronium: Χρηστὸς ὀξύτωνως ὁ χρειώδης· χρήστος δὲ προπερισπομένως τὸ κύριον ὄνομα.

(36) Scholion: Τὸ γὰρ ἀρχῆ παραξύτωνον μὲν

ῥηματικόν ἐστὶ, δηλοῦν τὸ ὑποτάσσει· ὀξύτωνω-
μενον δὲ ὀνοματικὸν ὑπάρχει σημαίνον τὴν ἀρχὴν·
λέγω δὲ τὴν προκἀταρξιν.

(37) Notemus venustam loci psalmodici explica-
tionem.

(38) Quia scilicet Photius præcedentem qua-
estionem ex alieno scripto hauserat, idcirco placuit
ei, Marte suo eandem reformare.

σῆς ὁ νομοθέτης κάλυμμα ἔφεραν ἐπὶ τοῦ προσώπου, ἀναλόγως καὶ τὰ νομοθετούμενα οἷα δὴ κάλυμμα τὴν ἀσάφειαν συνεπέφερε· καὶ οὐδέτερον μὲν αὐτῶν τὸ ἔγκλημα, τῶν δ' ἀκροατῶν ἡ ἀσθένεια τὴν αἰτίαν ἔχει· καὶ γὰρ Μωϋσῆς τὸ κάλυμμα, διότι οὐκ ἠδύναντο φέρειν τὴν δόξαν τοῦ προσώπου αὐτοῦ μὴ κεκαλυμμένου, περιετίθετο· καὶ ὁ νόμος δὲ ἀντὶ τοῦ προκαλύμματος δι' αὐτὸ τοῦτο τὴν ἀσάφειαν περιεβέβλητο· ἐναπειτίθετο γὰρ ἐν ἐκείνοις οἷα δὴ θησαυροῖς, τὰ τελειότερα καὶ ὑψηλότερα δογμάτων, ἃ τὸν Χριστόν φημι καὶ τὴν αὐτοῦ Διαθήκην προκατήγγελλεν· ἀλλ' ἐκείνοις μὲν τὸ ἀτελὲς καὶ ἡβώσθηκός τῆς γνώμης πρὸς τὸ ἔχειν κέρδος ἐμποδῶν ἴστατο· ἡμῖν δὲ θησαυριζόμενον ἐφύλαττετο, ἵνα Χριστοῦ παραγεγονότος, διὰ τῆς πρὸς αὐτὸν ἐπιστροφῆς ἀνακαλυφθῇ τὸ θησαυριζόμενον· καὶ ὁρᾶτε εἰς ὅσῃν ἡμᾶς ἄξιαν ἡ τοῦ Δεσπότης παρουσία συνήγαγεν· εἰς γὰρ τὴν τοῦ Μωϋσέως τάξιν ἐγκατέστησεν· ἄλλως τε δὲ καὶ τῶν μελλόντων ἡ προφητεία, καὶ μὴ δαμόθεν ἄλλοθεν συνεβέλλεται τὸ δυσθεώρητον, πλὴν οὐχ οὕτως· ἐστὶ σαφές ὡς ἡ τῶν παρόντων διήγησις· λαδόντων δὲ πέρας τῶν προφητευθέντων, καὶ τὸ ἀσαφές συμμεθίσταται πρὸς σαφήνειαν· καὶ γὰρ καὶ τὸ «Λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἔγερῶ αὐτόν, ὁ τοῦ Σωτῆρος προαγορεύσαντος, οὐ μόνον τῶν ἄλλων Ἰουδαίων τὸ ἀπειθεῖς καὶ ἀπονενοημένον τὸ προφητευθέν οὐ κατενόησεν οὐδὲ συνήκεν, ἀλλ' οὐδ' ὅσον ἐν αὐτοῖς συνετώτερον καὶ τῆς Δεσποτικῆς διδασκαλίας ἀπολαύοντες τῶν μαθητῶν ὁ χορὸς, οὐδ' αὐτοὶ συνέσαν, ἀλλὰ τῆς διὰ τῶν πραγμάτων ἐδετήθησαν πρὸς τὴν κατανόησιν τοῦ προφητευθέντος, ἐκβάσεως. Διόπερ οὐδ' ἐνοχὸς ἐστὶν αἰτία ὁ Ἰουδαῖος τὰς περὶ Χριστοῦ προφητείας πρὸς τῆς αὐτοῦ μὴ συνιέναι παρουσίας· ταύτῃ τοι καὶ ὁ Σωτὴρ ἔλεγεν· «Εἰ μὴ ἦλθον καὶ ἐλάλησα αὐτοῖς, ἁμαρτίαν οὐκ εἶχον.» Καὶ γὰρ εἰ καὶ τὰ λόγια τοῦτον ἐχρησιμοῖται, ἀλλ' ἐπεσκιάζετο τῇ ἀπουσίᾳ τοῦ κηρυττομένου· παρόντος δὲ, οὐδαμόθεν λοιπὸν ἄλλοθεν ἐπεσκιάζετο, μόνῃ δὲ τῇ μοχθηρίᾳ καὶ κακουργίᾳ τῶν μὴ βουλομένων ἐκαλύπτετο παραδέχεσθαι. Ἐπὶ τοῦτοις δὲ τῆς ἀσαφείας ἐστὶν αἰτία τὸ μὴ φωνῇ τῇ Ἑλλάδι τὴν Παλαιὰν ἀπαγγεῖλθαι Γραφήν, ἀλλ' ἐκ τῆς Ἑβραϊκῆς εἰς ταύτην μεταπεσεῖν· πέφυκε δὲ πᾶσα γλῶσσα εἰς ἐκφυλὸν μετατιθεμένη, τὸ ἀσαφές καὶ δυσκατανόητον συνεφέλκεσθαι· τῇ Ἑβραϊδὶ δὲ κατ' ἀρχὰς ἐρρέθησαν αἱ Μωσαϊκαὶ νομοθεσίαι· διότι μόνον τῆνικαδὲ τὸ Ἰουδαίων ἔθνος τῇ θεογνωσίᾳ προσανεῖχε· τὰ δὲ λοιπὰ πρὸς τὴν εἰδωλικὴν ἀπετεθηρίωτο μανίαν. Ἐπεὶ δὲ Χριστὸς ἤγγιζε παραγενέσθαι, καὶ πρὸς ἑαυτὸν τὴν οἰκουμένην καλεῖν, ἡ Ἑλληνὶς δὲ γλῶσσα τῶν ἄλλων μᾶλλον τοῖς ἔθνεσιν ἐπεπόλαζε, τῆνικαῦτα καὶ ἡ τῶν Ἑβραίων φωνὴ πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν μετεβέβλητο, πρὸς ἐνιαυτῶν οὐ πλέον ἑκατὸν τῆς τοῦ Σωτῆρος παρουσίας, αὐτοῦ

A cunda causa est, quia cum Moses legislator velum in facie gesserit, congruenter etiam leges veli instar obscuritatem contrahebant. Neutri ex his culpa imputanda est, quam auditorum infirmitas sustinet. Nam et Moses idcirco caput obnubebat, quia gloriam vultus ejus perferre nemo poterat: legique item, veli loco, ob eandem causam obscuritas offusa fuit. Etenim in eo veluti thesauro condebantur perfectiora celsioraque dogmata, quæ Christum scilicet ejusque Testamentum portendebant. Sed enim Hebræorum imperfectio et infirma mens quominus inde lucrum ipsi perciperent, impedi-
bat: nobis autem ea res recondita servabatur, ut Christo præsentē, per conversionem ad eum, revelaretur thesaurus. Jam mecum consideratē in quan-
tam nos dignitatem Domini præsentia subvexerit: namque in ipso nos Mosis ordine collocavit. Cæte-
roqui futurarum rerum vaticinium, etiamsi forte nullam aliud trahat obscuritatem, nihilominus nunquam æque est evidens, ut præsentium rerum nar-
ratio. Verum ubi prophetiæ ad exitum perductæ fuerint, tum demum obscuritas in lucem convertitur. Nam et cum verba illa, «Solvite templum hoc, et ego tribus diebus excitabo illud», a Servatore dicta fuerunt, non solum cæterorum Judæorum pars iucredula et vecors prophetiam neque sensit neque intellexit, sed ne illi quidem qui inter eos prudentiores erant, et Dominicæ doctrinæ audito-
res, discipulorum nempe cœtus, quidquam intellexerunt, sed rerum exitu indiguerunt ut vaticinii sensum perciperent. Quare nec reus traducendus est Judæus, quia vaticinia de Christo ante hujus adventum non intellexerit. Ideoque et Servator aiebat: «Nisi ego venissem illisque locutus essem, peccatum non haberent». Etsi enim oracula Christum prædicebant, hæc tamen obscurabantur propter ejus qui designabatur absentiam: quo demum præsentē, jam neutiquam tegmine obnuebantur: sola autem improbitas recordiaque refractoriorum, quominus is reciperetur, obstabat. Accedit ad obscuritatis causas quod vetus Scriptura sermone Græco non fuit concepta, sed ex Hebraico in illum manavit. Est autem natura comparatum ut omnis lingua, quæ in peregrinam convertitur, obscuritatem abstrusionemque contrahat. Jam vero principio Mosaicæ leges Hebraicæ linguæ commendatæ fuerunt: quare et tunc Judæi soli notitia Dei potiebantur: reliquæ gentes idolica insania jactabantur. Sed enim Christi cum appropinquaret adventus, mundique ad eum vocatio: cumque jam Græca lingua præ cæteris in usum gentium recepta fuisset, tunc Hebrææ Litteræ in Græcas conversæ fuerant, anno ante Christi adventum vix centesimo, Ptole-
mæo (59) in Ægypto regnante. Quippe decebat, ut

^a II Cor. iii, 15. ^b Joan. ii, 19. ^c Joan. xv, 22, 24.

NOTÆ.

(59) Quo Ptolemæo? Nam Philadelphum (sub quo creditur curata interpretatio) non videtur Photius

intelligere, inter cujus regnum Christique nativita-
tem intercedunt anni trecenti.

quo sermone multitudo gentium ad Dei cognitionem pertrahenda erat, eodem oracula quoque prænuntiarentur, quæ de communi Servatore vaticinabantur. Jam ipsa loquendi vis idcirco in plures dialectos versa est, quia cum initio unicam a Deo accepisset homo, vesaniam atque impietate elatus est. Quandoquidem ergo unica lingua homines abusi sunt, merito invecta fuit multitudo. Sed enim unius linguæ emolumentum et usum, multo tempore post divisionem ejusdem atque dissidium, igneis linguis ora instructi discipuli, magnalia Dei prædicando, tandem aliquando demonstraverunt atque cumularunt.

QUÆSTIO CLIV [Coisl. CLXXXIV, Taur. CLXXIII].

Quot editiones Scripturæ factæ fuerint.

Nunc primum edita a D. Hergenroether.

Prima est (versio) Septuaginta duorum interpretum. Hi cum Hebræi essent, selecti sunt ex unaquaque tribu sex et interpretati sunt divinam Scripturam regnante Ptolemæo Philadelpho anno tercentesimo primo ante Domini nostri Jesu Christi secundum carnem generationem. Secunda est Aquilæ editio. Hic, Sinope Ponti oriundus ac Græcus genere, Hierosolymis baptizatus est; postea, abjecta Christiana religione ad Judæos transiens interpretatus est et ipse divinam Scripturam Adriano imperante, qui lepra percussus fuit, quadringentis et triginta annis post Septuaginta duos interpretes; non recto vero sensu interpretationem perfecit, verum inimicitia in Christianos motus. Tertia est Symmachi editio. Qui prius Samaritanus erat; cum autem a propria gente nihil honoris acciperet, dominandi amore percitus ad Judæos accedit et iterum circumciditur; atque in odium Samaritanorum intendens et ipse divinam Scripturam interpretatur imperante tum Severo, quinquagesimo sexto anno post Aquilam propriam editionem suæ interpretationis faciens. Quarta est Theodotionis Ephesii. Iste, qui hæresin Marcionis Pontici amplexus fuerat, hæreseos ejusdem assecclis postea irascens, propriam Scripturarum editionem perfecit Commodum Romanum imperium administrante. Quinta interpretatio notum non habet parentem, inventa vero fuit in doliis abscondita, Caracalla Romanis imperante in Jericho. Sexta pariter auctoris incerti fetus simili modo reperta est, in doliis videlicet abscondita, Alexandro Mamææ filio imperatore, in urbe Nicopoli, quæ prope Actium sita est. Hisce omnibus accessit divinæ nostræ Scripturæ interpretatio, quam sanctus Lucianus magnus asceta et martyr perfecit. Hic enim prædictis editionibus adhibitis et Hebraica nactus magno cum studio exemplaria et accurate perspicens, quæ deficiebant vel a veritate excedebant removit, propriam vero ejusdem fidei Christianis editionem fecit, quæ editio post ipsius certamen et post per-

A τῆς Αἰγύπτου Πτολεμαίου βασιλεύοντος (6)· ἐχρῆν γὰρ δι' ἧς ἐμελλε τὰ πλείω τῶν ἐθνῶν εἰς θεογνωσίαν χειραγωγείσθαι, δι' αὐτῆς καὶ τοὺς χρησμούς προαγγέλλεσθαι, οἱ τὸν κοινὸν προσφύτεον Σωτῆρα. Εἰς πλείους δὲ φωνὰς αἱ γλώσσαι διμερίσθησαν, διότι μίαν ἐξ ἀρχῆς λαβὼν ὁ ἀνθρωπός, πρὸς ἀπόνειαν καὶ ἀθεότητα ἦρθη· ἐπεὶ οὖν ἐπιπλαθὼς ἐχρήσαντο τῇ μιᾷ φωνῇ, εὐλόγως ἀντεισηνέχθη τὸ πλήθος. Τῆς μὲν τοι μιάς τὸ κέρδος καὶ τὴν χρεῖαν, μετὰ τὴν ταύτης διαίρεσιν καὶ διασπορὰν χρόνῳ ὕστερον πολυτετεῖ, πυρίναις στομωθέντες γλώτταις οἱ μαθηταὶ (τὰ μεγάλα τοῦ Θεοῦ κηρύττοντες, ἐπέδειξαν τότε καὶ ἀνεπλήρωσαν.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΠΝΔ'.

B Πόσαι ἐκδόσεις γεγόνασι τῇ Γραφῇ;

De Græcis Veteris Testamenti versionibus.

Πρώτη μὲν ἡ τῶν Ἑβδομήκοντα δυοῖν ἐρμηνευτῶν· οὗτοι Ἑβραῖοι ὄντες ἐξελέγησαν ἀπὸ ἐκάστης φυλῆς ἕξ καὶ ἡρμήνευσαν τὴν θείαν Γραφὴν ἐπὶ Πτολεμαίου βασιλείᾳ τοῦ Φιλαδέλφου πρὸ τα' ἐνιαυτῶν τῆς κατὰ σάρκα γεννήσεως τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Δεύτερα ἐστὶν ἡ τοῦ Ἀκύλα· οὗτος ἀπὸ Σινώπης τὸ Πόντου ὑπάρχων καὶ Ἕλλην ὢν ἐβαπτίσθη ἐν Ἱεροσολύμοις· εἶτα, τὸν Χριστιανισμὸν ἀθετήσας, καὶ τοῖς Ἰουδαίοις συνδραμὼν ἡρμήνευσε καὶ αὐτὸς τὴν θείαν Γραφὴν ἐπὶ Ἀθηνῶν τοῦ βασιλέως τοῦ λερωθέντος μετὰ ἑτῆς τριάκοντα καὶ τετρακόσια (40) τῆς τῶν δυοῖν καὶ Ἑβδομήκοντα ἐρμηνείας· οὐκ ὀρθῶς δὲ λογισμῶ τὴν ἐρμηνείαν ἐξέθετο, ἀλλὰ τοῖς Χριστιανοῖς ἀντιπαθὼν. Τρίτη ἐστὶν ἡ τοῦ Συμμάχου· οὗτος πρῶτα μὲν Σαμαρείτης ἦν· μὴ τιμώμενος δὲ ὑπὸ τοῦ ἰδίου λαοῦ φιλαρχίας ἐρωτῇ προστρέχει τοῖς Ἰουδαίοις· καὶ δεῦτερον περιτίμνεται καὶ πρὸς ἀντιπάθειαν καὶ αὐτὸς τῶν Σαμαρειτῶν ἀφορῶν ἐρμηνεύει τὴν θείαν Γραφὴν Σεβήρου τῆς τῶν βασιλευόντων μετὰ ἕξ καὶ πενήτηκοντα ἑτῆς τοῦ Ἀκύλα ἐρμηνείας τὴν οἰκείαν ἐκδοσὶν ποιησάμενος. Τετάρτη ἐστὶν ἡ τοῦ Θεοδοτίωνος τοῦ Ἐφεσίου· οὗτος τῆς αἰρέσεως Μαρκιωνος γεγὼνὼς τοῦ Ποντικοῦ καὶ τοῖς συναρεισιώταις μηνιῶν ἐκδοσὶν ἰδίαν ἐποίησεν τῆς Γραφῆς Κομδὸν τὴν Ῥωμαίων βασιλείαν χειρίζοντος. Ἡ δὲ πέμπτη ἐρμηνεία οὐκ ἔχει γινώριμον τὸν πατέρα· εὐρέθη δ' οὖν ἐν πύθοις κεκρυμμένη ἐπὶ Καρακάλλου τοῦ Ῥωμαίων ἄρξαντος ἐν Ἱερικῷ. Καὶ ἡ ἕκτη δὲ τὸ ἀνώνυμον ὁμοίως ἔχουσα καὶ τὴν εὗρεσιν ὁμοίαν ἔσχε· εὐρέθη γὰρ καὶ αὕτη ἐν πύθοις κεκρυμμένη ἐπὶ Ἀλεξάνδρου τοῦ Μάμακας ἐν Νικοπόλει τῇ κατὰ τὸ Ἀκτιὸν διακειμένη. Ἐπὶ πᾶσι τούτοις γέγονε ἐρμηνεία τῆς ἱερᾶς ἡμῶν Γραφῆς παρὰ τοῦ ἐν ἀγίοις Λουκιανοῦ τοῦ μεγάλου ἀσκητοῦ καὶ μάρτυρος· οὗτος γὰρ ταῖς προγεγραμμέναις ἐπιστῆσας ἐκδόσεσι καὶ τοῖς Ἑβραϊκοῖς φιλοπόνῳ· ἐντυχὼν καὶ ἀκριβῶς ἐποπτεύσας τὰ μὲν λείποντα ἢ περιττὰ τῆς ἀληθείας διόσωτο, ἐκδοσὶν δὲ ἰδιόκληρον τοῖς ὁμοδόξοις Χριστιανοῖς ἐποίησεν, ἥτις ἐκδοσις μετὰ τὴν ἀθλήσιν αὐτοῦ καὶ

NOTÆ.

(40) Aliter q. CLIII tempus assignatur.

τὸν διωγμὸν τὸν γενόμενον ἐπὶ Μαξιμιανοῦ καὶ Διοκλητιανοῦ τῶν τυράννων εὐρέθη ἐν Νικομηδείᾳ ἐξ ἰδιοχειροῦ αὐτοῦ γεγραμμένην. Κωνσταντῖνος δὲ τὴν καὶ αὐτὰ ὁ μέγας ἐδασίλευε· τὸ δὲ βιβλίον εὐρήται παρὰ Ἰουδαίοις ἐν πυργίσκου τοίχῳ κονιάματι πρὸς ἀσφάλειαν διακεχρισμένῳ (41).

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΠΝΕ΄.

Τί ἰδόντες οἱ ποιμένες διεγνώρισαν περὶ τοῦ λαλῆθέντος αὐτοῖς παιδίου;

Editorum a Wolfio decima octava (Cur. Philol., t. V, p. 770-772. Galland. Biblioth., t. XIII, p. 758, 757, n. 34). In Luc. II, 8-20.

Αὐτοψία τὰ εὐηγγελισμένα λαβόντες, καὶ τῷ θαύματι τῆς ἀληθείας καταχόμενοι, οὐκ ἀπέκρυψαν τοῖς πυνθανομένοις τὴν αἰτίαν. Ἄλλ', ἅπερ τε πρότερον ἰδεάσαντο, καὶ ὧν ἀκοή τὴν γνώσιν ἔσχον, παρ' αὐτοῦ τε τοῦ εὐαγγελιζομένου ἀγγέλου καὶ κήρυκος, καὶ παρὰ τῆς ἄλλης ἀγγελικῆς καὶ ὁμολόγου στρατιᾶς, ταῦτα πάντα τοῖς παροῦσιν ἀπεκάλυπτον, καὶ ἀνεκήρυττον. Οὐ γὰρ μόνον τῇ Μαρίᾳ καὶ τῷ Ἰωσήφ τὰ ὑπὲρ λόγον αὐτοῖς τεθεσμένα ἀπήγγελλον, ἀλλὰ μετ' ἐκείνους καὶ τοὺς ἄλλους ἅπαντας, ὅσοις ἦν ἐντυχεῖν, κοινωνοὺς τῶν ὑπερφυῶν θαυμάτων καὶ ἀκουσμάτων διὰ τῆς διηγήσεως παρελάβανον. Καὶ αὐτίκα ἡ πόλις ἡ Βηθλεὲμ ἀνεπέληστο, πλησίον γὰρ ἦν, τοῦ τε σωτηρίου τόκου τὴν ἀλήθειαν καὶ τῆς ἐξ οὐρανῶν μαρτυρίας τὴν ἀκρίβειαν, τῶν θεοσόφων (42) ἐκείνων ποιμένων προθύμως πάντα διηγούμενων, καὶ τὸ φρικτὸν τοῦ θαύματος ταῖς τῶν ἀνθρώπων ψυχαῖς ἐναφίεντων. Καὶ γὰρ φησί· « Πάντες οἱ ἀκούσαντες ἐθαύμαζον περὶ τῶν λαλῆθέντων ὑπὸ τῶν ποιμένων πρὸς αὐτοὺς ⁷³. » Πῶς γὰρ οὐκ ἦν θαυμάζειν τὸν ἐν οὐρανοῖς ἐπὶ γῆς ὄραν, καὶ τὴν τε γῆν τοῖς οὐρανοῖς διὰ τῆς εἰρήνης (43) συνάπτοντα, καὶ τὰ οὐράνια τὴν γῆν οἰκισιόμενα. Μᾶλλον δὲ τὸ ἀφραστον ἐκεῖνο βρέφος, τῇ μὲν θεότητι τὰ οὐράνια, τῇ δὲ ἀνθρωπότητι τὰ ἐπίγεια συνάπτον ἀλλήλοις, ἐκ τῆς οἰκείας συναφείας, καὶ τὴν πρὸς ἄλληλα εἰρήνην θαυμασίαν τινὰ καὶ ὑπὲρ λόγον ἐπυρτυάνουσιν. « Οὐ καὶ καθορῶσαι αἱ οὐράναι στραταίαι τὸ, « Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, » μετὰ τῆς πνευματικῆς χορείας ἀνέμελλον.

Ἀλλὰ τὸ μὲν τῶν ποιμένων ἔργον, καὶ τὸ κήρυγμα καὶ ὁ δρόμος ἐν τούτοις. Ἡ δὲ Μαρία, φησὶν, συνετῆρει τὰ ῥήματα ταῦτα συμβάλλουσα ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῆς. Ποῖα ῥήματα; τὰ τοῦ ἀρχαγγέλου Γαβριήλ, τὰ τοῦ Ζαχαρίου, τὰ τῆς Ἑλισάβετ, τὰ τῶν ποιμένων, ἐν οἷς ὁ ἄγγελος αὐτοῖς ἐκόμιζεν εὐαγγέλια. Καὶ τὰ τάγματα τῶν ἀγγέλων, ἃ διὰ τῆς ὁμολογίας τὴν πίστιν τοῖς εὐαγγελίοις βεβαιωτέραν παρείχοντο. Ἀλλὰ τίσι τὰ ῥήματα ταῦτα συνέβαλλον ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῆς; Ἡ δὴλον ὅτι τοῖς ἔργοις, ὧν τὴν πείραν εἶχεν. Τῇ ἀσπόρῳ συλλήψει, τῇ ἀνωδίνῳ κησεί, τῷ ἀδιεφθόρῳ τόκῳ; Τοῖς οὖν καθ' ἑαυτὴν ἔργοις τοὺς λόγους συμβάλλουσα θεὸν ὁμολο-

A secutionem, quæ sub Maximiano et Diocletiano tyrannis exorta est, Nicomediæ inventa fuit ex ipsi autographo scripta. Constantinus magnus tum imperabat; liber vero inventus est apud Judæos in turriculæ cujusdam pariete calce ad securitatem illito.

QUÆSTIO CLV [Coisl. CLXXXV, Taur. CLXXIV].

Quid a se conspectum pastores aliis de puero, illis annuntiato, significarunt?

Postquam ea, quæ nuntiata erant, oculis ipsi viderant, admiratione rei verissimæ correpti, causam illius non celarunt cognoscendi cupidis. Imo vero omnia illa, quæ et antea viderant, et auribus tum ab angelo et præcone Evangelii, tum a reliqua angelorum, Deum laudantium, corona acceperant, presentibus aperiebant et renuntiabant. Neque enim Mariæ solum, et Josepho ea significabantur, quæ supra rationem posita conspexerant, sed præter eos cæteros omnes, qui quidem aderant, rerum, quas vel viderant vel audiverant, supernaturalium participes esse voluerunt. Statim itaque urbs Bethlehem, vicina enim erat, nuntio hoc implebatur, quandoquidem veritatem partus salutaris testimoniumque de cælo non inficiandum pastores illi, Deum edocti, prompte enarrabant, tremendumque illud miraculum animis hominum instillabant. Ideo dicitur: « Omnes audientes mirabantur, quæ illis a pastoribus nuntiabantur ⁷³. » Nonne enim mirum erat, eum, qui in cælis est, in terris conspici, et talem quidem, qui terram, facta pace, cælo jungeret, cælestia autem terræ impertiretur; vel potius infantem illum non enarrabilem, videre, qui divinitate sua cælestia, humanitate autem terrestria sibi invicem jungeret, mutuatque concordiam, admiratione et ratione omni superiore, per suam illam unionem conciliaret? Hoc scilicet angelicæ copię perspicientes, et spiritali tripudio ductæ, canebant: « Gloria in excelsis Deo, et in terra pax ⁷⁴. »

Atque his quidem pastorum illorum opera, præconium et studium absolvebatur. « Maria vero, quod Lucas, ait, servabat verba hæc, in corde suo conferens ⁷⁵. » Quæ vero verba? Gabrielis archangeli illa, tum Zachariæ, porro Elisabethæ, nec minus pastorum, quibus evangelium angelus attulerat, tum cæterorum angelorum ordines, hymno suo salutaribus illis nuntius majorem fidem facientes. Cum quibus vero verba illa in corde suo conferebat? Nonne manifestum est, id factum esse cum rebus illis, quas experta didicerat, quando sine semine conceperat, sine doloribus setum nutriverat, et sine ulla noxa pepererat? Verba

⁷³ Luc. II, 18. ⁷⁴ ibid. 14. ⁷⁵ ibid. 19.

NOTÆ.

(41) Mirum est nihil de Origenis editione dici.

(42) Sic scribo cum Colb. θεολόγων.

(43) Colb. pro εἰρημένης.

itaque illa cum rebus apud se gestis comparans, Deum profiteri debere. Cæterum pastores ultimum eorum, quæ mira viderant, contemplati, gaudioque perfusi, revertebantur, celebrantes et laudantes Deum super omnibus illis quæ audiverant et viderant, prout ipsis dictum erat.

QUÆSTIO CLVI [Coisl. CLXXXVI, Taur. CLXXV].

Num sacerdos erat Symeon, qui Dominum nostrum Jesum Christum ulnis suscepit?

Editarum a Wolfio decima nona (l. c., p. 772-777. Galland., l. c., p. 737-739, n. 35). — De Simeone sene apud Luc. II, 25 seq.

Sacerdos non erat Simeon ille, sacerdotibus vero virtute multum præstabat. Propterea sacerdos alius ea, quæ de infante lex fieri jubebat, administrabat; Symeon vero tum aliis præclare gestis, tum canis senilibus supra alios evectus, secundum oraculum divinum dignus habebatur qui eo frueretur. Agnoscebat ille infantem prædicatum, veritatem oraculorum perspiciebat, ulnis denique ferebat eum, qui verbo suo portabat omnia. Cumque hoc modo humani generis salutem oculis usurpasset, diviniore gaudio perfusus esset, non jam vitæ studio, sed imminensis felicitatis desiderio tenebatur, corpusque deponere quam celerrime, et defunctis salutem liberationemque partam nuntiare cupiebat.

Porro Deo benedicebat, hoc est, laudibus et præconiis eum prosequabatur. Laudabat autem tum aliis nominibus, tum vero in primis ideo, quod promissa sibi facta eventu confirmata videret, solatiumque Israelis contemplandum sibi oculis, et manibus ferendum dari intelligeret. Gaudio ex his plenus: « Nunc, inquit, servum tuum, Domine, dimittis secundum verbum tuum in pace⁷⁶. » Nunc, inquit, quoniam exitum habeo promissorum, finem quoque fluxa hæc vita habeat. Verbum enim tuum hoc mihi prænuntiavit. Ipse mihi læti nuntii interpretes fuisti, me mortem non ante visurum, quam Christum Domini viderim. Quoniam itaque oculis neis oblata sunt, quæ desiderabam, quæ quærebam, quæ impense cupiebam, nunc dimittis servum tuum, nec metu mortis turbatum, nec animo dubio suspensum, sed in pace potius stabili, lætitiâque amplissimam largiente. Vidi enim populorum omnium salutem. Vide hic divini sanctissimique senis solertiam! Ante enim quam viso hoc beatissimo dignus haberetur, solatium Israelis expectabat. Postquam vero spei votique sui damnatus erat, non jam solatium Israelis, sed gentium omnium salutem videre se clamabat. « Viderunt enim, inquit, oculi mei salutare tuum, quod parasti ante oculos omnium populorum⁷⁶. » Adeo splen-

A γαίν τὸν γεννηθέντα τὴν κρίσιν ὀρθὴν ἀνεδέχετο. Οἱ μέντοι ποιμένες τὸ τελευταῖον, ὧν εἶδον, παραδόξῳ θεασάμενοι καὶ τὴν ψυχὴν χαρᾶς πληρώσαντες (44) ὑπέστρεφον, δοξάζοντες καὶ αἰνοῦντες τὸν Θεὸν ἐπὶ πᾶσιν, οἷς ἤκουσαν, καὶ εἶδον, καθὼς ἐλαλήθη αὐτοῖς.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΠΝΓ'.

Ἄρα ἱερεὺς ἦν Συμεὼν, ὁ τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν δεξιὰς ἐν ἀγκάλαις;

Οὐκ ἦν ἱερεὺς ὁ Συμεὼν, τῶν δὲ ἱερέων ταῖς ἀρεταῖς πολλὰ προσέχεν. Διὸ καὶ ὁ μὲν ἱερεὺς ἅπερ ἐπὶ τοῦ βρέφους (45) πράττειν ὁ νόμος ἐκέλευεν, τοῦτοις ὑπηρετεῖ. Ὁ δὲ Συμεὼν τοῖς τε ἄλλοις καθ' ὁρθώμασι καὶ τῇ πρεσβυτικῇ βεβηκὼς πολιτῇ κατὰ τοὺς θεοὺς χρησμούς τῆς ἀπολαύσεως ἤξιοῦτο. Ἐπέγνω τὸν κηρυσσόμενον, τῶν χρησμῶν ἑώρα τὴν ἀλήθειαν, ἀγκάλαις ἔφερεν τὸν φέροντα πάντα τῷ ῥήματι. Καὶ τῆς τοῦ γένους σωτηρίας ἐν ὅφει καταστάς, καὶ θεσιότερας ἀναπλησθεὶς ἡδονῆς, οὐκ ἔτι τοῦ ζῆν περιείχετο, αὐτίκα δὲ μᾶλα τῆς σωτηρίας ἐφεστώσης καταλιπεῖν μὲν ἐπόθει τὸ σαρκίον, εὐαγγελισσασθαι δὲ καὶ τοῖς ἐν ᾧδου τὴν σωτηρίαν καὶ τὴν ἀπολύτρωσιν.

Καὶ τὸν Θεὸν μὲν εὐλόγει, τουτέστι δι' ἐπαίνων καὶ δοξολογίας ἦγεν. Εὐλόγει δὲ τὰ τε ἄλλα, καὶ διότι τὰς πρὸς αὐτὸν ὑποσχέσεις εἰς ἀλήθειαν ἔβλεπε προελθούσας, καὶ τὴν τοῦ Ἰσραὴλ παράκλησιν ὀφθαλμοῖς τε καθορᾶν ἤξιοῦτο, καὶ χερσὶ φέρειν. Καὶ χαρᾶς ἐπὶ τοῦτοις ἱερᾶς πεπληρωμένος, « Νῦν, φησὶ, ἀπολύεις τὸν δοῦλόν σου, Δέσποτα, κατὰ τὸ ῥήμα σου, ἐν εἰρήνῃ. » Νῦν, φησὶν, ἐπεὶ τὸ τέλος ἔχω τῶν ἐπηγγελμένων, ἐχέτω τοῦτο καὶ ὁ ἐπίκτητος βίος. Τὸ γὰρ σὸν μοι ῥήμα ταῦτα προανεφώνει. Καὶ γὰρ, τοῦ μὴ ἰδεῖν με θάνατον, πρὶν ἰδεῖν τὸν Χριστὸν Κυρίου, αὐτὸς μοι πάσαι τὰ εὐαγγέλια παρέσχες (46). Ἐπεὶ δὲ εἰς ἐμοὶς ὀφθαλμοῖς ἦκεν, ἃ ἐπόθουν, ἃ ἐζήτηουν, ὧν ἐγλιγόμεν, νῦν ἀπολύεις τὸν δοῦλόν σου, οὔτε πρὸς τὴν πείραν ταραττόμενον τοῦ θανάτου, οὔτε λογισμῶς θορυβούμενον ἀμφιβολίας. Ἄλλ' ἐν εἰρήνῃ σταθερᾷ καὶ πολλῇ τὴν εὐφροσύνην πηγαζούσῃ (47). Καὶ γὰρ τὸ σωτήριον πάντων τῶν λαῶν εἶδον. Καὶ ὅρα τὴν ἀκριβείαν τοῦ θείου καὶ ἱεροῦ γέροντος! Πρὶν ἢ μὲν τοῦ μακαρίου θεάματος καταξιώθῃ, παράκλησιν προσεδέχετο τοῦ Ἰσραὴλ. Ἐπεὶ δὲ ἐντὸς τῆς ἐλπίδος γέγονε καὶ τῆς ἐπιθυμίας, οὐκέτι τῷ Ἰσραὴλ ἀνακράζει παράκλησιν ἰδεῖν, ἀλλὰ πάντων σωτηρίαν τῶν λαῶν. « Καὶ γὰρ, φησὶν, ὅτι εἶδον οἱ ὀφθαλμοί μου τὸ σωτήριόν σου, ὃ ἡτοίμασας κατὰ πρόσωπον πάντων τῶν λαῶν. » Οὕτως αὐτὸν

⁷⁶ Luc. II, 30, 31.

NOTÆ.

(44) Collb. πληρωθέντες.

(45) Τῷ βρέφειν, Collb.

(46) Sic scribo pro παρέσχες.

(47) Codex. πηγαζουσι.

περίστραψεν ἡ ἐν τῷ βρέφει καθορωμένη ἀπόρρητος καὶ ὑπὲρ λόγου αἰγλή, ὡς πὰ προϊόντος τοῦ χρόνου καὶ κατὰ μικρὸν ἀνακαλυφθέντα, ἐκείνῳ (48) καὶ τῆνικαῦτα καὶ εἰς γνῶσιν ἀθρόον ἐλθεῖν. Καὶ ἵνα μὴδὲ χώραν τινὶ παράσχοι πάντας λαοὺς καλεῖν, τοὺς ἐν τῷ Ἰουδαίῳ ἔθνεϊ, ἐπάγει τὰ εἰρημένα. « Φῶς εἰς ἀποκάλυψιν ἔθνων, » ἀντὶ τοῦ ὅτι μὴδεὶς με νῦν οἰηθεὶς πάντα καλεῖν τὸν Ἰουδαϊκὸν λαόν, ἀλλὰ σύμπαν τὸ γένος διὰ ταύτης μηνύω τῆς φωνῆς. Καὶ γὰρ σωτηρία καὶ ἀπολύτρωσις ἔσται πάντων οὗτος, ὃν ἐγὼ τεθέσμαι καὶ ἐν ἀγκάλαις φέρω. Καὶ οὐδὲ μέχρι τούτου ἤρκεσθη. Ἄλλ' ἀντιδιαστέλλων τὸν Ἰσραήλ, « πάντα τὰ ἔθνη » ἐπισυνάπτει, « φῶς εἰς ἀποκάλυψιν ἔθνων καὶ δόξαν λαοῦ σου Ἰσραήλ. » Οἶον κοινὴ μὲν ἐστὶ σωτηρία τὸ ἀγκαλοφορούμενον βρέφος τοῖς ἔθνεσι πᾶσι, καὶ τῷ Ἰσραήλ. Ἀλλὰ τοῖς μὲν φῶς, ὅτι τοῦ σκότους ἐξάγει τῆς εἰδωλολατρίας. Τῷ δὲ δόξα, ὅτι τὰ τούτοις πάλαι νόμιμα δοθέντα (49), διὰ τῆς εἰδωλικῆς ἀπεκαθαίροντο ἀχλὺς, εἰς δόξαν [καὶ τελειότητα μεταβαλεῖ] (50). Καὶ ἄλλως δὲ δόξα τοῦ Ἰσραηλικοῦ λαοῦ ὁ τεχνεὺς, ὅτε δὴ ἐκ σπέρματος τοῦ Ἀβραάμ ἀνθρώπος γεγωνός. Μικροῦ δὲ καὶ Ἡσαΐας ὁ προφήτης τὰ αὐτὰ προανακράζει, λέγων « Ἰδοὺ, τέθεικά σε εἰς φῶς ἔθνων, ἀνοῖξαι ὀφθαλμοὺς τυφλῶν, » τούτεστι παρασχεῖν ὄραϊν καὶ διαστέλλειν τὸ φῶς ἐκ τοῦ σκότους (51) καὶ τὴν ἀληθεῖαν ἐκ τοῦ ψεύδους, καὶ τὴν εὐσέδειαν ἀπὸ τῆς πλάνης. Διὸ καὶ ὁ Δαυὶδ ταύτην κροτῶν, οἶον εἰ χορεύων καὶ ἀνακηρύττων τὴν σωτηρίαν, « Πάντα ἔθνη, φησὶ, κροτήσατε χεῖρας, ὅτι Κύριος ὕψιστος, φοβερός, Βασιλεὺς μέγας ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν. » Εἰ δὲ λαὸς τοῦ Χριστοῦ καὶ λέγεται, καὶ ἔστιν ὁ Ἰσραήλ, πρὶς τὰ ἔθνη διαστελλόμενος, διαστέλλεται δὲ πάντως τοῖς τε Μωσαϊκοῖς νόμοις καὶ τοῖς ἔθνεσι, δηλον, ὅτι, κἂν μὴπω τῆς χάριτος ἀπῆλαυσεν, καὶ ἐντὸς ταύτης ἐχηρμάτισεν, λαὸς καὶ οὗτος ἐστὶ τοῦ Χριστοῦ. Εἰ δὲ ὁ ἐν τῇ παλαιᾷ Διαθήκῃ λαὸς τοῦ Χριστοῦ ἐστὶν λαὸς (52) πῶς οὐκ ἐμφράττεται τὰ ἀπύλута στόματα, τὰ ἀπὸ Μάνεντος εἰς ἑτέραν τούτους παραπέμποντα ἀρχὴν (53).

Τοῦ μέντοιγε πρεσβύτου Συμεῶνος, θεολογούντος τὰ εἰρημένα, ἦν, φησὶν (54), « Ἰωσήφ καὶ ἡ μήτηρ αὐτοῦ θαυμάζοντες ἐπὶ τοῖς λαλουμένοις περὶ αὐτοῦ, » θαυμάζοντες, οὐχ ὅτι νῦν τῶν ὑπὲρ λόγον τὴν νῦν γνῶσιν ἐδέχοντο, ἀλλ' ὅτι περ ἐπὶ τοῖς ὑπερφυῶς προσγεγνωμένοις καὶ ταῦτα προσελάμβανον (55). Ὑπερφῶν γὰρ πραγμάτων γνῶσις, ὁσάκις ἂν εἰς μνήμην ἄγει τὸν ἐργαζόμενον, τοσαυτάκις ἐν ταῖς διαβολαῖς ἀνακαινίζει τὸ θαῦμα. Ἐῖτα συντελέσας ὁ

⁷⁷ Isa. XLIX, 6. ⁷⁸ Isa. XLVI, 7. ⁷⁹ Psal. LXVI, 2.

A dor ineffabilis et ratione omni superior, ex infante micans, oculos ejus perstringebat, ut, quæ in posterum eventura et brevi aperienda erant, etiam tunc, idque plenissime, perspiceret. Ne vero occasionem cuiquam faceret suspicandi, se per populos illos omnes Judæorum tantum gentem indicare, sequentia subjungit: « Lucem in revelationem gentium. » Quasi diceret: Nemo putet, me de Judaica gente omni tantum loqui; imo vero totum hominum genus hac voce indico. Ille enim, quem vidi, quemque ulnis fero, omnium salus erit et vindex. Imo nec in his acquievit, sed, Israellem distincturus, « gentes omnes illi voci jungit, « lucem, inquit, ad revelationem gentium, et gloriam populi tui Israelis ». Sensus est: Infans, quem ulnis fero, salutem quidem gentibus omnibus et Israeli quoque communem affert; at illis quidem est instar lucis, ex idololatriæ tenebris eas educens; huic vero gloriam parit, quia leges ipsis (Judæis) olim datas, quæ caligine idololatriæ obscuriores reddebantur, splendidiore et perfectiores reddet. Alia vero etiam ratione natus ille in gloriam populi Israelitici vergebat, quippe qui ex Abrahami semine hominem induisset. Atque eadem fere Isaias propheta antea pronuntiavit, dicens: « Ecce posui te in lumen gentium, ut aperias oculos cæcorum », hoc est, facias ut videant et distinguant lucem ex tenebris, veritatem ex mendacio, et pietatem ex variis vitæ erroribus. Propterea et David, eandem salutem, instar tripudiantis, decantans, et prænuntians, « Omnes, inquit, gentes, plaudite manibus, quia Dominus excelsus et tremendus, Rex magnus est super terram ». Quoniam vero Israel et vocatur et est populus Christi, quando gentibus opponitur, opponitur vero omnino et Mosaicis legibus et gentibus, patet utique, quod, etiamsi nunquam gratiæ participes factus esset, ejusque fructum cepisset, vel sic Christi populus exstitisset. Quod si vero populus, in veteri fœdere appellatus, Christi est populus, nonne hoc ipso effrenata Manichæorum ora obturantur, qui illos alteri cuidam principio acceptos ferunt?

Cæterum, Symeone sene mysteria hæc ita edisserente, « Josephus, quod Lucas ait, et mater ejus mirabantur ea quæ de illo dicta erant ». Mirabantur, inquit, non quidem, quod tunc demum eorum, quæ rationem omnem superabant, notitia instruerentur, sed quod præter illa, quæ ex supernaturalibus ante cognita habebant, etiam hæc recipiebant. Quoties enim insolentium rerum memoria illis, qui eas norunt, refricatur, toties admiratio

⁸⁰ Luc. II, 53.

NOTÆ.

(48) Ita Colb. pro ἐκείνῳ.

(49) Ante vocem διὰ puto excidisse ἃ per antecedentem syllabam τα. Id vero frequenter usu venit.

(50) Sic Colb. pro μετακαλεῖ.

(51) Codex ita: τὸ σκότος ἐκ τοῦ φωτός, vocibus prave et inconvenienter positus, quod sequentia evincunt.

(52) λαὸς est ex Colb.

(53) Manichæi enim et Judæos, et legem Mosaicam malo principio in accepris ferebant. Vide Photii librum I Contra Manichæos, tom. CII.

(54) Colb. pro φασίν.

(55) Colb. loco προσελάμβανον.

animi denuo renovatur. Perfunctus ita senex noster divini Numinis laudibus, denique se ad benedictionem illorum, qui infantem attulerant, convertit. Hinc vero ad matrem solam verba facit. « Benedixit enim illis Symeon, et ad Mariam, matrem ejus, dixit ⁸¹. » Ad Mariam, inquit, matrem, non ad Josephum, patrem ejus. Nihilominus tamen utrisque benedictionem impertitur, quamvis allocationem, de rebus inprimis sublimioribus, ad matrem solam instituat : ut scilicet communi benedictione facta Josephum parentis habitu non prorsus priveat ; simul tamen verbis suis, ad matrem speciatim perlatis, virginem ab eo distinguens, eam vere matrem ejus profiteatur. Quid vero ad matrem loquitur ? « Hic jacet in lapsum et resurrectionem multorum in Israel, et in signum, cui contradicitur ⁸². » Vides, eum totam mysterii hujus conditionem summam Virgini aperire, illam vero ejus enarrationem postea instituere. Quod si insecta sanctorum virorum oracula conferre tibi libeat, historię series quęstorum tuorum solutionem abunde suppeditaverit.

QUÆSTIO CLVII [Coisl. CLXXXVII, Taur.

CLXXVI et CLXXVII (55').]

Quid significat illud : « Hic jacet in ruinam et resurrectionem multorum in Israel, et in signum cui contradicitur ? »

Editorum a Wolfio vigesima (l. c., p. 778-784. Galland., p. 759, 777, n. 56).

Quoniam et sequentium solutionem statim a nobis requisivisti, eam tibi, divina ope nixi, iidem suppeditabimus. Lapsus hic illis tribuit, qui ex fide in illum et pietate exciderant, resurrectionem vero illis, qui Servatorem, in carne apparentem, agnoscebant. Hoc ipsum Isaias quoque prænuntiavit, dicens : « Ecce pono in Sion lapidem offendiculi, et petram scandali : et omnis, qui credit in illum, non pudebit ⁸³. » Itaque cadere necesse est illos, qui non credunt in ipsum. Ab altera parte ad resurrectionem, animo instituendam, manducantur, qui ab idolorum cultu et aliis, quos antea præfracte tenebant, erroribus discedebant.

Causam vero, cur et lapsus et resurrectio evenitura sit, simul aperit. Quoniam enim œconomię gratiosę contradicitur, mysterium hoc omne illis, qui assentiuntur, resurrectionis ; illis vero, qui se opponunt, lapsus et interitus causa existit. Quęnam vero sunt illa, quibus contradicitur ? Resurgentes illi crediderunt, quod virgo peperit, et virgo mansit : illi vero, qui in crassiora cogitata prolapsi sunt, nihilque, quod naturam transcendat, nosse capiunt, adduci non possunt ut profiteantur quod, qui virginem condidit, cum nondum esset, eandem, jam existentem, virginem servare possit,

Α πρεσβύτες τὴν εἰς τὸ θεῖον δοξολογίαν, τρέπεται λοιπὸν ἐπὶ τὴν εὐλογίαν τῶν ἀναγαγόντων τὸ βρέφος. Εἶτα ἐκείθεν πρὸς μόνην τὴν μητέρα ἀποστρέφει (56) τὸν λόγον. « Καὶ εὐλόγησεν γὰρ αὐτοὺς Συμεὼν, καὶ εἶπε πρὸς Μαριάμ τὴν μητέρα αὐτοῦ. » Πρὸς Μαριάμ, φησί, τὴν μητέρα, οὐχὶ πρὸς Ἰωσήφ τὸν πατέρα αὐτοῦ. Ἀλλὰ τῆς μὲν εὐλογίας ἀμφοῖν μεταδίδωσι. Τὴν δὲ πρόσρησιν τῶν ἀπορρήτοτέρων τῇ μητρὶ προσάγει μόνῃ, ἵνα διὰ μὲν τῆς κοινῆς εὐλογίας τοῦ σχήματος τῶν γεννητόρων μὴ ἀπογυμνώσῃ τὸν Ἰωσήφ, διὰ δὲ τῶν πρὸς τὴν μητέρα λόγων τὴν Παρθένον ἐκείνου διαστείλας, τὴν ὡς ἀληθῶς ἀνακηρύξῃ μητέρα. Εἶτα καὶ τί διαλέγεται πρὸς τὴν μητέρα ; « Οὗτος κείται εἰς πτώσιν καὶ ἀνάστασιν πολλῶν ἐν τῷ Ἰσραὴλ, καὶ εἰς σημεῖον ἀντιλεγόμενον. » Ὅρᾳς, ὅπως ὅλην τοῦ μυστηρίου τὴν οἰκονομίαν συνοπτικῶς πρὸς τὴν Παρθένον ἀναφέρει, κακείνῃ ποιεῖται τὴν τούτου διήγησιν. Εἰ δὲ σοι φίλον καὶ πρὸς τὰ ἀκλόουθα μεταθεῖν ἀνδρῶν ἱερῶν σεμνολογήματα (57), τελείαν σοι τὴν ζητούμενων ἡ ιστορία τὴν λύσιν ἐπιδοπιλεύσοιτο.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ PNZ.

Τί ἐστίν· « Οὗτος κείται εἰς πτώσιν καὶ ἀνάστασιν πολλῶν ἐν τῷ Ἰσραὴλ, καὶ εἰς σημεῖον ἀντιλεγόμενον, κ. ἐξ. »

C Ἐπειδὴ καὶ τῶν ὑπολοίπων τὴν λύσιν τάχος ἐπεζητήσας, ἡμεῖς σοι καὶ ταύτην, Θεῷ πεποιθότες, παρέξομεν. Πτώσιν μὲν ἐνταῦθα τῶν ἐκπεπτωκότων τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως καὶ εὐσεβείας λέγει, ἀνάστασιν δὲ τῶν ἐπεγνωκότων παραγεγονότα τὸν Σωτῆρα. Τοῦτο καὶ ὁ Ἡσαίας προανεφώνει, λέγων· « Ἰδοὺ τίθημι ἐν Σιών λίθον προσκόμματος, καὶ πέτραν σκανδάλου· καὶ πᾶς ὁ πιστεύων ἐπ' αὐτὸν οὐ κατασυνθήσεται. » Πίπτουιν δ' ἂν οἱ μὴ πεπιστευκότες εἰς αὐτόν. Καὶ πρὸς τὴν ἐν ψυχῇ ἀνάστασιν χειραγωγοῦνται οἱ τῆς εἰδωλικῆς, καὶ τῆς ἄλλης, ἐν ᾗ ἐστηρίζοντο πρότερον, πλάνης (58) ἐκπεπτωκότες.

Τὴν αἰτίαν, δι' ἣν ἡ πτώσις, καὶ ἡ ἀνάστασις ἐπεται, παραδηλοῖ. Ἐπεὶ γὰρ τὰ ἐπὶ τῆς οἰκονομίας ἀντιλέγεται τοῖς μὲν κατατιθεμένοις, ἀνάστασις τὸ μυστήριον γίνεται, τοῖς δὲ ἀντιφθεγγομένοις πτώσις καὶ ἀπώλεια. Τίνα δὲ ἐστὶ τὰ ἀντιλεγόμενα ; Οἱ μὲν ἀναστάντες πεπιστεύκασιν, ὅτι Παρθένος ἔτεκεν καὶ Παρθένος ἔμεινεν· οἱ δὲ καταπεσόντες εἰς τοὺς ὀλικούς λογισμοὺς, καὶ οὐδὲν τῶν ὑπὲρ φύσιν εἶδέναι θέλοντες, οὐ πείθονται συνομολογεῖν, ὡς ὁ πλάσας μὴδ' ὅλως οὖσαν Παρθένον, δύναται καὶ ὑποστᾶσαν Παρθένον φυλάττειν, μάλιστα γὰρ τὴν γέννησιν εἰ αὐτὸς ὁ πλάσας ἀναδέχοιτο· ἀντιλέγοιτο δ' ἂν τῶν

⁸¹ Luc. II, 35. ⁸² ibid. 34. ⁸³ Isa. VIII, 14.

NOTÆ.

(55') Nimirum in Taur. hæc quæstio in duas divisa est.

(56) Hoc Colbertini malim pro illo alterius ἀνα-

στρέφει.

(57) Σεμνολογήματα scribo pro σεμνολόγημα.

(58) Codex habet μὴ ἐκ inconveniēter.

περί οικονομίαν καὶ ἄλλα σημεῖα · οἷον τῶν μὲν ἀνα-
στάντων Θεὸν ἀληθῶς καὶ ἀνθρώπων τὸν γεγεννημέ-
νον ὑπερφυεὺς ποιοιμένων μᾶθημα. Τῶν δὲ πρὸς τὴν
ἀνθρωπίνην ἀσθένειαν ἀναφορώντων (59) καὶ μὴδ'
ὅλως ταύτης (60) ὑψηλότερον ἐπαρθῆναι βουλομένων,
τὸ μὴ συνομολογεῖν τὸν αὐτὸν Θεὸν τε εἶναι, καὶ ἀν-
θρώπων.

Πολλὰ δὲ καὶ ἄλλα σημεῖα τῆς ἀφράστου τοῦ Σω-
τῆρος ἐπιδημίας εἰς ἀντιλογίαν κατέστη· διεξεληθὼν
δὲ πρὸς τὴν Παρθένον ὁ ἱερὸς Συμεὼν τὰ εἰρημένα,
ἀκροτελευτὴ αὐτοῖς ἐπιτίθεται καὶ τὸ αὐτῆς τῆς Παρ-
θένου ἐξ ἀχθιδόνος πάθος, καὶ φησιν· « Καὶ σοὺ δὲ
αὐτῆς τὴν ψυχὴν διελεύσεται ῥομφαία, ὅπως ἂν ἀπο-
καλυφθῶσιν ἐκ πολλῶν καρδιῶν διαλογισμοί. » Σοὺ
αὐτῆς, οἷον τῆς πάντα ἀκριβῶς τὰ τοῦ μυστηρίου
ἐξακριβωσαμένης, οὐδὲ σου φέσσεται (61) τὸ ἀπὸ λύ-
πης πάθος· καὶ γὰρ ὡς ἀσπέρως συνέλαθεν, καὶ ὁ
τόκος ἀσπορος γέγονεν, καὶ ἡ κύστις ἀνώδινος, καὶ
τὴ τοῦ Γαβριὴλ εὐαγγέλια, τῶν ποιμένων τὰ διηγῆ-
ματα, καὶ τὰ μυρία ἄλλα τῶν θαυμάτων καὶ ἐξαί-
ρετα, οὐδεὶς ἂν σου μᾶλλον ἐπιστάμενος εἴη· ἄλλ'
οὐ μόνον ταῦτα λέγουσιν (62), οἱ τῆς πλάνης ἐρά-
σται καὶ τῆς ἀληθείας κατήγοροι, ἀλλὰ καὶ σεαυτὴν
ἐπὶ τῇ συλλήψει καὶ τόκῳ συκοφαντήσουσιν· ἡ
συκοφαντία ῥομφαίας οὐκ ἔλαττον τὴν σὴν ψυχὴν
δάκνουσά τε καὶ κατατιτρώσκουσα διελεύσεται· ἄλλ'
ἐπειδὴν σε τοῦτοίς ἐνυθρίσωσι (63), τότε μᾶλλον ἐκ
πολλῶν καρδιῶν ἀποκαλυφθήσονται καὶ διαλυθήσου-
ναι διαλογισμοί. Πῶς δὲ, καὶ τίνα τρόπον; τῶν μὲν
συκοφαντῶν οὐκ ἐνδιδόντων ταῖς συκοφαντίαις, τῶν
δὲ συκοφαντούμενων ἐπὶ τὴν παλαιὰν τοῦ νόμου κα-
ταφευγόντων διάκρισιν τε καὶ κρίσιν. Τίς δὲ αὕτη
ἐστὶν ἡ ἢ διὰ τοῦ ὕδατος τῆς ἐλέγξεως γινομένη; καὶ
γὰρ λόγος διεφοίτησεν παλαιός, ὡς συκοφαντούμενης
τῆς ἀειπαρθένου Μαρίας ἠνέσχετο παρασχεῖν ἐαυτὴν
τῇ κρίσει τοῦ ὕδατος, καὶ τὸ καθαρὸν αὐτῆς καὶ
ἀσπιλον λαμπρῶς ἐπιδειξαμένου, καὶ ἀποφθάντος,
αἰσγύνῃ μὲν δοθῆναι τοὺς συκοφάντας· τοὺς δὲ πρὶν
διστάζοντας τὴν παρθεναίαν καὶ τὸν ἀφθορον τόκον
ἀναντιρρήτως μαρτυρίας βεβαιωθῆναι, καὶ τὴν Παρ-
θένον ἀπαλλαγῆναι τῆς ἐπὶ τῇ συκοφαντίᾳ καὶ ταῖς
διαβολαῖς δυσθυμίας (64) τε καὶ λύπης· τὸ μέντοιγε
τῆς ἐλέγξεως ὕδωρ ἱστορίᾳ παρελήφαμεν περὶ τὸ
Γαβὴ, Παλαιστίναιον δὲ τὸ ὄρος, τὰς πηγὰς ἀναδι-
δόναι, θικρητρίον καὶ ὁ παλαιὸς ἐπίσταται νόμος (65),
τῶν τε τὴν σωφροσύνην οὐ διαφειρομένων γυναικῶν,
καὶ τῶν ἄλλοτριαις ὁμιλίαις τὴν νηδὺν ἐνυθρίζοντων.
Ἄλλὰ τοῦτο μὲν ἴσως ἀφαίρεται τὴν πίστιν, ὅτι τε
προελθεῖν ἐπὶ τῇ παρθένῳ τὸ τῆς ἐλέγξεως ὕδωρ ἀνα-
γέγραπται, οὕτω τοῦ βρέφους φανέντος, ἦνίκα καὶ
ὁ καιρὸς τὴν ἀμφιβολίαν εὐλογον (66) παρεῖχε, καὶ ἡ

A inprimis ubi Conditior ipse nascitur. Sunt tamen et
alia circa æconomiam salutarem miracula, quibus
contradici possit. Tale est, quod resurgentes pro
doctrina supernaturali habent, natum illum vere
Deum et hominem esse; contra vero illi, qui hu-
manam tantum infirmitatem respiciunt, et supra
eam evehi prorsus volunt, eundem et Deum et ho-
minem esse inficiantur.

Præter hæc vero et alia plura ineffabilis Servato-
ris adventus signa contradictioni obnoxia erant.
Sanctus vero Symeon, dicta hæc Virgini exponens,
ultimo loco ipsius Virginis dolorem et tristitiam
adjungit, dicens: « Et tuam quoque ipsius animam
gladius transibit, ut ex multorum cordibus cogita-
tiones detegantur⁶⁴. » Tuam ipsius, inquit, quæ
B omnia mysterii hujus capita accurate perspecta
habes, hoc est, tibi ipsi non parceret tristitiæ affectus.
Quod enim sine semine conceperis, fetusque sine
semine formatus sit, quodque sine dolore uterum
gestaris; quæ porro Gabriel læta nuntiavit; quæ
pastores retulerint, quæque alia mira et insignia
contigerint, nemo te rectius noverit. Sed illa om-
nia erroris amantes et veritatis adversarii non
solum non profitebuntur, sed et te ipsam ex con-
ceptione et partu calumniabuntur: atque hæc ca-
lumnia, non minus quam gladius, animum tuum
mordens et vulnerans transibit. Quando vero his te
injuriis afficient, tunc quidem cogitationes ex mul-
torum cordibus detegentur et aperientur. Quomodo
vero, et qua ratione? Calumniatores scilicet non
desistent ab injuriis; illi vero, qui calumnia onera-
buntur, ad constitutum olim per legem judicium
et explorationem confugient. Quæ vero illa alia
esse possit, quam quæ per aquam exploratricem
instituitur? Vetus enim percrebuit traditio, Mariam
semper virginem, calumnia illa oneratam, se ipsam
explorationi per aquam subjecisse, quæ puram
suam et immaculatam graviditatem clarissime de-
monstravit et manifestam fecerit: quo facto calum-
niantes quidem pudore sint suffusi, illi vero, qui
de virginitate ejus et partu immaculato antea dubi-
tarint, argumentis exceptione majoribus, convicti
sint, Virgine interim ab ægritudine sua et tristitia,
ex calumnia illa et conviciis oborta, penitus liberata.
D Ex historia enim accepimus, aquam illam exploratri-
cem juxta Gabe, qui Palestinæ mons est, manasse,
quod explorandi genus in feminis, quæ vel castita-
tem illibatam servarint, vel furtivis amoribus cor-
pus macularint, adhibitum fuisse, nec vetus lex
ignorat. Fortasse tamen narrationi huic fides ha-
beri non possit, quod aqua illa exploratoria virgini
admota esse legitur, fetu nondum edito, quando et

NOTÆ.

(59) Colb. pro ἀναφερόντων.

(60) Idem pro ταύτην.

(61) Codex: φέσσεται.

(62) Ante λέγουσιν excidisse οὐ suspicor.

(63) Colb. pro ἐμυθρίσωσι.

(64) Colb. pro δυσφημίας.

(65) Numer. v, 17, seqq.

(66) Ita Colb. pro ἄλογον. Cæterum non satis hæc omnia capio.

tempus ipsum idoneam dubitandi causam exhibebat, et iudicium non inepte instituebatur; fetu vero jam edito, et partu agnito, aqua exploratoria locum non habebat. Nihilominus tamen in historia hæc traduntur.

Constat mihi alias, multos sanctorum Patrum statuere, gladium illum Mariæ semper virginis animum ipso salutaris perpressionis tempore verberasse, quando illa dolorem suum de Filio acerbissimum et vehementem insitamque sibi matri in filium commiserationem tum tristitia summa, tum violento viscerum motu testatam fecerit. Hoc enim matris dolore factum esse, ut cogitationes ex multorum cordibus detegerentur, et tum illi, qui ipsum Dominum nostrum carnem tantum specie tenus circumtulisse inepte fingeant, tum illi, quos non ex Virgine, sed ex cælo, carnem illam repetere non pudebat, confunderentur. Quod si vero gladium illum Virginis animum etiam tunc confodisse dicamus, quando parentes Filium post se relictum, confecta jam longa via, non invenerunt, imo etiam reversi, tanquam thesaurum deperditum, quæsierunt, nihil statuerimus quod rectæ rationi adversetur. Nam etiam tunc ex multorum cordibus cogitationes detegantur; Virgine scilicet ad Filium dicente: «Ego et pater tuus cum dolore te quæsimus⁸³»; Verbo autem hypostatico et carne induto respondente: «Quid est, quod me quæsieritis? nonne sciebatis me esse debere in iis quæ Patris mei sunt⁸⁴?» hoc ipso vero illustrem illum populum indicante, qui et templum et domus Patris appellabatur. Dum enim Filius Patrem suum clarissime profitebatur, clare etiam cogitationes eorum detegebantur, qui eum dicebant non fabri filium, nec hominis alterius sobolem, sed illius esse, qui ante sæcula genuerit. Quod vero nonnulli dicunt, gladium illum animum ejus pervasisse, oborta dubitatione, an crucifixus ille fortasse non sit Deus, id nunquam ego dixerim, quamvis a nonnullis sit dictum.

«Et erat, inquit, Anna prophetissa, Phanuelis filia, ex tribu Aser,» etc. «Et illa vidua erat annorum circiter quatuor et octoginta⁸⁵.» Anna prophetissa, Phanuelis filia, his differentie capitibus distinguitur a matre Virginis; eadem vero egregio virtutum omnium studio præ cæteris eminebat. Ex eo enim, quod a templo non recedebat, jejuniis vero et precibus noctu et interdiu vacabat, apparet, eandem reliquarum etiam virtutum corona ornatam fuisse. His vero illa virtutibus quod ad animum mundata, et sanctissimi Spiritus officina facta, ejusdemque alloquiis ditata, eadem hora astans consitebatur, et loquebatur de eo ad illos omnes, qui liberationem Hierosolymis exspectabant. «Eadem, inquit, hora astans.» Qua vero illa? Illa om-

⁸³ Luc. II, 35. ⁸⁴ ibid. 48 seq. ⁸⁵ Matth. xiii, 55.

NOTÆ.

(67) οὐκ addidi, quod sensus omnino postulat.

(68) Colb. pro ἀνθολογεῖτο.

Α κρίσις οὐκ εἶ; τὸ παράλογον ὑπεσώρετο, τοῦ δὲ τόκου προσελθόντος, καὶ τοῦ βρέφους ἐγνωσμένου, ποῦ καὶ ῥὺν εἶχεν τὸ ὕδωρ τῆς ἐλέγξεως; ἀλλὰ τοῦτο μὲν κατὰ τὴν ἱστορίαν ὁμοῦς εἴρηται.

Οἷδα δὲ, πολλοὺς τῶν ἱερῶν ἡμῶν Πατέρων ῥομφαίαν ἐξεληφότας διελθεῖν τὴν ψυχὴν τῆς ἀειπαρθένου Μαρίας, κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ σωτηρίου πάθους αὐτὴν τὴν κατασχούσαν πικρὰν καὶ ὀδυνηρὰν ἐπὶ τῷ τέκνῳ ἀληγδόνα, καὶ τῷ ἀνυπερβλήτῳ τῆς λύπης, καὶ τῷ ἐξηρημένῳ σπαραγμῷ τῶν σπλάγχνων τὴν ἐμφυτον πρὸς τὸν ὕἱον μητρικὴν συμπάθειαν ἐπιδείξαι. Καὶ διὰ τῆς μητρικῆς ταύτης συμπαθείας, ἐκ πολλῶν καρδιῶν λογισμοὺς ἀποκαλυφθῆναι, καὶ διελεγχθῆναι τοὺς τε κατὰ φαντασίαν τὴν σάρκα φορέσαι, καὶ τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν τερατολογοῦντας, καὶ τοὺς οὐκ ἐκ τῆς Παρθένου, ἐξ οὐρανοῦ δὲ ταύτην καταγαγεῖν ἀπαναισχυνοῦντας. Εἰ δὲ καὶ τὴν κατὰ διελήλυθεν τῆς Παρθένου τὴν ψυχὴν ῥομφαία, ἥνικα λελοipoτες τὸν παῖδα, μετὰ τὴν πολλὴν ὁδὸν διανύσαι, μὴ εὗρον τοῦτον, ἀλλὰ καὶ ὑποστρέφοντες ἐπιστῆναι, ὡς ἤδη τὸν θησαυρὸν ἀπωλεσκότας, οὐδὲν ἂν εἴη παρὰ τὴν ὁρὴν διανοημένων λόγον. Καὶ γὰρ καὶ τὴν κατὰ ἐκ πολλῶν καρδιῶν ἀπεκαλύφθησαν διαλογισμοί, τῆς μὲν Παρθένου πρὸς τὸν παῖδα λεγούσης: «Ἐγὼ καὶ ὁ πατήρ σου ὀδυρόμενοι ἐξητοῦμέν σε.» Τοῦ δὲ ἐνυπνίστατου Λόγου καὶ σάρκα φορέσαντος ἀνταποκρινόμενου, «Τί, ὅτι ἐξητεῖτέ με; οὐκ ᾔδειτε, ὅτι ἐν ταῖς τοῦ Πατρὸς μου δεῖ εἶναι με;» καὶ δηλοῦντος τὸν περιώνυμον λαὸν, ὃς τοῦ Πατρὸς νεῶς τε καὶ οἴκος ἐπὶ ὠνομάζετο. Καὶ γὰρ τὸν ἴδιον Πατέρα σαφῶς ἀνακηρύξαντος τοῦ Ὑἱοῦ σαφῶς ἀπεκαλύφθησαν οἱ διαλογισμοὶ τῶν λεγόντων αὐτὸν οὐκ (67) εἶναι τοῦ τέκτονος υἱόν, οὐδ' ἄλλῃς τινὲς ἐπιγείου σποράς, ἀλλὰ τοῦ πρὸ αἰῶνος γεγεννηκότος αὐτόν. Τὸν μέντοι λόγον, τὸν λέγοντα, ῥομφαίαν αὐτῆς τὴν ψυχὴν ἐξ ἀμφιβολίας διελθεῖν, ὡς μήποτε οὐκ εἴη θεὸς ὁ σταυρούμενος, εἰ καὶ τισιν ἐρρήθη, ἀλλ' οὐκ ἂν ἐμοὶ ῥηθεῖη.

«Καὶ ἦν, φησὶν, Ἄννα προφῆτις θυγάτηρ, Φανουὴλ, ἐκ φυλῆς Ἀσὴρ, ἕως οὗ, «Καὶ αὕτη χεὶρ ὡς ἐτῶν ὀγδοήκοντα τεσσάρων.» «Ἄννα προφῆτις, θυγάτηρ Φανουὴλ, ταύταις διαστέλλεται ταῖς διαφοραῖς; αὕτη πρὸς τὴν τῆς Παρθένου μητέρα· διέλαμπε δὲ ταῖς ἀρεταῖς ἀπάσαις. Ἐκ γὰρ τοῦ μὴ ἀφίστασθαι τοῦ ἱεροῦ, καὶ νηστειαῖς, καὶ δεήσεσιν λατρεῖν νύκτα καὶ ἡμέραν, ὁπλόν, ὡς καὶ ὁ λοιπὸς αὐτῇ τῶν ἄλλων ἀρετῶν συμπαραῖν χορός. Ὑψ' ὧν κεκαθαμένη τὴν νοῦν, καὶ τοῦ παναγίου Πνεύματος γεγεννημένη δοχεῖον, καὶ τὰς παρ' αὐτοῦ δεχομένη ἐμφάσεις, αὕτη τῇ ὥρᾳ ἐπιστάσα ἀνωμαλογοῖτο (68) καὶ ἐλάλει τὰ περὶ αὐτοῦ πᾶσι τοῖς προσδεχομένοις λύτρωσιν ἐν Ἱερουσαλὴμ. Αὐτῇ τῇ ὥρᾳ ἐπιστάσα,» φησὶν. Αὕτη, ποίᾳ; Ἡ καθ' ἣν τὸ Παῖδιον ἡ Μήτηρ καὶ ὁ Ἰωσήφ

προσέφερον τῷ ἱερῷ. Καὶ ὅρα τὴν παρρησίαν τῷ Συμεῶνι ταῖς ἀρεταῖς, ὅπως καὶ τὰς προφητείας παραπλησίους κιχρᾷ. Ἀμα μὲν γὰρ παρῆσαν τῷ ναῷ, ἅμα δὲ τῆς προφητικῆς ἡσιουῖντο χάριτος. Ἀλλ' ὁ μὲν Συμεὼν προσέλαμβανεν χρησμολογῶν· ἡ δὲ τὴν δευτέραν ἔχουσα τάξιν ὅμως οὐκ ἐδευτέρευσσε τοῖς χρησμοῖς· ἀλλ' ἐκάλει μὲν τὸ βρέφος Κύριον, ὃ καὶ ἀνθωμολόγει· ἐλάλει δὲ περὶ αὐτοῦ πᾶσι τοῖς προσδεχομένοις λύτρωσιν ἐν τῷ Ἰσραὴλ, λύτρωσιν τοῦ γένους καὶ σωτηρίαν ἀνακηρύττουσα. Τάχα δ' ἂν διὰ τοῦτο προλαβεῖν (68*) ἱερολογήσῃ τις τὸν Συμεῶνα, διότι ὁ μὲν τύπον ἔφερεν τοῦ νόμου. Καὶ γὰρ καὶ ἡ κλῆσις τὸ ὑπήκοον (69) δηλοῖ· ἡ δὲ τῆς χάριτος ἡ Ἄννα (69)* τοῦτο γὰρ ἡ κλῆσις ἀναπτυσσομένη δηλοῖ. Ὡν ἀμφοῖν ὁ Χριστὸς ἔκειτο μέσος· τὸν μὲν ἀπολύων συντελευτῶντα (70) τῷ νόμῳ, τὴν δὲ τέως κατέχει τῇ χάριτι συζῶσαν. Ἡ μὲντοιγε Παρθένος καὶ Ἰωσήφ κοινήν τὴν εἰς Θεὸν ἀποδεδοκῶτος ὁμολογίαν ὑπέστρεψαν εἰς τὴν Γαλιλαίαν, εἰς τὴν πόλιν αὐτῶν Ναζαρετ, καὶ μετὰ τεσσαράκοντα ἡμέρας τὰ κατὰ τοὺς μάγους· καὶ τὸν ἀστέρα διεπείρακτο· καὶ δὴ καὶ ἡ εἰς Αἴγυπτον γέγονε φυγὴ, καὶ ἡ ἀπὸ ταύτης ἐπίνοδος.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΠNH.

Διὰ τί τὴν Μαρίαν τὴν Μαγδαληνὴν, ἀφ' ἧς ἐκβεβλήκει ἐπὶ δαιμόνια, ἐκλέγεται ὁ Χριστός;

nino, qua mater et Josephus infantem in templo sistebant. Adverte hic, quam similia, quæ virtutibus Simeoni similis erat, vaticinia edat. Simul enim aderant in templo, simul vero dono vaticinandi digni habebantur. Simeon quidem vaticinandi faciebat initium; hæc vero, quamvis secundum occupans locum, vaticiniis tamen suis non erat inferior. Nam infantem illum Dominum vocabat, eique vicissim confitebatur: loquebatur etiam de eo ad omnes, qui liberationem in Israele expectabant, liberationem gentis et salutem promulgans. Fortasse aliquis Simeonem ideo primas hic partes habuisse dixerit, quod typus Legis fuerit. Nam et nomen ipsum *obedientem* inlert, quemadmodum Annæ illud *gratiam* significat: id enim nomen, ad origines suas revocatum, denotat. Inter utrumque Christus positus erat medius, illum quidem, tanquam cum lege mortuum, dimittens, hanc vero una cum gratia servans superstitem. Cæterum Virgo et Joseph, postquam Deum communi hymno celebraverant, in Galilæam revertebantur, urbemque suam Nazareth, ubi deinde post quadraginta dies illa, quæ ad magos et stellam pertinent, agebantur; sicut et fuga in Ægyptum, et ex ea reditus eveniebat.

QUÆSTIO CLVIII [Colist. CLXXXVIII, Taur. CLXXVIII].

Quare Mariam Magdalenam, ex qua septem dæmonia ejecerat Christus elegit?

Editurum a Wolfio vigesima prima. (l. c. p. 785-786. Galland. p. 741-742 n. 37).

Τὸν ἑβδομον ἀριθμὸν καὶ ἐπὶ τῆς ἀρετῆς καὶ ἐπὶ τῆς κακίας εὐρίσκομεν τὴν Γραφὴν παραλαμβάνουσαν. Εἰκότως ἂν τὴν Μαρίαν ἐκλέγεται τὴν Μαγδαληνὴν ὁ Σωτὴρ, ἀφ' ἧς ἐκβεβλήκει ἐπὶ δαιμόνια, ἵνα τὸν ἄρχοντα τῆς κακίας δὲ αὐτῆς ἀπελάσῃ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. Ὅτι, φησὶν (70*), αἱστορίαί τὴν Μαγδαληνὴν ταύτην διὰ βίου παρθένον διδάσκουσιν. Καὶ μαρτύριον δὲ αὐτῆς φέρεται, ἐν ᾧ λέγεται διὰ τὴν ἀκραν αὐτῆς παρθενίαν καὶ καθαρότητα, ὡς ὕαλον αὐτὴν καθαρὸν τοῖς βασιανισταῖς φαίνεσθαι. Ὅτι, φησὶν, μετὰ τὴν κοίμησιν τῆς Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου πορευθεῖσα εἰς Ἐφεσον πρὸς τὸν ἡγαπημένον μαθητὴν, ἐκεῖσε τὸν δρόμον τὸν ἀποστολικὸν διὰ τοῦ μαρτυρίου ἡ μυροφόρος Μαρία ἐτελείωσεν, μὴ θελήσασα μέχρι τῆς τελευτῆς χωρισθῆναι (71) τοῦ

Numerum septenarium a Scriptura sacra in virtutis æque ac pravitatis negotiis adhiberi invenimus. Verisimile igitur sit, Servatorem nostrum Magdalenam, e qua septem dæmonia ejecerat, ideo elegisse, ut omnis malitiæ auctorem per eam ab hominum natura depelleret. Ait enim historiam tradere Magdalenam illam, quoad vixerit, virginem mansisse. In hujus rei argumentum affertur, quod per summam suam virginitatem et puritatem instar crystalli purissimam apparuerit exploratoribus. Ait quoque, Mariam, quæ unguentum attulerat⁸⁷, post obitum Domine nostræ Deiparæ, Ephesum ad discipulum amatissimum profectam, ibidem cursum suum apostolicum martyrio absolvisse, quæ a Joanne, virgine et evangelista, usque ad

⁸⁷ Luc. viii, 2. ⁸⁸ Matth. xxvi, 7; Joan. xi, 2.

NOTÆ.

(68*) Hoc malo ex Colb. pro προσλαβεῖν.
(69) Ex Hebr. שמע, quod *audire* et *obedire* significat. Hinc Πέτρος, respectu habito ad nomen ejus alterum, Simon, explicatur per ὑπακούων in Lexico Origeniano apud Montefalconium p. 231. Confer Brusium de Vocibus Hebr. N. T.

(69*) Ex Hebr. מן, *gratia*.

(70) Co. o. pro ἐντελευτῶντα.

(70*) Nescio, quem hic innuat Photius, cuique hanc observationem debeat.

(71) Παρθένος Græcis vir quoque dicitur, qui feminam non agnovit. Vide Æmilium Porum ad Suidam, tom. I, p. 5. edit. Kusteriana.

vite finem divelli noluerit. Sicut porro, inquit, A Petrus, apostolorum primus, nomen suum ex fide immota, quam in Christum petram probabat, accepit; ita illa quoque, tanquam discipularum prima, propter puritatem suam et desiderium, quo in illum ferebatur, a Servatore eodem, quo Mater, nomine est insignita. Quemadmodum itaque discipulorum chorus Dominum sequebatur, ita mulierum, Domini disciplinam recipientium, corona nostri Domini Matrem consecrabatur. Mirabantur enim, inquit, aliquando discipuli, quod cum muliere loquebatur⁹⁹. Ex quo manifestum est Dominum id quidem usu receptum non habuisse. Cum itaque Mater Domini Evangelii cursum una cum Filio et rerum Conditor proveheret, mulieres, quæ eam comitabantur, communi Domino ejusque discipulis B ex facultatibus suis ministrabant.

A παρθένου καὶ εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου (71*). Ὁσπερ, φησὶν, ἡ ἀπαρχὴ τῶν ἀποστόλων Πέτρος ὠνομάσθη διὰ τὴν ἀσάλευτον πίστιν, ἣν εἶχεν ἐπὶ Χριστὸν τὴν πέτραν· οὕτω καὶ αὕτη, ἀρχηγὸς τῶν μαθητριῶν γενομένη, διὰ τὴν καθαρότητα αὐτῆς καὶ τὸν πόθον, ὃν εἶχεν εἰς αὐτόν, Μαρία ὁμωνύμως τῇ Μητρὶ παρὰ τοῦ Σωτῆρος προσηγόρευται· ὥσπερ τῷ Δεσπότη τῶν μαθητῶν ἡκολούθει· ὁ χορὸς, οὕτω τῇ Δεσποίνῃ καὶ Μητρὶ τοῦ Κυρίου τῶν μαθητευομένων γυναικῶν ὁ χορὸς. Ἐθαύμαζον γάρ, φησὶν, ποτὲ οἱ μαθηταί, ὅτι μετὰ γυναικὸς ἐλάλει. Δῆλον, ὡς οὐκ οὕτως τοιαύτης συνθείας τῷ Κυρίῳ, ἀλλὰ τὸν εὐαγγελικὸν δρόμον τῆς Μητρὸς τοῦ Δεσπότης συνεξαιτούσης τῷ Υἱῷ καὶ Δημιουργῷ, καὶ αὐταὶ συνακολουθοῦσαι αὐτῇ τῷ κοινῷ Δεσπότη ἔκ τῶν ὑπαρχόντων αὐταῖς ἀναγκαίως, καὶ τοῖς μαθηταῖς διηκόνους.

QUÆSTIO CLIX [Coisl. CLXXXIX, Taur. CLXXIX].

ΕΡΩΤΗΣΙΣ PN⁸.

Quid significat illud : « Ex me ipso non loquor⁹⁹ ? »

Τί ἐστὶ τό· « Ἐγὼ ἀπ' ἐμαυτοῦ οὐ λαλῶ ; »

Editatum a Wolfio vigesima secunda (l. c., p. 786-789. Galland. l. c., p. 742-743 n. 38).

Pseudomessia ex se ipsis loquebantur, non vero ex lege, nec ex prophetis, sed ex sua sententia et arbitrio. Contra Servator a lege non recedebat, non omittebat prophetas, sed dicebat, nunc quidem : « Recte dixit Isaias⁹⁹ ; » nunc vero : « Nonne in lege vestra scriptum est⁹⁹, » et plurima ejusmodi alia. Quoniam igitur, qui ante Christum veniebant, ejusque nomen male sibi tribuebant, non ex sacris Litteris, sed ex sua amentia errores serebant; ideo Servator noster ait : « Ego ex me ipso non loquor, sicut illi. » Ex se ipso enim loqui idem est, atque præter Scripturam sacram loqui. Quod vero pseudomessiarum et pseudoprophetarum sit, « ex se ipsis loqui, » id Deus ipse per prophetam Ezechielem testatus est, dicens : « Non misi eos ; ex se ipsis sunt locuti ; ex corde suo loquuntur. » Quoniam itaque pseudopropheta ex se ipsis loquebantur, hanc amentiam a se amolitur. Improbæ enim Judæorum gens erronem illum esse, et mundum pervertere calumniabatur. Propterea aiebat : « Ego ex me ipso non loquor, » sed ex lege, ex prophetis : quæ ex Patre in lege, et in prophetis audiui. Habito vero ad humanam suam naturam respectu, et ad amoliendam malignam illam de se suspicionem, ita loquitur. « Vos vero, » addit, « ea, (loquimini) quæ ex patre vestro diabolo, audivistis. » Sicut enim, quæ patris sunt, hereditatis loco filiis obtingunt, ita et quæ illius

Οἱ ψευδοχρίστοι ἀφ' ἐαυτῶν ἐλάλουν, οὐκ ἐκ νόμου, οὐκ ἐκ προφητῶν, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἰδίᾳς γνώμης καὶ ὁρμῆς· ὁ δὲ Σωτὴρ οὐκ ἀπέστη νόμου, οὐκ ἔγκατέλειπεν προφήτας, ἀλλ' ἔλεγε νῦν μὲν, « Καλῶς εἶπεν Ἰσαΐας· » νῦν δὲ, « Οὐ γέγραπται ἐν τῷ νόμῳ ὑμῶν, » καὶ μυρία τοιαῦτα. Ἐπεὶ οὖν οἱ ἐλθόντες πρὸ Χριστοῦ, καὶ τὸ ἐκεῖνον περιθέντες ἑαυτοῖς κακούργως ὄνομα, οὐκ ἀπὸ τῶν ἱερῶν Γραφῶν, ἀλλ' ἐκ τῆς ἰδίᾳς ἀπονοίας τὰ τῆς πλάνης προυβάλλοντο, λέγει ὁ Σωτὴρ· « Ἐγὼ ἀπ' ἐμαυτοῦ οὐ λαλῶ, ὥσπερ ἐκεῖνοι. » Τὸ γὰρ ἀφ' ἐαυτοῦ λαλεῖν, τὸ ἔξω τῶν ἱερῶν Γραφῶν ἐστὶ λαλεῖν. Ὅτι δὲ τὸ ἀφ' ἐαυτοῦ λαλεῖν ψευδοχρίστων ἐστὶ καὶ ψευδοπροφητῶν, λέγει διὰ τοῦ προφήτου τοῦ Ἐζεκιῆλ (72) ὁ Θεός· « Οὐκ ἀπέστειλα αὐτούς, ἀπ' ἐαυτῶν ἐλάλησαν· ἐκ τῆς καρδίας αὐτῶν φθέγγονται. » Ἐπεὶ οὖν οἱ ψευδοπροφήται ἀφ' ἐαυτῶν ἐκήρυττον, ταύτην ἀποδοῦμενος τὴν ἀπόνοιαν (καὶ γὰρ ἐδυσφήμη (72*) τὸ ἀχάριστον τῶν Ἰουδαίων ἔθνος πλάνον αὐτόν (75) καὶ πλανῶν τὸν κόσμον) διὰ τοῦτο ἔλεγεν· « Ἐγὼ ἀπ' ἐμαυτοῦ οὐ λαλῶ, » ἀλλ' ἀπὸ νόμου, ἀπὸ τῶν προφητῶν, ὅσα ἤκουσα παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐν νόμῳ, ἐν προφήταις· ἐκ προσώπου δὲ τῆς σαρκὸς ταῦτα λέγει, καὶ εἰς διάλυσιν τῆς δυσσεβούσης ὑπονοίας· « Ὑμεῖς δὲ, ὅσα ἤκούσατε παρὰ τοῦ πατρὸς ὑμῶν τοῦ διαβόλου. » Τὰ γὰρ τοῦ πατρὸς κληρὸς γίνεται τοῖς παισὶ, καὶ διὰ τοῦτο τὰ ἐκεῖνου γίνεται τῶν κληρονόμων· ὡς ἴσον ἐνταῦθα καθορᾶσθαι, καὶ εἰς ταύτην συνιέναι τὸ ἐξ ἐαυτῶν λαλεῖν,

⁹⁹ Joan. iv, 27. ⁹⁹ Joan. xiv, 10. ⁹⁹ Matth. xv, 7. ⁹⁹ Joan. x, 34.

NOTÆ.

(71*) Ἰωάννου habeo ex Colbert.

(72) Alludere videtur ad Ezech. xiii, 6.

(72*) Verbum ἐδυσφήμη debeo Colbertino, quod

in altero deerat.

(75) Sic scribo pro πλάνον αὐτῷ, quando Colbert idem male : πλάνων αὐτόν.

καὶ τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς αὐτῶν τοῦ διαβόλου λαλεῖν ὡς περὶ ὁ Χριστὸς ἐλθὼν ἐγένετο πλήρωμα νόμου, καὶ προφητῶν, οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα πλήρωμα τοῦ Εὐαγγελίου. Χριστὸς ἐλθὼν ἐβεβαίωσεν τὰ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐν τῷ νόμῳ (74) εἰρημένα καὶ προφηταί, διὸ καὶ λέγει Παῦλος· « Πλήρωμα νόμου Χριστὸς (74) »· τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπλήρωσε τὰ τοῦ Εὐαγγελίου· ὅσα ἐστὶν ἐν τῇ Χριστοῦ διδασκαλίᾳ, τὸ Πνεῦμα πληροῖ· ὅσα ἐν τῇ τοῦ νόμου, ὁ Χριστὸς· οὐχὶ ὡς ἀτελοῦς ὄντος τοῦ Πατρὸς, ἀλλ' ὡς ἐρμηνευτῆς τῶν τοῦ Πατρὸς καὶ τελειωτῆς. Οὕτω δὲ καὶ τὸ Πνεῦμα διασφαλοῖ καὶ διατρανοῖ τὰ τοῦ Υἱοῦ. Καὶ γὰρ φησιν· « Πολλὰ ἔχω ὑμῖν λαλεῖν, ἀλλ' οὐ δύνασθε βαστάζειν ἄρτι· ὅταν δὲ ἔλθῃ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὁδηγήσει ὑμᾶς εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν, » καὶ ἐξῆς. « Ὅτι ἀφ' ἑαυτοῦ οὐ λαλεῖ· οὐ γὰρ ἀντιφθέγγεται τῷ Υἱῷ, ἀλλ' ἀναπληροῖ τὰ τοῦ Υἱοῦ, καθ' ὃν τρόπον ὁ Υἱὸς τὰ τοῦ Πατρὸς. » Ὅτι ἐν τούτῳ τῷ λόγῳ εὐρήσεις πρὸς τῷ τέλει· δεικνύντος τοῦ Χρυσοστόμου (75), ὅτι ἡ ἀποστολὴ οὕτε τὸν Υἱόν, οὕτε τὸ Πνεῦμα ἐλάττω ποιεῖ τοῦ Πατρὸς, ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ Πατὴρ ἀποστέλλεται παρὰ τοῦ Πνεύματος, καὶ παρὰ τοῦ Υἱοῦ· λέγει αὐταῖς λέξεσιν· Ἐάν σοι δεῖξω τὸν Ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς ἀποστελλόμενον παρὰ τοῦ Πνεύματος, καὶ παρὰ τοῦ Υἱοῦ, τί ποιεῖς; ἢ ἀρνῆσαι τὸν Χριστὸν, καὶ ἀπὸρρίψον (75) τὰς Γραφάς· ἢ, δοῦλος ὢν τῶν Γραφῶν, ὑποτάττω ταῖς Γραφαῖς. Καὶ ποῦ, φησιν, εἰρηται τοῦτο; Ἀκούε τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ προφήτου λέγοντος Ἡσαίου (76)· « Ἀκούε μου, Ἰσραὴλ, ὃν ἐγὼ καλῶ· » καὶ ὅλην τὴν περικοπὴν ἐκτιθεῖς τοῦ χωρίου μέχρι τοῦ, « Καὶ νῦν Κύριος ἀπέστείλε με, καὶ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ, » δις κυριζέται, τὸν Πατέρα ταῦτα εἰπεῖν, ἐκ τῶν προτεταγμένων βεβαίῳ τὸν λόγον, καὶ καθιστῶν ὅλον, ὡς ὁ Πατὴρ εἶπεν νῦν ὁ λέγων καὶ ἀποστελλόμενος παρὰ τοῦ Πνεύματος καὶ τοῦ Υἱοῦ.

EPOTHEIS PE.

Πῶς ἡ βραχίονα Κυρίου· ὁ Θεολόγος Ἰωάννης τὴν οἰκονομίαν (76) διαλαμβάνει;

Editorum a Wolfo vigesima tertia (l. c. 789-790. Galland. l. c., p. 743, n. 39).

Ὅτι ὁ Θεολόγος Ἰωάννης, τὸν βραχίονα εἰς τὴν οἰκονομίαν (77) ἐκλαμβάνων τοῦ Σωτῆρος, καὶ τὴν

A sunt, ad hæreses perferuntur. Itaque similia hæc sibi invicem esse, et idem inferre apparet, ex se ipsis loqui, et ex patre diabolo loqui. Sicut porro Christus, in carnem veniens, complementum legis fuit, ita et Spiritus complementum Evangelii exstitit. Christus adveniens confirmavit quæ a Patre in lege et prophetis dicta erant. Propterea et Paulus ait : « Christus est implementum legis »⁷⁴. Vicissim Spiritus sanctus, postea veniens, implevit ea quæ sunt Evangelii. Quæcunque Christi doctrina continentur, ea Spiritus sanctus; quæ in lege tradita sunt, ea Christus implevit : non quidem, quasi Pater nihil hic fecerit, sed quod Christus interpres et consummator dictorum a Patre existerit. Similiter Spiritus illustrat et explanat Filii dicta. « Multa, inquit, habeo vobis dicenda, sed ea nunc quidem ferre non potestis : ubi vero venerit Spiritus sanctus, in veritatem omnem vos ducet »⁷⁵, etc. Neque enim ex se ipso loquitur ; nam non contradicit Filio, sed dicta Filii, sicut Filius Patris illa, implet. In hoc sermone videbis Chrysostomum sub finem ostendere, missionem neque Filium neque Spiritum sanctum Patre facere inferiorem, quoniam ipse quoque Pater a Spiritu sancto et a Filio mittitur. Verba ejus hæc sunt : Si tibi Conditorem cæli et terræ ostendero missum a Spiritu et Filio, quid facies? Aut nega Christum et abjice Scripturas; aut, cum Scripturæ sis obnoxius, Scripturæ te subijce. Ubi vero, inquit, hoc dictum est? Audi Deum, per Isaiam prophetam, dicentem : « Audi me, Israel, quem ego voco »⁷⁶. Hinc idem, tota illius oraculi serie exposita, usque ad illa verba : « Et nunc Dominus me misit, et Spiritus ejus »⁷⁷, asseverat, Patrem illa loqui, ex antecedentibus fidem expositioni, manifestumque faciens, Patrem esse, qui hæc loquatur, quique adeo a Spiritu et Filio mittatur.

QUÆSTIO CLX [Coisl. CXC, Taur. CLXXX].

Quomodo Joannes Theologus œconomiam salutarem per « brachium Domini »^{77.78} indicat?

D Joannes Theologus brachium de œconomia Servatoris nostri ejusque deitate interpretans,

⁷⁴ Rom. x, 4. ⁷⁵ Joan. xvi, 12, 13. ⁷⁶ Isa. xlviii, 12. ^{77.78} ibid. 46. ^{77.78} Joan. xii, 38.

NOTE.

(74) Hæc totidem verbis non existant in sacris Litteris, et παραφράσεως loco a Photio addita videntur.

(74') Procul dubio Rom. x, 4, innuit : τέλος νόμου Χριστός.

(75) Quem hic Chrysostomi sermonem afferat Photius, frustra quero.

(75') Coll. ἀπάλειψον.

(76) Cæterum illam oraculi Isaie expositionem temere nemo admiserit. Prophetici enim sermonis

nexus ostendit, non Patrem, sed Filium de Patre et Spiritu ejus loqui.

(76') In apographo legebam οἰκουμενὴν, pro qua voce alteram illam recte exhibet eruditissimus Montefalconius in indice Amphilochiorum Photii p. 339 Bibliothecæ mss. Coislinian. Fieri igitur potest, ut in apographo erratum sit, quamvis mox in responsione ad hoc quæsitum iterum legatur οἰκουμενὴν.

(77) Ita scribo cum Colbert. pro οἰκουμενὴν.

« Quamvis multa, inquit, miracula ederet Jesus, A
Judei tamen non credebant, ut impleretur dictum
Isaie : Domine, quis credidit dictis nostris, et cui
brachium Domini est revelatum¹ ? » Ipse nempe, et
justitia ejus. « Prope enim est, ut justitia mea ad-
veniat. » Ipse itaque et Servator est, et brachium.
Propterea et Paulus omnia complexus, in unum
confert, dicens : « Qui factus nobis est a Deo sa-
pientia, et sanctificatio, et liberatio². » Hic oriri
nobis fecit ortum justissimum. « Ecce enim, inquit,
oriri faciam domo Davidis ortum sanctum, et re-
gnabit Rex justus³. » Ortus itaque unus est, multi
vero ejusdem radii. Radii scilicet humanitatis,
salvationis, pacis : radii justitiæ, pluriumque si-
milium. Propterea etiam David vaticinatus eecinit :
« In diebus ejus orietur justitia, et pacis copia, B
donec luna aboleatur⁴. » Hic igitur ortus ex alio
æque atque ex terra contigit : ex alto quidem se-
cundum divinam, ex terra autem secundum huma-
nam naturam.

QUÆSTIO CLXI [Coisl. CXCI, Taur. CLXXXI].

Quid significat : « Quod et ipsa creatura liberabitur
a servitute⁵ » ? etc.

Editurum a Wolfio vigesima quarta (l. c., p. 790-800. Galland. p. 743-747, n. 40). — In Rom. viii, 21.

Serviebat creatura homini, non ut digno, sol
scilicet, et luna, et astra, et terra, quæque in illis
sunt : non, inquam, ut digno. Nam et prævarica-
tus erat, et pœnæ obnoxius. Serviebat itaque,
Deo ita jubente, ne imago sua penitus deturpare-
tur, quamvis deliquisset. Cum itaque omnis crea-
tura rebellem se sisteret, Deus tamen creaturam
imperium non detrectare jussit, sed solem radios
suos, terram fruges, mare pisces, mercesque alias,
et condita quoque cætera ea, quæ usui et com-
modo forent hominibus, exhibere voluit. Hanc
sententiam explicaturus Apostolus ait : « Sollicita
enim expectatio creaturæ revelationem filiorum
Dei expectat. Vanitati enim creatura non sponte
sua est subjecta, sed propter eum, qui sub spe
subjecti : quoniam et ipsa illa creatura liberabitur
a servitute corruptionis in libertatem gloriæ filio-
rum Dei⁶. » Hoc itaque dico : Postquam vidit Deus
hominem lapsum, creaturam vero servitium lapsu
denegantem, compescuit illam etiam invitam, ser-
vireque eam jussit, sicut olim, quando homo,
præceptis audiens, regiam imperatoriamque digni-
tatem sartam tectamque servabat. Creaturam enim
pudebat eum, qui lapsu captivum se fecerat, De-
minum agnoscere, ei que servire, quem peccati
servum factum esse videbat. Conditor autem non

αὐτοῦ θεότητα, Πολλὰ, φησί, σημεῖα ποιήσαντος τοῦ
Ἰησοῦ (78) οὐκ ἐπίστευσαν οἱ Ἰουδαῖοι, ἵνα πλη-
ρωθῇ τὸ ρηθὲν ὑπὸ τοῦ Ἠσαΐου · « Κύριε, τίς ἐπί-
στευσεν τῇ ἀκοῇ ἡμῶν, καὶ ὁ βραχίον Κυρίου τίνι
ἀπεκαλύφθη ; » αὐτὸς τοίνυν καὶ δικαιοσύνη. « Ἐγγί-
ζει γὰρ ἡ δικαιοσύνη μου παραγενέσθαι. » Αὐτὸς καὶ Σω-
τήρ, αὐτὸς καὶ βραχίον. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος
περιλαβὼν ἅπαντα εἰς ἓν ἀναφέρει, λέγων, · « Ὅς
ἐγεννήθη ἡμῖν ἀπὸ Θεοῦ σοφία καὶ ἀγιασμὸς καὶ
ἀπολύτρωσις. » Οὗτος ἡμῖν ἀνέτειλεν ἀνατολὴν δι-
καίαν. « Ἰδοὺ γὰρ, φησὶν, ἀνατελῶ τῷ οἴκῳ Δαβὶδ
ἀνατολὴν δικαίαν, καὶ βασιλεύσει βασιλεὺς δίκαιος. »
Μία μὲν οὖν ἡ ἀνατολή, πολλὰ δὲ αὐτῆς αἱ ἀκτῖνες ·
ἀκτῖνες φιλανθρωπίας, ἰάσεως, εἰρήνης · δικαιοσύνης
ἀκτῖνες, καὶ μυρίων ἄλλων. Διὰ καὶ ὁ Δαβὶδ προθε-
σπίζων ᾤδεν · « Ἀνατελεῖ ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ
δικαιοσύνη καὶ πληθὸς εἰρήνης, ἕως οὗ ἀνταναιρεθῇ
ἡ σελήνη. » Αὕτη γοῦν ἡ ἀνατολή ἐξ ὕψους ἀνέτει-
λεν, καὶ ἀπὸ τῆς γῆς · ἐξ ὕψους μὲν κατὰ τὴν θεότητα,
ἀπὸ γῆς δὲ κατὰ τὴν οἰκονομίαν.

ΕΡΟΤΗΣΙΣ ΡΕΑ'.

Τί δηλοῖ, « Ὅτι καὶ αὕτη ἡ κτίσις ἐλευθερωθήσε-
ται ἀπὸ τῆς δουλείας, » καὶ ἐξ. ;

Ἐδούλευεν ἡ κτίσις τῷ ἀνθρώπῳ, οὐχ ὡς ἀξιό-
ηλιος καὶ σελήνη, καὶ ἄστρο καὶ γῆ, καὶ τὰ ἐν αὐ-
τοῖς · οὐχ ὡς ἀξιὼν δὲ (καὶ γὰρ παραβάτης ἦν καὶ
ὑπόδικος), ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ δουλεύειν προστάξαντος, ὡς
ἂν μὴ (79) ἐξυδρισθῇ διὰ πάντων ἡ εἰκὼν, εἰ καὶ
παρέβη. Πάσης τοίνυν τῆς κτίσεως στασιαζούσης, ὁ
Θεὸς κελεύει τῇ κτίσει μὴ ἀφηνιᾶν, ἀλλὰ παρέχειν
μὲν τὸν ἥλιον τὴν αὐτοῦ ἀκτίνα, τὴν γῆν τοῦς καρ-
ποῦς, τὴν θάλασσαν ἰχθῦς, καὶ τὰς ἐμπορίας · καὶ
ἐκαστον τῶν κτισμάτων, τὴν ἐξ αὐτῶν χρεῖαν καὶ
ὠφέλειαν τοῖς ἀνθρώποις. Ταύτην ἐπιγυμνῶν ὁ
Ἀπόστολος τὴν ἐννοίαν φάσκει · « Ἡ γὰρ ἀποκατα-
δοκία τῆς κτίσεως τὴν ἀποκαλύψιν τῶν υἱῶν τοῦ
Θεοῦ ἀπεκδέχεται · τῇ γὰρ ματαιότητι ἡ κτίσις ὑπε-
τάγη οὐχ ἐκούσα, ἀλλὰ διὰ τὸν ὑποτάξαντα ἐπ' ἐλπίδι.
ὅτι καὶ αὕτη ἡ κτίσις ἐλευθερωθήσεται ἀπὸ τῆς δου-
λείας, τῆς φθορᾶς εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς δόξης τῶν
τέκνων τοῦ Θεοῦ. » οἷόν τι λέγω · Ὡς ἴδεν ὁ Θεὸς τὸν
ἀνθρωπον ἐκπεσόντα, καὶ τὴν κτίσιν ἀνανεώσαν
πρὸς ὑπηρεσίαν τοῦ ἡμαρτηκότος, ἐγαλίνωσεν αὐτὴν
καὶ μὴ θέλουσαν, καὶ ἐκέλευσεν ὑπηρετεῖν πρότερον,
ἤνικα τὸ βασιλικὸν αὐτῷ καὶ ἀρχικὸν τὴν ἐντολὴν
φυλάττειν συνδιδάσκον · ἡσχύνετο γὰρ ἡ κτίσις τὸν
αἰχμάλωτον τῇ παραβάσει Κύριον ἐπιγράφεσθαι, καὶ
ἐξυπηρετεῖν αὐτῷ, τῆς ἀμαρτίας αὐτὸν ὁρώσα δου-
λον γενόμενον · ἀλλ' ἐκέλευσεν ὁ Κτίστης μὴ ἐξαρ-

¹ Joan. xii, 37, 38; Isa. liii, 1. ² I Cor. i, 30. ³ Jerem. xxiii, 5. ⁴ Psal. lxxii, 7. ⁵ Rom. viii, 21.
⁶ Rom. viii, 19, 20.

NOTÆ.

(78) Colb. pro υιοῦ.

(79) μὴ addidi ex Colb.

νεῖσθαι τὸν παραδάτην, ἀλλ' ἐπιδεικνύουσι τοῦ κοινού Δεσπότης τὴν ἀφθονον χάριν, καὶ τὸ τῆς εὐεργεσίας ἀμετάθετον· ἐπαγγεῖλόμενος καὶ τῇ κτίσει, ὅτι περ ἀνακαίνιζομένου καὶ ἐλευθερουμένου τοῦ φθαρέντος καὶ αἰχμαλωτισθέντος ἀνθρώπου ἀνακαίνισθῆσεται καὶ αὐτὴ· ὡς αὖτε ἔλεγεν· Ἔπεσεν ἡ εἰκὼν, καὶ ὠλίσθησεν διὰ τὴν παράβασιν, καὶ φθείρεται διὰ τὴν παρακοήν· ἀνάσχει δουλῆσαι τῇ τοῦ φθαρέντος φθορᾷ, ἵνα ὅταν αὐτὸν ἀνακαίνισω τὴν ἐμὴν εἰκόνα, τὸν φθαρέντα ἄνθρωπον, σὺν αὐτῷ καὶ σὲ τὴν κτίσιν ἀνακαίνισω, καὶ σύνθρονον αὐτοῦ τῆς δόξης ποιήσω· συγκατεσπάσθης αὐτοῦ τῇ ταλαίπωρίᾳ, συναναστήσῃ τῇ δόξῃ. Τί δέ ἐστι τὸ τὴν κτίσιν φεύγειν τὴν τοῦ ἀνθρώπου δεσποτείαν; Λέγει γάρ, «Τῇ ματαιότητι ἡ κτίσις· οὐχ ὑπετάγη.» Ποῖα ματαιότης; Ἀφ' οὗ ἂν ἔκτραπῃ ὁ ἄνθρωπος τοῦ Θεοῦ, ματαιότης καλεῖται. Ἀκούσον ψάλλοντος Δαβὶδ· «Πλὴν τὰ πάντα ματαιότης πᾶς ἄνθρωπος ζῶν.» Πᾶς ἄνθρωπος· μάταιός ἐστιν, ὁ τὸν Θεὸν καταλιμπάνων καὶ τὰ μάταια μεταδιώκων· ἔστησεν ὁ Θεὸς ἀγγέλους κατὰ τὰ κλίματα (80) τῆς οἰκουμένης ἵνα ἑκαστον ἐπιτροπεύειν, ὡς καὶ Μωσῆς λέγει (81), ἐνὸς ἐκάστου ἔθνους· ἔστησε δὲ, ἵνα τὴν ἀψυχὸν κτίσιν χαλινώσωσιν, ἥλιον, καὶ σελήνην, καὶ θάλασσαν, καὶ γῆν, καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς ὑπηρετεῖν τῇ τοῦ ἀνθρώπου ἀπολαύσει. Πάλιν οἱ ἀγγελοὶ ἐπύρροντο ὑπηρετούμενοι ἀναξίσις καὶ δίκης ἐνόχοις ἄνθρωποις· καὶ μάλιστα ὁρῶντες αὐτοὺς τὴν Δεσποτικὴν ἀξίαν τοῖς εἰδωλοῖς ἀνάπτοντας καὶ ἀνιερούοντας· ἔφερεν ἡ γῆ τὸν οἶκον, καὶ οἱ βωμοὶ τὰς σπονδὰς ἐδέχοντο· τοὺς ἄλλους καρποὺς καὶ τοὺς εἰδωλοὺς ἀνέτιθεντο· διὰ τοῦτο ἔδυσφόρουν οἱ ἀγγελοὶ τὰ μὴ ὄντα ὁρῶντες ἀντὶ τοῦ ὄντος τιμώμενα· ἐντεῦθεν λέγεται καὶ τὸ ἕτερον ζήτημα τὸ εἰς τὸν προφήτην ἀναφερόμενον. «Ἦλθεν πρὸς αὐτὸν, φησὶν, ὁ ἀγγελὸς Γαβριήλ, καὶ λέγει αὐτῷ· Δανιήλ, ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ, ἀφ' ἧς ἡμέρας προέθου κακῶσαι τὴν ψυχὴν σου ἔναντι Κυρίου, εἰσχοῦσθαι ἡ δέησίς σου, καὶ ἀπεστάλην ἀπαγγεῖλαι σοὶ τὰ ῥήματα ταῦτα· ἀλλ' ὁ ἄρχων τῆς βασιλείας Περσῶν ἀντέστη μοι, εἰ μὴ Μιχαήλ, ὁ ἄρχων τοῦ ἔθνους ὑμῶν, ἦλθεν εἰς βοήθειάν.» Ἀπορήσειεν γάρ ἂν τις, εἰ ὁ τῆς Περσίδος ἐπιτροπεύων ἀγγελὸς παρὰ Θεοῦ ἐπιτροπεύειν τέτακται, ὡσαύτως δὲ καὶ ὁ Γαβριήλ, ἀνακομίσων (82) τὸν Ἰσραὴλ τῆς αἰχμαλωσίας παρὰ Θεοῦ ἀπέσταλται, πῶς αὐτῷ τῶν Περσῶν ὁ ἄρχων ἀνίστατο; Λυθεῖν δ' ἂν τὸ διαπορούμενον ὦδε· Ὁ κόσμος εἰδωλολατρίας ἐπεπλήρωτο. Οἱ δὲ ἀγγελοι, οἱ ἐφεστῶτες τῶν ἔθνων, ἡγανάκτησαν καὶ ἐθλίβοντο· αἰχμαλωτὸς δὲ Δανιήλ εἰς Βαβυλῶνα μετὰ τῶν ὁμοφύλων ἀπαχθεὶς τὴν θεογνωσίαν ἐκέρυττεν· ὡσαύτως καὶ οἱ τρεῖς παῖδες, οὓς τὸ πῦρ εἰς ἰλαρὰς αὔρας τὴν καυστικὴν δύναμιν ἀμείψαν ἀνέψυχεν· διὸ καὶ πολλοὺς τῆς εἰδωλικῆς μεταστῆσαντες πλά-

A abnegare legis violatorem, sed potius locupletissimam communis Domini gratiam, beneficentiamque immutabilem demonstrare illam jubebat; eidem creaturæ pollicitus, fore ut, ubi homo perditus et captivus renovatus, et in integrum restitutus fuerit, ipsa quoque renovetur; quasi diceret: cecidit imago, et peccato suo defecit, perque inobedientiam suam perditur. Sustine itaque servire perdit illius corruptioni, ut, quando imaginem meam, hominem illum perditum, renovavero, et te, creaturam, una cum ipso renovem, gloriæque ejus consortem efficiam. Tu quidem, quæ per calamitatem ejus simul depressa es, gloriæ quoque ejus particeps resurges. Quid vero illud sibi vult, quod creatura hominis dominium refugiat? Ait scilicet: B «Creatura vanitati non est subjecta.» Cui vanitati? Quamprimum homo a Deo se avertit, vanitas vocatur. Audi Davidem canentem: «Sed omnia vanitas, omnis homo vivens!». Omnis homo vanus est, qui Deum deserit, et vana consecretans. Deus angelos per varias orbis partes disposuit, ut singuli eorum, quod et Moses ait, singulis gentibus præsent. Constituit vero ideo, ut creaturam inanimatam coerceant, solem, et lunam, et mare, et terram, ut quæ in illis sunt, hominum usibus inserviant. Ab altera parte dolebant angeli, hominibus indignis pænæque obnoxiiis servientes, in primis cum viderent, eos Domini dignitatem cultumque in idola transferre et convertere. Terra ferebat vinum, altaria vero deastrorum libamina excipiebant; sicut et alios fructus idolis sacros esse jubebant. C Ægre itaque ferebant angeli, ea quæ non sunt, pro eo, qui est, coli videntes. Hinc intelligitur et alterum illud quæsitum, quod ad prophetam spectat: «Venit ad illum, inquit, angelus Gabriel, dicitque illi: Daniel, serve Dei, ex quo die animam tuam coram Domino affligere statuisti, exaudita est precatio tua, egoque missus sum, ut tibi verba hæc renuntiem. Sed regno Persarum præfectus restitisset mihi, nisi Michael, qui genti vestræ præest, auxilio venisset.» Illic dubitaverit aliquis, qui fieri potuerit, si angelus, Persiæ præfectus, a Deo, ut illi præset, constitutus, similiterque Gabriel ad Israel ex captivitate reducendum missus fuerit, ut illi Persarum præfectus resisteret? D Enimvero omnis hæc dubitatio facile sic expeditur. Totus orbis idololatria scatebat: angeli vero, gentibus præfecti, indignabantur et ægre rem ferebant. Interea Daniel, cum civibus suis Babylonem captivus ductus divini Numinis cognitionem instillabat. Idem faciebant tres pueri, quos ignis, urendi facultatem cum jucunda aura permutans, recreabat. Hoc facto iidem effecerunt, ut multi, ab ido-

¹ Psal. xxxviii, 5. ² Dan. x, 12 seqq. ³ Dan. iii, 25 seqq.

NOTE.

(80) Ita scribo pro κλίματα.

(81) Mosen id quidem dicere non memini.

(82) Sic scribo pro ἀνακομίσω.

idolatriæ errore revocati, Deum verum colerent. A Persis itaque præfectus angelus gaudebat, cum videret Deum in partibus suis loco idolorum coli. Videbat ille Nabuchodonosorem pro eo, quod olim diis sacra facere cogebat, et immorigeros extremis suppliciis subiciebat, nunc tandem verum Deum maxime celebrare et dicere: « Sedrach, Misach, Abdenago, servi Dei excelsi¹⁰; » et similia plura. Quoniam itaque divus Daniel Deum precabatur, ut hebdomadibus illis septuaginta, quæ captivitati statutæ erant, jam consummatis, Israelitas ex carcere educeret; et Gabriel præterea ad afferendum illi nuntium, missus erat, Persico imperio præfectus Gabrieli restituit, contristatus ex eo, quod terra, cui præerat, in pristinam impietatem et errores veteres, reductis inde veri cultus doctoribus, ruitura videretur. Restituit vero, non pugnans, sed ita causæ justitiam edisserens: Cur reditus tanto studio urgetur? Quoad populus Israeliticus terram patriam habitabat, et prospere agebat, sæpe in idololatriam divertit: jam vero peregrinam incolens, pure Deum colit, nec colit solum, sed et pro cultu hoc fortiter pugnat, multosque errantium ad verum Deum adducit. Quandoquidem ergo et illis, qui gratiam receperunt, nihil, quod animæ salutaris sit, evenit, et illos, qui per eos verum Deum colere inceperunt, impietas, extremum malorum omnium, sibi iterum obnoxios reddit; nonne præstaret, si Israel nunc quidem ex captivitate non educeretur, illi vero, qui salutaris Dei cognitionis lucem jam spectant, in eadem pietate conservarentur? Tu quidem missum te ais, ut populum patriæ suæ restituas. Quæ vero est illa patria? Ea utique quam habitantes et dæmonibus sacra facientes, nidioribus et idololatria polluerunt. Nonne horum accusat eos Jeremias dicens: « Secundum numerum urbium tuarum erant tibi dii, o Juda, et secundum bivia Jerusalem sacrificabas Baali¹¹; » Tunc quidem a Deo innumeris beneficiis inundabantur, sed vel sic a malitia et impietate sua non desistebant. Jam vero innumera mala perpetiuntur, neque tamen a Deo recedunt. Quis igitur reditus fructus erit? Itaque resistentia hic erat non mali adversus bonum. Non enim dicit, pugnabat, sed resistebat. Sæpe enim datur resistentia justi adversus bonum, sicut sæpe humanitas obstat legi, et lex humanitati. Lex enim delinquentem punit; at clementia regis eundem sæpe miseratur, et a pœna liberat. Pugna itaque hic est non inimici adversus inimicum, sed cognati adversus cognatum. Neque enim justitia sine bonitate, neque bonitas datur sine justitia.

¹⁰ Dan. iii, 28. ¹¹ Jerem. ii, 28.

νης θεοσεβεῖν παρεκείσαν. Ὁ οὖν τῆς ἀρχῆς τῶν Περσῶν ἐφεστῆκώς ἀγγελὸς ἔχαιρεν, ὁρῶν ἐν τοῖς αὐτοῦ μέρεσι τὸν θεὸν ἀντὶ τῶν εἰδώλων λατρευόμενον. Τὸν Ναβουχοδονόσορ ἐώρα ἀντὶ τοῦ καταναγκάζειν θύειν εἰδώλοις, καὶ ἐσχάταις τοὺς μὴ πειθόμενους ὑποβάλλειν τιμωρίαις, λαμπρῶς θεολογούντα καὶ λέγοντα, « Σεδράχ, Μισάχ, Ἀβδενναγῶ, οἱ δοῦλοι τοῦ θεοῦ τοῦ ὑψίστου. » καὶ πολλὰ τοιαῦτα. Ἐπεὶ οὖν ὁ μακάριος Δανιὴλ εἶδε τοῦ θεοῦ, πληρωθέντων τῶν ἐβδομήκοντα ἐτῶν, τῶν ἐπὶ τῇ αἰχμαλωσίᾳ διηρισθέντων, ἀναγαγεῖν τῆς αἰχμαλωσίας τὸν Ἰσραὴλ, ἀπεστάλη δὲ Γαβριὴλ μνηῦσαι αὐτῷ τὴν ἀνάβρῃσιν, ἀνθίσταται τῷ Γαβριὴλ ὁ τῆς Περσικῆς ἀρχῆς ἐπιστάτης λυπούμενος, ὅτι πάλιν ἡ γῆ (83), ἥς ἐπισταται, τῶν διδασκάλων τῆς εὐσεβείας ἐκείθεν ἀναχομισθέντων, εἰς τὴν πρᾶτεραν ἀναστρέψει ἀσεβειαν καὶ πλάνην· ἀνθίστατο δὲ οὐ μαχόμενος, ἀλλὰ δικαιολογούμενος· τίς ἡ σπουδὴ λέγων, τῆς ἀνόδου; τὴν οἰκίαν οἰκῶν πατρίδα ὁ Ἰσραὴλ καὶ εὐπαθῶν εἰς εἰδωλολατρίαν πολλάκις ἐξώλισθεν· νῦν δὲ οὐ καθαρῶς εὐσεβεῖ μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑπεραβλεῖ τῆς εὐσεβείας, καὶ πολλῶν τῶν πεπλανημένων πρὸς τὸν ἀληθινὸν ἐπιστρέφουσι τὸν θεόν. Ὅτε οὖν καὶ τοὶ τὴν χάριν δεχομένοις οὐδὲν κατὰ ψυχὴν λυσιστελέστον ἐπακολουθεῖ, καὶ τοὺς εὐσεβεῖν δι' αὐτοὺς ἀρχαμένους (84) τὸ ἐσχατὸν κακὸν, ἡ δυσσέβεια, πάλιν ὑποχειρίους ποιεῖ, πόσον ἦν ἀμεινον καὶ τὸν Ἰσραὴλ τῶς τῆς αἰχμαλωσίας μὴ ἀναγαγεῖν, καὶ τοὺς ἀρτιπρὸς τὸ φῶς ἀναδελέξαντας τῆς θεογνωσίας ἐν τῇ αὐτῇ συντηρεῖν εὐσεβεῖα! Ἀπεστάλην, φῆς, τὸν λαὸν ἀποκαταστήσαι τῇ πατρίδι. Ποῖα πατρίδι (85); Ἦν οἰκοῦντες ἐμίαναν κνίσαις, δαίμοσι θύοντες, καὶ εἰδωλομανίαις· οὐ ταῦτα κατηγορεῖ λέγων Ἱερραμίας· « Κατ' ἀριθμὸν τῶν πόλεων σου ἦσαν οἱ θεοὶ σου, Ἰούδα· καὶ κατὰ τὰ ἀμφόδια Ἱερουσαλὴμ ἔθυσες τῇ Βαβλ (86). » μυρίοις τότε παρὰ θεοῦ περιεκλύζοντο ἀγαθοίς, καὶ τῆς κακίας καὶ ἀσεβείας οὐκ ἀνεχώρουν· μυρία νῦν ὑπομένουσι κακὰ, καὶ τοῦ θεοῦ οὐκ ἀφίστανται. Τί ποτ' οὖν ἔσται τὸ τῆς ἐπανάδου κέρδος; Ἦν τοίνυν ἡ ἀντίστασις οὐ κακοῦ πρὸς ἀγαθόν· οὐ γὰρ εἶπεν, ἐμάχετο, ἀλλ', ἀνθίστατο· καὶ γὰρ ἔστι πολλάκις ἀντίστασις δικαίου πρὸς ἀγαθόν, ὥς ἀνθίσταται πολλάκις νόμῳ φιланθρωπία, καὶ φιланθρωπία νόμῳ. Ὁ νόμος τὸν ἀμαρτήσαντα κολάζει. Φιланθρωπία πολλάκις βασιλείως τὸν ἀμαρτήσαντα ἐλεεῖ, καὶ ἐξαρκάζει τῆς τιμωρίας. Ὡς οὖν ἡ μάχη οὐκ ἐναντίου πρὸς ἐναντίον, ἀλλὰ συγγενούς πρὸς συγγενές. Οὔτε γὰρ τὸ δίκαιον ἐξω ἀγαθότητος, οὔτε τὸ ἀγαθὸν ἐξω δικαιοσύνης εὐρίσκεται.

NOTÆ.

(83) Codex ἡ γῆ, male, et mox, ἐπιστάτης.

(84) Colb. pro ἀρχομένων.

(85) Ποῖα πατρίδι, debet Colbertino.

(86) Ubi tamen hodie legitur: καὶ μετ' ἀριθμὸν διόδων

Ὅτι τῆς κτίσεως, φησὶν, ὡς προείρηται, διακει-
μένης καὶ ἀγανακτοῦσης, ἐφ' ἣ καὶ ἀκουσα τῷ πα-
ρδότη παρῆγεν τὴν χρεῖαν, καὶ ἐξυπηρέτει, καὶ ἀγ-
γέλων ἀχθομένων ἐπὶ τῇ τοῦ εὐεργετουμένου ἀγνω-
μοσύνῃ, καὶ ὅλου κακωθέντος τοῦ κόσμου διὰ τὰς
παρανομίας. « Καὶ γὰρ εἶδεν, φησὶν, ὁ Θεὸς τὴν γῆν,
καὶ ἦν κατεφθαρμένη, ὅτι κατέφθειρεν πᾶσα σὰρξ
τὴν ὁδὸν αὐτῆς. » Οὐκ ἦν ἡ κτίσις, οἷαν ὑπέστησεν
αὐτοῖς ὁ Θεὸς ἀπ' ἀρχῆς· οὐκ ἦν τοὺς ἀστροὺς ὁ οὐ-
ρανὸς, ὡς τὸ πρὶν, ἀνευ τινὸς μιάσματος καταλαμ-
πόμενος· οὐκ ἦν ἡ γῆ τοὺς καρποὺς ἀμολύνοντας,
ὡς τὸ πρὶν, ἀναδιδοῦσα· οὐ θάλασσα, οὐκ ἄλλο τι
τῶν ἐν τῇ κτίσει. Ὁ γὰρ παραβάτης ἐισελθὼν ἐν
αὐτῇ, κατεμίανεν, καὶ ἀνεθόλωσεν ἅπαντα ταῖς βλασ-
φημίαις, ταῖς θεομάχοις καὶ αἰσχροῖς φωναῖς, ταῖς
μιαφρονίαις τῇ γῇ (87) τοῖς πειραταῖς καὶ λησταῖς τὴν
θάλασσαν· τὰς πηγὰς καὶ ποταμοὺς ταῖς εἰδωλολα-
τρίαις, νύμφαις, καὶ δαίμοσιν ἀνάπτοντες αὐτά·
πᾶσα τοῖς ἀνθρώποις ἡ κτίσις εἰς θεοὺς ἀνεπλάτ-
τετο· οὐδὲν δὲ κτίσιν οὕτω μιαίνει καὶ κιθνηλεύει,
ὡς τὸ θεοποιεῖσθαι αὐτὴν. Εἰσῆλθεν ὁ Σωτὴρ τοῦ
κόσμου διὰ σαρκὸς ἐν αὐτῇ, καὶ ταύτην τῶν μυρίων
τούτων ἀπαλλάξας μiasμάτων ἀνεκαίνισεν, πολλὰ χα-
λεπωτέρων ἢ σωματικῆς διαφθορᾶς ἐλευθερώσας
αὐτὴν κακώσεων καὶ παθῶν, ἀνακαίνιζει διὰ τῆς
πρώτης παρουσίας τὴν κτίσιν· ἵνα μάθῃς, ὅτι αὐτὸς
ἐστὶν ὁ καὶ ἀπ' ἀρχῆς αὐτὴν δημιουργήσας· οὐ γὰρ
ἄλλου μὲν κτίζειν, ἄλλου δὲ διαφθαρείσαν ἀνακαίνι-
ζειν· ἀλλὰ τῆς αὐτῆς ἐκάτερον σοφίας καὶ τέχνης,
ἀνακαίνιζειν τὴν κτίσιν κατὰ τὴν πρώτην ἐπιδημίαν,
ἵνα μηδεμίᾳ σοὶ χώρα καταλειφθῇ ἀπιστίας, ὡς κατὰ
τὴν δευτέραν παρουσίαν οὐ καινισθῆσεται, καὶ σὺ
πρὸ αὐτῆς εἰς ἀφθαρσίαν, εἰς ἀπάθειαν, εἰς ἀφρον-
καλλογήν. Εἰ γὰρ ὅτε ἦν ἐκὼν ἐν ἀσθενείᾳ σαρκὸς,
ἐν ἰδρώσιν, ἐν πάθεισιν (88) ὁ Χριστὸς, ὃ τε πλάνος
καὶ Σαμαρεῖτης ἐσυκοφαντεῖτο, τὴν κτίσιν ἐκάθαρεν
τῶν τοσούτων καὶ τληικούτων καὶ πολυχρονωτάτων
παθῶν καὶ μiasμάτων· ὅτ' ἀν' ὡς κριτὴς ζώντων παρα-
γίνεται καὶ νεκρῶν, ὅταν μυριάσιν ἀγγέλων δορυ-
φορούμενος τάγμασιν, ὅταν πάντων δεσπόζων καὶ
Κύριος, ὅταν πάντα φρίσῃ καὶ τρέμῃ (89), πῶς ἡ
ἐκ φθορᾶς εἰς ἀφθαρσίαν μεταβολὴ οὐ τὸ βῆστον
ἔχουσα καθορᾶται; Καὶ τὸ ἀκόλουθον, καὶ θεοπρε-
πὲς, ὅτι παραγίνεται ὁ Σωτὴρ, προκηρυττόντων τῶν
προφητῶν, ἵνα μή τις νομίσῃ, ὅτι καθ' ὃν τρόπον ἄν-
θρωπος τῆς προτέρας διαμαρτῶν ἐπιβολῆς καὶ βοη-
θείας ἐπὶ δευτέραν ἔρχεται, οὕτω καὶ ὁ Θεός. Ἴνα
οὖν μή τις ὑπονόσῃ τοῦτο, ἀνωθεν προέλεγον οἱ
προφῆται τὴν παρουσίαν αὐτοῦ· ἵνα δείξωσιν, ὅτι
Θεὸς οὐ σκεπτόμενος εὐρίσκει τὸ συμφέρον, ἀλλ'
ἀπ' ἀρχῆς προῖδεν ἅπαντα. Ἡμεῖς μὲν γὰρ οἱ ἄν-
θρωποι σκεπτόμεθα, καὶ, ἐὰν ἀποτύχωμεν τῆς πρώ-
της πείρας, ἐφ' ἑτέραν μεταβαλόμενοι· ὁ δὲ Θεὸς οὐχ

Creaturam ait, quod ante dictum est, male affe-
ctam et indignatam esse, ideoque etiam invitam
delinquenti necessaria suppeditasse, et insertuisse,
angelis quoque ingratum adversus beneficia ani-
mum moleste ferentibus, totoque mundo per flagitia
corruptio. « Deus enim, inquit, vidit terram corru-
ptam, quod caro omnis viam suam corruperat ». »
Non erat creatura qualem illam ab initio condide-
rat Deus. Cælum non, ut olim, sine labe aliqua
astris micabat : terra non, ut olim, fructus inteme-
ratos inferebat : non mare, non aliud quidquam,
quod inter creaturas numerabatur. Peccator enim
ingressus eam polluebat, et omnia blasphemis,
turpibusque et Deo adversis vocibus, cædibus item
terram, piratis et prædonibus mare, fontes et flu-
vius idololatriis, ad nymphas et damonas omnia
referendo, turbabat. Tota creatura, ab hominibus
in deastros convertebatur. Nihil vero est, quod
creaturam adeo polluat et adulteret, quam si Dei
loco habeatur. Servator orbis per carnem ingressus
eam (creaturam) est, eamque, infinita labe sua,
quæ omni corruptione corporea gravior est, libe-
ratam renovavit, multisque calamitatibus et malis
ereptam per primum suum adventum resituit; ut
inde intelligas, ipsum illum esse, qui eam ab initio
condidit. Neque enim alterius est condere, alterius
vero corruptam renovare : sed utrumque ejusdem
est sapientiæ et artis, ut sic creatura per priorem
adventum renovetur, nec ullus incredulitati locus
relinquatur, quasi eadem in secundo adventu non
sit renovanda, et tu ipse ante illam in incorrupti-
bilitatem, indolentiam et pulchritudinem non trans-
ferri debeas. Quod si enim Christus, dum in car-
nis infirmitate, sudoribus, et varii generis malis
sponte versabatur, dum seductor et Samarita per
calumniam vocabatur, creaturam a tot tantisque
tamque diuturnis malis et impuritatibus liberavit;
nonne, ubi idem ut iudex vivorum et mortuorum,
ubi innumeris angelorum ordinibus stipatus, ubi
ut imperator et Dominus omnium advenerit, ubi
omnia sibi timebunt et tremant, translatio ex cor-
ruptione in incorruptibilitatem, ut res omnium
facillima, apparebit? Accedit, quod hinc conse-
quitur, Deoque inprimis dignum est, quod proph-
etæ illum Servatoris adventum prænnuntiarunt,
ne quis scilicet existimet, quod, quemadmodum
homines, alias, primis ausis et conatibus frustrati,
alia via rem aggrediuntur; ita quoque Deus egerit.
Ne quis, inquam, ita suspicetur, prophetæ jam
olim adventum ejus prænnuntiarunt, ut sic ostend-
erent, Deum non per meditationem quamdam et
circumspectionem id, quod prodesse possit, tandem
detexisse, sed ab initio potius omnia perspexisse.

¹² Gen. vi, 12.

NOTÆ.

(87) τὴν γῆν addidi, sensu ita postulante.

(88) Sic Colb. pro ἐμπαθέσιν.

(89) καὶ τρέμῃ, debeo Colbertino.

Deus autem non ita agit. Dedit ille prius legem, A
Nos enim homines circumspicimus omnia, et ubi
primò exciderimus, novum facimus periculum :
prophetas et postea Evangelium, non cum tempore
meliora posillimino edoctus, sed ab initio intelli-
gens, creaturam, et speciatim hominem, non alia
ratione vel condi, vel duci, aut incorruptibilitatis
donum recipere posse, nisi illa, quam ineffabilis
ejus providentia et benevolentia disposuit. Aiunt
quidem nonnulli : Si Deus Adamum peccatum
esse prævídít, quare eum condidit? At multæ sunt
et præclaræ viæ, quibus obiectum hoc diluatur.
Ita Joannes Chrysostomus, diviniore doctrinæ
gnarissimus, ait : « Non hoc solum dico, quod præ-
viderit (lapsus), sed quod etiam præviderit, se
lapsus per œconomiam salutarem iterum excitatu-
rum. » Itaque non prius vidit lapsum, quam de
excitatione cogitavit. Noverat eum lapsurum, at
excitationis remedium jam ante instruxerat : homi-
nem experiundo discere mortem passus est, ut in-
telligeret, hinc, quid suo sibi jumento, hinc, quid
per Conditoris gratiam sibi sit accersiturus. Noverat
Adamum peccatum, at prævidebat quoque, ex
codem prodituros esse Abelem, Enosum, Enochum,
Noam, Eliam, prophetas, apostolos admirandos,
nobile illud genus, nec minus martyrum nubes, a
Deo excitatas, et pietatem stillantes. Hæc prævi-
debat Numen. Pulchrissime itaque, justissime, Deo
dignum fuisset, ideo, quod unus homo peccaturus
erat, eum ex nihilo non condere, et eadem opera
tantorum virorum, quorum nec uno dignus est or-
bis, proventum prohibere, tam lætam pulchram-
que humani generis sementem radicitus evellere,
illique excidium et iram immittere, idque eo tem-
pore, quo homo, qui postea peccato indulgebat,
nec peccaverat, neque de patrandi peccato, cum
nondum existeret, cogitaverat? Si enim sapientum
est, ab eo, qui peccare quidem conatus est, neque
tamen vere peccavit, peccati pœnas non repetere ;
quomodo Deum decuerit, eum, qui nec peccare tunc
instituerat, peccantium pœnis subicere? Inprimis
cum, quamvis peccatum adeo grave esset, (nonne
enim grave erat præceptum Domini violare?) idem
tamen medicinam ex ineffabili Conditoris, hominem
ad pristinam suam dignitatem reducturi, benevo-
lentiæ admitteret. Quod si itaque conditus non
fuisse ideo, quod primus ille homo peccaturus
erat, Deus utique talis visus esset, qui et hominem,
peccati nondum reum, punisset, et secutura
revocatione ac salute privaret, creaturam denique tot
et tam præclaris bonisque hominibus spoliasset.

QUÆSTIO CLXII [Cois. CXII, Taur. CLXXXII].

Quid significat, « Primogenitus omnis creaturæ »?

Editarum a Wolfio vigesima quinta (l. c., p. 800—802, Galland. p. 747, 918, n. 42). — In Coloss. i, 15.

Quando Paulus « primogenitum omnis creaturæ »
appellat (Dominum), hæretici non recogitantes de

¹⁵ Coloss. i, 15.

οὕτως· ἀλλ' ἔδωκε νόμον, προφήτας, καὶ μετὰ ταῦτα
τὸ εὐαγγέλιον, οὐ χρόνον τὸ συμφέρον μεταβαθύν,
ἀπ' ἀρχῆς δὲ εἰδώς, ὡς οὐχ οἷόν τε ἄλλως ἦν τὴν
κτίσιν, καὶ τὸν ἐν αὐτῇ ἄνθρωπον οὕτε γενέσθαι,
οὕτε παιδαγωγηθῆναι, οὕτε τὸ τῆς ἀφθαρσίας ἀξίωμα
ἀναλαβεῖν· εἰ μὴ καθ' ἐν τρόπον ἡ ἀφ' αὐτοῦ πρόνοια
καὶ φιλανθρωπία φρονόμησεν. Ὅτι, φασίν, εἰ προεί-
δεν ἁμαρτήσιν τὸν Ἀδὰμ ὁ θεός, τί καὶ προήγα-
γεν αὐτόν; Καὶ πολλὰ μὲν εἰσι καὶ πάγκαλοι τοῦδε
τοῦ ἀπορήματος ἐπιλύσεις. Λέγει δ' οὖν καὶ ὁ θεό-
σοφος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, ὅτι· « Οὐ τοῦτο
μόνον φημι, ὅτι προῆδει, ἀλλ' ὅτι καὶ πεσόντα ἀνα-
στήσει αὐτὸν διὰ τῆς οἰκονομίας· » καὶ οὐ πρῶτον
εἶδεν τὴν πτώσιν, εἰ μὴ προεπνόησεν τὴν ἀνάστα-
σιν· ἥδει, ὅτι πεσείσται, ἀλλὰ προεπθέτο τῆς ἀνα-
στάσεως φάρμακον, καὶ συνεχώρησεν εἰς πείραν ἐλ-
θεῖν θανάτου τὸν ἄνθρωπον. Ἵνα μόθῃ, τίνος μὲν
ἀπολαύσει δι' αὐτόν· τίνος δὲ τῇ τοῦ πλάσαντος
χάρτι· ἥδει· πεσούμενον τὸν Ἀδὰμ, ἀλλ' ἔβλεπεν
ἐξ αὐτοῦ προελευσόμενον τὸν Ἀβὲλ, τὸν Ἐνῶς, τὸν
Ἐνῶχ, τὸν Νῶε, τὸν Ἥλιαν, τοὺς προφήτας, τοὺς
θαυμαστοὺς ἀποστόλους, τὴν εὐγένειαν τῆς φύσεως,
τὰ θεοκίνητα τῶν μαρτύρων καὶ στάζοντα τὴν εὐ-
σέβειαν νέφθ'· ἔβλεπε ταῦτα, καὶ ποῦ ἦν καλὸν,
ποῦ δὲ δίκαιον, ποῦ δὲ θεοπροπέες, ἵνα, διότι ἐμελ-
λεν εἰς ἄνθρωπον ἁμαρτάνειν, τοῦτον μὴ ἀναγαγεῖν
ἐκ μὴ ὄντων, καὶ τοσούτων ἀνδρῶν, ὧν οὐδὲ καθ'
ἓνα ἀξίος ὁ κόσμος, φορὰν ἀνακόψαι, καὶ θερίσαι
πρόβριζον τὴν τοσαύτην τοῦ γένους βλάβησιν καὶ
καλλονῇ, καὶ κατ' αὐτῆς ἐπαφίειναι τὴν ἐκτομὴν
καὶ ὀργήν, καὶ τότε τοῦ τὴν ἁμαρτίαν ὑστερον ἐλο-
μένου οὕτε ἁμαρτόντος, οὕτε ἁμαρτεῖν μεμελετηκό-
τος, ἅτε μήπω μὴδ' ὄφαστώτος; Εἰ γὰρ σωφρόνων
ἐστὶν ἀνδρῶν, τὸ μελετήσαντα μὲν ἁμαρτῆσαι, μὴ
ἁμαρτήσαντα δὲ, μὴ εἰσπράττειν εὐθύνας ἁμαρ-
τημάτων· εἴ που γε ἀνεῖχ' Θεοῦ, τὸν, μὴδὲ μελε-
τήσαντα ἐξαμαρτῆσαι, τὰς τῶν ἁμαρτηκώτων ἀπαι-
τεῖν δίχας, καὶ τότε χαλεποῦ μὲν ὄντος τοῦ ἁμαρ-
τήματος (πῶς γὰρ οὐ χαλεπὸν ἀθέτησις Δεσποτικῆς
ἐντολῆς); οὐκ ἀνιάτου δὲ ἐσόμενου τῇ ἀφάτῃ φι-
λανθρωπία τοῦ Πλάσαντος, καὶ τοῦ πρωτοπλάστου,
εἰς τὴν ἀρχαίαν ἐπανάγεσθαι μέλλοντος εὐγένειαν·
ὥστε εἰ μὴ προῆκτο, διότι ἐμελλεν ἁμαρτεῖν ὁ ἀρ-
χέγονος, ἐδείκνυτο ἂν τὸ θεῖον, τὸν μὴ ἁμαρτάνον-
τα κολάζων, καὶ τῆς ὑστερον ἀνακλήσεως καὶ σω-
τηρίας ἀποστερών, καὶ τοσούτων ἀνδρῶν καλῶν τε
καὶ ἀγαθῶν ἔρημον τὴν κτίσιν ἀποφαίνων.

et tam præclaris bonisque hominibus spoliasset.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΕΒ'.

Τί ἐστι· « Πρωτότοκος πάσης κτίσεως »;

Ὅτι τοῦ θεοῦ Παύλου εἰπόντος, « Πρωτότοκος πάσης
κτίσεως, » οἱ ἀρετικοί, ψηφί, (90) μὴ νοήσαντες περὶ

NOTÆ.

(90) In ms. φασί, quod tamen ob sequens καταβιάζουσι, locum habere non potest. Itaque scripsi
ψηφί. Fortasse Chrysostomi hæc sunt,

ποίας κτίσεως λέγει, εἰς κτίσμα τὸν ὕδιν οἱ ἀνθρώποι A
καταβιδάξουσι· διττὴ δὲ ἡ κτίσις· ἡ μὲν γὰρ ἐστὶν
ἡ γεγεννημένη, ἡ δὲ ἡ ἀνακαινισμένη. Αὐτὸς γὰρ
Παῦλος βοᾷ· « Εἴ τις ἐν Χριστῷ, καὶ νῦν κτίσις· »
ἵνα δὲ λαμπρῶς ἀποδείξῃ, ὅτι τῆς ἀνακαινισθείσης
κτίσεως λέγει πρωτότοκον τὸν Χριστὸν, ἐπάγει· « Πρω-
τότοκος ἐκ νεκρῶν, ἵνα γένηται ἐν πᾶσι πρωτεύων· »
πρωτεύων τῶν ἀνακαινισμένων, τῶν εἰς ἀφθαρσίαν
καλουμένων, τῶν ἐκ νεκρῶν ἐγειρομένων· πρω-
τεύων, οὐ κατὰ τὴν θεότητα· ἀπαγε· ὕδρις γὰρ
Θεῷ, τὸ καλεῖσθαι πρῶτον τῶν κτισμάτων, ὅς ἀρ-
ρήτῳ λόγῳ καὶ ἀνεπινοήτῳ ὑπεροχῇ πάσης ὑπερήρ-
τηται καὶ (91) ὑπερίδρυται φύσεως· ἀλλὰ πρωτεύει
κατὰ γε τὴν ἀνθρωπότητα, ἀρχηγὸς ἡμῶν γεγονώς
τῆς ἀναστάσεως, καὶ τῆς ἐκ φθορᾶς εἰς ἀφθαρσίαν
μεταστοιχειώσεως. Εἰ γὰρ ὁ (92) Ἠλίας τὸν υἱὸν
τῆς χήρας ἤγειρε, καὶ Ἐλισσαῖος τὸν τῆς Σωμαντίτι-
δος, καὶ αὐτὸς ὁ Σωτήρ τεταρτίον τὸτα Λάζαρον συν-
εξανέστησεν, ἀλλ' οὐδεὶς αὐτῶν (93) εἰς ἀφθαρσίαν
καὶ ἀθανασίαν ἐξανέστη. Πάλιν γὰρ αὐτῶν (94) ὁ θά-
νατος ἐκυρίευσεν. Χριστὸς δὲ ἀναστὰς ἐκ νεκρῶν οὐκ
ἐτι ἀποθνήσκει, θάνατος αὐτοῦ οὐκ ἐτι κυριεύει.
'Αλλ' οὐδὲ ἐκείνων, οὐς κατὰ τὴν δευτέραν αὐτοῦ
παρουσίαν ἀναστήσει. Ὡ κακῆς καὶ ἀφρονος ἡμῶν
γνώμης· ἡ ἴθιεν ὁ Χριστὸς πρὸς ἡμᾶς, ἔδωκεν ἡμῖν
τὸ αὐτοῦ Πνεῦμα (95), καὶ ἀνέλαθεν τὸ ἡμέτερον
σῶμα, καὶ τὸ συνάλλαγμα προήλθεν· καὶ λαβὼν ἡμῶν
τὸ φῦράμα ἀνύψωσεν αὐτό, καὶ ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ
τοῦ Πατρὸς· καὶ ἡ ἀγνωμοσύνη τὴν εὐεργεσίαν
ὕβριζει· ἐλάβομεν ἐξ αὐτοῦ τὸ Πνεῦμα, καὶ ὕβρι-
ζομεν ἐν κτίμασι καὶ δούλοις αὐτοῦ καταλέγον-
τας.

hanc injurius est. Naturam ex nobis assumpsit, et a dextris Patris collocavit : nos ab illo accepimus Spiritum ; et vel sic injuria afficimus inter creaturas et servos illum numerantes.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΕΓ'.

Τί ἐστὶ δέησις καὶ προσευχή;

Editorum a Wolfio vigesima sexta (l. c., p. 803, 805. Galland. p. 747, 748, n. 42).

Ὅτι, φησὶ, (96) δέησις μὲν λέγεται, ὅταν τις τὸν Θεὸν
ἀξιώσῃ εἰς πρᾶγμα· προσευχὴ δὲ, ὅταν ὁμῇ τὸν Θεόν·
εὐχαριστία δὲ, ὅταν τις ὑπὲρ ὧν ἔπαθεν, χάριν ἀνθ-
ρομολογῇ τῷ Θεῷ· ἐντυχία δὲ, ὅταν τις κατὰ τῶν ἀδι-
κούντων ἐντυχάνῃ τῷ Θεῷ προκαλούμενος (97) αὐ-
τὸν εἰς ἐκδίκησιν. Ὅτι δὲ τὸ ἐντυχάνειν οὐκ ἐστὶ,
φησὶν, ἱκετεύειν, ἀλλ' ἐρωτᾶν, καὶ ἀποκρίσιν δέ-
χασθαι, λέγει ὁ Θεὸς πρὸς τὸν Ἠλίαν· « Τί σὺ ἐνταῦ-

quali creatura loquatur, Filium insipientes in crea-
turarum numerum detrudunt. Jam vero duplex est
creaturæ genus : alia est condita, alia renovata.
Ipse enim Paulus clamat : « Si quis in Christo est,
nova est creatura ¹². » Ut vero clare ostenderet se
Christum primogenitum dicere, habito ad creatu-
ram renovatam respectu, subjungit : « Primogenitus
ex mortuis, ut primatum inter omnes obtineat ¹³. »
primatum scilicet inter eos, qui renovati sunt,
qui ad incorruptibilitatem vocati, qui ex mortuis
excitati ; primatum tenet, non secundum delta-
tem ; absit hoc ! injurius enim fuerit, Deum pri-
mum creaturarum vocari, qui ratione quadam inef-
fabili et prærogativa, intellectu non assequenda,
supra omnem naturam positus et evectus est. Sed
primatum tenet secundum humanitatem, dux nobis
factus ad resurrectionem, et ad incorruptibilitatem
ex corruptione consequendam. Quamvis enim Elias
viduæ filium excitavit, Elissæus vero illum Suna-
mitidis, Servator denique noster Lazarum, per
quatrimum mortuum, in vitam revocavit ; nemo
tamen eorum ad incorruptibilitatem et immortali-
tatem resurrexit. Mors enim in illis iterum domi-
nata est. Christus vero, postquam ex mortuis re-
surrexit, non iterum moritur, mors in illum non
amplius dominatur ¹⁴, sicut nec in eos, quos in
secundo adventu suo excitabit. O sinistrum et insi-
piens nostrum judicium ! Christus venit ad nos :
dedit nobis Spiritum suum : assumpsit vero corpus
nostrum : facta est permutatio : massam enim no-
stram assumptam evexit, et ad dextram Patris collo-
cavit. Jam vero ingratus animus in beneficentiam

a dextris Patris collocavit : nos ab illo accepimus Spiritum ; et vel sic injuria afficimus inter creaturas et servos illum numerantes.

QUÆSTIO CLXIII [Colib. CXCIII,
Taur. CLXXXIII].

Quid est δέησις et προσευχή ¹⁵?

Δέησις, inquit, dicitur, quando quis Deum ad
res suas perficiendas advocat : προσευχή, quando
Deum laudat : εὐχαριστία, quando pro acceptis be-
neficiis gratias Deo agit : ἐντυχία vero, quando quis
adversus injurios Deum interpellat, eumque ad ul-
tionem sumendam excitat. Quod vero, inquit, ἐν-
τυχάνειν non idem sit quod ἱκετεύειν, sed idem
potius quod interrogare, et responsum accipere, ap-

¹² II Cor. v, 17. ¹³ Coloss. i, 18. ¹⁴ Rom. vi, 9. ¹⁵ I Tim. ii, 1.

NOTÆ.

(91) ὑπερήρηται καὶ, ex Colbert.

(92) καὶ Ἠλίας, Colb.

(93) Colb. pro αὐτόν.

(94) Ita scribo pro αὐτόν.

(95) Fortasse legendum est αὐτόν, ut ad Chri-
stum referatur, quando nunc ad Πνεῦμα, proxime

antecedens, spectat.

(96) Chrysostomi hæc sunt, quem Noster mox ap-
pellat. Apud eum tamen illa ad h. l. non invenio.

(97) Colb. pro προκαλούμενος. Idem mox ἐτι pro
ἐστὶ, male.

paret ex eo, quod Deus ad Eliam ait : « Quid tu hic agis, Elia? » Hic interrogatus propheta respondet : « Zelo zelatus sum propter Dominum omnipotentem, quia te deseruerunt filii Israel¹⁷, » etc. Hoc loco non est δέησις (precatio), sed interrogatio et responsio. Ex utroque autem nascitur έντευξις. Unde vero hoc manifestum est? Audi Paulum ita loquentem : « Nonne legistis apud Eliam prophetam, quod dicit Scriptura, quod interpellarit Deum contra Israel¹⁸? » Itaque έντυχία non idem est quod δέησις. Atque hæc quidem habet Chrysostomus. Juvat vero accuratius in harum vocum differentiam inquirere, ac simul ostendere, quod non solum copia sua dicendæ sint sufficere, sed etiam illis, qui eas solertius excutere voluerint, intemperate et salvæ appareant.

B

QUÆSTIO CLXIV [Coisl. CXCIV, Taur. CLXXXIV].

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΕΑ'.

« Neque enim pudet me Evangelii : justitia enim Dei¹⁹, » etc.

« Οὐ γὰρ ἐπαισχύνομαι τὸ Εὐαγγέλιον · δικαιοσύνη γὰρ Θεοῦ, ἡ καὶ ἐξῆς.

Editurum a Wolfio vigesima septima (l. c., p. 803-809. Galland p. 748-750, n. 45). — In Rom. i, 16, 17.

Paulus ait : « Non pudet me Evangelii : justitia enim Dei in illo revelatur. » Quomodo vero justitia Dei in illo revelatur? quomodo? inquam. In eo, quod lex prima Judæis solis data est, non autem cæteris hominibus, eundem alioquin Conditor eamdemque naturam habentibus : contra Evangelium omnibus eodem genere ortis æqualiter competit. In illo vero justitia Dei revelatur, idemque justitiæ Evangelium vocatur. In Veteri itaque Testamento vocatio non erat justa : neque enim omnes pariter vocabat aut illuminabat; sed Judæos solos. Itaque non erat justa, sed œconomica, quæque viam justitiæ muniret. Absit, ut hanc justam, illam vero injustam, appellem! Imo vero hanc viam et præparationem ad istam esse suspicientes Judæi, putabant, et Evangelium sibi etiam solis, sicut olim legem, datum iri. Præter spem vero exspectatio hæc aliter cecidit. Propterea et David ait : « Expectavimus, o Deus, misericordiam tuam in medio populi tui²⁰. » Et mox : « Prout nomen tuum est, Deus, ita etiam gloria tua²¹ : » non solum in medio populi tui, sed et super omnes fines terræ. Ostensurus autem justitiæ esse omnium terræ finium misereri, addit : « Dextra tua plena est justitiæ; Dominus regnavit²². » Quomodo vero dicitur : « regnavit Deus? » Nonne ideo, quod regiam illam dignitatem recens accepit? Si enim dixisset : Dominus regnat, æternum ejus

« Ὅτι ἤφθον ὁ Παῦλος, « Οὐ γὰρ ἐπαισχύνομαι τὸ Εὐαγγέλιον · δικαιοσύνη γὰρ Θεοῦ ἐν αὐτῷ ἀποκαλύπτεται. » Πῶς οὖν δικαιοσύνη Θεοῦ ἐν αὐτῷ ἀποκαλύπτεται; Πῶς (98); Ἐπειδὴ ὁ πρῶτος νόμος Ἰουδαίοις μόνους ἐδόδοτο καὶ (99) οὐ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων, τῆς αὐτῆς ὑπαρχόντων δημιουργίας καὶ φύσεως, τὸ δὲ Εὐαγγέλιον πᾶσιν ὁμοτίμως τοῖς ὁμοφύεσιν εἰκότως · ἐν αὐτῷ δικαιοσύνη Θεοῦ ἀποκαλύπτεται (1), καὶ καλεῖται δικαιοσύνης Εὐαγγέλιον. Ἐν τοίνυν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ οὐκ ἦν ἡ κλήσις δικαία · οὐ γὰρ ὁμοίως πάντας ἐκάλει καὶ ἐφώτιζεν · τοῖς Ἰουδαίοις δὲ μόνους (2). Οὐκ ἦν οὖν δικαία, ἀλλ' οἰκονομικὴ, προπαρασκευάζουσα ὁδὸν τῇ δικαιοσύνῃ · οὐ λέγω ταύτην δικαίαν, κακείνην ἀδικον. Ἀλλ' ἐκαίνην ὁδὸν ταύτης καὶ προκατασκευὴν ταύτης ὑπελάμβανον οἱ Ἰουδαῖοι, ὅτι καὶ τὸ Εὐαγγέλιον αὐτοῖς δοθήσεται καὶ μόνους, ὥσπερ καὶ ὁ νόμος · ἐξέβη δὲ παρ' ἐλπίδας ἡ προσδοκία διὸ καὶ Δαβὶδ λέγει· « Ὑπελάβομεν, ὁ Θεός, τὸ ἔλεός σου ἐν μέσῳ τοῦ λαοῦ σου » εἰτα, « Κατὰ τὸ ὄνομά σου, ὁ Θεός, οὕτω καὶ ἡ ἀνείσις σου · οὐχ ἔν μέσῳ τοῦ λαοῦ σου μόνου, ἀλλὰ ἐπὶ τὰ πέρατα τῆς γῆς · καὶ ἵνα δείξῃ, ὅτι τὸ ἐλεῆσαι τὰ πέρατα τῆς γῆς δικαιοσύνης ἐστίν, ἐπάγει · « Δικαιοσύνης πλήρης ἡ δεξιὰ σου. Ὁ Κύριος ἐδασίλευσεν · » πῶς, « ὁ Κύριος ἐδασίλευσεν; » ἄρ' ὡς πρόσφατον λαβὼν τὴν βασιλείαν ἀξίωμα; εἰ μὲν γὰρ εἶπεν · Ὁ Κύριος βασιλεύει, τὴν αἰδίον

¹⁷ I Reg. xix, 9 seqq. ¹⁸ Rom. ii, 2. ¹⁹ Rom. i, 16. ²⁰ Psal. xlviii, 9. ²¹ Psal. xcii, 1. ²² Psal. xcvi, 9; xcvi, 1; xcvi, 4.

NOTÆ.

(98) πῶς οὖν — πῶς; sunt ex Colbert.
(99) οὐ Colb. male omittit. Memineris quoque hic subintelligendum esse τοῖς, hoc sensu : καὶ οὐ τοῖς τῶν ἄλλων ἀνθρώπων.

(1) ἀποκαλύπτεται debet Colbertino.
(2) Legendum fuerit, τοὺς Ἰουδαίους δὲ μόνους, sc. ἐκάλει, nisi ex superioribus repetere velis ἐδόδοτο.

Zη-
έλι-
έν-
Καί
δεν
άν-
ώ,
έν-
σό-
ράς
εω-
αι,
λο-

αὐτοῦ ἐρμήνευσεν ἐξουσίαν. Εἰπόντων δὲ, ἐβασίλευσεν, ἡ δὲ φύσις αὐτοῦ οἰκονομίαν λέγει, δι' ἧς ἡ φύσις ἡμῶν τὴν ἐπικράτειαν τοῦ διαβόλου τῆς ἀμαρτίας τοῦ θανάτου ἀποσεισμένη ἐπέγνω Πλάστην τὸν ὡς ἀληθῶς βασιλέα, τὸν χορηγὸν τῆς ἀφθαρσίας (3) τῆς ἀναστάσεως. Εὐαγγελίζεται τοίνυν ὁ Δαβὶδ τοῖς ὑπὸ τῆς ἀμαρτίας, ὑπὸ (4) τοῦ θανάτου, ὑπὸ τοῦ διαβόλου πάλαι βασιλευμένους, ὅτι ὁ ζυγὸς ἐκεῖνος συντέτριπται, τὸ κράτος λελυται, καὶ βασιλεύει πάντων ὁ Κύριος, ὡς καὶ αὐτὸς μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἔφη· « Ἐδόθη μοι πᾶσα ἐξουσία ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς. » Πρὶν δὲ ἐβασίλευσεν ἡμῶν ὁ θάνατος καὶ ἡ ἀμαρτία· « Ἐβασίλευσε γὰρ ὁ θάνατος ἀπὸ Ἀδάμ μέχρι Μωϋσέως, » καὶ ἐξῆς· καὶ ὁ Σωτὴρ περὶ τοῦ διαβόλου· καὶ, « Εἰ ὁ Σατανᾶς τὸν Σατανᾶν ἐκβάλ-
λει, ἐμερίσθη ἡ βασιλεία αὐτοῦ. » ὥστε ἐβασίλευσεν πρὸ τῆς ἐπιδημίας τοῦ Χριστοῦ τοῦ γένους ἡμῶν ὁ Σατανᾶς, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀμαρτία. Λέγει γὰρ πάλιν ὁ Παῦλος· « Ὅσπερ γὰρ ἐβασίλευσεν ἡ ἀμαρτία ἐν τῷ θνητῷ ἡμῶν σώματι, οὕτω καὶ ἡ χάρις βασι-
λεύει διὰ Χριστοῦ. » — « Ὁ Κύριος ἐβασίλευσεν, » πέπνυται τῆς ἀμαρτίας τὸ κράτος, τοῦ θανάτου, τοῦ διαβόλου· οὐκοῦν ἀγαλλιᾶσθω ἡ γῆ, ἡ φύσις γηγενῆς, ἡ ποτὲ πλανωμένη, νῦν δὲ δοξαζομένη, ἡ ποτὲ ἐν τά-
φοις, νῦν ἐν θρόνοις. « Ὅτι, φησὶ, οἰκονομίας ἦν τὰ πλεῖστα τῶν ἐν τῇ Παλαιᾷ, ἀλλ' οὐκ ἀρε-
σκείας Θεοῦ καὶ προηγούμενης εὐδοκίας· καὶ τύ-
ποι τῶν μελλόντων καὶ σχιᾶ· ἀλλ' οὐκ αὐτὰ (5) τὰ πράγματα. Καὶ ἔστιν ἰδεῖν ἐπ' αὐτῶν ἄλλα μὲν τὰ σχήματα, ἄλλα δὲ τὰ νοήματα· ὅσον πάντως Θεός
οὐκ (6) ἀναπαύεται ὁκνίθησιν καὶ πορφυρᾷ, καὶ κόκκῳ, καὶ βύσσῳ. Θεὸς γὰρ ψυχῶν ἀπαιτεῖ καθα-
ρότητα, οὐ σωματῶν ἄνθη, καὶ λαμπρότητα, ἀλλ' ἐν ταῖς σωματικαῖς φαιδρότησι τὴν εἰκόνα τῶν ἀρετῶν διαγράφει. Εἰ γὰρ ταῖς στολαῖς ἐκείναις ὡς ἀληθῶς ἀνεπαύετο, πῶς τὸν Μωϋσῆν πρὸ τοῦ Ἀαρὼν οὐκ ἐνέδυσεν· ἀλλ' ἦν ἐκεῖνος οὐκ ἐνεδύσατο, ταύτην τοὺς ἱερέας ἡμφίασεν; καὶ Μωϋσῆς μὲν οὐκ ἐλούσθη ὕδατι καὶ ἔλουεν· διὰ τί; ἵνα μάθῃς (7), ὅτι οὐκ ἦν ταῦτα προηγούμενα τῷ Θεῷ, ὅτι τῷ τε-
λεῖν πρὸς κόσμον ἀρκεῖ ἡ ἀρετὴ (8), καὶ ὅτι ταῦτα τύπος ἦν ἀρετῆς, ἀλλ' οὐκ ἀρετῆ.

QUÆSTIO CLXV.

Ὅτι ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἔφερε, φησὶν, ὁ ἀρχιερεὺς
τιάραν (9);

Editurum a Wolfio vigesima septima pars posterior (l. c., p. 807).

Διότι τὸν προχειριζόμενον ἀπάντων κεφαλὴν κατὰ

A dominium indicasset. Quando vero ait, regnavi, illa, quæ ab eo in carne gesta sunt, indicat, quibus factum est, ut natura nostra, diaboli, peccati mor-
tisque imperium amolita, Conditiorem suum, verum illum regem, ut ducem resurrectionis et incorrupti-
bilitatis agnosceret. David igitur illis, in quos mors et diabolus olim dominatus erat, lætum hunc nuntium affert, quod jugum illud fractum sit, potestas abolita, et Dominus omnibus imperet, quemadmo-
dum et ipse post resurrectionem dicit: « Data est mihi omnis potestas in cælo et in terra ». Antea vero mors et peccatum nobis dominabatur. « Mors enim dominata est ab Adamo ad Mo-
sen », etc. Servator vero de diabolo ait: « Et si Satanas Satanam expellit, regnum ejus divisum est ». Itaque ante adventum Christi genti nostræ dominatus est Satanas, imo et peccatum. Paulus enim iterum ait: « Sicut enim peccatum regnavit in mortali nostro corpore, ita etiam gratia regnat per Christum ». — « Dominus regnavit; » desit peccati, mortis, diaboli robur. Itaque exsulet terra, natura terrana, olim erroribus jactata, jam vero glorificata, olim sepulta, nunc in throno collocata. Pleraque, ait, Veteris Testamenti per œconomiam quamdam agebantur, Deo vero non per se placebant, aut voluntati ejus præcipuæ satisfaciebant. Typi et umbræ erant futurorum, non res ipsæ. Itaque in illis alias figuras, alia vero sensa conspiciere licet. Ita Deus non penitus acquiescit in hyacintho aut purpura, aut cocco, aut bysso. Deus enim anima-
rum puritatem requirit, non corporum florem aut splendorem; illis vero, quæ in corpore splendent, virtutum imaginem exprimit. Quod si enim stolis illis vere delectaretur, quare Mo-
sen non præ Aaron induit, sed, quam ille vestem non adhibuit, ea sacer-
dotes ornavit? Et Moses quidem nec lotus aqua est nec lavit alios. Cur ita? Ut exinde disceres, talia non esse apud Deum præcipua, perfectoque homini ad or-
natum sufficere virtutem, ista denique omnia virtutis adumbrasse quidem, sed non ipsam fuisse virtu-
tem.

EPÔTHËIS ΠΞ΄.

Quare summum pontificem in capite iaram habuisse dicatur?

NOTÆ.

- (3) Suspicio excidisse καί.
(4) ὑπὸ addidi ex Colbert.
(5) Sic Colb. pro οὐ — κατὰ.
(6) οὐκ addidi, quod sensus postulat.
(7) Idem pro μὴ θεός.
(8) Ita scribo pro, ἡ ἀρετῆ.
(9) Non est hæc questio in cod. Coisl. et Taurin. Ex hac questione in nonnullis codicibus, v. gr., Vaticano 450, f. 155 a, pars quedam seorsim descri-

pta est sub titulo: Τίνος χάριν τίθεται τὸ Εὐαγγέλιον τῇ κεφαλῇ τοῦ χειροτονουμένου; Cur Evangelium in capite ordinandi imponatur? Falluntur historiae literariae scriptores, dum peculiarem Photii librum, ab Amphilochianis quæstionibus diversum, hæc de re commemorant. Ang. Mai. — Hæc quæstio quam ut ineditam edidit Ang. Mai. (Vet. Script. nov. coll., t. IX, 102, 103), pars est posterior vigesima septimæ a Wolfio editurum. Edit.

Quia qui omnibus instar capitis esset præ-

Matth. xxviii, 18. Rom. v, 14. Matth. xii, 26. Rom. v, 21.

sectus, super capite potestatem habere oportebat, A atque inde colligere, quod, quamvis capite cæteris emineat, ipse tamen sub capite, communi scilicet omnium Domino et imperatore, sit constitutus. Imperium enim penitus liberum et legibus solutum grave est, et ferri vix potest. Propterea et in Novo Testamento illi, qui sacerdotio summo inaugurantur, Evangelii librum capiti impositum habent, ut officio huic initiatus intelligat, se veram Evangelii tiaram accepisse, seque, etiamsi aliorum caput sacro ritu sit constitutus, vel sic tamen legibus iisdem subjectum esse, aliisque imperantem legis imperio teneri. Itaque tiara illa potestatem significabat, tum, quam in populum habebat, tum, cui ipse adversus Deum erat subjectus. Porro bractea aurea, cui Dei nomen erat insculptum, pectori B incumbebat, eademque opera significabat, cordis affectus probe observandos, eosdemque ad summi Numinis nutum esse accommodandos. In humeris præterea smaragdi duo, sex tribuum nomina hinc, illinc vero totidem expressa habentes. Illi vero symbolum erant pulchritudinis seu formæ sacerdotem decentis. Smaragdus enim, lapis viriditate decora et pellucida puritate instructus, speculi facultatem subindicat. Sacerdotem enim virtutum exercitio vigilare, vitamque suam illis, qui sibi sunt subjecti, instar speculi repræsentare oportet. In humero vero hærebat smaragdus, quoniam actionis erat indicium. Agendi enim potentia ab humeris pendet. Propterea etiam Deus ad Jerusalem inquit: « Cor tuum humeris tuis impone, honoratissima filia, quia Dominus te in salutem creavit²⁶. » Nam et manus et humeros de actionibus accipit Scriptura, quando, v. g., de Davide ait: « Et in prudentia manuum suarum duxit eos²⁷. » Oraculo porro illi, quod pectori erat aptatum, duodecim lapides infixi erant, qui duodecim tribus significabant. Hic velim observes, supra quidem et in humeris unum omnino lapidem, smaragdum scilicet, infra autem et in pectore duodecim fuisse. Hoc vero subinnuit, nos omnes olim quidem eodem genere ortos esse, procedente vero tempore in diversa studia scissos. Itaque aliud studio nostro, aliud naturæ fertur acceptum. Sub fimbria sacerdotis conspiciebatur margo, λῶμα dictus, ex quo flores mali punici, mala punica aurea et tintinnabula pendebant. Quomodo vero hæc Deo perse et ratione præcipui consilii sui placere poterant? Imo vero ipso hoc sacerdotis habitu virtutes depingi faciebat. Qui infra erant flores et fructus, præclaras quasque virtutes, quales sunt eleemosyna, justitia, C humanitas, et reliquarum illis similium coronam

κεφαλῆς ἔχειν τὴν ἐξουσίαν (10) εἶδει, καὶ εἰδέναι, ὅτι κεφαλὴ τῶν ἄλλων προβαλλόμενος καὶ αὐτὸς ὑπὸ κεφαλῇ ἐστὶ τὸν κοινὸν ἀπάντων δεσπότην καὶ ἐξουσιαστήν. Ἀποκλυμένη γὰρ αὐθεντία καὶ αὐτόνομος ἀφ' ὧν (11) ἐστὶν καὶ χαλεπή. Διὰ τοῦτο καὶ ἐν τῇ χάριτι οἱ ἀρχιερατεῦν τελοῦμενοι, τὸ εὐαγγέλιον ἐπὶ κεφαλῇ δέχονται, ἵνα μάθῃ ὁ χειροτονοούμενος, ὅτι τὴν ἀληθινὴν τοῦ εὐαγγελίου τιάραν λαμβάνει· καὶ ὅτι, εἰ καὶ τῶν ἄλλων λειτουργεῖται κεφαλῇ (12), ἀλλ' οὖν καὶ αὐτὸς ὑπὸ τοῦτους (13) τελεῖται τοὺς νόμους, καὶ τῶν ἄλλων κρατῶν κρατεῖται τῷ νόμῳ. Ἀλλ' ἡ μὲν τιάρᾳ τὴν ἐξουσίαν ἐτύπου, ἣν τε αὐτὸς εἶχεν τοῦ λαοῦ, καὶ ὅφ' ἣν αὐτὸς ἀνεφέρετο τοῦ Θεοῦ· τὸ δὲ πέταλον τὸ χρυσοῦν, ἐν ᾧ τὸ ὄνομα ἐκεκόλαπτο τοῦ Θεοῦ, ἐπέκειτο μὲν τῷ στήθει, φυλακῆς δ' ἐπέχει τύπον τῶν ἐν καρδίᾳ κινήματων· καὶ ὡς δεῖ ταῦτα καταρρυθμίζειν (14) τῇ πρὸς τὸ Θεὸν νεύσει καὶ ἀναφορᾷ· ἐπὶ δὲ τῶν ὤμων σμαράγδου λίθοι δύο, ἔχοντες τὰς ἑξὺ φυλάς ἐντεῦθεν, καὶ τὰς ἑξὺ ἐντεῦθεν. Οὗτοι δὲ σύμβολον ἦσαν τῆς ὁφείας τῆς ἀρχιερατικῆς· ἔχει γὰρ ἡ τοῦ σμαράγδου ψήφος καὶ χλωρότητα εὐπρεπῆ, καὶ καθαρότητα διαυγῆ, κατόπτρου δύναμιν ὑποφαίνουσα. Καὶ γὰρ δεῖ τὸν ἱερεὺς καὶ ἀσκήσει νήφειν, καὶ τὸν βίον τοῖς ὑπ' αὐτὸν ὥσπερ κάτοπτρον παρέχειν· ἐπὶ τὸν ὥμον δὲ ἡ σμαράγδος, ἐπειδὴ πράξεώς ἐστιν σημεῖον· ἡ γὰρ πρακτικὴ δύναμις τῶν ὤμων ἡρτῆται· διὰ καὶ ὁ Θεὸς πρὸς τὴν Ἱερουσαλὴμ λέγει (15)· « Θεὸς τὴν καρδίαν σου ἐπὶ τῶν ὤμων σου, θυγάτηρ ἡ τιμωμένη, ὅτι Κύριος κτίζει σε εἰς σωτηρίαν· » καὶ γὰρ τὰς χεῖρας καὶ τοὺς ὤμους εἰς πράξεις ἡ Γραφὴ λαμβάνει, ὡς ὅταν λέγει περὶ τοῦ Δαβὶδ· « Καὶ ἐν ταῖς συνέσεσι τῶν χειρῶν αὐτῶν ὠδήγησεν αὐτούς. » Ἐνῆσαν δὲ τῷ λογίῳ, τῷ ἐπὶ τοῦ στήθους καὶ οἱ δώδεκα λίθοι ἐνηρμοσμένοι, τὰς δώδεκα φυλάς ὑποδηλοῦντες. Καὶ ὅρα· ἄνω μὲν, καὶ ἐπὶ τῶν ὤμων μία ἦν φύσις τῶν λίθων ὁ σμαράγδος, κάτω δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ στήθους οἱ δώδεκα· αἰνιτωμένου τοῦ λόγου, ὅτι ἀνωθεν μὲν ἅπαντες ἐκ μιᾶς προήλθομεν φύσεως· προϊόντος δὲ τοῦ χρόνου διαφοροὶ γνώμαις ἐμερίσθημεν (16)· καὶ τὸ μὲν δίδωσι τῇ γνώμῃ, τὸ δὲ τῇ φύσει· ὑπὸ δὲ κράσπεδον τοῦ ἱερέως, τὸ λεγόμενον λῶμα, ἀνθηρόας, καὶ ῥόσχοι χρυσοὶ, καὶ κώδιονες ἀπὸ ἡρώρητο· καὶ πῶς ἂν εἴῃ Θεῷ ταῦτα κατὰ πρῶτον λόγον ἀρέσκοντα; ἀλλ' ἐν τῷ σχήματι τοῦ ἱερέως ἐφῆκεν ἐξικονίζεσθαι τὰς ἀρετὰς· κάτω ἀνθὶ καὶ καρποὶ τὰ τῶν ἀρετῶν κατορθώματα, ἅτινά ἐστιν ἐλεημοσύνη καὶ δικαιοσύνη καὶ φιланθρωπία, καὶ τῶν ἄλλων ὁ σύστοιχος χορὸς.

²⁶ Jerem. xxxi, 22. ²⁷ Psal. lxxvii, 78.

NOTÆ.

(10) Phrasi utitur Paulina I Cor. xi, 10.

(11) Sic scribo pro ἀφ' ὧντος.

(12) Malim κεφαλῇ.

(13) Coll. pro ὑπὸ αὐτούς.

(14) Sic scribo pro καθαρῶν, nisi scribi

malis καταρρυθμῆσαι.

(15) Ubi tamen hodie apud τοὺς LXX legitur ὁδὸς pro θεός.

(16) Ita scripsi pro ἐμερίσθησαν, pendet enim ab antecedente προήλθομεν.

Ὅτι (17), φησὶν, μὴ μεταβάλλε ρήματα Θεοῦ ἢ ζῶντος· εἰς Πατέρα, καὶ Υἱόν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα ἐβαπτίσθης, τί ἀναιρεῖς (18) τὰ ὀνόματα τὰ ζῶντα καὶ εἰσάγεις ὀνόματα λογισμῶν, γέννημα λέγων, καὶ ἀγέννητον, καὶ γεννητὸν, ὃν ἀεὶ, καὶ μὴ ὃν ἀεὶ, τούτων ἀνέχεται Θεὸς τῶν ματαίων ρημάτων; ἐν ῥῆμα ἵνα μεταβάλῃ, προφήτας ποτὲ ἐκινδύνευσεν ἀπολέσται. Καὶ βίβριε ρήματος μικροῦ ἀκριβολογίαν· τὰ ρήματα τῶν προφητῶν τινες ἐκάλουν ὑπὸ ἀπειρίας (19) λῆμμα Κυρίου· λέγει ὁ Θεὸς δὲ Ἱερεμίῳ (20), « Ἐὰν ἐρωτήσῃ σε ὁ λαὸς, ἢ ὁ ἱερεὺς, ἢ ὁ προφήτης, καὶ εἰποι σοι, Τί τὸ λῆμμα; ἰσπεὶ αὐτοῖς, ὅτι τὸ λῆμμα Κυρίου ὑμεῖς ἐστέ. Λή- B ψομαι γὰρ ὑμᾶς λῆμμα, καὶ ῥάξω ὑμᾶς, ἵνα μὴ λέγητε λῆμμα. » Ἐν ῥῆμα ἵνα μὴ μεταποιηθῇ, ἀπει- λεῖ ὁ Θεός· καὶ σὺ ὁλόκληρον δογματῶν ἀκριβείαν; διαστρέφω νομίσεις διαφυγεῖν τὰς τοῦ Θεοῦ χεῖρας;

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΕΓ'.

Πῶς πρεσβευτὴς ἦλθεν ὁ Χριστὸς παρὰ τοῦ Πατρὸς;

Edita a Maio (l. c. p. 104.) — De Christo tanquam Patris legato.

Ὅτι ἦλθε, φησὶ, παρὰ τοῦ Πατρὸς ὁ Χριστὸς πρὸς C τοὺς ἀνθρώπους πρεσβευτὴς, ἐσφάγγῃ ὁ πρεσβευτὴς, καὶ τότε γέγονεν ἡ εἰρήνη. Ἄλλ' οἱ πρέσβεις ἐρχόμενοι καὶ δῶρα φέρουσι καὶ δῶρα λαμβάνουσι. Ποῖον οὖν ἦκε φέρων δῶρον, καὶ ποῖον ἀντέλαβε; Παράδοξον τὸ δῶρον, ὡς καὶ ὁ πρεσβευτὴς παράδοξος τὸ αἷμα αὐτοῦ φέρων ἦλθε δῶρον· τὸ σῶμα αὐτοῦ ἦλθε φέρων δῶρον· καὶ τί παρ' ἐμοῦ ἔλαβε δῶρον; Πίστιν· καὶ τί ἀντὶ αὐ- τῆς μοι παρέσχε; Χάριν. Ἐπίστευσα ἐγὼ· ἐχαρίσατο ἐκεῖνος· ἐλύθη ἡ ἔχθρα· ὁ πρεσβευτὴς ὅταν ἔλθῃ πρὸς ἔθνος, οὐκ ἀξιοῖ τινι τῶν ἀγοραίων ἢ πενήτων διαλε- χθῆναι, ἀλλ' εὐθὺς τῷ βασιλεὶ πρόσσεισιν. Οὗτος δὲ ὁ πρεσβευτὴς ἦλθε, καὶ εὐθὺς πόρνῃ, καὶ ληστῇ, καὶ τελευτῇ, καὶ μάγοις διηλέχθη. Εἶδες πρεσβευτοῦ φιλ- ανθρωπίαν; οὐ γὰρ πρὸς ἕνα καὶ δεύτερον ἦλθεν, ἀλλὰ πρὸς τὴν κοινὴν φύσιν. Καὶ ἦλθε τὸ ἐμὸν D περιβεβλημένος ἱμάτων, ἵνα μὴ γυμνῇ τῇ θεότητι παραγενόμενος φοβήσῃ τὴν θήραν.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΕΖ'.

Εἰς τὸ ρητόν (21)· « Εἰ τις ἐν Χριστῷ, καιρὴ κτί- σις· τὰ ἀρχαῖα παρῆλθε, ἰδοὺ γέγονε καιρὸς τὰ πάντα. »

Editatum a Wolfio vigesima octava (l. c., p. 810-812. Galland. XIII, 750, 751, n. 44.)

Ὅτι φασὶν οἱ Ἕλληνισταί, καὶ τὸ Ἰουδαῖον· Τί κομπάζει Παῦλος; λέγων· « Τὰ ἀρχαῖα παρῆλθε, ἰδοὺ

Ne immutes, inquit, verba Dei viventis. In Pa- trem, Filium, et Spiritum sanctum baptizatus es. Quare nomina viva tollis, et nomina cogitationum tuarum invehis, progeniem, et ingentum et geni- tum, semper existens, et non semper existens appellando? Num vana ejusmodi verba tolerabit Deus? Periculum olim erat, ne unum verbum ad pervertendos prophetas periret. Vide vero, quanto- pere vocolæ parvæ ratio habeatur. Prophetarum verba nonnulli ex imprudentia λῆμμα Domini vocabant: « Si te interrogaverit populus, aut sacerdos, aut propheta, et dixerit, Quid sibi vult λῆμμα? dic illis, Vos estis λῆμμα Domini: vos enim instar λήμματος arripiam, et con- fringam vos, ne dicatis amplius λῆμμα¹⁹. » Ibi Deus minas fecit, ne una vox mutetur: tu vero, qui universam rectamque doctrinarum seriem perva- lis, manus Dei effugere te posse opinaris?

QUÆSTIO CLXVI [Coisl. CXCv, Tour. CLXXXV].

Quomodo Christus legatus a Patre venerit?

Quod venerit Christus a Patre legatus ad homi- nes, ostendit hoc: interfectus est legatus, et tunc facta est pax. Sed legati venientes dona ferunt et simul dona accipiunt. Quale ergo donum ferens venit, et quale recepit? Mirificum donum, siquidem mirabilis iste nuntius suum sanguinem in donum ferens venit. Corpus suum ferens donum venit. Quodnam autem a nobis donum accepit? Fidem; et quid pro illa mihi donavit? Gratiam. Ego cre- didi, ille gratificabat, soluta est inimicitia. Legatus cum venit ad gentem, non dignatur cum aliquo plebeio vel paupere conversari, sed cito regi sese offert. Legatus autem ille veniens statim cum me- retrice et latrone et usurario et magis conversatur. Videsne legati philanthropiam? Non enim ad unum vel alterum venit, sed ad omnes homines, et ve- niens nostro induitur vestitu, ne, si venisset, divi- nitate non velata, illius occursum timeamus.

QUÆSTIO CLXVII [Coisl. CXCvi, Taur. CLXXXvi].

In oraculum illud: « Si quis est in Christo, nova est creatura; vetera transierunt, ecce nova facta sunt omnia²¹. »

Gentiles et Judaizantes dicunt: Quid gloriatur Paulus dicens: « Vetera transierunt: ecce omnia

¹⁹ Jerem. xxiii, 35. ²⁰ II Cor. v, 17.

NOTÆ.

(17) Quæ sequuntur, ea quomodo huc quadrent, non admodum video.

(18) Colb. pro ἂν ἐρεῖς.

(19) Sic scribo pro ἀπηλάς. Nisi malis ἀπηλάς.

(20) In Codice, male: Ἰωαῦν.

(21) εἰς τὸ ρητόν, accepi ex Colb.

facta sunt nova : si quis in Christo est, nova est creatura. » Ego enim, inquit, nihil novi video. Nonne vero habes oculos, ut ea perspicere possis? Adesdum, et faciam tibi oculos, ut videas. Tunc vero oculos das? Imo vero. Tunc Conditor es? Utique. Nonne mente captus es? Neutiquam. Oculosne itaque corporis facis? Non sane, sed, quod plus valet, mentis. Itaque et mihi oculos paras? Vel maxime. Nonne vero eos habeo? Minime. Sed tu habes? Utique. Dic, quæso, quomodo? Quod si tu templum ingressus nudum ibi simulacrum, et mutum lapidem videas, dicasque, Hic est Deus, num oculos tunc habes? Neque enim externi oculi quidquam prosunt, quando internis captus es. Vides itaque necesse esse, ut oculos tibi parem, quo lapidem videas esse lapidem, et lignum esse lignum. Oculos habes, ut videns lignum illud adores? Ego vero illud comburam. Num igitur oculos habes, qui illud, quod comburitur, Deum appelles? Homo aliquis ebrius est, et circumfertur, et deridetur, et ex homine ratione destitutus evadit. Tu vero ais: Ebriositas deus est, Bacchus; furtum deus est, Mercurius. Videsne, oculis tibi opus esse? Lex prava punit; tu vero, ea patrans, nihil sentis. Jam, quæso te, attende quomodo omnia facta sint nova. Creatura in Scriptura vocatur non solum, quando aliquid ex nihilo esse incipit, sed et quando aliquid, quod est, in melius mutatur. Deus cælum condidit, hoc est, fecit aliquid ex nihilo: idem vero etiam creat, quando hominem impium bonum efficit. Atque hic creare idem est, quod aliquid in melius mutare. Audi porro Davidem loquentem. Quoniam enim ille et cor ejus creatum erat, adulterio vero et cæde inquinabatur, et ad cædem ferebatur, Deum precatur, et ait: « Cor novum crea in me, Deus²⁰; » non quidem, quod ante non habebat cor, sicut nec de cordis essentia, sed de optima, quæ illud ornat, conditione loquitur. Vides itaque quod creatura vocetur non solum, si ex nihilo aliquid existere incipit, sed etiam, si quid quoad essentiam corruptum in melius mutetur. Ita meretrix conditur, si fiat casta; ita rapax, si evadat misericors. Ita in ovem mutatur lupus, et in columbam accipiter. Duo itaque sunt creationis genera. Propterea etiam lavacrum dicitur creatio, lavacrum, inquam, regenerationis. « Exuentes enim, inquit, hominem veterem, induentes autem novum, qui regeneratus est ad imaginem ejus, qui eum condidit. » Vides itaque, quod nova aliqua sit creatura. Quid enim mihi prodest, si cælum fiat novum, et terra nova, ergo vero peccatis inveteravi? Cælum domus est, ergo vero in eo diversor et ægroto. Quando medi-

A γέγονε τὰ πάντα καινὰ· εἴ τις ἐν Χριστῷ, καινὴ κτίσις; » ἐγὼ γὰρ, φησί, καινὸν οὐδὲν βλέπω. Οὐ γὰρ ἔχεις ὀφθαλμούς, ἵνα ἴδῃς ταῦτα· Δεῦρο, καὶ ποιήσω σοι ὀφθαλμούς, καὶ ὁράσεις (22). Καὶ σὺ ποιεῖς ὀφθαλμούς; Ναί. Καὶ δημιουργὸς εἰ; Καὶ πάνν. Σὺ ἀπονενόησαι; Οὐχί. Οὐκοῦν ποιεῖς; (23) ὀφθαλμούς τοῦ σώματος; Οὐ· ἀλλὰ τὸ μεῖζον, τῆς διανοίας. Καὶ ποιεῖς μοι ὀφθαλμούς; Μάλιστα. Οὐ γὰρ ἔχω; Οὐχί. Σὺ δὲ ἔχεις; Ναί. Πῶς; εἰπέ μοι. Ὅταν ἀπέλθῃς εἰς ναὸν, καὶ ἴδῃς ἐκεῖ ξάνον γυμνὸν, λίθον ἀφω- νον, καὶ εἴπῃς· Οὗτος ὁ Θεὸς ἐστίν· ἄρα ὀφθαλ- μούς ἔχεις; μὴ γὰρ ὑπελός τι των ἐξουθεν ὀφθαλμῶν τῶν ἐνδον πεπηρωμένων; Ὅρξ· ὅτι χρεῖαν ἔχεις ἵνα ποιήσω σοι ὀφθαλμούς, ὥστε τὸν λίθον σε ἰδεῖν λίθον, καὶ τὸ ξύλον, ξύλον· ὀφθαλμούς ἔχεις, ὅταν ἴδῃς ξύλον, καὶ προσκυνήσῃς· καὶ λαβὼν ἐγὼ, αὐτὸ καύσω. Ἄρα ἔχεις ὀφθαλμούς τὸ καίμενον Θεὸν ὁνο- μάζων; ὅταν τὰ πάθη θεοποιεῖς, ὀφθαλμούς ἔχεις; μεθύει ὁ ἄνθρωπος, καὶ περιφέρεται, καὶ κατα- γελᾶται· καὶ γίνεται ἀντὶ τοῦ ἀνθρώπου ἄλογος. Σὺ δὲ λέγεις· Ἡ μέθη Θεός, ὁ Διόνυσος· ἡ κλοπὴ Θεός, ὁ Ἑρμῆς· ὁρξ, ὅτι χρεῖα σοι ὀφθαλμῶν; ὁ νόμος τὰ πάθη κολάζει· καὶ σὺ ταῦτα ποιῶν οὐκ αἰσθάνῃ; εἰ βούλει δὲ, πρόσχες, ὅπως γέγονε πάντα καινὰ. Κτίσις ἐν τῇ Γραφῇ λέγεται, ἡ οὐ μόνον ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παραγωγῇ, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐκ τοῦ ὄντος ἐπὶ τὸ βέλτιον μεταβολή. Ἐκτίσεν ὁ Θεός τὸν οὐρανόν· τοῦτο ἐστὶν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος ἐργάσα- σθαι· κτίζει, καὶ ὅταν τὸν πονηρὸν ἄνθρωπον καλὸν ἀπεργάσθαι· ἐνταῦθα τὸ κτίζειν ἐστὶν ἐπὶ τὸ βέλ- τιον μεταβολή. Καὶ ἄκουσον τοῦ Δαβὶδ λέγοντος· ἐπειδὴ γὰρ ἦν αὐτός καὶ ἡ καρδία αὐτοῦ ἐκτισμένη, ἐβρύπῳθῃ δὲ τῇ μοιχείᾳ, καὶ τῷ φόβῳ, καὶ πρὸς φθορὰν κατεφέρετο, παρακαλεῖ τὸν Θεόν, καὶ λέγει· « Καρδίαν καθαρὰν κτίσον ἐν ἐμοί, ὁ Θεός. » Οὐχ ὅτι πρότερον οὐκ εἶχε καρδίαν· οὐδὲ περὶ τῆς οὐσίας τῆς καρδίας λέγει, ἀλλὰ περὶ τῆς κοσμοῦσης αὐτὴν ἀρίστης πολιτείας. Ἰδοὺ τοίνυν κτίσις λέγεται, οὐ μόνον ἡ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παραγωγῇ, ἀλλὰ καὶ ἡ τῆς οὐσίας διαφθοαρῆς εἰς τὸ βέλτιον μετα-βολή· οὕτω κτίζεται σῶφρων ἡ πόρνη, οὕτως ἐλεη- μων ὁ ἄρπαξ· οὕτω μεταβάλλεται εἰς πρόβατον ὁ λύκος, καὶ ὁ ἰέραξ εἰς περιστέραν· δύο κτίσεις. Διὰ τοῦτο καὶ τὸ λουτρὸν κτίσμα λέγεται· τὸ λουτρὸν λέγω τῆς καλυπτενείας. « Ἀποδυσάμενοι γὰρ, φησί, τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον, ἐνδυσάμενοι δὲ τὴν νείον, τὸν ἀναγεννώμενον κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος αὐτόν (24). » Ὅρξ οὖν ὅτι ἐστὶ καινὴ κτίσις. Τί γὰρ μοι ὑπελός, ἐὰν γένηται ὁ οὐρανὸς καινός, καὶ γῆ καινὴ, ἐγὼ δὲ ταῖς ἁμαρτίαις πεπαιστωμένος; ὁ οὐρανὸς οἰκός ἐστιν, ἐγὼ δὲ ὁ διατρώμενος ἐν αὐτῷ, καὶ νοσῶν. Ἐὰν πατὴρ εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἀβρώστουτος εἰσελθοί, καὶ τοῦ μὲν οὐδεμίαν πρόνοιαν λάβοι, λευκαίνει δὲ

²⁰ Psal. l, 11.

NOTÆ.

(22) Colb. καὶ ὁρξ.
(23) Idem, ποιήσον.

(24) Coloss. iii, 10, ubi tamen hodie codices non- nihil aliter habent.

τοὺς τοίχους, καὶ χρυσογραφεῖ τὸν ὄροφον, οὐκ ἂν εἶπες αὐτῷ, Ἐνθρῶπε, ἀνάστησον τὸν νοσοῦντα· τί τὴν οἰκίαν καλλωπίζεις; βοήθησον τῷ κειμένῳ. Καὶ ὁ Χριστὸς εἰσῆλθεν εἰς τὸν κόσμον τοῦτον, ἐν ᾧ κατακειμένῳ εὗρεν τὴν φύσιν μου νοσοῦσαν, καὶ πρὸς τὴν θεραπείαν αὐτῆς ἅπαντα δέχεται τὸν ἀγῶνα, καὶ ἀνακαινίζει, καὶ ἀνορθοῖ τὴν φύσιν. Τί οὖν τὸν λατρὸν μέμψῃ, ὅτι μὴ ταῦτα ἐποίησε· τὸν Χριστὸν δὲ πάλιν ὑπὸ μῶμων ποιεῖς, ὅτι ταῦτα ποιεῖ; οὕτω παρῶθεν τὰ ἀρχαῖα· οὕτω γέγονε τὰ πάντα καινὰ· οὕτω καινὴ κτίσις· καὶ μυρία ἂν τις τοιαῦτα ἐπισυνάπτῃ.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΞΗ.

Διὰ τί ὁ Ἀπόστολος, ὅταν περὶ Χριστοῦ διαλέγεται, «θάνατον» καλεῖ τὸν ἐκείνου θάνατον· ὅταν δὲ περὶ [τῆς] ἡμῶν, «κοίμῃσιν»;

Editorum a Wolfio vigesima nona (l. c., p. 813. Galland. l. c., p. 731, n. 43). — De morte Christi proprio mortis nomine designata apud Apostolum, qui mortem fidelium *somnium* appellavit.

Τί δήποτε, ὅταν μὲν περὶ τοῦ Χριστοῦ διαλέγεται Παῦλος, θάνατον καλεῖ τὸν ἐκείνου θάνατον, ὅταν δὲ περὶ τῆς ἡμετέρας τελευτῆς, κοίμῃσιν αὐτὴν, καὶ οὐ θάνατον ὀνομάζει; Καὶ γὰρ ἐν τῷ αὐτῷ λόγῳ τρίτον μνησθεὶς (25) τῆς τελευτῆς τῶν ἀνθρώπων, οὐδαμῶς θάνατον λέγει, ἀλλὰ κοίμῃσιν τὴν ἀναχώρησιν λέγει (26). Οὐ γὰρ παρέργως ταύτῃ κέχρηται τῶν λέξεων τῇ παρατηρήσει, ἀλλὰ σοφὸν τι καὶ μέγα κατασκευάζει. Ἐπὶ μὲν οὖν τοῦ Χριστοῦ θάνατον καλεῖ, ἵνα τὸ πάθος πιστώσῃται· ἐπὶ δὲ ἡμῶν, κοίμῃσιν, ἵνα τὴν οὐδύνην παραμυθῇσται. Ἐνθα μὲν γὰρ παρεχώρησεν ἡ ἀνάστασις, θαρρῶν καλεῖ θάνατον· ἔνθα δὲ ἐν ἐλπίσιν ἐτι μένει, κοίμῃσιν καλεῖ· καὶ διὰ ταύτης παραμυθούμενος ἡμᾶς τῆς προσηγορίας, καὶ χρηστάς ἐλπίδας ὑποτείνων ἡμῖν· ὁ γὰρ κοιμώμενος ἀναστήσεται πάντως· ἐπεὶ καὶ θάνατος οὐδὲν ἑτερόν ἐστιν, ἢ μακροχρόνιος ὕπνος.

- ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΞΘ.

Διὰ τί, ἀφελὶς τὴν ὄρασιν, Ἰσαΐας περὶ οὐρανοῦ καὶ γῆς διαλαμβάνει;

Edita a Maio (Nov. Coll., t. IX, p. 104, 105). — In Isaie verba, i, 1, 2.

Εἰπέ τὴν ὄρασιν ἣν εἶδεν· ὁ δὲ· «Ἄκουε, οὐρανὲ, καὶ ἐνωτίζου, ἡ γῆ· ὅτι Κύριος ἐλάλησεν.» Ἄλλα ἐπηγγέλω, καὶ ἄλλα λέγεις; ἀρχόμενος εἶπες· Ὅρασις κατὰ Ἰουδαίας καὶ κατὰ Ἱερουσαλήμ, καὶ ἀφελὶς τὴν διήγησιν, οὐρανῶ καὶ γῆ διαλέγῃ· ἀφήκας τοὺς ἀνθρώ-

A cus ægroti domum intraverit, nullaque habita ægroti cura, muros dealbaverit, tectumque aureis ornaverit figuris, nonne ad eum dixeris, Mi homo, excita ægrotum; quid domum ornas? juva decumbentem. Ita Christus quoque mundum hunc ingressus est, in quo naturam meam ægrotantem et decumbentem invenit; inque ea sananda omnem operam collocat, renovatque naturam et restituit. Quid igitur medicum culpas, quod illud non fecerit? Christo vero vitio vertis, quod fecerit illud? Ita transierunt vetera; ita omnia facta sunt nova; ita nova facta est creatura: cujusmodi sane infinita aliquis attulerit.

QUÆSTIO CLXVIII [Coisl. CXC VII, Taur. CLXXXVIII].

B

Quare Apostolus, de Christo loquens, mortem ejus «mortem», nostram vero «somnia» appellat²¹?

Quæ causa est cur Paulus, de Christo disserens, mortem ejus *mortem* vocat, de nostro vero obitu loquens, eum *somnum*, non autem *mortem*, appellat? In eodem enim loco mortem hominum ter commemorans, discessum illum nunquam mortis, sed semper somni nomine appellat. Neque enim sine causa hac voce perpetuo usus est; sed sapienter egit, et præclarum aliquid significavit. Scilicet de Christo mortis nomen adhibet, ut perpeccationem simul confirmet; de nobis vero *somni* illud, ut dolori offerat solatium. Ubi enim resurrectionis jam consecuta est, confidenter *mortem* nominat; ubi vero spe adhuc præcipitur, *somnum* vocat, ipsa hac appellatione et nos consolaturus, et ad pulchram spem excitaturus. Mortuus enim omnino resurget, quoniam mors ipsa nihil aliud est, quam somnus aliquis diuturnus.

QUÆSTIO CLXIX [Coisl. CXC VIII, Taur. CLXXXVIII].

Quare, relicta visione, Isaïas de cælo et terra disserat?

Die visionem quam vidit: ille autem: «Audite, cæli, et auribus percipe, terra, quoniam Dominus locutus est.» Alia annuntias et alia dicis? Incipiendo dicis: «Visio super Judam et Jerusalem,» et, relicta narratione tua, cælum et terram alloqueris.

²¹ Rom. v, 10.

NOTÆ.

(25) Codex, male, μνησθῆς.

(26) Vide I Cor. xv, 18, 20, 21, et II Thess. iv, 13, 14, 15. Utrouque in loco verbum κοιμᾶσθαι.

Relictis hominibus, cum creaturis irrationalibus conversaris? quia irrationalibus facti sunt irrationaliores qui ratione gaudent, et non propter illud solummodo, sed et quia Moyses, cum in eo esset ut illos ad terram promissam deduceret, futura prævidens, dicit : «Audite, cœli, et loquar, attende, terra, verbis oris mei²⁵. — Adjuvo vos, dicit Moyses, per cœlum et terram, quod si ingressi fueritis in terram promissam et dereliqueritis Dominum Deum, in omnes nationes dispergemini²⁶. » Venit! ergo Isaias; jamjam minæ actu complendæ erant. Moysen mortuum, nec illos qui tunc audierant eum vocare non potest; reliquum est ut creaturas quas et in testimonium vocavit Moyses vocet. Attamen ille Aaron, multosque alios in testimonium vocare poterat, sed propterea dicam ego non vocari illos quod morituri erant, nec testes superfuturi, et quia ad injustitiam inclinabat Israel. Itaque superstites creaturas in testimonium voco. Sic et Isaias facit, non tantum propter exposita, sed et quia Judæos allocutus, et illos non audientes inveniens, ad creaturas sese convertit et illas in testimonium secum assumit. Audite, cœli, vos enim manna attulistis. Auribus percipe, terra, tu enim coturnicem dedisti; audite, cœli, quæ enim sunt supra naturam illis ministrastis. Sursum eodem modo ac stabiliti fuistis, permansistis, et formam circuli non aversati estis. Auribus percipe, terra, tu enim deorsum et cibum illis, nulla illorum sollicitudine ministrasti. Propterea alius propheta²⁷, regem furemtem videns, idola colentem, Deum injuriis persequentem, aliosque in peccato lapsos, ad nullum illorum sermonem facit, sed conversus : Audi, inquit, altare, audi me. Quare ergo lapidem alloquatur? Ita sane, inquit, quia rex insensibilior est lapide. Audi, altare, hæc dicit Dominus : et statim ruptum est altare et effractum est et effluxit victima; homo autem non audivit; sed tendit rex manus ut prophetam raperet. Deus autem quid facit? Manum illius aridam fecit. Non in principio manum illius facit aridam, ut lapidis sensibilitate sapientior evaderet. Volebat enim illum, nulla punitione adhibita, sapientiorem fieri. Sed quia lapis effractus est et tu ad meliorem sensum non rediisti, contra te justa ira me convertam.

QUÆSTIO CLXX. [Coisl. CXCIX, Taur.
CLXXXIX.]

Quæ est parabola de filio, paternas facultates sibi vindicante, et in longe dissitam terram proficiscente²⁸?

Α πους καὶ τοὺς ἀλόγοις στοιχείοις προσδιαλέγη; Ναί φησὶν· ἐπειδὴ τῶν ἀλόγων ἀλογώτεροι γεγονάσιν οἱ λογικοί. Καὶ οὐ διὰ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ διότι μέλλων ὁ Μωϋσῆς εἰσάγειν αὐτοὺς εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας καὶ προορῶν τὰ μέλλοντα ἔσεσθαι, οὕτω πῶς φησὶν· « Ἀκουε, οὐρανέ, καὶ λαλήσω· προσεχέτω γῆ ῥήματι ἐκ στόματός μου. — Διαμαρτύρομαι ὑμῖν, φησὶν, Ἰουδαῖοι, τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, ὁ Μωϋσῆς· ὅτι ἐν εἰσέλθῃ εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας καὶ ἐγκαταλίπητε Κύριον τὸν Θεὸν, διασκεδασθήσεσθε εἰς πάντα τὰ ἔθνη. » Ἦλθε τοίνυν Ἡσαΐας· ἐμελλεν ἡ ἀπειλὴ περατοῦσθαι· οὐκ ἔδύνατο καλεῖν Μωϋσέα τὸν ἥδη τεθνηκότα, οὐδὲ τοὺς τότε ἀκηκοτάς· λοιπὸν τὰ στοιχεῖα καλεῖ ἅπερ διαμαρτυρούμενος αὐτοῖς· ἐκάλει καὶ ὁ Μωϋσῆς· καίτοι γε ἐκείνος καὶ τὸν Β Ἀαρὼν ἔδύνατο καλεῖν εἰς μαρτυρίαν καὶ πολλοὺς ἄλλους. Ἀλλὰ διὰ τοῦτο, φαίην ἂν, οὐκ ἐκάλεσα τοὺς, ἐπειδὴ περ ἐμελλόν ἐκείνοι τελευτῶν καὶ μὴ παρῆναι μάρτυρας· ἐπειδὴν εἰς παρανομίαν ἐξέκλινεν ὁ Ἰσραὴλ· διὸ τὰ μένοντα στοιχεῖα εἰς μαρτυρίαν καλῶ. Οὕτω καὶ Ἡσαΐας ποιεῖ οὐ διὰ τὰ εἰρημένα μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπειδὴ διαλεχθεὶς τοῖς Ἰουδαίοις εὖρε μὴ ἀκούοντας αὐτοῦ, ἐπὶ τὰ στοιχεῖα στρέφεται, καὶ μάρτυρας παραλαμβάνει αὐτοῦ· « Ἀκουε, οὐρανέ· » σὺ γὰρ τὸ μάννα ἤνεγκας. « Ἐνωτίζου, γῆ· » σὺ γὰρ τὴν ὀρυγομήτρην ἔδωκας. « Ἀκουε, οὐρανέ· » τὰ γὰρ ὑπὲρ φύσιν αὐτοῖς ἐχορήγησας· ἄνω καθ' ὃν τρόπον ἐστερεώθης ἔμενες, καὶ μίμησιν οὐχ ὑπερέιδες ἄλωνος· « Ἐνωτίζου, γῆ· » σὺ γὰρ κάτω ἦς, καὶ τράπεζαν αὐτοῖς παρετίθεις αὐτοσχέδιον. Διὰ τοῦτο καὶ ἕτερος προφήτης ὥρων βασιλέα μαινόμενον, τὰ εἰδωλα λατρευόμενα, τὸν Θεὸν ὕβριζόμενον, τοὺς ἄλλους ἐπιτηκότα, πρὸς οὐδένα τούτων ποιεῖται τὸν λόγον, ἀλλ' ἀποστραφεὶς, « Ἀκουσον, φησὶν, θυσιαστήριον, ἀκουσόν μου. Τί οὖν λίθῳ διαλέγη; Ναί, φησὶν, ἐπειδὴ λίθου ἀναισθητότερος ὁ βασιλεὺς. » Ἀκουσον, θυσιαστήριον· τάδε λέγει Κύριος· καὶ εὐθέως ἐσχίσθη τὸ θυσιαστήριον καὶ ἐρράγη καὶ ἐξέχεε τὴν θυσίαν· ὁ δὲ ἄνθρωπος οὐκ ἤκουσεν· ἀλλ' ἐκτείνει τὴν χεῖρα ὁ βασιλεὺς τὸν προφήτην ἀρπάξαι βουλόμενος, ὁ δὲ Θεὸς τί ποιεῖ; ἐξήρανε αὐτοῦ τὴν χεῖρα· οὐ ξηραίνει δὲ ἐξ ἀρχῆς αὐτοῦ τὴν χεῖρα, ἵνα τῷ τοῦ λίθου πάθει σωφρονέστερος γένῃται· ἐβούλετο γὰρ αὐτὸν ἄνευ τῆς εἰς αὐτὸν κολάσεως σωφρονισθῆναι· ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ ὁ Δ λίθος ἐσχίσθη καὶ σὺ οὐ διαρθρώθης, ἐπὶ σὲ τὴν δικαίαν ὀργὴν ἐπιστρέφω.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΟ'.

Τίς ἡ παραβολὴ τοῦ τὴν πατρικὴν οὐσίαν λαβόντος, καὶ εἰς χώραν ἀποδημήσαντος μακρὰν;

Editorum a Wolfio trigesima (l. c. p. 814, 815. Galland. p. 751, 752, n. 46)

Illa eo pertinet, quod justorum cohors domi-

«Οτι τὸ τάγμα τῶν δικαίων οὐ βούλεται εἰς ἐαυ-

²⁵ Deut. xxxii, 4. ²⁶ Deut. xxx, 4. ²⁷ III Reg. xiii, 4. ²⁸ Luc. xv, 15.

τὸν ἀρπάσαι τὴν ἐξουσίαν τῶν κτισμάτων, ἀλλ' ὑπὸ τὴν τοῦ Σωτῆρος πρόνοιαν θέλει καίσθαι τὰ τῆς οικονομίας· διὸ καὶ ἡ παραβολὴ τὸν νεώτερον εἰσαίγει, λαβόντα τὴν πατρικὴν οὐσίαν, εἰς χώραν ἀποδημῆσαι μακρὰν· τὸ δὲ μήκος οὐ σταδίοις διετείνεται, ἀλλὰ τρόποις ἐξετοπίζεται. Καὶ γὰρ ὁ ἁμαρτάνων μακρὰν γίνεται Θεοῦ, οὐ τόπω, ἀλλὰ τρόπῳ. Λαβὼν δὲ τὴν οὐσίαν τὴν πατρικὴν ἀπώλεσεν αὐτὴν, ἀσώτως ζῶν. Ἐλαβεν ἥλιον εἰς ἀπόλαυσιν, καὶ τὸ δῶρον ὡς Θεὸν προσεκύνησεν· ἔλαβεν πηγὰς εἰς τρυφὴν, καὶ τὸ δῶρον ἐθεοποίησεν· ἠγνόησε τὸν χαρισάμενον, καὶ τὸ χάρισμα ὑπερεδόξασεν ἢ αὐτῇ κτίσις· ἀλλ' οὐ πᾶσιν ὁμοίως ὀρωμένη πατρικὴ ἡ οὐσία· ἀλλ' ὁ μὲν καλῶς αὐτῇ, ὁ δὲ κακῶς ἀπεχρήσατο, τὰγμα τοῦτο κακείνῳ, εἰ καὶ διάφορον· ὁ εὐσεβὴς τὸ κάλλος ὁρᾷ τοῦ οὐρανοῦ καὶ ἀπὸ τοῦ κάλλους τὸν δημιουργὸν ἀνυμνεῖ. «Ὁφομαι γὰρ, φησὶ, τοὺς οὐρανοὺς ἔργα τῶν δακτύλων σου.» Εἶδεν ὁ ἀσεβὴς, καὶ πρὸς μὲν τὸν κτίστην τὴν διάνοιαν οὐ διεβίβασεν· ἐναπομείνας τῷ κάλλει τοῦ οὐρανοῦ Θεὸν ἐφαντάσθη τὸ δημιουργημά· ὁ εὐσεβὴς οὐχ ὑδρίζει τὴν κτίσιν, ἀλλὰ τῷ Δεσπότῃ τὴν προσκύνησιν ταμιεύεται· τιμᾷ τὴν κτίσιν (27), ἀλλ' ὁ μὲν δουλοῦν· οὐκ ἀφαιρῶν δὲ τὸ σέβας τοῦ κτίσαντος περιάπτει τῷ κτίσματι· ἐπαίνει τὸ φιλοτέχνημα, ἀλλ' οὐχ ἡ τὴν τοῦ τεχνίτου δόξαν εἰς ἐκεῖνο περιστήσιν· ὁ δὲ δυσσεβὴς οὐ κακῶς μὲν εἶδεν (28), κακῶς δὲ προσεκύνησεν, καὶ πᾶσαν τὴν τάξιν ἀνέτρεψεν· οὐκ ὁρᾷ τὰ πολλὰ καὶ τὴν ἱεράτητα τοῦ δημιουργοῦ, καὶ ὅτι σκωλὶν. Διὸ καὶ ὁ Σωτὴρ φησιν· «Ἰδοὺ δέδωκα ὑμῖν ἐξουσίαν πατεῖν ἐπάνω ὅρων καὶ σκορπίων (29), καὶ ἵνα μὴ τὰ ἔρποντα ὑπολάβῃς ἐπὶ γαγεν· καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ· ὁρᾷ τὸν καὶ ὅτι ὁ διάβολος· οὐχ ὡς βίβρα κακίας, ὡς φασιν οἱ Μανιχαῖοι, ἀλλ' ὡς κατάρχων τῶν δαιμονίων, καὶ ἀρχηγὸς αὐτοῖς τῆς ἐκπτώσεως γεγονώς.

non ut radix malitiae, ut Manichei aiunt, sed ut talis, qui daemonibus dominetur, lapsusque auctor illis exstiterit.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΟΑ.

QUESTIO CLXXI [Coisl. CC, Taur. CXCI].

Edita a Montacutio (ep. 50 ad Gregor. p. 88, 90). In Matthæum, 1, 23

Ἐκ παλαιῶν ἀνωθεν ἡ σύλληψις ἀσπορος· κύησις ἀφρατος· ὡδίνες ἀλόγευτοι· σφραγὶς τῆς παρθενίας· ἡ τῶν ὡδίνων διάλυσις (ὁ γὰρ τόκος ἀφθορος· καὶ ἡ τεκοῦσα παρθένος καὶ μετὰ γέννησιν)· Θεὸς ἐν σαρκὶ τὸ τιμωμένον· χορὸς ἀγγέλων ἄσμα τὸ θαῦμα ποιούμενοι· ἐνθα τοσούτων καὶ τηλικούτων συνδρομῇ, πῶς ἂν τι διαωσισητήσῃς, καὶ πάντα

Salutatio de sursum; conceptio sine semine; parturitio inexplicabilis; partus sine obstetrice; virginitatis sigillum; dolorum absentia (nam et sine corruptione fuit generatio, et quæ peperit, post partum virgo permansit); quod nascebatur, Deus erat in carne, angelorum chorus admirationem tantum suum faciebant; ubi talium concursus, et

¹⁰ Philipp. viii, 4. ¹¹ Luc. x, 1 9.

NOTE.

(27) ἀλλὰ -- τὴν κτίσιν in altero male omitta Colbertino debeo.

(28) Cod. κακῶς μὲν εἶδεν, οὐ, pro quo sensus nostrum illud postulat, nisi τὸ, οὐ prorsus expunge-

re malis.

(29) Interim non video, quomodo hæc auc pertineant.

tantorum fuit, quomodo quis ambigere posset, A
haud intelligo, licet ipsi proposita fuerit summa
impietas, an Virgo virgo manserit usque in finem.
Quod si quidam fundamentum sibi blasphemiae
struxerint illud: « Et non cognovit eam, donec
pepererat Filium suum primogenitum, » intelligant,
illi quod immaculatum oraculorum veritas id
volebat constitutum dare, quod opinionem, natu-
ram, apprehensionem transgreditur omnem, nempe
sine viri consortio conceptionem et nativitatem; id
vero prætermisit, tanquam consecrarium, mente
animoque concipiendum, quod deinceps fuit. Certe
illam quæ in partu permansit virgo, per reliquum
vitæ cursum perstitisse virginem, neque novum
erat, nec paradoxum, potius id quod necessario e
præmissis consequeretur. Sed et os Judæorum
blasphemum obturare volebat, qui de fornicatione
natum sine semine conceptum tradebant. Obviam
igitur ivit eorum impiæ sententiæ, dum manifestat
et deprædicat intactam fuisse viro, quæ Filium
pepererat. Illud præterea intelligere debent, quod
nec vocum earum vim voluerunt percipere, e quibus
divina oracula constant; alioqui diffiteri non pos-
sunt Donec interdum per antidiastolen temporis
secuturi usurpari, interdum adhiberi ad rerum exi-
miarum et divinarum declarationem: ut in præ-
senti, non quidem ad distinguendum aliquod aliud
tempus, sed e contra potius ad intimandum spa-
tium immensurabile. Exempla præsto sunt: « Con-
sorrexit etenim in diebus ejus justitia, et abun-
dantia pacis, quo ad usque perduratura fuit luna²⁰. »
Sed et scriptum est dixisse Patrem Filio: « Consi-
de a dextris mihi, usque dum ponam inimicos scabel-
lum pedum tuorum²¹. » Et ad discipulos ait Sal-
vator: « Ecce, ego cum vobismet sum, usque ad
mundi consummationem²². » Liqueat autem quod
in istis illud donec, non aliquid temporis inter-
stitium aut terminum subinfert, sed vox illa, ex-
cellentiam rerum divinarum subindicat, et mentes
legentium animosque ad cogitandum transmittit
extensionem quamdam indefinitam. Sed nec ista
tantum significat donec, verum et tertiam animad-
vertere est intelligentiam, qua quidem nihil magni
excessus indicatur, tantummodo contrarium innui-
tur absolute antecedentis cujusdam donec: ut in
istis: « Non reversa est ad Noe columba, donec
exarefacta erat terra²³. » Et alibi dicitur: « Do-
nec consenueritis, ego Deus sum. » Et sexcenta hu-
juscemodi in promptu sunt, quæ vel valde affectat
surdos hos docere possunt, quod vox illa usurpari
solet pro continuo et in sæcula. Cum igitur docue-
rint audacissimi, quod post lunæ ablationem Christi
Dei nostri justitia in nihilum recessura sit, et pacis
ipsius abundantiam minuendam, vel in odium et
inimicitias disseminandam; aut quod cum subje-
cerit inimicos suos sub pedibus suis, de loco con-

A
κσεδῶν ἔθετο μελέτην, ὅτι μὴ οὐχὶ παρθένος, ἡ Παρθέ-
νος καὶ μέχρι τέλους διέμεινεν; Εἰ δὲ τὸ, « Οὐκ ἐγί-
νωσκεν αὐτὴν ἕως οὗ ἔτεκεν τὸν Ἰῶν αὐτῆς τὸν πρω-
τότοκον, » ὑπόθεσιν βλασφημίας ἑαυτοῖς τινες ἀν εὐρί-
σκουσιν, ἴστωσαν, ὡς ἡ τῶν ἀχράντων Λογίων ἀλήθεια
τὸ μὲν παράδοξον καὶ ὑπερφυῖς καὶ ὑπὲρ κατάληψιν
ἡδουλήθη πραττῆσαι, ὅπερ ἐστὶ τόκος ἀνευ ἀνδρὸς;
ἐπιγνώσεως· τὸ δὲ μετὰ ταῦτα νοεῖν κατέλιπεν ὡς;
ἀκόλουθον. Τὸ γὰρ, τὴν ἐν τόκῳ παρθενεύουσαν, καὶ
τὸ λοιπὸν διὰ βίου παρθενεύειν, οὕτε καὶ νῦν ὅλως ἡ
παράδοξον, ἀλλὰ καὶ τοῖς προηγησαμένοις ἐξ ἀναγ-
καίου μᾶλλον ἐπόμενον. Ἄλλως· τε δὲ καὶ τῶν Του-
δαίων τῶς; ἐπιστομίζειν ἔργον τὸ βλάσφημον, οἱ ἐκ
τορνείας τὸν ἄσπορον τόκον διέσπυρον. Διὸ καὶ πρὸς
τὴν ἐκεῖνων ἰστοιὰν καχόνοϊαν, δι' ὧν τρανοὶ καὶ
ἀνακηρύττει τῆς τεκούσης τὸ ἀνέπαφον. Κάκεινο δὲ
συνιέτωσαν, ὅτι μὴδ' αὐτὰς τὰς λέξεις, ἐξ ὧν οἱ
θεοὶ χρησμοί, συνιέναι ἡδουλήθησαν· ἡ γὰρ ἀν τὸ,
ἕως, κατέμαθεν· ἐνίστε μὲν πρὸς ἀντιδιαστολὴν τοῦ
ἑφεξῆς χρόνον παραλαμβανόμενον, ἐνίστε δ' οὖν
ἐπὶ δηλώσει μεγάλων μὲν ἔργων καὶ θεοπραπειῶν·
καθάπερ καὶ νῦν, οὐ μὴν πρὸς ἀντιδιαστολὴν ἐτέρου
χρόνου τινός, ἀλλὰ καὶ τούναντίον, εἰς ὑποδήλωσιν
ἀπεράντου διαστήματος· καὶ ἀνὰ χεῖρα τὰ παραδεί-
γματα· Ἐναντελεῖ γὰρ ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ δικαιο-
σύνη καὶ πλήθος εἰρήνης, ἕως οὗ ἀνταναιρεθῇ ἡ
σελήνη· καὶ, « Κάθου ἐκ δεξιῶν μου » (ἀνάγρα-
πτὸς ἐστὶν ὁ Πατὴρ λέγων τῷ Ἰῳ)· ἕως ἀν θῶ
τοὺς ἐχθροὺς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου· καὶ,
Ἰδοὺ, ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι (πάλιν ὁ Σωτὴρ τοῖς
μαθηταῖς φησὶν) ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος.
C
Καὶ δὴλον, ὡς ἐνταῦθα τὸ, ἕως, οὐ χρονικὴν τι μεθ-
όριον καὶ πέρασ παρειαγάγει, μέγεθος δὲ θεῶν πρα-
γμάτων ἡ λέξις συμπαράδηλουσα εἰς ἀπεριόριστον
παράτασιν τὸν νοῦν τῶν ἐντυγχανόντων ἀναπέμπει.
Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ τρίτον ἐστὶν ἰδεῖν αὐτοῦ ση-
ματιόμενον, δι' οὗ μέγα μὲν καὶ ὑπερῶγον οὐδὲν
ὑποδηλοῦται, ἀπλῶς δὲ τὸ ἐναντίον τοῦ προτέρου
ἕως, διασημαίνεται· ὡς τὸ, « Οὐκ ἀνέστρεψε πρὸς
τὸν Νῶε ἡ περιτερὰ, ἕως τοῦ καταξηρανθῆναι τὴν
γῆν· » καὶ, « ἕως ἀν καταγερᾶσθε (ἀλλαχοῦ φη-
σιν), ἐγὼ εἰμι ὁ Θεός· » καὶ ἄλλα μυρία, δι' ὧν εὐ-
δηλον καὶ τοῖς λίαν ἐθελοκωφοῦσι καθίσταται, ὡς
ἀντὶ τοῦ Διηρηκῶς, καὶ Εἰς τὸν αἰῶνα, ἡ λέξις
D
παραλαμβάνεται. Ὅταν οὖν δείξωσιν οἱ πάντα θρα-
σιεῖς, μετὰ τὴν τῆς σελήνης ἀνταναιρεσιν, τὴν τοῦ
Χριστοῦ καὶ Θεοῦ ἡμῶν δικαιοσύνην εἰς τὸ μὴ ὄν
καταδύουσαν, καὶ τὸ πλήθος αὐτοῦ τῆς εἰρήνης
ἐκμειούμενον, καὶ εἰς ἔχθραν διαχεόμενον· καὶ μετὰ
γε τὸ ὑποτεθῆναι τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ ὑπὸ τοὺς πόδας
αὐτοῦ, τῆς ἐκ δεξιῶν καθέδρας τοῦ Πατρὸς παρὰ-
κινούμενον τρέποιο (τόδε τὸ βλάσφημον εἰς τὰς τῶν
ἀναισχυντούντων κεφαλὰς)· εἰτα δὲ καὶ μετὰ τὴν
συντέλειαν τοῦ αἰῶνος, ὅτε μᾶλλον αὐτοῖς ἡ οἰκείω-
σις, τῶν μαθητῶν ἀφιστάμενον· καὶ ἐπειδ' ἀν κατα-
γερᾶσιν οἱ τότε ἀνθρωποι, μηκέτι ὄντα τὸν Θεόν

²⁰ Psal. lxxi, 7. ²¹ Psal. cix, 1. ²² Matth. xxviii, 20. ²³ Gen. viii, 7.

εἰ βούλει δὲ καὶ τὴν περιστέρην μετὰ τὸ ξηρανθῆ-
ναι τὴν γῆν πρὸς τὸν Νῶε ἀναστρέψασαν· τότε δια-
πορεύτωσαν, καὶ εἰ μετὰ τὸν ἄρρητον καὶ παρθένιον
τόκον, ἀνδρὸς ἐμιλίαν ἡ Παρθένος ἐμελέτησεν. Εἰ
δὲ μὴ κατ' ἐπιστολὴν ἔγραψον, πλείους ἂν, Θεοῦ
διδόντος, τὰς ἀποδείξεις σοι παρεθέμεθα· ἀλλ' ἱκανὰ
καὶ ταῦτα οἷς μὴ μετὰ τῆς ἀγνοίας καὶ ἡ διάνοια
προσαπώλετο. Τὰ δ' ἄλλα, ψυχῇ καὶ σώματι ἐρ-
ῶσο.

Virgo cogitaverit. Quod si non epistolam scriberem, plures adhuc, cum bono Deo, tibi repræsen-
tarem demonstrationes. Sed istæ sufficient satis iis omnibus, qui non una cum ignorantia, et mentis
sue fecerunt jacturam. Cætera. Valeas animo et corpore.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΟΒ.

B QUÆSTIO CLXXII. [Coisl. CCI. Taur. CXCH.]

Περὶ προνοίας.

De Providentia.

Edita a Montacutio (ep. 31 ad Taras. p. 90-91, et rursum a Maio, Nov. Coll. t. I, p. 174-178).

α'. Εἰ μὲν τῶν ἀδικούντων, καὶ ὅλων ἀμαρτα-
νόντων, κατὰ χεῖρας εἴχε φθάνουσιν τὴν δίκην, ἀλλὰ
καὶ πάντες οἱ τῆς ἀρετῆς ἐργάται, τὸν βίον ἐτρίβον ἐν
ταλαιπωρίᾳ, οὐκ ἂν σοι λίαν ἀτόπως ὁ περὶ προ-
νοίας λόγος ἐχώλευνεν. Ἐπεὶ δὲ πολλοὶ καὶ τῶν τὴν
κακίαν μετιόντων, παρ' αὐτὰς τὰς πράξεις ὥρθη-
σαν τὰς δίκας δεδωκότες, καὶ τῶν ἀρετῇ ρυθμιζομέ-
νων εὐπαθοῦντές εἰσιν ἐγνωσμένοι, πῶς οὐκ ἀνόητος
ἡ κατὰ τῆς προνοίας ἐπίνοια; Εἰ δ' ὅτι μὴ πάντες
ἐνταῦθα κομίζονται τὰ ἐπίχειρα, τοῦτο σε κατ' αὐ-
τῆς ἀνερεθίζει, ἴσθι ὡς δι' ὧν ἔγνως αὐτῇ μάχεσθαι,
μᾶλλον αὐτῆς ἀνακηρύττεις¹, μετὰ τῆς σοφίας, τὸ
ἀμαχον· εἰ γὰρ πάντες ἐν τῇ νῦν αἰῶνι, οἱ μὲν τὰς
εὐθύνας εἰσεπράττοντο τῶν ἡμαρτημένων², οἱ δὲ,
ἐφ' οἷς εἶλοντο τὰ ἀμείνω, δόξης καὶ τιμῆς ἀπῆλθον
καὶ εὐδαιμονίας, μάτην τε ἂν τὸ ἐκείθεν χριτήριον
συνειστήκει (ὅπερ ἐστὶ τῆς ἀνωτάτω Θεοῦ σοφίας
καὶ κηδεμονίας), καὶ βίαιον ἄλλως³ καὶ ἀκούσιον ἡ
τοῦ κακοῦ φυγὴ ἀπεδείκνυτο· δεδοικόντων, ὡς εἰκὸς,
τῶν πλημμελεῖν ἐγνωκότων, τὴν παραυτίκα τιμω-
ρίαν· καὶ οὐχὶ γνώμης ἀγαθῆς αἰρέσει, θειλῆ δὲ
μᾶλλον ἀπὸ τῆς κακίας διασπωμένων. Ἀλλὰ γε ὅτι
καὶ μισθαρνία καὶ οὐκ ἀρετῆς⁴, τῆς ἀρετῆς ἐτύγ-
χανεν ἂν ἡ ἐργασία· καὶ οὐκέτι διάκρισις τῶν σπου-
δαίων καὶ τῶν φαύλων ἐγεγόνει· οὐδὲ τίσι μὲν, ἵνα
τῆς ἐκείθεν τύχῃσι βασιλείας, καὶ ἵνα Δεσποτικὰς
συντηρήσωσιν ἐντολάς, ἡ ἀρετῆς πρᾶξις, καὶ ἡ ταύ-
της χρήσις ἐξ ἑρώτος θεοῦ, τίσι δὲ ἵνα τὸν παρόντα
βίον ἐν ἀπολαύσει διανύσωσι καὶ εὐδαιμονίᾳ.

nec a quibusdam, ut regnum cælorum consequantur, aut ut divina mandata custodiant, virtutis
actus, ejusdemque frequens usus ex amore Dei, proficiscerentur, quidam autem in eum finem id
agerent, ut præsentis vitæ cursum suaviter transmittant, et beate.

β'. Ἄλλως τε καὶ τὸ πάντων καλλίστον, τοὺς ἀγῶνας
λέγω ἐφ' οἷς οἱ δίκαιοι μάλιστα στεγάζονται, ἀνα-

I. Si nemo prorsus improborum, et peccatis pe-
nitens deditorum vindictam præ manibus præsen-
tem haberent, sed virtutis operadores, universim
omnes, vitam transigerent per miseras, haud ab-
surde tibi videretur de providentia, ratio manca
atque mutila; sed cum plurimi eorum, qui se ne-
quitiis dederunt, in ipso improbitatis actu, poenas
dedisse cognoscantur, et qui secundum virtutis
tenorem semet confirmarunt, prospere vixisse intel-
ligantur, omnino necesse est ut stultum sit obloqui
Providentiæ. Quod si illud te contra eam stimulat,
quia non indifferenter omnes hac in vita percipiant
merita sua, scias oportet, te per id quo contra de-
pugnare illam reris, vel maxime ejusdem vim irre-
sistibilem et sapientiam celebrare. Certe, si omnes
per præsentem vitam, vel rationem reddere de pec-
catis cogentur, vel eo quod meliorem partem
fuerint amplexi, gloriam, honorem, beatitudinem
hic assequerentur, omnino frustra futurum aliquod
judicium exspectaretur (quod tamen a suprema
sapientia et cura divina ordinatur); sed insuper
violentum quid et coactitium videretur, a malo
abstinuisse; si horrerent delinquentes e vestigio
semper sequens et adhærens supplicium; quo pacto
fieret, ut non de electione melioris sententiæ, sed
metu potius, et timiditate, a malo deterrentur:
accedit quod virtutis operatio, non ex aliquo vir-
tutis respectu, sed mercedis intuitu susciperetur;
nulla bonorum a malis distinctio statueretur: sed

2. Ulterius autem id quod longe pulcherrimum
est, nimirum certamina, propter quæ adita justi

VARIAE LECTIONES.

¹ Maius ἀνακηρύττειας. ² M. ἀμαρτημάτων. ³ ἄλλως deest in Maio. ⁴ M. μισθαρνία καὶ οὐκ ἀρετῇ.

coronantur, tollerentur, si nemo prorsus hujus vitæ miseris et calamitatibus conficiatur. Nec hæc tantum dixero, sed adjiciam id quod nulla de prioribus demonstrationibus est invalidius, esset hoc a Deo qui supplicium auget, et vehementius in delinquentes ira excandesceret. Quod utrumque alienum est a divina bonitate; velle enim coronas auferre, et pœnam machinari acerbissimam, eamque sine alleviamento, longissime recedit a bono moderato-
ris animo; fieri enim non potest, quin supplicium contra peccantes inexorable sit statutum, et illi solidum mera vindemiatio præparata, cum in tantum ebulliat beneficentia, ut liceat iis qui honestius vixerint et præsentis vitæ felicitate, et futuris bonis perfrui. Qui vero non ita comparantur, locum pœnarum subit præmiorum ablatio. Quocirca quod
B non omnes viri probi ad voluntatem res hic affluentes habent; nec improbi omnes miseris involvantur, summam circa humanum genus Dei amorem enuntiat præcurationemque. Ideo hic puniuntur quidam boni, ut coronis deinceps redimantur, ut magis ad amoris Dei admirationem excitentur, cum vel per tribulationes appareat et efflorescat. Si autem et illud tibi arridet, quod divinus Paulus habet, adjiciam; sit hinc ut ne nimis efferantur ipsi, nec multo quibusdam videantur augustiores, quam quod oculis usurpantur.

5. Tu mihi etiam et illud cogita, si placet, quod cum summis et quidem defæcatissimis virtutis voluptatibus perfusi quasi luxuriant, par et æquum fuerit, ut potio velut constringens, et constipans iis propinaretur, hoc est ut subeant afflictiones; præterea, eo quod divina gratia multo magis per ipsorum infirmitates elucescit, et habetur admirationi. Quin ulterius ad consummatam nequitie pudentiam et depressionem, cum qui certaminum suorum et tentationum sudoribus diffuunt, nihil de virtutis tenoris remiserint, nec molliæ fracti fuerint, quominus inirent collectationem: sed nec indiscriminatum omnes et tentationes transmittantur, ne qui sunt infirmiores, cogitationibus conturbentur de providentia; improborum etiam aliqui, qui nimirum tam enormiter non deliquerunt, ideo plectuntur, ut purgentur ipsorum sordes; aliqui autem ad extensionem magis acerbam rationis reddendæ olim eorum quæ in vita patrarant impie, quo etiam sine insipientiores persentiscere queant, quantum odio est improbitas Deo. Non omnes porro, ne liberi arbitrii studium et industria, frustra fuisse adhibitum vincatur; ut potestatis quæ adest puritas, et impermissio, simul cum utilitate manifestetur, quæ resultat ab divinæ legis observatione; de qua quidem observatione judicium oportet omnes et singulos subire in futuro sæculo. Rursus, cum quiete et felicitate multi viri justi ideo vivunt, ut

A ρουτός ἐστι τὸ μὴ εἶναι τούτων βουλευσθαι τοῖς παρ-
οῦσι πόνοις ἐνταλαιπωρεῖσθαι. Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ,
δ τῶν εἰρημένων οὐδενὸς εἰς ἀπόδειξιν ἀσθενέστερον,
αὐξοντός ἐστι τὴν τιμωρίαν καὶ ὑπερρογίζομένου
κατὰ τῶν ἀμαρτανόντων. Ὡν ἐκάτερον ἀλλότριον
τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας. Τό τε γὰρ στεφάνους
ἀφαιρεῖν, καὶ τὸ πικροτάτην καὶ ἄκρατον μηχανά-
σθαι τιμωρίαν, πόρῳ καθέστηκε τῆς ἀγαθουδοῦς
ἐπιστάσεως, πῶς δ' οὐκ ἂν εἴη τοῖς ἀμαρτάνουσιν
σφόδρα καὶ ἀπαραιτήτως, καὶ ὅλον τρυγίας ἄκρατος
ἢ τιμωρία τρόπον τινὰ παρεσκευασμένη, ὅταν ἐπὶ
τοσούτων μὲν ὑπέρβουσις ἢ τῆς εὐεργεσίας, ὥστε
ἐξὸν ἀμεινον βιοῦντας, καὶ τῆς ἐντεῦθεν εὐπαθείας,
καὶ τῶν ἐκεῖθεν ἀγαθῶν ἀπολαύειν, τοῖς δὲ οὐδ' οὐ-
τως, ἀντὶ τῶν χειρόνων, αἰρέσεις ἐπείσει τῶν κρει-
τόνων; Ὡστε τὸ, μὴ πάντας τοὺς σπουδαίους ἐνταυ-
θα τὸν βίον ἔχειν ἐν εὐροῖᾳ, μὴδὲ τοὺς φαύλους ἀπαν-
τα; ἐν ταλαιπωρίᾳ, τῆς ἄκρας ἐστὶ περὶ τὸ ἀνθρώ-
πινον φιλανθρωπίας τε καὶ κηδεμονίας. Κολάζονται
τοῖνυν ἐνταυθα τινες τῶν μὲν σπουδαίων, ἐπὶ τῇ τῶν
στεφάνων ἀπολήψει, καὶ ἵνα μάλλον αὐτοῖς ὁ θεὸς
ἔρωι θαυμαστός, ἢ ἥλιος κἂν ταῖς θλίψεσιν ἂν
ἀκμάζων ἐπιδεικνύοιτο. Εἰ βούλει δὲ καὶ ἵνα μὴ, ὡς
ὁ θεὸς Παῦλος φησιν, ὑπεραίρωνται, μὴδὲ γε μείζους,
ὑπὲρ ὃ ὁρῶνται. παρ' ἐνόις νομίζονται.

γ'. Σὺ δὲ μοι σύνες, εἰ ρουεῖ, καὶ διδοῖ μεγάλας καὶ
καθαράς ἡδοναῖς ταῖς κατ' ἀρετὴν ἐντροφῶσι καὶ δια-
χέονται; δίκαιοι ἂν εἴεν, ὥσπερ στυφονεῖ τινι καὶ
C συνάγοντι φαρμάκῳ προσομιλεῖν [καὶ] ταῖς θλίψεσι.
καὶ οἱ ἢ τοῦ Θεοῦ χάρις διὰ τῆς ἀσθενείας αὐτῶν
πλέον ἐκλάμπει καὶ θαυμάζεται. Ἀλλὰ καὶ εἰς τε-
λειαν αἰσχύνην τοῦ πονηροῦ καὶ κατὰπτωσιν, οἱ καὶ
τοῖς τῶν πειρασμῶν ἰδρῶσι περισταζόμενοι, οὐτε
τὸν τῆς ἀρετῆς τόνον ἔλυσαν, οὐδ' εἰς τὴν κατ' αὐ-
τοῦ πάλιν καταμαχικήσαν. Οὐ πάντες δὲ τῆς
πειρασμοῖς παραδίδονται, ἵνα μὴ τοῖς ἀσθενέστεροις,
κατὰ τῆς προνοίας, οἱ λογισμοὶ συνταράσσονται.
κολάζονται δὲ καὶ τῶν φαύλων οἱ μὲν ἐπὶ καθάρσει
μολυσμάτων, ὅσοις μετριώτερόν τι διημάρτηται. οἱ
δὲ, εἰς παράστασιν ὁ τοῦ πικροτέρου αὐτοῖς πάντως
ἀποκεῖσθαι τῶν βεβιωμένων ἐκεῖθεν τὴν εἰσπραξίν,
καὶ ἵνα καὶ τοῖς ἀνόητοις τῆς τοῦ Θεοῦ μισοπονη-
ρίας συναίσθησις γένηται. Οὐ πάντες δὲ, ἵνα μὴ μά-
την τοῦ αὐτεξουσίου ἀπαλεγχθῇ τὸ φιλότιμον· καὶ ἵνα
καθαρὸν ἐξουσία; καὶ ἀμύνησιν συναποδεχθῇ τῆς
τῶν ἐντολῶν νομοθεσίας τὸ ἐὶς ὠφέλιμον· καὶ διότι
μένει τὸ κοινὸν ἐκεῖθεν καὶ πάντων χρητῆριον. Πο-
λλοὶ δὲ πάλιν ἐν εὐπαθείᾳ διάγουσι τῶν μὲν δικαίων,
παράκλησις καὶ παραψυχὴ καὶ κοινὸν ἀγαθὸν τοῖς
πλησίον προκείμενοι, καὶ εἰς ἀβραβῶνα τῆς μελλού-
σης ἀπολαύσεως, καὶ ἵνα τὸν ἀλάθτητον πιστεύουσιν
ὀφθαλμὸν καὶ τὰ ἐνταυθα ἐποπτεύουσιν. Οὐ πάντες δὲ,
ἵνα μὴ προσκαίρω μισθῷ τῆς ἀρετῆς ἢ χάρις δόξῃ

VARIE LECTIONES.

γ Ἰσ. εἴη. * M. διαχέονται. * M. γρ. δίκαιοι. ὁ M. παράστασιν. * M. om. τό.

διαλύσθαι· καὶ ἵνα μὴ βαρυτάτῃ καὶ ἄκρατος τοῖς παρολισθοῦσι^δ, τρόπον τινὰ, παρεσκευασμένη εἴῃ ἡ τιμωρία, ὅτε δὴ παντελῶς εἰς ἀναπολόγητον αὐτοῖς περισταμένης τῆς ἁμαρτίας. Τί γάρ, ἐξὸν ὁ κἀνταῦθα κάκειθεν, ἐν εὐπαθείᾳ διάγειν; οὐ δέ, μετὰ τῆς ἐκατέρωθεν ποινῆς, τῶν κρείττωνων ἡλλάξω τὰ χεῖρονα· μηδὲ ὑπερβολὴ χρηστότητος, ἡ τῶν εἰσπράξεων ὑπερβολὴ μεμηχανημένη, νομίζοιτο.

rabilem, ac si nulla restaret de peccatis adhibenda apologia; quorsum vero, et hic, et in futuro sæculo liceret ad voluntatem vivere? Tu quidem post pœnam utrolibet constitutam, pro melioribus pejora permutasti; nec bonitatis superabundantia, exigendæ rationis comparata superabundantiæ, hyperbole reputetur.

δ'. Ὡσαύτως δὲ καὶ τῶν ἀδίκων πολλοῖς τὰ παρόντα κατὰ ῥοὴν φέρεται, ἵνα εἴ τι καλοκάγαθίας ἔχνης αὐτοῖς διεπράχθῃ, ἐντεῦθεν ὥς τὴν ἀντιμισθίαν ἀπειληφόρες, ἐξασθενούσης τῆς πράξεως παρατείνεσθαι πρὸς τὴν ἐκεῖθεν μισθαποδοσίαν· εἰ δὲ καὶ ἵνα μὴ πρόσφατις τῆς κακουργίας τὴν ταιλαιπωρίαν προβάλλωται. Οὐκ εἰς πάντας δὲ αὐτῶν τὰ τῆς εὐθείας διαδιβάζεται, ἵνα μὴ ἡ τῆς κακίας τρίτος, ἐπὶ πλέον ἀνευρυνόμενη, πολλοὺς ἐλκύσῃ πρὸς βάρβαρον· καὶ ἵνα μὴ πρὸς ἀναληγίστιαν ἔτι μάλλον οἱ φιλαμνημονες ἀποκλίνωσι, καὶ ἡ θεία ψῆφος τοῖς πολλοῖς εἰς χλεύην νομίζοιτο. Καὶ μυρία ἄλλα δι' ὧν τῆς προνοίας τὸ ἀγαθοῦργον τε καὶ σοφὸν καὶ ὑπὲρ ἀνθρωπίνην κρίσιν τε καὶ μεθοδίαν^ε καὶ ἐρευναν ἔστι θεάσασθαι. Τούτοις καὶ τοῖς τοιοῦτοις ἐμμελετῶν, καὶ τοὺς λογισμοὺς ἐγγυμναζόμενος, τῆς δοκούσης ἐν τοῖς παροῦσιν ἀνωμαλίας καὶ συγχύσεως αὐτὸν ἀναλάμβανε, καὶ τὰ περὶ ἡμᾶς πάθη, καὶ τῶν πειρασμῶν ἡ συνέχεια, μηδὲν σε κατὰ τῆς προνοίας ὀπλιζέτω. Εἴτε γάρ, ὡς ἡμεῖς εὐχόμεθα, δι' αὐτῶν τοῦ πλείστου ῥύπου καθαιρόμεθα, ἐντεῦθεν μάλλον τὸ ὑπερσοφον καὶ φιλάνθρωπον τῆς προνοίας λαμπρῶς διαφαίνεται· εἴτε, καθάπερ αὐτὸς νομίζεις, ἀθλόους καὶ ἀγῶνας ὑπερχόμεθα, μήτε τῶν ἐκεῖθεν ἡμᾶς στεφάνων φθονήσης καὶ τῆς προνοίας τὸ διὰ πάντων ἀγαθοῦργον καὶ μεγαλεῖον ἐκθειάζων μάλλον ἐπιγίνωσκε. Εἴη δὲ τὰ ἡμέτερα πάθη Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν περὶ ἡμᾶς σπλαγχνιζομένου, τῶν προειρημένων τὸ ἕτερον· ἀλλὰ μὴ βαρυτέρας τιμωρίας καὶ ἀπαρχλήτου προοίμιον.

præallegatarum concedant, non autem præcæmium, aut initium fiant gravioris cujusdam, et inconsolabilis supplicii.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΟΓ'.

Περὶ Τριάδος.

Edita a Montacutius (ep. 33 ad Joan. Chrysost. p. 94).

Ἡ τῆς Τριάδος σύγχυσις, ἀναίρεσιν τῶν προσώπων ποιεῖ· ἡ δὲ τῆ· οὐσίας διαίρεσις, ἀλλοτριῶσιν καὶ κατατομὴν ἐπινοεῖ τῆς Θεότητος· φεῦγε τὸν παρ' ἐκάτερα τῆς βασιλικῆς ὁδοῦ κλημνὸν, καὶ κατὰ τοὺς ἐκκλησιαστικούς ὁρους τε καὶ θεσμούς,

A consolationi, refrigerationi, et communi cuidam commodo inserviant vicinis suis, et in pignus futuræ oblectationis, ut oculus confirmetur aliter dispositum, ad recte quæ hic sunt perstringendum. Non omnes porro, ne gratia quæ virtuti debetur, persoluta fuisse putetur, accepta mercede temporali; atque ut ne supplicium illud gravissimum nec intermistum secundum mensuram quamdam videatur aberrantibus apparatus intolera-

4. Similiter et secundo cursu, multa in presenti feruntur impiis, ut si probitatis aliquid ab iis gesta vel vestigium apparuerit, illi in hac vita præmium accipiant, cum nimis sit imbecillus actus, ut pertingat ad futuram ibi retributionem: sed et ne miserias illi suas, ad prætendendas allegarent improbitates suas. Nequaquam vero cum singulis recte inceditur, ne vitiorum via diffusior facta, multos præcipitaret in barathrum; neve magis adhuc magister qui peccatis oblectantur, ad insensationem devierent, nec judicium Dei multorum ludibrio exponeretur; sunt et alia sexcenta, unde liceat providentiæ divinæ bene faciendi propositum, sapientiam; humanum judicium, omnem censuram, et investigationem, superantem intueri. Hisce tu et hujusemodi meditationes accomodando, et cogitationes tuas occupando, ab illius confusionis, et anomalie opinionibus quam in presentis vitæ rebus videre videris, te expeditum reddes; nec quæ nobis obvenere calamitates, aut continuatæ tentationes, contra providentiam, armis te instruant: sive enim, quod nobis in votis est, ab inde plures sordes abluamus, hoc modo summus divinæ sapientiæ et misericordiæ gradus per Providentiam collustratos ostenditur: sive, quod tute opinaris, luctus subimus et certamina; noli nobis coronas futuras invadere, Providentiæ autem per omnia permeantis, opera bona et illustria magis apud animum recognosce. Nostræ autem passionēs, per viscera misericordiæ Christi Dei nostri erga nos, in alteram rerum

QUÆSTIO CLXXIII [Coisl. CCH. Taur. CXGIII].

De Trinitate.

Trinitatem confundere, personas est tollere, substantiæ divisio Deitatis alienationem, et consectionem introducit: præcipitium utrumque fugio extra regiam viam constitutum, et juxta leges, scita, et determinationes ecclesiasticas, unicam substantiam

VARIÆ LECTIONES.

^δ M. παρολισθῆσαι. ^ε M. τί γάρ; ἐξόν. ^ι M. ἔτι. ^κ M. μεθοδίαν.

et Deitatem in tribus subsistentiis et personis venerare, et cole; et Christianam de Deo fidem, vel theologiam hisce comprehensam predicato.

QUÆSTIO CLXXIV [Coisl. CCIII, Taur. CXLIV].

Quomodo intelligendum sit quod de Job dicitur: *«Pereat dies in qua natus sum?»*

Edita a Malo (Nov. Coll. t. IX, 105, 106). — Exegetica In Job III, 3.

Job maledicit diei nativitatis suæ, ut inter plures causas eligam, quia mente multum agitabatur, ne forte in tantam culpam incidisset, ut tantam Dei iram contra illum excitasset, id est: in tantum a Dominicis mandatis recessi, ut mihi lateat magnitudo mali; in tantum autem longanimitatem et philanthropiam Dei provocavi, ut tantæ iræ subijci dignatus fuerim, et tali pœnæ submitti. Maledicitur dies ista, ita tamen ut ista maledictione non esset indignatio contra illa quæ passus erat, sed potius lamentationes et obsecrationes pro his quibus Deum offenderat. Quod et clare explicat Dominus, cum ad illum dicit: «Putas me non ita tecum egisse ut justus videreris,» e contra non sunt tibi peccatorum repetitio passionem quas habuisti subeundas, sed exercitium quidem virtutis, præmiorum et pulchriorum coronarum quam pro doloribus et plagis compensationem procurans. Itaque non ira impulsus, te tantis laboribus probavi; sed potius ut tua virtus fulgentior appareret, et contra communem nostræ naturæ hostem fortis et trophæis onustus omnibus videreris. Dici autem nativitatis male-licit et hoc non absolute, sed quia in illa die splendidis conviviis illos qui vel amicitia vel sanguine illi conjungebantur. Mos est enim splendide viventes sese spectaculorum et cantuum aliquorum jucunditate et deliciis delectare, per quæ et visus et auditus fascinantur. Regibus enim conantibus, conveniens erat talia in convivio induci. Propterea sane mente turbabatur ne ista Deo foissent odiosa, et iram illius contra se excitassent. Itaque maledicit nativitatis diei, id est, in quæ et vires et vigorem, et anima reflexionem in deliciis affluere sinebat, et vanis voluptatibus deliniri. Quod autem istam maledictionem exterius proferi, ne omnibus insensibilis tam terribilem calamitatem sufferre videatur, non est absurdum cogitare. Maledictionem enim proferi non contra aliquid vere existens, sed quod antea factum jam non existit, essetque forte maledictio ista magnitudinem passionis et dolorum sensationem manifestans, et maledicentem nullius culpæ reum demonstrans. Contra enim nihilum erat illi indignatio. Si quis autem dixerit eum Dominici decreti memorem illud dixisse, piam sententiam amplexus erit. Cujusnam vero decreti? Illius quo contra Evam promulgavit, cum illa Adamum participem culpæ reddidit. Tunc enim dicit, doloribus et ærumnis hominum partum et mortem subjiciens, ex quibus occurreret spes gaudii, tristi domans morositate. Ad istum ergo dolorem Job mentem attollens, non

A μίαν οὐσίαν καὶ θεότητα ἐν ὑποστάσει καὶ προσώποις τρισὶ λατρεύων καὶ προσκυνῶν, τὴν τῶν Χριστιανῶν θεολογίαν τοῦτοις συγκεφαλαιούμενος ἀνακρίπτει.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΟΔ'.

Πῶς δεῖ νοεῖν τὸ περὶ τὸν Ἰωβ εἰρημένον· «Καταραθὴν ἡ ἡμέρα ἐν ἣ ἐγεννήθην;»

Καταρᾶται τὴν ἡμέραν τῆς γενέσεως αὐτοῦ ὁ Ἰωβ τὰ τε ἄλλα καὶ οὐ τοσοῦτον ὅτι τοῖς λογισμοῖς ἐκυμαίνετο· μή ποτ' ἄρα εἴη ἐπὶ τοσοῦτον πλημμελείας ἐληλακώς ὡς τοσαύτην ὀργὴν Θεοῦ κινήσει κατ' αὐτοῦ· τούτεστιν, εἰς τοσοῦτον ἐξώκειλα τῶν Δεσποτικῶν ἐντολῶν ὥστε λαθεῖν μὲν ἐμὲ τὸ μέγεθος τοῦ κακοῦ, εἰς τοσοῦτον δὲ παροξύνει τὸ μακρόθυμον καὶ φιλόδυνον τοῦ Θεοῦ, ὥστε καὶ τοσαύτης ὀργῆς ἔνοχον ἐμὲ κριθῆναι καὶ τηλικαύτας ἀπαιτεῖσθαι δίκας. Ἐπικατάρατος ἡ ἡμέρα ἐκείνη ὥστε οὐκ ἀγανακτήσεως ἦν ὑπὲρ ὧν ἔπασχεν ἡ ἀρὰ, ἀλλὰ θρήνων καὶ ἐλεεινολογίας ὑπὲρ ὧν ἐδόκει λυπηῖσθαι τὸν Θεόν· καὶ τοῦτο περίττισι σαφῶς ἡ Δεσποτικὴ φωνὴ πρὸς αὐτὸν ἐν οἷς φησιν· «Οἶέ με ἄλλως σοι κεχρηματικῆναι ἢ ἵνα ἀναφανῆς δίκαιος;» ἀντὶ τοῦ, οὐκ ἔστι σοι τῶν ἡμαρτημένων ἀπαιτήσις τὰ πάθη ἐν ἧς ἐναθλεῖν παρεχωρήθης· ἀλλὰ γυμνασία μὲν τῆς ἀρετῆς· ἐπάθλων δὲ καὶ μειζόνων στεφάνων ἡ κατὰ τὰς ὁδύνας καὶ πληγὰς προξενούντα τὴν ἀμοιβήν. Οὐκοῦν οὐκ ὀργὴν ἐκχέων ὑπαχθῆναι σε συνεχώρησα ταῖς τοσαύταις ποιναῖς, ἀλλ' ἵνα μάλλον ἡ σὴ λαμπρότερον ἀναφανῇ ἀρετῇ, καὶ κατὰ τοῦ κοινοῦ τῆς φύσεως ἡμῶν ἐχθροῦ ἀριστεύων καὶ τροπαιοφορῶν πᾶσιν ἐπιδειχθῇς· καταρᾶται δὲ τῆς γενέσεως τὴν ἡμέραν οὐδὲ τοῦτο ἀπλῶς, ἀλλὰ ἐπειδὴ κατὰ ταύτην τὴν ἡμέραν λαμπραῖς ἐστίασεσιν ἐφιλοφρονεῖτο τοὺς ὀκειωμένους εἰς φιλίαν αὐτῶν καὶ ἄλλως προσγενεῖς· εἰκὸς δὲ τρυφῶντας καὶ τοῖς διὰ θεαμάτων τινῶν ἀκουσμάτων τέρψεται καὶ ἡδοναῖς ψυχαγωγεῖν ἑαυτοὺς, δι' ὧν τέρπεται μὲν ἀκοή, τέρπεται δὲ ὄψις· βασιλείων γὰρ συνεστωμένων, εἰκὸς ἦν καὶ τὰ τοιαῦτα συνεισάγεσθαι τῇ πανδαισίᾳ· διὰ τοῦτο ἄρα λογισμοὶ συνετάραττον αὐτὸν, μήποτε ταῦτα μισητὰ γεγονότα τῷ Θεῷ τὴν ὀργὴν ἐκίνησαν κατ' αὐτοῦ· διὰ τοῦτο τῆς γενέσεως τὴν ἡμέραν ἐπαρᾶται, τούτεστιν ἐν ἧ τὸν τόνον τῆς ψυχῆς καὶ τὸ συνεστραμμένον καὶ νεῦον πρὸς ἑαυτὸ εἰς τρυφὴν ἐδίδου διαβρεῖν, καὶ πρὸς τὰς ἐπιπολαίους ταύτας ὑπομειδιᾷ ἡδονάς· εἰ δὲ καὶ τὴν ἀρὰν διὰ χυλίων προῆγεν, ἵνα μὴ τοῖς πολλοῖς ἀναισθητῶς δόξῃ τὴν φοδερὰν ἐκείνην φέρειν συμφορὰν, οὐδὲν ἔστιν ἔννοεον ἀπεικός· φέρει γὰρ τὴν ἀρὰν οὐ κατὰ τινος ὑπεστηκόςτος πράγματος, ἀλλὰ μετὰ τὸ γενέσθαι μηδαιμῶς ὑπεστώτος· καὶ εἴη ἂν ἢ ἀρὰ καὶ τὸ μέγεθος τοῦ πάθους καὶ τὴν συναίσθησιν τῶν ἀλγυνῶν ἐπιθλῶν ποιουμένη· καὶ τὸν ἐπαρώμενον μηδεμιᾶς ἔνοχον πλημμελείας ἀποφαίνουσα· κατὰ γὰρ τῶν ἀνυπάρκτων ἦν αὐτῷ ἡ ἀγανακτήσις· εἰ δὲ τις αὐτὸν φῆσσει καὶ τῆς Δεσποτικῆς ἀποφάσεως ἀναμνησθέντα τοῦτο εἰπεῖν, οὐκ ἂν πόρρω θεωριλῶς γνώμης ἐνεχθεῖν· πῶς ἀποφάσεως; ἢ ἀφῆκε κατὰ τῆς Εὐας, ἡνίκα κοινωνῶν

ἐκείνη τῆς ἀπάτης ἐποιήσατο τὸν Ἀδὰμ· καὶ γὰρ Ἀ
τηνικαυτὰ φησιν ἐν λύπαις καὶ ὀδύναϊς τὸν ἀνθρώ-
πινον ὑποζευγνύων τόκον καὶ τὴν ἀράν· ἐξ ὧν προ-
έτρεχον ἐλπίδες χαρᾶς, σκυθρωπότητι κρατύων λυπηρᾶ· εἰς ταύτην οὖν τὴν λύπην ἀναφερῶν τὸν
νοῦν ὁ Ἰῶβ, μονονοῦχί τὴν ἀπόφασιν ἀποθαυμάζει καὶ ὑμνεῖ τὴν Δεσπότην, Ὅντως, λέγων, ἐπικατάρατος
ἡ ἡμέρα καθ' ἣν τὰς μητρικάς ὤδινας λύων ὁ ἄνθρωπος πρὸς τὰς τοῦ ἡλίου ἔρχεται αὐγὰς.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΟΕ΄.

Τί ἐστι τὸ, « Κατ' ἑμαυτοῦ ὥμοσα, λέγει
Κύριος; »

QUÆSTIO CLXXV. [Coisl. CCIV, Taur. CXC.]

Quid sit illud; « Per memetipsum juravi, dicit
Dominus? »

Edita a Maio (l. c. p. 106, 107). — Exegetica In Jerem. XLIX, 13.

« Κατ' ἑμαυτοῦ ὥμοσα, λέγει Κύριος; » καὶ ποῦ
λαβεῖν ἔστιν ὁμωμοκότα τὸν Θεὸν ἢ καθ' ἑαυτοῦ, ἢ
καθ' ἑτέρου τινός; Πῶς δ' ἂν Θεὸς ὁμωμῶκει, πάν-
τας ἀπείργων διὰ τῶν Εὐαγγελίων ἀπὸ παντὸς ἑαυ-
τοὺς φυλάττειν ὅρκου καὶ μὴ τῇ γλώττῃ χρῆσθαι
πρὸς ὑπηρεσίαν ἐνόρκου φωνῆς; Καὶ γὰρ κατὰ
πάντα σύμφωνος τῷ Πατρὶ ὁ Υἱός· καὶ ἅπερ λέγει,
ἐξ αὐτοῦ λαβὼν ἔχει· τί οὖν ἐστὶ τὸ, « Κατ' ἑμαυτοῦ
ὥμοσα, λέγει Κύριος; » ἀντὶ τοῦ, ὅς ἔστιν ἀνθρώ-
ποις ἡ τοῦ ὅρκου δύναμις βεβαιούσα τὸ ὑπισχνούμε-
νον, οὕτως ἐστὶ τῆς ἐμῆς ἐπαγγελίας τὸ ἀπαρά-
βατον· ὅρκου γὰρ πολλάκις προεληλυθότος, ἢ τὸ τῆς
γνώμης οὐ πάγιον εἰς ἐπιορκίαν τὸν ὅρκον διέλυσεν,
ἢ τὸ ρέον τῆς ὕλης καὶ τῶν ἐπιγείων πραγμάτων τὸ
ἄστατον καὶ τῆς γνώμης ἐρρωμένης τῶν ὥμοσμέ-
νων τὸ πέρας διέκοψεν· ἐπὶ δὲ τῆς ψυχῆς ὑποσχέ-
σεως τοῦ Θεοῦ, οὐδὲν ἔστι τοιοῦτον οὐδὲ ἄννοεῖν,
μήτι γε καὶ πιστεῖ λαβεῖν. Διὸ καὶ μηδένα παρα-
λαμβάνων ὅρκον ὁ Θεὸς ἐπὶ παντός ἔστιν ὅρκου τὸ
θεῖον ἐπάγγελμα δυνατότερον, ἐπάγειν εἴωθε τὸ,
« Κατ' ἑμαυτοῦ ὥμοσα; » μᾶλλον δὲ καὶ προτάττει τῶν
ἰδίων ὑποσχέσεων, εἴτε σκυθρωπότητος καὶ ποινῆς,
εἴτε χαρᾶς καὶ θυμῆδαις ὑπάρχουσι παρεκτικαί·
μάτην ἄρα οἱ τοῖς ὅρκοις ἐνασελγαίνοντες ἐπὶ τὸ
προκειμένον σχῆμα τοῦ λόγου καταφεύγουσιν· οὐδα-
μοῦ γὰρ οὕτε τοῖς ὅρκοις, οὕτε τοῖς ὀρκικοῖς ἐπιρρῆ-
μασι τὸ θεῖον ὥφθη χρῆσάμενον.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΟΓ΄.

Τί ἐστὶ, « Καὶ σοῦ δὲ αὐτῆς τὴν ψυχὴν διαλεύσε-
ται ῥομφαία; »

Edita a Maio (l. c. p. 107). — Exegetica In Luc. II, 35.

Τῆς παναγίας καὶ Ἀειπαρθένου Μαρίας τὴν ψυχὴν
ῥομφαία διήλθε κατ' αὐτὴν τὸ σωτήριον τοῦ Χριστοῦ
πάθος, οὐκ ἐπιδιστάζουσι λογισμοῖς βαλλομένης, ὅ-
τι ἀπιστίας βέλεσι τιτρωσκομένης, οὐκ ἐφ' οἷς
ἔχαιρε τὴν λύπην ἀλλασσομένης, ἀλλὰ τὰ μητρικά
σπλάγχνα διδούσης πρὸς τὴν ἐμφυτον συμπάθειαν,
ἀνασκοπιζομένου τοῦ Υἱοῦ, πράττειν τὰ οικεῖα.
Τί γὰρ μήτηρ οὐκ ἂν πάθοι βλέπουσα τὸν υἱὸν καὶ
μάλιστα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως πολιτευόμενον
κρίετον, τὰς τῶν κακοῦργων ὑπέχοντα δίκας;
Τοῦτο γέγονε τῇ παναχράντῳ Μητρὶ τοῦ Λόγου
πικρότερον καὶ δριμύτερον ῥομφαίας ἀπάσης τὸ
πάθος· εἰ γὰρ καὶ Θεὸν πολλὰς ὑποθέσεις εἶχεν
εἰδέναι τὸν Υἱὸν σεσαρκωμένον, ἀλλ' οὖν οὐκ ἐπὶ
πάντων ἔλκε τοὺς τῆς φύσεως νόμους· ἐνεδίδου δὲ
καὶ τῇ φύσει τοῖς οικείοις ἐνδὲ ἀπρέπειν ὅρδεις· διὸ

tantum decretum miratur, sed et Dominum laudat.
dicens: Maledicta dies in qua, materno sinu rupto,
homo ad solis splendorem venit.

« Per memetipsum juravi, a.cit Dominus; » quo
sensu Deum sive per semetipsum sive per alium
quemdam juravisse sumendum sit? Quomodo vero
Deus juret, cum in Evangelio cavere a juramento
jubeat et lingua uti ad auxiliandum juratoris voci
prohibeat? Etenim omnino concordant Pater et
Filius, et quod Filius dicit ex Patre audit. Quid
sit ergo illud: « Per memetipsum juravi, dicit Do-
minus? » hoc est, quemadmodum apud homines
virtus juramenti promissiones firmiores reddit, ita
et mea declaratio inviolabilis est. Sæpe autem
juramento præmisso, vel mentis imbecillitate in
perjurium juramentum mutatum fuit, vel materiæ
cursu et rerum terrenorum fragilitate, vel mentis
oblivione, finis juratis data fuit. De simplici autem
Dei promissione, nihil est quod cogitemus tale, nec
quod credamus. Itaque nullum Deus proferens jura-
mentum, cum divinum Verbum omni juramento
præstat, illud adjungere consuevit, per memetipsum
juravi; potius autem præponit suis promissis, sive
tristitiam et dolorem sive gaudium et jucunditatem
annuntiet. Frustra certe qui jurando Deo insultant
ad istum loquendi modum confugiunt. Nullibi
enim Deus, nec juramento nec aliquo istiusmodi
verbo usus videtur.

QUÆSTIO CLXXVI. [Coisl. CCV, Taur. CXCVI.]

Quid sit: « Et tuam ipsius animam pertransibit
gladius? »

Sanctissimæ et semper Virginis Mariæ animam
gladius pertransivit, in ipsa salutari Christi pas-
sione; non quod incertis cogitationibus jactaretur,
nec diffidentia telis vulneretur, nec prima gaudia
in dolorem verterentur, sed quod materna viscera
ad naturalem sympathiam, crucifixo Filio, sentien-
dam daret. Quid enim mater non patiatur videndo
filium, et præsertim melius ac naturæ humanæ
possibile est sese habentem, pessimorum judicio
subjectum. Illud fuit immaculatæ Verbi Matri
amarior et acerbior passio quam qualiscunque gla-
dius. Etiam si enim multas habuerit rationes illum
Filius esse Dei incarnatum dijudicandi, attamen
non in omnibus illi solutæ sunt leges naturæ; daba-
tur autem naturæ in suis finibus prodire, itaque
maternis oculis passionem spectacula præposita

videns, sicut a plaga gladii dividebatur, et amputabatur.

QUESTIO CLXXVII [Coisl. CCVI, Taur. CXCVI].

Quid sit : « Nolite murmurare in invicem ut non judicemini ? »

Edita a Mzio (l. c. p. 107, 108). — Exegetica In Jac., v, 9.

Quomodo possibile sit hominem contumeliis affectum, vel a propriis expulsum, vel percussum contra istorum auctores non murmurare? Etenim non ulcisci, nec repugnare, difficile quidem est, sed sapientiæ amatoribus et divina mandata fideliter observantibus possibile; non autem murmurare contra illos qui nobis injuriam faciunt, quomodo in natura fragili et mortali locus invenietur? illudne multo facilius est quam primum, cum ira impleri et ulcisci et omne detrimentum proclamare permittebatur? Hæc autem cum tanta sint, et forti animo opus sit ad sympathiam et antipathiam humanam contemnendas et demandas, quas quidem sæpe ad superbiam propensos vincere et superare scimus, quamvis aliunde multi sapientiæ amore et divino timore passionibus superiores fiant, quibus ergo passionibus adeo intolerabilibus si superior evadere potueris, nonne a fortiori murmuraciones, quæ sunt tam parvi momenti, nec ullam possunt utilitatem conferre vitabis? Aliunde qui murmurat, si vindictam quam ex alio repetere ardet, non cepit, ipse suo ardore et impetu et incursus violentia reddidit, si dicere fas est, etiam aliquid gravius, si quidem ultionis bonum exitum illius qui nocuit casum existimat. Si autem ingemiscit, vindictam autem sumere non vult, virili mente mulierum contemptibilem scenam ingreditur, ita ut oporteat sapere solum, et in seipsum converti, et scena finem habet, quod sapiens est et facilius, et si volueris etiam utile et salutare ex Dei et fratris nostri exhortatione oritur.

QUESTIO CLXXXIII

[Coisl. CCVII, Taur. CXCVIII.]

Quid sit : « Mæchi et mæchæ (adulteri et adulteræ) ? »

Edita a Maic (l. c. p. 108, 109). — Exegetica In Jac., iv, 4.

Nostram ad passiones peccaminosas propensionem Apostolus in duas species dividit. Etenim mæchus est ille qui non solum ab amore et societate Dei discedit, sed et qui ad conjunctam Christo vero sponso animam abducendam omnem curam confert, illamque sibi conjungendo ei mæchæ nomen imponit. A Deo enim apostatare et mæchum facit apostatam et mæcham quæ illius errores secuta est animam. Mæcha autem esset proprie loquendo illa quæ discessit a divinis operibus et mandatis, et ad mundi delicias inclinavit, sive aliquo illam decipiente, sive impellente inclinatione propria. Nupta enim Christo per baptismum, nuptialique et puro et immaculato toro inquinato, merito talis anima mæchæ modum agendi imitans,

A πάθος ὁρῶσα μητρικοῖς ὀφθαλμοῖς προκείμενον θέαμα κατὰ πληγὴν ῥομφαίας ἐτέμνετό τε καὶ κατεμερίζετο. »

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΟΖ.

Τί ἐστι, « Μὴ στενάζετε κατ' ἀλλήλων ἵνα μὴ κριθήτε; »

Καὶ πῶς ἐνι προπηλακίζομενον ἢ τῶν οἰκείων ἐλαυνόμενον ἢ τυπτόμενον μὴ κατὰ τῶν αἰτίων στενάζειν; μὴ ἀμύνεσθαι μὲν γὰρ μὴδ' ἀντεπεξίειναι, εἰ καὶ χαλεπὸν, ὅμως οὖν τοῖς γε φιλοσοφοῦσι καὶ ταῖς θεαῖς ἐντολαῖς ἡσφαλισμένοις ἔνεστι δυνατόν· τὸ δὲ μὴδὲ στενεῖν κατὰ τῶν ἡδίκηκόντων, πῶς ἂν εὐρήσει χώραν ἐν φύσει βροῦσῃ καὶ θνητῇ; Ἡ πολλὴ τοῦ προτέρου ῥῆσιν; ἢ γὰρ καὶ ἐξὸν θυμὸν ἐμπληῖσαι καὶ ἀντιλυπῆσαι καὶ τὴν ζημίαν πᾶσαν ἀνακαλέσασθαι; τούτων δὲ τληικουσὶν ὕτων καὶ σφόδρα γενναίας ψυχῆς δεομένων ὥστε παριδεῖν καὶ κρείττω προσπαθείας καὶ ἀντιπαθείας ἀνθρωπίνης γενέσθαι, ἃ δὴ πολλάκις καὶ τοὺς μεγαλοφρονεῖν σπουδὴν ποιουμένους, καταπαλαῖειν ἴσμεν καὶ περιγίνεσθαι, εἰ καὶ πολλοὺς ὁ τῆς φιλοσοφίας ἔρωσ καὶ ὁ θεῖος φόβος ἀνωτέρω τῶν εἰρημένων ἐποίησε παθῶν· εἰ οὖν τούτων τῶν ἀσχετῶν δυνατός ἐγένου κρατῆσαι παθῶν, πῶς οὐχὶ πολλῷ μᾶλλον καὶ τὸ στενάζειν ἐλάσεις ἀπὸ σοῦ, πρᾶγμα εὐτως· εὐτελὲς καὶ μὴδὲν κέρδος δυνάμενον παρασχεῖν; Ἄλλως τε δὲ ὁ στενάζων εἰ μὲν ἐφ' ᾧ τὴν δίκην λαβεῖν σπουδάζων οὐκ ἔλαθεν, οὗτος τῇ αὐτοῦ ῥύμῃ καὶ κρίσει καὶ τῷ τῆς ὁρμῆς ἀνταπιδόκων ἀκρατεῖ· εἰ θέμις δ' εἰπεῖν, καὶ βραύτερον· ὅς γε καὶ συμφορὰν ἡγεῖται τοῦ ἀντιλυπῆσαι τὴν λευπηκότητα ἐκπασεῖν· εἰ δὲ στενεῖ μὲν, οὐ βούλεται δ' ἄμυναν λαβεῖν, ἐν ἀνδρείῳ φρονήματι γυναικῶν ὀλιγωρίας ὑπέρχεται σκηνήν· ὥστε νῆψαι δεῖ μόνον καὶ εἰς ἐαυτὸν ἐπιστραφῆναι, καὶ ἡ σκηνὴ διαλείλυται· καὶ τὸ σφὸν ἄρα καὶ τὸ ῥάδιον, εἰ βούλει δὲ καὶ τὸ λυσαιτελοῦν καὶ σωτήριον, ἢ τοῦ ἀδελφοθέου βρούει παραίνεσις.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΟΗ.

Τί ἐστι, « Μοιχοὶ καὶ μοιχαλίδες; »

Τὴν πρὸς τὰ πάθη τῶν ἀμαρτημάτων ροπήν ὁ Ἀπόστολος εἰς δύο τέμνει διαφοράς· καὶ γὰρ μοιχὸς ἐστὶν ὁ μὴ μόνον ἑαυτὸν διαζεύξας τῆς θείας στοργῆς καὶ συναφείας, ἀλλὰ καὶ ὁ τὴν ἀρμοσθεῖσαν Χριστῷ τῷ ἀληθινῷ νομφίῳ ψυχὴν ἐκείθεν ἀποσπάσαι σπουδὴν συνεισαγαγὼν καὶ τῇ πρὸς ἑαυτὸν συναφείᾳ μοιχαλίδος αὐτὴν ἐγκλήματι περιβαλὼν· τὸ γὰρ ἀπὸ θεοῦ ἀποστάσιον, μοιχὸν τε ποιεῖ τὸν ἀποστήσαντα καὶ μοιχαλίδα τὴν ἐπακολουθήσασαν αὐτοῦ ταῖς ἀπάταις ψυχῇ· μοιχαλὶς δ' ἂν εἴη κυρίως, ἥτις διεζεύχθη μὲν τῶν θείων ἔργων καὶ προσταγμάτων καὶ πρὸς τὰς κοσμικὰς ἀπέκλινεν ἡδονάς, εἰτε τινὸς αὐτὴν ἐξαπατῶντος, εἰτε καὶ οἰκοθεν οἰστηλατουμένης· συναρμοσθεῖσα γὰρ αὕτη διὰ τοῦ βαπτίσματος τῷ Χριστῷ, καὶ τὰς νομφικὰς καὶ

ἀειπαρθένους καὶ ἀμάντους ἐνυδρίσασα παστάδας, εἰκότως ἡ τοιαύτη ψυχὴ μοιχαλίδος ὑποδουμένη πρᾶξιν καὶ κλήσιν ἔστι τῇ πράξει ἐναρμοζομένην ἀναδέχεσθαι· πολύτερον δὲ καὶ τὸ τοῦ μοιχοῦ καὶ τὸ τῆς μοιχαλίδος· ἂν τε γὰρ ἔρωτα χρημάτων προτιμήσῃ Χριστοῦ καὶ παρακαλῶν ἄλλους εἰς τὴν ὁμοίαν πρᾶξιν παρεπιχειρήσῃ, μοιχὰς ἔστι καὶ μοιχαλὶς ἡ πειθομένη· ἂν τε δόξαν τὴν ἐν τῷ βίῳ, ἂν τε ρεούσας ἄλλας ἡδονάς, ἂν τε τινος ἄλλης χρείας καὶ τέρψεως καταγοητευούσης τὸ αὐτεξούσιον τῆς ψυχῆς καὶ ὑποτατεύσης τῷ φρονήματι τῆς σαρκὸς, μοιχαλὶς ἔστιν ἡ τοιαύτη ἀθλία ψυχὴ, καὶ τῶν μοιχαλίδων αἷς ἐλέγχονται χρεωστὲί παρασχεῖν τὰς ποινάς· πολλὰ μὲν οὖν εἰσι μοιχαλίδες, καὶ ὀλίγον ἐλάττους μοιχοί· πράττει μὲν γὰρ ἂ μὴ δεῖ, πολλοὶς ἔστι δι' ἀπροσεξίαν ἐλέσθαι· ἐτέρους δὲ εἰς τὴν αὐτὴν ἀνερθεῖσιν πρᾶξιν καὶ εἰς παράκλησιν τῆς ἐκθέσεως μιμήσεως ἀγεῖν καὶ παράδειγμα τοῖς ἄλλοις μηδαμῶς ἐπερυθρίσῃ τὸ οἰκτεῖον ἀμάρτημα ποιεῖσθαι, οὐκ ἔστι τῶν πολλῶν, ἀλλὰ τῶν εἰς ἀκραν πώρωσιν ἐληλακότων· διὸ καὶ ὁ Ἀπόστολος φησὶ, «Μοιχοὶ καὶ μοιχαλίδες»· τὸ τῶν μοιχῶν ὡς ἐπὶ κακίᾳ τὸ πρωτεῖον ἐχόντων προτάττει τῶν μοιχαλίδων. Πᾶς γὰρ ἁμαρτία διδάσκαλος τῶν εἰς αὐτοὺς τὴν ἐπιγράφεται, καὶ οἷς αὐτὸς ὄλωλε, καὶ οἷς ἐτέροις ἐπεχείρησε συναπολλύουσι.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΘΘ'.

Τι δηλοῖ τὸ τοῦ Ἀποστόλου· Ὑποτάγητε πάσῃ ἀνθρωπίνῃ κτίσει διὰ τὸν Κύριον, ὡς ἐλεύθεροι;

Edita a Maio (l. c. p. 109, 111).—Exegetica In 1 Pet. II, 13-16.

Τοῦτο δὴ τὸ ρητὸν τοῖς ἀνωτέρω συνάπτεται· οὖν, ὡς ἐλεύθεροι, » τούτεστι, μὴ διὰ τὸν ἐπηρητημένον ὑμῖν ἀπὸ τῆς πολιτείας φόβον· οἱ γὰρ οὕτω ὑποτασσόμενοι τὴν τῶν δούλων τάξιν ὑπέρχονται· καὶ ὡς δούλοι· τὴν ὑποταγὴν ὑποδείκνυνται, φοβούμενοι μὲν τὰς δεσποτῶν πληγὰς, φοβούμενοι δὲ τὰς τῶν νόμων ἀπειλὰς καὶ τῷ δέει πρὸς τὴν ὑποταγὴν συνωθούμενοι. Ὁ δὲ διὰ τὸν Κύριον ὑποτασσόμενος, οἷον ὁ πειθαρχῶν ταῖς Δεσποτικαῖς ἐντολαῖς, ἐλεύθερος μὲν ἔστι παντὸς ἐπιγείου φόβου, ἐλεύθερος δὲ ὑποφίας ἐπισειούσης ποινάς· τῷ πόθῳ δὲ τῷ Δεσποτικῷ καὶ τῇ συντηρήσει τῶν ἐντολῶν ἐξυγενίζων ἑαυτοῦ τὴν ψυχὴν, καὶ οὕτως τῇ ἀνθρωπίνῃ ἐξουσίᾳ φέρων ἐκούσιον τὴν ὑποταγὴν. Ἄλλως τε δὲ ἐπεὶ περ ἅπαξ ἐξαγορασθέντας ἡμᾶς τῷ τιμίῳ αἵματι αὐτοῦ τῆς τῶν διαβόλων τυραννίδος ἐλευθέρους ἀπέφηνεν ὁ Χριστὸς· ἵνα μὴ τις λέγῃ· Εἰ γεγόναμεν ἐλεύθεροι, πῶς πάλιν ὑποτάττεται τοῖς ἐγκοσμίοις ἀρχαῖς ἡμᾶς; Ὡς ἐλεύθεροι, λέγω, φησὶν, ὑποτάγητε, τούτεστιν ἐκόντες ἀπὸ γνώμης, ἐκ προαιρέσεως· ὥσπερ γὰρ δούλων τὸ ἀκούσιον καὶ κατηναγκασμένον καὶ ἀπροαίρετον· οὕτως ἐλευθέρων τὸ ἐκούσιον, καὶ χωρὶς ἀνάγκης καὶ αὐτοπροαίρετον. Ὅταν οὖν ἐκόντες ὑποτασώμεθα τοῖς Δεσποτικοῖς νόμοις πειθόμενοι, τὴν ἐλευθερίαν μᾶλλον κρατύνομεν, καὶ ἀξιούς ἡμᾶς τῆς δωρεᾶς ταύτης παριστῶμεν καὶ ἐπιδεικνύμεθα. Οἷς γὰρ τὸν Δεσπότην τιμῶμεν, τοῖς αὐτοῦ νόμοις ἀγόμενοι περιχαρῶς,

A nomen factis consonans recipere debet. Si enim amorem divitiarum Christo prætuleris, et alios ad eundem agendi modum exhortationibus adducere tentaveris, mœcha et adultera est quæ fuerit allecta, si gloriam quæ est in vita, et caducas alias delinimentis et illecebris, animæ liberum arbitrium fascinaveris, et carnis desideris subjeceris, adultera est ista miserabilis anima, et adulteriorum quorum rea est poenas dare debet. Multæ sunt ergo mœchæ, et paulo minor est numerus mœchorum. Agere enim quæ non oportet, multis per negligentiam eligere facile est, externos autem ad eundem agendi modum attrahere et ad imitationem impietatis incitare, et aliis sua propria peccata in exemplum sine rubore præbere, non est multorum, sed eorum qui ad extremam cæcitatē impulsī sunt. Itaque Apostolus dicit «Mœchi et mœchæ.» Mœchos ut primum locum in malo habentis ante mœchas ponit. Omnis enim peccati instigator eorum qui in seipsis peccatum circumscribunt, duplicem accusationem incurrit, et quia ipse periit, et quia cæteros cum illo perdere tentavit.

ἁμαρτίαν περιγραφόντων, διπλοῦν αὐτῷ τὸ ἔγκλημα ἐπεχείρησε συναπολλύουσι.

QUÆSTIO CLXXIX. [Coisl. CCVIII, Taur. CXCLXI.]

Quid significat hoc Apostoli verbum: «Subiecti estote omni humanæ creaturæ, propter Dominum, ut liberi?»

Hæc verba cum supra dictis connectuntur. Subiecti estote omni creaturæ humanæ, propter Dominum, id est, non propter incussum vobis a gubernantibus timorem; qui enim ita submittuntur servorum personas agunt; et sicut servi obedientiam præbent, timentes dominorum plagas, timentes legum minas, et timore ad obedientiam impulsī. Qui autem propter Dominum subijcitur, id est, qui voluntarie Dominicis mandatis obedit, liber est ab omni terreno timore, liber est ab omni accusatione, liber est ab omni suspitione poenas attrahente. Amore autem Domini, et mandatorum impletionē animam magnificat, et ita potentie humanæ voluntariam obedientiam præbet. Aliunde autem cum semel nos redemptos per suum sanctum sanguinem a potestate diaboli liberos nos effecit Christus, ne quis dicat: Si liberi facti sumus, quare iterum obedias illis qui in hoc mundo nobis imperant; ut liberi, dico, inquit, obedite; id est, voluntarie ex conscientia, ex electione. Sicut enim servorum est involuntarium et necessarium et coactum, ita liberorum est voluntarium et liberum et electum. Cum ergo voluntarie legibus Dominicis obedimus ex persuasionē, libertatem magis corroboramus et huius doni dignos nos exhibemus et ostendimus. Cum enim regem honoramus, legibus illius ultro servientes, donum nos recepisse et liberalitatem mirari confitemur, hinc decus donatori inenarrabile adducimus. Ceterum nonne salutare est mentis consensu ordinari

in rebus politicis servare et quod justum est his qui præsunt dare? etenim profecto qui talia agunt, animas ab omni inordinatione et divisione liberas habent et sese libertatis a Deo nobis præsinit dignos exhibent; qui autem mente perversa, audacia mala et de tumultu gaudentes libertatem annuntiant, dissidentia bonum ordinem rumpentes, illi libertatis nomine malitiam et arrogantiam tegentes, servi sunt passionum irrationalium, servi tumultus et perturbationis, libertatis inimici et ideo illa indigni. θερρίαν ἐπιτημίζοντες, καὶ διὰ τοῦτο στάσει τὴν αὐθαδεῖαν τὴν ἐλευθερίαν προβαλλόμενοι, δοῦλοι μὲν ῥόδων, καὶ τῆς ἐλευθερίας κατήγοροι, καὶ διὰ τοῦτο ταύτης ἀνάξιοι.

Vult autem Apostolus, per istam exhortationem, nos in omnibus vitæ pactionibus, et in aliis quæ ad rem politicam pertinent, quandiu divinus amor vel fides non offenduntur, docibiles esse legibus præparare, et illis quibus commissa est legum auctoritas et gubernatio, indulgentes esse, nec illos qui præsunt despiciere, quamvis in oppositum veritatis reverentia illis mutata fuerit! quare? Propter unum quidem, ut illi qui ad impietatem discordant videntes nostram indulgentiam, et nostram in agendo honestatem et docilitatem, simul quidem visis nostris moribus et nostra vita erubescant, et nos non illis obedire in rebus religiosis, non superbiæ causa, nec mentis indocilis ostentatione putent, sed propter divini sermonis amorem, nec non potentiae virtutisque divinæ: simul etiam ut possint, per nostrum dulcem et convenientem agendi modum, si forte voluerint, aspicere ad ineffabilem religionis nostræ pulchritudinem et illius amore excitentur, diabolicum quidem et idololatriam furorem detestentur, societatem autem et amorem illius loco sponsæ Christi Ecclesiæ suscipiant. Ea est quidem prima causa apostolicæ sententiæ; si secundam autem volueris, ut qui fideles persequuntur et expellunt et flagitios efficiunt, cultum paganorum proflentes, non ad alias quasdam causas persecutiones referre habeant, nec ut dissidentes et agitantes in iudicium nos adducant, sed propter ipsammet religionem, et quia non potuimus adduci ad cultum divinum creaturis et materiæ reddendum. Quod et ipse explicavit dicens: Ut in quibus nos accusant quasi male sperantes, ex bonis operibus aspicientes glorificent Deum in die iudicii. Et iterum: Sic est voluntas Dei ut bene agentes refrenemus insipientium hominum stultitiam. Ad rebellionem te aliquis paganus vel Iudeus vocat? pacem indica. Verba ad rebellionem et incontinentiam excitantia profert? per obedientiam illi silentium impone. Superba et arrogantia profert? Dulcedine et humilitate mentis vanum loquendi studium refrena. Ordinem politicum destruentia? Nihil in istis cognoscere dicendo, hypocrisim in fama. Ita insipiens homo infrenari potest, sic Dei servus glorificatur; sic mundum vincit, etiamsi flagelletur, etiamsi torqueatur, etiamsi crucifigatur, qui contra peccatum honorabile sibi trophæum conservat. Qui-

ἀμολογοῦμεν τὸ δῶρον ὑποδέξασθαι καὶ τὴν φιλοτιμίαν θαυμάζειν· δι' ὧν τὸ σέβας τῷ δεωκῶτι προσάγομεν ἀπροφάσιστον· πῶς δὲ καὶ ἄλλως οὐ σωτήριον ἐκουσιότητι γνώμης τὴν ἐν πολιτείᾳ τάξιν διαφυλάττειν καὶ τὸ κατ' ἀξίαν νέμειν τοῖς ὑπερέχουσιν; καὶ γὰρ ὡς ἀληθῶς οἱ τοιοῦτοι ἐλευθέρως τε φέρουσιν ἐκ πάσης ἀτάξιας καὶ στάσεως τὰς ψυχὰς, καὶ τῆς θεοῦ δεδομένης ἡμῖν ἐλευθερίας ἀξιοὶ πᾶσιν ἐπιδείκνυνται· οἱ δὲ γνώμῃ μὲν μοχθηρᾷ, τόλμῃ δὲ πονηρᾷ καὶ ταραχαῖς χαιρούσῃ τὴν ἐλευθερίαν λύνοντες, οὗτοι προκάλυμμα πονηρίας καὶ εἰσιν ἀλογίστων παθῶν, δοῦλοι δὲ ταραχῆς καὶ θο-

Βούλεται δὲ ἡμᾶς διὰ ταύτης τῆς παραινέσεως ὁ Ἀπόστολος ἐν πᾶσι τοῖς κατὰ τὸν βίον συναλλαγμασι καὶ τοῖς ἄλλοις πολιτεύμασιν, ὅσα μὴ τὴν θείαν ἀγάπην καὶ πίστιν ἐπιλυμαίνονται, πειθηνίους εἶναι τοῖς νόμοις παρασχευάζειν· καὶ οἷς ἡ τῶν νόμων κατεπιστεύθη κυριότης καὶ πρόνοια, εὐγνώμονας τε εἶναι καὶ μὴ ὑπερρᾶν τοὺς ὑπερέχοντας, καὶ εἰς τούναντίον αὐτοῖς τῆς ἀληθείας τὸ σέβας ἀποδιακρίνεται. Διὰ τὶ; Ἐν μὲν ἵνα καὶ αὐτοὶ πρὸς τὴν ἀσέβειαν οἱ διαφρονούντες ὀρώντες ἡμῶν τὴν εὐγνωμοσύνην καὶ τὸ τῶν τρόπων εὐγενὲς καὶ πειθηνίον, ἅμα μὲν ἡμῶν ὑπερθυρίῳσι τῇ πολιτείᾳ καὶ τοῖς ἡθεσιν· ἅμα δὲ τὸ μὴ πείθεσθαι αὐτοῖς κατὰ τὸ σέβας, μὴ αὐθαδεῖας ἔργον νομίζωσι, μηδὲ γνώμης ἀτεράμηνος ἐπιτήδευμα, ἀλλ' ἔρωτος ὕπερ λόγον θεοῦ καὶ θείας δυνάμεως καὶ ἐνεργείας· ἅμα δὲ ὡς ἂν δυνήθειεν διὰ τῆς ἡμέρου καὶ ἐπεικούς ἡμῶν πολιτείας, εἴπερ ἄρα βουλευθεῖεν ἀναθελῆναι πρὸς τὸ τοῦ σεβασματος ἡμῶν ἄρραστον κάλλος, καὶ τῷ ἐκείθεν ἔρωτι πετρωθέντες, βδελύζωνται μὲν τὸν δαιμονιώδη καὶ εἰδωλικὸν οἶστον, τὴν συνάφειαν δὲ καὶ τὸν πόθον ἀνταλλάξωνται τῆς νύμφης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας· ἀλλ' αἰτία μὲν αὕτη πρώτη τῆς ἀποστολικῆς νοθεσίας. Εἰ βούλει δὲ καὶ δευτέραν, ἵνα διώκοντες καὶ ἐλαύνοντες καὶ τιμωρούμενοι τοὺς πιστοὺς οἱ τὰ Ἑλλήνων τιμῶντες, μὴ εἰς ἄλλας τινὰς αἰτίας τὸν διωγμὸν ἔχωσιν ἀναφέρειν· μηδ' ὡς στασιώδεις καὶ ταραχοποιούς ὑπάγωσι δίκαις, ἀλλὰ δι' αὐτὴν τὴν εὐσέβειαν· καὶ τὸ μὴ ἀνασχέσθαι τὸ θεῖον σέβας εἰς τὴν ὕλην καὶ τὰ κτίσματα κατὰγειν.

Τοῦτο δὲ καὶ αὐτὸς ἐδήλωσεν εἰπὼν Ἰνα ἐν ᾧ καταλαῶσιν ἡμῶν ὡς κακοποιῶν ἐκ τῶν καλῶν ἔργων ἐποπτεύσαντες δοξάσωσι τὸν θεὸν ἐν ἡμέρᾳ ἐπισκοπῆς· καὶ πάλιν Οὕτως ἐστὶ τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ, ἀγαθοποιούντας φιμοῦν τὴν τῶν ἀφρόνων ἀνθρώπων ἀγνωσίαν. Στάσιν τις τῶν Ἑλληνιστῶν ἢ καὶ Ἰουδαίος ἐπικαλεῖ σοι; Τὸ εἰρηνικὸν ἐπίδειξον. Ἀνήκοον διαβάλλει καὶ ἀπειθεῖ; Διὰ τῆς ὑποταγῆς ἐπιστόμισον· ἀλαζόνα καὶ αὐθάδῃ; Τῷ ταπεινῷ καὶ ἡμέρῳ τοῦ φρονήματος τὴν γλωσσαιάν διέλεγχον· τάξιν πολιτικὴν διαλύοντα; Διὰ τοῦ μηδὲν ἐν τοιούτοις ἀγνωμονεῖν, τὴν συκοφαντίαν στήλτευσον· οὕτως ἄφρων ἀνὴρ δύναται φιμοῦσθαι· οὕτως θεοῦ δοξάζεται δοῦλος. Οὕτως νικᾷ τὸν κόσμον, καὶ μαστίγεται, καὶ στρεβλῶται, καὶ ἀνασκοπιέζεται, ὃ τὸ κατὰ τῆς ἀμαρτίας τρόποιον ἀνδρίστον συνδιασώζων

ἐαυτῷ. Ὁ κατὰ ταῦτα πολιτευόμενος· τὰ προστά-
γματα, ἐλεύθερα φέρει καθαρώς καὶ τὰ ἔργα
καὶ τοὺς λόγους καὶ πρό γε τούτων αὐτὴν τὴν
ψυχὴν.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΠΠ.

Περὶ θεολογίας ζητήματα· τῷ αὐτῷ.

Edita a Basnagio (Canis. Antiq. lect. I. II, p. u, pag. 423-425). — Dogmatica de cognitione Dei.

Ἀρρήτον μὲν τὸ θεῖον ὥσπερ καὶ ἀληπτον, θεὸς
μηδ' ἔστιν μηδ' ἐπινολαίς ψιλᾷ· προῤφρεστικῶτα τινὰ
λαβεῖν. Δι' ὧν ὁ λόγος· προϊὼν τὴν γνῶσιν καὶ κατὰ-
ληψιν τοῦ μακαρίου ἐκείνου καὶ ἀφθέγκτου παρά-
σχοι θεάματος. Ἀρρήτον δὲ καὶ ἀληπτον ὅν, ἀπὸ τῶν
ὀστέρων ὁμῶς ἀπὸ τίνος τῆς ἐκείθεν εἰ καὶ ἀμυδρὰς
ἀπαυγῆς ἐν αὐτοῖς κατιούσης, καὶ δι' αὐτῶν ἡμῖν
τὴν διάνοιαν ἐνατενίζειν πρὸς τὸ ἀμήχανον ἐκεῖνο
κάλλος παρασκευαζούσης, δυνατόν· ἔστι τινὰς θεο-
πρεπεῖς φαντασίας εἰσδέεσθαι. Καθ' ὅν γὰρ τρόπον
οἱ ὥφω παχεῖ περιεχυμένῳ ἐγκαθήμενοι βραχεῖαν
τινα τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων καὶ ἀμυδρὰν λαμπρότητα
παραδέχονται, οὕτως οἱ τῷ σαρκίῳ περιεβλημένοι
ἐκ τῆς ἀπαυγῆς ἐκείνης τοῦ νοητοῦ ἡλίου εἰς ἐνοειάν
τινα καὶ φαντασίαν θεοπρεπῆ ὥσπερ ἀπὸ τίνος κα-
τοπτρικοῦ μηχανήματος τοῦ τε πόθου καὶ τῆς συζη-
τήσεως σκιαφανεῖς ἀκτῖνες· ἔλκοντες ἀνάγεσθαι δύ-
νυνται.

Ὅν μὲν οὖν διασώζει λόγον ὁ ἥλιος ἐν τοῖς αἰσθη-
τοῖς, τοιαύτην ἂν περὶ τοῦ θεοῦ δύναται τις ἐν-
νοιαν ὡς ἐξ εἰκόνης ἐν τοῖς νοητοῖς δοῦναι καὶ
λαβεῖν.

Ἄλλὰ γὰρ καὶ ἐξ ἀποφάσεως τῶν ὄντων ἀπάν-
των εἰς θεωρίαν ἀναγόμεθα τῆς ἐξηρημένης τῶν
ὄντων οὐσίας τε καὶ θεότητος. Ὁ γὰρ μηδὲν ἔστι
τῶν πάντων, κρεῖττον δὲ τοῦ παντός, τοῦτ' ἂν εἴη
θεός, ὃς προήγαγεν τε ἐκ μὴ ὄντων εἰς τὸ εἶναι τὸ
πᾶν, καὶ τῆς τῶν προηγμένων διαμονῆς καὶ ἐναρ-
μονίου κινήσεως τὴν πρόνοιαν ἔχει.

Καὶ πρό γε τούτων, ὅτι ἔστι θεός, κοινῇ πᾶσιν
ἐγκατέσπαρται ταῖς ἀνθρωπίναις διανοαῖς, τῆς ἐκεί-
θεν αὐγῆς ὡς δι' ἐμφάσεων διανιστώσης ἡμῶν τὸν
νοῦν, καὶ φωταγωγοῦσης εἰ καὶ μὴ πρὸς τὸ εἰδέναι
τί ποτ' ἔστι θεός, ἀλλ' οὖν γε μὴ ἀγνοεῖν ὅπερ ὅλως
ἔστιν.

Εἰ γὰρ πλῆθος, ἅπαντες τὴν τοῦ συνεχοῦς ὀνομα-
σίαν δεχόμενον, ἔκτε τῷ διωρισμένῳ περιγραφόμε-
νον, ὥσπερ εἰς ἀπειρον δύναται τέμνεσθαι καὶ σκε-
δάζεσθαι, οὕτω καὶ πρὸς τὴν φθορὰν ἀποφέρεσθαι.
Μετοχῇ πάντως ἐνός τίνος ἐξήρηται τοῦ μὴ ταῦτα
παθεῖν αὐτίκα τοῦ προσελθεῖν, ἀλλὰ μονῆς ἀπολαύειν

A cunque secundum ista mandata sese habuerit, li-
berum feret in puritate, et actiones et sermones,
et ante ista ipsam animam.

QUÆSTIO CLXXX. [Coisl. CCIX. Taur. CC.] (1)
De Theologia quæstiones. Eidem (Amphilochio).

Non (30) potest exprimi, sicut neque cognosci
Deus, quia neque notionibus tantum, quæpiam
quæ prius existerint, percipere possumus, ex qui-
bus ratio progressa illius beati spectaculi, quod
verbis exprimi non potest, cognitionem præbeat.
Ex iis tamen, quæ posteriora sunt, tanquam ex
quodam splendore tenui, a Deo in ipsis obscure
ostenso, qui facit, ut possit mens in illam immen-
sam pulchritudinem intueri, fieri potest, ut quas-
dam cogitationes Deum decentes recipiamus. Sicut
enim, qui sunt tenebris densis circumfusi, fulgo-
rem quemdam parvum et tenuem radiorum solis
admittunt, sic qui sunt conclusi in carne, ex illo
splendore solis intellectilis, tanquam a quodam
speculo (31), desiderii et inquisitionis radio um-
bratiles elicientes, ad notitiam quamdam et cogi-
tationem elevari possunt.

Quam igitur rationem sol in iis, quæ sub sen-
sum cadunt, habet, similem cognitionem Dei po-
test quis præbere, et accipere, tanquam ex imagine

C In iis, quæ sub intelligentiam cadunt.

Sed enim ex negatione etiam omnium, quæ sunt,
adducimur ad contemplationem substantiæ, extra
omnia positæ, et divinitatis; quod enim nihil est
eorum omnium quæ sunt, et (32) omni melius est;
hoc utique erit Deus, qui ex nihilo fecit omne,
et providentia sua, quæ facta sunt, conservat, et
ut apte et concinne moveantur, facit.

Et quod potissimum est, omnium hominum
mentibus communiter insitum est, Deum esse, et
illinc fulgor, tanquam per ostensiones quasdam
mentem excitat, et illuminat, tametsi non ut scia-
mus, quid tandem Deus est, tamen ut non ignore-
mus, esse quidem omnino.

Si enim (33) omnis similitudo sive nomen con-
tinui habeat, sive discreti, sicut in infinitum po-
test secari et dissipari, sic etiam ad fluxionem et
interitum deferri, omnino tamen participatione
unius cujusdam liberatur, ne ista patiat (34),
statim ut participatio unius prodit: quin potius

NOTÆ.

(30) Non potest exprimi, sicut neque cognoscit
Deus. Ἀρρήτον μὲν τὸ θεῖον ὥσπερ καὶ ἀληπτον. Id
est: « Non potest quidem verbis exprimi, sicut
neque cognosci Deus. »

(31) Desiderii et inquisitionis radio umbratiles
elicientes. Τοῦ τε πόθου καὶ συζητήσεως σκιαφανεῖς
ἀκτῖνες ἔλκοντες. Id est: « Desiderii et inquisi-
tionis radios umbratiles elicientes. »

(32) Et omni melius est . . . ex nihilo fecit omne.
Κρεῖττον δὲ τοῦ παντός . . . προήγαγεν ἐκ μὴ ὄντων

εἰς τὸ εἶναι τὸ πᾶν. Id est: « Et hoc universo
melius est . . . ex nihilo fecit universum, seu hanc
rerum universitatem. »

(1) Est dissertatio secunda apud Basnagium.

(33) Omnis similitudo. Πλῆθος ἅπαν. Id est:
« omnis multitudo. »

(34) Statim ut participatio unius prodit. Αὐτίκα
τοῦ προσελθεῖν. Id est: « Statim ut in rerum natu-
ram prodit. »

duratione, et conservatione fruatur: participationem dico unius, non unius proprie, quod est supra substantiam, quoniam participatione hujus neque secari neque dissipari possent, nec naturæ essent omnino fluxæ et mortalis; sed participationem unius dico, quod quidem, qui dixerit esse umbram tenuem unius proprie et supra substantiam, ad conjecturam iste prope accesserit, quæ nihil audax repræsentet, hujusmodi vero est unum apud nos, cujus, sicut dictum est, facta particeps multitudo secabilis quidem est et dissipabilis, et disjecta sit.

Idcirco ipsa multitudo, quæ natura sua terminatione et specie caret, propter illud unum definitur et specie afficitur. Quaternarius enim, et septenarius, et denarius, et tricenarius, veluti simulacra sunt, et fetus unius, quod apud nos est, quæ speciem inducunt multitudini, et eam uniant et terminant, ac circumscribunt.

Similiter autem (35) si omne unitum non sibi ipsi unit, sed unitate unitum est, et ipsum igitur participatione unius saluum, et incolume servatur, unius scilicet non illius proprie, et supra substantiam, sed sicut ante dictum est, unius, quod illius umbra fruitor.

Præterea, si in iis, quæ sunt, licet reperire eum, qui dominatur, et eum qui est subjectus dominanti; et ipse qui dominatur; si subit ordinem ejus, qui subjectus est dominanti, scilicet non dominans; non proprie dominat, quia privatus dominatu subjectus est dominanti; quod si ita est, est etiam aliquis (36) dominatus superior supra collocatus, qui non cæpit ex quo qui dominatur, obscura similitudinis adumbratione suscepta, habitudinem et nominationem dominatus traxit.

Rursus aliter; sicut licet videre subjectum tantum alterius dominationi, et non dominantem, sic licet contemplari esse aliquem (37) principatum eximium, et cæteris omnibus antecellentem, qui non ceperit, qui eum decet, qui divinitate sua major est, quam ut mente et intelligentia comprehendi possit.

Si possumus in natura rerum reperire bonum, quin potius multa et varia bona (quod enim non fruitor aliquo bono, sed ad summum malitiæ evasit, nec omnino potest consistere; continuo enim dissiparetur et interiret, siquidem est interitus et dissipatio mali) liquet alia quidem magis, alia vero mi-

A καὶ συνοχή. Μετοχή δ' ἐνὸς τοῦ κυρίως καὶ ὑπερουσίαν ἐνός. Ἐπεὶ οὐδὲ τμητὰ καὶ σκεδαστά. Οὐδὲ βρούσης ἂν ὅλως εἴησαν καὶ φθειρομένης φύσεως, ἀλλ' ἐνὸς μετοχῇ, ὃ δὴ σκιάν τις ἀμυδρὰν εἰπὼν τοῦ κυρίως καὶ ὑπερουσίῳ ἐνός, ἐγγὺς ἂν εἰκασίας γένοιτο τῆς μηδὲν ἀνατυπούμενης τολημρόν. Τοιοῦτον δ' ἐστὶ τὸ παρ' ἡμῖν ἐν. Οὐ καὶ τὸ πλῆθος, ὡς περ εἴρηται, μέτοχον τμητὸν μὲν ἐστὶ καὶ σκεδαστὸν καὶ βευστὸν, οὕτω δὲ τῇ περιόδῳ συνδιεβρύχμεν ὡς περ οὐδὲ διατέμνηται.

fluxa, nondum tamen eo processit, ut fluxerit aut

Ταύτῃ τοι καὶ αὐτὸ τὸ πλῆθος ἀριστον ὄν, καὶ ἀνείδεον τῇ γε φύσει τῇ οἰκειᾷ δι' ἐκείνου τε περι-
ορίζεται καὶ εἰδοποιεῖται. Τετράς γὰρ καὶ ἐπτάς καὶ δεκάς, καὶ τριακάς τοῦ παρ' ἡμῖν ἐνός εἰσιν.
B Ὅσπερ ἰνδάλματα, προβολαὶ τὸ πλῆθος ἐνοποιούσαι καὶ εἰδοποιούσαι, καὶ περιορίζουσαι.

Ἐσαυτὼς δὲ, καὶ εἰς τὸ ἡνωμένον^b ἅπαν οὐχ ἑαυτὸ ἐνοῖ, ἀλλὰ τῇ ἐνότητι ἡνωταί. Καὶ αὐτὸ ἀρχὴ τῇ τοῦ ἐνός μετοχῇ τὸ ἡνωμένον ἔχει σωζόμενον. Ἐνός δὲ κἀνταῦθα οὐ τοῦ κυρίως καὶ ὑπερουσίῳ ἐνός· ἀλλ' ὡς περ εἴρηται τοῦ ἀπολαύοντος τῆς ἐκείθεν σκιάς.

Ἐτι δὲ ἐστὶ μὲν ἐν τοῖς οὐσι λαβεῖν τὸ ἀρχον καὶ τὸ ἀρχόμενον. Καὶ αὐτὸ δὲ τὸ ἀρχον τὴν τοῦ ἀρχομένου τάξιν ὑποδύμενον, ὃ ἅλον ἐστὶ τὸ ἀρχον, οὐκ ἂν εἴη κυρίως ἀρχον διὰ τοῦ ἀρχεσθαι καθαιρούμενον τῆς ἀρχῆς. Οὐδὲ τοῦτο ἐστὶ τις ὑπερανῃσιμένηⁱ καὶ ἀναρχος ἀρχή, ἐξ ἧς τὸ ἀρχον τὴν ἀμυδρὰν τοῦ εἰκάσματος δεξάμενον σκιάν, τὴν σχέσιν εἰλκυσε καὶ τὴν ὀνομασίαν τῆς ἀρχῆς.

Καὶ ἄλλως δὲ, ὡς περ ἐστὶ τελευταῖόν τι λαβεῖν ἀρχόμενον μόνον, οὐκ ἀρχον δὲ, οὕτως ἐστὶν ἀναθεωρεῖν ὡς ἐστὶ τις ὑπεράττη καὶ ἐξηρημένη τῶν ἄλλων ἀπάντων ἀναρχος ἀρχή, ἥτις ἂν ἐφαρμόζουσα εἴη τῇ ὑπὲρ νοῦν, καὶ ὑπὲρ ἐννοίαν πᾶσαν θεότητι καὶ θεαρχίᾳ.

Εἰ δὲ ἐστὶν ἐν τῇ τῶν ὄντων φύσει καὶ ἀγαθὸν εὐρεῖν, μᾶλλον δὲ πολλὰ καὶ ποικίλα τὰ ἀγαθὰ (ὃ γὰρ μὴ ἀπολαύει τινὸς ἀγαθότητος, ἀλλ' εἰς ἀκρατον ἔχει κακίας, οὐδ' ὕφεσθαι ὅλως δύναται· σκεδασθεῖη γὰρ ἂν αὐτίκα καὶ διαφθαρείη, εἴπερ ἡ φθορὰ καὶ ὁ σκεδασμὸς τοῦ κακοῦ), ὃ ἅλον ὡς ἐστὶ τὰ μὲν

VARIE LECTIONES.

^b Leg. ut Turrianus legebat εἰ τὸ ἡνωμένον. ⁱ Ἀν ὑπεράνω κειμένη, ut pag. seq. Heyschius tamen τὸ ἀνῃσιμένους exponit per τὸ, ἄνω σκίων.

NOTÆ.

(35) Si omne unitum non sibi unit. Εἰς [lego εἰ] τὸ ἡνωμένον ἅπαν οὐχ ἑαυτὸ ἐνοῖ. Id est: « Si omne unitum non se ipsum unit. » Turrianus forte legit ἑαυτῷ, at nostra lectio ἑαυτὸ videtur melior ob verbum activum ἐνοῖ.

(36) Dominatus superior qui non cæpit. Ὑπεράνω κειμένη καὶ ἀναρχος ἀρχή. Id est: « Superior dominatus et nulli dominatui subjectus. »

(37) Principatum cæteris antecellentem qui non cæperit. Ἐξηρημένη τῶν ἄλλων ἀναρχος ἀρχή. Id est: « Principatum cæteris antecellentem et nulli dominatui subjectum. »

Veritas nostræ interpretationis potest probari ex eo, quod hic loci statuit tria genera rerum existantium:

μᾶλλον τὰ δὲ ἤττον μετέχοντα τοῦ ἀγαθοῦ. Εἰ δὲ ἔστι τὰ μὲν μᾶλλον τὰ δὲ ἤττον μετέχοντα τοῦ ἀγαθοῦ, οὐκ ἀμφίβολον οὐδ' ἔτι ἀπὸ τῶν μετασχόντων κατὰ πρώτην, ἢ κατὰ δευτέραν, ἢ κατ' ἄλλην τινὰ τάξιν ἀγαθύνεται τὰ μεταλαμβάνοντα. Πάντα δ' ὁμοῦς ὑπεράνω κειμένης τινὸς ἀγαθότητος χορηγία καὶ ἀπολαύσει τὴν τοῦ ἀγαθοῦ ἐν ἑαυτοῖς χάριν φέρει. Εἰ δὲ τοῦτο, ἔστι τις ἀρα ὑπεράγαθος ἀγαθότης ἐξ ἧς τοῖς ἀγαθυνομένοις ἡ τοῦ ἀγαθύνεσθαι κατὰ ἀναλογίαν τῶν δεχομένων παραδέχεται δωρεά. Ἐκ τούτων τῶν εἰρημένων φανερόν ἐστι δυνατόν εἶναι θεωρίαν θηρᾶσαι τινα, ὅτι τε ἔστι θεός, καὶ ὅτος ὑπέρουσιον ἐν, καὶ ὑπεράρχιος ἀρχῇ, καὶ ὑπεράγαθος ἀγαθότης, ὡς πηγὴ ἀγαθότητος. Καὶ ἄλλων ὥσπερ ἰνδαλμάτων καθάπερ ἐξ ἀρχῆς εἰρηται δυνατόν ἀπὸ τῶν ὑστέρων παραληφθῆναι. Δι' ὧν ἔστιν εἰς τὸ ἀμήχανον ἐκείνο καὶ ἀνέκφραστον κάλλος τῆς ὑπερουσίου καὶ ὑπερφουδὸς θεότητος ἐνατενίζειν, μάλιστα γε, καὶ ὅτι μὴδὲ χαλεπὸν διὰ τῆς προειρημένης μεθόδου τοιαῦτα συλλέγειν. Πρὸς γε τὴν παρούσαν χρεῖαν, καὶ τὴν συνέχουσαν ἡμᾶς τῶν ὑπογραφέων ἐρημίαν καὶ τῶν βιβλίων τὴν αἰχμαλωσίαν, ἱκανά σοι καὶ ταῦτα.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΠΗΛ'.

Διὰ τί μέχρι Τριᾶδος τὸ Θεῖον προαγεται καὶ οὔτε ἐντὸς περιγράφεται, οὔτε ποσώτέρω παρατείνεται;

Edita a-Basnagio (l. c. p. 426, 450). — Dogmatica de sancta Trinitate.

Ὁ μὲν οὖν ἐν ἀπορρήτοις λόγοις καὶ νικῶν τὴν ἐν ἑσπεροῖς καὶ αἰνίγμασι γυνῶσιν, ὁρίοις ἂν ἄλλοις εἴη θεοπτικώτερας τε καὶ οὐρανίας μυσταγωγίας θαλαμυόμενος ἃ δὲ βλέπειν διὰ τοῦ παρασκευασίου καὶ πηλίνων ἀκούων δυνατόν ἐνωτίζεσθαι. Ταῦτα δὲ ἀρα προτιθέντες, καὶ ὕστερα ἡ διὰ τῶν πρώτων θηρᾶν οὐκ ἔχοντες τὸ ζητούμενον, οὐκ ἂν ἐν εὐθύνοιας τῶν σπειρηκτόων ἐσόμεθα. Ἐν μὲν οὖν αὐτῶν ἔστιν καὶ ἱερώτερον φάναι ὡς ὁ μυστικὸς ἀσκήτος ὅμιλος τῶν Χερουβιμ διὰ τῆς τριαδικῆς ἀγιότητος εἰς μίαν συναγόμενος κυριότητα, τὴν τριαδικὴν τῆς θεαρχίας ὑπογράφει τελειότητα. Καὶ τῶν ὀνομάτων ἡ ἀπλότης κατὰ συνέχειαν προσαγομένη καὶ μὴδὲν μέσον συνεπισάγουσα, ἀλλὰ καὶ τὸ τοῦ ῥήματος ἀπαράλλακτον, οὐκ ἔλαττον μὲν εἰκονίζει τὴν τῆς ὑπερουσίου οὐσίας ἀπλότητα. Παραπλησίως δὲ ἐκδιδάσκει καὶ

nus bonum participare, quod si sunt, quæ magis et minus bonum participant, non dubium est, quod qui participant, in primo ordine, vel in secundo, vel in alio aliquo, boni sunt; omnes autem similiter largitate cuiusdam sublimis bonitatis fruentes gratiam boni in seipsis fuerunt; quod si hoc sic est, est igitur bonitas supra bonum, unde iis, qui boni fiant, donum præbetur, quo fiant boni proportionem ipsorum, qui donum acceperunt. Ex iis igitur quæ dicta sunt, patet possibile esse venari quamdam cognitionem quod Deus est, et hic est unum, quod supra substantiam est, et Dominus ac princeps sine initio, et bonitas supra bonum, tanquam (38) bonitas bonitatis, et ex aliis tanquam ex simulacris quibusdam, et assimilationibus, sicut principio diximus, quæ possunt sumi a posteriori, quibus elevati intueri possumus in illam immensam pulchritudinem, et omni ratione maiorem divinitatis, quæ supra substantiam, et supra naturam est, præsertim cum non sit difficile ea, quæ huiusmodi sunt, ea ratione et via, quam diximus, colligere, quantum vero pro necessitate, quæ in præsentia est, et (39) pro inopia librariorum, quibus carebamus, et librorum, qui captivi ducti sunt, satis tibi sint hæc.

QUÆSTIO CLXXXI. [Coisl. CCX, Taur. p. CCI]. (40)

Quare usque ad Trinitatem procedat Deus, et nec intra Trinitatem circumscribatur; nec ulterius extendatur?

Sermo quidem de arcanis Dei, et qui cognitionem, quæ in speculo et ægnumate versatur, superat, in divinæ et cœlestis mystagogiæ secretis, quibus abditus latet, abditius permaneat. Quæ vero per locum scenæ spectare possumus, et auribus terrenis audire, hæc si in secundis et posterioribus proponamus, qui, quod queritur, per prima venari non valemus, non debemus poenas eorum, qui siluerunt. Unum autem eorum et divinius dicendum est, quod mysticus et sine intermissione decantatus hymnus Cherubinicus per trium sanctitatem in unam dominationem copulatus, divinæ Trinitatis perfectionem describit, et nominum simplicitas per continuationem adhibita, nihilque medium introducens, imo etiam (41) illa verbi sine ulla variatione repetitio, non minus simplicitatem substantiæ,

NOTÆ.

1. Ἀρχόμενον μόνον οὐκ ἄρχον δέ. Quod subjicitur dominatui, nec dominatur.

2. Τὸ ἄρχον τὴν τοῦ ἀρχομένου τάξιν ὑποθυόμενον. Quod ita dominatur ut subditi ordinem ingrediatur.

3. Ἀναρχος ἀρχῇ. Dominatus nulli dominatui subiectus.

(38) Dominus ac Princeps sine initio. Ὑπεράρχιος ἀρχῇ. Id est: « Dominus ac princeps supra omnem principatum.

(39) Scripsit ergo hæc Photius dejectus de throno

Constantinop. et ejectus in exsilium. Vide Baron. tom. X, CAN.

(40) Est dissertatio tertia apud Basnagium.

(41) Illa verbi sine ulla variatione repetitio . . . et sine ulla variatione substantiam. Τὸ τοῦ ῥήματος ἀπαράλλακτον . . . καὶ τὸ κατ' οὐσίαν ἀπαράλλακτον. Id est: « Illa verbi sine ulla differentia repetitio . . . substantiæ identitatem.

Supra jam probavi illud ἀπαράλλακτον Theologorum Græcorum non esse reddendum per variationis exsperis.

quæ supra substantiam est, depingit et exprimit : A
proxime vero docet personarum inter se unam sine
ulla distantia naturam, et sine ulla variatione sub-
stantiam.

Præterea in his, quæ perfecta sunt, conveniunt
principium, medium, et finis : primus autem inter
omnes alios numeros, numerus trium hæc sortitus
est ; consentaneæ enim divinitas arcana, et quæ
cogitari non potest, cum vellet per ea, quæ nobis
nota sunt, ut symbola quædam et vestigia cogni-
tionis suæ luceant, voluit per sermonem divinum
de tribus nobis notescere. Deinde quæcunque
Deum decentia in Deo contemplamur, reperimus
a principio naturam accepisse, ut ad tria revoca-
rentur, et nec ad pauciora, nec ad plura. Et quæ
ista sunt ? nempe substantia, virtus sive potentia,
et operatio ; nec enim fas est auferre potentiam
divinitati ; imo nec operationem, et multo minus
substantiam, quin etiam neque licet ista idem fa-
cere, et in unam personam contrahere, ac rationem
unam et eandem reddere potentiae et substantiae,
vel potentiae et operationis, (42) vel operationis et
substantiae. Cum ergo tria sint, ad quæ alia no-
mina, quæ Deum decent, et proprietates referuntur
et reducuntur, consentaneæ Deus nec intra Trini-
tatem includitur, nec extra Trinitatem dilatatur.

(43) Quomodo autem ducantur aliqua etiam in
singulas ex istis tribus notionibus, neque laborio-
sum est reperire, neque repertis alios facere utili-
tatis participes ; ac primum hoc nomen supra sub-
stantiam, bonum, carere figura, unum, carere
magnitudine et similia substantiam declarant,
tametsi alia quidem primum et sine intermedio, alia
vero medio quopiam simul cogitato ; esse liberum,
esse suæ potestatis, Dominum, Creatorem, omni-
potentem, et similia in contemplatione potentiae
comprehensa sunt. Creatio vero, et providentia, et
salvatio, et gratiarum distributio, et donum, et quæ
his sunt vicina, operationem diversis et mysticis
verbis significant. Si quæ vero nomina divina et
notiones (44), non ad unum ex istis tribus pertinent,
sed in tota Trinitate versantur, non solum non
pugnat cum ratione veritatis, neque cum Theologia
de Trinitate, sed plus etiam confirmat eorum sta-
bilitatem, et ab omni reprehensione vacationem,
imo etiam occasionem præbet secundarum ratio-
num, quibus demonstramus consentaneæ Deum in
ambitum trium personarum explicari.

Similiter si quis alia consideratione ostendet no-
mina divina et notiones in tres personas Trinitatis

τὸ τῶν ὑποστάσεων πρὸς ἀλλήλας ἀδιάστατον, καὶ τὸ
συμφυεῖς αὐτῶν καὶ κατ' οὐσίαν ἀπαράλλακτον.

Ἐτι δὲ ἐπὶ τοῖς τελείοις ἢ τε ἀρχῇ καὶ ἡ μεσότης,
καὶ ἡ τελειότης πρόσφορον. Πρῶτος δὲ τῶν ἄλλων
ἀριθμῶν ὁ τρεῖς ἀπεκληρώσατο ταῦτα, εἰκότως ἀπὸ
τῶν γνωρίμων ἡμῖν σύμβολά τισιν καὶ ἔχνη ἢ ἀέρη-
τος καὶ ἀνεπινόητος θεότης, τῆς ἐπιγνώσεως αὐτῆς
ἐλλάμψαι προνοουμένη διὰ τῆς τριαδικῆς οὐκ ἀπ-
ηξίωσεν ἐμφανίζεσθαι θεολογίας. Ἐτι δὲ καὶ διότι
περὶ ὅσα θεοπρεπῆ καθορῶμεν ἐν τῷ Θεῷ, εἰς τρία
συγκεφαλαιουῖσθαι, φασίν, ἀπαρχῆς εὐρίσκομεν εἰλη-
φύτα, καὶ οὕτε εἰς ἐλάττωνα, οὐδὲ εἰς πλείονα συν-
αγόμενα. Εἰ ; ποῖα δὲ ταῦτα ; εἰς οὐσίαν, εἰς δυνά-
μιν, καὶ ἐνέργειαν. Οὕτε γὰρ ὅσιον θεότητος τὴν δυ-
ναμιν ἀφελεῖν, οὕτε μὴν οὐδὲ τὴν ἐνέργειαν, καὶ
πολλῷ μᾶλλον οὐδὲ τὴν οὐσίαν. Οὐ μὴν οὐδ' εἰς ταυ-
τὸν ἔστι καὶ μίαν ὑπόστασιν συναγαγεῖν ταῦτα, καὶ
λόγον ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν ἀποδοῦναι. Δυνάμειός τε
καὶ οὐσίας, ἡ δυνάμεις καὶ ἐνεργείας, ἡ ἐνεργείας
καὶ οὐσίας. Ἄλλ' οὐδὲ πολλοῦ δεῖ τοῦ συναθροίσμα-
τος αὐτῶν. Τριῶν οὖν ὄντων εἰς ἃ τὰ ἄλλα τῶν θεο-
πρεπῶν ὀνομάτων τε καὶ ἰδιωμάτων συγκεφαλαιου-
ταὶ καὶ ἀνάγεται. Εἰκότως τὸ Θεῖον οὕτε ἐντὸς τῆς
Τριάδος περικρίσεται, οὕτε μὴν ταύτης ὑπερεκταί-
νεται.

Πῶς δ' ἀναχθεῖν ἰ καὶ τίνα εἰς ἕκαστον τῶν θεο-
λογουμένων τριῶν ἐννοιῶν, οὕτε ἔργον εὐρεῖν, οὕτε
μὴν εὐρόντα μὴ καὶ ἄλλους ποιῆσαι τῆς ὡφελείας
κοινωνοὺς. Αὐτίκα τὸ ὑπερούσιον, τὸ ἀγαθόν, τὸ
ἀσχημάτιστον, τὸ ἐν, τὸ ἄπασον, καὶ τὰ ὅμοια, τὴν
οὐσίαν εἰη ἂν παραδηλοῦντα. Εἰ καὶ τὰ μὲν ἀμέσως,
τὰ δὲ τινὸς συνεπιθεωρουμένης μεσότητος. Τὸ δὲ
αὐτεξούσιον, τὸ αὐτοδέσποτον, τὸ Κύριον, τὸ Δη-
μιουργικόν, τὸ παντοδύναμον, καὶ τὰ παραλήσια,
ἐν τῇ τῆς δυνάμεις περιλαμβάνεται θεωρίᾳ ἢ δη-
μιουργικῇ δὲ καὶ ἡ πρόνοια καὶ ἡ σωτηρία, καὶ ἡ
τῶν χαρισμάτων διανομή, καὶ ἡ ὥρεα καὶ τὰ σύ-
στοιχα, τὴν ἐνέργειαν διαφόροις καὶ μυστικοῖς ῥή-
μασιν ἱερολογοῦσιν. Εἰ δ' ἔτι τινὰ τῶν θεοπρεπῶν
ὀνομάτων τε καὶ νοημάτων, καὶ εἰ, ἐν τῶν τριῶν
μόνον, ἀλλὰ δι' ὅλης ἤκοντα τῆς Τριάδος οὐ μόνον
οὐδὲν τούτων μάχεται τῷ τῆς ἀληθείας λόγῳ, οὐδὲ τῇ
θεωρίᾳ τῆς τριαδικῆς θεολογίας, ἀλλ' ἐπὶ πλείονι τε
μᾶλλον αὐτῶν τὸ ἀσφαλές τε καὶ ἀνεπιληπτον βε-
βαιότ. Ἀλλὰ καὶ δευτέρων λογισμῶν διδῶσιν ἀφορ-
μὴν, δι' ὧν τὸ Θεῖον ἐπιδεικνύται εἰς τριαδικὴν εὐ-
λόγως ἀναπλούμενον περισχῆν.

Ὡσαύτως δὲ καὶ εἰ τις δι' ἐτέρας ἐπιβολῆς εἰς
τριαδικὴν δεῖξιν συναριθμῇσιν τὰ θεοπρεπῆ τῶν ὀνο-

VARIE LECTIONES.

1. διαχθεῖν. Per hypodistolen. CAPER.

NOTÆ.

(42) Vel operationis et substantiæ. Cum ergo tria
sint. Ἡ ἐνέργειας καὶ οὐσίας. Ἄλλ' οὐδὲ (πολλοῦ
δεῖ) τοῦ συναθροίσματος αὐτῶν. Τριῶν οὖν ὄντων.
Id est : « Vel operationis et substantiæ : sed neque
(multum certe abest) collectionis earum. Cum ergo
tria sint. »

(43) Quomodo autem ducantur aliqua etiam in sin-
gula. Πῶς δ' ἂν ἀχθεῖν καὶ τίνα εἰς ἕκαστον. Id est :
« Quomodo autem ducantur et quænam in singulas. »

(44) Non ad unum ex istis tribus pertinent. Οὐκ
εἰς ἐν τῶν τριῶν μόνον. . . ἤκοντα. Id est : « Non
ad unum solummodo ex istis tribus pertinent. »

μάτων τε καὶ νοημάτων περατούμενα οὐκ ἐξάδα διὰ τοῦτο, οὐ μὲν οὖν οὐδὲ πολλοῦ δεῖ, ἀλλ' οὐδὲ πλῆθος ἐνάδος ἢ τινος ἄλλης πληθὺς παρασχεῖν αἰτίαν λάβοι συνεπιφέρεσθαι. Τοῦναντίον δὲ τὸ τῆς Τριάδος ἀπαράγραπτον διαφόροις ἐπιδείξει λόγοις βεβαιούμενον καὶ τὸ ἀμετάθετον ἐτι μᾶλλον παραστήσει τῆς θεολογίας καὶ ἀναλλοίωτον. Τὸ γὰρ μὴ μιᾷ θεωρίᾳ τὸ πρὸς συστολὴν ἀρρεπὲς καὶ ἐξάπλωσιν τῆς ὑπερφυσίως Τριάδος καταλαμβάνεσθαι, πολλαχόθεν δὲ τὸ ἀμετακίνητον αὐτῆς καὶ ἐστηριγμένον ἀνακαλύπτεσθαι, πῶς οὐκ ἂν εἴη τῆς ἐξαρχῆς ἀποδοθείσης αἰτίας βεβαίως ἀνεξέλεγκτος; Εἰ μὲν γὰρ ἐπ' ἄλλου καὶ ἄλλου ὑποκειμένου, ἀλλὰ μὴ ἐπὶ τῆς αὐτῆς καὶ ἐνιαυς θεότητος ἢ τριαδικῆς συγκεφαλαίωσις διαφόροις θεωρίαις ἐπιδείκνυτο, οὐδὲν ἐκώλυεν τῷ πλήθει τῶν ἐνθυμημάτων μὴ συμπληθύνεσθαι καὶ τὸ ἀπλήθυντον τῆς θεότητος. Οὐδὲν ὁσάκις ἐπισκοπήσαι χαριτωθείμεν ἐπὶ τῆς αὐτῆς ὑπεραγάθου Τριάδος, τὸν ἱερὸν τοῦτον καὶ ἀριθμοῦ κρείττονα καταλαμβάνόμενον ἀριθμὸν, οὔτε συτελλόμενον, οὔτε μὴν ὑπεραπλούμενον, πῶς οὐκ ἂν μᾶλλον τὸ πλῆθος τῶν ἐπιχειρημάτων ἀπαράγραπτον τε καὶ παναληθέστατον τὸ ἀπλήθυντον ἡμᾶς καὶ ἀναφέρειτον^κ τῆς τριαδικῆς θεολογίας οὐκ ἐκδιδάσκει;

Ἔστι μὲν οὖν καὶ ἕτερα δι' ὧν ἡ Τριάς κατὰ τὴν ὁμοίότητα τοῦ θεωρημένου λόγου παραδείκνυται. Ὡς περ καὶ τὰ τοιαῦτα, νοῦς, νοητὸν, νόησις, εἶτα λόγος, καὶ Πνεῦμα, καὶ τὸ ἐξ οὗ ταῦτα πρόεισιν. Ἀλλὰ γὰρ καὶ ὑπεράρχιος, καὶ πρῶτος, καὶ ἐμφυτος ἀρχή, καὶ ὧν κατὰ τὸν λόγον τῆς συμφυίας καθέστηκεν ἀρχή. Ἐξ οὗ καὶ ἡ ἐν τοῖς οὐσιν ἅπασιν κατὰ δεσποτείαν καὶ κυριότητα πρόεισιν ἀρχή. Ἐπειτα γεννητὴρ, γέννημα, Πνεῦμα· οὐ γὰρ ἀγονὴ ἢ πηγὴ, καὶ αἰτία πάντων τῶν γενομένων, οὐδ' ἀπνοὺς ἢ χορηγία πάντων τῆς πνοῆς. Οὐδὲ τῶν αὐτῆς δημιουργημάτων ἐνδεέστερον, ἐτι ζωογονοῦν πρῶτως καὶ πρῶτα, ὑπερφυσίως μὲν, κατὰ δὲ τὴν ἐμφυτον αὐτῆς καὶ ὑπὲρ λόγον ιδιότητα. Δεῖ γὰρ προηγεῖσθαι τῶν δημιουργίας λόγῳ, καὶ δεσποτείας προαχθέντων τε καὶ ζωογονουμένων τὴν προάναρχον τῶν ὑπερφυσίων τε καὶ ὑπερουσιῶν φύσιν καὶ ζωὴν, καὶ εἰς^λ ἀπαύγασμα καὶ μιμήματα καὶ ἄλλη πᾶσα καθέστηκεν φύσις καὶ ζωή, ἐπεὶ κἂν τοῖς περιγείοις ἢ φύσις τῆς τέχνης προδιδραταί τε καὶ προκάθεται. Ἦν ἀνάγκη πάλιν οὐκ αὐτοδέαστον οὐδ' ἀναρχον

A terminari, multum abest, ut propterea causam habeat inferendi numerum sex personarum, neque unius vel aliam multitudinem, sed potius immutabilitatem inviolabilem Trinitatis diversis rationibus confirmatam demonstrabit, magisque fixam et constantem doctrinam Theologiæ ostendet; intelligi enim non una contemplatione non posse contrahi Trinitatem nec dilatarī; ex multis vero locis ac rationibus patefieri fixam et immutabilem esse, quomodo non erit confirmatio, quæ refelli non potest, causæ a principio redditæ? Si (45) enim in alio et alio subjecto, et non in eadem ipsa et una divinitate summa Trinitatis demonstraretur, nihil prohiberet, quin multis notionibus divinitas alioqui non multiplicabilis, multiplicaretur. Sin vero quod tunc gratia et munere Dei nobis conceditur, ut Trinitatem contempleremur, in eadem Trinitate supra quam bona hunc sacrum numerum, qui numerum vincit, neque contrahi neque ampliari intelligentia comprehendimus, quomodo non magis multitudo argumentorum docet nos illud non multiplicabile Trinitatis, inviolabile, et immutabile ac verissimum esse, et tolli non posse.

Sunt et alia quibus Trinitas ad similitudinem superioris contemplationis subostenditur, cujusmodi sunt hæc, intellectus, intellectus et intellectio, deinde (46) Verbum et Spiritus, et ex quo hæc exeunt. Sed enim et principatus primus, et insitus, et supra principatum, et quorum est principatus secundum rationem τοῦ συμφυίας, ex quo exit principatus, qui est in omnibus, quæ sunt secundum dominationem. Sunt postea, genitor, germen, non enim sterilis est, et non secundus, qui est fons et effector omnium, qui gignuntur; neque sine Spiritu, qui præbet Spiritum omnibus, neque creaturis suis egentior; est præterea vivificus primum et primum, supra naturam quidem, tamen secundum proprietatem sibi insitam est, et supra, quam ut ratio eam assequi possit, oportet enim iis, quæ ratione creationis et dominationis producta sunt, et vivificata anteire (47) naturam et vitam sine initio principem eorum, quæ sunt ejusdem nature et substantiæ, et ejus splendor est, et ad ejus imitationem et exemplum omnis alia natura et vita

VARIE LECTIONES.

^κ ἀναφαίρετον. CAP. 11. ἤς. CAP.

NOTE.

(45) Si . . . summa Trinitatis demonstraretur, nihil prohiberet quin multis notionibus divinitas alioqui non multiplicabilis multiplicaretur. Et μὲν . . . ἢ τριαδικῆς συγκεφαλαίωσις διαφόροις θεωρίαις ἐπιδείκνυτο; οὐδὲν ἐκώλυεν τῷ πλήθει τῶν ἐνθυμημάτων μὴ συμπληθύνεσθαι καὶ τὸ ἀπλήθυντον τῆς θεότητος. Id est: « Si summa Trinitatis diversis considerationibus demonstraretur, nihil prohiberet quin simul cum argumentorum multitudine non multiplicaretur etiam divinitas multiplicabilitatis experts.

(46) Verbum et Spiritus et ex eo quo hæc exeunt. Λόγος καὶ Πνεῦμα καὶ τὸ ἐξ οὗ ταῦτα πρόεισιν. Id est: « Verbum et Spiritus et illud ex quo hæc procedunt. » Agitur enim hic de divinis processionalibus ex patre.

(47) Naturam et vitam . . . eorum quæ sunt ejusdem nature et substantiæ. Τὴν τῶν ὑπερφυσίων τε καὶ ὑπερουσιῶν φύσιν καὶ ζωὴν. Id est: « Naturam et vitam eorum quæ sunt supra naturam et supra substantiam. »

existit, (48) licet terrenis natura artis præposita et antelata esset, quam necesse esset rursus, utpote non liberam, neque sine initio ad similitudinem alterius, quæ esset omnium naturarum effectrix, et supra quam dici posset, eximia, (49) veluti imaginem formari et constitui. Multa alia essent, quæ

Novi autem nonnullos qui aliam quamdam hujus mysterii explicationem symbolicam protulerint. Deus, inquit, virtutibus et justitiæ trutina omnium providentiam librat; quoniam igitur quod ab hominibus excogitatum est ad ferendum de æqualibus et inæqualibus iudicium, hoc proprie trutina dicitur, cujus extremitas utraque media ex parte, quam examen vocant, dependet; et (51) trina quidem subordinat sua, divinarum personarum differentiam subindicat: harum autem trutinæ proprietatum unicum est iudicium, et unica operatio; sicque trutina et trium personarum et singularis naturæ [Dei] considerationem quadam velut imagine in se ipsa exprimit, non contumeliosum sibi esse existimavit universorum iudex et quasi librator nobis voces detegere et explicare.

Possis etiam ipse advertere, in alio nullo [præternarium] numero duas extremitates medietati conjungi persingularem et differentiam omnis experientie æqualitatem, indivisibilem et indistantiam seu inseparabilem [in re tamen inconfusa] nobis delineat et sacram quamdam nostræ Theologiæ ideam velut in speculo exhibet, per hunc potius quam per alium quempiam numerum explicatam Trinæ unicæque Deitatis Theologiam edocere merito studuit Ecclesiæ quæ sacris nos mysteriis initiat, iudicium.

At enim illud quoque manuductionis instar oportet ut assumat is, qui voluerit intelligere cur sancta Trinitas neque multiplicari amplius neque innovationis quidpiam possit in se recipere. Hoc porro cujusmodi est? Quandoquidem eorum quæ ex non exstantibus ad existentiam producta sunt, unumquodque materia constat et forma, vel saltem elementari aliqua dualitate, quæ, quamdam cum materia et forma proportionem habeat, necesse est ut binarium illud qui creaturis convenit, numerum tanquam terrestrem ac materiale superet natura materiæ omnis expers, omnem supra substantiam posita et hujus universi creatrix. Quod si res ita se habeat, par est ut duali numero comprehendi se

possent ad eandem contemplationem adhiberi.... (50) Oïδα δὲ τινὰς εἰπόντας καὶ ἑτέραν τινὰ συμβουλὴν θεωρίαν. Ἀρεταῖς, φασι, τὸ θεῖον καὶ ζυγῷ διακαιοσύνης τὴν πρόνοιαν πάντων ταλαντεύων. Ἐπει οὖν καὶ ὁ τοῖς ἀνθρώποις ἐπινενόηται κριτήριον τῶν ἰσῶν τε καὶ ἀνίσῶν, ζυγὸν δ' αὐτὸ κυριολογοῦσιν. Ἀλλὰ γὰρ τοῦτο ἡ τὰ παρ' ἑκάτερα δύο πέρατα τῆς κατὰ τὸ μέσον κεφαλῆς ἐξήρηται. Καὶ τριαδικῇ μὲν

ἰδιώματι τὸ κατὰ τὰς ὑποστάσεις διάφορον ὑποδεικνύεται. Μία δὲ τοῦτων ἐστὶ καὶ ἡ χρίσις καὶ ἡ ἐνέργεια, καὶ ταύτη τριαδικῇ ἐν αὐτοῦ καὶ μοναδικῇ θεωρίαν εἰκονίζει, οὐκ ἔσχεν ὕδριν ὁ τῶν ὅλων κριτῆς, καὶ ζυγοστάτης θεὸς, διὰ τῶν ἡμῶν συντρόφων φωνῶν τὴν ἀκατάληπτον αὐτοῦ θεογνωσίαν παραπτύσσεισθαι.

Deus incomprehensibilem sui notitiam per consue-

Οὐδ' ἂν ἐπιθεωρήσαις ὡς ἐπ' οὐδενὸς ἐστὶ λαβεῖν τῶν ἄλλων ἀριθμῶν πλὴν τῆς Τριάδος ἀπαράλλακτον καὶ ἐνιαῖα ἰσότητι τὰ ἄκρα τῷ μέσῳ συναπτόμενα. Ὁ τοίνυν ἐν ἀριθμῷ τὸ ἴσον καὶ ἀπαράλλακτον καὶ ἀδιάστατον ἐν τῷ ἀσυγγῆτῳ ὑπογράφει, καὶ ἱερὰν τινὰ φαντασίαν τῆς ἡμῶν θεολογίας ἐνοπτρίζει, ἐλκόμενος ἐφελοςόφησεν ἡ μυσταγωγὸς τῆς Ἐκκλησίας χρίσις ρ, δι' ἐκείνου μᾶλλον ἢ δι' ἑτέρου τινὸς ἀριθμοῦ τὴν ἀναπλουμένην τῆς τριαδικῆς μοναρχίας ἐκδιδάσκειν.

Ἀλλὰ γὰρ δεῖ κίκεῖνον λαβεῖν χειραγωγίαν εσομενον εἰς τὸ κατάνοεῖν τὸ τῆς Τριάδος ἀπλήθυντόν τε καὶ ἀκνωτόμητον. ποῖον δὲ τοῦτο, ἢ εἰς ἕκαστον τῶν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος; εἰς τὸ εἶναι παραχθέντων ἐξ ὕλης ἐστὶ καὶ εἰδους, ἢ ἐξ ἀναλογούσης γε πάντως ὕλῃ καὶ εἶδει στοιχειώδους δυάδος ἀναγκαῖον τῆς δυαδικῆς συναριθμήσεως τῶν κτησμάτων. ὅτε δὲ χαμαιπετοῦς καὶ προσόλου τὴν αὐλὸν καὶ ὑπερούσιον καὶ δημιουργὸν τοῦδε τοῦ παντός φύσιν ὑπερανὰ δεσθεῖναι. Εἰ δὲ τοῦτο, ἐλκόμενος ἄρα μετὰ τὴν ἐν δυάδι ἀριθμῶσιν οὐδαμῶς ἀνέχεται τὸ θεῖον συναπαρτίζεσθαι. Τῇ θετριαδικῇ θεολογίᾳ κάτω λειπὼν τὴν ὕλην, καὶ τὰ τῆς ὕλης, ἐνυδριόμενον τὴν μετ' αὐτὴν ἀριθμησίαν οὐ προσίεται. Ἵνα μὴ πρὸς τὸ χυ-

VARIE LECTIONES.

ἢ 1. ταλαντεύων. ἢ legerem lubenter τοῦτου. ὁ 1. ἐνοπτρίζει. ρ 1. χρίσις. ρ adde vel subintelligit θεολογίαν, ἵκνη per figuram quæ vocatur a Græcis ἀπὸ τοῦ κοινού. ἢ ἀκνωτόμητον. ἢ 1. ἐπέ. ἢ κτησμάτων. ἢ λειπὼν vel λιπὼν.

NOTÆ.

(48) Licet terrenis natura artis præposita et antelata esset, quam necesse esset rursus. Ἐπεὶ γὰρ τοῖς περιγέλοις ἡ φύσις τῆς τέχνης προῖδρυται τε καὶ προκαθίσταται, ἢ ἀνάγκη πάλιν. Id est: Quoniam in terrenis quoque rebus arti natura præponitur et presidet, quam rursus necesse est, etc.

(49) Veluti imaginem constitui. Τῆς γενέσεως ἀγαλμα τὸ (lego ἀγαλμά τι) . . . συνίστασθαι. Id

est: veluti quædam generationis imaginem . . . constitui.

(50) Hic deerant plurima apud Canisium, quæ mihi Græca communicavit D. Caperronnier, et ipse Latina fecit, summa cum humanitate. (BASN.)

(51) Intelligit, opinor, ambas trutinæ extremitates et τὸ examen dictum.

δατόν τε καὶ ἀνίσχυτον κατενεχθείη τῆς πρώτης πε-
ριοχῆς ἐπορῶν, καὶ πρὸς ἐκάστην ἐπίνοϊαν ἀνθρω-
πίνην διασχεδαζόμενον.

Τριάς δὲ καὶ οὐχὶ δυάς ὁ Θεός, ἵνα μὴ τὴν αἰτίαν
καὶ ἀρχὴν τῆς τομῆς καὶ τοῦ σκεδασμοῦ ἐν αὐτῷ
φέρειν τὴν ἐνιαίαν καὶ ἄμνητον καὶ πηγὴν πάσης
ἐνότητος ἐνυθρίσῃ φύσιν. Οὐδὲ τέσσαρα δὲ πολλῶ
μᾶλλον. Διπλῇ γὰρ ταῦτα τομῇ, ἡ μὲν τὴν γένεσιν
προκαταλαβοῦσα, ἡ δὲ τὴν ἐξ ἐκείνης συντεθείσαν
τέμνουσά τε καὶ διαλύουσα. Οὐδὲ τὰ πάντε δ' ἂν ἔχοι
χώραν καθορᾶσθαι, οὐδὲ τὰ ἐξῆς. Τὰ μὲν οὖν δευτέρα
τῆς Τριάδος, καὶ τῆς κατ' αὐτὴν ἀμερῶς ἐννοίας
ὑποβέβηκεν. Τὰ δὲ οὗτοι τοῦ σκεδασμοῦ καὶ τῆς τομῆς,
καὶ τῆς ὕλης ὅσον εἰς σύνθεσιν πρόκεισιν πλέον με-
τέχει. Οὐκοῦν εἰκότως ἡ θεολογία, τὴν μὲν Τριάδα
πρὸς ἐκφαντορίαν τῆς ἐν τῇ φύσει παραλαμβάνει
κρυφίτητος. Τὸ δὲ ἐν διότι οὐδενὶ οὕτως ἄλλῃ τὸ
ὑπὲρ νοῦν κρύφιον τῆς θεότητος ὡς τῷ ἐνὶ θεολογεῖ-
ται καὶ παραδείκνυται· καὶ διότι πηγὴ συμφορῆς
ἀπάσης ὑμολογεῖται τὸ θεῖον ἐνότητος.

ditam Deitatis naturam omni creata mente superiorem
præter quam quod divina unitatis ratio tanquam

Ἐτι δὲ ἡ δυάς, τὰ τε ἔργα τοῦ μὴ ὄντος ἐν αὐτῇ
πρώτῃ μάλιστα φέρει. Αὐσεύς τε γὰρ πρὸ τῶν ἄλλων
αὕτη πηγὴ, καὶ τομῆς καὶ σκεδασμοῦ, καὶ πᾶσιν
αἰτία φέρει ἐν αὐτοῖς τῆς φθορᾶς τὰ προοίμια. Ἡ
Τριάς δὲ τὸ ἄμνητον εἰκονίζει πρώτη καὶ ἀσχεδα-
στον. Καὶ εἴ τι ἄλλο μετέχει τῆς ἀδιαίρετου τε καὶ
ἀσχεδάστου φύσεως ἐξ αὐτῆς μετελλήφως ἐπιγινώ-
σκεται. Διὸ τὸ θεῖον εἰκότως τῆς βροχῆς καὶ λύσεως
καὶ φθορᾶς αἰτίαν ἀπεσίσατο x. Διὰ δὲ τῆς εἰκο-
νιζούσης Τριάδος τὸ ἀβρευστόν τε καὶ ἀσχεδάστον
καὶ ἀδιάλυτον ἐπιγινώσκεισθαι κατηξιώσεν. Καὶ
γὰρ τὸ μὲν τὴν αἰτίαν τῆς τομῆς καὶ λύσεως τῶν
ἄλλων ὁμοταγῶν παθῶν ὑπεριδεῖν, οἰκεῖον θεότητος.
Τὸ δὲ τὴν Τριάδα μὴ ὑπεριδόντας πρώτως εἰκονί-
ζουσαν τὰ πάντα τῶν εἰρημένων παθῶν εἰς
ἀπορίαν τὸν ἀνθρώπινον νοῦν πλανᾶσθαι μὴ παρα-
χωρεῖν, φιλανθρωπίας τέ ἐστι τῆς προποῦσης Θεῷ,
καὶ τῆς περὶ ἡμᾶς Προνοίας περὶ φανεστάτη παρὰ-
στασις.

angustia adducta erraret; hoc profecto benignitatis
festissimum erga nos Providentiæ argumentum.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΠΗΓ.

Πῶς λέγομεν ἐν καὶ τρία τὸ θεῖον;

Edita a Basnagio (l. c. p. 451-455).

Ἐν καὶ τρία τὸ θεῖον θεολογοῦμεν, τὸ ἐν δὲ καὶ
τὰ τρία ἐνὶ τῆς ὑπερφύσης ταύτης θεωρίας καὶ καθ'
ἡμᾶς θεωροῦν θεολογία. Οὐ τὸ ἐν ἐν ἀριθμοῖς ἢ τὰ
τρία κυρίως ὡς περὶ τῶν κατὰ φύσιν καὶ κυρίως

A nequaquam patiatur Divinitas : sed materiam ei
quæ ad hanc pertinent, infra se relinquens, in trina
theologia sedem figat, neque illum post Trinitatem
numeri rationem deferatur, si a prima illa [Trini-
tatis] comprehensione defluerit et ad unamquamque

Jam vero Trinitatem habet Deus, non dualitatem ;
ne si sectionis dispersionisque causam et princi-
pium in se ipso ferret, singularem insecilem, et
omnis unitatis fontem naturam contumelia quadam
afficeret. Multo magis excluditur a Deo quaternitas.
Hæc enim duplex est sectio ; quarum una (52) crea-
tionem præoccupavit, altera compositam ex illa
secat et dissolvit. Neque etiam in divinis locum
habet quaternarius numerus neque cæteri qui sequun-
tur ; tum quia secundas tenent post trinitatem
partes, et ipsius idem indivisibili longe sunt impa-
res, tum quia dispersionis, et sectionis, et materiæ
[quantum ad compositionem pertinet] sunt am-
plius participes. Itaque jure merito theologia Trini-
tatem quidem assumit ad illius quod in natura
[divina] absconditur, mysterii declarationem : uni-
tatem vero, eo quod nihil perinde ac unitas abscon-
ditam Deitatis naturam omni creata mente superiorem
indicet, et eo qui Deum deorat, modo eloquatur ;
fons ejusque naturalis cognitionis celebratur.

Ad hæc dualitas prima omnium maxime in se
fert nihili, seu ejus quod non existat, vestigia.
Hæc enim præ cæteris fons dissolutionis est, scis-
suræ et dispersionis ; causamque omnibus præbet
cur in seipsis quædam veluti primordia ferant cor-
ruptelæ : Trinitas autem, quod secari dispervire
nequit, illud prima repræsentat ; et si quid aliud
indivisibilis nec dispersionem patientis naturæ sit
particeps, ex ipsa particeps illius esse cognoscitur.
Quam ob rem divinitas causam effluxus, dissolutio-
nis, et corruptelæ a se ipsa expulsi : et per Trini-
tatem quæ immunitatem ab effluxu, dissolutione et
dispersione repræsentet, agnosci dignata est.
Etenim sectionis, effluxus, et aliarum ejusdem or-
dinis affectionum causam despiciere, hoc sane divi-
nitatis est proprium : quod vero Trinitatem quæ
omnia prædictis affectionibus contraria velut ima-
gine quadam exhibeat, non despexerimus, neque
permiserit Deus ut humana mens in dubitationum

est qua Deum erga homines affici decet et mani-

D QUÆSTIO CLXXXII [Coisl. CCXI, Taur. CCH].

(53) Quomodo dicamus Deum unum et tria ?

Unum et tria Deum theologice dicimus, et unum
et tria in divinitate, quæ supra naturam est, nostra
Theologia dicit, non unum in numeris, vel tria pro-
prie sic accipiens, sicut in iis, quæ secundum natu-

VARIÆ LECTIONES.

NOTÆ.

(52) Nam, ut supra docuit Photius, omnis Crea-
tura constat ex materia et forma ; vel ex aliqua
dualitate quæ materiæ et formæ respondeat.

(53) Hanc quæstionem nec non et duas sequen-
tes efformet quarta ex Dissertationibus Basnagii.

ram, et proprie numerari possunt, (54) omnem enim numerum et unitatem, quæ sunt partes numeri, et omnem aliam quantitatem divinitas, mensura arcana, quæ expromi non potest, superat, sed symbolice nomine unius intelligere possumus occultam illam et abditam divinæ naturæ rationem, et ab omni voce et extra se egressione remotionem, et ut sic loquar, inclinationem et ingressionem ad semetipsam; reconditumque illud naturæ supra omnem cogitationem et intelligentiam evectæ. Nomen vero trium mystice docet bonitatem, quæ eam facit manifestam, et qua procedit, seque expandit, et explicat, non totum fulgorem emittens, sed quantum natura humana potest recipere, in quibus Creator et potentia ejus, ac providentia quæ per se existit, actu vivifico et omnia conservante simul splendet et innotescit, (55) illa enim παντελής ἀκίνησις, id est, perfecta quies et immobilitas in mansione arcana et abdita, quæ expromi non potest, sicut in thalamis silentii occultatur, sic ab omni mente secessit, quoniam nec est mens, quæ ad ea intelligenda ascendat, quæ supra mentem sunt.

In primis cogitatio nostra, ut Deum decet, mansionem et stationem, et quietem immotam, et identitatem, et quantum potest humana natura superne illuminari splendore illinc misso, (56) conjuncte et copulate contemplatur. Hic vero unitam, et deificam diversitatem, et inseparabilem (57) in personis immotis, ut Deum decet, manentem, tanquam ex fonte arcano et abdito, decenter Deo aspiciat. Unum igitur et tria est Deus, non secundum artem numerandi, hoc sane ante nos ille arcanorum magister magnus Dionysius ab illo institutus, qui quæ expromi non possunt, eum docuit, significans, aiebat, qui est omnium, quæ sub intelligentiam cadunt eximie, et excellenter effector, nec est unum, nec unitas, collocans eum super omnia, quæ apud nos sunt in honore et pretio, declaransque, ut est ante alia, sic etiam esse ante numerationem. Et rursus, inquit, videmus divinitatem sacre laudatam tanquam monadem, et unitatem (Deum, inquam, tanquam solum et unum) propter simplicitatem et unitatem impartibilitatis supra naturam, ex qua,

A ἀριθμητῶν παραλαμβάνουσα. Ἀριθμοῦ γὰρ παντὸς καὶ ἐνάδων, αἱ τὰ τοῦ ἀριθμοῦ μέρη καὶ πάσης ἄλλης ἀναπληροῦσι ποσότητος, παντελῶς ἢ ὑπεράρχιος ἀγαθαρχία, ἀρρήτῳ μέτρῳ ὑπερίδρυται. Ἀλλὰ μὴν διὰ τοῦ ἐνὸς τὴν κρυφιοτάτην αὐτῆς καὶ τὸ ἀφθεγγομένην, καὶ ἀνεκφοίτητον γ, καὶ πῶς ἂν τις εἴποι τὸ συνεῦον εἰς ἑαυτὴν καὶ σεσιγημένον τῆς φύσεως, καὶ παντὸς ἐπέκεινα καὶ νοῦ καὶ νοήσεως, συμβολικῶς ἐνδίδωσιν ἀναπτύσσεσθαι. Τὸ δὲ τρία τὴν ἐκφαντορικὴν αὐτῆς ἀγαθότητα καὶ πρόδον καὶ ἐξάπλωσιν ἱερολογικῶς μυσταγωγεῖ καὶ ἀνακαλύπτει. Οὐχ ὅλην τὴν αἰγλήν ἐναυγάζουσα, ἀλλ' ὅσῃν ἡ ἀνθρωπίνη φύσις δυνατὴ παραδέχεσθαι. δι' ὧν δὲ τὴν Δημιουργόν, καὶ ἡ αὐτοπόστατος δύναμις τε καὶ πρόνοια τῇ ζωογόνῳ καὶ συνεκτικῇ τοῦ παντὸς B συνεκλάμπει καὶ συναναφαίνεται ἐνεργείᾳ. Ἡ γὰρ ἐν τῇ α ἀφράστῳ τῆς κρυφιοτάτης μονῇ, καὶ παντελῆς ἀκίνησις, ὥσπερ δὴ τοῖς τῆς σιγῆς θαλάμοις ἐναποκρύπτεται, οὕτω δὴ καὶ διανοίας πάσης, ὅτι μὴδ' ἡγνινοῦς· εἰς τὰ ὑπὲρ νοῦν ἀνίων ἀνακεχώρηκεν.

Ἐν μὲν οὖν b τοῖς πρώτοις ἡ θεοπρεπὴς φαντασία τὴν μονὴν καὶ στάσιν, καὶ τὸ ἀκίνητον καὶ τὴν ταυτότητα, καὶ ὅσον ἐστὶ δυνατὸν ἀνθρωπίνη φύσει δεῖξασθαι τὰς ὑπερανωκειμένους c αὐτὰς τῆς ἐκείθεν ἐλλάμψεως, τῆς μονῆς καὶ στάσεως καὶ ἀκινήσεως τὸ συνηρημένον ἐποπτεύει· ἐνταῦθα δὲ τὴν ἐνοειδῆ καὶ θεωργὸν ἐτερότητα, καὶ τὴν ἀδιάστατον ἐν ἀκινήτοις ὑποστάσεσι κίνησιν, ἀρρήτως τε καὶ ῥοῆς χωρὶς ἀπάσης θεοπρεπῶς ἐπιβλέπει. Ἐν οὖν τὸ θεῖον καὶ τρία, οὐ κατὰ τὴν ἀριθμητικὴν τεχνολογίαν. Τοῦτο δὲ ἄρα καὶ πρὸς ἡμῶν ὁ τῶν ἀποβρόχτων μύστης ὑπὸ τοῦ τὰ ἀνέκφραστα μυσταγωγούντος· ὁ μέγας μυηθεὶς Διονύσιος αἰνιτιζόμενος ἔλεγεν, ὡς· ὁ παντὸς νοητοῦ καθ' ὑπεροχὴν αἴτιος οὕτε ἐν ἐστίν, οὕτε ἐνότῃ, ὑπερτιθεὶς αὐτὸν τῶν ἐν ἡμῖν ἀπάντων τιμῶν. Καὶ δὴ καὶ ὁ ἄλλος ὡς πρὸς τῶν ἄλλων, καὶ τῆς συναριθμήσεως, καὶ πάλιν ὁρῶμεν τὴν θεαρχίαν ἱερῶς ὀνομαζομένην, ὡς μονάδα μὲν καὶ ἐνάδα, διὰ τὴν ἀπλότητα καὶ ἐνότητα τῆς ὑπερφουδῆς ἀμελείας, ἐξ ἧς ὡς ἐνοποιοῦ δύναμειος ἐνιζόμεθα, καὶ τῶν μεριστῶν ἡμῶν ἐτεροτήτων ὑπερκοσμίως συμπτυσσομένων d· e,

VARIAE LECTIONES.

γ l. ἀνεκφοίτητον. * τῷ. α l. μὴδ' ἦν τις νοῦς, vel μὴδ' ἦν τινος νοῦς. b dele οὖν. e l. ὑπεράνω καί μεν-
νας vel ὑπερανωχισμένας. d· e l. συμπτυσσομένων.

NOTÆ.

(54) *Omnem enim numerum etc. superat.* Ἀριθμοῦ γὰρ παντὸς καὶ ἐνάδων, αἱ τὰ τοῦ ἀριθμοῦ μέρη καὶ πάσης ἄλλης ἀναπληροῦσι ποσότητος, παντελῶς ἢ ὑπεράρχιος, ἀγαθαρχία ἀρρήτῳ μέτρῳ ὑπερίδρυται. Id est: «*Omnem enim numerum et unitates, quæ numeri et omnis alterius quantitatis partes adimplent, omnino superat ineffabili mensura optimus ille [Divinitatis] principatus omnem supra principatum positus.*»

(55) *Illā enim perfecta quies et immobilitas in mansione arcana et abdita quæ expromi non potest.* Ἡ γὰρ ἐν τῇ [lego τῷ] ἀφράστῳ τῆς κρυφιοτάτης μονῇ καὶ παντελῆς ἀκίνησις. Id est: «*Nam mansio in secreto*

ineffabili, et perfecta illa immobilitas.»

(56) *Conjuncte et copulate contemplatur. Hic vero unitam et deificam, etc.* τῆς μονῆς καὶ στάσεως καὶ ἀκινήσεως τὸ συνηρημένον ἐποπτεύει· ἐνταῦθα δὲ τὴν ἐνοειδῆ καὶ θεωργὸν. Id est: «*Mansionis quietis, et immobilitatis contractionem contemplatur: Hic vero uniformem et deificam. etc.*»

(57) *Inseparabilem, etc. Deo aspiciat.* Τὴν ἀδιάστατον ἐν ἀκινήτοις ὑποστάσεσι κίνησιν ἀρρήτως τε καὶ ῥοῆς χωρὶς ἀπάσης θεοπρεπῶς ἐπιβλέπει. Id est: «*Inseparabilem in personis immotis motionem, ineffabiliter et absque omni fluxu, prout Deum decet, aspiciat.*»

εις θεοειδῆ μονάδα συναπτόμεθα, καὶ θεομίμητον ἑνωσιν.

Τριάδα δὲ, πρότερος· οὐ γὰρ ὡς ἀριθμητὴν φησιν, ἀλλὰ διὰ τὴν τρισυπόστατον τῆς ὑπερουσίτου γονιμότητος ἑκφασιν, ἐξ ἧς πᾶσα πατριὰ ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς ἔστι τε καὶ ὀνομάζεται· καὶ πολλὰ τοιαῦτά ἐστιν παρὰ τῷ θεοπεσίῳ τῶν ἀθεάτων θεωρῶν, καὶ τῆς Παύλου μυσταγωγίας ἐπαξίῳ. Ὅτι δὲ οὐ τῶν κυρίως ἀριθμητῶν ἡ Τριάς ἐκ τε τῶν εἰρημένων ἔστι θεωρεῖν, καὶ ἄλλοι διάφοροι δηλοῦσι λόγοι. Καὶ γὰρ ἐπὶ τῶν κυρίως ἀριθμητῶν, ὅσον ἀνθρώπων, φέρεται εἰπεῖν, ἢ ἀγγέλων, ἢ μυρίων ἄλλων δυνάμεθα λέγειν, καὶ τριάς ἀγγέλων καὶ τριάς ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ τρεῖς ἄγγελοι, καὶ τρεῖς ἄνθρωποι. Ἐπὶ δὲ τῆς ὑπὲρ πάντα νοῦν καὶ ἀριθμὸν ὑπεραγίας Τριάδος, οὕτε Τριάς θεῶν εἰποιεν· ἂν τις εὐσεβῶν, ἀλλ' οὐδὲ τρεῖς θεοί. Πάλιν τὰ ἐν τῇ ὑπεραγίᾳ καὶ ὁμοουσίῳ Τριάδι λαμβανόμενα πρόσωπα, φανερὸν ὡς δι' ἀλλήλων τὰς ἰδιότητας ἀχράντους καὶ ἀκηράτους διασώζοντα χωρεῖ. Πληροὶ τὰ πάντα ὁ Πατήρ, πληροὶ τὰ πάντα ὁ Υἱός, ὡσαύτως καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Καὶ τὸ ἀνάπαλιν, ἔνθα πάρεστι τὸ Πνεῦμα, ἔκει καὶ ὁ Πατήρ, καὶ ὁ Υἱός· ἀλλὰ καὶ ἐν οἷς πάρεστιν ὁ Υἱός, συμπάρεστι καὶ ὁ Πατήρ καὶ τὸ Πνεῦμα. Ἐπὶ δὲ τῶν κυρίως ἀριθμητῶν οὐδὲν ἔστι τοιοῦτον οὐδὲ ἑνωσιν.

Ἔτι δὲ ἐπὶ τῶν κυρίως ἀριθμητῶν, καὶ προσθήκη γίνεται καὶ ἀφαίρεσις τῶν ἀριθμουμένων· ἐπὶ δὲ τῆς ὑπερουσίτου καὶ ἀκαταλήπτου Τριάδος, πῶς ἂν ὅλως ἑνωσιθεῖη τοῦτο; καὶ πολλὰ ἂν τις ἐπιθεωρήσειε τοιαῦτα.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΗΓ'.

Περὶ τῶν αὐτῶν τῷ αὐτῷ.

Edita a Basnagio (l. c. p. 453). — Præcedentis continuatio.

Τὸ ἐν καὶ τὰ τρία ἐν τῆς θεαρχικῆς θεολογούμενα φύσεως, οὐκ ἀριθμός ἐστι κυρίως, οὐδ' ἀρχὴ ἀριθμοῦ· ἀλλὰ τὸ μὲν ἐν σύμβολόν τέ ἐστι τῆς ἀπειρολήτου κρυφισότητος, καὶ οἰνιγματί· ἐν τῷ ἀβρόχῳ τῆς ὑπάρξεως. Τὴν ἐκφαντορίαν δὲ τὰ τρία διαπλοῖ, καὶ παραγυνοῖ τοῖς μεριστοῖς τὴν γνῶσιν τῆς ἀμερίστου καὶ ἀκαταλήπτου θεότητος. Ἐκφαίνεται γὰρ ἡ ὑπὲρ νοῦν καὶ πᾶσαν κατάληψιν οὐσία τῇ τοῦ Πατρὸς ἀναπλουμένη καὶ Υἱοῦ προσηγορίᾳ καὶ Πνεύματος. Ὅσπερ ἐπὶ τὸ κρύφιον καὶ ἀκατανόητον συστέλλεται τῷ ἐν τῆς ὑπερφυῶς μὴδ' ἐπινοία στερουμένη κρυφισότητος. Καὶ τῶν ὀνομάτων ἀλλήλων δισταμένων ἡ ἀβρόχτος δι' αὐτῶν καὶ ἀσυναίρετος θεολογεῖται τῶν

VARIE LECTIONES.

1. εἴποι.

NOTÆ.

(58) *Et nostris diversitatibus in unum convolutis.* Καὶ τῶν μεριστῶν ἡμῶν ἑτεροτήτων συμπτυσσομένων. Id est: «*Et nostris diversitatibus seu differentis quæ sunt divisibiles, in unum convolutis.*»

(59) *Non enim tanquam numerabile dicit.* Οὐ γὰρ ὡς ἀριθμητὴν φησι. Id est: «*Non enim tanquam*

A tanquam unifica potentia, efflicimur unum, (58) et nostris diversitatibus divine complicatis et in unum convolutis, in unitatem Dei similem, et unionem, quæ Deum imitatur, copulamur.

Trinitatem vero attende, (59) non enim tanquam numerabile, dicit, sed propter manifestationem trium personarum in illa supra naturam fecunditate, ex qua omnis paternitas in cælo et in terra est et nominatur. Et multa alia hujusmodi licet reperire apud divinum inaspectabilem spectatorem, et in mysteriis Pauli institutione dignum. Quod autem Trinitas non sit proprie numerabilem, tum ex iis quæ dicta sunt licet cognoscere: tum alia rationes varie declarant, siquidem in iis, quæ proprie numerari possunt, ut, verbi gratia, in hominibus et angelis, et similiter in infinitis aliis dicere possumus, trinitatem angelorum et trinitatem hominum, imo et tres angelos, et tres homines; in Trinitate vero supra quam sancta, neque Trinitas deorum pie dici potest, neque tres Dii. Rursus in Trinitate supra quam sancta et unius ejusdemque substantiæ personæ in seipsis mutuo incedunt, integris et salvis proprietatibus implet omnia Pater; implet omnia Filius, similiter etiam Spiritus sanctus. Et rursus; Ubi adest Spiritus, illic et Filius, et Pater, quin etiam in quibus est Filius, sunt simul et Pater et Spiritus sanctus. In iis vero, quæ proprie numerari possunt, nihil ejusmodi ne intelligi quidem potest.

Ad hæc in iis quæ sunt proprie numerabilia, accessio fit, et subductio eorum, quæ numerantur; in Trinitate vero supra naturam, et incomprehensa, quomodo hoc penitus intelligatur? Multa alia ejusmodi contemplari quis potest.

QUÆSTIO CLXXXIII [Coisl. CCXII, Taur. CCIII.]

De iisdem eadem.

Unum itaque et tria non sunt proprie numerus, neque principium numeri in naturæ divinæ Theologia, sed potius unum symbolum est arcanæ, et in abdito reconditæ naturæ, quæ intelligentia comprehendendi non potest, significatque in ænigmate non posse efferri et expromi divinam substantiam. Tria vero manifestationem explicant; et divinitatis impartibilis, atque incomprehensæ cognitionem aliquantum explanant hominibus qui sunt partibiles; D patet enim substantia, quæ supra mentem, et supra omnem comprehensionem est, appellatione Patris, et Filii, et Spiritus sancti, (60) sicut uno arcani, quod supra naturam est, et neque cogita-

numerabilem dicit.

(60) *Sicut uno arcani, etc. nominibus significantur.* Ὅσπερ ἐπὶ τὸ κρύφιον καὶ ἀκατανόητον συστέλλεται τῷ ἐν τῆς ὑπερφυῶς μὴδ' ἐπινοία στερουμένη κρυφισότητος· καὶ τῶν ὀνομάτων ἀλλήλων δισταμένων ἡ ἀβρόχτος δι' αὐτῶν καὶ ἀσυναίρετος

tione firmatur, contrahitur in arcanum; et quod comprehendendi non potest; et nominibus inter se distinctis traditur conjunctio sine synæresi (id est, contractione personarum) eorum, qui nominibus significantur, et intelliguntur, et quod multiplicari non potest, non recedens ab unitate, exit sine multiplicatione, trinitate multiplicatum. Et hoc quidem unum tria profert; hæc vero tria ab illa simplicitate unius et conjunctione non exeunt.

Quamobrem vere est incommunicabilis Deus, nihil enim ejusmodi est in creaturis; si vero unum tantum esset, vel tria, Deus infinitos haberet consortes et participes, demonstraretque creatura Creatorem in suis proprietatibus collocatum.

QUESTIO CLXXXIV [Coisl. CCXIII, Taur. CCIV].

Eidem.

Edita a Basnagio (l. c. p. 433, 454). — Prioris continuatio.

Quod si Deus et divinitas in omnibus est, et per omnia meat, quid mirum est, si et in hominibus est tanquam homo. Esse igitur in omnibus, tum ex aliis, tum ex ratione creationis intelligitur, esse vero in hominibus, cognoscitur ex assumpta humanitate, quam propter charitatem erga nos assumpsit, (61) et exortus, quem coepit, participatione, et communione nostra, quæ secundum honorem post primum tulit. Quorum alterum manus Creatoris largita est; alterum ipse ad nos veniens. Sicut igitur (62) omnia, cum non essent, creatio ejus fecit ut essent, sic etiam, quia homines singulari supra aliarum creaturarum omnium procuracionem providentiæ beneficio affecti, etsi partus Virginis, et ille ortus, qui expromi non potest verbis, supra ortum humanum est, genitum esse dicimus eum, qui ex æternitate est, et hominem vocatum, qui naturam humanam fluxit ac formavit. Non facimus hominem Deum, apage, hoc enim fere fieri non potest, et judicium rationis hoc non patitur, sed Deum confitemur venisse ut hominem quod facile est Deo, qui naturæ auctor fuit, id quod illius in nos charitatis vim magnam prædicat.

QUESTIO CLXXXV [Coisl. CCXIV, Taur. CCVI].

(63) Quomodo omnino cogitari possit Deum esse incarnatum?

Edita a Basnagio (l. c. p. 434, 455).

Neminem existimo ita a divina illuminatione vacasse, ut non sit ei insitum, et communi notione

VARIE LECTIONES.

^a l. ἀκοινωνήτων. ^b l. δευτέρα in nominativo. ^c l. ἀνθρωπίνης.

NOTÆ.

Θεολογείται τῶν νοουμένων συνάρησις. Id est: « Sicut per unitatem in occultum et incomprehensibile contrahitur [Dei substantia] ne per subtilem quidem mentis cogitationem privata supernaturali secreto, et distinctis inter se nominibus, per ea theologice prædicatur ineffabilis et contractionis exspers conjunctio eorum qui significantur et intelliguntur. » (61) Et exortus, etc. tulit. Καὶ τῆς γεννήσεως ἣν αὐτὸς ὑπέστησε, μετοχὴ καὶ κοινωνία, δευτέρας τιμῆς ἀπολαύσεως μετὰ τὴν πρώτην. Id est: « Et ex participatione ac communione generationis ab ipso factæ quæ secundum honorem post primam illam [creationem videlicet] tulit. »

νοουμένων συνάρησις, καὶ τὸ ἀπληθύνειν οὐκ ἐξιστάμενον τῆς ἐνότητος, πρόεισιν ἀπληθύντως τῇ τριάδι πληθυνόμενον· καὶ τὸ μὲν τὰ τρία βλαστάνει, τὰ δὲ τῆς τοῦ ἐνὸς ἀπλότητος καὶ συναφείας οὐ διίσταται.

Διὸ καὶ ἀκινώνητον ὡς ἀληθῶς ὁ Θεός· οὐδὲν γὰρ τοιοῦτον ἐν τοῖς κτίσμασιν· εἰ δὲ ἐν μόνον ἦν ἡ τρία, τὸ Θεῖον μυρίους ἂν συνεπαίγετο κοινωνοὺς καὶ ἡ κτίσις τὸν Κτίστην ἐδείκνυ τοῖς ἑαυτῆς συναπτόμενον ἰδιώμασιν.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΗΔ'.

Τῷ αὐτῷ.

Εἰ ὁ Θεὸς καὶ ἡ θεότης ἐν πᾶσι τοῖς οὐσι καὶ διὰ πάντων, τί θαυμαστὸν εἰ καὶ ἐν ἀνθρώποις ὡς ἀνθρώπος; Τὸ μὲν οὖν ἐν πᾶσιν εἶναι τὰ τε ἄλλα καὶ τῆς δημιουργίας ὁ λόγος ἐπιστάται, τὸ δὲ ἐν ἀνθρώποις ἡ διὰ φιλανθρωπίαν τοῦ κτίσματος πρόσληψις, καὶ τῆς γεννήσεως ἣν αὐτὸς ὑπέστησε μετοχῇ καὶ κοινωνίᾳ δευτέρας· τιμῆς ἀπολαύσεως μετὰ τὴν πρώτην. Ὡν τὴν μὲν ἡ δημιουργὸς χεῖρ, τὴν δὲ προσελθὼν αὐτὸς ἐχαρίσατο. Ὡςπερ οὖν διότι τὰ ὄντα ἐκ μὴ ὄντων ὑπέστησε δημιουργὸν αὐτὸν λέγομεν, εἰ καὶ κρείττων πολλῶν δημιουργίας ἡ πρόδος· οὕτω καὶ διὰ τὸ τοῦ ἀνθρώπου ἐξηρημένη τῶν ἄλλων εὐεργετῆσαι προνοία, εἰ καὶ κρείττων ἐστὶν ἀνθρωπίνῃ γέννησεως ὁ ἐκ Παρθένου τόκος, καὶ ἡ ἀφραστός γέννησις, γεννηθῆναι λέγομεν τὸν πρόναρχον, καὶ ἀνθρώπων χρηματίζειν τὸν Πλάστην τῆς φύσεως. Οὐκ ἀνθρώπων θεοποιούμεν (ἀπαγε· ἀδυνατὸν τε γὰρ ὡς ἀληθῶς τοῦτο, καὶ λόγου κρίσιν οὐχ ὑπιστάμενον), ἀλλὰ Θεὸν ὁμολογοῦμεν προελθεῖν ὡς ἀνθρώπων, ὅπερ ῥῆθ' ἐστὶ Θεῷ τῷ τὴν φύσιν πλαστοουργήσαντι, καὶ πολλὴν φιλανθρωπίας ἀνακηρύττει διάθεσιν.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΙΗ'.

Πῶς ἐστὶ δυνατὸν ὁμοῦς ἐννοεῖν τὸ Θεῖον σαρκωθῆναι;

Θεοῦ μὲν οὐδὲ θέλει ἐλλάμψεως οὐδένα τοσοῦτον κεκενωμένον εἶναι νομίζω, ὥς μὴ πανταχοῦ παρεῖναι

Turrianus legit in ablativo μετοχῇ et κοινωνίᾳ, sed sequentia docent legendum esse, μετοχῇ et κοινωνίᾳ, in nominativo.

(62) Sicut igitur omnia cum non essent, creatio ejus fecit ut essent. Ὡςπερ οὖν διότι τὰ ὄντα ἐκ μὴ ὄντων ὑπέστησε, δημιουργὸν αὐτὸν λέγομεν εἰ καὶ κρείττων πολλῶν δημιουργίας ἡ πρόδος. Id est: « Sicut igitur, quia creaturas ex nihilo produxit, Opificem ipsum dicimus, quamvis opificio quolibet longe præstantior sit hujusmodi productio. »

Turrianus hic quæpiam omisit.

(63) Est quinta dissertatio apud Basnagium.

τὸ θεῖον ἀδιαστάτως, μηδὲ τὰ πάντα πληροῦν, ἐμφύτῳ καὶ κοινῇ κατέλαθεν ἀντιλήψει. Εἰ δὲ πᾶσι πάρεστιν ὁ θεὸς τοῖς οὐσῶν, οὐδὲν τῆς ὑπερφουῶς αὐτοῦ φύσεως ἐκ τῆς περὶ τὰ δημιουργήματα αὐτοῦ παρουσίας συναλλοιούμενης, ἐκείνων ἀλλοιουμένων, οὕτε τοῖς καθ' ὑπόθεσιν ἑτέρου πρὸς ἕτερον ἐλαττώμασιν συνελαττούμενης, οὐδὲ ταῖς ἐν τοῖς κτίσμασιν ἀναφυομέναις κήλυσιν ἐνυθριζομένης, ἀλλ' ἐν τῇ ἀπράσῳ καὶ ἀπερινοήτῳ τῆς μακαριότητος ὑπεροχῇ καὶ ἀπαθείας ὑπεριδρυμένος πάρεστι τε τοῖς οὐσι, καὶ συνέχει ταῦτα καὶ διεξάγει· πῶς ἂν ἀδύνατον εἴη, ἢ τινα φέρον ὕδριν, τῷ ἀνθρωπίνῳ παρῆναι φυράματι, καὶ τὴν ἀπόρρητον αὐτοῦ φιλανθρωπίαν καὶ πρόνοιαν διὰ τῆς σαρκώσεως ἐπιδείξασθαι; μᾶλλον δὲ πῶς οὐ καλὸν; Πῶς δ' οὐχ ἀρμόδιον; Ἀλλ' ὁ λόγος οὗτος.

Ἰσως ἂν τις ὑποκρούσειεν, οὐ μόνον ἐνανθρωπήσαι τὸ θεῖον φρονεῖν ὑποτίθεται, ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων κτισμάτων τὴν φύσιν ὑπαλθεῖν, καὶ πρὸς οὐσίωσιν ἀναδέξασθαι. Ἀλλὰ γε τῆς σῆς διανοίας τὸ εὐστροφον, ὁ γενναῖος ἰ, ἀποδεχόμενος, οὐκ ἀποδέχομαι τῆς ἄλλης ἐπιβολῆς, ὅτι μὴ θάττον ἐπ' ἐγὼς μηδὲ προσέσχες βιαίως τὴν ἐξαρχῆς θέσιν ἐξαρνούμενος. Ὁ γὰρ ἀδύνατον διατεινόμενος θεὸν σαρκῶσθαι, καὶ ἀνθρωπίνῳ μορφῇ ἀναδέχεσθαι, τοσοῦτον διὰ τῆς δευτέρας ἀπορίας φαίνεται τοῦτο συνομολογῶν, ὡς οὐδὲ τῶν ἄλλων κτισμάτων οὐδενὸς τὴν φύσιν ἀναλαβεῖν αὐτὸν ἀποφαίνεται, καὶ ὁ καθ' ἑνὸς ὁρῶν τὸ ἀδύνατον κατὰ πάντων ὁμοῦ τὸ δυνατόν ἐψηφίσατο· ὥστε τὸ δυνατόν εἶναι θεὸν σαρκωθῆναι, οὐδὲ παρὰ σοὶ τῶν ἀδυνάτων φιλολογοῦντι εὐρεθήσεται.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΠΠΓ.

Διατὶ θεὸς ἐσαρκώθη;

Edita Basnagio (l. c. p. 435, 436). — De causis Incarnationis.

Ἐπειδὴ λίαν ὀλίγων ἐστὶ διὰ νοῦ καὶ θεωρίας εἰ;

VARIE LECTIONES

1 l. ὡ γενναῖος.

NOTÆ.

(64) *Nulla mutatione facta, etc. infra alios sint.* Οὐδὲν τῆς ὑπερφουῶς αὐτοῦ φύσεως ἐκ τῆς περὶ τὰ δημιουργήματα αὐτοῦ παρουσίας, συναλλοιούμενης, ἐκείνων ἀλλοιουμένων, οὕτε τοῖς καθ' ὑπόθεσιν ἑτέρου, πρὸς ἕτερον ἐλαττώμασι, συνελαττούμενης. Id est: « Nec tamen supernaturalis ejus natura ob præsentiam ipsius in rebus creatis alteratur, dum alterantur illæ; neque fit minor aut inferior, dum creaturæ secundum subjectionis ordinem aliæ fiunt aliis inferiores. »

Plura ommissa hic observari possunt in versione Turriani.

(65) *Sed hæc hactenus. Fortassis, etc. Factum esse hominem.* Ἀλλ' ὁ λόγος οὗτος, ἰσως ἂν τις ὑποκρούσειεν, οὐ μόνον ἐνανθρωπήσαι τὸ θεῖον φρονεῖν ὑποτίθεται. Id est: « Sed hæc ratiocinatio, obijciat fortasse quispiam, non solum Deum factum esse hominem suggerit ut sentiamus. »

(66) *Ad substantialem unionem.* Πρὸς οὐσίωσιν. Id est: « Ad substantiationem seu substantiæ productionem. »

(67) *Qui mentis tuæ facilem mobilitatem amplecteris, non approbo aliam cogitationem.* Τῆς σῆς

A *anticipatum, Deum esse ubique sine ulla interapedine, replereque omnia. Quod si in omnibus rebus adest Deus, (64) nulla mutatione facta propter præsentiam ejusdem in rebus, nec ulla variatione status in eum inducta, ex eo, quod alii infra alios sint, nec ulla contumelia aspersa propter maculas, quæ in creaturis insunt, quin potius in illa beatitudinis excellentia, neque dici, nec intelligi potest, supra quam quæ eloqui licet, collocatus omnibus præsens interest, et omnia continet et gubernat; quomodo fuerit impossibile, aut quomodo contumeliosum, adesse in humana massa, et suam charitatem majorem, quam ut exprimi queat, et providentiam per incarnationem demonstrasse? quin imo quomodo non optimum est, et B baptissimum. Sed hæc hactenus (65).*

Fortassis aliquis eorum, qui incarnationem Dei impossibilem, et Deo indignam reputant, refellet eam, sentiens non solum Deum factum esse hominem, sed etiam omnium aliarum creaturarum naturam subilise, et πρὸς οὐσίωσιν ἀναδέξασθαι, id est, eas ad (66) substantialem unionem recepisse. Sed age tu, vir valentissime, (67) qui mentis tuæ facilem mobilitatem amplecteris, non approbo aliam cogitationem, quia non agnovisti cito, (68) nec advertisti firme, quod a principio positum fuit, quod negas. Qui enim contendit impossibile esse Deum carnem assumpsisse, et humanam formam induisse, usque adeo videtur hoc per secundam dubitationem confiteri, et comprobare, (69) ut pronuntiet, nec naturam ullius creaturæ ex omnibus aliis sumpsisse, et qui in uno vides hoc impossibile, rursus possibile esse Deum assumpsisse carnem in omnibus simul, quæ nec apud te sunt impossibilia, vides.

QUÆSTIO CLXXXVI [Coiol. CCXV.

Taur. CCVII]. (70)

Quare Deus carnem assumpserit?

Quia perpaucorum est contemplatione mentis

διανοίας τὸ εὐστροφον ἀποδεχόμενος, οὐκ ἀποδέχομαι τῆς ἄλλης ἐκβολῆς. Id est: « Qui mentis tuæ facilem mobilitatem amplector, non approbo aliam cogitationem. »

(68) *Nec advertisti quod a principio positum fuit, quod negas. Μηδὲ προσέσχες . . . τὴν ἐξ ἀρχῆς θέσιν ἐξαρνούμενος.* Id est: « Neque animadvertisti te propositam ab initio thesin, seu quod propositum initio fuerat, prorsus negasse. »

(69) *Ut pronuntiet, etc. Impossibilia vides.* Ὡς οὐδὲ τῶν ἄλλων κτισμάτων οὐδενὸς τὴν φύσιν ἀναλαβεῖν αὐτὸν ἀποφαίνεται, καὶ ὁ καθ' ἑνὸς ὁρῶν τὸ ἀδύνατον, κατὰ πάντων ὁμοῦ τὸ δυνατόν ἐψηφίσατο, ὥστε τὸ δυνατόν εἶναι θεὸν σαρκωθῆναι οὐδὲ παρὰ σοὶ τῶν ἀδυνάτων φιλολογοῦντι εὐρεθήσεται. Id est: « Ut pronuntiet eundem cæteram creaturarum creaturam nullam non assumpsisse naturam, et qui in una rem impossibilem esse videbat, is in omnibus simul possibilem esse censuit adeo ut apud te ratiocinandi studiosum non impossibilis inveniatur divinæ incarnationis possibilitas. »

(70) Est dissertatio sexta apud Basnagium.

cogitationem, quæ Deum deceat, de Deo informare, A
 1. Ique vel ex eo liquet, quod ii, qui videntur inter
 homines ad summum fastigium sapientiae perve-
 nisse, inter se ipsos et ab aliis plurimum dissen-
 serunt; idcirco Deus factus est homo, ut non solum,
 qui plus cognitionis, quam alii assecuti videntur,
 sed etiam vulgus hominum, qui magis sensu quam
 ratione ducuntur, per ea, quæ vident et audiunt,
 ad piam et salutarem Dei cognitionem recurrere
 possint, per ea, quæ sub sensum cadunt, ad eum,
 qui sub intelligentiam, ascendentes, et ab iis quæ
 per carnem a Deo facta sunt, ad contemplationem
 divinitatis incorporæ et supra naturam, atque hoc
 quidem ex iis quæ acciderunt, patet; ex quo enim
 Deus factus est homo, et illa admirabilia, et quæ
 supra naturam erant opera, formam naturæ nostræ
 ferens perfecit, absurdas et multiplicibus erroribus
 implicitas cogitationes abiecerunt, et illis nugis
 et dolorum fictionibus procul relegatis Deum
 in carne visum, hunc verum Deum esse confiten-
 tur, et venerantur, qui digni habiti sunt, ut per
 præsentiam corporis ejus (71) et operum ejus
 aspectu et auditione eum cognoscerent, et hujus-
 modi cognitione ad cognitionem ac contemplationem
 ejus naturæ inaspectabilis adducerentur.

Sed hæc quidem una causa; altero vero quod
 nequaquam fortis ligatus esset, (72) nisi fortiter
 certamen hoc subiisset. Tertia, quod doctrina oculis,
 et auribus præposita valentior est, et multo facili-
 or ad exsequendum, quam quæ e longinquo et
 per alia intermedia annuntiatur. (73) Tum etiam
 actio per imitationem virtutum faciliior est et com-
 modior, quam ea quæ circa imitationem exigitur.
 Imitationem autem non possunt habere homines,
 quæ humanam vitam in altum tollat, si nullus sit,
 qui hanc actionem virtutis suspiciat humanæ: Hu-
 jusmodi actio humana quomodo esse posset, si in-
 carnatio Verbi Dei facta non esset? Amore igitur
 erga homines, et providentia immensa Verbum Dei
 factum est homo, et nobiscum deifice conversatum
 est, et inter homines vixit.

φαντασίαν ἀνελθεῖν τοῦ Θεοῦ θεοπρεπῆ, καὶ τοῦτο
 δῆλον ἐξ ὧν καὶ οἱ δοκοῦντες εἰς ἄκρον ἐλάσαι τῆς
 ἐν ἀνθρώποις σοφίας πρὸς σφᾶς αὐτοὺς καὶ πρὸς
 ἀλλήλους ἐπὶ μέγιστον διηγήθησαν· διὰ τοῦτο ἐνη-
 θρώπησεν ὁ Θεός, ἵνα μὴ μόνον οἱ πλείον τι κατὰ
 γνῶσιν τῶν ἄλλων ἔχῃν δοκοῦντες, ἀλλὰ καὶ ὁ πολὺς
 ἄνθρωπος ὁ τῇ αἰσθήσει μάλλον ἢ τῇ λογισμῷ χειρ-
 αγωγούμενος, δι' ὧν ὁρᾷ τε καὶ ἀκούει πρὸς τὴν
 εὐσεβῆ τοῦ Θεοῦ καὶ σωτήριον ἐννοίαν, ἀνατρέχειν
 ἔχει· καὶ διὰ τῶν αἰσθητῶν ἐπὶ τῶν ἰνοῦντων ἀναβαί-
 νων, καὶ ἀπὸ τῶν διὰ μέσης τῆς σαρκὸς θεουργουμέ-
 νων ἐπὶ τὴν τῆς ὑπερφυσικῆς καὶ ἀσωμάτου θεότητος
 θεωρίαν. Καὶ τοῦτο δῆλον ἐκ τῶν ἐκδεσθηκότων· ἐξ
 οὗ γὰρ Θεὸς ἐνανθρώπησεν, καὶ τὰ παράδοξα καὶ
 ὑπερφυσικὰ τῶν ἔργων τὴν ἡμετέραν φέρων μορφήν
 ἐπετέλεσεν, τὰς ἀλλοκότους καὶ πολυπλανεῖς φαντα-
 σίας ὁ ἄνθρωπος ἀπορρίψας, καὶ μακρὰ χαίρειν
 εἰπὼν τοῖς μακροῖς λήροις, καὶ τοῖς εἰδωλικοῖς ἀνα-
 πλάσμασιν, τὸν ἐν σαρκὶ φανέντα Θεόν, τοῦτον ἀλη-
 θινὸν Θεὸν ἀνομολογεῖ τε καὶ προσκυνεῖ, διὰ τῆς ἐν
 σώματι μὲν παρουσίας αὐτοῦ, καὶ τῶν ὑπὲρ λόγον
 ἔργων ὅφει καὶ ἀκοῇ καταμαθεῖν αὐτὴν· ἀξιώσεις,
 διὰ δὲ τῆς τοιαύτης γνώσεως εἰς τὴν τῆς ἀθανάτου φύ-
 σεως ἐπίγνωσιν τε καὶ θεωρίαν ἀναχθεῖς.

Ἄλλ' ἐν μὲν τοῦτο· δευτέρον δὲ, ὅτι οὐδαμῶς ὁ
 ἰσχυρὸς ἐδεσμεῖτο μὴ δυνατωτέρου τὸν ἀγῶνα τοῦτον
 καὶ τὸν ἀθλον ὑποδυσασμένου. Τρίτον ὅτι περ ἡ ὅφει
 καὶ ἀκοῇ προκειμένη διδασκαλία τῆς πόρρωθεν καὶ
 δι' ἐτέρων μέσων ἀπαγγελλομένης ἐπικρατεστέρα τε
 πολλῶν καὶ ἀκριβεστέρα. Εἰ βούλει δὲ, ὅτι καὶ πολ-
 λοὶς εὐχερεστέρα καὶ βρδύεις ἐξανύεσθαι δυναμένη
 ἢ διὰ μιμήσεως τῶν ἀρετῶν πράξις; τῆς ἀνευ ἀπαι-
 τουμένης. Μίμησις δ' ἀνθρώποις οὐκ ἀνεῖν τὸν ἀν-
 θρώπινον ἀνυψοῦσα βίον, μηδὲν τὴν πρᾶττοντος
 ἀνθρωπίνως. Πράξις δ' ἀνθρωπίνῃ πῶς ἀνεῖν τῆς
 ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου μὴ γεγεννημένης; Φιλαν-
 θρώπως ἄρα καὶ ἀνυπερβλήτου προνοίας, καὶ τοῦ
 Λόγου γέγονεν ἐνανθρώπησις, καὶ ἡ μεθ' ἡμῶν θεο-
 ποιὸς ἀνατροφή καὶ πολιτεία.

QUÆSTIO CLXXXVII [Coisl. CCXVI. Taur. CCVII].

De Filii incarnatione.—inedita.

Cur Filius, et non alia sanctæ Trinitatis per-
 sona, nostra natura assumpta, incarnatus est?

Τί δή ποτε ὁ Υἱός, καὶ οὐχ ἑτέρα τῆς ἁγίας Τριάδος
 ὑπόστασις, τὴν ἡμετέραν ἀναλαβὼν ἐσαρκώθη φύσιν;

VARIE LECTIONES.

ἢ ἱ. ἔχῃ in subjunctivo. ἢ ἱ. ἐπὶ τὰ τῶν, etc.

ἢ ἐνηθρώπησε. ἢ ἱ. ἀπορρίψας. ἢ ἱ. αὐτόν. ἢ Tur-

rianus legebat ἀθεάτου, non male.

NOTÆ.

(71) Operam ejus aspectu. Τῆς ὑπὲρ λόγον ἔργων
 ὅφει. Id est: «Ejus operum quæ omnem oratio-
 nem superant aspectu.»

(72) Nisi fortiter certamen hoc subiisset. Μὴ δυ-
 νατωτέρου τὸν ἀγῶνα τοῦτον καὶ τὸν ἀθλον ὑποδυσασ-
 μένου. Id est: «Nisi fortior quispiam certamen

hoc subiisset.»

(73) Tum etiam actio per imitationem virtutum
 faciliior est. Εἰ βούλει δὲ ὅτι καὶ πολλοὶς εὐχερε-
 στέρα... ἢ διὰ μιμήσεως τῶν ἀρετῶν πράξις. Id
 est: «Tum etiam si velis, quia multis hominibus
 actio per imitationem virtutum faciliior est.»

Διὰ τί ὁμοφυοὺς καὶ ἰσοτίμους τῆς Τριάδος κηρυττομένης, ὁ μὲν Πατὴρ λέγεται διὰ τοῦ Υἱοῦ καὶ διὰ τοῦ Πνεύματος δημιουργεῖν, οὐκ ἔμπαλιν δέ;

Quare cum Trinitatem homogeneam esse parique honore frui in confesso sit, Pater tamen per Filium et per Spiritum sanctum creare dicatur, non autem versa vice?

Edita a Maio (Nov. Coll. t. IX, p. 151).

α'. Εἰς ἀπορίαν τινὲς φασιν ἐνίοους ὑπάγεσθαι, τίνος χάριν τῆς ὑπεραγίας Τριάδος ὁμοφυοὺς τε καὶ τὸ ἰσοτίμους κεκληρωμένης, καὶ μάλιστα γὰρ τῆς θείας τοῦτο διατρανούσης Γραφῆς, δημιουργὸς μᾶλλον ὁ Υἱὸς ὑπ' αὐτῆς δοξολογεῖται ταύτης καὶ ἀνακηρύσσεται ἡπερ ὁ Πατὴρ; εἰ γὰρ καὶ ὁ Πατὴρ εὐρίσκειται, ἀλλ' ἐπὶ μᾶλλον ὁ Υἱός· πῶς δὲ πάλιν δι' Υἱοῦ μὲν λέγεται δημιουργεῖν ὁ Πατὴρ, οὐκ ἔμπαλιν δέ, οὔτε διὰ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱός; οὐ μὴν ἀλλ' οὐδὲ τὸ Πνεῦμα οὔτε διὰ τοῦ Πατρὸς οὔτε διὰ τοῦ Υἱοῦ; ἢ διὰ τοῦ Πατρὸς μὲν ἔστι καταλαβεῖν, παράδοξον μὲν ἀκούσαι, νοῆσαι δὲ οὐ παράδοξον; ὅτι περ ὅτε ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα εἰ καὶ μὴ δημιουργεῖ, ἀλλ' οὖν ἐπ' ἑτέροις ἔργοις ἀποστέλλων αὐτὸν ὁμῶς ἐνεργεῖ· πῶς οὖν οὐκ ἄδοξον τὸ παράδοξον; καὶ τίς ὁ δόξαις ὑπάγων αὐτό; οὐκ ἄλλος, ἀλλ' αὐτός· ὁ ἀποστελλόμενος Πατὴρ· λέγει γὰρ τῇ προφητικῇ τοῦ Ἰσραὴλ χρώμενος φωνῇ, « Ἀκούε μου, Ἰακώβ καὶ Ἰσραὴλ, ὃν ἐγὼ καλῶ, ἐγὼ Θεὸς πρῶτος, καὶ ἐγὼ μετὰ ταῦτα, καὶ πλὴν ἐμοῦ Θεὸς οὐκ ἔστι. » Ἐγὼ τῇ χειρὶ μου ἐθεμελίωσα τὴν γῆν, καὶ τὸ Πνεῦμά μου ἐστερέωσε τὸν οὐρανόν. Ὅρα πῶς δημιουργῶν διὰ τοῦ Υἱοῦ καὶ Πνεύματος δημιουργεῖ. Ἐγὼ πᾶσι τοῖς ἀστροῖς ἐνετείλαμην. Ταῦτα διὰ τοῦ Προφῆτου εἰπὼν ὁ τῶν ὅλων Θεός, καὶ διὰ τῶν εἰρημένων ἐμφανῆ καταστήσας ἑαυτὸν, ὅτι περ ὁ ταῦτα λέγων αὐτός ἐστιν ὁ Πατὴρ· καὶ γὰρ δεξιὰ μὲν αὐτοῦ ὁ Υἱός, Πνεῦμα δὲ αὐτοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον.

β'. Ὡς ῥημάτων κεκρυμμένων! μᾶλλον δὲ διανοίας οὐκ ἐμφανούς μὲν, ἐμφανιζομένης δὲ βλάβος εἰς κατάληψιν ἐπάγει· « Καὶ νῦν Κύριος ἀπέστείλε με καὶ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ. » Οὐκοῦν τὸ Πνεῦμα ὥσπερ ὁ Υἱὸς ἐκεῖνο, οὕτω καὶ αὐτὸ ἐξαποστελλόμενος παρὰ τοῦ Πατρὸς, νῦν ἀποστέλλει τὸν Πατέρα· εἶπε γὰρ, « Καὶ νῦν Κύριος ἀπέσταλκέ με καὶ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ. » Ἀἴθλον οὖν ἐκ τούτων καὶ ταῖς μὴ λίαν ὀξύδωκούςιν, ὅτι περ ἡ ἀποστολὴ οὔτε τὸν Υἱὸν εἰς ἐλάττω κατάγει φύσιν καὶ τιμὴν, ἀλλ' οὐδὲ τὸ Πνεῦμα· ὅπου γὰρ καὶ αὐτὸς ὁ Πατὴρ ἀποστέλλεσθαι λέγεται παρ' ἑκατέρου· ἀποστέλλει ὁ Πατὴρ τὸ Πνεῦμα, ἀποστέλλει καὶ ὁ Υἱός, ἀποστέλλει τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα. « Πνεῦμα γὰρ Κυρίου ἐπ' ἐμέ, οὐ εἶναι ἐχρὶς ἐμεῖ· εὐαγγελίσασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με. » Ἀποστέλλει καὶ τὸν Πατέρα. Οὐκοῦν ἐλαττοῦται διὰ τῆς ἀποστολῆς τὸ Πνεῦμα· οὐκ ἀποστέλλει δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ χρεῖαι τὸν Υἱόν. Πῶς οὖν ἡ ἀποστολὴ καταβιάσει τὸ Πνεῦμα; οὐ μόνον

1. Audio nonnullos in perplexitate versari, curnam, cum sanctissima Trinitas eandem substantiam eundemque honoris gradum sortita sit, idque in primis perspicua divina Scriptura doceat, nihilominus creandi laus ab eadem Scriptura de Filio potius quam de Patre prædicetur? nam etsi Patrem quoque Creatorem dici deprehendimus, multo tamen magis Filium. Rursus curnam per Filium dicatur creare Pater, non autem e contrario per Patrem Filius; neque item Spiritus per Patrem sive per Filium? An per Patrem quidem intelligere licet, auditum mirum, intellectu non impervium? quia et Filius etiam si Spiritum minime creat, dum tamen ad alia opera hunc mittit, simul operatur. Cur ergo non est incredibile miraculum hoc? et quis fidem huic rei facit? nemo quisquam, præter Patrem, qui scilicet ipse quoque mittitur. Ait enim prophetica utens Isaïæ voce: « Audi me, Jacob et Israel, quem ego appello: Ego Deus primus et ego novissimus, et præter me nemo Deus est³¹. » Ego manu mea telluris fundamenta jeci, Spiritus quoque meus cælum firmavit. Viden' ut creans, per Filium Spiritumque creet? Ego cunctis astris præcepi. Hæc ore Prophetæ³² ait omnium Deus, seque his dictis manifeste revelat, nempe quod verba hæc a Patre dicuntur: nam dextera ejus Filius est; Spiritus vero ejus, Spiritus sanctus.

2. O verba recondita! imo potius sensus minime patens! qui si tamen explanetur, facilis intellectu est. « Et nunc Dominus misit me et Spiritus ejus³³. » Ergo Spiritus, sicuti hunc Filius, ita et ipse Patrem mittit. Nam reapse Dominus nunc Filius dicitur, qui similiter a Patre missus, nunc mittit Patrem. Ait enim: « Et nunc Dominus misit me et Spiritus ejus. » Ex his igitur constat paulo etiam obtusioribus, neque missione Filium deprimi ad minorem vel naturæ vel honoris gradum; neque item Spiritum; quoniam et ipse Pater mittit dicitur ab utroque. Mittit Pater Spiritum; mittit et Filius. Mittit Filium etiam Spiritus; « Spiritus enim Domini super me; quamobrem unxit me; evangelizare pauperibus misit me³⁴. » Mittit etiam Patrem. Non ergo imminuitur missione Spiritus. Neque tantummodo mittit, sed etiam ungit Filium. Quomodo ergo missio Spiritum deprimat? Non solum enim hanc ipsam retribuit Spiritus Filio, ve-

³¹ Isa. XLVIII, 2. ³² Isa. LIV, 12. ³³ Isa. XLVIII, 16. ³⁴ Isa. LXI, 1. Luc. IV, 18.

NOTE.

(74) Pleraque Photius desumpsisse ex Jobi monachi deperdito opere *De incarnatione* lib. III c. 10, quod ipse recenset in bibliotheca, Cod. 222.

rum etiam addit unctionem. Profundus sermo; sed quo profundior, eo magis hæreticorum obstruit ora. Huc etiam mentem intende: manet in Filio; hunc a mortuis suscitatur. Hæc, inquam, nobilioris ne an deterioris ordinis sunt quam mittere? Sed neque hæc Spiritum supra Filium exaltant; neque missio ab æqualitate cum Filio Spiritum missum deprimat³⁸.

3. At enim ungere, dices, et mittere et exsuscitare, post sacram œconomiam incarnationemque sunt: quæ si prædicta quoque fuerunt, oraculis videlicet res futura prædicabatur³⁹. — Præclare ais. Considera porro, missionem quoque Spiritus a Filio cum Servator docuit, illumque a Patre fuisse missum et nihil a se ipso loqui, tunc missionem item Spiritus sibi vindicasse: cumque ipse missus est, tunc mittendi quoque facultatem accepisse. Viden' ut hæc omnia sacræ œconomiae verba sint, non auctoritas? Specta igitur quod œconomiae est, atque ab eo quicquid est auctoritatis, discerne. Missio non destruit consubstantialitatem: substantiæ homogenea non trahit ad differentiam. Cum exivit a Patre venitque Filius, tunc mittit et Spiritum. Neque in exitu fit distractio, neque in missione separatio. Exivit manens, misitque retinens apud se. Suscitatur Christus Spiritus; non quod infirmior in illo divinitas esset, sed ne vim activam Spiritus a divinitate Filii alienam putares. Deinde Spiritus quidem Patrem mittit; non tamen sæpenumero. Ita propter hanc missionem non excidit Spiritus, secus ac hæretici blaterant, ab æqualitate et divinitate. Quos autem non sæpe mittit, id scilicet accidit, ne in Trinitate vim causalem tribus communem existimemus. Idcirco Pater quidem dicitur sæpenumero per Spiritum agere; similiter etiam per Filium. Illud autem sæpe fieri dicitur, ut Patri causalis vis confirmetur: rarius autem agere per Patrem Spiritus dicitur vel Filius, ne si sæpe per Patrem agere Spiritus atque Filius dicerentur, malitiosa atque versuta hæreticorum rabies minore ordine personam gloriamque Patris collocaret; aut quod magis obvium esset, causalitatem illi eriperet. Mittit Pater Spiritum atque Filium. Mittit Patrem etiam Spiritus itemque Filius: en natura æqualitas. At enim sæpius mittit Pater: en causalitatis prærogativa. Ita sine ulla diversitate substantiæ patria proprietates elucet; eademque simul elucere sinit illorum, qui a se procedunt, homogeneitatem honorisque paritatem.

4. Dicitur ergo Pater per Filium res creatas ex nihilo produxisse; præterea Veteris quoque Testamenti legislatorem eundem prædicat: divina nimirum Providentia multo antea refutante funditusque evertente illorum insaniam, qui Vetus Novumque Testamentum ad duo contraria principia referre audent. Nam si Ecclesia disertè licet fatente, Christum oraculorum veterum veritatem demonstravisse,

αὐτοῦ ταύτην ἀνταποδιδόντος τῷ Υἱῷ, ἀλλὰ καὶ προστιθέντος τῷ Χρισμᾷ· βαθὺς ὁ λόγος, ἀλλ' εἰς ὅσον ἡκεῖ βάθους τὰ τῶν αἰρετικῶν ἀποφράττει στόματα. Ἐπισκόπει δὲ καὶ τοῦτο. Ἐπὶ τὸν Υἱὸν μένει· ἐγείρει αὐτὸν ἀπὸ τῶν νεκρῶν. Ἄρα ταῦτα δευτέραν ἀλλ' οὐχὶ τὴν πρώτην ἡ τὸ ἀποστελλεῖν τάξιν κατεῖληφεν; Ἄλλ' οὕτε ταῦτα τὸ Πνεῦμα ποιεῖ τοῦ Υἱοῦ ὑπερκείμενον, οὐδ' ἡ ἀποστολὴ καταβιδάζει τῆς ἰσοτιμίας τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἀποστελλόμενον.

γ'. Ἀλλὰ τὸ χρῆσθαι ἐπεὶ ἀποστελλεῖν καὶ ἐγείρειν μετὰ τὴν οἰκονομίαν μετὰ τὴν σάρκωσιν· εἰ γὰρ καὶ προεῖρηται, ἀλλὰ χρησμοὶ καὶ μέλλοντες ἐκέρυττον· μενοῦν γε. Ἐννοεῖ δὲ ὡς καὶ τὸ ἀποστελλεῖσθαι τὸ Πνεῦμα παρὰ τοῦ Υἱοῦ ἡνίκα ἐδίδασκεν ὁ Σωτὴρ, ἐκ τοῦ Πατρὸς αὐτὸν ἀποστελλεῖσθαι καὶ μηδὲν ἄφ' ἑαυτοῦ λέγειν, τῆνικαὶ καὶ τὴν ἀποστολὴν οἰκιοῦται τοῦ Πνεύματος· ὅτε αὐτὸς ἀπεστελλετο, καὶ τὸ ἀποστελλεῖν ἀνεδέχετο. Ὅρξας ὡς ταῦτα πάντα οἰκονομίας ἐστίν, ἀλλ' οὐκ αὐθεντίας τὰ ῥήματα; νοεῖ τὸ τῆς οἰκονομίας, καὶ διακρίνει τὸ τῆς αὐθεντίας· ἡ ἀποστολὴ οὐ λύει τὸ ὁμοούσιον· τὸ ὁμοούσιον οὐ τρέπει πρὸς ἐτερότητα· ὅτε ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ ἦκεν ὁ Υἱός, τότε ἀποτέλλει καὶ τὸ Πνεῦμα· οὕτε ἐν τῇ ἐξελείψει διάστασις, οὕτε ἐν τῇ ἀποστολῇ χωρισμός· ἐξῆλθε μένων, καὶ ἀπέστειλε παρ' ἑαυτοῦ ἔχων· ἀνιστάς τὸν Χριστὸν τὸ Πνεῦμα, οὐχ ὡς ἀνοούσης τῆς ἐν αὐτῷ θεότητος, ἀλλ' ἵνα τὴν ἐνέργειαν τοῦ Πνεύματος, τῆς ἐν τῷ Υἱῷ νοήσεως οὐκ ἄλλοτριουμένην θεότητος· εἴτα τὸ Πνεῦμα μὲν ἀποτέλλει τὸν Πατέρα· οὐ πολλάκις δέ· ἵνα διὰ μὲν τοῦ ἀποστελλεῖν, ὅπως τῆς αὐτῆς μὴ διαπέση κατὰ τὴν αἰρετικὴν γλυσσαλγίαν ἰσοτιμίας καὶ θεότητος διὰ δὲ τοῦ μὴ πολλάκις, ἐπὶ ἐν τῇ Τριάδι αἰτίον μὴ νομισθῇ κοινὸν τῶν τριῶν· διὰ τοῦτο λέγεται μὲν πολλάκις ὁ Πατὴρ διὰ τοῦ Πνεύματος ἐνεργεῖν· ὡσαύτως δὲ καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ· πολλάκις μὲν ἵνα τὸ αἰτίον τῷ Πατρὶ βεβαιωθῇ· οὐ πολλάκις δὲ τὸ Πνεῦμα διὰ τοῦ Πατρὸς, οὕτε ὁ Υἱός, ἵνα μὴ διὰ τοῦ πολλάκις ἐνεργεῖν διὰ τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα καὶ τὸν Υἱόν, ἡ κακομήχανος καὶ πολύτροπος λύσσα τῶν αἰρετικῶν εἰς ἐλάττω τάξιν τὴν ὑπόστασιν ἢ τὴν δόξαν καταβιδάσῃ τοῦ Πατρὸς· ἢ τὸ γε προχειρότερον, τὴν τοῦ αἰτίου περίελοι τιμὴν. Ἀποτέλλει ὁ Πατὴρ καὶ τὸ Πνεῦμα καὶ τὸν Υἱόν· ἀποτέλλει τὸν Πατέρα καὶ τὸ Πνεῦμα καὶ ὁ Υἱός. Ἰδοὺ τῆς φύσεως τὸ ἰσότημον. Ἀλλὰ πολλάκις ὁ Πατὴρ ἀποτέλλει· ἰδοὺ τοῦ αἰτίου τὸ ἐξαίρετον. Οὕτως ἐν τῷ ἀπαράλλακτῳ τῆς οὐσίας τὸ πατρικὸν ἴδιον ἐκλάμπει, καὶ συνεκλάμπεσθαι δίδωσι τῶν ἐξ αὐτοῦ προεληλυθότων τὸ ὁμοούσιον καὶ ἰσότημον.

δ'. Λέγεται τοῖνον δι' Υἱοῦ τὴν κτίσιν ἐκ μὴ ὄντων ὑποστῆναι, ἀλλὰ καὶ τῆς Παλαιᾶς ἀνακηρύττεσθαι νομοθέτην· τῆς θείας πάρρωθεν Προνοίας ἐπιστομιζούσης τε καὶ πρίρριζον τὴν ἀπόνοιαν ἀνασπώσης· τῶν εἰς ἀντικειμένους ἀρχὰς δύο τολμώντων τὴν Παλαιὰν ἀναφέρειν καὶ τὴν Νέαν. Εἰ γὰρ τὸν Υἱὸν τῆς Ἐκκλησίας λαμπρῶς ἀνομολογούσης τοὺς τε παλαιούς χρησμούς ἀποφῆναι, καὶ τῆς νέας τὸν αὐτὸν

³⁸ Marc. i, 10. Rom. viii, 11. ³⁹ Joan. xv, 26; xvi, 13.

εισηγητὴν γεγονέναι, καὶ πρὸ γε τούτων τὴν τῶν Α
κτισμάτων φύσιν ἐκ μὴ ὄντων οὐσιῶσαι, ὅμως οὖν
τὸ Μανιχαίων μισόχριστον καὶ θεομάχον ἔθνος (75)
καὶ οἱ Μαρκιῶνες οὐ φρίττουσιν εἰς ἑτέραν μὲν ἀρχὴν
τὸ εὐαγγελικὸν κήρυγμα ἀνάγειν, τὴν μαχομένην
δὲ τὰ Μωσαϊκὰ, τίνα ἂν παρέδραμον βλασφημίας
ὄγκον, εἰ τῶν Παλαιῶν μὲν Γραμμάτων ἀφωρισμέ-
ως νομοθέτης ὁ Πατὴρ ἀνεκηρύττετο, ἀφωρισμένως
δὲ τῆς χάριτος ὁ Υἱός; Ἀλλὰ ταῦτα ἐτέρου καιροῦ
μᾶλλον καὶ ὑποθέσεως ἄλλης. Δεῖ δὲ πάλιν εἰς τὴν
ἀπ' ἀρχῆς ἀπορίαν ἐπανελθεῖν, πῶς ὁ μὲν Πατὴρ
διὰ τοῦ Υἱοῦ δημιουργεῖ, ὁ δὲ Υἱὸς οὐκέτι διὰ τοῦ
Πατρὸς. Ἡ γὰρ εἰρημένη λύσις ἔλυσεν μὲν λαμπρῶς
τὸ μέρος τῆς ἀπορίας, ἐπέτεινε δὲ μᾶλλον τὸ λοιπόν.
Πλὴν ἐπεὶ περ ἄμεινον μὴ μόνον ταῖς εὐλόγοις ἐπ-
ερίδεσθαι θεωρίαις, ἀλλὰ καὶ τῇ τῶν Λογίων χρήσει
καὶ διδασκαλίᾳ κατασφαλίζεσθαι ταύτας. Χρησιμοῖς
γὰρ τοῦ παναγίου Πνεύματος τὰ ἡμέτερα περιεχό-
μενα, ὅσον προσλαμβάνουσι τὸ κράτος, τοσούτον
νικᾶν ἀνάγονται τὸν μῶμον.

ΕΡΑΤΗΣΙΕ ΡΗΘ.

Διὰ τί Πνεῦμα μὲν Πατὴρ καὶ Πνεῦμα Υἱοῦ
ἱερολογούμεν, οὐκέτι δὲ Πατέρα Πνεύματος
οὐδὲ Υἱὸν ἀποδίδουσι συνομολογούμεν;

Edita a Maio (l. c. 183, 184).

Ἡ ὑπεράρχιος καὶ ὑπέρθεος τῶν θεαρχικῶν ὑπα-
στάσεων θεότης τὰ πλεῖστα μὲν ὥσπερ τῷ ἀκατα-
λήπτῳ, οὕτω δὴ καὶ τῷ ἀφθέγκτῳ περιστέλλεται, οὐ
τῇ κατὰ τὴν φύσιν μόνον θεωρίᾳ, ἀλλὰ γε δὴ καὶ τῇ
ἀνεπινοήτῳ τῶν ἰδιωμάτων ὑπεριδρυμένη κρυφισότητι·
καὶ πολλῶν δὲ μᾶλλον αἰτιολογεῖσθαι γηγενῶν διανοίας
ἀνακχωρήσας· πλὴν ἔστιν φιланθρώπως τῆς ἐκεῖθεν
ἀγλῆς ἡμῖν εἰς ἀκτίνας ἐναστραπτέουσης, ὥς διὰ τι-
νος ἐσόπτρου, τῆς εἰλικρινοῦς ἡμῶν ἐφέσεως καὶ τῆς
ἐν τῇ πίστει διαυγείας τὴν ἐπίγνωσιν φωτισόμεθα.
Τὸ γὰρ παντελῶς ἀθεώρητον, καὶ ἀνέραστον, καὶ οὐδὲ
σπινθήρα καταβαλεῖν πόθου, καὶ εἰς φλόγα τὸν πόθον
ἀνάφαι, καὶ πρὸς ἑαυτὸ ἐφελκύσασθαι οὐδεμίαν παρ-
έχον ἐπιτηδεύτητα. Σπάνιον δὲ τῆς ἀνωθεν κατιού-
σης ἐπιπνοίας, καὶ τὴν ὑψηλοτέραν μάθησιν παρεχο-
μένης τὸ χρῆμα, καὶ δέόμενον κεκαθαρμένης δια-
νοίας, καὶ τῆς τῶν πολλῶν ἀνακχωρητικῆς ὑπολήψεως.
Ὅσα δὲ καθορᾶν ἡμῖν τῶν ἀνωθεν προϊόντων τὸ ἀσθε-
νὲς τῆς φύσεως οὐκ ἐνδίδωσιν, ἐκ τῶν καθ' ἡμᾶς καὶ
συνήθων ἀνάγεσθαι πρὸς τὴν ὑπὲρ ἔννοιαν αὐτῆς
θεωρίαν, χάριν ἡμῖν παρασχεῖν ἢ φιланθρωπος
ἀγαθότης κατηξίωσε, δι' αὐτῶν ἡμᾶς χειραγωγεῖσθαι
καὶ ἀνάγουσα εἰς τὴν περὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ
Πνεύματος θεοπερεπὴ φαντασίαν· καὶ τὸν ἡμῶν θεῖον
ἔρωτα δι' ἀναλογίας ψυχαγωγεῖσθαι καὶ ἀναπληροῦσαι
πρὸς γνῶσιν ὑπὸ τῆς παντελοῦς ἀγνώσεως στενοχω-
ρούμενον· διὰ ταῦτα τοιγαροῦν καὶ Πνεῦμα μὲν τοῦ
Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ πανάγιον Πνεῦμα λέγειν οὐκ
ἐπιδοσάζομεν· ἐπειδὴ τὰς τοῖς καθ' ἡμᾶς τὸν τε
Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν, Πνεῦμά τε ἔχειν ὁρῶμεν καὶ

novique sœderis eundem fuisse auctorem, quod-
que caput est creandæ ex nihilo naturæ vim suam
impendisse, nihilominus Christo Deoque infensi
Manichæi itemque Marcion non venerant quomi-
nus alteri principio Evangelium tribuant, alteri
autem contrario Mosaicæ institutiones; in quan-
tum denique blasphemix excessum venissent, si
veterum quidem Scripturarum seorsum auctor præ-
dicaretur Pater, gratiæ rursus seorsum Filius; Sed
enim hæc alius temporis diversitatis potius argu-
menti sunt. Revertendum igitur ad propositam
initio dubitationem, quomodo Pater per Filium
creet; Filius autem nequaquam per Patrem. Jam
hactenus prolata solutio sicuti dubii partem splen-
dide illustrat, ita magis obscurat alteram. Sed enim
præstat, non probabilibus tantummodo niti ser-
monis argumentis, verum etiam Scripturarum usu
ac magisterio rem confirmare. Nostri enim sancti
Spiritus oraculis freta argumenta, quanto fortiora
evadunt, tanto calumnix superiora sunt.

QUÆSTIO CLXXXIX. [Coisl. CCXVIII, Taur. CCX.]

Cur Spiritum Patris et Spiritum Filii theologico ser-
mone dicamus; neque tamen Patrem Spiritum
neque Filium, conversâ vice, fateamur?

Eximia et eminens supremarum personarum di-
vinitas plurima habet, quæ neque intellectu neque
sermone comprehendere queunt; non solum quod
attinet ad naturæ ejus contemplationem, verum
etiam propter incomprehensibilem reconditamque
propriatatem obscuritatem: multo vero impossi-
bilius est, ut earumdem causas mens terrestris
explicare queat. Verumtamen splendoris illius ra-
diis ad nos clementer inde manantibus, tanquam
speculo, pura nostra cupiditate fideique illustra-
tione, notitiam nanciscimur. Nam quod est qua-
quaversus incomprehensibile, id ne amabile qui-
dem est, neque erga id amoris scintillam ullam
concipere possumus; quippe quod neque igniculos
cupiditatis emitit, neque sibi cujusvis animum
conciliandi vim habet. Est tamen hæc res valde
indigna superne flantis inspirationis, quæ sublimio-
rem doctrinam tradat; postulatque puram men-
tem, etque a vulgi intelligentia abhorret. Jam vero
quæ cœlestia nobis contueri naturæ infirmitas non
concedit, ea ut per familiares nobis res ad abstru-
siorem contemplationem rapti intelligamus quo-
dammodo, clemens Dei bonitas largitur; etque ad
Patris et Filii et Spiritus sancti non incongruam
phantasiam subvehit; nostrum denique erga Deum
amorem analogia quadam fovet ac satiat, qui cæte-
roqui inscitix angustiis undique coarctatur. Idcirco
igitur ne Patris quidem et Filii sanctum Spiritum
dicere dubitamus. Namque in humanis quoque
rebus tum Patri tum Filio Spiritum inesse et cer-

NOTÆ.

(75) Photii amplum opus contra Manichæos edi-
tum a Montfauconio Wolfioque legimus. Vid. hujus
Patrol. t. CII, col. 9 seq. De Marcione Hieronymus

ep 123. 23: Hæc dicimus non separantes legem et
Evangelium, ut Marcion calumniatur, sed unum at-
que eundem suscipientes Deum, etc.

nimus et confiteri solemus: quod autem Spiritui Filius sit vel Pater, id neque dicere patimur neque mente percipimus. Sed tamen rerum, quæ certæ apud nos sunt, analogia ad theologice loquendum de ineffabilibus atque eminentibus divinis personis ducti, non immerito Spiritum Patris Filique dicere discimus; Patrem vero vel Filium Spiritus, haud jam agnoscere sustinemus.

QUESTIO CXC [Coisl. CCXIX, Taur. CCX].

Curnam cum Pater et Filius et sanctus Spiritus consubstantiales paresque vi, voluntate et potentia sint, tamen in numerando primum locum Pater obtineat?

1. Alius fortasse nescio quis abstrusioris theologiae cogitatibus nixus, quique virtutum perfectarum meritis ad excipiendos cœlestis luminis radios aptiorem se reddiderit, is, inquam, mentis suæ perceptionem sublimiore theoria subvectam explicabit, rerumque ineffabilium causas evolvet; quod quidem ii nequaquam aggredi possunt, qui se negotiorum colluvie nondum expediverunt. Ego vero qui nihil excelsum in me scio, neque adhuc ab hac communi conversatione mentem abstraxi, si quid tamen e Scripturarum meditatione et studio, cœlesti favente ope, condidici, non gravabor apud eos qui mihi communi religione zeloque ejusdem conjuncti sunt, æquam symbolam in communem utilitatem conferre. Sunt igitur homogenei Pater, Filius et Spiritus, neque voluntatis aut virtutis aut potestatis differentiam ullam in ipsis videre est; neque denique reliquorum sublimium et eximiorum nominum, quibus excelsa et omnium domina divina dignitas titulatur. Sed tamen Pater vis causalis est ex se emanantium, unius quidem per generationem, alterius per processionem; qui sane ad eum tanquam ad initium congenitum potentiaque socium referuntur. Atqui hæc ipsa relatio perbelle ostendit præponendum esse procedentibus ab ipso Patrem: non tamen eadem demonstrat præponendum Spiritui Filium. Ergo ratio notior videbitur sermonis ejus qui sanctissimæ Trinitatis numerationem eo ordine fecerit, quem singularum personarum notitia designat. Primo enim hominum notioni occurrit Pater, deinde Filius, et per Filium Spiritus sanctus. Et quidem a divinis mutuo personis revelata fuit hominibus singularum notitia; Patre cœlitus Filium ostendente; Spiritu autem eundem per adventum suum contestante; Filio rursus Patrem honorificante, atque illustriorem sacris suis sermonibus efficiente, Spiritumque ad discipulos mittente; Spiritu denique ipso Filii auctoritatem proprietatemque firmante: nemo enim potest dicere Dominum Jesum, nisi in Spiritu sancto.

Α συνυμολογεῖν ἐπιστάμεθα· τὸ μέντοι Πνεῦμα, Υἱὸν ἢ Πατέρα ἔχειν, οὔτε λέγειν ἀνεχόμεθα, οὔτε λογισμοῖς παραδεχόμεθα· ἐκ δὲ τῆς τῶν καθ' ἡμᾶς ὁμολογουμένων ἀναλογίας, εἰς τὴν ὑπὲρ ἡμᾶς ἱερολογίαν τῶν ὑπερουσίων τε καὶ ὑπερθέων θεαρχικῶν ὑποστάσεων ἀναγόμενοι, εἰκότως Πνεῦμα μὲν Πατὴρ καὶ Υἱὸς λέγειν διδασκόμεθα· Πατέρα δὲ Πνεύματος ἢ τὸν Υἱόν, οὐκέτι μαθεῖν ὑπιστάμεθα.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΛ΄.

Τι δὴ ποτε Πατὴρ καὶ Υἱὸς καὶ ἅγιος Πνεύματος ὁμοουσίων τε καὶ ὁμοταγῶν κατὰ τὴ δύναμιν καὶ βουλὴν καὶ κυριότητα πεφυκότων· ἐν τῇ συναριθμήσει πρῶτην τάξιν ὁ Πατὴρ ἐπέχει,

Edita a Maio (l. c. 183, 193).

Β α'. Ἄλλος μὲν οὖν ἂν τις ἴσως θεολογικωτέραις ἐποχοῦμενος ἐννοίαις, καὶ τῆς ἀνωθεν αἰγλῆς τὰς ἀκτῖνας ὑποδέχσθαι διὰ τῆς τῶν ἀρετῶν τελειότητος ἐπιτηδεύοντα ἑαυτὸν παρασκευάσας, εἰς ὑψηλοτέραν ἀνηνεγμένην θεωρίαν τὴν αὐτοῦ κατάληψιν ἐπιδείξῃ· καὶ λόγον τῶν ἡγορημένων ἀποδώσει, ἐφ' ὃν οὐ βῆδιδιον ἀναβαίνειν ὅσοις τῆς τῶν γῆινων ἀναστροφῆς ἀπαλλαγῆναι μὴ γέγονεν. Ἐμοὶ δὲ μηδὲν τῶν ὑψηλοτέρων ἑμαυτῷ συνεῖδόντι, καὶ τῆς κατὰ τὴν παροικίαν ἀγωγῆς οὐπω τοῖς λογισμοῖς μεταναστάντι, ἀ δὲ πάρεστιν ἐκ τῆς τῶν Λογίων μελέτης καὶ τῆς ἐν αὐτοῖς γυμνασίας, τῆς ἀνωθεν ἡμῖν συνεφαπτομένης περιγεγονότα προνοίας, τοῖς ὅσοι κοινήν τὴν εὐτέθειαν, καὶ τὸν ἐπ' αὐτῇ ζῆλον κακτημένοις, ἰσοστάσιον εἰς κοινήν ὠφέλειαν προθεῖναι τὸ πρόθυμον οὐ περισφθῆσεται. Ὁμοφυῇ μὲν οὖν ἐστὶ Πατὴρ καὶ Υἱὸς καὶ Πνεῦμα, καὶ τὸ τῆς βουλῆς καὶ δυνάμεως καὶ βασιλείας ἐνορᾶν ἐστὶν αὐτοῖς ἀπαράλλακτον· καὶ δὴ καὶ τῶν ἄλλων θεοπροπῶν τε καὶ ὑπερφῶν ὀνομάτων, δι' ὧν ἡ ὑπεράρχιος καὶ ὑπέρθεος θεαρχία κατονομάζεται· ἀλλ' οὖν ὁ Πατὴρ αἴτιος τῶν ἐξ αὐτοῦ πεφυκότων, τοῦ μὲν κατὰ τὴν γέννησιν, τοῦ δὲ κατὰ τὴν ἐκπόρευσιν, εἰς αὐτὸν ὡς εἰς ἀρχὴν συμφυοῦς τε καὶ συνάρχου προαγωγῆς ἀναφερομένων. Ἄλλ' αὕτη μὲν ἡ ἀπόδοσις τὸν Πατέρα δείκνυσιν εὐλόγῳ; τῶν ἐξ αὐτοῦ προτετάχθαι, οὐκέτι δὲ καὶ διότι τοῦ Πνεύματος ὁ Υἱός. Κοινοτέρᾳ δὲ μεθόδῳ προσελλυθὼς ὁ Λόγος ἀναφανεῖ ὁ τὴν συναριθμῆσιν τῆς ὑπεραγίου Τριάδος εἰς τὴν τῆς ἐπιγνώσεως ἐκάστου καταρῥοθμιζὼν τάξιν. Πατὴρ μὲν γὰρ ἀνθρώποις κατ' ἀρχὰς εἰς γνῶσιν ἤκεν· ἔπειτα Υἱός· καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Εἰ γὰρ καὶ ὑπ' ἀλλήλων τῶν θεαρχικῶν ὑποστάσεων τοῖς ἀνθρώποις ἡ γνῶσις ἐκάστου ἀπεκαλύφθη, Πατὴρ μὲν οὐρανὸν τὸν Υἱὸν ἐπιδεικνύντος· τοῦ Πνεύματος δὲ τῇ ἐπιφοιτῇ συμπατρύουτος· Υἱὸς δὲ πάλιν τὸν Πατέρα δοξάζοντός τε καὶ περιφανέστερον θεολογούντος, καὶ μὴν καὶ τὸ Πνεῦμα τοῖς μαθηταῖς ἀποστέλλοντος· ἀλλὰ γὰρ καὶ τοῦ Πνεύματος τὸν Υἱὸν κυριολογούντος. Οὐδεὶς γὰρ δύναται εἰπεῖν Κύριον Ἰησοῦν, εἰ μὴ ἐν ἁγίῳ Πνεύματι.

VARIE LECTIONES.

(9) Particula et desideratur in codice.

β'. Εἰ οὖν καὶ δι' ἁλλήλων ἡ ἐνὸς αὐτῶν ἐκάστου Ἀ
 πρῶται ἐκφαντορὰ καὶ κατάληψις, ὡς ἂν καὶ διὰ
 τούτων εἰς τὸ τῆς συμφορᾶς ἀπαράλλακτον τὸν νοῦν
 ἀνάγειν εὐδοκίμῳ ἐκωμεν καὶ ὅτι περὶ οἷς καθαρῶς
 τε καὶ εὐκρινῶς μίαν τῶν μακαρίων καὶ δημιουργ-
 ῶν ὑποστάσεων εἰδέναι καὶ ἀγαθὰ, τούτοις καὶ τῶν
 λοιπῶν ἡ γνώσις συνδιασώζεται. Ὁ γὰρ εἰδὼς τὸν
 Πατέρα εἶδε καὶ τὸν Υἱόν· καὶ ὁ τὸν Υἱὸν ἐπιγνούς
 κατὰ τὴν ὥς ἐν ἀνθρώποις τῆς γνώσεως τελειότητα,
 οὐδὲ τῆς ὁμοίας ἐπιγνώσεως τοῦ Πατρὸς ἀπεστέρη-
 ται. Ὡσαύτως δὲ καὶ τοῦ Πνεύματος, ὃ τὰ βάθη τοῦ
 Θεοῦ διερευνᾷ καὶ ἀποκαλύπτει τοῖς ἀνθρώποις τὰ
 κρυφὰ τε τῶν μαθημάτων καὶ τελειότερα, ὃ τούτου
 τὴν μάθησιν εὐκρινῆ λαβὼν, οὐδὲ τῆς θεολογούσης
 τὸν Πατέρα θεοσοφίας, οὐ μὴν οὐδὲ τῆς τὸν Υἱὸν
 συμμυσταγωγούσης ἡλλοτριῶται. Ἄλλ' οὖν εἰ καὶ
 οὕτω ταῦτα ἐναρμονίᾳ συναφεῖα διαπλέκεται καὶ
 ἀναπλοῦται, οὐκ ὁδὸν ὡς ἡ μὲν τοῦ Πατρὸς φωνὴ
 χρόνῳ πρότερον ἀνθρώποις ἐπεγνώσθη, καὶ μᾶλλον
 ἥπερ ἡ τὸν Υἱὸν δηλοῦσα συνήθως ἀκοᾷς ἐγγό-
 νει (76)· τὸ δὲ γε βῆμα τοῦ Πνεύματος, εἰ καὶ μᾶλ-
 λον ἢ τὴν τοῦ Υἱοῦ κλήσιν ἡ Μωσῆς ἐδίδασκεν
 ἱστορίᾳ, πλὴν οὐκ ἦν οὕτω δυνατόν ὥσπερ ἡ τοῦ
 Υἱοῦ προσηγορία τοῦ αὐθυποστάτου συνεξαγαγεῖν
 ἐκ' ἁμῶν τὴν ῥοπήν· τῆς φωνῆς ἀδιέφορον ἐχούσης
 ἐπὶ τε τῶν αὐθυποστάτων φέρεσθαι, καὶ ἐπὶ τῶν
 μέρους τινὰ λόγον τῆς ὑποστάσεως ἀναπληροῦν-
 των (77)· καὶ τοσούτον ἐνέδει τὴν θεοπεριτὴν μάθησιν
 τοῦ Πνεύματος ἡ κλήσις παρέχειν, ὡς καὶ τῶν ἀν-
 θρώπων μερὶς οὐ βραχεῖα τοῖς Μωσαϊκοῖς ἐγκατα-
 γραφάσατο νόμοις, οὐδαμῶς ἔσχεν ἀνασχέσθαι τὴν τοῦ
 παναγίου Πνεύματος ὑπόστασιν ὁμολογεῖν· ὥσπερ
 οὐδὲ τὴν τῶν ἀγγέλων φύσιν. Οὕτω τῶν Μωσαϊκῶν
 γραμμάτων τὸ περὶ τὴν ὀνομασίαν τοῦ Πνεύματος
 πρόχειρον, ἀχρηστον καὶ αὐτοῖς γε τοῖς Ἰουδαίοις
 κατέστη· ὡς κατ' αὐτὸ γε τοῦτο μὴ μόνον αὐτοῦ
 προτάττεσθαι τὸν Υἱόν, ἀλλὰ καὶ ὅσα εἰς τὴν τοῦ
 Υἱοῦ κλήσιν συνάγεσθαι τε καὶ ἀνάγεσθαι δύναται,
 ἀφορμὴν ὑπερχούσης τάξεως, εἰ καὶ μὴ φύσεως, εὐ-
 ρίσκειν. Διότι τῶν Ἰουδαίων οὐδὲν πρὸς ἀμφισβή-
 τησιν περιέστη, ὁ λόγος, λέγω, καὶ ἡ δεξιὰ, καὶ ἡ
 δύναμις, καὶ τὰ ὅμοια· οὐδεὶς γὰρ τούτων ἔφαρνος
 ὦρθη, οὐδ' ἐφαρμόζειν ἀπηναισχύντησε λέγεσθαι
 ταῦτα τοῦ Πατρὸς· εἰ καὶ ὅπερ τούτοις ἐστὶ πρόβλημα
 καὶ συγκεφαλαίωσις τὸ πρόσωπον τοῦ Υἱοῦ οὐχ
 ὁμοίωσις συνομολογεῖται πᾶσι· ταῦτα ἄρα εἰκότως
 τὴν δευτέραν κατὰ τὴν ἀρίθμησιν ὁ Υἱὸς, ἀλλ' οὐχ
 τὸ Πνεῦμα, ἐπέχει τάξιν.

γ'. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ διότι μετὰ τὴν χάριν ἦτις
 τὸν Υἱὸν ἐθεολόγησε διαβρῆδον ἡ τοῦ Πνεύματος
 εὐκρινῆς μάθησις προήλθε· καὶ γὰρ ἦν ἡ πύρινον

⁷⁶ I Cor. II, 10.

(76) Confer sancti Hippolyti dictum in scholiis ad
 Danielelem p. 41. Item recole Photium quæst. 43.
 Sed tamen divinum Verbum prophetis certe fuisse
 cognitum, copiose affirmat Eusebius Hist. eccl. I.
 2. 3. 4.

(77) Hinc magnus Lactantii error, teste Hiero-
 nymo epist. 7: Lactantius in libris suis, et maxime

2. Ergo tum vicissim tum etiam ex una perso-
 narum harum manat cujuslibet earumdem mani-
 festatio atque comprehensio; ita ut per has ad
 congenitam indifferentemque naturam mente per-
 tingere feliciter possimus. Jam quibus pure atque
 perspicue unam ex his beatis creatricibusque per-
 sonis cognoscere datum est, iisdem reliquarum
 quoque cognitio peracta est. Nam qui novit Pa-
 trem, idem novit et Filium: et qui Filium pro
 possibili mortalibus cognitionis gradu novit, is ne
 pari quidem Patris notitia caret. Similiter etiam
 Spiritus, qui profunda Dei scrutatur⁷⁶ atque ho-
 minibus sublimiora doctrinarum arcana revelat:
 hujus, inquam, si quis perspicua notitia imbutus
 fuerit, idem ne Patris quidem theologicam cogni-
 tionem desiderat, neque illius quæ Filii pariter
 notionem impertit. Sed enim quanquam hæc do-
 ctrinæ harmonica copula inter se coherent atque
 invicem illuminant, non tamen ignoramus, Patris
 vocabulum priore tempore hominibus innotuisse,
 frequentiusque aures circumsonuisse, quam Filii
 nomen. Jam et Spiritus vocabulum etsi evidentius
 quam Filii Mosaica historia docuit, id tamen non
 tantis viribus pollebat, quantis Filii appellatio, ad
 suadendam utriusque individuum subsistentiam.
 Vocabuli enim Spiritus ambiguitas tum ad ea quæ
 per se subsistunt trahitur, tum ad ea quæ vice
 quodammodo substantiæ funguntur. Atque adeo
 impar erat appellatio hæc exhibendæ dignæ Spiritus
 notitiæ, ut pars hominum non exigua eorum
 qui Mosaicæ legi adhærebant, nequaquam vellet
 Spiritus sancti personam confiteri; sicuti ne an-
 gelorum quidem naturam. Ita quidquid in Mosaicis
 litteris ad nomen spiritus pertinebat, Judæis ipsis
 in cassum erat. Quare ob id non solum Filio non
 est præponendus Spiritus, verum etiam quæcunque
 in Filii appellationem congeri possunt, quæque
 eodem deducunt, prioris ordinis jus, si minus na-
 turæ, nanciscuntur. Quamobrem Judæo nemini
 controversa fuerunt hæc, verbum nempe, dextera,
 virtus, et similia. Nemo quippe qui hæc negaverit
 compertus est, aut qui Patri impudenter accom-
 modaverit; quamvis Filii persona, quæ horum no-
 minum scopus et summarium est, non æque apud
 omnes in confesso fuerit. Idcirco itaque secundum
 in numerando ordinem Filius obtinet, non Spiritus.

3. Est etiam alia rei causa, quia videlicet post
 eam gratiam quæ Filii sacram notitiam nobis im-
 pertivit, tum demum Spiritus perspicua doctrina

NOTÆ.

in epistolis ad Demetrianum, Spiritus sancti omnino
 negat substantiam; et errore Judaico dicit eum vel
 ad Patrem referri vel Filium, et sanctificationem
 utriusque personæ sub ejus nomine demonstrari.
 Eundem errorem Lactantius objicit Hieronymus
 etiam in commentario epist. ad Gal. lib. II.
 cap. 4, 6.

palam innotuit. Etenim cum igneis linguis cœlitus missis multiplicis apostolos sermonis munere donavit Spiritus, atque apud omnes gentes extemporales oratores fecit qui nuper illitterati erant, tunc potissime accidit humano generi, ut divinitatis ejusdem Spiritus accuratiorem notitiam adipisceretur. Ergo quia vocabulum Patris hominibus primum innotuit; et quia gratia deinde sacram Filii notitiam detulit; et quia postremo sancti Spiritus divina dignitas per admirabilem erga apostolos operam semet revelavit; jure meritoque nomina hæc eundem ordinem in numerando servant. Sic autem notitiam hanc patefieri consultum fuit, ne homo idolico errori deditus, audita subito et manifeste personarum Trinitate, ægrius ac difficiliter ab idolorum superstitione abstraheretur. Nam si, Trinitate licet pedetemptim et per ænigmata atque transennas initio insinuata, vix tamen homines a polytheismo discedebant; si aperte, inquam, et subito Trinitas nuntiata fuisset, nonne illorum superstitionis magisterium omne atque ad unius Dei cultum adhortationem respuisset floccique fecisset, et sua exitiosa sacra prædicatæ salutis antetulisset? Recte igitur Patris primum notitia vulgata fuit, deinde gradatim Filii ac Spiritus. Atque hinc pro eo notitiæ ordine, quo sacram atque pretiosam religionis suscepimus institutionem, in recensendo quoque eandem servamus congruenter prærogativam.

4. Cæteroqui Patrem nostrum appellare Deum, namque indecorum est neque auditu molestum; imo id vulgo fidenterque facimus. Filium vero nostrum dicere vel ipsum Filium vel sanctum Spiritum, ne mens quidem pati potest: imo absurditas impietate comite hanc appellationem subsequeretur. Patris ergo nomen sive quotidiana consuetudine sive naturali instinctu mens humana haud moleste admittit. Jam hujus nominis prævia notio effecit ut sacrarum quoque Scripturarum doctrina nexu quodam ex hujus vocabuli consueto usu proveniens, haud ægre nobis inspiraret provisam jam supernaturalium rerum disciplinam. Rursus si mavis, quoniam neque naturalis ratio, neque loquendi consuetudo prorsus vult Patrem a Filio Spiritu procedere, sed contrarium semper novit; atque ita fideles erudire non dubitat; hinc fit, ut cum Patrem Filio et Spiritui in recensendo præponere solet, sacram doctrinam nequaquam violet. Propterea Filius dextera quoque dicitur et verbum et virtus et sapientia Patris et similia: Pater autem etiamsi naturam nullo modo ab eo differentem habet, tamen neque cogitatione neque sermone ad Filii rationem trahi potest. Jam quia ad Filium Pater non trahitur, veluti ad principium aut causam vel ad quamlibet hujus relativam proprietatem, hinc nos videlicet theologice dicimus Patrem per Filium operari vel etiam per Spiritum quicquid beata natura agit: neque contrarium dicere patimur: neque Filium

A γλωσσῶν οὐρανῶθεν ἐπιδημία πολυγλώσσους φωνὰς ἐδημιούργει τοῖς ἀποστόλοις τὸ Πνεῦμα, καὶ παντὸς ἔθνους ῥήτορας αὐτοσχεδῶν κατεσκεύαζε τοὺς ἀγραμμάτους, τότε δὲ, τότε μάλλον γέγονεν ἀνθρώπων γένει τῆς αὐτοῦ θεότητος εἰς ἀκριβεστέραν ἀνεῖδησιν ἀνεχθῆναι. Οὐκοῦν ὡς μὲν τῆς τοῦ Πατρὸς φωνῆς ἀνθρώποις προεγνωσμένης, τὸν δὲ Υἱὸν τῆς χάριτος θεολογησάσης, τῆς δὲ τοῦ παναγίου Πνεύματος θεότητος τὸ ἐξέλιμα μετὰ ταῦτα διὰ τῆς ἐν τοῖς ἀποστόλοις θεοπροποῦς ἐνεργείας ἀνακαλυφθείσης, εἰκότως καὶ τῇ συναριθμῆσει τὴν αὐτὴν συνδιασώσουσι τάξιν. Ἡ δὲ γνώσις οὕτω προσελθεῖν διακονομήθη ὡς ἂν μὴ ἀθρόον ὁ τῇ τῶν ἐιδώλων πλάνῃ προσανακειμένος ἄνθρωπος, Τριάδα σαφῶς προσώπων ἀκούσας, δυσανέγκυστος καὶ δυσανάγωγος τοῦ κατὰ τὴν B ἐιδωλοκρατίαν ὀλισθήματος γένηται. Εἰ γὰρ καὶ τῆς Τριάδος κατὰ πρόθεσιν οὕτω καὶ δι' αἰνιγμάτων τε καὶ παραπετασμάτων κατ' ἀρχὰς μυσταγωγουμένης, μόλις μετέστη τῆς πολυθείας τὸ ἀνθρώπινον, πῶς ἂν ἐμφανῶς τε καὶ ἀθρόον καταγελλομένης, ἡ ἐκείνων δεισιδαιμονία πᾶσαν διδασκαλίαν καὶ παραίνεσιν εἰς μοναρχίαν χειραγωγούσα οὐχ ὑπερεῖδῃ τε καὶ ἀπώσατο, καὶ τὴν συνέχουσαν ἀπώλειαν τῆς κηρυττομένης σωτηρίας οὐ προέθετο; Οὐκοῦν εἰκότως ἡ τοῦ Πατρὸς ἀπεκαλύφθη πρῶτον γνώσις, καὶ κατὰ προκοπὴν ἡ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος· ἐκεῖθεν τε τῆς ἐν τῇ γνώσει τάξεως τὸ ἱερὸν ἡμῶν καὶ θεοπροπέας τῆς μυσταγωγίας, καὶ τῆς συναριθμήσεως ἀκολουθῶς τὸ αὐτὸ συνεφέλικύσατο προνόμιον.

C δ'. "Ἄλλως τε δὲ Πατέρα ἡμῶν ὀνομάζειν τὸν Θεόν, οὕτε δύσφημον οὕτε λυπηρὸν ἀκοῇ, ἀλλ' ἀνὰ χεῖρά τε καὶ τὴν παρῆρσιαν οὐκ αἰσχυρόμενον· Υἱὸν δὲ ἡμῶν ἀποφαίνειν τὸν Υἱὸν ἢ τὸ πανάγιον Πνεῦμα, οὕτε διανοίᾳ ἀνεκτὸν, ἀλλὰ γε μετὰ τῆς ἀσεβείας καὶ τὸ ἀλλόκοτον ἢ φωνῇ συνεφέλικται. Οὐκοῦν τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς τῇ τε συνήθει χρήσει καὶ τῇ ἐμφύτῳ τῆς ἐπιβολῆς, ὁ ἀνθρώπινος νοῦς οὐκ ἐργῶδες ἔχει παραδέχεσθαι. Ἡ δὲ γνώσις αὐτοῦ προκαταλαβούσα, καὶ τῶν ἱερῶν Λογίων τὴν διδασκαλίαν εἰρμῇ παρέστησε προτίουσιν ἐκ τῆς πρὸς τὴν φωνὴν συνηθείας, οὐ δυσχερῶς ἡμῖν ἐνέιναι τὴν τῶν ὑπερφῶν προνοησαμένην μάθησιν. Εἰ βούλει δὲ καὶ ὁμοίως πάλιν οὕτε λόγος ὁ ἐμφυτός, οὕτε μὴν ἡ διὰ τοῦ ἔθνους χρήσις, οὐ μὲν οὖν οὐκ ἐθέλει τὸν Πατέρα προσελθεῖν τοῦ D Υἱοῦ ἀλλ' οὐδὲ τοῦ Πνεύματος. Ἀεὶ δὲ τὸ ἐμπαιν οἶδε, καὶ τοὺς πεποιημένους διδάσκειν οὐχ ὑποστέλλεται· ἐξ οὗ δὲ καὶ ἡ συναριθμησις τὸν Πατέρα, τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος προτάττειν παραλαβούσα, τὴν μάθησιν οὐκ ἐνύδρισε. Διὰ τοῦτο δὲ ἄρα καὶ δεξιὰ μὲν λέγεται καὶ λόγος καὶ δύναμις καὶ σοφία τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱός, καὶ τὰ παραπλήσια· ὁ δὲ Πάτερ καίτοι μὴδὲν πρὸς αὐτὸν τὴν φύσιν φέρων παραλάττουςαν, οὗτ' ἂν θεωρεῖσθαι οὕτε λέγεσθαι εἰς λόγον ἔλθοι τοῦ Υἱοῦ· εἰς γὰρ τὸν Υἱὸν οὐκ ἀναγόμενος ὡς εἰς ἀρχὴν καὶ αἰτίαν, οὐδ' ὅσα εἰς αὐτὸν ἐκείνος ἀναφερόμενος ἐξοικειοῦται, ἔνθεν ἄρα καὶ τὸν Πατέρα θεολογούντες διὰ τοῦ Υἱοῦ πράττειν ἢ καὶ διὰ τοῦ Πνεύματος ὅσα πέφυκεν ἢ μακαρία φύσις καὶ ὑπέρ-

θεος ἐνεργεῖν· οὐχὶ δὲ τὸ ἀνάπαλιν ἀναδεχόμεθα λέγειν· οὐτε γὰρ τὸν Υἱὸν οὐτε τὸ Πνεῦμα διὰ τοῦ Πατρὸς ἐνεργεῖν μυσταγωγούμεθα δογματίζειν.

ε'. Χωρὶς δὲ τῶν εἰρημένων οὐκ Ἰουδαίους μόνον, ἀλλὰ καὶ ὅσους ἡ τῶν εἰδῶλων πλάνη λατρεία, ἡδὺ τε καὶ ἐπίχαρι καλεῖν τὸν Θεὸν ἐαυτῶν Πατέρα· καὶ ἵνα τὸ τῶν ποιητῶν αὐτόνομον παραδράμω, ἀλλ' οὖν ἀκούειν ἔστι τὸν Ἀρίστωνος (78) τῆς ἐν Ἑλλήσι φιλοσοφίας μετὰ πολλῶν καὶ ἄλλων τὴν αὐτὴν σπουδὴν ἀναδεχγμένων, Πατέρα καὶ Ποιητὴν τοῦδε τοῦ παντός τὸν Θεὸν ὁμολογοῦντα, ὃν καὶ εὐρεῖν ἔργον τε εἶναι, καὶ εὐρόντα εἰς πάντας ἐξεῖπεῖν ἀδύνατον ἐφιλοσόφει· καὶ τοῖς Ἰουδαίοις δὲ πρόχειρός τε ἦν καὶ γλυκεῖα ἡ φωνὴ καὶ σεμνότητος ἀφορμὴ. διὰ καὶ τὰς ὀφρῦς ἀνασπῶντες, ἀνθ' ὧν ἐρυθρίξιν καὶ συνεσθᾶλθαι τοῦ θράσους ἔδει, ἡμεῖς, ὥσπερ ἐπιγαυριῶντες τῷ ῥήματι ἔλεγον, ἕνα Πατέρα ἔχομεν τὸν Θεόν. Ὁρᾷς ὅπως ἡδὺ τε καὶ ἐπαφρόδιτον τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει Πατέρα καλεῖν ἐαυτῶν τὸν Θεόν; Περὶ δὲ τοῦ Υἱοῦ ἢ τοῦ Πνεύματος, τί ἂν τις τοιοῦτον λαβεῖν εὐρήσει, ἢ εἰπεῖν οὐκ ἐρυθρίδῃ; Καὶ διὰ τοῦτο ἅρα κατ' ἀρχὰς οὐκ ἦν ὁμοίως τὸν Υἱὸν ὥσπερ τὸν Πατέρα καταγγέλλεσθαι ῥᾶδιον· ἀλλ' ἐτέραις ἰσοδυναμούσαις φωναῖς τοῖς οὐκ ἀναξίοις ἡ περὶ αὐτοῦ μυσταγωγία παρεδίδετο, βραχίονι, λέγω, καὶ δεξιᾷ καὶ σοφίᾳ, καὶ τοῖς παραπλησίαν ὑποβαλλομένοις τὴν δύναμιν. Ἡ δὲ τοῦ Υἱοῦ προσηγορία σιγῆς ὁρίσκει ἑθαλαμύετο. διὰ τί; διότι τὸ μὲν Υἱὸς αὐτόθεν τε καὶ αὐτίκα διαφορὰν προσώπου συνεπιφέρεται, ὃ τοὺς ἀσθενεστέρους ἢ φιλοτιμουμένους τὸ φιλόκεινον πρὸς τὸ πολὺθεον ὑποσκελίζει. Ἡ δεξιὰ δὲ καὶ ὅσα ἐφάμιλλα, μικροῦ τὴν ῥοπὴν ἐξισάζοντα, διαφορὰν τε παραδηλοῦν ὑποστάσεων, καὶ πρὸς τὴν αὐτὴν καὶ μίαν συνάγεσθαι, οὐκ ἐστὶ τοῖς πρὸς εἰδωλολατρείαν κεκνημένοις ἀφορμὴ τῆς ἰσῆς βλάβης ἐγίνετο.

ς'. Καὶ μέντοι καὶ τοῦ Πνεύματος ἡ φωνὴ ἐπιμερίζεσθαι δυναμένη πρὸς τε τὸ αὐθυπόστατον καὶ πρὸς γε τὸ ἐνυπόστατον, οὐχ ὥσπερ ἡ ὀνομασία τοῦ Υἱοῦ τοὺς μὴ βουλομένους αὐτὸν καθ' ὑπόστασιν αὐτοτελῇ παραδέχεσθαι συνανογκάζει καὶ μετάγει πρὸς συγκατάθεσιν, ἀλλ' ἐστὶ δεικνύει τῆς διὰ τῶν λογικῶν κατασκευῆς καὶ συνεπικρίσεως. διὰ τοῦτο ἅρα εἰ καὶ τὸ Πνεῦμα ἤττον μὲν ἤπερ ὁ Πατήρ, μᾶλλον δὲ ἤπερ ὁ Υἱός, κατ' ἀρχὰς ἐκκρύπτετο, οὐ δίδωσιν αὐτῷ τοῦ κρηρύγματος ἡ τάξις τὴν αὐτὴν ἐν τῇ συναριθμῇ κατὰστασιν. Ὁ μὲν γὰρ Πατήρ καὶ Υἱὸς κρηρυττόμενοι, τὸ αὐθυπόστατον ἀνεπιμερίστως εἰσάγουσιν· ἡ δὲ τοῦ Πνεύματος φωνὴ δυναμένη μὲν ὁμοίως δηλοῦν τὸ αὐθυπόστατον, οὐχ ὁμοίως δὲ πρὸς μόνην ὑπόστασιν ἀποδίδεσθαι, οὐ συνδιασώζει τοῦ προτάττεσθαι τὸ ἀξίωμα. Ἐστὶ δὲ εἰ διὰ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τοῖς μαθηταῖς ἀπεστέλλετο, τῆς ἀποστολῆς τὴν φύσιν οὐδὲν ἐλαττούσης, ἀλλὰ τὸ ἀπαράλλακτον συντηρούσης, ἢ κατὰ συναριθμῆσιν

A aut Spiritum per Patrem operari in sacris nostris institutionibus docemus.

5. Verum his etiam prætermisiss, non Judæis tantummodo sed idolici quoque erroris ascellis dulce ac jucundum fuit Patrem sibi vindicare Deum. Atque ut poetarum licentiam omitam, audire licet Aristonis filium cum aliis multis ethnicæ philosophiæ æque studiosis, qui Deum Patrem Factoremque hujus universi concelebrat : quem quidem et ægre intelligi, et intellectum haud vulgari universis posse censebat. Interim Judæis hæc appellatio familiaris erat et jucunda ac sumendæ dignitatis occasio. Quare et adducto supercilio (cum potius pudere eos deceret mentisque tumorem ponere) nos, glorianti dictione aiebant, unum Patrem habemus Deum. Viden' ut dulce suaveque sit humanæ naturæ Patrem sibi vocare Deum! Jam de Filio et Spiritu quis quidquam hujusmodi molietur impudenter dicere? Idcirco initio haud Filium æque facile fuit nuntiare, ut Patrem : sed aliis æquivalentibus vocibus sacra ejusdem notitia ad aures non indignorum efferebatur : vocabulis, inquam, brachii, dexteræ, sapientiæ, atque aliis consimilem vim habentibus; interim dum ipsum Filii nomen intra silentii fines continebatur. Cur porro? quia Filius et perse et æctutum differentia personam invehit : quæ res infirmiores animos atque morosos in polytheismum præcipites pertraxisset. Vocabulum autem dextera et similia quævis, cum in utramque partem ferme valeant, nempe et ad demonstrandam personarum distinctionem, et ad suadendam divinitatis unitatem, idololatriæ studiosis nequaquam paris detrimenti causa fuissent.

6. Insuper Spiritus quoque vocabulum cum pronuntiari possit et de re per se subsistente et de re existente in substantia aliena, haud æque ac Filii appellatio nolentes impellit et cogit ad fatendam definitam per se personam, sed eget adhuc ratiocinii argumentis et consultationibus. Idcirco etsi Spiritus rarius quam Pater, frequentius vero quam Filius, olim prædicatus fuit, non tamen hic ordo prædicationis eundem in numeratione quoque gradum conservat. Nam Pater et Filius statim ac prædicantur, individuum subsistentiam præ se ferunt : Spiritus autem vocabulum quanquam individuum pariter subsistentiam denotare potest, non tamen ad personam tantummodo refertur; ideoque præcedendi dignitatem non servat. Præterea si per Filium Spiritus ad discipulos missus fuit, natura ejus mittendo non imminuta sed statum suum retinente, ordo quoque proprietates personales recensendi designare pariter ac prædicare poterit immu-

NOTÆ.

(78) Plato epist. VI. et alibi. Nam Platonem Aristonis filium hic designari a Photio nemo non intelligit.

tabilitatem ac distinctionem. Addeis, quod theologicam Spiritus notitiam a Filio didicimus; nempe illum a Patre procedere, et in pari ordine collocatum esse cum Patre Filioque, et denique perfectiorem esse magistrum. Nam quæ, propter humanam infirmitatem nondum perfectiora capientem, discipulos Servator non docuit, ea ipsis a Paraclete demonstratum iri promisit. Ergo huius perspicuæ circa Spiritum theologiæ, ad quam humanæ vires non pertinebant, præsentem in orbe Filium constat fuisse antesignanum.

εἰλικρινούς· περὶ τοῦ Πνεύματος θεολογίας, καὶ πρὸς ὁρᾶται καθηγησάμενος.

7. Igitur et quia prior est Patris notitia; et quia ex ipso Filius Spiritusque procedunt; et quia hi quidem ab illo manare dici queunt, iste ab his non item; et quia Dei Patris nomen in hominum usu versatur, idque adeo usurpare gestimus; cætera duo ne mente quidem sibi quispiam vindicare potest; et quia Dei Patris nomen dulce gratumque est creaturæ sibi id inscribenti, illa vero aditum nullum patiuntur; et denique propter alia jam dicta, hunc Ecclesia ordinem in recensendis consubstantialibus homogeneisque personis constanter admisit. Sed hæc de numerando Patre et Filio sanctoque Spiritu elementaria theoria hactenus: namque absolutior accuratiorque tractatus peculiare sibi opus postulat atque exigit.

QUÆSTIO CXCI [Coisl. CCXX, Taur. CCXI]. (79)

Cur humani generis redemptio neque per aliquem ex incorporeis virtutibus genium, neque per simplicem hominem, sed per Verbi exinanitionem peracta fuerit.

1. Ab eruditis nonnullis quæri scio curiam communis culpæ emendatio ab aliquo homine lecurata non fuerit; quandoquidem homogenea natura placando persuadendoque aptior est. Atqui hi facile, si minus antea; certe nunc cognoscent totam hanc rationem incarnatione Verbi contineri: tum vero mirum illud, quod exinanitionem abunde explet, nusquam potuisse inveniri, si hominum quispiam ab humano genere universalem tyrannidem depellere voluisset. Jam primum is qui rem tantam peragendam, communemque salutem sapientiæ suæ divitiis eximiae bonitate procurandam susciperet, haud ex eorum numero deligendus erat, qui aliunde servari ipsimet atque emendari deberent. Porro hominum universa natura peccato erat obnoxia, multamque curam desiderabat atque expiationem. Quomodo igitur fieri poterat, ut qui in eadem medicinæ

τάξις τῶν κατὰ τὰς ὑποστάσεις ἰδιωμάτων συνδισκρινεῖν τε καὶ συνανακηρύττειν δύναται· ἂν τὸ ἀναλλοίωτον καὶ ἀσύγγυτον. Καὶ μὴν καὶ διδοὶ μάλιστα τὴν θεολογίαν τοῦ Πνεύματος παρὰ τοῦ Υἱοῦ μεμαθήκαμεν· ἐκπορεύεσθαι γὰρ αὐτὸ τοῦ Πατρὸς, καὶ πρὸς ὁμοταγῇ τάξει ἀννέχεσθαι τῷ τε Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ· καὶ ὅτι τῶν τελειοτήτων αὐτὸ χρηματίζειν διδάσκαλον· ἃ γὰρ τοὺς μαθητὰς τῆς ἀνθρωπίνης ἀσθενείας οὕτω τὰ τελειώτερα παραδεχομένης οὐκ ἐμυσταγωγῆσεν ὁ Σωτὴρ, τὸν Παράκλητον αὐτοῖς ἐκείνων γενέσθαι διδάσκαλον ἐπηγγελῆτο· ταύτης οὖν τῆς ἥν τὸ ἀνθρώπινον οὐκ ἀνήγετο, ὁ Υἱὸς ἐπιδημήσας

Ζ. Διὰ τε οὖν τὸ προκαταλαβεῖν τὴν γνῶσιν τοῦ Πατρὸς, καὶ ὅτι ἐξ αὐτοῦ τὴν πρόδοον ὃ τε Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα ἔχει· καὶ τὰ μὲν, ἐξ αὐτοῦ προσελθεῖν δύνανται· λέγεσθαι, ὃ δὲ οὐκέτι· καὶ τὸν μὲν, ἐν ἔθει χρηματίζειν τοῖς ἀνθρώποις ἐξοικειοῦσθαι καὶ αὐτὸν ἐπιγράφεσθαι, τὰ δὲ οὐδεὶς ἐπιννοεῖσθαι δύνανται· καὶ ὁ μὲν, γλυκύ· τε καὶ ἐπιχαρὶ τῷ πλάσματι ἐπιγράφεσθαι· τὰ δὲ, πάροδον οὐδεμίαν ἐπιδέχεται· καὶ διὰ γε τὰ ἄλλα τῶν εἰρημένων, τοιαύτην αὐτῶν τὴν συναριθμῆσιν ὁμοουσίων ὄντων καὶ ὁμοφυῶν ἡ Ἐκκλησία διασώζειν ὡς ἐπίπαν ἐδέξατο· ἀλλὰ γὰρ αὕτη μὲν τέως κατὰ τὸν στοιχειώδη λόγον Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος ἡ θεωρία τῆς συναριθμήσεως· ἡ δὲ τελειότερα καὶ ἀκριβεστέρα διδάσκει, ἰδιαζούσης πραγματείας λόγον ἀπαιτεῖ καὶ ἀπεκδέχεται.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΠΛΑ'.

Διὰ τί τοῦ γένους ἡ ἀνθρώποις οὐ διὰ τινος τῶν ἀσωμάτων ἐνδύμεων ἢ δι' ἀνθρώπου ψυλοῦ, ἀλλὰ διὰ τῆς τοῦ Λόγου κενώσεως γέγονεν (80).

Edita a Maio (l. c. 191-199).

α. Ζητοῦντα; οἷα τινας τῶν φιλολόγων, διὰ τί μὴ τοῦ κοινοῦ πτώματος ἢ διόρθωσις δι' ἐνὸς τῶν ἀνθρώπων ἐγένετο· τὸ γὰρ ὁμοφυὲς ἀγωγὸν μάλλον καὶ πρὸς πειθὸν πλησιαίτερον. Ἀλλὰ γὰρ οὐκ ἐργῶδες αὐτοῖς, εἰ καὶ μὴ πρότερον, νῦν γοῦν καθορᾶν ὡς καὶ ταῦτα μὲν τῇ τοῦ Λόγου σαρκώσει περιεληπταί· ἃ δὲ τὸ θαυμαστὸν ἐκεῖνο τῆς κενώσεως πλουτεῖ, οὐδὲν ἔστιν εὐρεῖν εἰ τῶν ἀνθρώπων τὸ γένος εἰς αὐτῶν ἐλευθερῶσαι τῆς κατὰ πάντων τυραννίδος ἐπεχέλησεν· ἀλλὰ πρῶτον μὲν ὃ τὴν τηλικαύτην πρᾶξιν ὑπελθὼν ἀναδεχόμενος, καὶ τὴν πάντων σωτηρίαν σοφίας πλούτῳ καὶ ἀνυπερβλήτῳ φιλανθρωπία κατεργάσασθαι, οὐ τῶν δεομένων αὐτοῦ τῆς ἀλαχόθεν σωτηρίας καὶ ἀνορθώσεως χρηματίζειν ὀφείλει. Ἀνθρωπίνῃ δὲ πᾶσα φύσις ὑπόχρεως μὲν τοῦ ἁμαρτήματος, πολλῆς δὲ δεομένη τῆς ὁμοίας προνοίας τε καὶ καθάρσεως· καὶ πῶς ἂν ὁ ἐν τῇ αὐτῇ

NOTÆ.

(79) Et hic Jobo monacho lib. II *De Incarnatione* (Phot. Biblioth. Cod 222) plura decerpta videntur.

(80) Copiose versat hoc argumentum etiam Eusebius in tricenn. Constantin. cap. XIII. sqq.

τῆς θεραπείας χρειαζομένης, ἐτέροις ἡδύνατο. Αἱ οἰκονομίαι τὴν κάθαρσιν, καὶ χορηγὸς εἶναι τῆς ἰατρικῆς;

β'. Δεύτερον δὲ Θεοῦ καὶ Θεῶν ἔργον καὶ καὶνὸν ὑπὸ τὸν ἥλιον, πῶς ἂν ᾖ ἡ ἀνθρώπων διαπράξασθαι; Εἰ δὲ τίνα θέσθαι φιλοτιμίαν λάβοι καὶ ὅπερ οὐχ οἶόν τε προσελθεῖν, ὅστων ἂν τὸ πῶμα καὶ ῥαδίως ἢ πρὸς ἑαυτὸ ἐπανεστρέφεν, ἢ πρὸς τὸ χεῖρον ἡξάνετο· τὸ μὲν, οὐ μέγα κακὸν ἡγουμένων τῶν τῆς εὐργεσίας ἀπολελυμένων ὁμοιοπαθῆ δι' ἀχαριστίας ἀνθρώπων ἄγειν· τὸ δὲ, τὴν τῷ Θεῷ πρέπουσαν τιμὴν ἀνάπτειν ὠρμημένων τῷ σεσωκότι. Εἰ γὰρ Μωσῆς· καθ' οὗ πολλὰκις ἐγόγγυζον, καὶ τὴν ἀνωθεν δι' αὐτοῦ κατοῦσαν σωτηρίαν τῶν ἐν Αἰγύπτῳ κακῶν ἐποιοῦντο χεῖρονα, ὅμως Θεὸν ἀνεπίειν μετὰ θάνατον ἐμελέτησαν, ὡς μουσικὸι καὶ ἱεροὶ λόγοι διδάσκουσι (δι' ἣν αἰτίαν καὶ ὁ τάφος ὀφθαλμοῖς Ἰουδαίων μέχρι νῦν ἀθέατος τε καὶ ἀνεπίγνωστος ἔμεινεν. Ἀγχιότροφος γὰρ ὁ ἐχθρὸς κακοῦργησαι, καὶ διὰ τῶν ὅπλων τῶν τε δεξιῶν καὶ τῶν ἀριστερῶν ἐξαπατῆσαι τὸν ἀνθρώπινον), πῶς οὐκ ἂν τὸν μείζονος ἀπαλλάξαντα τυραννίδος, εἰ καὶ τῆς αὐτῆς φύσεως ᾗδισαν, οὐ Θεὸν ἀνηγόρευον; ἵνα νῦν παραδράμῃ Παῦλον τοῖς Ἑλληνοῖς θεοποιούμενον. Τοῦτο δὲ ὅλον ὡς οὐκ ἦν τοῦ πτώματος ἔγερσις, ἀλλὰ χαλεπωτέρα καὶ ἀδιόρθωτος ἐκπτώσις· καὶ γὰρ χρεωστὲιν οὐδ' ἄλλοι ἂν ἴσως ἰδοῖεν, ὅν τρόπον τὰ δημιουργήματα τὸν δημιουργὸν διὰ σεβασμιότητος τε καὶ θεϊότητος ποιεῖται, οὕτω δὲ, οὕτω καὶ τὸν σεσωκότα τοὺς σεσωσμένους, καὶ τοὺς συντριβέντας τὸν ἀναπλάσαντα· ταύτη τοι οὐδ' ἀγγέλων φύσις τὴν τοῦ γένους ἡμῶν σωτηρίαν ὑποδέχεται, ἀλλ' ὁ πλάσας αὐτὸς ὁράται δημιουργὸς καὶ τῆς ἀναπλάσεως.

servati, erga instauratorem confracti, facerent. Atque hæc causa est quamobrem ne angelorum quidem natura salutem generis nostri reparandam suscepit; sed qui Creator fuit, idem auctor quoque instaurationis conspicitur.

γ'. Ἄλλως τε οὐδὲ δούλων ἐστὶν οὐδὲ κτισμάτων, ὥσπερ οὐδὲ ἰδεῖν βασιλικὰς καὶ δεσποτικὰς ἐντολάς, οὕτως οὐδ' ἄγειν ἐπὶ τὸ ἄμεινον. Καὶ μὴν ἄνθρωπος ὁ Χριστὸς γεγονώς μετὰ τῶν ἄλλων καλῶν, μᾶλλον δὲ καὶ πρὸ πολλῶν ἄλλων εὐεργεσιῶν, τοὺς πατρικῶς νόμους καὶ οἱ τῆνικαῦτα τοῖς Ἰσραηλίταις μᾶλλον ἡρμοζόν, ἐπὶ τὸ τελειώτερον μεταρρυθμίζει. Ἐρρήθη γὰρ, φησὶ, τοῖς ἀρχαίοις, « Οὐ φονεύσεις, » ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν τάδε· « Οὐ μοιχεύσεις, » ἐγὼ δὲ τάδε· « Ὁφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ, » ἐγὼ δὲ τάδε· καὶ τὰ μυρία ἐκεῖνα ἃ πρὸς τὴν ἀτέλειαν τῶν ἀκροατῶν ἐνενομοθέτητο πάλαι, ἐπὶ τὸ κρείττον ἐστὶ τῇ δεσποτικῇ ἐπικρίσει ὁρᾶν ἀνηγμένα· καὶ τοῦτο διὰ τὴν εἰλα μυστήριον, καὶ διότι τῶν παλαιῶν νόμων ἀμετακινήτων παντελῶς μενόντων, καὶ ἡ πολιτεία ἡ αὐτὴ λόγον εἶχεν ἀναγκαῖον τοῖς νόμοις συνδιασώζεσθαι· ἡ δὲ οὐδὲν τῶν ὑπερφύων καὶ ἀπερὸς τῶν ὑπερέλαμψεν οὔτε δύναμιν ἐκλούπει παραδέξασθαι· ὥσπερ οὐδὲ πρότερον μυρίων αὐτὴν παιδαγωγησάντων νομοθετῶν καὶ προφητῶν καὶ πολλῶν ἄλλων ἱερῶν διδασμάτων, οὐτ' ἂν εἰς τέλος προσέβαινε τὸ ἔργον.

egestate versabatur, is aliis purgationem suppeditaret medellæque auctorem se gereret?

2. Deinde divinum Dei opus atque sub sole novum num humanarum virium erat aggredi? Quod si quis æmulari quodammodo renque impossibilem tentare voluisset, is potius malum illud vel in caput proprium convertisset, vel certe deterius fecisset. Etenim illi qui beneficio ejus uterentur, partim haud magnopere se peccare putarent, si adversus paris naturæ hominem ingrati existerent; partim vero eo prouerent, ut quod Deo obsequium debent, id Servatori suo exhiberent. Nam si Israelitæ Mosem, contra quem sæpe tumultuati fuerant, ita ut cœlestem quoque curatam his ab eo salutem pejore conditione quam Ægyptiacas calamitates haberent; si Mosem, inquam, post obitum, Dei instar venerari noliebantur, ut a mysticis sacerdotibus, etiam si ejusdem naturæ esse scirent, Dei loco coluissent? Mitto nunc Pauli exemplum⁴¹, cui Ethnici apotheosim decernebant. Illud certe exploratum est, haud futuram a lapsu resurrectionem, sed graviolem desperationemque ruinam. Profecto debitorem se profiteri haud fortasse absurdum videretur, ita ut quod erga Creatorem propter eximiam dignitatem divinitatemque ejus faciunt creaturæ, idem prorsus erga Servatorem

3. Alioqui neque servorum est neque creaturarum regia et dominica mandata vel abrogare vel etiam majore perfectione donare. Atqui homo Christus effectus, hoc inter cætera beneficia, imo præ aliis multis, insigne fecit, patrias nempe leges, quæ temporum illorum Israelitis accommodatiores erant, meliorem ad conditionem promovit. Dictum quippe fuerat antiquis, « Non occides⁴²; » ego vero dico vobis sic. « Non mœchaberis⁴³; » ego vero sic: « Oculum pro oculo⁴⁴; » ego vero sic. Et alia plurima, quæ cum olim pro audientium imperfectione perlata fuissent, meliora dein a Dominicis decretis facta esse videmus. Id autem cum ob alias permultas causas factitatum est, tum precipue quia si priscae leges intactæ prorsus mansissent, sacra quoque respublica necessario cum legibus conservanda fuisset; quæ cæteroqui nulla vi pollebat ad recipienda supernaturalia quæ postea effulserunt bona. Sicuti ne antea quidem, permultis licet erudientibus eam legumlatoribus, oratoribus, atque prophetis, aliisque pluribus sacris

⁴¹ Act. xiv, 10. ⁴² Matth. v, 21. ⁴³ ibid. 27. ⁴⁴ ibid. 38. ⁴⁵ I Petr. i, 12.

doctrinis, institutio tamen ad suum nunquam apicem venit. Quamobrem si humana vita in iisdem ritibus permansisset, Servatoris studium et sollicitudines in cassum fuisse coarguerentur; quia humanus conatus nihil grande conficere potest. Et quidem servili creaturæ neque possibile est neque impune, Creatoris ac Domini leges in aliam formam pervertere: sed ei demum quia sua clementia commotus creaturæ salutem procurandam suscepit, Dominicarum quoque legum reformatio convenit, Dominicam scilicet potestatem a suamet natura habenti: eidemque perfacilis est et congrua latio.

4. Talis insuper tantique amoris demonstratio, cujusmodi in exinanitione ejus quem exinaniri non posse vidimus, qui fieri poterat ut in notitiam nostram veniret, vel ut providentiæ erga nos magnitudinem cognosceremus, si Deus operam dedisset, ut ab alio, præter se, quolibet communem generis salutem impetraremus? Neque sane vel angelicæ ipsi naturæ concessum fuit, ut tam grande et universale mysterium sibi vindicaret. Nam etsi angeli fines gentium singuli singulos custodiendos sortiti sunt, minime tamen universi generis gubernatio vel instauratio concedita iisdem est. Multo vero minus simplici homini id facere licuit, quamvis virtutibus inter cæteros præfulgenti. Videmus enim vel ex his celeberrimos uni sæpe genti, et quidem non maximi numeri, regendæ instituendæque fuisse præpositos; atque hoc ipso munere non sine defectu aliquo fuisse defunctos. Mosem licet cogites, vel hujus successorem Josuam, vel alium quemlibet ex iis qui gentis ducatum capessiverunt. Præterquam quod res quoque maxima, quotquot ex omni ævo miræ fuerunt, vereque plus quam mirabilis, satis vilis evasisset, nihilque habuisset quod merito suspiceremus. Nam si creatura cum creaturis versetur, et si quisquam conservo suo saveat, nihil inde ineffabile sequitur, nec quod sua incomprehensibili ditique clementia admirationem pariat. Cur enim mirum, vel cur incomprehensibile sit, ab angelo naturam hominis assumi? Uterque enim conservus est, uterque mutationis capax: quamquam alter majore, alter minore afficitur honore. Virum vero uterque convertibilis sit, lateret sane usque ad conjunctionem patratam; nisi adversus prævalentem pars inferior eidem obnoxia lancem inclinaret; vel nisi nobiliori parti prævaleret deterior.

5. Sed enim parum absuit quin oblivisceretur causæ potissimæ, cur si angelus aut simplex homo recuperare nos a lapsu molitus esset, nequaquam salute frui possemus: quippe quia pulcherrima et pretiosissima et ineffabili gloria humanum genus exideret. Quomodo id vel quam ob causam? quia scilicet ne accedere quidem nedum pertingere ad

Α ρημα· ἀλλὰ μάτην, εἴπερ ἐν τοῖς αὐτοῖς ὁ ἀνθρώπινος διέμενε βίος, ἡ τῆς σωτηρίας προοίους σπουδὴ καὶ ἐπιχειρήσεις διηλέγετο, τῆς μὲν ἀνθρωπίνης φιλοτιμίας οὐδὲν ἐξανουούσης μέγα, ὅτε μήτε δυνατόν τὴν δούλῳ κτίσιν μὴδὲ τῶν ἀνθρώπων, τοῦ δημιουργοῦ καὶ δεσποτοῦ νόμους μετακοσμεῖν ἐπιχειρεῖν· τῷ μὲντοι τὴν σωτηρίαν διὰ σπλάγγνα ἐλέους καταρξαζομένου τοῦ πλάσματος, ἡ τε τῶν δεσποτικῶν νόμων μετακόσμησις πρέπουσα τὴν δεσποτικὴν ἐξουσίαν κατὰ φύσιν ἔχοντι, καὶ τῆς πολιτείας· βεβία τε καὶ ἀρμόδιος ἡ πρὸς τὸ βέλτιον ἀνανέωσις. publicorum sacrorum ad meliorem statum trans-

δ'. Ἐτι γε μὴν τῆς τοσαύτης καὶ τηλικαύτης ἀγάπης ἡ ἐνδείξις, ἣν διὰ τὸ κενωθῆναι δι' ἡμᾶς τὸν ἀκένωτον ἔγνωμεν, πόθεν ἂν εἰς γνῶσιν ἡμᾶς ἀφίκετο, ἡ τῆς περὶ ἡμᾶς αὐτοῦ προνοίας τὸ μέγεθος ἐγνωρίζομεν, εἰ δι' ἑτέρου τινὸς ἐδικαίου τὴν κοινήν τοῦ γένους σωτηρίαν ἡμᾶς δέξασθαι; Οὐ μέντοι γε οὐδ' ἀγγελικῆς φύσεως ἐνεργεῖν τὸ μέγα τοῦτο καὶ παγκόσμιον μυστήριον· οἱ κατὰ τὰ ὅρια τῶν ἔθνων ἀνὰ ἕκαστος αὐτῶν τὴν ἐπιστάσιαν ἐκκληρώσαντο, ἀλλ' οὐχὶ τοῦ παντός γένους τὴν κυβέρνησιν (81) μὴ τί γε τὴν ἀνάπλασιν ἐπιστεύθησαν. Οὐ μὴν ἀλλ' οὐδὲ πολλῶν μᾶλλον ἀνθρώπου φιλοῦ, εἰ καὶ ταῖς ἀρεταῖς πρὸς τοὺς ἄλλους φέρει τὸ διάφορον. Ὅρᾳν γὰρ ἔστιν αὐτῶν τοὺς ἐπιφανεστάτους πολλάνκις ἐνὸς ἔθνους οὐδὲ μεγίστου καταπαύεσθαι παιδαγωγίαν καὶ κυβέρνησιν, καὶ οὐδὲ ταύτην ἀμέμπτως μέχρι τέλους ἐξανύσαντας. Μωσῆα τοῖς λογισμοῖς, εἰ βούλει, λάβε καὶ τὸν μετ' ἐκείνου Ἰησοῦν, καὶ ὅσοι ἄλλοι τὴν ἐπιστάσιαν τοῦ ἔθνους ἐνεχειρίσθησαν. Ναὶ δὴ πρὸς τοῦτοις καὶ τὸ μέγιστον τῶν ἀνὰ πάντα τὸν αἰῶνα θαυμαστῶν καὶ ὡς ἀληθῶς ὑπερθαύμαστον, εἰς εὐτέλειαν ἂν καὶ οὐδὲν θαῦμα παρεχομένην πράξιν ἐξέπιπτε. Κτίσεως γὰρ κτίσει συνουσίας καὶ προσλαμβάνουσης τὸ ὁμόδουλον, οὐδὲν οὔτε τῶν ἀπορρήτων παρέπεται, οὔτε θαῦμα τῷ ἀκαταλήπτῳ καὶ τῷ πλοῦτῳ τῆς φιλανθρωπίας τὴν ἐκπληξιν παρεχόμενον. Τί γὰρ ἀγγεῖον θαυμαστόν, τί δὲ τῶν ἀλήπτων, ἀνθρώπου φύσιν προσοικειώσασθαι; Κτίσματα γὰρ ἄμφω καὶ ὁμόδουλοι καὶ τροπῆς μετέχοντες· εἰ καὶ ὁ μὲν μᾶλλον, ὁ δὲ τετίμηται τὸ ἐπέλαττον· εἰ δὲ τρεπτὸν ἑκάτερος, ἀθλόν γ' ἕως τῆς ἐνώσεως γεγεννημένος· εἰ μὴ πρὸς τὴν ἐπικρατοῦσαν τροπὴν τὸ ἐπέλαττον αὐτῆς μετασχὲν λάβῃ τὴν τροπὴν, ἡ εἴπερ ἐπικρατήσοι τοῦ πλεονός τὸ ἐπέλαττον.

ε'. Ἀλλὰ γὰρ μικροῦ με παρῆλθεν ἡ αἰτία δι' ἣν μάλιστα εἴπερ ἀγγελος ἡ φιλὸς ἀνθρώπος ἀνασώσασθαι ἡμᾶς τοῦ πτώματος προεβέβητο, οὐχὶ σωτηρίας μᾶλλον ἀπληθύνειν, ἀλλὰ τοῦ καλλίστου καὶ τιμιωτάτου καὶ τῆς ἀνεκφράστου δόξης τὸ γένος κατέπιπτε. Πῶς δὲ καὶ διὰ ποίαν αἰτίαν; ὅτιπερ οὐκ ἦν ἡμῖν δυνατόν οὐδὲ ἐγγὺς τυχεῖν οἷς νῦν τοῦ Λόγου

NOTÆ.

(81) Notanda est hæc Photii de custodibus angelis doctrina.

σαρκαθέντος ἐντροφῶμεν καὶ ἀπολαύομεν τῶν ὑπὲρ Ἀ
ἐννοιαν. Ποῦ γὰρ ἢ πῶς ἂν τῶ ἡμετέρῳ γένει ἐκ-
χάριστο, ἀνθρωπίνης φύσεως ἢ ἀγγελικῆς τὴν περὶ
ἡμᾶς οἰκονομίαν ὑπερχομένης, ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ
καὶ Πατρὸς ἰδρυνθῆναι καὶ πάσης ἀγγελικῆς καὶ
ἀρχαγγέλιων χοροστασίας ὑπεράνω γενέσθαι, καὶ
τιμῆς καὶ δόξης ἀπολαύσαι τοσαύτης καὶ τηλικαύτης,
ὥς καὶ αὐτῶν τῶν ἄνω δυνάμεων καὶ ἐγγυτάτω Θεοῦ
ἐστηκότων, ἐπιθυμούντων μὲν εἰς τὴν ἡμετέραν δόξαν
ἥς διὰ τοῦ φυράματος ἀπολαύομεν παραχύφαι, μεί-
ζονα δὲ τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἐπιθυμίας εὐρισκόντων;
Ταύτης δὲ γε τῆς μακαρίας καὶ ἀνεκφράστου καὶ
ὑπὲρ ἐννοιαν λήξεως τοῦ ἀνθρωπίνου γένους τὴν
στέρησιν ὑπομένοντος, ὅτε δὴ μὴδὲ τοῦ φυράματος
ἡμῶν δι' ἀνθρωπίνης ἢ ἀγγελικῆς ἐνώσεως τῆς δόξης
ἐν ἣ νῦν ἐκλάμπει τὴν ἀπλάυσιν προσειληφότος, B
μὴδὲ πρὸς τὴν τοιαύτην ἡμῶν ἀναδραμόντων ἰσχύιν
καὶ ῥώμην καὶ τῆς τιμῆς τὸ ἐξαίρετον, τίνα ἂν παρ-
ῆκεν ὁ ἐχθρὸς καθ' ἡμῶν τόλμαν; τίνας δ' οὐκ
ἀνεκίνει μηχανάς, δι' ὧν πάλιν ἐλπίδας ἔτρεφεν
ὑποχείριον λαβεῖν τὸ γένος, καὶ ὑπὸ τὴν ἀρχαίαν
αὐτοῦ καθελεῦσαι τυραννίδα; κατὰ τίνων καὶ τὸ
κράτος ἀναλαβεῖν οὐκ ἐπήρθη; καὶ τὸ φύραγμα τοῦ
προτέρου μείζον οὐκ ἐναπεδείκνυ; καὶ τὸν οὐρανὸν
αὐτὸν πολυπραγμονεῖν οὐχ ἡγάτο τόλμαν; διὰ γοῦν
ταῦτα καὶ πολλὰ τοιαῦτα, θεοσόφως ἄρα καὶ θεοπρε-
πῶς ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος καὶ Υἱὸς καὶ Θεὸς ἀληθινός,
καὶ οὐχ ἕτερός τις παρ' αὐτὸν, τὴν ἡμετέραν προσ-
ειληφώς σάρκα τὴν κοινὴν τοῦ γένους σωτήριαν εἰρ-
γάζαστο.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΛΒ΄.

Τί δήποτε κατὰ τὸν μέλλοντα αἰῶνα κριτὴς μόνος
καθεῖσται ὁ Υἱός;

Edita a Maio (l. e. 200 seq.).

α'. Πᾶσα μὲν δημιουργία καὶ πᾶσα πρᾶξις, ἣν
ἐνεργεῖν λέγεται μίᾳ τῶν ὑποστάσεων τῶν θεαρχικῶν,
κοινὸν ἔργον ἐστὶ καὶ τῶν ἄλλων, ὅσα γε εἰς
τὴν ὁμοίαν πρόνοιαν ἦκε, καὶ τὸ τῆς ἐξουσίας καὶ
ἀγαθότητος ἀπαράλλακτον καὶ ἐνιαῖον τῆς βουλῆς.
τῷ δὲ γε Υἱῷ τῆς μελλούσης κρίσεως ἀφορίζεται
τὸ ἀξίωμα διὰ πολλὰς καὶ θεοπρεπεῖς ἐννοίας, οὐχ
ὡς ἀφεστῶτων τοῦ Πατρὸς ἢ τοῦ Πνεύματος τῆς
συνεργίας, τὸν δὲ Υἱὸν κρίσιν ἀναδεξάμενον ταύτης
ἔχειν τὴν ἡγεμονίαν· πρῶτον μὲν διότι δημιουργὸς
καὶ οἰκονόμος αὐτὸς λέγεται τῶν τε δημιουργημάτων
ἃ κατ' ἀρχὰς ἐκ μὴ ὄντων ὑπέστη, καὶ τῆς μετὰ
τὴν συντριβὴν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἀνανεώσεως
τε καὶ ἀναπλάσεως. Ἔδει δὲ ἄρα ὅς τὴν δημιουργίαν
καὶ πρόνοιαν τῆς ἀνθρώπων φύσεως καθ' ἑκατέραν
προαγωγὴν ἀνεδέξατο, τοῦτον αὐτοῦς καὶ κριτὴν
καθεστάναι· συνέχεται γὰρ καὶ συνδιαπλέκεται τῇ
δημιουργίᾳ μὲν ἡ πρόνοια, τῇ προνοίᾳ δὲ ἡ τῶν
προνοουμένων κρίσις καὶ ἐξέτασις. Διόπερ εὐλόγως
τε καὶ δικαίως ὃ τὸ κτίζειν καὶ ἀνακαινίζειν πρᾶξις
γέγονε, πρὸς τοῦτον καὶ τὴν κρίσιν τοῦ πλάσματος
ἀναφύρεσθαι· δευτέρον δὲ, εἰ νομοθέτης μάλιστα τὸ
κρίνειν τοὺς οἷς κατὰ χάριν ἐνομοθετήθη πολιτεῦσθαι

illa bona liceret, quibus nunc, Verbo incarnato,
abundamus atque perfrui supra quam cogitari
potest. Quando enim aut quomodo nostro generi
concessum fuisset, si humana natura aut angelica
redemptionem nostram procurandam sumpsisset,
in Dei Patrisque dextera collocari, superque omnes
angelorum atque archangelorum choros exal-
tari ⁴⁴, talique et tanta gloria frui, ut ipse su-
pernae virtutes quæ Deum proxime circumstant,
desiderarent quidem in nostram gloriam, qua in
carne frueremur, prospicere; sed rem tamen voto
suo superiorem esse sentirent? Age vero hac
beata et ineffabili supra quam cogitari potest sorte
humanum genus si fuisset exclusum; nempe si
caro nostra, propter humanæ angelicæque naturæ
B conjunctionem, gloriam illam qua nunc fulget non
fuisset adepta, neque ad has vires atque robur
honorisque culmen nos essemus erecti; cumnam
diabolus audaciam suam in nos non expromeret?
quas machinas non moveret? quas adhuc spes non
nutrisset, fore ut iterum genus nostrum sibi subji-
ceret, veterique tyrannidi vindicaret? quem non
potentiæ suæ viribus attemperaret? non superbiam
priori majorem sumeret? sane nec ipsi cælo insi-
diari temerarium sibi crederet. Ob hæc et alia
hujuscemodi plurima, sapientissime enimvero et
convenientissime Dei Verbum et Filius et Deus
verus, non alius quispiam, carne sibi circumposita
communem generis salutem operatus est.

C QUÆSTIO CXCH [Coisl. CCXXI. Taur. CCXII].
Cur in futuro sæculo solus iudex Filius sedeat ⁴⁵?

1. Creatio omnis atque actio, quam exercere
dicitur divinarum personarum una, commune opus
cæterarum est, quia videlicet ad eandem provi-
dentiam spectat, atque ex eodem potestatis, boni-
tatis atque consilii certo et unico fonte procedit.
Cæterum Filio futuri iudicii dignitas multas ob
causas congruasque tribuitur, non tamen quia Pa-
ter et Spiritus a societate operis absint. Filius
autem principatum hujus operis tenet, primum
quia Creator administratorque dicitur creaturarum
rerum, quas initio e nihilo eduxit; item quia gene-
ris humani post lapsum renovandi instaurandique
D auctor exstitit. Ergo oportebat, qui Creatorem se
providentemque humanæ naturæ utroque opere
exhibuerat, hunc ei iudicem quoque dari. Etenim
creationi comes atque implicita est providentia:
providentiam consequitur judicatio exploratioque
earum rerum quibus providetur. Quare apte justè
que cui creatio renovatioque accepta fertur, ad
eum iudicium quoque rei factæ refertur. Deinde,
si legislatoris officium est judicare eos quibus se-
cundum gratiam vivere mandatum fuit (genus in-
tellige humanum); legislator autem novi fœderis

⁴⁴ I Petr. i, 12. ⁴⁵ Act. x, 42.

præcipuus Filius est, etiamsi Patris voluntas cum eo operatur, neque sancti Spiritus societas deest, recte Filius demandatarum rerum iudex constituitur. Insuper quia humana carne sibi circumdata, experimentum humanæ naturæ cepit, duplicique gestarum rerum notitia se imbuat. Sic fere divus Paulus⁴⁴ clamat, misericordiam ejus erga nos propitiationemque pro nobis commendans: quoniam in illis, quæ ipse passus est, tentatus, opem ferre tentatis potest. Ne hæc quidem, inquam, ratio a pia consideratione abhorret. Sed neque ea, quam addam, fortasse absurda cogitatu videbitur: nempe quia se Filius ad tam ineffabilem inexplicabilemque humilitatem depressit, dum similem nostræ carnem sanguinemque adoptavit, idcirco universi orbis iudicium eidem traditur, quo ex illa humilitate tanta exaltetur, ac divinitatis ejus dignitas deprædicetur. Prædictis denique causis haud sequiorem audi hanc: quandoquidem in universali resurrectione haud nudæ animæ sed corporibus suis copulatæ resurgent, atque ita tribunali iudicaturæ sistuntur, atque hoc personæ habitu sententiam iudicii referent; prorsus oportuit illarum quoque iudicem in hac figura jus dicere; ita ut iudicati homines iudicantem cernere possint; ut per cognita illis verba iudicium exerceatur, sententiaque notitia ad præsentium aures mentesque clarissima deferatur. Porro figuram nostram nulli divinarum personarum, præter quam Filio, communem esse scimus.

(τοῦτο δὲ ἐστὶ τὸ γένος τὸ ἀνθρώπινον), νομοθέτης δὲ μάλιστα τῆς Καινῆς Διαθήκης ὁ Υἱὸς, εἰ καὶ τῆς πατρικῆς βουλῆς καὶ συνεργίας καὶ τοῦ παναγίου Πνεύματος ἡ κοινωνία μὴ διασχίζοιτο, εἰκότως ὁ Υἱὸς κριτὴς τῶν νομοθετουμένων καθίσταται. Εἰ δὲ καὶ διότι τὸ ἀνθρώπινον φύραμα προσελάβετο, διὰ πείρας τε τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως κατέστη, καὶ διπλὴν τὴν περὶ τῶν κρινομένων ἐκτέτατο γνώσιν· ὥς που καὶ ὁ θεὸς Παῦλος βοᾷ, τὴν περὶ ἡμᾶς ἔλεον αὐτοῦ καὶ τὸν ὑπὲρ ἡμῶν ἱλασμόν ὁμολογῶν (ἐν ᾧ γὰρ πέπονθεν αὐτὸς πειρασθεὶς, δύναται τοῖς πειραζομένοις βοηθῆσαι): οὐδὲ τοῦτ' ἂν εἴη πόρρω θεωρίας θεοσεβοῦς· ἴσως δ' οὐκ ἀπεικὸς καὶ τοῦτο λογίσασθαι, ὥς ἐπειδὴ περὶ ἐταπεινώσεν ἑαυτὸν ὁ Υἱὸς εἰς ἀφραστον τε καὶ ἀνεκδιήγητον ταπεινώσιν, σαρκὸς παραπλησίως ἡμῖν μετασχεῖν καὶ αἵματος, ἡ τοῦ παντὸς κρίσις αὐτῷ παρατίθεται, τῆς πολλῆς ἐκείνης ἀνυψούσα ταπεινώσεως, καὶ τὸ κατὰ τὴν θεότητα λαμπρῶς ἀξίωμα διαγγέλλουσα· καὶ τό γε τῶν εἰρημένων οὐδενὸς ἑλαττον, ἐπειδὴ περ κατὰ τὴν παγκόσμιον ἀνάστασιν οὐ ψυχὰν γυμναλ, συνηνωμέναι δὲ τοῖς οἰκείοις σώμασι κοινωνοῦσι τῆς ἀναστάσεως, καὶ οὕτω τῷ τῆς κρίσεως παρίστανται βήματι, καὶ ἐν τοιαύτῃ καταστάσει τοῦ συγκρίματος τὴν δίκην ὑπέχουσιν, ἔδει πάντως αὐτῶν καὶ τὸν κριτὴν ἐν τοιαύτῃ μορφῇ προκαθεζεσθαι· ὥς ἂν καὶ τοῖς κρινομένοις εἴη δύνασθαι τὸν κρίνοντα ὁρᾶν, καὶ τὴν κρίσιν διὰ τῶν ἐγνωσμένων αὐτοῖς ῥημάτων καὶ προάγεσθαι, καὶ τὴν τῶν κριμάτων γνώσιν εἰς τὸ σαφέστατον ἀκροῖς τε καὶ ταῖς διανοαῖς· τὴν δὲ γε μορφήν τὴν ἡμετέραν οὐδεμιᾷ τῶν ὑπερφυῶν ὑποστάσεων ἐτέρᾳ, ἀλλ' ἢ τῇ τοῦ Υἱοῦ, πάντες ἴσμεν ἐφαρμόττουσαν.

QUÆSTIO CXCIH [Coisl. CCXXII, Taur. CCXIII].

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΠΛΓ'.

Edita a Montacutio (ep. 34 ad Joan. Chrys. p. 95). — De Trinitate et Incarnatione.

Quemadmodum in Theologia, tres confiteri substantias, multos deos inducit, et propterea atheismum, ita unam ponere hypostasim, aut subsistentiam, Judaismum resipit et Sabellianismum. Eodem modo et in incarnationis dispensatione, unicam naturam et hypostasim imaginari, Manichaicum resipit: duas naturas et hypostases duas Paulianistas resipit, osiores Christi. Quid igitur faciendum? Hoc nempe: ut mediā viam insistentes omnibus vestigiis dogma premamus ecclesiasticum quod blasphemiam ex utraque parte declinat, et deo devitat, illud autem docet, unam in Christo hypostasim, naturam duplicem secundum divinum sensum profiteri.

Ὅτι περ ἐπὶ τῆς θεολογίας, καὶ τὸ, τρεῖς ὁμολογεῖν οὐσίας, πολὺ θεον, καὶ διὰ τοῦτο ἄθεον· καὶ τὸ μίαν λέγειν ὑπόστασιν, Ἰουδαϊκὸν καὶ Σαβελλιαν· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς οἰκονομίας, τό τε μίαν φύσιν φρονεῖν, καὶ μίαν ὑπόστασιν, Μανιχαϊκὸν καὶ ἀπόβλητον· καὶ τὸ, δύο φύσεις, καὶ δύο ὑποστάσεις, Παυλιανιστῶν καὶ μισόχριστον. Τί οὖν χρὴ ποιεῖν; Τὴν μέσην καὶ ἐκκλησιαστικὴν δόξαν ἰχνηλατεῖν, ἥτις τὴν ἑκατέρωθεν ἀποκλίνουσα καὶ ἐκτροπομένη βλασφημίαν, μίαν ὑπόστασιν ἐπὶ Χριστοῦ, δύο δὲ φύσεις θεοφρόνως ὁμολογεῖ δογματίζουσα.

Deo φρόνως ὁμολογεῖ δογματίζουσα.

QUÆSTIO CXCIIV [Coisl. CCXXIII, Taur. CCXIV].

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΠΛΔ'.

Edita a Montacutio (ep. 35 ad Joan. Chrysost. p. 95, 96). — De Incarnatione.

Quemadmodum Nestorius de contaminatis calicibus Pauli Samosatensis bibens, ebrius evasit impietate, ita et propriæ religionis semina Eutyches, de acerbis Manetis paraphrasi colligens, doloris

Ὅτι περ Νεστόριος τῶν θολερῶν ναμάτων σπάσας τοῦ Σαμωσατέως Παύλου, εἰς μέθην ἀσεβείας ἐξέπυσεν· οὕτως Εὐτύχης τὰς οἰκείας θρησκείας τὰ σπέρματα ἐκ τῆς Μανου πικρᾶς παραφράδος δρεψάμενος,

⁴⁴ Rom. III, 25.

δύνης ἄρτον καὶ ἀπωλείας ἑαυτῷ καὶ τοῖς πιθο-
μένοις, κατειργάσατο· ὁ δὲ τῶν ὀρθοδόξων χορὸς, τὸν
κορυφαῖον Πέτρον, μᾶλλον δὲ τὸν αὐτοῦ καὶ ἡμῶν
κοινὸν Δεσπότην καὶ Ποιητὴν, διδάσκαλον προστη-
σάμενοι (« Ὑμεῖς γάρ, φησί, μὴ καλέσητε ἐπὶ τῆς
γῆς Ῥαββί· εἰς γὰρ ἐστὶν ὁ διδάσκαλος ὑμῶν ὁ
Χριστὸς »), τῶν δύο φύσεων ἐν τῇ μιᾷ ὑποστάσει τοῦ
Λόγου, τῆς τε θεότητος καὶ τῆς ἀνθρωπότητος, λαμ-
πρῶς ἀνομολογοῦσι τὸ ἀσύγκυτον. Τοῦτο γὰρ αὐτὸς
ἐξέδειξεν ἡ Ἀλήθεια· Ὑῖὸν γὰρ ἀνθρώπου ἑαυτὸν
ἀνειπόν, καὶ παρὰ τοῦ κορυφαίου Πέτρου, Ὑῖὸς τοῦ
ζῶντος Θεοῦ ἀναβρέθη· τὸ μὲν, οἷς αὐτὸς εἶπε· τὸ
δὲ, οἷς ἀπεδέξατο, ἐβεβαίωσεν· διὸ καὶ μισθὸν τῷ
Πέτρῳ τῆς ὀρθῆς ὁμολογίας, τὰς τε κλεῖς τῆς βασι-
λείας ἐνεχείρισε, καὶ ἐπὶ τῇ αὐτοῦ ὁμολογίᾳ ἐστη-
ρίχθαι τὴν Ἐκκλησίαν· καὶ κατὰ πυλῶν ᾧδου καὶ
πάσης αἰρετικῆς ἀθυροστομίας, λαμπρὰ φέρειν τὰ
νικητήρια ἐκκραταίωσεν.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΠΛΕ'.

Edita a Montacutio (ep. 36 eidem, p. 96). — De Incarnatione.

Εἰ μία φύσις ἐπὶ Χριστοῦ ἐγνωρίζετο, ἐν ᾧ καὶ
τὸ ἐξ αὐτῆς ἐπήγαγε θέλημα· ἐπεὶ δὲ δύο αἱ φύσεις,
καὶ δύο ἄρα συναναδύουσι τὰ θέληματα. Εἰ δὲ οὐκ
ἔστι φύσις ἀνεύρηγτος, καὶ ἑκατέρᾳ πάντως ἡ οἰ-
κεία συνανακύψει ἐνέργεια. Ὡστερ δὲ ἡ ἀνθρωπίνη
φύσις τῇ θεϊκῇ τοῦ Λόγου φύσει συνείπετο, καὶ ὑπ-
έκειτο· οὕτω δηλονότι, καὶ τὸ ἀνθρώπινον θέλημα τῷ
θεϊκῷ, καὶ τῇ ἐνεργείᾳ ἡ ἐνέργεια.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΠΛΖ'.

Περὶ εἰκόνων.

Edita a Montacutio (ep. 37, p. 96).

Ἕλληνας τὸν Χριστὸν καὶ Θεὸν ἡμῶν εἰκονίζουσιν,
ὅτι μὴδὲ θειάζουσιν, οὐκ ἀνέχονται. Ἰουδαῖοι, πλείον
ἐκείνων, τὴν κατ' αὐτοῦ μανίαν νοσήσαντες, οὐδὲ
μέχρι ψιλῆς ἀκοῆς τὴν πρᾶξιν ὑφίστανται· ἕτεροι
δὲ, μοῖρα πονηρὰ καὶ ἐξάγιστος, οἱ μὲν αὐτοῦ τὸ
σῶμα ἐναποτεβεῖσθαι τῷ ἡλίῳ τερατεύονται· οἱ δὲ
εἰς τὰ, ἐξ ὧν αὐτὸ συνιστᾶται, διαλύουσιν· οἱ δ' ἀπὸ
Μανου, οὐδ' ἀναλαβεῖν αὐτὸν ὅλως σῶμα τὸ ἡμέτερον
διατείνοντα· οἷς ἐξ ἀναγκαίου ἀκόλουθον μὴδὲ Χρι-
στὸν εἰκονίζεσθαι. Σκοπεύσαντες τοίνυν οἱ τῆς πολυ-
πλανοῦς καὶ μοιχιδίου σπορᾶς ἀπόγονοι, τὰ νέα τῶν
Εἰκονομάχων λέγω γεννήματα, τίνας ἑαυτῶν πα-
τέρας ἐπιγράφουσι, καὶ τίνος μερίδος αἰροῦνται
παρὰ τοῖς Χριστιανοῖς θιασῶται καὶ μαθηταὶ ὀνομά-
ζεσθαι.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΠΛΖ'.

Περὶ εἰκόνων.

Edita a Montacutio (ep. 38, p. 97).

Σίμων ὁ Μάγος καὶ Καρποκράδ· ἐβαπτίσαντο· διὰ

⁶⁶ Matth. xxiii, 8-10.

A sibi panem et perditionis, necnon sequacibus suis
apparavit : orthodoxorum vero chorus, ascito sibi
doctore, non tam Petro apostolorum coryphæo
quam ipso Domino communi, et creatore, « Vos
enim, inquit, ne in terris vocabitis Rabbi, unus
enim doctor vester Christus est⁶⁶, » duarum na-
turarum in una hypostasi Verbi, et deitatis nimirum
et humanitatis, clarissime profitentur ; idque incon-
fusum, ita enim ipsamet nos edocuit veritas : Fi-
lius enim hominis se appellans, et, per Petrum
coryphæum apostolorum Filius viventis Dei salu-
tatus, utrumque confirmavit : alterum in eo quod
ipse dixit, alterum quod dictum de se agnovit.
Quocirca rectæ confessionis præmium Petro, re-
gni cælorum claves in manus dedit ; et in ejus con-
fessione Ecclesiam fuisse stabilitam, et contra
portas inferni communitam, adeo ut obturatis
hæreticorum quibuscunque labiis, lemniscata inde
tropæa tulerit, multa asseveratione confirma-
vit.

QUÆSTIO CXCV. [Coisl. CCXXIV, Taur. CCXV.]

Si in Christo natura unica agnosceretur, et
unica exinde voluntas efflueret : sed cum duæ sint
naturæ, et duplex quoque voluntas hinc ebullit.
Quod si non sit natura operatione vacua, utique
proculdubio propria operatio una proditura est.
Quemadmodum vero humana natura divinam
Verbi naturam consequabatur, eidemque subjace-
bat, ad eundem plâne modum et humana voluntas
voluntati divinæ, et operationi divinæ humana
operatio subjacebat.

QUÆSTIO CXCVI [Coisl. CCXXV, Taur. CCXVI].

De imaginibus.

Pagani Christum Dominum et Deum nostrum
per imaginem effingere nolunt, scilicet eo quod
haud profiteantur Deum. Judæi, qui majori contra
eum insanæ morbo laborant, ne de nudo quidem
nomine rem admittunt. Sunt alii, pars impia et diris
devovenda, qui vel insigniter mentiendo, corpus
ipsius includunt soli ; vel in illa dissolutum eunt,
e quibus ipsi conflaverunt. Contendunt qui Mane-
tem sequuntur ducem nullo modo eum corpus
nostrum assumpsisse, cui sequitur omnino neces-
sario, Christum non esse per imaginem exprimen-
dum. Videant ergo prognati a multipliciter erratico
et adulterino semine, et sibi caveant (genimina
novitia Iconomachorum dico) quos et quales sibi
ascribant progenitores, et de qua factione my-
stæ et discipuli voluerint inter Christianos cen-
seri.

QUÆSTIO CXCVII [Coisl. CCXXVI, Taur. CCXVII].

De imaginibus.

Simon Magus et Carpocras baptismo initiabantur :

ob eam causam et Christi imaginem circumgestabant, sed a magicis illusionibus et lascivia non recedebant : quocirca et aliorum quorundam imagines una circumferebant. Pudore quocirca suffundantur leonemachorum primipili, eo quod insensati magis esse convinctantur, quam erant illi superstitiosissimi, et tam dogmatibus quam vita et conversatione decepti et erronei.

Interrogas cur hæreticis turpitudinem exprobem. Si non te turbarem responso, docerem ab insipientibus interrogari sic debere : eoque magis quod si tu patieris, ab omni eos sensu non minus quam a pietate emotos demonstrabo. In eo ipso, quo scandalum fidem orthodoxam afficere voluerunt, vetustatem deprædicant imaginum fabricandarum. Certe non intelligunt rem esse Christianismo cõttemporaneam, et baptismati instituto. Hoc contra voluntatem nobis concedunt : cumque per Simonem Magum baptizatos in contumeliam imaginum subintroducunt, ignorant semetipsos repræsentare ultra vel eos ipsos impudentiæ morbo laborantes.

QUÆSTIO CXCXVIII [Coisl. CCXXVII, Taur. CCXXVIII].

De pugnantibus verbis.

Edita a Montacutio (ep. 43 ad Leon. p. 99). — In Math. xix, 21.

Grave reris et intolerandum mandatum illud, « Vende quæ habes et da pauperibus. » Ego autem ob hoc ipsum jugum Domini ut placidum et onus leve existimare te cuperem. Jubet enim onus deponere Dominus, et curarum segetem atque tentationum excutere, non autem humeris onus impositum gestare. Jubet illa indigentibus distribuere, et ob illa relicta thesauro cœlesti ditescere donat. Quæ si non distribuuntur, otiosa et inutilia huic præsentis vitæ redduntur incumbentia ; et cum hinc recesserimus, destituent nos. Quocirca mihi nota Domini misericordiam et inexplicabilis providentiæ varietatem multiplicem ; quod ea quæ nos necessario et reluctantem consequentur, illa (voluntate tantum accedente) tanquam proprios cum labores tum fructus amplectamur, et tanquam omnia rectissime administrantes, qui solummodo propositum adhibuerimus, in regnum cœlorum susceptos introduxerit. « Venite (enim inquit) benedicti Patris mei, possidete regnum vobis apparatus¹⁶ ».

QUÆSTIO CXCIX [Coisl. CCXXVIII, Taur. CXXIX].

Edita a Montacutio (ep. 50 ad Sergium, p. 105). — De solutione legis ac de verbis Matth. v, 13-17.

Non est sideribus ex opposito sol, non contrariatur diei nox, nec solares radii splendori ignis ; sed nec adolescenti hominum naturæ perfectior et virilis ætas. Adjiciam si placet ; sed nec astringens qualitas, quæ ad tincturam coccineam subiectum apparat, contrariatur flori purpuræ : sed nec mixtio colorum, nec assimilatio imaginum, ante

¹⁶ Math. xxv, 34.

Α τοῦτο καὶ Χριστοῦ εἰκόνα περιέφερον, ἀλλὰ τῆς μαγικῆς τερθρείας καὶ τῶν παθῶν οὐκ ἀφίσταντο· διὰ τοῦτο καὶ ἑτέρων τινῶν εἰκόνας συμπεριέφερον. Αἰσχυνέσθωσαν τοιγαροῦν τῶν Εἰκονομάχων οἱ πρόμαχοι, ὅτι καὶ τῶν δεισιδαίμονεσσάτων ἐκείνων καὶ δόξῃ καὶ βίῃ πεπλανημένων ἀγνωμονέστεροι ἀπελέγχονται.

Ἐρωτᾷ· διὰ τί τὴν αἰσχύνῃ τοῖς αἱρετικοῖς ἐνηρμόσαμεν· ἐγὼ δὲ, εἰ μὴ σε λυπεῖν ἐμελλον, ἀνοήτων ἂν ἀπέδειξα τὸ ἐρώτημα, καὶ τοσοῦτον, ὅτι καὶ τὸ ἀναισθητόν αὐτοῦς, ἂν ἄρα βούλῃ, μετὰ τοῦ ἀσεβοῦς ἐπέδειξω περιέποντας· δι' ὧν γὰρ δυσφημίαν περιάπτειν τῇ ὀρθοδόξῃ ἐμελέτησαν, διὰ τούτων μάλιστα τῆς εἰκονοουρίας τὴν ἀρχαιότητα μαρτυροῦντες, οὐ συνήσθητο σύγχρονον αὐτῇ τῷ Χριστιανισμῷ, καὶ τῷ βαπτισματι, καὶ ἄκοντες ἀνομολογήσαντες· δι' ὧν δὲ μὴδὲ τοῦς, περὶ Σίμωνα ταύτην ἐνυβρίσαι βαπτισθέντας παρεισάγουσιν, ἐκείνων πλέον ἐαυτοὺς νοσήσαντας τὴν ἀγνωμοσύνην παριστῶντες ἐπελάθοντο.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΠΛΗ'.

Περὶ μαχομένων βητῶν.

« Πῶλῆσόν σου τὰ ὑπάρχοντα καὶ δὸς πτωχοῖς, » βαρὺ νομίζεις καὶ δυσδιάστακτον τὸ ἐπίταγμα. Ἐγὼ δὲ σε διὰ τούτου μᾶλλον ὀρᾶν ἀξιώ τὸν ζυγὸν Κυρίου, ὡς ἀληθῶς χρηστὸν, καὶ τὸ φορτίον ἐλαφρόν. Φόρτον γὰρ ἀποθέσθαι, καὶ τῶν φροντίζων καὶ πειρασμῶν ὕλην ἀποτινάξασθαι, ἀλλ' οὐκ ἀναλαβεῖν, ἐγκλεῖσθαι· κακεῖνα τοῖς χρεῖζουσιν νέμειν, καὶ ἀντὶ τούτων θησαυρὸν πλουτεῖν τὸν οὐράνιον ἐχαρίσασθαι· ἃ καὶ μὴ διανεμόντων ἀργὰ καὶ ἀχρηστα τῷ παρόντι βίῳ ἐναπόκειται, κακεῖσε μεθισταμένων ἐνταῦθα καταλιμπάνεται· δι' ὃ μοι σκόπει μᾶλλον τὴν Δεσποτικὴν φιλανθρωπίαν, καὶ τῆς ἀφάτου Προνοίας τὸ ποιικίλον καὶ πολύτροπον, ὅτι ἅπασιν ἐξ ἀνάγκης καὶ ἡμῶν ἀκόντων ἐπακολουθεῖν εἴωθε, ταῦτα, γνῶμης προστεθείσης μόνης, ὡς οἰκείους πότους καὶ καρποὺς ἀποδέχεσθαι· καὶ ὡς τὸ πᾶν καταρθωκότας, τοὺς μόνην συνεισενεγκόντας προαίρουν εἰς κλῆρον τῆς αὐτοῦ βασιλείας ὑποδέχεται· « Δεῦτε γὰρ, φησιν, οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, » D κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν. »

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΠΛΘ'.

Οὐκ ἔστιν ἐναντίον ἀστράσιν ἥλιος, οὐδὲ τῇ νυκτὶ ἡμέρα, οὐδὲ πυρὸς αἴγλη αἱ ἡλιακαὶ ἀκτῖνες· οὐ μὴν οὐδὲ νεαζούση φύσει, ἢ κατ' ἄνδρα τελειότης· εἰ βούλει δὲ, οὐδὲ ἡ στυφουσα ποιότης, πρὸς ἀλουργὸν βαφὴν εὐτρεπίζουσα τὴν ὕλην, πρὸς τὸ τῆς πορφύρας ἄνθος· οὐδ' ἡ τῶν χρωμάτων κρᾶσις, καὶ μίξησις τῶν εἰκονισμάτων, ταῖς προτυπωθείσαις γραμ-

μαῖς καὶ χαράγμασι τῶν σκισμάτων. Τί δὲ βούλεται ἡ τῶν δοκούντων ἀντικεισθαι παράθεσις, τὴν δόκησιν τῆς ἐναντιώσεως ἐξ αὐτῆς ἀνατρέπουσα * παραθέσεως· οὐδ', ὅπερ αὐτὸς ἀπορεῖς, οὐδ' ἡ χάρις τῷ νόμῳ ἀντίκειται· χειραγωγία δὲ καὶ προάγγελος, συμφωνία τε καὶ προκατασκευή, καὶ ὁδὸς ὑπάρχει καὶ παρασκευή, καὶ τὰ ἄλλα πάντα, ὁ νόμος τῆς χάριτος. Τελειώσις μὲν γὰρ ἐστὶν ἡ χάρις· πάντα δὲ, ὅσα τῆς τελειώσεως, προϋφίστηκαν· ὑπηρετούμενος ὁ νόμος ἐδείχθη τῇ χάριτι· χειραγωγῶνσε, προσεκήρυξε, προητοίμασεν· ὁδὸς καὶ τύπος ἐγένετο, ἐν αὐτῷ σχηματίζων καὶ ὑποδεικνύς τὴν ἀλήθειαν· οὐδὲν τῶν προπαρασκευαζόντων ὑστέρησεν. Ἄλλ' ἦλθεν ἡ χάρις· ἐσχόλασεν εὐκρίτως ὁ νόμος· φύσις γὰρ τοῦτο προτελείων, ὑπεξίστασθαι καὶ παραχωρεῖν τῇ τελειότητι. Καὶ ἵνα ὁ τῷ νόμῳ προσανέγων λαὸς, τὸν ἐν τῇ χάριτι Θεὸν ἐπιγνῷ, καὶ τῆς νομοθεσίας ὄντα Κύριον (εἰ Σχολάσατε γὰρ, φησὶ, καὶ γινώτε, ὅτι ἐγὼ εἰμι ὁ Θεός, καὶ ὕψωθήσομαι ἐν τοῖς ἔθνεσι, ὕψωθήσομαι ἐν τῇ γῇ ε), ἦλθεν ἡ χάρις, ὑπεχώρησεν ὁ νόμος· ὡς ἀστέρες, ἡλίου φαίνοντος· ὡς νύξ, τῆς ἡμέρας διανύ[α]ς· ὡς αἱ τοῦ πυρὸς φλόγες, ἐξ αἰθρίας, καὶ ἐν σταθερᾷ μεσημβρίᾳ, τῷ ἡλιακῷ φωτὶ ἀμαυρούμεναι· ὡς καταργεῖται τὸ νήπιον, εἰς ἀνδρα τῆς ἡλικίας ἀναδραμούσης· ὡς ἡ ποιότης τοῦ στύφοντος, τῆς πορφυρίδος βαφῆς ἐπικρατησάσης· ὡς αἱ γραμμαὶ καὶ τὰ προχαράγματα, εἰς διαμόρφωσιν τῆς εἰκόνος συναρτισθείσης· ἕκαστον γὰρ τῶν ἐν ἑκατέρῃ συστοιχίᾳ εἰρημένων, τὸ μὲν ὡς ἀτελὲς προηγέσαστο, τὸ δὲ ὡς τελειὸν ἐπεγένετο· καὶ οὕτε τῷ προϋπάρξαντι τὸ ἐπιγεγονὸς ὑπάρχει πολέμιον· μᾶλλον ἢ μὲν οὖν πολλῇ πρὸς ἄλληλα τούτων συμφωνία καὶ συγγένεια· οὕτε μένει τὰ πρότερα, τῶν τελείων ἐπιγινομένων. Τοιοῦτός ἐστὶν ὁ νόμος τῆς φύσεως, τῆς τελειότητος ἐνεργουμένης ἀργεῖν ὅσα εἰς τὴν αὐτῆς κατασκευὴν καὶ συντέλειαν παρελαμβάνετο. Ὡστε καὶ κατήγγηται ὁ νόμος, τῆς χάριτος ἐπιστάσης, καὶ οὐ καταλέλυται· καὶ πέπαυται, καὶ οὐ διαδέδωται· καὶ πεπλήρωκεν αὐτὸν ὁ Χριστὸς μηδεμίαν κεραίαν λύσας ἐξ αὐτοῦ· καὶ ὅλον ἠφάνισε, τελειώσας αὐτόν· οὐκ ἔστι· γὰρ τοῦ παιδαγωγούντος χρεῖα, αὐτοῦ παρόντος τοῦ διδασκάλου· καταλύσαι μὲν γὰρ ἐστὶ καὶ διαβολῆς ἐνοχον ἐλέγξει, τὸ ἐκ βάθρων αὐτὸν ἀνατρέψαι, μηδενὶ τῶν αὐτοῦ δικαιωμάτων προσχρησάμενον· παῦσαι δὲ καὶ ἀργῆσαι μόνον, μετὰ τῆς πρεπούσης εὐφημίας· τὸ διακονῆσαι μὲν, οἷς ἐκείνος ἐνομοθέτει, ἐπαγαγεῖν δὲ τὴν χάριν, καὶ διὰ τοῦ τελείου τὸ ἀτελὲς ἀποκρῦφασθαι· καὶ καταλύει δὲ, οὐχ ὁ μὴ παραβαίνων τοὺς τοῦ νόμου νόμους, ἀλλ' ὁ παραβαίνων. Παραβαίνει δὲ, οὐχ ὁ σχολάζειν αὐτοῦς καὶ ἀργεῖν ὀφείλοντας εἰδώς· ἀλλ' ὁ μὴ δὲ τοῦτο εἰδώς (καίτοι πολλοὶ τὴν οἰκίαν ἀργίαν αὐτῶν ἐκείνων διακεκραγόντων), καὶ οὐχ ὁ μετὰ τὴν σχολὴν

A ductis lineis et adumbrationum descriptionibus adversantur. Quid vero sibi vult rerum quæ videntur ad oppositum collatio, quæ contrarietatis apparentiam per ipsam comparisonem subvertit? Nempe non (quemadmodum tibi dubitare visum est) gratia legi contrariatur. Certe lex manuductio quædam est, præannuntiatio, consonantia, præparatio, via et apparatus, et si quæ alia sunt, ad gratiam. Est enim gratia consummatio: quæ pertinent ad consummationem, omnia necesse est præexistisse. Demonstratur legem subservire gratiæ: manuduxit, præannuntiavit, viam ipsi stravit; via, forma, et expressa imago fuit, seipsa figurans et subindicans veritatem. Nihil plane absuit eorum quæ ad præparationem spectabant. Venit gratia, inanis fuit (nec injuria) lex. Est enim congenitum antecedaneis omnibus, ut loco cedant, submoveanturque perfectioni. Et ut ille populus qui ad legem attendebat, Deum agnosceret sub gratia apparentem, et Dominum quoque legis existisse: « Attendite enim, inquit, et intelligite quod ego Deus sum, et exaltabor inter gentes, exaltabor in terra⁴⁷. » Advenit gratia, secessit lex. Ita stellæ recedunt surgente sole, et nox ubi dies illucescit; ut ignitæ flammæ, per sudum cælum, et meridiem mediam, a solaribus radiis obscurantur; non aliter quam infantilis ætas per virilem aboletur, cum succreverit: ut qualitas astringentis, ubi tinctura purpuræ prævaluit: ut lineæ et prædelineationes per imaginis formationem absorbentur. Singula autem eorum quæ in utraque comparisonem sunt allata, vel ut imperfecta præcesserunt, vel subinducta sunt ut perfecta: ubi neque quod subintroducitur præexistenti adversatur (potius multis modis inter se conspirant et copulantur) neque tamen priora subsistunt perfectioribus subintroductis. Hujuscemodi est natura legis operante perfectione; inania sunt et frustra, quæcunque ad ipsius apparatus et consummationem assumebantur. Ad hunc modum lex, adventante gratia, evacuatur, nec aboletur tamen; cessat, sed non improbat, adimplevit eam Christus, qui nec apicem illius violavit, sed totam semovovit, ubi impleverat eam. Neque enim opus est: pædagogus, ubi ipsemet advenit informator. Solvere quidem eam, et tanquam justæ obnoxiam criminationi funditus eam subruere, est illius, qui nulla ex parte ejus usus fuerit justificationibus. Facere autem ut interquiescat, et inanis reddatur, non nisi cum congruenti laudatione fieri potest. Inservire iis quæ lege sancuntur, gratiam subinferre tamen, et imperfectum quod est sub perfecto abscondere. Solvit quidem, non qui nequaquam legis scita transgreditur, sed qui transgreditur. Transgreditur porro, non qui novit oportere illas cessare et de-

⁴⁷ Psal. XLV, 41.

VARIÆ LECTIONES.

* παρατρέπουσα II. † ἀπεγένετο II. ‡ μετῶ II. § οὐκέτι II.

suescere, sed qui non novit istud (certe multis in locis propriam ipsarummet cessationem ipsæ leges proclamant) : non qui post gratiam et cessationem inutiles agnoscit, sed qui ante gratiæ adventum, dum adhuc obtinerent operationem suam, tanquam profanas aversaretur. Sancta igitur lex est, justa, bona, a bono nimirum profecta, summe sancto, et omnimodam justitiam perfectissime operante. Exstitit prænuntia, at nunc ut inutilis, quiescit et cessavit. In adventu enim Domini procuratoris officium cessare debet. Nec post confirmatam valetudinem ad pharmaca quispiam se conferet : non qui cibo uti potest fortiori, de nutrice habebit sollicitudinem ; non qui rhetorice declamat, syllabarum grammatistas indagando quæret ; nemo qui ducis locum obtinuerit in acie, militari-bus inscribi ordinibus cupiet ; nemo cœlestium compos factus, bona terrena iis præferet : sed nec regio ornata instructus, privatam tunicam, sub-jectorum locum, pro statu superioritatis ac domi-nationis immutabit. Habes, ni fallor, ut per epi-stolarem formam, dubiæ questionis susque deque jactatæ, et multis multoties inextricabiles quæstio-nes exhibentis solutiones sufficientes. Hinc Judei, Pagani, Marcionis assertiones confundentur, qui-que per ejusmodi oppositionem multifariam contra Ecclesiam divisi insurrexerunt. Consummavit Chri-stus, non dissolvit legem : oliari fecit, non con-demnavit : conspirant usque adeo gratia et lex, non pugnant. Si quis asserat Dominum dissolvisse legis litteram, implevisse autem spiritualem legem, non abludit a vero quod sic affirmatur. At affirmare quod legis deuteriosin dissolvit, primo autem sancitam legem implevit, delirantis est senten-tia.

QUÆSTIO CC [Coisl. CCXXIX, Taur. CCXX].

Cum Dominus dicat : « Nolite margaritas projicere porcis, » quomodo docendi sunt infideles ?

Edita a Montacutio (ep. 54 ad Sergium, p. 107-110). — Matth. vii, 6.

Sancta et margaritæ, cum divini verbi prædicatio est, tuu et corpus Dominicum et immaculatum. Margaritæ, eo quod pretiosa sint, et quod fulgen-tem salutis splendorem ab iis emittunt, qui cum sincero animo adeunt. Sancta autem, quod et ve-neranda, et quod excusso errore veritati nos ap-pendunt. Canes sunt et hæretici et pagani, qui cum sæpe religionis rudimenta prima infusa audi-verint, non tantum meliori statu non sunt, sed et rabiem suam produnt multo quidem furiosius con-tra sacram et sanctam nostram pietatem, ultra ca-ues allatrantes. Porci vocantur, quotquot cæno et luto passionum convolutati, erga admonitiones in-sensate et sine respicientia semet gerunt. Hiscæ omnibus non esse divina impertienda mysteria

Α καὶ τὴν χάριν ἀχρήστους εἰδώς, ἀλλ' ὁ πρὸ τῆς χάριτος, καὶ ἐν αὐτῇ τῆς ἐνεργείας τῷ καιρῷ, ὡς βεβήλους ἀποστροφόμενος. Ἄγιος οὖν ὁ νόμος, καὶ δίκαιος, καὶ ἀγαθός· ἀγαθοῦ γὰρ, ὡς ἀληθῶς, καὶ ὑπεραγίου, καὶ πᾶσαν δικαιοσύνην ὑπερφυῶς τελε-σαμένου ὑπῆρχε προάγγελος· ἀχρήστος δὲ καὶ σχο-λάζει καὶ πέπνυται. Ἐφεστῶτος γὰρ τοῦ Κυρίου, ἡσυχάζειν δεῖ τὰ τοῦ ἐπιτρόπου· καὶ οὐδεὶς μετὰ τὴν καθαρὰν ὑγιειαν ἐπὶ τὰ φάρμακα τρέχει· οὐδὲ στερεὰς τροφῆς ἀπολαύων, τὴν θηλάζουσαν περιεργά-ζεται· οὐδὲ ῥητορεύων, τοὺς τῶν συλλαβῶν γραμ-ματιστὰς ζητῶν περιέρχεται· οὐ μὴν οὐδ' εἰς στρα-τηγούς ἀναχθεῖς, τὴν τῶν στρατιωτῶν λῆξιν ἐπιπο-θήσειεν. Οὐδὲ τοὺς οὐρανοὺς λαβὼν, τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς προτιμήσειεν· ὥσπερ οὐδ' ὁ βασιλεὺς ἐνδύς, τὸν ἰδιώτην χιτῶνα, καὶ τὴν ὑπὸ χροὸν τάξιν, ἀντὶ τῆς ἐπιστατούσης καὶ κυρίας, ἀλλάξαιτο. Ἐχεις ἱκανῶς, οἶμαι, καὶ μάλιστα, ὡς ἐν ἐπιστολῇς τότῳ, ἀπορή-ματος ἄνω καὶ κάτω φερομένου, καὶ πολλὴν πολλά-κις ἀμνηχανίαν παρεσχήμενου, τὰς λύσεις ἀφθόνους· δι' ὧν καὶ Ἰουδαῖοι, καὶ Ἕλληνες, καὶ οἱ Μαρκίω-νος λόγοι συγχυθῆσονται· αὐτοὶ δόξαντες πολλάκις, διὰ τῆς τοιαύτης παρατάξεως, τῆς Ἐκκλησίας κατε-ξανίστασθαι. Ἐτελείωσε γὰρ τὸν νόμον ὁ Χριστὸς, ἀλλ' οὐ κατέλυσε· καὶ ἔπαυσεν, ἀλλ' οὐκ ἀνέτρεψε· καὶ τέλος ἐστὶν αὐτοῦ, ἀλλ' οὐκ ἀναίρεσις· καὶ ἡργήσεν, ἀλλ' οὐ διέβαλλε· καὶ συμφωνοῦσιν ἡ χάρις καὶ ὁ νόμος ἀλλ' οὐ μάχονται. Εἰ δέ τις καὶ τοῦτο λέγοι, τὸν μὲν ἐν τῷ γράμματι νόμον λελυκέναι τὸν Κύριον, πεπλη-ρωκέναι δὲ τὸν ἐν πνεύματι, οὐδὲν τῶν ἀπεικότων ἐρεῖ. Τὸ δὲ λέγειν, ὅτι τὸν μὲν τῆς δευτερώσεως νόμον ἔλυσε, τὸν δὲ τῆς πρώτης νομοθεσίας ἐπλήρωσε, ληρούτων ἐστίν.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ Σ.

Τοῦ Κυρίου λέγοντος, « Μὴ δάλλετε μαργαρίτας ἔμπροσθεν τῶν χοίρων; » κ. ἐξῆς, πῶς δεῖ δι-δάσκειν τοὺς ἀπίστους;

Ἄγια καὶ μαργαρίται, ὁ τε τοῦ θεοῦ κηρύγματος λόγος, καὶ τὸ δεσποτικὸν καὶ ἄχραντον χρηματίζον σῶμα· μαργαρίται μὲν ὅτι τίμια, καὶ ὅτι λαμπρὰν τῆς σωτηρίας τὴν αἰγλὴν τοῖς εἰλικρινῶς προσιοῦσιν ἐκπέμπουσιν· ἅγια δὲ, ὅτι τὰ ἁγία καὶ ὅτι τῆς πλάνης ἀφορίζοντες τῇ ἀληθείᾳ ἀνατιθέασιν· κύνες δὲ, καὶ τῶν αἰρετικῶν, καὶ τῶν ἀπίστων, ὅσοι πολ-λάκις τὸν τῆς εὐσεβείας κατηχηθέντες λόγον, οὐ μόνον οὐδὲν ἀμεινὸν διετέθησαν, ἀλλὰ καὶ τὴν λύσαν αὐτῶν κατὰ τῆς ἱερᾶς ἡμῶν θρησκείας ἐμμανέστερον κυνῶν ὑλακτοῦντων ἐπεδείξαντο· χοῖροι δὲ, ὅσοι τῷ βορβόρῳ τῶν παθῶν ἐγκαλινδούμενοι, πρὸς τὰς παραινέσεις ἀνασιθῆτως τε καὶ ἀνεπιστρέφως ἔχου-σιν. Οἷς ἅπανιν ὁ θεὸς ἀποθεσπίζει χρησμὸς, μὴ προτιθέναι τὰ θεῖα μυστήρια, ἀναξίτους ἑαυτοῦς, δι'

VARIE LECTIONES.

ὧν ἐπραξαν, παρεσκευαστάς τῆς ὑπερφοῦς σωτηρίας καὶ χάριτος· ἀλλ' εἰ μὴδ' ἑτέροις ὧν τούτων δοτέον, ἴσως ἂν τις διαπορήσειε, τίσιν ὅλως δοτέον; Φημί τοιγαροῦν, τοῖς τε πιστοῖς καὶ ὀρθοδόξοις, καὶ οἷς ὁ βίος τῇ πίστει συμφέγγεται. Ἀλλὰ καὶ τῶν ἀπίστων, καὶ δὴ καὶ τῶν αἰρετικῶν, καὶ μὴν καὶ τῶν πρὸς καθαρότητα πολιτείας διαβεβλημένων καὶ ταύτης ὀλισθαίνοντων, ἐκείνους τῷ λόγῳ κατηχητέον, καὶ χειραγωγεῖν προθυμητέον· οἵτινές εἰσιν ὥσπερ πρόβατα μὴ ἔχοντα ποιμένα, καὶ σφόδρα δέονται τῆς ποιμαντικῆς ἐπιστοίας καὶ κατηχήσεως. Ἐπὶ τούτοις γὰρ καὶ ὁ Κύριος συλλαγχνίζεται, καὶ τρέφει τροφήν τὸ τε σῶμα συνέχουσιν, καὶ τὴν ψυχὴν βελτιοῦσάν τε καὶ στηρίζουσιν· εἰς· ἀλλὰ πῶς ῥίπτουσιν ἐπιστραφέντες οἱ χοῖροι καὶ οἱ κύνες τοὺς, εἰς αὐτοὺς προθείη ἢ μὴ θέμις; ἢ ὅγλον, ὥς οἱ μὲν κωμφοῦντες καὶ ἐπιγελῶντες καὶ χλευάζοντες τὰ πάσης εὐφημίας ὑπέριτερα, οἱ δὲ, τὸ καθαρὸν αὐτῶν καὶ ὑπερλαμπρὸν, διὰ τῆς οἰκίας ἀκαθαρσίας, καὶ ἀνεπιστρόφου φαυλότητος, βεβηλοῦντές τε καὶ καταβρῦπαίνοντες. Ὡν ἑκάτερον ἀνατρέχον εἰς τοὺς ἀπερισκέπτους καὶ χωρὶς προνοίας οἰκονομήσαντας τὸ μυστήριον, πῶσιν αὐτῶν χαλεπὴν καὶ μέγα δνείδος ἀπεργάζεται. Εἴησαν δ' ἂν μαργαρίται καὶ ἄγια, οὗ τὰ εἰρημένα μόνον, ἀλλὰ γε καὶ τῶν θαυμάτων τὰ χαρίσματα· καὶ πρὸς τούτοις, αὐτὰ τὰ θαύματα· καὶ τρίτον, εἰ βούλει, τὸ ἀποστολικὸν καὶ θεῖον ἀξίωμα, ὃ κατὰ διαδοχὴν τὸ ἀρχιερέων γένος ὁρᾶται κληρούμενον. Οὐδὲν γὰρ τούτων, οὐ μὲν οὖν οὔτε κυσὶ προτιθέται, οὐδὲ τοῖς χοίροις θεμιτόν. Καὶ κοινός μὲν περὶ πάντων νόμος ἡ προειρημένη τοῦ Δεσπότης ψῆφος καὶ ἀπόφασις. Εὗροι δ' ἂν τις καὶ περὶ ἐνὸς ἐκάστου αὐτῶν τὰς μαρτυρίας οὐδὲν ἐργωδέστερον. Αὐτίκα γοῦν τοῖς κυνὸν δίχην τὴν ἀναίδειαν προβεβλημένοις, καὶ σημείον αἰτοῦσιν, οὕτω σχεδὸν τῆς ὕψεως αὐτῶν τῶν προδεδειγμένων ἀπαλλαγείσης, οὐ μόνον οὐδὲν ὁ τοῦ γένους Σωτῆρος οὐδαμῶς ἐπεδείξατο, ἀλλὰ καὶ ἀπέπεσε μὴ δοθῆσθαι, καὶ τὴν αἰτίαν τοῦ μὴ παρασχεῖν ἀποκαλύπτων, γενεὰν αὐτοῦς πονηρὴν καὶ μοιχαλίδα ὠνόμασε· δι' ἑκατέρου πάθους παραστήσας, ὅτι κυνὼν καὶ χοίρων οὐδὲν ἀμείνους ἐτύγχανον. Καὶ πάλιν ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ οὐκ ἐποίησε δυνάμεις πολλὰς, διὰ τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν. Καὶ πολλὰ τοῦ φαίνεται πίστιν προσαπειτῶν, εἴθ' οὕτως ἰάσεις ἐπιτελῶν. Ὡστε ὁ κυνογνώμων καὶ χοιρώδης ἄνθρωπος, ἀνάξιος ἐστὶ τῆς ἀπὸ τῶν σημείων εὐεργεσίας. Εἰ δὲ τοῦτο, πολλῇ μᾶλλον καὶ αὐτοῦ τοῦ ἐν τοῖς σημείοις χαρίσματος. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν καὶ αὐτόθεν ὅγλον· οὐδὲν δὲ ἤττον ὁμως καὶ Πέτρος, ὁ τῶν μαθητῶν κορυφαῖος, δι' ὧν ἐπιτιμήσας ἀπεσείσατο τὸν δεισιδαίμονα καὶ πονηρὸν καὶ φιλόχρυσον Σίμωνα, ἀκριβεστάτην παρέσχετο τὴν ἀπόδειξιν· ὅτι δὲ οὐδ' ἀποστολικῆς ἀξίας ἢ ἀρχιερατικῆς τιμῆς οὐδεὶς ἐστὶ τῶν τοιούτων μετέχειν δίκαιος, αὐτὸς πάλιν ὁ Δεσπότης, ἔργῳ καὶ λόγῳ παρίστησιν, οἷς τὸν ἀκολουθεῖν αὐτῷ αἰτησάμενον, καὶ τῶν ἀποστόλων ὑπελθεῖν τὸν κληρὸν, καὶ τὸ προνόμιον διαμνησάμενον, οὐ μόνον οὐ προσδέξατο, ἀλλὰ δι' ὧν

γ. μηδετέροις.

divina oracula prodidere; quippe qui jam olim se indignos gesserunt, per opera sua, excellenti illa gratia et salute. Quod si neutris istorum hæc communicanda sint, non absurde quispiam dubitaverit, an aliquibus omnino sint communicanda: et si, tum quibus? Hic affirmo, fidelibus et orthodoxis, quorum vita professioni respondet. Sed et increduli, et hæretici, et qui vita parum pura et honesta commendantur, sed defectus patiuntur, verbo sunt instituendi, et manu sedula deducendi: sunt enim tanquam oves pastorem non habentes, quibus omni modo opus est pastoritia præsentia et informatione. Erga istos misericordiæ visceribus movetur Dominus: cibum illis apparat, qui et corpus consolidet, et animam redditam meliorem confirmet. Sed esto tamen, quomodo porci conversi dejiciunt illa, et canes si quis iis apposuerit quæ non conveniunt? An patet quod comico sale fricant, et ludibrio habent, et lubentia exponunt, quæ omnia laudis cujuscunque præconia superant isti id quod defæcatum et pellucidum est, per ipsorum propriam immunditiam et improbitatem incorrigibilem, profanantes et sordidantes persistunt. Utrumque porro postquam invaserit eos, qui inconsideratius et sine omni cura et providentia mysterium dispensant, lapsum ipsum durum, deplorandum, et cum dedecore conjunctum proeurat. Esto autem, sint margaritæ res sacræ, nec eæ solum quas commemoravimus, sed et miraculorum charisma: etiam ipsa miracula: et, si ita placet, tertio loco, apostolorum cœlitus instituta dignitas: cujus sortis hæreditatem, pontificale nostrum genus agnoscitur possidere. Nihil enim eo spectans, vel canibus projiciendum est, vel etiam porcis. Communis de istis omnibus lex, prædictus Domini calculus et determinatio sit: quarum rerum singularum testimonia facile cuivis fuerit invenire. Illis igitur qui non secus quam canes summam præ se ferebant impudentiam, ita ut signum sibi dari postularent, cum vix in conspectu ipsorum patris miraculis moverentur, generis nostri salus et Servator, non modo nullum signum manifestavit, sed se minime concessurum respondet: et causam indicans cur nullum vellet concedere signum, improbam et adulteram generationem vocat: per utrumque affectum docens, quod nihilo melius quam canes et porci disponebantur. Hinc factum quod in sua ipsius patria multa signa haud ediderit, propter ipsorum incredulitatem. Sed et plerisque in locis licet animadvertere, fidem ipsum prius prærequirere, atque ita demum curationes edidisse. Est igitur ille homo qui eodem modo afficitur atque canes et porci, indignus plane, cujus gratia miracula procedantur. Et certe si his dignus non fuerit, multo minus gratia illa ut imbuatur, quæ relucet in et per miracula. Hoc per se satis clare patet. Nihilo tamen minus, et Petrus discipulorum coryphæus, ubi cum vehementi increpatione, Simonem illum supersti-

tioni deditum, improbissimum, et auri amore captum, a se excussit, manifestissime idem docuit: nimirum apostolorum loco indignum esse et episcopali honore illum qui talis fuerit inventus. Quod idem Servator non verbo tantum, sed et opere docuit: ubi hominem, qui ipsum sequi se velle profiteretur, et sorti se atque privilegio apostolico ingerere, non admisit⁴⁸: nec illud tantum, sed in quibus adhuc ulterius de secretis ipsius cordis palam enuntiandis velut triumphum egit, a discipulatu semovit. Qui enim omnia, priusquam exstabant, intuebatur, videbat illum esse volucrum et vulpium habitaculum, atque ideo ab illo hoc petierat, quod, fraude repletus et vanitate, necnon impudentia singulari, avaritiæ præterea morbo subaceret, antequam istas e corde excussisset bestias, ausus fuerat semetipsum in discipulorum vocationem subinferre, seque receptaculum idoneum imaginari excellentium illorum et magisterialium charismatum. Quocirca semotum longe a sua illa spe, is, qui alioquin omnes ad se trahebat, et singulos salutem consequi volebat, dimisit. Sed et illud vas electionis, qui cœlestes polos non aliter quam terrestre stadium decurrebat, qui mundum universum cursu prædicationis transibat, et qui in iis quæ pro pietate passus fuit, Domino et doctori suo assimilabatur, in iis quibus Timotheum aſatur scriptis consentit: « Mœnus (inquiens) subito nemini imposueris, nec cum aliorum peccatis communices⁴⁹. » Sunt et alia generis huiuscæ sexcenta. Atque hactenus de hisce.

Ego te autem, cum videam istiusmodi narrationes in amore tibi, deliciis, atque sub oculis esse positas, ad alterius rei, non alienæ, considerationem non gravabor deducere; utcunque leges epistolicas videam me invittissime eo sequi. Is qui margaritas puras et defecatas de virtute ratiocinationes, sancta autem, piarum et orthodoxarum rationum honorabilem et venerandum respectum et noverit et vocaverit, haudquaquam aberrabit a veritate; canes alioquin, impias et hæreticas cogitationes: porcos, voluptatibus deditos, male olentes et affectus pravos reputaverit. Quocirca istiusmodi porcis et canibus non oportet margaritas et sancta vel projicere vel proponere, ad contentiones fovendas et litigandum. Multi enim hæc ipsa illis dum proponunt, et dum in rationali suæ animæ parte contentionem excitant, ut in scena introductam, quibus cum propter inclinationem summam ad animi passiones, iudicium sincerum nequaquam habeant, improvise semetipsos subruerunt, et lapsu formidoloso præcipitati sunt: devictis quæ meliorum erant partium, a pejoribus; ita ut spectaculum semet potius tragicum, quam spectatores tandem representaverint. Quod si ab invicem pugnantibus cogitationibus, et animi opinionibus processeris ad actiones mutuo allidentes, et ipsorum circa actiones illas dispositiones, progressum eodem incedentem animadverteres. Vita honesta, et cum fide orthodoxa conjuncta, in quæ non secus quam solent margaritæ et res sanctæ radios emittit, non debet hæretica, foetida, sordida conversatione versari, aut

Ἀ θηριάζευσεν αὐτοῦ τὰ τῆς καρδίας ἀπόρρητα, τῆς μαθητείας ἀπόστατο· πτηνῶν γὰρ αὐτὸν καὶ ἀλωπέκων, ὁ πάντα καὶ πρὸ γενέσεως εἰδὼς, οἰκητήριον ἐώρα καὶ κατασκήνωσιν, καὶ τοῦτο αὐτὸ αἰτησάμενος· ὅτι δόλου γέμων καὶ κουφότητος καὶ ἀναιδέας, καὶ πάθει προσανέχων φιλοχρηματίας, πρὶν ἢ ταῦτα τὰ θηρία ἀπελάσει τῆς ψυχῆς, ἐτάλμησεν αὐτὸν εἰς τὴν τῶν μαθητῶν κλήσιν εἰσθεθεῖν, καὶ τῶν ὑπερφυῶν ἐκείνων καὶ Δεσποτικῶν χαρισμάτων δοχεῖον φαντάζεσθαι, ὡς πορρωτάτω τῆς ἐλπίδος, ὁ πάντας ἔλκων πρὸς αὐτὸν, καὶ πάντας σωθῆναι θέλων, ἀπεπέμψατο. Καὶ τὸ σκεῦος δὲ τῆς ἐκλογῆς, ὁ τὸν οὐράνιον πόλον ὡς ἐπίγειον στάδιον διατρέχων, καὶ τὴν οἰκουμένην σταδιστῶν τῷ τοῦ κηρύγματος δρόμῳ, καὶ τοῖς ὑπὲρ εὐσεβείας παθήμασι τὰ αὐτὰ τῷ διδασκάλῳ καὶ Δεσπότη, δι' ὧν Τιμοθέῳ γράφει, συμφογγεταί· « Χεῖρας γὰρ ταχέως, φησί, μηδὲν ἐπιτίθει· μηδὲ κοινῶναι ἀμαρτίαις ἀλλοτριαῖς· » καὶ μυρία ἄλλα. Ἀλλ' ἐπὶ τοσούτον μὲν περὶ τούτων.

Ἐγὼ δὲ σοὶ καὶ πρὸς ἑτέραν θεωρίαν, ἐκ γειτόνων τοῖς εἰρημένοις οὖσαν (ἐπεὶ σοὶ τὰ τοιαῦτα ἔρω· ἐστὶ καὶ τρυφή καὶ θεάματα), οὐκ ὀκνήσαιμι καθηγήσασθαι· εἰ καὶ τῆς ἐπιστολῆς ἡρέμα πως τοὺς νόμους ὁρῶ διευλαβούμενους μοι ἔπεσθαι· ἀλλὰ γὰρ μαργαρίτας μὲν, καὶ τοὺς περὶ ἀρετῆς καθαρῶς λογισμούς· ἅγια δὲ, τῶν εὐσεβῶν καὶ ὁρθόδοξων λογισμῶν τὴν τίμειον καὶ σεπτὴν, οὐκ ἂν τις ἀποσφαλεῖ τῆς ἀληθείας καὶ εἰδῶς καὶ καλῶν· ὥσπερ κύνας τοὺς δυσσεβεῖς καὶ αἰρετίζοντας λογισμούς, καὶ χοίρους πάλιν τοὺς φιληδόνους καὶ δυσώδεις καὶ ἐμπαθεῖς. Οὐδεὶς τοιγαροῦν τούτοις τοῖς χοίροις οὐδὲ τοῖς κυσὶ τοὺς μαργαρίτας καὶ τὰ ἅγια, εἰς ἔριν καὶ ζυγομαχίαν, ῥίπτειν καὶ προβάλλεσθαι. Πολλοὶ γὰρ ἐκείνοις ταῦτα προθέντες, καὶ τὴν τούτων ἐν τῷ λογιστικῷ τῆς ψυχῆς ἀμίλλαν, ὡς σκηνηκὴν θέαν ποιοῦμενοι, καὶ δὴ καὶ ὑπὸ τῆς περὶ τὰ πάθη προσπάθειας τὴν κρίσιν ἀδέκαστον οὐκ ἔχοντες, ἔλαθον αὐτοὺς ἀνατρέψαντες καὶ πεσόντες πτώμα ἐξαίσιον, ἐκνικηθέντων αὐτοῖς τῶν κρειττόνων τοῖς χεῖροσι, καὶ θέαν μᾶλλον τραγικὴν αὐτοὺς ἢ θεατὰς ἐπιδείξαντες. Εἰ δὲ καὶ ἀπὸ τῶν μαχομένων ἐννοίων καὶ ἐνθυμήσεων, ἐπ' αὐτὰς προσέλθοις τὰς ἀντικειμένους πράξεις, καὶ τοὺς κατὰ τὰς πράξεις αὐτὰς διακειμένους, οὐδὲν ἥττον εὐρήσεις τὴν θεωρίαν προβαίνουσαν. Ὁ γὰρ σπουδαῖος βίος καὶ ὁρθόδοξος, μαργαριτῶν καὶ ἁγίων δίκην ἀποστειλῶν, οὐκ ὀφείλει ταῖς αἰρετικαῖς καὶ δυσώδεσι καὶ βυβάταις πολιτεαῖς συνδιατῆσθαι καὶ συναναφύρεσθαι. « Ἐξέλθετε γὰρ, φησὶν, ἐκ μέσου αὐτῶν καὶ ἀφορίσθητε, » λέγει Κύριος, « καὶ γὰρ εἰσδέξομαι ὑμᾶς. » Καὶ, « Τίς κοινωνία

⁴⁸ Luc. ix, 58. ⁴⁹ I Tim. v, 22.

* αἰτησάμενον.

φωτὶ πρὸς σκότος; » καὶ, « Ἐξάρτα τὸν πονηρὸν ἄ commisseri. « Egredimini (enim) de medio ipso-
 ἔκ μέσου ὁμίον· » καὶ, « Τῷ τοιοῦτῳ μὴδὲ συν-
 εσθίειν· » καὶ ἄλλο πλῆθος ἄπειρον. Ἀλλὰ ταῦτα
 μὲν σὴν πεφλοτισμένησιν χάριν· οἶδε δὲ καὶ τὸ τῆς
 ἀναγωγικῆς θεωρίας χωρὶον, τῷ πλάττει καὶ τῇ εὐρέ-
 σει τῶν θεωρημάτων ἐγκαλλωπιζέσθαι.

quæ tuam gratiam demereantur. Certe familiare est ut anagogices contemplationis campus, dilatus ab
 istiusmodi inventionibus et speculationibus efflorescat.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΑ'.

Πῶς δεῖ κρίνειν τὰ κατὰ τὸν βίον συμβαλ-
 ροντα;

Edita a Montacutio (ep. 58 ad Leon. p. 112, 113). — De retributione bonorum et malorum.

Ἰπέρχουσι τινες τῶν ἀδικημάτων δίκας ἐν τῷ νῦν
 βίῳ· ἔχουσι ἑναργεστάτην ἀπόδειξιν ὅτι ἐστὶ πρόνοια
 ἐφεστῶσα καὶ λογοθετοῦσα καὶ περιέπουσα τὰ ἐν-
 ταῦθα. Οὐκ ἔδωκαν πολλοὶ δίκας τῶν ἀδικιότερον
 πολιτευσαμένων· τοῦτο μέζων ἀπόδειξις, ὅτι πρὸς
 ἐτέραν τινα πικροτέραν καὶ χυλεπωτέραν συνετηρή-
 ῃσαν κρίσιν. Εὐδαιμόνως ἐβίωσαν πολλοὶ τῶν δι-
 καίων· δέχου πάλιν προοίμια καὶ σύμβολα τῆς ἐκείσε
 μισθοδοσίας. Ἀλλὰ καὶ πολλοὶ πολλὰς ἐνήθησαν
 ταλαιπωρίαις· τοῦτο καὶ τοὺς λίαν ἐπιστοιμίζει φι-
 λονείκους, ὅτι πάντως ἄλλος ἡμᾶς ἀναμένει βίος καὶ
 κριτήριον ἄλλο, ἐν ᾧ τῶν κατ' ἀξίαν ἕκαστος βεβω-
 μένων ἀπολήφεται τὴν ἀντιμισθίαν.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΒ'.

Πῶς οἱ ἀπόστολοι ἰδιώται ὄντες ῥητόρων πάντων
 κατεκράτησαν;

Edita a Montacutio (ep. 61, ad Georg. diac., p. 114).

Εἰ νοῦς μὲν γραμμάτων, νοῦ δὲ ἡ θεία χάρις ἀσυγ-
 κρίτῳ μέτρῳ πλεονεκεῖ, μὴδὲν θαυμάζης, εἰ οἱ
 ὁπίστολοι, τὸ πλεον καὶ μέγιστον λαβόντες, τῶν
 ἐπὶ τῷ ἐλαχίστῳ μέγα φρονησάντων, ῥητόρων, λέγω,
 καὶ φιλοσόφων, κατὰ κράτος περιεγένοντο.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΓ'.

Διὰ τί Παῦλος Ἀθηναίους διαλεγόμενος, ἀπὸ τῶν
 ἰδίων γραμμάτων αὐτοῖς διαλέγεται;

Edita a Montacutio (ep. 62 ad Joan. Philos. p. 114).

Τοὺς μὲν ἄλλους εἰκὸς ἐστὶν ἀπορεῖν, τί δὴποτε
 ὁ θεοπέσιος Παῦλος, ὁ πνευματικὸς πνευματικῶς
 συγκρίνειν διδάσκων· ὁ καὶ αὐτὴν τὴν Μωσαϊκὴν φι-
 λосоφίαν, πρὸς τὴν ὑπερέχουσαν τοῦ Χριστοῦ σοφίαν
 σκύδαλα ἡγούμενος, εἰ δὴ ποτ' οὖν ὁ τοιαῦτα καὶ λέ-
 γων καὶ διδάσκων, ἀπὸ τῶν ἐπιγραμμάτων τοῖς
 Ἀθηναίοις, ἃ τῷ παρ' αὐτοῖς ἐπεγέγραπτο βωμῷ,
 διελέγετο· ἀνάξιον γὰρ τῆς ἐν Παύλῳ θείας ἐπιπνοίας,
 ἐκ μύθων συγκροτεῖν τὴν ἀλήθειαν. Ἀλλὰ τοὺς μὲν
 ἄλλους τοῦτο διαποροῦντας οὐ λίαν ἴσως ἀν μεμφοί-
 μην· σὲ δὲ ἐκ μυρίων γραφῶν τε καὶ λογισμῶν ἔχων
 εὐθύνειν, τὸν διάπυρον τῆς διαλεκτικῆς ἔραστον, μά-
 λιστα ἀν ἐξ ἐνός τῶν σῶν δικαιοτάτα ἀν μεμφοίμην.
 ὡς κἀκεῖνο ἐπιτελησμένον δὴ πούθεν τὸ σοφώτατον
 αὐτῆς καὶ χρησιμώτατον νομοθέτημα· τὸ ποῖον; ἐφ'
 ὧν ἡ τῶν ἀκροατῶν αἰσθησις, ἐξ οἰκείων καὶ ἀλη-
 θῶν ἐπιδοικνυμένην οὐ προσδέχεται τὴν ἀλήθειαν,
 ἀλλ' ἀποτυφλῶται πρὸς τὴν αἰγλήν αὐτῆς, καὶ τὸ

commisceri. « Egredimini (enim) de medio ipso-
 rum, et separemini » (ait Dominus); et, ego
 suscipiam vos²¹; et, « Quæ communio tenebris cum
 luce²²? » Et, Tollite impium de medio vestrum²³.
 Et, « Nolite cum istiusmodi panem comedere²⁴ »;
 et similibus ingens multitudo. Sed hæc sufficient

QUÆSTIO CCI [Coisl. CCXXX, Taur. CCXXI].

Quomodo judicandum de iis quæ in hac vita
 accidunt?

Injustitiæ pœnas quidam in hac vita dant. Ha-
 les efficacissimam demonstrationem hanc providen-
 tiam præsentem rebus, rationes ineuntem, sedulo
 curantem quæ hic aguntur. Ast multi pœnas non
 dedere, qui magis injuriose conversati sunt. Etiam
 hoc major est demonstratio, nempe reponi illos
 reservandos judicio acerbiori cuidam et graviori.
 Prospere vixerunt proborum multi. Hinc arripe
 iterum præmia et tesseræ retributionis illic futuræ.
 Multi cum multis miseriis colluctati sunt. Et hoc
 vel oblutantibus imprimis os obturat, et confir-
 mat, aliam nos exspectare vitam, tribunal aliud,
 ad quod quisque recepturus est mercedem retri-
 butam juxta quæ in hac vita gessit.

QUÆSTIO CCII [Coisl. CCXXXI, Taur. CCXXII].

Quomodo apostoli, cum idiotæ essent, rhetores
 omnes superarunt?

Si mens ultra litteras, ultra mentem vero divina
 gratia, cum mensura incomparabili abundet; noli
 mirari, si quidem apostoli, qui plenissimam et
 maximam mensuram acceperunt, illos longissime
 superaverint, qui de minimo magnos sumunt spiri-
 tus, rhetoras ego intelligo et philosophos.

QUÆSTIO CCIII [Coisl. CCXXXII, Taur. CCXXIII].

Cur Paulus ad Athenienses verba faciens a propriis
 eorum inscriptionibus argumenta desumit?

Verisimile est alios addubitare, quam ob causam
 divinus Paulus qui spiritualia spiritualibus judi-
 care præcepit, qui et Mosaicam illam philosophiam,
 respectu excellentis Christi sapientiæ, rejectamenta
 opinabatur, quorsum (inquam) is, qui ista et dixit
 et docuit, cum apud Athenienses dissereret, ab
 inscriptione, quæ aliari apud ipsos affigebatur,
 argumentum sumpserit. Indignum enim videri di-
 vina illa in Paulo aspiratione, a fabulis veritati
 assensum quærere. Veruntamen alios, qui de hoc
 addubitant, non ego multum incusavero. Te autem
 ardentem dialectices amatorem, cum e plurimis
 scriptis et rationum momentis dirigere possim, im-
 primis tamen ab uno ex iis quæ tenes ipse, nec
 sane infimo reprehendam, qui oblitus ejus fueris,
 cum et sapientissimum scitum fuerit et utilissimum.
 Quodnam illud autem? Nimirum cum audientium
 sensus, veritatem non admittit demonstratam e suis

propiis, quæ sunt, et conjunctis cum re ipsa, sed ad ejus splendorem et puritatem intellectus occæatur, etiam in iis ad quæ non sunt impossibiliter a natura constituti: ex iis quæ haberi possunt, convenit manu apprehensa ducere, et per ea constituere veritatem, et per ipsorum cogitationes, veritatis claritatem subillustrare.

QUÆSTIO CCIV [Coisl. CCXXXIII, Taur. CCXXIV].

Cur prophetia obscuris imaginibus obumbrata fuit?

Edita a Montacutio (ep. 63 ad Joan. Philos. p. 113). — De obscuritate prophetiæ.

Ad interrogationem illam tuam, quorsum prophetia obscuritatis tropis obvelatur? paucis respondeo: eo quod historia non est prophetia. Historiam certe, si quæ alia virtus, commendat, perspicue omnia enuntiare, nec quidquam afforis cogitatum introducere. Docet enim quæ in medio populi versantur, quæque omnes ex æquo, ignavi et impigri, qui in rerum natura versantur, intelligunt, nec ab eorum intellectu nunc aliqui submoventur. Prophetia autem est, cujus opus quam convenientissime peragitur, indignis revelando quæ sunt obscura, profanis autem impervia præstare eadem, quocirca adumbratas res, et ænigmatice per involucria proponit. Hinc mihi videtur tuæ dubiæ quæstioni satisfactum, nimirum, Si intelligenda non erant, haud fuerant sermone enuntianda: sin ad discenda erant, non oportuit prophetiam obscuram esse, aut æque esse ac si edita non fuisset. Nam ex ante dictis statutum est, conveniens fuisse ut disceretur, et necessarium ut profano aut communi more non enuntiaretur: sed mystis clare ut edatur, conservetur.

QUÆSTIO CCV [Coisl. CCXXXIV, Taur. CCXXV].
De effiguratione et caractere imaginum sanctorum.

Edita a Montacutio (ep. 64 ad Theod. hegum. p. 113). — De forma et caractere sanctorum imaginum.

Sciscitantur (inquis) qui inter Iconomachos audaciores sunt et maleferiati, quique curiositatem sapientiam arbitrantur esse, quænam sit germana Christi effigies, utrum illa quam delineant Romani, an quam Indi, an quam Græci, an quam Ægyptii representant, cum inter se similitudine non consentiant. Quamcunque istarum genuinam esse quis dixerit, omnino ille reprobatur omnes reliquas. Sed hanc ipsorum objectionem, aut malitiosam potius machinationem (o tu præclara orthodoxie imago et representatio), multis modis colapho inflicto repellere possumus, et multiplice refertam cum stultitia tum impietate convincere. Et imprimis ad eos hoc dicendum est: Ex illo ipso unde bellum indicere imaginum confectioni proposuistis, inviti licet, tamen fatemini per universum orbem, ubi Christianismus existit, imaginum existentiam et cultum

καθαρόν τοῦ νοήματος, ἐπὶ τούτων ἐξ ὧν περὶ ἑαυτῶν οὐκ ἀδύνατοι· ἐκ τούτων ὅσα ἐνδέχεται, προσήκει χειραγωγεῖν καὶ κατασκευάζειν αὐτοῖς τὴν ἀλήθειαν, καὶ ταῖς αὐτῶν διανοαῖς ὑπαυγάζειν αὐτῆς τὴν λαμπρότητα.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΔ'.

Διὰ τί ἡ προφητεία τοῖς τῆς ἀσαφείας τρόποις συνεσχίσταται;

Πυθόμενῃ σοι, τί δήποτε ἡ προφητεία τοῖς τῆς ἀσαφείας τρόποις συνεσχίσταται, διὰ βραχέων ἀμείβομαι· Διότι οὐκ ἔστιν ἱστορία ἡ προφητεία. ἱστορίας μὲν γὰρ, εἴπερ τι ἄλλο, ἀρετῇ, σαφῶς τε εἰπεῖν, καὶ μηδὲν περινενοημένον ἐξεργάσασθαι. Τὰ γὰρ ἐν τῷ μέσῳ γεγενημένα διδάσκει, καὶ ἅπαντες ὁμοίως καὶ σπουδαῖοι καὶ φαῦλοι κατ' ἐκεῖνο καιροῦς ἡπίσταντο, καὶ οὖν εἰδέναι οὐκ ἀπείργονται· προφητεία δὲ, ἥς ἔργον τοῖς ἀξίοις ἀποκαλύπτειν τὰ ἀδηλα, τοῖς δὲ βεβήλοις ἄβυσσους ποιεῖν, τὸ συνεσχισμένον καὶ αἰνιγματώδες, καὶ τὸ διὰ παραπετασμάτων περὶ πωδέστατον· ἐξ ὧν, οἶμαι, λελυσθαι σου καὶ τὸ ἀπορον, ὡς Εἰ μὴ εἶδει μαθεῖν, οὐδ' ὅπως ἐχρῆν εἰπεῖν· εἰ δ' ἐκρίθη μαθεῖν, οὐκ ἀσαφῶς ἔχειν τὴν προφητείαν, καὶ ἐνίσως· σχεδὸν, τοῦ μηδὲ εἰρησθαι, ἐχρῆν. Δητῆθι γὰρ ἐκ τῶν εἰρημένων, ὅτι καὶ μαθεῖν προσήκον ἦν, καὶ ἀναγκαῖον μὴ βεβήλως καὶ κοινῶς εἰπεῖν· ἀλλὰ τοῖς μὲν μυσταῖς εἰρησθαι σαφῆ, δοῦνα δὲ τοῖς ἀμύητοις διατηρηθῆναι, καὶ οὐκ ἐπιχτά.

occulta autem et minime pervia nondum initiatis

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΕ'.

Περὶ διαμορφώσεως καὶ χαρακτῆρος τῶν ἁγίων εἰκόνων.

Προτείνουσιν, ἔφη, τῶν Εἰκονομάχων ὅσοι θρασύτεροι καὶ καχόσχολοι, καὶ σοφὸν ἡγοῦνται τὸ περιεργον, ποῖα τῶν εἰκόνων Χριστοῦ ἀληθῆς, πότερον ἡ παρὰ Ῥωμαίους, ἢ ἡνπερ Ἰνδοὶ γράφουσιν, ἢ ἡ παρ' Ἑλλήσιν, ἢ ἡ παρ' Αἰγυπτίοις, οὐχ ὅμοιαι ἀλλήλαις αὐταί, καὶ ὅποιαν ἂν τις αὐτῶν ἀληθῆ φήσῃ, δηλονότι παραγράφεται τὰς λοιπὰς· ἀλλὰ ταύτην αὐτῶν τὴν ἀπορίαν, μᾶλλον δὲ τὴν κακομηχανίαν (ὧ καλὸν ὀρθοδοξίας ἀγαλμα σὺ) πολλαχῶς ἔστιν ἐπιρριπασαί, καὶ πολλὰς γέμουσαν παρανοίας καὶ δυσσεβείας ἀπελέγχει. Καὶ πρῶτον ἔστιν εἰπεῖν πρὸς αὐτοὺς, ὅτι· Τέως, ἐξ ὧν ἔγνωτε τῇ εἰκονουργίᾳ μάχεσθαι, καὶ ἄκοντες αὐτῆς πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης, ἔνθα τὸ Χριστιανῶν γένος τὴν ὑπαρξίν καὶ προσκύνησιν ἐμαρτυρήσατε· ὥστε ὁ καθαιρεῖν ἐπιχειροῦσι, μᾶλλον συνιστῶσι, καὶ τοῖς οἰκείοις λόγοις ἀλίσκονται. Δεύτερον ὅτι λελήθασιν ἑαυτοὺς, δι' ὧν

VARIE LECTIONES.

a ἂ πάντες Hæsch. b τοῦ καιροῦ Hæsch. c Ἰσ. ἐν ἱσῶς Hæsch.

ταῦτα λέγουσιν, εἰς τὴν τῶν Ἑλλήνων τάξιν ἑαυτοὺς ἐντάττοντες· ἐπ' ἱσῆς γὰρ ἐστὶ τὰ εἰρημένα περὶ τῶν σεπτῶν εἰκότων εἰπεῖν καὶ περὶ τῶν ἄλλων μυστηρίων ἡμῶν. Ποίους γὰρ λόγους Εὐαγγελίου θεοπνευστους, εἰποιεν ἂν, ἢ ὅλως Εὐαγγέλιον ποῖον ὀνομάζετα; ἄλλοις γὰρ σχήμασι καὶ τύποις γραμμάτων τὸ Ῥωμαϊκὸν, ἄλλοις δὲ τὸ Ἰνδῶν, καὶ ἑτέροις τὸ Ἑβραϊκὸν, καὶ ἄλλοις τὸ Αἰθιοπικὸν ἀπαρτίζονται. Καὶ οὐ μόνον τύποις γραμμάτων, καὶ σχήμασιν ἀνομοίοις γράφονται, ἀλλὰ καὶ ἀπηχῆσαι καὶ σημασίᾳ φωνῆς ἐτεροειδέι τε καὶ ἀλλοτριωτάτῃ προφέρονται· οὐκ οὐν φαίεν ἂν, Μᾶλλον δὲ διὰ τί μὴ λέγοιτε ὡς οὐδὲν προσήκει πείθεσθαι ἢ προσεργεσθαι Εὐαγγέλιῳ, ὅτι ἀνομοίοις καὶ σχημάτων τύποις καὶ φωνῶν ἀπηχῆσαι τε καὶ σημασίαις ἀπαγγέλλονται; Τῶν ὑμετέρων γὰρ ἐνθυμημάτων καὶ τοῦτο τὸ τολμήμα· οὐδὲ γὰρ οὐδ' Ἑλλήν τις ἡμῖν βῆον τὰ τοιαῦτα προτείνειν. Πολλὰ γὰρ καὶ παρ' αὐτοῖς τῶν σεβασμίων παραπλήσια. Καὶ ὥσπερ ἐστὶν αὐτοῖς φύσις κοινὴ πρὸς ἡμᾶς, καὶ νοῦς, καὶ λόγος, καὶ ψυχῆς πρὸς σῶμα σύγκρασις ὁμοιότροπος καὶ μυρία ἄλλα· οὕτω καὶ περὶ τὴν τοῦ Θεοῦ ὑπόνοιαν, καὶ τοῖς πλείστοις καὶ κυριωτάτοις δίστανται· ἀλλ' οὐκ ἐστὶν ὅμως οἷς διὰ τὴν ἐνάργειαν τῶν κοινῶν ἐνοιῶν, οὐδ' αὐτοὶ τολμῶσι διαμάχεσθαι. Οὐκοῦν οὐδ' Ἑλλήν ἀμφισβητήσειεν ἡμῖν περὶ τοῦτου, ἀλλὰ τις ἄλλος ὅλως ἄθεος καὶ ἀθρήσκειυτος, μήτε Θεοῦ ἔννοιαν, μήτε λατρείαν ὅλως παραδεξάμενος. Τρίτον δὲ, καὶ τοῦ δευτέρου σύστοιχον, ποῖον σταυρὸν προσεθήσεσθε πάντως τοῦ πρωτοτύπου νομιζόμεν ὅμοιον, ὃς μετὰ τοῦ τίτλου σχηματίζεται, ἢ ὃς ἀνεῦ ἐκείνου διατυπύεται καὶ διαγράφεται; Ὃν γὰρ ἂν ἡ ὁμοιότης ἡμῖν ὁμολογηθεῖη, ἐκ τούτου (κατὰ τὸν ὑμέτερον σοφὸν συλλογισμὸν) ἢ τῶν λοιπῶν ποιήσις καὶ προσκύνησις (ἀλλ' ὑμῖν γε τοῖς τοιαῦτα περὶ τηλικούτων τολμῶσιν) ἀπαρνηθήσεται· ἢ καὶ ἥδη ἐξήρνηται. Τέταρτον, τὴν διαφορὰν ἡμῖν καὶ ἀνομοιότητα τὴν ἐν ταῖς μυστικαῖς θυσίαις, καὶ ταῖς ἄλλαις ἱερουργίαις, εἰς διαβολὴν ἀπάσης καὶ ἀνατροπῆς τῆς ἡμῶν ἀγράντου τελετῆς καὶ λατρείας προκομείσθε· ἐξ ὧν γὰρ κατὰ τῆς Χριστοῦ εἰκόνης ποιητὴν μελέτην ταῖς ὁμῶν διανοαῖς ἐμελετήσατε, πᾶσαν τὴν τῶν Χριστιανῶν ἱερὰν τελετὴν, καὶ τὰ θεῖα μυστήρια ἐκ βάθρων αὐτῶν ἡλέγχθητε κατασειόντες. Πέμπτον ρητέον ὃ καὶ λίαν αὐτῶν στηλιτεύει τὸ δυσσεβὲς καὶ μισόχριστον· τί γὰρ ἐπὶ τῆς εἰκόνης ἵστασθε, καὶ τοὺς τοιοῦτους φληνάφους ἀνελίσσετε, τέως πρὸς αὐτὸν τὸν εἰκονιζόμενον, ὃ κρύπτουσι τῶς, ἀποδύσασθαι; Ἰνα τί γὰρ ὃ ταῖς διανοαῖς ὁμῶν ὠδίνετε, τὸν ἀσπονδον κατὰ Χριστοῦ πόλεμον, τοῦτον μὴ καὶ τοῖς χεῖλεσι καὶ γυμνῷ τῷ προσώπῳ, ἀλλ' ὑπὸ προσωπεῖῳ τῇ εἰκόνι, ἐπιδείκνυσθε; Αἰγέτωσαν γὰρ, ὡς ἐπειδὴ Ἑλληνες μὲν αὐτοῖς ὅμοιον ἐπὶ γῆς φανῆναι τὸν Χριστὸν νομίζουσι· Ῥωμαῖοι δὲ μᾶλλον ἑαυτοῖς εἰκότα· Ἰνδοὶ δὲ πάλιν μορφῇ τῇ αὐτῶν, καὶ Αἰθιοπες δὴλον ὡς ἑαυτοῖς· ἐπεὶ ταῦτα, τίς ἐστὶν ὁ ἀληθὴς Χριστός, ὁ παρὰ τίσι νομιζόμενος, οὐκ ἄρα δεῖ ὁμολογεῖν οὐδὲ πιστεῦειν σαρκὶ ἐπιδημήσαι τὸν Χριστόν; οὕτως γὰρ αὐτοῖς τοῖς ἀθλοῖς οὐδ' ἐπιδημή-

A haberi. Ita in eo quod tollere voluerunt, magis confirmant imagines, et propriis irretiti tenentur rationibus. Secundo, dicendum quod dum ista proferunt, inviti se in ordinem paganorum inscribunt. Ex æquo enim licet ea quæ contra venerandas imagines afferuntur, et contra reliqua nostra mysteria urgere. Nam, quæso, quas illi partes Evangelii divinitus inspiratas dicturi sunt? aut potius quodnam Evangelium nomine suscipient? Certe diversis formis et figuris litterarum, Latinum Evangelium, aliis Indorum, discrepantibus Hebraicum, et adhuc aliis Æthiopicum exaratur. Neque tantum litterarum diversimodis figuris et delineationibus describuntur ista, sed insuper sonis et significationibus vocis valde discrepantibus, et a se dissentientibus enuntiantur. Quocirca non absurde dixerō: Cur non affirmatis, quod nullum admittere Evangelium, aut illi obtemperare oporteat, eo quod dissimilimis figurarum formis, sonorum vocibus et significationibus publicantur? Certe vestris rationationibus congruit hoc facinus. Omnino nobis paganus quispiam facile talia objiceret. Sunt enim apud eos multæ hujusmodi venerationis species. Et quemadmodum illi naturam nobiscum communem habent, mentem, rationem eandem, animæ ad corpus syncrasin æqualem, et sexcenta alia: ita quantum attinet ad rationes de Deo, in plurimis et præcipuis dissentiunt: est tamen ubi, propter communium principiorum manifestam operationem, non audent a nobis dissentire. Quocirca nec paganus nobiscum de istis contestaretur, sed ille tantum qui plane atheus, sine ullo religionis cultu: qui neque Numinis venerationem, ne quidem cogitationem ullam admittet. Tertia objectio secundæ similis est: Ecqualem crucem statuetis prototypo omnino similem, an illam quæ cum titulo effigitur, aut potius quæ sine illo delineatur et efformatur? Cujus enim cunque similitudinem confitemini, per illam (qui vester est præclare contextus syllogismus) aliarum fabrefactio et veneratio, per vos, qui hæc talia audetis affirmare, omnino negabitur, aut potius jam negatur. Quarto loco differentiam illam et dissimilitudinem quas in mysticis videmus sacrificiis et aliis quibuslibet sanctis officiis, in reprehensionem et subversionem totius immaculatæ oblationis nostræ et patriæ prætenditis: nam unde adversus Christi imaginem, impiam in animum vestrum cogitationem subintulistis, universam Christianorum et sacramentum liturgiæ, sed et divina quæcunque mysteria, fundamento tenus concutere convincemini. Quintam adjiciemus, quæ valde ipsorum impietatem, et in Christum odium propalat. Nam quorsum consistitis in imagine, et istiusmodi nugis deblateratis? oportet ut in aciem procedatis contra eum qui imagine representatur, qui tamen adhuc latetis. Quorsum, quod tacitis cogitationibus bella contra Christum præditamini, illud non labiis, et nudata facie, sed tantum personati, per imaginem indicitis? Dicant enim, quandoquidem Græci

asseverant, Christum in terris sibi similem comparuisse, Romani autem sibi potius, Indi figura sua, Æthiopes sua: cum hæc ita dicantur, non constat quis pro vero Christo, a quibus habeatur; idcirco non oportet confiteri, non credere, quod Christus in carne versatus sit? Certe apud infaustos istos non est omnino versatus. In quo enim improbi contra imaginem exstiterunt, in hoc ipso prius contra imaginatum insolentius opinati deprehenduntur. Nam a discrepantia opinionum concludunt, tollendum prorsus eum qui opinionibus subiacet. Vides quis illorum scopus fuerit, et quorsum spectet ipsorum contra imaginem machinamentum. Sed ulterius ad ea quæ dicta sunt, adjiciendum illud quidem, non illis (sunt enim indigni), sed fidelibus et Christum amantibus. Dissimilitudo quæ cernitur inter imagines, non evacuat prorsus imaginis naturam aut veritatem. Non enim tantum per corporis figuram et habitum coloribus exprimitur imaginatum, sed quadam sui dispositione, congruenti aliqua actione, passionum emphasi, et in locis sanctis dedicatione, inscriptionum expositione, et aliis quibusdam insignioribus symbolis, quæ vel non omnino, aut saltem non e majori parte, a fidelium imaginibus adessent, in memoriam et honorem imaginati (qui finis est imagines fabrefaciendi) deducemur. Atque hæc succincte, et in epistolari forma. Exactior autem operatio, cum bono Deo, in proprium subiectum deducetur.

QUÆSTIO CCVI [Coisl. CCXXXV, Taur. CCXXVI].

Cur umbra et somnium et fumus et vanitas appellatur vita humana?

Edita a Montacutio (ep. 72 ad Serg. p. 121, 122). —

Non rhetorum more contra contemptibilitatem nostram declamant sacræ Litteræ, quæ umbram, et somnum, et fumum, et vanitatem, et similibus titulis vitam humanam insigniverunt. Quo enim loco habiturus es puerilem ætulatam? Equid ea magis vanum, inane, et insensatum? imo et juventutem ipsam, quæ flos quidam naturæ videtur esse, sed multis abundat tempestatibus; sed levitates multæ, vanitates et inconstantia in eadem sunt: sed ocuis quovis insomnio præterfluit, nihil præterea aliud largita vel subministrans, quam quod tumultus fluctuum, et exæstuationes passionum contra animum concitando, primum inceptum ad virtutis cursum insitutum fluctibus submerserit. De medio ætatis tenore quid aliud dicendum, quam quod a fumi volatu parum dissidet? huc enim illuc exsiliendo cursitat, plane autem nusquam consistit. Particeps enim quodammodo est levissimæ et inordinatæ illius motionis, quæ juvenili ætati convenit, nec enim perfecte expedit hominem ab illis tenebris et tumultibus. Cum vero senectuti vicina fuerit, cineribus exinde ejectis, occulte et sensim sine sensu subimpletur; unde deflorescent defluendique principium sortitur: videtur quidem remotior esse a malo et detrimento, quod ab extremis utrinque infertur: et

A σεν. Ὁ γὰρ κατὰ τῆς εἰκόνης ἐπονηρεύσαστο, τοῦτο πολὺ πρότερον κατὰ τοῦ εἰκονιζομένου περὶ ὧρανται φρουράμενοι, ἀπὸ τῆς τῶν νομισάντων διαφορᾶς, ἀναίρεσιν παντελῆ τοῦ νομισθέντος ψηφισάμενοι. Ὅρξ οὗτος αὐτῶν ὁ σκοπὸς, καὶ εἰς ὅσον αὐτοῖς τὸ κατὰ τῆς εἰκόνης ἀπέδρασε τέχνασμα. Ἀλλ' ἐπὶ τοῖς εἰρημένους, ἐκεῖνο βήτεον, οὐκ ἐκείνοις (ἀνάξιοι γὰρ), ἀλλὰ γε τοῖς πιστοῖς καὶ φιλοχρίστοις, ὅτι περ οὐ πάντως λυμάνεται τῶν εἰκονισμάτων τὸ ἀνόμιον τὴν τῆς εἰκόνης φύσιν καὶ τὴν ἀλήθειαν. Οὐ γὰρ μόνον σχήματι σώματος καὶ μορφῆς εἰκονίζεται χρώματι τὸ εἰκονιζόμενον, ἀλλὰ καὶ ποιᾶ διαθέσει, καὶ παρεπομένη πράξει, καὶ παθῶν ἐμφάσει, καὶ τόπων ἱερῶν ἀναθέσει, καὶ ἐπιγραμμάτων ἐρμηνείᾳ, καὶ συμβόλοις ἐξαιρέτοις ἄλλοις, ὧν μηδὲν παρσίναι, ἢ μὴ τὰ πλείονα ταῖς παρὰ τῶν πιστῶν εἰκόσιν παντελῶς ἀδύνατον. Δι' ὧν, οὐδὲν ἔλαττον, ἢ καὶ πάντα προσῆν, εἰς ἔννοιαν καὶ τιμὴν τοῦ εἰκονισθέντος, ὅπερ ἐστὶ τῆς εἰκονουργίας σκοπὸς, ἀναγόμεθα. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν κατ' ἐπιδρομὴν, καὶ ὥς ἐν ἐπιστολῇς τύπῃ. Ἡ δὲ τῆς ἐργασίας ἀκρίβεια, Θεοῦ διδόντος, εἰς τὴν εἰκείαν ὑπέθεσιν ἀναχθῆσεται.

abesse debent: per quæ, non minus quam si omnia finis est imagines fabrefaciendi) deducemur. Atque autem operatio, cum bono Deo, in proprium sub-

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΤ΄.

Διὰ τί σκιά, καὶ ὄναρ καὶ καπνὸς καὶ ματαιότης ὁ ἀνθρώπινος βίος ἐροῦνται;

De vitæ humanæ variis in sacris Litteris nominibus.

C Οὐ καταρτητορεύουσα τῆς ἡμετέρας εὐτελείας ἡ θεία Γραφή, σκιάν, καὶ ὄναρ, καὶ καπνὸν, καὶ ματαιότητα, καὶ τοιαῦτα ἄλλα τὸν ἀνθρώπινον βίον ὠνόμασε (τί γὰρ ἂν εἰποις τὴν ἐν παισὶν ἡλικίαν; καὶ τί τοῦτου ματαιότερον ἢ ἀναισθητότερον;), ἀλλὰ τὴν νεότητα· ὃ καὶ ἀνθος δόξειεν ἂν εἶναι τῆς φύσεως, ἀλλὰ γέμει ζάλης· ἀλλὰ πολὺ τὸ κοῦφον ἐν αὐτῇ καὶ ὑπόκενον καὶ εὐρίπιστον· ἀλλὰ παντὸς ὀνείρου θάπτον παρέρχεται, οὐδὲν ἄλλο χαρισμένῃ καὶ προξενήσασα. πλὴν ὅτι πολὺν σάλον καὶ κλύδωνα παθῶν τῇ ψυχῇ ἐπικυμῆνασα, αὐτὴν τὴν πρώτην ὁρμὴν τῆς ἐπ' ἀρετὴν κινήσεως, ἔστιν οἷς ἐποίησεν ὑποδρύχων. Τί δὲ τὸ τῆς ἡλικίας μεθόριον; ἀλλὰ καὶ τοῦτο καπνοῦ φορᾶ; οὐδὲν διενήνοχεν, ὥδε κακεῖος διαττον, καὶ καθαρώς οὐδαμοῦ καθιστάμενον. Τῆς τε D γὰρ κατὰ τὴν νεότητα κοῦφης καὶ ἀτάκτου μετέχει πως ἐπὶ κινήσεως, οὐκων τελείως τῆς ἐκείθεν ἀγλῆος καὶ παραχρῆς ἀπαλλάξαν τὸν ἀνθρώπον· καὶ τῷ πρὸς τὸ γῆρας γειτονήματι τῆς ἐξ αὐτοῦ αἰθάλης, ἡρέμα πως καὶ ἀνεπαίσθητως υποπιμπλάμενον, καταρβεῖν ἀρχὴν παρέχει καὶ υπομαραινέσθαι· καὶ δοκεῖ μὲν τῆς ἀφ' ἐκατέρου τῶν ἀκρων βλάβος τε καὶ κακίας ἀφεσθάναι· οὐδὲν δὲ ἦτοον τῆς ἐν ἀμφοῖν θεωρουμένης μοχθηρίας μετέχον, εἰς καπνὸν, ὡς ἀληθῶς, καὶ εἰς ὄναρ^d δαλύεται· αὐτὸ δὲ τὸ γῆρας

VARIE LECTIONES.

^d τὸ γῆρας.

τι· καὶ οὐδὲν ἡμεῖς ἐροῦμεν, αὐτὸ πᾶσιν αὐτοῦ τὰ παῖθι, καὶ τὸ βάρος, καὶ τὴν χαλεπότητα διακέκραγε· καὶ οἱ καὶ κοινορτοῦ καὶ καπνοῦ καὶ σκιάς καὶ ὀνείρου, καὶ πάντων ἐστὶν εὐτελέστερόν τε καὶ ἀμυδροτέρων. Πῶς οὖν ἐστὶ φυγεῖν τὰ κακὰ; Κατὰ παιδαγωγῶν· ὅπερ οὐδ' ἐν ἡμῖν ἐστὶν, ἀλλ' ἐν ταῖς τῶν τεκόντων ἢ τῶν ἐπιτρόπων φροντίσιν· ἐν νεότητι δὲ, καθ' ἣν ἀρχεται καὶ τὸ ἡμέτερον, διὰ σφοδρότατου χαλινοῦ καὶ ἀκριβεστάτης παιδείσεώς τε καὶ γυμνασίας καὶ συνασκήσεως· κατὰ δὲ τὴν μέσσην ἡλικίαν, διὰ τε τοῦ προκαταρτισθέντος καὶ προεντυπωθέντος τῇ ψυχῇ ἔθους· ὃ καὶ μεγίστην ἔχει πρὸς τὰ ἐξῆς κατορθώματα τὴν ἰσχύιν, καὶ διὰ τῆς ὁμοίας σπουδῆς καὶ ἐπιμελείας τῆς κατ' ἀρετὴν τελειώσεως. Τῷ δ' οὕτω λοιπὸν οἰκονομήσαντι καὶ διακυβερνήσαντι τὸν βίον, λιμὴν ἀπαντήσει· τὸ γῆρας, καὶ πόνων ἀνάπαυσις, τῆς κατὰ ψυχὴν ἡδονῆς, καὶ θείας εὐφροσύνης τὰς ἀπὸ τοῦ σώματος λύπας παρωθυμένης τε καὶ ἀποκρυπτούσης, καὶ μακάριον, ὡς ἀληθῶς, ἀποφαινούσης τὸν ἀνθρώπον. Σὺ δέ μοι, τέκνον, μὴ μόνον ἀ γράφω προθύμως ἀναγίνωσκε, ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν ἔργων προθυμότερον ἐπιγίνωσκε.

ἔργων προθυμότερον ἐπιγίνωσκε. B
dii (quod secundum Deum est) repositorium, quo a corpore dolores amandantur, occultantur, et plane beatus homo tandem renuntiatur. Tu autem, filii, fac, non tantum ut lubentius perlegas quæ a me scribuntur; sed multo studiosius eadem per operationes ipsas recognosce.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΖ.

Περὶ τοῦ· «Θεὸς τῆς χειρὸς σου ὑπὸ τὸν μηρόν μου.»

Edita a Montacutio (ep. 74 ad Eulamp. p. 122, 123). — Explanatio verborum Gen. xxiv. 2.

«Θεὸς τῆς χειρὸς σου ὑπὸ τὸν μηρόν μου,» φησὶν ὁ C
πατριάρχης Ἀβραάμ· δύο ταῦτα παραδελῶν τῷ νυμφαγωγῷ προστάττει· θεράποντι· ἐν μὲν καὶ πρόχειρον, τὸν ὄρκον εἰς τὸ τῆς περιτομῆς σεβάσμιον εἰσπραττόμενος· δεύτερον δὲ καὶ νοούμενον, εἰς τὴν ἐξ αὐτοῦ τεχνησόμενον Χριστὸν καὶ Θεὸν ἡμῶν· δεσμεύων αὐτὸν, καὶ εὐοχεῖν ἐπὶ πλεονασφαλίζόμενος, ἅμα δὲ καὶ προθυμότερον αὐτὸν ἐργαζόμενος, ἅτε δὴ ἔφορον καὶ μάρτυρα τὸν ἐπὶ νυμφαγωγίᾳ ὄρκων, οὐκ ἄλλον αὐτῷ ἐπιστάμενος, ἀλλ' ἐκεῖνον, ὃς καὶ προυπέσχετο, ὡς τὰ ἄστρα τοῦ οὐρανοῦ, τὸ ἐν Ἰσαὰκ αὐτοῦ σπέρμα πληθυνθήσεσθαι· καὶ δυνατός ἐστι πέρας ἐπιθεῖναι ταῖς ὑποσχέσεσι, καὶ ἀμεταμέλητους οἶδε τὰς δωρεὰς καὶ τὰς χάριτας· μενονυχὶ καὶ ἐννοούμενος καὶ λέγων, Ὡ παῖ τοῦ ἐμοῦ γνησίου νυμφαγωγὲ παιδὲς, προθυμηθῆναι δεοί μόνον τῇ D
ὕπρεσίᾳ, προαιρεσιν σπουδαίαν εἰσενεγκεῖν, τὰ δ' ἄλλα ῥῆστον ἀνύσει ὁ καὶ τῆς ὀρκωμοσίας ἐπόπτης καὶ μάρτυς, καὶ τὰς τῆς πολυπαιδείας ὑποσχέσεις δωρησάμενος. Καὶ ὅρα ὡς φιλοθῶς λίαν καὶ εὐκρίτως τὸν ἐπὶ παιδογονίᾳ τοῦ Ἰδοῦ μέσσην ἐσόμενον, τῆς σφραγίδος ἀπτόμενον, ἣν τῆς ἐν πίστει πολυγονίας σημεῖον ἔλαβεν, ὁμνύειν προσέταττεν· Ἰνα εἴπῃς, Ὁ δόξ μοι τὴν περιτομήν, αὐτὸς ἔδωκε τὸ μὲν Χανααν αἰὶν ὄν, μεθ' ὧν ἐγὼ παροικῶ, ἐπάρατον, ἐν εὐλογίᾳ δὲ τὸ ἡμέτερον. Ἰδοὺ τοίνυν τῆς θείας ἐξαπτόμενον σφραγίδος, τὸν νομοθέτην ταύτης ὁμνύειν κελεύω, μὴ ἂν ἄλλως ποιεῖν, ἢ ὡς ἐκεῖνός τῃ τῆς πολυ-

tamen miseræ quam utrinque licet deprehendere, particeps sit, donec in senectutem, fumum et insomnium merum dissolvatur. Nam quid (quæso) ipsa senectus censenda? Utcunque nos hic tacuerimus, ipsa per se singulis suas passiones, grave onus, difficultates proclamabit; esse ipsam nimirum pulvere, fumo, umbra, somno, omnibus rebus magis despicabilem et obscuriorem. Quomodo possimus igitur mala devitare? Omnino, si per ætatem puerilem recta utamur institutione, prudentes nacti informatores. Non est hoc in nostra situm potestate, sed spectat ad parentes vel tutores id curare. Per adolescentiam vero, cum nostræ partes agi cœperint, per adductiora frena, exactissimam institutionem, exercitium et ascensum coeuntem: sub ætate matura, per compositos et comparatos prius, et menti præinsculptos mores: unde summa et præcipua potestas accrescit ad recte consequentia conformanda, ut nimirum per consimile studium et diligentiam adhibitam, virtus tandem consummetur. Ei porro, qui ad hunc modum vitam suam composuerit et direxerit, offeretur tandem pro portu senectus, laborum requies, gaudium (quod secundum Deum est) repositorium, quo a corpore dolores amandantur, occultantur, et plane beatus homo tandem renuntiatur. Tu autem, filii, fac, non tantum ut lubentius perlegas quæ a me scribuntur; sed multo studiosius eadem per operationes ipsas recognosce.

QUÆSTIO CCVII [Coisl. CCXXXVI, Taur. CCXXXVII].

De loco illo, «Pone manum tuam super femur meum.»

«Pone manum tuam sub femore meo,» inquit Abrahamus patriarcha: duo ista subindicans ministro nymphagogo, in mandatis dat: prius est, et in promptu, quod iusjurandum in honore circumcisionis inducit; secundum est et subintellectum, id quod ad eum refertur qui ex se nasciturus erat, Christum Deum nostrum; vinculis eum constringens, et recte jurando confirmans illum, ac ipsum reddens promptiorem ad exsequenda mandata, inspectorem et testem, conciliandæ uxoris in negotio, iurisjurandi eum, inquam, præponendo, et non alium, qui prius promiserat futurum, ut semen ipsius de Isacco multiplicaretur quemadmodum cæli sidera: quibus promissis consummationem inducere poterat qui dona sua atque gratias sine poenitentia elargitur, tantum non cogitatione complexus et effatus ista: O famule nymphagoge genuini mei filii, opus tantum tibi est ut prompto sis animo et propositum sedulum in exsequendo præstes ministerio, cætera levi brachio perticies, qui iusjurandi curator et testis adhibetur, qui de multiplicanda prole stipulatus est. Videsis autem mihi quanto cum amore Dei, et quam juste mediatorem futurum multiplicandæ in filio prolis per contactum sigilli, quod indicium fidelitatis in fide polygoniæ acceperat, jurare iussit, quasi diceret: Qui dedit mihi circumcisionem, Chananæorum gentem inter quos inquilinus versor, exsecratam habet,

nostram vero benedictam. Vide igitur, ut te divini sigilli contactu legislatorem ejus adjurare jubeo, te non aliter facturum quam ut ipsi prolis multiplicatæ largitori gratum et acceptum fuerit, hoc est, ut de cognatione puellam meo filio nupturam concilies. In hoc autem ipso id præstare videtur mihi, quod is, qui eodem modo pietatem in Deum colit, sub gratia vivens, curaret diligenter, nempe in medium producens divini et salutaris baptismi insignia, et symbola, hoc est, stolam albam, et quæ cætera spectant ad illud donum, ac deinceps his contactis juberet eum qui profiteretur se facturum quod mandaverit conceptis verbis jurare. Habes ita, opinor, per epistolam præscriptam quam secundum rectam rationem, quam justam consequentiam et pietatem in Deum fidelis Abraham, hæc meditatus et operatus fuerat: ergo cogitatio omnis vilis, projecta, et adversa veritati excludatur.

QUÆSTIO CCVIII [Coisl. CCXXXVII, Taur. CCXXXVIII].

Edita a Montacutio (ep. 75 ad Euschem. p. 124). — In Marc. viii, 15, 17, 18.

Quid est quod tantopere miraris discipulorum de panibus obdurationem, ut dicas, An non viderant? an non ipsorum oculi et manus ministrabant miraculo? quorsum illis non credunt? quomodo non intelligebant? quomodo oblitī sunt? Certe potest, licet non tantopere, addubitari, sed potius rite huic dubitationi occurrendum. Quæ gerebantur videbant propriis oculis et manibus contrectabant, nec diffidebant, nec contra pugnant; rem gestam intuebantur, et visam obstupebant, nam non quomodo insipientes, oblitantes, impudentes in omnibus Judæi et ipsi animati erant, verum non ad perfectionis gradum ascendebant, sed illum quomodo e sanctis olim prophetis quidam ubi et quando divina gratia afflaverit, non tanquam Deum arbitrabantur magistrum suum cum omni potestate et dominio divina signa patrare: quocirca, cum unicum tantum secum panem attulerant, ubi eum audissent dicentem: « Caverent a fermento Phariseorum, » cum nequissent, quod diximus, capere, quod ex seipso semper pro summa potestate poterat omnia quæ voluit facere, in disquisitionem illam devenire unde alerentur. Hoc incusato Dominus non injuria duritiem illis imputat, quod nondum divinæ naturæ congruam et humanum modulum transgressam de ipso opinionem tuerentur.

QUÆSTIO CCIX [Coisl. CCXXXVIII, Taur. CCXXXIX].

Eidem dubitanti, « At ipsi non intellexerunt. »

Edita a Montacutio (ep. 76 ad Euschem. p. 125). — In Luc. xviii, 31.

Iterum dubitas, et interrogas, Unde fiebat, quod cum Dominus plane et perspicue discipulis enarret contumelias quas ab hominibus passurus erat, plagas, crucem, mortem, ipsi tamen non intellexerunt? Ita enim inquit: « At ipsi non intelligebant, et erat hoc verbum ab ipsis occultatum, nec quæ dicebantur percipiebant. » Tu autem illud mihi cogitatio, quod Servator ut redderet acutiores disci-

Α τεχνίας δοτῆρι, χαριούμεθα, ἐξ ὁμογενοῦς συμφαγωγῆσαι κόρην τῷ παιδί. Τοιούτων τί μοι πράττειν δοκῶν, ὁποῖόν τι τῶν ὁμοίων, εὐσεβὴς ἀνὴρ, καὶ τῶν ἐν τῇ χάριτι, διαπραχθῆναι ποιοῦμενος σπουδασμα, αὐτὰ που προθέμενος τὰ τοῦ θεοῦ καὶ σωτηρίου βαπτίσματος σύμβολα, τὴν τε λευκὴν φημι στολὴν, καὶ τὰ λοιπὰ τοῦ δώρου παράσημα, εἴτα τούτων ἀπτόμενον, εἰς αὐτὰ τὸν ὄρκον ὑπέχειν ἀπαιτοῖ τὴν ὑπεσχέμενον ὑπηρετήσασθαι τῷ βουλήματι. Ἐχεις τοιγαροῦν, κατ' ἐπιστολὴν, ἐκ τῶν εἰρημένων, οἶμαι, τό τε εὐλογον καὶ ἀκόλουθον καὶ θεοφιλὲς τῆς τοῦ πιστοῦ Ἀβραὰμ διανοίας καὶ πράξεως· δι' ὧν λογισμὸς ἅπας χυδαῖος καὶ πεπατημένος καὶ ἀντικείμενος ἀπελαμβάνεται.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΙΓ.

Β Τί θαυμάζεις ἵλαν τίν ἐπὶ τοῖς ἄρτοις τῶν μαθητῶν πῶρωσιν, καὶ λέγεις, Ἄρα γὰρ οὐκ ἔωρων; Ἄρα γὰρ τοῖς οἰκειοῖς ὀφθαλμοῖς καὶ ταῖς χερσὶν ὑπηρετούμεναις ἡπίστουν τῷ θαύματι; πῶς οὐ συνέψαν; πῶς ἐπελάθοντο; Ἔστι μὲν γὰρ, εἰ καὶ μὴ ἐπὶ τοσούτων, ἀπορεῖν· ἀλλ' ἐστὶ πλέον ὀρθῶς καὶ ἐννοῆσαι καὶ ἐπιλύσασθαι, ὅτι καὶ τὰ πραττόμενα ἔβλεπον, καὶ οὐτε τοῖς ὁμμασιν, οὐτε ταῖς οἰκείαις χερσὶ διημφισθῆτον καὶ ἀπεμάχοντο· ἀλλὰ ταῦτα μὲν καὶ ἔωρων, καὶ ἥδισαν, καὶ ἰθαύμαζον. Οὐτε γὰρ ἀνοήτοις, οὐτε τυφλοῖς, οὐτε τοῖς πρὸς ἅπαντα μαχομένοις; καὶ ἀνάσχυντοῦσιν Ἰουδαίους παραπλησίως διέκειντο. Ἄλλ' οὐ πῶς πρὸς τὸ τέλειον ἀναβεβηκότες, καθ' ἕνα τινὰ τῶν πάλαι ἁγίων καὶ προφητῶν, καὶ ὁπότ' ἂν ἡ C ἀνωθεν χάρις ἐπινεύσῃ, ἀλλ' οὐκ ὡς θεὸν, καὶ κατὰ πᾶσαν ἐξουσίαν καὶ κυριότητα, τὸν διδάσκαλον αὐτῶν ἐπιτελεῖν τὰς θεοσημείας, ἐνόμιζον· δι' ὃ καὶ πλην ἐνδὸς μὴ συνεπιφέροντες ἑαυτοῖς ἄρτους, ἐπειπερ ἤκουσαν παρ' αὐτοῦ, προσέχειν ἀπὸ τῆς ζύμης τῶν Φαρισαίων, οὐκ ἔχοντες, ὅπερ ἔφημεν, ὡς ἐξ αὐτοῦ, καὶ αἱ, καὶ αὐθεντίας κράτει δυνατός; ἐστὶν ἂ βούλεται πράττειν, εἰς διαλογισμοὺς τοῦ πῶς ἂν διατραφεῖν ἀπηνέχθησαν· καὶ τοῦτο αἰτιασάμενος ὁ Δεσπότης, ὅτι μὴ πῶς θεοπρεπῆ καὶ τῶν ἀνθρωπίνων ὑπερανέχουσιν μέτρων, τὴν περὶ αὐτοῦ δόξαν ἐκτίσαντο, εἰκότως αὐτοῖς τὴν πῶρωσιν ἐπεκάλεσεν.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΘ'.

Τῷ αὐτῷ ἀπεροῦντι· « Καὶ αὐτοὶ οὐ συνέψαν. »

Δ Ἀπορεῖς πάλιν καὶ διερωτᾷς, πῶς τοῦ Δεσπότης τράνως καὶ σαφῶς τοῖς μαθηταῖς προαγγέλλοντος, τὰς ἐξ ἀνθρώπων ὕβρεις, καὶ τὰς πληγὰς, καὶ τὸν σταυρὸν, καὶ τὸν θάνατον, αὐτοὶ οὐ συνέψαν· καὶ γὰρ φησι, « Καὶ αὐτοὶ οὐ συνῆκαν· καὶ ἦν τὸ ῥῆμα τοῦτο κεχυμένον ἀπ' αὐτῶν, καὶ οὐκ ἐγίνωσκον τὰ λεγόμενα. » Ἄλλ' ἐκεῖνό μοι ἐννοεῖ, ὅτι καὶ τοὺς μαθητάς ὁ Σωτὴρ ὀξύτερος ποιεῖν, πολλὰ

κίς αὐτοῖς ἐν παραβολαῖς ἐλάλει. Καὶ ὅτι καὶ τὸ πρᾶγμα ἦν ἄλλως παράδοξον, νεκροὺς ἐγείρειν, καὶ βασιλείαν αἰδίου ἐπαγγέλλειν, καὶ θάνατον Ἰδιον προαγγέλλειν. Οὐ μόνον δὲ, ἀλλ' ὅτι καὶ τὸ πρὸς τὴν διδασκαλίαν τοῖς μαθηταῖς φίλτρον, τῷ χρόνῳ ἤδη ἐρρόνυντο καὶ ἐνήκμας καὶ δεῖνόν παθεῖν οὐδὲν αὐτῶν ἤθελον. Ὁ δὲ τις οὐ βούλεται, μόλις καὶ παρὸν ἐφεστήκει· συντίθεται. Διὰ ταῦτα πάντα, παραβολὴν τινα, καὶ οὐ τῶν δυσχερῶν ἐκείνων προαγόρευσιν, τὰ περὶ τοῦ πάθους ἐνόμιζον οἱ ἀπόστολοι, καὶ διὰ τοῦτο συνιέναι, καὶ ἄλλως σαφὴ καὶ φανερά ἦν, οὐκ ἠδύναντο, μᾶλλον δὲ οὐκ ἐβούλυντο, τὰ λεγόμενα. Εἰ δὲ καὶ τὸ τῆς ἐγέρσεως αὐτοῖς προσπεινοῖν ἐθελήσεις, πρᾶγμα μείζον μὲν πίστεως, καὶ καθ' ἑαυτὸ διανοητικόν, ἐγερσις αὐτοῦρουμένη τῷ τελευτήσαντι· μάλιστα δὲ μετὰ τῶν ἄλλων σκυθρωπῶν καὶ ἐκ διαμέτρου μαχομένων συμπαρατιθέμενον καὶ προαγγελλόμενον, οὐκέτι διότι μὴ συνήεσαν, ὅπως ἀπορήσεις.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΤ΄.

Edita a Montacutio (ep. 77, ad Ignatium, p. 123, 126). — In verba Matth. iii, 9; Luc. iii, 8 (82').

Τὸ, « Δύναται ὁ Θεὸς καὶ ἐκ τῶν λίθων τούτων ἐγείρει τέκνα τῷ Ἀβραάμ, » οἱ μὲν πρὸ ἡμῶν τοὺς ἐξ ἑθνῶν πεπιστευκότας ἐξεληψασιν, οἱ καὶ, κατὰ λίθους καὶ πέτρας, πεπωρωμένην καὶ ἀναίσθητον τὴν καρδίαν ἔχοντες (τί γὰρ τοῦ, λίθοις καὶ ξύλοις προσκυνεῖν, εἰς πώρωσιν καὶ ἀναίσθησιν ἀποπώτερον;), ὅμως, ἐκεῖθεν διαβράχυντες, εἰς σπέρμα τῷ Ἀβραάμ διὰ τῆς πίστεως ἐξανίστανται. Εἰ δὲ καὶ τῆς λέξεως εἰπεῖν καὶ τῆς ἱστορίας ἐγγύτερον οὐκ ἀδόκιμον, οὐδ' ἐκεῖνο παροπτέον, ὅτι τὸ δῆρῃτον καὶ ὑπερφυῖς καὶ παντοῦργον καὶ παντοδύναμον τῆς θείας βουλήσεως, ὁ Βαπτιστὴς παραστήσας βουλόμενος, ταῦτα ἐφθέγγετο· ἐκεῖνο ὑποδηλῶν, ὅτι ὥσπερ καταρχὰς, βουληθεὶς ὁ Θεός, ἐκ τοῦ πρῶτον ἀνθρώπου διεπλάσατο, οὕτω καὶ νῦν ἐκ τῶν συγγενῶν λίθων καὶ ὁμοστοιχῶν τῷ πηλῷ, ῥῆον, εἰ βούλοιο μεταπλάσας, εἰς σπέρμα καὶ τέκνα τῷ Ἀβραάμ, ἀναστήσει. Σὺ δέ μοι καὶ τρίτον ἐννοεῖ, τῶν εἰρημέων, ἵνα μὴ λέγω ἐγγύτερον, οὐδ' ἑτέρου τέως μακρότερον· ὡς ἐξ ἐκείνων τῶν λίθων, οὗς ὁ Πρόδρομος ὑποδεικνύς ἔλεγε, « Δύναται ὁ Θεός ἐκ τούτων ἐγείρει τέκνα τῷ Ἀβραάμ, » ἐπ' αὐτοῖς ἔργοις ἐστὶ θεάσασθαι, καὶ τέκνα τῷ Ἀβραάμ ἀνιστάμενα, καὶ περατομένην τὴν πρόβησιν. Ὅτε γὰρ τὸ τοῦ κόσμου σωτήριον ἐτελείτο πάθος, τότε τῶν λίθων ἐκείνων καὶ πετρῶν, μετὰ τῶν ἄλλων, σχιζομένων, πολλοὶ καὶ τῶν ἑθνικῶν καὶ τῶν Ἰουδαίων, μέσας αὐτάς· που τὰς πεπωρωμένας καρδίας διαβράχυντες τῷ θαύματι, εἰς τὴν τοῦ Χριστοῦ πίστιν ἐθεμελίωθησαν, καὶ τῶν τέκνων τοῦ Ἀβραάμ, τῷ τε γένει καὶ τοῖς κληροῖς ἀναπεγράψαν. Προηχταί οἱ τοίνυν, ὡς ὀρεῖ, κατὰ τὴν θεωρίαν καὶ ἱστορίαν, ἡ ἐρμηνεία διπλῆν δὲ τὴν ἱστορίαν, τὴν μὲν προγεννημένην τὴν

A pulos, frequentius ipsos in parabolis alloquebatur, tum quod paradoxum erat, mortuos resuscitare, et regnum celorum polliceri, et propriam ipsius mortem prædicare. Nec ista tantum, sed cum etiam apud discipulos amor erga magistrum suum progressu temporis roboraretur, et floretet, ut nihil illum grave perpeti vellent. Quod vero quis nolit, vix etiam cum incumbit instanter adfuturum apprehendere potest. Ideo parabolam quamdam, et non prædenuntiationem malorum quorundam intolerandorum, quæ passionem ipsius tangebant, rebantur apostoli. Quocirca illa intelligere non poterant, licet aliis aperta essent et perspicua, aut potius illa intelligere nolebant. Quod si his adjungere vuleris resuscitationis negotium, rem fide majorem, per seipsam consideratam, resurrectionem ab ipsomet defuncto procuratam, agnosces; magis autem si comparatum cum aliis quibusdam tristibus, et e diametro pugnantibus præannuntietur, nequaquam diffiteberis eos ignorasse.

QUÆSTIO CCX [Coisl. CCXXXIX, Taur CCXXX].

Illud, « Potest Deus vel e lapidibus istis liberos Abrahamo suscitare, » sunt ex antiquis aliqui qui retulerunt ad credentes e gentibus, qui saxorum et petrarum more corda habebant obdurata. Quid enim magis absurdum, quam obfirmate et sine pudore, lapides et ligna adorare? Et tamen ab hac consuetudine abstracti per fidem, in semen Abrahæ consurgunt homines: sin autem non est improbandum aliud, quod cum verbis et historica veritate propius est conjunctum, edicere, non est insuper habendum quod divinam, inenarrabilem, supernaturalem, omnia operantem, et omnia potentem voluntatem, Baptista cum vellet insinuare, ita prolocutus est. Illud nimirum subindicans, quod quemadmodum ab initio sola sua voluntate, e luto hominem efformavit, ita et nunc etiam e congeneribus saxis et his coæquandis facile, modo voluerit, in semen et liberos Abrahamo suscitabit. Tu autem considerabis et tertiam expositionem ne dicam propriorem iis quæ ante dictæ sunt, certe tamen nulla altera remotiorem; quod e lapidibus illis quos Præcursor digito monstrabat dicens, « Potis est Deus vel ex istis lapidibus suscitare liberos Abrahamo, » opere videre licet adimpletum, liberos Abrahamo suscitatos et prædictionem sine adimpletam. Cum enim passio illa mundo salutifera completeretur, tum saxis illis et petris, una cum aliis disruptis, multi et e gentibus et Judæis, habentes corda sua prius obdurata, per medium divulsa illo miraculo, in Christi fidem quasi in fundamentum locabantur, et filiis Abrahæ, cum genere tum sorte annumerabantur. Ita vides quousque tibi producta est interpretatio, et quoad contemplationem, et quoad historiam;

NOTÆ.

(82') Ejusdem argumenti quæstionem supra n. XXXI dedit Photius.

historiam porro geminam, antecedentem unam, subsequentem alteram, et in utraque divinæ voluntatis conditoriam potestatem et potentiam illimitatam in oculis incurrentem.

QUÆSTIO CCXI [Coisl. CCXL, Taur. CCXXXI].

Ad interrogantem, quomodo non mentitus deprehenditur divinus Apostolus, qui se cum Judæum, tum et Romanum dicebat; et aliquando dixerit se Tarsi natum, aliquando autem Romæ (85).

Edita a Montacutio (ep. 102, p. 145-148).

Veritatis ille discipulus Paulus mentitus non est, nec cum se Judæum diceret, nec cum Romanum: impossibile enim fuit, ipsum cum esset veritatis præco, mendacio inniti, imprimis tum cum tribunali sisteretur, et per Judæos in judicium vocaretur, pœnas soluturus fraudis et nequitiae, quas ille omnimodo deturbabat. Quomodo ille auderet mendacium adhibere, aut sycophantiam confirmare Judæorum quam in ipsum concinnaverant? Annon continuo convictionem reformidaret, aut secuturam deinceps? non prævideret, cum revelata esset persona, nullam sibi acquireret utilitatem, sed reus haberetur duplici supplicio dignus? nempe, ob ea quæ Judæi criminabantur, et ea quæ mentitus fuerat. Quomodo et Lysias qui cum in magistratu erat, et facile poterat veritatem expiscari, cessasset a verberibus, si non affirmanti credidisset? In credulitatem quomodo per captivum et pauperem induceretur, si non ipsa eum adigeret eo veritas? Quomodo et Felici scribens, Paulum Romanis accensendum pronuntiaret? « Intellecto enim, inquit, quod Romanus erat, adfui cum militibus, et liberavi eum »⁸⁵; sed fraus erat facta decepto Lysiae, qua, quæso arte? quomodo subinducta? Felix autem cur non imposturam detexerit, præsertim cum contra leges Judæis gratificabatur? An in quibus gratia fiebat contra leges, et a ratione aliena, sedulus incubuit; cum vero gratificari iisdem secundum rectam rationem poterat, ignavus et remissior videbatur, ita quod operam dederit, ut nec principium gratiæ justum et rectum voluerit auspicari? Ecquam hæc habent persuasionem aut consequentiam? Sed et qui tum aderant contra eum cædem spirantes, et Judæos omni modo concitantes, hoc est Judæi, si per mendacium conatus fuisset Paulus tormenta avertere, quomodo non vocem sustulissent, clamore theatrum replevisent? Intuemini vos quantopere mentiat; impostor est, deceptor est, non est Romanus, rationem invenit qua vos deciperet, et plagas declinaret; at vos, propterea quod ausus fuerit ita prodigiose vobiscum agere, nostras probationes admittite eorum de quibus accusamus, communem hominum societatem, a communi peste ista liberate.

⁸⁵ Act. xxiii, 27.

VARIÆ LECTIONES.

^e γρ. ἀπατεῶν οὗτός ἐστι, γόης ἐστίν. ὁ ἡμᾶς.

NOT.E.

(85) Cf. cum hac questione q. CXVI.

Α δὲ ἐπιγεγονυῖαν, καὶ δι' ἑκατέρας, τὸ δημιουργὸν καὶ ἀπειροδύναμον τῆς θείας βουλῆσεως, θεωρούμενον.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΙΑ'.

Πρὸς τὸν ἐπερωτήσαντα, πῶς δυνατόν μὴ δλῶναι ψεύδει τὸν θεῖον Ἀπόστολον Ἰουδαῖον αὐτὸν καὶ Ῥωμαῖον ἀποφηνάμενον· καὶ ποτὲ μὲν Ταρσοῦς ἔχειν πατρίδα, ποτὲ δὲ ἐν τῇ Ῥώμῃ γεννηθῆναι;

Οὕτε Ἰουδαῖον, οὕτε Ῥωμαῖον αὐτὸν εἰπών, ὁ τῆς ἀληθείας μαθητὴς Παῦλος ἐφεύσατο. Οὐδὲ γὰρ οἶόν τε ἦν, αὐτὸν ἀληθείας ὄντα κήρυκα, ἐπηρεῖσθαι τῷ ψεύδει· μάλιστα γὰρ κριτηρίῳ παριστάμενον, καὶ δικῆς ἀπάτης καὶ κακουργίας, ὣν ἦν καθαρῆτης, ὅπῃ Ἰουδαίων εἰσπραττόμενον. Πῶς γὰρ ἂν καὶ ἐβάρβησε ψεύδει χρῆσασθαι, καὶ τὴν κατ' αὐτοῦ συκοφανσίαν, οἷς ἐξηπάτα, πιστώσασθαι; ἄρα γὰρ οὐχὶ τὸν παραυτίκα ἐδεδοίκει ἔλεγχον; οὐ τὸν μετὰ ταῦτα; Οὐ συνεώρα δὲ, ὅτι ἐκκαλυπτομένου τοῦ δράματος, πρὸς τῷ μηδὲν ἀποκερῶναι, καὶ διπλῆς αὐτὸν τιμωρίας ἔνοχον παραστήσειεν, ὣν τε τὸ Ἰουδαῖον ἔθνος ἐπεκάλει, καὶ ὣν αὐτὸς αὐτοῦ κατεψεύδετο; Πῶς δὲ καὶ ὁ Λυσίας, ἀρχῆς ἐφεστὼς, καὶ τάληθις ἐξευρεῖν ῥάδιον ἔχων, ἀπέστη τοῦ τύπτειν, εἰ μὴ ἐπέπειστο; πῶς δ' ἂν ἐπέπειστο ὑπὲρ δεσμίου καὶ πένητος, εἰ μὴ τὰ τῆς ἀληθείας αὐτὸν ἐβιάζετο; πῶς δὲ καὶ Φήλικι γράφων εἰς Ῥωμαίους ταλεῖν τὸν Παῦλον ἀπισχυρίζετο; ἡ Μαθὼν γὰρ, φησὶν, ὅτι Ῥωμαῖός ἐστιν, ἐπιστάς σὺν τῷ στρατεύματι ἐξεῖλκην αὐτόν. ὁ Ἄλλ' ἐκλήπη καὶ παρεσύρη Λυσίας· τίνι τέχνῃ; καὶ πῶς ὑπαχθεῖς; ὁ Φήλις δὲ πῶς οὐκ ἐφώρασε τὸ κακούργημα, καίτοι καὶ χάριτας τοῖς Ἰουδαίοις ἐκθέσμιους κατατιθείς; Ἄλλ' ἐν οἷς μὲν ἀνομος ἡ χάρις, καὶ λόγον οὐκ ἔχουσα, θερμὸς ὑπερήτης· ἐν οἷς δὲ μετὰ τοῦ ὀρθοῦ λόγου χαρίζασθαι ἦν, τοῦτοις δὲ ἄρα ῥάθυμος καὶ ἀναπειπωκώς, καὶ οὐδ' εἰς ἀρχὴν τοῦ βουλευθῆναι δικαίαν καταθέσθαι χάριν διανιστάμενος· καὶ τίνα ἂν ἔχοι ταῦτα πειθῶ καὶ ἀκολουθίαν; Εἰτα αὐτοὶ δὲ παρόντες οἱ φωνῶντες κατ' αὐτοῦ καὶ πάντα λίθον κινοῦντες, τοὺς Ἰουδαίους λέγων, εἰ διὰ ψέδους ὁ Παῦλος τὰς βασάνους ἐτεχνάζετο διακρούσασθαι, πῶς οὐκ ἐβάρβησαν φωνὴν πληροῦσαν τὸ θέατρον. Ὁρᾶτε, ἄνδρες, ἡλίκοι οἶον ἐφεύσατο· ἀπαιταῖον ἐστὶ καὶ γόης, οὐκ ἐστὶ Ῥωμαῖος, εὗρεν ὅπως καὶ ἡμᾶς ἀποκλανήσας τὴν τῶν μαστίγων πείραν διαδράσειεν· ἀλλ' ὑμεῖς ἐξ ὧν ἐτόλμησε καὶ πρὸς ἡμᾶς ἑτεραπεύσασθαι, καὶ ὧν ἡμεῖς κατηγοροῦμεν, λαβόντες τὰς πίστεις, κοινῷ λυμεῶνος τὴν κοινὴν τῶν ἀνθρώπων πολιτείαν ἀπαλάξατε; Ἄλλ' οὐδὲν τούτων, οὐ μὲν οὖν οὐκ εἰπεῖν εἶχον, οὕτε ἐτόλμησαν· οὐ τότε, οὐ μετὰ ταῦτα· καίτοι καὶ δικαστηρίου πάλιν αὐτοῖς κροτηθέντος,

καὶ τοῦ φθίου Φήλικος εἰς χρίσιν προκαθεζομένου· ἄλλ' οὕτως ἦν ἐναργής καὶ ταῖς ἀπάντων δόξαις κρατοῦσα ἡ Παύλου ἀλήθεια, ὥς καὶ τῶν ἀναισχύ- των Ἰουδαίων, καὶ πάντα λέγειν εἰς τὸ εἰ πράττειν ἀποτομῶντων, ἐμφράζει τὰ στόματα· οὕτω μὲν οὖν πολλαχόθεν ψευδολογίας πάσης ἀνώτερος, Ῥω- μαῖον ἑαυτὸν εἰπὼν ὁ θεσπέσιος ἀποδείκνυται Παῦλος. Ἄλλ' εἰ Ῥωμαῖος ἦν, φησί, πῶς αὐτὸς ἐν ἄλλοις τε καὶ ἐν τῇ αὐτῇ δημηγορίᾳ, Ἰουδαίος τε εἶναι, καὶ Τάρσους ἔχειν πατρίδα, διςχυρίσατο λέγων. Ἐγὼ μὲν εἰμι Ἰουδαῖος, Τάρσευς ἡ τῆς Κιλικίας, οὐκ ἀσῆμου πόλεως, πολιτῆς· πῶς οὖν ἔστιν ἀμφότερα συνδραμεῖν, καὶ Ῥωμαῖον καὶ Ἰουδαῖον τὸν αὐτὸν χρηματίζουσαι; Πρὸς δ' φαμεν, ὅτι ἀτοπον οὐδὲν· γένει μὲν γάρ, καὶ τῇ κατ' αὐτὸν Μωσαϊκῷ νόμῳ ἀγωγῇ, Ἰουδαῖος ἐχρημάτιζε, πατρίδα Τάρσους ἔχων, ἐν ᾗ τὰς μητρικὰς αὐτὸς ἔλυσεν ὠδίνας· τῷ δὲ ἰ τὸν αὐ- τοῦ πατέρα Ῥωμαϊκῇ φιλοτιμίᾳ, ἣ καὶ χρήμασι, Ῥωμαῖον ἐγγραφεῖναι, Ῥωμαῖος καὶ αὐτὸς ἐκαλεῖτο τε καὶ ἐτύγχανεν.

Αἱ δὲ καὶ τοῦ Λυσίου πρὸς αὐτὸν εἰπόντος, Ἐγὼ δὲ πολλοῦ κεφαλαίου τὴν πολιτείαν ταύτην ἐκτησά- μεν, αὐτὸς ἐπήγαγεν, Ἐγὼ δὲ καὶ γεγέννημαι· οὐκ ἐν τῇ Ῥώμῃ δηλονότι· οὐδὲ γὰρ οὐδ' ὁ Λυσίας ἐν ταύτῃ γεννηθῆναι ἐμεγαληγόρει καὶ διατείνετο, ἀλλ' ἐν ταύτῃ τῇ Ῥωμαϊκῇ κλήσει καὶ τῇ πολιτείᾳ, ἐν ᾗ κακείνος τελεῖν ἀπεσεμνύνετο. Πρὸς δὲ καὶ ὁ θεὸς Παῦλος ἀποτεινόμενος ἔλεγε μονονουχὶ φάσκων, καὶ καθαιρῶν αὐτοῦ τὸ φρόνημα, ὅτι Σὺ μὲν πρόσφατον καὶ ἀπὸ σοῦ προεῖναι ἀπαγγέλλεις τὸ ἀξίωμα, ἐμοὶ δὲ ἀνωθεν ἐρρίζωμένον καὶ ἐκ πατρὸς καταγόμενον τῆς δόξης ταύτης καὶ τῆς προσηγορίας ἐκκληρώθη τὸ προνόμιον. Διὰ τοι τοῦτο κακείνος ἀκούσας καὶ βεβαιω- θεὶς, ὅτι Ῥωμαῖον ὄντα τύπτειν ἐπιχειρεῖ, εἰς δειλίαν καὶ φόβον τὸ θράσος καὶ τὴν ὀργὴν διαλύων, συνεστέλλετο. Τιμῆς γὰρ ἀπῆλθον κατ' ἐκεῖνο και- ροῦ, οὐχ ὅσοι μόνον ἰθαγενεῖς τῆς Ῥώμης ἐτύγχανον, ἀλλὰ καὶ ὅσοις αὐτῇ ἡ κλήσις νόμῳ χαρίτων ἢ χρη- μάτων, ἐπολιτεύετο· οὐδὲν οὖν δύσκολον καὶ τὸν θεὸν Παῦλον Ἰουδαῖον ὄντα, καὶ Ῥωμαῖον χρημα- τίσαι. Καὶ γὰρ καὶ κατ' ἄνδρα, ὥσπερ ὁ Λυσίας, καὶ πόλεις ὁλόκληροι, τὴν Ῥωμαίων κλήσιν, ἀλλογενεῖς οὔσαι, εἰς ἑαυτὰς ἐφειλύσαντο. Καὶ ἵνα νῦν τὰ ἄλλα παρῶ, ἀκουσον Φιλιππησίους ὅπως ἑαυτοὺς Ῥωμαίους ἀποσεμνύνουσιν. Ἦνίκα γὰρ Παῦλος τὸ Πυθῶνος πνεῦμα τῆς παιδείας ἀπῆλασε, καὶ πρὸς ὀργὴν, αὐτῆς οἱ κύριοι, δέον εὐχαριστεῖν, ἀνεφλέχθησαν, καὶ τοὺς εὐεργέτας εἰς τὴν ἀγορὰν ἐπὶ τοὺς ἀρχοντας εἵλκυσαν, οὕτω φασίν· Οὗτοι οἱ ἀνθρωποι ἐκταράσ- σουσιν ἡμῶν τὴν πόλιν, Ἰουδαῖοι ὑπάρχοντες. Εἴτα καὶ καταγγέλλουσιν ἔθνη ἃ οὐκ ἔξεστιν ἡμῖν παρα- δέχεσθαι οὐδὲ ποιεῖν, Ῥωμαῖοι οὖσιν. Ὅρξες ὅπως οἱ Φιλιππησῖοι Ῥωμαῖοί τε ἐχρημάτιζον, καὶ Ῥω-

At nihil ejusmodi vel dicere poterant, aut audebant accusare, non in presenti, non deinceps, nec tum cum tribunalia paterent iis demum, et Felix amicus pro tribunali sederet, tam aperte manifestum erat Paulum protulisse veritatem, et apud omnes adeo illa obtinebat opinio, ut Judæorum ora obturarentur, licet essent impudentes, et ad quodvis audendum projecti: atque ita Paulus ille divinus, dum se proficitur Romanum, longissime a mendacio abfuisse monstratur. At si Romanus erat, dicetur, Quomodo cum alibi, tum in ipsa illamet concione Judæum se pronuntiat, et patriam sibi Tarsum proficitur? ait enim: Ego quidem sum Judæus, Tarsi, quæ urbs est nec ignobilis, Ciliciæ civis. Qua ratione concurrere hæc utraque possunt, ut cum Romanus tum Judæus habeatur? Dicimus hic nil subesse absurdi; ortu quidem generis, et legis Mosaicæ secundum institutionem, Judæus fuit; Tarsum habebat patriam, ubi mater parius doloribus relevata eum peperit; patrem civibus Romanis ascriptum, vel Romanorum indulgentia vel nummi numerati edidere; hinc Romanus ipse dicebatur, et erat.

Quocirca cum ad eum Lysias diceret, Magna ego pecunia civilitatem hanc emi, respondit: Ego autem ei natus sum; non autem Romæ se natum vult; non enim se Lysias ibidem natum gloriabatur, aut contendebat, sed in hac Romana appellatione, et civili ejus statu, in qua et ipse se consistere præ se ferebat. Cui divinus Paulus directo sermone ait, tantum non ejus spiritus deprimens: Tu quidem mihi novitiam narras nobilitatem, et a temetipso exortam, at mihi cedit hæc prærogativa, a majoribus fundata, et per paternam gloriam nominata ad me derivata. Hoc ille audito, et persuasus quod Romanus erat, propterea quod verberibus cecidisset, in timorem et pusillanimitatem conversa iracundia, coarctabatur; nam per illa tempora deferrebat honor non solum Romanis indigenis, sed et iis quibus illa appellatio vel per gratiam, vel per pecuniam e lege cederet; nihil ergo obstat, divinum Paulum, cum Judæus esset, Romanum nominari: nam et viritum multi, ut Lysias, et integræ confertim civitates cum extraneæ essent, titulum Romanorum civium in se derivarunt. Ut cætera prætermittam, audi Philip- penses, ut se cives Romanos gloriantur: cum enim Paulus³⁶ spiritum Pythonicum e puella expulisset illiusque dominus qui gratias debebat, ob eam rem ira inflammatus benefactores in forum ad magis- tratum adductos, tribunali sisteret: Isti, inquit, homines, cum sint Judæi, civitatem nostram tur- bant; annuntiant enim nova nobis instituta quæ admittere non licet, cum Romani simus. Audis, ut Philippenses Romani dicebantur, et ipsi se Romanos nominant; Philippenses a patria dice-

³⁶ Act. xxiii, 27.

VARIÆ LECTIONES.

³ καί. ^h Τάρσου. ⁱ τὸν δέ. ^j ὅθεν.

luntur, Romani per decretum. Quid impedit ergo, potius unde non clare constat, beatum Paulum qui Judæus erat, et Romanum fuisse? Liqueat enim non fuisse imposturam aut mendacii prætextum, quod Paulus Romani titulum sibi vindicavit. Si nonnullis se Judæum profiteretur, aliis se vocaret Romanum, fictio illa de deceptione aliquam speciem præ se ferret: quod si apud eosdem utrumque se esse contendat, certe valde stultum foret existimare, quod mendacium meditatus, illud imprimis proponeret, et ante alia fateretur, unde quam expeditissime ficta proferre convinceretur. Magis pertinebat, ad hominem jure confidentem secundum rei naturam, et veritatem dicere, quæ omni calumnia, suspitione, falsitate efficacior est, et illustrior, apud ipsos præsertim in pleno consensu Judæos, se Judæum declarare, et quod Tarsensis patria, et ita demum quod Romanus erat: eoque potius quod non semel, nec occulte se Romanum profiteretur, sed his terre tribunalum terrefaciens, qui omnino in furorem conversus fuisset, si falsitatem post accuratam quæstionem, ad quam incitabatur per illam affirmationem, reperisset. Facile idcirco ediscere poterimus e multis præostensis, beatum Paulum Romanum existitisse; imprimis ab insidente ipsi veritate, cujus præco agnoscebatur, tum quod cum sistitur tribunali, seipsum Romanum proclamat. Tertio quod cum de impostura et fallaciis postularetur, non nisi ridicule et impudenter mentiri poterat: et quod non, ut fit, fortuito illam vocem emittebat, aut joculari quadam simulatione usus, quod quis suspicari possit, sed ut se eximeret a tormentis, et præfectum terrefaceret. Porro quod Lysiam in suas partes pertraxit, ut a contumelia inferenda abstineret; et quod Lysias ad Felicem scripsit, se Paulum Romanum civem a Judæorum sanguine furore exemisse. Et certe Felix licet voluerit Judæis gratificari, de tali suspitione ne cogitabat quidem: imprimis refelli non potest illud, quod gens Judæorum tum præsens, et contra eum cædem spirans, et nil non ausura, non audebant illi dicam istiusmodi mendacii inscribere. Accedit quod apud eosdem utrumque professus fuerit, nempe quod Judæus et quod Romanus erat; quod nemo libere profiteri vellet, nisi qui veritati summopere confideret; nec simpliciter tantum, sed quod cum asseveratione immanendo illum titulum præ se ferret. Si adhuc placet, et illud, quod viri- tim et urbatim, Romanum titulum, qui non eamdem patriam sortiebantur per psephismata consequebantur. Atque ita manifestum, et sine dubio constare arbitror, quod Paulus, si quis alius in re aliqua, in utroque verum dixit, qui se cum Judæum prodidit tum Romanum. At quid, inquit, nonne Christianus fuit? Omnino fuit. Quid igitur, non per hoc nomen se nominavit? Scilicet, in præ-

A μαίους ἐαυτοῦς ἐξονομάζουσι· τὸ μὲν ἔχοντες ἐκ πατρίδος, τὸ δὲ, ἀπὸ ψηφισμάτων. Τί οὖν ἐμποδῶν; μᾶλλον δὲ, πῶς οὐ γεγένηται φανερόν, καὶ τὸν μακάριον Παῦλον Ἰουδαῖον ὄντα, καὶ Ῥωμαῖον εἶναι; Ἀἷλον δὲ κἀντεῦθεν, ὡς οὐκ ἀπάτης, ἣν ἡ ψεύδους, πρόσχημα τῷ Παύλῳ, τῆς Ῥωμαϊκῆς κλήσεως ἡ οἰκείωσις. Εἰ γὰρ πρὸς ἄλλους μὲν Ἰουδαῖον ἐαυτὸν ἐκάλει, Ῥωμαῖον δὲ πρὸς ἑτέρους, εἶχεν ἂν ἡ τῆς ἀπάτης σκηνή τινα λόγον. Εἰ δὲ πρὸς τοὺς αὐτοὺς ἀμφοτέρω διετείνετο, πῶς οὐ λίαν εὐθὺς ὑπονοεῖν, ὅτι ψεύδους εἰπεῖν μελετήσας, ἐκεῖνο προῦθηκε καὶ προδιωμολογήσατο, δι' οὗ μᾶλλον ἂν τις πεπλασμένῃ λέγων ἐξελέγχωτο; Θάρρουντος γὰρ μᾶλλον ἦν ὡς ἀληθῶς τῇ τῶν πραγμάτων φύσει, καὶ τὴν ἀλήθειαν ἔχοντος, διαβολῆς ἀπάτης καὶ ὑπονοίας καὶ ψεύδους. B Ἐναργεστέραν τε καὶ λαμπροτέραν, τὸ πρὸς τοὺς αὐτοὺς, καὶ ἐν ὁλοκλήρῳ δῆμῳ, Ἰουδαῖον ἐαυτὸν ἀνειπόντα, καὶ τὴν πατρίδα ὅτι Ταρσεύς, Ῥωμαῖον ἐπεξῆς ἀποφάνανθαι· καὶ μάλιστα γὰρ, ὅτι οὐχ ἀπαξ οὐδὲ ὥσπερ λαμβάνων, τὸ, Ῥωμαῖος, ἐπήνεγκεν· ἀλλὰ καὶ δις, καί·εις τρίτον, καὶ τὸν χιλιάρχον δεδιττόμενος· ὃ μάλιστα καὶ εἰς ὀργὴν ἐκκαλεῖ καὶ πρὸς ἀκριβεστέραν, καὶ τοὺς γὰρ μὴ βουλευμένους, ἀνακινεῖ καὶ διανίστησιν ἐρευνᾶν. Ἔστι τοίνυν τὸν θεοπέσιον Παῦλον, διὰ πλειόνων ὡς ἐδείχθη, Ῥωμαῖον εἶναι καταμαθεῖν· πρῶτον μὲν ἀπὸ τῆς προσούσης αὐτῷ ἀληθείας· καὶ ὅτι κήρυξ αὐτῆς ἐγνωρίζετο. Δεύτερον, ὅτι καὶ κριτηρίῳ παρεστηκῶς; ἐαυτὸν Ῥωμαῖον ἀνεκήρυττε. Καὶ τρίτον, ὅτι εἰς ἀπάτην καὶ κακοουργίαν συκοφαντούμενος, ἐν ψυχῇ τὸν λίαν εὐθὺς καὶ ἀναίδῃ ἐνὶ διαψεύσασθαι. Καὶ ὅτι οὐχ ἀπλῶς ἀφῆκε ταύτην τὴν φωνὴν καὶ θρυπτόμενος, ὅπερ ἂν τις ἴσως καὶ ὑπερόψοιτο, ἀλλὰ βασάνων ἐαυτὸν ἐξαιρούμενος καὶ τὸν ἀρχοντα δεδιττόμενος. Ἔτι δὲ καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ πεπεῖσθαι Λυσίαν καὶ ἀποσχέσθαι τῆς ὕβρεως, καὶ ἐκ τοῦ πρὸς Φήλιον δὲ διατείνασθαι, ὅτι Ῥωμαῖον ὄντα τὸν Παῦλον, τῆς Ἰουδαϊκῆς μαιφονίας ἐξεῖλατο. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἐξ ὧν Φήλικι μὴδ' εἰς ἐξέτασιν ἔλθειν τοιαύτης ὑπονοίας ἐξεγένετο, καίτοι χαρίζεσθαι Ἰουδαίοις προαἰρούμενῳ καὶ σπεύδοντι· καὶ τὸ σφόδρα ἀναντιρρήτον, ὅτι οὐδὲ τῶν Ἰουδαίων ὁ δῆμος παρὼν καὶ φωνῶν, καὶ πάντα τολμῶν, οὐδ' ἐκεῖνος ἐτόλμησεν ἐπὶ τούτῳ ψευδολογίας αὐτὸν γράψασθαι. Πρὸς δὲ γὰρ τοῦτοις ὅτι καὶ πρὸς αὐτοὺς ἄμφω ἔφη, ὡς Ἰουδαῖός τε καὶ D Ῥωμαῖός εἰη· ὅπερ οὐκ ἂν τις μὴ λίαν πεποιθὼς τῇ ἀληθείᾳ, παρρησιάτοιο· καὶ ὅτι διατεινόμενος καὶ ἐπιμένων τὴν προσηγορίαν προῦβάλλετο· εἰ βούλει δὲ, ὅτι καὶ κατ' ἀνδρα καὶ κατὰ πόλεις τῇ Ῥωμαίων κλήσιν, οὐ ταύτην λαχόντες πατρίδα, πολλοὶ ψηφισμασιν ἐκλήρωσαντο. Ἐξ ὧν οἶμαι φανερόν καὶ ἀναμφισβήτητον καθεστάναι, ὡς ἐν ἀμφοῖν ὁ Παῦλος, εἴπερ τις ἄλλος, ἡγήθευε, Ῥωμαῖον ἐαυτὸν καὶ Ἰουδαῖον ἀποφανόμενος. Τί οὖν, φησὶν, οὐκ ἦν Χριστιανός; Καὶ μάλιστα γὰρ. Πῶς οὖν οὐκ ἐκάλει ἐαυτὸν καὶ τούτῳ τῷ ὀνόματι; Ἐνταῦθα περιττὸν ἦν· ὅπερ γὰρ ταύτης τῆς θρησκείας καὶ τῆς κλήσεως πάντα πά-

VARIE LECTIONES.

ἁ leg. φωνῶν.

σχων καὶ ἐναθλῶν, διεκαρτέρει καὶ ἔχαιρεν· αὐτὸς τε ἦν ὁ διδασκαλαῖς, καὶ πόνοις, καὶ ἰδρώσι, πρῶτην ἀπαυδῶν πόλεον τὴν Ἀντιόχειαν, τῇ τῶν Χριστιανῶν κλήσει παρασκευάσας ἐγκαλλωπίζεσθαι. Εἰ δὲ δεῖ τι καὶ ἱστορίας ἐπακοῦσαι, λέγεται τις εἰς πολλὴν ἀρχαιότητα ἀνγγιμένος· ὥς ἡ τοῦ Βενιαμὶν φυλὴ ἐν Παλαιστίνῃ ριζωθείσα, μέχρι τῶν τῆς Ἰταλίας μερῶν τὰς βλάστας ὑπέξείτεινεν, αὐτῷ γένει Ῥωμαίων καὶ αὐτῇ Ῥώμῃ χαρισσαμένη γένεσιν τε καὶ ὄνομα. Ἐξ ὧν ὁ θεὸς Παῦλος εἰς τὸ τοῦ Βενιαμὶν αἷμα ἀνγόμενος, Ῥωμαῖος ἂν εἰκότως χρηματίσειεν· ἐγένοντο γὰρ ἀπόγονοι τῷ Βενιαμὶν, ἄλλοι τε οὐκ ὀλίγοι, ἐξ ὧν Ἀραβὸς τε καὶ πόλεις ἄλλαι καὶ χῶραι τὰς ἐπωνυμίας ἐκλήρωσαντο· καὶ δὴ καὶ ἀνὴρ τις ὄνομα Ῥῶς, δὲ ἐπὶ τὰ τῆς Ἰταλίας μέρη χωρήσας, καὶ πολλοὺς ἐκείσε τοῦ σπέρματος φύσας, καὶ ἐπὶ μέγα δόξης καὶ ἰσχύος ἀνελθὼν Ῥώμην τε τὴν ἐπωνυμίαν ἔλκειν ἐξ ἑαυτοῦ, καὶ τὸ Ῥωμαῖον γένος, ἔδωκε· τὰς γὰρ Ἑλλήνων ἐπ' αὐτῇ αἰτίας, πολὰς¹ τε καὶ οὐδὲ πρὸς ἀλλήλας συμφωνούσας, οἱ ταῦτα λέγοντες οὐδ' ἀκούουσιν. Ὁ τοίνυν Ῥῶς ἀπόγονος μὲν ὑπάρχων τοῦ Βενιαμὶν, πρόγονος δὲ Παύλου, εἰκότως τὸν ἄνδρα Ῥωμαῖον ἀπέφηνεν, ἐξ αὐτοῦ μὲν, τὴν τοῦ πορρώτερου γένους αἰτίαν, ἐκ δὲ τοῦ Ῥωμαϊκοῦ συστήματος τὴν ἐγγυτέρω φέροντα. Ἄλλ' αὕτη μὲν ἡ ἱστορία, ἥδῃς μὲν ἀκοῦσαι καὶ ἐπαφρόδιτος, οὐ μὴν γε μετὰ τοῦ χαρίεντος, καὶ τὴν πειθῶ ἐπιφέρουσα· πολλοὺ γὰρ ἂν ἔγωγε τῆς ἀπαρχῆς ἀποδομένης μοι αἰτίας ταύτην προέταξα, εἰ μὴ λίαν ἀρχαία τε ἦν καὶ πολιωτέρα ἢ πιστεῦσθαι, οὐ τοῖς νῦν μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς τότε ἀνθρώποις, καὶ οὐδὲν ἐγγύγονον ἔχουσα πρὸς τὸ ἐξελεῖσθαι Παῦλον τοῦ τυπτεσθαι. Τούτοις οὖν διαλύσας σου τὰς καλὰς ἀπορίας (καλαὶ γάρ, ὅτι ἀπὸ καλῆς καὶ φιλοπόνου γνώμης καὶ φιλοθέου βλαστάουσι), καὶ εἰ τι ἄλλο σοι παραστῇ, θαρρῶν οὐχ ἡμῖν ἀλλὰ Παύλῳ καὶ τῷ κοινῷ διδασκάλῳ Παύλῳ καὶ ἡμῶν Χριστῷ τῷ ἀληθινῷ θεῷ ἡμῶν ἐπερώτα, καὶ ἐρρώσο.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΙΒ.

Δια τί τὸ καταπέτασμα τοῦ ναοῦ ἐσχίσθη;

Edita a Montacutio (ep. 125, ad Ignat. p. 164). — Matth. xxvii, 51; Luc. xxiii, 45.

Ῥήγνυται τὸ καταπέτασμα τοῦ ναοῦ, ξύλῳ τοῦ δεσπότου κρεμαμένον, διὰ πολλὰς, οἶμαι, τὰς αἰτίας. Τὸ μὲν γὰρ τὴν γῆν, κατ' ἐκεῖνο τὸ σωτήριον πάθος, κλονῶν καὶ τρόμφῳ, μικροῦ δεῖν συγκατενεχθῆναι, δυνατὸν ἐστὶ τοῖς ἀγνωμονοῦσι καὶ εἰς τὰ κατὰ φύσιν ἄγειν τῶν στοιχείων πάθη· τὸ δὲ βαγθῆναι καταπέτασμα, μηδενὸς μάλιστα διασπῶντος, ἀπὸ ἀνωθεν ἔως κάτω, μήτε πρὶν, μήτε μετὰ ταῦτα φύσιν ἔχον ἐπιτελεσθῆναι, οὐδεμίαν ἀναχώρησιν δίδωσιν, οὐδὲ τοῖς λίαν κακουργοῦσι, τὸ μὴ οὐχὶ θεομηνίαν εἶναι τὸ τέρας, καὶ τῆς Ἰουδαϊκῆς μαιφονίας ἀπαράγραπτον ἐλεγχον τὸ γεγεννημένον. Δευτέραν δ' ἂν τις αἰτίαν ἀποδοίη, σύμβολον αὐτὸ καὶ προμήνυμα γενέσθαι λέγων, τῆς μεθ' ὅσα ἔτη καταστροφῆς τε καὶ

senti non erat opus; nam propter istud nomen, et hanc professionem omnia pati, cum omnibus confictari fortiter persistebat; gaudebat autem eo titulo, quem princeps Antiocheniensium civitas usurparat, et doctrina, laboribus, sudoribus procurabat. Quod si historias audire libet, narratur quædam valde antiqua; quod tribus Benjamin in Palæstina radicata, usque ad partes Italiæ germinando se diffuderit, dum et genti Romanorum originem et Romæ nomen et appellationem impertit. Unde divinus Paulus qui de illa tribu Benjamin derivabat sanguinem, Romanus nec injuria dicebatur: de Benjamin progenie disseminabatur, alia atque altera, a quibus Aradus, aliæque urbes et loca nomenclaturas sortiebantur; et inter alios, vir quidam Ros dictus, qui in partes Italiæ profectus, cum multos de semine suo procreasset, et magnam estimationem potentiamque consecutus esset, Romanam ab eo denominatam dedit, et Romanum quoque genus procreatum: Græcorum enim sententias, quæ plurimæ sunt et diversissimæ, illi qui hanc historiam narrant, non admittunt. Quocirca Ros Benjamin progenies, inter majores Pauli, recte illum Romanum esse docet, et originem antiquam imprimis, deinceps civitatem datam largiri titulum. Verum jucunda narratu est hæc historia, sed non perinde persuadet, atque delectat; certe ego imprimis hanc causam annumerassem iis quæ præmisi, si non adeo antiqua, et canitie aspersa foret historia, ut fidem superet; nec apud nos tantum qui nunc vivimus, sed et apud illos antiquiores, neque sponsores invenit, qui de veritate stipularetur, Paulum inde a plagis exemptum iri. Atque ita cum responderim præclaris tuis objectionibus (certe præclaræ, quod profectæ ab honesto, diligenti, et Deum amante animo), si tibi quid aliud occurrat, confidens non mihi, sed Paulo, et communi præceptorum cum nostro, tum Pauli, Christo, vero Deo, interroga, et vale.

QUÆSTIO CCXII [Coisl. CCXLI. Taur. CCXXXIII].

Cur velum templi scissum est?

Dirumpitur velum templi, Dominus in lignum cum attolleretur; idque plures reor propter causas. Terra, cum pateretur Salvator, succussione et tremore de loco moveri potuisse concedant etiam infideles, qui in naturam reducant elementorum labe: at velum ut discinderetur, cum a nullo in diversum distraheretur, a summo usque ad imum, quod nec prius nec deinceps factum fuit, nec ad id per ullam naturalem propensionem inclinatur, ne quidem improbissimis refugium concedit, ut cavillentur, non fuisse hoc prodigium a divino furore erga Judæos profectum, ut esset id contra ipsorum homicidium indelebilis convictio. Secundam assignare causam licet, et dicere symbolum et prædestinationem ex-

VARIE LECTIONES.

¹ ἴσ. πολλάς.

stittisse illius ruinæ, subversionis et desolationis, A quæ non post multos annos celebratissimum illud templum, et quæ in templo erant sacra solemnia, orgia Judaica, sequebatur; quorum magna pars summo studio intra velum illud celebrata peragebantur, ut nemini e promiscua multitudine cernerentur; atque ideo extendebatur illud velum, ut veneranda illa mysteria a vulgi oculis remota custodirentur, et solis videnda paterent sacerdotibus: velo autem dirupto, patuisse ea omnium oculis, clarum est, et quod tunc communia facta fuerint, quæ usque eo sancta et sacra fuerunt, in omnium producta conspectum et profanationem; et hæc quasi procemia ipsis contigerunt universalis illius sublationis, quæ leges ipsorum, et legalem cultum cessare fecit in æternum. Sed et tertiam quoque rationem advertere licet, quæ cum contraria videatur præcedenti, ab illa tamen suum ortum soritur et originem. Quænam illa autem? Nimirum Judæorum de Deo cognitio, et cogniti numinis cultus, conclusus erat loco circumscripto, hoc est Judææ finibus et Hierosolymis, quæ tamen omnia typorum et prædestinationum gratiæ locum obtinebant. Quocirca, cum in angustum conclusa illa cognitio et Dei cultus, cessare oportere, illa autem latria quæ per crucis passionem Servatoris erat patefacienda, et usque ad terminos orbis disseminanda, et in eorum vicem subintroducenda; ob eam causam dirumpitur hoc, velut fronti superinductum, velum, per quod Sancta illa sanctorum, in obscuro et intacto loco concludebantur: ita ut tantum non clara voce pronuntietur per ipsa opera, Venite omnes vos ad videnda invisibilia, ad divinum intuitum et cognitionem, nec adhuc ut olim parte quadam orbis terræ et una natione non ita numerosa, cultus divinus concluditur, sed gentes universæ, termini terræ illis fruentur libere, quæ adiri, nec accedi a Judæis ipsis poterant. At tu hinc ulterius progredere, et adverte ista: arca, et quæ continebantur in arca in typum cæli cedebant, et eorum quæ sub cælo sunt: «Vide, enim inquit, ut facias omnia juxta figuram quæ tibi ostendebatur in monte²⁷.» Hæc ipsa arca una cum aliis occultatis, in templo abscondebatur, velo interducto exclusa, neque accessus cuiquam præterquam sacerdotibus permittebatur. Declarabat istud, et delineabat ascensum in cælos hominibus impervium custoditum fuisse, nec quemquam ex iis qui legalis cultus sectatores fuerant ad hanc dignitatem fuisse admissum. Quocirca rumpitur hoc obstaculum crucifixo Domino, et tuba clarius significatur et prædicatur, introitum in cælos ipsum evacuatus fuit, et carnem nostram in se assumpsit, et omnia passus est pro nobis, Christus ille Deus noster, per mortem suam vivificantem universo mortalium generi ingressum in cælos instauravit.

²⁷ Num. viii, 4.

ἐξερημώσεως τοῦ τε περιωνύμου ναοῦ, καὶ τῶν ἐν αὐτῷ Ἰουδαϊκῶν τελετῶν τε καὶ ὀργίων· ὧν μέγα τε καὶ διὰ σπουδῆς, τὸ μηδενὶ τῶν πολλῶν, τὰ ἐνδοῦ τοῦ καταπετάσματος, ὀφθῆναι· διὰ τοῦτο καὶ διεπετάννυτο τὸ ὕψος, ὥστε ἀθέατα μὲν φυλάττειν τὰ τίμια τῷ λαῷ, μόνοις δὲ τοῖς ἱερεῦσιν εἶναι ὁρατὰ· οὐ δὲ περιβράχυντος, ἀνεπετάσθη μὲν δηλονότι· παῖσιν ἡ ὄψις αὐτῶν, κοινὰ δὲ γέγονεν, εἰς κοινήν ἀπενεχθέντα θείαν καὶ βεβήλωσιν, τὰ τέως ἅγια καὶ φοβητὰ· δι' ὧν προσιμιάσθη καὶ τῶν ἄλλων αὐτοῖς ἀπάντων θεσμῶν, καὶ τῆς νομικῆς λατρείας ἡ παντελὴς ἀναίρεσις καὶ σχολή. Ἔστι δὲ καὶ τρίτην αἰτίαν συνιδεῖν, ἐναντίας μὲν πρὸς τὴν εἰρημένην ἔχιν δοκοῦσαν, ἐξ αὐτῆς δὲ μᾶλλον τικτομένην. Τίς οὖν αὕτη; Ὅτι τῶν Ἰουδαίων ἡ περὶ τὸ θεῖον γνώσις καὶ λατρεία, εὐπεριγράπτῳ μὲν τόπῳ, τῇ τε Ἰουδαίᾳ καὶ τοῖς Ἱεροσολύμοις, ἐναπεκλείετο· τύπων δὲ ὁμῶς καὶ προχαρραγμάτων τάξιν ἀνεπλήρου τῆς χάριτος. Ἐπεὶ οὖν ἔδει τὴν εἰς στενὸν κομιδὴν περιγεγραμμένην λατρείαν καὶ γνώσιν, ἀρῆσαι, τὴν εἰς τὰ πέρατα δὲ τῆς οἰκουμένης διὰ τοῦ σωτηρίου πάθους ἐξαπλοῦσθαι, μέλλουσιν εἰς ἀρχὴν καταστῆναι, διὰ τοῦτο δὴ [τοῦτο] ῥήγνυται τὸ προμετωπίδιον ὕψος ἐκεῖνο, δι' οὗ τὰ τῶν ἁγίων ἅγια, ὡς ἐν ἀπορρήτῳ καὶ ἀψεύστῳ περιεστέλλετο χωρίῳ, μονονουχί τοῖς ἔργοις βοῶν καὶ προκαλοῦμενον ἅπαντας εἰς τὴν τῶν ἀθεάτων [καὶ] θείαν ἑποψίαν τε καὶ ἐπίγνωσιν, καὶ ὡς οὐκέτι μέρει τιτὶ τῆς οἰκουμένης καὶ εὐαριθμητῶ ἔθνε· ἡ εὐσέβεια συγκλεισθήσεται, ἀλλ' ἅπαντα τὰ ἔθνη καὶ τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης, τῶν τοῖς Ἰουδαίοις ἀπρόσιτων καὶ ἀνεφίκτων ἐν ἀπολαύσει γενήσεται. Ἀλλὰ σύ μοι καὶ πρὸς τὴν ἐχομένην ταύτης μετάβαινε, καὶ σκόπει ὧδε· ἡ κιβωτός, καὶ τὰ ἐν τῇ κιβωτῇ, κατὰ τὸν τύπον γέγονε τοῦ οὐρανοῦ τε καὶ τῶν ὑπὸ τὸν οὐρανόν. «Ὅρα γὰρ, φησὶ, ποιήσεις πάντα κατὰ τὸν τύπον δειχθέντα σοι ἐν τῷ ὄρει.» Αὕτη οὖν μετὰ τῶν ἄλλων ἀπορρήτων, ἐν τῷ ναῷ ἀπεκρύπτετο, διεργομένη τῷ καταπετάσματι, καὶ πρόσδοον αὐτῆς πλην ὅσα τοῖς ἱερεῦσιν, οὐδενὶ ἀνθρώπων ἐμπιέχοντα. Ἐδῆλον δὲ ἅρα τοῦτο καὶ ὑπέγραφεν, τὴν εἰς οὐρανὸν εἰσοδόν, ἀνθρώποις ἀβαντον συντετηρῆσθαι τέως, καὶ μηδὲ τινα μηδὲ τῶν τῆς νομικῆς λατρείας ἐραστῶν, ταύτης ἀξιοθῆναι τῆς λήξεως. Ῥήγνυται οὖν τοῦτο, τοῦ Δεσπότου σταυρουμένου, τὴν εἰς οὐρανοὺς εἰσοδὸν παῖσιν ἡμῖν ὑποσκαπίζον καὶ εὐαγγελιζόμενον. Καὶ γὰρ δὴ διὰ τοῦ ζωοποιοῦ θανάτου αὐτοῦ, τὴν εἰς οὐρανοὺς εἰσοδόν, παντὶ τῷ ἀνθρωπίνῳ γένοι, ἐνεκαίνισεν ὁ διὰ τοῦτο κενωθείς, καὶ σάρκα τὴν ἡμετέραν προσλαβὼν, καὶ πάντα παθὼν ὑπὲρ ἡμῶν, Χριστὸς ὁ θεὸς ἡμῶν.

Certe enim is qui ob hoc nobis singulis patere. D

VARIE LECTIONES.

²⁸ γρ. ὁτλὸν ὄτι. ²⁹ Ἰσ. θεῖων.

Edita a Montacutio (ep. 127 ad Eulamp. p. 167-169). — De blasphemia in Spiritum sanctum. Matth. xii, 31; Luc. xii, 10; Marc. iii, 29 (84).

Ἐπειδὴ πρὸς ταῖς ἐρμηνείαις, ἅς οἱ θεοὶ Πατέρες A
 ἡμῶν κατὰ πλείους ἢ τέσσαρας, οἶμαι, διανοίας ἐκ-
 δεδώκασιν, εἰς τὸ, « Πᾶσα ἁμαρτία καὶ βλασφημία
 ἀφεθήσεται τοῖς ἀνθρώποις, ἡ δὲ τοῦ Πνεύματος βλασ-
 φημία οὐκ ἀφεθήσεται »· καὶ, « Ὅς ἂν εἴπῃ λό-
 γον κατὰ τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, ἀφεθήσεται αὐτῷ·
 ὅς δ' ἂν εἴπῃ κατὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου, οὐκ
 ἀφεθήσεται αὐτῷ, οὔτε ἐν τῷ νῦν αἰῶνι, οὔτε ἐν τῷ
 μέλλοντι »· ἐπεὶ οὖν καὶ ἑτέραν πρὸς ταῖς εἰρημέ-
 ναις ἐκείναις, καίτοι τοσαύταις οὐσαις, οὐκ οἶδα ἀνδ'
 ὅτου ἐπιζητεῖς (ικανὰ γὰρ ἐκείναι ψυχὴν φιλομα-
 θοῦς ἐμπληῆσαι τῆς ἐπιθυμίας)· οὐδὲν χεῖρον ἴσως κά-
 κεινo συνιδεῖν πλείστην ὁσὴν τὴν ἀπ' αὐτῶν τῶν
 πραγμάτων ἔχον συμφωνίαν· ποῖον δὲ τοῦτο; Ὅτι
 ὁ μὲν προσπειλὼν τῷ Χριστῷ καὶ θεῷ ἡμῶν, ἀπὸ
 τῶν ἀνθρωπίνων ἐνδείξεων· οἷον ὅτι ἥσθιε· καὶ μετὰ
 τελευτῶν καὶ ἁμαρτωλῶν· ὅτι ἐκάθευδεν· ὅτι ἐκο-
 πία· ὅτι, « Περιλύπὸς ἐστίν », ἔλεγεν, « ἡ ψυχὴ μου »·
 καὶ εἰ τι τοιοῦτον· ὧν ἕκαστον εἰς βεβαίωσιν καὶ
 παράστασιν ἐναργῆ τῆς ἐνανθρωπήσεως, ὁ πάντα
 σοφῶς πρυτανεύων, διεπράττετο Λόγος. Οἱ γοῦν ἐκ
 τῶν τοιούτων προσεπειτακότες Χριστῷ, ῥαδίαν, ὡς
 εἰκὸς, δύνανται τὴν διόρθωσιν ἔχειν. Τρόπον γάρ τινα
 αὐτοῖς ἐξ ἀγνοίας διεξέπιπτεν ἡ βλασφημία, οὐ δυ-
 ναμένους διακούφαι πρὸς τὸ βάθος τῆς οἰκονομίας,
 καὶ τὴν ἁρρήτην συγκατάβασιν. Αἱ δ' ἐκ τῶν θεοιο-
 τέρων αὐτοῦ ἔργων καὶ πράξεων, ταχίστην τὴν μετα-
 βολὴν ἐπιθεύουσιν οὗτοι, καὶ παραπλησίαν ἔξουσιν
 τὴν ἐφ' ὅς ἡμάρτανον ἄφεςιν. Οὕτω Παῦλος διώ-
 κτης, σταυρὸν ἀκούων καὶ θάνατον, καὶ ὅτι ἐφαγε
 καὶ ἔπιε, καὶ ὅσα ἄλλα τοῖς Ἰουδαίοις εἰς διαβολὴν
 τοῦ Δεσπότου προσέφερετο· ἐπεὶ δὲ θειοτέρας ἔτυχε
 πείρας καὶ τῆς ἀνωθεν ὀπτασίας, αὐτίκα πάντα τὰ
 βλάσφημα ῥήσας ἐκείνα, κήρυξ τοῦ διωκομένου γίνε-
 ται. Οὕτω πάλιν τρισχιλιοὶ ἅμα, καὶ τούτων ἐφεξῆς
 πλείους, εἰτα καὶ λαὸς μεῖζον ἀριθμεῖσθαι, ταῖς θεοο-
 σημεῖαις μετατεθέντες, σπουδῇ πρὶν τῷ ὕπ' αὐτῶν
 πολεμουμένῳ προσῆλθον κηρύγματι· ὁ γὰρ οὖν ἐκ
 τῶν εἰρημένων ὅπως τοῖς εἰς τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου
 βλασφημοῦσιν ἡ ἄφεςις δίδεται, ὅτι τῷ ῥαδίῳ τῆς με-
 ταβολῆς καὶ τὸ πρὸ χειρὸς τῆς συγγνώμης ἔπεται. Ὅσοι
 δὲ τῶν θαυμασιωτέρων, καὶ ἂ μόνης ἐστὶ τῆς θείας
 δυνάμεως ὑποψιν ἔχοντες τὴν ἐνέργειαν· δαίμονας
 διωκομένους, νόσους ἐλαυνομένας, τυφλοὺς τὰς ὄψεις
 ῥήματι δημιουργομένας· τὰ ὑπερφυῖ καὶ παράδοξα
 ἐκείνα· πρὸς οὐδὲν τούτων ἐθέλουσιν ἐπιστρέφεσθαι,
 ὡς ἐκόντες πρὸς τὰ τοῦ Πνεύματος ἔργα καὶ τὸ φῶς
 ἀποτυφλωττοντες, οὗτοι χαλεπὴν ἢ καὶ ἀδύνατον παν-
 τελῶς τὴν μεταμέλειαν ἔχουσιν, ἐξ οὗπερ αὐτοῖς
 ἀφαιρεῖται καὶ ἡ ἄφεςις. Τίνι γὰρ ἂν καὶ μεταπει-
 σθεῖεν οὗτοι πρὸς τὰ οὕτω καινὰ καὶ πολλῇ τῆς φύ-
 σεως κρεῖττονα πωρωθέντες, καὶ μὴδ' ὑπὸ τινι αὐ-

Quandoquidem præter expositiones illas quas di-
 vini Patres plures quam quaternas nobis proposue-
 runt illius dicti, « Omne peccatum et blasphemia re-
 mittetur hominibus, blasphemia autem in Spiritum
 sanctum non remittetur; » et, « Qui protulerit ver-
 bum in Spiritum sanctum, non remittetur ei, neque
 in hoc sæculo, neque in futuro; at remittetur qui
 verbum in Filium dixerit; » quandoquidem in ab
 istis dictis aliam requiris, cum tot illæ sint, cur
 autem sic, nescio; (nam sufficiunt illæ allatæ ad
 implendum animi desiderium discendi vel cupidis-
 simi), nihil forte obstat, et illam aliam contemplare
 quæ cum rebus ipsis summam admittit consonan-
 tiam: at quænam illa? Nimirum quod is qui im-
 pegerit in Christum Deum nostrum, propter huma-
 nitatis demonstrationem; ut puta quod comele-
 bat, idque cum publicanis et peccatoribus: quod
 dormiebat: quod lassitudine tenebatur: quod di-
 xerit, « Tristis est anima mea usque ad mortem: »
 et quæ sunt ejus generis: quæ omnia Verbum,
 quod omnia sapienter administrabat, ad confirma-
 tionem et evidentem declarationem assumptæ carnis
 perpetrabat. Qui igitur propter ista impingebant in
 Christum, facillimam acquirerent, ut videtur, emen-
 dationem: nam ab ignorantia quodammodo excide-
 rat blasphemia, cum non possent in profundum, vel
 per rimulam, dispensationis penetrare, vel inenar-
 rabilem perspicere condescensionem: quapropter
 per divina ipsius opera inducti, proclivem illi ad-
 mittent immutationem, et consimilem de peccatis
 consequenter veniam. Ita exstitit Paulus persecutor,
 cum crucem et mortem audiret; et cum ederet, bi-
 beret, et reliqua faceret, quæ in calumniam Domini
 Judæi proferebant. Cum vero semel diviniorem ex-
 perientiam per cœlestem visionem consequeretur,
 continuo rejectis quæ blasphemæ locutus erat et
 fecerat, præco prodiit illius quem persequebatur.
 Ad eundem modum ter mille imprimis, et deinceps
 hisce plures, et postea numerosior multitudo, per
 signa divina immutati, cum festinatione ad prædi-
 cationem ejus quem persequebantur accurrerunt.
 Patet ergo jam dictis, qualis venia conceditur illis
 qui in Filium hominis blasphemant; nimirum faci-
 litatem mutationis consequitur facilitas indulgentiæ.
 At qui res magis admirabiles, et quæ soli di-
 vine potentiæ subjacent, sub aspectum habent
 manifestum: dæmonas nimirum expulsos, morbos
 abactos, cæcis visum restitutum solo verbo: et cæ-
 tera naturam excedentia, planeque stupenda; nec
 ad horum aliqua converti volunt, sed voluntarie ad
 Spiritus opera et illuminationem obcæcantur: isti
 difficulter, si omnino tamen, resipiscunt, atque ita

VARIAE LECTIONES.

ἢ ὕπ' ὀψιν.

NOTÆ.

(84) Idem Thomæ supra q. XLIX.

indulgentiam haud impertitur iis Deus. Quo enim alio persuasu respiciant, qui ad tam nova et naturam ita excedentia obdurantur, nec ab aliquo induci possunt ut conversionem suam meditentur? Non igitur immerito, sine venia hoc illorum peccatum, et blasphemia indulgentiam excedit. Exempla apponantur Annas, Caiaphas, et complures e Judæis; hi cum dæmonia ejicientem cernerent, cum deberent venerari benefactorem, ausi sunt rem impudentiam omnem excedentem proloqui, et per convitia dicere, eum dæmonia ejicere per principem dæmoniorum; cum cæcos intuerentur videre, lecto affixos per cursum et bajulationem sanitatem ratam facientes, dixerunt tamen, «Non est a Deo iste homo;» et per Lazarum mortuum quadriduanum vitæ restitutum, ad majorem invidiam inflammabantur. «Quærebant enim, ait, ut et Lazarum interimerent.» Et postquam resciverint resurrexisse, illam resurrectionem occultare, data pecunia, et per mendacium nitebantur. Et cum discipuli linguis igneis exacerentur, et magnalia Dei verbis peregrinis deprædicarent, et magna hominum multitudo ad pietatem miraculo inducerentur, sine omni pudore, miraculi augustum et venerandum factum, ad mustum transferre et ebrietatem satagebant; nec verebantur nequissimi alastores, ne ab igne illo miraculoso absumerentur. Ita nihil prorsus quantumvis naturam exsuperaret, ad mutandum ipsorum nequam et absurdam opinionem sufficebat, postquam semel contra præcipua Spiritus sancti et divina opera sine omni modestia et pudore se disposuerant, ad audendum. Quocirca, nec injuria, manifeste pronuntiatur: «Qui verbum protulerit contra Filium hominis, remittetur illi: at qui contra Spiritum sanctum protulerit non remittetur ei, nec in hoc sæculo, neque in futuro:» cum qui propter humanas et humilitatis passiones scandalizabantur in Domino Christo, proclivem habeant per et propter majora et sublimiora mutationem et remissionem: at qui in rebus spiritualibus, supernaturalibus et divinis sine ratione insaniunt, ad modum difficulter, aut non omnino, redeunt ad meliorem frugem. Ideoque haudquaquam peccatorum obtinget indulgentia.

QUÆSTIO CCXIV [Coisl. CCXLII, Taur. CCXXXIV].

Edita a Montacutio (ep. 129, ad Christoph. p. 170, 171). — De præcepto Christi, Matth. vi, 17.

Cum caput inungere et faciem lavare, de vetusta quadam consuetudine, ab iis qui gaudio et lætitia afficiebantur, usurpetur, quæ gaudii et oblectationis symbola quædam erant; Dominus de jejuniio legem rogaturus, quam nos lubentes voluit et gaudentes adimplere, «Caput tuum, ait, inungito, et lavato faciem:» non quod volebat oleo caput mollescere, aut faciem aqua abstergere; cum nec ipse, qui totos quadraginta dies jejunabat, istis uteretur: nec intueri licet emolumentum aliquod iis contingere, qui utuntur. Quocirca nec inungi, nec ablui istis mandavit, sed per symbola gaudii et lætitiæ voluit et mandavit, ut jejuniium cum gaudio et voluptate agamus. Ad hunc modum si nos componamus et exornemus, cum alios latere poterint quæ facinus, et jejunii certamen haud gravatim subi-

τῶν πρὸς ἐπιστροφὴν ἰδεῖν δυσωπηθέντες; Δι' ὃ ἐλκεῖται αὐτῶν καὶ σύγγνωστον ὁ τὸ πλημμελημα, καὶ μείζων ἡ βλασφημία τῆς ἀφέσεως. Παραδείγματα τοῦ λόγου Ἀννας καὶ Καϊάφας καὶ πολλοὶ τῶν Ἰουδαίων, οἱ δαίμονας ἀπαλαύοντα ἰδόντες, θέον προσκυνεῖν τὸν εὐεργέτην, ἐν τῷ ἀρχοντε τῶν δαιμονίων (πράγμα πάσης ἀναίσχυνης τολμῶντες ἐπέκεινα) ἐκβάλλειν αὐτὸν ἐλοιδορῶν τὰ δαιμόνια· τυφλοὺς βλέποντας ὁρῶντες, καὶ κλινῆρεις δρόμῳ καὶ φορτίῳ τὴν ἰασιν βεβαίουντας· Ὁὐκ ἔστιν ὁ ἄνθρωπος οὗτος, ἔλεγον, ἐκ τοῦ Θεοῦ· τὸν Δάζαρον ἀνιστάμενον τεταρταῖον εἰς πλείονα φόνον· ἀνεφλέγοντο. Ἐξήττου γὰρ, φησὶν, ἵνα καὶ τὸν Δάζαρον ἀποκτείνωσιν. Ἐλτα ἀναστάντα μεμαθηκότες, χρήμασι καὶ ψεύδει κατακρύπτειν ἐπεχείρουν τὴν ἀνάστασιν. Καὶ δὴ καὶ τῶν μαθητῶν πυρίναις γλώσσαις στομωθέντων, καὶ τὰ μεγαλεῖα τοῦ Θεοῦ ξένους ῥήμασιν ἀνακηρυττόντων, καὶ πλῆθος ἄπειρον τῷ θαύματι πρὸς τὴν εὐσέβειαν ἐναγόντων, εἰς γλεύκος οὗτοι καὶ μέθην τὸ φρικτὸν τοῦ θαύματος διασύρουν οὐκ ἡσχύνοντο, οὐδ' ἐφοβοῦντο μὴ τῷ ξένῳ πυρὶ καταδαπανηθῶσιν οἱ ἀλάστορες. Οὕτως οὐδὲν αὐτοῖς τῶν ὑπερφυῶν εἰς μεταβολὴν τῆς μοχθηρίας καὶ ἀτόπου γνώμης ἐξήρκεσεν, ἅπας πρὸς τὰ πρῶτα τῶν πνευματικῶν καὶ θεῶν ἔργων ἀναίσχυντεῖν ἑαυτοὺς παρεσκευασμένοι καὶ ἀποθρασύνεσθαι. Δικαίως ἄρα λαν καὶ σοφῶς εἴρηται, ὅτι· Ὃς ἂν εἴπῃ λόγον κατὰ τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, ἀφεθήσεται αὐτῷ· ὃς δ' ἂν εἴπῃ κατὰ τοῦ Πνεύματος, οὐκ ἀφεθήσεται αὐτῷ, οὔτε ἐν τῷ νῦν αἰῶνι, οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι. Τοῖς μὲν γὰρ ἀπὸ τῶν ἀνθρωπικωτέρων καὶ ταπεινοτέρων σκανδαλισθεῖσιν ἐπὶ τῷ Δεσπότην Χριστῷ, ῥάδιᾳ ἡ διὰ τῶν μειζόνων καὶ ὑψηλοτέρων μεταβολὴ καὶ ἡ ἀφesis. Τοῖς δὲ πρὸς τὰ πνευματικὰ καὶ ὑπερφυσικὰ καὶ θεῖα ἀπονοηθεῖσι, παγχάλεπος ἡ καὶ ἀδύνατος ἡ διόρθωσις. Διὰ τοῦτο καὶ οὐδεμία τῶν πλημμεληθέντων ἀπαντήσεται ἀφesis.

Τοῖς μὲν γὰρ ἀπὸ τῶν ἀνθρωπικωτέρων καὶ ταπεινοτέρων σκανδαλισθεῖσιν ἐπὶ τῷ Δεσπότην Χριστῷ, ῥάδιᾳ ἡ διὰ τῶν μειζόνων καὶ ὑψηλοτέρων μεταβολὴ καὶ ἡ ἀφesis. Τοῖς δὲ πρὸς τὰ πνευματικὰ καὶ ὑπερφυσικὰ καὶ θεῖα ἀπονοηθεῖσι, παγχάλεπος ἡ καὶ ἀδύνατος ἡ διόρθωσις. Διὰ τοῦτο καὶ οὐδεμία τῶν πλημμεληθέντων ἀπαντήσεται ἀφesis.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΙΔ'.

Ἐπειδὴ τὸ ἀλείφειν τὴν κεφαλὴν, καὶ τὸ πρόσωπον νίπτεσθαι τοῖς εὐφραينوμένοις καὶ χαίρουσι, κατὰ τι παλαιὸν ἐπετηδεύετο ἔθος, καὶ σύμβολα ταῦτα χαρᾶς ἐνομίζετο καὶ εὐφροσύνης· ὁ Δεσπότης τὸν περὶ νηστείας νόμον εἰσάγων, καὶ βουλόμενος ἡμᾶς μετὰ χαρᾶς καὶ εὐφροσύνης ταύτην ἐπιτελεῖν, «Ἀλειψαί σου, φησὶ, τὴν κεφαλὴν, καὶ νίψαι τὸ πρόσωπον·» οὐ τοῦτο λέγων, ἐλάττω λιπαίνειν τὴν κεφαλὴν, ἢ τὸ πρόσωπον ἐκπλύνειν ὕδατι· οὐδὲ γὰρ αὐτὸς νηστεύσας ἐφ' ὅλας ἡμέρας τεσσαράκοντα τοῦτοις ἐχρήσατο· οὐδὲ τι κέρδος ἐκ τούτων, εἰ τις αὐτοῖς χρεῖτο, ὅρῳ ἔστι παρεπόμενον. Οὐκ οὖν ἀλείφειν καὶ νίπτεσθαι ἡμᾶς διὰ τούτων ἐγκυλεύεται, ἀλλ' ἀπ' αὐτῶν τῶν συμβόλων τῆς χαρᾶς καὶ τῆς εὐφροσύνης, χαίρειν ἡμᾶς καὶ εὐφραίνεισθαι ἐν τῷ νηστεύειν νομοθετῶν, ταῦτα ἐφησεν. Οὕτω γὰρ ἑαυ-

VARLE LECTIONES.

ο Ἰσ. ἀσύγνωστον. ο φθόνον.

τοὺς δια[τε]θέντες καὶ διακοσμήσαντες, τοὺς τε ἄλλους, ἔν οἷς πράττομεν, λαθεῖν δυνήσμεθα, καὶ ἑαυτοῖς ἀνεπαχθῇ τὸν τῆς νηστείας ἀγῶνα ἀπεργασόμεθα. Ἐνθα γὰρ προθυμία καὶ χαρὰ, ἐκεῖ κοῦφον καὶ τὸ ἐπίπονον· ὥσπερ ἐνθα τὸ ῥάθυμον καὶ τὸ ἀγδῆς, ἐκεῖ καὶ τὸ ῥῆστον δυσχερέστατον. Ἀλειψαί τοίνυν καὶ αὐτὸς τὴν κεφαλὴν, καὶ τὸ πρόσωπον νίψαι· ὅπερ μαθεῖν ἐπηρώτησας· φαίδρὸν σεαυτὸν καὶ Παρὸν ἀπὸ τῆς ἐν τῇ καρδίᾳ εὐθυμίας καὶ ἀγαλλιᾶσεως, ἐν τῇ νηστεύειν, παρασκευάζων, καὶ παντὶ τρόπῳ λαθεῖν ἐπιτηδεύων τοῖς ἀνθρώποις τὸ κατόρθωμα, ἵνα μισθοποδότην ἔχῃς τὸν ἔφορον τῶν κρυφίων Θεόν. Εἰ δὲ καὶ νηστεύων, ἔλαιψ' εὐποιᾶς τὸ ἐν τῇ καρδίᾳ σαφιλῶς πιάνας ἡγεμονικὸν, ἐκεῖθεν τε ὥσπερ ἀπὸ τίνος πηγῆς νοεῖς, ὅλον σεαυτὸν καὶ τὸ πρόσωπον ἐκπλύνας φαίδρὸν ἀπεργάσῃ καὶ καθαρὸν (ἐλεημοσύναις γὰρ, φησὶν, ἀποκαθαίρονται ἁμαρτίαι), εἰς τὸ χρησιμωτάτων σοὶ δείξεις τῶν θείων λογίων τὴν ἀνάπτουξιν προσεληλυθέναι.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΕΙΣ.

Edita a Montanulio (ep. 152, ad Taras. p. 171-175). — Matth. xii, 48; Marc. iii, 33 (83).

Ὅπερ ἔφησεν ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις ὁ Σωτὴρ, « Τίς ἐστὶν ἡ μήτηρ μου, καὶ τίνας εἰσὶν οἱ ἀδελφοί μου; » οὐχ ὡς ἂν τις ἀφρόνως οἰηθείη, ἐπαισχυνόμενος ὡδίνας τὰς μητρικὰς, ἢ τὴν μητέρα ἐκβάλλων τοῦ μητρικοῦ κλέους P καὶ τῶν προνομίων, τοῦτό φησι. Πῶς γάρ, ὃ γε καὶ πρὸ καιροῦ τῶν θαυμάτων, διὰ τὴν πρὸς αὐτὴν αἰδῶ, εἰς οἶνον μεταστοιχειώσας τὸ ὕδωρ, καὶ κατ' αὐτὸν τοῦ πάθους τὸν καιρὸν, ὅτε τραύμασι, καὶ λόγῃ, καὶ σταυρῷ, καὶ ἡλοῖς κατετέλειτο, πλείστην ὅσῃν περὶ αὐτῆς τὴν φροντίδα ἐπιδείξειμένος· καὶ πρὸ γε τούτων οὐκ αὐτῇ μόνον τῇ γεννησαμένη ἄληθως, ἀλλὰ καὶ τῷ νομισθέντι ὑποτασσόμενος πατρί; « Ἦν γάρ, φησὶν, ὑποτασσόμενος αὐτοῖς; » Ἀλλὰ τί ταῦτα λέγω; Ὁ μήτηρ οἰκῆσαι μὴ ἐπαισχυνθείς, καὶ τὸ ἔργον ἐκὼν ὑπελθὼν, πῶς ἂν ἔχοι λόγον τὴν κλῆσιν αἰσχύνεσθαι; καὶ ὁ τιμᾶν γονεῖς, μετὰ γε τὸ θεῖον εὐθύς, νομοθετῶν, πῶς ἂν αὐτὸς ὑπεύθυνος ὁρθείη μητρικῆς καταφρονήσεως; Οὐκ ἔστι τοίνυν, οὐκ ἔστιν εἰπεῖν, ὅτι τὴν μητέρα ἐν αἰσχύνῃ ποιοῦμενος ὁ κοινὸς Πλάστης ἡμῶν ἢ ὑπερορῶν, τὸ « Τίς ἐστὶν ἡ μήτηρ μου; καὶ τίνας εἰσὶν οἱ ἀδελφοί μου; » ἔφησεν· ἀλλὰ διὰ τῶν ῥημάτων τούτων ἑτερά τινα διοικονομεῖται μεζύονα· καὶ γὰρ ὁ τὴν σωτηρίαν τῆς ψυχῆς, τῶν ἄλλων ἀπάντων πολλοῦ διδάσκων προτιθέναι, καὶ μήτε πατέρα, μήτε μητέρα, μήτε τέκνα, μήτε ἀδελφούς αὐτῆς προτιμᾶν, ἀλλὰ μηδὲ αὐτὸν σύμπαντα τὸν κόσμον, νῦν διὰ τῶν ἔργων αὐτῶν αὐτὸ τοῦτο περιφανῶς ἐπιδείκνυσιν. Ἐπεὶ γὰρ διδάσκοντος αὐτοῦ τοὺς ὄχλους, καὶ τὴν τῆς σωτηρίας λόγον ταῖς ἐκεῖνων ψυχαῖς ἐγκατασπείροντος, ἐπέστησαν ἡ μήτηρ καὶ οἱ ἀδελφοί πρὸς ἑαυτοὺς τὸν εὐεργέτην καὶ κοινὸν Σωτῆρα μετακαλούμενοι, εἰ-

bimus. Nam ubi paratus accedit quis cum gaudio, ibi quod laboriosum est, leve fiet; e contra, quod facile fit, difficillimum redditur ubi intervenit societas, et adversa voluntas. Inunge tu ergo caput, et faciem lava; id quod cupiebas quid esset intelligere, hoc est: Te sereno et hilari vultu praeditum exhibe, propter gaudium animi tui et exultationem repositam in jejunando; enitere autem et operam da omnimodam ut hoc praeclarum facinus celetur, ut sic Deum qui secreta omnia intuetur, habeas retributorem. Quod si porro cum jejunas, oleo beneficentiae caput aff. tim irrigas, et in capite partem principatum obtinentem, ita ut inde tanquam de fonte intellectuali, te totum, nec solum faciem abluas, et mundes (nam emundat, ut dicitur, eleemosyna peccatum), palam facies divinatorum oraculorum explicationem tibi exstitisse fructuosam.

QUÆSTIO CCXV [Coisl. CCXXIV, Taur. CCXXXV].

Quod in Evangelio dixit Servator, « Quæ est mater mea, et quinam sunt fratres mei? » non ita protulit, ut imprudens forte aliquis arbitrari poterit, quasi materni partus dolores verecundaretur: aut eo fine ut matrem materno honore privaret. Qui enim illud admitteret, is, qui ante tempus operandi miracula, ob eam quam erga illam reverentiam habebat, aquam in vinum commutavit: et qui sub ipso passionis tempore cum vulneribus, lancea, cruce, clavis extendebatur, tamen etiam tum summam se illius curam gerere patefecit: quique ante hæc omnia, subiciebatur, non illi tantummodo quæ ipsum vere genuerat, sed et patri quoque putativo: Nam « erat, ait Scriptura, subditus illis? » Quid autem hæc allego? Qui utrum incolere non erubuit, qui opus et rem ipsam sponte subivit, quomodo sermone nominationem aversaretur? qui parentes post Deum sancivit, quomodo reus ille fuerit maternæ alicujus vilificationis? Non est ergo dicendum, omnino non est, quod matrem agnoscere erubesceret qui communis nostrum omnium Conditor, aut contemptui haberet, cum dixit, « Quæ est mater mea? quinam sunt fratres mei? » Omnino per hæc verba aliud quiddam eximius dispensatur; qui non una vice docuit, animæ salutem rebus aliis omnibus anteponendam, ita ut nec patrem, matrem, liberos, fratres, illi præferamus, imo ne mundum certe universum, is in præsentem hoc idem opere declaravit. Nam cum multitudinem promiscuam doceret, et salutis semen cordibus ipsorum inseminaret, aderant mater et fratres ipsius, qui communem omnium benefactorem et Servatorem ad se vocabant; cui citationi

VARIÆ LECTIONES.

P κλήρου.

NOTÆ.

(83) Ejusdem argumenti est q. XLV.

non obedivit, nec injuria, neque enim docendi functionem deseruit, non comperendinavit auditorem salutem, aut maternam prætulit salutationem; ita reipsa docuit quod cum quis salutem animarum velut agrum colendum suscipit, id agricolam imprimis sollicitum habere debeat, ut nec juxta viam tritam, neque inter spinaas, neque in petra semen spargat: eodem modo et spiritualis agricola se totum labori et agriculturæ impendere tenetur, nec in alias curas et cogitationes se dividere: ne quidem si mater aut propinquorum aliquis sit, qui inde ipsum avocare aut abducere velit. Nec est hic maternus aliquis contemptus, sed summa provida cura et sollicitudo de salute salvandorum: sed nec tempus docendo assignatum in obsequium propinquorum impendi debet. Itaque discipulos sibi magis conjunctos cupiens, Salvator ait, « Ecce mater mea, et fratres mei, » id est, isti Patris mei doctrinam ut semen in sinum animarum suscipientes, loco matris meæ et fratrum meorum mihi reputantur. Ita patet nequaquam hoc dictum, ut matrem vilem haberet; neque enim tales quales erant discipuli, in sortem maternam extulisset: sed multo magis ut eam veneratione et honore prosequeretur. Ait enim, qualem demum cunque filialem amorem in matrem quis, aut quem in fratres tenetur habere, tali omnino digni reputantur illi, qui doctrinam observant, et bona inde promanantia opera gignunt. Attendito autem et illud, cum præmiserat, « Qui diligit patrem vel matrem plus quam me, non est me dignus », ne gravius quid et difficilius in mandatis dedisse videretur, ipse illud imprimis proprio exemplo adimpletum dat, facilitans ita imitationem, materno obsequio utilitatem et salutem multorum præponens; vocem hanc opere ipso tantum non edens: Nolite arbitrari meum mandatum grave quid esse vel difficulter obeundum; ego enim qui nulli debitor sum, rem ipsam princeps exordior, et ante Matris meæ cultum, ut intueri oculis potestis, vestram pono salutem. Ubi vero omnium Rex ego qui sum et Dominus et Conditor, haud sum ita gerere me erga vos dedignatus, ut vestram salutem affectui et amoris materno prætulerim, certe multo vos magis tenemini similiter compensare, et præ cæteris omnibus ferre amicitiam meam, et in me benevolentiam: nec ob aliquod meum hoc emolumentum; amor enim humanus et desiderium, quid proderit ei qui cuncta vel nutu circumrotat, cujus opus digitorum hominum est natura, cælum et quæ existant universa. Hæc ego ipsa, ut et alia, ob vestram desidero salutem. Nec mirari oportet, si Matrem Christum, ut oportuit, honorans, illam haud prætulit salutem hominum: nam matrem illam propter nos et nostram salutem assumpsit, ut nequaquam sibi

Α κότως οὐκ ἐπεστράφη τῇ κλήσει, οὐδὲ ὑπήκουσεν, οὐδὲ καταλιπὼν τὴν διδασκαλίαν, καὶ τὴν τῶν ἀκροατῶν ὑπεριδὼν σωτηρίαν, τὴν μητρικὴν ἐντυχίαν προὔτίμησεν· ἔργῳ παιδεύων, ὡς ἐπείδ' ἂν τις γεωργῇ ψυχικὴν σωτηρίαν, ὥσπερ ὁ γεωργὸς ὁ μόνος προσέχειν ὀφείλει τῷ γεωργῷ, ἂν μὴ ἀρα παρὰ τὴν ὁδὸν, ἢ ἐπ' ἀκάνθαις, ἢ πέτραις ὑποδέχεται μέλλοι τὴν κατασποράν· οὕτω δὲ, οὕτω καὶ ὁ [πνευματικὸς 9] γεωργὸς, ὅλον ἑαυτὸν ἐπιδιδόναι τῷ πόνῳ καὶ τῇ γεωργίᾳ χρεώσται, καὶ μὴ πρὸς πέτρας καταμερίζεσθαι τὰς φροντίδας· μηδ' ἂν μήτηρ, ἢ τις ἄλλος ἢ τῶν ἐγγυτάτω γένους ὁ πρὸς ἑαυτὸν ἐκείθεν μετακαλούμενος καὶ μεθέλκων. Τοῦτο δὲ οὐκ ἐστὶ παρόρασις μητρὸς, ἀλλὰ πολλὴ πρόνοια καὶ σπουδὴ τῶν σωζομένων· οὐδὲ γάρ, οὐδὲ τὸν τῆς διδασκαλίας καιρὸν, εἰς τὴν τῶν συγγενῶν χρῆ καταναλίσκειν θεραπείαν. Διὰ τοῦτο τοὺς μαθητὰς ἐπὶ πλέον οἰκαιοῦμενος ὁ Σωτὴρ, « Ἰδοὺ ἡ μήτηρ μου, φησὶν, καὶ οἱ ἀδελφοί μου. » Τούτέστιν, Οὗτοι δὲ, οὗτοι, τὸν πατρικὸν τῆς διδασκαλίας σπόρον τοῖς ψυχικοῖς ὑποδεχόμενοι κόποις, τὸν μητρικὸν τόπον καὶ ἀδελφικὸν ἀναπληροῦσιν ἑμοί. Τοῦτο δὲ δῆλον, ὡς οὐ φαυλίζοντός ἐστι τὴν τεκοῦσαν (πῶς γὰρ ἂν τοὺς τοιοῦτους, ὡς εἰς μέγα κλέος, εἰς τὸν μητρῶον ἀνέφερε κλήρον;), ἀλλὰ μᾶλλον ἀξίως σεμνύνοντος καὶ τιμῶντος αὐτήν. Ἦν γάρ, φησὶ, πρὸς μητέρα καὶ ἀδελφούς στοργὴν καὶ διάθεσιν ὀφείλει τις κεκτῆσθαι, τῆς αὐτῆς ἀξιοῦναι καὶ οὗτοι, πληρωταὶ τῆς διδασκαλίας καὶ γεννητικοὶ τῶν ἐξ αὐτῆς φουμένων ἀγαθῶν ἔργων γινόμενοι. Σκόπει δὲ κακεῖνο, ὡς ἐπειδὴ προείπεν, « Ὁ φιλῶν πατέρα ἢ μητέρα ὑπὲρ ἐμέ, οὐκ ἐστὶ μου ἀξίος, » ἵνα μὴ δόξη βαρὺ καὶ δύσκολον ἐπιτάσσειν πρόσταγμα, αὐτὸς τοῦτο πρῶτος ἐκπληροῖ τῷ καθ' ἑαυτὸν ὑποδείγματι βλάβαν παρασκευάζων τὴν μίμῃσιν, καὶ τῆς μητρικῆς θεραπείας προτίθῃσι τὴν ὠφελίαν καὶ σωτηρίαν τῶν πολλῶν· μονονουχὶ τοῖς ἔργοις φωνὴν ἀφίεις· Μὴ νομίζεται· ἡ τὴν ἐμὴν ἐντολὴν βαρεῖαν εἶναι καὶ δυσεξάνυστον· ἔργῳ γὰρ ὑμῖν, ὁ μηδὲν τυγχάνων ὑπόχρεως, πρῶτος τοῦ ἔργου ἀπαρχομαι, καὶ τῆς μητρικῆς θεραπείας, ὡς ὑμῖν ὁρᾶν πάρεστι, τὴν ὑμῶν προκρίνω σωτηρίαν. Ὅπου δὲ πάντων Δεσπότης ὑπάρχων καὶ Δημιουργὸς, τοῦτο περὶ ὑμᾶς αὐτοὺς οὐκ ὤκνησα ἐπιδείξασθαι, ἀλλὰ καὶ μητρῶας στοργῆς τὴν εἰς ὑμᾶς σπουδὴν προτίθῃμι καὶ διάθεσιν· πῶς οὐκ αὐτοὶ μᾶλλον ὀφειλέταί καθεστῆκατε, τοῖς ὁμοίοις ἀμείβεσθαι, καὶ πάντων ἔμπροσθεν ἄγειν τὴν περὶ ἐμέ τὸν εὐεργέτην φιλίαν καὶ εὐνοίαν; καίτοι οὐδὲ ταῦτα δι' ἐμέ· τί γὰρ εἰσολάσι πόθος ἀνθρώπινος τῷ πάντα νεύματι περιάγοντι, καὶ οὐ δακτύλῳ ἔργῳ, αὐτὴ φύσις ἀνθρώπων, καὶ οὐρανός, καὶ τὰ σύμπαντα, ἀλλὰ καὶ ταῦτα, ὥσπερ καὶ τᾶλλα, διὰ τὴν ὑμῶν αὐτῶν ἐπιζητῶ σωτηρίαν. Οὐ χρὴ δὲ ὁ θαυμάζειν, εἰ τὴν μητέρα τιμῶν ὁ Χριστὸς, ὡς προσῆκεν, ὁμοῦς οὐδὲ

⁹⁹ Matth. xvii, 58.

VARIAE LECTIONES.

⁹ C. M. πνευματικὸς δεest. ¹ C. M. recte ἐτέρας. ¹⁰¹ νομίζεται. ¹¹ C. M. δέ.

ταύτην τῆς ἡμῶν ὑπερτίθησι σωτηρίας · καὶ γὰρ δὴ καὶ μητέρα ὅλως δι' ἡμᾶς, καὶ διὰ τὴν ἡμῶν ἐκτί-
 σαστο σωτηρίαν, ἀλλ' ὥστε δὲ αὐτοῦ ὡφεισάμενος
 ὑπὲρ ἡμῶν, ἀλλὰ κακείνα τὰ μυρία πάθη ὑποστάς· καὶ
 τὸν ἐπενειδιστὸν ἐκαίειν καὶ βλαῖον θάνατον, ἵν' ἀντὶ
 θανάτου, ζωῆς ἡμᾶς ἀθανάτου δεῖξῃ κληρονόμους, οὐκ
 ἂν ἀπεικόντως καὶ τῆς μητρικῆς συμπαθείας τὴν
 ἡμῶν ἡγήσαστο προσημοτέραν σωτηρίαν. Εἰ βούλει
 δὲ κακείνῳ σκοπεῖν * (πολύχους γὰρ ἡ τῶν θείων
 Γραφῶν γεωργία, καὶ πολλὴν ἀναδιδούσα τοῖς φιλο-
 πονοῦσι τὴν ὠφέλειαν), οὐδενὸς τῶν ἄλλων ἐνδεέστε-
 ρον βῆμα, εἰ τι, « Τίς ἐστὶν ἡ μήτηρ μου καὶ οἱ ἀδελ-
 φοί μου ; » οὐ πρὸς τὴν Μητέρα ἀποτεινόμενος εἴ-
 ρηκεν ὁ Σωτὴρ · ἐκεῖνη γὰρ ἡ μακαρία Παρθένος,
 σεμνοπρεπῶς τε καὶ σὺν εὐλαθείᾳ ἔξω ἴστατο, οὐδὲ
 τὴν πρὸς τὸν Υἱὸν παρῆρταιζομένη εἰσοδόν · οὐ μὲν-
 οὔν οὐδὲ τὴν διδασκαλίαν περικόπτουσα, αὐτὸν δὲ
 μόνον ἰδεῖν ἐπιποθοῦσα. Πρὸς τίνα λοιπὸν ὁ Δεσποτι-
 κὸς λόγος ὀρεῖ ; ὁ γὰρ ὡς πρὸς ἐκεῖνον, τὸν οὐκ ἐν
 καιρῷ καὶ θρασέως ἐπιφωνοῦντα καὶ ἀνακράζον-
 τα, « Ἡ μήτηρ σου καὶ οἱ ἀδελφοί σου ἔξω ζητοῦ-
 σί σε. » Ἐκεῖνος γὰρ ὁ Ἰουδαῖος (οὐδὲ γὰρ ἔχομεν
 τοῦτο κυριώτερον ἐκ τῶν Εὐαγγελίων νομα) ὅτε
 τῷ Δεσπότη προσεφώνει, οὐδὲν οὐ μόνον συνῆπτε
 ῥῆμα σεβασμιότητος, ἀλλ' οὐδὲ τὸν πρέποντα και-
 ρὸν ἀναμείνας, ἀλλὰ καὶ τὴν διδασκαλίαν περικό-
 πτων, καὶ πολλῇ χρώμενος τῇ αὐθαδεῖα καὶ θρασύτη-
 τι, τὸ, « Ἡ μήτηρ σου καὶ οἱ ἀδελφοί σου, προσέρ-
 ριπτεν, ἔξω ζητοῦσί σε. » Οἱ μὲν δὲ αὐτὸν τοῦτο
 δεδρακέναι, ὡσανεὶ καὶ ἀπὸ τοῦ γένους ἐπισκώπτειν
 τὸν κοινὸν τοῦ γένους Σωτῆρα διαμηχανώμενον. Οὐ
 γὰρ ἂν οὕτω θρασέως, καὶ εἰς ὑπῆχον * τῶν διδα-
 σκόμενων, τὸν ὀνειδισμὸν οἰκειότερον εἰπεῖν ἢ τὴν
 προκλήσιν τοῦ Δεσπότη ἐπεποίητο · καὶ ταῦτα δι-
 εμνηχανάτο καὶ συνεσκευάζετο, ῥαθυμοτέρους τε περὶ
 τὴν ἀκρόασιν, τὸ γε καθ' ἑαυτοῦ, τὸ πλήθος ἀπερ-
 γαζόμενος, καὶ τὸ ἀξιοπίστον τοῦ διδασκάλου, ἀπὸ
 γε τῆς συγγενείας, ὡς ἐνόμιζεν, ἐξευτελιζων καὶ
 ὑποτενόμενος. Καὶ γὰρ καὶ ἀλλαχού φαίνεται τὸ
 Ἰουδαῖον ἔθνος, καὶ μάλιστα κατὰ τὸν καιρὸν τῆς τε
 διδασκαλίας, καὶ γε καὶ τῆς θαυματουργίας, τῷ
 φθόνῳ διαπιμπράμενον, καὶ πρὸς διαβολὰς καὶ ὕβρεις
 τοῦ Δεσπότη ἐκτόπως ἀναφλεγόμενον. « Οὐχ οὗτος
 γὰρ ἐστὶ, φησὶν, ὁ τοῦ τέκτονος υἱός ; » καὶ πάλιν, « Οὐ-
 δαμεν τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ τὴν μητέρα » καὶ, « Οὐ-
 τος οὐκ οἶδαμεν πόθεν ἐστίν ; » καὶ, « Οὐχὶ παρ' ἡμῶν
 εἰσιν οἱ ἀδελφοί αὐτοῦ καὶ οἱ ἀδελφαὶ αὐτοῦ ; » καὶ
 πολλὰ τοιαῦτα βασκανίας ῥήματα. Διὸ καὶ ὁ Δεσπότης
 Χριστὸς ἐλέγχων αὐτοῦ τὴν παρανομίαν, καὶ δι' αὐτοῦ
 τῶν ὁμοφρόνων τὸ σύστημα, εἰς τοιαύτην τινὰ διά-
 νοιαν τὸν λόγον σχηματίζων τῆς ἀποκρίσεως, « Τίς
 ἐστὶ, φησὶν, ἡ μήτηρ μου, καὶ οἱ ἀδελφοί μου ; Τουτ-
 ἐστὶ, τί τὴν μητέρα, καὶ τοὺς ἀδελφούς εἰς ὀνειδι-
 σμὸν προφέρειν ἐμελέτησας ; μάτην σοι διεμνηχανή-
 θη τὸ κακούργημα, εἰς τοῦναντίον σοι περιτρυπή-

A parcens, nostra causa longe alia et innumera passus
 est. Imprimis contumeliosam illam et violentam
 mortem crucis, ut vitæ nos æternæ hæredes, qui
 mortis fueramus, faceret : non est improbable
 illum nostram salutem antiquiorem, quam mater-
 nam habuisse observantiam. Si adhuc libet et illud
 mihi nota, divinarum Scripturarum agricolatio mul-
 tiplicibus spiciis abundat, et plurimum industriis
 commodum concedit, non minimum illud, quod
 illa « Quæ est mater mea, et qui fratres mei ? »
 non in Matrem directam protulit Servator (illa enim
 beata Virgo modeste ut oportuit foras constitit,
 nec liberam adeundi Filium licentiam vindicavit),
 sed nec docendi cursum interrompere volebat, sed
 ipsum tantummodo gestiebat salutare. Ad quem
 B igitur dirigitur sermo Dominicus ? patet quod ad
 eum, qui satis intempestive vociferando et inela-
 mando dicebat, « Mater tua et fratres tui te foras
 quærunt ». » Erat, ille Judæus, nec alio proprio no-
 mine dictum habemus in Evangelio. Ille cum Do-
 minum alloqueretur, non modo nullum verbum re-
 verentiæ evolavit, sed nec tempus præstolatus oppor-
 tunum docendi cursum interrupit, et cum multa
 audacia et supercilio projecit illud, « Mater tua et
 fratres tui te foris quærunt. » Reor autem eo line
 hoc ab illo factitatum, ut qui voluerit omni machina
 adhibita generis nostri Auctorem ab humana sua
 generatione traducere : non enim tam petulanter in
 auribus auditorum exprobrationem potius quam
 evocationem adhibere volebat, nisi id agebat machi-
 nando, ut ignaviores redderet auditores. Ita
 quantum in ipso erat abduxit ab audiendo multitu-
 dinem, et doctoris reverentiam imminuendi animo,
 per vilificationem prosapie interruptit. Apparet
 enim et alibi Judaicam gentem cum alias, tum
 præcipue cum doceret aut miracula daret, invidia
 succensam, et ad accusandum convitiandumque
 Dominum insano modo inflammata. Ita inquit,
 « Annon hic est fabri filius ? » et, « Novimus pa-
 trem ejus ac matrem ejus » : et, « Annon nos
 scimus unde iste est ? » et, « Nonne apud nos
 sunt fratres et sorores ipsius ? » et multa alia
 malevolentie verba ingerunt. Quocirca Christus
 Dominus incivilitatem illius redarguens, et per illum
 conventum eorum qui eodem animo affecti erant,
 ad cogitationes istiusmodi accommodat responsum,
 et inquit, « Quæ est mater mea ? qui mei fratres ? »
 quasi diceret : Quid mihi matrem et fratres in
 opprobrium ingeris ? frustra tibi hoc cessit machi-
 namentum, in contrarium convertetur insidiosa hæc
 tua satagentia. Tantum enim abest ut me parentum
 meorum tenuitatis pudeat, ut non solum matrem
 quæ me incarnatum vere peperit, agnoscam, sed
 insuper et istos quos viles intueris et despectos,
 sine urbe et loco pauperes, licet nulla me attingant

⁶⁰ Matth. xii, 47.

⁶¹ Matth. xiii, 55.

⁶² Joan. vi, 42.

⁶³ Joan. ix, 29.

⁶⁴ Marc. vi, 3.

VARIE LECTIONES.

* ἄλλως τέ γε οὐχ ἑαυτοῦ.

* σκόπει.

* C. M. ἢ ὁ γλῶσσος.

* ἐπῆχον.

affinitate, non abnego, sed mihi proprius assumo, A matris et fratrum mihi locum impleturos, modo per meam doctrinam inducti, Patris mei adimpleant voluntatem. Quemadmodum enim illam, nulla me consanguinitate attingentem (nam quid habet genus humanum cum Deitate commune?) de paterna tamen voluntate incarnatus ex illa, in matrem monstravi, et omnia materna privilegia, una cum virginitate illibata sarta illi tecta servavi; ita quoque et istos qui nullum justum titulum adire possunt, quo mihi per carnem conjungantur aut tribum, modo adimplentes cepero doctrinam meam et voluntatem Patris, in sortem et dignitatem, fraternam maternamque assumam. Atque ita, ut ego opinor, e dictis tibi patet et satisfit, quod propter illud dictum, « Quæ est mater mea, » et quæ sequuntur; B nullatenus Dominus et Salvator noster reus tenebatur alicujus contemptus aut despectus erga matrem; sed contra, tam per ista quam alia omnia Dei opera ostenditur, maternis privilegiis et honoribus, idque meritissimo, apud eum quem pepererat, fructam et gavisam fuisse.

τινος ὀλιγωρίας, ἐγένετο ἔνοχος· ἀλλὰ καὶ διὰ τούτων, ὡς καὶ διὰ πάντων τῶν ἄλλων, ἡ Θεοτόκος ἐπιδέ-
δειχται τῶν μητρικῶν γερῶν ἀξίως παρὰ τοῦ τεχθέντος ἐξ αὐτῆς ἀπολαύουσα.

QUÆSTIO CCXVI [Coisl. CCXLV, Taur.

CCXXXVI].

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΙΓ'.

Edita a Montacutio (ep. 133, ad Michael., p. 175-177).—In verba Joan. Baptistæ, Matth. iii, 11; Marc. i, 7; Luc. iii, 16.

Praconis illius vocem qua profitebatur, « Non C sum dignus qui solvam corrigiam calcei ejus, » quod a te quæsitum est, secundum diversas considerationes expositum invenimus: sunt qui non solum proprius ad scopum, ut ego arbitror, accedunt, sed et ad vocis proprietatem, calceum et corrigiam, hi non aliud intelligunt quam quæ communiter in communi usu posita esse sciunt: et per illas voces volunt Baptistam intelligere baptizati illius excellentiam, sine comparatione transcendentem. Scio enim, inquit, illum ego tam excellenti esse dignitate præditum supra me ipsum, non in quantum servus a domino distat, sed s. quæ alia est differentia et distantia, quæ a nulla re alia superetur, neque certe ego me in eorum numero reponam, qui illum infima contingunt servitute; id enim indicat, « Solvere corrigiam calceamenti. » Sunt qui magis adhuc secundum anagogen, calcei nomine mundum supponunt; corrigiam autem interpretantur speculationes in mundo illius modi quæ apprehensionem habent haud facile inveniendam, sed vinculo ignorantiae insolubili constringuntur. Hunc Jesu calceum supponunt esse, propterea quod, inquit, Providentia ipsius omnia permeet, et totum mundum amplectatur et contineat. Potius autem proprio ipsius pede regulat et agit cum summa sapientia; non eget ob id ipsum, consilio multo aut provida cura, sed per extremam et ultimam inspe-

σεται τὸ σκευώρημα. Ἐγὼ γὰρ τοσούτων ἀπέχω τοῦ τῇ εὐτελείᾳ τῶν συγγενῶν ἐπαισχύνεσθαι, ὥστε οὐ μόνον τὴν κατὰ σάρκα γεννησαμένην ἀληθῶς, μητέρα ἐπιγράφομαι, ἀλλὰ δὴ καὶ τούτους ὄρᾳ τοὺς εὐτελεῖς καὶ ἀπολίδας, τοὺς δοίκους καὶ πένητας, καί-
τοι μηδὲν κατὰ γένος προσήκοντας, οὐ παραιτούμαι ὡς μητέρα καὶ ἀδελφοὺς οἰκετοποιήσασθαι, ἀν ὥς μόνον τὸ πατρικὸν, διὰ τῶν ἐμῶν διδαγμάτων, ἐκπληροῦντες θέλημα. Ὡς περ γὰρ ἐκείνην μηδὲν τῇ θεῇ φύσει προσήκουσαν (τί γὰρ κοινὸν ἀνθρωπίνῳ γένει καὶ θεότητι;), ὅμως θελήματι πατρικῷ σαρκωθεὶς ἐξ αὐτῆς, μητέρα ἀνέδειξα, καὶ πάντα τὰ μητρικὰ προνόμια, μετὰ γε τῆς παρθενίας αὐ-
τῆς, συνετήρησα· οὕτω δὴ, οὕτω καὶ τούτους μηδὲν μηδὲ ἐκ τῆς κατὰ σάρκα προσεχοῦς φύλης ἐμοὶ δι-
καίωμα διασώζοντας, ἀν μόνον λάβω πληρωτὰς τῆς ἐμῆς διδασκαλίας καὶ τοῦ πατρικοῦ θελήματος, εἰς τὸν τῶν ἀδελφῶν καὶ μητέρων ἀναβιδάξω κλη-
ρον καὶ τὸ ἀξίωμα. Ἐκ τοίνυν τῶν εἰρημένων οἶ-
μαί σοι σαφῶς ἐπιγνωσθῆναι, ὡς οὐδὲ διὰ τοῦ, « Τίς ἐστὶν ἡ μήτηρ μου; » καὶ τῶν ἐφεξῆς, οὐδαμῶς ὁ Δεσπότης ἡμῶν καὶ Σωτὴρ μητρικῆς ὑπεροφίας, ἡ

Δεσπότης ἡμῶν καὶ Σωτὴρ μητρικῆς ὑπεροφίας, ἡ

τὴν τοῦ κήρυκος φωνὴν, καθ' ἣν ἐκεῖνος ἐκήρυ-
τεν, « Οὐκ εἰμὶ ἱκανὸς λύσαι τὴν ἱμάντα τοῦ ὑπο-
δήματος αὐτοῦ, » ὅπερ αὐτὸς διηρώτησας, κατὰ διαφό-
ρους θεωρίας ὑπεκλιμμένην εὐρίσκομεν. Οἱ μὲν γὰρ, οὐ μόνον ἐγγύτερον, οἶμαι, τοῦ σκοποῦ, ἀλλὰ καὶ οἰκειῶς τῆς λέξεως, ὑπόδημα καὶ ἱμάντα οὐχ ἑτερόν τι παρ' ὃ κατὰ κοινὴν χρῆσιν ἅπαντες ἴσασιν, ἀλλ' αὐτὰ ἐκεῖνα νομοίκασι· καὶ τὸν Βαπτιστὴν διὰ τούτων ἀποφαίνεσθαι τὸ καθ' ὑπεροχὴν τοῦ βαπτίζο-
μένου ἀσύγκριτον. Τοσούτων γὰρ ἐκείνων, φησί, συνεπίσταμαι ἐν ὑπεροχῇ μεγέθους καὶ ἀξιώματος, οὐχ ὅσον ἐστὶ τὸ μέσον δοῦλον καὶ Δεσπότην, ἀλλὰ καὶ εἰ τις ἄλλη διαφορὰ καὶ διάστασις μηδενὶ ἑτέρῳ ὑπερβολὴν ἀπολείπουσα· οὐδὲ γὰρ, οὐδ' εἰς τὴν ἀπασῶν ἐσχάτην δουλείαν ἄξιον ἑμαυτὸν ἐτάξασθαι τίθῃμι· τοιοῦτον γὰρ τὸ, « Λύειν ἱμάντα τοῦ ὑποδήματος. » Οἱ δὲ ἀναγωγικώτερον ἴσως, ὑπόδημα μὲν τὸν κόσμον ὑποτίθενται, ἱμάντα δὲ τῶν ἐν αὐτῷ θεωρημάτων ὅσα δυσεύρετον ἔχει τὴν κατάληψιν, καὶ τὴν τῆς ἀγνοίας δεσμὸν ἄλυτον· ὃν ὑπόδημα ποιοῦσι τοῦ Ἰησοῦ, ὅτι διαπαντὸς αὐτοῦ, φασίν, ἡ Πρόνοια δια-
πεφοίτηκε, καὶ ὅλον αὐτὸν ἔχει περιλαβὼν καὶ συνέχων· μᾶλλον δὲ ποδὶ τῷ οἰκειῷ διθύνει καὶ φέρει πανσόφως· τουτέστιν, οὐδὲ πολλῆς δεῖται τῆς ἐπ' αὐτῷ βουλῆς καὶ προνοίας, ἀλλὰ διὰ τῆς ἐσχάτης καὶ τελευταίας ἐπισκοπῆς τὸ τηλικούτων καὶ τοσού-
τον συντηρεῖ τε καὶ διακοσμεῖ φιλοτέχνημα. Αὕτη δὲ

VARIE LECTIONES.

* C. M. 553 f. 97 δούλου.

ἔσον κομφεῖα τινὶ διεσχηματίσθῃ ἢ περίνοια, ἐπὶ A
 τοσοῦτον, οἶμαι, τῆς ἀληθοῦς ἐννοίας διέστηκεν. Ἐτε-
 ροὶ δὲ τινες ὑπόδημα μὲν τὴν σάρκα σημαίνεισθαι
 (ταύτην γὰρ ὁ Λόγος ὑπέδυ, φασίν)· ἱμάτια δὲ
 γεγεννημένην τῶν φύσεων πρὸς ἀλλήλας συνάφειαν,
 ἣν ὁ Πρόδρομος οὐκ ἀπετόλμα λύειν, οὐδ' ὅσοι τῆς
 ἐκείνου διδασκαλίας κατήκοοι. Οὐδὲ γὰρ, οὐδὲ θεμι-
 τὸν ἀτόποις ἐννοίαις κατ' ἰδίαν σχίζειν ὑπόστασιν
 ἀπὸ τοῦ Λόγου τὸ πρόσλημμα. Ἄλλοι δὲ παρὰ τοῦ-
 τους, οὐχ ἀπλῶς τὴν σάρκα, ἀλλ' αὐτὴν τὴν σάρ-
 κωσιν, καὶ τὴν ἐνανθρώπησιν, ὑπόδημα νοεῖσθαι·
 ἱμάτια δὲ, οὐ συνάφειαν φύσεων, ἀλλὰ τῶν
 περὶ τὴν σάρκασιν καὶ τὴν ἐνανθρώπησιν ἀπόρων,
 καὶ λογισμοῦ ἀνθρωπίνους ὑπερβεδηκότων, τὸν
 σύνδεσμον· ὧν τὴν ἐπιλυσιν καὶ σαφήνειαν, οὐχ ὅτι
 τινὲς τῶν πολλῶν ἑαυτοῖς ἐπιτρέπουν χρῆ καὶ περιερ-
 γάζεσθαι, ἀλλ' ἀκριβῶς κάκεῖνο συνεπίστασθαι, ὡς
 οὐδὲ τοῖς κατὰ Ἰωάννην, ἐν τε πράξει καὶ θεωρίᾳ,
 τὸ ὑψηλὸν καὶ μετέωρον ἔχουσιν, οὐ μὲν οὖν οὐδὲ
 τούτοις, τῶν ἀπορρήτων ἑκείνων τὸ κρυφίον καὶ
 δυσκατάληπτον εἰς γνῶσιν ἀφίκοιτο. Αὐτὸς γὰρ,
 ὁ «Μεῖζων ἐν γεννητοῖς γυναικῶν, ἢ δι' ὧν μὴ δύ-
 νασθαι λύειν τὸν ἱμάτια ὡμολόγησε, μὴδ' αὐτὸν
 ἱκανὸν ἂν γενέσθαι παρίστησιν τὰ τοιαῦτα τῶν ἀπο-
 ρημάτων ἐπιλύσασθαι. Τίνα δὲ ἐστὶ ταῦτα; Τίς ἡ
 τοῦ Λόγου κένωσις; πῶς ὁ Πλάστης ἐνοῦται τῷ
 πλάσματι; Παρθένος δὲ πῶς ἂν τέκοι, καὶ τὴν τῶν
 ὀδῶν λύσιν σφραγίδα τῆς παρθενείας ποιήσαιτο;
 πῶς ὄγκον ἔχων ὁ Σωτὴρ καὶ σῶμα, θαλάσσης νῶτα
 διέτρεχε; πῶς δὲ τάφῳ καὶ κλείθροισι καὶ σφραγί-
 δι περιέχεται; τούτων δὲ πάλιν ἀκινήτων φυλατομέ-
 νων ἐκείθεν προέρχεται; εἴτα δὲ καὶ τῶν θυρῶν
 κεκλεισμένων εἰς μέσους τοὺς μαθητὰς, μετὰ τοῦ
 αὐτοῦ σώματος, ἐπιφαίνεται; καὶ πληγὰς καὶ τρώ-
 σεις τοῦ ἀπαθοῦς καὶ ἀφάρτου ὕψους ἐξερευνῶσι καὶ
 δακτύλοι; βρώσις δὲ καὶ πόσις τῷ ἀπροσδοεῖ καὶ
 ἀρεύσῃ· πῶς ἂν τις ἐξείποιβιαι πράττεσθαι σώματι;
 τούτων οὖν καὶ τῶν τοιούτων δεσμῶν οὐκ ἔστιν
 ὅστις οὐχ ὅτι τῶν πολλῶν καὶ τυχόντων, ἀλλ' οὐδ'
 εἰ τις εἰς τὴν τοῦ Προδρόμου διέθῃ τελείωσιν, οὐδὲν
 σαφές καὶ καθαρῶς ἐπιλύσεται. Ἄλλ' ἕτερος μὲν
 ἰσως ἑτέρου τοῖς ἀκροαταῖς ἐρεῖ τι ψυχαγωγικώτε-
 ρον, καὶ τῆς πολλῆς ἀπορίας παραμύθιον· ἢ δὲ χωρὶς
 ἐσώτερων καὶ αἰνιγματῶν ἐν τούτοις ἀλήθεια, τῶν
 ἐν βίῳ πάντων ὁμοίως ἀποκεχώρηκεν. Ἀλλὰ ταῦτα
 μὲν σοι τῶν κατὰ μνήμην σωζομένων οἶμαι τὰ ἀξιο-
 λογότερα ἔγραψα· σὺ δ' ἐπικρίνας στέργουσι τὸ ἀμει-
 νον. Εἰ δ' ἐρυθρίᾳς τὴν κρίσιν, ἐγὼ σοι τὸ πρῶτον
 καὶ τὸ τελευταῖον τῶν ἐν μέσῳ προτίθωμι. Τὸ μὲν
 γὰρ καὶ τῆς ὑποθέσεως καὶ τῶν βημάτων ἐστὶν οἰ-
 κειότατον· τὸ δὲ τελευταῖον τῶν κατὰ θεωρίαν
 εὐρήσεις ἀναλογώτερον. Ἐρῶσω.

actionem, opus optimo studio ab ipso elaboratum,
 tale cum sit et tantum, conservat et exornat. Hæc
 autem expositio, quo magis ornato quodam effi-
 giatur, eo, opinor, recedit longius a veritatis inten-
 tione. Alii sunt qui per *calceum*, intelligunt *car-
 nem* significari, quam nimirum sibi induit *Verbum*;
corrigiam autem naturarum adinvicem connexio-
 nem, quam nequaquam ille Præcursor solvere au-
 debat, nedum doctrinæ ipsius auditores. Neque
 enim fas cuicumque fuit per absurdas opiniones
 quaslibet propria auctoritate solvere hypostasim
 illam quam assumpsit sibi *Verbum*. Aliqui ab istis
 alii non simpliciter *carnem*, sed ipsam et *incarna-
 tionem*, et humanitatem susceptam *calceum* inter-
 pretantur: *corrigiam*, non naturarum unionem,
 sed quæstionum illarum et dubiorum, quæ circa
 humanitatem in carne susceptam, agitantur, vin-
 culum et annexionem, quæ mentem omnem huma-
 nam longe superent: quarum quæstionum solutio-
 nem et explicationem, non aliqui e vulgo sibi arro-
 gare debent, aut curiosius circa easdem ver-
 sari, sed illud exquisitè imprimis cognoscere,
 quod nec Joannis sectatores, qui in actione et
 contemplatione sublime quid et excelsum habe-
 bant, abscondita hæc et vix comprehensibilia, certe
 inexplicabilia, intelligebant. Ipse «Major inter om-
 nes e mulieribus natos, cum proflitetur se solvere
 indignum esse *corrigiam calcei*, eodem actu agno-
 scit non posse se ejusmodi dubias solvere quæ-
 stiones. At quenam illæ sunt? Quenam Verbi exi-
 nanitio? Rerum Conditor quo pacto rei conditæ
 aduniter? quo pacto pepererit Virgo, et partus
 dolorum solutionem, sigillum adhibuit virginittatis?
 quomodo Servator, qui pondus et corpus habuit,
 maris tergora cursu peragravit? quomodo sepul-
 cro, claustris et sigillis tenebatur inclusus? et iisdem
 ipsis immotis custoditis, inde egreditur? quomodo
 deinde ostiis clausis in medium processit discipu-
 lorum, cum eodem corpore? quomodo plagas, in-
 flicta vulnera impassibilis corporis et incorrupti-
 bilis, oculi et digiti perscrutantur? Quomodo ci-
 bus et potus conferent non indigenti, nec fluido
 corpori, quis autem effari potest? Hæc autem et
 similia vincula, nemo, non dixero e vulgo homi-
 num et sæcæ promiscua, sed ne quidem si ad Præ-
 cursoris perfectionem ascenderit aliquis, plane,
 clare, et perspicue solverit: fieri autem potest, ut
 unus altero, apud auditores, quid magis ad animæ
 solamen, dixerit, et in difficultatis multiplicis ex-
 peditionem: veritas autem in istis sine speculis et
 ænigmatibus ultra ipsius vite terminos removelur.
 Atque ita tibi earum expositionum quæ mandan-
 tur memoriæ, præcipuas enarravi. Tu, facta dis-

cussione, optimam amplectere. Quod si judicium interponere verecunderis, ego primam atque ulti-
 mam cæteris præpono. Nam earum una cum argumento subjecto, et cum verbis majorem habet
 affinitatem; postremam reperies magis ad contemplationis analogiam facientem. Vale.

VARIÆ LECTIONES.

ἢ C. M. ἀπορρήθάντων. ε leg. ἀρρέυσθ. C. M. ἐντρέσθ.

QUÆSTIO CCXVII [Coisl. CCXLVI, Taur.

CCXXXVII].

De differentia imaginum.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΙΖ'.

Περὶ διαφορᾶς εἰκόνων.

Edita a Montacutio (ep. 134, ad Joan. Spathar., p. 178, 180).

Non detrahit aliquid Christi imagini, si Filius A dicatur vera Patris imago, aut, homo vere factus ad imaginem Dei: ne tum si affirmamus eos qui secundum virtutem vivunt, ad veram Christi imaginem conformari. Non enim ut traducatur imaginis artificium, hoc dicitur; non ut mendacium imagini affricetur: sed ut illa quæ intercedit diversitas intelligatur. Non enim cum Filium veram sapientiam nominamus, sapientiam a divinis oraculis eliminamus; sed nec cum lucem veram, vitam veram, dicimus, lumen solare aut vitam hic nostram, multo minus illam futuram, falsariæ subsistentiæ inniti insinuamus. Eodem modo et cum Filium profiteamur veram imaginem, non illas imagines, quæ suum ortum ab imitatione sortiuntur, in mendaciorum ordinem rejicimus; tantummodo differentiam quam illa ad istas habet per excessum significamus. Audi igitur filium tonitrus, quemadmodum ille, de cælo intonans, nobis talem verborum sensum suggerit. Utrumque certe, in eo, « gratiam pro gratia »⁶⁸, « novum et vetus; uno eodem gratiæ titulo appellans; addit deinde eminentiam, ubi unum cum altero comparat, « Lex, inquit per Moysen dabatur, gratia autem et veritas per Jesum Christum »⁶⁹. Manifeste patet, quod cum ita dicat, nec gratiam nec veritatem a Mosaica lege abscidit, ipse enim ille fuit qui paulo prius appellatione gratiæ ipsam insignierat. Sed nec mendacium illi imputat. Non enim in contumeliam aut crimen legis dictum illud, « Gratia autem et veritas per Jesum Christum fuit, « Evangelicis sanctis adaptabatur (Heracleon ita diceret, et Heracleonis filii), sed profecto magis illustrem et perfectam Domini magnificentiam ostendere volens quam habuit Lex per Moysen data, generali illo nomine *Gratiæ* et *veritatis* complexus est. Quin et divinus Paulus cum dixit, « Umbram habens lex futurorum bonorum, non ipsam imaginem rerum, » legem typum et imaginem esse futurorum bonorum, non prædicavit; sed imprimis per verborum illorum tenorem, docere voluit potius gratiam, quam legem, bonorum futurorum fruitionem representare.

Quin et decantatus in explicandis et docendis divinis Litteris, Joannes Chrysostomus, multis in locis hac figura dictionis usus esse agnoscitur. Divina oracula commentariis explanans, et linguam in iis enodandis adhibens, quæ cum Nicodemo dis-

Οὐδὲν λυμαίνεται τῇ εἰκόνι Χριστοῦ, τὸ λέγεσθαι: τὸν Υἱὸν ἀληθινὴν εἰκόνα τοῦ Πατρὸς, ἢ τὸν ἀνθρώπον ἀληθῶς κατ' εἰκόνα γεγενῆσθαι Θεοῦ. οὐ μὴν οὐδ' ἐπειδ' ἂν λέγωμεν, τοὺς κατ' ἀρετὴν βεβιωκότας τὴν ἀληθῆ μορφοῦσθαι εἰκόνα Χριστοῦ. Οὐ γὰρ ἐπὶ διαβολῇ τῆς τεχνικῆς^α εἰκόνας ταῦτα λέγεται, οὐδ' ἵνα ψεῦδος αὐτῇ ἐπιγράφοιτο· ἀλλ' ὥς ἂν αὐτῶν ἡ πρὸς ἄλληλα διαφορὰ ἐπιγινώσκοιτο. Οὐδὲ γὰρ, οὐδ' ἔταν τὸν Υἱὸν ἀληθινὴν σοφίαν προσ-αγορεύωμεν, τὴν ἐκ τῶν θείων Γραφῶν σοφίαν τῆς ἀληθείας ἐξορίζομεν· οὐδ' ἐπειδ' ἂν φῶς αὐτὸν ἀληθινόν, ἢ ζωὴν ἀληθινὴν ὀνομάζωμεν, τὸ ἡλιακὸν φῶς, ἢ τὴν ἡμετέραν ἐνταῦθα ζωὴν, ἵνα μὴ λέγω τὴν ἐκείθεν, ψευδοῦπόστατον ἀποφαίνομεν· οὕτως οὐδ' ὀπηνίκα φαρμὲν ἀληθινὴν εἰκόνα τὸν Υἱόν, οὐχὶ τὰς εἰκόνας, αἱ τὴν γένεσιν εἰσιν λαχούσαι διὰ μιμήσεως, εἰς ψεῦδος ἐλαύνομεν, ἀλλὰ τὸ πρὸς αὐτὰς ἐκείνης καθ' ὑπεροχὴν δηλούμεν διάφορον. Ἀκούσον τοίνυν τὸν υἱὸν τῆς βροντῆς, ὅπως ἡμῖν ἀνωθεν βροντῶν, τὴν τοιαύτην χρῆσιν τῶν λόγων ἐννοεῖν δίδωσιν. Ἀμφω γὰρ ἐν τῷ εἰπεῖν, « καὶ χάριν ἀντὶ χάριτος, » τὴν τε Παλαιὰν καὶ τὴν Νέαν, τῷ τῆς χάριτος ἐξονομάσας προσρήματι· εἰτα τὸ ὑπερανεστηκὸς θάττερα^β πρὸς τὴν ἐτέραν παριστῶν, « Ὁ νόμος, φησὶ, διὰ Μωσέως ἐδόθη, ἡ χάρις δὲ καὶ ἡ ἀλήθεια διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγένετο. » Ἀἴτιον γὰρ ὡς ταῦτα λέγων, οὐχὶ τὴν ἀλήθειαν ἢ τὴν χάριν τοῦ Μωσαϊκοῦ νόμου περιέκοψεν· αὐτὸς γὰρ ἦν ὁ μικρῷ πρόσθεν τῷ τῆς χάριτος αὐτὸν ἀποσεμνύνας ὀνόματι. Οὐ μὴν οὐδὲ ψεῦδος αὐτοῦ κατηγορήσεν· οὐδὲ γὰρ ἐφ' ὕδαρι καὶ διαβολῇ τοῦ νόμου τὸ, « Ἡ χάρις δὲ καὶ ἀλήθεια δι' Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγένετο, » τοῖς εὐαγγελικοῖς θεσμοῖς περιήρμωσεν (Ἡρακλέων γὰρ ἂν οὕτως εἴποι, καὶ οἱ παῖδες Ἡρακλέωνος), ἀλλ' ἐπισημοτέραν δηλονότι καὶ τελειοτέραν τὴν τοῦ Δεσπότης φιλοτιμίαν τῆς Μωσαϊκῆς νομοθεσίας παραστήσαι βουλόμενος, τῆς χάριτος αὐτὴν καὶ ἀληθείας τῇ κοινῇ προσηγορίᾳ περιέλαβεν. Ἀλλὰ καὶ Παῦλος ὁ θεὸς, « Σκίαν ἔχων ὁ νόμος τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, οὐκ αὐτὴν τὴν εἰκόνα τῶν πραγμάτων, » ἀποφαινόμενος, οὐ τὸ εἶναι τὸν νόμον τύπον καὶ εἰκόνα τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, ἀπεκέρυξεν· ἀλλὰ διὰ τῶν ῥημάτων τούτων ἐνεδείξατο, μᾶλλον τὴν χάριν ἢ τὸν νόμον, τῶν μελλόντων ἀγαθῶν εἰκονίζειν τὴν ἀπόλαυσιν.

Ναὶ δὴ καὶ ὁ πολὺς ἐν τῇ τῶν θείων Γραφῶν ἀναπτύξει καὶ διδασκαλίᾳ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, πολλὰ τοῦ κεχρημένου τῷ τοιοῦτῳ σχήματι τῶν λόγων δείκνυσται. Τοὺς γὰρ θεοὺς ὑπομνηματίζων χρησμούς, καὶ εἰς τὰ πρὸς τὸν Νικηδὸμον εἰρημένα

⁶⁸ Joan. 1, 16. ⁶⁹ ibid. 17.

VARIAE LECTIONES.

^α τεχνικῆς. ^β Ἰσ. Θατέρα.

τῷ Δεσπότη, τὴν τῆς ἐρμηνείας γλῶτταν ἐπαφείς, καὶ περὶ τῆς διὰ τοῦ βαπτίσματος ἀναγεννήσεως καὶ τῆς ἀρχόντως ἐκ Πατρὸς τοῦ Υἱοῦ γεννήσεως τὸν λόγον κινῶν, « Εἰ γὰρ καὶ αὕτη, φησὶν, ἡ γέννησις ἐπουράνιος· ἀλλὰ πρὸς ἐκείνην παραβαλλομένη τὴν ἀληθῆ, καὶ ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας, ἐπίγειος. » Ἀκούεις ὅπως πρὸς ἐκείνην φησὶ τὴν ἀληθῆ. Τί οὖν; ἡ διὰ τοῦ βαπτίσματος οὐκ ἐστὶν ἀληθής; καὶ τίς ἂν, εἰ μὴ τῶν σφόδρα μαινομένων εἴη, τοῦτο εἶναι τοιμήσεις; Πῶς οὖν ἐκεῖνος εἴη, « Πρὸς ἐκείνην τὴν ἀληθῆ; » τὸ ὑψηλότερον ἐκείνης καὶ θαυμασιώτερον ἐξυμνῶν, οὐ ταύτην τῆς ἀληθείας ἀποστερῶν. Καὶ τί δὲ τοῦτό φημι; ἄκουε μᾶλλον αὐτὸν τὰ αὐτὰ ἔμοι, οὐ τοῖς νοήμασι μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτοῖς τοῖς ῥήμασι συμφεγγόμενον, καὶ τὴν τοιαύτην τῶν λόγων χρῆσιν ἡμῖν, κἀν τοῖς τοῦ Δεσπότη ῥήμασιν ἐγκειμένην, ὑποδεικνύοντα. Τοῦ γὰρ Σωτῆρος τοῖς Ἰουδαίοις εἰπόντος περὶ τοῦ μάννα, ὡς « Οὐχὶ Μωσῆς δέδωκεν ὑμῖν τὸν ἄρτον, ἀλλ' ὁ Πατὴρ μου δίδωσιν ὑμῖν τὸν ἀληθινὸν ἄρτον, » αὐτὸς τὸν νοῦν ἀναπτύσσων τὸν Δεσποτικὸν, οὕτω φησὶ· « Ἄρτον δὲ ἀληθινὸν καλεῖ, οὐκ ἐπειδὴ ψευδὲς ἦν τὸ θαῦμα, τὸ ἐπὶ τοῦ μάννα· ἀλλ' ὅτι τύπος ἦν, οὐκ αὐτοαλήθεια· καὶ μυρία ἄλλα. Ἀλλὰ τί τὸν δεῖνα μάρτυρα ἢ τὸν δεῖνα καλῶ; Κοινῶς ἅπαντες καὶ τῆς Ἐκκλησίας οἱ τρόφιμοι, καὶ τῶν θύραθεν οἱ λογισματοῖ, πλὴν τῶν Εἰκονομαχούντων, ὡς εἰκοι, ταύτην τοῦ λόγου τὴν χρῆσιν συνεπίστανται· καὶ γέμουσιν αἱ βίβλοι τὸ τοιοῦτον τῶν λόγων ἰδιώμα. Ὡς ἐπ' αὐτοῖς δύο τινὰ, ἡ καὶ πλεονα καθ' ὁμωνυμίαν, ἡ καθ' ἑτερόν τινα τρόπον, τὴν αὐτὴν κλήσιν ἐφελκόμενα, ἡ καὶ ἄλλως ἐν τισι κοινωνίαις ἰδιωμάτων τυγχάνοντα· ἡνίκα τις περὶ τοῦ ἐν αὐτοῖς ὑπερέχοντος τὸν λόγον ποιήσασθαι βουληθῇ, τὰ κοινῇ προσόντα πᾶσι, κατ' ἐξαιρέτον ἐκείνῳ φέρων δίδωσιν· οὐχὶ τῶν ἄλλων αὐτὰ παντελῶς ἀφαιρούμενος, ἀλλὰ διὰ τούτου τὴν τοῦ προκειμένου ὑπεροχὴν πρὸς τὰ λοιπὰ ἐνδείκνυμενος· καὶ τοῦ λόγου ἀρχέσει παράδειγμα τὰ, οἶμαι, ἃ προεῖρηται. Εἰ δὲ καὶ ἐτέρων βούλει παράθεσιν, αὐτὸς κατὰ σεαυτὸν τὰ βιβλία διερχόμενος, ὅλην ἀπαρτίσεις βίβλον τῶν τοιούτων χρήσεων τὰ παραδείγματα ἐγγραφόμενος.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΙΗ.

Edita a Montacutio (ep. ad Amphiloeh. p. 190-193). — Joan. xx, 17.

Ὁπερ Χριστὸς, ὁ Θεὸς ἡμῶν, τῇ Μαγδαληνῇ Μαρίας προσοιῶν φησὶ, « Μὴ μου ἅπτου· οὐπω γὰρ ἀναβέβηκα πρὸς τὸν Πατέρα μου, » δοκεῖ μὲν πως εἶναι δυσθεώρητον. Τί δέ; ἄρα γὰρ μετὰ τὴν πρὸς τὸν Πατέρα ἀνοδὸν, τότε μᾶλλον αὐτῇ ἐπιτρέψει τὸ ἐφάπτεσθαι; Τὸ δὲ τοιοῦτόν ἐστιν· Οὐκ ἐξεστὶ σι, φησὶν, ἐμοῦ ἅπτεσθαι· διὰ τί; Οὐπω γὰρ σοι δοκῶ πρὸς τὸ πατρὸν ὕψος ἀναβεβηκέναι, καὶ τῆς ὑπερφουδῆς οὐσίας ἀναλαβεῖν τὸ ἀξίωμα· ἀλλ' ἐτι ταπεινὰ λογίζῃ περὶ ἐμοῦ, προσοιῶσά μοι[†], καὶ τῶν ἀνρωπίνων μέτρων οὐδὲν ὑψηλότερον. Τὸ δὲ, οὐχ ὅτι

[†] Joan. vi, 32.

serebat Servator, sermonesque serens de baptismale regenerationis, et generatione supra et sine tempore, Filii a Patre, « Utcunque, ait, hæc generatio cœlestis sit, cum illa tamen vera generatione collata, quæ de paterna essentia est, terrena potius censebitur. » Audis, ut dicat, respectu ad illam veram habito. Num non ergo per baptismum vera est regeneratio? Quis nisi summa insania percitus, dicet ita? Quomodo ergo dixit ille, « Collata cum illa vera? » nempe hujus sublimitatem laudat, admiratur, nec tamen hanc privat veritate. Quid opus est ita colligam? Attende enim potius ut ipse rem eandem, non sensu solo, sed verbis ipsissimis, una concinit mecum, et ostendit illum ipsum sermonum usum in Domini nostri verbis insidentem. B Nam cum de manna Judæis sic prolocutus Christus esset: « Moses non dedit vobis panem, sed Pater meus vobis dat verum panem⁶⁷; » ille mortem Domini enucleans, ait. Panem autem appellat hic verum, non quod falsum erat illud miraculum, quod in manna edebatur; sed quod figura erat, et non ipsa rei veritas: sunt et sexcenta alia istiusmodi. Sed quorsum hunc vel illum ego testem cito? generatim omnes, cum Ecclesiæ alumni, tum exteriorum doctissimi, solis exceptis Iconomachis, hunc verbi usum, ut videtur, agnoscunt: et scilicet passim libri istiusmodi verborum proprietatibus: ut puta, cum duo quædam aut etiam plura sunt, quæ per homonymiam aut alium quemdam modum dicuntur, eandem attrahunt ad se appellationem, vel alio aliquo modo, cum communicatione idioma-tum adhibentur; qui sermonem instituit de præcellentiori, illa quæ communiter ad omnia spectant, per excessum eidem accommodando tribuit; nec ab aliis interim illa aufert, sed per illud allegati excellentiam super cætera declarat. Opinor, quod allatum est exemplum, sufficit, quod dico, demonstrare. Sin et alia quoque adjicienda desideres, ipse per temet solus sacra Biblia percurre, et coacervabis tot exempla istius usus, quæ conficere volumen queant.

QUÆSTIO CCXVIII [Coisl. CLXIII, Taur. CLXIII.]

D Quod Christus Deus noster Mariæ Magdalænæ adeunti ipsum, ait, « Noli me tangere, nondum ascendi ad Patrem meum, » videtur haud facile intelligendum. Quid enim? an post ascensionem ad Patrem, magis ei permissurus est ipsum tangere? Imo hoc est quod vult: Non licet tibi, ait, me contingere. Cur autem? Nondum ego tibi videor ad Patris sublimitatem ascendisse, et substantiæ illius transcendens dignitatem assumpsisse; sed tu adhuc me accessura humile quid de me cogitas, nec humanam mensuram excedens: tantum abest

VARIE LECTIONES.

[†] 353 μου.

ut hæc opinio te dignam reddat, quæ me tangas, A ut elonget magis. Itaque advertas qualiter, « Noli me tangere, » ubi dixerat, illud annectit, « Nondum enim; » spem illi facit, quod non in finem a suo desiderio excludetur; sed quod post paululum studiose quæsito perfuerit, ac si diceret: Non potes me adire ita animata ut nunc es, nec enim sic assequere quod velis: quod si a vilibus hisce cogitationibus te extuleris ad sublimiores, et Deo congruas, conceditur tibi accessus, et majora quam sperabas consequere. Volebat illa humano, et quo solebat per œconomiam temporalis decursus more etiam nunc cum Domino conversari: et certe dum sepulcro assidebat, multa hujus generis et fecit illa et cogitavit, unguentum offerens, lacrymas fundens, translationem causata, et resurrectionem in illam transformans. At Christus ab hoc affectu ducens, et tales expungens cogitationes, sed et intempestivam rem et impossibilem affectare eam ostendens, ait, « Ne me tangas, nondum enim ascendi ad Patrem meum: » hoc est, non est æquum ut ego id quod tibi arridet communi præferam providentiæ, aut mundi totius commodo; non est par ut affectum tuum ego ratum habens, paternam subobscuram in me divinitatem, aut patiar ut me etiamnum tantum merum et nudum hominem accedas. Tempus omne quod præcessit crucem, condescensionis et humiliationis tempus erat: tunc tibi permittebatur cogitationibus humilioribus innixe acquiescere, nec confertim ad majora expulsam, veluti omnino omnibus excidere, et ab iis avelli; at nunc tempus est sublimium et divinarum rerum. Mors enim absorpta in victoriam, morti data est. Infernus mortuis ab omni ævo vacuatus, tyrannide exutus est, illustria tropæa per resurrectionem contra omnes hostes constituta sunt; quocirca te oportet mente sursum ad sublimiora, et divina attolentem, non adhuc, ut prius, quæ condescensionis erant requirere, nec humilioribus immorari, aut cum illis circumferri. Hoc si recte administres, in promptu reperies, nec errabit tibi animus, desideratum. Conceptis enim, quas nondum imbibisti, rectis cogitationibus, multo magis incarnationis modum ineffabilem et supernaturalem admiraberis, et majorem ostendes affectum in me benevolentiam, quam est quæ inhibetur, cum abjecte me accedere et contingere, præ timore et reverentia, non sustinueris; nempe, dignum mea divinitate, et tua fide jam absoluta. Certe quod non sermone antecedenti simpliciter a tactu prohibebatur illa femina, sed tantum quod ex terrena et humili cogitatione volebat tangere, conjecturam faciunt satis claram mulieres illæ duæ quæ obviam forte Domino starent, quibus, *Salvete*, salus omnium clara voce pronuntiat; et cum mentibus et manibus consum-

Α ἀξίαν οὐ ποιεῖ σε τῆς ἐμῆς δόξης ἐφάπτεσθαι, ἀλλὰ καὶ μακρὰν τίθῃσιν. Καὶ ὅρα ὅπως τὸ, « Μὴ μου ἅπτου, » εἰπὼν, τὸ, « Οὐπω γάρ, » συνεπήνεγκεν εἰς διδοὺς ἐλπίδας αὐτῇ, ὡς οὐκ εἰς τέλος τοῦ πόθου ἀπελαθῆσεται· ἀλλ' ὅτι καὶ μετ' ὀλίγον, ὧν ἐσπούδασεν, ἐπιτεύξεται· ὥσαναί λέγων, Μεθ' ἧς μὲν προσέρχῃ μοι γνῶμις, οὐκ ἐξῆστί σοι προσεῖναι μοι· οὐδὲ γὰρ ἂν τύχοις τῆς ἐφέσεως· ἂν δὲ ταῖς ὑψηλοτέραις καὶ θεοπρεπέσι διανοαῖς σεαυτὸν ἡ ἐπάρης τῶν ταπεινῶν, συγχωρηθῇσεται σοι ἡ πρόσδος, καὶ μειζόνων ἀξιωθήσῃ, ἡ ὥνπερ ἡλιπίας. Καὶ γὰρ, ἡ μὲν ἐβούλετο, οἷα δὴ καὶ πρότερον, ἀνθρωπικώτερον, καὶ κατὰ τὸν τῆς οἰκονομίας τρόπον τῷ Δεσπότη συναναστρέφεσθαι. Πολλὰ γὰρ τοιαῦτα, καὶ τῷ τάφῳ παρακαθήμενῃ, ἐμπραττέει τε καὶ ἐλογίζετο· μύρα φέρουσα· δακρύουσα· μετατίθῃσιν ἰ ὑπονοοῦσα τὴν ἔγερσιν. Ὁ δὲ ταύτην ἰ ἀπάγων τῆς ὁρμῆς, καὶ τῶν τοιούτων διακαθαίρων ὑπονοῶν, ἐτι δὲ καὶ τὸ ἀκαιρον ἐνδεικνύς καὶ ἀδύνατον τῆς ἐγχειρήσεως, « Μὴ μου ἅπτου, φησὶν· οὐπω γὰρ ἀναδέδωκα πρὸς τὸν Πατέρα μου· » τοῦτέστιν, Οὐ προσήκε τὴν σὴν ἀρέσκειαν, τῆς κοινῆς προνοίας προτιμῶν, καὶ τοῦ τῆς οἰκουμένης κ συμπερόντος· οὐδὲ τὸν σὸν πόθον ἀφοσιούμενον, τὴν ἐν ἐμοὶ πατρῶν συνεπισκιάζειν ἐτι θεότητα, καὶ ὡς ἀνθρώπων ψιλῶ ἐτι ἀνέχεσθαι προσεῖναι μοι· ἦν μὲν γὰρ τῶν τῆς συγκαταβάσεως, καὶ τῶν ταπεινότερων, ὁ πρὸ τοῦ σταυροῦ καιρὸς, ὅτε καὶ σοὶ παρεχωρεῖτο, τοῖς ταπεινότεροις λογισμοῖς, οἷον ἀναπαυομένην, ὑποστηρίζεσθαι, καὶ μὴ πρὸς τὰ μεῖζω, καταρχὰς καὶ ἀθρόον, ἐκδίαζομένην, πάντων ἐκπύπτειν καὶ ὑποσύρεσθαι· νῦν δὲ, τῶν ὑψηλοτέρων καὶ θείων ἐφέστηκεν ὁ καιρὸς. Θάνατος γὰρ, εἰς νίκος καταποθεῖς, τεθανάτωται· καὶ ἡδῆς, τῶν ἀπ' αἰῶνος νεκρῶν κενωθεῖς, τῆς τυραννίδος ἐκδέδωκεται· καὶ λαμπρὰ κατὰ πάντων ἐχθρῶν διὰ τῆς ἀναστάσεως ἡγέρθη τὰ τρόπαια. Χρὴ τοιγαροῦν καὶ σὲ, πρὸς τὰ ὑψηλότερα καὶ θεοπρεπῆ τὸν νοῦν ἀναφύρουσαν, μηκέτι τὰ πρότερα, καὶ τὰ τῆς συγκαταβάσεως, ἐπιζητεῖν· μηδὲ τοῖς ταπεινότεροις ἐναπομένειν, καὶ συγκαταφέρεσθαι. Τοῦτο δὲ κατορθοῦσα, εὐρήσεις ἐξ ἐτοίμου, καὶ οὐ σφαλλομένην γνῶμην, τὸ ποθοῦμενον· λαβοῦσα γὰρ, ὡς οὐπω εἰληφας, ὀρθὰς ὑπολήψεις, τότε μᾶλλον καὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τὸν ἄρρητον καὶ ὑπερφυᾶ θαυμάσιον τρόπον, καὶ πλεόν, ἡ ἐγὼ σοὶ ἀπειπον, εὐλαβουμένη ταπεινῶς μοι προσεῖναι καὶ ἐφάπτεσθαι, ἀξίαν καὶ τῆς ἐμῆς θεότητος, καὶ τῆς σῆς ἐντελοῦς πίστεως, ἐπιδείξεις τὸν εἰς ἐμὲ πόθον καὶ τὴν εὐνοίαν. Ὅτι γὰρ οὐχὶ τῆς ἐπαφῆς, προηγουμένη λόγῳ καὶ καθ' ἑαυτὸ, τὸ γύναιον ἐκωλύετο, ἀλλ' ὅτι ταπεινοῖς καὶ χαμαιπετέσι λογισμοῖς ἐτι διενόεῖτο προσάπτεσθαι, τεκμηριοῦσι σαφῶς καὶ αἱ συναντήσασαι τῷ Δεσπότη δύο γυναῖκες· αἷς τό τε, *Χαίρετε*, ἡ πάντων χαρὰ λαμπρῶς προσφανεῖ, καὶ τῶν ἀχράντων ποδῶν τε-

VARIÆ LECTIONES.

ε C. M. συνήνεγκεν. h C. M. σωτήν. h add. καί. i C. M. ἔπραττε. i C. M. μετάθῃσιν. i ἰσ. ταύτην ἰσ. τῇ-νη. C. M. καὶ τοῦ τοῖς οἰκ. i ἰσ. τῶν.

τελειωμέναις καὶ φρεσὶ καὶ χερσὶν ἐφίησιν ἅπτεσθαι. Ἐπεὶ δὲ τῶς ἐφάπτεσθαι τὸ γύναιον ἐκεκώλυτο, ἵνα μὴ διαμαρτοῦσα τῆς σπουδῆς, εἰς λύπην καὶ λογισμὸς ἐμπέσῃ· εὐκολόν γάρ τὸ γένος πρὸς ὀλιγοψυχίαν καὶ ὑπόνοιαν· Ὡς παρεώραμαι! ὡς ἐξουθενήμαι! οἱ μοι λοιπὸν, τίς γένωμαι; Ἰνα οὖν μὴ πρὸς ταῦτα δράμῃ, προλαβὼν αὐτὴν ὁ Σωτὴρ, ψυχαγωγεί· καὶ, «Πορεύου, φησί, πρὸς τοὺς ἀδελφούς μου, καὶ εἰπὲ αὐτοῖς·» δύοσι τρόποις, διὰ τῶν ῥημάτων τούτων, τὸν τάραχον ἀπελαύνων τῶν λογισμῶν, καὶ πρὸς εὐθυμίαν αὐτὴν παρακαλῶν· ἐνὶ μὲν, ὅτι περ αὐτὴν εὐαγγελίστριαν ἐχειροτόνει τῆς ἀναστάσεως· ἑτέρῳ δὲ, δι' ὧν τὰ ἴσα καὶ τοῖς μαθηταῖς, δι' αὐτῆς ἐκείνης, παρεκελεύετο. Καὶ γὰρ φησι· «Καὶ εἰπὲ αὐτοῖς, Ἀναβαίνω πρὸς τὸν Πατέρα μου·» ἵνα εἴπῃς^μ, Μὴ σε λυπεῖτω, ὅτι προσάπτεσθαι μου διεκώλυσα· οὐ γὰρ παρορῶν, ἢ ἐνυδρίζων, τοῦτο ἐπῆρα· ἀλλ' ἡ τῶν πραγμάτων φύσις, καὶ τῆς ἐμῆς προνοίας καὶ οἰκονομίας ὁ ἄρρητος θεσμός, τοῦτο κρατεῖν ἐπὶ πάντων βούλεται· καὶ οὐδὲν ἔξεις ἑλαττον, εἰ μὴ καὶ πλεόν, τῆς σῆς σπουδῆς οὐ συντελεσθῆσης^ν. Ἰδοὺ γὰρ σε καὶ κήρυκα πέμπω, τοῖς μαθηταῖς, τῆς ἐμῆς ἀναστάσεως· καὶ οὐκ οὐδὲν, τὰ αὐτὰ σοι, διακελεύομαι, εἰδέναι, πρὸς τὸν Πατέρα με ἀναβαίνοντα, καὶ μηκέτι ταῖς προτέραις δόξαις ὑποφέρεσθαι, ταπεινὰ φανταζομένους περὶ ἐμοῦ καὶ ἀνθρώπων, συνοδοιπορεῖν πάλιν^ο, ὡς τὸ πρὶν, καὶ συνδιαφέρειν πόνο· καὶ λύπα; συνεχῶς τε ἐπιχωριάζειν καὶ συναλιζεσθαι. Σὺ δὲ μοι σκόπε, ὅπως καὶ ἀδελφοὺς, ἐν τοῖς πρὸς τὴν γυναῖκα ῥήμασιν, τοὺς μαθητὰς ἐπὶ κήρυκα, θαρβύνει αὐτὴν διὰ πάντων παρασκευάζων, καὶ μὴδὲν λυπηρὸν ὑποδέχεσθαι. Ὁ γὰρ τῶν ἀδελφῶν τὴν κλήσιν τοῖς μαθηταῖς χαρίζομενος, εἴτα ταύτην ἐκείνοις συναριθμῶν, καὶ τῶν ἰσῶν ἀξιών, πᾶσαν αὐτῆς λύπην, καὶ ὑποφίας ἐξέβαλε θόρυβον. Σοφῶς δὲ λίαν, καὶ θεοπροπῶς, καὶ τὸ, «Πρὸς τὸν Πατέρα μου, καὶ Πατέρα ὑμῶν,» κατὰ διαστολὴν προσηνέχθη καὶ διάστασιν· τῶν συλλαβῶν τῷ συνδέσμῳ, τῆς τῶν πραγμάτων διαφορᾶς καὶ ἑτερότητος· ἐπιτρανουμένης. Τῷ μὲν γὰρ ἰδιάζοντι, τὴν φύσιν εἶδει· τῷ δὲ κοινῷ, τὴν χάριν ἐμήνυσεν. Ὅσον δὲ φύσις, χάριτος καὶ υἱοθεσίας διενήνοχεν· ἐν τοσούτῳ μέτρῳ τῆς ὑπεροχῆς, καὶ ἡ πρὸς τὸν ἕνα καὶ μονογενὴ τοῦ Πατρὸς δόξα· οὐσίαν σχέσις, τῆς ἐκ φιλανθρωπίας καὶ οἴκτου, πρὸς τοὺς ἄλλους σχέσεως ὑπερἀνέχει· καὶ ὑπερίδρυται καὶ ὁ μονογενὴς δὲ, δῆλον ὅτι, τῶν πολλῶν υἱῶν, [καὶ] οὗς ἡ χάρις ἐκυσφόρησε· διὸ, Πατέρα μου, εἰπὼν, καὶ, τὸ γνήσιον τῆς φύσεως, τῷ ἰδιάζοντι ἀφορίσας, καὶ, Πατέρα ὑμῶν, ἐπενήνοχε, τὴν ἐκ φιλοτιμίας θέσιν καὶ εἰσποίησιν τῶν ἀποστόλων παραστήσάμενος· καὶ τὸ, Θεὸν μου, δὲ καὶ, Θεὸν ὑμῶν, πρὸς τὴν αὐτὴν βλέπει διάνοιαν, καὶ τῆς αὐτῆς γνώμης ἡρῆται^ρ. Διὰ μὲν γὰρ τοῦ, Θεὸν μου, τὸ συγγενὲς τοῦ ἐνὸς καὶ οἰκεῖον περιλαμβανόμενον ἀνακηρύττεται· διὰ δὲ τοῦ,

A matæ essent, immaculatos pedes contingere permisit. At quandoquidem mulier contingere vetita fuit, ne ex studioso desiderio rejecto mæstitia afficeretur (proclive siquidem est muliebregenus in pusillanimitatem et suspicionem contemptus et despectus; unde, Hei mihi, quænam ego sum?) Ne inquam ad huiusmodi recurreret, prævenit eam Salvator consolando, et, «Vade, ait, ad fratres meos, et dic illis.» Duobus modis per verba ista tumultuantes allevavit cogitationes, et ad bene animatam esse eam devocat. Prior est, quod evangelistram resurrectionis suæ eam facit: posterior, quod ipsa per se jubetur æqualitatem habere cum discipulis; addit enim, «Et illis dicito, Ascendo ad Patrem meum:» quasi diceret: Noli tristari quod me tangere non permiserim; neque enim despiciens, aut te insuper habens illud egi; sed rerum ipsarum status, et natura, et lex meæ providentiæ et dispensationis ineffabilis, id Ma vult imprimis obtinere: neque minus tibi erit, si non et majus, si hoc desiderium tuum non adimpleatur. Ecce ego nuntium te resurrectionis meæ ad discipulos ablego: et ea quæ illis tibi etiam annuntio intelligenda: Me ascendere ad Patrem; nec ut olim imaginentur humano more et abjecto, me scilicet una cum illis ambulaturum, aut labores aut molestias ulterius toleraturum, frequenter de loco in locum iturum, aut mensæ accubiturum. Attende etiam quod sermones serens cum muliere, fratres appellet discipulos suos: ita omnino confidentem eam reddere volebat, nec quidquam animo molestiarum admittere. Qui enim fratrum titulos discipulis attribuit, et in eodem numero cum illis se habuit, pari honore dignatus, certe omnem ab ea tristitiam et suspicionis tumultum exemit. Valde quinetiam prudenter et divino more, illa, «Ad Patrem meum, et Patrem vestrum,» per discrepantiam edisseruntur, et distantiam; dum syllabarum copulatione, rerum diversitas et altereitas effertur. Plane enim per id quod proprium est, naturam ostendit: per id quod commune, declarat gratiam. In quantum natura disparatur a gratia, in tantum per excellentiæ modum, Patris, secundum essentialiam, habitudo, ad unicum et unigenitum Filium, transcendit habitum erga alios filiationis, quæ ab hominum amore et miseratione oritur: exaltatur, quod apparet, unigenitus super multos filios quos peperit et parturivit gratia; Patrem meum idcirco dicens, per id quod proprium est, naturæ germanitatem separans, addidit, et Patrem vestrum, innuens nimirum adoptionem et allectionem apostolorum ex amoris vehementia: etiam illud, Deum meum, et Deum vestrum, eandem sententiam respicit, et ab eodem sensu dicitur: nam per Deum meum, congenerum unius et peculiare, circumscriptum, præ-

VARIE LECTIONES.

^μ εἴπῃ. ^ν C. M. συντελεσθείσης. ^ο C. M. ἐμὸς deest. ^ρ ἴσ. ἡρῆται. C. M. εἴρηται.

dicatur : per illud, *Deum vestrum*, multorum servilis conditio, et subjectio, et quod commune quiddam est, productio monstratur. Patet enim omnino cunctis, quod ut interdum id quod subjicitur, et quod immutatur, aut superius existit, per vocem, *meum*, intimatur ; ita rursus, æquale, congenerum, et maxime genuinum, per eandem ipsam vocem indicatur. Hæc ego tibi in exemplar delineavi, multo humilior quam postulabat argumentum, omnino tamen non exilius, si epistolæ usus consideraretur.

QUÆSTIO CCXIX [Coisl. CLXIV, Taur. CLXIII].

Edita a Montacutio (ep. 138, ad Theodorum, p. 193, 194). — De Christi sudore sanguineo. Luc. xxii, 44.

Proverbium usurpatum de valde ingentibus, et agone patientibus, *Sanguinem sudavit* ; ut et de iis qui acerbè lamentantur, *Sanguinem plorat*. Si quis ad eundem modum arbitretur deductum et usurpatum illud apud beatum Lucam, (neque enim vir ille, illiusmodi doctrinæ leviter imbutus fuit) : « Fiebat autem sudor ejus tanquam sanguinis grumi : » habes id quod quærebas. Quod si tibi visum curiosius de hoc dicto inventiones adjicere, certe per seipsum facile expeditur, quod cum dixerit, « quasi grumi sanguinis, » non indicavit sudasse illum sanguinis grumos : neque enim ad similitudinem eorum dixisset sudores exstitisse : at tanquam grumi, hoc ipsum præcipue docet : certe voluit id subindicare, quod non exiguo quodam rore effundebatur corpus Domini, ad speciem tantum apparente ; sed quod veraciter in morem grandium guttarum distillantium, universum ejus corpus diffuebat, et id ut doceret, ad imaginem rei gestæ exprimendam, sanguinis grumos assumpsit in similitudinem. Manifestavit autem, quemadmodum per continuatam orationem et multifariam agoniam, ita per sudoris sui crassitudinem, quod et per naturam et secundum veritatem, non per remonstrationem et apparentiam, homo, Servator dicebatur : quodque naturalibus hominum et inculpatis affectibus inserviebat. Hoc cum reipsa monstrare vellet Dominus, et quod haud secundum divinam naturam, sed in humana, passionem subiret, oravit, in agonia versaretur : crassos illos et condensos sudores exsudavit, qui sanguineis grumis assimilabantur. Nullo modo quapropter apud te hic locus Evangelii rescidatur, haud est id congruum ; utcumque, quod affirmas, Syris quibusdam ita visum est : sed tanquam nihil impossibile, verum facile admittendum, illo textu continetur, ita annumerato, et sine dubitatione omni cura legito.

QUÆSTIO CCXX. [Coisl. CLXV Taur. CLXIV].

Edita a Montacutio (ep. 139, ad Theodorum, p. 194-198). — In Matth. v, 28.

Cum multa mihi suppeditant dicenda, unde li-

Πολλὰ μὲν εἰπεῖν ἔχω, δι' ὧν ἔστι σαφὲς ἐπιγινώ-

VARIAE LECTIONES.

α ἴσ. ὑπερέχον. γ C. M. ἀναγίνωσκε.

Α Θεὸν ὑμῶν, τῶν πολλῶν τὸ δοῦλον καὶ ὑπήκουον καὶ τὸ δεδουλοῦν γένος κοινοποιούμενον ἐπιδείκνυται. Ἀπλὸν γάρ, δῆλον ἅπασιν, ὅτι, ὥσπερ ἐνίστα τὸ ὑποβελήκως καὶ παρηλλαγμένον, ἢ τὸ ὑπερέχον α, διὰ τῆς τοῦ, ἐμοῦ, φωνῆς ἐνσημαίνεται· οὕτω πάλιν, καὶ τὸ ἴσον καὶ συγγενὲς καὶ γνησιώτατον, διὰ τῆς αὐτῆς χαρακτηρίζεται λέξεως. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν σοὶ πρὸς ὑποτύπωσιν διαγράψα, τῆς μὲν ὑποθέσεως ταπεινότερον, τῆς δὲ κατ' ἐπιστολὴν χρείας, ἴσως οὐκ ἐνδεέστερον.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΙΘ'.

Β Παροιμία λέγεται, ἐπὶ τῶν σφόδρα λυπομένων καὶ ἀγωνιώντων, *Αἱματι Ἰδρώσεν*· ὥσπερ καὶ ἐπὶ τῶν πικρῶς ὀδυρομένων, *Αἱματι κλαίει*. Εἰ μὲν οὖν κατὰ τοῦτόν τις παπαρωδῆσθαι νομίσει τὴν τρέπον (οὐδὲ γὰρ τῶν τοιούτων μαθημάτων ὁ ἀνὴρ ἀνῆκος), καὶ τὸ παρὰ τῷ θεοπεσίῳ Λουκᾷ εἰρημένον, « Ἐγένετο δὲ ὁ ἰδρῶς αὐτοῦ, ὥσει θρόμβοι αἵματος· » ἔχεις τὸ ζήτημα. Εἰ δὲ περιεργότερον ἐπιμενοῖσθαί σοι τοῦτο δοῖται· ἀλλ' οὖν ἐκείνου αὐτόθεν ἔχει τὸ εὐκολόν, ὅτι, « Ὡσει θρόμβοι αἵματος, » εἰπὼν· οὐ θρόμβους ἰδρῶσαι ἀπεφώνητο αἵματος (οὐ γὰρ ἂν κατ' ὁμοιότητα τούτων εἰρήκει γενέσθαι τοὺς ἰδρώτας· τοῦτο γὰρ σαφῶς δηλονότι, τὸ « Ὡσει θρόμβοι, » παρίστανται)· θέλων δὲ μάλλον δηλῶσαι, ὡς οὐχὶ λεπταί, τισὶ νοτίσι, καὶ οἷον ἐνδείξεως χάριν ἐπιφανομέναις, τὸ Δεσποτικὸν ἐνοτίζετο σῶμα, ἀλλ' ὡς ἀληθῶς ἀδρῶν σταγόνων δίκην, ὅλον τοῖς ἰδρώσι περιεστάζετο· τοὺς τῶν αἱμάτων θρόμβους, εἰς εἰκόνα τοῦ γεγεννημένου παρεῖληπεν. Ἐδήλου δὲ ἄρα, ὥσπερ καὶ διὰ τῆς ἐντεταμένης προσευχῆς, καὶ τῆς πολλῆς ἀγωνίας, οὕτω καὶ διὰ τῆς τῶν ἰδρώτων παχύτητος, ὡς φύσει καὶ ἀληθῶς, ἀλλ' οὐκ ἐπιδείξει καὶ φαντασίᾳ, ἀνθρωπῶς τε ἐχρημάτισεν ὁ Σωτὴρ, καὶ τοῖς φυσικοῖς τῶν ἀνθρώπων καὶ ἀδιαβλήτοις ὑπηρετήσατο πάθει. Τοῦτο γὰρ αὐτὸ καὶ ὁ Δεσπότης ἔργοις παρίστας, καὶ ὡς οὐχὶ κατὰ θέαν φύσιν, ἀλλ' ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ τὸ πάθος ἐδέξατο, καὶ προσηύξατο, καὶ ἡγωνίασε, καὶ τοὺς παχεῖς ἐκείνους καὶ παραπλησίους αἵματος θρόμβους, ἰδρῶτας ἐξιδρώσεν. Μηκέτι οὖν σοὶ τοῦ Εὐαγγελίου τὸδε τὸ χωρίον περιεκόφθαι, κἂν τισὶ τῶν Σύρων, ὡς ἐφη, δοκεῖ, εὐπρεπὲς νόμιζε· ἀλλ' ὡς οὐδὲν ἀδύνατον, μάλλον δὲ καὶ λίαν ἀκόλουθόν, ἐν αὐτῷ περιεχόμενον, καλῶς ἐπιγινώσκεις, τοῖς ἄλλοις συντάσσων θεοῖς χρησιμοῖς, ἀναμφιβόλῳ γνώμῃ συναναγίνωσκε γ.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΚ'.

ναι, ὡς οὐχὶ βαρὺς οὐδὲ ἀδύνατος, ἀλλὰ καὶ κοῦφος A καὶ χρηστός, ὁ δεσποτικὸς ἐκείνους χρησμός, ὁ λέγων, « Πᾶς ὁ βλέπων γυναῖκα πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι αὐτήν, ἥδη ἐμοίχευσεν αὐτήν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ »· ἐκεῖνα τέως κατ' ἐπιστολήν [σοι] ἐρῶ· ὅτι πρῶτον, χρεω-
στοῦμεν οἱ τῆς χάριτος, πλεόν τι, τῶν ἐν νόμῳ βε-
βαιωκέντων, κατορθοῦν. Καὶ οὐχ ὁμοίως πέφυκεν
ἐκτέρω μέρει βαρὺς τῆς νομοθεσίας ἡ ἀκρίβεια·
ἀλλὰ τὸ ἐκείνοις ἴσως δόξαν βαρὺ, ἡμῖν σύμμε-
τρον καὶ ἐλαφρόν· καὶ τὸ ἡμῖν τοιοῦτον, ἐκείνοις
οὐ τοιοῦτον. Τοῖς μὲν γὰρ μόνον ἀπέτρεπεν ὁ νόμος,
ἃ μὴ θέμις ποιεῖν· δύνανται δὲ οὐδεμίαν ἐχαρίζετο,
πρὸς τὴν τῶν νομοθετηθέντων ἐκπλήρωσιν. Ἡμῖν
δὲ μεγάλη γέγονεν ἡ διὰ τοῦ βαπτίσματος καὶ τῶν
ἄλλων δωρεῶν ἐπικουρία, κομφίζουσα σχεδὸν ἅπαν
τὰ δυσχερῆ, καὶ τῶν πονηρῶν πνευμάτων τὴν ὀρ-
μὴν οὐκ ἔωσα τυραννίδι καθ' ἡμῶν ἐπιτίθεσθαι,
μόνη δὲ τῇ ἡμετέρᾳ ῥεστώνῃ, καὶ οἷον ὀποκατα-
κλίσαι, παραχωροῦσα [αὐτοῖς] τὴν ἐπίθεσιν. Ὡστε
εἰ μὴ τι ἀκριβέστερον ἡμῖν, ἥπερ ἐκείνοις [ἐ]νενομο-
θέτητο, εἰς τουναντίον ἂν ἡ τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνη καὶ
χρηστότης περιέστραπτο*, ἡμῶν τε τῶν μεγίστης
ἐπικουρίας τυγχόντων, κακείνων τῶν μηδεμιᾶς
τοιαύτης ἀπολελαυκόντων, τὴν αὐτὴν ἀκρίβειαν, καὶ
τὸ τῆς πολιτείας παραπλήσιον, ἀπαιτούμενων καὶ ἐν
τῷ ἀνίσῃ τῆς δυνάμεως τῆς ἰσῆς ἐπιζητουμένης πρά-
ξεως. Ὡς περ γὰρ ἀδικόν τε ὁμοῦ καὶ βαρύτερον, τὸν
δύο τάλαντα εἰληφότα ἐπὶ τῇ συντελείᾳ τῆς ἐργασίας
δέκα ἀπαιτεῖν· οὕτως ὀλίγωρον, καὶ, ἐκ τοῦ ἐναν-
τίου, παράνομον, τὸν πέντε τάλαντα λαβόντα, εἰς
τέσσαρα τὴν ὅλην πρᾶξιν συγκεφαλαιωσάμενον, ἀπο-
δέχεσθαι· ἀλλ' ἔκαστον δεῖ, ἀναλόγως τῇ ἰσχύϊ καὶ
τῷ καταβληθέντι χαρίσματι, τὴν ἐργασίαν εἰσπράτ-
τεσθαι. Τοιοῦτον γὰρ τῆς ἰσότητος, καὶ τῆς ἀδεκά-
στου γνώμης, καὶ κρίσεως, ὁ θεσμός. Δῆλον τοιγαρ-
οὖν ἐκ τῶν εἰρημένων, ὡς τοιοῦτον παρ' ἡμῖν ὀφεί-
λει νομίζεσθαι, τὸ μὴδὲ ἐμβλέψαι γυναῖκα, πρὸς
τὸ ἐπιθυμῆσαι αὐτήν, οἷον παρὰ τοῖς ἐν τῷ νόμῳ,
τὸ μὴ μοιχεύσαι. Καὶ οὐχὶ τῶν λόγων· τὸ ἀψ-
ευδὲς καὶ ἀκλόουθον ἐπιμαρτύρεται τοῦτο· ἀλλὰ
καὶ διὰ τῶν ἔργων αὐτῶν ἐναργῶς ὁράται. Οὐ
πλείους γὰρ ἔστιν ἰδεῖν τῶν Μωσαϊκῶν, τὴν πρᾶξιν
πεφυγότας, ἢ τοὺς ἐν τῇ χάριτι [καὶ] τὴν πρὸς τὴν
πρᾶξιν ὠθοῦντων ἀνακχωρηκότας. Ὅπου γε πλεί-
στοι ὅσοι, τῶν παρ' ἡμῖν, οὐ μόνον περιέρχους καὶ
ἐρωτικῶντας ὀφθαλμοὺς, ξένοις κάλλεσιν οὐκ ἐπέθα-
λον· ἀλλ' οὐδὲ εἰς ὅψιν ἀπλῶς γυναικὸς ἐνητένισαν·
μέχρι φιλῆς θεᾶς ἑαυτοῖς τὸ σεμνὸν συντηρήσαντες.
Δεύτερον δὲ, ὅτι τοῖς μὲν ὑπὸ τῷ νόμῳ παιδαγωγου-
μένους, τὰ προστεταγμένα κατορθοῦσιν, τὰ ἀγαθὰ
τῆς γῆς, ἄθλον προϋστελετο. Ἡμῖν δὲ βασιλεῖα
κυράνων, καὶ ἃ ἐ Ὑφθαλμοῖς οὐκ εἶδε, καὶ οὐς οὐκ
ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀναδέδη-
κεν. Ὡστε καὶ ἐκ τῆς τῶν ἐπάθλων διαφορᾶς
τὸ ῥᾶστον καὶ χρηστὸν τῆς εὐαγγελικῆς ἐντολῆς
ἐπιδείκνυται. Οὐ γὰρ ὁμοίως ἐπίπονον, δραμόντα.

A quod cognosci poterit, quod haudquaquam grave
sit aut impossibile, quin contra leve et conveniens,
Domini effatum illud, « Omnis qui mulierem in-
tuetur, ad illam concupiscendam, jam in corde
suo constupravit illam : » illa per præsentem epi-
stolam tibi suggeram. Nempe in primis quod nos
qui sub gratia vivimus, debito tenemur obstricti,
multo plura bona operandi, quam qui sub lege
versabantur. Nec alterutri parti ex æquo gravis
est exacta legis promulgatio : verum quod illis
fortasse grave videbatur, nobis perinde congruum
et expeditum videbitur : atque id quod nobis ta-
liusmodi fuerit, haud ita illis comparebit. Illis id
solum interdixit lex, quod patrare fas non fuit :
sed nullam superaddidit facultatem implendi quæ
B lege jubebantur. Nobis quid grande adjumenti ac-
cessit per baptismum, et alia quedam dona, unde
id quod difficile prius fuit alleviatur; nec ma-
lorum spirituum impetuositas potestatem eam habet,
tyrannidem in nos, tanquam e loco superiore,
exercere : tantummodo autem propter nostram
socordiam qui sponte nosmetipsos tantum non
subjicimus, permittitur iis nobis struere insidias,
nos adoriri. Certe, si non magis exactam nobis
legem præscripsit, quam illis, divina bonitas et
justitia in contrarium verteretur; et a nobis qui
multiplici fruimur adjumento, et ab illis nullo tali
suffultis auxilio, eadem per omnia conversatio,
idque exactissima, requireretur; et ubi impar erat
facultas, agendi paritas requireretur. Veluti enim
C gravissimum est, et cum injustitia conjunctum, ab
illo qui tantum duo accepit talenta, consummato
opere, decem exigere : ita negligentiam sapit, et
repugnat ex adverso legi, cum quinque quis ta-
lenta accepit, deductam ad quatuor summam reci-
pere. Profecto par et æquum est, ut quisque juxta
virium proportionem et doni collati conditionem,
operationem suam perficiat. Id enim postulat æqui-
tatis et non coempti suffragii vel judicii sanctio.
Patet igitur ab antedictis dictum, Non oportere
mulierem intueri ad concupiscendum illam, eo
loco apud nos habendum, quo, « Non mœchabe-
ris, » apud sub lege viventes. Nec verborum tan-
tummodo veritas et consequentia hoc testantur,
D sed clarissime per opera discerni potest. Cernere
enim erat pauciores per Mosaica tempora actum
ipsum aversantes, quam qui, nunc sub gratia, re-
cesserunt longius ab illis rebus, quæ perpetratio-
ni dabant occasionem. Plures sunt apud nos, non
modo, satagentes oculos et amaturientes peregrin-
arum pulchritudinum, qui non addixerunt cupi-
ditatibus illis; sed qui, ne quidem in vultus mu-
liebres intueri volunt; quique gravitatem morum
illibatam etiam ab intuitu cohibuerunt. In secun-
dis, qui juxta legem quæ scribebatur recte ege-
rant. bona terræ, loco præmii exhibita capiebant.

VARIE LECTIONES.

* Ἰσ. περιετράπετο. * Ἰσ. add. μόνων· habet Mon. sine μόνων.

Bed nobiscum stipulatur *regnum cæleste* : et illa quæ, « Nec oculus vidit, nec auris audivit, nec ascendit in cor hominis cogitare »⁹⁵. » Ita vel e discrepantia præmiorum evangelica mandata, et optima judicantur et facillima. Non æque profecto laborarunt, is qui stadium cucurrit, ut oleagineam coronam consequatur; ac alius qui duo stadia cucurrit, ut corona aurea insigniatur. Certe levior erit duorum stadiorum decursio, quam unius, cum inter præmia nulla sit comparatio, sed præstantia et splendor unius, laborem alleviet, nec sensum admittat apud laborantem geminatas defatigationis et sudoris. Accedit, quod nequaquam simpliciter dixit adulterium esse illam per oculos copulationem; sed cum nominet adulterium cordis, vehementem et fere præcipitem accusationem, per legem compassionis ineffabilis amputavit; In corde, iniquis, consistit adulterium : illud nempe quod patravit per oculos stimulus et prurigo. Ecquis aliquid majore cum compassione, quam est istud, dicat? Fornicantem oculum in faciem alienæ mulieris projecisti, et quod haud licuerit, impudico et peregrino intuitu oblectabar: per visum liquidior, affectus venenum mollibus instillasti cordibus : exinde flammam luculentior et magis violentam in cogitatione accendisti : ad cor usque processit incendium : ac sola opportunitas compe-
rendinat actum : et quomodo non in corde adulterasti eam? Procul dubio, diceret alius, si te hoc ipsum in sua uxore videret attentasse, consummasse cum illa adulterium. Amat enim quilibet, quidquid in alios ipse commiserit, et tardius videre, et moderatius censere : sed quod in ipsummet admissum est, acutius cernere, et summum in iudicando rigorem exercere. Oculos, alienis oculis adjecisti : per eosdem fornicantes emisisti radios : abinde, e conversim ejaculationes in te reflectuntur improbiore. Totum, e medio corde innodatum, vinctum et captivum animal abducis, ipse per eosdem funes attractus : vulneratus es vulnerasti : prostratus es prostravisti.

Et quidni perspicue hoc sit adulterium? Verum misericors Deus non id ita reputat : circumscribit peccatum, et cordi affigit, ubi passio producebatur. Ait enim : « In corde adulterasti eum. » Vides ut qui optimus est, benigne reputet quæ definit, nobis parcens? Sed præter jam allata illud cogita. Hoc ille scitum protulit, non ut meditatus in nos supplicium, sed ut eximens nos a supplicio. Certe, qui libenter et cum affectu quodam animi, tam incongruis spectaculis immoratur, eo pene processit, ut ipsum se actu totum proluat. Quocirca, ut nos a supplicio liberaret, causas omnes removet unde nos nobis poenas accersimus. Quod si velis rem intentius mente recolere, videre tibi licet, quod per hoc præceptum consolationem humanitatis plenam suggerit, et manuactionem ad salutem, non autem supplicium construit implacabilis, non poenam nullo modo redimendam. Cum enim, quæ

⁹⁵ I Cor. 11, 9.

στάδιον, τυχεῖν κατίνου · καὶ δύο στάδια, χρυσοῦ στεφάνου ἀξιοῦσθαι. Ἀπλὸν γάρ, ὡς κουφότερος ὁ τῶν δύο σταδίων πόνος, ἢ ὁ τοῦ ἑνὸς, τῇ ἀσυγκρί-
τη τοῦ ἐπάθλου ὑπεροχῇ καὶ λαμπρότητι, τῆς τα-
λαιπωρίας κουφίζομένης, καὶ μὴδ' αἰσθησὶν ἐπιγι-
νεσθαι συγχωροῦντος, τῆς διπλῆς συντριβῆς, καὶ
τῶν διπλῶν ἰδρώτων, τῷ κάμνουντι. Ἐπὶ τούτοις δέ,
οὐδὲ μοιχεύειν ἀπλῶς, τὴν τοιαύτην διὰ τῶν ὀφθαλ-
μῶν συμπλοκὴν, διωρίσατο · ἀλλὰ μοιχεύειν εἰ-
πὼν, ἐν καρδίᾳ, καὶ τὸ δοκοῦν σφοδρὸν τῆς
ἀποφάσεως, καὶ ἀπό-ομον, νόμῳ συμπαθείας ἀφά-
του ἐκόλασεν¹. Ἐν καρδίᾳ, φησὶν, ἡ μοιχεία
συνέστη, ἣν ὁ διὰ τῶν ὀφθαλμῶν οἰστρος καὶ γαργυ-
σμὸς κατεργάσατο · ὅπως ἂν τις φιλοφρονέστερον,
ἢ οὕτως εἴποι; Ἐρρίψας ὅμως πορνικὸν ἐπὶ πρό-
σωπον γυναικὸς ἀλλοτρίας · ἐνετρύφησας, οὐκ ἐξῆν,
ἀσελεῖ καὶ ξένῳ θεάματι · βλέμμασιν ὑγροτέροις
τὸν ἰδὼν τοῦ πάθους ψυχᾶς ἐνέτταξας ἀπαλωτέροις ·
ἀνῆψας ἐκεῖθεν, σφοδροτέρην λοιπὸν καὶ ἀκάθεκτον,
ἐν τοῖς λογισμοῖς τὴν φλόγα · μέχρι καρδίας ἡ πύ-
ρωσις διήλθεν · εὐκαιρία μόνῃ πρὸς τὴν πρᾶξιν λεί-
πει · πῶς οὐκ ἐμοίχευσας ἐν καρδίᾳ; Ἀλλ' εἶπε μὲν
ἴσως ἄλλος ἂν τις, ὡς καὶ μοιχεύειν τελείαν εἰργάσω,
ἂν εἰς τὴν αὐτὴν σε μάλιστα συνήρθετο τοῦτο δεδρα-
κότα. Φιλεῖ γὰρ ἕκαστος, ὥσπερ, ὅσα μὲν αὐτὸς εἰς
ἄλλους ἡμαρτε, μέτρια ποιεῖν, καὶ βραδύτερον ἐπι-
σκοπεῖν, οὕτως ὀξύτερον, τὸ εἰς αὐτὸν ἀδίκημα
βλέπειν, καὶ τότε γενέσθαι τοῦ ἀποδοκιμαίου. Ἐπ-
έβαλες ὀφθαλμοὺς ὅψιν ἀλλοτρίαις, πορνικὰς δι' αὐ-
τῶν ἐκπέμπων ἀκτῖνας · ἀντανεκλάσθησάν σοι πά-
λιν ἐκεῖθεν μιαιώτεραι βολίδες · ὅλον, ἐκ μέσης δε-
σμῆσας καρδίας, αἰχμάλωτον ἔλακας τὸ ζῶον, τοῖς
αὐτοῖς ἀνθελκόμενος βράχοις · ἐτρώθης, ἔτρωσας ·
κατεβλήθης, κατέβαλες.

Πῶς οὐχὶ σαφὲς τοῦτο μοιχεία; Ἀλλ' οὐχ ὁ φιλό-
θωπος ἡμῶν θεὸς οὕτως · ἀλλὰ μέχρι καρδίας, ἐν
ᾗ καὶ τὸ πάθος ὑπέστη, περιγράφει τὴν ἀμαρτίαν.
« Ἐμοίχευσας γάρ, φησὶν, ἐν καρδίᾳ. » Ὅρᾳς
ὅπως χρηστῶς, ὅπως κόφως, πάντα γνωματεύει ·
ὅπως ἡμῶν φείδεται; Πρὸς δὲ τοῖς εἰρημένους κάκεινο
λογίζου · ὅτι οὐχὶ τιμωρίαν ἡμῖν ἐπινοῶν, ἀλλὰ τι-
μωριῶν ἐξαιρούμενος, ταύτην ἀνείπε τὴν γνώμην.
Ὁ γὰρ τοῖς τοιοῦτοις ἐμφυλοχωρῶν ἀτόποις θεάμα-
σιν, ἐγγύς ἐστι καὶ πρὸς αὐτὴν τὴν πρᾶξιν ὅλως
βαπτισθῆναι. Ἰνα οὖν ἡμᾶς ἐξέλῃται τοῦ κολασθῆ-
ναι, προαναπέλλει τὰς αἰτίας τῶν, ἐφ' οἷς εἰσπρα-
τόμεθα τὰς τιμωρίας. Ἰδοὺς δ' ἂν μάλλον ἐπισκο-
πούμενος, ὡς οὐχὶ πονήν ἀδυσώπητον · οὐδὲ τιμωρίαν
ἀλογοθέτητον · ψυχαγωγίαν δὲ μάλλον φιλόφρονον,
καὶ χειραγωγίαν σωτήριον, διὰ ταύτης ἡμῖν τῆς
ἐντολῆς μεθοδεύει. Πῶς; Ἐπεὶ γάρ, ὅσα πολλὰ τὰ
ἀνθρώπινα, καὶ χωρὶς μελέτης καὶ περιεργίας, εἰς

VARIÆ LECTIONES.

¹ Ἐκόνειν · ἐκόλασεν habet et Mon

ἀτόπους ἐκφερόμεθα πράξεις· ἵνα ἐπειδὴν μὴδὲν ἀπομελετηκότες, μὴδὲ τοῖς λογισμοῖς τὸ πάθος στηλώσαντες, κατὰ τινα δὲ βίαν, ἢ συναρπαγὴν, ἢ ὄλον, εἰς τοιαύτην παρολισθήσωμεν πρᾶξιν, τῇ καὶ μὴ καταπέσωμεν παντελῶς, μὴδ' εἰς ἀπόγνωσιν ἑαυτοὺς ἀπορρίψωμεν. Ἀλλ' ἐννοοῦντες, ὅτι μήτε μελέτης, μήτε σπουδῆς, μήτε λογισμῶν, συγκαταθέσμεν προηγησαμένης, τῷ πτώματι παρέρρημεν, θάπτοντες αὐτοὺς ἐκεῖθεν ἀναστήσωμεν, καὶ πρὸς μετάνοιαν δράμωμεν, μεγάλῃν ἐφευρηκότες ἀφορμὴν συγγνώμης, τὸ μὴ μετὰ γνώμης πεσεῖν. Ἴνα οὖν τοῦτοις τοῖς λογισμοῖς, ἐπειδ' ἂν ἐξ ἐπιδρομῆς, ἢ τέχνης τινὸς ἢ καὶ τυραννίδος ἄλῳμεν, ψυχαγωγεῖν ἔχωμεν ἑαυτοὺς, καὶ προθυμότερον πρὸς τὴν διόρθωσιν εὐθυδρομῶμεν, ταύτην ὁ Σωτὴρ ἀπεφώνητο τὴν γνώμην· ἐν τῇ τῶν χειρῶν αἰρέσει, καὶ τῶν λογισμῶν τῇ συγκαταθέσει, ἀλλ' οὐκ ἐν τῇ πράξει μόνῃ, τὸ τῆς ἀμαρτίας περιστήσας. Τοῦτο δὲ οὐ βαρύνοντός ἐστι, δίχα λόγου, τὸ συνεῖδός τῶν ἀμαρτανόντων, ἀλλὰ βεβαρημένην, τῶν οὐκ ἐκ μελέτης ἀλόντων, ἀνακουφίζοντος τὴν συνεῖδησιν, καὶ παρηγοροῦντος. Ὡς γὰρ τοῖς δι' ἐκείνων προσελθοῦσι τῶν ἐρεθισμάτων, μέγα καὶ δύσοιστον τὸ κατὰκριμα. (Τί γὰρ ἐμελέτας; τί δ' ἀνηρέθιζες τὰ πάθη; καὶ τῆς φαύλης αἰρέσεως ὄλον σεαυτὸν ἐποίησιν, ἐκὼν ἀποστὰς τῶν κρειττόνων, καίτοι τὸ θέλειν τὰ ἀμείνων ῥῆον; ἢ Παράκειται γὰρ καὶ ἐν ἐτοίμῳ πᾶσιν, ὡς καὶ Παῦλος βοᾷ, τὸ τὰ ἀγαθὰ θέλειν, καὶ οὐδὲν ἐργῶδες μισεῖν τάναντία.) Ἀλλὰ γὰρ ὥσπερ τοῖς τοιούτοις τὸ τῆς κατακρίσεως χαλεπὸν· οὕτω τοῖς μὴ διὰ τῶν ὁμοίων παρενεχθεῖσι, προφθάνει τῆς τιμωρίας ἡ φιλανθρωπία, ἐν τῇ ταχινῇ μεταμελείᾳ, ῥᾶδιαν τὴν συγγνώμην καὶ τὴν ἀθώωσιν χαρίζομένη. Καὶ ταῦτα μὲν ἐπὶ τοσοῦτον. Σὺ δὲ μοι καὶ πράξεις ἀτόπους ἐκτρέπου, καὶ εἰδωλὰ τοῖς λογισμοῖς, διὰ περιέργου καὶ ἱμπαθοῦς ὕψους, ἀνιστᾶν ἀπέχου, ἵνα σοὶ καὶ τοῖς τοιούτοις λόγοις τρυφῇ, ἀλλὰ μὴ δυσχεραίνειν, περιγίνοιο.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΚΑ'.

Ποίας αἰρέσεως ἦρ' Εὐσέβιος ὁ Παμφίλου;

Edita a Montacutio (ep. 144, ad Constant. p. 201) et a B. de Montfaucon (Biblioth. Coisl. p. 348).

Εὐσέβιος, ὁ τοῦ Παμφίλου εἰς δούλους εἰς συνήθης, εἴτι μὲν Ἀρειανισμῷ ἑάλω, βοῶσι μὲν αὐτοῦ τὰ βιβλία. Καὶ αὐτὸς δὲ μεταμελόμενος δῆθεν καὶ ἄκων τὴν νόσον ἀνομολογεῖ, κἂν τῇ μεταμελείᾳ δὲ μέλλων ἑαυτὸν δεῖκνυσιν ἀμεταμέλητον. Οὐ γὰρ ἑαυτὸν ἐκστῆναι τῆς προτέρας κακοδοξίας δι' ὧν ἔδοξεν ἀπολογεῖσθαι συνίστησιν, οὐδὲ τῇ ἀγίᾳ καὶ οἰκουμένῃ

⁶⁶ Rom. vii, 18.

VARIE LECTIONES.

⁶⁶ διαβολικῆς deest in Monach. quoque. Ἰσ. ἐν τρυφῇ. τρυφῇ habet et Monach

NOTÆ.

(1) De Eusebii Arianismo fuse disputavimus in Animadversionibus in Vitam et scripta Athanasii in fronte Collectionis novæ SS. PP. Nobis astipulatur Photius, qui eum palam Arianum declarat. Quoad Origenianismi notam, quam illi inurit idem, nihil

est rerum conditio humanarum, etiam absque aliqua meditatione aut curiositate, in absurdas deferimur actiones; ideo, in eum finem, ut, cum neque dedita opera, nec cogitationi penitus inhærente affectu, sed per vim, per rapinam, per fraudem inducti, in ejusmodi actum exorbitavimus; tum, ut ne penitus concidamus, aut abjiciamus nos in desperationem; sed reputantes, quod nec de meditatione, nec studio, nec ratiocinatione, condensatione præcedente, in prolapsionem subtrahimus celerius nosmet resuscitabimus, ad pœnitentiam accurremus, primam quamque veniæ indulgentiæ occasionem arripientes, minime nos, de animi sententia prolapsos esse. Quocirca, quoties ab incursu, vel per aliquod artificium, aut vim tyrannice adhibitam occupamur, istiusmodi solationibus nos reficere et fovere possumus; ut sic alacriori cursu feramur ad emendationem. Hanc sententiam Servator protulit, ut in deteriorum electione, et rationis consensu, peccati naturam, et non in solo actu, circumscribat. Nec est hoc onerantis sine ratione conscientiam delinquentium; sed alleviantis potius et consolantis conscientiam prægravatam, eorum, qui non e certo proposito abripiuntur. Quemadmodum enim illis qui ab ipsorum excitationibus profecti sunt, condemnatio accidit justa et importabilis (quid enim studiose meditat es? quorsum affectus sic irritasti? quare te totum componis ad improbitatem amplexandam, sponte declinans et recedens a melioribus, cum tamen facile fuerat ut appeteres meliora? Adjacet enim cuique, uti Paulus ait, velle bonum⁶⁶: nec est onerosum odisse mala). Ut istis durum est ac intolerabile condemnari; ita eos, qui non per similia abripiuntur, supplicii exemptos, prævenit misericordia; et in celerata pœnitentia non difficulter donat indulgentiam, et a reatu absolutionem. Et hæc quidem hactenus. Tu autem actiones quaslibet absurdas aversor; et idola quædam per cogitationem curioso et affectuoso intuitu erigere abastis, ut sic demum lætari possis, et quasi luxuriari, nec ullo modo affici talibus sermonibus vel offendi. QUÆSTIO CCXXI [Coisl. CLXVI, Taur. CLXV].

Cujus hæresis erat Eusebius Pamphili?

Eusebium, Pamphili sive servum sive familiarem, Arianismo fuisse correptum (1), ejus libri clamant. Ipse vero pœnitentia ductus vel invitatus morbum confessus est, etiamsi vel ipsa pœnitentia ipsum nullo modo pœnituisse declararet. Non enim se a prava sententia desistere per illam, quam parat apologiam, profitetur, neque cum sancta et

nobis proferendum suppetit: eritque id, ni fallor, novum inter doctos controversiæ argumentum: quanquam non defuerunt, qui jam ipsum ex frequenti Origenis operum lectione in Origenianos quosdam errores lapsum suspicati sint. MONTF.

cœcumenica synodo se consentire indicat, sed *con-*
substantialis patronos secum sententia et mente
convenire portentose fingit. Quod tum alia plurima,
tum epistola, quam Cæsariensibus scripsit, demon-
strat. Verum quod ab initio Arianam opinionem
foverit, et usque in finem ab ea tuenda non desti-
terit, multi probe sciunt, et multis ex partibus argui
facile potest. Quod autem Origenis morbo, quo ille
circa communem nostram resurrectionem affectus
erat, laborarit, tametsi multi ignorant; si tamen
cum examine ejus libros evolveris, sane videbis
eum non minus hoc pernicioso morbo laborasse,
quam Arianico furore correptum fuisse.

QUESTIO CCXXII [Coisl. CLXVII, Taur. CLXVI].

Quid est illud: « Qui minor est in regno cœlorum
major est illo? »

Edita a Montacutio (ep. 133, ad Constantin. p. 180-189).

Quod per quæstionem in Præcursoris laudem
dicitur: « At qui minimus est in regno cœlorum,
major illo est; » scio plurimos ex iis qui me præ-
cesserunt, arbitrari Servatorem ita protulisse, ut
proprii animi sensum explicaret. Inter illos quidam
connectunt illud, *minimus*, cum illis in regno cœ-
lorum, et ὅψ' ἐν, aut tanquam unicam periodum,
pronuntiant: atque illum qui in illo regno aliis
minor est omnibus, majorem existimant Joanne.
Regnum illi hic interpretantur, tempus destinatum
post Dominicam resurrectionem: quo temporis
curriculo, res fidei per crucem, baptismum, spiri-
tum, perfectionem et robur acquirebant. *Minimum*
in eo, postremum inter eos volunt, qui in illa politia
conversantur; qui utcumque quam cæteri minus
possidet, magis tamen Joanne consequitur. Præ-
cursor enim, aiunt, sub legis adhuc disciplina vi-
vens, inter *natos* censetur de *mulieribus*, et contra
illos omnes principatum retulit. At qui sub gratia
vivit, inter *natos* est de Spiritu, et de sursum rege-
neratos; « Dedit enim ipsis potestatem filios Dei
esse, qui in nomen ipsius credunt, qui non ex san-
guinibus, nec de voluntate carnis, sed ex Deo nati
sunt? » Atque nullo istorum inquirunt, Præcursor
major est, quinimo vel minimo eorum indigentior.
Atque hactenus illi. Alii, Baptistam, opinor, nec
immemori, reveriti, ne talem tantumque virum cum
nullo eorum qui per *gratiam* consummantur, æqui-
parandum statuam, sed vel minimo magis vilem:
in primis illud, « Is qui minimus est, » per disjun-
ctionem a sequentibus, « qui in regno cœlorum
est, » legunt: secundo, « per regnum cœlorum »
expeditus secundum Domini adventum capiunt; *mi-
nimum* dici volunt ipsum Dominum Jesum Christum,
qui utcumque in primi sui adventus tempore, de mul-
torum opinione non erat major quam Præcursor;
tunc tamen temporis ab omnibus, etiam non volen-
tibus eum olim agnoscere et profiteri, cum horren-

A συμφωνῆσαι ἡ συνόδῳ ἄλλα τοὺς τοῦ δημοσίου
πρεσβευτὰς αὐτοῦ συναλθεῖν τῷ φρονήματι καὶ συν-
διατεθῆναι τῇ γνώμῃ, τερατεύεται. Καὶ τοῦτο σα-
φὺς ἄλλα τε πλείονα παριστῶσι, καὶ ἡ τοῖς Καισα-
ρεῦσιν αὐτῷ γραφεῖσα ἐπιστολή. Ἄλλ' ὅτι μὲν ἀπ'
ἀρχῆς τὰς Ἀρειανικὰς δόξας ὑπέθαλπεν, καὶ μέχρι
τέλους οὐ διέλιπε περιέπων, πολλοὶ τε συνεπίστανται,
καὶ ῥᾶν ἐστὶ λαβεῖν πολλάχθεν. Ὅτι δὲ καὶ τῆς
Ἀριγένους νόσου μετέσχεν, ἣν κατὰ τῆς κοινῆς ἡμῶν
ἐκείνος ἐνόσησεν ἀναστάσεως, εἰ καὶ τοὺς πολλοὺς
ὑπολανθάνει· ἄλλ' οὖν αὐτὸς σὺν ἐρευνῇ τοὺς ἐκεί-
νου λόγους ἀναλεγόμενος, οὐδὲν ἕλαττον αὐτὸν τῷ
ὀλεθρίῳ τούτῳ ἀβρώστηματι [ἦ] ταῖς Ἀρειανικαῖς
μανίαις κεκρατημένον ὄψει.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΚΒ'.

Τί ἐστιν· « Ὁ δὲ μικρότερος ἐν τῇ βασιλείᾳ
τῶν οὐρανῶν, μείζων αὐτοῦ ἐστιν; »

B ad Constantin. p. 180-189).

Τὸ περὶ τοῦ Προδρόμου ἐν ἐπαίνῳ καὶ κατ' ἐρώ-
τησιν εἰρημένον, « Ὁ δὲ μικρότερος ἐν τῇ βασιλείᾳ
τῶν οὐρανῶν, μείζων αὐτοῦ ἐστιν, » τοὺς πλείστους
τῶν πρὸ ἡμῶν, ἀποφανόμενον εἰπεῖν τὸν Δεσπότην,
καὶ ψῆφον οἰκειαν φέρειν, ὑπεληφτότα· ἐγνώκαμεν.
Τούτων δὲ, οἱ μὲν συνάπτοντες τὸ, *μικρότερος*, καὶ
τὸ, *ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν*, ὅψ' ἐν ἀναγι-
νώσκουσι· καὶ τὸν ἐν αὐτῇ τῶν ἄλλων μικρότερον,
τοῦ Ἰωάννου τιθέασιν *μείζονα· βασιλείαν* μὲν ἐν-
ταῦθα, τὸν μετὰ τὴν Δεσποτικὴν ἀνάστασιν ἡ-
ακούοντες· καθ' ὃν μάλιστα τῷ σταυρῷ, καὶ τῷ βαπτί-
σματι, καὶ τῷ Πνεύματι, ἐτελειούτο καὶ ἐκρατύνετο
τὰ τῆς πίστεως· *μικρότερον* δὲ, τῶν ἐν αὐτῇ πολυ-
τενομένων, τὸν ἑλάσσονα· ὃς εἰ καὶ τῶν ἄλλων ἔχει
τὸ ἕλαττον, ἀλλ' οὖν τοῦ Ἰωάννου τὸ μείζον ἀποφέ-
ρεται. Καὶ γὰρ ὁ μὲν Προδρόμος ἐτι, φασίν, ὑπὸ τῷ
νόμῳ πολιτευόμενος, ἐν *γεννητοῖς* ἐστὶ *γυναικῶν*,
καθ' ὃν ἀπάντων, καὶ τὰ προσεβία ἡνέγκατο· ὁ δὲ ἐν
τῇ χάριτι, καὶ ἐν *γεννητοῖς* ἐστὶ Πνεύματος, καὶ
ἀναγεννημένος ἄνωθεν. « Ἐδωκε γὰρ αὐτοῖς
ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι, τοῖς πιστεύουσιν εἰς
τὸ ὄνομα αὐτοῦ, οἳ οὐκ ἐξ αἱμάτων, οὐδὲ ἐκ θελή-
ματος σαρκὸς, οὐδὲ ἐκ θελήματος ἀνδρὸς, ἀλλ' ἐκ
Θεοῦ ἐγεννήθησαν· » ὃν ὁ Προδρόμος οὐδενὸς, φα-
σίν, οὐχ ὅτι μείζων, ἀλλὰ καὶ τοῦ μικροτέρου ἡ
ἐνδεέστερος. Ἀλλ' οἱ μὲν οὕτως. Οἱ δὲ τὸν Βαπτί-
στην, οἶμαι, καὶ δικαίως δυσωπούμενοι, εἰ τηλι-
κούτον ὄντα, μηδενὸς τῶν ἐν τῇ χάριτι τελειωθέντων
ἰσοστάσιον, ἀλλὰ καὶ τοῦ μικροτέρου ποιήσωσιν
D εὐτελέστερον· πρῶτον μὲν τὸ, « ὁ δὲ μικρότερος, »
κατὰ διαστολὴν τοῦ, « ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν, »
ἀναγινώσκουσιν. Ἐπειτα, « βασιλείαν οὐρανῶν, »
ἐτοιμότερον τὴν Δεσποτικὴν καὶ δευτέραν παρουσίαν
ἐξακούουσι· *μικρότερον* δὲ, αὐτὸν τὸν Κύριον ἡμῶν
Ἰησοῦν Χριστόν· ὃς, εἰ καὶ μὴ κατὰ τὸν καιρὸν τῆς
πρώτης αὐτοῦ παρουσίας, μείζων τοῦ Προδρόμου
τοῖς πολλοῖς ἐνομίζετο· ἀλλ' οὖν τηνικαδὲ πᾶσι,
καὶ τοῖς μὴ βουλῆθεϊσιν ἐπιγνώναι πάλαι, μετὰ

⁷⁰ Luc. vii, 28; Matth. xi, 41. ⁷¹ Joan. i, 42, 43.

VARIAE LECTIOES.

ἡ vel συμφωνῆσαι. ἡ add. καίρον. ἡ add. ἐτι.

φιδεράς καὶ φρικώδους ἐπιγνωσθήσεται τῆς εἰδή-
σεως, κριτὴς πάντων καὶ βασιλεὺς παραγενόμενος.
Ἄλλὰ καὶ οὗτοι, μικρότερον εἰρῆσθαι τὸν Κύριον
ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, οὐ κατὰ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν
παρεδέξαντο ἔννοιαν· ἀλλ' οἱ μὲν τῷ χρόνῳ τῆς
κατὰ σάρκα γεννήσεως (μητοὶ γὰρ ὅλοις ἐξ ὁ Δεσπο-
τικὸς τόκος τοῦ Προδρόμου ὑπελείπεται)· οἱ δὲ, τῷ
μήκει τῆς ἡλικίας· ὑπερέχειν γὰρ τοῦ Δεσπότης,
καὶ τῇ τοῦ σώματος ἀναδρομῇ, τὸν Βαπτιστὴν παρα-
δέδοται· ἄλλοι δὲ τὸ μικρότερος εἰρῆσθαι πρὸς τὴν
τῶν πολλῶν ὑπόληψιν ἐξειλήφασιν· ὑπείληπτο γὰρ
μεῖζων ὁ Ἰωάννης, ἅτε δὴ Θεῷ ἐκ βρέφους ἀνεί-
μενος, καὶ βίον ἄσκειον· ἐκ σπαργάνων αὐτῶν καὶ
ἐρημικὸν ἐπανηρημένος· καὶ διότι τὸν βαπτίζοντα
τοῦ βαπτιζομένου, ὁ πρόχειρος λόγισμός· ἔθελαι
σεβασμιώτερον· ἀλλ' οἱ μὲν, καὶ ἐπὶ διαφορὰς
αἰτίας, μικρότερον τοῦ Προδρόμου τὸν κηρυσσόμενον
τοῖς πολλοῖς νομισθῆναι συγκατέθεντο, πλὴν ἄλλ'
ὁμοφώνως ἀναβρῆθῆναι μεῖζονα τοῦ δούλου τὸν Δε-
σπότην, κατὰ τὴν οὐράνιον ἐκείνην καὶ φρικτὴν
βασιλείαν, ἀπαφῆναντο. Ἐγὼ δὲ τοῖσι διαιτῶν
ἐμαυτὸν ἐξιστάς, καὶ τὸν ἀρεινὸν εἰπόντα φυλοκρι-
νεῖν· οὐ νομίζων ἑμὸν· οὐδ' ὥς ἀντίποιν οἱ
ἐπικληθέντες τοῦ Βαπτιστοῦ πολλὴν καταγνώσκει
ταπεινότητα, ὅτι περ οὐδὲ τοῖς αἰτιασάμενοις ὁμῶν
μέγα τι διανενοῦνται, μεῖζονα τοῦ δούλου τὸν Δεσπό-
την ἀποφῆνασι. (Ποῖον γὰρ κλέος Δεσπότην δούλου
μεῖζονα φαίνεσθαι· καὶ τότε κατὰ τὴν ἄρραστον
ἐκείνην καὶ φρικτὴν παρουσίαν;) Οὐδὲν οὖν τούτων
λέγειν, ἐμὸν εἶναι δικαίως, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἄν-
δρας ἀρχιερεῖς ὄντας μάλιστα, καὶ Θεῷ θεράπον-
τας, στέργων, καὶ χάριν μεγάλην ὑπὲρ ὧν εἶπον,
ὁμολογῶν (οὐ γὰρ ὅσα ταῖς ἐτέρων διανοαῖς ἔστα-
σιν ποιεῖ, ταῦτα καὶ τοῖς ἐξαρχῆς εἰποῦσι λαβὴν τινα
προξενεῖ· ἀγαπητὸν μὲν εἰ τις ἀρχόμενος ὑψηλῆς
τινὸς θεωρίας, ἐπὶ ποσὸν τι τῆς ἀληθείας ἐφίκοιτο·
οἱ δὲ γε κλεινοὶ τῶν Πατέρων ἡμῶν, ἐπὶ γε τὸ πλεῖ-
στον, καὶ εἰς ἀκρίθειαν τὴν τῶν θείων χρησμῶν
διάνοιαν ἀπεκάλυψαν), πλὴν γε δὴ τοὺς ἄνδρας ἐν
τοῖς μάλιστα τιμῶν καὶ θαυμάζων, οὐδ' ὅπερ ἔμοι
παρέστη, σιγῆσομαι. Ὅρῳ τοιγαροῦν ἐνταῦθα σκο-
πὸν τῷ Δεσπότη, οὐχ ἑαυτοῦ τὸν Βαπτιστὴν ὑποβε-
βηκότα δεῖξαι, οὐδ' ἄλλου τινὸς (μὴ ὅτι γε τοῦ μικρο-
τέρου πάντων ἀτιμότερον), ἀλλὰ καὶ πᾶν τοῦναν-
τίον ἐπαίνους δοξάζει· καὶ γὰρ τῶν προειρημένων,
τὸ μὲν ἀσύμφορον ἴσως, τὸ δὲ ταπεινόν· ἂν τε γὰρ
τὸν κήρυκα εἰς ἐσχάτους ἐλαύνουσ, οὐδὲ τοῦ κηρυ-
σσόμενου τὸ ὑψηλὸν διασώσεις· καὶ τὸ δούλον ἐλατ-
τῶσαι, μάλιστα νυνὶ παρέλκον, καὶ μικρολογίαν οὐκ
ἐκφεύγει· ἀλλ' ὅ γε ὁ Δεσποτικὸς σκοπὸς δῆλός ἐστιν
εἰς ἐπαῖνον ἀφορῶν, καὶ μάλα δικαίως, τοῦ Προ-
δρόμου· ὅκει μὲν γὰρ ὁ μέγας ἐκεῖνος ἄνθρωπος,
ὑπὲρ θείων νόμων τὸ δεσποτῆριον· ἀλλὰ τῶν μὲν
κακῶν, οἷς συνείχετο ὑπερέβη· ἐδεδείε· ἄρα οὐχὶ
τὸ ξίφος, οὐδὲ τὴν σφαγὴν· ἀλλὰ μὴ, τὸν θάνατον

do et horribili aspectu agnosceretur, iudex nimirum
in adventu illo et rex apparens : sed tamen isti
Dominum nostrum Jesum Christum, *minimum* dici
arbitrantur, non secundum unam et eandem in-
telligentiam. Quidam referunt ad tempus nati-
vitat in carne; nam per sex totos menses, nativitas
Præcursoris, Domini, antevertebat. Alii ad ætatis
extensionem et vitæ mensuram : traditum enim
est, Præcursorem Dominum excessisse cursu
corporali suo. Alii illud *minimum* secundum mul-
torum opinionem dictum arbitrantur; ferebatur
enim major Joannes, utpote Deo ab infantia con-
secratus, quique vitam asceticam et eremicolam ab
ipsis crepundiis sectabatur : tum quod communi
et trito sermone, is qui baptizat major habetur
baptizato et venerabilior. Attamen isti, utcumque
propter diversas causas, eum qui prædicabatur,
minorem Præcursore a multis existimatum con-
sentiant, nihilominus unanimi conspiratione docent,
Dominum suo servo majorem prædicari in regno
illo cælesti, et adorando. Ego me hisce concilian-
dis non immisceo, nec mihi arrogo facultatem di-
judicandi, quinam ex illis potius sequantur
sententiam; nec contra contendunt illi ob hanc
causam, qui dicuntur extremam Baptistæ humi-
litem exprobrare; sed nec vos qui queruli cul-
patis, quasi magnum nescio quid cogitaretur in eo,
quod major esse servo suo prædicatur Dominus
(quantum enim, queso, accedet gloriæ, si Dominus
servo major appareat, maxime per adventum illum
ineffabilem et formidabilem); nihil igitur istorum
affirmare cum ad me statui attinere, sed aucto-
res, cum essent homines episcopatu præditi, di-
lectione prosequens, et simul ipsis gratias multas
debere agnoscens pro scriptis suis (nec enim eadem
quæ evidentiam aliorum animis imprimunt, iis
qui principes illa prædicarant verba Scripturæ
ansam exporrigunt; certe habendum est in nume-
rato, si quis exorsus sublimem aliquam specula-
tionem quadantenus progreditur in apprehendenda
veritate : præclari certe Patres illi nostri, plerumque
sacrarum Litterarum intimos sensus exactius ex-
pressere), tamen cum illos summo honore prosequar,
non ego sublacebo quod mihi visum est. Animad-
verto enim hoc in loco, Dominum haudquaquam
id intendere, ut se Baptistam superambulare de-
monstraret, ne quidem in aliqua re (nedum ut per
illud *minimum* omnium hominum poneret vilissi-
mum), sed plane contrarium, voluisse laudibus
illustrare. Certe præallegatarum sententiarum, una
incommoda est fortassis, altera humilis; nam si
præconem in ima subsellia rejeceris, haud tuerberis
prædicati sublimitatem; et se ipsum imminutum dare
inprimis supervacaneum est, nec non abjecti animi
existimabitur. Scopus Domini manifeste collimet

VARIE LECTIONES.

* ἀσκητικόν.

* Cod. Mon. recte possin εἰθελε.

b C. M. recte φυλοκρινεῖν.

c C. M. add. εἶ.

laudem Præcursoris (nec immerito), egregius enim ille vir pro lege tunc divina includebatur carceri; mala quibus stringebatur infra se posita ducebat; nec metuebat gladium, non occisionem; sed ne cum mortem superasset perniciosum dogma subintroducitur apud homines deponeret, et Domini magnalia per socordiam neque quidem leviter vilificaret; plurimi enim præconem ipsum præconizato majorem arbitrabantur: quorum e numero erant ex ejus discipulis aliqui, per ambitionem hoc morbo laborantes, magistri sui præstantiam ad ipsorum propriam existimationem augendam trabentes. Hoc cum ille adverteret, urebatur, et ut improbam hanc evellet opinionem, nil non tentavit; sæpe varios miscendo sermones discipulos inde abducere nitebatur; quos cum videret haud sufficienter, movere, quin potius ut acrius certamen inirent, aliam inivit rationem, et ab ipso oculorum intuitu cogitavit id lis persuadere.

Vide mihi sis autem quam prudenter hoc tractat argumentum. Mittit discipulos ad eum cujus æmulatione capiebantur, et questionis formam præscribendo id agit, ut per ea quæ oculis usurpabant salutem ipsorum procuraret, atque error ille antiquior per discipulorum emendationem etiam apud alios exenteretur, et in toto diffunderet; itaque ubi advenerant (is qui Baptistæ immiserat cogitationem illam), verbis ad quæ sita nihil respondet; sciebat enim et persuasum habebat, eum qui per exultationem in utero materno, qui per maternam linguam ipsum prædicaverat, necnon plurimis deinceps illustrissimis testimoniis et divinis enuntiationibus idem præstiterat, nulla indigere ulterius de se doctrina; ita signis et prodigiis opinionem excedentibus, inconcretum suæ suggerit Deitatis; qui eos mittebat id machinabatur ut suspensos redderet a miraculis, quos demum morigeros præceptoris factos, et divinitatis suæ præcones remittit Christus. Enimvero Baptista cum hoc modo discipulis errorem exemisset, per eosdem etiam cæteros omnes, viæ dux ad communem Dominum se transferre fecit. Quin et Servator, cum auditores suos ad imitationem reliquarum viri virtutum induxerat, tantum ipsius atque tale studium amplexatus, propensionem animi Dominicis suis et meritis remunerat encomiis; neque enim committere volebat is qui gratis omnibus universum benefactor existit, ut inhonoratum Baptistam solum ex omnibus dimitteret, pro amore præfundato et affectu usque ad mortem inflammato: atque ista fuit, opinor, princeps laudandi illum causa. Nihil inferior est hæc. Quandoquidem illud, «Tunc is qui venturus es,» etc., ob salutem discipulorum procurandam interrogabat; interrogationis autem prima facies ab ignorantia Baptistam hoc siscitatum fuisse suggerit iis qui prudentem et artificiosam questionem haud intentum ponderaverint: ut ab

Α ὑπερχόμενος, δλέθριον δόγμα ὑπολείποιο τῷ βίῳ· καὶ τὸ τοῦ Δεσπότης μεγαλεῖον, τῷ καθ' ἑαυτὸν ῥαθυμῳ, οὐκ ἐν μικροῖς ταπεινώσει δ· πολλοὶ γὰρ μερίζονα τοῦ κηρυττομένου τὸν κήρυκα ὑπενόουν. Ἐξ ὧν τινες καὶ τῶν αὐτοῦ μαθητῶν ὑπὸ φιλαυτίας τοῦτο ἔπασχον, τὴν ὑπεροχὴν τοῦ διδασκάλου εἰς αὐξήσιν οἰκείας ἐπισπώμενοι δόξης. Ἄπερ ὁρῶν ἑκείνος, ὅλος ἐφλέγετο, καὶ τὴν πονηρὰν ταύτην ὑπόνοιαν ὥστε καθελεῖν, πάντα ἐπραττε· καὶ πολ- λάκις μὲν τοὺς μαθητὰς ἀπάγειν ἐπεχειρεῖ, ποικίλοις λόγοις, * τῆς ὑπολήψεως· ἐπεὶ δὲ τοὺς λόγους ἐώρα τῆς ἑκείνων γνῶμης ἡττωμένους, καὶ τὰ τῆς φιλο- νεκίας ἐπικρατέστερα, ἐπ' ἄλλην ἴδεν ὁδὸν, καὶ τὴν δι' αὐτοφίας πειθῶ προσάγειν αὐτοῖς ἐμελέτησε.

Β Καὶ ὅρα ὅπως ἐμφρόνως μεταχειρίζεται τὴν ὑπό- θεσιν. Πέμπει τοὺς μαθητὰς πρὸς τὸν ὑπ' αὐτῶν ζηλοτυπούμενον, καὶ σχῆμα δοῦς ἐρωτήσεως, τὴν ἑαυτῶν παρασκευάζει, διὰ τῶν ὀφθησομένων, σωτη- ρίαν κερπίσασθαι, καὶ τὴν προτέραν πλάνην ἐν τῇ τῶν μαθητῶν διορθώσει, καὶ τοῖς ἄλλοις ἐναποσθε- σθῆναι καὶ διαρρῦναι τέλειον· αὐτίκα γὰρ παρα- γεγονότων, ῥήμασι μὲν τῶς ὁ Σωτὴρ (ὁ καὶ ταῦτα τῷ Βαπτιστῇ χαριώσας λογισάσθαι) οὐδὲν πρὸς τὴν ἐρώτησιν ἀποκρίνεται· ἥδει γὰρ, ἥδει τὸν ἐξ αὐτῆς μήτρας, σχιρτήμασι καὶ μητρὶ γλώσσει αὐτὸν προκηρύξαντα, καὶ μυρίαὶς ὅσαις μετὰ ταῦτα λαμ- πραις μαρτυρίαις καὶ θεοπρεπέσιν ἀναρρήσεσι, μη- δεμιᾶς δεῖσθαι περὶ αὐτοῦ μαθήσεως· σημείοις δὲ παραδόξοις καὶ ῥήμασι τὸ ἀσύγκριτον αὐτοῦ παρα- στήσας τῆς θεότητος (τοῦτο γὰρ ὁ πέμψας ἐπραγμα- τεύετο), ἐξ αὐτῶν ὁμμάτων τοὺς σταλέντας τοῖς θαύμασιν ἀνηγνῆσται, καὶ λοιπὸν εὐπειθεὶς τῷ διδασκάλῳ, καὶ τῆς αὐτοῦ θεότητος ἀναπέμπει κή- ρυκας. Ἄλλ' ὁ μὲν Βαπτιστὴς, οὕτω τοὺς μαθητὰς μεθιστῶν τῆς πλάνης, καὶ δι' αὐτῶν τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους τῷ κοινῷ προσδραμεῖν ἐμεθόδευε Δε- σπότη. Ὁ δὲ γε Σωτὴρ, τῆς τε ἄλλης ἀρετῆς τοῦ ἀνδρὸς εἰς ζῆλον τοὺς ἀκροατὰς προτρέπων, καὶ τῆς τηλικαύτης αὐτὸν καὶ τοσαύτης ἀποδεχόμενος σπου- δῆς καὶ προθυμίας, Δεσποτικοῖς καὶ δικαίοις ἀμει- βεται ἔγκωμις· οὐδὲ γὰρ, οὐδ' ἡνέχετο· ἂν, ὁ προῖκα πᾶσι καὶ κοινὸς φανεὶς εὐεργέτης, τῆς προκαταβλη- θείσης στοργῆς, καὶ τοῦ μέχρι σφαγῆς διαπύρου πάθους, ἀγέραςτον μόνον τὸν Βαπτιστὴν ἀποπέμψαι. Ἄλλ' αὕτη μὲν, οἶμαι, τῶν ἐπαίνων ἡ πρώτη αἰτία· οὐδὲν δὲ ταύτης ἐλάττω καὶ αὕτη. Ἐπεὶ γὰρ τὸ, «Σὺ εἰ ὁ ἐρχόμενος, ἢ ἕτερον προσδοκῶμεν;» ὁ μὲν ἐπὶ τῇ τῶν μαθητῶν διηρώτα σωτηρίᾳ. Τὸ δὲ πρό- χειρον τῆς ἐρωτήσεως, τοῖς μὴ πρὸς τὸ εὐμήχανον καὶ σοφὸν τοῦ ἐρωτήσαντος διακρίπτουσιν¹, ἐξ ἀγνοίας τοῦτο πυθέσθαι τὸν Βαπτιστὴν ὑποτίθεται· ἵνα καὶ ταύτης αὐτὸν τῆς ὑποφίας ἐκ περιουσίας

VARIAE LECTIONES.

¹ C. M. rectius ταπεινώσεις. * *Id. add.* ταύτης· sed deest etiam in Mon. ¹ C. M. διακρίπτουσιν. ² C. M. ἐξ· ὑφαίνετο.

ἐλευθερώσῃ (μεγίστη γὰρ, ὡς ἀληθῶς, κήρυκος δια-
βολὴ καὶ κατηγορία, τοῦ κηρυττομένου ἢ ἀγνοία,
ἐπὶ τοὺς ἐπαίνους ἐρχεται· καὶ πλείοσιν αὐτοὺς
ἐξυφαίνει τρόποις κ. Ἀποπον γὰρ, ὡς ἀληθῶς, εἰ
δὲ ὧν ἄλλως προσεκέρδανεν ἂν ὁ Βαπτιστῆς, καὶ
τῆς προτέρας διεκπύπτει δόξης. Διὰ πρῶτον μὲν
ἐπαινον προσάγει^h, ἀπ' αὐτῆς ἐκείνης τῶν ἀκροα-
τῶν τῆς ψήφου· τρίτον ἀπὸ τῆς τῶν προφητῶν μαρ-
τυρίας καὶ προρρήσεως· τῶν δὲ λοιπῶν δύο, ἐκάτε-
ρον ἐκ τῆς ἰδίας καὶ Δεσποτικῆς ἐπικρίσεως· ἀλλ' ὁ
μὲν δευτέρος τρόπος, ἐκ τοῦ εὐθέως λέγει τὸν ἐπαι-
νον· ὁ δὲ τέταρτος, ἐκ τοῦ παρακολουθοῦντος ἀτο-
πήματος, τοῖς ἐξ ἀγνοίας ὑπειληφόσι τὸν Βαπτιστὴν
προσενεγκεῖν τὴν ἐρώτησιν, διαπλέκει τὸ ἐγκώμιον.
Ὁ μὲν οὖν πρῶτος καὶ ὁ τέταρτος τῶν ἐπαίνων τρό-
πος, ἐξ ἀναίρεσεως ὑφαινόμενος, τῶν μηδαμόθεν μὲν
τῷ Βαπτιστῇ προσηκόντων, μάτην δὲ ἐνίοις ὑπει-
λημμένων, κατ' ἐρώτησιν τε σχηματίζεται, καὶ τὸν ἱ-
ἐναντίον ἀπαιτεῖ καὶ διδάσκει τῆς ἐρωτήσεως· οἱ
δὲ μέσοι, ἐπ' εὐθείας τε τὴν εὐφημίαν, καὶ σὺν ἀπο-
φάσει, ἀναγράφουσιν· ὥσπερ γὰρ, ἐν τῷ, « Τί ἐξήλ-
θετε εἰς τὴν ἐρημον ἰδεῖν ἰ; κάλαμον ὑπὸ ἀνέμων
σαλευόμενον; οὐ κάλαμον εἶναι τὸν Βαπτιστὴν, ὁ
κατ' ἐρώτησιν σχηματισμένος λόγος ἀποφαίνεται,
τοῦναντίον δὲ κατασκευάζει, πόρρω καθεστάναι πάν-
των, ἅσοι κάλαμου δίκην τὴν γνώμην σαλεύονται·
οὕτω καὶ ὁ διὰ τοῦ, « Ὁ δὲ μικρότερος ἐν τῇ βασι-
λεῖα τῶν οὐρανῶν, μεῖζον αὐτοῦ ἐστὶ, » παραπλη-
σίως προσαγόμενος, οὐχὶ μικρότερον, οὐ μὲν οὖν
ἀλλὰ μηδένα εἶναι τοῦ Προδρόμου παρίσσει με-
ρίζονα· οὐδὲ γὰρ, οὐδὲ τῶν ἐπαίνων οὐς ἐπλεκεν ὁ
Σωτὴρ, ἐξαίφνης ἂν ἀπεστέγησεν, οὐδ' εἰς ἐσχάτους
ἀθρόον τὸν ἐπαινούμενον ἐβρίψεν· ἀλλὰ τὸν αὐτὸν εἰρ-
μὸν φυλάττων, οὐδαμοῦ συγχρεῖ τὸν ἐν τῇ βασιλεῖα μι-
κρότερον, τῆς ὑπεροχῆς Ἰωάννου νομίζεσθαι μερίζονα.
Ἄλλ' ὁ μὲν ἀπὸ τῆς τῶν ἀκροατῶν ψήφου πλεχό-
μενος ἐπαινος, πλατύτερον εἰπεῖν, τοιοῦτός τις ἐστίν·
Τί ἐξήλθετε εἰς τὴν ἐρημον; ἄρα κάλαμον ἰδεῖν
ὑπὸ ἀνέμου σαλευόμενον κ; ἀλλ' ἄρα ἄνθρωπον ἐν
μαλακοῖς ἱματίοις ἡμφιεσμένον; ἢ ὄηλον ὡς οὐ-
δαμῶς· ὑμεῖς γὰρ αὐτοί, δι' ὧν πρὸς αὐτὸν διεπρά-
ξασθε, καὶ τῷ πρὸς τὴν ἐρημον δρόμῳ, τάναντία τῆς
δόξης ταύτης, ἐμαρτυρήσατε· θαυμάσιόν τινα καὶ
μικροῦ τοὺς ἀνθρωπίνους ὄρους ὑπερβεδηκότα, τὸν,
ὡς ἀληθῶς, τοιοῦτον εἶναι νομίζοντες^l. Οὐκ οὖν οὐδὲ
νῦν ὁ τηλικούτος, μεταβολῇ τινα καὶ ἀγνοίᾳ, τὴν διὰ
τῶν μαθητῶν ἐρώτησιν ἐμολι προσενήνοχεν, ἀλλὰ
τοῦναντίον, ἅπερ ἐδίδαξε λόγῳ, καὶ διὰ τῆς· ὅψεως
αὐτῆς πιστωθῆναι τοὺς μαθητευθέντας, σοφῇ μεθόδῳ
συνδιεπράξατο. Τίς γὰρ λόγος ἀνδρὶ τοσοῦτῳ μετα-
βολὴν ἐπελθεῖν τῶν κριτηρίων ἢ ἀλλοίωσιν; ὅπουγε
πᾶσα ἡ πρὸς τὸ χεῖρον ἀπόπτωσις, ἢ γνώμης ἀβρω-
σίχ, ἢ φιληθονίας πάθει, ἢ φιλαργυρίας καὶ τοῦ
κενοῦ τούτου δοξαρίου ἔρωτι, παραγίνεται, οἷς παρα-
γίνεται· δι' ὧν καὶ ἡ πρὸς τὰ λοιπὰ τῶν παθῶν

^h Luc. vii, 24.

VARIE LECTIONES.

^h C. M. προσάγει. ἰ τό. ἰ C. M. habet θεάσασθαι. ^k ἐρημον ἰδεῖν. II; ἄρα κάλαμον σαλ. ὑπ. ἀν.
^l C. M. νομίζαντες.

A ista illa suspicione velut ex abundanti liberet
(nam certe in summum præconis dedecus cedit,
de ignorato præconiato juste accusari) ad illum
laudandum descendit; quam laudationem multis
modis contextit. Sane parum fuisset congruum, ut
Baptista excideret et præcedenti gloria, per illa ipsa
quibus eandem prius acquisiverat. Primam ergo
laudationem instituit ab ipsismet suffragiis audito-
rum; tertiam a testimonio prophetarum et prædi-
ctionibus; duarum reliquarum utramque ab ipsis
et Domini propria et peculiari sententia: secundus
modus instituit laudationem e proclivi: quartus e
consequenti absurdo, et laudationem instituit inde,
nempe quod consequens est opinioni eorum qui ex
ignorantia arbitrantur Baptistam interrogare.

B Primus idcirco et quartus laudationis modus con-
textitur a sublatione eorum, quæ minime con-
veniunt Baptistæ, et frustra a quibusdam in suspi-
cionem adducuntur; per quæstionem tractantur
illi modi, et quæstioni contrarium docent et ponunt
uterque; interjecti modi, directe et positive en-
comium instituunt: quemadmodum enim in illo:
« Quid existis in desertum videre? arundinem vento
agitatum? » per interrogationem institutus sermo,
haud imaginatur Baptistam arundinem esse; e
contra astruit eum longe semotum ab iis qui more
arundineo huc illæc agitantur opinionibus; ita et ille
sermo, qui similiter instruitur, per illud, « Is qui mi-
nimus est in regno cælorum, major ipso est, » non
illum minimum nec aliquem majorem subindicat Præ-
cursore: nam haud continue Servator iis encomiis
eum privasset, quæ prius contexuerat, ne inter infimos
ita laudatum e vestigio rejiceret, sed eandem obser-
vationem seriem haud permittit, ut is qui minimus est in
regno cælorum major existimetur Joannis excellentia.

Enimvero laudatio quam a suffragiis contextuit
auditorum, ut explicatius eam instituiamus, talis
est: Quorsum existis in desertum? an ut arun-
dinem videretis ventis cothquassalam? an ut ho-
minem mollius amictum vestimentis? certe pa-
tet quod neutrum; vos enim ipsi in eodem quod
egistis, et cursim ad eremum discurreistis, contra-
riam huic opinioni testati estis, eumque arbitrati
estis admirandum quemdam et humanæ conditionis
leges excedentem: quare, vir tantus, quod videtur
mihi, haudquaquam propter quæstionem propo-
sitam a discipulis mutationis et ignorantie accu-
sands est; e diverso, quod verbo docuit, id visu
volebat prudenti quadam ratione apud informandos
confirmare. Quæ enim ratio reddi poterit, cur vir
tantus mutationem melioris status, aut alteratio-
nem subiret; cum omnis in deterius declinatio,
vel iudicii quadam infirmitate, vel voluptatum le-
nociniis, vel avaritiâ, aut gloriolæ istius vanæ va-
cuæque amore inferatur. Quæ ipsa in cæteras omni-

nes passiones prolapsus facilitant. Quibus plerumque alii, inprimis autem in regum aulis versantes influantur, pulvere illo obimpleti : a quibus Joannes, nec id facile est omnibus dicere, ne tantillum expugnabilis. Non enim est arundo ventorum excipiens successionem. Hoc est, instabilium mores evasit, et ægritudinem eorum qui calami more huc illuc flectuntur : sed nec mollibus vestimentis, aut aliis moribus assuefit, quibus insolescunt qui regias frequentant ; auro, voluptatibus, ambitioni servientes. Domus illi est desertum illustris ; paradus, aula ; camelorum pilis amicitur corpus : zona pellicea circa lumbos, constringendo inserviens et mortificando corporales et humanas lascivias omnes quæ lumbis conveniunt. Si requiras cibum, omnino cibi nihil sumpsit, nisi id quod amarum, et sine nutrimento erat, sed nec talem cibum, nisi ea mensura quæ naturæ necessitati satisfaciat. His se subinferre, quo pacto audeat luxur aut evanida gloria ? aut divitiarum quæ gravem et acerbam tyrannidem exercent, cum in possidentes, tum illos qui inviti ipsis carent. Nec opera ejus tantum hæc proclamant, verum et ipsi etiam vos qui hæc oculis usurpatis, testes exhibiti, in illam descenditis opinionem. Opere enim ipso vos perhibuistis testimonium, quod Baptista superior evasit iis qui instabili sunt animo, qui voluptatibus, ambitioni, divitiis mancipantur, a quibus solet proficisci in deterius alteratio, mutatio omnis et ignorantia. Atque hæc est illa forma encomiorum quæ suffragiis innititur auditorum. Consequitur ipsam perspicue ista quæ a Christi ipsius Domini assertionem contexitur. At quenam illa ? Nempe prophetam existis videre ; id quod manifeste agnoverant, per ea quæ fecerant ; quasi dicat : Scio quod existis in desertum videre neque mente inconstanti hominem, non pecunie amantem, non ambitioni aut luxui deditum, sed sublimem quemdam et elevatum, charismatis ac doni prophetici participem ; et recte omnino arbitrabimini : Certe testificor vobis quod prophetam videre exhibitis, nec hic subsistit, sed plus quam prophetam, agnoscit. Cumque judices, legumlatores, reges a virtutis laudibus insignes sunt habiti ; ne is qui prophetis superior asseritur, alicui alteri ut inferior succumbat ; unica assertionem sua Baptistam docet, ultra omnes obtinere præminentiam, « Non surrexit, inquit, inter natos de muliere, major Joanne Baptista ⁷². » Atque ita est secundus encomiorum modus. Tertius medium interserit prophetæ vaticinium laudibus a Domino prædicatis. Hic est inquit de quo scriptum est, « Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te ⁷³. » Relictus restat quartus modus, de quo præcipue

A παρολίτῃσις · οἷς ἄλλοι μὲν οὐκ ὀλίγοι · μάλιστα δὲ οἱ περὶ τοὺς βασιλείους οἴκους ἐποσημένοι, καὶ τοῦ κοινοῦ τοῦ ἐκείνου ἀλώσιμοι, ὅψ' ὧν ὁ Ἰωάννης, οὐδ' ἐστὶν εὐχερὲς ἅπασιν εἰπεῖν, οὐδ' ὅσον ἀνάλωτος ⁷². Οὐ γὰρ ἐστὶν, οὐκ ἐστὶ κάλαμος, τὸν ὑπὸ τῶν ἀνέμων σάλλον δεχόμενος. Ἐξέφυγε, φησὶ, τῶν ἀστηρίκτων τοὺς τρόπους, καὶ καλάμου δίκην ῥιπιζομένων, τὸ νόσημα. Οὐ μὴν, οὐδὲ μαλακοῖς ἱματίοις, οὐδὲ τοῖς ἄλλοις ἐκδεδήχηται, οἷς οἱ περὶ τὰ βασιλεία διαθρόπτονται, χρυσῷ καὶ ἡθοναῖς καὶ φιλοδοξίᾳ δουλούμενοι · ἀλλ' ἔρημος μὲν αὐτῷ οἶκος ἤμα λαμπρὸς, καὶ παράδεισος, καὶ βασιλεῖον · καμῆλων δὲ τρίχες, τῷ σώματι σκέπη · καὶ ζώνη δερματίνη περὶ τὴν ὀσφύν, δεσμοῦσά τε καὶ νεκροῦσα πάντα τὰ παρ' ἐκτέρας ταύτης, σωματικὰ τε καὶ ἀνθρώπινα σκιρτήματα. Εἰ βούλει δὲ καὶ τροφή, τῷ ⁷³ μὴδὲ τροφῆς ἀπλῶς μετέχειν · ἀλλ' ὅση πικρά τε καὶ ἀτροφος, καὶ οὐδὲ ταύτην ἐν μέτρῳ, ἀλλ' ὥστε καὶ αὐτὴν τὴν ἀνάγκην διαπλανῆσαι · τῆς φύσεως. Οἷς πῶς ἂν ἐπιτολήσῃσι τροφῇ παρῃσθῆναι, ἢ βίβουσα δόξα, ἢ πλοῦτος ; ὁ καὶ τῶν ἐχόντων, καὶ τῶν εἰς τὴν ἀκούσιον οὐκ ἐχόντων, βαρὺς καὶ πικρὸς τύραννος. Καὶ ταῦτα δὲ οὐχὶ τὰ ἔργα μόνον βοᾷ, ἀλλὰ καὶ ἡμεῖς ⁷⁴ αὐτοὶ, φησὶν, ἀπὸ τῶν ἔργων, ἃ τοὺς ὑμετέρους ὀφθαλμοῦς, καὶ τὴν γνώμην ἐφελκύσατο, μάρτυρας οὐδὲν ἔλαττον παρεστήσατε. Ἐργοῖς γὰρ καὶ αὐτοὶ τὴν μαρτυρίαν εἰσηνέγκατε, ὥς καὶ τῶν ἀστηρίκτων τὴν γνώμην, καὶ τῶν ταῖς ἡθοναῖς, καὶ δόξῃ, καὶ πλοῦτιν δουλουμένων, δι' ὧν ἡ ἐπὶ τὸ χεῖρον μεταβολὴ καὶ ἀλλοίωσις, καὶ ἡ ἀγνοία, ὁ Βαπτιστῆς ὀψιλότερος. Ἀλλ' οὗτος μὲν ὁ ἀπὸ τῆς τῶν ἀκροατῶν ψήφου τῶν ἐπαίνων τύπος. Τίς δ' ὁ ἐφεξῆς ; ἡ δὴλον ὥς ὁ ἐκ τῆς ἰδίας καὶ δεσποτικῆς ἀποφάσεως ποίας ταύτης ; Ναί, φησὶ, λέγω ὑμῖν, ὅτι προφήτην ἐξήλθετε ἰδεῖν · ὥς ἐκείνων τοῦτο σαφῶς, δι' ὧν ἔπραξαν ⁷⁵ α, καταθεμένων · ἵνα εἴπῃς · Οἶδα ὅτι οὐτε τὴν γνώμην εὐρίπιστον ἀνθρώπων, οὐτε φιλάργυρον, ἢ κενόδοξον, οὐτε τρυφῆς ἐλάττονα, εἰς τὴν ἔρημον ἰδεῖν ἐξεληλύθατε, ἀλλ' ὀψιλὸν τινα καὶ μετάρσιον, καὶ τοῦ προφητικοῦ χαρίσματος μέτοχον καὶ καλῶς ὑπειλήφατε. Ναί γάρ, λέγω ὑμῖν, ὅτι προφήτην ἐξεληλύθατε ἰδεῖν. Εἶτα καὶ οὐ μέχρι τούτου, ἀλλὰ καὶ περισσώτερον ἀποφαίνεται προφήτου. Ἐπειδὴ δὲ καὶ κριταὶ, καὶ νομοθέται, καὶ βασιλεῖς, ⁷⁶ ἐπ' ἀρετῇ μέγα ⁷⁷ κατέλιπον · ἵνα μὴ τῶν μὲν προφητῶν περισσώτερος, τῶν ἄλλων δὲ τινος νομισθῇ ἐνδεέστερος · μὴ κατὰ πάντων ἀποφάσει, τὰ πρεσβεῖα φέρειν τὸν Βαπτιστὴν ἀνεκέρησεν, « Οὐκ ἐγήγερεται, εἰπὼν, ἐν γεννητοῖς γυναικῶν, μείζων Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ. » Ἀλλ' οὗτος μὲν, καὶ ὁ δευτέρος τῶν ἐγκωμίων τύπος. Ὁ δὲ τρίτος, μεταξὺ τῶν δεσποτικῶν ἐπαίνων, τὴν προφητικὴν προβάλλεται μαρτυρίαν. Οὗτος γάρ, φησὶν, περὶ οὗ γέγραπται · « Ἰδοὺ ἐγὼ ἀποστέλλω τὸν ἀγγελόν μου πρὸ προσ-

⁷² Luc. vii, 28. ⁷³ Matth. xi, 10.

VARIE LECTIONES.

⁷² Ἰσ. εὐάλωτος. ⁷³ Ἰσ. τό. ⁷⁴ Ἰσ. διαπλησσαι. ⁷⁵ ὅς μετ' ἡ. ⁷⁶ ἔπραξε. ⁷⁷ Ἰσ. κλέος vel ὄνομα δεσπ.

ὡπου σου, ὅς κατασκευάσει τὴν ὁδὸν σου ἔμπροσ-
 θέν σου. » Αἰτιὸς δὲ καὶ τελευταῖός ἐστι, περὶ οὗ
 μάλιστα καὶ ἡ σκέψις, ὅς, καθάπερ καὶ ὁ πρῶτος,
 ἐξ ἀναιρέσεως μὲν ἐστὶ τῆς μηδαμῶθεν προσηκούσης
 τῷ Βαπτιστῇ ὑπολήψεως· κατ' ἐρώτησιν δὲ ἀπορη-
 ματικὴν καὶ αὐτὸς, οὐκ ἐξ εὐθείας, οὐδὲ ἀποφατικῶς
 πρὸς αὐτὸν· ἐκ δὲ τοῦ συμβαλόντος ἀτοπήματος, τὴν
 φαύλην ὑπόληψιν ἀναιρεῖ· κάκειθεν διαπλέκει καὶ
 συναπαρτίζει τῷ Βαπτιστῇ τὸ ἐγκώμιον. Τίς οὖν ἡ
 ψευδής ὑπόληψις; Τὸ νομίσαι τινὰς τὸν Βαπτιστὴν
 ἀγνοῆσαι τὸν κηρυσσόμενον, καὶ διὰ τοῦτο προσ-
 ενεγκεῖν τὴν ἐρώτησιν.

Τί δὲ τὸ ἐπόμενον ἀποπον; Τὸ ἐρρίφθαι διὰ τοῦτο
 τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν. Ὁ γὰρ ἐν αὐτῇ πάν-
 των μικρότερος, τίνος ἄλλου μεζῶν ἐστὶ ἂν, πλὴν τοῦ
 πόρρω ταύτης ἀπεληλαμένου; Διὰ τί δ' ἀπορρίπτοιο, οὐδὲ
 λόγου δεῖται. Καὶ γὰρ, ὁ μὴ πεπισμένος ἀκρι-
 βῶς τὸν ἐκ Παρθένου μὲν γεννηθέντα, ὑπὸ Ἰωάννου
 δὲ βαπτισθέντα, ὑπὸ δὲ τῆς Πατρὸς φωνῆς μαρτυ-
 ρηθέντα, καὶ ὑπὸ τοῦ συγγενοῦς ὑποειχθέντα Πνεύ-
 ματος, τοῦτον Λυτρωτὴν τοῦ κόσμου, καὶ τοῦ ἁδου
 καθαίρετην εἶναι, ὅγλον ὡς ὁ τοιοῦτος, ἐκτός ἐστι·
 τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν. Πῶς γὰρ ἂν κληρονομή-
 σαι βασιλείαν, ὁ μὴδὲ τὸν ταύτης ἐπιστάμενος Δη-
 μιουργὸν, καὶ διανομέα, καὶ κληροῦχον; Εἴτα πῶς
 ἀναιρεῖται τὸ ἀποπον; Καὶ αὐτόθεν μὲν. Πῶς γὰρ
 οὐκ ἀποπον, τὸν ἄλλοις κηρύξαντα τὴν βασιλείαν,
 αὐτὸν ἐκπασεῖν ταύτης; Ἀλλὰ γε καὶ ἐκ τῶν ἔμ-
 προσθεν εἰρημένων. Εἰ οὖν ἠγνόησε μὲν, ὅπερ ἐκ-
 ῥυξεν, ὁ Ἰωάννης· ἔδωκε δὲ λήθη τὰ ἄνωθεν ἡκου-
 ῖμένα· οὐκ οἶδε δὲ ὅν ἐβάπτισεν· ἐρωτᾷ δ' ἵνα μά-
 θῃ, τίς ἐστὶν ὁ προσδοκώμενος· ὅγλον ὡς οὐδὲ τῆς
 βασιλείας ὄλως, οὐδὲ καθ' ἣν ὁ μικρότερος διατίθεται
 λῆξιν· οὐδὲ ταύτης ἀξιωθῆσεται. Ἀλλὰ τῶν
 μὲν λίαν ἀτοπωντάτων τοῦτο, τὰ τε ἄλλα καὶ
 ἐκ τῶν ἄνωθεν εἰρημένων. Ποῦ γὰρ προφήτης, ὁ μὴ-
 δὲ τὰ ἐν χερσὶ βλέπων; Ποῦ δὲ προφητῶν περισ-
 σότερος, καὶ αὐτὸν τὸν κηρυσσόμενον ἀγνοήσας; Ἐν
 γεννητοῖς δὲ γυναικῶν μεζῶν πῶς ἂν, ὁ μὴδὲ τῆς
 βασιλείας ἀξίος; οὐκ ἄρα μικρότερος οὐδαμῶς τοῦ
 μικροτέρου τῶν ἐν βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν, οὐδ' ἄρα
 ἠγνόησεν, ὅν ἐκῆρυξεν· οὐδ' ἔν' αὐτὸς μάθη, ἀλλ'
 ἵνα τοὺς μαθητὰς διὰ τῆς αὐτοψίας βελτιώσῃ, τὴν
 διδασκαλίαν εἰς ἐρώτησιν ἐσχημάτισε. Ἀλλ' ἡ μὲν
 ὁλῆς ἡ διανοία ἀνάπτυξις αὐτῇ. Ὁ δὲ Δεσποτικὸς
 καὶ θεῖος χρησμὸς, δριμεῖς τε καὶ συντεταγμένον
 λόγῳ, διὰ τοῦ κατ' ἐρώτησιν ἀπορηματικοῦ τύπου,
 τὴν ὅλην παρέστησεν ἔννοιαν, εἰπὼν, « Ὁ δὲ μι-
 κρότερος ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν, μεζῶν αὐ-
 τοῦ ἐστι; » Ταύτης γὰρ τῆς φωνῆς, ἐξ αὐτῆς ἀκοῆς
 ἀπαντήσῃς, καὶ τῇ τοῦ ἀτοπήματος ὑπερβολῇ οὐκ
 ἐώσης εἰς ἀνρεπὴ τινα ὑπόληψιν τοῦ τῆς ἀληθείας
 κήρυκος ἀπενεχθῆναι· εὐθύς μὲν συνελαυνόμεθα εἰς
 τὸ συνιδεῖν τὸ σοφὸν καὶ ὠφέλιμον τῆς διὰ τῶν μα-
 θητῶν ἐρωτήσεως· ἐκαίθεν δὲ πάλιν εἰς τὴν τῶν ἐπαλ-
 των ἀποδοχὴν ἔτι μᾶλλον ἐφελκόμεθα· καὶ οὐχὶ τοῦ

instituitur disquisitio, qui et ipse, ut primus, per
 negationem illius opinionis constituitur, quam de
 Baptista concipere non erat æquum. Procedit autem
 ipse modus, per interrogationem dubitationesque,
 non directe nec affirmative proponitur; pravam
 autem illam opinionem tollit per absurdum quod
 consequitur illud; atque inde complicat et con-
 summat Baptistæ encomium. Quodnam igitur fal-
 sum quod supponitur? nempe esse qui opinaren-
 tur Baptistam ignorasse eum, quem prædicabat,
 atque ideo quæstionem instituisse.

Consequens absurdum, quodnam est? nimirum,
 quod ita a regno cælorum excludetur. Qui omnibus
 et singulis in illo regno constitutis minor est, ecquo
 major inveniatur, nisi eo, qui ab illo longe elimine-
 tur? Nec est opus docere cur sic excludatur. Patet
 omnino quod extra cælorum regnum emansor erit
 ille, qui non firmiter crediderit, natum de Virgine,
 baptizatum a Joanne, paternæ vocis testimonio de-
 nuntiatum, a congeniti spiritu demonstratum, Re-
 demptorem mundi esse, et inferni spoliatores. Quo-
 modo regnum illud hæreditabit is, qui conditorem
 ignoret ejus, qui dispensatorem, qui sortitorem
 aut distributorem? Hoc autem absurdum quomodo
 tollitur? per seipsum, nempe, quod sit absur-
 dum. Ita est enim, ut is qui aliis annuntiabat illud
 regnum, ab ipso ipse excluderetur; sed et ab ante-
 dictis tollitur: Si ignorabat quem annuntiabat
 Joannes, si oblivione sepeliit quæ de cælo audierat,
 si non noverit quem baptizabat; quærit autem, ut
 informetur: Quis est qui expectatur. Certe patet
 quod nec regno cælorum nec isto statu dignus ha-
 betur, in quo qui minimus est versatur. Sed esse
 hoc inter absurdissima censendum, cum aliunde,
 tum e dictis ab initio patet. Ubi est propheta, qui
 nec quæ ante pedes ponuntur videt? Ubi major
 prophetis, qui quem annuntiabat ignorabat? Inter
 natos mulierum, quomodo erat major, qui regno
 indignus est? Non est enim minor minimo in regno
 cælorum; non igitur ignoravit quem annuntiabat:
 non ut ipse sciret, sed ut discipuli ab oculis me-
 liorarentur, doctrinam per quæstionis formam in-
 stituit. Atque ita sit totius hujus loci sententia ex-
 plicata. Domini autem nostri divinum oraculum
 severo quodam et contracto sermone adhibita du-
 bitationis per quæstionem forma generaliter sugge-
 rit intelligentiam, cum dicit, « At qui minimus est
 in regno cælorum illo major est? » Hæc vox cum ex
 ipso auditu intelligebatur, et cum per nimiam absur-
 ditatem non patitur nos in cogitationem aliquam
 descendere de veritate hujus præconis, statim in
 contemplationem nos deducit prudentis illius et
 perutilis quæstionis discipulorum. Atque inde de-
 mum ad laudes ipsius admittendas inducimur. Nec
 Baptistam decernimus minorem esse illo qui in regno

VARIE LECTIONES.

• ἔστι· C. M. ἐκτός ἐστι. • C. M. τῆς ὁλῆς.

cœlorum minimus est (nequaquam certe), sed iudices, legumatores, reges, atque ipsos adeo patriarchas supergressum, atque veritati hoc affirmanti assensum adhibemus. Nec injuria; vinculis enim et multiplici afflictione constringebatur, morti tandem destinatus, pro lege nempe divina certamen subiturus; nec tamen ejus in Agnum Dei, tolerantem peccata mundi, desiderium inflammatum emarescebat; quinimo magis magisque effloruit, et per mortem enitebatur accendi vehementius et immortale fieri. Non cessavit manu, lingua, omni ratione cœlestem illum Sponsum deprædicare, singulos ei ardens conjunctos copulare et amorem sponsalis thalami inserere. Quin et mihi videtur, letatum de gladio, et angui propter tarditatem, et ad illos properare qui apud inferos erant, ut et ibi alios præveniens expectatum enuntiaret, et primus evangelizaret. Annon hæc encomia Dominicam decebant linguam? Intuebatur gladium, carnifices intuebatur, occisionem pro stimulo Dominici amoris adhibebat, totus ad eum convertebatur. Omnino verum est, « inter natos mulierum non surrexit major Joanne Baptista. » Caput ipsum Domini attingebat, ab utero annuntiabat, usque ad mortem annuntiabat, mundum ad pœnitentiam attrahere. Mitto conversationem in deserto, dietam insolitam, impudentes adeo Judæos pudore suffundentem, conversationem et vivendi modum ultra humanum, per quæ patentia ipsorum ora obturabantur. Annon merito major inter natos mulierum? annon merito Dominica fruebatur voce? An minimus in cœlorum regno, ipso major est? Quocirca e jam dictis constat, non esse legendum affirmative, « Minimus in regno cœlorum major est eo, » sed illa forma, qua leguntur ista, « Quid existis in deserto videre? arundinem vento agitatum? » Prudenter porro adverte, quod illud « in regno cœlorum, » nec rogebamur intelligere contra sensum cuique obvium et agniti cunctis, aut in alium præter scopum vi pertrahere; nec illam vocem, *minimus*, additamentis quibusdam scrupulosioribus ad confessionem illius, « major in natis mulierum, » annectere. Tantummodo figuram ab initio adhibitam, aptantes ad fornam quæstionariam, rei monstratæ, licet modum epistolæ excedentes, perspicuam fecimus intelligentiam. λόγου, εἰς τὸν κατ' ἐρώτησιν τύπον ρυθμίσαντες, ἐπιστολὴν, παρεστήσαμεν ἔννοιαν.

QUÆSTIO CCXXIII [Coist. CLXVIII, Taur. CLXVII].

Si Deus est ubique, quomodo mysterium quo in mulieris utero præsens est accusetur? Certe, inquirunt, quod sit præsens in mulieris utero, sicut et ubique, nulla est reclamatio; ex illa autem Deum incarnatum fuisse, quomodo et quale sit?

Edita a Maio (Nov. Coll. t. IX, 111, 112). — De Deo ubique præsentē et de mysterio Incarnationis.

Tu ergo, o amice, accusationem contra myste-

VARIE LECTIONES.

u ταύτην. v πάντως. x ἐρήμου.

A μικροτέρου τῶν ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν ἐλάττονα τὸν Βαπτιστὴν ψηφίζομεθα (πολλοὺ γὰρ καὶ δεῖ)· ἀλλὰ καὶ κριτῶν, καὶ νομοθετῶν, καὶ βασιλέων, καὶ αὐτῶν πατριάρχων ὑπερανестηκέναι, ὡς αὐτὴ σαφῶς ἀνείπεν ἡ Ἀλήθεια, συντιθέμεθα. Καὶ μάλα εὐλόγως· εἰρηκτῇ καὶ μυρίᾳ κακώσεσι συνείχετο, τὴν ἐπὶ θανάτῳ τηρούμενος· ἄλλην ταῦτα ὑπὲρ θεσμῶν οὐρανῶν διακαρτερῶν ἐθλήσιν· καὶ ὁ πρὸς τὸν Ἀμὸν τοῦ Θεοῦ, τὸν αἰρόντα τὴν ἀμαρτίαν τοῦ κόσμου, διάπυρος αὐτῷ πόθος οὐκ ἐμαραίνετο· ἦνθε δὲ μάλλον, καὶ διεφιλονείκει τῷ θανάτῳ ἐπὶ πλέον ἀναζωπυρρῆσθαι καὶ ἀπαθανατίζεσθαι· οὐδ' ἔληγε κηρύσσειν, καὶ χειρὶ, καὶ γλώσσῃ, καὶ πάσῃ μεθόδῳ, τὸν οὐράνιον Νυμφίον, πάντας ὅτι ἐπιποθῶν αὐτῷ συναρμόσαι, καὶ τῶν νυμφικῶν παστάδων ἐνθεῖναι τὸν ἔρωτα. Ἐμοὶ δοκεῖ καὶ χαίρειν αὐτὸν πρὸς τὸ ξίφος, καὶ ἀδημονεῖν τῇ βραδύτητι, καὶ σπεύδειν πρὸς τοὺς ἐν ᾧ· ἵνα κακεῖ φθάσῃ τοὺς ἄλλους, τὸν προσδοκώμενον ἀνακηρύξαι καὶ προεσαγγελλίσασθαι. Ἄρα οὐκ ἐγκωμίων ταῦτα Δεσποτικῆς ἀξίῳ γλώσσῃ; Ἔβλεπε τὸ ξίφος, ἔβλεπε τοὺς δημίους, καὶ τὴν σφαγὴν κέντρον ἐπολείτο τοῦ Δεσποτικοῦ φίλτρου, ὅλος πρὸς αὐτὸν ἐπιστρεφόμενος. Ὅντως, « οὐκ ἐγγίγεται ἐν γεννητοῖς γυναικῶν μεζῶν Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ. » Ἦφατο κορυφῆς Δεσπότου· ἐκέρυξεν ἀπὸ γαστρὸς· ἐκέρυσσε μέχρι θανάτου· ἐλκυσεν εἰς μετόνοιν κόσμον· ἐδὲ τὴν ἔρημον· πολιτείαν, καὶ τὴν καταιδέασαν καὶ τοὺς ἀναίσχυντους Ἰουδαίους, ὑπερφύῃ δαίταν καὶ διαγωγὴν, καὶ τὴν ἐμπαράσσαν αὐτῶν τὰ ἀπύλωτα στόματα, τὴν ἀνθρωπίνον, ζωὴν.

C Ἀρ' οὐ δικαίως μεζῶν ἐν γεννητοῖς γυναικῶν; ἄρ' οὐ κατ' ἀξίαν τῆς Δεσποτικῆς ἀπήλασε φωνῆς; Ἀρ' ὁ μικρότερος ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν μεζῶν τοῦ τοιοῦτου ἐστίν; Δεῖ τοιγαροῦν, ἐκ τῶν εἰρημένων, οὐκ ἀποφαινόμενον ἀναγινώσκειν τὸ· « Ὁ δὲ μικρότερος ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν μεζῶν αὐτοῦ ἐστίν. » ἀλλὰ κατ' ἐκεῖνον τὸν τύπον καθ' ὃν ἀναγινώσκειται καὶ τὸ, « Τί ἐξήλασε εἰς τὴν ἔρημον ἰδεῖν; κάλαμον ὑπὸ ἀνέμου σαλευόμενον; » Καὶ σκόπει μοι συνετῶς, ὅτι οὔτε τὸ, « ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν, » παρὰ τὴν πρόχειρον καὶ πᾶσιν ἐγνωσμένην διάνοιν, ἠναγκάσθημεν εἰς ἄλλο τι περινενοημένον ἐκδιάσασθαι· οὔτε τὸ, μικρότερος, προσθήκαις τισὶ περιεργωτέραις πρὸς ὁμολογίαν τοῦ, « μεζῶν ἐν γεννητοῖς γυναικῶν, » συνδιεπλέξαμεν· μόνον δὲ τὸ ἐξ ἀρχῆς σχῆμα τοῦ τὴν τοῦ θηλουμένου σαφῶς, εἰ καὶ πλέον ἢ κατ'

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΚΓ'.

Εἰ παντάχου τὸ Θεῖον. πῶς διαβολὴ τοῦ μνηστοπλοῦ γυναικὸς μήτρα παρῆναι; Ναί, φασί, παρῆναι μὲν γαστρὶ γυναικὸς, ὡς καὶ παρὰ τοῦ οὐδοῦ διαβολὴ· συμπρωθήναι δὲ Θεὸν ἐξ αὐτῆς, πῶς οὐδὲν τὴν ἐστίν;

μυστηρίου διαβολῆς καὶ ἄκων ἐξέστης· λανθάνεις δ' αὐτὸν ἀντὶ πολεμίου εἰς τὴν τῶν φίλων τάξιν μεταβαίνων. Ὁ γὰρ ἀφελὲς μὲν τὴν διαβολὴν, ἀπόδειξιν δὲ τοῦ προκειμένου ζητῶν, οὐδ' ὦν μὴ ἀπαρθείη τῆς δόξης φιλονεικεῖ, ἀλλ' οἷς ἂν καὶ αὐτὸς ταύτην προσδέξηται. Καίτοι τῷ πρὸς ταῦτα παρασκευαζομένῳ, ἥκει συνειναι τὴν ἀλήθειαν καθάρσιον τῆς διαβολῆς τοῦ προβλήματος. Δι' ὧν γὰρ τις ὡς ἀτοπον φεύγει, εἰ τοῦτο κατὰ τοὺς μὴ μόνον μηδεμίαν ἔχον ἀτοπίαν, ἀλλὰ καὶ λόγου συμβαίνειν ἀνάγκην, πῶς οὐκ μετὰ τὴν ἀποβολὴν τῆς διαβολῆς οὐκ ὀφείλει περιπτύσσεσθαι τοῦτο; Ἀδύνατον ἀρετῇ; ἀλλ' ἔδειξα πολλοὺς μετιόντας. Οὐκοῦν τὸ δυνατόν ἀντιστήχῃ· καὶ τὸν πρὶν φυγάδα, νυνὶ ταύτης εἶναι δεῖ πολίτην. Βλαβερὸν ἢ ἀνδρεία; ἀλλὰ λυσitelouνεῖται τι ἄλλο παρέστησα τῷ βίῳ. Οὐκοῦν γέγονεν ἑραστὸν τὴν βλάβην οὐκ ἔχον, ὃ μισητὸν ἐδόκει διὰ τὴν βλάβην. Ἀδύνατον θεὸν γαστρὶ παρθένου παρεῖναι; Συνομολόγησας ὅτι μᾶλλον ἀδύνατον μὴ παρεῖναι. Τίνος λοιπὸν ἐτέρας κατασκευῆς τὸ προβληθὲν δείται; Ἀλλὰ χρὴ με, φησὶ, μαθεῖν καὶ πῶς οἶόν τέ ἐστι σαρκωθῆναι, μᾶλλον δὲ εἰ τὸ παρεῖναι σάρκωσις θεοῦ οὐκ ἂν φθάνοις παντὸς ζώου μορφὴν τοῦτῃ περιβαλὼν. Νῦν οὐκέτι τῶν φιλοῦντων, ἀλλ' εἰς τὴν τῶν πολεμίων πάλιν ἔχραν ἐπανήλθες· πλὴν οἷς τὴν ἥτιαν ἔσχες ἐν τοῖς προλαβοῦσιν, οὐδὲ ἐν τοῖς σοῖς τοῖς μὴ πεσεῖν ἔσται παραταττομένῳ κατὰ τῆς ἀληθείας· καί γε πρὸς τὸν ἀκροβολισμὸν διανόστηθι. Ἔστι τις ἀνθρώπων πρόνοια μᾶλλον θεῶ ἢ τῶν ἀγελαίων ζώων; Οὐκ ἂν φήσεις· καὶ γὰρ καὶ τούτων ἡ δημιουργία καὶ ἡ πρόνοια διὰ τὴν τῶν ἀνθρώπων χρείαν. Οὐκοῦν οὐδὲ ὁμοίως ἐν ἀνθρώποις τε καὶ τοῖς ἄλλοις ζώοις ἡ τοῦ θεοῦ παρουσία. Ἐν γὰρ ὅν καὶ ἀπληθύντω; πληθύνεσθαι λέγεται· ὥστε σοὶ αἱ πολλαὶ μορφαὶ εἰς μίαν μόνην τὴν ἀνθρώπων διηλάσθησαν. Ὅρξες ὅπως εὐχερῶς ὁ τῆς ἀπιστίας καταπίπτει πρόμαχος. Καὶ τί τοῦτο; φησὶν· Εἰ γὰρ καὶ τῶν ἄλλων ζώων τὰς μορφὰς ὁ λόγος ὑπεξέφυγεν, ἀλλ' οὖν τὸ μὴ ἀπὸ μίαν παρθένου, ἀλλ' ἐκ πασῶν γυναικῶν καὶ παρθένων σάρκωσιν λέγειν ὑπολείπεται. Ἀλλ', ὦ ἀγαθὲ, φανερά μὲν κἀνταῦθα ἡ τῶν ἀναίσχυτων ἐν οἷς ἔφθασαν ἀναίσχυντήσαντες, πῶσις· ὁμοῦς οὖν ὡς δοκεῖ ἀναστάντα . . . ἀποχρήσει μοι πάλιν σε τοῖς σοφοῖς καταβάλλειν λόγους. Ἀδύνατον γὰρ φαῖναι ἂν ἔγωγε μᾶλλον τὸν ἅπαρ σαρκωθέντα δευτέρας σαρκώσεως δεῖσθαι. Οὐκοῦν οὐδὲ ἡ διὰ πᾶσιν τῶν παρθένων σάρκωσις χώραν ἔχει, μόνη δὲ ἡ διὰ μίαν.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΚΑ'.

Πότερον οἱ δαίμονες ἴσασιν ὡς μετανοοῦντες ἐπ' οἷς ἐτόλμησαν ἀφίενται τοῦ τολμήματος, ἢ τοὶ ἅπαρ θεοσοφίας πεσόντες καὶ τὴν τούτου γῶσιν συναφρέθησαν;

Edita a Maio (l. c. p. 112). — De lapsorum angelorum seu demonum cognitione et statu.

Ἄλλ' εἰ μὲν τὸ πρότερον, πῶς ἀσώματος φύσις

rium invitus reliquisti, et ipse ex inimico in amicorum castra inscius transisti. Qui enim neglecta accusatione propositi demonstrationem quaerit, non de his quae illa a credendo non remouent disputat, sed de his propter quae illud accipere possit. Porro illi qui isto modo sese habet, satis est ut propositi veritatem ab accusatione liberam intelligat; qui enim aliquid rejicit ut absurdum, si illud viderit non solum nullam absurditatem involvens, sed et rationis fundatum principiis, nonne, deposita accusatione, illud amplecti debet. Impossibilis est virtus? sed multos illam sequentes exhibui, ergo illi possibilitas substituta fuit; et qui primum illam rejiciebat, nunc ipsum illius esse servum oportet. Funesta est fortitudo? sed illam vitae utilem, si quid est aliud, exhibui. Ergo factum est amabile, ex eo quod detrimentum non producat, quod ut odibile dabatur propter detrimentum. Impossibile est Deum in virginis utero adesse? Magis esse impossibile illud non adesse confessus fuisti; quali posthac alio argumento indigeat propositum? Sed oportet me, inquit, discere quid et quale sit incarnari, vel potius utrum illud quod dicitur incarnatio Dei non inveniatis omnis viventis forma induens. Nunc non jam amicorum es, sed hostiles insectationes iterum repetisti. Non solum in rebus supra expositis inferior fuisti, sed et in istis non superari non poteris contra veritatem praeparatus. Nunc ergo ad pugnam surge. Estne aliqua Dei erga homines providentia potius quam erga animantium armenta? Negabis forte; attamen istorum creatio et providentia non est nisi ad hominum utilitatem: non ergo eadem est in hominibus et in aliis creaturis Dei providentia. Unum enim cum sit, et in diversitate non multiples, immensus dicitur sine multiplicitate, ita ut multae formae ad unam solummodo humanam reducantur. Vides quanta facilitate ruit primum incredulitatis munimen. Sed ad quid illud? inquit, si enim aliorum animantium formas Verbum non induit, reliquum est ut non ab una virgine, sed ex omnibus mulieribus et virginibus illud incarnatum fuisse dicatur. Sed, o amice, visibilis est et hic impudentium culpa, in quibus non timuerunt sese irreverenter habere. Simul ergo, ut videtur, resurrectum . . . satis erat mihi te iterum sapientibus verbis refutare. Magis enim impossibile dicam ego illud qui semel incarnatus est secunda incarnatione indigere. Nec ergo ex omnibus virginibus incarnatio locum habet solummodo autem ex una.

QUAESTIO CCXXIV (1).

Utrum diaboli sciant quod poenitentiam agendo de his quae commiserunt, a peccatis liberarentur, vel utrum semel a sapientia divina lapsi, hujus notitia privati sint.

Quod si primum dicatur, quomodo incorporea

NOTAE

(1) Haec quaestione carent tum Coislinianus tum Taurinensis codex.

natura, nec tanto carnis onere gravato illa quæ sibi subiecta est deterior fieret? Multi enim homines ad profundum mali perventi, per pœnitentiam suam primam vivendi rationem superarunt. Si autem post illorum lapsum omnino audaciæ et conversionis inscii facti sunt, et sic in profundis tenebris rugientes sepeliuntur, quomodo ad malitiam omnem sensum superantem non impellant homines, in quibus neque cura sæpe deduxit ad non detegenda peccata simul excitant et attrahunt? Tua ergo, ut puto, si plures sermones in unum magis coadunarentur, talis esset propositio: lapsus est diabolus: quomodo pœnitentiam agat? sed obcæcatus est: unde ista obcæcatio? ipse enim aliorum obcæcationis causa est. Quomodo ergo obcæcatus sit? sed nec obcæcatos facere et obcæcationem augere potest. Quomodo autem ille qui in bonum omnino formatus est, ad illud nullo modo, sese inclinet, ad quod autem non directus est, in illud se immergat? et quid forte hoc esset quod non dignata diabolica gente illos suscepit?

QUÆSTIO CCXXV (1).

Hominis ethnicarum partium studiosi cum Christiano dialogus, seu capita quædam quibus Trinitas asseritur.

Edita a Maio (Nov. Coll. t. I, p. 202-207). — De sancta Trinitate dialogus.

Ethnicus. Cum te Christiani dogmatis protectorem noverim ac propugnatorem, nec non benignitate fulgentem, non verebor disquirendi gratia exponere, si quidem tu annuis, antiqui præcipuique apud vos sermonis sententiam: quam quidem ego valde incredibilem esse video; et si forte credibilis fiat, nihilo tamen minus contradicendi vim habere, atque id ipsum evertendi quod pridem nisa erat astruere.

Christianus. Quænam vero tibi ratio sic cogitare loquique suasit? Sane quod tua opinio neque nos neque veritatem oppugnet, nil opus est dicere: quod autem si qui caliginosis dogmatibus obscurantur, religionis rectæ lumen non videant, id quoque facile intelligitur. Fare age tamen quibusnam tu rationibus impulsus dicas, nostros de religione sermones, dum rem suadere student, eam potius incredibilem ac demonstratione carentem ostendere.

Eth. Fabor igitur non novos neque nuperos sermones, sed a priscis admodum vestris patribus dictos. Isti enim dum Filium atque Spiritum Deo adiungunt (est enim hoc vestrum, o Christiani, dogma et magisterium), has fere loquendi argutias interrogativa forma contextunt. Deum minime carere verbo mentis (λόγῳ) dices. Hanc tu si blasphemiam caves, profecto dices verbum mentis habere Deum. Item si Deus non est exanimis, neque insensibilium rerum natura præditus, spiritum habeat necesse est. Ergo sermo de natura divina

καὶ μὴδὲ τοσαύταις βαρύτησι σαρκὸς καθελκομένη τῆς ὑπὸ τούτου συνεχομένης χεῖρων γεγίνηται; Πολλοὶ γὰρ ἀνθρώπων εἰς ἔσχατον ἐλάσαντες κακοῦ διὰ μετανοίας καὶ τῆς προτέρας αὐτοῖς ἐνοῦσης πολιτείας ὑπερῆρθον. Εἰ δὲ μετὰ τὴν πτώσιν διόλου τούτους καὶ τῆς τολμῆς καὶ τῆς ἐπαναστροφῆς ἐλαβὼν ἄγνοια, καὶ οὕτω βαθεῖ σκοτὶ μεμυκότες καθυδούσι, πῶς εἰς κακουργίαν πᾶσαν ἐπίνοιαν ὑπεβάλλουσιν οὐκ ἀνιδῶσι τοὺς ἀνθρώπους ἐφ' οἷς οὐδὲ μελέτησις πολλὰκις προηγέσαστο εἰς ἀπορρήτους τολμας ἅμα ἐρεθίζουσι τε καὶ συγκαθέλκουσι; Τὸ μὲν οὖν, ὡς ἡγοῦμαι, εἰ τις τοὺς πολλοὺς συνοπτικώτερον εἴποι λόγους, τοσοῦτον ἂν εἴη πρόβλημα· ἔπαισις τὸ δαιμόνιον· τί μετανοεῖ; Ἀλλ' ἐπωρώθη· πόθεν ἡ πώρωσις; Αὐτὸ γὰρ τῶν ἄλλων αἰτία πωρώσεως· Ἀλλὰ πεπώρωται· πῶς οὐκ ἐπωρώθη; Ἀλλ' οὕτε πεπωρωμένους ποιεῖν καὶ αὐξάνειν τὴν πώρωσιν. Πῶς δ' ἐπ' ἀγαθῷ πλασθὲν ὅλων νένευκε μὲν οὐδαμῶς, πρὸς δὲ μὴ προήχθη ὡς ἐκεῖνο καταπύτωκε; καὶ τί ἂν ἐκεῖνο εἴη, ὃ μὴ τραπέντος τοῦ δαιμονίου φύλου τούτους ὑπεδέξατο;

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΕΚΤΗ.

Ὅς ἐν διαλέξει ἑλληρίζοντος καὶ Χριστιανοῦ κερδαῖα, δι' ὧν κατασκευάζεται ἡ Τριάς.

Ἑλληρίζων. Τοῦ Χριστιανοῦ σε δόγματος προσπιστῆν εἰδῶς καὶ ὑπέρμαχον, ἄλλως τε δὲ καὶ ἐπεικέει λαμπρυνόμενον, οὐκ ἂν εὐλαθεῖθῃν λογισμοῖς ἐτάσεως ὑποβαλεῖν, εἴγε καὶ αὐτὸς ἐπινεύσεις, τοῦ παρ' ὑμῖν προσθευομένου λόγου τὴν διάνοιαν· ὁρῶ γὰρ ἐν αὐτῇ πολὺ μὲν τὸ ἀπειθάνον· ἐπειδὴν δὲ τὸ πειθάνον ὑποδύοιτο, οὐκ ἐλάττω δηλοῦσαν τὸν ἐλεγχον, καὶ καταστρέφουσιν ἃ κατασκευάζειν προήρητο.

Χριστιανός. Πῶς δὴ καὶ τίς σε λόγος ὧδε φρονεῖν καὶ λέγειν ἀνέπεισεν; Ὅτι μὲν γὰρ ἡ σὴ δόξα καὶ ἡμῖν καὶ τῇ ἀληθείᾳ οὐ μάχεται, οὐδὲν δεῖ μαθεῖν· ὅτι δὲ τοῖς ἐν ἀχλύϊ δογμάτων κατεχομένοις ἡ τῆς εὐσεβείας οὐχ ὁρᾶται καθαρότης, οὐδὲ τοῦτο ἐργῶδες ἐννοεῖν· πλὴν ἀλλὰ λέγε, οἱ σε τῶν λόγων ἐπῆραν λέγειν, ὡς οἱ περὶ τῆς εὐσεβείας ἡμῶν λόγοι τὸ πειθάνον μηχανώμενοι, μᾶλλον πρὸς τὸ ἀπειθάνον τε κἀναπόδεικτον ἀπορρέουσιν.

Εἰ. Ἐρῶ τε τοίνυν οὐ νέους, οὐ προσφάτους λόγους, ἀλλὰ παλαιοὺς ὑμῶν καὶ χρονίους Πατέρας ἀνειρημένους· καὶ γὰρ οὗτοι Υἱὸν καὶ Πνεῦμα τῷ Θεῷ παρισάγοντες (τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ ὑμέτερον τῶν Χριστιανῶν καὶ δόγμα καὶ κήρυγμα) τοιαύτην τινὰ πλοχὴν ἐν ἐρωτῇσει διαπλέκουσιν· ὁ Θεὸς οὐκ ἂν ἐρεῖς ὡς ἄλογος· εἰ δὲ καὶ σὺ φεύγεις τὸ βλάσφημον, Λόγον ὡς ἔχει πάντως· ἐρεῖς· εἰ δὲ μὴ δ' ἀπνοὺς καὶ τῶν ἀναισθητῶν τὴν φύσιν ὑποβαλλόμενος, ἔχει πάντως καὶ Πνεῦμα· οὐκοῦν ἐν Τριάδι τὴν θεολογίαν ὁμολογεῖν δεῖ· τοιαῦτα δὲ τίνα καὶ

NOTÆ

(1) Hæc quoque quæstio in Coislin. et Taurinensi codice plane deest.

ἄλλα σοφίσματα παραπλέκουσιν· οὐ τῶν ἐσπερημένων ἔστι γονῆς ὁ Θεός· οὐκοῦν ἔστι τε γονῆς Πατὴρ καὶ γεγέννηκεν· ἄλλα καὶ χωρὶς οὐκ ἂν εἴη Πνεύματος. Τριάς οὖν πάλιν ἐκ τούτων ἂν εἴη ὁ Θεός· καὶ πολλὰ τοιαῦτα ἄλλα συναγείρειν τοῖς κατὰ τὴν ἰδέαν τῶν ὑπνούντων σχολάζουσιν, οὐκ ἂν εἴη χαλεπὸν ἀθροίζειν, καὶ θεραπεύειν ἑαυτοὺς, ἀλλ' οὐκ ἄλλους τῇ πεπλανημένῃ περὶ ταῦτα θεωρίᾳ καὶ πειθοῦσιν τοὺς ἀνεξετάστους παραδέχεσθαι τὸ ἀπείθανον.

Χρ. Τίς οὖν σε λόγος, μᾶλλον δὲ ποῖον ἀπονοίας θράνος τοσαῦτα ληρῆσαι κατὰ τῆς εὐσεβείας παρεσκεύασεν;

Ἐλ. Οὐδὲν εἶπας, ἀλλὰ τὰ σὰ τῆς ἐπισεικείας καὶ φιλανθρωπίας προπύλαια· καὶ μοι μὲν ἀχθεσθῆς, καὶ οὐδὲν ὦν ἴδεις μὲν σε εἶναι, ἐνὶ καιρῷ δὲ τὸ ἐπιόμενον ἀποκρύψομεν.

Χρ. Λέγε προθύμως μὴδὲν εὐλαβούμενος· τὰ γὰρ ἔνδον οὐδὲν εὐρήσεις τῶν προπυλαίων θρασύτερα· πλὴν εἰ μήπω καὶ αὐτὸς οὐδέπω τῆς ἐκ τῶν λόγων ἀνάγκης συνεχόμενος, πρὸς ὕβριν τῆς εὐσεβείας τὴν γλῶτταν ὀξύνεις, καὶ τὴν ὄφρυν ἀνασπᾶσαι· κατὰ τοὺς ἄφρονας.

Ἐλ. Φαῦλον μὲν οἴκοθεν οὐδὲ ὕβριστικὸν οὐδὲν ἔρω· εἰ δὲ αἱ παρ' ὑμῶν ἀποδείξεις δοκοῦσαι ταῦτα φέρουσιν, οὐκ ἐγὼ ταῦτα φέρω, ἀλλ' οἱ προκομίσαντες· τῆς αἰτίας ἔνοχοι.

Χρ. Λέγε τοίνυν, καὶ τῆς ἀληθείας ἡ βάσανος· οὐκ ἂν παρόψεται τὸ σφαλόμενον.

Ἐλ. Οὐκ ἄλλα γε ἔρω, ἀλλὰ ταῦτά γε καὶ ἂ τοῦ λόγου καταρχόμενος ἔρην.

Χρ. Πῶς δὴ;

Ἐλ. Ἐρωτῶσιν οἱ Χριστὸν εἰσάγοντες Ὑἱὸν τοῦ Θεοῦ, πότερον ὁ Θεός· ἔχει λόγον ἢ οὐ;

Χρ. Ἐρωτῶσι μὲν οὐκ οἶδα δὲ εἰ ὡς σὺ τὴν ἐρώτησιν μετασχηματίζεις· ἀλλὰ τίως ἔστω τοῦτο νῦν, ἵνα μήπω πρὸ ἄλλης ἐξετάσεως ἄλλη βάσανος παραληφθεῖσα, τὴν τοῦ σοῦ λόγου ἀκολουθίαν τε περιόβῃ, καὶ ἀσύνητον τὴν ἑλὴν ἀπεργάσεται διήγησιν· ἂν δὲ γε ἐμὲ ἐρωτήσεως τί ἂν εἴποιμι, σὺ ἂν εἰδείης καὶ ἡ σὴ πρὸς ἐτέραν ὁδὸν ἀπονεύουσα γυνή.

Ἐλ. Ἐγὼ μὲν δόakis ἂν ταῦτα προτεινομένην τὴν ἐρώτησιν ἀκούω, διαχέομαι μὲν τῷ μειδιάματι· διαπυνθάνομεν δὲ τὸν ἐρωτῶντα, πότερον ἡδέως ἀκούειν ἔχει μέρος τῆς ἀντιφάσεως· ἐμοὶ γὰρ ἐκάτερόν ἐστιν εἰπεῖν οὐκ ἀηδές· ἂν τε γὰρ ὁ Θεός Λόγον ἔχειν φαίην, ἀφείλον τὸν Λόγον τοῦ εἶναι Θεόν· οὐ γὰρ ἔχει Λόγον ὁ Λόγος, εἰ μὴ τοὺς Ἕλληνας εἰς πολυμαθίαν Θεῶν παρακαλεῖν ἀμιλλᾶσθαι βούλοισθε· ἂν τε φῶ μὴ ἔχειν, ἐξ αὐτῆς βαλβίδος ὕμιν διερρύη τὸ ἐρώτημα· ὑπὸ δὲ τὸν αὐτὸν ἀναχθεῖν ἂν ἔλεγχον καὶ τὸ τοῦ πότερον, ἄγονος ὁ Θεός ἢ γεννητικός· τε καὶ ἔμπνοους, καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα ὕμιν ὡς ἐπὶ σκηπτικῆς δραματούργειας σοφίσματα· ταῦτα οὐκ ὕβρις ἐστὶν ἀλλ' ἔλεγχος, καὶ τὴν ἐπίνοιαν ἢ τὴν ἀλήθειαν ἐπεσκέιαζε διασκεδάζει, καὶ ὕμιν ἀφῆσι περιορᾶσθαι τὸ κακοῦργημα.

A non absque Trinitate celebrandus est. Alia quoque sophismata huiusmodi pergunt nectere. Non caret gignendi vi Deus; est ergo genituræ parens et genuit. Sed neque sine spiritu est; rursus igitur ex his conficitur in Trinitate Deus. Multa huiusmodi alia hi qui ritu somniantium otiantur haud ægre colligent; sibi que, non aliis, hoc fallaci ratiocinio blandientur: neminique hanc rem incredibilem, præterquam inconsideratis, persuadebunt.

Ch. Quæ te nam ratio, imo vero quænam zudax insania ad hos effutiendos adversus religionem sermones impulit?

Eth. Nihil dicis nisi benignitatis ac benevolentie tuæ primordia. Atqui si mihi non succenares, nihil eorum quæ te scire oporteret, quæque simul B consentanea sunt, reticerem.

Ch. Loquere alacriter, nihil verens: neque enim asperiores me deinceps quam initio invenies: ita tamen ut tu ipse, nisi sermonis necessitate coactus fueris, nequaquam ad convicium religioni faciendum linguam acuas, neque supercilium stultorum more contrahas.

Eth. De penu mea nihil insanum contumeliosumque proferam. Quod si forte illæ quæ apud vos videntur demonstrationes, insanum aliquid præ se ferunt, non ego id affero, sed illarum auctores culpam sustinent.

Ch. Fare igitur; nam veritatis exploratio errorem sine dubio deprehendet.

Eth. Non aliud dicam, præter ea quæ sermonis initio aiebam.

Ch. Quænam ea sunt?

Eth. Qui Christum suadent Dei esse Filium, rogare solent utrum Deus verbum mentis habeat, necne?

Ch. Rogant sane; haud scio tamen an eo modo quo tu interrogationem pervertis. Verum id interim ita esse sinamus, ne si una questione nondum instituta, aliam aggrediamur, sermonis tui ordinem pessumdemus, atque universam obscuremus disputationem. Equidem si me rogaes quid ipse dicerem, satis certum te facerem tuamque hanc quæ in transversum rapitur mentem.

Eth. Ego enimvero quotiescunque huiuscemodi interrogationem fieri audio, risu disrumpor. Poscimus autem ab interrogante, utram responsi partem audire malit: nam mihi quidem alterutram dicere non est injucundum. Sive enim mentis Verbum Deo inesse dicam, jam impediti quominus Verbum Deus sit: neque enim est Verbum in Verbo: nisi forte, ethnicorum contentiones provocare vultis de multiplici natura deorum. Sin autem Verbum inesse negavero, illico concidit interrogatio. Sub eamdem cadunt refutationem locutiones quoque jam dictæ, utrum Deus sterilis sit an genitabilis? utrumne spirans? et quælibet alia tanquam in scenam producantur a vobis sophismata. Hæ, inquam, non contumeliæ sunt, sed refutationes: hæ commentum veritati officiens dispellunt, vestramque malitiam perspicue revelant.

Ch. Bene est quod universum contra religionem A virus diuturno tempore putrefactum vix nunc tandem aliquando vomuisti. Et sane cognosces, si modo mente resipiscens considerare volueris, quam id corruptendis tibi visceribus validum esset.

Eth. Quid ita?

Ch. Haud arbitror te ignorare, ut jam dixi, hæc quidem a piis dici, non eo tamen quo tu ais modo.

Eth. Quæso igitur quonam alio?

Ch. Veteres illi non ita profecto interrogant, sed alia ratione.

Eth. Rursus ego justa accusatione gravius reprehensione liberor, dum illa vitupero, quorum ne tu quidem patrociniū sumis. Nam quod tu ea prætermittis quæ ego criminor, alia vero asfers, id quantum tibi afferenti auget virium, tantumdem illis detrahit quos nos reprehendimus.

Ch. Quis te jam benigno oculo aspiat, aut hominem frugi appellet? Cum enim eo decideris quo non oportebat; si quis te allevat, non lætaris: imo expostulas, quia non ubi jācebas, relictus sis.

Eth. Qui fieri potest ut hæc ita se habeant?

Ch. Quia nimirum priscis patribus ea vitio vertisti, quæ nemo unquam dixit. Nunc autem cum te sentias accusatione exclusum, peccati veniam non postulas; neque cogitas gratiam esse habendam si quis te ab hac temeritate revocet, imo quia, dum unum impetis, aliud pro eo lacessis, idcirco tibi superbiendum esse putas: quæ insania, quænam gravior esse potest?

Eth. Ante refutationem ne, quæso, supercilium attollas neque magnos spiritus geras. Nam eos qui ratione nituntur, eamque præ se tendunt, quis irridere ausit?

Ch. Recte ais. Me igitur ratiocinio tuo sequere. Aio nostros non interrogare utrum Deus verbum mentis habeat.

Eth. Quid ergo aliud interrogant?

Ch. Estne Deus supra naturam omnem locatus, creator et inspector, nec ne?

Eth. Nihil hoc ad rationem meam attinet. Nam neque quia cum divina natura facultates ejus non copulo, idcirco sophistas calumniari videbor.

Ch. Non id aio. Sed fac animum ad audiendum diligentius attendas. Hoc numen (mitto nunc laudationes ejus) *Rationale* ne dicis et *Spiritalis*, an *irrationalis* ei inanime? Audacter pressequere responde.

Eth. Utrum ex his dicam, nescio.

Ch. Atqui alterutrum ex his a priore convicio nondum te abducit? Nam sive numen dicas rationale ac spiritale, jam nos non coges dicere in verbo Verbum esse, neque in spiritu Spiritum. Sin dicas numen illud ratione ac vitali spiritu esse expertem, teipsum non alios in impietatis barathrum dejicis. Neque tibi superest ut Ethnicæ im-

Ch. Εὐ γέ σοι πᾶς ὁ κατὰ τῆς εὐσεβείας ἰδὼς πολλοῖς ἐνσαπείς χρόνοις ὄψε· καὶ μόλις ἀπημέθη· καὶ ὄψει γε τοῦτον, εἰ βουλευθείης ἀνανήψας ἐφορᾶν, ὅσῃν εἶχεν ἰσχύ· καταλυμαίνεσθαι τὰ ἐντόσθια.

Ε.Ι. Πῶς μὴν;

Ch. Οὐκ οἶμαι σε λαθεῖν, ὡς εἴρηται, προτείνεσθαι μὲν ταῦτα τοῖς εὐσεβέσιν, οὐχ ὡς· οὐ προέτεινας.

Ε.Ι. Ἄρα γε, καὶ τίνα τρόπον ἄλλον;

Ch. Οὐκοῦν οὐχ ἄπειρ ἐρωτῶσιν, ἀλλ' ἕτερά τίνα.

Ε.Ι. Καὶ πάλιν ἀφίεμαι δικαίας αἰτίας καὶ μεγάλης μέμφεως ἐκεῖνα φέγων, ὧν οὐδὲ σὺ τῆς προστασίας ὑπέρμαχος· τὸ γὰρ μεθεῖναι σε καθ' ὧν τὴν αἰτίαν φέρω, ἑτέραν δὲ προκομίζειν, ὅσον ἔχει τοῖς προκομιζομένοις τὸ θαρρῆν, τοσούτον τοῖς ὀφ' ἡμῶν διαβαλλομένοις ἀπένειμας τὸ μὴ θαρρῆν.

Ch. Ἀλλὰ πῶς ἂν τις σε ἡδύτερον ἴδοι, ἢ καλὸν κάγαθόν ὀνομάσῃ; πεσὼν γὰρ εἰς ἃ μὴ ἔδει, οὐκ εἰ τις χαίρεις ἀναστήσειεν, ἀλλὰ καὶ χάριν ὅτι μὴ κείμενον ἀφῆκεν ἀπαιτεῖς.

Ε.Ι. Πῶς δὴ καὶ τίνα τρόπον;

Ch. Ὅτι κατηγόρησας ἐκεῖνῶν ἃ μηδεὶς προτείνει· καὶ τῆς κατηγορίας ὁρῶν σεαυτὸν ὡς εἰκεν ἐξωθούμενον, οὐ συγγνώμην οἷς ἡμαρτε, αἰτεῖς, οὐδ' ὅτι χάριν ὀφείλεις εἰ τις σε μεταστήσει τοῦ θράσους ἐννοεῖς, ἀλλ' ὅτι καθ' ἑτέρων ὠρμημένους διέβαλες ἕτερα, μέγα νομίζεις φρονεῖν· καὶ τοι τῆς ἀνοίας ταύτης τί ἂν εἴη χαλεπώτερον;

Ε.Ι. Πρὸ τῶν ἐλέγχων οὐ δεῖ τὴν ὀφρῶν αἶρειν οὐδὲ φρονεῖν μέγα· ἐφ' οἷς ἂν τοὺς ὑπέχοντας λόγον ἦ καὶ προβαλλομένους τίς ἐπιγλευσάσει;

Ch. Καλῶς γε εἴρη· καὶ μοι τοῖς λογισμοῖς παρακολουθεῖ· οὐ προτείνουσι τὴν ἐρώτησιν, ὃ θεὸς ἔχει λόγον.

Ε.Ι. Καὶ πῶς ἄλλως;

Ch. Ἄρά ἐστὶ τι θεῖον ὑπεριδρύνμενον τῶν ὄντων δημιουργικόν τε καὶ ἐποπτικὸν ἢ οὐ;

Ε.Ι. Οὐδὲν τοῦτο πρὸς τὸν ἐμὸν λόγον. Οὐδὲ γὰρ ὅτι μὴ συνέρω τῇ θεῇ φύσει τὰ προσόντα αὐτῇ, διὰ τοῦτο τοὺς σοφιστὰς συκοφαντεῖν δόξω.

Ch. Οὐ τοῦτο λέγω· ἀλλὰ μικρὸν σεαυτὸν ὑπόθου τῇ ἀκρόασει· τοῦτο δὴ τὸ θεῖον (καὶ οὐκ ἐρῶ τοὺς ὕμνους) πότερον λογικὸν ἔρεῖς καὶ ἐμπνουν, ἢ ἀλογόν τε καὶ ἄπνουν; καὶ μοι θρασέως τε καὶ σπουδαίως ἀποκρίνου.

Ε.Ι. Οὐχ ὀπότερον ἂν ἐρῶ βουλοίμην

Ch. Ἄλλ' ὁ θάτερόν σε τῆς προτέρας ὑδρεως οὐκ ἀπάγει; ἂν τε γὰρ ἐρεῖς λογικὸν καὶ ἐμπνουν, οὕτε τὸν λόγον λόγον ἔχειν ἡμᾶς προσαναγκάσεις, οὕτε πνοὴν τὸ Πνεῦμα· ἂν τε μὴν ἔρεῖς ὅτι τὸ θεῖον ἐκεῖνο λόγου τε καὶ ζωαρχικῆς ἀμέτοχόν ἐστι πνοῆς, σεαυτὸν, οὐκ ἄλλους εἰς τὴν ἐσχάτην ἀσεβείαν βυθίζεις· καὶ οὕτε σοι τὸ πολῦθεν τῆς Ἑλληνικῆς ἀθεότητος

καθ' ἡμῶν ἔχειν χώραν ἀναπορήσεις, οὔτε ὁ λόγος ἐκβάλλεται, ἀλλ' οὐδὲ τὸ πνεῦμα τῆς θεότητος· ὁρᾷς ὅπως τὰ αὐτὰ μὴ ὡσαύτως προτεινόμενα πολλὴν σάλον καὶ τάραχον τοῖς ἀπείρους ἔχουσι τῆς σοφῆς καὶ ἀδιαβλήτου μεθόδου καταπνίγῃσι; Τί δὴ σιγᾷ; Εἰ μὲν γὰρ συνήκας, οὐ δεῖ τὴν σύνεσιν μαλακίζεσθαι· εἰ δὲ μὴ, πάλιν λέγειν τὰ δοκοῦντα ἐμποδῶν ἐστιν ὡς ὁρᾷς οὐδέν.

Ἐλ. Θαυμάζω πῶς ὁ αὐτὸς λόγος, ἄλλως μὲν σχηματίζομενος πολλὰς γονὰς εἰδῶν λαβῆς· ὑπὸ δὲ σου νυνὶ προαχθεῖς, ἀπηλλαγμένος πάντων ἐκείνων ἐδείχθη περιφανῶς· καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ δοκεῖ τὸ παρὰ σοῦ κηρυττόμενον ἀγεῖν εἰς πειθῶ.

Χρ. Οὐκ ἐπὶ τῆς εἰρημένης θέσεως ἐστίν, ὃ βέλτιστε, μόνως τοῦτο κατεῖδεν, ἀλλὰ καὶ ἐπ' ἄλλων πολλῶν τὸ σχῆμα τοῦ λόγου· καὶ ἡ προσαγωγὴ, κακουργομένη μὲν, εἰς ἀπορίαν περιτρέπεται· κατ' εὐθὺς δὲ προτεινόμενη, τὸ οἰκεῖον διασώζει· καὶ διαφυλάττει ἀξίωμα.

Ἐλ. Οὐκ τί;

Χρ. Ἐὼμεν, εἰ βούλει, τὰ πόρρω· ἀλλ' ἐκεῖνο ῥητέον ὃ καὶ αὐτὸ μετὰ τῆς προειρημένης ἀποδείξεως τῆς χλεῦς γέγονε κοινῶν.

Ἐλ. Τὸ ποῖον λέγεις;

Χρ. Οὐκ ἔρω πάλιν, ἀρά γε γόνιμος ὁ Θεὸς ἡ οὐκ ἔνα μὴ τὸν γόνιμον ἀφελὼν τοῦ Υἱοῦ συναφῆς καὶ τὴν θεότητα· ἡ διδοὺς, πολυθεῖας ἡμῖν διαπλέξεις σειράν· ἀλλ' οὕτω πως ἐροίμην ἂν· πότερον τὸ θεῖον (ἱὼ δὲ νῦν τοὺς ὕμνους οὗς ἡ μακαρία φύσις ἐκεῖνη διάζεται λέγειν), ἀλλ' οὖν τὸ θεῖον πότερόν ἐστι γεννητικόν, ἢ τῆς δυνάμεως ἀφῆρηται ταύτης; τῆς δὲ διανοίας τοῦ ἀπλοῦ, ἀντὶ τοῦ ῥέπειν πρὸς τὴν ἐρημίαν τῆς γεννήσεως, εἰς τὴν γέννησιν ἐπιστρεφόμενης, ἔχομεν τὸν Υἱόν, οὔτε τῆς θεότητος ἀλλοτριούντες, οὔτε γεννήσεως ἴδιον ἀνομολογούντες· ἐν ὅλῃ γὰρ ταῦτα τῇ θεότητι, ἀλλ' οὐκ ἐφ' ἐκάστη τῶν ἐν αὐτῇ θεολογουμένων προσώπων.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΕΚΤ΄.

Τί ἐστὶ τὸ, « Πόθεν παραγέγονας (86); »

Nunc primum edita a D. Hergenroether. — Exegetica in Job. 1, 7.

Οὐκ ἀπλῶς, ὡς ἂν τις οἰηθείη, ἡ φωνὴ ἐρωτήσεως μόνον προβάλλεται τύπον, ἀλλὰ καὶ βαθυτέρας ζητήσεως ἀνακαλύπτει θεωρίαν. Σὺ, φησὶν, ἐν τοῖς χαμαιπετέσι καὶ περιγείοις διὰ τὴν ἀλαζονείαν καταδικασθεὶς τὴν διαίταν ἔχειν, πόθεν ἢ πῶς ἐνταῦθα παραγέγονας, οὐδεμίαν ἔχων· ἐξουσίαν ἱερῶν ἀνδρῶν περιεργάζεσθαι βίους, ἐν ἐκείνοις δὲ μόνως ἀπορρίψεις, οἳ σε τῆς οἰκείας πολιτείας τοῖς πλημμελήμασιν εἰσηγητὴν καὶ χορηγὸν ἀτόπων ποιοῦνται; Πόθεν οὖν εἰς μηδὲν σοὶ προσήκοντα βίον λογοθέτην ἑαυτὸν (87) ἐπήρας γενέσθαι;

A pietatis polytheismum nobis objicias; neque jam verbum neque item spiritus divinitate excluditur. Viden' ut sententia eadem aliis verbis recitata, perturbationis nebulas et confusionis, his qui soleris tuique methodi ignari sunt, offundat? Cur siles? Nam si rem intellexisti, non est intelligentia dissimulanda: si minus, nihil vetat, ut cernis, quin idem a me denuo dicatur.

Eth. Miror quomodo idem sermo aliter figuratus multis generibus contradictionum patuerit; nunc autem a te prolatus, his omnibus manifeste careat. Neque id eatenus; nam quæ tu dicis, persuadendi quoque vim habent.

Ch. Non in prædicta solum, o bone, dictione cognoscere licet, sed etiam in aliis pluribus, hanc loquendi speciem. Propositio autem malitiose oblata, perplexitatem creat; recte exposita, suam incolumem dignitatem retinet.

Eth. Ecquod habes rei exemplum?

Ch. Omittamus, si vis, remota: illud dicamus, quod in supradicto sermone risui habitum fuit.

Eth. Quale id est?

Ch. Ego deinceps non interrogabo num Deus secundus sit, nec ne; ne forte tu, cum gignendi vi, Filium quoque eripias ac divinitatem: vel si concedas, polytheismo nos irretias. Sed propositionem sic conformabo: utrumne numen (mitto nunc cæteros titulos, qui beatæ illi naturæ debentur), utrumne; inquam, numen est generans, an hac facultate caret? Tunc enim simplicitatis cogitatione non ad generationis inopiam sed ad generationem reflexa, Filium habemus: quem neque a divinitate submovemus, neque ad generandi proprietatem admittimus. Quippe illa propositio universam afficit divinitatem, non unamquamque divinitatis ejusdem personam.

QUÆSTIO CCXXVI [Coisl. CLXIX, Taur. CLXVIII].

Quid sibi vult illud: « Unde accessisti? »

Neuliquam vox ista, ut forte quispiam arbitratus fuerit, interrogationis solummodo formam præ se fert, sed et profundioris inquisitionis detegit contemplationem. Tu, ait (Deus), propter fastum ac jactantiam, ad incolenda infima circa terram spatia condemnatus, unde aut quonam pacto huc accessisti, nullam habens potestatem sanctorum virorum vitam indagandi et inspiciendi; sed ad illos solos dejectus, qui te delictis perpetratis in propria vita magistrum ac ducem absurditatis sibi faciunt? Unde igitur ausus es censorem te constituere vitæ, quæ nullo prorsus modo ad te pertinet?

NOTÆ

(86) Hæc quæstio bis ponitur in cod. Coislino (q. 90 et q. 169) et bis quoque in Taurinensi (q. 90. et q. 168) iisdem verbis incipiens, De his verbis Job 11, 2, 17, plures veterum agunt, ut

Cæsarius Dialog. I, q. 49; Pseudo-Athanasius, q. 12, p. 270-271; Anastas. Sinaita, q. 51, p. 300.

(87) ἑαυτὸν pro σαυτόν.

QUÆSTIO CCXXXVIII [Coisl., Taur. LXXXIX]. A

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΕΚΖ'.

Utrum in verbis : « Misit Deus Filium suum, » γενόμενον (natum) dicere an γεγόμενον (factum) per unum v oportet?

« Ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ γεννόμενον δεῖ λέγειν, ἢ γενόμενον δι' ἐνός (88); »

Editarum a Wolfio tricesima prima (Cur. Philolog. t. V, p. 688-689. Galland. Biblioth. Patrum t. XIV, p. 804, n. 8.)

Γενόμενον (factum) ex muliere dicere oportet, sicut et γεγόμενον sub lege dicitur per unum v nunquam mutandum. Primum quidem, quod sententiæ et voces sibi invicem semper respondere debent : deinde vero, quod Christus quidem genitus est (γεγέννηται) ex Virgine, ubi verbum illud in secunda syllaba per duo v/scribendum est; non autem amplius gignitur : semel enim tantum ex Virgine genitus est. Nemini vero hic Gregorii Theologi dictum errandi occasionem præbeat. Ille enim dixit : Christus gignitur; non quod semper ex Virgine gignitur, sed quod festa illa concio die Domini nostri natali habebatur. Itaque omni modo cavendum est, ne phrasim γεγόμενον ex γυναικός vel scriptione vel pronuntiatione per duo v efferamus.

Γενόμενον δεῖ λέγειν ἐκ γυναικός, ὡς περ καὶ γεγόμενον ὑπὸ νόμιον διὰ τοῦ ἐνός ἀμεταβάτου. Πρῶτον μὲν ἐκ τῆς συνεχούς παραθέσεως τῶν νοημάτων τε καὶ ῥημάτων. Δεύτερον δέ, ὅτι γεγέννηται μὲν ὁ Χριστὸς ἐκ Παρθένου τῶν δύο γραφομένων κατὰ τὴν δευτέραν συλλαβὴν ἀμεταβάτων. Οὐ μὲν δὲ γεννᾶται. Ἄπαξ γὰρ ἐκ Παρθένου γεγέννηται. Μηδὲν δὲ ἡ τοῦ Θεολόγου Γρηγορίου (88") φωνὴ πλάνης αἰτίον γενέσθω. Ἐκεῖνος γὰρ ἔφησεν, Χρὶς τὸς γεννᾶται (88"), οὐχ ὅτι διὰ παντός ἐκ Παρθένου γεννᾶται, ἀλλ' ὅτι γε ἡ παρούσα τότε πανήγυρις τῆς τοῦ Δεσπότου γεννήσεως ἐτύγχανεν ἡμέρα. Διὸ παντὶ τρόπῳ φυλακτίον τοῦ γεγόμενον ἐκ γυναικός διὰ τῶν δύο v, μήτε τὴν γραφὴν μήτε τὴν ἐκφώνησιν ποιείσθαι.

QUÆSTIO CCXXXVIII [Coisl. Taur. LXXXVI]. — Inedita.

De natura et persona.

Id quod apparebat in Christo quid erat, an natura an persona?

Allatis argumentis, quæ contra utramque partem militant, respondet Photius, id quod apparebat et videbatur in Christo, non fuisse nec naturam simpliciter, nec personam simpliciter, sed partem compositæ hypostaseos, quod est esse subsistens (ἀλλὰ μέρος τῆς τοῦ Λόγου συνθέτου ὑποστάσεως ὅπερ ἔστιν ἐνοπόστατον).

Περὶ φύσεως καὶ ὑποστάσεως.

Τὸ φαίνόμενον τοῦ Χριστοῦ τί ἦν, φύσις ἢ ὑπόστασις;

QUÆSTIO CCXXXIX [Coisl. Taur. LXXXVII]. — Inedita.

De persona.

An composita Verbi persona consubstantialis est simplici Verbi personæ, an vero diversæ naturæ, an sub uno respectu ejusdem, sub alio vero diversæ? Nam si ejusdem est naturæ, simplex vero Verbi hypostasis eandem cum Patris hypostasi naturam habet, ergo et composita Verbi hypostasis cum simplice Patris hypostasi eandem habet naturam. Quomodo vero composita simplici consubstantialis erit? Quomodo non composita quoque dicenda erit persona Patris? Et tertio nonne quaternitas erit, tres simplices nimirum personæ Patris, et Filii, et Spiritus sancti et composita Verbi persona? Si vero diversæ naturæ, et sic manet quaternitas. Quomodo vero a seipso natura differet, si non duo separata dicet compositum atque simplex? Si vero secundum aliud diversæ, secundum aliud ejusdem substantiæ est, et sic sequetur quaternitatem dicendam esse Trinitatem; sequetur quoque ea difficultas, qua ratione ipse secum secundum aliud ejusdem, secundum aliud diversæ a se naturæ existat.

Hæc vero absurda inde nata sunt, quod ab initio unum tanquam duo accipiebatur; ex hoc enim et sequebatur his in suppositionibus conclu-

Περὶ ὑποστάσεως.

Πότερον ἡ τοῦ Λόγου σύνθετος ὑπόστασις ὁμοφυῆς ἐστὶν τῇ τοῦ Λόγου ἀπλῇ ὑποστάσει ἢ ἑτεροφυῆς, ἢ πῇ μὲν ὁμοφυῆς, πῇ δὲ ἑτεροφυῆς; Εἰ μὲν γὰρ ὁμοφυῆς, ἐστὶ δὲ ἡ τοῦ Λόγου ἀπλῇ ὑπόστασις τῇ τοῦ Πατρὸς ὁμοφυῆς, καὶ ἡ σύνθετος ἄρα τῇ τοῦ Πατρὸς ἀπλῇ ὑποστάσει ὁμοφυῆς. Πῶς οὖν ἡ σύνθετος τῇ ἀπλῇ ὁμοφυῆς; πῶς δ' οὐχὶ σύνθετος ῥηθεῖν ἂν καὶ ἡ τοῦ Πατρὸς; καὶ τρίτον, τετράς αἱ τρεῖς ἀπλῆς ὑποστάσεις Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος καὶ ἡ σύνθετος τοῦ Λόγου. Εἰ δ' ἑτεροφυῆς, καὶ οὕτως μένει τετράς· πῶς δὲ καὶ ἑτεροφυῆς αὐτὸς ἑαυτοῦ, εἰ γε μὴ δύο τὰ χεχωρισμένα τό τε σύνθετον λέγει καὶ τὸ ἀπλοῦν; Εἰ δὲ πῇ μὲν ἑτεροφυῆς, πῇ δὲ ὁμοφυῆς, τὸ μὲν τετράδα λέγειν τὴν Τριάδα καὶ οὕτως ἔφεται· ἔφεται δὲ καὶ τὸ διαπορεῖν, πῶς ἐστὶν αὐτὸς ἑαυτῷ πῇ μὲν ἑτεροφυῆς, πῇ δὲ ὁμοφυῆς.

Ἠκολούθει τὰ ἄτοπα ἐκ τοῦ λαβεῖν ἐξ ἀρχῆς τὸ ἐν ὧς δύο· ἐκ τούτου γὰρ καὶ ταῖς ὑποθέσεσιν εἶπετο συνάγεσθαι Τριάδα τὴν τετράδα· οὐ γὰρ ἐστὶν ἄλλη

NOTÆ.

(88) Colb. addit. ἢ διὰ δύο.

(88) Gregorium Nazianz. intelligit, quem Theologum antiquitas κατ' ἐξοχὴν appellavit. [Vid. Cotelierii Monum. Eccles. Gr., tom. III, p. 571, et tom. IV,

p. 411.

(88") Exstat hæc phrasim in limine orationis ejus εἰς τὰ Θεοφάνια, tom. I Opp., p. 615.

καὶ ἄλλη ἡ σύνθετος τοῦ Λόγου ὑπόστασις καὶ ἡ ἀπλή, ἵνα ὡς περὶ δύο τις ἐπερωτῇ τὸ ὁμοφυὲς καὶ ἑτεροφυὲς καὶ πῇ μὲν ὁμοφυὲς, πῇ δὲ ἑτεροφυὲς, ἀλλὰ μία καὶ ἡ αὐτή. Πρὸς οὖν τοὺς ταῦτα ἐρωτῶντας ἀναγκαῖον καὶ ἀληθὲς ἀποκρίνασθαι· Οὐτε ὁμοφυὲς ἐστίν, οὔτε ἑτεροφυὲς, οὔτε τὸ ἐκ τούτων. Ταῦτα γὰρ ἐπὶ δύο τοῦλάχιστον λέγεται, ἡ δὲ τοῦ Λόγου ὑπόστασις, εἴτε σύνθετον ἔρεῖς εἴτε ἀπλήν, μία καὶ ἡ αὐτή ἐστίν.

A di quaternitatem esse Trinitatem. Neque enim alia et alia est simplex Verbi persona et composita, ita ut quasi de duobus quis quærere debeat, an ejusdem, an diversæ substantiæ sint, an secundum quid ejusdem, secundum aliud diversæ, verum una eademque. Igitur iis qui hæc sciscitantur, necessario ac vere respondendum est: Neque ejusdem naturæ, neque diversæ naturæ est, neque quid ex utroque. Hæc enim de duobus ad minimum dicuntur, Verbi autem hypostasis, sive simplicem eandem B dices sive compositam, una eademque est.

Hanc priorem questionis partem exscribere nobis licuit; quoad reliqua paucis in schedis notavimus, quomodo Photius argumentum suum prosequatur. En potiora. Monet vetustiorum nonnullos nec compositam hypostasim nec compositam naturam admisisse, sed solummodo incarnatam Verbi personam et carnis expertem (σεσαρκωμένην τοῦ λόγου ὑπόστασιν καὶ ἄσπαρκον), recentiores vero sæpe eam dicere compositam eo sensu quo incarnatam vocant. Veteres evitasse loquendi formam de composita persona eam potissimum ob difficultatem, quod explicari nequeat, qua ratione simplex et compositum æqualia et consubstantialia dicantur. Docet hinc Photius, personam esse eandem, affectam vero variis qualitatibus diversimode prædicari, veluti Petrum crucifixum et nondum crucifixum, hominem nudum et vestitum, Paulum persecutorem et Paulum apostolum. Horum, ait Photius, persona una eademque est, quæ vero circa personam sunt eamque afficiunt, non sunt eadem (ὡν μία ἐστὶν ἡ ὑπόστασις καὶ ἡ αὐτή, τὰ δὲ περὶ τὴν ὑπόστασιν, οὐχὶ ταῦτα). Cæterum confer similem questionem, quæ in Panoplia dogmatica apud Maium nov. PP. Bibliothecæ tom. II p. 625 seq. q. 8 ventilatur.

QUÆSTIO CCXXX [Coisl. Taur. LXXXVIII].— Inedita.

Περὶ Θεότητος. — Πότερον ἡ θεότης καὶ τὸ θεὸς ταυτὸν ἐστίν, ἢ ἕτερον; Εἰ μὲν γὰρ ἕτερον, τί τοῦτο; καὶ τί παρὰ τὸν θεὸν ἡ θεότης; εἰ δὲ ταυτὸν, ἐστὶ δὲ ἐκάστη τῶν ὑποστάσεων τῶν τριῶν θεός, καὶ θεότης ἅρα (88 ter).

De Divinitate. — An Divinitas et Deitas est idem an diversum? Si enim diversum, quid est hoc et quid præter Deum est Divinitas? Si vero idem, cum quælibet trium personarum Deus sit, tunc Divinitas quoque erit quævis persona.

QUÆSTIO CCXXXI. [Coisl. Taur. LXXIX].— Inedita.

Πότερον ὁ Χριστὸς τὸν καθόλου ἄνθρωπον ἀνελάβετο ἢ τὸν ἐπὶ μέρους;

C Utrum Christus hominem assumpserit universalem, an vero particularem.

Φαμὲν οὔτε τὸν καθόλου ἄνθρωπον οὔτε τὸν ἐπὶ μέρους....

Dicimus, neque universalem neque particularem....

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΑΒ΄.

QUÆSTIO CCXXXII [Wolf. LXXXI. Coisl. Taur. LXXX].

Τί ἐστι (89), « Ὑπὲρ Χριστοῦ οὖν πρεσβεύομεν, ὡς τοῦ θεοῦ παρακαλοῦντος δι' ἡμῶν, καταλλάγητε τῷ Πατρὶ (90) »;

Quid sibi vult illud: « Pro Christo igitur legatione fungimur, tanquam Deo adhortante per nos: reconciliamini Patri? »

Editarum a Wolfio tricesima secunda (Cur. Philol., p. 672-673. Galland. XIII, p. 702, n. 3). De legatione pro Christo. II Cor. v, 20.

Εἴρηται τὸ ὑπὲρ Χριστοῦ ἀντὶ τοῦ Χριστοῦ, ὡς τῶν μαθητῶν ἀντὶ τοῦ διδασκάλου τὴν διακονίαν παρειληφότων. Νόησαις δ' ἂν, ὡς καὶ ἡμεῖς, πολλάκις ὑπὲρ τινων σπουδαίων πρεσβεῖαν ποιοῦμενοι, καὶ τοῦ προσώπου (91) προσεπιβαλλόμενοι (92) μνήμην, αἰδεσιμωτέραν τὴν πρεσβεῖαν ποιοῦμενοι (93). Τοῦτο καὶ Παῦλος πράττει· « Ὑπὲρ Χριστοῦ πρεσβεύομεν, » λέγων, ἐκ τοῦ κατὰ τὸ πρόσωπον μεγέθους εἰς εὐλάβειαν (94) καθιστῶν τοὺς, οἷς προσάγεται ἡ πρεσβεῖα. Ὑπὲρ ἐκείνου τοίνυν παρακαλοῦμεν, φησί, τοῦ τὸν κόσμον ἐν θανάτῳ καταλλάξαντος. Ὡστε χρὴ καὶ ἡμᾶς παιθνηνίους εἶναι, ἐπεὶ τόγε ἐφ' ἡμῖν, ἡ πολλὴ καὶ ἄρατος ἐκείνη περὶ ἡμᾶς φιλανθρωπία τὸ ἀπραχτὸν ἔξει καὶ ἐφύδριστον. Εἴτα τὸ πρόσωπον ἐπὶ πλεον ἐπαίρων φησιν, « Οὗτο ὁ θεὸς ἡμαρτίαν μὴ γνόντα αὐτὸν ἡμαρτίαν ἐποίησεν. » Καὶ πάλιν ἐτέρας αὐξήσεως προσθήκη ἐκ τῆς εὐεργεσίας

D Dictio illa, ὑπὲρ Χριστοῦ, significat loco Christi, eo quod discipuli ministerium loco Magistri susceperant. Hic velim recogites, nos quoque, si forte legationem in causis gravibus et honestis obeamus, et personæ ipsius mentionem subjiciamus, legationem ipsam illustriorem reddere solere. Idem facit Paulus, dicens: « Christi loco legatione fungimur; » personæ hujus majestate ad reverentiam præstandam eos excitaturus, ad quos legatio illa spectabat. Illius igitur, inquit, loco adhortamur, qui mundum morte sua reconciliavit. Itaque et nos morigeros esse oportet, quoniam alioquin insignis illa et ineffabilis adversus nos humanitas quoad nos irrita et probri plena futura erat. Mox eandem personam amplius extollens, ait: « Quod Deus illum, qui nullum noverat peccatum, peccatum fecerit; » iterumque novum beneficentiæ

NOTÆ.

(88 ter) Affinis est q. XXVII.

(89) Vid. II Cor. v, 20. Addiderim hic τὸ post τί.

(90) Pro τῷ Πατρὶ hodie in codd. omnibus legitur τῷ θεῷ.

(91) Sic scripsi pro τὸ πρόσωπον.

(92) Colb. προσεπιβαλλόμενοι rectius, ut puto.

(93) Malim legere ποιοῦμεν.

(94) Colb. pro εὐβειαν, quæ vox nihili est.

amplificatæ argumentum allaturus, subiungit : « Ut A
nos iustitia Dei sciamus per ipsum. » Hanc igitur
operam præstantes, inquit, etiam nos adhortamur,
ne vos frustra gratiam Dei accipiat. Ita Paulus
seipsum repræsentat, tanquam pro Christo legatio-
nem obeuntem. Quo, quæso, fine? ut vos ex vestra
parte tantum ejus beneficium non irritum apud
vos fuisse ostendatis. Non vero solum nos, inquit,
legatos ad vos agimus, sed ita ut ipse quoque Deus
et Pater una nobiscum pro Filio suo adhortetur.
Revereamini itaque legatos, magni faciatis adhor-
tantes, in pretio habeatis illum, pro quo instituitur
adhortatio. Quod si dictum illud hac ratione acci-
piamus, τὸ, ὑπὲρ Χριστοῦ ἢ ἰδὲν ἔσται, quod
ἀντὶ Χριστοῦ (*loco Christi*), sed rectius ita, ut modo
dictum est, accipietur.

QUÆSTIO CCXXXIII [*Coisl. Taur. LXXXI*].

Quid est illud : « Vel ut accuratius loquamur, ea
quæ divinitas? »

Nunc primum edita a D. Hergenroether. — Explicatio verborum quorundam Gregorii Nazianzeni.

Quoniam, inquit, vox in quo non unum quid
designat ut, verbi gratia, quod in cælo est, et quæ
in eo sunt (aliud enim est cælum et aliud quod in
cælo), ne quid aliud simile hic quoque suspiceris,
confestum addit : « vel ut accuratius loquamur, ea
quæ sunt ipsa divinitas. » Licet vero et hujus ser-
monis imaginem sumere. Quemadmodum enim
quis dicens in regibus esse regnum et accuratius
indicaturus ipsis regnum inesse adjicere potest :
« Imo ipsos reges regnum esse affirmo, » atque
exinde quidem potestatem regni illis luculenter vin-
dicat, non vero in qualitatem vertit regum natu-
ram : ita nihil prohibet quominus quis dicens :
« Potius ipsis quæ sunt divinitas » inseparabilita-
tem quidem et indivisibilitatem divinitatis a per-
sonis indicet, non tamen quamvis personam in
divinitatem vel in eandem naturam resolvat, sed
potius proprietatem personarum custodiens, quod
unius et hæc sunt et naturæ et divinitatis et essen-
tiæ, per ea verba declarat.

QUÆSTIO CCXXXIV [*Coisl. Taur. LXXXII*].

Quam ob causam ille qui toto corpore erat leprosus
in Veteri Testamento purus dicebatur, qui autem
ex parte tantum, impurus?

Edita a Maio (*Nov. Coll. t. IX, p. 112*). — De leprosorum diversitate secundum Levit. xiii, 13.

Quia qui toto corpore erat leprosus nullam sana-
tionis spem habebat, et ideo misericors Deus du-
plicem illi dolore non judicavit offerendum, id est,
lepram et impuritatis nomen, et a sacris relegatio.
Ille autem qui ex parte tantum erat leprosus, cum
spes sanationis illi maximam mali partem auferret,
merito non eadem philanthropia gaudere dignatus
est.

(95) Colbert. pro τοῦς.

(96) Sunt ista Gregorii Nazianzeni Orat. 39 p. 630
ed. Bill. ἐν γὰρ ἐν τρισὶν ἡ θεότης καὶ τὰ τρία ἐν· τὰ
ἐν οἷς ἡ θεότης ἡ τὸ γε ἀκριβέστερον εἰπεῖν, ἃ ἡ
θεότης. Gregorius Nazianzenus tribus formulis trium
personarum realem cum deitate identitatem decla-
rat. Sunt personæ ea quorum deitas (τὰ ὧν ἡ θεό-

λογία, « ἵνα ἡμεῖς Θεοῦ, φησὶν, δι-
καίως γινώσκωμεθα ἐν αὐτῷ. » Συνεργούντες δὲ,
φησὶ, καὶ παρακαλοῦμεν, μὴ εἰς κενὸν τοῦ Θεοῦ τὴν
χάριν δέξασθαι ὑμεῖς. Οὕτως ἐαυτὸν ὁ Παῦλος δια-
σαφὲς οἷον ὑπὲρ Χριστοῦ πρεσβεύμενος. ἵνα τί
γέννηται; ἵνα τὴν ἐκείνου χάριν τοσαύτην οὖσαν μὴ
κενὴν τότε ὑμέτερον μέρος ἀπελέγῃ. Οὐχ ἡμεῖς δὲ
μόνον τὴν πρεσβείαν ὑμῖν προσάγομεν, ἀλλ' ὡς καὶ
αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς μεθ' ἡμῶν ὑπὲρ τοῦ
Υἱοῦ παρακαλοῦντος. Ἐντράπητε τοὺς πρεσβευτάς,
δυσωπῆθητε τοὺς παρακαλοῦντας. εὐλαβήθητε
τὸν (95) ὑπὲρ οὗ ἡ παράκλησις. Τοῦτου δὲ τοῦ ῥη-
τοῦ ἐκλαμβανομένου, καὶ τὸ ὑπὲρ Χριστοῦ οὐκ
ἀντὶ Χριστοῦ, ἀλλ', ὡς εἴρηται, κατ' εὐθείαν παρα-
ληφθήσεται.

B

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΑΓ'.

Τί ἐστιν, « Ἡ τὸ γε ἀκριβέστερον εἰπεῖν, ἃ ἡ Θεό-
της (96); »

Ἐπειδὴ, φησὶ, τὸ ἐν ᾧ οὐχ ἐν τι παρίστησιν, οἷον
τὸ ἐν οὐρανῷ καὶ τὰ ἐν αὐτῷ (ἕτερον γὰρ ὁ οὐρανὸς
καὶ ἕτερον τὸ ἐν αὐτῷ), ἵνα μὴδὲν τοιοῦτον ἕτερον
ὑποπτεύσῃς καὶ ἐνταῦθα, συντόμως ἐπάγει· « Ἡ τὸ γε
ἀκριβέστερον εἰπεῖν, ἃ ἡ Θεότης. » Ἔστι δὲ λαβεῖν
τοῦ λόγου καὶ εἰκόνα· ὥσπερ γὰρ ἐν τοῖς βασιλεῦσι
λέγων τις εἶναι βασιλείαν καὶ ἀκριβέστερον αὐτὴν
παραστήσαι βουλόμενος εἰεῖναι τοῦτοις, μᾶλλον δὲ,
ἐπαγάγοι, « Αὐτοὺς εἶναι φημι τὴν βασιλείαν, » καὶ τὸ
μὲν κράτος τῆς βασιλείας αὐτοῖς ἐναργῶς περιάπτει,
οὐκ εἰς ποιότητα δὲ τὴν τῶν βασιλέων ἀμείβει φύ-
σιν· οὕτως οὐδὲν καλῶς λέγοντα· « Μᾶλλον δὲ ἃ ἡ
Θεότης, » τὸ ἀχώριστον μὲν αὐτῆς πρὸς τὰς ὑπο-
στάσεις καὶ τὸ ἀδιαίρετον δηλοῦν, ὃ μὴ δὲ ἐκάστην
εἰς θεότητα ἢ εἰς τὴν αὐτὴν ἀναλύειν φύσιν, ἀλλὰ
φυλάττειν τὸ ἰδίωμα τῶν ὑποστάσεων, ὅτι μίς ἐστι
καὶ ταῦτα καὶ φύσεως καὶ Θεότητος καὶ οὐσίας, διὰ
τῶν ῥημάτων παρίστησι.

D

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΑΔ'.

Τίτος ἕνεκα ὁ μὲν ὁλόκληρος παρὰ τῇ Πνεύματι,
καθαρὸς ἐλογίζετο· ὁ δὲ ἐκ μέρους, ἀκά-
θατος;

Ὅτι ὁ μὲν διόλου λεπτὸς τὸ ἀνέλπιστον ἔφερε
πρὸς τὴν ἱασιν. Διόπερ ὁ φιλόνητος Θεὸς διπλὴν
αὐτῷ τὴν ποινὴν ἐπάγειν οὐκ ἐδοκίμαζε, τὴν τε
λέπραν φημί καὶ τὴν ἀπὸ τῆς ἀκαθαρσίας ὄνομα καὶ
τοῦ ἱεροῦ τὸ ὑπερόριον· τῷ δὲ ἐκ μέρους λεπτῷ
ἐπέπερ ἡ ἐλπίς τῆς ἰάσεως τὸ πολὺ τοῦ λυποῦντος
ἐπεκούφιζεν, εἰκότως οὐ τῆς Ἰσῆς φιλανθρωπίας
ἀπολαύειν ἐπιδείκνυται.

NOTÆ.

της), ea in quibus deitas (τὰ ἐν οἷς ἡ θεότης) ei ea
quæ sunt ipsa divinitas (τὰ ἃ ἡ θεότης). De his lo-
cutionibus sese mutuo illustrantibus egimus in nostro
libro *Doctrina de S. Trinitate ex Gregorio Nazian-
zeno*, Ratisbonæ 1850, p. 41, Germanice edito. Duas
postremas formulas loco citato conjungit Gregorius
et postremæ vim exponit Photius.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΑΕ.

A QUÆSTIO CCXXXV [Coisl. Taur. LXXXIII].

Τίνος εἴκετα λέγεται τὸ Πνεῦμα εἰκὼν τοῦ Υἱοῦ;
καὶ τίς ἡ τῶν Πυθαγορείων τετρακτύς (97);

Cur dicatur Spiritus imago Filii, et quid sit Pythagoræorum tetractis.

Edita a Maio (l. c. p. 113).

Εἰκὼν λέγεται τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς καὶ ὡς πρὸς αὐτὸν κατ' αἰτίαν ἀναφερόμενος, καὶ ὡς ἑαυτῷ τὸν Πατέρα προδεικνύς καὶ εἰκονίζων, ὅς που καὶ πρὸς τὸν Φίλιππον· Ὁ ἑωρακὴς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν Πατέρα· εἰκὼν δὲ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα οὐχ ὡς εἰς ἀναφερόμενον· ἀπαγε· ἀλλ' ὅτι μὴ οἶόν τε γνωρίσαι τὸν Υἱὸν ἐτίρωθεν, εἰ μὴ τὸ πανάγιον πρὸς τὴν χειραγωγίαν συνεργὸν λάβοιτο Πνεῦμα. Τὴν τετρακτὺν δὲ τιμῶσιν οἱ Πυθαγόρειοι ὡς εἰκόνα τῶν τεσσάρων οὖσαν στοιχείων.

Imago patris dicitur Filius et quia ad illum ut causam refertur et quia in seipso Patrem ostendit et figurat. Qui olim Philippo dicebat: Qui videt me videt et patrem meum, Spiritus autem est imago Filii, non quod ad illum referatur; nullo modo, sed quod possibile non est Filium aliter agnoscere nisi Spiritus sanctus ut conductor et cooperator sumatur. Quaternitatem autem colunt Pythagoræi quia est imago quatuor elementorum.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΑΖ.

QUÆSTIO CCXXXVI [Coisl. Taur. LXXXIV].

Διὰ τί ἀλείφει τὸν λίθον ὁ Ἰακώβ;

B Quare Jacob petram ungat?

Edita a Maio (l. c. p. 113). — De Jacob ungente lapidem, Gen. xxviii, 18.

Τὴν ἀτεράμωνα καὶ κατὰ λίθους καρδίαν προτυπῶν τῶν ἐθνῶν ὅτι χρισθήσεται μὲν αὕτη Πνεύματι ἁγίῳ, ἀφορισθήσεται δὲ ὡς περ ἐκείνος τῷ Θεῷ. Νοοῖτο δ' ἂν καὶ καθ' ἕτερον τρόπον ὅτι περ τὸν λίθον ἀλείφει· διότι ἔμελλε δι' ἄρατον ἔλκος ἢ προσληφθεῖσα σὰρξ τῇ θεότητι χρίσθαι. Λίθος δὲ ὁ Κύριος ἀκρωγνιαῖος ἐντιμός συνάπτων δι' ἑαυτοῦ τοὺς δύο λαούς.

Intractabile et durum ut petra cor gentium figurabat, quod Spiritu sancto ungendum erat, et Deo est illa consecrandum. Alio forte modo intelligi potest hæc lapidis unctio, scilicet: per ineffabilem misericordiam caro assumpta divinitate ungenda erat. Petra autem angularis Christus gloriosus in se duos populos conjungens.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΑΖ.

QUÆSTIO CCXXXVII [Coisl. Taur. LXXXV.
Wolf. LXXXVI].

Διὰ τί προσκυνεῖ τὸ ἄκρον τῆς ράβδου;

Quare summitatem baculi adoras?

Editarum a Wolfio tricesima tertia (Cur. Philol., t. V, p. 673-674).

Προσκυνεῖ μέντοι τὴν ράβδον τοῦ παιδὸς, ὁ νοῦς C ὁ ὁρῶν τὸν Θεόν. Τοῦτο (98) γὰρ ὁ Ἰσραήλ. Ὅτι ἐκ τῆς ράβδου ἄνθος προεμήνυε προσκυνηθήσεσθαι. οὐ μόνον ὑπὸ τοῦ νέου, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τοῦ γεγηρακένου Ἰσραήλ. Ἀλλὰ καὶ τὰς εὐλογίας τοῖς παισὶν (99) οὐκ ἐπίσης μερίζει. Ἀλλὰ τοὺς μὲν εὐλογίαις ὑποβάλλει, τοῖς δὲ υἱοῖς ἀρᾷ ἀπελέγχγει (1). Διότι ὡς περ οὗτος τὸν παλαιὸν ἀπέτεκεν λαὸν, οὕτω καὶ ὁ Κύριος ταῖς πνευματικαῖς ὠδίσι τὸν νέον ἀπογεννᾷ λαὸν καὶ τῆς εὐλογίας μεταδίδωσιν, οὐ πᾶσιν (2), ἀλλὰ τοῖς παρεσκευασμένοις ἀζήλου ἑαυτούς. Οὐ φιλοτιμία τοίνυν διανέμει τὴν εὐλογίαν τοῖς τέκνοις ὁ Ἰακώβ, ἀλλὰ τὰς πράξεις τούτων χρητὴν ποιεῖται τῆς διανομῆς.

Adorat quidem baculum filii, animus, Deum respiciens. Id enim significat *Israel*. Flos enim ex virga efflorescens significabat fore ut non solum ab Israele juvene, sed sene quoque adoraretur. Idem porro benedictiones suas filiis non æqualiter impertitur, sed alios quidem benedictionibus cumulat, aliis vero filiis diras imprecatur; idcirco scilicet, quod, quemadmodum hic (*Jacobus*) veterem illum populum genuit, ita Dominus, spiritua-liter parturiens, novum populum gignit, eumque benedictionis suæ reddit participem, non quidem omnes, sed eos, qui seipsos illa dignos reddiderint. Benedictionem itaque filiis non proprio quodam studio dispergit Jacobus, sed ipsorum actiones distributionis hujus arbitras constituit.

NOTÆ.

(97) Apud Montefalconium (*Bibl. Coisl.* p. 333) D et in cod. Taurin 31 (catal. p. 119) titulo hujus quæstionis hæc quoque verba adjiciuntur: καὶ τί περὶ τοῦ ζ' ὁ θεολόγος ψηφί· in codice vero Vaticano: καὶ τί περὶ τῆς ζωῆς Ἰωάννης ὁ θεολόγος ψηφί. Sed in textu cod. Vat. nihil de hac postrema parte invenitur; responsio iisdem verbis concluditur, ut editio Maii præ se fert.

(98) יִשְׂרָאֵל quasi אֵל רֹאֵה אֶת אֲשֵׁי vīr, videns Deum, ita Philo olim censuit, castigatus ideo a R. Asaria de Ruleis in בְּרֵאשִׁית cap. V. p. 38. b. et recte

D quidem. Eadem tamen etymologia se et aliis probavit, de quibus lege Dallæum p. 188. sq. de *Pseud-epigraphis apostolicis*. Confer Leusdenium ad *Jonam* illustratum p. 212; Drusium *Animadevers.* II, 27, et Fesselum in *Adversariis Sacris* lib. IV, c. 3, p. 319.

(99) Malim legere πᾶσιν, omnibus: ita mox in Coisl. legitur παισίν, ubi Colbert. recte habet πᾶσιν.

(1) Vereor, ne hæc parum sana sint.

(2) πᾶσιν scripsi cum Colb. pro παισίν.

QUÆSTIO CCXXXVIII [Coisl. Taur. XCVI].

A

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΑΗ'.

« Tibi soli peccavi et malum coram te feci, ut vincas cum judicaris (2). »

Σοὶ μόνῳ ἡμάρτον καὶ τὸ πονηρὸν ἐνώπιόν σου ἐποίησα ἕως νικήσης ἐν τῷ κρίνεσθαί σε.

Edita a Maio (Nov. Coll. t. IX, p. 113). — In psalmum I. (Græce LI) v. 6.

David quidem nuptias alienas destruit, adulterio autem homicidium adjecit et crimen celare satagebat. Cum autem Deus illum de discrimine objurgat per Prophetam, in se reversus, dicit : Tibi soli peccavi. Etiam si enim Urias injuriam passus sit, ego peccatum adversum te commissum ex tuis objurgationibus sciens, ad petendam veniam accurro. Etenim non permisisti me, in meum servum peccantem, tibi simul Domino insulantem ignorare. Quare? Ut iustificeris in sermonibus tuis, id est ut tua justitia hominum machinationes vincat et iudicium tuum nullus effugere cogitet. Hoc est enim, vincas, cum judicaris, vincis in eo quod nullus ante te justus videri potest, et quia præ tua maxima bonitate, omnium esuriens salutem, per tuam misericordiam nostra vincis peccata conversionem et poenitentiam maximorum donorum loco recipiens. Judicat enim Deus causam suam contra nos, suam misericordiam cum peccatis nostris compensando, et vincet clementia peccatorum poenas condamnando.

QUÆSTIO CCXXXIX [Coisl. Taur. LXXXII,

Wolf. LXXXII] (3).

Quid est illud : « Quod non habitat in me, hoc est in carne mea, bonum? »

Editurum a Wolfio tricesima quarta (Cur. Philol. t. V, p. 674-675. Galland, XIII, 703).

Id quidem non de seipso dicit Paulus, sed in quantum personam naturæ humanæ sustinet. Jam vero tum bonum in carne nostra non habitat, quando, consuetudine et tempore, peccato obnoxii facti malum pertinax et difficulter amoliendum circumferimus. Qui enim diuturnæ illorum consuetudini serviit, etiam si ad virtutis studium reverti contendat, institutum suum difficulter admodum et non sine magno labore perfici intelligit. Propterea ait : « Non jam ego id perficio. » Hoc est, novi non meum esse hoc opus. Quomodo enim perficere illud possim, qui a malo constringor? Debetur itaque hoc peccato fixam stabilemque sedem apud me habenti. Propterea et lamentor libertatem anhelans, et clamans : « Me miserum hominem, » etc.

QUÆSTIO CCXL. [Coisl. CCCVIII. Taur. CCXCVII.

Maio q. CCXL.]

De vitæ termino.

Nunc primum edita a D. Hergenroether.

1. Ad vetera nos certamina vocas, in quibus cum

α'. Ἐπὶ παλαιούς ἡμᾶς ἀγῶνας καλεῖς (5) καὶ ἐπ'

NOTÆ.

(2) Eundem textum explanat Photius q. LVI.
(3) Hanc quæstionem jam a Wolfio editam denuo publicavit Maius Nov. collect. tom. IX, p. 114, ut q. CCXXXIV.

(4) Ita scribo pro κατημένη, quod est in Coisl. quando Colbert. habet κτησάμενος. Patet utique,

Διορύττει μὲν ὁ Δαβὶδ τοὺς ἀλλοτρίους γάμους· ἐπιτίθεται δὲ τῇ μοιχείᾳ φόνον· καὶ λήσειν ἐτεχνάζετο τὴν προῖξιν. Ἐπεὶ δὲ τὸ Θεῖον εἰς ἑλεγχον ἀγει τοῦ τολμήματος διὰ τοῦ Προφῆτου, γίνεται ὁ ἀνὴρ ἑαυτοῦ καὶ φησι· Σοὶ μόνῳ ἡμάρτον· εἰ γὰρ καὶ Οὐρίας ἠδίκηται, ἀλλ' ἐγὼ τὸ ἀμάρτημα εἰς σὲ τετολμήσθαι διὰ τῶν ἐλεγγῶν μαθὼν, ἐπὶ τὴν συγγνώμην τρέχω· καὶ γὰρ οὐδ' ἀφῆκας λαθεῖν εἰς δοῦλον ἐμὸν ἡμαρτηκότα, ἀλλ' ὡς εἰς σὲ παπαρμυνηκότα τὸν Δεσπότην· διατί; ὅπως ἂν δικαιωθῇς ἐν τοῖς λόγοις σου· τοῦτο ἐστὶν ἵνα ἡ σὴ δικαιοσύνη τῆς ἀνθρωπίνης κρατήσῃ μηχανῆς· καὶ τὴν σὴν κρίσιν μηδεὶς ἑξαμαρτάνων σοφίζεσθαι οἴηται· τοῦτο γάρ ἐστι τὸ, « Νικήσεις ἐν τῷ κρίνεσθαί σε· νικᾷς ἐν τῷ μηδένα ἔχειν παρὰ σοὶ δίκαιον ὀφθῆναι· καὶ οὗτις τῇ σῇ ἀγαθότητι τὴν πάντων διψῶν σωτηρίαν τῷ παρὰ σοῦ ἐλέῳ τὰς ἡμῶν νικᾷς ἀμαρτίας, ἐπιστροφῇ καὶ μετάνοιαν ἀντὶ μισῶν δεχόμενος δώρων· καὶ γὰρ κρίνεται ὁ Θεός· πρὸς ἡμᾶς τὸν οἰκετὸν ἔλεον ταῖς ἡμετέραις ἀντιταλαντεύων ἀμαρτίαις· καὶ νικᾷ τῇ εὐσπλαγχνίᾳ λύων τὴν κατὰ τῶν ἀμαρτωλῶν τιμωρίαν.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΑΘ'.

Τί ἐστίν· « Οἶδα, ὅτι οὐκ οἰκεῖ ἐν ἐμοί, τοῦτέστιν ἐν τῇ σαρκὶ μου τὸ ἀγαθόν; »

Τοῦτο οὐκ εἰς ἑαυτὸν ὁ Παῦλος εἶρχεν, ἀλλὰ τὸ πρόσωπον τῆς ἀνθρωπίνης οἰκειούμενος φύσεως. Τότε δὲ οὐκ οἰκεῖ τὸ ἀγαθὸν ἐν τῇ σαρκὶ ἡμῶν, ἥνιστα ἔθει καὶ χρόνῳ καταδουλωθέντες τῇ ἀμαρτίᾳ ἐμμονόν τε καὶ δυσεξάλειπτον ἐν ἑαυτοῖς φέρομεν τὸ κακόν. Ὁ γὰρ δουλωθεὶς τῇ χρονίᾳ τούτων διατριβῇ, καὶ βουληθῇ πάλιν πρὸς τὴν ἀρετὴν ἐπαναδραμεῖν, δύσ-εργόν τε καὶ δυστήνιστον εὐρίσκει τὴν βουλήν. Διό φησι· « Οὐκ ἔτι ἐγὼ κατεργάζομαι αὐτό. » τοῦτέστιν, οὐκ ἐμοῦ οἶδα τὸ ἔργον. Πῶς γὰρ ὅγε στενοχωρούμενος ὑπ' αὐτοῦ; ἀλλὰ τῆς οἰκουσῆς ἐν ἐμοὶ ἀμαρτίας, ἐδραῖαν καὶ ἀμετακίνητον τὴν οἰκῆσιν κατημένης (4). Διὸ καὶ ἀποδύρομαι, τὴν ἐλευθερίαν ζητῶν καὶ ἀναπράζων· « Ταχέπωρος ἐγὼ ἀνθρώπος, » καὶ ἐξῆς.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΜ'.

Περὶ ὄρον ζωῆς.

ὡν πολλοὶ κονισάμενοι καὶ τοὺς ἄθλους οὐκ ἀγεννῶς ἐνεγκόντες τὴν νίκην ἤμιν (οὐ γὰρ ἐρῶ τι φαυλοτέρων) καθορᾶν οὐ παρέσχον ἀνίκητον· πλὴν ἐκ τῶν προλαβόντων ἡμᾶς· δόλων καὶ μακαρίων ἀνδρῶν λαβῆς οὐκ ὀλίγας συλλεξάμενοι, καὶ ἅς ἡ τῆς θείας βοήθης εὐμένεια παρασχέιν ἡμῖν οὐκ ἀπηξίωσε, ταύτας ἐκείναις συνάψαντες, εὐχόμεθα μὲν τὴν σὴν σπουδὴν καὶ ἐλπίδα μὴ κεκενωμένην χαρίτων καὶ γνώσεως οὐ δεομένης ἀλλαχόθεν γνώμονος ἀπελθεῖν, εἰ δὲ μὴ, βραχυτάτης ἔτι δεηθῆναι διορθώσεως. Τὸ μὲν οὖν ἀνευθεὶ τὸν λόγον ἐπιζητεῖν, εἰς μὴκρός ἐστιν ἐκδιάζεσθαι τὴν γραφὴν, τὸ δὲ σύντομον ἀπατεῖν, πολλὰ τῶν δεόντων ἐπιτρέπειν ἀπολιπεῖν· πλὴν, ὥς ἂν οἷός τε ὧ, πειράσομαι κατὰ τὴν σὴν ἀξίωσιν τὸν περὶ ὅρου λόγον προάγειν.

β'. Οἱ χάσματα γῆς προκομίζοντες καὶ ναυάγια καὶ λοιμὸν ἀέρος καὶ τινα τοιαῦτα ἕτερα ἄθροον πολλῶν καὶ διαφόρων περιλαμβάνοντα θάνατον, εἴτα ζητοῦντες, πότερον ὠριστό τούτους ὕψην (6) καὶ τὴν αὐτὴν ἔλθειν τελευτήν, οὗτοί μοι δοκοῦσι τὸ καθ' ὁρώμενον ζητούμενον ποιεῖν· ἐξ ὧν αὐτοῖς συμβαίνει αἰσθήσεως μᾶλλον ἢ ἀποδείξεως δεῖσθαι, ἵνα μὴ βαθυτέρον ἐξετάζωμαι εἰπω, καὶ αὐτῆς διόλου τῆς ἀπὸ τῶν λογισμῶν προεξέστης κρίσεως· τὸ μὲν γὰρ ὁμολογεῖν μὲν τὰ ὄντα, ζητεῖν δὲ ταῦτα εἰ ἔστιν, οὐδὲν ἕτερον ἐστὶν ἢ τῆς νοητῆς καὶ ἀνερμηγεύτου δυνάμεως στηλιτεύειν τὴν ἀσθένειαν· εἰ γὰρ ὑπὸ τὴν αὐτὴν περιγραφὴν τοῦ θανάτου ἕκαστον πλῆθος περιλαμβάνεται, καὶ τοῦτο καθυμολόγηται. Ὁ δὲ ὅρος οὐδὲν ἕτερον ἐστὶ παρὰ τὸ τέλος ἑκάστου (7), πῶς οὐχ ὅπερ ὁμολογοῦσιν ὅρον γεγενῆσθαι οὐκ ἐλέγχονται ζητοῦντες, εἰ ἄρα κατὰ πάντων εἰς ἣν ὁ παγεῖς ὅρος; Ἀλλ' ἐν μὲν τούτῳ, ὁ δεύτερον δέ· Τί δὴ ποτε καταφεύγουσιν εἰς πλῆθος ἄθροον οὕτω μίαν ἀπαίτησιν εἰσπραττόμενον τέλους; ἢ δῆλον ὅτι τινῶν μὲν ὅρον ὁμολογοῦντες περὶ δὲ τῶν πλείονων ἀμφισβητοῦντες. Οὐ γὰρ ἂν αὐτοῖς εἰς πλῆθος οὐδ' εἰς τὸ ἄθροον ἢ καταφυγῇ τῆς ἀριστείας ἐπενοήθη; καὶ μὴν εἰ τινῶν μὲν λέγουσιν ὅρον, μὴ πάντων δὲ, ἐξ ὧν αὐτοὶ τῶν ἐνίων ὅρον καὶ σιγῶντες ἀποδέχονται, ἐκ τῶν αὐτῶν ἔστι καὶ τοῖς κατὰ πάντων τὸν ὅρον λέγουσιν ἐκδιάζεσθαι τούτους καὶ ἄκοντας ἔλκεσθαι πρὸς συγκατάθεσιν· οἷς γὰρ ἐκείνοι τὰς ἀπορίας ἀποκροῦνται ἐνίων ὅρον δοξάζοντες τὰς πρὸς ταύτην ἀπομαχομένων τὴν δόξαν, τοῖς αὐτοῖς ἂν οἱ εὐσεβοῦντες κἀκείνους ἀποκροῦσθαι τὰς ἐπηρείας ἐκδοῦσθαι, ἅς κατὰ τῶν λεγόντων ἓνα κοινὸν ὅρον ἀπάντων ἐπὶ τοῦ προχειριζομένου πλῆθους γεγενῆσθαι [προκομίζουσι] (8).

γ. Ἐπεὶ δὲ οὐ μόνον ἐπειδὴν περίστασις τις καινοπρεπὴς ἐπιστῇ, ἄθροα γέννη καὶ διάφορα ἐνὶ ὄρι

A multi sese exercuerint et non ignobiliter decertarint, nullam nobis conspicuæ victoriæ (non enim abjectius quid dicam) spem reliquerunt; cum tamen ex antiquioribus sanctis beatisque viris argumenta non pauca collegerimus, his adnectentes illa, quæ nobis divinæ opis clementia suggerere non est indignata, optamus quidem, ut tuum studium ac spes non abeat vacua gratis et cognitione, quæ non indigeat, ut aliunde explicetur; sin autem, ut quam brevissima indigeat correctione. Exquirere igitur, ut hæc oratio plena sit nilque ei desit, idem est ac scripturam istam in nimiam prolixitatem compellere, brevitatem autem in eadem exigere idem est ac permittere, ut multa necessaria omittantur. At tamen pro virili conabor juxta rogationem tuam de vitæ termino sermonem producere.

2. Qui repentinos hiatus terræ proferunt et naufragia et aeris pestilentiam aliosque casus ejusmodi, qui multorum simul variorumque complectuntur mortem, et deinde quærunt utrum definitum esset, in unum hos omnes eundemque convenire obitum, hi mihi videntur in quæstionem vocare, quod ipsis oculis conspicitur; unde istis sensu potius quam demonstratione opus est, ne altius rem examinans dicam, ipsos etiam judicio ex ratiocinio mentis emanante destitutos esse; nam confiteri quidem ea quæ sunt, quærere vero, an hæc sint, nihil aliud est, quam mentis atque intelligentiæ infirmitatem indicare ac prodere. Si enim sub eandem mortis circumscriptionem singulæ multitudines comprehenduntur, terminus autem nihil aliud est quam uniuscujusque finis: quomodo non convincuntur quærere quod fatentur, dum quærunt, an unus de omnibus sit statutus terminus? Sed hoc unum est ex argumentis; secundum vero istud: Cur, quæso, ad multitudinem confugiunt, a qua finis ita repentinus promiscuusque exigitur? Nimirum quia de aliquibus terminum confitentur, de pluribus vero non concedunt (dubitant); non enim ejusmodi periculum ad multitudinem uno agmine moriente excogitassent. Et tamen si de aliquibus affirmant terminum, non vero de omnibus: tum quibus ipsi rationibus terminum de aliquibus vel taciti admittunt, iisdem vel invitè compelli ac trahi possunt ad præstandum assensum iis, qui terminum de omnibus affirmant. Quibus enim responsionibus isti terminum de aliquibus admittentes refellunt objectiones eorum, qui huic sententiæ reluctantur, iisdem et catholici docent refellere eos posse objectiones in illos prolatas, qui unum commune de omnibus terminum in illa multitudine fuisse constitutum asserunt.

3. Insuper non solum quando novus aliquis insurgat casus, varia et promiscua simul genera ho-

NOTE.

(6) Sc. ὕψ' ἐν. mel. ὑπὸ μέγαν.

(7) Catiforus jam in suo *Apographo* vitium huic textui subesse vel pauca deesse suspicatus est.

(8) Textus videbatur nonnihil corruptus et minus.

minum uni mortis termino traduntur, sed ipsa quoque humana vitæ constitutio quotidie cernitur narrationes ejusmodi proponere. Etenim non est invenire diem, quo simul et senex et juvenis, et puer et mulier et virgo, et egenus et dives et subditus et princeps eadem mortis sagena non irrētiuntur. Cur igitur relicta quotidiana vitæ constitutione ad hominum interitus fugiunt ex infortunio aliquo contingentes? Nimirum quia ex illa quidem non existimant effici quod contendunt, ex istis autem casibus dubitationi suæ dari locum; et tamen ibi quoque varia simul genera uni eademque morti inveniuntur tradi similiter atque hic; illinc autem objectionem producere non audent, ideoque per ea, quæ in mortibus illis naturalibus docent, id quod in istis eventibus audacter comminiscuntur, procacitatis potius ac temeritatis ostendunt opus, nihilque plausibile omnino aut necessarium argumento isto indicant exhiberi.

4. Deus mortem non fecit ⁷⁸, posuit enim ob oculos vitam, deinde mortem, non naturalem, necessitati subjectam, sed libero voluntatis arbitrio; peccatum enim perpetratum mortem genuit. Vide Adamum: fuerat ei definitum vivere nongentorum triginta annorum cursum, et nisi peccasset, omnino consummari (scilicet ad perfectionem adduci vel lectione mutata: et non peccanti perenniter vivere statutum), vita definita erat apud Deum, præcognita vero et mors; idcirco non est Deus causa mortis; neque enim præscientia operata est mortem, sed mandati transgressio. Enoch autem adhuc vivit. Quomodo hoc? Præmium videlicet pietatis natus translationem. Quid verò Noe ⁷⁹? Justificatus qui secundus mundi semina reparavit et servavit in undis ob criminum multitudinem submersi? Quid Lot, Sodomita, sed non Sodomitica voluntate? Quid Moyses qui populum Israel servavit Ægyptiis in Tartarum dejectis? Quid vero illi, quorum, licet non deliquerint, membra in deserto exciderunt? Quid vero illi, quos tellus vivos sepeliendos absorpsit, quando principes tribuum tumultum excitarunt? Quid vero (ut omnem cladem in poenam peccati inductam omnemque voluntariam interfectionem omittam) effatum illud: « Si volueritis, bona terræ comedetis ⁷⁷; sin autem, gladius devorabit vos? » Quid vero illi, quos Elias igne cœlesti in cinerem conflagavit impios sacerdotes ⁷⁸, bisque quinquagenarios ⁷⁹ viros ex illis, de quibus (dixit Deus): « Reliqui mihi septem millia virorum ⁸⁰ » et quem

τοῦ θανάτου παραδίδονται, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ ἀνθρωπίνῃ τοῦ βίου κατάστασις καθ' ἡμέραν ἐπιδείκνυται τοιαῦτα προβαλλομένη διηγήματα· καὶ γὰρ οὐκ ἔστιν εὐρεῖν ἡμέραν, καθ' ἣν ἅμα τε γέρον τε καὶ νεανίας, καὶ παῖς καὶ γυνὴ καὶ παρθένος, καὶ πέννης καὶ πλούσιος, καὶ ἀργόμενος καὶ ἀρχὼν ὑπὸ τὴν αὐτὴν σαγήνην τοῦ θανάτου περιβέδληται (9). Τί οὖν τὴν καθημερινὴν κατάστασιν τοῦ βίου φυγόντες ἐπὶ τὰς ἐκ περιστάσεως γινομένας διαφθοράς καταφεύγουσι τῶν ἀνθρώπων; ἢ δὴλον ὡς ἐξ ἐκείνης μὲν οὐ νομίζουσι τὸ σπουδαζόμενον αὐτοῖς ἐξανύσθαι, ἐκ δὲ τῶν περιστατικῶν χώραν εὐρίσκειν τὸ ἀπορον· καὶ μὴν κακῇ τῇ ἅμα διάφορα γένῃ τῶ ἐνὶ θανάτῳ παραπλησίως εὐρίσκειται ἐκδιδόμενα· ἐκείθεν δὲ τὴν ἀπορίαν οὐ προάγειν θεθαρήχασιν (10) διὰ τῆς ἐν ἐκείνοις διδασκαλίας τὸ ἐν τοῦτοις νεανειούμενον προπεταίας μᾶλλον καὶ θρασυτήτος ἔργον δεικνύουσιν, οὐδὲν δὲ πιθανὸν ὅπως οὐδ' ἀναγκαῖον παρεχόμενον τῷ ἐπιχειρήσαντι.

8. Ὁ Θεὸς θάνατον οὐκ ἐποίησεν· ἔθηκε γὰρ εἰς προὔπτον ζωὴν, εἴτα θάνατον, οὐ φυσικὸν ἀνάγκῃ προκείμενον, ἀλλ' αὐτεξούσιον βούλησιν. Ἀμαρτία γὰρ τελεσθεῖσα ἀπέτεκε θάνατον· ἔδε Ἀδὰμ ὠριστὸ ζῆσαι ἔνακοςίαν τριάκοντα ἐτῶν διαυλὼν καὶ μὴ ἀμαρτῶν (11-12) τετελείσθαι πάντως (13). Ζωὴ μὲν γὰρ ὠριστο παρὰ Θεοῦ, προέγνωστο δὲ καὶ ὁ θάνατος· διὰ τοῦτο ἀναίτιος ὁ Θεὸς θανάτου· οὐ γὰρ ἡ πρόγνωσις εἰργάσατο θάνατον, ἀλλ' ἡ τῆς ἐντολῆς παράδοσις. Ἐνὼς δὲ ζῶν ἐτι· πῶς τοῦτο; ἄλλον εὐσεβείας λαχὼν τὴν μετάθεσιν. Τί δὲ Νῶε; δικαιοθεῖς δευτερος κόσμος ἐπέφρατα ἀνασωσάμενος τὸν βρώχιον (14) θάνατον ὑποστάντα δι' ἀμαρτιῶν πληθύν; Τί δὲ Λὼτ, Σοδομίτης, οὐ Σοδομίτου προαίρεσιν; τί δὲ Μωυσῆς ἀμφοῖ λαῶ Ἰσραηλῆται Αἰγυπτίων ταρταρωθέντων; Τί δὲ ὧν τὰ κῶλα ἔπεσον ἐν τῇ ἐρήμῳ τῶν μὴ πταισάντων; τί δὲ οὗς ζωάφους δέδεκται γῆ τῶν (15) συνστασιασάντων πανωλεθρίαν καὶ ἐκουσιότητα, τὸ, « Ἐάν θέλητε, τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς φάγεσθε· εἰ δὲ μὴ, μάχαιρα ὑμᾶς κατέδετα; » Τί δὲ οὗς Ἠλίας ἀθίους κατηθάλλωσεν· πυρὶ θείῳ ἱερεῖς, καὶ διπλὴν πεντηκοντάδα, πρὸς οὓς· « Κατέλιπον ἐμαυτῷ ἐπτάκις χιλίους ἀνδρας » καὶ ὃν νεκρὸν ἐξανέστητε; Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα εἰ ὠρισται Κλωθὼ πρὸς Θεοῦ, ποῦ τὸ αὐτεξούσιον, ἵνα μὴ εἴπω τὸ ἄτοπον; Τί δὲ ἡ τελευταία πανωλεθρία τῶν Ἰσραηλιτῶν εἰσπραξίς οὐσα Κυριακοῦ αἵματος καὶ προφητικοῦ λύθρου δι' Ἰταλικῆς λόγχης; ἐξ ὅρου γέγονεν ἢ ἐξ ἐκουσιότητος ἢ ἄλλως; Τί δὲ τὸ εἰς τὸν Ἀβελ διαπραχθὲν μαιφά-

⁷⁸ Sap. i, 15. ⁷⁹ Gen. v, 24. ⁷⁷ Isa. i, 19, 20. ⁷⁸ III Reg. xviii, 40. ⁷⁹ IV Reg. i, 9 seqq.
⁸⁰ III Reg. xix, 18.

NOTÆ.

(9) Deest particula negans.

(10) Videtur deesse particula quædam.

(11-12) Catiforus et hic quid deesse suspicatur.

(13) Cod. τετελείσθω πάντως. Si nihil deest. tum aut τετέλεστο legendum videtur aut τετελείσθαι.

(14) Sic Catiforus legi vult, cum codex habeat κρύφιον.

(15) Cod. μί. Sed sermo est de loco Num. XVI 1. 2. seq.

νημα ; Εἰ ὁρος τετέλεστο, τί Καὶν ὡς ὑπηρέτης ὄρου ὁ δελφοκτόνος ὢν στόνον αὐτὸς καὶ παγγενῇ πανωλεθρίαν ἐσχάτως καταδικάζεται, καὶ πῶς τὸν φονέα νόμος θεῖος ἐκ Νῶε ἄχρι τῆς δευρο θανάτου καταδικάζει μετ' ἐπιστάσεως ; ἢ πῶς τὸ εἰς τὸν Ἀγάθ λογιστέον ; εἰ πεπλήρωτο ὁ εἰς αὐτὸν ὁρος, οὐκ ἐτεθνήκει, καὶ μὴ βουλομένου τοῦ Σαοὺλ πατάξει αὐτόν ; Τί δὲ οἱ τοῦ Ἰωδ παῖδες, ὅρῳ ἢ ἐξαίτησει Σατάν (16) ; τί δὲ Ἐζεχίας ; τί δὲ Νινευίται ; τί δὲ οἱ καθεξῆς δι' εὐτυχίας ἀνασωθέντες ἢ καὶ σωζόμενοι ; τί δὲ [τὶ] ἢ ἵνα τι ; ὅῃ ψυχὴν ὑπὲρ στεργόμενου, ὃ προγράμμος οἱ ἄγιοι μάρτυρες ; Πῶς τὸ Φινεὲς ἔργον θετέον ; κακοπραγία ἢ ὅρῳ ; Ποῦ δὲ τὸ, ἢ Ἐὐν ἀγαθοεργήσῃ, ἔσῃ μακροχρόνιος ; ποῦ δὲ τὸ, ἢ Ἐλασσονοῦσι φυλάς ἁμαρτίαι ; Τί δὲ οἱ δειλὴ θανάτου ἀπαγχόμενοι ἐκουσίως ἢ αὐτοὶ καθ' οἰονδηποτοῦν τρόπον ἐαυτοὺς ἀναιροῦντες ἢ ἀκουσίως παρ' ἐτέρων τοῦτο ποιοῦμενοι ; [ἢ] λιμῷ ἢ κόρῳ ἢ ψύξει πληθούσῃ ἢ θερμῇ ἢ λοιμώδει νόσῳ ἢ ὅσα βοηθείας ἰσχυρότερα ἢ ἀθεράπευτα, ἵνα μὴ λέγω πάντα τὰ δι' ἀφαιρέσεως αἵματος ; Τί δὲ ἐκ ἀφῆ τὴν ἀρτηρίαν ἄδετον, ἐκουσίως ἢ καὶ μὴ ; οὐχὶ ἐν αἵματι ψυχῆς αὐτοῦ ἐκδράσει καὶ τὸ νοερόν Πνεῦμα, ὃ ἐν τούτῳ δέδεσται (17) ἐπεὶ αἷμα ἀποτυροῦται εἰς σάρκα ; ἅμα γὰρ σὰρξ, ὅμα Πνεῦμα (18) καὶ πῶς τούτου ; ὅτι ὁ θεὸς Λόγος καὶ αὐθιπόστατος σὰρξ ἐγένετο σκηνῶν ἐν ἡμῖν περὶ τὸν ἀσφαλῶς δῆσαντα. Τί δὲ οἱ γῆν οἰκοῦντες σεισμῷ ἢ πυρκαϊῇ ἀναιρούμενοι, καὶ οἱ ἐν θαλάσῃ διασωζόμενοι, ὥσπερ ἐν κλύδωνι ἀπολλύμενοι καὶ οἱ ἐν γῇ μὴ βλαπτόμενοι ; Τί τοὺς παρὰ

Ἐλισαίου ἀναστάντας νεκρούς ; τί δὲ τοὺς παρὰ τοῦ τῆς ζωῆς ἀρχηγοῦ Χριστοῦ ; Τί δὲ τὸ Ταβιθάς ; τί δὲ τὸ Ἀνανίου καὶ Σαπφείρας ; τί δὲ τὰ τῶν ἄλλων ἁγίων ἄχρι τῆς δευρο τερατουργούμενα νεκρῶν ἀναβιώματα ; εἰ ὁρος ἐπεπλήρωτο, πῶς τὸ ὁρισθὲν οὐ πεπέρασται ;

simul et spiritus. Et quomodo hoc ? Quia divinum Verbum et per se subsistens caro factum est habitans in nobis ⁸¹. Quid vero dicendum, quando qui terram habitant, terræ motu aut incendio interimuntur, et qui in mari degunt, incolumes servantur, sicut alii in tempestate pereunt et qui in terra sunt non læduntur ? Quid de mortuis ab Elisæo in vitam revocatis ? Quid de iis quos excitavit vitæ auctor Christus ? Quid de Tabitha ? Quid de eo quod contigit Ananiæ et Sapphiræ ? Quid de aliis mortuorum excitationibus, quæ ad hunc usque diem a sanctis peraguntur ? Si terminus impletus erat, quomodo quod fuerat definitum non fuit ad effectum perductum ?

A suscitavit mortuum ? Hæc et similia si. Clotho per Deum, ubi erit arbitrii libertas, ne dicam absurditas ? Quid vero postrema illa Israelitarum interfectio in pœnam sanguinis Domini et prophetarum cædis per arma Romanorum illata ? Ex termino seu decreto contigit an ex arbitrio voluntatis aut alia ratione ? Quid vero cruenta cædes in Abele perpetrata ? Si terminus a Deo præstitutus expletus fuit ⁸¹, cur Cain, qui ut divini decreti minister occidit fratrem, ad gemitus ipse totiusque generis interitum condemnatur ? Et quomodo lex divina a Noe ⁸² ad hoc usque tempus homicidam morti addicit ? Aut quomodo illud de Agag ⁸³ reputandum est ? Si terminus ipsi fuisset præstitutus, nonne obliisset, etsi nollet Saul ipsum interficere ? Quid vero filii Job ⁸⁴ ? Per terminumne an per Satanæ petitionem occubuerunt ? Quid Ninivæ ? Quid Ezechias ? Quid vero cæteri, qui prospero aliquo eventu servati sunt vel adhuc servantur ? Quid vero effatum illud : « Ut ponat quis animam suam prædilecto ⁸⁵, » ejus rei norma sunt sancti martyres. Quid vero de illo quod fecit Phinees ⁸⁶ statuendum est ? Ex infortunio illud evenisse an ex decreto ? Ubi vero illud : « Si bene egeris, eris longævus. » Ubi illud : « Minuunt tribus peccata ⁸⁷ ? » Quid vero qui metu mortis sponte se strangulant vel quoquo modo seipsos interimunt vel ab aliis id ipsum inviti patiuntur vel nimia inedia aut satietate vel copioso frigore aut calore vel febri aut pestilentia vel aliis morbis incurabilibus ne recenseam omnia illa quæ ex detractatione sanguinis contingunt ? Quid vero si reliquerit arteriam non ligatam sive consulto sive inconsulto ? Nonne in sanguine animæ suæ spiritus quoque intellectivus effugiet, qui est in eo alligatus, statim ac sanguis in carnem condensatur ? Simul enim existit caro

D 5. Universum Vetus Testamentum alium terminum secundum propositum non agnoscit, nisi unum illum, qui peccato ac prævaricationi statuitur : « In qua hora comederitis, moriemini ⁸⁸ ? » An vero Evangelium prædicet terminum, affirmare nequeo. Unum scio supremum a Christo indicatum terminum. Interrogatus enim a Phariseis de illis Galilæis

⁸¹ Gen. iv, 10 seqq. ⁸² Gen. ix, 6. ⁸³ I Reg. xv, 8 seqq. ⁸⁴ Job i, 18, 19. ⁸⁵ Joan. xv, 15. ⁸⁶ Num. xxv, 7 seqq. ⁸⁷ Exod. xx, 12. ⁸⁸ Joan. i, 14. ⁸⁹ Gen. ii, 17.

NOTÆ.

(16) Supplendum videtur τεθνήκασαι vel simile verbum.

(17) In cod. lacuna. Ad marg. Catif. οἱ διαγαν.

(18) Et hic vitiatum textum suspicatur Catiforus.

(19) Sc. διαθήκη.

quorum sanguinem Pilatus cum sacrificiis miscuit⁹⁹ et quos turris in Siloe collapsa occiderat⁹¹, an omnium fuisset iniquissimi, negavit, adjecitque non solum verba illa : « Nisi poenitentiam egeritis⁹² » omnes similiter peribitis, sed et fici arboris exemplo terminum statuit dicens : « Succide illam ; ut quid etiam terra occupat⁹³ ? » Similiter et divus Apostolus de iis qui indigne, ut ego, sacrosancta mysteria participant, infert definiens : « Ideo multi infirmi et imbecilles et dormiunt multi⁹⁴. » Quid vero David, Christi Dei proavus, dum vitæ humanæ mensuram septuaginta aut octoginta annos, ultra quos laborem necit⁹⁵ ; tum alibi : « Educ de custodia animam meam⁹⁶ » et rursus : « Ne revoces me in dimidio dierum meorum⁹⁷, » ut « Viros sanguinum et dolosos, non dimidiabunt dies suos⁹⁸, »

6. Quis inter apostolos aut synodos aut sanctos Patres, qui terminum istum scribat ? Quod si magnum Basilium afferant, male illum intelligunt, qui id de eo opinantur. Ubique enim ita docet, ex nobis existere mortem, non autem ex Deo. Locus vero ab iis citatus ejusmodi est. Propositum erat sancto ostendere, non esse Deum causam malorum ; particulatim enim disserens demonstravit nostrum quidem esse infirmari, Dei autem sanare, juxta illud : « Non est malitia sive vexatio, quam Dominus non fecerit⁹⁹. »

QUÆSTIO CCXLI [Coisl. Tanr. LXXVII. Wolf. LXXXVIII].

Quid significat illud : « Vos ex patre diabolo estis ; et, « Quis est diaboli pater ? »

Editatum a Wolfio tricesima quinta (Cur. Philol.

Primum quidem hic obstat illud, quod nusquam in sacris Litteris vel antiqui vel novi Fœderis nomen commemoratum, « pater diaboli, » occurrat, quamvis multis in locis malæ illius potestatis fiat mentio. Nunc enim Satanam, nunc diabolum, nunc apostatam, aut similiter antiquum illum humani generis hostem in sacris Litteris ; nonnunquam etiam illum qui prava ejus semina sibi inesse seque ad exemplum ejus conformatum, probat, « filium diaboli » vocari videas. Huc spectat, quod a divo Paulo ad Elymam dicitur : « filii Satanæ⁹¹. » Hoc primum est, quod « pater diaboli » nunquam in sacris Litteris commemoratur.

Deinde Salvator noster non id agebat, ut doceret, quis tandem ille diaboli pater sit, sed ut ostenderet, cujus Patris filios improbat Judæorum gens se et esse, et appellari fecerit. Illi enim nunc Abrahamum⁹² patrem se habere profitebantur ;

⁹⁹ Luc. xiii, 1. ⁹¹ ibid. 4. ⁹² ibid. 5. ⁹³ ibid. 6, 7. ⁹⁴ 1 Cor. xi, 30. ⁹⁵ Psal. lxxxix, 41. (Gr. Hebr. XC 10. ⁹⁶ Psal. cxli, 8. (cxlii, 7 O'). ⁹⁷ Psal. ci, 25 (ci, 24 O'). ⁹⁸ Psal. liv, 24 (lv, 23 O'). ⁹⁹ Amos iii, 6. ¹ Joan. viii, 44. ² Act. xiii, 40. ³ Joan. viii, 3.

NOTÆ.

(20) S. Basilii textum uberius tractarat Photius q. CXLIX.

(21) ἐπιφέροντα τῷ ὄρῳ legit Catiforus, ni mea annotatio fallit. Fortasse legendum ὃ δὲ ἐπιφέ-

A ὃ ἐν Σιλωὰμ πύργος περὶ ἀπέκτεινεν, εἰ ἁμαρτωλότατοι πάντων ἦσαν, εἶπεν οὐχί· καὶ ἐπιφέρει οὐ μόνον τό· « Ἐάν μὴ μετανοήσητε, » καὶ ἐξῆς, ἀλλὰ καὶ τῷ τῆς συκῆς παραδείγματι τὸν ὄρον καθιστᾷ φάσκων· « Ἐκκοφὸν αὐτήν· ἵνα τί καὶ τὸν τόπον καταργεῖ ; » Ὡσαύτως καὶ ὁ θεὸς Ἀπόστολος ἐπιφέρει εἰς τοὺς κατ' ἐμὲ ἀναξίως τῶν ἀχράντων μετέχοντας μυστηρίων ὀρίζων· « Διὰ τοῦτο πολλοὶ ἀσθενεῖς καὶ ἄρρωστοι καὶ κοιμῶνται ἱκανοί. » Τί δὲ Δαυὶδ ὁ θεοπάτωρ παλαιστιαῖον ὀρίζων μέτρον ἐδομηκοστὸν ἢ ὀδοδοκοστὸν ἐν δυναστείᾳ καὶ περαιτέρῳ κόπον συνδεῖ ; εἰτα· « Ἐξάγαγε ἐκ φυλακῆς τὴν ψυχὴν μου· » καὶ αὖτις· « Μὴ ἀναγάγῃς με ἐν ἡμέραις ἡμερῶν μου· » καί, « Ἀνδρας αἱμάτων καὶ δολιότητος μὴ ἡμισεύοντας τὰς ἡμέρας αὐτῶν. »

B

Ζ. Τίς τῶν ἀποστόλων, ἀλλὰ [καὶ] τῶν συν ὧν ἢ τῶν ἁγίων Πατέρων ὁποῖος ὄρον γράφει ; Εἰ δὲ τὸν μέγαν Βασίλειον (20) φῆσους, κακῶς νοοῦσιν οἱ τοῦτο ὑπολαμβάνοντες· πανταχοῦ γὰρ οὕτω δοξάζει, ἐξ ἡμῶν εἶναι τὸν θάνατον, καὶ οὐχὶ τοῦ Θεοῦ. Ὁ δὲ ἐπιφέρει τὰ τοῦ ὄρου (21), τοιοῦτόν ἐστι· Σκοπὴς ἦν τῷ ἁγίῳ δεῖξαι, ὅτι οὐκ ἐστὶν αἴτιος τῶν κακῶν ὁ Θεός· κατὰ μέρος γὰρ διεξιών ἐδειξεν, ὅτι ἡμέτερον μὲν τὸ ἄρρωστέιν, Θεοῦ δὲ τὸ θεραπεύειν, κατὰ τὸ, Οὐκ ἐστὶ κακῶσις, ἢν Κύριος οὐκ ἐποίησεν.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΜΑ'.

Τί ἐστὶ τὸ, « Ὑμεῖς ἐκ τοῦ Πατρὸς τοῦ διαβόλου ἐστέ ; » καί, « Τίς ἐστὶν ὁ τοῦ διαβόλου Πατήρ (22) ; »

C

t. V, p. 675 678 Galland. XIII, 703, 704, n. 6).

Πρῶτον μὲν ἀντιφθέγγεται τὸ μηδαμοῦ τῆς ἱερᾶς ἡμῶν Γραφῆς μήτε κατὰ τὰ παλαιότερα τῆς νομοθεσίας, μήτε ἐν αὐτῇ τῇ χάριτι « πατέρα τοῦ διαβόλου » λαβεῖν τὸ βῆμα τὸ εἰρημένον, καίτοι γε πολλοὶ πολλάκις περὶ τῆς πονηρᾶς ἐκείνης δυνάμεως καταβέβληνται λόγοι. Ἀλλὰ Σαρὰ μὲν καὶ διάβολον καὶ ἀποστάτην, καὶ τὰ τοιαῦτα, τὸν ἀρχέκακον τοῦ γένους ἡμῶν ἐχθρὸν εὐρίσκειται τὰ Λόγια ὀνομάζοντα, καὶ ὡς ἐστὶ ὅτι διαβόλου τὰς πονηρὰς αὐτοῦ γονὰς ἐν αὐτῷ δεικνύντα, καὶ τῷ χαρακτῆρι τῆς πλάνης διαμορφούμενον, ὡς τὸ πρὸς τὸν Ἑλύμαν εἰρημένον τῷ μακαρίῳ Παύλῳ, « υἱὲ διαβόλου » ἀλλ' ἐν μὲν τοῦτο, τὸ μηδαμοῦ κατονομάζεσθαι πατέρα διαβόλου τῷ ἰδιώματι τῆς Γραφῆς.

D

Δεύτερον δὲ, οὐ περὶ τοῦ πατρὸς τοῦ διαβόλου, τίς ὅλως (23) ἦν, τῷ Σωτῆρι πρόκειται σκοπός. Ἀλλὰ τίνος πατρὸς παῖδας αὐτοὺς ὁ τῶν Ἰουδαίων ἀγνώμων λαὸς παρεσκεύασαν καὶ εἶναι καὶ ὀνομάζεσθαι. Καὶ γὰρ νῦν μὲν ἔλεγον πατέρα ἔχειν τὸν Ἀδραμ,

ρονται τῷ ὄρῳ, quod præferendum videtur.

(22) Vide supra quæstionem XLVII quæ ejusdem argumenti est.

(23) ὅλως Colb. recte, pro ὃ λόγος.

νῦν δὲ, ἡμεῖς Πατέρα ἓνα ἔχομεν τὸν Θεόν. Οὐχὶ δὲ, Α
Πατέρα ἔχομεν τὸν Πατέρα τοῦ Θεοῦ. Καὶ ὁ Σωτὴρ
ἀπάγων τῆς πατρικῆς ἐν τῇ κλήσει σχέσεως, ἐπεὶ περ
αὐτοὶ ἑαυτοὺς διεσχίσαντο καὶ διετέμοντο τῆς πρὸς
αὐτὸν ὁμοιότητος, τολμάτε, φησὶ, λέγειν ἑαυτοὺς
υἱοὺς εἶναι τοῦ πατρὸς, ὑμεῖς τοῦ διαβόλου ἐστέ.
Εἶτα, « Καὶ τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ θέλετε ποιεῖν. » Οὐχὶ
« τοῦ πατρὸς δηλονότι τοῦ διαβόλου. » Πού γάρ πα-
ραδέδωκεν ἐκεῖνος ἐντολὰς, ὅς ὅλως οὐδὲ γνωρίζεται
τῇ Γραφῇ, ἀλλὰ τὰς ἐντολὰς τοῦ διαβόλου, ὅς ἐστιν
ὑμέτερος πατήρ. Αἰτινὲς εἰσι πορνεία, μοιχεία,
κλοπή, φόνος, ψεύδος, καὶ ὅσων ἄλλων ἐκεῖνος κα-
κῶν σπορεύς τῇ γνώμῃ γέγονεν, καὶ ἀρχηγὸς τολμά-
σθαι τὰ ἀτόλμητα, καὶ καταπράττεσθαι. Καὶ τὸ,
« Ἐκεῖνος ἀπ' ἀρχῆς ἀνθρωποκτόνος ἐστίν, » εἰς τίνα
ἂν οἰκειότερον ἀνενεχθεῖη, ἢ εἰς αὐτὸν γε τὸν διάβο-
λον, ὅς τῇ γλώσσῃ τὸν Ἀδὰμ τοῦ παραδείσου ἐξέβα-
λεν, καὶ πρόξενος αὐτοῦ θανάτου καὶ φθορᾶς γεγέ-
νηται; Θεὸς γὰρ θάνατον οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ τέρ-
πεται ἐπ' ἀπωλείᾳ ζώντων (24). Τίς δὲ ἕτερος τὸν
θάνατον διὰ τοῦ ψεύδους ἐγαλκεύσατο, καὶ κατὰ τῶν
σπλάγχχνων τοῦ Ἀδὰμ τὴν φθορὰν, εἰ μὴ ὁ παραδούς
μὲν τὸν ὄφιν, δι' αὐτοῦ δὲ τὸν θανατηφόρον ἴδν τῆς
εἰς Θεὸν βλασφημίας τῇ γυναικί, καὶ διὰ ταύτης τῷ
Ἀδὰμ κερασάμενος;

Ἐκ τούτων οὖν ἀπάντων καὶ ἐτέρων τοιούτων
δείκνυται περὶ τοῦ διαβόλου τὸν σωτήριον διαλαμβά-
νειν λόγον, καὶ τοῦτον Πατέρα κατονομάζειν τῶν
ἀγνωμόνων Ἰουδαίων. Καὶ γὰρ κἀκεῖνοι τὸν Θεὸν
ἐφιλοτιμοῦντο πατέρα καλεῖν, καὶ εἰς υἱοὺς αὐτοῦ
καταλέγεσθαι. Εἰς δύο δὲ μοίρας μερίζων ὁ Σωτὴρ
τὸν παρόντα λόγον, συμπλέκει μὲν πάλιν ἑκατέρῳ
ἐκάτερον. Νῦν μὲν προτάττων τὸν διάβολον, καὶ ὑπο-
τάττων τοὺς Ἰουδαίους, νῦν δὲ (25) προκαταλέγων
τοὺς Ἰουδαίους, εἶτα ἐπάγων τὸν διάβολον. Διὸ περὶ
τοῦ διαβόλου προδιαλαβὼν, καὶ ἐκ τῆς τῶν ἔργων
συγγενείας καὶ ὁμοιότητος δείξας τοὺς Ἰουδαίους
πατέρα ἔχειν αὐτὸν, μεταβαίνει πάλιν ἐπ' αὐτοὺς
τοὺς Ἰουδαίους, δι' ὧν καὶ ἡ ὅλη τοῦ λόγου γέγονεν
εἰσβολή. Καὶ φησιν· Ὅταν ὁ Ἰουδαῖος τὸ ψεύδος λαλῇ,
ὥσπερ καὶ ὑμεῖς νυνὶ λέγοντες· « Πατέρα ἔχομεν
τὸν Θεόν, » καὶ, « πατέρα ἔχομεν τὸν Ἀβραάμ, » ἐκ
τῶν ἰδίων λαλεῖ. Τουτέστιν ἀπὸ κοιλίας φωνεῖ, καὶ
οὐκ ἐκ τῶν χρημάτων τοῦ Πνεύματος. Ὅτι δὲ ψεύ-
στης ἐστὶ, καὶ ἐξ ὧν αὐτὸς ἀλαζονεύεται, δείκνυται, D
καὶ ἐξ ὧν ἔθετο ἑαυτῷ πατέρα διὰ τῆς τῶν πράξεων
ὁμοιότητος, περιφανῶς ἀναδείκνυται. Διὸ καὶ φησιν,
Ὅταν ὁ Ἰουδαῖος τὸ ψεύδος λαλῇ, ὅτι ψεύστης ἐστὶ
καὶ αὐτὸς; καὶ ὁ πατήρ αὐτοῦ. Ὅν ὁ Σωτὴρ, ὡς
πολλάκις εἴρηται, τὸν διάβολον καὶ οὐκ ἄλλον εἶναι,
καὶ ἀπεφθῆναι, καὶ κατενόμασεν.

nunc aiebant, unum habemus Patrem Deum^a; non
vero, Patrem habemus Dei Patrem. Jam Salvator
noster eosdem a respectu paterno, qui nomine hoc
inferebatur, abducturus, quoniam ipsi se a simili-
tudine ejus abstraxerant, ait: vos Patris filios vos
ipsos audetis appellare, cum tamen diaboli potius
filii sitis: et mox, « et mandata ejus facere vul-
tis. » Non sane, « patris diaboli; » Ubi enim ille
præcepta dedit, de quo ex Scriptura nihil quid-
quam constat? sed diaboli ipsius, qui pater vester
est, præcepta. Ejusmodi vero sunt, scortatio, adul-
terium, furtum, cædes, mendacium, et quæ alia
mala idem pro sententia sua sevit, ad prava quæ-
vis audenda et perpetranda dux et auctor existens.
Id vero quod dicitur: « Ille ab initio homicida
fuit; » ad quem tandem potiori jure, quam ad ip-
sum diabolum referetur, qui lingua sua Adamum
e paradiso ejecit, mortique et perniciæ pararius
exstitit? Deus enim mortem non condidit neque
viventium perniciæ delectatur. Quis autem alius
mortem per mendacium fabricavit, perniciemque
visceribus Adami attulit, nisi is, qui sumpto ser-
pentis habitu, per ipsum illum mortiferum bla-
sphemiæ, in Deum conjectæ, venenum primum uxori,
deinde per eam Adamo miscuit?

Ex his itaque omnibus aliisque similibus, appa-
ret Salvatoris nostri verba de diabolo accipi de-
bere, eumque male feriatorum Judæorum patrem
appellari. Nam et illi Deum patrem suum ambitiose
vocabant, interque filios ejus numerari cupiebant.
Cumque Servator noster sermonem hunc suum in
duo membra distinguat, alterum alteri deinde con-
nectit, nunc quidem diabolum priore, Judæos vero
posteriore loco collocans; nunc autem Judæos
præponens, diabolum vero subjungens. Propterea
cum de diabolo antea disseruisset et ex actionum
convenientia et affinitate Judæos Patrem illum ha-
bere ostendisset, mox ad Judæos ipsos revertitur,
a quibus omnis illa nata erat disputatio. Ait itaque:
Quando Judæus mendacium profert, sicut vos, nunc
quidem dicentes, « Patrem habemus Deum, » et, « pa-
trem habemus Abrahamum^a, » de propriis loqui-
tur, hoc est, ex ventre suo, non autem ex sententia
Spiritus loquitur. Quod vero homo hujusmodi
mendax sit, tum ex illis apparet, de quibus glo-
riatur, tum ex istis clare intelligitur, per quæ, si-
milibus rebus perpetratis, Patrem sibi ipse ascivit.
Propterea ait: quandocunque Judæus mendacium
loquitur, et ipse mendax est, et pater ejus. Illum
enim Servator, quod sæpius admonitum est, diabo-
lum, non autem alium esse et testatus est, et hoc
nomine appellavit.

^a Joan. viii 41. ^a Galat. iv, 4.

NOTÆ.

(24) Ita Colb. pro ἐπαπωλιαζόντων.

(25) νῦν δὲ τοὺς Ἰουδαίους, Colb.

QUÆSTIO CCXLII [Coisl. Taur. LXXXVIII]. A

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΜΓ.

Quid est Novilunium, quid Kalendæ, quid Idus et quid Nonæ?

Τί ἐστὶ Νουμηνία, καὶ τί Καλάρδαι, καὶ τί Εἰδεῖ, καὶ τί Νόνναι;

Nunc primum edita opera D. Hergenroether.

Qui Romanorum imperio dominabantur quemvis mensem in tres dividebant partes, et novilunium quidem sive lunæ initium vocabant Kalendas, deinde nonam mensis diem Nonas, et præterea tertiam partem vocabant Idus, qui quidem Græcis imbuti erant litteris, a lunæ plenæ specie (species enim Græcis est εἶδος), Romani vero sacerdotes a sacrificio, quod illis diebus peragebant quotque Idulim nominabant, quæ vox significat sacrificium ex albis ovibus. Possunt vero et aliæ multæ de his vocibus in medium proferri artificiosæ et doctæ observationes, quæ majori otio atque industria indigerent.

QUÆSTIO CCXLIII (26).

De divina natura et persona.

Nunc primum edita a D. Hergenroether. — Dogmatica contra Monophysitas ex Cyrilli Alexandrini verbis dogma catholicorum inopugnans.

Una natura Verbi incarnata unam quidem solam sententiam puram præfert sive in unum convenit cum iis qui duas naturas inseparabiliter secundum personam unitas statuunt. Idque patet exinde, quod Cyrillus utraque loquendi forma utitur, neque formulam una natura Verbi incarnati rejiciens, neque negans duas naturas inseparabiliter secundum personam unitas. Non solum vero Cyrillus, sed et quicumque post illum a parte catholica stantes fuere agniti. Nihil vero mirum, si, quamvis illa vox puram catholicorum sententiam indicet, mens tamen hæretica illam ad propriam perversam opinionem detorquet. Etenim et alias sacras voces pervertere audent hi qui malunt prave agere quam discere. Nihil vero aliud isti, quemadmodum et illi, efficiunt, nisi quod pravam suam sententiam reddunt manifestam. Ad hoc vero improbæ eorum, qui rectam sententiam haud amplectuntur, vertuntur artes, ut vel Deum Verbum specie tenus carnem gestasse blasphemant Manichæorum ad instar, vel Verbum in carnem mutatum vel corporis naturam a Deitate invisibili, supernaturali et incorporea fuisse absorptam affirmant. Si beatus Cyrillus et alii sexcenti ex Patribus sæpe naturam pro hypostasi accipiunt, neque istud his confusionis auctoribus est prohibitum, quomodo non nobis orthodoxis risum movebunt, dum Cyrilli vocem objiciunt, quæ unam naturam Verbi incarnatam affirmat? Si enim videre licet Cyrilli consuetudinem sæpe pro hypostasi naturam sumentem, potius nobis consonat ac suffragatus, quam apostatis. Nostrium enim est et cogitare et dicere Unam Verbi incarnatam

B — Περὶ θείας φύσεως καὶ ὑποστάσεως.

Ἡ μία φύσις τοῦ Λόγου σαρκοποιημένη (29) μίαν μὲν μόνην διάνοιαν καθαρὰν προβάλλεται, ἥτοι συντρέχει τοῖς δύο φύσεσι ἡνωμένας ἀχωρίστως καθ' ὑπόστασιν δογματίζουσι. Καὶ τοῦτο δηλὸν ἐξ ὧν τε Κύριλλος ἐκατέρᾳ κέχρηται λόγου συνθήκῃ, μήτε τὸ, μία φύσις τοῦ Λόγου σαρκοποιημένη, παραιτούμενος, καὶ τὸ δύο φύσεις ἀχωρίστως καθ' ὑπόστασιν ἡνωμένας οὐκ ἀρνούμενος. Οὐ μόνον δὲ Κύριλλος, ἀλλὰ καὶ ὅσοι μετ' ἐκείνου τῆς εὐσεβοῦς μερίδος ἐγνωσθήσαν. Οὐδὲν δὲ θαυμαστὸν, εἰ καθαρὰν δηλοῦσης τὴν εὐσέβειαν τῆς φωνῆς ὁ αἰρεσιώτης νοῦς πρὸς τὴν οἰκείαν ταύτην αἰχμαλωτίζει κακόνοιαν. Καὶ γὰρ καὶ ἄλλας ἱερὰς φωνὰς διαστρέφειν τέ εἰσι θρασεῖς οἱ τὸ κακούργειν πρὸ τοῦ μανθάνειν ἐμπροσθεν ἄγοντες· καὶ οὐδὲν πλέον οὐδ' οὗτοι ὡς περ οὐδ' ἐκεῖνοι πλὴν τοῦ δοῦναι τῆς κακεργατίας γνώμης ἐλεγχον ἐξανύουσι. Περιτρῶπῆσεται δὲ πάντως αὐτοῖς ἡ κακοτεχνία μὴ τὴν ὁρθὴν ἀσπαζομένοις διάνοιαν, ἥ ἐν φαντασίᾳ τὴν σάρκα φορέων τὸν Θεὸν Λόγον δυσφημεῖν, ὡς περ οἱ ἀπὸ Μανέντος, ἡ τετράφθαι τὸν Λόγον εἰς σάρκα, ἡ πρὸς τῆς ἀναφανοῦς τε καὶ ὑπερφυοῦς καὶ ἀσωμάτου θεότητος τὴν τοῦ σώματος καταποθῆναι φύσιν. Εἰ τὴν φύσιν ὁ μακάριος Κύριλλος καὶ μυριοὶ ἄλλοι τῶν Πατέρων ἀντὶ ὑποστάσεως πολλάκις παραλαμβάνουσιν (30) οὐδὲ τοῦτο τοῖς συγχυτικαῖς ἀπηχέρεται, πῶς ἡμῖν οὐ κινήσουσι γέλωτα τοῖς ὀρθοδόξοις τὴν τοῦ Κυρίλλου φωνὴν ἐπισείοντες τὴν λέγουσαν μίαν φύσιν τοῦ Λόγου σαρκοποιημένην; Εἰ γὰρ ἐστὶν ἰδεῖν τὴν Κυρίλλου συνθήθειαν καὶ τὴν φύσιν πολλάκις ἀντὶ τῆς ὑποστάσεως παραλαμβάνουσιν, ἡμῖν μέλλον συμφετέγγεται ἡ τοῖς ἀποστάταις· ἡμέτερον γὰρ ἐστὶ καὶ φρονεῖν καὶ λέγειν

NOTÆ.

(26) Hæc quæstio nec in Coislino nec in Taurinensi codice reperitur.

(27) Fort. Ῥωμαῖοι.

(28) Photius, qui res Latinorum parum accurate novit, hic ipse innuit se nonnisi obiter ac perfumctorie quæsito satisfecisse. Cæterum quoad rem confer ea quæ disputat Balsamon in canonem Trut-

lanum 62 (Beveregii Pandect. canon. t. I, p. 230.)

(29) Hac loquendi forma utebatur Cyrillus Lib. ad Reginas et alibi; eam arripere Monophysitæ ad suum placitum stabilendum.

(30) Vide Petavium de Trinitate L. IV, c. 2, n. 13, 11; De Incarnat. L. II c. 3, n. 3.

ὑπόστασιν μίαν τοῦ Λόγου σεσαρκωμένην. Ὁρᾷς ἅπως εἰσὶ θεοβλαβεῖς καὶ ἀπόκλητοι· ἐκεῖνα γὰρ καὶ ἀκόντες χερρίζονται, ἀ μὴ λέγουσι συλαγωγούντες, κἀκεῖνων κατήγοροι γίνονται, ὑπὲρ ὧν μὴ ἐξομώσασθαι μυστρίους ὑπελθεῖν σχηματίζονται θανάτους. Τὴν φύσιν γὰρ οἱ Ἀκέφαλοι ἔχουν οἱ ἀπὸ Σεθέρου εἰς δύο τέμνουσι φύσεις, καὶ τὴν μὲν καλοῦσι ἰδικήν, τὴν δὲ καθόλου, καίτοι μηδὲν αὐτοῖς τῆς ἐπινοίας ταύτης πρὸς τὴν ἀσέβειαν συντελοῦσης· οὐδὲ γὰρ τὴν αἰτοπον αὐτῶν δόξαν τοῦτο τὸ κενολόγημα, τὸ μίαν φύσιν ἐπὶ Χριστοῦ τερατεύσασθαι, συγκροτεῖ καὶ κατὰ τῶν ὀρθοδόξων οὐδὲν παρατάττεται. Ἐρωτητέον δὲ αὐτοὺς, πότερον, ἥνίκα λέγουσι τὸν Χριστὸν, ἐκ δύο φύσεων, ἐκ πότερων δύο τοῦτον εἶναι φασί, τῶν, ὧς ἐκεῖνοι λέγουσι, μερικῶν ἢ τῶν κοινῶν. Εἰ μὲν γὰρ τῶν μερικῶν, πῶς Νεστόριον οὐκ ἐρυθρίωσιν ὑβρίζειν, οὗ τὸ δόγμα περιβάλλουσι; τὸ γὰρ ἐκ δύο ὑποστάσεων συντιθέμενον σφίζεται μὲν τὴν εἰς ἓν πρόσωπον σύνθεσιν, οὐδὲν δὲ ἤττον τὰς δύο ὑποστάσεις ἰδιοσυστάτως εἰσάγει καὶ δογματίζει καὶ κοινὸν προβάλλεται μάθημα. Τὸ μὲν γὰρ ἐκ δύο κοινῶν φύσεων συγκεῖσθαι λέγειν τὸν Χριστὸν κατασχύνει τὸν Νεστόριον (οὐδὲ γὰρ οὐδ' ἐξ ἀνάγκης εἰς ἰδιοσυστάτους ὑποστάσεις διαιρεῖται τὸ συγκείμενον)· τὸ δὲ ἐκ δύο λέγειν, ὧς ἐκεῖνοις ἀνάγκη λέγειν, ὑποστάσεων, οὐκ αὐτῶν μᾶλλον, ἀλλὰ τοῦ Νεστορίου κηρύττει τὸ φρόνημα· καὶ τε γὰρ ἐκ δύο τις ὑποστάσεων φαίη συγκεῖσθαι τὸν Χριστὸν, καὶ τε ἐν δυοῖ, καὶ τε δύο ὑποστάσεις, ἢ Νεστορίου θεομαχία κρατύνεται ὥσπερ ἐάν τις φαίη τὴν ὑπόστασιν τοῦ Λόγου ἐν αὐτῇ τὴν ἀνθρωπίνην ὑποστήσασθαι φύσιν, καὶ τε ἐκ δύο φύσεων εἶπον, καὶ τε ἐν δυοῖ, καὶ τε δύο, ὁμοίως τὴν καθ' ὑπόστασιν ἑνωσιν ἀνομολογεῖ καὶ τὸ εὐσεβὲς ἀνακηρύττει φρόνημα· σύγκειται γὰρ ὁ Χριστὸς ἐκ τε τοῦ Θεοῦ Λόγου καὶ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως· καὶ γὰρ ὁ Λόγος, ὅπερ ἔστιν ὑπόστασις, γέγονε σὰρξ, τῆς σαρκὸς οὐ πρόσωπον εἰσαγοῦσης, ἀλλὰ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ἀπαγγελλούσης.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΜΑ'.

Τίνα νοῦν ἀναπέμψει τὸ τοῦ Ἀποστόλου ρητόν, « Ἐκάθισεν ἡμᾶς ἐν δεξιᾷ (30*) τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς; »

Elitarum a Wolfio tricesima sexta (Cur. Philol. t. V, p. 679, 683. Galland. XIII, p. 703, 706, n. 8).

Ὅτι (31) κρείττους ἀγγέλων γεγενῆσθαι διὰ τῆς ἐν σαρκὶ τοῦ Λόγου παρουσίας ἡμᾶς ἢ θεία Γραφὴ διακέκραγεν, καὶ ἐν τῇ ἀναστάσει ἰσαγγέλους ἐσεσθαι. « Ἐκάθισεν γὰρ ἡμᾶς ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, » ὡς ὁ θεὸς Παῦλος βοᾷ, καὶ ἐξῆς. Καὶ οὐ μάχεται ταῦτα. Τῷ μὲν γὰρ συνεδριᾶσαι τῷ θρόνῳ τῷ πατρικῷ τὸ ἐξ ἡμῶν πρόβλημα, τῆς ἀγγελικῆς καὶ δόξης δῆλον ὅτι καὶ τιμῆς ὑπερανεστήκαμεν. Τῷ δὲ μηκέτι μηδενὶ τῶν τῆς σαρκὸς ἐν τῇ ἀναστά-

A hypostasim. Vides, quo pacto sunt impii et detestabiles; ea enim et inviti concedunt, quæ non dicunt prædatores, et illorum accusatores evadunt, pro quibus non ejurandis sexcenta se mortis genera subituros conflingunt. Naturam enim Acephali sive Severiani in duas secant naturas, et unam quidem vocant singularem, alteram universalem, quamquam nihil conferat ad impietatem ista inventio. Neque enim absurdam eorum doctrinam hæc vana locutio, qua una in Christo natura conflingitur, stabilire potest et contra orthodoxos frustra profertur. Querendum vero ex eis est, quando Christum dicunt ex duabus naturis, ex utris enim esse docrant, ex particularibus an ex communibus. Nam si ex particularibus, quomodo non erubescunt Nestorium injuriis afficere, cujus doctrinam sœvent atque prosequuntur? Quod enim ex duabus hypostasibus componi asseritur, simulat quidem compositionem in unam personam, nihilo vero secius duas hypostases per se peculiariter subsistentes inducit et prædicat et communem præfert doctrinam dicere quidem Christum ex duabus communibus naturis compositum Nestorium confundit (neque enim necessario in duas per se subsistentes personas dividitur compositum), dicere autem ex duabus hypostasibus, sicut illis dicere necesse est, non eorum potius, sed Nestorii imprimis sententiam prædicat; sive enim ex duabus hypostasibus Christum quis dicat compositum, sive in duabus, sive duas hypostases, Nestorii stabilitur in Deum pugna; quemadmodum si quis dicat Verbi hypostasim in se humanam sustentasse naturam, sive ex duabus naturis sive in duabus sive duas naturas dicat, similiter unionem hypostaticam confietur et catholicorum dogma deprædicat. Compositus enim est Christus ex Deo Verbo et humana natura; nam Verbum, quod est hypostasis, caro factum est; carnis autem voce non persona inducitur, sed humana natura denotatur.

QUÆSTIO CCXLIV [Coisl. Taur. XCI].

Quem sensum habet illud Apostoli dictum: « Collocavit nos ad dextram Dei et Patris ». »

Præstantiores angelis nos per adventum Verbi in carnem factos esse, et in resurrectione angelis similes futuros, divinius Scriptura testatur. « Collocavit enim nos ad dextram Dei et Patris, » ut divus Paulus clamat, etc. Neque vero hæc secum invicem pugnant. Manifestum enim est nos ultra angelicam gloriam et dignitatem eo ipso evectos esse, quod illud, quod ex nobis assumptum est, in throno Patris est collocatum Quando vero in resurrectione

* Ephes. II, 6.

NOTÆ.

(30*) Frustra quidem hanc φράσιν in epistola Pauli quesiveris. Similis tamen illi est, qua Dominus noster utilis Apocal. III. 21. οὐκ ἔστιν ὁ δὲ

αὐτῷ καθίσθαι μετ' ἐμοῦ ἐν τῷ θρόνῳ μου, κ. τ. λ. Conf. Ephes. II, 6.

(31) Ὅτι deest in Colb. et revera abundat.

nihil eorum, quæ ad corpus pertinent, vel amove-
tur, vel contemnitur, nulla vero etiam re, quam
corporis natura alias postulat, idem amplius indi-
get; id quidem nobis commercium conditionis re-
rum incorporearum ita largitur, ut et similes ange-
lis, et superiores iis demum futuri. Superiores
quidem ideo, quod natura nostra per eum, qui
illam assumpsit, juxta Patrem collocata est; ad
similitudinem vero mentium incorporearum per-
ducti; postquam ab affectibus et corruptibilitate
immunes, et a corporeis affectionibus, petulantiaque
et inconstantia, cui materiale quodque obnoxium
est, liberi evasimus.

Hic vero etiam observandum est, verbis illis,
« Erant ut angeli Dei », non eandem naturæ
dignitatem, sed id potius indicari, quod nihil
eorum, quibus in carne fuerant obnoxii, imposie-
rumus experturi, angelicæ vero indolentiæ par-
ticipes et a passionibus corporeis immunes vitam in
resurrectione acturi, quamvis interim angelis eo
simus superiores, quod nostram lapsorum naturam
Dei Filius assumpsit et redemit, illorum vero non
item. Cujus quidem rei rationem in eo quærere
oportet, quod illi quidem nos seduxerunt, nos vero
seducti sumus; quodque illi varias prærogativas
habuerunt, quo minus peccarent, quippe qui affecti-
bus minus paterent, ad Deum vero propius accede-
rent, et corpore denique carerent. Ab altera parte
nobis quidam miserationem magis conciliavit, quod
vitiis magis patebamur, corporique obnoxii et alli-
gati eramus; tum vero imprimis, quod ex illis, qui
lapsi erant, tales non geniti sunt, per quos Numen
benignissimum ad veniam lapsus faciendam adduci
poterat. Imo vero illi, qui legem violaverant, eam-
dem violare semper amant. Porro neque similia
neque affinia sunt, angelorum naturam et hominum
illam assumere. Quid enim hoc profuisset illis
angelis, qui non erant lapsi? Si vero in lapsorum
gratiam id factum esset, nonne, hoc facio, illi, qui
lapsi non erant deterioris, quam lapsi, conditionis
fuissent? Præterea Verbum incarnatum et virtutis
et pietatis præcepta non docuit, per quæ, siquidem
illa per gratiam ejus observemus, eorum reddimur
participes, quæ perpetua regni cælorum hæreditas
sperare jubet. Jam vero angelorum natura et virtu-
tis et pietatis notitia erat instructa. Virtutis qui-
dem, ceu ex eo patet, quod homines, ab illa avo-
catos, in contraria omnia pellexerunt: nec minus
pietatis. Argumento est ille, qui clamabat; « Novi
te, quis sis: sanctus Dei? » et, « Venisti ut ante
tempus nos affligeres ». Cujusmodi complura alibi
exstant. Itaque Dominus frustra angelorum naturam

¹ Matth. xxii, 30.

² Luc. iv, 34.

³ Matth. ix, 29.

NOTÆ.

(32) Pro φύσις Colb. φύσιν. Neutrum rectum
puto: legerim φύσις. Fortasse vero pro ἐδούλευεν,
legendum fuerit ἐδούλευεν, suadebat. Et sic retineri
possit φύσις.

(33) ὥστε εἰκότως Colb. pro προστεθηκότως.

(34) Ita scripsi pro ἀναδεγμένοι, ex verbo

σει μήτε καθέλκεσθαι, μηδὲ παρασύρεσθαι, μηδ'
ὅλως ἐν χρεῖα καθίστασθαι τῶν, ὅσα σακρὸς φύσις (32)
ἐδούλευεν, τῆς τῶν ἀσωμάτων λήξεως χαρίζε-
ται τὴν συγγένειαν, ὥστε εἰκότως (33) καὶ ἰσαγγε-
λοι, καὶ κρείττους ἐκείνων ἐσόμεθα. Τῷ μὲν τὴν
φύσιν ἡμῶν ἐν τῷ προσλαβόντι συνεδριάζει τῷ
Πατρὶ, κρείττους. Τῇ δὲ καθέκαστον ἡμῶν ἀπα-
θεία καὶ ἀφθαρσία καὶ σωματικῶν πάντων καὶ πα-
θῶν καὶ σκιρτημάτων, καὶ ταχύτητος ἀπηλλάχθαι
προσούλου, τὴν πρὸς τοὺς ἀσωμάτων νόας ἰσότητα
ἀναδεγμένοι (34).

Ἐπισκεπτέον δὲ τὸ, « Ἔσονται ὡς ἄγγελοι Θεοῦ, »
οὐ τὴν ἰσοτιμίαν κηρύττει τῆς φύσεως, ἀλλὰ τὸ μὴ ἐν
πάσχειν, ὡν ἔπασχον πρότερον, σαρκικῶν. Παραπλη-
σίως δὲ τῆς ἀγγελικῆς ἀπαθείας καὶ αὐτοὺς ἐν τῇ
ἀναστάσει τῶν σαρκικῶν ἀπηλλαγμένους πολιτεύε-
σθαι, κρείττους δὲ καὶ ἄλλως ἀγγέλων, ὅτι ἡμῶν
μὲν ὀλισθησάντων τὴν φύσιν ἀνέλαβεν ὁ τοῦ Θεοῦ
Υἱὸς καὶ ἀνέσώσατο, ἐκείνων δὲ οὐκ ἐστὶ. Καὶ ζητεῖν
δεῖ τὴν αἰτίαν, ὅτι αὐτοὶ μὲν ἐπλάνησαν, ἡμεῖς δὲ
τῶν πλανηθέντων. Καὶ ὅτι αὐτοὶ μὲν πολλὰς ἀφορ-
μὰς εἶχον τοῦ μὴ ἐξαμαρτῆσαι, τὸ δυσπαθὲς τε καὶ
τὸ πλησιάζειν μᾶλλον Θεῷ καὶ τὸ ἀσώματον. Τοῖς
δὲ ῥοπήν ἐλέου παρέχει καὶ τὸ εὐπαθέστερον καὶ τῷ
σώματι καθέλκεσθαι τε καὶ συνδεδέσθαι, καὶ τὸ
μείζον, ὅτι οὐκ ἐπιγεγεννηται ἐκ τῶν πεσόντων
ἕτεροι, δι' οὓς ἂν τὴν φιλήθρων πονεῖν τὸ πτώμα
πρὸς ἑαυτοῦ. Ἄλλ' αὐτοὶ γὰρ οἱ παραβάντες τὴν παρὰ
θεοῦ διαπαντὸς μένουσι στέργοντες. Ἐτι οὐδ' ὁμοίον
οὐδ' ἐγγὺς ἀγγέλων τε φύσεως καὶ ἀνθρώπων ἐπιλα-
θέσθαι. Τί γὰρ καὶ ὥνησεν τοὺς οὐ πεσόντας; εἰ δὲ διὰ
τοὺς πεσόντας, πῶς οὐ χείρους οἱ μὴ πεπτωκότες τῶν
πεπτωκότων (35) ἢ τοῦτο ἐπεργαστέον; Ἐτι σαρκωθείς
ὁ Λόγος τὰ τε τῆς ἀρετῆς καὶ τὰ τῆς εὐσεβείας μαθή-
ματα ἡμᾶς ἐξέπαίδευσεν, δι' ὧν ἡμῖν γέγονεν τῇ παρ'
αὐτοῦ χάριτι κατορθούντας (36), ἀ υπέθετο τῆς τῶν
οὐρανῶν βασιλείας ἀδιάδοχος κληρονομία. Ἡ δὲ
ἀγγελικὴ φύσις καὶ τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς εὐσεβείας
εἶχεν τὴν γνώσιν. Τῆς μὲν ἀρετῆς, ἐξ ὧν τοὺς ὑπ'
αὐτῆς (37) ὑποσκελισμένους πρὸς τάναντία μεθελ-
κέν τε καὶ ὑπεδελέαζεν. Καὶ τῆς εὐσεβείας δ' ὁμοίως,
καὶ ἐξ ὧν ἐβόα. « Οἶδά σε τίς εἶ· ὁ ἅγιος τοῦ
Θεοῦ » καὶ, « Ἦλθες πρὸ καιροῦ βασανίσαι ἡμᾶς »
καὶ μυρία ἄλλα. Ὡστε εἰς μάτην αὐτὴν τῶν ἀγγέ-
λων ὑπῆρχετο φύσιν. Ἐτι σαρκούται ὁ Λόγος, ὅδον ἡμῖν
δι' ὧν ἐπαρτεν, ὑποδεικνύς, δι' ἧς ἡμῖν ἡ πρὸς τὸν οὐ-
ρανὸν ἄνοδος πορισθῆσεται. Τοῖς δὲ δαίμοσι πρόκειται
τὰ ὁμογενῆ τάγματα τῆς ἀρχαίας λήξεως, δι' ὧν πράτ-
τουσι, τὴν μακαριότητα προδεικνύοντα. Ἄλλ' ἐκεῖνοι
γνώμης ἀπονοία οὐτε ἔπονται, οὐτε πρὸς αὐτοὺς ἐπι-

ἀναδέχομαι.

(35) Legendum puto εἰ.

(36) Μαλὸν κατορθούσι, ut referatur ad antecedens
τῷ μῖν.

(37) αὐτῆς Colb. pro αὐτοῦς.

στέφονται ὥστε περιεργάζεσθαι ἀγγέλων τὴν τοῦ Θεοῦ φύσιν ὑπελθεῖν. Μᾶλλον δὲ εἰς μεῖζω καὶ βαρυτέραν, εἴπερ οἶόν τε ἐστὶ, τῆς ἀποκειμένης αὐτοῖς κολάσεως. Ἐτι ἀγγέλων εἴπερ ἐμελλεν ὁ Λόγος φύσιν ὑπέρχουσαι (38), πῶς ἂν ὑπῆλθεν, τόκου μὴ μεσιτεύοντος; εἰ δ' ἀπλῶς κατ' οἰκειωσιν καὶ σχετικῇ σύνοδον τοῦτο προσῇ τοῖς δαίμοσιν, ἀλλ' ἐκείθεν διεβράβησαν (39). Ἐτι τίνος (40) τῶν πεπτωκότων ἐποιεῖτο τὴν κατὰ τὸ ἄκρον οἰκειωσιν; Εἰ μὲν τῶν ἐστῶτων, καὶ τί ἂν τὸ πεπτωκὸς ὦντο; Ἐκείνων γὰρ καὶ πρὶν μενόντων (41) ἐν τοῖς ἀμείνοσι τὸ δαιμόνιον ταλανίζεται. Εἰ δὲ τῶν πεπτωκότων, ποῦ τὸ δίκαιον; Πῶς δ' ἂν οὐκ ἔσχεν χώραν ἐκλέγεσθαι τὸ κατεγνωσμένον Παύλῳ· «Ποιήσωμεν τὰ κακά;» Ἐτι δὲ τόκου ταῖς ἀγγελικαῖς δυνάμει μὴ μεσιτεύοντος, οὐδὲ φύσιν ἣν δυνατόν αὐτῶν ἀναλαβεῖν τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τινα τὸν καθ' ἑκάστον. Ὅν δ' ἂν ἔλαβεν, μόνον ἐκείνων ἂν καὶ ἔσωζεν. Ὡστε συνέβαιεν ἂν αὐτὸν μυριάκις ἀγγέλων ἄτομα (42) ὑποδύεσθαι. Μᾶλλον δὲ ἀνίλεως εἴη (43) δαιμόνων, οἱ πάσης κακίας ἑαυτοὺς ἀπέδειξαν ὄργανα. ad lapsos pervenisset? Illis enim meliore conditione pridem fruentibus, dæmones vices suas miserantur. Si vero in gratiam lapsorum; quomodo id fas fuisset? Nonne potius id factum esset, quod Paulus aversatur: «Faciamus mala?» Quando denique partus angelicis copiis mederi et usu venire non potuit, nec naturam angelorum Verbum Dei assumere, sed unum aliquem eorum, potuit. Quemcumque vero eorum assumpsisset, illum unum salvasset. Ita vero futurum erat, ut illa angelorum indivisibilia millies susciperet. Satius itaque erat, dæmonum non misereri, qui se ipsos omnis pravitatis instrumenta præstitissent.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΕΜΕΪ.

Διατί διδασκόμεθα ἀποτάσσεσθαι τῷ Σατανᾷ καὶ οὐχὶ τοῖς πονηροῖς ἀνθρώποις;

Edita a Maio (Nov. Coll. t. IX, p. 114). — De abrenuntiatione diaboli.

Ἀποτασσόμεθα τῷ Σατανᾷ καὶ τοῖς ἔργοις αὐτοῦ, καὶ οὐχὶ τοῖς πονηροῖς ἀνθρώποις, πρῶτον μὲν ἵνα μὴ ἀφορμᾶς, εἰ καὶ μὴ εὐλόγους, ἐκ ταύτης λάβωμεν τῆς ἀποταγῆς, μισεῖν καὶ ἀποστρέφεσθαι καὶ ἐκτρέπεσθαι καὶ ἀποτάσσεσθαι τὸ ὁμόφυλον. Δεύτερον δὲ, εἰ ἀπετασσόμεθα τοῖς πονηροῖς ἀνθρώποις, οὐχ ἡμεῖς δὲ ἀλλὰ καὶ πρὸ ἡμῶν οἱ διδάσκαλοι καὶ ἀπίστολοι, τίς ἂν τῶν ἀμαρτωλῶν ἐσέσωστο, τῆς μὲν ἀποταγῆς τὴν ἀποστροφὴν τιχτούσης, τῆς δὲ τὴν παραίνεσιν καὶ διδασκαλίαν συναναίρουσης, ἥ καὶ ἡ ἐπιστροφή καὶ ἡ μεταμέλεια συναναίρεται; γ'. Καὶ τίς ἂν ἐκείνος ὁ λέγων, Ἀποτάσσομαι τοῖς ἀμαρτωλοῖς ἢ πονηροῖς ἀνθρώποις; εἰ μὲν λέγοι ἑαυτὸν τῶν ἀμαρτωλῶν, ἑαυτῷ ἂν ἀπετάττετο· εἰ δὲ τῶν δικαίων, ἵνα τᾶλλα ἐάσω, ἀλλ' ἐν καιρῷ τῆς μετανοίας καὶ σωτηρίας, βράβηρον ἑαυτῷ μεγαλυκίας καὶ φαρισαϊκῆς ἀπωλείας διώρυττε. δ'. Οὐχ ὁ ἀνθρώπος ἀπ' ἀρχῆς, ἀλλ' ὁ πονηρὸς ἡπάτης. ε'. Ὁ μὲν Σατανᾶς τὴν κακίαν ἐστὶν ἀμετάβλητος. ς'. Ἐν τῇ ἀποταγῇ τῶν τοῦ Σατανᾶ ἔργων καὶ ὅσα ἀνθρώπος πράξει, ἐπεὶ ἐκείθεν ἐκ τῆς ἀπάτης τὸ σπέρμα, ἐν ἐκείνοις περιέχεται· εἰς γὰρ ἐκείνον ἀναφέρεται.

NOTÆ.

(38) Sic scribo pro, ὑπέρχεται.

(39) Ita Colb. pro καὶ ἐβράβησαν.

(40) Τίνος scripsi pro τινός. Sed vel sic sensus habet, nisi subintellexeris χάριν, vel sequentem vocem πεπτωκότων cum illa ἀγγέλων permutas. Mox enim angeli in ἐστῶτας et πεπτωκώτας distinguuntur. Ita vero legendum fuerit τίνος τῶν ἀγγέλων;

A erat suscepturus. Incarnabatur præterea Verbum, viam nobis per ea, quæ agebat, ostensurum, per quam reditus nobis in cælum pateret. Dæmonibus vero in exemplum propositi sunt similes illis angelorum ordines, pristinam sedem tuentes, atque illis ipsis, quæ agunt, viam ad beatitatem commonstrantes. Illi vero, mente aversi, nec sequuntur illos, nec ad eosdem convertuntur. Itaque supervacaneum foret, si Dei natura illam angelorum susciperet; imo id ipsum poenam imminuentem majorem et graviolem, siquidem talis dari potest, redderet. Quod si præterea Verbum angelorum naturam assumere unquam voluisset, quomodo id sine intercedente partu aliquo fieri potuisset? Si porro tantum per appropriationem aliquam et relationem nioralem Verbum illud se cum dæmonibus communicasset, illi vel sic ab eo sejuncti fuissent. Qua porro de causa Verbum lapsos illos sibi maxime appropriasset? Si dixeris: In gratiam illorum, qui stationem suam retinuerant, quid inde commodi pridem fruentibus, dæmones vices suas miserantur. Si vero in gratiam lapsorum; quomodo id fas fuisset? Nonne potius id factum esset, quod Paulus aversatur: «Faciamus mala?» Quando denique partus angelicis copiis mederi et usu venire non potuit, nec naturam angelorum Verbum Dei assumere, sed unum aliquem eorum, potuit. Quemcumque vero eorum assumpsisset, illum unum salvasset. Ita vero futurum erat, ut illa angelorum indivisibilia millies susciperet. Satius itaque erat, dæmonum non misereri, qui se ipsos omnis pravitatis instrumenta præstitissent.

QUÆSTIO CCXLV [Coisl. Taur. XCH. Maio CCXLIV].

Quare præcipiatur nobis renuntiatio Satanae, non autem pravis hominibus.

Satanae et operibus ejus, non autem pravis hominibus renuntiamus, primo quidem, ne motivum quamvis non rationabile, ex ista renuntiatione sumamus, confratrum odio persequendorum vel vitandorum, vel repellendorum, vel rejiciendorum. Secundo autem, si renuntiarem pravis hominibus, nec nos, nec ante nos magistri et apostoli, quis peccatorum salvatus fuisset? renuntiatione quidem aversionem producente, sed et exhortationem et instructionem destruent, et ita conversionem et pœnitentiam tollente. Tertio, et quis est qui dicat renuntio peccatoribus, vel pravis hominibus? si seipsum dicit inter peccatores, nonne seipso renuntiabit? si vero inter justos, ne plura dicam, in tempore pœnitentiæ et salutis, superbix et pharisaicæ perditionis gurgitem sibi effo diret. Quarto, non homo a principio, sed Satanæ decepit. Quinto, Satanæ quidem in malo est invariabilis. Sexto, In restuntiatione Satanæ operibus, et quæcumque facit homo, siquidem hinc fallaciæ semen, continentur. In illum enim relationem habent.

quem angelorum chorum sibi appropriasset?

(41) Sic scribo, cum Colb. pro μὲν ὄντων, quam lectionem tamen in versione expressi.

(42) Sic Colb. pro ἄτομα, quod huc non quadrat.

(43) Noster: ἀλλήλων εἶδη. nullo sensu: Colb. pro εἶδη habet εἴη. Legendum itaque ἀνίλεως.

QUÆSTIO CCXLVI [Coisl. CLIX Taur. CLVIII]. A

Quare Confessores vocentur Samonas et socii?

Edita a Maio (l. c. p. 113, q. 243).

Confessores qui sunt circa Guriam martyres vocantur non quod Christum in stadio confessi sint, hæc est enim communis omnium martyrum æmulatio, sed quod promissionum quas ad invicem homines habebant testes et mediatores assumpti, eorum qui illis considerant spem non deceperunt, et ab illis qui a promissis defecerunt justam pœnā expetivere. Sicut ergo testes rigidi et inexorabiles promissionum quas ad invicem habebant homines facti, merito confessorum nomen sortiti sunt.

QUÆSTIO CCXLVII [Coisl. Taur. XCVIII].

Cur Christus cruci affixus?

Edita a Maio (l. c. p. 113, q. 246).

Crucifigitur incarnatum Dei Verbum, Deus ipse, ut aperte diaboli injustitiam redarguat, utque suum erga homines amorem immensum demonstrat, ne etiam multi credentes sese dicere Deum facile esse occasionem inde sumant sese deos facienda et funestum errorem inducendi, utque illis qui probris et angustiis et malis ad mortem ducentibus probantur, semetipsum patientiæ et fortitudinis exemplum proponens, viriliter et gratanter accidentia ferre præparet. Ut etiam omnipotentia virtutis suæ magis in lucem prodeat: Vi enim et manibus et armis et pugnis adversarium (superare), laudabile quidem est, sed in ordine rerum ordinariarum est, nec ullum divinæ operationis signum revelat. Sed morte mortem ipsam et inferos et diabolum et principatus et potestates mundi annihilare et vincere, hoc est sine dubio omnipotentia divinæ quæ omnem sensum et mentem superat. Utque magnitudine bonorum in nos impertitorum exhibita, debitores nos puri erga illum amoris, et vitæ secundum ipsius leges constituendæ faciat. Ex quibus lucrum ad nos ipsos revertitur, regni, id est, hæreditas, et in ineffabilibus quies et voluptas.

QUÆSTIO CCXLVIII [Coisl. Taur. XCIX,

Maio CCXLVIII] (1).

Editarum a Wolfio tricesima septima (Cur. Phil. p. 685, 686. Galland. XIII, 707, 11). — Quomodo concilianda verba I Cor. xiv, 22, cum Matth. ix, 22; xiii, 58, et similibus locis?

Quomodo dictum illud apostolicum¹⁰: « Signa non credentibus, sed incredulis; » cum illis Domini oraculis conciliari potest¹¹: « Fides tua salvum te fecit; » et: « Non poterat facere signa propter incredulitatem eorum; » itaque alia, eandem sententiam inculcantia¹².

Qui discendi studio in hæc inquit, illi dictorum sensus non difficulter patebit. Illis enim, qui jam per tempus aliquod crediderunt, nec dubio aliquo de magno illo, quod profiteamur, mysterio vexantur; similiter vero etiam illis, qui incredulitati penitus

¹⁰ I Cor. xiv, 22. ¹¹ Matth. ix, 22. ¹² Matth. xiii, 58.

NOTÆ.

(1) Hanc quæstionem jam editam Maius rursus typis mandavit (Nov. Coll. t. IX, p. 416.)

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΜΓ'.

Διατί ὁμολογῆται καλοῦνται οἱ περὶ Σαμωνῶν;

l. c. p. 113, q. 243).

Ὁμολογῆται δ' ἂν οἱ περὶ Γουριαν μάρτυρες καλοῦντο, οὐχ ὅτι τὸν Χριστὸν ἐν σταδίῳ διωμολογήσαντο· κοινὸν γὰρ ἀγώνισμα τοῦτο πάντων τῶν μαρτύρων· ἀλλ' ὅτι τῶν ὁμολογιῶν ἅς πρὸς ἀλλήλους· ἀνθρώποι τίθενται ἐπὶ ποταμὸν καὶ μεσῖται παραληφθέντες, οὕτε τῶν πεπιστευκότων αὐτοῖς τὰς ἐλπίδας ἐψεύσαντο, καὶ τοὺς ἀθετήσαντας τὰ ὁμολογηθέντα, τὴν δικαίαν δίκην ἀπήτησαν· ὥς οὖν ἐπὶ ποταμὸν θερμὸν καὶ ἀπαραίτητο τῶν πρὸς ἀλλήλους τοῖς ἀνθρώποις ὁμολογιῶν γεγενημένοι, εἰκότως τὴν τῶν ὁμολογητῶν ὀνομασίαν διεκλήρωσαντο.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΜΖ'.

Διατί σταυροῦται ὁ Χριστός;

Σταυροῦται σαρκωθεὶς ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος καὶ Θεός, ἵνα λαμπρῶς ἀδικούντα διελέγῃ τὸν διάβολον, καὶ ἵνα τὸ πρὸς ἀνθρώπους φίλτρον παραστήσῃ ἀνυπερβλητόν, καὶ ἵνα μὴ δόξαν εὐχέρως τὸ λέγειν αὐτὸν εἶναι Θεόν, πολλοῖς ἀφορμὴ κατασταθῇ θεοποιεῖν αὐτοὺς, καὶ πλάνην καταργῶν πλάνην εἰσαγάγῃ ὀλέθριον· καὶ ἵνα τοῖς ἐν ἐπιτηρείαις καὶ ἐπιβουλαῖς καὶ κακώσεσι πρὸς θάνατον ἀγούσαις ἐξεταζομένοις, αὐτὸν ὑπομονῆς καὶ καρτερίας παράδειγμα προθεῖς, γενναίως φέρειν καὶ εὐχαρίστως παρασκευάσῃ τὰ συμπίπτοντα· καὶ ἵνα τὸ πανσθενέστατον αὐτοῦ μᾶλλον φανερώσῃ τῆς δυνάμεως· τὸ μὲν γὰρ ῥώμῃ καὶ χειρὶ καὶ ὀπλοῖς καὶ συμμαχοῖς τὸν ἀντίπαλον, ἐπαινετὸν μὲν, τῶν συνήθως δὲ διαπεπραγμένων καὶ οὐδὲν εἰσάγον θεουργίας ἐξαίρετον· τὸ δὲ διὰ θανάτου, αὐτὸν τε θάνατον καὶ ᾄδην καὶ διάβολον καὶ τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας τοῦ κόσμου καταργῆσαι τε καὶ θριαμβεῦσαι, τοῦτο ἂν εἴῃ ὡς ἀληθῶς τῆς ὑπὲρ νοῦν καὶ ἐννοίαν παντοκρατορικῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ· καὶ ἵνα τὴν ὑπερβολὴν τῶν εἰς ἡμᾶς ἀγαθῶν ἐνδειξάμενος, χρεώστας τῆς καθαρᾶς πρὸς αὐτὸν ἀγάπης παραστήσῃ, καὶ τῆς κατὰ τοὺς αὐτοῦ νόμους πολιτείας· δι' ὧν τὸ κέρδος εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς ἀναστρέφεται, βασιλεία· ἡμῖν κληρὸς ὢν, καὶ ἐν ἀδιηγῆτοῖς διαγωγῇ καὶ ἀπόλαυσις.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΜΗ'.

Πῶς συμβιβασθήσεται τὸ ἀποστολικὸν ῥητὸν, τὸ φάσκον· « Τὰ σημεῖα οὐ τοῖς πιστεύουσιν, ἀλλὰ τοῖς ἀπίστοις, » τοῖς δεσποτικοῖς λόγοις τοῖς λέγουσιν· « Ἡ πίστις σου σέσωκέ σε. » Καί, « Οὐκ ἠδύνατο ποιῆσαι σημεῖα διὰ τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν, » καὶ ὅσα ἄλλα τὴν αὐτῆς ὑποβάλλει διάδοιαι;

Τῷ διερευνῶντι φιλομαθῶς οὐκ ἐργώδης τῶν εἰρημένων ἡ κατανόησις. Τοῖς τε γὰρ ἡδὴ χρόνῳ πεπιστευκόσι, καὶ μηδεμίαν ἀμφιβολίαν περὶ τοῦ καθ' ἡμᾶς μυστηρίου παραδεχομένοις, ὡσαύτως δὲ καὶ τοῖς τελείως τῇ ἀπιστίᾳ κεκρατημένοις, καὶ μὴ

Θέλουσι διὰ τῶν σημείων πρὸς τὴν εὐσέβειαν χειραγωγηθῆναι, κενὸν καὶ μάταιον ἢ τῶν σημείων ἐπίδειξις. Τοῖς δὲ γε ἐν τῇ ἀπιστίᾳ μὲν τεθραμμένοις, εἴτα ἡρέμα πῶς τοὺς λογισμοὺς πρὸς τὴν εὐσέβειαν ἐνδιδόναι διανισταμένοις, τοῦτοις οἰκεία καὶ πρόσφορος τῶν παραδόξων ἔργων ἢ φανέρωσις. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Κύριος οὔτε παρὰ τῶν παντελῶς ἀπίστων πίστιν ἐπιζητεῖ. Ἥδει γὰρ οὐχ εὐρίσκων ἐν αὐτοῖς οὔτε παρὰ τῶν εἰλικρινῶς πεπιστευκότων. Προεἰληφαι γὰρ καὶ ταύτην προεισενεγκόντων αὐτῶν. Ζητεῖ δὲ παρ' ἐκείνων, οἱ ἐξ ἀσεβείας εἰς εὐσέβειαν μεταβαλλόμενοι, ἡδὲ (44) τὴν πίστιν ὠδίνουσιν ἐν ταυτοῖς. Τοῖς τοίνυν πιστοῖς οὐ δίδονται τὰ σημεία. Περιττὸν γάρ. Οὐδὲ τοῖς ἀμεταβλήτως ἔχουσιν ἀπὸ τῆς ἀπιστίας. Εἰς κενὸν γάρ. Ἀλλὰ τοῖς ἐξ ἀπιστίας εἰς πίστιν μεταβαλλομένοις. Ὡς καὶ ἡ πίστις ἐπιζητεῖται, τελεσφορηθῆναι, καὶ τελεσφορουμένη πρόξενος γίνεται τῆς ἀπολαύσεως τῶν θεοσημεϊῶν. Οὐδὲν οὖν διαμάχεται τοῦ θεοπεσίου Παύλου ἡ φωνὴ τοῖς εὐαγγελικοῖς ῥήμασι. Πρὸς (45) μὲν γὰρ πεπωρωμένους τὴν καρδίαν οὐκ ἡξίου παραδοξοποιεῖν ὁ ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν ἀνθρώπων πάντα πράττων Θεός. Οἱ δὲ εἰλικρινῶς πεπιστευκότες οὐκ ἐδέοντο τοῦτων εἰς τὸ πιστεῦσαι. Ὑπόλοιπον, πρὸς ἐκείνους θαυματουργίας τὸν τοῦ γένους ἡμῶν Σωτῆρα ἐπιτελεῖν, οἱ οὐπω μὲν πεπιστευκότες ἦσαν, τὴν δὲ τῶν ἀπίστων ἔτι χώραν ἀνεπλήρουν, ὅμως ἐζήτουν, δι' ὧν πιστεύουσιν, καὶ χειραγωγῶν λαμβάνοντες τὰ σημεία, εἰς τὴν τῶν πιστῶν μετελλάττοντο μοῖραν.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΜΘ΄.

Εἰ ἦν ἡ γῆ, πῶς ἐγένετο; λέγει γάρ· « Ἡ δὲ γῆ ἦν. »

Edita a Maio (Nov. Coll. t. IX, p. 116) — In Gen. 1, 2. De ortu terræ.

Ἡλθὼν τὸ ἐρώτημα· ὁ γὰρ εἶπεν· « Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, » οὐκ ἄδιον δηλονότι ἐφη τὴν γῆν· ἐφη δὲ οὐχ ὅτι ἦν ἡ γῆ ἀπολύτως, ἀλλ' ὅτι ἦν ἀκατασκεύαστος· ἔτι γὰρ ἀόρατος ἦν ἐπικειμένον τοῦ ὕδατος· καὶ ἀκατασκεύαστος, μηδέπω κοσμηθεῖσα βλάστη· καὶ διατὶ τοῦ φωτὸς πρῶτον εἶδος, εἴτα τὸ ὑποκείμενον ἦται τὸ ἡλιακὸν σῶμα ὑπέστησεν; ἵνα θαυματουργήσῃ, φησὶν ὁ Θεολόγος, μείζονα· ἐπειδὴ γὰρ τοῖς ἄλλοις ὕλην προὔπεσθησας; εἰδοποίησεν, ὕστερον τάξιν ἐκάστω καὶ σχῆμα καὶ μέγεθος περιθεῖς, ἐνταῦθα παραδοξότερον τῆς ὕλης τὸ εἶδος προὔπεσθησάτο· εἶδος γὰρ ἡλίου τὸ φῶς.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΝ΄.

Εἰ τὸ φῶς ὁ Θεὸς ἐδημιούργησεν, οὐκ αὐτὸς τὸ σκότος ἐποίησεν· ἐναντία γὰρ ταῦτα ἀλλήλοισι.

Edita a Maio (l. c. p. 117, q. 219). — An

Ἐναντία μὲν ἀλλήλοισι, ἀλλ' ἀναγκαῖα τοῖς ἀνθρώποις ἀμφοτέρω· καὶ τοῦτο καὶ ὁ Δαυὶδ ἐξυμῶν τὴν τοῦ Ποιητοῦ μεγαλουργίαν λέγει· « Ἐθου γάρ, φησὶ, σκότος, καὶ ἐγένετο νῦξ, » x. τ. λ. ἔως, « Ἐξ-

A sunt obnoxii, nec ad doctrinam pietatis per miracula adduci cupiunt, signorum demonstratio frustra et vano conatu offertur. Contra vero illis, qui in incredulitate educati quidem sunt, postea vero sensim mentem suam ad pietatem convertere sustinent, operum mirandorum manifestatio accommodata et proficua est. Propterea et Dominus nec ab illis, qui penitus erant increduli, fidem postulat; noverat enim se apud illos non inventurum: neque ab illis, qui sincere credebant; noverat enim eos illam jam ante probasse. Postulat vero ab illis, qui ab impietate ad pietatem conversi fidem apud se ipsos parturiebant. Credentibus itaque signa non eduntur; id enim supernacaneum foret: neque illis, qui ab incredulitate avocari non possunt; frustra enim id fieret; sed illis tantum, qui ab incredulitate ad fidem perducuntur. Horum enim fides perfectior reddi debet, facta vero perfectior ad fructum ex divinis miraculis capiendum perducitur. Divi itaque Pauli oraculum cum verbis Evangelii non pugnat. In eorum enim, qui corde penitus obdurati erant, gratiam Deus, in hominum salutem omnia faciens, miracula edere non sustinebat. Qui vero sincere crediderant, illis ad credendum non indigebant. Relinquitur itaque Salvatorem nostrum eorum causa miracula patrasse, qui nondum crediderant, sed incredulorum hactenus locum occupantes ea requirebant, per quæ ad fidem pervenirent, miracula autem instar ducis nacti in credentium cœtum transferebantur.

QUÆSTIO CCXLIX [Coisl. CCLXXIV. Taur. CCLXIV].

Si terra jam esset quomodo facta fuerit, dixit enim: terra autem erat (46)?

Stulta est hæc quæstio; qui enim dixit: In principio creavit Deus cœlum et terram, non evidenter terram æternam esse dixit: dixit enim non quod terra erat absolute, sed quod erat inornata. Adhuc enim invisibilis erat, aquis circumdata et inornata, nullo modo ad fructificationem præparata. Et quare luminis primum visionem postea vero suppositum, id est, solis substantiam constituat? ut majora, dicit Theologus, faciat mirabilia. Siquidem aliis formam, præexistente materia, dedit, postea ordinem unicuique et statum et magnitudinem disposuit. Hic autem quod est mirabilius materiæ formam prius creat, forma enim solis est lumen.

QUÆSTIO CCL [Coisl. CCLXXV. Taur. CCLXV]. Si lumen Deus creavit, non ipse tenebras fecit; hæc enim inter se pugnant (47).

Deus auctor lucis tenebras creare potuerit.

Sunt quidem inter se contraria, sed hominibus ambo necessaria. Hoc David Creatoris magnificentiam, proclamans dicit: « Posuisti enim tenebras, inquit, et facta est nox, » et reliqua usque ad:

NOTÆ.

(44) Sic Colb. pro ἡδὲ.

(45) πρὸς illud est ex Colb. quod sensus postulat.

(46) Hanc dissertationem Photius fere totam ex

Theodoreto q. 5 in Genes. (Opp. ed. nov. t. I hujus Patrologiæ LXXX, col. 85.

(47) Est pariter ex Theodoreto q. 7 in Genes. l. c. col. 87.

«Exibit homo ad opus suum et ad operationem suam usque ad vesperam.» Quod sint necessariae tenebræ evidens est; quod autem non sint substantia, sed res quædam accidentalis, facile est hoc intelligere; sunt enim cœli et terræ adumbratio. Quamobrem evanescit et in nihilum evadit, redeunte lumine; lumen autem est substantia et in se subsistit. Itaque et oriens splendescit, et cum occiderit, rursum oritur; et cum abierit, revertitur. Ex hoc autem discat quis quod tenebræ sint accidens. Domus enim non habens lampades in tenebris est tota; adductis autem lampadibus illustratur: Non tenebris alio migrantibus, luminis adventu pereuntibus. Non sunt igitur tenebræ substantia quædam increata neque etiam substantia creata; sed usus quidam necessarius, ab his quæ facta sunt proveniens et sapientiam Dei prædicans. Statim ergo propheta ex hoc Deum laudat, «Qui fecit, inquit, lumen et præparavit tenebras.» De lumine quidem convenienter dicit: «Qui fecit; de tenebris autem, *Præparavit*. Sunt enim accidens quoddam quod et consistit et dissolvitur.

QUÆSTIO CCLI [Coisl. CCLXXVI. Taur. CCLXXVI].

Quare ferus et reptilia fecerit Deus (48)?

Edita a Maio (l. c. p. 117, 118, q. 250). —

Pueri tum terriculamentis, tum etiam loris et virgis indigent. Et per illa quidem ipsos terremus, per hæc autem erudimus. Nos ergo sciens Deus ad indolentiam propensos, sicut funiculos quosdam et terricula feras nobis præparavit ut ab illis territi, ad illum attrahamus et ad illum in auxilium vocandum præparemur. Sed quemadmodum adulti infantiles timores spernunt, ita et qui in virtute confirmati sunt ferarum non pertimescant incursus. Etenim ante Adamum astabant feræ, ante peccatum, servitutem suam confidentes, et cum Noe in arca habitabant et cum Daniel in fossa leones quanquam dira fame cruciati; vipera etiam, Apostoli manu dentibus arrepta, nec peccati flaccitate et mollitie inventa, sese statum defecit et in ignem irruit, quasi sibi metipsi pœnam infligens ex eo quod in corpus non conveniens sese injecisset. Nobis ergo enervatis providens, deserta illis loca et noctis tempus partitus est. Reptilia autem cavernis assignavit ut nonnisi difficulter ab illis hominum genus vulneretur. Accidit autem aliquando quosdam ab illis sauciari, ut iunusquisque timens ne simile damnum patiatur ad illum qui potest salvare (id est) ad Deum confugiat. Aliunde et illa ad multa salutaria remedia inseruiunt. Nemo ergo feras singulas considerans Creatorem reprehendat sed illarum utilitatem requirat. Etenim et corpus humanum multam habet gratiam et harmoniam et utilitatem in partibus, sed habet etiam pituitam et ad illius secretionem recessus, et male olentem odorem. Nullus autem

Α ελεύσεται ἄνθρωπος ἐπὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ καὶ ἐπὶ τὴν ἐργασίαν αὐτοῦ ἕως ἑσπέρας. » Ἄλλ' ὅτι μὲν ἀναγκαῖον τὸ σκότος, ὅθλον · ὅτι δὲ οὐκ οὐσία, ἀλλὰ συμβεβηκός, καὶ ἐντεῦθεν ἐστὶ λαβεῖν · οὐρανοῦ γὰρ καὶ γῆς ἐστὶν ἀποσχίσμα · διὰ τε τοῦτο καὶ φροῦδον γίνεται καὶ εἰς τὸ μὴ ὂν διαλύεται τοῦ φωτὸς ἀνίσχοντος. Τὸ δὲ φῶς οὐσία ἐστὶ καὶ ὑφέστηκε · διὸ καὶ δυόμενον ἀνίσχει · καὶ ἀπὸν ἐπ' ἀνέρχεται · γνοίῃ δ' ἂν τις κἀντεῦθεν ὅτι τὸ σκότος ἐπισυμβέβηκεν · οἶκος γὰρ οὐκ ἔχων φωταγωγὸς σκότους; ἐστὶ πλήρης, εἰσχομισθείσης δὲ λαμπρός φωτίζεται, οὐ τοῦ σκότους ἄλλοσέ πη μεταβαίνοντος, ἀλλὰ πάμπαν διολλυσμένου τῇ τοῦ φωτὸς παρουσίᾳ. Οὐ τοίνυν ἀγέννητος οὐσία τὸ σκότος, οὔτε μὴν γεννητὴ, ἀλλ' ἐκ τῶν γεννητῶν συνισταμένη χρήσις ἀναγκαία, τοῦ Θεοῦ τὴν σοφίαν κηρύττουσα · αὐτίκα γοῦν καὶ ὁ προφήτης καὶ ἐντεῦθεν ὕμνει τὸν Θεόν, «Ὁ ποιήσας γὰρ, φησὶ, φῶς καὶ κατασκευάσας σκότος;» ἐπὶ μὲν τοῦ φωτὸς ἀρμολόγωντος εἰπὼν, ὁ ποιήσας · ἐπὶ δὲ τοῦ σκότους, κατασκευάσας · συμβεβηκός γάρ ἐστι συνιστάμενον καὶ διαλυόμενον.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΞΝΑ.

Διατί τὰ θηρία καὶ τὰ ἑρπετὰ πεποιήκεν ὁ Θεός; Δε feris et reptilibus a Deo creatis. Gen. 1, 20.

Δεῖται τὰ παιδία καὶ μορμολυκεῖον καὶ ἱμάντων καὶ ῥάβδων · καὶ τοῖς μὲν αὐτὰ δεδιττόμεθα, τοῖς δὲ καὶ παιδεύομεν. Καὶ ἡμᾶς τοίνυν προσιδὼς ὁ Θεός ὡς εἰς βῆρυμιν ἐκκλίνοντας, οἷον ἱμάντας τινας ἢ μορμολύχεια προκατεσκευάσεν ἡμῖν τὰ θηρία · ἵνα τοῖσις ἡμᾶς δεδιττόμενος, πρὸς ἑαυτὸν ἔλκη καὶ καλεῖν αὐτὸν εἰς συμμαχίαν παρασκευάζῃ. Ἄλλ' ὥσπερ οἱ τέλειοι τῶν παιδικῶν δειμάτων καταφρονοῦσιν, οὕτω καὶ οἱ τῆς ἀρετῆς τρόφιμοι τὰς τῶν θηρίων οὐ δειμαίνουσι προσβολάς · καὶ γὰρ τῷ Ἀδὰμ πρὸ τῆς ἁμαρτίας παρειστρεχέται τὰ θηρία τὴν δουλείαν ὁμολογοῦντα · καὶ τῷ Νῶε συνωκίζετο ἐν τῇ κιβωτῇ; καὶ τῷ Δανιὴλ ἐν τῷ λίαν οἱ λέοντες, καὶ τοῖς λίαν λιμώττοντες · καὶ ὁ ἔχων δὲ τῇ Ἀποστόλου χειρὶ τοὺς ὀδόντας ἐμβαλὼν καὶ τῆς ἁμαρτίας τὸ χαῦνον καὶ χαλάρην οὐχ εὐρὼν ἀπεπήδησε παραυτίκα καὶ κατὰ τῆς πυρᾶς ἦλათ, ὥσπερ δίκας ἑαυτὸν εἰσπραττόμενος ὅτι τῷ ἡδαιμόθεν προσήκοντι προσέβαλε σώματι. Καὶ ἡμῶν δὲ βῆρυμούντων ὁμῶς κηδόμενος ὁ Θεός, τοὺς ἐρημοτέρους ἐκείνοις τόπους καὶ τῆς νυκτὸς ἀπεκλήρωσε τὸν καιρὸν, τοῖς ἑρπετοῖς δὲ τοὺς ἐν τῇ γῇ κατένειμε χηραμούς, ὅπως μὴ ῥῶν ὕπ' αὐτῶν, τῶν ἀνθρώπων πημάλνοιτο τὸ γένος · συγχωρεῖ δὲ ἑσθ' ὅτε τινὰς, ὕπ' αὐτῶν παραβλάπτεσθαι · ὡς ἂν ἕκαστος δεδιὼς μὴτι παραπλήσιον πάθῃ, πρὸς τὸν δυνάμενον σώσειν Θεὸν καταφεύγῃ · ἄλλως τε δὲ ταῦτα καὶ πρὸς πολλὰ τῶν ἀλεξικίχων φαρμάκων συντελεῖ. Μηδεὶς τοίνυν αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ τὸ θηρίον ἐξετάζων, ἐπιμεμφέσθω τῷ Ποιητῇ, ἀλλὰ τὴν χρείαν ἐπιζητήτω · ἐπεὶ καὶ τὸ σῶμα τὸ ἀνθρώπινον πολλὴν ἔχει καὶ ὥραν καὶ ἄρμο-

NOTÆ

(48) Est Theodoretī fetus q. 48 in Genes. col. 98.

νίαν καὶ τῶν μορίων τὴν χρεῖαν· ἀλλ' ἔχει καὶ κόρυζαν καὶ πύελον καὶ δυσώδη κόπρον· ἀλλ' οὐδεὶς εὖ φρονῶν ἀπὸ τούτων διαβάλοι τὸ ζῶον· δίχα γὰρ τούτων βιώσαι, τῶν ἀδυνάτων· διὰ γὰρ τούτων ἀρδόμενον τέθηλε, καὶ αἵματος καὶ φλέγματος καὶ χολῆς ἐκατέρας· ἀλλ' ὥσπερ διὰ τούτων συνέστηκεν, οὕτως διὰ τούτων ἐνδὸς τῶν εἰρημένων πλεονάσαντος ἡ ἐλλείψαντος διόλλυται· καὶ σκυταλίδα εἰ τις ἐκτέμει τῶν δακτύλων ὀφεται αὐτὴν παντελῶς ἄχρηστον. Προσέχει δὲ διὰ τοῦτο καὶ ἡμᾶς μὴ αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ ἀπομερίζοντας τοῦ παντὸς ἕκαστον μέρος ἐξετάζειν τῆς κτίσεως· ἀλλὰ ζητεῖν καὶ ἐπισκοπεῖν εἰ τῷ κοινῷ χρεῖαν τινὰ συντελεῖ. Καὶ τὰ θηρία αἰδεῖται μὲν τὸν ἄνθρωπον διὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς αὐτῷ δοθεῖσαν ἐξουσίαν κατ' αὐτῶν· παραβεβηκότος δὲ τὸν θεῖον νόμον ἔστιν ὅτε καταφρονεῖ.

EPOTHEIS ENB.

Τίτι ὁ θεὸς εἶρηκε· «Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν·»

Edita a Maio (l. c. p. 118, 119, q. 231). — Explanatio in Gen. 1, 26.

Ἀληθόντι τῷ ὁμοουσίῳ καὶ ταυτορρεῖ Υἱεῖ· τούτων γὰρ καὶ μία δύναται γενέσθαι εἰκὼν. Οἱ δὲ πρὸς τοὺς ἀγγέλους εἰρησθαι τοῦτο παραληρήσαντες αἰρετικοί, καὶ πρὸς γε τοὺς δαίμονας τὸ ἀθεώτερον, λίαν εἰσὶν ἀνόητοι· τίνα γὰρ κοινωνίαν ἔχει εἰκὼν θεοῦ καὶ ἀγγέλων ἢ δαιμόνων; Ὅν γὰρ οὐσία ἀσυγκρίτῳ λόγῳ διενήνοχε, τίς μηχανὴ τούτων τὴν αὐτὴν εἰκόνα ἐννοῆσαι; Ἰουδαίων γὰρ ἂν τις καὶ γελάσειε τὴν ἄνοιαν· πρὸς ἑαυτὸν γὰρ τοῦτο τὸν θεὸν φασὶν ἀποφύνασθαι, κατὰ τινὰ μίμησιν τῶν καίτοι εἰ καὶ πληθυντικῶς καὶ τὸ κελεύομεν καὶ τὸ ποιήσωμεν προσφέρεται, ἀλλ' οὐ πολλὴν ἔχει, πρὸς ἄλλα τὴν διαφοράν· τὸ μὲν γὰρ ποιήσωμεν, ὥσπερ ἐπὶ κοινῇ τῆς πράξεως τὸν ἰσότημον καλεῖ· τὸ δὲ κελεύομεν ἢ γράφομεν, εἰ καὶ πληθυντικῶς ἐσχημάτισται, ἀλλ' οὐδαμῶς ἑτέρου κλήσιν εἰς συνεργίαν διδωσιν ἐννοεῖν· ἄλλως τε τὸ μὲν γράφομεν καὶ κελεύομεν, ἔχει πρόσωπον φανερόν πρὸς ὃ λέγεται· ὅλον γὰρ ὡς πρὸς τὸν ὑπεξούσιον· ἐνταῦθα δὲ τὸ ποιήσωμεν, μάλιστα γὰρ διὰ τὴν ἐπαγωγὴν τοῦ κατ' εἰκόνα, οὐδαμῶς διδωσιν πρόσωπον ἄλλο παρὰ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ πανάγιον Πνεῦμα ἐννοεῖν, τὰς μεγάλας πιστευόμενον ἀρχάς, οἳ λέγειν εἰώθεσαν κελεύομεν, καὶ γράφομεν, καὶ προστάττομεν, καὶ τὰ ὅμοια· καίτοι τὰ πλείστα ἐνικῶς ἢ θεῖα Γραφή προσφέρει λέγοντα τὸν τῶν ὧν θεόν· Καίρις γὰρ παντὸς ἦκει ἐναντίον ἐμοῦ· καὶ, «Ἐνεθυμήθην ὅτι ἐποίησα τὸν ἄνθρωπον·» καὶ, «Ἀπαλείψω τὸν ἄνθρωπον·» καὶ, «Οὐκ ἔσονται θεοὶ ἑτεροὶ πλην ἐμοῦ·» καὶ μυρία· ὁμοίως δὲ πληθυντικῶς σχηματίζει τὸν τῆς Τριάδος προσώπων ἐμφαίνων τὸν ἀριθμόν. Ὅσπερ τὸ, «Δεῦτε, καὶ καταβάντες συγγέμεν τὰς γλῶσσας·» καὶ περὶ οὗ νῦν ὁ λόγος· καὶ γὰρ ἐνταῦθα ἐπειδὴ τὸ λογικὸν ζῶον διέπлатτεν ὁ θεός· ὃ καὶ ἀνακαινίζει μετὰ πολλὰς ἐμελλεν γενεὰς ταῖς τῆς ἁγίας Τριάδος ἐπικλήσει τελεσιουργῶν τὸ πανάγιον βῆπτισμα, μέλλων δημιουργεῖν τὴν ἐκεῖνα τὰ μυστήρια παραλη-

A sanus ex hoc vitam accusabit. Sine enim illis vivere impossibile est; ex hoc enim oritur quod refrigerat et sanguinem et ardorem, et bilem utramque. Sed sicut per illa consistit, ita ex dictis uno vel superabundante, vel deficiente deperit. Si quis enim unam digiti partem abscederit, videbitur illa omnino inutilis; convenit ergo nos non singulatim unamquamque totius partem creationis considerare, sed querere et inspicere utrum utilitati communi aliquo modo inserviant. Feræ hominem pertimescunt, propter potestatem illi super illas a principio datam. Quia autem legem divinam transgressus fuit, aliquando illum spernunt.

QUÆSTIO CCLII.

Cuinam Deus dixerit: Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram (49)?

Evidenter suo consubstantiali et ejusdem naturæ Filio; illorum enim una potest fieri imago. Hæretici autem qui illud ad angelos dictum fuisse inepti putaverunt, et ad demones, quod majorem redolet impietatem, omnino sunt insipientes. Quamnam enim habeat communitatem imago Dei et angelorum et demonum? Quorum substantia ita differt, ut nullo modo inter se comparari possint, quomodo illorum eadem imago cogitari possit? Judæorum insaniam nemo est qui non derideat, ad semetipsum enim dicunt Deum illud locutum fuisse, proferens faciamus ad imitationem illorum quæ dicit etiam in plurali numero, mandamus; sed adest inter illa magna differentia. Verbum enim faciamus quasi ad actionem communem æqualem vocat, mandamus autem vel decernimus, quamvis plurali numero prolata, nullo modo alium ad actionem communem vocari supponunt. Aliter autem verbum decernimus et mandamus clare apparet ad quid dicantur, evidentem enim ad subjectum. Hic autem verbum faciamus, præsertim propter illud quod adjicitur ad imaginem, nihil absolute dat excogitandum nisi Filium et Spiritum sanctum quibus committuntur maximæ potestates, qui dicere consueverant, mandamus et decernimus, et jubemus, et alia id genus. Attamen plerumque sancta Scriptura exhibet Deum in singulari numero loquentem: «Tempus enim omnis venit ante me.» — «Me pœnitent quia feci hominem;» et: «Delebo hominem;» et: «Non erunt dii alii præter me,» et alia multa. Aliquando autem in plurali numero loquens numerum Trinitatis personarum figurare videtur, ut cum dicit: «Venite, descendamus et confundamus linguas eorum,» et verbum de quo agitur. Hic enim cum rationabile animal creasset Deus, quod et renovaturus erat post multas generationes, in nomine sanctæ Trinitatis

NOTÆ.

(49) Hæc quæstio, quæ ex Theodoro q. 19 in Genes. p. 102 desumpta est, deest in Coisl. et Taur. Quod et de duabus sequentibus valet.

conficiens sanctissimum baptismum, generationem creaturus quæ ista mysteria acciperet, in ænigmate et unitatem substantiæ et numerum personarum demonstrat. Cum enim dicit, *Dixit Deus*, divinæ naturæ communitatem manifestat; adjiciendo autem *faciamus*, personarum multipliciter declarat. Iterum dicendo numero singulari *imaginem* identitatem naturæ exhibuit; *nostram* autem adjiciendo hypostasium multipliciter. Omnia enim prævidens Deus et Unigeniti sui incarnationem, scilicet quod istam naturam ex sanctissima virgine assumpturus erat, merito illam generationis fundamentum honore magno dignatus est. Primum quidem consilium creationis præposuit ut creandarum rerum rationem præsignificaret. Postea personarum divinitatis numerum manifestavit, ut formatus homo theologiæ secreta sumeret et qui sancto baptismo dignatus est, clare cognoscat quod qui formavit et ipse salvavit, et qui salvavit et ipse formavit. Præterea ut auctor formationis factus, ostendit immensum erga hoc plasma amorem; sed nec manus habere Divinitatem dicimus, nec consilio quodam, vel prævisione indigere, ut, secundum Platonis verba, ad cogitatum formam facturam suam præpararet: sed istorum unumquodque immensam Dei erga creaturas sollicitudinem demonstrat.

QUESTIO CCLIII.

Quid significet: « Ad imaginem » (50)?

Edita a Maio (l. c. p. 119, 121, q. 231).

Quidam ad invisibilitatem animæ referri illud *ad imaginem* dixerunt: sed si ita sit, multo magis ad imaginem essent angeli: quidam autem omnino stulte dicunt humanitatem ad imaginem divinam factam fuisse, decepti ex eo quod sæpe dicatur in Scriptura sacra de Deo: Oculi, manus, et similia, non intelligentes quod Deus homines per alios homines alloquens, audientium imbecillitati sermones metitur, et quia per oculos nos videmus, visionis facultatem in illo oculos nominavit, sicut et aures, audiendi facultatem, et loquendi os. Attamen immensitatem Dei ex multis Scripturæ locis discere facile est. Quidam ergo magistri ita intelligebant illud, « ad imaginem et similitudinem nostram, scilicet, quod cum creaturas sentientes et rationales fecisset qui est omnium Deus, hominem ultimo loco fecit, sicut quamdam sui ipsius imaginem ponens in medio creaturarum inanimatarum et sensibilibus et rationabilibus ut creaturæ animatæ et inanimatæ illi sicut quoddam tributum utilitatem conferant. Creaturæ autem rationales illi providendo suam erga factorem benevolentiam ostendunt. Quidam autem verba ad *imaginem* Dei ad imperium factum fuisse hominem significare dicebant: adjecit enim, inquit: « Et præsit piscibus maris, » et reliqua. Sicut enim ille habet omnium potentiam, ita et dedit hominibus in creaturas irracionales potentiam.

Α φομένην φύσιν, αινιγματωδῶς καὶ τὸ ταυτὸν τῆς οὐσίας καὶ τὸν τῶν προσώπων παρεδήλωσεν ἀριθμὸν διὰ μὲν γὰρ τοῦ εἰπεῖν, *Ἐπεὶν ὁ Θεὸς*, τὸ κοινὸν τῆς θείας δεδήλωκε φύσεως· ἐπαγαγὼν δὲ τὸ, *Ποιήσωμεν*, ἐνέφηγε τῶν προσώπων τὸν ἀριθμὸν· πάλιν εἰπὼν ἐνικῶς *εἰκόνα* τὸ ταυτὸν τῆς φύσεως ἔδειξεν· *ἡμετέραν* δὲ προσθεῖς, τὸν τῶν ὑποστάσεων ἀριθμὸν· ἅπαντα γὰρ προορῶν ὁ τῶν ἀπάντων Θεὸς καὶ τὴν τοῦ Μονογενοῦς ἐνανθρώπησιν, ὡς ταύτην τὴν φύσιν ἐκ πανάγνου τῆς Παρθένου λήφεται, μάλα εἰκότως καὶ αὐτὴν τοῦ γένους τὴν κρηπίδα τιμῆς μεγίστης ἤξίωσε. Πρῶτον μὲν γὰρ βούλην τῆς δημιουργίας προέταξεν, ἵνα τοῦ δημιουργομένου τὸ λογικὸν προσημάνῃ· εἶτα τῶν προσώπων τῆς Θεότητος παρεδήλωσε τὸν ἀριθμὸν, ἵνα τὰ τῆς θεολογίας ὁ πλαττόμενος ἀνθρώπος λάθῃ αἰνίγματα, καὶ ὁ τοῦ παναγίου βαπτίσματος ἀξιούμενος γινώσκῃ σαφῶς ὅτι ὁ πλάσας καὶ διέσωσας, καὶ ὁ σώσας αὐτὸς καὶ διέπλασας· πρὸς δὲ τούτοις καὶ οἶον αὐτοῦργος τῆς διαπλάσεως γενόμενος, ἔδειξε τὴν πλειονὰ περὶ τοῦδε τὸ πλάσμα φιλοστοργίαν· ἀλλ' οὔτε χεῖρας ἔχειν τὸ θεῖον φαμεν οὔτε δεῖσθαι βουλῆς τινος καὶ προθεωρίας, ἵνα κατὰ τοὺς Πλάτωνος μύθους πρὸς τὴν τῆς ἐνθυμήσεως ἰδέαν κατασκευασθῇ τὸ ποίημα· ἀλλὰ καὶ τούτων ἕκαστον τὴν πλειονὰ τοῦ Θεοῦ περὶ τὸ ζῶν κηδεμονίαν δηλοῖ.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΖΝΓ'.

Τί ἐστὶ τὸ « Κατ' εἰκόνα »;

Τινὲς τὸ ἀόρατον τῆς ψυχῆς τὸ κατ' εἰκόνα εἰρηκασιν· ἀλλ' εἰ τοῦτο, πολλῶ μᾶλλον κατ' εἰκόνα ὑπῆρχον ἂν οἱ ἄγγελοι· τινὲς δὲ λίαν ἀνοήτως τὸ ἀνθρώπινον κατ' εἰκόνα θεῖαν γεγενῆσθαι φασιν, ἀπατηθέντες ἐκ τοῦ λέγειν πολλάκις ἐπὶ Θεοῦ τὴν θεῖαν Γραφὴν ὀφθαλμοὺς καὶ χεῖρας καὶ τὰ ὅμοια, ῥῆ συνιδόντες ὡς ἀνθρώποις δι' ἀνθρώπων διαλεγόμενος ὁ Θεὸς τῇ τῶν ἀκούοντων ἀσθενείᾳ τοὺς λόγους μετρεῖ· καὶ ἐπειδὴ δι' ὀφθαλμῶν ὀρώμεν ἡμεῖς, τὴν ὀπτικὴν αὐτοῦ δύναμιν ὀφθαλμοὺς ὀνομάζει· ὥσπερ καὶ ὅτα τὸ ἀκουστικόν· καὶ τὸ πρόσταγμα στόμα· καίτοι τὸ ἀπερίγραφον τοῦ Θεοῦ πολλὰ τοῦ τῆς Γραφῆς ἔστιν ἐκμαθεῖν· τινὲς τοίνυν τῶν διδασκάλων οὕτως ἐνόησαν τὸ, « κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν, » ὅτι τὴν κτίσιν τὴν αἰσθητὴν τε καὶ νοητὴν πεποιηκὼς ὁ τῶν ὅλων Θεὸς τὸν ἀνθρώπον διέπλασεν ἔσχατον· οἶον τινα εἰκόνα αὐτοῦ ἐν μέσῳ τεθεικὼς τῶν ἀψύχων καὶ αἰσθητῶν καὶ νοητῶν· ἵνα τὰ μὲν ἀψύχα τε καὶ ἐμψυχα τοῦτε προσφέρῃ ὥσπερ τινὰ φόρον τὴν χρεῖαν· αἱ δὲ νοηταὶ φύσεις ἐν τῇ περὶ τοῦτον κηδεμονίᾳ, τὴν περὶ τὸν πεποιηκῶτα δεικνύουσιν εὐνοίαν. Τινὲς δὲ τὸ κατ' εἰκόνα Θεοῦ κατὰ τὸ ἀρχικὸν γεγενῆσθαι τὸν ἀνθρώπον ἔφησαν· ἐπήγαγε γὰρ, φασιν· « Καὶ ἀρχέτυπον τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης, » κ. τ. λ. Ὡσπερ γὰρ αὐτὸς ἔχει τῶν ὅλων τὴν δεσποτείαν, οὕτω καὶ δίδωκε τῷ ἀνθρώπῳ τῶν ἀλόγων τὴν ἐξουσίαν.

NOTÆ.

(50) Cum hac questione, quam e Theodoro q. 20 in Genes. decerpit auctor, confer quæst. XXXVI.

Ἔστι μέντοι καὶ ἄλλα εὐρεῖν ὡς ἀρχετύπου μιμήματα· δημιουργεῖ γὰρ καὶ ἄνθρωπος κατὰ μίμησιν τοῦ πεποιηκότος Θεοῦ καὶ οἰκίας καὶ τείχεα καὶ πόλεις καὶ λιμένας, οὐρανοῦ ἐκτυπώματα, καὶ ἡλίου καὶ σελήνης καὶ ἀστέρων καὶ ἀνθρώπων καὶ ἀλόγων ζώων εἰκόνας· εἰ καὶ τὸ τῆς δημιουργίας διάφορον ἄφατον, ἀλλ' ὅμως δημιουργῶν τὸ ἄνθρωπος ἀμυγήπη, τὸν οἰκεῖον μιμεῖται ποιητὴν ὡς εἰκὼν τὸ ἀρχετύπον· καὶ γὰρ ἡ εἰκὼν ἔχει τὰ τοῦ ἀρχετύπου ἰσάλλματα· ἀλλὰ τὸ μὲν τῶν μορίων εἶδος ἔχει, τὰς δὲ ἐνεργείας οὐκ ἔχει· ἐστέρηται γὰρ ψυχῆς δι' ἧς κινεῖται τὸ σῶμα· οὕτω πάλιν καὶ βασιλεύει ὁ ἄνθρωπος καὶ κρίνει κατὰ μίμησιν τοῦ τῶν ὄλων Θεοῦ· ἀλλ' ὁ μὲν καὶ μαρτύρων καὶ κατηγορῶν δεῖται καὶ μυρίων ἄλλων ἐν τῇ συγκρίσει· ὁ δὲ, οὐδενός· πάντα γὰρ καὶ πρὶν γενέσθαι οἶδεν· οὕτω καὶ θεὸς ὁ ἄνθρωπος ὠνομάσθη· διότι· καὶ εἰκὼν ἐκλήθη Θεοῦ· καὶ γὰρ ὁ Παῦλος φησιν· « Ἀνὴρ οὐκ ὀφείλει κατακαλύπτεσθαι τὴν κεφαλὴν, εἰκὼν καὶ ὁμοῖα Θεοῦ ὑπάργων »· ἀλλὰ πάλιν ὁ μὲν Θεὸς καὶ τὴν φύσιν ἔστιν ὅπερ καλεῖται· ὁ δὲ ἄνθρωπος ὡς εἰκὼν τοῦ νομα μόνον ἔχει· πάλιν ἀπερίγραφον κυρίως μὲν καὶ ἀληθῶς ὁ Θεός· μιμεῖται δὲ αὐτὸ πως καὶ ὁ ἀνθρώπινος λογισμός· ἐν ἀκαρεῖ γὰρ περινοστεῖ τὰ τε ἔφα καὶ τὰ ἐσπέρια καὶ τὰ νότια καὶ τὰ βόρεια καὶ δὴ καὶ τὰ οὐράνια καὶ τὰ ὑποθόνια· ἀλλ' ὁ μὲν τῇ τοῦ λογισμοῦ μόνῃ φαντασίᾳ· Θεὸς δὲ καὶ τῇ οὐσίᾳ καὶ τῇ σοφίᾳ καὶ τῇ δυνάμει τὸ ἀπερίγραφον ἔχει· εὐροὶ δ' ἂν τις καὶ ἑτέραν μίμησιν ἀκριβεστέραν ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ ἀνθρώπου· ἔχει γὰρ αὕτῃ ἐν ἑαυτῇ καὶ τὸ λογικὸν καὶ τὸ ζωτικόν· καὶ γεννᾷ μὲν ὁ νοῦς τὸν λόγον· συμπρόεισι δὲ τῷ λόγῳ πνεῦμα, οὐ γινώμενον καθάπερ ὁ λόγος, συμπάρομαρτον δ' αὖτ' ἑαυτοῦ· Ἀλλὰ ταῦτα ὡς ἐν εἰκόνι πρόσεστι τῷ ἀνθρώπῳ· διὸ ἀνυπόστατός ἐστι καὶ ὁ λόγος καὶ τὸ πνεῦμα· ἐπὶ δὲ τῆς ἁγίας Τριάδος τρεῖς νοοῦμεν τὰς ὑποστάσεις καὶ ἀσυγχύτως ἡνωμένας καὶ καθ' ἑαυτὰς ὑφεστώσας.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΝΔ'.

Ἀγαθὸν τὸν Θεὸν ὀνομάζοντες, πῶς αὐτῷ περι-
άπτειται τοσαύτην ἀποτομίαν; Ὁμότητα γὰρ καὶ
ἀπῆλειαν τὸ διὰ βρώσιν ὀλίγην τοσαύτην ἐπ-
εσεχεῖν τιμωρίαν, οὐ τοῖς ἡμαρτηκόσι μόνον,
ἀλλὰ καὶ τοῖς ἐξ ἐκείνων βεβλασθηκόσιν.

Edita a Maio (l. c. . 121, 122, q. 253). — De poena gravissima a Deo in Adamum et ejus posteros constituta.
Gen. iii, 16, 17.

Πρῶτον προσήκει πεπεῖσθαι τοὺς εὐσεβεῖν προαι-
ρουμένους ὡς πᾶν ὁτιοῦν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων
γινόμενον ἢ κελεύμενον καὶ ὅσιον καὶ δίκαιον καὶ
ἀγαθὸν καὶ φιλόανθρωπον· ἔπειτα εἰδέναι χρὴ ὡς πᾶς
νόμος εἰ καὶ περὶ μικρῶν τιῶν διαγορεύει, τὴν
ἴσιν ἔχει δύναμιν τῷ τὰ μέγιστα κελεύοντι δρᾶν, καὶ
διαφερόντως ὅταν θεὸς ἢ ὁ νόμος· αὐτίκα γοῦν ὁ
περιτέμνεσθαι κελεύων, οὐδεμίαν παραβαινόμενος
τῷ πέλας ἐξεργάζεται βλάβην· ἀλλ' ὅμως ὁ νομο-
θέτης φησιν, « Ὅτι πᾶς ἄρσιν ἀπεριτμητός ὅς οὐ πε-
ριτμηθήσεται τῇ ἡμέρᾳ τῇ ὀγδόῃ, ἐξολοθρευθήσεται ».

¹¹ I Cor. xi, 7.

NOTÆ.

(51) Theodoretī sunt fere omnia (q. 37 in Genes. p. 151).

A Possent etiam inveniri alia quasi archetypi exem-
plaria: fecit enim homo, exemplo Dei creatoris,
et domos et muros et urbes et portus, cœli simi-
litudines, et solis et lunæ et astrorum et hominum
et irrationalium animalium imagines. Quamvis
ineffabilis sit in operando differentia, attamen homo
aliquo modo creans suum factorem imitatur sicut
imago suum archetypum. Etenim imago habet arch-
etypi apparentias; partium quidem formas habet,
virtutem autem non habet: anima enim qua sese
moveret corpus privatur. Sic iterum regnat homo et
judicat ad imitationem illius qui est omnium Deus.
Ille quidem testibus et accusatoribus indiget et
multis aliis ad judicandum: hic autem, nullo.
Omnia enim antequam facta sint cognoscit. Sic et
homo Deus appellatus est, quia et imago vocatus
est Dei. Paulus enim dicit: « Homo non debet caput
cooperire, cum sit imago et gloria Dei »¹¹. Sed
Deus secundum naturam suam sic vocatur: homo
autem sicut imago nomen tantum habet. Item vere
et realiter incircumscribitur est Deus: hoc autem
aliquo modo imitatur intelligentia humana; in mo-
mento enim et orientem et occidentem et austrum
et septentrionem et cœlestia et subterranea per-
currit: sed hic quidem sola mentis imaginatione;
Deus autem substantia et sapientia et potentia in-
circumscribitur est. Inveniri etiam potest aliud
exemplum satis perfectum in anima hominis: habet
enim illa in seipsa et vitam rationalem et anima-
lem; et mens parit verbum: verbo autem præest
spiritus, non generatus sicut verbum, sed semper
comitans. Hæc autem sunt in homine, sicut in ima-
gine, itaque inconsistentes est verbum sicut et mens.
In sancta autem Trinitate tres credimus hy-
postases et indivisibiliter unitas et in se singula-
riter subsistentes.

QUÆSTIO CCLIV.

Bonum esse Deum existimantes, quomodo illi tantam
attributis severitatem? Crudelitas est enim et
duritia tantam propter parvam manducationem
inferre pœnam, non solum illis qui peccaverunt,
sed et illorum posteritati (51).

D Primo convenit persuasum esse illis qui pietati
colendæ student, quod quodcumque ab omnipo-
tente Deo factum vel mandatum sit, et sanctum et
justum et bonum et philanthropicum est. Deinde
scito opus est omnem legem, quamvis de minimis
rebus statuat, æqualem habere virtutem ac illa quæ
maxima facere jubet, et eminenter quando agitur
de lege divina. Sit in exemplum lex quæ circum-
cidi omnes jubet, quam si quis transgressus fuerit,
nullam proximo offensionem causat, attamen legis-
lator dixit: « Quod omne masculinum incircum-

cisum quod non circumcisum fuerit die octava, ex-terminabitur, et quam statuit homicidis et adulteris poenam, eandem illis ponit ¹⁴. » Si autem Marcion et ejusdem impietatis assecleæ propterea præsertim et legem et Legislatorem ipsum redarguunt, Evangelio lingua eorum comprimenda est. « Qui enim mente lasciva mulierem viderit sicut adulter ab illo judicatur ¹⁵; » et, « Qui dicit fratri suo, Raca, reus est concilio; et qui temere irascitur, reus erit iudicio; et qui illum fatuum vocaverit, reus erit gehennæ ignis ¹⁶. » Quidam hunc quidem bonum appellant, crudelem autem Veteris Testamenti Legislatorem. Hæc autem istis secundum illorum mensuram duriora sunt; nos autem et has et illas unius leges scimus, differentiam autem sola effecit subditorum qualitas. Sicut enim bonus magister imperfectis attulit.

Ad hoc autem et illud considerandum est, quod illis qui primi leges transgrediuntur, sine venia infliguntur poenæ: ita ut alii punitione visa transgredi non audeant. Sic qui prius in Sabbato lignum collegit, ab omni populo lapidatus est. Postea autem multis Sabbati legem transgredientibus longanimitè tulit legislator. Sic Cain qui primus homicida fuit, inexorabilibus poenis circumfertur, quamvis postea multi homicidæ poenas non statim dederint. Oportebat ergo Adamum, accepta lege et hac non onerosa, siquidem ex omni genere fructuum dederat abundantiam, uno solummodo impedito, pro delicto ad utilitatem generis sui poenas dare. Si autem nimia ira commotus, ut dixit Marcion abominabilis, propter parvam comestionem mortis poenam intulit, quomodo omnibus hominibus ad impietatem et injustitiam irrudentibus, non totalem perditionem intulerit, sed e contra suum Filium dederit, et per passionem ad crucem salutem donaverit. Evidens est autem illis qui in divinorum notitia versantur nihil ex animi inconstantia facere Deum: hæc est enim proprie passio illorum qui naturam variabilem habent, nec futurum cognoscunt. Deus autem et quæ non sunt sicut et quæ facta sunt videt. Itaque prævidens Deus quod Adam mortalis fieret propter transgressionem mandati, tali modo illius naturam in masculum et feminam præparavit. Mortalibus enim et generatione ad generis sui durationem indigentibus, talis est corporum dispositio. Immortalis enim natura non indiget femina: hujus causa Creator corporum quidem numerum simul produxit, mortalia autem animalia bina; et postquam singula formata sint, illis benedictionem ad multiplicandum intulit.

Hæc ergo prævidens Deus, non modo in masculum et feminam hominem fecit, sed et de manducatione legem illis dedit. « Ecce enim, inquit, dedi vobis omnem herbam afferentem semen, et cætera, ut sint vobis in escam ¹⁷. » Et hæc ante mandatum. Non ergo ita plena est iræ punitio, sed est modus

A καὶ ἦν ὥρισε τοῖς ἀνδροφόνους καὶ μοιχοῖς τιμωρίαν, ταύτην δὴ τοῦτοίς ἐπλήρωσεν. » Εἰ δὲ Μαρκίων καὶ οἱ τῆς αὐτῆς δυσσεβείας διὰ ταῦτα μάλιστα τὸν νόμον καὶ αὐτὸν κακίζουσι τὸν νομοθέτην, ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου ἐπιστομιζέσθωσαν. « Ὁ γὰρ λάγνος ὄρων γυναικα ὡς μοιχὸς ἐκείνῳ κρίνεται. » καὶ, « Ὁ ῥακὰ λέγων τὸν ἀδελφόν, γραφῆς ὑπεύθυνος. » καὶ ὁ εἰκὴ ὀργιζόμενος, ἐνοχος τῇ κρίσει. καὶ ὁ μωρὸν καλῶν, ἄξιος τῆς γεέννης. » ἐπεὶ γὰρ τὸν μὲν ἀγαθὸν ὀνομάζουσιν, ἀπηνῆ δὲ τὸν τῆς Παλαιᾶς νομοθέτην; ταῦτα γὰρ ἐκείνων κατὰ τὸν τοῦτον ὅρον ὠμότερα. ἡμεῖς δὲ καὶ τοὺς κακίστους ἴσμεν τοὺς νόμους ἐνός. τὸ δὲ διάφορον ἡ τῶν νομοθετουμένων ποιότης εἰργάσατο. οἷα γὰρ σοφὸς διδάσκαλος τοῖς μὲν ἀτελεῖσι τὰ ἀτελῆ, τοῖς δὲ τελείοις τὰ τέλεια προσεσήνοχε.

quidem imperfecta, perfectis autem perfecta

B Πρὸς δὲ τοῦτοις σκοπητέον καὶ τοῦτο, ὅτι τοῖς πρώτοις παραβαίνουσι τοὺς νόμους δίχα συγγνώμης ἐπιφέρονται αἱ τιμωρίαι, ὥστε τοὺς ἄλλους ὀρώντας τὴν κόλασιν μὴ παραβαίνειν. οὕτως ὁ πρῶτος ἐν Σαββάτῳ; ξύλα συλλέξας ὑπὸ παντὸς τοῦ λαοῦ κατελεύσθη. χρόνῳ δὲ ὕστερον πολλῶν τὸν περὶ Σαββάτου νόμον παραβηκότων, μακροθύμως ὁ νομοθέτης ἤνεγκεν. οὕτω Κáιν πρῶτος φονεύσας ἀνηκέστοις τιμωρίαις περιβάλλεται, πολλῶν φονέων ὕστερον οὐ παραυτίκα δόντων τὰς τιμωρίας. ἔδει τοίνυν καὶ τὸν Ἀδὰμ δεξιόμενον τὸν νόμον, καὶ νόμον κουφότατον (τῶν παντοδαπῶν γὰρ καρπῶν αὐτῷ ἐδεδώκεν τὴν ἀφθονίαν, ἐνδὸς δὲ μόνοι ἀπηγορεύει), δοῦναι δίχας τοῦ πλημμελήματος εἰς ὠφέλειαν τοῦ γένους. C εἰ δὲ δυσόργητος ὢν, ὡς ὁ δυσώνυμος ἐφῆ Μαρκίων, διὰ βρῶσιν ὀλίγην τὴν τοῦ θανάτου τιμωρίαν ἐπήνεγκε, πῶς ἀπάντων ἀνθρώπων εἰς ἀσέβειαν ἐξοκειλάντων καὶ παρανομιῶν, οὐ πανωλεθρίαν ἐπήνεγκεν; ἀλλὰ καὶ τὸν Ὑῖον ἔδωκε καὶ τὴν διὰ τοῦ πάθους καὶ σταυροῦ ἐδωρήσατο σωτηρίαν. καίτοι δῆλον τοῖς τὰ θεῖα πε- παιδευμένοις ὡς οὐδὲν ἐκ μεταμελείας ποιεῖ ὁ Θεός. τοῦτο γὰρ ἴδιον τὸ πάθος τῶν τρεπτῆν ἐχόντων τὴν φύσιν, ἐπεὶ δὲ καὶ τὸ μέλλον ἀγνοούντων. ὁ δὲ Θεός καὶ τὰ μήπω γεγενημένα ὡς ἤδη γεγενημένα ὁρᾷ. D διὰ καὶ τὸν Ἀδὰμ προειδὼς ὅτι θνητὸς γενήσεται τὴν ἐντολὴν παραδὰς, τοιαύτην αὐτοῦ καὶ τὴν φύσιν εἰς ἄρρεν καὶ θῆλυ προκατεσκεύασε. τῶν γὰρ θνητῶν καὶ παιδοποιίας δεομένων εἰς τὴν τοῦ γένους διαμονὴν ἡ τοιαύτη τῶν σωμάτων διάπλασις. ἡ γὰρ ἀθάνατος φύσις οὐ δεῖται τοῦ θήλεος. τοῦτῳ χάριν ὁ Ποιητὴς, τὸν μὲν τῶν σωμάτων ἀριθμὸν ὁμοῦ παρήγαγε, τῶν δὲ θνητῶν ζῶων ἀνὰ δύο. καθ' ἕκαστον δημιουργησάμενος, τῆς αὐξῆς αὐτοῖς τὴν εὐλογίαν προσήνεγκεν.

Ταῦτα τοίνυν προορῶν ὁ Θεὸς οὐ μόνον εἰς ἄρσεν καὶ θῆλυ τὸν ἀνθρωπὸν διέπλασεν, ἀλλὰ καὶ τὸν περὶ τῆς βρώσεως αὐτοῖς νόμον ἔδωκεν. « Ἴδου γὰρ, φησὶν, ἔδωκα ὑμῖν πάντα χόρτον σπόριμον καὶ ἔβη; ὑμῖν δέδωκα εἰς βρῶσιν. » καὶ ταῦτα πρὸ τῆς ἐντολῆς. οὐ τοίνυν ὀργῆς ἡ τιμωρία ἀλλ' οἰκονομία σοφίας

¹⁴ Levit. xii, 5. ¹⁵ Matth. v, 28. ¹⁶ ibid. 22. ¹⁷ Genes. i, 29.

μεστή· ἵνα γὰρ μίσσησιν τὴν ἀμαρτίαν τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος ὡς αἰτίαν θανάτου γεγεννημένην, μετὰ τὴν παράδοσιν τῆς ἐντολῆς ἐπιφέρει τοῦ θανάτου τὴν ψήφον ὁ πάνσοφος, τοῦτο μὲν τὸ περὶ τὴν ἀμαρτίαν μηχανώμενος μίσος, προευνεργίζων δὲ τῷ γένει τῆς σωτηρίας τὸ φάρμακον, τὴν τοῦ Μονογενοῦς ἐνανθρώπησιν· δι' ἧς ἡμῖν ἡ ἐκ νεκρῶν ἀνάστασις καὶ ἡ ἀθανασία διαπεπραγμάτευται· τί δὲ καὶ ἀπηγνῆς ἡ ἀπόφασις ἔχει; «Γῆ εἰ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ.» Ἀπὸ γῆς σε, φησὶν, εἰς ἀμείνων πολλῶν φύσιν μετασκευάσα· ἐπεὶ δὲ φυλάξαι μου τὴν ἐντολὴν οὐκ ἠθέλησας, πρὸς τὴν προτέραν ἐπανελεύσῃ φύσιν· ἀνθρώπου δὲ καὶ σμικρὸν εἶναι δοκεῖ τὸ ἀμάρτημα; Ὁ μὲν πάντων ἔδωκε τὴν ἐξουσίαν, ἐνδὲς δὲ μόνου ἀπείρρεν· ὁ δὲ καταλιπὼν ἅπαντα, τοῦτον καὶ μόνον καὶ πρῶτον ἐτρύγησε τὸν καρπὸν· τοῦτο γὰρ αὐτῷ καὶ ὁ Δεσπότης ἐμέμψατο. Τίς γάρ, φησὶν, ἀνήγγειλέ σοι ὅτι γυμνὸς εἶ, εἰ μὴ ἀπὸ τοῦ ξύλου οὐ ἐνετείλαμην σοι τοῦτο μόνον μὴ φαγεῖν, ἀπ' αὐτοῦ ἔφαγες; δεδήλωκε δὲ καὶ ὁ διάβολος μὴ φαγεῖν αὐτοὺς ἀπὸ τίνος ἄλλου ξύλου. Δι' ὧν ἐφη τῇ Εὐὰ· Τί ὅτι εἶπεν ὁ Θεός, Οὐ μὴ φάγητε ἀπὸ παντὸς ξύλου τοῦ ἐν παραδείσῳ; εἰ γὰρ οἶδεν ἐδηλοκότας, οὐκ ἂν φήθη περὶ πάντων αὐτοῦ τῶν δένδρων εἰληφέναι τὴν ἐντολὴν· οὐ μικρὰ τοῖνυν ἡ παράδοσις· πρῶτον γὰρ μεταέλαβον, οὐ μόνου μὴ μετασχεῖν ἐκελεύσθησαν.

EPOTHEIS ENF.

Τίνας υἱοὺς Θεοῦ κέκληκε Μωϋσῆς;

Edita a Maio (l. c. p. 123, q. 234). — De filiis Dei in textu Gen. vi, 2.

Οἱ μὲν τοὺς ἀγγέλους ὑπονοήσαντες, μαίνονται· υἱοὺς δὲ κέκληκε ὁ τοῦ Θεοῦ τοὺς ἐκ τοῦ Σηθ καταγομένους· εἰπούσα γὰρ ἡ Γραφὴ ὅπως ἐκ τοῦ Σηθ ὁ Ἐνὼς ἐγεννήθη, προσέθηκεν· «Οὗτος ἡλπίσαν ἐπικαλεῖσθαι τὸ ὄνομα Κυρίου τοῦ Θεοῦ·» ὁ δὲ Ἀκύλας φησὶ· Τότε ἤρξατο καλεῖν ἐν ὀνόματι Κυρίου· αἰνίσσεται δὲ ὡς διὰ τὴν εὐσέβειαν οὗτος πρῶτος τῆς θείας προσηγορίας τετύχηκε καὶ ὑπὸ τῶν συγγενῶν ὀνομάσθη Θεός· ὅθεν οἱ ἐκ τοῦτου φύντες, υἱοὶ Θεοῦ ἐχρημάτιζον· διὸ καὶ ὁ Κύριος διὰ τοῦ προφήτου Δαβὶδ· «Ἐγὼ εἶπα· Θεοὶ ἐστε καὶ υἱοὶ Ὑψίστου πάντες·» καὶ, «Ὁ Θεὸς ἔστη ἐν συναγωγῇ θεῶν· ἐν μέσῳ δὲ θεοὺς διακρίνει·» οὕτω δὲ ὀνομάζει τοὺς ἄρχοντας· καὶ γὰρ ἐπάγει· «Ἔως πότε κρίνετε ἀδικίαν καὶ πρόσωπα ἀμαρτωλῶν λαμβάνετε;» καὶ ἐξῆς· καὶ πολλὰ τοῦ τῆς Γραφῆς εὐρήσεις θεοὺς τοὺς διαφέροντας τῶν πολλῶν ἀνθρώπων ὀνομαζομένους· οἱ τοῖνυν τοῦ Σηθ ἀπόγονοι εἶτε ἐκ τοῦ Ἐνὼς, δευτέρως ἐπεκλήθη πρῶτος, ἐκφύντες, εἶτε ἀπλῶς ὡς εὐσεβεῖα τῶν ἐκ τοῦ Κάιν τεχθέντων διαφέροντες, υἱοὶ Θεοῦ ἐκαλοῦντο, καὶ οὐκ ἐμίγνυντο τοῖς ἐκ τοῦ Κάιν διὰ τὴν ἐπενεχθεῖσαν αὐτῷ παρὰ τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων ἀράν· χρόνῳ δὲ ὕστερον εὐεσιδεῖς θεασάμενοι· τὰς ἐκ τῆς τοῦ Κάιν συγγενείας θυγατέρας, καὶ καταβεβληντές, ὡς εἶδος, τοῖς παρ' αὐτῶν ἐπινοηθεῖσι μουσικοῖς

A agendi sapientia plenus. Ut enim peccatum exhorresceret hominum genus ut causam mortis factum, post transgressionem mandati mortis decretum qui est omnino sapiens, intulit, et hoc quidem odium peccati molens, hominibus autem salutarem medicinam præparans, scilicet, Unigeniti sui incarnationem, per quam nobis ex mortuis resurrectio et immortalitas operatur. Quid autem crudele habet hoc decretum? «Terra es, et in terram reverteris»¹⁹· e terra te, inquit, ad multo meliorem naturam præparavi, quia autem non voluisti mandatum meum servare, ad primam naturam reverteris, quare autem parvum esse videatur peccatum? Ille quidem omnium dedit potentiam, uno solummodo interdixit; hic autem omnibus relictis, illud et solum et primum carpsit fructum. «Hoc enim illi Dominus exprobravit. Quis enim, inquit, indicavit tibi quod nudus esses, nisi quod ex ligno de quo præceperam tibi ne comederes comediti»²⁰? demonstravit autem et diabolus illos non comedis ab alio quodam ligno. Itaque dicit Evæ: Cur præcepit vobis Deus ut non comederetis de omni ligno paradisi? Si enim illos comedis scivisset, non putasset de omnibus arboribus illos mandatum accepisse. Non est parva ergo transgressio: primum enim apprehendit quem solum non attingere jussus fuerat.

QUÆSTIO CCLV [Coisl. CCCV, Taur. CCXCIV].

Quosnam filios Dei vocaverit Moyses (52).

Qui quidem angelos esse sentiunt turpiter errant, filios autem vocavit Dei illos qui ex Seth orti sunt. Dicens enim Scriptura sacra quod ex Seth Enoch natus est, adjecit: «Iste confidit invocare nomen Domini Dei»²¹. Aquila autem dicit: Tunc cepit invocare nomen Domini; ostendit autem quod per pietatem iste primus divinam appellationem obtinuit et a parentibus Deus cognominatus est. Unde qui ex illo nati sunt, filii Dei nominabantur. Itaque Dominus per prophetam David dicit: «Ego dixi: Dii estis et filii Excelsi omnes»²². Et: «Deus stetit in concilio deorum»²³. In medio autem deos judicat. «Sic nominat illos qui imperant. Etenim adjicit: «Usquequo judicatis injustitiam et personas peccatorum sumitis»²⁴? et cætera. Et sic in multis Scripturæ locis invenies deos vocari illos omnes qui ab aliis hominibus distinguuntur. Qui ergo ex Seth orti sunt sive ex Enoch, qui Deus primus vocatur, nati sint, sive solummodo pietate a filiis Cain differentes, filii Dei vocabantur, et non miscebantur cum illis qui ex Cain descendeant, propter maledictionem contra illum a Deo illatam. Temporis autem decursu, pulchras videntes filias Cain et multis musicis instrumentis ab illis inventis deliniti, Jobal enim ex illis ortus psalterium et ci-

¹⁹ Gen. iii, 19. ²⁰ ibid. 11. ²¹ Genes. iv, 24. ²² Psal. lxxxii, 6. ²³ Psal. cx, 1. ²⁴ Psal. lxxxi, 2.

NOTÆ.

(52) Ex Theodoretō quæst. 47 in Genes. p. 147 seq

tharam invenit, et acceperunt illas sibi uxores, et ita illorum honestas corrupta fuit, et a Deo poenas transgressionis causa dederunt, perditionem totalem invenientes. Illud autem omnino advertendum est scilicet, non simpliciter illis divinum verbum explorare peccatum, sed zelum et ardorem in transgrediendo: hoc enim indicat illud: Omnis qui in corde suo studiose cogitat malum omnibus diebus. Qui enim peccati victoriam ægre ferunt, propter mentis imbecillitatem, non autem ex malitia superati, postea autem dolore affecti et gementes habent rationabilem aliquo modo excusationem. Qui autem ad licentiam et malitiam omnimode inclinantur, ita ut semper novas malitiæ ideas excogitent, qualis veniæ sint digni?

QUÆSTIO CCLVI [Coisl. CCLXXVH,
Taur. CCLXVII].

Lege nondum promulgata quæ jubet honorare patrem et matrem, quomodo Cham ut parricida judicatur (53)?

Edita a Maio (l. c. p. 125, 124, q. 255). — Cur Cham parricidii reus iudicatus. Gen. x, 28.

Naturaliter in corde necessarias leges inscripsit Deus. Sic Cain condemnavit, quia illum natura erudit quod homicidium est velitum, attamen dolo utens ut adjumento longe a parentibus abducens fratrem interfecit, et Deo interrogante, « Ubi est Abel frater tuus », scire negat, evidenter quia sciebat malum esse quod patraverat, convictus autem a justo Iudice confessus est majus suum esse peccatum quam ut veniam mereretur. « Major est enim iniquitas mea quam ut veniam merear ». Porro ipse Adam divinam præsentiam sentiens sese abscondere tentavit, sciens certe quod furtum malum est. Sic Cham parricidii accusationem incurrit, propter legis naturalis transgressionem. Quod vero honorare parentes natura edocet, testantur Cham fratres qui cum multo pudore patrem operuerunt.

QUÆSTIO CCLVII [Coisl. CCLXXVIII,
Taur. CCLXVIII].

Quare, Cham in peccatum lapsus, filius illius maledicatur (54)?

Edita a Maio (l. c. p. 124, q. 256). — De filio Chaami peccatoris maledicto

Omnes una, finito diluvio, divinæ benedictionis fuerunt particeps. Timuit ergo Noe maledictionem inducere in aliquem qui divinæ benedictionis fuerat particeps: ejus causa hanc filio illius deposuit, et hæc punitio justa est. Quia enim cum esset filius patrem offendit, per maledictionem filii punitionem accepit. Ad hoc autem et illud considerandum est quod, si ipse Cham maledictionem accepisset, in omnem suam progeniem poena extenderetur. Porro ex illo orti sunt Æthiopes et Ægyptii et Libya tota et Phœnicia et Palestina. Ne autem omne genus poena at-

⁵³ Genes. iv, 9: ⁵⁴ ibid. 15.

δράνοις (ὁ γὰρ Ἰωδὰλ ἐξ αὐτῶν ἀνθήσας φαιτέρων καὶ κιθάραν κατέδειξεν), ἐπεμίγησαν αὐταῖς καὶ διέφθειραν τὴν οἰκίαν εὐγένειαν, καὶ θεήλατον τιμωρίαν ἐδέξαντο, καρπὸν τῆς παρανομίας τὴν πανωλεθρίαν εὐράμενοι· ἐκεῖνο μέντοι ἐπιστημῆνασθαι χρῆ, ὡς οὐχ ἀπλῶς αὐτὼν ἀμαρτίαν ὁ θεὸς λόγος κατηγορεῖ, ἀλλὰ τὴν μετ' ἐπιμελείας καὶ σπουδῆς παρανομίαν· τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ, Πᾶς τις διανοεῖται ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ ἐπιμελῶς ἐπὶ τὰ πονηρὰ πάσας τὰς ἡμέρας· οἱ μὲν γὰρ δυσχεραίνοντες τῆς ἀμαρτίας τὴν ὑπερβολὴν, ἡττώμενοι δὲ διὰ τὴν τοῦ νοῦ βραθυμίαν, οὐ πονηρίαν, εἰτα ὑστερον ἀλογούντες καὶ στένοντες ἔχουσι τινα μετρίαν ἀμηγέτην παραίτησιν· οἱ δὲ εἰς ἀκολασίαν καὶ πονηρίαν παντάπασιν ἀποκλίναντες, ὥστε καὶ προσεπινοεῖν νεωτέρας κα-

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΝΓ'.

Τοῦ νόμου μήπω τεθέντος ὅς διαγορεύει τιμῶν τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα, πῶς ὁ Χάμ ὡς παρπαλοῦς κρίνεται;

Cur Cham parricidii reus iudicatus. Gen. x, 28.

Τῇ φύσει τοὺς ἀναγκαίους νόμους ἐντέθεικεν ὁ θεός· οὕτω τὸν Κάιν κατέκρινεν, ἐπειδὴ περ αὐτὸν ἡ φύσις ἐδίδασκεν ὡς ὁ φόνος παράνομον· αὐτίκα γοῦν δόλῳ χρυσάμενος συνεργῶ, πόρῳ τῶν γεγεννηκότων ἀπάγων ἀνέλεε τὸν ἀδελφόν, καὶ τοῦ θεοῦ πυνθανομένου, « Ποῦ Ἄβελ ὁ ἀδελφός σου, » ἠρονήθη, δηλονότι ὡς ἐπιστάμενος κακὸν εἶναι τὸ τολμηθέν· ἐλεγχεῖς δὲ ὑπὸ τοῦ δικαίου Κριτοῦ, ὠμολόγησεν ὑπὲρ συγγνώμην ἡμαρτηκέναι· « Μείζων γὰρ ἡ ἀμαρτία μου τοῦ ἀφθῆναι με » καὶ μέντοι καὶ ὁ Ἀδάμ τῆς θείας ἐπιφανείας αἰσθόμενος ἐπειράθη λαθεῖν, καὶ εἰδὼς ὅτι δὴ τὸ κλέπτειν κακόν· οὕτω δὴ ὁ Χάμ τὴν τοῦ πατραλοῦς κατηγορίαν ἐδέξατο ὡς παραβὰς τὸν τῆς φύσεως νόμον· ὅτι δὲ καὶ τὸ γεραίρειν τοὺς γεγεννηκότας ἡ φύσις ἐδίδασκε, μαρτυροῦσιν οἱ τοῦ Χάμ ἀδελφοὶ οἱ μετὰ πολλῆς αἰδοῦς τὸν πατέρα συγκαλύψαντες.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΝΖ.

Τι δῆποτε τοῦ Χάμ ἐπαικτός, ὁ ἐκείνου παῖς ἠράθη;

Κοινῇ πάντες μετὰ τὴν τοῦ κατακλυσμοῦ παῦσαν, τῆς θείας μετέλαγον εὐλογίας· τολμηρὸν τοίνυν ὅπῃ εἰλαθεν ὁ Νῶε ἐπάγειν ἄρὰν τῷ τῆς θείας εὐλογίας μετεληχότι· τούτου χάριν τῷ ἐκείνου παιδί ταύτην περιέθηκεν· ἔχει δὲ ἡ τιμωρία τὸ δίκαιον· ἐπειδὴ γὰρ υἱὸς ὢν ἐξῆμαρτεν εἰς πατέρα, διὰ τῆς τοῦ παιδὸς ἀρᾶς δέχεται τιμωρίαν· πρὸς δὲ τούτῳ, σκοπητέον καχεῖνο· ὡς εἰ αὐτός ὁ Χάμ ἐδέξατο τὴν ἄρὰν, εἰς ὅλον ἂν διέθῃ τὸ γένος ἡ τιμωρία· ἐκ δὲ τούτου ἐδλάστησαν Αἰθίοπες καὶ Αἰγύπτιοι καὶ Αἰθῶν πάσα καὶ Φοινίκη καὶ Παλαιστίνη· ἵνα τοίνυν μὴ ἅπαν

NOTÆ.

(53) Ex Theodoro q. 57 in Genes. p. 159.

(54) Ex Theodoro q. 58 in Genes. p. 162.

τὸ γένος περιβάλλῃ τῇ τιμωρίᾳ, εἰς τὸν νεώτατον υἱὸν τὴν τιμωρίαν παρέπεμψε· καὶ τοῦτο δὲ εἰδέναι προσήκει ὡς πρόρρησις ἔστιν οὖν ἀρὰ τοῦ δικαίου τὰ ῥήματα· ἐπειδὴ γὰρ ἤμελλεν ὁ Ἰσραὴλ ἐκ τοῦ Σὴμ κατὰγον τὸ γένος τῆς Παλαιστίνης κύριος ἔσεσθαι, ταύτην δὲ πάλαι ἔχουν οἱ ἐκ τοῦ Χαναὰμ, εἰς ἀρὰν σχηματίζει τὴν πρόρρησιν, προαγορεύων μὲν τὰ ἐσόμενα, δεδιττόμενος δὲ τοὺς ὕστερον ἐσόμενους μὴ πλημμελεῖν εἰς γονέας· καὶ τοῦτο σαφῶς ἡμᾶς ἡ τοῦ Σὴμ εὐλογία διδάσκει· «Εὐλογητὸς γὰρ Κύριος ὁ Θεὸς τῷ Σὴμ· ἔσται Χαναὰμ παῖς· πλατύναι ὁ Θεὸς τῷ Ἰάφεθ· καὶ κατοικήσάτω ἐν τοῖς σκηνώμασι τοῦ Σὴμ·» καὶ τοῦ Ἰάφεθ τὴν πελυγονίαν προεῖρηκε, τοῦ δὲ Σὴμ τὴν εὐσέβειαν· τὸν γὰρ Θεὸν ἐν τοῖς σκηνώμασι τοῦ Σὴμ κατοικήσειν προεῖρηκε· κατῴκησε δὲ ἐν τοῖς τοῦ Σὴμ πατριάρχαις καὶ ἐν τοῖς ἐκ τούτων βεβλαστηκόσι προφῆταις, καὶ ἐν τῇ σκηνῇ πρότερον καὶ ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις ὕστερον· ἀκριβὲς δὲ τέλος ἔσχηκεν ἡ προφητεία τὸ τῆς οἰκονομίας μυστήριον· ὅτε αὐτὸς Θεὸς Λόγος ἐνηνθρώπησε καὶ ναὸν ἑαυτοῦ προσγύρευσεν ἦν ἐκ σπέρματος Ἀβὼδ καὶ Ἀβραὰμ ἔλαβε σάρκα· ἐκ τοῦ Σὴμ γὰρ καὶ οὗτοι κατήγον τὸ γένος· ἡ δὲ Χαναὰμ δουλεία ἐν τοῖς Γαβωνίταις τὸ τέλος ἐδέξατο.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΕΝΗ'.

Πῶς Ἀβραὰμ πιστὸς δομαίεται εἰρηκῶς τῷ Θεῷ,
«Κατὰ τί γινώσκωμαι τοῦτο ὅτι κληρονομήσω αὐτήν·»

Edita a Maio (l. c. p. 123, q. 257). — De Abrahami interrogatione. Gen. xv, 14.

Τὸ, «Κατὰ τί γινώσκωμαι;» οὐκ ἀπιστοῦντός ἐστιν ἀλλὰ μαθεῖν ποθοῦντος τῆς κληρονομίας τὸν τρόπον· ἐπειδὴ γὰρ ἑώρα πλήθῃ μυρία τὴν Παλαιστίνην οἰκοῦντα, μαθεῖν ἠδούλετο τίνι τρόπῳ παραλήφεται τῆς γῆς ἐκείνης τὴν δεσποτείαν· νόμῳ πολέμου; διχα πολέμου; ζώωντων ἐκείνων; ἀναιρουμένων; ἐξελευνομένων; τούτου χάριν μετὰ τὴν θυσίαν ὁ τῶν ὀλων ὀφθεῖς Θεὸς, «Γινώσκων, φησί, γνώσῃ ὅτι πάροικον ἔσαι τὸ σπέρμα σου, καὶ ἐξῆς·» ἕως τοῦ, «Ὅπου γὰρ ὀναπεπλήρωνται αἱ ἁμαρτίαι τῶν Ἀμορρᾶιων·» Ἐκ τῆς θέας τοίνυν ἀποκρίσεως ἔστι γινώσκειν τὸν τρόπον τῆς ἐρωτήσεως· ἐπειδὴ γὰρ εἶπε, «Κατὰ τί γινώσκωμαι ὅτι κληρονομήσω αὐτήν;» ἐδιδάχθη μὲν ὅσον παροικήσουσι χρόνον, καὶ ὅπως τάλαιπωρήσουσιν, ὅσης δὲ ἀξιώθησονται προμηθείας· τῶν μὲν πολεμησάντων αὐτοὺς κολασθησόμενων, τῶν δὲ τὰ ἐκείνων καρπωσόμενων· καὶ ὅτι τούτων αὐτὸς οὐδεμίαν πείραν λαβὼν ἐν εἰρήνῃ καταλύσει τὸν βίον· ἐδίδαξε δὲ καὶ τῆς ἀναβολῆς τὴν αἰτίαν· ἵνα γὰρ μὴ τις τοπάσῃ καὶ διὰ τὸ πλῆθος τῶν ἐνοικούντων μὴ δυνήθῃναι τὸν Δεσπότην Θεὸν τῆς γῆς ἐκείνης παραδοῦναι τὴν δεσποτείαν, φησὶν, «Ὅτι οὐπω ἀξία παυλεθρίας δεδράκασιν οἱ Ἀμορρᾶιται·» οὐ γὰρ γὰρ πρὸ τῆς ἁμαρτίας ἐκ προγνώσεως ἐνεβῆναι τὴν τιμωρίαν· ὅτι δὲ εἶχον κατ' ἐκεῖνο καιροῦ εὐσεβεῖς, ὅλῳν ἐκ τοῦ Ἀβιμέλεχ καὶ ἐκ τῶν τῆν

tingeretur, in juniorem filium pœnam immisit. Et hoc scire convenit non esse maledictionem sed prædictionem verba justi. Cum enim Israel ex Sem oriundus Palestina potiturus erat, hanc autem a longe habitabant filii Chanaan sub forma imprecationis prædictionem declarat, annuntians futurum, et timorem incutiens illis qui postea futuri erant, ne in parentes peccarent. et clare hoc docet Sem benedictio: «Benedictus Dominus Deus Sem: erit Cham servus ejus²⁶. Dilatet Deus Japhet et habitet in tabernaculis Sem.» Japhet numerosam progeniem prophetavit, Sem autem pietatem. Deum autem in tabernaculis Sem habitaturum prædixit: habitavit autem in patriarchis ex Sem oris et in prophetis ab istis descendantibus; et primum sub tentoriis et postea in Jerusalem. Perfectam autem adimpletionem habuit prophetia in mysterii dispositione mirabili, cum ipse Deus Verbum incarnatum est et templum suum vocavit quam ex semine David et Abrahami assumpserat carnem. Ex Sem enim et ipsi originem ducebant. Chanaan autem servitus in Gabaonitis adimpletionem obtinuit.

QUÆSTIO CCLVIII [Coisl. CCLXXIX, Taur. CCLXIX].

Quomodo Abrahā fidus appelletur qui dixerit:
«Unde scire possum quod possessurus sim eam?»

Hoc verbum unde scire possum non increduli est, sed expetentis discere hereditatis modum. Postquam enim vidisset populis ab innumerabilibus Palestinam habitari, discere voluit quomodo terræ hujus dominatum occuparet. Belli jure? sine bello? viventibus illis? interemptis? expulsis? Quapropter, post sacrificium, qui omnium rerum Deus visus erat, «Prænoscens, inquit, cognosces quod peregrinum futurum sit semen tuum²⁷,» et cætera usque ad: «Nondum enim completæ sunt iniquitates Amorrhæorum.» Proinde, ex divina illa responsione cognosci potest modus quæstionis. Postquam enim dixisset: «Unde scire possum quod possessurus sim eam,» didicit quot quidem annos peregre commorarentur, affligerentur, quantæque digni censerentur providentiæ, quosdam quidem cum his bellaturos, castigandos esse; alios vero illorum fortunis fructuosos. Atque ipsum nihil ex iis perpessus, in pace animam efflaturum. Didicit etiam hujus dilationis causam, ne quis conspiceret propter multitudinem incolarum non potuisse Dominum Deum hujus terræ tradere dominatum, dixit: «Quia nondum exitii digna fecissent Amorrhæi.» Non enim oportet venturi sceleris ex præsumptione solvi pœnas; et quod eo tempore pii essent, constat ex Abimelech atque e Chabræ incolis quos

²⁶ Genes. ix, 26. ²⁷ Genes. xv, 13.

NOTÆ.

(55) Est Theodoretus q. 65 in Genes. 171.

audire potuisses patriarchæ dicentes : « Rex es tu a Deo missus nobis ; in electis sepulcris nostris sepeli corpus tuum. »

QUÆSTIO CCLIX [Coisl. CCLXXX].

Quam ab causam elictetur adversus Jacobum angelus (56).

Edita a Maio (l. c. p. 125, 126, q. 258). — De angeli cum Jacobo certamine. Gen. xxxii, 24.

Cum fratrem timeret angelus ei virtutem addit. Eadem etiam de causa huic victoriam concessit, hæc propemodum dicens : Qui me vicisti, hominem times? Ne vero ille superbiret Deum a se victum fuisse putans tactu femoris angelus voluntariam fuisse cladem suam ostendit. Tactu enim femoris illi torporem obducit. Postquam autem angeli qui sibi apparuerat potentiam novit, Jacobus benedictionem ab eo poscit, quam ille petenti annuit; ejusque nomen mutat. Remansit vel post vigiliam femur ejus torpore affectum ac leviter claudum, ne vanam imaginem duceret hoc visum. Qua de causa cum interrogasset quo angelus appellaretur nomine, non solum petitio non exauditur, sed etiam ipse increpatur, ut naturæ mensuram transgressus. « Cur, inquit, quæris nomen meum? » Mirumque est atque hic notatione dignum quod eundem appellavit et hominem et Deum, dixit enim : « Tu qui contra Deum foris fuisti, contra homines prævalebis, » vocavitque Jacobus nomen loci illius Phanuel, dicens : « Vidi Deum facie ad faciem, et salva facta est anima mea. » — « Ortusque est ei statim sol postquam transgressus est Phanuel. » Quas ob causas intelligimus unigenitum Filium hic Jacob apparuisse.

QUÆSTIO CCLX [Coisl. CLXX, Taur. CLXIX].

Cur liberis suis benedixisse Jacobus dicatur, cum nonnullis certe maledixerit²⁰ (57*).

Edita a Maio (Nov. Coll. t. I, p. 208 seq.). — De Jacobi ultima oratione ac benedictionibus. Gen. xlix.

I. Neque diræ næque benedictiones, imo vero vaticinia sunt patriarchæ sermones extremi. Adeste, inquit, ut certiores vos faciam quid cuique postremis temporibus eventurum sit. Tum facinorum quoque meminit, quæ nonnulli patraverant; non quod patrum scelera vindicentur in filiis, sed quia diris ac benedictionibus orationem suam ob communem legentium utilitatem figurat. Jam vero Rubenio arrogantiam exprobat et ferociam patrisque thalamum violatum: posterosque ejus paucos prædicit: id enim innuntia verba, instar aquæ non ferveas, id est ad fecunditatem non incalescas. Irascitur quoque Simeoni atque Levinio, Sicimitarum injustam necem deplorans; deprecatur autem quominus ipsemet ullam sceleris ejus societatem attingat: tum maledicit affectibus eorum improbis

²⁰ Genes. xxxii, 29. ²¹ ibid. 28. ²² ibid. 30 et seq. ²³ Genes. xlix, 1 seqq.

NOTÆ.

(56) Hæc quæstio, quæ in cod. Taurin. desideratur, ex Theodoro q. 92 in Genes. p. 199 desumpta fuit.

(57) Est Theodreti q. 6 in Exod. t. LXXX,

Καθρὼν οἰκούντων· ὧν ἐστὶ πρὸς τὸν πατριάρχην ἀκούσαι λεγόντων· « Βασιλεὺς εἶ σὺ παρὰ Θεοῦ ἐν ἡμῖν, ἐν τοῖς ἐκλεκτοῖς μνημείοις ἡμῶν θάψον τὸν νεκρὸν σου. »

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΕΝΘ'.

Τίναρ ἐνεκεν ἐκπαλαλεῖ τῷ Ἰακώβ ὁ ἄγγελος ;

Δεδότι τὸν ἀδελφὸν θάρσος ἐντίθησι· διὰ τοι τοῦτο καὶ τῆς νίκης αὐτῷ παρακεχώρηκε· μονονοῦχι λέγων· Ἐμὲ νενίκηκας, καὶ ἀνθρωπὸν δέδοικας ; ἵνα δὲ μὴ μέγα φρονῇ δόξας νενικηκέναι· Θεὸν, τῇ ἀφῇ τοῦ μηροῦ τὸ θέλονσιν τῆς ἡττης ἐδήλωσε· τῇ γὰρ ἀφῇ τοῦ μηροῦ τὴν νάρκην εἰργάσατο. Γνοὺς δὲ τοῦ ἐπιφανέντος τὴν δύναμιν, τὴν εὐλογίαν αἰτεῖ· ὁ δὲ καὶ τὴν αἰτησὶν δίδωσι καὶ τὴν προσηγορίαν ἀμείβει· διέμεινε δὲ καὶ μετὰ τὴν ἐγρηγόρσιν ὁ μηρὸς νεκρῶν τε καὶ ὑποσκάζων, ἵνα μὴ φαντασίαν ὑπολάβῃ τὴν ὕψιν· διὰ τοῦτο καὶ ἐρωτήσας τίνα προσηγορίαν ἔχει, οὐ μόνον διαμαρτάνει τῆς αἰτήσεως, ἀλλὰ καὶ ἐπιπλήττεται ὡς ὑπερβάς τὰ μέτρα τῆς φύσεως· « Ἰνα τί γάρ, φησὶν, ἐρωτᾷς τὸ δνομά μου ; » καὶ τοῦτο ἐστὶ θαυμαστόν· ἐπισημανθέν δὲ κἀνταῦθα ὅτι τὸν αὐτὸν ἐκάλεσε καὶ ἀνθρωπὸν καὶ Θεόν· « Ἐνισχύσας γάρ, ἔφη, μετὰ Θεοῦ καὶ μετὰ ἀνθρώπων ἔση δυνατός ; » καὶ ἐκάλεσε τὸ δνομα τοῦ τόπου ἐκείνου· Εἶδος Θεοῦ. « Εἶδον γάρ, φησὶν, Θεὸν πρόσωπον πρὸς πρόσωπον· καὶ ἐσώθη ἡ ψυχὴ· » καὶ πάλιν· « Ἀγέτειλε δ' αὐτῷ ὁ ἥλιος, ἡνίκα παρῆλθε τὸ εἶδος τοῦ Θεοῦ· » διὰ τούτων δὲ πάντων μανθάνομεν ὡς ὁ μονογενὴς Υἱὸς ἐφάνη κἀνταῦθα τῷ Ἰακώβ.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΣ'.

Πῶς εὐλογῆσαι τοὺς παῖδας ὁ Ἰακώβ λέγεται ἐνίοις ἐπαρσάμενος ;

α'. Οὕτε ἀρα εἰσὶν οὕτε εὐλογίαι ἀλλὰ προρρήσεις· οἱ τελευταῖοι τοῦ Πατριάρχου λόγοι· « Συνάχθητε γάρ, φησὶν, ἵνα ἀναγγεῖλω ὑμῖν τί ἀπαντήσεται ὑμῖν ἐπ' ἐσχάτου τῶν ἡμερῶν· » ἐμνήσθη δὲ καὶ τῶν παρ' ἐνίων γεγεννημένων, οὐκ ἐπειδὴ δίκας οἱ παῖδες εἰσεπράττοντο τῶν πατρικῶν ἀμαρτημάτων, ἀλλὰ σχηματίζων εἰς ἀρὰν καὶ εὐλογίαν τοὺς λόγους εἰς κοινὴν τῶν ἐντευξομένων ὠφέλειαν. Καὶ τῷ μὲν Ρουβὶμ αὐθάδειαν ἐπιμέμφεται καὶ θρασύτητα καὶ τὴν εἰς πατρῶαν εὐνὴν παρανομίαν· οὐ δὲ ὀλίγους αὐτοῦ γεγενῆσθαι τοὺς ἀπογόνους προλέγει· τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ « Ὡς ὕδωρ μὴ ἐκχέσαις, » ἀντὶ τοῦ, Μὴ ἐκθερμανθείης εἰς πολυγονίαν. Νεμεσθὲ δὲ καὶ τῷ Σιμεὼν καὶ τῷ Λευὶ, τῶν Σικιμιτῶν τὸν ἀδικὸν ὀλεθρὸν ὀδυρόμενος, καὶ εὐχεταὶ μηδεμίαν κοινωνίαν εἰς τὴν παρανομίαν ἔχειν ἐκείνην· ἐπαρτάι μέντοι οὐκ αὐτοῖς, ἀλλὰ τοῖς

p. 230.

(57) Fere verbo tenus ex Theodoro q. 110 in Genes p. 215.

πονηροῖς αὐτῶν πάθει· καὶ τῇ ὀργῇ τῇ μὴνιδι· ἐπι-
θυμίαν δὲ τὴν ὀργὴν ἐκάλεσεν· ἐκ ταύτης γὰρ ἡ ὀργὴ
τὴν ἐτυμολογίαν ἔχει· ὀρέγεται γὰρ ὁ ὀργιζόμενος
ἀμύνασθαι τὸν ἐχθρόν· καὶ αὕτη δὲ ἡ τιμωρία
πρόβρῃσις ἦν· Διαμεριῶ γὰρ αὐτοὺς ἐν Ἰακώβ, καὶ
διασπερῶ αὐτοὺς ἐν Ἰσραὴλ· ἄλλ' ἡ τοῦ Λευὶ φυλὴ
διὰ τὴν ἄκραν διεσπάρη τιμῇ· ὥστε γὰρ ἐκάστη φυλὴ
συνεῖναι Λευίτας καὶ ἱερεῖς καὶ τὴν παρ' αὐτῶν ὠφέ-
λειαν καρποῦσθαι, οὐκ ἔλαβον ἴδιον κληρὸν, ἀλλ' ἐν
ἐκάστῃ φυλῇ τινες αὐτοῖς ἀπενεμήθησαν πόλεις,
καὶ τῆς προστατείου γῆς ὠρισμένους πήχεων ἀριθμὸς·
καὶ ἡ τοῦ Σιμεὼν φυλὴ οὐκ εἶχε κληρὸν κεχωρισμέ-
νον, ἀλλὰ κατὰ τὴν τοῦ πατριάρχου πρόβρῃσιν με-
ταξὺ τῶν ἄλλων φυλῶν διεσπαρμένον.

β'. Τοῦ δὲ Ἰουδα πολλοὺς ἐπαίνους διέξεισιν.
« Ἰούδα, σὲ αἰνέσαισαν οἱ ἀδελφοί σου· αἱ χεῖρές
σου ἐπὶ νότῳ τῶν ἐχθρῶν σου· προσκυνήσουσί σοι
οἱ υἱοὶ τοῦ πατρὸς σου· σκύμνος λέοντος Ἰούδα, ἐκ
βλαστοῦ, υἱέ μου, ἀνέβης. » Ἀλλὰ τούτων οὐδὲν τῷ
Ἰούδα ἀρμόττει, ἀλλὰ τῇ ἐκ τούτου βλαστησάσῃ
φυλῇ· βασιλικὴ γὰρ ἦν αὕτη, πρῶτον μὲν τοῦ
Δαβὶδ βασιλεύσαντος, εἶτα τῶν ἐξ ἐκείνου, καὶ πασῶν
δὲ τῶν ἄλλων φυλῶν ἦν δυνατωτάτη· καὶ γὰρ ἡνίκα
Δαβὶδ ὁ βασιλεὺς ἀριθμηθῆναι προσέταξε τὸν λαόν,
τετρακοσίας χιλιάδας τοῦ Ἰούδα εὗρε, τῶν δὲ ἄλλων
φυλῶν ἑννεακοσίας· καὶ μέντοι κἀν τῇ ἐρήμῳ ἀρι-
σμηθέντες, πλείους ὤφθησαν τῶν ἄλλων φυλῶν· ἀλλὰ
τὸ ἀκριβὲς τῆς πρόβρῃσεως τὴν ἐκδοσιν ἔλαβεν ἐπὶ
τοῦ δεσπότου Χριστοῦ, ὃς ἐκ βλαστοῦ Ἰούδα ἀνέτειλε
κατὰ τὸν πατριάρχην Ἰακώβ, καὶ κατὰ τὸν προφή-
την Ἡσαΐαν· « Ἐξῆλθε βάθρος ἐκ τῆς ρίζης Ἰεσαί, καὶ
ἄνθος ἐκ τῆς ρίζης ἀνέβη· » αὐτῷ δὲ καὶ τὸ « Ἀναπε-
σὼν ὡς λέων ἐκοιμήθη, ἀρμόττει, καὶ ὡς σκύμνος
λέοντος· » ὥσπερ γὰρ ὁ λέων καθυΐδων ἐστὶ φοβερός,
οὕτως ὁ δεσποτικὸς θάνατος καὶ τῷ θανάτῳ καὶ τῷ
διαβόλῳ γεγέννηται· λέοντα γὰρ αὐτὸν καὶ σκύμνον
λέοντος κέκληκεν ὡς Βασιλέα καὶ Βασιλέως Ὑἱόν, καὶ
Θεὸν καὶ Θεοῦ Ὑἱόν· καὶ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον· ἐκ τοῦ
Δαβὶδ γὰρ ἐβλάστησε· καὶ ὡς Θεὸς πρὸ τῶν αἰώνων
ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐγεννήθη· καὶ τὸ, « Τίς ἐγερεῖ αὐτόν; »
τὴν ἀφαντον αὐτοῦ δεικνυσι δύναμιν· αὐτὸς γὰρ
ἐαυτὸν ἀνέστησε κατὰ τὴν αὐτοῦ πρόβρῃσιν· « Ἀύσατε
τὸν ναὸν τοῦτον, » καὶ ἐξῆς.

γ'. Προαγορεύει δὲ καὶ τῆς ἐπιφανείας αὐτοῦ τὸν
καιρὸν· « Οὐκ ἐκλείψει γὰρ ἄρχων ἐξ Ἰούδα, » καὶ ἐξῆς·
σημεῖον γὰρ τοῦτο τῆς τοῦ Κυρίου παρουσίας σα-
φέστατον· ἐξέλιπον γὰρ τῶν Ἰουδαίων οὐχ οἱ βασι-
λεῖς μόνον ἀλλὰ καὶ οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ προφῆται·
τοῦ γὰρ Σωτῆρος ἡμῶν μέλλοντος τίκτεσθαι, ἀλλό-
φυλοι αὐτῶν ἐκράτησαν βασιλεῖς, ἵνα ὁ αἰώνιος δει-
χθῇ Βασιλεὺς ἡ τῶν ἐθνῶν προσδοκία· καὶ γὰρ καὶ
τῷ Ἀβραάμ καὶ τῷ Ἰσαάκ καὶ τῷ Ἰακώβ ὑπέσχετο
ὁ Θεὸς ἐν τῷ σπέρματι αὐτῶν εὐλογησέσθαι πάντα
τὰ ἔθνη τῆς γῆς· τοῦτο δὲ καὶ ἐνταῦθα παραδηλὸν ὁ
Ἰακώβ, φησί· « Οὐκ ἐκλείψει ἄρχων, » καὶ ἐξῆς· ἔως,
« Καὶ αὐτὸς προσδοκία ἐθνῶν· » καὶ Ἰουδαίων συστάντα

A iraque vindici. Et quidem cupiditatis nomine excan-
descantiam appellat : illinc quippe ducitur voca-
buli *excandescencia* ratio ; ardet enim excandescens
inimicum ulciscendi cupiditate. Atque hæc ipsa
ultio vaticinium erat. « Dividam quippe eos in Ja-
cob, dispergam in Israel. » Reapse tamen Levinii
tribus summi honoris gratia dispersa fuit : nam-
que ut in singulis tribubus Levitæ essent ac sacer-
dotes, indidemque utilitatem perciperent²¹, non
est illis assignata peculiaris possessio, sed in una-
quaque tribu quædam urbes attributæ cum subur-
bani soli definito cubitorum numero. Tum ne Si-
meonis quidem tribus proprium agrum sortita est,
sed ut patriarcha prædixerat, inter alias tribus
dispersa²².

B 2. Age vero Judæ plurimas laudes recitat. « Juda,
laudent te fratres tui ; manus tuæ in cervicibus
hostium tuorum ; filii patris tui adorent te. Catulus
leonis Judas ; ex germine, filii mei, ascendas. » Atqui
nihil horum Judæ congruit, sed ortæ ex eo tribui,
quæ regalis evasit, Davide rege primo, deinde
posteris ejus. Hæc omnium tribuum potentissima
fuit : nam et cum rex David numerari populum
jussit, quadringenta millia Judæorum reperit ; ex
aliis vero cunctim tribubus nongenta millia²³.
Imo et in deserto cum census ageretur, plures
Judæi cæteris tribubus comperti sunt. Vaticinii ta-
men accurata ratio nacta est exitum in Christo
Domino, qui de Judæ germine emersit, prout Jaco-
bus patriarcha et Isaias propheta affirmaverunt :
Exiit virga de radice Jessei, et flos de radice ascen-
dit. Christo præterea verba congruunt, « Ut leo
procumbens quievit, ut leonis catulus²⁴. » Nam
sicuti leo cubans terribilis est, ita mors Dominica
morti ac diabolo terrori fuit. Leonem ipsum cata-
lumque leonis appellat, nempe ut regem regisque
filium, Deumque Dei Filium. Etenim ut homo, Da-
vide ortus est ; ut Deus, ante sæcula a Patre geni-
tus. Jam verba « Quis suscitabit eum, » maximas ejus
vires demonstrant : ipse enim semet prout prædixe-
rat exsuscitavit : « Solvite templum hoc ; » et
reliqua.

D 3. Pergit tempus etiam prædicere, quo ille ven-
turus erat : « Non deficiet princeps ex Juda ; » et
reliqua. Hoc enim indicium fuit Christi præsentis
exploratissimum : namque apud Judæos defecerant
non reges tantummodo, sed etiam pontifices atque
prophetæ. Etenim Servatoris nostri iustante nativi-
tate, alienigenæ reges dominabantur, ut rex æter-
nus manifestaretur, gentium expectatio. Nam et
Abrahamo et Isaac et Jacobo promiserat Deus, in
semine eorum benedicturum se gentes terræ. Id
ipsum hoc loco declarans Jacobus ait : « Non defi-
ciet princeps ; » et reliqua, usque ad verba : « Et ipse
erit expectatio gentium : » populumque Judaicum

²¹ Num. xxxv, 4.²² Jos. xix, 9.²³ I Paral. xxi, 5 ; Num. i, 27.²⁴ Isa. xi, 7.²⁵ Joan. ii, 19.²⁶ Genes. xlix, 10.

constituet. Alligans, inquit, viti asinam suam, vitis A ramo pullum asinæ suæ. Quod quidem vitis nomine denotetur Israel, passim prophetae docent. Utique David ait: « Vineam ex Ægypto transtulisti³⁷. » Tum Dominus in Evangeliiis: « Homo quidam vineam plantavit³⁸. » Pullum dicit ethnicorum populum, utpote adhuc indocilem et domitore carentem. Hoc ipse Dominus innuit, cum mandavit discipulis ut in adversum castellum irent, vincetamque asinam solverent cum pullo ejus, quem nemo adhuc, inquit, insederat³⁹. Nam neque patriarcha, neque legislator, neque propheta salutis ethnicorum curam gesserant. Divi autem apostoli erudire ethnicos jussi solverunt asinam, id est hominum naturam peccatorum loris antea devinctam: solverunt et pullum, germinantem scilicet ex ea populum: impositisque ei vestimentis suis, id est, quam acceperant, gratia (nam quotquot in Christo baptizati sunt, Christum induerunt⁴⁰) docilem effecerunt eum, qui erat antea pullus indomitus, ipsique Dominum imposuerunt. Tum eundem viti alligaverunt, id est sibi met ipsis: nam Judæis oriundi apostoli. Neque apostolis tantum, verum etiam horum discipulis devincti fideles sunt: id quod patriarcha prævidens ait: Alligans viti asinam suam, ramoque vitis pullum asinæ suæ.

4. Exin passionem quoque prædicit: « Lavabit C vino stolam suam, sanguine uvæ pallium suum: hilares oculi ejus a vino, candidi dentes. Corpus quidem ejus stolæ nomine indigitat, vini nomine sanguinem: nam consecratum vinum sanguis est⁴¹, teste Servatoris sermone. Tum evangelistam docentem audimus, quod cum militis lancea latus ejus effossum est, sanguis et aqua eruperit⁴²: quæ scatebræ cum in corpus diffuerent, idcirco ait: « Lavabit vino stolam suam, uvæ sanguine pallium suum⁴³. » Deinde ostendens exorturum e passione gaudium, « Hilares, inquit, oculi ejus a vino: » nam lætitia orbis Servatoris passio est. Quod autem hac figura passionem patriarcha designaverit, testis ipse Dominus dicens: « Pater, si fieri potest, transeat a me calix iste⁴⁴. » Tum etiam Zebedæi filiis aiebat: « Potestisne bibere calicem quem ego bibiturus sum⁴⁵? » Ergo oculorum hilaritas consecutam e passione lætitiā denotat. Namque post passionem missi sunt in universum orbem discipuli salutem fidelibus allaturi. Jam doctrinæ puritatem claritatemque candidissimis dentibus comparavit. « Candidi, inquit, dentes ejus præ lacte⁴⁶. » Atque hactenus patriarcha Judam commendavit.

λαόν. « Δεσμεύων πρὸς ἄμπελον τὴν θύον αὐτοῦ, φησί, καὶ τῇ ἑλικίᾳ τῆς ἀμπέλου τὸν πῶλον τῆς θύου αὐτοῦ. » ὅτι δὲ ἄμπελος ὁ Ἰσραὴλ ὠνομάζετο, πάντες μὲν οἱ προφῆται διδάσκουσιν· καὶ Δαβὶδ φησί· « Ἀμπελον ἐξ Αἰγύπτου μετήρας· » καὶ ὁ Κύριος δὲ ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις· « Ἀνθρωπὸς τις ἐφύτευσεν ἀμπέλωνα· » πῶλον δὲ τὸν ἐξ ἐθνῶν ὠνομάζει λαόν, ὡς ἀδάμαστον ὄντα καὶ πωλοδῶμνην οὐκ ἐσχηχότα· τοῦτο γὰρ καὶ ὁ Κύριος ἠνέξατο τοῖς ἀποστόλοις προσεταχώς εἰς τὴν ἀπέναντι κώμην ἀπελθεῖν καὶ λύσαι τὴν θύον τὴν δεδεμένην καὶ τὸν ταύτης πῶλον, ἐφ' ὃν, φησί, οὐδεὶς ἀνθρώπων ἐκάθισε· οὔτε γὰρ πατριάρχης, οὔτε νομοθέτης, οὔτε προφήτης (58), τῆς τῶν ἐθνῶν ἐφρόντισε σωτηρίας· οἱ δὲ θεοὶ ἀπόστολοι προσεταχθέντες μαθητεῦσαι τὰ ἔθνη, ἔλυσαν μὲν τὴν θύον, τοὔτεστι τῶν ἀνθρώπων τὴν φύσιν τὴν δεδεμένην ταῖς τῆς ἁμαρτίας σειραῖς· ἔλυσαν δὲ καὶ τὸν πῶλον τὸν ἐκ ταύτης βεβλαστηχότα λαόν· καὶ ἐπιθέντες αὐτῷ τὰ ἱμάτια τὰ ἑαυτῶν, τοὔτεστι τὴν χάριν ἧς ἔτυχον (ὅσοι γὰρ εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθησαν, Χριστὸν ἐνεδύσαντο), εὐήνιον ἀπέφηναν τὸν ἀδάμαστον πῶλον, καὶ ἐπεκάθισαν αὐτῷ τὸν Δεσπότην, καὶ προσέδωσαν αὐτὸν τῇ ἀμπέλῳ, τοὔτεστιν ἑαυτοῖς· ἐξ Ἰουδαίων γὰρ οἱ ἀπόστολοι, οὐ μόνον δὲ τοῖς ἀποστόλοις συνήψθησαν οἱ πεπιστευκότες, ἀλλὰ καὶ τοῖς τῶν ἀποστόλων μαθηταῖς· καὶ τοῦτο προσρῶν ὁ πατριάρχης ἐφη· « Δεσμεύων πρὸς ἄμπελον τὴν θύον αὐτοῦ, καὶ τῇ ἑλικίᾳ τῆς ἀμπέλου τὸν πῶλον τῆς θύου αὐτοῦ. »

δ'. Εἶτα καὶ τὸ πάθος προλέγει· « Πλυνεῖ ἐν οἴνῳ C τὴν στολὴν αὐτοῦ, καὶ ἐν αἵματι σταφυλῆς τὴν περιβολὴν αὐτοῦ· χαροποιοὶ οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ἀπὸ οἴνου· καὶ λευκοὶ οἱ ὀδόντες αὐτοῦ· » καὶ τὸ μὲν σῶμα αὐτοῦ στολὴν ὠνομάζει· τὸ δὲ αἷμα οἶνον· ἐπειδὴ καὶ τὸν μυστικὸν οἶνον αἷμα κέκληκεν ὁ Δεσπότης (59)· ἀκούομεν δὲ καὶ τοῦ εὐαγγελιστοῦ διδάσκοντος ὡς τοῦ στρατιώτου τῇ λόγχῃ νύξαντος αὐτοῦ τὴν πλευρὰν, ἐξηλθεν αἷμα καὶ ὕδωρ· οὗτοι δὲ οἱ χρονοὶ διὰ τοῦ σώματος κατεβρύχθησαν· διὰ τοῦτο καὶ φησί· « Πλυνεῖ ἐν οἴνῳ τὴν στολὴν αὐτοῦ, καὶ ἐν αἵματι σταφυλῆς τὴν περιβολὴν αὐτοῦ. » Εἶτα δεικνύς τὴν ἀπὸ τοῦ πάθους γεννησομένην εὐφροσύνην· « Χαροποιοὶ, φησὶν, οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ἀπὸ οἴνου· » εὐφροσύνη γὰρ τῆς οἰκουμένης τὸ σωτήριον πάθος. « Ὅτι δὲ οὕτω τὸ πάθος ἐκάλεσε, μάρτυς αὐτὸς ὁ Κύριος λέγων· « Πάτερ, εἰ δυνατόν, παρελθέτω τὸ ποτήριον τοῦτο ἀπ' ἐμοῦ· » οὕτω καὶ τοῖς υἱοῖς ἔφη Ζεβεδαίου· « Δύνασθε πιεῖν τὸ ποτήριον ὃ ἐγὼ μέλλω πιεῖν; » τὸ τοίνυν χαροποῖν τῶν ὀφθαλμῶν, τὴν μετὰ τὸ πάθος εὐφροσύνην δηλοῖ· μετὰ γὰρ τὸ πάθος καὶ τὴν ἀνάστασιν, εἰς πᾶσαν ἀπεστάλησαν τὴν οἰκουμένην οἱ μαθηταὶ τὴν σωτηρίαν προσφέροντες τοῖς πιστεύουσιν· τῆς δὲ γε δι-

³⁷ Psal. LXXX, 9. ³⁸ Luc. xx, 9. ³⁹ Luc. xix, 50. ⁴⁰ Galat. iii, 27. ⁴¹ Math. xxvi, 28. ⁴² Marc. x, 38. ⁴³ Gen. xlix, 11. ⁴⁴ Math. xxvi, 39. ⁴⁵ Math. xx, 22. ⁴⁶ Genes. xlix, 12.

NOTÆ.

(58) Excipe tamen certe Jonam ad ethnicos Ninivitas missum.

(59) Recole Photii quæstionem 73.

δασκαλίας τὸ διειδὼς καὶ τὸ διαφανὲς λευκοτάτοις ὁδοῦσιν ἀπέκασε· Ἄευκοι γάρ, φησὶν, οἱ ὁδόντες αὐτοῦ ἢ γάλα. » Τοσαῦτα μὲν προείρηκεν ὁ πατριάρχης εὐλογῶν τὸν Ἰούδαν.

ε'. Τοῦ δὲ Ζαβουλὼν προείρηκε τὴν παράλιον **A** οἰκῆσιν· τοῦ δὲ Ἰσαάκ τὴν γηπονίαν· τοῦ δὲ Δάν, κατὰ μὲν τινάς, τὰ ὑπὸ τοῦ Σαμφῶν γεγεννημένα· ἐκ ταύτης γάρ ἦν τῆς φυλῆς· συνηριθμῆται δὲ καὶ τοῖς Κριταῖς· καὶ διὰ τοῦτο, φησὶν, ἔφη· Ἄν κρινεῖ τὸν ἑαυτοῦ λαὸν ὥσει καὶ μία (60) φυλὴ ἐν Ἰσραήλ· ἔνιοι δὲ φασὶ τὰ κατὰ τὴν Ἀδίσσαν τὴν νῦν Πανεάδα καλουμένην προσαγορεύσαι· ἐξαπίνης γάρ τινες ἀπὸ ταύτης ὁρμώμενοι τῆς φυλῆς, ταύτῃ προσβαλόντες τῇ πόλει, εἰλὼν τε κατὰ κράτος καὶ ἔκτισαν, καὶ τὴν οἰκίαν αὐτῇ προσηγορίαν ἐπέθεσαν. Δάν γάρ αὐτὴν ἐκάλεσαν· ἐγὼ δὲ οἶμαι τὸ θεῖον Πνεῦμα ὥσπερ τὰ περὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, οὕτω καὶ περὶ τοῦ Ἀντιχρίστου διὰ τοῦ πατριάρχου ἐκ ταύτης δηλοῦν [cod. δηλῶν] τῆς προρρήσεως. Ἄν γάρ, φησὶ, κρινεῖ τὸν ἑαυτοῦ λαὸν ὥσει καὶ φυλὴ μία ἐν Ἰσραήλ. » Ἄσπερ γάρ, φησὶ, ἐκ τῆς τοῦ Ἰούδα φυλῆς ὁ Σωτὴρ βλαστήσας διασώζει τὴν οἰκουμένην, οὕτως ἐκ τῆς τοῦ Δάν φυλῆς ὅρις ὀλεθριος ἐξελεύσεται· τοῦτο γάρ λέγει· Ἐκ γέννησθαι Δάν ὅρις ἐφ' ὁδοῦ καθήμενος ἐπὶ τρίβου δάκνων πτέρναν ἱπποῦ· καὶ πεσεῖται ὁ ἱππεὺς τὴν σωτήριαν ἀναμμένων Κυρίου· » ἐπειδὴ γάρ ἀπάταις παντοδαπαῖς κεχρημένους πειράται τοὺς φενακίζομένους ἀγρεύειν εἰς ὄλεθρον, ὅρει τινα αὐτὸν ἀπεικάζει παρὰ τινα τρίβω φωλεύοντι καὶ τοῖς παριοῦσι λυμαινομένῳ· ἱπποὶ δὲ οἶμαι καλεῖν αὐτὸν τὸ σῶμα, ἐπιβάτην δὲ τὴν ψυχὴν· τὸ δὲ εἰς τοῦπίσω πεσεῖν, τούτῳστιν ὑπτιον καίσθαι τὸν θάνατον παρα-
C δηλοῖ· τοιοῦτο γάρ τῶν τεθνεώτων τὸ σχῆμα· διὰ δὲ τῆς πτέρνης τὴν ἀπάτην ἠνέξατο· ἐπειδὴ τοὺς μὲν ἐξαπατᾷ, τοῖς δὲ παγγαλέποις ἐπιφέρει κολάσεις· διὰ δὲ τοῦ ἱπποῦ τὸ σῶμα ἠνέξατο, οὐ δακνομένου καὶ διαφθειρομένου, θάνατος γίνεται, τοὺς τῆς δὲ τῆς τοιαύτης ἐλπίδος ἢ σωτηρίας.

ς'. Προλέγει· τῷ Γὰδ τὰς ἐσομένας αὐτῷ παρὰ τῶν ληστρικῶν ἐφθδων ἐπιβουλὰς· τοῦτο γάρ λέγει, Ἐπειρατήριον πειρατεύει αὐτόν· » προαγορεύει δὲ καὶ τὴν ἐσομένην αὐτοῦ νίκην· Ἐκ αὐτῶς γάρ, φησὶ, πειρατεύσει αὐτὸν κατὰ πόδας· » ὥσαύτως δὲ καὶ τοῦ Ἀσθρ τὴν αἰτοφόρον χώραν· καὶ τοῦ Νεφθαλείμ τὴν εἰς πλῆθος ἐπίδοσιν· τοῦτο γάρ ἔφη· Ἐστέλεχος ἀνειμένον ἐπιδιδούς ἐν τῷ γεννήματι κάλλος· » εἶτα τοῦ Ἰωσήφ τὸν φθόνον, καὶ τὰς παντοδαπὰς ἐπιβείας ἐπιβουλὰς, τὴν θέλαν ὁμνεῖ κηδεμονίαν, δι' ἧς τοὺς πεπολεμηκότας ἐνίκησε. » Συνετρίβη γάρ, φησὶ, μετὰ κράτους τὰ τόξα αὐτῶν, καὶ ἐξελύθη νεῦρα βραχιόνων χειρῶν αὐτῶν, διὰ χεῖρα δυνάστου Ἰακώβ· ἐκείθεν ὁ κατισχύσας σε Ἰσραὴλ παρὰ Θεοῦ τοῦ Πατρὸς σου· καὶ ἐδόθησέ σοι ὁ Θεός· ὁ ἐμός· καὶ εὐλόγησέ σε εὐλογίαν οὐρανοῦ ἄνωθεν, καὶ εὐλογίαν γῆς ἐχούσης πάντα, » καὶ ἐξῆς· ὁ· ὢν

⁴⁷ Jos. xix, 47. ⁴⁸ Genes. xlix, 24, 25.

5. Age vero Zabulonis maritimum incolatum prædixit; Isachari agricolandi studium; Danis denique, ut quidam autumant, quæ Samsoni acciderunt. Ex hac enim is tribu fuit, idemque in Iudicibus connumeratur. Quapropter dicitur: « Dan judicabit populum suum, instar unius tribus in Israele ⁴⁷. » Alii dicunt commemorari ea quæ contigerant Laissæ nunc Paneadi dictæ. Repente enim nonnulli ea tribu oriundi urbem hanc adorti, vi captam ipsi incoluerunt, suumque ei nomen indiderunt, Dan scilicet vocitantes. Ego vero existimo divinum Spiritum sicuti res Servatoris nostri, ita res quoque Antichristi hoc vaticinio patefacere; « Dan scilicet, inquit, judicabit populum suum, instar unius tribus in Israele. » Sicuti de Judæ tribu Servator pullulans mundum servabit, ita de Danis tribu exitiosus anguis exsiliet. Id enim verba innuunt, fiat Dan serpens in via, projectus in semita, niordens equi calcaneum: tum corruet eques, qui a Domino expectabit salutem. Quoniam Antichristus omnimodis dolis utens illectos pertrahere nitetur in interitum, hunc colubro comparat juxta semitam latitanti, viatoribusque exitium inferenti. Equum dici a patriarcha corpus censeo; equitem, animam. Quod autem retro decidit, id est supinus projicitur, mors nimirum innuitur: hic est enim exanimatorum habitus. Calcaneo denique fraudem significat; quia videlicet Antichristus alios decipiet, alios aerbissimis suppliciis cruciabit. Equo, ut dixi, corpus innuitur; quo læso et corrupto, mors consequitur: quæ tamen fortibus spei fructum affert: hujus vero spei fructus, salus.

ἐλπίδος τοῖς ὑπομένουσι κομίζων καρπούς· καρπὸς

6. Gado futuras a latronum incursionibus insidias ominatur. Id enim aiunt verba, « direptio eum diripiet. » Tum etiam victoriam spondet: ipse, inquit, mox diripiet illum. Asero similiter frugiferum agrum prædicat; Nephtalimo sobolis incrementum: sic enim intelliguntur verba, caudex emissus, ex se gignens pulchritudinis germen. Deinde insensam Josepho invidiam variasque pandens insidias, divinam celebrat Providentiam, qua tectus adversarios suos superavit. « Contriti sunt, inquit, arcus eorum; dilapsi sunt nervi brachiorum manuumque eorum, per manum potentis Jacob. Illinc qui te roborat Israel a Deo Patris tui. Opitulatus est tibi Deus meus: benedixit tibi benedictione cæli desuper, terreque benedictione omnia continentis ⁴⁸; » et reliqua. Quibus omnibus verbis Deum suum celebravit, qui se fratri adversario superiorem reddi-

NOTÆ.

(60) Ita habent LXX interpretes, quos sequitur Photius; neque ullam varietatem ego reperi in Holmesiana diversarum lectionum magna farragine.

Textus tamen Lat. vulgatus habet *alia*, quia lerta fuit in Hebraico archetypo vicesima pro quarta littera.

dit : filiumque pariter suum, contra quem tanta fratrum turba conjuraverat. Hanc, inquit, tutelam nactus es propter tuum erga parentes studium. Sic enim intelligas verba : propter benedictionem uberum et vulvæ, benedictionem patris matrisque iuxæ. Is enim senis patris sollicitam curam gessit : quidquid autem patri fecit, id utrique parenti commune dicitur : namque et mater eandem curam fuisset experta, nisi citius vita excessisset. Deinde precatur ei præclarum famam, atque ut apud omnes inclarescat : « Exsuperes, inquit, benedictiones montium immobilium, desideriumque clivorum æternorum. » Hæc fient in capite Josephi, in vertice quorum ipse dux est fratrum. Haud vocabulum θίνας Aquila, sed βουνούς posuit. Sicuti ergo procul conspiciuntur seu colles seu montes, horum instar patriarcha optat conspicuum fieri Josephum atque omnium illustrissimum.

7. Denique Benjaminum dixit lupum rapacem propter eam quæ contigit huic tribui cladem. Idcirco adjecit : « Mane comedet, vespere cibum distribuet ». Nam primo alteroque congressu superiores Benjamitæ, ad extremum funditus deleti fuerunt, paucis admodum exceptis, quibus victores misericordia commoti feminas quidem in matrimonium ob sacramenti religionem non tradiderunt, aliter tamen eis nuptias conciliaverunt. Neque tamen nesciendum est nonnullos hoc vaticinium ad divum Paulum traxisse : hic enim lupi ritu noxius Ecclesiæ fuit in domos irrumpens ; postea vero spiritali escam orbi distribuit. Postquam hæc Jacobus dixisset, suumque obitum nuntiavisset, pergit dicere historicus : Collectis in lectulo pedibus, animam egit, et ad populum suum appositus est. Id ipsum Abrahamo quoque dixerat communis Deus : « Tu vero abibis ad patres tuos, bona senectute nutritus ». Hinc etiam Dominus Sadducæorum incredulitatem coarguebat dicens : « Quod autem mortui resurrecturi sint, nonne legis? Ego Deus Abrahami et Isaaci et Jacobi ». Non est Deus, mortuorum Deus, sed viventium. Ipsi gloria in sæcula. Amen.

QUÆSTIO CCLXI [Coisl. CCLXXXI, Taur. CCLXX].

Quid hoc ostendat rubum ardere nec comburi.

Edita a Maio (Nov. Coll. t. IX, p. 126). — Exod. iii, 2.

Hoc Dei potentiam atque amorem in homines proclamant quod rubum qui lignosus erat non combussit inextinguibilis ignis. Præterea censeo ab hoc Israel representari qui ab Ægyptiis vexatus non tamen periturus erat, vel etiam Filium Unigenitum qui, postquam naturam humanam sumpsisset atque in sinu virginis habitavisset, ei integram vir-

⁹⁹ Judic. xi, xxi. ¹⁰⁰ Genes. xv, 15. ¹⁰¹ Marc. xii, 26.

NOTÆ.

(61) In his Hieronymus ep. 38, 1, et quæst. in Genes. nec non in opusculo quod ejus nomen jactat, De benedictionibus Jacob.

Α πάντων ὑμνησε τὸν οἰκεῖον Θεόν, ὃς καὶ αὐτὸν κρείττονα τοῦ πεπολεμηκότος ἀπέφηνεν ἀδελφοῦ, καὶ τὸν υἱὸν ἀμαχὸν ἔδειξε παρὰ τοσούτων ἀδελφῶν ἐπιβουλευθέντα. Ταύτης δὲ, φησὶ, τῆς κηδεμονίας τετύχηκας, τῆς εἰς τοὺς γεγεννηκότας θεραπείας μισθὸν κομιτάμενος· τοῦτο γὰρ λέγει, « Ἐνεκεν εὐλογίας μασθῶν καὶ μητέρας, εὐλογίας πατρός σου καὶ μητρός σου »· γηρωκόμος γὰρ τοῦ πατρὸς σπουδαῖος ἐγεγόνει· τὰ δὲ εἰς αὐτὸν γεγεννημένα, κοινὰ αὐτοῦ τε καὶ τῆς μητρός εἶναι φησὶ· ταύτης γὰρ ἂν τῆς κηδεμονίας κἀκεῖνη ἀπήλαυσεν, εἰ μὴ θάπτον ἐξῆλθε τοῦ βίου· εἴτα ἐπεύχεται αὐτῷ περιφάνειαν, ὥστε γενέσθαι αὐτὸν παρὰ πᾶσιν ἐπίσημον. « Ὑπερισχύσεις γὰρ, φησὶν, ὑπὲρ εὐλογίας ὁρέων μονίμων καὶ ἐπιθυμίας θινῶν αἰωνίων »· ἔσονται ἐπὶ κεφαλῇς Ἰωσήφ, καὶ ἐπὶ κορυφῇς ὧν ἡγήσατο ἀδελφῶν· τὸ δὲ θίνας ὁ Ἀκύλας βουνούς ἡρμήνευσεν· ἐπειδὴ τοῖσιν πῶρρόθεν ὀρώνται καὶ οἱ βουνοὶ καὶ τὰ ὄρη, τοῖσι παραπλησίως εὐχεται γνῶριμον αὐτὸν γενέσθαι καὶ πάντων περιφανέστατον.

Ζ'. Τὸν δὲ Βενιαμὴν λύκον ἀρπαγὰ κέκληκε διὰ τὸ συμβεβηκὸς πάθος τῇ τούτου φυλῇ. Διὸ ἐπήγαγε· « Τὸ πρωῒν ἔδεται, καὶ εἰς τὸ ἑσπέρας διαδώσει τροφήν »· ἐν γὰρ τῇ πρώτῃ καὶ δευτέρᾳ συμπλοκῇ νενικηκότας, ὕστερον ἄρδην ἀπώλοντο, πλὴν εὐαριθμητῶν τινῶν ὀλίγων, οὗς οἱ νενικηκότας οἰκτεῖραντες, δοῦναι μὲν αὐτοῖς γυναῖκας διὰ τὸν ὅρκον ὑπέδιδοντο, ἐτέρως δ' αὐτοῖς τὸν γάμον ἐμχανήσαντο· εἰδέναι δὲ χρὴ ὡς τινες τῆς τὴν πῶρρόρην εἰς τὸν θεσπέσιον Παῦλον εἰκυσαν (61)· λύκου γὰρ δίκην ἐλυμαίνετο τὴν Ἐκκλησίαν κατὰ τοὺς οἴκους εἰσπορευόμενος, ὕστερον δὲ τὴν πνευματικὴν τροφήν τῇ οἰκουμένῃ διέδωκε. Ταῦτα τοῦ Ἰακώβ εἰρηκότος, καὶ τὴν οἰκίαν τελευτήν μεμνηνυκότος, ὁ συγγραφεὺς ἔφη· « Καὶ ἐξάρας τοὺς πόδας αὐτοῦ ἐπὶ τὴν κλίνην ἐξέλιπε, καὶ προσετέθη πρὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ »· τοῦτο δὲ καὶ πρὸς τὸν Ἀβραάμ ὁ τῶν ὄλων ἔφη Θεός· « Σὺ δὲ ἀπελεύσῃ πρὸς τοὺς πατέρας σου ἐν εἰρήνῃ, τραφεὶς ἐν γῇ καλῇ »· ἐντεῦθεν καὶ ὁ Κύριος τὴν τῶν Σαδδουκαίων ἀπιστίαν διήλεγξεν εἰρηκώς· « Ὅτι δὲ ἐγείρονται οἱ νεκροὶ οὐκ ἀνέγνωτε ; Ἐγὼ ὁ Θεός Ἀβραάμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ. » Οὐκ ἔστιν ὁ Θεός Θεὸς νεκρῶν, ἀλλὰ ζώντων. Αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΣΑ'.

D

Τι δηλοῖ τὸ, τὴν βάτῳ καίεσθαι καὶ μὴ κατακαίεσθαι ;

Τὴν τοῦ Θεοῦ δύναμιν καὶ φιλανθρωπίαν κηρύττει, ὅτι φρυγανώδῃ οὖσαν οὐκ ἀνήλπισε τὸ ἀσβεστον πῦρ οἶμαι δὲ δι' αὐτοῦ παρὰ δυνάμει καὶ ὅτι ὁ Ἰσραὴλ ὑπὸ τῶν Αἰγυπτίων ἐπιβουλευόμενος οὐκ ἀναλωθήσεται· ἔτι δὲ καὶ ὡς ὁ Μονογενὴς ἐνανθρωπήσας καὶ παρθενικὴν ἐνοικήσας νηδύν, φυλάξει τὴν παρθενίαν ἀκέραιον· φασὶ δὲ τινες ἐν βάτῳ φανῆναι τὸν Θεόν.

καὶ οὐκ ἐν ἄλλῃ φυτῷ, διὰ τὸ μὴ δύνασθαι τινα ἐκ
βάτου γλύφει Θεόν· εἰδὼς γὰρ ἦν Ἰουδαίους καὶ
τοῦτο τολμῆσαι, εἴπερ ἐν ἄλλῃ ὤφθη φυτῷ.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΕΒ.

Ἡ λέπρωσις τῆς χειρὸς τί δηλοῖ;

Edita a Maio (l. c. p. 126, q. 271). — Exod. iv, 6.

Ἐν εὐσεβείᾳ τραφὲν τὸ γένος τοῦ Ἰακώβ εἰς τὴν
Αἴγυπτον εἰσεληλυθεν· ἀλλ' ἐκεῖ τῶν Αἰγυπτίων
μετέμαθε τὴν ἀσέβειαν· τῆς ἐκείνων δὲ δουλείας
ἀπαλλαγὴν μετέμαθε τὸν τῶν ὧλων Θεόν· δεδήλωκε
τοῖνυν διὰ τῆς ἀλλοιούσεως τῆς χειρὸς, τὴν λέπρωσιν
αὐτῶν καὶ τὴν ἀθάρσιν· πρὸς δὲ τοῖσι καὶ ἕτερον
ὥκονομεῖ ὁ Θεός· ἐπειδὴ γὰρ ἐμελλε τὸν περὶ τῶν
λεπρῶν τιθεῖν νόμον καὶ ἀκαθάρτους τοὺτους προσ-
αγορεύειν, ἕτερα διὰ τούτων οἰκονομῶν ἐλέπρωσε
τοῦ νομοθέτου τὴν χεῖρα τὴν τὰ τέλεια πεπαιδευ-
μένην, διδάσκων ὡς οὐδὲν τῶν τοιούτων τάληθεῖ
λόγῳ ἀκάθαρτον· πῶς γὰρ ἀκάθαρτον τὸ ἀκούσιον;
ἰδὲ ἡ τὰ θαύματα ἐκεῖνα ἐργασασμένη δεξιὰ, λεπρὰ
πρότερον γενομένη ταῖς θεοσημείαις ὑπούργησε·
τοῦτο δὲ καὶ τὸν νομοθέτην ἐπαίδευσεν μὴ μέγα φρο-
νεῖν, ἀλλ' εἰδέναι τὴν φύσιν τῆς λεπρωθείσης ἀνα-
μιμητοῦ ἀνθρώπου.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΕΓ.

Διατί ἡθουλήθη ὁ ἄγγελος ἀνελεῖν τὸν Μωϋσῆν;

Edita a Maio (l. c. p. 126, q. 272). — Exod. iv, 24.

Ἡ γυνὴ μὲν ἐτόπασε διὰ τὸ θάτερον τῶν παίδων
ἀπερίτμητον εἶναι, διὸ καὶ αὐτίκα περιέτεμε· τινὲς
δὲ φασί, διότι ἐπ' ἐλευθερίᾳ πεμφθεὶς τῶν ὁμοφύ-
λων, κοινωνὸν τῆς ὁδοῦ ἐπῆγετο τὴν ὁμόφυγα, οὗς
ἐχρῆν συνιδεῖν ἐτι παῖσιν τὸν κηδεστὴν βουλόμενος
ὡς οὐκ ἀμελήσει τῆς γυναικὸς, οὐδ' αὐτῆς ἄλλην
προτιμήσει, ταύτην ἠναγκάσθη συνεπάγεσθαι, ἀλλ'
οὐ καταφρονητικῶς διανοῶν τῷ θεῷ προστάγματι·
αὐτίκα γοῦν λαβὼν τὴν ἀφορμὴν τοῦ ἀγγέλου, ταύ-
την ἀναστρέψαι πρὸς τοὺς οἰκίους προσέταξε· καὶ
ὅτι τοῦτο ἐστὶν ἀληθές, ἡ ἱστορία διδάσκει· μετὰ
γὰρ τὴν ἐξοδὸν τὴν ἐξ Αἰγύπτου διαβάντων αὐτῶν
τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν καὶ εἰς τὸ Σιναιὸν ὄρος πα-
ραγεγόνωτον ἀφίκετο σὺν τῇ γυναικὶ καὶ τοῖς δύο
παισιν ὁ κηδεστής πρὸς αὐτόν· τοιγάρτοι ἄλλο κα-
τασκευάζων ὁ ἄγγελος, ἔδειξε τὴν ῥομφαίαν γυμνὴν·
ἐπειδὴ γὰρ ὁ μέγας Μωϋσῆς ἔδειξε τὸν Φαραῶ, ὡς
πολλαχοῦ τὸ δέος ἐδήλωσε, νῦν μὲν λέγων· «Τίς
εἰμι ἐγὼ ἐτι πορεύσομαι πρὸς Φαραῶ βασιλέα Αἰ-
γύπτου;» νῦν δὲ· «Προχέρισται ἄλλον δυνάμενον
ὄν ἐξαποστελεῖς;» καὶ πάλιν· «Ἰσχνόφωρος καὶ
βραδύγλωσσός εἰμι ἐγὼ·» ἀπειλεῖ αὐτῷ τιμωρίαν
ὁ ἄγγελος, φόβῳ φόβον ἐξελαύνων, τῷ μείζονι τὸν
ἐλάττωνα, μονονουχὶ λέγων διὰ τῆς γεγυμνωμένης

A ginitatem servavit. Dicunt quidam Deum rubi
quidem non autem alius plantæ formam induisse,
quia non potest ex rubo cædari Deus. Verisimile
est Judæos hoc tentare ausuros fuisse si Deus in alia
planta visus esset.

QUÆSTIO CCLXII. [Coisl. CCLXXXII, Taur. CCLXXI].

Leprositas manus quid significet.

Educatum in pietate Jacobi genus Ægyptum in-
gressum erat. Hic vero Ægyptiorum didicit impie-
tatem; quorum servitio liberatum rursus didicit
omnium rerum Deum. Ostendit igitur, per hanc
manus immutationem, horum et leprositatem et
purgationem. Prætereaque aliud etiam constituit
Deus: cum enim prope esset ut Hebræi in leproso
legem ferrent eosque immundos declararent, alia
Deus providens leprosam effecit legislatoris manum
B quæ ad tantas res apta erat, docens nihil tale revera
immundum esse. Quo pacto eaim quod non spon-
te fit immundum sit? Quam ob causam quæ tot mira-
bilia peregerat, hæc dextra leprosa prius facta ope-
ram postea navavit prodigiis divinis. Hoc quoque le-
gislatorem ipsum Deus edocuit, non superbire,
propriæ naturæ scientem, dextræque antea leprose
haud immemorem.

QUÆSTIO CCLXIII. [Coisl. CCLXXXIII, Taur. CCLXXII].

Qua de causa voluerit angelus occidere Moysen (63).

Quia, ut conject Moyses uxor, unus e duobus
pueris incircumcisis erat; ideo quoque statim cir-
cumcidit eum; vel quia ut aliis placet, missus Moy-
ses ad emancipandos populares, sociam itineris
conjugem secum duxit. At illi intelligere debuis-
sent Moysen ita fecisse ut socero suo persuasum
esset fore ut ipse minime uxorem negligeret nec
aliam præferret; quare illam secum ducere coactus
est, sed nequaquam contemptu divini mandati.
Statim igitur, accepto angeli impetu, præcepit
uxori ut ad patrem suum rediret. Quod fuisse ve-
rum historia testatur. Etenim, post exitum ex
Ægypto, cum Judæi Rubrum mare trajecissent per-
venissentque ad Sinai montem, socer Moyses cum
ejus muliere duobusque pueris eum adiit. Proinde
ad aliud spectans angelus ostendit nudum gladium.
Cum enim Pharaonem timeret magnus Moyses, ac
metum persæpe jam declaravisset modo dicens:
D «Quis sum ego ut vadam ad Pharaonem Ægyptiorum
regem?» modo: «Elige alium fortem virum
quem mittes,» rursusque: «Impeditoris et tardioris
linguæ ego sum», ab illo pœnas sumpsit ange-
lus, metu metum expellens, majore minorem,
prope modum nudo gladio dicens: «Pharaonem

⁶² Exod. iii, 11 et seqq. ⁶³ Exod. iv, 10.

NOTE.

(62) Ex Theodoretō q. 40 in Exod. l. c.
p. 251.

(63) Est Theodoretī q. 14 in Exod. l. c. p. 242.

times, potius me timeas qui tibi vel invisibiliter A
vulnera infligere possum. »

QUÆSTIO CCLXIV [Coisl. CCCVII, Taur.
CCXCVI].

Qua de causa fugientibus præceperit exsequi
Paschæ ferias.

Edita a Malo (l. c. p. 127-129, q. 273). — De præcepto Exodi xii, 11.

In perpetuum voluit ab iis obtineri conser-
vationis memoriam, ideoque dixit legislator :
« Si interrogabit filius tuus dicens : Quid est
Pascha ? respondes : In hodierna die eduxit
patres nostros Dominus Deus de Ægypto », et
cætera. Quamobrem jubentur qui has ferias exse-
quuntur, itineris veste circumdari. « Renes vestros
accingetis ». Hoc autem vocabulum Pascha Philo
interpretatur sacrificia pro transitu ; Josephus trans-
gressionem ; Symmachus transgressiones ; Theodo-
tius Phasek, ipso Hebraico usus verbo, quo signi-
ficatur exterminatorem a primogenitis Hebræorum
abstinuisse. Jussi fuerant enim fasciculum hyssopi
sumere, mactateque ovīs cruore immersis,
postes et limen illinere, ut cum immineret extermi-
nator percutiendis Ægyptiorum primogenitis, cruo-
rem aspiciens, Hebræorum domos transgrederetur.
Iis quidem signis non opus erat experti corporis
angelo, sed Judæis ut symbolo Dei sollicitudinem
discerent, nosque qui Agnum labe carentem immo-
lamus, hunc figuris prædescriptum novissemus.
— Nec ex ovibus agnos solum sumere jubet, sed
etiam ex capris hædos, non ut mactarent utrumque
simul, sed ut qui ovem haberet, agnum mactaret,
qui vero non haberet, hædum. Die decimo primi
mensis jubet hostias desumere quæ pararentur
ante festum, et quarto decimo die sub vespere
mactarentur, quia Christus vespere Judæis tra-
ditus est ; cum silvestribus intybus hostiam come-
dere debebant, memores amarissimæ in Ægypto
vitæ. Azyma significant non solum itineris celeri-
tatem, cenamque improvisam, sed etiam Judæos,
ut par erat, nihil vestigii e moribus Ægyptiis secum
allaturos. Sic enim Dominus interpretatur dicens :
« Cavete a fermento scribarum et pharisæorum ». Jussitque eos qui ad agni sacrificium pares non
essent, vicinos sibi socios asciscere, et una cum
eis Pascham immolare. Sic illos fraternam chari-
tatem docet, et in pauperes commiserationem.
Idcirco jussi fuerunt carniū redundantiam com-
burere, ut cogerentur inopes ad communionem
feriarum.

Hæc omnia nostrorum sunt mysteriorum æni-
gmata. Linimus enim et nos cruore nostri Agni non
solum limen, sed etiam duos quoque postes ; figu-
rate quidem linguam et labra mundantes et sancti-

βομφαίας. « Εἰ τὸν Φαραὼ δίδοικας, μᾶλλον δεῖσον
ἐμὲ τὸν καὶ ἀοράτως σοὶ τὴν πληγὴν ἐπάγειν δυνά-
μενον. »

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΞΔ'.

Διατί ψεύγουσιν ἐπιτελεῖσαι προσέταξε τοῦ Πάσχα
τὴν ἑορτήν ;

Ἀεὶ μνηστον ἡδουλήθη φυλαχθῆναι τῆς σωτηρίας
τὴν μνήμην· διὰ καὶ νομοθετῶν ἔλεγεν· « Ἐὰν ἐρω-
τήσῃ σε ὁ υἱός σου λέγων· Τί ἐστὶ τὸ Πάσχα ; εἰπεῖς,
Ὅτι ἐν τῇ σήμερον ἡμέρᾳ ἐξήγαγε τοὺς πατέρας
ἡμῶν Κύριος ὁ Θεὸς ἐκ τῆς Αἰγύπτου, » καὶ ἐξῆς.
Τούτου χάριν παρακελεύεται ταύτην ἐπιτελοῦντας
τὴν ἑορτὴν περιχεῖσθαι τὸ τῆς ὁδοπορίας σχῆμα·
« Ἔστωσαν γὰρ αἱ ὀσφύες ὑμῶν περιεζωσμέναι, »
καὶ ἐξῆς· τὸ δὲ Πάσχα ὁ μὲν Φίλων ἡρμήνευσε δια-
κατήρια· ὁ δὲ Ἰωσήπος, ὑπερβάσια· ὁ δὲ Σύμμα-
χος, ὑπερβάσεις· ὁ δὲ Θεοδοσίω, φασέκ, αὐτὴν τὴν
Ἑβραϊαν θετικῶς φωνήν· σημαίνει δὲ τὸ θνομα,
τῶν Ἑβραίων πρωτοτόκων τὴν σωτηρίαν· παρεκε-
λεύσατο γὰρ δέσμην ὑσώπου λαβεῖν καὶ τῷ αἵματι
τοῦ θυομένου προβάτου ἐμβάψαντας τοὺς σταθμούς
ἐπιχρίσαι [καὶ] τὴν φλιάν, ἵνα ὅταν ἐπιστῇ ὁ ὀλοθρευτὴς
πατάξαι τὰ πρωτότοκα τῶν Αἰγυπτίων, ἰδὼν τὸ αἷμα,
ὑπερβῇ τῶν Ἑβραίων τὰς οἰκίας, οὐκ ἐπειδὴ τοιού-
των ἐδεῖτο σημείων ἢ σώματος φύσις, ἀλλ' ὅτι διὰ
τοῦ συμβόλου ἔδει κἀκείνους μαθεῖν τὴν τοῦ Θεοῦ
κτδεμονίαν, καὶ ἡμᾶς τοὺς τὸν ἄμωμον Ἀμὸν θύον-
τας γινῶναι προδιαγράφοντα τὸν τύπον· οὐκ ἐκ τῶν
προβάτων δὲ μόνον ἄρνας λαβεῖν κελεύει, ἀλλὰ καὶ
ἐκ τῶν αἰγῶν· ἐρίφους· οὐχ ἵνα κατὰ ταυτὸν ἐκείνους
θύσωσιν, ἀλλ' ἵνα ὁ μὲν πρόβατον, τὸν ἄρνόν· ὁ δὲ
μὴ ἔχων, τὸν ἔριφον θύσῃ· τῇ δεκάτῃ δὲ τοῦ πρώτου
μηνὸς παρεγγυᾷ τοῦτο λαβεῖν ἵν' εὐτρεπίσῃ πρὸ τῆς
ἑορτῆς· τῇ δὲ τεσσαρεσκαίδεκάτῃ τυθῆναι πρὸς ἐσπέ-
ραν· ὅτι καὶ ὁ Δεσπότης τὴν ἐσπέραν τοῖς Ἰουδαίοις
παρεδόθη· μετὰ πικρίδων δ' αὐτὸ βρωθῆναι, εἰς
ἀνάμνησιν τῆς ἐν Αἰγύπτῳ πικροτότης ζωῆς· διὰ
δὲ τῶν ἀζύμων οὐ μόνον τῆς ὁδοπορίας τὸ σύντομον
καὶ τὸ τῆς τροφῆς αὐτοσχέδιον, ἀλλὰ καὶ ὅτι προσ-
ήκει μηδὲν ἔχνος τῆς Αἰγυπτιακῆς πολιτείας ἐπι-
φέρεισθαι· οὕτω γὰρ ὁ Κύριος ἡρμήνευσε· « Προσ-
έχετε, λέγων, ἀπὸ τῆς ζύμης τῶν Γραμματέων καὶ
Φαρισαίων· » ἐκέλευσε δὲ καὶ τοὺς μὴ διαρκούντας
εἰς θυσίαν πρόβατον παραλαβεῖν τοὺς γείτονας καὶ
κατὰ ταυτὸν θῆσαι τὸ Πάσχα, φιλαδελφίαν αὐτοὺς
ἐκπαιδεύων καὶ τὸν εἰς τοὺς πένητας ἔλεον· διὰ
τοῦτο παρακελεύεται καὶ τὰ περιτεύοντα τῶν κρεῶν
κατακαίεσθαι, ταύτῃ καταναγκάζων αὐτοὺς καλεῖν
τοὺς δεομένους εἰς κοινωνίαν τῆς ἑορτῆς.

Ταῦτα δὲ πάντα τῶν ἡμετέρων ἐστὶ μυστηρίων
αἰνίγματα· χρῶμεν γὰρ καὶ ἡμεῖς τῷ αἵματι τοῦ
ἡμετέρου Ἀμὸν οὐ μόνον τὴν φλιάν ἀλλὰ καὶ τοὺς
δύο σταθμούς, κατὰ μὲν τὸ ὁρώμενον τὴν γλῶτταν

¹¹ Exod. xii, 31. ¹² ibid. 11. ¹³ Matth. xvi, 11.

NOTÆ.

(64) Est Theodoretī q. 24 in Exod., p. 250.

καὶ τὰ χεῖλη καθαίροντές τε καὶ ἀγιάζοντες· κατὰ δὲ τὸ νοούμενον ἀντὶ φιλαδίας τὸ λογικόν· ἀντὶ δὲ τῶν δύο σταθμῶν, τὸ θυμοειδὲς καὶ ἐπιθυμητικόν· ἀρμόττει δὲ ἡμῖν καὶ τὸ μήτε ὠμά, μήτε ἐψημένα, ἐσθίειν, ἀλλ' ὅπτα πυρὶ· οὕτε γὰρ μόνῃ τῷ ὀσμῇ προσβλέπομεν, ἀλλὰ τὴν διάνοιαν ἐρευνῶμεν, οὕτε μὴν ἀνθρωπίνους λογισμοὺς τοῖς θεοῖς ἐπεισάγομεν λόγοις· τοῦτο γὰρ καὶ Ἡσαΐας τινῶν κατηγορήσεν, ὡς ἀναμυγνύντων ὕδατι τὸν οἶνον· ἀλλὰ μόνῃ χρώμεθα τῷ θεῷ πυρὶ, τῇ τοῦ παναγίου Πνεύματος χάριτι· τὸ δὲ μὴ καταλιπεῖν τῶν κρεῶν εἰς τὴν ὑστεραίαν, οὕτω νοούμεν· ὅτι ὁ μέλλων βίος τῶν συμβόλων οὐ δεῖται· αὐτὰ γὰρ ὁρῶμεν ἐν ἐκείνῃ τῷ πράγματι· τὰ δὲ ὁσπερ τοῦ προβάτου συντρίβουσιν οἱ κακῶς τὰ θεῖα νοοῦντες Λόγια καὶ εἰς τὴν οἰκίαν αὐτὰ πειρώμενοι μεταφέρειν ἀσέβειαν· τὸ δὲ μὴ μόνον ἐκ προβάτων ἀλλὰ καὶ ἐξ ἐρίφων λαμβάνειν, τὴν θείαν πάλιν κηρύττει φιλανθρωπίαν· οὐ γὰρ μόνον ὑπὲρ δικαίων ὁ Χριστὸς ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ ἀμαρτωλῶν τὸ σωτήριον ὑπομεμένηκε πάθος· ἔριφον γὰρ ὑπὲρ ἀμαρτωλοῦ ὁ νόμος προσφέρειν ἐκέλευσε· καὶ τῶν θείων δὲ μυστηρίων οἱ μεταλαμβάνοντες, οἱ μὲν ὡς προβάτου μεταλαμβάνουσιν, ὅτε δὴ τελείαν τὴν ἀρετὴν κεκτημένοι· οἱ δὲ ὡς ἐρίφου, διὰ μετανοίας ἐξαλείφοντες τὰς τῶν ἀμαρτημάτων κηλίδας· οὕτω καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν οὐκ ἐκ σιτίων μόνον ἀλλὰ καὶ ἐκ κριθίνων τοὺς συνεληλυθότας ἀρτων διέθρεψε· καὶ ἡμῖν δὲ διεκέλευσεν ἔχειν τὰς ὁσφύας περιζωσμένας καὶ τοὺς πόδας ὑποδεδεμένους καὶ τοὺς λύχνους καιομένους, ὡς οἰκίας δεσπότης προσμένοντας· ἄλλ' Ἑβραῖοι μὲν ὡς Αἰγυπτίῳ ἀπαλλαττόμενοι καὶ εἰς τὴν Χαναναίων γῆν εἰσαγόμενοι τοῦτο εἶχον τὸ σχῆμα· ἡμεῖς δὲ ὡς ἐντεῦθεν εἰς ἕτερον μετιστάμενοι βίον.

Διὰ τοῦτο καὶ ἡμῖν ὁ θεὸς παρακαλεῖται Παῦλος βοῶν· «Ἐκκαθάρατε τὴν παλαιὰν ζύμην» καὶ ἐξῆς εἰπὼν· «Ὅστε ἐορτάζωμεν μὴ ἐν ζύμῃ παλαιᾷ, μὴδὲ ἐν ζύμῃ κακίας καὶ πονηρίας, ἀλλ' ἐν ἀζύμοις εἰλικρινείας καὶ ἀληθείας.» Ἀνοθεν δὲ προμεμήνυκε τὴν τῶν ἐθνῶν σωτηρίαν ὁ θεός· καὶ γὰρ προσηλύτους μεταλαγχάνειν τοῦ Πάσχα προέταξε. Γίῳραν γὰρ τὸν προσήλυτον ἐκάλεσεν, καὶ ἰσονομίας αὐτῷ μετέδωκεν· «Ἔσται γὰρ, φησὶν, ὡς αὐτόχθων τῆς γῆς» καὶ τὸ «Ἐν οἰκίᾳ μιᾷ βρωθήσεται», φυλάττουσιν οἱ πιστοὶ, ἐν μόνῃ τῇ Ἐκκλησίᾳ τῶν θείων μεταλαμβάνοντες μυστηρίων, τὰς δὲ τῶν αἰρετικῶν συναγωγὰς βδελυττόμενοι· τὰ μέντοι πρωτότοκα καὶ τῶν προβάτων καὶ τῶν βοῶν προσφέρεισθαι νενομοθέτηκε, τῆς τῶν πρωτοτόκων αὐτοὺς σωτηρίας ἀναμνησκῶν· οὐδὲ γὰρ αὐτὸς τῶν θυμάτων ἑδεῖτο, ἀλλὰ τὴν ἐκείνων ὠφέλειαν ἐπραγματεύετο· τοῦτο δὲ καὶ αὐτὸς ὁ νόμος δηλοῖ· «Ἐὰν γὰρ ἐρωτήσῃ σε ὁ υἱός σου, τί ἐστὶ τοῦτο;» καὶ ἐξῆς, ἔως τοῦ, «Διὰ τοῦτο ἐγὼ θύω τῷ Κυρίῳ πᾶν πρωτότοκον μήτραν, τὰ ἀρσενικά καὶ πᾶν πρωτότοκον τῶν υἱῶν σου λυτρώσομαι· καὶ ἔσται εἰς σημεῖον ἐπὶ τῆς χειρὸς σου καὶ ἀσάλευτον πρὸ ὀφθαλμῶν· ἐν γὰρ

ficantes, revera autem pro limine intellectum, pro duobus postibus animum et cupiditates. Hæc quoque: «Non comedetis ex eo crudum quid, nec coctum aqua, sed tantum assum igni⁵⁷,» ad nos pertinent qui non ad speciem tantum respicimus, sed mentem etiam indagamus, nec humanas rationes divinis asciscimus. Quod etiam Isaias quibusdam exprobravit, quasi vinum cum aqua miscuissent; sed solo divino igne utimur, scilicet sancti Spiritus gratia. — Quod non oporteat ad posterum diem linquere carnes sic intelligimus: futurae vitæ non opus esse symbolis. Idem sequentia declarant. Ossa enim agni conterunt qui male oracula divina intelligunt, et ad impietatem suam ea referre conantur. Quod non oporteat solum ex ovibus, sed etiam ex hædis hostias desumere, hoc rursus divinum in homines proclamat amorem, non enim solum pro justis Christus, sed etiam pro peccatoribus salutarem pertulit passionem. Nam hædum pro peccatoribus lex offerre jussit; ex iis autem qui sacra mysteria participant, alii quidem quasi in partem agni veniunt, utpote virtutem eximiam adepti, alii vero quasi in partem hædi, scilicet qui poenitentia maculas peccatorum oblitant. Sic enim Dominus noster non e frumentario solum, sed etiam ex hordeaceo pane turbam enutrivit, et nobis præscripsit lumbos cinctos habere, et pedes calceatos, et lucernam accensam ut famulis domini exspectantibus. Ut igitur Hebræi de Ægypto exire jussi, migrantesque in Chanaan hunc cultum habebant, habeamus et nos qui ex hac vita in alteram migramus.

Qua de causa et nos divus adhortatur Paulus, clamans: «Expurgate vetus fermentum⁵⁸,» et reliqua, dicens: «Itaque epulemur non in veteri fermento, nec in malitiæ et vitii fermento, sed in azymis sinceritatis veritatisque⁵⁹.» A longe prænuntiavit gentilium salutem Deus qui proselytos Paschæ fieri participes jussit. Etenim proselytum appellavit, eique juris æquabilitatem dedit. «Erit enim, inquit, ut terræ indigena. Hoc autem Pascha in una domo comedetur⁶⁰,» observant fideles qui una in ecclesia sacrorum participes mysteriorum sunt, et ab hæreticis conventibus abhorrent. Attamen primogenita ovium et boum offerri Hebræis præcepit Dominus, ut primogenita eorum servata fuisse iis in memoriam revocaret. Nullo enim modo ei victimis opus erat, hoc autem ad Hebræorum utilitatem spectabat. Quod idem ostendit lex. «Cumque interrogaverit te filius tuus: Quid⁶¹ est hoc⁶²,» et reliqua usque ad hoc: «Idcirco immolo Domino omne quod aperit vulvam masculini sexus et omnia primogenita filiorum meorum redimo, et erit igitur quasi signum in manu tua, quasi appensum quid ob recordationem inter oculos tuos

⁵⁷ Exod. xii, 9. ⁵⁸ I Cor. v, 7. ⁵⁹ ibid. 8. ⁶⁰ Exod. xii, 46. ⁶¹ Exod. xiii, 14.

eo quod in manu forti eduxit nos Dominus de A
Egypto. Proinde hæc omnia non pro re Domini,
sed pro populi commodis evenerunt.

QUÆSTIO CCLXV [Coisl. CCLXXXIV, Taur.
CCLXXXIII].

Quomodo intelligere oporteat hæc Apostoli verba :
« Omnes in Moyse baptizati sumus, » et reliqua,
usque ad « Hic vero lapis erat Christus (65). »

Edita a Maio (l. c. p. 129, 130, q. 274). —

Figura erant novarum antiquæ res et umbra
quidem lex, corpus vero quoddam gratia. Cum
igitur persequerentur Hebræos Egyptii, iique trans-
gressi sunt mare Rubrum, et amara Egyptiorum
servitute liberati sunt, figura fuit baptisterii mare,
Spiritus sancti nubes, Christi Salvatoris Moyses,
crucis virga, diaboli Pharaon, dæmonum Egyptii,
divini cibi manna, redemptoris sanguinis aqua e
saxo. Ut enim illi postquam transgressi fuerunt
Rubrum mare inusitato cibo et mirabili fonte frui-
ti sunt, sic nos postquam per baptismum salvati fuimus
divinorum mysteriorum participes facti sumus.

QUÆSTIO CCLXVI [Coisl. CCLXXXV, Taur.
CCLXXXIV].

Quomodo incolume sit æquum filiis pro patribus
punitis (66).

Edita a Maio (l. c. p. 129, 130, q. 275). — Exod. xx, 5.

Majores apud Deum sunt minæ pœnis; dicit C
enim : « Quicumque incircumcisis erit masculus,
nec circumcidetur die octavo, exterminabitur. » Sed
videre possumus quosdam circumcisos diverse tamen
in deserto interemptos; alios vero, incircumcisos,
pro pœnis, ea consecutos quæ majoribus promissa
fuerant. Hos enim circumcidit Josue Galgallis. Rur-
sus domibus fermentum habentibus ruinam minatus
est, sed non immisit. Deinde etiam qui pueros dilige-
bant, hos terret minis, dicitque, « Visitans iniqui-
tatem patrum in filiis in tertiam quartamque
generationem eorum qui oderunt me⁶⁵. » Porro
adhibere fidem huic nudo verbo impium esse ipse
Deus docet, contraria ostendens; dicit etenim : « Non
occidentur filii pro patribus, nec patres pro filiis,
sed unusquisque pro peccato suo morietur⁶⁶. »
Et in Ezechiel : « Quid est quod inter vos para-
bolam vertitis in proverbium istud dicentes : Patres
comederunt uvam acerbam, et dentes filiorum
obstupescunt. Vivo ego, dicit Dominus, si erit ultra
vobis parabola. Hæc in proverbium in Israel; sed
comedentium acerbam uvam obstupescunt dentes.
Ecce enim omnes animæ meæ sunt⁶⁶. » Quæque
sequuntur hunc habent sensum. Ego autem puto
potius divinum in homines amorem repræsentari

χειρὶ κραταίῃ ἐξήγαγέ σε Κύριος ἐξ Αἰγύπτου. »
Τοιγάρτοι τούτων ἕκαστον οὐ τῆς τοῦ Θεοῦ χρείας
ἕνεκα, ἀλλὰ τῆς τοῦ λαοῦ ἐγένετο ὠφελείας.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΞΕ'.

Πῶς νοητέον τὸ ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου εἰρημέρον.
« Πάντες εἰς τὸν Μωϋσῆν ἐβαπτίσθημεν, » καὶ
ἐξῆς, ἕως· « Ἡ δὲ πέτρα ἦν ὁ Χριστός; »

In 1 Cor. x, 1, 4, et Exod. xiii, 21, xiv, 22.

Τύπος ἦν τῶν νέων τὰ παλαιά, καὶ σικὰ μὲν ὁ νό-
μος, σώμα τι δὲ ἡ χάρις· ἐπειδὴ τοίνυν ἐδίωκον
τούς Ἑβραίους οἱ Αἰγύπτιοι, διαθάντες δὲ τὴν Ἐρυ-
θρὰν θάλασσαν οἱ Ἑβραῖοι τῆς πικρᾶς τῶν Αἰγυ-
πτίων ἀπηλλάγησαν δεσποτείας, τύπον ἔχει τῆς κολυμ-
βήθρας ἡ θάλαττα· ἡ δὲ νεφέλη, τοῦ Πνεύματος· ὁ
δὲ Μωϋσῆς, τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ· τοῦ σταυροῦ δὲ,
ἡ ῥάβδος· τοῦ διαβόλου δὲ, ὁ Φαραὼ· τῶν δαιμόνων,
οἱ Αἰγύπτιοι· τὸ δὲ μάννα, τῆς θείας τροφῆς· τὸ δὲ
τῆς πέτρας ὕδωρ, τοῦ σωτηρίου αἵματος· ὥστε γὰρ
ἐκεῖνοι μετὰ τὸ διαθῆναι τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν καὶ
τῆς ξένης τροφῆς καὶ τοῦ παραδόξου ἀπήλαυσαν
νάματος, οὕτως ἡμεῖς μετὰ τὸ σωτηρίου βάπτισμα,
τῶν θείων μεταλαγχάνομεν μυστηρίων

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΞΖ'.

Πῶς τὸ δίκαιον σώζεται, τῶν παίδων ὑπὲρ τῶν
πατέρων κολαζόμενον;

Μεῖζους τῶν κολάσεων παρὰ τῷ Θεῷ αἱ ἀπειλαί
φησὶ γάρ· « Πᾶς ἀπερίτμητος ἄρσην δὲ οὐ περιτμήθη-
σεται τῇ ἡμέρᾳ τῇ ὀγδοῇ, ἐξολοθρευθήσεται· » ἀλλ'
ἔστιν ἰδεῖν τοὺς μὲν περιτετμημένους ἐν τῇ ἐρήμῳ
διαφόρως ἀναιρεθέντας· τοὺς δὲ ἀπεριτμήτους, καὶ
τῆς τῶν προγόνων ἐπαγγελίας ἀντὶ τῆς τιμωρίας
τετυχηκότας (τούτους γὰρ ἐν Γαλιλαίᾳ ὁ Ἰησοῦς
περιέτεμε), πάλιν ταῖς ἐχούσαις ζύμην οἰκίαις
πανωλεθρίαν ἠπειλήσεν, ἀλλ' οὐκ ἐπήγαγεν καὶ ἐν-
ταῦθα τοίνυν ὡς φιλόπαιδας δεδίδτεται ταῖς ἀπειλαῖς
καὶ φησιν· « Ἀποδοὺς ἁμαρτίας πατέρων ἐπὶ τέκνα
ἐπὶ τρίτην καὶ τετάρτην γενεάν τοῖς μισοῦσί με· »
ὅτι προσέχειν γυνῇ τῷ γράμματι ἀσεβὲς, αὐτὸς δι'
ὧν τάναντία διδάσκει ὁ Θεός, ὅλον· « Οὐκ ἀποθα-
νοῦνται γὰρ παῖδες ὑπὲρ πατέρων, φησὶν, οὐδὲ πα-
τέρες ὑπὲρ παίδων· ἀλλ' ἕκαστος ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ
ἁμαρτίᾳ ἀποθάνεσθαι· » καὶ διὰ Ἐζεκιήλ· « Τίς
ὑμῖν παραβολὴ αὕτη λεγόντων· Οἱ πατέρες ἐφαγον
δύσβακας, καὶ οἱ ὀδόντες τῶν υἱῶν αἰμοδιάσαν· Ζῶ
ἐγώ, λέγει Κύριος ὁ Θεός, εἴ ἔσται ἡ παραβολὴ αὕτη,
ἀλλὰ τῶν φαγόντων τὸν δύσβακα αἰμοδιάσουσιν οἱ
ὀδόντες· ὅτι πᾶσαι αἱ ψυχαὶ ἐμαὶ εἰσι· » καὶ τὰ
ἐξῆς δὲ ταύτην τὴν ἔννοιαν ἔχει· ἐγὼ δὲ οἶμαι μάλ-
λον τὴν θείαν φιλελερωπλίαν ἐμφαίνειν τὴν ἀπειλήν·
πρόκειται γάρ· « τοῖς μισοῦσί με· » τοτέστι μα-

⁶⁵ Exod. xx, 5. ⁶⁶ Deut. xxiv, 16. ⁶⁶ Ezech. xvii, 2.

NOTÆ.

(65) Ex Theodoro q. 27 in Exod., p. 258.

(66) Ex Theodoro q. 40 in Exod. i. LXXX, p. 266.

κροθυμῷ τοῖς πατράσιν ἡμαρτηκόσι· μακροθυμῷ
καὶ πασίν. Εἰ δὲ οἱ ἔχγονοι καὶ οἱ ἀπόγονοι τὴν τῶν
προγόνων ζηλώσαιεν πονηρίαν, τότε ἐπάξω τὴν τι-
μωρίαν. « Ποίων γὰρ, φησὶν, ἔλεος εἰς χιλιάδας
καὶ μυριάδας τοῖς ἀγαπῶσι με. » Εὐροὶ δ' ἂν τις
καὶ τὴν ἱστορίαν σύμφωνον· πέμπτη γὰρ γενεὰ ἀνέ-
βησαν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ ἐξ Αἰγύπτου· ἀλλὰ τοῖς τῶν
Αἰγυπτίων ἐν Αἰγύπτῳ δεδουλευκότες θεοῖς οὐκ ἐτι-
σαν δίκας, οὔτε οἱ πατέρες αὐτῶν οὔτε οἱ προπάτορες,
αὐτοὶ δὲ ζηλώσαντες τὴν ἐκείνων ἀσέβειαν ἐκολάσθη-
σαν· ὥς μετὰ τοσαύτην εὐεργεσίαν καὶ τὰ μυρία
θαύματα τὴν ἀσέβειαν οὐκ ἐκπύσαντες· οἱ δὲ τού-
των παῖδες τὸν Σωτῆρα Θεὸν ἡγαπηκότας τῆς προ-
γονικῆς ἀπῆλθον ὑποσχέσεως· καὶ ὁρῶμεν τὸ
ἄψευδες τῆς πρὸς τοὺς πατέρας γεγενημένης ἐπαγ-
γελίας· τὰ γὰρ ἔθνη διὰ τοῦ σπέρματος Ἀβραάμ τῆς
εὐλογίας τετύχηκεν· ἐπειδὴ τοῖνυν τὸν μόσχον ἔμελ-
λον προσκυεῖν, προαπειλεῖ τὴν τιμωρίαν.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΕΖ.

Τί ἐστι ἐξεικονισμένον βρέφος;

Edita a Maio (l. c. p. 130, q. 276). — Exod. xxi, 22.

Φασὶ τοῦ σώματος ἐν τῇ μήτρᾳ διαπλασθέντος,
τότε ἐμψυχοῦσθαι τὸ ἐμβρυον· καὶ γὰρ καὶ τὸ τοῦ
Ἀδάμ σῶμα πρότερον διέπλεον ὁ Θεὸς, εἴτα ἐν-
εφύσησε τὴν ψυχὴν· καλεῖται τοῖνυν ὁ νομοθέτης
γυναικὸς ἐγκύμονος ἐν μάχῃ ἀμβλωσάσης, εἰ μὲν
ἐξεικονισμένον, τούτεστι μεμorfωμένον ἐξέλθαι τὸ
βρέφος, φόνον καλεῖσθαι καὶ φόνου δίκην ὑπέχειν
τὸν δεδρακότα· ἂν δὲ μὴ, φόνου μὲν ἀφίεσθαι· οὐ
γὰρ ἐμψυχον ἐξημελώθη· ζημίαν δὲ τινα τίνειν.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΣΗ.

Τὴν σκηνὴν τί δήποτε γενέσθαι προσέταξεν;

Edita a Maio (l. c. p. 131-133, q. 277).

Αὐτὸς ὁ Θεὸς αἰτίαν δεδήλωκε. « Καὶ ποιήσεις γάρ
μοι, φησὶν, ἁγίασμα, καὶ ὀφθήσομαι ἐν ὑμῖν· καὶ
ποιήσεις κατὰ πάντα ὅσα ἐγὼ δείκνυμι σοι ἐν τῷ
ὄρει, τὸ παράδειγμα τῆς σκηνῆς καὶ τὸ παράδειγμα
τῶν σκευῶν αὐτῆς. » Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τῷ ὄρει Σινᾶ
νόμον ἐδεδώκει, εἰκὸς δὲ ἦν τινὰς ὑποτοπάζειν περι-
γεγράφθαι τὸ θεῖον, ἐκέλευσε γενέσθαι σκηνήν·
ἐκεῖθεν τὴν οἰκίαν ποιοῦμενος ἐπιφάνειαν, ἐκπαι-
δεῖται τὸν λαὸν τὴν εὐσέβειαν. Ὡς περ γὰρ τὴν ἐπηγ-
γελμένην ἀπειληφότων, νεῶν γενέσθαι προσέταξε,
καὶ τὰς θείας λειτουργίας ἐν τούτῳ γίνεσθαι προσ-
έταξεν, ἵνα μὴ ἀδεῶς τοῦτο δρῶντες τῇ τῶν δαιμονίων
περιπέσωσι πλάνῃ, οὕτω τὴν ἔρημον διαβαίνουσι
σκηνὴν γενέσθαι προσέταξε, μεταβῆναι καὶ αὐτὴν
δυναμένους· καὶ ἀπαίρωντων, ἡγεῖσθαι προσέταξεν·
ἵνα μὴ ζητῶσιν πάλιν θεοῦς, οἱ προπορεύουσιν αὐ-

⁶⁵ Exod. xx, 6. ⁶⁶ Exod. xxv, 8.

NOTÆ.

(67) Ex Theodoro q. 48 in Exod. Vide t. LXXX,
p. 271.

PATROL. GR. CI.

(68) Ex Theodoro q. 60 in Exod. T. LXXX,
p. 279.

35

A minis. Ultima enim verba sunt « qui oderunt me, »
id est, patiens ego in patres peccatores, patiens
et in filios. Si autem prima secundaque progenies
avite malitiæ æmula fuerit, tunc his pœnas immit-
tam; namque, dicit Dominus, « Misericordiam facio
in millia his qui diligunt me ⁶⁵. » Quod præsentī
ex historia facile constat. Quinta enim generatione
filii Israel de Ægypto ascenderunt; qui autem
Ægyptiorum diis in Ægypto inservierant, non
multati sunt, neque patres eorum, nec patres
patrum, sed ipsi pœnas dederunt æmuli paternæ
impietatis, qui post tanta beneficia, postque tam
multa prodigia impietatem non respuerant. At
horum filii postquam Salvatorem Deum amarunt,
iis frui sunt quæ patribus promissa erant, quæque
B ipsi comperimus vere majoribus prænuntiata.
Populi enim per semen Abraham benedictionem
obtinuerunt, propterea igitur quod vitulum adoraturi
essent, tales Deus pœnas minatur.

QUÆSTIO CCLXVII [Coisl. CCXXXVI, Taur.

ECLXXV].

Quid sit informatum fetus (67) ?

Aiunt quidam corpori, statim atque in utero for-
matum, animam afflari. Etenim corpus Adam pri-
mum formavit Deus, deinde immisit animam.
Præcipit igitur legislator : Si mulier quædam præ-
gnans, inter rixandum percussa, abortivum quidem
fecerit, idque jam informatum, id est quadam
suscepta hominis forma exierit, habebitur homicida
utque homicida punietur facinoris molitor. Sin
aliter, reus de cæde quidem absolvetur, non enim
C vivus infans partus erit, sed quadam tamen pœna
multabitur.

QUÆSTIO CCLXVIII [Coisl. CLXXI, Taur.

CLXX].

Qua de causa tabernaculum fieri Deus præscri-
pserit (68).

— De tabernaculo. Exod. xxvi, 1 seq.

Deus ipse causam attulit dicens : « Et facies mei
sanctuarium, et habitabo in medio vestrum, secun-
dum exemplar quod tibi in monte monstratum est,
similitudinem tabernaculi et similitudinem vasorum
in cultum ejus ⁶⁶. » Cum enim in monte Sinal
legem dedisset, verisimileque esset quosdam cre-
dituros circumscriptam esse numini habitationem,
jussit fieri tabernaculum, unde propria ac pec-
culiari manifestatione populum pietatem doceat.
D Utque nos, quibus promissa persoluta sunt, tem-
plum habere jussit Deus in quo liturgia quædam
servaretur, ne sacra absque reverentia facientes
facile in dæmonum insidiis caderemus, sic Hebræis
desertum transeuntibus Deus præscripsit ut esset
tabernaculum; idque qui valerent asportarent, ut-
que asportantes anteirent, ne rursus qui ex Hebræis

præcedebant, sibi deos quærerent, utque, populo assidente, assiderent. Præterea habet tabernaculum quasi creationis imaginem. Ut enim, postquam cælum et terram fecisset Deus, in medio collocavit firmamentum, quo secernerentur cœlestia terrestribus, haud aliter, postquam sanctuarium esse unum præscripsisset, in medio ejus poni jussit velum quod esset pro firmamento. Sic arca in duas divisa est partes; partem autem quæ juxta portam erat sanctuarium appellavit, interiori vero Sancta sanctorum; utque dicit David: « Cælum cœli Domino, terram autem dedit filiis hominum »⁶⁷, sic exterior sanctuarii pars data est sacerdotibus, interior vero intacta remansit, nullique unquam patuit, nisi summo pontifici, et semel modo quotannis.

Hic erant simulacra Cherubim qui incorporeas potestates figurabant. In medio arcæ tabulas legis includens et urnam cum manna, et virgam Aaronis germinatam. Hic quoque erat propitiatorium quod expansis alis, tegebant Cherubim. Hæc inter omnia se Deus manifestatum dabat. Cum enim natura divina neque corporea sit, neque figurata, nec ea prorsus cui similis imago struatur, Deus præcepit maxima sui ipsius insignia representari symbolis quæ tabernaculi intus essent. Indices enim legislationis erant tabulæ; sacerdotii virga, victus in deserto manna, prophetiarumque propitiatorium. Inde enim prophetias edebat Deus. Quæ igitur velo intus fuerant collocata, cœlestia referebant, et ideo pars illa Sancta sanctorum appellabatur. Hoc beatus Paulus testatur dicens: « Non enim in manufacta sancta Jesus introivit exemplaria verorum, sed in ipsum cælum »⁶⁸. Quæ autem citra velum erant, terrestria representabant. Hic erat, australi parte, candelabrum septem ex hastilibus constans, et super candelabrum lucernæ septem, septem hebdomadis dies figurabant. Ex boreali parte, aurea mensa supra quam, Dei jussu, panes imponebantur duodecim, auræque phialæ thuris et salis plenæ. Inter candelabrum et mensam altare ex auro stabat.

Hæc ordinatio erat fructuum quos homini terra præbet.

Æneum autem altare ad quod victimæ adducebantur, coram tabernaculo, foris exstabat; unde perspicuum est hæc supervacanea fuisse, Deoque injucunda. Hæc operari sacra Deus concessit Judæis ob eorum infirmitatem, sed solum extra tabernaculum, velut interioribus non necessaria, nos autem solemnia nostra interioribus exsequimur, Deo thus, lucernarumque flammam, et mysticum mensæ offerentes sacrificium. Longitudo tabernaculi erat triginta cubitorum, latitudo decem, quod edocere facile est, nam viginti tabulas pars australis habebat, et totidem borealis. Tabulas cæteri interpretes columnas appellarunt. Cum vero unaquæque tabula

⁶⁷ Psal. cxiii, 16. ⁶⁸ Hebr. ix, 24.

τῶν· καὶ αὐλιζομένων ἵστασθαι· εἶχε δὲ αὕτη τῆς κτίσεως τὴν εἰκόνα· ὥστε γὰρ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν δημιουργήσας ὁ Θεὸς μέσον ἔστησε τὸ στερέωμα δι' αὐτοῦ διορίσας τὰ ἄνω τῶν κάτω, οὕτω τὴν σκηνὴν μίαν προστάξας γενέσθαι, ἐν μέσῳ διαταχθῆναι καλεῦναι τὸ παραπέτασμα ἐν τύπῳ τοῦ στερεώματος· καὶ δι' αὐτοῦ διηγήτο ἡ κιθωτός· καὶ τὸ παρὰ τὴν θύραν μέρος ἐκάλεσεν ἅγια· τὸ δὲ τοῦ παραπετάσματος ἔνδον, Ἄγια ἁγίων· καὶ ὥστε λέγει ὁ Δαβὶδ· « Ὁ οὐρανὸς τοῦ οὐρανοῦ τῷ Κυρίῳ, τὴν δὲ γῆν ἔδωκε τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων, » οὕτω καὶ τὸ ἔξω μὲν τοῦ καταπετάσματος εἰρητιτὸν ἦν τοῖς ἱερεῦσι, τὰ δὲ ἔνδον ἄψαυστα ἦν καὶ ἄδυστα· τὴν ἀρχιερεῖα γὰρ μόνον ἅπας τοῦ ἔτους νόμος ἦν εἰσελύναι.

B

Ἦν δὲ ἐκεῖ τὰ τῶν Χερουθιμ εἰκονίσματα, τύπον τῶν ἀσωμάτων δυνάμεων ἐπέχοντα· ἐν μέσῳ δὲ τούτων ἡ κιθωτός τὰς πλάκας ἔχουσα τοῦ νόμου, καὶ τὴν στάμον τοῦ μάννα, καὶ τὴν ῥάβδον Ἀαρὼν τὴν βλαστήσασαν· ἐπέκειτο δὲ αὐτῇ τὸ ἱλαστήριον ταῖς πτέρυξι τῶν Χερουθιμ σκιαζόμενον· ἐν τούτῳ δὲ ὁ τῶν ὅλων Θεὸς τὴν οἰκίαν ἐπιφάνειαν ἐποιεῖτο· ἐπειδὴ γὰρ ἡ θεία φύσις ἀνείδεός τε καὶ ἀσχημάτιστος, καὶ τῆς τοιαύτης οὐσίας εἰκόνας τεκτῆσθαι παντάπασιν ἀδύνατον, τὰ σύμβολα τῶν μεγίστων αὐτῶν δωρεῶν ἔνδον κεῖσθαι προσέταξεν· αἱ μὲν γὰρ πλάκες τὴν νομοθεσίαν ἐδήλουν· τὴν ἱερουσύνην δὲ ἡ ῥάβδος· τὸ δὲ μάννα τὴν ἐν ἐρήμῳ τροφήν· τὸ δὲ γὰρ ἱλαστήριον τῆς προφητείας σύμβολον ἦν· ἐκεῖθεν γὰρ αἱ προφῆσαι ἐγίνοντο· τὰ μὲν οὖν ἔνδον τοῦ καταπετάσματος, τῶν οὐρανίων εἶχε τύπον· διὸ καὶ Ἄγια τῶν ἁγίων ὀνόμαστο· μαρτυρεῖ δὲ τοῦτο καὶ ὁ μακάριος Παῦλος λέγων· « Οὐ γὰρ εἰς χειροποίητα ἅγια εἰσῆλθεν ὁ Χριστὸς ἀντίτυπα τῶν ἀληθινῶν, ἀλλ' εἰς αὐτὸν τὸν οὐρανόν· » τὰ δὲ τούτου ἐντὸς εἰκόνα ἔφερε τῶν ἐπιγινώσκων· εἶχε δὲ ταῦτα λυχνίαν μὲν ἐν τῷ νοτίῳ μέρει ἐπτάκαυλον, ἱσαριθμούς ἔχουσαν λύχνους ἐπικειμένους· ἐδήλουν δὲ οὗτοι τῶν ἡμερῶν τῆς ἐβδομάδος τὸν ἀριθμόν· τράπεζαν δὲ ἐν τῷ βορείῳ χρυσήν, ἐφ' ἧς ἄρτους προσέταξε προσκεῖσθαι δυοκαίδεκα, καὶ φιάλας χρυσὰς πλήρεις λιθανωτοῦ καὶ ἁλῶν· ἐν δὲ τῷ μέσῳ τῆς τε λυχνίας καὶ τῆς συντάγματος τῶν ἀπὸ γῆς τοῖς ἀνθρώποις δεδωρη-

D Πρὸ δὲ τῆς σκηνῆς ἔξω τὸ χαλκοῦν θυσιαστήριον, τὸ τὰ προσφερόμενα δεχόμενον θύματα· δηλοῖ δὲ τοῦτο περιττὰ εἶναι ταῦτα καὶ μὴ ἀρεστὰ τῷ Θεῷ· ὅθεν ἐπιτελεῖσθαι μὲν αὐτὰ συνεχώρησεν διὰ τὴν Ἰουδαίων ἀσθένειαν, ἔξω δὲ σκηνῆς ὡς οὐκ ἀναγκαῖα τοῖς ἔνδοι· ἡμεῖς δὲ τὴν τοῖς ἔνδοι ἀπονεμηθεῖσαν λειτουργίαν ἐπιτελοῦμεν· θυμίαμα γὰρ καὶ λυχνιαίων φῶς προσφερόμεν τῷ Θεῷ καὶ τὴν μυστικὴν τῆς τραπέζης ἱερουργίαν· τριάκοντα δὲ πήχεων ἦν τὸ μήκος τῆς σκηνῆς, καὶ δέκα τὸ εὖρος· καὶ τοῦτο καταμαθεῖν εὐπετές· εἰκοσι γὰρ σανίδας εἶχε τὸ νότιον μέρος, καὶ τοσαύτας τὸ βορείον· σανίδας δὲ τοὺς στύλους ὀνόμασαν οἱ ἄλλοι ἐρμηνευταί· ἐκάστης δὲ

σανίδος πῆχυν ἐχούσης καὶ ἡμισυ, τριάκοντα πῆχεις **A** αἱ εἴκοσι σανίδες ἐπλήρουν· οὕτω πάλιν τὸ πρὸς δυσμὰς ἀποβλέποντες εἶχε σανίδας τὸ αὐτὸ μέτρον ἐχούσας καὶ δύο γωνίας· δώδεκα δὲ πῆχεις ἐκ τούτων συναγόμενοι οἱ μὲν δέκα τὸ ἐνδον μέρος ἐπλήρουν, οἱ δὲ ἄλλοι δύο τῶν ἐκατέρων πλευρῶν τὰς ἀρμονίας ἐδέχοντο· ἐκ μέντοι τοῦ ἐφῶς μέρους τὴν θύραν γενέσθαι προσέταξεν, ἵνα καὶ αὐτὸς ἀνίσχων ὁ ἥλιος οἶόν τινα προσκύνῃσιν προσφέρῃ τοῖς προπύλαις εὐθὺς ἐκείσε τὰς ἀκτῖνας ἐκπέμπων· καὶ οἱ τῷ Θεῷ μόνῳ λατρεύοντες ὅπισθεν τὸν ἥλιον ἔχουσι πρὸς τὴν σκηνὴν τετραμμένοι, καὶ μὴ τοῦτον, ἀλλὰ τὸν τούτου Ποιητὴν προσκυνῶσι· ὀρυφακτῶ τοίνυν ἡ σκηνὴ προσέκει, σανίδας πάντοθεν ἔχουσα συνηρμοσμένας ἀλλήλαις· εἶχον δὲ καὶ τὰς βάσεις ἀργυρᾶς καὶ κεφαλίδας ὡσαύτως· καὶ αὗται δὲ ἐξώθεν καὶ ἐνδοθεν ἦσαν ἐιλημμένοι χρυσῷ· τὸν δὲ ὄροφον εἶχεν ἐξ ὕψασμάτων ποικίλων, ἐκ διαφόρων κατεσκευασμένον χρωμάτων· τὸ μὲν γὰρ ἦν ἀλουργόν· τὸ δὲ ῥοδοειδὲς ἡ κοκκοβαφές· τὸ δὲ ὀακίνθῳ προσοικιός· ἡ δὲ βύσσος τὴν λευκὴν εἶχε χράαν· καὶ ταῦτα δὲ τῶν τεσσάρων στοιχείων ἦν αἰνίγματα· ὁ μὲν ὀακίνθος τῷ ἀέρι προσέοικε· τὸ δὲ ῥοδοειδὲς ἡ κοκκοβαφὲς τῷ πυρὶ· τὸ δὲ ἀλουργὸν μὴνύει τὴν θάλασσαν· ἐκείνη γὰρ τρέφει τὸν κόχλον, ἐξ ἧς τὸ τοσοῦτον γίνεται χρῶμα· ἡ δὲ βύσσος τὴν γῆν, ἐκ ταύτης γὰρ φύεται· καὶ δέρβεις δὲ εἶχε τριγίνας ἐπικειμένας, καὶ μέντοι καὶ διωθέρας ποικίλας, ὥστε καὶ τὸν ὕετὸν ἀπελργεῖν.

Καὶ τοῖς ἱερεῦσι δὲ παντοδαπὸν περιέθηκε κόσμον, τὸν μὲν λαὸν καταπλήττοντα τῷ διαφόρῳ τοῦ σχήματος, αὐτοὺς δὲ τοὺς ἱερέας διδάσκοντα ὅπως χρῆ τὴν ψυχὴν ἐξωραΐζειν καὶ κοσμεῖν· ὑποδύτην δὲ καλεῖ τὸν ἐνδότερον χιτωνίσκον· ἐπενδύτην δὲ τὸν χιτῶνα τὸν ἐξώτερον· ὀακίνθινον δὲ τοῦτον προσέταξε γενέσθαι· ποδήρη δὲ προσσηγόρευσε ὡς μέχρι ἄκρων τῶν ποδῶν διήκοντα· ἀπήρτησε δὲ τούτου κώδυνας χρυσοῦς καὶ ῥοῖσκους ἵνα εἰς τὸ ἄδυτον καὶ ἀνάκτορον τῆς σκηνῆς εἰσιῶν, καὶ τὴν ἀπὸ τούτων ἐπιτελούμενην ἡχὴν εἰσδεχόμενος μετὰ δέου τῶν λειτουργγίαν ἐπιτελῇ εἰς μνήμην τοῦ προσεταχότος ἀφικνούμενος· διὰ τοι τοῦτο καὶ ὁ ποδήρης, τοῦ ἀέρος εἶχε τὸ χρῶμα· ὀακίνθος δὲ ἦν ὡς ἂν εἰς τοῦτον ἀφορῶν μετάρσιος γίνηται· ἐπέκειτο δὲ τῇ κεφαλῇ κίθαρις τὸν οὐρανὸν μιμουμένη· ἐπεκάλυπτε δὲ καὶ ταινία τὸ μέτωπον, ἣν μίτραν εἶπον οἱ Ἑβδαμήκοντα· εἶχε δ' ἐν μέσῳ αὐτῇ πέταλον χρυσοῦν ἐγγεγραμμένον ἔχον τοῦ Θεοῦ ἄφραστον ὄνομα ὃ καλοῦσιν Ἑβραῖοι τετραγράμματον· εὐλόθειαν δὲ τὸν λαὸν ἐκπαιδεύων δι' αἰνίγματος τοῦτο δεδήλωκεν· Ἐπιγράψεις γάρ, φησὶν, αὐτὸ ἀγίασμα Κυρίου.

Ἐκέλευσε δὲ αὐτῷ καὶ ἐφαστρίδα γενέσθαι, ἣν οἱ Ἑβδαμήκοντα, ἐπιμίλδα ἐκάλεσαν· ἐν δὲ ταῖς Βασιλείαις εὐρίσκομεν, ἐφοῦδ, αὐτὴν κατὰ τὴν τῶν Ἑβραίων γλῶτταν ὀνομασμένην· αὐτὴ εἶχεν ἐφ' ἐκατέρου μὲν ὅμοι δύο λίθους πολυτελεῖς ἔχοντας τῶν φυλῶν τὰς προσηγορίας ἐγγεγραμμένας· τῷ στήθει δὲ τὸ καλούμενον λογιῶν τὴν λογικὴν συγκα-

B in sesquicubito protenderetur, viginti igitur tabulæ in triginta cubitos erant protensæ. Rursus quæ pars respicit ad occidentem, sex habebat tabulas eadem mensura, duosque angulos. Ex his duodecim cubitis ita distributis, decem implebant interiorem partem ceteri laterum juncturam suscipiebant. Ex ea vero parte quæ respicit ad orientem, portam esse jussit, ut ipse oriens sol, osculatione, ut ita dicam, vestibulum complecteretur, statim radios immittens, utque qui unicum Deum adoraturi essent, ad tabernaculum conversi, orientem a tergo solem exciperent, nec eum, sed ejus Creatorem adorarent. Tabulato quidem tabernaculum simile erat, columnas undequaque habens alias aliis apias. Iis erant argentæ bases, capitique tegumenta ex eodem metallo, illaque extrinsecus et ex interiori parte auro distincta. Tectum ex varia textura constabat, diversis coloribus depictum, parte ex alia purpureum, alia roseum, alia cocco tinctum, alia hyacinthinum, alia referente album byssi colorem. Hæc quatuor elementorum erant symbola. Hyacinthus aeri similis est, roseus coccineusve color igni, purpureus vero mare significat; illud enim nutrit concham ex qua tam pulcher nascitur color; repræsentat byssus terram e qua oritur; pelles etiam crinibus confectæ illis superinductæ erant, exuviæque distinctæ quæ imbrem arcerent.

C Præterea sacerdotibus diversissimas vestes Deus assignavit, quæ populo, cultus varietate, mirationem moverent, ipsosque docerent sacerdotes quomodo animam exornare venustissime efficere oporteret. Vestem interiorem appellat tunicam, amiculum exteriorem, et hanc tunicam hyacinthinam esse præscripsit. Cui ad imos pedes promissæ talaris fuit cognomen, de qua aurea tintinnabula speciem mali punici referentia pendebant, ut in adytum et regiam tabernaculi cum intraret sacerdos, percepto eorum sonitu, cum reverentia solemnia perageret, recordans illius qui hæc omnia præceperat. Quamobrem talaris aeriam colorem referebat, hyacintheaque erat ut ad eam intuens mentem sacerdos sursum teneret. Imminebatque summi sacerdotis fronti tiara, cælum imitata, faciem contegebat viitta quam Septuaginta mitram appellarunt; stabat in medio lamina aurea in qua inenarrabile Dei nomen, a Judeis tetragramma appellatum, inscriptum erat. Sic figurate Deus populum reverentiam docebat, ut ex his appareret: *Sculpes, inquit, ipsum sanctum Domino*."

D Præcepit quoque Deus summum sacerdotem indui veste quam superhumeralem vocaverunt Septuaginta, quam autem in Regum libris appellant Ephod, Hebræa voce designatam. Huic erant super utrumque humerum duo pretiosi lapides inscripti nominibus tribuum Israel. In pectore, mentis tegmen pectorale. Huic quoque duodecim lapides aptati erant, variis

coloribus micantes. Quibus indicto bello, vel victoria, vel cladis significabatur. Quod Regum ex historia constat. Cum enim adversus Israel bellum suscepissent hostes, non prius ausus est Saul aciem instruere quam signa victoriae vidisset. Quare universi mundi Deus dicit: « Ponesque rationale iudicii in pectore Aaron, et in utroque latere superhumeralis. » Adjecitque: « Ponesque in eo doctrinam et veritatem ⁷⁰. » Doctrinamque quidem vocavit signa ex illis lapidibus, veritatem vero signorum veracitatem. Hoc enim animadvertendum censeo quod crassioribus hujus ætatis hominibus quam ut spiritualia intelligerent sapientissimus Dominus noster per corporea symbola auxilium suppediavit, nobis autem interpretatur pectorale speculatio spiritualium, chlamys perfectio virtutis, junctura autem concinna pectoralis et chlamydis nobis figurate docet fidei et effectivæ virtutis concensionem. Primum imponi chlamydem, deinde huic pectorale aplari significat rectam agendi rationem supponi virtutibus fundamentum.

ὁ δὲ πρῶτος ἐπιτίθεσθαι τὴν ἐπωμίδα, εἰθ' οὕτως ταύτην ὑποβάθραν εἶναι τῶν ἀρετῶν.

QUÆSTIO CCLXIX. [Coisl. CCLXXXVII. Taur. CCLXXVI.]

Quam ob causam Moyses tabulas contriverit (69).

Edita a Maio (l. c. p. 134, q. 278). — Exod. xxxii, 19.

Quia credidit populum legis esse indignum. Cum enim tabulæ pro dotalibus libellis essent, sponsaque nondum thalamum ingressa, sese protituisset, valde iratus, ut par est, dotale libellum dirupit. Animadvertendum est quod tunc ad preces placabilis factus Deus, in aliud tempus distulerit pœnas, dicens: « Ego autem in die ultionis visitabo et hoc peccatum eorum ⁷¹. » Quod Apostoli verbis simile est: « Ignoras quoniam benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit? Secundum autem ditionem tuam ⁷², » et reliqua. Attamen legislator cognito quod universus Deus jam nollet esse cum Judæis, angelum vero iis præfecturus esset, scire quæsit quem esset missurus, obsecravique ne iis daret conservum ducem, sed ipse eos dirigeret. Quod ubi impetravit, sublato ebrius amore quæ hominem excedunt affectavit, invisibilemque naturam cernere concupivit. Verum enimvero hoc esse nefas didicic; quæ autem ad divinam pertinent providentiam et actionem (sic enim intelligenda est posterior Dei pars) contemplari possumus, non quidem palam, sed ut Moyses et in petra quasi ab ipso Deo collocati, sic ostenditur firma fidei stabilitas, et in foramine hujus lapidis fidei foramen apparet, quæ inaccessa oculis corporeis et invisibilia perspicit.

Α λύπτον καρδίαν· ἔρχε δὲ καὶ τοῦτο δώδεκα λίθους προσηρμοσμένους διάφορον ἔχοντας χροῖαν· διὰ δὲ τοῦτο ἐδηλοῦτο πολέμου συγκροτηθέντος, ἡ νίκη, ἡ ἡττα· καὶ τοῦτο δὲ τῶν Βασιλειῶν ἡ ἱστορία διδασκεῖ· ἐπιστρατεύσαντων γὰρ τῶν πολεμίων τῷ Ἰσραὴλ οὐ πρότερον ἐτόλμησεν ὁ Σαουλ παρατάξασθαι, ἕως εἶδε τὰ τῆς νίκης μηνύματα· διὰ τοῦτο εἰρηκῶς ὁ τῶν ὧλων Θεός· « Καὶ ἐπιθήσεις τὸ λογεῖον τῆς κρίσεως ἐπὶ τὸ στήθος Ἀαρὼν, καὶ συνάψεις αὐτὸ πρὸς τὴν ἐπωμίδα· » ἐπήγαγε· « Καὶ ἐπιθήσεις αὐτῷ τὴν δῆλωσιν καὶ τὴν ἀλήθειαν· » καὶ δῆλωσιν μὲν ἐκάλεσεν τὰ ἐκείθεν μηνύματα· ἀλήθειαν δὲ τῶν μηνυμάτων τὸ ἀψευδές· ἰστέον μὲν τοι ὡς παχυτέροις οὖσι τοῖς τηλικαῦτα καὶ τῶν νοητῶν ἐφικέσθαι μὴ δυναμένοις, διὰ τῶν σωματικῶν συμβόλων τὴν ὠφέλειαν ὁ πάνσοφος ἡμῶν Δεσπότης ἐπραγματεύετο· καὶ γὰρ ἡμεῖς νοοῦμεν διὰ τοῦ λογεῖου τὴν θεωρίαν τῶν νοητῶν· διὰ δὲ τῆς ἐπωμίδος τὴν ἐργασίαν τῆς ἀρετῆς, καὶ τὴν τοῦ λογεῖου καὶ τῆς ἐπωμίδος ἁρμονίαν τε καὶ συνάφειαν εἰς τὴν τῆς πίστεως καὶ τῆς ἀγαθῆς πράξεως λαμβάνομεν συμφωνίαν· τὸ ταύτην τὸ λογεῖον συνάπτεσθαι τὸ τὴν ἀγαθὴν πράξιν

ΕΡΩΤΗΚΙΣ ΣΞΘ.

Διὰ τὴν τὰς πλάκας συνέτριψεν,

Ανάξιον κρίνας τὸν λαὸν τῆς νομοθεσίας· ἐπειδὴ γὰρ προικῶν γραμματεῶν τύπον εἶχον αἱ πλάκες, ἡ δὲ νόμος πρὸ τῆς παστάδος εἰς μοιχείαν ἀπέκλινε, μᾶλλον εἰκότως τὸ προικῶν γραμματεῶν διέβρηξεν· ἐπισκεπτέον μὲν ὡς τότε δεξιόμενος ὁ Θεὸς τὴν ἰκυσίαν, ἀπεβάλετο τὴν τιμωρίαν· προστέθηκε δὲ, « Ἡ δ' ἂν ἡμέρα ἐπισκέπτωμαι, ἐπάξιος ἐπ' αὐτοὺς πᾶσαν τὴν ἁμαρτίαν αὐτῶν· » εἰκοι δὲ τοῦτο τοῖς ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου εἰρημένοις· « Ἀγνοῶν ὅτι τὸ χρηστὸν τοῦ Θεοῦ εἰς μετάνοιαν σε ἄγει· κατὰ δὲ τὴν σκληροτητά σου, » καὶ ἐξῆς· ὁ μέντοι νομοθέτης ἀκούσας ὡς οὐκ ἀνέχεται συνεχῆναι αὐτοῖς ὁ τῶν ὧλων Θεὸς ἐπ' αὐτοὺς ἀγγέλον ἐπιστήσει, ἤτησε μὲν γινώσκειν τὸν ἐπιστησόμενον, ἠντιβόλησε δὲ μὴ δοῦναι αὐτοῖς ὁδοδούλον ἡγεμόνα, ἀλλ' αὐτὸν αὐτῶν καθηγῆσασθαι· ὡς δὲ καὶ ταύτην ἔσχε τὴν ἀρχὴν ἔρωτι μεθύων ἐπαινουμένην τῶν ὑπὲρ ἀνθρώπων ἡράσθη καὶ τὴν ἀθέταν φύσιν ἰδεῖν ἐπιθύμησεν, ἀλλὰ μεμάθηκεν ὡς τοῦτο ἀδύνατον· τὰ δὲ τῆς οἰκονομίας τε καὶ ἐνεργείας, οὕτω γὰρ δεῖ νοεῖν τοῦ Θεοῦ τὰ ὀπίσθια, θεωρῆσαι δυνατόν τοῖς κατὰ Μωϋσέα, οὐδὲ τοῦτοις δὲ ἀπλῶς, ἀλλ' εἰς τὴν πέτραν ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ τιθεμένοις· σημαίνει δὲ αὕτη τῆς πίστεως τὸ στερεόν καὶ ἀκράδαντον· καὶ διὰ τῆς ὀπῆς τῆς πέτρας, δηλοῖ δὲ αὕτη τῆς πίστεως ὀφθαλμὸν θεωροῦντα τοῖς αἰσθητοῖς ὀφθαλμοῖς ἀνέφικτα καὶ ἀθέατα.

⁷⁰ Exod. xxviii, 38. ⁷¹ Exod. xxxii, 34. ⁷² Rom. ii, 4.

NOTÆ.

(69) Ex Theodoretō q. 68 in Exod. T. LXXX, p. 294.

Πῶς ἐν ἱματίοις λέπρα ἐγίνετο;

Quomodo intelligendum in vestimentis lepram
inesse (70)?

Edita a Maio (l. c. p. 134, q. 279). — Levit. xiii, 47.

Πολλὰς αὐτοῖς παιδείας ὁ Θεὸς τοιαύτας ἐπήγαγεν· αὐτίκα γοῦν καὶ περὶ λεπρῶν οἰκιῶν οὕτως ἔφη· «Ὡς ἂν εἰσέλθῃτε εἰς τὴν γῆν τῶν Χαναανίων ἣν ἐγὼ δίδωμι ὑμῖν· καὶ δώσω ἀφ' ἑνὸς λέπρας ἐν ταῖς οἰκίαις τῆς γῆς τῆς ἐγκτήτου ὑμῶν, καὶ ἐξ ἧς διδάσκει δὲ διὰ τούτων ὅτι θεήλατοι ἦσαν αἱ πληγαί, ποτὲ μὲν κατὰ ἱματίων, ποτὲ δὲ κατὰ οἰκιῶν φερόμεναι· ταῦτα δὲ τὴν ἀφάρτον τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν ἀνεδήλου· τῶν γὰρ ἀνθρώπων ἀμαρτανόντων, ἱματίοις καὶ οἰκίαις ἐπέφερε τὰς πληγὰς, διὰ τούτων τοῖς ταῦτα κεκτημένοις τὴν θεραπείαν προσφέρων· οἷοις δὲ τῷ λεπρῶντι οἶκον ὁ οἶκος τοῦ Ἰσραὴλ, οὗ πολλὰκις μὲν ἐξηρέθησαν καθάπερ λθιοὶ τινὲς λεπρῶντες οἱ πλημμελήσαντες, ποτὲ μὲν διὰ Ἀσσυρίων, ποτὲ δὲ διὰ Βαβυλωνίων, ἄλλοτε δὲ διὰ Μακεδόνων· ἐπειδὴ δὲ παγίαν ἔσχον τὴν λέπραν, ἀρδὴν καταλυθῆναι τὴν οἰκίαν ὁ νομοθέτης ἐκέλευεν.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΕΣΑ'.

Τί σημαίνει τὰ δύο ὄρνιθια ὑπὲρ τοῦ καθαριζομένου προσφερόμενα;

Edita a Maio (l. c. p. 133, q. 280). — Levit. xiv, 4.

Τοῦ σωτηρίου πάθους περιέχει τὸν τύπον· ὥστε γὰρ τούτων τὸ μὲν θύεται, τὸ δὲ εἰς τὸ τοῦ θυθέντος αἷμα βαπτόμενον ἀπελύετο, οὕτως ὑπὲρ τῆς λεπρώσεως ἀνθρωπότητος ὁ Δεσπότης ἐσταυρώθη Χριστὸς, τῆς μὲν σαρκὸς δεξαμένης τὸν θάνατον, τῆς δὲ Θεότητος οἰκωσαμένης τὸ τῆς ἀνθρωπότητος πάθος· καὶ καθάπερ ὕδατι καθαρῷ τοῦ σφαγέντος ὀρνιθίου τὸ αἷμα μιγνύμενον, καὶ κεδρίνου ξύλου καὶ ὑσσώπου καὶ κοκκίνου κεκλωσμένου περιρβανόμενος ὁ καθαριζόμενος λεπρὸς λαμπρὸς τε καὶ καθαρὸς ἀποδεικνύεται, οὕτως ὁ τῷ Σωτῆρι πιστεύων Χριστῷ καὶ τῷ τοῦ παναγίου Πνεύματος ὕδατι καθαιρόμενος, τὰς τῶν ἀμαρτημάτων ἀποβάλλει κηλίδας· σύμβολον δὲ τὸ μὲν κεδρίνον ξύλον, τῆς ἀπαθοῦς Θεότητος· ἄσκητον δὲ τὸ ξύλον· τὸ δὲ κόκκινον τὸ κλωστὸν, τῆς ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος ἀνθρωπότητος· τὸ δὲ ὑσσώπον, τῆς τοῦ παναγίου Πνεύματος θερμότητος τε καὶ εὐσμείας· διὰ τούτων οἱ βαπτιζόμενοι τῆς ψυχῆς ἀπαλλάττονται λέπρας· καὶ ἡ κοτύλη δὲ τοῦ ἐλαίου, τοῦ Πνευματικοῦ ἐστὶ μύρου σημαντική· ὁλοὶ δὲ τὸ ἐπιχυρόμενον ἐλαίον τῷ ὡτίῳ τῷ δεξιῷ καὶ τῇ δεξιᾷ χειρὶ καὶ τῷ δεξιῷ ποδὶ, τὸ μὲν τὴν ἀκοὴν τοῖς δεξιοῖς ἀφοριεῖσθαι λογίοις· τὴν δὲ χεῖρα καὶ τὸν πόδα, ταῖς δεξιαῖς πράξεσιν ἐπιβαλλόμενον δὲ καὶ τῇ κεφαλῇ, τὴν ἀφίερωσιν τοῦ λογικοῦ ὁλοῦ· ὁ μὲν τοι διαμείνας λεπρὸς ἔξω τῆς Ἐκκλησίας ἐκβάλλεται.

⁷⁰ Num. xxxiv, 2.

NOTÆ.

(70) Ex Theodoro q. 18 in Levit. T. LXXX, p. 392.

(71) Ex Theodoro q. 19 in Levit. T. LXXX, p. 325.

Judæis multæ talesque institutiones a Deo datæ sunt. Statim igitur de leprosis domibus sic loquitur : « Cum ingressi fueritis terram Chanaan quam ego dabo vobis in possessionem, si fuerit plaga lepræ in ædibus⁷⁰, » et reliqua. Sic docet vulnera esse a Deo immissa, modo in vestes, modo in domos. Hæc autem ipsa ineffabilem Dei erga homines amorem demonstrant : hominum enim peccatorum in vestimenta et domos vulnera cum immitteret, ita sanationem ea possidentibus afferebat. Simile est domui leprosa domus Israel e qua sæpissime, quasi petra quædam, Judæi leprosi, id est, peccatores avulsi sunt, nunc ab Assyriis, nunc a Babyloniis, alias tandem a Macedonibus ; cum autem inveterata domui cuidam lepra hæreret, hanc evelli funditus legislator imperabat.

QUÆSTIO CCLXXI. [Coisl. CCLXXXIX, Taur.
CCLXXVIII.]Quid significant duæ aves quæ pro expiando homine
offerebantur (71)?

Figura sunt salutaris passionis. Ut enim horum alia immolatur, aliaque in sanguinem immolata immersa dimittebatur, haud aliter pro humana lepra Dominus Christus crucifixus corpore quidem mortem suscepit, divinæque naturæ humanitatis passionem. Ac veluti cruor immolata avis postquam viventi aquæ commistus fuerat, homoque leprosus ligno cedrino, hyssopo, coccoque conspersus erat, tunc mundus purusque videbatur ; sic qui in Salvatore Christum credit, et sancti Spiritus aqua purus factus est, omnes peccatorum maculas projicit. Exprimit lignum cedrinum expertem doloris divinitatem ; incorruptum enim est hoc lignum ; coccus vero nendo deductus, humanitatem ex anima et corpore conflata ; hyssopus Spiritus sancti calorem et suavitatem. Sic iis qui baptizantur ex anima lepra adimitur ; cotula oleo plena significat sancti Spiritus gratiam, illitum super extremum auriculæ dextræ, et super manum dextram et pedem, oleum ostendit. Auditum quidem aperiri dextris eloquiis, manum vero et pedem recte facta elaboraturos. Illitum autem capiti mentis consecrationem significat. Qui autem leprosus permanserit, ex Ecclesia ejicietur.

QUÆSTIO CCLXXII [Coisl. CCXC. Taur. A
CCLXXIX.]

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΟΦ.

Cur non licuerit Judæis edulia immolare animalia nisi coram tabernaculo (72)?

Διατί απαγορεύει πόρρω τῆς σκηνῆς θύεσθαι τὰ ἐσθιόμενα θρέμματα;

Edita a Maio (l. c. p. 135, 136, q. 282). — De præcepto Levit. xvii, 3, 4.

Non Deum fugiebat Judæos esse impios, propensosque ad victimas dæmonibus offerendas. Imperavit igitur ut qui vellet aliquid immolare, vel vitulum, vel ovem, vel capram, is ad januam tabernaculi adduceret, tunc profuso ejus sanguine secum carnes domum asportaret. Eum qui aliter ageret, ut homicidii reum fieri jussit, dicens: « Sanguinis reus erit, quasi si sanguinem fuderit ⁷², » et reliqua. Quod autem lex ad id spectet, e sequentibus constat: « Nam adolebit sacerdos, inquit, adipem in odorem suavitatis Domino, et nequaquaquam ultra immolabunt hostias suas dæmonibus cum quibus fornicati sunt ⁷³. » Ista est lex quæ apud Judæos viget; nam sacerdos immolat edulia animalia, prohibuit vero ne sanguis esca fieret his de causis: « Anima carnis in sanguine est, et ego dedi illum vobis ut super altare in eo expietis pro animabus vestris, et sanguis pro animæ piaculo sit. Idcirco dixi filiis Israel: Omnis anima ex vobis non comedet sanguinem ⁷⁴. » Velut ipse, inquit, animam immortalem habes, sic animal sensu carens, pro anima corpus habet. Quamobrem pro anima tua hanc Deus poni jubet. Sanguinem igitur si comedes, anima vesceris; nam rationalis anima vices implet. Quam edentem vocat homicidam. Quamobrem morticina animalia comedere vetat, quoniam a sanguine separatum non est corpus.

QUÆSTIO CCLXXIII.

Sancti Joannis Climaci locus ex capite de quiete et patientia, « Medium præteriens in mediis perveni, » et: « Potum sitiienti dabat, » usque ad verba: « Diceret prorsus nequeo. »

Nunc primum edita a D. Hergenroether e cod. Vaticano, f. 186. — Explicatio quorundam verborum Joannis Climaci.

1. Senis sacri atque laboriosi petitio, senis venerabilis et contemplativi quæstionem proponit ejusdem postulans explicationem, cum tamen iis, qui sunt in vita activa sapientes, non solet ut plurimum magister esse sermo, sed actio atque imitatio per se doctrinam revelat. Nostri igitur senis est, D veluti senis ex actionum instituto ænigmata explicare; facto enim cum habeas res ipsas, quasque nequit sermo quæstiones diluere, actio ad illarum cognitionem præit ac ducit. Quoniam tamen cæteris vult virtutibus etiam hic humilitatis perfectionem adjungere et ab iis, in quibus non exstat virtutum praxis, practicus iste vir practicarum doctrinarum arcana poscit sibi explicari ac patefieri:

⁷² Levit. xvii, 4. ⁷³ ibid. 6. ⁷⁴ ibid. 11.

(72) Ex Theodoro q. 23 in Levit. T. LXXX, p. 334.

(73) Climax seu scala paradisi est titulus operis ascetici, quem rogante Joanne abbate Raithuensi Joannes abbas in monte Sinai, exinde Climacus

ἤδει τὴν ἐνίων ἀσέβειαν, καὶ ὅτι τοῖς δαίμοσι θυσίας προσέουσιν· προσέταξε τοίνυν πάντα θύσαι βουλόμενον μόσχον ἢ πρόβατον ἢ αἶγα, παρὰ τὴν θύραν τῆς σκηνῆς ἀγαγεῖν· καὶ τὸ αἷμα ἐκχέαι καὶ μεταβαλεῖν οἰκαδὲ τῶν χρεῶν· τὸν δὲ τοῦτο μὴ δεδρακότα, ὡς φόνων ἔνοχον κατηγορεῖσθαι ἐκέλευσεν· « Αἷμα γὰρ, φησί, λογισθῆσεται τῷ ἀνθρώπῳ ἐκείνῳ· αἷμα ἐξέχεε, » καὶ ἐξῆς. « Ὅτι δὲ τοῦτον ἔχει τὸν σκοπὸν ὁ νόμος, τὰ ἐφεξῆς διδάσκει. « Ἀνοίσει γὰρ, φησὶν, ὁ ἱερεὺς τὸ στέαρ εἰς ὁσμὴν εὐωδίας τῷ Κυρίου, καὶ οὐ θύσουσιν ἔτι τὰς θυσίας αὐτῶν τοῖς ματαίοις, ὧν αὐτοὶ ἐκπορεύουσιν ὀπίσω αὐτῶν. » οὗτος ὁ νόμος παρὰ Ἰουδαίους ἐπικρατεῖ· ὁ γὰρ ἱερεὺς θύει τὰ ἐσθιόμενα ζῶα· ἀπηγόρευσε δὲ καὶ τὸ ἐσθίειν αἷμα καὶ τὴν αἰτίαν ἐδίδαξεν. « Ἡ γὰρ ψυχὴ, φησί, πάσης σαρκὸς αἷμα αὐτοῦ ἐστὶ· καὶ ἐγὼ αὐτὸ δέδωκα ὑμῖν ἐπὶ τοῦ θυσιαστηρίου ἐξιδάσκεισθαι περὶ τῶν ψυχῶν ὁμῶν· τὸ γὰρ αἷμα αὐτοῦ ἀντὶ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ ἐξιδάσεται· διὰ τοῦτο εἴρηκα τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ· Πᾶσα ψυχὴ ἐξ ὁμῶν οὐ φάγεται αἷμα· » ὥσπερ σὺ, φησὶ, ψυχὴν ἀθάνατον ἔχεις, οὕτω τὸ ἄλογον ζῶον ἀντὶ τῆς ψυχῆς ἔχει τὸ σῶμα· οὐ δὴ χάριν καλεῖται ἀντὶ τῆς σῆς ταύτην προσενηχθῆναι· ἐὰν δὲ τοῦτο φάγῃς, ψυχὴν ἐσθίεις· λογικῆς γὰρ ψυχῆς τάζειν τοῦτο πληροῖ· διὸ καὶ φόνον τὴν βρώσιν ὀνόμασε· τοῦτου ἕνεκα καὶ τὰ τεθνηκότα τῶν ζῶων ἐσθίειν ἀπαγορεύει, ὥς τοῦ αἵματος μὴ χωρισθέντος τοῦ ζώου.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΟΦ.

Τῆς Κλίμακος ἐκ τοῦ περὶ ἡσυχίας καὶ ὁπομο-
νῆς· « Μετερχόμενος τὸ μέσον ἐν μέσοις γέγο-
να, » καὶ, « ἐπὶ τῆς διαφῶτας » ἕως τοῦ, « λέγειν
εἰς πάντα οὐκ ἔχω (75). »

α'. Γέροντος ἱεροῦ καὶ φιλοπόνου αἰτησις, γέροντός θεσπεσίῳ καὶ θεωρητικῷ θεωρίαν προβάλλεται τὴν ταύτης ἐπιζητούσα σαφῆνειαν· καίτοι γε τοῖς τὰ πρακτικὰ σοφοῖς οὐ λόγος ὡς ἐπίπαν φιλεῖ καθίστασθαι διδάσκαλος· ἡ δὲ πράξις καὶ μίμησις αὐτόθεν ἀνακαλύπτει τὸ μάθημα. Τοῦ ἡμετέρου τοίνυν ἐστὶ γέροντος, τοῦ παλαιοῦ γέροντος τὰ ἀπὸ τῆς πράξεως διαλύειν αἰνίγματα· ἔργῳ γὰρ ἔχων τὰ πράγματα καὶ ὅσα λόγος ἀδυνατεῖ τῶν ἀπορημάτων διαλύειν, ἡ πράξις καθοδηγεῖ συνεπίστασθαι· πλὴν ἐπεὶ προσλαβεῖν ταῖς ἄλλαις ἀρεταῖς κἀνταῦθα τὸ τῆς ταπεινοφροσύνης τέλειον καὶ παρ' οἷς οὐκ ἐστὶ πράξις, ὁ πρακτικὸς τῶν πρακτικῶν θεωρημάτων τὰ ἀπόρρητα ζητεῖ γενέσθαι ῥητὰ, οὐχ ἡμῖν, ἀλλὰ τῇ ἐκείνου καὶ

NOTÆ.

nuncupatus, sæculo sexto conscripsit (cf. de eo Fessler *Patrolog.* tom. II, § 410, p. 890 seq.). Hujus libri locum Photius illustrat et exponit hac quæstione, quæ in cod. Coisliniano et Taurinensi omnino deest.

ἀρετῇ καὶ αἰτῆσι· θαρρόντες ἐπὶ τὴν τῶν ἀπορου-
μένων λύσιν βαδισόμεθα.

β. Τρεῖς ὁ παλαιὸς καὶ καλὸς ἐκεῖνος γερων προ-
κοπᾷ εἶτε τάξεις εἶτε βαθμοὺς, εἶτε τι ἄλλο φιλον
ταῖς βουλομένοις καλεῖν, ἐν τοῖς παροῦσιν ἐκδιδάσκει
ρήμασιν· ἀμεριμνίαν τῶν ἐν βίῳ καὶ οἷς ὁ βίος
συγκαταλύεται πραγμάτων, προσευχὴν ἄσκον, καὶ
τρίτον ἐργασίαν ἄσυχον καρδίας· ὥστε ὅλον ὅτι
μέσον ἐκατέρου τῶν ἄκρων ἢ προσευχῇ κεῖται. Ὁ
τοῖνον τὴν ἀμεριμνίαν μὴ κτητάμενος οὐδὲ τὰ ἐφε-
ξῆς δύο δυνατὸς ἐστὶ μεταλθεῖν. Ἀλλὰ τί τὸ ἐντεῦ-
θεν; Τὸ μέσον τοῖνον ἦτοί τὴν προσευχὴν μετερχό-
μενος ἐν μέσοις γέγονε τοῖς καλοῖς, κἂν μήπω πρὸς
τὸ ἄκρον ἀναβεῇ τῶν ἀγαθῶν.

γ. Ἐπὶ οὗτος δ' ὁμοῦ διψῶντα καὶ πόρρωθεν
οὖσα ἢ τοῦ στελασφόρου θαλάματος πληρωσις καὶ
τρυφή καὶ θέα· εἶτα οὐ μέχρι παντὸς τοῦ θαλάματος
ἐτρώφω, ἀλλὰ μετὰ ταῦτα πάλιν ἐν ἐκείνοις, ἐν οἷς
καὶ πρῶην. Τί μὲν οὖν ἦν πρὸ τῆς ὁρατῆς μορφῆς
ἐν τοῖς ὁρωμένοις, οὐδ' αὐτὰ τὰ ὁρώμενα διδάσκειν
ἠδύναντο, ὥσπερ εἰθελὴν ἡ βίσις τὰ πολλὰ τῶν ὁρωμέ-
νων διδάσκαλος γίνεσθαι· οὐδὲ γὰρ ἦν τῶν κατὰ
φύσιν καὶ συνήθων θαμάτων, ἀλλὰ χάρις ἦν ἡ δι-
δοῦσα τὰ μὲν ἄρ' ἔτι, τὰ δὲ κρεῖττω ποιοῦσα τῶν διὰ
τῆς βίσεως καταλήψεων· καὶ γὰρ οὐδὲ ὁ ταύτης ἡμῖν
τῆς ἀπορρήτου τρυφῆς καὶ θεωρίας ἀρχιτέκτων
ἐφεῖτο καὶ συνεχῶρει ἀκραιφνῇ λαμβάνειν τὴν μάθη-
σιν. Ἀλλ' ἔγωγε πόθω καὶ ἔρωτι μαθεῖν ἡρώτων
ὁμοῦ, πῶς δὴ νῦν ὁ τῆς σωτηρίας ἡμῶν καὶ τῶν
καλῶν θαμάτων αὐτοῦργος ὑπάρχει· καὶ ἡ ἀπόκρι-
σις ἔλεγεν ἐν τοῖς ἰδίοις μὲν, ἀλλ' οὐκ ἐν οἷς φκο-
νόμεν τὴν ὁρασιν εἶναι· τὰ μὲν γὰρ ἦν φιλανθρωπίας
καὶ συγκαταβάσεως, τὰ δὲ τῷ μὴ τῆς οἰκείας ἐξ-
ίστασθαι φύσεως τὸ ἀτίθων ὑπογράφοντα καὶ ἀμετά-
βλητον. Εἶτα ἐπειδὴ με πρὸς φύσιν ἀνῆγε πάσης
βίσεως καὶ καταλήψεως ὑπεραναδεσθῆναι, ἐπυθα-
νόμεν ἔτι προσδιαπορῶν, ὡς Εἰ ταῦθ' οὕτως ἔχει, τίς
ἡ δεξιὰ στάσις καὶ καθέδρα καὶ τὰ τῶν ὀλικῶν σχέ-
σεων καὶ διαθέσεων ὀνόματα; ποῦ γὰρ ἔχει ταῦτα
χώραν λέγεσθαι ἐν οἷς καὶ τῶν ὁρωμένων τὰ πολλὰ
οὐχ ὁρασίς ἐστιν, ἀλλὰ τῆς φαντασίας διατύπωσις·
ὁ δὲ τῶν ἀποριῶν ἀκροατῆς ἐπιτιμῶν, ὡς εἰκοι, φιλο-
πράγματα ἐνστασιν καὶ οὐκ ἐὼν ἀπολαύειν τοῦ ζη-
τήματος, κρεῖττον ἀκοῆς ἔφη τὴν ἐρώτησιν καὶ
καιρὸν οἰκεῖον ἔχειν τῆς ἀποκαλύψεως. Ἐγὼ δὲ φιλο-
νεικῶν ἔτι καὶ τὸν καιρὸν με συναγαγεῖν παρεκ-
άλουν καὶ μὴ τῆς καλῆς ἀποστερεῖν ἐφέσεως· ἐκεῖνος
δὲ τοῦ λυποῦντος ὡς οἶόν τε καὶ ἀδμονοῦντος ἀπά-
γων οὕτω τὸν καιρὸν ἔλεγε παρεῖναι· οὕτω γὰρ οὐδὲ
τὸ πῦρ τὸ τὴν ἀφθαρσίαν ἀνάπτει ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς
ἀναφλέγεται.

δ. Ταύτην οὖν τὴν ὁπτασίαν ὁ καλὸς καὶ φιλόθεος
καὶ παλαιὸς ἐκεῖνος ἀπαγγεῖλας γέρον οὐ μεγαλυ-
χεῖ, οὐδὲ τοιαῦτα θεοαίμενος ἐπαίρεται· ἀλλὰ καὶ
ἀγνοίαν αὐτῷ προσάπτει λέγων· Οὐκ οἶδα εἰ σὺν
τῷ χοῦ ταῦτα ἐθέλην, εἶτε καθ' αὐτὴν τῆς ψυχῆς

A non nobis, sed illius et virtute et postulatione freti
ad dubiorum solutionem procedimus.

2. Tres antiquus ille bonusque senex progres-
siones ad virtutem sive ordines sive gradus sive
quid aliud appellare libeat, in his verbis indicat :
plenam rerum hujus vitæ, cum quibus et ipsa vita
simul interit, incuriam, sedulam atque indefessam
orationem, et tertio inviolatam cordis operationem ;
unde constat mediam inter utraque extrema ora-
tionem esse. Qui igitur neglectum rerum munda-
narum non possederit, nec reliqua duo persequi
poterit. Verum quid inde ? Medium igitur, videlicet
orationem, exercens in mediis existit bonis,
quamvis nondum ad extremum bonorum ascen-
derit.

3. Potum vero sitiēti dabat vel eminus existens
splendidi spectaculi impletio et oblectatio atque
visio ; deinde non usque ad universum spectacu-
lum deliciabar ; sed postea rursus eram in illis, in
quibus et antea. Quid igitur esset ante visibilem
formam in rebus, quas videmus, ne ipsæ quidem
res, quas videmus, docere nos poterant, sicut solet
visio frequenter eorum quæ videntur interpretes esse ;
neque enim erat ex iis spectaculis, quæ naturalia
nobisque familiaria existunt, sed gratia erat,
quæ dabat alia quidem intuenda, alia vero potiora
oculorum perceptione efficiebat ; etenim nec ipse
arcanæ hujus oblectationis et contemplationis no-
stræ auctor permittebat vel concedebat claram
illius haurire cognitionem. Sed ego studio atque
amore discendi sciscitabar nihilominus, ubi nunc
salutis nostræ præclarorumque spectaculorum nobis
auctor exstet. Et responsio dicebat : in propriis
quidem, non tamen in quibus disponebat visionem
esse ; hæc enim erant benignitatis et indulgentiæ ;
illa vero æternitatem atque immutabilitatem desi-
gnabant, quod ex propria non recederet natura.
Deinde ubi me ad naturam evexit omni visione et con-
templatione superiorem, interrogabam adhuc addu-
bitans : Si hæc ita se habent, quenam est dextera
statio et sessio et materialium habitudinum dispo-
sitionumque nomina ? Ubi enim hæc locum habent ut
dicantur, in quibus et multa eorum, quæ conspi-
ciuntur, non visio sunt, sed imaginationis delineatio.
Ille dubitationum auditor increpans, ut par
erat, curiosam instantiam nec frui me sinens quæ-
stionis solutione, non posse auditu percipi interro-
gationem inquit, eamque proprium habere revela-
tionis tempus. Ego vero adhuc contendens et con-
trahi mihi tempus precabar nec me honesta
cupidine fraudari. Ille autem dolorem, qua pote-
rat, mæstitiamque levans nondum adesse dicebat
tempus ; nondum enim ignis, qui incorruptibili-
tatem impertit, inter nos ardet.

4. Hanc igitur visionem bonus ille, pius atque
antiquus senex enuntians non se magnifice jactat,
nec se quod hæc viderit extollit, sed et ignoran-
tiam sibi tribuit inquires : Nescio, an cum corpore
terreno hæc intuerer, an vero anima per se ad Deum

evolaverit corpusque ad modicum temporis reliquerit ac conjunctione ac mistione cum ipsa se junctum.

QUÆSTIO CCLXXIV. [Coisl. CCXCI, Maio exinde CCLXXXIV, Taur. CCLXXX.]

Cur populum numerari Deus jusserit (73').

Edita a Maio (Nov. Coll. t. IX, p. 136). —

Ut suæ promissionis ostenderet veritatem. Et enim promissa Abraham faciens, dixerat : « Multiplicans multiplicabo semen tuum sicut stellas celi, et velut arenam quæ est in littore maris ». Cæterum promissionis veritatem ostendit; nam quæ cum de Ægypto egressi fuissent septuaginta et quinque millium, tum sexcenta tria millia quingenti quinquaginta virorum numerati sunt, qui poterant ad bella procedere, excepta intempestiva et immatura ætate et femineo genere, et tribu Levi. Hanc suam docet potentiam Deus, cum dicit : « Attendite ad Abraham patrem vestrum et ad Saram quæ peperit vos, quia unum vocavi eum, et multiplicavi eum ».

QUÆSTIO CCLXXV [Coisl. CCCVI, Taur. CCXCV, Maio CCLXXXV.]

Qua de causa farina ex hordeo pro muliere accusata stupri afferretur (74).

Edita a Maio (l. c. p. 136, 157). —

Ipsæ Dominus explicavit dicens : « Quia sacrificium zelotypiæ est, sacrificium recordationis, et oblatio zelotypiæ. » Inde neque oleum, neque thus in hoc sacrificio esse jussit; orbatum esse enim suavitatis et justitiæ luce. Hoc præcepit legislator quem non fugiebant homicidæ Judæorum cogitationes; ne enim tenui de suspitione conjuges occiderent, suspectam adduci voluit ad eum qui omnia addita etiam perspicue novit. « Offerret igitur eam, inquit, sacerdos et statuet coram Domino, assumetque aquam sanctam, vivens coram Domino », et reliqua. Hæc autem omnia fieri a muliere suspecta præcipit, ut perculsa timore, si peccavisset, confiteretur et per pœnitentiam peccati remissionem acciperet. Quamobrem hanc, detecto capite, ad Dominum duci jubet, his dictis : « Omnia autem nuda et aperta sunt oculis ejus ». E sequentibus haud dubium est quin ita mulierem terrere voluerit. « Adjurabitque eam, et dicet mulieri sacerdos : Si non dormivit vir alienus tecum, et si non polluta es, deserto mariti toro, non tibi nocebunt aquæ istæ amarissimæ. Sin autem declinasti a viro tuo, et reliqua : « ad tempus det te Dominus in maledictionem, exemplumque cunctorum in populo tuo; putrescere faciat femur tuum, et uterus dirumpatur ». Jussa erat mulier his precibus assentiri, ac respondere : Amen. amen. Præceptum

Α ἀνιπαμένης πρὸς τὸ κρεῖττον καὶ τὸ σῶμα λειπούσης ἐπὶ βραχὺ, τοῦ πρὸς αὐτὴν συνδέσμου κενωρσμένον καὶ τῆς ἀνακράσεως.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΟΔ'.

Διατὶ προσέταξεν ἀριθμηθῆναι τὸν λαὸν ὁ θεός ;

De numerato Dei jussu populo. Num. i, 1-5.

Ἵνα τῆς οἰκείας ἐπαγγελίας δείξῃ τὸ ἀληθές· ὑποσχομένοις γὰρ τῷ Ἀβραάμ ἔφη· « Πληθύνων πληθυνὼ τὸ σπέρμα σου ὡς τοὺς ἀστέρας τοῦ οὐρανοῦ καὶ ὡς τὴν ἄμμον τὴν παρὰ τὸ χεῖλος τῆς θαλάσσης »· ἔδειξε γὰρ τὴν τῆς ἐπαγγελίας ἀλήθειαν· ἐκ πέντε γὰρ καὶ ἑξομῆκοντα τῶν εἰς Αἴγυπτον κατελθόντων, ἑξακόσαι χιλιάδες καὶ τρισχilioi καὶ ἑξακόσαι καὶ πενήκοντα ἡριθμήθησαν ἄνδρες δυνάμενοι πολεμεῖν, καὶ ἑξώρου ἡλικίας καὶ τῆς αἰῶρου κενωρισμένης, καὶ μέντοι καὶ τοῦ θήλεος γένους καὶ τῆς λευτικῆς φυλῆς· ταύτην αὐτοῦ διδάσκων τὴν δύναμιν ὁ θεὸς καὶ διὰ τοῦ Ἠσαΐου ἔφη· « Ἐμβλέψατε εἰς Ἀβραάμ τὸν πατέρα ὑμῶν καὶ εἰς Σάρραν τὴν ὠδίνασαν ὑμᾶς, ὅτι εἰς τὴν καὶ ἐκάλεσα αὐτὴν, καὶ ἐπλήθυνα αὐτόν. »

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΟΕ.

Διατὶ ἄλευρον κριθινὸν ὑπὲρ τῆς ὑποπτευομένης μοιχευθῆναι προσεκομίζετο ;

De textu Num. v, 15.

Αὐτὸς ὁ θεὸς τῆς ἡμετέρας· « Ἔστι γὰρ, ἔφη, θυσία ζηλοτυπίας, θυσία μνημοσύνης, θυσία ἀναμνήσκουσα ἁμαρτιάν· » ὅθεν οὐδὲ ελαιον αὐτὴν οὐδὲ λίβανον ἔχειν προσέταξεν· ἐστέργεται γὰρ καὶ τῆς εὐδοκίας καὶ τοῦ τῆς δικαιοσύνης φωτός· τοῦτο μὲν τοι γίνεσθαι νενομοθέτηκε τὴν μαιφόνον αὐτῶν ἐπιστάμενος γνώμην· Ἵνα γὰρ μὴ ἐξ ὑποφίας κατακτείνωσι τὰς ὁμοζύγους, ἐκέλευσε τὴν ὑποπτευομένην αὐτῷ προσενεχθῆναι, ἅτε διὰ πάντα καὶ τὰ λαθραία σαφῶς ἐπισταμένῳ· « Προσάξει γὰρ, φησὶν, ὁ ἱερεὺς καὶ στήσει τὴν γυναῖκα ἐναντὶ τοῦ Κυρίου, καὶ λήψεται ὁ ἱερεὺς ὕδωρ καθαρὸν ζῶν ἐναντὶ Κυρίου » καὶ ἐξῆς· ταῦτα δὲ πάντα γενέσθαι προσέταξε, τὴν γυναῖκα τὴν ὑποπτευομένην ἐκδειματῶν, Ἵνα εἰ ἐξημαρτεν, ὁμολογήσῃ καὶ διὰ μετανοίας λάθῃ τὴν ἄφεσιν· τοῦτο χάριν καὶ ἀκάλυπτον αὐτὴν τῷ θεῷ προσενεχθῆναι κελεύει, διδάσκων ὅτι γυμνά πάντα καὶ τετραχηλισμένα ἐνώπιον αὐτοῦ· ὅτι δὲ ταῦτα, δεδιττόμενος αὐτὴν, γενέσθαι κεκέλευε, τὰ ἐξῆς μαρτυρεῖ· « Καὶ ὅχιεῖ αὐτὴν ὁ ἱερεὺς καὶ ἐρεῖ τῇ γυναίκι· Εἰ μὴ κεκοιμήται τις μετὰ σοῦ, εἰ μὴ παραβέβηκας μανθῆναι ὑπὲρ τὸν ἄνδρα σεαυτῆς, ἀθῶως ἴσθι ἀπὸ τοῦ ἔλεγκτος τοῦ ἐπικαταρωμένου τούτου· εἰ δὲ παραβέβηκας, ὑπανδρὸς οὖσα, » καὶ ἐξῆς, ἔως· « Οὐ δὴ σοι Κύριος ἐν ἀρᾷ καὶ ἐν ὀνόκῳ ἐν μέσῳ τοῦ λαοῦ σου, ἐν τῷ δοῦναι τὸν μηρὸν σου περιπεπτωκέναι καὶ τὴν κοιλίαν σου πεπριεμένην ».

⁷⁷ Genes. xvi, 10. ⁷⁸ Isai. li, 2. ⁷⁹ Num. v, 16. ⁸⁰ ibid. 18. ⁸¹ ibid. 19, 21.

NOTÆ.

(73') Deprompta est hæc quaestio ex Theodoretis q. in Numer. t. LXXX, p. 350.

(74) Hæc quoque ex Theodoretis q. 10 in Num. descripsit Photius. T. LXXX, p. 358.

ἐκέλευσε δὲ καὶ τὴν γυναῖκα συντίθεσθαι τῇ ἀρᾷ, καὶ λέγειν· *Γένοιτό μοι· γένοιτό μοι· καὶ γραφήναι δὲ τὴν ἀρὰν προσέταξε καὶ ἐξαλειφθῆναι ὕδατι· καὶ πλεῖν τὴν γυναῖκα τὸ ὕδωρ· πρότερον δὲ τὴν θυγατέρα προσενεχθῆναι, τούτεστιν τὸ κρίθινον ἀλεῦρον·* εἰτα διδάσκει ὡς ἄθως μὲν οὔσα, ὕγιής φυλαχθήσεται· *Ενοχος δὲ οὔσα καὶ κρύπτουσα, τῇ πείρᾳ μαθήσεται τῆς ἀρᾶς τὴν ἰσχὺν, καὶ τῆς κοιλίας διαρρήγνυμένης καὶ τοῦ μηροῦ διαπίπτοντος·* δι' ὧν γὰρ ἡ ἀμαρτία, διὰ τούτων ἡ τιμωρία· τὸ δὲ ἐνόρκιον οὕτω νοητέον· ὅταν τις δεῖνὰ καὶ ἀνήκεστα πάθῃ, εἰώθασι τινες ὁμνύντες λέγειν, *Μὴ πάθοιμι ἃ ὁ δεῖνα πέπονθεν.*

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΟΦ.

Τίνας ἐνεκεν ἀμαρτάνουσιν εὐθὺς ἐπάγει τὰς τιμωρίας;

Edita a Maio (l. c. p. 157, 158). — De textu Num. xi, 1 seq.

Ἀρχὴν εἶχεν ὁ νόμος· εἶδει τοίνυν τῇ τῶν παραβαινόντων τιμωρίᾳ σφραγίζεσθαι τοὺς λοιπούς· ἀρμόδιος γὰρ τοῖς ἀρχομένοις ὁ φόβος· συνέζευκτο μέντοι τῇ τιμωρίᾳ φιλανθρωπία· μεταμελόμενοι γὰρ φιλανθρωπίας ἀπήλαυσον· αὐτίκα γοῦν τοῦ θεηλάτου πυρὸς μέρος τι τῆς παρεμβολῆς ἀναλώσαντος, εἰτα πάντων συνδεδραμηκότων εἰς δέξιν, ἦτησεν ὁ νομοθέτης τὴν ἀφασιν· παρέσχε δὲ αὐτὴν ὁ φιάνθρωπος Θεός· οἱ δὲ αὐτοῖς ἀναγκαίως αἱ τιμωρίαι ἐπήγοντο, τὰ ἐξῆς μαρτυρεῖ· *εὐθὺς γὰρ μετὰ τὴν παῦλαν τῆς τιμωρίας, τῆς Αἰγύπτου καὶ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ τὴν μνήμην ἀνευέωσαντο·* μάλα τοίνυν εἰκότως τῇ ἐκείνων ἀχαριστίᾳ τὴν θείαν συνῆψε φιλοτιμίαν ὁ συγγραφεὺς τὰ περὶ τοῦ μάννα διηγησάμενος, καὶ οὐ μόνον ἄρτου χρεῖαν, ἀλλὰ καὶ κρεῶν ἐπλήρου· ἤληθον γὰρ ἐν τῷ μύλῳ καὶ ἔτριβον ἐν τῇ θύᾳ καὶ ἤψουν ἐν τῇ χύτρᾳ καὶ ἐποιοῦν ἐγκρυφίας· ἐκείνων δὲ ὀλοφυρομένων χαλεπαίνει μὲν ὁ Δεσπότης Θεός, δυσχεραίνει δὲ ὁ προσφῆτης καὶ βοᾷ λέγων· *Ἰνα τί ἐκάκωσας τὸν θεράποντά σου, καὶ διατί οὐχ εὖρηκα χάριν ἐνώπιόν σου ἐπιθεῖναι μοι τὴν ὁρμὴν τοῦ λαοῦ τούτου ἐπ' ἐμέ; μὴ ἐγὼ ἐν γαστρὶ ἔλαβον τὸν λαὸν τοῦτον;* καὶ ἐξῆς· *δεδήλωκε διὰ τούτων τὸ ἀτελὲς αὐτῶν καὶ νηπιῶδες·* ὀηλάζοντι γὰρ αὐτοὺς ἀπέικασεν, ἄλλο μὲν οὐδὲν ἐργάσασθαι δυναμένῳ, ἐκδυζῶν δὲ μόνον βουλομένῳ τὸ γάλα· ἐπειδὴ δὲ σφόδρα ἦν τὰ ῥήματα τὰ δυσχεραίνοντος, καὶ τὰ ἐξῆς γὰρ τοῦτον ἔχει τὸν νοῦν, διδάσκειται παρὰ τοῦ Δεσπότης Θεοῦ, ὡς οὐκ ἀνθρωπίνῃ δυνάμει, θεῖα δὲ χάριτι τὸν λαὸν κυβερνᾷ· *ἔφη γὰρ· Ὑνάγαγέ μοι ἐδδομήκοντα ἄνδρας·* εἰτα μετ' ὀλίγα· *Καὶ ἀφελὼ ἀπὸ τοῦ πνεύματος τοῦ ἐπὶ σοί, καὶ ἐπιθήσω ἐπ' αὐτούς· καὶ συναντιλήφομαι μετὰ σοῦ τὴν ὁρμὴν τοῦ λαοῦ τούτου, καὶ οὐκ οἴσεις αὐτοὺς σὺ μόνος·* μεμάθηκε δὲ διὰ τούτων τῶν λόγων ὁ νομοθέτης ὡς ἀποχρῶσαν ἔλαβε τῇ οἰκονομίᾳ τὴν χάριν· διὰ τοῦτο εἶπεν· *Ἀφελὼ ἀπὸ τοῦ πνεύματος σου ἐν σοί· οὐ γὰρ σπανίζων ἐτέρας δυνάμεις,*

⁸³ Num. xi, 11, 12. ⁸⁴ Num. xi, 24-25.

A quoque erat ista maledicta scribenda esse, et aquis deluenda, aquas autem mulieri exhauriendas, priusque oblationem afferri, id est hordeaceam farinam. Deinde admonet mulierem, si sit innoxia, incolumem futuram; sin autem obnoxia culpam celet, experiendo discituram quæ sit execrationis vis, et dilapso ventre femur putrefaciendum. Unde enim peccatum, exinde pœna. Jusjurandum vero ita intelligendum est: cum aliquis mala et insaniabilia tulit, solent quidam cum jurejurando dicere: Utinam non feram quæ iste perpressus est.

QUÆSTIO CCLXXVI. [Maio CCLXXVI.]

Cur a peccatoribus pœnæ statim expetantur (75).

Erat legi suprema potestas: necesse igitur, multata legis violatione, docere cæteros sapientiam. Decet enim subditos timor. Sed conjuncta erat cum amore pœna. Quos enim penitebat, amore fruebantur. Statim igitur immisso igne, magnaue exercitus parte consumpta, deinde omnibus ad deprecationes concurrentibus, peccati remissionem postulavit legislator; et benigne a Deo exauditus est. Judæis pœnas ex necessitate immissas quæ sequuntur demonstrant. Vix enim priori pœnæ finis erat, quam Ægyptum recordarentur. Haud immerito igitur historicus cum ingrato Judæorum animo divinam confert munificentiam; in his quæ de manna narravit, dicens illam non solum panis, sed etiam carnis loco fuisse. Hanc enim mola frangebant et terebant in mortario, et coquebant in olla, et ex eo tortulas efficiebant. Graviter lamentantes objurgat Dominus Deus, ac molesie fert ipse propheta, exclamans: *Cur affixisti servum tuum? Quare non invenio gratiam coram te? Et cur imposuisti pondus universi populi hujus super me? Nunquid ego concepi omnem hanc multitudinem? vel genui eam?* et reliqua. His dictis indicat quam simplices puerilesque fuerunt; sugenti puero illos comparavit qui nihil aliud facere potest nisi lac cum clamoribus exposcere. Cum autem vehementia essent Moysis indignantis verba, nam sequentia hunc sensum habent, admonitus est a Domino Deo hunc populum non humana potestate, sed gratia Dei gubernari; dicit enim: *Congrega mihi septuaginta viros.* Deinde paulo post: *Auferam de spiritu qui est in te, tradamque eis, et sustentabo tecum onus populi hujus, et non tu solus graveris.* His verbis cognovit legislator se sufficientem vim administrandæ genti accepisse. Quapropter dictum erat: *Auferam de spiritu tuo in te, non quod Deus externa potentia indigeret, verum sic locutus est ut Moysen doceret concessam*

NOTÆ.

(75) Hæc quæstio deest in codd. Coisliniano et Taurinensi; et ipsa quoque ex Theodoro desumpta est q. 18 in Num. T. LXXX, p. 570.

ei fuisse vim quæ ad usum suppeditaret. Etenim septuaginta viris dans, non minuit illius gratiam, ut ex eventu constat. Eadem enim et imperio et miraculis peragebat quam antea. Quod et nos quotidie idem fieri videmus. Multi enim ab uno sacerdote baptizati, alii summo sacerdote consecrati, munusque divinum accipientes, minime dantis minuunt gratiam, et ipsi donum eximium accipiunt. Hoc testatur ipse Dominus servi sui suffragio, cui dixit: « Congrega quos tu nosti. »

QUÆSTIO CCLXXVII. [Coisl. CCXCII, Taur.

CCLXXXI.]

Cur præscripserit Deus factiosorum thuribula circum altare distribui (76) ?

Edita a Maio (l. c. p. 158, 159, q. 287). — Explanatio in Num. xvi, 37 seq.

Ut coargueret temere adversus sacerdotium incepta, eosque confirmaret qui sacris operam dabant. Hoc enim edixit: « Commone filios Israel, » et reliqua. Quamobrem germinatam Aaron virgam collocari in arca præcepit, et rursus sacerdotes sacra facere, et Levitas eis subministrare, nec ad altare, nec ad sacra accedere vasa. Deinde docet quæ sacerdotibus dono darentur. Oblatas enim primitias panis, et vini, et olei, et cibi eos comedere præscripsit, et alia quæcunque donaria. Posteaque decrevit: « Pro primogenito immundorum animalium pretium esse siclis argenti quinque, pondere sanctuarii, siclus viginti obolos habet; mundorum vero animalium sanguinem tantum eorum fundere super altare et farinam offerre, et ab illis carnes accipi. Sicut pectusculum consecratum, et armus dexter, tua erunt⁸⁵. » Hoc foedus pactum salis appellavit, quoniam, secundum divum Apostolum, « Qui altari deserviunt, cum altari participant⁸⁶. » A quibusdam quoque dicitur: Postquam in victimas spargi sal præscripsit, tum edixit et sacerdotes et Levitas omnes decimas Israelis in possessionem habituros, et decimas lucri ex ovibus, et ex bobus, et ex mercatura, et ex alio quocunque lucro. Præcepit quoque Levitas e decimis decimas offerre sacerdotibus. Jubet sacerdotes omnibus locis harum rerum fieri participes, ipsisque sepositas hostiarum partes intus in templo comedere. Vocatque decimas « Pretium pro ministerio quo populo serviunt⁸⁷; » vobis, inquit, ædificantibus, vel mercantibus, vel domi viventibus, illi pro vobis omnibus sedulo meo ministerio serviunt. Hoc quoque dicit: « Quia pretium est pro ministerio⁸⁷ » quod præstatis in tabernaculo testimonii.

Ἄλλ' ἐκείνων διδάσκων ὡς εἰληφεί δύναμιν ἀρχοῦσαν τῇ χρεῖᾳ, τοῦτο ἐφη· ὅτι γὰρ καὶ τοῖς ἐβδομήκοντα τοῖς, οὐκ ἐμείωσε τοῦτον τὴν χάριν, τὰ πράγματα μαρτυρεῖ· τὰ αὐτὰ γὰρ καὶ οἰκονομῶν καὶ θαυματουργῶν διετελεῖ· καὶ πρότερον· τοῦτο καὶ νῦν ὁρῶμεν γινόμενον· πολλοὶ γὰρ ὑπὸ ἐνὸς ἀνθρώπου ἱερέως βαπτίζονται, ἄλλοι δὲ παρὰ ἀρχιερέως χειροτονούμενοι, καὶ τὴν θείαν δεχόμενοι δωρεάν, οὔτε σμικρύνουσι τοῦ μεταδόντος τὴν χάριν, καὶ αὐτοὶ τὸ τέλειον δέχονται· μεμαρτύρηκε μέντοι ὁ Δεσπότης καὶ τῇ τοῦ θεράποντος· ψήφῳ· ἐφη γὰρ αὐτῷ· « Ἐκλεξαι οὗς οἶδας. »

ΕΡΩΤΗΣΙΣ 807.

Διατί προσέταξεν ὁ Θεὸς τὰ τῶν στασιαστῶν πνεύματα τῷ θυσιαστηρίῳ γενέσθαι περίθεμα;

Εἰς ἐλεγχον τῶν κατὰ τῆς ἱερωσύνης θρασυνομένων, καὶ βεβαίωσιν τῶν ἱερουργεῖν τεταγμένων· τοῦτο γὰρ ἐπήγαγε· « Μνημόσυνον τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ, » καὶ ἐξῆς· τούτου χάριν καὶ τὴν βλαστήσασαν τοῦ Ἁαρὼν ῥάβδου ἐντεθῆναι προσέταξε τῇ κιβωτῷ· καὶ πάλιν ἐνομοθέτησε τοὺς μὲν ἱερέας ἱερουργεῖν, τοὺς δὲ Λευίτας ὑπουργεῖν, μήτε τῷ θυσιαστηρίῳ μήτε τοῖς ἱεροῖς πελάζοντας σκεύειν· εἴτα διδάσκει καὶ τίνα χρὴ τοὺς ἱερέας λαμβάνειν· τὰς γὰρ αὐτῷ προσφερομένας ἀπαρχὰς σίτου καὶ οἴνου καὶ ἐλαίου καὶ ἄρτων, αὐτοὺς ἐσθίειν προσέταξε, καὶ μέντοι καὶ τὰ ἀναθήματα καὶ τὰ πρωτότοκα τῶν μὲν ἀκαθάρτων κτηνῶν ὀρίσας, τὰ λίτρα πάντα σίκλων ἕκαστον κατὰ τὸν σίκλον τὸν ἅγιον, ὃς ἐστὶν εἰκοσι ὀβολοί· τῶν δὲ καθαρῶν πρωτοτόκων ζώων τὰ μὲν αἶμα ἐκχεθῆναι παρὰ τὴν τοῦ θυσιαστηρίου βάσιν, τὸ δὲ στέαρ προσενηχθῆναι, τὰ δὲ κρέα αὐτοὺς λαμβάνειν· ὥστερ δὴ τὸ σπληνὸν καὶ τὸν βραχίονα ἀπὸ τῶν ἄλλων θυμάτων κομίζονται· διαθήκην δὲ ἄλλος τὴν κοινωνίαν ἐκάλεσεν· ἐπειδὴ, κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον, « Οἱ τῷ θυσιαστηρίῳ προσεδρεύοντες, τῷ θυσιαστηρίῳ συμμερίζονται· » τινὲς δὲ φασιν, ἐπειδὴ ταῖς θυσίαις ἐπιβάλλεσθαι τοὺς ἄλας προσέταξεν, εἴτα διδάσκει καὶ τοὺς ἱερέας καὶ τοὺς Λευίτας καὶ τῶν ἀπὸ γῆς φυομένων τὰς δεκάτας, καὶ τῶν ἐκ ποιμνίων καὶ βουκολίων προσγενομένων κερδῶν, καὶ τῶν ἐξ ἐμπορίας καὶ ἐτέρας τινὲς χρεῖας· τοὺς δὲ Λευίτας τῶν δεκατῶν τὰς δεκάτας προσφέρειν τοῖς ἱερεῦσι· καὶ τούτων μὲν ἐν παντὶ τόπῳ κελεύει μεταλαγχάνειν· τὰ δὲ γε ἐκ τῶν θυσιῶν ἀπωρισμένα αὐτοῖς, ἐνδον ἐσθίειν ἐν τῷ ναῷ· καλεῖ δὲ καὶ τὰς δεκάτας « Μισθὸν εἰς τὴν τοῦ λαοῦ ὠφέλειαν· » ὁμῶν γὰρ, φησὶν, οἰκοδομοῦντων ἢ ἐμπορευομένων ἢ οἴκοι διαγόντων, οὗτοι ἀντὶ πάντων ὁμῶν τῇ ἐμῇ προσεδρεύουσι λειτουργίᾳ· τοῦτο γάρ ἐφη· « ὅτι μισθὸς ὁμῶν οὗτός ἐστιν, » ἀντὶ τῶν λειτουργιῶν ὁμῶν τῶν ἐν τῇ σκητῇ τοῦ μαρτυρίου.

⁸⁵ Num. iii, 47. ⁸⁶ I Cor. ix, 13. ⁸⁷ Num. xviii, 2. ⁸⁷ ibid. 3.

NOTÆ.

(76) Est Theodoretii fetus q. 34 in Num.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΟΗ'.

A QUÆSTIO CCLXXVIII [Coisl. CCXCIII. Taur. CCLXXXII].

Τί δὴ ποτε ὠργίσθη τῷ Μωϋσεὶ καὶ τῷ Ἀαρὼν ὁ Θεὸς, ἥνίκα τὸ ὕδωρ ἐκ τῆς πέτρας ἐξήγαγεν;

Cur olim iratus sit contra Moysen et Aaron - Deus (77) cum aquam e saxo eduxit.

Edita a Maio (l. c. p. 139, q. 288). — In Num. xx, 12.

Ἀθυμοῦσιν αὐτοῖς διὰ τὴν τῆς ἀδελφῆς τελευτὴν, ἐπέκειντο αὐτοῖς ὁ λαὸς διὰ τὴν τοῦ ὕδατος σπάνιν· δυσχεραίνοντες οὖν τὴν πολλὴν αὐτῶν ἀκρασίαν, ἀμφιβόλοις ἐχρήσαντο ῥήμασιν τὸ ὕδωρ ἐξαγαγόντες· ἔφη γάρ· Ἐκ οὐρανοῦ, οἱ ἀπειθεῖς, μὴ ἐκ τῆς πέτρας ταύτης ἐξάξω ὑμῖν ὕδωρ; τοῦτο γοῦν ὁ Θεὸς ἔφη· Ὅτι οὐκ ἐπιστεύσατέ μοι ἀγιάσαι με ἐναντίον τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, διὰ τοῦτο οὐκ εἰσάξετε ὑμεῖς τὴν συναγωγὴν ταύτην εἰς τὴν γῆν ἣν ἔδωκα αὐτοῖς· τοῦτο καὶ Δαβὶδ φησι· Καὶ ἐκακώθη Μωϋσῆς δι' αὐτοὺς, καὶ ἐξῆς· ὀργιζόμενος γὰρ ἐκείνοις ἀμφιβόλως τὸν λόγον προήνεγκεν· καὶ ἦν οὐ τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ τῆς γλώσσης ἀμφιβολία· τοῦτο γὰρ ἔφη· Καὶ διέστειλεν ἐν τοῖς χεῖλεσιν αὐτοῦ· ἵστέον μέντοι ὅτι ἔτερον οἰκονομῶν ὁ Θεὸς ταύτην ἐξηνήνοχε τὴν ἀπόφασιν.

Cum animo deficerent, mortua sorore, eis propter aquæ penuriam minabatur populus. Ægre igitur ferentes pravam ejus indolem, verbis ambiguis usi sunt, cum aquam educerent. Scriptum est enim: « Audite, rebelles et increduli, num de petra hac vobis aquam poterimus ejicere »? Hoc igitur dixit Deus: « Quia non credidistis mihi ut sanctificaretis me coram filiis Israel, non introducetis hos populos in terram quam dabo eis ». Hoc quoque dicit David: « Et vexatus est Moyses propter eos », et reliqua. Iratus enim dubium sermonem fecit eis, et erat non animæ, sed linguæ hæsitatio; adjecitque: « Et distinxit in labiis suis, » notandum quod Deus ad aliud spectans, hanc protulit sententiam.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΟΘ'.

QUÆSTIO CCLXXIX. [Coisl. CCXCIV. Taur. CCLXXXIII.]

Διὰ τί τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν διαμαρτύρεσθαι προσετάχθη;

Cur cælum et terram obtestari jussus fuerit (78)?

Edita a Maio (l. c. p. 139, q. 289). — In Deuteron. iv, 26; xxxii, 1.

Οὐκ ἐπειδὴ ἐμψυχα ταῦτα καὶ λογικά, ἀλλ' ὅτι πάντων ἐστὶ τῶν κτισμάτων περιεκτικά· τοῦτο καὶ Ἡσαΐας ὁ προφήτης πεποίηκεν· Ἐκ οὐρανοῦ, καὶ ἐνωτίζου, γῆ, καὶ ἐξῆς· καὶ Ἰερεμίας· Ἐξέστη οὐρανὸς ἐπὶ τούτῳ, καὶ ἐφρίξεν ἐπὶ πλῆον ἢ γῆ, λέγει Κύριος· ἐπειδὴ γὰρ εἰς μαρτυρίαν αὐτὰ τῆς ἀπειλῆς ὁ νομοθέτης ἐκάλεσεν, εἰκότως μετὰ τὴν τῶν νόμων παράβασιν καὶ φρίξαι λέγεται καὶ ἐκαστῇ· οὕτω γὰρ καὶ Ἰακώβ καὶ Λάβαν τὸν οὐρανὸν ὠνόμασε· βουνὸν τῆς μαρτυρίας· καὶ Ἀβραάμ ὁ πατριάρχης καὶ Ἀβιμελὲχ τῶν Γεράρων ὁ βασιλεὺς ἐφρέαρ τοῦ ὅρκου, ὡς ἐκεῖ μεθ' ὅρκου ποιησάμενοι τὰς συνθήκας.

Non quia hæc sunt animata et ratione prædita, sed quia totam creationem complectuntur. Hoc et Isaias propheta fecit, dicens: « Audite, cæli, et auribus percipe, terra », ac reliqua. Et Jeremias: « Obstupescite, cæli, super hoc, et portæ ejus, desolamini vehementer, dicit Dominus ». Ea enim quæ in testimonium minarum vocaverat legislator, merito post legis transgressionem horrescere dicuntur et obstupescere. Sic enim et Jacob et Labanus cælum vocaverunt « acervum testimonii », item patriarcha Abraham et Abimelech Gerarorum rex, « puteum juramenti », quia hic cum jramento sædus fecerant.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΠ'.

QUÆSTIO CCLXXX. [Coisl. CLXXII. Taur. CLXXI.]

Πῶς νοητέον τὸ, Ἐυφράνθητε, ἔθνη, μετὰ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, καὶ ἐνισχυσάτωσαν αὐτῷ πάντες ἄγγελοι Θεοῦ;

Quomodo intelligendum sit hoc verbum (79) « Lætamini, gentes cum plebe ejus, et confirmet eum omnes angeli Dei »?

Edita a Maio (l. c. p. 140, q. 290). — In Deuteron. xxxii, 43.

Καὶ ἐξ Ἰουδαίων πολλὰ μυριάδες ἐπίστευσαν τῷ Δεσπότη Χριστῷ, καὶ τὸ πλεῖστον τῶν κατὰ τὴν οἰκουμένην ἐθνῶν· ἀλλὰ τοῖς ἔθνεσι τὴν διδασκαλίαν οἱ ἐξ Ἰουδαίων πεπιστευκότες προσήνεγκαν· ἐξ Ἰουδαίων γὰρ οἱ θεοὶ ἀπόστολοι· ταῦτα τοίνυν προ-
θεσπίζων ὁ προφήτης ἔφη· Ἐυφράνθητε, ἔθνη, μετὰ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, τοῦτέστι τῶν ἐξ ἐθνῶν πεπιστευκῶτων, καὶ ἐνισχυσάτωσαν αὐτοὺς πάντες ἄγγελοι Θεοῦ τοὺς εἰς αὐτὸν πεπιστευκώτας· καὶ γὰρ

Innumerabilis multitudo, et ex Judæis, in Dominum Christum credidit, et præsertim ex aliis terræ populis, quibus Judæi qui crediderant, doctrinam attulerunt. Ex Judæis enim erant divini apostoli. Hæc igitur prædivinans dixit propheta: « Lætamini, gentes, cum plebe ejus », id est, gentes ex populis credentibus; eosque confirmet angeli Dei qui in Christum crediderunt. Cum enim Salvator nobis natus fuit, angelorum

⁷⁷ Num. xx, 10. ⁷⁸ ibid. 12. ⁷⁹ Psal. cv, 32-33. ⁸⁰ Isa. i, 2. ⁸¹ Jerem. ii, 12. ⁸² Gen. xxxi, 47.

⁸³ Gen. xxi, 52. ⁸⁴ Isai. lxxvi, 10.

NOTÆ.

(77) Theodoretum q. 37 in Num. fere transcripsit Photius.

(78) Desumpta ex Theodoretum q. 140 in Deu-

teron.

(79) Fere eadem habes apud Theodoretum q. 42 in Deuteron.

chorus celebravit divinum erga homines amorem. A Gloria in excelsis Deo, et in terra pax hominibus bonæ voluntatis⁹⁶. » Præterea insemptos et virginales dolores Gabriel prædixerat archangelus, et in pugna adversus diabolum erant angelorum legiones, dictumque est : « Ecce angeli accesserunt et ministrabant ei⁹⁷. » Et post resurrectionem angeli, præ sepulcro sedentes, nuntiant mulieribus Domini resurrectionem. Item angeli, Christo ad cælum reverso, cum apostolis colloquuntur. Angelus Cornelio magnum Petrum indicavit, angelus Petrum eduxit carcere. Ipse divus Paulus secum navigantibus dicebat : « Astitit enī mihi Dei angelus, ejus sum ego⁹⁸, » et multa alia. Hæc de credentibus propheta loquitur; his prædicat verbis, et incredulorum pœnas, et quas ob causas puniuntur. Propter sanguinem filiorum ultio sumpta est, et sumet Dominus de inimicis suis, justitiam retribuet, eisque qui eum oderunt, et expurgabit Dominus terram populi sui. Filios Dei appellat sanctos, quos trucidarunt homicidæ. Namque, ut prophetarum mactationes omissas faciam et Domini salutarem passionem, mactaverunt et victorem egregium Stephanum, et ligno occiderunt magnum Jacobum, et sexcentos alios. Denique domos eorum qui in Dominum credebant, depopulati sunt, ut persæpe divus Paulus Thessalonicis scribens testatur : « Vos enim imitatores facti estis sanctorum qui Jerusalem sunt, quia eadem passi estis et vos a contri-
bulibus vestris, sicut et ipsi a Judæis qui et Dominum occiderunt Jesum, et ipsos prophetas, et nos persecuti sunt, et Deo non placent, et omnibus adversantur⁹⁹. » Hæc quoque Dominus illis exprobravit in parabola vineæ : namque servorum alium verberarunt, alium occiderunt, alium lapidaverunt, quapropter Judæi per orbem terrarum dispergentur.

QUÆSTIO CCLXXXI [Coisl. CCXCV, Taur. CCLXXXIV].

Cur demum parvi peccati causa Moyses procul videre pollicitam terram jussus sit, et introducere populum prohibitus (80).

Edita a Maio (l. c. p. 141, q. 291).

Sic nos commonet Deus se ab illis qui eximia D virtute sunt præditi, summam virtutem expetere, cæteros vero homines qui abunde leges transgrediuntur, patienter ferentem, sanctos homines, hujus indulgentiæ non facere participes; quod et ait Sapiens quidam : « Parvuli quidem digni misericordiæ, potentes potenter scrutabuntur¹⁰⁰. » Et Dominus in sacris Evangeliiis : « Cui modicum dabitur, modicum ab illo repetetur¹. » Intelligendumque est hoc : quod alium finem alia via querit Dominus.

⁹⁶ Luc. II, 14. ⁹⁷ Matth. IV, 11. ⁹⁸ Act. XXVII, 25.

τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν γεννηθέντος, χορὸς ἀγγέλων ὕμνει τὴν θείαν φιλανθρωπίαν βούων· « Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ, καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία· » καὶ τὰς ἀσπάρτους δὲ καὶ ἀλοχεύτους ἐκεῖνας ὠδίνας Γαβριὴλ προεῖρηκεν ὁ ἀρχάγγελος· κὰν τῷ πρὸς τὸν διάβολον ἀγῶνι παρῆσαν τῶν ἀγγέλων οἱ δῆμοι· « Προσελθόντες γὰρ, φησὶν, οἱ ἄγγελοι, διηκόνουν αὐτῷ· » καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἄγγελοι τῷ τάφῳ προσεδρεύουσιν, εὐαγγελιζόμενοι ταῖς γυναιξὶ τὴν ἀνάστασιν καὶ τοῖς ἀποστόλοις μετὰ τὴν εἰς οὐρανοὺς ἀνοδὸν τοῦ Δεσπότη· καὶ τῷ Κορνηλίῳ ἄγγελος τὰ κατὰ τὸν μέγαν Πέτρον ἐμήνυσε· καὶ αὐτὸν Πέτρον τῆς φυλακῆς ἄγγελος ἐξήγαγε· καὶ ὁ θεὸς Παῦλος τοῖς συμπλέουσιν ἔφη· « Ὡφθῃ μοι τοῦ Θεοῦ ἄγγελος οὗ εἰμι· » καὶ πολλὰ τοιαῦτα· εἰπὼν δὲ περὶ τῶν πεπιστευκότων ὁ προφήτης ταῦτα, προλέγει καὶ τῶν ἀπίστων τὰς τιμωρίας καὶ τὰς αἰτίας δι' ἃς πείσονται· ἔφη γάρ· « Ὅτι τὸ αἷμα τῶν υἱῶν αὐτοῦ ἐκδικεῖται, καὶ ἐκδικήσεται, καὶ ἀνταποδώσει δίκην τοῖς ἐχθροῖς, καὶ τοῖς μισοῦσιν αὐτὸν ἀνταποδώσει, καὶ ἐκκαθαίρει Κύριος τὴν γῆν τοῦ λαοῦ αὐτοῦ. » Υἱὸς δὲ Θεοῦ κέκληκε τοὺς ἀγίους οὗς ἀνέμλον οἱ μισαιφόνοι· ἵνα γὰρ τὰς τῶν προφητῶν σφαγὰς παραλίπω, καὶ τοῦ Δεσπότη τοῦ σωτήριον πάθος, τὸν μὲν καλλίνικον κατέλευσαν Στέφανον, ζύλῳ δὲ τὸν μέγαν ἀνέμλον Ἰάκωβον, καὶ μυρία ἄλλα, καὶ τῶν τῷ Κυρίῳ δὲ πεπιστευκότων τὰς οἰκίας ἐξεπρόβησαν, ὡς πολλαχοῦ Παῦλος ὁ θεὸς καὶ Θεσσαλονικεῦσι δὲ γράφων ἐπιμαρτύρεται· « [Μιμῆται γὰρ ἐγένεσθε τῶν ἐν Ἱερουσαλὴμ ἁγίων· τὰ αὐτὰ γὰρ, φησί, καὶ ὑμεῖς ἐπάθετε ὑπὸ τῶν ἰδίων συμφυλετῶν, καθάπερ ἐκεῖνοι ὑπὸ Ἰουδαίων τῶν καὶ τὸν Κύριον ἀποκτείναντων, καὶ τοὺς ἰδίους προφήτας καὶ ἡμᾶς ἐκδιωξάντων, καὶ Θεῷ μὴ ἀρεσκόντων καὶ πᾶσιν ἀνθρώποις ἐναντίων. » Ταῦτα καὶ ὁ Κύριος αὐτῶν κατηγόρησεν ἐν τῇ τοῦ ἀμπελῶνος παραβολῇ· ὅτι τῶν δούλων ὃν μὲν ἔδειραν, ὃν δὲ ἀπέκτειναν, ὃν δὲ ἐλιθοβόλησαν· τοῦτου χάριν αὐτοὺς εἰς πᾶσαν τὴν οἰκουμένην διέσπειρεν.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΠΑ'.

Τι εἴη ποτε διὰ σμικρὰν πλημμέλειαν Μωϋσῆς πρόβωθεν ἰδεῖν προστάχθη τὴν γῆν, εἰσαγαγεῖν δὲ τὸν λαὸν ἐκωλύθη;

— In Deuteron. xxxii, 48, 52.

Διδάσκει διὰ τούτων ἡμᾶς ὁ Θεός, ὡς τοὺς ἐν ἀρετῇ τελείους, τὴν ἄκραν ἀρετὴν ἀπαιτεῖ· καὶ τοῖς ἄλλοις ἀνθρώποις μεγάλα παρανομοῦσι μακροθυμῶν, τοῖς ἀγίοις ταύτης οὐ μεταδίδωσι τῆς συγγνώμης· τοῦτο καὶ σοφὸς τις· ὁ μὲν γὰρ ἐλάχιστος, συγγνωστός ἐστιν ἐλέους, δυνατοὶ δὲ δυνατῶς ἐτασθήσονται· καὶ ὁ Κύριος ἐν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις· « Ὡ μὲν ὀλίγον δοθήσεται, ὀλίγον ἀπαιτήσουσι παρ' αὐτοῦ· » ἰστέον μέντοι καὶ τοῦτο, ὡς ἕτερα δι' ἑτέρον ὁ Δεσπότης οἰκονομεῖ· ὥστερ ἀμέλει καὶ τουτονὶ τὸν μέγαν προ-

NOTÆ.

(80) Hæc ultima ex questionibus, quas e Theodoro sumpsit Photius, exstat apud Theodoretum q. 45 in Deuteron. T. LXXX, p. 447.

φήτην οὐκ εἰσεν εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας εἰσαγαγεῖν τὸν λαόν. ἵνα μὴ ὡς Θεὸν αὐτὸν σεβασθῶσιν οἱ Ἰσραηλίται· τοῦτου χάριν αὐτοῦ καὶ τὸν τάφον ἀδηλον ἐποίησεν ὁ σοφῶς τὰ καθ' ἡμᾶς πρυτανεύων Θεός. Εἰδέναι δὲ καὶ τοῦτο προσήκει, ὡς Μωϋσῆς τύπον ἔχει τοῦ νόμου· διὰ καὶ Μωϋσῆς τὴν προσηγορίαν ὀνόματος ἔχει· ἔχουσι γὰρ, φησί, Μωϋσέα καὶ τοὺς προφήτας· Μωϋσέα τὸν νόμον καλέσας· καὶ πολλαχοῦ τοῦτο εὗροισ· ὥσπερ γὰρ Ἡσαΐας καὶ Ἱερεμίας καὶ Ἰεζεκιήλ οὐ τοὺς ἀνδρας μόνους, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐκείνων βιβλία καλοῦμεν· καὶ σχεδὸν τὸ αὐτὸ ἐπὶ πάντων καθορᾶν ἔστι τῶν συγγραφέας θείας ἀπολειπομένων· οὕτω καὶ Μωϋσῆν οὐ τὸν ἀνδρα μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν νόμον ἔστιν ἰδεῖν κεκλημένον· τύπος μὲν οὖν Μωϋσῆς τοῦ νόμου· Ἰησοῦς δὲ ὁ τοῦ Ναυῆ, τύπος τοῦ Σωτῆρος· ὥσπερ τοίνυν Μωϋσῆς μὲν ἐξήγαγε τὸν λαὸν ἐξ Αἰγύπτου, Ἰησοῦς δὲ αὐτὸν εἰς τὴν ἐπηγγελμένην εἰσήγαγε γῆν, οὕτως ὁ νόμος τῆς μὲν ἀσεβείας ἀπαλλάττει τοὺς πειθομένους, ἡ δὲ τῶν Εὐαγγελίων χάρις εἰς τὴν βασιλείαν εἰσάγει τῶν οὐρανῶν.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΠΒ΄.

Τί ἐστιν· « Ἐν ὀλίγῳ με πεῖθεις Χριστιανὸν γερῆσθαι ; »

Edita a Maio (l. c. p. 141, 142, q.

Τουτέστι, δι' ὀλίγων ῥημάτων, ἐν βραχείᾳ λόγοις, ἐν ὀλίγῃ διδασκαλίᾳ, χωρὶς πολλοῦ πόνου καὶ συνεχούς διαλέξεως· διὰ καὶ πρὸς αὐτὸν καταλλήλως ὁ Παῦλος φησιν· « Ἠδέσμεν ἂν τῷ Θεῷ, » καὶ ἐξῆς· οἶον ὅτι ἐμοὶ σπουδὴ τοῦτο τὸ γενέσθαι πάντας Χριστιανούς· καὶ τοῦτό ἐστὶ μοι εὐχὴ πρὸς Θεόν· ἐπεὶ ἔτοιμός εἰμι καὶ πολλῶν λόγων καὶ ὀλίγων τὴν ἐν Χριστῷ κηρύσσειν πίστιν καὶ μετὰ πόνου καὶ κόπου καὶ ἐκ τοῦ παραχρῆμα· κόπος καὶ πόνος ἐν τῇ διδασκαλίᾳ καὶ κηρύγματι οὐδαμῶς λογίζεται μοι· ἀλλ' Ἰσὸν ἐστὶ κοπιᾶν καὶ μὴ, καὶ πολὺν χρόνον τρίβειν κηρύττοντι καὶ ὀλίγον· μόνον εἰ τινας ὁρῶ πρὸς τὸν Χριστὸν ἐπιστρέφοντας· ταῦτα δὲ ἔλεγεν, ἅμα μὲν τὸ αὐτοῦ πρόθυμον καὶ διάπυρον ἐνδεικνύμενος, ἅμα δὲ κακέινον ἐκχαλούμενος, ὡς εἰ βούλοιο καὶ πλεῖον ἀκούσαι καὶ τελειοτέρας διδασκαλίας· ἀπολαῦσαι, οὐ μόνον οὐδὲν ἀποκνήσει, ἀλλ' οὕτως ἔστιν ἔτοιμος καὶ τὸ πρόθυμον παρέχων, ὥστε καὶ εὐχῆς ἔργον αὐτὸ ποιεῖται, ἂν μόνον τυγχάνῃ τοῦ σκοποῦ·

Εὐξάμεν γὰρ καὶ ἐν ὀλίγῳ καὶ ἐν πολλῷ οὐ μόνον

οὐ, κ. τ. λ.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΠΓ΄.

Τί ἐστι· « Τοῦ ὀρισθέντος Υἱοῦ Θεοῦ ἐν δυνάμει. »

Edita a Maio (l. c. p. 142, q. 293). — Explanatio in Rom. i, 4.

Τοῦ εἰς γνῶσιν ἔλθόντος, τοῦ ἐπιγνωσθέντος ἡμῖν καὶ φανερωθέντος Υἱοῦ Θεοῦ· πόθεν δὲ γνωσθέντος ; διὰ τῶν προφητῶν, διὰ τῶν ἐπιδειχθέντων σημείων καὶ δυνάμεων, διὰ τοῦ ἁγιαστικοῦ αὐτοῦ Πνεύματος ὃ παρέσχε, τοῖς εἰς αὐτὸν πιστεύουσιν, δι' αὐτῆς αὐ-

A Ut enim Deus non curat, vel potius non sinit hunc magnum prophetam in terram promissam populum introducere, ne ut pro Deo illum venerarentur Israelitæ, eadem de causa sepulcrum ejus abdidit qui sapienter humanas res moderatur Deus. Hoc quoque scire debemus Moysen fuisse legis figuram. Quare cognomen Moyses habet lex. Habent enim Moysen et prophetas, ait Scriptura. Legem Moysen appellant, quod multis locis invenias. Ut enim Isaiam, Jeremiam et Ezechiel non viros modo, sed etiam eorum libros appellamus, utque sic habemus omnes propemodum quorum sacra exstant opera, haud aliter Moysen, non virum modo, sed etiam legem illius hoc nomine appellari videmus. Moyses igitur legis est figura, Josue, Nun filius, Salvatoris. B Ut igitur Moyses quidem eduxit populum de Ægypto, Josue autem in terram promissam introduxit, sic lex quidem impietate credentes liberat, gratia vero Evangelii in regnum cælorum intro-mittit.

QUÆSTIO CCLXXXII [Coisl. CCXCVI, Taur. CCLXXXV].

Quid est hoc : « In modico suades me Christianum fieri ? »

292). — Explanatio in Act. xxvi, 28.

Id est, paucis verbis, brevi sermone, modico documento, absque multo labore et assidua disputatione. Quare ad illum respondens Paulus dicit : « Opto per Deum, » et reliqua. Perinde ac si diceret : Nihil mihi potius est quam omnes homines fieri Christianos. Hæ sunt meæ coram Deo preces, namque paratus sum et in modico et in magno prædicare fidem in Christum, per laborem et molestiam et ex tempore ; molestiam enim et laborem inter docendum et prædicandum minimi facio. Sed mihi par est laborare vel non, et diu aut ad breve prædicare, modo aliquos ad Christum conversos videam. His dictis alacritatem animi et ardorem una indicabat. Cum igitur Agrippam ad Deum vocaret, ut si voluisset plura audire amplioremque doctrinam adipisci, non solum nihil reformidat, sed etiam adeo paratus est et ardens, ut ad preces se conferat, dummodo propositum assequatur. Precor enim et in modico et in magno non solum te, et cætera.

QUÆSTIO CCLXXXIII [Coisl. CCXCVII, Taur. CCLXXXII].

Quid istud significet : « Manifestatus est Filius Dei in potestate. »

Manifestatus, id est, nobis in notitiam venit, seque perspicuum et revelatum nobis exhibuit. Unde autem ad notitiam ? Per prophetas, per signa et miracula quæ in lucem prodierunt, per sanctum ejus Spiritum quem immisit eis qui in eum crede-

* Act. xxvi, 29.

bant, et per mirabilem hanc e mortuis resurrectionem. Hujus igitur quem prænuñtiaverunt prophetæ, qui, declarata potestate, mundo innouit, revelatusque est a sancto Spiritu quem credentibus in se præbuit, qui denique se per resurrectionem suam manifestum dedit, ego sum servus. Etiam si servus, sed hujus saltem qui per tanta et talia testimonia ostendit se esse Filium Dei. « Per quem, inquit, accepimus gratiam et apostolatam ad obediendum fidei ¹. » Perinde ac si dixisset, Alia etiam testimonia sunt nobis, ac illa quæ memora- vimus. Testis est ipsa nostra vita, hunc vere Filium esse Dei; quo pacto? Hoc scilicet quod currimus et properamus ad gentes ignotas, quæ audiunt accipiuntque testimonium fidei. Vere testimonium est divinæ manifestationis hominem, relicta patria familiaque, ad alienam currere, idque minime utilitatis et lucri corporei causa, quid dico de lucro et utilitate? imo laborantem, esurientem, verberatum, flagellatum, contemptum, sed nihilominus officio suo functum, et fidem prædicantem. Esuriebat? sed alios alebat; contemnebant eum? sed deinde mirabantur; verberabant? sed ei fidem adhibebant; expellebant? sed requirebant; flagellabant? sed sudariis et succentoriis corporis ejus vulnera sanabant. Num igitur parvi momenti hoc testimonium est, quodque his antea dictis indigeat ut nos omnes commonefaciat Filium Dei esse Christum?

QUÆSTIO CCLXXXIV [Coisl. CCXCVIII, Taur. CCLXXXVII].

Quid hoc sit: « Prohibitus sum usque adhuc ut aliquem fructum habeam (81). »

Edita a Maio (l. c. p. 142, 145, q.

Hæc verba, opinor, transposita sunt, et illis hic sensus, hæc est continuitas: « Quia sæpe proposui venire ad vos ut aliquem fructum habeam, et in vobis. » Hic autem ad eos adveniens, causa fuisset cur copiosus pietatis fructus ferrent. Haud nescio, inquit, fidem sparsam esse inter vos, sed etiam hanc frugiferam fieri desidero et in vobis, ut fructus carpere possim. Vestra enim mea duco; si videam fructus in vobis, ita letabor, perinde ac si ego fructus ferrem, iisque ornatus essem. Sic interpretandus hic locus, admissa inversione. Tunc enim leges quæ sequuntur: « Et prohibitus sum usque adhuc ². » Repudiata autem inversione, sic fere intelligendum: Prohibitus sum usque adhuc, exspectans donec fidei fructus in vobis viderem. Quomodo igitur fructum feremus? Quæ utilitas adventus tui? Imo vero multa; non enim, inquit, omnes fructus, at quidam saltem neglecti sunt; nunc venio ut, jam seduli, per me parati sitis ad reliquos fructus ferendos. Etenim ut supervacaneum est fructus eximios edentem excitare, sic

Α του της εκ νεκρων παραδοξοτατης εγερεως· τουτου ουν του προαγγελθεντος δια των προφητων, του γνωρισθεντος εν τη επιδειξει της δυναμειως αυτου, του φανερωθεντος κατα το αγιαστικον Πνευμα ο παρ- εσχε τοις πιστευουσιν εις αυτον, του δηλωθεντος εκ της αναστασεως αυτου, τουτου ειμι δουλος· ει γαρ και δουλος, αλλα τουτου δουλος, του δια τοσου- των και τηλικουτων μαρτυριων πιστωθεντος· ημιν οτι Υιός εστι του Θεου· « Δι' ου, φησιν, και ημεις ελδωμεν χαριν και αποστολην εις υπακοην πιστεως, » οϊον, Έχομεν τας μαρτυριας, φησιν, και εξ αλλων ας ειπομεν· μαρτυρεϊ δε και το ημετερον, Υιον αυτον αληθη ειναι Θεου· ποιον τουτο; το τρεχειν μεν ημας και κατεπειγεσθαι εις τα εθνη α ουκ εγνωμεν· εκεινα δε υπακουειν και δεχεσθαι τον λογον της πιστεως· Β μαρτυριον γαρ ως αληθως θεοφανειας τουτο· ανθρω- πον καταλιποντα πατριδα και γενος τρεχειν εις αλ- λοτριαν, ουδεμιας ωφελειας η κερδους ενεκα σωματι- κου· τι λεγω κερδους και ωφελειας; αλλα κοπιωντα, λιμωττοντα, τυπόμενον, μαστιζόμενον, υπερορώμε- νον, αλλα ομως το οικειον εργον ανυοντα και την πιστιν καταγγελλοντα· ελλιωττειν; αλλα και αλλους ετρεφειν· υπερεωρων αυτον; αλλ' υστερον και εθαύ- μαζον· ετυπτον; αλλ' επιστευον· εδιωκον; αλλ' επ- εζητουν· εμάστιζον; αλλα δια των σουδαριων αυτου και σιμικινθίων, των σωματικων απηλλάσσοντο μα- στίγων· άρα μη μικρον μαρτύριον τουτο η ενδεδον των προειρημένων, εις το επιγινώναι πάντας Υιον Θεου ειναι τον Χριστόν;

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΠΗΔ'.

Τι εστι· « Και εκωλύθην άχρι του δευρο, ινα καρ- πόν τινα σχώ; »

294.)— Explanatio in Rom. 1, 13.

Καθ' υπερβατον ειρησθαι μοι δοκει, εν' η' το κατα συνέχειαν ουτως· « Πολλάκις προεθέμην ελθειν προς υμας, ινα τινα καρπὸν σχώ· και γαρ η τουτου πα- ρουσία πάντως αυτοις καρποφορεϊν εποίησεν αν την ευσέθειαν· το δε καρπὸν, οϊδα, φησιν, οτι η πιστις υμιν ενέσπαρται, αλλα και καρπὸν σγειν επιθυμῶ παρ' υμῶν ινα καρπὸν σχώ· τα γαρ υμετερα, εμὲ λογίζομαι· αν ουν ιδω καρπὸν εν υμιν, ουτως ευ- φρανθήσομαι ως αυτος εγω τον καρπὸν έχων, και εν τούτῳ κομῶν· οὕτω μεν γαρ ει καθ' υπερβατόν τις εκλάβοι το χωριον· εσται γαρ το εφεξής· « Και εκωλύθην άχρι του δευρο· » ει δε μη καθ' υπερβατον, οὕτω νοηθείη αν· Έκωλύθην άχρι του δευρο, αναμέ- νων καρπὸν της πιστεως εν υμιν ιδειν· τι ουν αν και καρποφορῶμεν; τίς χρεία της σης παρουσίας; πολλη μεν ουν· οὐ γαρ πάντα τον καρπὸν φησιν ανε- μενον, αλλα τινα καρπὸν· ινα πρόθυμον αυτὸς πα- ρασκευάσω και των λείποντα φέρειν καρπὸν· ὡπερ γαρ περιττον το τον τελειως καρποφορουντα δι- δάσκειν, οὕτω παντελῶς επίπονον και μοχθηρὸν τον μηδῶλος εις ευχαρίαν ευχρηστον τῷ της διδασκα-

¹ Rom. 1, 5. ² Rom. 1, 13.

NOTÆ,

(81) Idem Pauli textus q. XCI exponitur.

spectarent, atque ita ex potestate diaboli egressi et
meliori electione facta, futuram salutem mererentur : unde et adjecit : « Ut spiritus salvus sit in die Domini nostri Jesu Christi. »

QUÆSTIO CCLXXXVII (82).

Quid hoc valeat : « In finem pro ea quæ hæreditatem consequitur »¹⁰.

Edita a Maio (l. c. p. 144, 145, q. 297). — Quid sibi Tria nobis hac de questione investiganda sunt : Quæ hæres ? Quod patrimonium ? Et quando hæreditas ? Hæres est Ecclesia, et illius plenitudo ; patrimonium quod non vidit oculus, nec auris audivit, et quousque cor hominis non erigitur, hoc ipse forsitan revelat dicens : *In finem*, quod est futurum ævum, non autem præsens ; cur nos hæredes inscribit ? Quoniam filios Deus adoptavit. Quosnam ? Dignos. Qui autem digni ? Qui mandata servant. De illa hærede Paulus dixit : « Despondi enim vos uni viro virginem castam exhibere Christo¹¹. » Et Joannes dicit : « Qui habet sponsam, sponsus est¹² ; » sed hic sponsus, post paucos dies, amoris vim dispellit, noster autem sponsus semper nos amat, semper protendit amorem. Quod confirmat Joannes sponsum illum appellans ; sponsumque non qui tantum desideriis ferveat, sed etiam qui velit omnes esse unum corpus et unam animam, ut nostra virtutis et amoris lege præceptum est. Et quemadmodum sponsa omnia facit ut viro placeat, sic nos semper in hac vita tales esse debemus, qualis sponsa in hac die, cum in thalamo sedet, hoc unum sollicita, quomodo viro placeat. Cujus sponsæ scilicet David recordatur dicens : « Astitit regina a dextris¹³ » et cætera. Vestem ejus vidisti, visne quoque videre ejus calceamenta ? Hæc Paulus ostendit divinæ dux sponsæ, dicens : « Et calceati pedes in præparatione Evangelii pacis¹⁴. » Visne intueri et zonam qua sit concors cum veritate ? « Præcincti lumbos¹⁵, » inquit, in veritate. » Visne et pedes videre ? Audi Prophetam loquentem : « Quam speciosi pedes evangelizantium pacem, evangelizantium bona¹⁶ ! » Et hoc mihi mirationem stupenti incutit quod, postquam hoc modo sese sponsus ornasset, venit non suam ostentans gloriam, ne eximia pulchritudine percelleret sponsam amentemque faceret, sed venit vestimento involutus ut ipsa sponsa. Quæ cum sit sanguinis et carnis particeps, sponsus non eam sursum vocat, sed ipse ad eam descendit, ita legem observans sponsalem quæ vult sponsum ad sponsam ire. Quod ostendit Paulus, dicens : « Propter hoc relinquet homo patrem et matrem suam, et adhærebit uxori. Sacramentum hoc magnum est, ego autem dico in Christo et in Ecclesia¹⁷. » Postquam igitur accessisset ad sponsæ stationem, eam-

δυναστείας τοῦ διαβόλου ἐξῆν γινόμενοι τῇ τοῦ κρείττονος αἰρέσει, τῆς σωτηρίας αὐτοῦς τῆς μελλούσης καταστήσωσιν ἀέλιους · ὅθεν καὶ ἐπηγάγεν · « Ἰνα τὸ πνεῦμα σωθῇ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. »

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΠΖ'.

Τί ἐστίν · « Εἰς τὸ τέλος ὑπὲρ τῆς κληρονομύσης ; »

vult in inscriptione Psalmorum illud : « In finem ? »

Τρία ἡμῖν ἀπὸ τῆς ἐπιγραφῆς ζητήματα ἀνακύπτει · τίς ἡ κληρονομύσα, τίς ὁ κληρὸς, καὶ πότε ἡ κληρονομία · κληρονομύσα μὲν ἐστίν ἡ Ἐκκλησία καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς · κληρὸς δὲ ὁ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε, καὶ οὐς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίᾳ ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη · τὸ δὲ πότε, αὐτὸς ἐδήλωσεν εἰπὼν, εἰς τὸ τέλος · ὅπερ ἐστὶν ὁ μέλλων, ἀλλ' οὐχ ὁ παρὼν αἶων · διατί δὲ κληρονομίους ἡμᾶς ἐγγράφει ; ὅτι υἱοποιήσατο · τίνες δὲ ; τοὺς ἀέλιους · ἀξιοὶ δὲ τίνες ; οἱ τῶν ἐντολῶν φύλακες · περὶ ταύτης τῆς κληρονομύσης καὶ ὁ Παῦλος ἔλεγεν · « Ἡρμοσύνην ὑμῖν παρθένον ἀγνήν ἐν ἀνδρὶ παραστήσαι τῷ Χριστῷ. » καὶ ὁ Ἰωάννης φησὶν · « Ὁ ἔχων τὴν νύμφην νυμφίος ἐστίν · ἀλλ' ὁ μὲν ἐνταῦθα νύμφιος μετὰ τὰς πρώτας ἡμέρας καταλείπει τὸ σφοδρὸν τοῦ ἔρωτος, ὁ δὲ ἡμέτερος νυμφίος μένει διηκενῶς ἀγαπῶν ἡμᾶς, καὶ ἐπιτείνων τὸν πόθον · ὅπερ δηλῶν ὁ Ἰωάννης, νυμφίον αὐτὸν ἐπεκάλει · ὅτι ἀκμάζοντες οἱ πόθοι · οὐ διὰ τοῦτο δὲ μόνον νυμφίος, ἀλλὰ καὶ ὅτι πάντας ἐν σώμα εἶναι βούλεται καὶ μίαν ψυχὴν κατὰ τὸν τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς ἀγάπης λόγον · καὶ ὅτι καθάπερ ἡ νύμφη πάντα ποιεῖ πρὸς ἀρέσκειαν τοῦ ἀνδρός, οὕτω καὶ ἡμᾶς διὰ παντός τοῦ βίου τοιούτους εἶναι χρῆ, οἷα ἡ νύμφη κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην, οἷα ἐπὶ τῶν παστάδων καθέζεται, ἐν μεριμνῶσα μόνον ὅπως ἀρέσῃ τῷ νυμφίῳ · ταύτης τῆς νύμφης καὶ ὁ Δαβὶδ μέμνηται λέγων · « Παρέστη ἡ βασίλισσα ἐκ δεξιῶν, » καὶ ἔξης · Ἰδες τὸν ἱματισμὸν · θέλεις δὲ εἶδέναι αὐτῆς καὶ τὰ ὑποδήματα ; Παῦλος διδάσκει ὁ νυμφαγωγὸς λέγων · « Ὑποδυσάμενοι τοὺς πόδας ἐν ἐτοιμασίᾳ τοῦ εὐαγγελίου τῆς εἰρήνης. » θέλεις ἰδεῖν καὶ τὴν ζώνην πῶς ἀπὸ ἀληθείας σύγχεται ; « Περιζωσάμενοι, φησὶ, τὴν ὀσφύν ἡμῶν ἐν ἀληθείᾳ ; » θέλεις καὶ τοὺς πόδας ἰδεῖν ; Ἀκούε τοῦ Προφήτου λέγοντος · « Ὡς ὦρατοι οἱ πόδες τῶν εὐαγγελιζομένων εἰρήνην, τῶν εὐαγγελιζομένων τὰ ἀγαθὰ. » καὶ τὸ δὴ θαυμαστὸν καὶ ἐκπλήξουσ γέμον ὅτι καὶ κοσμήσας τοῦτον τὸν τρόπον ἦλθεν, οὐχὶ τὴν δόξαν ἐπιδεικνύμενος τὴν ἑαυτοῦ, ἵνα μὴ ὑπερβολὴ τοῦ κάλλους ἐκπλήξῃ αὐτὴν καὶ παράφρονα ἐργάσθῃ, ἀλλ' ἐργεῖται ἱμάτιον περιβεβλημένος ὅλον ἡ νύμφη · μετέσχκε γὰρ αἵματος καὶ σαρκὸς παραπλήσιως αὐτῇ · καὶ οὐκ αὐτὸς αὐτὴν ἄνω καλεῖ, ἀλλ' αὐτὸς πρὸς αὐτὴν παραγίνεται, τῆρῶν κἀνταῦθα τὸν τοῦ νυμφίου νόμον, ὃς αὐτὸν ἀγεῖ πρὸς τὴν νύμφην · ὅπερ καὶ ὁ Παῦλος ἔλεγεν · « Ἀντὶ τοῦτου καταλείψει ἄνθρωπος τὸν πατέρα αὐτοῦ

¹⁰ Psal. v, 1. ¹¹ II Cor. xi, 2. ¹² Joan. iii, 29. ¹³ Psal. xlv, 10. ¹⁴ Ephes. vi, 15. ¹⁵ Isa. xxxiii, 41. ¹⁶ Rom. x, 15. ¹⁷ Ephes. v, 31.

NOTÆ.

(82) Hæc quæstio deest in codd. Coislin. et Taurinensi.

καὶ τὴν μητέρα καὶ προσκολληθήσεται πρὸς τὴν γυναῖκα αὐτοῦ· τὸ μυστήριον τοῦτο μέγα ἐστίν· ἐγὼ δὲ λέγω εἰς Χριστὸν καὶ τὴν Ἐκκλησίαν· ὁ ἑλθὼν τοῖνυν εἰς τὸ καταγώνιον αὐτῆς, καὶ εὐρὼν αὐτὴν ῥυτίσας, αὐχμῶσας, γυμνὴν, πεφυρμένην αἵματι, ἔλουσεν, ἠλείψεν, ἔθρεψεν, ἐνέδυσεν ἱμάτιον, ὅσων εὐρεθῆναι ἕτερον οὐκ ἐνι, αὐτὸς αὐτῇ γενόμενος περιβολή· καὶ λαβὼν αὐτὴν οὕτως ἀνάγει εἰς τὸν οὐρανόν· ταύτης συνήγορός ἐστιν ὁ προφήτης· καὶ γὰρ πολλὰ καὶ περὶ τοῦ νυμφίου καὶ περὶ τῆς νυμφαγωγίας καὶ περὶ τῶν ἀγαθῶν τῶν διαδεδομένων αὐτῇ ταῦθα ὑπὲρ αὐτῆς ποιεῖται τὸν λόγον· καὶ τί αἰτεῖ ἢ κληρονομοῦσα; Ἀκούσωμεν τί φησι· «Τὰ ῥήματά μου ἐνώτισαι, Κύριε.»

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΠΗ.

«Κύριε, μὴ τῷ θυμῷ σου ἐλέγξης με, μηδὲ τῇ ὀργῇ σου παιδεύσῃς με.»

Edita a Maio (l. c. p. 143, 146, q. 298). — Psal. vi, 1, 2; xxxiv, 1.

Ὅταν ἀκούσῃς θυμὸν καὶ ὀργὴν ἐπὶ Θεοῦ, μηδὲν ἀνθρώπινον ὑποπτεύσῃς· συγκαταβάσεως γάρ ἐστι τὰ ῥήματα· καὶ γὰρ τὸ θεῖον ἀπάντων ἀπῆλλαται τῶν παθῶν· διαλέγεται δὲ οὕτως ὥστε καθάψασθαι τῆς τῶν παχυτέρων διανοίας· ἐπεὶ καὶ ἡμεῖς, ὅταν βαρβάρους διαλεγώμεθα, τῇ ἐκείνων χρώμεθα γλώσσῃ· καὶ πρὸς παῖδion φθειγγώμεθα, συμφελίζομεν, καὶ μυριάκις ὦμεν σοφοί· ἄλλως τε δὲ καὶ ὁ θυμὸς καὶ ἡ ὀργὴ οὐκ ἐξ ἀνάγκης πάθος τῶν προβαλλομένων αὐτὰ ἐνδεκνύται· ἐν δυαί γὰρ τὸ δι· αὐτῶν ἐγγινόμενον πάθος συνίσταται, ἐν τε τῷ βαλλομένῳ, καὶ ἐν οἷς ταῦτα πλήττονται ἀλγεινὴν διάθεσιν ἀπεργάζεται· ὁ τε γὰρ θυμούμενος ἢ ὀργιζόμενος διατίθεται πως κατὰ ταῦτα· καὶ ὁ τὸν θυμὸν καὶ τὴν ὀργὴν ἐκδεχόμενος, κακείνους πεπονθὼς διατέθη κατὰ τὴν πάθησιν· ἐν ἀμφοτέροις μὲν οὖν τὸ πάθος ὁρᾶται· ἄλλ' ὥσπερ ἔστιν ἰδεῖν ἐνίοτε μόνον τὸν προβαλλόμενον τὸν θυμὸν καὶ τὴν ὀργὴν πάσχοντα, πρὸς δὲ ταῦτα ἀφίσταται, ἀπαθὴ καὶ ἀναλλοίωτον, ἰσως φιλοσοφῇ τὴν ψυχὴν τόνωσαντα, καὶ κρείττω τῆς ὀργῆς τῶν θυμουμένων καὶ ὀργιζομένων γενόμενος· ἄλλ' ὅμως καὶ ἐν θατέρῳ τὸ πάθος ὁρᾶται· οὐδὲν ἦττον θυμὸς ὁ θυμὸς καὶ ἡ ὀργὴ λέγεται· οὕτω καὶ μόνος ὁ τὸν θυμὸν καὶ τὴν ὀργὴν ἐκδεχόμενος κατὰ τὸ πάθος διατεθεῖν, τοῦ προβαλλομένου ταῦτα μηδὲν ἄλλως ἀλλοιωθέντος ἢ κατὰ τὸ πάθος διατεθέντος, οὐδὲν ἕλαττον ταῦτα, ἀλλ' ὁμοίως θυμὸς καὶ ὀργὴ πάθος καὶ ἄλλος τῷ ἐκδεξαμένῳ ἐμπεποιηκότα, ἀκολούθῳ λόγῳ καλοῦτ' ἄν· καὶ ἱατροὶ δὲ τέμνοντες καὶ καίοντες οὐ θυμῷ τοῦτο ποιοῦσιν, ἀλλὰ σκοπῇ τῆς διορθώσεως, οὐκ ὀργιζόμενοι τοῖς κάμνουσιν, ἀλλ' ἔλεοντες αὐτοὺς καὶ τῶν νοσημάτων ἀπαλλάττοντες· ὅταν οὖν εἴπῃ· «Μὴ τῷ θυμῷ σου ἐλέγξης με,» τούτῃ Μὴ ἀπαιτήσῃς με δίκην τῶν ἡμαρτημένων, μηδὲ ἐπεξέλης τοῖς πεπλημμελημένοις.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΠΗ.

Ὅτι ἐταράχθη τὰ ὀστέα μου.

Edita a Maio (l. c. p. 146, 147, q. 299). — In Psal. vi, 2.

Ὅσα δὲ ἐνταῦθα λέγει τὴν ἰσχὺν ἅπασαν· ταραχὴν δὲ τὴν πληγὴν, τὴν κόλασιν, τὴν τιμωρίαν·

1^a Psal. v, 2.

PATROL. GR. CI.

A que invenisset, sordidam, squalentem, nudam et sanguine inquinatam, lavit, unxit, nutrit, vestimentoque texit tali quale nemo aliud simile reperisset; ipse enim fuit amictus illi, et postquam eam sumpsisset, ad cælum eduxit. Quibus assentitur propheta, qui multa de sponso, deque nuptiis, deque bonis omnibus quæ sponsæ ventura essent prædixit et proclamavit. Quamobrem de illa sic loquitur: Quid poscit hæres? Audiamus responsionem: «Verba mea auribus percipe, Domine¹.»

προεῖπε καὶ προαναφώνησε· διὰ δὲ τοῦτο καὶ ἐνταῦθα λέγει τὴν ἰσχὺν ἅπασαν· ταραχὴν δὲ τὴν πληγὴν, τὴν κόλασιν, τὴν τιμωρίαν·

B QUÆSTIO CCLXXXVIII [Coisl. CCCI, Taur. CCXC].

«Domine ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripas me.»

Furorem et iram Dei audiens, nihil humanum suspicari debes. Hæc enim sunt ex pacto et conventu verba, cum sit alienum a cunctis animi motibus Numen. Sic autem locutus est Deus, ut vel crassi homines intelligerent: quando enim cum barbaris colloquimur eorum lingua utimur, ac si coram pueris verba facimus, balbutimur, etsi decies millies periti essemus. Cæterum furorem et iram qui præ se ferunt non idcirco ex necessitate declarant interiorum animi motum. Animi motus e duobus constat: prius est quod percellit, posterius autem quod illa molesta percussione contingitur. Aliud patitur qui irascitur, aliud qui iræ obnoxius est, quamvis utrique inesse aliquid passionis videatur. Sed ut identidem invenias hunc solum stomachantem commoveri, illum autem cui prius offensus est nullo motu concitari, quod forte animi philosophia sultum, præ impetibus iræ ac furoris sustulerit; ac tamen utrique aliquid passionis esse videatur, quod nullo discrimine iram vocamus. Haud aliter, etiamsi quem iræ impetus lacessivit is unus permoveretur; qui autem iram concitavit æquo plane animo esset, nulloque motu affectus, nihilosecius quæ offenso conturbationem et dolorem attulerunt, vulgari sermone, ira et stomachus appellarentur. Medici quoque quoties aliquid vel resecant, vel exurunt, iræ non indulgent, non irati sunt adversus ægrotantes, sed commiseratione affecti et eos morbo liberare cupiunt; cum igitur dicis: «Ne in furore tuo arguas me,» id est; noli pœnas a me exigere, et peccatorum meorum vindictam querere.

QUÆSTIO CCLXXXIX [Coisl. CCCII, Taur. CCXCI].

«Quoniam conturbata sunt ossa mea.»

Ossa hic vim omnem significant. Turbatio pro plaga, pœna, vindicta ponitur. Aiunt quidam, hic

a turbatione significari metum qui ex peccato oritur. Quod præsertim in libidinosis cupiditatibus contingere solet, æque ac in ira et in calamitatibus. Quæ cuncta animam et ossa turbant. Hic tum pupillæ distorquentur, et nihil oculi recte vident. Sed ut ab amenti auriga inordinate ducuntur equi, sic turbata ratione, omnia confunduntur, omnia perversa fiunt. Unde autem satis oriatur perturbatio? namque id explanandum operæ pretium est; non enim ut mare ventis irruentibus sic anima, inopinata quadam vicissitudine perturbatur; sed hoc per nostram desidiam licet. Possumus enim efflicere ut sit, non accensa libidine, peccati occasio; namque si flammam non accendes, non ardebit caminus; si materiem igni lignum non subicies, si formosos vultus non inquires, si theatrum iniquitatis non accendes, nec dapibus carnem saginabis, nec rationem vino demerges, non assurget flamma, non intractabilior fera fiet, non disturbabitur; quasi furentibus ventis, animi castitas. Hocne satis, inquires, ut flamma peccati vietur? minime, sed oportet et alia insuper adjici: continuæ preces, sanctorum consuetudo, aliquot interdum jejunia, simplex vivendi genus, necessariæ occupationes, præsertimque Dei metus, futuri iudicii memoria et mercedum quæ justis desponsæ fuerunt. Hoc per omnia vesanam animi concupiscentiam compe-
scere et fluctuosum mare frenare poteris.

μέλλουσιν κρίσιν, τὰς ἐπαγγελίας τῶν ἀγαθῶν· διὰ ἐπιθυμίαν καὶ στήσαι τὴν κυμαινομένην θάλασσαν.

QUÆSTIO CCXC [Coisl. CCCIII. Taur. CCXCII].

« Clamavi ad te, Domine, exaudi me. »

Edita a Maio (l. c. p. 147, q. 500).

Hæc hujus psalmi dicta omnes, ut ita dicam, C sciunt, et tota vita concinunt; sensus autem aliquot verborum eos fallit. Quod iis non leviter exprobrandum est. Etenim quid est aliud quam psallere toto die, sed ne semel quidem psalmi seu sum requirere? Namque hoc est segnitiei et so cordiæ summum continuo psalmum, a puerilibus annis ad ultimam senectutem in usu habere; nec aliud præterquam verba sensu carentia memoria tenere, tectum prope thesaurum assidere, crumenamque obsignatam circumferre, nec quemquam vel curiositate impelli ut sciret quo demum hæc verba spectarent. Attamen ne hoc quidam dicas: perspicuum quemdam eos tali torpore affecisse ut querere omitterent quod in promptu esset cum inexplicito vir sermone sit idoneus leviter dormientibus excitandis, nec alios excitet quam qui dormiunt.

QUÆSTIO CCXCI [Coisl. CCCIV. Taur. CCXCIII].

« Voce mea ad Dominum clamavi, voce mea Dominum deprecatus sum. »

Edita a Maio (l. c. p. 147, q. 501). — In Psal. cxli, 1 (Græce cxlii).

Duas hic virtutes docemur, fortitudinis constantiam, cogitationisque ordinationem; præterea Psal-
mistæ verba tertium aliud significant: non enim

Α τινές φασιν ἐν ταῦθα ταραχὴν λέγειν αὐτὸν, τὸν ἐκ τῆς ἁμαρτίας γινόμενον [φθόνον]· τοῦτο δὲ μάλιστα καὶ ἐν ἐπιθυμίαις ἀσελγείας συμβαίνειν εἶωθε, τοῦτο δὲ ἐν θυμῷ καὶ ἐν συμφοραῖς· πάντα γὰρ ταῦτα ταραττεῖ ψυχὴν καὶ ὁστέα, καὶ αἱ κόραι διαστρέφονται, καὶ οὐδὲ οἱ ὀφθαλμοὶ κατὰ τάξιν βλέπουσιν, ἀλλ' ὥσπερ ἡνιόχου θορυβηθέντος ἀτάκτως οἱ ἱπποὶ φέρονται, οὕτω τοῦ λογισμοῦ διαταραχθέντος, πάντα συγχέεται, πάντα διαστρέφεται· καὶ πῶς αὕτη γίνεταί ἡ ταραχὴ; ἀναγκαῖον γὰρ καὶ τοῦτο εἰπεῖν· οὐ γὰρ ὥσπερ ἐν θαλάσῃ παρὰ τὴν τῶν πνευμάτων ἐμβολὴν, οὕτω καὶ ἐν ψυχῇ, οὐ κατὰ τινα ἀδόκητον περίστασιν, ἀλλὰ παρὰ τὴν ἡμετέραν ῥθυμίαν συμβαίνει· καὶ γὰρ καὶ τοῦ γενέσθαι καὶ τοῦ μὴ γενέσθαι τὴν περίστασιν τῆς ἁμαρτίας ἡμεῖς κύριοι, τῆς ἐπιθυμίας ἀναπτομένης· ἀλλ' ἂν μὴ σὺ τὴν φλόγα ἀνάψῃς, οὐκ αἴρεται ἡ κάμινος, ἂν μὴ τροφὴν παράσχῃς τῇ ὕλῃ, ἂν μὴ τὰς εὐμόρφους ὀφείεις περιεργάσῃ, ἂν μὴ θέατρον παρανομίας ἀναβαίνῃς, ἂν μὴ παινίης τρυφῇ τὴν σάρκα, ἂν μὴ καταποντίζῃς ὄνῳ τὸν λογισμὸν, οὐκ αἴρεται ἡ φλόξ, οὐ γίνεται χαλεπώτερον τὸ θηρίον, οὐ διατέμνεται καθάπερ ὑπὸ πνευμάτων ἀγρίων τῆς διανοίας; τὸ καθαρὸν. Ἀρκεῖ οὖν ταῦτα, φησὶ, πρὸς τὸ διαφυγεῖν τὴν φλόγα τῆς ἁμαρτίας; οὐκ ἀρκεῖ· ἀλλὰ δεῖ καὶ ἕτερα προστεθῆναι, προσευχὰς διηνεκεῖς, ἀγίων συνουσίαν, νηστείαν σύμμετρον, διαίταν λιτὴν, ἀσχολίας ἀναγκαίας· πρὸ τῶν ἄλλων ἀπάντων, τοῦ Θεοῦ τὸν φθόνον, τὴν τούτων πάντων δύνασαι χαλινῶσαι τὴν λυσσῶσαν

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΤ'.

« Κύριε, ἐκέκραξα πρὸς σέ, εἰσάκουσόν μου. »

— In Psal. cxli, 1 (Græce cxli).

Τούτου τοῦ ψαλμοῦ τὰ μὲν ῥήματα ἅπαντες, ὡς εἰπεῖν, ἴσασι, καὶ διὰ πάσης ἡλικίας διατελοῦσι ψάλλοντες, τὴν δὲ διάνοιαν ἐνίων τῶν εἰρημένων ἀγνοοῦσιν· ὅπερ οὐ μικρὸν εἰς κατηγορίας λόγον· ψάλλειν μὲν καθ' ἡμέραν, μηδ' ἄπαξ δ' ἐπιζητῆσαι μαθεῖν τὸν νοῦν τῶν ψαλλομένων· καὶ γὰρ νωθεῖα καὶ χαυνότητος ἐσχάτης, διὰ παντὸς τὸν ψαλμὸν καὶ ἐκ' πρώτης ἡλικίας εἰς ἑσάτον γῆρας μελετῶντας διατελεῖν, τὰ ῥήματα μόνον εἰδὼτας ἔρημα διανοίας· καὶ παρακαθῆσθαι θησαυρῷ συνεσκιασμένῳ, καὶ βαλάντιον περιφέρειν ἐσφραγισμένον· καὶ οὐδὲ ὑπὸ πολυπραγμοσύνης παριεξῆνθαι τις μαθεῖν, τί ποτέ ἐστι τὸ λεγόμενον· καίτοι γε οὐδὲ ἐκεῖνο ἔστιν εἰπεῖν, ὅτι σαφές τις ὢν πάντας εἰς ὕπνον ἔγαγε· καὶ οὐκ ἀφῆκε ζητῆσαι τὸ προχειρῶς κείμενον· καὶ γὰρ ἔστιν ἀσαφές καὶ ἱκανὸς διεγείραι τὸν μὴ σφῶδρα καθεύδοντα, μάλλον δὲ καὶ τὸν καθεύδοντα.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΤΑ'.

« Φωνῇ μου πρὸς Κύριον ἐκέκραξα, φωνῇ μου πρὸς Κύριον ἐδεήθην. »

Δύο ἐν ταῦθα ἀρετὰς μαθάνομεν, τὸ τε εὐτόνον τῆς προθυμίας, τὸ τε συντεταγμένον τῆς διανοίας, καὶ ἕτερον πρὸς τούτοις τὸ αὐτοῦ εἶναι τὴν φωνήν·

οὐ γὰρ πάντες οὔτε φωνῇ βοῶσιν, οὔτε πρὸς τὸν Θεὸν, οὔτε τῇ οἰκείᾳ· δεῖ δὲ ἅπαντα ταῦτα συνελθεῖν· ὁ κατ' ἐχθρῶν βοῶν οὐκ ἀνθρώπου φωνὴν προήσεται, ἀλλὰ θηρίου καὶ ὄφως· ὁ ῥαβδῶν, καὶ μὴ ἀκούων ὧν λέγει, οὐ πρὸς τὸν Θεὸν βοᾷ, ἀλλ' εἰκὴ καὶ μάτην φθέγγεται· ὁ μὴ διεγείρων τὴν διάνοιαν, καὶ μεγάλᾳ κράτῃ, πάλιν οὗτος οὐ βοᾷ· φωνὴν γὰρ, ὡς πολλάκις ἐφθην εἰπών, οὐ τὸν τόνον λέγει τοῦ πνεύματος, ἀλλὰ τὴν συντεταγμένην διάνοιαν· ἀλλ' οὐχ οὕτως· ἀλλὰ τὰ τρία ταῦτα συνάγει· ὅτι τε φωνεῖ, καὶ πρὸς τὸν Θεόν, καὶ τῇ αὐτοῦ φωνῇ· διὰ τοῦτο δεῦτερον φησὶ· « Φωνῇ μου, καὶ φωνῇ μου. »

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΤΒ'.

Τί ἐστι τὸ, « Εὐλόγησε Μελχὼλ τὸν Δαβὶδ ; »

Edita a Maio (l. c. p. 148). — Explanatio in II Reg. vi, 20.

Τὸ δὲ, *Εὐλόγησε Μελχὼλ τὸν Δαβὶδ*, λαμβάνει· μέν καὶ ἐκ τῆς προεξηγημένης ἀναπτύξεως τὸ σαφές· ἀντὶ γὰρ τοῦ ἐξουδένωσεν εἰρηται· ἀλλότριον γὰρ ἔδοξε τὸ γύναιον βασιλικῷ φρονήματος καὶ ὄγκου, χοροῖς καὶ σκιρτήμασιν ἐνδιατρίβειν· ἀλλ' αὐτὸ μὲν τοῦτο τὸ χορείαις μὴ συγκαταφέρεσθαι τὸν βασιλέα, οὐκ ἀνεπισκέπτως ἐλογίζετο ἡ τοῦ Σαουλ θυγάτηρ... τὸ δὲ θεῖον πόθον ἐπιδεικνύμενον ἐπὶ τοσοῦτον ἀλῶναι τῷ ἔρωτι τοῦ ποθομένου ἐνίκα τῆς γυναικείας φύσεως τὴν γνῶσιν· καὶ ἀγνοοῦσαν διήλεγχε τὰ κέντρα τοῦ Δαυϊτικοῦ πόθου. Ἐπισημαίνεται δὲ τὸ Γράμμα τὸ ἱερὸν, ὡς μήτηρ οὐκ ἐχρημάτισεν αὐτὴ παῖδου, τῆς ἐπὶ τῷ Δαβὶδ χλεύης ἀπαγγέλλουσα τὴν δίκην· ἀφίσταται δὲ ἡ Μελχὼλ εἰς τὴν περὶ τοῦ Δαβὶδ κατενεχθῆναι χλεύην, ἥνίκα δίκην χρεωστοῦσα ἀπαιτηθῇ τὴν ἀπαιδίαν· ἀπαιτεῖται δὲ τὴν ἀπαιδίαν, ἵνα μηδεὶς ἐκ τοῦ σπέρματος ὅπερ ἀπεφύετο τοῦ Σαουλ τοῦ βασιλικῷ διάδοχος ἀξιώματος καταστῇ· ἔτι δὲ ἵνα μὴ στάσις καὶ φόνος τοῦ τε ἐξ αὐτῆς προεληλυθότος καὶ τῶν ἐξ ἐτέρων γυναικῶν ἐπιγεγονότων διαπραχθῇ.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΤΓ'.

Διὰ τί ὁ Δαβὶδ τὸ ἐφὸδ περιεβάλετο ;

Edita a Maio (l. c. p. 148, q. 505). — In II Reg. vi, 14; I Paralipom. xv, 27.

Εἰρηται δὲ ὅτι ἐπὶ τοῦ Δαυὶδ, ἐφὸδ· καίτοι οὐκ ἔξον αὐτῷ εὐσεβῶς βιοῦντι ἱερῶς στολὴν περιβαλέσθαι· ἀλλὰ περὶ τούτου τισὶ μὲν ἐρρήθη, ὡς ἐπειδὴ Σαμουὴλ μὲν ἀπεθίω, οἱ δὲ τούτου παῖδες ἐξητάζοντο ἐν αἰτίαις, ἔδει δὲ ἱερὰ τῆς κιωτοῦ τοῦ Θεοῦ προπορεύεσθαι, καὶ οὐκ ἦν ὁ τὴν ὑπηρεσίαν ταύτης ἡξιωμένος, ἐξ ἀνάγκης ὁ βασιλεὺς τὴν τοιαύτην ἀνάδεχεται λειτουργίαν, ἅτε δὴ καὶ τῶν ἀλλοφύλων τὴν κιωτὸν αὐτὸς ἀνενεγκών· διὸ καὶ χρησμὸν ἀνείλε τὸ ἐφὸδ νίκην ἐπαγγελλόμενον τῷ Ἰσραὴλ καὶ τὴν νίκην ὁ Δαυὶδ ἀνατίθησι τῷ Θεῷ· ἅμα δὲ οὐδ' αἰτιμάζοντος ἦν τοῦτο τὴν ἱερατικὴν στολὴν, ἀλλὰ σεβαζομένου καὶ τῆς ὅτι μάλιστα τιμῆς ἀξιούντος· ἐδείκνυ γὰρ δι' ὧν εἰς ἐκείνην κατέφευγεν, ὅση ὠφελετο τοῖς ὡς ἀληθῶς ἱερῶσιν ἡ τιμὴ· ὧν ἡ στολὴ τῷ βασιλεῖ δόξαν τε καὶ νίκην καὶ τοσαύτην χάριν προσεφεῖ. Ἀλλ' οὕτω μὲν ἔνοιᾳ φασιν· ἐτέροις δὲ δοκεῖ μὴ ἂν ποτε κατατολμῆσαι τὸν βασιλεὺς Δαυὶδ

omnes neque voce clamant, neque propria, neque ad Deum; oportet tamen hæc tria una fieri. Qui adversus hostes clamat, non humanam vocem promittit, sed feræ et serpentis. Qui negligens est, nec audit quid dicat, non ad Deum clamat, sed temere et incassum loquitur. Qui non expergefata mente, etsi vehementer vociferetur, rursus ille non clamat. Vocis enim, ut jam dictitavi, non mentis tenorem indicat, sed usitatas terit voces. Non autem sic Propheta qui hæc tria complectitur, clamatque ad Deum, et propria ipsius voce; quapropter his exclamat: « Voce mea, voce mea. »

QUÆSTIO CCXCV [Coisl. Taur. CIV].

Quid valeat hoc verbum: « Gratulata est Melchol David? »

Hæc Melchol gratulata est David plana sunt ex his quæ supra docuimus; verba enim *desperxit eum in corde suo* sic interpretati sumus. Mulier alienum a regia gravitate et majestate ducebat regem in choris et saltationibus versari. Hoc ipsum choros non decere regem, non inconsulto cogitabat filia Saul...; divinum vero desiderium quod, captus amore David, tam vehementer declaraverat, hujus mulieris naturam et mentem superabat; ignorantem redarguit servidus Davidis amor. Docetur in sacris Scripturis Melchol nunquam matris nomine vocatam esse, sicque nuntiavisse qua afficeretur pœna pro allatis in Davidem conviciis. Repudiatur Melchol quæ Davidem irriserat, et pro exsolvenda pœna, deinceps non parit: sterilitate autem afficitur ne quisquam e semine Saul in regiam potestatem succederet, aut factiones et homicidia per ejus filium, aliosque ex aliis mulieribus liberos orirentur.

QUÆSTIO CCXCVI [Coisl. Taur. CV].

Cur David sit accinctus Ephod?

Dictum est Davidem Ephod induisse quod huic utpote integræ vitæ non licebat. Hac de re alii alia censuerunt. Samuele scilicet mortuo, ejusque filiis in crimen vocatis, ut oporteret sacerdotem arcam Dei præcedere, ac nemo tanti esset ministerii dignus, ex necessitate regem hoc officio functum esse, qui ab alienis gentibus arcam ipse retulerat. Quare Ephod quod filiis Israel victoriam nuntiabat induit; David igitur victoriam ad Deum refert; non autem hoc erat stolam contemnens sacerdotalem, sed venerantis et eam quam maximi facientis. Apparet enim ex iis qui ad hanc stolam confugerunt quantus deberetur vere sacerdotibus honor, quorum stola regi gloriam et victoriam et tantam gratiam suppeditabat. Hæc a quibusdam dicuntur, aliis autem placet nunquam ausum fuisse regem David sacerdotalem stolam induere, sed fuisse quamdam propriam regibus vestem, cui sacerdotalis stolæ

cognomen erat, eamque illo tempore a rege David A

αὐτὸ ἐφερε τὴν ὀνομασίαν τῆς ἱερατικῆς στολῆς, καὶ τοῦτο κατ' ἐκεῖνο καιροῦ περιβεβληθῆαι τὸν βασιλέα Δαυὶδ.

QUÆSTIO CCXCIV [Coisl. Taur. CVI].

Quid faceret Adam in paradiso?

Edita a Maio (l. c. p. 149, q. 304). — Quid Adam in paradiso fecerit. Gen. ii, 15.

In paradiso collocatus Adam, neque otiosam neque inertem vitam agebat, sed virtuti incumbabat, et ad virtutis opera sese exercebat. Quoniamque virtutis custos, et omnium rerum huius loci constitutus erat, e paradiso in exsilium eiectionis est. In medio paradiso erat arbor. Qua de causa erat vitæ arbor? Est huic arbori cum corde quædam similitudo; etenim ut cor medium in corpore animali constituitur, sic illa vitæ arbor in medio paradisi crescebat; vel, si tibi placet mysticus sermo, summa virtus rationali arbore figurata, quasi media, summo e monte in omnem vitam profluit. Uique vita medio e corpore diffusa, omnes animalis partes vivas et coalescentes tenet, sic illa ex medio veluti fonte emissa, omnes virtutes irrigat et nutrit. Prope intelligerem arborem vitæ in medio paradiso positam, quia Christus, vita nostra, media in terra cruci pro nobis affixus est. Namque huic ligno quod medium in terris erat, haud absimilis crux dicitur. De arbore scientiæ boni et mali verba quidem facta sunt, nullus autem locus assignatus est. Qua de causa? Quia malitia locum non habet, sed virtuti propemodum coheret; melius vero erit de his postea disputare.

οὐδεὶς δὲ χώρος αὐτῷ ἀποτέτακται· διατί; διότι ἡ κακία χώραν οὐκ ἔχει, ἀλλὰ τῇ ἀρετῇ παρυφίσταται· ἀμεινον δὲ μετὰ ταῦτα περὶ τοῦτου διαληπτέον.

QUÆSTIO CCXCV [Coisl. Taur. CVII].

Cur sub vespere immolaretur agnus?

Edita a Maio (l. c. p. 149, q. 305). — De sacrificio agni vespertino. Exod. ii, 6; Deuter. xvi, 6.

Sub vespere immolabatur agnus, quia figura erat veri agni pastorisque Christi nostri. Ad occasum diei Creator noster pro nobis voluntariam mortem obijt. Præscriptum erat sacrificium offerri, luna plenam [lucem habente. Cum autem Salvator generis nostri non solum homo appelletur, sed Deus, lunaris quidem lux figura divinitatis, lunare autem corpus corporis assumpti. Præterea ut luna quotiescunque integram lucem adeptæ est, universo mundo lux præest, eodemque modo Salvator noster, obita morte, cuncta recreaverit ac refecerit, haud im-

merito luna tunc temporis ab eo qui sapienter omnia regit, integram lucem exhibere iussa est.

QUÆSTIO CCXCVI [Coisl., Taur. CIX].

Quid ex his verbis intelligendum? Ponam arcum meum in nubibus?

Edita a Maio (l. c. p. 150, q. 306). — Explanatio in Gen. ix, 13.

Arcum in nubibus, gentilium filii quoddam naturale putant opus, quod suam, unde solet nubes constitutionem accipit; divo autem Moysi quantum e

Ἐν δὲ τῷ παραδείσῳ τοιθεὶς ὁ Ἀδὰμ οὐκ ἀργὸν οὐδὲ ἀπρακτὸν ἐπολιτεύετο βίον, ἀλλ' ἀρετῆς μὲν ἐπεμελεῖτο, τοῖς δὲ κατ' αὐτὴν ἔργοις ἐνησχολεῖτο· διὸ καὶ ἡνίκα τοῦ φύλαξ εἶναι τῆς ἀρετῆς καὶ τῶν δεδομένων ἐξέστη, τοῦ παραδείσου τὴν ὑπερολίαν κατεδικάσθη· μέσον δὲ τοῦ παραδείσου τὸ ξύλον· διότι ζωῆς ἦν ξύλον· καὶ ἀναλογίαν τινα ἐπέχει πρὸς τὴν καρδίαν· ὥσπερ οὖν αὕτη ἐν μέσῳ τῷ τοῦ ζώου καταβέβληται σώματι, οὕτω κακίῳ ζωῆς ὑπάρχον, ξύλον μέσον ἐπεφύτευτο τοῦ παραδείσου· εἰ δέ σοι φίλον καὶ ὁ ἀναγωγικὸς λόγος, ἡ γενικωτάτη, φασὶν, ἀρετὴ ἐν τῷ λογικῷ θεωρουμένη ζωῇ, ὥσπερ ἀπὸ μέσης τινὸς ἀκρωρείας ἐπὶ πᾶσαν διαχέεται· πρᾶξιν· καὶ καθ' ὃν τρόπον ἡ ζωὴ ἐκ μέσου τινὸς χωρίου προχοομένη, πάντα τὰ τοῦ ζώου μέρη ζωογονεῖ τε καὶ συνέχει, οὕτω καὶ αὕτη ἐκ μέσης τινὸς οἰοναῖς πηγῆς προϊοῦσα ἄρδει τε καὶ ἐκτρέφει καὶ τὰς ὑποβεβηκυίας αὐτῇ λοιπὰς ἀρετάς. Ἐγγὺς δ' ἂν εἴη διανοεῖν, μέσον εἰρησθαι τοῦ παραδείσου τὸ τῆς ζωῆς πεφυτεῖσθαι ξύλον, ὅτι καὶ Χριστὸς ἡ ζωὴ ἡμῶν ἐν μέσῳ τῆς γῆς τὸν ὑπὲρ ἡμῶν ἐδέξατο σταυρόν· καὶ γὰρ εἰς τὸ μεσαίστατον φασὶ τῆς γῆς τὸ ζωηφόρον ξύλον, τὸν σταυρόν παγῆναι· τὸ δὲ ξύ-

λον τοῦ γινώσκειν καλὸν καὶ πονηρὸν εἰρηται μὲν,

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΛΕ'.

Διατί πρὸς ἑσπέραν ἐθύετο ὁ ἀμνός;

Πρὸς ἑσπέραν δὲ ἐθύετο ὁ ἀμνός, ὅτι τύπον προδιέγραψε τοῦ ἀληθινοῦ ἀμνοῦ καὶ ποιμένος Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν· ἐπὶ δυσμαίῃς γὰρ τῶν αἰώνων καὶ ὁ πλάστῃς τὸν ὑπὲρ ἡμῶν ἐκούσιον ὑπέστη θάνατον· πλησιφαοὺς δὲ τῆς σελήνης οὕσης προσήγετο τὸ θῆμα· ἐπεὶ καὶ ὁ τοῦ γένους ἡμῶν Σωτὴρ οὐκ ἀνθρωπος μόνον ἐχρημάτιζεν, ἀλλὰ καὶ Θεός· καὶ τύπον μὲν τῆς Θεότητος φέρει τὸ φῶς, τὸ δὲ σεληνιακὸν σῶμα τῆς προσληφθείσης σαρκὸς· πλὴν ἐπειδὴ κατὰ τὴν κοσμογένειαν ὁλοκλήρῳ φωτὶ καταλαμπομένη ἡ σελήνη λαμβάνει τὴν προαγωγὴν, ὁ δὲ τοῦ Σωτῆρος ὑπὲρ τοῦ γένους θάνατος ἀνανεώσιν τε καὶ ἀνακαίνισιν ἐπραγματεύετο τοῦ παντός, εἰκότως ἡ σελήνη τὸ φῶς ἀμείντον κατ' ἐκεῖνο καιροῦ παρέχειν ὑπὸ τοῦ πάντα σοφῶς οἰκονομοῦντος ἀπετάχθη.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΛΕΓ'.

Τί ἐστι, «Θῆσω τὸ τόξόν μου ἐν τῇ νεφέλῃ;»

Τὸ δὲ ἐν τῇ νεφέλῃ τόξον Ἑλλήνων μὲν παῖδες φυσικόν τι νομίζουσιν ἔργον, καὶ ἀφ' οὗ νεφέλαι καὶ ἡλιος, κακίῳ τὴν σύστασιν λαμβάνει· τῷ δὲ γε θε-

σπεσίην Μωϋσεῖ ὅσον ἀπὸ τῆς τῶν λέξεων προφανούς σημασίας οὐκ ἐδόκει τοῦτο, ἀλλὰ σύγχρονον εἶναι τῇ δεδομένῃ διαθήκῃ· « Ἴδού γάρ, φησί, τίθημι τὸ τόξον μου ἐν τῇ νεφέλῃ, ὡς νῦν τιθεμένου καὶ τῆς διαθήκης χρηματίζοντος σημείου »· οὐδὲν δὲ ἄτοπον ἐννοεῖν καὶ φάσεως μὲν ἀπαρχὴν [ἀπαρχῆς?] προσβολὴν εἶναι τὸ τόξον, ἐπὶ βεβαιώσει δὲ τῆς πρὸς τὸν Νῶε διαθήκης τὸ θεῖον αὐτὸ προσλαμβάνειν· οἷον ὡς εἰ λέγοντες, ὅτι ἕως ἂν τοῦτο γένηται καὶ ἡ φύσις τὸ οἰκεῖον προβάλλεται ἔργον, οὐκ ἔσται κατακλυσμός· καθ' ὃ ἂν τις εἴποι· « Ἔως οὖν ἀνταναρεθῇ ἡ σελήνη, καὶ ἕως ἂν ὁ ἥλιος τὸν οὐράνιον διατρέχων πόλον τὰ ἐπίγεια φωτίζει· ὅπερ ἔστιν· Ἔως ἡ φύσις τὸν οἰκεῖον εἰρμὸν διασώσει καὶ πρὸς λύσιν οὐ διαστρέφει, ἕως τότε τὸ ἀνθρώπινον γένος κατακλυσμῷ ἀτιμώρητον ἔσται· ὁ δὲ βασιλεὺς τῆς Συρίας μαθεῖν ἀποστέλλει περὶ τῆς ζωῆς αὐτοῦ πρὸς τὸν Ἐλισσαῖον· καίτοι μὴ τῷ Θεῷ, ἀλλ' εἰδώλοις λατρεύων, ὅτι προφήτην αὐτὸν πανταχοῦ διήγγελλεν ἡ ψῆμη, καὶ ἡ νόσος ἐπιστάσα τῷ βασιλεῖ συνηνάγκαζε πυθέσθαι πρὸς οἷον ἀποθήσεται τέλος.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΙΖ'.

Δίκαιος δὲ ὁ Νῶε τυγχάνων, διατὶ ἀλίσκεται μέθῃ, καὶ οὐ δίδωσι δίκην;

Edita a Maio (l. c. p. 150, q. 507). — De Noe ebrio nec tamen punito: Gen. ix, 21.

Δίκαιος δὲ ὁ Νῶε τυγχάνων ἀλίσκεται μέθῃ καὶ οὐ δίδωσι δίκην, ὅτι μῆτε ἀκρασίᾳ κεχρημένος τὴν μέθην ὑπέστη, καὶ νόμον οὐκ εἶχε τῆς εἰς χόρον ἀπείργοντα οἰνοποσίας· ἄλλως τε δὲ καὶ ἀγνοία τῆς χρήσεως, ἀλλ' οὐχὶ πολυποσία κατέπεσεν εἰς μέθην· κιννάμενος γάρ ὁ οἶνος οὐχ οὕτως τῶν ἐπιθολούτων ἀμῶν τὸν ἐγκέφαλον πληροῖ καὶ τὸ ἡγεμονικὸν ἐπισκοτίζει· ἡ δὲ ἀκρατος τοῦτου προσφορὰ θερμοτέρους τοῦτους ἀναφέρουσα καὶ δριμυτέρους καὶ ἐξ ὀλίγου πόματος μάλιστα τοῖς ἀσυνήθους πρὸς τοῦτο διακειμένοις ἐνεργάζεται τὸ πάθος· πλην ὁ θεσπέσιος Παῦλος, πρὸ ἡμῶν τὸν ὑπὲρ αὐτοῦ ποιεῖται λόγον, « Ἀμαρτία, φάσκων, οὐκ ἔλλογετο, μὴ ὄντος νόμου »· διὸ πολλὰ ἂν εὖροι κατὰ τὴν παλαιὰν ἐκείνην πολιτείαν τοὺς θαυμασίου· ἐκείνους ἀνδρὰς διαπεπραχότας ἐξ ἀπειρίας, ἐξ ὧν αὐτοῖς οὐδεμία παρηκολούθησε δίκη· νυνὶ δὲ ἐπεὶ παρ' ἡμῖν καὶ νόμοι καὶ τῶν πρακτέων ἡ γνώσις ἐπιφανεστάτη, εὐλόγως τοὺς παραβεβηκότας ἢ τῆς παρανομίας ὑποδέχεται τιμωρία.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΙΗ'.

Πόθεν ἔστι τῆς Γραφῆς λαβεῖν ὑπὸ τοῦ διαβόλου τὸν Ἀδὰμ ἀπατηθῆναι;

Editatum a Wolfio tricesima octava (Cur. Philol., t. V, p. 692, 693. Galland. XIII, 709, 710)

« Ὁ δὲ ἐπηρώτησας, ὡς πόθεν ἔστι τῆς Γραφῆς λαβεῖν, ὑπὸ τοῦ διαβόλου τὸν Ἀδὰμ ἀπατηθῆναι, πᾶσι μὲν εὐσεβέσι νομίζεται τοῦτο, ἀλλ' ἡ Γραφή (83) διὰ τοῦ ὄφως μόνον ἀπατηθῆναι (84) τὴν Εὐάν, δι'

¹⁹ Rom. v, 15.

A significatione verborum ejus perspicuum est, non idem videtur sed coævum fuisse arcum concessi olim hominibus Testamenti: « Ecce, inquit Deus, pono arcum meum in nubiis, et erit signum fœderis pactique. » Minime autem absurdum credere arcum quasi adjectum statim verbo auctorem quo ipse Deus confirmaret suum cum Noem fœdus. Perinde ac si dictum esset quandiu arcus iste permanebit, et natura suum opus peraget. Non erit diluvium, quod idem est atque: Quandiu stabit luna, et sol cœlum percurrens, terrestria illuminabit; vel, Quandiu natura suis nodis astringetur, et ad dissolutionem non vertetur, tandiu genus humanum diluvio non punietur. Syriorum rex ad Elisæum misit qui hunc de regis vita interrogaret, quamvis ille non Deo, sed idolis inserviret. Prophetæ autem fama undique pervulgata erat, et istiusmodi erat morbus regi instans ut necesse fieret sciscitari quem ad finem exiturus esset.

QUÆSTIO CCXCVII [Coisl., Taur. CX].

Cum justus esset Noe, cur ebrietatis argutus pœnas non solvat.

Cum justus esset Noe, ebrietatis arguitur, nec pœnas solvit, quia non ex intemperantia ebrius factus est, et nondum adversus ebriosos homines lata erat lex, præsertim cum vini inscius, non seminia cupiditate bibendi vino obrutus sit; temperatum aquæ vinum non adeo turbulento anhelitu, cerebrum implet, caputque obtenebrat. Meracum autem vinum calefactis hominibus feritatem addit vel modice haustum, præsertimque insuetis animum incendit. Cæterum divus Paulus ante nos rem agitavit dicens: « Peccatum autem non imputabitur quando non esset lex ¹⁹ ». Quamobrem in antiqua lege mirabiles videas persæpe viros quibus id inexpertis accidit, ex quo nulla tamen eis consecuta est pœna. Nunc autem apud nos cum et lex et rerum quæ sunt faciendæ cognitio manifestata sit, recte eos qui leges transgressi sunt, transgressionis pœna excipit.

D

QUÆSTIO CCXCVIII [Coisl. Taur. CXI].

Ex quo Scripturæ loco constat, Adamum a diabolo deceptum esse?

Quod quæris, unde ex Scriptura constet Adamum a diabolo esse seductum, id quidem piis omnibus exploratum habetur. Scriptura tamen, quæ Evangelium tantum per serpentem, per illam vero Adamum

NOTÆ.

(83) Post γραφή excidisse videtur facili lapsu librarii, ἦ.

(84) Coislina. ἀπατηθῆναι, Colb. ἀπαιτηθῆναι.

deceptum sistit, luculentiorē quæsitī hujus solutionem offert. Ipse enim Dominus noster in Evangelis nos docuit, dicens: « Ille ab initio homicida est²⁰. » Neque enim ibi, quod nonnullis visum est, Cainum innuit; sed in ipsum Satanam crimen hoc refert. Serpens enim, qui diaboli instrumentum vocatur, nihil dubii movet, quippe qui primarius et princeps seductionis auctor haberi non possit. Propterea vero per serpentem, non autem per aliud animal malus dæmon fraudem Evæ facit, quod animal illud mulieri jucundum esset ideo, quoniam, pro singulari indole sua, alia quæcunque imitando facillime exprimere poterat. Cum vero præterea diabolus animal hoc naturali quadam sagacitate instructum videret, idem illi maxime visum est accommodatum, cujus ministerio ad fraudem faciendam uteretur; inprimis cum idem tunc quidem linguam haberet ad verba proferenda idoneam. Interim ineffabili providentiæ debetur etiam illud, quod serpens voces articulatas formare potuit. Cum enim Conditor optimus mali dæmonis consilium perspicere, sciretque eum, nisi serpentem fraudis suæ instrumentum haberet, hominibus ipsis ad mutuam sui deceptionem usum esse, serpentem humanam vocem emittere passus est, ne perniciēs hominum ex ipsis hominibus nasceretur, malique origo ab ipsis prodiret. Quod si enim ipsi auctores persuasionis ad peccandum exstiterent, idem illis usu venisset, quod serpenti accidit, ita quidem, ut sine instituto causæ examine, ad exemplum serpentis, condemnatoriam sententiam audivissent. Itaque sermonis humani facultas serpenti permittitur, ne homo mali auctor fuisse videretur. Ita enim Deus agere consuevit, ut, per quæ adversarius malas artes molitur, per eadem pessima ejus consilia evertat et disturbei.

QUÆSTIO CCXCIX [Cōisl. Taur., CXVI].

Quid hæc valeant: « Domine, non est exaltatum cor meum. »

Edita a Maio (Nov. Coll. t. IX, p. 151).

Hæc verba, « Domine, non est exaltatum cor meum, neque elati sunt oculi mei, neque ambulavi in magnis, neque in mirabilibus super me²¹. », hæc in ipsum forsā David conferenda sunt. Qui cum regnum adeptus esset, plurima de hostibus tropæa constituisset, anteaque e pastore rex factus, spe majora consecutus esset, cum iram adversus Nabal palam exercuisset irruentem filio necem contemplatus, multa expertus a Joab et Semei cæteraque id genus majore dignus miratione videtur, quod cum tantis et talibus rebus tentatus esset, fractæ non sunt ejus vires, nec, quamvis spe majora adeptus intumuit, aut animum extulit, aut sese plus æquo jactavit. Cuncta enim ad summam omnipotentis omniaque regentis Dei potentiam referebat, verbi hujus nusquam immemor: « Ego autem verminis sum, et non homo, hominum dedecus et populi ab-

A αὐτῆς δὲ τὴν Ἀδὰμ εἰσάγει, περιφανεστέραν τοῦ ζητήματος τὴν λύσιν ἔχει. Αὐτὸς γὰρ ὁ Κύριος ἐν Εὐαγγελίοις ἐδίδαξεν ἡμᾶς εἰπὼν· « Ἐκεῖνος ἀπ' ἀρχῆς ἀνθρωποκτόνος ἐστίν. » Καὶ γὰρ οὐχ, ὡς ἐνίοις ἔδοξε, τὸν Κάϊν μὲνύει, ἀλλ' εἰς αὐτὸν τὸν Σατανᾶν τὴν κατηγορίαν ἀναφέρει. Ὁ γὰρ ὄφεις, ὄργανον μὲν τοῦ διαβόλου χρηματίζων, οὐδεμίαν παρέχεται ἀπορίαν, αὐτοῦργος δὲ καὶ πρωταίτιος τῆς ἀπάτης οὐδαμῶς ἂν ἔχη χῶραν νομισθῆναι. Διὰ τοῦτο δὲ, καὶ οὐχὶ δι' ἄλλου ζώου, προσάγει ὁ ποιητὴς τὴν ἀπάτην τῇ Εὐᾷ, ὅτι κεχαρισμένον ἦν τοῦτο τῷ ζῶον τῇ ᾧοναίῃ, διὰ τοῦ τὴν ἄλλην εὐφύταν καὶ πρὸς τὸ μιμῆσθαι δύνατον ἦν. Ἄλλως τε δὲ καὶ τινος ἐμφύτου μετέχον τοῦτο τῷ ζῶον ὁρῶν φρονήσεως ὁ διάβολος, ἐπιτήδειον ἐνόμισε πρὸς τὴν ὑπερ-
B ἡρεσίαν αὐτῆς ἀπάτης χρηματίζειν ὄργανον, ἅτε δὴ μάλιστα καὶ γλῶσσαν ῥήμασιν ὑπηρετήσασθαι λαχόντα τότε τὸν ὄφιν. Ἀφράστου δὲ προνοίας ἔργον ἦν καὶ τὸ, τὸν ὄφιν φωνᾶς ἐνάρθρους ἀφίεναι. Ἐν-
ορῶν γὰρ ὁ πλάνης τὰς τοῦ πονηροῦ ἐννοίας, καὶ ὡς εἰ μὴ τὸν ὄφιν ὄργανον τῆς ἀπάτης λάβοι, αὐτοὺς ἐκεῖνους τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὴν ἑαυτῶν ἀπάτην συλαγωγῆσει, συγχωρεῖ τὸν ὄφιν ἀνθρωπίνους φωνᾶς προϊέναι, ἵνα μὴ ἐξ αὐτῶν τῶν ἀνθρώπων ἢ τῶν ἀνθρώπων λύμῃ ἐκπλαστήσῃ, καὶ ἡ τοῦ κακοῦ ἀρχὴ ἐκείθεν τὴν πρόδον λάβοι. Εἰ γὰρ αὐτοὶ τῆς εἰσηγῆσεως τοῦ ἀμαρτήματος καθεστηκότες ὠφθησαν ἀρχηγοὶ, ὅπερ ἂν ἐπὶ τοῦ ὄφους ἐπράχθη, καὶ ἐπ' ἐκεῖνων ἂν διεφυλάχθη. Καὶ οὐδ' ἀνακρίσεως τυχόν-
C τες ἂν, ὥσπερ οὐδ' ὁ ὄφεις, τὴν καταδικάζουσιν ἐδέξαντο ψῆφον. Ἀλλὰ παραχωρεῖται τῷ ὄφει τῶν ἀνθρώπων ὁ λόγος, ἵνα μὴ ὁ ἀνθρώπος ἀρχηγὸς ὄφθῃ γεγεννημένος τῆς κακίας. Τοιοῦτον γὰρ τὸ θεῖον. Ἐξ ὧν ὁ ἀντικείμενος τὴν κακοτεχνίαν ἐπινοεῖται, διὰ τούτων αὐτοῦ τὰ μηχανήματα περιτρέπει τε καὶ καταλύει.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΙΘ'.

Τί ἐστι, « Κύριε, οὐχ ὕψωθ' ἡ καρδιά μου ».

Τὸ δὲ, « Κύριε, οὐχ ὕψωθ' ἡ καρδιά μου, οὐδὲ ἐμετεωρίσθησαν οἱ ὀφθαλμοί μου, οὐδὲ ἐπορεύθην ἐν μεγάλοις, οὐδὲ ἐθαυμάσιος ὑπὲρ ἐμὲ, » τάχα μὲν καὶ εἰς αὐτὸν ἐκληφθεῖν τὸν Δαβὶδ. Τὸ γὰρ βασιλείαν μὲν περιεῶσθαι, κατ' ἐχθρῶν δὲ πολλάκις τρόπαια ἀναστήσαι, καὶ πρὸ τούτων ἀπὸ ποιμένος ἐν βασιλείᾳ διαιτᾶσθαι, καὶ μειζόνων ἢ κατ' ἐλπίδας ἀξιοῦσθαι, καὶ ὀργὴν ὕστερον κατὰ τοῦ Νάβαλ ἐπι-
D δεδειχθαι, θανάτου τε ἀπαιτήσιν ἐπισκῆψαι τῷ παιδί, παρὰ τε τοῦ Ἰωᾶβ καὶ τοῦ Σαμεὲ λαβεῖν, καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα, θαυμασιώτερον μὲν ἀποφαίνει μάλ-
λον τὸν Δαβὶδ εἰ ἐν τοσούτοις καὶ τοιούτοις ἐξεταζόμενος, τὸ τῆς ψυχῆς οὐχ ἐκλονήθη πάγιον, οὐδὲ μειζόνων ἢ κατὰ τὰς ἐλπίδας ἀξιούμενος ἐπῆρεν ἑαυτοῦ καὶ ὑπερύψωσε τὴν καρδίαν, μείζον ἢ προσ-
ῆκε τὰ κατ' ἑαυτὸν φανταζόμενος· ἀλλ' εἰς τὴν παντοκράτορα καὶ κυριεύουσαν τῶν ὅλων ἅπαντα

²⁰ Joan. viii, 44. ²¹ Psal. cxxx, 1, 2.

φέρων ἐτίθει Πρόνοιαν, οὐδαμῶς λήθην λαμβάνων τοῦ, « Ἐγὼ δὲ εἰμι σκώλης καὶ οὐκ ἄνθρωπος, θνητός· ἀνθρώπων καὶ ἐξουθένημα λαοῦ. » Εἰ δὲ τις ἐθέλοι τὸ εἰρημένον ἐκλαθεῖν, καὶ ἐφ' ἐτέρου τινὸς τὴν ταπεινὴν ἀρετὴν κατορθώσας, καὶ εἶναι τοῦτο ὡς περ στήλην καὶ ὑπογραφὴν ἀνδρός ἂν φρόνημα τεταπεινωμένον καὶ συντετριμμένον φέροντος, οὐδ' οὗτος ἂν εἴη τοῦ εἰκότως φερόμενος· ἐξ ὧν ταπεινοφροσύνη δ' οὖν, ὡς ἔστι· πολλὰ χόθεν λαθεῖν, καὶ ὁ μέγας ἐκεκόσμητο Δαβὶδ. Ἐνίοις δὲ καὶ εἰς ὅλην τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ἐδοξεν ἐναρμύζεσθαι τὸ ῥητόν. Αὕτη γάρ, φησὶ, διὰ τὴν ἀσθένειαν τῆς σαρκὸς καὶ τῶν περὶ τὸ σῶμα φουμένων τε καὶ ἀναστροφόμενων παθῶν, οὐδ' ὄντινα καιρὸν ἀνατείνεσθαι τε καὶ ἀναψοῦσθαι ὑπὲρ ἑαυτὴν δύναται, οἷον· ἐπὶ τῷ βάρει καθελκομένη· καὶ ποτὲ μὲν τοῦτι, ποτὲ δὲ ἐκείνῃ βαρυνόμενη, καὶ μηδέποτε καθαρὰ τοῦ διανοηλοῦντός τε καὶ βιάζοντος καθεστηκυῖα, μηδὲ τὰς μεγίστας τε καὶ περὶ αὐτῆς ἀναλογίζεσθαι δεδουνημένη ἐννοίας· ἀλλὰ καλῶς γε ποιούσα, γῆν τε αὐτὴν καὶ σποδὸν ἡγεῖται, καὶ ἀναξίαν τῆς ἑξῆς ἀνθρωπίνου ἀναβάσεως· ἵνα μὴ μεταλαβούσα τοῦ ἑλλοῦ ἐρέσει θεότητος, καὶ αὐτῆς τῆς πρεπούσης αὐτῇ καὶ ἐναρμυζομένης πάλιν τάξως κατένεχθῃ· ἐντεῦθεν δὲ ὑποὶ τὴν ψυχὴν καὶ τρέφει τὴν ἡδεῖαν τροφὴν, ἐκείνας τὰς ἐννοίας τὰ, « Ὡς τὸ ἀπογελακτισμένον ἐπὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ... »

Τῷ μέντοι εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν μεταφέροντι τὴν ἐρμηνείαν, καὶ προφητεῖαν εἶναι τὸν ἐκεῖνου βίον καὶ ῥότακτον ὑπογράφουσαν δόξαν ποιουμένην, οὐδὲ τοῦτο ἂν γένοιτο τῷ δευτερεῖοις ἐναριθμεῖσθαι τῶν ὁρθῶς περὶ τῆς ῥήσεως τε θεωρηκότων· ὡς περ γὰρ τὸ, « Ἄρουξάν χειρὰς μου καὶ πόδας μου, » Δαβὶδ μὲν λέγει, εἰς Χριστὸν δὲ ἐξέβη, οὕτως καὶ τὸ εἰρημένον, « Ἐθεντό με ἐν λάκκῳ κατωτάτῳ, καὶ διεμερίσαντο τὰ ἱμάτιά μου, » καὶ μυρία ἄλλα· τοῦτο δὲ καὶ ὁ Παῦλος συνορῶν, ἀλχηματίζειν παραινέει πᾶν νῆμα εἰς τὴν ὑπακοὴν τοῦ Χριστοῦ· καὶ γὰρ οὐδ' ὑψώθη Χριστὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν ὁ ὑπὲρ πάντος ὑψους καὶ πάσης ὑπεροχῆς τελῶν, οὐδὲ ἐμετρωρίσθη· μᾶλλον δὲ τὸ ἀποστολικὸν εἰπεῖν· « Ὁὐχ ἄρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ, ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσε μορφὴν δούλου λαβὼν, καὶ σχήματι εὐρέθεις ὡς ἄνθρωπος, ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν μέχρι θανάτου· » καὶ αὐτὸς δὲ ἐκεῖνος κατὰ καιρὸν τοῦ πάθος φησὶν· « Ἦδυνάμην παρακαλέσαι τὸν Πατέρα μου, καὶ παρέστησέ μοι πλείονας ἢ δώδεκα λεγεώνας ἀγγέλων· ἀλλ', οὐ μοι γνώμη, τὸ ὑψοῦσθαι, μέγεθος δὲ καὶ θαυμασιότης ὑπὲρ αὐτὸν οὔτε ἦν οὔτε ὑπενόεζτο, οὔτε αὐτὸς οὐδὲ ἡπειροσφύη ποτὲ ὑπερνεχθῆναι τοῦτο. Τί γάρ ἂν εἴη θαυμασιώτερον ἢ μεῖζον τῆς ὑπὲρ πᾶν μέγεθος καὶ ἀξιώμα ὑπεριδρυμένης φύσεως θεϊκῆς; πλὴν ἄλλ' οὐδὲ ὡς ἄνθρωπος τοῖς κατὰ τὰ περίγεια καὶ τὴν σάρκα μεγάλῃν δόξαν καὶ δῆκον περιβεβλημένος οὐδὲ τοῖς συνημιλλῶσι καὶ συνεπορευέτο· μᾶλλον δὲ τοῦναντίον ἅπαν ταπεινοφροσύνη καὶ μετριοφροσύνη ὅλον ἑαυτὸν διεβρύθμιζε· διὸ καὶ ὁ προφήτης· « Χαῖρε, φησὶ, θύγατερ Σιών· » καὶ τῆς αἰτίας ἡ χαρὰ, « Ὅτι πρῶτος καὶ

jectio²¹. » Si quis aliter hæc verba interpretetur, eaque referat ad hunc virum humilitati subditum, si dicat scripta et edita esse ab eo cor contritum et humiliatum gerente, hic quoque a recta via non abhorreret. Namque humilitate, ut multis e locis colligitur, magnus ornatus est David. Hæc sententia pluribus etiam visa est humanam ad naturam spectare. Hæc enim, inquit, propter carnis infirmitatem omnesque dolores qui in corpore gignuntur et incidunt proprio pondere gravata non ea est quæ vel ad modicum supra seipsam erigi et attolli queat. Etenim nunc his nunc illis onerata, nec unquam turbatione et oppressione liberata, nihil magnum de se excogitat; sed seipsam, haud immerito quidem, nihil præter pulverem et cinerem esse existimat et indignam quæ supra hominem assurgat. Qua in sententia commoratur, ne, particeps crucis facta, sitiensque deitatis, recedat ab ista vitæ ratione quæ ipsam decet, huicque accommodatur. Crux autem in sublime fert animam et proprium cibum ei præbet, et illas cogitationes quæ simul atque corpus ali non possunt. Namque hoc verbum, ut qui a lacte depulsus est ad matrem suam

ἃς μετὰ τοῦ σώματος τραφῆναι οὐ δύναται· καὶ γὰρ αὐτοῦ... »

Qui ad Dominum nostrum Jesum Christum interpretationem confert, habetque vitam ejus prophetiam qua tropæum inscribitur iis qui Deo laudem retribuunt, non is non secundum obtinebit locum inter eos qui hæc de sententia recte cogitaverunt. « Ut enim foderunt manus meas et pedes meos²², » dicit David, Christum spectat, sic hoc dictum, descenderunt me in infima fossa, et « Diviserunt sibi vestimenta mea²³ » et sexcenta alia; quod et ipse intelligit Paulus. Omnem sensum ad Christum referens, namque ne elatus quidem fuit Christus Deus noster qui super omnem altitudinem et eminentiam commoratur, nec in sublime erectus fuit. Vel potius apostolicum verbum hujusmodi est: « Non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinanivit, formam servi accipiens, in similitudinem hominum factus, et humiliavit semetipsum usque ad mortem²⁴. » Ipse etiam ad passionis tempus dixit: « Possem rogare Patrem meum, et exhiberet mihi modum plusquamduodecim legiones angelorum²⁵; » sed, ut opinor, altitudo, magnitudo et admiratio in Christo nec erant, nec suscipiebantur. Nec ipse quæsitit quomodo cæteris antecelleret. Quid enim mirabilius vel majus esset quam natura divina quæ super omnem magnitudinem et majestatem collocatur? Præterea Christus ne, ut homo quidem, cum eis qui, si ad terrena et corporea spectes, multo fastu circumdantur, contendebat, aut conversabatur. Imo vero se totum in humilitate et modestia componebat. Quare propheta: « Exsulta, filia Sion; nax

²¹ Psal. xxi, 7. ²² Psal. xxi, 17. ²³ ibid. 19. ²⁴ Philip. ii, 6, 7, 8. ²⁵ ibid.

causa est tibi gaudii, quoniam quietus et mansuetus venit ad te rex ²⁶. » Hoc verbum a lacte depulsum cum his forte congrueret, quia animam quam assumpserat ad antiquam et primitivam dignitatem reduxit, quod idem est ac lacte depulsum ad matrem suam. Si quis autem intelligeret Christum postquam utque Deus, utque homo commorationem suam inter homines peregit, rursus ad paternum gremium ex quo egressus erat reversum esse, is quoque verisimilia conjiceret. Namque illuc recurrens, et accepto super omnia iudicio, omnes in semetipsum justificavit, quod ex his verbis constat : « Restitues ad animam meam. »

QUÆSTIO CCC [Coisl. Taur. CXIII].

Cur in rubo nec in alia planta Moysi apparuerit Deus?

Edita a Maio (l. c. p. 152-151, q. 509). -- Exod. III, 2.

Multas ob causas; at priusquam executiamus quæ de causa apparuerit, dicere expedit tria hoc symbolum significare. Vel ut rubus ardebat, nec comburebatur, sic Israel obnoxium periculis, prænisi, flammisque miseriæ quibus eum servitio objectum Ægyptii vexabant, sola Dei dextra e morte et exitio ereptum fuisse. Vel Deum Verbum, Patris lumen, incorporeum, divinitatis ignem terrestri et corporeo Virginis sinu fulsisse, inconsumptamque et intactam Virginem quæ conceperat servavisse. Si navis ipse Divinitatis ignis humanæ consociatus naturæ, illam quidem mundabit, consecrabit, non autem comburet, nec delebit. Verumenimvero hæc rubi mysterio præfigurantur, rubusque, nec alia planta subjicitur igni. Forte quoniam in deserto nulla alia planta gignebatur; vel etiam, ut discamus ignem divinum cum naturam humanam complecteretur quæ peccata sua ut spinas projicit, illam inflammasse, non autem consumpsisse. Sed spinas circumdantes exussisse ac delevisse. Vel si aliud te juvat, in rubo isto apparent pleræque gentium, abjectis de Deo opinionibus correptæ, et quasi atheismo obsessæ, semina peccatorum secum ferentes, putrefactamque in Deum venerationem, quæ debebant sancti Spiritus adventu et manifestatione accendi, et spinoso illo ingratoque errore mundari, ignisque divini radios accipere. « Ipse, prout dictum est, baptizabit vos in Spiritu sancto et igni ²⁷. » Ut autem manifestior clariorque esset figura, memorat rubum arsisse, non autem combustum esse. Namque rubus repens et spinosus, si ad naturam ejus species, infirmus est; si ad speciem, super terram diffusus. Quæ cuncta rubum inter et gentiles quædam communia ponunt. Insuper hæc quidem planta nihil fere humiliter, quæ, etiamsi augetur, nunquam tamen assurgit, humique semper proserpit: ignis autem, leve quiddam cum habeat, ex omnibus quæ sensu percipiuntur maxime ad excelsa et sublimia tendit. Quo significatur hanc præ cæteris omnibus consti-

A ἡσυχος ἦκει σοι ὁ βασιλεὺς· » τὸ δὲ, ἀπογεγαλακτισμένον, ἐναρμοσθεῖν ἂν τοῖς εἰρημένοις, ὅτι καὶ τὴν ψυχὴν ἦν προσελήφεν ἐπὶ τὸ ἀρχαῖον αὐτὴν καὶ προγονικὸν ἐπανήγαγεν ἀξίωμα· τοῦτο γὰρ ἂν εἴη τὸ, « Ὡς τὸ ἀπογεγαλακτισμένον ἐπὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ· » εἰ δὲ τις ἐθέλοι νοεῖν ὅτι καὶ τὴν μετὰ τῶν ἀνθρώπων ἀναστροφὴν θεοπρεπῶς τε καὶ ἀνθρωποπρεπῶς τελέσας πάλιν ἐπὶ τοὺς πατρικοὺς, ὧν οὐκ ἐξέστη, κόλπους ἐπανήλθε, καὶ οὗτος ἂν τὰ εἰκότα ἔρει· καὶ γὰρ ἐκεῖσε ἀναδραμὼν καὶ τὴν ὑπὲρ πάντων χρίσιν δεξάμενος, ἐδικαίωσε πάντας ἐν αὐτῷ, ὅπερ ὑποδηλώσει ἂν καὶ τὸ, « Ὡς ἀνταποδώσεις ἐπὶ τὴν ψυχὴν μου. »

ΕΡΩΤΗΣΙΣ Τ΄.

B Διατί ἐν βάτῳ καὶ οὐκ ἐν ἑτέρῳ φυτῷ τῷ Μωϋσεὶ ὁπάρτεται ὁ θεός;

Διὰ πολλὰς αἰτίας· μᾶλλον δὲ πρὸ τοῦ ἀποδοῦναι τὰς διατί ὥσθι αἰτίας, ἀμεινον εἰπεῖν ὅτι τρία τινὰ τὸ σύμβολον μνηύει· ἢ ὅτι ὥσπερ ἡ βάτος πυρὶ περιελαμβάνετο μὲν, οὐ κατεκαίετο δὲ, οὕτω καὶ ὁ Ἰσραὴλ ἐκδοτός τοῖς πειρασμοῖς καὶ ταῖς τιμωρίαις καὶ τῇ φλογὶ τῆς ταλαιπωρίας ἦν αὐτοῖς οἱ αἰχμαλωτεύσαντες ὑψήπτον, μόνῃ δὲ τῇ τοῦ Θεοῦ δεξιᾷ τοῦ μὴ διολωλέναι καὶ ἀποτεφρωθῆναι διετηρήθησαν· ἢ ὅτι ὁ Θεὸς Λόγος τὸ φῶς τὸ πατρικὸν καὶ τὸ αἰὸν τῆς Θεότητος πῦρ ἐν τῇ γερῇ τε καὶ ὠλόδει τῆς Παρθένου μήτρᾳ περιασσάμενος, ἀκατάφλεκτον καὶ ἀπῆμονα διασώσει τὴν δεξαμένην αὐτό· εἰ βούλει δὲ τὸ αὐτὸ τῆς Θεότητος πῦρ τῇ ἀνθρωπίνῃ θεοποιοῦν φύσει, πυρακτιώμεν μὲν καὶ C θεοποιήσῃ, οὐ καταφλέξει δὲ καὶ ἐξαφανίσει· ἀλλὰ προτυποῖ μὲν τὸ ἐπὶ τῆς βάτους μυστήριον ἰσως ἂν τὰ τοιαῦτα· καὶ ἡ βάτος δὲ ὑποβάλλεται τῷ πυρὶ καὶ οὐχὶ φυτὸν ἕτερον· τάχα μὲν ὅτι περ οὐδ' ἦν ἑτέρου τινὸς ἡ ἔρημος παρὰ τοῦτο φυτοῦ καρποφόρος· ἔτι δὲ καὶ ἵνα μάθωμεν, ὡς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν τὸ τῆς Θεότητος περιλαβὼν πῦρ, οἶονε τινας ἀκάνθας τὰς ἁμαρτίας προβεβλημένην, ταύτην μὲν ἐφλόγιζεν, οὐ κατέκαie δὲ· τὰς δὲ περὶ αὐτὴν ἀκάνθας κατέκαie καὶ διέφθειρεν· εἰ βούλει δὲ, καὶ ἐπέπερ τὰ πλήθη τῶν ἐθνῶν ταῖς χαμαιπετέσι περὶ Θεοῦ συρόμενα διανοίαις, καὶ οἷον τῇ ἀθεότητι περιγεχυμένα, καὶ τὰς τῶν ἁμαρτιῶν ἐκφέροντα ἐκφύσεις, καὶ τὴν τοῦ σεβάσματος σύστασιν σαθρὰν, ἐμελλε D δὲ ταῦτα τῇ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπιφοιτήσει τε καὶ ἐλλάμψει, τῆς μὲν ἀκανθῶδους καὶ ζιζανιώδους περιφλέγεσθαι καὶ ἀποκαθαίρεσθαι πλάνης, τὰς δὲ τοῦ θεικοῦ πυρὸς ἀκτίνας ὑποδέχεσθαι. Αὐτὸς γὰρ, φησί, βαπτίσει ὑμᾶς ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρὶ· ἵν' ἐμφανεστερόν τε καὶ τηλαυγέστερον τὸ εἰκονιζόμενον προσδατυπῶθῃ, ἡ βάτος παραλαμβάνεται, ὑψηροῦμένη μὲν, οὐ φεγομένη δὲ τῷ πυρὶ· χαμπερῆς τε γάρ ἐστι καὶ ἀκανθώδης καὶ τὴν ὑπόστασιν ἀσθενής καὶ κατὰ τὴν ὁδὸν διηπλωμένη τῆς γῆς· καὶ ὁ καὶ τὴν ἀναλογίαν πρὸς αὐτὴν διασώσει τὰ ἔθνη· Ἐτι δὲ τοῦ τοιοῦτου μὲν φυτοῦ σχεδὸν τι οὐδεὶν

²⁶ Soph. III, 14. ²⁷ Marc. I, 8.

ταπεινότερον, ἀλλ' αὖτις μὲν τινα δέχεται, οὐδέπω δ' ἐπαίρεται τῆς γῆς· ἀεὶ δὲ ταύτῃ προσέρπει· τὸ δὲ πῦρ κούφον τε καὶ τῶν ὅσα κρίνεται ἀσθῆσει ἀνωφερέστατόν τε καὶ ἀνώτατον· ὡς ἂν οὖν ἐπιδειχθῇ ὅτι ἡ πάντων ὑπερέκεινα τῶν ὄντων ἀνωκισμένη τε καὶ ὑψηλοτέρα τῆς θεότητος φύσις (πῦρ γὰρ πολ- λάκις ἡ Γραφή τὸν Θεὸν ὀνομάζει), πρὸς τὴν ταπει- νότεραν φύσιν τῶν ἀνθρώπων τῇ πηλῷ καὶ γῇ συμ- πεφυρμένην οὐκ ἀπηξίωσε κατελθεῖν, εἰκότως τῷ ὑπο- δείγματι κατάλληλον παρελήφθη φυτόν. Ἐτι δ' ἂν ἐπιθεωρήσαις, ὡς τοῦ Ἑβραίων ἔθνους αὐτομολεῖν πως ἐπὶ ῥέπωσιν ἔχοντος πρὸς πολυθεῖαν, ἅτε τοῖς τῶν Αἰγυπτίων ἔθουσιν οὐκ ὀλίγοις ἔτεσι συναναπε- φυρμένου, ἵνα μὴ αὐτοῖς πρόσθασίς τις εἰς πολυθεῖαν περιγένηται ἐν τῷ τοιοῦτῳ, εἰδεχθεῖ τε καὶ ταπεινῶ καὶ ἀνεπιτηδεῖν πρὸς παραγωγὴν ξοάνων παρα- δείκνυται τὸ θαῦμα· ἵνα μὴ καταπλαγέντες τὸ ὁρώ- μενον, ἢ αὐτὸ γε τὸ εἶδος τοῦ Θεοῦ αὐτοῦ, εἰς Θεὸν ἀναγραφάμενοι προσκυνήσωσιν· ἢ διαγλύφοντες ἐξ αὐτοῦ ἀπεικάσματα τε καὶ ὁμοιώματα, ὡς θεοὺς αὐ- τῶν τὰ τῶν χειρῶν ἔργα προσκυνήσωσιν· οἱ γὰρ μετὰ τοσαύτης ζημίας μοσχοποιήσαντες, καὶ ὡς Θεῷ τῷ τύπῳ τῆς τοῦ βοῦς κεφαλῆς προσκυνήσαντες, ἐν οὗτοι οὐκ ἐτόλμησαν, εἰ τῶν ὠραίων τι φυτῶν καὶ πρὸς χρεῖαν ἐπιτηδεύων τὸ πῦρ αὐτοῖς ἀφλέκτως φέ- ρον ἐφραίνετο, μάλιστα ἀκροχόστες τοῦ νομοθέτου λέγοντος· « Ἐλάλησεν ὁ Θεὸς τῷ Μωϋσεῖ ἐκ τῆς βάτου.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΤΑ΄.

Τί δήποτε τοῦ Θεοῦ διαβήξαςτος καὶ διαμε- ρισαντος τὸν τῶν Ἑβραίων λαόν, καὶ τὸν μὲν εἰς Σαμάρειαν ἐξωκικότος, τὸν δὲ εἰς τὴν Ἰου- δαίαν ἐγκαταλείποντος· γέγραπται γὰρ ὡς εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Σολομῶντι· Διαβήξαςτος διαβ- ῆξω τὴν βασιλείαν σου· ἐκείνου τὸν γὰρ διαβήξαςτος, τί δήποτε τοὺς τὴν ἐκ Θεοῦ διαίρεσιν ὑποστάντας μέμψαι καθυποβά- λωμεν καὶ αἰτίως; Θεοῦ γὰρ διαβήξαςτος, τίς ἂν συρραβῇ; καὶ μερισμὸν καταδικάζον- C
τος, τίς ἐξελεῖται;

Edita a Maio (l. c. p. 93, q. 70). — De regni Judaici divisione quæ a Deo facta dicitur et tamen populo vitio vititur. III Reg. xi, 11.

Τὸ μὲν οὖν διαπορηθὲν σοι, εἰ τι μέμνηται, τοιού- τον. Εἰδέναι δὲ δεῖ οὐ μόνον ἐπὶ τῆς παρουσίας ἀπο- ρίας, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων τῶν παρα- πλησίαν τὴν περίστασιν ἔχόντων, ὡς αἱ προλαμβά- νουσαι τῆς ἐκβάσεως τιμωρητικαὶ τοῦ Θεοῦ ψῆφοι, οὐκ αὐταὶ τῆς ἐκβάσεως τὴν αἰτίαν εἰσὶν ἀναδε- γμέναι· οὐ γὰρ εἰ τῶν γεννησομένων προθεωρή- σαις τις προαναφωνήσῃ οὐδ' ἐφ' ἡμῶν τὸν ἀνθρω- πίνων, μήτοιγε τὸ Θεῖον, αὐτὸς ἂν εἴη δίκαιος τὴν αἰτίαν ἔχειν τῶν ἐκβετηχόντων· λέγεται οὖν ἐν τῇ θείᾳ Γραφῇ τὰ τοιαῦτα· ὡς ἂν μὴ εἰς ἑτέραν τινὰ δύναμιν καὶ ἀρχὴν τὰς ἐπὶ τοῖς ἡμαρτημένοις ἡμῖν ἐπαγομένας τιμωρίας προαχθεῖμεν ἀναφέρειν· καὶ ταύτην ὁ θεὸς λόγος τὴν ὑπόνοιαν ἀναστέλλων, προαγορεύει τὰ ἐφ' οἷς ἡμάρτομεν συμψησόμενα. Καὶ μία μὲν αἰτία αὕτη τοῦ τὴν αἰτίαν τῶν τοιού- των εἰς τὸ Θεῖον τὴν ἀναφορὰν ἔχειν· δευτέρα δὲ, ὅτι δυνατόν ἂν ἐπισχεῖν τὴν πρὸς τὰ χεῖρω ἡμῖν ῥο- πτὴν, οὐκ ἐκδικάζεται, οὐδὲ πρὸς τὰναντία μεθέλκει· τοιοῦτον δὲ καὶ τὸ, « Ὁ ποιὼν εἰρήνην καὶ κτίζων

A lutam et excellentem Dei naturam (ignem enim per- sæpe Scriptura Deum vocat) non dedignatam esse ad humilissimam hominum naturam limo terra- que commistam descendere. Merito igitur planta hinc naturæ congruum exemplum sumptum est. Hoc etiam animadvertite quod, cum inesset Hebræorum genti proclivitas ad idololatriam, prodigium istud adeo sædam, vilem indecoramque præ idolis for- mam suscepit ne gradus novus ad hæc idola iis supponeretur, scilicet ne visione commoti, aut ipsam Dei speciem pro Deo ponentes adorarent, aut signa et figuras ad ejus similitudinem imitati cum confecissent, hæc manuum suarum opera uti deos venerarentur. Qui enim vitulum tantis im- pensis excuderunt, proque Deo simulacrum bovi- no capite instructum adoraverunt ubi nulla om- nino Dei manifestatio exstiterat, quid non ausi essent si tempestiva quædam et usurpata herba innoxiam ferens flammam ipsis apparuisset præ- sertim cum audivissent legislatorem dicentem; « (Deus) vocavit eum (Moysen) de medio rubi²⁸. »

B ὃ μὴ δὲ θεοσημεῖαν μὴδ' ἡντιναοῦν ἐθεάσαντο, τί ἂν πρὸς χρεῖαν ἐπιτηδεύων τὸ πῦρ αὐτοῖς ἀφλέκτως φέ- ρον ἐλάλησεν ὁ Θεὸς τῷ Μωϋσεῖ ἐκ τῆς βάτου.

QUÆSTIO CCCI [Coisl. Taur. CXIV].

Quid tandem, cum Deus sciderit et dividerit Hebræum populum, aliis quidem in Samariam relegatis, aliis autem in Judæa relictis (scriptum est enim Do- minum ad Salomonem dixisse: Scindens scindam regnum tuum), cum ergo Deus ipse scindat, quam ob causam, illos qui divisioni subjecti sunt a Deo, convitiis obruamur et ex probationibus? Deo enim scindente, quis conjungatur? et divisionem sanc- ciente, quis expiatur?

Quod ergo te suspensum habet, si bene memini, tale est. Scito autem opus est, non tantum in præ- senti dubio, sed et in omnibus aliis similes cir- cumstantias offerentibus, ultreia Dei decreta, quæ eventum præcedunt, causam eventus non esse re- putanda: etenim si quid futurum aliquis prævidens proclamat, nec a nobis hominibus, nec certe a Deo causa habebitur eventus. Talia ergo in divina Scri- ptura dicuntur, ne ad pœnas pro peccatis nostris inflictas ad aliam potestatem et potentiam referen- das inducamur, quam divina sententia opinionem reprimens, quæ propter peccata nobis sunt even- tura prænuntiat, et primo quidem causa ea est cur imputatio istorum ad divinitatem referatur. D Secunda vero quod cum in sua sit potestate reprimere nostram ad pejora inclinationem, nec refrenat, nec ad contraria attrahit. Tale est autem et hoc: « Faciens pacem et creans mala²⁹. » Et: « Scio quod non audiet te Pharaon: propter quod indurabo cor ejus³⁰. » Etenim, dicit indurabo, non quod ipse

²⁸ Isa. xlv, 7. ²⁹ Ex cod. vii, 3.

cor Pharaonis in duritiam sit conversurus, sed quod ad illam istum inclinantem et conversum non relevet nec refrenet, ne humanæ naturæ liberum arbitrium auferat. Ægyptium contra voluntatem inclinatum non mutat nec convertit ad malam voluntatem; hoc enim significat *indurabo*. Continet forte quemdam alium eadem lectio sensum: *Indurabo*, id est, duræ et indocili-menti dura inducam et istiusmodi feritatis digna.

τινα καὶ ἐτέραν ἢ λέξις αὕτη παραδουμένην περιπέτειαν σκληρυνῶ γὰρ ἀντὶ τοῦ, σκληρῷ καὶ ἀτε-
ράμονι τὴν γνώμην ὄντι σκληρὰ αὐτῷ ἐπάξω καὶ
Ita ergo, sicut diximus, prævidens Deus illos proprio motu et propria voluntate Roboam deserturos esse, servumque et apostatam Jeroboam sequendos esse, et dividendam esse gentem in duas partes, huius (inquam) cognitionem sicut et omnium aliorum præoccupans Deus, quæ futura sunt prænuntiat et dicit: Scindam regnum tuum, propter duas causas jam supradictas. Si enim Deo ita semper loquente, et ad semetipsum omnia referente, attamen illi ad alios sese convertentes deos, et Astartem quæ Artemis apud Græcos vocatur et Chamos et muscas colentes, istis suæ vitæ providentiam et durationem attribuerunt, ad quid audacia non venissent, si ex sanctorum Scripturarum lectione, illis data fuisset occasio quædam cogitandi, alium quemdam esse finem pœnis facientem, et ex alio quodam malorum onus venire? Videas autem in tentatione justī Job Deum tentationes permittentem et fines quosdam tentationis constituens; verbi gratia, hoc datur tibi tentare, in illum autem ne manum extendas. Omnia enim ab omni potenti dextra, modo quidem adjuvante et coeperante, modo permittente et non impediēte, pendent.

Similis autem aliquo modo videtur et hæc lectio: « Et addidit furor Domini irasci contra Israel, commovitque David in eis dicentem: Dinumera Israel³⁰. » Incitat enim David ad Israel dinumerandum quia erga justī iudicis iram et vindictam Israelitæ pro peccatis suis debitores erant; et non est alius impellens Davidem ac ille qui irascitur contra Israel et qui pœnas in illum inducturus erat. Etenim peccati nos reos scimus, testimonium etiam perhibentibus divinis Litteris, accidentium autem nobis pro peccatis tribulationum divina voluntas est auctor. Justī enim est iudicis pœnam pro gravitate delicti statuere; etenim iræ causa sunt, qui peccaverunt; ira autem istis punishmentem induxit, medio sumpto David, quem ipsi offenderant, propter quod et ipse in Deum peccaverat, et enim dinumeravit, quamvis illum citius aliis condemnasset; dicit enim: Percussit cor David eum propter populi recensionem. Quali vero pro delicto populus pœnas dare dignatus est? nonne evidens est pro insurrectione contra David suum regem, cum rejecta legitima et justa potestate, in favorem illius

³⁰ Exod. xiv, 4. ³¹ Num. xxv, 4.

A κακὰ καὶ, «Οἶδα ὅτι οὐκ ἀκούσεται σου Φαραὼ διὰ τοῦτο σκληρυνῶ τὴν καρδίαν αὐτοῦ» καὶ γὰρ τὸ, σκληρυνῶ, οὐχ ὅτι αὐτὸς τὴν τοῦ Φαραὼ καρδίαν μεταπλάσσει εἰς σκληρότητα, ἀλλ' ὅτι πρὸς ταύτην αὐτοῦ ῥέποντος καὶ συνεστραμμένου, οὐδὲ ἀναχαί-
τιζει, ἵνα μὴ περιέλῃ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τὸ αὐτεξούσιον· καὶ παρ' ἐκούσιον τοῦ Αἰγυπτίου ὀρ-
μηκός, οὐ μεταβαλεῖ οὐδὲ μεταστήσει πρὸς τὸ ἀκούσιον· τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ, σκληρυνῶ. Ἐχοι δ' ἂν
τῆς τοῦ τρόπου ὁμότητος ἐπάξια.

Ὅτω δὴ ὄντι ἐνταῦθα, ὥσπερ ἔφημεν, προεὶδὸς τὸ θεῖον ὡς ἐξ οἰκείας ὁρμῆς καὶ θελήσεως ἀποστή-
σονται μὲν τοῦ Ῥοβοάμ, ἀκολουθήσουσι δὲ τῷ δούλῳ καὶ ἀποστάτῃ Ἱεροβοάμ καὶ μερισθήσεται τὸ ἔθνος εἰς τμήματα δύο, τοῦτου τὴν γνώσιν ὥσπερ καὶ τῶν
B ἄλλων ἀπάντων προεὶληφώς ὁ θεός, προαγορεύει τὸ ἐσόμενον, καὶ φησι· Διαβρήξω τὴν βασιλείαν, καὶ τὰς προεὶρημένους ἔμπροσθεν αἰτίας δύο. Εἰ γὰρ καὶ οὕτω τοῦ θεοῦ πανταχοῦ λέγοντος καὶ εἰς ἑαυτὸν τὸ πᾶν ἀναφέροντος, οὐ διέλιπον αὐτοὶ πρὸς ἐτέρους ἀπο-
τρέχοντες θεοὺς, καὶ τῇ Ἀστάρτῃ ἥτις ἐστὶ παρ' Ἑλ-
λησιν Ἀρτεμις, καὶ τῷ Χαμῶς καὶ ταῖς μύαις λα-
τρεύοντες, κακείνοις τῆς ἑαυτῶν ζωῆς τὴν πρόνοιάν τε καὶ τὴν διαμονὴν περιπίπτοντες, τί οὐκ ἂν ἐτόλμησαν εἰ τινα ποδὲν λαβεῖν ἀφορμὴν ἔσχον ἐκ τῆς τῶν ἱε-
ρῶν Γραμμάτων διανοίας, ὡς ἄλλος τις ἐστὶν αὐτοῖς ὁ τὰς τιμωρίας ὀρίζων, καὶ ἐξ ἐτέρου τινὸς ἢ τῶν χειρόνων αὐτοῖς ἔπεται φορὰ; Ἰδοὺ δ' ἂν καὶ κατὰ
τὸ πειρατήριον τοῦ δικαίου ἰδὼν τὸν θεὸν συγχωροῦν-
τα τοὺς πειρασμοὺς καὶ θροῦς τινὰς καθορίζοντα
C τῷ πειράζοντι· οἶον, Τάδε δίδοται σοὶ πειράσαι, τοῦ-
του δὲ μὴ ἄψῃ. Πάντα γὰρ τῆς παντοκρατορικῆς ἐξ-
ῆπται δεξιᾶς, τὰ μὲν ἀντιλαμβανομένης καὶ συμ-
πρατούσης, τὰ δὲ παραχωρούσης καὶ οὐκ ἀπει-
ρούσης.

Παραπλήσιον δὲ πῶς εἶναι δοκεῖ καὶ τὸ, «Προ-
έθετο ὁργὴ Κυρίου τοῦ θυμωθῆναι ἐπὶ Ἰσραὴλ. Καὶ ἐπ-
έσειε τὸν Δαβὶδ εἰς αὐτοὺς λέγων, Ἀριθμήσου τὸν Ἰσραὴλ. » Εὐεσιεῖ γὰρ τὸν Δαβὶδ ἀριθμῆσαι τὸν Ἰσραὴλ, ὅτι τοῦ δικαίου κριτοῦ ὁργὴ καὶ τιμωρία τῷ Ἰσραὴλ ἐφ' οἷς ἡμαρτον ἐκεχερώσθητο· καὶ οὐκ ἄλλος
D τις ἐστὶν ὁ ἀναστῆναι τὸν Δαβὶδ, ἀλλ' ὁ ὀργισμένος μὲν τῷ Ἰσραὴλ, ἐπεινεγκεῖν δὲ μέλλων αὐτοῖς τὴν ποι-
νήν. Καὶ γὰρ τῆς μὲν ἁμαρτίας αὐτοὺς ἴσμεν τε αἰ-
τίους, καὶ τὰ θεῖα διαμαρτύρονται· Λόγια, τῶν δὲ ἐρχομένων ἡμῖν ἐφ' οἷς ἐξαμαρτάνομεν θλιβερῶν ἢ
θεῖα ψῆφος δημιουργός· κριτοῦ γὰρ δικαίου, πρὸς
τὴν τῶν ἔργων βαρύτητα καὶ τὴν ἐπ' αὐτοὺς τιμω-
ρίαν ἀρμόζεσθαι. Καὶ γὰρ τῆς μὲν ὁργῆς οἱ ἡμαρ-
τηκότες παρὰ τῆς ἡδὲ ὁργῆς τούτοις τὴν τιμωρίαν ἐπὶ ἡγάγε, μέσου παραλαμβανομένου τοῦ Δαβὶδ, εἰς
ὃν ἐκείνοι προσέκρουσαν, διὰ τὸ καὶ αὐτὸν ἡμαρτη-
κεῖναι θεῷ· καὶ γὰρ ἡρῆμῃσεν· εἰ καὶ ὅστις αὐ-
τὸν πρὸ τῶν ἄλλων κατεδίκασεν· φησὶ γάρ· «Ἐπάταξε
καρδίᾳ Δαβὶδ αὐτὸν ὅτι ἡρῆμῃσεν τὸν λαόν· » Πολὺς
δὲ παρανομίας τηλικαῦτα ὁ λαὸς ὑποσχέιν ἐδικαιούτο
τιμωρίαν, ἢ δηλονότι τῆς ἐπαναστάσεως τῆς κατὰ

τοῦ σφῶν βασιλέως Δαβὶδ ; ἥνικα διαβράγνεντες ἐκ τοῦ νόμου καὶ δικαίας ἀρχῆς τῷ κατὰ πατρός καὶ βασιλέως τυραννικῆς χειρὸς ἀντάραντι, καὶ μήτε τὴν φύσιν εὐλαβηθέντι, μήτε τὸ τῆς βασιλείας ἀξίωμα δουλωπηθέντι, συνεπανέστησαν τε καὶ συναπεστάτησαν. Ἐξ οὗ κυρίως μὲν κατ' ἀλλήλων ἐβρόχῃκει ὁ φόνος, ἅπας δὲ φύσεως κατεπατήθη νόμος, παίδων πολλάκις κατὰ πατέρων τὰ ξίφη φερόντων, καὶ ὁ φίλτατος υἱὸς χειρὸς πατρικῆς ἔργον κείμενος· τοιαῦτα γὰρ τὰ κακὰ τῆς ἐμφυλίου στάσεως. Ταύτης οὖν τῆς κατ' ἀλλήλων μαιφονίας, δίκαιος ἦν ὑποσχεῖν τὴν τιμωρίαν ὁ Ἰσραήλ· ἐπεὶ δὲ ἔδει ποινηλαθῆναι αὐτὸν, οὐδὲν τις προκαταρκτικῇ αἰτία τιμωρίας διατίθεται τὸ ἀνασεῖσθαι τὸν Δαβὶδ ἐξαιρουμένης τὸν λαόν.

Ὅτι γὰρ οὐδὲ τῶν δεινῶν σφόδρα παρὰ βασιλέως ἦν ἡ ἀρίθμησις τοῦ λαοῦ, καὶ νῦν εἰς αἰτίαν τῆς τιμωρίας παρείληπται, ὅτι καὶ ἡ μετὰ ταῦτα ἀπαρίθμησις παρὰ τῷ αὐτῷ γεγενημένη Δαβὶδ· ἐπ' ἣ οὔτε τι μὲν ἀπῆντης πονηρὸν καὶ μήτε πονηρίας ἐγκλήματι ὑπαχθεῖσα μήτε τινὰ ἐφαλυσσάμενη ποινήν· αὕτη δὲ περὶ τὰ τέλη γέγονε τοῦ βασιλέως· ὅτε καὶ ὁ τῶν Λευιτῶν συνελογιστὴ ἀριθμῶς τοῦτο δὲ καὶ συνεμφορίον αὐτοῦ Ἰσραήλ, « Προσέθετο ὁργὴ Κυρίου ἰθυμωθῆναι ἐπὶ Ἰσραήλ, » διατίθεισι πρὸς τοῦ, « Ἀνέσεισε τὸν Δαβὶδ, » ἐνάγουσα οἰονεῖ καὶ διανιστώσα τὸν ἀκρατῆν συνελθῆναι ὡς οὐχὶ διὰ τὸ ἀριθμηθῆναι τὸν λαόν ἡ ὁργὴ ἀνήφθη τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ διὰ τὴν προσγεγενημένην αὐτῶν στάσιν τε καὶ τυραννίδα καὶ μισφονίαν· τὸ γὰρ τὴν ὁργὴν προτεθεῖσθαι τῆς ἀριθμήσεως, οὐ διὰ τὴν ἀρίθμησησιν ἐπαχθῆναι ταύτην ὅλοι· ἀνασεῖται δὲ αὐτὸς ὁ Δαβὶδ καὶ οὐκ ἄλλος, ὅτι περὶ διὰ τὸ αὐτοῦ ἀμάρτημα ἡ τοῦ Ἀδυσσάλωμ ἐπανάστασις συνέβη. « Ἀνθ' ὧν γὰρ, φησὶν, ἐφόνευσας καὶ ἐμοίχευσας, καὶ ἐτέροις μὲν ὑπαχθήσῃ, πλὴν ἀλλὰ καὶ αἱ γυναῖκές σου ἐνώπιον τῶν ὀφθαλμῶν σου εἰς ἐτέρους μεταστήσονται, » ὅ δὲ καὶ διαπράτταται τῷ Ἀδυσσάλωμ· ἀνασεῖται οὖν αὐτὸς ὁ ἡμαρτηκώς, ἵνα τοῦ οικείου πταίσματος εἰς συναίσθησιν ἐλθόν, « Ἐγὼ ἡμαρτον, ἀναβοήσῃ, καὶ ἐγὼ ἐκακοποίησα, οὗτος δὲ ὁ λαὸς δὲ ἐποίησε; » Καὶ ἐκ μὲν τῆς ἐξαγορεύσεως καὶ μετάνοιᾶς ἡ θραύσις κοπάσῃ· ταύτης δὲ ληγοῦσης ἡ σωτηρία περιγένοιτο τῷ γένει· μᾶλλον δὲ ἄνωθεν εἰπεῖν, ἐκεχρεωσθήκει τὴν δίκην ὁ λαός· διὰ τοῦτο προσέθετο ὁργὴ Θεοῦ θυμωθῆναι ἐπ' αὐτούς· ἀνασεῖται δὲ ὁ θυμὸς πρὸς τὴν ἀρίθμησησιν τὸν Δαβὶδ· ἀριθμηθέντος δὲ ἐπέθετο ἡ πληγὴ· ἰσταμένης δὲ τῆς πληγῆς εἰς συναίσθησιν τοῦ παρωπώματος ἦκε· ὁ Δαβὶδ· ἐκ τῆς συναίσθησεως, εἰς μετάνοιαν ἢ μετάνοια δὲ τὴν ἄνωθεν συγγνώμην καὶ τὸν ἔλεον κινεῖ· τὰ δὲ παύουσι τὴν θραύσιν· ὥστε καὶ τὸ δεινὸν τῷ λαῷ ὥστε ἀπὸ τινος κεφαλῆς τῷ σολὴ διὰ τὴν αὐτοῦ μετάνοιαν κατεπράχθη.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΙΒ΄.

Διατί ὁ θεοπέσιος Δαβὶδ παραχωρεῖται πεσεῖν εἰς ἀμαρτίαν καὶ τότε τηλικαύτην;

Edita a Maio (l. c. p. 151, q. 310). — II Reg. xi, 1 seq.

Τάχα μὲν καὶ διὰ τινος ἐτέρας ἀπορρήτους αἰτίας· πλὴν ὡς ἂν καὶ τῷ βίῳ μετάνοιᾶς προστεθειμένον εἶη παράδειγμα· εἰ γὰρ οὗτος βασιλεὺς τε ὢν καὶ

A qui contra patrem et regem tyrannicas manus leverat, nullo naturæ respectu, nulla dignitatis regiae reverentia, consurrexerunt et simul secesserunt. Quo factum est ut alii alios crudeliter trucidaverint, et omnes naturæ leges pedibus conculcaverint, illis sæpe contra patres gladium ferentibus, et charissimo filio manu paterna jacente. Hæc sunt enim belli civilis mala; cujus autem mutua cædis æquum erat poenas dare Israel. Cum autem illum poenæ causam nescire oporteret, sicut quædam principalis causa vindictæ dicitur Davidem excitatum fuisse ad populum dinumerandum.

B Quod enim non tam fuerit criminosa ista populi recensio a rege facta, quamvis nunc ut causa punitionis tradatur, clare demonstrat illa quæ postea ab eodem David facta fuit recensio, propter quam nullum occurrit malum, siquidem nullam malitiæ accusationem attulit nec poenam induxit. Illa facta fuit extremis regis annis, cum levitarum numerus recensitus fuit. Quod satis clare indicat Scriptura dum verba: « Adjecit ira Dei irasci contra populum Israel » ponit ante illa « Impulit David » inducens aliquo modo et dissonantem auditores ad intelligendum non propter populi recensionem iram Dei excitam fuisse, sed propter factam ab eis rebellionem et tyrannidem et cædem. Ira enim recensionis præposita, illam non propter recensionem inductam fuisse clarum est. Incitatur vero ipse David et non alius, quia propter ipsius delictum Absalonis insurrectio accidit, dicit enim: « Quia occidisti et adulterium commisisti, sub aliorum potestate eris, sed et mulieres tuas in oculis tuis proximus tuus tollet. » Quod quidem fecit Absalom. Commovetur ergo ipse qui peccavit ut sui delicti conscientiam habens, « Ego peccavi, clamitet, ego male egi, hic autem populus quid fecit? » et ex ista confessione et poenitentia tribulationis fiat finis, et ista cessante, salus genti superveniat. Potius autem quæ supra memorans, poenam meruit populus, propter quod adjecit furor Domini irasci contra illos; commovit autem ira David ad populum dinumerandum. Post autem recensionem irrumpit plaga; qua stante, in conscientiam delicti venit David, et ex conscientia in poenitentiam, poenitentia autem veniam et misericordiam a Deo attrahit, et sic finem habet tribulatio, ita ut mala populo quasi in uno capite peccasset acciderint, et malorum levamen per ejusdem poenitentiam contigerit.

ἡμαρτηκότες κατέβη· καὶ ἡ τοῦ πάθους πάλιν ἀνα-

QUÆSTIO CCCII [Coisl. Taur. CX].

Cur permiserit Deus prophetam Davidem tanto succumbere?

Quibusdam occultis forte de causis, at saltem ut nobis David poenitentiae proponeretur exemplar; si enim hujusmodi rex quem secundum cor Dei

regnasse accepimus, tam cito e lapsu se attulit, poenitentiaque et lacrymis conatus est delere iniquitatem suam, nonne oportet nos qui non semel tantum cecidimus, sed continuo labimur, facere ut largo fletu et contrito corde peccata nostra emendemus? Argumentum quoque hoc est ne quidam, virtute insignes, cum in eos errores deciderint, qui sunt hominis, semetipsos, omni deposita spe, pessumdent; sed potius attendant beatum hunc Davidem, quanto scelere astrictum, quam cito salutem invenerit, ut et ipsi eodem studio excitentur, assurgant, emendatisque moribus unice demum consulentes, priorem integritatem usque colant. Forsan quoque tanto peccato permittitur succumbere David ne Judæi audientes magna quæ de illo sacræ Scripturæ testantur, ex æquo illum cum Deo colebant; etenim eadem de causa Moysis corpus subreptum est; ignotumque usque ad præsens tempus a filiis Israel vocatur, Divusque Paulus idem de semeptis declarat dicens: « Ne quisquam sese scandalizaverit super me propter quod videt et audit; » et reipsa gentilium quidam una vidissent prodigia quæ ipse et Barnabas perpetrabant ut diis sacra facere properaverunt.

QUÆSTIO CCCIII [Hist. Taur. CXVI].

Quare Deus primogenitum Israel vocavit?

Edita a Maio (l. c. q. 100, 101, q. 132).

Deus Israel primogenitum vocat, cum Moysen ad Pharaonem misit, ad ostendendum quantum amore et quantam charitatem erga illum habebat. Sic aliquo modo ad Moysen loquebatur: Loquere Pharaoni. Quantum tu amorem erga filium tuum primogenitum habes et servas, tantum puta et Deum habere erga populum Israel. Itaque non acquiescente illo liberationi et reditui Israel, contra primogenitos Pharaonis et Ægyptiorum plaga irrumpit. Deus autem cum sit omnium gentium factor et auctor, ita est et omnium providentia. Sequentibus autem temporibus, omnes gentes ad eandem cognitionem conversurus erat et convocaturus, et filios et hæredes gratiæ redditurus. Ante illas autem gentem Israeliticam elegit, ut per illam omnes alias conduceret: quod et demonstrant apostoli, qui quidem ex Israel orti sunt omnium autem magistri et conductores facti sunt, propterea Israelitis vox primogenitus donata est. Non recepit autem illi primogenitus pietatis perfectionem, itaque durus et indocilis factus est non solum in Ægypto, sed et post exitum in deserto. Propter quod perfectioribus non dignatus est mysteriis et per legem secundi ordinis semper instituitur. Cum enim legem digito Dei scriptam, tabulisque humanis manibus non confectis insculptam, legem nobis a Christo dandam figurantem, populus Hebræus, propter vituli aurei transgressionem et impietatem, non dignatus fuerit accipere, accepit secundam quam Moyses tabulis a se politis inscripsit. Si enim ipsas a Deo scriptas

A κατὰ τὴν καρδίαν πεπολιτεῦσθαι μέμαρτυρημένος Θεοῦ, περὶ οὗτος θάπτον ἀνέστη καὶ διὰ μετανοίας καὶ δακρύων ἐσπούδασεν ἐκκαθαῖραι τὸ ὁλόσθημα, πῶς οὐ χρὴ καὶ ἡμᾶς οὐχ ἅπασι πεσόντας, ἀλλὰ διὰ παντὸς πίπτοντας, θερμοῖς τοῖς δάκρυσι καὶ συντετριμμένην καρδίᾳ ἀπαλείφειν πειρᾶσθαι τὰ ἁμαρτήματα; ἔτι δὲ, ἵνα μὴ δῆποτέ τινες τῶν ἐν κατορθώμασι διαλαμπόντων, οἷα δὴ τὰ ἀνθρώπινα εἰς παράπτωμά τι κατωλισθηκότες ἀπογνώσει ἑαυτοὺς καὶ ἀπειπιστῇ παραδῶσιν· ἄλλ' ἔχοντες τὸν μακάριον ἐκεῖνον Δαβὶδ τηλικαύτην μὲν παρανομίαν εἰργασμένον, οὕτω δὲ ταχεῖαν τὴν θεραπείαν εὐρημένον, καὶ αὐτοὶ πρὸς τὸν ὅμοιον διαναστώσι ζῆλον, καὶ τοῦ πτώματος ἀνατραλέντες, καὶ τῆς μετανοίας ὅλοι γεγονότες, τῶν προτέρων ἔχονται κατορθωμάτων· ἴσως δὲ καὶ συγχωρεῖ ὁ Θεὸς εἰς ἁμαρτίαν πεσεῖν τὸν Δαβὶδ, ἵνα μὴ τὰς τῆς ἱερᾶς Γραφῆς περὶ αὐτοῦ μαρτυρίας τὸ Ἰουδαίων ἔθνος ἀκούοντες εἰς Θεὸν αὐτὸν ἀναστήσωσι· καὶ γὰρ καὶ τὸ Μωϋσέως σῶμα διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν μετατεθὲν, ἄγνωστον μέχρι καὶ τῆμερον χρηματίζει τοῖς ἔξ Ἰσραὴλ· καὶ ὁ Θεοπέσιος δὲ Παῦλος τοιοῦτόν τινα αὐτοῦ ὑποδείξει λαλῶν· « Ἴνα μὴ τις ὑπολαγίσῃ τις περὶ ἐμοῦ ὕπερ ὃ βλέπει καὶ ἀκούει· Ἀλλὰ καὶ τινες τῶν Ἑλληνιζόντων ἐπεὶ τερατουργούντας εἶδον αὐτὸν καὶ Βαρνάβαν, ὡς θεοὺς προσφέρειν θυσίας ὥρμησαν.

ΘΕΙΣ ΤΓ.

Διατὶ πρωτότοκον ὁ Θεὸς τὸν Ἰσραὴλ ἐκάλεσε,

C Πρωτότοκον δὲ ὁ Θεὸς τὸν Ἰσραὴλ καλεῖ, ἡνίκα τὸν Μωϋσῆ ἀπέστειλε πρὸς τὸν Φαραῶ, ἐνδεικνύμενος τὴν ἀγάπην καὶ στοργὴν ὅσην εἶχε περὶ αὐτόν· ὥσαντι ἔλεγε τῷ Μωϋσεῖ· « Λάλησον τῷ Φαραῶ, ὅτι Ἠλίκην σὺ στοργὴν περὶ τὸν σὺν υἱὸν τὸν πρωτότοκον ἔχεις καὶ διατηρεῖς, τὴν αὐτὴν ἐννοεῖ καὶ πρὸς τὸ γένος τοῦ Ἰσραὴλ ἔχειν τὸν Θεόν· διὰ καὶ ἀπειθοῦντος πρὸς τὴν ἐλευθερίαν καὶ ἄνοδον τοῦ Ἰσραὴλ, κατὰ τῶν πρωτότοκον τοῦ Φαραῶ καὶ τῶν Αἰγυπτίων ἀφίεται ἡ πληγὴ· » ἔτι δὲ ὁ Θεὸς ἐπειδὴ ἀπάντων ἐστὶν ἔθνων πλάστης καὶ δημιουργός, οὕτω καὶ πάντων προνοητής· χρόνους δ' ὅστέροις τὰ ἔθνη πάντα πρὸς τὴν οἰκείαν ἐπίγνωσιν ἐμελλεν ἐπιστρέφειν καὶ καλεῖν καὶ υἱὸς αὐτοῦ καὶ κληρονόμος τῆς χάριτος ἀποφαίνειν· πρὸ δὲ τούτων τὸ ἔθνος ἐξελέξατο τοῦ Ἰσραὴλ ὡς ἂν δι' αὐτοῦ συναγάγῃ καὶ τοὺς ἄλλους. Καὶ δηλοῦσιν οἱ ἀπόστολοι· τοῦτο ἔξ Ἰσραὴλ μὲν φύντες, πάντων δὲ τῶν ἐθνῶν διδάσκαλοι καὶ συναγωγαί γεγεννημένοι· διὰ τοῦτο τοῖς Ἰσραηλίταις ὁ πρωτότοκος ἐχαρίσθη φωνή. Οὐ Λαμβάνει δὲ ὁ πρωτότοκος οὗτος τὰ τῆς εὐσεβείας τελειώτερα· διότι σκληρὸς καὶ ἀπειθὴς γέγονεν, οὐ κατὰ τὴν Αἴγυπτον μόνον, ἀλλὰ μετὰ τὴν ἐξ Αἰγύπτου ἐξοδὸν ἐν τῇ ἐρήμῳ. Διὸ τῶν μὲν τελειωτέρων οὐκ ἀξιοῦται μυστηρίων, διὰ δὲ τοῦ δευτέραν τάξιν ἔχοντος νόμου τέως παιδαγωγεῖται. Ἐπεὶ καὶ τὸν δακτύλῳ Θεοῦ γεγραμμένον νόμον πλαξί τε ἀχειροποιήτους ἐντετυπωμένον, ὃς τὸν ἡμέτερον καὶ κατὰ Χριστὸν προετύπου νόμον οὐκ ἀξιοῦται δέξασθαι τὸ Ἰουδαίων ἔθνος διὰ τὴν

περὶ τὸν μόσχον δυσσείδειάν τε καὶ παρανομίαν, λαμβάνει δὲ τὸν δευτέρον καὶ ὃν Μωϋσῆς πλαξίν ἄς αὐτὸς ἐλάξευσεν ἐγεγράφει. Εἰ γὰρ αὐτὰς τὰς θεογράφους πλάκας ἔλαβον καὶ κρείττον ἢ κατὰ χεῖρὸς ἔργον ἐκλελαξευμένας, τάχα ἂν καὶ θεοὺς αὐτὰς ἤγουντο καὶ ἐπὶ μεζόν τὴν θείαν κατ' αὐτῶν ὀργὴν ἀνῆψαν· ἀλλ' ἐκείνοις μὲν δι' ἣν ἔφημεν αἰτίαν τὰ τελειότερα οὐ παραδίδονται τῶν μυστηρίων. Ἐπ' ἐσχάτων δὲ ἡμερῶν ἄνθρωπος γεγονὼς ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, καὶ θέμενος τὰ ἔθνη εἰς υἱοὺς, δίδωσιν αὐτοῖς οὐκέτι τὴν ἐν τύπῳ καὶ σκιᾷ παλαιωθείσαν λατρείαν, ἀλλὰ καὶ ἐν ἀληθείᾳ καὶ πράγματι νεάζουσάν τε καὶ ἐνακαμάζουσάν τὸ τῆς εὐσεβείας ἀκήρατον κάλλος. Πάντων γοῦν υἱοθετηθέντων τῶν ἐθνῶν, εἰκότως ὁ πρὸ αὐτῶν εἰς υἱοθεσίαν κληθεὶς πρωτότοκος ἐλέγτο τοῦ Ἰσραὴλ λαός. Ὡς δὲ μοι καὶ ἕτερον σκόπει· Ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ἐκ σπέρματος φαίνεται κατὰ τὸ ἀνθρώπινον ἡγηλυθὼς Ἰσραὴλ· δι' αὐτοῦ δὲ πρωτότοκον ἅπαν Αἰγυπτιακὸν, τουτέστιν ἀσεβὲς καὶ ἄθεον γέννημα, τῷ θαύματι καὶ τῇ φόβῳ ὑποδέβληται. Ἐπεὶ οὖν ἐκ τοῦ Ἰσραὴλ ἔφυ ὁ τῶν Αἰγυπτιακῶν ἀναίρετής πρωτότοκος, πρωτότοκον καὶ τὸν Ἰσραὴλ καλεῖ. Καὶ τοῦτο ἄρα καὶ ὁ Εὐαγγελιστὴς ἀναγράφει· «Ἐξ Αἰγύπτου ἐκάλεσα τὸν Υἱόν μου.» Ἐπισκεπτέον οὖν ἄμεινον τούτων.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΤΑΥΤΗΣ

Πῶς οἱ οὐρανοὶ διηγούνται δόξαν τοῦ Θεοῦ;

Edita a Maio (l. c. p. 97, 98, q. 81).—In Psal. xviii (Græc. xix), 1.

Οἱ δὲ οὐρανοὶ μὴ ἔχοντες στόμα διηγούνται δόξαν τοῦ Θεοῦ, ὅτι ἐκ μεγέθους καὶ καλλονῆς κτισμάτων ὁ γενεσιουργὸς θεωρεῖται, καὶ τὸ περὶ αὐτὰ θαῦμα τοῖς γε φρονούσιν εἰς τὸν Δημιουργὸν ἀναφέρεται καὶ διαβαίνει· ὥστε οἱ οὐρανοὶ οὐχὶ ῥήμασι, πρᾶγμασι δὲ τὴν τε δύναμιν ἀνακηρύττουσι τοῦ Δημιουργοῦ, καὶ πρὸς δοξολογίαν παρακαλοῦσι τοὺς ὁρθῶς αὐτοῖς ἐνωρῶνται· εἰ δὲ κατ' ἐπιβολὴν θεωρίας ἐθελησὶς ἐννοεῖν, εὐρήσεις οὐρανοὺς τοὺς ἀποστόλους, οἱ διηγῆσαντο τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ πάσῃ τῇ οἰκουμένῃ, καὶ δοξάζειν τὸν Θεὸν τὸν ὑπὲρ ἡμῶν τὰ ἡμέτερα ἀναλαβόντα, ὑπέδειξαν τε καὶ καθηγῆσαντο· εἰ βούλει δὲ, διηγῆσαντο οἱ οὐρανοὶ τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ ἡμῶν Χριστοῦ, ἡνίκα τῶν πατρικῶν μὴ κενώσεως κόλπων, ἐκ Παρθένου σάρκα λαβεῖν κατηξίωσεν, καὶ εἶχεν αὐτὸν ἡ Βηθλεὲμ καὶ τὸ σπήλαιον· τότε γάρ δὴ, τότε ἡ ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἀριθμουμένη φύσις, τοῦτο μὲν ἡ ὁρατὴ, τοῦτο δὲ καὶ ἡ ὑπὲρ τὸ ὁρώμενον, ὑπηρετεῖτό τε καὶ καθυπουργεῖ τῷ θαύματι· ἡ μὲν οἶονεῖ τινὰ κήρυκα κοινὸν τὸν ἀστέρα χειροτονούσα καὶ προβάλλουσα ἀνακηρύττει τοῦ Δεσπότης τὴν δόξαν, καὶ τὸν κρυπτόμενον βασιλεῖα δι' ἐνὸς δορυφόρου προπομπεύουσα· ἡ δὲ πλῆθος στρατιᾶς προβαλλομένη τὸν Κτίστην αἰνούντων, καὶ τῶν τελουμένων τὸ θαῦμα διηγούμενων τῷ ἄσματι· ῥήθειεν δ' ἂν οὐκ ἀπεικότως οἱ ἄγγελοι οὐρανοῖ, ἅτε δὴ ἄνωθεν ἀφιγμένοι πρὸς τὰ ἐπίγεια· εἰ δὲ καὶ τὸν ἥλιον ἐθέλοις· ἰδεῖν ἐπὶ τῷ Δεσποτικῷ πάθει συσθρωπάζοντα, καὶ τῇ ἀποθέσει τοῦ περικαλλοῦς ἐκείνου φω-

A tabulas et melius quam ab humanis manibus politas accepisset, eas mox ut deos habuisset et Deum contra se ad maiorem iram excitasset. Illis quidem propter quam diximus causam perfectiora non sunt tradita mysteria. Novissimis autem diebus, homo factum Dei Verbum, gentibus in adoptionem filiorum vocatis, illis non jam figuris et tenebris antiquis obumbratum cultum dedit, sed in veritate et in opere virescentem, et purum pietatis decorem producentem. Omnibus ergo gentibus in adoptionem filiorum vocatis, merito qui ante illas in adoptionem vocatus est, populus Israel primogenitus dicitur. Hic autem et hoc mecum considera, Dei Verbum ex semine David veniens secundum humanitatem apparet. Per illum autem omne primogenitum Ægypti, ut impia et incredula generatio, morti et corruptioni subjectum fuit. Cum ergo ex Israel ortus sit Ægyptiorum interfector primogenitorum, primogenitum et Israel vocat. Hoc Evangelista describit dicens: «Ex Ægypto vocavi filium meum²².» Quæ sunt ergo meliora pensanda sunt.

QUÆSTIO CCCIV [Cōisl. Taur. CXVIII].

Quomodo cæli enarrant gloriam Dei?

Cæli, cum os non habeant, gloriam Dei annuntiant in eo sensu quod ex magnitudine et multitudine creaturarum rerum auctor dignoscitur et istorum admiratio a sapientibus ad auctorem refertur et ascendit; ita ut cæli non verbis, sed factis Creatoris potentiam prædicent et ad illum glorificandum illos qui rectis oculis in istos respiciunt hortentur. Si autem supra visibilia mentem elevare volueris, cælos invenies apostolos esse qui Evangelium Christi in universa terra annuntiaverunt, et ad Deum qui supra nosmetipsos nostra assumpsit glorificandum docuerunt et instruxerunt. Si autem volueris, annuntiabant cæli gloriam Dei nostri Jesu Christi, cum, paterno sinu non derelicto, ex Virgine incarnari dignatus est et illum Bethleem et præsepe habuerunt. Tunc enim præsertim creaturæ quæ in cælis numerantur tam visibiles quam invisibiles, miraculo ministrabant et serviebant. Illæ quidem sicut præconem communem stellam eligentes et præmittentes, Domini gloriam et absconditum regem per unum custodem concomitantes, prædicant. Hæ vero multitudinem exercitus præmittentes ad laudandum Deum et ad operata mirabilia canticis celebranda. Dicit forte aliquis satis verisimiliter angelos esse cælos, siquidem e cælo venerunt ad terrena. Si vero et solem volueris videre propter Dominicam passionem pallescentem, et deposito præpulchro suo lumine, divinitatem et potentiam patientis annuntiantem,

²² Osee xi, 2; Matth. ii, 15.

non longe ab interpretatione secundum visionem A τὸς τὴν θεότητα καὶ τὴν δύναμιν τοῦ πάσχοντος
fueris. ἀναγγέλλοντα, ἐγγὺς ἂν γένοιτο καὶ τῆς κατὰ θεω-
ρίαν ἀναπτύξεως.

QUÆSTIO CCCV [Coisl. Taur. CXVIII].

Quid sit : « Increpasti gentes et periit impius? »

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΤΕ΄.

Τί ἐστίν· « Ἐπιτίμησαι τοῖς ἔθνεσι, καὶ ἀπόλετο
ὁ ἀσεβής; »

Edita a Maio (l. c. p. 98, 99). — In Psal. ix, 6.

Verba : « Increpasti gentes et periit impius, » clare hoc designant, scilicet, cum increpatae fuerint gentes et ab errore viae suae ad ingrediendum in ovile Christi reductae fuerint, illum qui nos ad impietatem vocabat, id est, diabolus perierit. Impius enim dici potest qui impie agit, et qui illum ad impietatem trahit. Magis obvium forte esset dicere quod, cum Christus in terra manserit et simul omnes Judaeos et Graecos barbaros ad eandem vocaverit cognitionem, et, ut ita dicam, pro peccatis ab illis antea commissis, salutarem et perfectam increpationem per baptismum induxerit, quicumque sese docibiles et sinceros ad increpationem habuerunt, de parte salvatorum facti sunt, qui autem animo demisso increpationem acceperunt, nec baptismi purificationem, nec quod ex illo procedit lumen fidei susceperunt, illi ut impii et perditione digni perierunt. Scio autem eandem vocem sumi, praesertim apud aliquos doctos extraneos, pro honore, splendore et gloria. Significare ergo potest hic locus, si verba in isto sensu accipiantur, quod gentibus a Christo honoratis et glorificatis, filios quidem et haereditas sui regni qui docibiles fuerunt, posuit, qui autem haereditate indigni et adoptioni cum essent impii, perierunt.

QUÆSTIO CCCVI [Coisl. Taur. CXIX].

Quare magi ex Oriente et Perside, non vero ex alia regione aut gente ad Dominicum partum primi accesserint?

Editarum a Wolfio tricesima nona (Cur. Philol. t. V, p. 695-697. Galland. p. 710, 711, n. 14, q. 119). — De Magis ex Oriente advenientibus. Matth. ii, 1

Variis de causis id factum esse opinor. Primum quidem ita oraculum aliquod propheticum impleverunt, ita habens : « Reges Arabum et Sabæ dona afferent ⁸⁵, » Persæ enim tunc temporis summam potestatem in regiones illas exercebant : eadem vero terra et aurum præstantissimum, et myrrham et thus profert. Porro Ægyptiorum imperio ad Assyrios translato, Assyriorum vero illo ad Persas devoluto, Persarumque regibus tunc primatum tenebant, conveniens erat, ut, qui ea ætate præcipui essent, iidem primo et uni saeculorum Regi, in terra conspecto, Christo, et Deo nostro, adventu suo cultum præstarent, et dona offerrent, iis, quæ faciebant, profluentes, quod Rex modo natus ipsorum, qui tantum non omni orbi imperarent, et gentibus omnibus superiores essent, Herus, Do-

⁸⁵ Isa. lx, 6.

Τὸ, « Ἐπιτίμησαι ἔθνεσι, καὶ ἀπόλετο ὁ ἀσεβής, » φασὶ τοῦτο δηλοῦν, ὡς ἐν τῷ ἐπιτιμηθῆναι τὰ ἔθνη καὶ τῆς οικείας ἀποστῆναι πλάνης, γενέσθαι τε τῆς ποίμνης Χριστοῦ, ὁ πρὸς ἀσέβειαν αὐτοῦ ἐκκαλούμενος ἀπόλετο διάβολος· ἀσεβής γὰρ αὐτός τε ὁ ἀσεβῶν εἴη ἂν καὶ ὁ τοῦτον ἔλκων πρὸς τὴν ἀσέβειαν· εἴη δ' ἂν ἐγγύτερον ὡς τοῦ Σωτῆρος ἐπιβεδημηκός τῇ γῇ, καὶ κοινῶς ἅπαντας Ἰουδαίους τε καὶ Ἕλληνας καὶ βαρβάρους ἐπὶ τὴν οικίαν προσκαλουμένου ἐπιγνωσιν, ὁ οἰονεὶ τῶν πρώην αὐτοῖς ἡσθεμένων καθαρτιῶν τε καὶ τελειωτικῇ ἐπιτίμῃσιν τὴν διὰ τοῦ βαπτίσματος ἐπάγοντος· ὅσοι μὲν εὐπειθῶς τε καὶ εὐκρινῶς τὴν ἐπιτίμῃσιν ἐδέξαντο, οὗτοι τῆς μερίδος τῶν σωζομένων ἐγένοντο· εἰ δέ τις πρὸς τὴν ἐπιτίμῃσιν ἀπεδυσπέτησε, μήτε τὸν τοῦ βαπτίσματος καθαρμὸν μήτε τὴν δι' αὐτοῦ τῆς πίστεως προσδεξάμενος ἑλλαμψιν, οὗτος ὡς ἀσεβής τε καὶ ὀλέθρου ἀπολείπεται ἄγιος· οἷα δὲ ἐπιτιμίας παρά γε μάλιστα τοῖς ἔξω σοφοῖς τὴν τιμὴν καὶ τὴν περιφάνειαν ὀνομαζομένην καὶ τὸ περιδοξόν· λέγοι ἂν οὖν τὸ ῥητόν, εἴ τις τὴν λέξιν τοῦτο τὸ σημαινόμενον μεταλλάξῃ, ὡς· τοῦ Χριστοῦ τιμήσαντος καὶ δοξάσαντος τὰ ἔθνη, οὓς γὰρ κληρονόμους τῆς αὐτοῦ βασιλείας τοὺς πειθομένους ἔθετο, οἱ ἄνάγει· τοῦ κλη-
C ρου καὶ τῆς υἱοθεσίας, ἀσεβεῖς ὄντες ἀπολοῦνται.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΤΓ΄.

Διὰ τί μάγοι ἐξ Ἀραβῶν καὶ Περσῶν, καὶ οὐκ ἐξ ἑτέρας χώρας ἢ ἔθνους τῇ Δεσποτικῇ τόκῳ παραγγέλλονται πρώτοι;

Διὰ πολλὰς, οἶμαι, αἰτίας. Πρῶτον μὲν γὰρ προφητεῖαν τινὰ ἐξεπλήρουν, τὴν λέγουσαν· « Βασιλεῖς Ἀράβων καὶ Σαβᾶ δῶρα προσάξουσιν. » Καὶ γὰρ οἱ Πέρσαι τῇνικαῦτα τῶν χωρῶν ἐκείνων τὸ κράτος εἶχον. Φέροι δὲ ἡ ἐκείνων γῇ ἐπίσημόν τε χρυσὸν καὶ σμύρναν καὶ λίθινον. Ἄλλως τε δὲ καὶ τῆς μὲν Αἰγυπτίων βασιλείας εἰς Ἀσσυρίους διαλελυμένης, τῶν Ἀσσυρίων δὲ εἰς Πέρσας μεταβρύσεως, καὶ τῶν ἐπὶ γῆς τότε βασιλέων Περσῶν τὰ πρεσβεῖα ἐχόντων, ἔδει τοῖς τὸ πρωτεῖον ἐν τοῖς τότε καιροῖς λαχοῦσι, τῷ πρώτῳ καὶ μόνῳ Βασιλεῖ τῶν αἰώνων, ἐπὶ γῆς ὀφθέντι· Χριστῷ, Θεῷ τῷ ἡμῶν, παραγεγονότας τε προσκυνῆσαι, καὶ δῶρα κομίσαι, δι' ὧν (85) ἐπραττον ἀνομολογούντα· (86) ὅτι ὁ τεχθεὶς Βασιλεὺς καὶ αὐτῶν, τῶν μικρῶ τῆς γῆς ἀπάσης κρατούντων, καὶ κατὰ πάντων τὸ πρωτεῖον ἐχόντων, Δι-

NOTE.

(85) Sic scribo pro, δι' ὧν.

(86) Coisl. male ἀνομολογούντας.

σπότης καὶ Κύριος καὶ Βασιλεὺς χρηματίζει, προσ-
 κυνοῦμένους τε ὑπ' αὐτῶν καὶ δορυφορούμενος (87).
 Εἰ δ' ὅτι ἐκείθεν ἐτύγχανεν καὶ Ἀβραάμ ὁ πα-
 τριάρχης (ἐκ Χαλδαίων γὰρ γῆς πρῶτος ἀπα-
 ρας θεογονίαν ἐκήρυξεν), διὰ τοῦτο καὶ οὗτοι εἰς
 προσκύνησιν τοῦ Σωτῆρος πρῶτοι τῶν ἄλλων
 ἐκείθεν ἐκινήθησαν παραγενέσθαι, τρανῶς διασαπι-
 ζούσης τῆς τοιαύτης οἰκονομίας, ὅτι ὁ αὐτός ἐστιν ὁ
 καὶ τότε καὶ νῦν ἐνεργῶν, τότε μὲν τυπικῶς, νῦν
 δὲ αὐτοῖς πράγμασι καὶ ἀληθείᾳ· οὐδὲ τοῦτο ἂν εἴη
 τῆς ὀρθῆς ἀποθεῖναι διανοίας. Νόει δέ μοι καθεῖναι· Οἱ
 Ἀσσυρίων βασιλεῖς τὴν τε Ἱερουσαλήμ πολλάκις
 ἐπόρθησαν, καὶ τὰ ἐν τῷ θείῳ νεῷ κειμήλια
 ἀπεσύλησαν. Καὶ αὐτὸν ἐσθ' ὅτε τὸν ναὸν πυρὸς
 ἔργον ἀποφῆναντες. Καὶ ὅσα ἄλλα ἡ περὶ ταῦτα
 ἱστορία διέξεισιν. Ἡ δὲ τῶν Ἀσσυρίων ἀρχὴ εἰς
 Πέρσας μετέπεσε, καὶ τὸν ἐκείνοις πλοῦτον ἅπαντα,
 ὅσος (88) τε ἐν λαφύροις, καὶ ὅσος ἐν ὑπηκόων φόροις
 εἰς ἐκείνους συμμετέστησεν. Ἄγει τοίνυν ὁ Θεὸς τοὺς
 Πέρσας εἰς προσκύνησιν τοῦ βασιλέως τοῦ Ἰσραὴλ,
 ὃς ἐστὶ Χριστὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν, ᾧ τινι καὶ ἀνεῖτο
 μὲν ἐν Ἱεροσολύμοις νεῶς, ἀνεφέροντο δὲ καὶ αἱ
 θυσίαι (89), καὶ τρέχουσι δρομέως, καὶ προσφέρουσι
 ἀντὶ μὲν τῆς παρὰ τῶν πατέρων αὐτῶν γεγεννημένης
 εἰς τὰ ἱερὰ τοῦ Θεοῦ ἀτιμίας τιμὴν, ἀντὶ δὲ τῶν
 εὐσφημιῶν θεολογίαν, καὶ προσκύνησιν ἀντὶ τῆς
 ἄλλης παροινίας, ἀντὶ δὲ τῶν συλαγωγηθέντων δώρα·
 τῆς προγονικῆς ὥσπερ ὑπεραπολογούμενοι τόλμης,
 καὶ τὴν συγγνώμην ἐκείνοις διὰ τῆς οἰκείας ἐκκα-
 λούμενοι πράξεως. Καὶ προσφέρουσι μὲν χρυσὸν
 ἀντὶ τοῦ χρυσοῦ καὶ τῶν ἱερῶν κειμηλίων, ὧν ἐσύ-
 λησαν· λίθανον δὲ ἀντὶ τῶν θυσιῶν, ἃς ἐκώλυσαν, καὶ
 σμύρναν ἐπὶ τοὺς ἅπας ὑπ' αὐτῶν ἀνηρημένους (90),
 πάλαι κατὰ τὴν πολιορκίαν ἐνῆν αὐτοῖς ἀναστῆσαι
 καὶ παραστῆσαι, ὥσπερ τιμὴν ἐκείνοις (91) τὴν
 σμύρναν κομιζόντες, τάχα δὲ καὶ τὴν γνώμην αὐτῶν
 ἐνδεικνύμενοι. Ὡς τότε ἐπ' αὐταῖς καὶ τὸν κα-
 ταστραφέντα ναὸν, καὶ τὴν πόλιν Ἱερουσαλήμ
 αἰρέτων (92) ἦν ἀνανεῶσαι. Καὶ γὰρ ἡ σμύρνα
 συσφίγγειν εἰσθεν τὰ διεσπῶτα καὶ διεσπασμένα.
 Καὶ γὰρ εἰ καὶ ἐπὶ Ἑσδρά (93) τε καὶ Ζοροβάβελ
 ἀνηνέχθη τινα τῶν λαφυραγωγηθέντων ἱερῶν, ἀλλ'
 οὐκ ἐνδεῶς ἐπράττετο ταῦτα, μήτε τοῦ Λυτρωτοῦ
 καὶ Σωτῆρος ἡμῶν παραγεγονότος, μήτε αὐτῶν τῶν
 συλαγωγησάντων αὐτοπροσώπων τὴν προσφορὰν τῶν
 σεσλημμένων, ἀλλὰ δι' ἑτέρων ποιουμένων. Προ-
 μῆνυμα δ' ἂν εἴη καὶ ἡ Περσῶν πρώτη ἀφίξις, ὅτι
 πρῶτον οἱ ἐξ ἐθνῶν, ἥπερ (94) ὁ Ἰσραὴλ, τὸν οἰκεῖον
 ἐπιγινώσκονται Δεσπότην. Εἰδὲ τις ἐθέλοι καὶ τὰ

A minus et Rex appellaretur, tanquam adoratus ab
 illis, et satellitio regio stipatus. Quoniam porro
 inde Abrahamus patriarcha oriundus etiam fuit
 (is enim, ex Chaldaeorum regione primum pro-
 fectus, divini Numinis cognitionem publice ursit),
 propterea et illi primi omnium excitati sunt, ut ex
 eadem regione ad cultum Salvatori præstandum,
 advolarent, sapientissimaque hæc rerum directio
 perspicue significaret eundem esse, qui et tunc et
 nunc operaretur, tunc quidem in typis, nunc vero
 re ipsa et opere. Si quis ita statuatur, nec hunc a
 recto iudicio putaverim aberrare. Jam vero et hoc
 velim expendas. Assyriorum reges Hierosolyma
 sæpe expugnarunt, templique, Deo sacri, cimelia
 abstulerunt, ipsum interdum templum ignis prædam
 B facientes, ut plura alia taceam, quæ de his historia
 tradit. Postea Assyriorum imperium ad Persas
 pervenit, omnesque eorum opes, quæ vel in spoliis,
 vel in subjectorum tributis positæ erant, ad eos
 transferebantur. Deus itaque Persas excitat ad
 adorationem Regis Israelis, qui est Christus, Deus
 noster, cui et templum Hierosolymis erectum erat,
 et sacrificia offerebantur. Illi citato cursu ad eum
 feruntur, eique pro probris, a maioribus suis in
 sacra conjectis, honorem, pro injuriis fidei, tan-
 quam in Deum, professionem, pro flagitiis aliis
 cultum, pro spoliis olim factis dona offerunt, hoc
 modo quasi avitam temeritatem excusaturi, veni-
 amque illis propriis suis moribus procuraturi.
 C Et aurum quidem offerunt pro auro illo et cimeliis,
 quæ per rapinam olim abstulerant; thus vero pro
 sacrificiis, quæ fieri vetuerant; et myrrham denique
 pro illis, qui ab ipsis erant trucidati, quosque in
 frequentibus suis obsidionibus, excitare et in in-
 tegrum restituere potuissent; his enim myrrha cul-
 tum quasi suum et studium testari poterant. For-
 tasse vero etiam per myrrham animi sui sententiam
 declarare voluerunt, quod scilicet pro virili sua
 parte templum olim eversum et urbem Jerusalem
 instaurare libenter vellent. Myrrha enim ea, quæ
 distracta et disturbata sunt, constringere et conti-
 nere solet. Quamvis enim sub Esdra et Zorobabele
 nonnulla, quæ ex sacris in prædam cesserant,
 offerrentur, tenue tamen illud omne et leve erat,
 D cum nec Liberator et Servator noster advenisset,
 nec illi, qui prædam fecerant, spolia illa ipsi, sed
 per alios, offerrent. Porro idem Persarum ante
 cæteros adventus præsignificabat, gentiles priores,
 quam Judæos, Dominum suum agnituros esse. Si

NOTE.

(87) Coisl. δωρυφορούμενος. Legendum videri po-
 terat δωρυφορούμενος, quasi muneribus cohonestatus.
 Præstat vero nostrum illud, quo et Photius alias,
 et Scriptores frequenter utuntur, ubi de satellitio
 regio sermo est. Vide quæ de δωρυφόροις affert
 Ellisius in *Fortuitis sacris* p. 50. et de δωρυφο-
 ροῦσι Ezech. Spanhemius ad *Cæsares Juliani*
 p. 384.

(88) Ita Colb. pro ὅσα.

(89) Coisl. male ἀνθυσταί.

(90) Post ἀνηρημένους puto per affinitatem syl-
 labæ ultimæ excidisse οὗς frequenti librorum
 incuria.

(91) Ita scribo pro ἐκείνους.

(92) Sic Colb. pro ἀρετῶν.

(93) Idem pro Ἑδρά.

(94) Sic scribo pro εἰσιπρ.

quis denique de oblatis illis statuere malit, aurum A quidem Christo, ut Regi hujus universi, instar tributui, et in obedientiæ argumentum, thus vero, ut Deo, myrrham denique, ut tali, qui pro nobis moriturus sit, oblata esse; id quoque non inconvenienter modo dictis jungi possit.

QUÆSTIO CCCVII [Coisl. Taur. CXX].

Cur præcipit Herodes Magis, qui Salvatorem nostrum Christum adoraturi veniebant: « Inquirite diligenter, » inquit, « in puerum; ubi vero inveneritis, renuntiate mihi, ut et ego veniens adorem eum »?

Editorum a Wolfio quadragesima (l. c. p. 697-699. Galland. p. 711, 712, n. 15, q. 120).

Id quidem secundum sensum litteralem ideo faciebat, quod ipse erat Rex Judææ, perceptoque Regis partu consternabatur, atque adeo eum interficere studebat, qui imperium sibi erepturus videbatur. Quoniam vero eum difficulter invenire poterat, dolos et fraudem nequit. Propterea etiam ait: « Ut et ego veniens adorem illum. » Hæc expositio ex verbis ipsis nascitur. Fortasse vero etiam invitus ipse prænuntiat, fore ut non solum gentiles per Persas, qui primum venerant, Christum adorarent, sed et Judæa universa, post cultum ab illis præstitum, eum religiose veneraretur. Vel, si malis, procliviori modo ratio typica ostendi possit. Herodes enim ipse duas illas gentes repræsentare queat, qui ex gentibus ortus Judæis imperabat, atque adeo, quamvis invitus, et, quæ dicat, ipse nescius, prophetam agit, personamque totius generis humani, gentilium æque ac Judæorum, sustinens, Deo ad homines divertenti, religiosum cultum præstandum esse, proficitur. Nihil vero obstat, quominus prophetam egisse existimetur. Similiter enim et Caiphas ignorabat quid loqueretur. Nam dum mens ejus furibunda in caedem ferebatur, labiis tamen vaticinium edebat, dicens: « Præstat unum hominem mori, quam totam gentem perire »²⁵. » Nisi enim Christus Deus noster mortem obiisset, genus humanum nunquam fuisset salvatum. Quamvis enim uterque eorum dono prophetico esset indignus, hinc tamen sacerdotalis, hinc regia dignitas, doni alicujus fructum capiebat, quandoquidem ad caedem Domini nostri nondum erant progressi. Videas vero similiter etiam alia quædam, malo quidem animo et sanguinolento impetu prolata, instar vaticiniorum, eventum sortita fuisse. Tale erat illud: « Sanguis ejus super nos et super liberos nostros »²⁶. » Tandem enim sanguinis effusio, et cadēs gladiis facta, eos opprimebat. Nec minus illud: « Si eum vivere patiamur, omnes in eum credent; tunc venient Romani, gentemque nostram et urbem delebunt »²⁷. » Nam etiam inviti vivere eum patiebantur, cum non possent in eum dominari, qui vitæ erat penu, et omnia vivificabat. Propterea malum quidem et sanguinolentum animum prodebant, scopo vero frustrati, et ipsi et tota gens, et templum, et urbs peribant.

A προσκομισθέντα δῶρα τὸν μὲν χρυσὸν ὡς Βασιλεῖ προσενεχθῆναι τῶν ὧλων, οἷον εἶ φέρον τινὰ καὶ ὑπακοῆς ἵσημιον, ὡς Θεῷ δὲ τὸν λίθανον καὶ σμύρναν, ὡς δὲ ἡμᾶς γεννησομένην νεκρῷ, καὶ τοῦτο οὐκ ἂν ἀναρμόστως τῷ προτεθέντι περιαρθεῖν.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΤΖ.

Διὰ τί ἐπικελεύεται ὁ Ἡρώδης τοῖς εἰς προσκύνησιν ἤκουσιν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ μάτοισι, « Ἀκριβῶς ἐξετάσατε, λέγων, περὶ τοῦ παιδίου; ἐπὶ ᾧ δὲ εἴρηται, ἀπαγγεῖλατέ μοι, ἵνα κατὰ ἐλθὼν προσκυνήσω αὐτῷ; »

B "Ὅσον μὲν ἀπὸ τοῦ γράμματος, διὰ τοῦτο ὅτι βασιλεὺς ἦν τῆς Ἰουδαίας, καὶ βασιλεὺς τόκον ἀκούσας, ἐταράχθη τε καὶ ἐζήτηε ἀνελεῖν τὸν ἐλπίζομενον παραλῦσαι τῆς βασιλείας αὐτόν. Καὶ ἐπεὶ οὐκ ἦν ῥῶον αὐτὸν ἀνευρεῖν, ὅλον προβάλλεται καὶ ἀπάτην. Καὶ διὰ τοῦτο φησιν· « Ἴνα κατὰ ἐλθὼν προσκυνήσω αὐτῷ. » Ἄλλ' αὕτη μὲν ἡ ἐπὶ τῷ γράμματι κατανόησις. Τάχα δὲ καὶ ἄκρων προφητεύει τὸ μέλλον, ὅτι μὴ μόνον τὰ ἔθνη διὰ τῶν Περσῶν προσκυνήσει τὸν Χριστὸν, ἀλλὰ μετὰ τὴν ἐκείνων προσκύνησιν καὶ Ἰουδαία πᾶσα προσκυνήσει αὐτῷ. Εἰ βούλει δὲ, καὶ αὐτὸθεν ἔχει ὁ τύπος τὸ ἀπευθύνεσθαι. Τῶν γὰρ δύο λαῶν φέροι ἂν ὁ Ἡρώδης ἐκτύπωμα. Ἐξ ἐθνῶν γὰρ ὦν Ἰουδαίων ἐδασίλευεν, καὶ εἴη ἂν ἄκρων καὶ μὴ εἰδῶς, ὃ λέγει, ὁμοῦς προφητεύων, καὶ ὡς ἐκ προσώπου παντὸς τοῦ ἀνθρωπίνου γένους οἷον ἐθνῶν τε καὶ Ἰουδαίων τὴν προσκύνησιν ἀνομολογήσας τῷ ἐπιδημήσαντι πρὸς ἀνθρώπους Θεῷ. Οὐδὲν δὲ κωλύει προφητεύειν αὐτόν. Καὶ γὰρ καὶ ὁ Καϊάφας οὐκ ἤδει μὲν, ὃ λέγει. Ἄλλὰ τὸ τῆς καρδίας αὐτοῦ μανιῶδες πρὸς μισοφονίαν ἀνιρέησιν, τὰ χεῖλη δὲ προφητείας ἐξέφερον ἐν τῷ λέγειν· « Συμφέρεи, ἵνα εἰς ἀποθάνῃ, καὶ μὴ ὅλον τὸ ἔθνος ἀπόληται. » Καὶ γὰρ εἰ μὴ Χριστὸς ἀπέθανεν ὁ Θεὸς ἡμῶν, οὐκ ἂν τὸ ἀνθρώπινον γένος ἐσώζετο. Εἰ γὰρ καὶ ἀνάξιος ἐκτερος αὐτῶν προφητικοῦ χαρίσματος ἐτύγχανεν, ἀλλ' οὐν τότε τῆς ἱερωσύνης ἀξίωμα, καὶ τὸ τῆς βασιλείας εἶ τινας χαρίσματος παραπήλαυεν, οὕτως τῆς κατὰ τοῦ Δεσπότητος μισοφονίας D τοῦτοις τετολημένης. Ἰδοὺς δ' ἂν παραπλησίως τοῖσι καὶ ἑτερά τινα κακοῦργῳ μὲν γνώμῃ καὶ ὀρμῇ μισοφονῶν προενηνεγμένη, πέρας δὲ προφητικὸν εἰληφότα. Ὡς, « Τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐφ' ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα ἡμῶν. » Καὶ γὰρ ἐπέπεσεν αὐτοῖς ἔσχατον ἡ τῶν αἱμάτων ἔκχυσις, καὶ ὁ διὰ ξίφους φόνος. Καὶ, « Ἐὰν ἀφῶμεν αὐτὸν ζῆν, πάντες πιστεύουσιν εἰς αὐτόν, καὶ ἐλεύσονται οἱ Ῥωμαῖοι, καὶ ἀρῶσιν ἡμῶν τὸ ἔθνος καὶ τὴν πόλιν. » Καὶ γὰρ ἀφῆκαν καὶ ἄκροντες ζῆν. Οὐ γὰρ ἠδύναντο κύριοι καταστῆναι τοῦ τῆς ζωῆς ταμεῖος, καὶ ζωοποιούντος τὰ πάντα. Διὸ τὴν μὲν πονηρὰν καὶ μισοφονὸν ἐνέφηναν γνώμην, τοῦ δὲ σκοποῦ μὴ τυχόντες ἀπώλοντο καὶ αὐτοὶ, καὶ τὰ γένη, καὶ ὁ ναὸς, καὶ ἡ πόλις. Ὅν δὲ ἐδοξάν ἀνελεῖν, τοῦτον ζωῆς χορηγὸν καὶ ζωοποιούντα τοὺς νεκροὺς τὰ ἔθνη δεξιόμενοι, καὶ τὴν ἐκ νεκρῶν αὐτοῦ

²⁵ Matth. ii, 8. ²⁶ Joan. xi, 50. ²⁷ Matth. xxvii, 25. ²⁸ Joan. xi, 48.

προσκυνοῦντες ἀνάστασιν, θεὸν Ἰσασιν ἀληθινὸν ἐπὶ σωτηρίᾳ τοῦ γένους ἐνανθρωπήσαντα, καὶ λατρεύουσιν εὐλαβικῶς καὶ θειάζουσιν. Καὶ γε δὴ καὶ οἱ Ῥωμαῖοι ἐπιστάντες αὐτοῖς πολέμῳ, τὴν τε πόλιν κατεστρέψαντο, καὶ τὸν ναὸν κατηρήμωσαν (95), καὶ τῷ διὰ ξίφους θανάτῳ τὸ ἔθνος ὑπήγαγον. Εὐρήσεις δὲ καὶ ὄντο ἐν τοῖς Γράμμασι τοῖς Παλαῖοις προμανθάνουσάν τε καὶ προδιδάσκουσάν τὰ ἐσόμενα (96). Ἐξ ὧν ἀπάντων οὐδὲν καλὸν θεωρήσεις, καὶ τὸν Ἡρώδην εἰπεῖν κατὰ προφητικὸν τύπον τὰ πρὸς τοὺς μάγους εἰρημένα.

his omnibus intelliges, nihil obstande, quominus Herodes prophetico more ad magos locutus censeatur.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΤΗ΄.

Διὰ τί ὁ Πρόδρομος ἐλέγχει τὸν Ἡρώδην;

Editarum a Wolfio quadragesima prima (l. c. p. 700, 701. Galland., p. 712, n. 16, q. 121). — De Herode a Baptista Joanne increpato. Matth. xiv, 4; Luc. iiii, 19.

Ὁ δὲ Πρόδρομος καὶ Βαπτιστὴς Ἰωάννης ἐλέγχει τὸν Ἡρώδην δικαίως εἰς παρανομίαν ἀποκλίναντα. Καὶ γὰρ εἰ ἐξ ἀλλοφύλων κατήγετο, ἀπόγονος ὢν τοῦ παλαιοῦ Ἡρώδου, ἀλλ’ οὖν Ἰουδαίων τε ἐβασίλευεν, καὶ τοῖς Ἰουδαίῳ ἐπολιτεύετο νόμοις καὶ ἔθεσιν, καὶ οὐκ ἐξῆν αὐτῷ κατὰ τοὺς νόμους ἐξ ἀδελφοῦ παῖδα ἔχουσαν τὴν Ἡρωδιάδα εἰς γάμον ἀναλαβεῖν. Ὁ γὰρ νόμος, ἀπαῖδος μὲν τοῦ ἀδελφοῦ τελευτήσαντος, ἐπιτρέπει τὴν πρὸς τὴν γυναῖκα τούτου συνάφειαν, « Ἰνα, φησὶν, ἐγείρῃ σπέρμα τῷ ἀδελφῷ. » Καταλείμενόν τε δὲ σπέρματος καὶ γονῆς, ἀποτρόπαιον ἦν ἡ (97) πρὸς τὴν νόμφην ὁμιλία. Καὶ τὸν ἐλεγχον ὁ Πρόδρομος ποιεῖται, οὗ τοσοῦτον κηδόμενος ἐκείνου, ὅσον τὸ πληθὸς διορθοῦσθαι πρόνοιαν ποίων. Καὶ γὰρ τῶν τοῖς ἀρχοῦσι καὶ βασιλεῦσι πλημμελομένων ἀνεπιτημίῳ μενόντων, ἐτοίμως τὸ πληθὸς πρὸς τὴν μίμῃσιν παρακαλεῖται. Ἐκείνων δὲ τῆς πράξεως ἀναγκαιζομένων, ἀναγκάζεται καὶ τὸ ὑπάρχον εὐλαδέστερον πρὸς τὰς παρανομίας διακρίσθαι. Περίεστι δὲ μοι καὶ εἰς μνήμην νομὴ Παλαιᾶς Ἱστορίας ἀνάγνωσις ὥς καὶ τῷ ἀδελφῷ ὡσάν ὁ πρὸς τὴν ἐκείνου γυναῖκα ἔρως μὴ (98) ἀνακόπτοιο. Καὶ δι’ ἄμφω ταῦτα σταθερώτερόν τε καὶ παρρησιαστικώτερόν ὁ Πρόδρομος εἰη τῷ Ἡρώδῃ προσφερόμενος τὸν ἐλεγχον.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΤΘ΄ (99).

Πῶς ρωτῆθαι τὸ « Ἐν γεννητοῖς γυναικῶν μελίων Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ οὐκ ἐγγήγεται; »

Editarum a Wolfio quadragesima secunda (l. c. p. 701-701. Galland. p. 712, 713, n. 179, q. 123).

Περὶ τοῦ ἐν γεννητοῖς γυναικῶν μὴ ἐγγεράειν μελίων Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ, καὶ ὅπως ὁ μικρότερος ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν μελίων αὐτοῦ ἐστίν, εἴρηται μὲν μοι καὶ ἀλλαχοῦ (1). Οὐδὲν δὲ καλῶς τῆς ὁμῶν αἰτήσεως χάριν ἐκεῖνο διαλαβεῖν, ὥς ἡ διάνοια τοῦ ῥητοῦ, μὴ ἐγγεράειν ἐν τῷ νόμῳ

⁹⁵ Deut. xxv, 5. ⁹⁶ Levit. xviii, 16. ⁹⁷ Matth. xi, 11.

NOTÆ.

(95) Ita scribo pro Κατηρήμωσαν.

(96) Respicit asinam Balaami Num. xxii, 25.

(97) H Colb. pro καί.

(98) Τὸ μὴ alieno loco positum est, et rectius omittitur.

(99) Denuo argumentum q. CCXXIII Photius

PATROL. GR. CI.

A Quem vero sibi e medio tollere videbantur, hunc gentes, tanquam vitæ auctorem et mortuos viviſcantem, recipientes, ejusque ex mortuis resurrectionem religiose venerantes, eundem, ut verum Deum, in salutem generis humani hominem factum, agnoscunt sincereque colunt et reverentur. Ab altera vero parte Romani, bello in illos moto, et urbem evertebant, et templum devotiabant, gentemque omnem gladio perimebant. Videas vero etiam asinam in libris Veteris Testamenti representari futura et edoclam et prænuntiantem. Ex

QUÆSTIO CCCVIII [Coisl., Taur. CXXI].

Quare præcursor (Joannes) Herodem reprehendit?

Præcursor et Baptista Joannes Herodem, tanquam in peccatum ruentem, recte reprehendebat. Quamvis enim alienigena esset, Herodis antiquioris nepos, Judæis tamen imperabat, et ad Judæorum leges ac instituta vitam componebat, neque adeo per leges fieri poterat ut Herodiadem, quæ ex fratre pepererat, uxorem duceret. Lex enim, mortuo sine relictis filiis fratre, fratri alteri consuetudinem cum uxore demortui integram facit, « Ut » scilicet « fratri semen excitet »⁹⁵. Semine vero et masculo relicto, prohibitum erat cum ejusmodi uxore conjugale commercium. Præcursor itaque in Herodem animadvertit, non tam ipsius rationem habens, quam ad vulgus emendandum respiciens. Quando enim ea, quæ ab imperantibus et regibus prave patrantur, sine animadversione prætermittuntur, subjectorum vulgus ad illorum imitationem facile abripitur. Quando vero illi a facinoribus ejusmodi prohibentur, subjectos quoque ab illis diligentius sibi cavere necesse est. Venit præterea in mentem recordari ex Veteris Testamenti lectione, fratri quoque amorem in fratris uxorem esse prohibitum⁹⁶. Utrumque horum effecit, ut Præcursor tanto constantius et liberius in Herodem animadverteret.

QUÆSTIO CCCIX [Coisl., Taur. CXXII].

Quomodo accipiendum est illud : « Inter natos ex mulieribus major Joanne Baptista non surrexit »? (99).

De eo, quomodo inter natos ex mulieribus nemo Joanne Baptista major, exstiterit, et quomodo minimus in regno cælorum illo major esse dicatur, alibi a me disputatum est. Nihil vero prohibet, quominus [ad petitum] vestrum denuo moneamus, dictum illud hoc sibi velle, quod in veteri Testamento

pertractat.

(1) Idem scilicet argumentum Photius persequitur, sed alia quadam ratione, in epistola 135 (nunc q. 222) quæ ipsa totidem verbis in Amphilochii exstat num. 176.

non surrexerit propheta ipso major. Ille enim quod ad tempus Christo proximus erat, et vocabatur « vox clamantis : Parate viam Domini ⁴⁷, » pronuntians. Scriptura itaque ait, quod nemo illo major surrexerit ; non vero ideo cogitare nos jubet, quod idem in gradum, cæteris omnibus altiore, fuerit euectus. Hoc vero, quod Præcursor aliis omnibus major sit, non prohibet quominus multi alii æquales ipsi habeantur.

Alterum vero illud : « Minimus vero, major illo est ; » alii quidem de Christo accipiunt, qui, quamvis Dominus esset, ætate tamen corporisque statura et vulgi iudicio eo tempore minor haberetur. Ego vero, ut alibi de hoc momento sententiam dixi, ita huic expositioni phrasin : « Inter natos ex mulieribus, » adversari existimo. Christus enim non ex muliere simpliciter, sed ex Virgine natus est : virgo vero mulier proprie appellari non potest, nisi vocem eo significato induere velis, quo divus Paulus usus est, dicens : « Natus ex muliere ⁴⁸. » Cum igitur Christus ex Virgine, non autem proprie ex muliere, natus sit, merito quidem a comparatione, cum Joanne instituenda, distinxisse se existimabitur.

Alii vero contendunt minorem in regno cælorum hoc loco eum dici, qui gratiæ novi fœderis factus sit particeps : hoc scilicet sensu, neminem ex iis, qui sub lege geniti sint, hominibus Joanne majorem esse ; ex iis vero, qui post gratiam prædicatam exstiterint, etiam minimum priores partes in tantum tenere, in quantum istis mactatus est bonis, quorum ille (Joannes) non ante factus sit particeps. Si quis enim ratione typorum et præludiorum dignitate et prærogativis maximus habeatur, idem tamen, habito ad res ipsas, quæ opere ipso se sistunt et conspiciuntur, respectu, nunquam causam invenerit, cur se cum eo, qui minimum etiam locum tuetur, comparet. Quamvis enim Joannes Christum ipsum viderit, sacrique lavacri mysterium administrarit, Agnique, peccata mundi tollentis, testis exstiterit non inficiandus ; idem tamen eo tempore, quo lex et umbræ adhuc erant superstitæ, nec gratia clare pleneque eluxerat, ex vita excessit. Cum enim in carcere versaretur, et cædi non promeritæ, propter animadversionem in violatas leges Mosaicas, jam subjectus esset, tum demum Dominus noster, Jesus Christus, regnum Dei prædicare incipiebat. Propterea nemo eorum, qui ex aqua et Spiritu regenerati erant, et Paracleti accessu donisque digni habebantur, secundas a Joanne partes tenere judicari possit. Imo vero etiam is, qui infimum locum occupet, illius respectu

⁴⁷ Matth. iii, 3. ⁴⁸ Galat. iv, 4.

παρίσται μείζονα προφήτην αὐτοῦ. Καὶ γὰρ πλη-
σιαίτατός τε κατὰ τοὺς χρόνους γέγονε τοῦ Χριστοῦ,
καὶ « φωνὴ βοῶντος ἀναγγέλλεται, Ἐτοιμάσατε τὴν
ὁδὸν τοῦ Κυρίου, » διασαλπίζουσα. Φησὶ δ' οὖν καὶ
τὸ γράμμα, ὡς αὐτοῦ μὲν μείζων ἄλλος οὐκ ἐγγή-
γερται, οὐ συναναγκάζει δὲ νοεῖν, ὡς οὗτος τῶν
ἀπάντων εἰς βαθμὴν ἀνέδραμε μείζονα. Τὸ δὲ μὴ (2)
μείζονα τὸν Πρόδρομον τῶν ἄλλων εἶναι, τοῦτο οὐδὲν
κωλύει πολλοὺς συνδραμεῖν αὐτῷ πρὸς ἰσότητα.

Τὸ μέντοι : « Ὁ δὲ μικρότερος αὐτοῦ μείζων αὐτοῦ
ἐστίν, » οἱ μὲν ἐξεληφασιν περὶ τοῦ Χριστοῦ, χρόνῳ
τε καὶ τῇ τοῦ σώματος ἀναδρομῇ. καὶ τῇ τῶν
πολλῶν ὑπολήψει κατ' ἐκεῖνον καιροῦ τὸ μικρότερον
ἀποφέροντος τοῦ Δεσπότη. Ἐμοὶ δὲ τοῦτο καὶ ἄλλα-
χοῦ τῆς πρεπούσης διαίτης ἡξίωται (3-4) ; ἀλλὰ καὶ
τὸ « ἐν γενητοῖς γυναικῶν » ἔχει τι ἀντιπίπτον τῇ
προειρημένῃ ἀναπτύξει. Οὐ γὰρ ἐκ γυναικὸς ἀπλῶς
γεγέννηται ὁ Χριστὸς, ἀλλ' ἐκ Παρθένου. Ἡ δὲ Παρ-
θένος οὐκ ἂν κυρίως κληθεῖη γυνή, εἰ μὴ τις ἐθέλοι
τῷ ῥήματι καταχρησασθαι, ὥς που καὶ ὁ θεσπέσιος
Παῦλος φησὶ : « Γενόμενος ἐκ γυναικός. » Ἐκ
Παρθένου οὖν ὁ Χριστὸς προσελθὼν, ἀλλ' οὐ κυρίως
ἐκ γυναικός, ἑαυτὸν ἂν (5) ἔξω τάττοι τῆς πρὸς τὸν
Ἰωάννην συγκρίσεως.

Ἐτεροι δὲ φασὶ μικρότερον ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν
οὐρανῶν ἐνταῦθα εἰρησθαι τὸν ἀξιώθεντα τῆς χάριτος,
ἵνα εἴη τοιοῦτον ὁ νοῦς. Τῶν μὲν κατὰ νόμους γεγο-
νότων ἀνθρώπων οὐδεὶς ἂν εἴη τοῦ Ἰωάννου μείζων
τῶν δὲ μετὰ τὴν χάριν ἀναφανέντων ὅσον ἐπὶ τῷ
ἀξιώθῃναι, ὧν μείζων οὐκ ἔφθασε τυχεῖν, κατὰ
τοῦτο τὸ κατ' αὐτοῦ μεῖζον ὁ μικρότερος ἀπενέγκοιτο
ἂν. Καὶ γὰρ ὅποιος ἂν τις ὦν ἐν τοῖς τύποις καὶ τοῖς
προχαράγμασιν κατὰ μέγεθος καὶ ὁῶσαν προκριθῇ,
οὗτος τῶν ἐν τῇ ἀληθείᾳ καὶ αὐτοῖς τοῖς πράγμασι
συντεταγμένων τε καὶ ἀναφανέντων οὐδὲ τοῦ τὴν
ἐσάτην δοκοῦντος τάξιν ἐπέχειν εἰς ἰσότητα λόγον
εὐρήσει. Εἰ γὰρ καὶ ὁ Ἰωάννης αὐτόπτης γέγονε τοῦ
Χριστοῦ, καὶ τῷ τοῦ βαπτίσματος μυστηρίῳ ὑπηρε-
τήσατο, καὶ μάρτυς διαπρύσιος τοῦ Ἀμνοῦ, τοῦ
αἵροντος τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, κατέστη· ἀλλ'
οὐκ (6) ἐτι τοῦ νόμου καὶ τῆς σκιάς ἐν τοῖς λευψάνοις
σωζομένης, καὶ μεῖπω καθαρῶς καὶ τελειῶς τῆς
χάριτος ἀναλαμπάσης, αὐτὸς μετέστη τοῦ βίου.
Ἐπεὶ γὰρ τό τε οἶκημα ὤκησε, καὶ τὴν ἐπ' ἐλέγχῳ
τῆς τῶν Μωσαϊκῶν νόμων παραβάσεως ἄδικον ὑπέστη
σφαγὴν, μετὰ ταῦτα ἤρξατο ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς
Χριστὸς κηρύττειν τὰ περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ.
Καὶ διὰ τοῦτο, ὅσοι τε δι' ὕδατος καὶ Πνεύματος
ἀνεγεννήθησαν, καὶ τῆς ἐπιφοιτήσεως καὶ τῶν
χαρισμάτων τοῦ Παρακλήτου ἡξιώθησαν, τούτων οὐκ
ἂν τις τὰ δευτερεῖα σχολῇ τοῦ Ἰωάννου. Ἀλλὰ γὰρ
καὶ ὁ τὴν τελευταίαν τάξιν λαχὼν τὸ κατ' αὐτοῦ

NOTÆ.

(2) μὴ illud expungere res ipsa jubet. Natum il-
lud videtur ex prima syllaba vocis μείζονα, quæ,
ratione pronuntiationis tunc receptæ, cum voce μὴ
eadem est.

(3-4) Vid. epistolam modo appellatam p. 181,
edit. Montacutianæ.

(5) Ἄν est ex Colb.

(6) Legendum puto οὖν.

μειζον ἀπενέγκοι. Καὶ εἰ μὴ τις ἐκλάβοι τῶν πρὸ Α τῆς χάριτος (7) μηδὲνα εἶναι μείζονα τοῦ Ἰωάννου ἀναιπεῖν (8) τὸν Χριστὸν, ἀλλ' ἀπλῶς κατὰ πάντων ἐξενηγέσθαι τὴν ἀπόφασιν τὴν Δεσποτικὴν, ὥρα (9) σοι καὶ τῆς ὑπερενδόξου Δεσποτῆς ἡμῶν Θεοτόκου τοῦτον ἐπιπροσθεῖν ἀγαθὴν καὶ τῶν κορυφαίων ἀποστόλων, ὃ οὐκ ἂν τις ἐπιτρέψειε λογισμός. Πλὴν καὶ ὁ περὶ τούτου λόγος, τῇ προσηκούσῃ μοι πάλαι διαίτη ὑποβληθείς, τὴν νῦν ἀκριβολογίαν δυσχεραίνει.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΤΙ'.

Διὰ τί κατὰ τὸ σωτήριον πάθος ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς λόγῃ νύττεται;

Editurum a Wolfio quadragesima tertia (l. c. p. 704, 703. Galland. p. 713, n. 18).

Λόγῃ νύττεται τὴν πλευρὰν κατὰ τὸ σωτήριον πάθος Χριστὸς, ὁ Θεὸς ἡμῶν· τοῦτο μὲν ἡμῖν δύο βαπτίσματα καινουργοῦμένους τε καὶ προτυπῶν, ἐν μὲν τὸ δι' ὕδατος, ἕτερον δὲ τὸ δι' αἵματος. Καὶ γὰρ οὐδ' εἰρμῇ καὶ ἀκολουθίᾳ τῆς φύσεως ἀπερρύηκει ταῦτα τῆς σωτηρίου πλευρᾶς. Μετὰ γὰρ τὸν θάνατον γέγονεν ἡ πληγὴ, καὶ μετὰ πληγὴν βλύζει τὰ νάματα ἡ πλευρά. Ἐν τῇ πλευρᾷ δὲ (10) καὶ οὐκ ἐν ἑτέρῳ μέρει δέχεται τὴν πληγὴν, διότι ἐκ πλευρᾶς μὲν τοῦ Ἀδάμ ἐπλάσθη ἡ γυνή, δι' αὐτῆς δ' ἁμαρτία ἐπράχθη τῷ Ἀδάμ. Πλήττεται οὖν Χριστὸς, ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ νέος Ἀδάμ, τὴν πλευρὰν, ὥσπερ διὰ τῆς πληγῆς ἀναιρῶν τὴν ἁμαρτίαν, καὶ τὸν Ἀδάμ ἀπαλλάττοντος τοῦ διὰ τῆς πλευρᾶς αὐτῷ περιγεγονότος διλισθήματος, ὡς ἂν κίναυθα πληρούμενον εἴη τὸ, «Ὅπου ἐπλεόνασεν ἡ ἁμαρτία» (τουτέστιν ἐν τῇ Εὐφ, ἧτις γέγονεν ἐκ πλευρᾶς τοῦ Ἀδάμ), «ἐκεῖ ἐπερίσσει- σεν ἡ χάρις, ὅσον ἐν τῇ τοῦ Χριστοῦ πλευρᾷ. Περίσσει μὲν γὰρ ἐν ἐκείνῃ τῇ πλευρᾷ ἡ ἁμαρτία, ὅτι ἐκεῖθεν ἔφυ τὸ κακόν. Περίσσει δὲ πάλιν ἐν τῇ Δεσποτικῇ πλευρᾷ ἡ χάρις, ὅτι οὐ μόνον ἡ τῆς ἁμαρτίας ἐν ταύτῃ γέγονεν ἀναίρεσις καὶ πληγὴ, ἀλλ' ὅτι καὶ ἡ τῆς σωτηρίας πηγὴ καὶ κάθαρσις ἐξ αὐτῆς ἀνέβλυσεν καὶ μένει, μὴ κενομένη διὰ παντός. Ἰασις οὖν γίνεται λοιπὸν ἡ πλευρά τῆς πλευρᾶς, ἡ πληγεῖσα λόγῃ τῆς πληγῆς ἁμαρτία.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΤΙΑ'.

Τί ἐστι (11)· Κύριε, μὴ στήσης αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν ταύτην (12)· καὶ, εἰ ἔλαβεν πέρας ἡ εὐχή;

Editurum a Wolfio quadragesima quarta (l. c. p. 705-708. Galland. p. 714, 713, n. 19. — De oratione sancti Stephani. Act. vii, 59.

Τὸ δὲ, «Κύριε, μὴ στήσης αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν,» καὶ ἐξῆς, οὐχ, ὡς ἂν τις ἀπλῶς οἰηθείη (13), ἐκβέ-
⁴⁰ Joan. xix, 34. ⁴⁰ Rom v, 28.

A primum tuebitur. Nisi porro quis statuat Christum id sibi velle, quod nemo eorum, qui ante fœdus gratiæ fuerint, major sit Joanne, malitque dictum Domini de omnibus hominibus simpliciter accipere, commodum tibi fuerit eundem etiam Deiparæ, Domini nostræ celebratissimæ, et principibus apostolis præferre. Id vero sana ratio nunquam permiserit. Sed hoc argumentum, alias debito examini a me subjectum, nunc quidem diligentius tractari non potest.

QUÆSTIO CCCX [Coisl., Taur. CXXIII].

Quare in salutari perpessione Dominus noster Jesus Christus lancea confossus est ⁴⁰ ?

(l. c. p. 704, 703. Galland. p. 713, n. 18).

Christus, Deus noster, in salutari perpessione quod ad latus confoditur. Hoc ipso vero duos nobis baptismos condidit et præsignificavit, aquæ alterum, alterum sanguinis. Neque enim ista naturæ quodam ordine et nexu ex latere, salutem pariente, fluxerunt. Post obitum enim vulnus hoc inflictum est, et post vulnus ex latere flumina illa manarunt. In latere vero, neque alia corporis parte vulnus accepit, quia ex latere quidem Adami nata est uxor, per illam vero eidem peccatum est conciliatum. Christus itaque, Deus noster, novus Adamus, in latere vulneratur, tanquam qui per latere peccatum expiet, et Adamum a peccato, per latus ad ipsum perlato, liberet, ut ita hac etiam parte impleatur illud : « Ubi abundavit peccatum, » nempe apud Evam, quæ facta est ex latere Adami, « ibi etiam abundavit gratia ⁴⁰, » nempe in latere Christi. In latere enim illo peccatum abundat, quod inde ortum est malum : vicissim vero in Domini latere abundat gratia, quod in illo peccatum non tantum finem et vulnus accepit, sed ex eodem quoque fons salutis et purgatio fluxit, et tanquam nunquam abolenda perseverat. Latus itaque lateri sanationem præstat, latus nempe, lancea perfoßum, lateri per peccatum vulnerato.

QUÆSTIO CCCXI [Coisl., Taur. CXXIV].

Quid significat illud : « Domine, ne statuas illis hoc peccatum ; » et an exentu sit confirmata hæc precatio ?

D Dictum illud : « Ne statuas illis peccatum hoc, » etc. non quidem, quod existimare aliquis

NOTÆ.

(7) τῶν πρὸ τῆς. Colb. τῆς πρώτης.

(8) Sic idem pro ἂν εἰπεῖν.

(9) ὥρα scribo, pro ὅρα.

(10) δέ, ex Colb.

(11) De eodem loco vide Photium epistola 146 (nunc tertii libri 46), ubi tamen illum non tam explicat, quam in usum adversus inimicum aliquem convertit.

(12) Verba sunt Stephani Act. vii, 59, similia illis, quæ Dominus, ex cruce pendens, pronuntiabat : Ἰλά-

τερ, ἄφεες αὐτοῖς· οὐ γὰρ οἶδασι, τί ποιοῦσι. Utrumque locum Photius, hæc scribens, in mente habuit. Utrumque etiam in ep. 146 conjungit : Κύριε, μὴ στήσης αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν· οὐ γὰρ οἶδασι, τί ποιοῦσι. Novum hoc est exemplum, Nostrum non admodum accuratum in excitandis Scripturæ oraculis fuisse ; quod et alias ipsi usu venisse, ex superioribus constat.

(13) Codex habebat iterum οὐκ, ante ἐκβέδην, quod omisi.

poterat, exitum habuit, neque precatio illa eventu confirmata est. Dominus enim noster, hominum amantissimus, generisque nostri Salvator, precat, ne statuatur hoc peccatum illis, qui se crucifixerint, primum quidem ideo, ut humanitatis nobis et mutuae benevolentiae exemplum sistat, ut ne in illos quoque, qui mortem nobis machinari videntur, ira, excandescencia et diris invehamur. Deinde vero precat etiam, ne illis statuatur hoc peccatum, qui desistant a malo, nec porro in idem protervitatatis et improbitatis culmen evehantur. Jam, qui destiterunt a malitia, illis poena commissi criminis non inflicta est. Multi enim Judæorum non solum veniam nacti sunt, sed et veritatem postea edocti, et pietatis studio ducti, filii et hæredes regni cælestis evaserunt. Qui vero ab impietatis studio provehendo sibi non temperarunt, sed cædes cædibus cumulantes, in maximam amentiam sunt prolapsi, illi quidem merito poenas dederunt. Nihilominus tamen hæc Salvatoris nostri precatio rata fuit, nec scopo suo excidit. Novi quidem nonnullum alium sensum dicto huic subjicere, quod nempe illi, qui Christum crucifigebant, et perpassioni ejus aderant, non ex Judæis fuerint, sed Romani potius, et ex aliis gentibus orti, cum Judæi professi fuerint, Christum secundum legem suam mori debere, sibi vero non licere quemquam occidere. Postquam etiam Christum Pilato tradiderunt, milites Romani et gentilium alii eorum, quæ postea in Christum patrabantur, administri erant. Cum enim Christus prodendus esset, Judæi, tanquam Romanis subjecti, nec ea, quæ vellent, perficere valentes, non audebant soli capturam ejus suscipere, sed cohortem potius et tribunum aliquem sibi jungebant. Propterea Dominus noster, Jesus Christus, tanquam humani generis amantissimus, et creaturæ suæ prospiciens, benignitatem et humanitatem suam quadam precatationis formula expressurus, dicit: « Ne status illis hoc peccatum; » et postea addit: « Neque enim sciunt, quæ faciunt. » Vere enim et Romanorum turma et gentiles ceteri nesciebant, quid facerent. Neque enim ea erant edocti, quæ lex et prophetæ de eo prænuñtiaverant. Precatur itaque, inquit illi, pro Romanis, et gentilibus cæteris, et precatationis hujus fructus mox apparuit. Ita enim ipso perpassionis tempore centurionem videas, crucifixum illum Dei Filium profiteri; paulo post vero Longinum illum, virum admirandum, non profiteri solum et credere in Christum, sed et martirium pro eo sustinere, fideique suæ sinceritatem nunquam temerandam testatam facere. Multos præterea alios ex iis, qui tunc præsentibus erant, in

A ὁρκεν εἰς πέρας, οὐδὲ τὸ τέλος ἀπεληφεν ἡ εὐχή. Εὐχεται μὲν γὰρ ὁ φιλόανθρωπος ἡμῶν Δεσπότης, καὶ τοῦ γένους Σωτὴρ, μὴ στήναι τοῖς σταυρώσασιν τὴν ἁμαρτίαν, τοῦτο μὲν ὑπογράφων ἡμῖν φιλοανθρωπίας τύπους καὶ τῆς πρὸς ἀλλήλους εὐνοίας, ἵνα μὴδὲ κατ' αὐτῶν τῶν δοκούντων φονῆν καθ' ἡμῶν, εἰς θυμους ἐφερόμεθα (14), καὶ ὀργάς, καὶ ἀράς. Ἐπειτα δὲ μὴ στήναι μὲν αὐτοῖς ἐπεύχεται τὴν ἁμαρτίαν, ἱσταμένοις τοῦ κακοῦ, καὶ μὴ πορρωτέρω φερομένοις ἐπὶ τὸν αὐτὸν τῆς ἀσελείας τε καὶ παρανομίας κρημόν. Καὶ ὅσοι γε ἔστησαν τοῦ κακοῦ, οὐκ ἐπέστη αὐτοῖς οὐδ' ἡ τῶν ἁμαρτηθέντων δίκη. Πολλοὶ γὰρ ἐκ τῶν Ἰουδαίων οὐ μόνον τῆς συγγνώμης ἀπήλαυσαν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀλήθειαν μεταμαθόντες, προσδεδραμυκότες τῇ εὐσεβείᾳ, υἱοὶ καὶ κληρονόμοι τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας ἀπεδείχθησαν. Ὅσοι δὲ τῆς πρόσω τῶν κακῶν οὐκ ἔστησαν φορὰς, ἀλλὰ μαιφονίας ἐπὶ (15) μαιφονίαις προστιθέντες, εἰς ἔσχατον ἐξώκειλαν ἀπονοίας, οὗτοι μὲν δικαίως τὴν δίκην ἀπέτισαν (16). Οὐδὲν δὲ ἦτον ἡ τοῦ Σωτῆρος εὐχή ἔμεινεν μὴ διαπεσοῦσα τοῦ σκοποῦ. Οἶδα δὲ τινὰς καὶ ἐτέραν τοιαύτην ὑποβαλλομένους διάνοιαν τῷ ῥητῷ, ὅτι περ οἱ σταυροῦντες τὸν Χριστὸν καὶ παρόντες τῷ πάθει, οὐχὶ τῶν Ἰουδαίων ἦσαν τινες, Ῥωμαῖοι δὲ μᾶλλον καὶ τινες ἐξ ἐτέρων ἐθνῶν, τῶν Ἰουδαίων ἀποφθναμένων, ὥς « Κατὰ τὸν νόμον ἡμῶν ὀφείλει ἀποθανεῖν, ἡμῖν δὲ οὐκ ἔξεστιν οὐδένα ἀποκτείνειν. » Εἶτα καὶ τῷ Πιλάτῳ παραδεδωκότων τὸν Χριστὸν οἱ Ῥωμαῖοι στρατιῶται καὶ τῶν λοιπῶν ἐθνῶν ὑπηρετοῦντο λοιπὸν τοῖς πραττομένοις κατὰ Χριστοῦ. Καὶ γὰρ ἐν τῇ προδοσίᾳ τοῦ Δεσπότης, ὅτε δὴ ὑπόφοροι ὄντες οἱ Ἰουδαῖοι Ῥωμαῖοις, καὶ οὐκ ἐξὸν αὐτοῖς πράττειν, ἡ ἡβούλοτο, αὐτοὶ μὲν κατὰ μόνους οὐκ ἐτόλμων παρτεῖναι τῇ συλλήψει, τὴν δὲ σπείραν καὶ τὸν χιλιάρχον αὐτοῖς συνεπεféροντο. Ὁ οὖν Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, ὁ περὶ τὸ ἀνθρώπινον γένος φιλόανθρωπος, καὶ τοῦ οἴκειου πλάσματος προνοοῦμενος, τὴν βούλησιν αὐτοῦ καὶ τὴν φιλοανθρωπίαν εἰς εὐχῆς σχηματίζων τύπον, φησὶν « Μὴ στήσης αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν ταύτην. » εἶτα, « Οὐ γὰρ οἶδασιν τί ποιοῦσι. » Τῷ ὅντι γὰρ τό τε Ῥωμαίων στίφος, καὶ οἱ ἐξ ἐθνῶν οὐκ οἶδασιν, ἃ πράττουσιν. Οὐδὲ γὰρ ἦσαν μεμυσταγωγημένοι, ἃ ὁ νόμος προανεῆφρυτε καὶ οἱ προφήται περὶ αὐτοῦ. Προσεύχεται οὖν ὑπὲρ τῶν Ῥωμαίων, φασί, καὶ τῶν ἐθνῶν, καὶ αὐτίκα τῆς εὐχῆς φαίνεται ὁ καρπός. Ἰδοὺς γὰρ ἐν αὐτῷ τῷ τοῦ πάθους καιρῷ τὸν ἐκατόνταρχον, Ἰὶδὼν Θεοῦ ἀναδοήσαντα τὸν ἐσταυρωμένον, καὶ μετ' ὀλίγον Λογγίνον (17) ἐκεῖνον, τὸν θαυμάσιον ἄνδρα, οὐκ ἀνομολογήσαντα μόνον, καὶ πεπιστευκότα εἰς Χριστὸν, ἀλλὰ καὶ μαρτυρίου δρόμον ὑπὲρ αὐτοῦ ἀνελήφτα, καὶ αἵματι τὸ τῆς πίστεως εἰλικρινές καὶ ἀπαράτρωτον ἐπιδειγμένον· καὶ πολλοὺς

NOTÆ.

(14) Malim φερόμεθα.

(15) μαιφονίας ἐπὶ, ex Colb.

(16) Idem pro ἀπέστησαν.

(17) Hoc nomine Photius vel ipsum illum centurionem intelligit, vel militem, qui latus Domini nostri lancea confodit. Uterque enim ab aliis Græ-

cis scriptoribus ita appellatur. Vide, quæ scripsi in his Curis ad Matth. xxvii, 54; et Joan. xix, 34. Confer Acta sanctorum Antuerpiensis mense Martio, tom. II, pag. 381 seq., ubi de centurione, et p. 366 seqq. ubi de milite.

ἀλλους εὐρήσεις τῶν τότε παρόντων τῆς υἱοθεσίας Ἀ θήνων Dei numerum receptos, atque adeo regno ἡζυμένους Θεοῦ καὶ τῆς αἰωνίου μὴ ἐκπεπτωκότας æterno non privatos invenieris.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΤΙΒ΄.

Πόσοι Ἀστέριοι γεγόνασι καὶ τίς ἡ δόξα αὐτῶν;

Edita a B. de Montfaucon (Bibl. Coisl. p. 546).

Ὅτι συνήχμασαν μὲν Ἀστέριοι δύο, ὃ τε τῆς Ἀρείας λύσεως ὑπασιπιστής, καὶ ὁ τῶν εὐσεβῶν δογμάτων τρέφιος. Ὁς καὶ τῷ μεγάλῳ μὲν Ἰουλιανῷ φοιτῶν τοῖς μοναδικοῖς ἐγυμνάσθῃ παλαίσμασιν, ἔτι τὸ μεῖράκιον διεξῶν· ὕστερον δὲ καὶ μονῆς ἀσκητικῆς καθήγησατο, οὗ καὶ μαθητῆς μετὰ καὶ ἄλλων πολλῶν ἐπιστήμων ἀνδρῶν ἔχρημάτισεν ὁ πολυθρύλλητος Ἀκάκιος ὁ Βεροίας. Ὁ δὲ Ἀρειανῆς αἰρέσεως ἐραστῆς σοφιστικὴν μὲν ἐκ νέων μετήρχειτο τέχνην, καὶ τῇ τῶν Ἑλλήνων ἀντιθέραπτο πλάνῃ· ὥς δὲ τὸν Χριστιανισμὸν ὑποκρινόμενος εἰς τὴν τῶν Ἀρειανῶν ἀπέκλινε μοῖραν. Καὶ ὁ μὲν δίκην ἔδωκεν ἐν Ἀντιοχείᾳ τῆς ἀκολάστου γλώσσης· ἔργον γεγὼς τῆς Ἰουλιανοῦ τοῦ θαυμασίου προσευχῆς. Ὁ δὲ τὸν ὅσιον εἰς τὴν κατ' αὐτοῦ δικαίαν τιμωρίαν διανέστησεν. Ἐτερος οὖν τὸ θέλημα τῆς ὀρθοξίας, καὶ ἕτερος ὁ τῆς πλάνης κήρυξ. Ἀλλ' οὐδ' ὁ τὴν ἐκφρασιν τῆς μάρτυρος Εὐφημίας ἀναταξάμενος, κοινόν τι φέρει πρὸς τὸν τῆς δυσσεβείας ὑπέρμαχον· πρῶτον μὲν ἐξ ὧν θάπτον ὁ δυσσεβὴς ἀπέτισε τὴν δίκην· ὁ γὰρ τῆς εἰρημένης εἰκόνης λογογραφῆσας τὴν ἐκφρασιν, ὡς ἐν τισιν αὐτοῦ τῶν λόγων διαλαμβάνει, εἰς βαθὺ γῆρας τῷ βίῳ κατήνησεν· δεύτερον, ὁ μὲν τῆς Ἀρειανῆς λύσεως ἐπιπλήρωτο· οὗτος δὲ ἐν τοῖς οικείοις λόγοις τὰ τῶν ὀρθοδόξων δογματίζει, οὐκ ἐκμύνων [1. ἐκ μὴ ὄντων] τὸν ὕβιν καὶ Λόγον τοῦ Θεοῦ ὡς ὁ μεμηνὼς δυσσημῶν Ἀστέριος, αἰεὶ δὲ ὄντα θεολογῶν καὶ αἰεὶ συνόντα τῷ Πατρί. Τρίτον, ὁ μὲν αἱρετικὸς Ἀστέριος οὐ τῆς Ἀμασείας, ἀλλ' ἑλλῆς τινὸς πόλεως πλησιαζούσης τῇ Ἀντιόχῳ, μισθὸν τῆς ἀσεβείας παρὰ τῶν συναϊρεσιωτῶν τὴν ἐπισκοπὴν εἰληφεν· ἐξῆς καὶ μετὰ κλητος ἐν Ἀντιοχείᾳ παρὰ τῶν ὁμοφρόνων γεγονῶς ἐπὶ συμμαχίᾳ τοῦ δυσσεβήματος, ταῖς τοῦ θαυμασίου Ἰουλιανοῦ προσευχαῖς, ὡς προσίρηται, τὸν βίον ἀθλίως κατέστρεψεν. Ἐπὶ τούτοις ὁ μὲν διδάσκει τὸ ποίμνιον, καὶ φιλοπονεῖται περὶ τῶν ἀρετῶν, ἀπάσης δεικνύται θεαρέστου πολιτείας καταγῶγιον· ὁ δὲ οὐδὲν τοιοῦτον ἔχων ἐπιγινώσκεται.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΤΙΓ΄.

Περὶ τοῦ Ἰακώβ καὶ τῆς Λείας.

Edita a Maio (Nov. Coll. t. IX, p. 157, 158, q. 515 et ultima. In Gen. xxix).

Ὅτι μὲν μετὰ ἐπταετίαν ὁ Ἰακώβ τὴν Λεῖαν ἀντὶ τῆς Ραχὴλ εἰς γυναῖκα παρέλαβε, ὃνλον ἡ Γραφή ποιεῖ· καὶ ὅτι ἀντὶ δουλείας ἄλλης, ἐπτά καὶ αὐτῆς ἔτη παρατείνουμένης, τὴν Ραχὴλ ἡγάγετο, καὶ ἐκ τούτου σαφὺς διδάσκει· εἰ δὲ ὑποσχόμενος τὴν δουλείαν εὐθὺς ἔλαβεν, ἢ καὶ μετὰ τὸ διελθεῖν ταύτην ὅλην, ὕστερον ἡγάγετο, οὐκ ἀντιπαραβιδῶσι σαφῶς, ἀλλ' ἀμφίδοξον ὅσον ἀπὸ τῶν ρημάτων ὑπολείπει· πότερον ὑποσχόμενος τὴν δουλείαν εὐθὺς τὸν μισθὸν τῆς Ραχὴλ ἔλαβεν, ἢ μετὰ τὴν τῶν πόνων ἐπίδειξιν καὶ τῆς ὑποσχέσεως τὴν συμπλήρωσιν, μετὰ τούτου πρὸς

QUÆSTIO CCCXII [Coisl., Taur. CXXV].

Quot Asterii fuerit, et quam ipsorum opinio?

Eodem tempore floruerit Asterii duo, alter Ari-

nici furoris propugnator, alter piorum dogmatum alumnus, qui cum magnum illum Julianum frequens adiret, adolescentiam emensus in monastica sese palestra exercuit, demumque ascetici monasterii præfectus fuit, cujus cum aliis multis illustribus viris discipulus fuit celeberrimus ille Acacius Beroæ. Ille vero Arianæ hæresi addictus, sophisticam a teneris annis artem coluit, et in gentilium errore educatus est: tardius vero Christianismum simulans, in Arianorum partem declinavit. Ipse vero ob petulantem linguam poenas Antiochiæ dedit, id operante admirandi Juliani oratione: et sanctum virum excitavit ad justum supplicium de se sumendum. Alter igitur in orthodoxa fide educatus est; alter erroris præco fuit. Ille porro qui de sancta martyre Euphemia narrationem edidit, nihil commune cum impietatis defensore habet. Primo quidem quoniam impius ille maturius poenas dedit: nam qui de memorata imagine narrationem instituit, ut in quadam ille oratione sua indicat, ad provecam senectutem devenit: secundo, ille Ariano furore plenus erat; hic vero in scriptis suis orthodoxam sententiam præ se fert, nempe Filium et Verbum Dei non esse ex non exstantibus, ut furiosus ille Asterius impie dicebat; sed semper esse, et semper Patri coexistere theologice affirmat: tertio, hæreticus ille Asterius, non Amaseæ, sed alterius prope Antiochiam urbis episcopatum a sociis suis hæreticis in mercedem impietatis accepit. Deinde accersitus ab asseclis Antiochiam, ut impietatem secum propugnaret, admirandi Juliani precibus, ut supra dictum est, vitam misere clausit. Ad hæc vero, ille gregem docet, de virtutibus lucubrationes edidit, omnisque vitæ probe instituendæ methodi receptaculum est: iste vero nihil hujusmodi habuisse deprehenditur.

QUÆSTIO CCCXIII [Coisl. Taur. CXXVI].

De Jacob et Leia.

Quod post hebdomadem annorum Jacobus

Leiam pro Rachel uxorem sumpserit, Scriptura testatur; quodque post alium item per septem annos famulitium Rachelem duxerit ex eadem perspicuum est. Utrum vero statim post pollicitum famulitium uxorem sumpserit, an post famulitium adimpletum, non liquidum est, sed quantum ex verbis ambiguum. Utrum pacta de famulatio fide, mercedem Rachelem acceperit, an, exacto labore et absolutis promissis, matrimonio eam sibi junxerit, ex verbis inter utramque sen-

tentiam mens dubia fluctuat. Quædam argumenta ad id inclinant, quod pacta fide statim sociam Jacobus virginem acceperit. Verum si [peractis septem annis eam duxisset, Jacob videretur non solum annis viginti apud Laban, ut scriptum est, commoratus, sed multo diutius. Nam si post septem annos Rachelem sibi junxit, aliud spatium temporis elapsum est in quo sua ei sterilitas exprobrata est, ancillasque Jacobo ad sobolis procreationem præbuit, illæque postquam in sinu concepissent, pueros genuerunt. Quo tempore peracto aliud exstitit in quo Rachel, sterilitatis purgata exprobratione, genuit Josephum. Denique post partum Josephum, sex annos declarat Scriptura per quos Jacobus pro pacta ovium mercede Labano famulatus est; hæc tempora non viginti annos solum complectuntur. Namque istis temporibus si adjeceris illud in quo sterilis fuit Rachel, et in quo genuerunt pueros ancillæ, spatium multo longius colligitur. Quæ vero merces Jacobo inter quatuordecim et sex annos famulato decernitur? cum nullo temporis spatio videatur Jacob famulitium sine mercede tulisse. Etenim in prima annorum hebdomade, pro Rachel, merces ei Leia; pro secunda hebdomade Rachel, proque sex aliis annis sibi comparat oves. Quid igitur pro elapso inter quatuordecim et sex ultimos annos spatio? Quæ alia merces detegitur? Oporteret enim, si Jacobus quatuordecim annis peractis Rachelem sibi adjunxisset, et Rachel, primum sterilis, deinde peperisset, alio tempore consumpto, hujus quoque spatii mercedem notam præfinitam fuisse. Sed nusquam Scripturæ alia merces, nusquam aliud tempus præter quatuordecim et sex annos, supputato jam tempori medium interponitur.

A γάμον ἡγάγετο· ἀλλ' ἀπὸ μὲν τοῦ ῥητοῦ πρὸς ἑκάτερον μερίζεται ἡ διάνοια· λογισμοὶ δὲ τινες μᾶλλον βλέπουν τὸν νοῦν ὑποτίθενται, ὡς μετὰ τὴν ὑπόσχεσιν εἰς ὁμιλίαν εὐθὺς τὸ γύναιον προσελάβετο· ἐπεὶ εἰ μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τῆς ἐπταετίας ταύτης ἡγάγετο, οὐ μόνον εἴκοσι ἔτη ἐν τῇ τοῦ Ἀδάμ οἰκίᾳ ὁ Ἰακώβ, ὡς αὐτὸς φησι, διατρίψας φαίνεται, ἀλλὰ καὶ τούτων πλεόνον· εἰ γὰρ μετὰ τεσσαρεσκαίδεκαετίαν τὴν Ῥαχὴλ ἡγάγετο, χρόνος πάντως ἕτερος διεληλύθει, ἐν ᾧ τε ἡ στειρώσις αὐτῆς διηλέγχετο, καὶ ἐν ᾧ τὰς παιδίσκας εἰς παιδοποιῶν τῷ Ἰακώβ παρείχετο, ἐν ᾧ τε ἐκείναι κατὰ γαστέρας λαβοῦσαι τοὺς παῖδας ἀπέτικτον, καὶ μετὰ τούτων ἕτερος ἐν ᾧ ἡ Ῥαχὴλ τῶν ὄνειδισμῶν ἀπολυομένη τῆς στειρώσεως, τὸν Ἰωσήφ ἐτεκνώσατο· εἴτα μετὰ τὸν τόκον τοῦ Ἰωσήφ ἕτερα B ἔξ ἐπισημαίνεται ἡ Γραφή ἐπὶ μισθῷ προβάτων δουλεῦσαι τὸν Ἰακώβ τῷ Ἀδάμ, οὐχὶ μόνον εἴκοσι συγκεφαλαιοῦται· ἀλλὰ καὶ τοῖς χρόνοις τούτοις μεταξὺ προστιθεμένου καθ' ὃν τε ἐστειρεύσεν ἡ Ῥαχὴλ καὶ καθ' ὃν αἱ παιδίσκαι ἐτίκτον, πλεόν ὁ χρόνος συνάγεται· τίς δὲ καὶ μισθὸς τούτου τὸ μεταξὺ τῶν δεκατεσσάρων χρόνων καὶ τῶν ἔξ τῷ Ἰακώβ δουλεύοντι τῷ Ἀδάμ ἀφορίζεται; εἰ δὲ οὐδεμίαν τῶν περιόδων τῷ Ἰακώβ φαίνεται ἀμισθὶ τὴν δουλείαν ἐταλαιπωρεῖτο· ἐν μὲν γὰρ τῇ πρώτῃ ἐπταετίᾳ ἀντὶ τῆς Ῥαχὴλ ἡ Λεία μισθὸς αὐτῷ. ἀντὶ δὲ τῆς δευτέρας ἡ Ῥαχὴλ· καὶ ἀντὶ τῶν τελευταίων ἑτῶν ἔξ, ὁ διὰ τῶν προβάτων αὐτῷ χορηγούμενος· ἀντὶ γοῦν τοῦ μεταξὺ χρόνου τῆς τεσσαρεσκαίδεκαετίας καὶ τῶν τελευταίων ἔξ, τίς ἐπιγινώσκειται μισθὸς ἕτερος; ἔδει C δὲ εἰ μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τῆς τεσσαρεσκαίδεκαετίας τὴν Ῥαχὴλ ὁ Ἰακώβ ἔφημεν, εἴθ' οὕτως ἡ παιδίσκη καὶ ἡ Ῥαχὴλ στειρεύουσα καὶ πάλιν τίκτουσα χρόνον ἄλλον κατηνάλωσαν, καὶ τούτου τὸν μισθὸν καθεστάναι γινώσκον· ἀλλ' οὐδαμῶς τῆς Γραφῆς οὔτε μισθὸς φαίνεται, οὔτε χρόνος ἄλλος παρὰ τὰ δεκατέσσαρα καὶ τὰ ἔξ ἔτη παρενθήκην ἐπέχων λόγων συγκατάτατται.

MONITUM.

Ante quæstionem a nobis juxta indicem Vat. numero CCCXIII signatam Maius quatuor alias publicavit, quæ titulis et inscriptionibus propriis carent et nescio qua amanuensium negligentia non in indice numeratæ fuerunt. Nos has, ne series quæstionum et numerus turbetur, propriis signatas numeris adjungimus, cum numeri sub quibus apud Maium apparent, turbati sint et duæ quæstiones eodem numero notari deberent, si eum hac in re sequeremur. Post has quatuor quæstiones eas septem alias collocabimus, quibus Vaticanus codex caret.

QUÆSTIO CCCXIV.

D

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΤΙΑ'.

De populo jussu Davidis numerato.

Edita a Maio (l. c. p. 151, 153, q. 311). In II Reg. xxiv, 1 Paral. xxi, 1.

Hoc verbum secundi Regum libri, « Commovit David ⁸¹ : » vides : et in primo Paralipomenon sic expressum : « Consurrexit autem Satan contra Israel, et concitavit David ut numeraret Israel. ⁸² » Hæc duo etsi contraria videantur, minime tamen repugnant. Furor quidem Domini commovit David, impulit scilicet et incitavit ad Israel numerandum, propter populi defectionem. Satan vero, ut semper

Τὸ μέντοι ῥητὸν ὃ ἐν τῇ δευτέρᾳ τῶν Βασιλειῶν, « Ἀνέσεισε, καί ται, τὸν Δαβὶδ, » τοῦτο δὲ ἐν τῇ πρώτῃ τῶν Παραλειπομένων, « Ἀνέστη, παρατίθεται, Σατάν τῷ Ἰσραὴλ » καὶ ἀπέσεισε τὸν Δαβὶδ ἀριθμῆσαι τὸν λαόν· » καὶ οὐκ ἔστιν ἀλλήλοις ἐναγχέα ταῦτα, εἰ καὶ δοκεῖ· ἡ μὲν τοῦ Θεοῦ ὀργὴ ἀνέσεισε τὸν Δαβὶδ, ἦτοι ἐκίνησε καὶ διεσάλυσε πρὸς τὴν ἀριθμῆσιν, διὰ τὴν ἀπόστασιν τοῦ λαοῦ. Τὸ δὲ, Σατάν, ὡς ἐπίπαν

⁸¹ II Reg. xxiv, 1. ⁸² I Paral. xxi, 1.

εἰσθεν ἐν τῇ θείᾳ Γραφῇ ἀντὶ τοῦ, κολαφισμός, καὶ πειρασμός, ἐκλαμβάνεσθαι ὥστε εἰ καὶ μὴ ὠργίσθη Θεός, οὐκ ἂν ἀνεσεῖσθαι ὁ Δαβὶδ, ἦτοι πρὸς ἐνθύμησιν μετέστη τοῦ ἀριθμηθῆναι τὸν λαόν· εἰ δὲ μὴ ἀνεσεῖσθαι, οὐδ' ὁ πειρασμός ἐπέσε τῷ Ἰσραὴλ, ἤγουν ὁ Σατάν· αὐτὸ γάρ τὸ ἀριθμηθῆναι τοῦτο αἰτίον λέγεται τοῦ πειρασμοῦ, καίτοι τῆς ἀποστάσεως μᾶλλον τὴν αἰτίαν ἀποτεκούσης. Ἐπεὶ καὶ Μωϋσῆς ἠρίθμησε, καὶ Δαβὶδ πάλιν μετὰ τὴν πληγὴν· καὶ οὐδεμιᾶ τούτων τῶν ἀριθμήσεων οὔτε μῶμος οὔτε πληγὴ ἐγκατέσκηψεν· ὅτι δὲ τὸ, Σατάν, ἀντὶ τοῦ πειρασμοῦ καὶ κολαφισμοῦ λαμβάνεται, καὶ ἐξ ἐτέρων δῆλον· καὶ Ἐνέστησε γάρ, φησί, Σατάν ἐπὶ Ἰσραὴλ Ἄδερ τὸν Ἰουδαῖον· καὶ ὁ ἀπόστολος Παῦλος· Ἐδόθη μοι σκόλοψ τῇ σαρκὶ ἄγγελος Σατάν, ἵνα με κολαφίσῃ· ὅσον ἄγγελος καὶ ὑπηρέτης πειρασμοῦ καὶ κολαφισμοῦ· τούτεστι, Αἱ οὐ μοι οἱ κολαφισμοὶ καὶ οἱ πειρασμοὶ ἐπέρχονται· αἰνίττειτο δ' ἂν τὸ ῥητὸν ἦτοι Ἀλέξανδρον τὸν Χαλκῆα τὸν πολλὰ κακὰ πενεγκόντα τῷ Παύλῳ, ἢ τοὺς κατ' ἐκεῖνο καιροῦ τυράννους καὶ ἐτεροδιδασκάλους ἐπανισταμένους αὐτῷ, καὶ πολλῶν πειρασμῶν αἰτίους καὶ διακόνους αὐτῷ γεγεννημένους.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΤΙΕ΄.

Cur David vir secundum cor Dei appellatus fuerit.

Edita a Maio (l. c. p. 153, 156, n. 312).

Τὸ δὲ, Ἐϋρον τὸν Δαβὶδ ἄνδρα κατὰ τὴν καρδίαν μου, ῥητὴς μὲν οὕτως ἐν τῇ Παλαιᾷ Γραφῇ οὐκ ἂν εἴρεθείη· εἰ γάρ καὶ ἐν Ψαλμοῖς ᾄδεται· Ἐϋρον Δαβὶδ τὸν δοῦλόν μου, ἐν ἁγίῳ ἐλαίῳ ἔχρισα αὐτόν· ἄλλ' οὖν πολὺ τοῦ εἰρημένου ῥητοῦ τῇ λέξει διέστηκεν· ἐγγύτερον δ' ἂν εἴη μᾶλλον τὸ εἰρημένον τῷ προφῆτῃ Σαμουὴλ πρὸς τὸν Σαούλ· ὁνειδίζων γὰρ αὐτὸν τὴν παράδειξιν τῶν νομικῶν ἐντολῶν καὶ τὴν ἐκπτώσιν τῆς βασιλείας αὐτῷ προαναφωνῶν, φησὶ πρὸς αὐτόν, ὅτι Ἐπειδὴ σὺ κατὰ τὰς ὁδοὺς Κυρίου καὶ τὰ προστάγματα αὐτοῦ πορεύεσθαι οὐ βούλει, ἐκλέξεται ἑαυτῷ ὁ Θεὸς ἄνδρα κατὰ τὴν καρδίαν αὐτοῦ, ὃς ποιήσει πάντα τὰ ἀρεστὰ ἐνώπιον αὐτοῦ· ἄλλ' εἰ καὶ πλατύτερον τοῦτο τῆς ῥήσεως τῆς ψαλμικῆς, πλὴν οὐ κατὰ πάντα ἀπαράρτητον ἐστὶ τοῖς ὀνόμασι πρὸς τὸ, Ἐϋρον τὸν Δαβὶδ τὸν τοῦ Ἰεσσαὶ ἄνδρα κατὰ τὴν καρδίαν μου· ἄλλ' οὖν τοῦτο ὁ θεσπέσιος Παῦλος εἰδὼς εἰς ἐκείνον δημηγορῶν ἐν ταῖς Πράξεσι σχηματίζει· ἄνθρωπος δὲ λέγεται κατὰ τὴν καρδίαν τοῦ Θεοῦ εὐρήσθαι ὁ Δαβὶδ, ἐπειδὴ πολλῶν ἐντολῶν ὑπαρχουσῶν, δι' ὧν ὁ τῆς ἀρετῆς χαρακτηρίζεται τρόπος, οὐδεμία ἄλλη ἴσταισι πλησίον Θεοῦ καὶ ὅσον ἀνθρωπίνῃ φύσει δυνατόν εἰς τὴν πρὸς ἐκείνον ὁμοίωσιν ἀναθίξει, ὥς τὸ τοὺς ἔχθρους ἀμείβεσθαι ἀγαθοῖς· καὶ γὰρ ὁ Κυριακὸς ἐν Εὐαγγελίῳ λόγος φησὶ· Γίνεσθε οἰκτίρμονες ὡς καὶ ὁ Πατὴρ ὁμῶν οἰκτίρμων· αὐτοὺς γὰρ ἀνατέλλει τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἐπὶ ἀγαθοῖς καὶ πονηροῖς· καὶ πάλιν· Καλῶς ποιεῖτε τοῖς μισοῦσιν ὑμᾶς, ἵνα γένησθε ὅμοιοι τοῦ Πατρὸς μου τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς· ὁ γοῦν Δαβὶδ ταύτην καταρθώσας τὴν ἀρετὴν, εἰ καὶ ἐν ἄλλοις, ἅτε δὴ ἀνθρώ-

in Scriptura sacra solet, pro pœna et tentatione excipitur. Ita ut si non iratus fuisset Deus, non commotus fuisset David, nec nimirum populi numerandi consilium in animo agitasset. Si autem non commotus fuisset, certe in Israel periculum non incidisset, id est, Satan. Ut enim Scriptura perhibet, numeratio populi causa pestis fuit. Ut autem se res habet, defectio populi talem peperit cladem. Etenim Moyses quoque populum numeravit, Davidque rursus post pestem: attamen nulli harum numerationum nec labes, nec pœna incubuit. Cæterum pro pœna et periculo Satan deprehendi et ex aliis locis constat. «Suscitavit enim Satan, ait Scriptura, contra Israel Ader Judæum;» Paulusque apostolus: «Datus est mihi stimulus carnis meæ angelus Satanæ, qui me colaphizat^{33, 36},» in quo ponitur angelus pro ministerio pœnæ et tentationis, id est, Per quem mihi colaphi et tentationes infliguntur. Obscure posset significare hoc verbum vel Alexandrum ærarium artificem a quo multa passus est Paulus, vel hujus temporis reges et homines qui alia docentes eique ad versati multarum tentationum auctores et ministri Paulo fuerant.

QUÆSTIO CCCXV.

Hoc verbum: «Inveni David hominem secundum cor meum,» nominatum in veteri Scriptura sic non invenies, quanquam et in Psalmis canitur: «Inveni David servum meum; oleo sancto meo unxi eum³¹.» Sed priora longe ab his distant: propiusque accederet quod propheta Samuel Sauli dixit, cum increparet eum quoniam mandata transgressus erat, eique prædiceret fore ut regno pelleretur: «Quia in vias Domini ambulare noluisti, et mandata illius non custodisti, quæret Dominus sibi virum juxta cor suum, qui faciet omnes voluntates ejus³².» Sed quamvis hæc paulo expressiora sint quam ea quæ fert psalmus, non tamen omni ex parte cum illis verbis congruunt: «Inveni David Jesse filium, hominem juxta cor meum,» quæ divus Paulus, quamvis apprime nosset, attamen coram populo de activa vitæ ratione verba faciens³³, voces supra dictas per abusionem usurpavit. Dicitur David juxta cor Dei inventus fuisse, quod, multis mandatis vigentibus, quibus virtutis proprium exprimitur, nullum aliud propius ad Deum nos erigit et quantum humanæ naturæ datum est, ad similitudinem illius tollit, quam inimicis nostris bona pro malis retribuere. Namque in Evangelio dixit Dominus: «Estote ergo misericordes sicut et Pater vester misericors est. Ille enim solem suum oriri facit super bonos et malos³⁴.» Rursusque: «Benefacite his qui oderunt vos, ut sitis filii Patris vestri qui in cœlis est³⁵.» David igitur illa virtute præditus, quamvis alia ex parte

^{33, 36} II Cor. xiii, 7. ³¹ Psal. lxxxviii, 21. ³² I Reg. xiii, 14. ³³ Act. xiii, 22. ³⁴ Luc. vi, 36. ³⁵ ibid. 27.

prout humanæ est naturæ inferiorem sese præbuerit, haud immerito, vel secundum cor Dei, præstitit et pietate, et cæteris virtutibus, non solum Sauli, sed etiam omnibus fere qui illum ætate consecuti sunt. Nemo enim, inquit, ut David recte vixit coram Domino. Idcirco prospiciens Davidis virtutem propheta dixit : « Quæsiuit Dominus sibi virum juxta cor suum qui faciet omnes voluntates ejus. »

Nihil prohibet vel in Scripturis quominus hujus sententiæ interiora scrutati, eam non in Davidem tantum referamus, sed potius ad illum ortum ex semine Davidis et Jesse, Christum, cujus regni non erit finis. Sacra enim Scriptura de illo alibi dicit : « Ipse invocabit me : Pater meus es tu ; et ego primum genitum ponam illum excelsum præ regibus terræ²⁵. » Quem prænuntians per Prophetam Deus, Christum ortum ex semine Davidis, quod attinet ad hominem, Verbum autem ex Deo, Deum Salvatorem nostrum ait invenisse secundum cor suum, utpote uni et eidem ac ipse Pater voluntati addictum ; quod videas etiam in humana Christi natura cui eadem voluntas est, eadem voluntatis expressio atque ipsi Deo Patri. Quæ vult enim, ait, Pater, hæc vult quoque Filius, et sexcenta alia. Quod si ad strictum verbi sensum species, unus hic est qui voluntates Patris sui faciat²⁶, cum ipse David vitam degendo, non omnino culpa caruerit ; hoc quidem maxime perspicitur ex Uria et populi enumeratione, præsertimque ex ira furentis qua in Nabal irrui, et eo quod non expleta plane lege, in maledictionem inciderit. Namque videtur Pascha non comedis, et aliquot legis præcepta violavisse, non tamen quæ sunt maximi momenti. Item de mandatis quæ præcepit filio Salomoni de Joab et Semei ; et ex his Dei verbis : « Non mihi institues domum quoniam vir sanguinum es²⁷. » Hæc quamvis excusationes habeant quæ Davidis innocentiam tueantur, attamen primo aspectu multis obstacula videntur ne David fecerit cuncta secundum cor Dei.

QUÆSTIO CCCXVI.

Cur manna in eremo de cælo ceciderit.

Edita a Maio (l. c. p. 136, n. 513).

Manna quod in deserto mane Israelitis fundebatur, et ortygometa quæ vespere pluebat, eandem ad figuram attinent. Manna quidem mane fundebatur, quia figura erat cœlestis panis, Christi Dei nostri, qui justitiæ sol et solis ortus nobis in tenebris jacentibus apparuit. Cum igitur sensibile manna simile quiddam habeat huic soli et auroræ justitiæ convenienter mane funditur ut suam cum affini suo similitudinem servet. Ortygometa vero sub vespere pluit, ut hostias Israelitarum sacrificio præbeat, nam ipsa figurabat cultum qui apud Judæos in tenebris et quasi inter obscura veritatis vestigia fiebat, pinguibus et fumosis vaporibus

A πος ὦν, κατηνέχθη, εἰκότως κατὰ τὴν καρδίαν τοῦ Θεοῦ τοῦ Δαβὶδ οὐ πρὸς ἐκείνον μόνον, κατὰ τε τὴν εὐσέδειαν καὶ τὴν ἄλλην ἀρετὴν τὴν ὑπεροχὴν εἶχεν, ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς ἐφεξῆς μικροὺς πάντας· οὐδεὶς γάρ, φησὶν, ἐγένετο ὡς Δαβὶδ ποιήσας τὸ εὐθὺ ἐνώπιον Κυρίου· διὰ τοῦτο προορώμενος τὴν τοῦ Δαβὶδ ἀρετὴν ὁ προφῆτης φησὶν, ὡς· « Ἐκλέξεται αὐτῷ ὁ Θεὸς ἄνδρα κατὰ τὴν καρδίαν αὐτοῦ, καὶ ποιήσει πάντα τὰ ἀρεστὰ ἐνώπιον αὐτοῦ. »

Οὐδὲν δὲ κωλύει καὶ ἀπὸ τοῦ γράμματος πρὸς τὴν διάνοιαν ἀναχωροῦντα μὴ ἐπ' ἐκείνου μόνον τοῦ Δαβὶδ τὸν χρησμὸν ἐκθῆναι, ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον ἐπὶ τὸν ἀπὸ τοῦ σπέρματος Δαβὶδ καὶ Ἰεσσαὶ καταγόμενον Χριστὸν, οὗ τῆς βασιλείας οὐκ ἔσται τέλος· τὸ γὰρ ἱερὸν Γράμμα φησὶν ἀλλαχθῶ περὶ αὐτοῦ· « Αὐτὸς ἐπὶ καλέσεται με Πατέρα, κἀγὼ πρωτότοκον θῆσω αὐτὸν ὑψηλὸν παρὰ πάντας τοὺς βασιλεῖς· τοῦτον τοιγαροῦν προβηλὸν ὁ Θεὸς διὰ τοῦ Προφῆτου, τὸν ἐκ σπέρματος μὲν Δαβὶδ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον, ἐκ Θεοῦ δὲ Θεὸν Λόγον, Χριστὸν τὸν Σωτῆρα ἡμῶν, φησὶν αὐτὸν εὐρασθαι κατὰ τὴν καρδίαν αὐτοῦ, οἶονεὶ ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ συναπτόμενον θελήματι, κἀν ἐν τῷ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἐγνωρίζετο συγκρίματι, καὶ τούτῳ ἡ βουλὴ καὶ ἡ ἐνέργεια τοῦ Πατρικοῦ θελήματος ἀδιάστατος· Ἄ γὰρ θέλει, φησὶν, ὁ Πατήρ, ταῦτα θέλει καὶ ὁ Υἱός· καὶ μυρία ἄλλα· καὶ κατὰ τὸν ἀκριβῆ λόγον, οὗτός ἐστιν ὁ πάντα τὰ ἀρεστὰ πεπληρωκὴς τοῦ Πατροῦ· ἐπεὶ ὁ γε Δαβὶδ ἔχοι ἂν τισὶ καὶ ἐξ ὧν ἐπραξε λαβὰς παρασχεῖν· ἐπὶ μὲν τοῦ Οὐρίου περιφανῶς, καὶ ἐπὶ τῇ ἀπαριθμήσει τοῦ λαοῦ, τάχα δὲ καὶ ἐπὶ τῇ τοῦ Νάβαλ καταφύρῳ βύμῃ καὶ ὄργῃ, καὶ ὅτι μὴ πάντα τὰ τοῦ νόμου φυλάττων ὑπὸ ἀράν τινα ἐπιπτεν· οὕτε γὰρ τὸ Πάσχα φαίνεται φαγὼν, καὶ οὐκ ὀλίγα τῶν ἐν τῷ νόμῳ, κἀν μὴ τὰ καίρια, παραβεβασμένος· καὶ ἡ κατὰ τοῦ Ἰωᾶβ δὲ καὶ Σεμεὶ δεδομένη ἐντολὴ τῷ παιδί· καὶ τὸ, « Οὐ σὺ οἰκοδομήσεις μοι οἶκον, ὅτι ἄνθρωπος αἱμάτων εἰ· » εἰ καὶ τὰς ἐπιλύσεις ἔχουσιν εἰς ἀθώωσιν περιστώσας τὸν Δαβὶδ, ἀλλ' οὖν κατὰ τὸ πρόχειρον πολλοῖς ἐμποδῶν ἴστανται, μὴ κατὰ τὴν καρδίαν πάντα τελείσαι αὐτὸν τοῦ Θεοῦ.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΤΙΓ΄.

D Τὸ δὲ ἐν τῇ ἐρήμῳ πρῶτὸ μὲν τὸ μάννα καταπέμπεσθαι· τῷ Ἰσραὴλ, ἐσπέρας δὲ τὴν ὀρτυγομήτραν, τοιαύτης ἀναφθεῖν ἂν θεωρίας· τὸ μὲν μάννα πρῶτὸ κατήρχετο, ὅτι τύπος ἦν τοῦ οὐρανοῦ ἀρτου, Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, ὃς δικαιοσύνης ἥλιος καὶ ἀνατολὴ ἡλίου ἡμῖν ἐπεδήμησε τοῖς ἐν σκότει· ἐπεὶ οὖν τῷ τῆς δικαιοσύνης ἥλῳ καὶ τῇ ἀνατολῇ παρεικάσσεται τὸ αἰσθητὸν μάννα, εἰκότως κάτεισι πρῶτ, τῷ συγγενεῖ τὴν ἀναλογίαν φυλάττων· ἡ δὲ ὀρτυγομήτρα κάτεισιν ἐσπέρας ζωοθυσίαν τοῖς Ἰσραηλίταις πληροῦσα, ἐπειδὴ τὴν ἐν τῷ νόμῳ παρεδῆλου λατρείαν, ἥτις ἐν σκιάς τε καὶ ἀμυδροτέροις ἔχνεσι τῆς ἀληθείας ἐτελεῖτο· ἔτι δὲ καὶ κνίσσαι καὶ ἀτμοὶ ζοφώ-

²⁵ Psal. LXXXVIII, 28. ²⁶ Matth. VII, 21. ²⁷ II Reg. XVI, 8.

δεις διὰ τῶν θυμάτων ἐπελύαζον τὸν ἀέρα· καὶ εἰκότως πρὸς ἐσπέραν τὸ προχαράττον τὴν νομικὴν θυσίαν κατεφέρετο τοῖς Ἰσραηλῖταις· ὡσαύτως δὲ εἰ τις ἄλλος ἐθέλησει λαβεῖν τοῦτο ὡς προχάραγμα τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως, οὐκ ἂν τοῦ εἰκότος παρασφαλεῖ· καὶ τοῦ σώματος δὲ Χριστοῦ ὁ λαβὼν ἐδίδου τοῖς μαθηταῖς ὁ Σωτὴρ λέγων· «Φάγετε πάντες, » εἰς τὴν προτύπωσιν φαῖν τὸ μάννα, εὐλόγως ἂν εὖροι τὸ ἐν τῇ πρωτῇ τοῦτο φέρεσθαι τοῖς Ἰσραηλῖταις· καὶ γὰρ ἡ καθολικὴ τοῦ Θεοῦ· Ἐκκλησία, τοῦτο νυνὶ διαφυλάττει, ἐν τῇ τῆς πρωτῆς καιρῷ τὴν ἱερὰν καὶ καθαράν καὶ ἀναίμακτον θυσίαν μυσταγωγούσα καὶ τὴν τοῦ παναγίου Πνεύματος χάριν ἐκδεχομένη.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΤΙΖ'.

Edita a Maio (l. c. p. 136, 157, n. 314). — In Gen. xvii, 2 seqq.

Ἐν μέντοι τῷ· «Θῆσω τὴν διαθήκην μου ἀνά μέσον ἐμοῦ καὶ σοῦ, » πρὸς τὸν Ἀβραάμ εἰρημένῳ, διαθήκην μὲν τὰ νῦν τὴν περιτομὴν δηλοῦ· τὸ δὲ, «Ἀνά μέσον ἐμοῦ καὶ σοῦ, » ὅτι Αὕτη ἐμὴ διαθήκη μεσιτεύσει ἀμφοῖν ἀναμεταξύ, ὅτι ἀψευδεῖς σοι αἱ παρ' ἐμοῦ ἔσσονται ἐπαγγελίαι· δύναται δὲ τὸ, «Ἀνά μέσον ἐμοῦ καὶ σοῦ, » καὶ χρονικὴν τινα παράτασιν ὑπεμφαίνειν, καὶ ταύτην εἰ τις ἐμελλε τῇ περιτομῇ παραμετρεῖσθαι, ὥσανεῖ· Ὁ τὴν πρὸς σὲ νυνὶ διαθήκην συνιστᾷς· ἐγὼ, ἔσται ὅτε γενήσομαι ἄνθρωπος· καὶ ἡ διαθήκη μου αὕτη ἦτο· ἡ περιτομὴ ἀπὸ σοῦ τὴν ἀρχὴν λαβοῦσα, μέχρις ἐμοῦ διακρατήσασα λήξει· καὶ γὰρ) μετὰ τὴν περιτομὴν τοῦ Δεσπότης Χριστοῦ, οὐκέτι χώραν ἔσχεν· ἡ κατὰ νόμον γενομένη τῆς ἀκροβυστίας περιτομὴ· ἄλλ' ὅσοι περιετμήθησαν καὶ παρανομοῦντες περιετμήθησαν· ἡ δὲ παρὰ Θεῷ ὀρι-
C σμένη περιτομὴ ἐν αὐτῷ πέπνυται τῷ Χριστῷ.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΤΙΗ'.

Διὰ τί ἐπετίμησεν ὁ Ἰησοῦς τῷ Πέτρῳ, τὸν θάνατον δυσανασχετοῦντι (1);

Editatum a Wolfio quadragesima quinta (Cur. Philol., t. V, p. 684. Galland p. 706, n. 9).

Ὅτι περ εἰ καὶ φίλτρῳ ζέοντι, καὶ σουργῇ ἐμπύρῳ ἐδόκει προαγαγεῖν τὸ ῥῆμα, ἄλλ' οὐν ἡδονὴν ἔφερον τῷ διαβόλῳ. Τοῦ γὰρ μὴ παθεῖν τὸν Χριστὸν, κέρδος ἦν μέγιστον τῷ Σατανᾷ, ἅτε δι' τῆς τῶν ἀνθρώπων τυραννίδος οὐκ ἐξισταμένῳ. Διὰ τοῦτο οὖν καὶ ἡ ἐπιτίμησις λέγει· «Υπαγε ὀπίσω μου, Σατανᾶ, διότι οὐ φρονεῖς τὰ τοῦ Θεοῦ.»

QUÆSTIO CCCXIX

De Absalomi seditione. — Inedita.

Τί σημαίνει ἡ τοῦ Ἀβσαλὸμ τῷ πατρὶ ἐναντίασις;

Τὴν τῶν Ἰουδαίων εἰκονίζει κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἐπανάστασιν...

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΤΚ'.

Πῶς (2) ἐντελλόμενος ὁ Σωτὴρ πάντας ἀγαπᾷν, ἐπιτάττει πέμπτῳ τοῦς μαθητὰς εἰς τὸ κήρυγμα, μηδένα ἀσπάζεσθαι κατὰ τὴν ὁδόν;

Editatum a Wolfio quadragesima sexta (Cur. Philol., t. V, p. 684. Galland p. 706, n. 10, q. 9).

Ἔδει, ὅτι οὐκ ἔστιν ἐναντία ταῦτα ἀλλήλων.

³⁸ Matth. xxvi, 26. ³⁹ Matth. xvi, 23. ⁴⁰ Luc. x, 4.

NOTÆ.

(1) Deest in cod. Colb.

(2) Desideratur et hoc responsum in Colb.

A inter sacrificia aerem obscurantibus. Meritoque ad vesperam quod legitimæ erat victimæ figura Israelitis ortygometra differebatur. Eodem modo non a conjiciendis abhorreret qui hoc censeret prænuntiavisse fidem in Christum. Corpus autem Christi quod postquam cepisset Christus Salvator noster discipulis dedit dicens : « Comedite omnes ³⁸. » Si quis præfiguratum esse manna diceret, censeret manna merito Israelitis mane allatum esse ; namque catholica Dei Ecclesia morem hunc hodie etiam observat cum mane sanctum purumque et incruentum sacrificium celebret, accepta sanctissimi Spiritus gratia.

QUÆSTIO CCCXVII.

B In hoc verbo, « Statuam pactum meum inter me et te, » Abraham dicto, Deus ostendit pacti quidem sui signum esse circumcisionem. Hoc vero, « Inter me et te, » hanc vim habet : « Ipsum meum pactum in medio erit inter nos quoniam meæ non erunt falsæ promissiones. » Potest quoque hoc « Inter me et te » spatium temporis designare, quod, si quis velit circumcisione metiri, habebitur Deus hæc fere dicens : Pactum quod ego pepigi tecum erit usque ad tempus quo homo fiam. Et meum pactum, scilicet circumcisio quæ a te incipiet usque ad me vigeat. Etenim post Domini Christi circumcisionem, nullam jam habuit locum præputii secundum legem circumcisio. Sed quam multi circumcisi sunt tam multi contra legem ; hæc autem circumcisio a Deo præfinita in ipso Christo finem habet.

QUÆSTIO CCCXVIII [Coisl. Taur. XCIII].

Quare Jesus Petrum, mortem ejus ægre ferentem, increpavit?

Philol., t. V, p. 684. Galland p. 706, n. 9).

Causa rei hæc est, quod, quamvis ex calido affectu et amore fervente ita loqui videretur, eadem tamen opera diabolo gratum faciebat. Christum enim non perpeti, maximum lucrum conciliabat Satanæ, de potestate sua in homines nunquam alioquin deturbando. Propterea etiam increpatio ita habebat : « Retrocede, Satana, neque enim sapis ea, quæ Dei sunt ³⁹. »

[Coisl. Taur. XCIV].

Quid significat Absalomi contra patrem seditio?

Figurat Judæorum seditionem contra Salvatorem . . .

QUÆSTIO CCCXX [Coisl. Taur. XCV].

Quomodo Salvator noster, omnes amare jubens, discipulos tamen suos ad prædicandum mittens, præcipit, ne quem in via salutent ⁴⁰?

Noverat, ea sibi invicem non adversari. Amplexi.

bus enim et salutationibus vacare non licet illis, A qui præconium Evangelii potiore loco habent. Idem vero amorem adeo non intervertebat, ut augeret potius, cum illud discipulorum præconium hominibus libertatem a vitiis, placabilitatem item et salutem a Deo impetrandam offerret.

Ἀπασχολεῖσθαι γὰρ περὶ τοὺς ἀσπασμοὺς καὶ τὰς δεξιώσεις, ταῦτα προκρίνοντος (3) τοῦ κηρύγματος, οὐκ ἔξ. Οὐ μὴν γε κωλύει τὴν ἀγάπην, ἐπιτείνει δὲ μᾶλλον, εἴπερ τὸ κήρυγμα τῶν μαθητῶν τοῖς ἀνθρώποις τὴν ἐλευθερίαν ἐχαρίζετο τῶν παθῶν, καὶ τὴν εὐμένειαν καὶ τὴν σωτηρίαν τὴν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ.

QUÆSTIO CCCXXI [Coisl. Taur. XCVIII].

In Denter. xiv, 1. — Inedita.

Quid significat lustrare se et calvitium circumponere stultitiam capiti?

Lustrare se (sed potius a Phæbo agi Φοιθήσασθαι) dicit pro eo : No lite divinationibus uti.

Τὶ σημαίνει τὸ φοιθήσασθαι καὶ φαλάκρωμα περιθεῖναι μωρίαν τῇ κεφαλῇ;

Τὸ μὲν φοιθήσασθαι λέγει ἀντὶ τοῦ μὴ μαντεῖαις χρῆσθαι.

QUÆSTIO CCCXXII [Taur. Coisl. CVIII].

De corvo prophetæ ministrante, III Reg. xvii, 6. — Inedita.

Cur corvus, cum sit immundus, prophetæ ministrat?

Corvus, licet immundus, prophetæ suppeditat cibum.

Διὰ τί ὁ κόραξ ἀκάθαρτος ὢν ὑπηρετεῖ τῷ προφήτῃ;

Ὁ δὲ κόραξ ἀκάθαρτος ὢν ὑπηρετεῖ τῷ προφήτῃ τροφήν.

QUÆSTIO CCCXXIII [Coisl. CCLXVIII. Taur. CCLLIX]. — Inedita (4).

Si Pater in Filio et Filius in Patre, nonne in Filii incarnatione Pater quoque carnem assumpsit? Et si tota Deitas erat in Filio, quomodo Pater manet carnis experts?

Propositæ dubitationi . . .

Τῆς προκειμένης ἀπορίας προηγῆσαιτ' ἀν...

QUÆSTIO CCCXXIV.

Quæ est solius cod. Taurin. (CXC). — Inedita.

De dracone diabolo.

Quoniam draconem sæpe Scriptura vocat diabolum.

C

Περὶ τοῦ δράκοντος τοῦ διαβόλου.

Ὅτι δράκοντα πολλάκις ἡ Γραφὴ καλεῖ τὸν διάβολον.

NOTÆ.

(3) Ita codex : legerim προκρίναντας.

(4) Hæc dissertatio existat in codice Parisiensi 2982, ann. 6. (Cf. Append. Catalog. mss.

bibl. Reg. Paris. 1740, f. II, p. 624; Fabric. Bibl. Gr. XI, p. 33.)

INDICES IN QUÆSTIONES AMPHILOCHIANAS.

I.]

SYNOPSIS]

QUÆSTIONUM AMPHILOCHIANARUM, PROUT IN TRIBUS CODICIBUS SIBI RESPONDENT.

Vaticanus.
I-XIV
XV.
XVI-LXXVI.
LXXVII-LXXIX.
LXXX, LXXXI.
LXXXII-LXXXVIII.
LXXXIX.
XC, XCI.
XCII, XCIII.
XCIV-CIV.
CV-CXVI.
CXVII.
CXVIII-CXXXVI.
CXXXVII-CXL.
CXLI.
CXLII-CXLVII.
CXLVIII.
CXLIX.
CL.
CLI.

Coislunianus.
I-XIV.
XV-LXXV.
C-CII.
CCXLVIII, CCLXIX.
CCXLVIII-CCLIV.
CCLXX.
CCLV (CCLXXI), CCLVI.
CCLXXII, CCLXXIII.
CCLVII-CCLXVII.
CCXVII-CXXXVIII.
CXXXIX.
CXL-CLVIII.
CLXXXIII-CLXXVI.
CLXXVIII-CLXXXII.
—
CII.
CLX.
CLXXXIII.

Taurinensis.
I-XIV.
XV-LXXV.
C-CII.
CCXXXVIII CCLX.
CCXXXIX-CCXLV.
CCLXI.
CCXLVI CCXLVII.
CCLXII, CCLXIII.
CCLXVIII-CCLXVIII.
CXXXVII-CXXXVIII.
—
CXXXIX-CLVII.
—
—
CII.
CLIX.
CLXXII.

Epist. 57	Edit. Londin. est q.	CXCVI.	157.	—	LXXXVII.
58.	—	CXCVII.	161.	—	LXXXVIII.
45.	—	CXCVIII.	162.	—	LXXXIX.
50.	—	CXCIX.	165.	—	XC.
54.	—	CC.	164.	—	XCI.
58.	—	CCI.	165.	—	XCH.
61.	—	CCII.	166.	—	XCH.
62.	—	CCIII.	167.	—	XCIV.
63.	—	CCIV.	170.	—	XCV.
64.	—	CCV.	177.	—	XCVI.
72.	—	CCVI.	178.	—	XCVII.
74.	—	CCVII.	180.	—	XCVIII.
75.	—	CCVIII.	181.	—	XCIX.
76.	—	CCIX.	182.	—	C.
77.	—	CCX.	187.	—	CI.
102.	—	CCXI.	192.	—	CH.
125.	—	CCXII.	196.	—	CH.
127.	—	CCXIII.	205.	—	CIV.
129.	—	CCXIV.	205.	—	CV. ?
152.	—	CCXV.	208.	—	CVI.
153.	—	CCXVI.	209.	—	CVII.
154.	—	CCXVII.	210.	—	CVIII.
155.	—	CCXVIII.	211.	—	CIX.
157.	—	CCXVIII.	215.	—	CX.
158.	—	CCXIX.	214.	—	CXI.
159.	—	CCXX. ?	216.	—	CXII.
144.	—	CCXXI.	219.	—	CXIII.
145.	—	LXXXI.	228.	—	CXIV.
147.	—	LXXXII.	241.	—	CV.
151.	—	LXXXIII.	246.	—	CVI.
152.	—	LXXXIV.	247.	—	CVII.
155.	—	LXXXV.	248.	—	CVIII.
156.	—	LXXXVI.			

IV.

INDEX NUMERORUM APUD MAIUM QUÆSTIONIBUS ADDITORUM, QUI NUNC CORRECTI AC MUTATI SUNT.

Maii q.	78 est nunc q.	CCCL.	—	278.	—	CCLXIX.
—	81.	—	—	279.	—	CCLXX.
—	85.	—	—	280.	—	CCLXXI.
—	121.	—	—	282.	—	CCLXXII.
—	132.	—	—	284.	—	CCLXXIV.
—	244.	—	—			Et sic deinceps.....
—	246.	—	—	290.	—	CCLXXX.
		Et sic deinceps....	—	299.	—	CCLXXXIX.
—	256.	—	—	300.	—	CCXC.
—	257.	—	—	307.	—	CCXCVII.
—	258.	—	—	308.	—	CCXCIX.
—	260.	—	—	309.	—	CCC.
—	270.	—	—	310.	—	CCCH.
—	271.	—	—	311.	—	CCCIV.
		Et sic deinceps.....	—	312.	—	CCCXV.
—	276.	—	—	315.	—	CCCXVI.
—	277.	—	—	314.	—	CCCXVII.
			—	315.	—	CCCXIII.

V.

INDEX AMPHILOCHIANARUM QUÆSTIONUM SECUNDUM VARIOS EDITORES.

Basnag.	Montacutius.	Montfaucon.	Wolf.	Scottus.	Maius.	Hergenroether.
			LXXIV.	XXV-XLII.	I-XIV. XVI-XXIV. XLIII-LXXIII.	XV.
LXXX.	LXXXI-CXVIII. (CVII)		LXXVI. LXXIX. CXIX-CXXVIII.		LXXV. CXXIX-CXXXI.	LXXVII. LXXVIII.
			CXXXIII. CXXXIII. CXXXV. CXXXVI.		CXXXIV.	CXXXVII- CXLVII. CLIV.
		CL.	CLV- CLXIV. CLXVII. CLXVIII CLXX.		CXLIX- CLI-CLIII. CLXV. CLXVI. CLXIX. (CLXXII.) CLXXIV- CLXXIX. CLXXXVIII- CXCI.	
CLXXX- CLXXXVI.	CLXXI CLXXXIII. CXCH. CXII.	(CCXXI).	CCXXVII. CCXXXII. CCXXXVII.		CCXXXIII- CCXXV CCXXXIV- CCXXXVI. CCXXXVIII. (CCXXXIX.)	CCXXVI. CCXXXIII.
			CCXXXIX. CCXLI.			CCXL. CCXLII. CCXLIII.
			CCXLIV. CCXLVIII.		CCXLV. CCXLVII. (CCXLVIII.) CCXLIX- CCLXXII. CCLXXIV- CCXCVII.	CCLXXXII.
			CCXCVIII.		CCXCIX- CCCV.	
		CCCXII.	CCCVI- CCCXI. CCCXVIII. CCCXX		CCCXIII- CCCXVIII.	
8	71	2	46	18	147	21

NOTA. A Combefisio editas quæstiones hic omisimus, utpote ab aliis accuratius editas. Quæ uncis inclusæ sunt quæstiones, jam ab aliis editæ non numerantur. Hinc editæ sunt quæstiones 515. Ineditæ manent qq. CXLVIII, CLXXXVII, CCXXXVIII-CCXXXI, CCCXIX, CCCXXI-CCCXXIV, numero undecim.

VI.

INDEX POTIORUM LOCORUM S. SCRIPTURÆ, QUÆ PHOTIUS IN AMPHILOCHIIIS EXPONIT VEL ADDUCIT.

Genes.	cap.	I,	vers.	1, q.	VI, XV, LXXIX.
—	—	—	—	2, q.	XVI, CCXLIX.
—	—	—	—	3, q.	CCL.
—	—	—	—	20, q.	CCLI.
—	—	—	—	26, q.	XXXVI, CCLII, CCLIII.
—	—	—	—	31, q.	XIX. — Gen. II, 2, q. II.
—	II,	—	—	8, q.	LI.
—	—	—	—	13, q.	CCXCIV. — Gen. II, 17, q. CCXL, c. 5.
—	III,	—	—	7, q.	XIV.
—	—	—	—	13, q.	XXXIV.
—	—	—	—	16, 17, q.	CCLIV.
—	—	—	—	21, q.	LXX, q. I, c. 26.
—	—	—	—	22, q.	XXIII.
—	IV,	—	—	7, q.	LXXI, CIX, XXXIII.
—	—	—	—	8, q.	XI, CIV.
—	—	—	—	10, q.	XL, CCXL. — Gen. V, 5-24, q. CCXL, c. 4.
—	VI,	—	—	2, q.	CCLV.
—	VII,	—	—	2, q.	XIX.
—	IX,	—	—	13, q.	CCXCVI. — Gen. IX, 6, q. CCXL, c. 4.
—	—	—	—	21, q.	CCXCVII.
—	—	—	—	23, q.	CCLVI, CCLVII. — Gen. XVII, v. 2, q. CCXCVII.
—	XV,	—	—	14, q.	CCLVIII. — Gen. c. XVII, v. 11, q. CV.
—	XXVI,	—	—	2, q.	CCVII. — Gen. XXI, 31, 32, q. CCLXXXIX.

<i>Genes.</i>	cap.	XXVIII,	Vers.	18, q.	CCXXXVI.
—	—	XXIX,	—	20, q.	CCXXIII.
—	—	XXXII,	—	24, q.	CCLIX.
—	—	XXXVI,	—	24, q.	LVIII.
—	—	XLVI,	—	21, q.	XXXIX. — <i>Gen.</i> XLVII, 31, q. CCXXXVII.
—	—	XLIX,	—	—	CCLX.
<i>Exod.</i>	cap.	III,	—	2, q.	CCC. CCLXI.
—	—	IV,	—	6, q.	CCLXII.
—	—	—	—	21, q.	XLII.
—	—	—	—	22, q.	CCCH.
—	—	—	—	24, q.	CCLXIII.
—	—	—	—	31, q.	XLII.
—	—	VII,	—	1, q.	LIII, v. 3, cf., q. CCCI.
—	—	—	—	10-19, q.	XL.
—	—	—	—	22, q.	XL.
—	—	VIII,	—	1 seq., q.	XL, XLII.
—	—	IX,	—	23, q.	XXXIV.
—	—	XII,	—	6, q.	CCXCV.
—	—	—	—	11, q.	CCLXIV.
—	—	XIII,	—	21, q.	XLII, CCLXV.
—	—	XIV,	—	6 seq.,	22 q. XLII, CCLXV.
—	—	XVI,	—	13, q.	XLII. — <i>Exod.</i> XVIII, 5, q. CCLXIII.
—	—	XIX,	—	9, q.	XXXIV.
—	—	XX,	—	3, q.	CCLXVI.
—	—	—	—	7, q.	LXXXII. — <i>Exod.</i> XX, v. 12, q. CCXL, c. 4.
—	—	—	—	21, q.	XXXIV.
—	—	XXI,	—	24, q.	XXXVII.
—	—	—	—	22, q.	CCLXVII. — <i>Exod.</i> XXII, 23, q. XVII.
—	—	XXIII,	—	15, q.	XVIII.
—	—	XXIV,	—	16, q.	XXXIV.
—	—	XXV,	—	1, q.	CCLXVIII. — <i>Exod.</i> XXVIII, 30-36, q. CCLXIII.
—	—	XXVI,	—	19, q.	CCLXIX.
—	—	XXVII,	—	10, q.	XVIII.
—	—	XXVIII,	—	26, q.	XXX. — <i>Exod.</i> XXXIX, 30, 31, q. CLXV.
—	—	XXIX,	—	17-19, q.	CXIII.
<i>Levit.</i>	cap.	X,	—	4, q.	XXXIX.
—	—	XIII,	—	47, q.	CCLXX.
—	—	—	—	13, q.	CCXXXIV.
—	—	XIV,	—	4, q.	CCLXXI.
—	—	XVII,	—	34, q.	CCLXXII.
—	—	XIX,	—	19, q.	XXX. — V. 33, 34, q. CCLXIV.
—	—	XXI,	—	20, q.	XXXVII.
—	—	XXII,	—	8, q.	XVIII. — V. 17-19 q.
—	—	XXIV,	—	16, q.	XC.
<i>Num.</i>	cap.	I,	—	20, q.	XXXVII.
—	—	V,	—	13, q.	CCLXXIV. — <i>Num.</i> I, 26, 27. — q. CCLX.
—	—	XI,	—	15-33, q.	CCLXXV.
—	—	XIV,	—	1, q.	CCLXXVI, XLII.
—	—	XVI,	—	28, q.	LXII.
—	—	—	—	6, <i>ibid.</i>	—
—	—	—	—	22, q.	XXXIII.
—	—	—	—	23 seq., q.	XLII.
—	—	—	—	31 seq., q.	XXXIII.
—	—	—	—	37 seq., q.	CCLXXVII.
—	—	XX,	—	11, q.	XLII.
<i>Deut.</i>	cap.	II,	—	12, q.	CCLXXVIII. — <i>Num.</i> XXV, v. 7, q. CCXL, c. 4.
—	—	III,	—	23, q.	XLII.
—	—	IV,	—	7, q.	XLII.
—	—	V,	—	11, q.	XXXIX. — <i>Deut.</i> IV, v. 26, q. CCLXXIX.
—	—	XIV,	—	22, 23, <i>ibid.</i>	— <i>Deut.</i> XIV, v. 1, q. CCCXI.
—	—	XV,	—	21, q.	XXX.
—	—	XVII,	—	21, q.	XXXVII. — <i>Deut.</i> XVI, v. 16, q. XVIII.
—	—	XXII,	—	6, q.	XLII.
—	—	—	—	8, q.	LIX.
—	—	—	—	6, 9, 11, q.	XXX.
—	—	XXV,	—	4, <i>ibid.</i>	— <i>Deut.</i> XXXI, 16, 17, q. CXLIX, c. 9.
—	—	XXXII,	—	1, q.	CCLXXIX.
—	—	—	—	8, q.	XXXVI.
—	—	—	—	43, q.	CCLXXX.
—	—	—	—	48-52, q.	CCLXXXI.
<i>Josue,</i>	cap.	XVIII,	—	24, XIX, v.	47, q. CCLX.
<i>Judic.</i>	cap.	XVIII,	—	7, q.	CCLX. — <i>Judic.</i> X, v. 14, q. LXXXIX, c. 4.
<i>I Reg.</i>	cap.	IX,	—	4, q.	CXV.
—	—	XV,	—	8, q.	CCXL, c. 4. — <i>I Reg.</i> cap. XXVIII, v. 18, q. I, c. 26.
—	—	XXIII,	—	7, seq., q.	LXXXIII.
<i>II Reg.</i>	cap.	VI,	—	14, q.	CCXXIII. — <i>II Reg.</i> VII, 13, q. CCCXV.
—	—	—	—	20, q.	CCXXII. — <i>II Reg.</i> XI, 1, q. CCCH.
—	—	XXII,	—	10, q.	XXXIV. — <i>II Reg.</i> XXIV, 1, q. CCCI, CCCIV.
<i>III Reg.</i>	cap.	IV,	—	31, q.	CXV.
—	—	XI,	—	1 seq.,	11, q. CCCI. — <i>III Reg.</i> XVII, 6; q. CCCXXII.
—	—	XVIII,	—	40, q.	CCXI, c. 4.
—	—	XIX,	—	13, q.	CCXL, c. 4. — <i>III Reg.</i> XXII, 20; q. I, c. 28.
<i>IV Reg.</i>	cap.	I,	—	9, q.	CCXL, c. 4. — <i>IV Reg.</i> XX, 6; q. CXLIX, c. 8.
<i>I Paralip.</i>	cap.	XV,	—	27, q.	CH. — <i>I Paral.</i> XXI, 5; q. CCXXXVII, CCCXIV.
—	—	XVIII,	—	27, q.	CCCI. — <i>I Paral.</i> XXII, 8-10, q. CCCXV.
<i>Esther,</i>	cap.	XV,	—	3, q.	XXXIV.
<i>Job,</i>	cap.	I,	—	7, q.	CCXXVI.
—	—	I,	—	18-19, q.	CCXL, c. 4.

<i>Job.</i>	cap.	II,	—	3, q.	I, c. 26.
—	—	III,	—	3, q.	CLXXIV.
—	—	VI,	—	11, q.	I, c. 28.
—	—	XI,	—	7, q.	XXXIV.
—	—	XXXIII,	—	3, q.	I, c. 28.
<i>Psal.</i>	—	XXXVIII,	—	50, q.	XXXIV. — <i>Job</i> XXIX, 2, q. I, c. 27.
—	—	VI,	—	1-2, q.	CCLXXXVIII, CCLXXXIX.
—	—	VII,	—	1, q.	CCLXXXVII.
—	—	IX,	—	6, q.	CCCIV.
—	—	XIII,	—	3, q.	I, c. 37.
—	—	XVIII,	—	1, q.	CCCIV.
—	—	XXI,	—	7, q.	XXXIV.
—	—	XXIII,	—	8, q.	XXXIX; q. I, c. 23.
—	—	XXXIV,	—	6, q.	XXXIV.
—	—	XLIII,	—	14, q.	XLII.
—	—	—	—	19, q.	XLI.
—	—	L,	—	6, q.	LVI, CCXXXVIII.
—	—	LIV,	—	24, q.	CXLIX, c. 9, 15, q. CCXL, c. 3.
—	—	LXXII,	—	10, q.	CXLIX, c. 15.
—	—	LXXXVII,	—	34, q.	XXXIII. — <i>Ps.</i> LXXVIII, v. 4, q. XLII.
—	—	LXXXVIII,	—	49, q.	I, c. 25. — <i>Vers.</i> 21, q. CCCXV.
—	—	CI,	—	23, q.	CXLIX; c. 15; CCXL, c. 5.
—	—	CII,	—	14, 15, q.	IX.
—	—	CIII,	—	21, q.	XXXIV.
—	—	—	—	29, q.	CXLIX, c. 5.
—	—	CVI,	—	43, q.	I, c. 27.
—	—	CVII,	—	15, q.	XLII.
—	—	CXIII,	—	4, q.	CXI.
—	—	CXXVI,	—	12, q.	XLII.
—	—	CXXX,	—	1, q.	CCXCIX.
—	—	CXXXIV,	—	15, q.	CXI.
—	—	CXLVI,	—	10, q.	XLII.
—	—	CXL,	—	1, q.	CCXC.
—	—	CXLI,	—	1, q.	CCXCI.
<i>Proverb.</i>	cap.	I,	—	6, q.	XXXIV.
—	—	—	—	51, q.	CXLIX, c. 23.
—	—	IV,	—	10, q.	CXLIX, c. 9, 17. — <i>Prov.</i> VIII, v. 22,
—	—	XI,	—	50, <i>ibid.</i>	
<i>Sapientia,</i>	cap.	XX,	—	6, (LXX), q.	IX.
—	—	I,	—	15, q.	CCXL, c. 4.
—	—	VI,	—	7, q.	CCLXXXI.
—	—	VII,	—	26, q.	XXXVI.
<i>Eccle.</i>	cap.	I,	—	2, q.	I, c. 37.
—	—	—	—	4, q.	LXV, cap. II. — <i>Vers.</i> 14, q. XLIV.
—	—	III,	—	19, q.	CXLIX, c. 7.
—	—	VI,	—	3-5, q.	LXVIII.
—	—	VII,	—	15-18, q.	LXVIII, LXIX, CXLIX, c. 8, 9.
—	—	IX,	—	4-8, q.	XLIV, XLI.
—	—	X,	—	8-10, q.	XLIII, LXIV.
—	—	XI,	—	1, q.	LXII.
<i>Eccli.</i>	cap.	XI,	—	16, q.	XXXIV.
—	—	XXIII,	—	29, q.	CXLIX, c. 15.
<i>Isa.</i>	cap.	I,	—	1, 2, q.	XLII, CLXIX, CCLIX.
—	—	V,	—	1, q.	CCLX.
—	—	VI,	—	8, 9, q.	I, c. 28, XLI.
—	—	VIII,	—	22, q.	XXXIV.
—	—	XIV,	—	12, q.	XXXIV.
—	—	XXIX,	—	15, q.	XLII.
—	—	XXX,	—	1-5, <i>ibid.</i>	
—	—	XXXVIII,	—	3, q.	CXLIX, c. 9.
—	—	XLII,	—	6, q.	CXLIX, c. 5.
—	—	XLV,	—	7, q.	CCCI.
—	—	LIII,	—	1 seq., q.	I, c. 27.
—	—	LIX,	—	1 seq., q.	9, XLII.
—	—	LX,	—	2, q.	XXXIV.
—	—	LXIII,	—	1-11, seq., q.	I, c. 27; q. XLII.
—	—	LXIV,	—	5, q.	XLII.
—	—	LXVI,	—	4, q.	XXXIV.
<i>Jerem.</i>	cap.	II,	—	12, q.	CCLIX.
—	—	—	—	21, q.	CCLX.
—	—	IX,	—	1, p.	I, c. 27.
—	—	X,	—	23, q.	XLII.
—	—	XLIX,	—	13, q.	CLXXV.
<i>Ezekiel.</i>	cap.	I,	—	7, q.	LXXXVII.
—	—	III,	—	4-7, q.	CXLIX, c. 9.
<i>Dan.</i>	cap.	X,	—	15-20, q.	XXXVI.
<i>Amos.</i>	cap.	III,	—	6, q.	I, c. 23; CCXL, cap. 6.
<i>Mich.</i>	cap.	V,	—	8, q.	XXXIV.
<i>Matth.</i>	cap.	I,	—	18-20, q.	XXII, C.
—	—	—	—	22, q.	XXV.
—	—	—	—	25, q.	CLXXI.
—	—	II,	—	1, q.	CCCVI.
—	—	—	—	8, q.	CCCVII.
—	—	—	—	16, q.	XXVI.
—	—	III,	—	6, q.	XXIX.
—	—	—	—	9, q.	XXXI, CCX.
—	—	—	—	11, q.	XXXIV, CCXVI.
—	—	—	—	12, q.	XXXII.

<i>Matth.</i>	cap.	IV,	vers.	11, q. CCLXXIX. — <i>Ibid.</i> 19, q. XCH.
—	—	V,	—	24, q. X.
—	—	—	—	12, 16, 17, q. XCIV, CXCIX.
—	—	—	—	28, q. CCXX.
—	—	VI,	—	58-59, q. XXXVII, XLVI, CHH, CXXXV.
—	—	—	—	2-4, q. XCIV.
—	—	—	—	17, q. CCXIV.
—	—	—	—	28, q. XXX.
—	—	VII,	—	6, q. CC.
—	—	VIII,	—	5, q. LX.
—	—	—	—	12, q. XXXIV.
—	—	IX,	—	22, q. CCXLVIII.
—	—	X,	—	9, 10, q. I.
—	—	—	—	16, q. XXXIV.
—	—	—	—	29, q. XXX.
—	—	XI,	—	11, q. LXXIX, CCCIX.
—	—	—	—	17, q. XXXIV.
—	—	XII,	—	51, q. XLIX, CCXIII.
—	—	—	—	48, q. XLV, CCXV.
—	—	XIII,	—	15, q. XXXIV.
—	—	—	—	14, q. XXVI.
—	—	—	—	56, q. XXXIV.
—	—	—	—	58, q. CCXLVIII.
—	—	XIV,	—	4, q. CCVIII.
—	—	XV,	—	15, q. XXXIV.
—	—	XVI,	—	25, q. CCCXVIII.
—	—	XVII,	—	14, q. X.
—	—	XVIII,	—	5, q. XXXIV.
—	—	—	—	7, q. V.
—	—	—	—	22, q. I, c. 19.
—	—	XIX,	—	14-21, q. XXXIV, CXCVIII.
—	—	XX,	—	12-15, q. XXXIV.
—	—	—	—	22, q. CCLX.
—	—	XXI,	—	52, 55, q. XXIX, CCLXXXIX.
—	—	XXII,	—	50, q. CCXLIV.
—	—	XXIV,	—	27, q. XXXIV.
—	—	—	—	56, q. CXIV.
—	—	XXV,	—	2, 6, 12, q. XXXIV.
—	—	—	—	51, q. XV.
—	—	XXVI,	—	7, q. XLVIII.
—	—	—	—	15, q. LV.
—	—	—	—	52, q. CX. — Vers. 45, q. I.
—	—	—	—	67, q. CXXXIII, c. 5.
—	—	XXVII,	—	69-75, q. XCVII.
—	—	XXVIII,	—	51, q. CCXII.
<i>Marc.</i>	cap.	I,	—	19, q. XLIII, c. 1.
—	—	—	—	4, q. XXIX.
—	—	—	—	7, q. CCXVI.
—	—	—	—	8, q. XXIX.
—	—	III,	—	21, q. L.
—	—	—	—	29, q. XLIX, CCXIII.
—	—	—	—	55, q. XLV, CCXV.
—	—	IV,	—	40, q. I, c. 27.
—	—	VIII,	—	15-17-18, q. CCVIII.
—	—	X,	—	58, q. CCLX.
—	—	XII,	—	16, q. CCLX.
—	—	XIII,	—	52, q. CXIV.
—	—	XIV,	—	28, q. CX.
—	—	XVI,	—	9, q. CLVIII.
<i>Luc.</i>	cap.	II,	—	8-20, q. CLV, v. 21, q. CXVIII.
—	—	—	—	25 seq., q. CLVI.
—	—	—	—	54 seq., q. CLVII, CLXXVI.
—	—	III,	—	2-5, q. XXIX.
—	—	—	—	17, q. XXXII.
—	—	—	—	8-16, q. XXIX, XXXI, CCX, CCXVI.
—	—	VII,	—	28, q. CCXXXII.
—	—	—	—	52, q. XXXIV.
—	—	—	—	57, q. XLVIII.
—	—	VIII,	—	2, q. CLVIII.
—	—	—	—	10, q. XXXIV, LXXVI.
—	—	—	—	54, q. CCIX.
—	—	IX,	—	5, q. I.
—	—	X,	—	4, q. CCCXX, I.
—	—	—	—	50, q. I.
—	—	XII,	—	10, q. XLIX, CCXIII.
—	—	—	—	55, q. CI.
—	—	—	—	48, q. CCLXXXI.
—	—	XIII,	—	1-7, q. CCXL, c. 5.
—	—	XV,	—	15, 17, 19, 28, q. XXXIV. — <i>Ibid.</i> 11, 52, q. CLXX.
—	—	XVI,	—	1, 22, 24, q. XXXIV.
—	—	—	—	29, q. CCLXXXI.
—	—	XVIII,	—	2-5, q. XXXIV.
—	—	—	—	54, q. CCIX.
—	—	XXI,	—	14, 45, q. XXXV.
—	—	XXII,	—	56, q. I.
—	—	—	—	44, q. CCXIX.
—	—	XXIII,	—	55-61, q. XCVII.
—	—	—	—	54, q. I, c. 22.

			42-43, q. VI, XV.
			5, q. CCXII.
			49, q. CCLXXIX.
Joan.	cap. I,	vers.	5-4, q. I, cap. 32-33-37.
			14, q. XXXVI, CCXL, c. 4.— <i>Ibid.</i> 16-17, q. CCXVII.
			18, q. CXIX.
			22, q. I, c. 23.
			33, q. XXIX.
			5, q. CLXXIV.
			5, q. VIII, XXIX.
			22, seq., q. LVII.
			21-22, q. LXXIV.
			17, q. II.
			34, q. XVII, XCVIII.
			71, q. I, c. 17.
			12, q. XXXIV.
			14, q. XCVIII, I.
			44, q. XLVII, CCXLI, CCXCVIII.
			6, q. III.
			39, q. XII.
			8, q. I, c. 33.
			53, q. XXXIV.
			57-58, q. CLX.
			10, q. XLI.
			2-3, q. XCVI.
			4-5, q. XCIX.
			10, q. CLIX.
			28, q. XCV.
			13, q. CEXL, c. 4.
			16, q. I, c. 17.
			12, q. XXXIV.
			23, q. II, CXXXV.
			34, q. CCCX, CCLX.
			23, q. XXXIX.
			17, q. CCXVIII.
Act. apost.	cap. I,	vers.	1, q. CXXXIII, XV.
			4, q. CXXV.
			10-11, q. CXXXVIII, CCLXXX.
			6, q. LXXXI.
			38, q. XLIII.
			1 seq., q. I, c. 19; IV, 15-18, q. XCII.
			6, q. CCCXI, I, c. 22.
			14-15-16, q. XLIII, c. 10.
			42, q. CXCH.
			7, q. CCLXXIX.
			10, q. I, c. 20.— <i>Ibid.</i> 22, q. CCCXV.
			10-12, q. CCCII.—XVI, 16 seq., q. LXXXIII.
			23, q. CCH.
			28, q. CLI.
			5, q. I, c. 20.
			28, q. CCLXXXII.
			25, q. CCLXXIX.
In Pauli Epistol.	q. XCII, XCHI, CXVI, CVII.		
Rom.	cap. I,	ver.	1, q. CXXXVI.
			4, q. CCLXXXIII.
			13, q. XCI, CCLXXXIV.
			16, q. CLXIV.
			17, q. CCLXXXV.
			24-26-28, q. XLI.
			4-6, q. CCLXIX.— <i>Ibid.</i> 7, q. XCH.
			8, q. LXVII.—III, 1-3, q. XCH.
			19, q. CXLIX, c. 9.
			12, q. LXXXIV.—V, 4-5, q. XCH.
			24, q. I, c. 27.— <i>Ibid.</i> 18, q. CCXXXIX.
			21 seq., q. CLXI.
			29, q. CXLIX, c. 9.— <i>Ibid.</i> 33-34, q. XCH.
			5, q. CXII.—Cap. X, v. 14-16, q. XCH.
			8, q. XLI.
			34-35, q. I, c. 23.
			20, q. LII, LXXIX.
I ad Cor.	cap. II	vers.	9, q. VI, XV, CLI.
	III,		2, q. XXXIV.
	IV,		13, q. CXXXIII.
	V,		5, q. CCLXXXVI.
			7 8, q. CCLXIV.—VI, 1, q. XCH.
	VII,		29. Prefat.
	IX,		9, q. XXX.— <i>Ibid.</i> 26, q. XCH.
	X,		1-4, q. CCLXV.
			11, q. VII.
			7, q. CCLII.
			10, q. CVIII.
			27, q. LXXIII.
			30, q. CXL, c. 5.
			20, q. XXXIV.
			22, q. CCLVIII.
			52-53, q. CLI.— <i>Ibid.</i> 33-30, q. XXII.
II ad Cor.	cap. I,	vers.	6, q. XCH.
	IV,		4, q. XLI.— <i>Ibid.</i> V, 15, q. XCH.

—	V,	—	17, q.	CLXVII.
—	VI,	—	20, q.	CCXXXII.
—	XI,	—	14, q.	LXXXV. — IX, 13-14, q. XCII.
—	XII,	—	6, q.	XCII.
Galat. cap.	III,	vers.	27, q.	CXXVII.
—	IV,	—	4, q.	CCXXVII. — V, 2-3, q. XCII.
—	V,	—	15, q.	LIV, CXLVIII.
—	VI,	—	15-16, q.	CLI.
Coloss. cap.	I,	vers.	15, q.	CLXII.
—	II,	—	21, q.	CXXI, XCIII.
—	III,	—	22, q.	XCIII.
Ephes. cap.	I,	vers.	15-16, q.	XCIII.
—	II,	—	6, q.	CCXLIV.
—	—	—	7, q.	VII. — III, 4-13-16, q. XCII.
—	—	—	14, q.	CLI. — IV, 20-22, q. XCIII.
—	VI,	—	2, q.	XXXIV.
—	VI,	—	12, q.	CXXII.
Philipp. cap.	I,	vers.	20, q.	CXX.
—	II,	—	7, q.	XXXVI.
—	III,	—	15-14, q.	XCIII.
—	III,	—	20, q.	XCII.
II Thess. cap.	III,	vers.	14, q.	XCIII.
I Tim. cap.	II,	—	1, q.	CLXII.
—	—	—	4, q.	XXXII.
—	—	—	14-15, q.	LXXII.
—	—	—	14-17, q.	XCIII.
II Tim. cap.	IV,	vers.	14, q.	I, c. 29.
—	V,	—	21, q.	XCIII.
Tit. cap.	I,	vers.	12, q.	CLI.
Hebr. cap.	I,	vers.	5, q.	XXXVI.
—	II,	—	14, q.	XXXIV.
—	—	—	17, q.	XXXVI.
—	IV,	—	12, q.	CXLIX, c. 25.
—	—	—	15, q.	XXXVI.
—	IX,	—	29, q.	CCLXXIII. — X, 1, q. CCXXVII.
—	XI,	—	4, q.	I, c. 25.
—	XII,	—	21, q.	CCXXXVII.
—	XI,	—	29, q.	XXXII.
Jac. cap.	I,	vers.	9, q.	CXXXVI, c. 5.
—	I,	—	15, q.	I, c. 25.
—	IV,	—	4, q.	CLXXVIII.
—	V,	—	9, q.	CLXXVIII.
I Petr. cap.	II,	vers.	5-16, q.	CLXXIX.
—	III,	—	15, q.	XXXV.
—	V,	—	5, q.	LXXXVI.
—	V,	—	8, q.	XXXIV.
II Petr. cap.	I,	vers.	18, q.	CXXXII.
—	—	—	19, q.	XXXIV.
—	II,	—	17, q.	ibid.
—	III,	—	15-16, q.	XCII.
I Joan. cap.	II,	vers.	12 seq., q.	CXXXII.
—	III,	—	9, q.	VIII.
Judæ,	—	vers.	6-9-13-15, q.	XXXIV, CLI.
—	—	—	25, q.	IV.
—	—	—	21, q.	CCXLIV.
Apoc. cap.	III,	—	5, q.	XXXIV.

VII.

PATRES ALIIQUE AUCTORES QUI A PHOTIO IN AMPHILOCHIIIS ADDUCTI RECENSENTUR.

- Apocrypha, V. T., Moysis, Eliæ, Jeremiæ, Enoch. q. CLI.
 Apollinaris, q. I, c. 53.
 Aratus, q. CLI.
 Aristoteles, q. CXXXVII, CXXXVIII seq. LXXVII, c. 10.
 Aquila, q. XI, CXV, CLIV, CCLV.
 Asterii, q. CCCXII.
 Athanasius, q. CXIX, CXLIX, c. 15 (Epist. ad Joan. et Pallad., q. CXLIX, c. 5).
 Basilus, q. CXIX, CXLIX, c. 5. (Sermo de Juliâ mart. vel sermo 2, de Euchar. c. 5; q. CXLIX, c. 6; CCM, c. 6).
 Hom. I de hominis structura, q. XXXVI, not.)
 Callimachus, q. CLI.
 Cyrillus Alex., q. CCXLIII.
 Dionysius Areop. q. CXIX.
 Epimenides, q. CLI.
 Eulogius Alex., q. CXXXII, not.
 Eusebius Cæsar., q. CCXXI.
 Gregorius Nazianzenus, q. LXX, XXIV. — Orat. in S. Basil., q. CXLIX, c. 5. — Orat. 2 de Filio, q. LXXXVIII. —
 Hom. II in Pascha, q. XXXVI. — Orat. in S. Lumina, q. CCXXXII.
 Heracleon, q. CCXVII.
 Job monachus, not. ad q. CLXXXVIII, CXCI.
 Joannes Chrysostomus, q. CXIX, CLXI, CCXVII.
 Joannes Climacus, q. CCLXXXIII.
 Joannes Damascenus, q. XXXII, LXXX.
 Julianus Apostata, q. CI, CLIX.
 Lucianus, q. CLIV.
 Macedonius, q. I, c. 53.
 Maximus, q. LXXX.
 Menander comicus, q. CLI.

Origenes, q. I, c. 53, LXX, CCXXI.
 Plato, q. LXXVII, XCII, LXXXIII.
 Polychronius, not. in q. CLII.
 Sophocles, q. LXXXIII.
 Symmachus, q. XXIII, XL, XLII, CLIV.
 Theodoretus not. ad q. XXXVI, CCXLIX, CCLXXII, CCLXXIV, CCLXXXI
 Theodorus Mopsuestenus, not. ad q. I, c. 52-53.
 Theodotion, q. XI, CLIV

PHOTII PATRIARCHÆ CP.

COMMENTARIORUM IN NOVUM TESTAMENTUM

QUÆ SUPERSUNT.

FRAGMENTA IN MATTHÆUM.

(Ex Catena Corderii Græc. Lat. in Matth. tom. I, in-fol.)

Ἀβραὰμ ἐγέννησεν τὸν Ἰσαάκ.

Φωτίου. Ἀβραὰμ διὰ πίστεως ἐδικαιώθη. Τούτῳ δὲ πιστεύσαντι εἶπεν ὁ Θεός· *Πληθυνῶ τὸ σπέρμα σου, καὶ δώσω σοι τὴν γῆν. Καὶ ἐν σοὶ ἐνευλογηθήσονται πᾶσαι αἱ φυλαί.* Εἰ οὖν ἀληθὴ φέγγεται ὁ Θεός, καὶ σπέρμα Ἀβραὰμ οἱ Ἰουδαῖοι μόνοι τυγχάνουσιν, οὗτοι δὲ οὐτε τῆς γῆς ἐκράτησαν πώποτε, οὐτε κρατοῦσι· ποῦ ἐστὶ τὸ τοῦ Θεοῦ ἀληθές τὸ πρὸς Ἀβραὰμ εἰρημένον; Ἀλλ' ἐπεὶ ἀδύνατον ψεύσασθαι Θεόν, φανερόν ἐστιν, ὅτι τὴν τῶν ἐθνῶν ἑκκλησίαν σπέρμα ἐκάλεσεν ὁ Θεός τοῦ Ἀβραὰμ. Τοῦτο δὲ γεγονός διὰ τοῦ ἐξ αὐτοῦ μέλλοντος γεννηθῆναι Χριστοῦ. Εἰς ὃν πιστεύσαντα τὰ ἔθνη σπέρμα Ἀβραὰμ ἐκλήθησαν, οὐ νόμῳ φύσεως, ἀλλὰ χάριτι.

Ταῦτα δὲ αὐτοῦ ἐνθυμηθέντος, ἰδοὺ ἄγγελος Κυρίου κατ' ὄναρ ἐφάνη αὐτῷ, λέγων.

Φωτίου. Εἰς ἀπορίαν καταστάς ὁ Ἰωσήφ περὶ τῆς Παρθένου οὐκ ἠπίστατο ἀσφαλῶς τί δεῖ καὶ διαπράξασθαι. Ἀποροῦντι δὲ αὐτῷ ὤφθη ὁ ἄγγελος λύων αὐτοῦ τὴν ἀμνηχανίαν, καὶ ἐτι πρὸς τὴν ἀλήθειαν ὁδηγῶν. Εἰ γὰρ ἐγίνωσκε παρανόμου μίξεως εἶναι τὴν κύρσιν, οὐτε λάθρα ἂν ἠβουλήθη ἀπολῦσαι οὕτε φανερώς, δίκαιος ὢν· ἀλλὰ πάντα ποιῆσαι ὅσα ὁ νόμος ἐκέλευε. Διὰ γὰρ ταύτην τὴν αἰτίαν ἠπόρει ὁ Ἰωσήφ, καὶ ὤφθη ὁ ἄγγελος λύων αὐτοῦ τὴν ἀπορίαν.

Μαρίαν τὴν γυναῖκά σου.

Φωτίου. Γυναῖκα τοῦ Ἰωσήφ καλεῖ ἡ Γραφή τὴν

¹ Gen. XII, 17 seqq.

A CAP. I. VERS. 2. Abraham genuit Isaac.

Photii. Abraham per fidem justificatus est. Huic porro jam credenti dixit Deus : *Multiplicabo semen tuum, et dabo tibi terram. Et in te benedicentur omnes tribus* ¹. Si igitur vera dicit Deus, et semen Abraham Judæi soli sunt, hi vero neque terram in solidum obtinuerunt unquam, neque jam obtinent : ubi est veritas divinæ promissionis Abraham factæ? Sed quoniam impossibile est mentitum Deum esse, manifestum est Ecclesiam gentium appellatam esse a Deo semen Abraham. Hoc autem perfectum est per eum, qui nasciturus erat ex ejus stirpe, Christum. In quem credentes gentes semen Abraham vocatæ sunt, non ratione naturæ, sed gratia.

B VERS. 20. Hæc autem eo cogitante, ecce angelus Domini apparuit in somnis ei, dicens.

Photii. Ancipiti Josepho et circa Virginem gravidam vario cogitationum æstu fluctuanti, apparuit angelus perplexitatem explicans omnem, relique in ipsius veritatem ducens. Conflictatum autem ipsum in suspitione sola, vel hinc apparet : quod velut præjudicare quidquam cavens, occulte dimittere ipsam voluit; quam si adulterii vere ream comperisset, nec clam nec palam dimissurus fuerat, utpote justus : sed juxta præscriptum legis de ea facturus. Hæc videlicet dubitandi cunctandique causa Josepho exstitit; digno propterea cui angelus apparens dubitationem omnem abstergeret (1).

Mariam conjugem tuam.

Photii. Uxorem Josephi vocat Scriptura Virgi-

NOTE.

(1) Cf. Questionem XXII et C.

nem, quod ea nullum officii genus, quo honestam A Παρθένον, ὡς φυλάσσασαν πάντα τὰ τῇ σώφρονι
matronam adversus virum suum fungi decet, erga γυναῖκα πρόποντα πρὸς τὸν αὐτῆς σύζυγον.

cum pratermiserit (2).

Quod enim in ea natum est, de Sōritu sancto est.

Τὸ γὰρ ἐν αὐτῇ γεννηθὲν, ἐκ Πνεύματος ἐστὶν
ἁγίου.

Photii. Ad eos qui forte quærant quamobrem ex Spiritu sancto conceptus dicatur Christus: non enim Filius Spiritus, sed Patris Christus: sic occurritur, Spiritum dici deitatem omnem, juxta quod Salvator ait: *Spiritus est Deus, et eos qui adorant ipsum, in Spiritu et veritate oportet adorare*. Proprie tamen et notionaliter dicitur Spiritus sanctus una persona Trinitatis. Cæterum hoc loco mentione Spiritus sancti licet intelligere virtutem Filii. Nam et Filius Spiritus vocatur, utpote Deus. Mirari autem non oportet. Qui enim ex uno viro eduxit mulierem, B quidni possit idem ex una quoque muliere puerum educere (3)?

VERS. 22. Hoc autem totum factum est, ut adimpletetur quod dictum est a Domino per prophetam.

Photii. Comma istud sic se habens: Hoc autem totum factum est, etc. cuiusmodi tribuendum personæ est? Angelone, an evangelistæ? In speciem quidem angeli est, ut etiam interpretum quidam docent, re tamen vera, scriptoris (4).

CAP. II. VERS. 15. Qui cum recessissent, ecce angelus Domini apparuit in somnis Joseph, dicens: Surge et accipe puerum et matrem ejus, et fuge in Ægyptum.

Photii. In Ægyptum fugit Christus, ut et hanc sanctificaret, quemadmodum Babylonem per Magos qui ad eum adorandum venerant, sanctificaverat.

CAP. III. VERS. 9. Et ne velitis dicere intra vos, Patrem habemus Abraham: dico enim vobis, quoniam potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abraham.

Photii. Quod lapides hos dicit, non tamen in lapidibus hæret vis sententiæ, sed homines designat quos, imperfectos licet et infideles et pauperes, potest magnos et illustres efficere, si tamen ipsi sinant et velint; quemadmodum Abraham, quod Deo credidit, ex ignotis natalibus obscurus, illustris evasit (5).

VERS. 42. Cujus ventilabrum in manu ejus.

Photii. Sicut enim in supellectili aliarum artium sunt instrumenta certa ad discernendum ea quæ juxta finem et institutum ejusque vel bona vel secus sunt, sic et in agricultura frugibusque labore rustico eductis, area et ventilabrum est. In area quippe frumentum a palea discernitur. Qua similitudine adumbrat Ecclesiam, et Dei vim discernentem a bonis eos qui tales non sunt (6).

Φωτίου. Πρὸς τοὺς λέγοντας πῶς ἐκ Πνεύματος ἁγίου ἡ κύησις· οὐ γὰρ ἐστὶν ὁ Χριστὸς Υἱὸς τοῦ Πνεύματος, ἀλλὰ τοῦ Πατρὸς· ἐστὶν εἰπεῖν· ὅτι λέγεται Πνεῦμα πᾶσα ἡ θεότης, ὡς φησὶ ὁ Σωτὴρ· Πνεῦμα ὁ Θεός, καὶ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτὸν ἐν Πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν. Λέγεται δὲ ἰδίως καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τοὔστιν ἡ μία ὑπόστασις· οὐκοῦν καὶ Πνεῦμα ἅγιον ἐστὶ νοῦται καὶ τὴν τοῦ Υἱοῦ δύναμιν· καὶ γὰρ καὶ ὁ Υἱὸς Πνεῦμα καλεῖται, καθὼς Θεός· οὐ δεῖ δὲ θαυμάσαι· τῷ γὰρ ἐκ μόνου τοῦ ἀνδρὸς ἐξαγαγόντι γυναῖκα, δυνατὸν ἐστὶ καὶ ἐκ μόνης γυναικὸς παῖδα ἐξαγαγεῖν.

Τοῦτο δὲ ὅλον γέγονεν, ἵνα πληρωθῇ τὸ ρηθὲν ὑπὸ τοῦ Κυρίου διὰ τοῦ προφήτου.

Φωτίου. Τὸ ρηθὲν, τὸ λέγον· Τοῦτο δὲ ὅλον γέγονε, τίνας ἂν εἴη, τοῦ ἀγγέλου ἢ τοῦ εὐαγγελιστοῦ; Τῷ μὲν δοκεῖν τοῦ ἀγγέλου, ὡς φασι τινες τῶν ἐρμηνευτῶν, τῇ δὲ ἀληθείᾳ τοῦ συγγραφέως.

Ἀναγορησάντων δὲ αὐτῶν, ἰδοὺ ἄγγελος Κυρίου φαίνεται κατ' ὄραρ τῷ Ἰωσήφ, λέγων· Ἐγερθεὶς παράλαβε τὸ παιδίον καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ, καὶ φεύγε εἰς Αἴγυπτον.

Φωτίου. Εἰς Αἴγυπτον φεύγει ὁ Χριστὸς, ἵνα καὶ ταύτην ἀγιάσῃ· ὥσπερ τὴν Βαβυλῶνα διὰ τῶν μάγων ἡγίασεν ἐλθόντων εἰς προσκύνησιν αὐτοῦ.

Καὶ μὴ δόξετε λέγειν ἐν ἑαυτοῖς, Πατέρα ἔχομεν τὸν Ἀβραάμ· λέγω γὰρ ὑμῖν, ὅτι, δύναται ὁ Θεὸς ἐκ τῶν λίθων τούτων ἐγείρει τέκνα τῷ Ἀβραάμ.

Φωτίου. Τὸ ἐκ τῶν λίθων τούτων, οὐ τοὺς λίθους αὐτοὺς λέγει· ἀλλ' ὅτι ἐξ ἀνθρώπων ἀτελῶν καὶ ἀπίστων καὶ πενήτων δύναται μεγάλους τε καὶ ἐπιστήμους ποιῆσαι, ἐάνπερ ἐθέλωσι· καθάπερ ὁ Ἀβραάμ πιστεύσας Θεῷ ἐξ ἀσέμων γέγονεν ἐπίσημος.

Οὐ τὸ πύον ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ.

Φωτίου. Ὅσπερ γὰρ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν ἐστὶ τινὰ ὄργανα διακριτικὰ τῶν κατὰ τὴν τέχνην καλῶν τε καὶ ἐναντίων· οὕτω καὶ ἐν τοῖς γεωργοῦμένοις ἡ εἰς ἐστὶ καὶ τὸ πύον. Ἐν γὰρ τῇ ἄλῳι ὁ σῖτος ἀπὸ τοῦ ἀχύρου διακρίνεται· οἷστισι παρ-εἰκάσει τὴν τε Ἐκκλησίαν καὶ τὴν διακρίνουσαν τοῦ Θεοῦ δύναμιν ἀπὸ τῶν ἀγαθῶν τοὺς μὴ τοιοῦτους.

NOTÆ.

(2) Cf. Quæstionem XXII, C.

(3) Cf. Q. XXII.

(4) Cf. Q. XXV.

(5) Cf. q. XXXI.

(6) Cf. q. XXXII.

Τότε παραλαμβάνει αὐτὸν ὁ διάβολος εἰς τὴν ἁγίαν πόλιν, καὶ ἰστησιν αὐτὸν ἐπὶ τὸ πτερυγιον τοῦ ἱεροῦ.

Φωτίου. Τὸ, Παραλαμβάνει αὐτὸν ὁ διάβολος, οὐχ ὅτι μετ' ἐξουσίας αὐτὸν ἔλαβεν· ἀλλ' ἐνδείκνυται ὡς παραχωρήσαντος τοῦ Χριστοῦ, παρέλαβε. Καὶ τοῦτο οἰκονομικῶς· ἵνα πληρωθεὶς τῆς τοῦ διαβόλου ἐπιθυμίας καταισχυρῇ τελείως καὶ ἡττηθῇ.

Idem sapienter provisum est, ut compos improbi desiderii factus, nec tamen ad speratum proventus finem, confunderetur omnino diabolus et plane vinceretur.

Ἰδὼν δὲ τοὺς ὄχλους, ἀνέβη εἰς τὸ ὄρος, καὶ καθίσαντος αὐτοῦ, προσήλθον αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ.

Φωτίου. Ἐκάθισεν ὁ Χριστὸς, ἵνα οἱ μὲν ὄχλοι διὰ τὰ ὑπ' αὐτοῦ γινόμενα θαύματα πιστεύσωσιν· οἱ δὲ μαθηταὶ διδασκόμενοι ἔτι ἐλλαμπήσονται καὶ νοήσωσιν ὅτι οὐ μόνον ἀνθρώπος ἐστίν, ἀλλὰ καὶ Θεός. Οὐ γὰρ σωμάτων μόνον, ἀλλὰ καὶ ψυχῶν ὑπηρέτης θεραπευτής.

Εἰς οὐδὲν ἰσχύει εἶναι, εἰ μὴ βληθῆναι, κ. τ. λ.

Φωτίου. Ἄλας γῆς φησι τοὺς τὰ θεῖα διδάσκοντας λόγια, στυφοντα καὶ βωννύοντα τὸν νοῦν τῶν ἀκούοντων.

Θύκῃθλον καταλύσαι, ἀλλὰ πληρῶσαι τὸν νόμον.

Φωτίου. Ὁ πληρῶν νόμον καὶ εἰς ἀκρίθειαν ἄγων αὐτὸν, φυλάττει μᾶλλον νόμον ἐστίν, οὐ μὴν καταλύων. Ὁ γὰρ τὴν σκιαγραφίαν τῆς εἰκόνος ἀναπληρῶν διὰ τῶν χρωμάτων, τελειωτὴς ἀν λέγοιτο τῆς εἰκόνος· ἥπερ ἀναιρέτης αὐτῆς. Τὴν γὰρ σκιαγραφηθεῖσαν πρότερον ἐν τῷ νόμῳ πολιτείας ἐλθὼν ὁ Χριστὸς ἐθεράπευσεν αὐτὴν καὶ τετέλειωκεν.

Ὅς ἐὰν οὖν λύση μίαν τῶν ἐντολῶν τούτων τῶν ἐλαχίστων, καὶ διδάξῃ οὕτω τοὺς ἀνθρώπους, ἐλάχιστος κληθήσεται ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν.

Φωτίου. Ἐλαχίστην φησὶν ἐντολὴν τὴν δοκοῦσαν τοιαύτην, καὶ μὴ καθ' ἑαυτήν. Ταῦτα δὲ λέγει ἀνάγων ἡμᾶς πρὸς τὰ μεῖζω τῶν ἐν τῷ νόμῳ κειμένων. Οὐ γὰρ τὴν αὐτὴν ἐπιτίμησιν ἔχει ἐντολὴ πᾶσα· ἐπεὶ οὐδὲ πᾶσα πρᾶξις ἰσὴ ἐστὶ πᾶσαι· ἀλλ' εἰσὶ τινες αἱ καὶ χωρὶς τιμωρίας ἀφίενται τοῖς ἀμαρτάνουσιν· ὥς καὶ ἐλαχίστα· ἴσως ἐκάλεσεν ὁ Χριστός.

Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν ὅτι πᾶς ὁ ὀργιζόμενος τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ εἰκῇ, ἐνοχος ἐστί τῇ κρίσει.

Φωτίου. Οὐ πᾶσα ὀργὴ τῆς κρίσεως ἐνοχος· ἀλλ' ἡ μὲν καταλα καὶ εἰκῇ ἐστὶν ἐνοχος· ἡ ἥτις ταύτης καὶ μὴ διὰ χρημάτων εὐπορίαν ἢ φθόνον γενομένη, μήτε μὴν δι' ἀρετὴν ἢ ψυχῆς ὠφέλειαν, συγγνώμης ἐστὶν ἀξία. Ἡ δὲ ἑτέρα καὶ κατὰ τῶν ἀμελούντων

A CAP. IV. VERS. 5. Tunc assumpsit eum diabolus in sanctam civitatem, et statuit eum super vinnaculum templi.

Photii. Illa verba: Assumit eum diabolus, non eo pertinent ut aliquam potestatem habuerit exercueritve diabolus in Christum: sed ita recte intelligentibus sonant ut, permissione illi ab ipso Christo facta, Christum assumpserit. Quod a Christo

desiderii factus, nec tamen ad speratum proventus finem, confunderetur omnino diabolus et plane vinceretur.

CAP. V. VERS. 1. Videns autem Jesus turbas, ascendit in montem: et cum sedisset, accesserunt ad eum discipuli ejus.

Photii. Sedit Christus ut turbæ quidem propter miracula quæ fiebant ab ipso, crederent; discipulis vero elucesceret adhuc clarius doctrina quam audiebant: eo usque ut intelligerent nequaquam esse illum hominem solum, verum simul etiam Deum; utpote qui non corporum tantum, sed præterea animarum quoque curatorem se præbuisset et medicum.

VERS. 13. Ad nihilum valet ultra, nisi ut mittatur foras, etc.

Photii. Sal terræ dicit eos qui divina oracula promulgant, colligentia et corroborantia mentem audientium.

VERS. 17. Non veni solvere legem, sed adimplere.

Photii. Qui legem implet et ad perfectum adducit ipsam, verus is demum observator illius, non autem destructor, dici debet. Qui enim designationem rudem imaginis primoribus tantum lineamentis designatæ indocendis coloribus ad vivum implet, perficere utique imaginem, non autem delere dicendus est. Designatam autem quasi lineamentis rudibus legis veteris, regni cœlestis disciplinam elaboravit et absolvit Christus (7).

VERS. 19. Qui ergo solverit unum de mandatis istis minimis, et docuerit sic homines, minimus vocabitur in regno cœlorum.

Photii. Minimum dicit mandatum illud quod forte quibusdam tale videretur, eum revera ejusmodi non sit. Hæc autem dicit cogitationem nostram hinc attollens ad suspicandum quam gravi supplicio luendus sit neglectus majorum præceptorum legis. Non enim simili supplicio mandati cujusvis violationi punitur; ut nec meriti paris actio præcipitur cunctis mandatis. Verum mandata quædam sunt quæ sine pœna remittuntur peccantibus, quæ fortasse minima Christus appellavit.

VERS. 22. Ego autem dico vobis quia omnis qui irascitur fratri suo, reus erit judicio.

Photii. Non omnis ira judicii rea est, sed quæ nulla idonea de causa exardescit. Hac siqua est levior, neque per invidiam ob copiam divitiarum quæ in aliquo sit, aut propter virtutem spiritualemque profectum in quempiam concipiatur, venia digna

NOTÆ.

(7) Cf. q. CXCI.

est. Aliud est iræ genus quæ adversus neglectores A virtutis insurgit, quæ non solum venia, sed etiam laude honoreque quam maximo est digna.

Qui autem dixerit, Fatue, reus erit gehennæ ignis.

Photii. Concilium hoc loco cætum et collegium sanctorum sonat. Nimirum qui dixerit fratri suo, Raca, non in unum percavit illum, sed in commun- nitatem universam et reipublicam sanctorum cu- jus ille membrum est. Quare et reus concilii est ; universus ille cætus ab illo contemptus et violatus

VERS. 39. *Ego autem dico vobis non resistere malo.*

Photii. Malum hoc loco dicit eum qui pulsat in- juste aliquem et male accipit. Qui autem resistit et repugnat, videtur malum imitari, hoc est per- cussorem suum. Si igitur malum est lædere vicissim B eum qui læserit, laudabile fuerit ab eo abstinere : quin potius curare iram, demulcendo deliniendoque adversario ; confundetur enim eo pacto, et bonus de malo fiet (8).

VERS. 45. *Ut sitis filii Patris vestri, qui in cælis est, etc.*

Photii. Propterea fratres nos vocavit, cum servi- simus ipsius, et cohæredes fecit, quod ejus imita- tores fuerimus pluentis in injustos et peccatores, et ex æquo atque indifferenter omnibus solem suum oriri facientis.

CAP. VI. VERS. 3, 4. *Nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua.*

Photii. Ne innotescat, inquit, irrationali portioni vestri opus rationalis animæ, ne huic illa agere C paranti sit impedimento : et illa pars quæ dignita- tem divinæ imaginis una tuetur ac sustinet, rebel- lione vilioris interpellata, imperfectum relinquere cogatur quod bene incepit. Reddet autem tibi in publico, ait, in resurrectione videlicet, quando occulta.

VERS. 17. *Tu autem cum jejunas, unge caput, et faciem tuam lava.*

Photii. Ambo hæc, ungi et lavari, consuetudinis lætantium sunt. Vult igitur hoc Christus jubere his verbis : ut cum hilaritate et gaudio jejuni- o defungamur. Enimvero tum præcipuam habemus læ- tandi causam, cum bonis operibus vacamus (9).

VERS. 21. *Ubi enim est thesaurus tuus, ibi est et cor tuum.*

Photii. Cor hoc loco Salvator principem animi partem vocat, mentem scilicet ; qua notione eam- dem istam cordis voce usurpat David cum dicit : *Cor mundum crea in me, Deus* ². Hinc patet avaros qui mentem devinctam divitiis habent, alienare se ipsos a Deo, utpote a quo præstantiorem sui par- tem avertunt.

² Psal. 1, 12.

της ἀρετῆς γενομένη, ὡς μόνον συγγνώμης, ἀλλὰ καὶ ἐπαίνου καὶ τιμῆς ὅτι πλείστης ἐστὶν ἀξία.

Ὅς δ' ἂν εἴπῃ, Μωρὲ, ἐνοχὸς ἐστὶ εἰς τὴν γέενναν τοῦ πυρός.

Φωτίου. Συνέδριον ἐνταῦθα φησὶ τὸ τῶν ἀγίων· καὶ ὁ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ εἰπὼν Ῥακὰ, οὐκ εἰς ἓνα ἡμάρτηκεν, ἀλλ' εἰς ἅπαν τὸ κοινόν· διὸ καὶ τῷ συνεδρίῳ ἐνοχὸς ἐστίν, ὡς τοῦτου καταφρονήσας.

hoc est pœnis obnoxius quas ob sui contemptum jure suo repetere poterit.

Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν μὴ ἀντιστῆναι τῷ ποτηρῷ.

Φωτίου. Πονηρὸν ἐνταῦθα τὸν ἀδίκως τύποντά τινα καὶ ἐπηρεάζοντα λέγει. Ὁ δὲ ἀντιπίπτων [forte leg. ἀντιτύπων] καὶ ἀντιμαχόμενος ἔοικε τὸν πονηρὸν μιμεῖσθαι, τοῦτέστι τὸν τύφανα αὐτόν. Εἰ τοίνυν κακὸν ἐστὶ τὸ ἀντιλυπῆσαι τὸν λυπήσαντα, ἀγαθὸν ἂν εἴη τὸ μὴ τοῦτο ποιῆσαι· ἀλλὰ παντοίως θεραπεύσαι τὴν ὀργὴν καὶ παρακαλέσαι. Αἰσχυ- θήσεται γὰρ καὶ ἀγαθὸς ἀντὶ κακοῦ γενήσεται.

Ὅπως γένησθε υἱοὶ τοῦ Πατρὸς ὑμῶν τοῦ ἐν οὐρανοῖς, κ. τ. λ.

Φωτίου. Διὰ τοῦτο ἀδελφοὺς ἡμᾶς κέκληκε δοῦ- λους ὄντας αὐτοῦ, καὶ συγκαληρονόμους ἐποίησεν· ὡς γεγονότας αὐτοῦ μιμητὰς βρέχοντός τε ἐπὶ ἀδί- κους καὶ ἁμαρτωλοὺς, καὶ πᾶσιν ὁμοίως ἀνατέλλον- τος τὸν ἥλιον.

Μὴ γινώτω ἡ ἀριστερὰ σου τί ποιεῖ ἡ δεξιὰ σου.

Φωτίου. Μὴ γινώτω, φησὶν, τῇ ἐν ἡμῖν ἀλογία τῆς λογικῆς ψυχῆς τὸ ἔργον, ἵνα μὴ ἐμποδίσῃ αὐτήν, καὶ μείνῃ ἀτελής ἡ σώζουσα τὸ κατ' εἰκόνα. Ἀπο- δώσει σοι δὲ ἐν τῷ φανερῷ, φησὶν, ἐν τῇ ἀναστάσει δηλονότι· ὅταν οὐ μόνον ταῦτα, ἀλλὰ καὶ πάντα τὰ κρυπτὰ φανερωθῇσονται.

non hæc solum, sed omnia omnino revelabuntur

Σὺ δὲ νηστεύων ἀλείψαι σου τὴν κεφαλὴν, καὶ τὸ πρόσωπόν σου ρίψαι.

Φωτίου. Ἄμφω ταῦτα, τὸ ἀλείφειν καὶ νίπτει- σθαι, τοῖς εὐφραινομένοις ὑπῆρχε. Διὸ καὶ ὁ Χριστὸς μετὰ χαρᾶς τε καὶ εὐφροσύνης κελεύει μετέρχεσθαι τὴν νηστείαν· ὥστε χαίρειν ἡμᾶς δεῖ καὶ εὐφραίνε- σθαι, ὅταν τὰ καλὰ ἐργαζώμεθα.

Ὅπου γὰρ ἐστὶν ὁ θησαυρὸς ὑμῶν, ἐκεῖ ἐστὶ καὶ ἡ καρδία ὑμῶν.

Φωτίου. Καρδίαν ἐνταῦθα ὁ Σωτὴρ τὸν ἡγεμόνα νοῦν καλεῖ· οὕτω γὰρ καὶ ὁ Δαβὶδ αὐτὸν ὠνόμασε λέγων· *Καρδίαν καθαρὰν κτίσεν ἐν ἐμοί, ὁ Θεός*. Κάντε ὅθεν οἱ φιλοχρήματοι, τὸν νοῦν συνδεδεμένον ἔχοντες τοῖς χρήμασιν, ἀλλοτριοῦσιν ἑαυτοὺς τοῦ Θεοῦ.

NOTÆ.

(8) Cf. q. XXXVII, XLVI, CXXXV.

(9) Cf. q. CCXIV.

Διὰ τοῦτο λέγω ὑμῖν, μὴ μεριμνᾶτε τῇ ψυχῇ, ἅ ὑμῶν, τί φάγητε, καὶ τί πίνητε, μηδὲ τῷ σώματι ὑμῶν τί ἐνδύσῃσθε.

Φωτίου. Οὐκ εἶπε· τί φάγεται ἡ ψυχὴ, ἢ τί πίνεται· ψυχὴ γὰρ πᾶσα ἀσώματος οὕσα, οὔτε ἐσθίει οὔτε πίνει· ἀλλὰ· Μὴ μεριμνήσητε τῇ ψυχῇ, τί φάγητε ὑμεῖς ἢ τί πίνητε. Καὶ γὰρ ἡ ψυχὴ προβάλλεται τὴν ὀρεκτικὴν δύναμιν· ἀλλ' οὐ χάριν ἑαυτῆς, ἀλλὰ τῆς τοῦ σώματος προνοίας· τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ τρεφόμενον.

Μὴ κρίνετε, ἵνα μὴ κριθῆτε, κ. τ. λ.

Φωτίου. Ἐὰν κρίνης, κριθῇ, φησὶν, ὑπὸ σεαυτοῦ. Εἰ γὰρ ἀμαρτωλοὺς κρίνεις, ἀμαρτωλὸς ὢν, κατὰ σεαυτοῦ τὴν ἰδίαν κρίσιν φέρεις. Ἄφες λοιπὸν τὸ ἐτέρους κρίνειν, καὶ κρίνε σεαυτὸν, μόνον ὅπως μὴ ἀφ' ἐτέρων κρινόμενος κληρονομήσης γέενναν.

Πάντα οὖν ὅσα ἂν θέλητε ἵνα ποιῶσιν ὑμῖν οἱ ἄνθρωποι, οὕτως καὶ ὑμεῖς ποιεῖτε αὐτοῖς· οὗτος γὰρ ἐστὶν ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται.

Φωτίου. Ὁ νόμος οὗτος, φησὶν, οὐκ ἐστὶ πρόσφατος, οὐδὲ ἀποδείξεών τινων καὶ ἐπιχειρημάτων δεόμενος ὅτι καλός· ἀλλὰ τῆς φύσεως τῆς ἡμετέρας ἐστὶν ὡσανεὶ παράγγελμα, τουτέστιν· ὅσα ἐσμὲν πρόθυμοι καὶ πάσχειν ὑφ' ἐτέρων, καὶ ἀπαιτεῖν παρ' αὐτῶν, ταῦτα ἐσόμεθα προθυμότεροι πρὸς τοὺς πλησίον ἐργάζεσθαι· τοῦτο γὰρ, φησὶ, τὸ δικαίωμα κοινόν ἐστὶν ἐπὶ πᾶσιν. Ὅσα γὰρ σοὶ αὐτῷ δυσχερῆ τυγχάνει, ταῦτα νόμιζε καὶ τοῖς ἐτέροις τοιαῦτα εἶναι· καὶ ὅσα καλὰ καὶ ὠφέλιμα, ταῦτα καὶ τοῖς ἄλλοις εἶναι τοιαῦτα.

Ἐστιάθετε διὰ τῆς στενῆς πύλης.

Φωτίου. Οὔτε στενὴ οὔτε τεθλιμμένη ἐστὶν ἡ νῦν γενομένη πύλη, ἀλλὰ φύσει μὲν πλατεῖα καὶ εὐρύχωρος, νόμῳ δὲ ἡμετέρῳ καὶ προαιρέσει καὶ στενὴ ἐστὶ καὶ τεθλιμμένη, ὥς φησιν ὁ Κύριος.

Καὶ τῷ σῷ ὀνόματι δαιμόνια ἐξεβάλομεν, καὶ τῷ σῷ ὀνόματι δυνάμεις πολλὰς ἐποιήσαμεν;

Φωτίου. Οἱ δαίμονας φυγαδεύοντες καὶ νόσους ἀποδιώκοντες καὶ τὰ παραπλήσια σημεῖα ποιούντες, παρὰ θεοῦ τὴν τοιαύτην εἰλήφασιν δωρεάν. Κάντεῦθεν ἐχρῆν αὐτοὺς καὶ ἀρετὰς κεκτῆσθαι τοῖς χαρίσμασι καταλλήλους· ἐπεὶ δὲ χαρίσματα εἰληφότες οὐκ ἐφύλαττον ἑαυτοὺς, ἀλλ' ἐποίουν τὰ φαῦλα, ἐβρίθον πρὸς αὐτοὺς· Ἀποχωρεῖτε ἀπ' ἐμοῦ, οὐκ οἶδα ὑμᾶς. Τοὺς γὰρ γινώσκοντας αὐτὸν καὶ ἀγαπῶντας ἀνταγαπᾷ ὁ θεὸς καὶ γινώσκει.

Ὁ γὰρ ἦλθεν καλεῖσαι δικαίους, ἀλλὰ ἀμαρτωλοὺς εἰς μετάνοιαν.

Φωτίου. Τὸ, Οὐκ ἦλθεν καλεῖσαι δικαίους, ἀλλὰ ἀμαρτωλοὺς, εἶπεν, ἵνα δείξῃ ὅτι Οὐκ ἦλθεν καλεῖσαι ὑμᾶς τοὺς δικαιοῦντας ἑαυτοὺς, ἀλλὰ τοὺς ὁμολογούντας ἀμαρτωλοὺς εἶναι καὶ πειθομένους τοῖς ἔμοι; προστάγμασι.

et faterentur peccatores esse : quique ista humilitatis verbis et obsequentes imperiis praeberent.

VERS. 25. Ideo dico vobis, ne solliciti sitis animae vestrae, quid manducetis, aut quid bibatis, neque corpori vestro quid induamini.

Photii. Non dicit : quid manducet anima, aut quid bibat. Anima enim prorsus incorporea cum sit, neque manducat neque bibit. Sed dicit : Ne solliciti sitis animae (hoc est anima) quid manducetis vos aut quid bibatis. Etenim anima exerceat atque incitat appetitivam facultatem, non utique sui causa, sed corpori consulens; hoc enim est quod alimento sustentatur.

CAP. VII. VERS. 1. Nolite judicare, et non iudicabimini. Nolite condemnare, et non condemnabimini.

Photii. Si iudicas, judicaris, inquit, a te ipso. Si enim peccatores iudicas, peccator ipse, adversus temetipsum proprium iudicium fers; noli ergo iudicare alios, sed te ipsum solum; ne aliis te vicissim iudicantibus gehennae adjudicaris.

VERS. 12. Omnia ergo quaecunque vultis ut faciant vobis homines, ita et vos facite illis; haec est enim lex et propheta.

Photii. Haec lex, inquit, non recens lata aut nuper edita est : neque ad demonstrationem utilitatis aequitatisque suae suasionibus rhetorum argumentisque indiget, sed naturae ipsius nostrae edictum quasi perpetuum est : ut quae libenter ab aliis accipimus deferentibus ultro, a cunctantibus etiam exigimus, eadem repraesentare proximis etiam promptius prolixiusque studeamus. Haec enim, inquit, communis atque omnibus impositi officii regula est. Quaecunque enim tibi ipsi ingrata sunt, eadem et aliis similiter molesta esse existimare te convenit; quaecunque vero bona experiris et commoda, haec eadem et aliis talia esse.

VERS. 13. Intrate per angustam portam.

Photii. Neque angusta neque arcta per se est qua de nunc agitur porta, sed natura quidem ac conditione propria lata et spatiosa, instituto vero arbitrioque nostro, et arcta et angusta, ut ait Dominus.

VERS. 22. Et in nomine tuo daemonia eiecimus, et in nomine tuo virtutes multas fecimus?

Photii. Qui daemonas fugant et morbos expellent similiaque signa faciunt, a Deo talis facultatis donum acceperunt. Ex quo ipso magna in eos obligatio ineumbit parandarum virtutum charismatibus hisce congruentium. Quoniam igitur eharismatis acceptis non custodierunt seipsos, sed mala perpetrarunt, dictum est ad ipsos : Discedite a me, nescio vos; cognoscentes enim et amantes ipsum redamat et vicissim cognoscit Deus.

CAP. IX. VERS. 13. Non enim veni vocare justos, sed peccatores ad poenitentiam.

Photii. Illud, Non veni vocare justos, sed peccatores, dixit, ut ostenderet non venisse utique se ad vocandos eos quos alloquebatur, qui se ipsos estimabant et iactabant justos. Navare enim se operam iis duntaxat vocandis qui se ultro agnoscerent propriae conscientia submissi, dociles se suis

VERS. 17. *Neque mittunt vinum novum in utres A* Οὐδὲ βάλλουσιν οἶνον νέον εἰς ἀσκοὺς πα-
veteres.λαιούς.

Photii. Utres veteres; homines in statu legis veteris constitutos dicit. Vinum vero novum, Christi gratiam nobis posterius datam, aut Novum Testamentum.†

CAP. X. VERS. 38. *Et qui non accipit crucem suam, et sequitur me, non est me dignus.*

Photii. Qui non bajulat crucem meam, inquit, non est me dignus*. Hoc est, quisquis mortem mea causa subeundam non semper animo voluit, assidueque meditatur, non est me dignus.

CAP. XI. VERS. 6. *Et beatus est qui non fuerit scandalizatus in me.*

Photii. Multos offendit ea qua duo discipuli Joannis, magistri sui jussu ac nomine, ad Christum functi sunt, legatio, quamdam in Joanne de Christo dubitationem indicare visa. Ambiguitatem ergo rei totius, scandalumque astantis populi, non aliunde melius tollenda Christus putavit, quam testimonio ipsorum qui se interrogaverant. Utitur ergo illis ipsis veritatis suæ testibus. Miraculis enim in ipsorum conspectu perpetratis, redire ad Joannem eos jubet, ac renuntiare ipsi quæ vidissent.

VERS. 10. *Hic est enim de quo scriptum est, Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, etc.*

Photii. Propterea ad discipulos Joannis ait Salvator: Videte miracula et nuntiate, ut solvat scandalum quo scandalizati sunt Judæi, propter interrogationem Joannis, ipsis illis Joannis discipulis utens testibus, et quasi eis dicens: Vos præclare scitis quod de me Joannes testimonium dederit, qualisque ac quantus quantumque fide dignus is vir sit, intelligitis omnium maxime; cui vos permisistis, suscepto ab eo baptismo in Jordane (10).

VERS. 11. *A diebus autem Joannis Baptiste usque nunc, regnum cælorum vim patitur, etc.*

Photii. Ad vim expositum dicit regnum cælorum, et violentis raptoribus prædæ fore: idque a diebus Joannis, ista loquendi modo significans, non cuivis de vulgo promitti regnum istud, sed contemptoribus opum, gloriæ, parentum, filiorum, mortis adeo ipsius. Ante porro quam doceret Christus, quamque apparuisset Joannes, nondum erat palam ostensum ac promissum regnum cælorum; sed quæ tum erant promissiones, carnales erant. Promittebatur nempe multiplicatio generis, victoria de hostibus, et similia. Ex quo autem Joannes baptismum promulgavit, et nostrum eo Dominum tinxit, et Spiritus suo testimonio demonstravit unigenitum Patris Filium, et ipse Christus prædicare cœpit regnum cælorum, ex eo tempore desiderii hominum ac cupiditati objectum est rapinæque expositum cælorum regnum.

* Luc. xiv, 27.

Φωτίου. Ἀσκοὺς παλαιούς τοὺς ἐν τῷ παλαιῷ νόμῳ καίμηνους λέγει· οἶνον δὲ νέον, τὴν τοῦ Χριστοῦ χάριν τὴν δοθεῖσαν ἡμῖν ὑστερον, ἢ τὴν Νέαν Διαθήκην.

Καὶ ὅς οὐ λαμβάνει τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, καὶ ἀκολουθεῖ ὀπίσω μου, οὐκ ἔστι μου ἄξιος.

Φωτίου. Ὅστις οὐ βαστάζει τὸν σταυρὸν μου, φησὶν, οὐκ ἔστι μου ἄξιος. Τοῦτέστιν, ὅστις τὸν ὑπὲρ ἐμοῦ θάνατον οὐκ ἀεὶ ἔχει ἐν τῇ ψυχῇ καὶ διηκῶς τοῦτον μελετᾷ, οὐκ ἔστι μου ἄξιος.

Καὶ μακάριός ἐστιν ὅς ἐὰν μὴ σκανδαλισθῇ ἐν ἐμοί.

Φωτίου. Πολλοὶ ἐσκανδαλίζοντο διὰ τὴν τῶν μαθητῶν τοῦ Ἰωάννου ἐρώτησιν, ἣν προσήνεγκαν τῷ Χριστῷ· οὐκ ἄλλοθεν οὐν λύσε τὴν ἀμφιβολίαν εἰ μὴ ἐξ αὐτῶν τῶν ἐρωτησάντων, μάρτυσιν αὐτοῖς χρόμενος. Τοῦτο δ' ἦν ἐκ τοῦ θαύσασθαι αὐτοὺς τὰ θαύματα, καὶ ὑποστρέφειν πρὸς Ἰωάννην, καὶ ἀπαγγεῖλαι αὐτῷ ἃ ἐθεάσαντο.

Ἐκ τῶν μαθητῶν τῶν ἐρωτησάντων, ἦν προσήνεγκαν τῷ Χριστῷ· οὐκ ἄλλοθεν οὐν λύσε τὴν ἀμφιβολίαν εἰ μὴ ἐξ αὐτῶν τῶν ἐρωτησάντων, μάρτυσιν αὐτοῖς χρόμενος. Τοῦτο δ' ἦν ἐκ τοῦ θαύσασθαι αὐτοὺς τὰ θαύματα, καὶ ὑποστρέφειν πρὸς Ἰωάννην, καὶ ἀπαγγεῖλαι αὐτῷ ἃ ἐθεάσαντο.

Οὗτος γάρ ἐστι περὶ οὗ γέγραπται, Ἰδοὺ, ἐγὼ ἀποστέλλω ἄγγελόν μου πρὸ προσώπου σου, κ. τ. λ.

Φωτίου. Διὰ τοῦτο πρὸς τοὺς μαθητάς Ἰωάννου φησὶν ὁ Σωτὴρ· Βλέπετε τὰ θαύματα καὶ ἀπαγγεῖlate, ἵνα λύσῃ τὸ σκάνδαλον ὃ ἐσκανδαλίσθησαν οἱ Ἰουδαῖοι, διὰ τὴν τοῦ Ἰωάννου ἐρώτησιν, αὐτοῖς ἐκείνοις τοῖς τοῦ Ἰωάννου μαθηταῖς χρόμενος μάρτυσι, λέγων πρὸς αὐτούς· Ὑμεῖς ἐπίστασθε ἀκριβῶς τὴν τοῦ Ἰωάννου περὶ ἐμοῦ μαρτυρίαν, τὸν ἄνδρα ὑποῖός ἐστι γινώσκοντες, καὶ ὑπ' αὐτοῦ βαπτισθέντες ἐν τῷ Ἰορδάνῃ.

Ἀπὸ δὲ τῶν ἡμερῶν Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ ἕως ἄρτι, ἡ βασιλεῖα τῶν οὐρανῶν βιάζεται, κ. τ. λ.

Φωτίου. Βιαστὴν εἶπα τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, καὶ βιαστὰς ἀρπάζειν αὐτήν, καὶ ἀπὸ τῶν ἡμερῶν Ἰωάννου. Ἡ τοιαύτη γέγονεν ἀρπαγὴ, οὐ τοῖς τυχοῦσιν, ἀλλὰ τοῖς καταφρονήσασιν πλούτου καὶ περιφανείας, καὶ γονέων ἅμα καὶ παιδῶν, καὶ αὐτοῦ τοῦ θανάτου. Πρὸ δὲ τῆς διδασκαλίας τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς τοῦ Ἰωάννου παρουσίας οὕτω ἦν ἡ βασιλεῖα τῶν οὐρανῶν ἐπαγγελλομένη φανερώς· ἀλλ' ἐπαγγελλομένη ἦσαν σαρκικά· τοῦτέστι, γένους πληθυσμός, καὶ κατ' ἐχθρῶν κράτος, καὶ τὰ παραπλήσια; ἀφ' οὗ δὲ ὁ Ἰωάννης ἐπέστη τῷ βαπτίσματι, καὶ τὸν ἡμέτερον Δεσπότην ἐβάπτισεν, καὶ τὸ Πνεῦμα ἐμαρτύρησε τὸν μονογενῆ τοῦ Πατρὸς Υἱόν, καὶ αὐτὸς ὁ Χριστὸς κηρύσσειν ἤρξατο τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἀπὸ τότε γέγονε τοῖς ἀνθρώποις ἐπιθυμητὴ καὶ βιαστὴ ἡ βασιλεῖα τῶν οὐρανῶν.

Τότε ἤρξατο ἐκτιθέσθαι τὰς πόλεις ἐν αἷς ἐγένετο αἱ πλείους δύναμεις αὐτοῦ, ὅτι οὐ μετ-
ενόησαν.

Φωτίου. Ἐδὲ τὰς πόλεις ἐκτιθέσθαι, ὅτι ἐδικαιώθη ἡ σοφία πάντα ἐκτελέσασα τὰ τῆς σωτηρίας αὐτῶν αἷτια· ἐπεὶ δὲ πάντα ποιήσας οὐκ ἐπισεν, ἐτέραν τρέπεται ὁδόν, καὶ ταλανίζει αὐτοὺς, μὴ πως καὶ διὰ τοῦ ταλανισμοῦ ἔλκυση πρὸς σωτηρίαν αὐτοὺς. miseros ipsos denuntiat, si forte vel incutiendo queat.

Πῶς εἰσῆλθεν εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ, καὶ τοὺς ἄρτους τῆς προθέσεως ἔφαγεν, κ. τ. λ.

Φωτίου. Ὁ Δαβὶδ δίκαιος ὢν ὅτε τοὺς ἄρτους τῆς προθέσεως ἔφαγε, καὶ οἱ ἱερεῖς δὲ δίκαιοι οἱ δε-
δωκότες αὐτῷ τοὺς ἄρτους. Καίπερ οὐκ ἦν δίκαιον ἐσθίειν ἀπ' ἐκείνων τῶν ἄρτων τινὰ, εἰ μὴ τοὺς ἱερεῖς μόνους. Οὗτος δὲ λαβὼν οὐ μόνον ἔφαγεν, ἀλλὰ καὶ τοὺς μετ' αὐτοῦ ἔδωκε. Τοῦτο δὲ πολλῶν μελίων ἦν ἢ ὅπερ ἐνεχάλουεν τοῖς ἀποστόλοις οἱ Ἰουδαῖοι.

Εἰ δὲ ἐγὼ ἐν Πνεύματι Θεοῦ Ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια, ἄρα ἔφρασεν ἐφ' ὑμᾶς ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ.

Φωτίου. Ἀποτόμως λέγει ὅτι Ἐφράσεν ἐφ' ὑμᾶς ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, τοῦτέστιν ὅσον οὕτω λήψεσθε τὴν τῶν ἡμαρτημένων ὑμῶν ἀνταπόδοσιν.

Ἡ πῶς δύναται τις εἰσελθεῖν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἰσχυροῦ, καὶ τὰ σκεύη αὐτοῦ διαρπάσαι, κ. τ. λ.

Φωτίου. Σκεύη ἐνταῦθα τοὺς δαίμονας λέγει, οὓς ὁ Σωτὴρ ἀπελάυνων καὶ διώκων ἐκ τῶν κατεχομένων ὑπ' αὐτῶν, ἀρπάξει. Τοῦτο δὲ οὐκ ἂν ἐγένετο, εἰ μὴ ὁ Σωτὴρ πρὸς ἡμᾶς παραγέγονεν ἐπὶ σωτηρίᾳ ἡμῶν, τὴν ἰσχύιν αὐτῶν καθελών.

Τίς ἐστὶν ἡ μήτηρ μου; καὶ τίνας εἰσὶν οἱ ἀδελφοί μου;

Φωτίου. Διδάξας ἡμᾶς ὁ Σωτὴρ διὰ λόγου προτι-
θεῖναι τὴν εὐσέβειαν, ἥτις ἐστὶν ἀρχὴ πασῶν ἀρετῶν, καὶ μήτε πατέρα, μήτε μητέρα προτιμῶν αὐτῆς, νῦν διὰ τῶν ἔργων ἐπιβεδαῖοι ἅπερ ἐφθέγγετο. Ἐπεὶ γὰρ ὅτε τοὺς ὅχλους ἐπιμελῶς ἐδίδασκε, τότε ἐπέστησαν ἡ τε μήτηρ καὶ οἱ ἀδελφοί, οὐχ ὑπήκου-
σεν, οὐ καταφρονῶν τῆς μητέρος, ἀλλ' ἵνα μὴ ἀμε-
λεῖν δόξῃ τῶν διδασκομένων, καὶ περικόψῃ τὴν δι-
δασκαλίαν. Καὶ οὐ προτετίμηκε τὴν μητέρα τῆς τῶν πολλῶν ὠφελείας.

ipsis curam gerere posset videri, si in matris gratiam inchoatum sermonem abrumperet. Igitur salutem plurimorum qui astabant audiebantque ipsum, matris consolationi prætulit (11).

Ἵμεῖς οὖν ἀκούσατε τὴν παραβολὴν τοῦ σπείραντος.

Φωτίου. Τῶν ἐντολῶν τοῦ Χριστοῦ οἱ μὲν ἤκου-
σαν ἀμελῶς· οὗτοι εἰσιν οἱ παρὰ τὴν ὁδὸν κείμενοι. Οἱ δὲ ἐπιμελῶς μὲν, οὐ βεβαίως δέ· ὅσοι παρὰ τὴν πέτραν. Οἱ δὲ ἐπιμελῶς μὲν καὶ βεβαίως, ἔχοντες δὲ ἐπισπορὰν ἀκανθῶν καὶ ζιζανίων. Οἵτινες καὶ ἀπὸ πνίγησαν τοῖς βωτικαῖς φροντίσιν.

A VERS. 20. Tunc capit exprobrare civitatibus in quibus factæ sunt plurimæ virtutes ejus, quia non egissent penitentiam.

Photii. Oportebat exprobrare civitatibus, quoniam justificata est sapientia, perfectis ab ipsa cumulate illis omnibus, quæ ad salutem ipsorum conficiendam efficacia esse possent. Postquam vero omnia expertus, non persuasit, alia via grassatur: mœrore, aut metu, trahere ad salutem obstinatos.

CAP. XII. VERS. 4. Quomodo intravit in domum Dei et panes propositionis comedit, etc.

Photii. David justus erat cum panes propositionis comedit: sacerdotes quoque justissimi qui comedendos eos panes obtulerunt ipsi, quamvis nefas erat vesci istis panibus alios quam sacerdotes. David autem non comedit ipse solum, sed comitibus quoque dedit suis. Quod erat haud paulo majus, quam in quo nunc Judæi apostolos criminabantur.

VERS. 28. Si autem ego in Spiritu Dei ejicio demones, igitur pervenit in vos regnum Dei.

Photii. Rigide dicit atque in sensu comminato-
rio, Pervenit in vos regnum Dei, cujus vim non propitiam, sed infestam experturi nimirum isti essent, ut meriti erant. Sensus enim est: Præsentem mox ultionem a Deo recipietis vestrorum peccatorum.

VERS. 29. Aut quomodo potest quisquam intrare in domum fortis, et vasa ejus diripere, etc.

Photii. Vasa hic dæmonas dicit, quos Salvator ejiciens et abigens ex iis quos possidebant, diripit. Hoc autem non fieret nisi Salvator ad nos salutis nostræ causa advenisset, vim ac robur eorum elisurus.

VERS. 48. Quæ est mater mea, et qui sunt fratres mei?

Photii. Cum verbo ac sermone nos Salvator docuisset, officia religionis, quæ princeps virtutum est, cæteris omnibus officiis præponenda, ita ut nec patris, nec matris in comparatione Dei ratio habeatur, nunc factis et exemplo asserit quod dixerat. Cum enim ipsi de divinis rebus ad populum sedulo agenti supervenissent mater et fratres, non sustinuit interpellari se, haud ille quidem matrem spernens, sed ne eorum quos instituendos in fide susceperat, minorem quam consanguinitatis suæ gratiam inchoatum sermonem abrumperet. Igitur salutem plurimorum qui astabant audiebantque ipsum, matris consolationi prætulit (11).

CAP. XIII. VERS. 18. Audite ergo parabolam seminantis.

Photii. Mandata Christi quidam audiverunt negligenter. Illi sunt qui secus viam jacent. Alii excepere quidem verbum strenue et cum studio, sed constantiam non habuerunt: horum est solum petrosus. Nonnullis nec studium audiendi, nec perseverantia tenendi defuit, verum ex superjecta

NOTÆ.

(11) Cf. q. XLV, CCXV.

semente mala luxuriantem spinarum et zizaniarum segetem germinant. Unde et suffocantur secularibus curis.

CAP. XIV. VERS. 1. In illo tempore audiuit Herodes tetrarcha samam Jesu.

Photii. Herodes saepe auditis iis quæ de Christo ferebantur, propter innatam ipsi malitiam, qua nunquam tyranni carent, tumoremque atque arrogantiam, negligebat spernebatque famam. Postquam vero jam ea in publicam celebritatem profecerat, excitatque auditu omnes undique ad dandam operam docenti Christo concurrebant passim (quippe omnem invidiam ac fastidium superbiæ comperta magnitudo rerum manifestaque signorum eluctabatur vis), conturbatus vehementer est, dicens: Ne forte Joannes resurrexerit quem ego decollavi. Formidolosa etenim improbitas est, eo quidem usque ut mortuos etiam timeat.

VERS. 5. Et volens illum occidere, timuit populum quia sicut prophetam eum habebant.

Photii. Contristabatur Herodes æstuans animi: ac nunc quidem recurrente in memoriam viri virtute, aliqua ejus reverentia subibat, ferociaque ac crudelitas compescebatur, aliunde vero recordatione promissionis et fidei ac existimationis cura mordente ad expediendum lethalem calculum concitabatur. Et vicit hæc cupiditas ostentandæ veracitatis, involuntarie juris jurandi fidei: cavens rege ne videri posset gratiam ac voluptatem simul accumbentium non bene emptam quovis pretio putare.

CAP. XV. VERS. 2. Quare discipuli tui transgrediuntur traditionem seniorum?

Photii. Non oportet mirari si quædam, quæ lex, exteriorem potissimum intuens instruensque hominem, prohibebat, Christus, quod disciplinam suam ad interioris hominis usum præcipue dirigeret, prohibenda non censuit.

VERS. 39. Et dimissa turba, ascendit in naviculam, et venit in fines Magedan.

Photii. Ne, quod signa quotidie faceret, auram popularem captare videretur (excitabatur enim frequentia ista prodigiorum multitudo ad sequendum eum), ipse pro mysterio assumptæ carnis, humilitatem ostendens suam, ascendit in naviculam, recessurus inde.

CAP. XVI. VERS. 14. At illi dixerunt: Alii Joannem Baptistam, alii autem Eliam, etc.

Photii. Nolebat Christus ultro prodere divinitatem suam, sed discipulorum expectabat sententiam et testimonium de se. Nam si diceret: Quem me homines existimant, me, inquam, qui sum Dei Filius? adulationis suspicione laboraret discipulorum responsio, præeunti subjicientium: Tu Filius Dei es.

VERS. 25. Qui autem perdidit animam suam propter me, inveniet eam.

Photii. Qui perdidit, inquit, animam suam inveniet eam. Bona spe nos confirmans ac corroborans subiungit: Filius enim hominis venturus est in gloria, sua. Nam si nunc quidem nihil magnum cogitare de me potestis, propter humilitatem carnis; at longe aliam tunc vobis mei speciem objiciam, summo splendore adveniens cum angelis in gloria Patris mei.

Ἐν ἐκείνῳ τῷ καιρῷ ἤκουσεν Ἡρώδης ὁ τετράρχης τὴν ἀκοὴν Ἰησοῦ.

Φωτίου. Ὁ μὲν Ἡρώδης πολλάκις ἀκούσας τὰ περὶ Χριστοῦ, διὰ τὴν ἐμφυτον αὐτοῦ κακίαν τὴν ὑπάρχουσαν αἰεὶ τοῖς τυράννοις, καὶ τὸν τυφόν, ὑπερέωρα καὶ κατεφρόνει τῆς φήμης. Ὅτε δὲ λοιπὸν πάντες ἀκηκόασι, καὶ πρὸς τὴν διδασκαλίαν ἔδραμον καὶ πάντα φόβον καὶ τυφόν ἢ τῶν πραγμάτων ἐνίκῃ ἐνέργειᾳ· τότε ἀκούσας ἐφοβήθη λίαν, λέγων· Μὴ ποτὲ Ἰωάννης ἀνέστη, ὃν ἐγὼ ἀπεκεφάλισα· φοβοῦσθς γὰρ ἡ μοιχθρία, καὶ τοσοῦτον, ὡς καὶ τοὺς νεκροὺς δεδοικέναι.

Καὶ θέλων αὐτὸν ἀποκτεῖναι, ἐφοβήθη τὸν ὄχλον, ὅτι ὡς προσήτην αὐτὸν εἶχον.

Φωτίου. Ἐκυπρίετο ὁ Ἡρώδης μερίζμενος τὴν ψυχὴν· καὶ ποτὲ μὲν τοῦ ἀνδρὸς ἀρετὴν αἰδούμενος ἀνεχαιρίζετο τῆς μαιφονίας, ποτὲ δὲ τὴν ὑπόσχεσιν πληρῶσαι· βουλόμενος, διεγείρετο πρὸς τὸν φόβον· δεῖξαι βουλόμενος ὡς ἐνορκὸς ἐστι, καὶ οὐδενὸς φειδόμενος τῶν πρὸς ἀρεσκειαν τῶν ἀνακειμένων.

Διὰ τὴν οἱ μαθηταὶ σου παραβαλόντες τὴν παράδοσιν τῶν πρεσβυτέρων;

Φωτίου. Οὐδεὶς θαυμάζειν εἰ, τοῦ νόμου κωλύσαντός τινα ὡς πρὸς τὸν ἐξ ἁνθρώπων μᾶλλον ἀποβλέποντος, ὁ Κύριος ἡμῶν πρὸς τὸν ἐξ ἁνθρώπων ποιούμενος τὴν διδασκαλίαν οὐκ ἐκώλυεν αὐτά.

Καὶ ἀπολύσας τοὺς ὄχλους, ἀνέβη εἰς τὸ πλοῖον, καὶ ἦλθεν εἰς τὰ ὄρια Μαγδαλά.

Φωτίου. Ἵνα μὴ καθ' ἑκάστην ποιῶν σημεῖα δόξῃ φιλόδοξος. Τοῦτο γὰρ διέγειρε τοὺς ὄχλους ἀκολουθεῖν αὐτῷ. Δεικνύς τὸ ταπεινὸν ἑαυτοῦ διὰ τὴν τῆς σαρκὸς οἰκονομίαν, ἀναχωρεῖ εἰς τὸ πλοῖον.

Οἱ δὲ εἶπον· Οἱ μὲν Ἰωάννην τὸν Βαπτιστὴν, ἄλλοι δὲ Ἠλίαν. κ. τ. λ.

Φωτίου. Οὐκ ἐδοῦλετο εἰπεῖν τὸν τῆς θεότητος ἀξίωμα, ἀλλὰ τὴν τῶν μαθητῶν ἀνέμενε γνώμην καὶ μαρτυρίαν περὶ αὐτοῦ. Εἰ γὰρ εἴλεγε· Τίνα με λέγουσιν οἱ ἄνθρωποι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ; κολακείας ἂν ἦν ἢ τῶν μαθητῶν ἀπόκρισις, ὅτι Σὺ εἶ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ.

Ὅς δ' ἂν ἀπολέσῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἐνεκεν ἐμοῦ, ἐνρήσκει αὐτήν.

Φωτίου. Ὅς δ' ἂν ἀπολέσῃ, φησί, τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, ἐνρήσκει αὐτήν. Εὐέλπιδας ἡμᾶς ποιῶν καὶ καρτερικούς, ἐπάγει· Μάλιστα γὰρ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐρχεσθαι ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ. Εἰ γὰρ νῦν οὐδὲν μέγα δύνασθε διανοηθῆναι περὶ ἐμοῦ, διὰ τὴν τῆς σαρκὸς ταπεινώσιν· ἀλλ' οὖν αὐτὸς ἐγὼ εἰμι ὁ μέλλων ἐλθεῖν μετὰ τῶν ἀγγέλων ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατρὸς μου.

Καὶ ἀκούσαντες οἱ μαθηταὶ ἔπεσον ἐπὶ πρόσωπον αὐτῶν, καὶ ἐφοβήθησαν σφοδρὰ.

Φωτίου. Ἐπειδὴ τὸ τῆς θεότητος ἀξίωμα παραγυμνούμενον ἐθεάσαντο οἱ ἀπόστολοι, καὶ τῆς τοῦ Πατρὸς φωνῆς ἤκουσαν, εἶδον δὲ τὸν Μωϋσῆν καὶ τὸν Ἠλίαν δουλοπρεπῶς παραστηκότας, εἰς τελειωτέραν ἀνήχθησαν ἔννοιαν περὶ τοῦ Σωτῆρος, καὶ ὡς ἄρα ἀληθῶς οὗτός ἐστιν ὁ μέλλων λυτρώσθαι τὸν Ἰσραὴλ καὶ ὁ μέλλων ἔρχεσθαι, οὗτος ὁ Θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν, ὁ Κριτὴς ζώντων καὶ νεκρῶν.

Τότε συνῆλκεν οἱ μαθηταὶ ὅτι περὶ Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ εἶπερ αὐτοῖς.

Φωτίου. Οὐ τῷ ὀνόματι ἐστὶν Ἠλίας ὁ Ἰωάννης, ἀλλὰ τῇ ὁμοιότητι τῶν πράξεων. Καὶ γὰρ ἀμφότεροι πρόδρομοι ἐτύγχανον τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας, ὁ μὲν τῆς προτέρας, ὁ δὲ τῆς δευτέρας. Καὶ ἀμφότεροι τοὺς πολιτικούς θορόβους ἐξέφυγον. Καὶ ὁ μὲν Ἠλίας ἔκει τὴν Κάρμηλον· ὁ δὲ Ἰωάννης ἐν τῇ ἐρήμῳ διέτριβε· καὶ κατὰ τὰ ἄλλα δὲ πλείστη ἐτύγχανεν αὐτοῖς ἡ ὁμοιότης. Καὶ τοῦτο δηλοῖ ὁ Χριστὸς λέγων, ὅτι Ἠλίας ἦλθεν Ἠλίας, ἀλλ' οὐκ ἔγνωσαν αὐτόν· τοῦτέστιν ὁ Ἰωάννης ὁ κατὰ πάντα ὅμοιος αὐτῷ.

Καὶ ἐπετίμησεν αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, κ. τ. λ.

Φωτίου. Τοῦ μὴ τοχεῖν τῆς ἰσέως τρία εἶσιν αἵτια, ἀπιστία τῶν παρεστώτων, καὶ ἡ περὶ τὰ θαύματα ὀλιγοπιστία τῶν μαθητῶν, καὶ ἡ τοῦ δαιμονιζομένου γαστριμαργία καὶ ἀδηφαγία.

Ὅσα τῷ κόσμῳ ἀπὸ τῶν σκανδάλων.

Φωτίου. Πλείστα περὶ τῶν σκανδάλων εἰπὼν ὁ Σωτὴρ καὶ θρηνησας τὸν κόσμον, θρηνεῖ καὶ τὸν ἄνθρωπον ὡς ἐργάτην τῶν κακῶν, δεικνύς ὅτι οὐ μόνον χρὴ τὰ σκάνδαλα ἐκφεύγειν καὶ ἀποτρέπεσθαι, ἀλλὰ καὶ τοὺς τὰ τοιαῦτα πράσσοντας· μὴ ἀποδέχεσθαι. Τὴν γὰρ μετὰ τούτων ἀναστροφὴν εἰς μίμῃσιν αὐτῶν ἐκκαλεῖσθαι τοὺς ἀνθρώπους ἀναγκαῖον.

Καὶ εἰ ὁ ὀφθαλμός σου σκανδαλίζει σε, ἔξελε αὐτόν καὶ βάλε ἀπὸ σοῦ, κ. τ. λ.

Φωτίου. Κἂν φιλικῶς εἴη τις πρὸς σὲ διακείμενος, εἴη δὲ ἐργάτης τε καὶ δημιουργὸς τῶν κακῶν, ἀποκολλήθητι αὐτοῦ, τὴν βλάβην ἐκκλίνων τῆς ψυχῆς καὶ τὸν ἐκ τῆς συνουσίας αὐτοῦ ἰόν.

Ἐὰν δὲ ἀμαρτίῃς εἰς σὲ ὁ ἀδελφός σου, ὕπαγε, καὶ ἔλεγξον αὐτόν μεταξὺ σοῦ καὶ αὐτοῦ μόνου.

Φωτίου. Τοὺς σκανδαλίζοντας τὸν πλησίον ἀποτρέπόμενος ὁ Σωτὴρ, νῦν παραμυθίζεται τοὺς σκανδαλιζομένους, καὶ λέγει πρὸς αὐτούς· Μὴ καταπέσῃτε ἑννοοῦντες ἦν ὑπέστητε ἀδικίαν, ἐπεὶ δυνατόν ἐστιν εἰς μέγα κέρδος μεταστῆσαι. Πῶς δὲ τοῦτο γενήσεται; Εἰ τὸν ἀδικήσαντά σε κατ' ἰδίαν ἐλέγξεις, δεικνύων αὐτῷ τὸ ἀμάρτημα. Μετανοοῦντος γὰρ ἐκείνου ἐφ' οἷς ἔπραξεν εἰς σὲ, μέγα σοι κέρδος γε-

A CAP. XVII. VERS. 6. Et audientes discipuli, ceciderunt in faciem suam, et timuerunt valde.

Photii. Postquam majestatem divinitatis nudam jam apostoli contuiti sunt, et Patris vocem audierunt, Moysen quoque atque Eliam famulari specie ac reverentia apparentes conspexere; in sublimiorem eVecti quamdam sunt cogitationem de Salvatore, nimirum illum esse revera eum qui redempturus esset Israel: illum qui venturus expectabatur Deus patrum nostrorum, Judex vivorum et mortuorum.

VERS. 13. Tunc intellexerunt discipuli quia de Joanne Baptista dixisset eis.

Photii. Joannes non nomine quidem Elias est, sed similitudine rerum gestarum. Ambo enim præcursores adventus Christi; ille prioris, hic posterioris. Uterque civiles tumultus et perturbationes sæcularis vitæ secedendo fugit. Et Elias quidem Carmelom habitavit, Joannes autem in deserto commoratus est. Aliis quoque in plerisque maxima inter ipsos similitudo existit. Hoc significat Christus dicens: Quia Elias venit, sed, non cognoverunt eum. Hoc est Joannes ipsi per omnia similis.

VERS. 18. Et increpavit illum Jesus, etc.

Photii. Quominus curationem consequeretur tria obstiterunt: incredulitas astantium, et in miraculorum operatione exigua fides discipulorum, denique gula et voracitas illius qui a dæmone vexabatur.

C CAP. XVIII. VERS. 7. Væ mundo a scandalis.

Photii. Cum plurima de scandalis perorasset Christus et mundum deplorasset, deplorat et hominem malorum auctorem, ostendens non tantum fugienda et repellenda esse scandala, verum et eos qui talia agunt nequaquam esse admittendos in familiaritatem ac convictum. Conversatione siquidem et consuetudine talium necesse est provocari homines ad imitationem (12).

VERS. 9. Et si oculus tuus scandalizat te, erue eum, et projice abs te, etc.

Photii. Quamlibet benevole sit affectus erga te quispiam, sit autem idem operarius et auctor malorum: abscinde te ab illo, perniciem animæ declinans, et proserpens ex contagione consuetudinis istius venenum præcavens.

VERS. 15. Si autem peccaverit in te frater tuus, vade, et corripe inter te et ipsum solum.

Photii. Detestatus Salvador eos qui scandalizant proximum, nunc eos consolatur qui scandalum patiuntur, et dicit ad illos: Ne animo consterne mini reputantes quantum injuriæ vulnus acceperitis, quandoquidem fieri potest ut illud quodcunque in magnum vobis lucrum convertiatur. Quomodo autem id fiet? Si auctorem injuriæ privatim argueris, suum illi peccatum ostendens. Si enim eum pœni-

NOTÆ.

(12) Cf. q. V.

tuerit eorum quæ in te commisit, magnum inde tibi constabit lucrum : quippe et tu illi reconciliatus inimico, et ipse veniam consecutus, peccato liberabimini.

CAP. XXIII. VERS. 6. *Amant autem primos recubitus in cænis, et primas cathedras in synagogis.*

Photii. Non simpliciter ait Dominus : Gravia sunt et importabilia, sed iudicio pontificum gravia videri et importabilia. Quæ enim ipsi ne digito quidem movent, hoc est, quæ ne conantur quidem attingere nec iis inchoandis se accingunt, ea ipsa graviter aliis edicunt ut effecta reddant.

VERS. 20. *Væ vobis, Scribæ et Pharisei hypocritæ, qui ædificatis sepulcra prophetarum, etc.*

Photii. *Ædificatis sepulcra*, inquit, auctam et multiplicatam in vobis majorum vestrorum audaciam exhibentes, paratique ad prophetarum et iustorum cædes, exemplo illorum repræsentandas. Testificamini ergo existimare vos patres ac proavos vestros impios fuisse, dum similes esse ipsis exercenda impietate contenditis.

VERS. 32. *Et vos implete mensuram patrum vestrorum.*

Photii. *Et vos implete*, inquit, mensuram patrum vestrorum. Hoc est : quod animo ac cogitatione vestra prava, studioque ac destinatione aggressi jam estis facere, implete sultis et absoluite juxta mensuram patrum vestrorum, hoc est, in opus apertum et facinus aspectabile producite. Mensura enim modus ac finis odii fuit patribus ipsorum adversus prophetas, mors cum contumelia atque ignominia conjuncta. Hæc porro verba non præcipientis sunt, sed permittentis potius. Sic enim sæpe solemus detertere aliquos ac revocare ab aliquo facinore, specie ac schemate adhortantium ad illud.

CAP. XXIV. VERS. 28. *Ubiunque fuerit corpus, illuc congregabuntur et aquilæ.*

Photii. Quemadmodum carnivoræ volucres ad cadavera feruntur, ita et Filio hominis veniente omnes aquilæ congregabuntur ad ipsum, sublimes videlicet et alte volantes animæ, longissimeque a terrestribus abjunctæ curis.

CAP. XXVI. VERS. 13. *Amen dico vobis, ubiunque prædicatum fuerit hoc Evangelium in toto mundo, dicetur et quod hæc fecit in memoriam ejus.*

Photii. Multis signis ostendit hæc mulier sese magnæ et ineffabilis fidei impulsu ad Christum accedere. Primum ex eo quod summa demonstratione religionis ac reverentiæ ad ipsum adiit ; deinde quod unguentum attulit, quod peccatorum veniam rogavit ; postremum et summum sit, quod remissionem peccatorum ab eo speravit, quem eo ipso Deum agnoscebat (13).

νήσεται, σου τε διαλλαγέντος πρὸς αὐτὸν, κάκεινῃ συγχωρηθέντος τοῦ ἀμαρτήματος.

Φιλοῦσί τε τὴν πρωτοκλισίαν ἐν τοῖς δειπνοῖς, τὰς πρωτοκαθεδρίας ἐν ταῖς συναγωγαῖς.

Φωτίου. Οὐχ ἀπλῶς φησὶν ὁ Κύριος· Βαρὲα τυγχάνει καὶ δυσβάστακτα, ἀλλὰ κατὰ τὴν τῶν ἱερῶν κρίσιν βαρὲα φανέντα καὶ δυσβάστακτα. Ἄ γὰρ αὐτοὶ οὐδὲ τῷ δακτύλῳ κινῶσι, ταυτέστιν. οὐδὲ ἀπάρχονται πράττειν, ταῦτα τοῖς ἑτέροις ποιεῖν ἐπιτάττουσιν.

Ὅσα ὑμῖν, Γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι ὀποκρίται, οἱ οἰκοδομεῖτε τοὺς τάφους τῶν προφητῶν, κ. τ. λ.

Φωτίου. Οἰκοδομεῖτε τοὺς τάφους, φησὶ, πληθύνοντες ἅμα καὶ δεικνύντες τὴν τόλμην τῶν προγόνων· καὶ πρόθυμοι ὄντες παραπλησίως ἐκείνοις προφήταις τε καὶ δικαίους ὀποκτείνετε. Διὸ καὶ μαρτυρεῖτε τοῖς προγόνοις ὡς ἀσεβέσι, ποθοῦντες ὅμοιοι ἐκείνοις γίνεσθαι.

Καὶ ὑμεῖς πληρώσατε τὸ μέτρον τῶν πατέρων ὑμῶν.

Φωτίου. Καὶ ὑμεῖς πληρώσατε, φησὶ, τὸ μέτρον τῶν πατέρων ὑμῶν. Ταυτέστιν, ὅπερ διανοία ὑμῶν τῇ πονηρᾷ καὶ τῇ σπουδῇ καὶ τῇ προθυμίᾳ διαπράξεσθαι βούλεσθε, πληρώσατε αὐτὸ κατὰ τὸ μέτρον τῶν πατέρων ὑμῶν· ἡγοῦν, εἰς ἔργον φανερόν καὶ πρᾶξιν ὀρωμένην ἐξαγάγετε. Μέτρον γὰρ ἦν τοῖς πατέρεσιν αὐτῶν κατὰ τῶν προφητῶν ὁ δι' ὕβρεως καὶ ἀτιμίας θανάτος. Τοῦτο δὲ οὐκ ἐπιτάττοντός ἐστιν, ἀλλὰ προτρέποντος μᾶλλον. Καὶ γὰρ πολλάκις εἰώθαμεν κωλύειν τινὰς, οὐκ ἀπαγορεύοντες τὸ ἔργον, ἀλλὰ μᾶλλον διεγείροντες πρὸς αὐτό.

Ὅπου γὰρ ἐὰν ᾗ τὸ πνεῦμα, ἐκεῖ συναχθήσονται οἱ ἄετοί.

Φωτίου. Ὅσπερ τὰ τῶν πτηνῶν (14) σαρχοβόρα ἐπὶ τὰ πεπτωκότα σώματα τρέχει, οὕτως καὶ τοῦ Ἰησοῦ τοῦ ἀνθρώπου ἐρχομένου πάντες οἱ ἄετοί συναχθήσονται ἐπ' αὐτόν· ἦτοι οἱ εἰς τὰ ὑψηλὰ πετόμενοι καὶ ἀνωτάτω τῶν ἐπιγείων πραγμάτων.

Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅπου ἐὰν κηρυχθῇ τὸ εὐαγγέλιον τοῦτο ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ, λαληθήσεται καὶ ὁ ἐποίησεν αὐτὴ εἰς μνημόσυνον αὐτῆς.

Φωτίου. Ἐκ πολλῶν δέχνεται ἡ γυνὴ μετὰ πολλῆς καὶ ἀφάτου πίστεως προσιοῦσα τῷ Χριστῷ. Καὶ πρῶτον μὲν ἐκ τοῦ εὐλαδῶς εἰσελθεῖν πρὸς αὐτόν· εἶτα καὶ ἐκ τοῦ προσεγγεῖν τὸ μύρον· καὶ ἔτι ἐκ τοῦ ὑπὲρ ἀμαρτιῶν αἰτῆσαι· τὸ δὲ ἀκροτελευτίον ἐκ τοῦ ἐλπίζειν τῆς ἀφέσεως τυχεῖν.

NOTÆ.

(13) Cf. q. LV.

(14) Membranzæ nostræ κτηνῶν habebant pro quo non dubitavimus πτηνῶν rescribere.

Καὶ ἐμνήσθη ὁ Πέτρος τοῦ ῥήματος τοῦ Ἰησοῦ, ἅτις εἰρηκότος αὐτοῦ, ὅτι Πρὶν ἀλέκτορα φωνῆσαι, τρεῖς ἀπαρνήσῃ με. Καὶ ἐξελθὼν ἔξω, ἔκλαυσε πικρῶς.

Φωτίου. Ὅταν ὁ Ματθαῖος λέγῃ· Πρὶν ἀλέκτορα φωνῆσαι, τρεῖς ἀπαρνήσῃ με, τὴν πρώτην ἀλεκτοροφωνίαν αἰνίττεται, τὴν ὅλην δηλονότι. Διὸ καὶ φησι· Πρὶν αὕτη ἀπαρτίσθῃ, τουτέστιν ἡ ὅλη ἀλεκτοροφωνία, τρεῖς ἀπαρνήσῃ με. Ὅταν δὲ ὁ Μάρκος λέγῃ· Πρὶν ἢ δις ἀλέκτορα φωνῆσαι, τρεῖς ἀπαρνήσῃ με, τὰς ἐν ὅλῃ τῇ πρώτῃ ἀλεκτοροφωνίᾳ περιεχομένας φωνήσεις δηλοῖ, καὶ φησιν, ὅτι Πρὶν τὰς δύο τὰς κατὰ μέρος φωνήσεις παρελθεῖν, τρίτον ἀπαρνήσῃ με. Ἡ γὰρ ὅλη ἀλεκτοροφωνία τρεῖς καὶ τέσσαρας καὶ πλείους ἔχει φωνήσεις. Ὅστε συμφωνοῦσι μᾶλλον ἀλλήλοις οἱ εὐαγγελισταί.

Καὶ ἰδοὺ τὸ καταπέτασμα τοῦ ναοῦ ἐσχίσθη εἰς δύο, κ. τ. λ.

Φωτίου. Ἐσχίσθη τὸ καταπέτασμα τοῦ ναοῦ, καὶ ὤρθησαν τὰ θείατα. Τοῦτο σημαίνει τὸ τὴν Καينὴν Διαθήκην εἰς πᾶσαν τὴν οἰκουμένην διαδραμεῖν· καὶ τὴν νομικὴν λατρείαν ἀργῆσαι, καὶ τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων πᾶσι θεατὰ καὶ βάσιμα γεγονέναι. cessaturam, ac Sancta sanctorum omnium oculis cupientium, aperta fore (15).

VERS. 75. — Et recordatus est Petrus verbi Jesu quod dixerat: Prius quam gallus cantet, ter me negabis. Et egressus foras flevit amare.

Photii. Cum Matthæus dicit, Antequam gallus cantet, ter me negabis, primi cantus nomine complectitur omnes separatas ejus avis voces quas modico spatio continuare solet. Ait igitur: Priusquam gallus primum cantum omnibus suis partibus absolverit, ter me negabis. Cum vero Marcus dicit: Priusquam gallus vocem bis dederit, ter me es negaturus, primum cantum in partes suas dividit, hoc sensu: Priusquam singulares cantilenas gallus duas dederit, quales plures primum cantum absolvent, ter me negabis. Nam totus galli cantus cantiones colligit tres, quatuor, aut plures parvo intervallo disjunctas. Maxime igitur evangelista consentiunt, hoc quidem loco (15).

CAP. XXVII. VERS. 51. Et ecce velum templi scissum est in duas partes, etc.

Protii. Scissum est velum templi, et hominum conspectibus exposita sunt res quas antea videre nefas erat. Hoc significante prodigio, Novum Testamentum in universam terram propagandum, religionem vero quæ observationi legis illigata esset, intueri volentium, omnium gressibus accedere

NOTÆ.

(15) Cf. de eodem argumento Q. XCVII

FRAGMENTA IN MARCUM.

(Ex Catena P. Possini, Romæ, 1675, in-fol.)

Ὁψίας δὲ γενομένης, ὅτε ἔδυν ὁ ἥλιος, ἔφερον πρὸς αὐτὸν πάντας τοὺς κακῶς ἔχοντας, καὶ τοὺς δαιμονιζομένους.

Φωτίου. Διὰ τοῦτο ἀνέμενον τὸ πέρας τῆς ἡμέρας ἵνα μὴ δόξωσιν ἐν Σαββάτῳ θεραπευθῆναι. Ἀμέλει καὶ οἱ τῶν Ἰουδαίων ἡγούμενοι ἐπετίμων αὐτῷ θεραπεύοντι ἐν Σαββάτῳ. Οἱ δὲ μαθηταὶ τὴν ἐσπέραν μὴ ἀναμένοντες παρεχάλουσιν αὐτὸν τὰς λύσεις ποιεῖσθαι.

Καὶ πρὸς ἔννευχον λίαν ἀναστάς ἐξῆλθε, καὶ ἀπῆλθεν ὁ Ἰησοῦς εἰς ἔρημον τόπον, κακεῖ προσεῦχετο.

Φωτίου. Ἀξύν ἐστι ζητήσεως, πῶς ὁ Ἰησοῦς ἀναχωρήσας εἰς τὴν ἔρημον προσεῦχετο. Οὐ γὰρ δὴ ὡς δεόμενος καὶ χρεῖζων, τοῦτο ἐποίει· καὶ γὰρ αὐτοῦς ἦν ὁ τὰς τῶν λογικῶν δεχόμενος προσευχάς· ἀλλ' οἰκονομικῶς τοῦτο ποιῶν, καὶ τύπος ἡμῶν γινόμενος πάσης ἀρίστης πράξεως.

Ἰδὼν ὁ Ἰησοῦς τὴν πίστιν αὐτῶν.

Φωτίου. Πολλὴ ἡ πίστις ἦν τῶν ἀνδρῶν· ὥστε καὶ τὴν στήθην ἐρύξαι καὶ χαλάσαι τὸν ἄνθρωπον. Διὸ καὶ ὁ Σωτὴρ τὴν πίστιν ἰδὼν τῶν χοιμασάντων, καὶ αὐτοῦ τοῦ κάμνοντος (οὐδὲ γὰρ ἀνεδέξατο ἀρθῆναι,

CAP. I. VERS. 32. Vespere autem facto, cum occidisset sol, afferbant ad eum omnes male habentes, et dæmonia habentes.

Photii. Propterea expectabant diei crepusculum ne viderentur Sabbato curari. Principes scilicet Judæorum eum qui curatus Sabbato fuisset, objurgabant: quo metu ac superstitione liberi discipuli rogabant Christum, etiam non exspectata vespera, ut curationes operaretur.

VERS. 35. Et diluculo valde surgens, egressus abiit in desertum locum, ibique orabat.

Photii. Inquisitione dignum est, quomobrem Jesus post secessum in desertum, oraverit. Non enim tanquam ope indigens hoc faciebat: ipse quippe est qui spiritualium preces accipit: sed dispensatorie hoc faciens, et exemplum nobis factus omnis ope rationis optimæ.

CAP. II. VERS. 5. Cum autem vidisset Jesus fidem illorum.

Photii. Multa fides horum virorum erat, ut et tectum perfoderent, et hominem demitterent. Quare Salvator visa fide bajulantium, et ipsius scilicet etiam laborantis (neque enim sic sic laboriose et

forte periculose vel tolli, vel demitti passus esset, Λ $\epsilon\iota$ $\mu\eta$ $\epsilon\pi\iota\sigma\tau\epsilon\upsilon\sigma\epsilon\upsilon\sigma\epsilon\iota\varsigma$ $\omega\varsigma$ $\iota\alpha\theta\eta\sigma\tau\alpha\iota$) $\epsilon\theta\epsilon\rho\acute{\alpha}\pi\epsilon\upsilon\sigma\epsilon\upsilon\sigma\epsilon\iota\varsigma$ $\alpha\upsilon\tau\acute{\omicron}\nu$. nisi credidisset se curatum iri), curavit ipsum.

VERS. 14: *Et cum præteriret, vidit Levi Alphaei sedentem ad telonium: et ait illi: Sequere me; et surgens secutus est eum.*

Photii. Vidit, inquit, Matthæum publicanum. Quærendum igitur an unus et idem sit publicanus apud tres evangelistas, qui et Matthæus et Levis vocatur. Duo erant publicani in numero duodecim apostolorum, Matthæus et Jacobus Alphaei (16).

CAP. III. VERS. 15. *Et ascendens in montem vocavit ad se quos voluit ipse: et venerunt ad eum.*

Photii. Ascendit in montem Salvator, discipulos duodecim in apostolos electurus, ne fortuito facta videri posset eorum promotio. Facta autem die, ut Lucas ait, vocavit quos delegerat, ex turba scilicet plurium: non enim aderant soli duodecim: quos elegit et apostolos nominavit, jam tum isto nomine informans officium prædicationis, et opus ad quod implendum præparabantur.

VERS. 29. *Qui autem blasphemaverit in Spiritum sanctum, non habet remissionem in æternum.*

Photii. Dum blasphemiam in Spiritum expertem veniæ pronuntiat, Deum intelligit Spiritus nomine. Ut enim vis Spiritus sancti regnum sive majestas Dei dicitur, hoc est Deus ipse: ita quæ Spiritum petit blasphemia, Deum petit. Ait igitur contumelias quæ irrogabantur Christo, quatenus occurrebat sensibus et merus homo censebatur, quasi veniales videri posse præ inexpiabili furore earum quæ pergebant (17).

CAP. V. VERS. 10. *Et deprecabatur eum multum, ne se expelleret extra regionem.*

Photii. Quamvis supra modum improbi ac contumaces dæmones, agnoscunt et fateantur tamen se aliquando scelerum suorum luituros graves pœnas. Quare suspicati representari jam nunc ipsis expectatum olim supplicium, correpta spatia queruntur, et sustineri in constitutam diem cruciatus suos postulant.

VERS. 13. *Et concessit eis statim Jesus. Et exeuntes spiritus immundi introierunt in porcos.*

Photii. Permisit dæmonibus Salvator ingredi in porcos, ut ostenderet eorum furorem in nos, quantum sit, et quanta armatus nocendi vi. Sane qui tot porcos momento perdiderant, facile intelligebantur, non eare viribus ad homines consimiliter perdendos, ut ex his omnibus manifestum sit, Dei potentiam impedire ipsos quominus adversus homines faciant quæcumque vellent.

CAP. VI. VERS. 28. *Et attulit caput ejus in disco: et dedit illud puellæ, et puella dedit matri suæ.*

Photii. Herodes amore amens ac prorsus insanus, veritus est iurjurandum transgredi, et occidit iustum: atqui tolerabilius pejerasset, quam tantum

Kal paráγων, εἶδε Λευὶ τὸν τοῦ Ἀλφαίου καθήμενον ἐπὶ τὸ τελώνιον· καὶ λέγει αὐτῷ· Ἀκολουθε μοι, καὶ ἀναστὰς ἠκολούθησεν αὐτῷ.

Φωτίου. Ἐθεάσατο, φησί, Ματθαῖον τὸν τελώνην. Ζητήτεον οὖν εἰ ὁ αὐτὸς ἐστὶ τελώνης παρὰ τοῖς τρισὶν ὁ καλούμενος Ματθαῖος καὶ Λευὶς. Δύο ἦσαν τελῶναι ἐκ τῶν δώδεκα, Ματθαῖος καὶ Ἰάκωβος ὁ τοῦ Ἀλφαίου.

Kal ἀναβαίνει εἰς τὸ ὄρος καὶ προσκαλεῖται οὓς ἠθέλει αὐτός· καὶ ἀπῆλθον πρὸς αὐτόν.

Φωτίου. Εἰς τὸ ὄρος ἀναβέβηκεν ὁ Σωτὴρ τοὺς δώδεκα μαθητὰς μέλλων χειροτονήσαι, ὥς ἂν μὴ ματαία αὐτῶν γένηται ἡ προβολή. Ἡμέρας δὲ γεγονούσας, κατὰ τὸν Λουκᾶν, προσεκάλεσατο οὓς προέκρινε· πλείους γὰρ ἦσαν τῶν δώδεκα οἱ παρόντες· οὓς δὲ ἐξελέξατο δώδεκα ἐτύγγανον· καὶ τούτους ἐκάλεσεν ἀποστόλους, εἰς προπαρασκευὴν τοῦ κηρύγματος, καὶ εἰς τὸ μέλλον ὑπ' αὐτῶν πληρωθῆσθαι ἔργον.

Ὅς δ' ἂν βλασφημήσῃ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐκ ἔχει ἄφεσιν εἰς τὸν αἰῶνα.

Φωτίου. Τὴν εἰς τὸν Θεὸν βλασφημίαν ἀσύγγνωστον εἶναι φησὶ τῷ τοῦ Πνεύματος ὀνόματι. Ὅτι περ γὰρ ἡ ἐνέργεια τοῦ ἁγίου Πνεύματος βασιλεία Θεοῦ λέγεται, οὕτως καὶ ἡ κατὰ τούτου βλασφημία κατὰ τοῦ Θεοῦ εἶναι νομίζεται. Ἀσυγχώρητον δὲ εἶναι λοιδορίαν Θεοῦ φησὶ, πρὸς σύγκρισιν ἐκείνης καὶ ἣν ἐνομίζεται τε καὶ ἐωρᾶτο ὡς ἀνθρώπος.

Christum pro Deo agnitum violare nihilominus

Kal παρεκάλει αὐτόν πολλὰ, ἵνα μὴ αὐτοῦς ἀποστείλῃ ἔξω τῆς χώρας.

Φωτίου. Εἰ καὶ ἄγαν μοχθηροὶ εἰσιν οἱ δαίμονες, ἀλλ' οὖν ἐγίνωσκον ὅτι ἐς ὕστερον κολασθήσονται ὑπὲρ τῶν ὁμαρτημάτων. Διὰ καὶ νομίσαντες ἤδη ἐφεστάναι αὐτοῖς τὴν κλᾶσιν, ἐφοβήθησαν, ὥς εἰς τιμωρίαν ἵκοντες, καὶ παρεκάλουν μὴ πρὸ καιροῦ ὑποστῆναι τὴν δίχην.

Kal ἐπέτρεψεν αὐτοῖς εὐθέως ὁ Ἰησοῦς. Καὶ ἐξελθόντα τὰ πνεύματα τὰ ἀκάθαρτα εἰσῆλθον εἰς τοὺς χοίρους.

Φωτίου. Ἐπέτρεψε τοῖς δαίμοσιν ὁ Σωτὴρ εἰσελθεῖν εἰς τοὺς χοίρους, ἵνα δείξῃ τὴν κατ' ἡμῶν μανίαν τῶν δαιμόνων ὁπόση τις ἐστὶ· καὶ τὴν δύναμιν αὐτῶν· καὶ ὅτι οἱ τοσούτους χοίρους συντόμως ἀφανίσαντες, οὐκ ἂν ἀδύνατοι ἦσαν οὕτω διαθεῖναι καὶ τοὺς ἀνθρώπους. Ὅτι διὰ πάντων τούτων φανερὰν εἶναι τὴν τοῦ Θεοῦ δύναμιν, καλύποντας αὐτοὺς ποιῆσαι εἰς τοὺς ἡνθρώπους ὅσα καὶ βούλονται.

Kal ἤνεγκε τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ ἐπὶ πλάκι, καὶ ἔδωκεν αὐτὴν τῇ κορασίῳ. καὶ τὸ κοράσιον ἔδωκεν αὐτὴν τῇ μητρὶ αὐτῆς.

Φωτίου. Ὁ Ἡρώδης ἐρωτόληπτος γεγὼνὼς καὶ παντελῶς ἀνέητος ἐφοβήθη τὸν ἔρπον παραδῆναι καὶ φονεῖν τὸν δίκαιον· ἔδει γὰρ μέλλον ἀποκτενεῖν

NOTE.

(16) Quod Jacobum Alphaei publicanum fuisse Photius dicit, fides sit penes auctorem.

(17) Cf. q. XLIX.

καὶ μὴ τοσοῦτον μῦθος ἐργάσασθαι. Ἐπεὶ οὐ παντα-
χοῦ τὸ εὐορκεῖν ἀγαθόν· λέγεται δὲ σπεκουλάτωρ ὁ
δήμιος, στρατιώτης δ' ἐπὶ τῷ φονεῦν τοὺς κατα-
κρίτους τεταγμένος. *Πτώμα* δὲ λέγεται τὸ τοῦ νεκροῦ
σώμα.

Καὶ εἶπεν αὐτοῖς· Δεῦτε ἡμεῖς αὐτοὶ κατ' ἰδίαν
εἰς ἐρημον τόπον, καὶ ἀναπαύεσθε ὀλίγον.

Φωτίου. Διὰ τούτων διδάσκει τοὺς τῆς Ἐκκλησίας
διδασκάλους, μὴ διαπαντὸς τοῖς ὅλοις ἑαυτοὺς ἐκ-
διδόναι, ἀλλὰ καὶ συστέλλεσθαι καὶ ἰδιάζειν καθ'
ἑαυτοὺς, καὶ τὸν νοῦν συνάγειν ἐκ τῆς ἐξω περι-
φορέας, καὶ τοὺς κοπιῶντας ἐν λόγῳ θεραπεύειν καὶ
σωματικῶς ἀναπαύειν, μάλιστα μετὰ τὴν τῆς δια-
κονίας ἐκπλήρωσιν.

prout opus est, temporibus corporea etiam remissione ac quiete, maxime post expletum præscripti
pensum operis.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν· Ἀφerte αὐτὴν· τί αὐτῇ
κόπους παρέχετε; καλὸν ἔργον ἐργάσατο ἐν
ἐμοί.

Φωτίου. Τί κόπους παρέχετε τῇ γυναίκι; φησὶν
ὁ Σωτήρ· εἰς γὰρ τὸν ἐνταφιασμόν μου τοῦτο πε-
ποίηκε. Ταῦτα δὲ λέγει παραμυθούμενος τὴν γυναῖκα,
καὶ ἐλευθέραν δεικνύων τῆς τῶν ἀποστόλων μέμφεως.
Τοσοῦτον γὰρ ἀπέχω, φησί, τοῦ μέμψασθαι αὐτήν,
ὥστε οὐδὲ ἀφήσω λαθεῖν τὸ γεγεννημένον αὐτῆς
ἔργον· ἀλλ' ἅπας ὁ κόσμος γινώσκεται· ἀπὸ γὰρ μεγά-
λης διανοίας ἦν τοῦτο, καὶ πολλῆς τεκμηρίον πίστεως.

A placulum conscisceret. Neque enim juramentis
stare in omni casu laudabile est. Dicitur porro
speculator publicus carnifex ad muliandos morte
quos neci iudices addixerunt constitutus. Πτώμα
vero, cadaver, dicitur corpus mortui.

VERS. 31. Et ait illis: Venite seorsum in desertum
locum, et requiescite pusillum.

Photii. Per hæc docet Ecclesiæ magistros, ne se
totos et in omne tempus condonent usibus et curæ
multitudinis: sed contrahant se interdum, et apud
se sint, collecta ex nimia diffusionē mente. Docet
præterea præpositos, ut quibus utuntur ministris in
laborioso exercitio prædicationis, et plebis eruden-
dæ, congrua providentia consulant, concessa statis,

B CAP. XIV. VERS. 6. Jesus autem dixit: Sinite eam,
quid illi molesti estis? Bonum opus operata est
in me.

Photii. Quid molesti estis mulieri? ait Salvator,
in sepulturam enim meam hoc fecit. Hæc vero dixit
consolans mulierem, et ostendens ab apostolis im-
merito culpam. Tantum enim, inquit, absum a re-
prehendendo illam, ut non passurus sim latere hoc
quod fecit opus: sed effecturus ut totus illud mun-
dus sciat. A magno videlicet animo id proficisce-
batur, et multæ erat indicium fidei.

FRAGMENTA IN LUCAM.

Φωτίου. Τὸ προοίμιον τοῦ εὐαγγελιστοῦ δύο
τινὰ κεφάλαια περιέχει· σύστασιν τῶν πρὸ αὐτοῦ
τῶν εὐαγγέλιον συγγραφέων, ὧν Μιτθαίου καὶ
Μάρκου, καὶ ἀπολογίαν δ' ἦν καὶ αὐτὸς ἐπὶ τὸ συγγρά-
φειν ἤλθεν. Εἰπὼν δὲ τὸ, ἐπεχείρησαν, λέξιν δυναμέ-
νην ἐπὶ τῶν τολμηρῶς ἀπομένον τῆς ὑποθέσεως ἀρ-
μόττειν, καὶ ἐπὶ τῶν εὐλαβῶς αὐτῇ προσόντων· οὗσιν
ἐπιδιορθώσας τὸ ἀμφίβολόν τῆς λέξεως ἐπιδιορθού-
ται, ἐκ τῆς τοῦ εἰπεῖν περὶ τῶν πεπληρορημένων
ἡμῶν πραγμάτων, καὶ ἐκ τοῦ εἰπεῖν, καθὼς παρ-
έδοσαν οἱ αὐτόπαι, καὶ ἐξῆς. Οἱ γὰρ κατ' ἄμφω
ταῦτα ἐπιχειροῦντες διηγεῖσθαι, δηλονότι πανευλαβῶς
καὶ οικειῶς ἐπιχειροῦσι· τῇ μὲν ἀδιστάκτῳ πληρο-
φορίᾳ τὸ ἀληθὲς ἀπαγγέλλοντες, τῇ δὲ ἀξιοπιστίᾳ
τῶν παραδεδοκότων τὸ εὐπαράδεκτον εἰσηγούμενοι·
ἅμα δὲ καὶ τὸ, παρέδοσαν, ἐμφασιν εἶχει μοι δοκεῖ
τῆς ἐπὶ τὸ καὶ αὐτῆς παραδιδόναι προτροπῆς.
Καθὼς γὰρ ἐκεῖνοι παρέδοσαν, καὶ αὐτοὺς δεήσει
πάλιν ἐκεῖθεν παρελῆφτάς, ἀκολουθεῖ λόγῳ ἀλλήλοις
ταῦτα παραδιδόναι· ἀντα, ἐπεὶ ἀγράφου τῆς παρα-
δόσεως γινόμενης, ἐλγῃ ἢ πάλιν τοὺς παρελῆ-
φτάς ἄλλοις παραδοῦναι· χάντεσθαι συνέβαινε τὰ
παραδιδόμενα, ἢ λήθη τῶν ἐν μέσῳ ὑποδεχομένων, ἢ
βραδύργια πολλά παραπεποιηθῆναι· ὅπου γε καὶ
γεγραμμένων τινὲς ἐτόλμησαν ταῦτα παραφθεῖρειν.
Ἐπεὶ οὖν ἀγράφων ὄντων τῶν παραδιδόμενων, εἰκό-
ς ἦν ἀτοπα πολλά συμβαίνειν, τῷ μακρῷ χρόνῳ,
εἰκότως οἱ ἀπὸ τῶν αὐτοπτῶν καὶ ὑπηρετῶν τοῦ
λόγου πρῶτοι παρελῆφότες, ἔγγραφον παντὶ τῷ

IN LUCAM.

CAP. I. Photii. Evangelistæ præmium duo
quædam puncta complectitur: objectum eorum qui
ante ipsum Evangelium conscripserunt, Matthæus
scilicet et Marcus, et rationis explicationem, ob
quam ad scribendum ductus est. Dicendo autem,
conati sunt, vocem adhibet apte scriptoribus auda-
cius quoddam intentantibus argumentum conven-
nientem, et ad hoc pie accedentibus. Duabus cor-
rectionibus vocis amphibologiam emendat, dicendo
de rebus quæ in nobis completæ sunt, et, sicut tradi-
derunt qui ipsi viderunt, etc. Qui enim secundum
duo hæc narrare conantur, evidenter piam et do-
mesticam rem conantur; inconcussa certitudine
verum narrantes, ex veracitate eorum qui tradide-
runt narrationem legitimam exponentes. Simul
autem illud, tradiderunt, majus aliquid mihi indi-
care videtur, quam exprimit hoc ipsum vocabulum
tradere. Sicut enim isti tradiderunt, et illos oportebat,
cum rursus inde acceperant, conformi sermone
hæc aliis tradidisse: deinde, cum scripta non foret
traditio, necesse fuit iterum hos qui illam acce-
pissent, aliis tradere; indeque contigit quæ trade-
bantur, aut oblivione eorum qui in medio accipie-
bant, aut fraude in multis alterata fuisse, quando
quidem etiam hæc scripta aliqui ausi sunt corrup-
pere. Cum igitur, quoniam non scripta erant quæ
tradebantur, profecto nulla aliena irrepsissent
multo tempore, qui ab his qui viderant et ministri
fuerant sermonis, primi acceperant, scriptam mundo

universo præstiterunt traditionem; et fraudem expellentes, et oblivionem tollentes, et integritatem traditioni suppetentes. Sed Matthæus et Marcus ut acceperunt sic et tradiderunt; alii vero, ut illos prava et temeraria mens impulit, conati sunt narrare propriæ cogitationis figmenta, ut Evangelium ad Ægyptios dictum, et Evangelium τῶν duodecim. Nam ut frumento zizania, sic veritati nititur mendacium insurgere; ista autem a piorum cœtu et memoria exsulant. Sed beatus Lucas, Inter quæ, dicit, ut horum qui ante ipsum Evangelium scripserunt veracitas constet, in simile illis propositum ingreditur, ob eandem causam quæ et illis fuit scribendi. Ut enim illi eo quod acceperunt, et tanquam acceperunt scribant, sic et ipse eo quod a principio, et tanquam assecutus est, ita ad scribendum adductus est; non igitur contraria illis faciem, sed una progrediens, imo testificans scribit. Aliam quoque ob causam, ut Theophilo cuidam a Deo dilecto, cum illum in veritate curaverit, et illi fidei sermonem non scriptum tradiderit, neque auditu solo hæc credere securum non sit, per scripta illi securitatem verborum, *de quibus eruditus est*, præstet, et per illum mundo universo utilitatem largiatur. Merito ergo illi proœmio opus fuit; in quo objectum præcedentium evangelistarum exponitur, et causa ob quam post illos scripsit significatur; cum illi nihil circa proprium objectum dixerint, sed tanquam huic testimonium de se dandum reliquerint.

VERS. 29. Photii. Quid vidit, et cur turbata est? Vidit angelum castis oculis intuentem, sed sponsi indicia gerentem; puro aspectu contemplantem, sed nuptiarum fœdera nuntiantem. Hos nuptiales sermones audiens, et cupiditatum conversatione expertem habitum cernens, his rationi contrariis verbis turbata est. Video, inquit, legatum pie astantem, et læto animo nuntium suadeor accipere; sed nuptiales mihi sermones dirigit, et lætitiæ in timorem convertit, et animam turbat nuntio. Video vultum ejus pudore conspersum; sed nuptias adesse nuntiat. Video prudenter alloquentem, sed conceptionis verba loquitur; et virginittatis amor sermonem ut dolosum suspicari cogit. Etenim legati tunc forma et astantia, cum habitus decentia, divine venisse indicat legationem; verba autem sponsi indicium exhibentia abnuere suadent assensum.

Photii. Turbata est in sermone, non beneficium abhorruit. *Turbata est*, sed collocuta est; et modum salutationis considerans, sermonem autem videns, rationi adversantem, timore prudenti capta est, et extraneam salutationis modum reformidavit. Quid igitur angelus? num permisit eam diversis cogitationibus turbari, et anxietatum fluctibus agitari? et quomodo mandati non malus minister probatus

A κόσμῳ παρέσχοντο τὴν παράδοσιν· καὶ τὴν ἐπίβου-
λὴν ἀπελαύνοντες, καὶ τὴν λήθην ἀνακόπτοντες, καὶ
τὸ ἀνελλιπὲς τῇ παραδόσει περιποιούμενοι. Ἀλλὰ
Ματθαῖος μὲν καὶ Μάρκος, ὡς παρέλαβον, οὕτω καὶ πα-
ρέδωσαν· ἄλλοι δὲ καθὼς αὐτοὺς ἡ πονηρὰ καὶ θρασύς
συνήλασε γνώμη, ἐπεχείρησαν διηγεῖσθαι διανοίας
ἰδίας ἀναπλάσματα, ὡς τὸ λεγόμενον κατ' Αἰγυπτίους,
καὶ τῶν δώδεκα Εὐαγγέλιον. Ὡς γὰρ τῷ σίτῳ τὸ
ζιζάνιον, οὕτως καὶ τῇ ἀληθείᾳ φιλονεικεῖ τὸ ψεῦδος·
ἐπισυνίστασθαι. Ἀλλ' ἐκεῖνα μὲν εὐσεβοῦντων καὶ
χοροῦ καὶ μνήμης ἐξωστράχιστα. Ὁ δὲ μακάριος
Λουκᾶς· Δι' ὧν ἐφη συστήσασθαι τῶν πρὸ αὐτοῦ
εὐαγγελιστῶν τὴν ἀκρίβειαν, ἐπὶ τὴν ὁμοίαν ἐκείνοις
προαίρεσιν ἔρχεται, δι' αἰτίαν δι' ἣν καὶ ἐκεῖνοι γράφειν
ἐγένετο. Ὡς γὰρ ἐκεῖνοι διότι παρέλαβον, καὶ καθὼς
παρέλαβον γράφουσιν, οὕτω καὶ οὕτως διότι καὶ ἐξ
ἀρχῆς, καὶ καθὼς ἠκολούθησεν, οὕτω καὶ εἰς τὸ
γράφειν ἐλήλυθεν. Οὐκ ἐναντία οὖν πράττων ἐκεῖ-
νοις, ἀλλὰ συντρέχων καὶ συμμαρτυρούμενος μᾶλλον
γράφει· δι' ἑτέραν δὲ αἰτίαν, ὅτι Θεοφίλῳ τινι
θεοφιλεῖ ἐργασάμενος ἀληθῶς, καὶ τὸν τῆς πίστεως
αὐτῷ παραδεδωκὼς ἀγράφως λόγον, ἀκοῇ δὲ ταῦτα μόνῃ
πιστεύει· οὐκ ἦν ἀσφαλὲς, καὶ διὰ γραφῆς αὐτῷ τὴν
ἀσφάλειαν τῶν κατηχηθέντων λόγων ἀπεργάζεται, καὶ
δι' αὐτοῦ παντὶ τῷ κόσμῳ διαφιδεύεται τὴν ὠφέλειαν.
Εἰκότως οὖν οὗτος καὶ προοιμίῳ ἐδεήθη· δι' οὗ ἡ τε
σύστασις τῶν πρὸ αὐτοῦ πραγματεύεται, καὶ ἡ αἰτία
δι' ἣν μετ' ἐκείνους ἔγραψεν, ἐπιγινώσκειται· ἐκεῖ-
νων μὴδὲν ὑπὲρ τῆς ἰδίας εἰπόντων συστάσεως· ἀλλ'
C ὥσπερ τοῦτω τὴν ὑπὲρ αὐτῶν μαρτυρίαν καταλε-
λοιπώσαν.

Φωτίου. Τί ἰδοῦσα, καὶ τίνας ἐνεκεν διατα-
ράχῃ; Ἰδοῦσα τὸν ἄγγελον ἀγνοεῖς τοῖς ὀφθαλ-
μοῖς ἀνενίζοντα, ἀλλὰ μνηστῆρος μηνύματα φέροντα·
καθαρῶς βλέμματι προσανέγοντα, ἀλλὰ γάμου λέγοντα
συναλλάγματα· τοῦτων τῶν νομικῶν ῥημάτων γε-
νομένη κατήκοος, καὶ παθῶν ἀμέτοχα τῆς ὁμιλίας
τὰ σχήματα βλέπουσα, ταῖς τῶν λογισμῶν ἀντιπνοαῖς
ἐταράσσεται. Ὅρῳ, φησί, τὸν μηνυτὴν εὐλαβῶς πα-
ριστάμενον, καὶ περιχαρῶς τὴν ἀγγελίαν ἀναπείθο-
μαι ἡξέσθαι· ἀλλὰ νομικῶς μοι λόγους προβάλλ-
εται, καὶ τὴν χαρὰν εἰς φόβον μεθίστησι, καὶ
θορυβεῖ τὴν ψυχὴν τῷ μηνύματι. Ὅρῳ τὸ πρόσωπον
αἰδοῖ συσταλλόμενον, ἀλλὰ νομφίου μοι παρουσίαν
D ἐπαγγέλλεται. Ὅρῳ συνετῶς διαλεγόμενον, ἀλλὰ
συλλήψεως ῥήματα φθέγγεται· καὶ τῆς παρθενίας ὁ-
πθός τὸν λόγον ὡς δόλον ὑποπτεύειν βιάζεται. Διὰ
τοῦτο ἐκταράσσομαι, ὡς ἰσορρόπῳ γνώμῃ τὸ πρᾶγμα
ζυγοστατούμενον βλέπουσα. Ἡ εἷξις μὲν γὰρ τοῦ
θεόθεν ἤκειν διδάσκει τὸ μήνυμα· τὰ ῥήματα δὲ
τὴν συγκατάθεσιν.

Φωτίου. Ἐθρουνθήθη τοῖς λόγοις, οὐκ ἀπεστράφη
τὴν εὐεργεσίαν. *Διατάραχθῃ*, ἀλλὰ διελογίζετο· καὶ
τὸν τρόπον μὲν ἐπικητούσα τοῦ ἀσπασμοῦ, τὸν δὲ
λόγον ὁρῶσα διαφεύγοντα τοὺς λογισμοὺς, φόβῳ κατε-
εἶχετο σῶφρονι, καὶ τὸ ξένον τοῦ ἀσπασμοῦ κατε-
πλήττετο. Τί οὖν ὁ ἄγγελος; ἄρα κατέλειπεν αὐτὴν
ταῖς ἀντισπωταῖς διανοαῖς· ταρασσέσθαι· καὶ ταῖς
κῆμασι τῶν ἀποριῶν κλυδωνίζεσθαι; καὶ πῶς αὐτοῦ

προστάγματος οὐ φαῦλος ὑπηρέτης ἡλέγητο; πῶς δὲ δίκας οὐκ ἂν δικαίως εἰσεπράττετο, ὅτι τὴν παρθένον θορυβεῖσθαι κατέλιπε; διὰ τὸ μὴ εἶναι τοῖνον δυνατὸν θορυβουμένην καὶ φοβουμένην, ἀκριβῶς ἀκούειν τὰ λεχθησέμενα, διὰ τοῦτο λύει πρῶτον αὐτῆς τὸν φόβον.

Φωτίου. Οὐκ ἀπάτην ἤλθον λαλῆσαι σοι, ἀλλὰ τῆς ἀπάτης ἀναίρεσιν εἰσηγήσασθαι. Οὐ πλανῆσαι παραγέγονα, τῆς δὲ πλάνης λύτρωσιν ἐγγυήσασθαι· οὐ συλῆσαι σοι τὴν ἄσυλον παρθενίαν ἐπεδήμησα, ἀλλὰ τοῦ πλάστου τῆς παρθενίας καὶ φύλακος τὴν ἐνοίκησιν εὐαγγελίσασθαι· οὐκ ὁφείω εἰμι πονηρίας διάκονος, ἀλλὰ τοῦ καταργούντος τὸν ὄφιν ἀπόστολος. Νυμφοστόλος, οὐκ ἐπίδουλος παραγέγονα· χαρὰς πρόξενος, οὐ λύπης παραίτιος· σωτηρίας προάγγελος, οὐκ ἀπωλείας σφύβουλος· ἐγὼ τοῖς προστάγμασι τοῖς Δεσποτικοῖς τοὺς σοὺς λογισμοὺς θεραπεύσω· ἐγὼ τοὺς δεσμούς· διὰ λύσω· τῆς ἀπορίας.

Τοῦ αὐτοῦ. Χάριτός ἐστι θείας ὁ ἀσπασμὸς, ἀλλ' οὐ φύσεως ὑπουργός· χάριτος θεϊκῆς, οὐκ ἀνθρωπίνης ἐπιβουλῆς· χάριτος τὸν ἀνθρώπινον ὑπερπηδῶστος λογισμὸν. Ἄλλ' ὅταν χάριν ἀκούσης, ἀνθρωπε, μὴ μάτην τὸ χάρισμα τῇ Παρθένῳ χορηγηθῆναι νομίσης· μηδὲ φιλοτιμίαν διάκονον τὸ δῶρον ὑπολάβῃς. Εὗρε γὰρ χάριν ἡ Παρθένος παρὰ Θεοῦ, ὅτι ἀξίαν ἑαυτὴν τῷ Δημιουργῷ κατεσκεύασεν· ὅτι τῷ κάλλει τῆς ἀγγελίας τὴν ἑαυτῆς ψυχὴν ὠραίσασα, κατοικητήριον ἀξίερασεν ἑαυτὴν τοῦ λόγου τοὺς οὐρανοὺς στερεώσαντος ἡτοιμάσατο· ὅτι οὐ μόνην τὴν παρθενίαν ἀχραντον διετήρησεν, ἀλλὰ γε καὶ τὴν προαίρεσιν ἀμόλυντον συνετήρησεν· ὅτι ἐκ βρέφους καθ' ἡγιασθῇ Θεῷ, λαὸς ἐμφυχος καὶ ἀλάξευτος· τῷ βασιλεῖ τῆς δόξης οἰκοδομοῦμένης, διὰ τὸ τοῦ σώματος ἀκηλίδωτον· διὰ τὸ τῆς παρθενίας ὑπέρλαμπρον· διὰ τὸ τῆς ἀγγελίας ἀμόλυντον· διὰ τὸ τῆς προαιρέσεως καθαρῶτατον· διὰ τὸ τῆς ψυχῆς πρὸς τὴν ἀμαρτιαν ἀρρέπες, καὶ τοῦ κρείττονος ἀμετάπτωτον.

Φωτίου. Τὸ μέλλον, ὡς ἤδη παρὼν ἀποφαίνεται· ἀντὶ γὰρ τοῦ, *ποιήσει, φησὶν ἐποίησεν*, ὡς ἤδη κατορθωθὲν καὶ γενόμενον τῆς αὐτοῦ, φησὶ, χειρὸς, οὐκ ἀνθρώπου τὸ ἔργον· *Ἐποίησε κράτος*, οὐ διὰ Μωϋσέως (1) ὡς πάλα ἐπὶ τοὺς Αἰγυπτίους· οὐδὲ διὰ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ, ὡς τότε Ἰεριχούντεια τεῖχη κατασείων περιόδῳ ἱερέων καὶ σαλπείγων ἤχη· οὐδὲ δι' ἀγγέλου, ὡς ἦν ἰακὰς ἐκατὸν ὀγδοήκοντα πάντες χιλιάδας κατεστρώννυε τῶν πολεμίων· οὐδὲ δι' ἄλλου τινός· ἀλλὰ διὰ τίνος; δι' αὐτοῦ τοῦ οἰκείου βραχίονος. Βραχίον δὲ τοῦ Πατρὸς, ὁ Υἱός· κατὰ τὸ, *Ἐλυτρώσω ἐν βραχίονί σου τὸν λαόν σου*. Δι' αὐτοῦ οὖν νίκην εἰργάσατο, καὶ τροπαῖον ἔστησε κατὰ τῶν πάλαι τυραννούντων τῶν ἐχθρῶν.

Τοῦ αὐτοῦ. Κατετροπώσατο, φησὶν, οὐκ Αἰγυπτίους, ἢ Ἀσσυρίους ἢ τότε τὸ πολέμιον, ἀλλὰ πάντα λογισμὸν ὑπερήφανον τουτέστι μὴ ὑποκύπτοντα καὶ πεσυχρῶντα τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ. Διεσκέδασε καὶ σαθράς ἀπήλεγε τὰς ὑπερηφάνους διανοίας τῆς καρδίας αὐτῶν, ὥς ἔσχον εἰς τὸ μὴ πιστεῦσαι καὶ φοβηθῆναι αὐτὸν, διελέγχμους τὰς ὑπερηφάνους τῶν μὴ πι-

A est? quomodo pœnas non juste subiit, quod virginem turbari permisit? Quia non erat igitur possibile turbatam et territam audire accurate quæ dicenda erant, ideo primum ejus metum solvit.

VERS. 30. Photii. Non fraudem veni tibi dicturus, sed fraudis destructionem edocturus. Non ad errorem veni, sed ad erroris solutionem arcessendam. Non intactam virginitatem rapturus affui, sed virginitatis auctoris et custodis adventum nuntiaturus. Non serpentis malitiæ sum minister, sed serpentis destructoris apostolus. Nuptiarum nuntius, non insidiator adsum: gratiæ præco, non doloris causa; salutis angelus, non perditionis complex. Ego Domini per mandata rationem tuam sanabo, ego B anxietatis vincula solvam.¹

Ejusdem. Gratiae divinæ salutatio est, non autem naturæ obsequium; gratiæ divinæ, non humanæ fraudis; gratiæ humanum intellectum superantis. Sed cum gratiam audieris, o homo, ne frustra Virgini gratiam hanc præstitam esse arbitreris; neque liberalitatem inane donum censeas. Invenit enim gratiam Virgo apud Deum; quod se dignam Deo comparavit; quod castitatis pulchritudine animam suam exornans, dignum habitaculum semet ei cujus verbo cœli firmati sunt disposuit; quod non solum virginitatem inviolatam servavit, sed voluntatem irreprehensibilem custodivit; quod e pueris a Deo sanctificata est, templum spirituale non manufactum regi gloriæ habitandum, propter corporis puritatem, propter virginitatis decus, propter castitatis integritatem, propter voluntatis munditiam, propter animæ contra peccatum firmitatem, et in bono constantiam.

VERS. 49. Photii. Futurum, ut jam præsens apparet. Nam pro faciet, dicit, fecit, quasi jam factum et perfectum manus ejus, non hominis opus. *Fecit potentiam*, non per Moysen ut olim in Ægyptios; neque per Jesu filium Nave, ut tunc Jericho mœnia excutiens per sacerdotum circuitum et tubarum sonum; neque per angelum, ut quando centum quinque et octoginta millia hostium inactavit; neque alium aliquem. Sed per quodnam? per suum proprium brachium. Brachium autem Patris, Filius; secundum quod dicitur: *Liberasti in brachio tuo populum tuum*. Per hunc igitur victoriam adeptus est, et tropæum statuit contra illos qui olim dominabantur, inimicos.

Ejusdem. Dispersit, ut loquitur, non Ægyptios, aut Assyrios, aut similes hostes, sed omnem intellectum se extollentem, id est non inclinantem se nec submittentem coram ipso. Dispersit et caducas esse convicit superbas cogitationes cordis eorum, quas habuerunt cum non crediderunt nec illum metuerunt. Dispersit superbas non credentium

NOTE.

(1) Confer volumen primum primæ editionis p. 190.

mentes, nec illis umbram excusationis reliquit. Nam proprio corde, cum talia haberent de quibus erubescere debebant inflati sunt, et fructum propriæ mentis lethalem, incredulitatem præbuerunt.

VERS. 32. Photii. Ut homo, exponit; nam ut Deus, supra quod magnum est.

Ejusdem. Magnus erit, quod jam erat, etsi carnis humilitatem induit. Non enim humanitatis assumptio, magnitudinem imminuit divinitatis; sed potius attollitur ad illam humanitatis humilitas. Etsi igitur ad carnem demissus est, ita tamen erit magnus, ut erat.

Ejusdem. Non, nomine tu appellabis, sed ille vocabitur; a quo, an evidenter per consubstantiali-
lem Patrem? Nemo enim novit Filium nisi Pater; in quo autem est vera cognitio geniti, hic nomen imposuisse conveniens qui credatur, dignus est. Propterea dicit: *Hic est Filius meus dilectus*. Est igitur semper, etsi nunc nomen illi ad nostram instructionem declaratur. Ideo vocabitur, inquit, non fiet. Erat enim ante sæcula consubstantialis una cum Patre regnans. Hunc concipies, hujus mater ostenderis; hunc tuus virgineus uterus recipit, quem cælorum immersitas non continet.

Photii. Sed quid ad ista sanctissima Virgo? num verbis mollitam, aut intellectui auditum libenter præbentem dixit inconsulto assensum se præstare? minime.

CAP. II. VERS. 34. Photii. Scio, inquit, aperte, ut conceptum, prægnationem, et Filium mihi et partum enarras. Sed multo magis anxietatem auxisti, o Angele; partus enim omnis viri cognitione comparatur. Mea autem virorum societate abhorrentia, non mihi primum intelligentiam præstat hujus conceptionis; quomodo ergo erit genitus, cujus genitor non cognoscitur?

Photii. Qui enim sterilitatis vinculum solvit, ipse partum illi potest præstare, absque viri cooperatione. Qui enim siccata radicem in fructiferam stipitem restaurat, hic quoque sine humore agrum in secundum arvom illi renovabit. Sin autem voluerit per exempla fidem horum quæ nuntiantur accipere, parvis magna componens, et per præterita fidem addens futuris; ita concipies in utero et paries filium, ut virga Aaron inculca germinavit, quasi radicem ope adjuncta; ut ros e cælo in vellus descendens, ipsum solum rigavit, terram autem non humectavit; ut rubus igne arsit, et flammam nutriendi non consumptus est: sic et tu concipies filium, carnem præstans, alimentum immateriali igni præbens, et incorruptibilitatem conservans. Hæc enim tuam pridem præfigurabant prægnationem; innovata sunt ista et præexistiterunt, ut mysterii in te existentis adumbrarent incomprehensibilitatem.

Α στευσάντων διανοίας, οὐδὲ σκιάν αὐτοῖς ὑπολιπὼν ἀπολογίας. Ἀπὸ γὰρ οἰκείας καρδίας καίτοι τοσαῦτα ἔχοντες τὰ δυσωπούντα αὐτοὺς, ἐφυσμῶθησαν· καὶ καρπὸν ὀλέθριον τῆς ἰδίας ψυχῆς, τὴν ἀπιστίαν παρέστησαν.

[P. 17. a.] Φωτίου. Τὸ ἀνθρώπινον ὑποβάλλων ὡς γὰρ Θεὸς, καὶ ὑπὲρ τὸ μέγα.

Τοῦ αὐτοῦ. Ἡ μέγας ἐστὶν ὥστε ἦν, εἰ καὶ τὴν βραχύτητα τῆς σαρκὸς ὑποδέχεται. Οὐδὲ γὰρ, οὐδ' ἡ τῆς ἀνθρωπότητος πρόσληψις, τὸ μέγεθος κατασμι-
κρύνει τῆς θεότητος, ἀλλὰ συνυφύεται μᾶλλον αὐτῇ τὸ ταπεινὸν τῆς ἀνθρωπότητος. Κἂν γοῦν πτωχεύῃ τὴν σάρκα, ἀλλὰ καὶ οὕτως μέγας ἐστὶν ὥστε ἦν.

Τοῦ αὐτοῦ. Οὐδέτι σὺ τὴν κλήσιν ὀνοματοθετή-
σεις, ἀλλ' ἐκεῖνος κληθήσεται. Παρὰ τίνος, ἡ δηλο-
νότι παρὰ τοῦ ἑμοῦσούλου Πατρὸς; οὐδεὶς γὰρ οἶδε τὸν Υἱόν, εἰ μὴ ὁ Πατήρ· παρ' οὗ δὲ γνώσις ἀλη-
θῆς τοῦ γεννήματος, οὗτος ἐπιθεῖναι καὶ κλήσιν κατ-
ἄλληλον ἀξιόπιστος· διὸ καὶ φησιν· Οὗτός ἐστι ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός. Ἔστιν οὖν αἶε, εἰ καὶ νῦν ἡ κλήσις αὐτῷ εἰς ἡμετέραν διδασκαλίαν πεφανέρωται. Διὰ τοῦτο καὶ κληθήσεται, φησὶν, οὐ γενήσεται. Ἦν γὰρ καὶ πρὸ αἰώνων τῷ ὁμοούσιῳ συνεδριάζων Πατρί. Τοῦτον συλλήψῃ, τοῦτου μήτηρ ἀναδειχθήσῃ, τοῦτον ὁ σὸς παρθενικὸς ὑποδέχεται κόλπος, ὃν οὐρά-
νιον οὐκ ἐχώρησε κύτος.

[P. 18. a.] Φωτίου. Ἀλλὰ τί πρὸς ταῦτα ἡ παν-
αγία Παρθένος; ἄρα εὐθὺς κατεμαλακίσθη τοῖς λό-
γοις, ἡ τὰς ἀκοὰς ἡδέως ἀναπετάσασα τοῖς λογισμοῖς
ἐφῆκε φέρειν ἀνεξετάστως τὴν συγκατάθεσιν; Οὐ-
δαμῶς.

[P. 18. a.] Φωτίου. Οἶδα, φησὶν, ἐφανῶς, ὡς σύλ-
ληψιν καὶ κυοφορίαν, καὶ Υἱόν μοι, καὶ τόκον, λο-
γογραφεῖς. Ἀλλὰ πολλῶν πλέον ἠξήσας τὴν ἀπορίαν
ὧ ἀγγελε. Τόκος γὰρ ἅπας, ἀνδρὸς κοινωνία συνίστα-
ται· ἡ δὲ τῆς πρὸς ἄνδρα ὁμιλία· ἄλλοτρίωσις, οὐδὲ
τὴν ἀρχὴν εἰς ἀκοὴν κατέρχεται τῆς συλλήψεως. Πῶς
οὖν ἐστὶ μοι γέννημα, οὐ γεννητὴρ οὐκ ἐγνώ-
ρισται;

[Pag. 21 a.] Φωτίου. Ὁ γὰρ στειρώσεως λύων
δεσμὰ, αὐτὸς καὶ τόκον ἑαυτῷ δύναται κατασκευά-
σαι, δίχῃ μεσετείας ἀνδρός. Ὁ τὴν ξηρανθεῖσαν ῥίζαν
εἰς καρποφόρον στέλεχος ἀνανεώσας, αὐτὸς καὶ τὴν
ἀνικμον ἀρουραν εἰς εὐφορον χώραν ἑαυτῷ καινο-
ποιήσει. Ἄν δὲ βούλῃ καὶ παραδείγμασι τῶν ἀπηγ-
γελμένων τὴν πίστιν παραδέξασθαι, μικροῖς τὰ με-
γάλα εἰκάζουσα, καὶ τοῖς φθάσαι πιστομένη τὰ μέλλοντα,
οὕτως συλλήψῃ ἐν γαστρὶ καὶ τέξῃ υἱόν, ὡς ἡ ῥάβδος Ἀαρὼν ἀγεωργήτως ἐβλάστησε,
τὰ τῶν ἐρριζωμένων ἐνεργήσασα· ὡς ὁ ὕετος οὐρα-
νόθεν ἐπὶ τὸν πόκον φερόμενος, αὐτὴν μόνον ἐπότισε,
τὴν δὲ γῆν οὐκ ἐδρόσισεν· ὡς ἡ βάτος τὸ πῦρ ὑπε-
εδέχετο, καὶ τὴν φλόγα τρέφουσα, οὐκ ἐφθείρετο· οὕτω
καὶ σὺ συλλήψῃ υἱὸν σάρκα θανείζουσα, τροφὴν τῷ
ὅλῳ πυρὶ παρέχουσα, καὶ τὴν ἀφθαρσίαν ἀνθέλ-
κουσα. Ταῦτα γὰρ τὴν σὴν πόρρωθεν προεξωγράφει
κυοφορίαν· ἐκαινοποιεῖ ταῦτα καὶ προὑπέστη,
ἵνα τοῦ κατὰ σὲ μυστηρίου σκιαγραφῇ τὸ ἀκατά-
ληπτον.

[Pag. 22 b.] Φωτίου. Ἐπεὶ μοι, φησί, Πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεσθαι διετρέψωσας, οὐκέτι ἀντιπύπτω, οὐδὲ ἀντιλέγω. Γενηθήτω μοι κατὰ τὸ ῥῆμά σου. Εἰ ἀξία τῷ Δεσπότη κρῖναι, ὑπουργήσω χαίρουσα τῷ θελήματι· εἰ δὲ Πλάστης τῷ πλάσματι ἀναπαύεται, οἰκοδομεῖται τὸν οἶκον αὐτὸς ἑαυτῷ, ὡς εὐδόκησε· ζωοπλαστεῖται ἐν ἐμοὶ τὴν σάρκα τὴν ἑαυτοῦ, ὡς οἶδεν αὐτὸς καὶ ὡς βούλεται· γένοιτό μοι τὰ ῥήματα περατούμενα πράγματι.

[p. 27. a.] Φωτίου. Ὁ ἄσπαρμος, ἄνωθεν· ἡ σὺλληψις ἄσπορος· ἡ κύστις, ἄσπαστος· ὠδίνες, ἀλόχευτοι· σφραγὶς τῆς παρθενίας, ἡ τῶν ὠδίνων διάλυσις· ὁ τόκος, ἄσθωρος· καὶ ἡ τεκοῦσα, παρθένος καὶ μετὰ γέννησιν. Θεὸς ἐν σαρκί, τὸ τικτόμενον· χορὸς ἀγγέλων, ἕσμα τὸ θαῦμα ποιοῦμενοι. Ἐνθα τοσοῦτων καὶ τηλικούτων συνδρομῇ, πῶς ἂν τις διαμυιοθετήσῃ, κἂν πάντα ἀσεθεῖν ἔθετο μελέτην, οἷ μὴ οὐχὶ παρθένος ἡ Παρθένος; καὶ μέχρι τέλους διέμεινεν; ὥστε ἡ τῶν ἀχράντων λόγων ἀλήθεια τὴ μὲν παράδοξον καὶ ὑπερφυῆς καὶ ὑπὲρ κατὰ ληψιν, ἡ βουλὴ θῆ παραστήσαι, ὅπερ ἐστὶ τόκος ἄνευ ἀνδρὸς ἐπιγνώσεως· τὸ δὲ μετὰ ταῦτα, νοεῖν κατέλειπεν ὡς ἀκόλουθον. Τὸ γὰρ τὴν ἐν τόκῳ παρθενεύουσαν, καὶ τὸ λοιπὸν διὰ βίου παρθενεύειν, οὔτε καινὸν ὄλω; ἢ παράδοξον, ἀλλὰ καὶ τοῖς προηγησαμένοις ἐξ ἀναγκαίου μᾶλλον ἐπόμενον. Ἄλλως; τε καὶ τῶν Ἰουδαίων τέως ἐπιστομίζειν ὁ εὐαγγελιστὴς ἔγνω τὸ βλάσφημον, ὅτι ἐκ πορνείας τὸν ἄσπορον τόκον διέστυρον. Διὸ καὶ πρὸς τὴν ἐκείνων ἰσताται κακίνοια, δι' ὧν τρανοὶ τῆς τεκούσης τὸ ἀνέπαφον· ἀλλὰ καὶ τὸ ἕως, ἐνίοτε μὲν πρὸς ἀντιδιαστολὴν τοῦ ἐφεξῆς χρόνου, ὡς εἰρηται, παραλαμβάνεται, ἐνίοτε δὲ ἐπὶ δηλώσει μεγάλων ἐργων καὶ θεοπροπῶν, καθάπερ νῦν, οὐ μὴν πρὸς ἀντιδιαστολὴν ἑτέρου χρόνου τινὸς, ἀλλὰ καὶ τοῦναντίον εἰς ὑποδήλωσιν ἀπεράντου διαστήματος. Καὶ ἀνατελεῖ γὰρ ἰὲν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ δικαιοσύνη, ἕως οὗ ἀνταναιρεθῇ ἡ σελήνη· καὶ, Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου· καὶ, Μεθ' ὑμῶν εἰμι ἕως τῆς συντελείας. Δῆλον γὰρ ὡς ἐνταῦθα τὸ ἕως οὐ χρονικὸν τι μεθόριον, καὶ πέρας παρσισάγει, μέγεθος δὲ θεῶν πραγμάτων ἡ λέξις παραδηλουσα, εἰς ἀπεριόριστον παράτασιν τὸν νοῦν τῶν ἐντυγχανόντων ἀναπέμπει. Καὶ ἄλλα δὲ μυρία ἔστιν εὐρεῖν, δι' ὧν δῆλον καθίσταται, ὡς ἅντι τοῦ διηγετικῶς καὶ εἰς τὸν αἰῶνα, ἡ λέξις παραλαμβάνεται. Ὅταν οὖν δεῖξωσιν οἱ πάντα θρασεῖς, μετὰ τὴν τῆς σελήνης ἀνταναιρεσιν, τὴν τοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ ἡμῶν δικαιοσύνην εἰς τὸ μὴ ὂν κατοδύουσαν, καὶ μετὰ γε τὸ ὑποτεθῆναι τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ τῆς ἐκ δεξιῶν καθέδρας τοῦ Πατρὸς παρακινούμενον, ἢ καὶ μετὰ τὴν συντέλειαν τοῦ αἰῶνος, ὅτε μᾶλλον αὐτοῖς ἡ οἰκείωσις τῶν μαθητῶν ἀφιστάμενον, τότε διαπορεύωσαν καὶ εἰ μετὰ τὸν ἀρρήτον τόκον ἀνδρὸς ὁμιλίας ἡ Παρθένος ἐμελέτησεν.

[pag. 39, a.] Φωτίου. Συντελέσας ὁ πρεσβύτης τὴν εἰς τὸ θεῖον δοξολογίαν, τρέπεται λοιπὸν ἐπὶ

Photii. Quoniam mihi, inquit, Spiritum sanctum superventurum esse significasti, non resisto, non contradico. *Fat mihi secundum verbum tuum*, si digna a Domino judicor, pareo gaudens ejus voluntati; si Creator in creatura moratur, ædificet sibi ipse domum, ut libuerit. Informet in me suam carnem, ut scit ipse et ut vult; fiant mihi verba tua reipsa completa.

Photii. Salutatio cœlestis; conceptio sine semine; prægnatio ineffabilis; dolores sine partu; virginitatis sigillum, dolorum liberatio; partus inviolatus; pariens virgo et post partum; Deus in carne, quem peperit; angelorum chorus canticis prodigium celebrantium. Hic talium et tantorum fuit concursus; quomodo contenderet aliquis, quamvis omne in impietatem studium posuerit, non virginem ad finem permansisse, cum verborum intemeratorum veritas ostenderet voluerit rem stupendam et supra naturam et intellectum positam, quæ est, partus sine viri cognitione? Quæ autem sequuntur, explicare inutile, utpote consecraria. Virginem enim in partu fuisse, et reliqua vita virginem permanere, neque novum omnino est neque stupendum, sed potius necessarium ex antea narratis sequitur. Imo Judæorum quoque blasphemiam retundere potuit evangelista, qui e fornicatione esse insemminatum partum obtrecebant. Ideo et contra illorum malam mentem statuuntur, per quæ parientis inviolabilitas demonstraretur, sed et τὸ donec, nunc in distantiam seriei temporis, quando adhibetur, intelligitur, nunc in significationem magnorum et divinorum operum; sicut hic sumitur, non in distantiam alius cujusdam temporis, sed e contrario ad ostendendam infinitam durationem. Etenim surget in diebus ejus justitia, donec destruat luna; et, *Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum*¹; et *Vobiscum sum donec veniat consummatio*. Evidens enim est ibi τὸ donec, non temporalem limitem aut terminum adducere; hæc vox autem magnitudinem divinarum rerum ostendens, in infinitam extensionem ideam rerum quæ ibi occurrunt adducit. Alia autem permulta inveniri possunt, per quæ evidenter statuitur, hanc vocem pro non interrupto et in sæcula assumi. Quando igitur isti audacissimi, ostendunt, post lunæ destructionem Christi et Dei nostri justitiam in nihilum reduci, et postquam positi fuerint sub pedibus ejus inimici, illum e sede ad Patris dexteram dejici, aut etiam post consummationem sæculi, cum potius ipsi a discipulorum mansionem repellentur; tunc ambigant, an post ineffabilem partum viri societatem virgo curaverit.

Photii. Cum perfecisset senex suam in Deum doxologiam, demum convertitur ad benedictionem

¹ Psal. cix, 1.

eorum qui puerum inducebant. Deinde ad solam A matrem sermonem dirigit : benedictionem enim ambobus communicat, sed reconditorum magis prædictionem soli matri dirigit, ut per communem benedictionem parentis specie non privetur Joseph, sed per verba quibus matrem alloquitur, Virginem ab isto discernens, illam ut vere matrem compellat, quam benedicit ut divinæ voluntati obsequentem. Tum, dicit ad illam : *Hic positus est in ruinam et resurrectionem multorum in Israel*. Vides quomodo totam mysterii œconomiam Virgini aperit, et illi præbet hujus narrationem. *Ruinam* hic dicit eorum qui e fide in Christum et pietate corruent; *resurrectionem* autem, eorum qui illum ut Salvatorem agnoscent (18).

Photii. Sanctissimæ et semper virginis Mariæ animam gladius pertransiit, ob ipsam salutiferam Christi passionem, non ut dubiis sententiis agitata sit, nec incredulitatis jaculis vulnerata; nec pro his quibus gaudebat, dolore commutans, sed materna sinens viscera propria sentire, propter naturalem sympathiam, Filio crucifixo. Quomodo enim mater non pateretur videns filium, et præsertim natura humana longe meliorem, pravorum poenas ferentem? hoc accidit involatæ Verbi matris, amior et acerbior omni gladio dolor. Si enim multas habuit firmitatis causas, Deum sciens incarnatum suum Filium esse, sed non omnino leges naturæ solvit, concessit autem natura ut intra proprios emineat fines. Ideo et horrendam passionem videntis, maternis oculis subjectus aspectus, ceu gladii vulnere, animam ejus vulneravit et divisit.

CAP. III. VERS. 5. Photii. Licet pariter cogitare et dicere, præstitisse peccatorum remissionem Præcursoris quoque baptismum, non autem omnium; sicut nec legales cæremonias et immolationes. Non enim admissarum cum præmeditatione cædium, neque si quis aliorum conjunctiones transfoderit, neque illorum, propter quæ horrendus iste et cœlestis ignis in nocentes invidia missus est, neque multorum facinorosorum et similium operum mundationem, neque lex, neque Joannis D baptismum præstabat. Sed de his omnibus, quæ lex non præcaverat, et primus legislator damnaverat, poenas gladius sumpsit. Joannis autem baptismum, omnibus in salutem, utpote multo majus fuerit solita virtute, patebat. Præstabat igitur et Præcursoris baptismum, ut dictum est, peccatorum remissionem, non autem omnium; hoc enim Dominici baptismatis proprium est. Sed præstabat, perfectionem Salvatore præparans; mundatio erat, mundationem præcedens; et remissio per partem, integram remissionem anteciens; imperfecta purificatio,

την εὐλογίαν τῶν ἀγαγόντων τὸ βρέφος· εἴτα ἐκεί-
θεν πρὸς μόνην τὴν μητέρα ἀποστρέφει τὸν λόγον.
Τῆς μὲν γὰρ εὐλογίας ἀμφοῖν μεταδίδωσι, τὴν δὲ
πρόβρῃσιν τῶν ἀποβρῃτοτέρων, τῇ μητρὶ προσάγει
μόνη, ἵνα διὰ μὲν τῆς κοινῆς εὐλογίας τοῦ σχήματος
τῶν γεννητόρων, μὴ ἀπογυνώσῃ τὸν Ἰωσήφ· διὰ δὲ
τῶν πρὸς τὴν μητέρα λόγων, τὴν Παρθένον ἐκείνου
διαστείλας, τὴν ὡς ἀληθῶς ἀνακηρύξῃ μητέρα, ἣν
καὶ εὐλογεῖ ὡς ὑπηρετήσασαν θεῖα βουλῇ. Εἴτα καὶ
διαλέγεται πρὸς αὐτὴν· *Οὗτος κεῖται· εἰς πῶσιν
καὶ ἀνάστασιν πολλῶν ἐν τῷ Ἰσραὴλ*. Ὅρᾳς ὅπως
ἔλην τοῦ μυστηρίου τὴν οἰκονομίαν πρὸς τὴν Παρ-
θένον ἀναφέρει, χάκειν ποιεῖται τὴν τούτου διήγη-
σιν; καὶ πῶσιν μὲν λέγει ἐναυθα, τῶν ἐκπεπω-
κότων τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως καὶ εὐσεβείας· ἀνά-
στασιν δὲ, τῶν ἐπεγνωκότων τὸν Σωτῆρα.

[p. 40. a.] Φωτίου. Τῆς παναγίας καὶ δεῖ παρ-
θένου Μαρίας τὴν ψυχὴν ῥομφαία διήλθε, κατ' αὐ-
τὸ τὸ σωτήριον τοῦ Χριστοῦ πάθος, οὐκ ἐπιδιτά-
ζουσι λογισμοῖς βαλλομένης, οὐκ ἀπιστίας βέλεσι
τιτρωσκομένης· οὐκ ἐφ' οἷς ἔχαιρε, τὴν λύπην ἀλλασ-
σομένης, ἀλλὰ μητρικὰ σπλάγχνα διδούσης, πρὸς
τὴν ἐμφυτον συμπαθείαν, ἀνασκολοπιζομένου τοῦ
Υἱοῦ, πράττειν τὰ οἰκεία. Τί γὰρ μήτηρ οὐκ ἂν πά-
θοι βλέπουσα τὸν Υἱὸν καὶ μάλιστα τῆς ἀνθρωπίνης
φύσεως πολιτευόμενον κρεῖττον, τὰς τῶν κακούργων
ὑπέχοντα δίκας; Τοῦτο γέγονε τῇ παναχράντῃ Μητρὶ
τοῦ Λόγου, πικρότερον καὶ δριμύτερον ῥομφαίας
ἀπάσης τὸ πάθος. Εἰ γὰρ καὶ πολλὰς ὑποθέσεις εἶχε
Θεὸν εἰδέναι τὴν Υἱὸν σεσαρκωμένον, ἀλλ' οὖν οὐκ
ἐπὶ πάντων ἔλυε τοὺς τῆς φύσεως νόμους, ἐνεδίδου
δὲ καὶ τῇ φύσει, τοῖς οἰκείοις ἐνδιαπρέπειν ὅροις.
Διὸ καὶ πάθος φρικτὸν ὀρώσα μητρικοῖς ὄφθαλμοῖς,
προκειμένου θέαμα, κατὰ πληγὴν ῥομφαίας, τὴν
ψυχὴν ἐτέμεντό τε καὶ κατεμέριζετο.

[p. 49 a.] Φωτίου καὶ Κυρίλλου Ἱεροσολύμων.
Ἐξεστὶ δὲ Ἰωῶς φρονεῖν τε καὶ λέγειν, ὡς παρῆχε
μὲν ἀμαρτημάτων ἄφεσιν καὶ τὸ τοῦ Προδρόμου
βάπτισμα· οὐ πάντων δὲ· ὥσπερ οὐδ' αἱ νομικαὶ
τελεταὶ καὶ θυσίαι. Οὐδὲ γὰρ τῶν ἐκ προνοίας φόνων,
οὐδ' εἰ τις ἀλλοτρίους γάμους διώρυξεν, οὐδ' ὅσα τὸ
φρικτὸν ἐκείνου καὶ οὐράνιον πῦρ τοῖς ἐνόχοις ζημίας
ἐπέβαλλον, οὐδ' ἄλλων πολλῶν ἐξαγίστων καὶ παρα-
πλήσιων ἔργων τὴν κάθαρσιν, οὔτε ὁ νόμος οὔτε τὸ
Ἰωάννου διεπράττετο βάπτισμα· ἀλλὰ τούτων ἀπάν-
των ὁ μὲν νόμος ὅσα μὴ προλαβὼν ὁ πρῶτος νομο-
θέτης εἰσεπράττετο· δικαστὴν τὸ ἔξῃς ἐκάθισε. Τὸ
δὲ Ἰωάννου βάπτισμα εἰς τὸ κοινὸν καὶ σωτήριον,
ὡς πολλῶν μείζον ὑπάρχον τῆς ἰδίας ἰσχύος, παρ-
έπεμπε. Παρῆχε μὲν οὖν καὶ τὸ τοῦ Προδρόμου βά-
πτισμα, ὥσπερ εἴρηται, τῶν ἀμαρτημάτων ἄφεσιν· οὐ
πάντων δὲ· τοῦτο γὰρ τοῦ Δεσποτικοῦ τὸ ἐξαίρε-
τον· παρῆχε δὲ, προευνεργίζον τῷ σωτηρίῳ τὴν
τελειότητα· καὶ λουτρὸν ἦν πρὸ λουτροῦ· καὶ ἄφεσις
ἐκ μέρους, πρὸ τῆς παντελοῦς ἀφέσεως· καὶ ἀτελής
κάθαρσις προοιμιαζομένη τὴν τελειοποιῶν· καὶ κα-

NOTÆ.

θαῖρον μὲν τὰ φθάσαντα τῶν ἀμαρτημάτων, οὐδὲν δ' ἀσφαλὲς οὐδ' ἐγγύουον περὶ τῶν μελλόντων χαρίζμενον. Τὸ Δεσποτικὸν δὲ καὶ σωτήριον πάντων μὲν τῶν προλαβόντων βύσιον, βώμης δὲ παρεκτικὸν καὶ ἰσχυρὸς, μὴ κατὰ τὰς πρώτας ὀλισθήσεις ἐτι πρὸς τὰ πάθη κατασύρεσθαι· καὶ τὸ μὲν, εἰς τὴν τῶν οὐρανῶν ἀναφέρει βασιλείαν, καὶ τὸ μεῖζον πάντων, υἰοθεσίαν χαρίζεται· τὸ δὲ τινῶν μὲν ἀφ᾽ εἰς παρ᾽ ἔχει, οὗτε δὲ κληρουχίαν οὐρανῶν βασιλείας, οὐδὲ πολλῶ μᾶλλον πρὸς υἰοθεσίας ἀναθιβάξει ἀξίωμα· ἐντελέστερον δὲ περὶ τούτων ἐν τῷ Ἰωάννῃ καὶ τῷ Ματθαίῳ εἰρηται. Ἐκείσε οὖν τοὺς φιλολόγους παραπέμψαντες, ἡμεῖς ἐπὶ τὰ ἐχόμενα ἴωμεν.

Φωτίου. Οὐκ οἶδε σύνοδον ἀλλήλων πλεονεξία καὶ φιλανθρωπία· μακρὰν ἀπέχει ἀνὴρ ἐλεημῶν τῆς τῶν πλουτούντων μισαδελφίας. Διὰ τοῦτο, καὶ μέγα χάσμα ἐσθίρειται μεταξύ γενένης καὶ βασιλείας.

[p. 228. b.] **Φωτίου.** Ἦλοι τὰς Δεσποτικὰς διαπερνοῦσι παλάμας, καὶ τοὺς τῆς κακίας ἡμῶν τοῖς μέλεσι παρεμφύοντας ὄρους, ὅφ' ὧν ἐξερημοῦτο καὶ ἐκακύνετο τὸ ἀνθρώπινον, αὐταῖς ἀνασπῶσι ρίζαις. Στέφανος ἐξ ἀκανθῶν τῇ κεφαλῇ περισφιγγεται, καὶ ὁ πολυώδυνος τῆς παλαιᾶς κατάρας κλοιὸς ἀπαυχενίζεται· λόγῃ πλευρὰ διορύσσεται, καὶ ἡ τῆς σωτηρίας ἡμῶν ἀναστομοῦται πηγὴ.

[p. 306. b.] **Φωτίου.** Μᾶλλον δὲ ρήγνυται καταπέτασμα τοῦ ναοῦ, ξύλῳ τοῦ Δεσπότης κρεμαμένου, διὰ πολλὰς, οἶμαι, τὰς αἰτίας. Τὸ μὲν γὰρ τὴν γῆν κλόνῳ μικροῦ δειν συγκατενεχθῆναι, δυνατόν ἐστι τοῖς ἀγνωμονοῦσι καὶ εἰς τὰ κατὰ φύσιν ἀνάγειν τῶν στοιχείων πάθη. Τὸ δὲ βράγηναι τὸ καταπέτασμα, μηδενὸς μάλιστα διασπῶντος, ἀπὸ ἀνωθεν ἔως κάτω, θεομηνίαν τὸ τέρας δείκνυσιν. Ἦν δὲ καὶ σύμβολον, καὶ προμήνυμα τῆς αἰὲ καταστροφῆς τε καὶ ἐξερημώσεως τοῦ τε περιωνύμου ναοῦ Ἰουδαϊκῶν τελετῶν. Καὶ τρίτον, ὡς οὐκέτι μέρει τινὲς τῆς οἰκουμένης ἡ εὐσέβεια συγκλεισθήσεται· ἀλλ' ἀπαντα τὰ πέρατα, τῶν ἀπορρήτων ἐν ἀπολαύσει γενήσεται. Ἐτι ἡ κιθωτὸς καὶ τὰ ἐν αὐτῇ, κατὰ τὸν τύπον γέγονε τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν ὑπὸ τὸν οὐρανὸν, αὕτη δὲ διείργετο τῷ καταπέτασματι, καὶ ἀπεκρύπτετο· ἐδήλου δὲ τὴν εἰς οὐρανοὺς εἰσοδόν, ἀνθρώποις ἄδατον συντετηρῆσθαι τῶς. Ῥήγνυται οὖν τὸ καταπέτασμα Χριστοῦ σταυρουμένου, τὴν εἰς οὐρανὸν εἰσοδὸν πᾶσιν ἡμῖν ὑποσαλπίζον καὶ εὐαγγελιζόμενον.

Φωτίου. Ἦν ποτε χρύφιος φίλος ὁ Ἰωσήφ, καὶ νυκτερινὸς Χριστοῦ μαθητῆς· ἀλλ' ὕστερον τοὺς δεσμοὺς ἀπορρήξας τῆς δειλίας, τῶν εἰς τὸ φανερόν φιλοῦντων θερμότερός τε καὶ θαρραλέωτερος γέγονε· καὶ τὸ Δεσποτικὸν ἐν ὕβρει κρεμάμενον σῶμα τοῦ ξύλου καθελὼν, τῆς δυνατῆς θεραπείας οὐκ ἡμέλησε, ῥημάτων μετριότητι, τὸν πολυτελῆ μαργαρίτην ἐμπορευόμενος, καὶ κρύπτων τούτων τὸ σπουδαζόμενον. Οὐδὲ γὰρ ὡς δὴ τι μέγα φρονῶν ἢ φθει-

A perfectæ viam disponens; mundans quidem a peccatis præteritis, sed nihil tutamenti, nihil roboris ad futura largiens. Domini autem et Salvatoris baptismus, omnia præterita lavans, virtutem et robur præstat, ne in priores lapsus jam ad passionem abripiamur; imo in cælorum regnum introducit, et quod omnibus majus est, filiorum adoptionem largitur. Joannis autem baptismus peccatorum quidem remissionem præbet, sed non cælestis regni hæreditatem, neque multo magis ad adoptionis dignitatem attollit. Apertius de his in Joanne et Matthæo legitur, ad quos philologos remittentes, nos ad propositum volvamus.

CAP. XVI. VERS. 31. Photii. Non invicem conveniunt avaritia et liberalitas; multum abest vir misericors ab odio divitum in fratres; propterea, et magnum firmatum est intervallum gehennam inter et regnum.

CAP. XVII. VERS. 33. Photii. Clavi Domini palmas transigunt, et malitiæ nostræ membris inhærentes nodos, per quos vastatum et corruptum est humanum genus, ipsis evellunt radicibus. Corona e spinis capiti circumducitur, et ærumnosus antiquæ maledictionis torques rumpitur; lancea latus dividitur, et nobis salutis fons aperitur.

CAP. XXIII. VERS. 45. Photii. Potius vero scissum est velum templi, ligno cum Dominus penderet, ob plurimas, puto, causas. Quod enim terra motu parum oportuit agitari, possibile est incredulis illud elementorum naturali perturbationi attribueret, scissum vero esse velum, nemine præsertim divellente, a summo usque deorsum, Dei iram hoc prodigium ostendit. Erat autem symbolum et indicium perpetuæ destructionis et vastationis inclut Judaicorum rituum templi. Et tertio, quod non parte aliqua orbis religio concludetur; sed omnes fines in mysteriorum participationem adducentur. Jam arca et quæ includebat, secundum figuram facta est hominis et eorum quæ sub cælo sunt; hæc autem velo separabatur et occultabatur; ostendebat hactenus cælorum ingressum hominibus impervium permanisse; scinditur ergo velum, cum Christus est crucifixus, cælorum ingressum omnibus præconizans et annuntians (19).

VERS. 50. Photii. Erat forte occultus amicus Joseph, et nocturnus Christi discipulus; sed tandem metus rumpens vincula, omnibus qui palam sequebantur ferventior et audacior factus est. Et Domini corpus in contumelia suspensum, a ligno demittens, quod potuit obsequium non neglexit, verborum moderatione, pretiosam emens margaritam, et horum valorem zelans. Non enim ut homo mente et sermone superbus, corpus expetit, sed

NOTÆ.

(19) Cf. q. CCXII.

ut misericordiae et liberalitati deditus, in sepulchrum mortuum petit; et accedit ad Pilatum, timorem et pavorem excutens, quasi consilio consentiens, deferri corpus mortui hortatur; jam enim parasceve occidente sole desinebat, et lex Sabbati praesenti illucescebat; et persuadere magis ratus est, legem pariter praetendens, qua vetabatur suspensa manere corpora crucifixorum. Judaei enim alia contra legem agentes, et aperta fronte patria instituta transgredientes, si quid voluntati non contrarium occurrebat, et facillimum completu, legis in hoc reverentiam curabant. Da mihi, inquit Joseph, si vis, sepelire corpus Jesu quem noti omnes derelinqentes abierunt; cujus multi concurrebant in passione spectatores, nunc autem nullus permansit, ne amicorum quidem, ad sepeliendum, abest a te de regno metus; mortuus est qui potestatem magistratus occupaturus incusabatur. Ad ipsam apparentiam expers visus est omnis injustitiae: quem prophetarum interfetrices lingua et vox et manus, te ferre censente humaniorem sententiam, sub damnationem mortis induxerunt. Da mihi annuere gratiam, per quam alios minime laedere potes; non enim Judaeorum turba aegre feret si terra noverit absconditum inimicum. Magis igitur dolebunt, si mortuum quem oderant viderint, id est, eorum victimam cruce triumphantem cernentium miserationem adducentem, et crucifigentium crudelitatem exprobrare inspirantem; neque Caesaris amicitiam praeseferent. Non es, dicentes, amicus Caesaris, si cadaver dederis terra sepeliri; sine haesitatione, si vis tantum, implebitur mea postulatio. Talibus Pilati mentem incantans verbis, propositum obtinet, et sumit avulsum corpus Jesu, et assuetis honorat curis.

τήσεως. Τούτοις τὴν τοῦ Πιλάτου κατεπαύων ψυχὴν, σῶμα τοῦ Ἰησοῦ, καὶ τῆς συνήθους ἀξιοῖ φροντίδος.

Ejusdem. Myrrha igitur ungens et aloe corpus Domini, quod mortuis apud Judaeos honor funebris erat, et mortuariis circumligans fasciis, in novo deponit monumento. Novum autem monumentum paravit, ut ipsi Domina quomodo potuit honorem Joseph expromeret. Sepulchrum enim novum erat et proprium, non autem commune, et plurimis contaminatum corporibus, ut in mortuis sepulto reverentiam praestet; et duplicem ob aliam dispositam a Deo causam: primo quidem, ne cum resurrectionis miraculum contigisset, ab audentibus omnia Judaeis et non erubescens alius quidam consequitum divulgatus foret, non ille qui ab illis ad crucem condemnatus erat, mortuorum, surrexisse; sed ut illis undequaque praecideretur omnis mendacii et in Deum odii occasio. Secundo autem, ne viderentur sola illa ex sepulchro surrexisse corpora, quibus Domini corpus applicatum et admotum fuisset; quod etiam ab aliquo sanctiorum corpore vivente adhuc differebat, et a fortiori mortuo. Sed ut, tanquam super omnia fuerit contra infernum potentia Domini manifestata, nondum

γόμενος, οὕτως τὸ σῶμα ἐπιζητεῖται, ἀλλ' ὡς ἂν ἐλαίῳ καὶ φιλανθρωπίᾳ διδοῦς, εἰς ταφὴν αἰτεῖται τὸν νεκρόν· καὶ πρόσσεισι μὲν τῷ Πιλάτῳ, ὅκνον ἅπαντα καὶ φόβον ἀπορριψάμενος, οἷα δὲ βουλῆς κοινωνῶν, κατενεχθῆναι τὸ σῶμα τοῦ τεθνηκότος συμβουλεύει. Ἦδη γὰρ τῆς παρασκευῆς ταῖς τοῦ ἡλίου δυσμαῖς συνυποληγούσης, καὶ οὗ τοῦ Σαββάτου νόμος τῇ ἐπιούσῃ συνανεφαίνετο· καὶ πιθανώτερος ἐδόκει, καὶ τὸν νόμον ἴσως ὑποφαίνων, δι' ὃν οὐκ ἐχρῆν μετέωρα μένειν ἐν τὰ σῶματα τῶν ἀνηρημένων. Τὰ μὲν γὰρ ἄλλα τῶν Ἰουδαίων ἐκθέσμως πραττόντων, καὶ ἀπερικαλύπτῳ τῇ κεφαλῇ τῶν πατρῶν ἐκδικαιωμένων, ἐν οἷς οὐδὲν ἀντιπαλόν τοῦ θελήματος ἀτήντα, καὶ ῥῆστον ἦν ἐκτελεῖσαι, ἡ περὶ τοὺς νόμους εὐλάβεια κατεσπούδαζε. Καὶ δὲς μοι, φησὶν ὁ Ἰωσήφ, εἰ βούλει, θάψαι τὸν νεκρὸν τοῦ Ἰησοῦ, ὃν οἱ γινωσκτοὶ πάντες ὥχοντο καταλιπόντες, οὗ πολλοὶ μὲν συνέβρεον ἐπὶ τῷ πάθει θεαταὶ νῦν δ' οὐδεὶς ὑπέμεινεν, οὐδὲ τῶν φίλων, ἐνταφιαστής. Ἀπεσὶ σοι φόβος βασιλείας· τέθνηκεν ὁ τὸ κράτος μὲν τῆς ἐξουσίας ἀρπάσαι κατηγορούμενος, μέχρι δὲ καὶ αὐτῆς προσάστως ἄθως ἐφθελος παντὸς ἀδικήματος· ὃν προφητοκτόνος γλῶσσα καὶ φωνὴ καὶ χεῖρες, σοῦ δοκοῦντος φέρειν φιλανθρωποτέραν ψῆφον, ὑπὸ κρίσιν ἤγαγον θανάτου. Δὲς μοι χάριν ὁμολογεῖν, δι' ἧς ἐτέρους οὐδὲν ζημιῶς. Οὐδὲ γὰρ, οὐδ' ὁ τῶν Ἰουδαίων ὄχλος ἀνίσταται γῇ μαθόντες τὸν ἐχθρὸν καλυπτόμενον. Μᾶλλον μὲν οὖν δυσχεραίνουσι καὶ νεκρὸν τὸν ὑπ' αὐτῶν μισούμενον βλέποντες· τοῦτο μὲν τὴν αὐτῶν μαιφονίαν τῷ σταυρῷ θριαμβεύοντα, τοῦτο δὲ τῶν ὀρίωντων τὸν ἔλεον ἔλκοντα, καὶ τῶν σταυρωσάντων ἐκκαλούμενον μυσάττεσθαι τὴν ὀμύτητα· οὐδὲ τὴν Καίσαρος ἐπισείσουσι φίλιαν, οὐκ εἰ φίλος, λέγοντες. τοῦ Καίσαρος, εἰ νεκρὸν δίδωσι τῇ γῇ κατορύττεσθαι. Ἀπροφάσιτος, εἰ βούλει μόνον, ἡ πλήρωσις τῆς αἰσυχάνης τοῦ σκοποῦ, καὶ λαμβάνει καθαιρεθὲν τῇ

Τοῦ αὐτοῦ. Σμύρνης οὖν ἐπιπλάσσω καὶ ἀλόγῃ τὸ σῶμα τὸ Δεσποτικόν, ὃ τοῖς τελευταῖσι παρὰ γε τοῖς Ἰουδαίοις τιμὴ τελευταία, καὶ τοῖς νεκροτολμοῖς περιελίσσων ὁθονίοις, πρὸς τῷ καινῷ κατατίθῃσι μνημεῖον· καινὸν δὲ τὸ μνημεῖον παρεσκευαστο, αὐτῷ τε τῷ Δεσπότη τὸν δυνατὸν τρόπον τοῦ Ἰωσήφ τιμὴν ἐξευρίσκοντος· τάφος γὰρ καινὸς καὶ ἴδιος, ἀλλὰ μὴ κοινὸς καὶ πολλοῖς ἐκκελευμασμένους σώμασι, τὴν ὡς ἐν νεκροῖς τῷ θαπτομένῳ προσνέμει σεμνότητα· καὶ διπλῆς ἄλλης οἰκονομουμένης αἰτίας ἕνεκα, μᾶς μὲν, ἵνα μὴ τοῦ τῆς ἀναστάσεως ἐπιτελουμένου θαύματος τοῖς πάντα τολμῶσι καὶ ἀναισχυνοῦσιν Ἰουδαίους, ἄλλος τις τῶν συνεθαμμένων ἐπιφημισθῇ, οὐχ ὁ παρ' αὐτῶν τῷ σταυρῷ καταδεδικασμένος, τῶν νεκρῶν ἀνιστάμενος, ἀλλ' ἵνα αὐτοῖς πανταχόθεν ἡ πᾶσα ψευδολογία καὶ θεομαχία περιεκομμένη πρόσφαισι· ἐτέρας δὲ, τοῦ μὴ δόξαι πῶς ἐκεῖνα μόνον τῶν σωμάτων ἐξαναστῆναι τοῦ τάφου, οἷς τὸ Δεσποτικὸν ἐπεχωρίαζε σῶμα καὶ ἐπλησίαζεν· ὃν καὶ τινος τῶν ἁγίων πάλαι καὶ ζώντος ἔτι διεπέπρακτο, καὶ αὐτὸς τελευτήσαντος· ἀλλὰ ἵν' ὥσπερ ὑπὲρ πάντων εἴῃ τὸ κατὰ τοῦ ἁῶν κράτος ὁ Δεσπο-

της ἀναδευγμένος, οὕτω καὶ τῶν πανταχοῦ γῆς καὶ Ἀ θαλάσσης διεθρήμμένων σωμάτων, καὶ πυρὶ καὶ ἀέρι διεσκεδασμένων, λαμπρῶς ἐπιγνωσθῇ τῷ οἰκίῳ πά-
θῃ διαπεπραγμένους τὴν ἀνάστασιν· οἷς γὰρ τινῶν μὲν οὐ συνετέβατο σώμασι, πολλοὶ δὲ τῶν ἁγίων ἀναστάντες, ἄλλοις πού καὶ ἄλλοι καὶ σποράδην καὶ οὐ κατὰ τὸ Δεσποτικὸν μνημα κεῖμενοι, πολλοὶς ἤλ-
θον εἰς ἐμφάνειαν· διὰ τούτων μᾶλλον τρανῶς ἐπι-
δείκνυται, μὴ τῶν μὲν, τῶν δὲ μὴ, ἀλλ' ὑπὲρ πάν-
των τῷ Δεσπότη ὅτις θάνατος γεγεννημένος καὶ ἡ ἀνά-
στασις· διὰ ταῦτα γὰρ οὐν καὶ τοιαῦτα, καὶ νῦν ὁ Δε-
σποτικὸς τάφος τῷ Ἰωσήφ ἐλάξευτο· ἐκείνου μὲν μὴ,
συνορῶντος ἰσως ἅπαντα, ἀλλὰ πρὸς ἕν γε, τὴν τι-
μὴν, ἀποβλέποντος· τῆς θείας δὲ καὶ ταῦτα προκατα-
ρτιζούσης καὶ συνοικονομούσης προγνώσεως.

[p. 316. a.] Φωτίου. Οὐ μὴν ὑποληπτέον ὅτι ἡ παρά-
θασις τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐκείνων διήνοιξεν, ἄπαγε. Οὐδὲ
γὰρ, οὐδ' ἐν αὐτῇ παραβάσει γέγραπται τοὺς ὀφθαλ-
μοὺς αὐτῶν διανοῖσθαι, ἀλλὰ μετὰ τὴν παράθασιν.
Ὅπερ τοιοῦτόν ἐστι. Μετὰ τὴν ἁμαρτίαν ὡς τὰ πολλὰ
ἐπίγνωσις τοῦ ἁμαρτήματος γίνεται, καὶ τὸ μέγεθος
τοῦ τολμήματος τότε μᾶλλον ἐπιγνωσκαται. Τοῦ
γὰρ ἐπιπροσθύντος πάθους καὶ κινούντος ὁστροῦ
πρὸς τὴν ἁμαρτίαν, μετὰ τὴν ἐκθεσμον πρᾶξιν πε-
παυμένου, τότε ὥσπερ διακύψας τῆς πολλῆς ἐκείνης
ἀγλῆς ὁ λογισμὸς καὶ ἀνανήψας ἐφορᾷ τὰ πεπραγ-
μένα καὶ εἰς οὖαν κατὰστασιν ἐξ οἷας μετηνέχθῃ,
μᾶλλον λαμβάνει τὴν συναίσθησιν, καὶ τὸ συνεῖδός
παιρῶν αὐτὸν καὶ διεγείρον ἔχον, διαβλέπει τρα-
νῶς· ἃ τοῦ πάθους ἐπιπροσθύντος, οὐχ ὁμοίως ἐβλε-
πεν· ἄλλως δὲ πρὸς τὴν ἁμαρτίαν ἕκαστος χωρῶν, οἷς
ὁ πονηρὸς διαγαργαλίζων τε καὶ ὑποθέλων ἡμᾶς
ἐκθηλύνει, καὶ γνώφου πληροῖ, κεκαρωμένους ὥσπερ
φέρει τοὺς λογισμοὺς, καὶ πεπηρωμένους τὸ ὀπτικὸν
τῆς διακρίσεως. Μετὰ δὲ τὴν πρᾶξιν ὅπ' ὅβιν ἄγει τὸ
τολμηθῆν, καὶ ἀνακαλύπτει πικρῶς, ὃ πρότερον πολ-
λαῖς μηχαναῖς συνεκάλυπτεν· εἰτα, δι' ὧν κατάφω-
ρον τὸν ὄγκον ἀποτελεῖ τοῦ τολμήματος, πρὸς ἀπό-
γνωσιν ὥσθιν πειράται τὸν ἁμαρτήσαντα. Τὸ γοῦν,
Διηγοίχθησαν αὐτῶν οἱ ὀφθαλμοί, οὐ πρὸς τὸν
ἐμπροσθεν χρόνον, οὐδὲ πολὺν ἢ τῆς ἐντολῆς αὐτοῦ
ἐκπεσεῖν, παραληπτέον. Τότε γὰρ ἠνεψυγμένους εἶχον
μᾶλλον, μήπω τοῦ θφους τοῖς ψυθουρισμοῖς ὑποκλαπέν-
τες, καὶ συνορᾶν τὸ πρακτέον, ἐγρήγορον ἔφερον τὴν
διάνοιαν. Οὐκοῦν τὸ βλέπειν οὐκ ἔχοντες, ἐπὶ τῆς ἁμαρ-
τίας ἀνέλαθον· τοῦναντίον δὲ τὴν ἁμαρτίαν ἐν τῷ
πράττειν τυφλώτοντες, πεπαυμένης τὴν ὄρασιν
ἀνεκτῆσαντο· ἐνταῦθα μέντοι τὸ, Διηγοίχθησαν οἱ
ὀφθαλμοί, ἀντὶ τοῦ, τὸ βλέμμα αὐτῶν ὥσθιν πρὸς
ἐπίγνωσιν· ὡκονόμε γὰρ τέως ὁ Κύριος τὸ μὴ γνω-
σθῆναι αὐτοῖς, μέχρι τῆς τοῦ ἄρτου κλάσεως.

[p. 317. a.] Τοῦ αὐτοῦ. Συντέμνει τὴν ὑπόθεσιν,
εἰς τὴν ἐλιγυφυλίαν τῶν μαθητῶν· καὶ διὰ τοῦτο πρὸ
τῆς Γαλιλαίας ἐν αὐτοῖς Ἱεροσολύμοις, αὐτοῖς ἐμφανί-
ζεται, καὶ οὐ δῆπου τοῦτο τῆς ἐπαγγελίας παράθα-
σις. Ταχεῖα δὲ μᾶλλον ἐκ πολλῆς φιλανθρωπίας ἐκ-
πλήρωσις· ὥφθῃ δὲ μετὰ ταῦτα καὶ ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ,
ὅτε ἀπῆλθον ἐκεῖ· Ἀπελθόντες γάρ, φησὶν, ὄψεσθε με.

ubique per terras et maria agitalis corporibus,
neque in igne et aere dispersis, clare nosceretur
propria virtute resurrectionem patuisse. Quibus
enim non consepultus erat corporibus, multi san-
ctorum resurgentes, ibi et alibi et passim et non
juxta Domini monumentum jacentes, multis appa-
ruerunt. Per hæc aperte magis ostenditur, non
horum, neque illorum, sed universorum Domino
factam esse mortem et resurrectionem. Propter quæ
igitur et talia, novum Domino sepulcrum a Joseph
excisum est; qui quidem non omnia hæc simul
videbat, sed unum, honorem scilicet, intendebat;
prævisione autem divina cuncta præparante et dis-
ponente.

B CAP. XXIV. VERS. 31. Photii. Non equidem in-
telligendum eorum oculis transgressionem apertos
fuisse, absit. Neque enim in ipsa transgressionem
scriptum est apertos fuisse eorum oculis, sed post
transgressionem. Idem est quod post peccatum
major cognitio offensæ datur, et audaciæ magnitudo
tunc magis cognoscitur. Nam offuscante animum
passione et in peccatum furiose movente, post nefæ-
riam autem actionem desinente, tunc, velut ab opaca
illa nube et quasi ebrietate soluta ratio actionem
inuetur, et cum in alium ex alio statum adducta
est, magis conscientiam audit, quæ velut aculeis
pressa et excitata clare conspicit, quæ passione
offuscante non eadem viderat. Aliter autem ad pec-
catum quisque tendit, cum malignus, quibus blan-
diens et incantans nos debilitat et tenebris complet,
soporiferas rationes adducit, et oculum occludit
conscientiæ. Sed post actionem, ante oculos ponit
quod ausum est, et amare aperit, quod prius mul-
tis artibus velaverat; deinde, ut manifestam faci-
noris gravitatem consummet, in desperationem in-
jicere nititur peccatorem. Illud igitur: *Aperti sunt
oculi eorum*, non præcedenti tempore, neque ante-
quam in mandatum peccavissent, intelligendum est:
Quando enim oculos habebant apertos magis, non-
dum serpentis decepti fraudibus, et ad videndum
quid agendum esset, vigilem gerebant mentem. Cum
igitur videre non poterant, in peccatum inciderunt.
E contrario autem qui in peccatum agendo cæci
erant, peracto peccato visum recuperaverunt. Ibi
ergo dicitur: *Aperti sunt eorum oculi*, tanquam di-
ceretur, visus eorum magis ad cognitionem acutus
factus est. Disponit enim Dominus ne hactenus ab
illis noscatur, usque ad fractionem panis.

VERS. 36. Ejusdem. Promissionem reducit, ob
discipulorum pusillanimitatem et propterea præ
Galilæa ipsis Jerosolymis illis apparet, et id minime
est promissi violatio; celeris potius est ex magna
charitate impletio. Visus est autem posthac et in
Galilæa, quia huc abierant. Dicit enim: *Abite, et
videbitis me*.

FRAGMENTA IN JOANNEM.

Ex Catena Corderii.

CAP. IV. VERS. 13. Respondit Jesus, et dixit ei : *A* Omnis qui bibit ex aqua hac, sitiet iterum : qui autem biberit ex aqua quam ego dabo ei, non sitiet in æternum.

Photii. Dicente illa : Nunquid tu majores Patre nostro Jacob? non respondit: Certe major sum : visus enim fuisset sese tantum jactitare, nondum sui facta probatione. Ex dictis autem id astruit. Non enim simpliciter dixit : Dabo tibi aquam ; sed prius illa Jacob neglecta, suam laudat, a munerum natura, dantium volens differentiam ostendere, et quantum ipse patriarcham excelleret : nam si miraris, inquit, Jacob hanc aquam dedisse, hacce multo præstantiorem dabo tibi (21).

VERS. 20. Patres nostri in monte hoc adoraverunt, et vos dicitis, quia Jerosolymis est locus, ubi adorare oportet.

Photii. Judæi crassioribus de divina corporisque experte natura opinionibus imbuti, Jerosolymis duxat ab omnibus Deum adorandum esse contendebant, quasi semel tota ibidem incomprehensa illa et ineffabilis natura, in unum quodammodo compacta et circumscripta foret. Quamobrem tantquam omnino rudes hac in re arque imperiti, voce prophetarum reprehensi sunt, dicente Domino : Cælum mihi sedes, terra autem scabellum pedum meorum. Qualem domum ædificabitis mihi, dicit Dominus? Vel quis locus quietis meæ? Samaritani vero rursum, ut loco et regione, sic et inscitia ruditateque vicini Judæis, in monte Garizin dicto, orationes ac preces faciendas existimantes, merito risum non effugiant. Hujus autem stolidæ superstitionis occasionem illis præbuit illa benedictio, quam in Garizi monte datam ex Deuteronomio cognoscimus. Hanc quæstionem ista mulier Salvatori tanquam problema difficillimum proponit, dicens : Patres nostri in monte hoc adoraverunt, et quæ sequuntur. Ad quod respondit Salvator : Non jam amplius quæsitum iri locum, in quo proprie Deus putetur habitare ; sed ut qui omnia impleat, et universa contineat, ex suo, quemque loco Dominum adoraturum, quemadmodum quidam sanctorum prophetarum ait. Heram autem et tempus ejuscemodi rituum abrogandorum, vocat corporeum suum in hunc mundum adventum (22).

Ἀπεκρίθη δ' Ἰησοῦς, καὶ εἶπεν αὐτῇ· Πᾶς ὁ πίνων ἐκ τοῦ ὕδατος τούτου, διψήσει πάλιν· ὁ δ' ἂν πῖνῃ ἐκ τοῦ ὕδατος, ὃ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, οὐ μὴ διψήσει εἰς τὸν αἰῶνα.

Φωτίου. Λεγούσης αὐτῆς, Μὴ σὺ μεῖζων εἶ τοῦ πατρὸς ἡμῶν Ἰακώβ; Οὐκ εἶπεν, Καὶ μεῖζων εἰμὶ· ἔδοξε γὰρ ἂν κομπάζειν μόνον, τῆς ἀποδείξεως μὴ φαινομένης. Αἱ ὦν δὲ λέγει, τοῦτο κατασκευάζει. Οὐ γὰρ ἀπλῶς εἶπεν, Δώσω σοι ὕδωρ, ἀλλὰ πρότερον ἀμελῶν τὸ τοῦ Ἰακώβ, τότε ἐπαίρει τὸ ἑαυτοῦ, ἀπὸ τῆς τῶν δωρῶν φύσεως, τὸ διάφορον τῶν διδομένων παραστήσαι βουλόμενος, καὶ τὴν ὑπεροχὴν τὴν πρὸς τὸν πατριάρχην. Εἰ γὰρ θαυμάζεις, φησί, τὸν Ἰακώβ, ὅτι τοῦτο ἔδωκε τὸ ὕδωρ, πολὺ τούτου βελτίω δώσω σοι.

Οἱ πατέρες ἡμῶν ἐν τῷ ὄρει τούτῳ προσεκύνησαν, καὶ ὑμεῖς λέγετε, ὅτι ἐν Ἱεροσολύμοις ἐστὶν ὁ τόπος, ὅπου δεῖ προσκυνεῖν.

Φωτίου. Οἱ Ἰουδαῖοι παχυτέρας εἰ τὰς περὶ τῆς θείας τε καὶ ἀσωμάτου φύσεως διαλήψεις δεχόμενοι, ἐν μόνοις τοῖς Ἱεροσολύμοις χρῆναι προσκυνεῖσθαι τὸν ἐπὶ πάντας θεὸν διτείνοντο, ὡς ἀπαξ ὅλης τῆς ἀρρήτου καὶ ἀκαταλήπτου φύσεως καταλυοῦσης ἐκεῖ, καὶ περιγραφομένης. Αὐτὸ δὲ καὶ λίαν ἀσυνετοῦντες ἐπὶ τούτῳ διὰ τῆς τῶν προφητῶν ἡλέγχοντο φωνῆς, τοῦ θεοῦ λέγοντος· Ὁ οὐρανός μοι θρόνος, ἡ δὲ γῆ ὑπόπόδιον τῶν ποδῶν μου. Ποῖον οἶκον οἰκοδομήσετέ μοι, λέγει Κύριος; Ἡ τίς ὁ τόπος τῆς καταπαύσεώς μου; Σαμαρεῖται δὲ πάλιν οὐ πόρρω τῆς Ἰουδαίων ἀμαθίας κείμενοι, χώραν τε ἑμοῦ καὶ ἀπαιδευσίαν ἄπορον ἔχοντες, ἐν ὄρει τῷ Γαριζίν, οὕτω καλουμένῳ, καὶ προσεύχεσθαι δεῖν καὶ προσκυνεῖν οἰόμενοι, τὸ γελᾶσθαι δικαίως οὐ διαφεύγουσι. Γέγονε δὲ καὶ αὐτοῖς τῆς ἀνοίας ἡ πρόφασις, τὸ δεδῶσθαι τὴν εὐλογίαν ἐν ὄρει Γαριζίν, καθὼς ἐν Δευτερονομίᾳ γεγραμμένον εὐρίσκομεν. Ταύτην ἡ γυνὴ τῷ Σωτῆρι τὴν ζήτησιν, ὡς δυσκατάληπτου πρόβλημα προτίσχει, λέγουσα, ὅτι Οἱ πατέρες ἡμῶν ἐν τῷ ὄρει τούτῳ προσεκύνησαν, καὶ τὰ ἐξῆς. Πρὸς δὲ φησὶν ὁ Σωτὴρ, Οὐκέτι ζητήσεται τόπος ἐν ᾧ δὴ κυρίως οἰήσονται κατοικεῖν τὸν θεόν, ἀλλ' ὡς πάντα πληροῦντι, καὶ συνέχειν ἰσχύοντι, προσκυνήσωσι τῷ Κυρίῳ, ἕκαστος ἐκ τοῦ τόπου αὐτοῦ, καθάπερ τίς φησι τῶν ἁγίων προφητῶν. Ὡραν δὲ καὶ καιρὸν τῆς τῶν τοιοῦτων ἐθῶν μεταστάσεως, τὴν ἑαυτοῦ μετὰ σώματος ἐπιδημίαν ἐν κόσμῳ φησὶν.

Ex catena, t. II, p. 444.

CAP. XVII. VERS. 13..... Dicens : *U*t habeant gaudium meum impletum, ostendit clare, quod volens illos a multa liberare afflictione, præcedenter

Εἰπόν, Ἰνα ἔχωσι τὴν χαρὰν τὴν ἐμὴν πεπληρωμένην, ἐδήλωσεν σαφῶς ὅτι θέλων αὐτοὺς ἀπὸ τῆς πολλῆς ἀναχτήσασθαι θλίψεως, τὰ προειρημένα ἐλά-

NOTÆ.

(21) Cf. Q. LXXIV.

(22) Cf. Q. LXXIV.

λησεν, διὰ καὶ πρὸς τὴν ἐκείνων συγκαταβαίνων διανοίαν (παραμυθεῖσθαι γὰρ αὐτοὺς ἀλλ' οὐ διδάσκειν νῦν τὴν τῆς θεολογίας ἀκρίβειαν ἐβούλετο), ἀνθρωπινώτερον, καὶ ὡς ἐκεῖνοι ἠδύναντο παραμυθεῖσθαι, διαλέγεται, *Τήρησον αὐτοὺς*, λέγων, καὶ, *Ἐν τῷ ὀνόματί σου* καὶ, *Ὅτε ἤμην ἐν τῷ κόσμῳ, ἐτήρουν αὐτοὺς*, καὶ τὰ ὅμοια. Χαράν δὲ τὴν ἐμὴν, φησὶν, ὅσον τὴν πνευματικὴν, τὴν στηριζούσαν ψυχὰς, ἀλλ' οὐχὶ τοιαύτην ὅαν ὁ κόσμος ἔχει, διὰ τρυφῆς καὶ ἡδονῶν καὶ σωματικῶν εὐπαθείας συνισταμένην.

Hæc habet B, sed forsam Photii sunt, ul' multa alia, scholia quæ interjecit iste cod., sed nomine ejus in marg. scripto sic φῶ. Huic autem scholio non ascribitur.

FRAGMENTA IN EPISTOLAS SANCTI PAULI.

Ex Catena Crameriana.

I. IN EPISTOLAM AD ROMANOS.

(CRAMER. I.-IV.)

'ΑΔ' ἐβασίλευσεν ὁ θάνατος ἀπὸ 'Αδὰμ μέχρι B CAP. V. VERS. 14. *Sed regnavit mors ab Adam usque ad Moysen.*

Φωτίου. Τρία ἐστὶν ἐν τούτοις τοῖς παραβολικῶς ἀλλήλοις παρατεθείσιν, ὁμοιότης τις, ἐναντιότης, ὑπερβολή. Κατὰ τὴν ὁμοιότητα ἐναντιότης μὲν, ἁμαρτία, ἀναμάρτητον· ἔχθρα πρὸς Θεόν, κατὰλλαγή πρὸς Θεόν· κατὰκριμα, δικαίωμα· ἀπώλεια καὶ πτώμα καὶ θάνατος, σωτηρία καὶ ζωὴ καὶ ἀνάστασις. Ἡ μὲν οὖν ἐναντιότης ἐν τούτοις· ἡ δὲ ὁμοιότης, ὥσπερ δι' ἐνὸς τοῖς πᾶσιν ἐπιγέγονεν· ἡ δὲ ὑπερβολή, ὅτι ἐπὶ μὲν τῶν χειρόνων συνέπραξαν, τῷ ἐνὶ οἱ πολλοὶ ἐπὶ τὸ μετασχεῖν αὐτοῖς τῶν κακῶν, ἐπὶ δὲ τῶν ἀμεινόνων οὐδεὶς, συνέπραξεν ἀλλὰ μόνον τοῦ ἐνὸς Χριστοῦ τὸ χάρισμα γέγονεν. Ὡστε οὐχ ὁμοίως καὶ ἐπίσης, ἀλλὰ καθ' ὑπερβολὴν καὶ ἐκ περισσεύας ἡ ὁμοιότης. Πάλιν διὰ τοῦ 'Αδὰμ τῶν χειρόνων εἰσαχθέντων, οὐκ ἀνῆρθεν μόνον ταῦτα, ὥσπερ ὡς ἐναντίους ὁμοιον καὶ ἀνάλογον, ἀλλὰ καὶ ἐπεδόθη παρὰ Χριστοῦ τὰ ἀμείνω· ὅπερ τὴν ὑπερβολὴν καὶ τὴν περισσεύαν παρίστησιν.

Ὡσπερ γὰρ διὰ τῆς παρακοῆς τοῦ ἐνὸς, κ. τ. λ.

Φωτίου. Εἰπὼν ὅτι τύπος ἦν ὁ 'Αδὰμ τοῦ Χριστοῦ· τύπος δὲ δηλονότι ἐκ τοῦ ἐναντίου. Ὡς γὰρ ἐκεῖνος αἴτιος ἀνθρώποις· ὁ θάνατος, οὕτως ὁ Χριστὸς αἴτιος ἀνθρώποις ἀναστάσεως. Εἰπὼν οὖν, ὡς ἐφημεν, ὅτι τύπος ἦν ὁ 'Αδὰμ τοῦ Χριστοῦ· ἐπειδὴ μέλων αὐτὸ κατασκευάζειν, οὐ μόνον τὴν ὁμοιότητα κατασκευάζει καὶ τύπον, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐν τῷ τύπῳ καὶ ὁμοιότητι ὑπεροχὴν καὶ περισσεύαν. Τοῦτο γὰρ ἐνδεικνύται διὰ τοῦ λέγειν, ἀλλ' οὐχ ὡς τὸ παράπτωμα· καὶ πάλιν, καὶ οὐχ ὡς ἐνὸς ἁμαρτήσαντος. Δὲ Ἐπὶ οὖν σύνθετον αὐτῷ πως γέγονε τὸ ἐπιχειρημα, ἀνομοιότητά πως ἐν ὁμοιότητι διαπλέκοντι· νῦν

A dicta locutus est, propterea ad eorum intelligentiam descendens; consolari enim eos, non autem docere nunc theologiæ veritatem volebat. Humanum magis quoddam, et quod illos consolari possit, exponitur. *Serva illos*, inquit; et: *In nomine tuo*; et: *Cum essem in mundo, servabam eos*, et similia. Gaudium autem meum, inquit, ut spirituale, animas firmans, sed non quale mundus habet, voluptate, deliciis et corporalibus commodis constans.

Photii. Tria sunt in his parabolice inter se invicem collatis, similitudo quædam, oppositio, hyperbole. Secundum similitudinem oppositio quidem fit, noxa, innocens; odium in Deum, conversio ad Deum; damnatio, justificatio; perditio, interitus et mors; salus, vita et resurrectio. Est igitur oppositio in istis: similitudo autem, sicut per unum in omnes pertransiit: hyperbole autem, quia in delictis simul operati sunt, in uno multi, quod ipsi in malis operibus communicaverunt, in melioribus vero nullus operatus est, [sed tantum unius Christi gratia facta est. Ita non similiter nec æqualiter, sed hyperbolice et ex superabundantia similitudo. Rursus cum per Adam delicta introducta forent, non solum ablata sunt illa, quod in oppositis similitudinem et analogiam præ se fert, sed data sunt per Christum meliora; quod hyperbolen et superabundantiam præstat.

VERS. 19. *Quemadmodum enim per inobedientiam unius, etc.*

Photii. Typum dicit fuisse Adam Christi; typus autem evidenter est ex oppositione. Ut enim ille causa hominibus mortis fuit, sic et Christus causa hominibus resurrectionis. Dicit igitur, ut notavimus, typum fuisse Adam Christi; cum id expositurus est, non solum similitudinem exponit et typum, sed etiam in typo et similitudine excessum et superabundantiam. Hoc enim ostendit dicendo, sed non sicut delictum, et rursus, et non sicut uno peccante. Cum igitur composita illi quodammodo facta sit expositio, absimilitudinem similitudini inserenti; nunc idem reassumit, meram-

VARIE LECTIONES.

* Cod. ἀνθρώπος, sed marg. γγ. ἀνθρώποις.

que similitudinem ostendit, nec miscet aliquam ex dictione absimilitudinis repugnantiam. Deinde aperte et nude demonstrans, quia sicut per unum mors regnavit, multo magis in vita regnabit per unum Christum, adjicit tanquam conclusionem ducens, et in apertiore adhuc et pressiore producens sermonem, et dicit: *Igitur sicut per unum delictum in omnes homines condemnatio*, et quæ sequuntur. Deinde cum in primo composita expositione utitur, in secundo explicata et repetita, et in voce *sicut*, conclusioni abjecta. Delictum quidem et donum et condemnationem, et donationem et justificationem memorat: unde etiam initium sumpsit. Nullo modo contrariorum utriusque conexio indicata est. Nunc illud exponit et aperit dicens, quod unum ex inobedientia manavit, alterum autem ex obedientia floruit; ita ut demonstratio illud sit expositionis in qua exhibuit typum et similitudinem, quale est illud, *Si enim unius delicto mors*, etc.

τοῦ ἐπιχειρήματος τοῦ κατασκευάζοντος τὸν τύπον καὶ παραπτώματι ὁ θάνατος. » καὶ ἐξῆς.

Non eundem sermonem repetit, ut putari posset, divinus Apostolus in istis, sed clare multum et recte connectit et disponit vim horum capitum. Est igitur illud: *Sed non sicut delictum*, et quæ sequuntur, usque ad: *Ex multis delictis in justificationem*, expositio quidem, ut diximus, typum et similitudinem ostendens; deerat ergo claritate et explicatione. Illud præstat quæ sequitur expositio, repetens jam dicta, et explicans et in aperto exponens. Sed oportebat et huic quoque conclusionem dari, ut non ex hypothesi tantum videatur constare. Hoc non omittit, sed tanquam conclusionem ducens, et sermonis veritate fidens, cum affirmatione profert: *Igitur sicut per unius delictum*, etc. Deinde, cum igitur minime in talibus expositionibus dixit unde habuerit principium justificatio et condemnatio, neque illud prætermittit, sed exponit dicens: *Sicut enim per inobedientiam*, etc.

CAP. VII. VERS. 8. *Sine enim lege peccatum mortuum erat.*

Peccatum quidem mortuum erat; ego autem in vita eram, utpote non turbatus, non vulneratus, non occisus ab illo. Quomodo ergo revixit illud per legem? Quomodo? Quod, data lege, magis ad impugnandum incitatum est, et quicquid nocere poterat ausum est, tanquam coronandum fore hunc qui mandatum servaverit considerans, et ideo magis invidiosum factum. Et ego rursus cognoscens per legem peccatum, et quia in hac cognitione agebam quæ vitare oportebat, magis propterea peccabam; et magis illud contra me valens effliciebam, robur illi addens per cognitionem actus injusti, et debili et mortuo vires et vitam suscitans. Cum autem vixit, me occidit. Antequam illud ad vitam revocaretur, vivebam ego magis. Illud autem erat ante legem et mandatum; ita ut, quamvis lex non

ἐπαναλαμβάνεται μὲν τὸ αὐτὸ, καθαρῶς δὲ τὴν ὁμοίτητα δείκνυσι· καὶ οὐκέτι πλέκων ὅσον ἀπὸ τῆς λέξεως τινα ἀνομοιότητος μάχην· εἴτα σαφῶς τοῦτο καὶ καθαρῶς ἐνδείξάμενος, ὅτι ὥσπερ δι' ἐνὸς ἐβασίλευσεν ὁ θάνατος, πολλῶ μᾶλλον ἐν ζωῇ βασιλεύσει δι' ἐνὸς Χριστοῦ, ἐπάγει ὥσπερ συμπεριαινόμενος, καὶ εἰς τὸ ἐτι σαφέστερον καὶ συνεσταλμένον ἀνάγων τὸν λόγον, καὶ φησιν· « Ἀρα οὖν ὡς δι' ἐνὸς παραπτώματος εἰς πάντα ἀνθρώπους τὸ κατὰ κριμα, » καὶ τὰ ἐξῆς. Εἴτα καὶ ἐπειδὴ καὶ ἐν τῷ πρώτῳ καὶ συνθέτῳ ἐπιχειρήματι, καὶ ἐν τῷ δευτέρῳ καὶ διακεκαθαμένῳ καὶ ἐπαναληπτικῷ· καὶ ἐν τῷ ὥσπερ συμπεράσματι ἐπενεχθέντι. Παραπτώματος μὲν καὶ χαρίσματος καὶ κατακρίματος καὶ δωρήματος καὶ δικαιώματος καὶ τοιούτων μνημονεύει· ὅθεν καὶ τὴν ἀρχὴν εἰληφεν· ἐκότερα τῶν ἐναντίων ἡ συστοιχία αὕτη οὐδέπω ἐπεσημήνατο.

Νῦν αὐτὸ τοῦτο διασαφίζει καὶ ἀποκαλύπτει, καὶ φησιν, ὅτι τὰ μὲν ἐκ παρακοῆς ἐρρύθη, τὰ δὲ ἐξ ὑπακοῆς ἡνθησεν· ὥστε κατασκευαστικὸν ἂν εἴη τοῦτο καὶ τὴν ὁμοιότητα, ὅλον τοῦ, *Εἰ γὰρ τῷ τοῦ ἐνὸς*

Οὐ ταυτολογεῖ τοίνυν, ὡς ἂν τις οἰηθείη, ὁ θεὸς Ἀπόστολος ἐν τούτοις, ἀλλὰ σαφῶς ἵλαν καὶ διηκριθμένως ἀλλήλουχει καὶ ἐντάττει τῶν κεφαλαίων τὴν δύναμιν· ἔστι μὲν οὖν τὸ μὲν, Ἀλλ' οὐχ ὡς τὸ παράπτωμα, καὶ ἐξῆς, ἕως τοῦ, ἐκ πολλῶν παραπτωμάτων εἰς δικαίωμα, ἐπιχειρήματα μὲν, ὡς ἔφημεν, δεικνύον τὸ τυπικὸν καὶ τῆς ὁμοιότητος. Ἐδεῖτο οὖν σαφηνεῖν καὶ διακαθάρσεως. Τοῦτο ποιεῖ τὸ ἐφεξῆς ἐπιχειρήματα, ἐπαναλαμβάνον τὸ προειρημένον καὶ διακαθαίρον καὶ εἰς τὸ σαφές ἀπαγγέλλον· ἀλλ' ἔδει καὶ τοῦτο λαβεῖν ἀξίωμα, καὶ μὴ ἐξ ὑποθέσεως προτείνεσθαι μόνον. Οὐδὲ τοῦτο παρορᾷ, ἀλλ' ὥσπερ συμπεριαινόμενος, καὶ τῇ τοῦ λόγου θαρρῶν ἀληθείᾳ, μετὰ βεβαιωσέως ἀποφαίνεται· Ἀρα οὖν ὡς δι' ἐνὸς παραπτώματος, καὶ τὰ ἐξῆς. Εἴτα, ἐπεὶ οὖν ἦν εἰπὼν ἐν τοσούτοις ἐπιχειρήμασιν οὐδαμῶς πόθεν ἔσχεν ἀρχὴν τὸ δικαίωμα καὶ τὸ κατὰ κριμα, οὐδὲ τοῦτο παρορᾷ, ἀλλὰ τίθησι λέγων, Ὅσπερ γὰρ διὰ τῆς παρακοῆς, καὶ ἐξῆς.

Χωρὶς γὰρ νόμου ἁμαρτία νεκρά.

Φωτίζου. Ἡ μὲν ἁμαρτία νεκρά· ἐγὼ δὲ ἐν ζωῇ, ἅτε μὴ ἐνοχλούμενος μηδὲ νυττόμενος, μηδὲ νεκρούμενος ὑπ' αὐτῆς. Πῶς οὖν ἀνέζησεν ἐκείνη διὰ τοῦ νόμου; Τίνα τρόπον; ὅτι τοῦ νόμου δοθέντος μᾶλλον ἐκείνη πρὸς ἐπιθέσιν παρωξύνθη, καὶ ὅλον ἐπηρέασαι ὥρμησεν· ἅτε δὴ καὶ στεφανοῦσθαι μέλλοντα τὸν φυλάξαντα τὴν ἐντολὴν ὁπολογιζομένη, καὶ διὰ τοῦτο μᾶλλον διαβασκαίνουσα. Καὶ ἐγὼ πάλιν γνοὺς διὰ τῆς ἐντολῆς τὴν ἁμαρτίαν, ὡς ἐν γνώσει πράττων ἂ φεύγειν ἔδει, μᾶλλον κατὰ τοῦτο ἡμάρτανον· καὶ μᾶλλον αὐτὴν κατ' ἐμαυτοῦ ἐπερώννουν, ἰσχύον αὐτῇ διὰ τῆς κατὰ γνώσιν ἀτόπου πράξεως ἐπιχορηγῶν, καὶ ὅλον ἄσθενῃ καὶ νεκρωμένῃ οὕταν ἐνισχύων καὶ ἀναζωοποιῶν. Ἡ δὲ ζήσασα ἐμὲ ἐνέκρωσε. Πρὸ δὲ τοῦ ἀναζωοῦσθαι ἐκείνην, ἐγὼ ἔζων μᾶλλον. Τοῦτο δὲ ἦν πρὸ τοῦ νόμου καὶ τῆς ἐντολῆς· ὥστε εἰ καὶ

μη ὁ νόμος ἁμαρτία, ἀλλ' οὖν ἐκείνου δοθέντος, κατὰ δύο τρόπους ἡ ἁμαρτία ἀνέζησεν, αὐτῆς τε ἐκείνης μᾶλλον πρὸς ἐπιθεσιν ἀνακινήσεως καὶ διεγερθείσης, καὶ ἡμῶν τῇ κατὰ γνώσιν ἐκτόπῳ πράξει ἐνισχυσάντων αὐτήν· καὶ τὴν καὶ ἡμῶν ἐπιθυλίαν σὺν παρόρσεια παρασχομένην. Ἀλλ' ἐκείνη μὲν ἀνέζησεν, ἐγὼ δὲ ἀπέθανον.

Ἡ γὰρ ἁμαρτία ἀφορμὴν λαβοῦσα. Ἀνωτέρω εἰπὼν ὅτι, Ἀφορμὴν λαβοῦσα ἡ ἁμαρτία, κατεργάσατο ἐν ἐμοὶ πᾶσαν ἐπιθυμίαν, ἐπάγει ὅτι, Οὐ μόνον ἐπιθυμίαν πᾶσαν κατεργάσατο, ἀλλὰ καὶ ἐθανάτωσέ με. Αὕτη γέγονεν εἰς θάνατον. Εἶτα ὡς ἔθος αὐτῷ αἰτίας αἰτίας συνείρειν, καὶ τὴν ἀκολουθίαν ἐνδεικύναι καὶ τῶν πραγμάτων ἐν τοῖς λόγοις, ἀνατρέχει καὶ τίθησι πῶς· Κατεργάσατο πᾶσαν ἐπιθυμίαν καὶ φησι, Ὅτι ἀφορμὴν λαβοῦσα ἐξηπάτησέ με. Εἶτα ἀφῆκε τὸ προβήθην νοεῖν ἐνταῦθα, ὅτι Ἐκ τούτου δὲ εἰργάσατο τὴν ἐπιθυμίαν, καὶ τοῦτο ἀφελὲς ἐπισυνάπτει τὸ τέλος, καὶ ἀπέκτεινεν· ἢ ἢ κατὰ συνέχειαν, εἰ τις ἀναλάβοι, οὕτως αὐτῷ εἰρημένον· Ἀφορμὴν λαβοῦσα ἡ ἁμαρτία κατεργάσατο ἐν ἐμοὶ πᾶσαν ἐπιθυμίαν· τὴν δὲ ἐπιθυμίαν κατεργάσατο ἀπατήσασα· ἐργασαμένη δὲ τὴν ἐπιθυμίαν, ἀπέκτεινέ με. Ἔστιν οὖν ἀπάτη αἰτία τῆς ἐπιθυμίας. Ἡ δὲ ἐπιθυμία τοῦ θανάτου· τὴν δὲ ἀπάτην εἰργάσατο διὰ τῆς ἐντολῆς ἡ ἁμαρτία· ἵνα φανῇ τὸ ὑπερέβαλλον τῆς κακίας αὐτῆς, διὰ τοῦ ἀγαθοῦ τὸ κακίστον ἐργαζομένης.

Φωτίου. Ἐκ δευτέρου δὲ ἐφη τὴν, λαβοῦσα ἡ ἁμαρτία ἀφορμὴν διὰ τῆς ἐντολῆς· τὰ αὐτὰ ποικίλως κατασκευάζων· καὶ εἰκότως· μεγάλην γὰρ εἶχε δόξαν ὁ νόμος. Δείκνυσιν οὖν αὐτὸν μὴδὲν ὠφελοῦντα, ἀλλ' ἐκ περιστάσεως· καὶ βλάβαντα· ἵνα εὐπαράδεκτος γένηται, κηρύσσων τὸ ἀφεῖναι μὲν αὐτὸν, προσδραμεῖν δὲ τῇ πίστει Χριστοῦ.

Ὅστε ὁ μὲν νόμος ἄγιος, κ. τ. λ.

Φωτίου. Σὺ δὲ ἀπλῶς δύνασαι ἅγιον τὸν νόμον εἰπεῖν· ὅτι ἐφύλαττεν ἀπὸ ἀκαθαρσίας τοὺς φυλάττοντας αὐτόν· δίκαιον, ὅτι τοὺς μὲν κατορθοῦντας, ἡμεῖς τε διοραῖ· τοῖς δὲ παραβαλίνουσιν, ἐπετίθει τὰς τιμωρίας. Ἀγαθὸν, ὅτι εὖχ ἡδόμενος ταῖς τιμωρίαις ἡ ὀργὴ χρώμενος ἐκόλαζεν· ἀλλὰ τῆς αὐτῶν ἔνεκον σωτηρίας. Καὶ ἐτι ὅτι μικρὰ κατορθοῦσι μέγαλα ἐχαρίζετο· καὶ ἁμαρτάνοντας περιεῖπε· καὶ οὐ κατ' ἀξίαν τῶν πλημμελημάτων ἐκόλαζεν. Αὐτὸς δὲ ταῦτα παραδραμὼν ἐκ τούτων συμπεραίνει ἅγιον καὶ δίκαιον καὶ ἀγαθὸν εἶναι τὸν νόμον ἢ τὴν ἐντολήν. Ἐξ ἐνὸς μὲν, ὅτι ἐδίδαξέ με τὴν ἁμαρτίαν· καὶ ἐπέταξε φυγεῖν αὐτήν. Ἐξ ἑτέρου δὲ, ὅτι κηρύττομαι καὶ φροντίζω τούτῳ ἐποίησεν. Ἄγιος οὖν, ὅτι ἐδίδαξε, καὶ ἐπέταξε φυγεῖν ἀπὸ τῆς ἀκαθαρσίας. Δίκαιος, ὅτι διδάξας οὕτω, τὴν τιμωρίαν τοὺς ἁμαρτάνοντας ἀπαιτεῖ· ἀγαθὸς δὲ, ὅτι καὶ ζωὴν μοι προνοούμενος ταῦτα ἐπέτειλε.

Τὸ οὖν ἀγαθὸν ἐμὸν γέγονε θάνατος.

Φωτίου. Τὸ μέγεθος δὲ ἠθέλησε δεῖξαι τῆς ἁμαρτίας· καὶ ἐπειδὴ ταύτης εἰς κακίαν μεῖζον οὐκ ἦν εὑρεῖν· δι' αὐτῆς ταύτης ἐνδεικνύμενος τὸ μέγεθος φησὶν· Ἰνα φανῇ ἁμαρτία· τούτῳ εἶναι ἐκχαλυφθῇ αὐτῆς ὁ πᾶς τῆς κακίας· πλοῦτος, καὶ ἡ ἰσχὺς αὐτῆς·

A sit peccatum, hac tamen data, duobus modis revixit peccatum. Illud magis ad impugnandum incitatum et animatum nobis alieno secundum cognitionem actu valentius illud efficientibus, contra nos in impetum audacissime, irrui. Sed peccatum revixit, ego autem mortuus sum.

Nam peccatum occasione accepta. Supra dixit : Occasione accepta peccatum operatum est in me omnem concupiscentiam. Addit, quod non solum omnem concupiscentiam operatum est, sed et occidit me. Illud factum est in mortem. Deinde, cum mos est illi causas causis conserere, et seriem rerum ostendere in verbis, relegit et ponit quomodo : Operatum est omnem concupiscentiam ; et dicit : Quia occasione accepta seduxit me. Dein, mittit ibi significationem eorum quæ antea dixerat, quod ex hoc operatum est omnem concupiscentiam, et illud mittens finem intexit, et occidit, ut appareat connexio, si quis hoc modo dicta ejus perlegat. Occasione accepta, peccatum operatum est in me omnem concupiscentiam. Concupiscentiam vero operatum est seducendo, et operando concupiscentiam occidit me. Seductio igitur causa est concupiscentiæ ; concupiscentia autem mortis. Seductionem vero operatum est per mandatum peccatum ; ut ostenderetur malitiæ ejus immensitas, cum per bonum pessimum operetur.

Photii. Secundo autem dixit : Occasione accepta per mandatum, peccatum. Eadem vario modo exponens ; et merito : magnam enim habuit laudem ex. Ostendit igitur eam nihil profuisse, sed ex circumstantia etiam nocuisse ; ut clarus videatur, quando prædicat illam desiisse fidei Christi præcedentem.

Vers. 12. Itaque lex quidem sancta, etc.

Photii. Tu absolute poteris sanctam legem dicere, quod ab immunditia custodiebat servantes illam, justam, quod recte agentes donis remunerabat, transgressores autem penis multabat ; bonam, quod non pœnis et ira gaudens quibus utebatur, puniebat, sed ad procurandam eorum salutem, et amplius, quod parva bene agentes magnis donabat, et peccatores, neque dignas illorum delictis pœnas sumebat. Ille autem ista percurrens ex his concludit sanctam, justam et bonam esse legem aut mandatum : ex uno quidem, quod didicit mihi peccatum, et præcepit ut illud fugerem ; ex altero autem, quod libens et consulens hoc egit. Sancta ergo, quod didicit, et præcepit ut fugerem ab immunditia, justa, quod, postquam sic didicit, pœnas de peccantibus sumit, bona autem, quod vitam mihi providens hæc perfecit.

Quod ergo bonum est, mihi factum est mors.

Photii. Magnitudinem voluit ostendere peccati ; et quoniam nihil inveniri posset illo majus a/l malum procurandum, per illud ipsum ipsius exhibens magnitudinem dicit : Ut appareat peccatum, id est, ut revelentur illius malorum omnium divi-

tiae, et illius robur quod in ipso est; tanquam ut quod totum est, totum manifeste appareat. Cum enim malorum aliorum magnitudinem comparare volumus, possumus aliud quid adicere illi quod affligimur; ut scelestus erat in tantum Cain, quia fratricida factus est, et Deo primus mentitus est. Et rursus, non per prodigiorum ostensionem adductus est Pharaō ad liberandum Israelitas, ut exhiberetur illius sententiae crudelitas et odium in Deum; et in cæteris idem. Nam inveniri potest aiquid præsentī malo pejus, cujus perpetratiōne qui inique operantur conveniens malignitati nomen accipiunt. Peccatum autem, cum illo, ut diximus, nihil pejus inveniri potest, ipsum se per se designat; amaram et acerbam simul gravitatem, tyrannicamque et invictam vim ostendit. Cum certius censuerit dici per nominis tautologiam, iterum nomen reassumit, dicit enim epithetice: *Peccans peccatum*. Acerbitatis designatio absoluta est. Cognominat et non omnino a nomine abscedit; in quo autem solutio esse videtur, vim addit adiciens, *supra modum*; et ita apertius simul et fortius, acerbitem quoque exprimente sermōne utitur dicens: *Ut fiat supra modum peccans peccatum*.

Vers. 16. Si autem quod nolo, illud facio.

Photii. Tu vero mihi sic verba patefacias. Postquam venundatus et sub peccato factus est homo, non cognoscit quod operatur, turpi consuetudine omnino illi dominante, neque consentiente ut videat malum esse quod agit. Quamobrem quod odisset, si innoxius et liber esset, et quod non eligeret, illud eligit. Jam venundatus et non suus agit. Si vero liber et innoxius et meus forem, non eligerem quæ nunc facio, *consentio legi quoniam bona est*. Illa enim ut fugiam mihi consentit, quæ, dum ego in propria naturæ libertate versor, fugienda censi et odibilia esse. *Non intelligo igitur, evidenter renundatus, non enim quod volo, dum liber sum, hoc facio nunc, cum venundatus sum; sed quod odi, dum liber sum, illud facio dum renundatus sum. Si vero quod nolo, dum liber sum, illud facio, dum venundatus sum, consentio legi, dum liber sum, quia bona est. Opera enim legis volo, et non quæ nunc facio.*

Vers. 24. Invenio igitur legem, volenti mihi facere bonum, etc.

Photii. Intelligas autem sic. Ex his quæ dixi, inquit, hoc mihi concluditur, et illud invenio legem esse, legem in bonum volenti mihi facere bonum; et illud solum gratum est. Malum enim invenio, quoniam similiter mihi adjacet; et non melior factus essem ex lege, nisi magis damnum. . . . recepissem, quia, ut adiaceat mihi et quasi propius mihi sit malum, hæc præbuit occasionem. Lex igitur, solum lex facta est mihi in bonum, aliud autem nihil. Unde evidens est, quod malum mihi tali modo ad-

hæc enim autem. Οἷον ἔν' ὅπερ ἐστὶν ὅλη ὡς ὅλη γένηται ἐκφανής. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν ἄλλων ὑπερβολὴν τινα θέλοντες παραστήσαι, δυνάμεθα ἄλλο τι ἐπιφέρειν τῷ διασπορομένῳ ὅφ' ἡμῶν· οἷον μιὰρὸς ἦν ἐπὶ τοσούτον ὁ Κάιν· ὅτι καὶ ἀδελφοκτόνος ἐγένετο· καὶ θεὸν πρῶτος ἐψεύσατο. Καὶ πάλιν, οὐδὲ μετὰ τὴν τῶν τερατείων ἐπιδείξιν παρεκλήθη Φαραὼ ἀπολύσαι τοὺς Ἰσραηλίτας· ἵνα φανῇ αὐτοῦ τὸ ὥμῳ τῆς γνώμης καὶ θεομισίας· καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὁμοίως. Ἔστι γὰρ εὐρεῖν τι χεῖρον τῶν ὑποκειμένων, οὐ μετασχόντες οἱ πονηρεῦόμενοι τὰς κατ' ἐκεῖνο προσηγορίας ἐπιδέχονται. Ἐπὶ δὲ τῆς ἁμαρτίας, ἐπεὶ ταύτης, ὡς ἔφημεν, οὐκ ἐστὶ χεῖρον εὐρεῖν αὐτῆς ἐφ' αὐτῆς κατηγορήσῃ. Πικρῶς ἅμα καὶ δριμύτως τὸν ὄγκον αὐτῆς, καὶ τὸ τυραννικὸν ἅμα καὶ ἀνυπερβλητὸν ἐνδεικνύμενος. Ἐπεὶ δὲ ἀσφαλτέστερόν πως ἔδοξεν εἰρησθαι τῇ ταυτολογίᾳ τοῦ ὀνόματος· πάλιν δὲ μεταλαμβάνομένου τοῦ ὀνόματος. Ἐφ' ἡ γὰρ παρωνύμως ἁμαρτωλὸς ἢ ἁμαρτία. Ἡ τῆς δριμύτητος ἐνδείξις ἐξέλτετο. Παρανομάζει μὲν καὶ οὐ τελείως ἀρίσταται τοῦ ὀνόματος. Ἐν ᾧ δὲ ἐκκελῦσθαι ἔδοξε, τόνον ἐπάγει τῇ προσθήκῃ τοῦ καθ' ὑπερβολὴν· καὶ οὕτως ἐπὶ τὸ σαφέστερον ἅμα καὶ ἔντονον, καὶ τοῦ δριμύτως ἐμφαντικὸν μεταλαμβάνον τὸν λόγον φησὶν· Ἰνα γένηται καθ' ὑπερβολὴν ἁμαρτωλὸς ἢ ἁμαρτία.

El δὲ δ οὐ θέλω, τοῦτο ποιῶ.

Φωτίου. Σὺ δὲ μοι οὕτω διαλεύκανον τὰ ρητά· Μετὰ τὸ πρᾶθῆναι καὶ γενέσθαι ὑπὸ τὴν ἁμαρτίαν τὸν ἄνθρωπον, οὐ γινώσκει δ κατεργάζεται· τῆς συνθηλαίας τῆς αἰσχρᾶς, παντελῶς αὐτοῦ κυριεύσασθης, καὶ μὴ συγχωρούσης εἰδέναι ὅτι κακὸν ἐστὶν δ πράσσει. Διὸ καὶ δ ἐμίσει αὐν, εἰ ἄπρατος καὶ ἐλεύθερος ἦν, καὶ δ οὐκ ἂν εἴλετο, τοῦτο καὶ αἰρεῖται, πεπραμένος ἦδη ὢν καὶ πράττει. Εἰ δὲ ἐλεύθερος ὢν καὶ ἄπρατος καὶ κατὰ φύσιν, οὐκ ἂν εἰλόμην ἂ νῦν ποιῶ, Συμμαρτυρῶ τῷ νόμῳ ὅτι καλός. Ἐκεῖνα γάρ μοι συμψηφίζεται φυγεῖν, ἂ καὶ ἐγὼ ἐν τῇ κατὰ φύσιν ἐλευθερίᾳ τυγχάνων, ἔκρινα φευκτέα εἶναι καὶ μισητά. Οὐ γινώσκω οὖν, πρᾶβεις δηλονότι· οὐ γὰρ δ θέλω ἐλεύθερος ὢν, τοῦτο πράσσω νῦν, πεπραμένος ὢν· ἀλλ' δ μισῶ ἐλεύθερος ὢν, τοῦτο ποιῶ πεπραμένος ὢν. Εἰ δὲ δ οὐ θέλω ἐλεύθερος ὢν, τοῦτο πράσσω πεπραμένος ὢν, συμμαρτυρῶ ἐλεύθερος ὢν, ὅτι καλός ὁ νόμος. Τὰ γὰρ αὐτὰ ἐκεῖν βούλομαι, καὶ οὐχ ἂ νῦν ποιῶ. Εὐρίσκω ἄρα τὸν νόμον τῷ θέλοντι ἐμοὶ ποιεῖν τὸ καλόν.

Φωτίου. Ἐκλάβοις δ' ἂν καὶ οὕτως· Ἐξ ὧν εἶπον, φησι, τοῦτο μοι συμπεραίνεσθαι, καὶ τοῦτο εὐρίσκω, τὸ εἶναι τὸν νόμον, νόμον εἰς τὸ καλὸν τῷ θέλοντι ἐμοὶ ποιεῖν τὸ καλόν· καὶ τοῦτο μόνον χαρίζομενον. Τὸ γὰρ κακὸν εὐρίσκω, ὅτι ὁμοίως ἐμοὶ παρᾶκειται· καὶ οὐδὲν ἐδελτιώθη ἐκ τοῦ νόμου. Εἰ μὴ καὶ μᾶλλον βλάβην ἔδεξάμην, ὅτι παρακείσθαι μοι καὶ οἷον ἐγγίζειν μοι τὸ κακὸν παρέσχεν ἀφορμὴν. Ὁ νόμος οὖν μόνον νόμος ἐγένετό μοι εἰς τὸ ἀγαθόν· ἄλλο δὲ οὐδέν· πόθεν δὴλον, ὅτι τὸ κακὸν μοι

ὡσαύτως παράκειται. Ἡ καὶ οὕτως· *Εὐρίσκω ἄρα τὸν νόμον*, τούτεστι, κατενόησα καὶ κατελάμβανον τὴν ἰσχύιν καὶ τὴν φύσιν τοῦ νόμου. Ἐξεύρον αὐτὸν ἀκριβῶς· ὅτι οὐδὲν μοι βοηθήσαι ἰσχυσε· πόθεν δῆλον; ὅτι *θέλωτε μοι ποιεῖν τὸ καλὸν*, οὐδὲν ἐπι-
 κούρει· ἀλλ' ὁμοίως τὸ κακὸν παράκειται ἀπρακτόν μοι τὸ θέλειν ποιῶν. Ἐν τούτῳ οὖν εὗρον ἀκριβῶς τὸν νόμον ὅσον ἰσχύει, καὶ τίς ἐστιν ἡ φύσις αὐτῆς, ἐν τῇ ἐμοὶ τῷ *θέλωτι ποιεῖν τὸ καλὸν*, εὐρίσκειν ἐστὶ τὸ κακόν. Παράκειται γὰρ καὶ οὐκ ἀπελῆλθαι ὑπ' αὐτοῦ ἐξ ἐμοῦ. Δυνατὸν δὲ καὶ οὕτως ἐγγύτερον τῆς λέξεως ἐκλαβεῖν. *Εὐρίσκω ἄρα τῷ θέλωτι ἐμοὶ ποιεῖν τὸ καλὸν* κατὰ τὸν νόμον, ὅτι ἐμοὶ τὸ κακὸν *παράκειται*. Καὶ γὰρ οἱ κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον θέλοντες ποιεῖν τὸ καλόν, οὐχ εὐρίσκουσιν ὅτι παράκειται αὐτοῖς τὸ κακόν. Διὰ τοῦ βαπτίσματος γὰρ ἐξώσθη καὶ ἀπελῆλθαι. Ὅστε δὲ Χριστῷ προσελθεῖν διὰ τοῦ βαπτίσματος, καταλιπόντας τὸν νόμον.
 Ὁ Θεὸς τὸν *ἐαυτοῦ πέμψας Υἱὸν ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς ἁμαρτίας*.

Φωτίου. Δυνατὸν γὰρ καὶ οὕτω στίξαντα, ἀναγνῶναι· Ὁ Θεὸς τὸν *ἐαυτοῦ πέμψας Υἱὸν ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς ἁμαρτίας*, καὶ περὶ ἁμαρτίας· εἴτα ἐπαγαγεῖν, *κατέκρινε τὴν ἁμαρτίαν ἐν τῇ σαρκί*· τούτεστι τὸν Υἱὸν περὶ ἁμαρτίας· ἦγουν ἕνεκα τῆς ἁμαρτίας, τοῦ ἐξῆραι αὐτήν· καὶ ἐλευθερῶσαι ἡμᾶς ἀπὸ ταύτης. Πῶς οὖν ἐξῆρε; Κατακρίνας αὐτήν. Θὺ γὰρ ἀπλῶς καὶ ἐξουσιαστικῶς· ἀλλ' ὑπὸ δίκην ἀγαθῶν αὐτὴν, καὶ δείξας ἀλούσαν. Πῶς οὖν ἑάλω καὶ ἤττηται; ἐν τῇ *σαρκί* αὐτοῦ. Προσιέναι γὰρ βουληθεῖσα καὶ μὴ ἰσχύσασα, ἑάλω καὶ ἤττηται.

Τὸ δὲ φρόνημα τῆς σαρκὸς ἐχθρὰ εἰς Θεόν.

Φωτίου. Καλῶς οὖν φησιν, ὅτι τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς τῷ νόμῳ τοῦ Χριστοῦ οὐχ ὑποτάσσεται. Ἐν ὅσῳ μὲν γὰρ ἐστι, δῆλον ὅτι οὐχ ὑποτάσσεται· Ἐν ὅσῳ δὲ παρέλθῃ καὶ ἀπογένηται τοῦ ἀνθρώπου, οὐδόλως ἐστιν· ὥστε οὐδ' ὑποτάσσεται. Πῶς γὰρ ἂν τὸ μὴ ὄν, ἡ ἀντιστήσεται, ἡ ὑποταγῇ τινι; Τίς οὖν ὑποτάσσεται; Ὁ ἄνθρωπος ἐν ᾧ τὸ σαρκικὸν φρόνημα [Suppl. οὐκ ἐστι]; ἀλλ' ἐστὶ μὲν τὸ σαρκικοῦ παρόντος φρονήματος, οὐδὲ ἐκείνος. Καταβληθέντος δὲ διὰ μετανοίας καὶ ὑποχωρήσαντος, τότε ἐκεῖνος ἀγαθοεργεῖ, καὶ ὑποτάσσεται τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ.

Ἐλπὶς δὲ βλεπομένη οὐκ ἐστὶν ἐλπίς.

Φωτίου. Τί γὰρ οὐκ ἐλάβομεν ταύτην διὰ τοῦ βαπτίσματος; οὐχὶ καὶ αὐτὸς πρὸ μικροῦ ἔφη, ὅτι *Πνεῦμα υιοθεσίας ἐλάβετε*; Ναί, φησὶν. Ποῖαν οὖν ἀπεκδεχόμεθα; Τὴν φανερομένην, φησὶν, κατὰ τὴν ἀπολύτρωσιν τοῦ σώματος ἡμῶν. Ἄλλην παρὰ τὴν εἰρημένην; Μὴ γένοιτο. Ἄλλ' αὐτὴν ἐκείνην τελειότερον φανερομένην, καὶ διὰ πείρας αὐτῆς ἐπιγινωσκομένην. Μετὰ γὰρ τὴν ἀπολύτρωσιν τοῦ σώματος, τότε ἡ τῶν ἀγαθῶν ἀπόλαυσις. Τότε πάντα τὰ τῆς υιοθεσίας γνωρίσματα καὶ ἀποτελέσματα. Καὶ νῦν γὰρ ἐπ' ἐλπίδι τούτων ἐλάβομεν τὴν υιοθεσίαν. Αὐτὸς δὲ ἐμφαντικώτερον εἶπεν, *ἐσώθημεν*. Πῶς οὖν ἠλπίσαμεν ταῦτα, μὴ τούτων παραγεγονότων ἦδη, μηδ' ὅπ' ἔβην ἡμῶν πεσόντων, μηδ' ὅπ' παῖραν; Καλῶς, φησὶν, καὶ εὐλόγως. Εἰ γὰρ ὅπ' ἔβην ἡμῶν, καὶ ὑπὸ πείραν ἦδη τὰ ἐλπίζόμενα ἀγαθὰ ἐγεγόνει, οὐκ ἂν ἦν ἐλπίζόμενα.

A Jacet, certe et ita est. *Invenio igitur legem*, id est, notavi et intellexi vim et naturam legis. Cognovi illam perfecte, quod nihil adjuvare valuit. Unde certum est? quia *volenti mihi facere bonum*, non auxiliatur. Sed similiter malum adjacet inutiliter mihi velle faciens. In hoc igitur *inveni perfecte legem* quantum valeat, et quæ sit ejus natura, quod mihi *volenti facere bonum*, invenio adhuc malum. Adjacet enim et non ab illa ex me movetur. Potest autem sic propior dictionis sensus intelligi. *Invenio igitur volenti mihi facere bonum secundum legem*, quoniam malum mihi adjacet. Etenim qui secundum Evangelium volunt facere bonum, non inveniunt quoniam adjacet illis malum; per baptismum enim ablatum et amotum est; ita ut oporteat ad Christum per baptismum ingredi, legem deserentes.

τοῦ βαπτίσματος, καταλιπόντας τὸν νόμον.

CAP. VIII. VERS. 5. *Deus Filium suum mittens in similitudinem carnis peccati*.

Photii. Potest enim punctis ita notatis legi: *Deus Filium suum mittens in similitudine carnis peccati, et de peccato*; deinde addendo: *Damnavit peccatum in carne*. Id est, Filium de peccato, aut causa peccati, ut illud tolleretur, et nos ab illo liberaret. Quomodo ergo tulit? damnans illud, non simpliciter et facultative, sed in jus illud, vocans et convictum ostendens. Quomodo igitur convictum et devictum est? *In carne illius*; cum enim intelligere voluisset et non valuisset, convictum et devictum est.

VERS. 7. *Quoniam sapientia carnis inimica est Deo*.

Photii. Recte ergo dicit, *quoniam sapientia carnis legi Christi non subjecta est*. Quandiu enim est, evidens est quoniam non subjecta est; quandiu autem elapsa est et abscissit ab homine, evidens est quoniam non subjecta est. Quomodo enim quod non est aut resistet aut subjicietur alicui? quis ergo subjectus est? homine, in quo sapientia carnis non est? sed jam, in quo invenitur carnis sapientia, non ille est. Immutatus autem per penitentiam et conversus, tunc ille bonum operatur et legi Dei subjectus est.

VERS. 24. *Spes autem quæ videtur non est spes*.

D Photii. Quid ergo non accepimus illam (adoptionem) per baptismum? nonne et ipse paulo ante dixisti, quia *accepistis spiritum adoptionis*? Ita est, inquit. Qualem ergo expectamus? hæc quæ manifestata est, ait, per redemptionem corporis nostri. Aliam ac illam quæ dicta fuit? absit! sed eandem illam posterius manifestatam, et per ejus experientiam cognitam. Etenim, post redemptionem corporis, tunc bonorum erit possessio; tunc omnia cernentur adoptionis signa et effectus. Nunc enim in spe eorum accepimus adoptionem; Apostolus autem apertius dicit: *Salvi facti sumus*. Quomodo ergo speramus illa, cum jam non evenierint, neque visu nostro, neque experientia cognita sint? bene et recte loquitur; si enim visu nostro, et experientia jam quæ sperantur bona cognita essent, non sperata erent.

VERS. 31. *Quid ergo dicemus ad hæc?*

Photii. Certe ita est. *Quid dicemus ad hæc?* Quod elegit, quod vocavit, quod justificavit, quod glorificavit. Ad tantam beneficiorum magnificentiam, quid dicemus? non gratis, inquit, verbis abundamus, neque operum retributione. Talis est ineffabilis ejus circa nos gratia. Deinde quasi copiam acceperit inde, dicit: *Si Deus pro nobis, quis contra nos?* nemo; quamvis enim aliqui nocere niterentur non nocebunt, sed proderunt.

CAP. VIII. VERS. 28. *His qui secundum propositum sunt sancti.*

Photii. Id est, his qui secundum decretum, secundum propositum, digni habiti sunt sanctitate vocationis.

VERS. 32. *Qui etiam proprio Filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum; quomodo non etiam cum illo omnia nobis donavit?*

Photii. Apponit igitur illud: *Qui etiam proprio Filio non pepercit.* Sollicitudinem, ut diximus, ineffabilem Dei circa nos ostendens, simulque, si quid asperum ab aliquo patimur, firmitatem per hoc exemplum suadens; non solum autem, sed et inducens et injungens. Si enim Filius tanta pro te passus est, quid te oportet pati pro illo? et, ille tanta patiens, paternæ gloriæ et divinitatis nullum donum recipiebat: Tu vero non omittas illa pati; omnino enim bonis promissis, post passionem et post mortem dignus habebis.

VERS. 33. *Quis accusabit adversus electos Dei?*

Photii. In his quæ supra, locutus est de tentationibus quæ per afflictiones et cruciatus fiunt, dicendo: *Quis contra nos?* nunc alteram tentationum speciem indicat: contumelias, exprobrationes, injurias quibus credentes a non credentibus impetendi sunt. Illud quoque ostendis dicendo: *Quis incusabit contra electos Dei?* et manifestat ibi, ut in supradictis, in vanum, Deo justificante, iis linguam prurire qui accusant et condemnant.

CAP. IX. VERS. 1-5. *Veritatem dico, etc.*

Photii. Sed quomodo dicit, quem nihil separat a charitate Christi, hunc ob cognatos inquirere et optare ab illo separari? non sunt contraria ista, sed et potius concordant. Qui enim fratrem suum diligit, Deum diligit; *In hoc enim cognoscent omnes quia discipuli mei estis, si charitatem habeatis in alterutrum.* Ita est, inquit; sed ibi Dei charitati proximi charitatem anteponit. Sed illos diligendo, Christo identificamur. Ostendit ergo supereminentem charitatem, in eo quod alios in se conjunxit; ita enim intelligi debet quod dicitur: Si possibile esset per meam perditionem Christum glorificari, et Judæos salvari, non illud deprecarer; alio sensu enim non dicit *anathema fieri*, id est, abhinc separari ab illo; id enim maxime detestandum est; sed *anathema esse*, id est, separatim adhuc manere, neque ad Christum adisse, sed adhuc ab illo separari; si istud ad vestram conversionem et fidem

A *Τι οὖν ἐροῦμεν πρὸς ταῦτα;*

Φωτίου. Ἡ καὶ οὕτως· *Τι ἐροῦμεν πρὸς ταῦτα;* ὅτι προώρισεν, ὅτι ἐκάλεσεν, ὅτι ἐδικαίωσεν, ὅτι ἐδόξασε· πρὸς τοιαύτην ἀφροδίαν εὐεργεσιῶν, τί ἐροῦμεν; Οὐδὲ εὐχαρίστων, φησὶν, λόγων εὐποροῦμεν· μή τι γε ἔργων ἀμοιβῆς. Τοιαύτη ἐστὶν ἀφατο; αὐτοῦ ἡ περὶ ἡμᾶς χάρις. Εἴτα ὡς περ πόρισμα λαθὼν ἐντεῦθεν, φησὶν, *Εἰ ὁ Θεὸς ὑπὲρ ἡμῶν, τίς καθ' ἡμῶν;* Οὐδεὶς. Κἂν γάρ τινες βλάπτειν ἐπιχειρήσωσιν, οὐ βλάψουσιν, ἀλλὰ ὠφελήσουσιν.

Τοῖς κατὰ πρόθεσιν κλητοῖς οὖσι.

Φωτίου. Τοῦτέστι τοῖς κατὰ γνώμην, κατὰ πρόθεσιν ἀξιοῦνται τῆς κλήσεως.

B *Ὅς γε τοῦ ἰδίου Υἱοῦ οὐκ ἐφέλατο, ἀλλ' ὑπὲρ ἡμῶν πάντων παρέδωκεν αὐτόν, πῶς οὐκ καὶ σὺν αὐτῷ τὰ πάντα ἡμῖν χαρίσεται;*

Φωτίου. Τέθεικε τοίνυν τὸ, *Ὅς γε τοῦ ἰδίου Υἱοῦ οὐκ ἐφέλατο*, τὴν κηδεμονίαν, ὡς ἔφαμεν, τὴν ἀφατον τοῦ Θεοῦ τὴν περὶ ἡμᾶς ἐνδοκινύμενος. Καὶ ἅμα εἴ τι δυσχερὲς ὑπὸ τίνος πάσχομεν, καρτερεῖν διὰ τοῦ παραδείγματος παραινῶν. Οὐ μόνον δέ, ἀλλὰ καὶ ἀνακτώμενος καὶ παρηγορῶν. Εἰ γὰρ ὁ Υἱὸς τοσαῦτα ὑπὲρ σοῦ ἔπαθε, τί σε χρὴ παθεῖν ὑπὲρ αὐτοῦ; καὶ εἰ ἐκεῖνος τοιαῦτα παθὼν, τῆς πατρικῆς δόξης τε καὶ θεότητος οὐδέν τι καθυφειμένον ἐδέξατο· μὴδὲ σὺ ὀλιγωρήσης πάσχων ταῦτα. Πάντως γὰρ τῶν ἐπηγγελμένων, καὶ μετὰ τὰ παθήματα, καὶ μετὰ τὸν θάνατον, ἀξιοῦσθῃ.

C *Τίς ἐγκαλέσει κατὰ ἐκλεκτῶν Θεοῦ;*

Φωτίου. Ἐν τοῖς ἐμπροσθεν δὲ εἰπὼν τοὺς πειρασμοὺς τοὺς διὰ θλίψεων καὶ βασάνων, ἐν τῷ εἰπεῖν *Τίς καθ' ἡμῶν;* νῦν ἕτερον εἶδος πειρασμῶν λέγει· τοὺς ὀνειδισμοὺς, τὰς μέμφεις, τὰς λοιδορίας, ἃ κατέχον οἱ ἄπιστοι τῶν πιστῶν. Καὶ τοῦτο δηλοῖ διὰ τοῦ λέγειν, *Τίς ἐγκαλέσει κατὰ ἐκλεκτῶν Θεοῦ;* καὶ ἀποδείκνυσιν χάνταῦθα, ὡς περ καὶ ἐπὶ τῶν εἰρηγμένων, ὅτι Θεοῦ δικαιοῦντος, εἰς μάτην γλωσσεύουσιν οἱ αἰτιώμενοι καὶ κατακρίνοντες.

Ἀλήθειαν λέγω, κ. τ. λ.

Φωτίου. Ἀλλὰ πῶς, φησὶν, ὅν οὐδὲν χωρίζει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ, οὗτος οὐδὲν ὑπὲρ συγγενῶν ἐπιζητεῖ καὶ εὐχεται τοῦτου χωρισθῆναι; οὐκ ἐστὶν ἐναντία ταῦτα, ἀλλὰ καὶ μάλλον συνῆδει. Ὁ γὰρ ἀγαπῶν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, τὸν Θεὸν ἀγαπᾷ. Ἐν τούτῳ γὰρ γινώσκονται πάντες ὅτι ἡμεῖς μαθηταὶ ἐσμεν, ἐὰν ἀγάπην ἔχητε πρὸς ἀλλήλους. Ναί, φησὶν· ἀλλ' ἐνταῦθα προκρίνει τῆς πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπης, τὴν τοῦ πλησίον. Ἀλλὰ τὸ φεῖν ἐκεῖνους, τὸ οἰκείωσαι τῷ Χριστῷ ἐστὶ. Δείκνυσιν γοῦν τὴν ὑπερβάλλουσαν ἀγάπην, ὅτι καὶ ἐτέρους συνήλαυνεν εἰς αὐτόν. Οὕτω γὰρ ἂν νοοῖτο τὸ ῥητόν· Εἰ ἦν δυνατόν διὰ τῆς ἐμῆς ἀπωλείας, δοξασθῆναι τὸν Χριστόν, καὶ σωθῆναι τοὺς Ἰουδαίους, οὐδὲ τοῦτο ἂν παρητησάμην. Ἀλλως τε οὐδὲ λέγει *ἀνάθεμα* γενέσθαι, τοῦτέστιν, ἀπὸ τοῦ νῦν αὐτοῦ χωρισθῆναι· τοῦτο γὰρ ἀπευκτότατον· ἀλλὰ *ἀνάθεμα εἶναι*, τοῦτέστι, κεχωρισμένον εἶναι, καὶ μὴ πῶ τῷ

Χριστῷ προσελθεῖν, ἀλλ' ἔτι κεχωρισμένον αὐτοῦ εἶναι· εἰ τοῦτο εἰς τὴν ὑμετέραν εἰσοδὸν καὶ πίστιν τὴν εἰς αὐτὸν συνετέλει. Μὴ γάρ ἐτι προσήλθον τῷ Χριστῷ, διὰ τοῦτο καὶ ὑμᾶς με προκαλεῖσθαι νομίσσητε, ψῆσιν. Καὶ πρὸ ἐμοῦ ὑμᾶς ἡθουλόμην προσδραμεῖν αὐτῷ.

Ἰνα ἡ κατ' ἐκλογὴν τοῦ Θεοῦ πρόθεσις μένη.

Φωτίου. Ἡ πρόθεσις εἰπὼν, τοῦ Θεοῦ τὴν βουλὴν ἐδήλωσεν· εἰπὼν δὲ κατ' ἐκλογὴν, ἔδειξεν ὅτι καὶ διέφερον ἀλλήλων. Οὐδεὶς γὰρ ἐκλέγεται ἕτερον ἄφ' ἑτέρου, εἰ μὴ τι αὐτοῦ διαλλάσσει. Εἰπὼν δὲ οὐκ ἐξ ἔργων, παρίδειξε τὸ μέγεθος τῆς κλήσεως καὶ τῆς χάριτος αὐτοῦ· ὅτι καὶ μηδὲν πράξαντων, ἐκλέγεται καὶ προκαλεῖται. Ἀλλ' εἰ μηδὲν πράξαντων ἐκλέγεται, πῶς ἐκλέγεται; Ἡ μὲν γὰρ ἐκλογὴ ἐπὶ τῶν κατὰ τι γίνεται διαφερόντων, οἱ δὲ μηδὲν πράξαντες, τί διαφέρουσι; Καὶ πάνυ. Ἀνθρωπίνους μὲν γὰρ ὀφθαλμοῖς ἐπεὶ οὐδὲν ἐπραξαν, οὐδὲ διαφέρουσι. Θείᾳ δὲ προγνώσει τοῦ μέλλοντος, πολὺ διαφέρουσι. Καὶ γὰρ ὁ μὲν εὐηρέστησε τῷ Θεῷ, ὁ δὲ, οὐκέτι.

Λέγω οὖν, Μὴ ἔπαισαν ἵνα πέσωσι;

Φωτίου. Ἐπειδὴ δὲ τῶν προσπατιόντων, οἱ μὲν παίωντες ὑποσκαλίζονται μόνον, οἱ δὲ καὶ καταπίπτουσι, θέλων τοὺς Ἰουδαίους ἅμα μὲν εἰς τὴν πίστιν προτρέψαι, ἅμα δὲ καὶ παραμυθῆσθαι, φησὶ, ὅτι τὸ πταίσμα αὐτῶν οὐκ εἰς κατάπτωσιν τελείαν γέγονεν, ἀλλὰ μόνον οἷον ὑποσκαλισθῆσαν. Καὶ τοῦτο δι' οἰκονομίαν τινὰ συνεχωρήθη, ἵνα τῷ ἐκείνων παραπτώματι γένηται μὲν ἡ σωτηρία τοῖς ἔθνεσι, γένηται δὲ καὶ αὐτῶν ἐκείνων διόρθωσις, παραζηλούντων καὶ μιμουμένων τοὺς ἐξ ἔθνων. Ὅστε τὸ προσπταῖσαι αὐτοὺς τρόπον τινὰ εἰς ἀνόρθωσιν συντελεῖ τὴν αὐτῶν. Ἐπεὶ ἐν μὲν τῷ παρώματι αὐτῶν ἡ σωτηρία τοῖς ἔθνεσιν, ἐν δὲ τῇ σωτηρίᾳ ἐκείνων ἡ τοῦτων παραζήλωσις· διὰ δὲ τῆς παραζήλωσεως ἡ τῶν πεπτωκότων ἐπανόρθωσις. Τοιαύτη γὰρ ἡ τοῦ Θεοῦ πρόνοια. Ἐξ ἀπόρων πόρους παρέχει, καὶ ἐκ τῶν ἐναντίων τὰ χρηστότερα. Οἱ μὲν γὰρ Ἰουδαῖοι, ἔπαισαν, ὥστε πεσεῖν καὶ κεῖσθαι, καὶ μῆτε ἑαυτοῖς μῆτε ἑτέροις χρηστοῦ τινας γενέσθαι αἴτιοι. Ὁ δὲ Χριστὸς τῷ αὐτῶν παραπτώματι, καὶ εἰς τὴν τῶν ἔθνων σωτηρίαν, καὶ εἰς τὴν αὐτῶν ἐκείνων ἐχρήσατο ἐπανόρθωσιν.

Εἰ γὰρ ἡ ἀποβολὴ αὐτῶν, καταλλαγὴ κόσμου, x. τ. λ.

Φωτίου. Ἰστέον γε μὴν, ὅτι τὸ, *Εἰ γὰρ ἡ ἀποβολὴ αὐτῶν*, ἢ ἐπανάληψις ἐστὶ τοῦ, *εἰ δὲ τὸ παράπτωμα αὐτῶν*, ὡς καὶ προεῖρηται, ἢ αἰτία τῆς σπουδῆς Παύλου τῆς περὶ τὸ σωθῆναι αὐτούς. Ὡς ἂν εἰ τις ἔλεγε, Τί σπεύδεις, Παῦλε, ὑπὲρ τῶν Ἰουδαίων, λέγων, *Εἰπὼς παραζήλωσω μου τὴν σάρκα*, καὶ σώσω τινὰς ἐξ αὐτῶν; Τίς ἐστὶν ὁ τοσοῦτός σου ἄγών; Ναί, φησὶ, προσήκει μοι σπεύδειν καὶ ἀγωνίζεσθαι. Εἰ γὰρ καὶ τούτων ἐκλιπόντων, ὅμως κατηλλάγη ὁ Θεὸς τῷ κόσμῳ, καὶ τὸ μεστόχογον ἦρθη τῆς παλαιᾶς ἐχθρας, τί ἂν οὐ γένοιτο χρηστὸν καὶ ὑπερβαύμαστον, καὶ τούτων σωθέντων καὶ

in illum proficeret. Non enim quod ad Christum adiverim, ideo vos a me advocatos esse arbitremini, inquit; etiam ante me vos voluissem ad illum currissee.

CAP. IX. VERS. 11. *Ut secundum electionem Dei propositum maneret.*

Photii. Certe dicendo *propositum*, Dei voluntatem significavit. Cum autem dicit, *secundum electionem*, ostendit hæc inter se differre. Nemo enim eligitur alius ab alio, nisi ab illo differat. Dicendo, *non ex operibus*, exhibuit electionis et Dei gratiæ magnitudinem; quod non ex operantibus electio et vocatio fit. Sed, si non ex operantibus electio fit, quomodo eligitur? Electio enim fit in his qui in aliquo differunt; qui autem non operantur, in quo differunt? Multum quidem, humanis enim oculis, cum nihil operati sunt, non differunt; divina autem cognitione futurum cernente, multum differunt. Et enim hic quidem Deo placuit, ille autem non.

CAP. XI. VERS. 11. *Dico ergo: Nunquid sic offenderunt ut caderent?*

Photii. Quoniam et his qui offendunt, alii offendendo vacillant tantum, alii autem cadunt, volens Judæos, simul ad fidem convertere, simulque consolari, dicit, quod illorum offensio non in casum omnino facta est, sed quod tantummodo vacillarunt. Et id quoque per quamdam œconomiam dispositum est; ut illorum delicto fiat gentium salus, illorumque ipsorum emendatio, æmulationum et imitantium eos qui sunt ex gentibus; ita ut illorum vacillatio medium quoddam eis præstet ad revelationem: siquidem in illorum delicto salus sit gentibus; in salute autem gentium, Judæorum æmulatio, et per hanc æmulationem eorum qui ceciderunt elatio. Talis enim est Dei providentia. Ex iniis vias præbet, et ex contrariis utiliora. Judæi enim offenderunt, ita ut ceciderent et jacerent, et nec sibi neque aliis utile quiddam præstare possent; sed Christum illorum delicto, et in gentium salutem, et in illorum ipsorum revelationem usus est.

VERS. 15. *Si enim amissio eorum reconciliatio est mundi, etc.*

Photii. Sciendum est quod illud: *Si enim amissio eorum*, repetitio est illius, *quod si delictum eorum*. Ut enim supra dictum est, causa est conatuum Pauli ob illorum salutem. Si enim quis diceret: Quid conaris, Paule, de Judæis, dicendo: *Si quomodo ad æmulationem provocem carnem meam, et salvos faciam aliquos ex illis*. Quisnam est tantus iste ardor? ita, dicit, decet me conari et ardere. Si enim his derelictis, nihilominus reconciliet Deus mundum, et medius paries tollatur veteris inimicitiae, quid non foret utile et admirabile, his salvatis et assumptis? Quæ est igitur eorum assum-

ptio et additio, nisi perfecta et integra lætitia, in hac scilicet perfecta et nova vita et resurrectione e mortuis, omnium, non solum qui offenderunt, sed et qui usque ad mortem et interitum ceciderunt? Et vide: Incipiens offensionem appellavit Judæorum incredulitatem, deinde delictum. Cum autem illis ostenderit, si credere tantum volunt, honorum magnitudinem; et illos excitaverit, illos nominando gentium divitias, mundi reconciliationem, et carnem suam propriam, tunc incredulitatis nefas quantum sit ostendit; mortuos per hanc eandem fieri significans. Sed hoc admirabiliter maxime et sapienter facit. Cum enim illos appellare mortuos, amarum et contumeliosum sit, et in injuriis magis quam in exhortationem tendat, non ita siccio modo id proponit, sed miscet, et in laudis ordinem præfert dicens: *Quæ assumptio eorum, nisi vita ex mortuis?* per hanc vocem, *vita*, jucundum quoddam ponens; per illud autem, *e mortuis* significans incredulitatem eorum mortem esse.

VERS. 28. *Secundum Evangelium quidem, inimici propter vos.*

Photii. Quæret aliquis, si inimici facti sint Judæi, propter illos qui e gentibus crediderunt, quomodo superius dixerit, *Quandiu ego sum gentium apostolus, ministerium meum honorificabo*. Quære? Si quomodo ad æmulationem provocem carnem meam. Si enim ob fidem gentium æmulantur et imitantur Judæi, et fideles fiunt, quomodo propter illos inimici rursus facti sunt fidei et Evangelii? Sed primo dicimus illum non dixisse ob fidem gentium æmulari et imitari Judæos, sed quod glorificentur et laudentur; Gloria enim et laus in illos qui sunt ex gentibus incurrens, illos excitabit ad æmulationem et imitationem; ita ut repugnantia invicem non sint quæ dicta sunt: secundo autem, non asserendo dixisse, ut æmulerentur Judæi, sed quasi ambigendo et dubitando. Si quomodo, dicit enim, ad æmulationem provocem carnem meam. Sicut, fortasse, tametsi etiam ob eorum fidem, non autem per gloriam et laudem, diceret ad æmulationem provocare se Judæos, non ita sibi pugnaret. Nam cum dicit, *inimici propter vos*, Judæorum incredulitatem significat, et causam cur vehementius fidei adversentur; cum autem dicit: *Si quomodo ad æmulationem provocem carnem meam*, proprios indicat conatus quibus salvare Judæos nititur et extra illud etiam quod diximus, non ita repugnarent apostoli dicte, quamvis utrumque explicando diceretur. Etenim nihil vetaret quominus aliqui credentium, fide gentium excitati, æmulerentur et imitentur; et multi vicissim non credentium, odio illorum qui ex gentibus sunt pertinaciores et increduliores et infideliores evangelico præconio adversentur: quod ipsis rebus videri potest; quoniam gentes imitantur, ad fidem accedunt, et salvantur; qui autem gentibus adversantur, acriores fidei inimici constituuntur.

προστεθέντων; τίς οὖν ἔσται αὐτῶν ἡ πρόσληψις καὶ ἡ προσθήκη, εἰ μὴ τελεία καὶ ὁλόκληρος χαρὰ, ὡς ἐπὶ τελείᾳ καὶ καινῇ ζωῇ καὶ ἀναβιώσει ἐκ νεκρῶν, πάντων, οὐ μόνον τῶν προσπταισάντων, ἀλλὰ καὶ τῶν μέχρι θανάτου καὶ νεκρώσεως καταπεσόντων; Καὶ ὅρα· ἀρχόμενος μὲν, πταίσμα τὴν ἀπειθειαν ἐκάλεσε τῶν Ἰουδαίων· εἰτα παράπτωμα. Ἐπειδὴ δὲ ἔδειξεν αὐτοῖς, ἐὰν βούλονται μόνον πεισθῆναι, τὸ μέγεθος τῶν ἀγαθῶν, καὶ ἐπῆρεν αὐτούς, πλουτοῦν ἐθνῶν καλῶν, καὶ καταλλαγὴν κόσμου, καὶ σάρκα οἰκείαν· τότε καὶ τῆς ἀπειθείας τὸ ἄποπον ἤλικον ἐστὶ δεικνύει, νεκροῦς αὐτῆς διὰ ταύτης γενέσθαι ἀποφανόμενος. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο λίαν θαυμασίως ποιεῖ καὶ σοφῶς. Ἐπειδὴ γὰρ τὸ νεκροῦς αὐτοὺς ὀνομασθῆναι, λίαν πικρὸν ἦν καὶ καταφορικόν· καὶ εἰς ὕβριν μάλλον ἢ παραίνεσιν συντελοῦν· οὐχ οὕτως αὐτὸ τίθησι ζηρῶς, ἀλλὰ μίγνυσιν αὐτὸ, καὶ ἐν τάξει ἐπαίνου προάγει, λέγων, *Τίς ἡ πρόσληψις αὐτῶν, εἰ μὴ ζωὴ ἐκ νεκρῶν;* διὰ μὲν τοῦ, *ζωή*, τὸ εὐφραίνοντι εἶς· διὰ δὲ τοῦ, *ἐκ νεκρῶν*, ὑποσημαίνων, ὅτι ἡ ἀπείθεια αὐτῶν νέκρωσις ἦν.

Κατὰ μὲν τὸ Εὐαγγέλιον, ἔχθροί δι' ὑμᾶς.

Φωτίου. Ζητήσεις δ' ἂν τις, εἰ ἔχθροί γεγόνασιν Ἰουδαῖοι, διὰ τοὺς ἐξ ἐθνῶν πεπιστευκότας, πῶς ἄνωτέρω ἔλεγεν, *Ἐφ' ὅσον εἰμι ἐγὼ ἐθνῶν ἀπόστολος, τὴν διακονίαν μου δοξάζω; διὰ τί; εἰπὼς παραζηλώσω μου τὴν σάρκα*. Εἰ γὰρ διὰ τῆς πίστεως τῶν ἐθνῶν παραζηλοῦσι, καὶ μιμοῦνται οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ πιστοὶ γίνονται, πῶς δ' αὐτοὺς ἔχθροί γίνονται πάλιν τῆς πίστεως καὶ τοῦ Εὐαγγελίου; Ἀλλὰ πρῶτον φαμεν, ὅτι οὐκ ἔφη διὰ τῆς πίστεως τῶν ἐθνῶν παραζηλοῦν καὶ μιμεῖσθαι τοὺς Ἰουδαίους, ἀλλὰ διὰ τοῦ δοξάζεσθαι αὐτοὺς, διὰ τοῦ ἐπαινεῖσθαι. Ἡ γὰρ δόξα καὶ ὁ ἐπαινος ὁ εἰς τοὺς ἐξ ἐθνῶν ἀνατρέχων, ἐρεθίζει αὐτοὺς καὶ εἰς ζῆλον καὶ μίμησιν. Ὡστε οὐκ ἐναντία ἐστὶν ἀλλήλων τὰ εἰρημένα. Δεύτερον δὲ, ὅτι οὐ κατὰ ἀπόφασιν, ἔφη, παραζηλώσουσιν οἱ Ἰουδαῖοι, ἀλλ' ἀμφίβολως καὶ διατάζων· *Εἰ πως γὰρ, φησὶ, παραζηλώσω μου τὴν σάρκα*. Οἶον ἴτως, τὰχα, ὥστε εἰ καὶ διὰ τῆς αὐτῶν πίστεως, οὐχὶ δὲ διὰ τῆς δόξης καὶ τῶν ἐπαίνων. Ἐλεγε παραζηλοῦν τοῦ; Ἰουδαίους, οὐδ' οὕτως ἐμάχετο ἑαυτῷ. Διὰ μὲν γὰρ τοῦ εἰπεῖν, *ἔχθροί δι' ὑμᾶς*, τῶν Ἰουδαίων τὴν ἀπιστίαν λέγει, καὶ τὴν αἰτίαν δι' ἣν σφοδρότερον ἀπεχθάνονται τῇ πίστει. Διὰ δὲ τοῦ, *εἰ πως παραζηλώσω τὴν σάρκα*, τὴν ἰδίαν ἐνδείκνυται σπουδὴν, ἣν εἶχεν εἰς τὸ σῶσαι τοὺς ἐξ Ἰουδαίων. Καὶ χωρὶς δὲ τῶν εἰρημένων, οὐδ' οὕτως ἐμάχετο τὰ λεχθέντα, κἂν ἀμφω ἀποφαντικῶς εἴρητο. Καὶ γὰρ οὐδὲν ἐκώλυε τινὰς μὲν τῶν πεπιστευκότων, ἀνερεθισθέντας τῇ πίστει τῶν ἐθνῶν, παραζηλώσαι καὶ πιστεῦσαι. Καὶ τῶν μὴ πεπιστευκότων πάλιν πολλοὺς, μῖσει τῷ πρὸς τοὺς ἐξ ἐθνῶν, σκληροτέρους καὶ ἀπιστοτέρους καὶ ἀπειθετέρους τῷ εὐαγγελικῷ κινεῖσθαι κηρύγματι. Ὁ καὶ ἐπ' αὐτῶν ἰδεῖν ἐστὶ τῶν πραγμάτων. Οἱ μὲν γὰρ μιμούμενοί τοὺς ἐξ ἐθνῶν, προσέρχονται τῇ πίστει, καὶ σώζονται. Οἱ δὲ τοῦτοις ἀπεχθανόμενοι, σφοδρότεροί ἔχθροί τῆς πίστεως καθίστανται.

Καὶ μὴ συσχηματίζεσθε τῷ αἰῶνι τούτῳ. A CAP. XII. Vers. 2. Et nolite conformari huic sæculo.

Φωτίου. Ἡ ἀντί τοῦ, Μὴ συμετατίθεσθε ταῖς διδασκαλίαις τῶν ἐκ τοῦ αἰῶνος τούτου τοῦ βέοντος καὶ οὐχ ἱσταμένου τὴν διδασκαλίαν προσαγόντων. Τοῦτο δὲ εἰπὼν ἵνα μὴ τινες τῶν Ἰουδαίων εἰπωσιν, Οὐκοῦν οὐδόλω; δεῖ ἡμᾶς μετασχηματίζεσθαι, ἀπὸ τῆς παραδεδομένης ἡμῖν τοῦ νόμου διδασκαλίας, διὰ τοῦτο ἐπάγει, ἀλλὰ μεταμορφοῦσθε, τούτεστι, Ἀεὶ ἡμᾶς κατὰ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ μετατίθεσθαι. Πολὺ δὲ τὸ μέσον τῆς ἀπὸ τοῦ νόμου διδασκαλίας, καὶ τῆς κατὰ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ σοφίας. Ἡ μὲν γάρ, καὶ αὐτὸ τὸ σχῆμα τὸ νομικὸν ἀπόλλυσιν, εἰς ἄλλο σχῆμα κακίας καὶ διαφθορᾶς ἀγούσα· ἡ δὲ, οὐ μόνον οὐκ ἀπόλλυσιν τὸ τοῦ νόμου σχῆμα (ἐν σχήματι γάρ καὶ σκιᾷ καὶ τύποις τοῦ νόμου ὑπῆρχεν), ἀλλὰ καὶ τελειοῖ αὐτό· τὴν λειπομένην αὐτῷ μορφῇ καὶ τὸ κάλλος ἀπαρτίζουσα καὶ ἀναπληροῦσα. Διὸ δὴ καλῶς φησιν· Μὴ συσχηματίζεσθε, ἀλλὰ μεταμορφοῦσθε. Τὸ μὲν γάρ ἐστιν ἀπώλεια, τὸ δὲ, σωτηρία καὶ τελειότης.

Λέγω γάρ διὰ τῆς χάριτος τῆς δοθείσης μοι, παντὶ τῷ ὄντι ἐν ὑμῖν, μὴ ὑπερφρονεῖν παρ' ὃ δεῖ φρονεῖν.

Φωτίου. Ἡ καὶ οὕτως λέγει· Μὴ ὑπερφρονεῖν ὑμᾶς ἐν παντὶ χαρίσματι τῷ ὄντι ἐν ὑμῖν. Ταύτην γάρ τὴν ἀνοιαν καὶ τὰ ἐπαγόμενα δηλῶν, ἐν οἷς φησιν, Ἐκάστῳ ὃ Θεὸς ἐμέρισε. Σοφὸς δὲ λίαν καὶ συνετὸς, προέταξε, τὸ διὰ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ, μέλλων αὐτοὺς νοουθετεῖν εἰς τὸ μὴ ὑπερφρονεῖν. Ἐπειδὴ γάρ καὶ τὸ νοουθετεῖν καὶ ἐπιτάττειν ἄλλοις ἐνίοτε ἐξ ὑπερφροσύνης γίνεται, προλαβὼν ἵστατο τοὺς τοιοῦτους λογισμούς. Οὐκ ἔστι γάρ, φησί, ἐξ ἡμῶν ὁρμῆς τὸ νοουθετεῖν ὑμᾶς· ἀλλὰ ἀπὸ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ, αὐτοῦ διάταγμα πληρῶ. Ἐμέρισε δὲ τὰ χαρίσματα οὐ κατὰ φιλοτιμίαν, ἀλλὰ κατὰ τὸ μέτρον τῆς πίστεως. Πίστειος δὲ, οὐ τῆς κατὰ τὴν λατρείαν φησίν. Πάντες γάρ πιστοὶ καὶ τελεῖοι ἐν αὐτῇ εἰσι δηλονότι, οἱ χαρισμάτων ἀξιωθέντες, ἀλλὰ τῆς κατὰ τὰ χαρίσματα πίστεως. Καθὼς καὶ ἐν Εὐαγγελίοις εἴρηται, Κύριε, πρόσθεος ἡμῖν πίστις· καὶ πάλιν, Ἐὰν ἔχητε πίστιν ὡς κόκκον σινάπεως. Καὶ πάλιν, Διὰ τὴν ὀλιγοπιστίαν ὁμῶν. Ἀλλὰ γὰρ, ὡς ἔτερον τοῦτο τῆς πίστεως τὸ σημερινόν παρὰ τὸ ἐπὶ τῆς

Εἰτε ὁ παρακαλῶν, ἐν τῇ παρακλήσει.

Φωτίου. Ἄλλος δὲ δυσὶ τρόποις ὅλον ἐσχηματίζεσθαι τὸ χερσὶν ἐφη, ἕως τοῦ, Εἰτε ὁ παρακαλῶν ἐν τῇ παρακλήσει. Ποίους τούτους; τῷ λεγομένῳ ἀπὸ κοινοῦ καὶ τῷ ἐλλειπτικῷ· καὶ γὰρ τὸ ἔχοντες ἀπὸ κοινοῦ καθ' ἕκαστον κῶλον παραλαμβάνεται. Οἶον, εἴτε προφητεῖαν ἔχει τις· εἴτε διακονίαν ἔχει τις. Τοῦτο δὲ τὸ ἀπὸ κοινοῦ, καὶ ζεῦγμα καλεῖται, ὅτι ζευγνύει πληθυντικὸν, ἐνικῶ, καὶ μετοχὴν, βήματι. Οὕτως οὖν ἀπὸ κοινοῦ τὸ ἔχοντες κατὰ τὸ ζεῦγμα λαμβανόμενον, ἀπηρτισμένῳ κατὰ τοῦτο τέως τὴν ἔννοιαν καὶ τὰ χωρία ποιεῖ. Ἐλλειπτικῶς δὲ πάλιν ἐσχηματίζεται, ὅτι λείπει πρὸς αὐτοτέλειαν τοῦ νοήματος. Οἶον τὸ, Μενέτω ἐν ᾧ ὡς ἁπλοῦς ἕκαστος χαρίσματι. Ἡ ἀρχαῖσθαι, ἡ στοιχεῖσθαι, ἡ τι τοιοῦτον. Οἶον, εἴτε προφητεῖαν ἔχει τις, εἴτε διακονίαν, μενέτω ἕκα-

PATROL. GR. CI.

Photii. Certe quasi diceret, nolite conformari doctrinis eorum qui ex hoc sæculo quod labitur et non desiit doctrinam proferunt. Ita vero locutus, ut nulli Judæorum dicant, ergo sane non oportet nos transformari ab illa quæ nobis tradita fuit legis doctrina, illud addit, sed reformamini, id est, oportet nos secundum Dei voluntatem immutari. Magnum enim intervallum est inter illam, quæ a lege datur, doctrinam, et illam, quæ secundum Dei voluntatem est, sapientiam. Una enim, ipsam hanc legalem formam destruit, in aliam formam malitiæ et perditionis inducens; altera autem non modo non formam legis destruit, in forma enim et umbra et figuris legis constat, sed illam perficit, relictam illi speciem et pulchritudinem componens et amplificans. Ideo recte dicit : « Nolite conformari,.... sed reformamini. » Illud enim perditio est, hoc autem salus et perfectio.

VERS. 3. Dico enim per gratiam quæ data est mihi, omnibus qui sunt inter vos : non plus sapero quam oportet sapere, etc.

Photii. Certe et ita dicit, non plus sapere aut superbire vos in omni dono quod est in vobis, hanc enim stultitiam his quæ adjiciuntur ostendens, ubi dicit : « Unicuique sicut Deus divisit, sapienter enim et prudenter prævenit, per gratiam Dei seillos debere, ne superbiam monere. Cam enim monere et præcipere aliis aliquando e superbia profisciscitur, prævertens hisce rationibus medetur. Non enim, inquit, ex meo motu vos moneo, sed per gratiam Dei, ejus præceptum impleo. Divisit autem dona non secundum liberalitatem, sed secundum mensuram fidei; fidei vero non illius quæ est secundum servitutem, inquit; omnes enim fideles et credentes in illa sunt evidenter, qui donorum digni visi sunt; sed illius, quæ secundum dona est fides : sicut et in Evangeliiis dicitur : Domine, adauge nobis fidem; et iterum : Si habueritis fidem ut granum sinapis; et iterum : Propter parvam fidem vestram. Patet enim aliam hanc fidei significationem pro pietate sumi.

εὐσεβείας λαμβανόμενον.

VERS. 8. Qui exhortatur in exhortando.

Photii. Alius autem duobus modis totum locum sumi dixit, usque ad illud : Sive qui exhortatur in exhortando. Quibus modis? in commui, et elliptice. Etenim τὸ habentes in communi per membrum dictionis quodque intelligitur : ut, sive prophetiam aliquis habet, sive ministerium aliquis habet; hoc autem quod in communi est, conjunctio appellatur; quid plurale singulari conjungit, et participium verbo. Sic igitur in communi τὸ habentes secundum conjunctionem sumptum, adaptatam eo sensu usque ibi sententiam et locum facit. Elliptice autem iterum sumitur, quia deest aliquid ad absolutam perfectionem sententiæ : ut illud, maneat in quo accepit quisque dono, aut contentus sit, aut conformet se, aut aliud quid simile; ut, sive pro-

phetiam aliquis habet, sive ministerium, maneat A quisque in eo quod accepit. Multus quoque est talium usus apud mirabilem Paulum, et ne mireris, etsi illorum sit imperitus, hunc tamen illis uti. Gratia enim maiora præstans, medicorum sæpius cognitionem præbet, non tanquam magna hæc sint; quid enim esset circa voces et syllabas et illorum compositionem nugantium hominum labor et laus! Non ergo ut magnis his usus est, sed ut confundat eos qui de talibus superbiunt, et ut lucentur ii humilitatem et obedientiam illius moniti. Apti enim sunt omnia Paulo, quanta vere in salutem hominum conferunt; quamobrem loca poeticorum carminum, et Græcæ historiæ, non dubitat asserere, si per hæc speraverit salutis homini viam dirigere.

CAP. XIII. VERS. 11. *Et hoc scientes tempus, quia hora est jam nos de somno surgere. Nunc enim propior est nostra salus, quam cum credimus.*

Photii. Præcedentibus autem hæc adaptata sunt, et ad illa adjecta sunt, amplificando adhibita, et exhortationem ad illa quæ dicta sunt exhibentia. Quibusnam vero supra dictis? *Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit*; et: *Reddite omnibus debita, et quæ sequuntur*. Hæc igitur, dicit, facite ob ea quæ dicta sunt, et ob illud imprimis. Quam ob rem? Scientes quod præcisum est vitæ nostræ tempus. Et oportet nos, et si dormiebamur nihil agentes, tanquam *e somno*, saltem igitur nunc *surgere*. Clarum est enim nos nunc magis in fine esse nostræ vitæ, quam cum credidimus.

CAP. XIV. VERS. 5. *Nam alius judicat diem inter diem; alius autem judicat omnem diem: unusquisque in suo sensu abundet.*

Photii. Et si igitur aliquis diebus alternis manducat, hic autem singulis diebus non debet de his judicare et condemnare invicem hunc qui non manducat. Jejunat enim proximus et bonum facit, si propter Deum hoc facit. Neque vicissim jejunantem oportet condemnare non jejunantem singulis diebus. Non enim præcepti est, ita ut violatio iudicium causetur, sed liberæ voluntatis est. Sed *unusquisque secundum proprium sensum abundet*; sive quod bene facit semper jejunans, sive quod non bene facit non semper jejunans.

VERS. 6. *Qui sapit diem, Domino sapit.*

Photii. Si vero de jejunio totum hoc intelligere vis, ita censeas. Qui judicat et arbitratur bonum esse singulis diebus manducare, *Domino sapit*, id est, in Domino hoc arbitratur, hoc enim propter Dominum facit. Qui autem non hoc judicat, neque arbitratur, bonum esse singulis diebus manducare, propter Dominum judicat illud bonum esse et arbitratur. Causa enim sunt illi quæ mox dixit ejus verbi: *«Unusquisque in suo sensu abundet.»* Quomodo autem istud dicis? Paule? recte dixi, inquit, quoniam et qui jejunat singulis diebus, et qui manducat singulis diebus in gratiam Domini hoc faciunt. Neque oportet admodum judicare invicem in isto. Deinde causam annuit, et dicit, etenim qui manducat gratias agit Deo

στος ἐν ᾧ ἔλαβε. Καὶ πολλὴ ἐστὶν ἡ τῶν τοιούτων χρῆσις παρὰ τῷ θαυμασίῳ Παύλῳ. Καὶ μὴ θαυμάσης εἰ ἀμαθὴς ὢν τούτων, ἐχέχρητο τοῖτοις. Ἡ γὰρ χάρις ἡ τὰ μεῖζω χορηγοῦσα, καὶ τῶν εὐτελῶν πολ- λάκις παρέχει τὴν γνῶσιν, οὐχ ὡς μεγάλων τούτων ὑπαρχόντων. Τί γὰρ ἂν καὶ εἴη περὶ λέξεις καὶ συλ- λαβὰς καὶ τὴν τούτων συνθήκην μικρολογουμένων ἀνθρώπων πόνος καὶ νόματα; Οὐκ οὖν ὡς μεγάλα τισὶν ἐχέχρητο τοῖτοις, ἀλλ' εἰς τὸ καταισχύειν τοὺς ἐπὶ τοῖς τοιούτοις μέγα φρονούντας, καὶ κερ- δῆσαι αὐτοὺς εἰς ταπεινοφροσύνην καὶ ὑπακοήν τῆς αὐτοῦ νοουθεσίας. Ἄσκηνα γὰρ ὑπῆρχεν ἅπαντα Παύλῳ ὅσα σωτηρίαν ἀνθρώποις ἔφερον ἀληθῶς. Διὸ καὶ χρήσις ποιητικῶν στίχων, καὶ ἱστορίας Ἑλληνι- κῆς, οὐκ ὀκνεῖ προσκομίζειν, ἂν καὶ διὰ τούτων

B ἐλπίσῃ σωτηρίαν κατορθῶσαι ἀνθρώπων.

Καὶ τοῦτο, εἰδότες τὸν καιρὸν, ὅτι ὥρα ἡμῶς ἤδη ἐξ ὕπνου ἐγερθῆναι· νῦν γὰρ ἐγγύτερον ἡμῶν ἡ σωτηρία, ἢ ὅτε ἐπιστεύσαμεν.

Φωτίου. Τοῖς ἄνω δὲ ταῦτα συνήρτηται, καὶ πρὸς ἐκεῖνα ἀποδίδεται. Ἐπίτασις μᾶλλον ὄντα, καὶ προ- τροπὴ τῶν εἰρημένων ἐμφαίνοντα. Ποίους δὲ ἄνω; Πᾶσα ψυχὴ ἐξουσιαίς ὑπερεχούσαις ὑπαστα- σέσθω, καὶ, Ἀπόδοτε πᾶσι τὰς ὀφειλάς, καὶ τὰ ἐξῆς. Ταῦτα οὖν, φησί, ποιεῖτε διὰ τὰ προειρημένα, καὶ διὰ τοῦτο μάλιστα. Διὰ ποῖον; Εἰδότες ὅτι συν- τέτμηται τῆς ζωῆς ἡμῶν ὁ χρόνος. Καὶ δεῖ ἡμᾶς, εἰ καὶ ἐκαθεύδομεν μηδὲν πράττοντες, ὡς ἐξ ὕπνου, καὶ γοῦν νῦν, ἐγερθῆναι. Φανερὸν γὰρ ὅτι νῦν μᾶλλον πρὸς τῷ τέλει ἐσμέν τῆς ζωῆς ἡμῶν, ἢ ὅτε ἐπιστεύ- σαμεν.

C Ὅς μὲν κρίνει ἡμέραν παρ' ἡμέραν, ὃς δὲ κρίνει πᾶσαν ἡμέραν. Ἐκαστος τῷ ἰδίῳ νοῦ πληρο- φορεσθῶ.

Φωτίου. Καὶ εἰ ἄρα ὁ μὲν τις ἡμέραν παρ' ἡμέ- ραν ἐσθίει· ὁ δὲ καθ' ἡμέραν, οὐ δεῖ ἐπὶ τούτων κρίνειν καὶ κατακρίνειν ἀλλήλους, οὔτε τὸν ἐσθίοντα. Νηστεύει γὰρ ὁ πλησίον καὶ ἀγαθὸν ποιεῖ, ποιῶν αὐτὸ διὰ τὸν Θεόν. Οὕτε πάλιν τὸν νηστεύοντα δεῖ κατακρίνειν τὸν μὴ νηστεύοντα παρ' ἡμέραν. Οὐ γὰρ νόμοθεσίας ἐστὶν, ἵνα ἡ παράβασις προξενῇ κρίμα, ἀλλὰ μόνως προειρέσεως. Ἄλλ' ἕκαστος κατὰ τὸν ἰδίον νοῦν πληροφορεσθῶ· ἢ ὅτι καλῶς ποιεῖ νηστεύων δεῖ· ἢ ὅτι οὐ καλῶς μὴ νη- στεύων δεῖ.

D Ὁ φρονῶν τὴν ἡμέραν, Κυρίῳ φρονεῖ.

Φωτίου. Εἰ δὲ περὶ νηστείας τὴ πᾶν ἐκλαβεῖν βούλει, οὕτως νήσων· Ὁ κρίνων καὶ λογιζόμενος καλὸν εἶναι καθ' ἡμέραν φαγεῖν, τῷ Κυρίῳ φρονεῖ· τούτέστιν, ἐν Κυρίῳ τοῦτο λογίζεται. Τοῦτο γὰρ διὰ τὸν Κύριον ποιεῖ. Καὶ ὁ μὴ κρίνων τοῦτο, μηδὲ λογιζόμενος, ὅτι καλὸν ἐστὶ καθ' ἡμέραν φαγεῖν, διὰ τὸν Κύριον κρίνει τοῦτο καλὸν εἶναι, καὶ λο- γίζεται. Αἷτια γὰρ ἐστὶ ταῦτα τὰ εἰρημένα αὐτῷ τοῦ, Ἐκαστος ἐν τῷ ἰδίῳ νοῦ πληροφορεσθῶ. Πῶς δὲ λέγεις τοῦτο, Παῦλε; Καλῶς εἶπον, φησὶν. Ἐπειδὴ καὶ ὁ νηστεύων ὑπὲρ ἡμέραν, καὶ ὁ ἐσθίων καθ' ἡμέραν, εἰς ἀρέσκειαν Κυρίου τοῦτο ποιοῦσι. Καὶ οὐ δεῖ κρίνειν ὅλως ἀλλήλους ἐπὶ τούτῳ. Εἴτα ἐπιτείνει τὴν αἰτίαν, καὶ φησιν. Καὶ γὰρ ὁ ἐσθίων

εὐχαριστεῖ τῷ Θεῷ ἐν τῷ ἐσθίειν. Ὅτι ἔδωκεν ἀνθρώποις πόρον καὶ συνέχειαν ζωῆς. Καὶ ὁ νηστεύων εὐχαριστεῖ, ὅτι ἔδωκεν ἀνθρώποις καρτερίας καὶ μεθόδους, δι' ὧν τις δύναται περιγενέσθαι τῶν τῆς σαρκὸς παθῶν. Ὁ δὲ ἄλλως νηστεύων ἢ ἐσθίων, κατὰ κριτος, ὥσπερ τῶν αἱρετικῶν τινες. Ταῦτα οὖν περὶ τῶν νηστευόντων καὶ ἐσθίωντων ἰδικῶς ἐκληπτέον, ἀλλὰ μὴ περὶ ἄλλων τινῶν. Οὐ γὰρ ἐπὶ πάντας ὁ κανὼν οὕτος διήκει. Διὸ οὐδὲ ἐπὶ τοῦ πρὸ μικροῦ εἰρημένου κεφαλαίου ἀρμόζει. Οἶον ἐπὶ τοῦ ἐν τοῖς βρώμασι διακρινομένου. Καὶ γὰρ ἐκεῖνος μὴ ἐσθίων, οὐκ εἰς δόξαν οὐκ ἐσθίει τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ὡς ἀσκήρικτος ἐν τῇ πίστει. Ἄλλ' ἐκεῖνον μὲν οὐ δεῖ κατακρίνειν διὰ τὸν καιρὸν· ὅτι ἀρχὴ τοῦ κηρύγματος ἦν. Τὸν δὲ ἐσθίοντα καθήμεραν καὶ νηστεύοντα ὑπὲρ ἡμέραν, οὐ δεῖ ὅλως οὐδέτερον οὐδέτερον μὲν ἐπάγειν· ὅτι καὶ ἀμφὺ εἰς δόξαν Κυρίου ποιοῦσιν ὅπερ ποιοῦσιν. Οὐδεὶς γὰρ ἡμῶν ἐαυτῷ ζῇ, καὶ οὐδεὶς ἐαυτῷ ἀποθνήσκει. Ἐάν τε γὰρ ζῶμεν, τῷ Κυρίῳ ζῶμεν, ἐάν τε ἀποθνήσκαμεν, τῷ Κυρίῳ ἀποθνήσκαμεν. Ἐάν τε ζῶμεν, ἐάν τε ἀποθνήσκαμεν, τοῦ Κυρίου ἐσμέν. Εἰς τοῦτο γὰρ Χριστὸς ἀπέθανε, καὶ ἀνέστη καὶ ἐξήσεν, ἵνα ζῶντων καὶ νεκρῶν κυριεύσῃ.

II. IN EPISTOLAM II AD CORINTHIOS.

(CRAMER, t. VI, p. 397.)

Ἡ γὰρ κατὰ Θεὸν λύπη μετάνοιαν εἰς σωτηρίαν κατεργάζεται.

Λοιπὸν περὶ τῆς λύπης τῆς κατὰ Θεὸν φιλοσοφεῖ, διαιρῶν αὐτὴν τῆς τοῦ κόσμου λύπης, καὶ φησιν, Ἡ γὰρ κατὰ Θεὸν λύπη ἀμεταμέλητον κατεργάζεται, ὡς ἡ γε τοῦ κόσμου θάνατον, ὅταν διὰ χρήματα, ὅταν διὰ δόξαν λυπηταί τις. Ἐπειδὴ γὰρ τὸ τῆς λύπης φάρμακον εἰς τὸ τὰς ἀμαρτίας λυπεῖσθαι κατεσκευάσται μόνον, ἐν τούτῳ μόνον καὶ ὠφελεῖ, ἐν δὲ τοῖς λοιποῖς καὶ βλάπτει· παρὰ φύσιν γὰρ αὐτῇ χρώμεθα. Οὕτε γὰρ ὁ λυπηθεὶς κατὰ Θεὸν μεταμεληθεὶς ποτὲ ἢ κατέγνω ἐαυτοῦ. Τί δὴ ποτε λελύπηται; ὅπερ ἐπὶ τῆς τοῦ κόσμου λύπης συμβαίνειν εἴωθεν.

III. IN EPISTOLAM AD HEBRÆOS.

(CRAMER, t. VII, p. 403.)

Ἐγὼ ἔσομαι πεποιθὼς ἐπ' αὐτῷ.

Φωτίζον. Τὸ δὲ, Ἐγὼ ἔσομαι πεποιθὼς ἐπ' αὐτῷ, εἰ βούλεται; ἢ τάχα ἐπειδὴ ἄνω εἶπεν αὐτὸν ἀδελφὸν καὶ κάτω πατέρα, ἐν μέσῳ ἐσήμανεν, ὅτι ταῦτα μὲν φιλανθρωπίας ὀνόματα καὶ χάριτος τῆς αὐτοῦ. Τὸ δὲ, φύσει καὶ ἀληθῶς Θεὸς ἔστιν, φησί. Τίς γὰρ πέποιθεν ἐπὶ ἐτέρῳ τινὲ εἰ μὴ ἐπὶ μόνῳ Θεῷ; Ἄσπερ ἔλεγε· Μὴ ἀκούοντες αὐτὸν ἀδελφὸν καὶ πατέρα, νομίσητε ἓνα εἶναι τῶν πολλῶν, Θεὸς ἔστιν ἐφ' ὃν γέγραπται πεποιθέναι χρεῖων.

A manducando quod dedit hominibus viam et sufficientiam vitæ. Et qui jejuna gratias agit, quod dedit hominibus robur et media, quibus aliquis possit carnis passiones superare. Qui autem aliunde jejuna aut qui manducat condemnatus, sicut quidam hæretici dicunt, hæc igitur de jejunantibus et manducantibus proprie non intelligenda sunt, sed de quibusdam aliis; non enim in omnes regula ista extenditur. Ideo nihil in eo quod paulo ante dictum est capite convenit, quomodo in illo quod de escis declaratur. Etenim ille qui non manducat, non in gloriam Dei non manducat, sed tanquam in fide debilis; illum autem non oportet judicare propter tempus; quod principium doctrinæ erat. Qui autem manducat singulis diebus et qui jejuna singulis diebus, non oportet omnino neutrum neutri incusationem injicere, quia uterque in gloriam Domini faciunt quod faciunt. Nemo enim nostrum sibi vivit, et nemo sibi moritur. Sive enim vivimus, Domino vivimus; sive morimur, Domino morimur; sive vivimus, sive morimur, Domini sumus. In hoc enim Christus mortuus est et resurrexit et vixit, ut vivorum et mortuorum dominetur.

CAP. VII. VERS. 10. Quæ enim secundum Deum tristitiæ est, pœnitentiam in salutem operatur.

In reliquo de tristitia secundum Deum philosophatur, discernens eam a tristitia sæculi, et dicit, Quæ enim secundum Deum tristitia est pœnitentiam operatur, sæculi autem tristitia mortem, quando propter bona aut propter honorem luget aliquis. Cum enim tristitiæ remedium in tristitia de peccatis habenda solummodo comparatur, in hoc tantum prodest, in reliquis autem vel nocet, hæc enim secundum naturam tristitia est. Non enim qui tristitiam sic habet secundum Deum pœnitentiam admitteret aut se condemnaret, cur ergo tristitiam habuit? Quod in sæculi tristitia versari assuetus est.

CAP. II. VERS. 15. Et iterum: Ego ero fidens in eum...

Photii. Illud autem, Ego ero fidens in eum, quid vult? certe cum superius dixit illum fratrem et inferius patrem, in medio significavit, quod illa sunt benevolentiae nomina et gratiæ illius. Illud vero, natura et vere Deus stetit, inquit. Nam quis fidit in alium aliquem, nisi in solum Deum? Sicut dixit, non audientes illum fratrem et patrem, putate unum esse e multis; Deus est in quem scriptum est fidendum esse.

INDEX ANALYTICUS.

Revocatur lector ad paginas editionis nostræ. Litteræ a, b, c, d inchoantem, mediam ac desinentem paginam signant.

A

Abel animo puro et sincero Deum amans, 647 b. Ejus oblationes Deo, *ibid.*
 Abel primus justus, morti subjectus, 194 c. Abelis nece infamatur inferni potentia, 122 a.
 Abraham semen, Ecclesia gentium, 1190 a. Pactum Dei cum Abrahamo, quale est, 1170 b. Abraham filios Deus de lapidibus suscitare potest, quo sensu, 227 a *seq.*
 Abumea sybilla, 811 c.
 Abyssus de quo Moses mentionem facit in Genesi, quid est, 159 a.
 Acacius Berææ discipulus, 1162 a.
 Acephalorum error de Christo, 1046 a.
 Achelous fluvius, 642 c.
 Actio quid, ejus species, 799 d. Ejus proprietates, 802 b *seq.*
 Adam non longe a gloria angelica stabat, dum in paradiso commorabatur, 174 a. Liberum arbitrium ei datum, 170 c. Videns mortem filii sui, melius intelligit quanta fuerit sua culpa, 119 c. Manuducitur ad penitentiam, et filio orbus jam animæ suæ salutem lucratur, *ibid.* Adam non seductus, mulier vero seducta, 446 d *seq.* Oculi Adami et Evæ aperti post transgressionem mandati, quo sensu, 51 a *seq.* Adami factus tanquam Deus, quo sensu, 167 d *seq.* Adami et Evæ tunice pelliceæ, 439 a *seq.* Melius Adamum a paradiso expelli, cur, 170 c. Oportebat Adamum pro delicto ad utilitatem generis sui poenā dare, 1065 b.
 Ægyptii multa animalia ut deos venerantes, 145 b *seq.* Ægyptiorum præstigiatores, 278 b; 279 b; 282 a. Ægyptii fluctibus maris obruantur, 195 c.
 Ægyptum unus interluit fluvius, nec multi eam suis alveis persecant, 275 c.
 Aer spiritus Dei dicitur, 139 a. Ille est spiritus qui ferebatur super aquas, *ibid.*: 158 c.
 Agnus in veteri lege sub vespere immolatus, cur, 1127 c.
 Amalthæa Sibylla, 811 c. Ejus varia nomina, *ibid.* Amalthææ cornu, 642 c.
 Ananias unus ex discipulis, 510 a.
 Angeli non lapsi solum divinum circumstant, 150 a. Eorum felicitas, *ibid.* Vocantur cœli, 1146 d. Bonorum operum adjuutores sunt et socii, 150 a. Angeli singulis gentibus prepositi, 842 b. Moyses angelorum mentionem non facit, cur, 502 c *seq.*
 Angelus adversus Jacobum elucatur, cur, 1071 a.
 Angelis lapsis ignis exterior paratus, 150 a.
 Anima hominis in seipsa et vitam rationalem et animalem habet, 1062 b. Anima prisca dignitati restituta per Christum, 98 d.
 Anni periodus in xv partes divisus ab Augusto imperatore, cur, 758 b. Anni initium statum Septembri mense ab Augusto, cur, 758 a.
 Antichristus omnibus dolis utens illectos pertrahere nitetur in interitum, 1078 b. Alios decipiet, alios acerbissimis suppliciis cruciabit, *ibid.*
 Antropomorphitarum delirium, 259 d.
 Apollinarius in proluxa deliramenta ineptasque sententias labitur, 91 b. Assertit carnem Christi assumptam per Deitatem consubstantialitatem Deitatis simul possidere, 691 d.
 Apollo qui per suam prædicationem Ephesus occupavit, et inde in Achaia transit, 690 b.
 Apollodorus Erythræus, 811 c.
 Apostoli cum ignari essent, rhetores omnes superarunt, quomodo, 946 c. Apostoli misericordia in pauperes viucti, quia circumstantia, 562 d. Apostoli ebrii dicuntur, 550 a. Apostoli Joannis baptismum receperunt, 719 b. Apostoli non intelligebant ea quæ eis dicebantur a Christo de ejus passione, 955 d *seq.* Galilæi vocantur ab angelis, cur, 722 b. Cœli sunt qui enarrant gloriam Dei, 1146 c.
 Aquæ in Ægypto in sanguinem vertuntur, an omnes, 275 a *seq.* An Mosi fluviales aquas in sanguinem convertenti aderant falsitatis molitores sua adhibentes maleficia,

279 d. An aquæ usui Israelitarum inservientes in sanguinem versæ sunt, 282 b.
 Aqua e saxo, figura sanguinis Christi, 1087 b.
 Aquæ homines dicuntur, 419 b.
 Aquila baptizatur Hierosolymis, 819 b. Abiecta christiana religione ad Judæos transit, *ibid.* Divinam Scripturam interpretatus est, *ibid.*
 Arati versus horici, 814 b.
 Arcus Dei in nubibus positus, quid commemorat, 1127 d *seq.*
 Aristotelis categoriæ, 759 a *seq.*
 Asterius arianus, qui fuit episcopus urbis prope Antiochiam, 1162 c.
 Asterius in orthodoxa fide educatus, qui de S. Euphemia martyre narrationem edidit, 1162 b.
 Avium duntaxat symbolum, quæ pro expiando homine offerebantur, 1098 c.
 Azymorum symbolum, 1083 c.

B

Babylon sanctificata per Magos qui ad Christum adorandum venerunt, 1191 b.
 Baptismus aquæ et baptismus sanguinis, 1158 a *seq.* Latere Christi lancea confosso figurati, *ibid.* Baptismi Christiani effectus, 219 c; 310 c; 1225 d; 1226 a.
 Baptizati in Christum, Christum induunt, 719 d. Sicuti discipuli prædicabant, ita etiam baptizabant, 522 d. De baptismo in nomine Jesu administrato, 502 *seq.* Qua forma dari debet baptismus, 514 c; 530 c. Trium immersionum symbolum, *ibid.*
 Baptizati in Mose dicuntur Israelitæ, 514 b.
 Baptisterii figura, mare Rubrum, 1087 a.
 Barnabas apostolus, natus Cypro, 690 b.
 Basilius, regis illa Ecclesiæ stola, optimusque animarum medicus, 699 a. Scribit contra Eunomii hæresim, *ibid.*
 Blaspheemia in Spiritum sanctum, quid, 970 a *seq.* Blasphemare in Spiritum sanctum, id est in unam personarum SS. Trinitatis, 451 c.
 Blasphemanti Deum in veteri lege mortis poenā infligebatur, 566 d *seq.*

C

Callimachus poeta, 814 d.
 Canticus canticorum, 425 a. Ejus scopus, *ibid.*
 Capricornio sol egrediens diei incrementa facit, 758 a.
 Carnes a feris captæ hominibus prohibentur, cur, 159 b.
 Carpocras baptismo initiatus, 934 d. Imaginem Christi circumgestabat, 935 a.
 Cham ut parricida judicatur, cur, siquidem nondum promulgata erat lex quæ jubet honorare patrem et matrem, 1067 c. Cham in peccatum lapso, filius ejus male dicitur, cur, 1067 d. Ex illo orti sunt Æthiopes et Ægyptii, et Libya tota et Phœnicia et Palæstina, 1067 d.
 Cherubinæ facies divinis prophetis sub quibus formis revelatæ, 558 d *seq.*
 Christus circumcisus ad redarguendum eos qui Vetus Testamentum blasphemabant, 691 c. Fugit in Ægyptum, 1191 b. Christus leprosum tangit non obstante legali immunditia, cur, 410 b *seq.*; 411 a. Cur Christus usus est luto, non autem alio modo ut oculos cæci curaret, 99 c *seq.* An Christum matrem suam agnoscere erubesceret, 981 c. Christus dicit ex se ipso non loqui, quomodo, 835 b. De Christi sudore sanguineo, 991 b *seq.* Christi mors voluntaria et involuntaria Patri, quo sensu, 174 c *seq.* Christi mors voluntaria et involuntaria diabolo, quo sensu, *ibid.*; 175 a *seq.* Christi sanguis redemptionis nostræ pretium, 179 a *seq.* Christi precatio in cruce an eventus sit confirmata, 1159 b. Christus apparet in Hierosolymis ante accessum in Galileam, an in hoc promissum suum violavit, 651 a *seq.* Christus intra 40 dies undecies tantum discipulis apparuit, 715 d. Christus veniens in mundum, in iudicium factus est, quo sensu, 122 b *seq.*

Christus jacet in ruinam et resurrectionem multorum, 827 b *seq.*

Christus primogenitus omnis creaturæ, 122 b *seq.* Dicitur legatus a Patre, 858 c. Animarum et corporum medicus, 414 d. Lux nunquam vesperscens, 478 a.

Christi natura pro hypostasi sumpta apud Cyrillum et sexcentos alios ex Patribus, 1045 c. In Christo duæ voluntates, 934 b. Christi voluntates quales debeant dici, 507 a *seq.* In Christo diversæ naturæ, diversæ etiam voluntates, 511 c. In Christo duæ naturæ constituunt ejus hypostasim, et non una, 515 c. Christus non habebat ignorantiam, tametsi naturæ ignorantis esse dicebatur, 510 d. Anima Christi cognitionem omnium habebat, non gratia sed natura propter unionem hypostaticam, 511 a.

Circumcisio sigillum quod Abrahami progeniem a cæteris gentibus distinguebat, 658 b; figurabat gratiam divini baptismatis, *ibid.* Symbolum est fidelium qui carnem suam nacerant, *ibid.* Habet finem in Christo, 1170 c.

Cæci nati curatio, 99 c.

Communio carni Christi immaculatæ, 454 c. Communicando idem cum Christo corpus efficiuntur, *ibid.* Qui communionem percipere debet, purum et pravis operibus alienum se præstare debet, 454 d. Indigne communicantes quibus comparatur, 454 d; 455 a. Indigne communicantes haud meliores Judæis qui Christum crucifixerunt, 455 a.

Corporis sanguinisque dominici perceptio, est intellectualis quædam alimonia, animæ vires reficiens, 451 d; 454 a.

Creatio commune opus personarum divinarum, 950 c. Creatoris quatuor operationes, 95 d. Pater per Filium et per Spiritum sanctum creare dicitur, 910 c. Cur Deus creavit illos qui in peccatis vitam consumpturi erant, 126 a *seq.* Creatio hominum et ipsis melior et Deo convenientissima, 126 c.

Creatura in Scriptura vocatur non solum, quando aliquid ex nihilo esse incipit, sed et quando aliquid, quod est, in melius mutatur, 859 b. Creaturæ genus duplex, 830 a. Creatura nova est, qui est in Christo, 858 d *seq.* De creaturarum natura omnia esse pulchra dicuntur, 141 d.

Crux Christi tropæum contra diabolum excitatum, 186, d. Crucis figura, virga Moysis, 1087 b.

Cylus quinquennalis seu lustrum apud Romanos, 758 a *seq.*

Cylus annualis seu Indicum, 758 d.

D

Dæmonum cognitio et status, 1014 d. Dæmones mundi recores vocati, 711 c. Spiritualia nequitie, 714 b. Crucis imaginem cum magno horrore extimescunt ac longissime fugiunt, 150 a. Ab Ægyptiis figurati, 1037 b.

David pater Dei incarnati, 235 a. David panes oblationis comedens absolvitur, cur, 67 b. David ephod accinctus est, cur? 112 b, c. Davidem prophetam tanto succumbere permisit Deus, cur? 1145 d. Davidis iussu populus memoratur, 1165, d. *seq.* David vir secundum cor Dei appellatur, 1166 b.

Demosthenes, 558 c.

Dei nominis variae significationes in Scripturis, 562 d *seq.* Dei nomen apud Judæos litteris usitatis non scribebatur, 567 b. Sed quatuor litteris peregrinis et exoticis figurabatur, *ibid.* Ornabat frontem summus pontifex, 567, c. Utrum Deus ac deitas idem sint, an aliud, 198 b, 199 a. Quomodo cum Deum unum, tres autem hypostasies dicamus, 198 a *seq.* Deus unus et tria dicitur, 898 d. Dei natura incomprehensibilis, 698 b. Dei immensitas, 1059 c; 1014 c. Deus est in omni re, quomodo, 465 d *seq.* 466 c. Dei potentia et amor rubo ardente nec combusto designantur, 1079 d. Deus omnis elementæ salutisque fons, 75 a. Dei benevolentia humano generi invigilans, duplex, 98 d. Quæ Deum vindicem justumque demonstrant, 127 b. An sit severitas et duritia in Deo qui propter parvam manducationem intulit tantam penam Adamo et Evæ, et illorum posteritati, 1062 d. An Deus sit auctor mali, 78 a *seq.* An bonitati Dei repugnet creatio malorum angelorum quibus parati sunt cruciatus æterni, 150 b. Dei justitia iniquitate hominum statuitur, quo sensu, 454 b.

Discipuli Christi omni cura terrestri arcentur, 53 b. Nihil necessarium discipulis deficit, sive id parvum esset, sive magnum, 62 a. Ephesi erant discipuli quidam qui Joannis baptismo loti fuerant, 507 a.

Diabolus ex iisdem cælestibus ordinibus delapsus factus est princeps malitiæ, 127 d. Hostis generis nostri insolubilibus vinculis traditur, 506 a. Diabolus et pater diaboli, 551 b, *seq.* Diaboli varia nomina, 1059 c; 866 d. Diaboli figura, Pharo, 1087 b.

Diluvium astruitur, 146 b.

Doctrina Christi, quam excellens, 439 a *seq.*

E

Ecclesiastes homines manducit ad naturæ comprehensionem, 425 a.

Eleemosynæ præceptum figurate expressum, 556 a, 559 a, 418 c.

Elias Carmelum habitavit, 1206 b. Quadraginta diebus jejunat, 725 b. In cælum rapitur, 698 b. Præcursor adventus posterioris Christi, 1206 a *seq.*

Enos Deus vocatur, 565 a. Filii ejus filii Dei, *ibid.*

Epimenida vates Cretensis, 814 d.

Ephod, significatio hujus vocis, 651 b *seq.*

Esdra inspiratus Biblia universa in memoriam revocavit scriptisque tradidit, 815 c.

Ethnicorum populus pullus dicitur, 1075 a *seq.*

Eunomius Anomæus, dicebat baptismum conferri cum invocatione Dominicæ mortis, 511 c.

Euphemia (S.) martyr, cujus vita ab Asterio scripta fuit, 1162 b.

Euripides, 811 b. Scripsit prologum Lamiæ, 811 b.

Eusebii Pamphili hæresis, 998 d.

F

Fœnum, quoniam ita vocatur apud sacra Eloquia, 251 b.

Feræ ante peccatum astabant coram Adamo servitium suum confitentes, 1055 c. Cur creatæ, *ibid.* Fera avida est, ad motus petulantissima, leges benignitatis et mansuetudinis nesciens, 159 b.

Fetus informatum, quando anima ei adjungitur, 1090 b.

Filius splendor et gloria Patris, 525 a. Filius imago incommutabilis, consubstantialis Patri, 259 c. Imago vera Patris, 985 a; 1050 a. Filii et Patris communis dignitas, natura et potestas, 86 a. Unam personam fecit cum assumpta natura, 259 c. An deitas in Filio sit circumscripta, vel non, 265 d. Vere fuit homo et humanis voluntarie subjectus esse infirmitatibus dicitur, 570 d. Creator administratorque creaturarum rerum dicitur, 950 c.

Filius Dei manifestus alius est in potestate, 1114 d. Solus judex in futuro sæculo, cur, 950 d.

Filii Dei peccatum non faciunt, quo sensu, 111 b. Filiationis hujus duplex modus, 114 b.

Foveam fodiens incidit in eam, quid illud significat, 422 b.

Frumentum, quoniam ita appellantur in Scripturis sacris, 251 b.

G

Gabriel archangelus genti Israelitarum præpositus, 842 c.

Gale mons Palestinæ, 850 d.

Genus, 478 d. De genere et specie dubia diversa solvuntur, *ibid.*

Giscala patria majorum S. Pauli apostoli, 687 c. Olim urbicula nunc vicus in Judra, *ibid.* Gladiorum duorum de quibus loquuntur discipuli, symbolum, 65 c.

H

Hæretici canes dicuntur, 959 d.

Hebdomadis septem dies, a quibus figurantur, 1091 c. Hebræi insurgabant ad murmurandum de suo duce, 255 b. Heb. æorum puerorum sanguis de aquis Nili clamabat, ut sanguis Abel de terra, 279 a. Contra naturæ legem lucis privatione multabantur isti pueri, 279 b. Hebræorum libri in captivitate cremati, 815 d.

Hercules laboriosus, 642 c. Poetæ in manibus Herculi cornu Amalthææ ponunt, cur, *ibid.*

Hierosolymitana urbs obsidione cingitur a Vespasiano et Tito, 58 c, *seq.* Ælia appellatur de Adriani nomine, 690 d.

Homines angelis superiores, quomodo, 1047 a *seq.* Dignitas nobis data creatione, 254 c. Homo Deus vocatur, 1062 b. Homines ex nihilo conditi, 505 a. Hominis creatio de terra, 99 c. Deus flexit animanti corpus ex diffluenti infirmique ac terrea materie, 227 a. Homo ad imaginem Dei conditus, quo sensu, 251 a. Quomodo secundum Antropomorphitas, 259 d *seq.* An homo solus factus ad imaginem Dei, 254 b.

Humana natura magnificatur et deprimitur, quomodo, 114 d *seq.*

Humanum genus duobus filiis in parabolam inductis significatum, 242 a.

I

Idus, quid, 1045 a.

Imagines sacrae, 654 b *seq.* 947 c. Pagani, Judæi et qui Manetem sequuntur nolunt Christum per imaginem esse exprimentum, 954 c.

Imago germana Christi, 947 d. Iconomachi dicunt effigiem Christi diversam esse apud Romanos, Indos, Græcos et Ægyptios, 947 n.

Impius non videbit gloriam Dei, 141 a.

Incarnatio, 931 d; 934 b. Incarnationis causæ, 906 d. Quomodo Paulus incarnationem prædicabat, 322 b.

Infantium cædes, 191 b. Cur Christus natus permiserit sui causa infantium cædem evenire, *ibid.*; 194 a. Infantes in martyrii sanguine circumfusi tanquam magni regis satellites, ad limbos diriguntur, 194 d. Infernus tanta innumerum insontium multitudine territus, *ibid.* Ipsis infantibus beatis immarcescibiles coronæ intextæ sunt, et lætantur beatissima visione rerum optabilem, 195 d.

Iniquitas hominum Dei justitiam statuit, quo sensu, 431 d.

Injuriam pati jubemur quando, 71 a. Quando verbis adversantibus uti licet, 71, c.

Ira Dei, non causa peccati, 291 b *seq.* Iræ divinæ motum incendit improbarum nostrarum cupiditatum progressio, 294 a.

Isaias, relicta visione, de cælo et terra disserit, cur, 862 d, *seq.*

Israel nomine vitis designata, 1075 a.

Israel vocatur primogenitus a Deo, cur, 1143 c.

J

Jacob et Leia, 1162 d. Jacob petram ungens, cujus figura, 1030 b. Jacob vocat Rachel mulierem suam etsi ejus commercio nondum fuerit usus, 167 b. Jacob liberis suis benedixisse dicitur, cum nonnullis certe maledixerit, cur, 1071 c. Jacobi prædicationes, 1074 a *seq.*

Jejunanti Christus præcipit ut caput suum ungat oleo, 334 c. Jejunare cum gaudio, 971 d.

Jejunii tempus quadraginta diebus constat, quare, 725 a *seq.*

Joannes Baptista Deo ab infanzia consecratus, 1002 b. Joannis Baptiste vita in deserto, 1007 a *seq.* Quare Salvatoris discipulis baptizantibus, adhuc baptizabat Joannes, 405 b, *seq.* Joannis baptisma, quid præstabat, 1225 d. Si Joannis baptisma peccatorum remissionem præstabat, quidnam a Dominico baptismo differebat, 211 a *seq.* Inter natos mulierum non surrexit major Joanne Baptista, 1011 b 1154; d *seq.* Minimus in regno cælorum Joanne Baptista major esse dicitur, quomodo, 1155 a *seq.*

Joannes Evangelista historiam ascensionis in fine non tradidit, 715 c.

Joannes Constantinopolitanus, 726 a. Ejus oratio de jejunio, *ibid.*

Joannes Climachus, 1099 c.

Judas avaritiæ cupiditate tenebatur, 562 d. Judas indignatur de unguento in vauum effuso, 565 a. In Dominum et Magistrum prodicionem et mortem et sepulcrum ineditur, *ibid.*

Judaici regni divisio a Deo facta dicitur, et tamen populo vitio vertitur, 1138 c.

Judeis non licuit edulia immolare animalia nisi coram tabernaculo, cur, 1099 a *seq.*

Judeorum et Samaritanorum cultus differentia, 462 c *seq.* Judeis prohibitum nomen Dei præferre, 567 b. Litteris usitatis non scribitur apud illos, *ibid.* Judei non credebant miraculis Christi, cur, 474 b *seq.* Judei gaudiis consumendi traduntur in obsidione urbis Hierosolymæ a Vespasiano et Tito, 58 c.

Judicii dies et hora Christo ignotæ, 670 c.

Julianus Apostata impugnans hæc verba Christi, «Vendite quæ possidetis et date pauperibus,» refellit, 618 a *seq.*; 634 a. Scribit contra religionem, 630 d.

Jugum non ducere cum infidelibus, quid, 835 c.

Justus ut palma florebit, 430 d.

Juramentum Dei, quo sensu Deus jurare dicitur, 878 a *seq.*

K

Kalendæ, quid, 1045 a.

L

Lepram in vestimentis inesse, quomodo intelligendum, 1098 a.

Leprosus Christus tangit non obstante legali immunditia, cur, 410 c, *seq.*

Lex naturalis, 1067 c.

Libertas nostra, unde venit, 882 c. Obsequentia mandatis Dominici libertatem nostram corroboret, 882 d. In libertatem beatam revocati a servitute dura, 591 b. Carnis servitus machinatur vastare virtutis et libertatis decorem, 591 c.

Litterarum sacrarum contrarietas dispellitur, quomodo, 51 a *seq.* Litterarum sacrarum obscuritas, unde venit, 815 a *seq.*

Locus ubi, 805 d. Ejus proprietates, 806 b *seq.*

Lothi uxor in salis columnam obdurata, divinam virtutem prædicat, 227 b.

Lucas a Deo afflatus, 211 a. Evangelicæ ejus narrationes, *ibid.* Ascensionem in fine Evangelii latius prosequitur, et ab eadem Actuum facit initium, 715 c.

Lucianus (S.) asceta et martyr, -819 d. Sacram Scripturam interpretatus est, *ibid.* Liber ejus manuscriptus. Nicomediæ inventus, 822 a.

Lunatici, quinam ita appellabantur tempore Christi, 115 d *seq.*; 118 d.

Lunæ influxus in morbos ex corruptis humoribus nascentes, 118 c.

Lustrum, cyclos quinquennalis apud Romanos, 758 a.

M

Magi ex Oriente et Perside ad Dominicum partum primi accesserunt, 1147 c.

Magnes, quid sit, quomodo adhuc vocatur, 726 b.

Malum, quid sit, 78 a; an Deus sit auctor mali, *ibid.*

Manna divini cibi figura, 1087 b, 1168 d.

Manichei docebant Christum tantum secundum apparentiam carnem sumpsisse, 694 a.

Margaritæ, prædicatio Verbi divini et corpus Domini-cum, 959; c; porcis non projiciendæ, quo sensu, *ibid.* Margaritæ res sacræ, ipsa miracula, 942 b.

Maria ex tribu regia et sacerdotali nata, 166 a. Ejus sancta conversatio suspicionem avertit, 165 d. Ab omni hominis commercio munda, 166 c. Dicitur conjux et virgo, *ibid.*, 167 b. Quænam verba in corde suo conferebat, 823 d. Maria post partum virgo permansit, 867 a. Mariæ Virginis animam gladius pertransivit, quando, 878 d.

Maria Magdalena, ex qua Christus septem dæmonia ejecerat, 854 c. Traditus eam Virginem mansisse quoad vixerit, *ibid.* Mariæ Magdalene non permittitur tangere Christum post resurrectionem, cur, 986 b.

Maria quæ unguentum attulerat dicitur post obitum Domini nostræ Desiparæ Ephesus venisse ad Joannem Evangelistam, cursum suum apostolicum martyrio absolvisse, 834 c.

Mars sidus cursum suum 15 annis absolvens, 758 b.

Matthæi Evangelium, ubi desinit, 715 b.

Maximus (S.) defensor vere pietatis, ejus scripta, 507 a.

Mercurius, 642 c. In manibus Mercurio cornu Amalthææ poetas ponunt, *ibid.*

Michael archangelus Persarum genti præpositus, 842 c. Obsistere dicitur Gabrieli archangelo, genti Israelitarum præposito, cur, 845 a *seq.*

Miracula Christi, in quorum gratiam petrantur, 1034 a *seq.*

Mors nostra somnus vocatur ab Apostolo, mors vero Christi mors, cur, 862 b *seq.*

Moses nutritus in aula regum Ægyptiorum, 195 b. Suam gentem a dura servitute liberat, 195 c. An Moses ignoraverit cælum regnorum, 107 b; cur Judæi de eo non loquuntur, *ibid.*, quorum Moses historiam conscripsit, 159 a. Moyses manus fit leprosa, 1082 a *seq.* Angelus vult occidere Moysen, cur, 1082 b *seq.* Moyses tabulas legis coarctat, cur, 1095 b. Parvi peccati causa pollicitur terram a longe videt, 1111 d *seq.* Moyses figura Christi, 1087 b.

Mulier peccatrix in domo Pharisei, non autem Simonis leprosi Jesum videt, 359, c. Lazari soror erat, 363 b. Ejus actio laudatur, 359 d; 395 a. De variis mulieribus Dominicos pedes seu caput unguento ungentibus, 365 b *seq.*

Mulier salvata per filiorum generationem, quo sensu, 450 b, *seq.* Mulier subjecta viro, 645 b. Potestatem habet in caput suum, quomodo, 645 a *seq.*

N

Nestorius de contaminatis calicibus Pauli Samosatensis bibens, 931 d. Duas hypostases in Christo admittit, 1046 b. Nestorius dicebat personam humanam in Christo nudatam esse divinitate, 526 b.

Nicanor qui Alexandri vitam scripsit, 811 b.

Nili ostia septem quæ immittuntur in mare, 275 a. Ægyptii illum fluvium Deum nuncupabant, 279 a. Uti fructum vitæ quæ datorem colebant, *ibid.* Quomodo aquæ illius factæ sunt immundæ, corruptæ ineptæ, potui, *ibid.*

Noë ebrietas arguitur, nec pomas solvit, cur, 1150 b *seq.* Noë lege antiquior non scripsit Genesim, 116 a.

Nomen Dei sumere in vanum, 551, b *seq.*
 Nome, quid, 1043 a.

O

Oblatio recta, quænam est, 646 d.
 Oleum symbolum gratiæ Spiritus sancti, 538 d.
 Origenes doctissimus neque minus errorum plenus, 90 d. Ejus sententia de paradisi plantis et Evæ productione per costam, 439 b. *seq.* Quid censuerit de tunicis pelliceis Adam et Evæ, 439 c.

P

Pagani canes dicuntur, 939 d.
 Panis cœlestis et vitulicus præbatur post aquæ divinam regenerationem, 419 d. Panis qui de cœlo descendit et mundo dat vitam, 419 d.

Parabole elocutio quibus legibus subjecta, 238 c. Parabola de filio prodigo, 866 a. *seq.*

Paradisus terrestris, qualis fuerit, 106 b. Certaminum præmium est, præludium regni cœlorum, 110 b. Ejus decriptio, 135 a. *seq.* Quare paradisi plantavit Deus, Adamum statim inde expulsurus, 582 b. *seq.* Paradisi plantas quinam negaverunt, 439 b.

Paschæ vocabuli varæ significationes, 1083 a, celebratio Paschæ, 1083 b.

Pater in opere creationis ac providentiæ nihil separatim aut divinum a Filii voluntate facit, 86 a. Non cessat operari Patrem, neque Filium, neque Spiritus sanctus, 91 b. Pater ob passionis utilitatem libenti lætoque animo Filii sanguinem suscepisse dicitur, 190 a. Pater Christi major illo, quo sensu, 605 c. *seq.* Pater numeratus primus e personis divinis, cur, 915 a. *seq.*

Pauli (S.) pater, 687 c. Paulus aliquando dixit se Tarso datum aliquando autem Romæ, an? mentitur, 939 a. Paulus, vir ille excelsus, sancti Spiritus lingua, 222 d. Paulus, clarissima tuba S. Spiritus, 310 d. Car se idiotam vocat, 575 b; 578 a. *seq.* Ejus laus, 578 b. *seq.* Cogitari non potest eum linguam Græcam corrupisse, 582 c. Ejus modus dicendi, qualis, 583 c, *seq.*; 587 a *seq.*; 590 d. *seq.* In Epistolis suis nomen præmittit, cur, 747 d. Ad Athenienses verba faciens, a propriis eorum inscriptionibus argumenta desumit, cur, 946 d. Paulus complevit quæ Christo deerant, quo sensu, 706 b. Ad Paulum nonnulli trahunt vaticinium Jacob ad Benjaminum, 1079 b. *seq.*

Paulianistæ duas hypostases in Christo asserunt, 931 c.

Paupertas facit martyres, 62 d; 63 a. Eos qui a paupertatis laude excederunt multarum rerum et sollicitudo et cura excipiet, 62 d. Paupertatis consilium, 615 d. *seq.* Scopus Salvatoris paupertatem suadentis, salus animarum, 626 d.

Pauperis misereri, fenerari, Deo, 419 c.

Peccare vocabuli varæ significationes, 287 c. Peccare humanæ voluntatis est alique arbitrii, 127 a. Peccatum vitandum, quibus modis, 1123 a. *seq.* Post peccandi actum, ut plerumque peccati cognitio supervenit, 151 a. Peccantibus poenæ statim expetuntur, cur, 1106 b. Peccatum mortem genuit, 1035 b. Peccatores homines non oportuisse a Creatore nativitate sortiri, obicitur, 127 a. Peccatorum remissio per Spiritum datur, 570 a. Peccatum in Spiritum sanctum, 567 d.

Peripetema, quid apud veteres, 751 b.

Petro claves regni cœlorum dantur rectæ confessionis præmium, 934 b. In confessione Petri Ecclesia stabilita, et contra portas inferi communia, 934 b. Petrus princeps apostolorum generales adhortationes dispersis Judæis scribit, 510 c. Manibus ambabus gubernans linguæ cursu scripturæque celeritate, *ibid.* Afflato divinitus animo loquitur, *ibid.* In nomine Jesu claudum ad Speciosam portam sedentem sanat, 525 b. Petrus qui nullum studium posuit in Græcarum vocum electione, 558 a. Salutem animarum auditoribus inserere curam habuit, non lenocinari, nec appausum sibi concitare, *ibid.* Petrus mortem Christi ægre ferens, increpatur, 1170 c.

Pharao impius masculis infantibus Nilum pro carnifice consultit, 135 b. Pharaonis cor, induratum a Deo, quo sensu, 78 d; 79 a; 285 a. *seq.*

Photius dicit se confecisse volumen in quo congeruntur voces usitatores, quæ varios significatos habent, 154 c. Olim in dialecticis exercitationibus artes topicas explicavit, 495 a.

Platonica idem, 479 a. *seq.* Platonis respublica, 626 a.

Pontifex summus in veteri lege tiam in capite habuisse dicitur, cur, 854 d. *seq.* Pontificis capiti imponitur liber Evangelii quando consecratur, 855 a. *seq.*

Populus Dei numeratur, cur, 1105 a.

Porci quibus non sunt projiciendæ margaritæ, quinam sunt, 939 d. *seq.*

Profanorum auctororum testimonia quæ in sacris Litteris allegantur, 814 b. *seq.*

Prophetia obscuris imaginibus obumbrata, cur, 947 b. Proverbia mores hominum ordinant, 423 a.

Providentiæ divinæ tribuuntur mala quæ nobis invitis accidunt, 78 b. Providentiæ Dei, quid sit, 98 a. *seq.* Providentiæ divina ad quid pertingat, 222 a. An hæc verba Pauli: « Nunquid de bobus cura est Deo, » Providentiæ divinæ adversantur, 222 d. Providentiæ Dei, 871 b 1074 c.

Psalmorum hæc inscriptio: « In finem, » quid significat, 1119 a.

Pythagorei quaternitatem colunt, 1050 a.

Pytho, sibylla, 811 c.

Pythonis spiritus, quid est, 454 a. *seq.*

Q

Qualitas, ejus species, 786 c. *seq.* Prædicatur qualitas quadruplici modo, 790 b. Ejus proprietates, 791 c.

Quantitas, ejus species, 782 b. *seq.* Ejus proprietates, 783 c.

R

Redemptio humani generis per Verbi exinanitionem, non vero per aliquem ex incorporeis virtutibus genium, neque per simplicem hominem, cur, 923 c.

Regni cœlorum nulla mentio apud Moysen, cur, 106 a. *seq.*; 154 b. *seq.* Regnum cœlorum annuntiatur a Christo, non a Moysen, 107 d. Regnum cœlorum cœleste habitaculum multo excelsius divinisque quam paradisi, 110 b. Regni cœlorum bona immenso intervallo exsuperant bona paradisi terrestris, 135 b. Regnum cœleste promittitur his qui omnia propter Christum deserunt, 58 a. Relata ad aliud, 794 c. Relata ad aliud quatuor proprietates habent, 795 c.

Reptilia, cur creata, 1055 d.

Restrictio modestis hominibus familiaris est, 79 c.

Resurrectio tridiana Christi, 267 a. Christus resurrectione sua resurrectionis omnibus communis dedicationem et fundamentum statuit, 267 a. Resurrectionis communis auspiciam dat Christus, 506 a.

Rubus ardens nec combustus, figura Christi, 1079 d. Cur in rubo nec in alia planta Deus Moysi apparuerit, 1135 b; 1082 a.

S

Sacerdotum diversissimæ vestes, 1094 c. Quare is qui hæresim reliquit sacerdotum ambire possit, ille vero qui maculis corporeis inficitur, ad hæc dignitatem invehi non possit, 146 c. *seq.*

Saduceorum secta, 503 b.

Sal terræ, quinam sunt, 1194 b.

Salus ex Judæis, quo sensu, 463 a. *seq.*

Salvator noster petra scandalii pereuntibus, 542 a. An contemnat matrem suam cum dicit: « Quæ est mater mea? » 542 a. Salvatoris nomen Filio Dei congruit, cur, 190 c. Salvator leo vocatur, 246 a. Salvator nonnunquam miracula sua intermedios homines et in Synagogis patrabat, nonnunquam vero illa publicari non patiebatur, cur, 745 c.

Samaritani adorabant quod nesciebant, quomodo, 462 c.

Samaritana mulier, 458 a.

Sambethe sibylla, ex filiis Noe uxor, 811 b. Quid vaticinavit, *ibid.*

Satanæ tradere, quid sit, 1118 d. Satanæ renuntiamus, non autem pravis hominibus, cur, 1050 c.

Scanda a, quænam sunt, 103 a. Quomodo ex necessitate in mundum veniunt, 103 b. *seq.* De scandalo in Christum, 571 a.

Scripturæ sacræ varæ editiones, 819 a. *seq.* Scripturæ sacræ interpretationes quintæ et sextæ indoli inventæ, 819 c. *seq.* Contradictiones quæ in Scriptura divina videntur, unde sunt, 60 c. Scripturarum sacrarum obscuritas unde oritur, 85 c; 86 b. *seq.*

Septembri mense sacrificia splendidiore apud Romanos, cur, 758 c.

Sepulcrum Christi novum et proprium, cur, 1227 d.

Severianorum error de Christo, 1046 a.

Sibyllæ, quot fuerint, 811 b. *seq.*

Simon magus baptismo initiatus, 954 d. Imaginem Christi circumgestabat, *ibid.* Quod de imaginibus sentiebat, *ibid.*

Situs, ejus proprietates, 807 a. *seq.*

Spiraculum vitæ, homini datum, quid, 238 a.

Spiritus sancti figura, nubes, 1047 a. An Spiritus sanctus forebatur super abyssum, 158 c. *seq.* Si Spiritus sanctus ex eodem principio procedit cum Filio, quomodo non acquirit nomen Filii, 206 c. *seq.* Spiritus sancti vis, 251 c. Spiritus sancti dona inter se differunt, 251 c. In Spiritu sancto Christus ejecit dæmonia, 375 c. Spiritus

sanctus indumentum credentium appellatur, cur. 732 a.
 Substantia quid, 767 d. *seq.* Ejus proprietates, 775 a. *seq.*
 Suppliciorum perennitas, tanquam mali culmen, sceleratis hominibus adjicitur, 231 a. Igni inextinguibili traduntur, *ibid.*
 Symeon qui Christum ulnis suscepit, num erat sacerdos, 825 b. *seq.*
 Symmachus, 278 d. Symmachi versio, 302 b. Samaritanus ad Judæos accedit et iterum circumciditur, 819 c. Divinam Scripturam interpretatur, *ibid.*

T

Talionis lex, 263 c. 350 a. *seq.* 635 a.
 Temporis categoria, seu de quando quæstio, 810 c.
 Tenebræ quid sint, 158 d. *seq.* 1055 a. 246 d. *seq.*
 Terræ ortus, 1054 c. Terra in æternum stat, quosensu, 127 c. *seq.*
 Theodotio, 279 a. natus Ephesio, 819 c. Hæresim Marcionis Pontici amplexus est et abjuravit, 819 c. Scripturam sacram interpretatus est, *ibid.*
 Thucydidis magniloquentia, 538 c.
 Titus Hierosolymam urbem obsidione cingit, 58 c.
 Thoribula factiosorum circum altare Deus distribui præscribit, cur. 1107 b.
 Trinitatis dogma astruitur, 1062 c. 720 d. 890 c. 931 c.

V

Vacuum coram Deo non apparere, quo sensu, 139 d.
 Valentinus fatue assertit carnem Verbo adunitam, non e purissimo virginis sanguine solidatam, sed de cælo sarsum corpus ei devocat, 694 a.

Velum templi scissum cum Christus in lignum attolletur, cur. 966 c. 1226 c.
 Ventilabrum in manu Dei, quo sensu, 250 c. 1191 d.
 Verbum quod erat in principio, quod apud Deum erat, Deus ipse, 454 a. De virgineo sanguine carnem sibi adipiscitur, 454 b.
 Vespasianus Hierosolymam urbem obsidione cingit, 58 c.
 Vestis nuptialis, quænam sit. 102 a. *seq.* Vestis alba symbolum lætitiæ et sancti status, 354 c.
 Vetus testamentum mali genii malum opus calumniatur Marcioniste, 93 a.
 Victus necessarii cura, rerumque superfluarum solet præcipue imperfectioribus multum animæ detrimentum asserre, 54 b.
 Vinum novum, Novum Testamentum aut gratia Christi, 1199 a.
 Virtutes quas in medium proferre oportet, 745 b. Virtutes quæ in obscuro haberi debent, *ibid.*
 Vita humana umbra, somnium, fumus et vanitas appellatur, 931 c.
 Vitri num sit mentio apud Moysen, 278 a.
 Voluntas, quid esi, 510, 511 c.

Z

Zabulonis maritimus incolatus, 1078 a.
 Zizania hæretica, unde oriuntur, 511 c.
 Zonam non habendi præceptum, neque calceamenta, neque peram, 51 d. An hoc præceptum contrarium sit præcepto habendi crumenam et peram, *ibid.* An hoc præcepto Christus opibus interdicat, 55 c.

ORDO RERUM

QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

PHOTIUS, PATRIARCHA CONSTANTINOPOLITANUS.

OPERUM PARS PRIMA. — EXEGETICA.

In Amphilochia Photii Prolegomena. 1
I. JOSEPHI HERGENROTHER dissertatio historica-critica de Photii questionibus Amphilochiensis. 1

1° De Amphilochorum nomine, origine atque scopo. 1

2° An Photius singularum questionum auctor fuerit. 6

3° De materiis ac rebus de quibus agunt Amphilochiæ questiones. 10

4° De codicibus potioribus quibus Amphilochiæ questiones exhibentur. 13

5° De Amphilochiensis questionibus huc usque editis. 15

6° De præsentī Amphilochianarum questionum editione. 18

II. — JOS. CHRISTOPHORI WOLFFI præfatio in Photii questionibus Amphilochiensis. 22

III. — ANGELUS ANTONIUS SCOTTUS lectori benevolo. 26

IV. — ANGELO MAI præfatio in questionibus Amphilochiensis. 30

V. — EUSDEM præfatio in questionibus Amphilochiensis. 39

AMPHILOCHIA SIVE IN SACRAS LITTERAS ET QUESTIONES DIATRIBÆ. 46

Ad Amphilochium S. Cyzici metropolitam. 46

Quæstio I. — Photii Amphilochia sive ad Amphilochium Cyzici metropolitam sacrorum sermonum collectio, in qua questiones de Scriptura divina solvuntur. Princeps autem penditur illa Domini jussio dicentis: « Ne habeatis zonam, neque calceamenta, neque peram. Item, nunc vero qui habet crumenam, sumat pariter et peram » et reliqua. 47

Quæstio II. — Si die septimo requievit Deus ab universis operibus suis, quomodo salutare Patris Verbum dicit: « Pater meus usque modo operatur et ego operor. » 93

Quæstio III. — Cur usus est luto Dominus, non autem alio modo ut oculus cæci curaret. 99

Quæstio IV. — Quid est, « Odio habentes et eam, quæ carnalis est, maculatam tunicam. » 102

Quæstio V. — Cum quidquid necessitati subjacet invitum necessitati pareat, necesse autem est ut evaniant scandala (Matth. xviii, 7) in mundo; injustum est imprecationibus subjicere eum qui vim patitur, et ab eo poenas peccatis repetere. 102

Quæstio VI. — Cur Moses regni cælorum nullam mentionem fecerit, quanquam servatur in Evangeliiis manifestum dicat, a constitutione mundi illud esse justis paratum. 106

Quæstio VII. — Si finis sæculorum nobis advenit, quibusdam sæculis Christi divitiæ in nos ostenduntur. 110

Quæstio VIII. — Quomodo dicitur filius Dei peccatum non facere, qui juxta eandem Scripturam ex aqua et Spiritu nascuntur; et tamen multos videmus per baptismum Dei effectus peccatum facientes. 111

Quæstio IX. — Quomodo Davide Dei Patre dicente: « Homo tanquam fenum dies ejus, » Salomon ejus filius declarat: « Est aliquid magnum homo, et aliquid honore dignum vir. » 114

Quæstio X. — Quare demoniaco morbo ægrotantes, lunaticos evangelista vocat. 115

Quæstio XI. — Quare cum Adamus peccasset et mortis poenam incurrisset, ejus filius qui non peccavit tamen ante ipsum mortem subierit. 119

Quæstio XII. — Non existit contradictio, etsi quibusdam videatur inter illud: « In iudicium ego in mundum veni. » Et illud: « Non veni ut iudicem mundum, sed ut salvem mundum. » 122

Quæstio XIII. — Si in æterna poena versari multo deterius est quam omnino vita non uti (nihil enim pati multo melius est quam doloribus cruciatibusque divexari) cur

Deus homines illos qui in peccatis vitam consumpturi erant, creavit, rem peiorem pro meliore eligens. 126

Quæstio XIV. — Quid est illud: « Aperti sunt eorum oculi (Gen. iii, 7), » et quomodo transgressio vim habuit oculos aperiendi. 131

Quæstio XV. — Cur Moses in cosmogonia regni cælorum mentionem non fecit, quamvis Salvator dicat illud a constitutione mundi paratum esse justis. (Gen. i, 1 seq.; Matth. xxv, 34.) 433

Quæstio XVI. — Cur invisibilem terram Moyses nuncupavit. 138

Quæstio XVII. — Cur prohibet quin carnes a feris capti homines comedant. 139

Quæstio XVIII. — Quomodo intelligendum illud: « Non apparebis coram me vacuus. » 139

Quæstio XIX. — Quomodo non inter se adversantur: « Ecce omnia pulchra nimis, » et quæ sequitur divisio, cum dicitur alia quidem ex animalibus esse munda, alia vero immunda. 143

Quæstio XX. — Quare ex hæresi egressus homo, ad vitam agat irreprehensibilem, ad sacerdotium pervenit; qui autem maculis corporeis inficitur, etiam si ab injustis absteineat, ad sacerdotii dignitatem non invehitur. 146

Quæstio XXI. — Quænam in nostris sacris Litteris subjecta notio sit vocabulo respondet; tum ipsi videlicet, tum aliis ad hujus similitudinem confirmatis dictionibus. 147

Quæstio XXII. — Quare non priusquam statueret Joseph Mariam dimittere astitit angelus hanc curam præveniens et tollens; sed nonnisi cum a cura ad actum transiit, tum prohibitorum supervenit. Et quare Virginem Josephi mulierem dicit. 163

Quæstio XXIII. — Quid significat illud: « Ecce Adam factus est tanquam unus ex nobis sciens bonum et malum. » 167

Quæstio XXIV. — Quomodo voluntaria et involuntaria Patri mors Christi dici queat fuisse. Et quomodo rursus accidit ut eadem mors diabolo voluntaria simulque involuntaria fuerit. 174

Quæstio XXV. — Cujusnam vox sit, quæ dicit: « Hoc autem totum factum est, » evangelistæ, an archangeli. 190

Quæstio XXVI. — Cur natus Christus permisit sui causa infantium credem evenire. 191

Quæstio XXVII. Quomodo cum Deum unum, tres autem hypostases dicamus, et Patrem dicimus Deum, et Filium per se Deum, et Spiritum sanctum similiter. Cur autem dicamus unam divinitatem, et tres hypostases; non item liceat Divinitatem dicere Patrem, neque Filium, neque Spiritum sanctum, neque simul. 198

Quæstio XXVIII. — Si ex eodem principio Filius ac Spiritus sanctus procedunt quomodo nec fratrum appellationem accipient, nec Filii nomen Spiritus sanctus accipiet. 206

Quæstio XXIX. — Si Baptisma Joannis peccatorum remissionem, ut S. Lucas scribit, præstabat, quidnam a Dominico Baptismo differebat? 211

Quæstio XXX. — Quomodo, cum Salvator noster dicat: « Nonne duo passeret asse veneunt, et unus ex illis non cadet sine Patre meo, qui in cælis est? » Paulus, qui Christum in se loquentem habet, inquit: « Non quid de bobus cura est Deo? » Nimirum vos discipuli magistro adversari videtur. 223

Quæstio XXXI. — Quomodo accipiendum est illud: « Potest Deus de lapidibus istis suscitare filios Abraham? » 227

Quæstio XXXII. — Quid sibi vult illud: « Cujus ventilabrum in manu ejus, » et quæ sequuntur. 230

Quæstio XXXIII. — Quomodo, cum Core, et Dathan, et Abiron divinam iram experti essent, ac reliquæ turbæ exteritæ, vitæque discrimine commotæ, animi audaciam vesaniaque reprimere, et a peccatis respicere debuissent, hæc contra nihil hujusmodi exhibentes contra Mosen murmurant. 234

Quæstio XXXIV. — In illo Evangelii loco quinquam intelligendi sunt pueri, qui Judeis cecinerunt, et illi non

saltarunt, lamentaverunt, et illi non planxerunt? Profecto Præcursorem, ac D. N. puerorum nomine intelligere, nonne locutionis absurditate culpam quoque Judæorum diluit? Pueris enim non obsequi nequidquam reprehendi debet. 258

Questio XXXV. — Quomodo principis apostolorum cohortatio illa, « Parati estote semper ad satisfactionem omni poscenti vos rationem de ea, quæ in vobis est, spe, » Dominico præcepto non adversatur caventi, neque ad regnum, et præsidium tribunal aguntur, pro reddenda fidei nostra ratione, responsiones præmeditentur. 217

Questio XXXVI. — Quonam sensu dictum est: « Faciamus hominem ad imaginem nostram. » Et quid hoc loco innuat « imago. » Quale autem est exemplar. Omnis enim imaginis exemplar etiam conspiciatur, oportet. 251

Questio XXXVII. — Quomodo illud: « Oculum pro oculo, et dentem pro dente, huic præcepto: » Ego autem dico vobis non resistere malo, » id est non referre par pari, neque inimicum ulcisci, non adversatur. 265

Questio XXXVIII. — Quidam hoc dubium proponunt: Si non est circumscripta in Filio deitas, caro, quam assumpsit, vel est ubique; ubi enim est deitas, illam quoque adesse oportet; vel, si est loco circumscripta, ab eo, qui ipsam assumpsit, separata est. 263

Questio XXXIX. — Quomodo, cum Jacobus duos filios ex Rachele suscepit. Josephum et Benjaminum; Moyses postea Jacobi filios recensens inquit: « Fuerunt autem filii Bala, Gera, et Noaman, et Anchis et Bos, et Amphim, et Omphim, et Omphimim: Gera autem genuit Arad; deinde vero subdit: « Hi filii Rachel, quos peperit Jacob? » Cum itaque Rachel Josephum et Benjaminum, solus peperit quomodo liber Genesis et alios nuper memoratos e Rachele Jacobo, parios dicit? solve nodum. 271

Questio XL. — In Exodo cum Moyses urgeret illud Domini præceptum: « Extende manum tuam super aquas Egypti, et super fluvios eorum, et rivos, ac paludes, et omnes lacus aquarum..., et sic cruor; » Cumque scilicet hoc prodigium evenisset, undenam alia deprompta fuit aqua, quæ in cantatorum præstigiis ad miraculi simulamen materiam præbuit. 271

Questio XLI. — Quænam sententia subjecta est verbis illis: « Ego indurabo cor Pharaonis? » 282

Questio XLII. — Quomodo intelligendum est illud, quod Isaïas divino spiritu afflatus pronuntiavit: « Tu iratus es, et (nos) peccavimus. » 288

Questio XLIII. — Cur nam cum Dominus et Salvator noster Jesus Christus in nomine Patris et Filii et sancti Spiritus baptizare docuisset, apostoli atque discipuli non sic, sed in nomine Domini baptizabant. 502

Questio XLIV. — Quid significat illud quod dictum est: « Omni tempore sint vestimenta tua alba et oleum in capite tuo ne deficiat, et sapientis oculi in capite ejus. » 334

Questio XLV. — Illud: « Quæ est mater mea, et qui fratres mei, » quomodo intelligendum est? multi enim id in scandali occasionem posuerunt. 539

Questio XLVI. — Quomodo non implicat illud: « Dictum est antiquis: Oculum pro oculo, dentem pro dente, ego autem dico vobis non resistere malo, sed quicumque te ad dexteram percutiet, verte illi et sinistram. » 530

Questio XLVII. — Domino dicente: « Ex parte diaboli estis, » quærimus quem dicat diabolum et quem patrem ejus? 551

Questio XLVIII. — Quot sunt quæ Dominum unguento unxerunt? 558

Questio XLIX. — Quomodo interpretandum illud: « Omne peccatum et omnis blasphemia hominibus remittentur; ei vero qui blasphemaverit in Spiritum sanctum, non remittetur neque in præsentis sæcula, neque in futuro. » 567

Questio L. — Beati Marci et Evangelistæ qui scripsit: « Exierunt qui juxta eum ut tenerent illum; dicebant enim quoniam in furorem versus est? » Quonam sensu verborum contextum opantes, non essemus procul ab evangelica narratione abducti? 578

Questio LI. — Quare paradysum plantavit Deus, Adam statim expulsum. 582

Questio LII. — Divino Paulo hortante: « Si esurierit inimicus tuus, ciba illum: si sitit, potum da illi: hoc enim faciens, carbonem ignis congeres super caput ejus; quomodo intelligemus illud, « carbonem ignis congeres super caput ejus. » 586

Questio LIII. — Quomodo intelligendum dictum a Deo Moysi: « Ecce dedi te deum Pharaoni. » 590

Questio LIV. — Quomodo intelligendum apostolicum dictum: « Si invicem mordetis et comeditis, videte ne ab invicem consumamini, » et huic annexa. 591

Questio LV. — Quomodo sacrum oraculum ut est me-

lius est accusatione omni, ita et demonstretur huic inaccessum; nempe: « Amen, amen dico vobis, ait ubicunque prædicatum fuerit Evangelium hoc, dicetur et quod hæc fecit in memoriam ejus? Si quis enim Evangelium ponat ipsum factum mulieris, is sapientiæ non videtur effugere crimen. » Si verotam Scripturam componentium discipulorum magistri et communis Salvatoris excellentia opera et administrationes, neque id putatur servare consequentiam: nondum enim hæc scriptis mandata erant. 594

Questio LVI. — Quemnam sensum est consequens et irreprehensibile investigare et intelligere per Davidica verba dicentia: « Tibi soli peccavi et malum coram te feci, ut justificeris in sermonibus tuis et vincas cum judicaris? » 596

Questio LVII. — Quare Salvatoris baptizantibus discipulis, adhuc baptizabat Joannes. 405

Questio LVIII. — Quare Moyses secundum genesim genealogiam texens principatum Esau, reliquorum simpliciter quidem nuda recenset nomina, ad Anan vero progrediens, ait: « Isie est qui invenit Jamin in deserto cum pasceret subjugalia Seegon patris sui? » Quid igitur est quod invenit; et quare mentione dignum est habitum. 403

Questio LIX. — Quid significat quod in Deuteronomio scriptum est: « Si ædifices domum novam, facies et coronidem domui tuæ, nec facies homicidium in domo tua. » 406

Questio LX. — Cur Christus leprosum tetigerit, non obstante legali immunditia, cum solo verbo, cum sanare potuit. 410

Questio LXI. — Quid significat illud: « Est spes canem viventem meliorem esse leone mortuo. » 416

Questio LXII. — Quid vult significare apud Ecclesiasten quod dictum est: « Mitte panem tuum super faciem aquæ, quia in multitudine dierum invenies illum. » 418

Questio LXIII. — Quid significat: « Qui fodit foveam, incidet in eam. » 422

Questio LXIV. — Quomodo intelligendum quod scriptum est ab Ecclesiaste: « Scindens ligna periclitatus in illis, si exciderit ferrum; et ipse figuram turbavit et virtutes roboravit et superabundantia cordati sapientia. » 425

Questio LXV. — Ad quem finem spectat illud: « Generatio præterit et generatio advenit, terra autem in æternum stat. » 425

Questio LXVI. — Quemnam sensum aperit illud: « Est justus qui perit in justitia sua, et est impius manens in improbitate sua. » 430

Questio LXVII. — Quomodo intelligendum illud: « Si autem iniquitas nostra Dei justitiam statuit. » 431

Questio LXVIII. — Illud: « Si genuerit vir centum, et annus multus vixerit, et numerus qui erunt dies annorum ejus non implebitur bonitate; et sepulcrum non fuit ei, dixi bonum super eum abortivum; quoniam in vanitate venit, et in tenebris nomen ejus involvetur, et solem non vidit nec cognovit; requies huic super illum. » Hoc autem dictum quamnam discretionem et elucidationem demonstrare potest. 435

Questio LXIX. — Quid significat illud: « Vive in bono et vide in die nequitiæ, vide. Et hoc consonum illi fecit Deus circa loquelam, ut non inveniat homo post illum quiddam. » 437

Questio LXX. — Quasnam oportet intelligere pelliceas tunicas, quas Adamus et Eva post transgressionem induerunt. 459

Questio LXXI. — Ad quemnam sensum nos mittit illud: « Nonne, si recte obtuleris, recte vero non divideris, peccati? tace, » et reliqua. 442

Questio LXXII. — Domino Paulo dicente: « Adam non seductus est, mulier vero seducta in pravaricatione fuit, salvabitur per filiorum generationem, » et reliqua; quomodo oportet intelligere illud: « Sa. vandam per filiorum generationem mulierem. » 446

Questio LXXIII. — Quomodo intelligenda sint verba illa: « Qui manducaverit hunc panem et biberit calicem Domini indigne, reus erit corporis et sanguinis Domini, » et reliqua. 451

Questio LXXIV. — Quando Dominus ad Samaritaniam dicit: « Crede mihi, mulier, quod veniet hora, quando nec in monte hoc, nec Hierosolymis, adorabitis Patrem: Vos adoratis, quod nescitis; nos adoramus, quod scimus, quoniam salus est ex Judæis, » etc., horum venerandorum eloquiorum vim quo tandem studio assequemur. 458

Questio LXXV. — Quomodo dicatur esse Deus in omni re, et quomodo dissolvi possint dubitationes, quæ a quibusdam contra hoc obijciuntur. 465

Questio LXXVI. — Quid sibi vult illud, quod a Domino

discipulis in Evangelio dicitur: «Vobis datum est nosse mysteria regni Dei, cæteris autem in parabolis, ut videntes non videant, et audientes non intelligant.» 467

Quæstio LXXVII. — De genere et specie dubia diversa, in quibus eorumdem solutio invenire potest. 478

Quæstio LXXVIII. — Difficultates et solutiones dogmaticarum et antirrheticarum questionum ex Gregorii Theologi Oratione secunda de Filio. 490

Quæstio LXXIX. — Cur angelorum mentionem non fecit Moses in creatione mundi? et quid sibi vult, illud: «Hoc enim faciens, carbones ignis congeres super caput ejus.»

Stewartii monitum in sequentem quæstionem. 506

Quæstio LXXX. — Quales debeant dici in Christo voluntates gnomice, et qualis debeat in eodem Christo dici voluntas humana, hypostatica aut alia. 507

Dissertatiuncula Stewartii. 543

Quæstio LXXXI. — Quid est illud apud Lucam: «Facta autem hac voce convenit multitudo et mente confusa est,» etc. 547

Quæstio LXXXII. — Quomodo non est contrarium sumere nomen Domini Dei in vanum. 551

Quæstio LXXXIII. — Quid est spiritus Pythonis. 554

Quæstio LXXXIV. — De illo effato S. Pauli, «In quo omnes peccaverunt,» 554

Quæstio LXXXV. — Quid significat jugum non ducere cum infidelibus. 555

Quæstio LXXXVI. — De voce ἐκρομῶσθαι I Petri v. 5. 558

Quæstio LXXXVII. — Cur cherubinæ facies divinis prophetis revelabantur, sub formis boum, leonum, aquilarum, hominum. 558

Quæstio LXXXVIII. — De sancta Trinitate. 559

Quæstio LXXXIX. — Quot significationes vocis Deus in Scripturis reperiri possunt. 562

Quæstio XC. — De pœna in pronuntiantes nomen Dei ineffabile. 570

Quæstio XCI. — Quid sibi vult illud: «Sæpe proposui venire ad vos,» 570

Quæstio XCII. — De Epistolis Pauli et cur se Paulus idiotam vocet. 575

Quæstio XCIII. — Diversæ quæstiones ex Apostolo per viginti septem capita solute. 591

Quæstio XCIV. — Quid est: «Luceat lux vestra coram hominibus,» etc. 605

Quæstio XCV. — Quid est illud: «Pater meus major me est,» 605

Quæstio XCVI. — Quomodo non pugnat illud: «In domo Patris mei mansiones multe sunt,» cum sequenti: «Si abiero, parabo vobis locum,» 607

Quæstio XCVII. — Cur apostolorum princeps incidit in negationem. 607

Quæstio XCVIII. — De antilogia inter verba Christi Joann. v. 31, et Joann. viii. 14. 611

Quæstio XCIX. — An pugnant verba discipuli, Joann. xiv. 5, cum præcedentibus verbis Magistri. 614

Quæstio C. — Cur angelus non venit ad Joseph antequam in dubitationem de Virgine incideret. 615

Quæstio CI. — Quid sibi vult: «Vendite quæ possidetis, et date pauperibus,» etc. 615

Quæstio CII. — Quid significet Ephod. 654

Quæstio CIII. — Quomodo non est contrarium illud: «Oculum pro oculo et dentem pro dente,» illi sententiæ: «Si quis te percusserit in unam maxillam, porrige illi et alteram,» 655

Quæstio CIV. — De Abele justo. 655

Quæstio CV. — De circumcissione. 658

Quæstio CVI. — Quid significat redundantia verbi el-
pi (sum). 659

Quæstio CVII. — Cur laborioso Herculi poætæ Amatheæ cornu in manibus ponant. 642

Quæstio CVIII. — Quid est mulierem habere potestatem in caput suum. 642

Quæstio CIX. — Quid sibi vult illud: «Non si recte obtuleris,» etc. 646

Quæstio CX. — De Christi apparitione in Hierosolymis promissam in Galilæa apparitionem prævertente. 651

Quæstio CXI. — De sacris imaginibus. 654

Quæstio CXII. — De amore Dei. 655

Quæstio CXIII. — De tabernaculo testimonii. 665

Quæstio CXIV. — De ignorantia diei et horæ judicii. 670

Quæstio CXV. — De sapientia Salomonis. 685

Quæstio CXVI. — De patria Pauli. 687

Quæstio CXVII. — Eadem dubitatio et solutio. 590

Quæstio CXVIII. — Cur circumcensus est Christus. 691

Quæstio CXIX. — De eo: «Deum nemo vidit unquam.» 695

Quæstio CXX. — Quid significat dictum Apostoli: «Semper et nunc quoque Christus glorificabitur in corpore meo,» etc. 702

Quæstio CXXI. — Quæ fuerint illa, quæ Christo deerant, quoque, Paulus complevit. 706

Quæstio CXXII. — «Non est nobis lucta adversus carnem et sanguinem, sed adversus principatus et potestates, adversus mundi hujus rectores, adversus spiritualia nequitia in celestibus.» 711

Quæstio CXXIII. — Quare liber Actuum apostolicorum ita inseribitur, cum tamen duodecim apostolorum Acta non contineat, sed initio quidem miracula et doctrinas paucas apostolorum, postea vero tota tractatio in Paulum convertatur. 714

Quæstio CXXIV. — Quoties Christus apostolis post resurrectionem suam apparuit, et ubi, et quando. 715

Quæstio CXXV. — Quare Christus præcepit apostolis, «ne Hierosolymis discederent,» et, quando promissionem Patris audiverunt. 718

Quæstio CXXVI. — Quando baptizati sunt apostoli, et a quo. 719

Quæstio CXXVII. — Quomodo, qui in Christum baptizantur, Christum induunt? 719

Quæstio CXXVIII. — Quare angeli apostolos Galilæos vocant? 722

Quæstio CXXIX. — Cujusnam hæc vox: «Quis est iste rex gloriæ?» 722

Quæstio CXXX. — Quare jejunii tempus diebus quadraginta constet. 725

Quæstio CXXXI. — Quid sit magnes? 726

Quæstio CXXXII. — Quinam vocari debent ταῖς, et qui sunt ταῖς, quive via? et quo sensu dicit Petrus: «habemus sermonem propheticum firmitorem?» 737

Quæstio CXXXIII. — Quid Apostolus vocat «peripsema?» 731

Quæstio CXXXIV. — Quot anni initia arbitrari nos oporteat et quæ? 753

Quæstio CXXXV. — Nonne hæc contradicunt sibi invicem: «Si quis te percusserit in maxillam dextram, verte illi et alteram;» et: «Si autem bene, quid me cædis?» 759

Quæstio CXXXVI. — Quare Paulus apostolus in epistolis suis nomen suum præmittit? 747

Admonitio Jos. Hergenroether in undecim sequentes quæstiones seu commentarios in Aristotelis categorias. 758

Quæstio CXXXVII. — Eidem Amphilochio petenti perspicuam decem Categoriarum synopsis. 759

Quæstio CXXXVIII. — De substantia. 767

Quæstio CXXXIX. — De quantitate. 782

Quæstio CXL. — De qualitate. 786

Quæstio CXLI. — De relatis ad aliquid. 794

Quæstio CXLII. — De sex reliquis categoriis. 799

Quæstio CXLIII. — De actione. 799

Quæstio CXLIV. — De passione. 805

Quæstio CXLV. — De loco (ubi). 805

Quæstio CXLVI. — De eo quod est situm esse. 807

Quæstio CXLVII. — De quando seu de categoria temporis. 810

Quæstio CXLVIII. — Editoris monitum. 811

Quæstio CXLIX. — De vitæ termino. 811

Quæstio CL. — Quot fuerint sibyllæ? 812

Quæstio CLI. — De profanorum auctorum testimoniis quæ in sacris Litteris allegantur. 814

Quæstio CLII. — Cur sacre Litteræ obscuræ sint? 815

Quæstio CLIII. — De eodem argumento clarius. 815

Quæstio CLIV. — Quot editiones Scripturæ factæ fuerint? 819

Quæstio CLV. — Quid a se conspectum pastores a iis de puero, illis annuntiato, significaverunt? 822

Quæstio CLVI. — Num sacerdos erat Symeon, qui Dominum nostrum Jesum Christum ulnis suscepit? 825

Quæstio CLVII. — Quid significat illud: «Hic jacet in ruinam et resurrectionem multorum in Israel, et in signum cui contradicuntur?» 827

Quæstio CLVIII. — Quare Mariam Magdalenam, ex qua septem demonia eiecerat, Christus eiecit? 834

Quæstio CLIX. — Quid significat illud: «Ex me ipso non loquor?» 855

Quæstio CLX. — Quomodo Joannes theologus œconomiam salutarem per «brachium Domini» indicat? 858

Quæstio CLXI. — Quid significat: «Quod et ipsa creatura liberabitur a servitute?» 859

Quæstio CLXII. — Quid significat, «Primegenitus omnis creaturæ?» 817

Quæstio CLXIII. — Quid est δέσπης et προσηγῆ? 850

- Quaestio CLXIV. — Neque enim pudet me Evangelii : « iustitia enim Dei, » etc. 851
- Quaestio CLXV. — Quare summum pontificem in capite tiarā habuisse dicatur? 854
- Quaestio CLXVI. — Quomodo Christus legatus a Patre venerit? 858
- Quaestio CLXVII. — In oraculum illud : « Si quis est in Christo, nova est creatura; vetera transierunt, ecce nova facta sunt omnia. » 858
- Quaestio CLXVIII. — Quare apostolus, de Christo loquens, mortem ejus « mortem, » nostram vero « somnum, » appellat? 862
- Quaestio CLXIX. — Quare, relicta visione, Isaia de caelo et terra disserat? 862
- Quaestio CLXX. — Quae est parabola de filio, paternas facultates sibi vindicante, et in longe dissipatā terram proficiscente. 866
- Quaestio CLXXI. — In Matthaeum, 1, 25. 867
- Quaestio CLXXII. — De providentia. 870
- Quaestio CLXXIII. — De Trinitate. 875
- Quaestio CLXXIV. — Quomodo intelligendum sit quod de Job dicitur : « Pereat dies in qua natus sum? » 875
- Quaestio CLXXV. — Quid sit illud : « Per memetipsum juravi, dicit Dominus? » 878
- Quaestio CLXXVI. — Quid sit : « Et tuam ipsius animam pertransibit gladius? » 878
- Quaestio CLXXVII. — Quid sit : « Nolite murmurare in invicem ut non judicemini? » 879
- Quaestio CLXXVIII. — Quid sit : « mœchi et mœchæ (adulteri et adulteræ)? » 879
- Quaestio CLXXIX. — Quid significat hoc Apostoli verbum : « Subjecti estote omni humanae creaturae, propter Dominum, ut liberi. » 882
- Quaestio CLXXX. — De Theologia quaestiones. 886
- Quaestio CLXXXI. — Quare usque ad Trinitatem procedat Deus, et nec intra Trinitatem circumscribatur, nec ulterius extendatur? 890
- Quaestio CLXXXII. — Quomodo dicamus Deum unum et tria? 896
- Quaestio CLXXXIII. — De iisdem. 902
- Quaestio CLXXXIV. — De iisdem eidem. 903
- Quaestio CLXXXV. — Quomodo omnino cogitari possit Deum esse incarnatum? 903
- Quaestio CLXXXVI. — Quare Deus carnem assumpsit? 906
- Quaestio CLXXXVII. — De Filii incarnatione. 907
- Quaestio CLXXXVIII. — Quare cum Trinitatem homogeneam esse parique honore frui in confesso sit, Pater tamen per Filium et per Spiritum sanctum creare dicatur, non autem vice versa? 910
- Quaestio CLXXXIX. — Cur Spiritum Patris et Spiritum Filii theologico sermone dicamus : neque tamen Patrem Spiritus neque Filium, conversa vice, fateamur? 914
- Quaestio CXC. — Cur cum Pater et Filius et sanctus Spiritus consubstantiales paresque vi, voluntate et potentia sint, tamen in numerando primum locum Pater obtineat? 915
- Quaestio CXCI. — Cur humani generis redemptio neque per aliquem ex incorporeis virtutibus genium, neque per simplicem hominem, sed per Verbi exinanitionem perfecta fuerit? 925
- Quaestio CXCH. — Cur in futuro saeculo solus iudex Filius sedeat? 930
- Quaestio CXCHII. — De Trinitate et Incarnatione. 931
- Quaestio CXCHIV. — De incarnatione. 931
- Quaestio CXCV. — De incarnatione. 934
- Quaestio CXCVI. — De imaginibus. 934
- Quaestio CXCVII. — De imaginibus. 934
- Quaestio CXCVIII. — De pugnantibus verbis. 935
- Quaestio CXCI. — De solutione legis ac de verbis : *Math. v, 15-17.* 936
- Quaestio CC. — Cum Dominus dicat : « Nolite margaritas projicere porcis, » quomodo docendi sunt imideles? 939
- Quaestio CCI. — Quomodo judicandum de iis quæ in hac vita occidunt? 946
- Quaestio CCII. — Quomodo apostoli, cum idiotæ essent, rhetores omnes superarunt? 946
- Quaestio CCIII. — Cur Paulus ad Athenienses verba faciens a propriis eorum inscriptionibus argumenta desumit? 946
- Quaestio CCIV. — Cur prophetia obscuris imaginibus obumbrata fuit? 947
- Quaestio CCV. — De effiguratione et caractere imaginum sanctarum. 947
- Quaestio CCVI. — Cur umbra et somnium et fumus et vanitas appellatur vita humana? 951
- Quaestio CCVII. — De loco illo, « Pone manum tuam super femur meum. » 954
- Quaestio CCVIII. — In *Marc. viii, 15, 17, 18.* 955
- Quaestio CCIX. — Eidem dubitanti, « At ipsi non intellexerunt. » 955
- Quaestio CCX. — In illa verba : « Potest Deus vel e lapidibus istis liberos Abraham suscitare. » 958
- Quaestio CCXI. — Ad interrogationem, quomodo non mentitus deprehenditur divus apostolus, qui se cum Judæum tum et Romanum dicebat; et aliquando dixerit se Tarsi natum, aliquando autem Romæ? 959
- Quaestio CCXII. — Cur velum templi scissum est? 966
- Quaestio CCXIII. — De blasphemia in Spiritum sanctum. 970
- Quaestio CCXIV. — De præcepto Christi. 971
- Quaestio CCXV. — In illa verba : « Quæ est mater mea, et quinam sunt fratres mei? » 971
- Quaestio CCXVI. — In illa verba : « Non sum dignus qui solvam corrigiam calcei ejus. » 979
- Quaestio CCXVII. — De differentia imaginum. 985
- Quaestio CCXVIII. — In illa verba : « Noli me tangere, nondum ascendi ad Patrem meum. » 986
- Quaestio CCXIX. — De Christi sudore sanguineo. 991
- Quaestio CCXX. — In illa verba : « Omnis qui mulierem intuetur, ad illam concupiscendam, jam in corde suo concupravit illam. » 994
- Quaestio CCXXI. — Cujus hæresis erat Eusebius Pamphili? 998
- Quaestio CCXXII. — Quid est illud : « Qui minor est in regno celorum major est illo? » 999
- Quaestio CCXXIII. — Si Deus est ubique, quomodo mysterium quo in mulieris utero præsens est accusetur? Certe, inquit, quod sit præsens in mulieris utero, sicut et ubique, nulla est reclamatio : ex illa autem Deum incarnatum fuisse, quomodo et quale sit? 1011
- Quaestio CCXXIV. — Utrum diaboli sciant quod poenitentiam agendo de his quæ commiserunt, a peccatis liberarentur, vel utrum semel a sapientia divina lapsi, hujus notitia privati sint. 1014
- Quaestio CCXXV. — Hominis ethnicarum partium studiosi cum Christiano dialogus, seu capita quaedam quibus Trinitas assertitur. 1015
- Quaestio CCXXVI. — Quid sibi vult illud : unde accessit? 1022
- Quaestio CCXXVII. — Utrum in verbis : « misit Deus filium suum, *γένηται υἱόν* (natum), dicere, » an *γένησθαι υἱόν* (factum) per unum *υ* oportet. 1025
- Quaestio CCXXVIII. — De natura et persona. 1025
- Quaestio CCXXIX. — De persona. 1025
- Quaestio CCXXX. — De divinitate. 1026
- Quaestio CCXXXI. — Utrum Christus hominem assumpsit universale, an vero particularem. 1026
- Quaestio CCXXXII. — Quid sibi vult illud : « Pro Christo igitur legatione fungimur, tanquam Deo adhortante per nos : reconciliamini Patri? » 1026
- Quaestio CCXXXIII. — Quid est illud : « Vel ut accuratius loquamur, ea quæ divinitas? » 1027
- Quaestio CCXXXIV. — Quam ab causam ille qui toto corpore erat leprosus in veteri testamento purus dicebatur, qui autem ex parte tantum, impurus? 1027
- Quaestio CCXXXV. — Cur dicatur spiritus imago Filii, et quid sit Pythagoræorum tetractus. 1030
- Quaestio CCXXXVI. — Quare Jacob petram ungat? 1030
- Quaestio CCXXXVII. — Quare summitatem baculi adoras? 1030
- Quaestio CCXXXVIII. — Tibi soli peccavi et malum coram te feci, ut vincas cum iudicaris. 1031
- Quaestio CCXXXIX. — Quid est illud : « Quod non habitat in me, hoc est in carne mea, bonum? » 1031
- Quaestio CCXL. — De vitæ termino. 1031
- Quaestio CCXLI. — Quid significat illud : « Vos ex patre diabolo estis : » et, « Quis est diaboli pater? » 1039
- Quaestio CCXLII. — Quid est Novilunium, quid Kalendæ, quid Idus et quid Nonæ? 1043
- Quaestio CCXLIII. — De divina natura et persona. 1043
- Quaestio CCXLIV. — Quem sensum habet illud Apostoli dictum : « Collocavit nos ad dextram Dei et Patris? » 1046
- Quaestio CCXLV. — Quare præcipiatur nobis renuntiatio Satanae, non autem pravis hominibus. 1050
- Quaestio CCXLVI. — Quare confessores vocentur Sæmonas et socii? 1531
- Quaestio CCXLVII. — Cur Christus cruci affixus? 1051
- Quaestio CCXLVIII. — Quomodo dictum illud apostolicum : « Signa non credentibus, sed incredulis; » cum illis Domini oraculis concitari potest : « Fides tua salvum te fecit; » et : « Non poterat facere signa propter incredulitatem eorum; » itemque aliæ eandem sententiam inculcantia? 1051

Quæstio CCLXIX. — Si terra jam esset quomodo facta fuerit, dixit enim : Terra autem erat? 1054
 Quæstio CCL. — Si lumen Deus creavit, non ipse tenebras fecit; hæc enim inter se pugnant. 1054
 Quæstio CCLI. — Quare feras et reptilia fecerit Deus? 1055
 Quæstio CCLII. — Quinam Deus dixerit : Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram? 1058
 Quæstio CCLIII. — Quid significet : Ad imaginem? 1059
 Quæstio CCLIV. — Bonum esse Deum existimantes, quomodo illi tantam attribuat severitatem? Crudelitas est enim et duritia tantam propter parvam manducationem inferre pœnam, non solum illis qui peccaverunt, sed et illorum posteritati. 1062
 Quæstio CCLV. — Quosnam filios Dei vocaverit Moyses. 1066
 Quæstio CCLVI. — Lege non solum promulgata quæ jubet honorare patrem et matrem, quomodo Cham ut patricia judicatur? 1067
 Quæstio CCLVII. — Quare, Cham in peccatum lapsus, filius illius maledicatur. 1067
 Quæstio CCLVIII. — Quomodo Abraham fidus appellatur qui dixerit : « Unde scire possum quod possessurus sim eam? » 1070
 Quæstio CCLIX. — Quam ob causam eluctetur adversus Jacobum angelus. 1071
 Quæstio CCLX. — Cur liberis suis benedixisse Jacobus dicatur, cum nonnullis certe maledixerit? 1071
 Quæstio CCLXI. — Quid hoc ostendat rubrum aridum nec comburi. 1079
 Quæstio CCLXII. — Leprositas manus quid significet. 1082
 Quæstio CCLXIII. — Qua de causa voluerit angelus occidere Moysen. 1082
 Quæstio CCLXIV. — Qua de causa fugientibus præcepit exsequi Paschæ ferias? 1083
 Quæstio CCLXV. — Quomodo intelligere oporteat hæc apostoli verba : « Omnes in Moysæ baptizati sumus, » et reliqua, usque ad « hic vero lapis erat Christus? » 1087
 Quæstio CCLXVI. — Quomodo incolume sit æquum filiis pro patribus punitis? 1087
 Quæstio CCLXVII. — Quid sit informatus fetus? 1090
 Quæstio CCLXVIII. — Qua de causa tabernaculum fieri Deus præscripsit? 1090
 Quæstio CCLXIX. — Quam ob causam Moyses tabulas contriverit? 1095
 Quæstio CCLXX. — Quomodo intelligendum in vestimentis lepram inesse? 1098
 Quæstio CCLXXI. — Quid significant duæ aves quæ pro expiando homine offerebantur? 1098
 Quæstio CCLXXII. — Cur non licuerit Judæis edulia immolare animalia nisi coram tabernaculo? 1099
 Quæstio CCLXXIII. — Sancti Joannis Climaci locus ex capite de quiete et patientia, « Medium præteriens in mediis perveni, » et : « Potum sitiienti dabat, » usque ad verba : « Dicere prorsus nequeo. » 1099
 Quæstio CCLXXIV. — Cur populum numerari Deus jusserit? 1103
 Quæstio CCLXXV. — Qua de causa farina ex hordeo pro muliere accusata stupri afferretur? 1105
 Quæstio CCLXXVI. — Cur a peccatoribus pœnæ statim expetantur? 1106
 Quæstio CCLXXVII. — Cur præscripsit Deus factorum thuribula circum altare distribui? 1107
 Quæstio CCLXXVIII. — Cur olim iratus sit contra Moysen et Aaron Deus cum aquam et sexo eduxit? 1110
 Quæstio CCLXXIX. — Cur cælum et terram obstetari jussus fuerit? 1110
 Quæstio CCLXXX. — Quomodo intelligendum sit hoc verbum : « Lætamini, gentes, cum plebe ejus, et confortent eum omnes angeli Dei? » 1110
 Quæstio CCLXXXI. — Cur demum parvi peccati causa Moyses procul videre pollicentem terram jussus sit, et introducere populum prohibitus. 1111
 Quæstio CCLXXXII. — Quid est hoc : « In modico suades me Christianum fieri? » 1114
 Quæstio CCLXXXIII. — Quid istud significet : « Manifestus est Filius Dei in potestate? » 1114
 Quæstio CCLXXXIV. — Quid hoc sit : « Prohibitus sum usque adhuc ut aliquem fructum habeam. » 1115
 Quæstio CCLXXXV. — Quid sit : « Justitia enim Dei in eo revelatur? » 1118
 Quæstio CCLXXXVI. — Quo spectet hoc Apostoli verbum : « Tradite illum Satanæ? » 1118
 Quæstio CCLXXXVII. — Quid hoc valeat : « In finem pro ea quæ hereditatem consequitur? » 1119
 Quæstio CCLXXXVIII. — « Domine, ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corpias me. » 1122

Quæstio CCLXXXIX. — « Quoniam conturbata sunt ossa mea. » 1122
 Quæstio CCXC. — Clamavi ad te, Domine, exaudi me. » 1125
 Quæstio CCXCI. — « Voce mea ad Dominum clamavi, voce mea Dominum deprecatus sum. » 1125
 Quæstio CCXCII. — Quid valeat hoc verbum : « Gratuita est Melchol David? » 1126
 Quæstio CCXCIII. — Cur David sit accinctus Ephod? 1126
 Quæstio CCXCIV. — Quid faceret Adam in paradiso? 1127
 Quæstio CCXCV. — Cur sub vespere immolaretur agnus. 1127
 Quæstio CCXCVI. — Quid ex his verbis intelligendum « Ponam arcum meum in nubibus. » 1127
 Quæstio CCXCVII. — Cum justus esset Noë, cur ebrius argutus pœnas non solvat? 1130
 Quæstio CCXCVIII. — Ex quo Scripturæ loco constat Adam a diabolo deceptum esse? 1130
 Quæstio CCXCIX. — Quid hæc valeant : « Domine, non est exaltatum cor meum? » 1131
 Quæstio CCC. — Cur in rubo nec in alia planta Moyses apparuerit Deus? 1135
 Quæstio CCCI. — De regni Judaici divisione quæ a Deo facta dicitur et tamen populo vitio vertitur. 1138
 Quæstio CCCII. — Cur permisit Deus prophetam Davidem tanto succumbere? 1142
 Quæstio CCCIII. — Quare Deus primogenitum Israel vocavit? 1143
 Quæstio CCCIV. — Quomodo cœli enarrent gloriam Dei? 1146
 Quæstio CCCV. — Quid sit : « Increpasti gentes et perit impius? » 1147
 Quæstio CCCVI. — Quare Magi ex Oriente et Perside, non vero ex alia regione aut gente ad Dominicum partum primi accesserint? 1147
 Quæstio CCCVII. — Cur præcipit Herodes Magis, qui Salvatorem nostrum Christum adoraturi veniebant : « Inquirente diligenter, inquires, in puerum; ubi vero inveneritis, renuntiate mihi, ut et ego veniens adorem eum? » 1151
 Quæstio CCCVIII. — Quare Præcursor (Joannes) Herodem reprehendit? 1154
 Quæstio CCCIX. — Quomodo accipiendum est illud : « Inter natos ex mulieribus major Joanne Baptista non surrexit? » 1154
 Quæstio CCCX. — Quare in salutari perpersione Dominus noster Jesus Christus lancea confossus est? 1158
 Quæstio CCCXI. — Quid significat illud : « Domine, ne statuas illis hoc peccatum; » et an eventu sit confirmata hæc precatio? 1158
 Quæstio CCCXII. — Quot Asterii fuisse, et quam ipsorum opinio? 1162
 Quæstio CCCXIII. — De Jacobi et Leæ. 1162
 Quæstio CCCXIV. — De populo jussu Davidis numero. 1163
 Quæstio CCCXV. — Cur David vir secundum cor Dei appellatus fuerit? 1166
 Quæstio CCCXVI. — Cur manna in eremo de cœlo ceciderit? 1167
 Quæstio CCCXVII. — In hæc verba Abrahamo dicta : « Statuam pactum meum inter me et te. » 1170
 Quæstio CCCXVIII. — Quare Jesus Petrum, mortem ejus agere ferentem, increpavit? 1170
 Quæstio CCCXIX. — De Absalomi seditione. 1170
 Quæstio CCCXX. — Quomodo Salvator noster, omnes amare jubens, discipulos tamen suos ad prædicandum mittens, præcipit, ne quem in via salutent? 1170
 Quæstio CCCXXI. — Quid significat lustrare se et calvitium circumponere stultitiam capiti? 1171
 Quæstio CCCXXII. — De corvo prophetæ ministrante. 1171
 Quæstio CCCXXIII. — Si Pater in Filio et Filius in Patre, nonne in Filii incarnatione Pater quoque carnem assumpsit? Et si tota Deitas erat in Filio, quomodo Pater manet carnis expertus? 1171
 Quæstio CCCXXIV. — De dracone diabolo. 1171
 INDICES IN QUESTIONES AMPHILOCHIANAS. 1171
 I. — Synopsis Questionum Amphilochianarum, prout in tribus codicibus sibi respondent. 1171
 II. — Synopsis questionum a Wolfio editarum, prout nunc juxta codicem Vaticanum sunt dispositæ. 1173
 III. — Index epistolarum Photii, quæ Amphilochis sunt insertæ. 1175
 IV. — Index numerorum apud Malum questionibus additorum, quæ nunc correcti et mutati sunt. 1175

V. — Index Amphilochianarum quæstionum secundum varios editores.	1177
VI. — Index potiorum locorum S. Scripturæ quæ Photius in Amphilochiis exponit vel adducit.	1178
VII. — Patres alii qui auctores a Photio in Amphilochiis adducti recensentur.	1187
FRAGMENTA IN NOVUM TESTAMENTUM.	
Fragmenta in Matthæum.	1190

— in Marcum.	1210
— in Lucam.	1214
— in Joannem.	1231
— in Epistolas S. Pauli.	1234
— in Epistolam ad Romanos.	1234
— in Epistolam ad Corinthios.	1234
— in Epistolam ad Hebræos.	1234

FINIS TOMI CENTESIMI PRIMI

MONITUM.

Quæ sequuntur quæstiones diu multis expensis multaque diligentia frustra quæsi-
vamus. Nobis tandem, absoluto jam volumine, eas Venetiis in Codd. Græc. X, XI, XII Bi-
bliothecæ Marcianæ datum est detegere. Quas, cum suum jam non possint locum obti-
nere, ad calcem voluminis appositas haud ingrate, speramus, lector inveniet. EORT.

SUPPLEMENTUM

AD QUÆSTIONES AMPHILOCHIANAS.

ΕΡΩΡΗΣΙΣ ΡΜΗ.

Εἰ δὲ ἀλλήλους δύνετε καὶ κατεσθίετε, βλέπετε
μὴ ὑπ' ἀλλήλων ἀναλωθῆτε.

Εἰπὼν ὁ Παῦλος, οὗ ἡ γλῶττα τοῦ παναγίου Πνεύ-
ματος ὄργανον, Ὑμεῖς γὰρ ἐπ' ἐλευθερίᾳ ἐκλή-
θητε, ἀδελφοί, καὶ διδάσας, ὡς οὐχ ὑπόκεινται
δουλείᾳ περιτομῆς, οὐδὲ τῷ τοῦ νόμου ζυγῷ κατα-
τρίβεσθαι, ἵνα μὴ τὴν ἐλευθερίαν αὐτοῖς, καὶ ὅσα μὴ
δεῖ, χαρίζεσθαι νομίσωσι, καὶ τὴν ἀφορμὴν τῆς
ἐλευθερίας ὕβριν ποιήσωνται τῆς ἐλευθερίας, ὑπο-
τασσόμενοι τῇ σαρκί, ἐπήγαγεν. Ἀλλὰ διὰ τῆς
ἀγάπης δουλεύετε ἀλλήλοις. Ἀνεκλήθητε, φησὶ,
πρὸς ἐλευθερίαν, φεύγετε τῆς σαρκὸς τὴν δουλείαν·
ἡ δὲ τῆς σαρκὸς δουλεία πολλῶν μὲν καὶ ἄλλων ἐστὶ
πρόξενος παθῶν καὶ κακίας, ἀτὰρ δὴ καὶ τὴν ἀγά-
πην ἀπωθεῖται. Ἴνα τοίνυν τὰ ἄλλα τέως ἐάσω,
ταύτην τὴν ἀπὸ τῆς σαρκὸς ἐρχομένην πληγὴν καθ'
ἡμῶν, τοῦτέστι, τὴν νεκροῦσαν τὴν ἀγάπην, μηδα-
μῶς ἐν αὐτοῖς παρελθεῖν πρόφασιν ὑποκατακλιθῆτε
δοῦναι. Τοῦτο δὲ ἔστιαι πῶς; Εἰ διὰ τῆς ἀγάπης δου-
λεύετε ἀλλήλοις· ἡ γὰρ διὰ τῆς ἀγάπης δουλεία τὴν
ἀνωθεν ἀρραβωνίζεται καθαρὰν ἐλευθερίαν, καὶ τὴν
εἰρήνην ταῖς ἀνθρώπων καρδίαις ἐγκατοικίζει. Εἴτα
δεικνύς, ὅτι καὶ νόμου καφάλαιόν ἐστι τὸ ἀγαπᾶν ὡς
ἑαυτὸν τὸν πλησίον, καὶ ταύτῃ τῆς ἀγάπης τὸ ὑψη-
λὸν καὶ ὠφέλιμον παραστήσας ἀπὸ τῶν παρεπομέ-
νων ἀνθρωπίνων τῶ βίῳ συμπτωμάτων, ἐπισφίγγει
τὴν διδασκαλίαν· ἐπειδὴ γὰρ ὁ πολὺς ἄνθρωπος οὐ
τοσοῦτον νόμοις καὶ [ἀπειλαῖς], ταῖς ἀπειλούσαις
τὰς τελευταίας κολάσεις, σωρονίζεσθαι θέλει, παρ-
αγγέλλει ὅσον ἀπὸ τῶν προσκαίρων καὶ ἐγγιζόντων
εἰς τιμωρίαν, ἐπιφέρει τὴν παραίνεσιν χάκεῖθεν.
Εἰ δὲ μήτε τὸ τῆς ἐλευθερίας ὕμνος δυσωπεῖ, μὴδ'
ὅτι προσῆκε δουλεύειν ἀλλήλοις ἐν ἀγάπῃ, μὴδ' ὅτι
πλήρωμα νόμου τὸ κατέρθωμα τῆς ἀγάπης, ἀλλὰ
ταῦτα πάντα θέμενοι παρὰ φαῦλον, Ἀλλήλους δά-

Λ

QUÆSTIO CXLVIII.

[Deest in Coisl. et Taur. Cod.]

Quod si vos invicem mordetis et comeditis, videte ne ab
invicem consumamini ¹ (a).

Dicens Paulus, cujus lingua sancti Spiritus est
organum, Vos enim in libertatem vocati estis, fra-
tres ², et docens, quod non subjiciuntur servituti
circumcisionis, neque jugo legis premuntur, ut ne
libertatem illis, et omnia quæ non oportet, largita
fuisse putent, et ex jure libertatis libertatis injusti-
tiam faciant, submissi carni, addit: Sed per cha-
ritatem servite invicem. Vocati estis, inquit, ad
libertatem; fugite carnis servitutem; carnis porro
servitus multorum est causa dolorum et malorum,
ipsamque charitatem mittit foras. Ut ergo cætera
omittam, hoc vulnus e carne contra nos natum, id
est, quæ mortificat charitatem, minime in vobis ipsis
tentationem fieri permittatis. Quomodo istud fiet?
Si per charitatem serviat invicem; per charita-
tem enim quæ est servitus, pure desursum libertatis
est pignus, et pacem cordibus hominum inhabitare
facit. Deinde ostendens, quod legis summa est
diligere proximum sicut seipsum ³, sicque charita-
tis altum et utile exhibens ex comitantibus vitam
humanam eventibus, concinit documentum. Cum
enim omnis homo non legibus et minis poenas fi-
nales minitantibus, vult edoceri, nuntiat quantum
ex præsentibus et imminentibus supplicium; et con-
cludit inde exhortationem. Si vero neque libertas vo-
bis placet, neque quod convenit servire invicem in
charitate, neque quod implementum legis perfectio
charitatis; sed hæc omnia nullius æstimantes
invicem vos mordetis et comeditis, tamen, nisi
aliud at id saltem considerate quod in ruinam et
interitum vestrum talis actio vertetur. Cavete
igitur ne excidatis a charitate; excidere enim ab
illa, in pugnas vos et contentiones ducit, et dispo-

¹ Galat. v, 15. ² ibid. 13. ³ ibid. 14.

(a) De hoc argumento vide etiam quæstionem LIV.

ad hostilia arma sumenda; hæc vero inter arma vestrum præparant. Hic porro opportune caritatem insinuat, circumcisionis abolitionem suis suadens, et illud sibi proponens, scilicet ut, visis inter se, et laudantibus circumcisionem, et gratiam legis Pauli verba adhibentibus, non se dissidiis, tumultibus et pugnis dedant, quibus filius inter se destruant; id quod sæpe visum. Hæc pro ex manuscriptis, sicut potui, transcripsi; libris enim, ut scit tua sacerdotalis celsitudo, cum illis, ex quibus possibile fuisset vivere, captivitas spoliavit.

Μοθεσίαν τῶν Παύλου ῥημάτων ἀνηγγέμενον, στάσει καὶ θορύβοις καὶ μάχαις ἑαυτοὺς ποιήσωσιν ὁδοῦς, δι' ὧν καὶ τὸ ὑπ' ἀλλήλων καταναλωθῆναι θάπτον τέ ἐστι καὶ καθορώμενον συνήθως. Ταῦτα γὰρ ἀπὸ σχεδάρων, ὡς ἡδυνήθημεν, μετεγράψαμεν, τὰ δὲ βιβλία, ὡς καὶ ἡ σὴ ἀρχιερατικὴ τελειότης συνεπίσταται, μετὰ τῶν ἄλλων, ἐξ ὧν ἴν' ὀνυατῶν ζῆν, ἡ αἰχμαλωσία λάφυρον ἔθετο.

QUESTIO CLXXV. [Coisl. CCXVI Taur. CCVII.] B

Cur Filius caro factus est, nec alia Trinitatis persona?

1. Cur quæso Filius et non alia sanctæ Trinitatis persona, nostram accipiens naturam caro factus est? Cur igitur? Ut tum Filius in altis, tum Filius in imis manserit, incarnatus ex purissimo et virgineo sanguine et ut immutabilis natura nullam cissitudinem, statu mutante, subisse mutationem sequeretur. Una ratio hæc.

2. Altera autem: oportebat Creatorem, neque opus sed ipsum, comminutum opificium restaurare. Enimvero, si alius condidit, atque alius restaurat, quod conditor habuit nec jam habet, sed quod condonat restaurator, quod non habere conditoris necessitas alterius demonstrat. At nihil aliud in divine imperante et omnipotente Trinitate: creat Filius, adest et Pater et Spiritus; rursum restaurat Filius, favet et participat instaurationi Pater et Spiritus. Una trium voluntas, potestas una, nec altera virtus, regnum unum.

3. Rursum quia conveniens erat ut Verbum, Filius Patris, in errorem lapsos revocaret (ratione enim concinnatur error, et ad rationem pertinet reductio et directio peccatorum); manifeste ad solam generis humani salutem respicit incarnatio Filii. Atqui sive Pater, sive sacrosanctus Spiritus suscepisset humanam naturam, non modo nequaquam redemisset genus nostrum, sed ad difficile propositum se præbuisent intentos. Etenim si carne indutus et vitæ præsens dixisset: *Ego sum Dei Pater*, aut, carnis crassitudine apparente, dixisset: *Ego sum Spiritus*: quomodo Judæus non renuisset solo auditu ipsius vocis recipere sonum? Verum enimvero, si, cum Salvator dixisset se esse Filium Dei (quod tamen et illis sæpe dictum erat), in cordibus suis inflammati ex ira ad cædem pulsi vociferarunt: *De bono opere non lapidamus te, sed quia tu homo cum sis, facis te ipsum Deum* *. Quid ergo absurditatis non commisissent, quid vero non ausi essent, quamque

Α γὰρ καὶ καταθέτετε, καὶ γοῦν, εἰ μὴ τι ἄλλο, τοῦτο κατανοήσατε, ὡς εἰς φθορὰν ὁμῶν καὶ ἀφανισμόν ἡ τοιαύτη πρῆξις καταντήσῃ. Φυλάξασθε οὖν μὴ διαπεσεῖν τῆς ἀγάπης. Τὸ γὰρ διαπεσεῖν ἐκείνης εἰς μάχας ὁμᾶς καὶ ἔρεις διεγείρει, καὶ κατ' ἀλλήλων ὀπλιζέσθαι παρασκευάζει· τὰ δὲ, τὴν φθορὰν ὁμῶν καὶ ἀπώλειαν συγκατασκευάζει. Ἐνταῦθα δὲ τὴν ἀγάπην εὐκαίρως παρενέβαλε, καὶ τοῦ τῆς περιτομῆς ἀθέτησιν προηγουμένως εἰσηγούμενος, καὶ ταύτης αὐτῷ τῆς σπουδῆς προκειμένης· ἵνα μὴ, διαιρεθέντων πρὸς ἀλλήλους τῶν τε τὴν περιτομὴν σεμνολόγημα ποιουμένων, καὶ τῶν πρὸς τὴν

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΠΗΖ.

Διὰ τί ὁ Υἱὸς ἐσαρκώθη, καὶ οὐχ ἑτέρα τῆς Τριάδος ὑπόστασις;

α'. Τί δήποτε ὁ Υἱὸς, καὶ οὐχ ἑτέρα τῆς ἀγίας Τριάδος ὑπόστασις, τὴν ἡμετέραν ἀναλαβὼν ἐσαρκώθη φύσιν; Τί δήποτε; ἵνα ὁ ἅνω Υἱὸς, καὶ κάτω μένῃ Υἱὸς, ἐκ τῶν ἀχράντων καὶ παρθενικῶν σαρκούμενος αἱμάτων, καὶ ἡ ἀναλλοίωτος φύσις μηδεμίαν παραλλαγὴν ἀπὸ τῆς παραλλαττούσης σχέσεως ἢ ἀλλοίωσιν ἐλεγχθῇ δεξαμένη· ἐν μὲν οὖν τοῦτο.

β'. Ἐτερον δὲ, τὸν Δημιουργὸν εἶδε, συντριβὴν τὸ δημιουργήμα, οὐκ ἄλλον, ἀλλ' αὐτὸν ἀναπλάσαι· εἰ δ' ἄλλος μὲν ἐπλάσεν, ἄλλος δ' ἀναπλάττει, ὃ μὲν ὁ πλάσας εἶχεν, οὐκ ἔχει, ὃ δὲ ὁ ἀναπλάσας χαρίζεται, τοῦτο μὴ ἔχειν τὸν πλάσαντα ἢ τοῦ ἐτέρου χρεῖα παραδεικνύει. Ἄλλ' οὐδὲν τοιοῦτον ἐν τῇ θεαρχικῇ καὶ παντοκρατορικῇ Τριάδι· δημιουργεῖ ὁ Υἱὸς, συμπάρεστι καὶ ὁ Πατὴρ καὶ τὸ Πνεῦμα· ἀναπλάττει πάλιν ὁ Υἱὸς, εὐδοκεῖ καὶ συνεργεῖ τῇ ἀναπλάσει καὶ ὁ Πατὴρ καὶ τὸ Πνεῦμα. Μία τῶν τριῶν ἡ βουλὴ, τὸ κράτος ἐν, οὐχ ἑτέρα ἡ ἐνέργεια, ἡ βασιλεία μία.

γ'. Πάλιν, ἐπεὶ Λόγος ὁ Υἱὸς τοῦ Πατρὸς, τοὺς εἰς ἀλογίαν καταπεσόντας τὸν Λόγον ἦν ἀνακαλεῖσθαι προσήκον (λόγῳ γὰρ ἡ ἀλογία βυθιμίζεται, καὶ πρὸς τὸν λόγον τὴν ἀναφορὰν ἡ διόρθωσις τῶν ἐκπεσόντων τῆς χάριτος ἔχει)· ἡ σάρκωσις τοῦ Υἱοῦ δηλὸν ὅτι πρὸς μόνον τὴν τῶν ἀνθρώπων ἀφορρᾷ σωτηρίαν. Εἰ τοίνυν ὁ Πατὴρ προσέλαβε τὴν ἀνθρώπινον φύσιν, ἢ τὸ πανάγιον Πνεῦμα, οὐ μόνον οὐδὲν ἂν ἀπάνωτο τὸ ἡμέτερον γένος, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸ χαλεπώτερον ἑαυτοὺς παρεῖχον ἀποτεταμένους· εἰ γὰρ ὁ σάρκα περικεῖμενος καὶ τῷ βίῳ παρὼν ἔλεγεν· Ἐγὼ εἰμι ὁ Πατὴρ τοῦ Θεοῦ, ἢ, τῆς ἐν σαρκὶ παχύτητος φαινομένης, ἔλεγεν· Ἐγὼ εἰμι τὸ Πνεῦμα, πῶς ἂν ὁ Ἰουδαῖος ὅλως ἠνέσχετο καὶ αὐτῆς τῆς φωνῆς ἀκοῇ μόνῃ παραδέξασθαι τὸν ἥχον; Εἰ γὰρ τοῦ Σωτῆρος λέγοντος ἑαυτὸν Υἱὸν εἶναι τοῦ Θεοῦ (ὃ δὲ καὶ καίνοις πολλάκις ἐβρόβη, τοῖς θυμοῖς ἀναφρίγοντες αὐτοὺς, εἰς φόνον τὴν ὀργὴν ἐξήγον, καὶ ἔβδων· Περὶ καλοῦ ἔργου οὐ λιθάμεν σε, ἀλλ' ὅτι σὺ ἀνθρώπος ὢν, ποιεῖς σεαυτὸν Θεόν, τί ἂν τῶν ἀτόπων παρ-

* Joan. x, 33.

ἦλθον, τί δ' οὐκ ἐτόλμων, τίνα δὲ διδασκαλίαν ἢ νο- A
μοθεσίαν ὑπέμειναν παραδέξασθαι, εἰ Πνεῦμα ἅγιον,
ἢ Πατέρα τοῦ Θεοῦ ὁ τὴν σωτηρίαν τοῦ γένους πρα-
γματευόμενος ἑαυτὸν ἀνωμολόγει; Οὐκοῦν δι' οὗ
μᾶλλον συνηπίεστο τὴν σωτηρίαν ἡμᾶς κερδαίνειν,
δι' ἐκείνου καὶ τὴν σάρκωσιν καὶ τὴν ἀνάκλησιν
ἡμῶν ἢ φιλόανθρωπος καὶ παναγία Τριάς ἐμεθέου-
σεν. Ἄλλως τε δὲ, τοὺς εἰς ἀλογίαν ἀπονεύσαντας
καὶ παραπεπτωκότας, οἰκειότερον ἦν διὰ τοῦ Λόγου
τῆς ἀλογίας ἀπαλλαγῆναι· διὰ τοῦτο γὰρ οἰκονομεῖ-
ται καὶ τῇ τῶν ἀλόγων ἀνακληθῆναι φάτην ὁ τοῖς Χε-
ρουσὶμ ἐποχούμενος, καὶ μέσον ἀλόγων ἀναπεσεῖν
ἐσπαργανωμένος ὁ δημιουργὸς συμπάσης τῆς κτί-
σεως. Ἐννοήσεις δ' ἂν εἰκότως, ὥς ἔδει καὶ τὴν
ἀπαράλλακτον καὶ φυσικὴν εἰκόνα τοῦ Πατρὸς, τοὺς
κατ' εἰκόνα μὲν Θεοῦ καὶ χάριτι γεγονότας, παραχα- B
ράξαντας δὲ καὶ κατακιθήμενους τὸ ὁμοίωμα,
διὰ τῆς ἀπαράλλακτου καὶ φυσικῆς εἰκόνης εἰς
πειαν.

δ'. Σὺ δὲ καὶ τοῦτο λογίζου. Ἐπεὶ κριτὴς ζώντων
καὶ νεκρῶν ὁ Υἱός, τὴν γὰρ κρίσιν πᾶσαν δέδωκε,
φησὶ, τῷ Υἱῷ, διὰ τοῦτο τὸν μέλλοντα κρίνειν καὶ
δικάζειν τοὺς βεβιωκότας, τοῦτον αὐτὸν καὶ νομοθέ-
την ἔδει καὶ εἰσηγητὴν ὁρᾶσθαι τῶν πρακτέων, οὐ
ῥήμασι πρὸς τὴν μίμησιν παρακαλοῦντα (πολλοὶς
γὰρ τοῦτο καὶ ἄλλοις μελέτῃ καὶ σπουδασμα κατε-
έστη, καὶ ἄλλως δυσκατόρθωτον τῷ πλήθει τοὺς λό-
γους ἐργῶ περαινέειν), διὰ δὲ τῶν κατὰ τὴν πρᾶξιν
ὑποδείγματι, ὧν ἂν τις αὐτοῦργός γένοιτο καὶ δι-
δάσκαλος διὰ τοῦ βίου, ὥσπερ τὰς προφάσεις τοῦ
παρολισθαίνειν πᾶσας ἀπειρῶν ὁ παραγνῶν ὁρᾶ- C
ται, καὶ τὴν μίμησιν εὐχερεστέραν παρέχει. Ἀλλὰ
καὶ τὸ φίλτρον, ὃ τοῖς μανθάνουσι καὶ μιμουμένοις
διασώζει, μᾶλλον ταύτῃ γινώσκειται ἐπιδεδειγμέ-
νος.

ε'. Ναὶ δὴ καὶ διότι σοφία καὶ εἰκὼν ἑμφυχος καὶ
ἀπαράλλακτος τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱός, ἔδει τὴν κατ'
εἰκόνα μὲν Θεοῦ μεμορφωμένην καὶ ἐξωραϊσθεῖσαν
ψυχὴν, νόθοις δὲ βαφαῖς καὶ κιθόλοις χρώμασιν εἰς
τὸ τῆς ἁμαρτίας δυσειδές τε καὶ ἁμορφον μετα-
μορφωθείσαν, διὰ τοῦτο τοῦτον ἐχρῆν ταύτην
ἀπαλλάξαι τοῦ αἵσχους, καὶ οἷα γραφικὴν ἐπι-
βαλόντα χεῖρα τῷ διεῖρητοῦ καὶ λελυμασμένῳ
χαρακτῆρι, ἀναμορφῶσαι τε καὶ εἰς τὸ ἀρχαῖον ἀνα-
ζωγραφεῖν κάλλος, καὶ τὴν φιλανθρώπως μὲν D
διαμορφωθείσαν, ἀφρόνως δὲ περιυδρισθεῖσαν καὶ
ἁμαυρωθείσαν εἰκόνα, πρὸς ἑαυτὸν τε ἐπιστρέψαι,
καὶ εἰς τὴν ἀρχαίαν πάλιν εὐγένειαν ἀποκαταστή-
σαι. Ἀλλὰ γὰρ εἴ γε τὸ Πνεῦμα, ἢ ὁ Πατὴρ ὑπὲρ
ἡμῶν, ἀλλ' οὐχ ὁ Υἱός ἐσεσάρκωτο, οὐδὲν ἂν ὅσα
γε τῆς ἀνθρωπίνης ἀντιπιπτούσης ἀσθενείας, ἢ τῆς
γνώμης εἰς τὸ κακούργεῖν ὑποφερομένης, τῶν εἰς
σωτηρίαν αὐτοὺς ἀνακαλούμενων διεπέπρακτο· πῶς
γὰρ Ἰουδαίων ἀκοαῖς ἀνεκτὸν ἦν, εἰ σαρκὶ παρὼν ὁ
σώσων, ἔλεγεν, ὥς ὁ τῷ Μωσῇ χρηματίσας ἐν ὄρει
Σινᾶ, καὶ Πατὴρ τῶν ὄλων καὶ γινωσκόμενος αὐτοῖς
καὶ ἀνακαλούμενος, αὐτοὺς οὕτως, ὥς ἀνθρω-

doctrinam legislationemve accipere tulissent si se
Spiritus sanctum, aut Dei Patrem generis salu-
tem operans confessus esset? Atqui, per quem
magis sciebat nos salutem lucrifacere, per hunc
hominis amans et sacrosancta Trinitas incarnationem
et revocationem nostram instruxit. Alio modo
in errorem inclinatos et jam lapsos quasi conve-
nientius erat Verbum a peccato reducere; id-
circo dispensatur ab irrationalium stabulo revo-
care qui insidet Cherubin, et discumbere in medio
irrationalium Creatorem omnis creaturæ pannis
involutum. Cogitabis probabiliter quia oportuit im-
mutabilem et naturalem Patris imaginem, ad ima-
ginem Dei et gratiæ productos: adulterantes autem
et depravantes similitudinem, per immutabilem et
naturalem imaginem ad antiquam et excellentem
formam reducere.

τὴν ἀρχαίαν ἐπαναχθῆναι μορφήν καὶ εὐπρί-

4. Sed et illud cogita. Cum vivorum et mortuorum
iudex sit Filius: Omne enim, ait, *judicium de-*
dicit Filio: ideo, quia judicare et justificare omnes
qui vixerunt veniet, oportebat ipsum legislatorem
et monitorem videri factorum, non verbis ad imi-
tationem hortantem (multis enim aliis hæc cura
et diligentia fuit, et sic, tantum multitudo verba
actionibus confirmare consuevit); exemplis au-
tem exhibitis per quæ et opifex et præceptor
exstitit, et erroris, viam destruit et imitantibus me-
thodum monstrat. Sed amatorum poculum est
quod discipulis et imitatoribus servat, quo ma-
gis demonstratus revelatur.

5. Certe igitur et quia sapientia et imago spiri-
tualis immutabilisque Patris, Filius, debebat illam
animam ad imaginem Dei formatam et ornatam,
et quæ colorum debonestamento peccati natura
ac formam præse ferebat, illam ab ignominia libe-
rare. Hinc arte pictoria utentem oportebat eum na-
turæ deperditæ et maculatæ ita mederi, ut pulchri-
tudo ac nobilitas primitiva regeneraretur. Si ergo
Spiritus aut Pater pro nobis, autem Filius incar-
natus esset, nihil fecisset ut quam maxime humana
infirmirate lapsos aut mente ad malum perversos
in salutem revocaret. Quomodo enim Judæorum
aures capere potuisset si præsens in carne Salva-
tor dixisset quod qui Moysi oraculum reddens in
monte Sina et Pater omnium et cognitus et ab ipsis
invocatus ipse iste, ut homo cum hominibus con-
versatur et ipse ille esset qui quondam divinas leges
tabulis digito insculptas scripsit, et plagis propter
eos Ægyptum flagellavit, et per maris humidam
naturam immoedidis pedibus iter facere eis conces-
sit, et quæque ut eos ad pietatem erga Deum
reduceret, mirabiliter fecit? Quomodo ei talia

* Joan. v, 22.

nit ad hostilia arma sumenda; hæc vero interitum vestrum præparant. Hic porro opportune charitatem insinuat, circumcisionis abolitionem prius suadens, et illud sibi proponens, scilicet ut, divisus inter se, et laudantibus circumcisionem, et in gratiam legis Pauli verba adhibentibus, non sese dissidiis, tumultibus et pugnis dedant, quibus facilius inter se destruant; id quod sæpe visum. Hæc vero ex manuscriptis, sicut potui, transcripsi; libris enim, ut scit tua sacerdotialis celsitudo, cum aliis, ex quibus possibile fuisset vivere, captivitas me spoliavit.

νομοθεσίαν τῶν Παύλου ῥημάτων ἀνηγγμένων, ἐκδότους; δι' ὧν καὶ τὸ ὑπ' ἀλλήλων καταναλωθῆναι θάπτων τέ ἐστι καὶ καθορώμενον συνήθως. Ταῦτα μὲν ἀπὸ σχεδάρων, ὡς ἡδυνήθημεν, μετεγράψαμεν, τὰ δὲ βιβλία, ὡς καὶ ἡ σὴ ὀρχιερατικὴ τελειότης συνεπίσταται, μετὰ τῶν ἄλλων, ἐξ ὧν ἔνδυνάτων ζῆν, ἡ αἰχμαλωσία λάφυρον ἔθετο.

QUÆSTIO CLXXV. [Coisl. CCXVI Taur. CCVII.] B

Cur Filius caro factus est, nec alia Trinitatis persona?

1. Cur quæso Filius et non alia sanctæ Trinitatis persona, nostram accipiens naturam caro factus est? Cur igitur? Ut tum Filius in altis, tum Filius in imis manserit, incarnatus ex purissimo et virgineo sanguine et ut immutabilis natura nullam vicissitudinem, statu mutante, subisse mutationem argueretur. Una ratio hæc.

2. Altera autem: oportebat Creatorem, neque alium sed ipsum, comminutum opificium restaurare. Enimvero, si alius condidit, atque alius restaurat, quod conditor habuit nec jam habet, sed quod donat restaurator, quod non habere conditorem necessitas alterius demonstrat. At nihil tale in divine imperante et omnipotente Trinitate: creat Filius, adest et Pater et Spiritus; rursum instaurat Filius, favet et participat instaurationi et Pater et Spiritus. Una trium voluntas, potestas una, nec altera virtus, regnum unum.

3. Rursum quia conveniens erat ut Verbum, Filius Patris, in errorem lapsos revocaret (ratione enim concinnatur error, et ad rationem pertinet reductio et directio peccatorum); manifeste ad solam generis humani salutem respicit incarnatio Filii. Atqui sive Pater, sive sacrosanctus Spiritus suscepisset humanam naturam, non modo nequaquam redemisset genus nostrum, sed ad difficilis propositum se præbuisset intentos. Etenim si carne indutus et vitæ præsens dixisset: *Ego sum Dei Pater*, aut, carnis crassitudine apparente, dixisset: *Ego sum Spiritus*: quomodo Judæus non renuisset solo auditu ipsius vocis recipere sonum? Verum enimvero, si, cum Salvator dixisset se esse Filium Dei (quod tamen et illis sæpe dictum erat), in cordibus suis inflammati ex ira ad cædem pulsus vociferarunt: *De bono opere non lapidamus te, sed quia tu homo cum sis, facis te ipsum Deum*. Quid ergo absurditatis non commisissent, quid vero non ausi essent, quamque

A νῆτε καὶ κατεσθίετε, κἄν γοῦν, εἰ μὴ τι ἄλλ., τοῦτο κατανοήσατε, ὡς εἰς φθορὰν ὑμῶν καὶ ἀφρανισμόν ἡ τοιαύτη πρᾶξις καταντήσῃ. *Φυλάξασθε οὖν μὴ διαπεσεῖν τῆς ἀγάπης*. Τὸ γὰρ διαπεσεῖν ἐκείνης εἰς μάχας ὑμᾶς καὶ ἔρεις διεγείρει, καὶ κατ' ἀλλήλων ὀπλιζέσθαι παρασκευάζει· τὰ δὲ, τὴν φθορὰν ὑμῶν καὶ ἀπώλειαν συγκατασκευάζει. Ἐν ταῦθα δὲ τὴν ἀγάπην εὐκαίρως παρενέβαλε, καὶ τοι τῆς περιτομῆς ἀθέτησιν προηγουμένως εἰσηγούμενος, καὶ ταύτης αὐτῷ τῆς σπουδῆς προκειμένης· ἵνα μὴ, διαιεσθέντων πρὸς ἀλλήλους τῶν τε τὴν περιτομὴν σεμνολόγηται ποιούμενων, καὶ τῶν πρὸς τὴν στάσει καὶ θορύβοις καὶ μάχαις ἑαυτοὺς ποιήσωσιν ὁπλίσθαι, καὶ καθορώμενον συνήθως. Ταῦτα μὲν ἀπὸ σχεδάρων, ὡς ἡδυνήθημεν, μετεγράψαμεν, τὰ δὲ βιβλία, ὡς καὶ ἡ σὴ ὀρχιερατικὴ τελειότης συνεπίσταται, μετὰ τῶν ἄλλων, ἐξ ὧν ἔνδυνάτων ζῆν, ἡ αἰχμαλωσία λάφυρον ἔθετο.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ PHZ.

Αὐτὸ τί ὁ Υἱὸς ἐσαρκώθη, καὶ οὐχ ἑτέρα τῆς Τριάδος ὑπόστασις;

1. Τί δήποτε ὁ Υἱὸς, καὶ οὐχ ἑτέρα τῆς ἀγίας Τριάδος ὑπόστασις, τὴν ἡμετέραν ἀναλαβὼν ἐσαρκώθη φύσιν; Τί δήποτε; ἵνα ὁ ἄνω Υἱὸς, καὶ κάτω μένῃ Υἱὸς, ἐκ τῶν ἀχράντων καὶ παρθενικῶν σαρκούμενος αἱμάτων, καὶ ἡ ἀναλλοίωτος φύσις μηδεμίαν παραλλαγὴν ἀπὸ τῆς παραλλαττουμένης σχέσεως ἢ ἀλλοίωσιν ἐλεγχθῇ δεξαμένη· ἐν μὲν οὖν τοῦτο.

β'. Ἐτερον δὲ, τὸν Δημιουργὸν ἔδει, συντριβὴν τῇ δημιουργίᾳ, οὐκ ἄλλον, ἀλλ' αὐτὴν ἀναπλάσαι· εἰ δ' ἄλλος μὲν ἐπλάσεν, ἄλλος δ' ἀναπλάττει, ὃ μὲν ὀπλάσας εἶχεν, οὐκ ἔχει, ὃ δὲ ἀναπλάσας χαρίζεται, τοῦτο μὴ ἔχεν τὸν πλάσαντα ἢ τοῦ ἐτέρου χρεῖα παραδεικνύει. Ἄλλ' οὐδὲν τοιοῦτον ἐν τῇ θεαρχικῇ καὶ παντοκρατορικῇ Τριάδι· δημιουργεῖ ὁ Υἱὸς, συμπάρεσι καὶ ὁ Πατὴρ καὶ τὸ Πνεῦμα· ἀναπλάττει πάλιν ὁ Υἱὸς, εὐδοκεῖ καὶ συνεργεῖ τῇ ἀναπλάσει καὶ ὁ Πατὴρ καὶ τὸ Πνεῦμα. Μία τῶν τριῶν ἡ βουλὴ, τὸ κράτος ἐν, οὐχ ἑτέρα ἡ ἐνέργεια, ἡ βασιλεία μία.

γ'. Πάλιν, ἐπεὶ Λόγος ὁ Υἱὸς τοῦ Πατρὸς, τοὺς εἰς ἀλογίαν καταπεσόντας τὸν Λόγον ἦν ἀνακαλεῖσθαι προσῆκον (λόγῳ γὰρ ἡ ἀλογία βυθιμίζεται, καὶ πρὸς τὸν λόγον τὴν ἀναφορὰν ἡ διόρθωσις τῶν ἐκπεσόντων τῆς χάριτος ἔχει)· ἡ σάρκωσις τοῦ Υἱοῦ δὴλον ὅτι πρὸς μόνον τὴν τῶν ἀνθρώπων ἀφωρᾶ σπητήριον. Εἰ τοίνυν ὁ Πατὴρ προσέλαβε τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, ἢ τὸ πανάγιον Πνεῦμα, οὐ μόνον οὐδὲν ἂν ἀπάνωτο τὸ ἡμέτερον γένος, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸ χαλεπώτερον ἑαυτοὺς παρεῖχον ἀποτεταμένους· εἰ γὰρ ὁ σάρκα περιειμένος καὶ τῷ βίῳ παρὼν ἔλεγεν· *Ἐγὼ εἰμι ὁ Πατὴρ τοῦ Θεοῦ*, ἢ, τῆς ἐν σαρκὶ παχύτητος φαινομένης, ἔλεγεν· *Ἐγὼ εἰμι τὸ Πνεῦμα*, πῶς ἂν ὁ Ἰουδαῖος ὅλως ἠνέσχετο καὶ αὐτῆς τῆς φωνῆς ἀκοῇ μόνῃ παραδέξασθαι τὸν ἦχον; Εἰ γὰρ τοῦ Σωτῆρος λέγοντος ἑαυτὸν Υἱὸν εἶναι τοῦ Θεοῦ (ὃ δὲ κακείνοις πολλὰκις ἐβρόβη, τοῖς θυμοῖς ἀναφλέγοντες αὐτοὺς, εἰς φόνον τὴν ὀργὴν ἐζήγον, καὶ ἔδωκεν· *Περὶ καλοῦ ἔργου οὐ λιθίζέμεν σε, ἀλλ'* ὅτι σὺ ἄνθρωπος ὢν, ποιεῖς σεαυτὸν Θεόν, τί ἂν τῶν ἀτόπων παρ-

⁴ Joan. x, 33.

ἤλθον, τί δ' οὐκ ἐτόλμων, τίνα δὲ διδασκαλίαν ἢ νομοθεσίαν ὑπέμειναν παραδέξασθαι, εἰ Πνεῦμα ἅγιον, ἢ Πατέρα τοῦ Θεοῦ ὁ τὴν σωτηρίαν τοῦ γένους πραγματούμενος ἑαυτὸν ἀνωμολόγη; Οὐκοῦν δι' αὐτὸν μᾶλλον συνηπίστατο τὴν σωτηρίαν ἡμᾶς κερδαίνειν, δι' ἐκείνου καὶ τὴν σάρκωσιν καὶ τὴν ἀνάκλησιν ἡμῶν ἢ φιλόφρωντος καὶ παναγίας Τριάδος ἐμεθόδευσεν. Ἄλλως τε δὲ, τοὺς εἰς ἀλογίαν ἀπονεύσαντας καὶ παραπεπτωκότας, οἰκειότερον ἦν διὰ τοῦ Λόγου τῆς ἀλογίας ἀπαλλαγῆναι διὰ τοῦτο γὰρ οἰκογόμεται καὶ τῇ τῶν ἀλόγων ἀνακληθῆναι φάνηται ὁ τοῖς Χερουβίμ ἐποχούμενος, καὶ μέσον ἀλόγων ἀναπεσεῖν ἐσπαργανωμένος ὁ δημιουργὸς συμπάσης τῆς κτίσεως. Ἐννοήσαις δ' ἂν εἰκότως, ὥς ἔδει καὶ τὴν ἀπαράλλακτον καὶ φυσικὴν εἰκόνα τοῦ Πατρὸς, τοὺς κατ' εἰκόνα μὲν Θεοῦ καὶ χάριτι γεγονότας, παραχαράξαντας δὲ καὶ κατακλιθεῖν αὐτοὺς τὸ ὁμοίωμα, διὰ τῆς ἀπαράλλακτου καὶ φυσικῆς εἰκόνης εἰς πειαν.

δ'. Σὺ δὲ καὶ τοῦτο λογίζου. Ἐπεὶ κριτὴς ζώντων καὶ νεκρῶν ὁ Υἱὸς, τὴν γὰρ κρίσιν πᾶσαν δέδωκε, φησὶ, τῷ Υἱῷ, διὰ τοῦτο τὸν μέλλοντα κρίνειν καὶ δικάζειν τοὺς βεβιωκότας, τοῦτον αὐτὸν καὶ νομοθέτην ἔδει καὶ εἰσηγητὴν ὁρᾶσθαι τῶν πρακτέων, οὐ γάρ μοι πρὸς τὴν μίμησιν παρακαλοῦντα (πολλοὶς γὰρ τοῦτο καὶ ἄλλοις μελέτη καὶ σπουδασμα κατέστη, καὶ ἄλλως δυσκατόρθωτον τῷ πλήθει τοὺς λόγους ἔργῳ περαινέειν), διὰ δὲ τῶν κατὰ τὴν πράξιν ὑποδείγματων, ὧν ἂν τις αὐτοῦργος γένοιτο καὶ διδάσκαλος διὰ τοῦ βίου, ὥσπερ τὰς προφάσεις τοῦ παροισθαίνειν πάσας ἀπειρῶν ὁ παραινῶν ὁρᾶται, καὶ τὴν μίμησιν εὐχερεστέραν παρέχει. Ἀλλὰ καὶ τὸ φίλτρον, ὃ τοῖς μαθάνουσι καὶ μιμουμένοις διασώζει, μᾶλλον ταύτῃ γινώσκειται ἐπιδεδειγμένος.

ε'. Ναὶ δὴ καὶ διότι σοφία καὶ εἰκὼν ἐμφυχος καὶ ἀπαράλλακτος τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς, ἔδει τὴν κατ' εἰκόνα μὲν Θεοῦ μεμορφωμένην καὶ ἐξωραϊσθεῖσαν ψυχὴν, νόθοις δὲ βαφαῖς καὶ κιθῆλοις χρώμασιν εἰς τὸ τῆς ἁμαρτίας δυσειδὲς τε καὶ ἀμορφον μεταμορφωθείσαν, διὰ τοῦτο τοῦτον ἐχρῆν ταύτην ἀπαλλάξαι τοῦ αἵματος, καὶ ὅλα γραφικὴν ἐπιβαλόντα χεῖρα τῷ διεβρύχῳ καὶ λελυμασμένῳ χαρακτῆρι, ἀναμορφῶσαι τε καὶ εἰς τὸ ἀρχαῖον ἀναζωγραφῆσαι κάλλος, καὶ τὴν φιλοφρόνως μὲν διαμορφωθείσαν, ἀφρόνως δὲ περιϋβρισθεῖσαν καὶ ἀμαυρωθεῖσαν εἰκόνα, πρὸς ἑαυτὸν τε ἐπιστρέψαι, καὶ εἰς τὴν ἀρχαίαν πάλιν εὐγένειαν ἀποκαταστήσαι. Ἀλλὰ γὰρ εἴ γε τὸ Πνεῦμα, ἢ ὁ Πατὴρ ὑπὲρ ἡμῶν, ἀλλ' οὐχ ὁ Υἱὸς ἐσεσάρκωτο, οὐδὲν ἂν ὅσα γε τῆς ἀνθρωπίνης ἀντιπικτούσης ἀσθενείας, ἢ τῆς γνώμης εἰς τὸ κακοῦργεῖν ὑποφερομένης, τῶν εἰς σωτηρίαν αὐτοὺς ἀνακαλουμένων διεπέπρακτο· πῶς γὰρ Ἰουδαίων ἀκούας ἀνεκτὸν ἦν, εἰ σαρκὶ παρὼν ὁ σώσω, ἔλεγεν, ὥς ὁ τῷ Μωσῇ χρηματίσας ἐν ὄρει Σινᾷ, καὶ Πατὴρ τῶν ὄλων καὶ γνωσκόμενος αὐτοῖς καὶ ἀνακαλούμενος, αὐτὸς οὗτος, ὥς ἀνθρω-

A doctrinam legislationemve accipere tulissent si se Spiritum sanctum, aut Dei Patrem generis salutem operans confessus esset? Atqui, per quem magis sciebat nos salutem lucrifacere, per hunc hominis amans et sacrosancta Trinitas incarnationem et revocationem nostram instruxit. Alio modo in errorem inclinatos et jam lapsos quasi convenientius erat Verbum a peccato reducere; idcirco dispensatū ab irrationalium stabulo revocare qui insidet Cherubim, et discumbere in medio irrationalium Creatorem omnis creaturæ pannis involutum. Cogitabis probabiliter quia oportuit immutabilem et naturalem Patris imaginem, ad imaginem Dei et gratiæ productos: adulterantes autem et depravantes similitudinem, per immutabilem et naturalem imaginem ad antiquam et excellentem formam reducere.

B τὴν ἀρχαίαν ἐπαναχθῆναι μορφὴν καὶ εὐπρέπειαν.

4. Sed et illud cogita. Cum vivorum et mortuorum iudex sit Filius: Omne enim, ait, iudicium dedit Filio: ideo, quia iudicare et justificare omnes qui vixerunt veniet, oportebat ipsum legislatorem et monitorem videri factorum, non verbis ad imitationem hortantem (multis enim aliis hæc cura et diligentia fuit, et sic tantum multitudo verba actionibus confirmare consuevit); exemplis autem exhibitis per quæ et opifex et præceptor exstitit, et erroris viam destruit et imitantibus methodum monstrat. Sed amatorum poculum est quod discipulis et imitatoribus servat, quo magis demonstratus revelatur.

5. Certe igitur et quia sapientia et imago spiritualis immutabilisque Patris, Filius, debebat illam animam ad imaginem Dei formatam et ornatam, et quæ colorum dehonestamento peccati naturam ac formam præse ferebat, illam ab ignominia liberare. Hinc arte pictoria utentem oportebat eum naturæ deperditæ et maculatæ ita mederi, ut pulchritudo ac nobilitas primitiva regeneraretur. Si ergo Spiritus aut Pater pro nobis, autem Filius incarnatus esset, nihil fecisset ut quam maxime humana infirmitate lapsos aut mente ad malum perversos in salutem revocaret. Quomodo enim Judæorum aures capere potuisset si præsens in carne Salvator dixisset quod qui Moysi oraculum reddens in monte Sina et Pater omnium et cognitus et ab ipsis invocatus ipse iste, ut homo cum hominibus conversatur et ipse ille esset qui quondam divinas leges tabulis digito insculptas scripsit, et plagis propter eos Ægyptum flagellavit, et per maris humidam naturam immedidis pedibus iter facere eis concessit, et quæque ut eos ad pietatem erga Deum reduceret, mirabiliter fecit? Quomodo ei talia

^a Joan. v, 22.

dicenti obedivissent? Quod miraculum ab illo non exegissent? Si enim Filium Salvator se ipsum dixit, etsi ipso sæpius invenustus et inscitus Israel filius appellaretur, illi ad hanc vocem insaliebant et obmurmurabant et blasphema dicere arguebant; ad quantum igitur malorum fastigium non incurrissent, si se ipsum Patrem prædicasset accipiens nostram carnem, in generis humani salutem factus Salvator? Ideoque igitur (quantum rationibus humanis lubet concipere) non Pater sit homo, sed Filius, ut quam maxime acceptabilis fieret hominibus salutaris prædicatio, et ut Dominicum hominibusque benignum opus omnes misericordiæ et providentiæ rationes excedens ad finem suum perveniret.

ἡμετέραν ἀναλαβὼν σάρκα, καὶ σῶσαι παραγεγονῶς ἀνθρωπίνους λαβεῖν) οὐχ ὁ Πατὴρ ἀνθρώπος γίνεται, ἀλλ' ὁ γε Υἱός, ὡς ἂν μάλιστα εὐπαράδεκτον τοῖς ἀνθρώποις τὸ σωτήριον γένηται κήρυγμα, καὶ τὸ δεσποτικὸν καὶ φιλόανθρωπον ἔργον καὶ πάντα λόγον οἰκτιρμῶν, καὶ προνοίας ὑπερβαῖνον, εἰς πέρας ἐξενηγμένον εἴη.

6. Similiter vero si quidem Spiritus sanctus carnem induisset, tum Judæis fuisset iniquitatis et infidelitatis idem prætextus et moleste ferendi repugnandique excusatio et avertendæ calumniæ fictio. Si enim in sentiis suis subobscuram aliquam sacrosancti Spiritus proferebant famam, sane quia prophetarum doctrinam audientes didicerant melius esse naturam humanam, nihil commune carni et spiritui, et divina oracula aliquo modo sibi representabant; Isaïæ enim prophetæ verba : *Spiritus Domini super me, ideo unxit me* ⁶, aut Davidis clamantis : *Spiritus sanctum tuum ne auferas a me* ⁷, aut Moysis originem mundi describentis : *Spiritus Dei ferebatur super aquas* ⁸, et sexcenta alia hujusmodi, ex quibus diviniorem quam secundum hominem Spiritus naturam inducebant, etsi non pure ad ejus theologiam exinde ducerentur : quanto magis Sadducæi derisissent et manibus dentibusque mysterium lacerassent, si quis eis dedisset, apparentem in carne discerpissent, ejus incarnationem ut et angelorum existentiam negantes ⁹. Cum igitur et Patris et Spiritus incarnatio Judæis omnino inacceptabilis esset et salus generis, quæ scopus et providentia Dei erat et per quam evacuatio in-evacuabilis, finis quem habuit in Filio incarnato, multa indigeret acceptatione et probabiliter propter multam aliam sapientiam ineffabilem, et humanis ratiociniis incomprehensibilem, Filius decreto Patris, virtute sacrosancti Spiritus, nostram induens carnem, generis humani communem salutem perfectit.

γιαὶ δὲ τοῦ παναγίου Πνεύματος, τὴν ἡμετέραν

Α πος, τοῖς ἀνθρώποις, συναναστρέφεται, καὶ αὐτὸς ἐκεῖνος εἴη ὁ πάλαι τὰς πλάκας, αἱ τοὺς θεοὺς θεσμούς ἐφερον, δακτύλῳ διαγράφας, καὶ πληγαῖς τὴν Αἴγυπτον ὑπὲρ αὐτῶν μαστίξας, καὶ τὴν ὕγρην τῆς θαλάσσης φύσιν πεζοπορεῖν ἀδρόχως αὐτοὺς χαριτώσας, καὶ ὅσα ἄλλα πρὸς ἀναγωγὴν θεοσεβείας τὸ θεῖον αὐτοῖς ἐδημιούργει θαῦμα; πῶς ἂν ταῦτα λέγοντος, ἐπειθόντο; τί δὲ τῶν ἀτόπων πράττειν οὐκ ἂν ἡρεθίζοντο; εἰ γάρ, Υἱὸν λέγοντος ἑαυτὸν τοῦ Σωτῆρος, καίτοι γε καὶ αὐτὸς ὁ ἀχάριστος καὶ ἀγνώμων Ἰσραὴλ πολλάκις υἱὸς ὀνομάζετο, οἱ δὲ καὶ πρὸς ταύτην τὴν φωνὴν ἐπετίθων, καὶ τῆς ἀληθείας κατεγόνυζον, καὶ βλασφημίας αἰτίαν περιήπτον τῷ λέγοντι, εἰς ποῖον ἂν κολοφῶνα κακῶν οὐκ ἀνέδραμον, εἰ Πατέρα ἑαυτὸν ἀνεκήρυττεν ὁ τὴν ἀνθρώπινον; Διὰ τοῦτο τοῖνον (ὅσα γε λογισμοῖς

Β ς'. Ὡς οὕτως δὲ καὶ εἰ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὑπέστη τὴν σάρκωσιν, ἡ αὐτὴ ἂν ἦν τοῖς Ἰουδαίοις τῆς ἀγνωμοσύνης καὶ ἀπιστίας γινομένη πρόφασις, καὶ τοῦ δυσχεραίνειν καὶ ἀπαυθαδίσσθαι καταφυγὴ, δοκοῦσα τὴν διαβολὴν ἀποτρέπεσθαι· εἰ γάρ καὶ ἀμυδράν τινα τὴν περὶ τοῦ παναγίου Πνεύματος δόξαν ταῖς ἑαυτῶν διανοίαις περιέφερον, ἀλλ' οὖν ὅτι κρεῖττον τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, καὶ κοινὴν οὐδὲν σαρκὶ καὶ πνεύματι, τοὺς τε τῶν προφητῶν χρησμούς ἀκούοντες ἀνεμάνθανον, καὶ θειότητά τινα περὶ αὐτοῦ ἐφαντάζοντο, τοῦτο μὲν, *Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμέ, οὗ εἵνεκεν ἔγχετό με, τοῦ Ἑσάτου καταγγέλλοντος*, τοῦτο δὲ τοῦ Δαβὶδ, *Τὸ Πνεῦμά σου τὸ ἅγιον μὴ ἀρτάρῃς, ἀπ' ἐμοῦ, καὶ, Πνεῦμα Θεοῦ ἐπεφέρετο ἐπάνω τοῦ ὕδατος*, Μωσέως τὴν κοσμογένειαν ἀναγράφοντος, καὶ μυρία ἄλλα· ἐξ ὧν θειοτέραν μὲν ἢ κατὰ ἀνθρώπων τὴν τοῦ Πνεύματος φύσιν ἀνυλογίζοντο, εἰ καὶ πρὸς τὴν αὐτοῦ καθαρῶς θεολογίαν οὐκ ἀνήγοντο. Μᾶλλον δὲ οἱ Σαδδουκαῖοι διεγέλων ἂν καὶ διεχλεύαζον τὸ μυστήριον, καὶ χερσὶν ἂν καὶ ὀδοῦσιν, εἰ τις αὐτοῖς ἐδίδου, τὴν ἐπιφανέντα διέσωπον τε καὶ διεσπάρασσον, ἅτε μὴδ' εἰς ὑπαρξιν ὅλως ἐλθεῖν, ὥσπερ μὴδ' ἀγγέλων φύσιν, ἀνεχομένους λέγειν, ἢ λογισμοῖς ἀναδέχεσθαι. Ἐπεὶ οὖν ἡ τε τοῦ Πατρὸς καὶ ἡ τοῦ Πνεύματος σάρκωσις τοῖς Ἰουδαίοις παντελῶς ἦν ἀπαράδεκτος, καὶ ἡ σωτηρία τοῦ γένους, ὅπερ ἦν ὁ σκοπὸς καὶ ἡ πρόνοια τοῦ Θεοῦ, καὶ δι' ἣν ἡ κένωσις τοῦ ἀκενῶτος πέρας ὅλον ἔσχε, σαρκωθέντος τοῦ Υἱοῦ, πολλῶν ἐνέδει τοῦ δεῖξασθαι, εἰκότως ὁ Υἱὸς καὶ κατὰ πολλὴν ἄλλην σοφίαν, δρόμητόν τε καὶ ἀνθρωπίνους λογισμοῖς ἀκατάληπτον, εὐδοκίᾳ μὲν τοῦ Πατρὸς, ἐνεργάνα λαβὼν σάρκα, τὴν κοινὴν τοῦ γένους σωτηρίαν ἐπραγματεύσατο.

QUÆSTIO CCXXVIII. [Coisl. Taur. LXXVI.]

De natura et persona.

Apparens in Christo, quid erat? natura aut per-

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΚΗ'.

Περὶ φύσεως καὶ ὑποστάσεως.

Τὸ φαινόμενον τοῦ Χριστοῦ, τί ἦν; φύσις ἢ ὑπό-

⁶ Isa. LXI, 1. ⁷ Psal. I, 11. ⁸ Gen. I, 2. ⁹ Act. XXIII, 8.

στασις; ἀλλ' εἰ μὲν ὑπόστασις, ἔστι δὲ καὶ τὸ μὴ φαίνον· ἥτοι ἡ τοῦ Λόγου ὑπόστασις, δύο ἄρα, ὅπερ ἄτοπον. Εἰ δὲ φύσις, πλείω τὰ ἄτοπα· καθόλου τε γὰρ καὶ ὀφθαλμοῖς οὐκ ἔστιν ὁρατὴ (ἐννοεῖται γὰρ καὶ κατὰ πλείονων)· πῶς δὲ ἡ κυοφορεῖται, ἢ γεννᾶται φύσις; καὶ μυρία ἄλλα. Οὕτε φύσις, οὕτε ὑπόστασις, ἀλλὰ μέρος τῆς τοῦ Λόγου συνθέτου ὑποστάσεως, ὅπερ ἔστιν ἐνυπόστατον. Εἰ δὲ καὶ ὑποστάσιν τις αὐτὸ οὐκ ἄλλην παρὰ τὴν τοῦ Λόγου, προσθεῖς ἐν τῇ ἀποκρίσει, ἀποφῆνῃ, τάχα ἂν οὐ κακῶς εἴη πρὸς γε Νεστοριανούς ἀποκρινόμενος. Ἀχώριστός ἐστιν αὐτῆς ἡ Τριάς, ἢ καὶ ἰδιώμασι καὶ λόγοις μόνοις χωρίζεται, καὶ οὐκ ἔστι τῶν ὄντων οὐδὲν, ἐν ᾧ ἡ μὲν Πατρικὴ πάρεστιν ὑπόστασις, ἄπεισι δὲ ἡ τοῦ Υἱοῦ, ἢ ἡ τοῦ Πνεύματος, ἀλλ' ὅσα πληροῦται τῆς Πατρικῆς ὑποστάσεως, καὶ ἐκατέρας τῶν ἄλλων πληροῦται, καὶ τὸ ἀνάπαλιν; Πῶς, λέγοντες τὴν τοῦ Υἱοῦ σαρκαῶσθαι καὶ γεγενῆσθαι ὑπόστασιν, ἢ οὐ χωρὶς μὲν τῆς τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Πνεύματος ὑποστάσεως, ἢ κίκεῖνα; γεννηθῆναι καὶ σαρκωθῆναι συγχωρήσομεν; Ἐπὶ τῶν γενέσει καὶ φθορᾷ δυνατόν ἐστι δεῖξαι τοῦτο, ἵνα καὶ ἀχώριστά ἐστι τῇ ὑποστάσει, καὶ ἐνὸς τοῦτων ποιούontos, ἢ πάσχοντος, μηδὲν τῶν λοιπῶν τὸ αὐτὸ ποιεῖ ἢ πάσχει, πολλῶν ἄρα βῆρον ἐπὶ τῶν ἀπαθῶν καὶ ἀκηράτων ὑποστάσεων τοῦτο συγχωρεῖν. Παράδειγμα δὲ, τοῦ [κυρδὸς ἢ φωτιστικῆ καὶ κυστικῆ ποιότης· ποιεῖ γὰρ τοῦτων ἐκατέρα, ἀχώριστος οὕσα τῆς λοιπῆς, καὶ μηδὲν θατέρας ἐν τῷ ποιεῖν τῆς ἐτέρας ποιούσης. Ἄλλως δὲ εἰ τὸ γεννηθῆναι τὸν Υἱὸν ἐκ τοῦ Πατρὸς οὐ τὴν ἀχώριστον ὑπαρξιν τῆς αὐτῶν ὑποστάσεως, ἢ τόπῳ, ἢ χρόνῳ, ἢ ἐν ἐργείᾳ χωρίζει, μόνον δὲ τὸ ἰδίωμα τῆς τοῦ Υἱοῦ παρίστησιν ὑποστάσεως, οὐδὲ τὸ σαρκωθῆναι καὶ ἐκ Παρθένου τεθῆναι χωρίζει Πατρός ἢ Πνεύματος, ἰδίωμα δὲ μόνον τῆς τοῦ Υἱοῦ συνθέτου ὑποστάσεως παρὰ τὴν αὐτῶν τῶν ἐν αὐτῷ ποιότητων, οὐ πάσχει κατὰ βαρύτητα.

QUÆSTIO CCXXIX.

Hujus questionis pars prior jam exstat supra col. 1025.

β'. Τινὲς δὲ τῶν ἀρχαίων οὐδὲ σύνθετον ὑπόστασιν, ὥπερ οὐδὲ σύνθετον φύσιν, εἰρήκασιν, ἀλλὰ σαρκωμένην μὲν τοῦ Λόγου ὑπόστασιν καὶ ἄσαρκον, σύνθετον δὲ οὐκέτι. Οἱ δὲ νεώτεροι καὶ σύνθετον, οἶμαι, ἀντὶ τοῦ σαρκαῶμένου καὶ μόνου τοῦτο λαμβάνοντες. Ἀλλὰ φατί τινες· Πῶς οὖν τὸ σύνθετον ταῦτον τῷ ἀπλῷ; καὶ γὰρ οὕτε τὸ ἀπλοῦν, ὅπερ τὸ σύνθετον, οὕτε τὸ σύνθετον, ὅπερ τὸ ἀπλοῦν· ἄτοπα δὲ ταῦτα. Οὕτως καὶ ἐν τῇ ἀπλῇ τοῦ Λόγου ὑποστάσει τὸ πρόσκαιρον καὶ ἡργμένον, ὥπερ ἐν τῇ συνθέτῳ· καὶ ἄλλα μυρία. Καὶ ἐν τῇ συνθέτῳ πάλιν τὸ μηδὲν ἡργμένον ὁρᾶσθαι, καὶ τέλος μηδὲ σαρκαῶσθαι· ταῦτα γὰρ ἡ ἀπλῇ· καὶ διὰ ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα οἱ παλαιοὶ τὸ σύνθετον παρητοῦντο. Ἡ καὶ μὴ σύνθετον λέγομεν, ἀλλ' ἀπλῆν αἰ, ἄσαρκον δὲ καὶ σαρκωμένην λαμβάνοντες, ταῦτα ἐψεται· εἰ γὰρ ἐστὶν ἡ αὐτὴ ὑπόστασις καὶ μία ἡ ἄσαρκος τῇ σαρκωμένῃ, ἢ τὰ τῆς ἄσάρκου, τῆς σαρκωμένης, καὶ τὰ τῆς σαρκωμένης τῆς ἄσάρκου ἔσται, ἢ, εἰ καὶ ἡ αὐτὴ καὶ μία ἔστιν ὑπόστασις ἢ τε ἄσαρκος καὶ ἢ σαρκωμένη,

A sona? Si quidem persona, quippe quæ est non apparens, scilicet Verbi persona, duo ergo, quod absurdum. Si vero natura, absurdum accrescit, nec jam totum hoc inspicere possunt oculi (intelligitur enim circa plura); æquid, num in utero gestatur, num gignitur natura? et sexcenta alia. Neque natura, neque persona, sed personæ coadunatæ Verbi pars quæ est personificata. Quæ vero si quis non aliud esse quam Verbi personam, responso ampliori revelet, nec male etiam ad Nestorianos responderit. Anne indivisibilis est in se Trinitas, aut proprietatibus, aut ationibus tantum dividitur; nec est quidquid existens in quo stet Patris persona, absit autem Filii, vel Spiritus persona; sed, quæ replet Patris, ea replet etiam alterutrius aliorum persona et reciprociter? Num dicimus: Persona Filii caro facta et genita, aut sine Patris et Spiritus persona aut illas quoque carnem factas et genitas concedimus? In creaturis et corruptis ostendere possumus quia sunt persona indivisibilis, et, ex eis uno agente, vel patiente, cæterorum nihil idem agit vel patitur; atqui multo facilius est impassibilitibus et incorruptis personis illud concedere. Exemplum sit in igne lucens et urens qualitas: utraque enim earum agit indivise ab altera, nec alterutra agit in actione alterius agentis. Alio modo si quod Filius a Patre gignitur, non ideo indivisa eorum personæ existentia dividitur vel loco, vel tempore, vel virtute, sed sola personæ Filii significatur proprietas; sic quod caro factus est et e Virgine natus, non ideo a Patre, vel Spiritu dividitur, sed sola Filii coadunatæ personæ significatur proprietas. Ferrum enim cum cuditur et in aliqua suarum qualitatum affectatur, in gravitate non affectatur.

παρὰ τὴν αὐτῶν τῶν ἐν αὐτῷ ποιότητων, οὐ πάσχει κατὰ βαρύτητα.

2. Sunt veterum quidam qui neque compositam hypostasim, neque compositam naturam esse, sed incarnatam Verbi hypostasim et non incarnatam, non vero compositam esse dixerunt. Recentiores autem compositum, ut videtur, pro incarnato solummodo habuerunt. At dicunt nonnulli: Quonam modo compositum unum et idem ac simplex? Namque neque simplex composito consimile, neque compositum simplici: quæ plane absurda. Similiter in simplici Verbi hypostasi existit contingens et creatum, ut in composito; et sexcenta alia. Et in composito, neque ullum creatum invenitur, neque incarnatum videtur: sunt autem hæc in simplici; talia sunt similitudine multa argumenta quibus veteres compositum repudiarent. Visne non compositam dicamus, sed simplicem semper, incarnatam et non incarnatam ponentes? sequuntur eadem: namque si non incarnata et incarnata hypostasis sunt unum et idem, aut non incarnatæ propria inerunt incarnatæ, et incarnatæ

propria non incarnata; aut, si substantia incarnata et non incarnata unum sunt et idem, minime propositum sequi necesse est. Enimvero quia Petrus crucifixus et non crucifixus eadem est substantia et una, non inde sequitur non crucifixum crucifixo similem esse, vel non crucifixo crucifixum. Aut, si tibi placet, quia qui negavit et qui suo sanguine testatus et confessus est, sunt substantia una et eadem, num ideo dices confiteri et negare similia esse, aut quæ in testante homine observantur inveniunturque, hæc eadem in negante observari et inveniri? neque enim idem est dicere hypostasim unam et eandem esse, et quæ in hypostasi diversa videntur, unum et idem esse; qualia quidem sexcenta sunt argumenta. Sic Petrus indutus, si esset, et nudus, Socrates philosophus et non philosophus, Paulus antea persecutor, posthæc prædicator, et complura alia quorum una est et eadem hypostasis, quorum vero ad hypostasim continuentia, dissimilia.

QUÆSTIO CCXXX. [Coisl. Taur. LXXXVIII.]

De divinitate.

1. Utrum divinitas et Deus unum an differens? Et si differens, quid est hoc, et quid extra Deum divinitas? Si unum, hypostasim quæque Deus est et divinitas. Errant maxime qui vocabuli formam arguunt quia divinitas feminina est vox, non autem hypostases: ita enim non justum erat Spiritum Deum dici: quippe alterum neutri generis, alterum masculini; neque *Patrem*, *Filium* et *Spiritum* unam hypostasim: quippe quorum absimilia sunt vocabulorum genera; neque hominem animal vel ens appellari; et sic alia multa. Non igitur generum distinctio causa est cur Patrem aut Filium aut Spiritum divinitatem nominari dubitemus. Recte dixeris hæc idem sonare, sicut homo et humanitas, aut sicut nuncupamus Socratem hominem non autem humanitatem; idque etiam de Deo et divinitate patet? Nonne est hoc difficultatem non solventis, sed potius augentis? Nam si consonant homo et humanitas, cur non, cum homo adhibetur, humanitas quoque adhibeatur? Videtur quidem nonnullis nihil impedire, et idem esse homo et humanitas, Deus et divinitas, et alterius vice alterum adhiberi: quippe homo et hominis natura, et hominis species idem est; sed tamen homo in Socrate dicitur (nam homo est etiam Socrates), non autem natura vel species: neque enim hominis naturam sive speciem dicimus Socratem. Sed non prædictis simile est, namque natura, et species, et essentia, et alia consimilia, cum logica vocabula sint, nequaquam usque ad extrema adhiberi possunt, sed de iis solum quibus dicuntur inhaerent; divinitas autem et humanitas non sunt logica, sed naturalium rerum vocabula.

ὦν λέγονται· ἡ δὲ θεότης καὶ ἡ ἀνθρωπότης οὐκ ἐστὶ λογικὰ, ἀλλὰ φυσικῶν πραγμάτων ὀνόματα.

2. Sed etsi hoc verum est, nihilominus invenitur eadem esse homo et hominis natura, quorum nomen pro Socrate dicitur, non vero alterum. Quid ergo impedit quin idem ad cætera aigua-

Α οὐκ ἀνάγκη ἔπνεσθαι τὰ εἰρημένα. Ὁ γὰρ ἐπειδὴ ὁ Πέτρος καὶ ἐσταυρωμένος καὶ ἀσταυρωτός, ἡ αὐτὴ καὶ μία ἐστὶν ὑπόστασις, ἡ δ' ἀσταυρωτός τῷ ἐσταυρωμένῳ, ἡ δ' ἐσταυρωμένος τῷ ἀσταυρωτῷ (3). Ἡ, εἰ βούλει, ἐπειδὴ ὁ ἀρνησάμενος καὶ ὁ δι' αἵματος ὁμολογήσας καὶ μαρτυρήσας ἡ αὐτὴ [καὶ] μία ἐστὶν ὑπόστασις, διὰ τοῦτο ταῦτὸν φήσεις καὶ τὸ μαρτυρεῖν τῷ ἀρνεῖσθαι, ἡ τὰ ἐν τῷ μαρτυροῦντι ὁραθέντα καὶ εὐρεθέντα ὁρᾶσθαι καὶ εὐρίσκεισθαι ἐν τῷ ἀρνούμενῳ. Οὐ γὰρ ἐστὶ ταῦτὸν τὸ λέγειν τὴν ὑπόστασιν μίαν καὶ τὴν αὐτὴν εἶναι, καὶ τὸ τὰ περὶ τὴν ὑπόστασιν ὁρώμενα διαφύρω; ἐν καὶ ταῦτα εἶναι· μυρία δὲ ἐστὶ παραδείγματα. Ὁ ἐνδεσδυμένος Πέτρος, εἰ τύχοι, καὶ ὁ γυμνός, ὁ φιλόσοφος Σωκράτης καὶ ὁ μὴ φιλόσοφος, ὁ πρότερον διώκτης Παῦλος, καὶ ὁ κήρυξ, καὶ ἄλλα Β ὅσπερα, ὧν μία μὲν ἐστὶν ἡ ὑπόστασις καὶ ἡ αὐτὴ, τὰ δὲ περὶ τὴν ὑπόστασιν οὐχὶ ταῦτά.

et eadem hypostasis, quorum vero ad hypostasim

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΑ'.

Περὶ θεότητος.

α'. Πότερον, ἡ θεότης καὶ τὸ θεὸς ταῦτὸν ἐστίν, ἡ ἕτερον; εἰ μὲν γὰρ ἕτερον, τί τοῦτο, καὶ τί παρὰ τὸν θεὸν ἡ θεότης; εἰ δὲ ταῦτὸν, ἐστὶ δὲ ἐκάστη τῶν ὑποστάσεων τῶν τριῶν θεός, καὶ θεότης ἄρα. Οἱ μὲν οὖν τὸ σχῆμα τῆς λέξεως αἰτιώμενοι, ὅτι ἡ μὲν θεότης θηλυκῶς προφέρεται, οὐχ οὕτως δὲ αἱ ὑποστάσεις, πλανῶνται· ἔδει γὰρ μὴδὲ τὸ Πνεῦμα λέγεσθαι θεόν· τὸ μὲν γὰρ οὐδέτερον, τὸ δὲ σχῆμα τοῦ ἀρσενικοῦ· ἐτι οὐδὲ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν καὶ τὸ Πνεῦμα μίαν οὐσίαν· ἀνομοιογενῆ γὰρ τὰ ὀνόματα· οὐδὲ τὸν ἀνθρώπον, ζῶον, ἡ οὐσίαν, καὶ ἄλλα ἅπειρα. Οὐκ ἄρα τὸ ἀνομοιογενὲς, αἰτιον τοῦ μὴ λέγεσθαι τὸν Πατέρα, ἢ τὸν Υἱόν, ἢ τὸ Πνεῦμα θεότητα, ὥσπερ θεόν. Ἡ ἐστὶν εἰπεῖν, ὅτι ταῦτὸν ἐστὶ ταῦτα, ὥσπερ τὸ ἀνθρώπος καὶ τὸ ἀνθρωπότης, ἀλλ' ὥσπερ λέγομεν τὸν Σωκράτην ἀνθρώπον μὲν, οὐκ ἀνθρωπότητα δὲ, οὕτως καὶ ἐπὶ τοῦ θεός καὶ θεότης. Ἡ τοῦτο οὐ λύοντος, ἀλλ' αὐξοντός· ἐστὶ τὴν ἀπορίαν; εἰ γὰρ ταῦτὸν ὁ ἀνθρώπος καὶ ἀνθρωπότης, πῶς μὴ, ἐφ' οὗ τὸ ἀνθρώπος λέγεται, ἐπ' ἐκείνων βηθείη καὶ ἡ ἀνθρωπότης; Φασὶν οὖν τινες, ὅτι οὐδὲν κωλύει καὶ ταῦτὸν εἶναι τὸ ἀνθρώπος καὶ ἀνθρωπότης, καὶ τὸ θεός καὶ θεότης, καὶ μὴ, ἐφ' οὗ τὸ ἕτερον, καὶ τὸ ἕτερον λέγεσθαι· αὐτίκα γὰρ ὁ ἀνθρώπος, καὶ ἡ τοῦ ἀνθρώπου φύσις, καὶ τὸ τοῦ ἀνθρώπου εἶδος ταῦτὸν ἐστίν, ἀλλ' ὁμοῦς ἀνθρώπος κατὰ τοῦ Σωκράτους κατηγορεῖται (ἀνθρώπος γὰρ ἐστὶ ὁ Σωκράτης), οὐκέτι δὲ ἡ φύσις, ἢ τὸ εἶδος· οὕτε γὰρ ἀνθρώπου φύσιν, οὕτε εἶδος φαμεν τὸν Σωκράτην· ἀλλ' οὐκ ἐστὶν ὅμοιον τοῖς προειρημένοις· ἡ μὲν γὰρ φύσις, καὶ τὸ εἶδος, καὶ τὸ γένος, καὶ τὰ ὅμοια, λογικὰ ὀνόματα ὄντα, οὐ δύναται δικνεῖσθαι μέχρι τῶν ἐσχάτων, ἀλλ' ἐπ' ἐκείνων ἵστανται, ἐφ'

β'. Ἀλλ' εἰ καὶ τοῦτο ἀληθές, οὐδὲν ἤττον εὐρηται ταῦτά ὄντα, ὁ ἀνθρώπος καὶ ἡ ἀνθρώπου φύσις, ὧν τὸ μὲν κατὰ τοῦ Σωκράτους λέγεται, τὸ δὲ οὐκ· ἐτι. Τί οὖν κωλύει καὶ ἐπ' ἄλλων ταῦτὸ ἐπακολου-

θεῖν τοῦτο; οὐ γὰρ ἔστιν εἰπεῖν ἴσως, ὡς ὁ ἄνθρωπος καὶ ἡ τοῦ ἀνθρώπου φύσις οὐχὶ ταῦτόν· ἔτι δὲ φαμεν, ὡς ὁ ἄνθρωπος καὶ τὸ ζῶον λογικὸν θνητὸν ταῦτόν, καὶ μὴ καὶ τὸ γελαστικὸν τῷ ἄνθρωπῳ ταῦτόν· καὶ οὐχ ὅσα λέγεται περὶ ἐνός, ταῦτα καὶ περὶ τῶν λοιπῶν ῥηθῆσεται· τὸ μὲν γὰρ γελαστικόν, ἴδιον τοῦ ἀνθρώπου, οὐκέτι δὲ τοῦ ζῶοντος, ἴδιον τοῦ ἀνθρώπου· καὶ τὸ μὲν ζῶον λογικὸν θνητὸν, ὅρος ἀνθρώπου, οὐκέτι δὲ ὁ ἄνθρωπος ὅρος ἀνθρώπου· καί τοι κατὰ τὸ μάλιστα ταῦτά εἰσι ταῦτα. Εἰ δέ τις κατὰ τούτων τὰς λογικὰς φωνὰς αἰτιάσεται, οἷον τὸ ἴδιον καὶ τὸν ὅρισμόν (τούτων γὰρ ἀφαιρούμενα, ὅπερ ἔστι τὸ ἕτερον, ἔστι καὶ τὸ λοιπὸν), ἀλλ' οὐν ἐπὶ τούτων, τί ἂν αἰτιάσεται; Ὁ μὲν γὰρ ἀνθρωπὸς ἔστιν οὐσία καὶ ζῶον, τὸ δὲ γελαστικὸν οὔτε οὐσία, οὔτε ζῶον· ἐπεὶ πολλὰ ἂν εἴησαν ὁ ἄνθρωπος οὐσίαι καὶ ζῶα. Ἡ εἰ καὶ ταῦτα μὲν ἀληθῆ, οὐχ ὅμοια δὲ τοῖς ἐξ ἀρχῆς προκειμένοις· ὁ γὰρ ἄνθρωπος καὶ ἡ ἀνθρωπότης καὶ τὸ θεὸς καὶ θεότης, εἴπερ ἔστι ταῦτά, οὐκ ἔστι κατὰ ὁμοιότητα τῶν εἰρημένων ταῦτά· οὔτε γὰρ ἴδιον θάτερον θατέρου, οὔτε ὅρος, ἀλλ' ὥσπερ ἂν εἴποι τις, ὀνόματα δύο περὶ ἓν ὑποκείμενον, καὶ ὡς λῶπιον καὶ ἱμάτιον· πῶς οὖν οὐκ ἐφ' ὧν τὸ ἕτερον, καὶ τὸ ἕτερον, ἢ ὅσα τῷ ἐτέρῳ, οὐχὶ καὶ θατέρῳ; Φαμέν οὖν, ὅτι ταῦτά μὲν εἰσι τὸ ἄνθρωπος καὶ ἡ ἀνθρωπότης, ὡς ταῦτ' ὑποκείμενον καὶ πρᾶγμα δηλοῦντα, οὐχ ὡσαύτως δὲ λαμβάνονται· ἀλλ' ἡνίκα μὲν ἀνθρωπὸς φαμεν, τὴν ἀνθρώπου φύσιν ἐννοοῦμεν ὡς ἐγκατατεταγμένην ταῖς ὑποστάσεσιν· ἡνίκα δὲ ἀνθρωπότητα, τὴν αὐτὴν μὲν ἀνθρώπου φύσιν, οὐχ ὡσαύτως δὲ, ἀλλ' ἐξηρημένην τῶν ἀτόμων, καὶ καθ' ἑαυτὴν λαμβανομένην ἀφορίζοντες. Ταῦτά μὲν οὖν ὁ ἄνθρωπος καὶ ἡ ἀνθρωπότης, οὐχ ὡσαύτως δὲ λαμβανόμενα. Διὸ οὐκ ἐφ' ὧν τὸ ἕτερον καὶ θάτερον, ἢ ἐφ' ὧν μὲν τὸ ἕτερον καὶ τὸ ἕτερον, οὐχ ὡσαύτως δὲ. Αὐτίκα ἐπὶ τοῦ Σωκράτους καὶ ὁ ἄνθρωπος καὶ ἡ ἀνθρωπότης λέγεται, οὐχ ὡσαύτως δὲ ἀνθρώπον γὰρ φαμεν εἶναι τὸν Σωκράτην, ἀνθρωπότητα δὲ οὐκ εἶναι, ἀλλ' ἔχειν· καὶ τὴν ἀνθρωπότητα δὲ πάλιν φύσιν εἶναι τοῦ Σωκράτους φαμέν, καὶ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων, καὶ περιεκτιχὴν εἶναι τῶν καθ' ἕκαστα· οὐδὲ γάρ τι τούτων ἔξω ταύτης πέπτει. Ὡστε εἰ καὶ μὴ ἀεὶ ὡσαύτως, ἀλλ' ἐφ' οὗ λέγεται ὁ ἄνθρωπος, δύναται καὶ ἡ ἀνθρωπότης ἀρμόσαι. Εἰ οὖν ἔστιν ἀληθὴς ὁ λόγος, ἴσως ἡμῖν καὶ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ καὶ θεότης (ὅσον ἐν ἀνθρωπίνῳ παραδείγμασι φαντασθῆναι τὰ θεῖα) εὐπορίαν τῶν ἡπορημένων ποιήσει.

γ'. Εἰ τῇ ψυχῇ καὶ τῷ σώματι τοῦ Χριστοῦ, ἢ τοῦ Κυριακοῦ ἀνθρώπου, ἢ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Πνεύματος παρὴν ὑπόστασις (οὐδὲν γὰρ τῶν ὄντων, οἷς μὴ πάρεστιν ἐπιστατοῦσα καὶ προνοοῦσα ἡ Τριάς), λέγεται δὲ ὁ Υἱὸς τῷ παρῆναι πάντως σαρκωθῆναι καὶ ἐνανθρωπήσαι, πῶς οὐχὶ ὁ Πατὴρ καὶ τὸ Πνεῦμα ταῦτα ῥηθεῖν ἂν; Ἡ τὸ παρῆναι, διττόν· τὸ μὲν, ὡς προνοοῦν (καθὼς εἴρηται), καὶ ὁ σημαινόμενον ἡ Τριάς παρῆναι τῷ Κυριακῷ ἀνθρώπῳ, ὥσπερ καὶ τοῖς οὖσιν ἅπασι λέγεται, ἀλλ' ὥσπερ οὐδὲν τῶν ὄντων, διὰ τὸ παρῆναι τούτοις, γεγενῆσθαι λέγεται, οὕτως οὐδὲ σαρκωθῆναι, ἢ ἐνανθρωπήσαι. Λέγεται:

A mus? Nam non dicere licet homo et hominis natura non est simile: hoc etiam dicimus, scilicet homo et animal rationale mortale, idem est; et, ridens animal mortale, idem est atque homo: at non, quodcumque de uno, de aliis idem dicitur; namque risus hominis proprium, non autem homo hominis; item: animal rationale mortale, hominis est discretiva, non autem homo hominis discretivum: verumtamen sunt eadem plerumque similia. Sed si quis in his materiis logicas voces exposcat, qualia sunt speciale et discretivum (his enim sublati, alterum reliquis consimile est), quid ergo in his exposceret? quippe homo est ens et animal, sed risus non ens vel animal, quod plurima essent entia aut animalia homo. Tametsi vero hæc vera sunt, non tamen sunt præmissis similia: namque homo et humanitas, Deus et divinitas, quamvis eadem sint, non sunt eadem quatenus prædicta; neque enim alterum alterius proprium, neque distinctivum, ut si quis duo vocabula pro uno subjecto adhibeat, quasi pannum et vestem. Cur itaque non quo loco alterum, aliud pariter nuncuparetur, et quæcumque unius non etiam alterius essent? Dicimus ergo eadem esse homo et humanitas, quatenus idem subjectum eademque rem declarantia, non autem æqualiter nuncupantur; quippe cum homo dicimus, hominis naturam complectimur ut hypostasibus incorporatam; cum vero humanitas dicimus, naturam ipsam hominis, non quidem omnino consonanter, sed atomis distinctam, et in seipsa definitam intelligimus. Sunt ergo idem homo et humanitas, nec tamen consonanter nuncupata. Ideo non aliud pro alio dicitur, si vero dicatur, non plane quidem. Tali modo in Socrate homo atque humanitas dicitur, non vero consonanter, quippe hominem Socratem dicimus, non autem humanitatem esse, sed habere; humanitatem vero dicimus esse naturam Socratis et cæterorum hominum, et singulos quosque complectentem; nam nihil eorum extra eam existit; ita ut, si non semper consonanter, at quidem quo loco homo dicitur, potest humanitas adoptari. Nunc si hoc jure arguitur, forsitan nobis licebit etiam de Deo et divinitate (quantum in humanis D possunt figurari divina) difficultatem solvere.

3. Si inerat Christi animæ et corpori, id est homini Dominico, Patris et Spiritus hypostasis (nihil enim entium est, cui non adest præfecta et providens Trinitas), si vero dicitur *Filius* præsentem Trinitatem incarnatus fuisse et homo factus, cur non idem Pater et Spiritus fuisse dicerentur? Dicitur autem, quod adest, duplici modo: primum providens (ut supra diximus), secundum quam significationem Trinitas dicitur adesse Dominico homini, sicut dicitur etiam omnibus entibus; sed quemadmodum ex eo quod omnibus adest, Trinitas non dicitur ullum entium facta sic nec incarnata vel homo facta. Dicitur autem

adesse unum alteri, ut anima corpori, quoniam ambo in unam hypostasim conveniunt; secundum quam significationem *Filium* tantummodo Dominico homini adesse dicimus, minime vero *Patrem* aut *Spiritum*. Præterea, secundum primam significationem, omnibus aderat, ut diximus, hominibus, et generaliter omnibus entibus Verbi hypostasis, sed secundum significationem alteram minime; sed soli Dominico, perinde ac mens quæ nobis omnibus inest, omnia obvia complectens illisque attendens, nihilominus in encephalo residet, vel, si hoc tibi displicet, in quadam alia corporis parte; neque est præsentia similis; quippe altera est secundum contingens et materiam, scilicet in parte quadam corporea definita, altera secundum solam mentem per anticipationem.

4. Utrum Verbi hypostasis, scilicet Christus idem est atque ejus duæ naturæ, an differens? Utrumque obscurum: nam si idem, cum sint duæ naturæ, erunt ergo duæ hypostases, et cum una composita hypostasis, erit ergo una composita natura; si vero differens, hæc alia sunt Deus et homo; ergo hypostasis et natura non sunt idem; quod quidem etiam absurdius esset; ex utraque enim hypothesi plura alia absurda nascuntur. Dicimus ergo concludentes, non omnino idem esse, neque omnino differens, sed quodam modo idem, quodam modo differens; nam secundum essentialia rationes naturarum, Christus idem est atque duæ naturæ; sed secundum quæ sunt atomi, et quæ tum plurali dici possunt (et quæcunque his similia), differens. Non solum mysterio Christi, si quis ejusmodi questionem proponat, solutio prædicta conveniet, sed etiam generaliter omnibus in quibus adhiberi possunt vocabula natura et hypostasis: quasi Socrates et equus sua natura non omnino sunt idem, nec omnino differens, sed quodam modo idem, sicut diximus, quodam modo differens.

QUÆSTIO CCXXI. [Coist. Taur. LXXIX.]

Utrum Christus in universum hominem accepit vel singulatim?

4. Dicimus neque in universum, neque singulatim; neque enim alterutrum ex istis esse ex necessitate debet; non enim secundum contradictionem quæstio illa. Enimvero si in universum accepit hominem Christus, puta non in essentiam, neque fieri hominem in sensu, sed in intellectu tantum et imaginatione (hæc est enim universi essentia), alioque modo et illum non esse in loco circumscriptum secundum humanitatis naturam; nihil enim rerum in universum ratione loci circumscribitur. Insuper et si in universum hominem accepit Christus, cum in universum, id est in multis personis consideratum, erit Christus (ut in universum acceperit hominem) personæ multæ vel potius infinite. Concludas autem et illum nobis non esse consubstantialem; cum enim in universum hominem Deus Verbum accepisset, nec jam nos

A δὲ παρῆναι ἕτερον ἐτέρῳ, ὥς, ἡ ψυχὴ τῷ σώματι, ἢ ἡνίκα ἀμφω εἰς μίαν συνῆλθεν ὑπόστασιν· καθ' ὃ σημαίνεμενον μόνον τὸν ὕδιν τῷ Κυριακῷ φαμεν ἀνθρώπῳ παρῆναι, οὐκ ἐστὶ δὲ τὸν Πατέρα, ἢ τὸ Πνεῦμα. Καὶ κατὰ μὲν τὸ πρῶτον σημαίνεμενον πᾶσι παρῆν, ὥσπερ ἐφημεν, ἀνθρώποις, καὶ ἀπλῶς τοῖς οὖσιν ἢ τοῦ Λόγου ὑπόστασις· κατὰ δὲ τὸ δεῦτερον οὐκ ἐστὶ, ἀλλὰ μόνῳ τῷ Κυριακῷ· ὥσπερ καὶ ὁ νοῦς ὁ ἐν ἡμῖν πάρεστι μὲν πᾶσιν, οἷς ἐπιβάλλων, τούτων ἀντιλαμβάνεται καὶ νοεῖ, πάρεστι δὲ καὶ τῷ ἐγκεφάλῳ, ἢ, εἰ μὴ βούλει, ἄλλῳ τινὶ μορίῳ τῷ σωματικῷ· καὶ οὐκ ἐστὶν ὁμοία ἡ παρουσία· ἡ μὲν γὰρ κατ' οὐσίαν καὶ ὑπαρξιν, ἡ ἐν τῷ ἀφωρισμένῳ μορίῳ σωματικῷ, ἡ δὲ κατὰ μόνην νόησιν καὶ ἀντίληψιν.

B

δ'. Πότερον, ἡ τοῦ Λόγου ὑπόστασις, ἔχουν ὁ Χριστὸς, ταυτὸν ἐστὶ ταῖς αὐτοῦ φύσεσιν, ἢ ἕτερον; ἐκατέρωθεν γὰρ ἀπορον εἶναι ποιεῖ· εἰ μὲν γὰρ ταυτὸν, εἰσὶ δὲ δύο φύσεις, καὶ ὑποστάσεις ἄρα δύο· ἢ ἀνάπαλιν, ἐστὶ δὲ μία σύνθετος ὑπόστασις, καὶ μία ἄρα σύνθετος φύσις· εἰ δ' ἕτερον, ἐστὶ δὲ ἐκεῖνα Θεός καὶ ἄνθρωπος· οὐκ ἄρα ὑπόστασις [καὶ φύσις] ταυτὰ, ὃ καὶ ἀτοπώτερον· ἀκολουθεῖ δ' ἐκατέρῃ τῶν ὑποθέσεων καὶ ἄλλα πλείονα ἀτοπα. Φαμὲν οὖν, ἐπιλυόμενοι, ὥς οὔτε ταυτὸν ἀπλῶς, οὔτε ἕτερον, ἀλλὰ τρόπον μὲν τινα ταυτὸν, τρόπον δὲ τινα ἕτερον· κατὰ μὲν γὰρ τοὺς οὐσιώδεις λόγους τῶν φύσεων, ταυτὸν ὁ Χριστὸς ταῖς ἑαυτοῦ φύσεσι· καθ' ὃ δὲ τὸ μὲν, ἀτομον, τὰ δὲ κατὰ πλείονων δύνανται λέγεσθαι (καὶ ὅσα τούτοις ὅμοια), ἕτερον. Οὐκ ἐπὶ τοῦ κατὰ Χριστὸν δὲ μυστηρίου, εἰ τις τὸ τοιοῦτον ἐρώτημα προκομίζει, ἢ ἀπόκρισις ἡ εἰρημένη ἀρμόσει, ἀλλὰ καὶ ἀπλῶς ἐπὶ πάντων, ἐφ' ὧν δύναται λέγεσθαι φύσις καὶ ὑπόστασις· καὶ γὰρ ὁ Σωκράτης τῇ αὐτοῦ φύσει καὶ ὁ Ἰππος οὔτε ταυτὸν ἐστὶν ἀπλῶς, οὔτε ἕτερον, ἀλλὰ τρόπον μὲν τινα ταυτὸν, ὥσπερ εἰρηται, τρόπον δ' ἄλλον ἕτερον.

C

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΑΑ'.

Πότερον, ὁ Χριστὸς τὸν καθόλου ἄνθρωπον ἀνελάβετο, ἢ τὸν ἐπὶ μέρους;

α'. Φαμὲν οὔτε τὸν καθόλου, οὔτε τὸν ἐπὶ μέρους· οὐδὲ γὰρ ἐξ ἀνάγκης θάτερον τούτων ὑπάρχειν δεῖ· οὐ γὰρ κατὰ ἀντίφασιν ἡ ἐρώτησις. Εἰ μὲν γὰρ τὸν καθόλου ἄνθρωπον ἀνελάβετο ὁ Χριστὸς, συμβαίνει αὐτὸν μὴ καθ' ὑπαρξιν, μηδ' ἐν αἰσθήσει γενέσθαι ἄνθρωπον, ἀλλ' ἐπινοεῖα μόνῃ καὶ φαντασίᾳ (αὕτη γὰρ ἡ τοῦ καθόλου ὑπαρξίς, ἄλλως τε δὲ καὶ μὴ εἶναι αὐτὸν ἐν τόπῳ περιγραφόμενον κατὰ τὴν τῆς ἀνθρωπότητος φύσιν· οὐδὲν γὰρ τῶν καθόλου τοπικῶς περιγράφεται. Ἐτι δὲ καὶ εἰ τὸν καθόλου ἄνθρωπον ἀνελάβετο ὁ Χριστὸς, τὸ δὲ καθόλου τοῦτό ἐστι, τὸ ἐν πολλαῖς ὑποστάσεσι θεωρούμενον, ἐστὶ ὁ Χριστὸς (ἐπεὶ τὸν καθόλου ἀνέληφεν ἄνθρωπον) ὑποστάσεις πολλαί, μᾶλλον δὲ, ἀπειροί. Συμβαίνει δὲ καὶ μὴ εἶναι ἡμῖν αὐτὸν ὁμοούσιον· ἀναληφθέντος γὰρ τοῦ καθόλου ἀνθρώπου ἐν τῷ Θεῷ Λόγῳ, οὐκ ἐστὶ ἡμεῖς ἄνθρωποι λεγόμενοι· πόθεν γὰρ τοῦτο ὑπάρξει.

ἡμῖν, καὶ κατὰ τὴν κοινωνήσομεν τῷ Χριστῷ; Πρὸς δ' αὖ τοῖς εἰρημένοις καὶ ἕτερον ὑπάρξει ἀτόπημα, τὸ τῶν ἀνθρώπων ἕκαστον καὶ ἄνθρωπον εἶναι καὶ μὴ ἀνθρώπον· ἕκαστος γὰρ ἡμῶν κατὰ τὴν ἀληθῆ λόγον ἀνθρωπὸς ἐστὶ τε καὶ ὀνομάζεται· τοῦ δὲ καθόλου, καθ' ὃ πάντες ἀνθρώποι εἶναι ἐλέγοντο, παρὰ τοῦ Θεοῦ Λόγου ἀναληφθέντος, πῶς ἐσόμεθα ἄνθρωποι; Διὰ οὖν ταῦτα πάντα καὶ ἕτερα πλεονα οὐ λέγομεν ἀνεληφέναι τὸν Χριστὸν τὸν καθόλου ἀνθρώπον. Ἄλλ' οὐδὲ τὸν ἐπὶ μέρους ἀνθρώπον δίκαιον· ἂν εἴη λέγειν τὸν Χριστὸν ἀνεληφέναι· εἰ γὰρ τοῦτο δοθεῖ, οὐ μὴ ἔσται ὁ Χριστὸς ὑπόστασις, ἀλλὰ δύο· τότε γὰρ ἀναλαβεῖν ἐλέγετο ὁ Χριστὸς τὸν ἐν μέρει ἀνθρώπον, εἰ γε τὴν φύσιν μετὰ τῶν ιδιωμάτων ἀνέλαθεν· αὐτῇ δὲ οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν, ἢ ὑπόστασις. Τί οὖν ἀνελάβετο ὁ Χριστὸς; ἔρει τις, εἰπερ οὕτε τὸν καθόλου ἀνθρώπον, οὕτε τὸν ἐν μέρει ἀνεληφει; Λέγομεν, ὅτι ἀνελάβετο μὲν τὴν ἀνθρωπείαν φύσιν, ἐξ ἑαυτοῦ δὲ ὁ Λόγος παρέσχε τὰ ιδιώματα, καὶ οὕτως οὐδεμία ἀτοπία παρακολουθήσει.

β'. Τὸ Χριστὸς ὄνομα ὅρου δύναμιν ἔχει, ἢ οὐσίας ἐστὶ σημαντικόν, καθάπερ ἄνθρωπος ἢ ἵππος; Οὕτε ὅρου δύναμιν ἔχει, οὕτε οὐσίας ἐστὶ σημαντικόν, πράγματός δὲ τις δηλοῦντος ἐνέργειαν· τὸ γὰρ Χριστὸς ὄνομα μίαν ὑπόστασιν σημαίνει, ἀλλ' οὐ μίαν φύσιν· Χριστὸς γὰρ μονοτρόπως οὐ λέγεται, ἀλλ' ἐν αὐτῷ τῷ ὀνόματι, ἐν ὅντι, ἑκατέρωθεν πραγμάτων δεικνυνται σημασία, θεότητος καὶ ἀνθρωπότητος· διὸ καὶ Θεὸς λέγεται ὁ Χριστὸς καὶ ἄνθρωπος, καὶ εἰς ἐστὶν ὁ Χριστὸς.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΤΙΘ'.

Τί σημαίνει ἡ τοῦ Ἀβεσσαλώμ τῷ πατρὶ ἐπανάστασις;

Ἡ τὴν τῶν Ἰουδαίων εἰκονίζει κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἐπανάστασιν (καὶ γὰρ Ἰὼδς πρωτότοκος ὁ Ἰσραὴλ, καὶ, Ἰὼδς ἐγέννησα καὶ ὕψωσα καὶ τὸν)... οὗτοι ἐπαναστάντες διήνεγκαν θάνατον, Ῥωμαϊκῆς μαχαίρας, εἰ καὶ μετὰ πολλὴν μακροθυμίαν, γεγονότες παρανάλωμα. Ὅτι Δαυὶδ κωλύεται τὸν ναὸν οἰκοδομῆσαι, ταμιεύεται δὲ τὸ ἔργον εἰς τὸν ἐξ αὐτοῦ γεννηθέντα Σολομῶντα, ὃς ἐρμηνεύεται εἰρηνικὸς, διότι περ ἢ ἐνυπόστατος εἰρήνῃ, Χριστὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν, ἔμελλεν οὐ τῷ Ἰουδαίῳ ἔθνει μόνον, ἀλλὰ καὶ παντὶ τῷ γένει ναὸν οἰκοδομῆσαι ἀγιωσύνης, οὗ οἱ καταξιούμενοι ὧν τε δέονται τυγχάνουσι, καὶ κάθαρσιν τῶν πλημμελημάτων εὐρίσκουσιν. Ἐπεὶ κυρίως καὶ οὐχὶ τῶν αἱμάτων χάριν κεκώλυται, εἰ καὶ εἴρηται, ἀλλ' οἱ τῷ τύπῳ ἐφυλάττετο καὶ ὅλη τῷ τύπῳ συμπεριεληπτο.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΤΚ'.

Τί ἐστὶ τὸ φοιδήσασθαι καὶ φιλάκρωμα περιθεῖναι;

Τὸ μὲν φοιδήσασθαι λέγει ἀντὶ τοῦ μὴ μαντείαις

¹¹ Exod. iv, 22. ¹² Isa. i, 2. ¹³ II Reg. xxiii, xxiv seqq.
(1) Vide etiam S. Damasc. *Orithod. fid.* III, 51-55.

A dicti essemus homines; unde enim hoc esset nobis, et in quo communes Christo redditi essemus? Rursum in dictis subest et alia absurditas, scilicet unumquemque hominum et hominem esse et non hominem; unusquisque enim nostri secundum verum sermonem et homo est et dicitur; sed homine in universum secundum quem omnes homines esse dicebantur apud Deum Verbum accepto, quomodo erimus homines? Propter hæc igitur omnia et alia plurima non dicimus accepisse Christum hominem in universum. Sed neque singulatum hominem justum est dicere Christum accepisse; hoc enim si concederetur, non una esset Christus persona, sed duo; tunc enim diceretur *Christus* accipere hominem sigillatim, si naturam cum proprietatibus acciperet, quæ nihil aliud est quam persona. Quid ergo accepit Christus, dicit aliquis, si quidem neque in universum hominem, neque singulatum accepit? Dicimus, quia quidem accepit humanam naturam, ex ipsa autem Verbum præbuit proprietates et sic nulla sequetur absurditas.

2. Nomen *Christus* num termini virtutem, vel essentialē significandæ vim habet, sicut homo vel equus? Neque termini virtutem, neque essentialē significandæ vim habet, sed alicujus rei demonstrandæ facultatem; nomen enim *Christus* unam personam significat, non autem unam naturam; Christus enim non simpliciter dicitur, sed in ipso nomine, cum unum sit, duarum rerum ostendit significatus, divinitatis et humanitatis; idcirco et Deus dicitur Christus et homo, et unus est Christus (1).

QUÆSTIO CCCXIX [Coisl. Taur. XCIV].

Quid significat Absalonis in patrem rebellio?

Aut Judæorum figurat in Salvatore rebellionem (etenim: *Filius primogenitus Israel*¹¹; et *Filius genui et exaltavi*¹²), et (2) hi rebellantes mortem subierunt, Romano districto gladio, etsi quidem post multam superbiam perierunt. Quia David prohibetur a templo ædificando, conservatur opus nato ejus Salomoni¹³, quod interpretatur *pacificus*, quia personificata pax Christus Deus noster debebat ædificare non tantum Judaicæ genti, sed etiam omni genti sanctitatis templum; cujus qui sunt digni et quibus indigent obtinent, et delictorum purificationem inveniunt. Quoniam principaliter et (3) non sanguinum gratia impedimentum exstitit, etsi dicatur, sed quod in figura conservabatur et in figura comprehensum fuit.

QUÆSTIO CCCXX [Coisl. Taur. XCVII].

Quid est phœbizare et calvitiem induere?

Phæbizare dicit pro, divinatione uti. *Calvitiem*

(2) Læsis codicibus.
(3) Aliquid deest.

non induere, quia gentibus hic mos erat circa defunctos. Tonsi enim afferebant crines mortuis. Crines autem tondebantur non tantum juxta sinciput sed etiam quique natura producuntur in occipite; omniaque ea gentilia erant consueta et legalia.

QUÆSTIO CCCXXI [Coisl. Taur. CVIII].

Cur corvus qui impurus est ministravit prophetæ?

Corvus qui impurus est prophetæ alimenta ministrabat ut leniretur quod in moribus suis difficile et durum habebat prophetica austeritas. Et enim œconomia divina hoc habet quod in sua miseratione non deterreat a connaturali, immo plerumque execrans ministerium impuri animalis dissolvit communem alimentorum penuriam. Numen utens infandis misericordiis providebat populo perverso in suam gratiam accipiendo, et prophetæ non auxit in mœrorem ut qui, cupiditatibus minime obnoxius, rorem tamen cœlestem precibus suis regebat. Minime ergo absurdum fuerit dicere quod præ se ferebat corvus figuram gentium quas, cum videbantur aliquid impurum contemnendumque esse, legi divinæ et gratiæ attribuerit.

Ἀ χρῆσθαι. Τὸ δὲ φαλάκρωμα μὴ περιτιθέναι, διότι τοῖς ἔθνεσι τοῦτο ἐπὶ τοῖς τεθνεῶσιν ἐπράττετο· ἀποκαιράμενοι γὰρ τὰς τρίχας προσέφερον τοῖς τετελευτηκόσιν· αἱ δὲ τρίχες ἐκείροντο οὐχ αἱ κατὰ τοῦ ἰνίου μόνον, ἀλλ' ὅσαι καὶ κατὰ τὸ βρέγμα πεφύκασαι φύεσθαι· ταῦτα δὲ πάντα ἰδονικὰ ἦν ἐθιμὰ τε καὶ νόμιμα.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΤΚΑ'.

Διὰ τί ὁ κόραξ ἀκάθαρτος ὢν ὑπηρετεῖ τῷ προφήτῃ;

Ὁ δὲ κόραξ ἀκάθαρτος ὢν ὑπηρετεῖται τῷ προφήτῃ τροφήν, τὸ δυσπαιθέδες καὶ σκληρὸν τῆς προφητικῆς καταμαλάσσωσιν αὐστηρίας· οἰκονομεῖ γὰρ τοῦτο τὸ θεῖον, ὥς ἂν εἰ καὶ μὴ οἴκοθεν ἐπ' ἔλεον τρέποιτο τοῦ ὁμοφυοῦς, ἀλλ' οὖν μυσταττόμενος τὴν τοῦ ἀκαθάρτου ζώου ὑπηρεσίαν, τὴν κοινήν τῆς τροφῆς διαλύσει ἀπορίαν· οἰκτιρμοὺς γὰρ ἀφράστοις τὸ θεῖον καλυπτόμενον, καὶ τὸν κακούμενον λαὸν εἰς ἔλεον ἀναλαβεῖν προσενόει, καὶ τὸν προφήτην μὴ ἀπαγαγεῖν εἰς λύπην, ἅτε δὴ μὴ πάθει δουλεύοντα, ζήλῳ δὲ θεῷ τὰς οὐρανίους σταγόνas στείρωσαντα. Οὐδὲν δ' ἀπεικὸς ἐννοεῖν, ὅτι καὶ τύπον ἔφεραν ὁ κόραξ τῷ ἔθνῳ, ὃ τῶν ἀκαθάρτων καὶ ἐβδελυγμένων εἶναι δοκοῦντα, τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ καὶ τῇ χάριτι ἐξυπηρετούμενα, προστεθῆσεται.

FINIS SUPPLEMENTI.

